This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

Digitized by Google

4° Per. 83 X 18

Digitized by Google

<36612318790014

<36612318790014

Bayer. Staatsbibliothek

Digitized by Google

Digitized by Google

TEČAJ VIII.

UREDJUJE GA AUGUST ŠENOA, A IZDAJE DIONIČKA TISKARA.

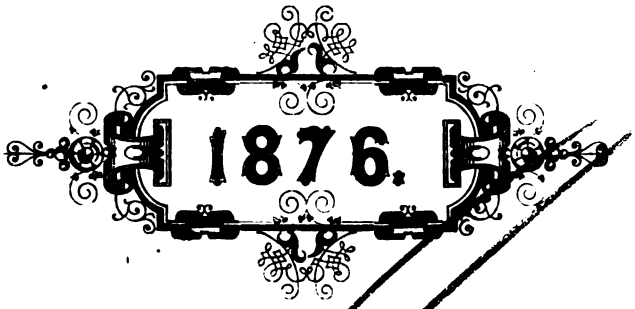

U ZAGREBU.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Digitized by Google

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Zg 172/92241

Digitized by Google

SADRŽAJ.

Cifre znače broj „Vienca“ u kom se članak nahodi, zaporke oko broja znače, da je sastavak u listku toga broja.

Pripovjedke.

a) izvorne.

List iz kronike križevačke, od Evgenija Ženadova. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.
Ujak misionar, od T. Maretića. 8. 9.
Kobna noć. Ivan Gostiša. 10. 11.
Slučaj ili sudbina. Fedor Brestov. 11. 12. 13. 14. 15.
Lucieta. Jovan Hranilović. 16. 17. 18. 19.
Montechi i Capuleti. Fedor Brestov. 20. 21. 22. 23. 24.
Ilijina oporuka. A. Šenoa. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41.
Persa. Fedor Brestov. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53.

b) prevedene.

Leila, po njemačkom. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.
Zavjet Petra Cirneja. Salvator Viale. 14. 15. 16.
U predvečerje. Ivan Turgenjev. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31.
Živio Poljak branitelj Marijin, od Kosinskoga, pr. Ad. Tkalčević. 32 33.
Hitac, od Puškina, pr. I. Gostiša. 34.
Claude Lorrain, pr. Ad. Tkalčević. 35. 36.
Iz ljetnih kupka, po čudskom pr. Al. Tomić. 37.
Raj, od Andersena, pr. Čačić. 38. 39.
Ludjak od Five Forka, od Breet-Harta, pr. Dubravčić. 40. 41. 42. 43. 44.
Pukovnik, od Turgenjeva. 45. 46. 47. 48.
Rabin, pr. Al. Tkalčević. 49. 50.
Putujući komedijaši, od Sacher-Masocha. 53.

Pjesme.

a) izvorne.

Stari dub. Ivan Zahar. 1.
Crnooki. L. Vukelić. 1.
Ljubici. L. Vukelić. 1.
Kata Lovićeva. Gjuro Arnold. 2.
Duh Rikard Jorgovanić. 3.
List. Filip Lojev. 4.
Konjicu. Ivan Zahar. 5.
Sbog poljubca. A. B. 6.
Soneti. Andrija Palmović. 6.
O ponoći. Gjuro Arnold. 7.
San. Gjuro Arnold. 7.
Pjesma nahodničina. Tomko Maretić. 8.
Srdcu. Mirko Turić. 10.
Ćeski gudac. Ivan Trnski. 10.
Prsten. Gjuro Arnold. 13.
Himbeni prevozilac. Andrija Palmović. 14.
Hrvatskomu sokolu. Ivan Vončina. 15. 16.
Tek! Gjuro Arnold. 17.
Pjesma na uspomenu Jelačića bana, (narodna.) 17.
Poruka. Mirko Turić. 18.
Što je žarče od sunca. 18.
Propast Venecije. A. Šenoa. 20.
Župan Relja. Gj. Arnold. 22.
Mladi pobožnik. Petar Marković 24..
Pokladna noć. A. Šenoa. 25.
Izbavnik. L. Vukelić. 26.
Slava oblakom. T. Maretić. 26.
Junak Žeravina. Antun Kovačić. 27.
Veliki petak u Pizi. A. Šenoa. 27.
Knjeginja. Gjuro Arnold. 28.
Grom osvetnik. A. Palmović. 30.
Stani. A. Palmović. 31.
Ave Marija. F. Afrić. 31.
Zadnja nada. Gj. Arnold. 34.
Proljetna molitva. Milorad Šapčanin. 37.
Njoj. Milorad Šapčanin. 37.
Hrvoja Hrvatić. Antun Kovačić. 38.
Ljudevit posavski. Jovan Hranilović. 40.
U slavu Zvonimira. A. Šenoa. 41.
Noli turbare circulos meos. Ant. Kovačić. 42.
Nekad i sad. Ivan Kukuljević. 43.
Slut. And. Palmović. 44.
Piram i Tisba. T. Maretić. 46.
Nekad i sad. Fr. Žigrović. 45.
Miruj srdce. Jovan Sundečić. 47.
Brzojav. A. Šenoa. 47.
Miruj srdce. Fr. Žigrović. 48.
Kako nam kosovice sude. Iv. Trnski. 48.
U dolu. Gjuro Arnold. 49.
Pjesme Rikarda Jorgovanića. 50. 51. 52. 53.

b) prevedene.

Spomenik. Aleks. Puškin. 3.
Andalužkinja. Alfred Musset. 4.
Popievka. Victor Hugo. 5.
Okamenjenoj školjki. Zanella, prev. Buzolić. 11.
Britanik, od Racina, (I. čin), prev. T. Maretić. 15. 16.
Odisica Omirova (VI piev), prev. Medo Pucić 18. 19.
Bieli veo. Po Hartmannu. R. Jorgovanić. 21.
Iz Petöfy-evih pjesama. Prev. Iv. Vončina. 22.

Digitized by Google

Tri Budrisa, od A. Mickievića, pr. A. Palmović. 24.
Sve za pravo, slobodu, od Milova, pr. Iv. Trnski. 28.
Konjanička, od Schillera, pr. L. Vukelić. 29.
Razum i ljubav, od Puškina. pr. T. Maretić. 30.
Ruža s Kavkaza od Gottschalla, pr. Ivan Vončina. 32. 33. 34. 35.
Badnji dan, od Jaromira Erbena, pr. A. Šenoa. 36.
Želja pjesnikova, od Tomasa, pr. T. Maretić. 37.
Prva ljubav, od Prešerna, pr. B. Brleković. 39.
Koprena. V. Hugo, pr. J. Hranilović; 45.
Molitva djevojke, od Hertza, pr. T. Maretić. 47.
List od Leopardi-a, pr. J. Sundečić. 49.
Oporuka od Lermotova, pr. T. Maretić. 50.
Tartuffe od Molièra, (3. čin), pr. T. Maretić. 51. 52.

Životopisi, nekrolozi.

Mihail Petrović Pogodin. (1.)
Spomen na Živka Vukasovića. Tade Smičiklas. 5.
Franjo Miklošić. Franjo Petračić. 7.
Emilio Castelar. (10.)
Dante. Ladislav Mrazović. (15.)
Juraj Somarin (17.)
Jan Purkyně. 22.
Franjo Palacky. 23. (Nekrolog.)
Georges Sand. (26.) (Nekrolog.)
Karlo barun Prandau. Fr. Kuhač. 27. 28. 29. 30.
Josip Plemenčić. A. Šenoa. 29.
Vjekoslav Babukić. Tadija Smičiklas. 30.
Nikola Kopernik. dr. Bog. Šulek. 31.
Franjo Palacky. August Šenoa. 32. 33.
Dr. Janko Šafařik. (Nekrolog.) (35.)
Ljudevit Wolowski. (Nekrolog.) (35.)
Victor Hugo. (37.)
Josip Wenzig. (38.)
William Shakespeare. A. Šenoa. 41. 42.
Anastasius Grün. (42.)
Jovan Sundečić. (43.)
Armin Šrabec. (49.)
Ida Düringsfeldova. (49.)

Poviest, mjestopis, putopis, narodopis.

Lesina (Hvar.) dr. Franjo Rački. 2.
Bunjevka. Blaž Modrušić. 4.
Knin. Šime Milinović. 6. 7.
Red konjanika hrvatske krajiške vojske u XVII. vieku. Priobćio A. Šenoa.
Pulj. Lad. Mrazović. 9.
Solin. dr. Fr. Rački. 11. 12. 13.
Valpovo i njegovi gospodari. Fr. Kuhač. 12. 13. 14. 15.
Posliednji dnevi kraljice Marije Antoinette, po J. Janinu, Ladislav Mrazović. 14.
Još nešta o Dubrovniku. Dr. I. A. Kaznačić 18.
Cirkničko jezero. 19.
Nikola Jurišić u Kisegu. Rade Lopašić. 22. 23. 24.
Solun. Po Kanitzu. 24.
Putne crtice iz Boke i Crnegore. I. Milčetić. 25 26. 30. 31. 33. 36. 38. 41. 45.
Iz Filadelfije. M. Turković. 26.
Novobugarska literatura. Po K. Jirečku. 26.
Sarajevo. Kliment Božić. 28.
Biograd. (30.)
Sinj. Š. Milinović. 32.
Grobničko polje. Vj. Klaić. 34.
Skadar na Bojani. 35.
Potres Dubrovnika 1667. Vj. Klaić. 36.
Kijev. (40.)
Moda za francezke revolucije. 43.
Iz Firence u Rim. L. Mrazović. 43. 44.
Crnogorsko vojevanje. L. Mrazović. 44.
Financijalna bieda revolucije. 45.
Otok Brač. Vj. Klaić. 46.
Niš. 47.
Fanariotski vladike u Bugarskoj. 48.
Jezera oko imotskoga polja. Š. Milinović. 49.
Bitka na Vučjem dolu. L. Mrazović. 49.
Hrvatska garda u Draždjanih. Rad. Lopašić. 50.
Dubovac. Radoslav Lopašić. 52. 53.

Prirodoslovje.

Nevidivi naši neprijatelji u zraku. Dr. Vladoje Čačković. 3. 4.
Ljutica. Mijo Kišpatić. 5.
Žive životinje u čovjeku. dr. J. Derenčin. 10.
Plamenac. Mijo Kišpatić. 14.
Da li ćemo letjeti? po Petigrevu. 16.
Postanak gora. dr. Gjuro Pilar. 17.
O mački. (Po Masijusu.) 21.
O konju. (Po Masijusu.) 27. 28.
O duševnom životu sljepaca. Po Singeru. 31.
Izvor i poviest nekih domaćih životinja i kulturnih bilina. 37. 38. 39.
Borbe životinja. Pajo Krömpler. 42.
Kako se mjeri objam čovjeka. dr. Lobmayer. 44.
Medicina u starih Egipćana. 47.
O bilinskih brakovih. Fr. Erjavec. 48. 49.
Pogled iz biljarstva u praviek Slavena. dr. B. Šulek. 50.

Književnost, kazalište, kritika, izvještaji literarni, družtveni.

Narodno kazalište. August Šenoa. 1. (3.) 5. 8. 9. 10. 12. 14. 22. 23. 24. 33. 35. 37. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 50. 51. 52.
Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske, od Ivana Filipovića. Ocienio Iv. Milčetić 1. 2. 3.
Božična igra XII. August Šenoa 1.
Mlada Srbadija. (3.)
Književne obznane. dr. Franjo Rački. 4. 16. 25. 51.
Matica hrvatska. (4.) (9.) (12.) (13.) (15.) (26.) (43.) (51.) (52.)
Dva izdanja u talijanskom jeziku u slavjanskom duhu. Dr. Iv. Aug. Kaznačić. 5.
Dobrovoljačke predstave. (5.)
Narodno pjesničtvo. Ivan Radetić. 6. 7.

Digitized by Google

Glagolski rukopis u Oportu. dr. F. Rački. (6.)
Poviest naroda bugarskog, od Jirečka. (7.)
Švedski koncert. Fr. Kuhač. (8.)
Štatistika Vienca. Ladislav Mrazović. 8.
Žena i ljubav u narodnoj pjesmi. Fran Petračić. 9. 10. 11.
Dramatička predstava u zagrebačkom samostanu. Adolf Tkalčević. 13.
Slavenska družina u Bukureštu. Gjuro Klarić. 12.
Enketno povjerenstvo za narod. kazalište. A. Šenoa. 14.
Veronika Desenićka, drama Fr. Žigrovića, ocjenio J. Miškatović. 17.
Borčićeva fizika, ocjenio Jos. Torbar. 17.
O izučavanju ruskih narodnih pjesama i njihovih izdanjih. dr. Fr. Rački. 18. 19.
Sa sveučilišta. (19.) (40.)
O našoj zemlji i narodu. (19.) (24.)
Hrvatska stilistika Janka Tomića. Drag. Jambrešćak. 20. 21. 22.
Dalila, od O. Feuilleta. Ocjenio L. Mrazović. 20.
Statistika narodnog kazališta. (20.)
Hrvatsko družtvo u Peru-u. (21.)
Izvještaj o školstvu u Krajini. (25.)
Dobrovoljačka predstava u Osieku. (28.)
Školska izvješća. L. Mrazović. (32.)
Biogradsko kazalište. (33.)
Kazališne predstave u Vinkovcih. (46.)
Izvještaj kazališne enkete. A. Šenoa. 47.
Prvotisak glagolskoga časoslova. Drag. Parčić. 50.
Naš književni i naučni rad. dr. Fr. Rački. 51.

Umjetnost i starine.

Akademička sgrada u Zagrebu. (1.) (4.) (12.)
Magjari i jugoslavenska narodna obrtnost. Srećko Lay. 2.
Franjo Krežma u Rimu. A. Šenoa. (8.) (17.)
Moabitske starine. (11.)
Layova ornamentika. (12.)
Posliednji dan Pompeja, od Brjulova. (13.)
Smrt vojvode Trifka, slika od J. Kikerca. L. Mrazović (14.)
Narodni muzej. (15.) (29.)
Propovjed Skargina pred Sigismundom III. Slika od Matejka. Lad. Mrazović. (16.)
Grottgierova „vojna". (21.)
Crkva sv. Marka. (21.) (36.)
Zlatni rimski novci u Sriemu. (22.)
Koncert gje. Vimbergerove. (23.)
Slavan slikar sierski porieklom Zagrebčanin. dr. J. Kršnjavi. 24.
Rimske starine. (24.) (29.)
Koncert hrv. pedagogijskoga sbora. (26.)
Poticanje narodne obrtnosti. (26.)
Arkeologično družtvo „Siscia". (26.) (46.)
Fernkornov kip bogorodice. (27.)
Slavenski slikari na parižkoj izložbi. (29.)
Skok u Križevce i stara crkva sv. Križa. dr. Fr. Rački. 39.
Lubelska unija, slika Matejka. L. Mrazović. (39.)
Starine u Dalmaciji. (39.)
Prvi koncert glasbenog zavoda. (50.)
Radnje Rendićeve. (51.)
Koncertna sezona. (51.)
Božićna izložba austrijskog muzeja za umjetnički obrt. dr. Izidor Kršnjavi. (52.)

Slike.

a) Portreti.

Barun Rodić. (U prospektu).
Louis Leger. 2.
Živko Vukasović. 4.
Franjo Miklošić. 7.
Emilio Castelar. 10.
Dante. 15.
Ivan Purkynje. 22.
Dragutin barun Kušlan. 26.
Ustaški vodje u Hercegovini. 26.
Karlo barun Prandau. 27.
Josip Plemenčić. 28.
Vjekoslav Babukić. 30.
Nikola Kopernik. 31.
Dr. Franjo Palacki. 32.
Victor Hugo. 37.
Shakespeare. 41.
Jovan Sundečić. 43.
Milena kneginja crnogorska. 45.
Nikola knez crnogorski. 45.
Janko Šafarik. 46.

b) Gradovi, okolice.

Lesina (Hvar) u Dalmaciji. 2.
Knin u Dalmaciji. 6.
Pulj na Istri. 8.
Razvaline Solina. 11.
Valpovo. 12.
Pogled na Lokrum. 15.
Pogled na Petrograd. 18.
Cirkničko jezero. 19.
Karmin u Goričkoj. 20.
Jezero Proložac u Dalmaciji. 22.
Sutorina. 24.
Solun. 24.
Erceg Novi. 25.
Kotor. 27.
Sarajevo. 28.
Biograd. 30.
Tvrdja Biogradska. 31.
Sinj u Dalmaciji. 32.
Skadar. 34.
Veliki Zvornik. 37.
Kijev na Dnjepru. 40.
Kula od Supovca. 41.
Banjaluka. 42.
Kladova. 42.
Samostan Arandjela u Srbiji. 43.
Knežev dvor na Cetinju. 44.
Niš. 47.
Knjaževac. 48.
Milanovac u Srbiji. 50.

Digitized by Google

c) Arhitekture.

Akademička palača u Zagrebu: façada. 1.
Akademička palaća u Zagrebu: tloris. 1.
Porta aurea u Pulju. 8.
Hram Augustov u Pulju. 8.
Porta gemina u Pulju. 9.
Biogradsko kazalište. 33.
Crkva sv. Andrije u Kijevu. 40.
Zvonik Ivana vel. u Kremlu. 41.

d) Skulpture.

Katančićev spomenik u Valpovu. 19.
Šarka. Od Mislibeka. 28.
Ivan veliki u Kremlu. 41.
Vojvoda Novica Cerović. Od Rendića. 51.

e) Nacrti i slike.

Šumski priedjel 1.
Crnogorka čeka dragoga. Od Čermaka. 3.
Samrtni prizor u naravi. 3.
Umoreni putnik u šumi. 7.
Iz Grottgierove „vojne“: Uhoda. 10.
Posljednji dan Pompejski. Od Bojulova. 13.
Smrt vojvode Trifka. Od Kikerca. 14.
Skargina propovied. Od Matejka. 16.
Hercegovački ustaše u zasjedi. Od Kikerca. 17.
Prizor sa trga Cetinjskoga. Od Kikerca. 20.
Iz Grottgierove „vojne“: Požar. 21.
Nikola Jurišić u Kisegu. 23.
Temperamenti: Sangvinik. 25.
Temperamenti: Melankolik. 25.
Iz Grottgierove „vojne“: Povratak. 29.
Temperamenti: Kolerik. 34.
Temperamenti: Flegmatik. 34,
Bieg hercegovačke porodice. Od Kikerca. 35.
Pa se ipak kreće. Od Grottgiera. 36.
Crnogorske straže kod kula Ljubovića, od Kikerca, 44.
Bašibozuci gone uhvaćene Bugare. 46.
Put sužnjeva u Sibiriju. Od Suhodolskoga. 47.
Zimski gosti. 48.
Vojevanje Crnogoraca u Hercegovini. Od Kikerca 49.
Boj kod kule Topolnice. 51.
Vožnja po prerijah američkih. Iz Jules Vernea. 51.

f) Narodopisne.

Bunjevka. 4.
Hrvatski serežanin. 5
Kninski pandur. 6.
Bošnjak. 9.
Bugarski tipi oko Sofije. 10.
Ukrajinski kozaci. 18.
Ruska trojka. 23.
Rišnjanin. 26.
Bugarski pastiri.
Suhi mlin na Krasu. 36.
Srbski starješina. 38.
Bosanski medvjedari. 40.

g) Prirodoslovne.

Ljutica i orao. 5.
Turske ovce. 38.

Skladbe.

Vir, 14. Zajc.
Jelki. 22.

U listku: Izvještaji jugoslavenske akademije, bibliografične i umjetničke viesti; viesti iz slavenske i strane književnosti.

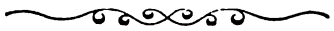

Naputak za knjigovežu. Radi slika u brojevih: 2, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 24, 28, 29, 32, 39, 49, 50 i 52 nesmiju se dotični listovi prošiti nego samo uliepiti.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu I. siečnja 1876.

Br. 1. Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. God. VIII.

Stari dub.

Spjevao Ivan Zahar.

Nema više dobrih ljudi,
Što su tebe, stablo mlado,
Gledat znali toli rado,
Niti zora već ne rudi,
Kad bi čeljad hladnom vodom,
Rastuć pored s tvojim rodom,
Kriepit išla korien tvoj.

Nema više sretne dobe,
Ni mladića onih zdravih,
Niti dievâ crno-plavih,
Da se vedri ovdje skobe,
Da zametnu lahki tapat,
Da u tajni guknu šapat,
Da u glasni kliknu oj!

Nema više onih ptica,
Da po tebi gniezdo viju,
Ni da cvile, ni da sniju,
Ni da skakću gor i nica. —
Sve u crni grob je palo,
Ti preživlje sve ih malo,
Ti si sada stari dub!

Ostavi te krošnja gusta,
Zelene su pale grane,
Tvoje srdce samo sahne,
Stabljika si jošter pusta,
Što ti hudi vjetar sprha,
Što ti udar groma skrha,
Što ti razbi vieka zub.

Oko tebe, oj milote!
Rastu sama stabla mlada;
Svježa zelen, liepa nada,
Još ti više cienu ote,
S tvojih grana, s tvojih žila
Eto novog zelenila,
Eto nov se rodi sviet!

Pa i sada čeljad hrli,
Na korienje vodu lieva,
Guče, igra, pleše, pjeva,
Plamtimice ljubeć grli;
Al se mlado k mladu reda,
Tebe nitko ni ne gleda,
Niti žali, što ćeš mriet.

Al se ne boj! Još ćeš živit!
Još će dugo tebe tući,
Sjekira će mnoga pući,
Klin se mnogi jošte skrivit,
Zlobom kruto razigrani
Bjesniti će i orkani
Želeć zadnji uzdah tvoj!

Ni još tada, ni do vieka
Nestalo ti traga nije,
Dok u mladih stablih klije
Živa snaga starca hreka,
Dobro nikad ne propada,
Uviek živo, uviek vlada,
Ali mienja samo kroj!

Digitized by Google

List iz kronike križevačke.

Napisao Evgenij Nenadov 1873.

Često, kadno sam motrio život križevačkih gradjana, živućih od godine do godine u malenih kolibicah, gdje obradjuju svake godine svejednako svoje njive i vinograde, gdje podižu kućnu životinju i tjeraju skoro svaki koji zanat — sjetio sam se dobre sreće, priproste hrvatske starine.

Niti je onda bilo velikih bogataša, niti velikih siromaka u Hrvatskoj. I sada vidimo to isto živovanje, zavirimo li pobliže u naš narod, u njegov život.

Nitko ne teži za velikim blagom, zadovoljan hvali svatko bogu, ako mu pšenica i kukuruz obrodi, da uzmogne svoju obitelj zimi prehraniti, a nikada ne pokuca prosjak badava na vrata njegova, za svakoga ima koricu kruha, ako mu baš i novaca ne može dati; ali se i lupeža ne boji, te spava često kod otvorenih vrata.

Ne ima dakle ni u ovo doba u nas velikoga bogatstva, ali nije niti toliko biede, kao u drugih naroda, jer u obće ne ima kod nas toliko sebičnosti, niti one špekulativne škrtosti, s koje su u drugih naroda mnogi obogatili.

Zato slava vam, malene kolibice, jer svaka od vas krije veliko blago u sebi, blago — dobrih i nevinih duša, i slava vam — moji marljivi, zadovoljni i milosrdni sugradjani, jer vi živite i sada sretno i zadovoljno, kao što su živili vaši djedovi za one stare sretne dobe.

Črnčeva obitelj.

Bilo je godine 1840. Vruće lipanjsko sunce sievalo nad starim gradom Križevcem, te polagano dozrieva zlatna pšenica i raž, koja se poljem oko Križevca poput morskoga valovja lelija.

Zagleda li se tko u te daleke poljane, mislio bi, da se tu sbilja zelenkasti vali mora talasaju.

Izpod polja steru se sjenokoše, a marljivi gradjani suše sieno, te se veselo šale medju sobom.

I na velikoj livadi bogatoga gradjanina pekara Črnca posušili su težaci sieno, nametali velik voz, a sâm je gospodar sio na voz. Imao je veliko lice, zavinut nos, na glavi dugi cilinder, kojega je porinuo od čela na vrh glave, te se je tako ponosito vozio gradom, veličanstven, predostojan, kao možebiti negda koji rimski imperator, ulazeć u pobiedjeni grad. I mogao je glavu dizati — ta bogat je, vlastitim trudom i mnogoljetnim marljivim radom steče si dosta imetka. Svojim naučnikom, koji su bili ljenčine, znao je pripoviedati, kako je siromašnim mladićem došao u Križevac te ne imajući novaca dvie noći na tratini kod sv. Floriana prespao.

A sada — kako se svi ti mali gradjančići duboko klanjaju, kada susretnu voz sa imperatorom, i ne znajući sami, klanjaju li se njegovu nosu i cilindru, i sienu na kolih, ili njegovoj velikoj jednokatnoj kući na velikom trgu, ili škrinji punoj srebrenih škuda, koja stoji u ložnici gospodara, ili onomu veličanstvenomu hrastovlju u šumi njegovoj, ili velikomu vinogradu, ili bačvam punim stara vina u podrumu. I videć ga toli sjajna, pomišljaju nehotice na one svoje malene kućice sa tri prozorčića, i ono malo oranice pokraj vrta, i misle na samih sebe — pa im se čini, da su maleni, maleni kao crvići.

Na kućnom pragu dočeka imperatora pekara Črnca vierna mu supruga Anastazia. Stas joj je visok i uglast, kao što su bili oni starinski dobnici u dugih uzkih ormarih, koji se i sada u gdjekojoj starinskoj kući vidjaju; poput tih ormara bila jnj je odjeća na dugo i uzko skrojena. Lice njezino bijaše poput ploče, na kojoj su brojevi ubilježeni; brojevi bijahu nebrojene bradavke na tom nježnom licu. I duševne joj vrline njezine bile su prilika uri. Nos je bio kao kazalo, on je točno naznačivao, kada je njezin suprug u prepirkah sa kojim prijateljem premašio pravu mjeru, riečmi ovoga ili onoga odviše šibao: to sve pokazivaše kazalo na tom čudnovatom dobniku, a jezik kao nihalo nije mogao premučati neistine i nepravde. Ako je bilo sve lice mirno, poput smrznule bare, ipak nos na krivo gleda, ako joj muž ili sin ne mogu svoju uzrujanost obuzdati, kada bi se kad i kad porječkali. I sbilja podje kadšto njezinu nosu, što no vele, za rukom, ublažiti gnjev rečene gospode, ali nije ipak bio uviek toli sretan, već bi ih svojim kazalom često još i više razsrdio; kada bi se gnjev utažio, priznala bi gospoda kroz smieh, da je dobnik pravo kazao.

— Je si li vidio Stanka — tako se zvaše sin njihov — zapita Anastazia svoga veličajnog muža, a on stade silazeć sa voza pričati, da ga je vidio, gdje šeće sa kćerima gradskoga sudca po širokom brezju.

Na to podje za svojom ženom u kuću, da se dobrom užinom okriepi.

A Stanko?

Odmah po objedu podje u lov, prekoramiv svoju srebrom okovanu dvocjevku, pošto je prije poravnao jošte jednom svoju vojničku odjeću, kao da ide kamo u pohode a ne u lov, i virnuo u ogledalo, da li one dvie zlatne vrbce, biljezi njegove časti, uz crnomanjasto lice i zavinuti nos dobro pristaju, i zadovoljan sam sobom pohiti na krilih mladosti i veselja, ili možebiti na krilih ljubavi u široko brezje.

Široko brezje bijaše za ono doba krasna šuma, stogodišnje hrastovlje širilo je svoje grane i svrži pod milo modro nebo. Kroz granje padahu sunčani traci kao milostiv smiešak velika gospodina na siromašni puk.

Digitized by Google

Sunčani traci, padajući kroz grane u dubinu šumsku, te razigravajući malene biljke na zemlji, obasjavahu divnim žarom tu samoću, a gdje se kroz koju čistinu cielo sunce pomoli, tu je bilo, kao da božje oko gleda na sviet. U sriedi šume križa se put na četiri strane.

S juga bilo je kraj puta nekoliko hrastova izsječeno, panjevlje obraslo zelenim mahom, služilo je često prolaznikom za sjedala.

To mjesto izabraše dvie djevojke, kćeri gradskoga sudca Bocaka, da od šetnje odpočinu. Često, ponesav sobom pletivo znale su po vas poslije podne ondje sprovesti. Danas spustiše ve ovdje te su časkom pjevajuć časkom čevrljajuć i smijuć se plele.

Klara, starija, ne bijaše toli liepa, ali ozbiljnija od mladje. Kosa bijaše joj smedja, oči zelenkaste, ali dosta liepe, a put njezina lica od sunca izgorjela; Klara bavila se je izgubiv majku, odavna umrlu, kućnimi poslovi, te nije pazila na ljepotu svoju. Smiešak, lebdeći na dobroćudnom joj licu, činjaše ju gotovo umiljatom.

Mladjoj bijaše ime Mirka.

Bila je biela poput sniega a rumena lica poput zore. Crna joj svilna kosa padaše u širokih pletenicah kraj lica niz ramena. A tek milo joj, modro, neboliko oko, — koliko milja i čara si oćutio, zaviriv unj!

Nije bilo u Križevcu ni starca, ni starice, ni žene ni djeteta, ni djevojke ni mladića ma ni duše, koja nije rado vidjela Mirku. Svatko joj se morao milo nasmjehnuti, toli blažene sretne, mile i nježne bijahu crte njezina lica, i toli blago i iskreno njezino oko.

Djevojke sjedjahu svaka na staru, bujnim mahom obraštenu panju, smijući se poput djece, Mirka si savi liep vienac od divljih ruža i metnu ga na glavu, te stade skakutati oko panja i brati jagode. Na to će joj Klara:

— Vidiš eno, mladoga Črnca, nosi punu veliku rukoviet jagodâ, zaista će ih tebi pokloniti, ne muči se.

Mladi naš poručnik približi se sretna lica. Prignuv jedno koljeno do zemlje, reče:

— Klanjam se božici šumskoj, i donosim, šta sam najboljega našao.

I pruži ruku podavajuć Mirki jagode te nastavi:

— Ove se jagode mogu stiditi, jer niesu toli rumene i svježe, kao vaša krasna usta.

— Hvala vam gospodine, reče Mirka, ali molim vas, okrenite drugačije pušku, jer ciev nekako gleda u nas. Stanko pokleknuv, bio je okrenuo ciev prama Mirki i Klari, a budući zabunjen toga ni ne opazi. Na rieči Mirkine stade se izpričavati, a Klara udari u grohotan smieh, jer smiešan činjaše joj se taj pozdrav i odpozdrav.

— Ustanite, molim vas, i sjednite ovdje na panj, reče Stanku. Dignuv se ovaj sjede, ne znajući šta da govori, gledajući u svoju božicu.

Srdcem mu zujio neki čudnovati sklad; i stade ustima kretati, i opet ne izusti ni rieči, a uz to bijaše ozbiljan i svetčan vidjeti, kao da se bogu moli. Klara zapita ga nakon časka, hoće li možebiti u nedjelju u crkvi prodiku govoriti, jer da toliko promišlja. Ali on nije Klarinih rieči ni čuo.

Razabrav se upita:

— Idete li, mile gospodične, na večer u gornji varoš na kries; liepo je vrieme, zviezde će sjati, bit će veoma ugodno slušati piev križevačkih vilâ.

— Recimo, da su vile, prihvati Mirka, i ja rada slušam piev taj; jednostavan je, ali zvučan, te prodire do srdca, i ja se tada istom od svega srdca veselim i liepomu svietu divim, kada čujem taj naravski, mili piev.

— Ala šta sam rekao! da će zviezde na večer sjati, ponovi Stanko, ta ne sjaju li sada ovdje krasne zviezde, vaše mile oči? Oj! da sam slikar, naslikao bih taj prizor. — Vi, gospodične, u bielih haljinah sred tamnoga zelenila šumskoga, divne li doista slike. Ali mi jošto ne odgovoriste, hoćete li na kries?

Klara primieti, da bi tu trebalo kod kuće otca umoliti, nek i on podje s njima.

— Hvala vam, moja zagovornice, ja sam danas sbilja sretan, da mogu toliko vremena u vašem družtvu boraviti. —

Pročevrljav još jedno vrieme, podjoše u grad. Mirka ponese jagode kući za otca. Pred kućom gradskoga sudca oprostio se Stanko s djevojkama te nekako neveseo dodje kući.

U velikoj sobi u doljnem spratu kuće Črnčeve spremahu se težaci na večeru.

— Kuda si hodao? zapita majka Stanka, kada u sobu stupi. Jesi li ustrielio zeca, ili barem vrebca, ja ništa ne vidim, nekako si blied — šta ti je? zapita opet i pogleda ga zabrinutim okom.

— Prosim, nisu li vidli one vrtloge, koje je vjetar vijal po livadi — reče stari sluga Črnčev, kojega zvahu Tečkom — i važnim glasom nastavi — oni su vrtloži išli veliko kolo vrteć sve do širokoga brežja, da nije mladi gošpon došel u taj vrtlog? Stari ljudi vele, da su to čoprniče (vještice) — morale bi babe uroke prelievati. Stari se Črneč nasmieši, te zamrmlja: dà, očarala ga čaralica, ali mlada, ta starih se niti ja ne bojim.

Teček bijaše veoma važna osoba u kući Črnčevoj.

Bio je po prilici to, što su bili nekada tako zvani dvorski ludjaci na velikaških dvorih; slobodno mu je bilo govorit sve, šta je mislio, jer su mu rieči na vrlo smiešan način izlazile na usta. Bijaše malen poput patuljka, a lica ružna kao u majmuna. Kosu zamršenu nije htio češljati, te je gospoja Anastazija imala dosta posla dok ga priuči kakovu takovu redu. Smedje mu oči bile dosta prijazne, ali kada nije govorio niti se smijao, buljio je toli mrko izpod gustih obrva, pače zagledao se u kakovu stvar ili osobu, da je priličio di-

Digitized by Google

vljaku. Kada je bio dobre volje, znao je zabavljati svu družinu u kući, nu od njega bilo trista šala.

Štogodj je radio, bijaše smiešno: smiešan bijaše kada je hudo gledao, smiešan kada je priče pričao; a pričajuć švistao Teček, izgovarao na mjesto c-ć, na mjesto s-š. Križevčani mu zato govorili „švistavac“.

Kries.

Dodje večer. Gradski sudac podje sa kćerima u gornji grad, i k njima se je pridružio mladi Črnec.

Križevačka se mladež sastaje svake večeri od Gjurgjeva do Ivanja na velikoj tratini u gornjem gradu, oko velike lipe, nakićene crvenim barjakom, i mnogimi privezači i cvećem. Taj običaj polazi njegdje od davne davnine.

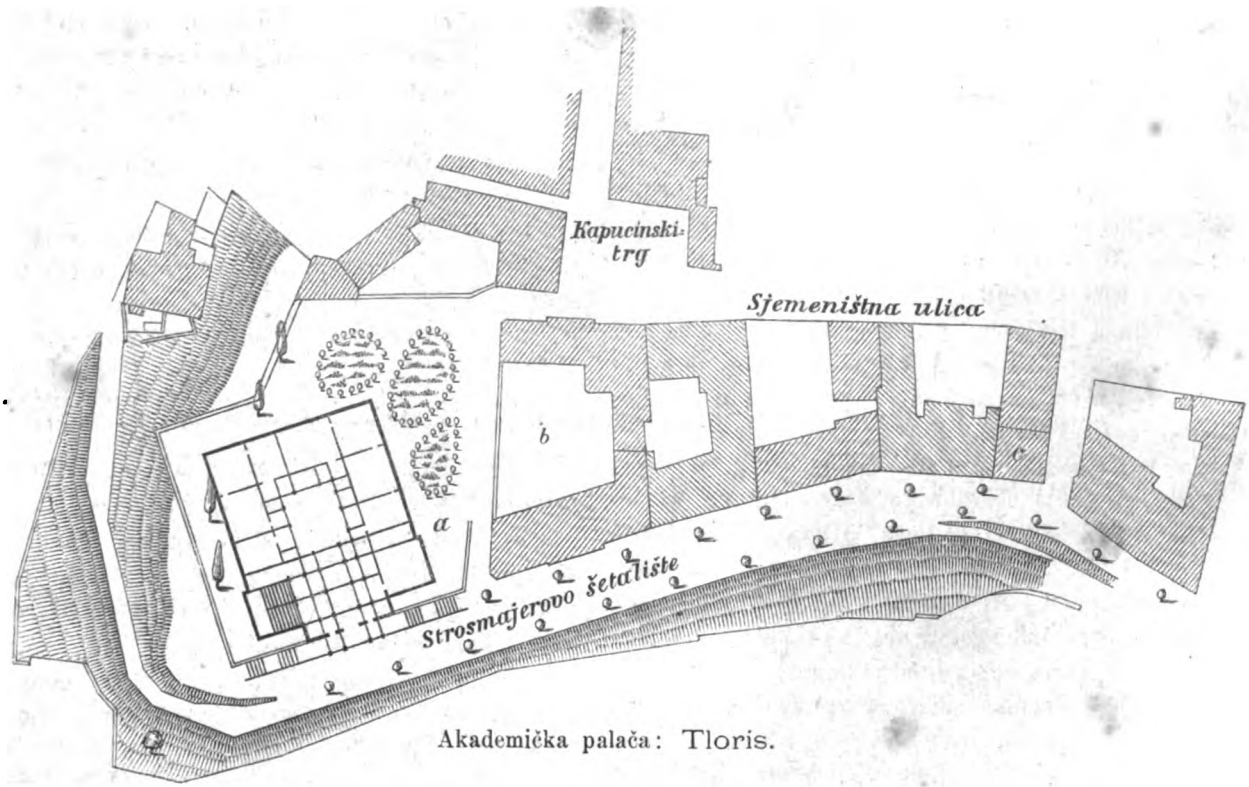

Akademička palača: Tloris.

Sakupiv se, uhvate se svi oko lipe u veliko kolo, sve jedno drugo za ruku držeć, i kreću se pjevajuć polagano oko lipe, te se sgodi, da i do pol noći pjevaju, ako su osobite voljice, pa pjesma vri od srdca. Starci i roditelji stoje slušajuć i svoju djecu pazeć oko kola. Svim je milo, da se mogu nasladjivat poslije marljiva rada u vinogradu, na polju, ili kod zanata slušajuć pjesme i gledeć krasnu mladež, koja poskakuje o mjesečini tako liepo, koja se toliko raduje svietu. Gradski sudac došav blizu kolu, reče svomu družtvu:

— Gledajte, molim vas, tu dugu ulicu, koja se zove gornji grad: sve jedna kućica kao druga, malene sve, i sve samo sa tri prozora; meni se to čini, kao da su djeca svoje igračke nastavila; ta dva reda malenih kućicâ, priliče osobito sada o mjesečini posve djetinjim igračkam.

— Jadni gornji grade, reče Mirka, i ti mu se rugaš, dragi otče?

— Mi, ljudi iz doljnjega grada, gdje ima velikih kuća, crkva i ureda, možemo se ponositi svojim dolnjim gradom, odgovori Bocak.

I zapjevali oko lipe, sve se orilo tihanom noći — daleko — do dolnjega grada, da su se i dolnjogradjani sjedeć o mjesečini pred svojimi kućami tomu pievu veselili. Svježi večernji zrak, zviezdami posuto nebo, blagi sjaj mjeseca, koji krasi te malene kućice u gornjem gradu, i kao da o svakoj kakovu liepu bajku baje — vesela mladež oko lipe, to se sve toliko mililo Mirki i Klari, i ne povratiše se kući, dok ne odjeknu zadnji zvuk mile pjesmice.

Koruška.

Mlada je nedjelja. Od uskrsnoga ponedjelka do jeseni, čita se misa svake četvrte nedjelje u kapelici majke božje koruške, nedaleko od Križevca.

Krasan je i sjajan je dan. Blagotvorno sunce kriesi se o mjedenom križu na starom zvoniku živim zlatom, jablanovo lišće duž cielog drvoreda, idućeg do kapelice koruške, titra od radosti, što je sunce opet pomolilo lice, i križići se na brojenicah, što ih nose starice u ruci idući k crkvi, ljeskaju se, jer im je drago, da su ih starice izvadile iz tamnih škrinja, te i oni sjaju i suncu se dive.

Digitized by Google

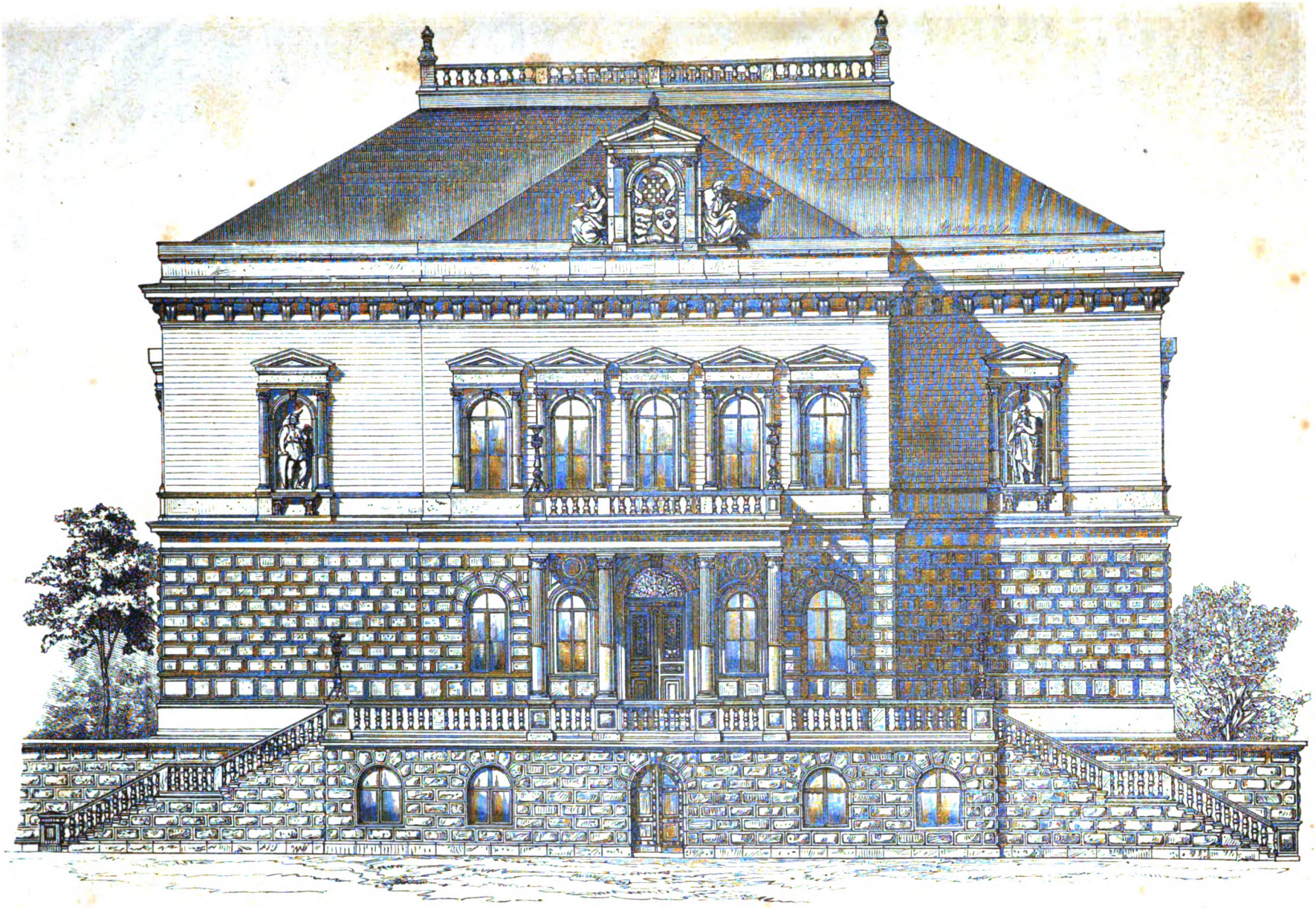

Akademička palača u Zagrebu: Façada. (Po osnovi Schmidtovoj.)

Digitized by Google

A mladež! Blage li sretne dobe! kako im igra nevino lice zdravim rumenilom, kako im se sja iskreno veselo oko! Drvoredom ide sviet! Šarene gradjanske odjeće pokraj seljačkoga bieloga ruha, nakićenog crvenimi privezači. Okolo crkve kraj zida posjedale su seljanke tržeć trešnje i jagode. Gospoda iz grada, činovnici gradski i županijski, svi se bane ondje svojim gospodstvom, stojeć četimice izpremiešani sa gradjani i seljaci.

I Črnec stariji i mladji dodjoše onamo. Sa Stankom prispješe dva častnika iz satničke postaje Vojakovca blizu Križevca. I Stanko je služio u vojničkoj krajini, bijaše u nadporučničkoj postaji u Carovdaru. Jednomu od tih častnika bilo je po prilici do četrdeset godina, po časti bijaše kapetan, a zvaše se Grgić. Drugi nasuprot bijaše posve mlad poručnik, vitka visoka stasa, krasna lica, sjajne plave kose, i liepih sivih očiu, kojima je ozbiljno promatrao prolezeće djevojke. Pred crkvom stoje dvie velike lipe, i jedna vitka tamna jela. Lipe cvatu, te pune zrak ugodnim mirisom. Za crkvom šire se dva velika hrasta, a granami sižu do prozorâ, kao da pozdravljaju u crkvu ulazeći sviet. Okolo toga drveća i okolo crkve stoji nizka ograda. Pod lipami pred crkvom sjede na klupah gospodje, koje radi velike sparine u crkvu ne idu, jer je u njoj jako tiesno. (Dalje sliedi.)

Crnooki.

Spjevao Lav. Vukelić.

Oj znadem crna oka dva,
I divan znadem stâs,
I kad ih motrim duša sva
U jasan cikne jâs:

Na krilih pjesme dušo daj
Da liećem na tu grud:
Na razkoš ustih daj mi daj
Ugasit plamni žud.

Za slasti čas na krilu tvom
Na priegor mlad mi viek:
Daj slasti čas, pa šini grom
Pa saždi plam me priek.

Ljubici.

Spjevao Lav. Vukelić.

U šumici ljubica
Divno procvjetala,
Milovidom, mirisom
Svakog obajala.

Cvjetaj, rasti, ljubice,
Nježno, divno mavi,
Nek te miva rosica,
Slavica te slavi.

Komu paneš na grudi,
Budi tvoja dika,
Dika budi, budi raj,
Prilika i slika.

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio —čić.

Petoga desetka vieka svoga spoznadoh se u jednoj dvorana marsiljskih s dviema osobama, koje su mi od prvaga časa osobito omiljele. Bio vam jedno pristao starac, gospodin, odlična kreta, na oba oka sliep. Zvahu ga „Mr. le docteur“.

Drugarica mu bje sredovjećna ženska, prekrasnih očiju. Da je plemenom istočanka, odava ju lice, na kojem su se opažali tragovi idealne ljepote. Nošnja joj je na pô istočnjačka, i zvahu ju „Madame“. Bijaše li suprugom doktorovom? Takovom ju barem svako smatraše i vele cienjaše, ma da joj niko vjenčane ne vidje knjige; bila je muhamedanka. —

Ja nazirah tuj nevjerovatan roman, kakovimi život ljudski većma obiluje, nego li sve mašte svieh svjetskih romanista . . .

Po onoj: „Tko traži, nalazi, tko kuca, otvara mu se“ bjeh i ja sretan, te mi doktor. otvori otajstven ormarić života svoga. Mašiv unj rukom, izvadi ametystan prsten, osobita okova.

— Ova dragocjenost roman je žića moga, sjetno se osmjehnuv progovori sliepi starac, njim izgubih vid očinji!

Taj čas stupi u sobu „madame“. Smotriv prsten u mojih ruku uvidi, o čem se radi.

— Prijatelju! prosbori malo ukornim glasom.

Sliepi starac glednu spram ženi . . . . . Već davno potamnje mu zenica očinja, pa se ipak činjaše, da je žena mogla razabrati iz toga ugasnula oka stvari, kojih ne mogu izraziti ni rieči kamo li pogledi. Sjajna li dokaza ljubavi tim jednim pogledom!

Velika je moć ljubavi. Sliepcu povraća ona vid očinji, a niemcu dar govora, poput ptice feniče žive vjekomce, a kao vječno svjetlo ne gasne nikada!

Netom, što opazih, da smo sami, kliknuh:

Digitized by Google

— Čudne li ženske, mili bogo, kakve li oči!

— Jest, slutio ih i osjećao jesam vjekoma, nu gledao nikada, primetnu starac, a suze mu orosiše lice, on umuknu.

— Što nikada?

— Nikada, odpovrnu, sliep bo već bijah, kad ljubav Tamarinu osjetih...

I.

Poviest se naša sgadja u starom gradu pričâ, u kalifskoj priestolnici, osamnaeste godine Mohameda Alipaše, trinaeste pako mamelučkoga zatora, to će reći, godine spasa 1824.

U tuku priedjela kopstkoga žive istodobice mlad liečnik, rodom Francez, imenom „Charles Monferrand". Roditelji mu, francezki Levantinci, pogiboše u strašnom pokolju, prouzročenu provalom Bonapartovaca. Monferranda, još tada nejako djetešce, spasi neka mamelučka obitelj. Bilo mu istom četvrta godina. Poslije ga uzgajahu rodjaci iz Marsilja, dok mladićem ponaraste. Po tom ga dadoše na nauke u Montpellier, gdje izučavaše medecinu. Do malo godina utemelji podkralj egipatski u Alkahiri (Kairu) bolnicu, na kojoj se i Manferrand službe dobavi.

Mjesto to, uz dobar dohodak, bilo je i po tom na uhar našemu mladomu liečniku, što mu dobro dodje za kratko doba i u privatnoj praksi. Kućanstvo si povjeri vještim rukama Nennabe, još vještije domaćice, koje sinčić, istom dvanaestgodišnji dječarac, crnomanjast vragolan,* timari jahaćega magarca doktorova.

Nagon tatbini bijaše u njem osobito dobro razvijen, uši pako dobrano odklonjene, kao i oči, slične ćukovim bješe uzrokom, te ga okrstiše imenom „Bum", to će reći, sovurina. — Neki maltežki gostionik dostavljaše doktoru sva, fizičnomu životu potrebna, iz svoje svakovrstnimi umakami obilujuće kuhinje. Već ovo posljeduje dostajalo bi, da se uvjerimo o riedkoj čednosti Monferrandovoj, jer jedini Alah i stalni gosti znali su, kakva li sve čudovišta nije načrčkao Maltez na svom izmaštenom jestveniku. — Sve levantinske gospodje nazirahu u Monferrandu čovjeka liepa, osbiljna, sanjarijam vikla. Mlada ga vatrena krv prikaza vele pogibeljnim po mlade gospodje. Himbeni jezici šaputahu — a to jest nešto posvema obična u dvoranah levantinskih — zanimivi hekim (liečnik) sanja samo o sladkieh tajnah pod krinkom i koprenom, a sanje mu se kreću beziznimice svietom obmama i vječnih poklada, gdje se rugota krije u slici opačine. Dosljedice tomu čita se u salonskoj kronici: Monferrand je bezćutan spram muskijskih gospodja, koje ne priznaju koprene ni čuvide.

Medju tiem se je Monferrand, osim liečenjem, koje mu sretno za rukom išlo, zanimao još za lazna i tumačem Ibu-Sina, a i inako življaše, ne brineć se za salonska pljeskutanja, mirno i sretno, odaljen od svieta, sam za sebe.

Iznenadce se preokrenu. Do mala izvrši se davna vruća želja doktorova; do mala zaigra i on sličnu onoj u: „tisuči i jednoj noći"!

Zimske neke noći, bilo u mjesecu prosincu, kadno pospani muezim sa crvene mošire sazivaše na pônoćnu molitvu, odvezoše dva crnca u dobro zatvorenoj nosiljci mladoga hekima spram nekom udaljenom odjelu gradskom.... Oči su mu prikrite zavojnom vrpcom. Primjerice ponovi se noćni izšet do pet puta. Bijahu li to pohodi bolestnikom ili možda urečeni sastanci? Moguće obadvoje..... bilo kako mu drago, radilo se tu o bolestnici, jer se već prvim posjetom preobrazi mladi liečnik. Preobrazbe te bivahu postupice prema pohodom sve zanimnije, sve očevidnije. Posljednja ga takva noćna šetnja preobrazi od pete do glave. Ni spomenka nije trieba, da je ovaj put, kašnje neg ikada, istom u zoru kući došao, kad već i zadnje na nebu ugasnuše zviezde.

Od ovoga se doba nastani u mladih hekimovih grudih bies, razkidajući i mučeći mlado mu srdce demonskom nasladom.

Od sada postade Monferrand još žežći snatrilac i sanjar, često bo provede po čitave noći na svom zatavanku, zanesen u duboka mozganja. U taj mah ga sni prodjoše; nikada mu se ne ukaza saracenska metropola čudnovatijom, nikad bajnijom. Pred očima mu vilinska ruka, neugodnim obasjana sjajem, slična onoj, koja no uzpisa kralju Belsazaru smrtnu osudu; na ruci se blista prekrasan dragulj... preliep prsten... Uzhićen tiem dugo smatra ruku, no ne vidje ničesa do li nju, pa nju. Neprozirna koprena skriva mu otajstvenu ženu, čija bijaše ova ruka. Drhćuć oćutje Monferrand bilo ove ruke, pa.... do mala osjeti on i grozničavi žar, koji se proli dotikom iz ove u njegovu ruku, umalo da ne zaglavi.... U tili tren oka spade zavjesa, dva ovelika sjajna oka oduzeše mu dalnje misli, dvie biele, mehke ruke ogrliše ga strastvenim ogrljajem, te on nice klonu... kad na jednoč prenu se, zaviknuv u zrak poskoči i izpravi se. Popipa si za tiem uda, kan da si dvoji o tjelesnoj snazi, te turiv ruku u njedra, izvadi prekrasan, dragocjen, ametystan prsten; obasiplje ga vrućimi poljubci, a dotle mu u nutarnjosti grudi izgovara demon potiške riečcu: „Leila".....

Minuše dani, tjedni, mjeseci. Nikada više nema crnaca s noćnom nosiljkom..... već nadodje doba kamsinu* kadno dozoruje crna biljka „badigan", i kadno, kako Alkahirani vele, ima mnogo pomamljenih i s ljubavi bolestnih.

* „vragolan" uzeh ovdje mjesto: malik, maličac — Kobold.

* „kamsin" jest vrst južnoga vjetra, kojim se posuši i iztroši sav sok i vlaga i ljudem i bilju i životinjam.

Digitized by Google

I Monferrand boluje s ljubavi. Cio njegov život kreće se oko cigle rieče „Leila“, i to s dvojaka gledišta. Jedno, jer „Leila“ znamenuje „noć“, a drugo, jer je i mladomu hekimu sve na svietu, tamna vječna noć!

Jedno veče povrati se Monferrand od bolestnika, nadje svoju sobu dvojicom prijatelja na neprijateljsku posjednutu. Jedan od njih, vidion, mlad krasnik, slabahna zdravlja, bio je satnikom arapske vojske. Nalazimo ga, gdje se uživa lastna pokoja, izpružen odugim divanom, a u ustnah mu okrajak smrka narghilina; dočim drugi, ozbiljan, sredovječan čovjek, brcao tražeć nešto po doktorovoj knjižnici. Prvi imenom Gontran Bréa bio je po majci bratom Monferrandu, drugi pako, Mandrici Bey, rodom Genuez, bio prvim (glavnim) liečnikom na istoj bolnici, gdje no je i Monferrand službovao. S obojicom prijateljevao Monferrand u velike; naumice ljubio je prvoga žarom bratske ljubavi, a Gontran ju najsrdačnije vraćao. Udesi obojice njih bili nekoč za čudo slični; i otac Bréov, francezki konsularni činovnik kao i roditelji Monferrandovi, zaglavi žrtvom u pobuni alkahirske svjetine. Gontrana pako, za onda još maleno, nemoćno diete, spasi neka mamelučka obitelj. — Pa ipak! koli sličan života udes obima, toli naprotivce različni im značaji. Monferrand, što stališem, što hotomice žive vele ozbiljno; Gontran naprotiv, krasan, mlad satnik slastuje i lastuje vjekomce na toliko, da jedva i pomisliti možemo bezbrižnijega i lahkoumnijega čovjeka od njega.

Šumski priedjel.

Prijatelji se svojski rukovali. Lagan smiešak pokaza se na bliedih ustnah mladoga liečnika.

— Od nekoga doba, započne osmjehnuv se Bréa, život tvoj slikuje posvemašnjemu pomrčaju sunca.

— Prijatelju! nadoniza dr. Mendrici na pô sbiljom na pô u šali, Gontran veli pravo; ti izbjegavaš družtvom, čestimice samo posiećaš bolnicu, a što je još najgore, uklanjaš se svojim prijateljem! Čemu to sluti, Monferrande?

Mladi liečnik prevukav rukom preko čela, promumlja muklim glasom:

— Bolestan sam!

— Bolestan! zabrinuto poviknu oba prijatelja.

Jest, doista, primieti Mendrici, ti si se preobrazio, gdje te boli?

— Evo, odvrati Monferrand, položiv si ruku na srdce.

— Biesa, posmjehom oglasi se satnik, izprazne li buke, ja sam se doista goremu nadao . . . . .

— Gontrane, promozgaj, što ćeš reći, a ne kao sada! Ja te ne shvaćam, reče doktor velikom sbiljom.

Digitized by Google

Gontran zamuknu, ne odgovori baš ni cigle, već uzev sa stola knjiga, prebiraše listove hoćeš, ne ćeš! Kad na jednoč strese ramenicami, a s okrajka usana otisnu se lagan smiešak.

— Hej Charles, ajd! što ćemo, da je tvoja odabrana plavojka? . . . .

— Čemu taj upit? u čudu zapita Monferrand.

— Evo tu nije treba čovjeku vračarom biti, to je nešto posve naravna, Gledaj ovamo! Jednostavna listovna kazaljka, što treba više . . . .

To rekav, izvuče Gontran iz odebele knjižurine, koja otvorena ležaše na pisaćem stolu, dugu, mehkanu, svietlu uvojku, spletenu od plavetne kose, koja se blistaše poput zlata . . .

Na donjem okrajku bje spletena, ukovrčena, a sićušan komadić zlata visio o njoj.

— Šta je to? poviknu Monferrand čudom se čudeć.

— Pripomoć, da laglje razpoznamo tvoju bolu, podsmjehnu se satnik. Obćenito je pravilo: Mladi ljudi, kojim listovnimi kazali služe plavetne, crne il smedje uvojke od kose, za cielo su oboljeli vele pogibeljno; no bolest im se dade izliečiti, zar ne Mendrici?

Mendrici se smijao, no ne reče ni cigle . . .

— A sada, živahno pridoda Bréa, ded očituj nam te tvoje pustolovine, ti krasni podmuklice, koji se ugibaš svemu svietu, samo da možeš laglje griešne osnove snovati u zakrilju tvojih trapističnih razmatranja. Kad bi to doznale muskijske gospodje, sbogom tvoja pričinjana svetinja!

Monferrand stajao prikovanim, u duboke zavezav se sanke . . . Gospodja s ametystnim prstenom imala crnu kosu, pa odkuda dakle ova plavkasta kovrčica? . . . .

— Čuješ, Mendrici, izjavi se Bréa komično, al osbiljice, vidje li ti igdje većma okorjela grešnika od ovoga ovdje? Kanda ne zna vasioni sviet, da je uvojka od kose iz ruke muhamedanke najveći znak ljubavi! Tu ne ima obmame, stvar je kao sunce jasna!

— Prijatelji! progovori Monferrand stalnim i sbiljnim glasom, odkud ova kovrčica u moju knjigu, ne shvaćam, ne znam! Toliko samo mogu reći: i ja ju istom sada prvi put gledjem!

— Već je odviše, srdnu se Gontran, zar i opet tajnovanja, obmame?! Monferrand zaplješte, Nennaba udje . . .

Pokazav joj kovrčicu, zapita mladi liečnik: Nennabo! što je to?

— Uvojka od kose, odvrati Arapkinja, izbuljiv svoje velike oči.

— Odkuda ta uvojka?

— Ne znam, side! (gospodaru!)

— Ti ne znaš? Pa ju je ipak neko morao za moga odsuća ovamo stavitì?

— Ne znam, gospodaru! opetova crnka, lukavo se oceriv.

— Odlazi! zlovoljice se strese Monferrand.

Arapkinja se okrenu, jezikom mljesknu, a sa usana joj, kao krv crljenih, odtisnu se lagan posmjeh, te polagance stupajuć oddalji se iz sobe.

— Čini mi se, promumlja satnik sam sobom tišim glasom, to pasje leglo, ta arapkinja, mora da znade, odkud ovdje ta listovna kazaljka. U ostalom, nasmjehnuv se nastavi, čuješ Mendrici, preporučam ti Charles-a Monferranda suradnikom pri otajstvenostih kalifskoga grada, koje si nakanio kriomice sačiniti, kako te mnogi sumnjiče; on ti je vrlim poznavaocem misticizma. Večeras pako, pripomenu pograbiv svoj bič, kod Ahmed-Bey „fantazije“, koju će pjevati diete pustinje, mlada, crnomanjasta „Saida“. Tamo prijatelji, ondje ćemo se opet vidjeti!

— Ostaj, brate! oglasi se Monferrand, što srdačnije stisnuv mu ruku, a i ti Mendrici! Pristupite, te čujte! Nakan sam vam izpripovidjeti poviest svoje ljubavi.

Što obeća to i izvrši. Priča im na dugo i široko ono, o čem već čitateljice izviestismo.

Pri koncu pokaza im i ametystni prsten: Netom što taj prsten spazi Mendrici, i već mu se vedro naoblači čelo. Pristupi, da sa bližega motri dragocjenost. Bio vam to nalik na derviševu kapicu sačinjen prsten od amethysta, dobro obrušen, zagasito modar sa sićuške urezanimi, zapletenimi znaci. Dok Genuez prsten svestrance omjerava, štrmukne mu se isti iz ruke i po zemlji odkotrlja. Hitro ga podignuv, poviknu:

— Gle, taj se kamen razklamitao!

Poglej! Ametyst se doista gibaše u svojoj šupljini kao kakav razkliman zub. Kad na jednoč izpade a na mjestu, gdje je bio, opazi se omalena rupica, u kojoj upaziše biserovo zrno, sićušno, smedje, svjetlucajuć se jako.

Lični potezi Mendričevi sve više tamnili, on promumlja:

— Ne, ne! Ne ima prievare, to je onaj isti prsten.

Izvadi po tom zrnce, spusti ga iz visine na sto,... zamjeti mukao, tvaran zvuk. Uze ga opet u ruku, prinesav bliže podiši, te reče:

— Do biesa! Čudnovato! Zar sam se sbilja prevario!

Izza toga dotaknu se zrnca vrhom jezika, nu do mala spade mu u usta, oskliznuv se izmed prsta. Uzaludce se trudi i napinje, da ga izvadi; zrnce je pod jezik zapalo. Istom u neke nekavice pošlo mu za rukom podhvatom uspjeti. Umah iza toga diže se, natoči kristalnu kupu vodom, izapra si usta.

— Što ti je? upita Monferrand, podignuv zrnce sa zemlje, te smjestiv ga iznovice u prijašnju prazninu.

— Ništa, do li ne ću, da se otrujem, odgovori Mendrici osupnim glasom.

— Otrov! opetovaše oba prijatelja s čuda se snebivajuć, zar je ovo biserno zrno otrovno?

— Nedvojbeno, odpovrnu Genuezac, kojega su smatrali autoritetom toxicologije, to je otrov, sastavku ko-

Digitized by Google

jega ne uzmože ni sva dosadanja narovoslovna znanost u trag ući. Sgotavljaju ga pako oni prokleti ženski stvorovi, kojimi Sudan obiluje.

— Da li si uvjeren o istinitosti toga, što izreče? naglasi Monferrand u duboke zaronio misli....

— O tom ne ima dvojbe, odlučno se izjavi Mendrici, tiem više, što poznam taj prsten.

Ta ne očekivana uztvrda preseneti još više slušajuće, te se od čuda ostupiše.

— Jest, prsten taj poznajem, nadoniza Genuezac, te strah me hvata...

— Čega se strašiš? oglasiše se ostala dvojica, ukočena pogleda i kreta.

— Ja se bojim, da je ovaj prsten svojom tajnom rupicom i pogibeljnim sadržajem prilika žene, koja ga dade našemu prijatelju.

— Kako to misliš? zapita Monferrand znatiželjno.

— Ja mislim, da ti je ženu, koja ti je taj ljubavni znak dala, ma bilo kako mu drago zaboraviti, primieti doktor, stisnuv ruku mladoga si prijatelja.

— Zaboraviti, opetova ovaj kao iz sna, kao da ne bi razumio sadržaja ove rečenice: pa zašto?

— Jer će te ta žena prije ili kašnje usmrtiti, odvrati Genuezac sjetno.

Monferrand upiljio niem u prijatelja, dočim mladi satnik uz grohotan rozgot poviknu:

— Iz mysterija grada kalifskoga.

Mendrici pako zlovoljice se podignuv, zakriča zviždajuć glasom:

— Tako mi moje duše, sgražavam se sa smieha tvoga! Čuj, Gontrane, ja se bojim, da nas ne će unesrećiti.

Satnik htjede odvratiti, al pogled Mendričev na toliko ga se dojmio, da je probliediv zamumljao:

— Do vraga, prijatelju, ti si gotovo čudne naravi...

Iza toga uze liečnik ruku Monferrandovu, te obrnuv se spram njega bônim čuvstvom reče:

— Biedni druže! tebi se je što prije otrći ljubavi, ma da će te mnogo muke stajati. Al šta ćeš, to mora, pa mora biti.

— Ali za miloga boga! što je tuj, sdvojno poviknu mladi liečnik. Zaboraviti, grčevito se nasmjehnu; kakva li mahnitost! Mendrici se osmjehnu blagim posmjehom. U očiju mu mogao si razabrati težko čuvstvo sućuti, koja ga obuze za prijatelja, gorko s ljubavi oboljela.

— No znaš, što iziskuješ, nastavi Monferrand grozničavo, ti ne poznaš žene...

— Oh! dobro ju poznam, lagodice primjetnu Genuezac.

Monferrand se osupi s tih rieči. Zlovoljice javi se mladi satnik, ugrizljivo prosboriv:

— Dakle ju ti poznaš, pa ipak eto već je dobre pô ure, odkad no naš kiniš nagadjanjem te tajne. Prijatelju! to je već odviše, očituj nam, tko je ona?

I Monferrand svečanim progovori glasom:

— Čuj me Mendrici! Izrikom ti velim, ti nam moraš sad il nikad kazati, tko je ta žena s ametystnim prstenom?

Genuezac, koji od nekoliko časova nice poniknutim pogledom samo tlo pred sobom motri, hoće da odgovori, no uzalud! Jezik kao da mu je prikovan... on ukočen poput stupa muči mramorkom... do mala licem mu se prolilo nervozno bljedilo, a oči mu okružila tamna, modrasta, udubljena sjenka...

Stravično skoče prijatelji, dočim Genuezac, grčevito se izpraviv, promuca muklim glasom, da se je jedva čulo: „zrnce bisera“... te umah iza toga, u tili čas, jecajuć na tla se sruši... Težko uzdahnu, glava mu unatražke klonu, a oči se u široko razvališe... još tren oka i dr. Mendrici bijaše na uviek mrtav...

Nije se prevario, samo što je zrno biserno bilo još mnogo grozniji otrov nego što je on ikada i mislio.

* * *

Grobna je tišina. Iznimice samo dopire ti do uha iz obližnjega kraja bilisanje slavulja, samotno, neveselo. Kad iznebuha oglasi se ženski glasak te i sam „bülbül“ zaniemi, hoće da sluša. Bila to pjesan o ljubavi, slična šaputu divnoga rajskoga vrutka.

— Oj miomirise jemenski, oj čarobni cvjetiću iz vrta genijskoga, oj i ti vječna ljubavi, zašto cvateš u mom srdcu? Zašto, ljubljeni srdca moga, ne mariš za ljubav moju? Oh! zašto te je igdar rodila majka meni na jade? Sliepcem se povraća vid očinji, kad osjete da mimo idješ, te i oni kuju do nebesa divotu lica tvoga. I niemci progovaraju, kad te ugledju, hvaleć u velike tvoju savršenost. Ti ne moraš izmed umrlih biti! Gdje bijaše Raduan, taj vječni stražar rajskih vrata, kad no i ti umače od nebesnika?!... Iznovice sve gromorkom umuknu, da i isti samotan slavuljak, reć bi, zasramljen je i on toli ugodnim, ma da tužaljivim glasom...

No dva druga pokraj trupla Mendričeva ne čuli niti pieva slavuljeva, niti ženske tužaljke...

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Narodno kazalište.

I.

Drama. „Lionski ulak“, „Državni odvjetnik“ i „Život jedne glumice“ zovu se tri drame, o kojih dosele ne spomenusmo ni riečce. A i sada dodirnut ćemo se tih kriminalistično-dramatičnih pojava samo u toliko, koliko n. pr. kroničar spomenuti mora i ime onog vladara, koji je jedan cigli danak vladao svojom mirnom zemljicom.

Digitized by Google

Mi vrlo dobro razumiemo, da naša živa krv ne bi podnosila svaki dan refleksije „Natana mudroga“ na pozorištu, al ne podnosi ni svaki dan guillotinu, porotu i državnog odvjetnika. Ako je kazalište ogledalo vieka, to bismo po našem repertoiru strahoviti zločinci bili. „Lionski ulak“ je kombinirani fabrikat trijuh Franceza izradjen na temelju spisa karnoga suda. Na malih pozorištih meću si glumci mjehove pune teleće krvi pod odielo i kada se probodu ili kada ih tko drugi zakolje, poteče zbilja krv. U „lionskom ulaku“ nije trebalo tih mjehova. Občinstvo sjedjaše tri sata pod krvničkim nožem, drkćuć da će samo izgubiti glavu. Kritiku kazališnomu ne treba drugo reći, nego da je gospoja sjedeća kraj njega, pobjegla iz lože, a gospoje su prijateljice romantici. Šteta majstorske igre Mandrovićeve.

„Državni odvjetnik“ je dramatična kaprica nekog bečkog feuilletonista. U Beču i Gradcu pljeskahu ljudi tomu komadu silno. Neka. Bečlije vazda pljeskaju kad se grdi policija ili „slavni sud“, jer Bečlije niesu Englezi. Rekli bismo, da se je bečki novinar hotio osvetiti državnim odvjetnikom u obće, hoteći dokazati, da i medju timi naravskimi protivnici novinarstva i nevaljalih ljudi ima. Nu ta antipatija ne mora se upravo izniet u liku drame k tomu vrlo slabe. Pisac — da govorimo samo o najobičnijih stvarih — nije ni pročitao zakona i svaki candidatus juris u drugoj godini zna mnogo bolje, kakova da posla ima državni odvjetnik, zna da odvjetnik nikomu ne sudi, da je njegova zadaća istinu iznieti, a ne pošto po to sjajnom dialektikom popeti tuženika na vješala ili na robiju. Svega toga dramatik Mells ne zna.

K tomu su najvažnija lica državni odvjetnik, zvjerokradica (koga je g. Mandrović izvrstno prikazao) i baron same hulje. Državni odvjetnik, daje uz silan patetičan govor ostavku, zvjerokradica priznaje da je sbilja ubio hotomice čovjeka, premda je prije vazda deklamovao, da je krivo odsudjen, a barun hvali bogu, da nije ubio nekog grofa, na koga je pucao i za koga je mislio, da ga je ubio, — pa napokon dakako ženitba. Kriminalni sudac razlikuje „pokušano“ i „počinjeno umorstvo“, ali dramatik, koj se osvrće na „forum internum“ ne poznaje te razlike ni tih paragrafa. U obće je „Državni odvjetnik“ posve suvišan na našem pozorištu.

Tko poznaje Scribeovu „Adrienne Lecoureur“ i Dumasov „Chevalier de la maison rouge“, taj poznaje i „Život jedne(!) glumice“ a da toga komada nikad ni vidio nije, jer je krparija od tih dviuh drama, a napisana za paradu „jedne“ glumice. Hipoteza, koju si je pisac iztaknuo bio, poznata je i po drugih komadih. Glumica plemenita srdca, zanesena za umjetnost pripravna je i život ljubavi radi žrtvovati. Zaplet nastaje sa saveza medju glumicom i aristokratom, a katastrofa pada u Robespierreovu vladavinu. Pokojna Rachelova naručila si je taj komad, pisac je i glumicu na tanko izradio i sve moguće efekte za nju priredio, ali sva ostala lica crtana su samo ugljenom i četvrti čin je posve suvišan. Komad taj prikazaše na korist naše vriedne glumice, Marije Ružičke, koja je svoju nelaku zadaću preliepo privela kraju (izim prebrze deklamacije stihova). Gja. Ružička je občinstvu toli omiljela, da jamačno ni od drugog, valjanijeg komada ne bi bila doživila materijalne štete, a to joj pišemo u grieh. Ta upravo glumci mogu prilikom svojih prijmova umnožiti naš stalni repertoir valjanimi dramatičnimi plodovi, bila radnja ozbiljna ili vesela. *A. Š.*

Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske.

Za gradjanske i višje djevojačke škole priredio Ivan Filipović, učitelj na višjoj djevojačkoj školi u Zagrebu, dopis. član srb. učenog družtva i pravi član hrv. pedag. knjiž. sbora. U Zagrebu. Nakladom knjižare Lav. Hartmána 1875.

Ocienio I. M.

Uzporedjujuće jezikoslovje liepo se u novije vrieme razvija kao i književna poviest pojedinih naroda, koju počeše takodjer komparativnim putem izučavati. Negda je književna poviest samo nabrajala pojedine pisce i naslove njihovih diela: uzroke i posljedice, koje pokrenuše knjigu stanovitim pravcem slabo je tko posmatrao. Nu znanje ljudsko, koje si neprestano novih puteva utire, da dopre do istine, preporodi na nov život i književnu poviest. Literarnomu historiku danas niesu dovoljna puka imena i naslovi: on promatra sve pojave i činjenice i sve ideje, koje su se pojavile u stanovitoj dobi. Pojedinim mislim traži se izvor i razvitak, pa ćeš se na taj način uvjeriti, da jedan narod uzajmljuje misli od drugoga i da se jedna književnost prima druge skoro neopazice. Negda se je htjelo pojedine narode ograditi kinezkim zidom od drugih naroda, al danas mi to držimo ludorijom. Često se ista ideja i pravac pojavi u više književnosti. Književni povjestnik protražujuć stvar, uvidi, da je svemu tomu jedan te isti izvor. Literarnomu historiku najviše vriede ideje.

Negda je u književnost ubrajalo samo pismene spomenike — danas literarna historija siže i preko tih spomenika; ona proučava i prvotnu pučku književnost — pjesme, pripoviedke, poslovice, bajke itd. — pa i stari izumrli jezik. Pri tom su od velike pomoći književnoj poviesti: sravnjujuće jezikoslovje i mitologija. S tiem se je dakako silno razmaknulo polje literarnoj historiji, ali zato tako izučavanje vrstno nam je u sasvim viernoj slici predočiti kulturu pojedinih naroda u svakoj dobi njihova živovanja. Nu buduć je to jošte sasvim mlada nauka, to nije još mnogo niti jednakim uspjehom svagdje o njoj radjeno. U tih naukah najviše uzradiše Francezi i Englezi.

Kod nas Hrvata slabo je na tom štogod dobra izradjeno. Sve slične radnje u nas niesu do nabrajanje imena i naslova i vrlo sentimentalni sudovi i ocjene.

Digitized by Google

Kukuljević bio je prvi, koji je stao pomišljati, da štogod napiše o starih piscih hrvatskih; nu buduć je Kukuljevićev rad mnogostruk, to mu nije preostalo vremena, da proučava potankosti hrvatske knjige. Da je umnomu Šafariku bilo sgode i vremena, bio bi nam štogod valjanijeg ostavio, nego li što je njegova „Geschichte der südslav. Literatur“, gdje su riedkom iznimkom samo nagomilane sve viesti, do kojih je mogao doći. Bez toga djela medjutim ne može proći nijedan literarni historik hrvatski. Ostale pak razpravice, kojekuda napisane, niesu — riedkom iznimkom — nego prepisi Appendinija, Šafarika i drugih. Samostalnih povećih radnja u nas ima malo i malo tko je znao reći štogod nova, jer se uviek mlatilo po starom. Profesori hrvatskoga jezika na gimnazijah i realkah, kano da i ne misle na što takva. Dr. je Jagić prvi u nas u svojoj „Historiji književnosti hrvatske“ uporavio napredak novije nauke na tumačenje naše književne prošlosti. Od Armina Pavića, koji je već dosadanjimi radnjami pokazao, da shvaća i razumie svoj posao, nadamo se, da će nam razsvietliti mnogu prazninu naše historiografije. Dosele mi još ne imamo podpune znanstvene historije knjige hrvatske. Dr. Jagić nije nam izradio nego staru dobu, pa mnogi pitaju: zašto ne izdaje i srednju i noviju dobu? Tako je doduše lako pitati, al nije lako odgovarati ljudem, koji same stvari ne razumiju. Na staroj dobi radili su svi slaviste, počam od Čeha Dobrovskoga pa do Hrvata Jagića: ono djelo jest plod čitave slavistike. Jedan Jagić mogao je dakle napisati valjano staru dobu, al nije tako lako mogo srednju ni noviju; jer tu ne bi našo nigdje znatne pomoći. Najprije niesu još ni svi stari pisci hrvatski izdani, već leže u rukopisih, a onda niesu kritično pojedini pisci i vjekovi ocienjeni. Za to se hoće više ljudi i više predradnja na koja bi se mogao pisac hrv. književnosti osloniti: pojedinac čovjek toga svega savladati ne može, pa ni sâm Jagić. S tih razloga, da i izdade dr. Jagić II. III. dio svoje historije, ne bi oni mogli onako dobri biti, ko što je prvi, nu mi bi s najvećim veseljem pozdravili i takovo djelo, jer znamo, da bi u sadanjih okolnostih dobili najbolje što dobiti možemo. Na iztočnoj strani našega naroda napisao je cjelokupnu historiju naše književnosti Stojan Novaković za potrebu školsku, al rad navedenih razloga nije ni on posve uspio. Uz to i Novaković radi mnogostruko, što je na uštrb radnjam, koje zahtievaju sličnost rada. Osobito je hrv. dio književnosti u Novakovića slabo zastupan. Tu je o Dubrovačkoj knjizi tek u kratko nešto progovoreno, jer se izvan Hrvatske slabo što znade za nju. Koli jadno to karakteriše razdrobljenost našu, gdje jedna strana ne pozna umnih plodova druge, kan da mi niesmo jedan narod! U Hrvatskoj nije se dosele došlo ni do toga, da se bar štogod napiše za školsku potrebu, ko što je to Novaković učinio za Srbiju. Na to se je odvažio prvi učitelj na višoj djev. učioni u Zagrebu Ivan Filipović, napisav malenu knjižicu, koju namieni višim djevojačkim i gradjanskim učionam. Ako je to i maleno djelce pa i školi namienjeno, ipak ne smie se jednostavno mimoići već rad toga, što je prvo u svojoj struci.

Znajući kako sada stoji naša književna poviest, mi smo unapried već znali, da nas ne će moći zadovoljiti Fijipovićev rad, koji je to još za prieku potrebu kao nestrukovnjak napisao. To priznaje i sâm pisac u samom pristupu: „ja niesam kod sastavljenja njezina (poviesti) pravio nikakovih posebnih ni samostalnih izučavanja, a niti sam šta nova stvorio, nego sam samo nastojao, da mladeži u kratko i pregledno predstavim na tom polju do sada postignute glavne rezultate“.

Nu i mi pristajemo uz mnienje piščevo „da je svakako bolje išta nego ništa“, jer i uz njegovu knjigu biti će učitelju laglje, nego li da mora učenikom u pero kazivati svoja predavanja, što je na uštrb samomu napredku. Medjutim želimo ovdje u kratko reći koju o nedostatcih te knjižice, za koje bi voljeli, da ih u njoj niesmo našli već s toga, što je školska knjiga, u kojoj bi moralo biti sve precizno i po mogućnosti valjano. U „pristupu“ govori pisac u kratko o pojmu književne poviesti a napose hrvatske. Govoreć o tom, kako je danas ne moguće naći medja med Hrvati i Srbi, veli, „da je sav književni rad Hrvata i Srba u tiesnom savezu te se raztrgati ne da“. I mi doista priznajemo, da su Hrvati i Srbi jedan narod sa dva imena, al žalibože priznati moramo, da se književni rad Hrvata i Srba „raztrgati“ dade, dapače ne treba ga trgati, jer je sâm po sebi raztrgan! Ako li proletimo po prošlosti hrvatske književnosti, pa ju sravnimo sa srbskom, tad ćemo se uvjeriti, da ima med njima grozna razlika: jedna ide jednim, a druga drugim pravcem. Med njima ne ima ništa zajedničkoga do jedinog jezika dapače i on je različit. Jednu prepliću misli i kultura istočna, a drugu zapadna. Što više: mi ni danas ne možemo govoriti o jednoj književnosti. Mi se doista silimo, da nadjemo neko jedinstvo, al kojega sbilja ne ima. Tu ima najljepši dokaz, kako jezik još ne čini jedinstva književnoga, već da tu rade i ideje. To je jedan od najzanimivijih točaka hrvatske književnosti, stvar, koju bi valjalo malko svestranije proučiti, nego li što je do sada učinjeno. Razlika med jednim i drugim dielom naše književnosti nije drugo, nego razlika med zapadom i istokom. Tu stvar mogo je g. pisac malko bar obrazložiti, ako možda i nije pedagogično, da se baš u posve crnoj slici predstavi mladim učenikom i učenicam, kako sbilja jeste. Čudnovato nas se dojmila sliedeća izreka: „Da se pako sav književni rad našega naroda može bolje pregledati i laglje zapamtiti, dieli se historija njegove književnosti na tri doba, naime: staro, srednje i novo doba“!! Ne znamo, dali bi to pedagogično moglo biti, al bogme istinito nije, jer rad to-

Digitized by Google

božnjeg lagljeg pamtenja moglo bi se komu pričiniti, da bi bolje bilo hrvatsku književnost razdieliti n. pr. u četiri ili pet doba! Dioba ta osniva se na nutrnjih razlozih same književnosti, ako li se već održi takva dioba iz kojih izlazi, da ima med timi dobami značajnih razlika, rad kojih moramo ih medjusobno odieliti. Za srednju dobu veli g. pisac, da ide od početka XV. vieka pa do polovice XVIII. te bi se mogla nazvati i „dalmatinsko-dubrovačkom", jer joj je glavno ognjište Dalmacija i Dubrovnik. Ako je i istina, da je u toj dobi Dalmacija i Dubrovnik glavno ognjište hrv. književnosti, to ipak mislimo, da se ne bi mogla ciela doba prozvati dalmatinsko-dubrovačkom, jer ne bi imalo smisla pod takim imenom govoriti n. pr. o Petru Zrinskom ili o Jambrešiću ili Divkoviću. To bi trebalo svakako nekako drugčije izreći.

Po tom dolazi na red „staro doba". Pisac govori najprije o „starom slavenskom jeziku", gdje ima koješta zlo izrečena, ako se i vidi, da g. pisac razumije samu stvar. Tu se zove „najstarijim slavenskim jezikom" jezik, kojim su negda svi Slovinci govorili i iz kojeg se malo po malo razviše svi slovinski jezici, pa opet se nazivlje „starim ili staroslavenskim" jezik, kojim pisaše sv. Ciril i Metod. Jeziku Cirilovu prišivaju se razna imena: staroslavenski, starocrkvenoslavenski (altkirchenslavisch — Schleicher), staroslovenski, panonskoslovenski i starobugarski, al najnevaljaniji od svih tih naziva jest onaj prvi, koji je zabačen od svih valjanih slavista. Danas se još pravdaju slaviste samo rad imena starobugarskog i staroslovenskog. Uz prvo stoji ih velika većina, a uz drugo stoji skoro osamljen Miklošić, kako to i sam nekako ponosito ističe u uvodu k svojoj „Formenlehre" (1874). Vjerojatno je medjutim, da će Miklošićeve misli u tom pogledu pobiediti po onih dokazih, što ih je naveo u spomenutom djelu. Da je g. Filipović proštio onaj uvod, ne bi bio uztvrdio, da „se Slovenci smatraju po jeziku za potomke toga staroga slavenskoga naroda (kojim je Ciril pisao)", jer danas Miklošić razlikuje dva slovenska narječja: koruškoslovensko i panonskoslovensko, a ovo potonje drži za Cirilov jezik. S toga bi g. pisac morao uvažiti ovu stvar, pa da ju izpravi, ako dodje do novog izdanja, jer je u sadanjem sve nekako smiešano, čega učenik ne će lako shvatiti.

Ne znamo, kako se je moglo reći: „taj stari slavenski jezik (Cirilov), o kojem ovdje govorimo, nije onaj jezik, kojim se sada u pravoslavnoj crkvi i u obće kod Srba, služba božja obavlja, i koji se obično staroslavenskim nazivlje" (str. 9). Dakle su Srbi širi pojam nego li ciela pravoslavna crkva u Rusa i Bugara?!

Po tom razpravlja se rad Cirilov i njegovih učenika, važnost te književnosti za Hrvate, Srbe i Bugare, o sv. Savi i njegovu rádu. Inače staro doba prilično je obširno izradjeno od 8—28 strane za toli malenu knjižicu, a napose i s toga ne vrlo sgodno, ako se uzme u obzir, da se o tom odsjeku ne će moći ni onoliko govoriti u gradjanskoj i djevojačkoj školi. G. pisac bio bi bolje učinio, da je tu dobu samim opisom ne navadjajuć pojedina djela predočio mladeži. Mladoj će se djevojčici slabo koristiti, kad joj se kaže, da je taj i taj svetac to i to napisao, mjesto da joj se kićenim govorom predoči najdavnija prošlost slovinska. To bi se svakako dalo, a hvala bogu za tu dobu ima dovoljno gradiva nakupljena. Ne velim to, kano da ne uvidjam potrebe, da se stara slovinska književnost učiti mora, to je dapače za srednja učilišta bezuslovno potrebito — ako i imade profesora na naših gimnazijah, koji se smiju starim jerom! — nego za niže škole, mislim, da bi se to valjalo nekako drugčije raditi. Tu bi bio dovoljan jedan članak, u kojem bi se nekako zabavno prikazala kultura starih Slovinaca, a napose o sv. Cirilu i Metodu moglo bi se više toga reći.

(Dalje sliedi.)

Božićna igra 12. vieka.

U nadbiskupskoj knjižnici zagrebačkoj čuva se kodeks od pergamene pisan vrlo jasnimi pismeni, po kojih se suditi može, da rukopis pripada drugoj poli XI. ili početku XII., a bijaše nekad vlastničtvo ugarskog biskupa Hartvika, te je po svoj prilici donesen u Zagreb kad je ugarski kralj Bela sa svojim dvorom bježao od Tatara u Hrvatsku. Znamenito je i to, da je na prikrajku knjige kašnjom rukom (al svakako XIII. vieka) upisana molitva proti Tatarom, a tekst te molitve molio se za kašnjih vjekova i proti Turkom u našoj stolnoj crkvi. Kako iz kašnjih podataka proizlazi, bijaše ta knjiga upotrebljivana redovito u zagrebačkoj crkvi, a i božićna igra, ubilježena u njoj, koja je na neki način prvi trag dramatičnog prikazivanja. „Rodjenje Isusovo" i „Muka Isusova" dva su poglavita motiva, iz kojih se je sredovječna drama razvila, i jedno i drugo prikazivalo se u crkvah i po trgovih u Francezkoj i Njemačkoj velikim sjajem, dà francezka božićna igra ima potankosti, koje se ne bi smjele iznieti na današnje pozorište. Ako i „božićna igra" Hartvikova kodeksa nije postala u našoj domovini, to je ipak zanimiva, što je bez sumnje u zagrebačkoj stolnoj crkvi prikazana bila, i zato ju ovdje priobćujemo u hrvatskom prievodu:

Na zornicu poslije devetog responzorija neka se podigne zviezda na taj način. Tri mudraca (sv. tri kralja) nek stoje pripravna. Jedan stojeći pred oltarom sv. Marije neka započne glasno: „Zviezda sjaje žarom prejasnim!" a zatim će drugi pred desnim oltarom: „Zviezda sjaje žarom presjajnim", a i treći pred lievim oltarom neka zapjeva „Zviezda sjaje žarom presjajnim". Na to će zajedno pjevajući poći pred oltar sv. Marije, koja pokazuje kralja kraljeva, koga naviestiše proroci. Od

Digitized by Google

oltara uzet će posude a u njih dragocjene darove i to Gašpar zlato, Milikar tamjan a Baltazar mirhu, pa će kraljevi reći: „Idimo dakle, potražimo ga, prinosimo mu darove zlato tamjan i mirhu!“

Irud pako sjedeći sred crkve pod krunom upitat će mudrace: „Pod kojim znakom rodi se kralj, koga tražite?“ A oni: Razumismo na istoku, da se rodi pod zviezdom“. Irud: „Ako mislite, da kraljuje, recite i nama“. Mudraci: „Priznajemo kraljestvo njegovo; sa dragocjenimi darovi dodjosmo iz daleke zemlje, da mu se pomolimo“. Pisari odjeveni dugimi haljinami, imajući mitru na glavi sjede oko Iruda, a u ruci su im velike knjige. Irud ih pita: „Oj pisari, tražite, recite, pišu li knjige štogodj o tom dječaku?“ Pisari će odgovoriti: „Vidimo, gospodaru, u pismih proroka, da će se roditi Kristus u Vetlemu, gradu Davida, a prorok o njem proriče“. „I tako će dati svjedočanstvo.“ Sbor pjeva: „Vetleme, niesi ti najmanji!“ Tad Irud, odpuštajuć mudrace, veli: „Idite, dječaka revno potražite, a našav ga donesite mi na povratku o njem glas!“ Odlazeći od Iruda opazit će zviezdu i jedan od njih pokazav prstom reći će: „Evo zviezde!“ Drugi: „Evo zviezde!“ I treći: „Evo zviezde!“ I pošav zajedno vapit će: „Na iztoku nam sinu i evo opet ide pred nama sjajna! „Dva klerika obučena ruhom stojeći kraj slike sv. Marije, koja drži rukama nebesko diete, reći će taj stih: „Tko su ovi, kojih zviezda dovodi do nas, javiv nečuvene glase u daleke zemlje?“ Kraljevi će odgovorit: „Mi smo, što ih vidite, kraljevi Tarza, Arabije i Sabe, noseći darove Krstu, kralju i gospodinu rodjenomu, do kojega nas dovede zviezda, da mu se pomolimo“. Klerici stojeći pokazat će sliku gospodinovu i reći će kraljem: „Evo djeteta, koje tražite; pristupite, poklonite mu se, jer to nam je spas naš!“ Pozdraviv Gospoda reći će mudraci, prvi: „Primi zlato, kralju!“ drugi: „Primi tamjan, pravi bože!“ treći: „Primi mirhu, znak pokopa!“ Andjeo, obučen dalmatikom i stojeći na uzvišenu mjestu, reći će: „Sve se je ovršilo, što proroci prorekoše, idite, vratite se drugim putem“. Tada će kraljevi otići drugim putem, moleći i odgovarajući pievu andjela i do kora dolazeć pjevat će: „Kralj nebeski, komu služe toliki pokloni, položen je u štalici; koj obimlje sviet, leži u jaslicah, a došao je u oblaku!“ Kad se piev svrši, zapjevat će kanonik pojac glasno: „Hvalimo te, Gospode!“

To je stara božićna igra zagrebačke crkve, koju nam iz kodeksa blagohotno izpisa naš vriedni književnik g. Ivan Tkalčić.

LISTAK.

Akademička palača u Zagrebu (sa dvie slike). „Ako želimo, da nam se narodne sile sustavno i svestrano razvijaju, da se ne samo um naroda razsvietli, nego i srdce i ćud oplemeni, ne smiemo zaboraviti na umjetnost“ — timi riečmi poklonio je veledušni naš mecena jugoslavenskoj akademiji svotu od 40.000 za gradnju palače akademične. Stvoriv akademiju i sveučilište, ta dva najviša hrama znanosti, sad nam evo gradi hram umjetnosti, u kom će se smjestiti dragocjena galerija slika i ine umjetnine, štono ih on isto tolikim trudom i troškom, kolikim umiećem sakuplja već mnogo godina za narod hrvatski. Tim novim darom zaokružuje on kolo svojih nastojanja oko narodne prosvjete. „Ne dajmo se malodušno zavaravati, — tako zaključuje slavni mecena svoju darovnicu — kano da ledja naša ne mogu tolika bremena podnesti, ili da nije još došlo vrieme dizati hrama umjetnostim. Izkustvo, stečeno od dobe našega književnoga i narodnoga preporodjaja, bodri nas i zajamčuje nam uspjeh ovoj novoj zamisli, kojom se smiera samo popuniti zavode, što no ih je naš narod za svoju prosvjetu u toli kratko vrieme vlastitom snagom svojom podigao“. Gdje Strossmajer tako govori, tu nitko ne smie duhom klonuti ni prigovori i dvojbami velik podhvat razkidavati.

Nu ne samo da je Strossmajer narodu svomu poklonio svoje dragocjene sbirke, da mu evo za ove sbirke podiže sam i palaču, — koju bi si svaki narod i svaka zemlja radostno sama sagradila, da joj se nadje toli veledušan darovnik, — već se pobrinu i za veleliepu osnovu za buduću palaču. Taj posao povjeri on arhitektu Fridriku Schmidtu u Beču (o kom u posljednjem broju prošle godine progovorismo opisujuć restauraciju Markove crkve), koj ga dostojnim načinom obavi, učiniv u najčistijoj renesansi plan, našimi malenimi sredstvi izvediv, jednostavan a krasan. Ova se sgrada ima podići na plateau-u Strossmajerove promenade (južnoga šetališta), gdje će na daleko vidiva, izpuniti ružnu prazninu pokraj realke (slovo *b*), te služiti najsjajnijim uresom čitava grada svojim plemenitim slogom, prema komu će se, kad budu sredstva dopuštala, imat udesiti vatrogasni toranj (slovo *c* jedini još ostanak stare kraljevske palače 13. vieka), dočim će se na protivnom kraju šetališta na plateau-u generalkomande imati sagraditi biblioteka. Okolo na okolo sgrade ostati će još dovoljno prostora za nasad drvlja i cvieća, kuda će moći šetati i krasan pogled sa terrasse uživati gornjogradjani. Sa promenade vodit će na dva kraja skaline na terrassu, na kojoj će stojati palača. U četiri krila gornjega kata smjestit će se slike i ine sbirke, dočim će veći dio prizemnih prostorija zauzeti akademija i njezina knjižnica. Usred četiriju krila biti će staklom nadkriveno dvorište za skulpture (kipove) i za zdenac. Na promenadu okrenuti prozori podzemnoga prostora služiti će sveudilj za izlaganje liepih priedmeta umjetnosti i obrta, a morda će se s vremenom i u trgovinu sličnih stvari pretvoriti moći. Sgrada i svojimi razmjeri i plemenitim uresom u pravom je smislu palača.

Već mjeseca ožujka počet će se graditi — jedino još neke formalne zapreke od strane zastupstva grada Zagreba stoje tomu na putu te tako odgadjaju nuždne pripreme za gradnju. Nu ufati se je za stalno, da će se ini maljušni obziri umjeti podrediti velikim interesom kulturnim. Vlada je akademiji sa svom pripravnošću u susret pošla u velikom njenom podhvatu, obećav joj i znatne novčane po-

Digitized by Google

moći, a dade se očekivati, da će i velmože hrvatski, na koje se je akademija u tu svrhu obratila, radostno se odazvati svojom darežljivom desnicom, te si na tom našem Kapitolu osvojiti neumrlo mjestance medju likovi narodnih prosvjetitelja.

Kazališne novice. Predsjednik kazališne uprave velem. g. Ž. Farkaš zahvalio se. Povod je tomu, kako se po gradu govori, razmirica sa g. odsječnim savjetnikom Mirkom pl. Halperom, na koga se sviet tuži, da upravi u najmanjih malicah veže ruke. Kako čujemo, odreći će se i g. Mandrović ravnateljstva i redateljstva drame, jer da je i njemu dosadilo. Uprava biti će, kako čujemo, povjerena g. Josipu Kneislu, tajniku pravosudnog odjela kr. zemalj. vlade. O budućoj upravi ne možemo dakako suda izreći, jer niesmo dosele prilike imali prosuditi g. Kneisla s dramatičke strane. Ne možemo ipak prešutiti, da je promjena uprave usred sezone s tehničkog gledišta i po dosadanjem izkustvu vrlo opasna. G. odsječni savjetnik M. pl. Halper, referent u kazališnih poslovih predlaže vazda promjenu uprave bud usred bud na početku sezone, s čega nastaje obično metež. „Obzor" je posve dobro primietio, da bi se kazališna uprava na pokus imala povjeriti neposredno g. referentu zemaljske vlade, da občinstvo jedan put vidi, kako se kazalištem upravljati ima. Na raztanku valja nam iztaknuti, da je g. Ž. pl. Farkaš rodoljub bez prigovora, čovjek pun najbolje i najplemenitije volje, i da mu niesu bile vezane ruke, da je uredba uprave udešena bila prema duhu kazališnoga zavoda, bio bi napredak zaista veći bio. Dužnost nam je, izjaviti mu javnu zahvalnost, što je u tom nemilom zvanju radio, što se je raditi moglo.

Gčna. Barabaševa u Frankfurtu. Na Maincu, u srdcu Germanije bude nepoznata hrvatska djevojka pod imenom „Rovella" na pozorištu burno pozdravljena, djevojka kojoj su siromasi Hrvati davali podporu, da se izvježba u dramatskoj umjetnosti. Novine priznavaju, da je to genialna djevojka. Kod kuće nije našla engagementa ali — u Frankfurtu ga je našla. Prije nekoliko godina našla se darovita Hrvatica Jelenska, radi 60 godišnjih forinti bude odpuštena, i sada je gojenica njemačke Talije. Nedavno pozdravismo živim pljeskom darovitu Dragoilu Freudenreichovu, al ona ne može dobiti u hrvatskom kazalištu mjesta sa 50 for., te će se za koj dan oprostit od hrvatskog občinstva i posvetit njemačkomu kazalištu. A Dalfy!!! a Ferenczy!!! A g. Simić, a gja Latinićeva, a gčna Mirka Culifajeva? Stoji li na njih naša dramatska budućnost? Zar je zbilja u nas glavno načelo umjetnosti „Beatus ille, qui prócul negotiis paterna rura bobus exercet suis?" Zar moraju svi naši talenti izkusit uz gorke suze onu sdvojnu rieč: U svom domu nitko prorok nije?" —

Iz hrv. muzeja. Ovih su dana predane narodnomu muzeju četiri stare zastave, što su se do sad pohranjivale u zemaljskom arkivu. Jedna od crvene svile jest bez godine a ima dvoglava orla sa carskom krunom s jedne, a majku božju sa djetetom s druge strane. Druga od crvene svile ima s jedne strane krunu ugarsku, a s druge grb hrvatski; na njoj visi vrpca s napisom: „prikaz od baronese Magdanenich, rodjene grofice Szermage, dana 30. klasna 1797." Treća od žute svile ima s jedne strane sliku kralja Leopolda od g. 1790., na drugoj strani dvoglavnoga orla sa napisom: „civium capituli Zagrabiensis 1839."; na njoj su dvie svilene privezaljke, jedna s napisom „posvećeno po Amaliji Ferich od Hudibitka dana 14. travnja 1839.", a druga s napisom: „slavnomu vojničkomu sboru kaptolskih zagrebačkih varasanah". Četvrta od crvene, biele i modre svile, ima u sredini napis: „za slobodu, kralja i domovinu", a na njoj su tri privezaljke, crvena s napisom: „otcu domovine Josipu Jelačiću Buzimskomu", biela s napisom: „na uspomenu sretnoga povratka iz rata magjarskoga", i modra s napisom: „od domorodkinjah u Zagrebu 1849."

Mlad hrvatski umjetnik. Prije više godina podupiraše preuzv. g. biskup Strossmajer mladoga vajara Plančića u Rimu, koj je veoma mnogo sposobnosti pokazivao za svoju struku. Stipendij biskupov prestade napokon, a Plančić, ne mogav ni misliti da dodje u domovinu, gdje se umjetnost još toli slabo uvažuje, morade se za svoj život u stranom svietu pobrinuti. On poče za antikvare načinjati imitacije sredovječnih umjetnina, koje su tad njegovi gospodari pod izvornike prodavali. Dobivši u nekoj fabriki porcelana i majolike posla, upozna se sa tajnami glazure, te poče na tom polju doskora samostalno raditi i to tolikim uspjehom, da mu je akademija sv. Luke u Rimu dala sjajnu svjedočbu, a veliko ga jedno družtvo za fabrikaciju terakotte uzelo za artističnoga ravnatelja svoga zavoda. Njegove radnje na tom polju vanredno su krasne i toli mnogobrojne, da se čuditi valja. Boraveć naš mecena te dr. Kršnjavi zimus u Rimu obrabriše Plančića, neka gleda, da se preseli u Zagreb, gdje bi tom praktičnom umjetnosti mogao lasno izlaziti, te pače svoje proizvode i exportirati. Mlad umjetnik radostno prione uza to, te odluči u Zagrebu otvoriti etablisement. Ali prije nego će se ovamo preseliti, dobro bi bilo, da se upozna sa najvrstnijimi proizvodi majolike (fayence) i teracotte u Parizu i Londonu u fabrikah Barbizeta i Mintona, te da upozna novofrancezke Palissy-radnje. Da to uzmogne, obratio se je na našu zemaljsku vladu, da mu jednom za uviek pruži podporu za ovo putovanje. Ne dvojimo ni časka, da će zemaljska vlada to učiniti, te time omogućiti, da Hrvat one novce u zemlji zaslužuje, koji nam za slične proizvode (majolike, terakote) odlaze u strane ruke.

Družtvo Hrvatska. Hrvatska mladež na gradačkom sveučilištu sastavila je družtvo, krstila ga „Hrvatskom", izhodila mu potvrdu, izabrala predsjednikom medicinera Štanghera a smjer je tomu družtvo književni napredak. Naši se sokolovi nadaju, da će se njihova sveučilištna i po krvi braća iz Dalmacije skoro u to družtvo upisati.

Hrvatski dom. Pravila akademičkoga družtva: „hrvatski dom", potvrdjena su po kr. zemaljskoj vladi, te se nadamo, da će sad započeti odvažan, plodonosan rad medju sveučilištnom mladeži!

Baština sveučilištu. Umro je prošl. mj. Ivan Edvard pl. Gregurić umirovljeni podpukovnik i bivši upravljatelj Petrinjskoga okružja, te je svu svoju ostavštinu, izim jedinoga dobnjaka, ostavio hrvatskomu sveučilištu. Ne će biti toga baš mnogo, jer je pokojnik dugo bolovao, ali će ipak biti više stotina — pa je bilo i daljnih rodjaka, uza sve je to ipak taj umnik i poštejnak oporukom naredio, da mu sveučilište bude baštinikom. U vjekopisu Dragojile Jarnevićeve spomenusmo ime pokojnikovo, u Danici ilirskoj ima od njega prievod neke Šilerove pjesme, bio je vršnjak, od mladosti drug i saučenik Ivana Trnskoga, u službi sviestan i prepošten a svagdje i vazda ljubitelj i prijatelj napredku svoga naroda, bio je značajnik staroga kova — a to mu i oporuka svjedoči. Pravo je, da mu njegov stari drug ostavi u hrvatskoj knjizi dičan spomen a to će valjda i učiniti. Slava pokojniku i lahka mu crna zemljica!

Archiv für slavische Philologie. Udioničtvovanjem A. Leskiena i W. Nehringa izdaje Vatroslav Jagić. Prvi sve-

Digitized by Google

zak prve knjige u Berlinu nakladom Weidmanna str. 160 ciena 2. for 40 nvč. G. prof. Jagić razlaže potrebu centralnoga organa za filologiju slavensku te mu stavlja ciljem, prvo samostalne radnje o pojedinih pitanjih na polju slavenske filologije, a drugo prievode, izvadke, kritičke i bibliografijske obznane svih onih radnja u raznih slavenskih književnostih, koje imadu književne vriednosti. Tim naradom upoznat će se Slaveni medjusobno, a ujedno će se znanstveni rezultati preko njemačkoga (ili francezkoga) jezika priobćivati učenomu svietu. Nu u Arkivu biti će zastupana filologija u najširem smislu, obsižuć jezične i književne spomenike, proizvode narodnoga duha i svekolike slavenske starine. Prema tomu je i sadržaj prvoga svezka udešen. Evo ga: Studije o staroslovenskom glagolskom Zographos évandjelju od V. Jagića. — Rusko двимя, тремя, четьирьмя od A. Leskiena. — O uticaju staročeske književnosti na staropoljsku, od Nehringa. — Kršćanska mitologijska primjesa u ruskoj narodnoj epiki od V. Jagića. Prinesci k slavenskoj mitologiji (o Velesu. Volosu i Blažu) od g. Kreka. Osim toga mnogo filologijskih sitnica.

Mihail Petrović Pogodin. Slavni ruski pisac, počastni član naše akademije Mihail Petrović Pogodin preminu u Moskvi dne 8/20. o. m. u 3 ure po podne u 76. godini svojega života. „Rodivši se u oči XIX. vieka (11/23. rujna 1800. god.) on proživi tri četvrti njegove. Ruska poviest — da se pozlatimo riečmi „Moskov. vědemostij" od 22. o. m. — kojoj bi poglavito posvećena ljubav i trud pokojnika, ne će zaboraviti njegova imena. Duša njegova goraše ljubavlju k njoj do posljednjih dana. Do posljednjih dana sačuva on živi osjećaj k svemu, što se naše prošlosti tiče. Jedva se nadje jedna radnja o ruskoj poviesti, jedan sveučilištni priegovor, jedna književna razpra u području njezinu, na koje se nije Mihail Petrović, ovako ili onako, umah odazvao. Kratka predsmrtna bolest zateče ga za pisaćim stolom, s perom u ruci, kojim je on opisivao djela Petra velikoga. Ali nauka o prošlosti nije učinila pokojnika nemarnim prama nastojanju sadašnjosti. Vatren rodoljub, on se trgao mišlju i riečju za sudjelovanjem u svih književnih i državnih promjenah našega života. Tko u književnom svietu ne poznavaše njega? On je bio znanac svim znamenitijim pokretačem naše nauke, književnosti i umjetnosti. Živahan, do kraja življenja bodar i raden, rječit i osebno govorljiv učestnik u javnih skupštinah i svetkovinah, on se osebitom revnošću služio idejom duševnoga obćenja medju slavenskimi plemeni. Kano predsjednik slavenskoga odbora bijaše gorljivim zagovornikom za naše jednovjerce i suplemenike, starao se za pomoć njihovim crkvam i školam, i bio u neprekidnih živih odnašajih sa svimi znatnimi faktori slovenskoga svieta. Pokoj budi njegovu prahu i vječna mu uspomena! Opielo za pokojnika bijaše u sveučilištnoj crkvi; a sahranjen je dne 12/24 o. m. u Novodjevičjem samostanu. Pogodin obćio je takodjer sa znatnijimi hrvatskimi književnici.

Dvie radnje o umjetnosti. Ovih će dana izpod tiska izaći dvie razprave sadržaja umjetničkoga od dr. Isidora Kršnjavoga. Prva radi: o slikovnoj ljepoti, a druga: o Giovan Bapt. Tiepolu mletačkom slikaru. To su prve te vrsti radnje u našoj književnosti, te željno izčekujemo, da možemo o njih koju obširnije progovoriti.

Izvanredno putovanje Jules Verne-a. I. Od zemlje do mjeseca, ravan put za 97 sati i 20 minuta. Sa 41 slikom i jednim tlovidom. — II. Put oko mjeseca sa 44 slikom. Izdala matica hrvatska, tiskom dioničke tiskare str. 324 u 8°. Ovo krasno djelo, o kom ćemo do skora obširnije progovoriti, preporača se osobito mladeži za darove. Dobiva se u knjižari Fiedlerovoj uz cienu od 1 for. 80 novč. dočim ilustrovano francezko ili njemačko izdanje stoji 2 for 50 nvč.

Nove knjige. Filozofija narodnih poslovica. I. svezak. Od Vilima Korajca. — Osvetnici, epos od Radovana. IV. svezak izdaje Vilim Korajac. Za ove dvie knjige pozivlje na predbrojku g. Vilim Korajac, profesor bogoslovja u Djakovu. Svaka stajat će 60 nvč., a obie zajedno 1 fr. Platit se ima istom kad se knjiga primi. Čisti dohodak namienjen je stradajućim Bošnjakom i Hercegovcem. Tko poznaje valjanost Korajčeva pera, tko uvaži liepu svrhu, ne će kasnit predbrojit se na ta dva djela.

— Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga XXXIII. netom je izašao izpod tiska dioničke tiskare. Sadržaje članke: O promjenljivosti bilina i postanju novih vrsti, od Vukotinovića: — Podravina, Djakovština i Dilj-Gora, od Gj. Pilara; — Ivan Tomko Mrnavić, od A. Pavića; — Najstariji tragovi čovjeka, od B. Šuleka; — Kritički pogled na djela o slavenskom pravu, od dra. Haněla. Osim toga svečana sjednica, izvadci iz zapisnika i dr.

— Narodne primorske pripoviedke. Za ovu knjigu pozivlje na predplatu Franjo Mikuličić u Senju. Pripoviedke sastavljene su bakarskom čakavštinom. Predplata od 60 nvč. neka se šalje do 25. prosinca sakupitelju u Senj. Te pripoviedke bit će nam dobro došle.

— Nova mjera i nova vaga. Za puk napisao Milan Kučenjak, župnik pod Bielom. Ciena 5 nvč. U Varaždinu 1875. Brzotiskom Platzera i sina. 30 str. u 12ni. (Dobra praktična knjižica za puk.)

— Kratak sveobći zemljopis za mladež narodnih učiona. Sastavio Vjenceslav Mařik. Sedmo izdanje. Ciena 35 nvč. U Zagrebu 1875. Tisak L. Hartmana. 80 str. u 8mini.

— Andrije Kačića-Miosića: Razgovor ugodni naroda slovinskoga. U Zagrebu 1875. Nakladom i tiskom Lavoslava Hartmana. 772 strane u 12tini. Sa slikom pjesnika.

— Čitanja i evangjelja za sve nedjelje i praznike. Sastavio i uredio dr. Fr. Iveković. Tisak dioničke tiskare str. 224 u 8mini.

Gospodi, koja zaželiše kupiti cieli lanjski tečaj, odgovaramo, da ga kompletna žalibože ne imamo: nu ako se prijavi barem 20 njih, koji bi ga uz cienu od 6 fr. 50 uvč. nevezana htjeli kupiti, dati ćemo neke brojeve po drugi put štampati. Tko ima suvišnih iztisaka od brojeva 14. i 15. umoljavamo ga, neka nam ih o našem trošku pošalje; jer ćemo si time moći kompletirati exemplare.

Prvi broj odašiljemo svim lanjskim predplatnikom — daljnje brojeve dobit će samo tko predplati.

☛ **Ovomu broju priložen je na ogled 3. arak Jules Verneova: Izvanrednoga putovanja „Od zemlje do mjeseca".**

Zabava: Stari dub — List iz kronike križevačke — Crnooki — Ljubici — Leila. — **Pouka:** Narodno kazalište — Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske — Božićna igra 12. vieka. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 8. siečnja 1876.

Br. 2. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Kata Lovićeva.

Legenda.

Po narodnoj priči spjevao Gj. A—d.

I.

ijaše davno... stare knjige vele...[1]
Sred Kostajnice koliba je stala,
U njojzi Kata Lovićeva cvala:
S divote znana diljem zemlje ciele — —
Tek varav sanak njezin lik ti riše,
Kad noćju biva sve to tiše... tiše...

De motri ju... ko jela ti je vita,
Na sniežnom licu ružice joj cvatu;
A svilni prami nalik su joj zlatu,
U očima su joj nebesa skrita;
U srdcu ali — to ne slutiš lako —
Uz ljubav žarku: strast i crni pako...

A majčica joj stara je i sieda,
Ko sniežak da joj pao biel na tjeme;
A oka vid joj oslabilo vrieme,
U grobak veće otvoren si gleda...
Pa moli te se moli viek si cieli,
Žalobito si kćerci kadkad veli:

„Ah vodi me u onu crkvu, Kato,
Što vanka stoji nuz brežuljak mili,
Na molitvice da se popnem krilih,
Gdje dvore božje zviezda krasi jato —
Obujmit ću mu koljena i skute
I molit: da ti blagoslovi pute...“

O biedna majko! njegom sladka hara
Uzgojiti si čedo milo hćela...
Al da će gujom biti — niesi mnjela,
Nit sada znaš — jer ti si sliepa, stara —
To nojca zna: kad svietom sipa rosu,
I nebo kad se zviezdicami osu...

II.

Jur noć se tiha s neba na tla spušta
Ko vierna draga na grob ljubovnika;
Za Djedom[2] drkće mjesec blieda lika,
A vjetric ljulja lišće sladka šušta;
Ko nježnju djecu u svom krilu maja,
O bielih vilah kad joj nešto baja.

Oglasilo se s crkve zvonce sveto
Zovući sav sviet Krstov, da se moli,
Ta molitva, je koja blaži boli,
Što zadaje ih njemu Turstvo kleto...
Al možda pre — no zvona zvuci minu,
Izdajstvo novo u kom srdcu sinu...

Za crkvicom se dvoje dragih roče,
Čas tiho šapće... a čas tiho sluša...
Strahovit čin da njima snuje duša
Odavaju im lica... plahe oči...
Pa čemu bi se i pred ljudmi krili,
Kad nebu čista viek se ljubav mili!

Visoka on je stasa — tamna lica
Ko paklena da nanj se zloba sleže,
Pregorak jed mu bliede usne steže,
Obarô svedjer zmijski pogled nica;
A čalma, što mu golu glavu krije,
Odavala ga — kršćanin da nije.

Digitized by Google

A znaš li nju? Ko jela ti je vita,
Na sniežnom licu ružice joj cvatu;
A svilni prami nalik su joj zlatu,
U očima su joj nebesa skrita;
U srdcu ali — to ne slutiš lako —
Uz ljubav žarku: strast i crni pako...

„Ta vjeruj!“ šapće „draga ti se kune:
Proštenje slavi ova crkva sjutra;
Množina ljudstva navreti će nutra —
A ti mi skupi četu pokraj Une;
Pa bielom vrpcom kad ti mahnem sgora —
Tad navali će tvojoj biti hora...“

I pokaza mu rukom zelen-brdo,
Nad crkvicom što dizalo se više:
Baš mjesečina blieda tuj se njiše,
Bielòruno ko nanj da palo krdo —
A dragom joj od sreće oko gori,
Za ručicu ju shvati... sladko sbori:

„Sirota, dušo, samo još si danas,
A sutra žena — sina begova si...
Oh koli sretni bit će ono časi,
Kad Kostajnica bude priestô za nas —
Nadarit otac mora djelo slavno,
Čeznuće to u srdcu goji davno...“

I k njenim svoja primako je usta,
I cjelov tisnu na nje i na čelo
Ko crni pečat — još na crnje djelo...
Odšuljali se kano sjena gusta,
Ne — ko hijene nasitiv se dosti
Po pustom groblju tražeć ljudke kosti...

III.

Zarudjela je svietu zora rujna
Na krilih noseć Kostajnici svetak,
Orosio se poljem list i cvietak,
A slavic pjevnu posred gaja bujna...
I Una šumi — ali sjetno... grozno...
Ko demonske da val joj tajne doznô...

Sa crkve biele zvoni zvonce milo,
Ko andjeoska da se pjesma pjeva,
Ko molitva se u srdašca slieva,
I zove ljudstvo — a na božje krilo —
Po stazah, drumih dobri narod vrvi
I svaki hrli — želeć stići prvi...

A što se ono kano magla lieno
Nut uzbrdice iza crkve vije?
Pred pobožnimi zar se ljudmi krije?
Il srdce mu za božji blagdan zdeno?
Sad miče se... sad staje kano sjena...
Priviriv bolje reć ćeš, da je žena.

A znaš li ju? Ko jela ti je vita,
Na sniežnom licu ružice joj cvatu;
A svilni prami nalik su joj zlatu,
U očima su joj nebesa skrita;
U srdcu ali — to ne slutiš lako —
Uz ljubav žarku: strast i crni pako...

Gle, uspela se veće do vrhunca,
I stala... pa si upravila oči:
Kud Una hladna žamorom se toči
Ogrievajuć si val na žaru sunca —
Nut preo lica blag joj osmjeh letnu,
Ah koga li joj čarno oko sretnu?

Po briegu Une netom vojska pala...
I ona zar se hramu božjem puti?
Al čemu diljke i handjari ljuti?
Za crkvu valjda nikad nije znala!
Ta njojzi svatko čisto srdce nosi,
A ne oružje kim se život kosi...

U crkvici se služba sveta služi,
I zvonce zvoni kano zlatna žica;
Vaskolik narod skrušen pada nica...
Svećenik diže tielo s njim da sdruži
Tamnovit sviet i ta nebesa jasna,
Ko noć što spaja s danom zora krasna.

Na brdu vrpca prši — — Zvono kuca...
Svećenik opet zlatni kalež diže...
Sa Une k crkvi strašna četa stiže —
Na zapovied medj skromne ljude puca...
Tek pomisliš — i već te zoni prodju;
A znaš li divlje čete divljeg vodju?

Visoka ti je stasa — tamna lica
Ko paklena da nanj se zloba sleže,
Pregorak jed mu bliede usne steže,
Obarô svedjer zmijski pogled nica;
A čalma, što mu golu glavu krije,
Odavala ga — kršćanin da nije.

Pred crkvom kriešteć zapovieda četi,
A ona u nju hrupi... sabljom sieče...
Tu stoji zveka... jeka... krvca teče...
I mlado staro s rana stalo mrieti...
Al krv se puši — oblačine radja...
Pred očima se ovdje čudo sgadja...

Prometnuo se dan u nojcu tamnu,
Tihomce zvono kuca blago smirom,
I gromi tutnje mutna neba širom,
I sliedom sliedi munja munju plamnu;
Al netom puče nešto — zemlja zinu...
U crni ponor biela crkva minu...

Digitized by Google

I pročuli se proročanski glasi:
„Kad devetoga koljena će se pleme
Svih Lovića u groblje survat vrieme —
Tad ista crkva to će tlo da krasi...“
I sklopila se zemlja... nesta tmine...
Čarobit opet svietu danak sine.

Ukočen stoji vodja... lama ruke
„Muhamede, ti nisi svetac, nisi,
Dok četu mi iz praha ne uzkrisi...
Ta krsta hćedoh staviti na muke —
U Kostajnici da se tebi služi,
Muhamede — a ti mi se naruži!...

Ko očajnik je zurit stao bliedo —
A pred njim netom osvanula Kata
„Je l' mome djelu sjajna bit će plata!“
I hćela ga je ljubnut... on se ne dô...
Od biesa mu se zapjenili zubi,
I trgnu mač — pa njim joj glavu rubi.,.

Još zirnu na tla, gdje no crkva sginu,
I na brieg odkle draga vrpcom mahnu;
Gle čuda! cviet i trava bujna sahnu,
A vrh je biel ko snieg kad sunce sinu — —
I odkrao se ranjeno ko zviere,
Kud Una mutna svojim valom dere...

* * *

Uminuli su tomu dugi vieci,
Al jošte stoji brdo golo — bielo,
Ni list ni cviet ne resi njegvo čelo — —
I mnoga majka sgodu priča djeci,
I kako Ture ljubila je Kata,
A kćerci šapće: „ljubi mi Hrvata!“

[1] Ova sgoda, koju sam poetičnim odielom zaodjeo, nalazi se — kako mi jedan od mojih sudrugova reče — u ljetopisih franjevačkoga manastira u Kostajnici na latinskom jeziku napisana i nosi na čelu godinu 1630. Kao priča živi u našem narodu u okolini Kostajničkoj.

[2] Djedom zove se gorje, što se lievo od Kostajnice spušta sa sjevera na jug; jedan brežuljak toga gorja zove narod „bielim brdom“. *Gj. A.*

List iz kronike križevačke.

Napisao Evgenij Nenadov 1873.

(Dalje.)

Stari Bocak pridodje sada sa kćerima jablanovim drvoredom. Odjeće bijahu im ružičaste, a jedini ures svjetle kose pod lahkim šeširom biele svježe ruže. Sada istom oživi ona hrpa gospode, sred koje stajaše stari i mladi Črnec. Sve se to kretalo amo tamo, svaki se izticao, da zahvati koj pogled od Mirke. I poručnik Bielić gledaše ju živo, a slučajem namjeri se i njezino oko na njega. — Čudnovate sile oka, da ti može prvi pogled koje osobe smutit mir duše, i odlučiti tvoju budućnost! Ima ljudi, koji toga ne vjeruju, koji misle, da valja koju osobu pobliže poznavati, da vide, da li se srdce sa srdcem slaže itd. Bielić je drugčije mislio; bio je mlad, malo izkusan i nije mogao ljude s najgorje strane poznavati; uviek je slušao samo glas srdca svoga, pa ako mu tko u prvi mah ne omili, to mu nije volio nikada, al kad mu tko u prvi tren omili, tada nije dvojio o vrlini novog znanca. Mirka, ulazeć u crkvu, začudi se sama sebi. Još nikada nikad je ne dirnu čije oko toli milo, koliko poručnikovo. Badava je tomu tražila razlog. Bielić ušav u crkvu — nasloni se o jedan stup na proti djevojkam. Bio je toli sretan! Kada oglasiše zvona ljubkim skladom, da će misa početi, uzkrili se i njegova duša put neba. Nikada mu molitva ne bijaše toli čista.

Molio je od boga, da mu podieli sreću za cieli život, da mu dade toga andjela za družicu do smrti. Bijaše liepa. Sunčano svjetlo padaše titrajuć kroz sagnute na prozor grane na crnu, sjajnu joj kosu, na mile oči joj pobožnice.

Bieli vrat bielio se još većma izpod padajućih nanj crnih pletenica. Kada je svećenik sa narodom zapjevao posliednju pjesmu, jeknu i pobožni piev iz pobožnog srdca mladih sestara.

Pred crkvom jatila se medjutim živa, zanosna mladež. Bijaše vrieme praznika, pa se bilo u starom Križevcu skupilo iz većih gradova dobrano čislo mladih vatrenih Ilira, kojih bje srdce uzplamtilo od prvog prosnutka narodnjeg. Govorilo se vatreno, govorilo se ozbiljno, govorilo se od srdca, kako se nikad poslije u Hrvatskoj govorilo nije, o ilirskoj knjizi, o slobodi naroda, o pravu domovine, o slavenskoj umjetnosti. U ono doba bila je hrvatska vila počela skromno postupati na zagrebačkom pozorištu. Ilirsko kazalište! „Pa zašto da i mi Križevčani ne imamo predstave na hrvatskom jeziku? planu Antun Niemčić. Dà, imat ćemo ciele zime hrvatskih predstava, a prikazat će dobrovoljci i dobrovoljkinje. Tiem putem priviknut će ponajprije usta naših mladih Hrvatica narodnomu sboru, tiem načinom

Digitized by Google

iztisnut ćemo najlakše tudjinstvo iz mladih srdaca". I stalo se krojiti, snovati, sastavljati družtvo živo, vatreno, oduševljeno.

Slavoljub Bielić nadošav iz crkve na taj razgovor, veoma se uzradova, te da će i on dolaziti k predstavam. Zamoli napokon svoga druga nadporučnika Črnca, da ga predstavi Bocaku i njegovim kćerima.

Nadporučniku ne bijaše to milo; ali siromak Stanko od uljudnosti ne mogaše te molbe odbiti. Predstavi ga dakle Bocaku i djevojkam, koje ga prijazno pozdraviše.

Častnici ih pratili kući.

Kapetan Grgić i stari Črnec idjahu zajedno sa Bocakom za mladjim, koji nastaviše živahan razgovor o novih pjesmah, o Lisinskom, Stanku Vrazu i drugih, o budućem križevačkom kazalištu.

Došav u Križevac, pozove stari Črnec gospodu častnike, sudruge svoga sina k sebi na objed, što ovi radi prihvatiše, osobito stariji i mirniji kapetan, rekav, da je i onako njegovu želudcu već podne odzvonilo

Mladi Bielić se vrlo srdačno od djevojaka oprosti pred Bocakovim stanom.

Stanko ga gledaše čudno — ali koja mu korist, vidi — te vidi, da Mirka milo gleda Bielića, pa se ni ne srdi, kada ju udvorno u ruku poljubi.

Za objedom pri Črncu bijahu samo stariji vesele volje. Kapetan se je šalio, govoreć, da je mladićem samo crkva u glavi: Bo-

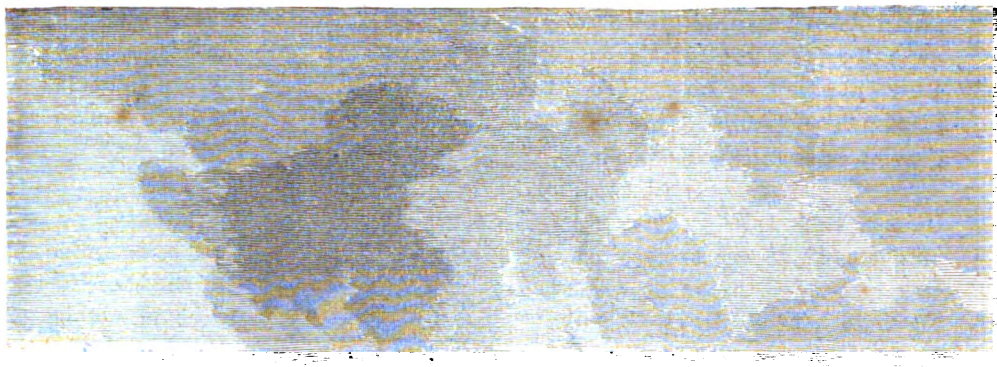

Lesina (H

Digitized by Google

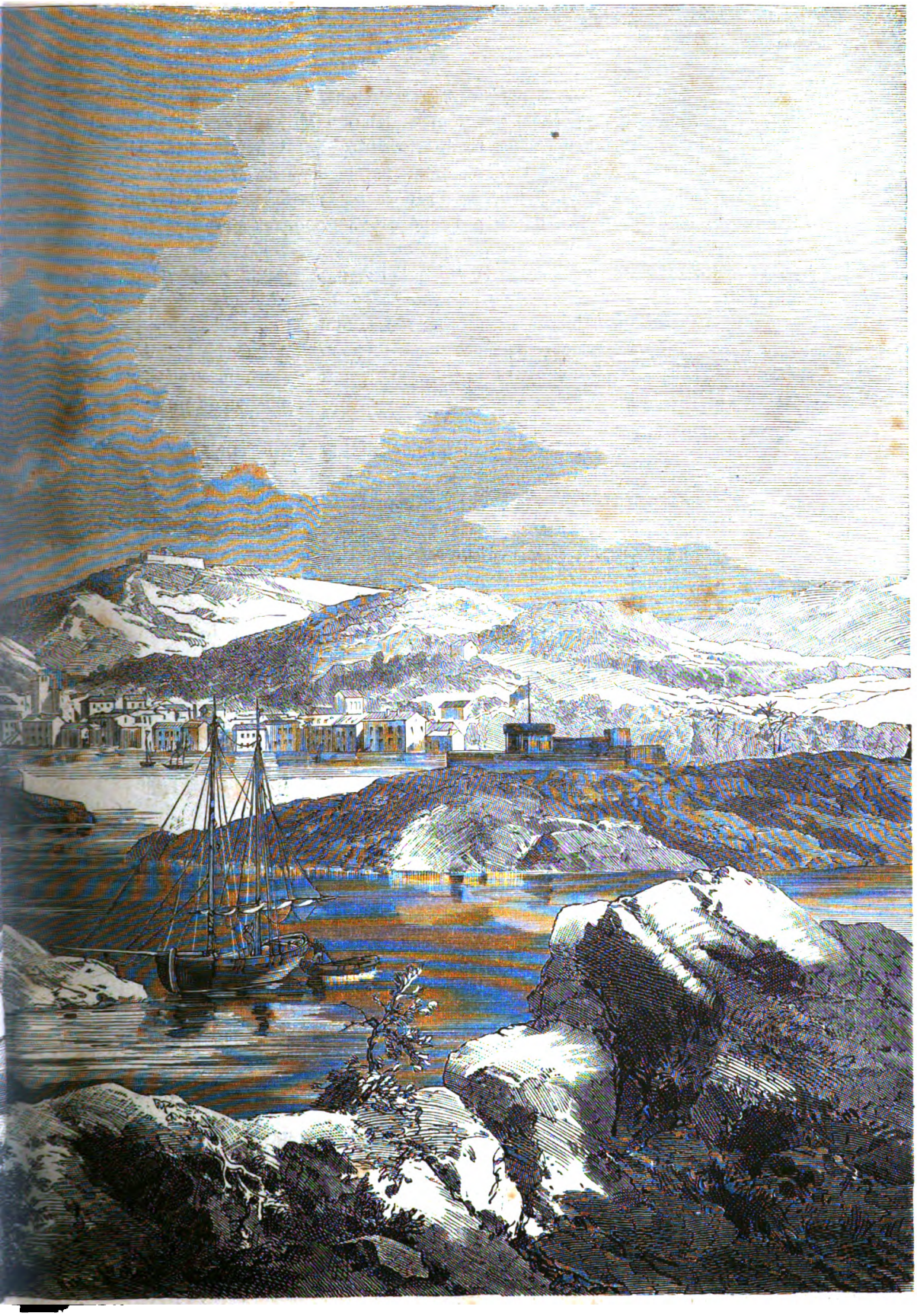

u Dalmaciji.

cakova kuća da im je oltar, a na njem da gore dvie voštanice, Mirka i Klara. Stara ura — Anastazija spazi odmah, da joj je Stanko još većma nujan, nego onda, kada je došao iz širokoga brezja. Da pozabavi mladoga si gosta, izpriča mu, kako je bilo liepo, kada je nekada bila u Zagrebu prigodom banove inštalacije, i kad je bio biskupov sprovod, i kako je bilo kod posljednje reštauracije u staroj crkvi sv. križa u Križevcu; kako su plemići trgali ovoga sa stolca, a onoga dizali na stolac.

Bielić je sve to prijazno slušao, nu nije vidio pred sobom — ni reštauracije ni inštalacije, nego modre velike oči — crnu kosu i bieo vrat.

Pod konac objeda razigraše se mladji. Staro dobro vino razćera sve sanje, mladići sjetiše se svoga boravka i prijateljstva u vojničkom zavodu, sjetiše mladih, sladkogorkih dana.

Ali još većma poskoči družtvancu srdce, kad o crnoj kavi navali nekoliko mladih „ilirskih pjevača“. Uz rujno vince, uz zvonke čaše orile se tuj ilirske davorije do mraka, pa kad se spusti na stari Križevac tamna noć, kad zavlada tajna tišina, digoše se mladi sokolovi, te obrediše pjesmom prozore svih križevačkih djevojaka. Najljepše pjevahu pod prozorom sudca Bocaka.

Osjećaji.

Prodje nekoliko tjedana.

Bocakova kuća stajaš

Digitized by Google

naprama gradskoj kući. Bijaše dosta prostrana za malu obitelj: četiri sobe, dosta udoban stan za tri osobe. —

Za prostranim dvorištem širio se vrt, kao skoro u svih kućah križevačkih.

Soba, u kojoj su stanovale sestre, stajaše prama istoku. Iz nje gledala dva prozora u dvorište, i na brežuljke šumom obrubljene na istočnom obzorju. Bilo je pod večer. Klara sjedjaše za šivaćim stolom radeći marljivo. Mirka gledaše kroz prozor. Sunce bje zašlo, a za njim ostajaše žarka rumen širom zapadnog zanebja. Rumeni sjaj drktao je i po brežuljcih na istoku. Šumica, stojeća na tih brežuljcih, plamćaše od crvena žara. Stabla hrastova, grane, svrži i lišće sve kao da je obavijalo tajnovito, čarobno svjetlilo. Mirkinom šutnjom začudjena, dignu Klara glavu sa švela, i zapita:

— Šta ti je! Misliš li na današnji posjet? I pogleda Mirku pronicavim okom. Mirka se zažari ko večernja rumen.

U srdcu njezinu je svanula bajna, rujna zora. Kao snivajuć zbilja mislila je na današnji, mili posjet.

Kako da ne porumeni, kada ju Klara tako upita! I skoči k sestri, pa obaviv joj ruke oko vrata, kliknu:

— Klarice! da znadeš, kako sam ti sretna, presretna: da znaš, kako se radujem, da je Bielić ovdje bio, koliko bijah blažena, slušajući njegov ugodni govor, i kao da sama govoriti ne znam; kada njega vidim, samo slušam, da me ne mine ni jedna rieč njegvih usta.

— Mirko! tako li je s tobom? Ti ni ne znaš, mari li on za tebe. Da je danas ovdje bio i uljudno govorio, to nije dokaz, da si mu i omilila.

— Ne grdi me, Klarice draga, — ili grdi slobodno, ja ću ipak sretna biti Vidiš ono rumeno svjetlo tamo: takav ti sjaj sinu u mom srdcu. Da se i otac ljuti na me, danas ne bih mogla žalostna biti.

— Bože moj! Ti si toli žestoka, a šta će Stanko reći?

— Stanko? začudi se Mirka, ja se niesam nikada toliko radovala Stankovu dolazku ili kada sam ga gdje drugdje vidila. On mi je kao svi drugi ljudi; ali da je Bielić ovdje bio, to je prekrasno!

Ostaviv sestru, podje do prozora, te šuteć gledaše rujnu šumicu. Rumenilo ginu, nebo probliedi, brežuljci potavniše, dodje gusti večernji mrak.

Klara pomisli zabrinuta: bože moj! šta bude od toga! kako mi se to diete za čas promienilo!

Zovnuv Mirku k sebi, sjednu opet do nje, prigrli ju ljubezno na svoje grudi, te joj poče bajati:

— Ne moj se, molim te, tako tvomu čuvstvu podavati; a kada se opet sa Bielićem sastaneš, ne moj mu odavati toga čuvstva. Ta mi jošte ne znamo, mari li on za te, i šta misli, je li nas je posjetio s nagnuća ili radi puke zabave.

— Hoću, hoću, draga Klaro, sve što kažeš, ali meni je ipak drago, ja se ipak radujem, ja sam ipak sretna — da je ovdje bio.

Široko brezje.

Bilo o početku mjeseca rujna. U širokom brezju je bilo još liepo kao i prije. Klara i Mirka bi se više puti sastale na svom starom sjedištu sa Bielićem, koji je mogao priekim ugodnim putem doći iz Vojakovca u Križevac. Pješke se došlo za tri četvrta sata. Kada se je nadao, da će naći one dvie gospodične, pošao je radje širokim brezjem pješke.

Preklapalo se tuj o koječem. Često bi ponio nove hrvatske pjesme sa sobom, te ih je čitao djevojkama, Imao je deklamatornoga dara, te je čitao osobito liepo. Klara je znala često razgovor na ozbiljno navrnuti, rado je slušala, kako je u tudjem svietu, u drugih krajevih. Da je tko s kraja prisluškivao, bio bi mislio, da taj gospodin predaje staru i novu povjestnicu i prirodoslovje.

Toliko je znao pripoviedati o starih Grcih, Fenićanih, o Rimljanih, o krasnoj Italiji i sjevernoj Rusiji, o divnoj vegetaciji brazilianskoj i o čudnovatom plemenu Kineza. Kada bi pao listak sa hrasta ili prhnula ptica iz grmečka, odmah bi mu se nametnuo nov priedmet razgovoru, sjetio bi se koje čudnovate ptice ili osobite biljke u novom svietu.

I o velikih umovih je rado govorio, o Kolumbu, Galileu, o Koperniku i Humboldtu.

Kada je tako govorio, a djevojke slušale, prolazilo im brzo vrieme, da je i sunce bilo na zapadu, i istom veći hlad u šumi ih sjeti, da imaju kući poći.

Jednoga vedrog dana sjedjahu djevojke u krasnoj šumi. U bielih prem jednostavnih odjećah bile su liepe i svježe kao cvieće.

Kadno Bielić dodje iz Vojakovca, bile one već na svom mjestancu. Došav blizu njih, stade, te je motrio krasan prizor, bujnu mladost i ljepotu zelene prirode. Za tim primaknuv se bliže pozdravi Klaru, i poljubiv Mirku u ruku, gledaše je dugo, dugo — uz izraz duboka čuvstva i sretnih osjećaja.

— Milovidna vestalko, reče joj, danas me sjećate stare davnine. Takove su morale one djevice biti za one davne davnine. — Klara ga odmah umoli da pripovieda.

— Molimo vas liepo dragi gospodine, pričajte o toj davnoj prošlosti.

— Ako vas je volja slušati — mile gospodične, ja ću vam drage volje svoje uspomene mladjahne dobe priobćiti. Dakle da vam pripoviedam o svetih djevicah. U staro doba, u staroj Germaniji pokraj Italije bijahu druidi. Tako se je zvala bratovština, družtvo, kao na priliku sredovječni samostanski kaludjeri.

Ljudi vežu uviek saveze u svako doba, samo pod drugim oblikom. Takovo je bilo i to starinsko družtvo. — Svete djevice su imale u hramu čuvati sveti oganj, i

Digitized by Google

morale se odreći svieta te položiti prisegu vječnoga djevičanstva. — Druidi bijahu svećenici, i oni i njihov prvi svećenik imadjahu brigu paziti, da djevice svoju dužnost vrše te ih suditi i kazniti, ako bi koja pogriešila. Druidi su i učili i mladež — i to pod vedrim nebom, pod drevnim stoljetnim hrastovljem stare Germanije. Vidite, eto sredovječnih samostanskih kaludjera.

Tako im tečijaše u širokom brezju govor uviek lahko i slikovito o davnoj davnini, a sadanjoj ljepoti, o bujnoj prirodi; čisti zrak, prozirna plavota nebeska, provirućа kroz svježe zelenilo šume, sunčani traci titrajući sada na putu pred njima, sada krieseći se u njihovu oku i kraseći kosu čarobnim svjetlom da su tako sve troje bili živim dokazom ljepote o kojoj razgovarahu; sve im je budilo duh, i stvaralo svakim časom nove bujne misli.

Mirka je slušala, i poniknutima očima mislila — na duboko, nepronicavo oko mladića. Ćutila je jošte topli stisak njegove ruke, i njegovih ustiju na svojoj ruci.

Bielić zašuti. Gledajući Mirku zapita ju:

— Zašto su se moje zviezde sakrile? ja hoću, da ih uviek, uviek gledam. — Ona polagano dignu vedje — i pogleda ga — a u tom pogledu planu neomjerivi plamen njezine ljubavi.

Kalvarija.

Na drugoj strani te velike šume prikazivao se posve drugčiji prizor. Na brežuljku medju jelami i brezjem stoji mala crkvica. Zovu ju Kalvarijom.

Širok put vodi uz brieg do nje.

Kraj puta sjedi čudnovata prilika, neko smiešno biće, ženska, stara do četrdeset godina. Žuta kuštrava kosa strši nepočešljana izpod zavinutoga šešira, na kojem vise šareni privezači, i do tri koprene. Na zaprljanoj haljini ima nekoliko surka, sve jedna na drugoj. Mutne žute oči blude nestašno od jednoga predmeta na drugi, plamteći divljim plamom.

Časom sjedi tako, na jedanput skoči, i zapjeva dosta zvučnim grlom:

Uzeli mi radost, uzeli mi čast,
Dali mi sramotu, pa mi dali jad.

Na to opet zašuti, te u pilji oči u zemlju; opazila je, da putem netko dolazi. —, Stanko Črnec brza iz Gjurgjica, i misli u Široko brezje na onu stranu poći, gdje se obično bave Bocakove kćeri,

Ženska zakrčiv mu put poče pripoviedati:

— Oni ti već tamo sjede, došo si prekasno, već je drugi oficir ondje. Vidla sam ih više puti ondje, i sada sam prošla polagano kroz šumu. Oni mene ne opaziše, al ja jesam vidla, kako ju je poljubio u ruku.

Stanko samo gledaše — te izprva kao da je nije razumio. Al će ona dalje:

— Znaš — i on, moj Andro bijaše liep ka i onaj, ali mi ga uzeše, kad sam bila jošte u Belovaru, i on je u Belovaru bio". —, I zaplešć, i zapleska rukama, i zapjeva plešuć pred Stankom:

Dira dira, banda svira, oficiri po špancirih.

Umuknu i opet zapjeva:

— Ali mi ga uzeli, uzela ga maćuha, uzela mi kašiku, kojom sam jela. Denn ich bin Mathilde, die schönste von Ungarland! Uzela mi zlatnu kašiku, pa mi dala drvenu, a ja sam pobjegla kroz prozor, i sada sam najradje tu — tu! Ali znate šta, kad nije moga Andrije, uzeti ću vas, vi niste toli liep, kao onaj oficir ondje, ali on već ima svoju drągu, ta onu mladu". I primaknu se do njega, hoteć ga poljubiti.

— Luda nakazo! poviknu Stanko i pobjegnu.

Van sebe dodje do onoga mjesta, gdje je nekada običavao kraj Mirke sjedit, i spazi — kako Slavoljub Bielić drži Mirku u svom naručaju. — Proleti šumom kao munja i podje kući.

Od onoga dana bijaše nesnosan, osoran prema roditeljem svojim. Zdvojnost ga pratila svakim korakom. Budne zloban. Sirotu majku mučio je zlovoljom. Anastazija naličila je više nego ikada uri. Oči ukočene od čuda piljile u sina, a nos pokazivaše, da Stanko nečini pravo, što je toliko zloban prema njoj, prema majci, koja bi mu rada dala i krv svojega srdca.

(Dalje sliedi.)

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio —čić.

(Dalje.)

II.

Vedra se ramazanska noć razsvietljena bljedilom mjeseca stere pobjedničkim gradom. Što danju za nemariš, nadoknadjuj svestranice noćnim užitkom, jer tako uči koran, knjiga svih knjigâ.

U kavani Abu-Gaitovoj na prokopu uz most Emir-Husseinov nadjosmo mnogobrojno družtvo.

Dočim u glavnoj dvorani, čiji svod, šarenimi naslikan bojami, lahki stupovi podržavaju, omiljelj rapsodista „Radir" već po sto i sto putâ svojim daimonskim otokom slušatelje si, oveliku djecu, uzhićuje, prošuljajmo se mi kroz tajna vratašca u stražnji dio sgrade, vodeći prokopu. Pužasta svjetiljka svojim slabim svjetlom jedvice prodire gusti zrak galerije, koje su uresom ne-

Digitized by Google

koliko palmovih prostirača i slamnatih divana. Čudnovat skup ludjaka nalazimo, gdje se smiju, plaču, puše, kašlju, pjevaju i bekelje, da bi mal ne sve majmune zasramili.

Ovdje pjeva zalupan, preda se gledajuć Saadi-derviš neprestance jedan te isti stih korana, utvarajuć si, da gledje vječno svjetlo; ondje blied, suvonjav starac smješice miče ustnama, mrmljajuć nekoliko izprekidanih rečenica nalik na kakova dubokoumnika.

Evo gdje arnaut igrajuć se vitla pogibeljno golim mačem, opadajuć na poprečke sve proroke, dočim tamo azarski učenjak, već mu i brada osiedjela, mnogo toga hasnovita govori o moralnoj filosofiji. Nedaleče odovud bratimi neukrotivi beduin potmurenog turskoga poručnika, dočim sredimice dvorane riše putnik iz Mekke žarkimi bojami svoj pohod sedmerih nebesa. Malo po dalje nadjosmo dva bujna mladića, gdje se uz rozgot grčevito smieši. Ajd! da prolutamo još i dalnje neprijatne prostorije, e da već jednoč dospijemo tajnoj, malo odaljenoj sobici. Pa gle! Kolike li razlike med ovim mirnim utočištem i tim odurnim predgradjem haschaschira! Kinezka svjetiljka sa grimiznim kitami visi o obodu zrcalnom, a zlatocvjetan azbut prosiplje sa korniža svoj miomiris. Na cedrovih stienah zrcale se izrezane slike ptica i cvieća, a divani od damascenske svile sa šarenimi cvjetići vabe na počinak. Eno još, gdje se sa bisernastih stolova dimi smedja ambra u omaloj kadionici, dočim iz posudice od stalaktita odskakuju u svjetlucajuće se korito lomljivi traci.

Duša, koja u ovom samotnom mjestu boravi, jest žena; njezinim zrakom jest ljubav, a pokoj joj smie se samo lagodice obezčaštiti poljubci.

Divanom izpružen leži Gontran Bréa zavezav se u duboke sanke; pred očima mu, na pô otvorenima, prolaze unakrstce različite umiljne obsjene. Kad iznebuha začu štropot, kao da bi ruka za tajnimi posegnula vrati i u tili čas bio na noguh... U grudih mu kuca srdce uzrujanije neg ikad... U taj čas otvore se vrata od skrivenoga hodnika... pa gle! u sobu stupi čovjek. Mladi satnik jedvice se uzpregnu a da od čuda ne uzkliknu, dočim se i prihodnik ne manje presenetio nazočnošću satnikovom. Časimice samo motre jedan drugoga nepovjerljivim začudjajem, kad do mala uz glasan rozgot skoče rukovati se te izmjenice kliknu: „Bréa!“... „Meniski!“ Prihodnik sredovječan, pristao čovjek, izgledao na vojničku, a odjeven je tarbusom i nizamskim kaputom, što je običnom nošnjom egipatske mjerničke vojske. Bio on poljskim poturicom, no ostavi službu, koju je obnašao u turskoj vojsci, razsrdiv se s toga, što uglaviše mir u Bukareštu, te priedje u egipatsku vojsku. Za kratko sreća mu prijala, i dotjerao do bega.

— Koga ištеš ovdje? nasmjehnuv se upita Meninski Bréa.

— Ženu! odvrati satnik, a ti?

Louis Leger,
profesor slavenske književnosti na sveučilištu u Parizu.

Digitized by Google

— Ja sjegurno ne tražim mužkarca, odpovrnu te ušuti. Iza male stanke nastavi:

— Slutim, da smo obojica nasadjeni.

— Tko? upita satnik pokazav pri tom izraz negodovanja.

— Ja i ti, mirno odvrati Meninski.

— Moguće ti sam, preteče ga satnik micajuć ramenima.

— Može biti i to, primieti Poljak hladnokrvno, al sad, koji će nas odavle prvi uhvatiti utrenik?

Mladi satnik oštrim gledom izmjeri si takmaca od pete do glave, te poviknu:

— Ja za stalno ne ću!

— Ni ja, odvrati poturica, a na licu mogao mu čitati neuzklebivo ravnodušje! Što više! posvem udobno pruži se on dugim divanom. Bréa se uzvrpoljio. Nestrpljivost ga muči. Popostav malo, upita flegmatičnoga si protivnika:

— Ti si dakle naumio ovdje posvema udomaćiti se?

— Tako je, kako vidiš, primieti Poljak naivno se nasmjehnuv.

— Ali ćeš ti ipak odavle otići, nadoniza satnik, a glas mu se malo tresao.

— Težko! odvrati Meninski posvema mirnim glasom.

Taj odgovor još više uzruja mladoga satnika. Domala poviknu:

— No ja sam osvjedočen, te s toga te svjetujem, da izidješ iz ove sobe i to još ovoga časa.

Meninski i nadalje posvema mirno suče svoje plave brkove.

Taj neuzkolebivi pokoj protivnika oduze mladomu satniku svu dosadanju strpljivost. Lupiv nogom o tlo, poviknu glasno:

— Šta, zar se i zbilja ne ćeš ukloniti iz ove sobe.

— Po svoj prilici ne! odvrati Poljak mirno, skidajuć odug čibuk s izrezuckane police od ružova drveta, na kojoj obično lule ležahu. Igra ta dozlogrdila mladomu satniku. Biesno skoči i podignu svoj bič, spleten od kože nilskoga konja.

U isti mah diže se i Meninski.

— Dosta je, viknu, a glas mu se tresao, ne treba više ludovati. Ti mene tjeraš iz ove sobe, dobro... al odakle ti pravo tomu?

— Pravo! viknu Bréa škrgućuć zubi.

— Evo ga uzmi, uzmi pa čitaj! To rekavši izvadi iz žepa svilenu karticu i pruži ju Meninskomu. Meninski čita:

— „Pri Abu-Gait-u o achiji*. Nepoznata“.

— Dobro, odvrati Meninski, te posegnuv u žep, izvadi i on onoj posvemice jednaku listnicu, otvori ju, te dade Bréa-u; ovaj čita:

— „Pri Abu-Gait-u o achiji. Nepoznata“.

Posmješice gledali prijatelji jedan drugoga. Gontran se odsrdio.

— Oprosti! prihvati pruživ Meninskomu ruku.

— Svesrdice, bez ikakva jara, odvrati ovaj.

Taj se hip vrata s nova otvore. Udje i treći gost omjeriv prisutne od pete do glave.

Pridošljak imao crnu, svjetlu, punu bradu, koja obično ovijala banditsko lice. Po vanjštini mu mogao si već suditi, tko je i kakva zanata? Pronicav mu pogled, kao i ovratnik, žarke crvene boje, najljepša protivnost tamnobojnomu kaputu, koj je bio na francezku skrojen; sve to slikovalo pravoga pravcatoga bandita. Zanimivi taj čovjek, poriekłom Maltez, ma da je bio prije oglašen gusar i krivotvorac novaca, ipak bješe vele štovan u Muskiju, što u ostalom nije ništa nova, jer je imao silu božju novaca.

Caramuele-a, tako se zvao taj salonski udvorica, poznavali oba naša poznanca, pa ipak ga ne udostojiše svojim rukovanjem. Izza kratka izpitivanja doznalo se, da je i on s istih razloga, kao i predšastnici mu, ovamo došao.

I opet se vrata otvorila, a u sobu stupi četvrti gost. Još mlad, suhonjav čovuljak, dobrano zavinuta nosa, oštra namrčena pogleda, odjeven frakom, na glavi mu tarbuš, bio je naš nepoznanović pristao, vidion krasnik, ugladjena kreta. Izjavom njegovom saznaše predjašnji, da se zove „Signor Tarabelli“ tada savjetnik u računovodskom odsjeku, a prije poslanik u Abissiniji, te da ga je odonud protjeralo, što se je družio sa alkahirskimi trgovci robova, te što je njim dostavljao razne ženske rukotvorine iz krajeva sa plavoga Nila. Primetnimo, da je bio u redu Lazaristâ.

Napokon i još jednom otvoriše se potajna vratašca, a na pragu pojavi se i peti prihodnik, zapanjiv se od čuda, kad spazi toli brojno družtvo.

Svi nazočni pozdraviše došljaka kao staroga znanca u osobi „monsieur-a Duranda“. Bijaše vam on parižko diete, a inače dobričina i potucalo.

U ljetopisu pisalo o njem, da je bio nekoč ravnateljem nekoga kazališta, te da je, pošto je na nizke grane spao, da vjerovnikom svojim spuca prste pod nos, izvukao pete iz priestolnice sa Seine i dogmizao ovamo u Alkahiru.

Nemalo se začudi, kad vidje, da su osim njega još četvorica na istom ročistu. Doskora se naime obaviesti, da je i on poput Tarabellija i drugova dobio sličnu pozvanicu.

— To je doista malo više nego preveć! viknu Parizac komičnim jalom.

Izza toga stali nagadjati i glavu si trti, te prorešetali redomice do dvanaest gospodja, koje sve bile cvietom ženskadije muskijske.

* „Achija“, turska rieč i znamenuje doba noći, kad se prviput na molitvu ide.

Digitized by Google

— Pa kad nas sve i ne bi nasadile, oglasi se Caramuele, već kad bi...?

— Što, kad bi? govori... viknuše drugi nestrpljivo.

— No! kad bi taj uročaj za volju il nevolju bio, zaključi Maltez, sve se više kopunjeć.

Sveobći smieh!

— Smijte se samo, smijte, tko zna? zamumlja naš Poznanović, bocnut i jedovit još više sa slaba uspjeha svoje velike ideje.

— Dakle! što ste naumili, upita znatiželjno Poljak.

— Davno je, što no je muezin na achiju zvao, toga ajdmo na počinak, primetnu Tarabelli, te podigav se, hoće da odlazi.

— To ne! viknu Meninski, ta signore, kud mislite, zar u ramazanskoj noći spavati...?

— Ali, ta mi niesmo Moslemani, opazi Tarabelli na pô glasno zamumljav te upiljiv pogledom na Meninskoga.

Poljak ne odvratio ni cigle, već samo rameni stresao...

— Prijatelji, prihvati Gontran Bréa, dajmo volju za nevolju, te potratimo ovu noć što veselije. Evo čibukâ i za nevolju syrskoga pušenca, a u Abu-Gaita ima i dobroga šampanjskoga i santorinskoga vina u njegovoj skrivenoj konobi, koja su samo ovomu kabinetu na potrošbu namienjena. Dedte dakle, da se onako na domaću zabavimo!

Skinuli s polica zlatom okićene lule, te poplienili Abu-Gaitov duvan, što ga pri ruci bilo.

— A sada oprezno, viknu Gantron, zapljeskav rukama... pa gle! u tili čas uzkliznu jedan dio pločnika na zidu, te u sobu stupi mlad krasan crnac, odjeven skrletnim zlatom navezenim doramkom.

— Ej ti prekrasni maliće, osmjehnu se Gantron, nedvojbeno ti služiš gospodju, koja nas ovamo sazvala?

Mladac klimnu glavom. Svi se omjeriše.

— Imadete li vi dobrih francuzkih vina, nastavi satnik.

Arapčić klimnu opet glavom.

— Zar si niem, ti šaroviti majmune?... viknu Caramuele.

— Do biesa! bio niem il ne, nam je sve jedno: gluh ipak nije, presieče mu rieč satnik. Nego ti mali vražiću, čuješ li, donesi nam vina, al dosta...

Malik ode, izčeznu. Za kratko, ne bilo toliko, da bi gosti u potajnoj sobici valjano pomislili, šta li se tu sgadjalo, pokaza se malik opet nosećo ruci košaricu s vinom, od palmovih grančica spletenu, te još oveliku jedaću dasku, položiv ju na malen stolić, koji blizu bijaše.

U tinji trenutak oka prinese i pô tuceta staklenka, na vršku ocinovanih, te metnuv do njih nekoliko kupa i odčepnik, udalji se i opet ni cigle ne rekav.

Veselo priskoči mladi satnik sklenicam, smiešeć se skide s njiuh cinovane kapice, odtoči nekoliko bisernih kapljica u kristalizovanu kupu te poviknu:

— Ajd, da mu žicu kušamo.

Vino se zapjeni, a biserne iskrice vrcale u žmuljevih.

— U zdravlje „nepoznate“! gromkim glasom oglasi se Maltez.

— Pst, ne tako glasno, opomene Durand, jer ako nas čuje?

— Boga mi, napokon se vi još plašite, podrugnu se mladi satnik.

— To ne, odvrati Parizac, al pomislite kakvih sve čudovišta ne doživi čovjek u ovom kalifskom gradu. Primjerice samo sjetite se misteriozne smrti dra. Mendrici — Béya...

— Te se rieči dojmile Gontrana gorko. Čelo mu se namršti, a nadanj nadvije se neproziran oblak.

— Govorka se, pripomenu Meninski, on je zaglavio s mnogih tajna, koj ih je upoznao mnogogodišnjim izkustvom, crpljenim od jedne prvih obitelji alkahirskih. A što ti o tom sudiš Bréa?

— Ja — ja — zamuca ovaj, kao budeć se iz duboka sna, ja mislim, da bi mnogo bolje bilo, da se mi smijemo, šaljakamo i po malo pijuckamo, a mrtvi nek mirno počivaju. Stara jest ona: Svaki oltarić ima svoj križić.

— Jest, pravo vele Arapi, smrt je crna dieva, koja poklekne pred svakimi vrati, pridoda Caramuele prekorečice.

Dok oni tako besjedili, pozorno pratio računarski savjetnik pjeneće se kapljice u svojoj kupi, te omišljao, koliko bi vriedila takva kupica, kad bi u njoj prava biserna zrnca titrala.

Izza toga otvorili sklenicu dobra santorinca.

— Kao krv, komično naježiv se pridoda Poljak.

— Sve je dobro, odvrati Durand zlovoljno, tko zna u čijih smo rukuh, meni se vrze po glavi čudna misao!

Gosti se omjeriše.

— Ded da čujemo tu vašu premudru... zahtievao mladi satnik.

— Dobro! ču li vas dakle koji ime Nazly-Khanum?

— Ah! je l' to možda dražestna kćerka podkralja egipatskoga;? oglasi se Poljak.

— Da, ona jest! potvrdi Durand; mnogo govore o toj ženskoj, ljepota joj, kako vele, zasjenjuje sve divotę svjetske.

— U zdravlje liepoj Nazly, uzplamćev poviknu Caramuele.

— Polahko, pridoda Durand muklim glasom, jest doista liepa Nazly, al recite, i strašna...

Svi umukoše mukom... Jedino Gontran podrugljivo nastavi:

— Ma da, zar ne Durande, to je ona ista Nazly, koja svoje milostnike na ražanj natiče, peče te poblaguje? Bedasta li buncanja!

Digitized by Google

Zlovoljno nastavi naš umnik:

— Ne rugajte se, govore bo...

— Da će se liepom Nazlyom oženiti defterdar Mehmed-Bey, izmieni si predšastnika Poljak, i to onaj isti koga navadno zovu „tigrom“.

— Ajde de! to će biti doista liepih dvoje udruženika bračnih, viknu podsmješno satnik, pijem s toga u zdravlje „tigrove zaručnice!“

Svi zašutjeli. Medjutim mladi častnik izkapio čašu na dušak, te proliv nekoliko preostalih kapljica stolom, zamumlja:

— Ala ste plašivi kao zecevi. U žilah vam nije ni toliko krvi, koliko ja ovdje stolom vina prosuh.

— Gontrane, vi ste odveć smion, nastavi Durand, što bi bilo, ako bi nas krasna kćerka podkraljeva na svečanu gostbu pozvala, da proslavimo što veličajnije kraj njezinu djevovanju.

— No, to bi istom bila voda na naš mlin. I onako sam rad već odavna upoznat se s tom krasnom kraljevnom. Sve bo što nam ti pripovidje o Nazlyi, kao strašnoj, tako mi se po glavi mieša, da sam odlučio ma pošto mu drago, ma i zadnje sredstvo uporabio, uvući se u harem njezin u ženskih odorah, samo da vidim tu otajstvenu, riedku ženu.

— Sačuvao vas toga Allah, strašivo odvrati Durand, jer zateku li vas u sobi, vi ste izgubljen, s bogom na uviek...

— Hajd, tko će vas okladiti se sa mnom, da ću se ja, hodočastnicom iz Mekke, prije nego proteku tri mjeseca, uvući u sobu tigrove zaručnice?!

— Pa ako ta tigrova zaručnica bude doista ženom tigra? smiešeć se, primieti Meninski.

— Onda još prije, reče Gontran, jer istom pravom pogibelju kušaju se ljudi. Dakle! tko će se kladiti?

— Mi svi, poviknu gosti jednim glasom; samo Durand iznimno svjetuje si prijatelja:

— Vi ste, Bréa, predaleko zalutali! Doduše ja vam želim od srdca, da se ne biste već prekasno kajali s težkih posljedica vaše preslobodne drzosti.

— Idi, boga ti, to je zadnja briga! Nazly Khanum, kako vele, ljubi mlade ljude. Pa ako bi me s toga baš i nanjušili, ona će me za stalno prije spasiti nego upropastiti! Nego, o što ćemo se kladiti?

— Vaša volja, birajte sam, bje kratak odvrat.

— E pa dobro! Dakle svakomu 100 funti šterlinga, pošto sam i onako sjeguran, da ću dobiti okladu.

— Pristajemo svi, dakle dobro, sto funta šterlinga! Danas tri mjeseca istoga časa kod „Abu-Gaita“. Evo ruke!

I sbilja svi se rukovanjem zavjerili izim Duranda, koji pomaha glavom.

Za pô sata odrediše svi spremiti se na polazak. Al gle čuda! Nijedan ne može da stoji na noguh, premda nije ni na nijednom znaka pijanstyu. Što više! Poslije malo trenutaka povalja ih sve smrti nalik, dubok al i težak san.

Arapi pričaju, da od vina, koje po grobovih raste, može čovjek zaspati vječni sanak. Može biti da je i santorinac takvo vino?

Do mala, i opet se podiže okrajak zidnoga poklada a iz nutra nadviri se nad uspavanike mjedasta glava, naušnice su joj ko krv crljeni koralji. Radoznalice omjeri spavajuće, mignu, a na zapoviest joj ukažu se dva gorostasna gallasa, na glavi im modri turbani. Ponajprije sgrabe Gontrana, uprte ga lagano na svoja široka pleća i odoše.

Tako opetova se taj pohod do pet puta, svaki put odnesli po jednoga uspavanika... napokon se pako stiena iznovice zaklopi...

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Magjari i jugoslavenska narodna obrtnost.*

Mnogo prije nego se je još igdje upoznala važnost domaće obrtnosti južnih Slavena, pokazivao sam na svih svjetskih i na inih većih izložbah svietu proizvode ove obrtnosti, koju sada svi strukovnjaci skroz uzornom priznavaju. Kad mi pako god. 1871. prvo djelo *„Südslavische Ornamente“* uz razjašnjujući tekst *Die Verbreitung und Cultur der Südslaven“* ugleda svjetlo, bijaše mi udovoljeno tim, da sam posvuda stekao obće priznavanje koli samom stvari, toli oblikom izdanja. (Djelo je najme posvećeno svim zemljam i narodom u promak umjetničke obrtnosti.)

Nakon toga minu već pet godina. Za to si vrieme veći dio evropskih umjetničkih i obrtničkih muzeja još bistriji sud stvoriti mogaše uz izvorne sbirke, koje sam im stranom darovao, stranom prodao.

Medju tim ugleda sviet godine 1872. u Petrogradu djelo pod naslovom: *(L'ornement russe national. Edition de la Société d'encouragementes des arts.“* valjda poticanjem tajnika družtva prirodoznanaca. gosp. Saengera, koji je g. 1871. u Londonu vidio moje djelo te svjetovao,

* Dozvolom g. S. Laya pretiskujemo ovaj uvod iz njegova netom izašlo djela: „Ornamenti narodne jugoslavenske domaće i umjetničke obrtnosti,“ Prem je ovaj uvod poglavito namienjen europskoj publici, ipak će zanimati i naše čitatelje. O samom djelu obširnije čitaj u današnjem listku.

Digitized by Google

da se izdaje slično rusko djelo. Vide bo se na njem dosta jasno tragovi prenaglivanja u risanju i tisku.

Nu svakako se dade opravdati izdanje toga djela; jer je materijal, odakle je crpljeno, bez svake dvojbe ruski, koj ne samo da je rukotvorinam južnih Slavena srodan, nego im je dapače nalik kao jaje jajetu. O tom nemože biti nikakove dvojbe, a povrh toga naglašuje tu okolnost u razjašnjujućem tekstu i sám g. V. Stassov, pisac tumača k ruskim ornamentom, na strani IV., ovimi riečmi: „Maloruska ili južna Rusija ima sasvim posoban način ornamentacije, koj u nekih točkah nalikuje ornamentaciji veliko-ruskoj, nu većim se dielom od nje posvema razlikuje, te se prije sbližuje ornamentaciji zapadnih Slavena na jugu, kao što su Srbi, Bugari itd.“

Prigodom svoga putovanja po Rusiji uvjerih se o izvanrednoj sličnosti medju narodnom domaćom i umjetničkom obrtnosti Rusâ i našega puka, kao što je već spomenuto, te o tome govorim u svome djelu *„Die Verbreitung und Cultur der Südslaven“* na strani 21. Po tom dakle mogu publikacije sjevernih i južnih Slavena mirno jedna uz drugu napredovati, doprinašajući obe, da budu modernoj umjetničkoj obrtnosti od koristi, a od najveće važnosti za kulturnu poviest vlastitoga naroda.

Nu ako koja vlada, kao što ćemo niže dokazati, kani slovom i slikom ugrabiti ovu domaću i umjetničku obrtnost, koja je vlastnost sjevernih i južnih Slavena, koja se kod njih nasljeduje od koljena na koljena te još i sada posvuda cvate, te kad stane sebi prisvajati ovu umnu i ručnu vlastnost našega naroda, — tad je ne samo domoljubna dužnost, već upravo neodoljivi zahtjev savjesti, snimit krinku u interesu same znanosti ovomu nastojanju magjarske vlade, jer ona evo baš sada tiskom izdaje djelo pod naslovom: „Narodna umjetnička obrtnost Madjarâ,“ što joj ga izradjuje moj prijašnji risač Friedrich Fischbach u Hanau-u, i što no se tiska kod Dondorfa u Franfurtu na Majni.

Imao sam prilike vidjeti nekoliko lisťova na pokušaj od ovoga nazovi-magjarskoga djela te konstantujem, da u njem neima ništa drugo, van primjeri naše domaće i umjetničke obrtnosti, dapače neki listovi niesu drugo, van puki patisak iz moje prve publikacije: „Südslavische Ornamente,“ kao što to inače nije ni moguće, jer je materijal slavenski. Upozorujem samo na III. ploču, primjerak 7. u svezku I. Nu niti se ne obziruči na ovaj očevidni primjer, neima na nijednom listu te nazovimagjarske umjetne industrije ništa drugo, van slavenski primjeri.

Ako uzprkos tomu magjarska vlada bude toli slaba, pa jednostavno ne htjedne ob ovom činu ništa znati, te barem u tumaču k ovomo djelu ne razjasni stvar, tad ću biti prisiljen u drugom svezku svojega djela „Ornamenti jugoslavenske narodne domaće i umjetničke obrtnosti“ na magjarske jezikoslovce staviti nekoliko pitanja, na koja oni — kako se već unapried usudjujem uztvrditi — nikad odgovoriti ne će, s jednostavnoga razloga, što Magjari u cieloj zalihi svoga jezika ne će naći narodnoga nazivlja za pojedine slavenske motive, a nekmo li bi mogli dokazati, da pojedini publicirani komadi potiču iz čisto magjarskih miesta.[1]

Već ovo malo, što ću dannas navesti, da stvar razjasnim, biti će dovoljno svakomu, koj je iole nepristran, da si stvori sud, kako se dade iz slavenskoga materijala objelodaniti magjarsko djelo.

Magjari napučuju ponajviše ravninu Tise, gdje čine u pet županija preko 90%, u šest županija preko 80%, a u 10 dreko 50% svekolikoga pučanstva. U ostalih dielovih Ugarske oni su u posvemašnjoj manjini, dapače na jugoistoku (u Banatu) sačinjavaju jedva više od 1%, a u nekih sjevero-zapadnih županijah i 0%: Ukupno ih ima u Ugarskoj 4,333.987 uz ukupno pučanstvo od 10,567.590. Ovdje mi je napomenuti da u nijednoj županiji ne stanuju izključivo oni. U pojedinih mjestih živu s drugimi narodi tako izpremiešani, da se može reći: u Ugarskoj je najveća iznimka selo jedne samo narodnosti.

Ovako je dakle moguće, da se je u onih mjestih, gdje Slaveni živu izpremiešani sa Magjari i Niemci, te u gdjekojem od ovih mjesta sačinjavaju po 95%, dosta materijala našlo, da se od njega može izmiesiti magjarsko djelo.[2]

Da poduprem svoju tvrdnju, navodim sliedeće podatke, koji su mi upravo na umu i o kojih se svatko, tko hoće stvar iztraživati, lasno osvjedočiti može. U baranjskoj županiji imade miestâ, poimence Dárda, Berement, Baranyavár, Šikloš, Pečuh, Harkanj, Báán itd. gdje slavensko pučanstvo jedva 10% iznosi pa je ipak pridržalo svoje običaje i navade, a uslied toga i svoju domaću i umjetničku obrtnost, uprav tako, kao što se goji i njeguje usred Hrvatske, Slavonije, negdašnje Krajine i Dalmacije, ili u Bosnoj i Srbiji. Ništa ih ne mogaše skloniti, niti da prionu uz magjarske običaje i navade, niti da u ičem odustanu od svojih osebujnosti. Al niti Madjari, koji su u većini, ne poprimiše u navedenih mjestih običaje ni navade Slavenâ. Kada čovjek stupi u slavensku seljačku kuću, naći će ženu ako nije drugim kućnim poslom zabavljena, sjegurno pri tkanju ili vezivu, muž se pako bavi drugim, u domaću obrtnost zasiecajućim poslom. U magjarskoj ćemo pako kući veoma riedko naći stan, pa ako ga nadjemo, to na njem nigda neima razapeto drugo, van debelo platno, koje služi samo za posteljinu i za rubje, i to kod muževa

[1] Svatko, tko poznaje rječnike Vuka Karadžića, Daničića, Miklošića, Šuleka, Parčića i dr., znat će, da u njih imade stotinu tehničkih narodnih izraza, koje puk rabi danas kao i pred stotinami godina.

[2] Nu time se zlorabi geografijski položaj Ugarske za svrhe etnografijske.

Digitized by Google

bez ikakova uresa i ornamentike, kod zenâ pako izšiveno šarenom svilom i kadifom, koju kupuju pri seoskom kramaru. Još nam mnogo jače udara to u oči, kada nedjeljom ili svetcem pohrlimo u crkvu, gdje je baš divno pogledati bujni šareni nakit prebrane slavenske nošnje, dočim svemu tomu kod magjarskog pučanstva neima ni traga.

Još više vojuje za istinitost mojih tvrdnja sliedeće. U Slavoniji postoje od više no sto godina pojedina mjesta s pretežnim magjarskim pučanstvom, što no ih onamo naseli slavonska vlastela, poimence: Rétfalu, magjarska Držanica, Laszló, Dopšin itd. U ovih mjestih zahman traži oko ma i najmanji trag one domaće umjetničke obrtnosti, koja se u okolišnih slavenskih kućah neprestano goji.[1]

Po tom je neoboriva istina, da isto tako, kao što Slaveni niesu medju magjarskim pučanstvom zanemarili ništa od svoje osebujnosti u domaćoj i umjetničkoj obrtnosti, tako da ni Magjari, u moru slavenskoga življa živući, niesu ništa od njih prihvatili, ne zato, što ne htjedoše svoga pustiti, nego kako se čini, jer zato ne imaju upravo nikakova smisla.

Gdje je dakle ta magjarska umjetnička obrtnost, da bi se o njoj dalo izdati djelo? Pa baš u vrieme, gdje Magjari sbirkami i novinstvom sve sile upiru, da domaću obrtnost u ugarskih zemljah tek pobude, gdje tekar počimlju shvaćati, da se i u Ugarskoj, prem da je ona agrikulturna država, ipak nešto učiniti mora, da se podigne narodno blagostanje — kao što je Franz Kugler već pred trideset godina — 1845. — u „Deutsches Kunstblatt“ pisao: „vještačka sjegurnost i sloboda, koja se vidja na rukotvorinah počam od srednjega vieka pa sve do perijode rokoko-a moći će se dostići samo onda, ako se bude samostalno radilo, sdruživ na tome području neposredno darovita obrtnika sa umjetnikom“.

Premda je ovo nastojanje visoke kr. ugarske vlade svakog priznanja dostojno, to se ipak tim ne smie premašiti cilj, i ako već to nazovi-magjarsko djelo, stvoreno od slavenskih motiva, što no ga vis. kr. ugarska vlada kani izdavati, bude magjarskomu narodu kao uzorni ogledak morda od kakove koristi, što bismo iskreno želili, to se ipak usudjemo dvojiti, da će ovo tiskano djelo probuditi moći u Magjara smisao za ovu stvar, dočim se tečajem vjekova, živuć neposrednou doticaju sa Slaveni, nikakav upliv u tom smjeru postigao nije.

Samo bi ovu kolokaciju još kojekako mogli dopustiti nazovi-magjarskomu djelu, nu sve, što je više, naime publikaciju magjarske umjetničke obrtnosti, morali bismo nazvati hotimičnim zasljepljivanjem znanosti, van ako se visoka kr. ugarska vlada tim zadovolji, da pletenje košara i hasura, koje se u nekih močvarnih priedjelih Ugarske tjera; u posebnom djelu kao magjarsku umjetničku industriju na javu izdade. Nu o tom veoma dvojimo, jer takove primitivne radnje, kojih sretosmo na etnografičkih i drugih izložbah, te koje potiču od stanovnika Džungla u Indiji, neimade nikakove umjetničke vriednosti. Djela, koje bi toj vještini bilo posvećeno, još ne vidjesmo.

Mislim, da sam za sada lišen dužnosti, da još više govorim o poviesti nazovi-magjarske umjetničke obrtnosti i djela „Magjarska umjetnička obrtnost,“ koje je od slavenskih motiva sačinjeno; nu bude li nuždno, biti će dosta prilike u II., III., i IV, i V. svezku moga djela, da se nanj svratim, te počimam sada poredjivati pojedinih ornamentâ.

[1] Nu taj se pojav nailazi u čitavoj Ugarskoj jedinom razlikom, da prema geografskomu položaju sad južni Slaveni: Hrvati i Srbi, a sad sjeverni Slaveni: Slovaci i Rusini, moraju da čine štafažu za madjarsku sliku, dočim baš obratno oni sačinjavaju bitnost slike.

Lesina (Hvar).

(Sa slikom.)

Na zapadnoj obali otoka Hvara (prije ga Hrvati nazivahu Lesinom — Hvar je grčko Φαρος) leži u liepom prostranom zalievu, prionuv u polukrugu uz pobrežje, liepi gradić Lesina sa 2000 stanovnika. Od sjevera i istoka okružuju ga ovisoke brdine, štiteć ga od navale hladne bure, dočim mu od juga (kako ga naša slika pokazuje) brane luku od velikih valova otočići i školjići, pa se s toga zimi rado u nju svraćaju i veliki brodovi. I mletački su brodovi ploveć na istok nekoć ovdje tražili utočište.

Odmah iz luke dolazi se na glavni trg grada, koj je četverokutan, do 150 koraka dugačak a 60 širok, te je prama moru otvoren. Drugu stranu četverokuta zatvara stolna crkva i biskupski dvor. Stara stolna crkva bijaše sagradjena u gotičkom slogu; al ju god. 1571. s većim dielom grada razori tursko brodovlje. Biskup Martin de Martinis, zasjednuv god. 1574. na stolicu hvarsku, stade iznova graditi i svoj dvor i stolnu crkvu. Pridržavši od stare crkve presbiterij, koj se jedini bijaše sačuvao, dogradi ostale djelove u lombardskom slogu, ali u mnogo većem razmjerju. Ta je crkva sa svojim zvonikom sada jedna od najvećih u Dalmaciji. Imade tri broda i 11 oltara od krasna mramora, koje podigoše biskup Jerko Priuli i drugi u XVII. stoljeću. Imade u njoj slika od Giacoma Palme mladjega, Domenika Ubertia i drugih mletačkih umjetnika XVII. vieka. Od dragocienosti riznice spominjemo krasni biskupski štap iz XV. vieka i druge starije umotvorine, koje joj Toma Tomasini (1428.) pokloni. Od ostalih sgrada dostojne su spomena: loggia, koju je slavni mletački graditelj Sanmicheli u XVI. vieku sagradio. Ona je dosta pretrpjela od topova ruskih, koji namješteni na oto-

Digitized by Google

čiću Galežniku (mjeseca travnja 1807.) pucahu na nju, jer su se ondje Mlečani smjestili bili. Najveća je sgrada Fondacco, nekada mletački magazin za žito, kašnje kasarna. Od sukromnih sgrada liepa je palača Paladinâ prije Gazarovićâ. U samostanu franjevačkom imade u blagovalištu velika slika, koja je, kako kažu od florentinskoga umjetnika Mattea Rosellia (1578—1650).

Nad gradom gospodi tvrdjavica Spagnuolo, tako zvana od Španjolaca, koji su ju pod Karlom V. sagradili, bivši tada saveznici mletački (1551). Ova tvrdjavica naliči četverokutu, koj imade na svakom uglu okruglu kulu. Njoj na istoku Francezi su na vršku gore (780') sagradili Forte s. Nicolò, koj gospodi nad tvrdjavicom Spagnolo. Odavle je prekrasan vidik na more. Još prije XIII. vieka odanle su se zidine protezale uz crkvu Anunziate do obale morske, kojih se ostanci još danas vide.

Poznata je davna pravda izmedju Lesine i Staroga Grada (Cittàvecchia) za prvenstvo i veću starinu na otoku Hvaru, koja se do danas nije utišala. Prepiru se naime o tome, je da li je stari slavni grad Pharos stajao ondje, gdje je danas Stari Grad ili gdje je Lesina? Ne davno se ova pravda na književnom polju vodila izmedju Starogradjanina Nisitea i Lesinjana Machieda, danas se vodi izmedju Starogradjanina S. Ljubića i Lesinjana Boglića. Ovaj se list ne može upustiti u riešavanje ovoga čisto naučnoga pitanja; s toga se imade ovdje mimoići starija poviest Phara, pod kojim se imenom često u starih spomenicih razumieva takodjer grad Lesina. Od kako su Hrvati posjeli rimsku Dalmaciju, Hvar je podpao pod neretvansku župu ujedno sa susjednimi otoci: Bračom, Korčulom i Mljetom. Ovdje se već rano sukobi hrvatska vlast s mletačkom; te se u ovih predjelih već koncem X. vieka bacila kocka, čije da bude more jadransko. Ove dvie vlasti borile su se za dalmatinsko primorje i otoke sliedećih takodjer stoljeća; pa i Lesina bješe izmjenice sada hrvatska sada mletačka, dok se napokon god. 1420. ne predade za stalno lavu sv. Marka, pod kojega okriljem ostade do 1797. godine.

Lesina bijaše nekada veća. Još god. 1560. bijaše u gradu 3499 stanovnika sa 499 kuća, a 320 kuća u predgradju (varošu). Poraz turski god. 1571. i kuga 1576. god. naglo obali broj gradjanstva, jer god. 1595. nije ga bilo više od 1136 duša. Od onoga se vremena Lesina nije više oporavila, pa ni danas nije dostigla onoga broja žiteljstva, koj imadjaše početkom druge polovice XVI. vieka.

Uz sve političke promjene, koje je Lesina pretrpjela tečajem tolikih vjekova, pučanstvo joj ostade hrvatsko. Glavne porodice njezine jesu hrvatskoga poriekla, odlične rodom, vlasti i imetkom.

Već polovicom XIII. vieka biran je župan iz porodice Jivićâ. Za potomke ove porodice držalo se onih 16 obitelji, koje su već u XIV. i XV. vieku spadale u plemstvo ovoga grada i koje su, kano što im grbovi svjedoče, polazile od četiriju grana. Bijahu to: Piretići, Nikolini, Lucići i Slavogosti, od kojih potekoše: Jakšići, Hektorevići, Barbići, Dujmičići, Stanoevići, Dobroslavi (Bonini), Berislavi, Paladini, Županići (Vidali), Gazari, Gotifredi. — Već nekoja od ovih imena sjetit će nas, kakav je Lesina položaj zauzimala naprama prosvjeti hrvatskoga naroda, kada je u XVI. vieku i njegova knjiga oživila, obasjana duševnim svjetlom tadanje zapadne Evrope. U Lesini su rodjeni hrvatski pjesnici braća Jerko i Hortensij Brtučevići, Franjo Božičević, Hanibal Lucić, Miša Pelegrinović, Nikola Gazarić, Ivan Parožić itd.

U novije se je doba osobito kod Niemaca mnogo govorilo i pisalo o tom gradu. Znameniti liečnici obretoše naime, da je grad Hvar, kao nijedno drugo mjesto južne Evrope, zgodan za boravak prsobolnih, jer nigdje se kao ondje neujedinjuje toplo podnebje i svježi morski zrak u toli blagotvornom razmjerju. Po nagovoru uplivnih ljudi, a imenito prof. dra. Fr. Ungera, priredi domaće družtvo g. 1868. u istinu za goste liečište (Cursalon) — ogromnu prostranu dvoranu u Sanmichelovoj loggi, te gostionu, gdje se mogu strancu smjestiti (stabilimento igienico imperatrice Elisabetta). U stinu dolažahu neko vrieme stranci zimovat ovamo, potaknuti savjetom dra. Sigmunda i dra. Škode u Beču; al proboraviv jednu zimu, više se nevratiše. Razlog je tomu, što dan današnji ljudi zahtievaju za takav boravak ne samo stan i hranu, nego i duševne zabave, — a toga u Hvaru ne ima. Kad toga bude, postat će Hvar hrvatskom Nizzom. Pomenuti uglednici barem vele, da se Hvar po svojem podneblju može uzporediti Nizzi, Mentoni i Mletkom, jer minimum topline nepadne tu izpod 7° Réaum. (kao nigdje u monarkiji), dočim je ujedno i najmanja promjena sa 14° R. srednje temperature.

Ovom liečničkom reklamom bude mnogo prirodoslovaca upozoreno na Hvar i njegovu okolicu, koja ako i jest mjestimice gola, obiluje ipak svakovrstnim riedkim biljem. Zakrivena od sjevera i istoka od navale bure a s juga okrenutim zrakam sunčanim i plakana morskimi valovi, ukazuje okolina Hvara toli bogatu vegetaciju, kako će se obilatija i prijatnija jedva naći na obalah Sicilije, Narandža i limun, rožički, palma, na kojoj datulje malne sasvim dozoruju, — sve to raste pod vedrim nebom. Okolni brežuljci cvjetaju ružmarinom, mrtom i borovicom, a uz puteve sjaju ogromne, velikimi bodljikami načičkane agave i strše. Smokve i vino daleko slove sa svoje slasti, a veći dio tako zvanih „sultanskih smokava“, što no ih u dućanu kupujemo, potiče sa Hvara.

Mislilo bi se, da je uz takvu plodovitost i uz takvo blago podnebje stanovničtvo vrlo imućno, pače bogato. Ali tomu nije tako. Nevolja, koja svu Dalmaciju

Digitized by Google

tare, opaža se i tude, — a to je nestašica vode. I tu su su, kao svagdje Mletčići šumu poharali, — a ono malo što je preostalo sieče se za ogrev ili luči pri ribarenju. Negda je sav otok bio obrašten bielim borom, sosnom (pinus halipensis), — od te mu šumovitosti valjda potiče i ime Lesina — al danas jedva mu još ima gdje i gdje traga. Uslied toga nestalo je vode, — na cielom otoku ne ima ni potoka ni vrela.

Sav dobitak Hvara visi o promjenljivoj sreći, koju more danas daje, a sutra uzkraćuje. Dakako da taj blagoslov znade biti obilan. Nahvata se na jednoč tolika sila sardela, da ih po više tisuća barila nasole, a barilo po 15 for. prodavaju. S toga tu sve ribari, sve vrvi od barčica, sve se ljašti od mreža, jedni nove pletu, drugi krpaju izderane, a treći suše omočene. Kad zamrkne noć, tad oživi more, ladjice zabrode u more, na kljunu naložе vatru od borovine da mame ribu, opisujuć tako široke crvene stupove u lagano titrajućem moru. Tad Hvarani bacaju mreže bugareći toli melankoličnu svoju molitvicu: „u ime božije“.

Isto bi toliki dobitak mogao biti od vadjenja i gojenja spužva i korala (vidi o tom naš članak u br. 39. lanjskoga Vienca). Ima tu i družtvo, koje si je uzelo zadaćom promicati ovu struku; nu čini nam se, da nije još do sad velikoga uspjeha postiglo.

Tu je i meteorologična postaja, podružnica osrednjega zavoda u Beču. U gradu i okolini imade vlastele, u koje imade sbirkâ prirodnina i starina. Znamenita je numismatička sbirka vlastelina Jerka Machieda, sa 3 do 4000 starih pjeneza, osobito riedkih grčkih i domaćih farskih.

Budi Lesina onako narodna, kano što joj je žiteljstvo ostalo hrvatsko tečajem toliko stoljeća i uzprkos tudjinskomu uplivu, pa joj je liepa budućnost osigurana.

Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske.

Za gradjanske i višje djevojačke škole priredio Ivan Filipović, učitelj na višjoj djevojačkoj školi u Zagrebu, dopis. član srb. učenog družtva i pravi član hrv. pedag. knjiž. sbora. U Zagrebu. Nakladom knjižare Lav. Hartmána 1875.

Ocienio I. M.

(Dalje.)

„Sriednje doba“ razmjerno je dosta kratko razpravljeno prema staroj dobi (23 strane). Buduć da je knjižica namienjena nižim školam, to je trebalo prvi dio čim kraće obražložiti, al tim obširnije razpraviti sliedeće dobe, kojima počima prava narodna književnost hrvatska. Tu se može obširnije govoriti mladeži o umnih plodovih hrvatskih, jer ih se može mladiću i djevojci dati na ruke, da ih štiju. Stari im se spomenici ne mogu davati, jer od normalca ne ćemo tražiti, da pozna i glagoljicu.

Razgledavajuć taj dio Filipovićeve „kratke poviesti književnosti“, i nehote moradosmo uvidjeti, koliko se dosele slabo radilo o našoj književnoj povjesti. Da nam nije Talijan Appedini, uzhićen sa svega, što je dubrovačko, napisao i izdao još početkom ovoga vieka svoje „Notizie istorico-critiche“ (5 sv.) i da nam nije i opet stranac, neumorni Šafařik nakupio množinu gradiva za svoju „Geschichte der südslav. Literatur“ — mi ne bi danas znali mnogo više o starih dubrovačkih piscih, nego li što znamo n. pr. o českoj književnosti. Koliko smo uradili na tom polju iza njih dvojice, vidi se po tom, što ne zmamo riedkom iznimkom ništa više reći o pojedinih piscih, nego što je Appedini i Šafařik reko. Uz male promjene uviek se je njihove sudove i ocjene ponavljalo i prepisivalo. Tko je voljan uvjerit se o tom, neka proštije dubrovački dio Filipovićeve „kratke povjesti“, pa neka ju sravni sa Appedinijem i Šafařikom — i ne treba mu više. Mi, kad to velimo, ne mislimo nipošto grieh taj svaliti na g. Filipovićeva: jer najprije to nije njogova struka, pa je knjižicu s prieke nužde napisao — a rad toga je svake hvale vriedan.

Kako su dosada radili naši literarni istorici, promatrajuć prošlost knjige hrvatske, to sam već sprieda natuknuo — da je pako i g. Filipović naslieditи morao njihove mane, ne ima dvojbe. Navadjanje pojedinih naslova diela i imena pisaca: eto nam naše dosadanje literarne istorije! Tako vam je i u knjizi g. Filipovića, akoprem je dodavao i pojedinim dobam kratke uvode. Gdjegdje ni toga drugi ne učiniše. Minuv gdjekoje malice, kojih ne možemo tražiti od školske knjige, dotaknut ćemo se ipak nekih opazaka i ovdje. U XI. glavi (str. 30) nalazimo sliedeću izreku:

„Književnost dalmatinsko-dubrovačka, ima doduše više provincijalni, nego li obće narodni značaj. Nu buduć da je ona osobito u pjesničtvu postvarala djela, koja i sada **nenadkriljenimi uzori smatramo**, pa je i kud i kamo nadvisila istodobna književna nastojanja u drugih krajevih našega naroda: to oko nje kao oko glavnoga reprezentanta nanizujemo rad ostalih krajeva; a nju uzimljemo ne samo predtječom, nego upravo i glavnim osnovom novoga narodnog književnog doba“.

Književnost dalmatinsko-dubrovačka nije samo više provincijalnoga nego li obće narodnoga značaja, već je posve provincijalna. Književni plodovi starih Dubrovčana riedkom iznimkom nisu bili poznati izvan samoga Dubrovnika. Ako je ime gdjekoga dubrovačkoga pjesnika doprlo i do Save — to je bila biela vrana. Dubrovčane su iznieli na vidjelo istom gornji Hrvati za „ilirstva“. Zašto je pak dubrovačka književnost i u obće ciela hrv. književnost ostala onako razdrobljena i svaki dio za sebe osamljen — to bi trebalo svakako razpraviti, a to je mogo i g. Filipović u kratko obrazložiti. Kačić je jedini pisac hrvatski koji se može nazvati piscem narodnim. Za njega znade Dalmacija, Hrvatska, Slavonija

Digitized by Google

Bosna i Primorje. Nije to tek slučajna stvar, što je njegov „Razgovor ugodni“ doživio preko 15 izdanja.

Kačić, Relković i još koji i dubr. knjiga, to su dva protivna smjera: literarnom je istoriku dovoljno zgode, da o njih razmišlja.

Nu da je dubr. književnost „postvarala diela, koja i sada nenadkriljenimi uzori smatramo“ te da je ona „upravo i glavnim osnovom novoga narodnog književnog doba“ svakako je suvišb rečeno. Ako i treba mladeži govoriti sa zanosom o prošlosti njezina naroda, to ipak ne treba, da taj zanos postane obožavanjem sama sebe. Ako bi se možda moglo reći o Homeru, Dante-u i Šekspiru, da su nenadkriljeni uzori, to bi bilo ipak suviše, kad bi mi uztvrdili, da ima u dubr. literaturi hrvatskih Dante-a i Šekspirâ. Ovo su právi uzori, jerbo su u svojoj vrsti posve originalni: takve velikane može pojedini pjesnik obožavati za svoje uzore, ali da će si današnji hrvatski pjesnik naći svoga uzora u dubrovačkoj knjizi — toga ne vjerujemo. Dubrovačka knjiga ima svoju hvalu i slavu koja će na vieke živiti, ali će i ta kritika dielit kukolj od pšenice. Da je pak dubrovačka književnost „upravo glavnim osnovom novoga književnog doba“ gola je neistina.

To bi značilo, kano da bi na tom dubrovačkom osnovu noviji pisci na dalje gradili i dogradjivali, a to upravo nije istina. Ako možeš na pjesnicih „ilirske dobe“ opažati tragove dubrovačkih pjesnika, to neće nitko moći dokazati, da su oni osnovom novije naše knjige? dapače uz priličnu množinu dubr, pjesničtva, mi mu u novijem našem pjesničtvu ne opažamo baš ni traga, a i ako ga jeste, posve je nenaravan. Srbi ne poznavaju jošte ni danas — govoreć u obće — dubrovačke knjige, pa tko bi se usudio tvrditi, da su srbski pjesnici nenaravskiji i nenarodniji od hrvatskih, koji donekle obožavahu Gundulića, Gjorgjića i druge? (Konac sliedi.)

LISTAK.

Louis Leger (k slici). Učeni ovaj Francez jest prvi izmedju svojih zemljaka, koj se je dao na temeljito poučanje slavenskih jezika. Proputovav Rusiju, Česku i veći dio južnoga Slavenstva, upoznao je on i obljubio Slavene, te postao posrednikom našim med Francezi, koji se svakim danom sve više zanimaju za naš kulturni razvitak i književni rad. Njegovo djelo o Českoj i o sv. Ćirilu i Metodu, kao i mnoge njegove manje radnje i recenzije o književnosti slavenskoj pribaviše mu stolicu slavenske književnosti na sveučilištu Parižkom.

Ornamenti narodne jugoslavenske domaće i umjetničke obrtnosti. Sabrao i izdao Srećko Lay u Zagrebu. Podporom hrvatske vlade, krajiške upravne oblasti, austrijskog ministarstva nastave te ministarstva trgovine i dr. izišao je prvi svezak ovoga skupocjenoga i prekrasnoga djela, koje će sadržavati redom tkanine, petljanine, vezilo, lončarsku robu, rezbarije od drva i kosti, napokon radnje zlatarske i srebrnarske, da tim dostojno predoči, što naš narod umom i rukom može stvoriti. U uvodu ustaje revni sabiratelj proti podvhatu vlade magjarske, koja sprema djelo pod imenom: narodna umjetnička obrtnost Magjarâ. U tom djelu ne ima ništa ino van čisti slavenski motivi, sabrani u onih predjelih Ugarske, gdje stanuju Slaveni. Ovu zlorabu geografijskog položaja u svrhe narodne žigoše Lay oštrimi riečmi, nazivljuć ju hotomičnim zasljepljivanjem znanosti. Sbog vele zanimivih fakta koja u tom uvodu navodi, priobćujemo ga čitava u današnjem listu pod posebnim člankom: Madjari i narodna jugoslavenska obrtnost. Ovaj prvi svežčić sadržaje deset ploča sa 23 motiva, i to na osam ploča gdjekoj prekrasni pasaman (Einsatz) od uzglavja, mužkaračkih rubača i ženskih skuta, tjeme (Scheitelthell) od poculice, pojasa i tkanice, okrajke (Borte) od marama i ručnika i još koje kakvo vezilo sa predjom, svilom i kostrieti svake masti. Na dvie posliednje ploče ima raznih zemljenih posuda: mastilo (cirakilo), koršov, maslenjak, čutura i dr. stranom pocakljeno stranom urešeno.

Kad je Lay ove posude g. 1871 donio u London, priznaše da su one toli oblikom koli radnjom najplemenitije i najbolje, u češće ga i vještaci propitivahu, gdje se te krasne posude izkapaju? A kad im on odvrati, da tu neima ni govora o izkapanju, već da sve to naš narod još danas tvori i rabi, čudom se začudiše plemenitu obliku i bogatu uresu njihovu, uzporedjujuć ih u svakom obziru sa etruškimi. Ono malo posuda, što na bečkoj izložbi bijaše izložio slavonski veletržac Pfeifer, u tinji se čas razprodaše ponajviše za muzeje i za zbirke, što je novim dokazom njihove umjetničke vriednosti. — Mi ovo djelo što toplije preporučamo hrvatskomu obćinstvu. Vlada je hrvatska i civilna i krajiška nabavila mnogo exemplara za djevojačke učione i za risarske škole, da nam se mladeži stranimi uzori nekvari zdrav i čist ukus. Vanredna ljepota i razkoš ovih aplikacija čini ih upravo i velikaške dvorane dostojnimi, — riedko će se gdje kod drugoga naroda naći i u bogatih gradjanskih kućah toli bogat ures, kao u našega seljaka, — a ova je razkoš zdrava i opravdana, jer se osniva na vlastitoj vještini. — Veoma bi hvale vriedno bilo, da se kod naših velikaša po malo udomljuju ove radnje, koje najveći autoriteti priznaše za uzorne, a koje se većim dielom bez ikakve promjene dadu upotriebiti pri uredjivanju salona i spavaonice. Ne samo da je pokućtvo od takovih tkanina, osobito od ćilima upravo divno (n. pr. preobuke za sofe i stolice, pokrivala za stol i za krevet), nego ni trošak za takova pokućtva nenadilazi trošak običnih tkanina za pokućtvo, i neobziruć se na to, da ovi predmeti sveudilj ostaju žive boje i da su vanredno čvrsti. Djelo Layevo se dobiva u knjižari Leopolda Hartmana u Zagrebu uz cienu od 15 for.

Zabava: Kata Lovićeva — List iz kronike križevačke — Leila. — **Pouka:** Magjari i jugoslavenska narodna obrtnost — Lesina (Hvar) — Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske.. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 15. siečnja 1876.

Br. 3. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Duh.

Spjevao R. F. Jorgovanić.

I.

Nije li ono orao ljuti
Na vrh pećine stao,
Grad starovjek zidina krutih
Na sve je strane sjao.

Jesu li mrke njegove stiene —
Krasnu djevicu krije,
Tisuć mladića oči njene
Vriede — previše nije.

Potočić bistri, štono leti
Po dno staromu gradu,
On će ti vazda kazat htjeti
Hvaleć djevojku mladu:

„Mani se jele s kamene hridi,
Ona je vitijeg rasta,
Uz nju se procvast ružica stidi
I prelećeti lasta“.

Pa da ga čuješ, kako je glasan,
Noćju kad uz grad leti,
Bome bi reko — lik mu je krasan
Curice ù pameti.

II.

Ne stoji andjel do okanca,
Pazeć gdje sunce prebiva,
Djevica naša sa zlatnoga lanca
Spušta sokola siva.

„Sokole sivi! preko gora,
Preko dolina cvjetnih
Vini mi krila, pa do mora
Do uznjihana letni.“

„Tamo ćeš naći junačku četu,
Kako se s vragovi bije
Braneći smjelo majčicu svetu
Mačem u rukama mrije.“

„Med nju mi pusti bistro oko,
Spazit ćeš namah bielca,
Biesan skače na hvat visoko,
Noseć mladoga strielca.“

„Munjom se oružje strielčevo bljeska,
Munjom mu oko gori,
Al što bljeska, al što treska,
Za njim me želja mori.“

„Gledji der zato pogleda hrla,
Nije li mu sa kalpaka,
Djavlova zloba pero strla
Krila ti vita i laka.“

„Kad li ga vidiš, onda mu smjelim
Svojim zamahni krilom,
Znati će namah, da se veselim
Njegovu povratku milom.“

III.

Do dva tužno minula dana,
Treći sinu u zlatu,
Soko se vrati, noseć s rana
Bielo pisamce o vratu.

Digitized by Google

Djevojka hvata drhćućom rukom,
Milo pisamce da čita,
Suznim okom, ljubavnom mukom
Njega za dragoga pita.

Pismo glasi: „Jedino dobro,
Golube, andjele bieli,
Krvavim srdcem tvoj se pobro
Za viek od tebe dieli.“

„Borio sam se, milo lane,
Nadajući se sreće,
Ali me težke srazile rane
Ravno u srdce ljubeće.“

„Kada ti ovo pismo stiže,
Znaj, da me više nema,
Ah, da je barem tebi bliže,
Crn mi se pokop sprema.“

„No da znadeš, koli te ljubim,
Nemoj se otim stravit,
Pa da i za to nebo gubim,
Duhom ću ti se javit.“

„Kada ura dvanaest bije,
Usred tamnih smreka,
Gdje smo se sladko ljubili prije,
Tvoj te ah dragi čeka ..“

IV.

Dvanaest muklo udrilo noći,
Noć ja tamnija rake; —
Netko će stazami vrta poći
Nizajuć korake lake.

Čuje se uzdah, šuštanje svile
Bliže te bliže do smreka,
Strahom se blistaju očice mile
Ko da ih užas čeka.

Tiho, lagano djevica mlada
Dodje do sjenice znane,
Virnuv unutra, cikne od jada
Suza joj nà oko kane

S nutra se mladić sije,
Kalpak mu stoji vrh glave,
Na njem se pero sokola vije —
Vije, reć bi, od slave.

„Ne boj se dušo!“ na to zaječi
Glas iz sjenice tajan,
Djevica drhtne — pa na te rieči
Obrazić podiže sjajan!

„Živ ili mrtav!“ uzdane lane,
„Bog mi nek pravedno sudi...“
Ruke razkriliv, plačući pane
Draganu živom na grudi.

List iz kronike križevačke.

Napisao Evgenij Nenadov 1873.

(Dalje.)

I stari Črnec ljutio se više nego ikada. —

U gradskih skupštinah bijaše prije dostojanstven i veličajan, poput senatora mletaćke republike. Sad mu je i to vieće dosadjivalo. Srdili ga odviše. Grdili ga, da peče malen kruh — on, bogataš, Črnec, on da peče malen kruh! Samo da se nebo na zemlju ne sruši od tih groznih rieči. Pače bi mu i u brk rekli, da je s toga tako obogatio. Dodje jednom kući iz takove skupštine. Bijahu dugo viećali, o vrlo važnoj stvari, ima li se naime i na dalje dozvoliti, da se u gornjem gradu, na onom seljačkom kraju guske i kokoši pasu na tratini blizu svetoga Ladislava. Jedan je od gradske gospode u toj skupštini opet Črnca uštinuo radi malena kruha. Došav kući stane pred svoju Anastaziju pa udri na gospodu: kreutzer herrn, šmutzig herrn, radi bi jesti velik kruh, a davati malen novac. — Sirota Anastazija bijaše već onako smućena, muž zle volje, sin sdvojan; s toga je bila i ona nešto oboljela.

Kao što se u carskom dvoru smute dvorani, kad se je namrknuo car gospodar, tako osvoji zlovolja cielu kuću bogatoga pekara Črnca

Djetići se rječkahu sa šegrti, i služkinje u kuhinji medju sobom, sve po prilici mladoga gospodina i roditelja mu. Teček buljio je strogo izpod gustih obrva, i držeći se ravno, kao obično maleni ljudi kad hoće da se tim većimi čine, a lice mu bijaše, kao da kaže svakomu: samo dodjite, dat ću vam već, i po nosu, ako vas je volja. Gospoju Anastaziju uhvati jednog jutra grč u želudcu; muž dosta zabrinut, pokaza joj dvie staklenice na ormaru, veleć:

— Uzmi malo šljivovice, grije želudac, odlanut će ti. — Ona podje sbilja do ormara, te uzev jednu od dviju crnih staklenica i gucnu — — — crna tekućina čudnovata kusa poteče joj iz ustiju, niz bradu, i po svoj odjeći, — napila se bolna tinte mjesto šljivovice.

Na divanu ležećemu Stanku bude taj prizor toli smiešan, široko, uglasto lice gospoje Anastazije tako se ružno preobrazi, da je i onako nujna ćud zlobnoga sina,

Digitized by Google

uhvatila to za dobru priliku, da se majci naruga, i preko mjere nasmije. Mirna inače žena, a sa sadanjega nemira razigrana razljuti se toliko, da joj srdce od jarosti prekiplje.

— Ti zločesto diete, poviknu sva crvena od jâda. Bog ti ne dao sreće — — — u tom hipu sgrozi se sama sa svojih rieči. Ta koga je ljubila na svietu osim njega? — — A sada mu zlo želi — — i onako nemirna stade mu kroz plač nabrajati:

— Zašto si me na to naveo, zašto me toliko jediš i ljutiš, da mi je već mozag uzavrio u glavi! —

Stanko zašuti pomisliv u sebi, da nije majka kriva, već njegova zlovolja; — neka mu tajna slutnja munu dušom — — kao da mu je sada odkrojena sudba za vieke — kao da je majčina rieč odsudila njegovu budućnost. Još većma uznemiri mu se duša. Jako, sladko, dobro vino iz velikih bačava u podrumu, bude za malo najboljim prijateljem Stankovim, osim Tečeka, kojemu je takodjer davao sladkoga vinca. Teček s toga preko mjere haran, pazio je na svaku rieč, na svaki mig Stankov kao na sveto pismo.

Slavoljub Bielić trajaše medjutim krasne dane.

Drugi dan kako je izjavio Mirki svoju ljubav, podje do njezina otca, te izprosi Mirku za ženu. Dolazeći zatim često u kuću Bocakovu, šetaše s djevojkama i radovaše se liepoj budućnosti.

Berba.

U vrieme je berbe osobito ugodno u Križevcu. Sve je veselo, sve se sprema, da nekoliko dana zabavom sprovede.

Kod najsiromašnijega posjednika od nekoliko slogovâ vinograda ima gibanica i pečenke; a kod imućnijih više od obilja. Gostoljubivost je osobito velika u to vrieme, jedan polazi drugoga u klieti, i dovede sa sobom svoje prijatelje.

Neki mjernik, Moravac, bivši takovom prigodom u više vinogradâ pozvan, reče, upitan kako se je zabavljao da mu je žao bilo, da nije mogao sve jestvine kušati, koje bješe na stol donesene, buduć da je bilo trideset pečenih purana, pedeset pataka, dvadeset pečenih gusaka, dva janjeta, deset odojaka, osamdeset gibanica, a vina se popilo bez mjere. Dobričina Moravac svakako je povećavao, nu nije mu zamjere, jer u njegovoj domovini ne ima takovih berba.

U velikom vinogradu Črnčevu spremahu silnu gostbu; bio je to u toj kući običaj od vajkada, i sa velikog posla zaboraviše svi prošlo neveselje. Gospoja Anastazija kuhala je dobro, a križevačka gospoda niesu prezirala dobrih zalogaja. Vinograd bijaše nasadjen na sve četiri strane oko klieti. Pred njom prostiraše se velika zelena cjelina, a sred nje slajao je ogroman kesten, okružen klupami, kliet bijaše sagradjena na većem brežuljku, s kojega je bio prekrasan vidik na sve strane u daljinu. Prema istoku stoji Križevac, bieli zvonici crkvâ dižu se iznad zelenih šuma i polja, koja diele Križevac od vinograda. S juga se vide bliža sela i plemićki dvorovi sred njih.

Na zapadu i na drugoj strani sa sjevera zelene se sve sami vinogradi.

Bijaše krasan jesenski dan, suncu bje već nestalo one žestoke sile, te je sijalo i grijalo blago kao mirno oko dobra starca. Dan bio toli vedar, da se je vidila na više milja daleko svaka kućica i svako stabalce. Tratina pred klietju i pod kestenom liepo je očistjena. U velikoj sobi u klieti stajaše postrt stol i sve priredjeno za gostbu. Po bielih stienah navješeno je poput slika crno s lišćem odrezano grožđje, te čini sobu osobito prijaznom.

Gospoja Anastazija vrteći se po kuhinji izletila bi svaki čas pred goste, kojim se je stari Črnec silno klanjao.

Stanko bijaše kod težaka, koji si veselo dovikivahu sbijajući sa Tečekom na veliko šale. Stanko bivši kod Bocaka, da poziva u vinograd, našao je ondje i Bielića, te morade i njega pozvati. Županijskih, gradskih činovnika i liepih gospoja i djevojaka nadodje mnogo.

Sa Bocakovimi i Bielićem dodje i kapetan Grgić.

Kod objeda nazdravljalo se po običaju mnogo zdravica, veselo se tuj govorkalo, smijalo se, da ne možeš bolje. Stanko bje svakomu gostu mjesto odredio, a sebi kraj Mirke. Bielić moraše tako iz daleka gledati, kako Stanko Mirki mnogo pripovieda, ma ga ona i slabo slušala. A kapetan se Grgić bio razigrao, te svaki čas zapitao kraj sebe sjedeću Klaru:

— Klarice, ne vuče li vas srdce k meni u ljubavi.

A ona bi mu uviek isto odgovorila:

— Ne vuče me srdce k vam u ljubavi, već samo u prijateljstvu. I on se tomu odgovoru od srdca nasmija; nasmijala se i ona, i oboje bijahu zadovoljni.

Već zatreptiše perjanice, počelo se perorirat latinski. Mladji sviet izidje na zrak, da se liepomu vidiku divi. Neki šetali po vinogradu, neki pucali u slavu berbe iz samokresa. Jedni se divili krasnomu grožđju, i velikim punim badnjem. Drugi su uz šalu i smieh kesten brali, i nosili ga Anastaziji, da ga izpeče. — A kapetan Grgić je izašao Klari za volju ili jer mu je i onako igralo vino u mozgu. Povukav Bielića na stranu, hoće da mu nešta na samu rekne. Stanko prihvati tu priliku te izjavi Mirki, da ju ljubi. Nadao se je, da će ju svladati njegovo bogatstvo. Al ona kan da ga nije razumila, uklanjaše se njegovu žaru, pokazujuć sad na zalazeće sunce, sada na krasni vidik, sada opet hvaleć koje liepo lice kojega seljačkoga djeteta. Stanko razljuti se napokon, te viknu:

— Sve je liepo u vaših očih, sve je vriedno, da se zanimate zanj — svaki priedmet je dostojan vašega pogleda, sve vidite — samo mene ne vidite! i otidje.

Digitized by Google

Na večer plamćahu okolo kestena na tratini naložene vatre. Plameni žar vatre, bacajuć žarke iskre k tamno modromu nebu steraše se zelenilom naokolo nasadjenih brajda, i kolom veselog družtva. Crne surke gospode i šarene odjeće gospoja titrale o plamnom rumenilu. Mnogo oko kriesilo se je živahnije, mnogo rumeno lice čarobitije rumenilo uslied toga divnoga prizora. Družtvo razigra se od milja i veselja. Bielić nadje se opet kraj svoje Mirke, te stade sretan s njom govoriti — i milo ju gledati.

Stanko je to jedno vrieme gledao i gledao. — Premda je morao budući sin domaćine na sve goste paziti, nastojati oko njihove zabave, nastojao je i oko toga, da gospoda sve češće svoje čaše pune. Bielić mu se otimaše, al mu Stanko poče bajati:

— Brate, za naše prijateljstvo, za narod, za ovo za ono — još jednu čašu — dok ga sbilja do stola ne domami. Poslije nekoliko čaša poče ga odgovarati od Mirke.

— Vidiš, reče mu, ti si od plemenitih roditelja, ti imaš visokih rodjaka u Zagrebu i Beču, ti možeš kneginju za ženu uzeti. — A šta je Križevac? Ja sam ovdje rodjen, pa ipak niesam zadovoljan, čini mi se više puta kao bara — u kojoj žabe regeću. A ta Bocakova — ta i mene je prevarila, prevariti će i — tebe. I s tobom će se ljuto pošaliti. To ti je biljka — nikla u bari — pusti ju duboko dolje — i ostaj kod svoje zadaće, i idi dalje pravcem, kojim si bio pošao — moći ćeš veliku karieru načiniti. Ta znaš — kako si nam u zavodu pripoviedao, da ćeš biti gjeneralom. Ako ostaneš ovdje u krajini — šta ćeš? gledati, kako ti u vrtu kupus raste — — —. Bielić ga mirno gledajući upita:

— A ti ćeš se brinuti za močvarnu biljku — — šta ne? Ti mi se danas činiš kao Mefisto —.

Na te ga ostavi i podje naglo do Mirke.

Oko pol noći krenu družtvo putem kroz šumu u Križevac.

Mnogi od gospode nošahu baklje, mnogi vodjahu gospodjice izpod ruke, mnogi mladić udvoravaše se kojoj djevojci putem. Družtvo zapjeva, da je šuma odzvanjala veselom pjesmom. Na pol puta stadoše. Sve se družtvo uhvati u kolo. Žarke prskavice sunuše u vis vijugajuć se poput ognjene zmije daleko nad hrastovljem do neba — i opet krieseći se poput velikoga sunca.

Zaigra kolo, zagrmiše puške dalekom šumom odjekujući. I opet sve izčeznu i šuma potavni, šuma zaniemi, tiha, mrka ko crna noć.

U jeseni poslije berbe sjetili se Križevčani, da ima u ljetu dogovorena osnova postati istinom, da se ima dobrovoljačko kazališno družtvo stvoriti. U brzo sastavi se kolo vatrenih rodoljuba, plemenitih Hrvatica i svom dušom prionulo se uz rad za hrvatske kazališne predstave.

Nabavljalo se novih igrokaza, slikalo se kulisa i zastora, podučavalo se u deklamaciji. Jošte sada vidim — redatelja sa idealnom dugom crnom kosom, i crnim vatrenim očima — kako uči družtvo kretati se. Njegov gibki stas vijao se je poput trstike, svaki mu pogled, i svaki mig odavao je veliku ljubav za umjetničko zvanje.

Prikazaše jednoč dramu: „Gostba na gradu Zrinju“. Kako je Zrinjski pošao u boj, a Kacianera ostavio kao dvorskoga u gradu, da brani grad, i pazi gospoju Zrinjskovu. Kacianer, budući slabić zavoli gospoju, koju je imao braniti, te ju je progonio svojimi ponudami. Zrinjski se vrati. Kacianer pripovieda mu sve krivo. Zrinjski bude ljubomornim, prokle svoju gospoju i Kacianera. Mirka i Bielić gledajuć Kacianera i zlobno mu lice, ogledaju se nehotice na Stanka i vide, da njegvo lice to izražuje, što Kacianer kleveće.

Gospoja Anastazija ne htjede poći u kazalište kraj svega nukanja kumica i susieda. Njezin je jezik tada mahao kao nihalo, dokazivala je kumicam, da je čula bubnjati, čula pucati, čula zvoniti prigodom banove inštalacije i biskupova sprovoda u Zagrebu, da za nju ne ima ništa nova na svietu; ona je i onako toli bogata, da sve zna. Bijaše joj nekako nejasno, šta znači rieč: kazalište, nu ne hćede toga priznati, utvarajuć si, da se i tu bubnja, zvoni i dakako svira.

Ali muž joj dokaza poslije prve predstave, kako je to liepo bilo; s toga podje i ona s njim u kazalište te doskora uvidi, da ima i za nju novih stvari, kojih jošte vidila nije.

Akoprem su Mirka i Klara s otcem i Bielićem polazile križevačka družtva, bijahu opet najsretniji kod kuće. Nedjeljom bi obično Mirkin zaručnik došao u Križevac. Ugodno im prolazili ti dani u toploj sobi, kada je sjever sniegom pometao ulice, polje i goru.

Stari Bocak i Klara sve su više cienili Bielića. Već bje i pismeno zatražio ženitbenu dozvolu. Klara je spremala ruho za buduću kuću svoje mile sestre. Ona i Mirka marljivo prele i šile svu zimu a Slavoljub je sretan gledao, kako mu je draga marljiva i dobra. Nu znala bi mu ta marljivost i dosadjivati, jer je Mirka više tanki konac i predivo gledala nego njega. Znao bi tada šaleć se — nit na kolovratu pretrgnuti, samo da Mirka za čas djelo zaboravi.

Proljeće.

Svibanj je. U vrtu gradskoga sudca cvahu silne voćke. Biela jabuka i kruška i ružičasta breskva krasi vrt, da priliči raju. Na klupi pod ogromnom jabukom sjede dvie sretne duše. Od cvieta težko svržje nagibalo se oko klupa kao veleliepi krov, sniežni cviet padaše na kosu sretne zaručnice, i krasiaše ju kao vienac.

Glavicu je naslonila na rame blaženoga Slavoljuba, koj pun duboke zahvalnosti dignu oči k modromu, krasnomu nebu, kao tihu molitvu za se šapćuć.

Digitized by Google

Tko može takav pogled dostojno opisati?

Zašto ne traje takav trenutak godine i godine? ali traje! Jer njegov sjaj sije iz daleke davnine, da svojim svjetlom i mrku tminu razsvietliti može i onda, kada je već sva sreća i sva radost propala. Nekim nejasnim strahom mišljaše Mirka na svoju budućnost. Ta sada je mir, ne ima se bojati, da će rat odkinuti dragoga od nje. Zašto da se boji?

I kao da joj je zima, tisnu se bliže k Slavoljubu, kao da se boji, da joj ga tko ne otme.

Pod vrtnom je ogradom put. S druge strane puta stoji stara crkva svetoga križa. Ogromne debele zidine pokazuju, da je u staro doba sagradjena i mnoga škulja u zidu mogla bi koju priču iz turskih ratova pričati.

Mali zeleni humci oko crkve pokazuju, da ovdje trunu kosti nekadanjih Križevčana. Sada je crkva zapuštena; ne čita se rieč božja u njoj, žrtvenici su zanemareni, kroz gotske prozore ne razlieže se više zvuk pjevanja i orgulja.

Županijske reštauracije i glavne skupštine drže se u njoj. Vika i buka naprasitih plemića, pismenih i nepismenih, vri sred tih nekada toli mirnih zidina. Križevčani su zanemarili tu crkvu, jer je u nizini sagradjena, a grad na briegu, te su s toga gradjani u zlom vremenu težkom mukom došli do crkve!!! Križevčani si pripoviedaju neku priču o postanku te crkve. Nekada bilo, vele, samo nekoliko kućica u onoj nizini. Stanovnici tih prvih kuća vidjahu svake večeri u močvari kraj kuća svjetlo u spodobi velika zlatna križa. I dugo niesu znali tu stvar tumačiti. Napokon se ukaza jednomu od onih ljudi sveta Marija u snu, te mu reče, da onoga križa ne će nestati od ondje, dokle ne sagrade ondje crkve, koju bi imali posvetiti svetomu križu. Odatle dolazi valjda ime grada. Pod crkvom prostire se na daleko močvara, u kojoj raste šaš i trstina; po tom je taj kraj veoma melankoličan.

Onoga dana, kada su bili Slavoljub i Mirka toli sretni u vrtu, idjaše Matilda „die schönste von Ungerland“ iz širokoga brezja u Križevac, šuljajuć se oko stare crkve, jer se ljudi bojaše, ali vesela djeca, iduć iz učione spaziše ju, i tjerahu taj biedni stvor velikom bukom i vikom pred sobom smiehom i rugom.

Ta vika probudi Slavoljuba i Mirku iz sretnih sanja; ostaviv mjesto pod jabukom, podjoše da vide šta je. Matilda odmah opazi njihove milosrdne oči, te im se potuži:

— Vidite, tako mi se rugaju i smiju, kuda god prolazim, nigdje mi ne daju mira, ja bi bila rada dobra, ne bi više maćuhi prkosila, kada bi mi rekla tanjure brisati i kada bi mi zlatnu žlicu uzela. Ali kad me tjeraju — svikud i od svikud, pa i pse na me huskaju — tako da mi haljinu zaprljaju i krpu za krpom oderu — — a toli sam liepu haljinu imala, kriesila se je kao biser — a vidite kakova je sada — — vidite, tad sam i ja ljuta, da bi ih mogla zubima trgati, a znate — zimi je liepo i bielo u širokom brezju, ali se bojim kurjaka. Molim vas malo kruha, ja ću vam pjevati: dira dira, banda svira.

Slavoljub odtjera dječake od Matilde, — Mirka sva uplašena podje u kuću, da joj donese nešto jela. Matilda sladko ga pojede, zatim im htjede ruke ljubiti, zapleše svoj obični ples, zapjeva svoju pjesmu i bez oproštaja pobjegnu.

Mirka i Slavoljub držeć se izpod ruke gledahu za njom, da Mirka zaboravi na neugodni pojav Matildin, promatraše Slavoljub staru crkvu, te protumači Mirki, da je gotskim slogom sagradjena. — Križevačke kume i strine škiljile preko ograde u vrt, čule to razlaganje, te u čudu podjoše kući te pripoviedahu, da je stara crkva škotska, i mozgahu i pitahu kakova bi to čudna turska stvar mogla biti.

(Dalje sliedi.)

Spomenik.

Spomenik digoh si, ne stvorila ga ruka;
Put narodu mi do njeg zatrti se ne će;
Uzvinuo se nepokornom glavom veće
Od Bonapartina vam slavoluka.

Ne umrieh posve, ne, uz zavjetnu mi liru
Vjekovat će prah mi propasti bez hude
I slava će me stizat, dok na tom na svemiru
Živovat barem jedan pjesnik bude.

Glas o meni će cielom Rusijom vam pući
I spominjati će me u njoj jezik svaki:
I unuk slave ponosan, i Tin, i ljući
Još Tunguz, Kalmuk, stepe sinak laki.

I narodu ću dugo mio biti s toga,
Sa lirom što sam čuvstva dobra probudjivo,
Ugadjo što sam štiha dražešću si svoga,
I palim što sam milost izazivo.

Oj vilo moja, božjoj rieči se pokori!
I ne boj mi se ruga, vienca si ne žudi;
I klevetu i hvalu ravno snosi tudi,
S glupakom nit se prepirati skori.

Bogomir Brleković.

Digitized by Google

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio —ćić.

(Dalje.)

III.

Čitaoci su već nedvojbeno opazili, da je sobica Abu Gait-ova potajno spojena s obližnjom kućom, koja, ma da na vanjsku priprosta, skrivaše ipak u svojoj nutarnjosti mnoga čudovišta. U nju se ulazi uzduž prokopa vodećim hodnikom, koji veže obe kuće.

U bogato izkićenoj okrugloj sobici, koju razsvjetljuje svjetiljka od ružičastoga alabastra, nalegla se na mehko grimizno uzglavlje božanstvena žena, odjevena poput srebra bielom svilnom haljinom.

Sa prekrasnih zagasitih pletenica svjetlucaju, poput rosnih kapljicâ, liepa, bjelkasta zrnca bisera, a na grudih se, vratu i ramenih pa sve do vrška bjeloputne joj gole nožice nižu zaporedce divotni uresi. Pa ipak još krasnija od svega bisernoga sjaja jest bljedolika mlada gospodja, koje su obrazčići toli dražestni, da, suprot istočnomu nagadjanju, na daleko nadmašuju sve, ma kako ukrašene, obmame. Dva plavetna oka, poput dviju otajstvenih ružica, pogledju te milolikim, čarovitim gledom...

Tko jednoč samo zaviri u tu sobu potajnicu, taj postade od tog doba vjekovitim snatriocem, a tko pako ukrade posmjeh sa usana netom spomenute krasnice, tomu se pričinja, kan da gledje razcvjetanu ružicu na kršnoj litici, jer to je vela riedkost... te do mala osjeti, da će ga taj smiešak života stati. Pri noguh ljepušne gospodarice leže dvie robkinjice. Jedna, krasna plavka, kćerka mingreoska, ogrnuta je modrom svilnom gornjom haljom; druga pako, svjetlobojna crnka, na pô je razgaljena! Kovrčastu si kosu zakitila lotosovom ružicom, a porieklom je iz krajeva modroga Nila, s onu stran samotnomu Fazoglu. Na ruci joj kô snieg bieli kakadu trese svojom grimiznom kukmom. Spava sladak san. U jedan mah započne iza sna buncati ne poznanu pjesmicu, kojom jaduje jade za milim domom...

— Defterdar*, zakriča kakadu iznebuha, da je sve orilo. Bljedolika se gospa prenu...

Pristala Nubijka stupi u sobu. Gospa kimnu glavom. a obe robinjice izčeznuše izmetnutimi vratašci.

— Hano, započne gospodja, a glas joj se malo tresao, ti si osluškivala, zar ne?

Služavka kimnu glavom.

— Jest, pili su u zdravlje tigrovske zaručnice!

— A dalje? upita gospodja, pogleda nice poniknuta, čela namrštena.

— Jedan se od njih, poručnik u pašinoj spahinskoj vojsci, nastavi Nubijka, okladio, da će se on za tri mjeseca, preobučen odielom putnice iz Mekke, ušuljati ob noć u harem mlade Nazly-Khanum.

Lice gospodjino ništa se ne promieni.

— Oni spavaju? upita iza toga.

— Jest, gospodjo!

— A ti ajd! vrši sad ono, što sam ti zapovjedila!

Hana se odalji, gospa pako zastre se sve do pojasa gustom prevjesom, koju je spustila sa biele povezače, kojom je glavu omotala.

Do mala se raztvoriše vratašca, kojih su na onoj sobici dvoja bila, a unutar unesoše Gontrana Bréu, koji je tvrdo spavao. Vidiona krasnica motri ga pozornim okom, te kako se čini, sve se iza prevjese sladko smieši. Poslije nekoliko časaka ležalo svih pet gosti Abu-Gaitovih jedan do drugoga, položenih po mehkom perzijskom prostiraču.

U taj mah podiže se mlada gospodja — bila omalena uzrasta — te izvuče izmed grudî sićušno stakalce. Kanuv iza toga svakomu uspavaniku med usne po nekoliko kapljica svietle tekućine, ne stade je na jedan mah kao kakve ukaze...

Ne bilo dugo, tekućina uzdjelova! Sve se jedan po jedan bude iza sna, i taruć si oči, podbačaju se, dok se ne ustališe. Još nekoliko trenutaka rogače očima, dok podpunoma k sebi ne dodjoše, a sad pogledju se muče.

Prvi prekinu šutanje Gontran.

— Od sada počimam i ja vjerovati bajkam o kalifskome gradu, a što mislite vi sudrugovi?

Poljak se prišulja oprezno vratašcima, no do mala trgnu se natrag; za zavjesom stajala dva crnca, vazala, nepomična gleda, a ruci im goli mačevi.

— Što li se tudjer nalazi, upita nesjegurnim glasom Maltez.

— „Defterdar“ čuo se iz blizine vrištući glas.

— Prokletstvo, zamumlja Durand, zar smo mi bili pozvani na gostbu kod gouverneura? Muhamed Bey, defterdar inače, bio u to doba alkahirskim gouverneurom.

Svi se pozvanici upropastiše, po glavi im se vrzle sve one okrutnosti i krvave majatnosti, koje se širile od usta do usta o strašnom kordofanskom osvojitelju. Osebice Caramuela zeblo pri srdcu, saviest mu spočitavala grdu prievaru, kojom nedavno opalio bješe gouverneura baš za znamenitu svotu pri nekoj nabavi konja!

Još stajala sva petorica kô osupljeni, kad iz nebuha začuše laganu omamljivu svirku, a do mala i piev zvonkoga ženskoga glasa:

— „Oj vi nebeski putnici, vi, koji osluškujete moju noćnu ljubav, znadete najbolje, da me svaki tren oka zateći može smrt u naručaju onoga, koga vruće ljubim. Oh! poručite mi barem po utješivih nebeskih dvoranih

* Defterdar = veliki blagajnik = Grossschatzmeister.

Digitized by Google

da li ću se s njime sastati, kad već i pošljednji poljubac ohladi, bar tamo na vječnom vrutku najvećega blaženstva?“

Romanca se utiša... Još se čula bubnjava arapskih bubnjeva i čagrtanje kovnih čagrtaljka.

Pa ma bio mi to zadnji čas života, poviknu mladi satnik, ja ću zaviriti, hoću da znam, jer ova me neizvjestnost mori poput slaba otrova!

To izustiv, približa se drugim vratašcem, te u tinji hip raztrga gustu koprenu...

Čitava rieka magična zasjenjiva svjetla poteče suprot njemu, a on nesvojevoljno zastrv si oči rukom, izza svega glasa viknu:

Eno tamo gledjte, prijatelji! doista gledali, dok im suze na oči ne navrle.

U nekoj haremskoj dvorani, koja, akoprem na visoko svedena, ipak osobito bila razsvietljena, a stiene joj cvjetnimi gobinjami pokrivene, da je sve naokolo mirisalo, igra čitavo množtvo, na bogatu obučenih plesačica krasnu pantominu; omirisano ruho sve je lepetalo, a bogati ures u kosi treperio; čulo se zveketanje nožnih saponaka, a na pô razkrivena njedra i nehotice mamila poglede. Na povišenom divanu sjedilo pet gospodjâ, sve u bielo obučene i koprenom posvema zastrte, bile su gledalice; dočim napramce njima zirkale oči sa pregradjene stanice a čuo se i po gdje koji glasak.

Jedna od onih, koje su bile u bjelini, mignu, a u taj čas ples prestade; pet pako najljepših plesačica pristupe gostovom nice oborena gleda, te uzev svaka po jednoga za ruku privedoše ih do divana, gdje no sjedilo onih pet prevjesom zaklonjenih. Svaka od njih posebnim kretom pozvaše goste, da se spuste do njihovih nogu. Gontran Bréa ležao pred nogama srednje gospodje te se trsio razpoznati joj lične crte, nu uzalud! Gusta naime koprena bila mu zaprekom, no do mala nagnu se ona spram njemu, položiv svoju mehkanu, bielu ručicu na čelo mladoga čovjeka. Iz rúke te sipalo žarilo kao iz usijana kova, te mladi satnik osjeti bo; pričini mu se, kan da će poluditi...

U jedan mah podiže krasnica glavicu, naperi uho da sluša... Nubijka, unišav kroz okrajna vrata, približa se hitimice gospodji, šaputnu joj nekoliko rieči.. Ova se naglo diže, strese rameni te odjuri strelimice, označiv i Nubijki, da ju sliedi. Obe unidjoše u pokrajnu okruglu sobicu.

— Ti reče, da nam pogibelj prieti, Hano? odpočne gospodja, još uviek prevjesom zastrta.

— Jest, paša se ne nenadano povratio iz Aleksandrije, pridoda Nubijka malo pršljivo.

— Pa onda?.. znatiželjno zapita druga.

— Svi izlazi posjednuti, primieti Nubijka.

Nekoliko časaka zamislila sa gospodja, a izza toga odrješito zapovjedi:

— Do malo trenutaka mora cielom kućom zavladati grobna tišina. Abu-Gaitu neka se na moje ime naloži, da se namah imadu po svih prostorijah svjetila ugasnuti, jer tako ćemo se najlaglje spasiti. Jesi li čula, Hano? a ti sad idi, te me pričekaj kod potajnih vratašca. U tiesnoj ulici Scheik-Ibrahimovoj pripravljena je nosiljka, a sad hitimice na posao, jer je vrieme dragocjeno...

Poslije nekoliko časova sva malo prije toli razasjana haremska dvorana sad je posvema mračna; ne opisan metež nastade: svi prisutni, ne malo tiem presenećeni, srtaju do izlaza kô bez glave. Ženske doduše, poznavale jedne tajna vrata na prokop, druge pako triem, koji je vezao haremsku dvoranu s bližjom kavanom.

Tim načinom ovelik broj bježećih kroz otajnu sobicu doprie do prostorije hašiške, gdje no hašišovci, iznenadce smeteni u svojih extatičnih pričinah, nahrupe bjesimice na pridošlice. Strašnih li prizora! Dočim jedni u tmini budu pogaženi, to se drugi očajano trzmaju sa pobješnjelimi hašišari, koji uz groznu vrisku gnječe u svom naručaju na pô razgaljene ženske; treći se opet pocikujuć slavodobitno, dovukli do izlazâ, no tu im na žalost iztrgnuše iz rukû dragocjeni plien stražari, koji su tamo stajali. U glavnoj dvorani bjesnio nekoliko časova posvemašnji boj; jedni se derali, podvikujuć: „da treba sve Giaure sasjeći“, drugi lelekali: „ta to je očita buna“, dočim treći kao sgranuti mlatili oko sebe dovikujuć ostalim:

— Spasi se, koj može, jer eto svi bjesomučni svega Moristana ovamo prodrli. Pa doista ni za dlaku drugčije! Vika i lelek što ubijenih, što ranjenih, što opet pogaženih, pripomogla te nastala prava pometnja, što samo biti može. Kad iznenada posjednute sve prostorije kavane policajnimi mameluci, koji ovamo prodrieše, držeć u rukû na dugih čakljah nasadjene svjetiljke, od dretve spletene! Pa gle! Do mala sva kavana pravo pravcato bojno polje. Mrtvace odmah odstranjuju, a istoga časa pritječu slabije ranjenim u pomoć.

Pri hašaširu našli u naručaju pomahnitala derana krasnu mladu žensku, te jedvâ jedvice oteli mu već onemoglu žrtvu, bila bo gotovo zagušena. Tamo dalje velikom mukom razstavili dvojicu hašaširskih potrošnika, koji se koprcahu, poput dviju borećih se zmija, dok si niesu svega lica izdrapali. Od one petorice, koji su na gostbu pozvani bili, ubjegli svi, izuzamce malteza, koga je policija pri vratih ščepala, te uz silu božju bičevanja sobom odtezmala.

Dok se tako, doista tragičnim prizorom, svršavala otajstvena noćna svečanost, dotle već bljedolika gospodja sa svojom Nubijkom, ogrnute kabanicami na sliku domina, koje Alkahirci „Tob“ zovu, ubjegla sretno skrivenimi vratašci do prokopa. Mjesečinom razsvietljena noć pripomagala im, te su se mogle iznaći. Ne za dugo, i eno ih obiju, gdje se žure nizinom prokopa, koji je chamzinom dobro izsušen, spram tiesnoj ulici Scheik-

Digitized by Google

Ibrahimovoj, gdje no bi ih nosiljka čekati imala. Al gle! Nigdje ništa! Poražene tim obrnu se pram mostu muskijskomu, sve časimice popostavajuć, ne bi li što čule; iduć tako eno ih već u uzkoj dugoj ulici priedjela, u kom stanovahu Franci, kad iznebuha zakriča Nubijka: „eto poćere za nama“. I doista se čuo topot konjskih kopita iz ulice Emir-Husseinove. Bjegunice se uzvrpoljile, nigdje nikakve prostrane ulice, nikakve stranputice, kao ni skrovišta — a bliedi mjesec razastro svoje trake uzduž ciele ulice, baš kan da bi im prkosio... drhćuć šćućurile se obe uza zid jedne kuće, tražeć utočišta u gustoj sjeni, koja se na daleč prostirala od krova vele izbočena. Taj mah dotapa ulicom jahač na crnu magaretu, a pratio ga mlad crnac, noseć papirnatu svjetiljku. Lice jezdiočevo osvietljeno je jakim svjetilom mjeseca... Mladja od zasjenjenih i nehotice kliknu od čuda... No do mala gurnu si drugaricu, guknuv joj, što je mogla polaglje: „Ustaj, Hano, te zaprosi od toga čovjeka njegova jahača za neku bolestnu gospodju“. Nubijka oklievaše. „Odlazi“ viknu druga nestrpljivo, al zapoviedajućim glasom! Služavka posluhnu te, udaljiv se iz zasjenka, pristupi k jezdiocu. Uzvisiv najprije ruke progovori:

— Bolestna gospodja moli vas, da bi ste joj ustupili vaše blažče i to samo do kuće, koja je ne daleko odavde.

Jezdilac umah sjaha, te posve prijazno odvrati:

— Moje blažče neka je i vaše, brzina njegovih nogu bila i vam na uhar!

Dok se to sbivalo, pristupi i druga, te munjimice šaptnuv drugarici „kod zelene kupelji“, zamahnu se lagano i odvažno na visoko sedlo, te dignuv naumice rogalj od crnoga borghota toliko, da je nepoznanović mogao samo mimogredce lične joj crte razpoznati, zahvali mu posvema tihanim glasom:

— Allah kattar cheirak, to će reći: bog vam umnožao imovinu!...

— „Leila!“ viknu onaj u čudu izvan sebe: no što će? magare odjuri već uzagrabce, da se je sve prašilo... Nekoliko časaka poposta, kan da je onesviešćen, a iza toga doviknu svomu Arapčiću:

— Bum! stigneš li onu žensku, evo dukata!

Bum strese širokimi ušesi, te odbjega sve u skok.

Pô ure kašnje učasi Charles Monferrand, koga su čitatelji nedvojbeno već davno prepoznali, do svoje kuće i to sve pješice. Pred kućnimi vrati nadje crno magare, a do nogu njegovih čučnuo Bum žalostno pogledajuć.

Side! nema je te nema, viknu siromašni mladić, označujuć tim, da mu je nepoznanka izmakla; ali neznam kamo ni kuda, pridoda mal ne plačljivo.

— Siromašni Bum, progovori doktor, na časak zaboraviv vlastitu prievaru, jer ga se je dojmila bô djetinja: evo ti pa uzmi! i dobaci mu obećani žutak. Veselo podcikujuć, skoknu mladac u vis, te pograbiv gvozden bat na vratih, lupaše kan da je pobenavio; dotle pako sa gusto izrešetkana okna suprotne kuće motrila čekajuće dva velika, sjajna oka...

Do mala čulo se škrgotanje gvozdenih klinaca po drvenoj bravi sa zavornicom, a još do mala pokaza se Nennab, te pospana i zievajuć okesiv svoje divne zubiće...

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Nevidivi naši neprijatelji u zraku.

Napisao dr. Vladoje Čačković.

Naši čitatelji već nekoliko godina neprestano moraju slušati, da su mnogim ljudskim, životinjskim i biljinskim bolestim kriva neka maljušna, prostim okom nevidiva tjelešca, tako zvane sitnozorne gljivice. Razne misli ob ovoj nauci još se na mnogo ne slažu, te premda treba jošte mnogo naporna i temeljita rada, dok se tim sitnozornim tjelešcem narav i uticaj u druge više ustrojene stvorove prouči, to ipak mislimo, da će biti mnogim zanimivo, da saznadu, kako dan danas znanost to pitanje razmatra.

Narovoslovni i liečnički sastanak u Vratislavi, što no se je jesenas (1874) sastao bio, razpravljao je obširno i potanko o svem, što je do danas znanost o tom saznala, a mi ćemo to u kratko nacrtat.

Nebeski svod, sviet oblaka i vjetrova, skoro nedohitljiv znanstvenomu iztraživanju pristupniji je sanjarijam naše razigrane mašte, po kojoj taj prazni prostor izpunjamo bogoštovnimi i naravoslovnimi slikami, nego li točnomu iztraživanju stroge znanosti. Nu ljudskomu umu ne bijahu dovoljne hipoteze njegovih predhodnika, već je radio i tuj napredovati, pa je i sbilja napredovao.

Holandezki je neki trgovac prvi pokušao potražiti visoko more zraka, da vidi ima li u njem živih stvorova. Antun Leuwenhook iz Džefta ostavio je svoju trgovinu posvetio se je toj liepoj zadaći, da odkrije tu tajnu narav. U rujnu god. 1675. podje mu prvi put za rukom pomoćju sitnozora odkriti za onda još nepoznate žive stvorove, koji ne samo na zemlji i u vodi, nego i u zraku živu.

Opazio je najme u jednoj kapi kišnice, koja stajaše nekoliko dana na stakalcu, a jošte više, ako je njom koju biljku nakvasio, sve one slike sitnozornih života, koje nam je još danas točnije proučiti i razrediti. Prvi taj buditelj znanosti već je tada svojim smionim i samostalnim umom istinom nepobitnom izrekao, da ova

Digitized by Google

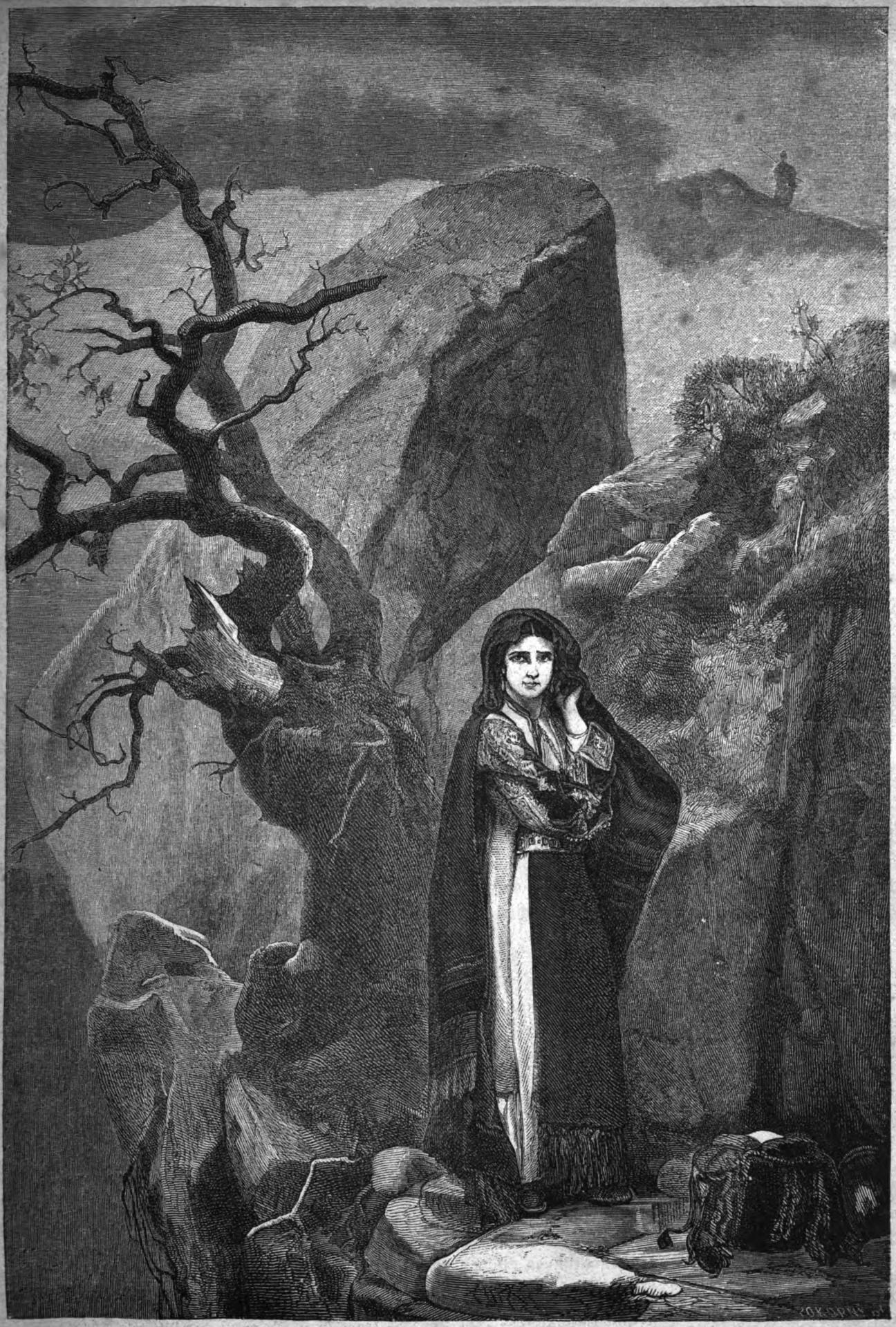

Crnogorka čeka dragoga. (Slika Jaroslava Čermáka)

Digitized by Google

tjelešca ne postadoše sama od sebe, nego da se razviše iz klica, koje su se u zraku nalazile; te se zato na nakvašenih bilinah u većoj mjeri razviše, nego u samoj kaplji vode, jer nadjoše krepčijeg i boljeg hraniva razplodu.

Taj obret novog svieta ne brojenih maljušnih bića, kojih do tad još nitko ne vidje, činio se tadanjim suvremenikom sasvim nevjerojatnim, te isti kraljevski sbor znanosti u Londonu nije se pouzdao u viesti holandezkoga veleumnika, jer još nije imao takova sitnozora, da njim toli mala tjelešca razabere.

Tek oko sredine studena 1677. izjavi Robert Hooke, predsjednik toga sbora, da mu je ipak pošlo za rukom sastaviti staklo, kojim u vodi ne brojene množine sitnih tjelešaca vidi. Zatim je pokazivao svoj obret, i sila je vrvila gledalaca, koji su svečanim zapisnikom potvrdili, da sbilja ova čudesa postoje.

Nu time se jošte nije dovoljno dokazalo, da ove životinjice iz zraka dolaze. Mogoše isto tako postati rekoši neki, kao što postaje pliesan na jestivu, kao kvasovac u pivovoj začini, kao ona titrajuća stabalca, koja mi danas bakterijami nazivamo i koja je sveukupno već Leuwenhook vidio i opisao. Zar niesu mogla postati prvoplodjem sama iz sebe (generatio aequivoca), kao što to još i danas mnogi naravoslovci misle?

Doista niesu, znanost je već odavna uz mnienje onoga prvega misaonoga motritelja pristala, nu k tomu bijaše mnogo bistroumnih pokusa od potrebe, da se ova nepobitna istina ustanovi: da niti nevidnjaci, ni pliesan, pa ni kvasovac, ni gnjilava gljivica ne postaje, ako se klice unište (žestom, karbolnom kiselinom ili vrućinom) te ako se zaprieči nov pristup klicam izvana.

Na toj posljednjoj okolnosti osniva sva umjetnost sgotavljanja i pohrane konzerva.

Ipak se znanost jošte nije ovim jednostavnim dokazom zadovoljila, da tobože imade u zraku zametaka. U njezinih dokaznih radnjah ne smie biti ni najmanje sumnje, jer samo onda ćemo vjerovati, da te klice, ti zametci obstoje, ako ih budemo vidjeli.

Probije li sunčani trak kroz rupicu u tamnu sobu, tada ćemo opazit silu svjetlucajućih se drobnih tjelesa, nu o njihovih slikah ne mogosmo se osvjedočiti, jer se porad vjekovita titranja sitnozorom motriti ne dadu. Ehrenbergu pošlo je za rukom na posve jednostavan način sredstvo pronaći, kojim se može narav tih titrajućih sunčanih prašaka izvjestno potražiti.

Kao što je poznato, slegne se na sve priedmete u istih dobro zatvorenih ormarih prašina; poslije nekoliko ura čini se, kao da je nježno nadahnuta, poslije nekoliko dana kao siva vrsta, a poslije jedne godine naraste već na podosta debeo omjeriv sloj. Kao što se na dnu vode oborinom mulj pravi, tako se s najmirnijega zraka prašina slegne.

Kada vjetar jug svojom jakošću buru svlada, tad napunjuje zrak kadikad sitnim, crvenkastim praškom, koj kroz ciele pokrajine snieg crvenilom omasti. Ehrenberg tvrdi, da se medju obratnici vrućom uzdižućom se strujom zraka taj crveni prašak uzvitla, te da tako dugo u zraku lebdi, dok ga žestoki pasatni vjetar prema sjeveru ne zanese.

Od g. 1848—1858. protraživao je Ehrenberg svu prašinu, koje se je samo dočepati mogao, te si timi iztraživanji pribavi slike o svojstvih i postanku onih tjelešaca, što ih sunčanim praškom nazivamo, dok po zraku lebde, a prašinom, kad su po zakonu težnje na zemlju pala.

Nu i taj način iztražizanja ne daje nam još podpuno izvjestna dokaza. Ne moraju se sva tjelešca, koja kao sunčani prašak po zraku plešu, na priedmete sleći; dapače je vjerojatno, da će samo ona na tla spasti, koja su nešto teža, a druga mnoga, da će se po zraku sve dalje vijugati. S toga se je imao način upotriebiti, kojim se mogoše sva po zraku lebdeća tjelešca pod sitnozor dobiti.

K tomu pripomože izum heidelberžkih učenjaka Schrödera i Duscha g. 1857. Jer kako se sve tvorine iz tekućina cjediljkom suzdržavaju, te se očiste, tako se i zrak kroz pamuk skroz i skroz ocjedjuje. Svakomu je poznato, ako se boca, u kojoj se je mlieko, meso ili druga koja lahka gnjileća tvarina poduže varila, začepi pamukom, to se za neko doba niti pliesan niti vrienje, ni gnjiloća ne pokazuje. Taj pojav dade se samo tako protumačiti, da se pamukom one klice ne propuštaju, koje bi u onih tvarinah navedene promjene prouzročiti mogle.

Englezki narovoslovac Tyndall još je naznačio drugi način, kojim se može zrak podpuno očistiti. Mi znamo, da sunčani trak osvjetljuje spomenuti sunčani prašak. Svjetlo je samo za sebe nevidivo, te se samo označuje priedmeti, koje razsvjetluje; isto nam se tako munjevni trak tek onda prikazuje, kad na svojem putu nailazi na sunčani prašak. Tyndall provodio je munjevan trak kroz staklene cievi, u kojih je bio zrak pamukom očišćen, pa munjevni trak ostade nevidiv.

Pasteur upotriebio je ovaj način, da sabere ona tjelešca, koja su se u pamuku zaustavila. Rabio mu je u tu svrhu streljaći pamuk, jer je bilo iz običnoga težko izlučiti prašak. Protjerav aspiracijom neku množinu zraka kroz streljaći pamuk, raztopio ga je u kolodiju; u ovoj se je tekućini slegao ne raztopiv prašak na dno, te se je mogao lahko sitnozorom iztraživati.

Francez Pouchet izumio je zrakozor (Aëroscop) za sitnozorno iztraživanje sunčanog praška. Ovim je zrakozorom naveo prašak na staklenu ploču glycerinom namazanu, koj se je za glycerin priliepio, te lahko motriti mogao. Englez Maddor dotjerao je opet u mnogo taj zrakozor, te je njime mnogo više prašaka za 24 sata

Digitized by Google

na svoju staklenu pločicu dobiti mogao, koji su mu za njegova sitnozorna iztraživanja služili.

Ali sve ove metode bijahu u toliko manjkave, što se njimi nije moglo razabrati, koliko se za životni razvitak sposobnih klica u zraku nalazi.

Zato je Cohn iz Vratislave za svoje pokuse stao zrak prati. A to je činio nekom posudom, kojoj voda bijaše napunjena hranivom za te nizke ustroje, i kroz koju je polagano zrak probijao. Tom prilikom ostao je velik dio u zraku nalazećih se klica u vodi, koja se veoma liepo i bujno kroz one hranjive tvari razviše, te se je moglo sasvim temeljito iztražiti.

Svaki je ipak način iztraživanja u obće doveo do istog uspjeha t. j. u zraku se nalaze nebrojive množine tjelešaca toli različite vrsti, da se ničim, nego samo svojom maljušnosti i lahkoćom slažu.

Sunčani prašak zraka, koj nije vjetrom i osobitom zemljenom prašinom uznemiren, sastoji najprije od mrvica, koje nam rudstvo pruža. Sveukupno rudno carstvo zastupano je u tom nevidivom zračnom svietu počam od najsitnijih trunćića kremena ili žulja, što ih je potočić od stiena odkinuo, izbrusio, te u ravnice riekam na obale donio, gdje ih izsušene vjetar u zrak uzvitla, pa sve do onih mekanih, krečovitih dielova, koji se pod sitnozorom pokazuju kao tjelešca najsitnijih ljušturnjaka, kredu sačinjavajućih i prašine od kamenoga ugljena, koj osobito zimi, kad se mnogo loži, prašinu gradova sačinjava.

K tomu rudnomu, mrtvomu prašku pridružuje se velika množina takova, koj od bilinstva i životinjstva proizlazi. Tu nalazimo u velikoj smjesi izpremiešana tjelešca škroba, platnenih, pamučnih, vunenih, kožnatih vlakanaca, sve samih oderanih dielova naših haljina, zatim prašaka od leptirića, vlasi itd. itd. Veoma često vidimo one žute krugljice cvjetnog praška, kojim se biljke oplodjuju. Proljećem i ljetom sastoji sunčani prašak navlastito od cvjetnog praška trava i drugih rastlina; te se čini, kao da je dokazano, da ona bolest, koja se naziva kijava groznica (Heuféver), žestoka hunjavica, upala očiju, osobito od tih biljinskih prašaka po zraku lebdećih dolazi, koji razdražuju sluzavicu nosa i veznicu očiju.

Mnogo važnije, mnogobrojnije i postojanije od cvjetnog praška lebde po zraku klice od gljivica, lišajeva i drezga. (Konac sliedi.)

Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske.

Za gradjanske i višje djevojačke škole priredio Ivan Filipović, učitelj na višjoj djevojačkoj školi u Zagrebu, dopis. član srb. učenog družtva i pravi član hrv. pedag. knjiž. sbora. U Zagrebu Nakladom knjižare Lav. Hartmána 1875.

Ocienio I. M.

(Konac.)

Dante i Petrarka bit će čitani i proučavani do vieka od svakog talijanskog pjesnika, nu hoće li uviek hrvatski pjesnici čitati Gundulića Gjorgjića Palmotića?... (Mislimo da hoće. Gjorgjić, Gundulić, Bunić i neki drugi pravi su pjesnici, te ne imaju samo literarno u istorijske ciene kao n. pr. Marulić i drugi, u kojih ne ima traga pjesničtvu. Prispodobite n. pr. Hrvata Gjorgjića i Niemca Opitza. O. Ur.) U čem sastoji dakle veličina dubrovačkih „klasika“, kad im traga u novijoj knjizi ne ima? I mi imademo velikana: Mažuranića, Preradovića, Petra Petrovića, Njeguša II., Jovanovića.., kojim će ostati traga do vieka u knjizi našoj; al nemojmo tražiti samih velikana samo u prošlosti, knjiga prošlosti naše vrlo je jadna: razkomadana je, potudjena i malena. Ona je glas vapijućeg u pustinji.

Prošlost nam je jadna bila s raznih razloga — al je ipak takva bila, zato uprav danas moramo tim više misliti i raditi za budućnost: ona je naša, ona može biti sjajna! U budućnosti možemo nazrievati i junaka, koji će za svoj dom krvcu liti i „klasika“ koja će na našu misliti i za nas samo ćutiti. Toga je u prošlosti slabo opažati. Starija naša književnost pa i dubrovačka ima većim dielom samo istoričku vriednost. (Ima i pjesničku al nije sve klasično i poetično u njoj. Klasik je onaj komu je sadržaj i forma savršena. A svi stari pisci niesu dakako toli savršeni. O. Ur.)

Dok bude vieka i svieta, morati će hrvatska literatura govoriti i o Dubrovniku i njegovoj knjizi, ali govoriti će triezno i istinito. Dubrovniku ne će slava nikad uvenuti. Ali doba ilirskog zanosa već je minulo, i sad treba zanosa al i ozbiljnog rada i trieznog mišljenja. (I morat ćemo govorit i ocjenjivat prema gledištu tadanjeg vieka, kako to drugi narodi rade. O. Ur.)

U ostalom o dubrov. literaturi već je napisao u „Radu“ dvie razprave Armin Pavić, u kojih je dovoljno pobio stare nazore o njoj, ako i jesu njegovi nazori gdjegdje preoštri.

Progovoriv toliko o dubrovačkoj knjizi u obće, ne ćemo potanje prigovarati Filipovićevu djelu o dubrovač. literaturi, već ćemo se samo nekih sitnica još dotaknuti u srednjoj dobi. Na str. 33. veli se, da je Čubranović prvi počeo uvadjati štokavštinu mjesto dotadanje čakavštine.

To je davno već netko reko, pa se evo do danas to svedjer opetuje, ako i nije istinito. Već nam to posvjedočava onu sljepoću, kojom poprimamo stare ocjene i ne osvjedočiv se, da li su one istinite. Tko je samo zavirio u koga pisca dubrovačkog, starijeg od Čubranovića, mogao je već ondje naći, da se pored čakovštine miešaju i štokavski oblici, dakle, da je smiešno tvrditi, da je istom Čubranović počeo uvadjati štokavštinu. Tu bi se moglo nešto drugoga reći, najme da je kod Čubranovića štokavština već prevladala čakavštinu.

A to nije jednako onomu prvomu, a ipak ne treba doktorske diplome, da se to uvidi! U srednjoj dobi govori pisac uz dubrovačku i o radnjah u drugih stra-

Digitized by Google

nah naše domovine, ali sve to on slabo cieni. O kajkavcih napose veli: „u svoj kajkavskoj književnosti ne bješe nikakova slobodnijega gibanja, ni pjesničkoga uzleta, ni viših književnih pojava; ne ima skoro ni jednoga valjanoga pjesnika kajkavca.“

Da nije osobitih pjesnika medju kajkavci bilo, to je sasvim istinito, ali i to ima svoj razlog, ko što ima razlog i za to, zašto nije u Dubrovniku bilo proze? Kajkavska književnost, ako je i malena, ima svoju cienu, dapače u svojoj vrsti bar je toliko originalna koliko i dubrovačka. Da nije pak bilo medju kajkavci nikakvih „viših književnih pojava“ — to nije istina. Više vriede u svojoj struci kajkavski leksikografi, nego mnogi stari ovjenčani književnik hrvatski. I sâm se je Šafařik čudio, kako je mogla malena Hrvatska (provincijal) poroditi onoliko i onako izvrstnih djela u sasma kratko vrieme. Zar su to neznatni pojavi? Pisac ovih redaka nije kajkavac, da bi možda s toga toliko izticao svoju kajkavštinu. Kajkavska književnost time danas gubi svoju vriednost, što se njome danas nitko ne služi, buduć su i kajkavci poprimili štokavštinu.

S prelaznim razdobjem svršuje „srednje doba“. Željeli bi bili, da smo i tu našli, ko što za prvu dobu rekosmo, više jezgrovite kulturne slike našega naroda u onoj dobi, nego li nabrajanja pukih imena. Bilo bi dobro, da su se bolje iztakle znamenitije osobe a uminule neznatne; neznatnije pak stvari mogle su se sitnijimi slovi navesti. U ostalom opazismo, da o mnogih stvarih, dosta važnih piscih ne ima tu ni govora (Mikalja, Della Bella, Stulli itd.)

Napokon trebalo je u jednom članćiću progovoriti i o naših narječjih, kad se već mora na toliko miesta spominjati čakavce, kajkavce i štokavce.

Novo doba počimlje g. Filipović sa Dositijem Obradovićem i „slavenosrbskom školom do Vuka Karadžića“. Progovoriv o Vuku i njegovu radu, prelazi pisac na književni pokret u Hrvatskoj g. 1835. Ovomu dielu mogao je svakako g. Filipović malko više pažnje posvetiti; jer je to doba istom naše i narodno, dočim sve prvanje manje ili više voćke su na tudje stablo ucieplјene. Ovo doba više vriedi, nego sve prvanje, jer je probudilo ideju jedinstva narodnoga, čega nije prije bilo. Ovo nas je doba prvo osviestilo kô narod samostalni. „Ilirsku dobu“ napose valjalo je mladeži malko žarovitije i uznositije prikazati, nego li što je u Filipovićevoj knjižici učinjeno. Uzvišenijega momenta kulturna naša istorija ne poznaje do onoga, kad ga mladi Ilirci počeše buditi na nov život. Pustimo stare klasike na miru, pa više govorimo mladeži o svih plemenitih duhovih, koji su stradali svakojako rad narodnosti svoje, o muževih, kakvim ravnih ne nalazimo u prošlosti. U toj dobi bilo je toliko za svoj rod najvećim zaniećem plamtećih duhova, koliko ni prije ni poslije. Tu dobu prikazujmo živimi slikami mladeži, da se i ona osokoli i da čuti za svoj narod. Tu ima dovoljno, da se mladeži pokaže, što je to narod i narodnost, što li domovina. Toj dobi ravne naša prošlost ne pozna, zato ju uprav valja mladjemu naraštaju obširno razpraviti. Ako u ilirskoj dobi mladež ne nadje nešta velika, što bi je zanositi moglo, uvjereni smo, da ne će toga nigdje naći. Koli žalostno stoji naša današnja knjiga i koli malo marimo za svoju skoru prošlost, vidjeti je i po tom, što se još dosele nije našla duša, koja bi obširno razpravila tu dobu, toli zanimivu po nas. Još je mnogi starina „Ilirac“ u životu, ne bili nam koj od njih opisao, što je vidio i čuo, i što zna iz onih vremena? Nije li to žalostno, da mi mladji moramo prebirati po starih listovih, da po koju vjesticu doznamo i da si bar kakvu sliku stvorimo o onoj dobi? Koli bi to bolje bilo, kad bi nam očevidci pojedinih čina opisali, što znadu? —

Ovaj je dio Filipovićeve „kratke poviesti“ još puniji naslova i imena. I ovdje je mogao g. Filipović razlučiti važnije pisce i osobe od neznatnih, o njih obširnije progovoriti, pa i iz života pojedinih pisaca štogod navesti. G. se Filipoviću pričinilo dosta, da sve kaže o Vrazu u 6, a o Preradoviću ni u toliko redaka!!*

Govoreć o belestritičnih hrv. listovih, koji su si na tom polju zasluga stekli, navadja med hrvatskimi: „Neven“, „Slavonac“ i „Dragoljub“. Na naše najveće čudo ne nadjosmo tu „Vienca“, koji je svakako bolji od svih svojih hrvatskih predšastnika. —

Ili možda „Vienac“ nije zavriedio, da se pored „Slavonca“ barem spomene?! (Pisac veli, da završuje svoju poviest osnovljajem jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, premda mu je knjižica tiskana g. 1874., u kojoj je „Vienac“ već 6. godinu preživio bio. Ne će nas zaista nitko biediti neskromnosti, ako to g. piscu „poviesti“ natuknemo. Osnovljaj akademije sbilja je ponajvažniji dogodjaj u novijoj našoj knjizi, ali ne sliedi s toga, da se n. pr. u belestrici počinje nova doba, takova dioba je svojevoljna bez nutarnjih razloga, navlastito kad je pisac spomenuo literarnih pojava i poslije g. 1867., kad je spomenuo otvoraj sveučilišta. Pa nije li o našoj „akademiji“ ništa drugi znao reći, nego da izdaje „Rad“. Niesu li mu u našoj belestristrici poznata imena Marković, Dežman, Zahar, Lorković i druga, nije li mu poznat u publicistici Ivan Perkovac u literarnoj historiji Armin Pavić? O. Ur). Taj i mnogi drugi nedostatci ovoga odsjeka pričinili su nam se kao nehotice zanemareni. Od mnogih pjesnika spominju se samo neka djela, a često se izpuštaju baš važnija, s druge strane pored neznatnijih pjesnika ne spominju se mnogo va-

* Pa nije istina, da je, kako se tu kaže, dionička tiskara izdala pjesnička djela Preradovićeva, već ih je izdao sâm narod a tiskara dionička samo tiskala, a ne znamo ni zato, da je jugosl. akademija izdala „Pjesme“ Krsta Frankopana, već I. Kostrenčić.

Digitized by Google

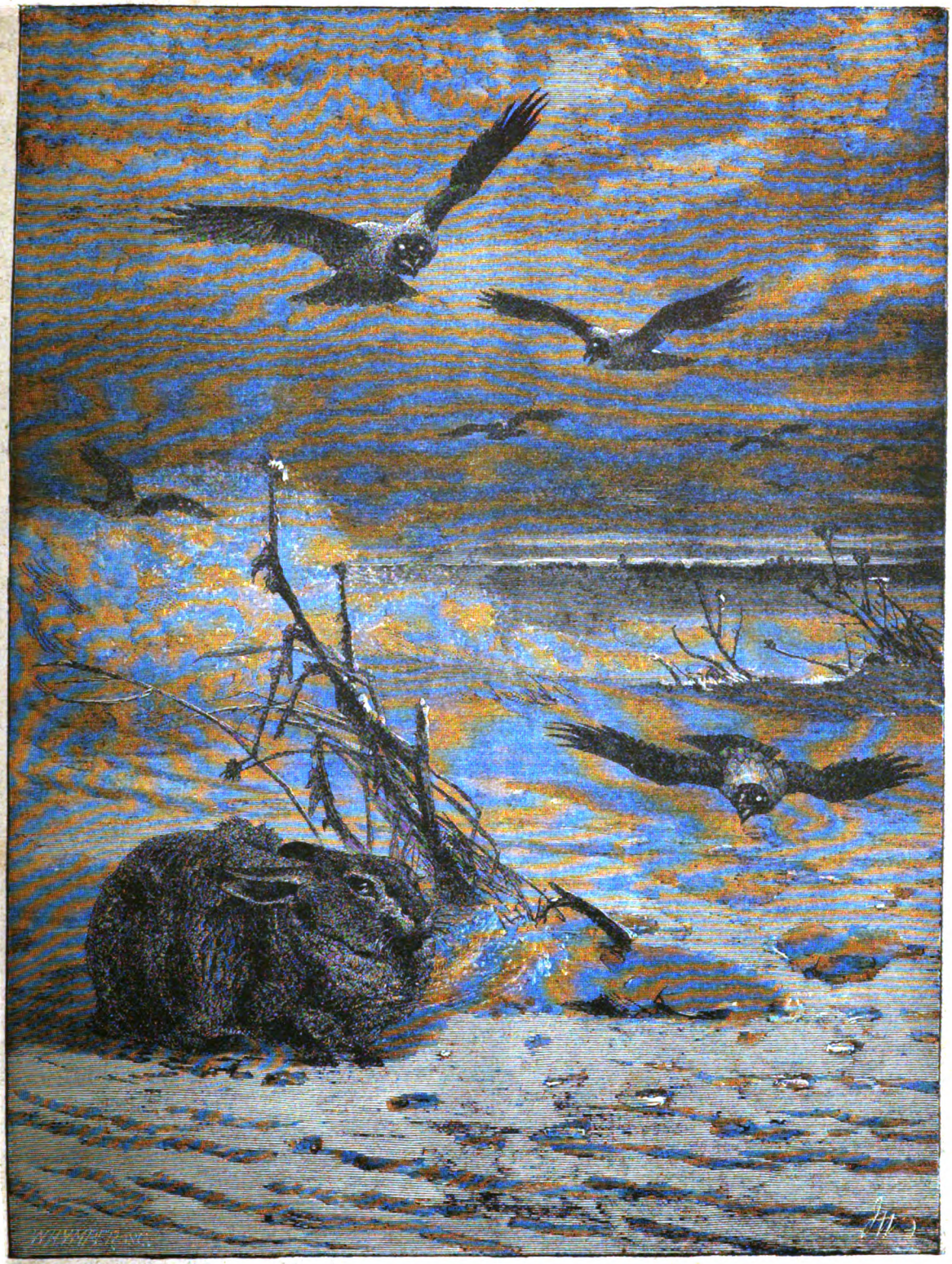

Samrtni prizor u naravi.

Digitized by Google

žniji, koja se pristranost navlaš opaža, kad govori o novelistici.

Neoprostivo pak jeste, i rekli bi da je baš pristrano pisano, kad se niti slovcem nigdje ne spominje ime našega pjesnika Franje Markovića. Zar su drugi važniji pjesnici od Markovića? Zar je Markovićev „Kohan i Vlasta“ toli neznatna pjesan, a da ne bi zaslužila ni spomena, a zar je Markovićev „Benko Bot“ i „Karlo Drački“ neznatniji od Glogićeve drame „Nahod i Daničić“...?!

Niti za mladoga našega pjesnika Vukelića ne zna Filipovićeva „kratka poviest“ ništa.

Na str. 83. govori se o našoj novijoj historiografiji ovako: „za poviest privriedilo se mnogo u ovo vrieme pribiranjem povjestnoga gradiva, tako da danas mnogo koješta drugčije stoji, nego što je znao Rajić, a poslije njega Švear pa i Danilo Medaković...“ pa se nastavlja: „sav taj rad daleko nadkriliše I. Kukuljević, dr. B. Petranović, Š. Ljubić, M. Mesić, dr. Fr. Rački i Stojan Novaković“. Iz tih rieči svatko će razabrati, da se tu misli samo na političnu historiju, pa ipak se, navadjajuć odmah djela te struke od pojedinih pisaca, navodi od Novakovića „Historija književnosti“ i od Petranovića: „Historija književnosti poglavitih naroda svieta“. Dakle ota djela idu u isti red sa radnjami Račkoga i Mesića?!

Doista politična i književna historija dvie su srodne nauke, koje se medjusobno popunjuju, ali opet za jedno ne mogu se smatrati, a tim manje u dielcu, kakovo je Filipovićevo. Kako će si mladi djak to sve moći sastaviti onako, kako je pravo? Na naše čudo ne nadjosmo tu ni znamenite Jagićeve „Historija književnosti“. Zar misli g. Filipović, da je toli malena stvarca, da se može naprosto premučati? Ili zar misli g. Filipović, da bi onako izgledao danas stari viek Novakovićeve „Historije književnosti“, pa i njegove „kratke poviesti“, da nije dr. Jagić napisao prvi dio svoje „historije književnosti“?!

U „staroj“ i „srednjoj“ dobi ne prigovarasmo g. Filipoviću onako, kako bi se moglo, već s navedenih prije razloga; ali pri novijoj dobi ne možemo oprostiti tih nedostatka, bez kojih je mogla biti njegova kratka poviest, pa da i nije on strukovnjak i pa da mu nije trebalo praviti samostalnih izučavanja. Sličnih nedostataka moglo bi se navesti i više.

Kratka poviest svršuje se člankom: „Sadašnjost naše književnosti“ (str. 86). Tu se govori u obće o sadanjem razvoju naše knjige, navadjaju se zavodi, koji se zato brinu: matice, akademija itd. pa i „dva sveučilišta, naše naime zagrebačko i biogradsko.

Po našem mnienju ne ima u Biogradu pravoga sveučilišta. U Biogradu obstoji već od duže vremena „velika škola“, ali je srbska vlada nije ni do danas mogla preurediti tako, da bi naličila na obična sveučilišta. Koliko znamo, velika škola biogradska sastoji od trijuh fakulteta, pa ipak ne ima niti 20 profesora uzev redovite i neredovite ujedno. —

Tu ne može biti dakle ni govora o pravom sveučilištu. Ne govorimo to bog zna s kakvih hira, dapače žalimo, što ne možemo govoriti i o biogradskom sveučilištu. Da je srbska vlada pojmila svoj zadatak, mogla je već davno skupiti u Biogradu sve umlje južnoslovinsko, pozvav tamo sve naučnike južnoslovinske. —

Nu što nije učinjeno, to još može biti, pa se nadamo, da će se skoro govoriti i o biogradskom sveučilištu, koje će moći i ljepše cvjetati od zagrebačkoga, već s toga, što je u slobodnoj državi.

Pri koncu imali bi još nešto prigovoriti Filipovićevoj „kratkoj poviesti“.

Narodne naše pjesme, da si i niesu slavu u svietu stekle, toli su važne po noviju našu knjigu, da bi se moralo i u najkraćoj književnoj poviesti o njih govoriti — al u Filipovićevoj toga ne nalazimo, akoprem je bilo na više miesta prilike, da se o njih koja reče. U jednom članku moglo se je progovoriti u obće o našem narodnom blagu: o pjesmah, pripoviedkah, poslovicah i o važnosti njihovoj za našu književnost, pri čem se je moglo pokazati na pisce, koji pišu slogom prostonarodnim i inače, i na pjesnike, koji sliede narodne pjesme posve a koji se na njih opet samo donekle obaziru. Da se nije to učinilo u novijoj dobi, bilo je posve umjestno progovoriti o t. z. tradicionalnoj književnosti u samom uvodu, nu to nije učinjeno nit ovdje nit ondje.

Još nešto.

Kazalište je dosta znamenita činjenica u novijem našem narodnom pokretu, pa ipak ne opazismo ma nigdje, da bi se to iztaklo u ovoj knjižici. To nije tek kakva malenkost, kad se govori, da imade u Zagrebu hrvatska drama i opera, a opet nije kazalište u jedan tren onakvim postalo, kakvo je danas: Mislim, da će naši potomci nešto zahvalnije spominjati jednoga Demetra, Zajca, Kocha i druge. Zar su za ilirskog pokreta malo djelovale na narod diletantske predstave i koncerti? Pitajte rodoljubive Dubrovčane, pa da vam oni kažu, koliko ih je potresla hrvatska rieč na pozornici njihovoj kad im ondje hrvatsko dramamatično družtvo gostovaše! Zar su to tek sitnice?

Željeli bi svakako, da nam drugo izdanje Filipovićeve „kratke poviesti“, ako do njega dodje, a mislimo, da hoće, dodje u ruke u malo drugačijem obliku i da bude više jezgrovito, ali i primjereno novijemu napredku te nauke.

Inače samo djelo pisano je dobrim jezikom, pa i oblik je knjižice priličan i sgodan.

Kad već ne ima druge slične knjige, moći će se njome na sramotu starijih književnika služiti i djaci srednjih naših učilišta.

Digitized by Google

(I mi želimo, ka što g. kritik reče, da bude drugo izdanje savršenije. Rado priznajemo, da je vele trudno sastaviti i maleno dielce te struke, jer se piscu namiće sto i sto priepora. Ňu u tom obziru mogu se oprostiti neki nedostatci, al se ne može oprostit nepravednost. Prema novijem pravcu znanosti nije dan danas historia književnosti kronologički svršten katalog, dan danas piše se poviest književnosti zajedno sa kulturnom historijom, t. j. dan danas iztiču se svi faktori duševnoga rada, koji su narod unapredjivali. S toga gledišta trebalo bi, da se knjižica preradi, pa će odpast sila suvišnih za djecu naslova i imena. Kako treba književnu poviest pisati za mladež srednjih učilišta, označio je prekrasno Mank u predgovoru svojoj historiji književnosti Rimljana. O. U.)

LISTAK.

Crnogórka čeka dragoga (k slici). Popunjujući niz slika iz crnogorskoga života od českoga slikara Čermaka, donosimo opet jednu sličicu, koja svojom viernosti i karakteristikom dostizava ostale. Djevojka na ročištu na kršnoj litici pridigla kosu od uha i prisluškuje, hoće li joj junak doskora doći, koga eno već vidimo, gdje kosom brda silazi na urečeno mjesto. Slika govori sama sobom i ne treba joj tumača.

Samrtni prizor u prirodi (k slici). Sunce zapalo iza gustih oblaka i magluština, mrak po malo razastire krila, a vjetar huji žalostno preko puste doline. Drvlje pruža gole tek injem otežčale ruke k sivim oblačinam, zemlja cvili pod težkim sniegom i sva narav leži bez života, kao da je plien oštra sjevera, koj tude brije i mete. U takvo doba ima li živa stvora, koj se nije sakrio u svoje duplje, te ne voli poginuti od ljuta glada, nego od još ljućega sjevera? Tamo se miče po malo, povlačeć jednu nogu bolno za sobom ranjeni zec, te traži ovud utočište od nepogode. Kako čezne jadan za toplim leglom, gdje je čas prije sladko snivao o proljeću, o toplom suncu, o zelenoj livadi, — kad ga hitri kerovi izagnaše na polje. Tud se sad vucari daleko od svoga doma, s tanetom u tielu, sve još u nadi, da će gdjegod naći prijatno zaklonište. Al mu već evo sile klonu. Tu se je stisnuo kraj suhog grmečka bodljike, koj ne može da ga brani, uši mu pale na ledja, oko mu već trne. Ali ni na ovom kukavnom mjestancu ne ima mira, tužna zvierca. Zračni lupeži već su svojim instinktom uvidili njegovu slaboću te grakćuć užasno kružaju okol njega radujuć se brzu plienu. Oni se već ne će ni obazirati na ono malo života što mu tinja u njem i sjesti će razčinjat iznemoglo tjelešce. Već ga biju krilima, kao lakomi baštinici, što mu ne mogu smrti izčekati. A vjetar svemu tomu huji samrtni poj i sve gušći mete snieg, kao da će samrtnim platnom da pokrije lješinu umiruće životinjice. — — —

Narodno kazalište. Čitaoci „Vienca“ oprostit će nam, budemo li od sele malo pisali o kazalištu. A zašto ćemo malo pisati? „Vienac“ bavi se zabavnom knjigom i umjetnosti, a kazalište spadalo bi po našem mnenju u „umjetnost“, kad bi spadalo. Mi ne opažamo, da se Talijin hram smatra u nas kulturnim faktorom. Medjutim niesmo radi, da nas biede s predsuda ili strasti. Budući uvjereni duboko, da g. upravitelj J. Kneisl — ako je možebiti i Laube — ne može poćerati usred sezone tespisova kola na Olimp, držat ćemo se vazda onog obzira, koga on na toj pretežkoj kolotečini podpunoma zaslužuje, neka nam se ne rekne, da niesmo „delikatni“. Nu ako od nove uprave i ne tražimo pašteta i marcipana, to molimo posve smjerno, neka nas nudja dosadanjom običnom hranom, s koje smrtan čovjek baš ne mora umrieti, molimo posve smjerno, neka se kazalište ne hrani samo mošusom, da se samrtne sile bude na časak prividnu životu, jer bi napokon slediti moglo „miserere“. U prvom repertoiru nove godine čitamo „Graničari“ — „Razsipnik“ — „Hoće da vraguje“. „Graničare“ dopuštamo jedan put na godinu uz trieznijі repertoir, nu ono drugo — mukom iztriebljeno — ludilo — jer je bečka lakrdija ludorija — oskvrnjiva umjetnički zavod. Gospodo! Ove godine ostala vam je trećina loža neprodana, do godine ostat će preko polovice, ma se prikazao za godinu dana 365 puti „Lumpacijus Vagabundus“. Mudro valja trošiti, a ne valja nemudro stiskati.

Štedljivost i repertoir. Dobiv sa više strana pisma, ne možemo se oteti glasu javnoga mnienja i moramo nehotice iztaknuti, da nova kazališna uprava sadanjom sistemom štedljivosti neće namiriti kazališnoga deficita. Čujte! U subotu: „Strielac vilenjak“ (par, poznata opera). U nedjelju: „Hoće da vraguje“ (nepar) uz bengališko urlikanje galerije, koja bi i u ponedjeljak puna bila, da se je prikazala ta lakrdija. U ponedjeljak (na najgori kazališni dan): „Zao čovjek“ (opet par) poznata, odigrana gluma. U sjedalih sjedilo je punih 8 osoba, što je posve naravski. U utorak na korist g. Chlostika opet: „Strielac vilenjak“ (opet par). Gospodin Chlostik dobio je, kako čujemo, 30—40 for. Ne sumnjamo ni najmanje, da će tim putem deficit istom izaći na vidjelo, ako i glumci budu morali piti iz boca i čaša zrak mjesto vina. Kad se već misli, da se ona arkimedova točka, s koje se naše kazalište na noge podignuti može, zove „groš“, to budi nam dozvoljeno opaziti, da se takovim redom ne dobivaju grošići. Za ravnanje uprave reći ćemo to: Na slabe kazališne dane davaju se komadi koji „vuku“, na dobre dane komadi fini, solidni ili klasični. Najbolji je dan nedjelja, zatim subota, zatim četvrtak, zatim srieda, zatim utorak, najgori je ponedjeljak. U subotu opere davat jest smrtan grieh proti blagajni. A spojit red opera i drama je skroz nepraktički.

Sgrada galerije. U prvom broju našega lista doniesmo sliku preliepe sgrade, u koju je imala biti smještena galerija, po preuzvišenom g. biskupu Strossmayeru poklonjena narodu hrvatskomu, galerija, u kojoj ima umotvora od prvih majstora slikarstva. Nadasmo se, da će se ta liepa sgrada do skora uzpinjati vrh Strossmayerova šetališta. Nada nas je prevarila. Zastupstvo grada Zagreba zaključi, da je sklono dati gradilište, al da ne da onog plateau-a na šetalištu i da se ima drugo mjesto potražiti. Tim se dakako odgadja gradnja, koja je imala početi u proljeće, na neizvjestno vrieme, a liepi Schmidtovi nacrti moraju se dakako baciti, i za drugo mjesto, koje se tekar tražiti ima, moraju se posve novi izraditi. Žalimo tu odgodu od srdca, nu misleći, da to pitanje nije konačno riešeno, ne ćemo se upustiti u izpitivanje motiva toga zaključka, s kojeg je podnevnicih žestoka polemika planula. Mi mislimo samo, da je arhitekt Schmidt, koj dogradjuje stolnu crkvu sv. Stjepana i votivnu crkvu u Beču, koj je gradio „dom“ u Nancy-u, koj je u obće evropejski auktoritet, kompetentan

Digitized by Google

sudac, a on se je izjavio, da je šetalište najsgodnije i reć bi skoro jedino mjesto za galerijsku sgradu. Bilo kako mu drago, mi čekamo željno, da će nam odbor u to ime izaslan, predložit spretno mjesto, na kojem će se sa sadanjimi sredstvi dostojna galerijska sgrada podići moći.

Velebit. Iz Beča nam dolaze crni glasovi o našem „Velebitu". Spletka i prazna taština pojedinaca preotela je mah, pa je u dvih skupštinah bilo toliko svadje, da je povjerenik redarstva morao skupštinu razpustiti. Neki prijatelj iz Beča, Nevelebićanin, javlja nam, da je nastalo gotovo razsulo, a svemu tomu da je razlog pitanje, „tko će biti predsjednikom". Veli nam taj prijatelj, da tu ima neki g. Szalay iz Valpova, bivši suradnik Mikulčićeva „Naroda", kojemu se hoće bud predsjednikom biti, bud reći: „Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo", a sa njegove spletkarije da je došlo do očitog škandala. Tako dakle?! Družtvo osnovano tolikim zanosom, gojeno tolikom njegom, družtvo, koje si je, preživiv deset godina, toli liepo ime steklo medj hrvatskim narodom, to družtvo ima propasti, jer se g. Szalayu hoće predsjednikovati, jer se taj gospodin hoće prije reda naužiti gospodske slavičice! Nije li to bogu plakati?! Pravi mladenački zanos, čisti, sveti patriotizam ne poznaje takove spletkarije, pojedinac mora da zaboravi sebe, svoju slavicu, svoju taštinu — pred očima mu lebde samo dvie zviezde: dom i rod! Mlado srdce ne poznaje stranputica, sebičnosti, spletkarije, koja se pojavljuje žalibože više puti u kašnjem, praktičnom životu. Naš narod doživio je u tom obziru mnogo žalostnih prizora, zar da ih doživi od naše mladeži — od one mladeži, od koje čekamo više, nego što smo sami uradili? Zar se je taj prokleti crv zavisti primio i mladjahnih srdaca? Velebićani! Osviestite se, ne dajte, da neoprostiva nadutost i umišljenost pojedinaca izkopa grob našemu „Velebitu".

Gđna Jelenska, do prije malo vremena Srbkinja — postala je opet Hrvaticom premda samo u njemačkom prievodu. Ta umjetnica gostovala je u više komada na varaždinskom pozorištu, gdje sada njemačko družtvo prikazuje, al je na mlado ljeto govorila hrvatski proslov u svom rodnom gradu Varaždinu, te izticala ponosom, da je rodjena Varaždinka. Tako bi bilo i to medjunarodno pitanje riešeno. To na znanje onim novinarom, kojim je osobita slast zadievati kavgu.

Hrvatska pjesma i pražka policija. Dne 5. prosinca pr. g. priredilo je literarno družtvo „Slavia" u zlatnom Pragu „slavensku zabavu" u spomen pokojnog českog pjesnika Pflegera. U programu stajaše i hrvatska pjesma „Munja od Gabele" od A. Šenoe, koju je imao krasnoslovit g. Vladimir Crnadak, nu brižna policija zabrani taj hrvatski pjesmotvor i to, kako čujemo radi apostrofe na staru Europu. Nu kad se je napokon družtvo razigralo, bude pjesma ipak deklamovana. Pražka je policija vazda imala posla sa Hrvati, al nije s njima nikad izišla na kraj.

Časopisi. Hrvatska lipa, beletristični list, koj je izlazio od 1. siečnja 1875. pod uredničtvom Dragutina Jagića, poslje Vjekoslava Klaića, prestala je koncem prošle godine sbog nestašice predplatnika.

— Narodnjak, zove se tjednik, koj od nove godine izlazi u Vinkovcih pod uredničtvom C. Trumića. List tiska se latinicom i ćirilicom, kako ga koj predplatnik imati želi. U prvom broju donosi početak romana od Jaše Ignjatovića: „Pijanac, ili sledstvija pijanstvija u dvanajst djestvija". Ta dualistična miso je doduše izvorna i plemenita, al nije jeftina.

— Mjesečnik pravničkog družtva u Zagrebu. Godina II. Br. 1. Urednik dr. Blaž Lorković, Sadržaj: 1. Osnova stečajnog reda za njemačku carevinu. (Dr. A. Brešćenski). 2. Produženje platežnoga naloga neprekida zastare. (I. Pirka). 3. Granica djelovanja stranaka u državi. (I. Pirka). 4. Gradjanski slučaj. 5. Karni slučajevi. 6. Sveučilište (dr. Spevec). Viestnik.

— „Mlada Srbadija" i „Srbska zora" ilustravani listovi pouci i zabavi izdavat će počam od nove godine u Beču prvi Nikola Kampadžija a drugi Kosta Mandrović, kad ih primimo, javit ćemo više, nu ne možemo prešutit nekoliko opazaka, kojih je novosadski „Javor" glede novih listova natuknuo. Znamo predobro, da je u nas vele mučan posao, da jedan zabavni list piše proti drugom — jer eto ti odmah graje: Zavist, jal zloba i t. d. „Vienac" je imao više puti prilike, da o tom koju rekne, ali je volio šutiti samo da ne bude graje o zavisti. Sada može o tom koju reći, a ta će valjati i za hrvatske i za srbske listove. Srbi su imali dosele tri zabavno-poučna časopisa: biogradsku „Otačbinu", novosadski „Javor" i bečku ilustrovanu „Srbadiju". Evo im se javlja i četvrti i peti: „Mlada Srbadija" i „Zora". „Otačbina" i „Javor" su listovi triezno i vješto redigovani, u njih opaža se ozbiljski rád, „Srbadija" pako bavila se je više slikami; sadržaj joj je slabiji od biogradskog i novosadskog lista. A sad četvrti i peti. Liepo je doduše, da narod ima što više glasila, liepo je i plemenito natjecanje pisaca. Nu to je teorija, a stari Hrvati govorahu „Ne ide svaka čizma na svaku nogu," a Niemci vele „Alle Theorie ist grau." Imade li u Hrvata i Srba dosta obćinstva za toliko listova jedne struke, imade li dosta valjanih pisaca? Ne ima i sto puti ne ima. Budimo iskreni, obmana je najveća neprijateljica napredku. Inteligentan Hrvat ili Srbin predbrojit će se na jedne veće političke novine, uzimat će prema svomu zvanju il akademički il gospodarski il pravnički il crkveni il lječnički il koj drugi strukovni list. Zabavan list mora da ima najmanje 1000 predplatnika, ako ima bit valjan, a obćinstvo ima samo jedno hrvatsko i jedno srbsko. Može li se dakle svaki inteligentni Hrvat ili Srbin uz to predbrojit na 3—4 zabavna lista? Ne može. A literarni rad treba da bude valjan, jer treba istisnuti konkurenciju tudjih — kadšto dobrih — listova. Kad radiš na jednom mjestu pomno, manje, vriedi ti posao više, nego kad pišeš na više miesta više i brže. Izkustvo pokazuje svakim danom, da je živa istina, što rekosmo. Konkurencija! Divne li rieči, koju smisli moderni „švindel." Dá „pisci neka sa medj sobom plemenito natječu, a ne listovi, jer se čovjeku nehotice nameću rieči, što ih Voltaire reče o Rousseau-u: „Čini se, da našemu prijatelju Jean Jaques-u čorbe treba." Niesmo li mi Hrvati to doživili. U isti čas izlazila tri lista „Naše gore list," „Glasonoša" i „Danica ilirska" — i sva tri propadoše — sbog nestašice gradiva, sbog nestašice predplatnika. Što je u nas posljedica te konkurencije? Pisci pišu u više listova, te im je rád slabiji, ili valjane sile ciepaju se u više listova, a na vidjelo izlazi radnja slabijih diletanta, kojih „neumrla" djela nebi bila nikad ugledala svieta, da su bolji pisci ostali složni. Sjetite se za boga, da nam za vratom sjedi njemačka i talijanska kultura — koja nam odbija djecu od materinjeg mlieka, i budite složni!

Zabava: Duh — List iz kronike križevačke — Spomenik — Leila. — **Pouka:** Nevidivi naši neprijatelji u zraku — Kratka poviest književnosti hrvatske i srbske.. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 22. siečnja 1876.

Br. 4. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

List.

(Balada.)

Za zapad veće svietlo sunce pade,
A zadnji eto već ga mine trak;
U mojoj duši ne ima jošte nade
Odasvud crni prikriva ju mrak.

Iz smrtnih rana vruća krv mi teče
Uzalud tražim za svoj život spas, —
Ah gore, gore moje srdce peče,
Osamljen tuj života juri čas.“ —

„Umiri mi se, brajo, daj umiri!
Na zapad sunce uzelo je put,
Al zorom ranom svoju vatru piri:
Razsvietlit će ti svaki srdca kut.

Tužakanje — junaku to ne prija —
U grudih nadu i u ruci smrt;
Al komu kob se rugom ne nasmija?
I ti si, brajo, bolan, jadan, — strt.“ —

„Ravnicom brate, braća nam se biju,
Za dom i slavu teče njina krv,
Ah blago njima, što ju za nju liju —
Jedinca mene, jao, jede crv.“

Radvojević to silni junak sbori
U mrkoj šumi ležeć tad,
Palucajuć mu plamen žića gori,
Al svedjer srdce većma krije hlad.

Onemogo od težkih, ljutih boli
Mišljaše njemu da ne sviće dan,
Pa umorenu glavu pusti doli
Na krilu zemlje sanja eto san:

„Pred dvorcem ljube borismo se ljuto,
Kolajević taj zlobni kraljev brat,
Htje ljubu imat — al ju dobi kruto
I sablja j' ljuba — bilo mu je znat.

Sred ljuta boja dobavih se rana,
Tisućam striela ranjen padoh cilj;
Al potomak taj hrvatskijeh kana
Još u grud moju rinu smrtan šilj.

Kraj brata tad u šumi ležah jadan
I k men' pristupi mirno angjo čist,
Na vruće rane pireć vjetric hladan
A umirućem preda bieli list:

„Pobiedjeni su tvoji jao, jao,
Taj kletnik vitez primakne se njoj,
I otac njezin, vrli tast je pao —
Uzviknuh bolan jao, brate, joj — — —“

I nagli štropot probudi ga netom
— Što san mu sbori, sve mu čuo brat —
Gle bielca konja, gdjeno žuri letom
Gle vilu na njem — skršit će si vrat!

Gromorito — ko šakom velja diva
Udario je konj o crni hrast;
Oj pobjeda! moj Branko, još sam živa
Oj pobjeda! taj zlobnik moro past.

Tvu zaručnicu — mene htje da uze
Zapalit htje mi domak, kuću, dvor —
Zoranu nadje, al ne ženske suze —
S mrtvaci kletim sada mu je sbor“.

Drktureć junak svoju ljubu sluša
I dignuv glavu cjeliva ju mah:
Oj pobjeda mu kliče hrabra duša
Oj pobjeda — i zadnji mu je dah!

F. Lojev.

Digitized by Google

List iz kronike križevačke.

Napisao Evgenij Nenadov 1873.

(Dalje.)

Svatba.

Koncem svibnja dodje ženitbena dozvola od regimente za Slavoljuba i Mirku.

U crkvici kod majke božje Koruške budu vjenčani. Mirka se i Slavoljub dobro sjećahu, da se ovdje prvi put ugledaše. Mnogo je kočija vozilo svatbene goste. Sve se radovalo, gledeć ta dva blažena stvora, liepa, mlada, zdrava. Slavoljubova vojnička odjeća pristajaše mu dobro, a — ona — obavita bielom koprenom, bijaše andjeo kao od lahkih srebrnih oblaka stvorena. U crkvi bijaše sve cvećem izkićeno. Kroz visoke prozore nagibale se opet zelene svrži velikih hrastova, kao da pozdravljaju u crkvu ulazeće goste. Svetci sa žrtvenika gledaju milo i ljubko na dvoje dragih. Gostba bijaše sjajna i vesela. Napokon se gosti razidjoše a i mladenci se oprostili, ganuti, od otca i Klare. Tako podje Mirka iz rodnoga mjesta za dragim.

Bielić nebi nikada ostavio Mirku samu, van kada je po službi morao kamo poći. Zajedno gledahu božićno inje, i u proljeću prvo zelenilo mladih šuma. Zajedno slušahu rieč božju u seoskoj crkvici; glavu glavi prislonivši prigibahu se zajedno do kolievke djeteta svoga. Zajedno bi pošli staroga otca pohoditi i zajedno slušahu besjedu bolestne graničarke u njih lieka proseće. Nikada ne raztuži jedno drugoga gorkom riečju ili oštrim pogledom; življahu sbilja u strahu božjem vierno i pošteno, kako si to bijahu pred bogom obrekli.

Klara sastajaše se kod Mirke još višeputi sa kapetanom Grgićem, koj ju je mnogi put zapitao: da li ju srdce vuče k njemu u ljubavi — dok mu na posljedku ne odvrati, da vuče. Stari Bocak bijaše zadovoljan. On je molio za mirovinu, kao i Grgić, koji se poslije svoje svatbe k Bocaku preseli.

Slavoljub Bielić zamieni u časti Grgića u Vojakovcu te se preseli u satnički stan, koj stoji u krasnom kraju prema kalničkoj planini. Presretna Mirka redjaše kuću i vrt vrlom gospodaricom, trajući kraj Slavoljuba sretne dane.

Stanko s prvine nije znao, šta da učini od sdvojnosti. Prosio je od regimente dopust, od svoga otca novaca, i podje putovat u tudje zemlje.

Sad uvidi gospoja Anastazija, da je Stanko sbilja postao ono, šta mu je negda u jarosti zaželjela, da je postao nesretan. Bude pobožnijom no prije, poče moliti te moliti, i prekomjerno postiti, ne bili joj bog njezine lude rieči oprostio, te njezinu jedincu opet podielio sreće i zadovoljstva.

Matilda, die schönste von Ungarland, smrznu se jedne zime u širokom brezju. Umorena i sanena legnu u snieg, koj ju pokri bjelilom svojim, kao najljepšim velom. Andjeo smrti ponese ju lagano i bez muke u bolji sviet, gdje ne ima nesreće i biede.

Prevrat.

Oluju, koja je godine 1848. potresla Francezkom, oćutiše svi narodi Evrope. Buknu plamen bune po bečkih ulicah, po madjarskih pustarah.

Vrtlog sveobćih borba i promiena zahvati i mirne Križevčane, da su se vrtili i kretali kao pomamljeni.

Stvoriv narodnu gardu, vježbahu se na vojničku, bijaše veselja van reda, plemić, prije nadut preko mjere, pio je sa postolarom i mesarom bratinstvo, vičuć: Živila sloboda, bratstvo i jednakost! — Mladi plemić tako —: imao je jošte toplo srdce za dobro svih ljudi, veselio se je, da mu brat kmet — brat čovjek — ne bude više potlačen, da bude i on smio prosto i otvoreno poglednuti svietom, da ne će biti pogažen smrvljen crv, cvileć oko noguh tlačitelja svoga.

Al stariji plemić drugačije: zapelo mu gospodarstvo, zapela rieč u grlu, kada otvori usta, da priučenom zapoviedju zagrmi. Ta ne mogaše više svoga špana poslati svomu kmetu, da izjavi: dodjite vas toliko i toliko na rad. — Blago tada onomu, koj je imao u škrinji gotova novca, da je mogao platiti težake, da mu niesu ostali vinogradi i njive ne obradjene.

Propast mnogoga i mnogoga polazi iz one dobe.

Vlastelin priučen, da sam ništa ne radi, već da kmet sve za njega učini, nije se znao posla primiti, kada bi bilo nuždno, da svim naporom sviju svojih sila radi. Odrasao u onoj zakorienjenoj sebičnosti, bude još sebičniji, jadikujuć za kmetom, za tlakom. Nekoji se pesimiste jošte i bojahu, da se seljaci ne pobune radi toga, što su dosada tlaku davali. Ali seljaku to nije bilo na umu, izbuljio je oči od čuda, da će sada dobiti plaću za svoj rad, te će si tada laglje kupiti za taj novac, šta mu treba. Sjećam se dobro, kakovi su seljaci oko Križevca za ono doba bili. Surina mu bijaše odrta, na hlačah bje krpa na krpi, a takve i čizme. Stari šešir, poput stare gljive, bio mu je skoro uviek u ruci — kada je prolazio gradom Križevcem. Sguren i ponizan klecaše već s daleka nogama, kada je vidio kakova gospodina.

Stari Bocak ležao je bolestan u postelji, Klara i Grgić pazili ga danju i noću, slušajuć štropot u rano jutro ulicom prolazećih topova, i kola, punih streljiva.

Tugovahu za umirućim starcem, i još više za Bielićem, koji je imao s vojskom poći u ugarski rat.

Digitized by Google

Bielić i Mirka sa dvoje djece dovezoše se iz Vojakovca, da još jedan dan zajedno kod otca sprovedu.

Drugoga je dana stignuo Jelačić ban sa vojskom u Križevac. U Trsteniku stajaše vojska, šator do šatora. Križevčani ondje kuhali u velikih kotlih jelo za vojnike.

Gradjani križevački primiše bana Jelačića oduševljeno. Pratili ga bučnim klicanjem do grada unijatskoga vladike. — Na večer razsvietliše grad osobito sjajno. Za ono doba stajahu visoki nasipi okolo grada, i dvie stare kule, jedna s južne, druga sa sjeverno strane grada, po imenu: gradska vrata. Ali težkih željeznih vrata već ne ima na kulah, mali su dućani razi zemlje uredjeni. Iz prozora tih kula vijahu se silne zastave.

Na gradskom šetalištu tako zvanom „Graberju“, grabrovinom nasadjenom, gdje ljeti Križevčani u hladu sjede i šeću, bijaše sve osobito liepo izkićeno. Po drveću visijahu trobojne lampe, a narodne zastave vijahu se nad njimi. Silno pučanstvo prolažaše ulicami, pred vladikinom palačom Jelačića izazivljuć, i opet do graberja brzajuć, gdje se je sakupila bila sila svieta: činovnici, vojnici, djaci, gradjani, narodna garda; sve to slušalo je, kako je pjevački sbor vatrenih rodoljuba pjevao svoju: Živila sloboda, bratstvo i jednakost. Zatim podjoše svi sa glasbom pod bakljami do palače vladičine, da serenadom proslave Jelačića.

Prodje noć i opet svanu jutro. Bubnjevi probudili mnogoga, koji je posljednji put u domovini spavao, te našli mnogu majku, mnogu ženu, kćer i sestru budnu, misleć na razstanak. Graničarke, mnoge plačuć, mnoge u niemoj boli dragoga gledeć, stajahu amo tamo po ulicah.

Što da reknemo o Bieliću i Mirki?

Čutila je svom dušom, svim srdcem svojim, da ga sada vidi posljednji put. Cjelivaše mu usta, čelo, oči, kosu i ruke, i opet stala pred njega, da pogledom svojim sliku njegovu u dušu svoju primi, da će ga u duhu uviek takova vidjeti, kakov je sada. On je imao poći na kolih sa transportom. Sjede na kola tješeć ju:

— Ne plači, zlato moje, doći ću ja opet. Ne bude bog toli nemilosrdan, da bi nas razdvojiti mogao.

Poljubi ju još jedanput, kola krenu i on se oglednu na nju — bože! kakovim pogledom! i tako sjedjaše na kolih dokle ju je viditi mogao. Ona osta kao kamena na mjestu, dok ju Klara ne povede u kuću.

Kada se Mirka povrati u Vojakovac, Bože! pusto li bijaše bje sve. Uzela djecu sobom u vrt, nadajuć se, da će joj ondje odlanuti. Djeca podju vesela do svojih igračka a Mirka pogleda svako mjesto, gdje je obično sidjela uz Slavoljuba, pogleda svaki grmić, i skoro svaku biljku. U duši njezinoj kao da je odzvanjala jeka:

Nikada, nikada više tako sretna, kao što je u tom malom seocu, u tom stanu, u toj kući, u tome vrtu bila.

Samo žena može ćutiti svu gorkost takova položaja. Muž podje svietom, tudje slike, razni dogodjaji, poslovi, čine da brže pregori raztanak. Ali žena, koja ostaje kod kuće sama, ostavljena u istom mjestu, gdje je bila toliko sretna, i gdje ju sada tolika pustoš i samoća okružava, gdje ju svaka stvarca sjeća izgubljenog raja, takva žena treba sbilja žilave jake ženske naravi, da tolike gorke boli preboljeti može.

Staromu Črncu nesta uslied tih promiena obične odvažnosti i oholosti.

Kao djetić bio je putovao po Ugarskoj, proživio tamo mnogo ugodnih dana, i kada je pošo od ondje, ostavi prijatelja, i milih si ljudi i tih uspomena nije nikada zaboravio, štovao je Ugarsku, zemlju ponositu, zemlju bogatu, kao i nešto njemu ravna — a sada čuje samo psovke — koje se na drzovitost i oholost Madjara izlievaju. Čuje, da bi Madjari radi Hrvatom uzeti sve, što su ovi istom cieniti počeli: narodni jezik. On toga svega nije mogao pojmiti. A najgore mu bijaše, što je i njegov sin pošao takodjer u rat proti Madjarom. K tomu je bila njegova Anastazija na očima bolestna, pače skoro posve sliepa, molila je i prosila i plakala, i uviek od boga prosila sreću za sina. Mnogu je mučicu sada premučila, odkada je bio Stanko u ratu. Da je bila sliepa, nije ju toliko mučilo i boljelo, kao vlastita spočitavanja radi kletve nad sinom izrečene. A i sljepoća je muka, velika muka. Niti je vidila sada svog vinograda, ni polja, ni šume niti krasnih livada.

U Korušku nije mogla poći, i kod svete Ane nije više vidjela slike na žrtvenicih. U nedjelju kada je zvonilo k večernici dala bi se na stalcu na kotačih na dvorište izvesti, te je ondje sjedeć slušala mili zvuk velikoga zvona od svete Ane, kojega je bila priučena slušati od djetinstva. Sve su prijazne slike iz prošlosti prolazile pred njezinom dušom, sve te slike budio je, zvuk toga zvona. Vidjaše se kako je djevojkom svakoga blagdana zdrava i vesela u crkvu brzala, slušajuć ljubko zvono, kojega se je zvuk po čistom zraku razliegao kao i sada. Slušala je to zvono, kada ja zvonilo k njezinu vjenčanju, i kada je njezin Stanko na krst nošen; i kada je Stanko porasao kako ga je dječarca za ruku vodila, i svi gradjani i sva gospoda klanjala se pred njom, kada je bogato odjevena svilenom opravom i svilenim rubcem o vratu, zadovoljna u crkvu išla, da bogu hvali za sve blago i dobro. I kako je o žetvi na polju bila kod težaka i kad se je suton već zemlje hvatao, kako svi slušahu iz grada do njih dopirući glas zvona.

Kako je bilo ugodno, odmarati se od dugoga rada i gledati u zapadu zadnje rumenilo zapaloga sunca, pram istoku zelen šume, a na sjeveru modru goru kalničku!

Kako su tada svi težaci i ona s njimi pobožno izmolili zdravu Mariju, a Stanko kako je skakutao oko njih!

*

Digitized by Google

Zaronila se u misli i niti ne opazi, da joj vrela suza za suzom kapa niz lice, i da ljudi videć ju toli promienjenu i biednu kažu:

Šta ima sada od svoga bogatstva, bogata siromašna sirota!

Oko Budima bore se Madjari sa prijašnjimi sudržavljani, sa Hrvati. Da je sbilja u svih ljudi bratsko srdce i bratska duša, tada bi i svi ljudi sretniji bili, tada ne bi zli dusi nikomu, uslied nenavisti i zlobe, zle misli i pomisli zla čina u uho šaputali. — Žalostno je, kada tudji tudjemu zlo želi, kada mu krivicu čini, ali grozno je, kad brat bratu, zemljak zemljaku u zemlji tudjoj — gdje se uviek ljudi, koji se u domovini niti gledali niesu — srdačnije pozdravljaju i iskrenije razgovaraju — o glavi radi.

Satnik Bielić bori se sa neprijateljem, a satnik Črnec dobro vidi, da bi mogao Bielića spasiti, da krene sa svojimi momci onamo, gdje se on bori — ali mu se pomoli paklen smieh na ustih, neka ga divlja radost posve obuzela, kada pomisli, da sada može Mirka postati — udovicom. Samo kada to bude — sve drugo mu se činilo malenkošću i zloba je bila jača, nego milosrdje i dužnost.

Kada opazi, da Bielić pada, sinu mu pred očima slika sdvojne Mirke, i bio je barem za časak namiren.

Žalost.

Stari je Bocak medjutim umro. Grgić bio je dobio satničku upravu u Vojakovcu, buduć da su svi mladji častnici pošli u rat, te su morali stariji umirovljeni, takodjer službovati za taj čas, dok se mladji ne vrate. Mirka se je pokraj dobre Klare ponešto oporavila; obadvie stanovahu u satničkom stanu. Uviek se je nadala, da će Slavoljuba naskoro viditi: ta nada ju držala; bavila se djecom, veseleć se u napried, kako će se on radovati, kada nadje djecu zdravu, veselu i poraslu; izgledala od dana do dana da dobije veselih i dobrih viesti iz Ugarske.

Jednog jutra dočuje neki štropot u pisarni; podje da vidi, šta je. Došla u dolnji sprat, na pragu od pisarne stane Grgić pred nju, te joj hćede zakrčiti ulaz. Mirka opazi neveselo lice Grgićevo i u sredini sobe Bielićeve kovčege, na njih kabanice i oružje.

— Šta je to, za miloga boga! vrisnu i sruši se na tla. Za čas osviesti se, te se biedna sjeti grozne sbiljnosti. Sada je znala, da je u istinu za uviek iztjerana iz raja svoga, da ne će nikada više one predrage oči gledati, ljubezan govor mu slušati, nikada više prisloniti glavu na prsi njegove, i sretna biti kao onda, kada ju je štitio i čuvao od svakoga zla. I sgrozi se od budućnosti svoje, zazebe ju, mrak pade na mladu dušu njezinu, na srdce njezino, bila je kao malena ptica, kada ju ne grije toplo ljetno sunce. Jedno vrieme bijaše sva slomljena. Nije marila ni za djecu, ni za sestru, koja ju je toli milo pazila i tješiti nastojala. Kao munja proleti joj nenadna misao glavu, da ide do njegova groba. Da, podje u Ugarsku. Neodoljiva čežnja viditi onu grudu zemlje, koja krije ostanke njegove, obuze ju posve. Ni Klarina, ni Grgićeva opomena ne odvratiše ju od zamišljene misli.

— Moram te moram, rekla bi, ja bi morala sdvojiti, a velite, da moram živiti za djecu. U Debrecinu nam živi tetka, u putni list ću to za uzrok putovanju staviti dati, da pohadjam rodbinu. U kovčegu bijaše dosta novca, koga mi je Slavoljub ostavio, bit će dosta, da ga mogu u tudjini pohoditi.

— Ali u ratno doba, ne idi za boga, zaklinjala Klara.

I Grgić ju odvraćaše, veleć, da bi sada morala mirovinu tražiti. Ali mu ona reče: neka napiše molbenicu, ona će samo podpisati, i ostaviti mu sva potrebna pisma, da ih pošalje oblasti. I spremi se na put, brzo brzo, kao da se boji, da bi se predomisliti mogla, uzev samo najpotrebitije stvari za se i za djecu.

Jedan Vojakovčanin, kum njezin, zapregao svoje vrance i pošli jednoga jutra u Koprivnicu i od ondje preko Drave u Ugarsku.

Vozili se preko divljih šuma i neproglednih pustara. U šumah se djeca bojahu, opaziv kojega pastira. Mirno je stajao pastir, pazeć na stado svoje, ali imao je strogo brkato lice, dugu kosu i dugu zamazanu čohu, pa se jadna dječica od toli ružnoga čovjeka plašila.

Mirka nije tješila djece svoje, već kum Vojakovčanin.

Mirka je sidjela niema i ukočena, misleć na Slavoljuba i kako bi rada na njegovu grobu umrla, da ne mora živiti.

Ima u životu svakoga čovjeka neko doba, kada mu je put kao trnjem zarašten, gdje mu je gorko pri duši, kao što je bilo Isusu, kada je pod težkim križem išao na goru Kalvariju.

I Mirkin put po Ugarskoj bijaše muka od dana do dana sve to veća, put do Kalvarije, koj ipak nije bio jednog dana svršen, nego se je ponovio svako jutro svom gorčinom.

U onih neugodnih malenih krčmah, gdje se sumnjivi ljudi sastajahu, moraše noćiti. Jadnica ležeć u drugoj sobi s djecom ne mogoše ni oka stisnuti od lupe vike i psovaka pijane bagre.

Vozeći se pustarom vidila je sliku svoje sudbine u toj naravi. Na daleko nikakva staništa, ni drveta ni grma, niti ptice, niti ničesa. Pusto, prazno, kao u njezinoj duši. Samo gavrani prolieću zrakom, kao što u njezinu srdcu gavran — žalost — kljujuć leti amo tamo. Vozili se kroz izgorjela i porušena sela, sve bijaše razoreno — kao njezina sreća. I dodje do groba Bielićeva, odlanu joj. Duša njezina bude mirnija, mogla je plakati, nije više ukočenim očima gledala oko sebe.

Digitized by Google

Klečeć i plačuć na grobu, položi ruke svoje na glavice pokraj nje klečećoj djeci, pogleda pram nebu, kao da se zavjerava, da će biti djeci dobrom majkom. Poslije duge molitve morade se razstati s dragim grobom, rada bi ovdje ostala, toli mirno je ovdje, ali mora dalje poći, mora živiti, mora podnositi i taj razstanak. — Nastavi put do Debrecina.

Dugo, dugo vozila se kroz mrke opasne šume. Tako jednom već pod noć dodje do guste šume, koja se je u mraku još tamnijom činila. Sa druge strane puta bio kukuruz nasadjen. Vozili se noćju tom šumom, i mislili, da se ne imaju ničesa bojati. Kad eto iz šume čovjeka. I ne samo iz šume, nego iz kukuruza nahrupe ljudi, te stave u ljestve od kola cievi od pušaka. Oni iz šume dodjoše na konjima, te su tako obkolili kola sa svih strana. Djeca oniemiše od straha, videći kako se razbojničko oružje kriesi u mjesečini. Bielićka ih uvjeravaše, da ne ima novaca, i videć njezino bliedo lice, i tužne mile oči, oćute i ti divljaci neko milosrdje za tu žalostnu gospoju. Vodja odredi; da dva momka prate Mirkina kola do krčme, gdje su imali noćiti. — Sutra dan opet krenuše dalje, pokraj ruske vojske. Stignuv do straže, zamoli Mirka, da propuste kola, da ona putuje do rodbine. Straža dozove častnika, mlada Rusa koj se uzradova, kada Mirka hrvatski k njemu progovori.

— Žao mi je ali ne mogu, ne mogu, odvrati on; na to opazi male djevojčice i ganut reče:

— I ja imam daleko kod kuće dvie malene sestrice. I modre mu oči potamne od suza, duboko ganut sjeti se milog dalekog doma te ne moguć srdcu odoljeti, pusti suze niz mlado lice, ogleda se na sve strane, te reče:

— Idite u ime boga, samo brzo — brzo.

Kumek poćerao konje što je mogao.

Za njim bilo još više kola puna bjegunaca, ali mladi častnik nije više nikog propustio, bjegunci morali jadikujuć natrag krenuti.

U Debrecinu življaše Mirka više tjedana kod dobre tetke mirno, te se je i ponešto oporavila. Umiri se bar u toliko, da je mogla razmišljati, kako da svoj budući život uredi.

Natrag u Hrvatsku putovaše parobrodom. Ulani poljski, madjarski honvedi, njemački Židovi bijahu na parobrodu. Ali se svi dostojno vladahu prema toj u crno zavitoj, žalostnoj gospoji, i njezinoj krasnoj djeci.

Gledeć kako se divno kriesi sunce u Dunavu, kako se prelievaju sve boje u tomu kriesu oko parobroda igrajućih valova, opazi opet, da je krasan sviet, opazi, kako ju njezina djeca ljubezno gledaju, te gledajuć njihove oči, sjeti se njegovih očiu, i motreći nježne im crte, sjeti se predragih crta njegova lica. Najpače bijahu u starije kćerke Anke takovo visoko čelo, pametne oči, koje njegovim pogledom ozbiljno, i opet toli ljubko u sviet gledahu.

Privinu djecu k sebi, te ne oćuti više one grozne samoći, ta nadje na miloj djeci njegovu priliku.

(Dalje sliedi.)

Andalužkinja.

Od Musseta, pohrv. I. T.

Za andalužko ono čedo
U Barceloni tko je zno?
Na triemu tko je nju mi gledo,
Ah ono moje zlato bliedo,
Markizu Amegvijsku, tko?

Oh često li se sbog nje pobih,
Sonete često sazdah njoj!
O noćnoj mnokrat stražah dobi,
Dragotu kako vidio bi
Kroz zavjese joj bujan kroj.

Ej čujte, moja lišca to su,
I usana joj rumen žar,
Svojatam oko, bujnu kosu,
Što niz tielo si plaštem prosu,
Svojatam svaku njenu stvar.

I moja sva joj bujnost tiela,
Divota grla, grudih sboj,
I moja vitkost stasa ciela,
I ručica joj mala, biela,
I nožka moja, skut je moj.

Kroz koprenu joj kad se speti,
Da sieva oka divlji žar,
Pomogli tako svi mi sveti,
Kastilja sva će da doleti
Dotaknut joj se skuta bar.

U spavaćem joj ruhu bielu
Da vidiš samo stas i rast,
I gdje me grli, davi nojcu cielu,
A cjelivu joj biesnu, vrelu —
I tepanju se dulji slast.

I veselo se, gle, smijuca,
Bjelàjice oblačeć kad
Jutrenu pjesan si pjevuca,
A svila na njoj jedroj puca,
Goròpadnu ju gledam rad!

Hej, pažu, spremi tamburu mi,
Alkadom kanim kršit mir,
Večeras pjevat njoj naumih,
Da veselo i val zašumi,
Kud teče brz Gvadalkvivir.

Digitized by Google

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio —čić.

(Dalje.)

IV.

Zviezda se Mohamed Ali-Pašina pope do zenita. Kadno mu već sinovi, poslije grozna i duga prolievanja krvi, izagnali Wahabijce iz svetih miesta, sanjao pohlepni paša o tom, kako bi pod svoju vlast spravio i gornje nilske krajeve. Ne prošle ni dvie godine, pa gle! san mu se doista izpunio. — Ibrahim paša, stariji njegov sin, skuči pod egipatsko gospodstvo okružje Tacka, a uz to i Sukre, Halange i Bischare, slobodna arapska plemena, te dok je spomenuti defterdar Mohamed Bey crnim darfurskim sultanom otimao Kordofan, dotle Ismail paša, treći podkraljev sin, ponizi posljednjega sennarskog kralja, Fundžijca, do vazala svomu otcu.

Medjutim kratkotrajno bilo slavlje Ismailovo; jer se jednoga dana iznebuha raznieli crni glasi sa gornjega Nila — Ismail paša zaglavio od ubojničke ruke Nimra, poglavice Schendijskoga. — Paša, svladan bônim čuvstvom, odposla mahom defterdaru Mohamed-Beyu nalog, da kazni odmetnike. Izbor mu dobro za rukom pošao! Mohamed-Bey, znan krvopija, izmuči stanovnike Schenda na najgrozniju! Mnoge bo uz neizrecive okrutnosti žrtvova manom Ismailovim.

Uz velo se slavlje vrati defterdar u glavni grad a tuj ga paša imenova guvernerom; sam se pako povrati opet u Aleksandriju i nastani u palači, pustoj, morem plakanoj, na vrhu smokovnika, u kojoj je i od prije najradje bavio. — Jednoga večera stiže mu ovamo tajna viest, te do mala, ne rekav nikomu ni cigle, odputova put glavnoga grada.

Poslije podne sutrašnjega dana, — ne spominjuć ovdje onoga, što je u predjašnjem poglavlju natuknuto — upravo u vrieme Assra* u Tostatu, na desnoj obali nilskoj, stade pred ljetnim dvorcem kraljevne Nazly sjajna pratnja. Razglasalo se, paša je došao posietit svoju stariju kćerku.

Do mala sidjeli otac i kći u haremu posvema sami. Tmast se oblačak navukao na ozbiljno, inače izrazito lice Mohamed-Beyovo.

— Nazly! progovori on vele ozbiljno, pozdraviv si kćercu posvema hladno, uzgredice: čaša je već puna!

Kraljevna, presenećena tim glasom, raztvori još bolje svoje velike, modre oči.

— Što se je slučilo? upita nestrpljivo.

Paša rovao po dugoj svietloj bradi, kako no običavao, kad je god bio strastno razjaren.

— Ne čuveno! odvrati, glednuv u kćerine oči toli oštro, da je ova pod moraš pogled oborila. Tako mi allaha! baš vam se priliči, Khanum, pričinjati se začudjenom, znatiželjnom, nadoveza Mohamed Ali, premda nitko do vas ne može bolje znati, što se je sbilo.

— Ja vas ne shvaćam, otče! promumlja Nazly, još uviek nice gledajuć.

— Dedte se sjetite prošlosti, te nemojte me siliti, da sramotu podnosim, kadno ćete morati stidno porumenjeti.

Dražestne se ustne krasne kraljevne nervozno sažele, oči joj sievnule...

— Sramota! rekoste otče? upita lahkim, ganutljivim glasom.

— Sramota, jest, sramota je doista otcu imati kćer njega nedostojnu, razjari se Ali-paša.

— Otče! viknu Nazly, sva se nakostrušiv.

Poput mramora bielo lice mlade ljepotice prikri do mala boležljivo bljedilo. Mohamed-Ali pogleda kćer toli strašnim gledom, kan da će ju probosti, gledom, koj no bi i najveće ljubimce toga čudnoga čovjeka na toliko dirnuo, da su se osjećali posvema prozirni, nemilice poraženi.

Kraljevna zadrhtala cielim tielom, uježne si nozdrvice silno sažimala, a rukom grčevito sizala za priedmetom, da ga na komadiće smrvi.

Na čas stajali otac i kći jedno spram drugoga mučeć mukom, dok napokon ne klonu Nazly, srušiv se na svilnato uzglavje, reć bi shrvana otčevim orlovskim gledom.

— Otče, vi ste nemilostiv, promumlja slabim glasom.

— Tako mi boga, viknu paša, volio bih, da sam još nemilostniji bio, jer onda ne bi ste valjda nikad toli daleko zašla; slabičina sam bio spram vas, jer bo sam vas ljubio kô oko u glavi, a vi ste na najgoru zlorabila moju slabost. Ali tako mi moje glave, to se mora preokrenuti!

— Kakvom li se strašnom tužbom tuže na vašu kćer? zapita kraljevna.

— Kako zovete vi sablazan ove noći? strogim glasom upita podkralj.

— Ramazanskom lakrdijom, moj otče, odvrati krasnica, laskavo se nasmješiv.

— Da! viknu paša gnjevan, šala, lakrdija, koja no uzbuni sav grad, a mnogih i života stade...

— Je l' moguće? znatiželjno kliknu Nazly.

— Žrtvom zaglavi i Imam od Ažhara, te svećenstvo rogobori glasno, dapače nekoji okrivljuju stanovitu žensku početnicom sve te sablazni.

— Ja tomu niesam kriva! zašto idu i duhovnici k Abu-Gaitu hašiš piti? poruga se Nazly.

— Već je dosta, zaključi paša zapoviedajućim glasom; ja sam se zakleo, da je ovo vaša posljednja dje-

* Assr = jest doba, kad se je išlo treći put na molitvu.

Digitized by Google

vojačka ludorija... jer prije nego sunce treći put izadje, vi ste udata...

U taj mah odskoči Nazly divljim skokom, pa kako je bila stasom malena, činilo se, kan da raste, a iz očiju kan da joj iskre vrcaju...

— Ne, nikada! čvrstim viknu glasom.

— Dobro! odvrati paša popustjlivo, onda ne ćete nikad iz ove palače.

— Šta, vi će te me zatvoriti? prezirno pridoda kraljevna.

— Jest, upravo tako, kao što zatvaraju pobunjene robove, nastavi paša posvema mirno, tako ću dati i ja zazidati i vrata i prozore na ovoj palači, da nikad više ne ćete gledati ni sunca božjega ni zviezda nebeskih tako mi vaše majke, to vam velim ja...*

— Užasno, šaptnu mlada krasnica, prikriv rukama svoje liepo bliedo lišce. Znala je dobro Nazly, kad se je paša zakleo kletvom pokojne joj majke, koju je on strastno, žarko ljubio, da se tad više nit što promieniti, nit opozvati može, upravo poput smrti. — Obodvoje umuknulo. Prva prekide mučanje kraljevna, zapitav otca muklim glasom:

— Pa čijom ću robinjom biti?

— „Defterdar“ odjeknu taj mah svom dvoranom.

— Što je to? u čudu zapita paša, podigav se sa svoga sjedala.

— Moj kakadu, odvrati Nazly sladko se nasmjehnuv ma da je bio baš ozbiljan čas.

Brbljava ptica na pozlaćenoj šibci kimnu glavom u zadovoljstvo.

— Tko je naučio pticu tu besjedu? radoznalo pitao paša.

— Ja, odvrati kraljevna osbiljno.

— A čemu ta čudna ideja?

— Kad hoćete znati, a vi čujte! viknu Nazly. Ne ima čovjeka, koga bih toliko mrzila koli Mohameda-Beya, defterdara, pa s toga mi mora moj kakadu svakoga sata opetovce spomenuti to mrzko ime, da tako ta mržnja nikad ne jenja u mom srdcu.

— Pa odakle vam polieže tolika mržnja? pitaše Mohamed-Ali, pritežuć na svoju.

— Odatle, što me je defterdar već opetovce za ženu prosio, odgovori Nazly jednostavno.

— Uvreda je dakle vas prositi? posmjehnu se paša.

— I te koliko gnjusna, gnjevna, pridoda Nazly, jer ja ne ću nikad biti robinjom mužu.

— Doista mi je žao i vas i vaše ptice, posprdnu se podkralj.

— A zašto?

— Posvema je jednostavno, odvrati paša flegmatično, jer je Mohamed-Bey, defterdar, baš onaj čovjek, koga će uzeti Nazly Khanum, te koj će, pridodade kroz smieh, kao što i vi shvaćate, prije svega vratom zakrenuti onoj ptici, koja vas je na mržnju poticala.

Kraljevna tim poništena klonu na uzglavlje. Paša ju motrio hladno se smijuć.

— Dakle defterdaru iznajmljuje Mohamed-Ali svoju kćer, promrmlja Nazly sve više zagušenim glasom.

— A što hoćete vi? Ta deftedar je krasan čovjek, najhrabriji i najvještiji moj gjeneral, komu ja mnogo dugujem; te dočim vas on prosi ja privoljujem...

— Dakle s puke zahvalnosti, ironično se osmjehnu kraljevna, pretekav mu rieč, al Mohamed-Bey jest strašilo!...

— Kanite se toga, viknu podkralj, on mi je viernim podanikom.

— Puk ga zove „tigrom —

— A niti vi baš ne naličite na umiljato jagnješce, poruga se paša, u ostalom vi ćete već ublažiti toga tigra silom vaših čarâ.

— Ali ja mrzim defterdara dušom i tielom, viknu Nazly, nogom o tla lupiv.

— A ja se opet posvema uzdajem u njega, a to je dostatno, odvrati Mohamed-Ali posvema mirno, hladnokrvno.

— Pazite se, otče, jer defterdar je slavohlepan, kako vele, pronicavim glasom kliknula Nazly.

Paša se diže i sleže rameni.

— Barem dajte mi toliko vremena, da valjano promislim, nahrupi Nazly, grčevito stisnuv otčevu ruku.

— Ni časa, odvrati podkralj stalno i hladno, prekosutra je pir, a dotle se spremajte!

— No ja niti mogu niti hoću biti ženom tomu omraženomu čovjeku, kriknu kraljevna sdvojno, na pô onesviešćena.

— Nazly! spomente se moje zakletve, opomenu paša kćer, odtrgnuv joj se iz rukû: sa vrata pako doviknu joj: — ostaj zdravo, tigrovska zaručnice!

Nazly ostade sama, razbijajuć si glavu svakim mozganjem.

— Defterdar! zakriča kakadu, a tigrovsku zaručnicu obliše suze, koje je dugo suztezala.

Poslije tri dana u podkraljevskoj palači u citadelli zavjeriše se ženitbenom zavjerom pred Inamom mošeje Hassanove punomoćnici kraljevne Nazly kao i defterdar Mohamed-Bey, a uz to i podpisaše ugovor, kojim je paša nadario svoju kćer doista kraljevski. Eno na sto poput mlieka belih deva, blago Nišana iliti vjenčani dar, što ga je spremio defterdar svojoj zaručnici, a i o krasoti ruha pričalo se dugo.

Sedam dana slavio podkralj udaju svoje starije kćeri, sedam dana trajala ta bučna svečanost.

Zadnji dan obavili običajni obred kupanja, po tom se svečano obukli, te napokon odveli uza što veće slavlje zaručnicu, kako no to pričaju još danas starci, spominjuć to kano kakvo čudo.

* Historično.

Digitized by Google

Na veče sedmoga dana na desnoj obali Nila, pogledješ li od Fostata uz rieku, divan ti se prizor prikazuje. Na stotine se običnih nilskih barčica, raznobojnimi svjetiljkami okićenih, ljuljale površinom rieke, poput golemih bajnih labudova, dočim se izmed Sykomora na otoku Rudah čulo prasketanje raketa, a uzduž ciele obale hrpimice stajao narod, očekujuć nevjestin dolazak. U palači se defterdarevoj, jedva po sata nizvodice Nilu, tik na obali, pripravljalo sve u velike, što svečanijemu dočeku.

Na visokoj sjajno razsvietljenoj verandi, koju široke mramoraste stube sa riekom spajaju, ustobočio se gorostasan čovjek, zaogrnut zlatom obšivenim scharlachom, odielom egipatskih mirmirana ili odjelnih gjenerala, na desnoj mu grudi blista polumjesec od diamanta sa trima zviezdama. Lice mu, kan da je izklesano od tamnoga sienskoga mramora, crte pravilne, za čudo krasne, samo čelo namrčeno i nad oči nadvišeno, te tim i prevrtljive, dostatno upale, malene oči, označuju toga čovjeka postojanim, komu se ne možeš domoliti. Pri nogû mu leži mlad, prekrasan tigar, o šape oslonio široku glavu. Zacakljenim zrećem prati ta štrašna životinja svaki gospodarev pogled, a ovaj nepomično upro oči u krajeve, odkud Nil dotiče...

U neke se nekavice čula iz daljine dosta zamrsita svirka... Gospodar palače sidje niz stube, praćen svojim upitomljenim grabežljivcem, koji ga je, poput kućnoga psa, svuda sliedio...

Na najzadnjoj skalini čučala otrcana baba, čelo si obvezala umrljanim modrim rubcem, o nosnici joj visi sjajna vitica, a tamno smedji vrat okitila djerdanom od samih bjelkastih, staklenih koralja. Pred njom eno dobrane hrpice sjajnih kaurijskih školjaka, kakove već rabe po običaju svim sudanskim vračaricam, kad hoće da u zviezde gataju.

— Koga tražiš ovdje, ženo? okosne se gospodar, gurnuv babu nogom baš nemilice.

— Zaručnika, odvrati baba hrapavim glasom, pomaknuv svoj umrljani rubac na čelu.

— Ha, dakle si ti onakovica, koja budućnost poznaješ, te koja ludim glavam novac izmamljuješ!

Starica se sladko nasmija.

— Samo oni, koji poznavaju Atanicha, odvrati baba, gledajuć ga bezobrazce, znadu, da li ja lažem. Atanicho znade isto, što i ja znam, ali Mohamed-Bey ne znâ lje!

— Kad si ti takva sveznalica, viknu defterdar — ajd dakle, nek te bies nosi, ded mi vračaj u dlan i reci, kad će Mohamed-Bey umrieti?

Vračara sgrabi namah krepku desnicu dongolskoga osvojitelja, promotri raztegnute crte po dlanu, baci iza toga u vis čitavu pregršt školjaka, te poviriv u opale školjke, koje se na mjesečini cakljahu, oceri se baš neugodno, te do mala poviknu:

— Umrieti ćeš, kad usmrtiš svoga tigra!

— Eto! živsti ću dakle do vieka, jer scheitan* — tako si okrstio tigra — nikada ne će zaglaviti rukom svoga gospodara.

Tigar, čim začu spomen svoga imena, zaruča muklo al pouzdatljivo, te glednuv si gospodara, udaraše repom po svietlih si slabočinah.

— Jesi li čuo, moj dragi scheitane? upita defterdar tigra, milujuć ga po širokoj, uglednoj glavurdi...

— A reci mi još, kako ću umrieti? produlji zaručnik Nazlyn dobrovoljice.

Sudanka opetova pokus školjkami, a iza toga odvrati posve lakonično:

— Poput parcova!

— Tako ćeš ti zaglaviti, kćerko Iblisova, i to još ovoga časa, bjesomučno viknu defterdar, — ej sluge, ovamo!

Šestorica crnaca stvoriše se u tinji čas pred defterdarom...

— Bliže, dječaci, ruknu Mohamed-Bey, bacte ovaj pasji skot u vodu...

Dok se sluge okrenuše, da sgrabe babu — dotle već Atanicho bje izčeznuo...

Do mala čula se iz obližnjega kraja svirka cymbala i darabuka, a sa južnoga kraja otoka pomaljala se zlatom okovana, vilinska barka, brodeć svetom riekom potiške, dostojanstveno! Nadkriva ju kristalna nebnica na stupovih, a posvjetom joj je tisuća svjetila. Pod obasjanim krovom nalegla se na izvezeno uzglavlje mlada ženska, koprenom neproduške prikrita; počiva mirno, zaogrnuta na prizmatičnu, prekrasnimi, dragulji urešenim odielom, te je toli dražestna, divna i božanstvena, da ju i nehotice ubrajaš med bajne kraljice davno minulih kraljestva, kojimi su bogovi svoj rodovnik popunjivali.

Sjajnim skrletnim haljetkom odjeveni veslači, brojem ih dvadeset i četvorica, uprieše se ojače o tanka vesla, te se... do mala barka primakla kraju.

Mohamed-Bey, tegnuv rukom k srdcu, k ustma i čelu, pozdravi prihodnike dostojanstveno... taj mah izstupi iz barke prekrasna žena, oslanjajuć se o dvije robkinje, te ostavljajuć skrletom obloženi log potiške, ravnodušno... tad ju iznenadce prodjoše sni, sva se strese... dvije poput zlata žute, sjajne oči motre ju oštro, nepomično! Scheitan je to, koji je razvaljenima očima omjeravao gospodarevu nevjestu... Nazly poposta časak, a po tom pope se uz mramorne stube, nalika na obasjanu svetinju...

Taj se čas otvoriše vrata palače, a na zatavanku se poredale na bogatu odjevene gospodje; na daleko se razliegala lagana svirka, dočim Mohamed-Bey stisnuo ruku kraljevnoj Nazly, svojoj vjerenici. Ruka ta bila mrzla kao led ledeni...

---

* Scheitana, tigra Mohamed-Beyova, spominje i sama poviest.

Digitized by Google

Iz dubina ljetnoga dvorca dopiru ti do uha bučni glasovi. Bila već sedma noć pirnoj svečanosti, ali ljubovnikom prva...

Slavlje to odjekivalo i po bezdnih rieke Nila, dočim izmed velikih, bielih lokvanjača uz obalu provirivale bljedolike ženske, žrtve ljubavne, koje no proguta tajnoviti Nil; osluškivale one prvu noćcu tigrovske neve, krasne Nazly...

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Nevidivi naši neprijatelji u zraku.

Napisao dr. Vladoje Čačković.

(Konac.)

Samo veoma riedko nalazi se koji trunak od mahovine ili paprati; ali nikad ne će uzmanjkati gljivicâ pliesni, onih prozirnih krugljica ili onih većih crvenkastih i tavnih u stanice razglobljenih šepurina, zameta snjetine i vučca, ili onih jezgrenih gljivica, koje se u staničninah lišća i kore bujno razplodjuju. Tuj dakle nalazimo potvrdu, da se pliesan iz klica razvija, koje iz zraka dolaze; tuj nalazimo uzroke onim kuživim pošastim, kao što je sniet žita, s koje cielim državam gladne godine nastati mogu; ili kao što su bolesti na korunu i grožđju, kojih se klice, jednom iz njihova zavičaja Amerike ovamo natepene, sada razprostranjuju od vinograda do vinograda, od polja do polja a i od države do države.

Živko Vukasović. († 10. kolovoza 1874.)

Isto tako tumači se vrienje tekućina, u kojih ima sladora te u koje dolazi klica kvasovska iz zraka i našav svomu razvitku povoljna hraniva, slador u žestu i ugljičinu raztvara.

Opet je mnogo teže dokazati, da se poticatelji gnjiloće i drugih raztvorba, najsitnija bića ovog svieta, tako zvane bakterije, u zraku nalaze. Skrajnja njihova maljušnost otimlje ih vidu motrioca; takodjer je veoma tegotno u istih onih tvarinah, koje rado u gnjiloću prelaze izvesti razplodbu bakterija, ako samo zrak do njih dopire, dočim se ove klice, vodom dovedene, neizmjerno umnožavaju. Ipak se zato bakterije bez sumnje u zraku nalaze, osobito nad otvori kanala i gnojišta, gdje se mogu i površnijim motrenjem razabrati.

Ali upravo ta okolnost, što se sitnozorom imade pronaći, da li se bakterija u neko doba u zraku mnogobrojnije pojavljuje, daje iztraživanju zraka osobitu važnost, jer se bakterije smatraju uzrokom užasnih pošasti. Koliko je truda stajalo, dok se je ustanovilo, da

Digitized by Google

se klice malarije, koja nam najljepše priedjele pustoši, u zraku nalaze? još su strašnije i užasnije one kužive bolesti, koje se kao harajuće ljudske pošasti od zemlje do zemlje povlače, te više puti i ciele narode i narodno imućstvo tamane. Kratelj, srdobolja, boginje, pošalina, skrlet, bolnički vučac i one životinjske pošasti, za koje žalibože znamo zovuć ih: govedjom kugom, bedrenicom, plućnicami itd., koli im bile slike bolesti različite, imadu ipak neka zajednička svojstva. Jer ne postaju same od sebe, nego kuživom nekom zarazinom, koja već i u najmanjoj mjeri, naišav na priklon ustroj, donosi smrt.

Kod mnogih, kuživih bolesti dokazan je pojav sitnozornih štapića i krugljica, bakterija, u krvi bolestnika, od kojih su svakako za sad najznamenitija ona vretenca, koja je za znanost prerano umrli dr. Obermayer u krvi povratne vrućice pronašao, i kojim sâm sa svoje težnje za znanjem žrtvom bude.

Naravno, da će biti uza sadašnju našu uvjeru i uz misli, da kužive bolesti poliežu od opisanih bakterija, od osobite važnosti, da se ustanovi, kojim se načinom kuživo prihvaća ustroja tjelesnog. Od mnogih bolesti već znamo, da neposrednim doticajem bolestnika ili njegovih haljina, posteljine i ost. postaju; bedrenicu prenose od marvinčeta na marvinče muhe, bolnički vučac i vrbanac prenosi se nožem neopreznog liečnika ili spužvami i krpami neukih podvornika. Uzroke pako drugih bolesti, primjerice kratelji, još za stalno ne poznajemo. Ob ovoj se bolesti mora upravo kazati, da se zrakom natiplje, a to je englezku vladu prinukalo, te je dva svoja vješta liečnika Cuninghama i Lewesa u Indiju, u otačbinu kratelji, poslala, da temeljito prouče svojstva i narav postanka i razploda ove užasne bolesti. Prvi je uzeo iztraživati ondašnji zrak. Zrakozorom Maddoxovim hvataše na pločici stakla glycerinom omazanoj tečajem 59 dana po dvorištih kazniona bakterije, te prispodabljaše sa brojevi svagdanjih bolestnika; nu koli je vrstno i pomno to iztraživanje izvodio i koli se znamenit broj bakterija u zraku Kalkutte ustanoviti mogao, to mu ipak nije za rukom pošlo složiti manju ili veću množinu u zraku lebdećih klica sa brojevi bolestnika.

Al se ipak time još ne imade stvar smatrati završenom; broj tjelešaca sam sobom sjegurno nije tu mjerilom. Tu imade još i drugih faktora, koji se u nekih ljudih i životinjah takvoj bolesti povoljniji pokazuju. Kako veći dio zdravih ljudi u obće svagdanjim neprestanim disanjem, uvlači u svoja pluća one nebrojene rudne čestice, a da im ne nahude zdravlju, tako se čini, da se i veći dio gljivica vučca, snieti i pliesni bez osobite nahude doticati može dihaćih plućnih stanicâ. Cohn je pronašao, da poprieko na svakih 10 litara zraka dolazi jedna klicava trunčica; te bi se po tom, pluća odraslog čovjeka, bud u jedan dan 1000 takovih trunčica udišu, doskora glivicami zatrpati morala, kad bi se sve ove klice plodom zametnule.

Ali taj po nas povoljni obret zato ipak ne prieči, da se medju timi manje nahudljivimi česticami u zraku nalaze takove, koje se još težko pronaći i proučiti dadu, ali koje si kroz pluća ili drugud krče put u naše tielo, te razplodiv se bujno u krvi truju i ubijaju nam zdravlje i život.

Promotrimo li i uvažimo li neprekidno kretanje zraka u ogromnom mu prostoru, kojim se dim, miris i razni plinovi razplinjuju toliko, da ih već i u neznatnoj daljini od njihova izvora naša ćutila ne osjećaju, to ne možemo držati za vjerojatno, da bi se klice kuživih bolesti od zameta njihova jedino zrakom na toli ogromne daljine odpuhati mogle; ali je sva prilika, da se mnogo kužljivih klica u tiesno zatvorenih i nezračnih prostorijah nagomilavaju i da to zdravlju stanovnika vrlo huditi može.

Premda dosad jošte podpuno nepobitnih dokaza ne stekosmo, kako kužive bolesti u obće u tiesnu spoju s onimi u zraku lebdećimi klicami stoje, to ne smiemo ipak zaboraviti, da se je to razmatranje tek istom nedavno nešto temeljitije započelo, te da se neznatan broj učenjaka tomu težkomu pošlu postojano i temeljito posvećuje. Združivanje znanstvenih sila i sjedinjena radnja razbistrit će i ovu tamu, te će usavršiti naše znanje i poznavanje lebdećih ustroja i koliko su krivi kuživim bolestim.

Glavni uvjet dobra zdravlja „zrak i svjetlost“ mora se ipak već sada što obširnije uvažiti, jer samo obiljem čista i svježa zraka možemo klice vrienja, gnjiloće i bolesti u toliko razriediti, da nam ne mogu osobito nahuditi.

Isto tako nadamo se tvrdo, da vrieme nije daleko, gdje će prvaci naših liečnika na temelju iztraživanja neumornih naravoslovaca, pronaći sredstva, kojimi će nam zdravlje i život od ovih nevidivih neprijatelja u zemlji, u vodi i u zraku slavodobitno braniti.

Bunjevka.

(Sa slikom.)

Istine, što ih ovdje u vašem „Viencu“ o naših ugarskih Bunjevkah u kratko iztaći kanim, biti će po svoj prilici mnogomu izmedj čitatelja nevjerojatne. Nu ja, ne pitajuć za osobno mnienje, nižem ih u okvir vjerovnosti i šaljem na ogled braći našoj preko Drave.

Pleme bunjevačko u Ugarskoj, od preko 150.000 dušah, živi onkraj Dunava po ogromnih ravninah i visočinah divne Bačke i pokojne Vojvodine. Prišlo od rieke Bujne silno se razgranalo i ukorienilo po selih i gradovih Podunavja i Potisja u kraljevini Stjepanovoj. Rekao bih, pogledom na muke kroz vjekove mu zadavane, da je ono do slovačkoga naroda od vajkada, a do

Digitized by Google

srbskoga od neko desetak godina, najžilavijega, najotvornijega i najimućnijega poriekla.

Pa zašto se tužimo, da je slabo, neuko i siromašno? Zašto vam stižu odavle glasovi, da bez vas izumriesmo, a od vas pobuda na hrvatske rodoljube, da nas perom i pàrom podpomažu, inače da propasmo?

Tomu su krivi odrodice krvi naše, narodne sviesti i zvonke rieči naše!

Bog, ne mogući dulje gledati tolikih jada, uzkrisio je muža, pastira Bunjevaca kroz punih 30 godina, i pozvao ga 19. ožujka 1870. g., kad je uzdrmana Evropa užasom čekala sudbinu francezko-njemačkoga pokolja, da, izišav na ogromnu poljanu zanemarene bunjevštine, zajekne trubljom Jozuevom po svôj Bačkoj i Banatu, Baranji, Tolni, Zali i Šomodji i zavitla kolo bunjevačko-šokačke narodne sviesti. Mi se digosmo, bogu budi hvala! digosmo, osviestismo, i jaz narodne propasti premostismo. Slava vodji Antunoviću!

Izuzmite nekoliko naobraženih rodoljuba, tih po ugaru bunjevštine odvažno koracajućih i Bunjevce dižućih narodnih apostola, a preko Dunava poznam ih dosad samo 11;* — pridružite im prosti puk i ponešto otmenije gradjane, dosada većinom, hladne za svoju bunjevstinu, to imate cielo bunjevačko pleme s onu stranu Dunava.

Ti rodoljubi težkom su se mukom odali rodu svomu i podali zastavi Antunovićevoj, dok nisu uvidili, da je neoprostivi, u nebo vapijući grieh zanemarivati i puštati da propane toli snažan i čil, nevin i čist, značajan i blagoćudan, skroman i gostoljubiv puk bunjevački. Sada, pomoćju božjom, stupamo odvažnije i pouzdanije napried, ravnajući ladjicu naše bunjevštine po utiškanom moru u luku prosvjete i spasa narodnjega. Sada prinosimo svaki svoj kamečak u sgradu narodnju, svaki svoje čisto zrnce u hljebac naroda, koj mu se lomi i od koga mu duša živi! Sada nas gospodine! ni pol brige za njegov obstanak.

Do g. 1860. bjehu nam popovi Niemci il Magjari, učitelji poturice a isto činovnici. Bilo je vike i kreševa, bitke i dvobitke, nasrta i prietnja, da se zamete trag Bunjevcu: al koja fajda, kad on jednoč zaživi pa nikad više zamrieti ne će!

Puni naše radosti crtamo vam ove viesti iz naše poviesti!

Rekao tko, što mu drago, ja sam uvjeren, da su Antunovićeve „Bunj.-šok. novine“ te „Bunj.-šok. Vila“, glasila spasonosna, narodna pravca, bunjevačko-šokačko pleme privinula knjizi, dovela prvomu stupnju sviesti. One u početku bijahu biela vrana zadjevice razpre i mržnje.

Istina je, dok Bunjevac samo na biralištu brani svoju narodnost, ne brani je posvemašno; jer ne ćuti u duši, da mu je narodnost ponos, koju dvooštarjem jezika na svih zvaničnih mjestih odlučno izpoviedat i zagovarati valja, ne pojmi, da mu je narodnost dragocjeno blago, kojim obilježuje i zahtieva državnu svoju slobodu; ne shvaća, da mu je narodnost predhodnica zviezda te se je, hoće li da živi hrabar i slobodan u svojoj domovini medju raznimi narodi, ni za dram odreći ne smie. Nu tješi nas početak, kad Bunjevac uvidja, da je i on kao slobodan gradjanin svojom narodnosti i jezikom ravan ostalim. Bunjevac se niže u čislo slavensko, hvata u kolo naše i bori se duševno za obtanak i razvoj Ugarske. A to je za sada dovoljno.

Što da reknem o jeziku? Izkvaren je, nakazan je, barbarizma, madjarizma pun je taj siromašak bunjevački jezik, navlaš po gradovih i selih. gdje su Bunjevcu domiešani Magjari. Nu kako se on silovitu švabizmu odupro, odreći će se i magjarizma, samo daj bože bunjevačkih škola, čamećih zasad u kukavštini! Pogledom na magjarske popiće i učiteljiće i na preriedke sinove naše krvi po ugarskih sjeminištih i preparandijah duša nas boli očitujuće, da će projuriti još i četvrtstoljeća, dok se Bunjevac dokopa popa i učitelja svoje rieči; jer se na diobi služba ne pita: znaš bunjevački?

Takvi bezsviestni ljudi, dokopavši se jednoč časti i vlasti, povuku kitajski zid izmed rodoljuba i puka, te, stojeći na njem Izaijevim mačem, ne dadu, da naša rieč dopre do uha i srdca našega dobroćudnoga Bunjevca. U crkvi, u učioni malo, u sudčevoj sobi i u županijskoj dvorani bunjevštini sve dosle žalibože ni traga? Te je jezik bunjevački živ samo na priprostu domu potištena Bunjevca. Tu dakle rodoljubi podvostručavaju borbu zakonitu i plodonosnu.

Kad se spasi jedno i drugo ne manjka sloboda u pravom smislu rieči, koja oduševljava sve živce uzvišena srdca bunjevačkoga.

Tomu su pako najbolja podpora snovateljice vile, bunjevačke majke, snaše i djevojke.

Da su one priproste al čiste rodoljubke, da su one pregalice bunjevačke sviesti, zasnovateljice bunjevačkoga kola, pobornice pod jugoslavenskom zastavom bunjevačke misli, dokazuje to, što osnivaju učiteljišta, čitalačka i radnička družtva, odhranjujuć si djecu u bunjevačkom duhu. Dokazuje to, što doma govore i u zajednicah šire materinski jezik, ne znajući ni pete magj. ili njem. jezika. Dokazuje to, što se osviešćene drže svetinja svoje nošnje i svojih običaja. Dokazuje to, što ne ćete naći snaše il djevojke a da bi išla bez molitvenika u crkvu. Dokazuje to, što ona dvostrukom ljubavju prieanja k rodoljublju, koj joj sbori milo i čedno zvonkim jezikom Bunjevke majke. Dokazuje to, što i strani magj. njemački, i t. d. listovi donose Bunjevkin lik na krilu svom,

* Antunović, Mamuzić, Milodanović, Manić-Jukić, Vujević, Beraković, Grgić, dva Vidakovića, Šarčević.

Digitized by Google

uvažavajuć čednost i kriepost, sviest i obrazovanost bunjevačku.

Slika u današnjem br. „Vienca“ predočuje nam „Bunjevačku“ mladu il po našu: snašu 19—20 godina. Ovjenčala je umjetnim cviećem pletenice bogate svoje kose, utegnute tananim rubcem crvene kadife. Zašla je nacifrana u dokućni bostan, da si za prsi ubere stručak milomirisna cvieća, kojim će si dragan, vjerenik njezin, igrajuć do nje u povečernjem kolu razblaživati utrudjene živce, razvedrenu dušu. Prije pôdne bjehu oboje u crkvi a sad će oboje u kolo. I starice će matere njihove tamo, da se naužiju uz tisuće gledalaca, uz stotine igralaca i plesačica, podcikača i pjevačica, divnoga kola bunjevačkoga. Da se nasmjehnu Mišku, vitku gajdašu, uz tries zemlje naherujućû si šešir, začinjujućû svirku i pjesmu, skok i kolo prikladnimi doskočicami o babi Jeli, Mari, Kati, Margi, i t. d.

Idu, da se razblaže koj čas, a djeca koj sat, jer će i tako kolo pući „o zdravoj Mariji.“

Na našoj je snaši rubina fina domaćeg platna (tubanine), švelo i vezivo njenih umjetničkih bunjevačkih ruku. Rukavi široki plavom i crvenom svilom i jazpricami izvezeni, poniž lakata uz čvrste ruke pritegnuti. Izpod vilina je vrata 6—7 redi djerdana (bielih i crvenih krâljuša), a niže njih red krunaša il srebernih dvadesetica s po kojim dukatom u sriedi. Košulja joj je kratka do izpod kukova, privezana o bokovih suknjom od biela platna, o nadmenih grudih, u prugah izšivena i, ko rukavi, širokimi i uzkimi čipkami izvezena. A velika, uresna, dragocjena marama kitami i našivenim cviećem bogato izkićena, pokrivajuća joj pleća, ramena i unakrstce poprsje, zadjenuta il o bokovih, il svezana s traga o tielu, plavo-crvene il čisto grimizne je svile. U kolu priveže si bunjevka drugi takav rubac s traga o pojasu, a za nju se zadije dvama prstima lievi i desni igrač. Suknja joj je grimizne boje, široka, okratka, da se u kolu vide hitre i vješte joj noge skakalice. U jedan, u dva, u 3—7 redi ozdol do polovice providjena je širokimi prugami tmaste boje il plave svile, na kojih je svakovrstno cvieće poredano. Kupuje se, ponajviše naručbom, po tvornicah i dućanih u veliku cienu. Obûlo Bunjevkinja čarape su grimizne masti, te cipele od crne ol crvene meke kože. Pregače su joj u kolu obično dvie, u doljnju prostiju, a i kraću, otire se kao u ubrusac; vanjska pako dulja i tanana izšarana raznom svilom kitnjasta je i dragocjena. Rubac joj u rukuh kûpovan biel il šaren. Inače su Bunjevke većinom crnomanjaste, kukinjastih žarkih očiu, osbiljne, sramežljive, u povjerstvu bez osvjedočaja hladne, u ljubavi postojane, malom iznimkom u čistoći duše neoskvrnjive. Samo da ostave maljanje i prećerano cifranje ko što čuvaju narodan značaj i ponos, ljubav k svojemu rodu i jeziku, uzporedio bih ih s Rimljankami.

U ostalom priznana je istina, da je ugarska Bunjevka, Šokica i Srbkinja najčišćega ruha i tiela u zemlji krune Stjepanove.

Blaž Modrušić.

Književne obznane.

I.

Koncem minule godine obogati naša akademija našu učenu književnost dvoma djelima, o kojih ćemo u kratko obaviestiti po običaju naše čitatelje. Rad jugoslavenske akademije knj. XXXIII., str. 231 (ciena 1 fr. 25 nč.) sadržaje četiri razprave i jednu književnu obznanu. Od razprava dvie su prirodoslovne, na ime Vukotinovićeva o promjenljivosti bilina i postanju novih vrsti, i Pilarova o Podravini, Djakovštini i Dilj-gori. Vukotinović za svoj dokaz navodi rod runjavica, kako se on u našoj domovini očituje, pa ističe osobito hieracium abrubtifolium Vukot. i leptocephalum Schlos. et Vukot., koja predstavlja takodjer na slici dodanoj ovoj knjizi. Pilar opisuje svoje geoložko iztraživanje navedenih priedjela naše Slavonije. Jedna je razprava literarno-historična i to Pavićeva o književnih radnjah Ivana Tomka Mrnavića (1579—1639.), osobito o njegovoj drami Osmanščici, koje razvija sadržinu i nutarnju joj vriednost. Ovom razpravom popuni Pavić svoju historiju dubrovačke drame. Napokon jedna razprava bavi se predhistorijskom dobom, ta jest Šulkova: najstariji tragovi čovjeka, u kojoj akademik razlaže obširno pitanje ovo po današnjem stanovištu nauke. Nastavljajući akademik dr. Hanél svoje obznane o novijih pojavih na polju historije slavenskoga prava ocjenjuje ovdje dvie knjige našega akademika i ruskoga učenjaka prof. A. Kotljarevskoga o starinah i pravnom životu baltičkih Slovena. Vriedno je, da si naša omladina zapamti, što prof. Hanél kaže o ruskoj literaturi, da se ona „ističe tako samostalnim narodnim karakterom, da ju možemo označiti zastupnicom čiste slavenske literature i u vanjskom obliku te postaviti ju kano izgled slavenskoga načina razpravljanja znanstvenih pitanja!!“ — Ostali diel knjige „Rada“ zapremljen je izvještajem o svečanoj sjednici prošle godine i izvodi iz sjedničkih zapisnika. Navedena sadržina ove knjige imala bi potaknuti odličnije rodoljube, da podupiru taj organ naše akademije; a ni jedna čitaonica ne bi smjela biti bez njega, da dadnu priliku svojim članovom zanimati se i osbiljnim čitanjem. Koliko se tuj novca uzalud ne potrati u bečke prljave časopise!

Druga knjiga jesu „Starine“ knj. VII., str. 321 (ciena 2 for.) Ova knjiga toga znamenitoga sbornika, u koj se uvršćuju pomanji spomenici naše prošlosti, jest obilna svojom sadržinom. U njoj su dva priloga za glagolsko pismenstvo, na ime dra. J. Crnčića o novom nadpisu oble glagoljice u Krku i dra. F. Račkoga o poznatom glag. nadpisu u crkvi sv. Lucije na Krku. Oba

Digitized by Google

Bunjevka. (Iz južne Ugarske.)

Digitized by Google

nadpisa vide se u pridodanih tablah i to drugi nadpis u svjetlopisu, koj je Standl veoma vješto izveo. Rački razlaže u razpravi taj nadpis, koj nije do sada pročitan bio, rieč po rieč, daje ga u transkripciji cirilicom i latinicom i u lat. prievodu, te ga i stvarno tumači. Po njegovu razlaganju taj je nadpis uklesan god. 1100., te je najstariji spomenik hrvatskoga jezika. Za stari hrvatski jezik znamenit je takodjer Pavićev prilog: regule sv. Benedikta po glag. rukopisu XV. vieka. Pavić tumači i jezično taj spomenik te mu dodaje takodjer latinski izvornik; prvotni prievod hrvatski zasiže mnogo dublje od XV. vieka, možebit čak u XI. viek. Ako ne za jezik hrvatski a to za kulturnu poviest zanimiv je prilog dra. Fr. Račkoga o pismenom spomeniku iz dobe hrvatskoga kralja Kriesimira II. t. j. iz prve polovine XI. vieka. To je rukopis pisan po spljetskom djakonu Madiju naručbinom spljetskoga prabiskupa Pavla, koj se sada čuva u nadbiskupskoj knjižnici zagrebačkoj, te sadržaje „žitia". Iz rukopisa dodana su dva obrazca pisma. Napokon imade u toj knjizi dva priloga za našu poviest, oba od dra. Fr. Račkoga. Jedan jest pismo prvovjenčanoga kralja srbskoga Stjepana I. papi Honoriju III. god. 1220. prvlje sasma nepoznato; a znamenito za to, što nam odkriva odnošaj izmedju Srbije i Rima, pa izpravlja bitno dojakošnje shvaćanje toga odnošaja kod srbskih i ruskih povjestnika. Drugi jest obširna i obilna gradja za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573. Što se do sada o toj, kod nas Gubčevoj buni, znalo, crpilo se iz kratkih pripomenaka kod Ištvanfija i Valvasora. Ovdje podaje Rački 187 izprava i listina iz zagrebačkih, gradačkoga, vatikanskoga i najpače ljubljanskoga arkiva. Ovdje može se taj ustanak dnevice pratiti od početka do kraja njegova, sve se sgode i miene razvijaju pred očima čitaoca, navode se vodje seljaci i protivnici njihovi, rišu se pobude i povod ustanku itd. Prva je listina od 1. veljače 1573. pismo naime bana Gjure Draškovića kralju Maksimilijanu II. o početku bune. To isto obavješćuje Stjepan Gregorianec Ivan Walthanger itd. Navode se listine, iz kojih se razabire, što su učinili Hrvati, što Kranjci i Štajerci, što nadvojvoda Karlo i kralj Maksimilijan, da se buna umah zaguši. Tečaj ustanka, kojega je sila do polovice veljače slomljena, opisuje se glavno u sto i više listina koje teku od dana do dana, pače malne od ure na uru. Za tim sliede izprave, u kojih se iztiče nastojanje, da se ustaše pohvataju i sudu predadu. Osobito su zanimive listine o preslušanju pohvatanih seljaka. Oblasti su odredile pitanja, na koja imadu odgovoriti ustaše. Preslušaoi su iz medju ostalih Grgur Drvodelić iz Brdovca, Mikula Bartolić takodjer iz Brdovca, Matko Turčić iz Jastrebarskoga, Juraj Frančić takodjer iz Jastrebarskoga, Matija Bistrić iz Trstenika na Sutli, Ivan Svrač iz Pušće, Andrija Vlašić, Jakov Fratrić, Ilija Gregorić iz Ribnika, Mihovil Gusetić iz Like itd. „Iliju" smatram uz Matiju Gubca glavom ustanka, bio je u Beču tri puta preslušan i na muke stavljen, te se zanimivi iztražni zapisnici u toj sbirci priobćuju doslovno (CLXI, CLXIII, CLXV). Oni su pisani njemački; ali Ilija je odgovarao hrvatski, tumačio pako krajiški pisar Mato Pičin. Navode se takodjer vodje seljački, koji su u selih ustrojili ustanak. U Brdovcu Gusetić i Šajnavić, u Zaprešiću Ivan Turčić, na Pušći Šantalić i Melinčević, u Podgori Sorko i Ivan Strelac, u Stejnoviću Ivan Karlovan, u Stupniku Fratrić, u Novakih Kovač, u Stubici Pasanec, Gubec i Magić. Iz jednoglasna očitovanja svih ustaša proizlazi, da je buni dalo povod nečovječno postupanje hrvatskoga plemstva, osobito Magjara Franje Tahia susedskoga, s podčinjenimi seljaci, kmetovi. Čitajući njihove tužbe mislimo, da čitamo sadanje tužbe bosansko-herčegovačke raje proti begovom i spahijam. Ugarski prvostolnik Antun Vrančić, rodom Hrvat iz Šibenika, pisao je (LXLII.) dne 23. veljače 1573. otvoreno kralju Maksimilijanu uz ostale i ove jedke rieči: „Seljaci se tuže ne bez razloga, jer kod nas vlastela bolje i poštenije postupaju s marvom nego li s ovom vrsti podanika svojih." Još navodim i to, da se svimi izpravami potvrdjuje užasna smrt Matije Gubca u Zagrebu i to u nedjelju dne 8 veljače. Ova indi sbirka mnogo će razjasniti družtvene odnošaje u našoj domovini polovicom XVI. vieka. A tek sada može se temeljito i na široko pisati poviest o toj seljačkoj buni.

Treća knjiga jesu „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium" vol. V. p. 353. (ciena 2 for. 50 nvč.) Ova knjiga nastavlja listine, sakupljene akademikom S. Ljubićem ponajviše u Mletcih, te sadržaje izprave do 1403—1409. god. brojem 193. Tiem se završuje taj sbornik ustupom primorske Dalmacije mletačkoj republici. „Dodatak" priobćuje 111 listina vd 1226—1397. god. koje su kašnje nadjene i kojimi se prvašnje knjige popunjuju. U tih pet knjiga sa ne manje do 3057 listina sadržaje se do sada izcrpljeno blago mletačkih arkiva za našu poviest. Ovaj je sbornik, osobito za poviest Dalmacije, neprocjenjive vriednosti.

Ne davno stiže 9—12 svezka „Otačbine". Al ova je svezka, žalibože, i posljednja; te ovaj organ, u koj su najvrstniji pisci srbski pisali, prestaje izlaziti, proživiv jednu godinu. Uzrok mu je smrti nestašica dovoljne podpore. Istina je, „Otačbina" je imala 1043 upisnika za cielu godinu, što je u naših književnih okolnostih ne malo; ali taj broj nije dovoljan za takav književan podhvat, kod kojega, hoće li se, da bude izvrstan treba pisce nagradjivati. A „Otačbina" izdala je 877 dukata za same nagrade. Uz svu obilatu podporu sa strane kneza Milana pokazao se manjak od 9040 groša; što je urednika dra. Vl. Gjorgjevića prinukalo, da obustavi izdavanje ovoga mjesečnika. Od poučnih sastavaka u toj svezci vriedno je napose spomenuti ove: trgova-

Digitized by Google

čka politika srbskih kraljeva i careva od Č. Mijatovića, svjedočanstvo iz prošlosti o srbskih narodnih pjesmah od prof. V. Jagića, Bugari i njihova književnost od St. Novakovića. Stjepan Ljubiša okitio je i ovu svezku jednom pripoviedkom: „pop Andrović“, onim liepim čisto narodním pripoviedanjem, kano što on umije.

Prem je nov književan slavenski podhvat prof. Jagića u Berlinu jur spomenut u tom listu, to je vriedno da se nanj ovdje vratim. Prva svezka toga podhvata: Archiv für slavische Philologie (str. 160) donosi najviše iz pera našega zemljaka. Prof. Jagić priobćuje svoja studija o znamenitom staroslovenskom glagolskom evangjelju zografskom, sada u Petrogradu, u kojem se je stari slovenski jezik, koj Miklošić sada panonskim zove, čist sačuvao. Druga Jagićeva razprava jest o kršćansko-mitoložkoj vitri u pučkoj epici ruskoj. Ovdje dokazuje Jagić, kako se neki nazovi u narodnih pjesmah ruskih krivo odnose na pogansku i praslovensku dobu, dočim se u njih sredovječne kršćanske legende odsievaju, al preradjene duhom naroda. To dokazuje primjeri iz ruskih „bylina“. Prem se ova razprava tiče ruske narodne epike, to će ona dobro doći i za našu; jer bi ovom metodom valjalo izpitati naše takodjer stare „junačke“ pjesme. Uz ove dvie razprave priobćuje Jagić više filoložkih i literarnih sitnica. Od ostalih razprava zanimat će slavenske mitologe ona dra. Kreka, u kojoj pobija mnienje, da se slov. Veles (po Nestoru „скотінмь богь“) razvio iz kršćanskoga svetca Vlasija (Blaža), već ga slovenskomu pantheonu pripisuje. Želimo, da naš zemljak u središtu Njemačke uspije u započetom djelu, pa da obavješćuje svojom književnošću oholi narod njemački o prosvjetnom trudu našem.

Članovi „matice slovenske“ u Ljubljani dobili su ovih dana dvie knjige njezine za god. 1875., naime „letopis“ i IV. sv. Schödlerove knjige prirode. U ovom je svezku botanika i zoologija, prevedena I. Tuškom i Fr. Erjavcem. U letopisu imade druga i duga razprava Davorina Trstenjaka o slov. elementih u mletačkom narječju, iz kojih on izvodi, da su stari „Veneti“ bili Sloveni. Jan Bleiweis priobćuje književnu ostavinu Fr. Prešerna; naime njegova pisma, medj kojimi imade i Vrazovih, i omanje pjesmice. Kada će naša „matica“ izdati život Stanka Vraza i njegova pisma? Slovenska matica imade sada 2594 člana; doista liepi broj!

LISTAK.

Živko Vukasović (k slici). Životopisnu crticu ovoga hrvatskoga kremenjaka ne možemo radi drugog materijala donieti u ovom broju, nego tek u budućem. — Pokojnik dao se je jedan jedini put u životu fotografički snimiti i to prije mnogo godina kod nekoga nevaljanoga fotografa Schwoisera. Po toj jedinoj malenoj fotografiji dadosmo načiniti sliku. U posljednje vrieme bijaše se Živko znatno promienio tako, da se gdjekomu, koj ga je samo u posljednje vrieme vidjao, slika ne će činiti posve nalična; al iz zadnjeg vremena ne mogosmo dobiti slike.

Nova radnja I. Rendića. Naš mladi klesar, prije nego će ostaviti Zagreb opet na jednu godinu, izradi vlastitom inicijativom poprsje gospodične V. u Zagrebu. Ovo je prvo žensko poprsje, što ga od njegove ruke vidjesmo, pa se može reći, da se posao ovaj odlikuje umjetničkom zbiljnosti, kao svi dosadanji, dočim bi ga baš tu kao nigdje mladenačka bujnost i okruglost oblikâ najlašnje mogla bila svesti s pravoga puta, na stazu sentimenta i nježnosti. — Ovih dana polazi g. Rendić u Dalmaciju, naročito u Dubrovnik, gdje će neko vrieme boraviti, da uči narodne tipe, koji se iz susjedne Hercegovine i Crnegore sad tamo često vidjaju. Odanle će opet u Italiju, dok se konačno ne nastani u Zagrebu.

O gradilištu za galeriju vodi se, kake onomad spomenusmo, podosta žestoka razprava u naših listovih. Jedni stvar žešće drugi hladnokrvnije smatraju. Mi, koji smo o toj stvari već mnogo pisali, te onomad i osnovu buduće palače donieli, — moramo stvar sveudilj pratiti, razloge, koji se navode za i proti gradjenju na plateau-u malko pretresti, te i sa svoje strane nastojati, da se ovo pitanje čim prije a i čim povoljnije rieši. Protivnici gradjenja na plateau-u navode mnogo razloga za svoje mnienje. Oni vele da je prostor za gradnju premalen, da će zidanje temelja biti veoma tegotno, da će privoz gradjevnoga materijala biti veoma skup, a napokon, što najviše naglašuju, jest to, da je šteta pograditi plateau, koj služi zdravlju, koj je veoma ugodan osobito po ljetu za šetnju i koj pruža prekrasan pogled na Posavinu. Razlog da je prostor premalen pokazao se posve netemeljitim pošto prekrasni plan Schmidtov ne samo da nalazi tamo dovoljna prostora, nego dapače malne dvie trećine sadašnjega plateau-a ostavlja još nesagradjena. Razlog tegotnosti gradnje pokazao se je vještačkim iztraživanjem takodjer neosnovanim, pošto je čitavi plateau na jakih stoljetnih substrukcijah, bivših gradskih bedemih, na kojih je još do nedavno stajala kapucinska crkva. Razlog skupoće ne može nikoga smetati, pošto se od grada Zagreba ne traži, da u ime gradnje štogod prinese, nego samo da dade gradilište, koje ga ništa ne košta. Jedini bi dakle razlog preostao ugodnost onoga mjestanca po ljetnih večerih za nekolicinu šetalaca. Doista je ona ravan uz realku vrlo liepa i ne da se tajiti, da bi šteta bila na onom mjestu kakvu kuću sagraditi, koja bi pristup priečila, a nekolicini privatnih partaja svu ugodnost liepa pogleda zakraćivala. Nu o tom se ovdje ne radi! Palača, kako je osnovana, podigla bi se na terassi, s koje bi se zrak i svjetlo isto tako, pa još ljepše, i u kišovito doba uživati dalo. A osim toga razblaživala bi te uz krasnu prirodnu još i divotna umjetnina ruke čovječje! Al uzmimo da bi nam ovom gradnjom i sbilja nestalo toli omiljatoga ptateau-a, — zar se te maljušne ugodnosti ne bismo mogli odreći na očigled toli veledušnoj požrtvovanosti narodnog nam dobrotvora, koj nas tolikimi darovi obsiplje, odričuć se sam onih ugodnosti, koje mu pruža pogled toli krasnih umjetnina u njegovu dvoru? Zar mi ne bi smjeli baš nikakove žrtve prinieti tomu znamenitomu djelu za naš narod a osobito za grad Zagreb?

Ali se još veći i važniji razlozi pomilaju za gradnju baš

Digitized by Google

na onome mjestu. Po sudu vještaka ono je mjesto za sličnu gradnju najprikladnije, a glasoviti graditelj Schmidt, vidiv to mjesto sav uznesen kliknu, da krasnijeg položaja ne ima u svietu nijedan slični zavod, do jedine francezke slikarske akademije u Rimu, koja je na najljepšem šetalištu ovoga svieta sagradjena — na Monte Pinciu. Ali neka bi bilo i manje sgodno mjesto, da ga ima! Jedino mjesto, gdje bi se, osim tude mogla palača za galeriju graditi, jest Zrinski trg. Nu i tu vojuje isti razlog, koj i proti plateau-u: ne ukidajte nam šetališta! A jedan po gotovo razlog kadar je tisuć drugih prevladati: ne ima toliko novaca, da se na toli ogromnu trgu, kao što je Zrinski, podigne pristojna prema cielom trgu u razmjerju stojeća sgrada. Ne treba da je čovjek proučio estetike i arhitektonike, a da znade, da će se sgrada, koja n. pr. u Zagrebu čini veliku paradu, na bečkom Ringu ili parižkih Baulevardih morati srušiti i dostojnijom zamieniti — a isto tako da će kuća, koja u zagrebačkoj novoj vesi sasma dobro stoji, Jelačićevu trgu biti na sramotu. Sve visi o priedmetih, koji te okružuju. Tako je i sa galerijom. Palača, koju je osnovao Schmidt bila bi na plateau-u uresom promenade i cieloga grada, dočim bi na Zrinskom trgu — pokvarila šetalište. Tu bi valjalo sagraditi mnogo veću, imposantniju, a po tom i skupocjeniju sgradu, — a tomu ne imamo dosta novaca! Nije li bolje imati za godinu dana palaču, ma i odrekav se ugodnosti plateau-a, nego čekati desetak godina, dok smognemo novac za gradnju na Zrinskom trgu? Mi se dakle odlučno priklanjamo k onim, koji zagovaraju gradjenje na plateau-u, pak se ufamo, da će ovo mnienje konačno prevagu dobiti nad protivnim, te da će nam se doskora počet graditi velelicpa palača, kako nam ju je zasnovao i darovao biskup Strossmajer.

Matica hrvatska. Odkako je matica izdala krasnu knjigu Jules Vernovu, znatno se umnožava broj njenih članova danomice. Sa svih krajeva domovine prijavljaju se godišnjaci te šalju svoja 3 for. družtvenomu blagajniku g. Antunu Zoričiću. — Do konca mjeseca izići će i Antologija hrvatskoga pjesničtva, sastavljena A. Šenoom, pa će tad vanjski članovi i jednu i drugu knjigu zajedno dobiti preko družtvenih povjerenika ili poštom. Uztraje li matica na tom putu, tad će ona i opet oživiti u narodu i zauzeti u hrv. književnosti ono mjesto, koje ju ide po intenciji njenih utemeljitelja i po duhu njenih pravila.

Nagodba slovenska na Goričkom. Stari se i mladi Slovenci na Goričkom, kako već lani natuknusmo, složiše i nagodiše. Odieljena im družtva „Gorica“ i „Soča“ prestaju i spajaju se u „Slogu“. „Glas“, tjednik „Gorice“ prestaje, a tjednik „Soča“ biti će glasilom „Sloge“. „Soča“ nema razpravljati o vjerskih i crkvenih pitanjih ni o bogoštovnih zavodih ili svećenstvu — a kamo li u koga dirati, ili koga vriedjati, treba im podpuna bratska sloga, da se brane što od Niemca, što od Talijana! Bog im a duša im! — A ne bi li Srbi i Hrvati jednom osjetili — da i njim treba takova nagodba? Duh vremena pita, a dogadjaji se iza brda valjaju.

Nove knjige. Narodne pjesme hrvatske. G. Plohl-Herdvigov, gimnazijalni professor u Varaždinu poziva na predplatu III. svezka narodnih pjesama, sakupljenih po hrvatskom provincijalu. Ciena će biti 30 novč. Knjiga se naručuje kod izdavatelja. Preporučamo tu sbirku, jer po prijašnjih knjigah znamo, da g. H. umije dobro sabirati i izbirati.

— Prirodopisni atlas. Glasoviti Schubertov atlas životinjstva, bilinstva i rudstva izišao je nakladom revne Albrecht-Fiedlerove knjižare sa hrvatskim tekstom. Životinjstvo izišlo je u tri knjige: sisavci, ptice i gmazi (dvoživci, zmije, kornjaci itd.), a bilinstvo u jednoj knjizi, dočim će rudstvo doskora izaći. Ciena je svakoj knjizi 4 for. dakle svim četirim, koje dosad izidjoše, 16 for. ujedno sa opisujućim tekstom. Izdanje može se u svakom pogledu sa francezkim i njemačkim takmiti, te će jamačno u mnogoj kući iztisnuti razne „Bilderbuch-e“ i „Thiergarten-e“, — ne bude barem izgovora, da ne imamo hrvatskih knjiga za djecu i za mladež.

— Iz uspomene jednoga političkoga patnika od S. Mylarova. Str. 222 u osmini, tisak dioničke tiskare. Ove sgode i nesgode jednoga Bugarina, što ih doživi ponajvećma u turskih tamnicah osobito su uz današnje dogadjaje turskoga zuluma dvostruko zanimive. Mi ovu knjigu svakomu iskreno preporučamo, pisana je dobrom hrvaštinom i vrlo originalnom karakteristikom. Ciena je knjizi 1 fr.

— Djela Mat. Ant. Relkovića. Na sviet izdao Mart. Seneković, gimn. professor. U Vinkovcih. Brzotiskom narodne tiskare N. Plavšića 1875. u 8ni. 3. 4. 5. 6 svezka. U ovih svezkah nalazimo do str. 135. Ezepove i Fedrove basne. Od strane 139—241 indijske pričice bramina Pilpaja, od 242—272 mudre izreke istoga filozofa, a dalje ide didaktično-opisna pjesma „Satir“, koja će se u 6 svezci svršiti. Koliko preporučamo i hvalimo taj podhvat, žalimo ipak, što tekst nije točno prema Relkovićevu rukopisu tiskan, već je i pravopis i ponešto jezik navrnut na današnju. Vriedno bi bilo da se i drugi jezikoslovni spisi tom prilikom tiskaju, kad se je već reklo „Djela M. Relkovića“.

Kako narodi postaju slobodni. Pod tim naslovom (comment les peuples deviennent libres) napisao je André Albrespy veoma poučnu knjigu. Mnogo je pisaca tečajem posljednjih godina razmišljalo o tom, kako je to, da Francezka, umjesto da se poput inih država neke stalne slobode dočepa, svedj lebdi izmed tiranstva i bezvladja. Albrespy kuša na to pitanje odgovoriti, razjašnjujuć obćenita načela auktoriteta i slobode te reakcije i napredka. Tad razlaže, kako je Englezka, Njemačka, Holandija i Amerika stekla razumnu slobodu, a kako je Francezka o tom uzalud nastojala počam od 16. vieka pa do dana današnjega. Napokon dolazi do toga posljedka, da je vjera uvjet prave slobode, jer je ona jedina ključ političnе postojanosti. Filosofi prošloga vieka označivahu sreću ciljem života, dočim jedini temelj prave slobode leži u vršenju svojih dužnosti i u medjusobnom štovanju prava. Pisac se odrješito opire pretenzijam ultramontanista, ali još odlučnije udara na one slobodnjake, koji hoće svaku pozitivnu vjeru da unište, kao tobožnje okrnjivanje slobode sviesti. Vjera jest po njegovu mnienju najveći odah državnoga života, mekanizam, koj valja velikom mudrosti rukovoditi, jer se njim jedinim dade uzdržati ravnovjesje izmed prava pojedinaca i zajedinstva.

Onim velecienjenim predbrojnikom, koji zatražiše, da im pošljemo „Vienčev“ lanjski dar, bakropis Čermakova „ranjenoga Crnogorca“ ne možemo žalibože više zadovoljiti; jer su svikoliki odtisci već razpačani.

Izpravak. U predjašnjem broju izostalo je po nepažnji, da je pjesma „Spomenik“ od Puškina, a po B. Brlekoviću da je samo prevedena.

Zabava: List — List iz kronike križevačke — Andalužkinja — Leila. — **Pouka:** Nevidivi naši neprijatelji u zraku — Bunjevka — Književne obznane. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 29. siečnja 1876.

Br. 5. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Konjicu.

Spjevao Iv. Zahar.

Sto mi žutom vitlaš grivom
Nit u letu znajuć jaza,
Nit u magli trošna mosta,
Nit u plamu lomnih staza?

Zar se hoćeš da mi rugaš,
Preziruć moju smeću:
Gdje toliko imam spona,
Da ih nikad svladat ne ću?

Il me sjećaš, da me breme
Cielog ljudstva, moga doma,
Tako tišti, tek da gmižem
Slabim krokom starca troma?

Što si gizdav, što si biesan
Moju uzdu snoseć zlobom?
Dok pred sudbom ja sam skrušen,
A u strahu i pred tobom?

Zar u propanj svojim letom
Na to smieraš u bjesnoći:
Što sam toli brzo došo,
Da još brže imam proći?

Ništa zato! Ti ćeš ipak
Sliedit moju ruku tromu, —
Gore hrlit, rieke teći,
Kud je staza duhu momu!

List iz kronike križevačke.

Napisao Evgenij Nenadov 1873.

(Dalje.)

Stari se Černec medjutim preseli u bolji sviet.

Ostavi sve svoje sjajno blago, ostavi svoju sirotu sljepicu samu u životu. Moleći očekivala je kakovih viesti od Stanka. Ali badava ništa ne ču od njega. Glava joj klonu sve niže na prsi i ruke postadoše sve slabije, da već nije brojanica držati mogla. Teček je gospodario; budući najstariji sluga poznavaše i po najbolje običaje u kući. Čežnja za sinom i neizvjestnost, kako da mu je, razcviliše ju toliko, da opasno oboli, i umre.

Dodjoše susjede i kume, izvadiše iz ormara težku, svilenu haljinu, svileni rubac, čipke na vrat i glavu, i i obukav Anastaziju položiše ju na visok odar. Metnuli zatim u svetu vodu kitu ružmarina, zapališe mnogo voštenica oko odra. Izmoliv „otče naš, i zdravu mariju, za sirotu ženu“ koja nije mogla sina dočekati, kojoj su tudje ruke oči zaklopile na vječni san, podjoše kući.

Gradsko poglavarstvo dalo je sve škrinje i ormare, u kojih je bilo novaca, zatvoriti, i uze ključe u gradsku kuću.

Teček nadje dvie stare bake, koje su imale mrtvu svu noć čuvati. Ob dan dodje mnogo ljudi, da gledaju bogato odjevenu mrtvu a na večer su one dvie bake ostale same. Družina umorna legnu, samo Teček je ostao budan da dodaje čuvaricam hrane i vina. Starice sjedjahu u komori tik sobe, gdje je ležala mrtva; a čaše pune vina stajahu pred njima na stolu. Teček ne za-

Digitized by Google

taji ni sada svoje naravi. Da uplaši bake prišapnu im svaki čas, da nešto šušti za njima, da će mrtva ustati, te do njih doći, i gledajuć na otvorena vrata govoraše toli dugo, da gospoja glavom kima, ili rukama miče, dok mu sbilja bake ne povjerovaše. Popade ih strah i pobjegoše na hodnik. Sada im se stade Teček rugati:

— Zar ne vidite jadne, da vaš samo plašim. Napokon bake umiri obećav im, da će nešto pričati:

Žnate šada budete čuli pripovešt od žajča i žabe.

Bil je negda jeden žaječ, on še je bil rašerdil. Švi šu ga tirali i preganjali, i kad je tak tužno premišlaval domišlil še je, da ide proč š toga šveta. Kaj še bum švega bojal, i švakomu vragu v štrahu. Išel je išel daleko i došel do vode. Kad je išel kraj vode, škočila je žaba od štraha pred njim š trave vu vodu. A začudi še žaječ, kad je tak, onda ja nikam ne idem. Kad je još negdo na švetu, koga še ja ne bojim, neg gdo še mene boji.

Očevidno ga je strah starica ponukao, da im što nabaje, za te zabave u jedan put začuše brze korake na hodniku. Stanko udje u sobu, i spazi mrtvu si majku na odru. Odrinuv voštenice od odra skinu veo s lica majčina te ju dugo gledaše niem suha oka. Napokon se prignu na odar, te majku u ruku poljubi. Znao je, da je čeznula za njim, da bi bila u životu ostala, da je prije došao, da joj je ljubezno ljubio lice i ruke kao nekada — — oj! nekada. Dugo već nije ljubezne rieči od njega čula; ljuta grižnja osvoji mu dušu. Sam se korio u duši, što nije bio blag prema majci, koja ga je jedina na svietu milovala, korio se kasno ah prekasno. Njoj bi sve mogao kazati, šta mu dušu tišti, što ga bez mira ćera amo tamo. A to jedino srdce, na kojem bi mogao svoju sudbinu oplakivati, koje bi ga sažaljivalo, to je takodjer njegovom krivnjom prestalo kucati.

Sada više nikog na svietu ne ima. Nitko drugi ne smie viditi, šta mu dušu truje, oholo će i ponosito dizati glavu, da nitko ne vidi jastrieba, koji mu srdce kljuje.

Za dva dana sakupe se svi Križevčani, da izkažu bogatoj udovici posljednju ljubav. Teček razdieli silni broj voštenica medju sviet, glasba je svirala putem do groblja, i zvuk miloga zvona, koj je bio Anastaziji toli mio i ugodan, pratio ju na posljednjem putu.

Gradsko poglavarstvo uruči Stanku jedinomu baštiniku — ključe. Obilno izplati družinu, i odpravi sve izim Tečeka. — Podje jedanput, da pohodi Mirku, nu ona ga ne pusti preda se. Zatim zamoli, da ga premjeste k liniji. Vinograd i njive dade u zakup, a Tečeka ostavi, da mu na kuću pazi. Za neko vrieme dodje mu dekret, da je u Italiju premješten, kamo i podje, da žive bogataški u obilju i razkoši.

Uspomene.

Brojila se godina 1860. Bilo je u mjesecu listopadu. Kod kapelice majke božje koruške bilo je sve posve tako, kao prije dvadeset godina. Jesensko sunce sjalo i kriesilo se o mjedenom križu na starom zvoniku. Lišće jablana na polak požućelo — ljeskalo se jošte o tom suncu, premda mu je već prietila propast od prvog jesenskog vjetra. Na crkvi su tri ulaza, a na glavnom su dvoja vrata. Nutarnja drvena otvorena su, a vanjska od željezne rešetke stoje zatvorena tako, da topao čist zrak u crkvu dopire i da prolazeći pobožnici kroz rešetku svu crkvu viditi mogu, a ipak je zatvorena, te uniči nitko ne može.

Pred željeznom rešetkom stajaše jednog dana čovjek pod vojničkom kabanicom gledajuć u crkvu. Svatko bi sudio, da je izsluženi častnik. Držanje mu je ukočeno, kosa na polak sieda, a lice od sunca izgorjelo i nabrano. Kad i kad se oglednu na lipu i tamnu jelu za njim, pa poslije opet u crkvu. Prenesao se mišlju u prošlost i snivao o njoj. Kako je godine 1840. ovdje bio. Stajaše tada u kapelici, sunčani traci padahu kroz zeleno granje, koje se ticalo visokih prozora, u crkvu, padahu pred njezino klecalo, na crnu joj kosu, da se je ljeskala čarnim svjetlom. On je stajao tada pokraj nje, noseć raj u srdcu, i pjevajuć blažen sa narodom uz orgulje. Bijaše tada mlad — mislio je jošte, da će ga ona ljubiti, kad se osvjedoči, kako ju on ljubi. Jošte ne bje došao onaj drugi, da mu ju otme. O! taj drugi! izčupao bi mu i sada srdce iz njedara, da jošte živi — i radovao bi se njezinoj tuzi, i njezinim suzam. Živo se je prenio u prošlost, te je posljednje rieči na glas izustio.

— Radujte se njezinoj tuzi i njezinim suzam — reče slabi ženski glas za njim. Nježna blieda gospodja u crnoj odjeći stane kraj crkve.

— Vidite, stari neprijatelju — i ja dodjoh ovamo, da vidim sveto mjesto, gdje sam djetetom i djevojkom skromna i blažena molila se bogu. Ovdje nadjoh — kako znate, moga miloga druga, ovdje ga ugledah prvi put. Sada živim djetetu svomu, i uspomeni.

— Da, ovdje si rinula mene u pako — reče Stanko — bio sam dobar, dok tebe ne izgubih; onda — kao da me je bog ostavio, padoh u pakao nenavisti i zlobe.

— Mržnje, zlobe, dà, reče Mirka omjeriv ga strogim pogledom; dosta puti sijaste otrov u dušu moga dragoga — ali vam namjera ne podje za rukom. I videć, da ne bi sada mirnom dušom mogla moliti, okrene se i podje kući. I opet doživi veliku žalost, — umre joj mladje diete.

— Ne podje za rukom, ha! ha! nasmija se on gorko za njom. Nešto mi je ipak pošlo za rukom, — česa ti ne znaš — zamrmlja u sebi, sjednuv na sjedalo pod lipom.

— Još je krasna, govorio je sam sobom, dosta si vidio ljepotica, zašto nje zaboraviti ne možeš — ako si druge zaboravio. O! koli je krasan sviet; kako ti srdce želi poletit svietom s njom glednut mu rajske krasote

Digitized by Google

divnih krajeva — zirnut njoj u oko, u srdce, a našao bi tudju sliku, ne svoju. Za tebe ne ima zemlja divnih krajeva, za tebe ne ima nebo raja. Za tebe u njezinu srdcu nije mjesta, u njezinih mislih pomišljaja, bio si prognanik — i ostati ćeš. Snivao si i ti o sreći — o boljku — dala je i tebi sudbina, da odahneš na grudih majke naravi u tudjoj krasnoj zemlji — za malo. Ćeralo te opet — za tebe ne ima spasa — samo pakao ima svojih muka za te — proklet si! Majčina rieč ti zaželjela vječnih muka, pošo i došo si do — njih. Da! majčina usta ne imahu blagoslova za te — kako da ti svaki sa čela ne čita kainsku krivnju — kako da se ne sgrozi svatko s tebe i da te prezirce ne bježi. Tek će na trup tvoj bliedi mjesec milostivo poglednut, i rosa ti orosit žedna usta i žednu dušu. — Al on je bio divan — zašto njemu krasne oči — kosa bujna — i zanosito plemenito lice? a tebi — mrko lice, upalo oko — i slaba kosa! zašto on liep, ja ružan? Zašto mi srdce kad sam ružan toliko, da ne bi smio željeti ljepote? zašto mi duša, kad mi je zalud, da i pomislim na nju? Stanko je dugo tako snivajuć sjedio.

Nadodje večer, zapade mrak na zemlju, i pade jesenska magla. Išli seljaci iz vinograda noseć na glavi košare i nekoji u ruci svjetiljke. Ljudem idućim pred svjetiljkom ne pade sjena na zemlju — nego valjda od magle produljila se nad osobom u vis, — tako, da bijahu veliki poput gorostasa, crkva i drvored i ti gorostasni ljudi, to sve lahkom maglom ovito, bijaše veoma fantastično. Stanko usta sa sjedala, i pogleda te gorostase, tu maglu, ne sjeća se, da je ikada vidio šta takova. I ovdje tama — gdje je prije svjetlo bilo, — kao u — njegovoj duši. Njegova krivnja baca svoju sjenu oko njega, da mu se sve većom čini. Podje polagano u grad. Misleć putem na krasnu udovicu, obuze mu dušu žalost. Promišljavao je, kako bi mogao svoju krivnju prema Mirki popraviti barem ponešto, te napokon odluči, da će od sada štititi udovicu i diete njezino i bez njezina znanja. Mislio je blaže, i s toga mu bude duša mirnija i vedrija.

Reštauracija.

Sam grad Križevac promienio se medjutim na veliko. Sagradjen je na briežku za starom crkvom gospodarsko-šumarski zavod. Oko velikoga dvorišta stoje gospodarske sgrade, i vrtlarska kuća. S desne strane zavoda buji velik botanički vrt.

Gradske kule porušene su. U njih je bilo toli tamno, da su plašljivi seoski konji s te tame mnogo puta pobjegli i kola polupali. A od kada si je županijski liečnik vozeć se bolestniku, probio glavu na zidu sjeverne kule, pukao je sud tim starinam, da se imaju porušiti. Porušiše ih, a i nasipe oko grada razkopaše. Mnoga prijazna kućica posta na njihovu mjestu. Sav grad postade zračniji i ljepši.

Prije je bilo malo inteligencije u Križevcu, županija razdieljena, a kada se ljeti na radni dan gradjani gospodarstvom zabavljahu, bilo je sve prazno i pusto, nigdje ni žive duše. Sada prolaze činovnici, profesori, slušatelji i ratari gospodarskoga učilišta gradom, kao da se je probudio iz mrtvila.

Poslije 20. listopada 1860. dobiju Križevčani opet svoju županiju i županijski sud. Sad im svanu nova nada, da će biti većeg prometa, više koristi za grad.

I seljaci, koji nedjelom dolaze u Križevac, drugačije su nego prije dvanaest godina. Ravno idu putem, otvoreno gledaju u sviet. Ne tišti ih više kmetstvo, niti ono instinktivno osjećanje, da niesu ništa. Tko je marljiv i trieźan, može si ipak nešto privrediti. To i njihova odjeća pokazuje. Svi imaju nove surine, škriljake nove, dobre čizme, i liepo bielo ruho. Prijazno pozdravljaju gospodu i činovnike, i ne tare ih više robski strah, te samo u crkvi kleče, a mnogi mole iz molitvenika, jer su već po mnogih obćinah učione sagradjene.

Moglo se je opaziti, da je hrvatski narod dobar i talentiran, da mu treba — kao svemu drugomu samo sreće, — da napreduje. Godine 1861. 28. siečnja bijaše u Križevcu veoma živahno. Vlastela, stanujući u okolini po imanjih svojih, vozahu se po Križevcu amo tamo. Spremahu velikomu županu svečan uvod.

Gdje je nekad stajala južna gradska kula, uzpinjao se velik slavoluk urešen smrekovim zelenilom, narodnimi zastavami. Na vršku slavoluka bani se velik hrvatski grb, a okolo njega vijore zrakom male i veće zastavice.

Sjajno obućena gospoda pod kalpaci, u bogatih surkah, o boku bogato urešene sablje, sjeli u kočije, i vozili se u susret velikomu županu. Seljaci podjoše na liepih konjih čisto obučeni za gospodom.

Svi Križevčani čekahu oko slavoluka, i na velikom trgu blizu njega.

Napokon zasvira glasba, grunuše mužari i gromoviti živio dojavi, da je eto došao očekivani veliki župan. Svi slušahu njegov govor pred slavolukom. Svi se radovahu, sve bijaše puno nade, i oni koji niesu znali, čemu da se vesele, i što da očekivaju, ćutili su, da je nekakova sreća i neki napredak s tom slavom spojen, akoprem im je sve to bilo nejasno, šta i kako.

Gradjani i gradjanke divile se toj sjajnoj obučenoj gospodi i ovaj il onaj mislio je možebit, da će od sada takove surke sa srebrenimi puceti i grimizni kalpaci s neba padati na njegovu glavu. Na večer bijaše grad razsvietljen.

Bilo je sliedećih dana vrlo živo u Križevcu. Viećali su u skupštini ob ovom i onom; ljudi tražeći službu, klanjahu se prijateljem velikoga župana i velikomu županu ne bi li ih zapalo koje mjesto. Svi činovnici redom iz križevačke županije, i prošlih deset godina uviek premještani sada u Slavoniju, sada u riečku županiju, sakupili se onih dana u Križevcu, da pokušaju, ne bi li mo-

Digitized by Google

gli opet u rodnom kraju domovini služiti. Po ulicah bijaše silne vreve, tu se je seoski župnik rukovao sa saučenikom premještenim prije šest godina u Osiek, ovdje pita nekoja stara tetka svoga iz Primorja pridošlog nećaka za zdravlje, ondje se ljube stari prijatelji; jedan dodje iz Požege, drugi iz Čakovca. Gostbe se priredjivale, zdravice nazdravljale i govorili govori bez konca i kraja. Obaviše napokon reštauraciju. Izabrali činovnike za sve kotare u županiji, i dovršili sve sjajnim plesom n narodnoj čitaonici.

Na taj se ples spremahu sve gospodje i kćeri novo izabranih činovnika. Imale su i one u narodnom odielu doći, kao i gospoda, u narodnih prslucih, gospoje u poculicah, a djevojke pod partom.

U kući pokojnoga Bocaka spremahu se takodjer na ples. Klara i Grgić nagovarahu Mirku, dok se je sbilja odlučila, da podje s njima i sa svojom Ankom na ples. Grgić bijaše uviek veseo kao nekada, bodrio i tješio je Mirku, šalio se sa svojom Klarom, i začinjao sve, što je govorio, svojim dobroćudnim humorom. Tako reče svojoj Klari, kada su žene bile za ples obučene, gledeć ju od pete do glave, i ustaviv pogled na novoj poculici:

— Ama Klarice! s tim si kolobarom na glavi posve slična kinezkomu Mandarinu — komu ćeš na plesu suditi? Valjda onim, koji niesu toli dobri kao ti?

— Šuti, ti stari zanovietalac — odvrati mu ona smijuć se — ta ja u zrcalu sama vidim to — da mi puculica dobro pristaje, a ne vidim nikakva Mandarina.

On dovrši pravdu — poljubiv ju iz zasjede u vrat.

Kad dodjoše u plesnu dvoranu, bila je već dubkom puna. Veliki župan i vlastela iz Križevačke županije odlikovahu se bogatom odjećom; baršun sa zlatom, baršun sa srebrom sjâ se u razsvietljenoj dvorani da si imao što gledati. Dvorana sievala je od sjaja i nakita, u svakom uglu stajaše visoko bujno cvieće poredano, po zidinah visijahu velika ogledala, iz kojih se biele odjeće, i srebrenim šikom izšikani svileni prslučići gospoja sjaju. Grgić nadje staroga znanca na plesu — Stanka Črnca.

Upita ga, kuda je putovao šta je liepa vidio.

Črnec odgovaraše uljudno, ali ga je prisutnost neke osobe u razgovoru priečila, tako, da se je u nju zagledao. Pred krasnom paomom stajala je Mirka, gledajuć zamišljena u zelenilo te je priličila tako posve liepu mramornu kipu u kakvu perivoju. Djevojke kada dodju prvi put na ples, boje se hoće li dobit plesača. Tako se bojaše Anka, kako glasba zasvira, sjede uz Klaru i Mirku, misleć da će gledati kako drugi plešu. Ali došlo dosta plesača te Anka zaigra prva. Bijaše toli krasna i nježna, da su ju nazvali hrvatskom vilom. Imala je tanahnu bielu odjeću, od modre svile prslučić, u bujnoj zlatnoj kosi sjala se je parta od srebrnoga cvieća, a rumena lica i blagi sjaj očiju krasijahu ju jošte više.

(Dalje sliedi.)

La chanson (popievka)

Hugo-nova; pretočio T. Maretić.

Otvori dveri, zora rudi!
A ti u sanku još si svom.
Rumena već se ruža budi,
Probud' se i ti, diko, s njom!
Ej draga, ne sni,
Ded čuj me, čuj,
Gdje pjevam pjesni,
I plačem tuj!

Na svete dveri sve ti kuca;
Već zora veli: ja sam dan;
Ja piev sam — ptica, čuj pjevuca,
A srdce moje: tvoj sam stan!
Ej draga, ne sni,
Ded čuj me, čuj,
Gdje pjevam pjesni,
I plačem tuj!

Poštivat ću te, ljubit vazda,
Oj angjeoče, ženo, oj!
Da ljubim tebe, bog me sazda,
Da gledim viek te, gled je moj!
Ej draga, ne sni,
Ded čuj me, čuj,
Gdje pjevam pjesni,
I plačem tuj!

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio —čić.

(Dalje.)

V.

Minulo dva mjeseca dana... Defterdar ljubi ženu, kako no već gospodski silnici ljubiti znadu; kolikogod se putâ prigne, toliko put joj cjeliva bio vrat, ali zato, kad se uzruja, gazi ga nemilice, pa ma bio taj vrat ukrasom kraljice svih svjetskih ljepotica. Dragote mlade gospodje ni malo ne umekšale tigra, dočim se ona na dotiku surovoj okrutničkoj sili Mohamed-Beyovoj okanila svakoga prkosa dapače pokorila se u toliko, da je ondje izilazila robinjom, gdje bi imala gospodovati. Premda Nazly i sada još mrzi svoga supruga, kako li ga je istom mrzila, dok joj bijaše zaručnikom.

Češće se dogodi, te se je mlada gospodja sgražala i snebivala, kad ju u haremu pohodi njezin muž kisela lica, namrštena pogleda, kao zla godina, a uz njega vječni mu pratilac, tigar Scheitan. Na takvoj ju sgodi

Digitized by Google

muka hvata, srdce ju zazebe; ona se boji i uzpreže ljubiti toga nesmiljenika! Ipak su okovi, kojimi je nepovjerljivi defterdar okovao mladu suprugu, nečastni, vele tegotni! Ali što ćeš! Uza sve to ne umie Mohamed-Bey zaviriti u nutarnjost krasne žene, jer inako bi morao biti umiljatijim, pouzdanijim i ljubeznijim, samo da se što većma dovine njene ljubavi, te netom proklijale biljke — premda se obćenito veli: u srdcu okrutnika riedko nadješ nježnu biljku, znak, da se u njega pouzdati smieš.

Jednom odjedri defterdar Nilom do Minieha, da upokori gusare, koji su u veliko plienili pašine ladje, dovažajuće nubijski pamuk. Tiem spade obruč stezajući mlade grudi Nazlyne, ona odahnu slobodnijim dahom. Uz okove se rieši i prokletstva; al uz novo procvalu ljubav uzbuja još bujnije, stara, ne ugasla mržnja. Ima li već suprotan liek od omražena ljubovnika, to doista takovim može biti li druga ljubav, koja je prava, istinska, netom oživljela, to će reći, onakva, za kojom vruće, svesrdice ginemo. — Mlada gospodja izpituje tajne srdca, zavezla se u duboke sanke...

Charles se Monferrand uklanja ljudstvu. Odkad vidje po-više puti Leilu, od onoga doba nigdje mu obstanka, nigdje mira, nigdje pokoja! Niti jede, niti pije, a još manje spava. Udaljen od svega svieta, životuje poput Negerlama, koga su po nekih priedjelih na bielom Nilu štovali bogom. Mendrici je poznavao „Leilu"; poznavajuć ju dobro, reče jednom Monferrandu: — prijatelju! poljubac je Leilin smrtni otrov... htio mu i više kazati, ali tuj zamuknu na uviek.

Često sjedio doktor u svojoj mračnoj sobici, pred njim otvorena knjižurina Ibu-Sina, a u njoj kazaljkom zlatno-žuta uvojka. Ali od onda, kad no je Mendrici zaglavio sa onoga biserova zrna, eno kazaljke uviek na istom mjestu, Monferrand ju ne makao s mjesta baš ni za dlaku... osjećao, kan da ga prati sudbina, koja se ne da odkloniti, ma da ga je nesjegurnimi vezala vezi.

Kad iznebuške doprie mu do uha otegnut, mukao glas. Bio to čistilac lulâ, koji ulicom glavinjaše prekoramiv rukoviet čistilica, a pod pazuhom noseć torbak od kozje kože. Siromašak jedva dočekao, kad ga Monferrand migom k sebi zovnu. Nekoliko časaka sjedio pod crnom mirtom, koja je debelim hladom zasjenjivala dvorište Monferrandovo, te, nogu unakrstce, revno se trsio, da povjeren si posao što bolje obavi, a tim i mušteriju, koliko moguće udovolji.

Za malo sretno dogotovi, te nadaren dobrim bagšišom odjuri veselim krokom. —

U opasno doba prohćede se Monferrandu malo uzdimiti, al se ne malo začudi spazivši na dugu čibuku krasnu novu novcatu lulu, koje dosad nikad još medju svojimi lulami ne vidje.

Snebivajuć se od čuda, skide ju... al pod poklopcem zabielje se okrajak papira.

Taj par srdce mu uze silnije udarati... Odmota zavitak te pročita:

„Danas ob „Uli", ali oprezno!" — Ula je pônoćna molitva. — Monferrand uzdrhta cielim tielom, oči mu zastro taman oblak, te za malo, da se ne obori...

Šest se punih sati protezao mladi liečnik grozničavo, a po glavi mu se vrzle strašne ukaze, kad iznenadce zamnie sa Majalske moštre glas, i pričini mu se glasom, o kojih vele, da o pônoćno doba zamnievaju a od svega razumio samo ovo: „Oj nebesniče, moli a ne spavaj, to će ti biti većma koristno!"

Do mala zakucalo potiške na sobnih vratih... drhćućom rukom otvori Monferrand...

Na pragu se pokaza krasan suakinski crnac, na glavi mu plavkast turbań, a oko pojasa šaren fayomski šal, a kroz sumrak se moglo zamietiti ljeskutanje očinje bjeločice uz dvije velike zenice. Monferrand kimnu glavom, Arapčić pristupi. Muče snimi sa glave turban, te pokaza prstom na obrijanu, cakleću se lubanju, na kojoj sprieda uzčita Monferrand kredom obilježenu rieč: „Leila"...

Sav izvan sebe u čudu pociknu zagušenim glašom...

Crnac iza toga izbrisa nadpis rukom, te omotav si glavu turbanom, osebnim znakom pozva mladoga hekima, neka ga sliedi.

Medjutim ovaj, malo se ojunačiv, uzpita nešto Arapčića, koji mjesto odgovora, otvori usta, te prstom pokaza na jezik... jezik mu bio kus, a crnac niem.. pa ipak uza sve to bio on putujućim grobom svim opasnim velikim tajnam.

Taj mah protrnu mladi hekim čitavim tielom — a mozgom mu strelimke munu pomisao na Mendrica i na crno biserovo zrno. Kakva li je to strahovita žena, darivalica otrovna prstenja, kojoj su slugami sami niemci?!

Uzalud! Uza sve to povlačila Monferranda tajna moć ljubavi, kojoj se on ne mogao oprieti, za tom čudnovatom, otajstvenom ženom.

Suakin mignu opet, Monferrand poposta malo, no iza toga podje odlučno za vodiocem, ne mareć za to, što je ovaj toli neobičnim bio.

* * *

Već je pucala zora, kad se je Monferrand kući vraćao. Ljuljao se nalik opojeniku.

U isti mah, kad on grozničavo posegnu za batom na vratih, otvori se kriomce na kući preko puta prozor, te se tihano uzvi zavjesa... tik nogu mladoga hekima pade nekakva stvar... Vješto se sagnuv, napipa malenu kožnatu torbicu, podiže ju i osebujnim načinom turi u žep. Izza toga unidje i dotetura sretno do svoje sobe. Već je i unutar stupio, ali se ne sjeća torbice! A ta kako bi i bilo drugačije? Nalik noćnomu tumaraocu, ne zna se iznaći, jer mu je duša pri krasnoj, dra-

Digitized by Google

žestnoj ženi. Da je Monferrand otvorio kožnatu kesicu, našao bi u njoj crn kremenjak, u papir zamotan, na kom je bilo napisano:

— Uztuk zlobnicam, koji huču i na zauzlane uzlove.

Da li je Monferrand shvatio smisao toga moćna zapisa? Jedva jedvice. Putnik iz Mekke odgonetnuo bi doduše, da je u onoga kamečka osobita obranljiva moć, poliežuća iz svete doline Mine, dočim bi ga učenjak podučio, po naročitom izriku četvrtoga stiha sto i trinaeste Suze, da su zlobnice žene čarobnice, koje potajnom moći hučn i na zauzlane uzlove.

Prolazili dani, tjedni... Monferrandu činilo se, kan da ih posvema lagacko nestaje, niemi bo Suakin još od onda ni jednom ne dodje...

Neko veče, kad no muezini zaujaše, pozivljuć na molitvu, sjedio Monferrand na svom zatavanku sam samcat. — Večernje se rumenilo nadvilo nad starinskim gradom, s bliza se i s daleka čulo odjekivanje munara, a po zatavancih natiskivale se amo tamo tašte prikaze. Mladomu se snatriocu slegla oko srdca neopisiva tuga. Sve, što je gledao, ukazivalo mu se danas čudnim, otajstvenim.

Odsjev večernji rumeni se po majatnih gradjevinah saracenske priestolnice, samotna munara na crvenoj mošeji sa sićušnim lučastim trulom od zlata, grdne pustare, gdje no su bili nekoč vrtovi Kopta, kao i sbijeni nasadi paoma, sve se to danas ukazivalo mladomu hekimu novim, dražestnim te toli prijaznim, da je i nehotice pomislio, nije li to zadnji put, što smie gledati sve te krasote, te kanda im mora još tada izustiti posljednji, na uviek: sbogom?...

Najednoč zadrkta iznebuha... pred sobom opazi kipinu, štono mu rukom mahnu, neka za njom ide...

Do mala upozna Leilina Suakina, a još do mala, te se svi njegovi sni razplinuše u tami zaboravâ, dočim se iz tame ljeskala samo jedna slika sjajem obasjana, prekrasna ženska...

Svejednako ga nešto gonilo, da sliedi tragom glasnika ljubavi, a on se ne mogao oteti toj sili.

No danas udarili naši putnici posvema drugim putem, naime: s onkraj prokopu prema židovskoj priestolnici. Iduć tud dodjoše u tiesnu ulicu, gdje se časak ustaviše, dok je niemac mladomu hekimu obavio oči povezilom, a zatim pošli dalje...

Hodili tako jedva četvrt ure, a u to dospjeli do male kućarice uz „zelene kupke“, te ih tuj do malo nestalo. Nekoliko trenutaka lutali tamom, dok crnac iznebuha stade, te nogom o tlo udari. Taj mah pomače se kamena ploča u svojih žljebovih, a iz nutarnjosti svjetlucnu... Suakin prihvati doktora za ruku, te obojica sidjoše uzkimi skalinami i dodjoše u zakutak, u kom je tinjala malena svjetiljka, izza toga popodjoše još jedno sto koračaja tim podzemnim hodnikom, te napokon pridjoše do zabravljenih vratašca; tuj izvuče crnac iz žepa malen ključić, lokot zaškrinu, a iz nutra ih pozdravi opet bliedo svjetlo omalene svjetiljke... i opet eto drugih stuba, al te vodile uzbrdce...

Arapčić pokuca potiške na ploči iznad sebe, ploča se do mala odmače... Monferrand uzidje otvorom u visinu, dotle pako crnac izčeznu, snimiv mu prije s očiju zavoj. Iza toga se ploča opet namače*...

Ostavimo časomice Monferranda njegovim pustolovinam.

Sučelice Monferrandovoj kući obitavao stražar velikih vrata, kojima se dokančala uzka ulica, a počimala nova. Bovab taj bijaše iznimice Arap iz kraja Hedžaz, jer su svi drugi bili Varvarijci a osim što je bio stražarom kod vrata, trgovao uza to amajlijom, a zvali ga takodjer hadžijom (hodočastnikom) i viernim drugarom pri strastnom piću „hašiša“. Stražarom buduć vršio je stari Abu-Nur ili „otac svjetla“ sdušno svoju dužnost; ob achiji zatvarao on svoja vrata beziznimice svaki dan; hadžijom buduć nije se ni osvrtao na crne svoje drugove Varvarijce, a fanatično mrzio je sve giaure svih vjeroizpoviesti; trgovcem buduć tvorio je sam najčudnije zapise; hašijcem buduć osobito mu se milio piev ptica. — Uzza sve to bio Abu-Nur i otcem prekrasne, dražestne djevojke bivše tada u najljepšem cvietu godina, a zvala se „Tamara“, to će reći „paoma“. Starac ljubio kćer onim žarom, kojim je suprotce mrzio sljedbenike Mojsijine i Krstove.

Od svih giaura iznimao stari fanatik samo Charles-a Monferranda, buduć mu ovaj spasio nekoč jedinicu iz šapa staroga grešnika, grabežljive smrti. —

Od toga se doba smatrao hadžija vjekovitim dužnikom Monferrandovim, to dapače u toliko, da je Abu-Nur mučao, kad bi Monferrand i to još pred njegovim licem, stupio u svetu mošeju Azhar, pa ma se i dogodilo — što je već nešto strašna bilo — da je prije koraknuo lievom nego li desnom nogom. —

Vrata kućarice, u kojoj je stanovao Abu-Nur, bila zelena, a na njoj napisano: „Onaj, koji vjekomce bdije“. Ajde, da malo zavirimo unutar. —

Vrata na ulicu već su zatvorena, dočim se u sobici razi zemlje pružio stari Bovab rogožnjarom, ne bi li koj zakašnjeli noćni skitalica u pomoć zvao, a medjutim odpirivao on guste dimove iz svoje hašiške lule, u kojoj se je cmarila smjesa sirijske cime i indijske sjemenjače. Sobu razsvjetljuje slabo svjetlo omalene svjetiljke. Na ovisokom je štioniku koran, iz koga starac časomice sve stih po stih izučava, da može laglje tvo-

* Da je taj potajni hodnik obstojao kao što i prostorije, do kojih je hodnik vodio, te o kojih će poslije spomena biti, jamči dovoljno poviest. Prostorije te bile svojinom nekoga Žida, imenice Mehalle, koji ih je kašnje iznajmio. Godine 1826. dade ih razoriti, te i iste ruševine zasuti Mohamed-Ali, jer ga je to mjesto bônim čuvstvom spominjalo prošlosti. *Pisac.*

Digitized by Google

riti zapise. Kraj toga ima još i malena spremica od sandalovine, a u njoj su svi Bovabovi zapisi. Osim toga nalazi se tuj crnih kremečaka iz doline Mine, zimzelena, koji nadkriva santomske grobove, kamenja, koje je na Kaabi sam hadžija natrljao, rivalja (gema) glasovitih drviša, torbica od gazelje kože, a i inih osebujnosti mnogo. Iz korana izvadjena, i na zelenoj pločici zlatnimi pismeni izpisana izreka u okviru, pod čistim staklom, javlja ti, kolika pobožnost vlada u kući Abu-Nurovoj.

Vrh glave Bovabove visi drvena krljetka, u kojoj samotuje oslieplјen slavuljak... Treba znati, da nijedan hašišar ne može živsti bez te male, hrdjaste, bajne ptičice.

Osobito je čudan, malne fantastičan lik Abu-Nurov. Odjeven je šarlahom, na glavi mu poput zlata žuta kufija, koja zasjenjuje blage al pomućene oči i potamnjelo lice, koje kano da je izklesano od bljedkastoga jantara... U taj mah spusti prozirna, mršava ruka cjevkasto perce, a starac potegnu baš dobrano iz svoje hašiške lule...

Soba se napuni modrastom, mirisavom parom...

Opet odpuhnu starac debeo dim, a u velikom, mislećem oku svjetlucnu, kan da je odsjev sa drugoga svieta...

Iznebuha čuo se uvod pjesmi, koju spremao mali tamničar u kavezu, do mala pako čulo se divno bilisanje, da se je sva soba orila.

Starac odiže glavu te se sladko nasmjehnu... Osluškivao tužaljku bülbülovu, naliku onoj, kojom je žalio smrt Mendrićevu... Pjesan ga ta nemalo uznese; razdragan blaženom slašću razvalio i onako velike oči, kan da gledje divno smaragdno brdo Kâf, gdje no pri nogu okamenjenih staraca niču vječiti lokvanji...

Sve malo po malo nestajalo toga divnoga, božanskoga čara, a oči se starčeve stiskale, dok na jednoč ruke ne spusti, a glavom unatražke ne klonu...

Ipak časkom još slušao je kroz san biserne melodije, koje je slavulj izvodio, još uviek zanesen tim pievom...

(Konac sliedi.)

POUKA.

Ljutica.

(Sa slikom.)

Neka tajna jeza prodje nam tielom, kada zapazimo ma i najnedužniju zmiju. Njeno hladno, gladko tielo malo će se komu sviknuti. Svatko ju prezire, svatko joj se kloni, kao kakvoj prokletnici. No od vajkada je čovjek ono, čega se je najviše bojao i sgražao, više od straha nego od štovanja obožavao, pa tako je bilo i sa zmijom. Jedni motrili su u zmiji idol mudrosti, drugi idol pakosti i prietvornosti. I naše narodne pripoviedke spominju zmiju sa zlatnom krunom na glavi, gdje se pretvara u ljepotu djevojku ili u krasna mladoženju.

Ali najdostojnije mjesto zauzimala je zmija u liječničtvu staroga vieka. Asklepias, bog liečničtva, kako ga često naslikana vidjate na naših ljekarnah, drži u ruci štap, oko koga se omata zmija, kao znak ljekovite moći. Bilo je vrieme u liečničtvu, kada su skoro sve bolesti zmijami liečili. Jednomu bi od zmije kuhali juhu, drugomu bi davali zmijina mozga, trećemu pluća, srdce — i to u svih mogućih smjesah i oblicih. Pa je to bilo od velike koristi, ako i ne po bolestnike, a ono po zdrave ljude; jer se je tim pohvatalo i poubijalo tisuće i tisuće škodljivih i opasnih zmija. Nijedna skoro životinja ne zaslužuje toliko koliko zmija da ju progonimo. Pametnije je i nedužne poubijati, nego da i jedan čovjek od njezina ujeda strada.

Medju zmijami poznamo do danas preko 150 otrovnih vrsti, a od tih živi u naših krajevih samo jedan rod i to rod ljuticâ. Najviše razprostranjena u Evropi jest obična ljutica (Kreuzotter, pelias berus), koju nam današnja slika predočuje. Samo u najsjevernijih i najjužnijih krajevih Evrope nije je naći, inače se je svuda po Evropi i po jednom dielu Azije udomila. Pećinaste brdine, zarasle gustim šikarjem, medju kojim ima prisojnih čistina, najmiliji su joj za boravak. U takve se krajeve riedko kad čovjek a i životinja zavlači, s toga i često tuda vrve ljutice.

Za stan traži si ljutica uviek samo već gotove rupe. Maleno mjestance pod korienjem ili kamenjem, zapušten stan miša ili krta, samo ako se gdjegod u blizini sunčati može, pa je zadovoljna.

Ljuticu je od ostalih neotrovnih zmija lahko razpoznati, prem ne ima zmije, koja bi se bojom toliko mienjala kao ljutica. Jedva ćeš naći dvie ljutice, koje bi se u boji posvema slagale. Mužaci su osobito svjetlije, a ženke zagasitije kože. Pojavljuju se tu biele, srebrne, crveno-smedje, sive, zelenkaste i žućkaste u svih mogućih promjenah. No najbolji znak, po kojem ćeš ljuticu od drugih zmija razlikovati, jest osobita šara, koja se uzduž čitava hrbta proteže. Nadovezuju se četverokuti jedan do drugoga, te se svojom tamnijom bojom lahko ističu od ostaloga tiela. Glava je u ljutice srdcu nalik, te prelazi u tanak vrat, koji se onda širi u krupnije tielo. Mužaci riedko postanu dulji od dvie stope, dočim su ženke obično ponešto dulje.

Što je ljuticu iznielo na toli zao glas, to su njeni otrovni zubi. U gornjoj čeljusti sa svake strane probija po jedan veoma tanak, ponešto zavinut zub. Kroz svaki zub prolazi tanana cjevčica, te završuje malenim otvo-

Digitized by Google

rom pred sam šiljak zuba. Sa svake strane gornje čeljusti proteže se pod kožom sve do vrata po jedna žliezda. U njoj luči zmija svoj kobni otrov, te ga izlije, kad ujede, kroz zub u ranu. Dulje se vremena to nije pravo znalo, bajalo se o tom puno nesmisla, dok nije koncem prošloga vieka Fontana došao mnogim iztraživanjem do toga, odakle otrov potiče i kako djeluje. On je do tri tisuće ljutica nahvatao, a za pokus dao preko četiri tisuće životinja otrovati. Osim Fontane iztraživali su zmijin otrov još i Mitchel i Mangili, a njihove pronalazke navesti ću u kratko.

Zmijin otrov je sluzava, pljuvački slična tekućina. U ljutice je žućkaste boje. Od vode je teži, jer odmah na dno pada. Kada se posuši, ostane svjetle žute boje, pa zadrži svoju otrovnu moć na dugo vremena. Otrov, koga su našli u zubih zmije pred više godina ubijene, otrovao je isto tako brzo životinju, kao da ga je živa zmija ujela. Žliezda, u kojoj se otrov gotovi, radi na veoma male obroke, u njoj ćeš i kod najvećih otrovnih zmija jedva naći četiri do šest kapi otrova, ali je otrov zato obično toli jak, da neznatni dio jedne kapljice može i veću životinju ubiti. Otrov je tim žešći, čim je veća zmija, te čim je toplije vrieme. Isto tako je otrov tim ljući, čim dulje zmija nije ugrizla. Poslije ujeda napuni se žliezda opet brzo otrovom. Ako se zmijin otrov progutne, to on doduše ne ubija, ali prouzročiva jake boli i djeluje pogubno na mozag. Samo ako otrov dodje u dodir sa krvlju, onda djeluje pogibeljno. Životinje, u kojih krv brže kola, poginuti će od zmijina otrova ponajprije. Kod životinja hladne krvi, kao što su gušteri, žabe i ribe, zateže se smrt mnogo dulje, a kad kad i ne poginu. Na životinje biele krvi kao da otrov ni ne djeluje. Ako ljutica ljuticu ugrize, to na nju otrov ni nedjeluje. No najčudnovatije je, kako nekim životinjam, kao primjerice ježu, zmijin otrov ništa ne čini.

Otrov počme time djelovati, da se krv stane sgrušavati, razstavljati. Tim zapne kolanje krvi, a životinja mora s toga poginuti. Fontana tvrdi, da čovjek ne će umrieti, ako ga jedna ljutica ugrize, da ih tomu treba više. Ali je ta njegova tvrdnja žalibože neistinita, jer čujemo svake godine primiera iz bregovitih pokrajina naše domovine iz Primorja i Dalmacije, gdje osobito pastiri od ljutičina ujeda pogibaju. Po ugrizu protrne čovjek po čitavu tielu, te u tren oka oćuti posvuda neopisivu bol. Sile mu stanu malaksati, mišice mu omlitave, a to je znak, da mu se je krv već stala razstavljati. To je već posljednji čas, gdje mu treba što izdašnije pomoći potražiti. Ako je malo i slaba otrova u krv ušlo, to se dogodi ponajčešće, da čovjek ujed preboli, ali tragovi otrova ostanu obično doviek u krvi. Jedan takav strašan slučaj pripovieda Lenz o nekoj Marti Jaegerovoj. Išla ona još djevojkom od devetnaest godina bosonoga po livadi, te ju tu ujede ljutica. S prvine nije za to marila, ali doskoro joj stane noga oticati, a otok se i bol sve do tiela širiti. U malo oslabi toliko, da se je onemogla na zemlju srušila, a mati, koja je do nje bila, morade ju kući odnieti. Kod kuće dozvaše liečnika, koji joj razne ljekove propisivaše, a ona se ponešto i oporavila. No do četrdesete svoje godine bolovala je uviek na nogi; svaki čas bi joj se tu pojavljivale sad žute, sad crvene a sad opet modre pjege. Razne kume i susjede stadoše joj sada davati kojekakovih ljekova. Pa sbilja izčeznu bolest iz nogu, ali se pojavi na očima, toliko, da je za neko vrieme posve osliepila. Za dvie godine povrati joj se opet očinji vid, ali se bolest stade širiti po svem tielu. Na to sirota ogluši, pa je u takova nevoljnica ostala do smrti. U njezinoj su obitelji svi veliku starost doživili, pa i ona bijaše šestdesetu godinu već provalila, kada je Lenz tu poviest objelodanio.

Tko da se ne sgrozi slušajuć toli groznu sgodu? I najveći štitnik i prijatelj životinja mora postati zakletim neprijateljem ljutici. Valja nam svakoga u tom podučiti, da nijednoj zmiji ma bila i neotrovna života ne oprašta. A ponajprije bila bi dužnost svakoga onoga, koj žive u okolici, gdje ljutica ima, da upozna ljuticu i oa joj se svakom sgodom sveti. Samo jedan udarac ma i najtanjom batinom dosta je da ju usmrtiš. Kada misliš, da si ju već ubio, valja ti ju oprezno u ruke uzimati, žilav je u nje život, pa bi ti se mogla uviek još osvetiti. Odsječena glava znade više put i po gdjekoji četvrt sata skakati i zubima hvatati. U takvih okolicah najsigurnije su sredstvo proti ljutičinu ujedu: čizme do koljena. Ako koga nesreća snadje, da ga ljutica iznenada ugrize, to je od svih ljekova najsigurnije napiti se čim bolje kakovoga spirituoznoga pića, kao vinovice, dobre rakije, ruma ili veoma jaka vina. No neka se nitko ne boji, da će se od toga opiti, jer ima mnogo primiera, gdje su ljudi u takvih slučajevih i previše pili, pa se niesu ni najmanje opili. Dok čovjek dodje do rakije, dobro je, da si ranu izsiše, ako su mu usta zdrava i čitava, ili da ju izreže i izpali.

Ljutica ne skače niti u najvećoj bjesnoći, kako se je to dosada mislilo. Ako ju čovjek gdjegod na počinku zatekne, pa šibom draži, to će se ona u kotur smotati, pa iz sredine glavu pružati, ali poskočiti ne će nikada. Po danu je ljutica manje oprezna nego noću, jer u svojoj sliepoj bjesnoći navaljuje danju skoro uviek na neprijatelja, pa se tek poslije drugoga ili trećega ujeda pušta u bjeg. Noću bježi odmah, čim joj se čovjek stane približavati.

Dulje vremena prepirali su se prirodoslovci, da li je ljutica dnevna ili noćna životinja. Točnije iztraživanje dokazalo je na posljedku, da je ljutica za noć stvorena, kako je to ponajprije Brehm iztaknuo i dokazao. Jer ako ljutica toplinu ljubi, pa se uviek na sunce izvlači, nije to još dokazom, da je ona dnevna životinja. Njena hladna krv kao i kod drugih zmija požudna je za toplinom. Tko god ju je po danu motrio, moralo mu je

Digitized by Google

u oči pasti tromo joj držanje i gibanje, kao da je pospana. Da je ona noćna životinja, dokazuje duguljasta zenica njena oka, koja se po volji stezati i širiti može upravo kao kod mačke i drugih noćnih životinja.

Tko je ljuticu samo po danu motrio, taj je u noći ne bi poznao. Onaj lieni štvor, koj se danju jedva miče, oživi tek po zapadu sunca novim životom; tad se ona tek stane žuriti i svoj plien loviti. O tom se može svatko uvjeriti, ako stane zatvorenu ljuticu sa strane neopazice motriti. Zapali li se noćju u okolici, gdje ljuticâ imade, oganj, odmah će sve k vatri doletiti, pa vatru čudimice motriti, kao da im se odatle ne će otići. Po danu čini se, kao da ne ima od nje bedastije životinje. Svaka najneznatnija stvar razžestiti će ju, kao da priedmete ne zna razlikovat. Što joj je opasno, što nije, toga ona po danu ne zna razlikovati, s toga nije ništa laglje, nego ljuticu uhvatiti ili ubiti. Odvažnosti nije u nje naći, sve čini samo od zlobe i jeda. Prva ljutica, koju sam u kalničkoj gori našao, pričinjala mi se, kao da spava. Svojimi zubi držala je miša, koji je od otrova već bio uginuo, pa ga mirno sisala. Hod i vika, što se oko nje digla, nije ju ni najmanje smela, nije se s mjesta ni maknula. Nekoliko udaraca po ledjih, pa je bila gotova.

Hrvatski šerežanin.

Glavna su hrana ljutici miševi i mlade krtice, a čini se da pred njom niesu sigurne ni pomanje ptice, osobito, koje si gniezda grade pri zemlji, jer su ih već u ljutičinu želudcu našli. Žabe jede samo u najvećoj nuždi, a guštere samo dok su mladi. No med svim tim najmilija su joj hrana miševi. Kada ljutica miša zapazi, onda sva pobjesni, pa dotle ne miruje, dok ga ne ulovi. — Lenz držao je u velikoj posudi jedno dvadeset ljutica, mnogo drugih zmija, nekoliko gušćera i žaba. Sve je to živilo u najvećoj ljubavi i miru. Iznenada pusti on u to čudnovato družtvo jednoga miša. Miš misleć, da je došao u pošteno družtvo stane se mirno šetati ljuticam po ledjih i glavi. U časak diglo se do dvadeset glava, pa izplazilo svoje rašljaste jezike i na sve strane nasta cikut. Jadan miš stao bjegati izpred biesnih glava, ali mu nigdje mira, dok ga napokon ne pogodi otrovni zub. Tielom bi samo trznuo, nabreknuo, pa se i mrtav srušio.

Ljutica može kao i druge zmije dulje vremena gladovati, a da joj to ništa ne hudi. No se za to, kada dodje do obilne hrane, pošteno najede. Lenz je našao jednom u ljutici tri čitava ovelika miša.

Ljutica zimu prespava. Za pristanište izabere si ili pukotine stienja il duplje u drvlju il duboko pod korienjem.

Digitized by Google

Uviek ih se po pet do deset, a kadkad i do dvadeset u družtvu nakupi. Proljećem — obično mjeseca travnja ili već ožujka — poizvlače se iz svojih stanova, da započnu nov život.

Ljutice se pare obično mjeseca travnja. Vidjevajn se onda po dvie ili i više njih u jedno klubko smotanih. Ženka snese jaja u kolovozu ili rujnu. Mladje ženke snesu pet do šest a starije i dvanaest do četrnaest jaja. Jaja su toli velika, da ih je vidjeti, kako jedno za drugim prolazi tielom i napolje izlazi. Tek što je jaje snešeno, već se stane mlada ljutica u njem protezati; za nekoliko časaka probije jaje i stane naokolo bježati, ne brineć se više za majku ni za braću. Mlada ljutica donese već sa sobom na sviet prirodjenu si bjesnoću i zlobu, jer odmah stane ciktati, jezik plaziti i svoje otrovne zube pokazivati. Za nekoliko sati presvukla je već i svoju kožu, koja bi joj doskoro postala pretiesnom. Za petnaest dana već se valja čuvati njena otrova.

Medju ljuticami ne imą nikakve uzajemnosti; ne poznaju one niti otčinske niti bratinske ljubavi niti kakova prijateljstva. Upitomiti ljutice ne ćeš nikada. Najčudnovatije je, da uhvaćena ne će ništa da jede, kao da je naumila umorit se gladom. Ako što slučajno i proguta, to odmah na to i povrati. Samo ako joj škrinju, u koju ju zatvorimo, priredimo, tako da naliči busenju i grmlju, dade se prevariti, pa se dade i na jelo. Zatvorena sa drugimi životinjami mirno žive, samo onda pobjesni, ako joj se pojavi koj miš.

Medju svimi zmijami podavi ljutica najviše miševa, ali ta korist je neznatna, pošto znamo, da od njena ujeda i jedan čovjek poginuti može. S toga ju proganjajmo i ubijajmo, gdjekod se je dohvatimo. U prirodi imademo proti njoj saveznika dosta, koje nam s toga štediti valja, a to su: jež, torac, orao, sova i dr. *M. Kišpatić.*

Spomen na Živka Vukasovića.

Svako doba ima svojih značajeva, svaki stališ svojih uzornika. Ratno na primjer doba iznosi nam plemenite i značajne ljude, koji prvi polieću u boj, prvi se junačtvom uzvise; a kad trublja od dana na boj pozivlje, pomalo se i slabiji osokole i hvataju se oružja.

Drugačiji su opet prvaci u onakova doba, kada neke liepe pomisli o popravku u svem družtvu ljudskom stanu uzrujavati i najniže slojeve družtvu. Onda su prvi u kolu oni ljudi, koji su osobitom rječitošću nadareni, pak i slabiji dusi čeznu za tim, da živom i vatrenom rieči razmame sviet.

Najbolji ljudi raznih stališa mogu si biti sasvim protivni. Uzoran vojnik imati će vrlina, kojih nitko niti u najvriednijega školnika ne će smjeti tražiti.

Izmedju mnogih stališa imade opet školnički takovih osebnosti, koje zapaziše ljudi već pred dvie hiljade godina, a i danas ih svatko znade. Ne zna ih samo onaj, koji nikada u školi nije bio.

Odmjerena točnost, plahost u velikom svjetskom životu, poštovanje ugledâ i starine, neka srčanost u izricanju misli, a opet strah pred sudom — i druge još protimbe nerazumljive su istina svakdanjemu oku, al su opet izvjestne oznake učitelja.

I mi se evo sastajemo s učiteljem Živkom Vukasovićem, koga poznavasmo u srdce i u dušu pak se opet mnogo puta začudismo, kad je liepo i plemenito radio, kako mi ne bismo bili jaki uraditi. Njega se danas spominjemo, želeći da se ga rod hrvatski na svoju sreću do vieka spominje.

Rodio se je Živko u Beravcih selu u Slavoniji g. 1829. I stariji i mladji ljudi kad bi razgovarali o njem, samo su mu krstno ime izgovarali; a svi oni, koji su ga lično poznavali, pak se ikoliko o jeziku bavili, svi su oni znali, da je Živko iz Beravaca. Kad bi god koju narodnu rieč izgovarao, koje drugi nije znao, vierno bi pridao: „tako govore u Beravcih“.

Stariji Živkovi dodjoše od primorskih strana, gdje živi jak, žilav dio naroda hrvatskoga, čim se je u veselju medju prijatelji rado ponosio.

Roditelji njegovi vriedni i imućni seljaci slavonski brinuli su se za diete svoje, da im u školu podje i tamo štogod nauči. Druga su djeca sve po redu krave učiteljeve pasla i Živko je jedan dan tako na paši gladan i žedan sproveo, al se digne otac mu na učitelja, te je Živko od onda po zapoviedi otčevoj morao u školi sjediti i učiti. Iz rodnoga mjesta ode s najmanje škole na veću, podpunu normalnu školu, te se je prvi put u životu mogao ponositi, da je „došao u sviet i na veliku školu“. Kašnje ga pošlju u Vinkovce Jošte pod zadnje dane svoga života rado se spominjao, kako mu se je sreća osobito pokazivala u matematici. Ne s veseljem hvalisavca, već uživajuć jedino u sladkih uspomenah mladosti, rado bi iskrenu prijatelju kazivao, koliko se je učitelj njime ponosio, da takova matematika već dugo nije bilo na gimnaziji. Učitelj matematike bio mu je ravnatelj gimnazije Mačkaši.

Na razstanku sa gimnazije dodje kući kô rumena jabuka na majčine ruke. Majka sretna i blažena pogledaj mu u oči, majčinim očima moli i sladkimi riečmi zaklinji: hodi sinko u sveti stališ. I otac je to želio, al kô da je majku čuo i ne čuo, nikada ništa nije govorio, već kad bi čuo i vidio, gdje majka taj govor počimlje, uzeo bi svoju sjekiricu pak hajde za svojim poslom. Živku je težko bilo odoljeti molbam majke, a gorio za tim, da čuje glas i zapovied otca. Otac napokon izreče, kad vidje, da sinu nije s voljom u svećenike poći, neka odluči po svojoj volji. Živko se odluči za oficira upravne struke, što je za onda mladomu krajišniku bio jedini ideal sreće pored svećeničkoga stališa. Otac mu sve odobri. Spremi se na put. „Na razstanku govorit će

Digitized by Google

meni moj otac govor“ — toliko puta spominjaše oduševljen Živko — toga govora niesam nikada zaboravio, taj me govor prati kroz cieli moj život: „„Sinko budi pošten““ i niti s bogom niti o nauci, niti je o čem drugom govorio.

Živko ode u Gradac, na nauke. Godine 1848. raznjihana ideja slavenska razpaljivala je i mlade Hrvate i Slovence u Gradcu. Starji i svjestniji Slovenci Razlag i Toman privinuše k sebi Živka. Osobito mirniji duhom svojim Razlag prijao je naravi Živkovoj. Mnogo godina kašnje sladko se je njega spominjao.

Po navršenu tečaju upravne struke ode Živko za vježbenika krajiško-upravne struke križevačkoj pukovniji (u rujnu 1851.) Nije mu se milio taj život, a slušao je već u Gradcu na sveučilištu prirodne znanosti. Želja ga potegne za učiteljstvom, već za nekoliko mjeseci (1. ožujka 1852.) dodje na vinkovačku gimnaziju, gdje je već sliedeće godine položivši izpite imenovan pravim učiteljem.

Da je on kano mlad čovjek u 23. godini života svoga, u cvietu svoga vieka dospio na istu gimnaziju za učitelja, gdje je pred nekoliko godina u liepih danih mladosti učio, to je njegovu učiteljevanju dalo prvi glavni smjer. Poštovao neke učitelje, od kojih je i nauke i opomene u sviet odnesao, a sada su mu postali dobri i vierni drugovi. Osobito starac ravnatelj, koga je sinovski poštovao, nekada učitelj, sada mu bude mili drug.

Al iza dvie godine ostavi Vinkovce. Ogorčen na vojničku upravu, priedje na osječku gimnaziju. Neznatan slučaj dade tomu odlučnomu koraku povod. U fizikalnom kabinetu jednoga četvrtka po podne dječak jedan, koga je sa sobom poveo bio, zatrubi na veliki rog zovući tamo nekoga na ulici. Na piaci upravo onda bio vinkovački obrstar, koji Živka po jednom vojniku odmah dade dolje zvati. Živko je sudio, da nije pristojno istom na čiju zapovied iz svoga vlastitoga kabineta salaziti, poruči gospodinu obrstaru, neka se gore potrudi, ako mu želi štogod govoriti.

Obrstar ne počasi časa već s vojnikom gore do Živka; bez suda i pravde dade s mjesta profesora odvesti profozu u sred biela dana. Uzalud je Živko tražio pravdu i zadovoljštinu, obrstar je imao visoke protekcije, ode iz Vinkovaca za generala, ode i Živko za profesora u Osiek.

Do godine 1860. vršio Živko na prosto svoju dužnost u školi.

Istom ove godine, kad je sav narod stao progovarati svojim jezikom, kad se je opet smjelo govoriti o dužnostih prema domovini Hrvatskoj, kad je oduševljena sviest svega naroda svakoga pozivala, stupi u red borilaca za prava naroda i domovine, od tada vidjamo Živka bez prestanka ovjenčana, gdje stojeć uz oltar domovini žrtve prinosi, gdje radi i piše upravo do groba.

Godine 1860. priedje na osnovanu istom križevačku gospodarsku školu. Živko je prvi u tadanjem „Pozoru“ počeo iznositi nevolje i jade, koji su kašnje iza nekoliko godina jasnije na vidik izašli. Nije mu tuj bilo obstanka, poželi si opet poći na gimnaziju, te tako vidje za nekoliko mjeseci zemlju riečku i sretno se izbavi riečkoga „clima benedetto“, kad bude pozvan za namjestnoga ravnatelja u Osiek.

Ugled gimnazije bio je onda vrlo malen. Bio je običaj i sudba neka, da su na otu gimnaziju sekulariziranu istom god. 1854. kao na „Reichsgrenze“ slali sdvojne i kukavne ljude. Gimnazija postavši sada hrvatska u tvrdjavi pod okom bajoneta, a u gradu poniemčenu što trgovinom, što Židovi, što opet i kolonijom njemačkom, nije bila mila i draga.

Živko nije bio niti osobom impozantan, niti je jaki bio izticati se kô uglednik. Živko je samo jednom rieči i jednim običajem bio velik: redom i zakonom.

„Gospodine, to je zakon“ bila je njegova prva i posljednja rieč svakomu, koji je kakve osebujnosti iskao za sebe i za diete svoje. Taj mu je običaj dao neku stalnu i sigurnu mjeru prema drugovom njegovim, s koje je Živko slovio po svoj domovini; on je s njimi najvolio drugovati i žalio je, ako nije često s njimi bivao. Ja sam mu bio najmladji drug, a on moj strogi nadzornik i pravi iskreni prijatelj.

Kakav je prema drugovom bio neka svjedoči ovaj čin, za koji riedki znadu. Kad su mu trojicu drugova u vrieme strahovanja odpustili, dade on svakomu od svoga po sto for. za prve potrebe, stisne se na „suplentsku hranu, (nije prekoračivao troška suplenta) i davaše postradalim svaki mjesec znatnu pomoć.

Za malo vremena iza Živkova dolazka budne sve zadovoljno. Uvidili su gradjani svake vjere i narodnosti, da je red na zavodu, kamo svoju djetcu šalju; učitelji su znali, da ih s ravnateljem spona zakona i kolegialnosti veže; mladež je pak dobro osjećala, da je u Živkovoj ruci samo pravda. Kada je po nagovoru prijatelja si prešao s ravnateljstva k dvorskoj kancelariji u Beč, učini mu mladež sjajnu bakljadu i pozdravi ga oduševljenim govorom. Živko im na njihove oduševljene pohvale ovako od prilike odgovori: „Ja sam vam uviek govorio, da se držite knjige, da se učite, da uzmognete biti vriedni sinovi, koristni domovini, da se vladate po zakonu, jer ćete se samo tako naučiti redu. Samo uredni ljudi mogu biti pravi rodoljubi. Hvala vam“. Time je govor svršen, svatko bi drugi drugačije bio govorio; a mladež je upravo ovakov govor od Živka i očekivala i dobrim ga srdcem primila. —

Živko ode dvorskoj kancelariji, gdje je za malo zavladala takova struja, kakva Živku nije mogla prijati. Željno je izgledao onaj čas, da se opet može povratiti ravnateljstvu gimnazije. — Opet ode u Osiek imenovan od njegova Veličanstva ravnateljom.

Digitized by Google

Kada se je pak kod vrhovne vojničke upravne oblasti za krajinu izpraznio inšpektorat za škole, koje bi imale postajati sve više od dana do dana hrvatsko onda pogledaše vladari krajine na krajišnika Živka. Svjetovao se je on prije s prijatelji, nego što je primio to mjesto. Napokon odluči glas biskupa Strossmayera, neka ide i nosi na one njemačke škole hrvatski blagoslov hrvatskoj djetci. Živko se je na ovom mjestu i smrti dočekao.

Ali sve ovo, što rekosmo o tečaju života njegova odaje nam i volju tudju nad Živkovom, gdje se na zapovied giblje s jednoga kraja domovine na drugi sve po višjoj zapoviedi, koju on samo vrši. Gledajmo sada Živka podpune svoje svoje volje, pogledajmo Živka učitelja i učenjaka, prijatelja i rodoljuba.

Tko je gledao Živka, kako na glas zvonca hrli k mladeži u školu, kako onda zvonkim i jasnim glasom izreku za izrekom jasno poredane izgovara, taj je oćutio slast: gledati zanos učitelja.

Učenik valja da se nauči od učitelja ne samo nauci dego prije svega liepu redu. On neka zna ono, što je u knjizi, neka znade, da učitelj nepobitnim redom svoju stvar izvodi. Ako li se je učenik od učitelja pravomu redu naučio, dobio je time prvi i najbolji temelj, da bude u životu uredan čovjek, čestiti gradjanin i požrtvovan rodoljub. Sve su ovo Živkove rieči bile.

Zato je njemu bila tiskana knjiga, iz koje se učenik može stalno i podpuno učiti, najveća blagodat. Zato je on tolike godine težko bolujući i prenoseći svoje bolno tielo od kupelji do kupelji, čim bi samo malo dospio sa zdravljem na bolje, čim je samo mogao sjesti i pisati, svagda prianjao uz pisanje školske knjige.

„Ja pišem knjigu školsku — govorio bi on — ne zato, da pokažem, da ja najbolje znadem, već sam zato, da nam ne bude mladež bez knjige; drugi neka kašnje bolje napravi, a ja ću se tomu radovati, ali sada ju najbolje radim, jer najprije dajem mladeži u ruke knjigu.

Za deset školskih godina poda on školi hrvatskoj sedam knjiga. Najprije: Životoslovje bilja (1863.) i naravoslovje domaće životinje, obje knjige za gospodarsko-šumarsko učilište u Križevcih.

Upravo u Križevcih oćuti Živko prvi put ljutu nevolju i potrebu školske knjige, gdje je toliko priedmeta, koji još niesu bili obradjivani na jeziku hrvatskom dospjelo u ruke ljudem tudjim, koji niesu znali niti navadnoga govora hrvatskoga.

To ga je nukalo i ljubav mladeži, te je redom izradjivao i za gimnazije: Rudoslovje za višje gimnazije (1864.), računicu za male gimnazije (1868.), algebru za višje gimnazije (1869.) Pokornoga bilinstvo (1871.) Živinstvo (1872.) rudoslovje za niže gimnazije (1873.). Gdje nije sam mogao niti umio, tamo je nagovarao, molio i zaklinjao druge vještake: „dajte najprije školi knjigu“.

Kolika mu je bila želja pomoći najprije školi, evo jednoga primjera. — Danas imamo skoro za sve struke skolskih nauka knjige, ali psichologiju još ne imamo. Liepi taj priedmet postradao je s toga već toliko puta na naših gimnazijah. Živko je molio ovoga i onoga, neka to pripravi, ali kad od nikuda nije bilo knjige, stade sam psichologiju predavati, stade si izraze kupiti, stade opet jednu knjigu prevoditi od struke njemu dosta nepoznate. Medjutim ode s gimnazije i tako ne dobismo knjige.

A kada je kr. namjestničko vieće god. 1863. pozvalo strukovnjake, neka prinesu gradiva za terminologijski rječnik: Tko je onda revnije od njega radio? tko je rieč po rieč svoje struke onako izpunio? tko onako vierno zabilježio, odakle je rieč iz naroda? Koji član povjerenstva nije stotinu puta čuo ime Berovce — Živkovo rodno mjesto?

Veliki i ogromni broj narodnih rieči unesao je Živko u knjigu hrvatsku. Za izpitatelje jezika ostaju njegove knjige osobito zoologija i mineralogija veoma zanimive. Putujuć kano nadzornik od jednoga kraja krajine do drugoga svuda je molio i opominjao učitelje neka mu kùpe rieči, nikada se nije na povratku zaboravio pohvaliti prijateljem, da je toliko i toliko liepih rieči sakupio. A i pri stvaranju novih rieči bilo je u Živka smjelosti samouka jezikoslovca, po rječnicih je rado prekapao i s veseljem se njimi okružavao.

Živko je i iznad školske knjige nastojao o nauci; a ponajviše je radio u zoologiji, za koju si je nabavljao mnoga djela velikim troškom. Prva mu je takova razprava: čovjek i životinja (u „Književniku“ god. 1864.). Pisao ju je uz zanos čovjeka, koji ne može podnieti, da mu se rod njegov vrsta u red životinje.

Živko je u obće razmatrajuć i dublje učeć prirodu sve više zagledao u oko božje, koje nad svemirom bdije, svakomu cvietku i bubici krasotu i red daje. Umah u početku svoje velike razprave: „Dosadanji napredak u prirodopisu“ uvodi on ovako:

„Tko se trsi upoznati prirodne zakone, trsi se upoznati premudrost božju“. Ove su ideje dale Živku onu stalnost u djelovanju, pravednost u razsudjivanju i svetost pri svakom poslovanju, kojega se je on hvatao; a on je svaki posao, koji je imao raditi, znao raditi s čuvstvom svete dužnosti. Treba li to momu narodu i što treba? pitao se on i u znanstvenih radnjah svojih. Tako je na primjer dospio na geologiju. Pred nekoliko godina pohodi Radoboj, koji sam za sebe ima cielu učenu literaturu. To ga je ponukalo, da uz ovo razgleda u jednom naučnom priegledu sliku geologijsku naše domovine. Tako postaše zaostali u rukopisu „Pabirci za zemljoslovje Dalmacije, Hrvatske i Slavonije“.

Svom slasti učenoga iztraživaoca radio je Živko istom u zoologiji. Početak je samo učinio sa svojimi kornjaši trojedne kraljevine. Iza toliko godina

Digitized by Google

težka rabotanja i u školi i u uredu i za školsku knjigu eto i njemu sinuti će sunce slobodna samostalna iztraživanja. Vidjesmo ga i u težkoj bolesti, gdje oporavljujuć se, prekapa po učenih djelih, da nadje „zukala i glasove“ svojih omiljelih kornjaša. Još koju godinu želio se je u zasluženom stanju mira posvetiti sasvim nauci, želio si je ogledati muzeje i zavode inih naroda; želio si je jednim povećim zoologijskim djelom ostaviti spomen u narodu. Al sve te liepe nade presječe smrt, koja ga zateče iznenada dne 10. kolovoza 1874. — a s korekturom školske knjige „rudoslovja za niže gimnazije“ na pisaćem stolu.

Kao učenjak nije on bio aristokrat, mladje je pazio, starije i zaslužnije štovao. „Jao si ga nam — govoraše on — ako vi mladji ne budete bolji od nas starijih, ako mladji prirodoslovci ne budu više znali od mene, koji sam kamenje za temelje snašao, da oni iza mene palaču sazidju“. Zato su mu i mladji i stariji ljudi bili iskreni prijatelji. Osobiti su oni ljudi u družtvu, koji ne traže prijatelja, a svuda ih nalaze. Živko se je svakomu na pogledu morao činiti čovjek hladan, al tko ga je vidjao, kad je planuo na nepravde ljudi, taj je osjećao stojeć uz njega, kako mu je srdce vruće. Onaj s vana hladni čovjek uz vierna prijatelja oživio bi u šali i veselju kao najbodriji mladić.

Ljutica i orao.

S prijateljstvom vezao je Živko i rodoljublje. Njegovi najvjerniji i najsrdačniji prijatelji mogli su biti samo vierni oduševljeni rodoljubi. Kad je njegov vierni drug i prijatelj Matija Mesić uzdisao pod teretom teških briga i poslova, onda ga je Živko osobitom slasti u oči mu pogledajuć u kratko tješio: Matija, žrtava treba, bez žr-

Digitized by Google

tve ne ima nam spasa. Da u rodoljublju Živkovu dostojno progovorim, valjalo bi mi ga pjesmom oslaviti, jer je isti život njegov niz čestitih požrtvovnih rodoljubivih djela. Al budući da je ovih posljednjih godina neustrašiva snaga pojedinih ljudi u težkih sgodah života narodnjega, svemu narodu dala snage i volje, da otrese sa sebe silnike, to je vriedno i na Živka pogledati koli hrabro stoji na svojem mjestu. Ako on i ne nosi prvi barjak, ako i ne stoji na čelu borilaca za bolji sretniji i dostojniji položaj naroda i države hrvatske; to on ipak stoji kano sjajni uzor i narodu i mladeži, kojoj je učitelj i otac bio.

Kada je u ono doba strahovanja rastao razgon učitelja, Živka samo ukoriše. Znadu se, da su njegovi najveći politički protivnici prisiljeni bili priznati, da bi njegovim odpustom sve stranke uzlovoljili. Ovi ga ukoriše sbog narodne zanesenosti. Živko taj ukor odbije znajući, da je pohvalu, a ne ukor zaslužio. „Šta se narodnosti tiče, pisa on vladi, iskreno priznajem, da sam narodan, da ljubim, podupirem i čuvam sve, što je moga naroda, jer mi je loza u davnini iz naroda nikla, ter stoga drugačiji biti ne mogu; ali moja mi narav ne dopušta, da bih se tim zanosio ili u tom pretjeravao. Ta svomu narodu ne ću ni do groba dosta učiniti. A zatim odbija vladin ukor. — Kad se na um uzmu ona vremena, gdje je sav činovnički sviet bio uzdrhtao, kad se prispodoba čini drugih ljudi, kad je progon iz državne službe bila stvar toli brza i lahka onda su ove rieči sjajni spomenik Živkovu rodoljublju.

Još se sjajnije pokaza činom Živko u javnom političnom životu. Kada je godine 1871. narodna stranka iza ljutih borba i nevolja polazila na biralište, stavi za načelo: birajte slobodne ljude, ne birajte činovnike. Zamoljen od prijatelja narodne stvari primi Živko kandidaturu proti samomu ministru Pejačeviću; istina nije uspio proti mogućemu grofu, al je zato bez straha po svojem najdubljem osvjedočenju svetu sinovsku dužnost prema domovini izvršio.

Ovakov je bio Živko. Život njegov bio je za prijatelje njegove otvorena knjiga, sretni su bili oni, koji su tu knjigu čitali i dobro razumjeli. Živko moj, i ja mislim, da sam ju razumio, ako niesam, oprosti!

Tade Smičiklas.

Narodno kazalište.

I.

Drama. Pišemo prvu kazališnu ocjenu ove godine, a ne pišemo je, vjere, veselim srdcem. Ne veselimo se zato, jer imamo govoriti o vrstnoj predstavi „Uriela Akoste“, kojom nas ponudi za svoj prijam prevriedni naš Adam Mandrović. Savršene doista predstave, kakve je dugo ne vidjesmo! Pa čemu te kisele rieči, kad je sve dobro i liepo bilo? Ta upravo zato, jer je dobro i liepo bilo. Jeste li čuli za junačku vojsku, koja bje potučena uza sve to junačtvo, jer planovi generala niesu ništa valjali? Eto vam našega kazališta! Grehota bi bila tajit, šutit, jer se radi o životu kulturnoga hrvatskoga zavoda, koj se je velikom, prevelikom mukom podigao. A naše je kazalište snašla smrtna bolest, crv propasti ruje mu po srdcu, nevještina preotela je toliki mah, da su se zakutni švabski gavrani usred glavnoga grada Hrvatske drznuli graknuti: „Ništa ne dajte, ni pare hrvatskomu kazalištu, gradite od tih novaca radje ludnice i nahodište“. To je dakle najpreśnije za hrvatsku kulturu, stan za ludjake i kopilad! Svakako je karakterističan simptom, kad se je doseljenikom, koji od hrvatskoga naroda živu, u toliko uzdigla kresta, da smiju bezobrazno graknuti: „Dolje s hrvatskim kazalištem!“ cum „reservatione mentali“ dakako: „Zatim će naravski doći njemačko!“ U tom ima puno morala, u tom glasu neprijatelja — dà neprijatelja — narodnoga napredka odjekuje ozbiljska opomena: „Popravite naše kazalište radikalno, ovako ne ide, ter ne ide!“ Novi gospodin upravitelj misli, da upravljati kazalištem znači odmatati konce od motovila, al mu se konci odmah s prvine pomrsiše, jer će tim novim redom, zaptom, strogošću, gospodarstvom biti od zla gore, kako nam u kratko vrieme silne pogreške dokazuju. „Lascia le donne, et studia la matematica!“ reklo se u svoje vrieme dobroćudnomu Rousseau-u. Šta hasne ti papirni edikti, te žarke striele o garderobi, o prošlom vremenu glagolja, o naglasu, o biljeterih — to je kolofonium i ništa nego kolofonium! Tko je na svietu čuo, da se naglas popravlja papirnom okružnicom, osobito, kad — neka nam oprosti, al hrvatski naglas nije njegov posao — kad dotični gospodin ne zna naglasa i kad ga malom iznimkom ni glumci ne znaju, i kad te iznimke rieči različito naglašuju. Gdje je kakav plan, pravac, gdje je božanstvena umjetnost? Dà! Ima neki plan. Šapće se po gradu, da će se iz groba dignut opereta — ta skupa karikatura umjetnosti. Veseli djaci! Ah dà veseli djaci!

Nu govorimo ob „Urielu Akosti“, da nas još više ne zaboli glava. Tu tragediju napisa Gutzkow već dugo, prikazana bje prviput na njemačkom kazalištu, mislimo god. 1845. „Uriel Akosta“ je prvi dramatički pojav, kojim je mladonjemačka četa izazvala na boj reakcionarne elemente i sladkogorku joj službenicu — klanjavu i puzavu romantiku. Borba slobedne glave proti ukrućenomu i bezdušnomu talmudizmu, tragični konflikti medju umom i čuvstvom, koje se ne može odkinut o stare tradicije, smrt tiela a pobjeda ideje — to je tek vanjsko lice. „Uriel Akosta“ na neki je način alegorija ili bar paralela, jer je to i boj slobode proti absolutizmu, i s toga je anno 1845., kad no cvjetahu Metternich, policija, cenzura i spionaža, kad su stališke povlastice talmudom a čizme hessenkasselskog izbornog kneza relikvijom bile, s toga je anno 1845. „Uriel Akosta“ burno pozdravljen.

Digitized by Google

Ta je tragedija, mislimo, ponajbolji plod „novonjemačke škole“. Sastav joj je jasan, izvedba dosljedna, logična, sukobi naravski, i karakteri vjerovni — nu kraj svega toga bori se filozofija suviše sa poezijom, filozofija, refleksija otimlje — bar za nas južnjake vrele krvi — suviše mah. Tragediju pohrvatio je Eugen Tomić izvrstno (samo „und sie bewegt sich doch“ i „ist schon alles dagewesen“ preveli bismo drugčije), a da je prievod vele mučan, da je Tomić sretno protumačio sve silne abstrakcije, može samo onaj prosudit, tko je Uriela pomno čitao.

Predstava? Bijaše izvrstna, reć bi, bez prigovora. Ponajprije govorimo o Mandroviću. Uloga od jedno 8 pisanih tabaka je zadaća, koju i vješt glumac ne će lako probavit. Pa k tomu kad čovjek to silno umovanje filozofsko dramatičnim životom nadahnuti mora pred našim obćinstvom, kojemu je strastveni Viktor Hugo svakako miliji. Iztaknuti valja i treću težkoću, karakter Uriela vrlo je različit od prirodjene ćudi Mandrovićeve. A on je to sve svladao — baš sve. On je životnu snagu povisio za nekoliko grada, i svim tim umjetnim i naravskim žarom nadahnuo ulogu.

Uz njega spominjemo Juditu gje. Ružičkove, ulogu podosta težku, jer je smjesa heroizma, strastvene ljubavi, umne žene i pokorne kćeri. Gja. Ružička protumačila je tu sliku preliepo, i nadahnula ju pravom poezijom.

Ako navedemo De Silvu g. Rajkovića, Ben Akibu g. Freudenreicha, Johaja g. Jovanovića, Esther gje. Bajzove, Van der Stratten g. Ružića, de Santosa g. Bana i Spinozu gčne. Kraljeve, i ako velimo da se pojedince i ukupno izvrstno glumilo, završismo i kritiku. Liepih li sila za pravi umjetnički zavod i za valjan repertoir. A obćinstvo? Kazalište bijaše dubkom puno, sve je pazilo i pljeskalo i sto puti se bolje nasladjivalo, nego „juxom“. *A. Š.*

Iz Dubrovnika 17. prosinca 1875.

Dva nova izdanja u talijanskome jeziku u slavjanskome duhu.

Pokli sam uzeo za moju zadaću obvještivati vam proizvode, koji se osobito odnose na ove strane naše domovine, moram da naviestim dvie knjižice u talijanskome jeziku, koje su u posljednje doba na svjetlost izašle, jedna u Trstu, tiskom „Tergestea“ I. Balestre, druga u Livornu, tiskom V. D' Ottone.

Spisatelj je prve gosp. Ljudevit Vuličević, Dubrovčanin, koj je odnazad nekoliko doba u talijanskiem novinama podigao glas, kao hrabri branitelj jugoslavenskoga pokreta — Naslov joj je „Politične stranke i borbe u Dalmaciji“ (Partiti e lotte in Dalmazia). Nema mjesta u beletrističnome listu, posvećenu zabavi i pouci, obširnomu pretresivanju toga proizvoda, koji veće pripada polemičnoj književnosti nego povjestnici, jer borba, o kojoj govori, jos živo plamti i prem vatreno zauzimlje ognjene duše dalmatinske, da bi se moglo o njojzi besjediti onom hladnom krvi, koju neuvjetno ište povjestnička nepristranost. Da se pristojno prociene dogodjaji, o kojih gosp. V. pripovieda, i ljudi koji su postali kolovodjami onog pokreta, mora prije tihi tiek vremena ugasiti mnoge strasti, razbistriti mnoge skrovne okolnosti, iznieti na polak još nepoznatieh dokaznicâ; tada stoprv moći ćemo cjelovito svu istinu spoznati, a da ničiju osobnost ne vriedjamo prikorniem sumnjama — Priznajemo, da je ova knjižica, kao svi ostali spisi gosp. V., upisana mnogom živahnosti i iskrenosti, da je sveto načelo narodnosti, kojega on junački brani, ipak što se nekieh njegovieh mnienja o pojediniem osobama tiče, ne mogu se posve s njime složiti nu zato ne ću nikakako s njime polemizirati; bog me od toga uklonio! Objavljam samo djelo našemu čitajućemu svietu. — Zato obću pozornost upravljam na naslove X poglavjâ, u koja je razdieljeno: O narodnosti Dalmatinacâ — O postanku stranaka — O prvome dalmatinskome saboru — O drugome. — O ratu god. 1866. — Nakon rata. — O bokeljskom ustanku. — Nakon, ustanka. — Pet poslanika na carevinskome vieću i dalmatinske želježnice — Zaključak — Sastavba djela hitra je i vrlo je zanimiva, diše narodniem duhom i sadašnjosti, smiera na slavu i preporod domovine, na bratinsku ljubav medju narodima — Plemenita čuvstva, koja ga svakomu preporučuju,

Sin pokojne Ane Vidovićeve, poznate jugoslavenskomu književtvu po nježnih pjesmah pisac je drugoga proizvoda, koji je alegorično-socijalna drama pod naslovom: Ercegovački ustanak. Slavija. Sviet. (L' insurrezione Erzegovese. Slavia. Il Mondo), posvećen je prijateljima čovječanskog roda, dobitak, kad se naplate troškovi tiska, poklonjen je na korist bjegunaca ercegovačkieh i bosanskieh.

Gosp. Bonaventura Vidović, kako nam pripovieda na čelu knjižice, jurista je, bivši povjerenik financialnog nadzorničtva austrijanskoga, član različitieh akademija, potomak bosanske porodice, odličene plemstvom starodavne Liburnije i kneževskiem nazivom od mletačke republike. Drama se sgadja u Trebinju, imade prolog i šest čina. Tursku zlobu, nevjeru, okrutnost, prevaru i bludnost prikazuju Mohamed bosanski paša i bimbaša Ahmet, njegov pobočnik. Oni kriomice otimlju silom Danicu, kršćansku djevojku njezinoj majci, koju dadu ubiti, i otimlju ju Pavlu njezinu zaručniku, da divnom svojom ljepotom uzmnoži razblude Mohamedova harema. Ali ni svi Turci niesu jednake ćudi. Plemenita velikodušnost mladog kapetana Džemala, platonički zaljubljenog u Danicu i ljubezno prijateljstvo Fatime, pašine žene, odkrivaju spletku i skrovište krasne djevojke, koju oslobodjiva ustanak raje već odprije pripravan po cieloj Ercegovini, podu-

Digitized by Google

prt od Talijanca Adalberta i Jura Crnogorca. Sve pako upravlja Fra Guido, fratar kapucinskoga reda, koji vieran svećeničkomu svojemu zvanju, napunja predikama najveći dio ovog dramatičnog proizvoda. Zaključuju ga ga slavenska vila, Geniji ljudskieh plemenâ, sudbina narodâ i vjera, koja prorokuje, da će se svi narodi osloboditi, kad sveti krst ne bude znakom mučenja, nego bratinske ljubavi i da će tada naška vila slavnu zapjevati pjesmu višnjemu duhu.

Dobrotvorni cilj ovog djela na korist biednih bjegunacâ i pod osobitom zaštitom odbora gospodjâ, utemeljenog u Dubrovniku na pomoć ove siromašne siročadi, ne dopuštaju književnog pretresivanja o vriednosti dramatične radnje gosp. Vidovića. *I. A. K.*

LISTAK.

Šerežanin (k slici). Hrvatska Krajina — prava junačka Krajina prestala je. Čardaci, te stražarnice civilizacije proti Osmanliji padaju, a i staro pleme kordunaša doskora će izumrieti. Sto i sto tipa graničarskih ne staje, pa će se žalibože i posvema zaboraviti, ako se koj slikar, koj pisac ne smiluje njihovoj uspomeni, ako im kistom ili perom ne uhvati zadnji trag. I šerežana ne ima više, sadanji soit disant „šerežani“ niesu nego žandari, al starog mrkog vuka na ždrielu turskog pakla ne ima više. Današnji broj donosi sličicu starog šerežanina, kakav je četovao na medji turškoj, kako je pratio Jelačića bana. Šerežanin bijaše čuvar reda (četnik) u Krajini, a stražar na turskoj medji. Odielo mu bijaše na pol orientalno, na pol hrvatsko, zadnji ostanak hrvatske krajiške uniforme odprije repatih frakova, što ga Austrijanci tolikom mukom Hrvatu Krajišniku navukoše, i radi koga planu u Banovini buna. Šerežanin imao je crven prsluk sa tokami, uzke lače, širok pojas a za njim male puške i handžar. Duga crven-kapa padala mu na rame, a niz ramena vijala se crvena kabanica, a uz to imadjaše dugu, okovanu pušku. Tako obijao je šerežanin guste šume, tvrdu golet, vrebajuć na hajduke i Turke. Slika šerežanina posta tipičnom po svietu, šerežanin posta prototipom Hrvata. Od crvene kabanice drktaše Talijan i Turčin, drktaše Bečlija — a crvena kabanica nije pokrivala ljudoždera, pokrivala je poštena čovjeka — koj je pod zapovied obijao sviet. Slava njegovoj uspomeni!

Sa sveučilišta. Nedavno imenovani prof. zoologije na našem hrvatskom sveučilištu Fran Erjavec, pošto je već prisegu položio bio, pisa najednoč fakultetu, da ne može primiti časti sveučilištnoga profesora, i to — s obiteljskih razloga. To je već treći Slovenac, koj ne obnadje za vriedno odazvati se vokaciji našega sveučilišta. Sad će barem braća Slovenci znati, zašto ne ima medju profesori zagrebačkoga sveučilišta nijednoga Slovenca.

Prirast sveučilišnoj sgradi. Galerija dakle ne će stajat na Strossmayerovu šetalištu, nu s druge strane doznasmo iz pouzdana izvora, da će se moći bar sveučilišna sgrada razširiti na sve strane. Vojni erar voljan je najme odstupiti plateau, na kojem su erarske staje stajale, te će se na dielu toga prostora moći razširiti sveučilišna sgrada i ondje smjestiti kemički laboratorij. S druge strane čujemo, opet iz pouzdana izvora, da je gja. grofica Buratti rodjena Vranjicani, odlučila za slučaj smrti pokloniti svoju kuću tik sveučilišne sgrade hrvatskomu sveučilištu, te bi se po vremenu mogao universitet i na tu stranu razširiti, i na onom krilu smjestiti knjižnica, koja se i onako za sad ne će moći urediti u svom obsegu.

Dobrovoljačke predstave. Dne 25. siečnja prikazaše dobrovoljci u dvorani senjskog družtva „Posiela“ dvie vesele igre i to „Parnicu“ od Benedixa i lakrdiju „Dva pobratima“, pohrvaćena od E. Asangera. Koncem prošle godine prikazaše dobrovoljci u „Posielu“ Freudenreichove „Graničare“ na korist Bošnjaka i Hercegovaca. Čujemo, da je dvorana dubkom puna bila, da je došao sav Senj bez razlike stranaka. To nam je milo čuti i budi nam dozvoljeno tu koju reći. U Senju postoje dvie — i to pravo reći lokalne — stranke, koje su prošle godine navaljivale jedna na drugu upravo žestoko, s toga ima u tom gradu dva zabavna zavoda: „Čitaonica sa glasbenim zavodom“ i „Posielo“. Taj nesretni dualizam zasego je i u privatni život. Je li to koristno? Senj je dosta odlučen od ostalih gradova. Senj je skroz hrvatski grad, Senj se proslavio sto puti u našoj poviesti junačtvom i slogom. Nije li nuždno, da bude i sad sloge, ne bi li dično bilo, da svi Senjani prionu složno uz zajednički napredak? Spada li stranački razdor u plesnu dvoranu, na kazališne daske, u čitaonicu, u koncert? Zar da gledamo u svakom hrvatskom mjestu Monteke i Kapulete? Il ne ima li Hrvat dosta protivnika tudjih, da se medjusobno za srdce jede? Zato, Senjani, podajte si ruke, pomirite se! Složite svoje zavode u jedno, ta glede duševnog napredka ne ima ni stranke „Obzoraške“, „Primorčeve“, ne ima Starčevićianaca, znanost i umjetnost domaća poznaje samo jednu stranku, a to je hrvatska inteligencija. — I iz Vinkovaca dolaze nam glasovi, da dobrovoljci vrlo dobrim uspjehom prikazuju hrvatske glume. — A Karlovac, Varaždin, Bakar, Rieka, Osiek, Križevac, gdje su?

Nov roman od Jules Verne-a. Upravo je izašao u Parizu najnoviji roman Jules Vernov pod imenom „Otajstveni ostrov“, koga sve novinstvo u jedan glas hvali sbog posve izvorna izuma i vanredno oštre karakteristike, kojom crta značaje svoga romana.

Nove knjige. Monumenta, spectantia historiam Slavorum meridionalium Volumen V. (Listina ob odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike skupio Šime Ljubić.) Izdaje jugoslavenska akademija znanosti. U Zagrebu 1876. Tiskom dioničke tiskare u 8mini.

— Starine. Izdaje jugoslavenska akademija znanosti. Knjiga VIII. U Zagrebu 1876. Tiskom dioničke tiskare u 8mini.

— Početnica hrvatske povjestnice. Za mladež pučkih škola napisao Ljudevit Tomšić, učitelj doljnogradske učione u Zagrebu. (Drugo izpravljeno i popunjeno izdanje.) Ciena 30 novč. U Zagrebu. Tiskom L. Hartmana. 1876. 80 str. u 8mini.

Zabava: Konjicu — List iz kronike križevačke — La chanson (popievka) — Leila. — **Pouka:** Ljutica — Spomen na Živka Vukasovića — Narodno kazalište — Dva nova izdanja u talijanskome jeziku u slavjanskome duhu. — **Listak.**

Odgovorni urednik August Šenoa. **Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.**

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 5. veljače 1876.

Br. 6. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

List iz kronike križevačke.

Napisao Evgenij Nenadov 1873.

(Dalje.)

Koliko je Mirku veselilo da joj je diete liepo i svima milo, toliko je morala misliti, koliko bi sve ljepše bilo, da Slavoljub jošte žive, koliko bi se on Anki radovao, i koliko bi ona sama sretnija bila. Mnogi, koji bješe pošli sa hrvatskom narodnom gardom u ugarski rat, bivši jošte djaci, kada se je ona udavala, sada su županijski činovnici. Svi se povratiše živi, te i sada jošte živu, samo njezinoga Slavoljuba ne ima. Suze joj dodjoše na oči, i jedva mogaše srdce stisnuti, da ne proplače. To Klara i opazi, te zaplete Mirku sa još jednom gospojom u razgovor, promatrajuć razne haljine, poculice, ples i kretanje družtva.

I Grgić, sjedeći do njih, čudio se je, da ovdje toliko Mandarina ima, i primetnu:

— Ti, si Klarice, ipak najljepši Mandarin.

Okopnje snieg, oživi dol i brieg, vršci šuma se počimlju zeleniti, po polju oru marljivi gospodari, topliji vjetar razbacuje suho lišće, popadalo prošle jeseni. Stanko Črnec razgledao sav svoj posjed, pošao je viditi šume, polja, vinograd. Sve je ostavio u zakupu, uzev samo vinograd od zakupnika. Tečeku zapovjedi, da mora svaki dan dva puta kraj Bocakova vrta proći, da vidi, šta da rade ondje gospoje i gospodična, te da mu tada sve točno javi, šta je vidio. Tečeka s toga boljela glava.

— Kak bum ja tak šamo hodil kak potepuh, rekao je, da barem imam dve kože, mogel bi ih tam okolo švetoga križa pašti, nad čirkvum je vrt, od ovde bi sve videl.

— Kupiti ću ti četiri koze, odvrati Stanko.

Vurij.

U vrtu, gdje smo nekad vidjeli sretnu Anku i Slavoljuba pod cvatućom jabukom, sjedi na istom mjestu mala obitelj, Grgić sa svojom gospojom i Mirkom.

Grgić čita, a gospoje lupe grašak. Anka dalje od njih, vadi korov iz cvieća. Opazi nešta zanimiva, podje do vrtne ograde, da vidi to čudo, i zaboravi na cvieće.

Teček sjedjaše na panju, ravno kao da sjedi na priestolju, a oko njega pasu liepe koze.

Anka ih gleda jedan čas, onda podje do jabuke, i pripovieda tamo sjedećim, kakove ljepote da je vidila, kako da imaju dlaku svilenu, kako liepo gledaju, i drobno koracaju tanahnimi nožicami. Teček sjedi. Ogleda se na sgrade gospodarskoga zavoda, te mrmlja:

— Bože, kakvi šu to gradi na jedanput poštali, to je kak čoprija. Na to prigleda, ide li Anka opet do ograde, te zamrmlja:

— Ali ima vlaši, baš kakti kukuružniča. Anka se nasloni na ogradu, i gledaše koze, ne opaziv, da putem dolazi mladić, motreć ju iz daleka. Sada je Teček istom oči otvorio:

— Kaj še taj š biškupovoga grada tu šeće, to radi kukuružniče. Kada je bio mladić došao posve blizu do Anke, te ju uljudno pozdravio, opazi ga istom djevojka. Odzdravi mu prijazno, te pomisli: bog zna, tko je to, ima liepe oči. A on pomisli. Bože! da sam ja takova koza, možebiti da bi tada i mene toli dugo gledala svojima krasnima očima.

Teček opet promrmlja:

— Sada imam barem kaj ža pripoviedati, došuljav se poslije do ograde, začu, kako se Grgić sa gospojami dogovarao, da podju sutra poslije podne k Vuriju.

Digitized by Google

— Dobro da znam, reče, budu i moje frajle tamo išle. Tako je nazivao svoje koze.

Kapelica svetoga Vurija stoji u sriedi velike šume prema zapadu od Križevca. Od drva je sagradjena, pobieljena i daskom pokrivena. Duga je do dva hvata, a toliko široka, te posve četverouglasta. Žrtvenik zauzimlje malne polovicu od crkvice, na njem je slika sv. Vurija, ovješena šarenim nakitom. Naprama žrtveniku stoje vrata. Na ostalih dviju stienah vise po dvie starinske slike.

Te slike prikazivahu nekakove fratre, bog zna kakovih redovâ. Jedan ima bielu haljinu sa kapucom na glavi, drugi tamnu haljinu, treći uglastu kapu, kako su ih Isusovci nosili na glavi, a četvrti drži kažiprst od desne ruke u vis, i velikima očima gleda svakoga upravo u oči, a crte su mu lica stroge i ozbiljne. Umjetnik je valjda mislio sliku propovjednika stvoriti, a djeca, koja ga vide, plaše se, misleć da se njim grozi, takoih bielo gleda i da ruku diže na njih.

Na žrtvenik polaže svaka prolazeća seljanka ili koju vrst kraljuša, izmoliv otče naš, ili kakovu zagovornicu.

Pred kapelicom je zdenac, oko kapelice liepa zelena tratina, a za njom pod sjenom velikih bukava drvena sjedala, i dva duga drvena stola. Nedjeljom ide mnogo Križevčana amo, da se liepo pozabave.

Bio je krasan dan, kada hodjaše Mirka sa kćerju, sestrom i Grgićem k Vuriju. Anka bje pozvala i povela družicu si Valeriju, kćer županijskog mjernika sa sobom. Djevojke idjahu napried cvieće beruć, kao sve djevojke kada u prirodi šeću, tu im je bog priredio perivoj. Tu nalaze raznoga cvieća dosta, tu se smiju i pjevaju, da se po šumi njihov glas razlieže, kao da srebreni zvončići zuje. Sretoše i Stanka Črnca. On ih pozdravi te prodje mučeć pokraj njih. Kada se sasta sa gospojami i Grgićem, i opet tako. Slušao je srebrene zvončiće, koji zuje po šumi. Mirkino lice i ti zvončići ga sprovedoše u samoću njegovu. Grgić se ogledao u čudo za Stankom.

— Božc! kakav li je sada? Mirko, niesi li ti tomu kriva?

— Niesam ništa kriva, odvrati Mirka.

— Vidite, drage moje, reče Grgić, mi ljudi smo upravo takovi kao i ove šume. Zaustavio se na putu, pokaza rukom na šumu, stojeću na oba kraja pokraj puta. S jedne strane stajaše mladi nasad, posve gusto jedno drvce do drugoga. S druge strane razvijahu se ogromni hrastovi na daleko jedan od drugoga.

— Vidiš, Klarice, takvi smo i mi — u mladosti nas više puta toplo srdce zavede, te sklopimo prijateljstvo sa svima, koji su nam viekom ravni, svakomu smo pripravni naše srdce pokloniti, te stojimo živo jedan do drugoga. U starosti smo se na daleko razišli — svaki sam za se stoji. Ostavilo ga ono božanstveno povjerenje, kojim je za mladosti svakoga nudjao.

Klara će na to:

— A ti se imaš na koga tužiti? ja bi sada mogla uvriedjena biti; tko je tvoje povjerenje izdao?

— Nemoj, draga dušo moja, odvrati on, ta ti si sreća mojih starih dana, ali ja u obće govorim, a naime ovaj Črnec čini mi se takav kao da je vjeru u boga i ljude izgubio.

Anka i Valerija iduć napried bješe već došle do kapelice. Anka se uzradova, opaziv Tečeka i koze, koje se po malom potočiću, koji iz zdenca izvire, šeću, te radoznalo pogledaju na taj njim nepoznati kraj, Anka upita Tečeka, kako on danas ovdje pase a on odvrati:

— To je šuma moga gošpona. Djevojke za tim veselo podju do kapelice, ni u njoj ne budu ozbiljne. Prekrstiv se — gledahu jedan čas mirno stojeć na žrtvenik, ali pogledaše i na stroge slike na stienah, i te im budu toli smiešne, da niesu mogle smieha suzdržati.

— Nemoj se tako smijati, opominje Valerija, ta vidiš kako se onaj grozi — ali badava — na to se smiju još više. Najedanput ipak zaustane smieh pa se i poplašiše. Začuše naime neki zvuk, kao slaganje struna na raznih glasbilih. Za kapelicom sjede pokraj stola tri mladića. Mladić, koj je jučer prolazio kraj Bocakova vrta, slagao na gitari strune. Bio je visoka stasa, duge plave kose, i velikih očiu. Bijaše dosada u unijatskom seminaru u Beču, te izučio bogosloviju a dva mu druga bijahu više crnokosa, malena stasa, bijahu to braća, jedan djak na bečkom medicinskom fakultetu, a drugi pomoćnik u nekom dućanu, obadvojica imala su velike slovenske tambure. No radoznali, šta taj veseli smieh u kapelici znači, pustiše glasbu i podjoše do kapelice. Valerija poznavala je medecinera i dućanskog pomoćnika, te se tako započe živahan razgovor:

— Ja bih bio sretan, da znam, čemu su se vaša usta toli srdačno smijala. Taj je smieh zvučniji od svake glasbe.

— Vi se šalite, gospodine, odvrati ona; težko bi bilo tumačiti, zašto se smijasmo; svemu se smijasmo, što nam se oku namjerilo, prizna dosta iskreno.

Na to i stariji prispjeli.

— Eto, vidite ih, poviče Grgić. To je živi dokaz moje šumske filozofije. Nu odmah stane do mladića, stade razpitavati svašta o Beču, o njihovih naucih, i o svačem, kao da je i on mladić i njihov drug. Anka mu prišaptnu, kako su se smijali strogim slikam, a mlada gospoda da su ih čula. Grgić ne mareć za tu veliku tajnu reče:

— Da vidimo ta stroga lica, kojih se vi nieste plašile. Ja ih još nikada motrio niesam. Pošav svi u kapelicu stadoše razgledati te starine, sudeć i razmišljajuć, iz kojega da su vieka, i bog zna kakovi pobožnik da ih je amo stavio. Gospoje medjutim prirediše užinu, kojoj Grgić pozva i mladiće, Mirka pozove Anku, da prinese vode iz zdenca.

Digitized by Google

Miloš pošav za njom umoli ju, da mu dozvoli da se on prigne do zdenca za vodom.

Kad su tako njih dvoje stojali kod zdenca čevrljajuć, opazi ih Mirka, opazi i to, da je to liep mladić, i nekako sličan Slavoljubu, i samoj Anki, bijaše prilika otcu si. Isti izraz lica, isti posmjeh, iste velike pametne oči. Iz crta toga lica takodjer srdce k srdcu govori, iz žara tih očiju vatren duh, i plemenita duša probija. Silnim valom uzdignu se uspomena u njoj — diže joj grud uzdisajem, i navre joj suzom na oko. Vidi, — prvi pogled svoga Slavoljuba, i pogled mu posljednji. — Krasni dan, kroz tanahne svrži proviruć sunčani traci, padajuć punim svjetlom na zlatokose glave Miloša i Anke, sjete ju živo onih krasnih časova u širokom brezju, kada je Bielić povjestnicu predavao.

I kao da u Grgiću neka davna uspomena oživlje, pozove družtvo svojom starom dosjetkom k stolu, da u sakristiji njegova trupa k užini zvoni. Posjedoše. Pečeni pilići, bieli kruh i gibanice bijahu im sladke. — Mirka zapita Miloša, odakle da je rodom, i dozna, da je Krajišnik, kao i Bielić, te da je Miloš takodjer od obitelji Bielićeve. Uzradovav se, zamoli ga, da ih više puti posieti, kad je rodjak Slavoljubu i njemu toliko sličan. — Tko je bio sretniji od Miloša? Što je jučer kao nemogućnim smatrao, to ga danas zapade kao s neba. Anku će moći posietiti! i pobliže se upoznati s njom. Omamljen od ne nadane sreće, poljubi zahvalno Mirkinu ruku. Grgić se za toga sa ostalimi šalio, i plašio ih ozbiljnimi fratarskimi slikami. Nazdravljao je mladićem više zdravica, te ih tada umoli, da sviraju. Tako i bude, mladići igrahu krasno, prekrasno.

Grgić i Klara ne malo se poveseliše mirnim zadovoljstvom toj ne nadanoj zabavi. A i djevojke. Anka gledala Miloša. Videć njegov ljubki posmjeh, dodje i njoj nehotice isti smiešak na usta. Mirka to opazi, i uz to nije još nikada bila nijedna glasba tako ugodna kao ova. Sklopila je ruke, te joj se činilo, da je svaki glas doglasnikom njezine želje te izražuje pred bogom njezinu molitvu, da Anka postane sretna, i da bude njezina sreća trajna. Vali uspomene struje mirnije oko nje, našla je utjehu u molbi za sreću ljubljenoga djeteta svoga. Klara medjutim opazi, da se je Teček došuljao, te da i on sluša. Ponese mu jestiva. Kad je glasba umuknula, uze Anka kruha, i stade s njim hraniti koze, koje dignuv uši, raztvoriše oči čudnovato. Miloš gledaše blažen svoju krasnu djevojku, ali sad nije više zaželio, da bude i on koza, kao onda kad je šetao kraj vrta. Valerija medjutim začе veliku prepirku sa svojim znancem medicinerom.

Kada se je Anka povratila k stolu, zamoli Miloš, da gospodične što zapjevaju. Da rade pjevaju, to znamo, primetne, jer su pjevajuć došle do kapelice. —

Sunce je već zapadalo, i Klara sjeti družtvo, da krenuti valja.

— Možete svi skupa putem pjevati, reče Grgić. I svi podjoše pjevajuć u Križevac.

Teček gledaše tužno za njimi, kada je prošlo družtvo mimo njega kao liep čaroban san. Ćutio je neku samoću. I koze su slušajuć za prolazećim družtvom gledale, razumjele su čuvara svoga, ogledale su se na njega, kao da mu kažu: idemo i mi.

— Hajd — reče Teček, i brzim korakom podjoše oni kući. Miloš dodje drugi dan, da taki nove rodjakinje posieti. Dolazio je zatim često. Kada je bilo kišovito vrieme, sjedili su u kući. Hrvatska knjiga, koja se je tada sve bujnije razvijala, poznate osobe pjesnika i spisatelja, davale im dosta prilike za razgovor. U tome je Miloš rieč vodio.

Grgić je pripoviedao, kuda je nekada kao vojnik putovao; bio je i na nekom brodu kroz više godina. Vidio je Italiju, Grčku, Carigrad, Smyrnu, Ameriku — opisivao život u New-York-u, i sjećao se s uzhitom — bujnog života talijanskih gradova. Osobito sretan bijaše, kada je o Mletcih pripoviedao. Osobno je poznavao Eugena Sue-a, sa kojim je zajedno kod mornarice služio. Vidio je, kako je bio nezadovoljan, i kako je sretan postao, i sretnim se cienio, da može ostaviti brod dobiv od nekog strica veliku baštinu. Grlio je tada Grgića, i izljubiv se s njime od radosti, pripoviedao mu je, da ostavlja sada more, da ide u božanstveni Pariz, i da će pisati romane, da mu je ljenčanje i putovanje na moru dosadilo.

Gospoje i Anka zabavljale bi se vrlo dobro slušajuć takove razgovore. Kada je bilo liepo vrieme, sastalo bi se drnžtvo u vrtu. Veseli je smieh Ankin tada vrtom zvonio, a oči sretnoga Miloša pratile su ju svakim kretom. Kada bi u večer kući pošao, bilo mu je srdce toli puno sreće, da nije mogao odmah u tiesnu sobu poći, šetao je pod njezinim prozorom, te tako sproveo jošte koju uru. Kada li dodjoše liepe noći, poluglasno bi pjevao:

da bi mogo, mogo zviezde s neba snesti,
od njih vienac splesti, njim pozlatit nju!

Više puti je Anka došla na prozor, te zapitala:

— Šta toli pobožno u nebo gleda?

— Onaj kup zviezda tamo — nad vašom kućom, reče on. Anka budući sklona na smieh nasmijala bi se i takovu odgovoru od srdca i rekla bi, da valjda zviezde imaju večernju zabavu, jer ih je toliko zajedno. Miloš ju na to šuteć motrio toli milo, i osbiljno, da i ona bude ozbiljnom. Ćutila je njegov pogled još onda, kada je bio dalje pošao.

Sve je bilo toli divno, toli liepo, kako se je njemu činilo, da su i šušteći jablani i platane oko biskupova grada govorile otajstvenim govorom o sjajnoj ljepoti svieta, o čarobnoj mjesečini, o zlatnih kosah, liepih očiju, i o kriesu zviezda na tamno-modrom nebu.

Digitized by Google

Kalnik.

Jedno jutro odpravilo se malo družtvo na dvojih kolih u Kalnik. Dogovorili tu zabavu kod Grgića i odpremili se u rujnu jedne nedjelje u rano jutro.

Teček je živario kao i prije. Prisluškujuć kraj vrta dozna, da će poći Grgićevi nedjeljom u Kalnik, pa on podje već u subotu poslije podne onamo.

Prvi sunčani traci probudili su ga snivajućeg pod Kalnik-gradom. Ogledavao se u čudu, te nije odmah pojmio kako to biva, da nije na običnom mjestu; kako je vjerovao u vještice i vile, mišljaše, da su ga one iz staje s kozama prenesle pod Kalnik. Koze bijahu posve zadovoljne.

Teček razabrao se, razgledao je divnu okolinu. Veseo izvadi zajutrak iz torbe, pojede ga sladko, napoji koze kod vrutka i sjede zatim na ogroman kamen. O plećih mu visijaše star kožuh sa izvrnutom dlakom, te Teček bio, kao kakav amerikanski divljak.

Družtvo prispje oko devet sati u Kalnik. Došav do sela, sidjoše svi s kola, radi strmijega puta, Grgić, Klara, Mirka, Anka, Miloš, Valerija i ona dva brata, koje vidjesmo kod Vurija.

— Vidite, draga djeco, kako se jasno vidi svaki grmić na klisurju; hvala bogu, te je danas krasno vrieme, ozva se Grgić. Skačuć i smijuć se dodjoše do zdenca, koj stoji blizu podrtine, ondje ostaviše i kola.

Mirka i Klara zaostaše da kuhaju, ostali se odmah odpravili, da podju na vršak kalničke planine. Prečudili se svi, videć Tečeka i koze; bilo im je ipak čudnovato, da se svagdje na njega namjeriše.

Teček držao se ravno i ponosito, te je ozbiljno odgovarao, da su ga koze u Kalnik dovele, a on da ide samo za njima. Svi se smijali tomu majmunu, te pošli svojim putem. Na podnožju gore vodi uzka staza kroz grmlje, trnje i johovinu do strmijega puta, onuda je suh piesak, te se ruši pod svakim korakom izpod nogu, da je veoma težko ići, noge natrag poskližu, te mora se uzlazeć na brdo rukama za grmlje hvatati.

Mladići išli napried, da priskoče djevojkam rukama. Mlada se gospoda ni malo srdila niesu, da su imala tu brigu za djevojke.

Poslije naporna hoda i penjanja popeše se na vršak, gdje je trigonometrična piramida stajala. Svi posjedoše, ogrnuv se toplijom odjećom radi oštrijega zraka na gori, te zapanjeni gledahu krasni vidik. Na jugu od Kalnika razprostire se nepregledna ravnina. Za liepa dana vidi se dalekozorom i do turske granice, selâ, gradićâ i crkva sijaset.

Na sjeveru razvijaju se planine na široko i više milja daleko. Razni oblici čudni su im; jedan brieg je kraj drugoga, jedna pećina kraj druge, a izmedju njih duboki mrki ponori. Gdjekoj vršak je šiljast, te strši golim kamenom u vis; većina njih su kao kruglja, te zelenilom obrašteni, kroz koje siv i bjelkast kamen proviruje. Ponori niesu grozni za oko, obrašteni su do dna kestenjem, bukovljem, brezjem i hrašćem, a gdje gdje iztiče bistar vrutak izpod kamena.

Dalje za planinom vide se poveća sela: Novimarov, Toplice, Ljubeščica, u daljini na obzorju Drava i Podravina. Na zapadu biele se gradići zagorskih dobara i gora Ivanščica.

Stara razvalina grada Rieke stoji posve blizu, te se čini sa kalničke gore posve malena i nizka. Kada su svi neko vrieme šuteć gledali, nametnula im se razna pitanja. Šta je ono tamo? šta je ovo? Kakav je to grad? Kakav ono zvonik? Grgić im bude tumačem.

— Vidite, moja djeco, nastavi tumačenje, ljudi pripoviedaju da vodi od grada Kalnika do grada Rieke podzemni hodnik. Ja bi ga rado vidio.

— Bože moj! koliku su sreću, kolikih borba, i kolikih suza nekada ti gradići vidjeli, i sve je prošlo. Sreća prošla kao i borbe, suze se osušile i gradovi razpali, a vele, da je silno blago zakopano u podzemnih prostorih, ali ga nitko naći ne može. A ova sela oko Kalnika, i selo Kalnik napučena su plemići. Kada je bio kralj Bela IV. zatvoren u gradu, a hrane nije imao, nosili su mu seljaci iz okoline svakojaka voća, a buduć da ponajviše šljiva imaju, nosili su mu ponajviše šljiva, i tako su kralja i njegove dvoranike prehranili. Poslije je kralj Bela četvrti podielio seljakom — sa zahvalnosti — plemstvo, i dan dunas se ruga prijatelj prijatelju iz te okoline nazivljuć ga šljivarom.

Tako je pripoviedao Grgić na Kalniku.

Miloš zanesen gledom na taj krasni kraj opisa radost nad ljepotom hrvatske zemlje riečmi Preradovićeve pjesme:

Niz lice joj prebogato,
Visi zrela voća zlato,
Izmedj šuma njene kose,
Sja se biser blage rose,
Bistrih vrela, bielih rieka,
Pune grudi ima mlieka.

— Divno! prekrasno! poviču svi kao u sboru. Vi morate tu pjesmu krasnosloviti, ali cielu, od početka do kraja, ja znam, da ju znadete na pamet.

— Izvrstno sbilja, reče Grgić, samo ću vas moliti, dragi mladiću, da to učinite kada dalje dodjemo, i poslije objeda, da Klara i Mirka slušati mogu. Nego — govorili ste nešto o mlieku — to me sjeti, da i ove koze moraju mlieka imati, je li tako, gospon pastir? zapita Tečeka, koji se je opet za njima bio došuljao Grgić je bio od naporna hoda uz brdo žedan, imao je na sreću čašu u džepu. U nju je Teček mlieko dojio, i sve napojio mliekom. O za stalno nije od njih nikomu nikada nijedan napitak toli sladak bio, kao to mlieko na Kalniku, Teček se je držao ravno i važno, ćuteć dobrotu i važnost svojih koza.

— No, sada smo već dosta dugo uživali tu ljepotu

Digitized by Google

svieta, idemo opet do gospoja, opomenu Grgić. Bit će težko silaziti, pazite, djeco.

Jošte jednom svi pogledaše okolinu obasjanu bajnim sjajnim sunčanim svjetlom.

Kada se silazi sa vrška, mora se sa strmoga kamena, koji za pol sata posve ravno odpada, na malu stazu saći. Ta se staza na rtu gore kroz grmlje vijuga. Zatim izboči se opet strma klisura, da čovjek, ne priučen takovu putu, jedva silaziti može. Miloš pruži Anki ruku, kada je imala sa onog prvog kamena saći. Svježi zrak na gori ukrasio je njezina lica prekrasnim rumenilom. Pogleda Miloša bistrim okom, te je on za trenútak zaboravio, da ima Anku niz brdo voditi, pa ju šuteć uze samo gledati.

Ali Grgić zaviknu:

— Napried! Miloš prenuv se sjeti se svoje zadaće. Koli je brižno pazio, da ju nijedna grana ne takne — da joj noga na šiljast kamen ne stupi, i da se trnje njezine odjeće ne primi. Kada dodjoše do polovice puta, klecale su Anki noge — te nije mogla odmah dalje.

Tada ju Miloš zamoli, neka mu dozvoli, da ju ponese niz brdo. Bezazlena kao diete, nije niti promišljala, da li je to pristojno. Težko joj bje silaziti pa dozvoli Milošu, da ju ponese. Bože! koli je sretan bio tada. Stupao je lagano kao da krila ima, uzvinuo je oči k njoj te ju pitao:

— Anko! da mi dozvolite, da vas tako nosim kroz cieli život, ja bi mislio, da niesam umrli čovjek, nego da sam ravan bogu.

Ona ništa ne reče, ali lice njezino bilo je kao prosinulo od radosti i sreće, te nagnu glavu do njegove kose, i kao da ju taknu ustima.

I u njegovu licu zasja neizmjerna sreća. Poljubi njezinu ruku, kojom se je držala za rame njegovo. Došli do podnožja gore, stupahu niemi jedno pokraj drugoga.

(Konac sliedi.)

Sbog poljubca.

Na livadi draga
Poljubac mi dala,
A to opazila
Ljubičica mala.

Pogleda nas milo,
Sladko se nasmije,
Ali nikom rieči
O tom rekla nije.

K ljubici je netom
Doletila pčela,
U košnicu meda
Odnieti je hćela.

Sbilja med ukrade,
A i onu tajnu...
Ljubica ti skromna
Pusti suzu sjajnu...

Plien ukraden pčela
U košnicu metne,
Nesreća ti i nju
Ko ljubicu sretne.

U drugoj si draga
U silnijoj vlasti;
Med porobe ljudi,
Hćelo im se slasti.

U tom medu tajnu
Pročitali ljudi,
O poljubcu našem
Govorka se svudi.

Ljuta draga reče:
Jao hude sreće,
Da me više nikad
Poljubiti ne će.

Spjevao A. B.

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio — ćić.

(Dalje.)

Medju tim zavirimo malo u harem mladjane mu kćerke, koji je bio iznad njegove sobe. U njem još svjetiljka tinja, a krasna Tamara veze duvan-kesu na bukovu djerdjefu šarenom svilom, a prepliće ju zlaćanimi nitmi. Do nje sjedi, modrom kabanicom omotana, sredovječna ženska, prevarljiva i lukava obraza. Lasno ju možemo ubrojiti medju „dellahseje“ ili „mešetarke“, buduć je i ona pravoga alkahirskoga haremskoga tipa, o kom tipu ne bi bilo s gorega koju reći. Ženske te vrsti kupuju rukotvorine haremskih stanarica, te ih preprodaju trgovcem kankalskim. Posve je naravski, da su te haremske mešetarke tolike blebetuše, da često doznadu i izblebeću toga toliko, da bi i boga nadmudrile. Naša nova znanica zvala se Hamda, a dičila se tim, što je smjela stupiti u harem kraljevne Nazly.

Tamara je bila mlada, umiljata krasnica, simbol prave egipatske nevinosti; tip joj pako posvema elegičan, kako i mnogim drugim nilskim kćerim, gledao ih ma u koje doba. Biele je puti, — kakva je u mnogih alkahirskih gospodja, koje si lice prievjesom kriju, pa ma bile i arapskoga plemena — ali bjelilo joj je izšarano mjestimice sunčanim žarom.

Digitized by Google

Glavu slabo povezala mušulinskom povezačom divne ljepote, a izpod povezače spuštale se niz ledja duge, zlatne pletenice, sa čela pako blistao se vienac, nanizan od samih srebrnjaka, jer odveć siromašan Abu-Nur nije imao žutaka.

Tamara radila kao mravak, samo časimice poposta, da sluša, a tad bi sjela u kutić kraj prozora — u kom ženske najradje poboravljaju — te bi pogledala kriomce kroz malenu rupu na ulicu. Piljećim joj okom zatitra grozničav nemir, a sa usana se vinu često lagan, al bolan smiešak.

— Diete, ti ljubiš giaura? iznebuha progovori dellahseja koja je dosad oštro gledala u revnu vezilju.

Tamara maknu ramenima, rukom pako pretrže zlatnu nit.

— Rano moja! primieti starica pouzdatljivim glasom, ti mu moraš kriomice poslati kovrčicu od tvoje zlatne kose, jer ćeš mu tim i neznana omiljeti.

Tamara gledna staricu, a u velikom se njenom oku pokaza sitna suzica. Zar ti u to vjeruješ, Hamdo?

Mešetarka kimnu glavom u mjesto odgovora.

— Ja već ne vjerujem? odvrati djevojka tugaljivim glasom, pogled nice oboriv.

— A zašto ne? upita mešetarka.

Tamara muči mramorkom. Hamda gledna kroz rešetku na prozoru, te po tom primetnu izza kratke stanke:

— Prieko je mrak, kako vidim. Taj mladi hekim, čini mi se, ima mnogo bolestnika, jer kolikogod puta dodjoh ovamo večerom, nikad ga ne vidjeh kod kuće.

Kći se Bovabova ganu malo otresice, a kako i ne će, sirotica se u prst ubola...

Hamda se nasmija, a iza toga primetnu mozgaljivo:

— Baš bih rada znala, gdje je taj naš susjed iz prieka? Nije moguće, da on, koji pozna i najotajnije ljekove, ne će znati takodjer i ljubavi kakav takov uztuk?

Iza oka krasne Alkahirke ukrade se suza.

— Al dà, pridoniza Hamda, kad bi mladi hekim znao i ljubav liečiti, to bi doista sebi prvomu pomogao, jer i njega, vjeruj mi, toga liepoga giaura, boli težko na srdcu!

— Jest, to sam davno već slutila, promumlja Tamara, da se je jedva čulo.

— Al da znadeš još, moja dušice, s koga tek boluje?

Djevojka se osovi, te reče svečanim glasom:

— Što, zar ti znaš, Hamdo?

Starica se nasmija.

— Jesi li čula što o nekom defterdaru, Mohamed-Bey-u?

— Je li to onaj, koga nazivaju „dongolskim tigrom?“

— Jest on i nitko drugi, odvrati Hamda. Nedavno oženio se najstarijom kćerju pašinom, znaš, Nazlyom, o kojoj se svašta, baš često i nepovoljna pripovieda...

— Nije li to „tigrovska zaručnica“, kako ju nazivaju!

— Posve pravo, prije ju zvalo tigrovskom zaručnicom, a sad još pravije, tigrovom ženom... osmjehnu se starica malo okesito.

— Zar je ona i sbilja toli strašna? zapita kćerka Abu-Nurova prostoumce se prestraviv.

— Koga ona poljubi, promumlja potajice dellahseja, tomu je taj mah odzvonjelo!

Tamare se te rieči kosnuše, za čas se zabezeknu:

— Dapače, primetnu starica bojazljivo, kako potajice pripoviedaju, već mnogi izkusiše gorku sudbu toga poljubca, i to u onoj čudnovatoj palači vrh rieke... Nil znade toga još i više... ali Nil ne kazuje nikomu ništa.

— Grozno! opazi kćerka Bovabova.

— Takodjer i u tajnovitoj njezinoj kući, u predgradju židovskom uz zelene kupke, vidjaju svaki dan ukaze onih, kojih tu nestade, nastavi starica još uviek bojazljivo. Kad iznebuha skoči i malo glasnije upita:

— A niesi li vidila hekima, kad je večeras od kuće otišao? Možda se je uputio do židovskoga predgradja?

— Vidjeh ga, odvrati Tamara, gdje podje za velikim crncem, koji je na glavi imao plavkast turban, i to mislim, put „nove ulice“...

— Velik crnac s plavkastim turbanom, tihomice promrmlja Hamda; bože, je li to moguće, da je on bio?

— Tko? viknu Tamara izza svega glasa.

— Ne, on to ne može biti, ja sam se u svu priliku prevarila, zamišljajuć progovori stara, al odmah pridoniza, ali čuj ipak; dobro znaš, da ja obitavam naprema zelenim kupkam, pa baš večeras vidjeh, gdje je unišao visok crnac, na glavi mu plavkast turban, a oko pojasa omotan šaren šal...

— Jest, to je taj, i nitko drugi, bojazno pridoda mlada krasnica, pa dalje..,

— Unišao on u kuću kraljevne Nazly...

Tamara se upropasti, težko dahnu...

— Ali nije unišao sâm, nemilice nastavi Hamda, ali časak poposta, te izreče još samo: „sa“... te umuknu.

— S kim? silovito sleti ju Tamara, a glas joj se postupice gubio...

— Sa krasnim giaurom, onim, koga ti strastno ljubiš, zaključi mešetarka.

Kći Abu-Nurova bôno zajeca, te u sjedalo klonu, lice si prikriv rukama.

Časak motrila starica svoju žrtvu, te kriomice podsmjehujuć se, slavila slavlje sa dobra uspjeha; kad na jednoč izvuče iz njedara dvostručan, prekrasan niz bisera, te pristupiv na pô onesvieštenoj, šapnu joj u uho:

— Golubice moja, krasni giaur nikad više tvojim biti ne će, jer se on ne povrati nigda, nigda iz naručja Nazlyna, tebi ga je dakle za na viek zaboraviti... nego čuj! Ja poznam drugoga, takodjer krasna čovjeka, koj

Digitized by Google

osim toga razpolaže neizmjernim bogatstvom; gledj ovaj divni niz bisera... on je tvoj, a uzanj i sve ostalo, što ti srdce zaželjeti može, ako samo uzljubiš toga čovjeka...

— Do biesa! okosne se kći Abû-Nurova, gledajuć ju sveudilj prezirnim, a uz to strašnim pogledom.

— Mâšâllah, promumlja baba, turiv biser u njedra, šteta doista, jer je taj čovjek vele podatan...

Taj čas čula se dolje na velikih kućnih vratih žestoka lupa, a mogao si zamietiti lelek nemoćnika, koji je u pomoć zvao, mucajuć slabim, mal ne iznemoglim glasom:

— Bovabe, Bovabe!...

Tamara se ne malo uplaši i na noge skoči! Ta bio oj taj glas i te kako poznat!

Opet se čula pomaganja, al sada još slabijim glasom:

— Bovabe, Bovabe!...

Ne ima sumnje; glas taj poznala bi Tamara medju stotinami i stotinami drugih glasova.

— Ja idem otca probuditi, progovori mešetarka.

Ali Tamara ni ne misli na to, već omotav se prievjesom, strelimke munu niza stube. Mimogredce samo zirnu u otčevu sobu, koji je miran počivao uljuljan tvrdim hašiškim snom, te umah iza toga van pobrza. Časak kašnje vrata zaškrinuše, a Tamara opazi pred njima ležećega Monferranda, u krvi ogrezla...

Vrnimo se za nekoliko sati u minulost.

Zavojna vrpca spala već s očiju Monferrandovih...

Pričini mu se, kanda je okružen kakvom varavom bajkom.

Stajao on u prekrasnom pavilonu, koji je bio sagradjen konahskim slogom, običajnim na Bosporu. Po zidovih, sa kojih odsievaju velika gledala, penju se cvatuće povijuše, te čine u visu sobe svod, na kom stoji ružičasto, alabastrovo trulo, gdje no se iz otajnih svjetiljaka razsipava na okolo blago, sumračno svjetlo. Usred mramorasta poda udubena kamenica za vodu, a iz nje se diže umjetno sačinjena paoma, kojoj je deblo zlatnimi ljuskami posuto. Na vršku paome driema rajska ptica, kljun zatakla u blistava prsa, dočim iz okrajaka malo k zemlji povinuta lišća rominja voda u kamenicu. Na dvama poput krvi crljevim jašmastim stupovima stoji, nalik na konjsku podkovu malko sveden, nadvratak vrata, kroz koja opažaš u na pô tamnoj susjednoj sobi maštom izhitrene nacrte tropičnih rastlina, a imed mrtâ i jasminâ trepte kriesnice slične bludećim dušicam. Sve nam se to pričinja kao vilinske mušice za sparne ljetne noći; pa i doista eno u špilji po divanu legle krasne vile, rekao bi, potajice uvukla se u veliku bisernu školjku... Ležeć tako najednoč pruži ruku, kanda hoće, da nešto dosegne, a u taj se par oglasi mladi hekim, klonuv na njezine grudi, i izustiv, da se je jedva čulo: „Leilo!“ I bila to zaista Leila; oči joj svjetlucale kao sinje more, a na usnah joj zenuo mio smiešak, nalik pupoljku ruže. Crnu kosu zaplela i spustila preko zavratka, prikrivena lagodice, grivne blistaju oko nježnih gležanja, svilni mušulin ovija vitko joj tielo a na čelu, doista čudan diadem, zlatna guja riga usijan rubin.

— Prekrasna si, božanstvena, poput neumrlih djevica četvrtoga neba, jer samo u njih je čelo, kao tvoje, i samo se one rese rubini, kakav je tvoj, pronie Monferrand, posuv ruke Leiline žarkovitimi poljubci.

— Li za tebe, miljeniče, resi se Leila, odvrati mlada krasnica, ogrliv ga nježnim ogrljajem.

— Ti me ljubiš! šapnu hekim, a usne mu orosi nježan poljubac.

— Jest, ljubim tebe, tihano odvrati Leila, a u oku joj zasjala suza, kao što ruža cviet, kao ožednio gorski vrutak; bez tebe mi se srdce ledeni, a gdje tebe nije, tamo me žedja mori.

— Kad me ljubiš, zašto me onda kiniš? zapita Monferrand malo spočitavajućim glasom.

— Ja tebe kinim?

— Doista! mjesto jedne ure rajskoga užitka spremaš mi na stotine paklenskih muka!

Vedro se čelo Leilino naoblači, ona odvrati tihim glasom:

— Biedni prijatelju, ja ne mogu inače, jer je moj život...

— Tajna, izmieni ju doktor, o doista, i te koliko strašna, jer me već unapried groza hvata, kad na to pomislim!

Leila se strese nervozno te uzpregnu ruku... Do malo upita tiho:

— Što misliš tim?

— Ja mislim, odvrati Monferrand... tuj se malo zaustavi — da mi već jednom Leilo, očituješ, tko si ti?

— Tko sam ja! viknu mlada krasnica, prisilice se osmjehnuv, a čemu taj upit?

— Jer sumnjam, da nije tvoj život, kao i onaj ametystan prsten, kog od tebe dobih; vanjštinom zamamna dragota, a unutra...

— Što unutra? prekide ga Leila znaličnim upitom.

— Unutra crno biserno zrnce, s koga ljudi stradaju, zaključi doktor.

Leilu prodjoše trni, sva se strese; do mala primieti, da se je jedva čulo:

— Što, zar i ti u to vjeruješ?

Monferrand se gorko nasmija, a iza toga produlji:

— Imadoh prijatelja, koji me žarko ljubljaše, zvao se: „dr. Mendrici“.

— Jednom mu pokazah ovaj prsten...

— Nesretniče, ti si me izdao!!

Taman se nabor nadvuče nad bliedo čelo Leilino, oči joj zasjale neobičnim sjajem.

— Tako ti boga vječnoga, kaži, tko si? viknu Monferrand sav izvan sebe...

Digitized by Google

— Ja sam... odvrati ona isto takvim glasom, a sa lica joj ne stade u tinji čas prietećega izraza, reć bi, voda ga odniela... ja sam Leila, koja tebe, krasni moj giaure, ljubi svom svojom dušom... Taj čas osjeti Monferrand na svom čelu usne te doista čudne ženske.

— Pa što reče dr. Mendrici, — tako se zvao, zar ne? — ob onom prstenu; upita Leila iza kratke stanke glasom laskavim, umiljatim.

— On reče, da mi se je okaniti žene, koja mi je dala taj prsten. —

Obrvice se Leiline namrgodile, da si je jedva opaziti mogao...

— A drugo ne reče ništa?

— Baš mi hćede očitovati neke tajne, ali taj mah...

— Što, taj mah? — ciknu Leila grčevitim glasom.

— Taj mah zaniemi na uviek! odvrati Monferand tužaljivo, sjetno.

Leila jedva disala, glas joj drhtao, jedvice izmuca rieči:

— Govori za boga, kako se je to sbilo?

Monferand joj pripovidje što kraćimi crtami tragičnu smrt prijateljevu. Kad dokonča, progovori Leila čarobno se osmjehnuv:

— A sad čuj dakle tajnu moć zrnca biserova! Prsten onaj jest zaista pravi znak moje ljubavi. Dok ti mene ljubiš, dotle i prsten pokazuje toli sjajan ametyst, koji je, kako znaš, u nas ženskih znak velike ljubavi; pogaziš li ti moju ljubav nogama, taj mah osvetiti će zrno biserovo prezren i zabačeni zalog ljubavi, onaj ametystni kamen... Taj čas zveknu sobom jasni glas malena zvonca.

Licem se Leilinim proli mrtvačko bljedilo.

— Ljubezniče, bjegaj! viknu slabim iznemoglim glasom, te uhvativ ga za ruku, odvuče ga do kamenita zaklopca, — jer je to bio je dini izlaz iz te kuće.

Lupi nogom o tla, ploča se odklopi, a Suakin pomoli svoju grdu, veliku glavurdu.

— Barg, reče mlada ljepotica hitimice, prikrij oči ovomu čovjeku zavojnom vrpcom, te ni časa ne počasi, bježi s njim odavde. Ali pazi, o tvojoj se glavi radi, ako živ ne uteče.

Monferrand i crnac izčeznuše.

Medju tim Leila skoknu laganim skokom u pokrajnu sobu. Namah dotaknu se prstom sićušna putašca, koje bilo sakriveno pod oblogom stiene, a iza popunka od kedrovine pokaza se Hana.

— Defterdar se iznenada vratio prije dvie ure, pobrza Nubijka.

— A je li već posietio harem, upita Leila, recimo radje Nazly.

— Nije još, odvrati uzdanica, jedva dodje, namah krenu put tvrdjavice.

Leila, pače Nazly, supruga defterdareva, uzdahnu težko, nije joj bilo pri srdcu baš najbolje.

Uru kašnje izčekivala mlada gospodja svoga muža u dubini harema, ali on ne dodje.

(Dalje sliedi.)

Soneti.

Od Andrije Palmovića.

I. Je l' ustaši zima? —

Što te nosi na primete bojne
U noći, ljubo, kad se zviezde šeću?“ [ne ću:
— „„Što? — pitaš, druže, znaj, da slagat
Tâ plaha ljubav, noći nepokojne.““

„Pak u što kose razplela si sgojne,
Ko isto da ćeš raztat se s pameću?“
— „„Da mrtvâ sniegom bure te zameću? —
Jur mrem od zime, a ti druže? —““ „Oj ne!“

„Domovine kog drago sunce, grije,
Il kakvo ti si! k tom osvete pakô
U prsih nosi, tomu zima nije.

Da odmah spetiš: je l izbilja tako?
Vidj! — jedan cjelov — ko li žarko pali!
Kud momku s brka biser-inje tali;“ —

II. Na dragočajskom brdu.

Viš dragočajskog brda duh me uzne,
Gdje drago dragog četir vieka čaje:
To tužna Bosna zadnjeg kralja kaje,
Zaglêda za njim — niz obale suzne. —

Što gledaš odtud? — vesi mrtvouzne.
Što slušaš? — do li turskog psa, te laje,
Grakćuće vrane na trupovih raje,
Da list sa gore, vlas ti s glave puzne.

Ja rieć ne smogoh; — kad mi nešto reklo:
„Jur kipi čaša — prekipjet će skoro,“
Od gore veće srdce mi nabreklo.

Ko neboparni svoja krila ôrô,
Pram višnjem digoh blagodarne vedje,
I... usto narod! — s vragom se ogledje.

Digitized by Google

Knin u Dalmaciji.

Digitized by Google

III. Poljička knjeginja.

Za sestrom Tugom tužni vi Tugari,
Za njenim dvori vjenčanih svodovâ,
Gdje svietla pravda s ljubavju stolova,
Čeg i sad rado sjećaju se stari.

Poljici ravnim uzklik zakotari:
„Oj! sretnom rukom bog nas pòmilova,“
Od našeg jasnog zamnievahu slova
I dvor i polje i sveti otari.

A sada? — onim dvorovom ni kúsa,
Ni onim drúgom strva, niti java; —
Na žutoj travi kraj trnova busa,

Bez straha guja prisojkinja spava;
A knjeginje nam mjesto — eno! druga
Na panju čuči zlosretnica — tuga.

IV. Voreštanka.

Ne! — ne ima ruže — Voreštanka što je,
Ni drugud takvi ne rûde klinčaci:
Svi naši momci divor su junaci,
A mome ravno ko višnjice stoje.

Jest, vi ste ruže, da li samo svoje;
Nijedna li vas oka još ne baci
Ovamo prieko — po naših cvjetnjacih,
Što sinjim morem i Savom se poje?

U Dubrovniku, Trogiru i Spljetu
Klinčaci slavom, i te kakvi, rude!
Uz mis'on cvietak: Cucurića Cvietu.

Kad takvog cvieća jednom ù vas bude,
Naš bieli Zagreb, razigran tom viesti,
U lovor-vienac haran će vas plesti.

Opazke: Sonet. I. Isto = uprav.

Sonet. II. Dragočajsko brdo stoji u Bosni.

Sonet III. I danas stoji selo Tugari u Dalmaciji sred Poljicâ, gdje kažu mjesto, na kojem da su stajali Tugini dvorovi, koja da je bila kneginjom poljičkom. Zakotari = poleti niz kotare ravne. Ne ima mu strva ni java = ne ima mu glasa.

Sonet. IV. O Hrvaticah Voreštanskih (u Ugarskoj) piše Čaplović: „Die Kroatinnen von Horrstein sind in ganz Ungarn berühmt wegen ihrer Schönheit“. U „jačkih“ (narodnih pjesmah) ugarskih Hrvata kaže se dragoj obično „ružica“ a dragom „klinčac“ (karanfil.)

POUKA.

Narodno pjesničtvo.

Napisao prof. I. Radetić.

Predpostaviv narodno pričanje labko nam je i narodnoj pjesmi u trag ući. Ne samo domaći već i tudji ljudi priznavaju, da su Slaveni narod pjesnički. „Indoevropski narodi, veli Štur (o nár. pisnich a pověstech plemen slovanskych v Praze 1853. str. 1.) izrazuje svaki po svoju ono, što u sebi skriva, i za čim mu se duša zanaša. Ind pokazuje to ogromnimi sgradami svojih hramova, Persijan svetimi knjigami, Egipćanin piramidami, obeliski i neizmjernimi otajstvenimi labirinti, Grk sjajnimi kipovi, Rimljan čarobnimi slikami, Niemac liepom glasbom; Slaveni pako izlili su dušu i misao u pričah, pjesmah i spievih“. — I danas se u nas svaki dogodjaj, što u život naroda zasieca, pjesmom opjevati znade; pa što danas biva, bivalo je još više u prošlosti, kadno je bilo obilatijih izvora i naravitijih uvieta za narodnu poeziju. Tada bo staješe ona onkraj umnoga razvitka pojedinaca, te je kao duševna imovina cielosti mnogo tjesniju svezu sa svojstvi narodnoga života imala, nego što danas imade. — Ne govoreć o tom, što Prokop i ostali stariji pisci Slavene u obće narodom pjesničkim nazivlju, dosti nam je reći, da imademo dovoljnih svjedočanstva, koja nam potvrdjuju, da je osebice naš narod već u davnoj davnini narodnu pjesmu ljubio i njegovao; tako nam već i Domentijan u životu svetoga Save pisanom 13. vieka napominje, kako je on (Sava) kao svetac mrzio na skvr'nnoslovesnije i vrêdnije pêsni, kojimi se tobože duša mladenačkog pregnuća oslabljuje. Pa osim toga imademo naročito dokaz o narodnoj poeziji Hrvata i Srba čak prije konca dvanaestog vieka; to je tako zvana kronika hrvatska, koja je, kako je dokazano, više literarni spomenik narodnoga pjesničtva, nego li dokumenat historički. „U njoj nam se, veli Jagić u pov. hrv. srb. književnosti str. 113, sačuvalo najstarije izravno svjedočanstvo o davnašnjem pjevanju i pričanju našega naroda. Dakako ovaj tekst, što ga danas u kronici imamo, bilo u starijoj latinskoj formi, bilo u novijoj hrvatskoj redakciji, nije veće poezija, nego kompilacija književna, ali posljednji izvor te kompilacije bijahu bez sumnje većim dielom narodne pjesme i narodne pripoviedke. Njihove krasote ne pojimaše doista onaj ozbiljni monah ili presbiter, koji se negdje prvi na to dao, da bi iz pjevanja našege naroda o junačkih banovih, knezovih i vojvodah sastavio spomenik književni u formi ljetopisa, i za to izvuče kao suhoparni ljetopisac po nočelih ta-

Digitized by Google

dašnjega obrazovanja puka imena i nekoliko dogodjaja, s očevidnim nastojanjem, koje sasvim priliči na karakter hronografije bizantinske, kako bi čitavu onu gomilu narodnih junaka, njegovih tobožnjih kraljeva, strpao po pravilih genealogije u svezu rodbinsku. Nu mi, kojim je osvietljen smisao za narodnu poeziju, koji rado prisluškujemo tajnam pjesničke naravi svojega naroda te se nasladjujemo njezinom divotom, naći ćemo bez velike muke i u tom poruženom današnjem obliku kronike dukljanske očitih tragova narodne poezije i narodnoga pričanja. Jer ako i odielimo strane elemente, za koje mislimo, da su valjda samo po zamršenoj književnoj kombinaciji zabasali u našu kroniku, kao n. pr. gotski kraljevi, Totilo, Stroil; ako i rečemo, da je tek književni kompilator dovukao unutar silnoga kneza moravskoga Svatoplukâ — to se ipak ne može jednako reći za sva ostala imena, tobožnjih južnoslovjenskih kraljeva, da su puke izmišljotine nekojega književnika ili da su tek pocrpene iz stranih ljetopisaca, a da ne stoje ni u kakvoj svezi s narodnim pripoviedanjem". — Što valja za našu kroniku, valja i za njemačku „Kaiser Chronik" iz 12. vieka kao i francezku „reali di francia", koje su takodjer čudna mješavina legende, bajke i pjesme.

Današnji su dan samo historični dogodjaji podlog narodnomu pjesničtvu. Negda je pako priča bila glavnim temeljem, na kojem se narodna pjesma gradila. Kad bi se naime koji čovjek u narodu našao, koji se je pjesničkom vještinom odlikovao, sakupio bi priedmet poznat iz raznih priča, te bi ga zaodjenuv u pjesničko ruho izpjevao na javnom kojem mjestu, gdje je množina ljudi bila. Ovako izpjevana pjesma nije se smatrala njegovom vlastitošću ili svojinom. Slušatelji su odmah poprimili, što su pjevati čuli, i buduć da se je pjesma kao i danas samo ustmeno po narodu širila, zato je naravski morala sve to više svoj izvorni oblik gubiti. Što je prvi pjesnik izpjevao, to se na prvi mah ne mogaše ni zapamtiti; s toga je i svaki po svoju popunjao, što bi mu iz pameti izpalo. Odtud i dolazi, da se nijednomu narodnomu pjesniku za ime ne znade, jer koliko bilo slušatelja, tolko bilo i pjesnika; pa to je i uzrok što se u mnogih pjesmah jedan te isti priedmet različito pjeva. Ovako si predstavljamo postanak pojedinih pjesama u narodu Ovakove pjesme zovemo uprav n a r o d n e, jer su plod i proizvod cieloga naroda, a predstavljaju nam kao u ogledalu početak života, prvi stepen i djetinski način njegova mišljenja.

Kao što nam poviest svjedoči, imao je s početka više manje svaki narod posebnu kastu pjevača n. pr. Indijani: kučilave, Grci aede i rapsode, Grmani barde, Skandinavci skalde, Inglezi minstrele itd. Njihova zadaća bijaše putovati okolo po narodu, te pred njim pjevati pjesme bud starije već poznate bud novo sastavljene. Ovako se je narodno pjesničtvo sve to više njegovalo i usavršivalo, dok se napokou do najvišeg stepena ne razvi a to je bilo onda, kad su se posebnim uredjivanjem pjesme srodnoga sardžaja u jednu cielost spojile te pismom učvrstile. Ovakovu cielost sačinjaju posebni veliki spjevovi — epopeje — kao ind. Maha-barata; grč. Ilijada i Odisseja, njem. Niebelung itd. Ovakovi spjevovi služe onda za temelj i početak ostalom književnom razvitku.

Slaveni se ne mogu kakvim narodnim eposom ponositi. Narodna epopeja nastaje onda, kad narod iz svojeg prvobitnog stanja počme prelaziti u drugo stanje t. j. u stanje razvitka i gradjanske naobraženosti. Kod Grka završuje se to junačko mitnično doba ratom trojanskim, na koji se naslanja bogati epični krug grčkih junaka. Tako zvana seoba naroda njemačko je junačko doba i kolievka njemačke junačke priče. Najznamenitije historične osobe poimence Ermansik, kralj ostrogotski, Gundvik burgundski, Atila Hunski, Teodorik i ini, to su nosioci njemačke junačke skazke. Nu u Slavena je drugčije. Oni nemaju obćenitog narodnog eposa, u kojem bi se ukupni duh slavenski zrcalio. Narodna seoba Grmana nosi na sebi biljeg ratobornosti i junačtva; hunsku i tursku karakteriše fanatička divljač, težnja za razorbom svega napredka. Kod Slavena naprotiv prodje seoba mirno. Oni ne podjoše ni za junačtvom ni za osvajanjem, već se naseliše u zemljah, koje su drugi zapustjeli; s toga se sačuvala grmanska i hunska priča o seljenju naroda, a ne slavenska. Tek potonja vremena, vremena borbe za život i obstanak mogoše kod pojedinih slevenskih plemena promaknuti narodnu junačku pjesmu. U Čeha imade kraljodvorski rukopis, imenice uzneseni spiev o Zaboju i Slavoju; Rusi imadu svoga Igora Sviatoslavića, Kozaci prekrasne svoje dumi, a mi Hrvati i Srbi bogatu riznicu junačkih pjesama, koje se na daleko i široko po narodu pjevaju.

(Dalje sliedi.)

K n i n.

Piše O. Šime Milinović.

(Sa dvie slike.)

Toliko jednoč slavan i ponosit, tolike zamašite državne i crkovne moći, narodnoga oduševljenja i obširna podhvata, dok su hrvatski kraljevi, banovi i biskupi sa svimi kresovi plemića i velmoža obstojali, i dok je hrvatska samosviest ljubkije uz svačije srdce prianjivala, bijaše naš starodavni, junački i rodoljubni Knin, koga sudbina sa vrtećim se kolesom hrvatske sreće premotavaše, doklen ga snizi, (po popisu god. 1869.) na 1020 stanovnika, ostavivši mu jošter samo malu sjenu nekadašnjega sjaja i slave.*

Slavna je Kninska i sve mu okolice prošlost, jer se oslanja na čvrstih stožerih nekadašnje samostalne Hrvatske i bolje narodne samosviesti. Okolo njega vrtili su se i sbivali ogromni čini zasiecajući u našu poviest.

* Kninska obćina politička broji 23.771 dušu.

Digitized by Google

U sred srdca nekadašnje moguće „dalmatinske Hrvatske“ bijaše Knin kao nepomična klisurina, o koju su se često puta razbijale sve naporne dušmanske sile, i gdje su hrvatski vladari ponajviše saborovali, i često najčvršće zatočišće nalazili, odkalen su jošter i u najnepogodnijih vremenih traci rodoljublja po svoj domovini sjevuckali.

Nu davno je nestalo hrvatske krvi kraljeva, pak je tiem i kninskoga sjaja ponestalo; niti već tu stolica junačkih banova i knezova, niti dalekoslovećih biskupa, koji uviek uz živu iskru vjere znadjahu u svačije srdce i oduševljeno rodoljublje ukresnuti. Potavnio je spoljašnji ugled, moć, sjaj i ponos, ali nakon najnepogodnijih stoljeća nije još ponestalo Knina grada, niti prastarih mu tvrdjava, koje su Hrvati još u prvotač svojimi rukami sagradili. Još se vide isti čvrsti bedemi, koji su često puta štitili vladare i dostojanstvenike; čitav je još onaj diel grada, gdje se je ponosno razvijala narodna zastava, nad kojom je visoko slobodni hrvatski genij lebdio, i na slavna djela Hrvata bodrio! Najprije da vam opišem Knin, a tad da se vratim na njegovu prošlost.

I. Stari i sadašnji Knin. U dno južne strane prostrane doline diže se do 1100 stopa iznad podnožne ravnice osamljeno, strmo brdo kninsko. Od istoka i podneva nešto se ulieže, a k vrhu se sužuje i kao zarubljeno ostaje. Na tom zarubu podigoše stari Hrvati jaku tvrdjavu i izpod nje čvrsti županski grad. Uz podnožje prislonila mu se nova varoš. Stare gradine stoje danas, kako su pred vjekovi stale, — sto puta zaklon i obrana hrvatske države, sto puta grob i zator dušmanskih četa.

Gornji grad ili prava tvrdjava proteže se kao i kninsko brdo od juga prema sjeveru do preko 800 stopa. Sva je ova tvrdjava opasana previsokimi, debelimi i vrlo jakimi zidinami, koji su na nekih mjestih, gdje je položaj brda zahtievao do 80 stopa uzdignuti. Gdje brdo okomice pada, tu su nizki, a gdje se strmo obara ali je kakva pukotina bila, tud je trebalo i zidove više podignuti.

U dolnji, pravi grad silazi se na golema i čvrsta, zaprečnicami i prevratnicami utvrdjena vrata, preko uzdižućih se i spuštajućih mostova, jednom sa obje strane visokimi zidovi i tornjevi učvršćenom ulicom. On stoji posve razstavljen, do jedno 3—400 stopa niže od gornjega grada, obuhvaćajuć bokove brdine, te je takodjer sa sviju strana opasan visokimi i jakimi bedemi, koji su, kako je gdje hridinasti položaj zahtievao, sad viši ili niži. I u ovaj, kao i u najgornji grad, ulazi se iz dolnje nove varoši, takodjer sasvim razstavljene, preko mostova na spust i uzdig, na gorostasna utvrdjena vrata, i ulicom sa visokimi zidovi i tornjevi učvršćenom. Prem je i u ovom srednjem priedjelu tlo sasvim nejednako, budući po svuda razbacane hridine, izbuljeni kukovi, izbočene vrleti, to ipak ima zadosti poprečnih, na žavoje razvedenih i na osamljene točke razbacanih ravnica i dragica. Za to u tome dielu, uz ogromne obrambene gradje, prostrane vojničke kasarne, velike oružane, podzemne barutane, duge svodove, široke bolnice, iztaknuta branilišta, nabuljena ubojišta, nahodi se jošter i liepih palača, ukusnih stanova, dražestnih perivojića, voćkastih bašta, zelena grmlja, a u sriedi prastara crkvica sv. Ivana. U tome su gradu često stanovali naši kraljevi, banovi, župani i ini dostojanstvenici, i ovdje su državni sabori saborovali. I ovaj je tvrdi i dosta prostrani grad hrvatska slobodna ruka sagradila za čvrsto obranište svojih vladara i sabora, te i sada obstoje isti dvorovi i stanovi, koji su još u prvotač bili, samo što ih je po nešto prama novijim vojničkim izumom potrebam tvrdjavskim mletačka, a odveć malo austrijanska vlada izpreinačivala.

Malo je gdje u svoj našoj otačbini dosle preostalo hrvatskih prastarih i u prvobitnom obliku sačuvanih gradjevina, kao što je to u Kninu. S toga je vrlo preporučiti našim strukovnjakom i umjetnikom, da ove stare gradjevine dobro prouče, prije nego kao Cetin i Zrin na dražbu dodju i tiem za uviek propadnu.

Na podnožju kninskoga brda od jugo-istoka sagradjen je novi varoš Knin. Kada se od zapadne strane ili od Promine k Kninu dolazi, nenadano prispiješ na rub „Konjskog brda“, na tu stranu sasvim strmo pada, te ti se pred očima jednim mahom raztvori sve krasno, divno i čarobno „kninsko polje“ ili „Žanada“, a pred tobom stoji kršno kninsko brdo i na njem prostrana tvrdjava, gornji ili dolnji grad; pak gledaš kako se sa podnožja istoga brda, čarobno uzpinje nova varoš Knin. Nije moguće opisati ljepotu, koja ti se predočava. Rek bi, da te je nenadno nanio vlak na kakav priedjel Švicarske ili Štajerske. Toliko je divan i čaroban pogled! toliko ti se srdca i oka dojimlje.

Nu kad si niz strmine konjskog brda u to polje sašao, preko oduga mosta u varoš Knin unišao, sasvim te iznenadi čudnovato lice varoši. Tik uz rieku Krku sagradjen je red dosta liepih kuća i palača, sve jedna sa drugom spojena; pročelje im gleda na jedinu, široku s obje strane bogatimi dućani narešenu ulicu, što preko ciele varoši provodi. Budući kuće na nejednaku temelju polovica na tvrdu, a druga pola na popustljivu tlu sagradjene, tako su sve odveć na uznač kao izvrnute, te misliš: vajme! sad će se sve u rieku prevaliti. Tomu su Kninjani navikli, pak se rado inostrancu posmievaju, kad im opasnost tih gradja napomeneš. Kninska varoš sbijena je u jedan odveć malahan kutić, koj sačinjava sljubljivajuće se kninsko i konjsko brdo, a još ju više stiskuje i sužuje protičuća tude rieka Krka. Zato su Kninjani usilovani penjati se sa svojimi stanovi uz uzvisito kninsko brdo, kad im ne da k polju rieka. Koliko je god sa konjskoga brda, Topolja ili biskupije čarobno

Digitized by Google

Kninski pandur.

Digitized by Google

gledati uz brdo sagradjeni Knin, toliko ti je neugodno kad si u njem, penjati se uz izbočene hridine i oborite strmine. Nazad malo godina nastojalo se oko toga, da Kninjani započnu onkraj Krke nove sgrade graditi, gdje bi im bio prostor preugodan i širok, a zrak čist; nu nekoliko okorjelih starinjaka uzprotivi se. Knin ne ima velika obzorja, niti slobodne propuhe, a gdje kad je u najdonjemu dielu i povodnji izvržen. Time ovaj liepi kraj biva kadikad grozničav.

II. Kninsko polje. Pomisli si dolinu, neveliku ali jednu od najpitomijih, najobradjenijih i najplodnijih u svoj prekozagorskoj Dalmaciji, obuzimljujuću u dulj do 10, a u šir na nekih mjestih do 3 milje. Od juga ju obavija uleglo i razsojasto, vinogradi i šumom zaodjeveno Konjsko brdo, dieleć ju od još divnijega i pitomijega „Kosova polja“, koje leži na istok Prominske planine, te je spojeno sa velikim i liepim drniškim ili Petrovim poljem. Kosovo je ne samo prostrano i pitomo, preko koga eto već udara i željezna pruga, već je ono i prepuno razvalina starinskih gradova, tvrdjava, dvorova i kula nekoč junačkih srdara. Pak još i sada imade tud mnogo prastarih i glasovitih porodica, koje se još u doba samostalnosti spominju, i koje si za vremena turskih navala neumrlu slavu stekoše. Koliko u prisoju toliko u osoju ovoga polja, divno je i preugodno razgledati najljepše obradjene i razvedene vinograde sa žitnimi njivami pomiešane.

Po hrvatskoj priči, koja se u hrvatskom izvadku dukljanskoga ljetopisa sačuvala, kralj Dimitrija Svinimir držaše veliku skupštinu „v petih crkvah na Korovi“, gdje da je bio od hrvatskih velikaša ubijen“. Ali dr. Fr. Rački dokazuje,* da je ovo samo priča, koja ne ima historijske podloge.

Kninsko polje zaokruženo je sa sviju strana visokimi planinami, i oboritimi strminami, okićeno i kao posijano zelenilom zaodjevenimi poleglimi humčići, na kojih okupljena biela sela, i usadjene biele crkve sa jednolikimi šiljnimi zvonici. Svuda se gleda bujno rastlinstvo, pitomo voće, na uzvode razvijeni vinogradi. Uz razvaline nekadašnjih dvorova samostalne hrvatske gospode sada su liepi ljetnjaci kninske rodoljubne vlastele. Osim Krke protiču poljem jošter glasovita u narodnih pjesmah i poviedanjih četir velika potoka: Orašnica, Butišnica, Radjeljevac i Mračaj, sa mnogimi pomanjimi pritočići i vrelašci, koja tiho puzu, natapajući cvjetne sjenokoše, voćne bašće, žitne njive, liepe ustlo. Ista vrletna i mrka Dinara pokazuje svojimi grebenastimi i zubastimi vrsi, oboritimi podvršci, prisojastimi i razsojastimi boci, preliepe prizore svačijemu oku; tim više, jer je sve to spojeno s neizbrojnimi predajami i pričami, koje sviestan kninski seljak znade živahno i poetično poviedati. Njemu su svi ti vrsi, strane, priedjeli, isti ždralovi, orli, gavrani, kukavice, što tuda prolieću, priedmet kakve basne ili pjesme, u koju oštroumno upliće te stvorove tobože utičuće u čovječju kob.

(Konac sliedi.)

* Rad knj. XIX., 97—104.

Red konjanika hrvatske krajiške vojske u XVII. vieku.

Vrlo zanimiv, i skoro neobradjen dio hrvatske poviesti jest ustroj hrvatske narodne vojske u 16. i 17. vieku navlaš za vrieme turskih ratova. Poznato je, da je naša domovina imala svoju vojsku, i to stranom banderija velikaša, stranom krajišku vojsku, koja je tek pod Marijom Terezijom na austrijsku preobučena i na njemačku prevedena bila. Izim toga ima i puno podataka o hrvatskih legijah, koje su van domovine služile. Naš vriedni suradnik Radoslav Lopašić skupio je o tom mnogo podataka, te nam obeća, da će čitaocem „Vienca“ priobćiti kratku poviest hrvatske narodne vojske. Nu prije toga hoćemo da stavimo u „Vienac“, dosele nepoznat spomenik o krajiškom konjaničtvu, i to „red (reglement) hrvatskih konjanika“ u 17. vieku, što nam ga ustupi vriedni naš književnik Ivan Tkalčić. Ta konjanička pravila zanimiva su u toliko, jer se po njih po prilici vidi, kako je konjaničtvo ustrojeno bilo, zanimivija tim više, jer su pisana hrvatskim, dakako dosta lošim, jezikom. Na prvom listu toga pisanog svežčića zapisano je: „Das Croatische Reutter-Recht vor die Hussarn“, a zatim latinski: „1661 Equitum regulae a Rege Leopoldo praescriptae in Croatica Lingua“. Za otim sliede hrvatska pravila, kojih priobćujemo dakako sadanjim pravopisom:

Na Harvaski Krajni koinskih šeregov (četâ), kako komu služiti pristoi. Red I. Capituli.

Capitan na kojne husarske ima vse ili vetši del plemenite viteze z dobrimi konji, oklopi ili panciri, šišakom (kacigom Ur.) ščitom, kopjem, sablô, bodežam, batam ili sekiricô dobro spravne imati.

Komu drago puško polag nositi, tomu se dopusti.

Niednomu se za naprvo ni dite (paž. Ur.) ni povedni kojn ubroji.

Kada se muštra čini, da vsaki svojim životom vitežku spravan budi.

Vsakomu dobro spravnimo (u) ter zapisanu koiniku na misac, (trideset dan na mesac brojeći) se plati, koliku mu Comisari zapišo (u).

Vsakomu Capitanu ima se dati jedan zastavnik, i trobentaš jedan, tim budo više njih od Comisarov zapisane plaće još štiri (četiri) rainčke vsakomu dani.

Aku (o) betežan bude, toga spravni kojn i urožje se ima o moštri prevoditi, ter plaća kako zdravimu dati. Pomanjkanje konja, ak od neprietelov, betega i druge

Digitized by Google

nevolje pogine, da prem druga mes(e)ca na meisti (mjestu) s dobrim konjem, od toga ima svidočit Capitan.

Vsi, ki (u) vitežkim harcuvanji (boju) vuhićeni budo pod redom i poročenjem Capitanovim, tim plaća teče na njih glave, kako da bi slobodni bili.

Ki pak ne v harcu nego drugim poštenjem potene (postane?) uhićen, tomu na tri mesce plaća teče, ne dalje.

Vsaki plemeniti i drugi junak nema niednoga posojeniga (posudjena) koina ni oružje na muštro voditi ili za svoje izkazati, kako mu drago njih ver(a)ter poštenje.

Kada se ide na put soprot Neprietelom na straže ili kamo godi, dužni so vsi s koini, spravom ter s lovaši (konjušnici) onaku spravni poiti, kako so se o muštri prikazali, niti im bude lasnu (slobodno) na puti ter kada se iz tabora gano (u) na paripe uružja svoja nakladat.

Vsaki je dužan pod zastavô svojô, o svoim mestu i redu ostati; vsakim redovnim potu (putu) iz toga se neganuti, kaku mu je draga vera ter pošteine.

Vsaki je pod svojo verô ter poštenjem dužan, tako dulgu ostati o taberu i pred neprietelom, kaku druga vojska obstaja; ki paki prez volje i posla iz Campa (ratišta) se odmakne i otide, ta glavo da zgubi, aku se dostigne, i takovo spoznanje na nje učini čez onoga, ki otide, da se sverši. Niedan se iz šerega ili tabora na harac ni robljenje vzdigaj, prez dopušćejna ter posla svoiga capitana. Ki je na stražo odlučen, se neprikaže ili odbeiži, ili pred pravim odlučenim časom otide ili od koina odsede, zaspi ili drugim kakvim godu putom straže prvo ne obsluži, ta po šereški, vitežki pravdi glavo zgubi.

Niedan na straži, ter kada se v redu stoi ili jaha, ni kada se straža postavi, s drugim se svadlivaj. Vsi da budo pripravni mirno, v lubavi, s drugoga Orsaga ludmi živiti, komu ka krivina bude, capitanu da je tuži, ne sam da se mašvio.(?)

Niedan per (pri) zgubljenju svoje glave haluvanje (?) ni svadve neučini suprot druga orsaga ljudi.

Niedan v dobe potuvanja s drugom stara dugovanja kakova godi ne zbavlai.

Niedan s neprieteli negovori prez dopušćenja locuntenenta ili generala.

Ki godi bude razumil glase ili svite (savjete) kakove od neprietelov takajše nevero soprot Caesara ili krala ter vojsko, i toga na znanje neda, on za nevernika budi štiman.

Ki godi uskoči k nevernikom, aku se uhiti ili ne uhiti — vitežkom pravdom obsojen (obsudjen) budi.

Niedan ubozim kmetom i težakom sile ni krivine učini pod kaštigo veliko.

Vsi, kakvi godi budete, imajo podobnu čast ter pošteine izkazati Generalu takajši svoim capitanom.

Niedan tomu drugomu sužna ili dobito (u) marho (u) silô neuzmi.

Vsak vitežkoj pravdi ter postavi šerežkoj pokuran budi, ni ludem k pravdi ter kaštigi paltalnim (?) niedna zla ili sile, koku komu glava draga, neučini.

Ki jeluša (! jelo) ili drugo potribo komu donese, da se mu sila neučini per zgubljenju glave.

Vsi so dužni služiti ter ostati koku najdalje šeregi su skupni ter dotle neprieteli pred rokami, ki pak iz šerega odbeiži, da se ima obesit, kadi se godi naide.

Vsi caesarovi i kralovi svitlosti i njih orsagom (da) vernu, pokurnu i zadovoljnu služite, ove sve capitule postavne se daše: kako plemenitim te vitežkim ludem pristaja. Na tu vsaki capitan caesarov i kralev i njih Orsagom svoim poštejnem i verô zavezan budi, ter od junakov zavezo vere ter poštejna pod prisego vsakoga da uzme. Od pribegov paki ter onih, kom se neufa (v) lastitu, pak od tih ki plemeniti neso, imajo capitani prisego osebujno uzeti.

Ovi capituli so postavljeni ter po tvrdeni v Rakušu (na Rakošu?) ili londogu (landtag) vogarskim, i tverdo je držati zapovidano, poki vsaki se imati držati prav i pred škodo čuvati. I mi smo Leopoldus, ta pervi Rimski Caesar, i Vugerski, Češki, Dalmacki, Harvacki i Slovinski kral, najviši hercog vu Austrii, hercog vu Steyrske, Korotanske i Krajnske orsage etc. ove artikule i našim caesarskim pečatom potverdili. Dan v našim mestu vu Gracu ta pervi meseca Juliuša. Anno salutis humanae 1661 regnorum nostrorum, Imperii Romani quarto, Hungariae sexto et Bohemiae quinto (L. S.) Emerich von Trauttmanstorf. Ex consilio Sacrae Caesareae Mttis Aellico. Adolf Sigmundt Kloss".

Zanimive li i šarene crtice i za jezikoslovca. Tu se mieša čakavština, kajkavština, štokavština, pa i slovenština (prepisač bijaše svakako Slovenac) bez obzira, a opet je slog na mnogo miesta izvoran i karakterističan.

LISTAK.

Nove knjige. Pavao Skalić, gradjanin zagrebački, učenjak na glasu, svećenik katolički i protestanski, prvi ministar pruski, pustolov smjeli, nazvan Cagliostro XVI vieka. Napisao Ivan Kukuljević Sakcinski. Sa slikom Skalićevom. U Zagrebu u dioničkoj tiskari 1876. Str. 58. Ovo je životopisna radnja napose pretiskana iz našega lista, ali joj je na koncu pridodan točan popis svih štampanih i rukopisnih djela Skalićevih. Po tom je vriedno da si ovu knjigu nabavi i onaj, koj je razpravu već u „Viencu" čitao.

— Dvie raduje o umjetnosti. Priobćuje dr. Izidor Kršnjavi, slikar. Str. 178. u osmini. Netom je izišla izpod tiska dioničke tiskare najavljena onomad knjiga našeg zemljaka u Rimu, koja sadržaje oveću estetičnu razpravu: „o slikovnoj ljepoti" i umjetničko-povjestni članak o mle-

Digitized by Google

tačkom slikaru „Giovanu B. Tiepolu.“ U prvoj razpravi razloživ pisac ponajprije u uvodu, da korien protivštine dvaju sustava u estetici, najme idealizma i realizma, leži u pitanju: *obstoji li ljepota u sadržaju ili u obliku umjetnine*, pristaje napokon uz realizam dokazavši, da rasudba sadržaja visi posvema o subjektivnih čuvstvih, koja su estetiku na posve krive staze natjerala. Nakon toga prelazi na samu razpravu, u kojoj traži i pokazuje *oblike*, koji u skupu sačinjavaju pojam savršene slikovne ljepote. Razmatra ponajprije *slog* (kompoziciju,) tad *svjetlosjenu* napokon *boju*. Govoreć o slogu ističe sliedeće ideje; slobodnu simetriju, razmjernost, kvantitativnu savršenost, protustavbu, raznovažje i napokon styl. Prelazi na svjetlosjenu, oslanjajuć se poglavito na prirodne znanosti, te joj veliku zadaću u slikarstvu podjeljuje. On poglavito na njoj osniva jedinstvo slike, ona bo čini sklad, izravnjuje nesklad. U trećem dielu govori o boji, i to o prelazih, o komplementarnih, toplih i hladnih bojah, o protustavbi, o korektnosti i karakterističnosti boje. Pisac ustaje odrješito proti tako zvanim juristom, koji su uztvrdili, da slikarstvu i ne treba boje, te dokazuje da je ona jedan od najsebičnijih elemenata za izražaj slikovne ljepote. — U drugoj razpravi procjenjuje pisac *Tiepolova* najglavnija djela, te ga naziva posljednjom zviezdom na obzorju mletačkoga slikarstva. On ističe sve njegove vrline, da prikaže vanredni genij tog umjetnika, koga najveća nesreća bijaše to, što je živio u doba velikog pada umjetnosti. Izbrojiv napokon po prvi put sva njegova djela, tvrdi, da je Tiepolo bio najbolji slikar prošloga stoljeća, i prvi za Berniniem umjetnik barok-dobe. — Ova potonja razprava prevodi se već na njemački za Lützovov umjetnički list. Ciena je knjizi vrlo nizka da ju tim lašnje može svatko nabaviti t. j. 60. nč. a dobiva se u knjižari Albrecht-Fiedlerovoj.

— Diplomatički sbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom. (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmaticae et Slavoniae.) Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Dio II. sadržaje izprave počam od izumrća domaće dinastije t. j. od g. 1102. pa do g. 1200. U Zagrebu tiskom Albrechta 1876. Troškom družtva za jugoslavensku poviest i starine. Lex. format. str. XXII. 279.

Novi slovenski časopis. Od nove godine izlazi u Beču nov beletristički list „Zvon“ na slovenskom jeziku pod uredničtvom poznatoga književnika Josipa Stritara. Ne da se tajiti, da naša braća preko Sutle imaju vrstnih radnika, al njihovim listovom imali bismo samo jedno prigovoriti, i to, da vrlo malo bilježe, što se u slovenskoj literaturi i u književnih i umjetničkih zavodih radi. Čovjek zalud traži o tom u njih kakovu vjesticu.

Glagolski rukopis u Oportu. Prije više godina doniela je „Augsb. Allgem. Zeitung“ od njemačkoga putnika viest, da imade jedan glagolski rukopis u knjižnici drugoga glavnoga grada Portugalske. Tada je naš Fr. Rački, boraveći onda u Rimu, nastojao kroz pokojnoga gr. Lukšu Gučetića i druge znance doznati pobliže ob onom rukopisu. Ali ni je mogao dobiti nikakove viesti. Sada je češki muzej u Pragu dobio litografički snimak jedne stranice onoga rukopisa dobrotom českoga tvorničara F. Črvenke. Rukopis je u 4° i ima 160 listova; a po onom snimku, od kojega je mladi Konštantin Jos. Jiřeček poslao Fr. Račkomu točan priepis, jest hrvatske recensije i moralnoga sadržaja. Kako je hrvatski rukopis došao na Duero i obale atlanskoga oceana, nije mi poznato. Oxford u Englezkoj i Oporto u Portugalskoj bit će krajne točke na zapadu Evrope, do kojih su naši rukopisi zabludili.

Novo pučko kazalište u Pešti. Gospodin graditelj H. Helmer u Beču, zet vrlog našeg rodoljuba g. Levanića u Slatini, poznat i našemu obćinstvu po tom, što je učinio osnovu i vodio gradnju sadašnjega liepoga varaždinskog kazališta i dvorane, poklonio je jugoslavenskoj akademiji sliku novoga pučkoga kazališta u Pešti, koje je po njegovoj osnovi sagradjeno. (Izloženo je u dvorani akademije). Sgrada je u istinu prekrasna u najplemenitijoj renaisanci podignuta. Na razmjernoj vrlo malenoj površini od 630□ hvati umio je graditelj vrlo prostrano i snažno razrediti svekolike nuždne prostorije: foyer, garderobe, stubište. Samo gledalište jest u formi podkove te obsiže tri reda loža, 1400 sjedala i 480 miesta za stojanje. — Zanimivo je čuti, kako je ovo kazalište postalo. Baron Bela Liptay zamisli misao pučkoga kazališta u Pešti i sastavi odbor, koj će se imat brinuti za gradnju. Sabiranje započe, nu ne sabere se više od 40.000 for. Budimpeštansko gradsko zastupstvo odstupi bezplatno prostrano gradilište na pijaci Herminskoj. Ali timi se sredstvi nije dala gradnja kazališta ni započeti, kamo li dovršiti! Odbor u toj neprilici zamisli sretnu misao, da poklonjeno mu gradilište na Herminskoj pijaci prodade i kupovninom, koja udje, nabavi na drugom mjestu gradilište. Tako se i zbude. Gradilište ono bude za 500.000 for. (Čujete li, kakove vriednosti Pešta poklanja javnim svrham?) prodano, a za neznatnu svotu namaknuto gradilište na drugom mjestu. Tom glavnicom započe gradnja po osnovi Helmerovoj za cienu od 588.000 for. Gradilo se godinu i pol a koncem listopada prošle godine bude kazalište otvoreno. Evo, tako se radi drugdje; — a kod nas?

„Bratskaja pomoč“ iz Rusije. Ruski narod ne pazeći na svoju diplomaciju hvata svaku priliku, da zasvjedoči svoje bratinsko sućuće naprama bosansko-hercegovačkom ustanku. U to kolo stupiše i književni krugovi, te stadoše izdavati knjige, koje bi s jedne strane pale u korist ustanku s druge podržavale i podpirivale ono sućuće. Tako je petrogradski odjel slavenskoga blagotvornoga odbora ovih dana izdao sbornik pod naslovom: „Братская помочь“, u koj su svoje umne priloge uvrstili poznati ruski književnici a prihod odanle namienjen je ustašam i obiteljim njihovim. Imade u tom sborniku priloga od Majkova, Lamanskoga, gr. Tolstoja, kneza Certeljeva, Gerbelja, Sokolovskoga, Petrovskoga, Nekrasova, Strahova, Krylova, Polonskoga, Tornova, Benediktova, Mihalovskoga, Avdjeeva. Družikina, Solovjeva, Kovalevskoga, Grota, Rozenhaima, Karazina, Millera, Aksakova, N. Popova, Slučevskoga, Suhomlinova, Strugovščikova, Ignjatjeva, Veinberga, Sreznevskoga, Bestuževa-Rumyna, Apuhtina, kneza Vasiljčikova, Ščerbina, Gradovskoga. Već ova imena dadu nagoviešćati ne samo vrstnoću nego li i raznolikost sadržine. Ima tuj pjesama, pripoviedaka, drama, učenih razprava itd. Ja ću samo neke iztaknuti, koje se više na prigodu osvrću. Imade od A. J. Majkova pjesma: „opet gori iztok“, razprava od prof. Lamanskoga: „Rusija već tim koristna Slavjanom, što postoji“, od Mihalovskoga: „bugarska pjesma“, pripovjedka od J. A. Popova: „krvno mjesto u staroj Srbiji“, od prof. J. J. Sreznjevskoga: „Vuk St. Karadžić“, od Gradovskoga: „Rusko obćinstvo pred licem dogodjaja u Hercegovini i Bosni“. Ovomu sborniku ciena je 3 rublja.

Zabava: — List iz kronike križevačke — Sbog poljubca — Leila — Soneti. — **Pouka:** — Narodno pjesničtvo — Knin — Red konjanika hrvatske krajiške vojske XVII. vieka. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 12. veljače 1876.

Br. 7. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

O ponoći.

Spjevao Gjuro Arnold.

Ponoć bije...
Crni mrak me kruži,
Mrakom nešto stenje, tuži,
Suze lije...
Stoji škrgut kosti...
Nešto kano duh se sije —
Drkčeš srdce?... griešno nisi...
Blieda sliko ti si?... Ti si!
Prosti:
Ponoć bije...

Ponoć bije...
Sliko! što me moriš?
Sgini jednom! što me koriš
Okom zmije?
Vierni su mi gosti
Jadi — kao nikad prije:
Kad ti — moje duše kruno —
Srdce bilo ljubvi puno...
Prosti!
Ponoć bije...

Ponoć bije...
Težko mi je duši
Ko da had se na nju sruši —
Zar ti nije,
Blieda sliko, dosti?
Evo jošte suze dvije...
Odmjenom ti neka budu
A za jednu riečcu ludu...
Prosti!
Ponoć bije...

List iz kronike križevačke.

Napisao Evgenij Nenadov 1873.

(Konac.)

Kako je bilo sve divno! kako sve žarnim bajnim svjetlom obasjano. Sivi, tvrdi kamen pretvorio se je u divne kristalne dvore, lišće, trnje i crveni šipak sjao se poput smaragda i koralja.

— Gdje ste zaoštali? zapita ih Mirka, vi dodjoste a drugih jošte ne ima, objed je davno gotov. Nadodjoše i ostali, mediciner vodio je Valeriju izpod ruke, a Grgić sa trgovcem za njima, spletoše liepu sjenicu od zelena granja a pod njom prostrieše na tlo kabanice i velike rubce, donesoše jestivo, te tako osladiše se jelom

Bayerische Staatsbibliothek München

Digitized by Google

veseli i možebiti mnogo zadovoljniji, nego nekadanji kraljevi i vitezi sada porušenoga grada.

Ni Tečeka niesu zaboravili, gostio se je i on.

Poslije objeda sjeti se Anka prva, da je Miloš obećao krasnosloviti. Svaka mu rieč nadje odziva u njezinoj duši. Glas njegov zvonio joj je kao glasba, i sada se je radovala, da će krasni mu govor slušati. Svi ga molili, da deklamuje, a on radostno odvrati, da će mu sreća biti, ako time pozabavi družtvo.

Jasnim glasom, sievajućim okom, živim žarkim govorom govorio je pjesmu duhovitoga pjesnika.

Teček je sjednuv pokraj zdenca slušao sav presenećen, i kada opazi, da Miloš govoreć ruke od sebe pruža, reče seljakom, koji su takodjer slušali:

— Kak na prodekalniči, to bude dober plebanuš.

Kad se od krasnog govora razigrana srdca umiriše, zovnu Grgić, da podju do razvaline, ondje da jošte niesu bili.

Svi se digoše i podjoše čevrljajuć do staroga grada. Pogledali ga najprije sa sjeverne strane. Na najvišoj klisuri stoji sa ove strane još ciel i visok zid, sav bršljanom obrašćen. U tome zidu je cieli red uglastih škulja tragova nekadanjih prozora. Pod brdom prostire se liepa, zelena ravnica, livada i polje iznad kojega se opet klisure dižu.

Na južnoj strani ima više svakojakih stiena, prozora i velikoga kamenja, koje razsuto leži amo tamo. Upisano je tude mnogo imena; svi, koji su Kalnik posietili, ostaviše uspomenu ovdje. Grgić i Miloš stajahu, čitajuć ta imena. Nadjoše tuj mnogo ime, koje je rodoljubjem vrlo slovilo. Podjoše tada i na grad. Ovuda je takodjer težko ići, akoprem je kamenje veliko, te je laglje moći stupati po njem, nego kada se ide uz klisuru, ali je zato put na razvalinu pogibeljniji; odlomi li se pod nogom veliki kamen, možeš zlo proći. Od zapadne strane stoji visok tornjić sa velikimi prozori, a sva su četiri zida sačuvana. Pod taj je tornjić Teček stao, kada se uzpeše na grad. Do toga tornjića idu svi, koji dodju na Kalnik. Iz nekojih stiena raste kakovo patuljasto drvce, kojemu korienje na polak golo iznad kamena strši. Miloš vodio je Mirku ovamo za ruku.

Došav do tornjića, pobjegne mu, te stane brzim skokom na veliki prozor, gledajuć veselo iz njega na ravnicu.

Miloš se prepane, neki strah mu srdce obujmi.

— Kamo ste zašli, za miloga boga! Mila Anko; pazite, molim vas, doviknu joj.

Ona mu kroz smieh odgovori:

— Ja se čvrsto držim, ne plašite se, ovdje je toli liepo, čemu da se bojite? ogledn se na njega, al pod nožkom joj se pomaknu kamečak, i za tren izčeznu sa prozora, te padne u dubinu pod njim.

Miloš poleti natrag putem, kojim dodjoše.

Svi se preplašili, misleći, da je liepa mila Anka zaglavila.

Ali Teček budne andjelom čuvarom. Neka slutnja reče mu, da se stavi pod tornjić, kao da je ćutio, da je ondje od potrebe.

Gledajuć na grad, i opaziv, da Anka stoji na opasnu mjestu, razpostre pod tornjem bundu, tako, da je Anka na nju pala, te se ni malo ozliedila nije.

Mirka bijaše blieda, a bljedji Miloš, kada stigoše do Anke, te vidiše da leži zaklopljenima očima na Tečekovu kožuhu. Svi stajahu okolo nje, škropeć ju vodom, dok joj se ne povrati sviest. Tad umoli sve, osobito majku svoju, da joj oproste, što ih je toliko preplašila.

Grgić ju tješio veselom riečju, da se je hvala bogu sve dobro svršilo.

— Živio Teček! poviče, njemu imamo zahvaliti, da je naša Anka živa ostala. I svi su hvalili Tečeku.

Teček nije jošte nikada toli sretan bio. Hvalio je bogu za tu milost, da je on najbjedniji i najsiromašniji od svega družtva taj liepi božji stvor spasio od velike pogibelji, i kadar bio, da to cielo veselo družtvo občuva od žalosti i sdvojnosti. Dok su tako svi stajali pred tornjićem, nadodje drugo družtvo iz nekoga vlastelinskoga dvorca blizu Kalnika. Gospoja, domaćica toga dvorca, ohola Njemica, imala je zlatnim praškom poprašenu kosu i srebrne naočale na očiju. Pokazivaše svome gostu Bečaninu stari Kalnik grad. Salonskom gracijom kažuć jednu sivu klisuru protumači gostu:

— Sehen Sie dort den Löwenkopf?

— O wirklich, dieser Felsen sieht wie ein Löwenkopf aus, odvrati gost galantno, a prema Grgićevim reče: aber viel Fantasie gehört dazu.

Svi tada gledali, gdje je ta lavova glava, ali je nitko ne opazi. I na Anku svede gospoja oko.

— Quelle bautè! reče u čudu ravnajuć naočale.

Tako našli naši Križevčani i njemačku izobraženost na Kalniku. Tako prodje i poslije podne, sunce je bilo nizko do vidokruga palo, gosti spremali se dakle kući.

Miloš je išao kraj Mirke i Anke, te se ozva:

— Milostiva gospojo, ne mogu se danas dieliti od vas, da vam ne kažem, što me toliko usrećuje, te u mojoj duši lebdi, i da vas ne molim, da budete sklona mojoj prevelikoj sreći. Ja ljubim vašu Anku —

— Ja ništa ne imam proti vama, dragi gospodine, vi dobro znadete, da ste nam svim drag.

U selu Kalniku sjedoše na kola. Mjesec je već izlazio, i poput velike kruglje stajao je jošte tik zemlje, polagano se dižuć, gubio je svoju crvenkastu boju, te bude bljedji i manji i sjajniji. Mirka, Klara, Anka i Miloš vozili se na posljednjih kolih. Miloš je sjedio pokraj Anke, te držao njezinu ručicu u svojoj ruci. Klara se tomu ni malo nije čudila; znala je, da će tako biti. Šuteć tako vozili se i gledali sav mjesečinom obasjani

Digitized by Google

kraj. Kada se sidje sa brda, niže sela Kalnika, put ide širokom ravnicom, na desno ostaje liepa smrekova šuma, a nad tamnim joj zelenilom diže se na briegu crkva sv. Petra. Miloš i Anka gledahu zvjezdano nebo, diveć se zlatnoj mjesečini, koja poli čarom svaki grmečak, svaku svržku i svaki listak. A naproti njim sjedeća majka spazi njihova presretna lica i svietle glavice prekrasna oblika, mjesečinom kao srebrenim sjajem oblivena.

Dan poslije bude Miloševa ponuda u obitelji ozbiljno razpravljena. I Miloš dodje, te izjavi da buduće zime mora biti vjenčanje, jer će k uskrsu za svećenika redjen biti. Parokiju da će odmah dobiti u Dalmaciji.

Toga se je Mirka malo preplašila.

Čula je pripoviedati, da su stanovnici unijatskih sela u Dalmaciji siromašni, te s toga i paroku da nije dobro. Ondje da je posve drugi život, kamenit kraj, malo žita, a plaća slaba.

Ali Miloš i Anka bijahu pune nade, da će njim sreća sve darove donositi, i da će biti u ljubavi i s malim dohodkom zadovoljni.

Mirka dakle morade popustiti, te blagoslovnu ruku staviti na mile im glave, te od boga prositi svu sreću i radost za njih.

Stanko.

Stanko je Črnec sve čudnovatiji postajao, sve više je ostajao kod kuće, sam za se, i kada bi kamo pošao, ništa ga veselilo nije. Mrko je gledao preda se, da su mu se svi znanci s puta uklanjali. Samo Tečeka je uviek željno čekao. Kad bi došao Teček s paše kući, i koze namjestio u staji, morao je odmah do gospodina poći, te mu sve točno pripoviedati, šta je vidio, kakove su Mirka i Anka, šta li su radile, šta li govorile.

Kada je došao s Kalnika, bilo je već pol noći prošlo. Stanko je jošte bdio, te čekao šetajuć u mjesečini po dvorištu. Kada je Teček koze namjestio, sjede Stanko na klup pred kućom, te zapovjedi Tečeku, neka odmah pripovieda. Teček sjednuv na travu naprama svomu gospodaru, pripoviedao je toli živo, toli slikovito sve dogodjaje ovoga dana, da se je i Stanko u duhu prenesao na Kalnik, i slušao zvuk pieva i romon govora, te vidio one krasne i njemu mile osobe, reć bi u istini pred sobom.

Pogledao Tečeka, i smotriv to majmunsko lice ukrašeno sretnim posmjehom, koji svjedoči, koliko je zadovoljan, što je bio u toli liepu kolu, što se je dapače proslavio spasiteljem, zavidjao je tomu patuljastomu ružnom i biednomu stvoru, što tako u duševnom miru zadovoljan sam sobom i sa svietom može boraviti oko onih, oko kojih bi on sam tako rado bio, da mu nije vlastita krivnja put do njih zakrčila.

Od toga dana bude i tužan; prije je bježao u svoj vinograd i u šumu kao bez mira, kao da ga nešto tjera amo tamo. Sada je sjedio kod kuće, kao da ga je ostavila sva nada. Vrieme mu dosadi, nije mario ni za put ni za lov, ni za knjige, bio je sustao.

Pošao bi više puti na grob roditelja svojih. Prije mu to nikada na um došlo nije, ali mu sada samo tamo bude laglje; stalna istina, da tamo doći mora, i tada da prestane svaki jad i nemir tješila ga; uvidjao je, da je njegovim roditeljem veoma liepo, da tako mirno i spokojno spavaju pod zelenim humkom, na kojega se tanahne grančice žalobne vrbe toli ljubko prigiblju, kao da cjelivaju majku zemlju, a nebo se toli modro, toli čisto i mirno razprostire nad grobljem, te se on uviek miran kući povrati s toga mirnoga mjesta.

Nekog dana u kasnoj jeseni dodje Teček do Grgića. Donese mu viest, da je gospodin Črnec bolestan i da umoljava gospodina Grgića, da dodje do njega, jer, primetne Teček „gošponu je jako žlo, težko šope, kak da bi vbrieg išel“. Stanko oboli na upali pluća, te umoli Grgića, da mu sastavi i napiše oporuku, što je Grgić dobrovoljno i učinio.

Polovinu imetka ostavi u dobrotvorne svrhe a polovinu pokloni Milošu Mikuliću; sav imetak da se ima prodati, i na te dvie česti razdieliti.

Tečeku ostavi nekoliko stotina forinti i one liepe koze. Grgić svrši oporuku, koju Stanko pred dva svjedoka podpisa.

Teček bdio kraj gospodara dan i noć, plakao nad njim, videći da on toliko mladji umrieti mora.

Stankova prsa dizala se sve većim naporom, išao je na visoku goru, stenjao na težkom putu — ali je ipak došao do vrška, te izdahnu za uviek.

Sada mu se smiri u istinu nemirno srdce, i mirno će i on spavati kod otca i majke pod zelenim humkom.

Miloš se je prečudio, kada bje pozvan u gradsku kuću, gdje mu izjaviše, da je baštinio liepu svotu novaca. U srdcu hvalio bogu na tom nenadanom daru, jer je sad mogao Anku podpunoma usrećiti.

Sad je mogao i majku povesti u Dalmaciju, da i ona uz djecu sretna bude.

Anka se uzradova, videć njega toli radostna, i podje s njim na grob Črnčev.

Zahvališe mu tim posjetom na daru njegovu. I sjena Slavoljuba Bielića bila je za stalno takodjer pomirena sa svojim neprijateljem, i nalazila se uza njih, kad moljahu na grobu Črnčevu.

U pokladah vjenčali se mladi. Bilo je malo gosti. Mladenci, majka Klara, Grgić i Valerija družica. Bez bučne zabave, nu tim srećnije preživiše taj važni dan. Na duhove zaredi vladika Miloša u unijatskoj crkvi za svećenika.

Poslije toga ostadoše jošte neko vrieme u Križevcu, da urede sve za put, i za budućnost.

Digitized by Google

Konac.

Godine 1863. slavila se je svetkovina Ćirila i Metoda u Križevcu, kao i po drugih gradovih naše domovine. Križevčani se mnogo trudili, da proslave dostojno tisućgodišnju uspomenu onih slavenskih apostola.

Jedne večeri je bio Križevac opet sjajno razsvietljen. Na velikom trgu dizala se velika piramida malimi lampami načičkana, osim toga je prosijavala ta piramida bengalskom vatrom svakoga trenutka u drugoj boji.

Drugog jutra odjenu se Križevac takodjer svečanim ruhom. Zastave se vijahu jošte veselije po čistom zraku toploga ljetnoga dana. Ulice su očišćene, i nakićeni ljudi prolaze njimi. Sve je zadovoljno i sretno, te kao probudjeno od svakdanjega Križevačkoga driema.

Tko je gledao ona liepa lica u raznih odjećah, vrveć po uredjenoj ulici, i kako je laki vjetric vijugao trobojne barjake od bielih kuća do modroga neba, nije toga prizora tako lahko zaboravio. Obćinstvo nagrne u crkve; najprije u župnu crkvu kod sv. Ane. Ondje bude odpjevana svetčana misa u slavu svetkovine.

Zatim podje narod i sva izkićena gospoda u gornji grad u unijatsku crkvu kraj biskupova grada. Crkva bijaše krasno izkićena, vite jele zelenile se duž zida, sa kojeg gledahu stare bizantinske slike prijazno kroz zelenilo. Žrtvenik bijaše cviećem ukrašen, kao i prodikaonica.

Sila svieta dovrvi u crkvu.

Počela služba božja, počelo pjevanje, i nastala opet tišina. Mladi istom redjeni svećenik izidje na prodikaonicu.

Bijaše liep. Duga plava kosa padala mu u težkih zavojcih na ramena; velike modre oči, iz kojih božanstveno svjetlo probijaše, gledale su na sakupljeno obćinstvo mirnim i duhovitim pogledom. Govorio je živo, plamenito. Napominjao ideju kršćanske vjere, koju su danas proslavljeni apoštoli po slavjanstvu širili, napominjao ideju narodnosti, i želju i težnju svih hrvatskih rodoljuba za prosvjetom i za srećom naroda hrvatskoga. Zatim se srdačno oprosti od križevačkoga obćinstva, pošto mu je bilo poći u Dalmaciju. Svi ga slušahu radostno i veselo.

Svi gledahu pobožno, pozorno na njega. Grgić, Klara, Mirka i Anka bijahu takodjer u crkvi. Koliko sretni! osobito Anka. Koliko je hvalila bogu, da je taj plemeniti čovjek, taj izvrstni propovjednik i vatreni rodoljub Miloš — njezin Miloš. Koliko ga je štovala i ljubila! Svi su ponesli iz crkve prekrasnu uspomenu na izvrstnu prodiku sa sobom.

Sliedećeg dana krenuše Mirka, Miloš i Anka oprostiv se sa Grgićem i Klarom u Dalmaciju.

Grgić i Klara ostali su osamljeni i suznim očima, ali zadovoljni radi sreće njihovih dragih. Česti listovi iz Dalmacije bijahu im najveća radost.

Teček jošte živi u Križevcu.

U ljetu paše svoje koze, od kojih dosta hrane za se dobiva. Novci, koje mu je Črnec ostavio, dobra su mu pripomoć.

Dosta je star, ali je čil i zdrav, te sjedi na sred kojega velikoga polja ravno i ponosito, a okolo sebe ima cielu hrpu djece, mladih pastira, kojim priča priče i gledeć veselo svoje liepe koze, pripovieda često o najznamenitijem trenutku, kojega je proživio, kada je naime krasnu Anku na Kalniku spasio.

San.

„Njoj."

Na zapadu zamro je danak,
I noć je prigrlila sviet —
A ja sam posanjao sanak,
Da bijah u dolini cviet...

Tu slušo sam — tihotno slušo —
Gdje vrela šumorio slap...
I o tebi snivo sam, dušo,
Da rosice bila si kap...

I meni u čašku si pala
Ko molba na nebesni prag;
U čaški si čarobno sjala
Ko biser i srebren i drag.

Cjelivajuć vjetric nas njiho
Uz bajni si sladjahni zuj —
Al čašku sam sklopio tiho,
Da nitko te ne nadje tuj...

No plameno sunce visoko
Na obzorju diglo se nut.
Zaronilo žarko si oko —
A meni u mirisni skut...

Pomamilo s tvê se ljepote,
I zavist ga shvatila sad —
Sa zlatnim te mrežami ote,
Ne mareć za težak mi jad.

S čeznuća se bolnoga prenuh —
No ne čuh šumoriti slap...
Na licu si osjetih zdenu
Osamljene suzice kap.

A kroz nju čarobito sievo
Hladoviti mjeseca trak:
Ko obrazak tvoj mi, o dievo,
Kroz tužnoga srdašca mrak...

Gjuro Arnold.

Digitized by Google

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio —čić.

(Dalje.)

VII.

Medju tim Monferrand odbrza sa svojim crnim vodiocem, što je žurnije mogao.

Obojica bježali mračnimi ulicami sve do novoga mosta, gdje se zaustaviše, te crnac skide zavojnu vrpcu s očiju drugara.

Dok se Monferrand ogleda, kamo bi okrenuo, dotle crnac izmače, kanda je u zemlju propao. Druge ne bijaše, već on pohita sam što žurnijim krokom napried, kad ga iznebuha zaustavi krupan glas. Bio je turski stražar, koji se oglasi običnom: „Kaym dir o,“ to će reći„ tko si?“ ... Bijaše li tuj Arnautsko stražište? Toga se doktor ne sjeti; ali se sjeti ipak zabrane, uslied koje se nije smjelo bez svjetiljke poslije sunčanoga zapada okolo hodati. Već vidje tamne prikaze, gdje se oko njega uzvrpoljiše kad se na jednom dosjeti, da su sliepci od te zabrane izuzeti, te povikne, što je igda mogao: „Sliepac!“ Ali uzalud! Rieč ta probudi u prisutnih rozgotan smieh, a do mala zablistaše tamom mačevi, te još do mala osjeti Monferrand strašan udarac po ledjih, da se je mal ne onesviestio... silom udara obaljen, sabra posljednju snagu, te se diže, a izza toga odjuri uzagrebce, što su ga noge nosile: za njim se tisnuli krvi žedni progonitelji. U sto briga, kamo bi izmakao, zadje s pravoga puta na toliko, da je sa drugotne strane nabanuo na velika vrata, kojimi se ulica dokončala, te koja su u njegovu nesreću bila toga časa zatvorena. Gubitkom krvi onemogao, sruši se tuj, na pô onesviešten.

Kći Abu-Nurova, istom što upoznade čovjeka, koga je ljubila svom dušom, pregnutljivo lati se posla, te, podhvativ ležećega izpod pozuha, uvuče ga unutar, napregnuv pri tom i zadnje svoje sile. Zabraviv iza toga ulična vrata, odvuče onesvieštenoga do svojih kućnih vrata, a kad je već i ova sretno minula, poposta, da malko odahne, te odmah iza toga uzvuče ga uza stube do svoje sobe, u duši osvjedočena, da progonitelji ne će nikad ni pomislit na to, da bi išli tražiti svoju žrtvu u to otajno mjesto.

Položiv nesretnika na divan, podje, da donese svjetlo. Mešetarke Hamde ne ima već u sobi, otišla je.

— Slava Alahu, samo kad mi je ta žena s očiju izginula, prišaputnu Tamara, pristupajuć k ranjeniku sa svjetiljkom u ruci... Stala pred njim, te motri krasno, muževno mu lice, ni ne opazivši, kako je iz rane sa ledja krv sukljala. Oh! da je Monferrandu samo na časak pogledati bilo, kakvo li je krasno i dražestno lice kćeri Abu-Nurove, te kakva joj bona sućut nadima grudi sve sa tuge za ljubeznikom, za cielo bi se mahom izliečio te na Leilu na uviek zaboravio! Svakako bi pako, samo jednim gledom na krasne, zlatne pletenice, koje se na pô razpletene, poput valovja spuštahu niz ledja mlade Alkahiranke, lahko i lagodice odgonenuo, gdje je uzrasla zlatna uvojka, koja je njemu kazaljkom služila.

Još Tamara upiljenim zenicama motrila divne i njoj nad sve mile crte lica Monferandova, kad iznebuha začu sa uličnih vrata štropot, a do mala i glas: „Bovabe, Bovabe!“

Mladu krasnicu obuze strava.

Medju tiem lupali nepozvani gosti sve jače i jače, dok napokon svojim bjesnilom toliku graju ne uzdigoše, da su se i staromu hašiircu sni poremetili, sanen kako je bio, iztetura malo po malo na ulicu, te otvori... čitava vojska Arnauta nagrnu u ulicu, u ruci im svima svietlo ubojito oružje.

— Ti staro čmavalo, otrese se neki grdnik, glava ti je valjda toli šuplja i gluha, baš kao i prodrt arapski bubanj. Ej dječaci! na noge žurno, evo traga, giaur ne može nikuda još daleko biti! Taj mah se uzcunjalo vojničtvo svud naokolo, dočim Abu-Nur izbuljio u njih oči, kanda je taj čas ustao od mrtvih.

Na jednom se stade kleti neki šunjalac:

— Tako mi Šeitana, i onoga, kog kamenovaše, giaur je u ovoj kući, evo gledjte posve novo zakrvavljena traga!

— Šta, Bovabe, zar i ti u svojoj kući zaklanjaš te kršćanske pasje skotove!? viknuli vojnici svi u jedan glas.

Taj nečuveni okrvljaj dojmi se Abu-Nura na toliko, da mu taj čas nestade i zadnjega tračka hašiške pijanosti, on se lecnu, kanda bi ga ošinuo grom iz vedra neba.

— Nevjernik u kući Abu-Nurevoj, viknu sav izvan sebe, te odtrči za vojnici, koji već prodrieše u njegovu kuću.

Procunjalo sve prostorije od pivnice pa do zatavanka, al u sobu Tamarinu, posve naravski ne zavirilo.

Sve uzalud! Bjeguncu ni traga ni glasa. I već ostavljalo vojničtvo kuću, dakako uza silan žamor i ne izrečene kletve, kad iznebuha guknu neki glas u uho četovodji tog divljeg čopora:

— Tražite u haremu kćeri Abu-Nureve!

Bila je Hamda, dellaseja, koja za njimâ zaostade, šćućurivši se negdje u kut.

— Stojte, dječaci! viknu Arnaut, što ga grlo nosilo, te brzo u harem kćeri Abu-Nurove, jer to jedino mjesto zaboravismo protražiti!

— U harem! zaurlali divlji sluge, potekav za vodjom kao pomamni.

Digitized by Google

Kad tamo, al se na vratih upopriečio starac Abu-Nur, a u ruci mu se blistao oštar bodež.

— Jao si ga onomu, viknu do mala, a glas mu se tresao, koji bi se usudio dotaknuti ovih vrata, jer tako mi svete Kaabe, taj će umrieti od ruke Abu-Nureve!

— Na stranu, ti stara budalo! viknuli vojnici, zavitlav svojimi dugimi sabljami.

I Bovab trgnu svoje ubojito oružje...

— Pustite ga na miru, oglasi se predvodnik, on ima podpunoma pravo. Harem Moslemankin treba držati svetinjom a drugačije bi bilo, da je ona kršćanka. Starac nek unidje prost!

Arnauti se pokorili zapoviedi, premda ne najradje.

Abu-Nur pokuca na vratih, ne dobi odziva — pokuca po drugi put — i opet ni glasa.

— Kći moja spava, promumlja, da se jedva čulo.

— A ti ju probudi, odvrati zapovjednik lakonično.

— Starac pokuca i po treći put, i vrata se teda negda otvoriše, on unidje. Do mala uzmače, smotriv pred sobom svoju Tamaru, upalih očiju, bliedu kao krpu, baš poput kakve utvore. Približiv se k njemu, položi mu na usta svoju, kao led ledeću hladnu ruku, te šapnu gromkim glasom:

— Ni rieči, otče, jer inače si usmrtio svoju vlastitu kćer!

Bovab izbuljio oči — krv mu u žilah stala — u sobi njegove kćeri čovjek po divanu pružen... grčevito starac zinuo, hoće da progovori, al mu rieć u grlu zapela; najednoč skoči, trže bodež te hćede da probode obeznanjenoga.

Tamara se baci strelimice predanj, obuhvativ mu koljena rukama.

— Nesretnice! ciknu starac, odturiv ju od sebe,

— Otče! vrisnu djevojka izvan sebe, ta kakvim je, onaj isti, koji mi je život spasio! Gledjte tuj, smrtno ga ranili!

— Do biesa! Što te je i trebao spasavati? zamumlja starac mukliem glasom, sve po malo spuštajuć bodež.

— Žurno! oglasiše se Arnauti, udarajuć balčaci o vrata.

— Spasimo ga, moj otče! šapnu Tamara razkriljenih ruku, plačnim glasom.

— Ali kako? šapnu starac, ištuć od kćeri savjet.

— Skrijmo ga u machbu, odvrati djevojče tihomice.

Machba je u svakoj alkahirskoj kući potajno mjesto, kamo spravljaju novac i ine dragocjenosti. Bez nje ne ima ni jedne kuće u krajevih, gdje gospoduje despotizam i svojevoljno utjerivanje poreza, te smatraju takvo mjesto priekom potrebom.

— Ključ od vrata machbe nosiš uviek na prsih, s toga ne časimo ni čaša... Starac posegnu rukom u njedra, al ne nadje ključa! Opipa se cielim tielom, al užasno! ključa neima, pa neima!

I Tamara se sruši kraj ranjenika, koji, nalik na mrtvaca, ne oćuti ni najmanje, da se kraj njega zaigrala ganutljiva drama.

Taj čas šapnu neki glas u uho vodji stražarskomu:

— Otac će vas i kći prevariti, giaur je doista u haremu, ja ga vidjeh! i vidjeh sjenu ženske, koja je niz stube silazila.

— Izdaja! zakriča Arnaut, kanda se je od biesa pomamio, to je ipak malo previše, toli dugo biti tudjom sprdnjom, ej dječaci! mahom razlupajte vrata!

Udarilo nekoliko težkih udaraca, daske odskočiše, a krvi žedna četa provali u tiho, sveto obitalište djevojčino. Nasta grozno podvikivanje!

— Vallah! strašne li dvoličnosti, ti stari licomjerče! viknu četovodja, upaziv na prvi mah svih troje nesretnika.

I podiže mač — Tamara se baci lelečuć medju otca i ubojito oružje, koje joj, spuštajuć ga, odsječe sa glave zlatnu uvojku od kose.

— To je djevojče prekrasno, zamumlja zapovjednik, duše mi moje, bilo bi je šteta, medju tiem, primieti sagnuv se, ovu kovrčicu od kose sačuvati ću si uspomenom, ako mi dozvolite... a izza toga, okrenuv se k straži, zapovjedi joj:

— A sad sgrabite toga nevjerničkoga skota, te dalje s njim!

Vierni sluge još viernijega gospodara pokoriše se svetom revnošću... te do mala bili otac i kći u haremu sami samcati. Tamara šuti! Nit joj oko suzi, nit usta sbore. Do nje se šćućurio starac, motreć kćerku upiljenim gledom. Tamara ljubi giaura... nije li možda sve to hašiška sanja?! a ključ od machbe?!... Bovab ga izgubio u hašiškom piću.

* * *

Kućom vladala grobna tišina, niti istoga slavulja nije čuti. Tamara jaduje jade, san joj izbjegava oči. Bô njezina dojmila se andjela čuvara, te on razastro nad njom krila, kojimi ju hladio, i do mala uruči ju sladjanu pokoju. Oči joj se zaklopiše, oba lica zasjeni tamna sjenka poliežuća od dugih trepavica... zaklopljene vedje lagacko se micale, kanda ih diraju, kanda ih diraju zlatna krila blagoga sna.

Iza tri tjedna nadodje i veče „Kurban-bairam," veče svečanosti darivanja, kadno običavahu i odrasle i djecu bogatimi dari darivati. Grad razsvjetljuju na stotine svjetila svih imućnijih saracenskih kuća, blistaju se zlatni vienci, a već iz daleka mame ti poglede raznobojna, prekrasna svjetla, kojimi se zažariše doksati sa munarâ. Nad tobom osulo se nebo zviezdami, a pod nogama ti valja se Nil, laganiem tekuć tiekom, kojega površinom odjekuje priprosta pjesma: „o noći, o noći"... i krmilac pjevajuć bliža svojim čamcem kraju, da pohiti i on u grad te da čuje čudovišta, kojimi ta noć obiluje.

Digitized by Google

Na Tostatu u ljetnom dvorcu Mohamed-Bey-ovom stala uz mramorne stube malena barčica.

Na prednjoj se palubi ustubočio pristao, visoka uzrasta čovjek; crte lica mu, inače tamne, nevesele, oživljuje danas lagan posmjeh. Do noguh mu leži, kao angorska mačka u klupku savit scheitan, tigar Mohamed Bey-ov. Čovjek taj jest sam Mohamed-Bey, suprug krasnoj Nazlyji. Na jednom se stanica otvori, a iz nutra izadje osoba, dugom kabanicom pokrita, a uz nju dva etiopska roba, noseć lies, prikrit suknom, izpod koga si mogao razabrati znakove čovječega tiela. Sva se povorka krenula spram defterdarovim dvorom.

Zirnimo danas u harem Nazlyjin. Vriedno je. Nalik pozlaćenoj krljetci izvan gladak i sjajan, u nutarnjosti skriva mnogo truleža i dubokih, težkih vaja.

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Narodno pjesničtvo.

Napisao prof. I. Radetić.

(Dalje.)

Središte svega junačkoga pjesničtva u nas jest hajdukovanje. Ovo je oslonjeno na historičnom podlogu. Kad je narod recimo srbski iza kosovske bitke izgubio svoju samostalnost, ne preosta mu drugo već voditi malene ratove, da tako razbije veliku silu. Ovi maleni ratovi posvećeni su biljegom kršćanstva, jer im je svrha proti kletom Turčinu za krst častni i slobodu zlatnu. Ovim malenim nu mnogostručnim ratovanjem razvila se narodna junačka pjesma; a ta je i sa pjesmami inih naroda u bitnosti slična. Gdje narod razdieljen u nebrojena plemena, bez pravih gradova i sela jedino po briegu i dolinah na dušmanina vreba, kako da mu se osveti; tu ne može ni pjesma drugčija biti, van puna zavisti, osvete i razmirice. Nu osim toga pjevaju naše junačke pjesme o obiteljskom životu, o porodičnoj i prijateljskoj ljubavi, o pobratimstvu i posestrimstvu, a medju ostalim veoma je obljubljena otmica djevojačka. Osobitim znakom narodnoga pjesničtva ima se smatrati personifikacija životinja i bilina. Kako Kraljević Marko spasi sokola, komu su krila u krvi prolivenoj na Kosovu ogrezla, te okorjela, da ne može poletit; kako junak čuva od propasti gavrana, mravca, ribu itd. kako se djevojka razgovara s ružom, s borom, s oblakom i s danicom itd. sve to pokazuje nježno i plemenito osjećanje kao i žensku ćud našega naroda, koji svukoliku narav organsku i neorgansku duhom proniknutu smatra. Pa zato je i jezik u narodnoj pjesmi pun materijalnog i čuvstvenog bogatstva. Gdje su junaku konj oružje i priroda, koja ga okružuje, neprestani pratioci, tu su ovi izrazi izkićeni nebrojnimi pridavnici, metaforami i perifrazami, te začinjaju jedrinu narodne poezije.

Hajdukovanje počelo je u Bosni, gdje se je maleni rat najbolje mogao voditi. Na granicah dviju država mogao se najbolje razvijati život hajdučki. Ove granice pregazilo je hajdučtvo uskočko, te je razvijalo epičnu pjesmu i onamo, gdje se razvijala nije, naime u Primorje i Istru. Ovdje je glavni junak Ivo Senjanin kao što je na istoku Kraljević Marko; pače hajdukovanje prešlo i granice srednjega vieka te se protegnulo i do najnovijeg doba. Kao što je hajdukovanje noviju pjesmu u svoj vrtlog povuklo, tako je i stariju pjesmu svojim duhom i načinom zadahnulo. Tim je nastala u cielom našem pjesničtvu neka jednoličnost u obliku i tipu, koja se više primiče mirnoj i lastnoj tišini Homirovih pjesama nego li epici germanskih naroda, koja diše vitežkim duhom srednjega vieka. Prema tomu može se narodno junačko pjesničtvo u tri periode razdieliti. Prva zauzimlje najstarije junačke pjesme, druga je hajdukovanje u pravom smislu, a treća se steže na novije historične pjesme, na srbske i crnogorske hajduke 19. vieka.

Koliko je ovakova razdioba obična, opet mislim da je netemeljita, jer se njom prave granice ne mogu označiti. Mi moramo razlučiti pjesme historičnoga sadržaja od onih, u kojih je mitus stvar glavna. Pjesme historičnoga sadržaja spadaju u najnovije doba, te predpostavljaju znatniji napredak u kulturi naroda, dočim se pjesme druge vrsti čuvaju kao ostanci negdašnjeg života slavenskog. Nu i kod ovih valja kao i kod narodnih priča razlučiti predhistoričnu periodu od historične; u ovu spadaju sve junačke, a u onu sve ostale pjesme.

Dan danas ne ima dvojbe, da je pjesma prvotno iz obreda potekla, te se ne samo pjevala nego i s plesanjem spajala. U to doba nije se jošte lirika od epike i dramatike lučila, ali sa svim tim je pjesma imala već onda sve elemente ovih struka u sebi. Ne imajuć samostalnog značaja služila je pjesma više za praktičnu svrhu. Čovjek ćuteći se neodvisnim od prirode držao je besjedu za dosti jaku, da s pomoćju nje blagotvorne sile u prirodi dozove, a opet škodljive od sebe odvrati. Zato kod svih naroda, veli Grim u svojoj mitologiji str. 1173., proizlazi iz rieči blagoslov i prokletstvo. Nu kad rieč djelovati ima, mora biti svezana i svečano sastavljena u popievku i pjesmu, radi toga i stoji sva snaga rieči, kojom su se sveštenik, liečnik i čarobnik služili, u savezu sa oblici pjesme. Ovako su se prije svega razvili zagovori, molitve, čaranja itd. Istina mnoge od ovih pjesmica poprimile su već kršćansko odielo, ali ni savkoliki kršćanski dojam ne bijaše toli možan, da ih njihove starodrevnosti liši; osobito se to opaža u onih pje-

Digitized by Google

smah, koje se pjevaju prigodom raznih svetkovina u godini.

Stari su narodi a uz njih i Slaveni osobitim štovanjem nazivali elemente u prirodi. Vatra, voda, zrak i zemlja bijahu im svete i božanstvene tvari. Držeći ih za simbole, pod kojimi se skrivaju vrhunaravska bića, gledali su, da ih što većim slavjem proslave; zato su im žrtve prikazivali i pri tom razne obrede služili. Poviest poganskog i kršćanskog vjerozakona uči nas, da, kad je poganstvo propalo, a kršćanstvo se uvelo množina pavjerskih obreda i običaja dugo se jošte čuvaše, pače i danas čuva se kao ostanak negdašnjeg elementarnog bogoslužja. Vatra se smatrala češću velike sunčane vatre, kojoj su Slaveni tri velika blagdana u godini posvetili, i to blagdan novorodjenoga sunca ili sunčanog boga, tako zvana koleda, koja se je do danas sačuvala, a pada kao što je poznato na božić. Drugi blagdan bio je letnica ili turice, a to je svibanjska svetkovina; napokon subotka ili kupalo t. j. ljetni suncokret, naše kriesnice, što zapada, na sv. Ivana, kadno se sunce u najvećem veličansvu ukazuje. Ovaj je blagdan toli velik, da se na dan sv. Ivana po nazoru našega naroda isto sunce tri puta zaustavlja. Svi oni blagdani bijahu dakako proslavljeni pjesmami, od kojih su se do danas jošte tragovi sačuvali. O svibanjskoj ljetuoj svetkovini malo se je kod nas pjesama sačuvalo; pa što ih i imade, to je već sve kršćanskimi nazori toli izprepleteno, da je težko mitične elemente u njih odkriti. Više toga imade kod ostalih plemena slavenskih. Zato su se u nas koledske i božićne pjesme u većoj mjeri sačuvale.

Koledske pjesme već po svojem sadržaju pokazuju veliku starinu. Njihov je smjer izazvati blagoslov domaćini ili onomu, komu se pjevaju; a tim je spojeno i obdarivanje. Negda se je u poganštini bogovom svjetla žrtvovalo zlato, a ovo je kao što nam priče potvrdjuju, u savezu sa svjetlošću; zato i veli božićna pjesma: božić bata na oboja vrata, nosi kitu zlata, da pozlati vrata. Da se i sbilja koledske pjesme mogu smatrati ostanci onih pjesama, kojimi se je u poganštini slavilo mlado sunce u opreci prama starom ili preporod naravi usljed pomladjenog sunca, vidi se iz toga, što koledske pjesme većinom navadjaju: da se molimo za staroga badnjaka, za mladoga božića. Istina, ove su rieči izgubile već prvotni smisao, jer su na kršćanske nazove prenesene; ali ne ima dvojbe, da se u starom badnjaku, koji pred božićem u slici gorućeg panja simbolički predstavlja staro sunce, sačuvala uspomena slavenskoga boga Peruna, koji se i inače starcem nazivao, sr. česku pj.: koleda, koleda dědku, dej orišku k smědku, a orasi, kao što je poznato, bijahu Perunu posvećeni. Da se nadalje u rieči božić čuva uspomena o suncu, vidi se od tud, što se većkrat u pjesmah opetuje: sjaj bože i božiću; ili božić sjaje po svem svietu; ili božić baje po svem svietu. Što rieč bajati današnji dan znači, to je poznato; nu po etimologiji može se dokazati, da u korienu ove rieči leži sakriven pojam svjetlosti. U staroindijskom znači bhâ, bhas svietliti, govoriti. To je dokaz, da su se obe ove rieči negda u istom smislu uzimale, te se je tečajem vremena jedna od druge odielila; to isto potvrdjuje i grčki jezik. S toga se ne može ni misliti drugčlje, van da je gore u navedenoj rieči baje sadržan pojam svjetlosti, inače je smisao nerazumljiv. — U koledskih pjesmah obično se pripieva „koledo;“ nu što to upravo znači, tomu je težko u trag ući. Nekoji su i to dosta znameniti ruski spisatelji poimence: Popov, Rakoviecki, Karamsin držali koljada ili koleda za boga veselja i mira. Drugi n. pr. Kollar i Trstenjak stavljaju našu koledu u savez sa indičkom božicom Kalendom suprugom boga Krišne. Prema tomu misli Slanuš, da je mlado sunce, koje se u prosincu slavi i darovi pozdravlja, a bog je Krišna u Indiana kao Horus u Egiptu, Adonis u Siriji, Foebus kod Grka i Apollo kod Rimljana jedan te isti bog sunčani. Bilo ih i takovih, koji su koledu od lat. collecta; a drugi, koji su od sredovječnog lat. colenda izvadjali; pače i koji su na rieč colaudemus (scil. dominum) mislili. Nu bilo kako mu drago, da su i stari Rimljani slavili tako zvani festum calendarum ili saturnalia, a to bijaše vrieme od 24 prosinca do 6 siečnja, dakle 12 dana, što se u Njemačkoj zwölf Nächte, Anklopfersnächte, Rauchnächte sve do danas gdjegdje nazivlju, to je vrieme razkošî i razblude spojeno sa obdarivanjem, koje i našim koledam odgovara; a od tud su i poklade = po — kolede postale.

Isto tako i kraljičke i dodolske pjesme predpostavljaju veliku starinu. One se današnji dan pjevaju pri igrah, koje se oko duhova i spasova zamiću; tada naime kao što je poznato idu kod nas djevojke od sela do sela, te pjevaju ove pjesme. Kraljičke pjesme osim imena Lejo i Lado, što se u njih pripieva, izgubile su već svoju originalnost; puno vjernije sačuvale su se pjesme dodolske. Njihov starodrevan sadržaj tiče se vode, jer se s njimi kiša s neba izazivlje, da okvasi zemlju i donosi plod. U Dalmaciji i Kotoru, veli Vuk u svom rječniku idu mjesto dodola prperuši, a starešina njihov zove se prpac, a to je rek bi istovjetno sa grčkim pirperuna, o čem se kao ni o dodoli pravo značenje razumieti ne može. Sa dodom stoji u savezu rusko „dida, dido, ditko; slov. djetko, dinda dundo, donda itd. a svemu tomu odgovara sanscr. dhidi = ljepota, svjetlost. Po svoj prilici čuvat će se u ovoj rieči uspomena na slavensku boginju Ladu, koja se, kao što nam mitolozi dokazuju, označivala pridjevkom didy (n. Hanus mit. str. 347) t. j. stara (velika) Lada, po prilici rimska magna mater (Kybele), boginja svemirnoga razplodjivanja. Dani posvećeni boginji Ladi bijahu od 25. svibnja do 25. lipnja, gdje bi se otcevi matere i djeca u kolo prihvatili i pri tom pripievali Lado, Didis Lado, a to se

Digitized by Google

je i do danas u Rusiji sačuvalo. Kao što se vidi, u isto vrieme padalo je i svetkovauje gore pomenutoga ljetnog suncokreta, koje se je proslavljivalo ne samo vatrom nego i vodom, zato se i kupalo zove, po neki način čišćenje ili lustracija. I sbilja boginja Lada bila je doduše boginja ljubavi, nu to ništa ne čini, što se ona u pjesmah dodolskih za kišu moli: sunce i iz toga proizlazeća svjetlost i toplina spojena s mokrinom kao oživljujući i razplodivi življi ovoga svemira predstavljeni u slici bogova i boginja sačinjavahu pramitus indo-slavenskih naroda. Kad su narodi svoju pozornost svratili s makrokozma na mikrokozam t. j. kad su sa motrenja svemirskoga sišli, da razmatraju pojedine pojave, onda je i pramitus svoj prvotni smisao izgubio, te su se svi simboli svemirnoga razplodjivanja prenieli na razplodivost ljudi. Tako je i Lada s početka bila boginja sunca, pa kao takva i kraljica, a poslije se je snizila do boginje ljubavi kao simbola ljudskoga razplodjivanja. Buduć da je ona boginjom sunca bila u uskom spoju s vodom (jer su voda, svjetlost i toplina kosmogonska principija), zato su se i pojmovi o njoj pomiešali; ona je bila i boginja vode (sr. rimsk. Venus-Urania i Venus-Aphrodite) pa se je zato i ona takovom zazivala, da bi kišu s neba poslala i zemlji plod dala.

Franjo Miklošić.

Uz ove pjesme, koje najstarijimi smatrati moramo, pristaju druge pjesme, koje su više samostalnije naravi. I ove predpostavljaju veliku starinu. Dakako da je više vremena moralo proći, dok se je pjesma, postala pri obredu, izolovala te se pjevala samo zato, da se pjeva. Ovakve pjesme pobilježene su u Vukovoj sbirci pod naslovom „mitologičke pjesme.“ U njih se ukazuje sunce, mjesec i zviezda u antropomorfičkoj slici te se govori o njihovoj bračnoj i porodičnoj svezi. Rieči „mjesec i zviezda“ imadu već po svojem dočetku spolno značenje; dočim je sunce, kao što se znade, srednjega t. j. neznanog spola. To je upravo i uzrok, što se u slavenskoj mitologiji sunce ukazuje sad mužkim sad ženskim bićem. Danas je dokazano, da su pojedini arski narodi predstavljali si sunce različito i to u slici boga ili u slici boginje. Pa kako bi i drugčije i bilo; sunce se ukazivalo nekom plodonosnom silom. Kad se je pri tom mislilo na stvaranje u smislu radjanja, onda se je sunce boginjom predstavljalo; kad se je pako mislilo, da sunce svojimi traci mater zemlju oplodjuje, tako da priroda u njenom krilu sakrivena na novi život proniče, onda bje sunce mužkoga bića. U starih Grka i Rimljana bijaše sunce mužko, a to već i rieč po svojem obliku pokazuje naime sol i helios. U Inda je opet drugčije. U njihovoj Rgvedi i Atharvavedi nalazimo, gdje bog Savitar svoju kćerku Surju (sunce) daje Somi mjesecu za ženu; i po litvanskoj tradiciji sunce (sáule) je supruga mjesečeva a da i ne govorimo o njemačkoj Frau Sonne i Herr Mond. Nu kako je u nas? Po nazoru našega na-

Digitized by Google

roda sunce je krasan mladić, koji sjedi u sunčanom carstvu na zlatnom grimiznom priestolju, oko njega dvie djevice, naime jutarnja i večerna zviezda; nadalje nar. pjesme predstavljaju nam sunce mladićem, koji s mjesecem djevojku prosi; ono ima sestru, koja se zove sunčeva sestra, gdje već i pridjevak na ev mužko biće pokazuje. Nu uza sve opet nam jedna pjesmica sunce više u slici ženske predstavlja, sr:

Aj djevojko, dušo moja!
Što si tako jednolika
I u pasu tankovita?
Kan' da s' suncu kose plela,
A mjesecu dvore mela.

I Rusi smatraju sunce (potvr. Afanasij. poet. vozr. Sl. na pri I. 77), poput Niemaca božjom gospodjom, a mjesec njenim suprugom. Ovo kolebanje u nazoru sunčanog spola polazi svakako iz mnogo docnije dobe, kad se je naime rieč sunce do današnjeg oblika razvila pa već nije bila vrstna, da po svojem dočetku spol sunca označi. Nu nekad je morala bez dvojbe drugčije glasit. Po Miklošiću rieč sunce nije drugo, već umaliteljno ime od sluno, a to bi bilo muškoga spola kao Janko, Cvjetko, Brajko, Marko itd. Tko pozna zakone jezika ne će se ni malo čuditi, kad se reče, da je ista ova rieč u ranijem stadiju kao slůnĭ glasiti mogla, a takovom spadala je u tako zvanu i sklonitbu, koja je negda i mužka i ženska bila. Ako dakle to stoji, onda je i nazor o suncu kao boginji puno stariji, jer nam sravnjujuća mitologija dovoljno dokaza za to pruža; prema tomu mogle bi biti i pjesme, koje nam sunce ženskim bićem predstavljaju, mnogo starije od ostalih.

U krug istih mitičkih pjesama spadaju i one, koje pjevaju o vili. Pojedine od ovih preinačene su po kroju inih pjesama. Tako kaže i sam Vuk glede pjesme 224. vilina posestrima, da je je u ovoj pjesmi rekao bi čovjek polovica do kraja uzeta iz svatovske pjesme. — I u junačkoj pjesni dolazi vila; nu ovdje imade uzgrednu ulogu, kao što i inače u pjesmah osobito umjetnih, gdje je vila svagdašnji pojav; bez nje i gusala ni ne znadu naši pjesnici pjesme sastaviti. Kad govorimo o vilinskih pjesmah, razumievamo tim samo one, u kojih vila i sbilja nešto mitičkoga predstavlja. Akoprem se po nazoru našega naroda vila nalazi po gorah i vodah, opet joj je najobičnije prebivalište u zraku. Ona gradi, veli pjesma 226., dvore ni na nebu ni na zemlji, no na grani od oblaka. Nadalje ona sakuplja oblake, sipa striele i ustreljuje junake. Kad se svi njeni biljezi u obzir uzmu, mora se reći, da je vila neki pojav u prirodi koji su si stari Slaveni u slici boginje predstavljali. I sbilja sama rieč „vila“ stojati će valjda u savezu sa „vijorom, vijati;“ a po tom bi bila ona boginja zraka i svega što u zraku biva kao vjetra, oblaka, munje itd. — Iz toga, veli Hanuš 307., što vile prorokuju, što oružje nose i oružje pripravljaju, što pod mjesečinom plesove vode i više puta se kao zli dusi pokazuju, sliedi, da je vila prvotno reć bi bila boginja svjetla, koja u vrieme izhoda do zapada blagotvorno, a onda škodljivo djeluje. Kao dobra boginja odgovara ona biloj ženi u Čeha a weisse Frau u Njemaca, a kao zla grčkoj Hekati, koja bijaše boginja mjeseca (Selene), te imade čarobnu snagu, da može prorokovat. Kod mnogih Slavena, veli Hanuš, zovu se vily duše umrših, a u tom su istovjetne sa Rusalkami inih Slavena.

Označiv ovako najstarije pjesme prelazimo sada na junačke. Junačka pjesma spada u historičku periodu, u dobu razvijenije kulture jednoga naroda. Kako ova postaje, kako li se razvija, to nas najbolje uči junačka skazka starih izumrlih naroda. — Razvijenija kultura arskih naroda nije dopuštala, da oni jednom predstavljene si bogove same za sebe smatraju, a da ih u obćenje s ljudmi ne stave, ta u obćenju bogova s ljudmi očituje se upravo vjera. Pa kako da bude ovo obćenje medju bogovi i ljudmi bolje pojmljeno, nego kad se uzelo, da su narodni dobročinitelji, njegovi vojvode, kraljevi, zakonodavaoci i ostali, koji su se duševnimi i tjelesnimi prednostmi odlikovali, posrednici medju bogovi i ljudmi.

(Dalje sliedi.)

Franjo Miklošić.

(Sa slikom.)

Odkako je nastojanjem Dobrovskovim uzkrsnuo sveti jezik slovinski i po njegovoj knjizi Institutiones linguae slavicae veteris dialecti uprav odkriven učenomu svietu, prionuo je liep broj radnika i Slovinaca i Neslovinaca uz izučavanje prošlosti toga jezika, od kojih su se mnogi na vieke proslavili, ali je sve daleko nadmašio čovjek, kojega nam slika pokazuje.

Franjo Miklošić rodio se je 20. studenoga 1813. u Radmeštaku u doljnjoj Štajerskoj. Pošto je izučio gimnaziju u Varaždinu i Mariboru, a filozofijske nauke u Gradcu, gdje je postao i doktorom filozofije, nalazimo ga g. 1837. namjestnim učiteljem filozofije na universitetu gradačkom. Nego već sliedeće godine zamienio je učiteljsku stolicu sa zanimanjem praktičkoga juriste u odvjetničkoj pisari u Beču, dok ne priedje g. 1844. u službu carske knjižnice bečke. Da se je i prije toga više jezikoslovjem u obće a napose slovinskim bavio pokazuje njegov prvi rad, ocjena Boppove knjige: Vergleichende Grammatik itd. koja bud prva ne nosi na sebi obilježja početničkoga, nego može ugledom biti osbiljna znanstvenoga rada, što još bolje potvrdjuju radices linguae palaeoslovenicae (korieni jezika staroslavenskoga) iz g. 1845. mimo izdanja homilije sv. Ivana Zlatoustoga na Cvietnicu (1845.) i života svetih (1847). Svako to djelo pokazuje podpuna vještaka i uprav učena čovjeka.

Godina 1848., od koje se je i Slovinstvo ljepšoj budućnosti nadalo, povuče i Miklošića u vrtlog politički.

Digitized by Google

Od svojih zemljaka izabran u državni sabor bio je i učestnikom slavenskoga kongresa ali još prije nego su zoru slobode zastrli tmasti oblaci samovolje odbije se Miklošić od političkoga rada, položi mandat i prione ciglo uz nauku. Postane izvanrednim profesorom slovinskoga jezikoslovja na universitetu bečkom, a kad je pozvan u Vratislavu (Breslau), g. 1850. pravim. Profesura i činovničko mjesto u knjižnici carskoj dadoše mu prilike, da vas svoj život posveti nauci. Stožerom je tako zvani crkveni jezik, koji i on nazivlje staroslovenskim. Izučavanje i izdavanje starih spomenika pisanih tim jezikom, kanoti rukopisa suprasaljskoga, apostola Šišatovačkoga, pak dotjerivanje spomenika prama zakonu i pravilu kako ga nauka po njegovu iztraživanju zahtieva u chrestomatiji (čitanci) i evangjelju sv. Mateja zarede redom, te svaka godina donosi što nova. Slušateljem svojim daje u ruku gramatiku staroslovensku, a k jednu se sprema ogromno djelo Vergleichende Gramatik des Slavischen Sprachen. Odkako je prvi svezak svjetlo ugledao g. 1852. do ove godine, gdje je posljednji svršen, zaredjuju više od 20 razprava, u spisih carske akademije znanostih, te većinom polaže temelj spomenutomu, koje je tim divnije, što je pisac malo premalo pomoći u jezikoslovnoj literaturi slovinskih naroda nalazio, te će valjda još za dugo osobito sintaksa i etymologija ostati bogatim vrelom za svakoga, koji bude znanstveno učio slovinska narječja. Dostojno po boku stoji tomu znamenitomu spomeniku obsežne učenosti, neumorna truda i silna uma lexicon linguae palaeoslovenicae (rječnik jezika staroslovenskoga) u II. izdanju, o kojem je čuveni Schleicher prilikom objave mu rekao, da takova djela inače akademije izdavati običavaju, a ovo je trud i muka i trošak pojedinca čovjeka.

Uzporedo s tim radom ide izdavanje povjestnih i pravnih spomenika, kronike Rusa Nestora znamenite za staru geografiju i ethnographiju slovinsku, spomenika srpskih (monumenta Srbica), zakona Dušanova, prava pskovskoga, koja su stranom kano kronika Nestorova popraćena razpravami od velike vriednosti.

Kako no ga iztraživanja gramatička o narječih slovinskih navela na prvi i najčišći izvor jezika narodnjega na pjesme i priče, nalazi se i tu spomenika njegovu radu u članku die serbische Epik „Öster. Revue“ 1863. II.) i u članku Beiträge zur Kenntniss der slav. Volkspoesie, gdje razpravlja o čakavskih (po njegovu: hrvatskih) narodnih pjesmah. Koliko cieni takove spomenike, vidi se iz ponešta ujedljiva prigovora u Slavische Bibliothek, gdje prikorava one, koji o nekom sveslovinskom jeziku buncaju, a blago svoga narječja zameću. U članku die Rusalien daje prinos slovinskoj mythologiji.

Brojem veliko Slovinstvo pružilo uda svoja na daleko, te s tolikimi narodi ili medjaši ili je med nje ucieplјeno boj bijući za obstanak, odatle se prosulo rieči slovinskoga jezika u jezik magjarski, rumunjski, novogrčki, arbanaski. Prikupljanjem i tumačenjem jezikoslovnim tih slovinskih rieči razsutih po tudjih jezicih, iz kojih se najbolje vidi, što su drugi narodi od Slovinaca primali, bave se razprave u spisih carske akademije; a u najnovije doba zanima mu se pero i s narodom, svjetskom skitnicom, sa Cigani, te hoće li ga tko obradovati i zadužiti ga, neka mu nabavi primjera ciganskoga jezika, koje molitve a još radje priče ili pjesme.

Rad Ćirilov i Metodov i njihovih učenika potekavši s istoka nosi na sebi te u svem biljeg istočno-bizantinske prosvete, osobito čim je sa zapada potisnuta provalom Madjara i propašću Slovinaca sloboda u Panoniji, s toga je morao zanimanje njegovo obuzeti svaki spomenik potičući s onih strana te je tomu traga u časopisu namienjenu slovinskoj nauci Slavische Bibliothek, a napose se tim bavi djelo spomenici i izprave grčke srednjega vieka crkveni i svjetovni (Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana), koje je izdavao u družtvu s Müllerom.

To je od prilike ponajglavniji rad, tolik, toli mnogoličan, da će mu se vazda diviti, koji se njim osbiljno zanimati stane. Pravo je čudo, odakle je jednomu čovjeku doteklo vremena izučiti toliko jezika, izpitati toliko spomenika, pak napisati ona ogromna djela. Što se veli, da je Jakov Grimm o pokojnom Kopitaru rekao, da je čudo od nauke (monstrum scientiarum) to valja o Miklošiću. U carskoj knjižnici, dok je bio njezinim činovnikom, svaki su čas dolazili učeni ljudi raznih naroda i struka upitujući za ovo ili ono znajući, da će vazda upute naći.

Za tolike zasluge zapale su ga najveće časti akademičke i dekanstvo i rektorstvo, učena družtva otimala se, koje će ga prvo svojim nazvati, carevi i kraljevi kite ga redovi; ali najveća mu bude vječna uspomena u pameti slovinskih naroda, kojim je svojimi djeli pokazao, da su uza svu razlikost ipak jedni, te osvieste li se jednom, da su krv i braća, bude im reči, da je tomu jedninstvu otac Miklošić. *F. P.*

Knin.

Piše O. Šime Milinović.

(Konac.)

Sva kninska okolica prenapunjena je uspomenami, predajami i ostanci hrvatskih samostalnih vremena i žestokih borba s Turčinom. I puk, koji ovuda stanuje, odlikuje se ponajbolje prastarim hrvatskim uzorom. Tamnolika lica, visoka čela, crnomanjastih vlasi, pogleda ubojito vatrena, stasa zamašita i visoka, govora jedra i pravilna, razbudjena pjesničkoga duha. Ljubomoran u poštenju i značaju, gostoljuban do skrajnosti, zanesen za igranjem kola, neustrašiv borilac za dom i narodnost; okretan, čvrst, vatren, oštrouman, sposoban za svaki nauk i umjetnost, sve je želje upro u narodno

Digitized by Google

slavodobiće i u izgon Turčina, — taki ti je pravi Kninjanin. I Kninkinja je upravo junačkog srdca, jer na medjašu turskomu znade toj nemani najodlučnije u svih slučajevih prkositi, kao što u svojoj kući najveselije je i najblagije čeljade na svietu. Zanosito pjeva pjesme, koje najbujnijom maštom okićuje i najnježnijim čuvstvom izrazuje. Kuda god kninskom okolicom prodješ, na sve strane osluhivaš milo gigoćenje, sitno potreskivanje, tanko zujanje mladih Kninkinja, uz gromovito popievanje, nabrečen triesak, razliežuće se ookanje zdrava i gorostasna Kninjanina.

Usred polja, na protegnutu humku, u preliepu položaju, vidi se selo Vrpolje, koje rad osobite ljepote i pitome obradjenosti, svačijemu se oku zazrie, te ga stranci prozvaše: „kninskim Schönbrunom". Nedaleko odatle uzdižu se sa svake strane po jedan a jedan u sriedi do 30 stopa visoki kamen, nazvan Uzdah-kamen. Izpod tog kamena kao na vrata ulazi se u jedno čarobno jezero. O tom kamenu i jezeru prosti puk svakojakih čudnih basna povieda, ali mu je jedna i istinita ona najme, da je glasoviti junak i četovodja fratar Kesica, izagnavši Turke iz Drniša, gonio ih do Uzdah-kamena; i u to ih jezero mnoge natjerao.

K sjeveru od Knina ima liepo selo Golubić. Puk kaže: bio jedan bogati kralj, imao dvore u Kosovu polju, kojih se razvaline i sad razaznaju, kao i kamenica, gdje se je običavao kupati. On je imao dvie sestre, liepe kao sjajne danice, jednoj bilo ime Danica, a drugoj Golubica. Ovoj za miraz dade kralj najljepši priedjel u kninskom polju, koga je ona u pravi perivoj obratila. Tu je dvore sagradila, koji po njezinu imenu budu nazvani Golubići. S toga je tu još i sad najizvrstnije svakovrstno voće, osobito kruške i praskve, a stanovnici, vrli samouci vješto izradjuju svakojake stvarčice. Tud potiče i Butišnica, koja čini liepih slapića. Nije daleko ni selo Grab na tromedji, gdje su jednoč mletačke vojničke straže i medjašne vlasti stanovale, pak je onda dosta cvalo; ali je u vrieme turskih navala sasvim uništeno bilo, a sad se opet ponešto diže. Ono je znamenito, jer su tuda ruševine nekakve gradine, po predaji puka, staroga Stridona, rodnoga mjesta našega velikoga sv. Jerolima. Tu je bila i kula velikoga kršćanskoga krvnika, dizdara Ibrajima Velagića, koji no je devedeset i devet kršćanskih glava odsjekao, dok najposlije i njegovu na junačkom megdanu slavni Janković Stojan ne odsječe.

U zasoju kninskog brda „k staroj straži", gdje se stiče Butišnica i Radjeljenac bio je nekoč „Kamen-most" a sada je drveni „Bulin-most". Puk veli: neka gizdava bula bi zatravljena s nekoga kršćanskoga junaka, koga joj brat ubi, a ona se tu sdvojna utopila. Drugi kažu: nije bilo tuda mosta, pak u gazu mnogi se topili, na to se smilovala neka pašinica, dala most sagraditi, te s toga se: Bulin-most i nazvao.

Na jugu Knina, vidi se već spomenuto liepo selo Biskupija, gdje su nekoč kninski biskupi stanovali; tuj je bila i kula zlokobnoga i nesmiljenoga Muje Jelaškovića, koji je nesretne kršćane u pokrajno jezero bacao, s toga je i sada sve krvavo, i tek će se onda razbistriti kada onoliko i Turaka u njega bace.

III. Knin u hrvatskoj poviesti. Poviest grada Knina spojena je uzko s poviešću hrvatskoga naroda i hrvatske države. Knin bijaše stolicom istoimene županije, koja se onkraj Velebita već polovicom X. vieka spominje.[1] Kninska župa s gradom Kninom bijaše po svoj prilici sielo hrvatskoga plemena Svačića, iz kojega je polazio onaj Petar Svačić, koj bijaše posljednjim kraljem hrvatskim pod imenom Petra II. (1091—1201). Stolicom bješe mu Knin[2]. I Petrov predšastnik Dimitrija Svinimir rado je boravio u Kninu, gdje ga po suvremenih listinah nalazimo god. 1078. i 1087.

Knin je i u crkvenom pogledu znamenit za naš narod, jer su ovdje hrvatski kraljevi zasnovali biskupiju hrvatsku, a biskupa postavili ujedno za svojega dvorskoga velmožu i kancelara, te mu podčinili svu zemlju preko Velebita do Drave i Dunava. Biskup kninski kano hrvatski dvorski biskup svuda je dvor i vladaoca pratio; pa je on držao na neki način i u crkvi ravnovjes naprama biskupom dalmatinskih primorskih gradova, koji su od davna zaraženi bili romanštinom.

Stolica biskupova ne stojaše u gradu, nego do dvie milje na jug od grada u krasnom i divnom položaju. I sada se istim imenom naziva „Biskupija", gdje su nekoč prostrani i veličanstveni biskupski dvori bili, kojih se ostanci i sada vrlo dobro opažaju. Oni su srušeni osobito u vrieme turskih navala, u njih su ponajviše kninski dizdari, a poimence krvopilica Jelašković stanovali i po svom ih načinu izprezidjavali. Crkva je, kako se je ugledu i dostojanstvu hrvatskih biskupa dolikovalo, vrlo krasna i oble spodobe bila, a posvećena na čast slavne Bogorodice.[3] Po ruševinah, koje se vide, može se razaznati kolika i kakva je bila.

Da u ničem ne zaostane sjajnost hrvatskih kninskih biskupa, bje ustanovljen takodjer i mnogobrojni kanonički sbor, sa mnogobrojnim nižim svećenstvom, koji su danju i noću u crkvi bogu hvale u slavopjevih davati imali, uz to im je dužnost bila, podučavati hrvatsku mladež, i to ne samo onu, koja se svećeničkomu stališu posvećivaše već i svjetovnomu. Stan kanonički bijaše med gradom i biskupovimi dvori, blizu spomenute Bogorodčine crkve, na jednom poluotoku uz rieku Krku, u prebujnom zelenom položaju. U sriedi toga ogromnoga stana, uzdizala se je veličanstvena kanonička crkva, posvećena na čast sv. Bartolu apoštolu. Ruševine ogromne

[1] Vidi „Rad" XXV., 42.
[2] „Rad" XXX., 103—104.
[3] Bomman. Vol. II. pag. 100.

Digitized by Google

Umoreni putnik u šumi.

Digitized by Google

kaptolske sgrade kao i divne nekoč crkve vide se i razaznaju, još dobro pak ti ih kninski puk nekom pobožnom čašću i osjećanjem pokazuje, nadovezivajući svakojakih pripoviedaka, kao: „da se i sada noćju osluhivaju pobožna pjevanja, koja se u najmilijih slavopjevih razliežu, te će se dotle ponavljati dok se opet ne podignu ti dvori i te crkve. Kao što se i sada zove — biskupija — gdje su biskupovi dvori bili, tako i — kaptol — gdje je sbor kanonički stanovao. Po načinu kako je kralj Ladislav ustanovljivajući zagrebačku biskupiju, dao sagraditi blizu ili izpod grada stolnu crkvu, biskupov i kaptolski stan, te se i sada kaptolom naziva; tako je prije naš Kriesimir sa kninskim biskupom i kaptolom uradio.

Kriesimir darova prevelika dobra kanoničkomu kninskomu sboru, kojim su mogli dostojno sebe i mnogobrojno svećenstvo uzdržavati. Ta su dobra po svoj Hrvatskoj bila. Ovaj sbor odabra si zavjetnikom sv. Barišu, koga slika na pečatu urezana bijaše, jedan kanonika imao ga je pomnjivo čuvati, s toga se je nazivao — custos sigilli. — Tim su se pečatom ne samo kaptolski, nego i svi državni spisi, javne izprave, i iste kraljevske povelje i darovnice pečatile i uzakonjivale, kako nam zasvjedočivaju one, što se još u trogirskom i spljetskom arkivu nahode. Taj ugled i čast kaptolskoga sbora trajahu do početka XVI. vieka. Tko je želio kakav spis tim pečatom uzakoniti, morao je nešto novcem platiti, a to je spadalo u dohodak sbora. Ladislav kralj hrvatsko-ugarski podieli kninskomu biskupu jošter naslov i upravljanje primorske banovine, po čemu je ne samo ugled biskupa da li i Knina napredovao.

Okolo god. 1263. sakupiše se u Knin sve velmože i dostojanstvenici hrvatski na svečani priček kraljice supruge Bele VI. i sina joj Stjepana, koj bi hrvatskim vojvodom naimenovan, da svečano prisegu viernosti sviju stališa prime. Tu se za dulje vremena zaustaviše, a kašnje se kraljica spominjaše rado kninskoga gostoljubja u vrieme nagloga svoga bježanja pred tatarskimi ordijami. Boraveći u Kninu, pokaza joj se sgoda osvetiti se Spljećanom rad negostoljublja, što ga njoj i njezinu suprugu Beli u vrieme istoga biega pokazaše. Spljećani zadirkivajući sakriviše nešto hrvatskoj posadi u Klisu, te nekom sgodom i dva vojnika ubiše, na što kraljica Marija i Bela IV. uzprkos svim molbam pokazaše se neumoljivi, te prisiliše Spljećane da 12 taoca iz najodličnijih porodica u Ugarsku pošalju, kamo ih sbilja glasoviti Toma arcidjakon i odvede.

U vrieme Karla Roberta bijaše dodijao bogu i čovjeku vriednoga otca Pavla Šubića nevriedni sin Mladen, porad koga od ljute nevolje mnogi pribježavahu pod mletačko mrzko okrilje. Zato okolo god. 1322. dodje Karlo sa velikom pratnjom u Knin, odklen Mladena svezana u Ugarsku pošla.

Slovile su onda kod nas slavne porodice Šubića, Kurjakovića, Ugrinića i Nelepića, ne samo starinom, rodom, ugledom i imetkom, nego ponajviše i hrvatskim čuvstvom. Nad sve se pak tada odlikovali kninski Nelepići svojim žarkim rodoljubljem, a medju inimi i slavna Vladislava udova kneza Nelepića, koja ubaštinivši srdce i rodoljublje svoga supruga, podiže smiono godine 1344. narodnu zastavu protiva istomu mogućemu kralju Ljudevitu, koga na bojnom polju prvi put junački predobi, i istom mu se predade kad ju na tvrdoj vjeri ini knezovi izdadoše, i sam kralj velikom vojskom nahrupi. Godine 1355. sabra Ljudevit u Kninu mnogobrojnu vojsku, da njom pomoću Kninjana preotme Mletčanom osvojene gradove dalmatinske. Isti car Sigismund g. 1396. prispje u Knin, gdje državni sabor sabra, da neredom doskoči. Tom sgodom bje naumio osvetiti se i pristašam slavnoga Ivana bana, ali ga dosta u tom kninsko rodoljublje smetaše.

Kad kraljevanje Sigismundovo bijaše već do zla boga dosadilo, tad se je hrvatska samosviest to više budila, osobito pričinom slavnih kraljeva Tvrdka i Ostoje i junačkoga Hrvoje vojvode, koji je ponajviše nastojao Ladislava napuljskoga na hrvatsko priestolje podignuti, da tim Magjaru i Mletčanu na put stane. U tu svrhu sakupi u Kninu vojsku, da njom hrvatsku pomisao okriepi. Okolo Hrvoje okupi se sve, što je za Ladislava ćutilo. Tu prispio i kralj Ostoja, da osnove Hrvojine podupre. Hrvoja se kleo „vojničkom svojom vjerom, svojom jedinom Baošenom, suprugom gizdavom Jelicom, braćom si Dragišom, Vojslavom i Vojkom, svojimi prijatelji vojvodami Petrom, Tvrdkom i Vojkom, da će svakoga čuvati i braniti tko bude uz tu hrvatsku pomisao pristati.[1] Kralj Sigismundo dade god. 1390. u rujnu obsjesti Knin vojskom, koju je vodio slavonski ban Ditrih Bubek; ali bez uspjeha.

Kada je primorska Dalmacija početkom XV. vieka došla pod Mletke, ostade joj zagorje pod Hrvatskom, dok Turčin, osvojivši Bosnu, ne zavojšti i ovim dielom naše domovine. Bosanski paša Mustafa osvoji Knin već 1520. godine. Od sada se za Knin otimaše i mletačka republika već radi njegova položaja. Foscolo osvoji Knin (1640.), topove spusti u Krku i razori nasipe. Ali opet ga osvoje Turci i uzpostave tvrdjavu (1653.), koju su badava jurišali general Lorenzo Dolfin i vojvoda Janko (1654). Napokon kninski zapovjednik Muhamed Atlubeg sade bješe prisiljen predati grad Mletčanom (12. rujna 1688.); pa bude smaknut, prem si bijaše izprosio slobodan odlazak. U ratu god. 1809. bude Knin utvrdjen od Franceza; a god. 1813. dne 30. listopada preda se jednoj ličkoj pukovniji.

Turskim zaposjedom ne stade i biskupije kninske, te se ona od tada do danas smatra „in partibus infidelium“. Naslov kninskoga biskupa nosio je i slavni Andrija Dudić.

---

[1] Rački. Jug. Rad. IV. str. 39.

Digitized by Google

IV. Kninski glasovitiji muževi. U Kninu se rodiše mnogi proslavljeni muževi, koji i izvan naše otačbine slavno ime stekoše, osobito Knežević Fra Petar, Nakići i Lornja. Knežević sa svojimi duhovnimi i pučkimi spisi može se drugim Kačićem nazvati. Toliko su njegove duhovne pjesme našemu narodu po Dalmaciji omilile, da ga još nitko nije u tom sustigao. Nakić Petar drvorezar i graditelj orgulja, rodjen 18. stoljeća od prostih seljačkih roditelja. On običavaše, kao što i sada mnogi kninski samouci seljaci, osobito u Golubiću čine, dok bijaše djetetom i čobanom rezati od drva svakojake pučke nastroje, čineć na njih mnoge slike. Neki fratar, opaziv u tog čobančeta toliku vještinu, uze ga u manastir i on isti stupi u red franjevački, te bi poslan u Mletke u samostan della Vigna. Tu se dade sa svom dušom na nauk i gradjenje orgulja, te se do malo svojom vrlom umjetnošću proslavi po svoj Italiji, Dalmaciji i Primorju jadranskom. Do godine 1760. sgotovi do 500 orgulja, i utemelji u Italiji novu školu, koje se i sada umjetnici drže. Uresivao je nastroje osobitimi, udjeljanimi i izvajanimi slikami, davši im ujedno toli ljubko skladnoglasje, da se nijedne orgulje onoga vremena skladnim i milim zvukom s njegovimi sravniti ne mogu. Medju ostalimi učenici imao je Franju Dazia i proslavljenoga Gajetana Kalida. Sve poglavitije crkve u Dalmaciji i Italiji narešene su njegovimi orguljami. Glasovite su osobito one u Padovi u crkvi sv. Justine, koje imadu 50 registara i u dva reda 57 tipaka (tasti), i koje su po sudu Bertoninia prve u Italiji. Od njega su takodjer orgulje u crkvi sv. Filipa u Spljetu, (1756), u crkvah sv. Marije (1753), sv. Simeona (1756) i sv. Stosije (1759) u Zadru. Oj koliko i sada okolo Knina žive neizkazano darovitih seljaka, koji se rezbarijom odlikuju — ali ne ima ih tko uputiti, da postanu drugi Nakići.

Nakić-Vujnović Ivan Nikola, sin Martin, rodio se je takodjer u Kninu g. 1763., odgojen u glasovitom vojničkom inžinirskom zavodu u Veroni. Bio je kašnje učiteljem matematike istoga zavoda. Godine 1788. po nalogu mletačkoga senata uredi tečaj rieke Brente, a kašnje popravi zvonik svetog Duje stolne spljetske crkve, komu bijaše striela dva gornja svoda s kubom odniela. Mnogo se je po Dalmaciji, Istriji i Italiji svojimi radnjami proslavio, te pisanjem brodarstvenih i hidrauličnih djela slavno ime u učenom svietu ostavio.

Nad sve si pak slavno ime steče Lornja Antun Mario, koji svakako spada medju najučenije muževe i najvještije vojničke i vodne graditelje 18. stoljeća. Radio se je u Kninu oko god. 1736. od siromašnih roditelja. Služio je u mletačkoj vojsci, a pod svoju starost živio u Kninu, gdje je od iste vlade rad velikih zasluga dobio bio neke zemlje. Bio je učiteljem matematike na vojničkom zavodu u Veroni, a kašnje bude uzvišen na čast pukovnika inžinerskoga i brigadira slobodne obćine mletačke, ujedno postane upraviteljem gore spomenutoga zavoda. Dopisivao je s najučenijimi muževi svoga vremena, od kojih se dopisa čuvaju u knjižnici veronezkoj pisma kralja Friderika velikoga, Lagrangea, Laplacea, d' Alemberta i drugih. Najveću si slavu steče utemeljitbom družtva nazvanoga „Società dei Quaranta" koje bijaše najučenije u čitavoj Italiji, i komu dok je god živio bijaše predsjednikom. U tomu družtvu bijaše naš Bošković i Stratiko. U svakoj struci nauka bijaše vrstan, pak se je slikarstvom bavio, a koliko mu se iz životopisa razaznati može, bio je i pravi rodoljub. O njemu osim Appendina, Tommasea i sve inostranske-biografije uz najveću pohvalu govore. Nije moja zadaća, da o tom znamenitom mužu ovdje obširan životopis pišem, već ga samo kao Kninjanina spominjem.

LISTAK.

F. Kikerec piše nam iz Cetinja, da ga je svietli knez crnogorski namjestio sa stalnom plaćom, da ostane neko vrieme na Cetinju, dokle dovrši započete likove za „gorski vienac". Mi čestitamo mladomu umjetniku, što će se na taj način bezbrižno moći odati svojim študijam, te tad upravo iz živa vrela narodnoga života pokazati i ostalomu svietu dražesti i milote nepokvarena, samonikla plemena. — Ujedno nam posla za „Vienac" tri veoma liepa nacrta, koje smo dali rezati, te ćemo ih šta prije našim čitateljem prikazati.

Gčna. Georgina Sobieska. Naši kazališni oglasi ne imaju u novije vrieme osobito privlačne sile — bar za onoga, koj mari za umjetnost. Nu neki dan opazismo na oglasu rieči: „Prvo gostovanje (!!) gčne. Georgine Sobieskove" (Sobieske reko bi valjda gimnazijalac). To neobično ime namamilo je i kritika u naše kazalište, da vidi kako će ta nepoznata imenjakinja slavnog poljskog kralja prikazat poznatu Weissenthurnovu glumu: „Odkrila je srdce svoje". Vidjesmo plavku od 17 godina, srednjeg stasa, pravilna, liepa lica, slobodna kretanja, jasna, zvonka grla, razborita izraza, žive duše, čusmo kako jasno, razgovietno hrvaštinu govori, i saznasmo, da je Hrvatica — da je Zagrebkinja, i da je već po nekih njemačkih kazalištih glumila. Obćinstvo je pljeskalo, pljeskala i kritika, jer je gčna. Georgija taj živahni pozdrav sbilja zaslužila. Gle pomislimo si, ala čudne sreće, predobra Providnost bacila je kazališnoj upravi, sjedećoj na ćošku Markovu, opet liep, svjetal novac u krilo za milostinju. Dobra je ta vječna Providnost, ona olakšava kazališnim upraviteljem san i prištedjuje im troška za dramatsko učilište. Nu govoreći bez šale, velimo, gčnu. Georginu Sobiesku treba engažovat, svakako engažovat. Gčna. shvaća lako, prikazuje naravno, glas joj je čist, zvonak — gčna. ima vrlo liepih sposobnosti i kako sudimo, biti će za nelikoliko godina vrlo dobra tragedka, a poglavito tragediji neka posveti svoj talenat. To je naš sud, to je i sud drugih vještaka, govorili ma šta neki te neki, koji o tom u obće suda ne imaju. Gčna. znati će i sama da nije jošte savršena glumica — ta mlada je — i

Digitized by Google

zato se nadamo, da će biti umjerena glede uvjeta, nu gospodična nije ni koristica i zato se nadamo, da će uprava toli razborita biti, te ne stavljat joj korističnih uvjeta. Čujemo, da će gčna. skoro prikazat poveću ulogu, a to će joj biti najbolja preporuka, a i ne treba druge egide talentu, nego talenat, ne treba druge egide, kako je nekad trebalo kod našega kazališta.

Umělecka beseda u Pragu. Ove je godine svoje članove obdarila prekrasnim darom. Jest to illustrovano izdanje staročeskih ljubovnih pjesama, što no se nahode u kraljodvorskom rukopisu. Illustracije od genijalnoga, žalibože prerano umrloga, Josipa Manesa toli su originalne i samonikle, toli krepke i jedre, da se mogu doista nazvati dostojnimi takmaci nedostižne poezije, iz koje su potekle. Bilo bi u istinu vriedno, da se uměleckoj besedi i u nas nadje što više članova. Znademo da ima u nas ljudi koji su članovi raznih njemačkih umjetničkih zadruga i poduzeća, koja ni s daleka ne zaslužuju tolike i takove podpore od naše strane, koliko ovo. Što Umělecka beseda svojim članovom daje, bliže nam je i po srdcu i po shvaćanju nego li „Wacht am Rein“ i „Reingold“ itd. Godišnji prinesak neiznosi više od 5 for. a osim premije, koju svatko dobije, igra svaki član sveudilj na množinu novijih umjetnina, koje se vuku.

Dějiny národa bulharského (Poviest naroda bugarskoga.) Po izvornih izvorih sastavio Konstantin Jos. Jireček. Svezak 9—12. Prag 1876. Nakladom B. Tempskog. Ovom knjigom završio vele revni mladi češki pisac g. Jireček djelo na češkom jeziku, što ga po više puti spomenusmo i pohvalismo, jer je sastavljano na temelju izvora riedkom uztrajnošću. Jirečkovom poviesti izpunjena je praznina u jugoslavenskoj poviesti i ne sumnjamo ni najmanje, da će se to djelo prevest na bugarski i hrvatski jezik. U zadnjoj knjizi nalazimo prije svega razpravu o starobugarskoj literaturi, zatim opis turske vladavine od 16—18. vieka, nadalje sliedeće glave: Pasvon Oglu i Krdžali, fanariotski vladike i helenizam u Bugarskoj, prosnutak bugarskoga naroda, ruski rat i grčki ustanak, narodni pokret, borba za narodnu crkvu 1858—1872., literatura novobugarska. Izim toga ima još dodatak o sjedištih Bugara. Nacrt o novijoj literaturi priobćit ćemo u „Viencu“, a za sada budi nam dozvoljeno zabilježiti nekoliko podataka.

Svih Bugara ima po svietu do 5,500.000 duša, koji s veće strane stanuju u sadanjoj turskoj carevini i to u pravoj Bugarskoj, Traciji i Macedoniji. Izim toga ima ih i u Ruskoj (97.032 duša u Besarabiji) u Rumuniji (150.000), u Austriji (26.000) i u Srbiji (gdje ih uredovno broje pod Srbe.) Po vjeri su Bugari u obće pravoslavni, nu ima ih i turske vjere (Pomaci) do 500.000, rimskih katolika 34.000, Paulikiara (400) obitelji i nešto grčkih katolika.

G. 1875. imadjahu Bugari 14 časopisa. U Carigradu izlaze 4 velika časopisa: „Napredak“, „Istočno vrieme,“ „Den,“ „Viek“ i zabavni mjesečnik „Čitališće.“ U Bukareštu izlazi „Zname“ (zastava, organ emigracije), „Znanie“ (poučan list), „Slupan“ (gospodarski l.) „Učilište“ (pedagogički). U Braili „Periodičeskoe spisanie“ (književni) u Rušćuku „Dunav,“ u Drinopolju „Adria,“ a u Solunu „Solun.“ Tri su posljednja lista uredovna. Ne ima sumnje, da bi se kraj revnosti bugarskoga naroda literatura ljepše razvijati mogla, da ne bude osmanlijskog biesa. U Turskoj ne smiju turske knjige tiskat van u Carigradu, nit smiju Bugari od Turaka imati znanstvenih zavoda. A što se tiska, stoji pod turskom cenzurom. Cenzura je po sebi grozna ustanova, a tek turska!

Nove knjige. Mjesečnik pravničkog družtva u Zagrebu. Br. 2. Uredjuje Blaž Lorković. Sadržaj: 1. O tužbah na izpravak gruntovnih zapisnika od Ad. Rušnova. 2. Jošte jedna o pravu prigovora proti prividnoj naledji od I. Pirke. 3. O filozofiičnoj naravi brzojava od dr. K. Vojnovića. 4. Kako se ima razumievati vrieme, do koga valja odlučno prisegu nastupiti od Petra Jovanovića. — Gradjanski i karni slučaj. Dobar savjet. Viestnik.

— Uputa u službu za šumarsko pomoćno osoblje na kneževskih Thurn-Taxisovih imanjih u Hrvatskoj. Tisak dioničke tiskare str. 47.

— Naputak za drvare na kneževskih gospoštijah Brod-Grobnik. Tisak dioničke tiskare str. 29. Ova kano ni predjašnja knjižica nije namienjena trgovini, ali ju spominjemo kao hvale vriedan primjer hrvatskoj vlasteli.

— Uputak o govedjoj kugi napisao ga za liečnike, živinare, gospodare i puk Frane Blažeković, živinar. U Zagrebu. Troškom spisateljevim. 1876. Tiskom Drag. Albrechta. 70 str. u 8mini.

— Relkovićeva djela. Izdaje ih g. Seneković. Svezak. 7. U Vinkovcih 1876. Sadržaj: Satir. Budućim svezkom svršit će se to izdanje. Osmi svezak doniet će lik i vjekopis Relkovićev.

— Otvoreno pismo pučkim učiteljem pakračke podžupanije od Ljudevita Steina. Tisak dioničke tiskare str. 15. Rodoljubni pisac, koj prem nije Hrvat rodom, svakom se sgodom zauzima za materialni i duševni napredak našega naroda, obraća se ovim pismom na pučke učitelje, u kom im potiče, da po izkušanom primjeru drugih naprednijih narodnijih naroda nastoje pobuditi u mladeži školskoj smisao i želju za štednjom, i to time, da prištednje i darove, što ih u razne zabavne svrhe dobivaju bud od koga, donose učitelju, koj im to u knjižici podtvrdjuje, a kad se nabere 1 for., predaje u štedionicu, te mladeži knjižicu ob uložcih uručuje. Tim se načinom ne samo znatne svote prištedjuju, koje se mogu obraćati u plemenite svrhe, ili u slučaju skrajne potrebe upotriebiti, nego se time, — što je mnogo važnije — pobudjuje smisao za štedljivost, koje našemu narodu krvavo treba. Tad pisac razlaže mane našega puka, koj u dobrih godinah plovi u izobilju i razsiplje neumno, dočim uslied najmanje elementarne ili ine nesreće nastupi odmah glad možda i nevolja. Ova nepomogljivost ide toli daleko, da i u rodnih inače godinah zanatlija strada, čim nastupe mjeseci zle prodje, dočim je malo mjeseci prije trošio više, nego je nuždno bilo. Takov je puk bio i u drugih zemljah, — veli g. Stein — ali se je puk nakon jedne ili dvie generacije gotovo izmienio razumnimi institucijami pobudjujuć štednju. „S toga šteditи, štednju pobudjivati, time u školi pričeti, budi naša lozinka, ako se svi za to zauzimamo, svaki sugradjanin u svom krugu ovakove misli razprostirao bude, tad ćemo si stvoriti najbolje oružje proti osiromašenju, a bolja i sretnija budućnost našega puka krasit će nam djelo, nevolju odstraniti, ugodniji živež pribaviti, sudovom našim mnogo žalostna posla prištediti, a okolicu našu prebivaonijom učiniti.“ — Napokon poklanja nekoliko uložnih knjižica Pakračke štedionice svaku na 1 for. glaseći, da se podiele medju najizvrstnije djake. Živio!

Zabava: O ponoći — List iz kronike križevačke — San — Leila. — **Pouka:** — Narodno pjesničtvo — Franjo Miklošić — Knin. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 19. veljače 1876.

Br. 8. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Ujak misionar.

Napisao Ž. L.

Pripoviedat ću vam, kako se je oženio g. Ivan Milojević.

Vas se svaka, liepe čitalice, nada i djevojačka srdca vaša čekaju, kako će vas usrećiti željkovani sudjenik, kako će vam Himen stazicu života posuti cviećem; ali vas mal ne i svaka drugojačije misli, što li će ju spojiti sa svojim krasnikom. Jedna misli, da će to biti njezina ljepota, druga sudi, to će biti duhovitost, treća računa na svoj dobar glas, četvrta na ovo, peta na ono. U Jelke — sada Milojevićeve bilo je svega toga u obilju, što povladjuje mladu djevojku, da misli, kako će se za nju jagmiti mladići i vrvjeti kao leptiri oko ružice; ali nje ne spoji s njenim Ivanom ni ljepota ni liepa prćija ni pošteno ime, sve to ne bi pomoglo pri njezinu skrbniku i stricu — da nije bilo misionara, častnoga otca Bernarda. Pitati će tko, da li je bilo u misionara možda novaca, te je tim sklonuo tvrdoglava strica, da svoju sinovicu dade Ivanu Milojeviću? — Nije. Da li je dvoje mladih i dragih pobjeglo možda od ljuta strica, te ih misionar potajno vjenčao? — Nije. A što je dakle? Uztrpite se, ta to sam vam nâum i onako pripoviedati.

I.

Stric Ivanove žene bijaše trgovcem u V. Trgovaše pošteno i bog mu trgovinu u velike nasporio. Imutak mu se je liepo razgranatio; škude i dukati stali mu pljesniviti u škrinjah. Bio je kraj svega toga poštena duša, prave, što se veli, hrvatske korjenike, u mnogom starokovan — ali kako rekoh poštenjak. Koliko li je puti znao reći, da nije ni žive duše prevario, ama ni u čem; bojao se, da ga ne stigne suza sirotinjska, a ta peče, ljuto peče — kazivao bi starac. Taki je zanat ostavio druge vrsti ljudem, koji gledaju da im kese odebljaju, te da izciede iz sirotinskih mošnjica i zadnju paru.

Vid Prodanović — tako se je zvao, rekosmo, da je bio starokovan, a taki su ljudi mladjemu naraštaju vazda sad više sad manje čudaci. Koliko je bio imućan, toga lje ne bi nitko pogodio, ko je to vičan suditi po odielu. Oblačio se je, kako se je ostali sviet odievao pred kakovih trideset godina. Haljine je imao troje, jednim je bilo u doba, kada se je Ivan s njim upoznao, kakovih 25 godina, drugim od prilike 20. Da je stari Vid bio pjesnikom, mogao bi svomu kaputu poput Bérangera zapjevati: „Ensemble nous deverons vieux“. Kada je postao obćinskim načelnikom, kupio si je treće, liepo crno odielo, ali tek za najveće svečanosti; jer ga je u godini dana najviše do pet puti obukao.

Starac je cmrkao duhan, nosio ga u pozlaćenoj burmutici, što ju je jednom kupio u carskom Beču. Samo kada bi bio osobito dobre volje ponudio bi ti, da si uzmeš prstoviet burmuta; ali ako si želio s njim dobar biti, da niesi za živu glavu ne ponudjen segnuć za burmutom; prvi put bi te samo oštro pogledao, a ako ti to nije bilo dosta, te si ga htio vidjeti srdita i posegnuo drugi put ne ponudjen, čudno bi se na takovu drzniku starac izkalio, osobito ako je bio mladji. Rekao bi mu dostojanstveno: „Gospodine, da li je to plod vašega odgoja?“ a pogledao bi ga toli pronicavo, da bi gotovo svakoga minula volja rječkati se s njim, te nije bilo druge do li priznati se krivim, i izpričati se. To mu godjaše. Pušio je malo kada i to samo u družtvu,

Digitized by Google

a mlade je ljude uploške od toga odvraćao, jer da to hudi prsim, a pri tom bi navodio primiera, što ih je sam doživio. Sa župnikom je govorio mal ne vazda latinski, jer je izučio šest latinskih škola, pa je htio svakomu dokazati, kako je on bio dobar Latinac. S kapelanom je riedko govorio, jerbo taj nije htio inače s njim sboriti do li hrvatski; za to mu se i ne svidjevaše V-ski kapelan. Nijednomu njegovu znancu nije imendan prošao, a da mu ne bi stari Prodanović čestitao — ali je za to vrlo pazio, ko sve njemu dolazi čestitati na njegovo godovno. Nitko nije kihnuo pred njim, a da ne bi nazvao: Na zdravlje — ali je za to gledao, koliko njemu drugi viču „na zdravlje“ kada on kihne, a to je često bivalo, da si daleko mogao čuti. Kada bi ga raziedio koji sluga ili pomoćnik u trgovini, tada ti ga čak znala ljutav dovesti, te bi opsovao mlieko ili šklocu. Nu to je malo kada bilo, te bi bura njegova gnjeva sipala gromove tolikih psovaka.

Nagovarali ga kadkad znanci, da se preseli u poveći koji grad, da će mu tudier trgovina može biti još i bolje uspievati, da će mu biti ljepša sgoda kćeri si dati ugladiti u gradskoj tanahnosti itd.

— Prodjite se toga — znao bi se nasmjehnuti Vid Prodanović — nije mi pristalo ovako staru seliti se; nit mi je sile, niti hoću dobitka radi; imam hvala bogu dosta, ako mi ne curi, a ono mi kaplje. A što se tiče mojih kćeri, one se mogu i u očinu domu usavršiti, te biti danas sutra vjerne supruge, prave matere i dobre gospodarice, to je moja briga.

Ne znam, da li se je starac odviše brinuo, da si kćeri liepo udomi, ili mu se mililo spravljati biele novce za crne dane — ele Vid Prodanović bijaše štedljiv i stisuutih dlanova, te bi gotovo čovjek rekao, da je i tvrdica.

Bile u njega do tri ruže rumene, do tri djevojke, dvie kćeri i sinovica Jelka, za koju znamo, da je žena Ivana Milojevića. Majka joj je umrla, pošto ju je rodila, a otca joj Pavla zadesi smrt u najljepšoj dobi u 32. godini. Namro joj je liep imutak a ni novčića duga. Po očinoj smrti dopade Jelka stričevih ruku; stric joj i strina bili od sada otac i mati, njihove kćeri Anka i Ljubica bile joj sestre. U stričevu domu — da u kratko rečemo, bilo joj kao u roditeljskom. Stric joj se brinuo za baštinu, i to vrlo savjestno, ne onako kako obično rade skrbnici. A bila je Jelka i vriedna, da ju miluju novi roditelji kao od srdca kćerku, jer je bila skromna i ljubka, mila i bezazlena. Bila je Jelka plavka par excellence, kakovih je malo, vrlo malo. Ivan Milojević bijaše čovjek, komu su bile drage i crne i plave ljepotice, ali je ovim potonjim ipak prevolievao. A za što? — Govoraše za to, što se je teže namjeriti na plavku, koja bi bila prava ljepota, ali pošto si ju našao, možeš ju slobodno scieniti vriednom, da stoji ma uz kojega umjetnika, da ju svojim kistom ovjekovieči, pa da joj se čudi potomstvo. To je bio osobni ukus gospodina Ivana Milojevića. Po svoj prilici za to nam je alem drag i mio, što je riedak. Anka i Ljubica bile su crnke, te priznajmo i recimo upravo liepe; ali ne vele li sveti otci, da osim angjela ima u nebu arangjela i serafina, te da su ti još ljepši i divotniji, pa s toga dragomu bogu miliji? —

Našega Ivana naniela služba u V. i to na njegovu sreću. S prvine je žalio i to ljuto žalio, kada ga je oblast odpravila u V. Sviet mu govorio, da ne ima u Hrvatskoj mjesta, gdje bi bilo dublje blato zimi i proljeti, da nigdje ne ima tolike prašine, kolika je ljeti u V. A više puti osobito proljeti znalo je biti toli neugodno na ulicah V-skih, da ti se je trebalo oružati jakimi nepromočnimi čižmami, niesi li htio da te hladi kapljevina, za koju znadu reći ljudi, koji se rado vincem kite, da nije ni u čižmi dobra. Nije se najzadovoljnije spremao Ivan Milojević u V. slušajući, gdje mu tako preporučuju taj gradić. Ali nije prošlo ni nekoliko tjedana, a gospodin se je Milojević već posve udomaćio u V-u. Vidjevao ga sviet, gdje veoma često ide u lov, i kako je upravo strastven lovac. Riedko se kada vraćao kući praznoruk, bez lovine. Ali to nije bio uzrok, za što se je udomaćio naš Ivan u V-u; on jo zalazio u kuću Vida Prodanovića i ne bilo dugo, te se lovac Ivan ulovio, da se već nije mogao iztrgnuti iz zamke, a da si srdca ljuto ne rani. Ko li je bio toli vješt lovac? Nije bio lovac, već lovica mlada Jelka, sinovica Prodanovićeva. Ali pustimo Ivana i Jelku, koja je bila svojoj lovini milostiva lovica, neka se ljube, kada im je dobar bog; te segnimo malo u Ivanovo mladovanje, da bi se s njim bolje upoznali.

II.

Otac Milojevićev bio je činovnikom u Zagrebu pri županijskoj oblasti. Naš Ivan bijaše svojim roditeljem jedino čedo od srdca. Koje čudo daklem, da su ga roditelji pazili kao zjenicu oka; koje čudo, da je Ivan bio materin mazunik? Bijaše vrlo živ i uviek veseo. Gimnaziju je polazio u Zagrebu, a to je bilo u ono doba, kada su običavali otmeniji roditelji svoje sinove slati u tudjinu u gimnaziju bojeći se, da bi premalo u hrvatskoj kojoj gimnaziji naučili, jer da hrvatski jezik nije za nastavu. Tako je onda bilo, recimo „u modi“ misliti i govoriti.

Ivan je učio hajde de, s prvim je redom uviek izilazio, a u lokaciji se držao blažene sredine prema onomu: „Medium tenuere beati“. Može biti da bi bio koji put i s odlikom, da mu nije u svjedočbi u rubrici ćudorednosti bilo gotovo vazda: bezprikoran poradi toga i toga. Ali u hvalu budi mu rečeno, nije nikad svojih roditelja raztužio kakim bezdjelom, nije nikada pogazio poštenja svoga i časti svojih roditelja; bio je vruće krvce i vragolast, ali ni po što bezputan. Uploške je malo učio

Digitized by Google

i to za to, jer se je odviše zanosio na svoju darovitost. Poslije dakako i sam je vidio, da je krivo radio, da bi mu mnogo i mnogo u zrelijoj dobi dobro došlo, da ga je knjiga u mladosti više bila zanimala. Kada je navršivao Ivan osamnaestu godinu, dokrajči i gimnazijalne nauke, svrši i izpit zrelosti. Donio je svjedočbu zrelosti otcu: „eto otče, sada sam zrio“.

— Da zrio, ali pazi sinko, da ne postaneš do mala i gnio za družtvo, za život.

— Kako to misliš, otče?

— E tako. Gimnaziju si svršio, bio si dosta onakov, kakova te više ne bih rada vidio, bio si više dječarac, kako si se vladao, sada budi muž. Sapienti sat!

I u istinu Ivan se promieni obukav novoga čovjeka, kako veli sv. pismo. Ni taj novi čovjek nije bio bog zna kakov savršenik, ali je ipak bio malo osbiljniji nego li prije u gimnaziji.

Po očinoj želji učaše prava u akademiji zegrebačkoj.

Ne znam, koliko li je istine u onoj, da se čovjeku valja zaljubiti, hoće li biti kakim takim pjesnikom, ele ja bih ju ponekle izpravio, te bih rekao, da nije baš sile ljubiti, dosta je i ljubakati, jer je to radio pravnikom naš Ivan, pa je pjevao pjesme. Bili su to ljubovni listići „billets doux;“ bog zna koliko li ih je sastavio, koliko li je noći probdio skuckavajuć stih po stih, srok po srok. Naše čitalice znadu, da su takovi listići puni ruža, mjesečine, cjeliva, uzdisaja, suza itd.; riešiti će nas daklem dužnosti, te ne ćemo priobćivati sadržaja nikojemu od tih pisamaca.

Za što li je srdce u mladića, za što li u djevojke, nego da ljubi dok je svježe i mlado? A u našega Ivana bilo srdce stvoreno upravo da ljubi, ili da koketnije rečemo nego gore, da ljubaka. Sada bi mu bila Tinka idealom, angjelom, snovaše kako će s njom biti danas sutra sretan, osjećaše u sebi, kako bi se bio voljan do krvi pobiti, kako se ne bi ustručavao svoj život za nju njoj pred noge staviti. Za nekoliko dana vidjevali bi ga drugovi, gdje po cielo veče ševrda Jurjevskom ulicom, dočim su znali, da Tinka stanuje u Visokoj ulici. Lagano se bilo tomu ševrdanju dosjetiti; doznaše, da se je Ivan zagledao u Minku, da mu već nije Tinka u volji. Malo vrieme postojalo bilo, kako veli narodna pjesma, a Ivan bi uzdisao za Antoanettom — i tako vam je griešio Ivan, ne misleć nikada osbiljno koju ljepoticu usrećiti. Da se ne naljute naše čitalice na Ivana, reći ćemo im, da nije bila samo jedna zastupnica krasnoga spola, koja je odrješito odbila Ivanovo očitovanje ljubavi. To ga je otrieznilo, zdravije stao misliti. U tom minu Ivanovo praznikovanje, i oblast ga posla kako čusmo u V.

Opamećen izkustvom življaše dugo Ivan zabavljen svojimi poslovi gotovo i ne misleć na ljubav. Bijaše u svem točan i uredan. I tako boravljaše samotan danke, dok se ne namjeri na Jelicu, Prodanovićevu sinovicu. Nije se umah u nju zaljubio Ivan, prem bijaše plavojka, prem daklem prijaše osobnu ukusu njegovu, bojaše se, da ne bude i ovaj put nestretan u izboru. Gledao se najprije upoznati sa starim Prodanovićem, za tim zalaziti u njegovu kuću i tako poznavati Jelku, a onda istom što bog da.

Obljubio ga i starac, bud što je pristao i upravo liep mladić, bud što je bio toli sretan, te mu je umio pogadjati sve hire, svike i navike. Prikričao mu to dobar prijatelj, kako mu je u volju ući staru Prodanoviću; dovinuo se u brzo, što li Ivan smiera u kući starčevoj. Rieč u jednu, stari Vid Prodanović bio sklon našemu Ivanu kako malo komu. Pozivao ga višeput na objed ili ga zadržao na večeri, a tim je malo kada koga počastio. Godilo je osobito Ivanu, što ga starac uviek posadjuje medju se i medju Jelku.

Neizkvareno Jelkino srdce obljubi Ivana, pošto ga vidje milokrvna, liepa i glavita; a sirota i ne slućaše, kaki je bio Ivan u Zagrebu; na sreću ne bje nikoga, ko bi joj to bio dokazao. Da je bila to s prvine to doznala, razplinula bi se i opet Ivanova ljubav i on bi bio ostao neženjom.

Nije umjela Jelka očijukati i namigivati a ni ljubavnih pisama pisati; ali su joj za to bili domaći poslovi prečimi od običnih dangubica gradskih djevojaka. Sve je to Ivan vidio te je bio uvjeren, da je Jelka prava pravcata naravna djevojka, te je danomice osjećao, kako ju sve življe ljubi. Vidjela je Jelka za rana, da ju ljubi Ivan, a ćutjela je, da mu njezino srdce prevolieva, Ivan je do duše tajio ljubav do vesele sgode, kada ju bude mogao očitovati; ali zar se ljubav dade sakriti? Čim ju čovjek hoće da zataji, zabašuri, ono ju i najlakše iznosi na vidik.

Posietio Ivan jedno veče Prodanovićeve, pošto se nasjedio u pisarnici za koje kakvimi pismi. Služkinjica mu javi, da staroga gospodina ne ima kod kuće ni Anke ni Ljubice, da su kod susjeda pri večeri.

— A gospodična Jelka? pobrza Ivan.

— Nešto je bolestna, te je ostala kod kuće.

Blažena bolesti — pomisli Ivan, sada ili nikada, da budemo na čistu, očitovati ću joj, da ju ljubim, da ju želim udomiti, da su mi roditelji tomu rada, neka mi i ona izusti, da li je voljna ili nije za mene poći. Tako je i bilo. Srdce bilo prema srdcu — i tada naših dvoje mladenaca oćutje sladost i blaženstvo, koje bog nadobljuje samo svojim izabranikom.

Oćutješe, da je od dva srdca postalo jedno, i u tom jednom da nose nebo. Jelka se prva trgnu iz ljubavna zanosa te pomisli, a što li će na to njezin stric. Opazio taj oblačić Ivan te ju utješi, da je gotovo siguran, da će starac na taj brak odmah pristati, a bude li otezao privoljiti, da će ga oni već ublažiti. To ih oboje obodri i tako proborave nekoliko časova, blaženih časova, dok se napokon sasvim ne smrači. Ne htjede Ivan, da

Digitized by Google

ih u to doba starac posamke zatekne i da o tom zlo ne sudi, oprosti se s Jelkom.

— Lahku noć, Jelko!

— Lahku noć, Jvane; sladko mi počivao i liepo snivao!

— O tebi i o našoj srećici!

Da je tko bio na njih iz bliza vrebao, ne bi doduše opazio, kako im se radost lić pomila, ali bi bio čuo ove oprostne rieči i — vesak cjeliva.

(Konac sliedi.)

Zima.

Spjevao B. Brleković.

Ljuti sjever ljuto brije,
Putem mete snieg,
Tužni pastir tužno zrije
Ah na dalek brieg.

Srdce će mu svisnut s tuge,
Suze roni nut,
Jerbo tamo zime duge
Ne vodi ga put.

Tamo cvjetna šuma miri,
Svježi diše zrak,
Snažnije se grud mu širi,
Kriepi sunčev trak.

Tamo milo njega zdravi
Krilat ptica sbor,
Tamo bolje srdcem slavi
Dobrog stvorca gor.

Tamo hrana bolje prija,
Mili mu se sve; —
Ali sjever, ljuta zmija,
Onud sikće, gle!

Tamo prosto, smjelo hoda,
Radost ćuti mlad,
Tam ga čeka ta sloboda,
Što ga minu sad.

Ah sloboda, skupo blago,
Sveta neba kći,
Koju diči sretno, nago,
Za kom čeznu svi.

Ali ona, plaha srna,
Brzo mine nut,
Kao nojca mine crna,
Plah joj, bjeguć skut!...

Sve to mladjan tuži, pade
Mil mu na um rod,
U plač gorčji briznu sade,
Past će, mni, nanj svòd.

U to starac otac pridje,
Božjim sievom gled
Sja mu, sve to doču, vidje,
Usti lije med:

„Nemoj, sinko, tužit toli,
Zimi bit će kraj,
Dub prolistat opet goli,
Sunčev sinut sjaj.

Sva će narav tad oživit,
Pjevat u sav glas,
Milen vjetric opet pirit,
Sreći kucnut čas.

Vesel će se sbor pastira
Na svoj dati put,
Nitko ne će imat mira,
Svak oživit kut.

I rodu nam sjajna zora
Svitat poče, znaj,
Iza kršnih, sniežnih gora
Sunčev sjati sjaj.

Ali ko što u cik zori
Mnogi stvor još sni,
I njeg dio san još mori,
Sav se preno nij.

Ali će se prenut, znadi,
Naspao se mlad,
Sve ga već probudit radi,
Pozvati na rad.

A tad svojim biti ima,
Sam si krojit sud,
Tad sloboda sjati svima,
Minut silnik hud.

To će doći, znam za cielo,
Al ću ubjeć ja;
Samo, sinko, nek mi tielo
Zemlja krije ta“.

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio —čić.

(Dalje.)

Sobe se redaju jedna do druge, ovdje sjajne svodom svedene, pune divna ukrasa, ondje prijatne, šareno omašćene, a po njih tiho žuboreći vrutci, veliko, izvanredno cvieće i prekrasni divani poredani po hladovitih zakutcih. Niemi se sluge, naliki kipovom čudnovatih kućnih bogova, ustobočili po pragovih vrata ili se sunčaju na suncu; po blješćućih rogožnjarah čučnuli crnci, kao kakvi čadjavi kumiri, odasvud kese se na tebe podhibna, kao vosak žuta lica uzvišenih haduma, a oko tebe šušte svilom odjevene, bljedolike djevojčice, šmrcajuć triemovi slične prikazam u snu, te ih na jednom nestaje izza tamnih, neprozirnih zaviesa.

Na potajnih haremskih vratih, koja veže sobe defterdareve razi zemlje položene i zavojite skaline, straži stražu prekrasan, mlad Berberac, gizdavo, ponosito momče, dičeć se svojim plavim, zlatom izvezanim haljetcem. Grizka po malo nove datulje. Stražara toga nazvalo „Nur“ ili „svjetlom,“ — doista sgodnim ime-

Digitized by Google

nom za njega, koji je bio tamne, mrke boje — a bio je uza to i ljubimcem Muhamed-Bay-ovim, koji ga dovede uza se iz Kassala, istodobno kad i mladoga tigra šeitana.

Na stubah se pokaza defterdar.

— Nuru! javi, da sam ovdje, reče vele umiljato.

Nazly očekivala svoga supruga pravom nestrpljivošću — unapried bo veselila se daru, kog će dobiti prve beiramske večeri, te koji joj je Mohamed-Bey naslutiti dao.

Uljudnijim, prijaznijim i ljubeznivijim nego ikad prije ukazivao se defterdar, odkad no se povratio iz Minfa, pa doista...

Nazly je posve zadovoljna, spokojna. Kakav li je morao biti kraljevski dar, s koga bi se zabezeknula i radoznalom postala Nazly, ona, kojoj je glavica prepuna čudnovatih, ženskih mušica?!

Defterdar, „tigar dongolski“ stupi u čarovito izkićenu oblačnicu mlade supruge.

Bila je danas prekrasna, neodoljivo liepa. Crte liepoga joj lica očarale bi danas, ma i časomice samo najhladnijega čovjeka, omekšale i najtvrdje srdce. I Mohamed-Bey-a očarao taj sjaj, on si oči zastre te promumlja:

— Tako mi Allaha! vaša je ljepota silna, premoćna. Slična sunčanomu žaru slabi nam vid očinji, dà oduzima ga.

Taman smiešak prevuče se licem mlade kneginje.

Zaista bôno se nje dojmio hyperboličan naklon suprugov, bojala se ona njegova ljubakanja većma nego i same uzdignute, prieteće desnice.

Smotriv, da danas preko navade ne ima Šeitana uz njegova gospodara, primetnu:

— Gdje je Šeitan?

Defterdar se posadi pouzdano do svoje supruge, te odvrati sasma veselo:

— Dušice, on je danas kažnjen!

— A zašto? upita Nazly u čudu.

— Jerbo je od nekoga doba počeo pokazivati osobito, neponjatno negodovanje spram vas, moja draga Nazly, nastavi Mohamed-Bey, nasmjehnuv se osobitim posmjehom...

— Negodovanje?

— U istinu! A to je tim teže protumačiti, nadoniza defterdar, oštro pogledav supruzi u oči, što se Šeitan, koji je čudna nagona, osobito odklanja samo od onakvih osoba, koji su moji najveći protivnici, ili... tuj se malo zaustavi. Nazly-ju dirnuše oštri pogledi stašnoga supruga vele neugodno... Ili, pridoda konačno, koji me potajno izdaju!

Kneginja probliedi nehotice, al se do mala osviesti, te reče malo ironičnim posmjehom:

— Tiem je Šeitan doista veliki poznavalac ljudski.?!

— Mi tigri, osmjehnu se defterdar, u tom smo svi jednakoga nagona, kojega u ljudi prečesto ne ima. Ali dakako i mi se lahko prevarimo, te tako se je valjda i Šeitan prevariti morao, zar ne dušice? to rekav, prime nesmiljenik ruku liepe supruge; ruka ta bila kao led ledeni, upravo tako, kao i na veče vjenčanja...

Očima Muhamed-Bey-ovima munu sievak, koga Nazly nije opazila, jer joj pogled bio prikovan na papuči, biserom izvezenoj...

— Medjutim, viknu defterdar udobrovoljiv se opet, možda je upravo vašom srećom, sladka suprugo, da je Šeitan daleko od vas!

Nazly ga glednu pitajućim pogledom. Defterdar se nasmija.

— Nazly! vi ćete mene, tako mi allaha, preko vrha izsmijavati!

— Ja vas izsmijavati? opetova knjeginja, sgražajuć se sa neobično dobre volje svoga supruga — jer doista joj bilo zagonetkom, kako bi mogla izsmijavati defterdara.

— Da, smijte se samo, moja ljubeznice, produlji gospodar joj istiem glasom kao i prije, vi imate posve pravo, jer je ta misao doista preluda, čudnovata, ha, ha!

— Kakva misao? upita Nazly sve većma zatečena sa neobične groze, koja joj je cielim vladala tielom.

— Hoćete li vjerovati? nastavi defterdar na jednom uz veliku sbilju, kad god sam posljednje vrieme u ovu sobu oblačnicu sa Šeitanom stupio, obuzela me svaki put neodoljiva, čudna želja, da nadražim na vas, mila suprugo, moga tigra!

Mladu krasnicu prodjoše zoni do u dno nježnih joj grudi.

— Zar nije to prava tigrovska misao? produlji Mohamed-Bey, pa s toga i dolazim sada bez tigra ovamo, da odklonim tu veliku nesreću, jer on je dobra životinja, te skroz i skroz nekriv mojoj benavštini... Ali što je to? vidim naoblačeno vaše liepo, bielo čelo, viknu defterdar iznebuške odskočiv, mal ne vele zabrinuto, a danas je veče „bairam“! Okanite se te crne zlovolje, te se zavezimo u misli na veliku, veselu svečanost, kojoj se ružični miris na daleko razplinjuju! Ta vas čeka sjajna, bajna fantazija. Tuj su crnomanjaste plesačice sa bieloga Nila, koje oduševljuju od nekoga doba sav nam glavni grad, a i po izbor pjevačice, koje će opjevati ljubav našu u najuzvišenijih, vatrenih romancah! Sve je već tomu pripravljeno, samo mi dozvolite, mila ženo, da još nešto učinim, prije nego odpočne burno, noćno slavlje!

Defterdar zapljeska rukama. Nur unidje.

— Je l' već došao onaj čovjek u crvenoj kabanici?

— Jest, gospodaru, očekuje tvoje zapoviedi, odvrati mlado Berberče.

— Reci mu, primetnu Mohamed-Bey, sad je već doba!

Nur ode.

Digitized by Google

— Naslućujete, zar ne dušice? da se tuj radi o nenadanom bairamskom daru, reče defterdar, prevukav rukom mlade supruge preko usta, čela i srca, što je mogao nježnije.

Neobično čuvstvo obuze mladu krasnicu, prije pô ure bila ona vele radoznala, čim će ju suprug iznenaditi, no sad ju svaka želja minula, te bi najvoljela, da se i ne približi bairamska večer.

Nur udje po drugi put.

— Čovjek u crvenoj kabanici očekuje spreman vašu zapovied.

— A sad motrite dobro, obrnu se Mohamed-Bey k svojoj supruzi, kojoj srce odskakivalo u grudih poput plašljive ptice.

Defterdar ustade, pozapljeska rukama...

Težak se brokatan zastor uzvinu na predsoblju, kud se dolazilo do zavojitih stuba a izza zastora ukaza ti se riedak, neobičan prizor...

Na divanu ležao netko, prikrit crnim suknom, do glave mu stajao čovjek, zaogrnut šarlachom, a na glavi mu kô snieg bio turban, ovit vrpcom, koja je izkićena srebrnastimi ljuskami — pri nogu pako ležao Šeitan, glavu položio na šape, a caklećim se okom pratio neprestance, pratio gospodarev pogled i kret.

Neopisiva groza obuze mladu gospodju, skoči, probliedi kao krpa, te zapita:

— Tko je taj čovjek?

— Nošnja njegova vam je ne poznata, odvrati lagodice defterdar, on je Šeikom poštovanoga ceha, koji robovi trguje. On mi dovede ovoga riedkoga roba, kojega ja vam poklanjam kao dar na veče Bairama... i silnik mignu glavom.

Pokrovac spuznu, a izpod njega pokaza se spavajući čovjek, odjeven prekrasnim, liepo uresenim mamelučkim odielom.

Lice mu je prikriveno krinkom,

Nazly mahnu rukom preko čela... na kom se caklile velike, hladne kapljice znoja. Do mala promumlja:

— Za boga! meni se je smučilo.

— Štovani Šeik, produlji defterdar, tvrdi, da je malo robova u svem ovom okolišu, koji bi se o ovog omjeriti mogli. Rob taj jest osobito dobra značaja, jako učen, ne' običan stručnik u mnogo vrstnih umjetnosti, a tiem i vele zabavan, ugodan, te, što je još najviše.. tuj se časkom zaustavi — vrlim je poznavaocem svega kolikoga ljekarstva...

Supruga Muhamed-Bey-ova ne čula ni rieči od svega, što joj je suprug kazivao. Oko je njezino nepomično uprto u uspavanika sa krabuljom.

— Šteta, nastavi dongolski osvojitelj izza kratke stanke, strieljajuć suprugu munjevitim pogledom, dà, velika je šteta, što je taj, dragocjeni subjekt nakažen pogreškom, koju je težko izliečiti...

— Pogreškom, opetova Nazly mekanično...

— Jest! siromah bo... prekinu joj rieč defterdar, vi ćete i sama odmah vidjeti...

— Pa ipak, primetnu, približujuć se ležećemu, kupio sam toga roba sa njegovom pogreškom za neizmjeran novac, al ne žalim, jer doista ništa mi nije preskupo za moju sladku, liepu, viernu i milu suprugu, premda mogu reći, platio sam zanj svoj dio raja nebeskoga, zaključi Mohamed-Bey, glednuv si suprugu ognjevitim pogledom...

Izza toga se munjimice okrenu, strgnu sa lica uspavanikova krinku te zagrmi strašnim glasom:

— Evo glejte sad!

Nazly ciknu gromkim glasom. Ležao tuj dr. Monferrand, pružen odugim divanom... Nije li pomahnitala?

Glavom mlade gospodje vrzlo se do tisuću bjesomučnika...

Defterdar kimnu glavom, a čovjek u crvenom plaštu izčeznu.

— Sad pazi, Šeitane! viknu Muhamed-Bey, a glas mu se tresao.

Tigar se diže, zavrnča glasno, da se je svud na okolo čulo...

Nazly priskoči te se baci sdvojno k nogama strašnoga supruga, obuhvati mu koljena rukama.

— Milost! ciknu sva izvan sebe.

Mohamed-Bey se podsmjehnu porugljivo, te diže strelimice nogu, kanda će taj mah peticom smrviti glavu okrivljenici.

Pričini se taj čas, kanda Nazly nikad više ne će gledati svjetla božjega danka...

Crte na licu dongolskoga osvojitelja bijahu strašne, grozovite, oči mu sievale, a na ustnah se nabrao krvav smieh — ipak svlada taj strahoviti pokus, odrinu klečeću nogom, te doviknu tigra.

— Na njega!

Strašna životinja sgrbi svoje poput zmije vitko tielo, glavu stisnu na sgrčene šapajice, ušma strignu unatražke, te udarajuć gibkim repom po bedrih, nakostrieši duge štetinje u brkovih...

— Milost! kriknu Nazly po više puta.

Defterdar mjesto odgovora štucnu, glas mu u grlu zape; čuo je skok... malo kašnje i lelek, da se je sve u naokolo orilo, a Nazly spazi pred svojima vlažnima, tamnima očima dva žarka, zakrvavljena oka, te iza toga ništa, više, do li noć, pa noć.

Doktor se trgnu te bôno zajauknu, Šeitan bo zadrapio svojom šapom u njegovu nogu.

— Dosta je, Šeitane! oglasi se defterdar, velim ti natrag, i Mohamed-Bey skoči proti tigru divnom odlučnošću, te izsukav kovnu prietku, zagrozi se njom grabežljivcu.

Tigar zaruča zlovoljno, strese ušesi te gundjajuć povuče se u obližnji kutić.

Digitized by Google

— Bila je to samo bezazlena šala, da probudimo uspavanika, podsmjehnu se defterdar u uho na pô onesvieštenoj supruzi. —

Monferrand prevuče rukom preko čela, okrenuv se pri tom užasnim, sablaznim kretom, opipa se cielim tielom, htjede koraknuti, ali se sruši unatražke na divan bôno uzdahnuv...

Strese izza toga glavom, te zamumlja slabim glasom:

— Noć, noć, ja sam sanjao... oh koli strašan, grozan san! Na mene se survala grabežljiva životinja.. ali, za boga! ta gdje sam ja! Leilo, Leilo!...

Rieči te poprati glasan podsmjeh...

— Tko je tuj? viknu doktor naglo se trgnuv, te oči na široko razvrativ... činilo mu se, kanda se je velika, sjajna zornica na jednoč u svojoj šupljini okamenila, prikovala.

— Jest grobna je tišina, noć, tamna, mrka noć! tugaljivo primetnu Monferrand. Do mala čuo se čovjećji glas.

— Jest, tebi je od sada vječna noć! Monferrando-Bey-u.

Užasan, tegotan jauk odtisnu se iz grudi oslieplјenika...

— Svjetla, svjetla! zakuka glasom, koji se činio kanda nije već čovječji.

Pred okruglim ogledalom sjaji svjetiljka sa sedam ognjenieh kljunića...

Nazly se prenu, osviesti te taj čas otvori oči... pred njom klečao Monferrand.., u uho joj šaputnu glasak:

— On ima samo jednu pogrešku, on je sliep!

— Sliep, kriknu Nazly izvan sebe... a glas njezin: poprati odglas, „Leilo!“

Čitava rieka suza poteče licem mladoga doktora, a supruga defterdarova poteče suprot mužu gnjevnim, prietećim skokom, te poviknu:

— Užasno, ti si ga osliepio!

— Ne ja, odvrati Mohamed-Bey hladnim podsmjehom, već zraka vašieh čara oduze nesretniku vid očinji... gledajuć bo vaše dražesti, izgubi svjetlost očiju..

— Grozno! promumlja Nazly, prikriv si lice rukama.

— A sad ajdmo na bairamsku svečanost, viknu defterdar pograbiv ruku mlade supruge, crne će gazele zaigrati ljubavnu igru a sladki slavulji zapjevati ljubavnu pjesan!

Vi ste pako, prijatelju, već obskrbljen, vi ćete živsti, a ovo vam je bilo samo kaznom.

* * *

Čitavù se noć slavilo bučno slavlje u palači defterdarevoj, pokraj Nila, a sliedećega se dana govorkalo cielom Alkahirom o sjajnoj bairamskoj fantaziji, koju sinoć bješe upriličio Mohamed-Bey.

Kad su se već i zadnji glasovi burne te časti utahirili odvede defterdar mladu si suprugu opet u harem, a ona naličila više na strašilo, nego li na čeljade od mesa i krvi. Na samotnih vratašcih predade joj prsten uz rieči.

— Evo vam vraćam, što dadoste giauru!

Nazly upozna ametystni prsten. Spusti lagacko kamen, u pozlaćenoj rupici ležalo crno biserno zrno...

Preko bliedih usana tigrovske zaručnice prevuče se zlokoban smieh.

VIII.

„Osveta“ bila je od toga časa lozinkom Nazlyjinom, osvetu imajuć na umu zatomljivaše novo uzbudjenu mržnju na supruga. Ne ima sumnje, da bi defterdar žrtvovao bio i suprugu si, znajući, da je ona svemu kriva, ali se okani toga pomisliv, da je ona kćerkom podkralja egipatskoga, njegova moćnoga gospodara.

Nije bilo s gorega malo se umjeriti, nzpreći. Inače bi čudna sgoda ostala za nauviek tajnom u dubinah harema zakopanom.

Monferrand žive... ali gdje? kako?

To je bilo drugom mišlju Nazlyjinom, koja joj dan i noć obuzimaše um i dušu, jer je trebalo da ma kako izbavi Monferranda.

I dan i noć boravljaše Nazly u svom haremu, snujuć svakojake misli, nitko ne smjede k njoj izim Hane, stare Nubijke, njezine uzdanice.

Jedno veče najavi starica neku putnicu iz Mekke, koja moli za milost, ne bi li joj se dozvoljelo, da uruči mladoj vjerenici defterdara Mohamed-Bey-a dragocjenu amajliju.

Obje se pogledaše...

— Je l' moguće, da je...? reče napokon Nazly.

— Mladi poručnik u spahinoj vojsci, izpuni Hana, okladio se je na večeri kod Abu-Gaita...

— On se smjede ušuljati u harem tiigrove zaručnice, produlji Nazly.

— Odjeven poput putnice iz Meke, zaključi Nubijka.

— Za cielo, on je, viknu Nazly malne veselo, neka udje i onako nam treba malo zabave; nije li tako, Hano?

— Što, zar da taj drznik ne kažnjeno oskvrne tu svetinju? zamrmlja Nubijka ponešto zlovoljice.

— Miruj, Hano! ja znam što činim, odvrati Nazly, zlobno se nasmiešiv, on će samo polovicu onoga obaviti, što se je okladio.

— Ha, sad razumiem, odpovrnu Nubijka, unići će ali ne će izaći... i Hana mljesnu zadovoljno jezikom.

Nazly se neobično nasmija.

— Nil čuje, al on muči mramorkom — a sad idi, te mi pošlji namah Menuru, malu Cirkasijku.

Nubijka oklievaše — al čim joj kraljevna šaputnu nekoliko rieči u uho... namah razvedri joj se namrgodjeno lice.

— Tako mi vjere! prekrasna dosjetka, nasmjehnu se starica.

Ode izza toga sama sobom mumljajuć:

— Jest, Nil čuje, ali muči mramorkom, ha, ha!

Digitized by Google

— Zovu me tigrovom zaručnicom, reče Nazly sama, sebi, pa nek im bude, sad hoću i ja zaigrati ulogu tigrovsku... Tako mi Alaha, znade Nazly, što će reći tigrovska igra?

Menura dodje. Bila ona sama stasom već i licem malne prava pravcata slika i prilika svojoj gospodarici.

Sve se tri gospodje nešto posavjetovaše, a izza toga dvie odoše, dočim treća ostade sama samcata.

Do mala uvelo i putnicu iz Mekke.

Na njoj je plava, bielo izprugana kabanica, na glavi marama iste boje, na obrazu crna, pokornička čuvida, spletena od konjske strune, kojom se obično služe siromašnije alkahirske gospodje. Časak poposta na vratih neodlučna, a izza toga promumlja:

— Jest, baš takovo mi se u duši stvorilo lice tigrovske zaručnice.

— Pristupite bliže, reče knjeginja dobrohotno, te sjednite do mene.

— Allah vam uzmnožao vašu vrlinu, odvrati prihodnica nesjegurnim glasom, rastućim počitanjem.

— Dobro mi došli, nastavi Nazly vele ljubezno, vi dolazite iz svetoga grada, koga Allah blagoslovio!

— Jest, vi rekoste,. gospodjo, produlji putnica, a glas joj se tresao... a sad bih vas molila za jednu milost... tuj zamuknu...

— Da mi smijete darovati amajliju, pomože mlada gospodja vješto nadonizav...

— Tako je, visoka gospo, glasi odgovor, ako se ne ćete možda na mene zlosrdnuti sbog moje drzovitosti..

— Ta kako bih vam zamjerila, osmjehnu se Nazly, da pače ja vam zahvaljujem. A sad dedte, da vidimo, što mi donosite?...

Putnica izvuče iz njedara kesicu od kože, te ju uruči knjeginji.

— Što je to? Možda rivalj-kamen? upita ova znateželjno.

— Koji je moja ruka izbrusila na svetoj Kaabi, odvrati Nubijka prešno.

— Šta zar vi sama? opazi supruga defterdareva, malne podrugljivim smiehom.

— Nitko drugi, do li ja! bje kratak, bojazljiv odvrat.

— Ali što je to? viknu Nazly iznebuha, izvukav iz kesice karticu, na kojoj je nešto načrčkano bilo.

— Sveta besjeda iz knjige svih knjiga, odpovrnu putnica, a kroz rupe na krabulji sievnula dva oka munjevitim sjajem.

— Je l' moguće? osmjehnu se knjeginja, a čemu ove velike, tamno crvene ljage, posvema nalike na,... krv?

— Krv iz srdca tvoje žrtve, okrutnice! viknu putnica, baciv se munjimice na nju...

U ruci joj zablista bodež i zaglibi se knjeginji u rame, iz koga poteče čista krv. Uzklik boli jeknu cielom dvoranom, a na ulazu pokaza se Nazly... Jest! bila ona u istinu... jer putnica ubode Menuru, koja je po volji Nazly-jinoj oponašala vladaricu.

Kneginja zapljeska rukama... u sobu unidjoše dva šenarska crnca, gorostasi, a vodila ih Hana.

Putnica se okameni, ruka joj klonu, a bodež pade na tlo.

— Vidite li onu ženu? viknu Nazly, a glas joj grmio, žena ta nije žena, već čovjek, koj se je uvukao u ovaj harem pod krinkom ženske čuvide, te pokušao smaknut Menuru. Mahom sgrabite toga zlikovca, i bacite ga u Nil!

Na to se okrenu munjevitim kretom, te trže s lica lažnoj putnici žensku bušu.

— Ta to je ženska! viknule sve tri gospodje glasom najvećega začudjaja.

— Ženska! opetova poništena Nazly kan da ju je u taj čas grom ošinuo. Nije moguće, da me oči varaju?

— Oči te tvoje ne varaju, okrutnice, viknu kći Abu-Nureva — jer bila je ona — ali mene prevari ubojito oružje.

— Bjesomučnica iz Moristana, viknu Nazly, bojazljivo natrag ustupiv.

— Ah! kamo sreće, da sam, viknu, Tamara, a iz očiju uboge djevojke navrle debele suze.

— Nazly nasluti, da je pred njom ženska, s ljubavi bolestna... u grudih joj se probudi čuvstvo sažaljivanja te, mignuv prisutnim, reče:

— Pustite nas časkom same!

Svi odoše čudom se čudeći.

— Diete moje, progovori kneginja izza kratke stanke kćeri Bovabovoj, tko si, što si, i tko te amo dovodi?

Tamara muči mukom držeć lice rukama prikrito.

— Povjeri se meni, nastavi supruga defterdareva ljubeznim glasom primiv Tamarinu ruku.

— Ne dotiči se mene, jer si ti grozna, užasna, viknu Tamara unatražke uzmaknuv, kanda bi ju otrovna ljutica dirnula, na ruci ti je krvava ljaga!

— Ti si poludila, kriknu Nazly.

Kći se Abu-Nurova grčevito nasmija.

— Što, zar niesi ti Nazly, tigrova vjerenica, koje su poljubci smrtonosni?

Kći se Mohamed-Alijina milo nasmjehnu.

— Biedno diete, tko ti je um zamaglio takvom bezumnošću!

— Bezumnost, viknu Tamara mal ne divlje... a što uradi od hekima, kojega tvoji crnci one noći sobom otezmaše. Govori sad ti strašna ženo... ha, ti šutiš, o dobro ja znam, da je s tvoje zapoviedi zaglavio!

— Dosta, jauknu Nazly, položiv obe ruke na prsa grčevito, o sad i ja sve razumiem, ti ljubiš giaura.

— Da li ga ljubim?... užesti se Tamara.

— A ljubi li on tebe? upita Nazly muklim glasom.

Digitized by Google

Kći Abu-Nureva klonu glavom nice, suze joj lice orosiše, te progovori muklim glasom:

— On me ni ne pozna!

Očima tigrovske vjerenice sunu munjevit žar.

— Biedna djevojko, nastavi tugaljivim glasom, ti si naumila bila ubiti mene, jer te je na to nagnalo sliepo bjesnilo, mene... koja kao i ti, samo o hekimu sanjam, jer on je mojom prvom i posljednjom ljubavlju... Pristupi s toga bliže, biedna drugarice, te oplakujmo zajedno onoga, koga obe vruće ljubimo, nu komu bi bolje bilo, da ga već na svietu nije!

— Što on žive, viknu Tamara sva izvan sebe s luda radovanja, govorite, gdje je?

Nazly uzdahnu. Ne smjede biednoj drugarici izpovidjeti istinu.

— Jest, on žive, al gdje, tajna je defterdara, moga supruga. Osveta bo toga strašnoga čovjeka osudi i njega na vječito robstvo...

Dugo sidjele obje ženske jedna do druge, reć bi, rodjene su sestre.

Kći moćnoga paše ogrlila kćerku bovabsku, što mogla nježnijim ogrljajem... zajednička bola uništi razliku stališa, te obje zaboravile, da ljube jednoga te istoga muža. (Dalje sl.)

Pulj na Istri: **Porta aurea.**

POUKA.

Narodno pjesničtvo.

Napisao prof. I. Radetić.

(Dalje i konac.)

Kad su se arski narodi poslije svoje diobe u pojedine ogranke podielili, naravno da su ponešto zaboravili na onu baštinu, koju su zajednički u prakolievci uživali; pojedine pako reminiscencije, što su im još bile preostale, morali su svojim okolnostim prilagoditi. — Osebnost vjere u prirodu sastojala je u tom, što je ona svekoliko kretanje kao i pojave u naravi i spravnom životu držala za bogove i demone, te je tako sav proces u svemiru kao borba i pobjeda svjetlosti i tmine i svega, što je grozno na zemlji, postao posebnom mitičkom poviešću bogova. Trebalo je dakle odnošaj bogova naprema prirodi zaboraviti, a samo ono u pameti pridržati, što je strahovito vanredno i čudno, i to na sudbinu ljudi prenieti, pa eto ti već i isti bogovi postaju heroji.

Pozorište bogovskih čina bijaše izprva protegnuto na mjesta, koja ne obstoje i na vrieme, koje stojaše iznad svake poviesti; poslije kad se je potreba osjećala, da se bogovi što više u blizinu primaknu, bijaše pozorište njihove radnje na zemlju povučeno; a kad se već na prastaro vrieme sasvim zaboravilo, tada su se čini bogova nadovezali sjajnim epoham i historičkim znamenitostim pojedinih naroda. — Ovako posvema na zemlju preneseni mitus spojio se sa historičkimi dogodjaji, i stopiv se u poviest proizveo je junačku skazku, o kojoj se može reći, da nije drugo već talog bogovske skazke, slabi obris starijega mitusa. Sviet onaj od junaka, što nam se u junačkoj skazki ukazuje, samo je razvijenija klica starog narodnog vjerovanja u bogove i prirodne sile. Prošlost povodnih tih junaka nije historična, već pretežno idealna, samo što se je većma nego mitologija sa historičkimi i stvarnimi odnošaji srasla. Isti su bogovi i sile prirodne, koje slavi narodna religija i najstarija junačka skazka, samo što su oni u posljednjoj

Digitized by Google

iz smišljenog bića na historičko polje sišli. Prava dakle junačka skazka proizlazi od dva življa, naime od historije i bajoslovja. Prvi sastoji od pojedinih historičkih uspomena bez prave historičke sveze, buduć je mitičkim uticajem ta sveza razkinuta. Može se reći, da je mitus u junačkoj priči stvar glavna, njezina oživljavajuća sila, te osnovna ideja, na kojoj se priča osniva. Zato se mitička tvar u krupnijih crtah ukazuje, dočim se stvar historička u pojedinih odlomcih uzdržala i mitusu podvrgla.

Ovako si barem predstavljamo postanak junačke priče kod naroda indijanskog, persijskog, helenskog i germanskoga. Heroji ovih naroda bijahu po neki način pohranitelji starih predavanja, koja su se oko njihova pripoviedanja kao oko središta usredotočila. — Zašto su se pako uspomene narodne najviše kod heroja sačuvale, tomu je uzrok, što je narod svoje kraljeve, zakonodavce, pobornike, zatočnike, vodje u ratu i pustolovju, svladatelje nereda i osnovatelje bolje budućnosti držao za svoje dobročinitelje, pa s toga ih si kao kakva viša bića predstavljao. Ova idealna predstava s jedne strane prouzročila je, da se je njim sve pripisivalo, štogod se je o životu, o borbah i pobjedah starijih znalo; a s druge opet strane to prenašanje historičkih uspomena na idealnu sliku heroja imalo je tu posljedicu, da su heroji sve to više narodniji postajali i tim tradiciju narodnu u obseg ideala povukli.

Ovaj medjusobni odnošaj dvaju faktora, naime tradicije i izmišljotine razmnožio je junačku priču na toliko, da je ova ne brojene ogranke razpustila. Zato valja pri tom više hrpa razlučiti, od kojih su ove tri najvažnije:

U prvu spadaju priče mjestne i pokrajinske t. j. one, koje su označene uplivom zemlje i narodopisnih uvjeta. To polazi iz one dobe, kad se još poezija od historije ne luči, te se o istini predavanja ne sumnja. Ovakove priče razjasnjuju nam najstariju poviest gdjekoga mjesta ili pokrajine, prem je ova samo prividna, buduć izpremiešana mitičkimi kombinacijami starih kronista; sravni uz to i priče o postanku gdjekojega naroda, gdje je ponajviše ime upitnog junaka istovjetno sa imenom naroda (n. pr. Čeh, Leh, Meh).

U drugu hrpu spadaju one priče, koje postaju spajanjem raznih medju sobom neodvisnih gataka. Putem ove spojitbe pretapljaju se pojedine priče u jednu cielost, tako da se promjena i na same osnovne crte razprostire. Ove priče mogu se u strogom smislu junačkimi nazivati, jer se u njih ukazuju junaci svezom i središtem raznolikih tradicija, kao što je grčki junak Hreljo (Herakle), u kom su se slegle bajne tvari raznolikih vremena i miesta u Grčkoj i izvan Grčke.

Treću hrpu sačinjaju tako zvani epski spjevovi, koji su već plodovi daljnje kulture. U ovih se spajaju krugovi mjestnih i porodičnih priča u jednu pjesmenu cielost, koja narodnu vriednost tim dobiva, što sjeća na velike čine, ratove i katastrofe naroda, kao što je kod Grka krug priče argonautske, thebanske, meleagričke i trojanske.

Predpostavljajuć ovako postanak i razvitak junačke priče kod gore pomenutih arskih naroda, nameće nam se pitanje, kako je s našimi junačkimi pričami ili što je svejedno, s pjesmami, jer se pjesma od priče vanjskim samo oblikom razlikuje, pjesnički bo početci već su i u samom pripoviedanju sadržani.

Gore smo već kazali, da nam valja historičku pjesmu od nehistoričke razlučiti; pa i sbilja u ovoj posljednjoj mora se i nehotice priznati, da se je u njoj mitička jezgra sačuvala. Uz ostale faktore, koji su razvitku junačke skazke doprinieli, valja kod nas uvažiti jošte s jedne strane nauku kršćansku, a s druge strane upliv raznih literatura osobito iztočnih, koje su u srednjem vieku tako zvanu stihiju zabavne poezije po svietu razturali; k tomu dolazi i isto hajdukovanje, koje je starijom pjesmom na toliko pokrenulo, da je mnoga starija misao svoju originalnost izgubila. Nu sa svim tim može se i opet reći, da su svi ti dojmovi pojedine okolnosti i imena promienili, dočim je mitička jezgra ne taknuta ostala. Kao što ćemo vidjeti, dolaze u naših junačkih pjesmah na mjesto mitičkih heroja historičke osobe, a mjesto demonskih sila zastupaju neprijateljski puci poimence Arabi i Turci; nu ipak cieli tip pripoviedanja, zamršaj i razmršaj čvora, što je u njih, naliči sasvim onomu tonu, što ga u gatki nalazimo, a to je, da ova izbjegavajuć svaku osobnu samovolju i poetičku individualnost predstavlja jedino obćeniti poetički nazor o prirodi, koji u sebi nosi najstariji mitički zametak.

Da se vidi, kako je i sbilja mitički elemenat prenesen na historiju ovu pomutio, ne će biti s gorega, ako ovdje na oko uzmemo pjesmu pod naslovom „ženidba cara Dušana“ V. knj. II. koje je sadržaj u kratko ovaj: srbski car Stjepan zaprosi po slugi svomu Todoru u latinskoga kralja Mihaila, koji stolovaše u Ledjanu gradu latinskome, djevojku po imenu Roksandu. Pošto bijaše sve gotovo i za svatbu spremno poruči kralj latinski, da on ne ima sobom dovesti dva svoja sestrića, naime Vojnoviće Vukašina i Petrašina, jer da su težke pijanice, pa će se opit i učinit kavgu. — Car Stjepan i sbilja posluša, kako mu je kralj poručio. Nu sestrići njegovi bojeći se nesreće, koja bi se mogla caru dogoditi, pozovu po nagovaranju matere brata Miloša, koji bijaše čoban kod pastira, i obukavši ga u bugarsko odielo, da ga nitko ne pozna, odpreme ga za svatovi. Medjutim pripovieda se u pjesmi, kako je Miloš putem na svom konju kulašu svojim buzdovanom šestopercem počinio golema junačtva, poubijav sve one, koji su mu htjeli silom oteti njegova konja. Kad se došlo gradu Ledjanu, ne može car da odvede djevojke, prije nego bi uklonio svekolike zapreke, što mu ih je latinski kralj na

Digitized by Google

put stavio. Car sam dakako ne mogaše sve to obaviti, već mjesto njega osmjeljuje se na taj posao sestrić mu Miloš Vojnović, koga car ni poznao nije. Tu se sa svom epskom širinom pripovieda, koje sve zapreke Miloš ukloniti imadjaše. Najprije morao je megdan dieliti sa kraljevim zatočnikom, zatim preskočiti tri konja, na kojih stojahu tri plamena mača; napokon ustrieliti kroz prsten jabuku na koplju postavljenu. — Kad sve to bijaše dovršeno, nametne mu kralj posljednji jošte i najteži pošao; on izvede tri liepe djevojke, sve tri jednolike, i na njima ruho jednoliko; pak naloži, da car poznade Roksandu djevojku, ako ju odvesti želi, inače da ne će izniet glave. Miloš se i na taj posao odvaži, upotriebiv pri tom varku, koja nas na grčkog Ulisa sjeća; on naime prostre na zemlju svoju bugar-kabanicu, posu ju biserom i prstenjem; pa reče, koja je Roksanda djevojka, neka kupi biser i drago kamenje; a ako se druga koja maši, da će joj ruku odsjeći. — Ovako dakle Miloš svlada sve te poslove i odvede za Stjepana djevojku. Nu i tim ne bijaše jošte svemu tomu kraj učinjen. Kad bijahu malo iza grada, kralj pošalje vojvodu Balačka, da raztjera svatove i odvede nazad djevojku. U Balačka bijahu tri glave; iz jedne mu modar plamen bio, a iz druge ladan vjetar duvao, ali Miloš i njega svlada i baciv ga sa sedla odsječe mu sve tri glave te ih stavi konju u zobnicu. Tim dakle budu sve zapreke uklonjene, a svatovi podjoše s djevojkom kući. Kad bijahu na polju Kosovu, oprosti se Miloš od svoga ujaka, koji ga tek sada za netjaka upozna.

Ne gledajuć na to, što nas zapreke stavljene pri snubljenju djevojke Roksande sjećaju i na grčkog Hrelju, koji je u svojem životu dosta junačkih čina počinio, a i kad je liepu Jolu snubio, morao je s njezinim otcem Euritom dieliti megdane; ne gledajuć ni na to, što nam ista lukavost Miloševa, kad htjede da upozna Roksandu, u pamet dozivlje Ulisa, koji je isto tako sličnu varku upotriebio naprama Akilu, kad je ovaj preobučen u žensko odielo medju kćermi kralja Lionida boravio, samo da izmakne ratu, u koji je s ostalimi Grci morao ići; ne gledajuć velim na sve to, gledati nam je na one motive, po kojih se stihija pjesme i sbilja upoznati može.

Prije svega ima se uvažiti vojvoda Balačko sa tri glave. Da je ovo i sbilja neko mitičko biće divske prirode, o tom se ne može podvojiti. Pomnožavanje uda na junacih obično je i kod inih arskih naroda. Grimm u svojoj mitologiji I. 360. navadja kao osobitu vlastitost germanskih junaka, što imadu po više ruku i po više glava. U nas je narod ovu pomisao o pomnožavanju uda prenesao na neprijatelje, utvore, zmajeve i divove, tako ima Musa protivnik Kraljevića Marka tri srdca i troja rebra jedna po drugiem (sr. V. knj. II.) nu što znači Balačko? — u zabavno-poučnom srbskom listu Sedmici nalazi se god. VI. 1857. 1858. članak pod naslovom „Prilog k izpitivanju srbskih narodnih pjesama“, u kojem pisac toga članka oštroumnimi kombinacijami dokazuje, da je naš Balačko istovjetan sa indijskim Valasom ili Balasom, koji se u Mahabarati ukazuje nekim demonom, koji vodu u pećinah gorskih zatvara. U istom indijskom bajoslovju samo na drugom mjestu, i to u vediskih pjesmah zamjenjuje se Valas Vritrom, koji sunčane zrake skriva, te kišu s oblaka zadržuje. Jedno i drugo ime polazi od koriena *vr* ili promienom *r* u *l* = *vl*, što znači velare, pokriti; a ta nas rieč sjeća na crni oblak, koji se starim narodom prikazivao u slici zmaja. Proti zmaju vojuje bog Indra, zato se on zove i Vritraha i Balaor t. j. po njem prievodu Drachentödter, ubilac zmaja. Iz posljednje rieči postalo je u nas Slavena ne samo ime Belaur, kojim se je imenom nazivao brat bugarskoga cara Mihaila, već i sada u ustiuh naroda živuća rieč blavor, blor, što znači veliki rod zmija (sr. V. rječnik). Zmaj pako nije ništa drugo (veli Grimm) već zmija, koja krila imade. U našoj je pjesmi Balačko istina čovjek, ali da je ovdje prvotna misao na čovjeka samo prenesena, dokazuje druga pjesma istoga sadržaja, na koju se pisac pomenutoga članka pozivlje, jer se u njoj kaže za tasta Dušanova, da je izveo zmaja troglavita. Od ovog troglavog zmaja postao je ne samo vojvoda od tri glave, što mladu otimlje, već se on u drugoj jednoj pjesmi pretvorio u Arapina, koji otima djevojku (sr. pj. 72 pj. crnog. „na vodi je Arap tri hiljade, medju njimi troglav Arapine“). U našoj dakle pjesmi prenesena je na Miloša prastara skazka o ubici zmije, koji prvotno bog bijaše, al mu je u naših pjesmah imenu traga nestalo. Da je tomu i sbilja tako, vidi se ponešto iz českog kraljodvorskog rukopisa, gdje se u Ljibušinu sudu napominje; kako je Trut ili po prievodu Trnskovu Trutko zmaja pogubio. U zendskom bajoslovju pripisuje se ubojstvo zmaja junaku Triti, koji je s početka arski bog bio, te se u Indijskoj mitologiji zamienio bogom Indrom. U doba dakle, kad je ova pjesma sastavljena, bijaše jošte poznata skazka o arskom bogu — junaku Triti ili Truti, Tractonu, ubiocu zmaja, kojega spomen žive jošte u imenu varoši Trutnovu (Trautenau), koji ima zmaja u svom grbu.

Ovako se dakle vidi, kako je indijsko-slavski mitus o bogu zmijoubici u našoj pjesmi na historičko lice prenesen, ali opet tako, da u cieloj pjesmi nikako historičke istine ne možeš odkriti. Po pjesmi Dušan uzimlje za ženu Roksandu kćer latinskoga kralja iz Ledjana, dočim se po historiji znade, da se je Dušan oženio Jelenom kćerju Ivana Kantakuzena, bivšega ministra a zatim cara grčkoga; a i glavni motiv, da je nećak cara Stjepana Miloš Vojnović, sin staroga Vojna, brat Petrašina i Vukašina sve zapreke s puta uklonio, tako je, da se nimalo u sklad svesti ne može s historijom. Poviest nam jedino to kazuje, da je u vrieme Stjepana Dečanskoga otca Dušanova (1321—1336.) živio neki vlastelin po imenu Voin, komu je

Digitized by Google

kralj radi zasluga podielio na dar zemlju Zahlumiju. Voin imao tri sina: Tomu, Vojslava i Altomana. Iz toga sliedi, da se pjesma s historijom u broju Vojnovića slaže, ali im druga imena pjesma, a druga im poviest daje. Po pjesmi su nadalje Vojnovići nećaci Dušanovi, akoprem historija ništa o tom ne znade, da bi sestra Dušanova t. j. kći Dečanskoga za Voina udata bila.

Napokon se i za samo mjesto Ledjan ne može kazati, što da se tim razumieva, osim ako se uzme, kao što nekoji oslanjajući se na gdjekoje nesigurne izvore i sbilja uzimlju, da se imenom Ledjana razumievaju Litvani, od kojih se tobože uspomena sačuvala još iz one dobe, kad su Srbi i Hrvati bivši najbliži susjedi Litvana u zatatranskih gorah stanovali. — Nu bilo kako mu drago, to stoji, da cieloj ovoj pjesmi nikakav historički dogodjaj za osnov nije mogao poslužiti. Pa kao što je ova pjesma, tako su i mnoge druge iz ove periode, kao: carica Milica i zmaj od Jastrieba, Banović Strahinja, Porča od Stvale i zmaj ognjeni Vuk itd. pobilježene većinom u II. knj. Vuk. sbirke.

Osobito su pako zanimive one pjesme, koje se nizaju oko glavnoga junaka Kraljevića Marka. Poviest nam pripovieda, da je Vukašin Mrnjavić (1367—1371.) imao za sinove Marka t. j. Kraljevića i Andriju. Marko je već za otčeva vladanja nosio naslov kralja, ali ga po otčevoj smrti savkoliki narod ne htjede priznati za svoga vladara. Po smrti Vukašinovoj počeše se velikaši otimati za priestol, dok napokon Lazar Grebljanović kormilo ne prihvati i svoje takmace oružjem ne svlada. Medju Lazarovimi neprijatelji bijaše Marko njegov najveći protivnik. On je kraljujuć neodvisno vladao u Prilipu u Macedoniji, te je odtud s pomoćju Baoše župana zetskog i brata si Andrije proti Lazaru radio; ne mogavši pako ništa uraditi, bude napokon Lazarom svladan (1388.) tako, da je uslied toga k turskomu caru Muratu pribjegao i ovoga na Lazara počeo dražiti. Nalazeć se ovako u turskoj

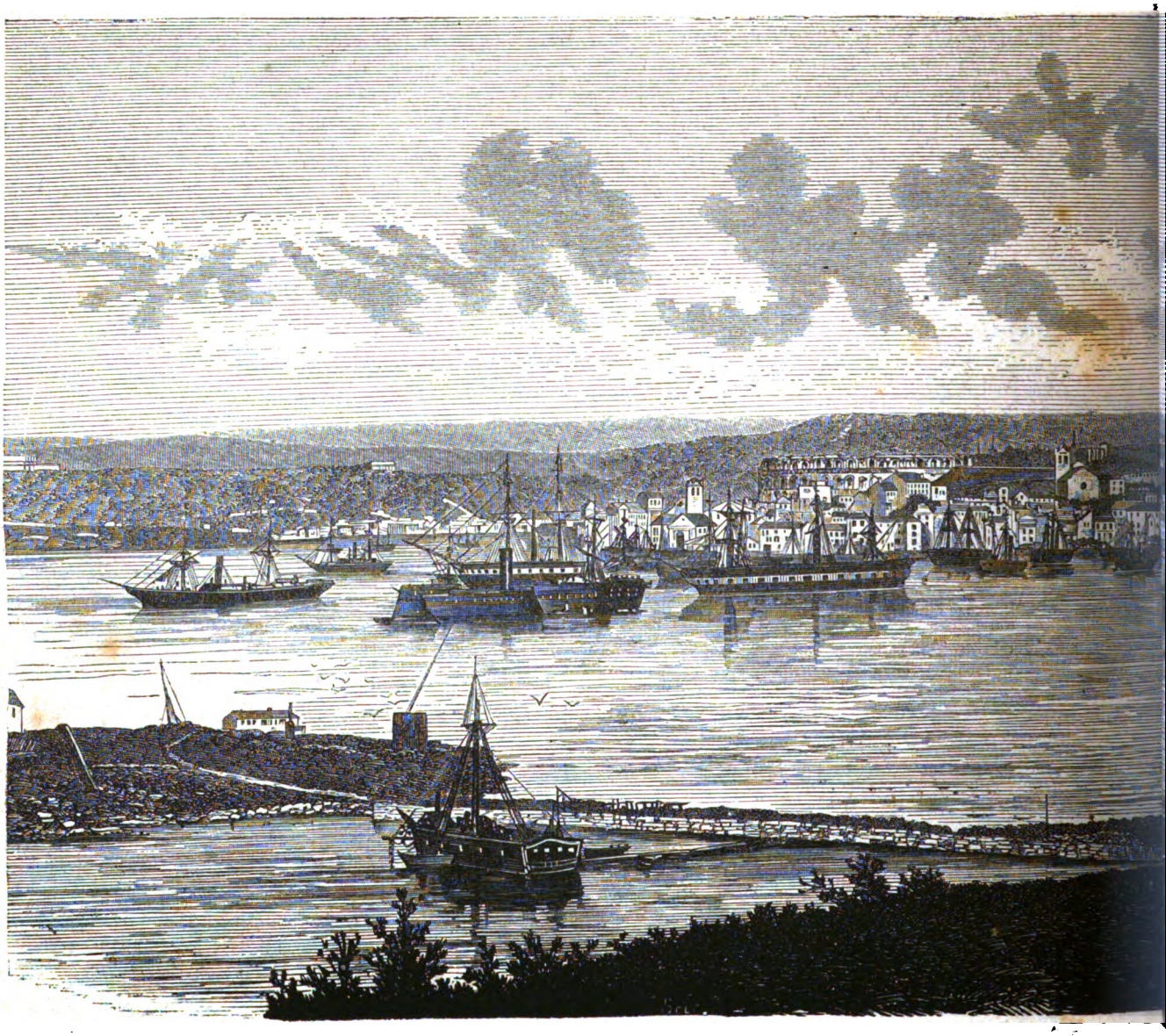

Pulj na Istu

Digitized by Google

službi vidimo ga odsele u neprestanoj pratnji turskih četa. Medju ostalim pratio je i turskog cara Bajazita, kad je ovaj na Mirčetu vlaškog vojvodu rat podigao. U bitci na Rovinah, polju u Vlaškoj bude Marko ubijen i sva turska vojska hametom potučena (1394). Tielo njegovo bijaše pokopano u manastiru Vlasijanih kod Škoplja. — Ovoliko je Marko Kraljević historička

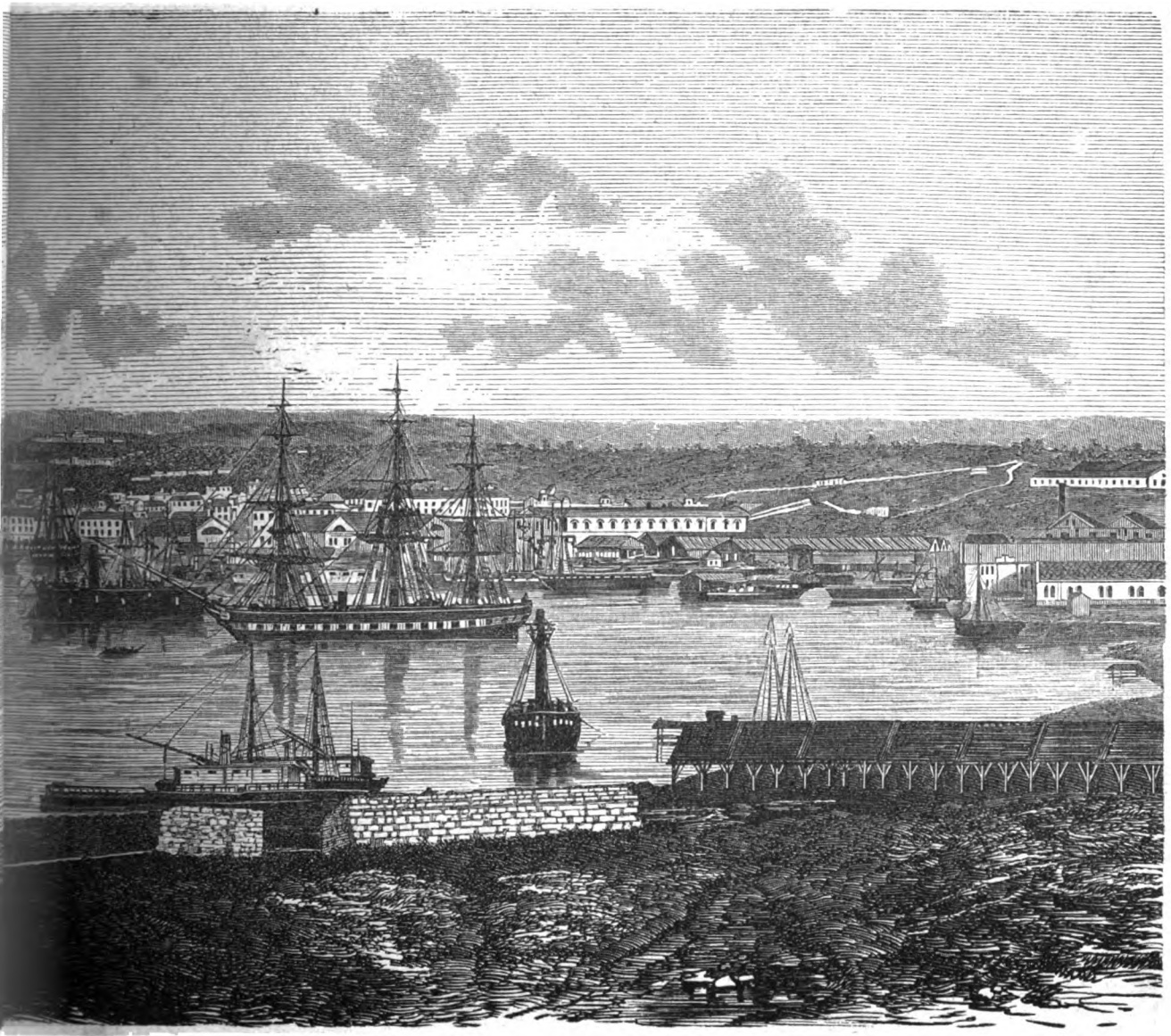

ka i grad.

osoba. — Nu po pjesmah i narodnom pripoviedanju Marko je sasvim drugo biće: On je tako zvani heros eponymos našega naroda, kao što bijaše kod starih Grka Hreljo i Tesej. Takovim on se bori sa različitimi utvarami, divovi, vilami itd. Njegova je snaga tolika, da može mahati buzdovanom, koji nosi 66 oka (sr. pj. 72); on uzimlje suhu drenovinu „sa tavana od devet godina“, pa kad ju je stisnuo rukom, ona prsla na dvoje na troje i dvie kaplje vode izskočile iz nje (sr. pj. 67); on dobiva po sedamdeset rana, pa onda ide od krčme do krčme, te se vinom lieči; a konj mu je Šarac vieran drug njegov, koji mu neprestance sve do smrti služi.* Kad je Marko 300 godina čudnovati život proživio, onda umire ne kao ostali ljudi, već od boga od staroga krvnika, kako pjesma kaže; ali ni ovako nije Marko umro, već po narodnom pripoviedanju samo spava, dok se opet probudi.

Daleko bi nas vodilo pobliže tumačiti svekolike motive tičuće se Kraljevića Marka i ostalih junaka u naših nar. pjesmah. Iz do sada navedenoga lasno se uvidja, kako su se historičke uspomene sa mitologijom naroda izpremiešale. Ali ne samo to, mi vidimo, da je istim pravcem pošla i nauka kršćanska u narodnom pjesničtvu. Uza strogo junačke pjesme imade naime i takvih pjesama, koje niesu doduše junačke, al se po svojoj spoljašnjoj formi ništa

* Ne samo u starijih pjesmah već i u novijih hajdučkih nalazimo Marka upletena u raznih krugovih junaka, gdje se kao Orlando ili Cid bori za slobodu naroda sr. V. II. 79. 87; pjev. Mil. 26. 74 itd. Ovo upravo uplećivanje starijih junaka u krug novijih, čemu imade primjera i u grčkoj tradiciji (sr. Amfiaraje medju Ar-

Digitized by Google

od ovih ne razlikuju. Ove pjesme ne pjevaju o kakvom junaku, već o kakvoj bibličkoj istini ili religiozno etičkoj idei. Prema tomu diele se u dvie vrsti; jedno su kršćanske legende, kojim je i bogomilska literatura svoje šljoke dopriniela, a drugo su balade, u kojih se odkriva moć sudbine, koja se nad bezzakonjem vije.

Ove pjesme porazbacane su amo tamo po raznih sbirkah, nu najviše ih imade pobilježenih na početku druge knjige Vukove sbirke, n. pr. Kako svetci blago diele, Car Dukljan i krstitelj Jovan, Častni krsti, Ognjena Marija u paklu, Sv. Sava — Nahod Simeon, Zidanje Skadra, Jovan i divski starješina itd. Sadržina ovih pjesama osnovana je doduše na kakvoj bud kršćanskoj bud historičkoj ili bibličkoj istini, ali je ova na temelju starije kakve priče u novu tako rekuć mitologiju pretvorena. Tu je historički elemenat iztisnuo stariju sadržinu religiozno-mitologičku, tako da se ova povukla u prozu narodnih pripoviedaka, a što je još u pjesmi preostalo iz mitologije, to je preneseno na historička narodu po spominjanju dobro poznata lica narodnih junaka, svetitelja, careva itd. Tako je n. pr. prva pjesma „kako svetci blago diele“ osnovana na bibličkoj istini, ali fantazija narodna pretvorila je to u novu mitologiju, u kojoj se čuvaju reminiscencije predkršćanskih poganskih nazora.

U ovoj pjesmi uzet je motiv iz biblije knj. carev. III. i IV., gdje se pripovieda o Iliji proroku, kako je jednom izašao pred kralja Akaba i rekav mu, da sbog griehova, na koje je on narod naveo, ne će biti kroz tri godine ni dažda ni rose. Na to se Ilija bogu pomoli, pa kao što je rekao tako se i sbude; u cieloj zemlji bijaše velika bieda i nevolja; sva se polja osuše i sve vode presahnu. Poslije tri godine opet se sv. Ilija pomoli i nebo dade dažd, a zemlja plod svoj. — Kad je Ilija, pripovieda se nadalje, dovršio svoje božje poslanstvo, te i mnoga čudesa počinio, uze ga bog u nebo na ognjenih konjih. — Nu narodna pjesma stvorila je od toga čitavu mitologiju, predstavljajuć nam sbor svetaca na nebu, kako medju sobom blago diele, a medju njimi Ilija prvi svetac. Prije neg su blago podielili, stupi medju nje blažena Marija i roni suze nad bezakonjem, što se u svietu radja, jer se prekida porodična i rodbinska sveza, a to je kod starih naroda po mnienju mnogih povjestnika najveću pokvarenost sačinjalo. Uslied toga bog kazni narod, zatvorivši sedmera nebesa i udarivši pečat na oblake, tako da ne padne dažda iz oblaka za tri godinice i zemlja za tri godine ne plodi. Sve je to bog po molitvi i zagovoru Ilije proroka učinio; znto je Ilija u toj pjesmi najvažniji svetac; pri dieljenju blaga dopade ga najbolja čest, naime munje i striele, s toga se i gromovnikom nazivlje.

U ovom naslovu sačuvala se uspomena o nekadašnjem bogu gromovniku, koji je kod svih starih predkršćanskih naroda raznim imenom bio poznat. Kod Inda bijaše to bog Brahma, kod Helena Zeus hygios, kod Rimljana Jupiter tonans, a kod Germana Donerer Thor. U Slavena pako bijaše Perun istovjetan sa staropruskim Perkunos. Njegovo ime dolazi na vidik u raznih varijantih: Piorun, Parom, Proven, Parnu itd., a to i danas jošte žive u ustiuh sjevero-zapadnih Slavena sr. slov.: Parom te vzal! Svakolika mitologija slavenska potvrdjuje, da je Perun najveći bog u indičko-slavskoj triadi, pa takav posjeduje on gromove i munje; on se vozaše po nebu na ognjenih kolih i ognjem dišućih konjih; on tjeraše demone ognjenimi strielami, lievaše dažd i nadziraše žetve zemaljske. I samo njegovo ime odkriva ga za boga gromovnika, jer se izvadja iz korienа *pr* što znači udariti, sr. starosl. gl. prati = ferire. — Jedno dakle s toga, što i sama biblija Iliju proroka na vatrenih kolih u nebo ići pušta; a nešto s toga, što po kršćanskom koledaru Ilijin dan u početak žetve pada, preneseno je na Iliju spominjanje o starom bogu gromovniku, koji ujedno kišu s neba siplje i tim plod zemlji daje.

U drugoj pjesmi istoga sadržaja nu druge variacije dolazi blažena Marija imenovana ognjena Marija. Imado i posebna pjesma pod naslovom „ognjena Marija u paklu“. Sadržaj ove pjesme potekao je iz apokrifne bogomilske književnosti, a inače bijaše u srednjem vieku stihija o polazku u pakao dosta poznata; po njoj su pojedini pjesnici svoj pakao izpjevali. Kao što je Perun, veli Afanasijev, u svom djelu (poet. vozr. Sl. I. str. 483) prenesen na Iliju gromovnika, tako je ovdje i svojstvo Freje ili naše Lade boginje proljetne groze i radjanja zemlje preneseno na blaženu Mariju. Zato se ona nazivlje „Ognjena Marija“, te se u pjesmi pominje sestrom Ilije Gromovnika. Pri dielenju blaga dopade Iliju grom nebeski, a Mariju munja i striele. Pri svadbi mjeseca (I. p. 231) dobiva ona buduć jengjibulom oganj živi, a Ilija budući kočijašem striele i gromove. Zato Ilija gromom bije a Marija munjom pali (sr. II. str. 206).

Kao što ova pjesma, tako će po svoj prilici i častni krsti biti potekla iz bogomilske književnosti, jer se popu Jeremiji pripisuje priča pod naslovom: slovo o krstě čestně i o dvoju razbojniku.

Što se tiče ostalih pjesama to moramo pri ovih i nehotice opaziti osnovu koje starije priče, koja iz nje viri. Tako nas n. pr. pjesma „Nahod Stjepan“ sjeća na grčkoga Oedipa, koji je na divljem Kitereonu zapušten ali čudnim načinom kao i Simeon nadjen, i od kralja u tudjinstvu odhranjen bio, pa kad je ponarastao, svladao je spingu i postavši kraljem tebanskim oženio mater svoju. I u našoj pjesmi ima slični sadržaj, samo što je

gonauti i u lovu Kalidonskom, zatim Pelea, Telamona, Tesea i Hrelju itd.) pokazuje, kako priedmet narodnjeg pripoviedanja ne ostaje uviek na jednom stepenu, već tečajem vremena u različite faze prelazi.

Digitized by Google

ovdje stariji motiv prenesen na lica historička, koja su narodu omiljela. —

Pjesma sličnoga sadržaja „Nahod Momir“ ima iztočno porieklo, te se sudara sa pripoviedkom u 1001 noći, kojoj je naslov „desest vezirova“, gdje se pripovieda: kako nekakov kralj bješe u ratu izgubio sina te mu ga kasnije trgovci vratiše, ali on ne znadjaše, da je to njegovo diete. Dječak bjaše odgajan kao i naš Nahod, i brzo naraste mladić pun krasote i mudrosti; on omili kralju na toliko, da nije ništa činio bez njegova savjeta i preko njegove volje. Tiem se probudi u vezira mrzost i zavist, te smisle mladića omraziti kod kralja. Nakanu svoju izvedoše zlobni veziri onako od prilike kao i u našoj pjesmi, samo što je mjesto sestre Grozdane namienjena ondje sramota kraljevoj ženi. Svršetak je u toliko u 1001 noći nešto drugačije, što se napokon odkrilo, da je on kraljev sin, prije nego bi ga kralj ubio, i on osta na radost otčevu živ zajedno s kraljičom, veziri pak obješeni, kao i u našoj pjesmi.

Pjesma „Car Dukljan i Krstitelj Jovan“ sjeća nas na germanskog Lokia i grčkog Prometeja, koji je ljudem vatru donio i sbog toga u okove stavljen. Naša pjesma imade stariju formu u pripoviedci „zašt' u ljudi nije ravan taban“ (V. Prip. br. 18), gdje se pripovieda kako su djavoli odpali od boga, utekli na zemlju i sa sobom i sunce odnieli, pa ga djavolski car nabio na koplje i nosio na ramenu: nadalje kako je sva zemlja protužila bogu, jer izgorje od sunca, i kako je bog poslao arhandjela, koji prevarivši djavolskoga cara, odnese sunce na nebo. U ovoj su pjesmi demoni zamienjeni ljudmi, i to arhandjeo Jovanom krstiteljem, a djavolski car carem Duklijanom, pak i sunce promienilo se u zlatnu krunu, čim je prvobitno značenje mitusa zatrveno.

U pjesmi „Jovan i divski starješina“ mogu se različito pomiešani motivi opaziti. U ovoj se pjesmi pripovieda, kako je Jovan došao sa svojom materom u divsku pećinu i ondje 70 divova pogubio do jednog starješine, u koga se mati Jovanova zaljubila te i samu svomu djetetu o životu raditi počela. Jovan je mogao svašta razkinuti do prokleto dizdarsko tetivo. Pa kad je mati od njega izmamila i divu kazala, onda ga svezaše i oči mu izkopaše. — Osim toga što su već divovi sami po sebi ostanci demona i zlih bogova, što ih u mitologiji pojedinih naroda nalazimo, sjeća nas još ova pjesma i na Samsona u bibliji, koji je isto tako svoju tjelesnu snagu odkrio Dalili, te su ga onda Filisteji svezali i oči mu izkopali; a i onaj motiv o nevjeri Jovanove majke sličan je pjesmi pod naslovom „nevjera ljube Grujičine V. III 7. koja imade krasnu paralelu u sredovječnoj latinskoj priči „historia infidelis mulieris“ (sr. Musafie beč. akad. sp. fil. hist. Cl. XLVIII, str. 259). a imade joj i u indičkoj pančatantri dosta odziva.

Po ovom pravcu mogli bismo i ostale pjesme tumačiti. Nu suvišno bi bilo sve to ovdje razlagati. Uzevši u obzir, da se sadržaj ovih pjesama nikako u sklad ne može svesti s historijom, ne preostaje drugo, van reći, da su mitički elementi historičku istinu u ovih pjesmah pomutili. Počem se je pako na značenje mitusa zaboravilo, a pa tome se, kako je već kazano, bajoslovje u narodu razvilo; sliedi iz toga, da naše starije junačke pjesme niesu drugo, van u stihovih izpjevane priče. To je u nas ona stihija tako zvane zabavne poezije, koja je svuda po Evropi poznata u formi prostonarodnih priča, samo što je kod nas radi osobite naklonosti našega naroda prama epskoj poeziji takodjer narodnim pjesničtvom obladala. Budući da je u ovih pjesmah priča najglavnija, zato su se historička imena buduć mimogredna ovoj podvrgla. Sastavljaču narodne pjesme bijaše svejedno, upleo on ovog ili onog junaka u pjesmu. Prema situaciji morao je on svojim junakom i drugi pravac podieliti, nego im je historijom osnovan. Više puta je, da mu pjesma zabavnija izidje, nešta starijega iz jedne, a nešto novijega iz druga koje pjesme upličao. Tim se je historija s mitologijom tako izpremiešala, da je težko medje medju jednom i drugom ustanoviti. S toga je najbolje, kad se reče, da u naših junačkih pjesmah imade u jednih više historije, a u drugih više poezije. Čim su pjesme novije, tim su i historiji vjernije; pa zato se već i u pjesmah hajdučkih više historičke istine nalazi. S toga držim za suvišno, o njih pobliže govoriti.

Pulj (Pola).

(Sa četiri slike.)

Malne na samom južnom koncu Istarskoga pogorja čini more mali zatok, koj u svakom pogledu odgovara zahtjevom najboljega pristaništa; jer je sa svih strana visokimi bregovi zaklonjen, pred uzkim mu ulazom nanizala se ovelika ostrva, dno mu je za sidro vrlo uhvatno, a ujedno je veoma prostran i za najveće brodove dosta dubok. Ove prednosti učiniše od ovog zatoka već pred dvie tisuće godina znamenitu luku, a mjesto, što se je oko luke obavilo, jest Pulj ili kako ga Taljani, a za njima i Niemci nazvaše, — Pola.

Život, koj se je tada po Pulju razliegao bijaše sasma inaki, nego danas. Tad bijaše Pulj grad trgovački, a danas ima izključivo strategijsku znamenitost. Taj dvoji život utisnuo je Pulju i dvojaki lik, koj ti se poput Janusove glave na prvi pogled ukazuje. Približuješ li se brodom u luku, privlačit će ti oko ponajprije lieva strana, gdje stoji stari grad, komu se na kraju podiže prekrasni spomenik silne nekoč vlasti rimske, prozirni preostanci amfiteatra. Posred staroga mjesta uzdigo se brežuljak, kog je tjeme negda krunio kapitolij — a sad tvrdjava. Kad udješ u pristanište pasti će ti u oči mnogobrojne tvrdjice (fortezze), što ga s desna i s lieva, s otraga i s prieda okružuju okol na okolo — 36 ih na broju; pa kad ti još oko zapne o desnu stranu, gdje

Digitized by Google

oklopljene vodene nemani kojekakovih neobičnih oblika pružaju iz ogromnih svojih tjelesina grdna topovska ždriela na te, — tad ćeš znati, ako do sad niesi znao, da si u ratnoj luci.

S desne strane na podnožju brežuljka pruža se arsenal sa svojimi skladišti i radionicami, spojenimi medjusobno željeznicom. Nad arsenalom popinje se uz brežuljak novi Pulj svojimi uglednimi novolikimi kućami, koje je većim dielom država podigla svojim činovnikom i častnikom za stanove, da im olakša bivanje. Te kuće stoje usred malenih ali liepih perivoja, kamo naši mornari sa svih krajeva svieta znadu donieti raznovrstna bilja. Najljepše se ističe vojnička bolnica na trećem skrajnjem brežuljku, dočim se iza nje podiže zvjezdovnica sa hidrografijskim zavodom.

Ne obziruć se na današnji burni vojnički život prosborit ćemo ovdje nekoliko rieči samo o starom Pulju, o njegovih davnih a i ljepših časovih, kad je umjesto dvadesetak barčica i trabakula, štono se sad blizu amfiteatra ljuljaju, čitavo brodovlje, obterećeno bogatstvom ovud veselo pristajavalo, donoseć blagostanje, pogodnost i razkoš i ulievajuć ciele rieke bujna života u žile sretnoga toga mjesta.

Ne bijaše to samo rad strategijske važnosti Pulja, što je konzul Claudij, zauzev ga g. 178. pr. Is. učinio tude pograničnu tvrdju proti Liburnom — nego poglavito rad toga, što se ovdje križahu dvie najvažnije ceste jadranskoga mora, jedna, koja je iz Rima išla u Panoniju, i druga, koja je iz sjevernih rimskih provincija preko Oglaja vodila u Carigrad, a te dvie ceste bijahu za kopnu trgovinu najvažnije. Trgovina dakle bijaše uzrokom, što se je Pulj dovinuo do tolike znamenitosti i do takova blagostanja, komu su nam svjedokom preostatci nekih veleljepnih gradjevina. Osim toga dražestne morske drage i zatoni istarske obale te šumom obrastli bregovi dovabljivahu mnogo rimskih obitelji za sparnih ljetnih mjeseca u Pulj, a mnoge se tu i stalno nastaniše.

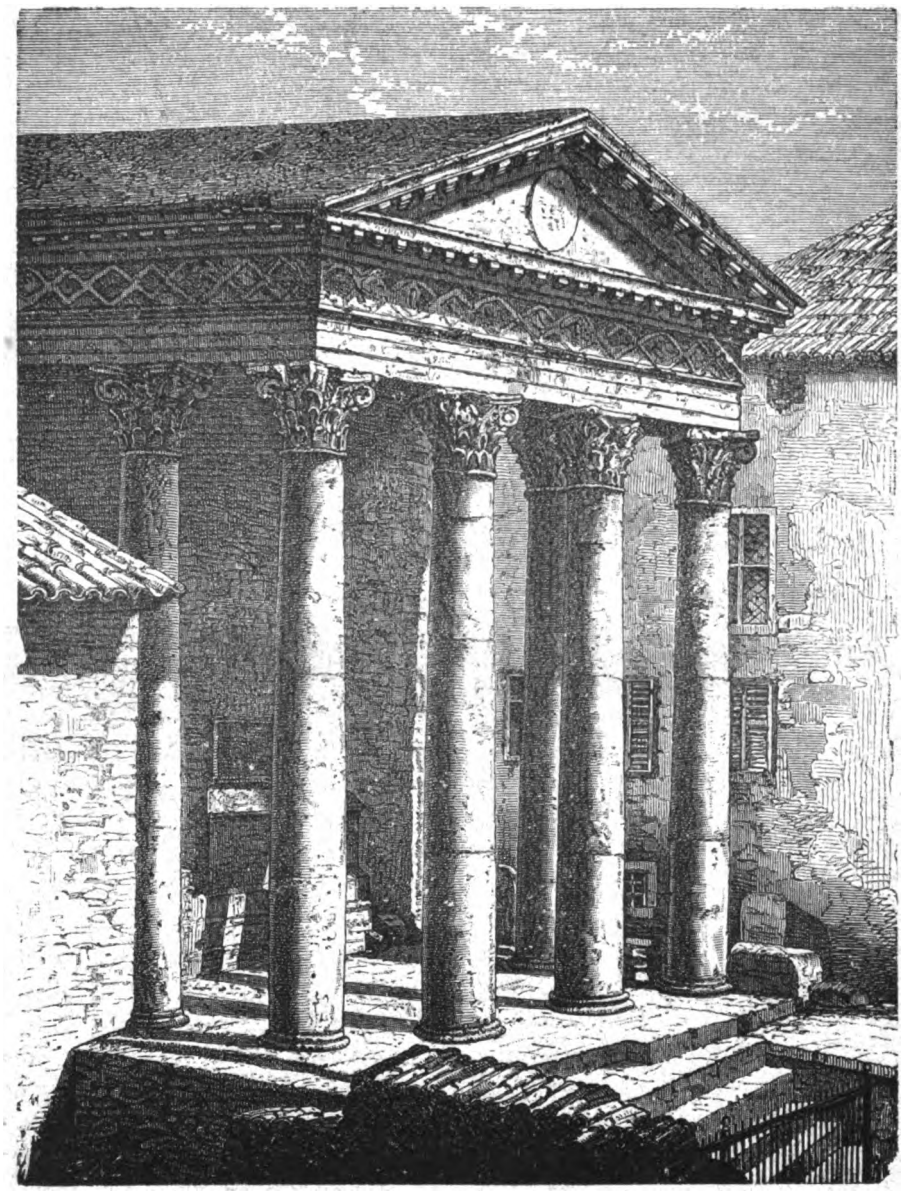

Pulj na Istri: **Hram Augustov.**

U vrieme gradjanskih ratova bijaše i Pulj izvržen promjenljivoj sreći. Augusto ga dade po smrti Cezarovoj razoriti, jer je s Brutom i s Cassijem držao, ali uvidiv važnost njegovu opet ga sagradi i to još ljepše i sjajnije, tako da se je „Pietas Julia“ — tako se odsad zvaše — doskora prostirala poput Rima na sedam brežuljaka sa stanovničtvom od 30.000 duša.

Kako prije spomenuh bijaše na brežuljku posred mjesta kapitolij, a pod njim, gdje je sad gradski trg, bijaše forum. Na sjeverozapadnoj strani foruma stojahu uzasebce dva hrama, jedan posvećen Diani, dopade u 14. vieku riedke časti, da se u njem smjesti gradska viećnica; — a drugi, hram Augustov podosta je jošte sačuvan i prijatno se sa svojimi vitkimi korintskimi stupovi ukazuje oku gledaoca.

Od foruma vodjahu na sve strane liepa vrata k predgradjam, a sa sjeveroiztočne strane vrata Minervina,

Digitized by Google

sada porta aurea zvana, uzdržaše se djelomice još do danas. Ova vrata bijahu od svih najkrasnija te imadjahu sve do g. 1826. tri prolaza, srednji, koj još i sad stoji, bijaše za kola, oba pobočna za pješake. Unutarnje pročelje tih vrata dade udova, iz roda Salvia u spomen svomu mužu Luciu Sergiu Lepidiu i još dvojici istoga roda uresiti prekrasnim lukom, nemogav im po tadanjih zakonih podići samostalnoga spomenika.

Druga jedna vrata: porta gemina*, kojima je cesta od kapitolija vodila k amfiteatru, uzčuvala su se još dobrano. To bijahu glavna gradska vrata.

Nu najslavniji spomenik rimske dobe jest puljski amfiteater, sada arena zvan, od koga su svakovrstne slike veoma razturene i obće poznate, te mu s toga mi slike ne donosimo. Ovo je jedan od najbolje uzčuvanih rimskih amfiteatra; vanjština mu je malne posve netaknuta, dočim je unutra doduše mnogo uništeno, ali se ipak sva dispozicija dobro razabire. Gradjen je poput inih u formi elipse, koje veća os ima 400 stopa, a manja 300 stopa. Vanjski je zid visok 75 stopa i ima u dva reda jedan iznad drugoga u svakom 75 arkada (lukova).

U arenu mogla se je posebnimi pritoci napustiti voda, te su se tad i na ladjah igre izvodile, dočim su se inače ondje borili gladiatori i divlja zvjerad. Arena mogla je obsizati kolom na okolo na kamenih svojih sjedalih preko 30.000 ljudi.

Puljski je amfiteatar sagradjen od istarskoga mramora iz obližnjih lomova, nu ne zna se točno ni kada ni po kom, ali je vjerojatno, da u prvom stoljeću po Is. za vladanja Vespazianova; jer su Flaviji imali mnogo posjeda na Istri. Točnije se znade, tko je prvi vandalsku ruku na unutarnje uredjenje stavio. Ne bijahu to ni Goti, ni Vandali ni Tatari, nego inženir Deville, koj je, bivši u službi mletačke republike god. 1633. sve stupove iz amfiteatra odnio i upotriebio ih za gradnju tvrdjava.

Naš puk, ne videć nigdje drugdje toli uznosite, prozračne upravo vilovne gradnje, pomislio je, da su ga u istinu vile sagradile, okrstiv ga divić-gradom. Ima o tom dosta priča.

Amfiteater jest vlastničtvo krune i želiti bi bilo da se za čistoću nešto učini, da ovaj predivni spomenik stare vještine ne strada i s našeg vandalstva. *M.*

Narodno kazalište.

III.

Drama. Gja. Ivana Bajza ponudila nas je prilikom svoga prijma dne 10. veljače novinom — bar za nas — i to „Smutljivkom“ (Der Störenfried), komedijom od 4 čina od Roderika Benedixa. Smutljiva punica jezgra je te komedije. U manjem gradu živi gradski sindik, muž vele pošten i imućan sa mladom si ženom, kćerju pokojnoga nekoga tajnoga savjetnika, koj nije nikakvoga imetka ostavio. U istoj kući žive sindikova štićenica, nevina, živahna djevojčica, u istu kuću zalazi starac trgovac, bivši drug u trgovini pokojnog otca sindika, dolazi neki mladi učenjak, koj zazire od žena, jer mu se je zaručnica iznevjerila, u toj kući ljube se kuharica i vrtlarov sin. Sve je mirno, sve je sretno, sve je malogradska idila. U to dodje iz priestolnice u pohode punica sindikova, aristokratica, birokratica, pomodarka a bogica, „baba koja bi išla u Rim, da ima čim“. Punica huška kćer na veći luksus, kći popušta i salieće muža. Mir prometne se nemirom, idila konfuzijom. Kći hoće da se razstane sa svojim mužem, sindikom, učenjak sa štićenicom, vrtlar sa kuharicom, starac hoće da ostavi kuću sindikovu. Gotova nesreća. Ahriman, uništujući duh je nadvladao. Nu starac trgovac, u ovoj komediji Ormuzd — ili duh dobra, ukloni varkom punicu na nekoliko časova iz kuće, svi se medjutim pomire, neoženjeni se ožene, punica, osramoćena, ode i od nemira bude opet mir. To nam prikazuje komedija.

Čitaoci „Vienca“ znadu odprije, da se Benedix ne može upravo hvalit dubokom psihologijom, da je dosta plitak, a dosjetljivosti da je u njega vrlo malo. Napisao je doduše mnogo komedija, al svakolika lica svih mu plodova mogu se svesti na posve malen broj stereotipnih figura t. j. njegovi su karakteri radjeni po šabloni. A i sastav ciele glume je šablona, jer je razporedjaj posve aritmetičan, rekli bi smo dramatična četvorka, gdje se pari mienjaju i pod konac opet sastaju. I u „Smutljivki“ imamo takove pare: sindik i njegova žena, učenjak i štićenica, vrtlar i kuharica. Na te pare djeluje s jedne strane zao duh — punica, s druge dobar duh — starac, i pošto je to komedija, mora naravski dobar duh nadvladati. A i sastav komada je vrlo aritmetičan, kadkad skroz nedramatičan. Ekspozicija i priprava traje gotovo dva puna čina, u kojih je vrlo malo dramatične plastike. Lako, polako teče monolog za dialogom, dialog za monologom. Tu se umuje, reflektira, pripovieda, a obćinstvo zieva. U trećom činu izlazi aritmetički jedna osoba za drugom, pa veli: „odoh“, i napokon se sva tri para posvadiše, a u zadnjem činu pomire se sva tri para. To je dramatički život po računskoj tablici, a ne po životu. Još nam se nameću dva prigovora. Prvi se tiče pristranosti. Sve, što je aristokrat i činovnik, baca se u blato, sve, sve što je demokrat, kuje se u zviezde. To je očita nepravda i ludorija. U životu ima dobrih i zlih grofova, činovnika, gradjana i seljaka. Prikazat čitav razred družtva nevaljalim, a drugi uzoritim, jest očita nepravda, jer ljudi su samo ljudi, niti su jedni sami angjeli, nit drugi samo djavoli. Za „Vienac“ se zna, da nije list aristokratičan', al se on drži načela „suum cuique“. Drugi prigovor tiče se glavne uloge smu-

* Sliku doniet ćemo u budućem broju.

Digitized by Google

tljivke, koja nije nevaljala ženska. Kako se slaže s time ona skroz cinička i nemoralna poduka, što joj svojoj kćeri daje? Gdjegdje je naše obćinstvo stalo upravo mrmoriti. I pravo je učinilo. U buduće mogao bi se komad znatno skratit.

Prikazalo se vrlo dobro. Gja. Bajza odlikovala se revnom promišljenom igrom. Osobito nam je pohvalit gčnu Ivku Kraljevu (štićenicu); ona je iznosila puno vrela, istinita čuvstva, iznosila živu sliku nevine živahne djevojke. Da su gg. Freudenreich, Rajković, Jovanović, zatim gja Ružička svake pohvale vriedni bili, razumieva se po sebi. I g. Ban dokazao je ovaj put, da u njega dosta dara ima. *A. Š.*

Švedski koncert.

Četiri Švedkinje poimence: Hilda Wiedeberg, Amy Aberg, Maria Petenson i Wilhelmina Söderlund upriličiše na 31. pr. i 4. o. mj. na ovdješnjem narodnom kazalištu dva koncerta te medjutim jedan u Sisku na 1. o. mj. a drugi u Karlovcu na 3. o. mj. Spomenute Švedkinje izvode svoje četverospjeve bez pratnje ikakva glasbala te zovu se u velikom svietu „švedskim Damen-Quartetom“, a ime se švedsko ističe ne samo s toga, što su te dame Švedkinje, već i s toga, što njeguju samo švedsku glasbu, te što pjevaju samo švedske narodne popievke ili bar takove, koje su na švedsku uglasbene. Te četiri dame prevalile su već proljeće svoga vieka, izučile su svoju umjetnost na štokholmskoj glasbenoj akademiji, ondje su se sprijateljile i zavjerile, da će više godina uvježtavat se pjevanju nekih samo narodnih pjesama a onda zajedno na put krenuti, da si što pjevanjem privriede. Prvi put se pojaviše izvan domovine u Petrogradu, i budu ondje liepo dočekane, dakako da su onda nešto svježijega grla bile, nego li danas, za tiem obadjoše redomice sve veće gradove Evrope.

Grla tieh pjevačica ne diče se pojedince nikakovom osobitom, dapače baš nikakovom ljepotom zvuka nit im je vještina doćerana, Bog zna, dokle; ali im je intonacija prečista, udarac siguran i korektan a proiznašanje (predavanje) do najtanje tananosti proračunano i promišljeno. Na takvu se korektnost samo riedko kada naidje, a ta korektnost i ne dâ, da pojedina grla posebice prosudjuješ; sva su grla sglobito jedan individuum, jedan živući harmonij, a to je tim nuždnije, što bi, sravnjujuć grlo koje sopranistice ili altistice toga kvarteta sa grlom druge sopranistice ili altistice, izišlo na javu, da ovu i onu Švedkinju druga pjevačica nadkriljuje povisoko. A krivo bi bilo, kad bi se sudilo, da će Švedkinje, pjevale one što im drago, jednakom mjerom iznenaditi obćinstvo; jer glavno dojimanje, ili recimo prava novota toga kvarteta polieže ipak najvećim dielom od švedskoga narodnoga načina, koji je svetu manje poznat, kao što je opet u drugu ruku živa istina, da su za takovo pjevanje, koje dokazuje samo veliku marljivost i veliku uztrajnost, nipošto pako riedku ženijalnost i riedku umjeću, ulazne ciene bile prevelike.

Već smo od prije znali, da je švedska narodna pjesma slovjenskoj poimence pako ruskoj pjesmi vrlo srodna, pa tako i opazismo, da su se na tom koncertu baš one pjesme najvećma dojmile našega obćinstva, na kojih se je ta srodnost bolje razpoznavala. Radovasmo se tomu, dapače dalo nam se je na smieh videć, da je onaj dio našega obćinstva, koji od slovjenske pjesme vanštinom više zazire, nego da mu se mili, baš onim švedskim pjesmam najvećma pljeskao, u kojih se je slovjenski prizvuk opažao. U tom povladjivanju, koje nam se sa svoje nedužnosti čini nepristranim, naziremo veliku utjehu za budućnost naše glasbe, jer nam dokazuje, da će se ono gradivo naše narodne glasbe, što ga sada skupljamo, jednom isto tako dojmiti srdaca, kad ga slovjenski umjetnici onako na javu iznesu, kao što švedski glasbotvorci i švedski pjevači svoju narodnu glasbu na glas iznose. Dapače možemo se ponadati, da će naše narodne pjesme posve drugačije predobiti svačije srdce, jer u njih ima puno više glasbene jezgre, nego li u švedskih, i jer je jezik naše pjesme puno miloglasniji i prikladniji od švedskoga, u kom ima mnogo suglasnika na kraju rieči, mnogo diftonga i mnogo regetaćih glasova.

Desilo nam se skorih dana, te smo čuli u nekom domaćem krugu, gdje se pjevaju neke prave srbskohrvatske narodne pjesme a te se toliko kosnuše srdaca, da je neki zanesen slušalac zapitao: „Kad će napokon Evropa doznati za tu glasbenu poeziju?“ te si namah sâm odgovorio: „Ne će prije, dok u našoj kućici ne bude naše slobodice“. I pravo je rekao taj umnik; naša domaća umjetnost ne će se prije dostati priznavanja, dok se ne riešimo onih tudjih kulturonoša, koji nam dozlogrdjuju upetljavajuć se u naše umjetne poslove i koji nam tim veću štetu nanose, što se na višem mjestu na to nitko i ne obzire, a množina nazire u tom nehaju neko povladjivanje.

Tako je izmedju ostaloga pravo i pravedno, da se tudji umjetnici, koji amo dolaze, da svoju vještinu na javu iznose, našemu obćinstvu preporučuju, ali takovi reklami, kakovi se u novije doba u nas pojaviše, nadmašuju svaku mjeru poštena postupanja. Kad bi se koja stvar u prilog domaćemu napredku toliko cincarski i uz toliko luparanje hvalila, kao što taj švedski koncert, vjera i Bog, svi bi vladini i nevladini listovi na sva usta na hvalioca graknuli; ali tako, kad se tudjemu spekulativnomu podhvatu u prilog radi, onda gospoda te struke sude, da je to kadenje opravdano i ne žapaju se ni malo napuniti čitave stupce (dapače kad bi se ti reklami više brojeva jednih novina sastavili, puna dva broja) u prilog jednoj te istoj stvari.

Švedkinje dobiše u Zagrebu preko 1200 a iz Siska

Digitized by Google

i Karlovca odnieše više stotina. Kolikogodj uštimo stranicam taj liepi dobitak, toliko se opet žalostimo, što moramo priznati, kako bi se oklievalo petaču smoći, da se kojemu domaćemu umjetničkomu zavodu pomogne. Ali dakako naš hrvatski značaj ne podnosi, da se toliko kadi i hvali. Šteta, što se naše obćinstvo tomu privikava i sudi, da nam takvi reklami trebaju, i da svuda obstoje. To pako nije istina. Piše se doduše u novinah, kakov je uspjeh postigao taj ili onaj umjetnik u Petrogradu, Londonu ili u drugom kojem velikom gradu, ali nitko unapried ne udara toliko u talambas, kao što naši aranžeri koncerta, već čeka, dok sâm ne čuje, pa onda sudi. Pa neka bi i bilo, da se primjerice u Beču takov reklam razturuje, to ipak nije naša prokleta dužnost, da se i mi za takvom vrtoglavicom namah povedemo; ta i naši trgovci (brojeć ih sve k jednu) ne udaraju u onakove varke i onakovo slavosjajno hvalisanje svoje robe, kao što čine Friedmann, Cohn, Rix i dr.

Hrvati smo te se ne odričemo svojih starih gradjanskih vrlina ni svoga čistoga narodnoga značaja. Dalje im kuća — svim takovim novotarom, njihovim vrtoglavicam, reklamom, varkam i drugim nevrlinam.

F. Š. K.

LISTAK.

Bajoslovje narodnog kazališta. Nedavno bude prviput pjevana u Zagrebu komična opera „Vesele žene vindzorske“ od Nicolaja, o kojoj će naš glasbeni kritik obilnije govoriti. Mi ćemo samo stvarcu o mitologiji natuknut. Libreto te pjevoigre izradjen je po poznatoj Shakespeareovoj komediji, a u posljednjem činu ima ljubovnik Fenton doći presvučen za Oberona, a ljubovnica mu Anka za Titaniju. Obični ljudi n. pr. literati znadu slučajno, da je Titanija kraljica vila, a Oberon kralj vilenjaka u bajkah germanskih. Nu kazališna uprava, zabavljena valjda višimi estetičkimi poslovi, zaboravila je ovaj put svoj bajoslovni riečnik kod kuće, i tako vidjesmo na pozorištu čudo nevidjeno. Nesretni kralj vilenjak Oberon na nesreću je manje poznata osoba u nas, te je imao prviput pohodit Hrvatsku pod licem g. Dalfy-a. Nu uprava nenašav ga u policajnom popisu svojeg dramatičnog znanja, dade mjesto vilenjaka pod silu unovačiti slavnoga grčkoga pjevaoca Orfeja, jer molim vas „Oberon“ i „Orfej“ nije li to skoro jedno te isto? Po prilici kao „žaba“ i „baba“. I zato je morao siromašni g. Dalfy izići u starogrčkoj spavaćoj haljini, ovjenčan mjedenim obručem, da papirnatom lirom izvodi bezsmrtne pjesme, da izčupa pievom platnenomu drveću korenje na kazalištu. Medju nami mogli bismo upravi taj „lapsus mythologicus“ oprostiti, jer ne može se zahtievati, da je svaka kazalištna uprava vješta i dramatiki, i povjesti i bajoslovju. Al, gospodo, u naše kazalište dolaze i stranci, koji će, opaziv ovakov nesmisao uzkliknuti: „To je ipak velik škandal. Ti Hrvati misle, da je Oberon i Orfej svejedno“.

Komik g. Rašić, član kazalištnog družtva g. Pelleša, pokazao se na našem pozorištu u dva komada i to u „Crnoj kraljici“ i u „Novom plemiću“. Mi smo g. Rašića samo u prvom komadu vidjeli, al je ta predstava dovoljna, da izreknemo svoj sud. Ako uprava misli, da bi se g. Rašić engažovati mogao, to se s njom ni najmanje ne slažemo. G. Rašić nije čovjek za nas; karikiranje, skakutanje, previjanje sve to nije dramatična umjetnost. Galerija može se doduše svemu tomu smijati — al nama nije do smieha i mi bez mnogo rieči velimo i opet G. Rašić nije čovjek za nas.

I. Rendić, svršivši još prije odlazka poprsje grofa Burattija, odputio se je prošloga tjedna na Rieku, gdje je po želji grofa Nugenta razvidio Trsat u svrhu da nadje sgodno mjesto, gdje bi se podigao spomenik pokojnoj sestri grofovoj. Iz Rieke odputovao je u Dubrovnik, gdje će neko vrieme boraviti, a zatim se vratiti u Firencu, da ondje dovrši naložene mu poslove.

Franjo Krežma u Rimu. Mladi umjetnik Franjo Krežma putuje po Italiji te daje u većih gradovih koncerte uz veliku pohvalu i uzhit obćinstva. U Mletcih, Padovi, Trevizu, Veroni, Firenci, Bolonji bude pozdravljen kao nasliednik Paganinijev, i ne može se pomisliti veća hvala od one, što ju talijanski listovi iznieše o njem pred sviet. Sada koncertira u Rimu. Rimski list „L'araldo“ piše o njem sliedeće: „Franjo Krežma osvojio je sav pozor Rima. Čusmo ga sinoć prvi put u dvorani Dante, čusmo i dražestnu mu sestru Anku. Već prije spomenusmo u ovom listu, kolikim slavljem da je trinaestgodišnji guslač u Italiji primljen bio; u Rimu bude mu simpatičan doček pripravljen pomoćju čuvenoga biskupa Strossmayera, koj je rodjen kao i Krežma u Osieku u Slavoniji, dakle po narodnosti Hrvat. Srdce ti je u istinu uzigralo, kad je u sinoćnjem koncertu plemenito i prijazno lice biskupa djakovačkoga od milja sinulo svaki put, kad bi jednodušni i gromorni pljesak pozdravio Krežmu. Činilo mi se, da je tuj zastupana pomladjena Hrvatska i po svom najslavnijemu gradjaninu, i po slavnoj već, premda mladoj nadi za hrvatsku umjetnost. U Zagrebu, Beču, Gradcu, Trstu, Gorici, Mletcih, Padovi, Bolonji i Firenci sav sviet izjavi jednodušno, da je taj mladjani umjetnik pravo čudo. (Molimo, ne misli sav sviet jednodušno tako, jer se ljubljanski Njemškutari s tim ne slažu, a oni su dakako kulturna velevlast. O. Ur.) Ne mogu da ne pristanem i ja podpunoma uz to obćenito divljenje. Pozdravljam u Krežmi preporodjenog Paganinija, i ta hvala nije ni najmanje prećerana, kad se pomisli, da je Franjo Krežma već u 13. godini izišo na tolik glas. Ne treba spomenuti, da se je u dvorani Dante sinoć sastalo najodabranije družtvo umjetnika i ljubitelja što ih u Rimu ima. Izmedju mnogih spomenut ću: biskupa Strossmayera, tajnika njegova grofa Drojoskog, grofa Teberita, attachéa braziljskog poslaničtva, koj je uz svoje diplomatsko zvanje osobit vještak glasoviru; g. Voršaka, predsjednika kaptola ilirskog, gusláče gg. Ramacciatti, Pinelli, Monachesi, viteza Sgambatti, maestra Coletti — i dr. i k tomu još liepo kolo liepih i odličnih gospodja, većinom stranih. Nu izmedju sviju izticalo se osobito lice opata Liszta, koj je vazda prvi udario pljeskati i pri svršetku koncerta čestitao biskupu Strossmayeru i to riečmi, koje u ustih tolika vještaka više vriede, nego bog zna kakova odlična diploma.“

„O tom, kako je mladi umjetnik gudio pojedine komade

Digitized by Google

programa, reći mi je samo, da je veliki koncert od Vieuxtempsa izveo silno, milo, za čudo točno a opet neprisiljeno, lako i živo. U fantaziji ob Otellu od Ernsta pokazao je, koli vješto umije izražavati čuvstvenosti talijanske glasbe, a pretežki „adagium“ i „polenerom“ od Weniowskog zanio je občinstvo upravo do kraja. Dvie tri da kažem o gospodjici Krežma, koja prati svoga brata na umjetničkom putu po Italiji. Valja se čuditi i liepu joj pojavu i vještini na glasoviru. Vrlo sigurno i vješto glasovirala je „Impromptu“ i „Valzer“ od Chopina. Lice mladića sjeća te crta divnoga Rafaela, ono je vierno ogledalo dara umjetničkog. Oči su mu crne, crna mu kosa pada niz ramena, a lice mu je bliedo, stas tanan i vitak. Odieven je obično u hrvatsko narodno odielo od crne kadife. Večeras gudit će mladi umjetnik u palači kneginje Sayn-Wittgenstein, a do skora dat će drugi koncert u palači Caraffeli, što mu dozvoli baron Keudel, jednom rieči za kratko biti će Franjo Krežma kumirom svega našeg umjetničkog i aristokratičkog družtva“. Tako piše „L'araldo“. Na isti način piše u podužem članku list „La gazetta della Capitale, te veli medju ostalim: „Ne gudi on samo točno i marljivo, u njega je duše, koja ponavlja zanos skladatelja tajnim plamenom i skladom, razumljivim u svakom jeziku, u njega je poezije, koja svlada i zanosi svako plemenito srdce“. Bit će svakomu Hrvatu milo čuti takove, nepodmićene glasove o sinu naše domovine. Gledajte, taj mladić ne taji svoga poriekla, svoje domovine, on veli da je Hrvat, veli to u Italiji, koja je svakog Hrvata do prije malo vremena smatrala izmetom pakla i desnom rukom robstva, a da nas pozdravlja glavni grad Italije djakovačkog biskupa i mladog umjetnika osječkog zastupnicí mlade Hrvatske. Gledajte, tako se osvaja sviet. Pravi genij ne stidi se svoga roda i doma, pravi genij uzveličava svojom silom svoj — ma i maleni rod pred svietom. Koliko plemenitiji je taj mladić od one berlinske baronesse i primadonne, koja je nekad po zagrebačkih ulicah bosa skakakala, a sada „principa radi, ne prima nijednog Hrvata“.

Vizjakova i Stazić. Vrla naša Hrvatica gja. Vizjakova, koja sada vanrednim uspjehom pjeva u Petrogradu (lani slavila je slavlje u Rimu), i g. Stazić, poznat pod imenom Steger evropskomu občinstvu, ponudiše, kako čujemo, upravi našega kazališta, da su spremni pred uskrs doći gostovat u Zagreb.

O Bosnoj i Hercegovini. Odkad bukti ustanak u susjednih nam zemljah počeo se je sviet veoma zanimati za zemlju i narod. Malne svi časopisi književni i znanstveni donose sastavaka, koji, može se reći, bez iznimke prijazno govore o našem narodu i živom simpatijom prate njegove napore za slobodom. U francezkoj književnosti zaslužuju osobiti spomen djelo G. Frillega i srbskog kapitana Jovana Vlahovića pod imenom: Le Montenegro contemporain str. 501. Knjigu posvećuju pisci knezu Milanu Obrenoviću „udivljeni junačtvom i ustrajnosti crnogorskoga puka“. — Poznati protivnik Slavena, magjarski nazoviučenjak Vambery napisao je u njemačkom „Rundschau-u“ članak pod naslovom: „Bosnien und die Hercegovina und die slavischen Unterthanen der Türkei“, u kom dokazuje, da se istočni narodi ne mogu osloboditi ni države osnovati poradi vlastite nesloge i religiozne razlikosti. Ujedno obećaje da će doskora izdati knjigu „Sittenbilder aus dem Morgenlande“. Bit će tu valjda slične učenosti kao što ju je iznosio o centralnoj Aziji, dokle ruske ekspedicije ne odkriše, da je sve puki švindel, te da gore ni rieke, o kojih je on pisao, niti ne postoje, van u njegovoj fantaziji.

O Dalmaciji. U Parizu izlazeći časopis „le tour du monde“ donosi u zadnjem svom, 784. svežčiću slike iz Dalmacije od Charla Yriarta, sa novimi ilustracijami od Valerija, Riou-a, Grandsira i Storika. Ove su slike posve drugačijim načinom pisane, nego Schiffovi „Culturbilderi aus Dalmazien.“

Nove knjige. Gradja za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1575. Od dra. Fr. Račkoga. Dion. tisk. str. 161 u 8mini. Učeni predsjednik akademije skupio je u raznih arkivih svekolike listine i dopise, (na broju ih 187) tičuće se takozvane Gubčeve bune, o kojoj se je dosad jedva više znalo, nego da je bila i da je udušena. Na temelju ove vele zanimive gradje, med kojom spominjemo zapisnike o preslušanju svih kolovodja ustanka, mogu se točno razabrati sve niti znamenitog onog pokreta, — a sad ima i dramatik i novelista dosta gradiva za socialnu i političku poviest onog doba.

— Godišnjak sbora liečnika Hrvatske i Slavonije, za prvu godinu njegova obstanka od 1. listopada 1874. do 31. srpnja 1875. Sastavio Dr. Ladislav Rakovac bilježnik sborov. Tisak Albrechtov str. 131 u 8° Knjiga sadržaje svih 12 izvješća o mjesečnih skupštinah, a zatim pet zanimivih liečničkih sastavaka: 1. Izvješće o djelovanju medjunarodne zdravstvene konferencije u Beču god. 1874. od dr. Severinskoga. 2. Pabirci za ocjenu ciepljenja boginja od dr. Schwarza. 3. Primjetbe k lječitbi difterije od dr. Struppia. 4. Wissenschaftlicher Bericht aus der Sifilis-Abtheilung des allgemeinen Landes-Spitales in Pakrac dr. Gregorić 5. Tabelarni pregled gibanja bolestnika od 1. srpnja do 31. prosinca 1874. Dr. L Rakovac. Osim toga ima u knjizi imenik svih članova i odbora.

— Ein Beitrag zur Frage über die Ursache der Eiszeiten. Dr. Gjuro Pilar. Tisak dioničke tiskare str. 76 u 8°. Profesor sveučilištni i akademik držao je o tom predmetu već mjeseca ožujka minule godine akademijsko predavanje, koje je u knj. 28. Rada štampano. Sad je profesor Pilar onu razpravu znatno razširio te ju njemačkim jezikom izdao, da bude evropskomu občinstvu pristupnijom, pošto se je ob ovom znanstvenom predmetu med učenjaci, osobito med Njemačkimi, porodilo žestoko kreševo. Pred dvie godine zapodio je tu razpravu g. profesor svojom knjižicom: „die Excentricität der Erdbahn als Ursache der Eiszeiten“.

— Žižan. Veliki ili mali (samo ne srednji) šaljivi kolendar za g. 1876. Uredjuje ga Žižinog dede sin (al ima i abukazemovog masla). Sa ilustracijami izdao Arsa Pajević, Novi Sad, srpska zadružna štamparija str. 102. Knjižica obiluje izvornim, zdravim humorom. Ciena 50 novč.

— Skupljene pripoviedke Vladana Gjorgjevića. Nakladom knjižare braće Jovanovića u Pančevu. Svezak III. str. 314. sadržaje šest pripoviesti: Vjera u Srbina, Jedinica, Gavran, Kita cvieća, Gazda Milić i slavna komissija, Kako se čovjek zaljubljuje. Ciena 1 for.

— Prava i dužnosti gradjana u Ugarskoj, po Kernjegu s dodatkom o srpsko narodnoj crkvenoj i školskoj samoupravi od Jovana Popovića. Naklada braće Jovanovića str. 100 u 8°, ciena 36 nč. Šteta da se ova knjižica odveć malo obazire na Hrvatsku i njezino državno pravo, a mjestimice o tome i krive podatke daje. Malim trudom mogao je pisac učiniti djelce porabnim i u nas.

— Djela Mat. Relkovića. Na sviet izdao Mart. Seneković. U Vinkovcih 1875. Svezak 8. Sadržaj: Nastavak Satira.

— O difteritičnoj vratobolji. Za srbske matere napisao dr. Ilija Ognjanović, ljekar u Nov. Sadu. U Novome Sadu. Srbska zadružna štamparija. 1876. Izdanje A. Pajevića. 60 str. u 8mini.

Digitized by Google

— Zabavna knjižnica. Svezak 17 i 18. Devetdeset i tri, roman od Viktora Huga. U Kraljevici. 1875. Nakladom primorske tiskare.

Ruska drama u Parizu. Prije malo vremena bude u Odeonskom kazalištu u Parizu ruska drama (dakako u francezkom prievodu) predstavljena i to vanrednim uspjehom, a sada se prikazuje već i u Beču. Drama zove se „Danišević" a pisac zove se na oglasu Petar Nevski, al je u istinu Petar Kornin Krukovskoj iz Rusije. Taj čovjek vrlo duhovit, al nevještak dramatskoj tehnici, ohrabri se, preradi svoju dramu francezki i predade svoj rukopis Aleksandru Dumasu, diktatoru francezkog kazališta. Dumas, opaziv da je predmet vele zanimiv, ne požali truda, te priredi dramu prema pravilom dramatike. Obćinstvo pratilo je dramu osobito pozorno i primi čin za činom velikim oduševljenjem. Ne bi li se možbit zagrebačko kazalište smilovalo toj drami?

Ruska darežljivost. Petrogradski bogataš bar. Stiglic poklonio je jedan milion rubalja za ustrojenje risarskoga učilišta. Car mu se za taj veledušni dar vlastoručnim pismom zahvalio. Ele je taj ruski bogataš čudnovati „Kunstenthusiast", rekao bi mnogi zastupnik glavnoga grada hrvatskoga, kada toliko poklanja za kakve god umjetničke bezposlice!

Nagrade francezke akademije znanosti. Koncem prošle godine razdielila je francezka akademija više nagrada, osnovanih što po državi što po privatnih ljudih, glede kojih osnovatelji ocjene povjeriše akademiji. Prof. Derayrause dobio je nagradu za svoj aerofor (zrakovod) pomoću kojega se može radit pod vodom i u plinovih, u kojih se inače disati nemože. Drugu nagradu dobi astronom Lalarde, što je odkrio više planeta. Treću nagradu (5000 for.) dobi profesor Grimaux za radnje u organičkoj lučbi.

Mala smotra Vienčevih predplatnika.

U Zagrebu 15. veljače 1876.

Za svaki je list važno znati, kud mu se ponajviše nalazi čitatelja kakova li su stališa i zanimanja. Prema tomu imat će on u mnogo čem udesiti svoj rad.

Još je važnije za list književni, da drži smotru nad svojimi čitatelji, da vidi koji ponajviše uza nj prijanjaju. Po gotovu je pako ne samo zanimivo, nego upravo znamenito razvrstati predplatnike „Vienčeve", pošto se može reći, da sve, što iole mari za hrvatsku književnost drži i čita ovaj list, — ne morda zato, jer je izvrstan, nego što je jedini hrvatski književni list. Podatci su ovi mnogo važniji sa svoje negativne strane; jer nam ukazuju cilj, kamo nam svu djelatnost uprieti valja.

Punim pravom možemo suditi po razširaju našega lista na domak naše književnosti u obće. O neznatnu broju predplatnika od nešto preko 1450 jedva može obastati jedan list, kao što je „Vienac" uz zamašne zahtjeve, koji se nanj stavljaju, kamo li da obastane ciela jedna književnost, — pa ipak je već i u tom broju izražen ogromni napredak prema minulim godinam, kad no se je krug čitatelja vrtio izmedju šest do sedam stotina.

Isto tako kao razširaj po mjestih, bilo bi zanimivo saznati razširaj po stališih; nu u tom su nam podatci veoma netočni; jer veći dio predplatnika ne običaje naznačiti svoga stališa. Ipak ćemo i tu, koliko se dade, od prilike razabrat moći, odkle nam najveća podpora.

Naznačujuć brojeve, mi ćemo uzgredice svoje opazke nanizati, a na koncu nadovezati još osvrt na svekoliko.

Ić ćemo redom političkih okružja po cieloj nam hrvatskoj domovini pak i van njenih granica, kamo se po koj broj „Vienca" zabludio.

Započimamo sa gradom **Zagrebom**, koj se sa svojih **317** predplatnika (i oko 50 raznih izmjena i obvezatnih exemplara) toliko iztiče iznad svih ostalih krajeva, da je vriedno o njem napose govoriti. Zagreb kao središte svih oblasti i sve inteligencije daje sâm više nego jednu petinu svihkolikih predplatnika. Ovaj će se broj učinit i velikim za grad toli malena stanovničtva, pa ipak možemo slobodno uztvrditi, da bi mogao veoma lasno biti znatno veći, kad se uzme u obzir, da od najviših stališa gotovo i ne ima predplatnika, da je hrvatska vlada zastupana sa 15, krajiška sa 3 predplatnika, gradsko zastupstvo sa 15, stol sedmorice sa 2, banski stol sa 2, sudbeni stol sa 2, zagrebački kaptol sa 2 biskupa i 6 kanonika. Svakako je to u Zagrebu najrazširenijі književni list.

Za Zagrebom najrevnije i najodličnije ukazuje nam se kršno naše primorje, a na čelu mu grad Senj. Ovaj priedjel, valjda u našoj domovini jedan od najsiromašnijih, najjače je nerazmjerno zastupan.

Podžupanija **riečka i delnička** sa gradovi ima **160** predplatnika i to:

Senj 57,	Cirkvenica 1,
Rieka 39 (Sušak 5),	Grižane 1,
Kraljevica 13,	Bribir 1,
Bakar 10,	Lič 1,
Fužine 9,	Brod na K. 1,
Delnice 6,	Skrad 1,
Novi 4,	Crnilug 1,
Čabar 6,	Gomirje 1,
Trstje 2,	Mrkopalj 1,
Hreljin 1,	Ravnagora 1,
Čavle 1,	Prezid 1.
Meja 1,	

Podžupanija **sisačka**, znatno imućnija ima u svem **44** predplatnika i to:

Sisak 20,	Vukovina 1,
Vel. Gorica 4,	Preložčica 1,
Odra 2,	Dubravčak 1,
Bukevje 2,	Setuš 1,
Osekovo 2.	Topolovac 1,
Veleševac 1,	Galdovo 1,
Kravarsko 1,	Sela 1,
Oborovo 1,	Popovača 1,
N. Čiče 1,	Voloder 1.
Buševec 1,	

Podžupanije **karlovačka i jastrebarska** imadu **66** predplatnika i to;

Karlovac 35,	Svetice 1,
Bosiljevo 2,	Lipnik 1,

Digitized by Google

Jaska 4 (!), Završje 1,
Sv. Jana 2, Vrhovec 1,
Krašić 3, Hruskovvrh 1,
Pribić 2, Trg 1,
Hrčić 1, Ozalj 1,
Zdihovo 1, Cvetković 1,
Banija 1 (!), Šišinec 1,
Dubovac 1, Pisarovina 1,
Hrnetić 1, Jamnica 1,
Rečica 1, Pokupsko 1.

Podžupanija **zagrebačka** daje vrlo malen broj izuzmeš li grad Zagreb. Uzrok je tomu, što velik dio okoline zagrebačke, dolazeć svaki dan u Zagreb uzima si list u odpravničtvu, te s toga dolazi medju zagrebačkimi predplatnici. Osim ovih, kojih bi moglo biti okolo 30, imade podžupanija zagrebačka **30** predplatnika i to:

Samobor 8, Sesvete 1,
Sv. Ivan 6, Vugrovec 1,
Brdovec 2. Čulinec 1,
Stupnik 1, Cerje 1,
Sv. Nedilja 1, Dugoselo 1,
Podsused 1, Prozorje 1,
Mala Gorica 1, Moravče 1,
Bistra 1, Paukovec 1.
Kraljevvrh 1,

Podžupanije: **varaždinska, krapinska i zlatarska** imadu **89** predplatnika, premalo, uzporediv ovu dvostruku brojem duša županiju sa riečkom.

Varaždin 35, Orehovica 1,
Vidovec 2. Konoba, 1
Krapina 7, Skaričevo 1,
Krap. Toplice 2, Belce 1,
Sv. Križ 5, Bednja 1,
Klanjac 2, Sv. Barbara 1,
Ivanec 3, Jesenje 1,
Vinica 3, Voča 1,
Varažd. Toplice 3, Tuhelj 1,
Maria Bistrica 2, Maruševec 1,
Desinić 2, Rozga 1,
Dubravica 2, Lepoglava 1,
Stubica 2, Zlatar 1 (!),
Radovan 1, Konščina 1
Jalžabet 1, Breznica 1.
Šikad 1, Toševac 1.

Podžupanija **križevačka i koprivnička** ima **42** predplatnika i to:

Križevci 14 (!), Rakovac 1,
Koprivnica 6, Bukovec veliki 1,
Ludbreg 2, Bukovec mali 1,
Drnje 2. Dubovac 1,
Bisag 1, Raven 1,
Visoko 1, Miholjec 1,
Kalnik 1, Apatovac 1,
Sv. Petar 1. Hrženica 1,
Ljubeščica 1, Gola 1,
Vrbovec 1, Klošter 1,
Dubrava 1, Crkvena 1.

Utjelovljeni dielovi bivše bjelovarske krajine (Podravina) n. pr. velika mjesta: Virje, Novigrad, Peteranec, sv. Ivan ne imadu ni jednoga predplatnika! Zar se tu morda počima već širiti susjedna magjarska kultura?

Žalostnu nam sliku pruža bivša **belovarska** krajina sa svoje dvie podžupanije i sa ne više od **33** predplatnika. Tu ima velikih miesta, kao Sokolovec, Vojakovec, Hercegovac, bez jednog predplatnika, a druga isto toli velika, kao Gjurgjevac, Pitomača itd. jedva s jednim. Ali čujmo:

Belovar 10, Bregi 1,
Ivanić grad 3, Otrovanec 1,
Čazma 2, Pitomača 1,
Križ 2, Kloštar 1,
Rača 1, Ploščica 1,
Kapela 1, Ciglena 1,
Garešnica 1, Pisanica 1,
Grubišnopolje 1, Novoseljani 1,
Gjurgjevac 1 (!). Vel. Grdjevac 1,
Ivanić kloštar 1, Topolovac 1.

Hrvatske dakle podžupanije bez grada Zagreba daju ukupno 464 predplatnika.

Slavonija zaostaje ponešto za Hrvatskom. Tu ima miesta sa kotarskim sudom i sa raznimi oblasti, koje ne imadu nijednoga ili jedva jednoga predplatnika n. pr. Našice, Slatina.

Podžupanija **požežka i pakračka** sa gradom Požegom, ima u svem **51** predplatnika i to:

Požega 40, Uljanik 1,
Daruvar 4, Cernik 1,
Pakrac 2. Ruševo 1,
Gaj 1, Viličselo 1.

Podžupanija **virovitička i djakovačka** sa gradom Osiekom imade **99** predplatnika i to:

Osiek 43, Voćin 1,
Djakovo 24, Koška 1,
Virovitica 5, Herkanovci 1,
Dolj. Miholjac 4, Almaš 1,
Orahovica 3, Vuka 1,
Podgorač 3, Dalj 1,
Valpovo 2 (!), Feričanci 1 (!),
Spišić Bukovica 1, Selce 1,
Slatina 1 (!), Piškorevci 1,
Turnašica 1, Semelce 1,
Lukač 1, Gorjan 1.

Podžupanija **vukovarska i rumska** imadu **30** predplatnika i to:

Vukovar 7, Ilok 1,
Ruma 5, Šid 1,
Sot 3, Gibarac 1,
Tovarnik 2. Erdevik 1,
Kukujevci 2, Bačinci 1,
Nuštar 1, Irig 1,
Sotin 1, Putinci 1,
Šarengrad 1, Beška 1.

Dakle slavonske podžupanije daju 180 predplatnika. Ukupna civilna Hrvatska i Slavonija 644.

Prema civilnomu dielu naše domovine, razmjerno je vrlo slabo zastupana razvojačena vojna Krajina, pa i ono predplatnika, što tamo ima, većim su dielom trgovci i učitelji, — a najmanje češ naći činovnika, koji bi imali sačinjati glavnu jezgru narodne inteligencije. Ima tu više miesta, gdje je sjedište sudb. i polit. oblasti, pa ne ima niti jednoga predplatnika ni „Vienac“, a čujemo niti drugi listovi.

Okružje **ličko-otočko** ima **40** predplatnika i to:

Gospić 12, Gračac 1,
Otočac 5, Korenica 1,

Digitized by Google

Perušić 3,
Zavalje 3,
Jablanac 2,
Karlobag 2,
Sv. Rok 2.
Smiljane 1,
Brlog 1,
Lapac d. 1,
Stinica 1,
Lukovo 1,
Petrovoselo 1,
Skožaj 1,
Srb 1,
Sv. Juraj 1.

Ogulinsko-slunjsko okružje ima **34** predplatnika, i to:

Slunj 11,
Ogulin 6 (!),
Brinj 2,
Rakovica 2,
Rakovac 2,
Drežnica 1,
Drežnik 1,
Ladjevac 1,
Lipice, 1
Oštarija 1,
Plaški 1,
Prosječenikamen 1,
Sv. Jakov 1,
Vališselo 1,
Veljun 1,
Vojnić 1.

Ko što se vidi ne ima u velikih mjestih, kao: Jezerane, Modruš, Tovunj, Primišlje, Dubrava, Barilović, Vukmanje, Perjašica, Vojnić, — niti jednog čitatelja!

Kod ovoga okružja valja iznimice opaziti, da su predplatnici malne izključivo činovnici, dočim je učitelj jedan jedini!

Bansko okružje ima u svemu **38** predplatnika, i to:

Petrinja 14 (!),
Glina 10,
Kostajnica 6,
Bednika 1,
Čemernica 1,
Dubica 1 (!),
Jasenovac 1 (!),
Rujevac 1,
Gora 1 (!),
Stipan 1,
Vrginmost 1.

Gradiško okružje ne ima više od **28** predplatnika, i to:

Nova Gradiška 18,
Lipovljani 2,
Nova Kapela 2,
Novska 1,
Odvorci 1,
Batrina 1,
Okučani 1,
Kaniža 1,
Sibinj 1.

Čaglić, Raić, stara Gradiška (!), Mašić, Petrovoselo, Oriovac ne imadu ni jednoga.

Brodsko je okružje najbolje u cieloj Krajini zastupano sa **47** predplatnika (med njima samo 5 činovnika). Znamenito je, da tu neka malena mjesta (Gradište, Rajevoselo) imadu više predplatnika nego po koje oveće mjesto, dočim Cerna, Niemci, Vrpolje, Andrijevci ne imadu ni jednoga.

Vinkovci 10,
Brod 6 (!),
Gradište 5,
Rajevoselo 4,
Županje 3,
Štitar 2,
Gundinci 2,
Babinagreda 2,
Drenovci 2,
Šamac 1,
Brčka 1,
Garčin 1,
Komletinci 1,
Otok 1,
Kruševci 1,
Sikirevci 1,
Ivankovo 1,
Mikanovci 1,
Podvinje 1,
Račinovci 1.

Petrovaradinsko okružje ima **29** predplatnika, i to:

Mitrovica 8,
Zemun 7,
Karlovci 4,
Petrovaradin 4,
Stara Pazova 2,
Hrtkovci 2.
Nikinci 1,
Kamenica 1,

Dodademo li k tomu okružju podžupaniju vukovarsku i rumsku sa 30 predplatnika, to nam se ukazuju u cielom Sriemu 59 predplatnika.

Čitava vojnička Krajina ima u svem 216 predplatnika i to hrvatska 112, slavonska 104.

Civilna i vojna Hrvatska (izuzam grad Zagreb) daje 576, civilna i vojna Slavonija 280 predplatnika, ukupno čini 860 a sa Zagrebom ukupno 1177.

Prodjemo li na **Dalmaciju,** doć ćemo do još žalostnijih rezultata. Sva Dalmacija ne daje više od **69** predplatnika, dakle malo više nego podžupanija karlovačka i jaskanska.

Veliki gradovi imadu jedva nekolicinu predplatnika, mnoga miesta tek jednoga (čitaonicu), a ima dosta mjesta, gdje ne ima baš nijednoga ni u čitaonici n. pr.: Skradin, Drniš, Vrlika, Trogir, Imostki, Makarska, Vrgorac, Orebić, Slano, Novi, Kotor, Budva.

Evo ih svih:

Spljet 9,
Šibenik 5,
Zadar 6,
Omiš (Prieko) 4,
Sinj 2,
Knin 2,
Novalja 2,
Zaostrog 2,
Metković 2,
Podgora 2,
Lišane 1,
Obrovac 1,
Podprag 1,
Drvenik 1,
Promina 1,
Vodice 1,
Zaton 1,
Ugljane 1,
Solin 1,
Vojnić Gardun 1,
Muč 1,
Svinišće 1,
Dražnice 1,
Brist 1,
Igrane 1,
Gradac 1,
Gruž 1,
Ošlje 1,
Risno 1,

Na otocih još je mnogo gore, na Pagu, Šolti, Mljetu i Korčuli nitko, a ostali svi skupa imadu 13 predplatnika, i to:

Rab 2,
Brač 7 (Selca i Jesa po 2, Supetar, Milna i Pučišće po 1),
Hvar 2 (Starigrad i Brusja),
Vis 1, Morter (Tiesno) 1.

Razmjerno znatno bolje stoji tako zvano „austrijsko **primorje**“, t. j. Trst sa Istrom i kvarnerskimi otoci; jer uzmu li se u obzir žalostne okolnosti, u kojih hrvatski narod ondje živi potišten i tek se osvješćujuć, to će se broj od **47** predplatnika razmjerno velik učiniti morati. Jedino Trst mogao bi prema tomu, što se ondje veoma mnogo svieta stiče iz Dalmacije i Hrvatske, i to većim dielom ljudi imućnih i inteligentnih, više činiti nego što čini, osobito prispodobiv ga s drugim, manjim mjestom. Al neka sbore brojevi. Ponajprije Istra:

Trst 11,
Pazin 4,
Kastav 4,
Kopar 3,
Volovska 2,
Lindar 2.
Pulj 1,
Karojba 1,
Karkavci 1,
Gimino 1,
Antignana 1,
Pedena 1,
Rovinj 1,
Kanfanara 1,
Lovrana 1,
Promontura 1,
Na vrhu 1,
Kotesić 1,
Rodik-Kozina (Sessana) 1.

Sa otoka Lošinja ne ima ni jednoga, sa Krka 5, a sa Čresa 3 predplatnika i to:

Krk 1,
Baška 1,
Vrbnik 1,
Vrana na Čresu 1,

Digitized by Google

Dobrinj 1, Na Beleju 1,
Malinska 1, Puntakriž 1,

Kraj Istre i otoka spomenut nam je susjednu **Goričku, Kranjsku i Štajersku sa 46** predplatnika.

Gorica, gdje boravi mnogo hrvatske mladeži na naucih (bogosloviji i realki) ima 12, bližnji Podsabotinom 1.

Kranjska u svem 11 i to:
Ljubljana 8, Šmihel 1,
Stein 1, Jerenini 1.
Brašljevica (kraj Metlike) 1,

Štajerska u svem 22 i to:
Gradac 11, Slov. Bistrica 1,
Maribor 3, Rakersburg 1,
Ormuš 1, Čankova 1.
Ljutomir 1, Brežce 1,
Optuj 1, Šoštanj 1,

U ostaloj **Austriji** ima **43** ponajviše su hrvatski djaci i hrvatski častnici, koji drže naš list i to:
Beč 23, Sct. Valentin 1,
Trient 4, Salzburg 1,
Klosterneuburg 1, Lavov 1.

Česka u svemu 12 i to:
Prag 6, Trebitsch 1.
Časlau 1, Budjejovice 1,
Pardubic 1, Rakovnik 1.
Josephstadt 1,

U susjednoj **Ugarskoj** uz toli silan broj hrvatskoga pučanstva ne nalazimo više od **47** predplatnika, i to:
Budimpešta 11, Pečuh, 1,
Vel. Kaniža 4, Fogaraš 1,
Kaloča 3, Nemeth Keresztur 1,
Novisad 5, Rekaš 1,
Zombor 2, Temešvar 1,
Komoran 2, Kronstadt 1,
Subotica (M. Teres) 2, Pačovo 1,
Uj Szonj 1, Szajk Baranj 1,
Kašau 1, Karlsburg 1,
Kurd 1, Čakovac 2,
Krasova 1, Subotica 1,
Klokotić 1, Imbrievci 1.

Završujemo napokon **inozemstvom**, kamo odlaze **25** primjerka i to: Beograd 12, Svilajenac (Srbija) 1, Cetinje 2, Turska 2 (Salonik i Banbrdo kraj Sarajeva), Rumunjska 2 (Bukarešt 1, Biserika 1), Monakov 2, Rim 2, Paris 1, Einsiedel u Švicarskoj 1, Rio de Janeiro u Brasiliji 1.

Dosta ima naših ljudi širom biela svieta, bogatih trgovaca i brodovlastnika i u Egiptu i u Englezkoj i u Americi, ali slabo mare za svoj rod. U tom bi im se valjalo ugledati u Čehe i Poljake, koj bud kamo u sviet zabludili, svud svoje listove drže i svoju književnost podupiru.

Susjedna Bosna dakako u toli žalostnih okolnostih u kojih se nalazi, nije mogla dati ni onoliko predplatnika, koliko prošlih godina (izmed 20—30).

Sbrojivši sve u svem izlazi dakle broj predplatnika sa **1429** i dodavši k tomu još obvezatne iztiske itd. od prilike 50 evo nam ukupna razširaja lista sa **1479**.

Po stališih težko je, kako već gore spomenusmo, posve točne podatke skupiti, nego tek približne.

Najveći kontingent sa 240, daju djaci srednjih i viših učilišta. Učitelja pučkih i profesora viših i srednjih učilišta 118.

Činovnika u najširem smislu, u civilu i krajini počam od bana pak do pisara, političkih (razumievajuć i obćinske), sudbenih, brzojavnih, financijalnih 145, doista užasno malen broj. Medju ovimi ima 7 podžupana, 6 kotarskih predstojnika (krajiških), 2 gradska načelnika, 1 septemvir, 2 prisj. banskog stola, 32 sudca, 16 obćinskih bilježnika, (od 220), pet školskih nadzornika (izmed 14) itd.

Znatan je broj svećenstva sa 184, nu tu je vrlo malo višega svećenstva: 5 biskupa, 16 kanonika, a 103 župnika, prebendara itd. i 60 kapelana. Gospodja i gospodična, med kojimi ima mnogo učiteljica 153. Odvjetnika 21, liečnika 16, mjernika 11, vojnika 48.

Čitaonica i inih družtva 101, a raznih, ponajviše školskih knjižnica 42. Ovo je znatan broj zavoda, gdje list najmanje toliko čitatelja nalazi, koliko ima predplatnika, a tu još niesu u računu kavane (do 30) gdje se list mnogo čita.

Napokom ne smiemo zaboraviti i na naše velikaše, grofove i barone, koji su zastupani sa vrlo uglednim brojem od — 8 predplatnika.

Što nam još preostaje? Od prilike njih 300, i u tom broju imate tražiti naše vlastele, naše trgovce, naše obrtnike i sve napose neimenovane ine stališe. Ako bi nas svi predjašnji brojevi mogli udovoljiti, ovaj posljednji doista je najžalostniji, jer pokazuje da najbrojniji a i najvažniji stališi još veoma slabo uz hrvatsku knjigu prionuše, tu žalibože gospoduje još sveudilj inostrana književnost bud njemačka, bud taljanska.

Iz ovih brojevnih podataka vidi se, gdje je naš list, a jamačno i ciela hrvatska književnost najviše koriena uhvatila i odkle joj najveća pomoć pritiče. Nu oni su podjedno (bar donekle) mjerilo inteligencije dotičnih priedjela, — a o toj se je inteligenciji i u saboru i u novinah prigodom smješćivanja oblasti dosta govorilo.

Uvaže li se sve okolnosti, uzmu li se u obzir, kako su zastupani u tom izkazu pojedini stališi i pojedina mjesta, tad će svatko uvidjeti, da bi naši listovi i naše knjige vrlo lasno imale — da malo rečemo — dvostruki broj kupaca, nego li što ga imadu. Vrlo bi zanimivo bilo, da i drugi književni, pak i važniji politički listovi slične izkaze sastave. Tim bi se pokazalo, kamo nam radnju uprieti valja da put prokrčimo hrvatskoj književnosti i našemu duhu. A da možemo zaviriti u prenumeracije naših knjižara, koji viećim dielom njemačkoj i taljanskoj književnosti put prokrčuju, našli bi tude žalostnih ali poučnih podataka, jer bi konstatirali, da „Bazar“, „Gartenlaube“, „Über Land und Meer“ i morda „Kikeriki“ imadu više predplatnika u Hrvatskoj nego po koj hrvatski list!

☛ Današnji broj izlazi na tri arka.

Zabava: Ujak misionar — Zima — Leila. — **Pouka:** — Narodno pjesničtvo — Pulj (Pola) — Narodno kazalište — Švedski koncert. — **Listak.** Mala smotra „Vienčevih“ predplatnika.

Odgovorni urednik August Šenoa. **Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.**

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 26. veljače 1876.

Br. 9. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Pjesma nahodničina.

Spjevao T. Maretić.

Drago si mi, tiho mjesto
I ti lipo granatice!
Ukrast amo znam se često,
Da na mlado jadna lice
Navirati suzam dam!

Djevojačtvo mene resi —
Cvietak ja sam nè ubrani.
Milak mi se drugam kriesi,
Meni crni sviću dani,
Tvrd mi srdce gnječi kam!

Pjevalice sve na broju
Kad mi zvonko pjevnu druge,
I ja uz njih pjesmu svoju
Pjevala bih — al od tuge,
Mislit sobom teke znam:

— Otca, majku vi imate,
Možete ih ljubit mlade,
Il im barem za grob znate.
Al ko pozna moje jade? —
Lako li je pjevat vam!

U to kolo gizdavo si
Kada druge ruke daju,
Kanda lavor da ih nosi
Složno kada poigraju,
Ja im reći mogu tek:

Kogodj seju zna il brata,
Blago tomu svakojako;
U kolo se taj nek hvata,
Igrati je tomu lahko
Uza gudbe sladki zvek!

Ja sirota, biedna vrlo
Pristajat li s vami mogu?
Zatvori mi pievu grlo,
Uštapi mi plesu nogu
Nahodnici udes priek.

Milosrdja ljudskog trebah
Kad me našli čedo malo...
Što li sgrieših protiv neba,
Te me izvrć mojim dalo,
Bèz matere vit mi viek? —

Majčina li mlieka sisnuh?
Cjelunula da l' je mene?
Sdvojnost li joj grudi stisnu,
Plienom smrti bje li zdene,
Kad odnieše mene njoj?

Žive l' jošte, da l' se sjeća
Kćeri svoje, jošte sada?
Svak dan li joj tuga veća,
Svakim časom više l' jada
A za kćerku, porod svoj?

Kako srdce da si smirim?
Majke nemam, da ju grlim;
Tužna zaman ruke širim,
Nemam braće, k njoj da hrlim,
Nikog k meni nebogoj!

Mjesto majke nudja grud mi
Zemlja, dok me u se primi;
Mjesto braće, lipo, bud' mi;
Granam' lice grli ti mi,
I grob jednom grli moj!

Ujak misionar.

Napisao Ž. L.

(Konac.)

III.

Čudno i nemilo iznenadi sjutra dan Ivana zapovied od njegove više oblasti, da mu je neokljevice na put u mjesto G., te ovršiti nekakvu komisiju, a to je imalo trajati bar pet dana. Ta ga viest stiže kada se je upravo pripravljao, kako će isti dan oko dvanaeste ure prosboriti staru Prodanoviću, da ljubi Jelku, i ona njega, neka im ne prieči sjediniti se. Ele ne bilo druge, nego na put,

Digitized by Google

kola već čekahu Ivana, ali on ipak smognu još toliko vremena, da je skočio Prodanovićevim i s njimi se oprostio. Dok se on opraštaše, sluga mu spremi putno odielo i što treba za put; samo daklem sjesti, pa u G.

— S bogom, viknu Ivan Prodanovićevim.

— S bogom, sretno putovali, ozvaše mu se ovi.

— Hvala!

Kočiš zvicnu bičem, kola potekoše, a naš se Ivan zaveze u misli sjetne, nevesele. Jednolične njive i široka ravnica ne smetahu ga u blaženih mislih, kako će do mala Jelku svojom ženicom nazivati. I kočiš mučaše. Samo kadkad bi poviknuo na rdjave konje i koju im mastnu okresao; siromašni konji izkusiše na tom putu dovoljnu oštrinu biča kočiševa. Blaženi Ivan htio povesti razgovor sa svojim kočišem, starim Todorom, ali bi mu ovaj odgovorio onako kroz zube, pa bi opet mučao. Dosjetio se Ivan, za što je starac mučaljiv — nije izpio jutros svoje mjerice rakije, a Ivan mu onako u hitnji zaboravio dati napojnicu za sretan put.

Napokon izvadi Todor iz torbe kamiš i stane ga grizkati inače je običavao cmrkati izpušeni već jednom duhan, a sada ga nije imao. Ivan, da bi ga udobrovoljio, ponudi mu cigaru, i obreče mu, čim dodju u prvo selo, da će mu dati neka izpije svoju mjericu. Todor liepo zahvali i primi cigaru, a nije znao kako bi ju držao u ustima; po svoj prilici to mu je bilo prvi put, te je cigaru pušio.

Po sata iza toga dodju u neko selo. Ivan pogleda urn, i vidje, da će do mala biti podne.

— Ima li tuj gostiona? Upita Todora.

— Eno je tamo kraj onoga zdenca. Odvrati starac.

— Kreni dakle u nju; konje ćemo nahraniti, a ne ćemo ni nas zaboraviti.

Za časak se uvezoše u krčmu, jedinu u selu. Pošto se skide Ivan s kola dade donesti rakije za Todora, ili kako on veljaše: okrepe. Starac ju popi u slast i stari mu obrazi stali liepo božurom cvasti. Gostioničar bio iztočnoga zakona, a kako je upravo bio častni post, ne sgotavljahu se u gostionici mrsna jela. Ivan reče, neka mu pripravi koku pečenku. Gostioničar se nije tomu čudio, jer je znao, da pospoda ne poste, a Ivan bio liepo odjeven, a k tomu upita potajno Teodora, koga li to vozi, a Todor mu tad prikriča, da je to veliki gospodin, neka ga liepo ugosti. Ali pečenka bijaše još živa, trebalo loviti. Gostioničar, njegova žena i Todo stanu hvatati; poplašiše svu živad gotovo u cielom selu. Vidio iz prikrajka gostioničarev Šarov, što se tu radi te poteci i on i pomozi loviti. Pošto su se naskakali i naverali preko plotova sad ovamo sad onamo dobar četvrt ure, uhvate jedvice jednu kokoš, koja se od straha sakrila u staji u nekaku rupu.

Za dvie ure bude kokoš gotova, a Ivan se dotle našeta i borme ogladnje. Konačno postru stol i donesu liepu pečenku. Pozva Ivan i Todora. Ali hoćeš da.

Ne mogu, gospodine, hvala, mi hrišćani imamo častni post, ne može mi ubavi zakon podnieti, da premrsim. Za tim izvadi iz torbe komad hrženjaka i nekoliko česana luka, to mu bje obrok. Čudio se tomu Ivan, koji ga je čuo, kako je putem kleo i psovao, a sada eto ne će posta da prekrši, da ga bolji zalogaj ojača i okriepi. Sjetio se tuj Ivan priče, što mu je djetetu dadilja pripoviedala. Išao siromašni djetić gorom, u torbi mu bila pečena patka. Išao i hajduk. Sastadoše se. Hajduk pomisli, da će biti novčine u djetića te ga ubi. Stade mu kopati po žepovih i po torbi; nadje dvie tri forinte i — pečenu patku. Novce hajduk uze a patku ostavi veleć: „Liepe li pečenke, da nije Petrov post“. — Odobjedav Ivan, dade upreći konje, plati gostioničaru, te put G.

Pred večer stigoše. Ivana zadržaše poslovi punih pet dana, pet godina za nestrpljiva ljubovnika. Odmah drugi dan pisa list Jelici, kako je sretno prispio, kako će gledati što prije poslove obaviti i poteći, da ju pritisne na svoje grudi, da ju vjenča. Na uvitku podkriža tri put: silno, da bi joj pismo došlo tim prije u ruke, znajuć kako listovi idu sporo, mislim listovi ljubovnički.

Ivan je marljivo radio, te se nije ni najmanje čudio, što mu Jelka ne odgovara; sve da mu je odmah pisala, kada je pročitala njegovo pisamce, ne bi mu došlo u ruke u G.; on bi već bio u V. pri njoj. Tako se je Ivan tješio, a pravi uzrok, za što mu nije Jelka odgovorila, bio je i drugi, što ćemo odmah vidjeti.

Napokon svanu i šesti dan. Ivan si nadje čile i krilonoge konje te krenu o zori iz G. i oko podneva jur bude kod kuće. Prvi mu posao bio, pošto je svoju oblast obaviestio o svom poslu, posietiti Prodanovićeve, ili bolje da reknemo posietiti Jelku; jer što je Ivanu do sjaja mjesečeva, kad ga sunce grije.

Dočekali ga kao obično prijazno, samo stari Vid nije bio kao obično široke volje spram gospodinu Ivanu. Ali to ovoga s početka ni malo ne smete. Svi su bili u jedaćoj sobi, tek su poustajali od stola. Pošto sa svimi progovori dvie tri, mignu starac djevojkama i one izidjoše iz sobe, ostaviv Ivana i starca na samo. Ivan kao da ne speti starčeva miga.

Starac uze koracati sobom, ne ponudi mu ni prstovjeta burmuta, a on kao usadjenik čekaše, što li će mu reći. Napokon se ustavi te reče mirno, osbiljno:

— Vi, spectabilis, ljubite moju sinovicu, pa joj i listove pišete, meni o tom ni rieči. Kakove namjere pri tom imate, ne znam.

Ivan se osupnu, htjede progovoriti, ali ga starac zakrči.

— Ne žestite se, spectabilis, ako vam je krvca vruća, treba razbor da vam bude hladan, pa promislite molim vas, može li gradski čovjek usrećiti djevojče, koje nije naviklo na gradske tanahnosti, gradski čovjek, koji je jur tolike i tolike gospodične ljubio, tolike i tolike

Digitized by Google

gospodične ostavio. Sve sam doznao, kakov ste bili pravnikujuć u Zagrebu. Kako rekoh, ne znam kakove imate namjere s Jelkom, ele sve mi se čini, kao da nije pravi groš.

Ivan stade starca Prodanovića uvjeravati, da mu je namjera najčišća, da nije ni posanjao o prevari ili o kakovoj drugoj griešnoj misli, da se je već sporazumio i s Jelkom, da i ona njega ljubi, da je pripravna odmah poći zanj. Umoli starca, neka ne bude takov, da ono razrješuje, što bog hoće da spoji, neka ih daklem blagoslovi.

— Mislim, spectabilis, ne treba vam istom opominjati, da je vaš list iz G. na Jelku meni u ruke došao. Ona ne zna, da ste joj što pisali, a ni ne treba joj znati. Mislim i to da niesam ništa u tom zla učinio, što sam vaš list otvorio i naišao, o čem dotle niesam ništa znao. Drugojačije vam je to bilo, kad sam ja bio vaših ljeta, niesu onda mladići šurovali s djevojkami, niesu roditelji govorili: gospodo djeco, birajte koga vas volja, pa je bilo sve dobro. A danas hoće jaja da kokodaču, a kokoši neka ćute. Pošto ste mi, spectabilis, dali svoju poštenu rieč i tvrdu vjeru, da Jelke ne mislite prevariti, dobro je, ja se ne ću protiviti vašoj ženitbi, uzmite se i sretni budite, ali prije ne, dok ne budemo posve na čistacu. Od ljubavi se, moj spectabilis, ne da živjeti. Jelka će svomu sudjeniku donesti osim poštena srdca i liepa lica svojih 20.000 for. A s koliko imutka mislite vi nju dočekati?

Ivanu se zamagli pred očima, ako je i bio liep vedar dan, znao je, da u njega i u njegovih roditelja nema ni četvrtine toga. U kratko su bili gotovi. Stari Prodanović reče, da mu ne može svoje sinovice dati; sada mu se naime istom pričini, da on hoće novac Jelkin da oženi a ne Jelku. Na to nije Ivan ni mislio. Starac mu reče:

— Mi, spectabilis, mislimo ostati prijatelji, i ja ću vazda sretan biti s vami obćeć, ali ženitbe ne će biti. Meni se je za Jelku toliko skrbjeti koliko i za svoju vlastitu krv, pače još više. I tako se razstadoše.

Što ćeš sada, nebogi Ivane!

Jelka plakala iz tihana, a Ivan gledao, da zaboravi na ljubav, ali se to nije dalo. Sastajao se kadkad s Jelkom, ali gdje ih nitko ne bi vidio. Ona bi ga tješila, da će se do mala starac umekšati, da se dotle strpe, ali Ivan bio nestrpljiv; već je naumio zamoliti višu oblast, da ga premjesti iz V. Kad al što se dogodi.

Ivan dobi iz Beča list od predstojnika nekoga samostana, da mu je ujak Bernard misionar umro, i da mu je ostavio svoju malu imovinu, većinom knjige, neka dodje te neka si ju uzme. — Naumi odmah sutradan na željeznicu, ostati u Beču nekoliko dana, posietiti u Zagrebu roditelje i tek za dvie nedjelje vratiti se u V. da tako barem malo zaboravi na nesretnu ljubav. Izposlova si dopust. Prvo mu bilo obaviestiti Jelku. Sve joj po redu ovako napisa:

„Draga moja Jelko! Umro mi je ujak misionar, za koga sam ti jur pripoviedao. Pišu mi, da je meni svu svoju imovinu ostavio. Sjutra ću na put u Beč. Ostalo naustice. Danas je imendan, kako znaš tvoga strica, po svoj prilici počastiti će na večer svoje prijatelje, kako je i lani učinio. Kada oni budu pri stolu i već dobre volje, a ti dodji u vrt, ja ću se ušuljati znaš preko onoga prielaza na desnoj strani i tu ćemo se oprostiti.

Tvoj grleći te Ivan“.

Ni ne pročitav lista, zapečati ga, te preda poslužniku, koji je bio nagluh, da ga preda gospodični Prodanovićevoj. Poslužnik je to prečuo, a Ivan imao prešna posla, te mu zaboravio po drugi put isto reći. Poslužnik nije znao čitati, što piše na uvitku, te čuvši da mu je Ivan nešto rekao, da to odnese u Prodanovićevu kuću, nije ni najmanje dvojio, da taj list ne ide starca Prodanovića, da mu valjda Ivan čestita na godovnu danu. I tako preda poslužnik sbilja list staromu Vidu. Ovaj ga brže bolje otvori, misleć kakvo bi to opet šurovanje bilo, pročita jednom, pročita drugom, pročita trećom, te se krsti od čuda ali i od veselja. A znadu li liepe čitalice, za što? U listu, što ga netom priobćismo ne bje barem ništa takova, što bi moglo udobrovoljiti starca Prodanovića, pače onaj rendezvous, što je imao na večer biti, imao bi ga razgnjeviti. A ipak se čudi i raduje starac. Za što?

Kako je Ivan bio u poslu, naglo je list napisao, a uza to mu se liečak zalilo crnilom pero te riečcu misionar napisa slučimice pogrešno: milionar. Lista rekosmo nije Ivan ni pročitao već ga odmah poslao, i tako ta pogreška ostade.

Za to je starac veseo. Umah dade „uljudno“ pozvati gospodina Ivana Milojevića danas k sebi na večeru i da će se „ljutiti“ ne bude li došao. Ivan u dobri čas primi poziv, misleć, da je starca konačno Jelka na njegovo čestito godovno sklonula te je prisiao, da se uzmu. Nije ni slutio, što li je starca u istinu prinukalo.

Mislio stari Prodanović, da ga ne će pustiti na put prije nego se vjenča s Jelkom, jer da bi u Beču ili u Zagrebu mogao kao milionarev baštinik drugu koju uzeti i zaboraviti na Jelku.

Nije trebalo ići Jelci u vrt niti Ivanu; sred večere stari Prodanović nazdravi mladim zaručnikom, koji se za nekoliko dana i vjenčaše. Na dan njihove svadbe bio gradić V. neobično živ, stari Prodanović obukao svoje crno odielo; sve je samo govorilo o sretnom vjenčanju gospodina Milojevića s krasnom i bogatom sinovicom Prodanovićevom.

Ivan se znao često nasmijati liepoj srećici, koja mu se rodila od one pogreške; stari se Prodanović ljutio s prvine „sam na se“, što nije bio razboritiji te se obaviestio od druguda, ima li Ivan ujaka milionara nema li. Poslije se je udobrovoljio, te se ne kaje, što su svoji. Sada više ne govori Ivanu „spectabilis“ nego „zete“.

Digitized by Google

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio —čić.

(Dalje.)

Satnika Gontrana-Bréa ne bilo kod kuće sve od doba bajne večeri kod Abu-Gaita... boravio je u Khartumu, nedavno sagradjenom glavnom gradu pokrajine Sennarske, koja je netom pripojena bila Egiptu, kamo ga odpravilo uz opremu pašine robe.

Kad se je doma povratio, prvom mu novošću bila viest o naglom izčeznuću dr. Monferranda. Viest ga ta ne malo raztuži, te se zakle još istoga sata, ne mirovati sve dotle, dok ne udje u trag nestalomu, ili, u najgorem slučaju, dok ga ne osveti.

Jedno veče nadje u svojoj sobi ovaj listić:

— Zar je satnik Gontran-Bréa posve zaboravio na svoju okladu na večeri kod Abu-Gaita? Već sutra u jutro rok je minuo, danas zadnja večer. Ili možda je onomad toli srdčani satnik Bréa danas sinjom kukavicom, koji se tim više ustručava uljesti u harem tigrove vjerenice, jer je nedvojbeno čuo gorke glase o dr. Monferrandu-Bey-u, za koga pouzdano vele, da je zaglavio žrtvom toj krasnoj grabežljivki?

„Tarabelli.“

— Vidim sad i sam, da bi bilo i više nego podlo, da uzmaknem, promumlja Gontran pročitav tieh nekoliko redaka, skrajnja bi bila kukavština, da ne osvetim biednoga brata svoga, dočim mi je to najsvetijom dužnošću!

Dan prije sidjela Nazly u sobi oblačnici te čekala.

Bošnjak. (Nacrt od Valeria.)

Na jednom stupi unutar Hana, vesela i zadovoljna a sa nabubrenih joj usana mogao si lako razabrati slavodobitan smieh.

— Što ne, ti si nanjuškala? viknu mlada krasnica u susret Nubijki.

— Nedvojbeno, odvrati starica. Monferrand je u Moristanu, tamo ga vidje Mahbub.

— U Moristanu? viknu Nazly, čudom se čudeći.

— I to još pod strogim zatvorom, jer tako je defterdar naročito zapovjedio. Mahbub je ipak tamničaru jezik razriešila. Ali čuj, imam ti još i drugih novota pripovidjeti!

Nubijka mljesknu jezikom. Nazly motrila svoju dojilju i uzdanicu upiljenim gledom, razvaljenima očima.

— Novota tako sladkih i ugodnih, kao chalva od novoga meda, nasmješiv se pridoda starica.

— No kazuj ih već jednom! nestrpljivo viknu kneginja.

— Hoću, i to sve liepim redom, odpočne Nubijka. Prva je viest, defterdar, Mohamed-Bey, obći od nekoga vremena sa nekom ženom, koji zovu damanhurskom vje-

Digitized by Google

šticom. Vele, da se tajno sastaju u staroj palači Šachin-Bey-ovoj na „slonovskom ribnjaku“, te da se tuj svašta čudnovata sgadja. Žena ta ima ne ograničenu moć nad duhovi, dozivlje mrtve, te ih sili, da govore. Vještica ta ima silne pristaše, te služi Mohamed-Bey-u sredstvom, da si stranku što brojnijom učini.

— Ne bi li možda i mi tu ženu na svoju ruku dobiti mogli? upita Nazly malo zamišljeno.

— Starica se lukavo nasmija... Moguće... ali čujte dalje, nastavi muklim glasom, defterdar obći potajno s Turci!

spavali a u stanici sjedio defterdar sa Turčinom... vani pako plivale kraj malenih okanaca dvie velike bundeve... Starica se nasmija... tako mi duše, čudnovate bundeve, šuplje, a u njih sakrili dva mladca glave, te lopovi stali i ošluškuju...

— A što su čuli? upita Nazly grčevitim otiskom.

— Čuli su, gdje je defterdar obećao dvogubi dio kao danak, te iza toga naglasio, da su njemu sve čete glavnoga grada odane, vještica damanhurska obliće pukom, a on ju zato nagradjuje, medju tim paša sjedi mirno sveudilj u Alexandriji...

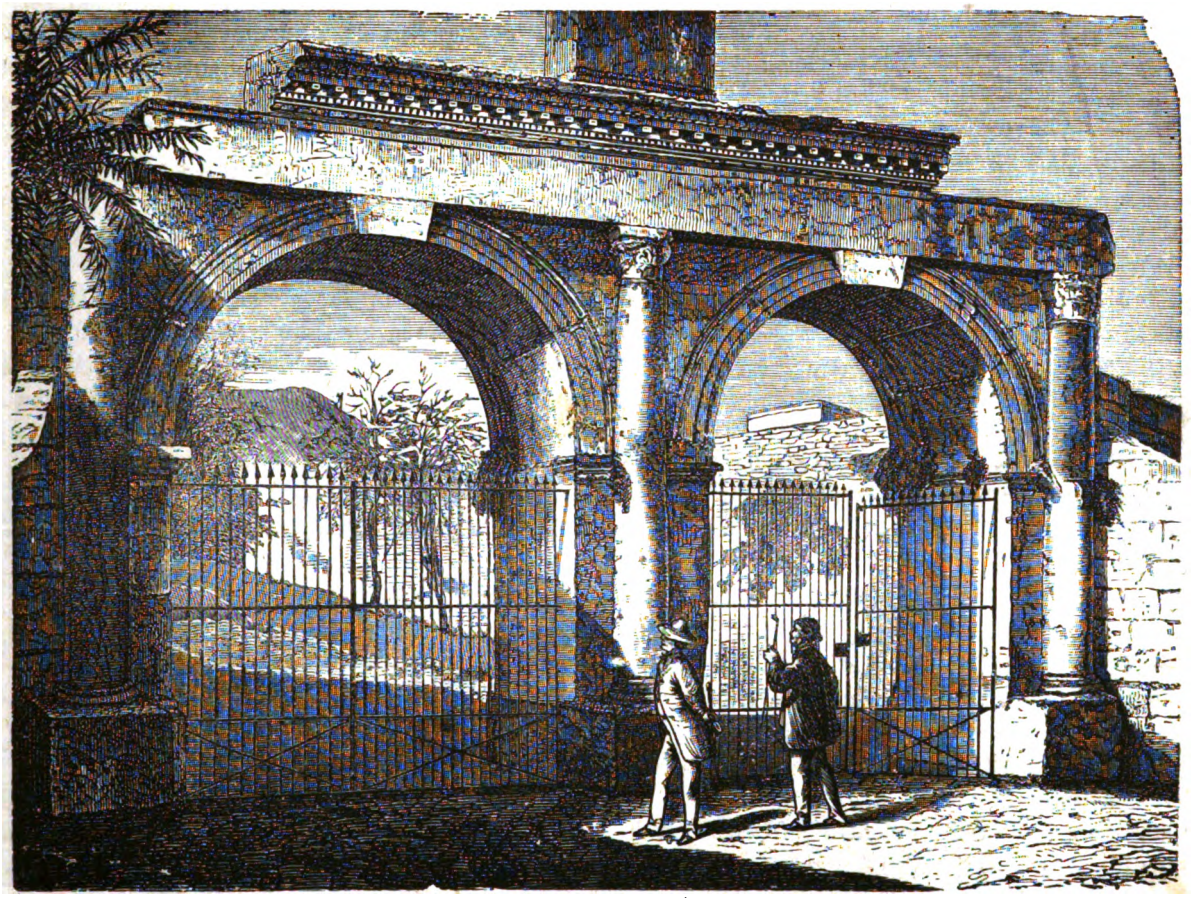

Pulj na Istri: **Porta gemina.**

— Hano, viknu Nszly malo divljim veseljem, imaš li tomu dokaza? jer pomisli, prievara bi nas mogla i glave mentovati.

— Moji dječaci imaju dobra uha, a plivaju kao mladi krokodili, odvrati starica, glavom dobrovoljce kimnuv. Jučer na noć osluškivali oni razgovor Mohamed-Bey-ev sa tajnim odpravnikom iz Stambula.

Nazly skoči u vis...

— A gdje bijaše taj razgovor?

— U nekoj barčici na Nilu, na zapadnoj strani otoku Bulaku. Na brodu kanda je sve izumrlo; veslači

— Izdajnik! vibnu Nazly gnjevno. Pravo sam ja nekoč upozorila pašu, nek se čuva te otrovne guje, ali on tada izsmijavao moju opomenu, a danas?...

— Zmija ta hoće, da ga za srdce ujede, upade joj u rieč Hana, dokaza tomu ne brojeno...

A gdje?

— Pod uzglavjem defterdarevim, odvrati Nubijka tihim, otajnim glasom. Listine su, koje je vaš suprug od Turaka primio, te koje čuva kô oko u glavi!

— Zraka! viknu Nazly divljim lelekom, inače ću izdahnuti! Nikad ljepše sgode osveti! Hano, doista zlata

Digitized by Google

si vriedna, te ću te s toga kraljevski nadariti. Čekaj, tigre, zlu si igru zaigrao! Joj si ga tebi, ako te u vlastitoj ulovimo zamci — onda se pazi, Mohamed-Bey-u!...

— Nemojte prerano slaviti slavja, opomenu Nubijka, jer spisovi nam niesu još u ruku...

— A tvoji sinovi, zar niesu oni ovdje?

— U tom slučaju ne računajte na njih, odvrati, Nubijka... oni se istina bog ne boje nikoga na svietu, do li Šeitana, pred kojim su plašljiviji nego zecevi... to im je već od naravi, te stoga s njimi ne možemo tuj ničesa izvesti! Moramo se drugoj pomoći, drugim sredstvom domisliti...

Od nekoliko časaka zadubila se Nazly u duboke misli.

— Čuj, viknu na jednoč, ja već imam svoga čovjeka!

— Kakova čovjeka? znatiželjno upita Hana.

— Koji će nam iz tigrovih šapa iztrći i donieti one dragocjene spisove, odvrati mlada knjeginja lagodice.

— A tko je taj čovjek?

— To nek ostane mojom tajnom, osmjehnu se Nazly.

— Dobro, vidit ćemo i to, odpovrnu starica na pô nevjerovatnim glasom, i sad čuj još nešto, nabolje i najljepše, te zato i pričuvano na kraju.

To rekav, stupi do vratašca, te poviknu:

— Djeco, doba je sada!

U sobu stupiše sinovi staričini, dva jaka, ljepušna Arapina, na ledjih uprtili vreću, koju do malo na prostirač nemilice sbaciše... U vreći se nešto maknu a i čuo se lagan uzdah.

— Što znači to, viknu kneginja od čuda se snebivajuć...

— Ulovljena damanhurska vještica, sladko se nasmješiv, pridoda Hana... nešta ne nadana, zar ne, dušice.

Što je Nazly opravila sa damanhurskom vješticom, o tom ćete kašnje čuti.

Uru kašnje napisa Nazly nekakvu karticu... Mahbub-ju odnese.

Mi smo ju već čitali s Gontranom-Bréa-om... ona ista, gdje no bio podpisan „Tarabelli“.

IX.

Noć je tamna ko u rogu. Na nebu nigdje nijedne zviezde.

Mohamed-Bey došao kući već u kasno doba noći, ne bi li nekoliko časaka prospavao. Ali san! Davno je već tomu, što no se je taj utješivi glasnik mira ugnuo sa ložišta dongolskoga svojitelja, a njegovo mjesto posvojio bjesomučni griz saviesti.

Čovjek bo, koji dade usijanim podkovami podkovati svoga konjuha, što mu ovaj nije vješto podkovao konja, ne može doista spavati... pa sve kad već i bi, ne dvojbeno bi došle šendijske i korodofanske utvore, te bi prodrmale krvnoga osvetnika Izmailova, ma bilo i u najljepšem snu.

Jedina mu je pomoć, kad hoće da usne, gucnuti nekoliko kapljica uspavljujućega pića, koje bar časimice smiri grabežljiva jastrieba, koji mu nemilice para grudi.

I danas je trebalo jakoga opojnoga pića, prije nego je zaspao... napitak mu taj veliku učinio uslugu, Mohamed-Bey spava... do nogu mu počiva Šeitan takodjer u duboku snu.

Osrebrena svjetiljka baca na okolo svoje svjetlo, dočim se na tamne lične crte uspavanika navukla duboka sjenka, kobni sni!!

Na jednom uzvuče oprezna ruka težki zastor, koji dieli otajne haremske skaline od defterdarevih soba, a unutar uljeze ženska, stupajuč laganimi koraci... Stala i osluškuje... do uha joj dopire cigli žamor rieke, koja plače mramorni zatavanak... do mala prešulja se predsobljem do svilnatih vratašca, na koja se ide u defterdarevu spavaonicu... Podigne lagano na pô nabrani zastor te pilji vrebajućim pogledom na uspavanika... Ovaj probunca nekoliko bunovnieh besieda, te zajeca u težkom snu, rek bi da ga mora davi... Prisluškivalica protrnu te grčevito tisnu ruku na srdce. Opet se sve smiri, samo u prsih neznanke čuje se glasno kucanje.

Na jednom sunu glavom u vis, poput plahe gazelje, kad iz ševara začu šuštaj.

Na pô otvorenim prozorom doprie joj do uha mukao mah vesala... strelimice odjuri do prozora te zirnu krozanj plahim pogledom... U tami razpozna sjen malene barčice.

Čamac doplovi postrance kraju... Do mala čuli se koraci uza skaline, kojimi se ide na zatavanak, a još do mala ukaza se osoba u ženskoj kabanici i tamnoj krinci... Prisluškivalica odvrnu sad munjimice zavornicu na vratih zatavanka, te se pognjuri iza vratašca, kojimi se ide na haremske skaline.

Poslije nekoliko trenutaka posegnu netko nesjegurnom rukom za vrati zatavanka, ova se taj čas otvoriše. Prihodnica se brzo nadje, te uzvinu srdčano zastor, koji je bio na vratih k zavojitim skalinam. Nekoliko koraka i eto je već na vrhu... Nur snivao na otajnih vratih sladak san, kakav obično sniju sretna djeca. Pridošlica poposta malo neodlučna, kroz okanca krinke sievala dva sjajna oka, a izmed nabora kabanice blistao bodež. Već posegnu rukom za vrati, kad joj se iz grudi izmače pridusen krik... stegnulo joj grkljan čvrstom uzicom, i sirota obori se na tla, dvie tamne osobe sgrabiše ju i izmakoše s njom na haremska vrata.

Nazly čekala u oblačnici... Malek i Mahbub položiše ulovljenicu lagano na šarenicu, te izčeznuše.

Knjeginja razveza brzo zlobnu uzicu... na pô zagušena odahnu težkim dahom; u uho joj šaputnu tihan glas:

— Neznanica vas pozna!

Digitized by Google

Do mala bila ulovljenica na nogu.

— Vi ste dakle .Nazly-Khamun? upita laganim glasom.

— Ja sam!

— Sad dakle u kraj krinkom, dovjknu si sama pridošlica. U tinji čas ne bi više toga zaklona na licu.

Bio to Gontran-Bréa.

— Tako mi duše, vi se odveć usmjeliste reć bi pobenaviste, oglasi se Nazly.

— Dodjoh, da potražim mladu tigricu u njenoj špilji, odvrati mladi spahijski častnik hladnokrvno.

— A ako bi njezina šapa za vašim životom posegla? upita supruga Mohamed-Bey-ova malo prietećim glasom.

Pa što zato? viknu satnik gorko se osmjehnuv, jedna žrtva više il manje, juče dr. Charles Monferrand, danas Gontran-Bréa, a sutra tko treći... skromna je to igra, koja se u Nilu rješava i zatomljuje, kako se govori.

— Još praznovjerje, zlosrdnu se mlada gospodja nestrpljivim pomakom.

— Praznovjerje! promumlja Bréa, prije doduše smatrah i ja tó sve pukim praznovjerjem, al ga danas već ne smatram tiem! Kud je dr. Charles Monferrand? upita na jednoč mladi satnik prietećim i pogledom i pomakom. Govori sad, ti strašna ženo!

— Nazly se podsmjehne. A ako ne odgovorim?

— Onda sam ja ovdje, te ću osvetiti smrt bratovu, odvrati satnik čvrstom odlukom,

— Nesretniče, vas je spopao bies, naruga se supruga, defterdareva, jer ne znate li, samo da rukom mahnem ili kliknem... i vi ste zaglavili.

— Bilo i to, odpovrnu Bréa hladno, ali znajte i vi; prije nego li me se dotaknu vaši sluge, vi ste krvnom žrtvom ovoga ubojitoga uružja!

U ruci mladoga satnika zasja bodež.

— Zar bodež trgnuste na ženu! viknu Nazly prezirnim glasom.

— Vi nieste žena, produlji mladi satnik, vi ste grabežljiva zvier... u ostalom, pa ma bili tisuću put ženom, vi ubijate ljude, čemu bi dakle i ovi vas štedili?

Dosta je! viknu Nazly... Evo čujte odgovor: Dr. Charles Monferrand žive... i to u Moristanu, gdje no ga moj grozni suprug drži pod strogom stražom, ali vam se kunem dušom svoje majke, sat je njegovu izbavljaju kucnuo upravo sada! Pitam vas s toga, hoćete li osvetiti svoga prijatelja?

— Toga radi sam i došao ovamo!

— Dobro, onda ajdete za mnom!

Gontran Bréa sliedio tu čudnovatu ženu. Činilo mu se, kanda ga je već prije taj glas nasladjivao!!

Oboje se ustaviše na vratih defterdareve spavaonice.

— Gledjte! promumlja Nazly, odkloniv prievjesu rukom, eno tamo čovjeka, koga mrzim svom dušom svojom!

— Vi mrzite svoga supruga? zapita mladi častnik čudnim pogledom.

— Ne mrzim supruga, već krvnika i najgroznijega čovjeka, koji me liši moje prve ljubavi... on bo dade osliepiti čovjeka, koga ljubljah svom dušom, svim srdcem!

— Osliepiti! viknu satnik, čudom se čudeć, a taj čovjek jest?...

— Dr. Charles Monferrand, vaš brat, izusti Nazly.

— Užasno! promumlja mladi častnik, a suze mu na oči navrle, moj siromašni, biedni prijatelju!...

— Turite ovaj bodež u srdce onomu čovjeku, i Monferrand je osvećen! šaputnu Nazly u uho mladomu satniku.

Bréa se sgrozi na te rieči, licem mu probi strah.

— On spava, a spavajućemu protivniku ne sveti se Gontran Bréa!

— Snatriočo, poruga se knjeginja, pa vi još smiete govoriti o osveti, vi, koji ni toliko ne imate srdca, da usmrtite spavajućega čovjeka?

— San se ne ima čim braniti, a usmrtiti onoga, koji se braniti ne može, jest skrajna kukavština, kojom se još nije okaljao Bréa, odvrati ponosito mladi častnik.

— Imate pravo, odpovrnu Nazly, ljudi lavljega srdca jesu velikodušni, a i vi ste jedan izmed njih... no da se domogne svoga pliena, posluži se često i lav čakaljskom lukavošću. A ima li je u vas?

— Pokušajte samo!

— Mohamed-Bey, moj muž, odvrati Nazly osbiljnim glasom, jest izdajica, on šuruje s Turci, kaneć tako upropastiti pašu, moga otca!

— Defterdar izdajica? viknu Bréa posve iznenadjen, a dokazi tomu...?

— Sakriveni su pod uzglavljem uspavanika, promumlja mlada krasnica, spisovi naime, koje je primio juče od nekoge tajnoga turskoga opravnika... Jeste li dakle dosta hrabar dočepati se lukavošću tih spisova?

— A kad mi budu u ruci? upita satnik radoznalo.

— Onda ćete ih predati meni, te iza toga odnesti ovaj list paši u Aleksandriju! I izvuče taj čas iz njedara maleno pisamce.

— To je ne moguće, viknu Bréa, ja ne smiem bez dozvole nikud ni koraknuti.

— Zato odgovaram ja! odvrati Nazly... Ali još nešto! Znadete li vi, tko leži na divanu do nogu Mohamed-Bey-evih?

— Bezdvojbice najmiliji mu rob...

— Varate se, prijatelju, Šeitan je to, omiljeli mu tigar, odvrati Nazly.

— Ne imate li mi drugo ništa kazati? nasmjehnu se satnik.

— Šeitan spava samo na jedno oko. S toga se pazite!

— Vi se bojite za mene? nastavi Gontram tiho, a glas mu drhtao.

Digitized by Google

— Možda! šapnu tigrovska vjerenica, nice oborenih očiju.

— Onda mi nema druge, već da se dostanem uztuka pogibelji!

— A to jest?

— Da mogu uviek motriti vaše divno lišce, pa makar mi ono samo toliko pomoglo, koliko i putniku siev munje u gluhoj, tamnoj noći, razsvietliv mu časkom nogostup!

Nazly mučaše mukom...

— Dozvolite mi, plačnim glasom moljaše mladi častnik, da smiem umoliti ljepotu vašu, da mi ne upiše u grieh moga praznovjerja, s kojeg se od stida rumenim.

— Vi snatrioče! tihano progovori supruga Mohamed-Bey-eva, položiv ruku na čelo mladoga satnika...

Iz ruke te sipalo žarilo kao iz usijana kova, te mladi satnik osjeti do u dno duše duboku težku bô...

U tinji čas omače se s lica koprena, te Gontram zirnu brzim pogledom u otajnost neodoljive ljepote... sievnuše do dva oka, kao dva prekrasna dragulja, na usnah zenu lagan smiešak, a do mala izčeznu sva ta zlatna ukaza pod krinkom koprene i čuvide...

— Noć! promumlja Bréa bônim čuvstvom, ruku pred čelo prednesav, i opet noć, tamna, mračna, kojoj oko težko svikne, iza kako je motrilo vječno svjetlo...

— Sad na poso! opomenu smiešeći se Nazly.

Mladi častnik prošulja se tihomice izmed nabora zavjese te uljeze polagano u spavaonicu defterdarevu, dočim Nazly ostade na haremskih stubah, zabrinuto, mučeć muku. Časak joj bio vječnošću, kad na jednom začu iz defterdareve spavaonice pridušen glas, kanda je glas pogibljaja, i krv u njoj prestade kolati... satnika valjda opazilo!

Ako li ga smaknuše?!... Taj čas potrese zrakom ručanje, a izpod zamagljenih očiju čekajuće defterdarovice sunu okrvljena ukaza, pred noge joj pako pade nekakov priedmet... ona se strelimke prignu te diže zapečaćena pisma. Taj čas škrinuše vrata zatavanka a tud umače netko. Nekoliko trenutaka kašnje čulo se veslanje vesala, kojega sve po malo ne stajalo Poniljem.

Taj čas čuo se glas Mohamed-Bey-ev:

— Šeitane, na njega, na njega! i potrča uzagrabce k vratma zatavanka, ali uzalud! Vrata su već zabravljena. — Zaključala ih oprezna Nazly, koja se sad već ljulja po mehkih dušecih...

— Bijaše li to san? promumlja defterdar... budeć se po malo... Pričinilo mi se, kan da mi je netko stajao kraj uzglavlja. Njegov dah ovlažio mi čelo. Ej, Šeitane, bijaše li tko ovdje?

Tigar razdrelji svoje strašne čeljusti te zavrnča jakim, užasnim glasom...

— Dakle u istinu nije san? viknu Mohamed-Bey divljim odskočiv skokom... je l' moguće... grozničavo turi ruku pod svileno uzglavlje.

Usnama mu proleti užasna kletva... Spisova nema nigdje...

Medjutiem je Gontran već davno umakao pogibelji, premda ga Šeitan nemilo šapom zadrapi. Na srdcu mu pisamce Nazly-ino, a u srdcu njena slika, koju vrieme nikad izbrisati ne će!

X.

Duboko u srdcu arapske priestolnice leži tako zvani „slonovski ribnjak“, pust, barovit prostor, gdje se pasu bivoli i gdje gospoduju čitavi čopori divljih pasa. Sve ti u okolo pripovieda tuj o silnih otajnostih, zabitnih hajkah, o čitavoj gromadi tmastih, u crveno smedjih kućerina, o gusto izrešetkanih, zaklonjenih shodovih, nadalje o tavanastih ravnih vrtovih, o zapuštenih vinovih lomačah, o tajnovitih sakrivenih stražnjih vrataščih i zaklonjenih širokih hodnicih...

Na južnom su kraju toga mjesta danas ruševine nekoč slavne i ponosne mamelučke palače, po koje razvalinah metu se svakojake tamne, noćne utvore. Drugčije bilo nekoč, kadno je još stanovao u tih zidinah mamelučki kolovodja, znameniti Šachin-Bey... Al nadodje kobna ura, gdje no i staroj vladajućoj obitelji dehlijskoj osvanuo crn petak, gdje no se u tinji čas utišala sva prijašnja sjajna halabuka... nestade na jednoč sve nekadanje gizde te danas vidiš, nekoč sjajna kneževska obitališta, pusta, samotna, razrovana... kobno ročište divljih bjesova!

Zavirimo i mi malo s bližega u to tajno, demonsko vrzište. Baš je večer na dan svetoga petka.

Ovelikom haremskom dvoranom, nad kojom se nadvija prekrasan svod od samih dinja, pljuca se na sve strane, baš u velike... Čitavom prostorijom obladala duboka tama... ovdje ondje čuješ samo tiho, pridušeno šaputanje, što ti odaje, da je tuj sakupljeno brojno družtvo.

Oko, viklo samo noćju gledati, razaznalo bi ova čudovišta:

Prije svega veliku zavjesu, koja je zastirala zadak dvorane cielom joj širinom. U sredini, gdje no se zastor razdvajao ščućurila se dva naga čovjeka, naliki na pagodske bogove, oko čela, vrata i pojasa ovile ih zmije, koje se tek u neke oglase lahkim, neobičnim, a još više neugodnim cikom. Oči obojice muževa sievale kroz tamu ko dva živa ugljena. Tik do zastora sjede tiesno jedan do drugoga mnogobrojni gledaoci, očekujuć nestrpljivo kad će već početi čudnovati igrokaz. Na prvi mah razpoznaješ med njimi veliku većinu vojničkih častnika svake vrsti, a i mnogo inih, vele uglednih osoba. Amo tamo čuje se tiho šaputanje, kojim si vrieme prikraćivahu.

Prisluškujmo i mi jedan takov tajni razgovor.

— Tu staricu mora čovjek baš dugo očikati! mrmljao neki nestrpljivac, u kom ćemo na prvi mah razpoznati Meninski-Bey-a, u uho svomu susjedu.

Digitized by Google

— Duh se je odaljio na večernju molitvu u mošeju Husseimovu, odvrati netko poluglasno. Bio je taj netko od policije.

— Kakav duh?

— Duh Šachin-Bey-ev, koga će Farkebara danas dozivati, glasio kratak odvrat.

— Biesa, osmjehnu se poturica, otaj stari mameluk imat će se doista čemu čuditi, kad smotri ovdje toli brojan skup.

— Ne smijte se, prijatelju, tjeskobno primetnu aga, vještica domanhurska strašna vam je vračarica!

— Hoće li i govoriti taj Šachin-Bey-ev duh? zapita Meninski malo porugljivim glasom.

— Jest, Farkebara će ga na to prisiliti, odvrati aga vele osbiljno, jer je njoj dana i tomu velika moć.

Nema tomu davno, što je pritjerala kojekakvimi zavjeti duha Šeik-Alijina, te on progovorio...

— Pa što je kazivao taj čudni duh? zapita nevjerujući Poljak.

— Svakojakih čudovišta! Reče: U Egiptu predstoje mnogi vele važni dogodjaji, onda — tuj utiša kazivalac još bolje svoj glas. — Paši se primakao zadnji čas života...

— Vraga, zamumlja Meninski, sreća doista, što je paša u Alexandriji, jer inače, boga mi, kad bi što takova o sebi čuo, ne bi baš najbolje bilo toj damanhurskoj vještici. Ja znam, da joj kože ne bi dostalo ni za opanke!

— Mohamed-Ali ne bi se usudio ni dotaknuti Farkebaru, odpovrnu redarstvenik gorljivim glasom i kretom, jer samo jednim migom te vještice srušio bi se ovaj svod i nas sve pognjavio.

— Pa zar i vi, Osmane-Bey-u, u takove ludorije vjerujete? pitao Poljak kroz podrugljiv smieh.

— Oh! ta mi smo svi o tom za stalno uvjereni, glasio je odgovor, al sad mir, zavjesa se uzmata, čini mi se, kan da se je već duh Šachin-Bey-ev povratio sa večernje molitve!

I doista! Uzmotao se čudnovati zastor bez svake huke i buke, a iz dubina zemlje čuo se lagan, al dubok glas:

— Šachin-Bey-u, izidji van, ja te zovem, ja te zovem, ja te zovem!

Grobna tišina. — Taj čas uzniknu i sjede u prvom redu gledaoca osobit čovjek, odjeven crnom kabanicom, satkanom od devine dlake, čelo si prikrio uzvinutom kukuljicom.

Sve sakupljene prodjoše zoni; iz zadka dvorane izmilje plamenit, golubast jezičac, koji, čim lapucnu iz poda, stade amo tamo glamazati i skakutati, kao kad divlji oganj počne cretom glangolišati... duh je Šachin-Bey-ev...

Opet se čuo glas:

— Znaš li govorit, duše?

Nikakva odgovora.

— Hoćeš li, da te silim? pitao glas nestrpljivo.

Opetovno mučanje.

— Pomoli ruku, buntovni duše! zapovjedi glas srdito.

Taj čas strese starom mamelučkom palačom gromovit potres, po svih kutićih i udubinah dvorane čuo se sitan svisak, reć bi na tisuće se zmija tamo sleglo, kad na jednom uzdiže se iz poda sjajna ruka na mjestu, kud je i jezičac cupkao...

Mukao žamor nasta cielom skupštinom.

— Sad još i zadnju čarobu! viknu glas s nova, a u taj mah spade tik do ognjevite ruke crna guš, udariv o tlo slabom, muklom odjekom...

— Zmijo, vij se, motaj u kotače! zapovjedi vještica, pa gle... čuda! Guš se omota munjimice oko plamenite ruke, te do mala čula se bolna cviel...

— Aha, viknu sad glas slavodobitno, dakle ćemo te ipak upoznati, ti jogunasti duše, sad se moraš i silom pokoriti Farkebarinoj moći! Ne ćeš li mi sad odgovoriti?

— Pitaj! odjeknu sa suprotne strane dvorane, dočim taj mah nestade i ognjevite ruke i plamenita jezika... no do mala iza toga proviri kroz zastor biela, bliedim sjajem obasjana ruka, da je sve nazočne oblio smrtan znoj.

I glas pitao:

— Jesi li susrio duha Šeik-Ali-jina?

— Netom sam ga ostavio na vrutku vječne spoznaje! odvrati drugi, nešto pridušen, mukao glas.

— Što kaza Šeik-Ali?

— On reče, da se Šachin-Bey može radovati!

— A čemu?

— Što mu smrt ne će ne osvećena ostati.

Šachin-Bey, kako je poznato, prvi mamelučki vodja, pade od arnautskoga zrnja na dan prvoga ožujka.

— Jesi li ti možda prognan odonud, nastavi pitajući glas, te si se povatio u ove krajeve, dok ne svane dan pomirbe?

— Jesam! odvrati duh, duboko uzdahnuv.

— Hoćeš li se skorom osloboditi?

— Hoću!

— A kada?

— Kad kucne zadnji sat mojim ubojicam, odvrati duh iza kratke stanke.

— A je l' ta ura daleko?

— Nije, samo što nije kucnula.

— A tko će te osvetiti, ti nesretni duše?

— Onaj koji nikad ne će zagospodovati cielim Egiptom!

— Tko bi taj bio!

— Onaj, koji se je oženio kćerju ubojice!

— Koga misliš, sve znajući duše?

— Mohamed-Bey-a defterdara, odpovrnu glas tje-

Digitized by Google

skobnim jaukom, jer taj čas stisnuše dva gvozdena prsta razsvietljenu ruku, a malo kašnje zagrmi gromovit neki glas.

— Svjetla!

Na vratih se ukažu visoko uzdignuta svjetila, a dvoranom uzasja mamljiv sjaj. Čovjek onaj u crnoj beduinskoj kabanici sbaci na jednom vještim kretom kukuljicu s glave. Svi se nazočni pokloniše... pred strvenom skupštinom stajao Mohamed-Ali-paša.

Još uviek gnječila njegova gvozdena ruka tobožnjega duha, još uviek čulo se bôno jaukanje, grozan lelek.

Na jednom izvucinja paša iza zastora sakritoga duha, a neka još mlada ženska, čije sjajno, crnomanjasto, zlatno-žutim, tajnoučnimi znaci izbockano, lice, ovijao rubac od šarlacha, baci se jaučuć knogama pašinima.

— Milost, gospodaru, cijuknu sitnim glasom, ja sam siromašna ženska, smilujte mi se stoga!

Mohamed-Ali glednu svojim sjajnim strižućim pogledom sve naokolo. Nitko se ne usudi ni glave podići.

— Eto vidte! reče podkralj, a glas mu se tresao, kako ste svi malovjerni, bezumni! Prva i najlukavija varalica, koja još malo i iz trbuha sboriti znade, učini vas sve motrioci duhova! Je l' moguće, da ste tolike neznalice, da vjerujete toli prostim čarolijam? Evo vam duhovske ruke, ruka je ta ove žene, primite ju, ista je ko i prije, samo što ju je prije bila pranikom natrla!

Nitko se ne ganu s mjesta. Nikomu se ne prohtjede da bi se pokusio osvjedočiti. Nekoji dapače mumljali poluglasno:

— Nevjernici, opadnici, huljitelji bogova!

— Tko mumlja tuj? zagrmi podkralj. — Tražite mi toga hulju, koji je izhitrio divlji oganj! Deset kesa zlata onomu, tko ga ovamo dovede!

Munjimice diže se vitak goliat, koji je cielo vrieme mučao mukom, te izčeznu u tinji čas iza zastora, no do mala pokaza se opet, vukuć za sobom starca, komu bješe i brada već osiedjela.

— Priznaj sad! viknu Muhamed-Ali uništujućim pogledom.

Starac, otac Farkebarin, prizna klečećke, da je on iz neke udubine pod podom duhovao sa svjetlom u ruci te da je iste tako navabio guš, koju mu je kći tamo dobacila, natrv ruku fosforom.

Tiem se razjasni sva čarolija.

Sliedila osuda Mohamed-Alijina. Bila je kratka al stroga.

Glasi:

— Starca ćete i Psilla podkovati, onomu pako, koji je starca odkrio, evo obećanih deset kesa! Ženu napokon zašijte u vreću i bacite u Nil!

Vojnici, upropašćeni tim užasnim nalogom, uzmakoše. Nitko se ne usudi rukom dotaći stare vještice, koja je grlila skute i koljena pašina, lelečuć groznim lelekom.

— Dosta je, zagrmi defterdar osornim glasom, namah odvedite ovu ženu. Čega se plašite? Zapovieda li ona u istinu duhovi, ne dvojbeno će se naći jedan, koji će izbaviti svoju vladaricu iz okrilja proždrljivih valova; nije li ona takova, već prosta lažitorba, varalica, nek ju stigne udes drugova!

Svi priznali istinitost ovoga dilemmata, te taj čas odtezmalo Farkebaru.

Uru kašnje progutaše valovi Nilski bajnu vješticu, jer ju ne došli izbaviti niti duh Šeik-Alijev, a niti rodjaci Šachin-Bey-evi.

Tako svrši Farkebara, damanhurska vještica, koja je dosta dugo glumila u Alkahiri znatnu ulogu.

* * *

Pô ure iza toga prizora sidjele u nekoj sobi stare mamelučke palače dvie osobe, pred njima dogarala svjetiljka. Nazly je i njezin otac.

— Ti imaš pravo, moje diete, reče paša, mrka, naoblačena čela, suprug tvoj, Mohamed-Bey, defterdar, postaje od dana do dana sve to pogibeljnijim!

— Sjetite se moje opomene, otče, odvrati Nazly, a da još tiem manje o tom sumnjate, evo, zavirite malo u ove spisove!

I pruži mu spisove, a paša ih sgrabi znalično. Bili ti spisovi oni isti, koje je Gontran-Bréa uza smrtni strah izvukao izpod defterdarevih mehkih dušeka...

— Odkle ti ovi spisovi? viknu Mohamed-Ali, prelistav nekoliko istih, a oči mu se silno kriesile.

— Nadjoh ih pod uzglavljem defterdara, svoga supruga, odpovrnu Nazly vele hladnokrvno.

Na čelu podkraljevu ukopala se dva duboka, tamna nabora, rukom si čupao grčevito dugu bradu.

— Al što da radim? promumlja iza kratke stanke, izdajnik taj ima silu božju pristaša, opreznost je svakojako nuždna...

— Vi podragajte šapu tigrovu, odvrati Nazly oprezno, muklim, pridušenim glasom, a ja ću ju odsjeći...

— Nazly, kćeri moja, viknu paša, stisnuv joj ruku grčevitim stiskom... oprosti mi, al nije drugčije, ja sam te žrtvovao!

— A moja osveta? viknu mlada krasnica, a oči joj se neobično caklile, vidite li tamo onaj plamenak, otče, ono vam je plamenak Mohamed-Bey-ev...

I plamen ugasnu, a naokolo nasta tamna, mrkla noć.

(Konac sliedi.)

Digitized by Google

POUKA.

Žena i ljubav u narodnoj pjesmi.

Veće gledam lijepu djevojku,
i lijepa stasa i obraza
i lijepa hoda i pogleda.

Kad Homerova pjesma uznosi čiju ljepotu, veli mu, da je liep i visok. Bez visine ne ima prave podpune ljepote. Maljašno može biti dragašno, liepo nije. Isto tako opisuje i narodna pjesma ljepotu, hoće li uzvisiti ljepotu djevojku, veli o njoj:

sve je kolo glavom nadvisila,

ili još podpunije:

od sviju je i veća i ljepša:
ljepotom je kolo začinila,
a visinom kolo nadvisila.

Drugo je obilježje ljepote:

jer je tanka stasa i uzrasta,

ili u prispodobi izrečeno:

a tanka je kao i šibljika
visoka je kako omorika,

gdje se obje ljepote ujedinjuju. U drugoj pjesmi pita djever snahu, zašto je liepa i visoka, a mladić kune djevojku, neka reče materi, da ne rodi drugu kao nju bjeloliku, crnooku, gdje drugi opet govori:

ti koja si dugokosa mlada
tebe ć' uzet za vijernu ljubu.

Dalje nam se ljepota ovako opisuje:

U Milice duge trepavice,
prikrile joj rumen' jagodice,
jagodice i bijelo lice.

Divno li riše pjesma ljepotu u prispodobi:

A kakva je, vesela joj majka!
Crna oka kano u gavrana,
lišca biela kano u labuda.
Čelo joj je sjajno ogledalo,
obrvice morske pijavice,
trepavice paunice perje,
dva obraza dva djula rumena.

Još potanji opis ljepota djevojačkih podaje nam ova pjesma:

U struku je tanka i visoka,
u obrazu b'jela i rumena,
kao da je do podne uzrasla
prema tihom suncu proljetnome,
oči su joj dva draga kamena,
a obrve morske pijavice,
trepavice krila lastavice,
rusa kosa kita ibrišima,
usta su joj kutija sećera,
b'jeli zubi dva niza bisera,
b'jele dojke dva siva goluba.

Dodajmo još svim tim dragotam i milotam, što pjesma veli:

Kada igra kan da paun šeće,
kad govori ko da golub guče,
kad se smije kanda sunce grije,

ili: Kad se smije, ka' da biser sije,
kad pogleda, kako soko sivi.

Nije čudo što gledajuć toliku ljepotu začaran i zamamljen momak kliče:

Ko j' vidio vilu na planini
ni vila joj, brate, druga nije,

ili: a od sebe divna i ugledna,
ljepša cura no biela vila.

ili: djevojka je kraj gore stajala,
sva se gora od lica sijala.

ili: sinu lišce ka' na gori sunce.

ili: kad se njine od nje sunce sine.

Takav divni čar ljepote neodoljivo obmamljuje. Najmanje je kad se veli:

oči mu je liepa zaniela

ljepota Janja očima je Travnik zapalila, a momak se tuži na djevojke:

Kakve su im šainove obrve,
zaniješe moju pamet do mrve.

I na ovom su mjestu obrve opasne:

Oj djevojko! i obrve tvoje
ja prodadoh sve volove moje
gledajući na obrve tvoje.

A drugi pjeva uprav tragikomično:

Oj djevojko selen velen
ne uzvijaj obrvama,
ne zadaji jad momcima;
i meni si jad zadala:
konja vodim, pješke hodim;
čizme nosim, a bos hodim;
hljeba nosim, a gladan sam;
vodu gazim, a žedan sam.

Djevojka bielo lice umiva, obrvama uzvija, momče stoji prema njoj i tiho govori:

Oj djevojko dušice!
Sapni puce pod grlom,
da se grlo ne bieli,
da me srdce ne boli.

Najhiperboličnije prispodobe rodila je ljepota ženska u narodnoj pjesmi, ni najprevijaniji udvorica ne bi se domislio reći n. pr. Zagrebkinjam:

Kakove su Fočanke djevojke
mamile bi sa neba oblake,
kamo l' ne bi sa zemlje junake.

Marko Kraljević opisujuć ljepotu kraljeve kćere veli:

Kako me je ljepotom zaniela,
oko mene s' polje okrenulo,
bunar voda i zelena trava.

Kad se to sgadja junaku, koji inače baš ne junakuje sentimentalnošću može i Janković reći:

Živo mu je srdce poigralo,
a za pojas svietlo oružje;
u njedrima sahat zakucao,
na prsima toke zakucale.

Najljepši primjer, kako se dojimlje ljepota svakoga nalik onomu u Homeru, gdje se liepa Jelena pojavi na

*

Digitized by Google

zidinah trojanskih, jest onaj, gdje se opisuje kako izvedu djevojku med svatove:

kroz maramu zasijalo lice,
svatovima oči zasjenile
od gospodskog lica i odiela.
Svi svatovi nikom ponikoše
i u crnu zemlju pogledaše
ja od čuda od liepe djevojke.

Liepa djevojka znade (a koja ne znade?), da je liepa, gleda se u ogledalo i divi se ljepoti svojoj. Anica ružu bere i s njom se razgovara:

liepa ti si rumena ružice,
ja sam ljepša Anica djevojka.

Junak pita djevojku, da se okrene k njemu, da ju vidi, kakova je, a ona mu opisuje samu sebe:

Jesi l' išo u čaršiju?
Jes' video list artije?
Onako je lice moje.
Jesi l' išo kad u krčmu
Jes' video rujno vino?
Onake su jagodice.
Jes' išao niz to polje?
Jes' video trnjinice?
Onake su oke moje.
Jesi l' išo pokraj mora?
Jes' video pijavice?
Onake su obrvice.

Kada se s divnom ljepotom udruži stidljivost, to je onda najljepši ideal narodne pjesme:

Veoma je stidna i prikladna.

Djevojke igraju kolo, med njimi jedna dugih trepavica, da joj momci ne mogu oči sagledati. Nebo se naoblačilo, po oblaku sievaju munje, sve djevojke k nebu pogledale, ne će Milica. Druge ju djevojke kore, da je ili odviše mudra, te gleda preda se u travu, a ne će s njimi u oblake i ona im vraća.

nit' sam luda, nit' odviše mudra,
nit' sam vila, da sbijam oblake,
već djevojka, da gledam preda se.

S te ljepote i stidnosti najljepši je miris duše djevojačke, pare djevojačke. Po tom obilje naziva od ljubavi i milošće: Čuješ djevojko, čuješ ljepoto. Djevojčice, belo lice! Oj ti Cveto lepo cveće. Djevojčice, sitna ljubičice. Djevojčice, ljubičice, ružo rumena! S bogom ostaj, moja ružo rumena!

Oj djevojko morska trnjinice,
trne moje srdce za tvojiem.

Oj djevojko, plava peruniko! Djevojčice, zlato materino! Ikonijo, srdce iz njedara! Dušo moja draga, srdce moje drago!

Djevovanje carovanje.

Djevovanje, moje carovanje!
Car ti bijah, dok djevojkom bijah.
da mi li se natrag povratiti,
umjela bih sada djevovati.

Tako se sjeća udata žena liepog vremena djevovanja, gdje se je i njoj govorilo što pjesma pjeva:

Kam' djevojko mama i pomama?
Dok bijaše u mile majčice,
sve bijaše mamom pomamila
i ženjeno i ne oženjeno:
oženjeno žene puštavalo,
ne ženjeno ženiti se ne će.

Ljepota i mladost najveće blago na svietu, koje svako drugo sobom o povodu vodi, za kojimi su se milijuni i milijuni uzdisaja iz ljudskih grudih izvinuli, blago ne procienjeno, jerbo prošlo više se ne vraća, najpače djevojci: ali nek pjesma govori:

Djevojka sam kumaš* na prodaju;
dok sam kumaš, svakome sam draga;
kad ostaram nijesam nikome,
već dragome za nevolju ljutu.

Kamo li tek kad nastanu brige za kuću i porodicu eno ti opreke:

Ruža sam ruža,
dok ja nemam muža;
kad uzimam muža,
opade mi ruža.
Cvieće sam cvieće,
dok ja nemam djece;
kad uzimam djece,
uvenu mi cvieće.

Zato pozivlje pjesma na djevojačko uživanje za vremena, prodje li djevovanje i mladovanje nastaje resignacija, ali divna uprav filozofska bez škole i učitelja, kako ju sviet i viek (dakako u narodu ne u svietu velikom ugladjenom) sobom donosi; bez tužbe i žaobe, jerbo inače nije, niti može biti. Čujmo samu pjesmu:

Da igramo, da pjevamo,
doka vojna ne imamo;
a kada ga uzimamo,
vrzi pjesme na policu,
a turćije u kutiju,
krpi gaće i košulju,
što ga vragu većma krpiš,
to sotona većma dere.

Odtud potiče uprav ona obiest djevojačka, koju tolike pjesme iznose:

Dok sam mlada biela i rumena,
probirat ću koga meni drago:
ovog hoću, a ovoga ne ću.

Obirat ću koga mi je drago:
ovog hoću, a ovoga ne ću;
pomamit ću momke do Mostara,
a udovce do kraja svijeta.

Vila dade djevojci mjesto silna blaga izgubljena na okladu

trave od pomame,
kojom mami momke ne ženjene.
Sve djevojka momke pomamila,
bira: ovog hoću, ovog ne ću,
izabrala koga je ljubila.

To je podpuno uzdanje u silu, i snagu ljepote i mladosti, od kojeg se veće i u najsvjestnije da ne rečem

* Atlas (tkanina).

Digitized by Google

najprokšenije salonske dame ne nalazi, prava prkos-djevojka, kako u obće narodna pjesma i dosadašnji primjeri to dokazuju, poznaje sve vrsti koketerije, od naivne do smišljene i naumljene, kao kad veli:

Belim zubim Marka zasmijava,
a crnim ga okom zaigrava.

Težko ti zaljubljenomu Marku!

Nema lica bez crvena vinca,
ni radosti bez zelena venca,
ni milosti bez tudja junaka.

Beri cvieće, pij vino, ljubi, to je od vajkada filozofija mladosti, naravska i razumljiva, te kada se djevojka zaklela cvieća ne nositi, vina ne piti, dragog ne ljubiti, razkajala se pak veli:

Cvieće ja da nosim,
ja bi ljepša bila;
vino ja da pijem,
vesel'ja bi bila;
dragog ja da ljubim,
milost bi imala.

Sama priroda pozivlje na uživanje:

Zima prodje a proljeće dodje,
ptice poju, cvjetaju ružice,
sve se ljubi i vrieme ne gubi;
a ti zlato, ne ljubljeno drago,
vrieme gubiš, a mene ne ljubiš.

Zato se mladost rado ozivlje pozivu ljubavi, bilo da je kako pjesmu pjeva:

Dvoje su se zamilili mladi
ili: dvoje mili u milosti raslo.

Svakako nastaje vrieme opjevano od pjesnika koje u narodnoj pjesmi na ne brojenih mjestih u najrazličnijih akordih odjekuje, kako je ili srećom razdragano ili tugom ucviljeno, tugaljivo ili na šalu spremno. Liepo se protivi u pjesmi:

Momče ide planinom,
a djevojče gradinom;
on se meće gloginjom
a djevojka trnjinom;
ne misle se ubiti,
već se misle ljubiti.

Ili kad stidno momče moli djevojku:

Daj, djevojko, jedno oko.
Ona kučka milostiva
i na srdcu žalostiva,
pak mu dade i obadva,

premda se veli:

Što je tebi potamnjelo lice
Kao da je uz junaka bilo?

Junak se želi pretvoriti muhom, buhom, ljetovo bi med očima crnim, zimovo bi medju bielim dojkama.

Momak moli djevojku:

Stvor' se, dušo, u gradini ružom,
ja ću s' stvorit u bela leptira,
pa ću pasti na rumenu ružu;
reći ćedu iz okola ljudi,
da ja grizem u gradini ružu,
a ja ljubim potajno djevojku.

Draži je dragi od brata.
Sladji dragi od otca i majke.

Iznenada dolazi ljubav:

Kad pogleda s crnijem očima,
prostrijeli u srdce djevojku.

Ili: Što ću junak ustrieli me striela,
dušo Jelo, iz tvog bielog lica?
Oči tvoje to su striele moje.
Ona, Jelo, crnijeh očiju
ona mi je pamet zanijela.

Koja umjetna pjesma opisuje prostije a uza to ljepše ljubav, koja se je s jednoga pogleda porodila i u srdcu vatru razpirila od ove:

Od kad ga je okom vidjela?
težke su ju muke popanule
preonoć je na snu ga gledala,
preodan je groznica vatala.

Od tada samo gledanje dragijeh zadaje zadovoljstvo:

Kad mi dragi izpred dvora prodje,
i pogleda uz pendjere moje,
čini mi se do mora je moje.

Ili: Kad ja vidim svoga draga oči,
evo umrieh, evo duša skoči.

Kud ljepše, kud istinitije da izrekneš ovo:

On je meni moje žarko sunce,
a koje mi sunce nigda ne zahodi.

Ili kud sgodnije da označiš postojanost ljubavi, neg ovimi vrstami:

Kud godj hodim na srdcu ga nosim,
a on mene gdje mu duša kuca.

Dragi je najmiliji, što je od njega, to je najmilije. Neka govori pjesma:

Oj Marijo, draga dušo moja,
je li tebi mila moja duša?
Je l' ti tvrda moja desna ruka?
Mara njemu tiho odgovara:
Vjeruj, Jovo i srdce i dušo,
draža mi je, dragi, tvoja duša,
nego moja sva četiri brata;
mekša mi je tvoja desna ruka,
neg' četiri najmekša dušeka.

Odatle nastaju milošće i ljubavi pune dosjetljivosti i nježnosti. Dragi dodje iz daleka i čuje, gdje kolo igra i pjeva i draga mu u njem. Kolo se razvrgne, svako drago svojim dragim spava, a njegovo na samo, primakne se, zatakne joj ružu za njedra. Naprama tomu milostiva draga rani i ostavlja dragomu cviet na vodici ili vije vience, pak pušta vienac u vodu šaljući ga dragomu.

Momak moli boga, da se stvori biserom, da ga djevojke meću pod groce, da čuje, što koja govori. Što molio, to izmolio, te čuo da svaka govori o svojem dragom, a njegova o njem.

Želju za dragim izriče vrlo liepo pjesma:

Da sam jadna studena vodica,
ja bi znala, gdje bi izvirala;
izvirala b' dragu pod pendžerom,
gdi se dragi svlači i oblači,
ne bi l' me se dragi napojio,
ne bi li me na srdcu nosio.

Digitized by Google

Kadšto zanosi pjesma na šalu, kao ovdje, gdje draga kune dragoga:

E da bog da, te se obesio
o zlu drvu, o mom belu grlu;
e da bog da tavnice dopao!
Tavnica mu moja njedra bila;
e da bog da sindžira dopao!
Sindžir bile moje bele ruke:
e da bog da voda ga odnela,
moja majko, na me ga nanela!

Na razstanku uvjerava draga dragoga o ljubavi govoreći mu:

... uzmi onu grudu snežanu,
pa je metni u nedarca do srdca.
kako kopni ona gruda snežana,
'nako kopni moje srdce za tobom.

Veoma liepo izriču čeznuće za dragim rieči:

Črna goro, puna ti se lada!
Srdce moje, puno ti si jada!
gledajući prema sebi dragog
gledajući, al ga ne ljubeći.

Nije ljubav ni u narodnoj pjesmi uviek tako mirna, povjerljiva i nju je crv nemira nastala s dopadljivosti ženske nagrizao te se, djevojka tuži, da se dragi na nju ljuti, pa se pravda:

nijesam mu ništa učinila,
već ako sam koga pogledala.
Ako sam ga okom pogledala,
nijesam ga srdcem srdisala,
srdisala, ni begenisala.

Jelen tuži, da je izgubio košutu:

ako li me sasvim ostavila
i jelena drugog preljubila,
da bog da je lovci uhvatili!

Kad se dvoje dragih nadju ne ostaje uviek pri uzdisanju. Momak se prieti djevojci, da će ju obljubiti, a ona mu odgovara:

Možeš, ago, ako ti je drago,
al' u tvome dvoru a ne mome.
Kad me vjenčaš, ljubi i obljubi,
ak' ne vjenčaš samo me poljubi,
da nas mlade crna želja mine.

Druga je istoga kova:

Sretoh dragu sred mosta,
poljubih ju jednom dosta,
ostaše mi medna usta,
baš ko da sam šećer jeo,
šećer jeo, šerbe pio.

Iznose li već ove pjesme dovoljno, da ljubav ne ostaje pri samom željakanju i čeznuću, već da i dalje posegne, to pokazuje sliedeća, gdje djevojka ne krije ljubav, već ju javno priznaje:

Ne stoj, dragi, kod mene,
sad su ljudi djavoli,
o svačemu govore,
ponajviše o nama,
da se dvoje ljubimo;
a nijesmo, dragane,
nego sinoć i jutros,
i dodji mi do veče
svekrvama pred oči,
zaovama na oči.

U drugoj pjesmi izdaje opet momak, da se ljube:

Moja diko, ne prolazi često,
jer je moja majka domišljanka,
pa će reći, da se milujemo;
mi se nikad ni vidili nismo,
samo smo se triput poljubili,
da ko broji stotina bi bila,
da ko piše iljada bi bila.

Da bude podpunija slika, koju nam pjesma odaje, još i ovo. Momak nadje dragu u gori, gdje je zaspala na postelji, ne može ju od žalosti buditi, ne može ju od radosti ljubiti, već namoli boga, da pade listak od bora dragoj na lice, te ju probudi a tada:

ljubismo se i grlismo do zore,
nit' je znala moja majka, nit njena,
osim jedno vedro nebo nad nama,
i mekana posteljica pod nama.

Tako je majka hvalila kćercu, da je ne ljubljena u kavezu rasla, kad ona u kolu rodi čedo.

(Dalje sliedi.)

Narodno kazalište.

IV.

Drama. Za prijam g. Jovanovića vidjesmo prvi put tragediju „Struensee“ od Laubea. Niemac idealista, čovjek učen al živ, popne se od gradjanina vlastitom snagom na stolicu prvog ministra danske kraljevine. On želi prema novim idejam preustrojiti državu, al nailazi na silan odpor — na dansko plemstvo, na dansko gradjanstvo, na danski narod. Za te borbe porodi se kobna sgoda, koja bude razlogom tragične propasti smionog ministra. On se zaljubi u kraljicu Matildu, te ju obožava svojim uzorom, a ona vraća donekle ljubav. Borniran pukovnik, okorjel dvorski dvoranin, osvetljiva dvorska gospodja, i neodlučan holštejnski plemić urote se proti ministru, udju tajnoj ljubavi u trag, doglašuju sve slaboumnomu kralju — i Struensee padne mrtav sred kraljeva dvora od pušaka kraljevske straže. Laube previše je sile potrošio za svoga junaka, zato su ostali karakteri nedovršeni, nejasni. Kraljičino čuvstvo ne da se pravo definirati, neodlučni Ranzau čini nam se Pilatom, koj si ruke pere, danski patriot t. j. stari dvoranin pokazuje nam vrlo suho rodoljublje bez srdca i milosrdja, i u glupog pukovnika ne ima dramatskog interesa. A kralja napokon uviek glava boli, on nam je vrlo maglovit karakter. Al kraj svega toga je sastav tragedije vrlo vješt i udesan, razvitak živ, dramatičan i govor krepak. Zato uza sve mane ne žalimo, da je Struensee jednom došao i na naše pozorište, pošto je prievod nekoliko godina driemao u arkivu, jer je valjalo dva, tri li fraka nabaviti, obzir koj je, kako se čini, vrlo važan

Digitized by Google

u poviesti našega kazališta. Uprava je svakako hvale vriedna, da se je odvažila nabaviti za taj davno prevedeni komad tri nova fraka. Prikazanje u obće bijaše vrlo dobro — samo možebit nešto polagano. Prva hvala ide dakako g. Jovanovića, koj je i najviše prilike imao osvjetlat si lice. Groficu Galen prikazala je gčna. Perisova, kako treba. (A zašto se toj gčni. ne davaju u novije vrieme nikakve uloge?). Sliku staroga Danca iznio je g. Freudenreich oštro, karakteristički, pa ni gji. Ružički (kraljica), Ranzau (g. Rajković) i g. Banu (kralj) ne ima prigovora. Samo g. Ružiću (pukovnik) motao se jezik čudnovato.

Još nam je govorit o drugom debitu gčne. Sobieske, o njezinoj Jeane Eyre u „Lowoodskoj siroti". Vidjesmo ju dakle u ozbiljnoj drami. Prije malo vremena spomenusmo, da je tragika prava struka gčne. Sobieske. Ne prevarismo se, uz to mnienje pristaje i obćinstvo — izim možebit nekoliko osoba, koje u obće nikakova suda o kazalištu imati ne mogu. Govorimo iskreno, posve iskreno bez obzira na zavist i spletku nekih osoba, na bestialni smieh i nehajnost drugih osoba. Šta je gčna. Sobieska? Prije više godina mogli ste na zagrebačkom pozorištu vidit djevojčicu plavokosu, vrlo umna lica. To diete statiralo je u raznih komadih za nekoliko novčića, jer je sirota. U jedan put nestade djevojke. Nije se znalo, gdje je; nije se ni pitalo, kamo se je izgubila. Na sreću se nije izgubila. Našla se opet, al ne nadje je ni jedan od kazališnih arhonta, djevojka „odkriv srdce svoje" našla se sama. Poslije nekoliko godina pojavi se dozrela djevojka opet u svom rodnom mjestu i reče: „Evo me, ja sam glumica, ja sam Hrvatica, rad sam biti hrvatskom glumicom". Je li uživala štipendiju? Je li bila bar poslana u veći grad, da vidi veće kazalište? Nije. Je li joj učitelj bio Levinsky, Förster ili Baumeister? Nije. Je li može bit uzela nekoliko uloga, pa ih učila pol i više godine? Nije ni to. Uzrast je djevojci pravilan, lice izrazito, grlo puno i jako, kretanje slobodno i naravno, ona govori razborito i govori jasno i dobro hrvatski. Iz prizvuka njezina govora razabrat ćeš tragove ozbiljnog, dramatskog patosa. Ta djevojka ne ima ni zaštitnika ni zagovornika. Pisala je prije više vremena, da želi prikazivat na našem kazalištu. Pismo bude stavljeno ad acta. Dodje sama. Dozvoljiše joj da smie na pokus igrati u maloj komedijici na jedan ponedjeljak. Venit, vidit, vicit. Poslije prvog prizora vidjelo se, da tu ne ima dressure, da je tu sama narav, da je u gčne. Sobieske mnogo preliepa dara. Prikazala je Jean Eyru. Za kratko vrieme morala je tu ulogu hrvatski naučit (ona bijaše dosada glumicom na malih njemačkih kazalištih). Mi o njoj ne ćemo, ne smiemo suditi, kao što bi sudili o glumici, koja je već desetak godina probavila na pozorištu, ili koja je ulogu pol godine mehanički „študirala". U njezinoj Jeani Eyre ne bijaše „finesse", „routine", i onih malih pozorištnih prskavica, koje nevješto oko smatra genijem; ona nije po našem sudu imala dovoljno vremena, da nauči hrvatski toliku ulogu, osobito kad se zna, čega mi ovdje ni napisati ne ćemo, a opet u 1. i 4. činu koliko sile, koliko žara, koliko razbora — i koliko, koliko naravi! Gčna. Sobieska nije umjetnica, al kraj svoje duševne snage — može za koju godinu biti znamenitom glumicom. Tehniku, potankosti možeš vježbanjem naučiti, al srdca i uma ne pribavi ti ni jedan učenjak svieta, to je dar od boga, a u gčne. ima mnogo toga dara. Dakle šta? Valja ju engažovat, svakako engažovat. Nadamo se, da će gčna. S. uvažiti, da još nije savršena, te da će prema tomu i svoje uvjete udesiti, nu nadamo se, da će kazališna uprava — za čije dramatično mnienje ne znamo — ponuditi uvjete, da može pošteno živjeti i razvijati se, ili da će joj nešta više dati, nego koristici. Pamtite gospodo, da ne sjedi svaki čovjek kraj pune zdjele, pamtite, u nas talenat štovati valja, pamtite da se je Hrvatska stala od 1835. god. razvijati ne pomoćju dietnih klasa, ni pomoćju blaga i bogatstva, neg pomoćju talenta svojih ljudi, pa zato štujte talenat, ako se i ne može gospodstvom i blagom ponositi, ne vriedjajte ga, jer talenat ima pravo zahtievati od domovine, da ga pusti na ono mjesto, komu je dorasao, zato dajte toj mladoj djevojci prilike, da se razvije, da bude domaćom umjetnicom.

Budimo iskreni. Pitam, ne mora li mariti za budućnost kazališta, pa kad ne ima dramatskog učilišta, ne mora li se objeručke prihvatit darovitu novakinju? Budimo iskreni. Na vrstnu glumicu gju Ružičku stovarivaju se u novije vrieme sve prve tragične pače i druge uloge, tako da joj od napora fizična sila očevidno malakše. Mudro bi bilo, dapače potrebno je i da se gji Ružički posao olakša. Evo vam gčne Sobieske. Sjećam vas samo struke prvog komika. Sapienti sat. Al i zašto toliko pišemo? Zašto ponavljamo, što cielo obćinstvo govori? Zato neka nam oprosti kazališna uprava — u koje možebit mnogo dobre volje, al nipošto mnogo psiholožkog izkustva ima, neka nam ta uprava oprosti, što se poslije toliko gorkih izkustva utičemo višoj i najvišoj inštanciji, mudrosti Nj. Preuzvišenosti, Bana hrvatskoga, ako ga smjerno molimo, da svojim visokim razborom ne dopusti, da kaprica, spletka i nevještina pogazi sirotu, jedan pupoljak bez zaštite, bez pomoći, koj bi po vremenu u hrvatskoj umjetnosti liepo cvasti mogao.

A. Š.

Digitized by Google

LISTAK.

Darovi za narodni muzej. Prije kratkog vremena dobio je naš muzej umjetno izradjeno drveno razpelo sa sliedećim dopisom: „Gospodinu čuvaru narodnog muzeja u Zagrebu. Da veledušnomu, junačkomu i vazda patriotičnomu narodu hrvatskomu dokažem, koliko ga poštujem, poklanjam narodnomu muzeju u Zagrebu priloženo razpelo, izradjeno od drva mrtvačke škrinje, u kojoj je pandur Trenk sto dvadeset i tri godine počivao. Beč 29. siečnja 1876. Henrik barun Trenk, c. kr. major.“ Ovo je doista liep i riedak primjer, da se stranac sjeti našega muzeja, a ima mnogo domaćih ljudi, u kojih liepih starina ima, koje bi moglo služit uresom narodnoga muzeja.

I članovi gradskoga ceha u Zagrebu pokloniše u čas, kad se je njihov ceh razišo, pa uredniku ovoga lista velik vrč od kositra od g. 1717 sa hrvatskim nadpisom. Taj vrč morao je svaki gumbar izpiti, kad se je prikupio cehu izim toga i dvie ceharske tablice od mjedi, jednu varoškoga ceha od g. 1808. drugu kaptolskoga ceha od g 1750. Nadat se je, da će i ostali cehovi taj primjer sliediti.

Hrvatska matica. Broj članova „Hrvatske matice“ umnaža se u novije vrieme sve to više, i nadat se je, da će to družtvo većimi sredstvi u knjizi moći uzraditi mnogo probitačna. Glavna skupština će biti, kako čujemo 12. ožujka t. g., do kojeg će vremena i „Hrvatska antologija“ dotiskana biti. Za g. 1876. dobit će članovi „Hrvatske narodne pjesme“ sakupljene po Mihovilu Pavlinoviću, sbirku prebogatu i preliepu (ima nekoliko tisuća pjesama) a izim toga jedno djelo pisano prozom. Izim toga je književni odbor po prilici nacrtao program za radnju budućih godina, te izmedju ostalih točaka spominjemo: Opis gradova trojedne kraljevine, mitologiju, novoga Kačića, više znamenitih djela. Godišnji prinos je vrlo malen, a svaki član dobiva zabadava 2 preliepe knjige.

Nova knjiga. Puška i streljivo Werndlova sustava za c. kr. pješačtvo. Po najnovijih izvorih spisao Juraj Grbačić c. kr. poručnik 48 pješ. pukovnije. Tisak dioničke tiskare str. 38 u 8°. U ovoj knjizi nalazimo nekoliko izvrstnih posve narodnih tehničkih izraza, koje bi valjalo prihvatiti u mjesto skovanih izraza, koji se sad upotrebljuju, i koji su stvoreni ne opitav prosta vojnika, kako se ovo ili ono krsti.

Poviest Bugara od Konst. Jos. Jirečka, o kojoj već češće u „Viencu“ progovorismo, izašla je već i u njemačkom prevodu, nakladom Tempskoga u Pragu str. 586 u 8°. Ciena je knjizi 4 for.

Izkopine u Rimu. U Rimu iznosi se svakim danom novih, važnih starina. Kod Konstantinovih kupelji odkriše nekoliko dvorana i cieli red stupova, na kojih se još i sad vide očiti tragovi požara. Neki stupovi izradjeni su od afrikanskog mramora, a pod dvorane od skupocjena šarena mramora sačuvan je posvema. U kupelji stoji jošte vapnena peć a do nje velike mramorne ploče sa izrezanimi slikami. Kraj peći nadjoše željezno složivo sjedalo. Kod palače „De dominicis“ udjoše u trag prekrasnu kipu žene, izradjenu vještački od biela mramora, kod „Lamiarskih vrtova“ izkopaše kip Venere, Muza, Tritona i ogromno poprsje cara Komoda, velik mramoran mozaik prekrasna sastava, mramoran kip Faunov, koj na plećih nosi ogroman grozd, napokon velik ogrljak od zlata, 385 milimetra dug obložen smaragdi. Povjerenstvo poglavarstva pobrinu se, da se te dragocjene starine odmah prenesu u muzej. Ta viest daje nam povoda, da i opet potaknemo pitanje, ne bi li se od strane vlade i sabora nešta uradilo, da se u našoj domovini starine sustavno traže i našemu muzeju sačuvaju. Mi znamo vrlo dobro, da imade na raznih mjestih već izkopanih krasnih spomenika n. pr. ima mitrovačka obćina preliep rimski sarkofog sa dva lava i amorom, kojeg smo vidjeli, turopoljska obćina čuva u svom arkivu ogroman, preliepo sačuvan nadgrobni rimski kamen. Od kakove je koristi da te stvari stoje u zakutku, i ne bi li vriedno bilo, da dodju u muzej? Ne bi li vriedno bilo, da se to pitanje uredi zakonom, kao što u Italiji? Ne bi li vriedno bilo, da sabor svake godine doznači svotu za sistematično izkapanje starina, kojih još sila pod zemljom ima. Ta bečki „reichsrath“ dozvolio je godišnjih 40.000 za izkapanje solinskih starina, koje se smještaju u Spljetski muzej, za jedan grad samo! A kod nas za cielu zemlju ni pare, jer podporica za muzej nije dovoljna gotovo ni za nabavu onih stvari, koje se muzeju na prodaju nudjaju. U svakoj civilizovanoj zemlji, pače i u Egiptu iztražuju se starine sustavno, kod nas toga ne ima. Historičko družtvo bilo je nekakvu osnovu izradilo, al ne znamo, gdje je zapelo. Reći će nam mnogi — to je već kod nas ušlo u modu — „Ta čemu te crepine, to kamenje, te pljesnive mangure?“ Sve to se istinabog ne može jesti, al čovjek ne živi samo u kruhu. Tu neka vlada poprimi inicijativu. Ovom prilikom umoljavamo vis. kr. zemalj. vladu, neka odredi, da se liepa numizmatična zbirka senjske gimnaizije prenese u naš muzej. U Senju stoji zatvorena u ormaru u pisarni, a u muzeju mogla bi služit za obću korist.

Dopisnica uredničtva.

— Uredničtvu „Zemljaka“ u Zadru. Kad prošle godine stadoste iz „Vienca“ pretiskivati „Kapetanovu kćer“ opomenusmo Vas i umolismo tada, da unapredak barem upitate naše uredničtvo za dozvolu, kad kanite iz našega lista čitave mjesece svoj feljeton napunjivati. Ove godine na novo počimate preštampavati „Leilu“, nenaznačiv niti jednom rieči, da stvar vadite iz „Vienca“. Ovaj postupak u čestitom novinstvu nije običajan i mi se iznova ogradjujemo proti njemu. „Vienac“ Vam je doduše dobro došao, kad valja iz njega preštampavati, ali se niti ne udostojiste prihvatiti ponudjenu Vam š njime zamjenu. Tješimo se medjutim, da jedini „Zemljak“ od svega našega novinstva tako postupa.

K smotri „Vienčevih“ predplatnika. U brzini, kojom onomad imadosmo razrediti adresse „Vienčevih“ predplatnika, podkralo se nekoliko pogrešaka u razvršćivanju pograničnih miesta. Tako n. pr. uvrstismo Gomirje u delničku podžupaniju, u mjesto u ogulinsko okružje, Bešku u rumsku podžupaniju umjesto u petrovaradinsko okružje. Tim poremetismo i u svotah razmjerje med civilom i Krajinom. Bit će takvih pogrešaka morda i više, al nam se tim lakše oprostiti mogu, što još ne imamo razredbe miesta po novoj političkoj razdiobi, pak i najbolji poznavalac naše zemlje kadikad ne će znati, da li je ovo ili ono mjestance u ovom okružju ili u onoj podžupaniji.

Zabava: Pjesma nadhodničina — Ujak misionar — — Leila. — **Pouka:** — Žena i ljubav u narodnoj pjesmi — Narodno kazalište. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“ u Zagrebu.**

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 4. ožujka 1876.

Br. 10. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Srdcu.

Kašto, srdce moje, opet nemaš mira,
Koja mi te mlado opet bola mori?
Reci, srdce moje, što te tako dira,
Da svedj neke čeznje plam u tebi gori? —

Slutio sam davno — mišljah te utažit,
Al ti, srdce moje, sve se više gubiš;
Mišljah, da će vrieme nemir tvoj ublažit,
Nu sad ćutim dobro, da ti jadno — ljubiš.

Ljubiš jadno srdce — tomu ti je doba
Nevjere te zmija ugrize već jednom,
Te kad ljubavi ti plaćom bude zloba,
„Ljubit — nikad više“, tad mi reče bjednom.

Ala si mi slabo, mlado srdce moje!
Još se dobro sjećaš nevjere za vjeru —
Kud ti dakle kletve, prisege sve tvoje?
Ta ti opet misli za drugom se veru!

Ah da! pravo veliš, siroto ti moja:
Kako da se otmeš ljudskom biću svome!
Ljubav ti je otac, ljubav mati tvoja,
Ljubav carstvo tvoje, izkon žiću tvome.

Čovjek mre, dok živi, narav hoće tako,
Ipak mora živit — takovo je biće —
I ti, srdce, ljubeć veneš sve polako,
Ipak moraš ljubit, to je tvoje žiće.

Mirko Turić.

Kobna noć.

Ciča zima pritisnu; snieg mete po pustih ulicah, a sjever nemilice brije. Ledena kora prikri zemlju, a krasnim cviećem kao u slavu rodjen-dana krstova zakitila se okna.

Ima li šta ugodnijega u to doba, nego sjesti uz toplu peć i pazljivo prisluškivati riečim kojega starijega? — I mi sjedosmo tako te nemirno izčekivasmo Stanka Z., umirovljenoga pukovnika. Sieda kosa pokrivaše mu nabrano čelo, a u vatrenom se oku ljeskao još mladenački žar. Štovasmo ga i ljubljasmo svi.

Napokon se i on pomoli na vratih; veselim srdcem pohitismo mu u susret i posadismo ga na čelo stola; znajući, da će nam opeta koju ugodnu reći. Umiljato nas pozdravi, a zatiem izvadi iz žepa nekakovu staru knjižicu; artija je bila sva već žuta, a okrajci bijahu joj izglodani.

— Ako me budete mirno slušali, progovori, pripovidjeti ću vam dogodjaj iz svoga života, koj spaja najsretnije i najturobnije njegove časke. Znadem, da se ni moja mila starica Ljubica ne će suprotnuti tomu.

Veseli odazvasmo se tomu pozivu, a on otvori stara ta pisma i stane čitati:

I.

Godina je 1805. Burno se ratno vrieme umirilo, te je samo treba još granicu čuvati. Pukovniji, u kojoj bijah nadporučnikom, dosudi udes da zadnja krenu s ratišta. Bijaše 12. streljačka.

Na skrajnjoj granici, tik neprijateljske medje, stoji umiljato seoce M. Narav ga bogato obdari krasnim položajem i plodonosnom zemljom; sve polahko uzpinje

Digitized by Google

se uz onizko brdašce, dokle se vrhuncu ne dovine, i odavde podaje gledaocu prekrasan vidik na prostranu ravnicu, koja se do suprotnih gora proteže. Sriedom te ravnice protiču srebrni talasi oveće rieke, a uz nju ponaraste dražestan bukvik, koj tajnom nekom moći dozivlje k sebi stanovnike sela, da se pod njegovim ugodnim hladom odmore za ljetne omare.

Selo samo jedno je od onih, koja već stoje van kola izobraženijeg svieta. Istina, nestalo je narodnih običaja i narodne nošnje, ali ti srdcu lagodi, kad pogledaš liepe biele kućice, opekami pokrivene, marljivo obradjenu zemlju i dobru, valjanu cestu — ova bijaše osobito po nas vrlo važna, jer smo njom za rata svaki dan prolazili. U sredini je sela crkva, kojoj se limeni krov cakli kao sjajna zviezda u jasnoj noći. Poniže od crkve ima škola.

Kuća, u kojoj sam obitavao, priključi se već kraju sela; još jedno dvie tri kućarice, pa si bio na plodnih poljanah ili u bogatih vinogradih. Bijaše na jedan sprat, za njom zasadi vriedan gospodar vrt, pun bogata voća i svakovrstne povrtelji — a za njim prostirahu se oranice. Dom svoj uredi si, rekao bih, i odviše liepo za ovu okolicu. Imala je u sebi i oko sebe više, nego li je udobnost zahtievala. Mojoj sobi nije bilo prigovora — ne znam bi li u gradu našao ljepšu i bolje uredjenu. Sve potrebito pokućstvo imao si ovdje po najnovijem ukusu, isti zidovi bijahu urešeni krasnimi slikami, a čemu sam se najvećma čudio, bijahu krasne zavjese od težke svile. Kako su bile težke i omašne, zaklanjahu malo ne svu stienu i okno.

II.

U tom mjestu boravih već odulje vremena. Rat je zamienio mir, koj vojniku ne će nikada nadomjestiti onih prizora, što mu ih krvavi boj podaje — a ponajprije ne će u takovom mjestu, u kojem sam ja bio.

Upriličismo si cieli život kako mogosmo. U glavnom stanu uredismo si na neki način kavanu, te smo tamo veći dio dana sprovodili. Tek pod veče, kad je vruće dnevno sunce krenulo put zapada, podjosmo iz kuće, da se nadišemo svježa zraka. Ja bi sam većinom pojezdio koje kuda ili pošao u krasni bukvik — i tek, kad se je već unoćilo, vraćah se kući.

Moj prijatelj Radovan S., s kojim u istoj sobi stanovah, bijaše obično kod kuće; čitao je ili pisao štogodj. Ne znam bih li ga mogao nazvati simpatičnim. — Kad si ga prvi put vidio, tjerala te od njega njegova prekomjerna sbilja; tajnovit neki žar ljeskao mu se u oku, a ciela narav bila u njem neobična. Bijaše blieda lica; crne vatrene oči počivahu u dubokoj utlini, pod gustimi brkovi provirivahu malena usta a po visokom čelu razlučivao si, kakva mu je glava. Nikada se nije izticao, znajući što i koliko znade: u svakom svom radu bijaše čvrsta i plemenita značaja.

Nas dva ljubljasmo se kano rodjena braća i znadem, da ni iste zviezde na nebu ne će žarče prionuti jedna uz drugu, nego li ja uz Radovana, a on uza me.

Ne mogu se potužiti, da je bio odviše razgovoran, ali za to, što reče, bijaše promišljeno i riedko mu rieč promaši. Kadkada, ali samo kadkada znao se sa mnom pošaliti, nu tad se je već imalo nešto osobito vesela sbiti ili da je tko učinio silnu kakovu ludoriju. Nije se on bavio onim poslom, za kojim obično idu častnici, da im dan prodje; a daleko li se udaljio od misli na djevojke, nikada o tom ne govoraše.

Uzpitah li ga kada o ljubavi, da li je i njegovo srdce oćutjelo kad te slasti, tad bi se uviek malko podsmjehnuo — ne znam je li to ironički mislio ili pako, jer mu se mililo, da u njem ova kriepost ili nekriepost ne zahvati koriena.

Naravi je bio melankolične, mogao si mu ju čitati na licu, a osvjedočio si se, kad si dulje s njim obćio — osobito po tom, što je taj hladni inače čovjek, znao na jednom planuti, nu se i brzo opeta primiriti; kako se u čas ta bura porodi, tako je i za čas nestade. U takovih časovih, za takove strasti, mučao sam, da ne podpirim još većma buknuo plamen — i na taj se način dobro slagasmo.

O domaćih mu poslovih niesam ga nikada htio pitati; tuj ga uviek neugodno dirnuh i on me liepo umoli, da ga o tome ne izpitkujem. Koliko sam mogao od drugih doznati, življahu mu roditelji veoma nesretno — u vjekovitoj zavadi; ista braća zamrzila se medjusobno. Izprvice snašaše Radovan krepko i strpljivo, dokle ga neugodan neki čin ne odždene za uviek iz otčinskoga doma. Pripoviedala mi ga neka baka, njegova zemljakinja, što je ovdje u selu voće prodavala. Slabo ju razumieh, jer je upravo nemilice plela jezikom; nu toliko iz svega razabrah, da je otac obtužio vlastitoga sina — ne Radovana, nego brata mu — što ga je kod običnog prizora ranio.

Gadna ljaga svali se na kuću i obitelj moga Radovana; on toga ne mogaše više podnositi, poštenje mu nije dopuštalo. Dok su se jošte te svadje i prepirke krile za zidovima kuće, trpio je kako tako; ali kad na sviet izidjoše, kada grieh svoje nesretnike pred sud dovuče, ne dopusti Radovanu plemenita duša, da se dulje u tom kolu valja — za uviek reče otčinskoj kući s bogom.

Podje u vojnike i odtuda njegova sbilja, jer je uviek mislio, da svatko za to znade; pa kako je s početka uz nju prionuo, tako mu postade kašnje drugom naravi.

III.

Ljeto prodje, a jesen se primaknu svojimi hladnijimi noćmi i ugodnijim uzduhom. Već si mogao vidjeti, kako se laste sakupljivahu na krovovih i spremahu na daleki prekomorski put; prepelice i druge selice, prolažahu pustimi i golimi strništi, pa se samo po kojih če-

Digitized by Google

trnaest dana ovdje zaustaviše, da se odmore i da mogu dalje.

Bijaše krasna večer; nu na jednom stale se sa sjevera sve većma učestati oblačine, te zaprietiše nepogodom, ali tajna neka moć htjede, da bude noć vedra i jasna. Južni vjetar toplim dahom zadunu i raztjera oblake — mjesec se ukrao iznad gore i zrcalio u sjajnoj vodi.

Prozor naše sobe bijaše otvoren. Na stolu goraše svjetiljka; slabašno joj svjetlo titralo od topla uzduha, koj je na otvoreno okno ulazio. Zlatni mjesec prodiraše u naš zakutak.

Od nekoliko već vremena promienio mi se drug. Nije bivao više toliko kod kuće, kao prije a plavim mu se okom provukla neka tama. Bio je nemiran i preko svog običaja razgovoran. Nešta se je osobita sjegurno sbilo; jer se čovjek takva značaja, kao što je Radovan, ne mienja za svakoga vjetra.

Kad se kući vratih, Radovana ni danas još nije bilo kod kuće, dolazio sam kao i do sada, te se čuvao svačesa, što bi o meni moglo sumnju pobuditi i izdati moju tajnu, kojom ga htjedoh iznenaditi. Privikao toj promjeni od više dana, da ga ne nadjem kod kuće, niesam si s toga mnogo glave trô, uzmem dakle knjigu i stanem čitati. Ali vlastita uzrujanost ne dade mi mira, — bio sam veoma raztresen; razne misli motale mi se glavom. A kako da i niesam veseo, kako da mi srdce radostno ne kuca, kad sam sretan — najsretniji čovjek na svietu!

IV.

Devet sati već odbi, had se Radovan kući povrati. Na zatvorena usta promrmlja mi „dobar veče“, baci kapu na stran i pruži se, kako je dug i širok bio po naslonjaču. Nu to ne potraja dugo, opeta ustane i uze nemirno sobom koracati. Vidio sam, da je danas daleko nemirniji i uzrujaniji, nego li bijaše sve dane dosada. Toli burna i razdražljiva ne htjedoh ga ništa upitati, znajući dobro, kakav je melankolik; s toga se uviek čuvah, kad je bio nemiran i uzbunjen, — šutih dakle i sade, te čekah, hoće li šta reći.

Četvrt sata koracaše tako, samo časomice ukrade mu se po koj težki uzdisaj. Pomislim nije li zaljubljen; ali se nehotice nasmjehnem — on, pa zaljubljen!

Svjetiljka je preslabo bacala svoje svjetlo po sobi, nego da bi mu mogao dobro razaznati crte lica — a mjesec se sakrio za krovom obližnje kuće. Toliko sam ipak razabrao, da nije vidio, kako sam ga motrio, već da je bio uduben u svoje misli. Tajna je neka bura bjesnila u njem, jer nigdje ne nalažaše mira. Prestade šetat po sobi i stavi se pred prozor, nu i to za čas samo; brzo opeta uzme kapu i ode iz sobe — ne rekav mi ni jedne rieči.

Drugi bi ga nazvao možda prostakom, nu koliko sam ga poznavao, znadoh, da je davno zaboravio, da sam bio u sobi i da si nije ni sam sviestan bio, šta radi. Kako bijaše često miran i hladnokrvan, tako bijaše vatren i žestok. Naumio sam ga čekati još koj čas — al nije bilo kada, jer me je zvao najsretniji trenutak moga života. S toga odlučim, da ga upitam, što mu se je sbilo, ne bi li mu mogao pomoći ili ga bar utješiti.

V.

Za po sata evo ga natrag. Mjesec razsvietli cielu izbu. Pogledao sam mu u lice. Sav se stresoh.

— Što ti je za boga, brate, povičem. Prepadoh se i ne mogoh se snaći, kako se može u toli kratak čas toli silno promieniti.

— Ništa, odvrati mi, a bliede usne grčevito stisne.

Srdce me zaboli, kad sam vidio te tamne oči, kao koprenom zaogrnute, te grudi, gdje se burno nadimlju i taj nemir, koj se od prije još povećao. Dobro sam opazio, kako se je silio, da se primiri. Mukom sjedne kraj stola; mogoh ga točno promatrati. Kosa mu se naježila, čelo mu se u tisuću nabora nabiralo i opet gladčilo; nehotice mu se tresô podbradak, i cielim je tielom drhtao.

Pristupim bliže. Spopadem ga za ruku — niesam dulje mogao snositi strahovitoga prizora. Nu hladna njegova ruka ne odazva se momu pritisku — kao da ništa ni ne ćuti. Tielo mu bijaše kraj mene, ali bog zna kuda li mu se daleko zanio duh.

— Ti znadeš, brate, živo prihvatim, koliko smo se ljubili, prijatelju, možeš mi svoje jade povjeriti, oba ćemo laglje snositi.

— Pusti me, prone se kao u snu.

— Ne ću, ne mogu, još življe nastavim. Pogledaj se malko, ne ćutiš li kako ti srdce kuca, kako sav drhćeš, a ne ćeš, da ti ja, tvoj najvjerniji drug, melemom ovijem ranu; — il misliš li, da medju nama na jednom sve prestade, da u meni ljubav za te ohladnu?

— Ne, brate, je znam, da si mi prijateljem — ti niesi kriv. To s mukom izreče i stranim me nekim pogledom pogleda.

Niesam si mogao protumačiti zadnjih rieči: "ti niesi kriv“, niti onog čudnovatog pogleda; nu mislio sam, tješio sam se time, da mu se duh drugdje gdje nalazi, da nije ni znao s kim li govori.

— Daj mi malko vode, za čas me umoli. Veseo, da mu mogu kakovu uslugu učiniti, pohitim po nju.

— Tako, sad mi je nešto laglje, zamrmlja kao da sam sobom govori, kad je čašu izpio, rekao bih, da se budio iz svoga groznoga sna, jer me svom milinom na to pogleda.

Ali za čas. Usne mu najednom obuze divlji neki posmjeh, pa kao da se šali, probrblja: zaljubljen sam ti — te se opeta onako neugodno nasmije.

Čudnovato li mi bijaše. Prepao sam nekako od njega; kako li se u čas promieni. Iz strahovitog onog nemira, onaj umiljati pogled i opet onaj divlji, strani

Digitized by Google

smieh. Na blieda usta provirivahu bieli zubi; oči obuze tudji žar, a trepavice se tresahu, ko tanahne niti na jutarnjoj rosi. Niesam znao što da začnem. Nikada mi se još takova šta ne sgodi. Mnogo toga doživjeh već u svom životu, ali toli grozna časa nikada. Težke misli slomiše govor. Ne mogoh ni cigle rieči progovoriti. Zaboravio sam na sve i na svoju ljubav i na njegov jad. Duboko se zamislih: dok me on ne prenu, kad je vidio, da ja šutim.

— Da, zaljubljen i to nesretno zaljubljen. Probudim se, grozne me misli ostaviše. Zraka mi nade zasvietli u toj tami. Jedno mi umom proleti, a to jedno bijaše, da mu pomognem. Razmišljao sam, kako da bolje počnem. — O pravoj sbilji nesretne ljubavi niesam imao pojma; predstaviti si ju mogoh, ali da ju ćutim, toga ne znah. Danas se smijem, kada pomislim, koliko li mu naivno progovorih:

— Jesi li govorio s njom?

— Niesam, odvrati mi.

— Jesi li joj pisao?

— Niesam.

— Znade li bar, da si zaljubljen.

— Ne zna.

Prostodušje moje nije moglo dojmiti. Saletim ga dakle.

— Ali kako možeš, brate, znati, da si nesretno zaljubljen? Kako si možeš tom groznom misli toli silovito trapiti dušu i tielo — da te ona ne ljubi? Kada niti ne zna, da ju ljubiš! Učini, što treba, pa ćeš biti najsretnijim čovjekom. Ja ću to podpomoći, koliko u zadnje doba naučih. —

Ne znam, da li me je slušao, a ako i je, da li me je razumio; jer mi pri kraju zakrči rieč:

— Nemoj tako, brate. Ti me poznaš i znadeš, da prije ne govorim, dokle niesam promislio — a ponajpače u takvih stvarih.

Taj me odgovor zaboli; tim više, jer sam i sam ljubio, nu sretno ljubio pa me je peklo, što ne mogu s njime dieliti svoje sreće.

VI.

Kada tako na svoju sreću pomišljah, zaboravih na sdvojni mu nemir, možda i radi toga, što se je bio primirio po-

Iz Grottgiero

Digitized by Google

nešto, prestao težko disati, a oko mu popustilo od divljega žara.

Kakav li sam tada bio, koli nestašan, upoznati ćete iz razgovora, što sam dalje s njim vodio.

— Oprostiti ćeš, prihvatim, što ti do sada i ja ne odkrih svoje tajne — i ja sam zaljubljen. Na mjesto da njemu pomognem, začeh o sebi govoriti.

— Tako — odvrati posvema hladno; tobože kao da je već za to znao. To me malko smete.

Nu ipak nastavim. — Mogu te uputiti kako da do sreće dodješ, kao što sam i ja došao. Možda mi podje za rukom, da mojom pomoći svoju ciel polučiš — pa ćemo ovjenčani viencem s družicami svojimi izpod ruke kreńuti sretni, presretni kući.

Pomisao na moju sretnu ljubav razigra me još većma, te ne mogoh obustaviti vrela rieči:

— A da znadeš, koli je krasna, koli je divna, možda ju poznaješ, ovdje ne daleko od nas stanuje. Zanesen nastavim. — Andjeo je, divota! kad joj pogledam u crno oko, kao da mi se pogled kupa u milinju rajskom. Pomole li joj se biser zubi, misliš, da ti zacakli pred očima dragi alem-kamen. Crna vrana kosa pustila se preko bielih ramena, a bujne joj se grudi tihanim šapatom nadimlju. — Ne mogu toga, ne znam opisati! — —

Zaboravih se. Vlastita sreća izbrisala mi iz pameti njegovu nevolju. Jao tebi, sebični sviete! Ljubio ti koga, koliko mu drago, cienio ga i štovao, ipak će se on izgubiti pred tvojom vlastitom srećom, pred svojimi čuvstvi. Zaboraviti ćeš na sve — jer si sretan!

Ja svrših, on šuti. Kao da se ga nije mnogo dojmio moj govor; ali ipak sam i u svoj svojoj vatri, dok sam govorio, nehotice opazio, kako mu se nekoliko puti ukrao po koj težki uzdisaj.

— To je Ljubica, je l' te? upita me po duljoj stanki. Ali i u tom jednostavnom pitanju mogoh opaziti, kako je svom snagom gledao smiriti unutarnju borbu.

— Jest, odvratim, šta ju poznaješ?

Poslije kratke šutnje, odvrati — kakoh ju ne bih poznavao, kad nam je susjeda ovdje; i gorko, veoma gorko

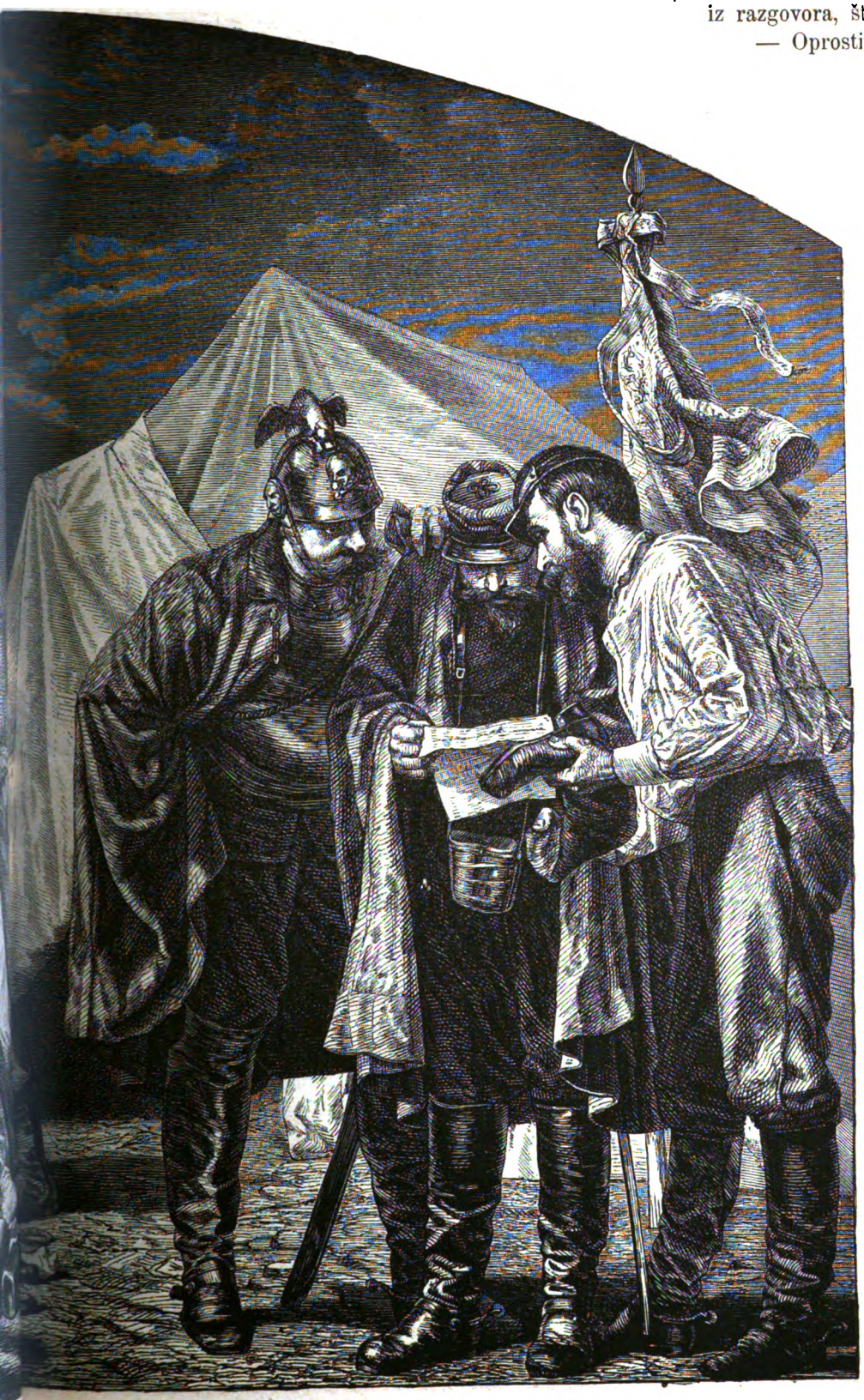

...e": Uhoda.

Digitized by Google

pridometne, kako možeš još pitati častnika za djevojke, nije li to njegova služba i njegov posao u miru!

Nasmjehnem se tomu odgovoru. Ali njemu ne bijaše do smieha, jer me osbiljno pogleda. Kao da ga je prijašnja bura minula, uzme knjigu u ruke. Zadovoljih se, jer sam vidio, da se je bar u toliko primirio. Da li je sbilja miran bio, toga tada niesam znao — al sam mislio, da jest.

(Konac sliedi.)

Češki gudač.

Spjevao I. T.

Siromah ja sam umjetnik
A ljubim svoje sve,
I ljubim srećan ljudski lik,
Veseljak ja sam Čeh.
Po bielu svietu hodam svud
I gledam, brate moj,
Uz grla poj i žicâ gud
Privriedit darak koj.

Umieće ljubim, žicâ sklad,
Prem tužan mi je sud,
Žalostinkami s toga rad
Ublažujem si ćud;
Što Česi dugo trpe svi,
Slovjenom koj je jad,
Tim pjesma moja bôno vri
I žicâ vri mi sklad!

K Slovjenom kad li dodjem gdje
Gdje za nas svatko zna,
U sladke zavozim se sne,
Tad dòma sam ti ja,
Tad češki zapjevam im spiev,
I suza uzme sjat,
Jer duše bol i srdca gnjev
Razumie mili brat!

Leila.

Historična pripoviest po njemačkom, pohrvatio —čić.

(Dalje.)

XI.

Dan kašnje nalazimo defterdara, Mohamed-Bey-a u njegovih sobah, samotna, zadubena u duboke misle, sjetna, nevesela. K njemu se domaći slobodno je samo malomu Berberčiću i omiljeloj mu životinji, tigru Šeitanu.

Pustio se u duboko mozganje o izginulih spisovih, te mu se glavom rojile svakojake divlje misli; niesu li možda ti spisovi dopali pašinih ruku, jer to bi ga moglo i glave stojati... Sad mu opet munu izpred očiju sav jučeranji prizor o sazivanju duhova... Do mala zazeblo ga cieliim tielom, kad je pomislio, koli bi to užasno bilo, da su i njega, za zastorom sakrivena opazili... Iza toga se sjetio prevelike smjelosti, kako se je usudila vještica damanhurska njega imenovati Šachin-Bey-evim osvetnikom... Znao bo je dobro, da dogovor njihov nije baš toli daleko sizao... Morila ga s toga silna znaličnost, koji li je bies utuvio u glavu prokletoj ženi tu kobnu ideju?!

Čim si je Mohamed-Bey glavu razbijao, nam je vele lahko odgonetnuti, kad se sjetimo sgode, gdje su sinovi Hanini donesli pred Nazly-ju u vreću zašivenu damanhursku vješticu, te gdje no joj liepa gospodja stavi ovaj dilemma:

— Ili podpunu bezkažnjenost i dvadeset i pet kesa zlata, ako oda saveznika svoga, defterdara, Mohamed-Bey-a, i ako u svem posluša njezine zapoviedi, ili pako u protivnom slučaju... „vreću i Nil“, vreću posljednjom odorom, a Nil vječnim boravištem!...

Farkebara se odluči za prvo, te s toga složi Nazly onaj duhovski dialog, koji je vještica toli umno izvadjala.

Uza sve to nije dobila sirota baš ni cigle pare, premda je ulogu svoju umno odigrala, jer što je Nazly juče obećala, ne bi to podnipošto dužnošću pašinom, te tako se sve obećanje u vjetar razplinulo... dapače vidjesmo, kako je oštra strana još oštrijega dilemmata pretrgla joj i posljednju nit života, kako je naime zaglavila u dubinah valovja nilskoga?...

Smišljao nadalje defterdar, kako li bi izvukao živu glavu iz te proklete zamke, u koju je svojom krivnjom upao? brcajuć za sve to vrieme grčevitimi prsti po kuštravoj kosi Nurovoj, koji je čučao gospodaru uz noge, podpirujuć žeravku u prekrasnoj mu nargili... pa bilo mu to danas pritežkom zadaćom, jer jedini Allah znade, koli se je često sbilo, te je, zaveden u duboke, maglovite misli, zaboravio pojesti umiruću munjavu stonogu u kokosovoj sdjelici, premda joj se je miris na daleko razliegao...

Na šarenici stajao mangal* od čakanasta srebra, a do njega se udobno smotao Šeitan, snivajuć sladak, spokojan san, kakov sniju samo pravednici i zadovoljnici.

Grobna je tišina. Sve nazočne obastro paran, maglovit oblak; šarovitim, staklenim mozaikom visoko svedenih saracenskih prozora prodiru, kao krv crveni, sunčani traci, padajuć na tamno mjedeno lice ukočenoga pušioca, da ti se čini, kanda su mu crte salivene od razžarene zvonovine... ovelika muha-pecavica kupa svoj zlatno zeleni naprsnik u krvavom moru sunčanih zraka

* mangal, strana rieč, = žeravnica, = Kohlenbecken.

Digitized by Google

a mladi Berberac zieva pospano... al ne smie zaspati u nazočju gospodara.

Reć bi samrtnom dokolicom motrio Nur sladko usnula tigra... u njem se porodila otajna zavist na lastnom pokoju, kojega se uživao sretni sybaritski grabežljivac.

Na jednom pogleda mladić svoga gospodara kriomičnim gledom. Glavu je lagano unatražke spustio, a sa usana mu odmakla se sisica od jantara na dugo ovita nargillina smrka. Činilo se, kanda je usnuo.

Taj čas sgrabi dječak kriomce rep spavajućega Šeitana, te ga zavinu i nemilice stisnu. Grabežljivac žmirnu slabo očima te povuče nervozno rep k sebi. Nur opetova svoj smioni napadaj. Ovaj put zareža tigar grčevito mesnatim labrdami, a zlatno-smedja koža čela njegova nabra se širokimi nabori i vragoljasti nestašnik uštipnu ga i po treći put.

Šeitan zavrnča ko kroz san muklom kvrkom, iza toga se obrnu na drugu stranu, zievnuv, kako daleko je mogao razdreljiti i onako široke lalcke, te nastavi spokojan san. Nur se doista nije tomu nadao... časkom poposta, a po tom izvadi oprezno iz žeravice živ ugljen, turi ga tik do gubice grabežljivca, a u isti tren uštinu ga drugom rukom za rep, sad već po četvrti put. Šeitan se trznu gnjevljivo, te ocmari si gubicu na razžarenu ugljenu... bônom urljavom odignu se od zemlje, oči mu sievnuše plamenitim sjajem, a izmedju strašnih zubetina zaječa prietećim, ridajućim cvielom... skoči silovitim skokom, u taj mah odjeknu dvoranom strašna vika:

— Natrag, Šeitane! zagrmi defterdar, budeć se iz lagana sna.

Srdito rikanje bilo odgovorom.

Tigar pritisnuo glavu Nurevu svojom silnom šapom.

— Natrag, velim ti! viknu Mohamed-Bey opet, sgrabiv pištolju iz hrpe oružja, koje mu vrh glave visijaše... Šeitan se okrenu prietećim pomakom gospodaru, reć bi sad će nanj nasrnuti. Defterdar dignu svoju ruku.

Bie sna se životinja sgrbi, pripravljajuć se na napadaj; dugim, poput zmije gladkim repom udaraše grčevito po bedrih, a uha osovi na zadku glave, označujuć tiem veliko bjesnilo, silan ied. Tad se izpravi prednjim dielom tiela, al do mala sievnu cielom dvoranom, a još do mala čù se i prasak... zrakom munuše dvie ovelike, zlatno smedje šape, a Šeitan se sruši na zemlju tik do Nura. Prorazilo ga ubojito zrno baš sredinom srdca!

Jedan časak stajao Mohamed-Bey okamenjen, cielim ga tielom obuze neopisiva groza, zadrhta. Tuj mu ležao u krvi ogreznuo ljubimac tigar... a tamo ubogi Nur. Grabežljiva mu zvier smrvila silnom šapom nježnu glavicu, baš kao kad skrhneš zubi ljusku od oraha. Ljepušni Berberčić zahripao još nekoliko puti, da se je jedva čulo, a iza toga klonu glavom unatražke. Tako plati svoju nestašnost glavom.

Taj čas sjeti se Mohamed-Bey Atanijevih rieči:

— Umrieti ćeš, kad usmrtiš svoga tigra!... bjesomučnik obori glavu k zemlji, licem mu se otisnu velika suza, jedna jedina, topla al i gorka...

Izilazio strašan, neobičan; reć bi, više nalik na kip koga krivoga-boga, nego li na živa čovjeka...

Na jednoč se otvoriše vratašca, a u sobu unidje sluga.

— Što bi rad? izbreknu se defterdar osornim glasom. Rob mu pruži mučke zapečaćeno pisamce...

— List od paše, zamumlja Muhamed-Bey, prekinuv pečat radoznalo, al uz to pršljivo, te baci nekoliko pogleda po listini.

Pismom poziva paša zeta posve prijatno, da dodje na pouzdan dogovor u Bulak u Ismailovu palaču.

— Nije li to možda stupica? proleti mu glavom misao.

— Bilo kako mu drago, bez volje božje ne biva ništa na svietu, zamumlja kobnim fatalizmom te dade umah osedlati crnu bedeviju.

Pa gle! U istinu nije Mohamed-Ali zetu nakučio nikakvih zamkâ ni stupice, već ga još većma, neg ikad prije, uvjeravao o svojoj otčinskoj naklonosti, te mu s nova preporučao što veću gorljivost za glavni grad kao i za sreću premile mu ljubljene kćeri.

Uzgredno natuknuo i vilovsku večer u palači Sachin-Bey-evoj, al ne da mu štogod spočitava, već da ga i opet osjegura, koliko se unj uzdaje, čega ne uzmognu ni tisuće takvih duhovskih večeri umanjiti, a kamo li posve dokinuti.

Iza nekoliko ura vraćao se defterdar put grada nuz more.

Kad je opet stupio u svoju nilsku palaču, činilo mu se, kanda mu se je taj čaš svalio s prsiju grdan teret.

Bijaše miran, posve spokojan.

U veče istoga dana pozva ga supruga na haremsku svetčanost. Bio je taj čas posve zadovoljan sretan i blažen, reć bi, preporodio se dušom i tielom, uzkrsnuo od mrtvih na nov život.

Na jastucih u ložnici, koja je bila ogradjena zlatnimi rešetkami, počivali pokojno dongolski osvojitelj i mlada mu ženka. Potonja bila zaogrnuta poput sniega bielim gazom i na čelu joj se ljeskao crn dragulj, a o vratu pa sve do pojasa visio niz crna bisera, na kopči tog niza grizao se za žalac štipavac od jezerskoga koralja. Desni kažiprst mlade knjeginje krasio prekrasan ametystni prsten.

Sav haremski log ujedno sa sjajnim rešetkami nalikovao je na ružičastu špilju, kojoj je na ulazu pauk krstaš razapeo svoje zlatne mreže!

U sobi je na po tamno. Svom se prostorijom metu

Digitized by Google

mirisom ruža opojena djeca, šapućuć si tajno o ljubavi; u blistavoj, školjkami osutoj kamenici igraju se male, zlatne ribice, a o gredi, arabeskami izrisanoj, visi srebrno nojevo jaje kao kakva svjetiljka.

Vani u dvorani sve vrvi puno života. Ovdje čitava hrpa tankovitih djevojaka, licem kanda su kćerke asirskih kraljeva, ondje cirkasijske robkinjice, ponosito stupajuć, stupajuć urešene kao kakve kalifske zaručnice.. tuj opet dva smedja ljubimca sa plavoga Nila, izrazitih ružičastih očiju, a tik do njih igra bujno kolo arapskih plesačica u bjelkasto-crnih kabanicah, licem i pogledom očitujuć neku žudnju. Dok se mladi crnčići izbočenimi srebrnimi vrčići i zdjelicami za šerbet amo tamo metu, dotle gojni haremski cerberi zirkaju iza bogato urešenih zastora na vratih u nutarnju, šarenu vrevu.

Medju tiem se ne brine defterdar za ono, što se vani sbiva, on čuje i vidi mladu ženu, njena krasota učinila mu se danas više neg ikad zamamljivom, božanskom. Gotovo mu jenjao u srdcu stari bies, zlobni ied, s kog je dao suljubniku oči izkopati... no ipak tinjala je još u grudih njegovih malena iskra, koja je mogla svakim časom buknuti u silan plamen.

Kad na jednoč zasvira vješta ruka na lutuji sa sedam žica, a crnomanjasto Berberče zapjeva jednozvučnim glasom melankoličnu pjesan o ljubavi osamljene ružice u pustinji... rieči se te dojmile defterdara toli silno, da je promrmljao, primiv suprugu za nježnu ruku:

— Oh čudnovate li, prekrasne pjesme, dušice!

— Zar vam se te rieči čine liepe? osmjehnu se Nazly.

— Najljepše, što ih je dosad moje uho čulo, odvrati tihim glasom defterdar.

— Doista je ta hvala, odpovrnu Nazly, od velike časti pjesnikinji... Defterdar si glednu suprugu pitajućim pogledom...

— A ta sam ja, i nikoja druga! šaputnu tihano, oboriv nice nježan pogled.

— Predraga ženo! viknu Mohamed-Bey slašću opojen...

* * *

Do mala čula se bubnjava arapskih bubnjeva i čagrtanje kovnih čagrtaljka... čuo se i topot golih podplata po podu sve po taktu a uz to i zveket sapinjača oko gležnjeva poput kristala. Mogao si zamietiti i šuštanj žamor i triesak, s koga i samoga defterdara sni prodjoše, te stresav se iznebuha, pritisnu vruće usne na zavratak mile supruge... Nazly se trgnu, kanda ju je taj poljubac žignuo, te glednu u upale, od strasti čeznuće oči strahovitoga supruga, koga je ipak svladala moć njezina čara.

— Nazly, zamumlja defterdar opojen čeznjom, ja žedjam.

— Želite li medice od ljubica, ljubezniče? upita Nazly laskajućim glasom.

— Kako hoćete, odvrati Mohamed-Bey, doduše ja žedjam s ljubavi, no ipak šerbet, koji mi pruži vaša ruka, mora bit nebesko piće...

— Nikad bolje! zadovoljna viknu kneginja, baš ovieh dana dobavih si robkinju, kojoj premice ne ima u sgotavljanju šerbeta. Ja ću vam darovati tu djevojku, al ona ima jednu manu...

Emilio Castelar.

Digitized by Google

— Manu?! opetova defterdar.

— No o tom kašnje, produlji Nazly, a sad da kušate prije svega bar jednu vrst njezinih opojnih pića, i zapljeska rukama. Hana unidje.

— Leila nek donese šerbeta od ljubica, zapovjedi strogim glasom mlada krasnica.

Iza nekoliko trenutaka pokaza se na ulazu haremskih vrata žena, visoka uzrasta, gustom koprenom prikrita, na dlanu joj pokrita čaša šerbeta... Čekala na vratih.

Nazly se diže polagacko, stupi bliže k robkinji, te uze kupu s njezine ruke...

Dok je lievom rukom držala kupu, dotle skide desnicom poklopac, držeć se običaja pri nasluživanju vinom, a u isti mah dotaknu se palcem gibljivoga kamena u prstenu na kažiputu, ametyst se uzkliznu, a crno se biserovo zrno skotrlja u čašu... Kamen se opet zaklopi... Eno je, gdje prekrasna, umiljata žena kleči pred suprugom, pružajuć mu piće vlastitom rukom...

Defterdar uze kupu, glednuv u plave oči ćarobne žene pronicavim, al uz to umiljatim pogledom, te ju izkapi na dušak...

Iza toga povrnu jej čašu, poljubiv ju na mramorno poniknuto čelo vrućim poljubcem... Čelo to bilo kao ledeni led. Nazly se diže, na bliedom joj se licu ne ganu nijedno vlakance... Vani pako igrale prekrasne crnke a i kovne čagrtaljke čagrtale sve jače i jače, da su plesačicam noge i same odskakivale... kad na jednoč odjeknu cielom dvoranom grozan krik, prodiruć iz haremske ložnice.

Još uviek se vrte i zapliću mlade krasnice kao kakve tankovite jele, izvodeć divne plesove.

I opet se čulo grozno ridanje, reć bi divlje zvieri, kad ju nemilo tane rani.

Defterdar se grčevito pruža, sievajuće oči u tamnih udubinah izkolačio, da te groza hvata. —

— Poput parca... u stupici, zahripao muklim glasom, a na ustnah mu se razastro uzašan, grčevit smieh... otrovan... promuca još slabim glasom, iza toga slegnu grčevito rameni, ruke izpruži, te se na tla sruši... Hripao je smrtnim hropcem, dotle mu šaptao poznat glas:

— Ona ima samo jednu pogrešku, ona je sliepa! i Nazly priskoči robkinji, koprenu joj strgnu s lica... te pokaza umirućemu oslieplјenika, dra. Monferrand-Bey-a... Defterdar glednu suprugu si pronicavim pogledom, pogledom strašne mržnje, te oči mu se zaklopiše, na uviek ugasnuše...

U haremskoj dvorani doigralo kobnu pantomimu... Tigrovska vjerenica sgrabi sad žurno doktora za ruku, te ga odvuče u svoju otajnu sobicu.

Tuj ih čekala žena, koprenom zastrta...

Tad progovori Nazly čovjeku, koga je svesrdice ljubila:

— Čuj me, Monferande! Evo tuj djevojke, koju je Allah obdario najljepšim dragocjenjem, plemenitim osjećanjem, te koja tebe, sretniče, ljubi iz dna srdca svoga.

Monferand se presenetiv od čuda uzkliknu... Bila to Tamara, sjedila nepomična, ruke položiv na grudi, koje se burno nadimahu.

Tebe pako, djevojko, nastavi mlada krasnica, pogledav ju duboko tronutim pogledom sažalosti, podvrže višnji, a njegove su nam odluke tajnom, silnoj i težkoj kušnji... S toga, djevojko, snimi koprenu s lica, suvišna je, jer čovjek, koga ljubiš, nikad više ne će gledati divnih čara lica tvoga, on je sliep...

Tamara se sruši u naručaj Nazly-jin, kliknu bônim, tužnim glasom...

Iza dosta duge, tužne stanke, šapnu tigrovska zaručnica tihim glasom:

— Hoćeš li ga dakle i sad ipak ljubiti?

— Hoću, ja ću mu biti podporom i vodilicom životu njegovu! odpovrnu kći Abu-Nureva plemenitim žarom, glednuv čarovitim pogledom oslieplјenika, koji stajaše pred njom glave nice poniknute.

— Čuješ li, Monferrande Bey-u? viknu Nazly... prezireš li dakle ovu ljubav?

Leilo! zamumlja nesretnik muklim glasom, lice rukama prikriv...

— Leila je za tebe na uviek umrla, šapnu tigrovska zaručnica, Leilina bo ljubav, biedni čovječe, turi te u vječnu noć... dao bog, te ti Tamarina ljubav bila svjetilom u toj kobnoj noći, vječnoj tami...

Oslieplјenik razširi ruke, grudim mu se privinu plačuća Tamara...

U oku tigrovske zaručnice zasja debela suza, visoko, ponosno čelo nice oboriv, promumlja slabim glasom:

— Tebi pako, koji sve nagradjuješ, žrtvujem sada svoju ljubav, primi ju žrtvom težkoga kajanja.

* * *

Dra. Charlesa Monferrand-Bey-a pustilo iz Moristana na slobodu posebnim pašinim nalogom, milošću, koju je Nazly u njega izmolila.

Nekoliko tjedana kašnje ostavio on s Tamarom kalifsku priestolnicu, te zaputio put zapada.

Abu-Nur je umro... netom kad će poći, našla ga Tamara u sobi sa utrnulom hašiškom lulom, s kojom je i njegov život na uviek ugasnuo.

Gontrana Bré-a nzvisilo obrikom Nazly-jinim do bega, a ujedno mu i povjerilo svu vlast u Assuanu na nubijskoj granici. Bijaše li to progon? Bojaše li se Nazly biesa kušnje?

Još nekoliko godina poživjela Nazly pjesničtvu i darovitosti, pjevala pjesme i dizala ubožke zavode, a tad umrla otajstvenom smrću. Puk tvrdi, nestalo je

Digitized by Google

iznebuha... Nitko nije znao kamo ni kuda? A nije ni čudo? Ta i onako bio je život Nazly-jin vječnom tajnom, kako li joj dakle i smrt naravskom biti mogaše?

Samo nilski brodari, jedreć kraj Fostata, pokazuju još i danas bojazljivim pogledom na pustu, razvaljenu palaču, koju prekrivaju bujne trave povijuše, te mumljaju uz to slabim glasom:

— Eno, tamo je stanovala tigrovska zaručnica!

POUKA.

Žena i ljubav u narodnoj pjesmi.

(Dalje.)

I tebe vrebaju
mladu da obljube.
Ne daj se, djevojko,
mlada prevariti.

Momci su nevjere i nestalni
kao što je ono vedro nebo
časom vedro, a časom oblačno,
onaka je vjera u junaka:
dok te ljubi: „uzet ću te dušo“.
Kad obljubi: „čekaj do jeseni“.
Jesen prodje, a zima nastane,
a on s' onda s drugom razgovara.

Izgovor je običan:

Ako sam te jednom poljubio,
nisu usta na licu ostala.

Kad vila momka kori, za što ne vodi kući obljubljenu djevojku, odgovara joj:

Luda li si, prebijela vilo,
da sam svaku doma dovodio,
tri bih sela do sad naselio.

To je samo za to, što nije svakomu dano odoljeti ljepoti ženskoj.

Fočanke djevojke tuže paši Gondžu Mehmed-agu, da obljubi sve djevojke; kad ga dovedu na sud, pita paša Gondžu, je li to istina; a on odgovara:

Istina je, kriti fajde nije,
ali znadi, pašo gospodaru;
da kakve su po Foči djevojke!
Nab'jele se i nabakame se,
a navuku srmu na obrve,
kara-boju na sila-solufe,
pa kad metnu u džepove ruke,
pa se šeću same po sokaku,
i kak' okom na momka povuku,
i ti bi se, pašo, prevario
i ti bi im obljubio lice.

Prokšenosti mužkoj nalazi pjesma uztuka u domišljatosti ženskoj. Zaljubljenu momku dale djevojke, da im lučem svietli večeri, dokle im je drago, pak da ljubi, koju njemu drago. Od držanja lake mu se noge uštapile, ruke u smolu oblile u tom svanu i ogranu sunce.

Bostandžija Mujo nasadio bostan, pak dozvao sve kadune i Fatimu jedinicu Hasanaginice, u koju se je zagledao, te joj govori:

Laz' polako, jedinice Fato,
ti podigni krzli nogavice,
ne truni mi po bostanu cvieća.

Ona njemu odvraća:

Ti ne žališ u bostanu cvieća,
no da vidiš nogu pod koljeno.

To izreče, pa uteče u dvor. Mujo se razboli od jašikovanja, idu mu sve kadune u dvor i Fata preobučena viče na vratima, da se kriju bule jerbo ide jaran obići jarana. Dodje, upita ga, od čega boluje, a kad je izašla vikne grlom bijelijem:

bog t' ubio bostandžija Mujo,
što si htio u dvor ti je bilo.

Obljubi li momak djevojku, ne smie ju skuditi, jer su najveći griesi skuditi djevojku:

treća duša najgrešnija,
devojku je skudila.

Skudjena djevojka kune, a pjesma veli:

Već su težke kletve devojačke:
Kad uzdišu, do boga se čuje;
kad zakunu, sva se zemlja trese:
kad zaplaču i bogu je žao.

Volim drago, neg' carevo blago,
Što će meni sve carevo blago,
Kad ja nemam, što je meni drago.

Od Ajke si i viša i ljepša,
ama n'jesi mome srdcu draga.

Tako veli momak ljepoti djevojci, koja mu se nameće, jerbo

nije blago ni srebro ni zlato,
već je blago, što je srdcu drago.

I samo ono, što je na drugom nedrago, na dragom je drago. Tako govori djevojka:

Za dva plava ne bi groša dala,
a za jedno mlado crnooko,
dala b' zanjga iljadu dukata.
Jao tužna! Griješnu ti reko!
U moga su draga oči plave!
Jesu plave, al' su meni drage.

U svietu se naći ne mogaše,
Što se dvoje drago milovaše.

Kad je dragi ostavio djevojku, jer mu mati ne dala uzeti ju, nariče ona za njim:

Jaoh, Ivo, moja rano ljuta!
Okide mi srdce u njedrima.
Jaoh, Ivo, moje nesudjenje!
Kako će te Mara pregorjeti!
Blago onoj, koja će te ljubit!
Ja za tobom čeznut i uzdisat
Sve plačući tebe spominjati.

Digitized by Google

Ali ako ljubav i ne svrši ženitbom, ostaju si dragi vierni, bar si uzpomenu čuvaju. Tako odgovara draga upitana od nesudjena dragoga:

Draga moja, jesi l' se udala?
Jesam, dragi, i čedo rodila,
tvoje sam mu ime nadjenula,
kad ga zovnem, da me želja mine,
ne zovem ga: „odi k meni sine!"
već ga zovem: „odi k meni dragi!"

Druga opet piše nesudjenu dragu:

S bogom, Boro, moje nesudjenje,
ako ikad rodim mužku glavu,
tvoje ću mu ime nadjenuti,
a nadimak i srdce i dušo!
A ti, Boro, tako ti ljubavi
i lijepog našeg milovanja,
ako imaš od srdca djevojku,
moje ćeš joj ime nadjenuti,
stavi ime: moja Ajkunice,
a nadimak: moja nesretnjice!

Nego nije svagda djevojka toliko razabrana, da bi mogla za drugoga poći, te bilo i tužan život s drugim provoditi, nego gdješto voli i samu smrt. Tako vraća djevojka, koju dragin rod ne voli, momku prsten moleći ga, da ju na glas ne iznosi, dodavajuć tužaljivo:

jer sam ja sirota nesretna djevojka:
ja bosiljak sejem, meni pelen niče.
Oj pelen, pelenče, moje gorko cvieće,
tobom će se moji svati nakititi
kad me stanu tužnu do groba nositi.

U drugoj se pjesmi nesudjenici darivaju. On dade njoj, svomu nesudjenju, tri burme zlatne; ona njemu, zaludnjoj radosti, od zlata košulju. Kad on umre, prestavi se i ona od žalosti za njim:

ukopaše jedno do drugoga.

Kad ne mogu odoljeti, zadaju si sami smrt jedno za drugim. Momak je obećao djevojci, da joj se ne će iznjeveriti; ali kad ga mati zakune materinom hranom, prepadne se i vjenča se s drugom. Kada ih svedu u ložnicu, on uzdiše i suze prolieva, ona ga tješi, na što joj priznade, da je i ljepša i kićenija od ne sudjene drage, ali ne će da ga ona kune. Zamoli ju, da prešuti do sutra dan, da se majka proveseli, a braća da se pjesme napjevaju i sestre naigraju, pak naredivši, kako će ga ukopati, ubode se nožem. Djevojka se ne oglasi do jutra, dokle majka u sobu ne stupi i u krv do koljena ne ugazi. Tada izruči pozdrav, a mati izpuni sinovlje naredbe. Kada ga pronesu mimo dragina dvora, poznade ona njegov sprovod, te se i sama udari nožem. Mati njezina ustavi sprovod, te ponesu zajedno i djevojku:

u jednu ih raku ukopaše,
kao da su u mekoj postelji:
premetnuli Jovanovu ruku
preko biela grla Marijina,
a Marinu prebijelu ruku
izpod gojna grla Jovanova,
nek se grle u zemljici crnoj.

Zaručnica Senjanina Ive kaje njega, kad je umro, do tri godine, tada ju izprosi ban budimski. Kada su svatovi bili prema dvoru Ivanovu, moli ih ona, da ustave bubnje i svirale, da se iznovice ne raztuži Ivanova majka; ban joj ljutit na to prigovara, a ona njemu odgovori:

ja ću biti u tvom bielom dvoru,
još ću kajat Ivana mladjana.

Na to bukne ban i odsieče joj glavu, a glava leteć govori:

volim da sam sada pogubljena,
neg da me je bane obljubio,
kada nije moj dragi dragane,
moj dragane Senjanin Ivane.

Već gledamo liepa junaka,
za kim ćemo ostaviti majku
i liepo carstvo djevojačtvo.

Koliko je liepo djevovanje, odbije i njemu sat, te je vrieme udomiti se. Dodija djevojci samovanje, te kune stoborje i čardak spavajući sama na dušeku:

Djevojka je ječam žito klela:
ječam žito u boga ljepota!
Ja te žela, a ja te ne jela!
Svatovski te konji pozobali!

Da se djevojke udaju tako biti mora:

Djevojka sve momke smamila,
dok je k sebi bila premamila
mlado momče u majke jedinka.

Mati ju ide pravdati, ali ona joj vraća:

luda li si Ali-bega majko!
kad si i ti u matere bila,
mamila si, dok si namamila.

Kadšto već i s toga, što ju ne će kod kuće:

O Vojine, o moj zaručniče,
kupi svate, hajde po djevojku,
jer me kore moje snahe mlade,
da sam dobra ja bih doma bila.

Druga moli dragoga, da ju vodi kući, jerbo ju kore roditelji i braća:

Udaji se, naša seko draga;
vrsnice se tvoje poudaše,
poudaše, poroda imaše;
a vrsnici tvoji poženiše,
poženiše, poroda imaše.

Za udaju valja u obće djevojkam:

Tko te ne će, ne nameći mu se,
ko te hoće, ne reci mu: ne ću.

Dakako, da je najbolje, ako djevojka može reći:

od nametka ne ima napredka
ja sam mlada obrala junaka.

Kada dodje vrieme (kako Homer veli) žudjena braka pita djevojka momkova konja, je li mu gospodar oženjen, a on joj odgovara, da nije nego da će se njom. Ona mu vraća, da to znade, uzdu bi mu okovala i gjerdanom svojim pozlatila. Ne treba gledati djevojci na nakit:

već joj gledaj stasa i obraza,
s kim ćeš brate, veka vekovati.

Ili još bolje:

Digitized by Google

Kad mi staneš gledat djevojaka,
ne gledaj im skuta ni rukava,
već im gledaj hoda i pogleda,
kako hode, kako l' pogledaju.

Djevojka moli svoju majku:

Ne daj mene, majko, za nedraga;
volim s dragim po gori oditi
glog zobati, s lista vodu piti,
studen kamen pod glavu metati,
neg s nedragim po dvoru šetati
šećer jesti u svili spavati.

Volim s mladim po gori hoditi,
glog zobati, s lišća vodu piti.

Djevojka govori u pjesmi licu, da bi ga, kad bi znala, da će ga star ljubiti, umivala vodom od pelina, neka mu je gorko, a ako će ga mlad ljubiti, vodom od ružice, neka mu miriše.

U drugoj pjesmi uteče djevojka, kad su ju dali za stara, koji nije za ljubljenje, od njega i poručuje mu, da si traži priliku. Kada starac ašikuje s djevojkom i hoće da ju poljubi, ne dade mu se, nego mu veli dosta nemilo:

pričekaj me dragi!
kada umreš, da t' u čelo ljubim.

Prose djevojku mnogi prosioci, medju njimi bogati starac Mustaf-aga i Zuko od Udbinje, koji nigdje ništa nema do sablje i debela konja.

Brat pita djevojku, za koga će poći, ona mu odgovara:

Voljan budi, moj rodjeni brate!
Ja ću poći, za kog me ti dadeš.
Ja b' voljela za mlada junaka,
makar nigdje ništa ne imao,
Neg za stara makar bogatoga.
Nije blago ni srebro ni zlato,
već je blago, što je srdcu drago.

Svatovi se dignu, a barjak nosi Zuko od Udbinje.. Djevojka pita djevera, koji joj je sudjen djuvegija. Kada čuje, da je Mustaf-aga,

Kad ga vidje od srdca uzdahnu.

Zatim pita, koji je onaj, što barjak nosi, pak čuvši, da ju je prosio, a ne dobio, pade na zemljicu. Dižu ju svatovi redom, ali ne mognu dići. Kad dodje Zuko i pruži djevojci ruku, ona sama skoči i sjedne za njim na konja. Zuko poleti s njom preko polja, a starac Mustafa-aga viče, za što svatovi ne otimaju djevojku hajduku,

a svatovi sve u glas viknuše:
neka nosi kobac prepelicu,
neka nosi i jeste za njega;
A ti idi dvoru bijelome,
za te nije onaka djevojka.

Još goru osudu starosti izriče ovo:

Mlad me prosi, za stara me daju.
Star je vojno trula javorina;
vjetar duva, javorinu ljulja,
kiša ide, javorina trune;
mlad je vojno ruža napupila,
vjetar duva, ruža se razvija,
a od kiše biva veselija,
sunce sija, ona rumenija.

S toga se pjeva:

Vragovi su djevojke,
hoće im se udaje
za junaka bez brka,

jerbo bolje ljubi jedno mlado, nego stara dva.

Odvi se Mare od roda,
kakono čela od roja.

Zaručnicu mladu zove pjesma:

Sele sestrice, zvezdo danice,

a kad ju zaručnik doma vodi:

ide soko, vodi sokolicu.

Svojom naravskom poezijom nazivlje mladoženju ružom rumenom, a mladu ženu strukom ružmarina, neka ju pazi, da mu ne uvene, da mu ne bude sramota. Zaručnik i zaručnica jesu paun i paunica. Snasi se u novom domu raduje i mole staroga svata i vjenčanoga kuma, da zarana snahu dovedu, u kosam joj sunca, u njedrima jasnoga mjeseca, da ogrije biele dvore.

Opisuje se:

kako svati kitom sjede
medju njima mlade neve.
Ona j' stidna i mis'ona,
dje je došla tudjem dvoru,

premda joj sve bolje u zaručnika kažu.

Milij' mi je rabar moj,
no sve selo i vas rod.

Mladencem se želi:

Da b' ste dugo poživjeli
i pošteno rod rodili
i s rodom se podičili!

Najljepši je brak, o kom pjesma pjeva,

pa se mladi bolje smilovaše,
ljubiše se, ne zavadiše se,

ili: ne omraziše se,

ili čak: umriješe, ne prekoriše se.

Pavle veli materi, da mu je zmija u njedrima, neka mu je izvadi, ali ona je radija bez sina nego bez ruke u ramena. Isto tako učini i sestra; a kad rekne ljubi ona mu posegne u njedra, ali mjesto zmije izvadi gjerdan, te ga zapuča pod grlo. Tad je materi žao, da mu je ljuba brzo omilila ali on joj vraća:

istina je, što kazuju ljudi,
da je ljuba vjernija od majke.

Vidila svekrva, kako joj se sin i snaha miluju, pak ju pita bilja od milosti, ona joj kaže ove rieči vriedne pamćenja:

Jedno bilje — docna lieganja,
drugo bilje — rano ustajanje,
treće bilje — neodgovaranje.

Ako smrt razstavi drage, te udovica podje za drugoga, ne zaboravlja ona prve ljubavi nego uzdiše za omiljelim prvim dragim, čuje ju vojno, ona mu se priča:

Digitized by Google

Prva sreća — puna čaša cveća,
druga sreća — puna čaša vina,
treća sreća — puna čaša jeda.

Kralj pita kraljicu, koja je prije dva puta udata bila, a ona mu na vjeru kaže, da bi najvoljela prvomn rabru premda siromašnu:

prva j' srića u cvitu savita,
a druga je u suzam salita,
a treća je čemerom nalita.

Ako preudate udovice za prvim dragim uzdišu, gore prolaze u narodnoj pjesmi one, koje se na novo ne udadu. Djevojke kunu, da momci vole ljubiti udovice nego djevojke; a draga kori dragoga razgovarajuć se s njim:

O moj Mijo, gdje si sinoć bio?
Draga moja, boljela me glava.
Nisam li ti, Mijo govorila
ne pij vode, ne ljub' udovice,
jer je voda svaka grozničava,
udovica srdca žalostiva;
već pij vino, a ljubi djevojku.

ili: Udovice lice obljubljeno,
djevojačko jako za ljubljenje;
udovice ruho poderano,
djevojačko jako za deranje.

Momak želi druga, dodje udovica, poljubi je tri četiri puta, ona njega dvadest i četiri.

Drugi, koji se je oženio udovicom tuži se:

Ja sam ti se junak oženio
udovicom mojom neprilikom,

jerbo: bunar voda svaka glavoboljna
udovica svaka samovoljna.

One gore, gdje udovica i sinove izdaje ašikdžiji za volju, ne napominjemo.

Žive životinje u čovjeku.

Piše dr. med. Josip Derenčin.

Koliko god ima u našem narodu predsuda i to takvih, da im se čovjek baš mora čuditi, kako su se mogle uvriežiti, toliko se i svakomu domoljubu namiće liepa i zahvalna zadaća, da isto razloži i svede na pravu istinu, te da ih jedanput za sve vieke izkorieni. Nije moja tuj razpravljati, što su predsude, nu mislim, da osobito one, koje se tiču zdravlja i bolesti, dakle takove, koje liečničke istine izkrivljuju, da su možda sve do jedne unesene u naš narod po mnogobrojnih lažiliečnicih, vračarih, naturdoktorih itd., koji i kod drugih, prosvjetljenijih naroda još sada obilno cvatu, ove predsude umnažaju i potiču, i tako ljudstvu pamet i napredak stežu u svakom smjeru. Poznati nam čisti i zdravi razum naroda našega ne dade se nikako spojiti s timi čudnovatimi krivimi pojmovi, kojih se on žalibože čvrsto drži kao mahovina stara kamena. Za mnoge i mnoge predsude, koje danas medj nami živu, moglo bi se liepo dokazati, da za nje Hrvati ni znali niesu, dočim su u drugih naroda n. pr. u prosvjetljenih Franceza i Niemaca, njihovim škodljivim djelovanjem bune i prevrate uzročili. Dočim takve predsude u nas sad sve više mah otimlju, nestalo ih je već u zemljah, odkud potekoše, rastućom prosvjetom, koja tjera duševne tmine: najbolje i jedino zemljište njihovo. Predsude, taj jaki izvor duševnog robstva, najbolje su kazalo duševna stanja naroda, ako je istina, da čisto i pravo znanje robstva ne trpi, da je znanje moć.

I ja želim danas u kratko prorešetati jednu od onih hiljada predsuda, koja me je često razgnjevila i ozlovoljila, čujuć i seljaka i gradjana kako ju, reko bih, hvastavo i nepobitno pripovieda. Ima naime ljudi, kojim ćeš težko i bez uspjeha dokazivati, da im u želudcu ili crievu nikako ne može živjeti poveća živina, koja izvana unutar udje n. pr. miš, gušter, zmija itd., ili dapače žaba, taj nevini božji stvor. Koliko put dolazi liečniku čovjek jadikovat, da mu nešto u želudcu žive, te još prstom pokazuje, kako mu ta umišljena živina iz jednog kraja trbuha u drugi skače. Njegovo turobno pripoviedanje toli je vierno, toli srdačno iskreno, da bi prem lasno mogo uvjeriti i neuka i svakoga, koj ne zna, što je u stvari. A kako i ne bi, kad na svoje uši čuješ, gdje mu n. pr. žaba u želudcu krekeće!

Ima doduše živina, koje u čovječjem tielu živu, rastu i razplodjuju se, te ih nametnici (parasiti) zovemo, ko što je na priliku ojadjelica i dvie tri vrsti drugih glista, nadalje prostim okom posvema nevidljivi nametnici, koji uzrokuju razne kožne bolesti, dočim se pod kožom umnažaju i hrane valjda proizvodom bolesti iz krvi. Za sve podkožne živine, ne spominjuć svrbca (acarus scabiei), nije se ni znalo do najnovijega vremena, dočim si stari liečnici o glistah u našem crievu živućih i previše glavu razbijahu, a zato se prostomu narodu sad nije čuditi, kad su ga jednoč ti glistari učili, da najteže mu bolesti poliežu od glista, i da će sretno sve preboljeti, ako im samo za rukom podje pročistiti te blažene gliste.

Takvi nazori izazvali su naravski najskrajnije protunazore, te se u naše doba stalo posvema tvrditi, da i ne ima glista. Mi ćemo se tuj mimogred sjetiti naše narodne: „Valja reći k sebi i od sebe“.

O tih glistah i nametnicih ne ću danas da razpravljam, već želim odgovoriti na pitanje: može li progutnuta životinja n. pr. žaba, miš itd. u želudcu ili crievu živjeti? Nu prije toga čujte istinit dogadjaj, iz koga ćete uvidjeti, koli zamamljivo i vješto znadu stanoviti ljudi vršiti svoj lažan posao, podkrepljujuć ljude u običnih predsudah.

Francezki jedan liečnički list pripovieda naime, kako je za ratne godine 1811. u parižku bolnicu „Hôtel Dine“ dohadjao danomice čovjek, da traži lieka svojoj strašnoj bolesti. On je naime svaki dan o stanovito doba po cielom tielu tako oticao i naduhao se, da bi bio reko

Digitized by Google

sad će mu nà nutarnja neka sila trbušnu utlinu razporiti. Liečnici, koji su ga u bolnici motrili, izcrpiše sve znanje i sve sile umne da saznadu, kakva i odkle bi ta bolest mogla biti. Badava sve, nit što saznaše ni koj liek bolniku što pomože. Taj čovjek htjede na silu, da je slučajno progutnuo zmiju i kazivao od prilike sliedeću pripoviest:

„Bijah čobanom na obalah Loire. Jednog sparnog dana sabrah u hlad svoje ovce i legoh pod granato stablo i usnuh. Kad al na jedanput prene me strašno čuvstvo. Ćutio sam naime, kako mi grlom prolazi živina, a ja ne počasiv ni časa, zabodi obje ruke duboko u usta, da ju van izvučem, nu prekasno, velikom sam mukom dotaknuo se istom repa i uza strašni užas počutih, gdje mi se zmija skliznu u želudac, odkle mi ju nitko živ nije jak odstraniti.“

Za dokaz i potvrdu ove svoje izjave, imaše taj čovjek svake vrsti pisama, svjedočba, preporuka, potvrda od poglavarstva, da ga sbog te bolesti oslobodiše vojničtva, nadalje pismenih izjava više liečnika, da mu je bol neizlječiva, pisma župnika i dari od istoga biskupa, koja sva preporučivahu jadnoga ovoga pastira svakomu, u kog ima mrva milosrdja.

Pošto je u spomenutoj bolnici odležao više mjeseci pod strogom pazkom, odlučiše, vidiv da mu ništa ne pomaže, odpraviti ga iz zavoda i dati mu podpore u ime njegove vrlo riedke i neizlječive bolesti, kad al se dva mlada liečnika, od kojih je jedan bio u Parizu poznat kao vrlo naobražen čovjek, odlučiše izpitati i proučiti tu njegovu čudnu bolest, te ako je hinba u trag joj ući.

Odmah s početka opaziše ta dvojica, da navala bolesti nije ista, ako je taj čovjek sâm, kao kad je drugi koj s njim, i da mu ta bol najjače onda dolazi, kad je sam u jednoj sobi. S toga ne mogahu ni pravo vidjeti, na koj li se način taj čovjek naduva. Sliedili su ga dakle potajno te ne izpustili nikad iz vida i napokon se osvjedočili, da je bolest ta posvema prestala. Navale te bolesti izostaše, kad ga svezaše u čvrstu rubaču i na lice mu pričvrstiše posebno priredjen ovratnik, da se ne mogaše micati ni rukama ni čeljustima. Iza toga experimenta prizna naš čudaković s mjesta, da ga uloviše u hinbi, i da se je služio prievarom ili bolje vještinom i velikom dosljednošću.

Dugotrajnim naime vježbanjem ustnih mišica i ždriela doćera taj čovjek dotle, da je mogao progutati velju množinu zraka, košto mi n. pr. vodu gutamo, te sabrav ga u želudcu i crievu, toliko se naduti, te bi reko svaki: pun je vode. Kad je htio svoju majstoriju dokazati, dosta mu je bilo zakopati glavu u jastuke te se tako po volji naduti. — O zmiji, koju da je živu progutnuo, ne bijaše naravski već ni govora. Evo nam liepa primjera, što i koliko čovjek može vježbanjem!

Drugi zanimiv sličan slučaj bit će možda komu čitalaca poznat, nu većini valjda ne, zato evo i njega.

Prije nekoliko godina dodje u drugu neku parižku bolnicu seljak, tužeć se, da ga ista bol mori ko što i spomenuta čobana, samo što u njega nije bilo hinbe ni prievare već je jadnik bio u dnu duše svoje sbilja čvrsto uvjeren o svojoj umisli. I on je potanko kazivao mjesto, gdje mu žaba u želudcu sjedi, i kako gori i doli desno i lievo po želudcu skače te po tom, gdje i kako stane, različite boli zadava. Badava ga liečnici nastojahu poučiti i uvjeriti, da to nije drugo doli griz (kolika), koj se sasvim liepo dade izliečiti; bolestnik je taj čvrsto mislio, da u njem žaba žive, i bio bi od te misli za cielo i poginuo, ko što to obično biva sa takovimi ljudi, da ga za vremena ne spasiše pomoćju njegove vlastite bludnje. Rekoše mu, da ima sbilja pravo, i da je svakako žaba izvor njegovu zlu, te da je zato trieba tu žabu potražiti i izvaditi gdje god bila. Pripraviše ga dakle na operaciju te postupahu s njim kao svakim drugim težkim bolnikom. Kad je dan operacije dospio polegnu ga u postelj i pokriju mu lice koprenom. Jedan od liečnika uzev mali nožić ureže ga malko u trbuh ponad želudca lih da nešto krvi izcuri i on oštrinu noža dostatno oćuti. Drugi liečnik sporazuman držaše u ruci živu žabu, te čim je ta operacija gotova bila i na zadani znak, dignu žabu u zrak a naš bolestnik pun veselja i radosti, spozna s mjesta kletu okrutnicu, koja mu je zadavala toliko muka i boli. Nedužno živinče utopiše zatim u staklenku vinovice te pokloniše ju našemu umišljenomu bolestniku, koj ju je svakomu prijatelju s ponosom pokazivao. Danomice oporavljao se sve to bolje, kad ga na jedanput primi i opet griz i on udri iznova plakati, naricati i bojati se žabe. — A sad kako mu raztumačiti tu bol?! sve uvjeravanje i sve moguće rieči ne pomogoše.

„Evo je, uzkliknu jednom, ne bilo, zakotila mi u želudcu mlade, pa me sad oni muče“. Naravno, da su sad liečnici bili u nemaloj stisci. Nu vrlo bistar mlad liečnik pomogoe im u neprilici te presieče jednim mahom tu tvrdu pamet. „Dobro“, reče mu, „ako imate u sebi mladih žaba, ko što tvrdite, to mora biti ona, koju vam izvadismo iz želudca, ženka. Da vidimo!“ Uzeše žabu iz vinovice, bijaše mužka. Ta domisao ozdravi konačno sirotu posvemice.

Je li dakle moguće pogutnuti živu životinju pa da ova u nami udobno žive i šeta, ko što narodna predsuda postojano tvrdi? Nikako ne! Zašto?

Kuda god se po prirodnih znanosti obazremo i popitamo, kako li su duševno ustrojene životinje, koje nas neposredno okružuju, saznati ćemo, da osobito u nižih životinja ima odveć siguran i prem dobro razvijen nagon (Erhaltungstrieb) sebe što dulje i bolje uzčuvati, nego da bi se bacale sliepo u ždrielo najljućega dušmana — čovjeka. Nadalje imamo pamtiti, da se — dodje li

Digitized by Google

koji strani priedmet, pa i bez znanja našega u usta — čeljusti u tili tren reflektorno zatvore, tako da taj strani priedmet (u našem slučaju dakle životinja) do ždriela nikako doći ne može. Nu stavimo i da dodje, to bi primjerice bilo čisto ne moguće, da žaba ili pače zmija gutnjak ili ždrielo prodje, a da ne zatvori posvema oduhu ili sapu, pritisnuv od prožiraka na grkljan, koji primjerice rečeno kao dvie mesnate cievi uzko med sobom vezivom spojene, niz prsnu dubinu prvi u želudac drugi u pluća silaze. Nu nevjerniku, koj ne bi ni toga vjerovao, popustimo, pa mu recimo, da ima još razloga, s kojih će se uvjeriti, da kad bi životinja u želudac i dospjela, to ovdje svakako brzo poginuti mora. Evo zašto:

1. Žaba, miš, zmija, gušter itd. u obće živine, koje toj predsudi omilješe, imadu pluća kao i mi, moraju dakle dihati, da uzmognu živjeti, njim treba dakle čistoga zraka, koga u želudcu ne ima. Uzmi zmiju, uroni ju za 2—3 sata u vodu, pa da vidiš, kako ćeš ju iza toga vremena crklu iz posude izvaditi.

2. Većina živina, o kojih ta predsuda govori, imaju mrzlu krv, a kano takve ne mogu živjeti van u razmjerno mrzlih mjestih. Njihovo tielo privlači k sebi brzo temperaturu u kojoj žive. U želudcu i crievu čovjeka pako vlada neprestance temperatura od 37 stupnja i više, što ove živine ne mogu podnieti, to je njim prekomjerna vrućina, od koje moraju poginuti.

Treći je razlog ubitačno, otrovno djelovanje želudca samoga. Želudac, ko što svaki znade, najglavnija sprava probavi, stvoren je zato, da lučbeno raztvara jelo, koje jedemo. On ga prima ustima u sebe, te ga pretvara za kratko vrieme u kašu, koju mezdrom (chymus) zovemo. Ta mezdra ili griz sastoji se od pojedinih sastavina dotičnih jela a još k tomu od želudačna soka, u kojem ima najviše solne kiseline — dakle otrova. Griz će po tom svaku životinju, koja dospije u želudac, svojimi otrovnimi sastavinami ubiti, i živina će u njem svakako poginuti. Da živina ne može u želudcu druge zdrave i žive životinje obstojati, možemo u ostalom opaziti i kod velikih požderljivih riba, kojim se u želudcu nadju obično svakovrstne manje ribe, krastavci, mekušci itd. nu svedjer crknuli.

Da tako poginula životinja u nutrini čovječjoj ne škodi toliko, koliko bi čovjek mislio, uče nas liečnici još od prije 500 godina, koji su davali padavičavim do 5 vrsti guštera, odsjekav im prije sve 4 noge.

Tako su oni liečili a nije bolestnike zato nikoja nesreća snašla, niti su im gušteri u želudcu oživili. Tako nas oni sada ako i ne najuzornijim načinom upozoruju, da je njihov viek bio pametniji od našega!

LISTAK.

Iz Grottgierove „vojne“: Uhoda (sa slikom). U br. 38. i 46. lanjskoga „Vienca“ donieli smo dvie slike iz ciklusa slika pod imenom „vojna“ ili „dolina Suza“ od Artura Grottgiera uz njegov životopis. Danas donosimo opet jednu sliku iz istoga ciklusa. Vojnici uhvatili čovjeka, koj im je dopao šaka i odmah naslutili, da bi to mogao biti neprijateljski uhoda. Razgledali ga, izpraznili sve džepove, izuli istu obuću, i gle, — u istinu se našlo pismo, koje je imao prenieti. Sad na, za čas, odkrojit će mu prieki sud smrtnu kazan, i za jedan sat ne bude ga već med živimi. Doista, užasne su muke, što ih čovjek čovjeku ratom izmišlja!

Emilio Castelar (k slici). Da je Castelar jedan od najvećih govornika, što ih je sviet imao, a ujedno jedan od najplemenitijih idealista (s toga i najslabijih državnika), to danas svatko znade. Svatko je čitao njegove oduševljene govore, kojimi je branio slobodu vjerozakonsku i vjekovita prava čovječja, kojimi je vojevao za oslobodjenje robova i za proklamaciju republike. Svatko zna, kako je kašnje, dospjevši pred tri godine na čelo republike Španjolske doskora morao izkusiti, da se njegovi ideali u mnogo čem bitno razlikuju od realna života, te umoran i iznemogao pokloni se i on napokon novoj monarkiji. Manje će ih biti, koji znadu da je Castelar ujedno jedan od najelegantnijih spisatelja suvremene španjolske književnosti. Njegov „ž i v o t o p i s l o r d a B y r o n a“ pobudio je obće udivljenje, a kašnje djelo „u s p o m e n e n a I t a l i j u“ svojim zanosom, bujnošću i oduševljenjem nije drugo van jedna himna na Italiju. Djelo ovo prevedeno je na francezki, englezki, ruski, taljanski, a u najnovije doba i na njemački. K ovomu potonjemu prievodu napisao je sam Castelar, velik obožavatelj Niemaca, obširan predgovor poglavito političkoga sadržaja. Smjer ovoga predgovora jest nakon tek minulih krvnih dogodjaja vrlo smion, — on propovieda ljubav i izmirenje med germanskom i romanskom rasom, da uzmognu odoljeti „s v e s t r a š n i j e m u n a s r t a j u R u s i j e i z l o s r e t n o g a p a n s l a v i z m a“. „Ne spavajte na svojih lovorih, — dovikuje on Niemcem, — ne dajte se uljuljati prevelikim pouzdanjem. Ista pogibelj prieti i vam i nam, ista pogibelj, koja je svladala staru rimsku civilizaciju. U sjevernih stepah živi pleme, koje na vas mrzi i proklinje vas. Oni vele, da im je zadaća našu gnjilu krv pomladiti, naše stare zakone uništiti. Uzor im je Ivan Grozni i njegovo divlje pustošenje, pred kojim su letjeli gavranovi, uz kog je bjesnio pomor i požar, a za kojim su gladni vuci svatove slavili. Iz ledenih svojih pustara odašiljaju striele na vas, prokipljujuć mržnjom, koja se samo krvlju ugasnuti dade. A glavna rieč, što proviruje iz te mržnje, jest r a t n a N i e m c a, biesnilo proti njemačkomu elementu, koj prieti svojim birokratizmom i svim svojim načinom pokvariti prirodjenu originalnost njegovih Slavena i neodvisnost njegovih Kozaka. Pa ova rasa ima silno pravoslavlje, koje je posvema protivno vašemu slobodnomu iztraživanju, ona ima silno carstvo, ona može kao jaka ratna makina jednim mahom dva milinna barbarskih vojnika nahustiti na zapad. (Ovako govori Španjolac uz svoje karliste i komunarde. Ur.) Mudrost razboritoga i dobroćudnoga cara može ovu mržnju za neko vrieme zauzdati. Ali promislite, da nasljedstvo ima strašnih hira. Poslije Augusta dodje Tiberij, poslije Markaurela Commodus. Jedan dan dovoljan je, da na vas napusti mržnju jednog stoljeća, koju goji njihova literatura,

Digitized by Google

izključivo religiozna, izključivo narodna, izključivo slavenska, a sve to znači samo, da je nepomirna dušmanka Niemštine. Takovoj složnoj mržnji ne može odoljeti slobodni savez zapada. Nu ako nadje sukrivaca i na samom zapadu, da vrši svoju osvetu, tad ćete s ove mržnje ogreznuti u riekah krvi, kakovih u cieloj vašoj poviesti, inače toli obilatoj katastrofami i tragedijami, nigdje ravna ne ima.“ — Tako sbori Niemcem, a posredno i Francezom, te napokon goni Rusiju u Aziju, a Carigrad namjenjuje Grkom. Mi od srdca opraštamo Castelaru njegovu mržnju, jer na mržnju smo već naučni od vajkada, njegov liberalizam, koj umije tolikim zanosom braniti, tek je obrano voće za priviligirane rase. Castelar se je do sad vazda ukazao zlim prorokom — bože daj, da mu se bar ovaj put bojazan izpuni. Neka se to barbarsko Slavenstvo ukaže jednoč vriednim tolikih prikora barbarstva!

Susrest će se do dva svieta
Po prilici svoj,
Na predstraži mi smo četa
Prvi naš je boj!

Narodno kazalište. Dne 24. veljače iznio je naš vriedni glumac g. Sava Rajković za svoj prijam historijsku tragediju „Domovina“ (La patrie), užasan prizor vladavine španjolskoga namjestnika vojvode Albe u Belgiji. Naslov komada kaže nam ideju — borba za domovinu; prizori su vješto sastavljeni a i epizode dobro svezane sa glavnim činom, samo značaj glavne ženske uloge Donne Dolore čini nam se oduran, nedramatičan, kao i njezino ljubakanje sa kapetanom van der Nootom, prijateljem njezina muža. „Domovina“ je po osoblju komad ogroman, izvediv samo na većih pozorištih, zato ide vanredna pohvala redatelju g. Mandroviću a i g. Rajkoviću, da su umjeli svladat sve sceničke zapreke, jer je ukupno prikazivanje kraj slabih epizodista dosta dobro bilo. G. Savo Rajković izveo je grofa Rysoora vještačkom silom, te je patos svoje uloge nadahnuo životom. Na isti način karakterisao je g. Mandrović vrlo dobro Albu, i g. Jovanović kapetana van der Noota. U manjih ulogah odlikovahu se osobito g. Freudenreich (zvonar Jonas), gja. Bajzova (Eara Matison) i gčna. Freudenreichova (Donna Rafaela). I g. Banu (markez Tremaville) ne bi bilo prigovora, da nije g. 1568. izišo u odielu 18. vieka, što je neoprostiva pogreška. Glavnu žensku ulogu — Donna Dolores — prikazala je gja. Rajkovićka, dakle prviput veliku tragičnu ulogu. Mi rado priznajemo revnost gje. R., koju je posvetila toj ulogi, mi moramo u nje hvalit i težnju, kojom ona napredovati radi — al tu strastnu španjolsku ženu može prikazat samo gčna. Perisova, samo u nje ima dovoljne fizične i psihologične snage, da nam taj nesimpatički značaj učini nešta vjerovnijim. Mi smo sto puti spomenuli u ovom listu, neka se glumac posveti struci, koja je njegovoj ćudi najbliža, i zato bismo svjetovali gji. Rajkovićki, neka se posveti konverzaciji a nipošto tragiki.

„Hrvatska“, družtvo naših sokolova na gradačkom sveučilištu, ima na 7. o. mj. prvu svoju zabavu, na kojoj će sudjelovati i članovi slovenskoga družtva a poimence i glasba domaće naše Jelačićeve pukovnije. Radujemo se toj slogi a nadamo se napredku. Živili!

O galeriji. Prikrik našega I. K. u „Obzoru“ od 2. o. mj. povraća se na to pitanje te ističe, da bi sgrada na južnom šetalištu ma i manja mogla skoro služiti pohrani dragocjenih, narodu već poklonjenih umjetnina, dočim od velike palače, Bog zna na kojem mjestu — i o čijem trošku ne će biti nikad ništa, te tako liepom našom slogom izvrgosmo i to dragocjeno blago nahudbi nedovoljne pohrane i zlobi nesrećna slučaja!

A koristniji dvorac igda,
Nego palača sjajna nigda!

Jeronimsko družtvo napreduje uz obće priznavanje sve većma. Koledar „Danicu“ za god. 1877. izdat će u 16.000 primjeraka.

Osvetnici. Nepoznati pjesnik Radovan izdaje u Osieku četvrti svezak svojih omiljelih „Osvetnika“, sadržavajuć junačtva Nike Zelića iz bojeva bosansko-turskih god. 1832. Ova pjesan bit će u srokovih, a ne kao dosadašnje u prostom narodnom desetercu. Osječki „Drau“, iz koga ovu viest vadimo, javlja ujedno, da je već pod tiskom Korajčeva „filozofija narodnih poslovica“, koju svi prijatelji hrvatske knjige toli željno izgledaju.

Hrvatski brzopisni časopis. Izišo je u Zagrebu prvi broj stenografijskog časopisa pod imenom „Jugoslavenski stenograf“, što ga uredjuje g. Art. Bezenšek, stud. phil. i saborski stenograf u Zagrebu. List izlazit će svakoga mjeseca i stoji na godinu poštom 1 for. 40 nč. Taj časopis donosi naputke za hrvatsku, srbsku i slovensku stenografiju pa kako je brzopis potreban učeniku, činovniku, i književniku, to ga svakomu što toplije preporučamo. Predplatnina neka se pošlje uredniku u Zagreb.

„Hrvatski dom“. Današnjemu broju prilažemo poziv, kojim hrvatska sveučilišna mladež pozivlje na predplatu na zabavnik „Hrvatski dom“, koj će bez sumnje biti vriednim nasljednikom „Velebita“. Prijateljem „Vienca“ dobro su poznata neka imena, podpisana pod pozivom, oni znadu, da se pod tim imenom taje mladići prevrstnih darova, mladići kojim je srdce oduševljeno jednako za narod, al i za umjetnost i znanje. Već jedan put rekosmo, da za nas ne ima ljepšega prizora, nego kad oduševljena hrvatska mladež prione uz rad, u tom naziremo nadu bolje budućnosti. Daljnje preporuke ne treba. Ni jedan valjan Hrvat ne propusti pribaviti si „Hrvatski dom“, svaka Hrvatica privini ga k sebi.

Louis Leger priobćio je u časopisu: „bibliotéque universelle et Revue Suisse“ u 81. godišnjaku razpravu o austrijskih Slavenih: „Etude sur les Slaves d' Autriche“.

Našim p. n. gg. predplatnikom. Ove nam godine dolazi neobično mnogo reklamacija za pojedine brojeve tako, da nam je nekojih brojeva posvema nestalo, te smo prisiljeni za nove predplatnike iznova ih štampati dati. Ako komu izoztane broj, nije krivo naše odpravničtvo, koje svaku subotu svim predplatnikom redovito odašilje list, nego je kriv bud dotični poštarski ured, bud gg. predplatnici sami, koji djecu, sluge, prijatelje itd. odašilju po list. Tako se dogadja, da nam najednoč za broj, gdje je nešto posebno zanimiva za ovo ili ono mjesto, iz istoga mjesta stiže vrlo mnogo reklamacija; jamačno za to, što bi dotični broj želio svatko imati, pa i onaj, koj nije predplaćen. Od ovakove nam netočnosti dohodi velika šteta, pa s toga molimo gg. preplatnike, da se izvole obratiti svojom reklamacijom ne na naše odpravničtvo, već svagda na dotični poštarski ured, koj tad mora ureda radi izpitati, gdje je list zaostao, i ako ga nije primio, gdje je zapeo. Mi ne ćemo nikomu na privatne reklamacije lista na novo pošiljati, nego samo na zahtjev poštarskoga ureda.

Zabava: Srdcu — Kobna noć — Česki gudac — Leila. — **Pouka:** Žena i ljubav u narodnoj pjesmi — Žive životinje u čovjeku. — **Listak.**

Odgovorni urednik August Šenoa. Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 11. ožujka 1876.

Br. 11. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Slučaj ili sudbina.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

I.

Dodjoh godine 186* mlad poručnik u —tu krajišku pukovinu. Dosadanja moja posada bijaše kroz dvie godine u divnoj, liepoj priestolnici, te si može svatko pomisliti, kako mi bijaše prvih dana pri ćudi, kad sam razmatrao golemu razliku medju bečkimi krasnimi ulicami, kavanami, kazališti, galerijami, muzeji i medju blatnimi ili praznimi ulicami, poderanimi kućami, prostimi krčmami, mrtvim i mlitavim prometom u kordunskoj postaji, u koju me kao iz neba u pako baci svemogući tada gospodin pukovnik valjda jedino s toga, što se nije ufao poslati onamo nikoga drugoga od svojih častnika i zamjeriti im se time, pošto je i sam istom prije nekoliko mjeseci od jedne druge krajiške pukovnije onamo premješten bio, — a možda i s toga, da novomu regulaškomu pridošlici pokaže na drastičan način, da je regulaška služba samo puka šala naprama mukam i tegotam kordunskog častnika.

A imao je dobričina i pravo, jer ne mogaše u istinu nijednoga sela u cieloj pukovniji naći, u kom bi razmaženi bečki posadnik toliko rešpekta prama kordunskoj službi poćutiti mogao. — Bijaše tu osim gore opisanih udobnosti još i drugih, o kojih dosada ni sanjao niesam: selo to stojalo je, rek bi, na razkrižju svih kriomčara, konjokradica i inih lopova a ja jadan regulaš naviknut na gladke parkete bečkih salona, moradoh sada, budući zapovjednik postaje, vrebati mjesto na bečke ljepotice — na lukave kriomčare, moradoh svake večeri brzati mjesto u kazalište ili na ples — na kordunski čardak po stražu, da za ovim ili onim konjokradicom u poćeru podjem.

Dà, što više, već bje prošlo više od pol godine, odkad je zadnji zapovjednik postaje drugamo premješten bio, te ciela obćina podpala pod zapovjedničtvo nemarna i vazdan pijana načelnika, na glasu kriomčara.

I ja neizkusan i razmažen regulaš da povratim red u selo, u kom je svatko k sebi okrenuo bio.

Prvih dana da sdvojim, te sam snovao amo i tamo, kako da poštenim načinom izhodim, da me kamo drugamo premjeste. Nu zaludu! Prije dvie tri godine ne bijaše mi nade, preseliti se odavle. Bilo mi je, da se skončam. — Nu za čudo! ova me zlokobna misao upravo pomiri opet sa cielim svietom i sa svimi nevoljami moje nove postaje.

Kukavico sinja — mišljah u sebi — hoćeš da se ubiješ, što su te premjestili iz tudjeg svieta u sred mila roda, koga mrziš i prezireš, u mjesto da ga prigrliš i na dobar put dovedeš! —

Ne prodjoše ni dva mjeseca, a ja sasvime drugi čovjek. Malo po malo zaboravih na Beč i njegove slasti, te se počeh sve većma baviti svojim novim stanovištem, tražeć i nalazeć sve ljepše dražesti divne posavske okolice, baveć se narodom, učeć sredstva, kojimi da mu rane i jade vidam, — i vršeć svoju tezku i opasnu službu sve točnije i strože.

Prvo vrieme upotriebih većma za to, da proučim narod, njegove vrline i mane i da smislim način, kojim da red povratim. — Klonio sam se pomno svakog nasilja i naglosti, kojom bi u prvi mah više kvariti nego li hasniti mogao.

Ovako se napokon uvjerih, da mi je prva zadaća, da po što po to svrgnem nesposobnog dapače pogibeljnog načelnika i nekoliko mu pristaša odbornika. — Nu

Digitized by Google

kako da to postignem, kad se ga nije moglo krenuti prije novih izbora ili bez kaznene iztrage?

Stadoh ih čestito nadzirati pomoćju nekoliko svojih vojnika pouzdanika i trud mi ne osta dugo bez uspjeha. — Jedne noći uloviše moji momci poštenjakovića načelnika i još dva odbornika, gdje su u velike kriomčarali duhanom i soli. Latiše se oružja, raniše dva vojnika, ali napokon budu svladani i zatvoreni. Predadoh ih pukovnijskomu sudu, koji im na skoro dosudi razne kazne.

Mojom pričinom bude novim starješinom izabran i potvrdjen pošten starac, Marko Vojnović, izsluženi narednik i od onda krenu sve na bolje. Austrijska sol doskora pojeftini, Turci udariše djumruk na duhan, i time presta kriomčarenje solju posve, a ono duhanom bivaše sve redje, i kad mi napokon podje za rukom, spremiti nekoliko najpogibeljnijih konjokradica u pukovnijski zatvor, — zavlada u cieloj obćini najljepši red, i narod me zavoli i prigrli, štujuć me, što sam ga riešio tolikog, nesnosnog zuluma.

Od tada sam nekim ponosom motrio plod svoga revnovanja, te mi je čisto godilo srdcu, kad sam mogao što češće obćiti sa narodom, da mu što više moguće od hasne i pomoći budem.

Obćeći tako sastajao sam se često sa častnimi starci veterani iz francezkih ratova, i sa kljastimi nemoćnici kobnih godina 1848. i 1849., koji su mi uz lulu dobra duhana i čašu oriovačkoga vina rado pripoviedali sgode i nesgode svoga junakovanja.

Nu od svih mojih znanaca iz naroda nije me se nijedan toliko dojmio, koliko sliepac guslar Ilija Kovačević, čovjek od kojih šestdeset godina, visoka, krepka nu sgrbljena uzrasta, liepa pravilna i veoma izrazita lica, na kom se je uvieke javljao neki čudan izraz duboke tuge i jada.

Imao je doduše liepu kućicu u selu, u kojoj je boravio svoje mračne dane sa jedinicom si Ankom i njenim mužem vriednim Lukom Pakunićem.

Ne bijaše mu dakle od nužde, služiti si kruh guslami i junačkom pjesmom, al ga je na to gonila neka neodoljiva sila, a kraj toga omiliše narodu njegove pjesme toliko, da ne bijaše u selu ni pira ni slave, a da on uz gusle nije izvodio svoje pjesme o davnih junacih, o borbi sa kletim Turčinom i o budućem uskrsu stare slave jugoslovinske braće.

Ja sam ne mogoh ga se nikada naslušati. Njegove bo pjesme pune najvećeg uzhita zvonile su nekim osobitim čuvstvom, koje je, rek bi, svakomu govorilo, da je srdce, iz koga su tekle, moralo samo grozan jad premučiti.

Pričalo se koješta o njem i o njegovu zetu. Nu ne bijaše mi sve jasno, te odlučih izvabiti mu iz ustiu pripoviest njegove prošlosti. — Obćeći s njim veoma prijazno i pozivajuć ga češće na čašu dobra vina, do skora prionu uza me, te bi mi se uvieke lice razvedrilo, čim bi mu glas čuo.

Jedne nedjelje u večer pozvah ga k sebi na zalogaj pečenke i čašu dobra oriovčanina. Bijaše nekako u srpnju, večer vedra i topla, te s toga zapovjedih svomu momku Mati, neka prostre pod lipom pred mojim stanom u malu vrtlu, odkuda se prikazivao krasan vidik na kršnu modru Motavicu i na vitku munaru prieko, koje se limnati vršak caklio o vedroj mjesečini.

Sa Save odjekivahu glasi radnika, koji su dovršivali svoj posao, iztovarivajuć raznu drvenu robu iz širokih dereglija i spremajuć ladje uz bajer. Zadnje ptice bijahu veće dopjevale te spustile se na počinak u duplje i šikare s ove i s one strane, a mjesto njih začele žabe svoje kreketanje i komarci svoje silno pjevucanje, koje je kadkada ugodno zamienio sladak glas slavulja.

Momak zapali gubu pod lipom, da nam komarci toliko ne dosadjuju, i ja si još k tomu pripalih čibuk, te sjedoh k stolu, da svoga gosta dočekam. U to ozva se mujezin s munare otežuć svoj svakdanji: Allah bil Allah Mahomed ben akbar! — a odmah zatim oglasiše se naši stražari sa obližnjih čardaka, otežuć: berdo — patrol firba — i!

— Nema nam dugo našega gosta! — reče Mate staviv svjetiljku na stol. U to zalaja moje pseto, izletiv iz vrtla, pa onda zacvili veselo.

— Evo ga! — reče Mata poviriv preko plota, i odmah zatim unidje sliepac Ilija, koji je u svako božje doba sam sa dugačkim svojim štapom u ruci svakamo pogodio.

Pozdravih ga prijazno, primih ga za ruku te posadih uza se.

— Bog vam dao sreću, dobri gospodine, kad mene jadnika tako prijazno primate! — reče on uzdahnuv i pipajuć rukama oko stola.

Večerasmo te se stadosmo nasladjivati rujnim oriovčanom i čibukom dobra duhana, razgovarajuć se o koječem. — Oprezno i fino svrnem govor na priče o njegovoj prošlosti.

— Čuo sam koješta o vašoj tužnoj sudbini — rekoh — jedni mi vele ovako, drugi onako, te mi ne ćete pisat u grieh, reknem li vam, da bi me veoma zanimalo čuti vašu prošlost iz vaših ustiu.

Sliepac okrene lice prama meni, kao da me hoće da pogledje na procurjele oči; uzdahnu duboko i klonu glavom prama stolu.

Dugo je ovako sjedio, te se veće pokajah, što sam zapodjenuo govor, kojim bi mu stare rane otvorio. U to on opet dignu glavu. Na licu mu se pojavi tužan posmjeh. Uzdahnuv reče:

— Dragi gospodine — vi ste meni i mojim, i svim našim seljanom toliko dobar i milostiv, da bi bila upravo grehota, neučiniti vam po volji, ma i u najmanjoj stvari! — Neka dakle bude na vašu — ali nemojte krivit

Digitized by Google

mene, ako moja pripoviest uzbudi u vašem mladom i vedrom srdcu nemile jade.

To rekav, napuni si s nova lulu, momak ju zapali, ja pako težko dočekah, da započme.

II.

Napokon se pogladi desnicom po čelu, odbaci čestit dim iz čibuka, namrgodi se i zače ovako:

Moja krajiška kuća i zadruga bijaše za mojih mladih lieta u Drinovcu. Bilo nas petero mužkih i devetero ženskih glava u kući. Moj otac, vojnik, poginu prigodom hajke na turske hajduke i ostavi mene i dva mladja brata u nejakoj dobi. Brat mu, stric Marko, primi se gospodarstva, koje je pošteno do svoje smrti obavljao, njegujuć nas troje sirotčadi kao rodjenu djecu, premda je i sam jedno mužko i troje ženske djece imao. — Žene bijahu u kući moja mati, strina, i bratučeda, ostale pako stare udove vojnika, poginulih većim dielom u francezkih ratovih.

Mene i mog mladjeg brata Jurišu zapade vojnička služba. Njemu poslužila bolja sreća, jer je doćerao do stražmeštrije, a kašnje bogme i do lajtmanije, kako vam je poznato.

Ja pako doćerah do kapralije, i pošto sam bio veoma točan i strog u službi to izhodi tadanji gospodin moj kapetan Sekulić za me prazno za onda u Radonjskoj šumi mješto šumara.

Bijaše to doduše velika čast i probit za mene, mlada još momka.

Nu kraj svega toga nije mi bilo ugodno, jer mi se valjalo razstati sa rodbinom, i poći u odaleki kraj, gdje niesam ni duše poznavao. Nu nije bilo druge, van poći, kamo me odrediše, i tako vam dodjoh u ovaj kraj. To bijaše nekako godine 1840. Služba moja bila veoma težka i opasna, jer je narod rek bi već navikao bio krasti carsku šumu. Nu ja joj se ipak podadoh dušom i tielom misleć u sebi: Šta ti je stalo, ako i izgubiš glavu braneć carsko dobro, kad nemaš ni žene ni djece!

Moj šumski kotar bijaše ovelik, drvarila se tuj još četiri sela osim ovoga. Možete dakle misliti, koliko sam prepatio muke i straha, dok sam narod nekako odbio od kradje.

Pošto je veći dio šumskog mi kotara stajao uz Savu, to sam svakoga dana prolazio našim bajerom, te se češće svraćao u malu osamljenu krčmu staroga nekoga Kranjca Martina Tiana — bog mu dao duši lako!

Kod njega sastajali se ladjari ciele obližnje okolice i drugi narod, koji si je vozeć dužice i ini drveni espap* svakdanji krušac služio.

Govorio sviet o njem, da imade već dobru hrpu srebra i zlata, a i sam je češće kazivao, da će za koju godinu preseliti se u štop, čim si još koju stotinu privriedi. — Nu žalibože, ne doživi jadan toga dana, a sbog nikog drugog, van sbog mene nesretnika!

Kod tih rieči uzdrhta glas sliepca, te mi se za časak učini, kao da mu iz procurjelih očiu suze prodiru. Uzdahnuv nastavi opet ovako:

— Bilo vam je u Martina baš valjana vina. Nu nije me mamilo vino pod njegov krov, već jedinica mu Milka! — Ah moj gospodine dragi — da mi nije uspomene sladke, bio bih podpun sliepac, nu ovako vidim kroz sav mrak jadnih si očiu premilu joj sliku, vidim to puno, gladko, bielo i rumeno lice, vidim te velike plavetne oči, vidim zlatnu joj kosu — a kraj toga čujem to sladko glasovito grlo, i sva ta uspomena blaži mi težki jad, budeć u meni neku taštu nadu, da ću ju na jednom iznenada opet onaku liepu i milu negdje ugledati!

Nu oprostite, što me je zaniela ta sladka uspomena, da vam dosadjujem stvarmi, za koje me onako ne pitate. Ugledav se nas dvoje prvi put uvjerismo se, da moramo svoji biti, da jedno ne može bez drugoga živjeti.

Na svoju sramotu priznat mi je, da sam od onda manje zalazio u odaleke priedele svoje šume, te sve to više švrljao uz bajer, samo da što češće vidim Milku.

Tako prodje nekoliko blaženih mjeseci, za kojih smo snivali, kakova li nas liepa sreća čeka. Tajili smo svoju ljubav od starca otca, al mu oštro oko za kratko uhodi naš račun, te me jedne večeri dozva u svoju sobu, pa reče osbiljnim ljcem:

Je s' čuo, Ilija — vidim, da ti se pamet vije za mojom Milkom, vidim, da ti i ona ne veli: „Ne ću!“ jer voli slušati tvoje priče, nego li svetu misu i prodiku! — Nu šta će biti od svega toga? — Ti niesi još na stalnu kruhu, mogu te svaki čas dana opet maknut odavle pod pušku — pa šta onda? — Vidim, čestit si momak, i drago bi mi bilo, da mi zetom budeš — nu najprije treba tražiti kruh — a onda ženu! — Gledaj dakle, da ti skoro služba bude stalna — pa Milka ničija nego tvoja!

Ah ne mogu vam izkazati, dragi gospodine, kolika mi sreća sinu iz tih rieči dobroga starca! — Ogrlih ga svesrdice, i nekoliko vrelih suza pade na njegovo lice iz moga oka.

Da želju što prije postignem, utekoh se opet u milost svoga zaštitnika gospodina kapetana Sekulića i djelo uspjelo prije nego što sam i misliti mogao. Ne prodje ni pol godine, a mene imenova slavna regimenta stalnim šumarom, ostaviv me u mom starom šumskom kotaru.

Moja sreća bijaše bez mjere. Stajah kao omamljen, držeć jednom rukom dekret, a drugom ogrljenu Milku, koja mi je grudi suzami natapala!

Nu žalibože nam je svim sudjeno, da svaka naša sreća ili brzo prodje ili da izvrne u nesreću! — Tako

* espap = roba.

*

Digitized by Google

se i za me nadje doskora paklen skot, koj me liši sve sreće, koji me baci u jad, koj me živa zakopa.

U Martinovu krčmu zalazio od neko doba sve to češće turski spahija Džaman Hassidić, koji je na našoj strani mnogo trgovao rogatom marhom, žitom i drvenim espapom. — Moglo mu je onda biti istom kojih trideset godina, a kraj toga bijaše liep čovjek, nu samo na prvi pogled, jer kad si ga dulje vremena motrio, poćutio bi doskora nehotice neki čudni strah od mrka pogleda njegovih crnih očiu, i divljega mu djavoskoga posmjeha.

Bijah već mal ne zaručen sa Milkom, kad se s njime upoznah; zamrzih odmah na njega i opaziv, da on sve to češće oko nje švrlja i da ju nudja kojekakvimi darovi. Ta mržnja rasla je tim većma, što sam vidio, da on sve to češće u krčmu zalazi. — I Milka ga je mrzila i pokazivala mu to svako prigodom, nu njen otac Martin izsmjehavao nas samo, kad bi mu spomenuli svoju bojazan, veleć da Džaman sve to samo s uljudnosti i s dobra komšilučtva radi, da on ima dvie liepe kadune i nekoliko djece, te da mu vjera brani, uzeti kršćanku, a o zlu sigurno da ne misli!

Umirismo se nešto, nu ja tvrdo odlučih, biti na oprezu, misleć pravo, da u Tureta vjere nema! — oh kamo sreće, da sam i ostao na oprezu — oh Džamane, Džamane — paklena aždajo — kamo sreće po me, da te moje oči nikada ugledale niesu!

Sliepac uzdrhta kod ovih rieči s težke boli, te klone opet gtavom na stol, uzdišuć težko. Ja pako pokušah, da ga utješim, te rekoh:

— Ne tugujte odviše, dragi Ilija — bog vam dao sreću, — bog vam ju opet uzeo —

(Dalje sliedi.)

Jednoj okamenjenoj školjki.

(Pjesma polag J. Zanelle, iz ital. preveo i ucrieljenu svomu prijatelju Spiridionu Brusini, ravnat. zagr. muzeja, posvetio Stjepan Buzolić.)

Povrh svezka savijena
Pjesničarâ slavnog soja,
S' rodnog moška odciepljena,
Ti počivaš, školjko moja;
Osamljena tu počivaš,
Bieli tvore od mramora,
Davna ćeri sinja mora.

Morskoj spilji na podanku,
Svačjem oku tû se krala,
I sviet mladi na uranku
Ti odatle nazirala;
S' tobom mnoštvo jedrilacâ,
Uz bagrenke tumarilo;
A čovjeka još ne bilo.

Pustih sgoda i nesgoda
Strašnih l' borba i hrvanja,
I otajnih nepogoda,
I ogromnih komešanja,
Što kroz spora davna doba
Na hrbtu ti, vaj! osnova
Nebrojenih tiek vjekova!

A mi smo ga tek od juče;
Tek sad rujna zora sjala
Iznad carstvâ, što no muče
Na Indu se razpadala:
Sada tekar dojedrile
Do obale Tiberove
Trudne plavi Eneove.

Živ je pepel, štono skriva
Moć Cezarâ i bludilo;
Uspomena još im živa!
Cieni da je posiedilo
Ljudsko pleme, a kad tamo,
Tek ga Tvorac ukalupi,
U sviet bieli tekar hrupi.

Još nam rodna zemlja mila
Iznad sinja svoga mora
Niti glavê pomolila
Rumenilu čarnih zora,
A ti, sestra polipima,
Ružičastih tik korala
Dolom pasla i šetala.

Bliesk za blieskom prodirao
S' vatrometâ na stotine,
I užasno odsievao
Sa plavetne površine;
A potresi grozoviti
Pusta kopna raztočili,
Silne jaze raztvorili.

Svjedoci nam póme vite
Na dnu mora ukopane,
I zmajevâ crte svîte,
U kamenu urezane;
Svjedoci nam jasni traci
Bježećijeh labudova
Planinskijeh vrh bregova.

Ele čovjek, goso mladi,
Najposljednji prem doplazi,
Stalnom nogom čvrst u nadi,
Mrtvog svieta pepel gazi;
Ter hrabreno pospješuje
K' sjajnim slutnjam, k' divnoj cieli
Tiek vjekovâ još nezrelî.

Groblje pleše, k' nebu gledi
Jasnim zviezdam okićenu,
Neprekidnim sliedom sliedi
Uz zastavu posvećenu
Zanesenim žarom stupa
Niz zaljeve nekušane,
Djevičanske kroz poljane.

Stupaj, stupaj, stranče smjeli,
Što si Tvorcu toli mio,
Skroz prouči stanak bieli,
Što ti udes namienio,
Na zemlji je još robovâ
Groznih suza, težkih jada,
No, zemlja je jošte mlada!

Digitized by Google

Kobna noć.

(Konac.)

VII.

Po svom običaju stanem šetati po izbi. Bijaše već negdje do mala deset sati. Razmišljah o koječem ali u brzo svratih s uma sve, jer me čuvstvo nadvlada i izgubim se u razigranoj mašti, koja mi je krasnimi slikami crtala u duhu sreću i divnu budućnost. Danas je imao biti drugi naš sastanak — poslije deset sati u njenom vrtu.

Na licu svoga prijatelja nehotice opazim, kao da nešta izčekuje. Svaki me čas pogleda i neprestance je vadio svoju uru, da vidi koliko je sati. Već sam pomislio, da možda znade za moj sastanak; ali mi se smiešnom učini ta misao, jer nitko, nitko nije o tom znao — do nas dvoje.

Na zvoniku u selu odbi deset sati. Vidio sam kako ih je u sebi brojio; ne znam radi česa je to radio, ta dosta je puti pogledao na svoj sat — ali bog zna kuda je tada mislio, a i kuda sada misli.

Meni kucnu urečeni sat. Bilo mi je ići. Ali na jednom mi težko breme obtereti srdce. Uviek si običavasmo reći, kuda će koj, šta li će raditi, nikad ne slagasmo; danas je tek on meni, a ja njemu krio svoju tajnu. Nu ipak si i to povjerismo. Ali sada, sada mi je bilo prvi put slàgati; niesam mu mogao, niesam mu smio povjeriti svoju namjeru. Bijah u moralnoj koliziji, s jedne strane čast djevojke, s druge strane slàgati najmilijemu drugu. Ne znadoh se drugačije izkopati, nego da čim brže odem. Uzmem dakle kapu, opašem se sabljom i reknem mu goli: — s bogom.

Pojurim do vratiju i zahvatim kvaku, mislio sam, da sam izbjegô svakoj kušnji; ali me još stignu njegovo pitanje: — Kamo ćeš?

Ne mogu vam reći, kako li me smete. Niti ne znam, čemu bijaše dječinski taj strah!

U pometnji onoj pravo tek slagah. Ali jao, bože, koliko li me kašnje pekla ova laž, koliko li mi gorkih pribavi časaka. Da sam znao, ne bih je bio nikada izustio. Ali nije čovjeku dano, da saznade, što će slieditì u budućnosti.

— Dogovorio sam se s Milanom L., da ćemo na šetnju — odvratim.

— Sbilja? rekne mi — ni rieči više. Nu to „sbilja“ toli se duboko usadi u dušu moju, da se ga i dan danas žacam, jer mi bijaše odgovorom na prvu moju i jedinu laž, koju njemu izustih. Prva i zadnja bijaše, ali tiem teža — više ih niti ne mogoh — —

Na vratih se zaustavim. Prisluškivah, šta li će raditi. Sve bijaše mirno. Samo sam čuo šuškanje artije. Pogledom na ključanicu; — on sjedi na istom mjestu i piše. Utješim se i reknem: hvala bogu. Mislio sam, da je opeta sve u redu. S toga se odmah udaljim i odem.

VIII.

Svježi mi zrak jasne noći okriepi i ohladi vrelu krv, rekao bih, na novo me oživlje. Brzim krokom stupah svomu cilju. Ne bijaše daleko — nekoliko koračaja — i gle me pred kućom djevojke. Na oknu vidjeh svjetlo u sobi; okolo njega vidjevahu se razne sjene. Tko zna, pomislim, koja je njezina? Oko mi ne mogaše toli dobro razabirati, da bih ju prepoznao. Ili možda nije nijedna, možda je već u vrtu! Pohitim dakle napried.

Jednim krokom prebacim se preko živice. — U vrtu sve mramorkome šuti, ni listić se ne gibaše na drveću. Ugodna duha cvieća zaokupi cieli prostor. Tajnovite sjene voćaka zamračiše gustom tamom prostrani vrt — niesi, što no je rieč, vidio prsta pred nosom. Nu kraj svega toga ne bijaše mi težko naći urečenoga mjesta, dobro sam ovdje poznavao svaki kutić, svaku stazicu. Komu li se ljubovniku ne ulije u dušu onaj divni kraj, gdje je doživio prve najsretnije časke svoga vieka? Ondje na onoj klupi, izpod tankovitih jela, prvi puta poljubih joj rumene usne, ondje si zadadosmo sretnu vjeru, da se ne ćemo nikada više razstati — a ja, da to mjesto možda zaboravim?!

Podjem dakle onamo. Čuvao sam se, da ne škripnem odveć po sitnom piesku, ne bi li probudio u kome kakovu sumnju. Svaki šušnjaj lišća ili glasić ptičice, što ga je u snu odala, sustavi me, a srdce mi nehotice jače zakuca.

Daleko li se sada udaljih svojom misli od prijatelja Radovana, sada mi je u duhu lebdila jedina ona, ona mi obuze pamet i srdce.

Došuljam se do klupe; nje nije još bilo ondje. Sjednem i stanem razmišljati. Nu kako mi polahko prolažahu časovi! Svaki tren bio mi viekom; niesam imao misli, kojimi da se zabavim, nemirno neprestance svraćah oko put malenieh vratašca, koja su sa strane vodila u vrt.

Urečeni čas već prodje. Ali sve ostade gluho i niemo u toj noćnoj tmini. Ništa se u naravi s moje neuzstrpljivosti ne promieni. Izpod briega čuo se šum rieke kao i prije, zvjezdice zirkahu na mene kao i prije. Dignem se i naperim uho, ne bih li možda bolje čuo, ali i to ne pomože. Sjednem dakle opeta. Gledao sam sitne zviezde i pitao se, koja li si, koja si se u čas njezina poroda pomolila na plavetnom svodu, te meni doniela toliku sreću? Nijedna mi ne odgovori, a ne imadoh ni kada odgovora čekati — —

IX.

Jer eno malena vratašca tihano zaškripnuše, a na pragu se pomoli osoba. Kao vila proleti kraj tajnovitih sjena u noćnoj tišini, koje ništa ne poremeti do li šapat:

Digitized by Google

— Stanko!

Skoknem i potrčim napried. Ona bijaše. Srdce mi zaigra od radosti i sreće. Ne mogoh ino proiznesti, nego sladko, krasno ime:

— Ljubice! koje je nešto odveć glasnulo i odjeknulo u bajnom miru.

— Za boga, nemoj toli glasno; plašljivo me zamoli; za tiem nastavi: — oprosti mi, što kašnje dolazim, ali čuj! sumnja je pala; majka moja znade o našoj ljubavi, o našem sastanku, te —

Tu ju prekidoh i stotinom pitanja sletih: — šta! je li moguće! Nitko ne dobi naših pisama u ruke.

— Tako, dakle ti već znadeš, hladno me presieče.

— Šta ima to značiti? šta ja znadem, upitam ju, a uz to sam ćutio kako me rumen obli, kao da sam sbilja krivcem.

— Da se je pismo, što ti ja pisah, našlo.

Niesam znao, šta da odgovorim. Ali sviestno sam mogao priznati, da sam ih čuvao kao oko u glavi; i da ne bijaše upravo, koju tolî žarko ljubljah, ne znam, bih li se bio svladao i stalnim ju govorom uvjeravao, da sam nevin.

— Bog mi bio svjedokom, prekinem šutnju, za koje me je ona tobože mirnim okom promatrala, dočim sam ćutio, kako su joj se valovito nadimale grudi — da sam ih čuvao i sakrivao kao ukradjeno blago. Stanem malko, nu odma nastavim sve u mislih: — nije moguće, da mi izpade koje ili da mi ih tko uze — jedino mogaše to noćju biti. — A tko? zar Radovan — on, pa da se je možda pošaliti htio! — A kako i on, koj o tom ništa ne zna? — drugi ne mogaše nitko — čvrstije i stalnije dometnem: — to je izmišljeno, ja ne mogu vjerovati. Evo ovdje —

— Izmišljeno, upade mi gorkim glasom u rieč. Zar već toli malo do mene držiš, da misliš, da ću ti neistinom prigovarati.

Zaboljelo me, što sam tako oprezno govorio; da sam nju, taj dragulj čiste i nevine duše uvriedio. Ali opeta mi bijaše strašna ota misao, da sam ja svojom krivnjom mogao povrieditì njenu čast, njeno ime; ja, koj sam toli nježno, toli oprezno s njom postupao, da ni najvjernijemu drugu ne rekoh do malo prije ni rieči o našoj ljubavi. Nu ne bijaše sada druge nego osvjedočiti ju, da je to nečija spletka, koj možda nekako nanjuši našu ljubav — bog zna kako, pa sad gleda, ne bi li nas za uviek razstavio. Mašim se dakle u žep, izvadim knjižicu.

— Evo ovdje, nastavim, na srdcu tuj nošah tvoja pisma. Dva su, je l' te? — Otvorim knjižicu, ali kako li se prepadoh, kada tamo ima samo jedno pismo.

— Jaoh, trgnu mi se iz grudi, pravo imaš! — Kuda bože ono drugo dospjede! — Ali sad je kasno. Koliko se na oko čini ova stvar jednostavnom, ipak me se silovito dojmi. Molećim glasom nastavim dalje: — Stid će mi na oči, ne mogu drugo, nego da te molim, da mi oprostiš. Oprosti, što mogoh podvojiti o tvojoj iskrenosti.

— Oprosti, žalostnim glasom opetova, ti hoćeš, da ti ja oprostim? Bolno nastavi: — a to od mene zahtievaš, koja te ljubim, kô žarko sunce bieli dan. Prije nego za što znadoh, već ti oprostih, ili bi li te mogla ljubiti, da zamrzim na te?

— Stani, molim te, prošapnem; za tiem primetnem: ali čast tvoja, poštenje tvoje. Šta će reći, šta li će misliti o tebi, da tajno dopisuješ; takva ljaga —

— Ne brini se za to, preuze ona rieč, — ne ima na meni ljage, samo crna nit, tanahna sjena rade na moje ime. Ništa više; a i ta će proći, čim sunce svane.

— Kako to? u čudu unesem se.

— Kad mi majka to prigovori, odvrati — ona, kojoj sam više nego sve na svietu, koja me ljubi kao svoje diete, al i cieni kao ženu, odgovorim smetena: to li misliš o meni! I tiem se svrši. Ovimi riečmi niesam slagala; one mogu dvojako značiti. Potvrdjuju i zanieču njezin prigovor. Šta li je majka mislila, toga ne znam. A inače nitko ne zna ništa o tom; jer mi mati nadje to pismo u crkvi na klecalu.

— Na klecalu u crkvi? Je li moguće! Moram priznati, da me već odavno nije bilo u crkvi. A to pismo da dodje u crkvu!

— Dà, na klecalu u crkvi, odvrati Ljubica. Nu kako mi godj majka shvati one rieči, svejedno je, jer dobro znade, imade li na tom istine, da ću ljubiti muža, koga kriepost i pošteno ime —

U to nešta šušnu iza živice, kao da se je do nje netko primakô; nu za čas opeta sve umuknu. Držeć si ruke, ćutio sam kako oba protrnusmo. Bio čovjek koliko srčan i neprestrašiv, u takovih ga časovih ostavlja svaka hrabrost. Zar da nas tkogod prisluškuje, pomislim; nu nikako se ne mogoh snaći, tko bi to bio, zar netko od njezinih!

— Možda ti majka koga posla? upitam ju.

— Ne, ne, odvrati plašljivo, ona već zaboravi na to. To je netko drugi. Noćas snivah neugodan san, poslije jučeranjega razgovora s majkom, pa sam cieli dan već smetena. Nêka me tajna silna mori.

Badava razmišljah i tražah uzrok. Nije ni bilo druge, nego da ju primirim, premda sam sâm bio veoma uznemiren; ali kada vidjeh, kako sva drhće, kako je uzbunjena, bijaše mi to dužnost:

— Umiri se, molim te, nešto tiše progovorim. Biti će kakovo pseto ili drugo zvierce.

— Dà, dà — biti će, promrmlja i privine se uza me. Mučasmo oba. U grmlju se ništa ni ne ču. Mene je bolilo i peklo, što izgubih to nesretno pismo. Kako da ljagu s nje operem? Nu ona me u mislih prekide:

— Da dalje nastavim —

Digitized by Google

Ali u taj tren, kao da mi zlatna misao proleti umom, prekidem ju:

— Dosta si rekla. Sad je meni govoriti. Kad me začu tako odlučno govoriti, plašljivo me pogleda i odmakne se od mene, ali ja ju sebi privinuh i bliže se k njoj primakoh, pa nastavih nekako veličanstvenim glasom, nu koj je veoma tihano prolazio mojima usnama, da nas ne izda:

— Ne boj se! Poznaj u meni muža, koj ne će dopustiti, da ikoja mà i najbljedja sjena zasjenjuje njegovo sunce. Ti, koja si najcjenijim draguljem, koja si mi milija od vlastitoga života, koja si mi predhodnicom zviezdom na tom svietu, pa ti da budeš u sumnji, tobom da se zloreki jezici poigraju? Nikada! Dosada bijaše istina šalom, ali sada neka šalu istina zamieni, neka i ona zadobije pravo. — Sveta nas, je li, zakletva veže?

— Dà, bojazljivo odvrati.

— Sveta ova zakletva, koju si prije dva dana zadadosmo, nastavim — vezala nas cielim životom. Ne dao bog, da nam išta našu sreću uništi! A za istinski dokaz, evo ti zaručnoga prstena. Sutra ću te umoliti u roditelja. Hoćeš li? prijazno ju upitam i srdačno ogrlim.

Za čas mi ništa ne odvrati; ali ćutio sam, kako su joj suze kanule i pustile se niz plamteće lice na moju ruku. Glavu skloni na moja prsa i za kratkom stankom ridajući, s mukom pronese kukavnu, slabašnu, ali silovitu riečcu:

— Hoću. Još ju većom vatrom ogrlim i žarko poljubim.

X.

Nu najednom se ona trgne i podigne dražestnu glavicu, pa rekne: — kasno je. Ja moram ići. — S bogom!

Davno već zamakô mjesec pô svoda nebeskoga, bilo je već zaista kasno — niesam je smio zadržati. Samo jošte reknem: — Zakletva nam bila sveta do smrti.

— Bog mi bio svjedokom, da —

Opeta nešta šušnu u grmlju, kao da se od njega tko udaljuje. Rekao bi, da čuješ koracati po travi. Nu u malo se opeta sve umiri.

— Netko nas je slušao, netko vreba na nas, Stanko, uhvativ se za me progovori.

— Neboj se, ništa ne će biti.

U to prasnu puška. Za tiem se čulo pseto, gdje zalaja i gdje se nešto obori kano da je krupna greda.

Kako je Ljubica sva bila uzrujana i u tajnom nekom strahu, padne mi onesvieštena u ruke. Premda sam bio vojnikom i dosta se toga pucketanja načuo, ipak vas mogu uvjeriti, da mi nikada toli užasno ne prodje mojim srdcem taj glas kao sada.

Ljubica ležaše u mom naručju. U brzo se saberem.

— Ljubice, Ljubice, tihano sam zvao; šta ti je? Budi bez straha. Nije tebe zrno shvatilo. To je daleko odavde. Nu kada moj glas ostade glasom vapijućega iz pustinje; uzmem ju rubcem trti čelo i sljepočice. Po malo se osvješćivaše.

— Šta je to? jedva mogah čuti, kako joj se težko iz dna grudi vinuše te rieči.

— Ništa, dušo, srdce moje, odvratim. Umiri se, ratno je vriemo. Niesi li se dosta toga naslušala.

— Jesam, promrmlja, ali tako mi jošte nijedan hitac ne prodje dušom. Kao da je mene ili tebe išao.

Moram priznati, da mi je bilo isto tako pri srdcu. Ali ja sam bio mužem, bilo mi se jakim i odvažnim pokazati — ona bijaše samo ženom.

— Jer ti nikad tako na blizu niesi čula pucati, uzeh ju miriti. Podji sada mirno kući. Čula si valjda gdje i pseto zalaja — valjda je tkogodj ustrielio zeca.

— Dobro, idem — laganim i polomljenim glasom nastavi. Ali znadem, da ne ću cielu noć spavati.

U svom vlastitom nemiru zaboravih ju jošte srdačno poljubiti i do vrata popratiti. Srdce mi je silovito kucalo, a nešto me napried tjeralo. Rekav si „s bogom“ razstadosmo se. Kao plaha srna poleti put kuće i za malo je nestade u tamnoj veži.

Crna oblačina nakupila se nebom. Sparina nalegnu. Nemiran i uzrujan pohitim kući. Kakve li vesele i nevesele misli ne proletiše u to kratko doba mojom dušom. Za tinji čas bio sam u svojoj izbi.

XI.

Radovana nije bilo kod kuće. Svjetiljka goraše još na stolu; njegove pisaće stvari ležahu kraj nje. Nikakova znaličnost nije me do njih vukla, jer mi bijaše duša puna svakojakih čuvstva. S jedne strane obuzimalo ju veselje, s druge me tajna neka bô morila. Kada pomislih na buduću svoju sreću, zacakli mi se oko od radosti, pade li mi pako na um onaj izgubljeni listić, onaj hitac u noći, ona tjeskoba, koja spopade Ljubicu, tajni moj strah, čudnovato vladanje Radovanovo prije moga odlazka, to ne znam ni sam, šta je tada u meni vrelo. Stanem po izbi nemirno koracati; zaustavim se na prozoru. Mjesto da mi odlahnu, sve je gore bivalo.

Odlučim poći malko na razgovor svomu kuće gospodaru. Vriedni otaj starina upravo htjede dozvati krilatoga Morfeja, da ga rieši dnevnih muka. Izpričam se, što mu smetah, te htjedoh otići, ali me on umoli, da ostanem; jer da me ima nešta upitati. Drage volje pristanem.

— Ne znate li, kuda vam prijatelj ode, prihvati odma rieč.

— Ne znam, odvratim, valjda malko u hladni zrak, da se prodje.

— Ne mogu nikako pojmiti, nastavi, da je moguće, da je otišao sada u noći u lov.

— U lov? prihvatim sav zapanjen.

— Tako mi reče sluga, uz posmjeh će starina da-

Digitized by Google

lje, ja sam mu se naravski nasmijao. Ali me on tvrdo uvjeravao, kako je vidio gospodina Radovana L. s puškom i psetom poći na desni kraj sela.

Šta li mi to proleti umom? Trnci mi prolažahu tielom s te misli. Ali dà; ja sam čuo gdje puče puška, zalaja pseto i kao da se obori na zemlju krupna greda.

Ništa ne rekoh, nego — oprostite, pa poskoknem do svoje izbe. Starina me čudimice gledao; malo za to sada marih. Pogledam na klin, o kojem je obično puška visjela — nje ne bijaše na njem. Zovnem brzo slugu. Sluga dodje.

— Upali svjetiljku i podji sa mnom, kriknem mu.

I ovaj me gledao, kao da sam osmo svjetsko čudo; nu ja ni pet ni šest, nego mu doviknem i po drugi put — ajde, žuri se. Mučke zapali svjetiljku: letio sam izbom i ne mogoh dočekati, da se spremi.

XII.

Pred kućom smo. Sluga mučaljivo koracaše za mnom; samo me jednom plaho upita:

— Kuda ćemo u toj groznoj noći?

— Ne brini se, podji samo za mnom, u kratko mu odvratim.

Na to niesam bio ni pomislio; niti niesam tako rekuć ni čuo ni vidio, kako je bljeskalo i grmljelo. Jeka gromova orila se sa protivnih planina. Silna bura krčila si put.. Crni težki oblaci prevukoše se nebom, te grožahu svaki čas udariti silnom pljuskavicom o tlo. Bijasmo kao u paklu. U toj tami zažarilo se kadkada nebo crvenom vatrom, a iza kratke stanke začu se iznovice bezkonačni tutanj. Ciela se priroda uzbunila.

Niesam se na to obazirao, tajna me neka sila napried tjerala; premda me je ista narav htjela odvratiti od moga puta.

Goruća vatra, koja kao da će nebo upaliti, razsvjetljivaše za čas crnu tamu; tako da sam mogao opaziti vitke one jele — izpod kojih toli sladjane trenutke proživjeh — da mi bude sada sigurnim vodcem.

Dobrzasmo do one klupe, gdje sam malko prije toli sretni — i toli neugodni časak proveo. Stupajući stanem na nešta meka, pseto zalaje. Poznao sam dobro glas toga psa. Bijaše pseto moga prijatelja.

— Amo brzo! prikriknem sluzi.

Ovaj dotrči. Opeta se nebo otvori, zaplamti od silovita bljeska, a meni odkri tlo. Ali šta tuj vidjeh! — — Bože, nikada u životu toga časa ne ću zaboraviti, u prvi tren ne mogoh se sabrati; kao da se okamenih — gledao sam, ali niesam vidio, čuo, kako je sluga kriknuo, ali niesam ga razumio. Tek za nekoliko časaka saberem se.

Svjetiljka slabašnim svjetlom prodiraše tamu. Sada tek vidjeh, gdje pseto u mlazi krvi leži — kraj svoga gospodara. Pušku je još grčevito držao u desnici, a lievicom gnječio nekakovu artiju.

— Možda imade jošte spasa, sune mi u glavu; ta me misao još većma prene i podbode. Koliko bijah vješt iz posljednjega rata, razgledah ranu. Tane proleti srdcem. Bliede usne bješe otvorio, a oči čvrsto zaklopio. Vidio sam, da je svemu konac. Krvca tecijaše kao iz vrutka, bilo zamuknu, iz toga tiela nestade za uvieke života.

— Za uvieke — odjeknu dušom mojom. Suze mi navru na oko. Ne mogoh se suzdržati i bacim se na tu milu lješinu. Ne znam, kada li zadnji put plakah, ali tada ridah kao maleno diete. Kako dugo tako proboravih, ne mogu vam reći. Samo se sjećam, da sam kô u snu čuo glas svoga sluge:

— Gospodine, nahladiti ćete se, nazebsti. Kiša već uze padati.

Pogledam ga. Niesam shvatio tih rieči. Tek poslije podulje stanke oćutjeh u svojoj pustoj unutarnjosti gdje mjedeno odjekuju ti zvuci, dok mi ne prodrieše u dušu, te ih razumieh. Mislio sam, da je to obična naivnost, kojom služinčad svoju gospodu tješi; ali se sada prevarih — suza se caklila u oku moga sluge.

— Dà, pravo imaš, težkim uzdahom reknem.

Dobro sam znao, da tuj ne ima više pomoći. Nu najbolje, što sam mogao uraditi, bijaše, da usjekosmo nekoliko grana i da od njih udesismo nosiljku. Položismo ga na nju. Vierno pseto koracaše za nama — jedini taj očevidac groznoga toga čina. Nikako ne mogoh pronać uzroka, što ga je na to natjeralo; mišljah i mišljah; ali kada godj htjedoh, da zaključim, zatrepti mi njegova slika pred očima, pogleda me žarkim svojim okom — a ja se izgubih

Najteži taj put, koj ikada u životu prevalih, svrši se napokon. Lietao sam sred neprijateljskih taneta, u dimu i prahu vesela srdca, a sada — sva da me snaga malo ne ostavi, da čovjeka odnesem na sto koračaja.

Koliko li sam ranjenika tako u ratu nosio! Ali onda niesam ćutio, što mi je dušu stezalo; nije me tada morila grozna ota misao, da ga ne ću nikad — nikad više vidjeti, nikad s njime sboriti, nikad diviti se njegovu značaju i dieliti s njime radost i žalost. — Ipak se svladah. Drhćućom doista rukom, bolnim srdcem, radio sam, ali me je jedna misao tješila, jedna me sladjahnim dahom kriepila — misao, da mu zadnju ljubav izkazujem.

XIII.

Ova me je misao hrabrila i podavala mi snage, da učinim zanj, što mu je dolikovalo. Priredih mu odar. Vriedni moj starina pomože mi u svem, a kako li se ovaj prepade, kako li ga uzbuni taj slučaj. —

Na polju je kiša lievala kô iz kabla, gromovi se nebom gonili, a bliesak za blieskom ojavljivao nemirnu prirodu, kao da i ona za mojim Radovanom plače.

Kad sam tako sjedio kraj miloga pokojnika, sjetim se na jednom one artije, što ju je imao u ruci, kada

Digitized by Google

ga nadjoh. Brzo ju potražim. Iz početka bijaše pisano crnilom, na koncu nekoliko rieči olovkom, koje jedva mogoh razabirati. Već odma kako zače pisati drktala mu je negdje ruka, jer je veoma nalikovalo na početnika u pisanju. — Kako mu je s umom bilo, ne znam; najbolje ćete se osvjedočiti iz sadržaja.

Uzmem čitati:

— Dragi prijatelju! Što se je sbilo, znadeš. Možda ćeš se smijati — ha, ha, ha — i ja se, vidiš, smijem. Odlučio sam to učiniti već od nekoliko dana, ali danas mi tek pravo glavom projuri ta ideja; jer sam znao, da ćeš se sastati sa svojom golubicom — čitao sam to u njezinom pismu. — Golubica, dà, dà. Malo prije si ju sam tako nazvao. Andjeo je, ljubio sam ju, žarko ljubio — — Jedan od nas dvojice morao se maknuti. Da znadeš, kako te ljubljah, kako te štovah! Šta sam mogao učiniti? pobjeći? to je sramotno za častnika. — Morao sam biti žrtvom, ako ne htjedoh, da ti budeš. S bogom!

Na kraju dolje bijahu olovkom još dopisane jedva čitljive rieči — slušao sam vas — —

A još niže — ti si joj dao zaručni prsten, ja vam pucam u slavu!

Sad mi tek puče pred očima; sada tek uvidjeh plemenitu dušu — ali prekasno! On je dakle Ljubicu ljubio, a nije mi hotio ništa reći, jer je znao, da ju ja ljubim. Dobro je znao, da ne mogosmo ostati dulje prijatelji, jer se medju nami razjazio nepokročiv jaz. Nije me htio s puta maknuti — a zašto nije? Mogao je reći, da ju ljubi; ja bih se bio svladao, volio bih za cieli svoj viek nesretnim ostati, istu ljubav žrtvovati, samo da se ne razdružimo. Ali on nije htio; prvo mu se učini podlim, drugo sramotnim. Sada mi takodjer na um pade, kako je bilo s njezinim pismom. On ga je dakle negdje kod mene našao. U svom nemiru ode valjda u crkvu i ondje ga zaboravi. — Jao bože, za što me toli šibaš?

Takove misli oblietahu me cielu noć; strašne utvore lebdiahu pred mojom maštom. Svjetiljka već dogorje na stolu; ali ja još uviek sjedjah kraj njega — i dan već uze svitati, nu ja se još ne maknuh. Znadem, da niesam spavao, ali o čem sam mislio, toga ne znam.

* * *

Bugarski tipi oko Sofije.

Mnogo vremena kasnije, hladnijim već srdcem pripisah još ove rieči:

Drugi ga dan svetčano sahranismo. Cielo vojničtvo priključi se njegovu sprovodu; cielo obćinstvo sela poprati ga do novoga mu stana; jer ga je sve ljubilo i štovalo.

Kasno, prekasno uvidjeh, što prava prijateljska ljubav može. Dolazio sam s drugimi skupa, sastajao se, ali više ne nadjoh iskrenoga prijatelja, taj mi za uviek umrije — jer je samo jedan Radovan L. bio na svietu.

Mjeseci i godine prodjoše, ali kada se godj Radovana sjećam, zazebe me, jar si još uviek prigovaram, da sam krivcem njegove rane, prerane smrti — nu nekrivim krivcem.

Digitized by Google

Na to zaklopi knjižicu, a u očiju mu se pomoli suza, danas poslije toliko vremena, gdje je već sitnu unučad ljuljao na svojih koljenih, kolika li bijaše bô, koju tad u sbilji prepati?

I nas se sviju kosnu ova crtica, te mu žalostnim čuvstvom zahvalismo na toj zanimivoj ali turobnoj zabavi.

Napisao I. G.

POUKA.

Žena i ljubav u narodnoj pjesmi.

(Konac.)

U braku vlada u obće viernost. Napadajem i napasti ivržene su žene, ali ih kad lukavo kad junački suzbiju. Radka su uhvatili i utamničili Turci. Ljuba mu Vidosava preobuče se na tursku, te izbavi iz tamnice njega i njegova dva nećaka. Na povratku kući pita ne prepoznavajuć ju, što je paša učinio od dvorova, od matere i ljube. Ona mu vraća, da je dvor popalio, mater s konji pogazio, a ljubu obljubio. Radko se baci u travu cvili i plače kao malo diete. Tad mu se ona smiluje i kaže dodajuć

ljubi, Rade, koliko ti drago,
radi, Rade, što je tebi drago.

Turci već hoće, da osvoje grad Stalać, vojvoda Prijezda pita ljubu, voli li s njim poginuti ili Turčinu ljuba biti, ona voli prvo, uhvate se za ruke i skoče u vodu Moravu.

Drugda se prikazuje divna krotkost. Muž pijanica probode u pijanstvu ženu a ona ga uči, da ju ne obuče u krvavu košulju, da ne vidi mati, da mu se ne osvete braća.

Dužde od Mletaka, koji kumuje Kraljeviću Marku, podmitio je djevera, te mu dovedu Markovu ljubu pod šator. Dužd ju napastuje, da se ljube i miluju, ona se brani, da bi se zemlja provalila i nebo prolomilo, ali on joj veli, da je obljubio dvanaest krštenih i dvadeset i četiri vjenčane kume pa se nebo provalilo nije. Tada mu ona reče, da ju je proklinjala majka, ne ljubiti bradata junaka, već junaka mlada golobrada. Dužd obrije bradu i pokloni ju djevojci. Tad se ona izlaže, da ide viditi, je li nebo vedro ili oblačno, pak uteče šatoru Kraljevića Marka. Ovaj ju ukori, da nije roda gospodskoga, kad je sama k njemu dobjegla, nego ona ga umiri duždevom bradom. Sutra dan ode Marko pitati djevere, gdje im je djevojka i posieče obojicu.

Čudno bi bilo da narodne pjesme, koje pokazuju priliku obćega narodnjega života, ne bi prikazivale nevjere, bez koje svieta bar ovoga nema. Jankovica videći liepa momka veli zaovici:

da liep ti je Rumeniloviću!
Ne bi ga se za dan nagledala,
ni za tavnu noćcu naljubila.

A u drugoj vide isto tako snaha i zaova, gdje tri momka prolaze, a snaha izlane želju:

da m' je s njima noćcu prenoćiti,
ali ljetni danak predaniti.

Muž čuje, ali zaova prima na se, da je ona rekla.

Mimolazeći samilostne gospoje, koje odviše dvore pustopašoj ljubavi, evo čista ogleda, kako narodna pjesma, kojoj je klica u strogosti ženitbenoga života nevjeru prikazuje.

Banu Strahinji, svojemu zetu, kojemu je Vlah-Alija oteo ženu, govori stari Jug-Bogdan:

Al' ako je jednu noć noćila,
jednu noćcu s njime pod čadorom,
ne može ti više mila biti.

Tim odbijen ide Strahinja sam po nju, nadje drviša, koji je u njega robom i taj mu dokaže, gdje je čador Alijin. Alija je ljubio svu noć njegovu ljubu, pa joj spava u krilu. Ona otvorila čadoru vrata i razgleda carevu vojsku. Prepozna Strahinju, te probudi spavajućega Aliju, da ne bi ban ubio njega, a njoj izvadio oči. Zametne se medju njima dvojicom boj, polome sve oružje, pak se uzmu hrvati. Kad Strahinji dotuži, moli ljubu, da pomogne ili jednomu ili drugomu, Alija, da pomogne njemu, jer

nigda njemu ne ćeš biti mila,
prijekorna biti do vijeka;
korit će te jutrom i večerom,
gdje si bila sa mnom pod čadorom;
meni biti mila do vijeka.

Žensku stranu lako prevariti.

Ona pristane uz Aliju i već obrani Strahinju, tad on zaliven krvlju zovne hrta Karamana, koji nasrne na ljubu. Strahinji dodje druga snaga, obori Aliju na zemlju i ne imajući oružja zakolje ga zubom, kano vuk janje; otme ljubu od psa, turi ju za se na konja, pak pobjegne. Dovede ju kući; tast i braća misle, da su ga Turci obranili, on im rekne, da niesu nego ljuba. Jug plane i vikne sinovom, da ju raznesu na komade, ali Strahinja ne da, nego im se ruga, na koga se junače

on je ljubi svojoj poklonio.

Da nevjera ženska uviek ovako ne prodje, pače da ju po karakteru naroda okrutna osveta čeka razumie se samo sobom, najčešće biva, da uvriedjeni suprug ljubu zapali, dok izgori do dojakâ, kojima mu je djecu odojila, onda joj odsieče glavu.

Kad je Vidosava izdala svoga supruga Momčila kralju Vukašinu, dariva ga Momčilovim ruhom i oružjem, ali je njemu sve preobilato, te videći on, da je ona iz-

Digitized by Google

dala takova junaka, misli da će i njega izdati pak ju dade konjima na repove. Tako se kaje u narodnoj pjesmi nevjera, za koju mlade grešnice imadu izgovor nevjernice, Grujičine ljube, koja je vojna izdala Turcima:

Turci su me občinili mladu.

Ti čini i ta obmama, koja je helensku Medeu naćerala, da svoju djecu pokolje, nagoni i matere u narodnoj pjesmi ne samo da djecu odnemare, nego ih i na samu smrt daju. Opreka tim veća, što je življa materinska ljubav, kojom diše narodna poezija.

Nema ljubavi, koja bi nadmašivala ljubav materinsku i materinsko srdce ili ne može preživjeti smrt djeteta ili ga bar nigda ne pregori. Udovica preudata dala se nagovoriti, te ostavila čedo u gori. Ali kad je noć prenoćila, ne mogla srdcu odoljeti, nego se vrati, da ga traži; ali ga već zvjerad raztrgala:

Ciče káda kao ljuta zmija,
mrtva pade, više ne ustade.

Druga udovica mora ostaviti nejako diete, jer ju mati kune mliekom, da ide kući. Izmoli, da može ostati, dok zadje sunce za goricu, da ga zadoji, ne bi li ga lakše uspavala,

da ne vidi kud joj (siroti) ode majka,
da ne čezne očima za majkom,
da ne gleda od kud ću joj doći,
od kud ću li sladke sise dati.

Kad je već prošla nedjelja dana, da je ona u matere, zapituje ona mjesec za diete; on joj odgovara, da diete ima svega, ali je željno njena njegovanja. Na to pisne kano guja:

Od jada joj srdce prepuknulo,
mrtva pala na zemljicu crnu.

Saranila majka sina, koji je umro od žalosti za svojom zaručnicom:

Osta jadna samorana majka;
ona kuka kano kukavica,
a prevrće kano lastavica;
ona ide svome vinogradu,
kosu reže, pa vinograd veže,
suze lije, čokoće zalijeva;

vinogradu tiho progovara:

„Vinograde, mili rukosade,
ko je tebe mene zasadio,
nikada te veće brati ne će.“
Kada bude na zahodu sunce,
tad izlazi Milićeva majka,
pa govori, a za suncem gleda:
„Blago meni i do boga moga!
blago meni, eto sina moga!
eto g' majci, gdje iz lova ide.
nosi majci lova svakojaka.“
Ne bi sunca, ni od sina glasa.
Kada bude na istoku sunce,
izilazi Milićeva majka,
sunce gleda, pake progovara:
„Blago meni, eto mi snašice!
ide s vode, nosi vode ladne,
hoće mene staru zamieniti!“
Ni bi snahe, ni od snahe glasa,
veće majka kuka od žalosti,
kuka tužno kako kukavica,
a prevrće kako lastavica
i kukat će do sudjena dana.*

S o l i n.

(Sa slikom.)

I.

Malo je miesta i priedjela u našoj liepoj domovini, koje sam toliko žudio vidjeti, kano što jest Solin i njegova okolica. S toga boravivši u lipnju god. 1874. više dana u Spljetu niesam mogao propustiti a da se jedno po pôdne ne izvezem onamo u družtvu s profesorom M. G. Kakovih je uspomena Solin probudio u meni i kakav je on danas, voljan sam čitatelju u kratko pripoviedati.

Sadanje selo Solin, spadajuće u političku občinu spljetsku i broječe do 350 kuća sa 1.800 duša, jedva je $^3/_4$ (upravo 2680°) ure daleko od Spljeta. Odavle vodi liepa cesta uzbrdice do Dujmovca, kojemu se sa visa na desno vide ostanci veličajnoga rimskoga vodovoda. Taj vodovod jest od crkvice sv. Dujma jedva četvrt ure daleko u polju. Sada preostade osam lukova od četverouglasta kamena, koji sastavljaju uzak most prieko uzane prodolice; a on je nekada nosio olovne cievi, po kojih je voda iz vrela rieke Soline tekla u Spljet u Dukljanov dvor. Ova rieka izvire izpod goleme planine Mosora i to umah u tolikom obilju, da kod izvora tjera mlin; malo niže pada preko slapa, pak romoni mirno prama Solinu prolazeći kroz cvjetnjaste livade i vinske gorice, tè se napokon izlieva u morski zaton. Sav tečaj rieke nije ni jednu našu milju dug, široka je jedva do 7 hvati; pa je ipak od izljeva do solinskoga kamena mosta brodiva za manje ladje.

Ova rieka ukrašuje solinsku dolinu, koja se od morskoga zatona prostire do izpod vrletna Klisa. Sa iztok-sjevera zaokružuje ju planina Mosor, koja pružajući se odanle uzporedice s morem uzpinje se do 3.036′.

---

* Nije bila namjera s ovimi sgodimice postalimi crtami podati podpunu sliku žene i ljubavi, koju odaje narodna pjesma. Odviše je polje široko i prepuno mirisna cvieća, da ne znaš kamo prije da pridahneš. S druge opet strane naša je narodna pjesma kao i svaka druga čisto zrcalo pravoga ljudskoga života, a u tom imade strana, koje bi i najvještije pero jedva tako zaodjeti moglo, da ne povriede svojom bujnošću i istinitošću pravila tako zvanoga ugladjenoga svieta, kojemu je površina kano i na moru mirna i gladka, ako i krije u svojih ponorih nakaze i nagrde nalike morskim. A ipak su one zazorne strane po svojoj istinitosti veoma zanimive već s toga, što nam pokazuju, kako narodna prostota svoje Aspazije i Phryne, prosto budi uzporedjivanje, shvaća. Komu je do toga, čitaj sam narodne pjesme. *F. P.*

Digitized by Google

Razvaline Solina. (R

Digitized by Google

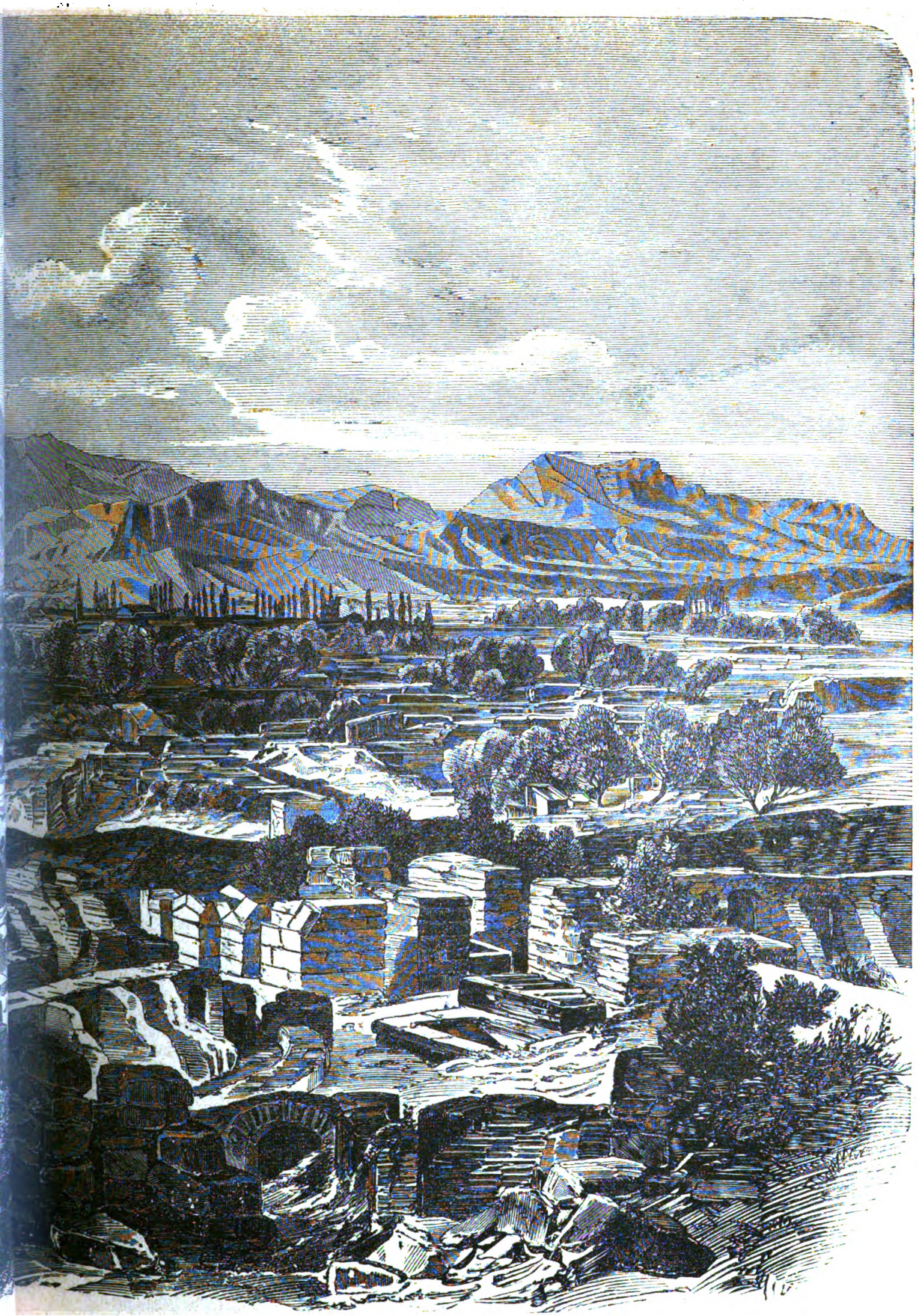

s. ıd s mora.)

Digitized by Google

Pram zapadu diže se planina, koja svojimi glavicami opasuje liepo kasteosko primorje. Zaton ovoga primorja pruža se poput uzka jezičca u kopno, upriličiv ovdje udobnu luku. Pod nogama tako rekuć Solina leži selo Vranjica na uzkom izvoru, te se iz daleka čini kano da pliva na moru, s toga i zadobi ime malih Mletaka (Venezia piccola). Kod mosta na rieci dieli se cesta vodeća iz Spljeta: jedan trak, ostaviv rieku s desna, uzpinje se prama Klisu, drugi zakrenuv k moru ide primorjem kroz ubave kastele u Trogir.

Na razkršću ovih cesta, a imenito onomu drugomu traku na desno strše ostanci nekadanjega slavnoga grada Solina, kojih nam hrpu stavlja pred oči slika u današnjem broju našega „Vienca". Tuj se vide samo ruševine zidina i sgrada, u koliko ih je, skoro bismo rekli, slučaj iznio iz utrobe zemlje, jer je umjetna ljudska ruka do sada dosta malo učinila, da se ovi spomenici davne prošlosti osvoje za nauku.

Prije nego li se stanemo razgovarati s ovimi niemimi svjedoci siede davnine, obazrimo se u kratko na dobu, kada je Solin igrao glavnu ulogu u onom dielu naše domovine. Jer tada će nam i one podrtine progovoriti i odati svoje tajne.

Ne može biti sumnje, da je Solin još u predrimsko doba postojao; ali da se on zvao tada Ilenom, koj grad Apolonij Rodjanin spominje, ili Nestom Skylaksovim; da je grčki junak mitički Jason, vraćajući se iz Kolbisa, pred Solin doplovio; da je Solin u trojanskom ratu dao Grkom 72 ladje u pomoć — sve je to nagadjanje, na koje se ovdje ne može obzir uzeti. Solin se u poviesti pomalja tek s došašćem rimskoga osvojača na dalmatinsko zemljište.

Poznato je, da su Rimljani poslije tri velika rata (god. 229—169 pr. K.) srušili samostalnu ilirsku kraljevinu i pretvorili ju u rimsku pokrajinu (167), koja se s juga od Drina (Drilo) uz more protezala do Dalmata. Sada dodje red na Dalmate izmedju Neretve i Krke. U nastalih ratovih, koje je god. 156 pr. K. otvorio C. Marius Figulus, pokazuje se Solin glavnom točkom, odkle su se Dalmatinci predje branili i za koju su se Rimljani otimali. U nastalom primirju i odmoru Solin je god. 117 primio u svoje krilo consula L. Metella. Bistro oko Rimljana umah je shvatilo, kolika je sila u tom gradu, pa nije mirovalo, dok ga ne predobi. I sbilja kada je proconsulu C. Cosconiju god. 78 pr. K. pošlo za rukom osvojiti Solin, tada mu Dalmacija pade u krilo. Još se ratoborni puk opirao tudjoj vlasti, česti ustanci zadavali su Rimljanom dosta brige i posla. Ali Solina niesu si dali iz ruku, smatrajući ga za srdce svojega posjeda na iztočnoj obali jadranskoga mora. U gradjanskom ratu izmedju Cesara i Pompeja obje su se stranke za Solin borile: Cesarevci da ga u vlasti uzdrže, Pompejevci da im ga otmu. Pompejevi vodje Marcus Octavius i L. Scribonius Libo razbiju god. 49. pr. K. Cesarova vodju Publija Dolabelu, koj se sa 40 ladja bio usidrio medju otokom Krkom, na kojem je drug mu Gajus Antonius sa dvie legije sjedio, i medju bližnjim (hrvatskim) kopnom, tako, da je ovaj prisiljen bio položiti oružje, prem su mu Basilius i Salustius s vojskom i Hortensius s brodovljem iz Italije pohitili bili u pomoć. Tada doplovi dobitnik M. Octavius pred Solin, da ga osvoji; ali ga Cesarov vojvoda Basilius odbi, a drug mu Q. Cornificius potuče. Ovo nestalno ratovanje u Dalmaciji prinuka samoga Cesara, da iz Brindisa onamo preplovi (48. god.) i svoje vjernike ohrabri i utvrdi. Sretan uspjeh bitke kod Farsala (48. god. 9. kolovoza) spasi do duše vlast Cesaru; ali ne izmiri Dalmacije, koja se njegovu vojvodi Aulu Gabiniju, kada je plovio u Solin, porazom osveti. Ovaj poraz ohrabri Cesarove protivnike; pa M. Octavius u savezu s Dalmatini obsjednu Solin i Epidaurum. Ali i taj put bješe Solin spašen*; a Cesarov konsul Publius Vatinius povrati na čas mir ovoj pokrajini. Dok su Dalmaciji na sjeveru i u zaledju stanovali neodvisni puci, dotle se nije rimska vlast mogla smatrati obezbiedjenom u toj pokrajini; dotle nije ni načelnik njezin mogao mirno spavati u Solinu. S toga je Rimljanin uprô svu snagu, da prodre u Podunavlje. I sbilja prodrie Octavian, osvojivši predbježno Japidiju i Liburniju, u prvom panonskom ratu (35—34. god. pr. K) do Dunava i Save, posjedši ovdje Sisak, da mu bude izhodištem za dalnje vojevanje. Još jedan rat, započet Agrippom i M. Vinicijem a nastavljen Tiberijem (g. 12—9. pr. K.), pa evo i Panonija bude rimska. Osvojena zemlja bješe pridieljena Iliriku, koj se je tada, kano rimska provincia, protezao do Dunava. Ali zarobljen puk nije mogao tako lasno zaboraviti svoje samostalnosti; poslije petnaest godina hjede mu se otresti tudji jaram. Dvie godine (6—9. poslije K.) borile su se rimske legije pod Germanikom i Tiberijem s ustašami. A svladavši Rimljanin ustanak pobrinuo se, da se više ne ponovi. Od ostalih načina upotriebi i taj, da Ilirik podieli u dvie osebne provincije, kako bi svaku svojim vojničkim i upravnim strojem laglje uz državu privezao. Sve primorje s dotičnim zaledjem od Lješa (Lissus) t. j. od Drina do Labina (Albona) na Raši (Arsia u Istri) i Fianone (Flanona) t. j. do Italije sastavljalo je provinciju Dalmaciju (inače superior provincia Illyricum, ili riečju Illyricum); dočim je ostala zemlja u Posavju i u Podunavlju, u koliko se je već onda rimska vlast ovamo prostrla bila, sastavljala provinciju Panoniju. Od te dobe bile su obe ove susjedne zemlje, Dalmacija i Panonija, neprieporimi

* Po Dionu Kassiju liepe su Solinjanke oslobodile grad; jer da su odjevene kano furije tihom noćju s gorućimi bakljami u ruci ukazale se neprijatelju na gradskih zidinah, koj uplašen uzmače pred solinskom četom, koja je umah provalila.

Digitized by Google

provincijami velike rimske države, dieleći s njom sve sgode i nesgode.

Glavnim gradom provincije Dalmacije bijaše Solin (Salona, Salonae, Σάλων, Σάλωνες). Tu je stolovao načelnik provincije „legatus Augusti pro praetore“, a od konca III. vieka „praeses“; kada je na ime pod Dioklecijanom južni dio odkinut i ustrojen kano posebna oblast (Praevalis) sa svojim načelnikom (praeses) i stolicom u Skadru.* I to je doba sjaja Solina. Od Augusta dobi (god. 27. pr. K.) pravo rimske colonije; te se zvala „colonia Martia Julia Salonae“. Bijaše Solin glavom ne samo ciele provincije nego i jednoga od onih triju upravnih okružja (conventus iuridici), u koje bi Dalmacija podieljena, i na koje su spadale 342 dekurije Dalmatinaca.

Kano glava rimske pokrajine povučen bi Solin u struju one svjetske države, postavši dionikom svih blagodati njezinih. A interes Solina divno se sudarao s težnjami Rimljana. Solin bio im po svojem položaju prikladan, da bude nosiocem njihove državne ideje za sjevero-zapadni diel tračko-ilirskoga poluotoka. Liepa solinska luka bješe siguruim prištaništem rimskomu brodovlju. Odanle imala se i sila i promet rimski prenieti u zaledje do Drine i Save. S toga je uvidjavnost Rimljana umah, čim mu se vlast u novoj provinciji utvrdi, prikopčala ono zaledje dobrimi cestami sa Solinom. Za Tiberijeve vladavine (14—37 god.), dakle čim se novi red u Dalmaciji provede, bješe sagradjena cesta iz Solina preko Dinare k gornjoj Neretvi (Daesitiatom). Osim ove ceste sagradjeno je postupice još njih više, od kojih vriedno je spomenuti ovdje cestu, koja je iz Solina vodila čak do Skadra i dalje; cestu, koja je na zapad-sjever vodila k Zadru i odatle preko Liburnije u Pokuplje i Posavje k Sisku; cestu, koja je, prelazeći Dinaru, sjevernim pravcem izmedju Une i Vrbasa vodila do Save, tè se ovdje prislonila na drugu, koja je u Sriem vodila; cestu, koja je ravno išla u Sriem zahvativ Drinu. Tim je Solin postao središtem one cestovne i prometne mreže, koja ga je skapčala ravno s Posavjem i Podunavljem i koja je preko njega posredovala obćenje jednoga diela Italije i Ilirika s onimi plodnimi priedjeli Panonije. Sravnimo li sadašnja obćila Dalmacije s rimskimi od prije osamnaest stotina godina, zar doba žeđežnica ne ima razloga da se stidi? Ali rimska politika dobro je shvaćala, da je dalmatinsko primorje upućeno na zaledje a da ovo treba spojiti s morem; pa da ljudski um i ljudska ruka imadu razbiti onu granicu, koju je narav izmedju obiju podigla.

(Dalje sliedi.)

* Tko će se o upraviteljih Dalmacije za rimske vladavine potanje obaviestiti, pročitaj Ljubićevu razpravu u Radu knj. XXXI., 1—68.

LISTAK.

Grupa Bugara iz okoline Sriedca ili Sofije (k slici). Ova grupa predstavlja Bugare iz selâ u okolini Sofije, te je po razlikosti njihovih kapa upoznati razliku, akoprem neznatnu njihovih staleža. Tako onaj, što s desna puši čibuk, kao i krajnji s lieva Bugarin, koji imadu finije šubare sa kolutom ozgora, predstavljaju mjestne starješine, otmenije seljake. Onaj sjedobradi, što gleda pušećemu preko desna ramena sa crnom kamilavkom na glavi, predstavlja tipičnoga seoskega popa bugarskoga, kakav se sgodnije neda zamisliti. Svi ostali prosti su ratari, te nose obične šubare od ovčje ili janjeće kože. Na gornjoj haljini ovih sofijskih seljaka upoznati je i to na otvorenih rukavih upliv arnautskoga odiela, ali ovu haljinu nose oni samo svečanimi prigodami, inače su obučeni kako onaj u sredini, što drži kosu. Prosudjujući ove tipe lahko je upoznati značajnost i inteligenciju bugarskoga naroda, a i fizičnu ljepotu njegovu, k čemu pogled na milokrvnu rataricu, koja straga pokazuje svoje lice, nemalo doprinosi. Narod, koji na prvi pogled pokazuje tako kriepko i ugodno izražene, mogli bismo pače reći, tako značajne fiziognomije, a koji i inače slovi sa svojih mnogostrukih vrlina, nije valjda osudjen, da vječito čami u tmini i robstvu.

Glavna skupština „matice hrvatske“ biti će u nedjelju dne 19. ožujka u 10 sati prije podne u maloj akademičkoj dvorani (narodni dom). Na dnevnom je redu: izvješće tajnikovo, — priedlog svetojeronimskoga družtva o zakladi za izdavanje pučkih knjiga, — priedlozi o sustavu književnoga rada Matice hrvatske, — osnova upravljajućega odbora. — Kako se je u novije doba živo prionulo raditi u matici, nadat se je, da će vrlo mnogo članova udioničtvovati u ovoj škupštini, koja ima viećati o važnih pitanjih, tičućih se čitavoga rada družtvenoga. Mnogo se je u kruzih matičara u novije doba rodilo liepih namisli i osnova, — tu će se ob ovih pitanjih odlučivati, a tko ne bude prisutan, ne prigovaraj tada, što nije izpalo po njegovu. Na skupštini je sgode prigovorom i predlogom, a ne u kavanah i gostionah!

Nove knjige. Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, osobito za srednja učilišta. Po nalogu kr. dalm. hrv. slav. zemaljske vlade sastavio dr. Bogoslav Šulek. Deutsch-kroatische wissenschaftliche Terminologie. Terminologia scientifica italiano-croata. Dva svezka str. 1372 u osmini. Dobiva se u svih knjižarah uz cienu od 7 for. Ovo toli željno izčekivano, tolikim trudom učenoga akademika i tolikim troškom zemlje tiskano djelo, napokon je dogotovljeno nakon punih osam godina. Njim je doskočeno priekoj potrebi znanosti, koja se bez ovog djela nije mogla nikud nikamo krenuti, ako ne će radeć na svoju ruku zabasati u „nepoznate krajeve“ jezika. Ova se je potreba sve većom ukazivala, odkad su se ustrojstvom sveučilišta otvorili dvori znanosti. Rječnik ovaj koliko je priekom nuždom svakomu, koj se bavi znanošću, toliko će biti koristan svakomu, koga hrvatska književnost zanima, a moć će ju u mnogočem rabiti i stranac, jer sadržaje toli prievod s hrvatskoga na taljanski i njemački, kao i obratno s njemačkoga i s talijanskoga na hrvat-

Digitized by Google

ski. Prema ogromnosti djela ciena je više nego umjerena i valja samo pohvaliti zem. vladu, što je ma i na vlastitu štetu toli nizku cienu udarila.

— Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika. Napisao Gj. Daničić. U Biogradu u državnoj štampariji str. 462 u 8mini. Ob ovom omašnom, riedkom učenosti i temeljitosti pisanom djelu neumornoga našeg akademika, sad profesora na velikoj školi u Biogradu, progovorit ćemo obširnije u dojdućem broju medju „književnimi obznanami".

— Liečnički stališ i obćinstvo. Razprava njihovih medjusobnih dužnosti. Izdao odbor hrv.-slav. liečnika. Tisak Albrechtov. Str. 16.

Moabitske starine. Kako se i vještaci mogu prevariti u poznavanju starina i koli oprezni imadu biti zavodi u nabavljanju starina, dobila je nauka tih dana nov primjer. Prije nekoliko godina izkopana bi u Palestini, u otačbini nekadanjih Moabita, ploča s nadpisom poglavice im Mese, koj je dao nov prilog za poviest starosemitskoga pisma. Ovaj nadpis svratio je pažnju starinara na onaj priedjel, koj je u svojoj utrobi, tako su se nadali, imao čuvati još više onakovih starina. I sbilja god. 1871. pomoli se više nadpisa, koji da su u Moabitskoj zemlji izkopani. Sliedeće godine opet se pojavi množina crepova sa i bez nadpisa, koje jo Shappira, trgovac u Jerusolimu, nabavio. On, sakupivši preko 1000 komada, sastavi tri sbirke: jednu od 900, drugu od 493, treću od 410 komada, od kojih su neki imali nadpise, drugi opet slike. Ove sbirke nudjene su muzejem; jednu je kupila njemačka vlada za berlinski muzej, pokle ju prof. Schlottman izpita i očitova, da je prava. Odmah su se njemački učenjaci uhvatili posla, da prouče ove starine, da ih protumače i tiskom objelodane. Rečeni prof. Schlottmann i pokojni Hitzig, orientalista na glasu, stadoše prevoditi nadpise. Ali drugi sumnjahu o pravosti tih starina. Baselski učenjak A. Socin obrati u „Augsb. Allgem. Zeitung" od 20. ožujka 1872. pažnju na patvaranje starina u Jerusolimu. Vješt poznavalac iztoka konsul Wetzstein proglasi sliedeće godine u spisih bavarske akademije znanosti one starine za patvorine. Još odrješitije ustane Francez Clermont-Ganneau u Athenäumu od 29. prosinca 1873. Uz ostalo dokaza, da je ilovača tih sudova moabitskih ona ista, koja danas rabi lončarom u Jerusolimu; pa da je one Shappirove učinio neki Selim al-Kari. Ova izjava učenoga Franceza probudi veliku zabunu i smetnju. Njemački stručnici podmećahu mu narodnu surevnivost; ali vlada njemačka odredi izpitbu. Onaj Selim bi preslušan po konsulu; a Duisberg, Weser i Shappira išli su na lice mjesta, gdje su one starine imale biti izkopane. Ovaj izpit osta bez uspjeha, te su učenjaci njemački još više utvrdjeni u vjeri u pravotu tih starina. Ali Francez Ganneau osta kod svoje tvrdnje, koju u Atheneu od 9. svibnja 1874. još podkriepi. Sada i prof. Schlottmann dopusti, da pojedini komadi onih starina mogu biti patvoreni. Dok se ovako boj vodio, poduzeše dva baselska učenjaka rečeni A. Socin i E. Kautzsch iznovice izpitati ovaj priedmet. Trud njihova proučavanja (Die Aechtheit der Moabitischen Alterthümer geprüft) izadje ovih dana na svjetlo; a posljedak mu taj, da su one starine bez sumnje patvorene, i to, kako misle, pomenutim Selimom. Tuj su one tobožnje starine izpitane potanko sa gledišta vjerozakonsko-povjestnoga, paleografičkoga i arheologičkoga; pa su sa svake ruke odsudjene. Kautzsch veli, da i baselski lončari umiedu praviti onakovo sûdje. Svakako ne služi na čast muzeju najučenije države, za koju drži se Njemačka, i najučenijega grada, kojim se Berlin gradi, što se je dao zavesti lukavim Arapinom, te mu prevarti još skupo platio.

Glavni grad Turkestana. Proračunanim korakom napreduje Rusija u srednjoj Aziji, te se sve više približuje goram, koje diele porječje Inda od porječja Darje. Turkestan je od god. 1866. ruskom pokrajinom, a glavni joj grad Taškend ne daleko od desne obale Syr-Darje (st. Jaxartes). U tom glavnom gradu ove nove ruske pokrajine izlaze ruske novine: „Turkestanskye vědomosti", koje donose zanimivu viest o napredovanju Taškenda, te ćemo ju svojim čitateljem priobćiti, da uzvide, kako Rusija ne samo osvaja nego i prosvjetljuje Aziju. Taškęnd imao je, kada su ga Rusi osvojili, do 100.000 stanovnika. „Grad, po onoj viesti ruskih novina, raste osjetljivom brzinom; od predjašnjega grada, kakav je bio, kada ga je general Kaufman posio, ne ostade ni traga. Tada je ruski Taškend zauzimao samo mjesto bivše kokanske citadele. Još god. 1869. moglo se na raznih stranah grada vidjeti tragove nasipa, koji je opasivao kokansku citadelu. Sada je ovaj nasip porušen, njegove jaruge zasipane a na mjestu njegovu proteže se voroncovski bulvar. Grad se daleko protegnuo preko citadele; kuće naglo rastu za riekom Čauli i skoro će se razširiti do rieke Salane. Predjašnji ljetovnici i zagradski vrtovi već su unišli u gradsku crtu, kano što n. pr. ljetovnici i zaseoci kneza Galicina, Raevskoga i drugih; vojarne, koje su nedavno bile ogromnom pustarom odieljene od grada, već su se s njim slile u jedno. Tako i ciena zemljišta okolo Taškenda raste svakom godinom. Ovaj nagli, napredni rast Taškenda proriče mu veliku budućnost. A ipak odieljeni smo još od Rusije ili bolje od Orenburga do 2000 vrsta pustom stepom. Prosiecite ovu stepu željeznicom, i onda ćete uvidjeti, koli je blagosoven, bogat naš Turkestan, gdje ljeto počima već sredinom ožujka a zima ne počima ranije konca prosinca, i to ne svagda". Pa znate li, kolika je ta čarobna turkestanska zemlja? Površina računa joj se na 33.500□ milja, dakle je veća od Francezke, Njemačke i Austro-Ugarske zajedno. Ovo je zemljište odredjeno za slavensku prosvjetu.

Književna molba. Molim prijatelje lova te u obće svakoga, koj me može obaviestiti, da li je ljeti prošle god. (1875.) opazio krasnu vrst ptice nazvane krunati brljak (Pastor roseus lat., die rosenfarbige Staaramsel). Ptica ova veličine je čvorka (= običnog brljka = škvorca), ima na glavi podugačku crnu perjančicu, koja je u ženke dakako manja; vrat, krila i rep su crni, u ostalom liepe je ružičaste boje, po tom ju je vrlo lahko razpoznati od svake druge vrsti domaćih ptica. Trebao bi dakle saznati, da li su takove ptice lani vidjane po Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, i to da li jatomice ili pojedince, da li su se koj dan i gdje zadržavale, ili su samo prolazile.

Sigurne podatke iz prijašnjih godina biti će takodjer dobro došle, te podpisani moli u interesu nauke, da bi mu se sve to čim prije dojavilo u Zagreb.

Spiridion Brusina
u narod. zemalj. muzeju.

Zabava: Slučaj ili sudbina — Jednoj okamenjenoj školjki — Kobna noć. — **Pouka:** Žena i ljubav u narodnoj pjesmi — Solin. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 18. ožujka 1876.

Br. 12. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Prsten.

Po narodnoj priči spjevao Gjuro Arnold.

I.

C a r.

Zato si glavu prignula kano cvietak nježni
Vihor nanj kad nanosi biesan veo sniežni?
Tvoje milo čeoce zastrla je tuga
Kano bistro jezerce magla posred luga.
Suze su ti osule oči modre, jasne,
Kano rosa jutarnja ljubičice krasne.
Zar ti miso lagahna još na groblje leti,
Gdjeno dobra majčica sanak sniva sveti...
Il ti srdce mladjahno druga tajna mori,
Što ko iskra plamena tinjajući gori —
Što se kano andjeo u snu tvome sije,
Logu ti se primiče... duši bliže vije...
Nemoj, kćerce, predati, kaži, hrlo kaži
Kakav jad ti na srdcu, otac da ga blaži.

K ć i.

Meni nema utjehe, carstva pola jedna
Jutros ti je propala — ja sam kriva biedna...

C a r.

Te me rieči diraju poput smrtna zvona
Što to sboriš, djevice, duša l' ti je bona?
Dodji mi u naručje, pa se smiri tudi,
Zlatnu svoju glavicu spusti mi na grudi...

K ć i.

Niesam bona, otče moj, već me groza hvata
Kad se sjetim užasa tebi nepoznata...
Tek je zora svanula — zora tiha, mila,
Rosu sipljuć srebrnu s rumenijeh krila.
Družice na poljanu pratile me moje,
Gdjeno lipa stoljetna grane širi svoje.
Skromne smo si ljubice pojuć brale mlade —
Al mi netom s ručice zlatni prsten pade...
Sve mi druge pohite, da mi dignu njega...
Sve mi druge postale bliede poput sniega;
Jer iz trave zelene zmija glavu pruži —
Zmija toli užasna — ko da paklu služi.
A u zjalu crnome moj se prsten sjao —
Crn u pomor kan da je zlatni mjesec pao...
Srdce mi se stisnulo s grozničava straha
Druge mi se razbjegle... ja za njima plaha...
Tad se sjetih majčice, koja umiruči
S prstenom mi poljubac dala zadnji vruči,
Pa mi reče: „Čuvaj ga, andjele mi bliedi,
Taj ti prsten otčeva polak carstva vriedi!“
Sada znadeš, otče moj, što mi dušu mori,
Koja tuga potajno na mom srdcu gori.

C a r.

Nemoj s toga tužiti — carstvo silno mi je,
Mnogo srdce junačko u njem ti se krije.
Vjestnike ću poslati, neka širom jave,
Da se skupe vitezi neumrle slave.
Ali kakvu nagradu onom ćemo dati,
Koj od grozne nemani prsten spasi zlati?
Slična djela ne vidjeh za sveg carevanja,
Ali niti naplata ne smie biti manja!...
Zato, kćerce milena, razstaj se sa sjetom,
Čuj! što moja otčinska duša smisli netom — —
Pô sam vieka gledao, gdje se narav ciela
Sada cviećem odjela, sada sniega biela
Srebrnom si koprenom — kano dieva mrtva,

Digitized by Google

Kad na odru počiva crne smrti žrtva...
I na mom su obrazu rujne ruže cvale,
Al su s mraza starosti davno popadale.
Sad na starom tjemenu srebren sniežak leži —
Granut ne će proljeće — sve to više snieži...
Duša mi nad ponorom groba mračna prši,
Jošte časak samo koj — pa se život svrši...
Tko će biti zaštitom čedu mome milnom?
Tko li carstvu obranom — carstvu dosle silnom?
Smiešiš li se, golube? Kuda smieram — znadeš —
Hoću da mi vitezu onom srdce dadeš...

K ć i.

Tvoje želje svetinjom vazda su mi bile,
Pa i moje radostno uz nje su se vile.
Tko spomenak spasi mi, to je junak vrli,
Vriedan, da ga careva kćerca dragim grli...

C a r.

Vama priesto zlaćeni namrieti ću skoro —
Tko medj sjene nakani — ne će stupat sporo — —
Ali sada vjestnici nek to širom jave,
Da se skupe vitezi neumrle slave.

II.

Baš je zora svanula — zora tiha, mila,
Rosu sipljuć srebrnu s rumenijeh krila;
Po širokoj poljani pali ljudi mnozi —
Po jačini divovi — po ljepoti bozi!
Tu do cara siedoga sloni kćerca bujna
Ko na sniežnoj planini ruža divna, rujna,
Sjetnim gledom očica viteze motreći,
Misli: tko će — znao bog — njeno srdce steći?

Izpod lipe stoljetne nešto ciknu ljuto,
Strah im lednim okovom sva je srdca sputo.
Zmija se došuljala — prsten zjalom sjao —
Crn u ponor kan da je zlatni mjesec pao...
Vitez prvi trgne mač — ne bi l' neman shrvo —
Svietli mač se prelomi... odrodi u drvo...
Sto je mača sinulo, da se u zvier tisnu —
Sto se mača slomilo, sto srdaca svisnu...
Caru čelo prikrili tamni sjete mraci,
U tih šapat prošapta: „Gdje su mi junaci?“ — —
Ali u to svanulo pred njim momče krasno,
Kano iza turobne noći sunce jasno.
Mač mu nije visio mladjahnom o boku,
Al su munje sievale crnome u oku.
Frula mu za pojasom, ljeskov štap u ruci
Rieč mu s usna zvonila kano zvona zvuci:
„Da sam nizka poroda — vidiš care i sam,
Al za liepost — duše mi — nehajan ti nisam;
Care, s tog dozvoli mi, da se i ja borim —
Ta za viencem lovora od djetinstva gorim!“
Reče; pa se ponosno uzpravi ko mramor —
Ali mladi vitezi podigoše žamor:
„Pastir — pa se drznuo, cara kćer da prosi!
Nije vitez ponosan, koj će to da snosi!“
Car ih mrko pogledje — bruk se sleže mahom,
Kano klasje na polju vihrovim pred dahom.
Pa će mladcu sboriti: „Sinko, zdravo da si,
Kako vidim vitežka baš te duša krasi.
Liepo li će pristati tvojoj glavi lovor,
Ako budne istinom smioni ti govor.
Ali da ti mladjahna ruka bude jača —
Evo tebi, sinko moj, zlaćenog mi mača“...

„Hvala ti na ponudi, moja svietla kruno,
Tvojim mačem proteče ljudske krvi puno...
A ja hoću da se boj i bez krvi rieši —
Ne ću da mi nevina duša bogu sgrieši“.
Na to stupi k nemani, pa ju rukom shvati,
A iz ždriela otrovna trgne prsten zlati.
Zmiju, što se sičući oko ruke savi
Drugom nježno pogladi — pusti ju po travi...
Sve se čudom čudilo, što se sbiva tudi,
Vitezom se tlapilo: kano sanak ludi.
Pastir kćerci pristupi sretno se smiešeći
Dajuć prsten zlaćeni tiho će joj reći:
„Kadno se za božicu biedni smrtnik bije
Tada mu se k ručici množ bogova vije“...
Okom ga je plamenim pogledala milo,
Pogledom ga odniela nebu baš u krilo...
Da li ju je pojmio? tko će rieti moći?
Nakloni se duboko — pa je htio poći...

„Stani!“ siedi će mu car „nagrada te čeka,
Bio si mi biednikom velik dio vieka —
Sada je u dvorovih carskih viek ti viti,
Vladati mi narodom, mojim zetom biti“...

„Hvala, kruno milostna! carstvo mi je brdo,
Podanici odani — zlatnih ovca krdo...
Hoće li me kćerca ti — neka podje sa mnom,
Vilinska mi koliba baš na brdu tamnom,
Gdjeno ključa srebrna hladne vode česma,
Gdje se jutrom... večerom ori slavke pjesma“...

„Zar na zlatnom priestolju ne bi bilo bolje?
Ta na tvrdoj brdini vuk ti stado kolje!„

„Al mi stado mirno nije viklo buni —
Ko u zlatnih dvorovih dvorani pri kruni...
Zato s bogom, care moj! s bogom, kćerce liepa!
Srdce ne ćeš vidjeti — što se za te ciepa...
Budu li ti svanuli kada tužni časi,
Sjeti mi se biednika, što ti prsten spasi“...
Svrši; pa ga nestalo — u dva u tri skoka —

Digitized by Google

Da još jednom vidje bar do dva suzna oka!
Možda bi ga sklonulo, da se jošte vrati,
Da još spasi srdašce — a uz prsten zlati.

Za njim svedj je gledala, kćerca tužna lika,
Dok ga šuma otela njojzi sa vidika.
Na to k zmiji poskoči povjetarca hukom,
Shvati ju grčevito sniežnom svojom rukom,
Ali jao, nesreće! pre no rieč se čula —
S otrovana ujeda već je izdahnula...

Vitezi probliedili... jedni kćerci spješe...
Jedni k caru siedomu, da ga sborom tješe.
Srdce mu se stisnulo; ko da s ciela svieta
Nanj se netom srušila težka bol i sjeta.

Ali on je sklopio oči ko da driema —
Zar na odrih kćerce si niti suza nema?
Boli plamen porazan buktio je tajno,
Pa je s oka sušio suza vrelo trajno...
Netom se je trgnuo... kćer si na grud digo...
I uz pratnju krenuo... bielom dvoru stigo —,
Sabranim si vitezom želju tužan kaže,
Da pastira planinom mladjahna mu traže,
Da ga barem viteztvom ponosna nadari...
Ponudi mu priestolje — ako vladat mari...

Vitezi pohitili, da ga traže mlada —
Ali ga ne nadjoše, niti skromna stada — —
Vila mu je kazala: da mu umrie draga,
Pa i njemu turobnu nestalo je traga.

Slučaj ili sudbina.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

(Dalje.)

— I slava božjoj volji — hoćete da reknete! — zagrmi mi u rieč sliepac, i nastavi gorkim posmjehom: — oh gospodine moj dragi — i ja velim svagda: slava božjoj volji — nu prazna je to utjeha za grozne jade — koje čovjek čovjeku, brat bratu pripravlja — gazeć jedan drugomu sreću, koje mu stvorio nije! —

Umuknuh — ne moguć ničim oprovrć gorku istinu ovih rieči. Sliepac pako nastavi opet:

— Ako je bog dao čovjeku lice, da pod njim sakriva svoju zlu ćud, i da njime vabi brata u propast, onda vam nema pod nebom gadnijega stvora od čovjeka! — Ah tako vam i ja u zo čas po se povjerovah Džamanovu licu, — povjerovah njegovoj prijaznosti i njegovim darovom, u mjesto da sam od prvoga časa bježao od njega kao od paklene nemani! —

Čim se više približavao dan mojeg vjenčanja sa zlatnom mojom Milkom, tim se on nama sve prijaznijim ukazivao osobito meni, darujuć mi fine čilibare, duhankese, noževe, kubure i ine skupocjene stvari, a pripoviedajuć uza sve to, kako je sretan kod kuće, što ima toli liepe i dobre dvie kadune, i toli milu dječicu — i kako bi mu drago bilo, da nas dvoje poslije svatova kod sebe počastiti može!

Gdje sam ja kraj tolike ljubavi mogao i pomisliti, da zmija svim tim jedino našu propast snuje? — Povjerovah mu dakle — sprijateljih se s njim — laskajuć mu još povrh toga, da je on najčestitiji Turčin, što sam ih poznavao!

Mene on doduše još prije svatova mamio, da ga posietim prieko u njegovoj kući, nu uvieke mi je srdce govorilo: „Ne idi k njemu, naći ćeš ondje propast svoju!

I ne bi ja stupio pod njegov krov, da me nije upravo nesretna služba prieko naćerala. Sgodi se jednoga dana, da su prieko uhvatili ukradjenu dugu našega nekoga trgovca, i ja moradoh sa tadanjim poručnikom Vodogazcem prieko sa komisijom koja je imala stvar izpitati.

Kad smo službu poslije duge pravde sa podmićenim mudirom obavili, podjosmo u mehanu. Putem skrenem u turski dućan, da Milki malen darak kupim, ni ne opaziv kako je Džaman s daleka za mnom hodio. I on udje u dućan, te me zadrža kojekakvimi sladkimi pitanji, tako, da su moji već izmakli bili, kad sam iz dućana izišao.

Vani me stade nutkati, da s njime podjem u njegovu kuću, da mu na brzu ruku vidim gospodarstvo i dječicu, i da popijem čašu, dvie, dobre rakije.

Ne mogući mu više odoljeti, podjoh prem nerado uz njega u drugu ulicu, gdje stajaše njegova kuća sagradjena na jedan sprat od hrastovine.

Bijaše jesen, te se već hvatao sumrak, s toga nas ne susrete nijedno čeljade ni na ulici ni u dvorištu. — Čim unidjosmo u mračan triem, pograbi me Džaman za ruku i povede u malu sobu razi zemlje, ostaviv pred vrati svoje sandale.

To mi se učini sumnjivim, te ga upitah odmah:

— A jere ostavi sandale pred vrati?

Da nas nitko ne buni! odvrati on mrko, i poletiv k vratima, zabravi ih s nutra.

— Šta to radiš — poviknuh biesan, te poletih k vratima. Nu u to mi zasja pred očima njegov jatagan, i ja preporučih bogu dušu, misleć, da će me zmija onako goloruka zaklati. Nu on najednom progovori muklim glasom držeć sveudilj jatagan zamahnut na me:

— Šuti, kaurine, i ne miči se, jer si moj, a za tobom nitko pisnuti ne će, jer te nitko ne vidje, da si u

Digitized by Google

moju kuću zašao! Nu možeš još odnieti živu glavu, bude li u tebe pameti!

To rekav, odmota iza pojasa težak pun čemer, te ga baci na ćilim, i nastavi:

— Prepušti mi svoju Milku — pomozi mi, da ju ukradem bez sile, — i evo ti za to pet sto cekina! — Ako li pako ne ćeš a ono te ovdje zaklah, a Milka će svejedno moja biti! — Biraj dakle, ili pet sto cekina, ili — jatagan!

Čuvši te strašne rieči, stajah zapanjen, kao da je grom preda me udario, ne znajuć što da uradim, šta li da odgovorim. Znajuć, da sam propao, ako mu se oprem, pokušah, ne bili ga lukavim načinom prevario. S toga se pričinih, kao da sam pripravan učiniti mu po volji, te rekoh:

— Neka bude kako ti hoćeš — šta mi je napokon stalo do jedne djevojke, kad ih, hvala bogu, svuda na izbor ima! — Pusti me dakle prieko, a ja ti evo zadajem vjeru, da ću nastojati, da će ona čim prije tvoja biti.

— Jok valaj, komšija, ne ćemo tako! — otrese se na to Džaman. — Ti ćeš ovdje ostati zatvoren, a sutra ćeš joj pisati, da si se ovdje prenapio i težko obolio, te umoliti nju i otca, da sami po te dodju, da te kući prevezu. — Nu u tvom pismu zamoliti ćeš ih, da nikomu ne kažu, gdje si i kako si obolio, jer da bi to službi tvojoj naškoditi moglo, da dodje medj sviet.

Izgubih jadan svu nadu, čuvši te njegove rieči! — Vani bje već izašao pun mjesec te svjetlo kroz mali prozor ožarivalo grozno Džamanovo lice, i caklilo se u njegovih divljih očiuh i o britki jatagan, koj je sveudilj na mene perio.

Sdvojan do skrajnosti hćedoh već onako goloruk udariti nanj — kad se najedanput začuše vani koraci i glasi, dolazeć sve bliže, i najednom se oglasiše u triemu, a izmedj njih čuo se i zveket sablje.

Džaman nakrene uho prama vratima kao mrki u planini vuk, kad začu prvi glas hajke — ja pako poviknem iz svega grla:

— Evo me, gospodine lajtmane!

Džaman pobjesniv, dignu jagatan, da će me probosti. Nu u tinji čas klonu mu ruka, poleti k vratima, i odbravi ih te reče drhćućim od biesa šaptom:

— Kaure, čuvaj se Džamana Hasidića, ako ikomu rekneš, što si danas doživio!

Pograbiv vrata, posrnuh na triem i malo ne ciknuh od radosti, ugledav gospodina lajtmana Vodogazca sa kapralom i još dva ordinanca sa svjetiljkom u triemu.

— A kako se vi smjedoste od nas udaljiti? — otrese se na me gospodin poručnik, misleć da sam od obiesti toli dugo izostao.

— Oprosti, komšija — umieša se na to Džaman — ja sam ga sam pozvao na čašu rakije i na sladko, — a bio bi i tebe i tvoje pozvao, da sam te odmah ugledao!

— Eh taman, onda je šta drugo! — odvrati gospodin Vodogazac i mi krenusmo prama bajeru, gdje nam je čun privezan bio. — Cielim putem grdio me gospodin poručnik, nabacujuć mi, koli sam lahkouman u službenih stvarih, i grozeć mi se, da će stvar satniji prijaviti.

— Tko je to ikada vidio — stade vikati — udaljiti se od svojih na turskoj zemlji i otići sam samcat rakiji za volju u tursku kuću! pa još k tomu Džamanu Hasidiću, koji je i onako na glasu kao šaren čovjek! — Vidi se, da još Turčina ne poznate! — Mujo čim je sladji, tim je opasniji! — Koliko se puti već dogodilo, da su naši ljudi, povjerovav Turčinu kao i vi, propali prieko bez traga i glasa! — A bog zna, šta bi se i s vami dogodilo, da nam ne reče neka Bosanka, da vas je s bunara ugledala, gdje ste s Džamanom skrenuli u njegovu kuću! — Kolika bi to bila za me odgovoruost, da sam se bez vas vratiti morao!

Ja ga pustih, neka grdi, čineć kao da sam sbilja onako kriv, kako on misli, ne hoteć pred ljudima spomenuti, što sam doživio. — Nu kad se prevezosmo preko Save, i kad bijasmo u selu, zamolih ga, da mi dopusti dvie tri rieči na samu. Pogledav me sav u čudu, reče mi, da podjem u njegov stan. — I evo u ovoj vašoj prvoj sobi na desno bijaše, gdje sam mu u kratko pripovjedio, što sam kod Džamana doživio.

— Šta da sada učinim, gospodine! — upitah ga napokon. Pogleda me čudnovato, kimnuv nekoliko puti glavom, prekrsti ruke na ledjih, stade po sobi šetati gore dole, gledjuć sveudilj u pod. Najednom stade preda mnom te reče osbiljno:

— Ilija dragi — zagazili ste u opasnu stvar, tim opasniju, što ne znate kada i gdje vas osveta toga nekrsta čeka. S toga mislim, da bi najbolje bilo, da se zlu što brže uklonite, da se s Milkom što prije vjenčate, i ovdje nastanite. Ovdje je kordunska postaja, te zmija ne će smjet ovdje silu počiniti. — Inače vam ne jamčim, ne će li Džaman jedne noći sa nekoliko Turaka ovamo preploviti, navaliti na osamljenu kuću, ubiti i popaliti njega, a Milku na silu odvesti, pa si onda možete tražiti pravice, gdje vam drago! — Jer što no vi velite, da bi možda pomoglo, da se stvar regimenti prijavi, — ne samo da ne bi pomoglo, nego bi vam još većma naškoditi moglo — jedno, jer regimenta ne bi mogla postaviti jedan bataliun, da vas i vašu Milku čuva, a drugo — jer bi Džaman uslied toga smjelijim postao, te tim prije na vas i na Milku navalio.

— Pa kakva je to onda pravica, kad Ture smie po volji zulum činiti na našem kraju? — upitam ga ja na to.

On se nasmija, te slegnuv rameni, odvrati:

— Zato je carstvo ustrojilo krajinu, da ga u vjekovitoj borbi branimo od napadaja nekrsta Turčina, kog sav kršten sviet smatra divljom zvieri, štono se jedino silom ukrotiti dade. S toga nam je slobodno do-

Digitized by Google

čekati ga pošteno kad god ga vrag natenta, da na našem kraju zulum počini. Nu ako tom prigodom koji od nas pogine, ako nekrst koju djevojku ukrade ili koju kuću upali, onda nije fajde, potužiti se sbog toga i zahtievati možda, da se carstvo sa Turetom zarati, jer bi to isto tako smiešno bilo, kad se tko ide potužiti državi, i iskati zadovoljštinu, što mu je sin u boju poginuo! — Tu ti valja jedino: što tko ugrabi neka nosi!

— Liepa mi komšiluka! — prihvatih ja na to i upitah: pa ne bi li se tomu moglo jednom doskočiti tim, kad bi Ture preko mora proćerali?

Poručnik se opet nasmija te odvrati:.

— Ništa laglje nego li to, da smo mi sami pozvani, skrojiti mu pantalone! — Al vam je dobro poznato, kad mnogo vukova jedno june razderu, da se čestito pokolju, prije nego li ga požderu! — Tako, tako, dragi Ilija — i ne činite drugo, nego kako vam rekoh — a bude li trebalo moje pomoći, eto me za svaku nuždu.

Tužnim srdcem podjoh u svoj stan, gdje sam uzalud tražio mir u snu. Sutradan zorom prebaciv pušku preko ramena podjoh prama Martinovoj kući. Iduć kroz branjevinu činilo mi se cielim putem, kao da iza svakog drveta i grma vidim biesno Džamanovo lice, a u duhu mi se već pričinjavalo, kao da je Milka već u njegovih rukuh. Pojurih rosnom stazom što brže, i za pol sata eto me kod Martina. Nadjoh ga, gdje napaja konje, Milka pako plievila u vrtu, pjevajuć veselu pjesmicu. — Oboje se začudiše, videć me u kući u neobično rano doba, i doletiše preda me uplašena lica, sluteć po mojoj uzrujanosti, da mi se je moralo nešta zla dogoditi.

Kad im pripovjedih u sobi sve, što sam sinoć doživio, pristade Martin odmah, da mene i Milku dojduće nedilje navieste i poslije trećeg navještaja vjenčaju.

— A da budete, djeco, još sigurnija od tog djavola, nastavi on — to ćeš ti, Milko, odmah danas k tvojoj strini Bari u selo, i ostati ondje do vjenčanja.

— A vi, ćako, — zar će te vi sami u ovoj pustari ostati? — Oh ne — bez vas ja nikuda ne idem! — zavapi Milka kroz plač, ovinuv se starcu oko vrata.

I ja ga stadoh zaklinjati, da barem na neko vrieme ode s nami, a krčmu da prepusti svomu momku Jozi, koji je već dugo kod njega služio, u poslu vješt bio.

— Nije se s vragom šaliti — rekoh mu — mogo bi Džaman tražiti jedne noći Milku, a nenaći nju, van vas sama — i na vas onda svu osvetu obaliti! — A tko bi vam onda u pomoć priskočio? — Kordunski čardak je daleko, a selo još dalje.

— Ne ludujte, djeco — odvrati na to starac, Džaman će još danaske saznati, da Milke više ovdje nema, te će se svojih ludorija okaniti. — Medjutim samo neka dodje, valaj ću ga čestito podvoriti! — Ne vidiš li one tri šešane o stieni i šest kubura? — Ta njimi bi ja i Joza mogli proćerati cieli tabor Turaka! — Obdan se ne bojim nikoga, a u noći ne može nitko k meni provaliti, pa da je vražji, jer eno gle, svuda težka hrastova, a na pivnici čak gvozdena vrata — a na svih prozorih gvozdene rešetke — ne bojte se dakle za me, djeco — ja ću ovdje ostati a i moram radi svog posla, jer bi bez mene sve na hero okrenulo!

Zalud nastojasmo, da ga sklonemo, da s nami podje, te napokon moradosmo popustiti i podati se njegovoj volji. — Istoga još dana odpratismo Milku k strini Bari u selo, povezoh u kolih najpotrebitije njene stvari, a Martin se vrati sam kući.

Prodju sretno tri tjedna, i Džaman se ne pokaza za cielo vrieme ni u selu ni u Martinovoj krčmi. — Samo bi za to vrieme nekako odviš često obilazio oko nas neki lopov i konjokradica imenom Marko Ajduković, koji je poznat bio kao Džamanov veliki prijatelj i ortak. Nu mi se ne brinusmo mnogo za njega, van se podasmo sreći naše ljubavi ne sluteć više pogibelji.

Kod našeg vjenčanja priredila strina Bara baš čestit pir, a Martin skakao uz svirku duda i egeda ko pomaman, te bi često one noći rekao:

— Moram da se danas naskačem, jer bog zna, hoću li do godine živu glavu nositi!

Jadnik — kao da je slutio, da neće ni godinu dana preživjeti!

Poslije vjenčanja preselismo se ja i Milka u neku pupilsku kućicu, koju sam za naš stan za cielu godinu na munti kupio bio. — Oh, gospodine dragi — jezik mi je preslab, — da vam izpripoviedam sreću, u kojoj preživismo kratku nu sladku godinicu našega braka!

Ljubljasmo se i milovasmo kao dva goluba — nu moja sva ljuaav ne bijaše ma ni samo puka sjenka one čiste, — bezkrajne ljubavi, kojom je Milka sve to većma do svoje rane smrti za mnom ginula. — S toga me uvieke srdce zabolilo, kad bi pomislio, da je moje srdce preslabo i prepusto, da joj istom vatrom odgovori.

Šta ćete — mužko čeljade nije nikada kadro onako ljubiti kao žensko. — Oh da sam onda mogao slutiti, da će mi nemila kob taj nježni cvietak već prve godine usmrtiti — ah ni časa je ne bi pustio od mojih grudi, van bi ju na rukuh nosao kao skupocjeni biser — ne znajuć joj nigdje boljega i sigurnijega mjesta, van kraj ljubećeg srdca! — Nu šta ćemo — kad je čovjek najsretniji, onda se baš najmanje boji i čuva nenadane striele sudbine, koja se je nemila zaklela raju, da ne će trpiti podpune sreće na zemlji dok je svieta i vieka!

Kod ovih rieči zape jadniku jezik, glava mu klone u obje dlanove, a iz grudi mu prodirali težki uzdasi navješćujuć mi jasno, da će sada prieći na užasnu katastrofu, koja ga je lišila vida i koja mu je utamanila svu sreću njegovu.

U to donese Mata crnu kavu.

— Nuderte, dragi Ilija, okriepite se čašom kave! — rekoh, metnuv ju pred njega. — Čuvši moje rieči

Digitized by Google

strese se, kao da sam ga iz kakova sna puobudio, i uzdahnuv duboko, nastavi svoju pripoviedku srčuć kad i kad kavu i pušeć čibuk.

— Desetog mjeseca poslije našeg vjenčanja, rodi mi Milka žensko diete — moju Anku, u kojoj — kako ljudi vele — možete viditi Milkinu sliku i priliku. — Volio bih, da mi je bog dao sina, da osveti jednom groznu moju nesreću na paklenom onom djavolu ili na njegovom skotu. — Nu bog hćede drugačije, — a hvala mu i na tom, jer je Anka ne samo po obličju nego i po dobroti nalika pokojne svoje majke! — Življasmo jedno mjesec dana poslije poroda još sretniji, natječuć se u ljubavi za milo čedance.

U tom blaženstvu i zaboravismo sasvime na Džamana, tim laglje, što se od one kobne večeri nikada više ne pokaza. — Oh kamo sreće da niesmo nikada nanj zaboravili bili!

— Nekako oko Miholja počini netko velik kvar baš u onom priedjelu šume, koji je na susret Martinovoj krčmi ležao.

Bijaše mi dužnost, kvar popisati i nastojati, da krivce pronadjem. Taj posao bijaše veoma mučan i dugotrajan, jer kvar ne bijaše počinjen na jednoj hrpi, van razdaleko, sad ovdje sad ondje po jedan hrast posječen. — A kraj toga bijaše taj preko jedan sat udaljen od ovoga sela, tako da sam svakoga dana, obišav i ostale dielove šume kasno u noći i umoran do zla boga kući dolazio.

Videći to Milka navali na me, da se za vrieme toga iztraživanja s njome i s djetetom k njenom otcu preselimo.

— Vidiš dragi — tentala bi me ona — već toli dugo niesam bila kod kuće, a otcu bi bilo drago i te kako drago, da nekoliko dana kod njega proboravimo!

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Valpovo i njegovi gospodari.

Piše Fr. Ž. Koch-Kuhač.

(Sa slikom.)

Sakupljajuć podatke za životopis domaćega nam skladatelja Karla barona Prandau-a, moradoh se dakako pobrinuti i za poviest obitelji, iz koje je poteko i mjesta gdje se je rodio. Tu mi najednoč naraste izpod ruku toliko gradiva, da ne mogu poviest obitelji baruna Prandau-a i mjesta Valpova uplesti kako bijah namislio, u životopis skladatelja Karla Prandau-a, nego sam evo prisiljen, o svakom napose pisati.

Premda niesam historik, nego se bavim poviešću umjetnosti, a napose glasbe, i premda predobro znam, da ću za poviest Valpova težko išto važnijega iznieti, to se ipak dajem na taj posao, čim sam se jednom domogao nekih podataka, i to tim radje, što znam, da ću mnogim čitateljem ugoditi, priobćujuć im nešto iz poviesti Valpova i njegovih gospodara, pošto je do sad o Valpovu pa i ob ostalih gradinah i priedjelih Slavonije vrlo malo toga pisano. Uzrok tomu bijahu ponajviše zle komunikacije, koje su otegoćivale putovanje po Slavoniji a zatim odaljenost od književnog nam središta — Zagreba. U Slavoniji pako samoj, nije se našlo dosta ljudi, koji bi se bili brinuli za mjestnu poviest ove zemlje, i koji bi o njoj nešto pisali.

Kako će čitatelji vidjeti, upotriebio sam pri toj radnji pomnjivo ne samo lasno pristupne pismene izvore — najviše imamo zahvaliti velezaslužnomu našemu povjestničaru g. Ivanu Kukujeviću — već sam se sam osobno odputio na lice mjesta, te sam stranom vadeći iz Valpovačkoga arkiva, stranom slušajući ustmeno pripoviedanje, a stranom motreći sam priedjel i starinske ostanke popunio, čega mi je nestajalo, a vriedno je, da se znade.

O poviesti obitelji Prandauove bijaše vrlo težko štogod saznati*; jer niti ima u zemaljskom arkivu, niti u kakovu rječniku, niti u bečkom plemićkom listu, niti u Gothajskom kolendaru kakovih obširnijih podataka, a ustmene viesti vrlo su riedke i netočne. Ja sam medjutim našao u dohodarskom uredu vlastelinstva povelja obiteljskih iz raznih vremena, o kojih se je u Valpovu malo što znalo i odatle pocrpih najbitnije podatke. Predji Prandauovi nisu doduše sabljom u ruci vojevali za slobodu naše domovine, ali su na drugom polju mnogo zasluga stekli za dobro naroda, pak mi se čini, da je vriedno sačuvati poviest ove obitelji uspomeni potomaka.

Ja sam se ponešto odalečio od običajnoga načina, po kom bi bio imao najprije topografiju, a tada tek poviest mjesta i obitelji opisati. Ja pako donosim ponajprije poviest Valpova, tad poviest obitelji a napokon opis mjesta. To činim za to, što sam se uvjerio, da je sadašnje Valpovo pravo rekuć iz ruku obitelji Prandau-a niklo, te će se mnogo toga ovim redom lašnje razumjeti i pravednije prosuditi moći.**

* Jedan ugarski državnik zanimaše se nedavno za poviest Valpova i obitelji Prandau-ove, te se je obratio pismeno na baruna Prandau-a, neka mu neke podatke priobći. Nu ovaj mu odvrati, da ni uz najbolju volju ne može njegovoj želji zadovoljiti, pošto ni o jednom ni o drugom ne ima nikakove pisane poviesti.

** Pri nazočnoj radnji, koju lane (g. 1875.) ljeti u Valpovu započeh, mnogo me je podupirao preuzv. gosp. barun Gustav Prandau, priobćujuć mi mnogo taga, što je o svojih predjih ustmeno dočuo ili sam doživio.

Digitized by Google

Povieşt Valpova. Valpovo je trgovište sa 3.200 stanovnika u podžupaniji osiečkoj, leži tri milje iznad Osieka uz zelenka sti riborodni vijugajući se potočić Karašicu, koj se kod Petrievaca u Dravu ulieva.

Rimsko mjesto Jovalia (Jovalium), koje se spominje već u II. stoljeću poslije Krsta, stajalo je na onom mjestu, gdje današnje Valpovo, ili tik njega na cesti, koja je iz Optuja vodila u Mursu (Osiek) na desnoj obali Drave. Po razdiobi Panonije u gornju i doljnju Jovalia spadala je na ovu drugu. Pošto ovo mjesto a i ciela okolica slabo su s arkeoložkoga gledišta izpitani: to se ne ćemo upustiti u nagadjanja ob onoj davnoj dobi.

U vlastelinstvu valpovačkom ima mnogo starih razvalina; ali ove niesu izpitane, kojoj dobi i kojemu narodu pripadaju; dobro će ipak biti, ako se ovdje napomenu. U šumi široki dol zvanoj kod Harkanovaca ima jedna razvalina, koja je sada sva obraštena ogromnimi hrastovi i bukvami. Na gospodarstvu „Subotici“ kod Budimaca ima jedna razvalina sa podrumnimi hodnici, odakle puk još i sad opeke vadi za porabu. Treća vrlo velika razvalina, u kojoj ima tragova vodovodu, nalazi se u šumi „Zagradje“ zvanoj, kod Zelčina. Četvrt sata od lovačke kućice Creta ima takodjer ostanaka stare kule; nu se sad već ne vidi ništa do velikih hrpa podrtina, gdje su jazavci pokušavali nastaniti se, ali im ne podje za rukom u tvrdu tlu izrovati si jamu. Na tih podrtinah rastu hrastovi i bukve, kojim ima već do 300 godina.* Po tom sudeć razoreni su ovi gradovi za vrieme turskih navala.

I u Tiborjancih mora da je u sred sela bila takova kula, jer je težko vjerovati, da bi kašnji naseljenici išli gradit selo okolo onako duboke provale, kakova je tamo. Priča se, da si je rimski car Tiberijo** ovdje sagradio velike dvore i odatle da potiče ime mjestu. Starci pripoviedaju, kako su im njihovi stari kazivali, da je na onom mjestu još pred kakovih sto godina bilo zidina, koje je puk, jer u okolici ne ima kamena, raznio i za svoje gradjevine upotriebio.

Valpovù ne nalazimo traga u srednjem vieku. Po Miklošiću mjestnomu imenu Valpovo služi osnovom novoslovenska ali tudja rieč „valpot“ = seljak (villicus); odkle se potvrdjuje, da je sadanje Valpovo hrvatskim narodom zasnovano bilo. Valpovo je tek u XVI. vieku glas steklo. Kada je g. 1537. smederevski paša Mohamed Jahjaoghli provalio preko Save, sakupi se kod Koprivnice Ferdinandova vojska, koja je brojila 16.000 pješaka i 8.000 konjanika, da odanle krene proti rečenomu paši. Zapovjednikom vojske bijaše Kranjac Kacianer, dočim su konjaničtvo vodili Hrvati Ljudevit Pekri i Pavao Bakić. Bijaše tuj i zagrebački biskup Šimun Bakač-Erdödi sa svojom četom. Kacianer je iz Koprivnice pošao prema Osieku i uz 8 velikih i 41 manji top prešao Karašicu te posio Valpovo i okolicu do Osieka. Mohamed-paša sakupio je medjutim u Vukovaru veliku vojsku. Kacianer htjede navaliti na Osiek ali ga Mohamed-beg zaprieči. Prevari se takodjer, kada se pomaknu k Erdödu, da si hrane nabavi. Vidi se prisiljena krenuti k Djakovu. Ovdje dodje mu u susret sam paša s Muradbegom, kliškim gospodarom. Dne 1. prosinca 1537. zametne se u ravnici bitka medju konjanici jedne i druge vojske, u kojoj pade hrabri Pavao Bakić. Kacianer utabori se izmedju Gorjana i Širokoga polja; te bješe tuj u ratnom vieću zaključeno, da se uzmakne k Valpovu. Ali noćju ostaviše tabor hrvatske, štajerske i kranjske čete; a drugi dan zametnu bitku gr. Lodron s tirolskimi koruškimi, austrijskimi i českimi četami. Kršćanska vojska bješe do nogu potučena i raztjerana. Šest godina kašnje (1543) u proljeću obkoli požežki beg Murad s vojskom naše Valpovo. Do 3173 kamenih zrna izbacili su Turci u Valpovo, dok je beglerbeg rumilski Ahmed-paša uzmogao sa svojimi četami jurišati na oštećene zidine; te napokon dne 22. lipnja 1543 pade mjesto u turske ruke. Sultan Suleiman primio je u taboru kod Osieka Muradbega i podielio mu jedno imanje kod Budima za njegove kod Valpova stečene zasluge; a za ovo novo osvojeno tursko mjesto imenova zapovjednika, mudira i imama.

Valpovo ostade pod Turčinom 144 godine. Iz ove dobe pripovieda se, da je srpski junak Luka Senčević sa svojom ženom Fatimom (kćeri Bećir-age) pokopan u Valpovu nu ne zna se, gdje im je grob. Senčević htjede god. 1598. — poplavivši pomoću Bakača Požegu i Osiek i posjekav tamosnje Turke — osloboditi grad Valpovački od Turaka, nu prije nego izvrši svoju nakanu umrie i on i žena mu od kuge.

Valpovo bude povraćeno kršćanskoj vlasti tek u onoj velikoj vojni, koja je osmanlijsku silu skršila i koja je porazom kod Beča (1683.) u veliko započeta. Pokle je god. 1686. osvojen Budim, započe druga vojna sliedeće godine 1687. upravo pred Valpovom. Turci Valpovački pozvani, da se predadu, iztakoše za odgovor crno-žutu zastavu, očitujući tim, da su pripravni ovo mjesto braniti krvlju do smrti. Ali pošto je glavna turska vojska dne 12. kolovoza 1687. god. kod Mohača potučena bila, tolik je strah ušao u Turke, da su Valpovo predali te Osiek i još 14 tvrdjava u Slavoniji naglo ostavili.

Osim toga mi dozvoli, da razgledam i upotriebim njegovu knjižnicu i arkiv, te mi njedno učini mogućim, da pojedinosti iz Valpova dadem fotografirati. S druge mi je strane išao na ruku ravnatelj vlastelinske pisarne g. Eisenbarth, zatim gg. Čačinović i Alex. Deszathy, kojim se ovime srdačno zahvaljujem na prijaznosti.

* Vlastelinski nadšumar g. Dvořak reče mi tako.

** Valjda g. 11. po Is. kad je vojevao u Dalmaciji i Panoniji.

Digitized by Google

Otjerav Turke postade Osiek, Valpovo itd. kameralskim dobrom.

God. 1721. dobi baron Petar Prandau od cara Karla VI. na dar grad Valpovo i 45 miesta i to: Valpovo, Nard, Podgajce, Miholjac, sv. Gjuragj, Rakitovice, Viljevo, Kapelna (takodjer Vrpolje zvano), Kučanci, Golinci, Goriče, Radikovce, Slivoševce, Beničance, Ivanovce, Ladišče, Marjanci, Kunišince, Samogošci (Čamagajevci), Bočkince, Črnkovce, Gat, Veliškovci, Tiborjance, Bočanievce, Veselovica, Kopanovci, Brodac, Petrievce (i Karasova zvano), Satinci (Satnica), Ladimirevci, Marančace, Ivanovci, Zelčin, Harkanovci, Koška, Budinci, Poganovci, Martinci, Habljanovci, Brodjanci, Bizovac, Šaptinovci, Čadjavica i Moslavina*.

Obično se misli, da je i glasoviti vodja pandura baron Franjo Trenk bio gospodar Valpova. Nu počem je Valpovo već god. 1821. dopalo obitelj Prandau-a, a Franjo se Trenk rodio tekar 31. prosinca 1711., njegov pako otac tek g. 1723. kupio dobro Pleternicu i Pakrac, a g. 1740. Nustar, to se čini, da je ovo mnienje krivo. Jedno je ipak moguće, pače vjerojatno, da je baron Trenk neko vrieme stanovao u Valpovačkom gradu, pošto je baron Petar većim dielom živio u Beču.

(Dalje sliedi.)

Solin.

(Dalje.)

II.

Budući Solin glavnim gradom znamenite u rimskoj državi pokrajine, i stečištem prometa izmedju Podunavlja i iztočne obale jadranskoga mora rasao je on brojem pučanstva, širio se od morskoga zatona liepom dolinom i obuhvaćao sve one dražesti staroga rimskoga života, koje je pokrajinska priestolnica uzgajala. Tko će si javni i družtven život u Solinu uzpostaviti u svojoj pameti, neka samo pomisli na sjaj, kojim je „legatus Augusti pro praetore“, koj je skoro tri stoljeća sjedio u Solinu, obasjan bio u državnom životu rimskom i koj je on svagdje a napose u sjedištu svojem razvijao. On je bio imenovan neposredno od cara i bio je zastupnikom i predstavnikom njegovim. Imao je „ius gladii“, svu koliku upravu u poslovih sudbenih, redarstvenih i novčanih; primao je od cara naputke i po njih se ravnao. Prema ovoj vlasti odlikovao se je legatus i vanjskom čašću: odjeven grimiznim plaštem (paludamentum), noseć o boku mač izlazio bi praćen od šest liktora sa fasces. A kakovi sve muževi niesu obnašali u Solinu ove časti! Ne spominjući odličnika po rodu budi dovoljno pokazati na one, koji ili su stajali u bližnjem odnošaju s carskim dvorom ili su iz Solina prešli na priestol. Dalmatinski legatus L. Salvius Otho bio je otac caru M. S. Othonu (68); potonji car P. H. Pertinax (193) bio je predje legatom u Dalmaciji, a tako i M. D. Severus Julianus. Car Lucius Septinius Severus bio je iz Solina pozvan na priestol rimski. Jednako su Dalmacijom upravljali M. Aurelius Claudius i Aurelius Probus prije nego li se dokopaše carske krune. Uzmimo još na um, da je i poznati povjestničar Dio Cassius Cocceius bio načelnikom Dalmaciji: tada ćemo lasno uvidjeti, kakove je državnike i vojvode Rim slao u Solin, da odanle upravljaju onu po državu znamenitu pokrajinu, ali ujedno i to, kolika se imala pažnja obraćati na razvoj toga grada. U samoj stvari nije bitna promjena učinjena, kada je koncem III. vieka, kano što spomenusmo, mjesto legata zauzeo u Solinu stolicu „praeses“, kano načelnik umanjene pokrajine, koj nije više bio ovisan od samoga cara nego od ilirskoga prefekta putem namjestnika (vicarius). Vlast bo predsjednika naprama pokrajini bješe prema vlasti „legata“ znatno promienjena a spoljašni mu položaj osta gotovo jednak. Svakolika uprava pokrajine osta u njegovih rukuh. Stanovao je i javne poslove obavljao u javnoj sgradi (praetorium); izlazio na javu u grimiznom odielu sa zlatnim ogrljajem a praćen od pet četnika (apparitores), kojih je jedan nosio štap, ostali druge znakove (insignia) predsjednikove časti i vlasti.

Uz carskoga namjestnika i ured njegov bijaše u Solinu množina državnih činovnika, od kojih su se nekim imena, rod i služba sačuvali na kamenih nadpisih izkopanih u Solinu*. Tuj je bila državna blagajna za cielu pokrajinu, koju je „comes largitionum“ rukovao. Tuj je sjedio „rationalis rei privatae per Dalmatiam“, koj je upravljao osobnom carskom imovinom. Tuj je bila rudarska vlast pokrajine. Tuj je bilo zapovjedničtvo vojske za cielu pokrajinu, u kojoj su obično po dvie legije smještene bile, dakle do 12.000 momaka, ne uračunav ovamo ine domaće čete (auxilia). Tuj su bile tvornice i skladišta, koja je državna vlast podigla i uzdržavala u svoje svrhe kano što bijaše oružana (salonitana armorum), tkaonica za vojničku odjeću, strojbarnica (baphia) itd. Ovimi tvornicami upravljali su dotični državni načelnici (praepositus, procurator).

Uz ove državne vlasti bješe Solin sjedištem gradske, uredjene poput ostalih kolonija carevine. Spomenusmo, da je Solin već od Augusta dobio pravo kolonije, koja

---

* U povelji cara Karla ne spominju se sva mjesta poimence, nego u povelji, koju je Marija Terezija g. 1749. izdala. Imena su dakako pisana tada običajnim pravopisom (n. pr. Chiagiavicz = Čadjavica), a mjestimice i posve izkrivljeno. Znamenito je ipak, da se imena, koja danas puk dovršuje na — ce, n. pr. Ivanovce, Petrievce, Slivoševce, diljem pišu na — ci, dakle Ivanovci, Petrievci itd.

* Navode se dispensatores provinciae, tabularii provinciae, ab instrumentis, ab auctoritatibus, ab ratione fisci, villici, arcavii XX. haereditatum, commentariensis aurariarum Dalmatarum.

Digitized by Google

1. Stara gradina. 2. Današnji baronski grad. 3. Seljak iz Valpova. 4. Vlastelinski pandur. 5. Lovačka kućica Cret. 6. Rimska željezna kupelj.

Digitized by Google

je bila uredjena u malom kano Rim i upravljana gradskim viećem (ordo decurionum) i poglavarstvom (duumviri, quatuorviri). Solinsko gradjanstvo bijaše upisano u pleme Sergija ili Tromentina. Tako je u Solinu zavladao rimski živalj, uz koj je domaći (dalmatinski) samo trpljen bio. Novi „coloni“ bijahu nesumnjivo izsluženi vojnici (veterani) iz Italije, koje je Augusto tim obskrbio i nagradio; pa si ujedno u znatnijih točkah države stvorio čvrsti i pouzdan prislon. Da su kroz ove italske doseljenike preneseni u Solin svi javni i družtveni odnošaji italski, kano jezik, vjera, običaji, o tom ne bi se sumnjalo ni onda, kada nas ne bi uvjeravali ostanci grada, o kojih ćemo niže progovoriti. Solin je poimence postao dionikom onih zadruga, koje su obilno nicale iz rimskoga života. Tako nalazimo ondje u vjerskih odnošajih „collegium Serapis“, u zanatlijskih „collegium fabrum“ (kovačka zadruga) itd.

Solin bijaše indi glavnim sjemeništem rimske prosvjete za cielu pokrajinu. Ali se u Solinu ova prosvjeta najprije s ove strane Adrije sukobi s novom, koja bi pozvana, da preobrazi Evropu i sviet, mislimo kršćansku vjeru. Po davnoj predaji poslali su jur prvo-apoštoli sv. Petar i Pavao u Solin svoje učenike sv. Tita i sv. Dujma, da ondje propoviedaju novu vjeru, od kojih drugi zasnova u Solinu (god. 65) stolicu, te ju i svojom krvju (god. 98) posveti. Nigdje na balkanskom otoku nije bio kano što u Solinu toli žestok sukob izmedju poganstva i kršćanstva. Ono prvo opiralo se ovdje o sili državne vlasti, koja je tuj davne predaje države rimske svom snagom štitila. U Solinu poteklo je mnogo krvi, dok je kršćanstvo zagospodilo. Ali kano što bijaše tuj središte državne vlasti za cielu Dalmaciju, tako je mlada crkva solinska postala maticom, majkom i prvom stolicom kršćanstva one zemlje. Davno je nestalo bilo rimskoga gospodstva i njegove slave, kada je Solin sveudilj ostao crkvenom glavom zapadnoga diela balkanskoga poluotoka.

Jurve su novi narodi, koji su imali zasnovati novu prosvjetu, prodirali sa sjevera i iztoka u rimsku svjetsku carevinu, a Solin ostao je netaknut i zaklonjen svojim položajem. Pače početkom IV. vieka prosinu novom slavom kada jedan od najumnijih rimskih careva, Dioklecijan, odrekav se god. 305 priestolja, izabere si Solin, svoje rodno mjesto, za svoje zaklonište, da ovdje provede posljednje godine svojega uzburkanoga života u veličanstvenom dvoru, koj si kraj mora ne daleko od Solina sagradi ne manjim ukusom nego li troškom. Tko pazljivo pregleda i sadanje ostanke ovoga dvora, pa si je u pameti uzpostavi u prvobitno stanje, taj se ne će čuditi odgovoru carevu, kojim je poziv svojih drugova Maximiana i Galerija, da se vrati na priestolje, odvratio: „Kada bi vi mogli vidjeti u Solinu povrtlje, koje svojima rukama sadim, zaista ne biste me nikada kušali tim napastovati“.

Medju tim uzburkani oni valovi velikih dogodjaja, koji su u IV. i V. vieku zahvatili ladju rimske države te joj komad po komad odkidali, niesu poštedili ni iztočne obale Adrije i glavnoga joj mjesta, našega Solina. Padanje rimske carevine kosnu se i svih česti njezinih. Država je osjećala, da joj valja na iztoku, u Podunavlju, koje je neposredno izloženo bilo neprijatelju, silu usredotočiti, onamo ju iz primorja pomaknuti. S toga su za Valentiniana III. (437) pokrajine nekadanjega Ilirika ujedinjene a predstojnik (praefectus) im smješten u Sirmiu (Mitrovici). Ali ta uredba nije se dugo održala, jer već god. 448 imao se je predstojnik pred provalivšimi pod Atilom Huni povući iz Sirmia u Solin. U onoj trzavici, koja je umah za tiem spopala bila zapadnu rimsku carevinu, Solin je igrao znamenitu ulogu. Ugledan plemić Marcelin proglasi se kraljem dalmatinskim (461), a za njim i sin mu Julius Nepos. Oba su stanovala u Solinu, jamačno u Dioklecijanovu dvoru, u kojem je ovaj drugi i zaglavio (480). Tako je Solin bio kratko vrieme priestolnicom samostalne države, koja se pomolila u onoj obćoj oluji, što no je zapadnu rimsku carevinu napokon zakopala (476). Marcelin i Julius Nepos htjedoše sudbinu Dalmacije odieliti od one, u koju je zapadna carevina očevidno srnula. Ali Dalmacija bješe kroz tolika stoljeća privezana za Italiju, da novi gospodari Italije niesu mogli ni htjeli na taj razvod pristati. Tako je Dalmacija postala češću države Gotâ, najprije zapadnih onda iztočnih; ali i sada bješe posebnim načelnikom (comes), koj je u Solinu sjedio, upravljana. Namjestnikom Teodorika, kralja iztočnih Gota (493—526), u Dalmaciji bijaše Epifanij („vir senator, consularis provinciae Dalmatiae“).

U dvadesetgodišnjem (535—555) krvavom ratu izmedju iztočnih Gota i Rimljana (Bizantinaca) bijaše opet namienjen znamenit zadatak našemu Solinu. Obje su ratujuće stranke shvaćale, koliko im vriedi Dalmacija, da si izhode ili učvrste gospodstvo na balkanskom poluotoku; s toga su se obje otimale za Solin. Car Justinian na početku rata (535) izasla u Dalmaciju vojvodu Munda; ali već su Goti prispjeli bili s velikom vojskom pred Solin. Tuj se zametne bitka, u kojoj je Mundov sin Mauricij pao. Ali ni Goti niesu su se usudili unići u Solin, „ne uzdajući se u zidine njegove, a znajući, da su gradjani, Rimljani, malo im skloni“. Nu sliedeće godine (536) obsjedoše oni Solin sa kopna i sa mora. Tuj je i vojvoda Mundus pao u bitki. Daleko bi nas zavelo, kad bi opisali ratovanje izmedju gotskih i rimskih vojska u Dalmaciji i pred Solinom. Ono se je vodilo različitom srećom: sliedeće godine (537) Goti obsjedaju opet Solin; god. 545 dolazi u Solin slavni vojvoda Belisar, taj pobjeditelj Gota; drugi vojvoda rimski, Ivan, odabra si (551—552) Solin za glavnu ratnu točku, iz koje je napadao neprijatelja. Ali i Goti niesu zakasnili, da ovdje uznemiruju Rimljane. Kralj Totila izasla na

Digitized by Google

Solin vojsku (550) pod Ilaufom vojvodom. I slavni grčki vojvoda Narses, koj je otvorio treću vojnu (552 do 555) na Gote, probavio je god. 553 njeko vrieme u Solinu, te je odanle proveo svoju vojsku u Italiju.

Srušivši gotsku državu i osvojivši Italiju iztočna je carevina iznovice došla u mirni posjed Dalmacije, te ju upravljala po proconsulih, od kojih se koncem onoga vieka (god. 598) spominje jedan ,imenom Marcelin. Sjedište bijaše mu dakako u Solinu. Ali ovo i jesu posljednje godine toga grada; jer na skoro nadodje katastrofa, koja ga uništi i razori. Odkle nadodje ova katastrofa?

Još za gotsko-rimskoga rata prodirali su Sloveni u Dalmaciju, tako da su u Carigradu mislili, da ih je Totila pozvao i napustio. Ovaj isti neprijatelj pojavi se većom žestinom na izmaku onoga vieka. U listopadu 598 god. čestitao je papa Grgur I. italskomu exarhu Kaliniku, pod kojega je vrhovnu vlast spadala onda i Dalmacija, za „pobjede nad Sloveni". Ali ta radost nije dugo trajala; jer je isti papa početkom god. 600 dobio od solinskoga biskupa Maksima crne glasine, da se Sloveni „veoma približuju" Solinu. Ovi Sloveni bijahu bez sumnje hrvatskoga plemena, bijahu Hrvati. Oni su provalili u pokrajinu Dalmaciju ne kano prijatelji i saveznicl već kano neprijatelji carevini, ne da ju obrane Rimljanom nego da za sebe osvoje ovu zemlju. Oni su ju sbilja prvih godina VII. vieka osvojili, te doprvši k moru prodirali prieko Raše u Italiju. Ali u toj borbi pade Solin. Taj je grad dosta stradao za gotsko-rimskoga rata, bivši obsjednut po više krat s jedne i s druge strane. Rimska sila imala ga je od Hrvata braniti, dokle je mogla, ali napokon omalaksa ostaviv došljakom ne više slavni Solin već njegove razvaline.

S ovim razlaganjem, koje proiztiče iz tečaja dogodjaja onoga vremena, slaže se u bitnosti predaja, koja se je u spljetskoj crkvi*, sačuvala; samo što ona krivo mieša Gote s Hrvati. Po toj predaji bio je u Solinu nutarnji razdor zavladao, kada se je neprijatelj pokazao pred gradskimi zidinami. Ali gradjani „poredani po zidinah opirahu se neprijatelju odbijajući strelice njegove i bacajući nanj ogromno kamenje". Ne mogavši ipak odoljeti množini i sdvajajući o konačnoj obrani stadoše uzmicati k moru tražeći spas na ladjah. Sada bi lasno neprijatelju provaliti u grad, „kog lišena obrane svojih sinova neprijatelj zapremi". Sada nastade pustošenje: „nitko ni je praštao crkvam, nitko se nije smilovao starim sgradam i krasnim palačam; nego neprijatelj upali sav grad u svojem bjesnilu i pretvori ga u kratak čas u ugljen i pepeo". Solinjani su se najprije po bližnjih otocih raztrkali, a pošto se je oluja ratna slegla povratiše se na kopno, ali ne u Solin, „koj je pust ležao" nego u njegovo predjašnje, tako rekuć, predgradje — u Spljet, gdje im ogroman dvor Dioklecijanov dade prvi zaklon.

Ovoj domaćoj predaji nasuprot bagrorodjeni pisac Konstantin donosi drugu, po kojoj bi Obri osvojili bili god. 449 Solin i to prievarom. Ali ne uzam obzir ni kronoložke pogreške, jer je tada Solin bio još u rimskoj vlasti ni drugih nepodobština, kojimi je ona predaja načičkana, Konstantinova pripoviest o propasti Solina ne može se nikako dovesti u sklad sa nesumnjivimi povjestnimi dogodjaji one dobe. S toga je upravo čudo, kako se ova priča Konstantinova mogla do danas uzdržati u našoj poviesti.

Prvih indi godina VII. stoljeća izbrisan bi Solin sa lica zemlje. On je pao žrtvom novoga reda, koj je dolazkom Hrvata u Dalmaciju zasnovan. Solin je odigrao svoju političku ulogu. Prošlost njegova tako je kroz pet stoljeća tiesno spojena bila sa zapadnom rimskom carevinom, da je poslije njezine propasti još samo životario. A čim je došašćem Hrvata i zasnutkom hrvatske države nit rimskih predaja prekinuta, uzdrman je temelj Solinu. On nije mogao unići u novu atmosferu; ali vjersku misiju svoju, koja je nad političkimi mienami uzvišena bila, prenese na mladje čedo svoje — na bližnji Spljet. Odavle imala se kršćanska prosvjeta širiti medj Hrvate. I po toj misiji Solin je tiesno spojen s poviešću hrvatskoga naroda. Hrvat je razorio politički Solin ali prigrli crkven Solin u Spljetu. On je odbio onu državnu odvisnost u Dalmaciji od rimske državne vlasti, koju je nazirao u stoljetnom zastupniku njezinom — u Solinu; ali usvojio je idealni sviet, koj je tamo sv. Dujam presadio i koj ga dovede u kolo inih naroda Evrope. Crkveni Solin ni je obumrô ni do danas; od političnoga Solina ostaše nam samo — razvaline.

Ove sam razvaline obilazio prem kratko vrieme. Čitatelj vidi je na slici, a ja ću mu o njih sada u kratko pripoviedati.

(Konac sliedi.)

* Kod arcidjakona Tome: Historia salon. c. VII.

Narodno kazalište.

IV.

„Boysijska vještica". — *„Začarana kneginja"*. — *„Chonchon"*. — *„Adrienne Lecouvereur"*. Želimo govorit o komadih, koje na čelu ovih vrstica upisasmo. Bilo je doduše prikazano i drugih, al ne nalazimo razloga ni povoda o njih govoriti. „Boysijska vještica" dražestna opera Zajčeva, poznata nam je doduše od više godina, nu ovaj put bude pjevana na korist našega vriednoga Zajca, ovaj put pjevale ju posve druge osobe. Zajc bude pozdravljen burnim pljeskom, počašćen vienci, a to je njegova revnost i zaslužila. Zašto nam ne sklada nešta izvorna i to struke lirsko-romantične ili komične? Šteta. Znamo po prilici zašto; odakle u nas umjetniku ponuke,

Digitized by Google

odakle zanosa? Od nikud. Mrtvilo, dà mrtvilo. A zakutna mudrija niče poput gljiva, zakutna glupost izceri kroz smieh svoje zube. Grizi, glodji, jedi, uštini, i najveći zanos prevrnut će se hladnoćom. „Vještica“ bje ovaj put slabije pjevana nego prošlih godina. Nit je gčna Daneševa, što je bila gčna Neugebauerova, nit je g. Antun, što je bio Plemenčić. Kašmana je donekle dostojno zamienio g. Nolli. Ulogu paža pjevala je gčna. Travenova, mladica darovita, srdčana, kojoj dakako još i nauke treba, mnogo nauke, al kakova je, mlada je, Hrvatica je, darovita je, pa dobro nam došla. „Favorit“ sada umirovljene gčne Norvegove bijaše dakako u svem savršeniji, nu drago nam je, da možemo tu spomenut, da u gčne Travenove mnogo dara ima, i kako je mlada moći će uz revno učenje liepo napredovati. Nu nešto joj i budi vazda na pameti, narav nije protivština umjetnosti, dakle nikakove afektacije.

Na korist gčne Perisove vidjesmo prviput „Očaranu kneginju“ od Oktava Feuilleta. Feuilleta poznaje naše obćinstvo već po „Siromašnom plemiću“, i po „Sinu Giboyera“, nije dakle istina, kako neki dnevni listovi misle, da je „Očarana kneginja“ prvi plod Feuilletov, što ga je naše obćinstvo na zagrebačkom pozorištu vidjelo. A još veća je neistina, da je „Očarana kneginja“ nesavršeno prikazana bila, mi dapače tvrdimo, da skoro niesmo vidjeli toli savršene predstave, kao što „Očaranu kneginju“, savršenu baš do najmanje epizode. Augier je u novofrancezkoj dramatici ono, što je Prosper Merimé u novelistici, dvorski dramatik Napoleona III. Augier traži sukob obično u socijalnih protivštinah, pa i ovdje. Pozorište je na pol civilizovana Bretagne, gdje se bori stara sa novom dobom, romantički aristokratizam i njegove máne sa materijalističkim demokratizmom i njegovimi mánami, pravo obćenito čuvstvo ljubavi, koje ne poznaje ni aristokracije ni demokracije, spaja napokon oba kontrasta i po tom nastaje smir, po tom nastaje juste milieu, savez idealizma i materializma. Augier nije vatren talent, on mnogo kombinira, po tom su njegove drame mirne, na mnogo sentimentalne. Al „Očarana kneginja“ gradjena je vrlo vješto, sa crtanja karaktera nije pisac zaboravio cjeline i zadnji čini u istinu puni su pravog dramatskog života. Čast i slava našemu dramatskomu družtvu, te je taj francezki igrokaz toli liepo protumučilo. Markez Gny-Chatel (g. Freudenreich), Georges (g. Jovanović), prosjak Hoel (g. Mandrović), grof g. (Rajković), Luiza Morelova (gčna Perisova) i Blanche Guy-Chatel (gja Ružička) liepa, zanimiva bijahu to lica, a uz njih pristajahu skladno i glumci u manjih ulogah. Ta predstava bijaše prava naslada obćinstvu. K tomu je „Očarana kneginja“ razumljiva i hrvatskomu obćinstvu.

„Chonchon“ doduše je stara melodramatična igra, al ovaj put bijaše nam velezanimiva, jer je ulogu Marije prikazala darovita novakinja gčna Sobieska, a ulogu „Chonchon“, umirovljena glumica gčna Norvegova, umoljena za to po upravi. Ta predstava bijaše nam velika utjeha, u njoj se uvjerismo, da našoj drami ima ipak trajnosti kraj svih nesretnih provizorija. Pred nama stajahu sadanji članovi, krepka i čila vojska, pred nama gčna Sobieska, liepa perspektiva u liepu budućnost, pred nama i gčna Norvegova, perspektiva u ugodnu prošlost naše drame. Hrvatska drama prešla je dakako sada u drugu fazu, pravac joj bijaše posve drugčiji u ono doba, kada je cvjetala gčna Norvegova, nu gčna Norvegova, odmoriv se nekoliko godina, pokazala je svoju vještinu, ni u miru nije joj klonula dramatska hrabrost minulih dana. Za gospodičnu Sobiesku znadu čitaoci naše mnienje, u njoj ima mnogo, — vrlo mnogo tragičnog fonda.

Scribeova „Adrienna Lecouvereur“ odavna je poznata našemu obćinstvu, i mi ne bi o tom opetovanju ni pisali, al nas tomu prisili dvoje, gja Ružička i hrvatski jezik. Kritika ne smije prešutiti divne vještine, kojom je gja Ružička prikazala Adrienu. Imalî smo slučajno priliku, vidjeti tu ulogu od znamenitih umjetnica, al nijedna ne bijaše bolja od gje. Ružičke. Od početka do kraja razvila je toliko istine, toliko čuvstva a ujedno toliko oštrine duha, da nas je upravo uzhitila. Jedino deklamacija iz „Fedre“ ne bijaše dosta proniknuta tragičnim patosom. Slava dakle gji Ružički, a upravu molimo, neka tu dragocjenu glumicu ne muči neznatnimi ulogami. Al hrvatski jezik u toj drami, jao bože! Ne govorimo toliko o prievodu, nego o „retoričkoj licenciji“ naših glumaca. To vam bijaše permutacija i kombinacija svih mogućih padeža, vremena, naglasa. Grehota, strahota, sramota!

A. Š.

„Slavenska družina“ u Bukureštu

Bukarešt u ožujku 1876.

Minu sretno pola godine, odkako nam, „Slavenska družina“ u Bukureštu živi.

Čitaoci „Vienca“ sjetit će se početka ove „družine“, pa kako je svakoga uzradovao svanutak družtva, u kojem se složiše sve grane Slavena, tako si smatram dužnošću, da prijateljem našim saobćim djelovanje prvoga polugodišta.

Iza prvoga koncerta morade „družina“ do blizu tri mjeseca mirovati, pošto joj u prostorijah Caracasovih ne bijaše moguće zabavu prirediti. S razloga toga preseli 1. prosincem p. g. u prikladnije prostorije, u „Hôtel de france“. Tu se smjestismo baš po slavensku, i tu si razigravamo često i dušu i srdce.

Kako nas je malo, to smo po trojstvo božje, istom mi probudili život u ovdješnjih zabavnih njemačkih družtva, jer dosele bi njihova družtva „Liedertafel“, „Eintracht“, „Turn-Verein“, „Gewerbe-Verein“, „Deutscher Unterstützungs-Verein“ davala jedva po dvie tri zabave na godinu, a to svoj glasoviti „Stiftungsfest“ pa jedan ili dva plesa u vrieme poklada.

Odkako je pako naša družina počela davati svakih četrnaest dana po jednu zabavu, te je u ovo po godine

Digitized by Google

priredila šest prekrasnih zabava, od tada su i njemačka družtva oživila, te obećavaju svojim članovom na sva usta slične zabave.

Pa da znadete, bile su naše zabave doista liepe i zanimive. Prva sastajala je u koncertnom sielu, te je program iste „Vienčevim“ čitateljem poznat.

Druga i treća zabava sastojala je od obične tombole i plesa, četvrta od šaljive tombole s plesom, peta od plesa, šesta od kazališnih predstava i opet s plesom. Kod svake zabave pjevalo se i krasnoslovilo hrvatsko-srbski, bugarski češki i poljski, pa se i na glasoviru odigrali mnogi izabrani muzikalni sastavci. Hrvaština bila je kod svake zabave slično zastupana. Gosp. Klarić, odpjevao bi kod svake zabave po koju hrvatsku pjesmu uz glasovir, kao: „Oj talasi“, „Gdje je stanak moj“, „Nosim zdravu mišicu“, „Il ovako il onako“, „Oj Hrvati“, pa i svoju pjesmu „Junaci kod čaše“. Gosp. Lacković, krasnoslovio bi velikim uzhitom primljenu „Munju od Gabele“ od Aug. Šenoe, pa opet „Noć na Uni“ od Huga Badalića, „Barjaktarovići“ od Jakšića, dočim bi gosp. Paničerski po koju bugarsku, a gosp. Milarski po koju poljsku odslovio.

Program kazališne večeri bijaše obilan.

Izmedju mnogo drugih brojeva spominjem Potpouri hrvatskih napjeva od L. Ložičara, br. 12 „Trojednicu“, hrvatski melodram od Gjure Klarića. (Lica: Majka domovina, gdja. Kudovka, Hrvat g. Lacković, Slavonac g. Theodorović, Dalmatin g. Pohar.)

Kako su svi bvojeví izvrstno izvedeni, to je obćinstvo vrlo uzhićeno bilo, te ne bijaše pljesku ni kraja ni konca. Kazalištne predstave ugodno se dojmiše svakoga osobito „Trojednica“, predstavljena a ma baš kako treba, te je pisac igre, na koncu svake igre izazvan burnim „živio“.

To je uspjeh, kojemu se nitko od „Slavenske družine“ ni nadao nije, tim većma, što si je družina u svojih malenih prostorijah i prikladno pozorište sagradila, o kom ina družtva nit snivala niesu.

Iza ove, u prvom polugodištu posljednje zabave sliedila je na 7/19. veljače redovita glavna skupština, na kojoj je uprava podniela izvješće o svom polugodišnjem radu.

Glavna skupština bje obavljena pod predsjedničtvom prvoga predsjednika družine, g. Gjure Klarića. Prvi dio izvješća ticao se uprave za slavensku književnost u obće i zabavu. Za književnost ne mogaše se mnogo učiniti, pošto su sredstva družtva jošte slaba, nu nabavljale su se kroz čitavo vrieme novine po izbor toli hrvatske, srbske i bugarske koli i česke i poljske, a nekoja uredničtva bijahu toli rodoljubna, te su „družini“ svoje listove stranom uz obaljenu cienu a stranom badava slala. (U tom smislu podalo se pohvalno priznanje i slavnim uredničtvom „Obzora“, „Vienca“ i „Agramer Zeitunga“.) Knjižnica ponarasla je malo po malo na kakovih 120—150 svezaka u različitih slavenskih jezicih, većim dielom darovanih od samih članova družine, od kojih ponajobilnije doprinesoše gg. Andrić i Dolansky.

Izvješće o zabavah izbrojilo je zabave jur spomenute i njihovo djelovanje na javnost.

Drugi dio izvješća ticao se imovine. Iz ovog sa žalošću razabiremo, da je do sele u družini bilo samo 58 uplaćujućih članova sa mjesečnom uplatom od 3 franka. Žalostno je do ista, da braća Slaveni toli malo mare za javnu družtvenost. Žalostno je, velim, što u Bukureštu imade toliko Srba i Bugara, a ma baš imućnih, kojih ne mogaše ni toli koristno i zabavno napredovanje „družine“, ni primjer inih njemačkih družtva, koja se ovuda šepire kao sred Frankfurta, u toliko ganuti, da stupe u kolo svoje braće, pa da podupru dobro djelo, već, ili su članovi teutonskih družtva, ili i ne znadu, što je udruživanje družtvo i zabava. Pored svega se toga imovina „družine“ liepo razvila i učvrstila. U ovo šest mjeseca unišlo je u družtvenu blagajnu 1998 franaka 55 cent., a imutak od 1568 franaka 95 cent.

Dakle ne samo programi družtvenih zabava, nego i brojevi dokazuju uspješno djelovanje, te se je nadati, da će se na toj maloj imovini učvrstiti temelj obćinstva „Slavenske družine“. Nije k tome doprinosilo samo dobro gospodarstvo, nego požrtvovan rad. Dosadanja knjižnica polazi od darovnih ruku više rodoljubnih članova, a inventar? Bog da plati predsjedniku!

Napokon dodje u skupštini do izbora nove uprave, u smislu pravila.

Predsjednik „družine“ g. Gjuro Klarić razloživ u zaključnom svom govoru sa svakoga gledišta djelovanje dosadanje uprave, zahvali skupštini na povjeri, te umoli skupštinu da priedje na izbor nove uprave, očitujuć ujedno, da mu okolnosti žalibože ne dopuštaju unapried častno ime predsjednika nositi, i moleć da se glasovi ne kidaju, već da se svi slože u izboru drugoga, zastupanja „družine“ vriedna muža.

Premda je g. Klarić po dva i po tri puta jednoglasno umoljen bio, da predsjedničku čast barma još pol godine zadrži, to mu ne bijaše moguće zadovoljiti tomu častnomu pozivu, te se je napokon biralo.

U ovu upravu izabrana su gospoda: Danin, bivši podpredsjednik (Poljak), predsjednikom, Marković (Srbin) podpredsjednikom, Cankov (Bugarin), tajnikom, Theodorović (Srbin) na novo izabran blagajnikom, te odbornicima: Savić i Lacković (Srblji), Cavalgiev i Paničerski (Bugari), Dobosz i Dolansky (Poljaci), Jerontek i Kuda (Česi.) Svi su izabrani muževi vrli rodoljubi, te se je nadati, da će i pod njihovom upravom „družina“ napredovati, kao što je i dosele napredovala. (Da Bog dao!)

To je, što sam vam u obće medjusobnoj slavenskoj ljubavi za volju htio opisati. A da me pitate, što vele na to protivnici Slavena, koji su po bečkih listovih trubili o političnoj agitaciji itd. pa što veli na to slavna prefektura? Odgovorio bih vam: naši protivnici gledajuć se u ogledalo, vide same gole paralaže, a slavna prefektura, ako joj i nije pravo, to je dosta mudra, videći da se tu ne radi o nikakovoj politiki, te šuti, akoprem još vazda drži u sebe još u početku po ministru samom podnešena družtvena pravila, ne potvrdjena.

Bilo kako mu drago, svaki je gospodar u svojoj kući, pa svakomu njegovo pravo, a doduše nitko nas ne uznemiruje, te se sbilja nitko ne može potužiti na slobodu u Romaniji, jer ta se može, dakako u što širem okviru zakona, u podpunom smislu uživati.

Slogoljubić.

Digitized by Google

LISTAK.

Glavna shupština „Matice hrvatske“. Sutra dne 19. ožujka imati će „hrvatska Matica“ svoju glavnu godišnju skupštinu, u kojoj će se priobćit izvješće o radu prošle godine i o programu buduće godine. „Hrvatska antologija“, knjiga od 29 tiskanih tabaka već je dotiskana te će se ovih dana razposlat članovom, koji već i dobiše „Put u mjesec i oko zemlje“. Umoljavamo navlaš onu gospodu povjerenike, koji se dosele oglasili niesu, neka jave u svom kotaru, da se svatko može upisat članom još za g. 1875. do konca mjeseca ožujka, te će položiv malenu svotu od 3 for. dobit „Antologiju“ i Jules Verneov „Put“.

Gradnja galerije, za koju je zagrebačko gradsko zastupstvo uzkratilo ravan Strossmajerova šetališta čini se kao da je definitivno usnula. Odbor, komu je povjereno, da nadje drugo prikladno gradilište nije još do sad svršio svoje zadaće, i tako se gradnja, koja bi već do koj dan mogla započeti, odvlači do neznanih vremena. — Naprotiv smo za jednu novu ideju bogatiji! Kod vlade se je o tom počelo raditi, a „Obzor“ je nedavno tu skrovnu namjeru izdao, da zemlja gradi veliku palaču, u kojoj bi se mogli smjestiti arkeologijski i prirodoslovni muzej, akademija i galerija slika. Novčana operacija bila bi, kako čujemo od prilike sliedeća. „Narodni dom“, gdje je sada arkeologijski muzej i akademija, imao bi se prodati, te bi se za nj' dobila svota od fr. 30.000 „Stari kazino,“ gdje je sad prirodoslovni muzej i knjižnica, preuzela bi zemlja za dvoje urede uz cienu od fr. 100.000. Dodavši tim svotam 40.000 fr. darovanih od biskupa Strossmajera (kojih on jamačno ne bi uzkratio,) te 30.000 glavnice muzejalne, smetnula bi se nekako svota od fr. 200.000. Ako bi zemlja još k tomu 50.000 fr. dopriniela, a 50.000 fr. uz amortizaciju iz svojih zaklada uzajmila, tad bi se potrošiv 300.000 fr. mogla usred Zrinjskoga trga podići veleliepa muzejalna palača. Ako i niesmo toga mnienja, da bi se tim novcem dala veleliepa palača podići, ipak je ova ideja toli plemenito zamišljena i tim dostojnija da joj se aplaudira, što od naše zemaljske vlade baš niesmo odveć razprokšeni veoma poletnimi osnovami in puncto prosvjete. Nu nekoliko dana iza što je „Obzor“ ovu ideju iznio, napisa dr. J. Kršnjavi dogovoreno članak, u kojem se protivi toj osnovi, nu samo s formalnih razloga. On se najme boji, da će ova inače liepa osnova, ostati samo „fata morgana“ kao tolike liepe i preliepe osnove, pa se ne će nikad izvesti, a samo će zapriečiti onu izvedivu i osiguranu gradnju po osnovi Schmidtovoj. I mi bi se doista pridružili toj bojazni, kad ne bi iz posve pouzdana izvora doznali bili, da se ob ovoj osnovi baš sbiljski radi, te podje li tako i dalje, da bi se gradnja mogla već za dva do tri mjeseca započeti. Pravo veli dr. Kršnjavi: radje danas jaje nego sutra kokoš. Štogodier dakle kanite, učinite brzo; jer narodno nam je blago u pogibelji.

Nove knjige. Skladnja ili kombinatorika i njezina uporaba u obćoj aritmetici napisao dr. Mato Uhlir ravnatelj rakovačke realke. U Zagrebu 1875. Nakladom kr. sveučilištne knjižare, 57 strana. Ciena 40 novč.

— Sudbeno živinarstvo napisao Josip Ubel, učitelj živinarstva u Kričevcih. U Zagrebu 1876. Nakladom kr. sveučilištne knjižare Albrechta i Fiedlera. 50 strana. Ciena 40 novčića.

— Naputak o govedjoj kugi, napisao Frane Blažekovac, živinar. U Zagrebu 1876. Tiskom Drag. Albrechta Str. 61. Ciena 45 nov.

— Poduka za obćinske načelnike obzirom na poslove pri očevidnosti trajnih dopustnika stalne vojske i domobranstva. U Budapešti 1885. 55 st. u 8mini.

— Naputak o vojničkom službenom odnošaju osoba linijskog i pričuvnog stališa. U Budapešti 1875. 116 str. u 8mini.

— Mjesečnik pravničkoga družtva u Zagrebu, br. 3., uredjuje dr. Blaž Lorkovići.

Slavenska čitaonica u Kotoru priredila je u korist hercegovačkih stradalaca dne 26. veljače zabavu. Izmed ostaloga deklamovao se tuj Preradovićev „Putnik“ i Mažuranićev „Harač“. Glasbine bijahu izključivo talijanske, čemu se uz obilje domaćih kompozicija vrlo čuditi moramo. Tom je sgodom sastavio Sundečić uvodnu pjesmu, kojom zove braću da braći u pomoć priteku. Pjesma zaslužuje da se ne zaboravi. Eto je:

Naša braća ustanula,
Da slobodu brane:
Eno krv se bratska toči,
Bratske ziju rane. —
Iz te krvi, iz tih rana,
Grmi bratski glas:
„Mila braćo, za krst častni,
Ne puštajte nas.“ —
Pa tko ima srdca, časti,
Osjećaja, duše,
Zar da gledat braću može,
Gdje s' u biedi guše,
A ne planut svetim žarom,
Sijnut kao grom,
I pohitat da utjehe
Pruži bratu svom?
Za lepticu, za mrvicu
Koju braći damo,
Kod dobroga našeg Boga
Nagradu imamo;
Jer su nebu mimo tamjan
Draži dari ti,
Koje braći na podporu
Prinosimo mi. —
Dajte dakle, nek nas braću
S braćom sloga spaja,
Nek im naša ljubav blaži
More čemer- vaja!
Sunce svietli za svakoga,
Za svakog je Bog:
Ne će, ne će on upustit
Ni naroda svog. —
Poslat će mu svoje munje,
Poslat svoga groma,
Da mu budu na obranu
Slobode i doma...
Hoće, hoće, Bog bogova,
Razturiti mrak;
Hoće i nas ogrijati
Božjeg sunca zrak. —

Terezija udova Ostoićka rodj. Zuzok bogata posjednica iz Subotice umrla je prošloga mjeseca, ostavivši veći dio svoga imetka u razne narodne svrhe. Prihod njezina velikoga posjeda u Subotici ima se obratiti na sliedeće cieli: 1. Jedan štipendij od 500 for. za mladiće, koji će se izučiti u vojnoj akademiji. 2. Tri štipendija po 200 for. trim učenikom, koji će se za koj civilni stališ izučiti. 3. Petdeset dukata kao nagradu za srpsku književnost, kojom će razpolagati matica srpska u Novom Sadu. 4. Dvie sto for. za uzdržavanje harmoničnoga pjevanja u pravoslavnoj crkvi. Osim toga ostavila je od imovine fond od 2000 fr. za buduću srpsku akademiju, a za srpsko narodno pozorište 1000 for. Kuću i vrt u Subotici ostavila je tamošnjoj pravoslavnoj crkvi. Slava ovoj dičnoj patriotki. Ugledale se i druge u njezin primjer!

Strani sud o Layevu djelu. U Beču izlazeći mjesečnik: „Oesterreichische Monatsschrift für den Orient“ ovako piše u br. 2. od 15. veljače o Layevu djelu: „Ornamente südslavischer nationaler Haus- und Kunstindustrie“: „Pod ovim naslovom izdaje F. Lay u Zagrebu djelo toli zanimivo koli priznaje vriedno, od kojega jedna svezka leži pred nama. Ova odabrana sbirka jugoslavenskih nakita bit će do konca godine 1877. gotova, i sadržavati će preko 50 tablica najljepših i izvrstnijih nacrta tkanina, zlatna i srebrna uresa, rezbarija od drva i kosti te posudja. Pisac, koj mnogostrano i uspješno radi na polju jugoslavenske etnografije, donosi na predležećih 10 tablicah prve svezke najprije 15 ogleda vezila, koje se rabi na jastucih, ženskih poculicah, pojasih, pregačah i košuljah. Onda sliedi osam nacrta vrčeva, svjećnjaka i čutura, koje se prave od pečene

Digitized by Google

i ocaklene gline. Ovi su ogledi osobito za to zanimivi, što su skoro sva jugoslavenska plemena od Drave do Timoka za nje priložila svoje; a naliče si ovi ogledi očevidno jednakom uporabom boja i jednakim crtanjem oblika. Ova sličnost nije slučajna, te se ne pokazuje samo na ovih ogledih; već ona vlada kod svih južnih Slavena, te niče iz jednakosti narodnoga ukusa. Kod bojadisanja ogleda najradje se rabi modra i crvena boja; crna i žuta redje, zelena skoro nikada. Nacrt ogleda ljubi takodjer vrpčasti oblik; ali prevladjuje motiv nalik obložcem i mozaiku, te sjećajući nas na drvenu plosninu, koja mu za osnov služi. Boje, koje tu vidimo dokazuju, kako se južni Slaveni u tom pogledu svojim ukusom polagano približuju k osebujnostim iztočnjakâ. U obće prevladjuje samoniklo, naivno shvaćanje: boje se radje ne prekidaju, oblici (lišće, cvieće, zviezde itd.) najradje prislanjaju se na ravne crte i na četverokut. Ali imade ogleda, koji mogu zadovoljiti i izbor-ukusu, kano što je n. p. srednji komad jedne jastučnice iz Kragujevca (tab. IV.) na platnu sa zlatom crveno i bielo vezene; ili platnena vunicom vezena pregača iz Stenjevca u Hrvatskoj (tab. VII.) Ogled po kojem je tjeme od poculice učinjeno, te na platnu kostreti i zlatom izvezen (tab. II, 3,) a polazi iz Berbira u Bosni, vidjesmo često u Dalmaciji, kano što i onu hrvatsku pregaču na tab. VII. nadjosmo u Bugarskoj. Izmedju posudja iztičemo zeleno ocakleni vrč (20) radi osobito krasne mu silhouette, za tiem svjećnjak (10) radi njegova ukusna i značajna oblika. Na kraju držimo si za dužnost pripomenuti, da ovaj zaslužni podhvat Layev podupiru načinom priznanja vriednim c. kr. austrijsko ministarstvo za bogoštovje i nastavu i kr. hrvatska zemaljska vlada u Zagrebu." — Mnogo je znamenitiji članak, što ga glasoviti ravnatelj Nürnberžkoga muzeja Essenwein priobćuje u „Nürnberger Korrespondent-u" od 8. ožujka t. g. br. 124. Evo ga u izvadku: „Ne treba baš posizati u davnu davninu da dokažeš o naših (njemačkih) narodnih nošnjah, da niesu ino, nego podivljali preostatci mode, koju izmisliše upravo naobraženi stališi; nu kod nekih drugih naroda valja nam posegnuti daleko preko granica moderne kulture, ako hoćemo naći izvorne sadašnje jim narodne nošnje. U tom ima dokaza, da je velika većina tih naroda ostala netaknuta evropejskom kulturom, ali je u tom ujedno jasan dokaz, koli je velika i snažna bila ona probitna kultura, kad se je mogla toli dugo održati, dokaz, koli je znamenita bila, kad još danas na njezine ostanke tolikim udivljenjem gledamo, kad se od nje toliko koristimo, kad još danas od nje toliko naučiti možemo. Dakako da k tomu treba posebnih vanjskih odnošaja da se uzdrže posebnosti, koje se protive struji svjetske kulture. Takovi se pojavi opažaju, gdje narod, potlačen od drugoga, ostaje tečajem stoljeća u tom robstvu, ali ipak pobjeditelju odoli u tom, da svoje posebnosti pridrži te braneć ih tečajem vjekova steče takovu žilavost, da je ne može skršiti ni onda, pošto je ono robstvo već odavna prestalo . . . . . Islam zauze sviet ne da ga promieni, već da ga izcrpi i tako zadrži slavensko pučanstvo pod muhamedanskim netaknute svoje posebnosti, kojih ne zapustiše ni onda, pošto je polumjesec malo po malo počeo uzmicati.

Tek danas počima se u ovih krajevih udomljivati evropejska kultura, — pa opet s jednoga gledišta moramo reći: žalibože; jer se tom „kulturom" počimlje sve više gubiti ono množtvo umjetničkih tradicija, koje se tamo zadržaše. Neizkvareni, prvobitni narodi, prigrljuju ne samo dobrobiti naše kulture, nego im i naši neumjetnički pojavi, tako imponiraju, da njim za volju odbacuju one krasote, za koje im zavidjamo... Prepuštamo etnografom da izpituju, u kakvu su srodstvu ovi narodi medju sobom, kad su u ove krajeve došli, kud su putovali, odkle im ovi motivi i kakvo im je doba. Nas poglavito zanimaju te tkanice za sagove i pokrivala, bogato vezilo na bielu platnu, uresi za otirače, stolnjake, pletivo za pojase, poculice, cipele itd. Da imadu talenta i za zlatarske radnje o tom svjedoče neki uresi, nu osobito se nije ta radnja razvila, jer je zlato i srebro izsisao lakomi Turčin. Osobiti svjedoci tanka ukusa jesu zemljene posude i začadjeni lonci, u kojih se često napojnica čuva, udivljuju nas kao da potiču iz klasične dobe umjetnosti . . . Ove ženske radnje toli su krasne, da je današnje doba, koje je te krasote odkrilo, dužno znanosti da ostavi potomstvu glas, kako se njimi nasladjujemo, kako ih proučamo i njimi se koristimo, — naše gospodje za svoje ručne radnje, naša umjetnička industrija za svoje proizvode. Na tom si je polju velike zasluge stekao jedan muž, koj je, prolazeć ovimi krajevi skupio sbirke tih proizvoda, te im i slikom i slovom ime razširuje. G. je Fr. Lay na izložbah i u muzejih itd. (tu se pripovieda sve djelovanje njegovo te plan i sadržaj njegove sadašnje publikacije a osobito hvali hrvatsku vladu, što ga podupire u tom liepom poduzeću) . . . Nadamo se, da će se ovo djelo naći u rukuh naših gospodja, kojimi nitko ne može učiniti ugodnijega i ljepšega dara. Da mogu laglje upotrebljivati, risani su motivi poput predložaka za vezilo. Gospodje će se začuditi, da one u svojih radnjah već od dulje vremena imitiraju jugoslavenske seljanke; oni će tu naći originale mnogih muštra, koje je „Bazar" ili drugi koj modni list donio odkad je moda udarila boljim smjerom na polju ručne radnje. Osobito one, koje su pomne čitale reformatorne članke gospodje Emilije Bach u „Bazaru" i koje su se njimi dale pokrstiti, naći će množinu novih motiva, koje mogu uporabiti, da popune prazninu, koja je zabacujuć stare nevaljane muštre, zavladale".

Ove strane ocjene potaknut će na razmišljanje, tomu se bar nadamo, i one našince, koji ne daju našoj domaćoj obrti nikakove ciene, ili bar ne onolike, koliku si ona već do sada izvojšti u naprednom inostranstvu.

Ruska književnost prošlih je tjedana izniela više znamenitih historijskih radnja. Medju timi spominjemo od Tolstoja: Prvih četrdeset godina prometa medju Rusijom i Englezkom 1553—1593. U toj publikaciji ima mnogo dosad nepubliciranih izprava, od kojih jamačno su najzanimivije korespondencije medju Elisabetom Englezkom, Ivanom Groznim i Borisom Godunovom. — Profesor Solovjev izdao je 12. svezak svoje Ruske poviesti, koj sadržaje kratku vladavinu Petra III. i početak Katarine II. Pogodin: prvih 17 godina Petra Velikoga, a Popov razpravu o gradu Krakovu. — Do sad izlazila su dva ruska historička časopisa: ruskaja pošta i ruski arkiv. Ovaj potonji donosi znamenitu razpravu: Moskva 1812., koj sadržaje o uzrocih i posljedicah francezke invazije znamenitih iztraživanja. Od nove godine počeo je izlaziti još jedan treći i to ilustrovani historički žurnal pod imenom: stara i nova Rusija, u kog pišu neki najznamenitiji historiografi. Taki ima n. pr. od Batuševa-Rjumina i životopis državnika i historika 18 vieka Tatičeva, — od Kmirova: car Alexis i njegovo doba. U obće se ruska književnost toli silno širi, da francezki znanstveni časopisi donose svaki put obširne referade o najnovijih proizvodih njenih. Žalibože te mi često tek preko ovih časopisa doznajemo za najznamenitije pojave ruske literature. Niemci dakako još sveudilj „po gospodski" ignoriraju znamenitu onu književnost!

Digitized by Google

Koli malo ima kod nas mladih ljudi, koji bi ruski učili, a koliko bi nam toga jezika već sada nuždno trebalo!

Rječnik grčkih i rimskih starina. Družtvo najznamenitijih francezkih starinara pod upravom Ch. Daremberga i Edm. Soglia počelo je u Parizu izdavati rječnik toli obsežan i sjajan, kako ga u toj struci još nijedna književnost ue ima. Članci, alfabetički poredani, odnose se na ukupni javni i privatni život Grka i Rimljana, sve što se odnosi na njihove običaje i uredbe, vjerozakon, umjetnost, znanost, nošnju, pokućtvo, pomorstvo, vojničtvo, rukotvorine, novac, mjere i uteze. Uz svaki članak ima po više ilustracija, snimljenih diljem sa spomenika i izkopanih starina, te se djelo odlikuje riedkom kritičnosti, čemu poglavito jamstvo leži i u tom, što je pod svakim sastavkom podpisan dotični pisac. Prvi zvežčić, sadržavajuć članke od A — Agraphon izišao je sa 189 ilustracija u velikom kvartu. Naslov je djelu: Dictionnaire des antiquités grecques et romaines d' après les textes et les monuments.

Mihovila Pavlinovića književna djela dobivaju se u dioničkoj tiskari u Zagrebu, i to „Različiti spisi“ po 1 fr. 50 n., „Pjesme i pripoviedke“ po 1 fr. Tko novce unapried pošalje, dobit će knjige franko.

Dopisnica uredničtva.

— Prijatelju iz Primorja. Pisaste nam, jesmo li čitali one bezposlice u 28. i 29. broju „Primorca“, gdje neki nekogović dovikuje jugoslavenskoj beletristici a i „Viencu“ onu Relkovićevu: „Na kjivo tojan!“, pisaste nam, zašto ne odgovaramo tomu mudronji. Dakako, proštili smo sve do besjedice. Hćedosmo šutit. Za prvo nije nas ni malo volja, a ne imamo ni kad borit se proti vjetrenjačam, za drugo bojasmo se, da ćemo uvriedit zdravu pamet našega občinsta, pobijajuć feuilletonistički „mix-pickles“ kraljevičkoga lista. Občinstvo naše ima dosta soli u glavi, ono će i samo odkrojiti i bez nas pravi sud „Primorčevu“ podlistku. Nu vi nas upitaste, mi vam smjerno odgovaramo. Dakako, proštili smo onaj podlistak. A šta na to? Gorko zaplakasmo, grohotom se nasmijasmo. Gorko zaplakasmo, videći crno na bielom strašan primjer onoga, što Latini zovu „aberratio mentis humanae“, nasmijasmo se grohotom, videći pred sobom sav taj kaos naslova, fraza, uzklika, misli i nemisli, koje nam se u „Primorcu“ poput kaleidoskopa prikazuju, videći pred sobom „patku podkovanu“ i „gusku osedlanu“. Na prvi zvek u kraljevičkom listu, razabrasmo, da sva ta bezposlica polazi od istog praporca, koj je, mislimo, lani u nekom zakutnom njemačkom listiću u Zagrebu zveketao proti hrvatskomu svenčilištu. Zašto? Mi zato imamo pismenih razloga. Taj nekogović veli: Ej! naši listovi nisu kaki bi morali biti, uzor ima biti „Leipziger illustrirte Zeitung“ sa rebusi i šahom, al bez illustracija (!!! Dementia in adjecto!) Dakle osnova i tekst illustrovanih novina bez slika! Al to nije dosta. Hrvatski beletristički list ima bit literarni „Fleischextrakt“, od pol stotine ruskih, poljskih, talijanskih, českih, francezkih, englezkih i njemačkih listova najraznijih struka, listova, kojih mi s veće strane pobliže poznajemo, a mnogo ih baš i imamo, od kojih „Primorčev“ mudrijaš jedva zna više od imena. Kakve rubrike bi morao imati „Vienac“ na taj način. 1. Politički pregled. 2. Carinarske novine. 3. Dvorske novine (n. pr. putovanje japanezkog cara) 4. Javne odlike (n. pr. tko je dobio red od šaha perzijskoga.) 5. Razpisi natječaja (n pr. nagrada za nacrt muzeja u San Marinu.) 6. Koledar svetkovina (n. pr. konjska procesija u Posavini.) 6. Viesti o družtvih (svega svieta.) 7. Slobodni zidari (nove njihove lože u Babiloniji.) 8. Nesgode (propast kinezke trabakule.) 9. Zločini (n. pr. konačna razprava u Bombayu ili štatistika zločina u Patagoniji.) 10. Statistički podatci (n. pr. koliko se g. 1875. u Hrvatskoj izpilo dobrodošlica. To bar nije suhoparno). 11. Bosansko-hercegovački ustanak (i turske reforme.) 12. Poviest znatnih obitelji. 13. Nekrolog svih znatnijih osobah svieta zatim: Dopisivanje o svih priedmetih, astronomički i meteorologički koledar, socijalna pitanja po stranih zemljah, kulturna poviest, crkva i škola (n. pr. školski zakon,) sudbene razprave, prirodoslovje, starinarstvo, vojničtvo, brodarstvo, trgovina, obrt, banke, komunikacija (željeznica preko Himalaje,) gospodarstvo, graditeljstvo, svjetlopisi, slikarstvo, kazalište, glasba, kritika, bibliografija, književstvo, narodni običaji, haraldika, moda, vrieme, šah, rebusi, zagonetke, politehnika, astronomija, pa k tomu novele, romani, pjesmotvori i babilonski toranj — a sve to u čitavom konversations-lexikonu svakog tjedna za pet grošića. Pamet se ljudska drveni i kameni sa takove tlapnje. Jadnici, ne znate li, da nas ima samo dva milijuna? Jadnici neznate li, da smo tek 1835. počeli raditi? Jadnici, neznate li, da u nas treba sve na široko tumačiti, što je drugim narodom posve jasno? Jadnici, ne znate li, da se u nas pisci na prste izbrojiti mogu? Jadnici, ne znate li, da baš vi, koji prigovarate, nieste „Viencu“ kraj sve svoje mudrosti od nekoliko godina nijednoga pozitivnoga članka poslali? Jadnici, ne znate li da se devet desetina onog, što dobiva redakcija u koš baciti mora? Jadnici, ne znate li, da „Vienac“ ide polagano, al sigurno, da mu je sveta dužnost odvažno odbiti sve djetinje pokuse i sklonut mladića, neka se okani onog, zašto ne ima sposobnosti. Jadnici, ne znate li, da mi u Zagrebu čitamo sve časopise, kojih vi samo po imenu poznajete? Jadnici, ne znate li, da nam se list od dana do dana više širi, da nijedan hrvatski ili srbski list još nije imao toliko predplatnika? Jadnici, neznate li, da su mudriji ljudi nego što vi, udarili temelj i program „Viencu“, a da je tomu vierno i sadanje uredničtvo, koje je na mnogo radilo za naš hvaljen „Naše gore list.“ i „Glasonošu“? Pa vi — vi želite na jedan dušak svu mudrost, koju ne bi mogla pokrit i brada svetoga Sebalda, ni kabanica svetoga Martina, vi nas upućujete na listove tudje, koji prevode pripoviesti i članke iz „Vienca“. Sjećamo se nekog izslženog francezkog tambour-majora, koj je sa 4 klipića na 40 bubnjeva davao koncerte, mislite li vi, da ćemo i mi biti takvi literarni komedijaši? Znamo, da u svakoj knjizi ima pelivana, al je žalostno, kad se pojavi u toli malenoj literaturi, ko što je hrvatska, harlekinada, kakovu nadjosmo u podlistku „Primorca“. I vi, čestiti prijatelju, a i svi čitaoci neka nam oproste, što im dosadismo ilustracijom te ne primorske već upravo „morske“ halucinacije, al nam nije žao, jer je brbljarija najgori drač u malenoj literaturi.

— Gosp. V. V. u Zagrebu. Čini nam se, da bi bolje bilo, da se drugomu poslu posvetite; jer za novelistiku, — bar ovim prvim pokusom, — ne pokazujete baš nikakova talenta, a humor Vam po gotovo hramlje. Jezik Vam je po gotovu loš. Varate se, kad mislite, jer ste Hrvat, da je sve, što napišete, dobro hrvatski. Već naslov Vaše pripoviedke: „Svrha kruni djelo“ (finis coronat opus) nije hrvatski. Ista se misao izražuje poslovicom: hvala u svrsi pjeva. U obće Vas je snašla prava manija rabiti poslovice, ali ne hrvatske, već prevedene latinske i njemačke. „Ignoti nulla cupido“ liepo se hrvatski veli: ako oko nevidi, srdce ne žudi. „Qui non noscitur ex se, noscitur ex socio“ veli se: drug drugu zrcalo. „Bis dat qui cito dat“ veli se: bolje danas jaje nego sutra kokoš. „Mit den Wölfen muss man heulen“ veli se: u kakvu si kolu tako igraj. „Stille Wässer sind tief“ veli se: tiha voda brieg dere (ili izpod mire, dva vuka vire),. „Von der Leber weg sprechen“ veli se: imat srce na ustijuh (ili: što mu je na srdcu, to mu je na jeziku.) Vi ste sve te poslovice rieč po rieč preveli. Niste li se sami morali smijati pišući: s vuci moraš tuliti, — uviek sam od džigerice govorio: Ima takvih nesgrapnosti i više, a mjestimice posvema nerazumljivih n. p. mali uzroci veliki povodi. Tu valjda htjedoste prevesti njemačku: (kleine Ursachen, grosse Wirkungen.) To bi se dalo sgodno reći, osobito u humorističkom sastavku: mali trčak kola prevrati. — Prije svega učite hrvatski, — a tad kušajte pisati!

Poziv na predplatu! Budućim brojem iztiče prvi četvrt. Pozivamo gospodu četvrtgodišnje predplatnike, da se za vremena predplate, jer im ne možemo inače ni uz najbolju volju pošiljati lista, ako ne ćemo sav red u administraciji da poremitimo.

Budući smo brojeve 2, 3, 4 i 5 po drugi put štampali, to oni, koji bi se htjeli i na minuli kvartal predplatiti, mogu dobiti podpune iztiske.

Zabava: Prsten — Slučaj ili sudbina. — **Pouka:** Valpovo i njegovi gospodari — Solin — Narodno kazalište — „Slavenska družina“ u Bukureštu. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 25. ožujka 1876.

Br. 13. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Slučaj ili sudbina.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

(Dalje.)

sim toga stade me i Martin tentati — valjda u dogovoru s njom, te tako moradoh popustiti, i mi se dovezosmo jedno jutro rano k staromu Martinu. — Ona bi mu pomagala oko posla u kući — ja pako obilazio sam šumu, tražeć i popisujuć sveudilj šumske kvarove, i što sam više tražio, to mi se sve nekako činilo, kao da ih je od dana do dana sve više. — Već se nemilo uplaših, bojeć se, da me regimenta sbog tolika kvara ne pozove na odgovor, osobito, ako mi ne podje za rukom, krivcem ući u trag. — S toga odlučih vrebati na nje i u noćno doba.

Jednoga dana — baš u oči svete Terezije, proču se na jednom glas po cieloj okolici, da Turci kane na ovo selo tobož dojduće noći udariti. — Ova nas viest ne malo uznemiri, tim većma, što smo još prije pol dana vidjeli, gdje se kordunska momčad sa svih obližnih čardaka prama selu kupi, da ga obrani, ako bi sbilja do živa došlo. I sa čardaka, koji je po prilici četvrt sata daleko od Martinove kuće stajao. ode veći dio momčadi s njom i moj brat kapral Imra, te ostade na njemu samo jedan frait sa dva momka.

Nu Martin nas je sveudilj hrabrio, tvrdeć, da se sa te viesti baš ničesa ne imamo bojati, dapače, da nam mora biti drago, što smo kod njega, jer ako Turci i navale na selo, to ne će sigurno na njegovu kolibu ni misliti. — Za veću sigurnost pako obeća nam, da će zamoliti, neka sa čardaka jedan vojnik kod njega prenoći.

Pred večer istoga dana, kad sam se baš iz šume kući vratio bio, proveze se jedan krajišnik s drvi kraj krčme, te spaziv mene, povikne mi:

— Ej šumaru — eno vam sieku neki lopovi carsku šumu kod Široke grede!

— A poznaš li ih? — upitah ga naglo.

— Eh, ne poznam nijednoga, nekakvi su podrapanci i dao bi glavu, da su s prieka!

Krajišnik se poveze dalje, ja pako sgrabih odmah pušku, bacih ju preko ramena, uzeh još dvie kubure u torbu, a u njoj nešto kruha i slanine, i hćedoh otići. Nu Milka, baciv mi se oko vrata, stade me zaklinjati kroz plač, neka za boga ne idem u noći u tamnu šumu, gdje me možda zlo čeka i neka ju samu ne ostavljam.

Nu ja joj razložih, da o tom možda sva naša sreća visi, ako danas te kradljivce ulovim.

— Pa kud ćeš sam u noći — bog te vidio — oglasi se sada Martin — čekaj barem dok ti asistencmann (pomoćni vojnik) dodje.

Satnija mi je naime dozvolila za moje noćne potrage jednoga vojnika, koj bi pred noć k meni došao i sa mnom u šumu išao.

— Ne mogu da dangubim — odvratih nestrpljivo — van kad dodje, recite mu, neka pojuri za mnom preko branjevine i Radmanova polja na Široku gredu.

— Povedi barem pseto sa sobom! — krikne Milka.

— Ne, moglo bi me izdati! odvratih u kratko, zagrlih ju i poljubih još jednom i podjoh naglim korakom iz dvorišta. Kod vrata obazrem se još jednom na nju, te me nešto čudno zazebe oko srdca, kad ju onako o zadnjem večernjem suncu spazih. gdje jadna plače držeć djetešce na grudih i gdje ju otac tješi, gladeć čas nju, čas nedužno čedance.

I učini mi se u onom trenutku, kao da mi nešto šaptaše:

Digitized by Google

Zadnji put si ju vidio! — I taj me kobni glas žalibože ne prevari! — U onaj par vidio sam ju zadnji put, nju i njena otca žive, a moje oči zadnji put gledahu žarko sunce, modru Motavicu i bistru Savu.

Pokušah, da svladam sve te crne slutnje te se izgubih naglo u šumu, gdje se već hvatao sumrak. — Poznato vam je, da čovjek ima dobar sat hoda od bajera pa do Široke grede, te tako se već davno smrklo bilo, kad sam tamo prispio. — Stadoh slušati, ne bi li se gdje sjekira ili pila oglasila, te sjedoh, da se malo odmorim i koji zalogaj pojedem, dok moj pomoćni vojnik ne dodje. Za toga se dignu u istoku pun mjesec, te stade bliedim svojim svjetlilom prebirati kroz granje s kojeg je već lišće padati počelo. Čudno me nešta obujmi, onako sama samcata u grdnoj — tihoj otajstvenoj šumi, te mi najednom munu glavom grozna misao: Što bi bilo, da sada Džaman na Milku navali?

U to najednom puče negdje u daljini puška odjekujuć se od šume do šume, preko Radmanova polja pa sve do mene i preko mene. — Oho, pomislih, to puče negdje u branjevini. Nije li možda moj pomoćni vojnik?

Dignuv se naglo, podjoh, da ću mu u susret. Poznat vam je valjda puteljak, što no ide od Široke grede preko Radmanova polja do branjevine. Taj vam put bijaše onda obrašćen ogustom šikarom, a s jedne i druge strane pružale se veće ili manje čistine. Kad sam već skoro polovicu toga puta prevalio bio i kad prolazih baš najgušćim dielom šikare, gdje je sjena bila, pogledah preda se, te mi se učini, kao da se je jedno sto koraka daleko preda mnom u mjesečini nešto zabielilo, i čuvši moj stupaj brže bolje u šikaru zamaklo — Nu to bijaše toli brzo, da niesam mogao razabrati, je li čeljade koje ili zviere, ili samo puka utvora moje ugrijane glave.

Ne sluteć na dobro, stadoh malo, te ugledav s desna u šikari oširok otvor, krenuh lagano na desno u čistinu, da obidjem polagačko do onoga mjesta, gdje sam po prilici utvoru ugledao. Tapajuć ovako sve bliže i bliže rosnom travom, ugledam o vedroj mjesečini čeljade, u bielom gunjcu, gdje k meni okrenutih ledja čuči u šikari vrebajuć na nekoga, valjda na me.

Kad se približih na jedno dvadeset koraka k njemu, upoznam, da je Marko Ajduković, — onaj ortak kletoga Džamana.

— Jao, ne će biti dobro, kad te ovaj lopov ovdje čeka, — pomislih u sebi, nu ohrabriv se brzo, naperim pušku na njega, te poviknem iz svega grla:

— O Marko, koga ti tu čekaš? — Da ste vidjeli lopova kako se je prestrašio i obazrev se klonuo k zemlji, kao da se gora na njega ruši. Nu kao ljutica zmija skoči opet u vis, trgne pušku i da će na me naperiti, — nu nije dobro uranio, jer u taj par planu moja puška, a Marko se sruši potrbuške na tle.

— Jao, što uradih! — pomislim u prvom strahu. te poletih, da mu pomognem — al već bijaše izdahnuo. U to mi opet pade na um Džaman — i poletih dalje, kao da me djavli gone. — Kad sam zašao u branjevinu bježeć uzkom stazom, učini mi se najednom, kao da čujem, gdje netko nedaleko od mene stenje. — Stadoh malko, da slušam i razabrah, da glasi prodiru iz debele gusteši jedno trideset koraka na desno, poletih tamo, i imadoh šta vidjeti!

Ležao vam tu za jednom razvalom med šikarjem sav krvlju obliven onaj jadnik, pomoćni moj vojnik, koj je valjda za mnom pošao bio, kako su mu kod kuće rekli.

Priskočih k njemu, da mu ranu ogledjem, ne bi li mu još pomoći mogao. Nu bijaše tu svaka pomoć zaludu, jer ga je cieli naboj krupnih dramnjaka upravo u sred trbuha pogodio. — Na jednom on pogleda, te poče stenjati:

— Vode — vode — vode! —

Znajući dobro, da na blizu vode ne ima, metnem mu čuturicu sa rakijom na usta. Potegne ljudski, te mi se pričini, kao da mu je laglje.

— A tko te je ranio? — upitah ga, držeć mu glavu.

— Marko — odvrati ranjenik slabim glasom i zaklopi oči.

— A koji Marko? upitah ga dalje, prem sam dobro znao, da nije nitko drugi, van hrdja Marko Ajduković? — upitah ga glasnije. — Na ovo pitanje namigne on slabo, da jest. Ja pako poviknuh: — Prokleti taj lopov, i na me je vrebao, nu ja ga sastavih sa zemljom. Budi dakle miran, jer Marko Ajduković izdahnu prije tebe.

Ove rieči dojmiše se čudnovato ranjenika. Razvali oči upriev ih u me, a na licu mu se proču izraz zadovoljstva. — Nu odmah za tim — uzdrhta jadnik, protegne se i izdahne. Zaklopim mu oči, te bježi što bolje mogoh prama bajeru, ne dvojeć više ni malo, da se je kod Martina nešto grozna dogoditi moralo. Još u branjevini doleti mi na susret moje pseto, vijuć neprestano i kad me spazi, skoči mi do glave od radosti, te bjež preda mnom prama bajeru.

Čim sam se više približivao k onoj čistini, koja se je prostirala medj šumom i bajerom, sve mi se većma pričinjavalo, kao da kroz drveće vidim, gdje nešto na bajeru gori i kao da čujem ugušeno nečim cvielenje ženskoga glasa. Sabrah sve sile, pojurih još brže, i kad izpadoh iz šume, sav protrnem videći, da krov od Martinove kuće gori.

Poletih kao lud prama dvorištu, vičuć iz svega grla u pomoć, nu doletiv do široka hrasta, koji je na kraju uz tarabe stajao, izpane na jednom preda me mrko neko čeljade pod čalmom, te me udari kundakom kubure u sred čela.

— Milko! — zavapih iz svega grla, sruših se na zemlju, nu hćedoh se odmah dići, ali u taj par mi sjede

Digitized by Google

netko na prsa, a odmah na to doleti još nekoliko Turaka, koji me pograbiše i konopci svezaše toli čvrsto, da mi se evo još danas pozna.

U to se oglasi grozan vapaj na prozoru. Oh gospodine, ne dao bog nikomu krštenomu, da grozu poćuti, što sam onda ja jadan pućutio.

Kad pogledah prama prozoru, spazih sred plamena biednu Milku, gdje se gorućih već lasi hvata rukama rešetke, vičuć užasnim glasom:

— Ilija, o Ilija — hodi — spasi me — izgórih jadna — o Ilija s bogom — s bogom!

Glas njen umuknu, a nje nestade sa prozora, ja pako udarih rikati od grozne boli. U to mi turi jedno Ture debelu gužvu od marame u zube, tako, da ne mogoh više vikati.

Na to se oglasi jedan:

— Gle, kuja nije još bila mrtva, a udario sam ju kuburom po glavi tako, da bi mogao vola tim udarcem ubiti. — Nu gdje nam je Džaman? —

Kad čuh to ime, uzavri u meni sva obamrla već krv, i ja se stadoh trgati tolikom silom, da mi je krv iz svezanih ruku procurjela. — Na jednom stupi Džaman preda me. — Pogleda mi u lice, te se grohotom nasmija:

— Ha, ha, ha! — komšija Ilija, zar niesi još prieko u drugom svietu? — Ja sam mislio za stalno, da te je Marko skresao — ovako te valjda nije našao, ili si ga ti ubio! — Ha, ha, ha! nu ništa za to, nije kvar, ako jedan kaurin drugoga ubije — samo da si prije došao, pa da si vidio, kako smo ti zaklali tasta — pa kako smo ti milovali Milku, najprije ja, pa onda za mnom svi moji junaci! — Ha, ha, ha! — pa kako smo onda upalili kuću — nu gle je — evo već skoro dogorila, a s njome i tvoja Milka — za koju si me, kujo, prevario.

— Odrubi mu glavu — pa bajdemo prieko, doba je, jer bi nas još kauri ovdje zateći mogli — oglasi se na to jedno Ture. — Džaman izvadi jatagan i zamahnu da će me posjeći nu u isti par klone rukom i reče djavolskim smiehom:

— Ne treba, da ga ubijemo — ubijen je više tim, kad ostane živ i kad bude za ciela života mislio na današnju noć! — Nu čekaj, Ilija — učiniti ću ti još nešto, da ćeš tim bolje pamtiti, kad si zadnji put sa Džamanom posla imao! — Nu dere efendija — dohvati der mi jedan ugarak!

Jedno Ture skoči na to pred upaljenu kuću, te donese gorući ugarak. Džaman ga pograbi, razvali mi lievom rukom trepavice, a desnom mi pricvrli žeravicu na svako oko. Riknuh dvaput poput vola kad ga kolju, te poćutih još jedino, gdje me svezaše uz hrast i gdje me pustiše i pohrliše k bajèru uz grohotan smieh. — Hćedoh progledati — hćedoh vidjeti još one razvaline, u kojih izgori jedina utjeha moga života — nu kud okrenuh očima, svuda gusti mrak. Riknuh još jednom i onesviestih se, čujuć još u zadnjem trenutku, gdje se kuća ruši i gdje moji krvnici veslaju prama turskom kraju.

Jadni sliepac uzdahnu duboko kod ovih zadnjih riečih, koje je više kroz plač govorio bio. Hćedoh ga još upitati, kako mu se je diete spasilo, nu u to se oglasi moje pseto, te poleti lajuć k vratima vrtlića. — Momak moj Mata, koji je takodjer sa praga pripoviest tu slušao, poleti k vratima i vrati se odmah za tim sa još jednim čeljadetom.

Bijaše Ilijin zet Luka Pakunić. Stupiv k našemu stolu, pozdravi nas uljudno, te reče okrenuv se k Iliji:

— Ćako dragi, došo sam po vas — kasno je već, a Anka se se uzbrinula za vas! —

Bio vam to liep momak: visoka i krepka uzrasta, crnih sievajućih očiju i velika orlova nosa. Ponudiv ga čašom vina, obratih se k sliepcu i rekoh:

— Dragi moj Ilija, vidim, da vas pripopoviedanje napinje i da je već kasno, s toga vas molim, da drugi koji dan, ako je moguće, k meni dodjete i da mi svoju pripoviedku do kraja izpripoviedate.

— Drage volje — odvrati Ilija, te zahvaliv se na večeri, primi zetovu ruku i zaželiv mi lahku noć, izgubi se u noćnom mraku.

I ja odoh počivati, nu ne mogoh dugo zaspati, baveć se sveudilj u misli groznom sudbinom jadnoga sliepca.

(Dalje sliedi.).

Dramatična predstava u zagrebačkom samostanu.

Zar u korizmi da vam opisujem pokladnu zabavu? Zašto ne bih? Imade zabava, koje posvećuju ćućenja, pa takova bijaše i ona, na koju smo bili pozvani dne 28. veljače u samostan ovdašnjih milosrdnih sestara. Poznavajući pohvalni rad vrloga zavoda, nadasmo se nečemu od pripravnica, koje su po programu imale izvadjati zabavu. Zato i podjosmo rado na večer u sedam sati; ali priznajem, bez osobita zanosa, što smo deklamacije, kakove su imale začinjati zabavu, slušali i na drugih sličnih, još i viših zavodih, pa se niesmo jako utješili.

Nu stupivši u hodnik preparandije, nadjosmo vrevu gosti, koja nas ugodno dirnu, videći težnju obćinstva za umnim i čistim veseljem, kakovo smo od zavoda očekivali. Ušavši iza kratka čekanja u liepo razsvjetljenu, čisto priredjenu, i mnogimi stolicami zapremljenu dvoranu, kano da se sve to više zanosimo, osobito još od prijatnoga dočeka sestara milosrdnica, koje su oko nas kano pčele zujile, naznačujući svakomu gostu prikladno mjesto. Mene zapade stolica s desna prama pozorištu, ter se nadah, da ću moći sve točno razabrati. U čas zašušte mnogobrojne gospodje, to majke

Digitized by Google

ili znanke pripravnica, to prijateljice zavoda, medju kojimi opazismo mnogo odličnica, pak zapreme otražnja mjesta. Klikosmo u sebi od veselja, videći, gdje junačka naša i napredna krajina medju prvimi šalje svoga zastupnika u osobi majora Spielauera. Zatim nas razveseli dolazak velikoga župana zagrebačkoga Pogledića s kćerkom i unučicom. Dočim se razabirasmo od radosti, evo nas opet u njoj, videći unići Ivana Kukuljevića, načelnika školskoga vieća, koji baš do mene sjede. Ogledavši se opazismo dra. Račkoga, predsjednika akademije uz akademika Ljubića, prorektora sveučilištnoga Mesića, mnogo sveučilištnih, realačkih profesora, a i gimnazijskoga ravnatelja i mjestnoga nadzornika Suhina, kateketa svake vrsti, a i druge odlične gospode. Inteligencija je liepo zastupana, zanos raste, bit će slasti. Da ne dosadi čekanje, na čednom glasoviru zaigra Femenićeva Marija, vješto i skladno. Zatim se pred nami, ne znamo odakle, stvori Dürrova Vilma u bieloj odjeći s diademom na glavi, ter nam umiljato i razgovietno izblagorieči sgodan proslov. Začudismo se prisutnosti duha, kojom nas tik pred nami bez i najmanje zabune zanosito pozdravlja, završujući:

A vam gosti, vriedni, mili,
Da ne smanjka strpljivosti,
Ne bi li mi možda bili
Okretni i spretni dosti.

Da su se gosti živim pljeskom zahvalili na liepom pozdravu, možete si pomisliti.

Namah za tim, bez ikakve, u tih sgodah inače obične stanke, dignu se zastor, a nad pozorištem u zadku kano u oblacih pojavi se Jergovićeva Anka u bieloj odori, crvenim pojasom pritegnutoj, razvezanih i sprieda plovećih kosah, s crvenom kapicom na glavi, zlatnim žezlom u desnoj s trobojnicom u lievoj ruci. Namah spoznasmo u njoj navieštenu vilu Slavjanku. Oduševljeno i misterioznim glasom otvori nam ovu bajnu igru:

Sa iztoka, gdje no zora rudi,
Gdje pram neba zlatoliko sjaje,
Gdje se sunce s počinka svog budi
Sjaj svoj širec na sve četir kraje, —
Tam u krilu jutarnje rumeni
Tam sprovadjam rajskog žića dane
Tamo svedj mi proljeće zeleni.
Tamo sunce prvoj meni grane,
Prvoj grane, prvoj i zapane. —
Baš na večer krasnu bijaše:

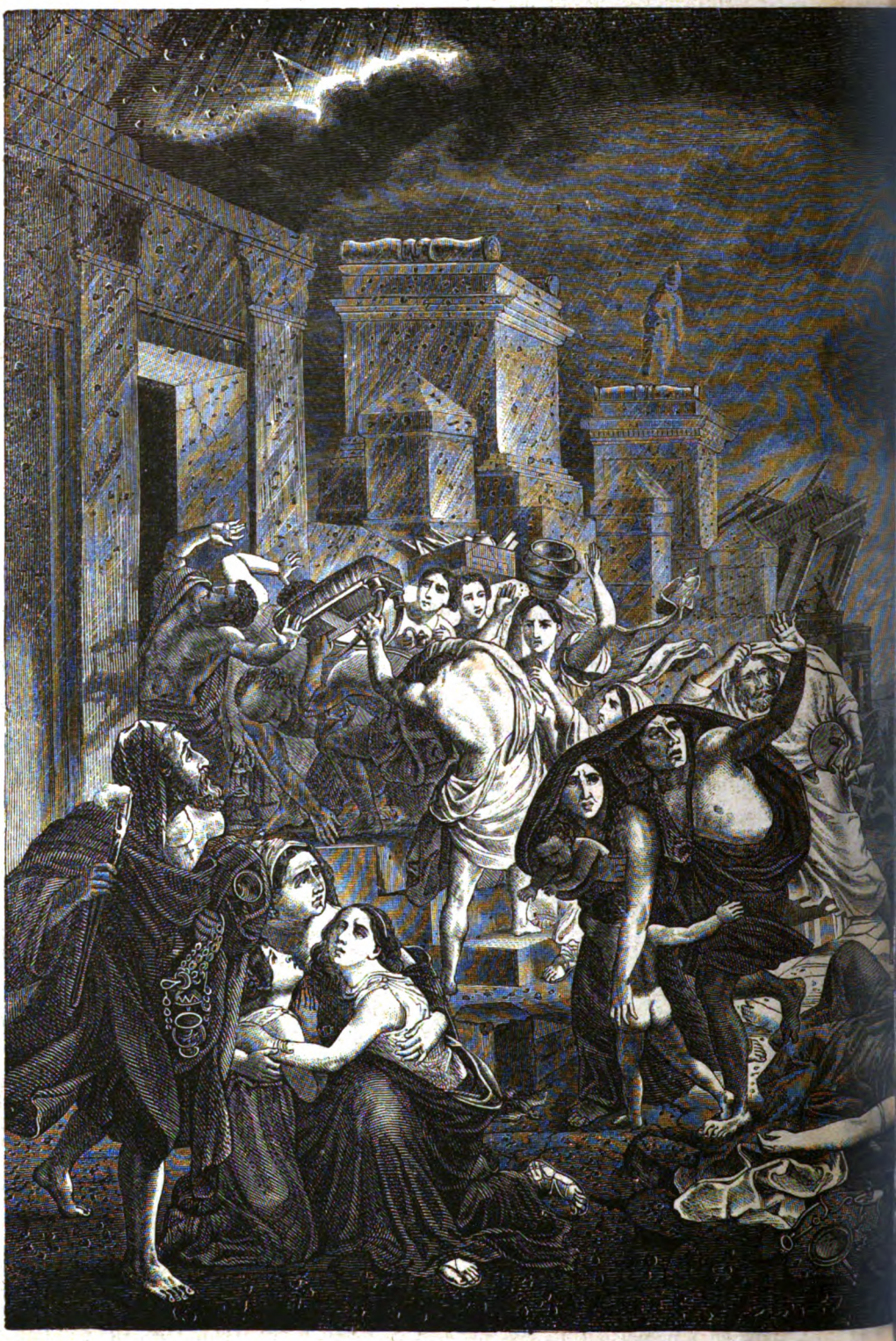

Posljednji dan grada

Digitized by Google

U ložnicu kad slažaše
Prišaptne mi sunce milo:
Čuj der, što ti kažem, vilo!
Pripravnica kolo mlado
Molilo bi tebe rado,
Da sabereš biser-kitu,

npeji. (Slika K. Brjulova).

Od Slavjankah skladnu svitu,
Pa pohitiš s njimi, vilo,
U Zagreba bielo krilo;
Baš u sgradu samostana,
Odkle pošnja bi poslana,
Domorodke gdje se goje,
Da proslave ime tvoje.
Čim sam ote glase razumila
I saznala želju slavskog roda,
U sve kraje tad sam pohitila
I nabrala s raznih granah ploda.

Začudjeni htjedosmo zapitati jedan drugoga, tko je duvnam izpjevao ovu krasnu nam neznanu pjesmu; ali na poziv Vile slavjanske:

Sa sjevera hladna gle Ruskinje,
Gle Čehinje, Moravke, Poljkinje,
Sve po rodu, krvi, a i vjeri.
Slavenije dične su to kćeri.
Sa zapada Štajerku, Slovenku,
S plodna juga Bugarkinju seku
Srbijanku — hrabru Crnogorku
Bošnjakinju, tužnu Hercegovku, — —
(Hercegovka ne dolazi)
A zar Hercegovke seke nije?
Tužnom rodu valjda rane vije! — —
A sa mora krotku Dalmatinku,
Iz susjedstva Slavonku milinku,
Da se skupe tu uz domaćicu —
Slavnu, dičnu našu Hrvaticu. —
A sad, seke, hajd naprieda,
Pa kazujte svaka s reda,
Što u vašoj domovini
Ponajveći ugled čini,
Čim se vaša zemlja slavi,
Hajd kazujte sad na javi!
Hrvatice, domaćice!
Na tebi je prvoj reda,
Da sve primiš i podvoriš
Sestrinski ih da ogrliš,
Da izbrojiš, — čim se slaviš,
Blago svoje da razastreš! —

provrieše redom izilaziti posestrime vile njih 14 na broju. Kašnje smo saznali, da su tu pjesmu sastavile same milosrdne sestre osim što im se je i kod ove i kod drugih gdješto koji stih glede tehnike izpravio. Koje su to? to nam njihova samostanska čednost ne dopušta javno izreći. Vile se razviju pred nami u polukrug, pa će se okretati jedna prama drugoj s opravdanom ovdje koketerijom, da im u zahvalnost za pohod sa svih strana uhvatimo sliku. Al imaš što i vidjeti. Cviet mladosti, svaka po licu, stasu, kretu izabrana prama naravi osobe, koju ima predočiti, u dotičnom kostimu, vierno sni-

Digitized by Google

mljenu, vješto i ukusno izvedenu: svatko svoju domorodku namah razpoznaje, kano da si ju dahno onamo. Glavne nošnje ženske svih slavjanskih grana vidiš na jedanput pred sobom, kano u magičkom zrcalu. Tko nije vidio te slike, kod nas jošte nevidjene, a mogao ju je vidjeti, budi mu žao: toliko je bio čaroban taj pogled. Dok se mi zapazujemo jedan u drugoga, hoteći reći: veličanstvena pomisao, divno izvedena, ali nasred pozorišta sigurnim korakom stupi domaćica Hrvatica (Marsićeva Petra), pak nam istinito i ćutljivo stade izlievati svu svoju ljubav prama domovini, i ponos s priestolnice Zagreba grada, koje su opatice složile iz dotične Klaićeve, Deželićeve i Trnskove pjesme, s ovim prekrasnim dočetkom, koje su same za tu sgodu izumile i izpievale:

Tebi, starče, sad je došla hora,
Ti si nami sveta Sinaj-gora.
Zeleni se sretan, slavan viekom,
Hrani djecu znanja zdravim mliekom.
Prednjači si rodu, kličem mlada,
Med zviezdami prva zviezdo sada.
Iz tebe nam niče prava snaga,
Što će zagnat dušmane bez traga.
Oj Zagrebe, cvjetaj, rasti, traji,
Da se s tebe dom i rôd naraji.

Gromki živio slušalaca poprati našu živu Šimunčanku na njeno mjesto.

Sad će skočiti Slavonka (Gluhakova Emilija), kretom, licem, glasom, zanosom, što izdaje — prokšenost i uživanje. Vjernije slike ne možeš si ni pomisliti, pravo uživanje u njenom uživanju. Izlije svoje ćute ovom pjesmom, koju su opet duvne sastavile, a Ciraki nešto izpravio:

Slavonka sam ponosita,
Dobra srdca, voljne duše,
Rumen lica, struka vita,
Preda mnom se jadi ruše;
Jer vesela svedj sam mlada,
Plačem težko, pjevam rada.
Je li čudo, da je tomu tako?
Tko bi, reci, u toj zemlji plako,
Gdje ćeš naći štogodj srdce želi:
Buj naravi i dražestih velih.
Bogati su svi dolovi,
Vinogradi bujno rode,
Svud po vodah labud plovi,
A po gorah srne hode.
Tuj se zlatno klasje niše,
Šume sve su pune blaga,
Ružica ti sladko diše,
I ljubica mavi draga.
Ta proljeti, ah zar nije,
Slavonija slična raju,
Zelen kad ju sag ovije,
Pojke kada zapjevaju?
Vjetrić kad lahorit stane,
Kad uznija cvjetne grane,
I miloduh zrakom nosi,
I zablista gaj u rosi? —
Oj! Slavonko, klikni daj!
Tvoja zemlja pravi raj! —
Nek se druge diče, čim ih drago,
Slavonija moje tek je blago.
Vidiš, nebo kako jasno
Nad mojom se zemljom svodi,
Kako dol i brieg se krasno
Izmjenjuju uviek odi,
Pa bud dolom ili gorom
Pronio te korak sitni,
Bud večerom ili zorom,
Svud su čari nedohitni.
U gorah je vrstna kova:
Gvoždja, bakra i olova,
Zemlja naša je bogata,
Ona krije srebra, zlata.
A iz vrućieh vrije vrela
Težkoj boli pomoć vela.
Lipik jur već svietom slovi
Daruvarski k tomu dvori,
I Velika starog glasa
Bolestnu su luka spasa. —
Po slavonskih kamenitih gorah
Slojevi su bielog od mramora,
Ko kararski sniegom se bjelasa
Gdje se Bela preko njeg talasa.
I drugijeh tu je skupih kovih,
Italija s kih ponosna slovi.
Što da kažem o naravnih krasih,
Kojim majka čedo si ukrasi?
Liep li nam je taj Jankovac mili,
Taj prekrasni naših vilah raj!
Čar, divota oda svud ga krili,
U njem svaki izčezava vaj. —
Slušaš ptice, kako divno poju,
Kako razni prelieva se glas!
Mile pčele u prekrasnom roju,
Kako cvjetni oblotaju pas.
Sa kamene eno tamo klisi
Suri oro podiže se k visi.
Voda žubori,
Vjetrić lahori,
Ugodno niše
Mladjan se list.
Svuda milota,
Svuda krasota,
Slikarski ne b' ju
Nasliko kist. —
Tko Slavoncem, reci, može biti,
A krasne si zemlje ne ljubiti:
Nije vriedan imena tog slavna,
Kim se diči Slavonija davna! —

Pljeskanju ni kraja ni konca.

Dalmatinka iz okoliša dubrovačkoga (Maksićeva Olga) blagorieči na obće zadovoljstvo dotičnu Preradovićevu pjesmu.

Sad se zaskoči Ruskinja (Arnoldova Marija) u crvenom kožunu pod šubarom, kano da se je sa stožera zemaljskoga sunula ovamo. Krupnijega stasa, smedja lica, duboka glasa, veličajna kreta, sve joj očituje — veličinu. Pjesma joj je Cirakovo djelo, koje, premda neštampano jošte, ne mećemo ovamo, što nije plod samostanski.

Digitized by Google

Ali Češkinja (Pacelova Ljubica) mirno i važno izgovori ovu duvnami izpjevanu pjesmu, punu karakteristične istine:

Iz sred Česke jezgrovite,
Slavskom slavom ponosite,
Što se knjigom puno bavi
I umjeći vience savi,
Na mig vile Slavijanke
Eto mene, vaše znanke.
Česka moja domovina
Gora vam je obrubina.
Rudogorje Krkonoši
Bregovi baš niesu loši,
Još Sudeti i Šumava,
Ogra, Suzav i Vltava
To su rieke, rodu mile,
Po kih plove česke vile.
Prirodninam je bogata,
Ima srebra, ima zlata,
Ljubičnjaka, kalcedona,
I vizmuta puna j' ona,
A smaragdom i granatom,
Vriedi zvat se obilatom.
Mnogo još joj narav dala,
Što izbrojit ne bi znala.
Nadarila bih vas time,
Da nam nije ljute zime,
Sjever ljuti da ne brije,
A put tako dalek nije.
Zapjevala bih vam koju
Pjesmičicu česku moju
Uz gitaru mukla glasa,
Da čujete zvuk tog krasa.
Al u hitnji, sestre, podjoh,
Bez alata svoga dodjoh,
Da dopanem u te dvore,
Danas rano prije zore.
Ništa nemam da vam dielim,
Jedno vruće samo želim:
Mjesto kova, kama draga,
Bog vam dao umnog blaga.
Svakoj zemlji milog roda
Zericu tog biser ploda;
Uzvišeno jerbo što je,
Sve vam želi srdce moje.

Za njom se izkaza Moravka (Gönnerova Vilma) ovom, od istih sestara istinito i zanosno sastavljenom pjesmom:

Metoda je i Cirila
Moja zemlja posinila,
Svatopluka dičnog vodje
Stolica je bila odje.
Moćnim žezlom dok u ruci
Upravljaše mnogim puci,
Vidje zemlju svu u slasti,
Vidje bujit, vidje cvasti.
Nu za njegva nasljednika
Svatoboja nesretnika
Zače tamnjet, zapadati,
Zače dom mi tugovati. —
Eno dušman kruti, kleti
Razorom se njoj zaprieti.
Sa iztoka barbar finski
Sruši ugled Moravinski;
Ote krunu Svatoboju
U nesretnom trećem boju
Nesta kralja, nesta kraljevine,
Nesta slave i visine;
Oblačine samo crne
Težki osud na nju sgrne.
Nu ko tama viek ne traje,
Nit viek grmi, niti vaje
Ploha uviek na sviet valja:
To i izpod tog će malja
Glavu izniet zemlja draga,
Spominjat se sudbe vaga.
Domoć će se ona sreće,
Domoć slave jošte veće. —

Borbu Poljakinje vile (Kučerove Klotilde) sa slabim marom svoga naroda za Slavjanstvo, i s duhom slavjanskoga kola, u koje je stupila, divno riešiše duvne pjesmice željom, kad se ne može na zemlji, da se bar na nebu ujedini Slavjanstvo. Krasna pjesma ovako glasi:

Na sjeveru, gdje Visla izvira,
Potomci su slavnog Kazimira,
Nebu zviezde sbrojio bi prije
Neg junačtva vremena prošlijeh,
Poljske sinci što su izborili
A za vjeru svetu i dom mili.
Al mi ponos toliko ne sine,
Što sam kćerka takve domovine,
Nego većma, što u kolo ovo
Odpremi me gniezdo sokolovo,
Da izjadam, tužna, svoje jade,
Avaj jade, a skoro bez nade. —
Zemlja mi je, seke, raztrojena
Mogućnosti davne niti sjena.
Nekoč zviezda prve veličine
Sad se gasi u svjetlu tudjine.
S toga meni viek i navalice
Suze teku niz uvehlo lice,
Iz grudi se tržu uzdisaji,
Što ih nebu šaljem u tih vajih.
Bože, koji ravnaš sviet sioni
Poljakinje molbi sluh prikloni:
Daj, u vječnom carstvu tamo gore
Svim Slavjanom tvoje posjest dvore,
Da se barem ondje u visini —
Dom Slavjana liepo ujedini!

Slovakinje (Kovačevićeva Marta) nam život i nade vierno protumači naš Ivan Kukuljević, a ćutljivo izreče vila.

Poslije tih pjesama, koje su se kretale u idealnih visinah, za ugodnu promjenu stupiše na pozorište dvie vile, Štajerka (Stergarova Gabriela) i Slovenka (Šašelova Marija), za koje bi prisegao, da su se sad dovezle željeznicom, jedna iz Ljubljane, a druga od Maribora, svaka s košićem o ruci: toliko je bila obsjena savršena. Obje nam vješto izkazaše idilu domaćega života, koji su vierno shvatile pjesnice duvne. Štajerka se ovako ozva:

Gorami je obkoljena,
Dolinami proslavljena
Domovina moja mila

Digitized by Google

Željeza je u nje sila
Čelik-ćudi njeni ljudi
Što na dobro svima prudi:
Nakon volje eto čini,
Nevolja ih, zlo ne kini.
Veseli smo, dobre volje,
Pod suncem je to najbolje.
Vikla sam vam kiši, zimi,
Zadovoljna zali svimi;
Vikla poslu, vikla radu,
Svedj vesela pri svom stadu;
Sad ga težam u goricu,
Sad u dole na bistricu;
A kada se mrak zahvaća,
U selo se zdravo vraća.
Ne želim si žića bolja,
Ne znam bieda i nevolja:
Ta u mene dosta mlieka,
Najboljega za glad lieka.
Gusta vrhnja, sira biela,
Što no jači za sva djela.
Maslaca ko zlato žuta,
S kojim kruh se laglje guta;
S tog u zemlji ima strane
I gospode nepoznane,
Koja radi zdravlja prieka
U Štajerskoj traže lieka.
Gleichenberg baš ima dosti
S tog uzroka vrstnih gosti.
Naše mlieko zdravlje vraća:
Zato moja bud zadaća,
Da se stoka dobro hrani.
Pravi melem svakoj rani:
Da se mnogim zdravlje vrati,
Oko tog ću nastojati. —

Slovenka ovako:

Iz slovenske zemlje hitim,
K vašem, seke, obćem sboru,
Kolo vaše da okitim
Prisutnošću baš u horu.

Divna vam je zemlja moja,
Kano malo — malo koja,
Gora ima — ima doli
Pjesni puno, malo boli.

Narav mila svim nam mati
Dâ joj, dati što mogaše,
Voda ima obilatih,
Kojim brdo i dol paše.

Jezera tu krasnih ima,
Bledsko poznato je svima.
Švicarska je tek joj druga.
Po koj slično se vijuga;

O podzemnih šutim čarih,
Kim' ju narav baš uresi,
Postojansku špilju mari
Svatko vidjet pod nebesi.

Ah, priroda, mati mila,
Na njoj se je iztrošila!
Nije dara, čara nije,
Kojim da ju još ovije.

U kući mi posla dosta:
Valja mesti, valja prati,
U neredu sve još osta,
Valja stado napajati:

Staju čistit, muzti krave,
Što Slovenke redne prave,
Mogu živjet, uživati,
Samo posla njim ne krati.

To svršivši eto vani
Množ kokoši i pilića,
Čekaju me i purani
Još i drugih jato ptića;

Čim koračim u dvorište,
Svaki svoju hranu ište,
Sve namirit jesam spremna,
Uviek budna, nikad dremna.

Kada posle te obavim,
U kuhinju treba iti,
Meso k ognju da pristavim,
Točna moram uviek biti:

Posla svuda kud se krene,
S tog Slovenke nisu liene:
Ručice im žuljevite
Sloveniju dično kite!

Sad stupi na pozorište pravo čudo, Bugarka vila (Klobučareva Adela). Lice, kano da si ga birao na Balkanu, a i zanos govora, ne znam, slučajno li ili hotimice, glasi nekako nehrvatski, možda upravo bugarski. Ona nam vierno protumači domorodne misli pjesnika S. Mylarova Bugarina. Dakle uprav sve bugarsko.

Kod Srbijanke (Begovićeva Emilija), koja se oglasi Kukuljevićem i Beričem, pobojasmo se malko, nije li zapela. Ali kašnje saznadosmo, da je ono bila potrebna stanka, koju je vila nešto preveć otegla. Ostalo joj poteče gladko, al i turobno prama naravi položaja. Ovom sgodom napominjemo, da ne bi bilo s gorega namjestiti šaptalicu; jer premda su djevojke marljive, moglo bi ipak gdješto zapeti, pa će tako one biti sigurnije.

Ako još spomenemo Bošnjakinju (Kramarićevu Anu) po časopisu Slavoncu, i Crnogorku (Pellećevu Julijanu) od Ciraka s kuburom o pasu i handžarom u ruci, koje su svaka prama svojoj ulozi zadaću liepo riešile, primakli smo se vršku te predstave.

Zaleti se na pozorište Hercegovka (Karlovićeva Ana). Već tim, što pri vidanju rana svoga plemena, nije zaboravila na zajedničku dužnost, ter se je požurila u vilinsko kolo, pribavi si obću ljubav. Ista vila Slavjanka, sva uzhićena kliknu u ove glase: Evo i Hercegovke seke!

Na to će Hercegovka vedra lica, odvažna kreta začeti neumrlu Utješenovićevu Jeku od Balkana, kod koje joj se smrknu lice, glas potrese, pa će bolnim ali živim patosom, naglasujući izravno svaku, nanizati do kraja: vriedna doista zavrći to divno kolo svojih sestara. Slušatelji joj se zahvališe burnim pljeskom; za kojim vila

Digitized by Google

Slavjanka ovimi duboko promišljenimi stihovi završi igru:

To je biser, što no blista,
Slavsku zemlju što no kiti,
To je ljubav roda čista,
Žarka koja viek će biti,
Kojoj bura ni pomama
Utrnuti neće plama —
A sad seke slavske mile,
Sad slušajte klike vile:
Daj vam, Bože, sretnu domovinu,
Ko što dade krasnu i veliku,
Da joj rane namah oduminu,
Da vam bude na slavu i diku,
Svjetlom duha i prosvjete jasna
I krieposti svake djelom krasna,
Da se svaka ogledati može:
Toga, toga daj vam mili Bože!
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
Božja sveta ruka razsu
Po širokom krugu zemlje
Razne puke i narode.
Po iskricu svakom dade
Svoga uma, svoje moći,
Komu dade oštroumlje,
Komu mudrost, komu blagost,
Komu jakost, komu nježnost,
A slavjanskom uz sve oto
Dade još i ljubav svoju
Pa mu reče davajući:
Najveći si i najjači,
I razširen svud po zemlji
Zato „čuvar njoj mi budi.“
Kada sviet se izopači,
Oštroumlje kad se smuti,
Mudrost kada vrh prevrši,
Blagost kada razpusti se,
Nježnost kada sve razmazi:
Ti osviesti, ti razbistri,
Ti ukroti, ti ublaži,
Ti okriepi, ti uznesi,
Ti mi spasi sviet na zemlji!

Kako se silno ova domoljubna igra razlikuje od tako zvanih kostimiranih krabulja, koje mirno prolaze jedna mimo druge, ni cigle duhovite ne rekavši.

Uzesmo medju sobom hvaliti veličajnost ideje i točnost izvoda, što su osnovale milosrdne sestre potaknute pjesmom „Niz bisera“ od Klarića.

Da malko počinu napeti živci slušalaca zaromoni pjesma: „Gdje je slavska domovina“, koju su u sboru posve skladno izpjevale pripravnice, amo tamo razmješštene, tako da se je sva dvorana prelila u blagozvučje; zaromoni rekoh, jer oni mladi, zvonki, mili glasići onako skladno svezani, ne mogu se nego romonom zvati.

Ruskinja Arnoldova razblaži nas solom, izpjevavši svojim punim, svježim glasom pjesmu od Rubinsteina uz pratnju glasovira, razigrana vještom rukom učiteljice im gospodje Vimbergerice; za kojom odigra Klobučarova pjesmu: Tugujući Slavjan, Femenićeva komad od Donizettove Favorite, da bude i početak i svršetak glasbe samo pripravnički.

Namah zatim, što bi dlan o dlan udario, dignu se opet zastor, da nam se na pozorištu predoči Trifkovićeva vesela igra: „Školski nadzornik“, prenačinjena po sestrah prama naravi samostana; učitelj pisac pretvorio se u učiteljku pisateljicu, bez primjese spolne ljubavi. Osobitu pozornost povuče na sebe učitelj Mudrovčić u osobi Maldinove Josipe, kojoj je maska bila tako savršena, da je u spavaćoj haljini nisi po ničem mogao spoznati za žensku, osim po bujnoj kosi, koju je skidajući kapu i natičući cilindar morala pokazati. Isti joj glas naličio hrapavu glasu stara učitelja, koji je od silna pušenja izgubio zvonkost svoju. Što da reknem ob igri, niansiranoj vjerno prama svakomu stanju, o kretu, izražujućem istinito svako ćućenje duše, o izpravnom hrvatskom govoru, koji se tako kod nje kano i kod drugih pripravnica deklamantica ne boje kritikove oštrine. Budi dosta rečeno: na svakom bi našem kazalištu bila burnim pljeskom dočekana i odpraćena. Divne li sposobnosti u našega naroda za kazališne igre: duboko shvaćanje, i vierno oponašanje naravi ljudske odlikuje sve naše kandidatice, sve bez dramaturgičke škole, onako samoraslo; što bi tekar bilo, da je, čega nije? Učiteljeva žena Kata u osobi Čačićeve Marije, kći joj Jelka, u osobi opet naše Slavonke Gluhakove, izučena pripravnica u osobi Latkovićeve Julijane, govorahu kano članovi jedne ter iste obitelji sve jednako, onako otegnuto nekako sriemski, da bude obsjena podpuna, i igrahu vješto svaka prama svojoj ulozi. Pisar Tandarić (Kneževićeva Gusta) odigra isto tako svoju malu uložicu, dočim se je Pellećeva kano nadzornik odlikovala potrebnim mirom, što je težko kod mlade osobe. Nu prije nego li se razstanemo s ovom liepo izvedenom igrom, povratiti nam se je još jednom na našu Slavonku Gluhakovu, čijoj se naivnosti niesmo mogli dosta načuditi.

Na koncu opet glasovir, opet sbor Šenoina pjesma: „Živila Hrvatska“, napokon obćeniti šapat gledalaca: krasno, preko svake nade. U pol deset razidjosmo se zadovoljni i blaženi.

Ovom su zabavom milosrdne sestre dokazale, da su vješte i sklone našoj knjigi, i da osjećaju i uvažavaju potrebe narodnje. S druge su strane dokazale, da u djevojaka, svietu namienjenih, umiju gojiti svjetsku ugladjenost, ali ugladjenost, ucieplјenu na vječnom stablu vjere i morala, na što se uviek ima paziti osobito kod školske djece. Pripravnice su pako pokazale neutrudivu marljivost, sposobnost i voljnost za sve, što je plemenito, kano što je to očito priznao i presvietli gospodin načelnik zemaljskoga školskoga vieća Ivan Kukuljević, koji dok je samo iz daleka sudio o samostanskom radu nije možda ugadjao u onu hvalu, kojom je kod polugodišnjih izpitah odlikovao samostan. Bože daj uztrajnosti

Digitized by Google

zavodu, komu, dok se bude kretao na tom putu, ne će sviestni narod smjeti uzkratiti svoga priznanja.

Čujemo, da će se ista zabava na želju mnogih ponoviti o Gjurgjevu. Tko je ne vidje, podji.

A. T.

Valpovo i njegovi gospodari.

Piše Fr. I. Koch-Kuhač.

(Dalje.)

Obitelj Prandauova. Obitelj Prandauova polazi starinom iz Tirola, a staro joj gradjansko ime bijaše Hilleprand. Mužki potomci te porodice stekoše si, služeći carstvu bud u vojsci, bud u diplomaciji, slavno ime i veliku važnost. S toga počasti cesar Rudolf II. dne 17. prosinca 1579. obitelj vitežtvom, nadjenuv joj pridjevak „Brandau“, koj je po svoj prilici postao od toga, što je neka neprijateljska vojska provaliv u Tirol, spalila imanjce obitelji, sastojeće se ponajviše od šume. (Brand-Au, gorući gaj.) Zato ima i porodica Prandau u svom grbu dva goruća stabla.

U povelji od g. 1704., podpisanoj Leopoldom prvim, iztiče se, da je neki od praotaca Prandauovaca i za rata i za mira, navlastito g. 1674., carstvu i „slavnoj kući“ austrijskoj izkazao viernu i koristnu službu.

G. 1700. bude Petar Antun Hilleprant de Prandau imenovan ugarskim komornikom i carskim dvorskim komornim viećnikom, i u toj časti toliko si osvjetla lice, da mu je vladar 3. siečnja 1704. podielio barunstvo. Ovu odliku opravdava rečena povelja (gdje se svagdje mjesto „Brandau“ piše: Prandau) na sliedeći način:

„Mi Leopold, cesar“ itd. „uvažismo premilostivo, da se je Petar Antun Hilleprand de Prandau, sliedeći hvalevriedne stope svoga otca, od mladosti svoje trudio kako će se, osvojiv plemenite obike, pokazati dostojnim Naše, podieljene mu carske milosti, uvažismo, kako je, svršiv na sveučilištu u Irgolstadtu „cursum juridicum“, te stekav čast licenciata, pošao u strane zemlje, na strane dvorove, da se priuči jezikom i vrloj vitežkoj vježbi, kako je napokon došao u ovaj naš carski dvor, da se izvježba u državnih poslovih; kako je nadalje kao pravi plemić pratio Naše visokoj Porti odpravljeno poslanstvo, te nakon toga pohodio Jerusolim, za tim Veliku Kahiru, Maltu, Siciliju i Italiju, pa poslije se amo povratio. Pošto ga za zatim sbog rečenih i drugih nam izkazanih služba, primismo premilostivo za našega ugarskoga komornika i carskog dvorskog komornog viećnika, u kojoj se je službi do sada pokazao prerevnim, to izkazasmo rečenomu Petru Antunu Hilleprandt de Prandau zrelom voljom, dobrim savjetom i pravim znanjem tu osobitu carsku milost, te njega i po njem sav mu zakonski porod i ostanak povisismo na stališ i zvanje, čast i dostojanstvo naših nasljednih kraljevina baruna i barunica“.

Grb, što ga car Leopold dozvoli obitelji Prandau, opisuje se na sliedeći način: „Štit dieli se u pet dielova. Zadnje, doljnje i sprednje gornje polje štita je crno, a u njem stoji oklopnik podpunoma oboružan, držeć rukom gol mač; sprednje doljnje i zadnje gornje polje je na pol crno na pol modro; a u sriedi presieca ga žuta greda, a u njoj stoji šest crnih gorućih grana. U zadnjem doljnjem polju biele boje stoje dva modra od sebe odkrenuta bivolska roga, a s obie strane do tri ruke. U sriedi cieloga štita uvršten je središnji štitić pod krunom, a u njem crn, dvoglav oro. Nad glavni štit uzpinju se tri plemenite, otvorene, crveno podstavljene, a biserom ovjenčane kacige, s desna nakićene žutom i modrom, s lieva žutom i crnom bojom. Na prvoj stoji oklopnik, na srednjoj dvoglavi oro, a na zadnjoj bivolski rogovi i goruće grane. A taj grb je u sriedi naše pisane povelje nacrtan i bojami izveden“.

Po namiri, priloženoj ovoj povelji, razabire se, da je Petar Prandau u ime pristojbe za taj barunski list platio 2949 forinti 39 krajcara i to: za barunstvo sa naslovom „blagorodni“ 2000 for. za „jura regalia“ 936 for. i za list i pečat 13 fr. 30 kr.

Preuzev barun Petar imanje, namjesti odmah providnika i nekoliko činovnika, te stade popravljati zanemareno mjesto Valpovo i na pol porušeni grad. Od ruke prvog providnika Stjepana Sarke, nadjosmo u valpovačkom arkivu računski izkaz, koj dokazuje, da je gospodarstvo g. 1721. započelo, jer se je te godine još kupovalo sjemenja.

Nad rečenim izkazom stoji upisano „Empfang Geld“, te stoji u njem (njemačkim jezikom) „Quantum hybernale usljed specifikacije sub 5 priložene unišla je na valpovačkoj gospoštini od 1 studenog 1721. do zadnjeg listopada 1722. svota od jedne tisuće sedam stotina osamdeset forinti 24 dinara. Nadalje veli se: Summa summarum potroška: Ad cassam inspectionis 8541 fr. $2^2/_3$ din; za grad 3285 for. $30^1/_2$ din; usljed milostive doznake 623 for. 28 din; za kupljeno vino 1520 for. 75 din; za usjev 198 for. 25 din; za plaće 838 for. $81^1/_2$ din; za razne druge potrebe 1399 for. $95^1/_2$ din.

Priča se, a i današnja gradnja potvrdjuje tu priču, da prije g. 1721. nije bilo pravog stana, već je stajala neka vrst stare tvrdjave, a stare te zidine ostaše, kad no poslije novi dvor podigoše. Sudeći po trošku gradnje, bijaše taj dvor poveća kuća. Gospoštini nije trebalo za gradivo — izim vapna — ništa trošiti; podanici sjekli u ime robote drva, žgali opeke, dali podvoze i težake. Svota od 3285 for. bude dakle potrošena na obrtnike, što je mnogo novaca, kad se pomisli, da je u ono doba stajao mierov žita 10 grošića.

Nacrta o starom porušenom gradu neima, nit se zna koje li su od starih preostalih zidina rimske, koje li turske.

„Shematismus cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis“

Digitized by Google

(Valpovština spada za sada pod pečuvsku biskupiju) dokazuje nam, da se je barun Petar prije svega pobrinuo, da se u Valpovu podigne poveća crkva; jer premda je već od g. 1688. tude župa stajala, to ipak ne bijaše prave crkve. Novu crkvu zidali brzo, već g, 1722. stajaše pod krovom. Po više godina nije Valpovo imalo vlastitoga župnika, te božju službu obavljahu otci kapucini iz osiečkog samostana. Otac Zvekan, tadanji upravitelj župe omili puku osobito rad prijaznosti i vesele ćudi svoje. Nadjenuše mu potlje prišivak „Valpovački pelikan“, a njegovo se ime na mnogo spominje u narodnih pjesmah onog kraja.

Na predlog upravitelja Sarke bude g. 1723. u Valpovu podignuta pivara, a po Sarkinu računu vidi se, da se je već g 1725. varilo pivo. Isti se Sarka pobrinu za nasad šume, izsušio je močvare, te je na više miesta premostio Karašicu, preko koje iduć iz Osieka u Valpovo više puti prieći valja.

Muka Sarkina urodi najljepšim plodom, te je prihod gospoštine od godine do godine sve više rasao.

Barun Petar oženi bogatu ženu, a i njegova služba u Beču donosila mu je liep novac, s toga mogao si je kupit još dva imanja jedno u Štajerskoj, drugo u doljnjoj Austriji.

Ugled Petrov u carskom dvoru rasao je od dana do dana, jer po glasu povelje cara Karla šestoga bude za zasluge svoje primljen u ugarsko plemstvo i podieljen mu indigenat.

(Dalje sliedi.)

Solin.

(Konac.)

III.

U borbi za Dalmaciju, koja se prvih godina VII. stoljeća izmedju Hrvata i Rimljana zametnu, propade njezin glavni grad Solin prenesav svoje crkveno prvenstvo na Spljet. Solin je ležao u razvalinah; ni jedna sila nije ga više uzkrisila; ali on ne ostà u zaboravi poput mnogih inih gradova staroga svieta, o kojih je u potomstvu izčeznula i uspomena o mjestu položaja njihova. Nastale okolnosti nove mnogo su k tomu doprinesle.

Cetinske poriečje a imenito solinska okolica postade središtem, jezgrom i srdcem nove hrvatske države. Iza *one poplave*, koja je rimsku vlast odpuhnula s iztočne obale *jadran*skoga mora, umjela si ona sačuvati samo gradove Zadar, Spljet i Dubrovnik s nekimi otoci. Tuj joj išao na ruku romanski živalj, koj je zazirao od Hrvatstva. Ali se tuj zametnu i žestoka borba izmedju oba življa, koja je tek u XI. vieku dospjela s povremenom pobjedom Hrvatstva. Zadatak Hrvatstva bješe, da romanstvo stisne u zidine gradske, pa da si i u njih traži saveznike, čijom bi pomoćju ove kolievke tudjinstva osvojio. Tako je bilo i oko Spljeta. Ne ima sumnje, da je tuj hrvatska vlast osvojila sve izvan grada, a imenito okolicu solinsku. Klis pače i polje solinsko odabrali su si hrvatski knezovi za svoje prebivalište. Darežljivošću njihovom podignute su što na solinskih razvalinah što u solinskom polju glasovite opatije benediktinske sv. Petra, sv. Stjepana, sv. Mojsije i sv. Marije. Koliko su ove zadušbine bile hrvatskim vladaocem srdcu prirasle, može se razabrati odatle; što su ih oni ne samo veledušno obdarili nego što su si u jednoj njih, naime u opatiji sv. Stjepana, odabrali mjesto za svoj posmrtni počinak, dočim je crkva opatije sv. Petra služila Dimitru Svinimiru za svečanu krunitbu.

Tiem je pusti Solin opet nešto oživio. Ali nove gradnje nastavile su razor na starih, kano što se je to svuda u srednje doba sbivalo. Za to imademo i glede Solina jasan primjer. Bugarski prognanik Panko (Pincius), kojega je hrvatski kralj Držislav gostoljubivo primio bio i namjestio u kliskom predgradju, hvali se (god. 1000), da mu je kralj dozvolio zemljište oko staroga kazališta u Solinu, pače i kamenje te stare sgrade, da sazida crkvu sv. Mihovila. Kano što su se indi još u potonje doba gradile u Rimu crkve i palače od kamena veličanstvenoga koloseja, tako je staro rimsko kazalište u Solinu dalo gradju za crkvu sv. Mihovila. Ovo nam ujedno potvrdjuje, da je Solin i poslije katastrofe početkom VII. vieka uzčuvao toliko još od svojega sjaja, da su stare gradjevine davale material za nove. Jednakim načinom kano što crkva sv. Mihovila imale su jamačno postati i one glasovite hrvatske opatije, za tiem druge sgrade, ljetovnici itd. oko Solina i Klisa. Kamen, stupovi iz razvalina solinskih služili su našim predjem za njihove gradnje; mnogi kip bijaše prenesen u novu kuću i palaču, koja je sagradjena solinskim kamenom. U Klisu imao je hrvatski knez Trpimir (852) svoj dvorac (curtis), za kralja Dimitra Svinimira spominje se „kraljevski dvorac“ (villa regalis) kod Solina uz crkvu sv. Marije. Za gradjenje dvorca nije onaj viek trebao tražiti na daleko gradju; razvaline solinske nudile su se same. A to kakve razvaline! Na rimskih gradjevinah imalo se ono doba tek učiti ovu umjetnost.

Da se je bar jedna od onih sgrada, koja je iz razvalina solinskih postala, do danas sačuvala! I bila bi se sačuvala, da nije neprijatelj a najpače Turčin i nemar za starine razrušio, što je Hrvat velikom mukom podigao bio. Početkom ožujka god. 1242. vidio je Spljet u svojoj okolici čete divljih Tatara. One niesu udarile na grad; ali obsjele su tvrdi Klis misleći, da je ondje kralj Bela sa svojom porodicom. Znajući kako su Tatari rušili i palili svuda, kuda su prolazili, možemo si pomisliti, da niesu ništa poštedili izpod Klisa u solinskoj okolici. Turci su dovršili pustošenje osvojiv god. 1537. solinskim poljem gospodeći Klis. Sto i deset godina (do 1648.) banilo se

Digitized by Google

Ture u ovom priedjelu, gdje je starodavna prosvjeta prvo si sjedište zasnovala. A ni Mlečanin, koj je Spljetom od god. 1420. stalno zavladao, nije poštedio solinskih ostanaka, ne iz grabežljivosti ali iz koristoljubja. On je trebao kamena za kule i sgrade. Veli se pače, da su Murazzi i ine palače u Mletcih većim dielom solinskim kamenom sagradjene. Ovim je sagradjen takodjer jedan diel zvonika stolne crkve spljetske i liepa crkva trogirska i mnoge sgrade u Spljetu.

Solinske razvaline obraćale su od davna pažnju putnika i oblasti. Malo koj mletački o Dalmaciji izvještaj zaboravlja na Solin. Za primjer budi ovdje naveden izvještaj Giustinianov od 1550. god., koj spominje kazalište, liepe stupove, lukove, svodove, ostanke palača, spomenika s nadpisi itd. Takav bijaše još Solin 13 godina poslije turskoga zavojevanja. Potonji putnici ne nadjoše više ni tako sačuvanih razvalina. Sto godina poslije Guistiniania posietio je Solin (1675—6.) Jakov Spon proputovav Dalmacijom u iztok, pa u svojem zanimivom putopisu piše: „Solin bijaše u staro doba grad glasoviti; ali mi niesmo od njega našli ni razvalina; ne ima tuj drugo nego crkva i 4—5 mlinova. Bijaše on na liepoj ravni daleko do 2 milje od planine prama sjeveru. On je jednako daleko od Klisa i Spljeta t. j. oko 4 (tal.) milje. Grad je mogao od 8—9 milja u okolišu imati. Pratioci odvedoše nas pogledati medju razvalinami jednu luknju, koja da je bila grob sv. Dujma; za tiem nam pokazaše dva druga groba, naime sv. Anastasija i Rajnera. Cesta se prama Klisu nekada via Gabiniana zvala, kano što sam iz jednoga staroga nadpisa razumio“. Ovakav je bio Solin 27 godina poslije kako su Turci ostavili okolicu njegovu. A kolika se ne iztiče razlika izmedju solinskih razvalina, koje je Giustiniani opisao, i onih, koje je Spon vidio! S toga bit će mnogo istine u opazci Alberta Fortisa (1774.), koj je dva puta putovao po Dalmaciji, da su ostanci Solina posljednja dva stoljeća najviše stradali. To se može utvrditi takodjer pismom dalm. proveditora Petra Valiera od 24. stud. 1678. god., kojim daje spljetskomu odvjetniku dr. I. Kavanjinu dozvolu, da može upotriebiti kamen iz solinskih razvalina.

Mnogo je putnika došlo tečajem prošlih vjekova na razvaline solinske. Bilo je medju njimi učenih ljudi, koji su željni bili, da se ovi ostanci slavne kulture, koliko je moguće, iznesu na svjetlo. Ali im ta želja ostade pusta. Mletačka se vlada nije mnogo brinula za takove starine, a osobito u pokrajini, koja joj je bila srdcu prirasla samo u toliko, u koliko je njezinim trgovinskim i vojničkim svrham služila. Ona je do duše dala god. 1672. po Giangiorgiu Calergiu nacrtati mjestopis grada i okoliša solinskoga; ali dalje nije pošla. Takav su nacrt iza toga sastavili još V. Paterno (1699.) i Gianbatista Camozzino; ali preko toga nije učinjeno ništa. Ni učeni Farlati (1751.) nije se mogao snaći u onoj smjesi podrtina. Pa s druge strane minuli vjekovi niesu mnogo prijali starinarskim podhvatom, koji su ujedno s troškom skopčani bili. Još početkom ovoga vieka (1802.) jadikovao je Francez Josip Lavallée nad stanjem solinskih podrtina ovimi riečmi: „Kakov nam prizor predstavlja zemljište, gdje je nekoč Solin sjao! On, koji je nekada davao svietu učitelje, sada može jedva dati trave gmazovom. Okoliš od dvie milje, pokriven polupanimi stupovi, glavicami (chapiteaux), razbacanimi grobnicami: to su žalostni tragovi jednoga od najljepših gradova davnine“.

Tek u trećoj desetini ovoga vieka stala se ozbiljnija pažnja obraćati na solinske razvaline. Povod je tomu dao put kralja i cara Franje II., koj pohodivš god. 1818. nedavno stečenu pokrajinu Dalmaciju razgledao je i solinske razvaline. Na oči toga cara bi na sjevernom kraju grada nadjena i odkopana špilja s jednim u nju uklesanim sarkofagom, na kojega je pročelju urezan bio basrelief predstavljajući podhvate Herkulove. Ovo a i cieli pogled mrtvoga grada probudi u caru živi interes za ove razvaline; te je začeo misao, da država uzme u ruke njihovo naučno proučavanje. Odmah bješe izaslan na lice mjesta učeni ravnatelj c. muzeja starina u Beču Anton Steinbüchel, te je on već god. 1820. obširnim izvještajem obaviestio i svoju vladu i učeni sviet o stanju solinskih razvalina, i ujedno predložio što bi valjalo učiniti, da se za nauku osvoje. „Po obćem mnienju — piše Steinbüchel izmedju ostalih — ne bi više ni traga bilo Solinu, ili jedva nekoliko kamenih komada. Ali ovomu se mnienju protivi izvid na mjestu; usuprot množina sačuvanih ostanaka daje nam podpunu sliku staroga rimskoga grada; a ovi ostanci spadaju u tom pogledu k najznamenitijim, prem slabo poznatim razvalinam. Jedva se idući iz Spljeta u Klis priedje most preko potoka Solina, to se na desno nailazi na znamenite podrtine dosta velike sgrade, koju su stariji mletački pisci držali sada za novčanu kovnicu, sada za barutanu, ali oboje krivo. Ove podrtine čine skrajnu medju nekadanjega grada, koji se odatle duž mora prama Trogiru cielu uru daleko protezao, kano što se još sada tom duljinom steru postojeći ostanci kuća i nekadanjih gradskih zidina. Grad nije bio u ravnici sazidan nego na jednom redu omanjih brežuljaka, na kojih najvišem stajalo je kazalište, na sjevernom kraju grada a na krasnom mjestu, kano što su stari u obće za takove sgrade odabirali divnom opreznosti i oštroumljem najprikladniji položaj, odkle bi najdražestniji izgled. Od kazališta vidjaju se samo nekolike arkade; ostalo je još zemljom pokriveno, prem se ima nalaziti dobro sačuvano sudeć po onom, što se vidi. Mnogi, često još cjelovito sačuvani stupovi od najkrasnijega grčkoga i afrikanskoga mramora leže razbacani na mjestu, koje je grad zauzimao, i pokazuju na njegovo blagostanje. To se još većma opaža na podzemnom vodovodu, od kojega se dielovi vide u

Digitized by Google

sredini grada u pravcu prama moru. Vodovod je od klesana kamena, visok kano čovjek, sa neprekidnom gušom, te će on s vremenom mnogo pripomoći, da se pronadje položaj glavnih ulica i trgova. Još se velikim dielom poznaju crte kućnih redova i vide se temeljne zidine svih skoro sgrada, ali kako? Po što su čitavi dielovi sada u vinograde pretvoreni, to služe ove zidine za naravne ograde skoro tolikim vinogradom, koliko je nekada bilo ondje kuća i sgrada. Zemlja se sjaji od komada različitih dragocjenih mramora i bojadisanih stakala, kojimi su nekada zidovi i mozaik-podovi obloženi bili. Mjestimice odkrivaju nam nadpisi volju starih stanovnika. Prama moru, ali do 300 koraka odanle razdaleko, protezale su se cielom duljinom grada vanjske obranbene zidine, od kojih se na sjeveru blizu kazališta tik sadanje ceste vide znatni ostanci; to su veoma ogromni, oklesani i krasno složeni, dugoljasti četverokutni kameni. Odtraga kano da je sama stiena planine bez svake zidine grad branila. Da se grad nije protezao do samoga mora, to osim ostanaka velikih gradskih zidina dokazuje ljepo sačuvana a iznutra bojadisana grobnica, koja leži izvan rečenih ostanaka zidina prama moru; a poznano je, da stari niesu nikada zakapali svojih mrtvaca u gradu; ali odmah izvan vrata njegovih, kano što nam primjer u Pompeji pokazuje".

Ovaj opis solinskih razvalina učenoga arkeologa Steinbüchela* naveo sam za to, jer je on potaknuo, da se državna vlast zauzme za taj podhvat, te čini razdobje u poznavanju ostanaka onoga grada. Steinbüchel motrio je one razvaline ozbiljno, bez svake mečte, shvatio znamenovanje njihovo za nauku, te ih u pravom svjetlu iznio. On nije dakako ništa nova odkrio; ali to ni ne bi svrha njegova putovanja. Sada je tek imalo započeti sustavno iztraživanje.

Austrijska vlada povjer iveć god. 1821. ovo iztraživanje Splječaninu dru. Karlu Lanzi, doznačiv mu u tu svrhu 700 for. na godinu. On je taj posao rukovodio kroz sedam god. (1821—1827.) sve do svoje smrti. Lanzi bijaše pred očima, da potraži starine dostojne da se prenesu u muzej. S toga je on kopao ovdje i ondje, da pokuša, ne bi li našao znamenitih spomenika. Ovako radeći izkopao je mnogo stupova, nekoliko kipova, više nadgrobnih ploča, svjetiljaka itd., te uzgredice naišao na sgradu, koju je on za rimsko kupalište držao, i na groblje. Ali ova radnja ne bijaše sustavna; pa uzprkos tom dobitku dragocjenih spomenika, Lanzina su izkapanja malo pripomogla za poznavanje staroga Solina; jer Lanza nije išao za tiem, da najprije odkrije glavnu sliku ovoga grada, o kojega se pače obsegu različito sudilo. U srednje doba bagrorodjeni pisac Konstantin (950.) držao, da je Solin bio velik za pol Carigrada (18 miglia), putnik Spon daje mu obseg od 8—10 miglia, mletački mjestopis (1797) na 9 miglia itd. Načinom, kojim je Lanza bio pošao, niesu se ova raznolika mnienja mogla ni utvrditi ni izpraviti.

I poslije smrti dra. K. Lanze nastavilo se iztražižanje u istom smjeru pod privremenim njegovim nasljednikom kan. Čobarnićem, prem je vlada tražila, da se izkapanje tako udesi, kako bi se najprije točan mjestopis staroga Solina uhvatio. Ovomu se zahtjevu gledao odužiti zemljomjer A. Putti, sastaviv god. 1835. tlovid Solina, na kojem je naznačio obseg njegov. Ali tuj se u mnogom samo nagadja, jer dotle nije se još bilo svuda ušlo u trag gradskim zidinam, niti su ove dovoljno pročišćene bile.

Sustavnije iztraživanje započe i poduze Franjo Carara postavši u listopadu 1842. god. privremenim čuvarom muzeja i starina u Spljetu. On je već koncem one godine podnio obrazložen priedlog o daljnjem izkapanju, koj odobren poče se izvoditi u rujnu 1844. god. ali izkapanje u veliko započe tek početkom god. 1846. Prije svega tražio je Carara zidine gradske u cielom obsegu, hoteć tiem odkriti s jedne strane prostorinu, s druge vrata grada, čiem bi ujedno ušao u trag glavnim ulicam njegovim i razdiobi njegovoj. Odkrivši sve ovo, mogao je prieći na sastavljanje topografije ovoga zakopanoga i zasutoga grada.

Sve do rujna god. 1850. rukovodio je Fr. Carara izkapanje na solinskih razvalinah. Ja ću ovdje iz njegovih točnih i neprekinutih izvještaja u kratko nacrtati plod njegova neumornoga rada.

Razgrnute su gradske zidine i sav tvrdjavni sustav. A tiem se odkrilo, da je Solin obkoljen bio dvostrukim uzporednim zidom, sagradjenim u razno doba. Vanjski zid s jedne je strane ojačan podpornjaci; praznina izmedju nutrnjega i vanjskoga zida zasipana je zemljom i kamenjem. Vanjski zid imao biti po sudu Cararinu dogotovljen bar do drugoga vieka prije Krsta; te ga L. C. Metellus, kada je god. 117. pr. K. došao u Solin, imao već naći. Nutrnji zid bijaše podignut negdje neposredno iza kako je rimska colonia u Solin dovedena; a to bijaše god. 27. pr. K. Kašnje su Rimljani, da utvrde Solin još većma, dozidali četverouglaste kule (turres) a ove na nekih mjestih utvrdili troplohnimi rubnici (prismami). Kule se prislanjaju na vanjski zid a do sada ih je 88 odkopano; one su raznolike, neke šuplje, neke izpunjene. Po sudu Carrare bijahu ove kule posagradjene koncem III. i početkom IV. vieka, u doba cara Dioklecijana. Oni rubnici prislanjaju se na kule tako, da oku predstavljaju jednu kulu sa pet ploha. Bijahu pako sagradjeni u V. stoljeću za vladavine Teodosija i Valentinijana, negdje izmedju 423. i 426. godine, kano što se iz jednoga nadpisa razabire. S ovim mnienjem o dobi tih zidina slaže se i učeni Th. Mom-

* Izašao je pod naslovom: „Dalmatien, eine Reiseskizze" god. 1820. u „Jahrbücher der Litteratur. Bd. XII., S. 1—30. Tuj je Steinbüchel objelodanio takodjer 130 rimskih nadpisa i nacrte trijuh basreliefa.

Digitized by Google

sen, koj veli, da su one svakako iz rimske dobe, ali u razno vrieme, ponajviše ipak kašnje, sagradjene.

Tako je Carari za rukom pošlo iznieti na svjetlo sav tvrdjavni sustav Rimljana, kojim su Solin opasali. Ovaj se sustav riedko gdje tako čist sačuvao, kano što kod ove rimske colonie u Dalmaciji. Osobitu je pažnju probudio onaj red braništa (bastiona) t. j. kula s rubnici, o kojih se prije mislilo, da su iznašašće tek srednje ili pače nove dobe; dočim su ih neki pripisivali českomu vodji Žižki, drugi mletačkomu graditelju Sanmichelu (1527.). Odkriće u Solinu pokaza, da su već Rimljani gradili ovu vrst obranbe.

Iza kako su zidine odgrnute, prikaza se po sebi mjestopis Solina. Toga grada objam, obseg, jest veoma nepravilan: proteže se u duljinu od iztoka k zapadu ali je prama iztoku širi; na jugu potisnut je od mora i od potoka Jadra (Solina), na sjeveru od podnožja planine, koja se k njemu spušta. Duljina grada unutar zidina njegovih iznosi 840, širina 372, obod 2.150, a površina 170.000 hvati. Ova nepravilnost potiče iz obranbenoga sustava kod starih naroda, najpače kod Rimljana, koji „niesu htjeli obseg zidina dizati u ravnoj crti, da ne bude prikladan za udarce strojeva bojnih, nego su gradove opasavali vijugastimi zidinami“.

Osim ovih zidina, kojimi je Solin opasan, nadjen je trag zidu, koj je grad u dvie nejednake polovice dielio. Carara misli, da je to zid stariji od rimske colonie, te da je on jednom predrimski Solin dielio od nove rimske naselbine. Na dalje naišlo se izvan gradskih zidina uz cestu, koja vodi u Trogir, na ostanke tako zvanih ciklopskih zidina, koje će takodjer biti starije od rimske dobe.

Čim su gradske zidine odkopane, pokazala su se i velika vrata, koja su u grad vodila; a odkopana su četvora. Iztočna vrata (porta Andertia), kroz koja se na liepu Gabinievu cestu izlazilo, jesu najsjajnija ali najviše oštećena. Jedna vrata nadjena su u pomenutom nutrnjo-gradskom zidu; ona su veoma krasna i veličajna, te im s toga Carara nadjenu ime „porta caesarea“. Pošto su ova gradska vrata odgrnuta pokaza se pločnik ceste; pak na njem, kano što u Pompeju, i rez kola. Sada je bila prilika, da se sustavno odgrtaju ceste i ulice, pa da se sa vanjskih zidina ide k sredini grada. Ali takovu u veliko rádu niesu doticala novčana sredstva. Šta da se izvede sa 800 for. na godinu? Beč je u ono doba bio gluh na sve predstavke Carare; na svu viku, koju je podigao bio u učenih sborovih i javnih listovih; na sve opomene učenoga inostranstva. Ta trebalo je novca, da se pokret u Italiji drži na uzdi! Carari su pače u iztraživanju bile ruke vezane. Iz Beča se slali naputci, gdje da se kopati ima! Tiem je Carara za odkriće nutrnjega grada mogao malo učiniti. On je ipak odkrio neke spomenike, iz kojih se slutiti može, koliko toga leži još pokopana.

Odkopane su dvie znatne javne sgrade: teatar i amfiteatar. Prvi je skoro u sredini grada uzam ga u duljini, a tik sadanje solinsko-trogirske ceste. Drugi je pako u sjevero-zapadnom kutu grada tik gradskih zidina. Krov i gornji dio ovih sgrada propade da kako u onoj katastrofi, koja je Solin snašla; ali iz ostanaka, koji su sačuvani, mogu se ovi dragocjeni spomenici uzpostaviti i njihova arhitektonična vriednost razabrati. U amfiteatru odkopan je velik ulaz sa četiri stupa po stranah i sa velikimi bielimi kamenimi pločami, kojimi je i sav pod obložen. Arena nije se mogla odgrnuti, jer bi trebalo prije sadanju njivu, koja je nad njom, odkupiti te je tako samo iztočni diel s elipsom odkopan. Množina pepela i ugljena svjedoči, da su i u solinskom amfiteatru, kano u onih u Pompeji i Capui i u rimskom koloseu, gradus i scalae bile od drveta a ne od kamena. Više je odkopano od teatra, koj je bio velik kano tršćanski a nešto manji od puljskoga. Odgrnuto je pročelje podiuma, nutrnji diel proscenia i cavea. Nadjeni su ostanci po svoj prilici vrata „regalis“ i „hospitalis“. Izpod tla naišlo se na vodovod, od kojega su cievi bile izpeljane u proscenium, pa dvie cievi olovnate ovdje nadjene.

Na sjevernoj strani grada tik zidina a skoro u sredini njegove duljine naišlo se na zanimivu sgradu, koju je Carara držao sada za sukromno kupalište, sada za kršćanski hram prvih stoljeća, koj je na prvobitnom kupalištu podignut bio. O sjaju ove sgrade svjedoče mramorne ploče, kojimi je obložena, pozlaćena stakla, mozaici, prekrasni stupovi itd. Atrium je popodjen pločami, dva stupa uz stepene jesu od afrikanskoga mramora; okrugla dvorana popodjena je pločami mramornimi različite boje; ovoj na lievo preko uzkoga hodnika imade druga dvorana četverokutna, koja je mozaikom popodjena. U toj dvorani kod ulaza imade slika u mozaiku a na njoj dva jelena pijuća iz iste posude te na gornjem polju nadpis: sic(ut cer)vus desiderat ad fontes aquarum ita desiderat anima mea ad te deus. Ovaj nadpis uzet je iz 42. psalma; pa on, a i jeleni kod vode kršćanski su simbol, svjedoče dosta jasno, da tuj imademo pred sobom kršćanski spomenik. Ova dvorana imala biti krstionica.

Našli su se takodjer tragovi vodovoda, bez kojega nije bio nijedan grad rimski. Blizu kazališta našla se sgrada, u kojoj se voda sakupljala, da se odanle po cievih provede ne samo u kazalište nego i po cielom gradu. Izvan gradskih zidina onkraj amfiteatra uz solinsko-trogirsku cestu naišlo se na groblje. Mrtvačkih sahraništa bilo je i drugdje izvan grada. Carara je na podnožju planine, gradu na sjeveru, našao columbaria s tlom popodjenim mozaikom. Našlo se takodjer groblje, koje sudeć po sastavini, bijaše odredjeno za puk i siromake. Ne treba ni spominjati, da se uz ove velike spomenike našlo dosta pomanjih, imenito sarkofaga, kipova, žrtve-

Digitized by Google

nika, nadgrobnog kamenja, poprsja, posudja u različite svrhe, nakita, pjeneza itd. Našemu obćinstvu dobro je poznat Apollo našega narodnoga muzeja, koj je takodjer u Solinu izkopan. Više prekrasnih sarkofaga s bas-reliefi, već je drugdje opisano; pà bismo ovaj članak preko reda produžili, da ih ovdje opišemo. Koliko je pako samo kamenja s nadpisi do sada izkopano, vidi se odatle, što ih u velikom sborniku berlinskom (corpus inscriptionum latinarum III, 1 p. 306—55) do 800 priobćeno.

U rujnu 1850. bilo neumornomu Carari ostaviti Spljet i Dalmaciju, odkle se uputi u Beč. Godine 1853. postao je gimn. profesorom u Mletcih, te ondje sliedeće godine dne 29. siečnja preminuo.

Iza Carare niesu arkeoložka iztraživanja u Solinu bila nastavljana ni u onoj bjednoj mjeri, u kojoj ih je on bio zasnovao. Sada se tek radi, da se ona iztraživanja ne samo nastave, nego da im se podloga znamenito razširi. U tu svrhu bila je bečka vlada pod prof. Contzenom prije dvie godine izaslala povjerenstvo, koje je imalo svoj priedlog na licu mjesta sastaviti i utvrditi. Carevinsko vieće stavi, ako se ne varam, 40.000 for. u godišnji proračun za izkapanja u Solinu. Ovo je znatna svota; ali nije prevelika, kada se uzme na um, da treba mnoga zemljišta odkupiti. Svakako će ipak sada doticati veća sredstva; te će se i iztraživanje na veće nastaviti. Sretan je po nas zaključak bečke vlade, da se i u buduće, kano sto je do sada bivalo, sve što se izkopa u Solinu, smjesti i čuva u spljetskom muzeju, koj je već sada rimskimi starinami veoma bogat a neumornim trudom prof. M. Glavinića liepo uredjen.

Bivši indi u Solinu g. 1874. ja sam ga našao gotovo u onom stanju, u kojem ga Carara ostavi i koj sam tuj nacrtao. Obišao sam velik diel gradskih zidina, sve javne sgrade t. j. amfiteater, teater, hram, itd.. razgledao starije zidine, koje sam motrio takodjer putujući u Trogir. Prof. Glavinić pokaza mi groblje, koje je on stao izkapati i gdje je u prvi čas našao uzporedice do 20 sarkofaga.

Kano što će svaki iz ovoga kratkoga opisa lasno uvidjeti, izkapanje solinskih razvalina tek je započelo. Osim gradskih zidina ništa skoro nije dotjerano; jer ni one tri četiri sgrade niesu sasvim odgrnute. Sve ostalo leži pod zemljom, ukopano po dva i više hvati izpod sadanje površine. Pa ako je ono malo, što je do sada učinjeno, urodilo za nauku tolikim plodom, čemu se ona ne ima nadati od budućega sustavnijega i u veliko osnovana iztraživanja? Solin mogao bi na neki način postat drugim Pompejem. On pače obsiže u svojih razvalinah ako i niesu ove sačuvane toli dobro kano što su pompejanske, dulju i raznovrstniju prošlost. Dočim je Pompeji zaključio svoj život g. 79. t. j. u prvom vieku rimskoga carstva, naš Solin preživio je svjetovladnu državu rimsku, te je pred svojimi zidinami vidio one narode, koji su ju upropastili. Dočim Pompeji bijaše sahranjen pod lavom i pepelom srditoga Vesuva prije nego li mogaše kršćanska vjera prodrieti u krilo njegovo: naš Solin sačuva nam uz poganske rimske još i kršćanskih spomenika. Kršćanski spomenici s nadpisi, na kojih je i doba naznačena, potiču iz dobe 358. do 535. g. dakle iz dobe, u kojoj je kršćanstvo u Solinu takodjer kano što po ostaloj carevini gospodujuće bilo. Ovako sadržaje Solin rimske spomenike obiju perioda. On je i po tom znamenit, što se vrieme njegove propasti, prema tomu i doba, do koje nadjeni spomenici mogu dopirati, dosta točno znade: a ovo znanje vriedi mnogo za nauku.

Solin imade sa gledišta rimske arkeologije neko obćenito, svjetsko znamenovanje. Ali je on za nas Hrvate napose znamenit, kano što će se svaki domisliti iz ono nekoliko rieči, koje sam napried spomenuo. Ali upravo u tom smjeru nije se do sada ništa učinilo. Do sada se po nešto samo rimski Solin iztraživao; dočim se nitko nije obazrio na hrvatske spomenike, koji su u VII. i sliedećih stoljećih podignuti bili u okolici Solina, te na i od razvalina njegovih. Hrvatska bila bi u prvom redu pozvana, da potraži i na vidik iznese one spomenike, koji su joj upravo iz kolievke niknuli. Istina je, da bi moglo i ono izpitivanje, koje se iz Beča rukovodi i koje će se njegovim troškom provoditi, u trag ući pomenutim hrvatskim opatovinam, pobožnim zadužbinam hrvatskih knezova i kraljeva, njihovim grobovom dvorcem itd; ali naša zemlja ne bi smjela biti nemarnim gledaocem kod one radnje. Ovim redkom budi svrha i ta, da nas sjete naših dužnosti naprama davnoj prošlosti narodnoj.

Evo, ovakove uspomene probudiše u meni solinske razvaline. Još bi imao uvesti čitatelja u divni dvor cara Dioklecijana, koj je sastavni diel staroga Solina; ali to odgadjam do druge prilike.

F. R.

LISTAK.

Posljednji dan Pompejski (k slici). Slavljeni ruski slikar Karlo Brjulov predočuje nam u svojoj slici posljednje momente nesretnoga gnada Pompeji, koj je god. 79. poslije Is. usljed erupcije Vezuva porušen i zasut. Komu da nije poznat žalostni svršetak toga grada, koj nam se danas nakon osamnaest vjekova vraća iz utrobe zemaljske. I mi priobćismo u br. 9, 10 i 11. „Vienca“ od godine 1872. po pripoviedanju mladjega Plinija opis katastrofe kao i starina, koje se danas na sviet iznose, pa se sada na taj opis pozivamo. Strašni su elementi, kad se svojim bjesnilom dignu na čovjeka; strašna je vatra, kad stane bjesniti, strašna je voda kad počne pustošiti, strašan je vihar kad

Digitized by Google

hara i obara — nu svim tim pogibeljim možeš izbjeći i ukloniti se na sigurno zemljište. Ali kad se i onaj pedalj zemlje, na koj si se uzdao, stane tresti, izpod nogu ti izmicati i bezdna svoja otvarati, kad ti se nebo prikrije gustim oblakom kamenja, pepela i vruće vode, te stane na te padati — kamo da se tad zakloniš, kamo da se spasiš! Doista neopisiv to bijaše strah i užas u čas one velike katastrofe! Umjetnik nam predočuje jedan prizor iz „ulice grobnica". Stiene pucaju, kipovi se ruše, kao gusta kiša pada siga i pepel. Svatko hoće da spasi što može više, jedni novce i dragocjenosti, drugi svoju djecu i roditelje. Mnogi ulaze u hramove, vapijuć bogovom za pomoć — ali bogovi ne čuju, hramovi se ruše, i sretan je, koj spasi barem živu glavu. Predočujuć nam ovu obću smutnju pokazao je slikar svoju genijalnost u koncepciji i invenciji (shvaćanju i domisli), kao i vanredno poznavanje starina rimskih. Svaka pojedinost na odjeći, na posudju, na sgradah vierno je snimljina po starinah, ondje izkopanih. — Slika se nalazi u glasovitoj Petrogradskoj galleriji (tako zvanoj eremitaži), kamo je državnim novcem kupljena.

Skupština Matice hrvatske. Dne 19. ožujka prije podne bijaše velika skupština „Matice hrvatske" u maloj dvorani akademije znanosti. Bilo se je skupilo preko 26 članova s veće strane pisaca hrvatskih. Predsjednik presv. g. Ivan Kukuljević Sakcinski pozdravi skupštinu govorom, u kojem je razvio djelovanje Matice i njezin zadatak. Zatim pročita tajnik družtva, g. prof. Tadija Smičiklas izvješće o rádu Matice g. 1875. Naglasiv da ima naša „Matica" biti stjecištem pisaca, kojih zanimanje nije upravo strogo znanstvena radnja, već beletristika i popularna, srednjemu stališu namienjena knjiga, navede, da prije svega valja ustanoviti program radnje toli zabavne koli poučne te zatim skupiti književne radnike. G. 1875. nije dakako već mogla prema svojim sredstvom započeti taj program, već se je odbor pobrinuo, da članovi dobiju dvie poveće knjige, što je sbilja ovršeno. Matica izdade najme djelo „Put u mjesec i oko mjeseca" od Jules Verne-a sa parižkimi slikami, a za g. 1876. pripravlja se „Put oko zemlje" od istoga čuvenog pisca. Drugo djelo dotiskano za g. 1875. jest „Antologija pjesničtva hrvatskoga i srbskoga" od Augusta Šenoe, sa uvodom o poetici, koj je uvod posebice za mladež otisnut. Za ovim prvim svezkom sliedit će antologije drugih naroda na hrvatskom prievodu uz poviest ciele svjetske književnosti. Izim toga označio je odbor programom buduće radnje: 1. Mitologiju klasičnih naroda sa slikami. 2. Zemljo- i narodopis trojedne kraljevine sa slikami. 3. Popularnu estetiku. 4. Petu knjigu Vrazovih diela. 5. Hrvatske narodne pjesme, kojih je g. Pavlinović priposlao obilnu sbirku, nu glede koje jošte ništa odlučeno nije.

Prelazeć na zaklade, kojimi „Matica" upravlja, i to na Draškovićevu za nagradu pučkih knjiga i na zakladu za izdavanje pučkih spisa spomenu tajnik, da je za g. 1874. nagrada od 700 fr. zapala dr. Boguslava Šuleka za jedan dio popularne fizike, za g. 1875. da su stigle samo dvie neznatne radnje. Druga zaklada je sada aktivna, te se je hćelo na novo pripraviti Kačićevu pjesmaricu, koja bude medjutim od privatnih nakladnika u Zagrebu i Sisku izdana, pa s toga se je mislilo sastaviti pjesmaricu o poviesti hrvatskoga naroda poput Kačićeve.

Odbor je nadalje postavio u raznih stranah povjerenike i to 74 na broju, jer da će se time putem družtvo najbolje razširiti moći: Od ovih se mnogi jošte ne oglasiše, al si neki osvjetlaše lice revnošću i to Josip Babić slunjski, Milan Mrkšić brinjski, Nikola Kes petrinjski, dr. Fran Henzler kostajnički, Budislav Budisavljević rumski, Dragutin Stražimir svetoivanski i Ivan Balaško gospićki. Za g. 1875 primati će odbor nove članove do konca travnja t. g. te će oni dobit odmah obje knjige. Napokon sjeti se tajnik uspomene velezaslužnog za „Maticu" prof. Vjekoslava Babukića, nedavno preminuloga. Skupština kliknu u to „Slava Babukiću!" Nadalje pročita blagajnik g. A. Zoričić izvješće ob imetku, prihodu i potrošku Matice. Zatim bude razpravljena molba družtva svetojeronimskog, da mu Matica izruči zakladu za izdavanje pučkih knjiga u iznosa od 1000. fr. Obzirom na svrhu svetojeronimskog družtva bude zaključeno, da mu se zaklada predade.

Tajnik predloži skupštini obširni priedlog pisca gosp. Milana Grlovića, da naime u jeftinih svezcih izdade sbirku znamenitih inostranih diela na hrvatskom prievodu. Priedlog taj bude na razpravu upućen odboru.

Tajnik družtva izjavi da se je podpredsjednik presv. g. Ivan vitez Trnski radi drugih poslova na toj časti i na odborničtvu zahvalio, na što skupština izjavi, da taj gubitak žali, a i odbornici gg. I. Filipović i Gj. Šimunčić izstupiše. Zatim budu po propisu žriebom izlučeni neki članovi odbora. Za podpredsjednika bje napokon izabran August Šenoa, a za članove književnog odbora gg. prof. M. Kišpatić, Ladislav Mrazović i I. Kostrenčić, za članove gospodarskoga odbora iz nova g. Ivan Benković i Antun Koncilija. Spomenut nam je, da je od 1. siečnja do 19. ožujka 1876. od novih članova unišla svota od 1400 fr. a dužnost nam je izjaviti tajniku g. prof. Tadiji Smičiklasu osobitu hvalu za njegovo neumorno revnovanje.

Nove knjige. Antologija pjesničtva hrvatskoga i srbskoga, umjetnoga i narodnoga sa uvodom o poetici, sastavio August Šenoa a izdala „Matica hrvatska". U Zagrebu 1876. Tiskom Dragutina Albrechta. 455 strana u velikoj osmini. Dućanska ciena 2 fr. Uvod ove knjige sačinjava kratak nacrt poetike na 48 strana, izradjen po djelu R. Gottschalla. U knjizi imade 618 pjesama lirskih, epskih i dramatskih i to 189 narodnih i 429 umjetnih. Narodne pjesme uzete su iz svih krajeva, gdje hrvatski i srbski narod stanuje, te su navlastito uvrštene stare pjesme. U umjetnom pjesničtvu nalazimo pjesmotvora od 130 pisaca i to počam od konca XV. vieka do današnjega dana. Gradivo razdieljeno je po pravilih poetike, najprije ide lirika, zatim epika i didaktika a najposlije drama. Napokon sliedi na 13 strana tumač arhaizma, provincijalizma i tudjih rieči.

— Vesele žene vindsorske. Opera u 3 čina od Mosenthala. Glasba od Nikolaya. Preveo Bišćan. Str. 87. Tisak Albrechtov, ciena 30 nč. Prievod je dosta slab i sadržaje tek slabu sjenu izvorne dosjetke Mosenthalove. A gdje je tek uzor Shakespearov!

Poziv na predplatu! Današnjim brojem iztiče prvi četvrt. Pozivamo gospodu četvrtgodišnje predplatnike, da se za vremena predplate, jer im ne možemo inače ni uz najbolju volju pošiljati lista, ako ne ćemo sav red u administraciji da poremetimo.

Budući smo brojeve 2, 3, 4 i 5 po drugi put štampali, to oni, koji bi se htjeli i na minuli kvartal predplatiti, mogu dobiti podpune iztiske.

Zabava: Slučaj ili sudbina. — **Pouka:** Dramatična predstava u zagrebačkom samostanu — Valpovo i njegovi gospodari — Solin.
Listak.

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare" u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 2. travnja 1876.

Br. 14. Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. God. VIII.

Himbeni provozilac.

Spjevao A. Palmović.

Gladko mi odtiče ko po dlanu
Voda Dobra, tiha, a bez mulja.
Na njoj o vrbovu pripet granu,
Mal se čunak poput perca ljulja.

Tamo pod vrbom, gle — nešto stoji:
S gore vila — ne bi dvaput reko —
Nigdje prevozilca: — van da koji
Odkud bane, — preveze ju prieko.

Nu ono vila i jest; i nije:
Zorno luče vedra ranoranka,
Zlatnih pletenica, ono ti je
Neubrana Ruža-Stativljanka.

Stojeć nestrpljivo ko na iglah,
Sad se lievo obzire, sad desno,
Klela bi nesreću, što ju stigla;
Da se srećom momak tu ne vesno.

Lagan u čamac lahkònog udje,
Zazor ti ga pogledati Ruži:
„Prevez' dè i mene! kad si tûdje,
Jur mi, veli, čekanje dotuži".

„„Stan' u sredinu! jer čun je mao:
Ti si valjda u rodbine bila?
Mraz joj na obraz da bog dâ pao!
Koja ti me momka omrazila.““

„Nemoj, ne, Marko; prosudi zrelo:
Ti si mene samo u snu snivo;
Moje bo srdce se s drugim sprelo,
Ne ću tebi, a ni sebi krivo.“

Ne bi prevoljela drugom, vjere!
Da mi svojom rukom, mimo nade,
Pute tim žeženim zlatom stere,
Nudi one samotvorne grade.“

„„Zašto sam zlosrdan? — ja te prosih;
Ti da voliš hranit se korienjem,
S zvierî se družit po gorskoj kosi;
Nego sa mnom svojim nesudjenjem““.

„Gnjevan si, što te je tâ — zatekla?
Golub samo s golubicom lieće.
Ja, što sam ćutila, to sam rekla.
Siluj Dobru, neka natrag teče!“

„„Pošto vas triputa pop ozove
I zapita: ljubiš li ga, reci?
Pre u dubine da skočiš ove;
Al kud zadjoh? — ajde sreću steci!““

„Koj mi to želi, čim brak nas sklopi,
Ogrlim si mildragoga Rajka,
Svojih u suzah se nek utopi!
Mrtvâ njega ogrlila majka!“

Gladko mi odtiče ko po dlanu
Voda Dobra, tiha, a bez mulja,
Po njoj na stativsku plijuć stranu.
Mal se čunak lagodice ljulja.

Za čas — i briegu se dovi čunak,
Jedva što se žarko skri sunašce,
Izlazeć Marko na bieli šljunak,
Nogom čamac odtisnu navlašce.

Digitized by Google

Gusto u kiće pobaciv veslo,
Kao da su odnieli ga biesi, —
Dugo se za njim još granje treslo
S grozna čina, što ga tu zadesi.

Čunak se dalje — sve dalje — tiska,
Na njem biedna previja se Ruža,
Sva prètvorena od cvielna vrìska,
Ruke lomi, za pomoć ih pruža.

Lagano — lagano — val za valom! —
Blaga Dobro, bud' bar ti joj dobra!
Kreni ju kitnjastim svojim žalom,
Il donesi izbavnika pobra.

Sve se oglušilo — nikog nema. —
Zalud nariek, pomagaj i vika.
Dobra sad Dobra baš sladko driema,
Mlinski slap ju šumnim mrmom šika.

Slapom tim ljeti, za male vode,
Djevojke se često vide bose,
Pribrav si skute, gdje pomno hòde,
Noge peru, biserjem ih ròsê.

Kobno to mjesto! bez dvojbe gdje se
Skokom smisli spasiti sirota;
Ama joj nožice slap podnese,
Brže pod se nesmiljen ju smota.

Gladko mi odtiče ko po dlanu
Nujna Dobra, tiha, a bez mulja,
Po njoj na stativsku plijuć stranu,
Mal se čunak s mrtvom Ružom ljulja.

Veslar do zelena dognav briega,
Trn, u cvieta najbujnijem krasu,
Vienac vjerenički, bjelij sniega,
Mrtvoj — blieda vrhu čela sasù.

Slučaj ili sudbina.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

(Dalje.)

III.

Sutradan u večer dodje opet sliepac k meni kako mi je obrekao bio. Podvorih ga dobrom večerom, i kad ga sjetih, gdje je sinoć prestao, nastavi on ovako:

Ne znam, koliko sam vremena onako bez sviesti ležao, ili bolje reći visio ob onom hrastu. Nu bijaše još gluho doba noći, kad me probudiše poznati ljudski glasi i kad mi netko izvadi gužvu iz zubi i ruke mi razveza.

— Jao, brate — što učiniše od tebe! oglasi se na jednom glas, po kom upoznadoh brata mog Juru. Stade me grliti i natapati moje izranjeno lice vrućimi suzami. A kad mu u kratko pripovjedih, što i kako se sve dogodilo, — oh, da ste ga čuli, kako je zagrmio gromkim glasom prama turskom bajeru, da se je odjekivalo od šume do šume, od gore do gore:

— Oh Džamane, Džamane, da bog da, ne posvetio se ja, ako ma ikoju samo priliku propustim, osvetiti se rad svoga brata tebi, tvomu skotu ili komu drago od tvog prokletog roda i plemena!

U to se začu od nekle mukli jauk ženskoga glasa, te se je činilo, kao da prodire iz ruševina Martinove kuće. Poletiše svi tamo, te čim su većma razmetavali pušeća se jošter brvna, tim se sve bliži činio glas:

— Jao, jao — pomozite — udavih se!

Napokon se uvjeriše, da glas prodire iz pivnice. Odkrčiše brže bolje nekoliko komada težke gradjevine, koja se pred vrata srušila bila, te jedan upita, sagnuv se k vratima: Tko si božji?

— Ah ja sam — Manda Radmanićeva, — evo me sa Ilijinim djetetom, s kojim sam se ovdje sakrila od Turaka! — Nu izpao mi negdje ključ, s kojim sam se iz nutra zabravila, a u mraku ne mogu da ga nadjem, a i obnemogla sam već!

Poletiv kao omamljen, odakle sam taj glas čuo, poviknuh:

— A je li diete još živo?

— Jest — odvrati Manda iz nutra — nu ako još dulje ostane sa mnom u ovoj vrućini i dimu, poginusmo oboje! —

— Jao braćo — pomozite! — uzkliknuh, tapajuć k pivnici. Nu netko me uze za ruku, te posadi na jednu kladu u dvorištu, i odmah na to čuh gruvanje kolaca, kojimi udarahu u stožere, da izvade gvozdena vrata pivnice. Još nekoliko udaraca, i vrata padoše zvonkom jekom, a odmah na to začuh sitan glasić mog djeteta, koje mi donese brat Jura na krilo, te reče:

— Evo ti bog ostavio utjehu u tvom jadu — ne gubi se dakle — ovomu crvku za volju, — koj će ti jednom blažiti groznu uspomenu ove noći.

Privinuh milo jedinče na bolne grudi — hvaleć bogu, što mi je bar njega ostavio. Brat moj Jura pako uzdahne:

— Oh kamo sreće, da me je gospodin poručnik Vodogazac prije ovamo sa patrolom poslao! — Nu on je sbilja mislio, da će Turci na selo udariti, te istom kad sam mu stao dokazivati, da je taj glas možbit

Digitized by Google

raznesen samo zato, da mogu tim sigarnije drugo kakvo zlo počiniti, — posla me negdje oko po noći sa ovih deset momaka niz bajer ovim pravcem, i na pol puta veće opazismo, da je nebo zažareno, te pojurismo ovamo, nu žalibože — prekasno.

Istom što Imra ove rieči izusti, začu se sa zapada iz daleka pucnjava pušaka sve žešće i žešće i odmah za tim oglasiše se talambasi sa sviuh strana, gdje su razna sela i čardaci ležali.

— Turci su! — izlane Imra na pol glasa — a sigurno su kuje ipak udarili na naše selo! — Šta ćemo sada junaci?

U to se oglasi jedan izmed vojnika: Gospodine kaprale, najbolje bi bilo, da posjedamo u čamce, pa da preplovimo prieko na turski kraj, pa da im selo upalimo — tamo sigurno nema nijednog oružanog momka, a kad odavle vide, da im selo gori, pojuriti će oni natrag — a naši za njimi — a kad dodju prieko, dočekati ćemo ih iz naših pušaka, te ćemo ih onako prestrašene sve pomlatiti!

— Eh vala dobro mi sboriš, junače — odvrati Imra — hajde momci, tražite čamce na bajeru — ima ih uviek ovdje po pet šest privezanih. — A tebe, dragi brate Ilija — odpratiti će dva momka sa Mandom i s djetetom do Radmanova salaša. — Nije daleko te ćeš moći pod krovom zoru dočekati, pa ćemo onda i mi po tebe doći!

Al poviknu vojnik sa bajera: Gospodine kaprale — nijednoga čamca nema — nekrsti odrezali sve konope te pustili čamce k vragu!

— Oh grom ih ubio — šta ćemo sada — povikne Imra i stane nemilo psovati u svom bjesnilu, kad no se najednom sa Save niz naš kraj oglasi udaranje vesala — i odmah zatim zaori gromki glas sa jednoga čamca: „Holt berdo!“

Domaći! — zagrmi Ilija — kordunska straža! — hodite, junaci, bliže — koliko vas ima, na koliko čamaca?

— Ima nas desetero na tri čamca — odvrati netko — pošli smo sa doljnih čardaka, da priskočimo našim u pomoć!

— Eh bog iz vas progovorio — povikne Imra veselo — stanite ovdje uz bajer — biti će i za nas osmero miesta u vaših čamcih, a kad posjedasmo, reći ću vam već, kud će najbolje biti, da plovimo!

Na to ogrliv me i poljubiv čedo reče: Brate dragi, ako danas glavu izgubim, pomoli se bogu za moju dušu, upali posvećenu svieću svake godine na moj god, i plati svetu misu na današnji dan, da ti brat u miru počiva, koji će te osvetiti, kao što još nitko nikoga osvetio nije!

To rekav, pojuri naglo prama bajeru, i u tinji čas začuše se vesla na vodi, gubeć se sve većma, dok se sasma ne izgubiše.

Mene pako uze vojnik za ruku, držeć na ramenih diete, a drugi podupirahu obnemoglu od straha Mandu, te tako krenusmo kroz muklu šumu prama Radmanovu konaku, ja i Manda mučeć, vojnici pako psujuć, što je baš njih zapalo pratiti, umjesto da na Turke udare.

Kad dodjosmo do konaka, položiše me na hrpu siena, a vojnici naloživ vatru stadoše priredjivati ćevap. Za toga nam pripovjedi Manda u kratko, kako se je sve dogodilo — kako je ona pošla bila iz satnijske postaje da si majku u našem selu pohodi — kako je putem nedaleko od Martinove krčme čula, da će Turci na selo udariti, kako je onda kod njega konak tražila, bojeć se dalje ići. Martin da ju je prijazno primio, a Milka zamolila, da joj čedo primi, da može večeru prirediti. Na to dodje onaj nesretni pomoćni momak, te popiv času vina odmah podje za mnom prama Širokoj gredi. Istom što je on možda iza branjevine bio, unidjoše nekakova dva podrapanca, te zaiskaše rakije. Martin im dade bocu rakije, nu pod tom pogodbom, da se za pol sata udaljiti imadu, jer da će danas krčmu ranije zatvoriti.

Stranci stadoše na to lokati, pjevati i sve veći zulum praviti. Martin opaziv to, uze ih goniti da odu, nu prodje i sat, a oni sve to bjesniji. Napokon zovnu momka Jozu, da ih uz njegovu pomoć napolje baci.

U to trgnu oba lopova iznenada jatagane i u tinji čas ubiše i Martina i Jozu, prije no što su ovi na obranu i pomisliti mogli.

Manda u taj par stajaše baš na triemu, utišujuć diete na ramenu, nu ugledav na otvorena vrata taj grozni prizor, poleti kao bez pameti na dvorište, i spaziv otvorenu pivnicu, skoči u nju i zabravi za sobom gvozdena vrata.

Odmah na to ozvaše se koraci na triemu, lupa vrata, mukla buka, vika i smieh, a kroz svu tu talabuku prodirala grozna krika jadne Milke dok napokon sasvime ne umuknu. S njom umuknu na skoro i buka a mjesto nje čulo se najednom kako se ruši dogorjeli krov. Nu pivnica bijaše na sreću boltana, te vatra ne mogaše do nje, a lopovi na brzo valjda ni ne opaziše, kamo se je Manda sa djetetom skrila.

Pošto mi to ona sve potanko izpripovjedi, zaboli me još gore oko srdca, kad sam si stao predočivati, što li je prepatila jadna moja Milka dok sirota kukavno ne poginu, te se napokon od težke boli opet onesviestih.

Prenuv se prepoznah odmah glas moga brata kaprala Imre — gdje nekomu nešto o prošloj noći pripovieda.

— Odnese li živu glavu, dragi brate, upitah ga.

— Eh hvala bogu — ostadoh živ; — odvrati on te nastavi oduševljeno: oh Ilija — da si mogao vidjeti, što sam sa svojimi junaci prieko radio, da te osvetim!

— A ubi li Džamana? — upitah ga prezimice.

— Oh Ilija, Ilija — uzdahnu on na to — ne znaš

Digitized by Google

kako me boli, što ti ne mogu odgovoriti da jesam — jer se kuja već negdje izgubila, te ga ne mogosmo nigdje naći!

Neka mi bog oprosti grieh — ali vjerujte, gospodine, da sam onda zajauknuo od boli i jeda čuvši, da je Džaman živu glavu iznio.

Imra me hćede utješiti, te reče:

— Ne gubi se sbog toga, još je moguće osvetiti mu se u ovom životu, a za danas sam u mjesto njega makar njih desetero drugih k Muhamedu poslao!

— A što učiniše sa našim selom? — upitah ga dalje, — je li mnogo našeg svieta izginulo?

Na to će Imra:

— Upališe tri kuće na lievom kraju sela, ubiše dvie žene, jednoga starca i sedmero djece, a naših vojnika poginu svega šestero, što u selu uzbijajuć Turke, što na Savi i prieko progoneć ih. — Oh dragi brate, da ti je ostao vid samo još za ovu noć, pa da si mogao vidjeti, što uradismo od Turadi, sigurno bi laglje podnosio mrak, što no te sada obastire!

Na to mi stade živo pripoviedati potanko, kako se sve dogodilo, što ću vam ja sada, u kratko pripovjediti, na koliko mi je još u pameti ostalo.

Kad me ona dva momka sa Mandom i djetetom odvedoše k Radmanovu konaku, preplovi ono osamnaestero naših junaka pod zapovjedničtvom Imre prieko, te se privukoše polagačko uz vrbak do blizu turskoga sela. Tu vam začuše najednom neki žamor, i približiv se još većma opaziše kroz vrbak u mjesečini hrpu ljudi, jedno dvadeset oružanih Turaka, a ono drugo sve žene, starci i djeca, gdje gledju, kako nam selo gori gdje se raduju tomu, smijuć se, psujuć na naše i spravljajuć od njih kojekakvo ruglo. — Nu do skora ih prodje obiest, jer se naši privukoše do njih na jedno trideset koraka te naperiše sve puške na oružanu četu, te kad planuše

Smrt vojvode T

Digitized by Google

(Nacrt F. Kikereca.)

svi u jedan par — udari ciela hrpa u jedan krik i razprši se kao živad, kad se jastrieb na nju spusti. Naši pako bjež za njimi ili pucaj ili udri kundakom ili bodi bajunetom tja do sela i kad zaletiše u prvi sokak, upališe nekoliko kuća, da se još bolje vidi, i do skora se pretvori noćni mrak u grozan sjaj požara.

Srćuć ovako naprvo, udariše na hrpu bosanske raje, koja im je već s daleka dovikivala, neka na nju ne pucaju.

— Gdje je kuća Džamana Hasidića? — upita Imra jednoga starca

— Eh gospodaru — odvrati ovaj. — nema ti Džaman ovdje ni kuće ni kučišta, prodao ju prije nekoliko dana drugomu spahiji, te naumio odseliti se u Hercegovinu! — Eno mu kuća — druga na desno u onom sokaku, al ćete ga težko tamo naći, jer se je već novi gospodar u nju preselio!

— Oh djavo iz tebe progovorio! — povikne na to Imra — nu junaci, hajdmo, da ga potražimo! Na to pojuriše naznačenim pravcem, al kad dodjoše do Džamanove kuće, nadjoše ju pustu i praznu, — ali po velikom neredu i po metežu razbacanih stvari pogodiše odmah, da je netko morao tek izmaći iz nje.

Onako biesni zapališe kuću na sva četiri kraja, te pojuriše glavnom cestom napried, ne bi li Džamana još gdjegod ulovili. Ovako dojuriše na drugi kraj sela pucajuć na bježeće Turke, nu med onimi, koji poginuše, ne nadjoše nigdje Džamana.

Već hćedoše udariti putem, koji vodi preko planine prama jugu. U to se oglasi sa bajera sve to bliže gruvanje pušaka. Razumjev odmah, da su naši i da progone Turke, koji su na naše selo udarili, pojuriše odmah natrag k bajeru, da našim u pomoć priskoče.

Ugrabiv vrbik, sakriše se zanj i jedva što nabiše puške i prirediše čamce za skrajnu nuždu, eto

Digitized by Google

najednom desetak velikih koraba punih Turaka, koji veslahu što im je snaga dala, bježeć od naših i pucajuć sveudilj na nje.

I kad se dočepaše bajera radujuć se možda već, što su na svom kraju, a naši vam sa Imrom med nje iz svih pušaka u jedan mah praskac! Kao da je grom med nje udario — nasta grozan metež, stiska, vika, krika i urlikanje, reć bi, da su svi djavli iz pakla pobjegli! — Neki poskakali od straha u vodu a drugi nagnuše bježati uz bajer prama selu — a Imra opet za njimi sa svojom malom četom, a za ovom do skora ono petdeset naših momaka pod zapovjedničtvom gospodina poručnika Vodogazca, koji nam selo obraniše i Turke odagnaše.

Zaludu im gospodin poručnik zabrani jurišati na selo, al ih, kako mislim, u onaj par ni sam car ne bi zaustaviti mogao! — Nu napokon se Turci izgubiše izpred njih što u goru što u polje, gdje ih zakloni tamna noć, te tako našim nije bilo druge, van posluhnuti opetovani poziv trublje, koja ih po zapoviedi gospodina poručnika na skup prama bajeru zvala.

Vraćajuć se ovako gorućim selom u više čopora, prodje Imra sa svojih nekoliko kraj jedne zapaljene, rušeće se kuće. Najednom opazi, gdje su mu drugovi zaostali, te se sabrali oko nečega, što je na zemlji ležalo.

— Šta je? — upita on, čuvši, da se njegovi s nekim ljuto prepiru.

U to se oglasi kapral Jakov Pakunić, rodom iz našega sela, te povikne:

— Hodi Imra, pa vidi, nije li bogu plakati, što ovi bezdušni ljudi počiniti kane. Evo ovdje, gle, leži mrtva kaduna — tane ju pogodi u vrh glave, mrtva je ona, ali joj živo nedužno čedance, što joj je na ledjih u torbi! — pa ovi bezdušnici ovdje hoće da i živo čedo s mrtvom u vatru bace!

— Da šta bi drugo radili s njim? — Oglasi se u to najbjesniji od naših i videć da Imra ni crno ni bielo — pograbi jadno sirotče za nogu i hćede ga baciti u vatru, al najednom zagrmi gromki glas:

— Stani, mrki vuče, niesi li se dosta krvi danas nasitio?

Svi krenuše glavom i uzbuniše se, ugledav gospodina poručnika Vodogazca, gdje ih strogim okom motri. Imra mu u kratko pripovjedi sve, a on čuvši, kako je Pakunić spasio diete, pohvali ga i reče:

E vala si mi ti pravi delija — u boju hrabar proti oružanu dušmanu a milostiv prama slabu i goloruku.

Na to stade grditi sve naše izim Pakunića, što su hćeli, da diete hladnim srdcem utamane, te poviknu napokon:

— Nije toliki grieh, ako u prvom bjesnilu ljuta boja naše koje tane zahvati u mjesto oružana dušmana koju ženu ili koje diete, jer im ne bijaše namienjeno. Nu kod nas, koj oružanom rukom i na žene i na djecu hotimice udari, osramoti si lice za cieli život, te je gori od Tureta, jer su Turci divlji skot bez čovječje ćudi i srdca, — mi smo pako kršćeni ljudi, koji ni u najljućem boju ne smiemo zaboraviti, što nas vjera naša uči!

Naši, slušajuć te rieči iz ustiu svoga poglavara, prepadoše se od stida, a za toga Pakunić veće dignuo djetešce na rame, te ga milio i nihao, a ono mu se smijalo i hvatalo ga ručicami za lice, kao da ga već od davna pozna.

— Nu što ćemo s tim djetetom? — oglasi se opet gospodin poručnik. — Ako ga ostavimo ovdje ili će izgorjeti, ili će ga psi izjesti. — Á potražiti koga sada ovdje, da ga primi, ne bi bilo probitačno, jer bi u mjesto toga koje tane u rebra dobiti mogli!

Na to prihvati Pakunić smjernim glasom:

— Gospodine, ako mi dopustite, primiti ću ga pod svoje, kad mi je Jela i onako bez djece!

Poručnik pogleda ga na to u čudu te reče:

— Jakobe, Jakobe — valaj si ti vriedan nasljednik tvoga svetca, jer je i tvoja glavna kriepost kao i njegova milosrdje prama ubogomu stradajućemu stvoru bilo dušmaninu ili prijatelju!

Uzmi de to nedužno čedance, koje jadno nije krivo, što je rodjeno pod krovom naših vječnih dušmana, i kojemu smo možda bolnomu toli utamanili svu rodbinu i otca i majku, djeda i babajku, te nam s toga bog nalaže ovim slučajem, da mu barem dielomice koliko možemo, nadoknadimo, što smo mu u prvom bjesnilu boja oteli! — A ako ga nitko ne potraži, a ti ga daj pokrstiti, primi ga na svoje ime, a vjeruj mi, da ću te i ja svimi silami pomagati, da od njega bude čestit čovjek i kršćanin! — A uvjeren sam, da će to i tvomu stricu gospodinu paroku drago biti i da će te i od njegove ruke zapasti izdašna pomoć.

Svih dirnuše rieči i od mrkih vukova postadoše krotki jaganjci, te se pojagmiše svi, da si ogledju nadjeno djetešce o rumenom žaru i da ga pomiluju i izljube. Kako mi je Imra višeputi kazivao, imalo je ono na sebi jedino košuljicu izvezenu po tursku šarenom svilom, a oko vrata crveni djerdan sa malimi zlatnimi novci.

Jura ga omota opet svilenim ćilimom, u kom bijaše zamotano, kad ga na mrtvoj kadi nadje, te posadiv ga na rame, podje prama bajeru, gdje su ih ostali vojnici već u čamcih čekali.

Pove se duga iztraga rad okršaja s ove a bogme i s one strane, jer su se naše vlasti za stvar osbiljno pobrinule i svu krivnju na svoj nesreći na jednoj i na drugoj strani turskomu bjesnilu pripisali.

I gospodin poručnik Vodoguzac i sva njegova momčad dodje pod iztragu, jer su i naše vlasti pronašle, da su se naši osvetom suviše zanieti dali. Nu taj naš plemeniti dobročinitelj primi svu krivnju na se, izrekav smjelo da je on tako zapovjedio bio. I malo ga ne li-

Digitized by Google

šiše časti — nu dobar naš gospodin pukovnik zauze se iz svih sila za njega, te tako prodje samo sa tri mjeseca zatvora.

I mene vam pritvoriše onako bolna i sliepa, te sam preko pol godine čamio u zatvoru, jer su našli moju pušku kod onog jadnog vojnika, što ga ubi Marko Ajduković i jer su gospoda auditori u svojoj premudrosti mislili, da sam ja obojicu smako. Nu uvjerili se napokon, da nisam kriv, pustiše me k mojim u Drinovce, gdje me moja rodbina radostno primi skupa sa mojom kćerkom Ankom.

Nu premda su se svi moji natjecali, da mi što većma jade moje ublaže, ipak me uvieke neka neodoljiva sila vukla ovamo u ovo selo, gdje sam najveću sreću i nesreću doživio, i za nekoliko godina, kad mi umre stric a brat Imra u magjarskom ratu ugrabio lajtmaniju — izplatiše mi moji moj dio u gotovom, a ja se odselih ovamo i sagradih si na kupljenom gruntu kućicu, u kojoj evo još i danas živim, što od moje male mirovine, što od gusala, brinuć se jedino još za to, da mi Ankica sa svojom dječicom i sa svojim mužem što sretniji budu.

— A šta bude od onog nadjenog turskog djeteta? — upitah sliepca, prem sam po prilici nagadjao, što se s njime dogodilo.

Sliepac okrenuv lice k meni, reče u čudu:

— Ta zar nieste toga još čuli? — Ta postalo mi je vriednim zetom, jer ono nadjeno tursko diete nije drugi, van vriedni Luka, muž moje jedinice Anke.

Pakunić bo održa rieč, te primi diete pod svoje, premda je s početka imao posla sa cielom družinom, družinom, koja nije hćela primiti pod svoj krov tursko kopile — i kad ga s prieka nitko ne potraži, dade on diete krstiti, a i stric mu, gospodin Parok Pakunić zauze se za tu stvar kao pravi kršćanski milosrdnik. Stao on dokazivati Jakobovoj zadrugi, koliku će si tim činom steći zadužbinu za vjeru i raj nebeski, ako to čedance u krilu naše crkve zadrži.

Tako vam ostane diete u Jakobovoj kući, a kad izuči male škole kako valja, posla ga gospodin parok u Požegu u latinske škole, gdje mu nije para bilo.

Bog zna šta bi on još bio postao, da je dalje učio. Nu spasitelj mu Jakov umre od zadobivene u madjarskom ratu težke rane, a skoro zatim preminu i zaštitnik njegov gospodin parok, i tako mu ne bude drugo, van pustiti škole i prionuti uz plug.

Dodje i godina 1859., uzeše ga u vojnike. I tu si osvjetla lice, navlaš kod Solferina, da je s mjesta postao kapralom i dobio zlatnu kolajnu.

Nu u istoj toj bitki pogodi ga tane u lievo rame tako, da su ga iz vojničke službe izpisati morali. Lati se opet pluga, služeć kao nadničar kod boljih kuća, a kad bi prestao posao na poljih, bio vam on najboljim radnikom na bajeru, i najpouzdanijim krmarom na Savi, te si tako liep novac zasluživao.

Znao je doduše, da je turskoga poriekla, nu kra svega toga je za čudo mrzio na Turke, i kad bi mu se još dječaku koj drugi u svadji nabacio, da je tursko kopile, izvukao bi od njega čestite batine. — Nu vremenom zaboravi i on i cielo selo na to, te on omili svim radi poštene ćudi i marljivosti.

Za toga ponarasla i moja Anka, te kad se Luka iz Italije povrati, nekako sam u prvo vrieme nerado slušao, da on u svakom kolu uz nju igra, i da se za nju vrlo brine.

Sjetih se, što mi Turci učiniše, te sam sve moguće činio, da se ga Anka okani. — Nu tko je jak, protivit se srdcu, il odoljeti domišljatoj glavi djevojačkoj.

Videć da ona za njim gine, i znajuć da bi i poginula od žalosti za dragim, popustih napokon, te ih oboje blagoslovih, i hvala bogu, ne kajem se ni dan danas, što sam ju Luki dao, jer znam, da će se za mene kletomu Džamanu osvetiti, ako bude ikada sgode! — Nu žalibože nema tomu nade, te tako mi ne ostaje drugo, van prepustiti svemogućemu bogu, da mu sudi ako ne na ovom a ono sigurno na onom svietu.

— A sbilja ne čuste li nikada, što se odonda sbi sa Džamanom? upitah sliepca.

Starcu klonu glava te mi odvrati snuždena lica.

— Govorilo se s početka prieko, da je one iste noći pobjegao sam iz sela na vrat na nos, ne nadajuć se da ćemo im toli naglo vratiti čast u zajam i da su mu tom prigodom poginule obodvie kadune i sva djeca, Turci pako, da su mu se zagrozili, da će ga sami natači na kolac, povrati li se ikada u selo, jer mu ne mogahu oprostiti, što im je njegovo bjesnilo nanielo toliko nesreće i što je pobjegao kao kuja.

To vam je, gospodine dragi — sva pripoviest moje nesretne sudbine, od koje neka bog svako kršteno čeljade sačuva.

Kada sliepac ovimi riečmi svoju pripoviedku dovrši i kada ga poslije kratka razgovora o inih stvarih opet zet Luka kući odvede, ne mogoh se još dugo oteti raznim mislim, koje ova pripoviedka u meni uzbudi.

Što li će biti onda — mišljah u sebi — ako nam krajinu ukinu, kako već od dulje kane — tko li će braniti carstvo, ako Ture još koji put pobjesni pa Muhamedov barjak iztakne?

U ovakovih mislih zaspah napokon oko zore te snivah o boju s Turci i o stradanju kršćanskog naroda s njihova zuluma.

Od onda sam se još češće sastajao sa sliepcem Ilijom i njegovom obitelju, te bi uvieke nastojao, da mu što više ugodim, donoseć uvieke malenih darova, za njega, za Anku i Luku i sitnu mu unučad — i braneć njega i njegove od svake nepravde, neprilike i nepogode, te bi me uvieke nekako milo dirnulo u srdce, kad spazih, kako se svi natječu, da mi vrate milo za drago.

Nu napokon dodje godina 1871. i svietli car na-

Digitized by Google

viesti svojim viernim krajišnikom, da im je minula krvava zadaća, da im je sada zamieniti viernu luntu i bajunet, mirom, prosvjetom i napredkom! — Ja bijah prvi od častnika, koje raznese sudbina u sve moguće krajeve širokoga carstva.

Koliko mi je s početka težko bilo, priviknuti se životu u mojoj postaji, toliko mi bijaše sada mučno, ostaviti općinu, koju zavolih po vremenu toliko, da mi se je činilo, kao da razgranjenu ljubljenu rodbinu možda na uviek ostavljam.

I kad dodje dan razstanka, kad su kola veće pripravna pred stanom stajala, kad se je malone cielo selo pred kuću sabralo bilo, da mi tužnim licem i suznim okom zadnji put s bogom reče, — i kad se došulja k meni sliepac Ilija podupiruć se o Luku i Anku, kad sve troje najednom stadoše jecati od žalosti, — ne mogoh više uzpregnuti srdca, te se razplakah u sav glas kao malo diete.

Oh vi skupocjene biser-suze — ne ću vas nikada zaboraviti, dok sam živ, jer mi potekoste iz čiste ljubavi za moj narod iz kojega sam nikao — jer mi pokazaste, da nije puka danguba i zaludan trud, baviti se boljkom naroda, jer mi davaste najbolje i najrazgovjetnije svjedočanstvo, da niesam med svojimi utaman svoje dane potratio — a sve to u težak i mučan trenutak, koji me razstavi sa milim zavičajem, — koj me odnese daleko od mile rodbine moje.

Kad su mi trpali stvari na kola, pred kojima nestrpljivo udarala kopiti četiri vatrena bielca, opazih na trgu silu kolija i mladića na konjih.

Plamenac.

Upitah starešinu Marka, čemu sve to, a on mi odvrati tužnim posmjehom:

— Tako je kod nas običaj, kad nas koj gospodin ostavlja, koji nam je uvieke dobar bio, i koj nam je omilio, da ga pratimo do naše medje, stariji na kolih, a momci na konjih.

Pojedoh u kola, a konji potegnuše skokom i u tinji čas bijasmo na cesti, pred mojimi koli jedno 20 konjanika, a isto toliko za koli, a zatim dugi red kolija, kad pojurismo ravnom cestom uzeše momci pjevati junačke pjesme i pucati iz kubura, da se je gromovitom jekom na sve strane odjekivalo.

Dojuriv do satnijske medje, stadosmo, i sliepac Ilija dovezav se sa svojimi takodjer za mnom, — pruži mi čuturicu vina, kojom se kucnuh sa svimi redom u dobro zdravlje. Na to ogrlih Iliju i njegove, ogrlih starešinu Marka, a ostalim junakom stisnuh desnice, onda hajd, sjedaj opet u kola, pa s bogom najprije k mojoj rodbini u štof, da se i s njom oprostim, a onda — u daleki kraj, i novi zavičaj.

(Konac sliedi.)

Digitized by Google

Zavjet Petra Cirneja.

Historična novela. Napisao ju talijanski Salvator Viale.

Preveo Ivan Gostiša

— Revenge, sent from the infernal Kingdom,
To ease the gnawing vulture of thy mind,
By working wreakful vengeance on thy foes.
Shakespeare.

edva što se prestadoše Španjolci, Ženevci, papa i napokon Galeazzo Milanski medjusobno i s Korzičani prepirati o posjedu toga otoka, eno gdje gospoda cinarkanska pobudiše gradjanski rat, koj medju nama svako čuvstvo pravice uništi. To učiniše s toga, što je podkralj Gianantonio Cotta uvriedio njihov ponos nepristranim nekim al otvorenim činom. Pa dok je zakon šutio i dok se nije znalo, tko će primiti krmilo vlade, sliedilo je naravskim načinom, da su vladini neprijatelji gospoda bila, i da su ujedno banditi i odsudjenici dielili svoja prava i svoja mnienja po tamnih šumah.

Bilo je to u to doba — ljeti godine 1468. kad je meni, Pietru da Falce-u, neki siloviti neprijatelj povriedio osobu i imetak, te sam bio prisiljen potražiti si u bandita branitelja i osvetnika. Veoma se tada umnožiše ti tako zvani „poljski kraljevi“, a glavom svijuh bijaše glasoviti Gigante. Bio to jedan od onih riedkih bandita, koji doživiše siedu bradu i kojeg si mogao okrstiti imenom veterana; premda se u četrdesetoj godini zvao dekanom sviuh bandita na otoku. Govorkalo se je doista, da je bolestan; nu čim se više o tom slušalo u Pievi, tiem se manje vjerovalo; dapače, viest o njegovoj bolelesti pobudi još veći strah u srdcih svijuh, nego li ga umanji. Jer su se mnogi dobro jošte sjećali, kako se je često znao ušuljati u kakovu špilju i pričinjati mrtvim, dok su se njegovi neprijatelji zatvarali pred njim u svoje kuće, ne bi li ih tako izmamio na polje i svoju stvar iznenada ovršio. S toga je obično iza viesti Gigantove bolesti sliedila nova kakova lopovština.

Glavni taj bandit zvao se Settejácaro, (od arapske rieči jácaro, što je toliko kao košuljica); nu budući, da je imao toliko imena, koliko i likova, u koje se je pretvarao, to poprimi i pastiersko ime bika predhodnika, pa se zvao Tintinnajo. Tako ga naime okrštiše njegovi zemljaci, jer je jednom biku svoga protivnika uzeo zvono, i zvoneći njime, namamio si neprijatelja u zasjedu. A zaista bijaše samo izvor toga imena, kojemu sam uzrok kašnje čuo, jedinom zadjevicom, koja me je odtudjivala od Tintinnaja. Posavjetovah se dakle sam sobom. Tražeć tako medju banditi muža lukava i pravedna, nanese me misao na Galvana da Chiatra.

Galvano bijaše mi rodjakom; već me i prije, ubogu sirotu svjetom i činom podpomagao, dok je još mio bio vladi i dok me još moje domaće nesreće ne prognaše u Tomagnu. On postade najprije banditom od ljubavi za domovinu t. j. mržnja proti tudjoj vladi na to ga nagnala; malo se pako po malo priključi uz one prognanike, koji se nazivahu Garrochiani, po nadsvećeniku iz Asena; ne znam što ga na to prinuka, da li vlastita obrana ili rodbinska dužnost ili pako zajednički udes, koj je sve bandite spajao. Pošto Paganello umrie a parrochiane izkorieniše, nosio je on još jedini to ime i preostao zadnjom nadom svoje stranke proti Ženevcem. Buduć da se je ubrajao stranci kneza milanežkoga, to se je klatio zemljom pod imenom Galeazzino; nu često znao si lice sakriti krinkom, a s toga ga Ženevci prozvaše „željeznom krinkom“. Osim toga proniela mu glas vrla njegova puška, koju je, kako sam kašnje dočuo, okrstio „Sansone“. Njom je umio veoma vješto kretati i nikad ne promaši cilja. Ova puška bijaše na neki način lumbarda, inače još imenovana i musketirka, upaljivala ju je malena olovna kruglja, a udaraše silovito. To strieljalo dopade naših ruku, kada su Katalanci bili kod Lorete potučeni u doba saveza četiriju Pieva proti Bisogucem ili bosonogim i neplaćenim vojnikom kralja aragonskoga.

Kada se je sve umirilo, popnem se dakle na goru sv. Alessija, koja se se iznad Pieve Alesanske uzdignula, od koje joj i ime. Uzpnem se na vrh brda, gdje niesi mogao naći traga živu stvoru izpod tih zaraslih, burom i starinom sagnutih hrastova, jedino da ti oko odkrije po koje ležište vepra, raztepena perja sokolova, ili kosti, što no ih orao od svoga pliena ostavi. Kada uzeh većma u šikarje prodirati, začudim se, videći Galvana u družtvu nekog starijeg muža, koj je mogao biti odličnijeg porietla, sudeći po častnoj i pristaloj vanjštini, po biranom odielu i plemenitom držanju. Lica bijaše prijatna, al i ozbiljna, a u svem se nije ni najmanje slagao sa mjestom i družtvom, na kojem se je desio — nikako ti ne mogoh te zagonetke odgonenuti. Mislio sam, da je poput mene došao tražiti pomoći. Ne pregnuh zaista niti približiti se niti Galvana pozdraviti, dokle nepoznatomu ne namignu i taj se ne udalji.

Tada se tek srdačnim pouzdanjem približim Galvanu; pripoviedah mu mnogo stvari, kojih ovdje ne ću niti smiem opetovati; nacrtah mu cielu svoju prepirku sa glasovitom i obće poznatom komunom Petrikaggia; dapače odkrih mu svoju namjeru, da ću se obratiti na Giganta. Redomice mu napominjah sve nepogode, koje mi poštenje i imutak stigoše, tajne klevete naime, javne pogrde, narušivanje pograničnih stupova, pustošenje

Digitized by Google

šuma, pokolj marhe, smrtne grožnje proti mojim pastierom i čuvarom, te kojekakve druge štete.

Galvano slušaše moje jade nevjerojatno ravnodušno ili da bolje reknem, čemu sam se veoma čudio, nekim priezirnim podsmjehom. Nećače moj, reče, mi živemo u veoma tegotnoj dobi. Gledaj: po smrti Paganella i odkad Parrochiance protjeraše, bijaše mi neko doba bandit Gigante sudrugom; nu odavna veće izgubih mu trag; da, nekoliko mjeseci već ne znam ništa o njem. Kako vidiš, ne imam drugoga družtva, do toga omršavljeloga psa, te vierne puške i toga svetoga scapulara, što mi je jedinom baštinom od pokojnoga otca; a osim toga vjekovitoga jada i nevolje imam snositi cieli trh svojih osobnih neprijateljstva i svih svojih mrtvih ili prognanih drugova. Ne ću ti sada ovdje nabrajati sve svoje pogibelji, što me u neprestanom biegu sretahu na brdu i na moru. Znati ćeš, koli nam otegoćuje svako pristanište i svaki bieg bezbrojnih lovaca naših, što se svuda klate po obali i po bregovih. U kratko, tako nestalan i samotan, skrhan nevoljom i godinami, kako sam ja, volio bi se podati sviem pogibeljim biega; da se bogu mili, odmah bi drage volje ostavio Korsiku i Italiju za uvieke. Poslušaj me dakle, kako te kano pošten rodjak savjetujem: radi tih malenkosti, što te uznemiruju, obrati se pravosudju ili oprosti svomu neprijatelju; ne ćeš ni jedno ni drugo, uzmi si mene primjerom, pa ostavi sa mnom po drugi put domovinu.

Sav se u čudu snadjem, da je on sve te moje istinite jade i gubitke nazivao malenkostmi, pa se iznovice uzeh trsiti, da mu čim jasnijimi bojami i čim većom vatrom svoj položaj orišem. Uporabio sam sve uzroke, kojimi se strast u svojih izgredih služi i kojimi se opravdati želi; rekoh mu, da bi ta moja selitba ne samo meni škodu naniela, već i moje cielo rodbinstvo podala najvećim pogibeljim; jer maknem li silnijemu s puta, to će me svi moji zemljaci, prijatelji i neprijatelji poružiti i nadjenuti mi ime najhrdjavije kukavice, a rodbina će moja kao najbliža tom slabiću snašati sve pogrde i svu sramotu. S toga mu odvratim, ne osvetim li se svomu neprijatelju, ne mogu više u svom selu ni sigurno ni pošteno življeti, niti ga ostaviti. A koliko je do pravosudja, to te pitam, ima li ikakova na Korsici? A čemu se i mogu nadati od oblasti proti silnomu i bogatomu neprijatelju? Dobro znadeš, kako je s tim kraljevstvom, u to nemirno doba; tako je, da poslušam li tebe, i ostavim, ne ću reći Korsike, nego svoju kuću i selo, ne preostaje mi ino, nego priključiti se slobodnim braniocem domovine i postati neprijateljem vlade.

To je, prekide me Galvano, posvema nešta drugo, što s našom stvari nije u nikakvoj svezi. Kad si već počeo o javnih stvarih govoriti, to ti mogu reći, da mi te je tim ljepkom lahko uloviti. Dobrano se sjećam, da su i mene takovi slični govori o ljubavi domovine namamili u šumu; ali u istinu nije ona drugo do samoljublje ili osobna mržnja prama ovomu ili onomu; opazih to, kad se je bilo kasno kući vratiti. Nu ipak bijah pravednijim od svojih drugova, jer sam se uviek glasno nasmijao, kad su stali o domoljublju govoriti. Ti vidiš, Pietro, da se niti sam ne ću varati, a niti druge. Prioni barma za sada uz moj savjet: povrati se mirno u svoje selo, pa mjesec dana gledaj izbjegavati svoga neprijatelja, nemoj ništa o njem znati i trpljivo snašaj svaku povredu i ozledu, što će ti ju možda nanieti. Uz to moći ćeš i zrelo cielu stvar promisliti; jer sada ti krv vrije, a ja ne znam, da li ti glava na pravom mjestu stoji. Ne promieniš li tada u trideset dana svoga čuvstva, počekat ću te trideseti dan ovdje — a mogu te stalno uvjeriti, da ćemo lieka naći.

Kako se u Felce natrag vratih, ne prestade u meni vreti gnjev proti momu neprijatelju; nu odlučiv se ravnati po savjetu svoga ujaka, trsio sam se koliko mi bijaše moguće, da budem čim samotnijim i kako iole mogoh, da me riedko kad vidjahu na ulici. Bjegao sam svaki pogled i susretanje svoga neprijatelja, dà i svojih sugradjana. I premda sam tim prisiljenim samotarenjem i nepriviklom si neradinosti, sve to većma postajao čuvstvenijim i zamišljenijim, bijah ipak toli jak, da sam mogao snašati neprestane izazove svoga protivnika. Njegovu mržnju na mene, mislim, da je gojio neki tajni zadjevičar, koj mu je lukavo znao uhoditi sve moje rieči i sva moja djela. Ja govorim o takovom zlobniku, koj se umie uplesti medju dva neprijatelja i njihove radnje povećava i pozlobi, ne bi li tako obim strankam naškodio. Kad dakle moga neprijatelja takova dražila podražiše, pronašao je sredstva, kojimi me je mogao u škripac natjerati. Ne znam, kojom li se je izlikom staroga i novoga gnjeva poslužio, te svu svoju osvetnu moć svalio na nekog častnog svećenika, najvrednijega moga rodjaka; zaista je znao, da ću ja tu novu uvredu svojom vlastitom smatrati, jer je samo od mržnje proti meni potekla i izlila se svom silom na nevinoga mi bratučeda. Kad sam dakle vidio, kako su kriepostnomu onomu starcu oduzeli kukavnu njegovu kapelaniju, da su mu se jedne nedjelje i javno sa žrtvenika zagrozili ili pozdravili ga smrtnim pozdravom pater noster i kad sam napokon vidio, gdje si je morao izvan Piere tražiti utočište i kruh svoj izmoljakati, naravski da mi tada nestade svake strpljivosti i da sam u urečeni dan potražio na označenom mjestu Galvana na brdu Alesijskom.

Bez ikakva nepravedna protjerivanja predao sam mu drugu svoju tužbu, priepoviedao mu, kako nas prisiliše, moga bratučeda i mene, zločinstva toga moga neprijatelja na bieg iz sela; predočio sam mu, kako ovakove opetovane povrede prama svomu nećaku ne smie dopustiti, jer time ne cieni ili bar premalo cieni sama sebe i da mu se je, ako ne s drugoga razloga, to s rodbinske dužnosti uz moju pravednu osvetu priključiti.

Galvano slušaše pazljivo i mirno moju novu tužbu,

Digitized by Google

nu kod zadnjega priedloga namršti obrve. Ej, momče, poviče, zar si ti ovamo došao, da se ja sam tvojom osvetom naprtim? zar me toli jadnim i ništetnim cieniš, da ću ti orudjem služiti ili kako no se veli, da ćeš menom mahati kao sulicom?

Ne, odvratim ja, dodjoh ovamo, da u tebe svjeta i pomoći tražim; a uzkratiš li svoju ruku, odlučih ravnim putem Gigantu ili se pako sam osvetiti, bilo ma kako. — Jesi li sbilja, odgovori Galvano, čvrsto odlučio, to ti nije trieba mnogo svjeta. Što ti prieči, da svomu protivniku milo za drago vratiš?

Tuj mi stade bandit poviedati sve moguće načine, kojim ćeš naškoditi drugomu čovjeku. Pustošiti polja i vinograde, uplašiti svjedoke i sudce, zagroziti se svojim neprijateljem i njihovim ljubimcem, prijatelje mu i neprijatelje na njegovu štetu čim većma zavaditi.

Ja bih te, nastavi on, u svih djelih, da hoću, mogao podpomoći osobno ili svojimi jednomišljenici, a znaj, da ovih nije malo medj bogatimi silnici, koji mene u nuždi podupiru. Budući mi banditi svakoga trebamo, to nam je gledati, da i nas čim veće množtvo uztreba bilo za dobru ili zlu svrhu. S toga nam ne manjka ni dobrovoljnih prijatelja ni pripravnih branitelja; ima tuj raznih plemenitih pokumstva, a zahtjedne li skrajna potreba i učenih tajnika. Dà, kad se dvie stranke prepiru, uzdržati će bandit ravnovjesje — a njihova nas medjusobna mržnja hrani. Nu da se vratim na priedmet, pouzdaj se Pietro u moje godine i u moje izkuzstvo; svi oni napadaji, koje te prije učih, vjekoviti su darmar, kojemu ćeš napokon podleći i poginuti, ili opeta sam drugomu smrt nanieti. A reci mi otvoreno, imaš li srdca lebditi u tih pogibeljih? Je si li toli hrabar i jak, da ćeš sve one posljedice snositi, kad jednom postaneš ubojicom? Dobro si promisli, Pietro, ne pitam te to slučajno, nego dobro prije razmislih, jer jesi li se pripravio za onu odluku — reci mi — nije li bolje, da ondje začneš, gdje si naumio svršiti? Slobodno ćeš birati medj dviema odlukama.

Dvadeset i četiri sata tek bijahu tomu, što su mene i mog rodjaka prognali moji neprijatelji iz domovine; s toga me stiže ono opetovano i toli nasilno pitanje Galvanovo u najvećoj vatri, u najdivljoj želji za osvetom, a sada još mogu priznati, da bih tada i najteži priedlog primio drage volje.

Riečju svojom si mi se zavjerio, reče on, a kad si se odvažio na najhrabrije i najsmjelije, to si zavriedio moje pomoći i moga pouzdanja. Na noge! lati se svoje sulice, podji sa mnom i ne će minuti sutrašnji dan, niti današnji, a da ti se dosta toga ne sgodi.

Dotle to govoraše, popostade malko, kao da se je zamislio, a pošto je podulje vremena mjesec promatrao — kako to banditi običavaju — nastavi: Ne, dokle je taj pun mjesec, ne može se ništa začeti, od ljubavi prama osmini svetoga Pankracija. Zapamti si, da je taj svetac odvjetnikom i zaštitnikom banditskim, a ja osobito štujem taj tjedan rad nekog svetog zavjeta. Prije uštapa, koj će biti prvi dan poslije ove osmice, smatrao bi si najvećim griehom, da komu ovih osam dana naškodim, bio ma Katalonac ili Ženevljanin, dà, ne bih niti drugomu komu dopustio, da se u mom prisustvu ikomu i jedne vlasi samo dotakne. Toga dana — tri su tome godine — što me sgodi striela nekoga Španjolca medju obie kosti desne noge, — a da me ne ozliedi. Da je slučajno jednu od tih dviju kosti pogodio, rana bi bila smrtna; jer bi me prisilila, da proti sebi radim. Slično sam vidjevao kod drugih svojih sudrugova gdje je jedan drugomu taj posao obavljao, naravski na njegovu prošnju. Dok je tako govorio, spuštaše iz rukava svietli ali već porabljeni rt handžara. — Poslije onoga zavjeta, odpočivam ovih dana. A to ćeš i ti sa mnom svetcu za ljubav učiniti. Upotriebiti ću to kratkotrajno primirje, da te poučim i pripravim na taj novi ratoborni život. Pouzdaj se Pietro, u moju školu, a u osam dana, mislim, da ćeš biti drugim čovjekom. Dà, kad si htio posietiti moga prijatelja Giganta — to ćemo za nekoliko dana k njemu, a zapamti si dobro, ovdje ćemo se sastati.

Tako govoraše bandit, za tiem prebaci preko ramena svoj šešir i odjeću, pa pridometne: Sjećaj se, da tvoju, htjedoh reći, našu osvetu, do uštapa odgodismo. Nu od sada ju smatraj, kao da ti je već svršena. Tebi je od sada živjeti sa mnom kao vriedan dobrovoljac i drug.

Jedva što te rieči doreče, promieni se sasma i u govoru i u držanju; lice mu se tako pretvori, da se je činilo, da je sada tek preuzeo ime i lik Gabazzina, željeznu krinku i sve ostale pridjeve strahovitih onih borioca. Mogu vas uvjeriti, da sam u njem sasma drugoga čovjeka nazrievao odkad si uz glavu pričvrsti kacigu, lice zakrije krinkom, u ruke prihvati oružje i zapoviedajućim mi glasom naloži, da put brda Punta a tre Pieri stupam.

Mučaljiv i sagnutom glavom koracah stazom, njegov dogge Brusco, koj se već priučio na takova putovanja, potrči napried, kao da je znao misli svoga gospodara i ne dopusti mi, da samo korak pred njim učinim.

Mnogi mi pripoviedahu i u zviezde kovahu koliko li su ti „ljudi iz gore“ srčani, slobodni i moćni, a prem da niesam dobre volje poslušao zapovied Galvanovu, pokorih se ipak, jer me mladjahni život tomu gonio, da nekoliko dana i u toj divljadi potratim, ne bi li ne samo naučio kako se taj slobodni, od javnoga mnienja i od svakoga zakona prosti život žive, već da ga i sam proživem. A i tako se izmakoh zasjedam svojih progonitelja i ćutjah se nekako sjegurnijim u družtvu toga strašnoga i sdvojnoga muža. Slobodnim svojim čuvstvom i u velikoj mržnji, zaboravih posvema u kakovu li se sdvojnost bacih; tješih se tom misli, da se ne ću, ne samo imati bojati pred svojim neprijateljem, nego da će usu-

Digitized by Google

prot ovaj predati preda mnom, čim začuje, čemu li se odlučih.

Nikad se niesam toli slobodnim i gospodarom samoga sebe ćutio, nego kada gledah sa glavice Rotonde i Kalleruccija, te jednim pogledom obuhvativ cielu obalu otoka, od salenzarske ravnice ća do rta Korza. Po drugi put dakle ubjegoh iz svoje otčinske doline, a u čudu promatrah daleki onaj i krasni vidik. Odavde mogoh gledati u magle i špilje moje Pieve — jedva razabirah kučice Petricaggija, koje su bile toli malene, kao što košnjice.

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Posljednji dnevi kraljice Marije Antoinette.

Iz francezkoga od Jules Janin-a.*

Noću 1. kolovoza 1793. imao je tamničar Conciergeriej puno** posla, da uredi uzanu sobičicu na kraj nekakova dugačkoga koridora. Bijaše tamna, sparna, vlažna; nikad tu niesi vidio biela dana, nikad sunce nije doprlo u tu tamnicu. Postelja, dva gunjca, vrč za vodu dva podnožka — tako bijaše uredjena ta soba. Mora da je neka velika osoba, za koju se u Conciergeriji tolike priprave čine. Bijaše to samo kraljica francezka, kći Marije Terezije, na koju se tude čekalo.

Bilo je 3 sata rano u jutro. Prva se rumen pomaljala na nebu. Ne bijaše više noć, ali ni dan još ne svanu. U taj sat običavala je mlada francezka kraljica, sretna i mirna, otvarati prozore Versaljskih soba, da dočeka prve sunčane zrake, prvi piev slavulja. Koli divni bijahu vrtovi Versaljski u taj čas! Ti bistri potočići, koji se žuboreći verahu po cvjetnih livadah, ti nebrojeni driemajući mramorni kipovi, to prastaro drveće, štono pamti velikoga kralja i veliko stoljeće, ti drvoredi, kojimi šetaše Bossuet, a na kraj tih drvoreda mali Trianon, mramorna kolibica, gdje kraljica bijaše pastiricom: krasne li jutarnje slike.

Jutros u tri sata probudiše naglo kraljicu. Valja joj iz Templa u Conciergeriju. Sobica u kojoj je stanovala, bijaše odviše sjajna. Ona ustade, a dva ju oružnika dopratiše do zatvorenih kola. Ni na prozor neka ne vidi krasne jutarnje zore. Za francesku kraljicu ne ima više jutarnje zore, ne ima ptice, koja bi pjevala, ni listka, koj bi zazelenio. Za nju ima samo još jedno: krvnik...

Došav u Conciergeriju činjaše se, kao da su joj znani svi kuti. Čvrstim, mirnim korakom stupa niz te tamne hodnike, kao da šeće galerijom Lebrun, koja vodi do soba kraljevih. Na vratih od sobe vidi stražu, vidi uhode, ona pogadja, da je sve to njoj namienjeno, i ni časka ne oklievajuć ulazi u sobu.

Donesoše joj tamnički protokol, ona se upiše čvrstom rukom. Tad se ogleda na vlažne stiene, na hladan pod, na okovana vrata, na nizki težki svod, na tu pustu golu nevolju. Obuze ju strah; nu ta kraljevska duša brzo se snadje. A tad povuče iz njedara maleni satić, koga joj jošte ostaviše, — bijaše četir sata jutrom. Objesi sat o čavao, koj opazi u stieni, — to bijaše jedini ures kraljevske spavaonice. Buduć svoju molitvu izmolila već u prvoj tamnici prije nego je legla, svuče se sada i leže spavati.

Blizu kraljice stajaše žena tamničareva i neka služkinja njezina. Služkinji bijaše ime Rozalija, valjana ta djevojka bila je rodom iz Bretanje, kraljičina nevolja kosnu se njezina srdca. Čudom se začudi kraljica, videći, da joj dobrostivi ovaj stvor htjede pomoći svlačiti se.

— Pusti, diete moje, reče. Davno sam se već priučila sama se svlačiti.

Tako sprovede četrdeset dana, udova pa sama. Nikakove viesti o njenoj dječici, nikakva glasa o svasti Elizabeti, koja joj bijaše milija od sestre. Drugog glasa nije čula, do li škripanje težkih vrata tamnice i ropot kola, koja su svaki dan dovozila krvniku dnevnu zabavu. Sredinom rujna dodje kraljici Fougnier-Tinville biesan od gnjeva. Sva se republika bila uznemirila. Stražari budu izmienjani, podvornici pozatvoreni, pod prozor kraljičin straža namještena, — nešto velika, nešto strašna bilo se dogodilo: kraljici do nogu pade karamfil.

I ove nove uvrede trpila je bez prigovora. Bila je već toli otvrdnula kao onaj bieli mramor, od kog je učinjena Nioba. Bijaše toli mirna, toli žalostna, toli krasna, da je i najdivlji stražar kapu skidao, kad bi joj se približao. Još iz te tamnice sjaše se nekim svetim sjajem, koga su se njeni krvnici prezali.

Jednog dana reče služkinji:

— Ružo, razčešljajte mi kosu.

Pa tad nagnu tu liepu glavicu, koja je tako brzo pasti imala, a u dugih uvojcih smota se ta krasna kosa, koju su opjevali svi pjesnici francezki.

Nadzornik ne htjede djevojci dopustiti, da kraljici to učini. On reče, da je to „njegovo pravo“. Al kraljica voljela je sama se razčešljati. Samo krvnik imaše još pravo, dirnut je se.

* Posmrtna djela nedavno u Parizu umrloga pisca Julesa Janina (Žil Žanena) netom su izašla izpod tiska. Jules Janin jest jedini novinski feljetonista, koj se može uvrstiti u klasike. Francezka akademija izabra ga rad feljetona svojim pravim članom.

Ovu crticu napisa na molbu neke gospodje, a mi ju prevodimo kao ogled Janinove proze.

** Consiergerie (čitaj: Konsjeržeri).

Digitized by Google

Pa kad bje razčešljala tu divnu plavu kosu, koja ju većim veličanstvom obasjavaše nego kruna, — razdieli ju malko, pogladi ju niz čelo, i pospe ju mirisavim praškom. Tad stavi priprostu kapicu na glavu. Drugi dan bijaše republika vrlo milostiva, — bude joj dopušteno, da joj se iz Templa doveze nekoliko čistih košulja, nekoliko rubaca, čarapa, ovratnika i biela spavaća haljina, te nekoliko bielih vrpca. Kraljica se gorko nasmieši, kad opazi ove ostanke nekdašnjega sjaja.

— Po tom, reče, poznajem svoju sestru Jelisavu.

U istinu na molbu Jelisave dozvoliše kraljici ovaj luksus.

Knjige i papir strogo joj zabraniše. Dapače nije smjela imati ni škare ni konca, valjda da si ne prikrati dugo vrieme. Ipak izvuče iz jedne tapisserije nekoliko debelih niti, te si od njih učini podvezaljku. Koljeno bijaše joj šivaljkom. Nedjelom znao bi joj podvornik donieti po koj lonac cvieća; tad bijaše sretna i presretna; jer veoma ljubljaše cvieće!

Jednog dana zabrane, donosit joj cvieće. Kraljici bijaše omiljelo, dobroćudno bretonjsko djevojče; s toga zabrane djevojci, da ne dolazi kraljici.

Samo joj bude dozvoljeno, da čisti svaki dan kraljičine cipele. To bijahu liepe, kožnate cipelice, — kao cipele pepeljugine. Sva Francezka obožavaše te nožice, — ta vriedne bi bile obožavanja, da i niesu kraljičine!

Studen i vlaga bijaše se uhvatila na toj lagašnoj obući. Jednog dana uze neki milosrdni stražar te cipele, te sabljom ostruga s njih blato. Nedaleko čamilo je nekoliko uhvaćenih rojalista; stražar im pruži ljepušnu cipelu a oni ju cjelivahu te cjelivahu suze lijući.

Oko podne donašaše stražar na zdjeli objed, komad govedine i nešto zelenja. Ako je koj komadićak ove ošpitne hrane ostao na pladnju, porazdieliše to medju nesretne plemiće, koji se ponosno i oduševljeno pričešćivahu timi jadnimi preostanci. Skinuv kapu napijahu vodenim peharom „na zdravlje Njezina Veličanstva.“

Nije imala ni ormarah, ni škrinje, dapače niti zrcala. Mnogo je morala moljakati, dok joj dozvoliše škatulju za rublje i malo zrcalo, koje morade na isti čavao objesiti, gdje je već visjela ura. A taj dan bijaše toli ponosna, kao da joj je tko poklonio najdragocjenije mletačko zrcalo, ili ino kakvo veleljepno pokućstvo.

Usred ove prazne pustoši, toga strašnoga jada, pod pritiskom neizmjerne boli, pokazuje se još nviek kraljica i žena — najljepša kraljica ovoga svieta! Iz zemljena vrča toli se milo i ujedno dostojanštveno napija, kao da je zlatna kupa. Njene krasne, biele, hladne ruke, njena dražestna plava glavica, njen dostojanstveni stas, njena rezignacija, — sve te pojedinosti ne bi mogla usta dosti vierno opisati. Pa ipak podleže kužnu zraku, zlohrani, težkoj brigi i strašnoj pustoši, — ona podleže, al se ne potuži.

Pošto joj ne htjedoše dati dosta rublja, morade Ruža svoje košulje pokloniti ubogoj gospodji.

Ne znadjaše ni koje je doba; jer i uru joj odnieše, Nikad nije druge ure nosila nego ovu, koju joj negda pokloni njena majka carica Marija Terezija. Znala je samo, da je jutro, kad zarobljenike na stratište odvadjahu, da je podne, kad smrtne osude oglašivahu, da je večer, kad nove zarobljenike u tamnicu dovadjahu.

Uzeše joj i dva prstena od alema. To je bilo sve, što joj od njena bogatstva bijaše preostalo. Rado se je kitila prstenjem, sad ga je skidala s jedne ruke a sad natakla na drugu, a ti dragulji nisu blještili sjajnije na bieloj joj ruci, nego li divne modre oči na bliedom joj licu.

Što joi užeše dragulje, — bog jim prosti! Ali da joj oteše bračnu viticu, posljednji spomen na mučenika kralja, ima li većeg barbarstva?

Nije li uboga žena skupo platila taj prsten, da joj ga otimate?

Tu viticu plati ona svojom ljepotom, svojom mladosti, svojim životom.

Ta vitica učini ju kraljicom Francezke — a kakva to bijaše Francezka? Ona bijaše kraljicom vulkana.

Ta vitica posadi ju na priestolj, koj se je već tad na sve strane potrêsao.

Ta vitica otvori joj vrata palače — opustošene palače.

Ta vitica dovede ju u kraljevski krevet, — krevet, po kom je svjetina rovala svojimi bajoneti.

Ta vitica sdruži ju sa kraljem, — zadavljenim kraljem.

Ta vitica učini ju majkom kralja, — kralja, koj je kod čižmara učio čižmariju, dokle ga ovaj nogama ne zatuče.

Ta vitica učini ju sestrom svetice, te svete Jelisave, koja umrie od tuge i nevolje.

Ta vitica dade joj prijateljâ, — koje raztjeraše ili pogubiše.

Da su ti kanibali svoj zanat bolje razumievali, ovu bi joj viticu ostavili bili, da ju gleda i dan i noć.

Da su ti barbari slutili, da udova Ljudevita XVI. na svom srdcu nosi jedan pramen svoga kralja i supruga i da taj medaljon cjeliva i vrućimi suzami oblieva, ne ima dvojbe, i ovaj bi joj ures odkinuli bili od srdca.

Bog joj odpusti tu pokoru — jedinu pokoru, koju joj je odpustio!

Dvanaesti dan dodjoše sudije. Odrediše, da u kraljičinoj sobi spava jedan oficir. Kraljica ne leže u krevet.

Dne 15. listopada probude ju, da ju vode u sudnicu. Ona je spavala; naglo ju izdrmaše. Nije dobila ništa da založi, nego ju povedoše na tašte pred one, koji su se nazivali njezinimi sudijami. Govoraše kako angjeli govore. Devet se je sati branila proti svim tim ljudem — a još uviek ne bijaše ništa založila. Tad joj dadoše zdjelu juhe i smrtnu osudu.

Napokon dodje dan izbavljaja. Dan prije zakrpa

Digitized by Google

tužna žrtva svojom rukom crnu opravu, u kojoj je imala izaći na stratište. Nu pošto se je u toj crnoj opravi svojim sudijam kod razprave odveć veličanstvenom učinila, zapovjediše joj, da obuće bielu spavaću haljinu, koju joj bijaše poslala sestra Elizabeta. Razčešlja si kosu i prepane se spazivši, da je preko noći posiedila!

Zar da vam kazujem, što Ruža pripovieda? Da je kraljica molila i zaklinjala stražara, da se odvrne dok se ona uzmogne presvući, a on da toga ne htjede učiniti. Pa kad se napokon ipak bijaše presvukla, obadje ju posljednji put ženski stid. Uze opravu, što bijaše svukla, složi ju, i sakrije pod pokrivalo — dočim ju krvnik čekaše na vratih! . . . .

Kako se svrši, znate. — meni nestaje snage, da dalje pripoviedam.

Valpovo i njegovi gospodari.

Piše Fr. I. Koch-Kuhač.

(Dalje.)

Poveljom od g. 1749. potvrdi carica Marija Terezija Petru prijašnje darovnice s nova. U tom pismu spomenuto je svako mjesto, te točno opisan obseg dobra Valpova i Miholjca. Izim toga budu pravovaljano predana sva ona prava, što ih je carska dvorska komora na rečenih imanjih uživala s tom primjetbom, da mogu sva Prandauova imanja prieći i na tanku krv, ako nestane mužkoga ostanka. Iz povelje razabire se, da su u baruna Petra, izim sina Josipa, bile dvie kćeri. Starija Marija Josipa udade se za Ivana Vilima baruna Pfefferkorna, pukovnika i zapovjednika velikovaradinskog, mladja pako po imenu Marija Franjica za baruna Armina Eberfelda, carskog komornika i generala.

Veli se, da je carica Marija Terezija barunu Petru osobito milostiva bila, jer da ju je on često odvraćao od suvišnog razkošja i razsipnosti, te točan račun vodio o privatnom joj imetku. Barun Petar stanovaše sa svojom porodicom obično u Beču, te je samo kadkad i to na kratko vrieme pohodio svoja imanja u Slavoniji. Slika mu stoji još i danas u valpovačkom gradu. Kada je umro, ne zna se pravo.

Petar namre sinu si Josipu sva dobra u Slavoniji, Štajerskoj i Austriji, nekoliko kuća u Beču i 30.000 fr. gotovog novca. I barun Josip učio je prava*, al nikad ne primi javne službe. Oženio se tri puta za vieka svoga. Prva mu žena bijaše grofica Lattermann, druga barunica Kiemayer, treća grofica Marija Anka Pejačević, kći Šišmana Pejačevića.

Barunicu Kiemayer narinuše mu nekako silom; bijaše naime dvorska gospoja, a zaštitnik joj glavom car Josip, komu napokon podje za rukom sklopiti tu ženitbu, premda se je barun Prandau dosta dugo protivio. Nu opet nije medju barunom i narinutom mu ženom bilo svadje, barun je živio u Beču, barunica na imanju Schönau. Al s te nezajednice nije se barunica nimalo žalostila, našav si drugu ugodnu zabavu. Jednoč poračilo se barunu Josipu od prokšije puhati u poštarski rog. Obtužiše ga stoga, jer u ona doba nije nitko, izim poštara, smio puhati u rog na javnoj cesti. Car mu pisa sliedeće šaljivo pismo: Nosite rogova koliko vam drago, al ne nosite poštarskoga".

Bečka kronika zna za mnoge vragolije baruna Josipa Prandau-a. Jednoč za noći srpnja dade on, podmitiv mastno bečku policiju, posuti šest ulica sdrobljenim ledom bez svakog prigovora, a u rano jutro priredi velik sanik, kojemu pozva mnogo otmenih lica. Car Josip, začuv za tu pustu šalu, razsrdi se nemalo i odredi strogu iztragu, barunu Prundau-u pako pisa: „Onaj čovjek, koj je ljeto zamienio zimom, neka zamieni za 24 sata Beč Schönauom". Barun ostavi Beč, al se poslije nekoliko mjeseci dozvoljom carevom opet povrati.

„Barun veseljak" — tako ga okrstiše Bečlije — trošio je mnogo novaca za javne zavode, sipao je objema šakama novce medju sirotinju, — a bečki trgovci i zanatnici zaslužili od njega vrlo mnogo. S toga udje Bečlijam silno u volju, a i car Josip volio mu je veoma. Nu i najveći imetak razpline se, kad od njega dnevice odkidaš dinar po dinar, a nikad ne privriediš pare. Tako pojede barun Josip za nekoliko godina svu baštinu i naprti si k tomu milijun forinti dugova.

Ne preosta mu nego imanje u Slavoniji, ali i od toga je malo koristi bilo. Zakupnici dobra, gospoda Adumović i Raizner iz Osieka, gospodarili dakako za sebe, davajuć od godine do godine sve manju zakupninu.

Car Josip, saznav za tu barunovu nevolju, pozvao ga preda se, te mu reče: „Dragi barune, sad da ste mi se odmah pobrali u Slavoniju; imanje vam je veliko i dosta bogato, te možete i sami gospodariti; jer budete li tako dalje razbijali groše po Beču, mogli biste napokon doći i u dužnički zatvor". Barun uvaži te priproste al iskrene rieči cara gospodara, pa prihvati se objeručke gospodarstva, ne bi li od toga veća udaća bila. Al bilo je i skrajnje vrieme, da se Josip preseli u Valpovo, pa ukloni zakupnike, jer je sve imanje zapušteno, oglobljeno bilo. Gospodarske sgrade, podignute po njegovu otcu, uredbe uvedene po upravitelju Sarki a poslije po dvorskom Antunu Wagneru išle po zlu.

Grdne zemlje pokrivala je šikara, prava slika puste pustinje. Barun Josip, budući slab vještak gospodarstvu, potraži savjeta u svoga susjeda grofa Šišmana Pejačevića. Prilikom tih pohoda upozna se barun sa grofovom kćeri kontessom Ankom Marijom, i budući udovac izprosi njezinu ruku. Grof Šišman, opaziv gospodarsko revnovanje Josipovo, rado se odazva ponudi i tako

* U knjižnici valpovačkog grada nadjoh u 6. pretincu latinski rukopis pod nadpisom: „Institutiones juris publici universalis in utum illustrissimi Liberi Baronis Josephi a Brandau".

Digitized by Google

oženi se g. 1780. barun Prandau po treći put. Na vječni spomen toga saveza osnova Josip selo te ga prozva Josipovim selom. U skoro nesta pustog šikarja, svud se prostirahu njive i oranice, svuda budu zasadjene voćke i dudovi, uredjeni ribnjaci i lan širom posijan. Ovčarstvo razvilo se u veliko, uredjena bude ergela i zvjerinjak. S druge strane preustroji Josip gospoštinske sudove, podignu škole, župne dvorove, crkve i crkvice, sastavi četu pandura, plaćenih i odjevenih iz njegove kese, koji su imali čuvati grad i mjesto Valpovo. Da bude promet lakši, izvede puteve, prosjekav šume i izkopav s obje strane jame. U Valpovu i Miholjcu sazida velike gostione, liepe kuće za svoje činovnike; podignu u Miholjcu ukusnu sgradu, i nasadi ovdje i u Valpovu perivoj oko dvora.

Koliko da se je barun Prandau brinuo za duševni spas svoga puka, dokazuje množina crkva i crkvica, podignutih u ono doba na njegovoj gospoštini bud posve o njegovu trošku, bud njegovom pripomoći (novcem il gradivom). G. 1790. podignu sred dvorišta valpovačkoga dvora crkvicu, a 1395. van Valpova stojeću kapelicu sv. Roka. I druge crkve polaze iz one dobe: u Podgajcih od g. 1795., u Brodjancih g. 1798., u Harkanovcih 1799., u Bizovcu g. 1820., u Martincih g. 1803., u Marjančacih 1807., u Bistrincih g. 1813., u Nartu 1815. Kadno g. 1801. veći dio valpovačkoga dvora izgori, dade barun Josip oko dvorišta podignuti veću i jaču kuću na jedan sprat, koja je udobnija i prostranija od stare bila, pa je postala i malim hramom umjetnosti. Barun Josip bijaše kao i njegovi pradjedovi velik prijatelj umjetnosti — pa s toga ne stoje zaludu dva glasbila u njegovu grbu — te uredi u svom dvoru maleno, al liepo i podpuno kazalište, prvo u Slavoniji. Tu prikazivahu često razne komade članovi obitelji i pozvani dobrovoljci.

Barun Josip Prandau revnovao je ne malo, da se Osiek — gdje je liepu kuću sagradio bio — podigne g. 1809. na čast kraljevskog slobodnog grada, s toga ustupiše mu Osječani kod svetkovine toga dana prvo mjesto.* Nu njemu ima se zahvaliti da su mjesta Valpovo, Miholjac, Čadjavica i Moslavina postala iste godine trgovišti.

Možebiti će tkogodj reći: Barun Josip dao je graditi dvorove, gospodarske sgrade, popravio je svoje imanje, i pomnožio prihod zemljišta, jer je to bila njegova korist. Al taj prigovor ne stoji. Barun dao je izim škola, crkava, župnih dvorova graditi i kuće za sebe. Po tom namjesti silu činovnika, koji u njega nadjoše poštenu službu. S toga naseli se u Slavoniji množtvo obrtnika, gospodara, šumara, trgovaca itd., s toga bude broj gradjanstva veći, a gradjanstvo imućnije. Kad tkogodj u gradu podigne liepu kuću, hvale ga, da je grad poljepšao. Vriedno je dakle i pravedno izticati djelo Prandauovo, koj je poljepšao toliko mjesta, toliko radio za razvoj gospodarstva, toliko se brinuo za napredak škole i crkve. Vriedno je, mislim, da mu se ime spomene po cieloj domovini.

Od prve i druge žene nije Prandau imao djece, treća, kći grofa Šišmana Pejačevića porodi mu dva sina Karla i Gustava i kćer Adelaidu (udatu Parčetić).

Barun Josip umrie 17. listopada 1846. u 68. godini vieka svoga, te bude sahranjen u crkvi sv. Roka. Po smrti njegovoj preuze udovica gospoštinu. Sin Karlo, posvetiv se posve umjetnosti, nije mario za gospodarstvo, a barunu Gustavu bijaše tek 9 godina.

Vjekopis Karlov potaknu me, pravo reći, da pripoviedam štogodj o porodici Prandaua i o Valpovu, a „Vienac“ će ga kašnje priobćiti. Za sada reći mi je koju o životu i djelovanju mladjega sina. Govorit ću u kratko, jer tu nije mjesta obširno govoriti o velezanimivom životu toga dobrotvornoga muža, premda za to vrlo mnogo bilježaka imam, a govorit ću iskreno i pravedno, ne mareći za ničije prigovore. Dobra njegova djela i plemenita ćud njegova to zaista zaslužuju i tu dovodim čitaocu u pamet Shakespeareove rieči (Zimska pričica 1. čin 1. prizor): „Dobro djelo, koje umre nespomenuto, ubija tisuće drugih, koja bi po prvomu sliedila. Naša hvala i naša je plaća.“

Gustav Prandau* rodi se 13. svibnja 1807. u valpovačkom gradu. Prvu obuku u nauci i glasbi steče u otčinskom dvoru. Kad navrši 11 godinu poslaše ga na gimnaziju u Osiek, a svršiv tuj 6 razreda, podje u Požun učiti logiku i retoriku. God. 1828. dade se barun Prandau na pravoslovne nauke, nu ne možda u Göttingen, već u Zagreb na pravoslovnu akademiju, gdje se je revno bavio pravničkom naukom. U to doba zaruči se sa gospodjicom Adelaidom Čehovom i malo za tim se i oženi, pa za tim nauku nastavi. Baš je bio navršio akademičke nauke, kad mu žena porodi sina, a krstu prvorodjenčeta bude pozvan i dekan.

Zato kratko vrieme uputi se barun Gustav sa svojom drugaricom, da se nagledaju svieta. Povrativ se u Valpovo dade se barun na gospodarstvo, te je gledao da pomoćju mlade barunice podigne vrtljarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo i stočarstvo umnijim načinom.

* Pisac pjesme „Ossik kralj Varosh“ tiskane g. 1809. u Osieku veli na str. 27 — 27:

Trepti zlato, barjaki se viju,
Lipe kite, perjanice svijuh,
Svi zlatni su konjanici jaki,
A još više njihovi barjaki,
Koje prvo na poklon dobiše,
To Osiku poštenje je više:
Jednog poklon Prandaua barona,
Drugog dade Mihaljević Tona,
To jedna grofica rodjena
Pejačević presvitlog plemena.
Tudi biše skupa velikaši
I prvašnji starešine naši:
Prandau barun, groti Pejačević,
Od Čepina Antun Adamović, i t. d.

* Sliku baruna Prandaua doniet će „Vienac“ drugom prilikom.

Digitized by Google

Grofica Marija, opaziv to revnovanje svoga sina, predade mu gospoštinu valpovačku, te se preseli u Pečuh. Živući ondje u veliko, bijaše zaštitnicom liepih umjetnosti, navlastito glasbe, a dom joj bijaše stecištem svih u Pečuhu stanujućih i krozanj prolazećih umjetnika. Barun Gustav nastavljao je revno i uztrajno, što mu je otac mudro započeo bio. Izsuši velike močvare, što ih otac nije svladati mogao, te tim umnoži plodna zemljišta i poboljša zdravlje po Slavoniji; brižan za puk posagradi mnogo škola, crkava i župničkih dvorova s nova il popravi stare, trošne, nukajuć puk, da šalje djecu u školu; te izim toga osnova il poboljša prihod župnikom i učiteljem.

Barun Prandau preuze svoje volje patronat od nekoliko obćina, te je pregledavao i škole. Gdjegodj bi se našao na njegovoj gospoštini dječak, koj je rado i dobro učio, barun ga je potražio, pohvalio i nadario. Pisac ovih redaka nalazio se za vrieme prevrata ugarskoga u kući učitelja Josipa Becka u doljnjem Miholjcu. Tu posieti barun Prandau dječarca često, da vidi kako napreduje. Tada morao je pred barunom štogodj guditi, igrati na kitari ili orguljah, pokazat mu svoje pismene radnje, i dokazati mu, što da je naučio. Po primjeru svoga otca posagradio je i popravio je na svoj trošak mnogo crkava, škola i župničkih dvorova. Mnogo je tu zvonika, zvonova, orgulja, slika, crkvenog ruha nabavljeno njegovim troškom. Po šematizmu pečuvske biskupije barun je Prandau patron crkve i skole u sliedećih obćinah: U Brodjancih, Harkonovcih, Petrievcih, Valpovu, Marjancih, u doljnjem Miholjcu, u Podgajcih, Radikovcih, Šljivoševcih, Veliškovcih i u Valjevu. Pod njegovom zaštitom bude sagradjeno i popravljeno 19. crkava, 8. župnih dvorova. Skoro u svakom mjestu njegove gospoštine ima zidana škola, a valpovačka i miholjačka školska sgrada na jedan sprat mogla bi stajat u svakom gradu. Mi ne možemo tu sve sgrade po njem podignute navest, te upućujemo čitatelja na opis Valpova.

Kadno stariji brat Karlo predade svoju gospoštinu Miholjac, upravljanu punomoćnikom Pichlerom, barunu Gustavu, i kad je poslije g. 1849. bude dokinuta robota i tlaka, razdieli on sav svoj posjed u poveća gospodarstva. Imanja Kraljevci, Selce, Cerovac, Krtinjača, Vučkovac, Jedinac, Gorica, Miholjac, Gložje, Martinci, Orešnjak, Adelinstan, Badjevo, Gustavstan, Šljivosevci. Kladje i Brezovica čine do 30000. slavonskih jutara plodne zemlje, a šume u Valpovu, Petrijevcih, Poganovcih, Koški, Miholjcu, Kučancih, Valjevu i Moslavini do 54000. jutara. To zemljište nosi u srednjih godina do 200000. vagana žita, a žira 1 60. do 180000. fr. vriedna. Činovnika i službenika ima na tih imanjih do 800.

U baruna je Prandaua darežljiva ruka. Mnogo obiteiji nadje od njega pomoći u velikoj nevolji, mnogo djaka je podupirao, pa kad svršiše nauke, i obskrbio.

Riedko će se naći koj umjetnički talenat u našoj domovini, komu nije Prandau priskočio, il ga zaštićivao. Nu i javnim zavodom naše domovine pružao je on pomoć, navlastito akademiji znanosti, sveučilištu i glasbenomu zavodu osobito pako raznim zadrugam i zavodom u Osieku. Za grad Osiek brinuo se je on prije svega i gdjegodj je trebalo šta izraditi za Osiek bud u Beču, Pešti ili Zagrebu, vazda se je on trudio za taj grad (za sajmove, sirotište, bolnicu, kolodvor itd). Nu k tomu obavlja on i zvanje gradskog zastupnika, predsjednika štedionice, školskog viećnika županije virovitičke i patrona osiečkog kapucinskog samostana. Za tu brigu imenova ga Osiek začastnim gradjaninom. Prandau podupire silu domaćih ubogara, davajući im ogreva, ljekova i liečničke pomoći, zagovarajući molbe, pružajući podpore pogorielcem ili poplavljenim, dà on zalazi i sam pod krov nevolje, al uza sve to ne zanemaruje svoje gospodarstvo i motri pozorno poslove domovine. Hvale je vriedno, da je veći dio svoga života probavio u domovini i tu potrošio svoj veliki prihod, kojim si je u inozemstvu mogao zaista naći većih udobnosti. Činovnici i sluge su mu skoro skroz domaći sinovi, i kad ima sam popuniti kakovo mjesto, ili kad se ga pita za savjet, kakova bi se osoba namjestilla kod svjetske il duhovne službe, vazda mu je domaći sin miliji. Tomu a i njegovoj prijaznosti prema puku i mladeži ima se pripisati, da je on čovjek medju narodom vrlo popularan.

Kad je g. 1848 i 1849. domovini prietila pogibelj sastavi barun Prandau od žitelja svoje gospoštine neku oružanu stražu, koja vojnički uvježbana bude. Na njegov priedlog bude gospoštinski činovnik Josip Rohrer imenovan okružnim zapovjednikom i mi se još vrlo dobro sjećamo, kako se dan na dan seljaci i obrtnici skupiše na trgu pod helebardami, gdje ih je zapovjednik Rohrer vježbao.

Barun Prandau nije se nikad bavio politikom i to navlaš*. Samo u novije vrieme izidje on na želju vladaoca na političko pozorište, te je tu djelovao kao saborski zastupnik.

Nu kad se je g. 1874. ta borba smirila bila, povrati se on u svoj prijašnji mir.

Vriedno je iztaknuti, da je izim Katančićeva spomenika osnovao i „zakladu Katančićevu“ od 10.000 for. Prihod iste namienjen je podpori koga siromašnog sveučilišnog slušatelja, koj je rodom iz kojeg mjesta barunove gospoštine ili iz grada Osieka, a čujemo da je nakan osnovati veću zakladu za razvitak jugoslavenske glasbe, čemu mu unapried hvala, jer umjetnost je žalibože zapuštena sirotica u hrvatskom domu a mnogi našinci ne shvaćaju kulturnu važnost narodne glasbe.

Stara Prandauova obitelj ne ima mužkih potomaka, jedinac baruna Gustava, barun Koloman umro je naime

* Zadaća našeg lista ni ne može, nit ne smie biti, da govorimo o političkoj borbi stranaka. O. Ur.

Digitized by Google

dne 21. veljače 1836. u svojoj 5 godini. Od kćeri udata je barunovica Stefanija za Gjuru Majláta (judex curiae), barunovica Alvina za grofa Pavla Pejačevića virovitičkog, gospodara podgoračkog, a barunovica Marija za grofa Konstantina Normanna de Ehrenfelsa c. kr. kapetana i vlastelina bizovačkog.

Barunica Adelaida, supruga baruna Prandaua umre iznenada 29. kolovoza 1869. u Valpovu.

Kroz 40 godina djelovala je blagotvorno i plemenito u svojoj okolici, te je obće štovana i pažena bila i zato ju izprati 3. rujna 1869. silna svjetina do groba.

(Konac sliedi).

Plamenac.

(Sa slikom.)

U južnoj Americi sazidaše doseljenici maleni gradić Angosturas. Jednoga dana uzrujao i pobunio se sav grad: prama jugu vidio se ogroman red vojnika u crvenoj uniformi. Ljudi pomisliše, da su to Indijanci, koji kane grad razoriti. Kad tamo, al se ta čudna vojska Indijanaca podiže u zrak, pa odleti prama izvoru Orinoka. Narod se jedva osviestio od straha, osvjedočiv se, da to niesu krvoločni Indijanci nego nevini plamenci. Tako pripovieda Humboldt.

A i nema, kako mnogi prirodoslovci tvrde, čudnovatijega i krasnijega prizora, nego motriti plamence, gdje su se po jezerih poredali u nepregledne redove. Ako čovjek rano zorom motri od Cagljirija prama jezerom, tako pripovieda Cetti, pričinja mu se, kao da je čitava obala ciglami oblieplјena, ili kao da po vodi pliva neizmjeran broj crvenih listova. Stoje tu ili plivaju u redovih plamenci, a ružičasta im krila zablještuju oči. Boginja zore nije nikada u krasnijem rumenilu osvanula, ružični vrtovi Paestusa niesu mogli biti sjajniji od žara rumeni, koja je oblila plamenčeva krila. Živ je to gorući žar, što ga čovjek vidja na tek razvijenom ružinom pupolju. S toga plamenca i prozvaše Francezi Flamant, Niemci Flaming, a mi Hrvati plamencem.

Tisuće i tisuće plamenaca nakupi se na sicilskih jezerih, i nehotice zapinje oko na gorućih crtah u koju su se složila krasnobojna krila. Iznenadi li ih štogod, podignu se u najvećem neredu, ali se u malo poredaju u podobi klina, a preko modra neba viditi je, gdje se povlači vatrena crta.

Plamenac je medju pticami neobična prikaza. Visok je do 4. stope, a širok kada razširi krila do 5. stopa. Na dugom vratu stoji ovelika glava sa još većim zavinutim kljunom. U mlada je plamenca perje bielo kao snieg a tek u trećoj godini dobije stalnu boju. Perje zadahne se lahkim crvenilom, a gornji dio krila zažari se ružinim žarom, samo krajni dielovi poletnih pera ponešto zacrne. Okolo žute zjenice ovija mu se crven prsten, kljun je s vrha pocrnio, a u korienu se zažario. Da je čovjek skladao boje, ne bi ih mogao ljepše poredati.

Plamenca su prije uvršćivali medju ptice močvarice, no u novije doba povisiše ga prirodoslovci u plemstvo, uvrstiv ga medju plivačice; ali ne radi kakvih vanrednih zasluga, već jedino zato, što su mu se medju prsti plivaće opnice razširile. Pa da niesu čudni ljudi, ti prirodoslovci!

Domovina je našemu plamencu okolo sredozemnoga mora; a odavde izlita on na sjever i na jug. U jezerih, što se šire po Egiptu i po ostaloj sjevernoj Africi, naći ga je skoro uviek u većih jatih, dočim u Siciliju, Sardiniju, južnu španjolsku i grčku dolazi samo preko ljeta. Dogodilo se je, da se je već po gdjekoji nesretnik zabludio u Francezku i Njemačku, bio je to obično kakav mlad neizkusan plamenac, koga je vjetar u nepoznate krajeve zatjerao. Taj jamačno sada kao najveća riedkost paradira u dotičnih provincijalnih muzejih.

Plamenac je rado u družtvu, pojedinca ćeš riedko kada vidjeti. Prebiva kraj plitkih i slanih jezera, a u sladku vodu malo kada zabludi. Za pristaništa odabiru samotna i sigurna mjesta, gdje znadu, da im se ne će neprijatelj toli lahko neopažen moći približiti. Zapaze li iz daleka štogod sumnjiva, već se spremaju na bieg. O njihovu jatovanju malo se što znade, jer ih jedva možeš uočiti i motriti. U vodi stoje oni obično preko članaka, a na kopno izilaze samo onda, ako je pjeskovito. Kada plamenac spava, tad umota natrag vrat, stavi glavu pod krilo; jednu nogu podvuče pod tielo ili ju izpruži natrag, pa tako na drugoj nozi mirno počiva. Vrata nikad posvema ne izpruža, već uviek ga u podobi slova S zavije, samo kada ga što uznemiri, onda nategne glavu, koliko god može.

Plamenac se hrani kao i sve plivačice školjkami, puževi, crvi, raci, i sitnijimi ribami, a kadkad i biljkami. Uhvaćeni plamenci jedu i kuhanu rižu, žito i ječam; nu ako mu uzkratiš svaku životinjsku hranu, izgubit će domala svoju krasnu ružičastu boju. Uz pomiešanu hranu živi plamenac po više godina. U vodi zaroni plamenac glavom do dna, zakopa kljun u mulj, pa ga prokapa. tražeć svojim osjetljivim jezikom hranu. Nogama stupa lagano sada napred, sada natrag, pa tim potjeruje skrivene životinje. U dobokoj vodi pliva plamenac sasvim vješto, dočim na kopnu stupa brzo ali nesigurno. Liepo ga je vidjeti u poletu. Noge i dug vrat izpruži po duljini, a krila poprečke raztegne, tako da naliči duguljastu križu.

Plamenac je bojazljiva i oprezna životinja, s toga ima uviek jedan u jatu, koj na straži stoji, te koj sa svojim „Krak, krak“ odmah drugove uzbuni, ako se kakova pogibelj približuje. Nema životinje, koja se toli lahko zastrašuje, kao što plamenac. Mladi plamenci, koji si još niesu stekli dovoljno izkustva i opreznosti, ne znadu straha. No i stariji se u zatvoru tako sprijatelje sa čo-

Digitized by Google

vjekom i s drugimi životinjami, da im postanu najvjerniji drugovi.

Kako plamenac gniezdo gradi i kako na njem sjedi, s tim niesu još ni danas prirodoslovci na čistom. Na našoj slici vidimo dva plamenčeva gniezda, koja naliče visokomu loncu a na jednom sjedi plamenac. Kao da na njem jaše. Labat pripovieda, da je plamenčevo gniezdo u vodi učvršćeno, a gore kao lonac izdubljeno. Kada plamenac hoće na gniezdo, postavi se predanj, pa se dotle gniezdu natražke primiče dok ga repom ne pokrije. No Neumann, Brehm i drugi neki prirodoslovci tvrde, da je to puka izmišljotina, prem nijedan od njih nije vidio plamenčeva gniezda. Kada je Brehm putovao po Africi, govoraše s mnogimi Arapi, koji su se bavili lovom plamenaca, pa su mu oni ovako pripoviedali: Plamenac pravi gniezdo ili na nizkoj pješčanoj obali ili u plitkoj vodi. Nogama sbaca on blato i vodene biljke na jedan kup, dok ne stvori poldrugu stopu visok brežuljak. Luknju što ju na vrh gniezda napravi, izpunjuje ženka raznolikim biljem. Ženka snese obično dva, riedko kada tri jajeta, pa na njima sjedi kao i svaka druga ptica. Noge podvuče pod tielo, a samo kadkad pruži po jednu nogu natrag, ili ju spusti, da pokraj gniezda visi, a to je valjda i dalo povoda, što se je raznielo, da plamenac jaše na gniezdu.

Kako je plamenac oprezan i bojazljiv, to ga je i veoma mučno loviti. Danju u obće ne mož do njega doći jedino ćeš ga noćju prevariti. Arapi bànû noćju na barkah s razapetom mrežom medju jato plamenaca. Plamenci se preplaše i uzbune, pa se zapletu u mrežu i tako im dopadnu ruku. Još lukaviji su pri lovu ribari na mensalskom jezeru. Oni ponajprije progledju, kamo plamenci na noćište idu. Kada to pronadju, naprave splav pa se skriju na splavi u trsku i drugo bilje. U jatu im valja ponajprije uočiti stražara. On stoji izravno, dočim ostali utaknu glave pod krila. Jedan ribar skoči tada u vodu, pokrije se rogozinom i trskom, pograbi stražara za vrat, pa ga zaguši, — a tada je lahak posao sa ostalimi. Brehm veli, da ne bi vjerovao tomu pripoviedanju, da nije vidjao na trgovih sjeverne Afrike silu plamenaca na prodaju. Meso jedu mu posvuda u Africi, jer je na glasu divljačina, a već stari Rimljani ti izvrstni sladokusci, znali su na svojih gostbah namaknuti pune zdjele plamenčeva mozga i jezika.

Vir.

Spjevao August Šenoa.

Uglasbio za mezzo-sopran ili tenor uz pratnju glasovira

Ivan pl. Zajc.

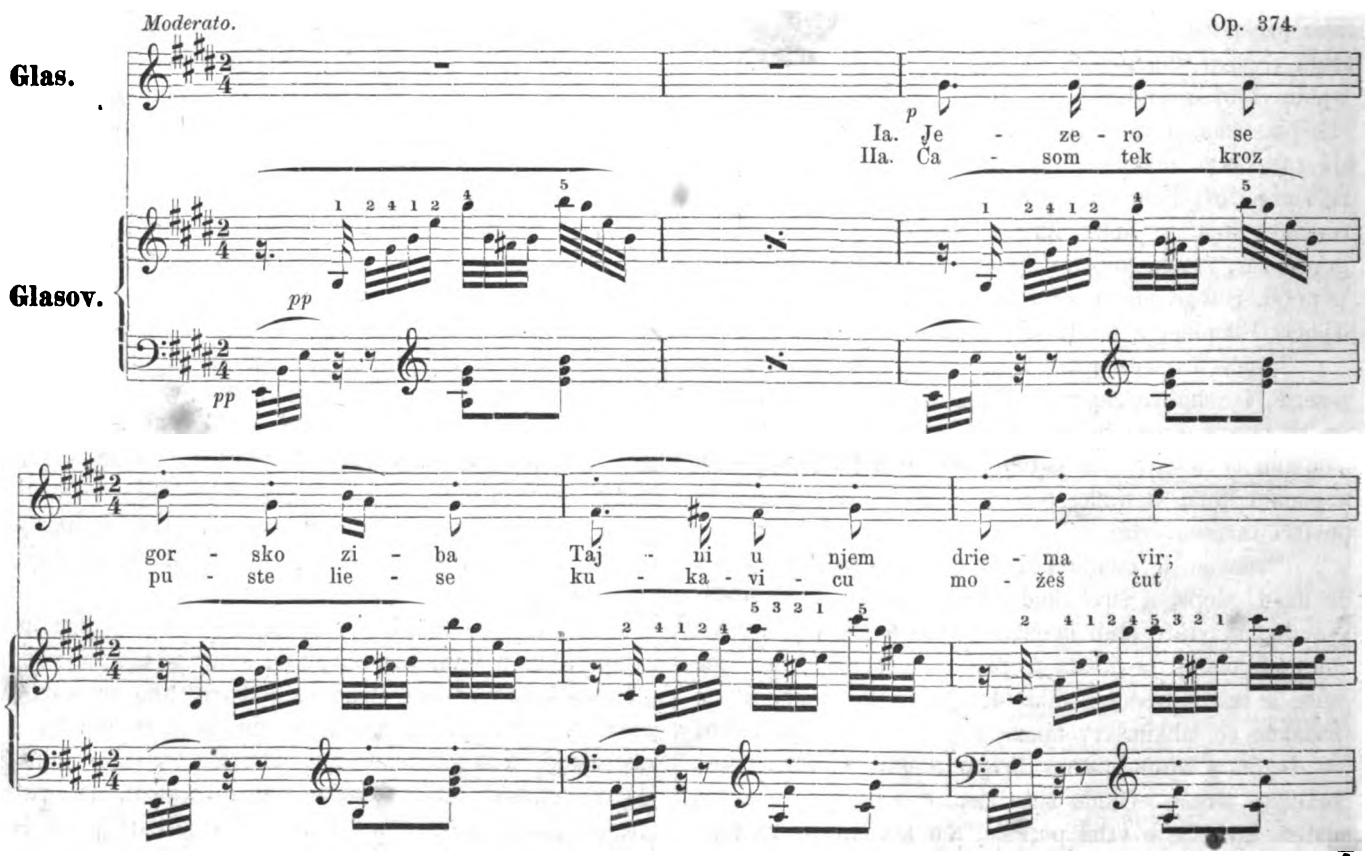

Digitized by Google

Sta - kle - no - ga
ča - som na val

po - vrh gli - ba svud je mir! svud je mir. —
ja - blan stre - se li - stak žut! — li - stak žut. —

Più mosso
duševno

Na kraj

vo - de sta - la ku - ća u toj ku - ći dra - ga

Digitized by Google

dva lju - bav srd - ca bje im vru - ća sre - ća sva . . .

Ritenn.

colla noce Ritenn.

sre - ća sva i po no - ći i po da - nu

a tempo

a tempo

o - ri - o se mil - ka piev; Ču ih vi - la; lju-to pla-

accellerando ecresc.

nu Vi - lin gnjev.

accellerando. ecresc.

Pao meno

p Pa kad je-dnom s kasna pu - ta
Na vi - di-ku sre-će hu - de

Pao meno

Digitized by Google

ri-bar sje-ko ve-slom val za-vri vo-da čun pro-gu-ta vi - lin
ci-knu dra-ga u sav glas ku-ka-vi-com si-njom bu-de i - sti

pp *ff*

jal . vi - lin jal. Ku - ka gra - ni sa vr - hun - ca:
čas i - sti čas.

p *pp dolente* *dolente*

Ku - ku ja - dna ja - dna ja! Bog ti ne - dô gle - dat

sun - ca vi - lo zla! vi - lo zla!

Ritem. *p* *f* *colla vae Ritenn.* *pp* *f*

Digitized by Google

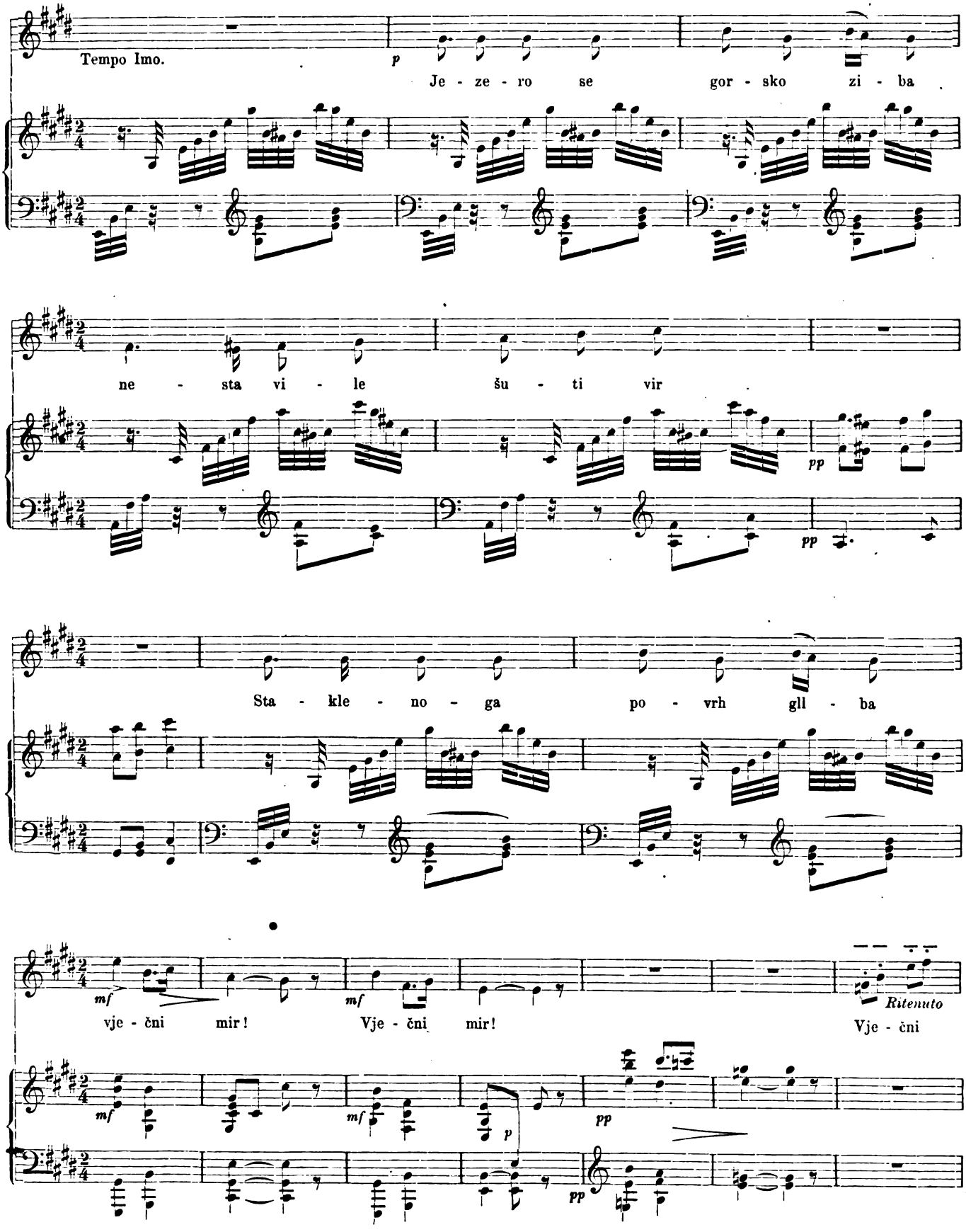

Digitized by Google

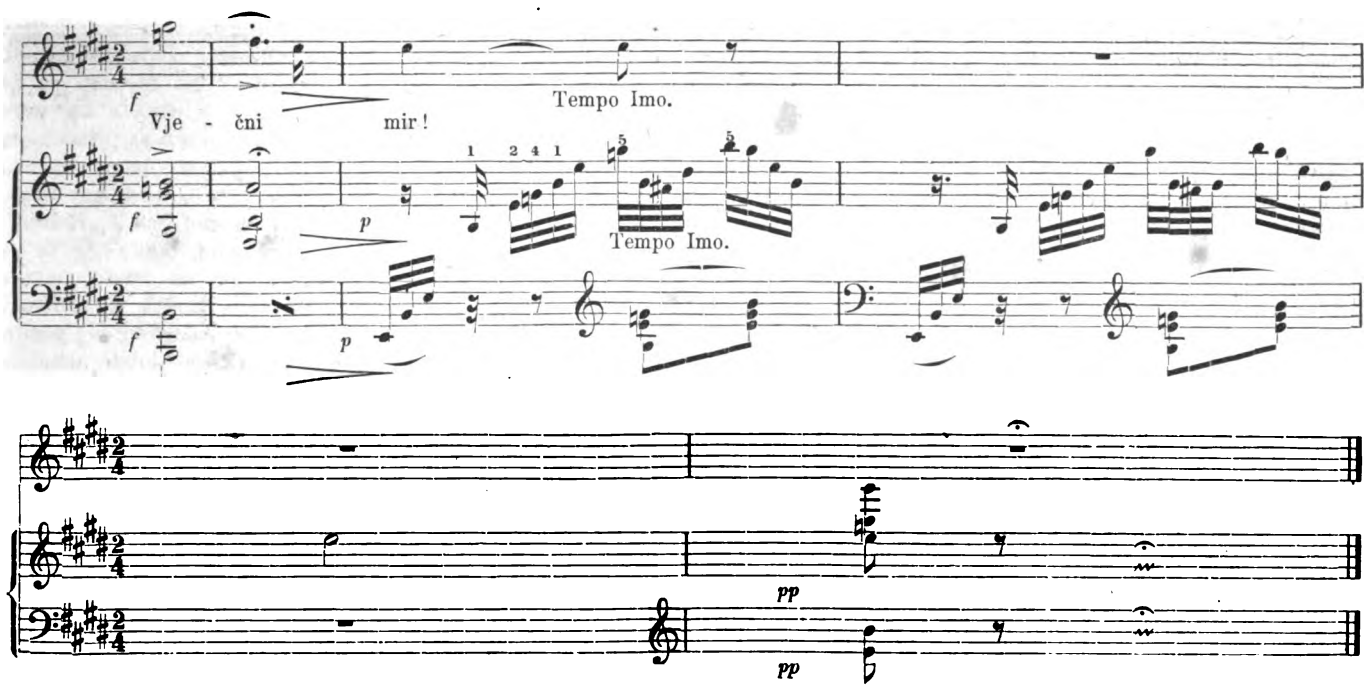

LISTAK.

Smrt vojvode Trifka (k slici). U današnjem broju donosimo prvu od obećanih slika našega Kikerca. Jedan je to od onih nebrojenih prizora, kojim junačka naša braća umiru „za krst častni i slobodu zlatnu“. Bijaše na početku sadašnjega ustanka. Turska vojska dolazi niz klance, da ustanku na vrat stane. Iza visokih pećina dočekuju ih ustaše. Vojvoda Trifko sa svojom braćom morade braniti most, da osigura ustašem zaledje. Mnoga turska glava već pade, a napokon padoše i njegova braća, tad i njega dušmansko tane shvati. On klonu, a Turci priletiše, da mu skinu glavu. Biesno režeći pokazuju mu odsječenu glavu njegova brata. Ali Trifko umie skupo prodati svoj život! Ležeć na tlih ubi iz revolvora nad sobom sedam Turaka, dok napokon izpucav sve naboje, pade od silnog broja navaljujuće Turadi. Junačtvo Trifkovo, naliko starorimskomu Horacija Kokla uzveličao je naš mladi slikar na Cetinju ovim nacrtom!

Narodno kazalište. Ne možemo doduše o našem kazalištu javiti osobitih novica, al nam je dužnost spomenuti dvie predstave starijih komada i „Gospoja s kamelijami“ od Dumasa i „Valerija“ od Melevillea. Obie ove predstave bijahu uzorne, prava umjetnička slast obćinstvu. Ako nas je u „Adrieni“ gja Ružička majstorskom svojom igrom uzhitila, razvila je gčna Perisova u „Gospoji s kamelijami“ svu svoju vještinu, te zanese obćinstvo do burnog pljeskanja i to punim pravom. Mi smo mnogo i mnogo puti spomenuli, da u gdčne Perisove velik fond dramatične sile ima i uprava bi se imala pobrinuti da izmjenice svaka od naših velevriednih prvih glumica imade prilike pokazati svoju umjetničku vještinu. Želili bismo vidjeti na našem pozorištu nekoliko znamenitih tragedija, pa će vam biti prilike. Ta eto vam Safo, Fedra, Valovlje mora i ljubavi, Fiesko, Grakus. Naše obćinstvo ne zazire od osbiljnih komada, ako se valjano prikažu, i svakako je koristnije nabaviti za dramu grčkog i rimskog odiela, nego trošiti na tobožnji balet.

U igrokazu „Valerija“ prikazala je novo engažovana gdčna Sobieska glavnu ulogu. Darovita ova mladica izvela je svoju nelaku ulogu vrlo razborito, što je tim veće hvale vriedno, jer je Valerija psihološka slika, u kojoj nam se više nutrnja borba prikazuje. Valerija je uloga vrlo sentimentalne naravi, a početnicu zanosi taj karakter lako do suvišnog sentimentalnog govora. Tako i ovaj put. Mi bismo gospodičnu Sobiesku svjetovali, neka svom silom prione uz naravsku deklamaciju, ono pjevakanje u govoru nije ni liepo ni ugodno. U ostalom svaka joj čast i hvala. Gospodjica dobro razporedjuje izreke, pogadja psihološki naglas, pogadja i kretanje.

Jednom rieči tri zadnje predstave „Adriena“, „Gospodja s kamelijami“ i „Valerija“ obradovaše nas od srdca.

Enquetno povjerenstvo za narodno kazalište. Sabor je zaključio, da ima enquetno povjerenstvo izraditi priedlog za konačno uredjenje našega kazališta i po novinah raznosi se glas, da će to povjerenstvo skoro sazvano biti. To će biti, peto ili šesto enquetno povjerenstvo, što ga pamtimo. Sa političke borbe se je to pitanje uviek odgadjalo, kazalište je ostalo neuredjeno, nu danas je politička borba krenula drugim putem i ne ima zapreke, da se naše kazalište zakonom uredi, a uredit se mora, jer je nestalnest uprave rak-rana toga savoda, nestalnost upravitelja, nestalnost organizma, nestalnost radnje, repertoira nu svega; po tom su pojmive vjekovite financijalne nevolje, a tim trpi najviše domaća umjetnost, koja je velik faktor našega kulturnoga razvitka, veća možda, nego si mnogi misli. Mi smo imali čast prisustvovati kod nekoliko enqueta, koje žalibože ne urodiše plodom. A zašto? Jer je enqueta iznenada sazvana bila, jer se je povjerenstvu predložilo ovo ili ono specijalno pitanje, nikad podpuno uredjenje kazališta. Uz to je viećao i neki saborski odbor, koj je izradio podpun operat. Vladin izvjestitelj nije se ni s daleka približio odboru, da kaže, što vlada misli i na što pristaje, pa kad je osnova već izradjena bila, izjavi vlada, da je ne može

Digitized by Google

usvojiti i sve je ostalo pri starom. Na takav način ne može se nikad na kraj izaći, na takav način bolovat će naše kazalište do vieka, dok u jedan hip ne propadne. Šta dakle? U enqueti ima obično 20, 30, 40 članova manje ili više vještih dramatskomu poslu. Ima tu književnika razne vrsti i pravca, ima upravitelja, ima prijatelja umjetnosti, dakle vrlo raznih elemenata. Jedan će pazit samo na brojeve, drugi samo na umjetnost, treći samo na troškove, četvrti samo na prihod kase. Posve je naravski, da skup od 30—40 lica raznog pravca i gledišta ne može izraditi jedinstvenu organizatornu osnovu in pleno. Izmedju članova enquete ima se izabrati nekoliko vještaka, njima se imaju predati računi i repertoir od nekoliko godina. Taj, recimo — pododbor ima izraditi organizatorni nacrt i to ne samo nekoliko suhoparnih paragrafa, već obširnu promemoriju o sadanjih manah uprave, o budućem stalnom uredjenju kazališta i o tom, kako da se prihod kazališta poveća. Na temelju te promemorije može enqueta razpravljati i doći do praktičnog uspjeha, inače nikada. Glavni uvjeti pako obstanka narodnog kazališta jesu: 1. Da se uvede trajna stalna uprava. 2. Da se glumcem osigura budućnost. 3. Da se upravi pusti neka radi prema umjetničkom razboritomu planu, da prestanu sadanji diletantski pokusi. 4. Da se upravna oblast ne mieša u kazališne poslove, kao što sada. 5. Da se književnim silam dade prilika uticati u naš dramatični razvitak, kako to biva po svem svietu. 6. Da se poveća kazališna sgrada, jer će se tim i prihod povećati.

Sadanje poslovanje ne valja, sve je to nevještačka eksperimentacija bez osnove, sve birokratično dopisivanje, kojim se nijedno kazalište ovoga svieta ne upravlja.

To neka stvori enqueta i po njoj sabor. Okanite se pitanja ob ovoj ili onoj osobi, odbijte sve osobne ambicije pojedinaca, jer se radi o narodnom zavodu, ne o želji pojedinih osoba, stvorite ponajprije organizam. Za sada ne smie, ne može se razpravljati pitanje, hoće li ovaj ili onaj upravljati kazalištem, stvorite plan, gospodarski sistem, jer je skrajnje vrieme. Sila imamo u kazalištu izvrstnih, al organizma, plana ne ima nikakova, a najgori je sistem privremenih povjerenika, koji kraj najbolje volje ništa učiniti ne mogu, jer se niesu nikad bavili sa kazališnimi poslovi. Ponajviše pako varaju se oni, koji misle, da se artistični dio od gospodarskog posve dieliti može.

Balet u narodnom kazalištu. U našem su kazalištu skoro sve vrsti dramatike zastupane. Historička i gradjanska drama i tragedija, karakterna i spletkarska komedija, lakrdija, vaudeville, melodram, ozbiljna i šaljiva opera. Govorkalo se mnogo, kako bi se manje za kazalište trošiti moralo, neki nagovieštali smrt hrvatskoj operi, neki ju hoće zamieniti karikaturom — operetom, a evo kao grom iz vedra neba dobismo i „balet". Vidjesmo taj „balet," te nas mnogi upitaše, šta da o tom mislimo. Mi malo marimo, da je taj tobožnji balet nekoliko puti napunio kazalište. To ne može biti mjerilom umjetnosti, to su tek prolazni pojavi, koji mogu imati vrlo opasnih posljedica, to su tek financijalne doskočice uprave, koja zamamljena kratkim uspjehom nameći občinstvo na vrlo skupu hranu. Nu reći će nam tkogodj, ta nije li tih 16. djevojčica za toli kratko vrieme dosta naučilo? Dakako. Ta i diete može deklamaciju za kratko vrieme liepo naučiti, al ga zato ne ćete izvest na pozorište. Mi tu ne pitamo za okretnost dječice, za revnost g. Coronellia, mi pitamo za dramatičnu umjetnost, u koju balet svakako spada. Balet može bit samostalan u formi pantomimične igre, il je upleten u operu. U jednom i drugom slučaju sastoji se balet od solista i sbora. Možete li pomisliti operu, koju pjeva samo sbor? Ne možete, pa ne može biti baleta bez solista. A imate li novaca za prvu „balerinu"? Ne imate. Kad ne imate novaca za primadonu, čemu nam onda skakutanje sbora? Veli se, da će uprava za „Roberta djavla" naručit solisticu iz Gradca na nekoliko predstava. Toga nikako ne razumiemo: Ima li „Robert" biti stalan u našem repertoiru, to pitamo, kako će te ga pjevat, kad ode gradačka plesačica, jer ne imate novaca da najmite stalnu? Pa čemu vam onda trošak za odielo? Vi ćete občinstvo nekolika puti nudjat paštetom, a poslije običnim domaćim kruhom, vi ćete s prvine dobiti nekoliko forinti više, al će se poslije občinstvo razsrditi. Ovakovi prolazni prskavci niesu biljeg solidne tvrdke, umnoga gospodarstva. Pa pljeskali vi, koliko vam drago, mi vam velimo, okanite se baleta, nabavite radje odielo za „Benka Bota" ili „Karla Dračkoga". To je vaša dužnost.

Poetika od A. Šenoe. Uvod, štono ga je k Antologiji hrvatskoga pjesničtva napisao A. Šenoa, otisnut je poglavito za školsku porabu, te se dobiva uz cienu od 20. nč. u knjižari Županovoj (Albrechta i Fiedlera). Str. 48.

Dopisnica uredničtva.

— Na odgovor dr. Petra Tomića u „Primorcu" imam sliedeće primietiti: „Vienac" nije organ nijedne političke stranke, nit se on brine za borbu stranaka; „Vienac" je hrvatski beletristički list, a da hrvatskim duhom diše, može se svatko uvjeriti iz sadržaja. Perfidno je dakle uplitati politiku u „Vienčev" program. Na ostale navale Petra Tomića više ne odgovaram, občinstvo koje je njegove glose čitalo, izreklo je i onako svoj sud grohotom. Pripravljam se na radnju historičkog romana, sličnog onomu, što ga je „Primorac" nedavno u zviezde kovao, i nadam se, da ću time občinstvu više ugoditi nego prepiruć se sa g. dr. P. Tomićem. Ako sam ikad pogriešio, radeći od svoje mladosti u hrvatskoj knjizi, pogriešio sam ovaj put, da sam naime g. dr. Petru Tomiću odgovorio ozbiljno, nu koliko cienim i prihvaćam svaku trieznu kritiku, toliko ne mogu podnositi, da se šta traži, što će i svaki čovjek ne književnik smatrati nemogućim i pretjeranim. Zato sam i odgovorio. Velikom mi je ipak utjehom, da niesam ni jedini ni najbolji čovjek, na koga je g. dr. Petar Tomić navalio svojimi citati, — utjehom tim više, jer ljudi sasvim hladna razbora na te njegove juriše slegnu ramenom. Neka mi dakle čitaoci oproste, što sam im dosadio, prepiruć se s g. dr. Petrom Tomićem. Odsada ne ću ni slovke o tom više pisat, pripravit ću radje izdanje svih svojih beletrističnih spisova. *A. Š.*

— Isti onaj bezočni list u Zadru, po imenu „Zemljak", koga onomadne uhvatismo u kradji, gdje preštampava naš prievod novele Leila, počima opet u br. 24. naprosto preštampavati iz lanjskoga „Vienca" pripoviedku I. Trnskoga: Čuvida na glasu Dovoditi „Zemljaku" u pamet običaje poštenoga novinstva, dakako da ne može koristiti; jer toga jezika on ne razumije, — proti takovoj bagri vriede samo argumenti kaznenoga zakonika Mi ćemo naći sredstva, da tomu literarnomu piratu na rep stanemo.

— G. I. H. u Osieku. Posebnih brojeva ne možemo prodavati, a ni mjesečne predbrojke ne primamo. Ako Vas onaj broj toliko zanima, a Vi se izvolite predplatiti na cieli kvartal.

Nekojim dosadanjim predplatnikom, koji još ne obnoviše predplate na drugi kvartal, odašiljemo još ovaj broj. Sliedeći broj odpraviti ćemo samo onim, koji se predplate, te prema tome udesiti nakladu. Gospoda, koja obnavljaju predplatu, neka izvole naznačiti broj omota pod kojim dobivaju list.

Današnji broj izlazi na tri arka.

Zabava: Himbeni provozilac — Slučaj ili sudbina — Zavjet Petra Cirneja. — **Pouka:** Posljedni dnevi kraljice Marije Antoniette — Valpovo i njegovi gospodari — Plamenac — Vir. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 8. travnja 1876.

Br. 15. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Hrvatskomu sokolu.

Spjevao I. V.

Uzleti mi, oj sokol-ptico moja!
Zar bolna, preslaba su krila tvoja,
Da ne dižeš se više nebu pod oblake,
Već jedva mičeš kreljuti si jake
Nad blatom i nad kaljužom duboko?
Šta traži ovud bistro tvoje oko?
Šta love tuda oštre pandže tvoje?
Šta blatiš liepe kreljuti si dvoje?
Zar bojak biješ sa komarci tuda,
Il s žabami tud kavgu vodiš, lùda?
O, nij tu vida uznositu oku,
Ni pliena za te u kâlu duboku!

O, pogledaj mi na nebesâ svode,
Gdje mrki orli svoje kolo vode!
Tî uzdigoše do vedra se neba,
Tu oko nebeskog se bore hljeba:
Tuj prosvjeta je, tuj ti je sloboda!

Oj, i ti leti do nebesa svoda,
Ta niti tebi kreljuti ne sgara
To ognjište Prometejeva žara!
O, pogledaj ih, gdje im žarka sila,
Uzplamti oko i ojači krila.
I digoše se, ko božanski divi!
A ti, a ti? Oj, sokole mi sivi!

Nu? šta si jadan poniknuo glavom?
Šta dereš krila nad kaljužnom travom?
U oku za to li ti plamna sila,
Zar za to da su jaka tvoja krila,
Zar za to da su oštre pandže tvoje:
Da beru, što im kalne vode goje,
Da jedva love koje iskre male,
Što s kljuna onim divovom su pale?

Uzleti jednom, kao munja sini,
I bori mi se, svladaj ili — gini!

Slučaj ili sudbina.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

(Konac.)

IV.

Prodjoše od onda četiri godine, koje probavih u bučnom životu velikoga grada. Dodjoh opet u odlična družtva, kretah se opet na gladkih parketih gospodskih salona u kićenom viencu gradskih sjajnih ljepotica — nu kraj svega toga ne mogoh više zaboraviti idiličnog života, što no ga proživih kroz nekoliko godina usred jednostavna, naravna i ne naobražena — nu poštena, krepka i junačka naroda mile mi krajiške otačbine! — S toga mi srdce uztitra od radosti, kad mi napokon poslije duga okapanja podje za rukom dobiti podulji dopust.

Bijaše nekako u polovici mjeseca rujna lanjske godine, kad no došav željeznicom do Siska, veselim srcem zakoračih u parobrod, koji bi me imao odnieti k miloj mojoj rodbini u slavonskoj krajini. — Nu tužni prizori, koje uz put na turskom kraju ugledah, pomu-

Digitized by Google

tiše mi doskora svu radost. Vidih bo na desnom bajeru silne čoporove podrapanih bašibozuka, nizama i gladnih redifa, koji švrljahu gore dolje vrebajuć na biednu bosansku raju, koja jadna ustade, da bog zna po koji put pokuša špartanskim junačtvom stresti nesnosni jaram davna si krvnika — nu žalibože i opet uz to prokletstvo, da tim pokusom i nečovječnosti evropske politike — tim dublje u propast ugrezne.

I nehotice mi padoše na um tužne rieči: nascimur sine racione! — što no ih izreče u svom govoru onaj plebejski govornik vodji patricija, kad je ovaj pozivao plebejce, da se sa svetoga brda opet u Rim povrate! — I bolno mi se srdce razplaka, a cielom mi dušom zaori tužan uzklik: ah i ti ćeš se, biedna rajo, radjati bez razloga i cilja sve dotle, dok te sudbina ne oslobodi od tvojih nemilih krvnika!

Kad dodjosmo do Struga, pokaza mi kapitan broda ono mjesto, na kom po prilici pogibe prije nekoliko dana junački Pecija sa Ostojom krmilarem, i onaj priedjel turskoga bajera, na kom je zadnji put slavno nadbio Turke. Žalostno me čuvstvo obuze, gledajuć jadnu obalu, s koje je toliko skupocjene krvi uzalud u Savu izteklo, te napokon sidjoh tužan i razcviljena srdca u salon, da se tamo iztugujem.

Ladja išla polagano, jer je voda veoma plitka bila, i najednom se začu glasno struganje izpod nje, točkovi udariše još dva tri put, i najednom nasjedne brod, ne mogav nikud dalje. Nasta metež med putnici, navališe svi gore, da vide što je, a i ja pojurih za njimi, te upitah kapitana, hoćemo li moći dalje.

On mi odvrati pogledav na sat: ovdje ćemo se još nekako izkopati, nu malo niže imati ćemo opet neprilike, jer je tamo voda još plića, te ćemo tamo valjda morati i prenoćiti.

Čuvši to, upitah ga, koje je ono naše selo, pred kojim smo nasjeli, i kad mi on imenova to selo, pomislih: šta bi ja prenoćivao na ladji, kad ću moći za koju uru na kolih stići do moje rodbine. Uzeh dakle svoju prtljagu, te oprostiv se sa kapitanom izkrcah se sa još nekoliko putnika na bajer. Tamo stojalo nekoliko kola, i kad se hćedoh s jednim krajišnikom za podvoz da pogodim, pade mi na jednom na um, da je odavle jedva po druga ura do moje negdašnje postaje, i da ne bi mnogo zadangubio, kad bi tamo prenoćio i sutradan opet dalje krenuo. — Pogodih dakle kola donle, te se već radovah u duhu, koliko ću ugodno iznenaditi staroga si prijana Iliju i njegovu svojad, kad na jednom u kuću banem i u njega konak zaištem.

Nasladjujuć se već unapried u duhu ugodnom zabavom, što ću ju doživjeti u kući toga omiljela mi patnika, — dosjetih se najednom, kako sam nekad negdje u novinah čitao, da je u moju negdašnju postaju moj stari školski drug Makso Lovčarić za paroka došao.

Uzbrinuh se, bi li mu za danas mogao izmaći, a da ga ne uvriedim, želeć se odmah svratiti k Iliji, jer se uzbojah, da mi onda ne bi više moguće bilo, do sita se narazgovarati sa Ilijom i sa svojštinom mu, kad bi me Makso odmah u prvi mah zaokupio. Odlučih napokon otići odmah k Iliji, a sutradan izpričati se kod Makse, da niesam pravo znao, je li on ovdje, te da sam istom kod Ilije za njega čuo.

Kad dodjoh u selo, bijaše se veće smrknulo. Rekoh kočijašu, pred kojom će kućom stati, nu kad mi tamo, ne ukaza mi se na poznate prozore svjetlo kao iz drugih kuća. Začudih se tomu, te pomislih: nije moguće, da već svi spavaju.

Skočih s kola, te poletih u dvorište, nu kad hćedoh na triem unići, nadjoh sva vrata zaključana. Stadoh kucati, nu nitko se ne oglasi. Izidjoh opet iz dvorišta, te pokucah s vana nekoliko puti na jedan prozor. Al se opet nitko ne oglasi.

Najednom prodje drugim krajem sokaka neka žena sa škafom vode na glavi, te čujuć me, gdje lupam na prozor i videć me pred Ilijinom kućom, povikne s prieka: badava lupate, sve vam je tu pomrlo! — i odbježa dalje naglim korakom.

Stajah zapanjen, i stinu se u meni sva krv s nenadane te kobne viesti. Učini mi se, kao da me je zaokupio ružan san, te se istom prenuh, kad me kočijaš upita, kamo ćemo sad?

Ćeraj pred župni stan — poviknuh te sjedoh u kola. Kad zaćerasmo u dvorište i kad stupih u razsvietljenu sobu, gdje je prijan moj Makso za stolom iz neke knjige čitao i lulu pušio, poleti on preda me, te povikne zaplašena lica: ma jesi li ti to, dragi pobratime, ili je to duh tvoj sa onoga svieta? — Šta ti je za boga — šta si tako probliedio — šta me gledaš toli prestravljen i užasan?

— Oh pusti me samo malo u miru — uzdahnuh na to — dok malo odahnem — čuo sam bo sada nešto veoma tužna, što me je tim većma uzrujalo, što mi je došlo do uha iznenada — kao grom iz vedra neba — kao glas iz onoga svieta!

Izustiv te rieči — sjedoh sav poništen na jedan stolac, Makso pako reče svojoj majci, neka se pobrine za dobru večeru, i neka mi se soba za konak priredi.

Kad me napokon uzrujanost ponešto minu, pripovjedih Maksi, što me je tako razžalostilo.

— To sam odmah mislio — odvrati on — a bio sam uviek uvjeren, da će te ta viest veoma raztužiti, jer sam čuo od ljudi, da si pokojnomu Iliji i djeci mu veoma dobar bio.

— Pa što ih je za boga u toli kratko vrieme sve sa ovog svieta odnielo — ma zar su baš svi — svi pomrli? — upitah ga, ne mogav si još predočiti, da je moguće, što sam čuo.

— Niesu baš svi izginuli — odvrati župnik Maksa

Digitized by Google

— van samo Ilija, Anka i Luka, unučad mu je pako pod mojim krovom, pošto me Ilija na smrtnoj postelji zamoli, da im budem skrbnikom.

— Pa kako se? za boga sve to dogodilo — upitah ga dalje.

— Pričekaj malo, dok vina donesem, pa ću ti onda sve potanko pripovidjeti. Dok večera dodje, valjda ću dopripoviedati jednom, a ako i preostane još štogod, imat ću kad iza večere.

To rekav uze župnik jednu bocu i izidje iz sobe. Vrativ se natoči meni i sebi, te mi stade ovako pripoviedati:

Sudbina sliepca Ilije dobro ti je poznata, te ću ti s toga samo koban joj svršetak u kratko pripovidjeti. — Živili su ti oni sretno, sve do neki dan. Starac Ilija nasladjivao se srećom svoje kćeri i svog zeta, a kad bi se sitna unučad oko njega sabirala, preobrazilo bi mu se lice od milinja i blaženstva.

Nu u to navali na njih kob, grozna i nenadana, te ih sve troje jedno za drugim sruši u mračan grob. Al je najčudnovatije pri svem tom to, što si čovjek ne može protumačiti, da li je providnost božja tom kobi više kaznila Iliju ili onoga prokletnika, koji bijaše kriv svoj njegovoj nesreći!

— Misliš li Džamana — za boga? — upitah naglo.

— Mislim — odvrati Makso ozbiljno, te nastavi:

Poznato ti je, da smo mi ovdje već od dulje vremena svjedoci groznih dogodjaja, koji se sgadjaju prieko, odkad se digla jadna raja, da svali sa sebe nesnosan jaram nekrsta. — A poznato ti je i to, da Turci progoneć raju, ne paze mnogo, kud im taneta lete, da se dakle kadkada i k nam koje tane zaleti.

Bijaše nekako koncem prošloga mjeseca, kad je nekoliko žena biralo grah na Ilijinu polju kod bajera. Med njimi bila je i Anka. Najednom ti nasta prieko pucnjava i vika, i odmah za tim pokaza se na turskom bajeru čopor raje, koja bježi pred Turci, da se vode dočepa i amo prebjegne. I začuše ti žene ovdje najedanput sviranje turskih taneta, a jedno ti tane zuj — zuj, pa Anki u rebra. — Sruši se jadna, i izdahne za nekoliko časova.

Oh, dragi pobratime, hvali bogu, što niesi vidio grozan prizor onoga časa, kad ju onaku mrtvu i krvavu u Ilijinu kuću unesoše.

Jadan se sliepac sruši na nju, te si stade čupati lasi, udarati u prsa vičuć užasnim glasom: oh bože, bože, zašto dopuštaš, da od nekrsta toliko patim! Luka pako pobjesni kao ranjen lav — pomodri sav u licu, te se stade po zemlji bacati, ričuć i urličuć i grizuć i tukuć oko sebe i proklinjuć uzašno sve Turke, i zaklinjuć se živim bogom, da će si vjerenicu krvavo osvetiti! — A u sav taj jauk umieša se doskora vrisak sitne Lukine dječice i naricanje rodjaka i prijatelja? — To sve bijaše toli užasno čuti i viditi, da sam se i sam tresao od boli, ne mogav prosloviti u onaj čas ni riečce utjehe, koja je onda svim toliko nuždna bila.

Kad sutradan Anku pokopaše, razboli se Ilija te leže u postelj, s koje se živ više ne podiže, Luke pako nestade bez traga još iste noći. — Istom poslije nekoliko dana začusmo, da je prebjegao prieko k ustašem, te da s njimi udara na Turke kao lav tolikim biesnim junačtvom, da redifi i askeri, čim ga spaze, namah od straha uzmu bacati puške pa bjež, kao da ih vrag goni!

Nu sad istom dolazi najčudnovatije u cieloj stvari.

Nekako treći dan, odkako Luka med ustaše izmače, dodje ti jedne večeri neko staro sjedobrado Ture sa starom nekom kadunom ovamo, te upita za kuću stare Pakunićke, udove pokojnog onog Jakoba, koji spasi Luku, onda još malo tursko djetešce.

I kad im rekoše kuću, naperiše upravo tamo. Stara Pakunićka ne malo se prestraši, kad ugleda dvoje Turadi pred sobom, nu u to ju stadoše oboje zaklinjati živim jedinim bogom, nek se ničesa ne boji, da oni na zlo ne misle, već da su došli k njoj ne bi li se o nečem osvjedočili, te da će ju za to čestito nadariti.

Stara se na to umiri, a Turčin ju upita, da li još ima onaj ćilimac, košuljicu i crveni djerdan, koje je stvari imalo ono tursko diete na sebi, što ga je njen pokojnik one noći spasio, kad no naši njihovo selo popališe!

Imam ih još i sad — odvrati stara, te izvadi iz neke velike škrinje svežanj, iz kog razmota sve te stvari.

Kaduna primi ih u ruke, te ih stade pregledati i napokon reče starcu nekoliko turskih rieči.

Kad je ovaj čuo te rieči, razvedri mu se lice, a iz oka mu sievnu čudan plam. Pograbi naglo te stvari, te držeć ih u drhćućoj ruci prama Pakunićki upita ju: komšinice, bi li mi hćela prodati te stvari, za dvadeset cekina — evo ti ih odmah na stol.

Starica pogleda u cakleće se cekine, koji joj se siroti pričinjahu cielim tovarom blaga, te odvrati napokon: zašto ne bi, uzmite ih, ako će vam tim šta pomoženo biti. Čuvala sam ih dosada samo uspomene radi, dok je Luka živio i med nami bio, a sad kad je jadan negdje možda glavu izgubio —

— Ta gdje bi za boga glavu izgubio! — upade joj u to u rieč stari Turčin, uzdrhtav sav.

Ta prebjegao je neki dan prieko ustašem! — odvrati starica čudnim licem, i hcede već Turčina da upita, što ga sve to tako zanima, nu ovaj čuvši njene zadnje rieči, udari se šakom u prsa, trgne se za siedu bradu i uzkliknuv proričućim glasom nekoliko turskih rieči — pobježe na vrata, a za njim kaduna, i vani ih pojede crna noć.

Prijan Makso potegne kod ovih rieči čestit dim iz lule, te pogleda me osobitim pogledom, i upita.

— A ne bi li ti pogodio, tko je taj stari Turčin bio?

— Džaman! — odvratih ja jedva dišuć od nemira.

*

Digitized by Google

— Jest, nitko drugi van Džaman Hasidić, stostruki ubojica, krvnik jadnoga Ilije i — otac njegovu zetu Luki.

Protrnuh sav, čuvši ove rieči, koje su mi u duši zujile otajstvenim groznim šumom.

Makso pako nastavi opet: — Bio ti on sve do neki dan u Hercegovini, gdje se je naselio poslije one kobne noći, proklinjuć naše, što su mu one grozne noći utamanili jednu kadunu i dvoje sitne djece, s kojom ona ne mogaše naglo pobjeći, niti ne sluteć, da se je jedno spasilo i to jedino za to, da se oženi sa kćerju one jadnice, koju on toli nesmiljeno i okrutno pogubi!

U Hercegovini ga ostavi sva sreća, ono dvoje djece od starije kadune izginu od bolesti jedno za drugim, a uza to ga zahvati nekoliko putih nesreća u trgovini, a kad ga još povrh svega toga ovoga ljeta hercegovački ustaše popališe i blago mu odagnaše, ostade mu jedva toliko od nekadašnjeg velikog imutka, da se je mogao povratiti u Bosnu, da u svom zavičaju prokuka stare dane.

Povrativ se sa starom kadunom opet prieko, začuje on bog zna od koga, kako se one noći neko tursko diete spasilo i kako ga naši odgojiše. Morao je valjda i ine neke okolnosti saznati, s kojih je slutio, da je ono njegovo čedo, te s toga odmah sa starom kadunom pojuri k Pakunićki, da se osvjedoči, je li nije li Luka njegov sin, a kaduna odmah prepoznala one stvari, te tako ti sva ta stvar izišla na vidjelo.

Čudna li mi slučaja! — poviknuh na to, ne mogav se uzrujanosti oteti. Nu Makso naglo prihvati: — čekaj malo, dok čuješ svršetak te drame, imati ćeš dosta o tom razmišljati, da li je slučaj — ili sudbina izvor svih tih dogadjaja! — Prebjegli ovamo ustaši pripovidješe mi, kako se ta užasna drama završi. — Džaman, čim je ono od Pakunićke čuo, da mu je nadjeni još jedini živi sin prebjegao k ustašem, gdje ga je mogla smrt svaki čas snaći, pohiti kao bez pameti i ne mareć za nikakvu pogibelj, prama Berbiru, gdje se je glavna sila ustaša pod Pecijom i Ostojom krmilarem sabrala, — da si jedinca spasi — ili da s njim zajedno pogine.

Dne 9. ovog mjeseca u jutro stiže on u turski tabor nedaleko od Jablanice i ne dugo za tim navali Pecija na Turke svom svojom silom, te izvojeva onu slavnu pobjedu, koja bi bog zna kakova zamašaja za ustanak bila, da ju je on dobro upotriebio, umjesto što se je opojio slavom i pićem, te s toga odmah drugi dan na Strugu u ludo poginuo.

U toj bitci borio se Luka najvećim junačtvom, te već više Turaka što puškom, što li jataganom sa zemljom sastavio.

Kad Turci nakon dulje krvave borbe udariše u bieg kao da ih svi vrazi gone, osta samo jedan sjedobradi Turčin na mjestu dižuć bieli rubac visoko u zrak i dovikujuć našim, neka nanj ne pucaju. Misleći ustaši, da možda kani k njim prebjeći, i videći, da nikakva oružja nema u ruci, ne naperiše u njega, van na ostale Turke, koji su prama gori bježali.

I kad se naši k starcu približiše na jedno petdeset koraka, povikne on najednom gromkim glasom: je li možda med vami neki Luka Pakunić s prieka!

Evo ga — šta će ti on? — zagrmi Luka, držeć pušku u pripravi. Turčin razkrsti ruke, te poleti prama Luki, nu u to povikne ovomu jedan ustaša, koji je istom prije dva dana iz Džamanova sela uskočio: evo ti, Luka, Džamana, krvnika tvog tasta i ubojice tvoje snahe.

Čuvši ove rieči Luka, smrkne mu se pred očima od bjesnila, te ne čujuć više ničesa oko sebe naperi pušku na Džamana.

Ovaj povikne groznim glasom: ne pucaj sine — nu u to već prasnu Lukina puška i Džaman se sruši i uzkilknu umiruć: ah otca si ubi! —

Luka stade za časak s izrazom užasa na licu, te poleti i baci se na mrtva već Džamana i ne diže se više. Kad ga naši digoše, nadjoše, da ga je jedno tane bjegućih Turaka upravo u onaj par u prsi pogodilo, kad se je srušio, da ogrli otca, kog je vlastitom rukom ubio.

Mrtva ga donesoše drugi dan ovamo, te ga sahranismo uz Anku. To bijaše zadnji udarac za jadnoga Iliju, koji još na dan sprovoda uzdahnu, te prije tri dana sahranismo i njega.

Kad prijan Makso pripoviedku ovako dovrši, klonuh glavom u obje dlani, sgražajuć se nad tužnim i užasnim udesom te nesretne obitelji. Makso pako prihvati: nudere mi sada još reci, da je izvor svih tih dogodjaja bio samo puki slučaj, a da nije božja volja i sudbina udesila, da se je Džamanov sin spasio, da se je oženio sa Ankom, da je ova poginula, a sve to jedino za to, da si taj Džamanov sin najgroznijim činom, umorstvom rodjenoga si otca osveti Milkinu užasnu smrt i groznu nesreću sliepca Ilije.

Uzdahnuh na to te odvratih: doista čovjek kad ovakova šta doživi, — nehotice dodje duhom svojim na razkrižje, na kom mu se je težko odlučiti za jedno il za drugo, hoće li naime popustiti hladno sudećemu umu, koji pri ovakovih dogadjajih izim puka nerazložna slučaja nikakve druge sile ne priznaje — ili pako mašti, koja si ovdje kao i svagdje, drugdje gdje um zapne, na svoju ruku neku nevidivu razložnu silu utvara, koju mi sudbinom nazivljemo.

Makso već hćede, da novim nekim razlogom na me udari, nu u to donese majka večeru na stol, koja nas doskora pomiri i sjedini u jednoglasnom uvjeraju — da je veoma dobra i tečna bila.

Poslije večere odvede me Makso u moju sobu. Iduć triemom sa gorućom sviećom preda mnom stade najednom pred jednimi vrati, te reče; čekaj, pobratime, da vidimo, kako mali moji pilići spavaju!

Digitized by Google

To rekav unidje u jednu sobu, te posvietlje sviećom na dva čista kreveta, na kojih su počivala Ilijina sitna unučad; u jednom tri sinčića, u drugom dvije kćeri. Blagi sanak zažario im nedužna lišca i obasuo ih sretnim posmjehom. Sanjahu valjda o dobrom otcu i majci i o milom djedu!

Čuješ, Makso — rekoh ganutim srdcem — daj mi desnicu, da se ovdje nad ovom nedužnom siročadi zavjerimo, da ćemo obojica nastojati iz svih sila oko toga, da im što bolji udes priredimo!

Evo ti moje — ruke, odvrati prijan — i bog nam pri tom pomogao — Amen.

Sutradan odputovah težkim srdcem dalje, pošto sam još grobove omiljelih mi nesretnika pohodio, i sitnu siročad nadario. — Odonda si sa Maksom često dopisujemo, te smo dosada našu rieč valjano održali. — Dogadjaji pako, što ih gore pripovidjeh ostati će mi uvieke u pameti, nu dvojim, da li će mi glede njih um i mašta i kada na čisto doći, to jest pronaći, da li je to sve bilo puki slučaj ili — sudbina.

Prvi čin Racinova „Britanika“.

Preveo T. Maretić.*

Lica:

Neron cesar, sin Agripinin.
Britanik sin cesara Klavdija i Mesaline.
Agripina mati Neronova.
Junija Britanikova ljubovnica.
Buro Neronov uzgajač.
Narcis Britanikov uzgajač.
Albina Agripinina prijateljica.
Straža.

Tragedija se sbija u Rimu u jednoj sobi Neronovieh dvora.

Prvi prizor.

Agripina. Albina.

Albina. Što? Neron lego sanak boraviti,
A ti probudit naumi li njega?
Zar ćesarova mati tu da stoji
Glavinjajući palaćom bez pratnje?
U svoje, gospe, sobe se povrati.

Agripina. Albino, časka ne smiem počasiti.
Očekujem ga ovdje; jadi kolju
Neprestano me, koje s njega jadam.
Prorekoh nekoč, a sad sve se sbilo:
Britaniku je Neron nazdravio.
Nestrpljiv ćesar uvjerit se ne da;
Sit ljubavi je, strašan biti hoće;
Britanik trn mu u oku je, a ja
Nepriličnom mu dnevice se vidju.

Albina. Neronu, gospe! kog na bieli rodi sviet,
Na priesto koga iz daljine pozva;
Razbaštinivši Klavdijeva sina,
Domicija si sretnog zacarila;
Na Agripinu sve ga sjeća, gospe.
On dužan te je ljubit.

Agripina. Da, Albino,
On ljubit će me, ako li je oro,
A nije l' haran, mrziti će na me.

Albina. Zar neharna ga misliš? Ta zar srdce
Ne očituje svakim tvorom krasno?
Već treće ljeto svak mu tvor i sbor
Ne obriče li prava Rimu cara?
Već treće ljeto odkad Rimu vlada
Onako, kako konzuli vladahu;
On otac Rimu jeste. Već ga mlada
Vrline rese staroga Avgusta.

Agripina. Rad svog probitka na zlo niesam brza;
Čim Avgust doče, on doduše poče;
Al bojat se je, doći će vremena,
Te on će dočet, kako Avgust poče.
Na licu čitam pretvorici tomu
Domicijevske mrke, divlje hire;
S oholstvom njine krvi u njemu je
Neróná ponos, kojim ga zadojih. *
Tirjanstvo vazda blago je s prvine;
Ta Kajo Rimu miljenikom bio,
Za vrieme neko posta grozotnikom

* Agripini je djedom Claudius Drusus Neron.

---

* Vrli naš mladi pisac preveo je čitavoga Racinova „Britanika“ našim rastućim skladom, ili ako hoćemo po latinsku, jambi. Po mnienju prevodioca hrvatskoj tragediji većma dolikuje ovaj sklad nego li alexandrinac francezkoga originala, koj kao da je samo u francozkomu jeziku dovoljno patetičan. — Čitava tragedija štampa se i doskora će izaći. Mi priobćujemo prvi čin prievoda na pokus i u preporuku. Ne bi li vlada mogla iz one naklade, iz koje su se nekada razpisivale dramatičke nagrade, pošto ne ima izvornih produkta, nagradjivati izvrstne prievode? Kako je to, da se već jedno tri godine ne razpisuju nikakove dramatičke nagrade? Valjda imamo već toliko obilje izvornih drama, da je suvišan svaki poticaj! Op. Ur.

Digitized by Google

Dobrotu lažnu provrgavši u bies.
Pa ostavio danas, sutra Neron
Vrline svake uzor, marim ja;
Uklopih li mu rudo carstva, da njim
Senatu ravna po volji i puku?
Kad hoće, bio otac domovini,
Al mene više pripoznavo majkom;
Drzkoća njegva današnjega dneva
Okrstit dâ li imenom se kakvim?
On znade, jer se ljubav sakrit ne da,
Da Juniju Britanik ljubi, štuje,
I otaj Neron, plemeniti vrli
Odvesti dade Juniju sred noći.
Što hoće? Mržnjom, milkom, čiem li diše?
Il pakostit im nauman je zlobnik?
Il ne kazni li na njima zloràdcê
Pomoćcu onu, kojom im pomogoh?

Albina. Pomògla ti im, gospe?

Agripina. Mir, Albino,
Razorih, znadem, srećicu im dvôma,
Britanika sa priestolja strovalih,
Koj po krvi ga jedinoga patri.
Silana smakoh, Junijina brata —
Odružih za viek od Oktavije ga,
Kog milostivo Klavdij gledat stao,
Medj pradjedi si brojio Avgusta,
Neronu bje to u prid; meni valja
Nastàjat mudro, ćesar i Britanik
Da ravni budu u svoj moći svojoj,
Britanik ne bi l' danas sutra gledo,
Da sin moj i ja budemo si ravni.

Albina. To naum tvoj?

Agripina. Za bure luku gradim,
Jer inače mi umako je Neron.

Albina. Al čemu sina bojat se toliko?

Agripina. Ne bojim ga se, boji l' on se mene.

Albina. Osvojio te prazni morda strah.
A nije l' Neron, kakov bit bi trebo
Promienivši se, glava nas ne boli,
To ćesarove tajne su i tvoje.
Kad časti novom počasti ga Rim,
Ustopce mu je učestnicom majka;
On ništa sebi ne čuva si samu;
Ko ime njegvo sveto je i tvoje;
Oktaviju će slabo ko spomenut.
Poštivo manje Liviju je Avgust.
Pred majkom svojom Neron dade prvi
Svježnjičke* nosit s lovorovim' vienci.
Od harna srdca što još više tražiš?

Agripina. Povjerljivosti više, časti manje.
Albino, dar mi od njeg mrzak svaki;
Svedj raste čast mi, al mi slabi moć.
Već nije Neron, koji bješe mlad,
Kad svemu dvoru zapoviedat mogah,
Počivat kadno znaše mi na krilu,
Kad riečcom jednom senat mogah pozvat,
Te iza vêla kradimice tomu
Kad duša bijah tielu sve moguća.
Od hira rimskieh nesiguran Neron
Razmaknuo se jošte nije tada.
Al danak onaj kleti dobro pamtim,
Nerona kadno slava je zanesla,
Kad mnogog kralja došli su se njemu.
Sa cielog svieta poruci poklonit
Na njegov priesto uzanj se posadih,
Al ne znam, za što nemilost me snašla,
Tek znam, da svakim pogledjajem na me
Tmurivat mu se tmurom lice stalo;
Naslutih srdcem zlokob odmah strašnu,
Kad nezahvalnik štujući me tobož
Sa priestolja se skide, ogrli me
I grleć s njega odpremi me liepo.
A odkad zlo to Agripinu snašlo,
Svednevce moć joj u propast si hrli;
Tek sjen mi od sveg osta, a mogućstvom
Sad Seneka se opaso i Buro.

Albina. Kad sumnjičiti tako dušom stade?
Ah za što srčeš smrtni otrov taj?
Razvedri dušu, s ćesarom govori.

Agripina. Na sasluh on me sa vidoci prima,
U svoje vrieme, na poglédu sviem;
Na odgovor se pripravlja i nà muk;
Stražara uviek vidim po dva, gdjeno
Prisluškuje nas jedan ili drugi.
Al ja ću za njim, ma me kako bježo.
Dobrosrećan je nepokoj mi njegov,
Štropotat čujem, otvora se, podjmo
Upitati ga, čemu li se digo;
Moguće li je, dušu mu razgalmo.
Al Buro od njeg ide eto.

(Konac sliedi.)

---

* To su poznati „fasces“ što su ih liktori nosili izpred konzula i diktatora, a u provincijah pred pretori i propretori. Carevi su dali te „fasces“ obaviti lovorovim lišćem (fasces laureati) a to je značilo, da su pobjednici, ma inače i ne bili.

Digitized by Google

Zavjet Petra Cirneja.

Historična novela. Napisao ju talijanski Salvator Viale.

Preveo Ivan Gostiša.

Galvano se sa mnom odmarao na glavici Kalleruccijskoj. On stavi na zemlju svoju vreću, kacigu i krinku i odahnuv malko, odlučim se njemu za volju odnieti mu kaput i oružje niz strmo brdo. Još ne prevalih ni pô milje, kad već sav u znoju i bez daha, njega upitah: ne znam, kako može bandit, koji ima hitronog biti, toliko tereta sobom vući? — Ti dakle ne znaš, odvrati mi on, da bjegunac na ledjih svoju kuću nosi, kao i puž?

I tuj mi još rekne, da već jedna postola, što bi ju možda na putu ostavio, može izdati njegovo zaklonište.

Zapamti si to dobro, pridoda, da je u ovoj vreći sva moja potrebština: tj. nešto hrane, rublja, kuhaćih i pisaćih sprava, ocijel, škatuljica sublimata, još jedna s masti, dvie knjige, kanzone Petrarkine i umirući Isukrst patra Giulelma od Speloncata.

Medj ostalimi malenkostmi, što ih je krila Galvanova vreća, ne ću zaboraviti jednu osobitu; bio je to zvonac, nalik Tintinajevu, kojim se je Galvano služio kao glasilom, kad se je s onim banditom sastajao. Meni ju pokloni Gigante, reče, i nauči me, kako da njim pitam ili odgovaram, dapače, kako se mogu medj dviema klisurama zabavljati. Nauči me i oponašati zvonenje krave, kada pase, i taj mi način često puta život spasi: jer koliko li puti ne zamete mojim progoniteljem trag, varajući ih.

Sve se većma udaljivasmo od Pieve Alesanske; sada prolažasmo najgušćim šikarjem, sada opet potrčasmo, bosonozi preko trnja i rtastoga kremenja u bujicah, da zatremo trag i da se ne odamo štropotom. Sjećam se dobro, da nikada dvie noći zaporeda ne proboravismo na istom mjestu; a kada se gdje pet ili šest sati odmarasmo, valjalo nam se po dvadeset pet ili trideset milja od onoga mjesta udaljiti, ne bi li prevarili progonitelja. S istoga razloga krenusmo svaki dan drugom stranom uviek od iztoka prama zapadu, ili od zapada put iztoka — ma bilo i najgušćimi i najnedohodnijimi krajevi. Nikada se ne zaustavismo, nego kad nam je bilo od prieke nužde, da se ili jelom ili snom okriepimo. Samim tegotnim krivudanjem, mislim, da sam prošao u širinu i duljinu dobru trećinu Korzike; a kada nam ponestade živeža, reknem Galvanu, da ne mogu bez hrane podnieti to vjekovito i ludo trkanje.

Htjedosmo se odmoriti od sunčane žege i zaustavismo se na dulje vremena u hladu hrastova grmlja, gdje se brdo sv. Appijana spušta u doline Alesinske. Ravno i poprieko tumarah onimi prašumami, a budući. da ničesa ne nadjoh do žižke i dobre trave, s česa je onaj brieg na glasu, pohvalim se Galvanu koli sam vješt uhititi strelicom veprove ili zeceve, pa mu se ponudim, da ću za naš objed nastrieljati obilnu divljač.

Sad vidim, odvrati Galvano, da si još dječak, jer misliš, da si ovdje sa mnom na kakovu veselom lovu. Izbij si molim te, tu misô iz glave, pa sahrani svoje strelice i suličarke za bolje i osbiljnije doba. Zapamti si, da ne možemo ni divljači goniti, ni peći je, bojeć se, da ćemo tiem uzbuditi sumnju u neprijatelja; začuju li pseto, gdje laje, vide li dim od ognja, za čas bi podigli hajku na nas. S toga živemo mi banditi s divljači u prijateljstvu i zadovoljavamo se slanim mesom. Mogu ti reći, da mi je Busco bio nekad vrlo dobar lovački pas; al mu se sada otupio njuh, osim uztrebam li, da mi pograbi kojega Katalanca ili Bizognana, — nje poznaje već po pari i hvata ih bolje nego li ikoj dogge zeceve.

Na to mi pokaže debelo tele, što je paslo po obližnjoj livadi i reče mi, da se niti ovoga ne smiemo taknuti; a u ostalom, da je lopovski posao ubijati tudju životinju s toga, da ju jedeš — pa da uz to stečeš samo više neprijatelja. — Na sve to ne odgovorih ni slovca, nu valjda probliedjeh i prepadoh se, jer me oštro pogleda i pripomenu:

Muka ti je, Pietro, vidim; nu manje bi ćutio, da si živo u pamet dozoveš sve one jade, što ti ih zadade tvoj neprijatelj; ne bi ni s gorega bilo, da ti je ostavio koju uspomenu. Na noge, ohrabri se! pa si zapamti još to! Ne budi sa mnom veseo ni dobre volje, ali se mani i svake žalosti i nepovjere; jer kakova je to žudnja za osvetom, koja ne može ni trodnevnoga posta podnieti? Hoćeš li, da ti vjerujem, hrabro snosi glad i nauči se, kako je u nas rieč, prekužiti djavolsku quaresimu.

Kad to reče, osjetih, kako su mi koljena zaklecala; nu htio sam osvjedočiti svoga druga o dobroj svojoj volji, zaboravim na svu nevolju i podbrusim pete uz Mutarinsko brdo.

Kad smo do Portella došli, naime do one uvale brda, od kuda se začinje širiti dolina Alesanska, reče mi bandit, bojeć se onoga mjesta, da nam je zastraniti s ceste. Bilo mi se dakle s njime penjati uz hridi, koje su nad onom uvalom. Rukami i nogami hvatao sam se dok ne dopuzah do zadnjega, najvišega klisa, a ondje se bacim sav umoren i izmučen pod neko drvo. Za tim promatrah veselim i turobnim čuvstvom po drugi put svoju Pievu.

Opet se dignemo i dospijemo na mjesto, od kuda se vidi selo Felce, mogoh dapače razpoznati liepi shod i puškarnicu svoje otčinske kuće i moga neprijatelja.

Digitized by Google

Galvano mi redom pokazivaše moja polja i šume, koje mi dielomice silnici oteše, dielomice još pristupne i ne branjene ostaše. Stara mržnja, koju je malo po malo uspavala daljina i mnoga sadanja nevolja, probudi se na jednom u tom trenutku silnom moći. U čas zaboravih, da sam trudan, bojazljiv, gladan; ništa niesam ćutio do osvete i mržnje, dapače, kad se sjetih prepaćenih muka, povećao mi se gnjev na neprijatelja, na mjesto da je je jenjao — te sve svoje patnje, svu svoju ludost na njega svalih.

Takove mi misli umom prolažahu, kad Galvano k meni stupi i reče: Vidi, Pietro, Pirelli je ovdje na blizu, a ti si gladan. Cielu uru dajem ti kad; podji u selo po hranu ili bolje, poberi moj porez. Ali prije nego li podješ, trebaš još dva znaka, jedan seljakom, a drugi je meni. Evo ih! I u čas silovito zazvižda, to je, rekne, znak mojim drugovom i rodjakom. Tuj mi još pripovidje, kako je neki bandit ubio rodjenoga brata, kad mu je ovaj potajice iz kuće odnio nešto kruha; jer je zaboravio na ugovoren znak.

Drugi znak je, nastavi, prvim zalogom povjere i prijateljstva, što ti ga dajem, a naći ćeš sigurno sredstva, da mnogo toga doneseš. Gledaj, ovo ti je puška nekoga izmedju najglasovitijih bandita. — Pokazao mi je na njoj ime Sansone, koje sam već poznavao iz raznih pripoviedaka; dočim sam ja nastojao da svoj strah sakrijem, nastavi on: Na ti ovu diljku! Šta? Ti se bojiš? Odi ravno u Pirelli; u prvoj kući, na koju se namjeriš, zaišti hrane, a možeš mirnim srdcem ići, jer ćeš u ruci imati zajamčenu sigurnost; svatko dobro znade, uzkrati li nam kruha i vina, da će biti okršaja — a mogu te uvjeriti, da ne razlikujemo mnogo onih, koji nas ubijaju mačem, od onih, koji nas hoće da skončaju gladom.

Po imenu Sansone upoznao sam oružje, koje je nekada Brandolaccio de Casacconi proslavio i kojim je strah i trepet zadavao; promislih sam, u kakovu li pogibelj srćem, kad sam naumio nešta postići s ovakovim jamcem u ruci. To me tomu vodilo, da svemu živu svietu, znancem i neznancem, prijatelju i neprijatelju rat naviestim. Dobro sam upoznao sve one strašne posljedice, koje bi ustopice sliedile, da udjem u Pirelli s ovom banditskom svjedočbom.

Pritajio sam Galvanu, da mi je to zazorno i reknem mu, kako bijaše i istina, da sam dosta jak snositi glad još do sutra. Kad je to čuo, izvadi iz žepa rubac i vrže ga psetu u zube, za tim izvadi iz vreće zvono i objesi mu ga oko vrata, da znademo, kad se bude pseto vraćalo. Za tiem pokaza psetu put prama samostanu svetoga Franje. Dočim je pseto oholo prama samostanu poteklo, okrene se Galvano k meni i rekne mi:

Drago mi je, što se i ti umieš suspreći; samo hoću, da niesi moga naloga od straha odbio; htjedoh reći sa bojazni, da se pokažeš baštinikom Brandolaccijevim i poslanikom Galeazzinovim. Da je tomu sbilja tako, pomisli samo malko, Pietro; ne znaš li, da bi ti danas bio podpunim banditom, da si pred šest dana ovršio svoju vendettu (osvetu). Ali sve jedno je, ti si se jednom zakleo, da ćeš se osvetiti, pa si onako već u mojih očiju odsudjen. Mirno možeš dobaciti odavde svim četirim uglom svoje kuće poljubac i znaj, da si sada već dobacio rukavicu i kako reći običajemo, da si Sonetto primio tj. sentencu in contumaciam. Tko je sa mnom živio tri četiri dana, ne smie se više sa mnom razkrstiti, a da mu ne budemo ja ili sud neprijateljem, ili što je još gore, da ne steče k jednu dva neprijatelja.

Tako reče Galvano, te pomače svojom puškom napried; obični znak, da je nastaviti put. Stupasmo dalje i dodjosmo već pod večer na zabitni neki toranj u dubokoj utlini, nekoliko milja od Felce-a. Ovdje sjednem i bojazljivo uzmem promatrati uštap, koj se je veoma dvojbenim svjetlom taknuo vrška sv. Alessija. U misli uduben, začujem na jednom glas zvona u šumi. S početka se pobojah, da je Gigante; nu doskora upoznam, da je Brusco, koj veselo kasaše sa svežnjem u žvaljah.

Sad vidim, reče moj drug, da ova životinja bolje obavlja svoj nalog, nego li čovjek, kakav si ti. Podje odma Bruscu u susret, izvadi iz rubca ovelik hljeb od raži i bocu vina; za tiem odreza svojim bodežem komad kruha, nakvasi ga vinom i dobaci ga psetu u ždrielo; sam pako stavi diljku medj noge i mirno uze jesti sjedeć na travi. Požudno sam pio iz boce, a premda mi je nestalo teka, ipak me prisili Galvano, da podielim s njim i s Bruscom crni onaj, već pljesniv kruh do zadnje mrvice.

Kad sam tako gledao kroz uvalu na Felce, pade mi na um Tintinnajo ili bandit Gigante i posjet, što mu ga Galvano obreče. Bojao sam se u taj čas biti medj ovom dvojicom bandita i htjedoh upitati Galvana o Gigantu, nu suspregoh se, jer me je bilo strah i izustiti samo njegovo ime. Ali on uze prijateljski sa mnom razgovarati i, da zaboravimo na glad i san, kako reče, pripoviedat mi razne crtice iz svoga života.

Nećače, ne plaši se, što ti dosle ne povjerovah. Meni je to nužda, da se ne uzdajem, sviknuh već tomu. To mi je, da tako rečem, zapisom ili vjerovanjem, koje me brani od otrova i bodeža, a da shvatiš, koliko pravo imam, što se ne uzdajem u svoga bližnjega, pripovidjet ću ti, kako je kukavno zaglavio hrabri Brandolaccio. Sjećat ćeš se, kako su ga jednom izdali za stolom njegova rodjaka, kamo je on uz jamčevinu osobne sjegurnosti došao. Pokazat ću ti sada mjesto, gdje se nalazimo, a ti ćeš ga i sam poznati iz pripoviedaka; jer golo ime tornja de Pinzachi sjeća svakoga na izdaju, koju upriliči župniku Paganellu nećak mu Cristofano Apullo i svomu rodjaku Morazzanu. Valjda si čuo, kako je bilo s tom stvari, ali ne ćeš znati ni načina ni tajnih uzroka.

Digitized by Google

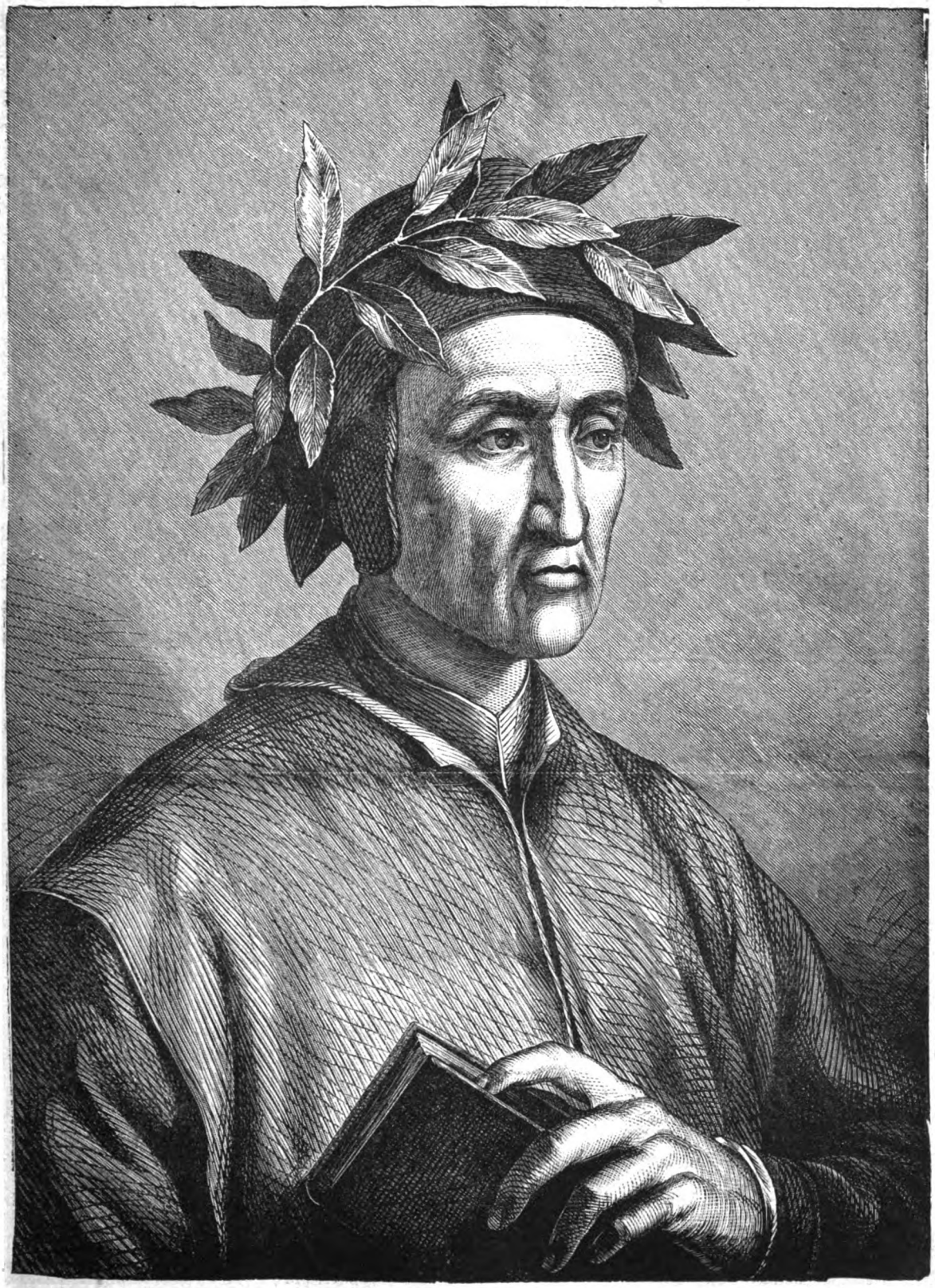

Dante Alighieri.

Digitized by Google

Sada mi pripoviedaše, kako je župnik na čelu pet sto naoružanika prošao cielom Terra di Comuni navaljujuć na ženevske čete, kako ga je governatore Grimaldi, koj mu ne bijaše dorasao, molio za oprost i mir i osvjedočen, da Paganello ne će vjerovati tomu priedlogu, prisili njegova najvećega neprijatelja Vincenza da Chiatru, da mu istinu napiše t. j. da mu pismeno objavi izdaju, koju je Grimaldi krio pod krinkom mira. Na taj način povjerova svećenik više Grimaldiu, nego li rieči, što mu ju pisa njegov glavni neprijatelj, misleć, da je od mržnje gledao svaku pomirbu sa governatorom zapriečiti — povjerova više Ženevljanu, nego li Korzičaninu, te ga tako oba izdaše.

Ja sam ostao sa jedno desetak Parrocchianaca u Novali za slučaj, ako bi bila nuždna vendetta, pridoda Galvano, kad je ovdje Paganello s Appulom, Morrazzanom i Guidom Pietrasantom razgovarao, a sjećam se, da su zvonom župne crkve dali znak toj trojici ubilaca. Kad sam čuo krik ranjenika i napadača, dobrzam na lice mjesta sa svojimi oružanici, pa kada začuh, da je Morazzano moje rodbinstvo prama njemu zlorabio, bacim se svom razjarenosti na izdajice. Učini mi se to najboljom sgodom, da operem ime svoje i krv svoju od one sramotne ljage — a sreća mi i posluži, te sam upravo na istom mjestu probô izdajicu svoga nećaka.

(Konac sliedi).

POUKA.

Valpovo i njegovi gospodari.

Piše Fr. Ž. Koch-Kuhač.

(Konac.)

Topografija Valpova. Valpovo ne leži baš u najromantičnijem priedjelu Slavonije, nego u liepoj plodnoj ravnici. Puk je dobroćudan, čestit, vazda pjevajući, liepa uzrasta, te govori krasnom hrvaštinom. Na pretežno ilovitu tlu raste izvrstna pšenica, ječam, raž, zob, kuruz, repica, lan, duhan, hmelj, dinje itd. a ima na susjednoj visočini i vinograda, u kojih raste vrlo lagodno vino, te s kojih se prekrasan pogled pruža diljem slavonske podravine. Još bujnije uspieva tuj voće i dudovi. Tu raste posebna neka vrst trešnje vodenjače, pa kajsija, breskva, mandala, kesten, orah, plemenita jabuka, sočna kruška, i izvrstna šljiva, od koje se glasovita šljivovica peče. Dudovi se hrani svilac, ali je ta vrst privrede pred do 30 godina mnogo ljepše cvala nego sad.

U Valpovu i njegovoj okolini pravi se tako izvrstno vino od jabuka i krušaka (jabučnica i turšija), da mu je riedko gdje u svietu ravna naći. Pa ipak se svedj i svedj spominje wirtenberžka jabučnica, dočim o slavonskoj riedko tko i znade. Kako je blago podneblje vidi se odatle, što smokva na prostu zraku raste i dozrieva, a i drugo južno bilje prekrasno uspieva.

Stočarstvo dosta je znamenito, te je trgovina osobito svinjami, ovcami, govedi i konji podosta razširena.

Nu najznamenitije, što u ovih krajevih imade, to su orijaške hrastove šume, koje su svojim izvrstnim drvom i šiškami po svem svietu na glas izašle. Baron Prandau nije haračio svojih šuma, — najbolji je tomu dokaz, što ih još danas ima 54.000 jutara. Na prostranih lovištih svake su godine hajke na vukove i lisice, te lov na srne, jelene, zeceve itd. kojom sgodom znade se tuj naći osoba iz najviših i dvorskih krugova. U nekih šumah dao je baron Prandau sagraditi liepe lovačke kućice u švicarskom štilu, (kao što jednu vidjamo na našoj slici). Takove su kućice n. pr. u šumi Lipovcu kod Miholjca, u Polomu kod Koške, u Cretu kod Valpova itd.

Ovaj je priedjel toli plodan, da tu nikad ne ima nevolje i stradanja; jer narav je tu obilnom rukom dielila. Jedino, čim ovaj kraj oskudieva, jest kamen. Gradjenje ceste tu je vrlo skupocjeno, te je s toga često zimi sav promet prekinut, — što doista ne bi smjelo biti. Za ovaj plodni, bogati kraj država i zemlja premalo čini.

Valpovo ima 3.300 stanovnika, većim dielom rimokatolika. Ima tu župna crkva i tri kapele, četverorazredna mužka i ženska obća pučka učiona. Tu je poštarska, brzojavna i parobrodarska postaja, žandarska i carinska štacija, porezni ured i kotarski sud. Ima tu liepih trgovina i svakovrstnih obrtnika, — velika gostiona, liekarna, hladne i tople kupelji. Ima pivovar (od g. 1723.), ciglane, vodenice, paromlin, a prije g. 1848. bila je tu i tvornica boja, gdje se je ponajviše indigo (modro) tvorilo; nu kadno za vrieme revolucije svi poslovi zapeše, propade i ta tvornica.

Valpovo je trgovište, te ima svaki tjedan sajam, a šest put na godinu velike sajmove, kamo puk iz ciele Podravine dogrne.

Baron Prandau ima znamenitu švajcariju, konjarstvo, krmljenje svinja, veliko vrtljarstvo, zvjerinjak, ribnjake (za željve i za ribe), te veliki parni mlin na Karašici, koj je tako ustrojen, da ga i voda može tjerati. Taj mlin sagradi bar. Prandau god. 1868. Svu okolinu obskrbljuje malne izključivo ovaj mlin, a osim toga prodaje se brašno i u Osiek. Kraj paromlina su vlastelinski hambari i ogromna ledvenica. Tik uz paromlin imade u Karašici kupelj sa tušom. Ta je kupelj samo za obitelj Prandauovu; nu on dozvoljuje i svojim činovnikom kupati se u stanovite sate. Karašica kraj paromlina sva vrvi ribom, jer tu imadu obilne hrane. Na njoj ima maljušni „parobrodić“ imenom „Valpovo; nu

Digitized by Google

ne tjera ga para, nego ga vitlom tjeraju oni, koji se voze. Ugodna je zabavica provezti se na njem.

Na malenom brežuljku nedaleko od paromlina jest kapelica sv. Roka, koju sazida baron Josip, a obnovi baron Gustav Prandau. U crkvi je oltar od crna mramora i nekoliko klecala, a odozdol grobnica barunske obitelji[1].

Prije spomenute **ž e l j e z n e k u p e l j i** leže četvrt sata južno od Valpova. Zanimivo je, kako je odkriveno to vrelo. Pokojni vlastelinski liečnik Josip Sieber rado se je u dokone časove bavio poviešću, navlastito rimskom. Jednoč čitaše on, da su u rimskom Jovaliumu bile znamenite, vrlo ljekovite željezne kupelji. To se je Sieberu tim vjerojatnije učinilo, što je i Karašica modrasto zelenkaste vode, a uz to kao nekom mastnom opnom pokrivena, — što je jamačan znak, da i Karašica, ili koj od njenih pritoka mora imati željeza. Pošto je dulje vremena uzalud tražio te izvore, odluči napokon g. 1834. na nekoliko miesta kopati zdence, ne bili ušao u trag željezu. U tom ga je poduzeću svojski podupirao baron Gustav. U istinu jedan od tih zdenaca bijaše toliko bogat željezom, da je dr. Sieber nakon više pokusa izjavio, da je voda sbilja ljekovita.[2] Uslied toga baron Prandau dade kraj zdenca sagraditi kućicu sa kupeljicami. God. 1869. dade staru kućicu srušiti, te podiže novu sa 6 soba, sa plesnom dvoranom, nadkrivenom kugljanom i stanom za gostioničara[3]. Bude i velika peć sazidana, gdje se može voda grijati; jer su mnogim tople kupelji koristnije od hladnih. —

Najuglednija sgrada u Valpovu jest dakako **b a r o n s k i g r a d**, u kom sada stanuje baron Gustav Prandau, pošto ga je g. 1866—1869. posvema obnoviti dao. Grad stoji na kraju liepoga englezkoga perivoja, kojim se vijuga jedan rukav Karašice. Glavno korito Karašici leži tik uz perivoj, te ga od one strane ograničuje. U grad se ulazi preko zidana mosta, preko koga se ujedno izlazi iz Valpova. Na tornju grada vije se, kad je gospodar doma, narodna zastava, koja se skida, kad je odsutan. Zidine grada toli su debele, da su od prozorišta prvoga kata učinjene čitave prostrane sobice s posebnimi vrati, gdje je smješten divan, stol i drugo razno pokućtvo. Obnavljajuć grad nije baron Prandau ipak dirnuo u **v a n j s k e s t a r e z i d i n e i u k u l e**, koje još i sad netaknute stoje.

U većoj kuli, koja se na našoj slici (pod br. 1) vidi, imali su Turci džamiju, o kojoj se veli, da je bila jedna od najljepših u Slavoniji. Mala kula, koja je velikom tako zastrta, da se na našoj slici tek slabo vidi, bijaše valjda za obranu, jer još ima puškarnica (Schiesscharten). Težko se je popeti uz te strme vrlo razmaknute stube toga uzanoga tornja: nu prekrasni vidik, koj pukne pred očima, kad si se uzpeo na vrh, obilno će ti naknaditi sav trud. S toga tornja zvoni zvonce gradsko jutrom, podnevom i večeri.

Osim ovih kula bilo je tu u tursko vrieme i većih utvrdjaja, koje su Turci kašnje razorili i kojim se sada tek tragovi nahode. Duboke i široke obkope, kojimi je grad okružen bio, dade baron Prandau g. 1867. zasuti. Pri tom naidjoše na podzemne hodnike, o kojih se veli, da se tja do Drave pružaju. Nekoji su ulazili u te svodove podosta duboko i nalazili unutri mrtvačkih kosti. Mnogi nagovarahu g. barona P. da dade tu kopati i na nekoliko miesta probiti svod, da se bude laglje iztraživalo. Nu baron ne pristade na taj priedlog, bojeći se, da bi se tim izkapanjem med prostim pukom širile i ponavljale kojekakve priče o sablastih, kao što je to već pred tridesetak godina bilo.[4] Ovu sablastnu poviest pripoviedao je baron Prandau boraveći u Karlovih Varih bavarskoj kraljici i Hessenskoj kraljevni, te ju je na njihov zahtjev kašnje i napisao. Mi ćemo ovu pripoviest, da ne prekidamo topografije priobćiti na koncu članka.[5]

---

[1] Tu počiva Jos. Ignacius P. † 1610 1816. — Ana Marija rodj. grofica Pejačević † 27. 2. 1863. — Koloman P. † 1836., — Stefan Köver, Franjo Köver, Karlo Sigismund P. † 11/4 1863. — Adelaida bar. P., udata Parčetić † 29/11 1864. — Adelaida bar. P. rodjena Čeh † 21. 8. 1869.

[2] Ovi su podatci vadjeni iz izvješća dra. J. Siebera od 2. stud. 1834., podnešena Nj. Preuzv. baronu Prandau-u. U tom se izvješću o ljekovitosti pomenutoga vrela sliedeće veli: a) Rabeć ga postojano ojačava se površina kože, mišice počimlju raditi, meso se učvršćuje, slabo razdražljivo bilo počimlje polaglje i odlučnije udarati, svrab i lišajevi izniknu. Prekomjerno znojenje prestaje, slaba i iznemogla uda postaju jača, krepća i pokretnija. b) Djeluje vrlo na ćud, te razblažuje i razveseljuje. c) Pospješuje probavu i draži apetit, djeluje probitno na spolne organe. d.) Isto tako blagotvorno upliva na lymphatički sistem, koristi kod vodene bolesti, ako dolazi od slaboće i atonije, lieči škrofule. e) Oporavlja vrlo brzo rekonvalescente nakon preboljene težke bolesti. — Sve te slučajeve potvrdjuje on iz svoje prakse, te navodi imena dotičnih pacienta. — Ovu je vodu god. 1866. analizovao i ljekarnik valpovački gosp. Aleks. Deszaty i našao u njoj vrlo ljekovitih kemijskih sastavina.

[3] Doniesmo (med ostalimi pod 6) sliku ove sgrade ne rad toga, što bi bila bog zna koli impozantna, nego zato, da se vidi nakon 50 ili više godina, ako jednoč kupke dodju na glas, ko što ne dvojimo, — kako je negda izgledalo tude.

[4] Ovaj nam se razlog doista ne čini dosta temeljit. Ovakovim izkapanjem moglo bi se naići na zanimive starine i gradjevine, — a budemo li se bojali kojekakvih sablasti, tad će nam se zemlja vrlo kasno iztražiti. Op. Ur.

[5] Ova pripoviest nalazi se u kratkom izvadku u „Historia domus“ osječkoga kapucinskoga samostana, gdje imade i drugih vele zanimivih bilježaka iz naše prošlosti. Ja sam želio neke stvari odanle izpisati, al mi otac gvardian uza sve moljakanje i nagovaranje toga

*

Digitized by Google

U prizemlju grada nalaze se vlastelinske kancelarije i arkiv, a u gornjem spratu knjižnica. Negda je ova knjižnica bila vrlo znamenita, jer je u njoj bilo mnogo diela nekadanje Corvinske knjižnice. Tadašnji paša budimski, koj bijaše veliki ljubitelj knjiga, ponese nakon požara Corvinske knjižnice mnogo najznamenitijih diela iz nje, te ih ponese sa sobom, kad je iz Budima u Valpovo premješten. Kad su Turci naglo morali ostaviti Valpovo, ostadoše ove kao i mnoge arapske knjige u gradu Valpovačkom. Kad je grad g. 1801. pogorio, izgori ta dragocjena knjižnica i sav arkiv vlastelinski. Sadašnja knjižnica i arkiv ne dopire dalje od g. 1802. Stariji spisi, koji se tu nalaze, spasili su se stranom u kancelarijah vlastelinskih, a stranom su prenešeni iz Miholjca. Knjižnjicu, koja sadržaje oko 6.000 svezaka uredi i popisa pred nekoliko godina gimnazijski profesor Pavišić.

Pred 50—60 godina bijaše u Valpovu oružnica dvorana, puna starih i dragocjenih handžara, pištolja, pušaka itd. a u kulah bilo je topova. Topove odstupi vlastela eraru, a oružje ode stranom u bečki muzej, a stranom ga raznesoše na uspomenu kojekakvi ovuda prolazeći častnici i velikaši. Jednu sablju pandurskoga vodje barona Trenka, koju je bar. Prandau za vremena iz dvorane spasio, te pomno sačuvao, pokloni kašnje ovud prolazećemu hrvatskomu banu Jelačiću, pak se ta Trenkova sablja jamačno nalazi u njegovoj ostavini.[6]

U dnu gradskoga dvora stoji crkvica što ju je baron dao sagraditi, koja obsiže do 400 ljudi. U nju se iz grada ulazi pokrivenim hodnikom. Uredjena je vrlo elegantno i ukusno. Na velikom je oltaru slika Isusa na križu. Prozori su i stiene slikane. Orgulje, što je naručio kod tvornika Josipa Angslera[7] u Pečuhu sa svakoga će gledišta biti savršeno i liepo djelo.[8] Sadašnji orguljaš g. Marković, koj je ujedno učitelj na pučkoj školi i učitelj pjevanja, brine se oko toga, da se i u župnoj crkvi često pjevaju višeglasne vokalne mise. U župnoj crkvi čita se evangjelje i drže se propovjedi samo hrvatskim jezikom.

Valpovo je rodno mjesto našeg učenog historika i starinara Matije Petra Katančića, koj je g. 1835. u Budimu umro. On bijaše fratar reda sv. Franje, bijaše mnogo godina profesorom peštanskoga sveučilišta. On sastavi oko 30 djela, stranom latinskim, stranom hrvatskim jezikom. Katančić napisao je i poviest Valpova, koju u rukopisu ostavi budimskomu fratarskomu samostanu. Nj. Preuzv. Gnstav baron Prandau već se je nekoliko put obratio radi toga rukopisa na ovaj samostan, moleći da ili dadu to djelo tiskati — pri čem bi on doprinio nešto k tiskarskomu trošku, — ili da mu pošalju priepis, — nu sve uzalud, oni ne učiniše ni jedno ni drugo. Častna braća jamačno misle, da najbolje rade prema intencijam učenoga si druga, ako ne dadu tomu rukopisu izići na svjetlo božje.

U slavu glasovitoga Valpovljanina, dade mu baron Prandau podići vlastitim troškom malen spomenik, ne-

Pogled na Lokrum i

ne dozvoli. Ja mu predočih korist toga za našu domaću poviest, ali on izjavi, da ga za to nije briga.

[6] Ako je tomu u istinu tako, tad bi ju nasljednici slavnoga bana mogli predati narodnomu muzeju. Op. Ur.

[7] Angsler jest rodom iz okolice Pečuha, a učio se je svojoj umjetnosti u Njemačkoj, Francezkoj i Englezkoj. On je tehnički pa u svojoj struci i znanstveno naobražen čovjek. Za svoje fabrikate ima izključivu povelju.

[8] Orgulje će imati 708 piskala od cina a 111 od drva, 2 manuala sa 54 tipke i 24 registra. Jedan registar čini mogućim kod igranja crescendo i decrescendo. Kod udaranja tipka i gaženja miehova ne čuje se ni najmanji štropot.

Digitized by Google

daleko grada blizu nekadašnje džamije. Tečajem ove godine bit će svečano odkriće toga spomenika.[9]

Poviest o valpovačkoj sablasti. Ovu zanimivu pripoviest, kako ju napisa sam barun Prandau, priobćujemo u cielosti. Evo je:

God. 1835. bijaše u Slavoniji c. kr. konjanička pukovnija bar. Schneller, a njegov puk. štop bijaše u Osieku. U pukovniji služio je nadporučnik imenom K. koj je česće dolazio u pohode u grad, gdje sam ga vazda gostoljubno primio. Nu neke družtvene nepodobštine prinukaše me, da mu natuknem, kako ne bismo nimalo požalili, da za shodno pronadje nedolaziti nam više u posjete. — On doduše izostade, ali je u kroniki Valpovačkoj još vrlo misterioznu ulogu odigrao.

Ploče kod Dubrovnika.

God. 1838. bude pomenuti K., koj bijaše uslied razuzdana života posve obnemogao, radi kostobolje umirovljen, te dodje u Djakovo, tri sata od Valpova.

Uslied liečničke naredbe morade on doći u željezne kupelji valpovačke, koje bi mu još morda mogle pomoći. Bude dakle u kukavnom stanju doveden u Valpovo; ne imajuć dosta novaca nastani se u nekakvoj vlažnoj seljačkoj kućici, gdje ne bijaše ni poda, nego tek zemljom nabijeno tlo.

Na posredovanje moga liečnika, koj bijaše posietio bolestnika, očitovasmo se i ja i moja gospodja pripravnimi, nesretnika opet u grad primiti i svakom ga njegom njegovati.

To bijaše mjeseca srpnja. Malo zatim dade me bolestnik k sebi dozvati, primietiv, da mi ima nešto važna saobćiti. On mi pripovjedi sliedeće:

Noću dodje k njegovu krevetu mladjahna ženska sjena, koja mu jasno i bistro ovako progovori: „Ona da je duh neke pred sto godina ubijene žene, njene su kosti zagrnute izmedju ledvenice i gradske kapele u osobitu grobu, glavom dolje ustrmljenom, i trima kamenitim topnim tanetima pritisnute; ona da se ne može prije smiriti, dok se njezine kosti ne izkopaju i u posvećenoj zemlji ne pokopaju; neka on (bolestnik) to izposluje pri gospodaru; nagradom će mu biti bogato ukopano blago, a njemu da će se povratiti zdravlje.

Obaziruć se na bolne živce bolestnikove, te na čestu uporabu različitih opijata, uvaživ nadalje, da je bolestnik valjda čuo za onu priču o obrani Valpova od Turaka, gdje se je neka junakinja vanrednim junačtvom izkazala, te da se na temelju ove priče radjaju u njegovoj bolnoj fantaziji kojekakve vizije, — mislio sam, da su sve to gole i puke halucinacije.

Rekoh pacientu, da je to valjda samo san, i umolih ga, neka se umiri i neka o tom nikomu ništa ne pripovieda; jer bi se lasno dogodilo uz lahkovjernost našega puka, da mi se sva družina razbjegne.

Ali ne bude dugo, dade me on opet zvati. On mi pripoviedaše, da mu se je prikaza, u bielo obučena gospodja, opet ukazala. Ona zahtievaše to isto što i onomad, te se zagrozi bolestniku, da će umrieti, ako ne učini po njezinoj želji. Ja bijah istoga mnienja kao prvi put, te nastojah uputiti bolestnika, da je to sve samo njegova utvora. Kad je on vidio, da ga ja ne ću poslušati, te za volju njegovoj sablasti izkapati dati, pozove on jednoč moju gospodju, dok sam ja u lovu bio, te joj sve izpripovjedi.

Vrativ se s lova opazih odmah na smućenom licu moje supruge, da se je nešto vanredna sbilo. Od toga časa ne popusti ona više moliti me i zahtievati, da dozvolim kopati na označenom mjestu.

Poglavito s toga, da umirim svoju vrlo uznemirenu gospodju, privolih napokon, da se koncem mjeseca stu-

[9] Mi ćemo u jednom od dojdućih brojeva donieti sliku spomenika.

Digitized by Google

denoga izkapa. Bolestnik bijaše medjutim toli iznemogao, da sam gà po naputku liečnika, da mi ne umre u dvoru, početkom rujna dao prenieti u Osiek u moju kuću.

Napokon dodje nesretni 28. studenoga, kadno noću, — ostala družina bijaše već pozaspala — naložih dvima pouzdanim slugama (vrtljaru i kuhaču) da u prisutnosti dvorskoga svećenika na naznačenom mjestu kopaju.

To izkapanje poremeti mi svu zdravu pamet. Sve, što je tobožnja sablast pripoviedala, obistini se na dlaku. Pet stopa izpod zemlje udari motika na nešto tvrda. Tri kamenita topna zrna, na kojih su se opažali tragovi zahrdjale cievi, budu izvadjena iz jame. Izkapajuć dalje naidjosmo svi zapanjeni na okomljenu nogama u vis okrenutu okostnicu. Okostnica bude u liesu u kapelu položena, te zaključeno, o tom neprijaznom izkapanju nikomu ništa ne kazivati. Liečnici izjaviše, da je po okolnostih sudeć ukopana po svoj prilici mlada bila, i bez svake dvojbe ženska. Prije nego ću što učiniti, prijavih sve, što se je dogodilo, diecezanskom biskupu Pečuhskomu Ivanu Sčitovskomu, koj mi svjetova, — predpostavljajuć po svih okolnostih, da je pokojnica bila katoličke vjere, da ju svečanim načinom uz svećeničku pratnju na katoličkom groblju pokopati dadem. Pošto mu predočih, da bi se takvim svečanim sprovodom pučanstvo ovdje vrlo smutilo, dozvoli on, da ju potajno moj vrtljar i kuhač uz pratnju svećenika uz zvonce groblja na katol. groblju sahrane. Na grobu je kamen, gdje je upisan dan, kad je okostnica nadjena, i kad je opet ukopana. Tim se svršava prvi dio te pripoviesti, a što sliedi, isto je toliko zanimivo.

Od prilike sredinom mjeseca prosinca uputih se po poslu u Osiek, kamo bolestni častnik pred nekoliko mjeseci bijaše odpremljen u posve sdvojnom stanju i smrti blizu. Na svoje čudo sastanem ga, gdje mi ide u susret, tek malko se upirući na štapu. Nu još se većma zapanjih, kad iz njegova radostna pripoviedanja doznadoh, da je njegova bolest upravo onaj dan sretnom krizom na bolje okrenula, kad je u Valpovu izkopan kostur, i da mu od onoga dana prema obećanju prikaze svakim danom sve bolje ide. K. se u istinu posvema izlieči, stupi g. 1848. na Jelačićevu vojsku, podje u rat i življaše sretno.

Kad sam u Valpovu pripovjedio, kako je K. već malne posvema ozdravio — doznadoh tu još i za druge otajstvene pojave. Ponajprije mi pripoviedaše moja majka, da je već pred mnogo godina, kad je kod mene u gradu stanovala, čula iznad svoje sobe, gdje nitko nije stanovao, hodati, stupati, štropotati i zatvarati vrata. To se je uviek upravo o polnoći sbivalo, ako nije gorila svieća. S toga se je majka silila da polnoć prebdije. Majka ne htjede o tom pojavu nikomu ništa pripoviedati, bojeći se, da koga ne uzmiri; jedinomu liečniku povjeri ona tu tajnu. On pokuša takodjer dočekati polnoć bez svieće u majčinoj spavaćoj sobi, te u istinu i on čujaše taj čudnovati pojav. U gornjih pako sobah bijaše sve nepromienjeno, ključanice zabravljene, sobe prazne. Odkad okostnicu ukopasmo, vrati se opet mir.

Nekoliko godina pred tim dodje mi u posjete tadašnji husarski satnik, sada honvedski pukovnik August pl. P. Ja ga nastanih u sobu, koja bijaše iznad moje majke. On me doskora smjerno moljaše, da ga iz one sobe preselim, jer da noćju čuje neposredno uza se tihe korake. Premda se je odmah uvjerio, da su vrata zaključana, te i sobu svu pretražio, ipak se je čudnovati taj pojav ponavljao. Ja sam tad mislio, da se gospodinu satniku naprosto ona soba ne svidja, pak da je izmislio tu pričicu, da se na diplomatički način dočepa druge morda udobnije sobe. Svi smo se smijali toj plahosti; jer da satnik ne bijaše strašivica, tomu ima dosta dokaza, što se je u raznih ratovih hrabro borio.

Tim je kraj tomu sablastnomu romanu, jer poslije pokopa nije se nikad više ništa pročulo.

Nadporučnik K. umre god. 1854. nakon podulje bolesti. Pred smrt povjeri on nekojim znancem, da mu je ona prikaza pripoviedala o velikom blagu, koje je u gradu sakriveno. Nu ovo se blago ne smie odkriti za mene živa; jer se niesam odmah prvi put na molbe nadporučnikove odazvao želji one prikaze. I o tom, gdje se nalazi to blago, i kako će se naći, prikaza je nadporučnika točno obaviestila, naloživ mu, da to zapiše u tri primjerka, koja će pod pečatom predati trim pouzdanim osobam, koje niesu sa mnom u rodu, uz strogi nalog da nikomu o tom ništa ne govore, te nakon moje smrti mojim nasljednikom pridadu.

Kao što već prvomu pripoviedanju nadporučnika niesam vjerovao — premda se je kašnje obistinilo, — tako sam i glede ove viesti o sakrivenom blagu i opet nevjerovani Toma. Ne muči me u ostalom nimalo znaličnost, da štogod potanje saznadem o depozitarih te sablastne oporuke, pak ću dane života, koji su mi odmjereni, mirno uživati, i ne ću se sbuniti dati ovakvimi pričami. A ne vjerujem, da i moji mili rodjaci težko izčekuju smrt moju od znaličnosti, hoće li ih uz moju ostavinu dopasti i ostavina valpovačke sablasti.

Dante.

(Sa slikom.)

Neka dvolična tama pritiskaše Evropu; stari duh poče utrnjivati, novo svjetlo još ne bijaše svanulo; razpra i nemiri smućivahu sviet, a neponjatni kaos, koj od svega toga nastade činilo se kao da u sebi krije razor i razcvat ujedno. U to doba pojavi se taj čudnovati, tajinstveni pjesnik, kao meteor u tome sumračju, — pjesnik toli često tumačen, a toli riedko shvaćen, koga možeš razumjeti tek onda, ako ga umieš tumačiti iz njegove dobe i poviesti.

Dante Alighieri, utemeljitelj taljanskoga pjesničtva, rodio se u Firenci u takvo doba, kad je Italija razkinuta bila unutarnjimi borbami i vanjskimi ratovi. Pa sav ovaj zator ne mogaše obuzdati samonikle snage, ko-

Digitized by Google

jom je upravo u to doba tvorna umjetnost u veličanstvenih djelih Giottovih opet uskrsnula. Ovaj umjetnički polet Giottov nedvojbeno je djelovao blagotvorno na duh Danteov, koj bi se inače izgubio bio u abstraktnih dogmah teologije, kojoj se je Dante u Parizu podao bio. Dante prianjaše uz Giotta, Orcagna uz Danta, — i u tome prijanjanju klica je onomu divnomu umjetničkomu životu u Italiji, komu ravna ne vidje sviet. „Dante bijaše sa Giottom u Francezkoj", tako pripovieda Benv. Cellini, te veli dalje: „u njegovu paklu ima mnogo pomišljaja na Pariz, koje se nikad pravo ne razumješe, kao što mu u obće njegovi tumačnici mnogo koješta podmeću, čega on nikad ni mislio ni snivao nije."

Kad čovjek uz ovu opazku čestitoga i mudroga Cellinija stane čitati Dantovu „božansku komediju", vidit će, da je najbolji tumač ovoj vratolomnoj i tajinstvenoj pjesmi, toj goropadnoj smjesi od veličajnosti i odurnosti mudrijaštva i naivnosti, učenosti i poezije, — život samoga pjesnika. Uspomena na prvu njegovu ljubav, na Beatricu Portinari, koja mu toli rano umrie, ostade mu zviezdom na valovitome moru života, po kom je bludio. Njenom slikom u duši vojevao je proti Aretincem kod Campaldina, proti Pižanom kod Caprona. Ode kao poslanik republike u Rim i na mnoge dvorove. Postade priorom (senatorom) svoga rodnoga grada i oženi se sa Gemmom Donati. Dotle ga je obasjavalo sunce liepe budućnosti; — nu tu se smrče obzorje za vazda, a Dantov se život pretvori u čitav niz protivština. U braku bijaše nesretan, Gemma se odruži od njega. Proti republici florentinskoj interveniraše papa Bonifacij VIII, a Dante branjaše mladjahnom vatrom samostalnost svoga grada, — kao poldrug viek kašnje veliki Michelangelo. Nu protivnici svladaše, — a grad pade. On i drugi „buntovnici" bijahu osudjeni na velike novčane globe, koje ne mogaše smoći. Odtad ga vidimo prognana, svih prava lišena, jadna i nevoljna bluditi svietom, i takova treba da si ga mislimo, kad čitamo tu tmastu pjesan, koja nastade u progonstvu.

Gdje je baš napisao svoju pjesan, o tom se, kao za rodno mjesto Homerovo, otimlju razni gradovi. Nu gdje je god boravio, — obadje Italiju i Francezku, — čežnja za domovinom nikad ga ne minu; bol i težka briga podjedaše korien toj plemenitoj duši; gorkost, koju ne mogaše u duši svojoj obuzdati, već ju obiljem izlievaše okolo sebe, otudji mu i ono malo prijatelja, što ih još imadjaše. Uzalud je samoga cara molio, da mu se bude slobodno vratiti; sve mu nade izginuše, a za sobom vidje samo mračni, na pola izgubljeni život. Posljednjih godina proživi u Raveni, baveć se neumorno svojom pjesmom, uz Guida Novella, gospodara Ravenskoga, koj ga štovaše i zaštićivaše. Na tome dvoru, gdje bi mnogi bio sretan i presretan, umrie bolnom dušom 14. rujna 1321. navršiv 56 godina.

Tek bijaše umro, požuri se Firenca, koja ga živa bijaše odnemarila, da ga mrtva obaspe slavom i časti. Zahtievaše njegovo tielo od Ravene, ne dobi ga; sliku njegovu, što ju Giotto naslika, izložiše na javnom mjestu; razpisavahu nagrade, tko će najbolje ocieniti njegovu „divina commedia".

Ova pjesan doživi malo po malo do 70 izdanja, stotina se slabih glava veraše oko nje, da ju tumači, — ona mu je veličanstvenijim spomenikom nego li svi mramorni i mjedeni kipovi, koje mu mal ne svi veći talijanski gradovi podigoše.

Lice oštro, izrazito strogo i, reć bi, bolno. Uzrasta pako bijaše visoka i ugledna, ozbiljan, sad blag kao vedar dan, sad gorak i nesnosan. To se protuslovje njegova bića zrcali u pjesmi, a njime se i protumačuje.

Dočim je Italija Dantovu božansku komediju izjavila najvećim tvorom ljudskoga duha, smatrahu ju u Francezkoj monstroznim izrodom praznovjerja i gluposti — i dočim njemačka romantička škola u njoj narisa neku objavu za razumievanje svemira, ne uztezaše se najveći njemački pjesnik reći: „da mu se pakao čini gadan, čistilište dvolično, a raj dosadan". Ali za to morade ipak priznati, „da su tercine, kojimi je Dante opjevao smrt Ugolinovu *) i njegovih sinova, nada sve ino, što je ikad pjesničtvo stvorilo."

Pače i u samoj Italiji bijahu različita mnienja; ima važna stranka, koja se drži Danta kao kakova proročišta u svem i svačem, pače i u izrazu i u riečih; a bilo je već za vrieme Cellinijevo ljudi, kao što bijaše Matteo, koji pisahu: „čitao je Danta, slabašan je i tepe."

Nu što bijaše Dante svome narodu, svomu jeziku, što pjesničtvu u obće, toga mu nitko ne ote: silni poticaj, genijalni uzor, bezprimjerni sloj razuma i umjetnosti, živi spomenik svoga doba, — vjekoviti za nas problem. —

* Taj je ulomak preveo naš Preradović na hrvatski.

LISTAK.

Pogled na Lokrum i Ploče (k slici). U lanjskom „Viencu" br. 10. doniesmo sliku Dubrovnika, a u br. 48. sliku prištaništa na krasnom otočiću Lokrumu kraj Dubrovnika. Današnja slika pokazuje nam i sa drugoga stanovišta čitav otok, a u zadku s lieve strane komadić zidina dubrovačkih, u sriedi predgradje Ploče, a s desne strane u dnu prekrasna zaljeva Cavtat (Ragusa vecchia). Na otoku nadvisuje tvrda kula sve ostalo, malo niže s desna vidi se bivši dominikanski samostan, kašnje dvorac Maksimilianov usred bajne zeleni. Zidine Dubrovnika nadvisuju tornjeví, a nada sve kupola stolne crkve, što no je pred nekoliko tjedana gromom oštećena, te se boje, da će se

Digitized by Google

se srušiti. Ploče su malo dubrovačko pristanište, dočim je velika luka u Gružu (vidi br. 19. lanjskoga „Vienca"). Izišav izmed gradskih zidina dubrovačkih na Ploče, odmah si na selu u zeleni, izmed koje već iz daleka biele kućice proviruju. Jedan sat čamcem, pak si u glasovitom negda Epidauru, a sad gradiću Cavtatu gdje su glasovite bajne špilje. Sva je dubrovačka okolina pravi raj.

Urednik našega lista g. A. Senoa zaputio se je na 2. t. mj. u Italiju, naročito u Firencu, gdje će boraviti mjesec dana. Ufamo se liepu plodu od ovoga puta.

Iz hrvatske Matice. U posljednjoj sjednici odbora hrvatske matice odrekao se je dosadašnji revni i velezaslužni tajnik profesor Tadija Smičiklas, te je mjesto njega tajnikom izabran prof. Mio Kišpatić. U istoj sjednici zaključeno je, da Matica ove godine izdade tri djela, i to: „put oko zemlje" od Jules Vernea — petu i posljednju knjigu „Vrazovih djela" gdje će biti njegova velezanimiva korrespondencija sa životopisom i kritičkom ocjenom, — napokon prievod glasovitih Michelétovih djela: „la femme e l' amour (žena i ljubav).

Darovi narodnomu muzeju. Ovih dana dobio je naš narodni muzej dva zanimiva dara. Gospodja Sidonija Šram rodjena Geyer, supruga poznatog rodoljuba dra. Lavoslava Šrama, poklonila je tomu narodnomu zavodu u kristalnoj kutiji lepezu stare radnje od javorova drva, ocjelnih zvjezdica i zlatnih čipaka. Lepeza ta čuvala se je od pamtivieka u obitelji njezine tetke Josipe barunice Spiegelfeldove uz tradiciju, da je nekada bila vlastničtvom nesretne kraljice Marije Štuartove. Dužnost nam je ovdje izjaviti hvalu gji. S. Šramovoj na toli rodoljubivu daru, a zadaća vještaka biti će iztraživati, pripada li radnja sbilja vieku, kojemu ga tradicija pripisuje. Nadalje darovala je gospodjica Marija Obrsterova, Karlovkinja, dvie radnje, što ih je svojom rukom slobodno izrezala iz mekog kamena i to: kip sereženskog harambaše i basrelief majke božje. Oba umotvora pokazuju znamenit rezbarski talenat, a primietit valja, da je gospodjica samouka. Gdjica Obersterova tražila je umjetnički štipendij, da uči rezbarstvo i kiparstvo, al bude odbijena. Tko je vidio njezine radnje, tko uvaži da je mlada, morat će doista od srdca žalit, da će i opet toli liep talenat zahirit u našoj domovini, u kojoj se je izgubilo toliko darovitih ljudi, i mi se ne čudimo ni najmanje, što nam domaća umjetnost ne napreduje.

O galeriji slika. G. arhitekt Bolé, jedan od Schmidtovih učenika boravio je ove zime u Italiji, učeć i razgledajuć kako su tamošnje galerije i muzeji gradjeni. Njemu povjeri Schmidt da izradi sve detaile (pojedinosti) njegove osnove za zagrebačku galeriju te bijaše naumio doći u Zagreb, da razgleda buduće gradilište naše galerije. Doznav medjutim u Rimu za zaključak zastupstva i neprilike, kojimi se kod nas ima boriti svako plemenito poduzeće, odustade od svoje nakane, te se vrati ravno u Beč.

Josip Plančić, o kom već prošle godine govorasmo, prispio je prošloga mjeseca u Djakovo, da u tamošnjoj novoj crkvi izradi nuždne terracotte i fajance. O potanjih zadaćah našeg zemljaka níje nam jošte ništa poznato.

Koncert pjevačkoga družtva „Kola", koj bijaše urečen na 6. t. mj. odgadja se rad nepredvidjenih zapreka do poslije uskrsa.

Gimnazijsko književno družtvo „Zviezda" u Požegi priredilo je dne 5. travnja t. g. predstavu, koju je predsjednik uveo kratkim slovom o samom družtvu „Zviezdi". Deklamirala se je Trnskova pjesma: Kotlokrpa, pjevao sbor Jenkov: Žicam i predstavljala vesela igra: „Drotar" od Besdikova. Čisti je dohodak namienjen nabavi knjiga u družtvenu knjižnicu, te se s toga darežljivoj ruci dohvat ne steže.

Nove knjige. Kletva nevjere, izvorni roman od Fedora Brestova, počeo je početkom ovoga mjeseca izlaziti u listku „Obzorovu", te će trajati sav kvartal, t. j. do konca lipnja.

Subotički glasnik, organ naše prekodunavske braće Bunjevaca i Šokaca, koj si je stavio ciljem malne već izumrlu sviest ondješnjega hrvatskoga pučanstva probuditi iz sna, — svakim se danom sve ljepše razvija. Dosadanji tamo izlazeći magjarski list „Szabadkai Közlöny" počeo je nekako šepati, te živi u neprestanih redakcionalnih krizah. S toga se on i žesti sveudilj na „Subotički glasnik", jer bi ovaj želio „potisnuti Magjare u Aziju". Tako daleko baš ne ćemo potiskivati, ali je već prošlo i ono vrieme, kad se je slavski element do mile volje dao potiskivati. Mi želimo da „Subotički glasnik" bude dostojan zastupnik na braniku naše narodnosti, a u to mu ime želimo i od našega občinstva obilnu podporu.

Dopisnica uredničtva.

— Mladomu prijatelju — ovdje. Dva puta poslaste nam poštom svojih pjesama — prvienaca, te nas umoliste, da budemo iskreni. Hoćemo. Mogli bismo vam reći, kako neki misle, radite dalje, pišite, zabavljajte se narodnim pjesničtvom. Nu govoreći tako bili bismo paralaže bez duše, mi bi vas mladića prevarili. Vi dragi gospodine, kraj sve dobre volje nieste pjesnikom. Vi možete biti s vremenom dobrim pravnikom, liecnikom, jezikoslovcem u obće prozaistom, al pjesnikom nikada. Vaše pismo je vrlo razborito, vasi stihovi vrlo loši. Griešili bismo, da vas svrnemo s pravoga puta, da vam nereknemo čistu istinu, zato vam velimo: Okante se za vremena pjesme, ne gubite vremena gradeći stihove. Mi vam to velimo posve iskreno, jer niesmo prijatelji „švindela".

— Prevodiocu: „polodjelaca ili raje u Indiji". Vaš prievod kao ni sličan materijal ne može nam za „Vienac" rabiti. Vaš je prievod posvema loš. U nas se danas ne piše: vnogi nego mnogi, — polek, nego: polag, — nesnosnja svješćenika i copriaša, — zdvojbeni i bez svakog ufanja bitstvujući narod, itd. itd.

— Gosp. J. S. P. — Umoljavate nas, da vašu pjesmicu uvrstimo u „Vienac", ili ako ne, da vam javimo, zašto ne? — kakva li je pogreška u vaših pjesmah? Na ovo je pitanje težak odgovor. Volimo otisnuti tri prve kitce vaše pjesme, u nadi, da ćete nam ostale tri odpustiti. Evo ih:

Bistar potok strujno teče
Ispod bjele topole;
A tuj stoji mlado momče
Sa djevojkom ozdolje.

Gledeć vodu sa obale
Vide u njoj lica žar;
Njim se rieči momku dale.
Slatka čuvstva riedki dar:

Oj djevojko dušo draga!
Budi meni vjerna;
Ne treba nam svjetska blaga,
Kad je ljubav vatrena.

— Pjesniku C. Sudeć po vašoj „nesretnoj ljubavi" bolje će bit i za vas, gospodine, da se kanite „pjesme i gusala". Ako je u vas revnosti, a vj kušajte pisati prozom.

— Čitaonici u Čazmi, i drugim nedavnim predplatnikom. Pošto nam se je u novije doba javilo toliko predplatnika, da osim brojeva 2—5 koji su već po drugi put tiskani, moramo i broj 6. iznovice štampati, to vas molimo, da se do koj dan strpite — dobit ćete ga sa dojdućim brojem 16.

Zabava: Hrvatskomu sokolu — Slučaj ili sudbina — Prvi čin Racinova „Britanika" — Zavjet Petra Cirneja. — **Pouka:** Valpovo i njegovi gospodari — Dante. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare" u Zagrebu.**

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 15. travnja 1876.

Br. 16. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Lucieta.

Pripovieda I. H.

Krasno neko jesensko popodne sjedio sam onomlani sa Markom Vijoričem pred njegovom na brežuljku, povrh ovelikoga vinograda sazdanom malom ali strojnom kućom. Gledali smo, kako lagani, sredinom modri, prema kraju svjetliji a zlatom obrubljeni oblačci lete prema zapadu. „Eno ono je slika ljudskoga života: djetinstvo nam je zlatno, mladost nam je svietla, sve dok ne vidimo na poprištu ljudskoga žića borbu ideala sa krutom realnošću; muževnost nam je postojana, a kano što se ono modrilo oblaka prelieva u neku plinovitu neizvjestnost, tako i starac izniče, tone u vječnost“. Pogledam Marka. Mirno mu i blago oko kano da se udubilo samo u se. Nad visokim čelom vinula se crna bjelilom izmiešana kosa, a izpod čela uzdigao se ovelik, tanak, savinut nos. Usta energična — plemenito svedene ustnice obrasla skoro posvema sieda, proročka brada. Kano da motrim Marka Papirija gdje čeka ulaz Gala u Rim. Marko Vijorić bio je čovjek, što no rieč od oka. Uz divsku odrješitost ljudine spajao je djevičanskn nježnost i blagost. Njegov sud bio je množini njegovih znanaca i prijatelja, štono je bio nekoč sud Pithagorin njegovim suvremenikom. „Žeženo, prokušano zlato“ znao je govoriti moj pokojni stric, kad bi se razpreo govor o Marku. „Marko bi bio u većih okolnostih drugi Washington“, nadovezao bi moj otac. „Ljudi, ne odsudjujte naprečac“ bijaše načelo Markova suda. On bi uviek poput umne gospodje Didevant govorio, da valja iztraživati svakomu činu povod u ljudskoj duši prije nego li ga odsudimo. — Ja sam si utuvio u glavu, da ovakova čelična načela niesu ništa drugo nego nuždan posljedak lomna i izkusna života. Kad sam prvi put sagledao Marka Vijorića, saletila su me čudna čuvstva. U odrješitih pa ipak blagih crtah njegova lica kao da čitam utisnutu poviest njegova života.

Još niesam nikada vidio Marka toli veličanstvenim, kao onaj dan. Saletila me čudna želja zamolit ga, neka mi izpriča sgode svoga života. — Ah — odvrati mi Marko — k čemu pričat ono, što je prošlo, a da nije ostavilo traga u poviesti čovječanstva. — Ja niesam nikakov velikan, koji je pokrenuo svietom ili bar svojim narodom, već kao svaki drugi čovjek doživio sam i ja ona tri razdoblja, koje nam spominje Lyton Bulver kao obćenitu značajku životu: U prvoj dobi ostavlja te prijateljstvo, u drugoj ljubav, a dobrostivost ostaje ti do smrti. Zaman, ja sam pregnuo čuti život Markov iz samih njegovih usta. I ja sam uspio... sve malo po malo, i ja sam čuo sve, što željah... Eto me, da vam pripovjedim.

I.

Marko Vijorić bio je sin siromašnih roditelja. Oni mu rano pomrieše, ostaviv njega i mladjega mu brata na brizi starije već udate sestre. Marko je bio krasan momak. Rasao on, a uzporedce razvijala mu se silno snaga duha. Markovi roditelji imali su mnogo prijatelja, te na njihovu preporuku stupi mu mladji brat Pavle u trgovinu u Trst, a Marko bi primljen u neki zavod u Hrvatskoj, da izuči gimnaziju. Vedra, hitra dalmatinska ćud prionula živim žarom uz knjigu i život u bielom Zagrebu. Drugi mladići znali se težko znojiti nad trigonometričnimi funkcijami, ali Marko zaronio bi okom u ta matematična otajstva, tad si vidio, kako mu se

Digitized by Google

oko za čas stislo, za čas planulo, licem i čelom trgnuo čudan bliesak te matematični gordički čvor presječe oštrinom svoga uma... Ti si Belzebub, ti si ukrao knjigu mudrosti sa stola svieta, govorio mu debeloglavi drug Luka. Niti sâm Napoleon veliki ne bi toli brzo ulovio tu trigometrijsku ribu iz dubine tih zaporaka, kubusa i quadrata. Jednom je odredio gimnazijalni ravnatelj nagradu onomu, tko bi umio uzporediti Cicerona sa Demosthenom. Prije bi mogao prispodobiti kamen ljudskoj glavi, nego li prispodobiti Cicerona Demosthenu, tvrdio malonogi i lagvasti Andrija pokazujuć na Lukinu omašnu glavu, ali Marko Vijorić dokazao je tankoumnom mudrolijom, da su si Cicero i Demosthen slični kao jaje jajetu i Marko Vijorić bude priznan mudrom glavicom. Nu uza sve to Marko nije bio u volji učiteljem, najpače se nikako nije mogao pogadjati sa svojim zavodskim predstojnikom. Kako je Marko bio zlo odgojen, a kako je uz to bio hitra glavica, nagadjali su ljudi, da će Marko biti veliki previjanac. I niesu se ti mudri sudci prevarili. Bilo li zamisliti kakovu mačju muziku, taktika bila je Markova; bilo li dovesti koga druga na tanak led, osnova bila opet Markova. Jednom u pol biela dana kucnu zavodsko zvonce. Svi mladići sletili se za čas u učaću sobu misleć, da štogodj gori, ali se začudiše uočiv svoga predstojnika, koji je žestoko mašuć rukama, uza žarki siev očiju izrekao smrtnu odsudu objedu trojice pitomaca, medju kojima je bio i Marko. Čuvši zlokobne besjede: „Hodie habetis carenciam“ t. j. danas ćete postiti, čudna strava zaokupila srdca mladića, ali nije klonuo duhom Marko. Ne bi se ni prekrstio, a njega nestade iz sobe. Za nekoliko časaka eto ga, gdje nosi ogromnu komadinu bieloga kruha. Jedite, reče trojici drugova, dočim su ostali već objedovali. — Ali, Marko, odkuda si smogao taj kruh? zar ti sâm sotona pomaže? Jedite! biesan će Marko, i za čas mogao si tekar čuti rozgotan smieh gladnih mladića nad čarobno stečenim kruhom. Sutra dan šaputalo se: „neko je odnio predstojnikov kruh!“ — U povedenoj iztrazi branio se Marko u svaku ruku, da je to puka zasljepa, da je po svoj prilici onaj, koj se je dočepao predstojnikova kruha, bio možda njemu sličan, ali da njemu nikad nije bio na umu predstojnikov kruh, već sâm g. predstojnik. Uza sve to bude Marko predložen, da se protjera.

Neko ljetno jutro nadje se iznenada na šumskom čistacu.

Kuda sad? Iz zavoda, a tiem dakako i iz škole proćeran! Idem, da svoje mudrolije na sbilji izvodim, neka vidi sviet, da je u meni oživio slavne uspomene, „Petrica Kerempuh“. I Marko Vijorić odluči poći u sviet. Sa zagrebačke gore pogleda još jednom na bieli Zagreb —: „S bogom, neraju moga života! — šaptnu. — Ja idem drugamo tražiti sreću! I nestade ga u šumskom gustiku.

Minuli dani, ćedni, mjeseci, o Marku ni glasa. Ljudi su nagadjali, da je u sjevernoj Americi ili u Braziliji, i da kopa zlato. Devet mjeseci poslije toga zametnuo debeloglavi Luka povrativ se sa duhovskih praznika s lagvastim Andrijom ovaj razgovor:

— Čika Andrija — a znadeš li koga sam ti vidio?

— Možda Antikrsta?

— Ne — ne, ja sam ti vidio njegova brata Marka Vijorića — i to u bielom slamnatom gradu K. Evo kako se sbilo! Jedno veče idem ti ja u gostionu. Na putu sretnem čovjeka. Kaputaš je, kao i ja, tolik je, koliki sam i sâm, samo mu je glava manja, i gotovo bih rekao i ljepša.

O Luka — Zdravo! i ogrli me demon u slici Marka Vijorića.

Ti, Marko?

Čitav od glave do pete —

A što te nosi?

Noge.

Po što?

Po pamet.

Idi, ne luduj! Hodi sa mnom, pa ćeš mi pripoviedati svoje doživljaje.

Kuda — u izpovjedaonicu?

Mani se šale — u gostionu.

U gostionu — ja ne zalazim u takva zatirišta domaćeg života. Nego reci mi, gdje se drugdje sutra vidimo?

Kod mene. Znaš li gdje stanujem?

Da li znam? A tko desivši se u Rimu ne radi vidjeti papu? a tko da došao u K., ne ide vidjeti najveći lonac, što je na krovu tvoje kuće? — I s bogom... Lahku noć... I ode Marko.

Dodjem u gostionu. U njoj bučno, kao u sinagogi. Kod ovelikoga stola pripoviedao neki šaljivac svakojake trice i doskočice, koje slušaoci rozgotnim smiehom pozdravljahu. Kod drugoga stola umovahu i dokazivahu četiri mlada momka, četiri zelene nade hrvatskoj domovini, kako je Hrvatom najbolje bilo „sub imperio dei Bachi“ (za Bachove vlade).

Dvorani u kutu sjedjahu za stolom sami odličnici, gradski starješine, na čelu im sam gradski načelnik nemilo se znoje, da dohvate dno na novo odčepljenu viedru pive. Debelonosi, kratkonogi kapetan nemilice davi pečeno pile razlažuć kako bi valjalo, da grad uloži svoj prosvjed proti gradjenju željeznica na gradskom zemljištu, jer kako reče mudri starješina kobasičar Vencek: Kad bude taj željezni antikrst prolazio našom kukurузom, popalit će našu hranu, naše blago bježat će kao biesno sa paše, a napokon uznemiravat će to grmeće strašilo štovane gradjane u njihovom blagom — prosvjetnom — snu“. Kojim pravom — zaključi kapetan sasuv ogromnu čašu u slavno bezdno svoga gostioničarom stoput blagoslovljenoga trbuha — kojim pravom

Digitized by Google

hoće taj novovjeki sviet, da i nas zavrti u svoj bjesomučni ples.

Ali, spectabilis, smijao se gradski kapelan. — Vi će te prvi uzkliknuti tomu ognjenomu konju gromki živio, kad donese čak iz Francije champanjske kapljice iz najglasovitijih tvornica.

Ja sjednem za stol čudno gledajuć te zatočnike svakoga napredka u poviesti čovječanstva. Preda mnom se ustalila mlada liepa konobarica —

— Hu! pljesnu ona rukama. — Nestalo ga!

— Šta vam je, dušo? upitam uplašen.

— A ma, gospodine malo prije jedan mladi gospodin obučen baš poput vas dodje ovamo i naruči sjajnu večeru, pečenku, bocu vina i najfinijih smotaka. Za čas zovnu me opet, neka mu donesem i drugu bocu našega krasnoga vina, i dok se ja vratih, odlunjao on nekuda u noć — i s njim nestalo i novaca, kojimi je imao platiti večeru.

Čudom se čudjah — al napokon izdimiv smotku i izpiv kavu, odem kući na počinak. Sjutradan uz prvi cvrkut moga kanarinca bane u sobu moj Marko Vijorić u posve drugom odielu. Prvo, što sam mu pripoviedao, bio je moj jučeranji doživljaj sa konobaricom.

— Eh — junak te pustolovine stoji pred tobom! uzvrati mi on s velikom ravnodušnošću.

I to je bila zadnja pustolovina iz dobe prve mladosti Marka Vijorića. Dvie godine dana poslije toga zameo mu se i opet trag i nitko o njem ništa ne znao.

(Dalje sliedi.)

Prvi čin Racinova „Britanika“.

Preveo T. Maretić.

(Konac)

Drugi prizor.

Agripina, Buro, Albina.

Buro. Gospe,
Dojavit ću ti, što car zapovieda;
Uzbunit moglo bi te to s prvine,
Al vrlo mudra zapovied je ota,
A ćesar hoće, da ju doznaš sada.

Agripina. Kad hoće, podjmo, on će mi ju reći,

Buro. Za časak ćesar ukro nam se očma.
Pretekoše te konzula već oba
Na dveri došav nepoznate svietu.
Al deder, gospe, da ti kažem sve.

Agripina. U uzvisite ne diram mu tajne.
A je l' ti s voljom, pa da otvoreno
Progovorimo koju nepretvorce?

Buro. Ta lagat Buro bojao se vazda.

Agripina. Sakrivat cara misliš li mi dugo?
Silomce da l' mi sastajat se s njim?
Obasuh zar te srećom, medju menom
I sinom da put zagradiš poprečke?
Ni cigli čas mu harnu biti ne daš.
Sa Senekom li slave si preginjač,
Da ćesar više ne sjeća se mene??
Zar predah vam ga, da ga nezahvalnim
Vi učinite, pa da silničite
U njegvo ime? Svedj mi razum veli,
Da ne možete za nj mi odgovarat.
Upriličih ti s časti legijiske
Da slavičnost ti sve to većma raste;
Na predja svojih prestolju ja sjedim
Vladarom kći sam, žena, sestra, mati;
Što misliš dakle, da sam zacarila
Ja jednog cara, da ih imam tri?
Već nije diete Neron; dozrio je
Za priesto, a ne da se boji vas,
Na vaše oči on da gledi samo.
Zar pradjedova uzornieh on nema?
Avgusta neka sliedi, il Tibera,
Germanika nek otca mog izbere.
U takve ne idem ja junake, ali
Predočit mnogu mogu mu vrlinu;
Prikričat mogu, u svog podanika
Toliko uzdat da mu se ne valja.

Buro. Što dodjoh k tebi, samo ti naumih
Izpričat jedan čin Neronov, gospe.
Al kad već hoćeš, práviti ga ne ću,
I kad me jamcem glave njegve držiš,
Odvratit ću ti otvorito posve
Ko vojnik, koji vazda je pravorek.
Ti ćesarovu povjeri mi mladost,
Priznavajući tog ću viek se sjećat;
Al izdat ti ga, ja ti se ne zakleh
Nit stvorit od njeg cara prepokorna.
Ne. Odgovarat ne treba mi tebi;
On nije sin tvoj samo, nego i car.
Tek carstvu, gospe, odgovarat imam,
U ruku čijih spas mi je i propast.
Uputit u zlo neizkusna mladca
Zar ne bi mogli ja i Seneka?
Odstranit od njeg čemu laskavice,
U progonstvu potražit kvaritelja?
U Klavdijevu dvoru množ je roblja;

Digitized by Google

Kad dva ih trebaš, tisuću ih imaš.
Već oni omrazit bi znali njega
I starcem već ga mladjana pretvorit.
Al na što tuga, gospe; sviet te štuje,
Ko ćesarom se i tobom svi kunu.
Danomce care ne meće doduše
Do nogu tvojih carstvo, al zar odmah
On neharan je, svoj li biti gleda?
Bojazljiv Neron viek i prepokoran
Tek po imenu da je Cesar Avgust?
Al napokon ti velju: Rim ga právi,
Koj u tri puta zarobova jadan,
I dugo dugo robovaše mučno,
Slobode tek se dovi za Nerona.
Al još čuj. Kriepost ko da s nova cvjeta.
Deračinom već nije carstvo caru,
Glavare puk si nà Martovcu bira,
Vojnikom viernim ćesar vodje daje.
Još nevini su prem ih biedi sviet,
U vojsci Korbul u senatu Trazej.
U pustinjah, kud senatore slahu,
Ni ciglog nema, do li tužitelja,
Zar s goreg li je, da nas ćesar sluša
Kad savjetî ga proslavit želimo,
Očuvat carstvu silu, Rimu pako
Slobode blago, ćesaru mogućstvo?
Al Neron, gospe, sam se ravnat zna;
Pokorih mu se njeg ne gramzeć ravnat.
Na pradjede mu gledat je bez dvojbe,
Al Neron valjan sam će sobom biti.
Ko prva ljeta sva mu l' budu ljeta
Vrlinâ puna, sretna li ga tada!

Agripina. Budućnost ti se nesigurna čini,
Zabludit, misliš, bez tebe će Neron.
Za rukom sve ti dosle pošlo, veliš,
Nabrajat uze njegove vrline;
Protumači mi sada, Neron ćesar
Silanovu li za što sestru ote?
Zar ne zna, da je pokor veći tiem,
Što Junija je predja mojieh krv?
A čiem ju biedi, što li mu je kriva,
Krvomutnicom da ju danas drži?
A nikad vidla skromnica ga ne bi,
Da ne ote ju poput otmičara,
Blagodat njojzi pravcata je bila,
Što ni vidjela dosada ga nije.

Buro. Okrivit ničiem ne može je, znam.
Osudio je jošte nije ćesar.
A gdje je sada, na mjestu je dobru;
Kud gledne samo, svuda vidi sjaj,
U palači je svojih predja punoj.
Ta sama znadeš, s njena dostojanja
Da na cara bi muž joj mogo dić se,
Da ćesarovu valja krv pomiešat
Sa krvi onieh, s kimi ćesar hoće.
I priznati ćeš, ne bi pravo bilo,
Da carsku uzme kogodj unuku.

Agripina. Poručuje mi preko tebe Neron,
Britaniku da zalud obrah dievu;
Obricah zalud, ušutkat ga želeć,
Još do mala ih da će Himen vjenčat.
Dokazat hoće Neron na jad moj,
Obrekla da je Agripina, štono
Mogućno nije. Odviš Rimom vladam,
A on uvriediv mene hoće svietu
Otvorit oči, uplašen da vidi,
Da nije isto ćesar i moj sin.
Pa dobro. Al mu svagda mogu reći,
Da prije toga učvrsti si carstvo.
Prinudjujuć opasat se svojom
Nejačkom snagom, nek se pazi dobro,
Da moje ime ne bi jednom snage
Dosinulo se veće, neg što misli.

Buro. O njegvoj, gospe, vazda sumnjaš časti,
Nesumnjiv niti krok mu nije tebi.
Zar misliš, ćesar da već znade, da si
Obranit pregla od njeg Juniju?
Britanik da te zaštitnicom zove?
Što? vragovima svojiem ti si pomoć,
Da izliku si nadješ na nj se tužit?
Na svaku riečcu, koju doznaš od njeg
Razdielit carstvo zar ćeš se požurit?
Neprekidno li bojat ćeš se, da te
I zagrljaji ne izdadu sami?
Revnoće tužne censorske se mani,
A majčine se napuni blagoće;
Mrznovolju mu po koju pregori
Nerekav dvoru de se zavadiste.

Agripina. Od Agripine ko da čeka pomoć,
Kad sam mi Neron moju propast javlja,
Kad od sebe me kô da tjera eto,
Kad Buro mene k njemu smie ne pustit?

Buro. Ušutjet mi je, dobro vidim, gospe;
Odrešljivost ti nemila je moja.
Bezuzročna je tuga tvoja, što joj
Ne godi, to joj veću sumnju piri.
Britanik eto. Uklanjam se njemu,
A ti ga slušaj, nesreću mu plači;
A voljna li si, krivi one, gospe,
Zapito kojih nije care svjeta.

Treći prizor.

Britanik, Agripina, Narcis, Albina.

Agripina. Ah kuda, kako, careviću, nagliš?
Medj vragove si čemu sliepo srćeš?
Kog tražiš ovdje?

Digitized by Google

Britanik. Kog tražim? Bozi!
Što imah, gospe, ovdje sve izgubih.
Vojnika sila Juniju saletlo
Potežući nedostojno ju dvorom.
Strahota, užas napuni joj grudi,
Kad vidje tužna, što li rade od nje.
Već nje mi nema. Zakon ljuti dieli
Sad do dva srdca, sjedinjena jadom.
Za cielo ne će plačnieh nas razdružit,
Dozvolit će nam jadovati skupa.

Agripina. Ne tuži više. Nepravednost ova
Ne boli tebe ljuće nego mene.
Ni još se niesi nado svome zlu.
A ja se veće pribojavah za te.
Al slaba moja srdjba nije vrstna,
Da sborim, tvorim odrješito za te.
Al dosta o tom. Slušat li me hoćeš,
K Palantu podji, kod njeg ću te čekat.

Četvrti prizor.

Britanik, Narcis.

Bi l' vjerovo joj? Medj menom li ona
I sinom svojiem posredovat može?
Što l' ti mi veliš? Nije l' Agripina
To ista ona, otca moga žena,
A u zô po me časak koja život
Prekratila mu, kako ti mi reče?

Narcis. Umir' se. Ona misli, uvriedjena
Ko i ti da je, Juniju ti dati
Zatekla se je. Jade si primiri,
Potraži sreću. Zalud jecaš dvorom.
Vidjevali te dokle budu skromna,
Gdje jecaš samo, a zagrmjet ne znaš,
Do vieka svoga jadovat ćeš jade
I pustiem riečma sipati ćeš gnjev.

Britanik. Narcise dragi, naumljaj mi znaš,
Da niesam dugo voljan još robovat,
I znadeš, da l' se carstva mnim odreći,
Kog ne daše mi sve da mene patri.
Al samcat još sam; prijani mog otca
Ne kazuju se s mojih jada niemi;
Oko mene mladića jošte slabo
Prikupljuju se, koji su mi vierni,
Odpočeh lani pravo mislit istom,
I izkustva se već domogoh tužna;
Okò mene se lažidruzi vrzu,
Za novac kleti ne smiću me s oka.
Na poso taj ih sramni obro Neron,
I oni moje prodaju mu tajne.
Narcise, dani prodani su moji:
Što sborim i što mislim, znade ćesar.
U moje srdce daše mu zavirit
Nazovidruzi moji. Što ti misliš,
Narcise dragi?

Narcis. Podlieh li mi duša!...
Oberi sam si uzdanica pravieh;
Govorit svakom nemoj svojieh tajni.

Britanik. Pravokaža si, moj Narcise, ali
Poštenjak vrli u svakog se uzda,
Dok napokon ga ne izdadu podlo
Varakajuć ga dugo. Vjerujem ti,
I kunem ti se drugom ne vjerovat,
Do samu tebi. Tvoju plemenitost
Pohvalit često moj mi otac znao.
Slobodnjak ti si jedin, koj od sviju
Pokrenut vjerom niesi trgo njemu,
Ni meni, na kog vazda paziš vierno,
Od tisuć tajnih izbaviv me zanjki.
Popodji vidjet, nova ta oluja
Obodrit ne će l' prijatelje naše.
Gledj ù oči im, govore im slušaj;
Doznaji, da l' će bit mi na pomoći;
A ponajvećma dvorom oviem gledji
I brižno motri vazda, ćesar Neron
Na carevnu li kako pazi sada?
Doznaji, da l' joj ponikoše oči?
Govorit s njome da l' mi daju još?
K Palantu dotlen idem, koji moga
Slobodnjak bješe otca, kao i ti;
Neronovu ću ondje majku naći
Poskočit spreman na svaki joj mig.

Zavjet Petra Cirneja.

Historična novela. Napisao ju talijanski Salvator Viale.

Preveo Ivan Gostiša.

(Konac.)

Ste se pripoviedke prepadoh i sgrozih; nu budući da tada niesam dovoljno poznavao sva bezdjela, što ih je počinio Paganello, uzeh iza toga straha nekako ljubiti i žaliti njega te svoga ujaka. Mililo mi se, što je Galvano toli pobjesnio s one izdaje, i da je volio biti pošten i prijateljski, nego li da se brine za svoj život i da se drži dužnosti rodbinskih.

Još ne bješe dopripoviedao, kad najednom poskoči s mjesta na noge, čim začu zvono od Novale. Lati se svoje Sansone, pa okrećuć amo tamo diljkom, pazio je

Digitized by Google

i razgledavao šikarje. U šumi, reče, ne smieš se niti u zvono pouzdati; znadem dobro, da zvonovi veoma često govore i našim progoniteljem, al ne bojmo se, ovdje nam nema pogibelji, zvono zvoni de profundis.

Položi diljku na tla, pošto je kokot napeo; za tim skide kacigu, udalji se malko od mene i ode na neki maleni zid moliti. Kad je ovdje nekoliko molitava promrmljao, pope se još povrh nekakve šikare kupina i kopriva, da se i tuj pomoli.

Pod onim zidom, reče, pokopan je Paganello, a pod onima kupinama jedan njegovih ubilaca, Simon iz Arezza, koj najposlije svojim u pomoć priteče, ali se je jedini kao pravi vojnik borio. Molio sam za prijatelja i neprijatelja, jer najvolim živjeti u miru s pokojnici. U nijednom boju ne zadobih nijedne rane, a ovdje sam bio župniku, pošto se osvetih, svećenikom, stražarom i liečnikom, a napokon ga i zakopah. Upriličih mu tajni grob, kako vidiš bez imena i križa. Tada me je najvećma peklo, što je moj drug već prošao bio na onaj sviet, jer sam kašnje našao jedva sto koračaja odavde lješinu Morazzanovu. Ništarija ode posvema tihano umirati, niz brdo pod onaj hrast. — Sirota Paganello! gorio je osvetom, ali ne dosudi mu udes, da ju vidi izvedenom.

Kada Galvano opazi, da se sgražam s tih rieči, nastavi: Naravski, da su to zle stvari; nu ne čudi se tomu, što sam ga ja upravo ubio medj tolikimi neprijatelji, što ih je imao. Po me bilo sramotnije slušati, da je tko drugi uronio ruke svoje u moju krv; pa da je tko drugi i ubio moga bratučeda, imao bi ga onda osvetiti; znat ćeš, da je taj običaj u toj zemlji — kob mu je namienila, da ne osvećen zaglavi.

Kako li me se dojmiše one molitve i ono poviedanje, prije ćeš pomisliti, nego li da ja reknem. Ne mogah si protumačiti toli grozovita a u istinu bezbožna i smiešna sažalievanja, vjere i barbarstva, a osobito ne mogah razlog naći u čovjeka, kakov je bio Galvano; nu do mala vrate mi se misli na strašan prizor i uzeh mozgati, koli težko čovjek i uz kolike pogibelji može opeta valjanim postati kad je već jednom kakovo zlo počinio te se u bieg dao. — Ipak samomu sebi reknem, misao na boga jedina preostaje čovjeku, koj se je odielio od svoje obitelji, te bjeguncem i prognanikom provodi svoj viek. Nekako to osjetih već na samu sebi; nikada prije ne mislih toliko na boga i na budući svoj život, koliko upravo taj čas i na tom mjestu, to jest medju ona dva groba, gdjeno preda mnom bješe pukao vidik na otčinsko mi mjesto — i onaj par, kad se upravo htjedoh razstati za uviek s ljudskim družtvom, sa svakom utjehom i sjegurnosti, da ću ikada u gradjanski život.

Pohitim, da ostavim to neugodno mjesto; podjem za psetom, koje po migu svoga gospodara udari pravcem uvale put Felce-a. Čim se dalje odmicah od svoga sela, čim dublje prodirah u špilje i šikarje, tim mi jače srdce kucaše, tim se sve većma sgražah. Potekoh brže ili popostadoh svaki put, ili šušnuo list ili prhnula ptica. Sve mi u onaj čas zadavaše strah, sve pobudjivaše grižnju moje sviesti, migoleći sjen granâ, kojimi je vjetar gibao, i zalajak pseta, svako išto crnje deblo hrastovo, svaki stupac na čistini, svaki pramen ma i daleka dima, svaki zviždaj pastira u gori — sve me to uznemiravaše. Bojao sam se svoga vodje, bojao se samoga sebe; jer se strahovito uzeh iziedati s namienjena mi zločina, a u drugu ruku stadoh se kajati nešto s mržnje, kojom jošte mrziah svoga neprijatelja, nešto sa straha, da mi je najvećim neprijateljem moj pratilac.

Zaustavismo se po prilici milju daleko od presrta uvale Felce-anske. Vidio sam, da Galvano namjerava ondje prenoćiti, pa si tražah ložište, gdje bi se mirno mogao zakloniti. Niesam već na to mislio, hoću li gdje sresti Giganta, a govoreć sa svojim drugom zaboravih naumice i spomenuti ga. Suspregnuo sam se dapače, da umolim Galvana, ne bi li mi još šta povjerio, jer mi je u istinu težko ležala na duši svaka nova tajna, koju mi povjeri; bila mi je novom negvom, koja me je s njim sputavala. Ali on zače sâm i reče, da mu je još zadnju tajnu očitovati, pa spomenuv me na svoje obećanje, da će me upoznati s Gigantom, uze o njem govoriti. A tko može pomisliti, koliko li se začudih, kad sam čuo, da je glavnoga onoga bandita, koj je toliko dugo bio Korzici strahom i trepetom, ranila striela u šumi, s koje umrie i to već pred deset mjeseci?

Galvano se izpričavao, što mi toga prije ne kaza, jer, reče, to je tolika tajna, da niti onaj ne zna za nju, koj ga je strielom shvatio.

S tieh se rieči i pobojah i prestravih. Znadeš li sigurno, upitam ga, da je Gigante umro? Govorkalo se je, da je bolestan a sve si tumačilo tu bolest tako, da iza nje ima drugih namiena. Svatko sjegurno u selu misli, da žive i da je vodjom, opazit ćeš to na njegovih neprijateljih, koji se još uviek zatvaraju u svoje kuće, a još više na njegovih prijateljih, koji se svuda banê i šepire, porez namiću i poglavarstvom zakone propisuju. Dakle ili umrie Gigante tih posljednjih četrnaest dana ili žive još i danas.

Mislim, da ćeš toliko moći shvatiti, odvrati mi Galvano, da ti ne mogu o takovu mužu dati smrtovnice od župnika; al te mogu uvjeriti, da se ovaj put ne pretvara. U istinu je umro. Na to mi pokaže u nekakovom grmlju mjesto, gdje se je lješina skvrčila, kako reče, u suhom nekom zdencu, što ga zovu šerpajem, sa na pô smrvljenim zidom, a sdenac je toli dubok, da i vonj ne dopire do vrha.

Premda mi sve to izjavi Galvano, ipak sam veoma dvojio o Tintinajevoj smrti. Upravo dodjoh iz sela i znadjah, da su pokrivili banditove rodjake tiem, što su mu pred nekoliko mjeseci dali utočište, dapače ih obtužiše i tiem, da su mu počinjajućemu novo neko zlo-

Digitized by Google

činstvo pomagali. S toga su, dometnuh, njegovi rodjaci još i danas u zatvoru. Zar da oni poslije toliko vremena ne znadu za njegovu smrt? ili ako znadu, zar će voliti snašat zatvor, nego li da im se umanji moć, koju im podaje rodjak bandit?

Te dvie stvari činile mi se ne mogućimi, a Galvano znadjaše ali mi ne htjede ništa protumačiti. Nu to je stalno, uze opetovati, da Gigante ne će nikomu više činiti ni zla ni dobra. Još mi reče, da mu je po smrti Brandolaccijevoj i odkad on njegovim drugom posta, Gigantovo ime bilo pratnjom i obranom, a tajna njegove smrti punih šest mjeseci sigurnom stražom. A za dva dana biti će i tebi istim oružjem, pridoda i stavi prst na usta u znak, da šutim.

Htio sam prekinuti taj tužni razgovor; otidoh od Galvana, da se sakrijem u kakvoj obližnjoj špilji i da se ondje obranim od vlažna i hladna vjetra, kako mu rekoh; ali mi on to zabrani. Reče mi, da je banditu spavati u svom kotaru pod vedrim nebom, da nikada ne smie u špilju, izim za bure i silovita sniega. Jedino dometnu, odnesi svoj luk u špilju, da ti tetiva sa noćne vlage ne popuca. Pazi još, što ti velju: dobro si svaki put omotaj glavu, da se ne nahladiš. Vrieme je istina liepo i zrak je ovdje veoma zdrav, ali malko rheumatičan; a najmanji kašalj može nas upropastiti, osobito pako s jutra.

Umotam se dakle u svoju kabanicu, i kako sam bio ukočen od gladi, straha i zime, legnem na golu zemlju. Nastojah pričinjat se, kao da spavam, nu nehotice proleti mi umom, kako iste zvieri, koje ruka ljudska proganja, sjegurnije spavaju, nego li mi. Tamni prizori, kojih doživlje ova okolica i strašno djelo, što ga na šutrašnji dan odgodismo, izmjenice pomilahu mi se u duši s groznimi svojimi posljedicami. Malo me prije viest o smrti strahovitoga bandita umirila, nu sada me obuze dvostruki strah upravo od te smrti i te misli, da ću i ja sam u tu četu i prozvat se Sattejácarom. Sjetih se onoga Brandolaccija, čijim me imenom zastrašivahu u mladosti kao grozom i strahotom; a tek sada prvi put čuo sam, gdje ga slavi moj drug! Dok sam se za svoga djetinstva sastajao sa drugimi Korzičani u Romagni, slušah mnogo pripoviedaka o divljih i neljudskih djelih i besjedah toga muža; sjećam se, kako se je podičio u svojoj dvadeset i petoj godini time, što je sve svoje neprijatelje preživio; pamtim još, da me ni najmanje nije raztužila viest o njegovoj smrti, a da sam taj isti ugodan dojam, da ne rečem veselje opazio i na svojih drugovih. Čuo sam dapače, kako su tudjinci tom sgodom grdili moju domovinu, te si mislih: zar ćeš istom stazom krenuti, zar ćeš i ti gore od živine živjeti i dati da te s toga grde, a kad umreš, da samo sramotu namreš obitelji svojoj i domovini svojoj!

U onoj dubokoj tišini, u onoj samoći sve većma javljala se u meni misao na prisutnost božju: zaokupila je i podvrgla si sve ostale moći moje duše. Uz nehotična i žestoka razmatranja uhvati me misleć na bezdjelo, te s prisutnosti i družtva banditova grižnja sviesti i pričini mi se sve to nastavljanjem zločinstva.

Dok sam tako mislio, prekide me Galvano, koj se je takodjer zagrnuo u kabanicu i kraj mene legô. Po običaju bjegunaca ležasmo sumitice i noge izprekrstismo a on još uze oba okrajka moje kabanice u ruke i činilo se, kao da spava. Niesam za ista znao, da li se je samo pretvarao, kao i ja, ili mu pako bijaše san toli lagan i nemiran; nu svaki put, kada nogom maknuh ili se okrenuh, uza svaki uzdisaj, ćutio sam, kako se je prepao a za tiem malo promrmljao ili tihano zakašljao, kao da mrmlja; a uza to uze još i pseto režati i podizat se izpod naših nogu, kud se je uvuklo, da spava.

Strašna li i grozna bijaše po mene ona noć; ćutio sam sve na sebi u taj čas, što ovih dana prepatih na duši i tielu, pa dočim si opeta dozvah u pamet, što mi govoraše Galvano na brdu sv. Alessija, reknem si: Gle! još ne osjećam težkoga bremena ni javne ni privatne mržnje; još me ne grize sviest sa zločina, niti mi ne grdi čela rug ni znak Kainov. Predočih si za tiem, kakav li ću biti poslije prvoga zločina, kako ću onda prozvan imenom zločinca i morati traziti družtva takovih ljudi — možda će oni biti jedini, čijom ću pomoći moći živjeti. Nu s česa se najvećma sgražah, bijaše ova misao: poslije toliko očita ubojstva nestati će u vlastitih mojih očiju i u očiju svieta dosadašnjeg mi značaja kršćanina, a i ja sâm ne bi ga u drugih više nazrievao; padnu mi jošte na um strašne one sgode, koje mi Galvano toli hladnokrvno pripoviedaše na tornju Pinzachinskom, iz kojih dosudih da su si zločinac i ljudsko družtvo zlobne nemani i da postupaju jedno s drugim poput divlje zvjeradi.

Ni odkuda se ne mogoh ponadati spasu iz te strašne i bolne predočbe, niti miru s grižnje sviesti, dokle se posvema ne pouzdadoh u boga, koj svačije srdce izpituje i koj možda upravo u taj tren usadi plemenite namjene u moju grud. U duši rieših se svoje zakletve, da ću se osvetiti; moljah onoga za oprost, koj opraštajuć umrie za nas; samoga boga dozvah si svjedokom svoje vjere i tvrdo mu obećah, da ću bez krivnje ostati i u času smrti; a ako mi on milosrdan odluči, da preživem svoje pokajanje, to se zakleh, da ću posvetiti ostali svoj život svetomu njegovu službovanju i tomu, da prosvjetljujem i podučam svoje zemljake. — Taj zavjet, kojim se zavjerih bogu u srdcu, povrati duši mojoj opet snagu i mir, te mogoh sladko usnuti, dok me ne probudiše glas Galvanov i lajanje pseta.

Zora je pucala. Vrhovi i tjemena gora proviriše kroz vedrinu dana te se napokon zasjaše u mirnom, plavetnom zraku. Četiri ona otoka, što su Korzici na iztoku, pomoliše se na obzorju, a šiljasti i strmi vršci kopna, kojih danju ne možeš vidjeti, toli se jasno vi-

Digitized by Google

djahu nad pučinom morskom, kao da su se nekim čudom približili našim obalam. Vidio sam, kako je Galvano stao nepomično i neobično pazljivo sve promatrati; kako je požudno srkao rani dah cvieća, oštri miomiris lentiska, cista i divlje trme, štono po hridinah rastu; koli se je veselio cvrkutu ptica, šumu i žuboru Alesanske rieke i kako je sad pogledom sliedio visoke vrhove i lagahnu maglu rieke, sad opet promatrao bregove svoje domovine, žal morski i obalu talijansku.

Medju tiem uočim sa strane kesten a kroz grane mu opazih svoju kuću i svoje poljane; suze mi udariše na oči, kako začuh zvuk zvona sv. Damijana. Taj mi zvuk probudi u duši nježnu i milu sliku moje udovice majke a s njom i sve one pobožne misli, koje mi je ulila u dušu ta dična gospodja već s majčinim mliekom. Srdce mi živo zakuca, kada se je sjetih, a to mi se kucanje pričini, kao da me majka opominje i pobožnim glasom k sebi dozivlje. Uz to ugledah i prve zrake sunčane, koje čovjek vazda poput čuda gleda; jedva se takoše pučine morske, a čim je spetih, pričini mi se zvuk zvona glasom božjim, koj mi dozva u pamet sveti onaj zavjet prošle noći, potičuć me, da odma krenem dobrom stazom.

Galvano me medju tiem potraži za drvetom, za koje se zaklonih. Pietro, reče, niesi li vidio, kako se je pjevajući s one grane u zrak digla kosovica? niti ne vidiš valjda onoga čovjeka, koj se eno odanle k nama primiče? Zaista je dobar bandit, koj dopušta, da ga njegov neprijatelj prije opazi.

To rekav, ozbiljno me promatraše, a ja svrnem pogledom na onu stranu, te sbilja opazim čovjeka, gdje sam i goloruk stupa put uvale Felce-anske. Ali premalo uvježbanim okom ne mogoh ga prepoznati u tolikoj daljini. Banditu nije bilo trieba upravo mnogo, da opazi moju promjenu i sgražanje od ubojstva, a to je lako bilo čitati na mom licu — njemu, koj je odma drugomu provirio u dušu, a sam umio toli umjetno sakrivati svoje misli. Na glavu natače kacigu a crnu krinku pusti preko lica, koja je bila pohrdjala od zla vremena i znoja.

Ti bi se rad vratiti, progovori, ja to dobro vidim. Nu pazi, jer ćeš se prekasno kajati. Ti si se sprijateljio s bjeguncem, saznao njegove tajne, a sada hoćeš, da nekriv izadješ? Nikad više! Prijateljstvo s osudjenim čvršća je spona, nego li sugradjanstvo i krv; to te je mogla naučiti smrt Morazzanova. A zar si zaboravio već i uvrede, što ti ih nanese tvoj neprijatelj, zaboravio i sveti objet, da ćeš se osvetiti? Dobro dakle, kad te ništa drugo ne veže, prisilit ću te djelom, te još jutros smaknuv onoga čovjeka zasvjedočit ćeš svoju vjernost, tiem djelom zavriedit ćeš ratoborno ime, i njim se prozvat na mjestu svoje prve osvete. Vidiš li taman onaj jaz, što je polju i jamom i prolazom? Imenuju ga Trabocchetto; za čas će se ondje pomoliti tvoj neprijatelj. Kako pravo zahtieva, odstupljujem ti čast osvete, a obećajem još, da ću ti ju osjegurati, promaši li tvoj luk.

Za tiem podpraši valjicu i nategne kokot na diljci. A uzkrzmaš li, dodade, smatrati ću te, tako mi boga, izdajicom! — U taj trenutak zareža na me i Brusco, pa opaziv pomrkivanje gospodareva lica, nakostriešiv kosu, pokaza mi već svoje zube, te čekaše samo na mig svoga gose, da na me navali.

Odlučno bacim luk, sulicu i tobolac na zemlju, te čvrstim glasom progovorim banditu: Galvano, evo me goloruka! Možeš me ubiti, ali tako mi vječnoga boga! nikada me ne ćeš prisiliti na ubojstvo. Kunem se, da te za ništa na svietu ne ću izdati; a bogu se zavjerih, da ću odustati od onoga zločina; pa da me baš i života stoji, kunem ti se u lice... — Dosta! dosta! povika Galvano, snimi svoju krinku i položi pušku na zemlju. Utješi se, Pietro, i hvali bogu, da si se sastao s banditom, u koga imade nešto duše.

Pruži mi ruku, da me umiri i bijaše opet onako prijazan, kako je to bio prije osam dana na istom mjestu. Prepadoh se i kao u snu ukočih pogled na nj; silno ga se kosnulo. O! uzkliknem, sad te poznam dobri moj ujače; ti si pobiedio! Daj oprosti mi, što do sada drugačije o tebi mislih, što ne sliedih tvoga savjeta i što ne razumih onog obećanja, koje si mi dao prvi dan ovdje — dà, to si obećanje sada obistinio, a kraj boga zahvaljujem se i tebi, da sam postao drugim čovjekom.

Uz te rieči gorko zaplakah od zahvale i radosti; te niesam prestao suza roniti, dok mi se duša ne olakoti i novu silu, novu hrabrost ne zadobi. Ako je tomu tako, reknem, da si sve to činio, ne bi li meni pomogao, to je sve to dovoljnim znakom, da si i ti već odavna novim čovjekom. Dvostruku očekujem danas od tebe utjehu. Mili ujače, zaklinjem te uspomenom svoga otca, koga si toli ljubio, zaklinjem te svim, što ti je na svietu najmilije i najsvetije, poteci sa mnom iz te strašne samoće, zabaci za uvieke nedostojni taj život! Strašan, nepodnosljiv mora biti po toli plemenito srdce, kao što je tvoje. Sjećaš se, tako ti boga, da su ove moje misli tvoje vlastite, jer ti si mi ih toli živo ubajao u srdce. Odviše si dosada za krinkom pokazivao ljubeznu svoju narav, daj da ju sviet upoznaje i cieni. Svi, da i isti tvoji neprijatelji oprostiti će ti, o tom sam osvjedočen — Ajde za mnom! Sada je na meni, da ti budem vodiocem i da ti se zahvalim za tvoja dobročinstva. Svietu ću objaviti sakrivene, ali čudne prednosti tvoje ćudi, steći ću ti štovanje i ljubavi u ljudi, a u svakom slučaju, ma s pogibelju vlastitoga mi života, u mene ti utočište, zaštita i obrana!

Uznesen zahvalnosti i strastju, bacim se banditu u naručje; dugo bi ga bio tako grlio, da me on ne odvrati nekim plemenitim sustezanjem od svojih prsiju. Stani, dječače, rekne, ne budi toli vatren! Tako mi vjere,

Digitized by Google

ti si izvan sebe, jer si sa mnom proživio vrući ljetni tjedan u gori. — Podji tamo, ajde, ti bi bio pravi bandit! Nu kad si se još za vremena sjetio, ajde, dobro je: nu ono što si govorio, Pietro, to je posve nešta drugo. Misliš li, da mi treba propovjedi, da uzmognem okrenuti na bolje? Ne vidiš li, da ne mogu opet u svoju domovinu? Bojim se, da bi se kajao; a toga ne ću doživjeti, izbjegavam to kao neprijatelja moje kuće ili kao prijatelja, koj mi izdajnički o glavi radi. Ajde dakle! uzmi svoje oružje, te me poprati još kratkom tom stazom, a molim te, pričuvaj svoje propoviedi sâm sebi.

Uz te rieči odalji se od uvale Felce-anske. Čudjah mu se i sve ga većma ljubljah, te podjoh za njim kojekakvim stranputicami i suhim strugami bujicâ, zarastlim u travurinu.

Dodjosmo na obalu Chiatre, kada je već sunce visoko bilo poskočilo i ljeskalo se u moru pri dnu visočina Elbe. Tuj opazimo malenu ladju, spremnu na put, gdje se niemimi vesli potiskuje prama utoku rieke Bravone.

Galvano ozove se muklim glasom, te ostade nepomičan na klisuri, pazljivo nu ne pouzdajuć se slušaše; za tiem brzo pohiti put ladje, čim je čuo, da veslači zaviždaše, a na klisuri opazih čovjeka, kako se pomalo k nam primiče. Upoznah istoga onoga čovjeka, koga sam mnogo dana prije toga vidio sa svojim ujakom, kad sam ga prvi puta potražio na brdu Sant' Alessio. Neznanac mu namignu, a Galvano mi rekne zadnji s bogom; pa jer se niesam usmjelio, da ga upitam, kuda će, ponudih mu u svem svoju pomoć, ako je gdje uztreba, a u ostalom obećah mu, da ću o svem šutiti.

Nećače moj, odvrati mi, znaj, da ja nemam više za Korziku nikakovih tajna. Dopuštam, da sve svietu odkriješ, što si godj vidio, čuo i prepatio u samoći šuma i gora. Dapače, izrično mi imaš obećati — i to neka bude jedino, za što te molim — da ćeš poviest ovih osam dana svoga života javnosti predati, koliko ti bude moguće. Inače zaboravi, Pietro, moje ime i nastoj, da ga drugi zaborave; jer će to biti po nas obadva najbolje. Jedino reci našim zemljakom, da si vidio, kako se je Galeazzino na onoj ladji zaputio put obala Afrikanskih. Napokon obznani na svih mjestih svim poglavarstvom i svemu narodu veliku, da je slavni Gigante, strah i trepet svietu, našao svoj grob u onom sdencu; prem da je već deset mjeseci, što je umro, ipak će ga po malenom stasu upoznati, jer u istinu ne bijaše taj Nazovi-Gigante viši, nego li samo pet pedanja.

Galvano sa zahvalnom radosti prihvati moje obećanje, da ću mu želju izpuniti. Nu uzmače rukom, kad sam mu se približio i htio ju stisnuti u znak svoje vjere, a kada ga htjedoh još dalje slediti, mahnu mi, neka se brzo udaljim od njega. Još mu doviknuh zadnji s bogom, a on pojuri sa svojim pratiocem preko čistine obale.

Sam samcat i uz mnogu suzu zaputim put Alesana, opaziv Galvana u družtvu onoga neznanca. A taj muž bijaše, kako sam kasnije dočuo, pater Guglielmo iz Speloncata, slavni svećenik reda minoritskoga, koj svojimi javnimi propoviedmi mnogo mira pribavi našem otoku, mnoge zalutale preobrati i bogatu pripomoć sabra, da može izkupiti kršćanske robove iz barbarskih ruku — po običaju pobožnih propovjednika Dočuo sam takodjer, da se je znao preobući i na seljačku, uklanjajuć se tako stranačkoj mržnji i političkoj ljubomornosti onoga vremena.

Putovao je na svom brodu u Afriku, pratili su ga neki otci družtva della Mercede, ne bi li opeta vratili domovini mnoge hrabre i plemenite Korzičane, što su dugo vremena stenjali u bagnu Algirskom.

Kad sam sa vrhunca nekoga brda svratio svoj pogled put obale, opazih čamac, na kom su oba putnika stajala, gdje se brzo vesleć primiče brodu; čudio sam se, opaziv, kako je taj toli neuzkolebivi i nesrećami toli otvrdnjeli čovjek — gorko plakao, udaljujuć se od tih neprijateljskih nu i zlokobnih ponj obala. Sliedio sam brod svojima očima; duvao im je desni, svježi maestrale, pa su hitro plovili put juga. Jošte mogoh razlikovati Galvana, kada si je zavičaju zadnji s bogom rekao, opaliv svoju diljku, pa ju za tiem daleko od sebe bacio u more, a za njom krinku i kacigu.

Kako li se vladah, vrativši se u svoje selo, nije mi ovdje opisati. Dobrano pamte još svi Korzičani, kako se je sve začudilo i poveselilo, kad im javih smrt Gigantovu i kada se je njegova lješina našla coram populo na označenom mjestu. Čim se je ova viest raztrubila trubljami po selu, otvore neprijatelji Settejácara zatvorene prozore i vrata, te poslije duga zatvora vidio si, gdje su se pomolila mnoga blieda i mršava lica mojih zemljaka. Sa triemova skidoše barrikade, te na mjesto njih povješaše odjeću, da ju očiste i provjetre. Vidio sam dapače, kako su se mnogi pojavili na trgu i po ulicah obrijane brade i bez oružja ili da su se dali na polje sa omršavljelimi volovi ili zahrdjalimi sjekirami.

Nekoje Gigantove rodjake proglasiše slobodnimi, jer su ih ili krivo obtužili, da su mu dali ili utočište ili da su ga podpomagali kod nekojih novih, lažno mu prišitih zločina. Tom sgodom izkusih nešta osobita. Banditovi nećaci znadjahu za njegovu smrt, nu mirno snašahu petmjesečnu tamnicu; čuvahu pako tu tajnu s toga, da tim svojoj obitelji spase moć i važnost, koje se dostadoše po slavnom banditu. Zatvor nije im ni doteżčao, jer je pridonio tomu, da utvrdi bludnju. Po zapoviedi Vikarevoj pustiše ih sve na slobodu. Samo jednoga rodjaka pridržaše u tamnici, koj je potajice sakrio lješinu, jer je bio krivcem novoga zločina tj. attentata proti javnoj sjegurnosti, što je sa zle namjere dao pokojnomu banditu zaklonište i što je s istoga razloga njegovu smrt zatajio.

Svi moji zemljaci znadu takodjer, kako sam se po svom povratku u Felce pomirio sa svimi svojimi neprijate-

Digitized by Google

lji, postao najmiroljubivijim mladičem u Alesanu; dapače da sam radio odstraniti stara neprijateljstva, koja su tada uznemirivala moju Pievu i Pieve mojih susjeda. I to postigoh sretno, jer se je doskora ponizilo častohljeplje Kaporala i Cinarebeza tim, što su se pučki poslanici vratili iz Milana i što je došao novi podkralj u Korziku — tim korakom umiri se ponešto nesretna ta zemlja.

Napokon znadu još svi, da sam ja cieli svoj život posvetio svetoj službi, jer bijah osvjedočen, da je onaj zavjet bio istiniti poziv božji, te ga tako i izpunih. A ovdje sam upravo htio izpuniti onaj zavjet i objet, što ga zadadoh Galvanu, da ću naime cielu poviest vierno opisati, ne bih li time prosvietlio svoje sugradjane a tvomu se zaslužnomu učitelju najtoplije zahvalio.

POUKA.

Da li ćemo letjeti?

Po I. S. Petigrevu*.

Koliko puti je svaki nas u fantaziji pomišljao: mili bože, da mi je poletiti poput ove lastavice preko brda i dolina, — kud li bih zaplovio silnom pučinom naše atmosfere! Jednoga bi želja zaniela da preleti krasnu Italiju, drugi bi se dalje ponio da se nagleda čudesa Egipta i Indije, treći bi preletio more, da posieti Gunclub i slavni Stone-Hill, a tko zna, ne bi li se tkogod našao, koj bi poletio do stožera zemaljskoga, kamo još niesu mogli dojedriti niti magjarski pomorci, da vidi, je li tude zemlja izbilja ražnjem probodena.

To bi doista bilo zanimivo i važno iznašašće, kad ne bismo trebali uprezati konjâ, ni sjedati na željeznicu, nego jednostavno posegnuti u svoju garderobu, odanle izvaditi stara ili nova krila, te poletiti kud nas srdce vuče. Sviet bi takovim iznašašćem izmienio lice. Putni listovi i certifikati prestali bi s mjesta i u istoj Srbiji, pregovori o carinskih granicah med Ugarskom i Austrijom postali bi suvišnimi, vojničkoj dužnosti bilo bi se vrlo lahko ukloniti, željeznice morale bi vozarinu vrlo sniziti, — riečju sav bi se državni i družtveni red promienio. Da kako, da bi tad bilo i zračnih bojeva, zračnih promenada, a i zračne policije, koja bi od prilike odgovarala današnjim jastriebom i škanjcem. Tad će valjda doći vrieme komunizma!

Nu o svem tom, što dosad naklapasmo, ne govori Petigrev ni da bi riečcu. On dapače velikom učenosti počimlje tumačiti mehanička pravila, na kojih se osniva naše kretanje i pomicanje. Pravila poluge dakako da su tu najstarija. Treba si dobro dozvati u pamet onu stanovitu matematičku formulu — kako ono već glasi? — ako ćeš ga pravo i temeljito razumjeti.

Tu će ti Petigrev najprije dokazati jasnom i bistrom logikom, da je i kod kretanja životinja zakon naravi tek jedan za sve raznolike pojave. On će ti dokazati da se hodanje po zemlji, plivanje u vodi, letenje u zraku osniva na jednom te istom principu. Samo je uporište različito, a razmjer krećućih se površina prema tim uporištem mienja se prema tomu, da li biće stupa uzkom nogom po tlu, ili se cielim širokim tielom dotiče tekućine, razmahujući se u njoj repom, ili napokon da li, buduć to biće teže od zraka, nastoji sgustiti ga i uzdrmati, da se uzmogne nanj upirati ili se njime ponieti.

Identičnost zakona hoda, plova i lieta vidimo najjasnije kod životinja, koje se miču u dva i u tri elementa. Alke, spadajuće medju gnjurce, miču se i u vodi i u zraku; piljar (Mervus) leti pod vodom dviesto rifi daleko. Leteće ribe uzdižu se visoko iznad vode i lete po volji i desno i lievo. Ptice i zareznici hode, plivaju i lete, a neki zareznik (Polynama natans) rabi krila izključivo za plitve. Ima i četveronožaca koji hode, plivaju i lete n. pr. leteća vjeverica, pak i šišmiš. Čudnovat je jedan morski sisavac, sivuć (Otaria jubata), koj pliva kao da bi letio, okrećući poput ptice prema vodenoj površini svoje ruke sad pljoštimice, a sad sječimice. On skače po vodi kao kopna životinja, i kao mnoge ribe, koje ne imadu plivaćeg mjehura (pucavice).

Do nedavno mislilo se je, da se riba diže i spušta u vodi samo svojom tako zvanom pucavicom; nu nijedan plagiostom, kao kučak, torpedo (drhtulja), a tako ni pljosnatice ne imadu pucavice a ne ima je ni morski lav. Želva hoda u vodi, izmjenjujuć na križ noge, te se upravo tako napinje kao debela ptica, koja uz velik napor mišicâ u visu lebdi, n. pr. jarebica. Tako su morski lav i želva na neki način zemne i zračne životinje.

Svako micanje, ma u kakovu elementu, jest spiralno (zavojito), kao što to neki tipični dielovi tiela jasno dokazuju. Pisac nam pokazuje kost ptičjega krila, kost prednje noge slonove, grlo lieve srdačne komore jelenove. Kod ptičjega krila čini gornji i donji dio ruke konički vrtak (šaraf); slonova noga u svoja tri sgloba nije drugo nego šaraf, srdačna komora jelenova jest konički i spiralno zavojita.

Kopne životinje n. pr. vol i konj kreću se izmjenjujuć na križ noge: desna prednja lieva stražnja, lieva prednja desna stražnja; to čini svagda ležeću osmicu: ∞, to jest spiral. Mi dvonožci, činimo to isto, doduše nešto prikriveno. Hodeć, a osobito trčeć, navlastito pri

---

* U medjunarodnoj, znanstvenoj biblioteci (bibliotequeе scientifique internationale) izišlo je nedavno (u svezku 10) vrlo zanimivo djelo dra. Petigreva: micanje životinja („la locomotion chez les animaux“ avec 130 figures) iz kojeg evo kratka izvadka.

Digitized by Google

sklizanju gibamo naime desnu nogu i lievu ruku, lievu nogu i desnu ruku.

Zašto je jelen i noj toli brz odmah ćemo dokučiti, čim promotrimo skelete obiju životinja. Njihove kosti kao uporišta mišicam, stoje veoma koso jedna prema drugoj, te sve, reć bi napried padaju. Kratka krila nojeva niesu drugo, nego zračna vesla, a Darwin je opazio, da noj umie vrlo vješto preplivati rieku, dapače s jednog otoka na drugi doplivati.

I čovjek, kako rekosmo, hodeći čini osmicu; ruke su spojene sa ramenom (kao kod ptice), a noge sa zdjelicom u sglobovih, da mogu rotirati. Kosti doljnje ruke (radius i ulna) kreću se poput šarafa jedna iznad druge; kosti i zglobovi svih uda jesu zavojiti. Odatle nastaju valoviti, uvojni kretovi kod hoda, a vrteći udarajući, mlateći kod plova.

Sva organička bića, koja se upirući pomiču, opisuju uslied toga spiralnoga ustrojstva oble crte, uvoje, valove. Zareznici, šišmiši i ptice lete tako ko što riba pliva, a riba pliva kao tuljan, kit, mrož, ovi hodaju i skaču po vodi kao četveronožci po zemlji; pak i čovjek hoda baš tako, kao što vodene ptice plivaju.

Imamo dakle vrlo znamenitu analogiju pred sobom: letenje u vodi, i letenje u zraku. Nu tu treba veoma paziti, jer u tom leži bitnost piščeve teorije o letenju, kojom se razlikuje od starijih (Borelli: de motu animalium 1680) i novijih (Chabrier, Strauss-Dürckheim, Marey) teorija. Svako je naime letenje sastavljeno od dva kreta, od udara prema gore, koj se zove predhodni i od udara prema dole, koj se zove djelujući. Petigrev sad dokazuje, da je kod letenja pod vodom predhodni udar upravljen prema gore i napried, dočim je djelujući udar upravljen prema dolje i natrag. Naprotiv pako kod letenja u zraku najprije se doduše pupčastim krilom udari prema gore i napried, ali tad se dubnim krilom udari prema dole i napried. Uzrok je tomu, što je ptica u zraku teža, nego li uporište (zrak), da ju dakle krila moraju nositi, dočim je ptica pod vodom laglja od elementa, te se dakle silom uroniti mora, da ne bude izbačena na površinu. U vodi dakle treba lahkoće, a u zraku težine.

Ovo je veoma važno; jer u prividno parodoksnom leži upravo istina. Da Pinguin (jedna Alka) nije laglji od vode, to bi krećući svoje plošnje morao potonuti; a da leteća ptica nije teža od zraka, to bi je krilima mašuć nestalo u svemiru. Letiti sa visine dole ne bi bilo podnipošto moguće. Ta lahkoća bila je uzrokom tolikih nesreća zrakoplovaca u balonih, i nedavno balona „Zenitha“.

Za letenje nije nuždno, da poletar bude laglji od zraka. Pokusi ugrievajuć zrak (kao što učini Montgolfiére paleć vinovu lozu), puneć balone vodikom (kako učini Charles i Robert) ili dvougljičnim vodikom (kako Green kušaše), — svi se ti pokusi osnivaju na krivoj predmnjevi, da ptice imadu nekakove šupljine ili zračne vrećice i šuplje kosti, u kojih se sakuplja topli zrak, da poletnika olakša.

Ni lastavice, ni kanarinci, ni palčići ne imadu niti kakvih vrećica, ni šupljih kosti, pa kako umiju lećeti! Ni šišmiš ne ima zračnih vrećica niti cievi. Znameniti neki ptičar (ornitolog) iztražio je 92 vrsti ptica, te kod 48 njih nije našao nikakva balona, a kod 39 našao je vrlo malo prazna prostora u prednjih i stražnjih udih. Naprotiv pako noj ima zračne mjehure, pa opet ne umie letiti, a i Orang-Utang uzalud ima tih vrećica u grlu i u ramenih. Nu one praznine svakako povećavaju objam ptica i zareznika, dotične životinje postaju obširnije u razmjerju prema svojoj težini. Polet visi dakle o težini i o shodnoj sili. Ni prostranost krila ne odlučuje, čim veća i teža životinja, tim su manja krila. Muha važe jedan tromilijunski dio od ždrala a ima u razmjerju 149 put veća krila.

Krila su zračni šarafi, pa buduć da krilo živi, te se bezuvjetno pokorava volji gospodara, to se ono upravo uvrtava u vjetar, koga samo tvori, te se njime uzdiže i napried pomiče. Znam da se je svaki vas stoput igrao zmajićem od papira, koj vukuć ga poliće u vis. Krila su organički zmajić. Polet sastoji se od tri zajedno udružene sile: elastična sila mišica predstavlja prema gore i prema dole djelatnost zmajića; težina tiela pada dole i lebdi u sglobu ramena; ostatak čini odboj (repulsija) zraka, koj nastaje od mahanja krilima.

Letiti ne znači samo lebditi, što je samo tad moguće, kad je postignut skrajni vršak kretanja: tako lebdi jastrieb. Ptica se kreće i napried, dočim se balon može samo dizati i padati, u ostalom visi o zraku komu ne može zapoviedati. Tu je dakle dvoja pogreška. Hoćemo li dakle letjeti, to nam bez dvojbe treba uzeti krila, jer inače ne možemo ravnati ni krenuti letom, visimo o svakom dašku vjetra, a ne ima li vjetra, tad se možemo dizati samo ravno u vis. Sve dosadašnje leteće spreme (Hensonova, Wenhamova) pogrešne su; jer svakako dodje po tri četvorne stope krila na jednu funtu težine, dočim n. pr. pelikan ne ima ni ciele pol četv. stope na funtu. Sva su ona krila ukočena, svedj u istom kutu prema zraku, dočim ptičje krilo svaki čas mienja položaj te se kreće dvostrukim zavojem. Uz vjetar ne možeš tima krilima letiti, jer niesu dosta brza, a proti vjetru su prevelika.

Znamenito se je približio pravoj teoriji god. 1796. Englez Cayley, svojim malim modellom na pera. Nu na ovaj se je pokus brzo opet zaboravilo.

Zračni vrtak upotrebljivahu Francezi: Nadar, Pontin d' Amécourt, de la Landelle i dr. Ti vrtci bijahu vrlo umjetni, nu i vrlo lomljivi. Krivo načelo upora prema dole i prema natrag osujećivalo je svaki uspješni pokus.

Petigrev gradi dakle na svojoj obsežnoj teoriji umjetna krila. On ne nasljeduje narav, on sliedi

Digitized by Google

samo temeljne zakone letećih bića; on uči od naravi, kao što uči umjetnik. Prednji krilni rub sastoji mu od jedne ili više u šilj salazećih bambusovih trska, koje brzo titraju i mašu. Na taj rub prikopčene su kao rebra šibke od ribje kosti ili od ocieli; a ta ciela naprava prevučena je velikom krpom od kaučuka, svile ili platna. Tako nastaje dvostruki valoviti kret, u dulj i u šir, te prielaz iz jednoga u drugi. Krilo je kao kod zareznika trouglo, ozgor pupčasto, ozdol dubno, a na oba se kraja potanjuje, sastoji se od samih zavojitih crta. Krilo visi u koljenitih sglobovih, te mu je kraj u svezi sa parnim strojem, koj ih jednim čepom pritiščući kreće.

Kad krilo udari prema dole, pobrza čep, a kad gore, uspori se. Udarajuć prema gore zadune za krilom vjetar, u koj se krilo, udariv dole još jače uprieti može, te tim nastane ona struja zračna, koja te podiže.

Sad bi samo još trebao kret napried natražke i kosimice. To biva elastičnimi sponami, koje vežu gornji rub krila i čep. I zračni šaraf nosi silno.

Čitatelj, koj je sve to pozorno čitao, pitat će napokon: a gdje ću pri svem tom ja ostati? Hoću li sam kao ptica, ili ću sa sobom voziti cielu kočiju, ili morda čitavu ladju? O svem tom ne pripovieda nam Petigrev baš ništa, te vam s toga, ma kako znatiželjni bili, ne mogu ni riečce odati. Za sad se radi samo o načelu, o pravoj teoriji, jer će samo onda let biti moguć, ako bude prema naravi, i ako se prije svega krive nauke za vazda zabace.

Sjegurnost, kojom pisac svoje mnienje brani, ulieva nam neku vjeru u njegovo dokazivanje, a po gotovo će

Skarga propovieda p
(Slika

Digitized by Google

nas osokoliti rieči, kojimi zaglavljuje svoju knjigu: „Tek posljednjih godina počelo se je o umjetnom letenju znanstveno protraživati. Tečajem kratka vremena sabrano je dragocjenih podataka nebrojeno. Pošto su se u Englezkoj, Americi, Francezkoj i u drugih zemljah stvorila družtva, da pospješuju zrakoplovstvo, to ima temeljite nade, da će se naše znanje na tom tegotnome polju svakim danom sve više širiti, dok napokon problem bude riešen. Ako taj dan ikad osvane, to će tim nastati novo doba u poviesti čovječanstva. Kako mu drago velika zadaća bila dosad našem plemenu, sjaj i veličajnost budućnosti brzo bi ju potamnio.“.

Sigismundom III.

Književne obznane.

II.

Iza prve ovogodišnje obznane književne u tom listu (br. 4.) izadje više djela, koje sam rado čitaocem u kratko priobćiti, da im naš sadanji književan pokret bude jasan. Po dojakošnjem običaju svojem obazirem se više na književnost naučnu; a bilo bi željeti, da netko drugi obznanjuje i druge književne struke.

Počimam s najnovijom radnjom naše akadamije znanosti i umjetnosti. Netom izadje knj. XXXIV. „Rada“ (str. 224, ciena 1 for. 50 nvč.), koja sadržaje razprava iz svih struka znanosti, što no ih akademija goji. Iz jezikoslovne struke imade dvie razprave: jedna prof. dra. L. Geitlera o etimologiji imena Hrvat. Geitler zabacuje tumačenje Šafařikovo, po kojem ime Hrvat izvodi se iz slov. хрьвьтъ (sr. hrv. hrib) te bi značilo narod stanujući u gorah, gorštake; pà dokazuje, da je imenu „Hrvat“ korien хърв-, hărv, sarv, kojega se je zname-

Digitized by Google

novanje sačuvalo u slovačkom glag. charv-iti se (braniti se), charva, charváni (obrana, branenje). Prema tomu „Hrvat“ znamenuje branilac, te mu se sgodna analogija nalazi u njem. varja (defensor, Vertheidiger), odkle ime narodu Vaeringjar (kod Bizantinaca Βάραγγοι). Geitleru je ime „Hrvat“ istovjetno s litavskim adjektivom „szarvótas“ (iz szarwiti, szárwas=waffnen, rüsten, harnisch, rüstung), koj znamenuje „oboružan“ (gewaffnet, gerüstet). Uz to zabacuje Geitler izvod toga imena od hrv. hrvati (luctari), jer ova rieč dolazi od sasvim drugoga koriena, na ime od рвати (luctari). Dok je zagrebački filolog ovako tumačio ime „Hrvat“, došao je biogradski do istoga rezultata. Naš naime akademik prof. Gj. Daničić tumači u svojem najnovijem krasnom djelu (Osnove srb. ili hrv. jezika str. 211) ono ime ovimi riečmi: „Hrvat od osnove, koja sama nije u običaju a koja će biti postala nastavkom va od koriena može biti sar-čuvati, braniti, od koga je hrana.“ I u tom, što naša dva vrstna jezikoslovca jednako tumače ovo ime Hrvat, imade jamstva, da ovo tumačenje jest osnovano. Ocjena biogradskoga prof. J. Turomana lat. skladnje Veberove dala je povoda drugoj razpravi od člana A. Vebera: kako bi se imale pisati slovnice za gimnazije. Pavićeva razprava: Prilog k historiji dubrovačke hrvatske književnosti (Rad XXXI.) dala je povoda Zorinoj: „Primjetbe na razpravu Armina Pavića. Prof. L. Zore nastoji opravdati stariju dubrovačku književnost od nekih primjetaba Pavićevih; trudi se poimence dokazati, da je Zlataričev prievod Elektre daleko savršeniji od suvremenoga talijanskoga Guidiccionova; a da njegove mane dolaze od onodobnoga slabijega poznavanja grčkoga jezika i od načina, kako se je u obće onda prevodilo. Ovakove naučne prepirke, kada se kreću u granicah same stvari, mogu biti samo u korist nauci i književnosti. U struku historičko-arheologičku zasiecaju dvie razprave: Borba naroda hrv. za anžovinsku kuću proti ugarskomu kralju, Arpadovcu Andriji III. od člana Ivana Tkalčića i Ljubićeva obrana pravosti staro-srbskih zlatnih novaca. Tkalčić je za svoju razpravu upotriebio više neizdanih spomenika iz ovdješnjih arkiva i knjižnica. Ljubić se oštro bori proti bečkim i peštanskim numismatikom, koji su zlatne peneze Stjepana Uroša II. Milutina, Stjepana Dušana, Vukašina i Lazara, koji da su izkopani na Kosovu polju, proglasili za patvorine. Malenim prilogom za pravoslovnu slovjensku književnost može se smatrati otvoreno pismo starine akademika Maciejovskoga na prof. dra. Hanela. Čudnovata je živost uma i duha, koja proviruje iz toga pisma u starine Maciejovskoga, te bismo ju željeli vidjeti i u naših književnih, prem mnogo mladjih veterana, u kojih sa 50 godinom pojavljuje se obično „marasmus senilis“. U ovoj knjizi „Rada“ započe naša akademija priobćivati starorimske i grčke nadpise, nadjene u jugoslavenskih zemljah. „Spicilegium“ sastavlja se latiuski, jer je namienjen obćenitoj nauci. Počima se s nadpisi, koji su sada u našem narodnom muzeju i koje je čuvar S. Ljubić prepisao. U toj knjizi imade ih 55 a ostali nastavit će se. Tim će putem učeni sviet najprije doći do znanja za one spomenike, koji se kod nas nadju. A dužnost bila bi naših rodoljuba, da doglase akademiji, čim se nov kakav spomenik, nadpis itd. nadje. Nadpisi su izdani onom viernošću i točnošću, koja se danas iziskuje; pa i dionička tiskara zaslužuje s te strane ne malo priznanje. Iz matematičko-prirodoslovnoga razreda našega učenoga zavoda izašle su dvie razprave: Prilog k fizikalnim teorijam od gim. osiečkoga prof. Ant. Laske i nove biline od Lj. Vukotinovića. Ove nove biline našao je akademik u gorskom kotaru riečke županije, kamo je prošle godine akademijom poslan bio. Jedna od njih „Silene Schlosseri Vukot.“ narisana je na priloženoj tablici. Ostali diel „Rada“ zapremaju: izvještaj o svečanoj sjednici prošle godine, izvodi iz zapisnika itd. Iz imenika članova razabire se, da imade naša akademija sada ukupno 58 članova i to 7 počastnih, 23 prava i 28 dopisujućih. Iz zapisnika iztičemo tu viest, da akademija pripravlja u velike izdavanja historičkih i historičko-juridičkih spomenika sabiruči sada gradju.

Ovakovu nam gradju daje u ruke nedavno izašla knj. II. „diplomatičkoga sbornika kraljevine Hrvatskes Dalmacijom i Slavonijom“ (str. 279), koju je naše historičko družtvo izdalo a I. Kukuljević uredio. U ovoj su knjizi listine XII. vieka, imade ih ukupno 301; kojim je dodano još 12 nadpisa. Ova je knjiga po obsegu i obliku i po načinu izdavanja starih spomenika po svema jednaka prvoj.

Krčki liečnik dr. J. Kubić stao je izdavati k svojoj knjizi „Notizie naturali e storiche sull' Isola di Veglia“ (Triste 1874), o kojoj sam u tom listu već progovorio, priloge pod naslovom: Documenti sull' Isola di Veglia. Prva svezka, koja mi je u ruci, opisuje prirodu toga hrvatskoga otoka, imenito njegovu floru. Koliko je ta radnja vriedna, neka prosude naši botanici, kojih pažnju obraćam na ovu svezku. Nastavit će se krčkom faunom, a drugi diel priobćit će neke historičke spomenike. Ovakove monografije o pojedinih priedjelih, koliko i jesu nesavršene, svakako koriste nam, bar kano gradja.

Liepo napreduje izdavanje Kranjske poviesti (Geschichte Krains) od A. Dimića. Preda mnom su 3 i 4. svezka III. diela, koj sadržaje dobu od godine 1567—1657 t. j. od kako je nadvojvoda Karlo nastupio vladavinu u nutrnjoj Austriji pa do Leopolda I. Sa XVI. viekom priticala je piscu gradja obilnije, te mu i pripoviedanje postaje podpunije, zanimivije i živahnije. Kako je reformacija iz nutrnje Austrije zasegla bila u Hrvatsku, kako je seljačka buna obuhvatila bila jedno i drugo zemljište, kako se je zajedničkimi silami vodila borba proti Turčinu, a sve to pripovieda Dimić, to ne će

Digitized by Google

ni hrvatska poviest uz njegovo djelo poći praznih ruku. Dimić ako i nije osjećajem Slovenac, ne pokazuje se protivnikom slovenskomu narodu, kojega prošlost crta u ovoj knjizi.

Prem je najnovije djelo Daničićevo: Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika (Biograd 1876. str. 463) spomenuto u ovom listu: budi mi ipak dozvoljeno obratiti nanj pažnju. Koji ovu knjigu samo prolista, ne zna, bi li se čudio više vještini ili marljivosti i pomnji. Ovdje je sakupljena i poredana silna gradja, koju je samo Daničić umio svladati. Razlaganje je kratko, točno i prozirno, kano što u svih djelih toga strukovnjaka. On svadja osnove našega jezika do zajedničkoga jezika arijskoga plemena rabeći za temelj Fickov sravnjujući rječnik. I ovdje smatra naš Daničić hrvatski i srbski jezik, hrvatsku i srbsku knjigu jednom nerazdruživom cjelinom, podignuv se visoko iznad dnevnih nezrelih zadjevica s jedne ili druge strane. Ovo svoje jedino istinito gledište izrazio je on već na samom naslovu knjige, a proveo ga kroz cielo djelo. Ako naša nauka išla bude postojano tim putem, kojim ide Daničić u filologiji, sliti će se oba plemena u jedan krepak i sviestan narod, kano što je po Daničiću i znamen za oba narodna imena jedan. Spomenuh, da se Daničić slaže s Geitlerom u tumačenju koriena imenu „Hrvat“; ali on ide još dalje, pa o znamenu imena „Srb“ veli (str. 370): „korien može biti sar-čuvati, braniti, s determ. b, isporedi hrabar i „Hrvat“. I tako naš neumorni Daničić obogaćuje svake godine našu književnost hrvatsko-srbsku kojim zrelim plodom svojega uma. Ova knjiga, kano što i njegova historija srb. ili hrv. jezika, preporuča se osobito slušaocem slov. filologije na našem sveučilištu. Bila bi sramota i pomisliti, da joj pravopis ili pismo može smetati. Latinica i cirilica budi nam jedno bar u nauci. Pismo ne bi smjelo smetati ni u porabi školskih knjiga ni ovdje ni ondje. U nas imale bi se uvoditi ili bar preporučiti školske knjige za srednja učilišta, štampane cirilicom, ako su bolje od naših latinicom štampanih. Obratno u Srbiji. Tako ćemo si stvoriti književnost, koja može imati sve uvjete samostalna života; inače životarit će nam i okržljaviti jedna i druga polovica. Ova misao budi preporučena našoj školskoj oblasti. Vriedna je, da se svestrano izpita.

Govoreći o jezikoslovju spomenut ću djelo, koje ako se i ne tiče jedino našega jezika, osvrće se i nanj a vriedno je, da naši jezikoslovci zanj doznadu tim takodjer putem. Mislim „la Linguistique“ (Paris 1876. str. 365). našega prijatelja A. Hovelaquea, jednoga od riedkih Franceza, koj se slovjenštinom neumorno i uspješno bavi. Hovelaque, urednik filologičnoga lista u Parizu, privrženik je Schleicherove škole, što je potvrdio i ovim novim djelom. Razlikujući linguističku od filologije drži Hovelaque prvu prirodoslovnom a drugu historičkom naukom. Postanak jezika tumači naravnim razvojem, kano što svaku drugu funkciju čovjeka. Držeći se diobe jezika, koju je Schleicher utvrdio, navodi redomice jezike najprije jednoslovčane, ohda aglutinantne, napokon flexivne. Svakoj hrpi jezika iztiče bitne oznake, kano što i razlike svakomu jeziku u toj hrpi, pa i književnost mu crta, koliko je potrebito za razumievanje jezika. Samo se kaže, da ne obilazi ni etnografijskih primjetaba. Čitalac, komu nije do pojedinosti linguističkih, rado bi znao, kakovo mjesto zauzima hrvatski jezik u toj knjizi. Hovelaque služeći se iztraživanji naših jezikoslovaca, drži hrvatski i srbski jezik za jedan (str. 312), a dva središta, Zagreb i Biograd, našemu duševnomu životu. Broji do šest milijuna ljudi, koji tim jezikom govore. Vriedno je navesti ove rieči učenoga i nam prijaznoga Franceza: „Nevolja je za hrvatsko-srbski jezik, što ima dvoje pismo, na iztoku cirilicu, na zapadu latinicu, popunjenu nekojimi znakovi. Ovo žalostno razkolje posljedicom je staroga vjerskoga razkolja; ne može se dosta oplakati. Ono će još dugo odgoditi ono sbliženje svakovrstno, koje bi evropska prosvjeta u svojoj koristi rado gledala, da se izmedju Srba u Turskoj i trojedne kraljevine dalm. hrv. slav. provede.“ Zanimat će čitatelje, što sudi naš prijatelj na Seini o budućnosti Magjara, kojih jezik i on pribraja u narodnu hrpu uralo-altajsku: „Oni (Magjari) jesu danas posvema osamljeni i odieljeni od drugih naroda čudskoga jezika, obkoljeni sa svih strana od njemačkoga, rumunjskoga i različitih slovjenskih jezika. Ne ima sumnje, da će im jezika za malo vjekova nestati uzprkos povlasticam, koje mu političke okolnosti u izobilju nametnuše. Ali ni tada ne će izčeznuti ne ostaviv častnu poviest“. (Str. 125.) Ne znam, da li je ovo poročanstvo bistro i jasno i izvjestno; ali djelo Hovelaqueovo prozirno je, ozbiljno i oprezno; pa i ono svjedoči, kako umie Francez i najsuhoparniji priedmet zabavno predstaviti.

Hovelaqueovo djelo druga je knjiga biblioteke suvremenih nauka (Biblioteque des sciences contemporaines), koju izdaje u Parizu knjižara C. Reinwalda uz sudjelovanje najvrstnijih francezkih pisaca. U prvoj knjizi izadje biologija od dra. Ch. Letourneau-a, štampa se antropologija dra. Topinarda. Suradnici su glasoviti P. Broca, Ch. Martins itd. Svaka knjiga stoji samo po 3—5 franaka. Vriedno bi bilo, da si naše knjižnice i zavodi nabave ovu biblioteku; pače da pojedine knjige izdadu naša družtva u hrv. prievodu. I tuj će naši pisci naučiti, kako se stroga nauka može širemu obćinstvu ugodno priobćivati. Romansko bistro shvaćanje i ugodno pisanje može nam provodičem biti, koji smo ugrezli u njemačku književnost do vrata.

Digitized by Google

LISTAK.

JOSIP PLEMENČIĆ
† dne 11. travnja.

Hrvatska drama plače nad grobom jednoga od svojih najvrstnijih članova. Nakon duge težke bolesti ote nam smrt ljubimca zagrebačkoga obćinstva u 40. godini života. Bez nauke i priprave ćutio je Plemenčić u sebi toliko sposobnosti za predstavljača, da je svom silom nastojao stupiti na pozorište, što mu napokon podje za rukom. G. 1863 stupi prvi put na pozorište. Do brza omili on vanredno našemu obćinstvu. Glavna mu sila bijaše u komičkoj struci, — tu su mnoge njegove figure postale tako tipične, da nam ih nitko iza njega nadoknaditi nemože, kao n. p. njegova Croqueferblanca u „boissiskoj vještici“, njegova Munga u „lokotu“ i dr. Nu i u finijoj karakteristici bijaše izvrstan, n. pr. u bogomoljcih, u dobrih prijateljih, u nadripisaru i dr., gdje je umio riedkim instinktom oštro karakterisati. Što je riedko kod čovjeka samouka, to upravo kod njega pohvaliti treba, — nikad nije pretjeravao ni u komici ni u karakterisanju. Do groba ga izpratiše sví književnici, osoblje drame i opere, te mnogobrojno obćinstvo. „Kolo“ mu izpjeva nad grobom tužaljku, a g. Mandrović progovori kratko srdačno slovo, kojim sve prisutnne tronu. Mi ćemo doskora obširnije progovoriti o vrlom Plemenčiću; a i naše kazališne recenzije sto put će ga spominjati morati. Sad mu kličemo nad grobom tužnim srdcem: „pokoj mu duši!“

Propovjed Skargina u prisuću Sigmunda III. (k slici). Ovo je jedna od starijih slika slavnoga Matejka, (od koga lane doniesmo sliku, punu dramatične snage: „Rejtanov protest proti razdjeljenju poljske konfederacije“). Reformacija bijaše obuhvatila velik dio Evrope, u Njemačkoj su se lievale rieke krvi, — pa se ne mogaše ni Poljska uzčuvati od novih ideja. Ona, i onako razkinuta domaćimi vjekovitimi borbami, samo je joštrebala i vjerozakonskoga razdora, da do kraja propane i obnemogne. Al mnogo plemstva, posižuć vazda za uzori svojimi na zapad, prione odmah uz nove slobodoumnike, a i do samoga kralja i njegova dvora dopre doskora Luterova nauka. Tad Petar Skarga, jezuita i jedan od najboljih govornika dodje u dvor, da propovieda proti novoj nauci. Tu u kathedrali krakovskoj sjedi kralj, zamišljen gviri preda se, osjećajuć dobro, kako rieči Skargine njega šibaju, za kraljem stoji kraljević Vladislav, a iznad njega mati mu Bona i supruga Barbara Radzivillova, uza Skargu kardinal nuncij Gaetano, a naokolo velmože, dostojanstvenici, silniji od samoga kralja, svaki po časti svojoj mjesto svoje tvrdokoruo zauzimajuć, tu primas Karnkovski, tu Jan Radzivill, tu Stanislav Studnicki, tu knjeginja Ostrogska i Ana Jagelonska. — Skarga silnom svojom rieči probudjuje u njih prije svega usnuli patriotizam odkrivajuć im užasni bezdan, u koj srće Poljska razkolom vierskim. Na licu pritomnih vidi se silni dojam Skarginih rieči. — Ovo je jedna od najvrstnijih Matejkovih slika. Umjetnik je i tu kao u svih svojih djelih svu važnost i upor stavio u to, da duševne osjećaje crta na licu svojih figura, pridržav ipak historijsku sličnost. Koli silan je i u ovoj slici dojam boje, toga nam dakako nemože drvorez nikada predočili.

Graditište za galeriju slika. To pitanje, o kom se već malne godinu dana govori i piše, napokon je — bar se tako čini — definitivno riešeno, i to dakako nepovoljno. Većina gradskoga zastupstva nehtjede odstupiti akademiji onoga plateau-a na Strossmayerovu šetalištu, za koj je graditelj Schmidt osnovu učinio, nego joj ponudi komad Zrinskoga trga s južne strane. Razloge ovoj uzkrati iztraživati bilo bi vrlo odiozno, jerbo nisu stvarni, a gospoda od većine nisu niti u posljednjoj sjednici niti u konferencijah nikakovih razloga navodila. Mnoge sklonuo je na to zagrebački „dolnjogradski“ patriotizam, druge razni rodbinski i prijateljski savezi, treće stare antipatije iz onih nezaboravnih vremena, kad su se gospoda u zgradi muzealnoj (u staroj dvorani) svaku večer biljarila i kartala, dočim se je muzej u dvie tri sobice stiskivao. Glavni pretekst uzkrate bijaše: šteta je zagradjivati već stvorene promenade, pošto imamo tako malo šetališta! Nu da je to u istinu bio samo pretekst, vidi se odatle, što nisu marili od Zrinskoga trga, koj je najprostranija i već sad najposjećenija pomenada, žrtvovati komad jeden za gradilište, jer rekoše, da je prevelik!!! Naravno je, da se je proti ovomu zaključku velik dio gradjanstva pobunio, te se razmahuje agitacija, da osujeti izvadjanje ovoga zaključka. Ne ima dvojbe, da će se gradnjom pokvariti preliepi Zrinski trg, — dočim bi za onim plateau-om malo tko požalio. Tako će dakle krasna ona osnova, za koju je biskup platio 3.000 for. i koju mi u br. 1. ovogodišnjega „Vienca“ priobćismo, ostati za sad ne izvedena, pošto će se za Zrinjski trg morati načiniti dakako posve druga osnova u većih razmjerih, za koju bog zna hoće li i novaca dostati! Al se mi ipak tješimo: kad glavni grad bude imao zastupstvo, koje bude pojmilo, što je liepo, tad će ono na zlosretnom plateau-u, kao i s druge strane na plateau-u generalkomande graditi dvie zgrade svojim troškom, — ako ne bi zemlja htjela graditi, — u interesu poljepšanja grada, da izpuni one dvie ružne škrbetine, koje kvare profil toli liepo ležećega Zagreba!

Nove knjige. Na obranu pravosti staro-srbskih zlatnih novaca od S. Ljubića, str. 39. Otisak iz knj. 34 Rada akademije. Tisak dioničke tiskare.

— Etimologija imena Hrvat od dr. Lj. Geitlera, str. 10. Otisak iz knj. 34. Rada akademije. Tisak dioničke tiskare.

— Borba naroda hrvatskoga za anžuvinsku kuću proti ugarskomu kralju Arpadovcu Andriji II. od Ivana Tkalčića, str. 34. — Otisak iz knj. 34. Rada akademije. Tisak dioničke tiskare.

— Ragusa, cenni storici. Sastavio Stjepan Skurla, zač. kanonik, profesor gimnazije u Dubrovniku. Tisak dioničke tiskare u Zagrebu. Str. 160 u velikoj 8ni. Na spomen careva boravka u Dubrovniku. U svoje ćemo vrieme o tom djelu obširnije govoriti.

— Hrvatske narodne pjesme, sakupljene stranom po primorju a stranom po Granici. Sabrao Stjepan Mažuranić, učitelj. Sv. I. str. 204 u 8ni. Tisak i naklada H. Lustera u Senju. Dobiva se u svih knjižarah za 45 novč. Na koliko mogosmo u prví čas prosuditi, junačke su pjesme slabe, nu med lirskimi (ženskimi) ima ih vrlo izvrstnih. Narječje je mješovina med štokavštinom i čakavštinom.

Zabava: Lucieta — Prvi čin Racinova „Britanika“ — Zavjet Petra Cirneja. — **Pouka:** Da li ćemo letjeti? — Književne obznane — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 22. travnja 1876.

Br. 17. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Lucieta.

Pripovieda I. H.

(Dalje.)

II.

Za dvie se godine Marko Vijorić tjelesno i duševno promienio. Postade učiteljem u kršnoj krajini. I tudier se je pokaza njegov radikalni duh. Školska mu djetca disala duhom svoga učitelja. Bilo je medju tom djetcom mnogo zdravoga i bistroga uma, ali prozaične okolnosti ne dopustiše im dalje od motike i pluga. A Marko je ljubio povjerenu si djecu kao otac. Mnogo puta zavadio se sa velečastnim gospodinom župnikom, kojemu je noviji pedagogijski sustav bio zazoran. Više puti orio se župnički dom gromornom razprom, da su se Komenski i stariji pedagozi tresli u svojih grobovih, a Marko je pobjedničkim glasom nabrajao mudre domisli novih pedagožkih prvaka. U ono doba ne bje još dozrelo pitanje o emancipaciji škole od crkve, ali je bilo više puta kreševa izmedju Marka i njegova župnika o tom, da li mora učitelj biti ujedno i župnikovim pjevačem i crkvenjakom. Inače živio je Marko vrlo dobro uza svoga župnika. Zimom kad bi kamenitim kršem metao snieg, kad bi zaurlali vrletnimi stienami vihri, zadubili bi se njih dvojica u šah, ili bi se kartali do neko doba noći, a pri tom bi češće škripnula vrata župnikove pivnice. Župnik je bio čudan čovjek. Mlad i pametan živio on u liepoj slozi sa mladom si gospojom. Bio je valjan lovac i gostoljubiv domaćin. Sve bi ti dao, samo ne bi popustio od svoga suda, bilo ma u čem, jer se je sciepio vrlo umnom glavom. Bila je na njem još i ta mana, da je bio strastno ljubomoran. Mlada mu gospodja bila divna krasota. Njezini roditelji lozom talijanski baruni spadoše krivnjom svojih roditelja žestokih republikanaca malne na prosjački štap, te doseliše se u Hrvatsku u grad O* i tudier se upozna s njima parok Nikola, onda još mladi bogoslov. Dolazio često u njihovu kuću, i liepa Emilija postade mu doskora ljubovcom i zaručnicom. U doba, kad je Marko Vijorić došao u krajinu, imao je parok Nikola samo jedno djetence, koje se je kao angjelak smiešilo u naručju liepe majke. Gospoja Emilija bila je nježna dušica. Svoga muža ljubila je uviek istim žarom, a svoje diete obljubila je ljubavju, kakovu samo može gojiti nježna, nabožna, i cieloga života najplemenitijimi prizori domaćega života okružena žena, pa se je ipak Emilija rado zabavljala sa mladimi ljudmi, koji bi kadkada posietili gostoljubivu kuću njena supruga. Ne navikla poput velegradskih lutaka hiniti sentimentalnost podala bi se iskrenim, nevinim srdcem svim dražestim života. Kada je Marko Vijorić posietio prvi put njezina muža, zadivi se liepim modrim očicam, krasnoj plavkastoj kosi i liepu visoku uzoritu uzrastu parokove gospodje. Uz to ga upravo zabuni bistrina i pronicavost suda, koja se je krila u Emilijinu djetinskom prostoumnošću ukrašenom sboru. Marko vrativ se kući prepade se čuvstva, kojim ga se je dojmila liepa gospodja i priedje u duhu sve faze ljuvenih muka Götheova Werthera. Odlučio je neko vrieme ne dolaziti k župniku, ne bi li ga minula neka tajna čeznutljivost, što ga je morila u prisutstvu liepe Emilije. Vjetrogonja Marko, kog se je svaki drugi dojam časomice dojimao, nikad još nije sanjao o ljubavi žene. Postade zamišljen, sjetan — postade pjesnik. I Emiliji se je svikao Marko Vijorić, i da nije bilo ljubavi, kojom je zavolila svomu

Digitized by Google

mužu, svomu čedu, da nije bilo moralne jakosti njene plemenite duše, bilo bi se nadati doskora obiteljskoj nesreći, ali i Marko Vijorić bio je odviše plemenita srdca, nego da bi mu se uzračilo kvariti tudju sreću. Ipak činilo se čudno i njemu bez nje i njoj bez njega. Mišljahu, da njihovo poznanstvo potiče od izkona njihova vieka, i Marko i Emilija postadoše viernimi i pouzdatljivimi prijatelji. Parok Nikola, iz početka mrkim je okom gledao, kako sjevucaju Emilijine oči, kada se susretoše s Markovimi, i malo što se nije podao ljubomornosti. Jedne ljetne večeri sjedilo njih troje u vrtu — Marko župnik i Emilija. Lagani vjetric igrao se plavimi prameni Emilijinimi, posljednji plamečak sunca, koje no se sklanjalo na zapad, čarobno zrcao se u njenom oku. Župnik Nikola zagledao se u oblake, a Markovo oko sustalo na krasnom licu Emilije, i on je oborio oči. Emilija ga zirnu nježnim pogledom, i njene grudi drhtnuše. Iz daljine zamnievao žubor potočića, jecalo zvonce sa paše gonjenoga stada, zvonio piev brdjanke pastirice. Njih sve troje zavezlo se svako u svoje misli. Nastala duboka šutnja. Sa zvonika seoske crkvice kucalo zvonce „Zdravu Mariju“. Prve zviezde planuše na nebeskom čistacu. Prvi se prenu Marko: —

— Zanoćalo je — vrieme je da se vratim.

— A što ste smislili? Ne ćemo li prije večerati, pa onda odigrati partiju šaha?

— Ne, ja odlazim — meni je danas čudno!

Nikola i Emilija sprovedoše Marka do vrtnih vrata. Dok se je parok razgovarao sa momkom, koji mu je uručivao crkveni ključ, stisnula je Emilija nježno Markovu ruku.

— Prijatelju, vi se zaboravljate — šaptnu mu tiho ona.

— Ne mogu drugačije, prijateljice — meni je da svisnem.

— Vi ste još mlad, vrlo mlad, prijatelju — .,.. Vjetrić potrese granami jabuke, pod kojom su stajali Marko i Emilija... Velik je sviet... ljubavi... s bogom... bile su jedine rieči, štono se mogoše razabrati.

Marko skrenu na lievo, Nikola i Emilija na desno u župni dvor.

Nasred ceste stade Marko, okrenu se... na hodniku smotri modru vrpcu širokoga, slamnatoga Emilijina šešira..... S bogom... šaptnu — i njegov uzdisaj zamrie u treptaju laganoga ljetnoga vjetrica.

Po prilici dvie stotine koračaja od mjesta, na kojem je Marko stajao, bila je udaljena šumica. Njega je saletila čudna želja poći u tu šumsku tamu. Šumici na desno bilo oveliko polje. Zlatno klasje ljeskalo se o bisernom svjetlu prvih zviezda. Posred kukuruze vinuo se mali bieli puteljak. Na puteljku jeknuo kroz večernji hladak tugaljivim glasom piev planinke djevojke, štono se je vraćala iz polja kući.

Marko stade opojen čarom jednostavna, ali izrazita napjeva. Njemu se činilo, kao da je napjev te pjesme obuhvatio sva čuvstva njegova srdca. Po svoj prilici, da je toj djevojci bila na srdcu ista želja čeznutljiva, nepojmljiva, nerazgovietna, kao i u Markovôj duši. Njih je oboje možda žedjalo za ljubavlju.

Djevojka se sve bliže približavala, njezin zvonki glas sve više zamirao, napokon opazi Marka. Licem joj planu rumenac. Obori stidno oči i jedva što joj pronieše usta... „Hvaljen Isus...“

— A kamo ti, dušo?

Djevojče stade, pogleda ga velikim crnim očima, u kojih ljesnu sjajak zviezde večernice. Na ljepušnom joj licu nacrta se plahovit začudjaj.

— Idem da spremim težakom večeru... ali s bogom, gospodine učitelju, moji me čekaju, ja odoh. —

— Čekaj još, čekaj, mi ćemo zajedno. Da pravo, kako li mi se već ono zoveš?

— Jela Juranićeva, odvrati djevojče... i odleti kao srna.

Marko je dugo gledao kako joj crni prami podvezeni povezačom trepeću po liepih ramenih. Na crvenoj kapi čudno se ljeskali mali stakleni kolutići. Oko vrata dva niza koralja podavala divan čar bielu vratu Jelinu. Crveni pás dražestno joj izticao vitak stasić. Dugo ju je Marko gledao, čudno mu bilo oko srdca... Sretna kći prirode! reče vraćajuć se kući.

Jelina kuća stajala je na kraju sela Obieljeni zidovi, slamnati krov, maleni prozorčići. Oko kuće nekoliko pregradaka. U staji ruka goveda, pred drvenom ogradom ovelik panj, a ne daleko panja velika granata lipa. U velikom dvorištu dva tri li plasta siena, za dvorištem ovelik vrt, u vrtu stabalje krušaka, jabuka, šljiva. Svuda mir, svuda čistoća budila u čovjeku ugodna čuvstva seoskoga života.

Marko došao pred Jelinu kuću, stade. oko mu zaronilo u lučju razsvietljenu sobu. U kutu prela preslicu stara Jelina majka. Pokraj peći tesao starac otac luči. Na sred sobe prostirala Jela stol za družinu.

— Jovo — poče stara — Naše djevojke poludiše za mladim učiteljem.

— Pusti, boga ti, neka ih, svakoj se maci hoće tuste slanine, makar i ne može doskočiti do nje, gdje visi.

— E, ali i naš je učitelj krasan momak, je li Jelo?

— Učitelj liepo pjeva — porumeni Jela.

— I na liepa usta... Ču li me, Jelo?

— Nemojte majko — opet će Jela — Ja sam ga tekar dva puta vidjela. Meni se svidja.

— Ne bi li ti htjela biti gospom učiteljicom?.... Mani se te misli, moja kćerko. Svakomu svoje gniezdo. Niti su dobri glasi o Marku i njegovoj kući. Vele, da su mu tamo negdje pokraj mora dva strica bila ljute pijanice, a brat da mu je odlunjao u beztrag.

— Pusti, stara, umieša se Jovo. Ako je krava crna, mlieko joj je bielo, ako je dimnjak krivuljast, dim mu

Digitized by Google

se uzpinje ravno, ako je Markov brat lopov — on sam je pošten, i svi priznaju da je Marko Vijorić momak od oka...

— Majko, pravo kaže otac — umieša se Jela. — Zadnji put nam je propoviedao pop: Ne odsudjuj, da ne budeš odsudjen. Majko i meni se učitelj svidja.

Marko je slušao cieli taj domjenak. Njega su sletila čudna čuvstva. On bi zagrlio Jelu, tako mu se sviklo to djevojče. Iz daleka čula se pjevanka kući pošlih težaka. Marko se povuče u vrt. Tudie sjede pod granatu jabuku. Obima rukama stisnuo glavu. Na nebu ljeskale zlatne zvjezdice, posred zviežđja plamao mjesec kao ovelika hostija... Marko se trgne. Pričinilo mu se da je munula mimo njega biela prikaza. Diže se. Na tri koračaja pred njim ustalila se Jela.

Jelo... šaptnu tiho učitelj, i prije nego je djevojka mogla otrčati, ovije joj se žestoko oko vrata. Njegove ustne potražiše njene, i planu mu prvi cjelov na ustnah žene... Jeli drhtnuše grudi, pogleda Marka. U oku joj neizrecivo blaženstvo i plahovita sdvojnost... Trgne se, poskoči. Jelo — kliknu učitelj. Ja ću te i sutra čekati u isto doba pod jabukom u vrtu. Jela maknu glavom i nestade je. I to je zametak Markovoj prvoj ljubavi.

III.

Minula su dva mjeseca. U duši našega junaka sbila se bitna promjena.

Neki dan vratio se Marko Vijorić kasno u noć u svoj stan. Obuća bila mu rosna, šešir spao mu duboko na oči, izilazio je čudnim. Otvoriv prozor zurio je dugo u zviežđjem posuto nebo. Sjajna mjesečina sinula bliedim učiteljevim licem.

Eno, ona zviezda je Emilija — gasne, gasne, sad će uminuti u nevid momu oku;... a na njenom mjestu pomalja se druga sjajna zviezda, da razsvietli tamu moga života.....

Zavęze se u duboke misli... Emilija — Jela, šaptnu tiho i sanjarsko oko zaigra mu čudnim žarom. —

Od neko doba susretala Emilija učitelja hladno; izbjegavala svaku priliku ostajat s njim na samu. Marko to opazio, razumio ju i odlučio ne dosadjivat joj više.

Postade sam sebi zagonetkom. Sve lakše snosio vrieme, kad nije mogao vidjeti Emilije. Češće znao bi zamišljen okolišiti okolo Jeline kuće. Od neko doba stala ga ta djevejka izvanredno zanimati. Kao da je tražio priliku sastat se s djevojkom na samu, i porazgovorit se s njom onako, da ga želja mine; srete jednom slučimice otca joj, staroga Jurinića, zovnu starca i stade s njim uljudno razgovarati. Besjedio Marko razgovietno i liepo, a stari Jurinić od to doba silno zavolio učitelju.

— Ženo! reče si staroj: Baš imamo vrstna učitelja.

— Učitelj vrlo liepo pjeva, umieša se kći mu Jela.

I udariše otac, majka i kći u razgovor onim zrelim, jezgrovitim i domišljatim načinom, s koga slovi naš krajišnik.

— Jesi l' čuo, Jovo, što se glasa o ratu? — Ganutljivim glasom pričala žena starcu, kako ju je strah za sina Radu, Jelina brata. —

— Tri su već dana minula, a njega još nije sa korduna. —

— Pusti, ženo, neka ga, mlad je; ej dok sam ja bio njegovih lieta, jedva sam čekao, da me lagane noge ponesu na bojište.

— Ala kruta li srdca u vas muževa! jecala stara, i suze joj sievnuše u očiju. I Jeli se razžali za bratom, te i ona udri u plač.

Sav taj prizor opet gledao Marko Vijorić. Čudna neka sila gonila ga, da se sklone pod jabuku, te da tako nevidjen vidi Jelu. —

Kad je čuo Jelu, gdje reče „učitelj liepo pjeva“ krv mu sunu u glavu, malo što ne kriknu u sav glas. Kad se razabra, i kad vidje kroz prozor Jelu, gdje plače, toli mu žao bilo djevojčeta, malo što i sam ne proplaka. —

Zviede sinuše na divnom nebu, ugodni večernji vjetric taknu se učiteljeva čela, i on se trgnu iz sanjarija. Tiho, tihano izadje iz vrta — zamišljen podje kući.

— Moj bože, što je to sa mnom? govorio sam sobom Marko. Ota djevojka tako me je očarala, te bih za nju poginuo. — Puklo, kud puklo, — sjeknu najednom voljom — ja ću ju nagovoriti.

(Dalje sliedi.)

Tek....

Spjevao Gj. Arnold.

Tek ljubavi mi svanu doba —
A nakon borbâ ljutih...
I već se javi crna zloba,
Da zlatni san mi smuti.

„Što pjevaš njojzi žarke pjesme,
Kad još ju sviet ne slavi?“
Ko pjevat da se cvietku nesme
Mučaljivom u travi!

Al zloba ne zna tvoje oko,
To oko tužno, crno,
Zavirim li ti u nj duboko —
U drugi sviet sam srnô...

Hrvata prošlost u njem gledam...
Slobode krutu uzu...
I trgnuti se od njeg ne dam,
Dok bar ne sronim suzu.

Digitized by Google

A ti — ko, da mi znadeš misli,
Ko jade da mi slutiš,
Što mlado su mi srdce stisli —
Na bolje svedj me putiš.

I preo moga čela mineš
Svom rukom bielom, mekom,
Ko hrvatski mi genij sineš
Sloveći sladkim riekom:

„Ne tuži! zora sviće teke
Al skoro dan će sjati — —
Od Triglava do Boj'ne rieke
Kraljevat će Hrvati...“

Dok tako sboriš, krasna dušo,
Cjelivo bih ti skute;
Do vieka bih te blažen slušo
Zureći svedjer u te.

Pa da t' ne pjevam, liere bieli,
A zlobi zar za ljubav?
Gdje u svom srdcu nosiš cieli
Moj narod toli ubav?

Ne! nek se troši jezik blatni,
Nek bjesni samo zloba —
Ti ostat ćeš mi sanak zlatni
Do mračna, dušo, groba!

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

I.

U hladu visoke lipe na obali rieke Moskve ne daleko Kuncova ležahu na travi za sparna ljetna dana godine 1854. dva mlada čovjeka. Jedan od njih — ima mu po prilici dvadeset i tri godine, — suhonjav, visoka stasa, šiljata, ponešto zavinuta nosa, visoka čela i mirna posmjeha oko širokih usta, ležaše na ledjih i gledaše zamišljeno u daljinu; drugi ležaše potrbuške, podupiruć obima rukama plavokosu glavu i upiraše oči takodjer u daljinu. Bijaše kakva tri ljeta stariji od svoga druga, nu lice ga puno mladjim činilo: brčići pod nosom jedva mu pronikli, a na bradi pomolila se tek koja toja pahuljica. Njegovo svježe, okruglo lice, pače cielo mu biće imaše u sebi nešto djetinjega, mila i privlačiva. Radost, mladost, razmaženost sievaše mu iz očiju. Podupiruć glavu smiešio bi se, žmigao očima, kao što čine djeca, kad znadu, da ih čovjek rado gledje; zaodjeven bješe malim, prostranim paletotom poput bluze i modrom vrpcom oko vrata; slamnat, sgnjeten šešir valjaše se kraj njega u travi.

Drug njegov bijaše prama njemu kao starac kakov, te gledjuć ga ne bi nitko pomislio, da i njegovo srdce zna, što je radost, da zna, što je razkoš. Cielo mu ponašanje bijaše nekako nesgrapno. Uza sve to ipak mogao je svatko opaziti u njem čovjeka obrazovana, uredna, a na obličju ako i ne krasnu, pače prije smiešnu, vidilo se, da znade misliti. Zvaše se Andrija Petrović Bersenjev, a prijatelj mu plavokosi mladić Pavao Jakovljević Šubin.

— Zašto ne ležiš kao ja potrbuške? zače Šubin. Digneš noge u vis, lupiš peticami o sebe — trava ti je pod nosom! omrzne li ti, pogledaj na okolicu, pogledaj na gmiz, kako se nateže. To je doista bolje. A ti si se tu izpružio kao baletna plesačica, kad se upire laktom o papirnatu stienu. Pamti, to nije nikakova šala: biti trećim kandidatom! Odahnite gospodine, prestanite natezati se, izpružite si uda!

Sve je to Šubin kroz nos govorio, polu lieno, polu šaljivo, pa ne dobiv odgovora nastavi:

— Ja se najviše divim čudnoj dostojanstvenosti toga gmiza; kao da bi i njihov život nešto znamenovao! Čovjek, gospodar stvorova gledje na nje, a oni ni ne mare za njega — što više kakovgod komar sjedne još na nos gospodaru stvorova, te se na njem nahrani. Pa da se ne ljutiš! A s druge strane, zašto bi bio njihov život gori od našega? Zašto se ne bi ponosili, zar mi to isto ne činimo? No, filozofe, odgonetni mi to pitanje! Što šutiš?

— Što?... progovori Bersenjev, razabrav se.

— Što? opetova Šubin. Tvoj ti prijatelj razvija svoje duboke misli a ti ne slušaš.

— Zagledao sam se nekamo. Pogledji samo kako se ta polja rude na sunčanu žaru — (Bersenjev reče to na pole šapućuć).

— Krasnimi mastmi slikano, odvrati Šubin — u kratko priroda!

Bersenjev zavrti glavom.

— To bi tebe imalo još više zanimati nego li mene. Ta to spada u tvoje područje, ti si umjetnik.

— O ne, to ne spada u moje područje odgovori Šubin i privuče šešir k zatiljku, ja sam vajar; meni je liepiti meso, ledja, noge, ruke, a tu ne ima prave, savršene slike, sve se razbjegava na sve strane... trči i uhvati to!

— Ali i tu ima ljepote, dodade Bersenjev. Da ne zaboravim, jesi li dovršio svoj basrelief?

— Nek ga djavô nosi! povika pjevkajuć Šubin. Motrio sam stara djela, pa sam razbio tu ludost. Pokazuješ mi prirodu i veliš: I tu ima ljepote. Dakako u svačem ima nešto liepa, ali za svakom ljepotom ne mo-

Digitized by Google

žeš trčati. Stari niesu za njom u potjeru išli, ona je sama snišla u njihova djela; odkud, to bog zna, možda s neba. Njihov je bio cio sviet; ali mi se ne možemo toliko razširiti — kratke su nam ruke. Mi bacimo udicu na jedno mjesto i pazimo. Natakne li se, dobro! Ne natakne li se...

Šubin izplazio jezik.

— Počekaj, počekaj! povika Bersenjev. To je preludo, ne budeš li mario za krasotu i ljubio ju svigdje, gdje je nadješ, ne bude je ni u tvojih djelih, pa ako krasan pogled, krasna gudba ne govori k srdcu tvomu, ako je ne ćutiš...

— O ti ćutljivče! zamjeri mu Šubin i nasmija se, Bersenjev se zamislio. — Ne, brate, nastavi Šubin, ti si razborit filozof, s tobom se ne da pravdati, osobito ne meni neuku; ali ja ću ti nešto reći. Osim svoje umjetnosti ljubim i krasotu samo u ženskih... u djevojaka i to istom od nedavna...

Okrenuo se na ledja i stavio ruke pod glavu.

— Jest, govorite li o ženskih, zače opet Šubin. Zar Stahova nitko ne drži sputana? Jesi li ga vidio u Moskvi?

— Niesam!

— Taj je starac poludio. Vas dan sjedi u svoje Augustine Kristianovne, dugočasi se i sjedi. Gledje jedno u drugo... kako je to ludo... i samo viditi to mrzko je čovjeku. Promotrim li, kakvu mu je obitelj dao Bog; ali ne, on hoće Augustinu Kristianovnu! Ne poznajem ništa gnjusnijega od njene karikature, pokazati ću ti ju.

— A poprsje Helene Nikolajevne, upita Bersenjev, — napreduje li?

— Ne, brate, ne napreduje. Čovjek bi s toga lica morao sdvojiti. Motriš li ju: potezi čisti, pravilni, jasni, čini se, lasno ju je snimiti! A kad tamo... ne da se. Jesi li opazio, kako sluša? niti da se makne, samo izraz oka neprestano se mienja, a tim se mienja i svakolika joj slika. Što da tu radi vajar, pa još k tomu loš vajar? Čudno je to biće... čudno biće.

— Doista, čudno djevojče, opetova Bersenjev.

— A uz to kći Nikole Artjemjevića Stahova! Pak sudi po tom o krvi, o rodu. Počitujem svom dušom majku joj Anu Vasiljevnu, tà dobrotvorka mi je; ali je kao guska. Odkud Heleni toliko duha? Odkud joj te vatre? Evo ti zadaće, filozofe!

Nu filozof ne odgovori ništa. Bersenjev u obće nije mnogo govorio, a kad je govorio, tada mu je rieč bila neokretna, zapinjao je i mahao bez nužde rukama, a sad mu bješe dušu zaokupila osobito neka tišina, tišina slična onoj, koja obhrva čovjeka, kad se umori i zatrudi. Preselio se je nedavno iz grada poslije duga napeta rada. Bezposlenost, njega i čistoća zraka, sviest, da se je dovio k cilju, ugodan razgovor s prijateljem, naglo pomolivša se slika mila bića, svi ti razni i ujedno kao srodni dojmovi sliše se u njem u jedno čuvstvo, koje ga je uznemirivalo, bunilo i slabilo... bijaše vrlo ćutljiv mladić.

Pod lipom bijaše hladno i mirno; činjaše se, da muhe i pčele, zaletavajuće se u njezin hlad tiše zuje; sumorno visjaše žuti cviet s nizkih lipovih grana. Sladak miris prodiraše svakim udisajem u dubljinu grudi, a prsa se voljno nadimahu.

— Jesi li opazio, zače najednoč Bersenjev, podkrepljujuć rieči svoje rukama, kakvo čudno čuvstvo budi u nas priroda? Sve je u njoj toli puno, toli jasno, toli mirno; mi to pojmimo, radujemo se tomu; uza sve to probudjuje ona bar u meni neki nemir, neku buru i turobnost. Što to znači? Možda smo si od nje više sviestni svoje nesavršenosti, svoje nejasnoće, ili nas ne zanimaju zabave, kakvimi se ona zadovoljuje. Možda toga, čega potrebujemo, ne nalazimo u nje?

— Hm, reče Šubin, ja ću ti reći, Andrijo Petroviću, zašto je to. Ti si samo opisao ćuti čovjeka, koji ne živi, koji samo gledje i sniva. Čemu gledati? Budi sam živ, pa ćeš biti čovjek, kao što treba. Kucaj koliko ti drago na vrata prirode, ona ti se ne će odazvati razumljivim slovom, zato što ga ne ima. Zazvučati će ti kao struna, ali pjesme ne izčekuj od nje. Živa duša ta će ti se odazvati, a osobito ženska. Zato, mili prijatelju, svjetujem te, da si srdcu nadješ drugaricu, i nestat će nemah svih tvojih tjeskoba. Vidiš, toga nam treba, kao što ti veliš. To je ta bura, a ta sjeta, nije ništa ino van neki glad. Daj želudcu potrebite hrane, i sve će opet biti dobro. Zauzmi mjesto svoje u prostoru, budi tielom, brate moj! A što je ino i čemu je priroda? Slušaj sâm: Ljubav! Koliko je silna, ognjevita rieč ta! Priroda, kakov je to hladan, školastičan izraz! Pa zato povika Šubin, nek živi Marija Petrovna! Ili ne, dodade, ne Marija Petrovna, ali svejedno! ta mi se razumiemo.

Bersenjev podiže se i nasloni bradu na složene ruke.

— Čemu taj posmjeh, progovori ne gledjuć na druga svoga, čemu ta šala? Jest, imaš pravo. Ljubav — silna je rieč, silno čuvstvo.. nu o kakvoj ljubavi govoriš ti?

I Šubin se podiže.

— O kakvoj ljubavi? O kakvoj hoćeš, samo je li prava. Priznajem, da ne poznajem više vrsti ljubavi. Jesi li zaljubljen?

— Svom dušom! viknu Bersenjev.

— To se razumie, duša nije jabuka, nje ne možeš razdieliti. Ako si se zaljubio, dobro si učinio. Ja se niesam šalio. U mom srdcu stoluje sada takova nježnost — htio sam samo protumačiti, zašto nas se priroda polag tvojih riečih toliko dojimlje — jer budi u nas potrebu ljubavi a ne može joj zadovoljiti. Ona nas tura tiho u drugo, živo naručje, a mi je ne razumiemo i izčekivamo nešta od nje same. Ah, Andrijo, Andrijo — to sunce, to nebo, sve što je oko nas prekrasno je, a ti si žalostan; nu kad bi u tom trenutku držao u ruci

Digitized by Google

svojoj ruku mile ženske, kad bi ta ruka i sva ta ženska bila tvojom, kad bi ti gledao njenima očima i ćutio ne samo svojim već i njenim čuvstvom.. ne bi priroda u tebi bure uzdizala, niti bi toliko mario za njenu krasotu; ona sama radovala bi se i pjevala, ona bi ponavljala tvoj hvalospjev, jer bi joj niemoj dao govor!

Šubin skoči na noge i podje dva put natrag i napried a Bersenjev prigne glavu i lice mu malko porumeni.

— Ne slažem se podpuno s tobom, zače on. Ne sjeća nas uviek priroda samo na.. ljubav (rieči te ne izusti najedanput). Ona nam se takodjer i prieti, sjeća nas strašne,... nedokučive tajne. Zar joj nije progutati nas, zar nas ne uništuje neprestano? U njoj je život i smrt, smrt iz nje govori isto toliko glasno kao i život.

— I u ljubavi smrt i život, dodade Šubin.

— Pa ipak, nastavi Bersenjev, kad tako primjerice stojimo proljećem sred gaja, sred zelena grmlja, kad mi se čini, da slušam čarobne zvukove Oberonova roga, zar je i to...

— To je žedja ljubavi, žedja ljubavi, više ništa! dodade Šubin. — Poznajem i ja te zvukove, poznajem i ja tu radost i čeznju, koja obhrva dušu u hladu šume u njenu naručju, ili večerom na prostranu polju, kad sunce za gore zalazi a iz rieke magla se diže nad obale. Nu od svačega nadam se sreći i hoću ju, u svačem čujem njeno dozivanje. Moj Bog — jest Bog svjetla i veselja. Jest, samo sreću, sreću! Dok naš život ne mine, dok koracamo gore, a ne dole! Do vraga! povika dalje zanosito. Ta mladi smo, a niesmo ni ružni, ni glupi! biti ćemo još sretni!

Potrese viticami i pogleda gore, kao da nebo izazivlje.

Bersenjev ga pogleda.

— Zar ne ima ništa uzvišenijega od sreće? progovori tiho.

— Primjerice? upita Šubin i počeka.

— Primjerice, mi smo kao što veliš mladi, dopustimo, svaki nas želi si sreću.. nu je li rieč ta sreća takova, koja bi nas spojila, uzplamtila, da si prijateljski pružimo ruke? Nije li to sebična, razdvajajuća rieč?

— A znadeš li ti takove rieči, koje spajaju?

— Primjerice umjetnost, ako si sâm umjetnikom, obitelj, nauke, sloboda, pravednost.

— A ljubav? upita Šubin.

— I ljubav spaja! nu ne ta ljubav, za kojom čezneš i ne ljubav kad je slast, već ljubav kad je žrtva.

Šubin se namrgodi.

— Uzradiš li tako, kao što svjetuješ, reče žalostnim posmjehom Šubin, ne će nitko više na svietu jesti ananasâ; svatko će ih ostaviti drugomu.

— To jest ananasâ nije trieba, u ostalom nije ti se bojati, nalazi se ovdje ljudi, koji rado primaju hljeb od tudjih usta.

Oba prijatelja umukoše.

— Nedavno sam opet susreo Insarova, zače iznova Bersenjev; pozvao sam ga k sebi; želim ga spoznati s tobom i sa Stahovimi.

— Tko je taj Insarov. Ah taj Srbin ili Bugarin, o kom si govorio? Taj domoljub? Valjda ne imaš od njega te svoje filosofičke misli?

— Možebit.

— To je osobit čovjek, nije li istina?

— Jest.

— Pametan, darovit.

— Pametan? darovit?... ne znam, ne mislim.

— Ne, a što je dakle na njem?

— Vidit ćeš. Ali nam je sada ići. Ana Vasiljevna sigurno nas očekuje. Koliko je sati?

— Tri. Podjimo. Kako je sparno! Razgovor uzburkao mi svu krv. I u tebe bijaše trenutak... niesam zaman umjetnikom; motrim na sve. Priznaj, zanimaju te ženske?

Šubin htjede pogledati Bersenjevu u lice, nu on se odkrene i izadje izpod lipe. Šubin idjaše za njim milovidno koracajuć. Bersenjev stupaše nespretno, pa ipak vidio se urednijim čovjekom od Šubina.

(Dalje sliedi.)

Pisma na častnu uspomenu bana Jelačića*).

„Eto bana do nedilje dana!“

Pivala su dica Ercegovci,
Turska dica skupa i kršćanska:
„Eto Bana do nedilje dana!
„Jelačića, silnoga junaka!“
U Župancu to je tute bilo,
Ne daleko priko Imoskoga,
Taman licem na Jurjevu mladu,
Kad nam zenu novo pramaliće.
Kada janci po livadam skaču,
Bile ovce po planinam pasu,
A kozlići uz jasenje penju,
A tičice po gorici bore.
Lipu pismu dica pripivala:
„Eto Bana! do nedilje dana!
„Udarit će na Bosnu ponosnu,
„Zarobit će mlado i veliko,
„Osvojit će kule i čardake,
„Što no su nam stari sagradili.
„Meke će nam dušeke oteti,
„Di nam bule do podne planduju.
„Rokkinje će ostati divojke,

* Ovu sam pjesmu našao medju rukopisi moga pokojnoga djeda Ante Franina Alačevića (živio od 1780—1756), koji se bavio istodobno kad i Vuk, i ne znajuć po svoj prilici za njega, sabiranjem narodnih pjesama. Mnogo je sličnih pjesama sakupio, ali ne

Digitized by Google

„Povest će ih sobom u Latinsku,
„Mlade momke po izbor junake,
„Pridat će ih Bečkomu cesaru.
„Kukat oće mlade udovice,
„U crno se zavit sirotice,
„Starice se majke proplakati
„Kada Bane na Bosnu napane.
„On je junak slovinskoga roda,
„Slovinska ga majka porodila.
„Junačkim ga mlikom zadojila;
„Britka ćorda o bedri mu visi,
„Desnica mu viteška na glasu,
„Kano strašnog Skenderbega Bana,
„Pogled vatren Kraljevića Marka,
„Živi oganj Sibinjanin Janka.
„Eto Bana do nedilje dana!
„Što će tada Turci Krajišnici,
„Komu poći, komu li će doći
„Kada Bane silnom vojskom bane“.
To slušali Turci i Turkinje
Kako dica Bana pripivaju.
Vrlo su se oni uzbojali
Kada Bana razglasivat stali:
Da će doći na Bosnu ponosnu,
Bile kule da će osvojiti,
Turske bule da će zapliniti,
Mlade Turke u Beč odpratiti“.
Za tim Turci dici besidili:
„Vira i Bog, dica Ercegovci!
„Poslušajte što ćemo vam reći,
„Na pribivku toga Skenderbega!
„Ako Bane s vojskom k nami bane,
„Ej tako nam svetca Muhameda,
„Salamalek nazvat ćemo njimam,
„Njegovim se krstom prikrstiti,
„Od sto oka nije Banov krste
„Da će nama otešćati pleća!
„Jeda li nas Bane smaknut ne će,
„Jelačiću kaurski viteže“,
Turske bule i one rekoše:
„I mi ćemo križar na se metnut,
„Nije križar od sto oka težak,
„Nit je Bane teži od križara.
„Što će biti eto neka bude!
„D' ako bule ne pogubi Bane,
„Na dušecim u bijelim kulam,
„Jeda li se smilovati bude!“
„Ne ludujte, dica Ercegovci!
„Nije Bane srca nemiloga,
„Neg je junak srca gospodskoga,
„Gospoja ga rodila slovinska.
„Kada Bane priko šera trgnu,
„Izać ćemo na prozore kule,
„Otle ćemo njega pozdraviti,
„Kite cvića na njeg posipati.
„Sambuk, bosilj i zlatnu kadifu
„I uz cviće košulje svilene,
„Tankog beza marame vezene,
„Što no mlade kadune su vezle.
„Jeda li se bude smilit Bane
„Na nas bule i kadune lipe,
„Da ga s tizim pridobit možemo,
„U Latinsku da nas ne odvede.
„Još odviše kolo viti ćemo,
„Na srid druma kuda Bane prodje,
„Lipe pisme njemu pivaćemo,
„Turski pivat a slovinski igrat“.
Ali bulam dica odgovara:
„Ta Boga vam, bule i kadune!
„Zaludu vam zumbul i bosilje,
„Kaloperje i zlatne kadife
„I odviše košulje svilene!
„Zaludu vam marame vezene,
„Tankog beza što kadune vezu,
„Ne će Bane darja ni uzdarja,
„Niti kolo primamit će njega.
„Nek igraju bule i kadune
„U tom kolu koliko im drago,
„Nek čekaju Bana sa Dunaja:
„Eto Bana, do nedilje dana!“

POUKA.

Postanak gorâ.

Po predavanju, što ga je držao 21. prosinca 1875. u skupštini hrv. planinskoga družtva u Zagrebu dr. Gjuro Pilar.

U krugu prijatelja zametnu se nekom prilikom razgovor o postanku gora. Bijaše to u Ogulinu; svrh nas se uzpinjaše viloviti Klek.

— „Ja mislim“ prihvati napokon jedan izmedju nas „da su gore postale učinkom vulkanske sile.“ „Gledajte Klek“, nastavi on, „kojim slučajem bi on mogao doći do toga divjega i razderanoga oblika ako nije vulkanizam uzrokom njegova postanka!“

Donekle uzprotivih se tim nazorom, nu kad vidjeh, da imam posla s čovjekom gotovih nazora, odustah od nakane. I tako mogaše on i nadalje razvijati svoje orogenetičke ideje uz očito povladjivanje svih ostalih slušatelja.

Sudeć po interesu, kojega med Ogulinci pobudi razpravljanje pitanja o postanku gora, nadam se, da će i

---

ikavske, te će mnoge od njih doskora izaći na bieli sviet u sbirci gosp. Miha Pavlinovića, koja će izaći pomoćju „Matice Hrvatske“. —

Izpod pjesme stoji napisano djedovom rukom: „Ovo sam čuo nedavno od jednoga prosjaka, koj mi kazivaše kako dica u Župancu, di je više Kršćana nego Turaka, prošaste zime po mrzloj vodi spominjući Bana Jelačića da će doći na Bosnu sve oduška pivaju: Eto Bana do nedilje dana! On mi jošter reče, da toliko kršćanska koliko turska djeca to spominju i od Bana kako neke pjesme da pivaju takodjer i u istome Mostaru a i svuda i po drugim mistim javno i otvorito. Nadostavi pak da Turci na to odgovaraju: Ele Vallah jok nek idje! Mi ćemo krst na se a prase preda se. Tako isto da i bule govore: Nije krst od sto oka? A begovi vele: da su im i stari njiovi Izapendera služili pa da mogu i oni i da će im tako potvrditi imanja. Glas je suviše, da je isti paša Mostarski rekao: Ja ću križar na se da bi i to bilo i opet Vallah tako mi svetca Muhameda i tako učinio bi me bečki Cesar i Ban Jelačić za kapetana! A age odvrate svojim kmetovim: „Mi ćemo krst na se, pak ću opet ja biti tvoj aga a ti moj čipčija!“

Ovo sam vierno prepisao ne htijući dirati dijalektne osobitosti, koje se vierno i djed mi držao. —

Jednaki pojavi kako pred 27 godina stignu svuda i dan danas po Bosni pozorna putnika, samo s tom razlikom da je stvar bolje sazrela, i da je mržnja istih Poturica na Osmalije neizmjerno narasla. Kad sam ja jednoč još pred 14 godina u jednom skupu od blizu 50 Poturica u Ljubuškom spominjao: kako se imamo ljubiti kao krvna braća, o toleranciji medjusobnoj — o narodnosti itd. oduševljeno provikaše mi: Ej ehvala! Eh! pošten bio! Eh! čestit bio! Eh taman dobro si rekao! Eh aferim Vallah! itd. Što više! u zadnjem mom putovanju našao sam Poturica oduševljenih za narodnu stvar i koji primaju slovinske novine i knjige! To su vremena znaci! *Alačević.*

Digitized by Google

ovaj put moje tumačenje naći amo tamo po kojeg prijatelja, a naći će poglavito med planinci, timi ljubitelji prirode i neustrašivimi krotioci kršnih visočina, koji su si možda sami već to pitanje stavili, kako postadoše ti gorostasi, kojim se vrhunci dižu, tol smjelo nebu pod oblake, kako postadoše sve te gore?

Zaista to je pitanje toli staro koli i razboritost ljudska, te su si ga jamačno misaoni ljudi svih vremena i svih naroda stavljali.

Odgovor na pitanje bio je naravno različit prema stepenu kulture dotičnoga naroda. Kod ovoga je orogenija naivna i poetična, kod drugoga puna mašte i religioznoga čuvstva. Tako vidimo, da svaki narod, koji ima svoje predavanje ima i svoju orogeniju, upravo kao i svoju anthropogeniju bilo u pripoviedanju narodnom, bilo u spisih svojih učenjaka.

Uzmimo na primjer Grke kako su si oni predstavljali postanak gora. Uranus zlostavljaše svoju djecu Titane, baci nekolicinu u Tartar, dok ovi od matere Gaee podbodeni ne navale na starca Urana, s priestolja ga ne sbace i ne uzpostave Saturna za vladaoca. Na Saturna i njegove pomoćnike skoči Zeus te se započme u Thessaliji boj trajući deset godina (tako nazvana Titanomachija). Gorostasnimi stienami nabacuju se neprijateljske stranke, Titani nagomilavahu gore na gore, Gelion na Ottu. Desete godine nadvlada Zeus, te Titane stiže razan udes, većina bje pobacana duboko pod Tartarus; Athene svali otok Trinacriju na Gigante Eucelada i Typhona te eno još do danas stenju pod teretom nagomilane Etne rigajuć vatru i lavu. Sličnim načinom nabacaše i na Mimasa i Polibotesa vulkaničke otoke.

I u našem narodu ima priča, koju je radi njezine prostodušne slikovnosti vriedno spomenuti. Bogu dosadila pusta ravnina, te on odluči stvoriti gore. Uze dakle vreću, te ode širom biela svieta gore sijati. Iznad Crne Gore provali se vreća; silno sjeme sruši se na hrpu i tako postadoše bregovi.

Od ovih priča, nosećih vjerski neki pečat, mnogo se ne razlikuju mnienja velike većine starih pisaca, a nije ni čudo. Prije nego se mogaše uzpostaviti podpuna teorija postanka gora moralo se je doći do stalnih pojmova o nutarnjem stanju zemlje, a to nam je tek najnovije vrieme donielo.

Sve theorije, koje znanstvenoj kritici zadovoljavaju, mogu se izraziti sliedećimi dynamičkimi učinci. Postale su naime:

1. Uznicanjem. Da gore tako rekuć iz zemlje niču nad površinom mora i kopna, tomu ima prividnih bar primjera dosta. G. 1759. niče iz ravnice, posijane indigom i sladornom trstikom, ciela grupa brežuljaka med kojimi se Jorullo uzdiže na 526 metara nad ravnicom. God. 1819. podiže se iza potresa do ušća Indusa 64 kilometra dugi 24 kil. široki a 3 metra visoki našap nazvan Ullah-Bund. God. 1822. podiže se obala chilijanska uslied potresa kod Valparaisa za 1·30 metara. Na obali švedskoj ima školjaka više 100 metara visoko; mnienje se činjaše dakle podpunoma opravdano, da su gore postale svotom manjih i većih obično s potresi zemlje skopčanih uzdignuća. Napokon bijaše osobito Humboldtom i Buchom uglavljeno mnienje, da su i vulkanski čunovi postali uzdignućem kano mjehur na površini vrijućega skorupa.

2. Ponicanjem. Znatan dio pisaca bavećih se pitanjem o postanku gora podje sasma protivnim putem. Rekoše; površina naše zemlje ne ima nikakove radialne gibkosti, koja bi ovisila o židkom stanju utrobe zemaljske, — naša je zemlja do sredine ohladnila. Ako je ipak toliko nepravilnosti na površini, to je ostanak assymmetričnoga ukrućenja zemaljske kruglje zatim ponicanja. Vode naime, koje prodiru pod površinu zemlje, tamo izperu lahko raztopivo kamenje, imenito sol, gyps, te i same vapnike, a kad bude velikih šupljina proruši se svod, te tako nastanu ponikve i prodorine. Rušenjem svoda nastanu potresi, a čim se svakim pàdom ‚razvija i toplina', — eto odmah načina kako vulkani postaju. Glavni nam je zastupnik te theorije Volger.

3. Izpiranjem (izrijanjem vodami). Čisto neptunistička škola očituje kako je poznato, svoju neumaljivu privrženost površnomu učinku vodâ, kojim pripisuje u obće sve pojave na zemlji. Kako je voda mogla silne gore izbrazditi pokazuju Caňoni Colorada. Rieka ta i pritoci joj teku u žljebovih dubokih 3.000—6.000 stopa. Mjestimice su ti žljebovi razširenі u prostrane doline, okružene grebeni i humovi, a ne ima dvojbe, da su i ovi postali učinkom voda; jerbo se naslage nalaze malne neporemećene u svojem vodoravnom položaju. Po nazoru dakle neptunista postaju gore po prilici ovim putem: U visočinah izriju tekuće vode duboke žljebove, koji se malo po malo razširuju u prostrane doline. Polygonalne ploče oko tih dolina zaoble se i zaostre učinkom topline, zime i atmosferilija, te se približuju čim su starije sve to više gorskomu typu.

Tri ova mnienja tri su istine, koje valja u cjelinu spraviti. Istina je, da se pojedini priedjeli zemlje nad površinu mora uzdižu, nema sumje, da je i pomicanje za postanak gora nemalo važan momenat, (u nas daje nam kras najljepših primjera), isto tako sasma je očito, da se uslied vodene sile oblik naše zemlje bitno promjenjuje, — ali je svaka od ovih teorija kriva ako želi eksklusivnom biti.

Zatočnikom theorije uznicanja podrezali su krila dokazav, da skoro svi vulkanski čunovi niesu nega nasuta hrpa rahla gradiva, većinom pepela. Prijateljem izpiranja čine velike neprilike silni sgužvaji vrstâ i naslagâ; piscem napokon, koji sve orogenetičke pojave izvadjaju iz ponicanja, zadaje trista mukâ antiklinalni slog velike većine gorja, spuštajućega se postupno u prostrane ravnice.

Digitized by Google

Težkoćâ nestade kad se unese u znanost pojam boranja kore zemaljske. Površina zemlje bora se kano lupina sušeće se jabuke. Tim boranjem zadovoljeno je i zastupnikom emersije (uznicanja) i donekle prijateljem subsidencije (ponicanja) pače ako se uvede kano faktor očevidan učinak voda, tad imamo podpunu theoriju postanka gora, kako ju je prvi natuknuo Elie de Beaumont, a razvio Constant Prevost, J. D. Dana a pod zadnje Suess.

U ovom kratkom nacrtu ne možemo izcrpiti sve dokaze te činjenice, da su gore i sbilja bor, ali ćemo zato ipak sjegurno i lahko doći do osvjedočenja, da sav pojav postanka gora u mnogom, ako ne u svem, naliči silnomu boranju vrsta površine zemaljske.

Da si postanak bora plastično predočiti uzmognemo sjetimo se pokusa, koj savršeno predočuje cieli proces boranja kore zemaljske. Nasloži li se izmjenično platnenih rubaca a med njimi gline te se ta naslaga tlači po strani, načine se talasaste bore, koje u prosjeku tolikrat u prirodi vidimo.

Da se dakle naslage kore zemaljske boraju, treba samo tlak postrance a taj tlak u istinu postoji, te nije nikakova hypothesa; nastaje pako uslied toga, što se promjer naše zemlje gubitkom zemaljske topline smanjuje dočim sedimentarne* naslage kod toga stezanja ne učestvuju, dakle za istu jezgru uprav preširoke postaju te se s toga boraju kano preširoka odjeća.

Tim se je tumačenjem donekle zadovoljilo mnogim prigovorom. Medjutim po vremenu nastalo je novih pažnja, koje se opet niesu dale spraviti u taj način tumačenja. Gorski nizovi niesu uviek točno antiklinalne bore; što se na jednoj strani nadje, ne nalazi se često na drugoj, jedna je strana obično strmija. Tako je kod Urala n. pr. istočna, kod Alpa i Karpata južna, kod zagrebačke gore sjeverna, kod Apennina zapadna strana strmija.

Taj pojav ostao je neprotumačen, dok geolozi neuvedoše u dynamičku geologiju uticanje same unutarnosti zemlje, koja uprav u Humboldtovu smislu djeluje na zemaljsku površinu.

Taj upliv po novijem tumačenju ne da se tajiti, ne može se niekati, njegova se nužda očituje jednostavnim razmatranjem. Položimo debelu drvenu dasku na vodu. Ona će plivati, provirujuć na sve strane jednako visoko iznad vode. A sad razpilimo dasku na dvie pole, nagnuvši malko pilu, da rez bude ne okoman, već kos, kao što se vidi na priloženu nacrtu, — pa tad stavimo opeta obe pole u vodu. Što će se sgoditi? Jedna će pola na onom kraju, gdje je prepiljena malko potonuti, a druga će izroniti, i to potonuti će ona, gdje gornja ploha daske naginje iznad doljnje, a izroniti ona, gdje je obratno gornja ploha kraća od doljnje; ili još jasnije: potonut će ona, koja ima manju podlogu, a izroniti koja ima veću podlogu.

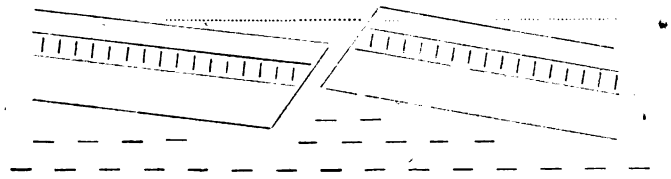

Uporavimo to sad na površinu naše zemlje. Daska o kojoj govorasmo neka je kora zemaljska. Da ova kora ohladnjujuć puca, to je poznato, — te tako nastaju pukotine. Te pukotine pako ili će biti okomite ili pako kose. Ako su okomite, na kori zemaljskoj ne će se ništa promieniti — one će se po vremenu opeta izpuniti. Ako su pako kose, te sižu do blizu zemaljske jezgre, koja je žarožidka tekućina, tad će se sbiti važna promjena. Jedan rub pukotine morat će se dići, a drugi će se spuštati. Dić će se kao kod daske desni rub, dočim će lievi poniknuti.

Čim se pako jedan rub podigne iznad dosadašnje ravnice te s njime ciela njegova strana, stvorit će se kosa ravnica t. j. brieg s jedne strane, a dolina, glib s druge strane. To je prvi moment u postanku gora. Za ovo pravilo podizanja i ponicanja znali su praktični rudari već davno prije, nego se je znanost domislila ovoj teoriji. Kopajuć ugljen, ili drugu koju rudu, često se najednoč prekine žica. Sad se pita gdje je nastavak. Rudar točno znade, da li će nastavak rude, ako je žica koso presječena, tražiti niže ili više, dolazi s lieva, tražit će ga gore, dolazi li s desna, tražit će ga dole t. j. prema tome, da li gornja ili dolnja ploha dotične žice dalje siže.

Al čim se tolika hrpa zemaljske gore podigne, nastane novi process, to jest puzanje, sve najme naslage stanu puzati prema podnožju, da uzpostave ravnovjesje. Nu kad se to puzanje stane upirati u ravnicu, te se trvenjem i odporom zaustave, tad se ta ogromna masa stane borati (nabirati), kao što se bora odjeća na nas, koža na tielu itd. Ovo je boranje još jače ako se na podnožju nalaze masse od granita, greissa ili drugih temeljnih gora.

Pogledajmo na Alpe. Smjerom porednim sa Padom u sjevernoj Italiji nastala je u mezoroičko doba, a lahko i prije glavna pukotina, koja odgovara glavnomu smjeru sadašnjih Alpa. S razloga gore navedenih uz uticanje i drugih učinaka digao se je sjeverni rub pukotine, te stvorio Alpe, dočim se je južni razmjerno spustio pod površinu morsku i tvori još i danas plodnu lombardezko mletačku ravnicu. To dizanje ne mora, da je bilo hipno, već postupno, tečajem mnogobrojnih vjekova. Da je tomu tako, to pokazuje svaka gora, pa i naša zagrebačka: najmladje naslage jedine su vodoravne, a čim su starije tim su položitije, mezoroičke već dosta strmo stoje dočim su palazoroičke na mnogih mjestih izprevijene na sve strane, i obično okomito stoje.

*) Taložne.

Digitized by Google

Kad je uslied uzdignuća sjevernoga ruba pukotine sva ta ogromna uzdignuta masa stala puzati nizstrmice, stala se je dakako u nekoj daljini od ruba, uslied trvenja i odpora po malo savijati i gužvati, kako to gore protummačismo. Tako postadoše glavni gorski nizovi koje tad atmosferički učinci, a u najnovije vrieme led dalje izgloda i priredi.

Nu nedaleko od podnožja Alpa nadje se nepomičnih masiva od granita, greissa itd. i to na sjeverozapadu (francezki massiv, Vogezi). Gibanje se dakle ne mogaše daleko nastaviti u ravnicu. Ovdje nastadoše dakle dva protivna tlaka, te uslied toga novo boranje, koje je započelo tek u doba iza staloženja krednih naslaga. Isto tako bijaše česko kristalino gorje drugotnim uzrokom sličnomu pojavu na sjeveroiztočnoj strani Alpâ.

Mnogomu će se na čudo dati, kako je to moguće, da čvrste naslage daju bore poput podatne stvari. Već su se odavna geolozi divili goram Jurskim u Franceskoj i Švicarskoj, gdjeno su im debele vrste čvrsta vapnjenjaka talasasto izprevijane. Danas je i to pitanje povoljno riešeno, u toliko naime, što se zna, da je u velikom i najvećma krhka stvar podatna i gibka, ako je samo tlak trajan a namaknuće molekula maleno. Pojam čvrstoce je relativan; sićušnoj mušici, koja se bezazleno na površini vode šeće, voda je jamačno čvršća podloga nego ljudem mnoge slavonske ceste iza zimskih mećava.

Dalnji pojav kod malo ne svih lanaca gora, koji zahtieva tumačenja, jest njihova manja veća zavijenost. Zavijenost pako ta opet nije slučajna, nego tako udešena, da je strmija strana gore podjedno udubljena. To opažamo kod Alpa i kod Karpata, koje su oblučene prama sjeveru, kod Apennina, koje su oblučene prama iztoku zatvarajuć na svojoj strmijoj strani nizine. I ovo se theorijom puzanja sasma dobro protumačiti daje. Odgovorimo si samo na jednostavno pitanje: „gdje će puzanje najjače biti“? Jamačno na najvišoj točki a točka će se bezdvojbeno nalaziti u sredini pukotine. Gibanje materijala bit će dakle u sredini najveće, te će se tuj od pukotine najviše odaljiti, dočim će na kraju pukotine biti skoro nikakovo.

Mi smo za tumačenje postanka gora uzeli radi lagljega shvaćanja samo jednu pukotinu, nu u istinu ima obično više porednih pukotina, tako da pojav uslied toga postaje puno više kompliciranim. Pače više pukotina mogu se poprieko sjeći te će se u tom slučaju najveći vrhunci nalaziti u njihovu presjecištu kao što se Montblanc nalazi na presjecištu grajiskih Alpa sa penniničkimi.

Naći će se tkogod, komu će se ova theorija činiti u toliko dvojbenom, što nema očevidna svjedočanstva, da te pukotine obstoje, koje smo učinili podlogom našega dokazivanja. Pa je ipak i to stvar bjelodano očita. Uzmimo na primjer Apennine. Njihova je zapadna strana strmija. Pukotina bi se dakle po našem tumačenju morala nalaziti medju gorom i morem. Pa i sbilja pukotina ta očituje se vulkani Etna, Stromboli, Vesuv, Monte Nuovo, s vulkanskimi jezeri Romanje, Soffioni toskanskimi, raznimi toplimi vreli, svjedoci dubokoga prodora do blizu žarožidke jezgre naše zemlje.

Sličan pojav imamo kod Alpa, gdje se počam od Euganejskih vulkanskih brežuljaka pa sve u Piemont povlači niz therma i tragova vulkanskih učinaka. To imamo i kod Karpata, gdje se na južnoj strmijoj strani nalazi mnogobrojnih vulkanskih proizvoda, koji su se za trećegorja ovdje izsopili.

Zagrebačka gora ima takodjer na svom sjevernom rubu mnogobrojnih toplica, zadnji znak nekadanje pukotine kao Stubica, Sutinsko, Toplice itd.

Tim bi bili nehotice došli na prag rationalna tumačenja vulkanskih pojava i potresa zemlje. Ovdje ćemo to samo natuknuti, ostavljajuć za drugi krat obširnije razpravljanje ovoga pitanja. Svaki postanak pukotine predpostavlja neku silu, koja kida i lomi debelu koru zemaljsku a tim se jedino očituje trešnja zemlje. I sbilja, kod svakoga većega potresa nastane velikih pukotina, kojih se rubovi obično jedan nad drugim dignu. Za Kalabrezkoga potresa u prošlom stoljeću prešla je pukotina kroz sredinu tornja te jedna pola nad drugom za više hvati uzdignuta bila.

Ako se s jedne strane jedan rub pukotine digne te dodje do puzanja koso položenih vrsta, s druge strane ponicanje drugoga ruba može doseći izpod površine morske, tako da more zalije dubinu ili se pako tu stvore. jezera. Buduć se pako pukotina uprav na najdubljem mjestu nalazi to je sve učinjeno da žarožidka lava podignuta uslied svoje znatne specifične težine samo do neke stalne visine u pukotini dodje u doticaj s vodom, a medjusobno tek djelovanje ovih dvaju faktora čini vulkanski pojav, što bi dakako ovdje tek dokazati valjalo; al kako velim, to si za buduće ostavljamo.

Liep primjer u zadnjem spomenutih odnošaja nalazimo u Bakonjskoj gori. Glavni smjer toga gorja teče od jugo-zapada prema sjevero-istoku. Sjeverni rub pukotine uzdigao se je, te tako boranjem postade bakonjska gora; jugoistočni rub pako pao je, a izdubinu tu izpuni Blatno jezero nekoć puno prostranije nego što je dan danas. Kako theorija zahtieva, nižu se na sjevernoj obali toga jezera brežuljci vulkanskoga stienja a još danas ima zadnjih tragova nekadanje pukotine u tamošnjih toplica.

Pitanje o postanku gore mislim postalo je ovim što navedoh veoma jednostavno. U tom leži prava vriednost dobre theorije, da su joj zaključci svi očevidni i nesiljeni, da pojave predstavlja manje zamršenimi nego što si to čovjek u prvi mah utvara. Divota prirode leži u njezinoj uzvišenoj jednostavnosti, u svedivosti pojava vidivoga svieta na malen broj poznatih zakonâ.

Digitized by Google

Narodno kazalište.

III.

Drama. Veronika Desenić, od Ž. Pretočkoga. Koji su protivnici operi u Zagrebu, običaju reći: ne trošimo na tudjinsku glasbu, da možemo tim više njegovati hrvatsku dramu. Žalibože u našem se kazalištu tako malo njeguje domaća drama, kano i opera. Ja bar ne znam, zašto bi „Očarana knjeginja“ ili „Gospodja s kamelijami“ bila više hrvatska drama, nego je „Rigoletto“ ili „Seviljski brijač“ hrvatska opera. A onakve se drame mal ne izključivo prikazuju u našem kazalištu.

Za to će se razumjeti, ako reknem da je obćinstvo, da su osobito književni ljudi s nekim osjećajem, sastavljenim od radosti i sumnje pošli na uzkrsni ponedjeljak u kazalište, gdje se je imala dati izvorna hrvatska drama „Veronika Desenić“, spisana od Ž. Pretočkoga.

G. Ž. Pretočki nije čekao, da se razpiše nagrada za izvornu dramu, premda u to ime postoji nekakva glavnica, pa ne znam, zašto mrtva leži. Književnikom, koji su išli čuti Pretočkoga dramu, bilo je valjda kao onim sudcem, koji se imenuju u Beču i Pešti, da presudjuju najvrednije od natječućih se dramatičkih djela. Unapried znaju, da moraju na svoj zadatak poći s najvećom blagosti, jer kanda je izvor dramatičke poezije usahnuo. Uzprkos blagosti ne mogu dosuditi ni komu nagrade, a gdje dosude, tuj se moraju naknadno izpričavati, kako bi bilo sramotno, da od sto pjesnika ne dobije ni jedan nagrade.

Tim će lašnje pregorjeti naš Ž. Pretočki, ako ja uza sve poštovanje za njegov trud, koji pod siedu glavu pohvalnom revnosti ulaže u ovu koli uzvišenu, toli težku umjetnost, ipak izreknem i preko svoga srdca sud, da nije osvojio nagrade i lovorova vienca.

Veronika Desinić ima biti historička drama. Historički uzor-dramatici naučili su nas i razprokšili, da u historičkoj drami tražimo veličanstvenu sliku onoga vremena, u kojem dramatična sgoda biva, da se potresemo silnom borbom dvaju načela, koja su se u divljoj opreci sukobila. Ono vrieme ima svoje sukljajuće strasti, ima svoje krupne težnje, koje sačinjavaju karakter historijske periode. Ona načela imaju svoje zastupnike, koji su ljudi ili dobri ili opaki, ali uviek junaci, koji gledaoce tako zanimati moraju, kanda živu posred sredine onoga vremena, kanda i sami sudjeluju u strašnom sukobu težnja i načela. Bez toga nema historične drame.

Veronika Desinić nije takova slika. Iz nje ne duva vjetar ni jednoga vremena, kamo li onoga, u kojem se dogodjaj sbiva.

Kronika veli, da je Fridrik, sin Hermana grofa celjskoga obljubio hrvatsku djevojku Veroniku iz Desinića i uzeo ju proti volji svoje porodice. Zato je u porodici poginula, ne zna se pravo, uz koje okolnosti i kojom smrti.

Fabula je kratka i mršava. Tim se više mogu razširivati krila pjesnikova, neskučena okovi historičke vjernosti. Samo jedan tračak Shakespearova pogleda bio bi uočio silnoga Hermana celjskoga, koji je tresao sudbinom Njemačke, Ugarske i Hrvatske; njegovu sestru Barbaru, koja je uz Sigismunda nosila plašt, uvezen krunom Česke i Ugarske; ona burna vremena, u Českoj i Njemačkoj odmah iza husitskih bojeva; u Hrvatskoj i Ugarskoj, odmah iza zatvora Marijina i umorstva Elizabetina; onu mržnju, kojom je Ugarska i Hrvatska kipila na Barbaru i brata joj Hermana; onaj odpor proti Luksenburgovcu, koji je otvorio vrata Habsburgom, Zapoljam, Bethlenom, Batorijem, Rakoczyem, Petru Zrinjskomu.

Što bi od toga svega počinio pjesnik s jednom jedinom kapljicom schakespearskoga genija. Junaci, koje bi nam uveo, govorili bi silnim jezikom gromova, izdavali bi slutnju velikih sgoda, sipali bi mržnju u oprjeci stojećih naroda. Na hrvatskom plemstvu morali bi vidjeti ono okrutno junačtvo, koje no je bacilo u zatvor kraljice mater i kćer, prvu od njih umorilo; koje no je mrzilo celjsku porodicu, tudju, njemačku, prodiruću u Hrvatsku, uzapev se nad sjajne porodice hrvatske, pripravljajući vladavinu njemačku uzprkos starodavnomu ustavu kraljevine. Posred tolika sjaja i strahote kreće se i pogiba hrvatska mučenica, ne mogući odoljeti sudbini, kano što napokon ne mogaše odoljeti ni Hrvatska, no jedna i druga padaju dostojanstvene žrtve jačega udesa.

Što je pako od svega toga stvorio naš dramatik? Veronika je sirotče bez oca i majke; mi ne znamo, ima li ona dvore; jednako ju nalazimo u šumi pred razpelom i s kapucinom, koji igra vrlo poniznu rolu, al svakako veću od Veronike. K njoj dolazi Fridrik celjski, opet u šumu pod razpelo, pred kolibicu kapucinsku. Govor mi je posudjen od francezkih trubadura; figure se trpaju i ponavljaju. Fridrik jednako uvjerava djevojku, da misli s njom pošteno, da je čovjek pošten. Uz njega ljubi Veroniku nekakov hrvatski plemić, slika pravoga jada i čemera, čovjek, koj će, misliš, svaki čas zacviliti: „bliedi mjesec, tebi tužim“; i on dolazi u šumu k Veroniki, izjavljuje joj u plačljivu tonu ljubav, hoće da ju ugrabi, na to bane sa dva Štajerca Fridrik, a naš Hrvat, mjesto da se bije i pada, uzmiče grozeći se: tko se ne osveti, taj se ne posveti.

Fridrikov otac, Herman celjski, tast kraljev i carev, ne će da zna o ljubavi i ženitbi svoga sina s hrvatskom djevojkom, nizkom „šljivarkom“, — kanda su već onda znali za ovaj pridjevak mnogo kašnjega vremena i valjajući samo o plemićih seljacih. On se protivi svomu sinu, da spasi čast i poštenje svojega doma, — da spasi poštenje i čast svoga doma, on ne bi mario upropastiti jedinca sina, dati umoriti njegovu ljubovcu, kanda se nije u ono doba svaki plemić sma-

Digitized by Google

trao plemenom svojim ravan kralju i dostojan uzaći u svako doba na kraljevski priestol, kano što i danas magjarski Tisze itd. svoje pleme smatraju uzvišenijim od svih novo spečenih grofova i knezova.

Grofu Hermanu služi za orudje nekakva protuha od štajerskoga plemića, nekakva sjena od Jaga, od Richarda III., od Franca Mora, i on govori monolog o svojoj opakosti, te obećaje grofu, da će za neko dobarce upropastiti ne sina mu Fridrika već nebogu Veroniku, koju već sutradan hoće da vjenča Fridrik.

Pa i sbilja nalazimo ovu kukavicu kod Veronikina kapucina. Predjeven u fratarsku kutu, putuje tobož iz Ugarske u Rim, da vidi papu. Na to dodje Fridrik i povede Veroniku, da će se s njom odmah vjenčati. Po nesreći kapucin mora nešto zaostati u svojoj kolibi, a Hermanov pomoćnik probode nožem kapucina iza ledja, da se preprieči vjenčanje Fridrikovo, koje je imao obaviti kapucin. Sad bismo bili očekivali, da će Hermanov najmljenik u fratarskoj kuti sam pohititi, da vjenča mladence. Tim nezakonitim vjenčanjem bio bi se porodio veoma silan zaplet; jer bi time Veronika postala ženom Fridrikovom, ali ženom nezakonitom.

Iz ovoga zapleta bila

Hercegovački ustaše u za

Digitized by Google

(Nacrt od F. Kikerca).

bi nužno sliedila katastrofa. Al ovaj moment pjesnik ne upotriebi, — te tim postaje ubijstvo kapucina posve suvišno. To je uvidio i pjesnik, te ne pušta ne dužnoj žrtvi, da umre tako baš bez svake koristi. On se oporavlja i ostaje živ.

Jednu jedinu posljedicu ima ovaj atentat. Hermanov najmljenik naime tobož čovjek previjan, ostavio je u kapucinovoj kolibi bodež, s grbom i imenom grofovâ celjskih. Sada je taj bodež glavna osoba drame. Žalostni Jelenić, onaj hrvatski plemić, koji ljubi Veroniku, razbija si sve vrieme glavu, tko li je onaj preobučeni fratar, kako je došao do bodeža, na kojem on snuje osvetu grofovom celjskim. S tim bodežom ide on ravno u Celj i prispije baš u onaj par k Hermanu, kada je on sazvao sud, da Veroniku proglasi vješticom i odsudi na smrt. Jelenić s bodežom pokvari svu parnicu — u kojoj Herman i sudci pametnije razpravljaju o vješticah, nego su mogli razpravljati u 15. vieku. Herman, čovjek tiran, poplašio se bodeža i ubojstva, počinjena na kapucinu, i baca sina u tamnicu, on je tobož ubio kapucina.

Sada opet Hermanov najmljenik Jodok dolazi k Veroniki; obučen je kao križar; kaže joj, da dolazi od Fri-

Digitized by Google

drika, da je Fridrik zatvoren, da nju ima odvesti k njemu u zatvor, odakle će ih oboje izbaviti. Njoj ne pada na um pitati ga, kad može oboje izbaviti, zašto ne bi odmah samo njega izbavio i doveo k njoj, čemu da ona podje u zatvor? Zar nije dosta izvarana, zar se nije naučila pameti? Nije. ona ide u zatvor, gdje ne nalazi svoga Fridrika, — jer taj je medjutim pušten na slobodu — već Hermana medju grobovi. On joj veli: ili će poginuti, ili se ima zakletvom odreći Fridrika; „u ovom grobu, znaj, počiva prva žena Fridrikova“, Ona vrisne, probode se nožem i srne na grob Fridrikove žene. Jedva se to dogodi, ulete u tamnicu Fridrik, Jelenić i kapucin; Fridrik trgne sablju na oca, al kapucin ga pridrži, a zastor padne i drama se svrši.

Predstavljene velike patnje i opačine niesu dovoljno motivirane. Proti ženitbi Fridrikovoj s Veronikom morali bi se prikazivati jači motivi n. pr. ženitba s drugom djevojkom, koja bi novi sjaj i novo bogatstvo velikoj onoj porodici doniela. Ja bi složio ljubav ove djevojke i Jelenića s ohološću Hermanovom, neka rade o propasti Veronike Desenićeve. Tim bi se drama podigla ne samo u logičnosti nego i dramatičnosti. Od Jelenića skovao bi junaka, koji ne od kranjskoga suda, već od sablje, od mržnje hrvatskoga plemstva naproti celjskomu grofu traži odluku. Veroniku bi okružio životom, a ne šumom i kolibom. Ja bi joj nadahnuo dušu hrvatskim ponosom, a ne trubadurskim plačom. Moj Jodok, kad bi digao bodež, digao bi ga na junaka ili junakinju, a ne na starca kapucina. Pače čovjek, kano što je Jodok, i nije za bodež. Njegov je bodež lukavština, koja spletkami diže junaka na junaka, suparnicu na suparnicu, izmišlja opačine na opačine, plete mreže, dok se napokon sam u mreži ne ulovi. Prama tomu izpreo bi čine, da jedan iz drugoga sliede logičnom dosljednosti, a ne iz slučajne domisli pjesnikove.

Ovakova od prilike drama zadobila bi život, razsvietlila bi poviest, podigla bi hrvatsko rodoljublje, splela bi umjetnički vienac, razpalila bi i predstavljače i občinstvo. Ona bi se tako još dala preraditi, i možda se Ž. Pretočki odvaži na ponovljeni trud, da za naše kazalište priudesi ovu dramu, koju je liepo zamislio, ali plašljivo izveo.

Onda će Freudenreich, Jovanović, Rajković, Ban, Ružička i Perisova s mnogo više života igrati i po svojem običaju uzvisiti pjesnika i zanieti občinstvo.

J. M.

Kritika.

Načela fizike osnovana na temelju uzdržavanja sile. *Priuredio Lovro Borčić*, privr. ravnatelj c. kr. realne gimnazije u Šibeniku. I. dio. Mehanika i akustika — Ovo je prvo znanstveno djelo, što je ugledalo svjetlo u „primorskoj tiskari“ u Kraljevici. Da se može valjano ocieniti, imali bismo znati, kakove čitatelje imadjaše pred očima g. pisac: je li knjigu namienio školskoj mladeži, samoukom ili strukovnjakom, koji se bave obradjivanjem fizikalnih znanosti. Pošto pisac toga u samoj knjizi nije rekao, nagadjati nam je njégovu namjeru. Samoukom mislimo da nije namienjena, jer u njoj ima više matematičkoga razlaganja, nego što ga, sploh budi rečeno, nalazimo u ljudi, kojim je na neoranu polju započeti. Za strukovnjake bio bi se pisac, koliko je vješt matematici, bez dvojbe posegnuo u područje više matematike, koja osobito u mehanici i akustici ima obilata polja. Držimo dakle, da je djelo višim razredom srednjih učilišta namienjeno. S ovoga gledišta motrim ga ja. U koliko znam, bila bi ovo za fiziku prva izvorno pisana školska knjiga, jer što ih dosad imamo, prevedene su ili preradjene po tudjih jezicih. Pišući fizike, imamo pred sobom mučniji posao, nego ma kod koje druge znanstvene grane. Imajući u školskoj fizici dvie strane, experimentalnu i matematičku, nije lahak posao udarati upravo onom sredinom, gdje se obje pole u organičku cielost tako dopunjuju, da niesi jednu polu na uštrb drugoj previsio. Držeći malo prije prihvaćeno stanovište ne mogu se oteti uvjerenju, da se je pisac u ovom djelu svoje ljubimice — matematike više držao, nego što razmjerje prema drugoj poli dopušta. Ako se na um uzme, da ima još sliediti magnetizam, munjina, optika, toplina a možda i meteorologija, onda će djelo razmjerno prema prvoj knjizi toliko narasti, da ga uz ovoliko matematike niesmo kadri niti iz daleka svladati u srednjih učilištih ovo valja osobito napomenuti o poglavju valovita gibanja. Toliko u obće ob obsegu sama djela.

Eter je danas izvor, iz kojega se crpe razlozi svim fizikalnim pojavom, s toga je pisac mudro prema metodici uredio, što je svoje čitaoce već u početku (str. 9.) upoznao s eterom, dočim to dosadanji fizičari učiniše tek ondje, gdje im je bilo govoriti o netežinah.

Pogledom na jezik vidjet je iz cieloga djela, da je piscu bilo na ovom polju mnogo potežkoća svladati, tà imademo ih i mi ovdje, a kamo li da ih ne bude u Dalmaciji, gdje je talijanština do ne davna sve više i znanstvene krugove bila zapremila. Nisam filolog, ali se ipak usudjujem uztvrditi, da neki oblici, koji se u nas drže za provincializme, još niesu u toliko znanstveno utvrdjeni, da bismo im mogli u naših školskih knjigah mjesto pravilnosti ustupiti, kao što su dualni mjesto pluralnih oblika. Medju etimologisti i eufonisti još se uviek bije boj; ali je od prijašnje žestine mnogo izgubio jer je svaka stranka nešto popustila. Mi nefilolozi, a najpače fizičari, prijanjamo više uz eufoniste. Ali i ovdje ima medja, preko kojih ne bismo smjeli koračiti, ako ne ćemo da pomutnju u pojmove bacimo. Meni se čini, da preko ove medje prelazimo, kad pišemo: smatraćemo (str. 5), imaćemo (93), opazićemo (134) itd.

Čuli smo prigovarati ilustracijam. Istina je, da liepe

Digitized by Google

slike djelu cienu povisuju; ali znajući s koli silnim troškom su one skopčane i kolika im se hoće tehnička vještina kod tiskanja, mora da budemo s onakovim zadovoljni, koje glavnoj svrsi odgovaraju, a ipak djelo nerazmjerno ne poskupe.

Od tiskarskih pogrešaka je djelo prilično čisto, samo bilo bi željeti više točnosti kod nekojih matematičkih znakova. Tako n. pr. šmetaju čovjeku znakovi koriena na str. 83, što niesu i preko nazivnika potegnuti.

Prigovori ipak ovi, koji bi se knjigi spočitnuti mogli, neznatni su prema vrlini cieloga djela, te samo želimo, da bude čim prije cielo dogotovljeno. Bit će, kako gori napomenusmo za školu obširno; ali rieč je: od obilnosti sviet ne gine. Uvjereni smo, da će piscu kod drugih knjiga i jezik lašnje teći, te bismo željeli, da bude u njih manje talijanštine, kao što je ova na str. 8: kretati sladkom (dolce, doucement) košnjom, i čim manje verbalnih samostavnika. *T—r.*

LISTAK.

Ustaše u zasjedi (k slici). Evo danas opet jednoga nacrta našega F. Kikerca, koj vanrednom živosti prikazuje prizor, kako jedna četica ustaška, izaslana valjda na prednju stražu čeka u zasjedi iza lomnih klisurina na dolazećega Turčina. Četa je vrlo šarovita: jedan Crnogorac, reć bi zapovjednik, dva Hercegovca i dva Lacmanina (Taljana). Tipi su karakteristični i vierno po naravi snimljeni. Dušmanin mora da je blizu, to se vidi svima na licu. Kad im dodje na dohvat viernoj šarki, a oni će iza svoje hridine dobro namjeriti i pet Turaka sa zemljom smiriti, — i opet će ih nestati u tvrdjavi, koju im je priroda sazidala.

Čermakov ranjeni Crnogorac. Umjetnički zavod g. Bothea u Zagrebu dobio je dozvolom slikarovom povlast od jugosl. akademije znanosti i umjetnosti, da ovu krasnu sliku dade uljenim tiskom reproducirati, kao što je reproducirana Salgettieva „Jugoslavija". G. Mosé počeo je sliku već u tu svrhu kopirati.

Za gradnju galerije slika, doprinio je dr. Josip Frank, odvjetnik u Zagrebu znamenit dar od 1000 for.

Dr. Gjuro Posilović, profesor na hrvatskom sveučilištu i prodekan teologijskoga fakulteta postao je senjskim biskupom.

O. Dragutin A. Parčić, sastavitelj poznatoga izvrstnoga taljansko-hrvatskoga i hrvatsko-taljanskoga rječnika, koj bijaše redovnik Franjevaca države dalmatinske, sekularizovan je po rimskoj stolici, te ga je preuzv. g. biskup djakovački Strossmayer primio u svoju biskupiju.

Franjo Krežma, naš čuveni mladi umjetnik, bio je u Rimu težko obolio, i bečka „Neue freie Presse" javila je dapače, da je umro. Nu Franjo Krežma je, hvala bogu, živ. Ruski neki liečnik posvetio mu je svu pomnju, pa mu je spasio život, a Krežma oporavio se liepo u selu Albanu, kamo mu otmene ruske i poljske obitelji svoje čestitke šiljahu. Odlične obitelji vječnoga grada uzradovaše se s toga toliko, koliko i domovina mladoga umjetnika, a nam je vrlo milo konstatovati, da je „Neue freie Presse" opet lagala. Mladi umjetnik vratio se je već u Rim, te je nedavno koncertirao u palači njemačkoga poklisara. Za vrieme bolesti osobito je oko njega nastojao biskup Strossmayer.

Nove knjige. Kratka stilistika. Za gradjanske i više djevojačke škole, priredio Ivan Filipović, školski nadzornik. Naklada i tisak Leop. Hartmana. Str. 140, u 8mini, ciena 60 nvč. Na koliko smo na prvi mah mogli razabrati, nije ovo stilistika, nego poetika.

— Pučki spisi M. Pavlinovića. U Zadru tiskom „Narodnoga lista". Str. 600 u 8ni. Ciena 1 f. 50 nč. Ovo je naslov četvrtoj knjizi, gdje poznati naš vrstni književnik Mihovio Pavlinović crta razne dobe narodne poviesti, razpravlja ona životna načela, koja su podobna da u našem puku pobude narodnu samosviest, da ga potaknu na ozbiljan rad na štovanje sama sebe, i tim da ga spase. — Da to postigne, Pavlinović otvara djedinske grobove, izazivlje mrtve kosti, da u njih omladina naša štije svoju prošlost i častnu i krvavu, te da nagadja budućnost i trudnu i slavnu. I povjestnica i razgovor, od Bara do Raba i gori još dalje do Drine i do Save, pa do Dunava i do Timoka, sve na sgode govori i uči. Kroz razpršene odlomke povlači se jedna jedina nit, a ta je istina na pravac, i na opravdane težnje naroda. Mladeži i pučki učitelji, latite se ove knjige koja, pod čednim naslovom, mnogu će vam misao izkresati, mnogu plemenitu ćut uzbuditi i učinit vas sve to sposobnije, da svoje uzvišeno zvanje u svom puku vršite. — Obznanit nam je, da odlomak starostavnih knjiga crnogorskih, tiskan je, kao što je bio u „Orliću" priobćen, ćirilicom; a uz „Poljica" i „Krku" stoje dva liepa drvoreza: jedan predstavlja zadnjega kneza poljičkoga s kćeri i sa slugom, a jedan hrvatskoga konjanika iz Petrovapolja. Čim knjiga izadje, dobit će se i u dioničkoj tiskari u Zagrebu.

— Hrvatske narodne pjesme po narodu sakupio te rodu i svietu predao Ferd. Plohl-Herdvigov. Svežčić III. U Varaždinu tisak Platzera str. 94. Ove su pjesme pokupljene oko Varaždina i po županiji Varaždinskoj, te su dakle narječjem kajkavskim.

— Zschokkeove novele na hrvatskom prievodu. Tiskarna H. Lustera u Senju poziva na predplatu za novele njemačkoga pisca Zschokkea, koje prevodi dr. Josip Valentić. Pod tiskom se već nalazi „Preobraženje", tad sliedi „Princessa Wolfenbüttelska" i „Jonathan Frock". Ove su stvari doista vriedne da se prevode, samo preporučamo da prievod bude dobar, i da knjige ne budu vrvile tiskarskimi pogreškami. Što se poziva na predplatu tiče, to se u nas slabo tko odaziva takovu pozivu; — iz te primitivnosti već smo sretno izgreznuli. Nu rad slaba odziva neka revna tiskara Lusterova ne klone duhom, — bude li prievod valjan, knjiga će se razprodati kad izadje izpod tiska.

— Kratak nauk o voćarstvu, što ga izdaje „Pučki Prijatelj" u Varaždinu zapeo je s razloga, što tobož ne ima dovoljno predbrojnika. Što opazismo glede izdavanja Zschokeovih novela, to ovdje opetujemo: minulo je vrieme predbrajanja, valjane knjige prodadu se, kad izadju.

— Nova mjera i nova vaga, izdala uprava „Pučkoga Prijatelja". Ciena 5 novč. Ova je knjižica namienjena puku a osobito obćinskim organom, te ju svim iskreno preporučamo, pošto joj je ciena toli malena, a knjižica vrlo jasna i shvatljiva. Ovo je djelce preporučilo visoko c. kr. vojno zapovjedničtvo za Krajinu.

— Relkovićevih djela, što ih uredjuje prof. M. Seneković, izišao je 9. svezak. Počima sa: „nek je svašta".

Digitized by Google

Budući i posljednji svezak donieti će predgovor izdavateljev, lik i vjekopis Relkovićev, te tumač turskih rieči.

— Izjašnjenje svete liturgije za srpsku mladež napisao Nikola Gj. Vukičević. Naklada i tisak braće Jovanovića u Pančevu. Str. 132, ciena 50 nč. (ćirilicom).

— Kako se sastavljaju pitanja. Prilog za usavršenje veštine nastavljanja (valjda: obuke) putem pitanja. Po H. G. Scholzu, preveo Dimitrije Josić. Odobrenjem školskoga savjeta. Naklada i tisak braće Jovanovića u Pančevu. Str. 92, ciena 50 nov. (ćirilicom).

— Romeo i Julija od Shakespeara izišao je u srbskom prievodu dra. Laze Kostića u Novosadskom listu: „Pozorište", a valjda će se i napose otisnuti.

— Škole u Crnoj Gori od najnovijih vremena do danas. Napisao Milan Kostić bivši školski nadzornik i ravnatelj bogoslovije u Crnoj Gori. Srbsko učeno društvo nagradilo je ovaj spis, koga je čisti prihod posvećen stradalcem hercegovačkim i bosanskim. Ciena 80 nvč.

Glasoviti porjestničar češki dr. Fran Palacki dogotovio je netom svoje veliko djelo, komu je sav svoj viek posvetio i za koje se rodoljubi bojahu, hoće li starovjek učenjak moći dovršiti. A sad, pošto je srećno dovršeno, udari sva Česka u radost i sprema se u to ime velika slava na 24. o. mj. Jugoslavenska akademija poslala je svečaru pismenu čestitku, a sigurno će iz ciele Hrvatske poletiti brzojavke vriednomu starcu u Prag. I mi se radujemo to svršetku djela, to udešenoj slavi i dovikujemo unapried slavnomu svetčaru: Na mnoga ljeta!

Umrli. Juraj Feodorović Samarin, spisatelj, publicista i jedan od vodja slavenske stranke u Rusiji, umro je prošloga mjeseca u Berlinu. Rodio se g. 1819 u Moskvi, gdje je i nauke svršio. Profesori mu bijahu Pogodin, Kačelavskij, Sevirev. Tu zamisli on misao, koja se je kašnje poglavito njegovom zaslugom izpunila, a to je ukinuće kmetstva u Rusiji. Za svoje novinske članke u kojih je zahtievao ukinuće kmetstva, bude poslan u tvrdju Petro-pavlovsku. I odavle je pisao, a kašnje bivši pušten na slobodu izdavao je sa Homjakovom i Aksakovom časopis: „Ruskaja besjeda", komu je tu ideju ciljem stavio. Kad je Aleksander II. stupio na priestolj, te se je počelo ukinuće kmetstva pripravljati, stupi on svojimi praktičnim i genijalnimi predlozi na sriedu, te pobudiv time obću pozornost bude pozvan u centralnu komisiju u Petrograd, gdje je neumorno radio do 3. ožujka 1861. kadno je sloboda dana milionom ruskoga naroda. — Severin Goszczynski (Gošćinjski), slavni pjesnik poljski umro dne 25. veljače, proslaviv nije tome davno pedesetgodišnjicu svoje književne radinosti.

Dr. Lavrić. Tužnim srdcem čitasmo, kako se je u u Gorici na 3. pr. m. dr. Karlo Lavrić, bolujući i ne nadajući se oporavku ni snagi, da će ikada moći raditi, sâm ustrielio. „Slovenski narod" pravo veli, da je dr. Lavrić bio goričkomu Slovencu prijatelj, brat, učitelj, vodja, pravi otac. Na 2. ožujka napisa još nekoliko besjeda, kojimi se oprosti sa svojim narodom. Evo ih: „Narodu mojemu! Narod moj slovenski naj živi, naj se razcveti in naj napreduje duševno in materijalno, kar mogoče. Narodu našemu sem odan zdušo in telesom in ostanem do smrti njega ponižni sin Dr. Lavrič." Talijani ga prozvali „slovenskim Aristidom" i sam predsjednik goričkoga sabora, Neslovenac, reče o Lavriću, da je samoga sebe svlačio a sirotinji pomagao, i da je sav svoj život posvetio prosvjeti slavenskoga naroda. Bijaše pučki govornik na glasu. Nadamo se, da će se sbirka njogovih govora sabrati i izdati. Slovenci već skupiše preko 400 for., da postave Lavriću spomenik. Slava pokojniku!

Daniel Stern. U francezkoj knjizi poznata su od duže vremena djela Daniela Sterna. Pod tim imenom pojaviše se romani (Nelida, Valentina), drame, feuilletoni, literarne i filozofične razprave (Dante et Göthe) i napokon „poviest francezke revolucije g. 1848." U svih tih spisih pokazuje se slobodnjački, demokratički duh. Dne 5. ožujka t. g. umro Daniel Stern u 72. godini vieka svoga t. j. umrla je grofica Agoult, jer si je ona u knjizi taj mužki pseudonim nadjenula bila. Grofica Agoult rodila je glasovitomu skladatelju Franji Listu dvie kćeri, jedna je udata za Emila Olliviera, bivšeg napoleonskoga ministra, druga za Rikarda Wagnera, otca njemačke narodne glasbe. Kraj sve njemačko-ugarske ljubavi, kraj svih bonapartističkih i germanskih rodjaka ostala je aristokratica grofica Agoult, republikankinjom i Francezkinjom. Zaista riedak primjer.

Francezki pisac Patin, stalni tajnik francezke akademije, znamenit profesor parižkog sveučilišta, umro je 18. veljače ove godine. Rodjen g. 1793., a učiteljem od god. 1813. radio je taj skromni, znameniti učenjak do svoje smrti neumorno. Već g. 1830. proslavio se je svojimi razpravami o Bernardinu St. Pierre (piscu Pavla i Virginije), Le Sage-u (piscu Gil Blasa), Bossuetu itd. Iste godine bude profesorom sveučilišta, a g. 1843. francezkim akademikom. Znamenite su njegove razprave: „Mélanges de la litterature ancienne et moderne" i „Études sur les tragiques grecs".

Sveučilište rimsko izdalo je, kao što svake godine tako i ljetos svoj godišnjak, koj sadržaje osim statističkih podataka o slušateljih i razdiobe predavanja još i popis lane izašlih znanstvenih knjiga, sve zakone, tičuće se viših učilišta i jednu učenu razpravu o kirurgiji u 16. i 17. vieku. Glede sveučilištnih polaznika evo nekoliko statističkih podataka, da se prispodobe s našimi. Tečajem minule školske godine bila su 392 djaka i 112 slušatelja, ukupno dakle 504 polaznika. Od tih uče 135 pravoslovje, 176 medicinu i kirurgiju, 33 kemiju i farmaciju, 44 matematiku, 2 prirodopis, 2 filozofiju, 14 književnost, 67 mjerničtvo.

Ove se je godine broj nešto umanjio. Profesora ima u svemu 76, i to na filozofijsko-književnoj fakulteti 15, na prirodoslovnoj 25, na tehničkoj 7, na pravoslovnoj 13, na liečničkoj 16; dolazi dakle jedva 7 djaka na jednoga profesora. Sveučilište ima 17 znanstvenih zavoda i to institute: kemijski, fizički, fizičko-patologijski; kabinete: matematičko-fizički, fiziologijski, anatomijski, geologijski, mineralogijski, zoologijski, praktičko-farmaceutički, ljekarnički; klinike: kirurgijsku, ostetrijsku, dermosifilopatijsku, oftalmologički observatorij astronomijski, vrt botanički, knjižnicu Alessandrinsku. — Po tom se od prilike vidi, što i kako se u drugih zemljah u znanstvene svrhe troši.

Nov medjunarodni časopis na talijanskom jeziku počeo je pod imenom „Rivista internazionale britanico germanico slava" izlaziti, a uredjuje ga C. V. Giusti. Pobliže govorit ćemo o tom zanimivom pojavu, čim nam stigne prvi broj.

Zabava: Lucieta — Tek — U predvečerje — Pisma na uspomenu Bana Jelačića. — **Pouka:** Postanak gora — Narodno kazalište — Kritika — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare" u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 29. travnja 1876.

Br. 18. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Poruka.

Spjevao Mirko Turić.

Sine me iiber ibis in urbem.
Ovid.

Hodi, pjesmice moja,
Razstri lagana krila,
Moja će pratit te vila,
Znana ti staza je tvoja.

Hodi k sinjemu moru,
Stani na obali mora;
Bielog kad budeš do dvora,
Udji na vrata tom dvoru.

Udji, pjesmice moja,
Kada ja ne smiem ući —
Tu ti je cvietak cvatući
Skroman, kô želja je tvoja.

Tu ti djevica mila
— Dika bieloga dvora,
Palma na obali mora —
Svoju ljepotu je skrila

Ta ćeš poznat ju lako,
Misao — mati bo tvoja —
Srdačna želja moja
Znadu ju doba u svako.

Udji, pozdravi dragu,
Liepu gospodju tvoju,
Tvoju, a kraljicu moju
I mučiteljicu blagu.

Reci sladko i milo,
— Ah da bi ja reći smio,
Ne bi ah ne bi joj krio! —
I ti još reci joj vilo:

Da se za njom ja gubim,
Sve da joj darivam svoje:
Misli i uzdahe moje;
Reci joj: da ju ja ljubim.

Lucieta.

Pripovieda I. H.

(Dalje.)

Mirno tekli dani Marku Vijoriću, on je ćutio kako mu se duh krili u nedohitne visine, kao da mu malo po malo spada težko breme sa duše. Dva tri puta već govorio s djevojkom. Dugo mu se je bilo borit s njenom prostodušnošću; puno ga muke stajalo radeć, da joj razigra srdce djevojačko, ne bi li se išto okanila stida seljačkoga, kojim se je uklanjala njegovim pogledom, kad bi uzeo govoriti učeno razlažuć, što je pravo blaženstvo ljubavi i kako u to ime treba da duša za dušom gramzi i da se gleda popeti do iste visine umlja i uljudbe, kako će onda istom dvoje dragih opajati se srećom, kako će onda istom osjećati slast cjelova —

Zaman joj on to tako razlagao i radio si upriličiti neku poetičku sreću ljubavi, kojoj seljačka djevojka ne bje dorasla.

Briga Jelu za umovanje o kakvoj višoj sreći, o zanosu i natjecanju duša, kako će se vinut nebu pod oblake; vidio Marko, nema tu idealnomu blaženstvu prilike, prevelika bila medju njima razlika shvaćanja ovoga svieta i vieka. A ipak bila to krasna djevojka, oko joj sievalo, kao živ ugljen iz mraka, a pune joj se grudi na-

Digitized by Google

dimale od želje i miline. Tomu ne mogao odoljeti Marko, bliedo mu lice planulo divnim rumenilom, s njegovih usana nestalo onoga žalostnog priegora, u njegovih očiju ljeskaše se divni čar života. Srdcem i dušom zastruji mu blag pokoj. Činjaše mu se, da je sretan, predobivši srdce brdjanke djevojke. Jela ga obljubila svom silom svoje vatrene, poput kristala čište duše, svim žarom svoje prve ljubavi. Ona mu mu povjerovala, ne bi joj moglo ni u snu na um pasti, da nije Marko sretan, kad je ona presretna.

Jednom povrati se Marko iz lova, sunce se već sklanjalo zapadu, kad će on kući. Čudna smjesa raznolikih osjećaja zrcala se na njegovu licu. Neka sumornost, neka sjeta, neko kajanje lebdilo u njegovih očiju. Od to doba bivao je sve nemirniji, sve žalostniji.

I djevojka bila sve bledjom, od nekog tihog očajavanja umrtvilo joj se oko. Prirodnu nevinu živahnost zamienila sjetna misaonost. Namjesto vesela smieška na liepih joj ustnah prikazivala se tiha, plaha, beznadna melankolija.

Kanda je jedno i drugo Bog izagnao iz raja — i kanda je jedno na drugo zamrzilo.

Parokova gospodja već odavno uhitila na Markovu licu tragove nekoj tajnoj sjeti, žalila ga misleć, da je ona kriva njegovim jadom, da ju svejednako strastno ljubi i ne moguć strasti odoljeti, da se je sada podao žalosti i očajavanju.

— Moj prijane! — uze mu ona neke večeri govoriti — vi kao da bolujete. Manite se želje, manite se čežnje, kojoj nema odziva. Tiem si samo umnažate bolu srdca. Pustite sanje — kad nije drugčije a vi pregorite; sviet je i onako mjesto pregaranja. I ludo bi bilo posizati za pukimi pričinami. Ja bih vas svjetovala, kazala bih vam prieki liek, ali se bojim, vi bi ste me drugčije razumjeli; vi biste mislili, da ste mi na putu, da vas se tiem samo riešiti želim. —

— Neka — govorite, prijateljice. Iz vaših usta sve mi je sveto, sve drago i mudro.

— Dobro! čujte u malo rieči, nije propovied, prokušan je liek. Podjite na put, da u dalekom svietu zaboravite na sve, s čega vam je ovdje život dozlogrdio. Dat će bog, pa ćete jednom bogat izkustvom doći nam pripoviedat svoje doživljaje. Vi ste, prijatelju moj, još vrlo, vrlo mlad; sviet je velik, bilo bi vas šteta. Duhu vašemu treba široka prostora, da razkrili lagana si krila. Tuj u toj divljači vi bi ste podivljali, postali bi običnim čovjekom; a onamo vaš je sviet. Bog vam je namienio višu zadaću, nego da budete seoskim učiteljem. Svoje duševne darove dugujete domovini.

— Da idem? — odvrati misaono učitelj. Imate pravo, prijateljice... da, da, dobro bi bilo, da idem. Promislit ću, a dotle, štovana prijateljice,... s bogom!

Drhćućim ustnama ljubnu drhćuću gospodjinu ruku. Nije smogao toliko jakosti, da joj pogleda u oči. Lahku noć! Sve ću vam javit pismeno. Ona ga nije razumjela.

Putem promišljavao Marko o Emilijinu savjetu. — Ona hoće, da me se rieši. Neka, dobro, idem. Ne ću da razvrgnem tudju sreću, ali — ja sam duboko pao. Tuga se svinu Marku oko duše. Sad mu bude jasan cio njegov položaj. Grozna borba nastade u njegovoj duši. Leden znoj oblije učitelju čelo. U duhu prodje sve sgode svoje ljubavi sa Jelom Juranićevom, liepom, ali priprostom seljanskom djevojkom, — i koli naravan mu se pričini žalostan joj završaj. Djevojka ne bje prema njemu — mišljaše, da ju ljubi, a sad... sad se sgražaše od nesreće, da bi ju morao uzeti. Doskora doznat će sviet sve! sve! Saviest ga glasno korila; hladni mu razbor orisao njegov tužni položaj. O ja ću taj grieh okajati! — grčevito kliknu učitelj. — Sav sjetan prispjede Marko u svoj stan. Glava mu gorila od silnih zamišljaja, oko mu plamtilo kao da je mahnit. U duši mu sinu divna slika uzvišene Emilije. Oh divna ženo! kliknu fanatičkim zanosom. Osjećaše, koli je daleko od svoga uzora. A onamo bilo mu opet žao nesretne Jele. Od boli, od tuge, od kajanja lomilo mu se srdce. Duša mu naličila uzburkanu moru; svaki čas izplivala mu na površinu druga slika života. Časom se vidio usred burnoga valovja. Nebom se povile crne oblačine, more se uzrujalo, morske nemani uzkomešale se u dubinah veseleć se oslastnu zalogaju, očajnikovu tielu. Čelom mu probijao znoj, kosa mu se naježivala. Al za čas sinulo mu lice čudnim sjajem; bujna ga mašta zaniela na zlatna kola. Čelo mu bilo ovjenčano lovor-viencem. Ulicami grada, kud su ga vozili streloviti vranci, grmio urnebes naroda, kličuć pozdrave najslavnijemu svomu sinu; sa prozora gospoje sipale cvieće i mahale zastavicami. Glej — u daljini biela kita divnih djevojaka, na čelu im žena mlada, divna, u ruci držala kiticu cvieća — Emilija čestitala svomu prijatelju.

Častohljepje borilo se u duši Markovoj s neodlučnošću, da za tinji čas prekine ma i nedostojni mu sadanji položaj. I jenjala borba. Odluka puče.

— Pravo reče — ja moram doskočit tužnoj toj nevolji. Moram ostaviti mjesto, gdje bi mi bilo živjeti razstavljenu s mojim uzorom s divotnom Emilijom a možda od nevolje vjenčanu s neukom — priprostom seljakinjom. Momu se duhu valja riešiti tih negava, momu duhu treba širega prostora. Ja moram u sviet!

Iste još noći napisa list Emiliji, kojim joj povjeri svoju tajnu, kojim joj za dušu priveza sirotu djevojku, ne bi li joj sborom i tvorom bila tješiteljicom i pomoćnicom, ne bi li ublažila nesreću, kojoj je on krivac s bjesomučne požude, koja mu se u prvi mah činjaše navjestnicom višega blaženstva. List predade dvorkinji Emilijinoj; a on krenu ranom zorom na put. Kuda? nije ni sam pravo znao. Nadje se najprije u Trstu. Tuj popita kod nekoga trgovca za svoga brata Pavla

Digitized by Google

— Hej — gdje je taj, nasmija se trgovac. O tom znala bi vam bolje pričat — ali neka ga, ne ću da ga ogovaram. U mojoj služi bio je vieran i točan. Ali jedno jutro kucnu sedam, Pavla ne ima u dućanu, kucnu osam, devet, Pavla ne ima. — Gdje je Pavao? upita moja žena. Da mu se nije kakova nesreća dogodila; skoči i vidi u njegovu stanu. Ja odletim. U njegovoj sobici sve je na starom mjestu. Na postelji se vidjelo, da nije doma noćio. Na stieni visio vanjkušac ali na njem nema ure. U ključanici spremnjaka eno ključa, otvorim: nešto stara ruha, nekoliko na sitno porazderanih pisama na gornjoj polici a sve drugo porazbacano i izpremetano. Nestade Pavla a nigdje ni znamena, ni slutnje, kuda i zašto? Od tad minule dvie godine, o Pavlu uzprkos svoj potragi ni glasa. —

Sve me dakle ostavilo! žaloštno šapnu Marko koracajuć tiesnimi tržćanskimi ulicami do luke, gdje je već čekao parobrod spreman da odplovi. —

VI.

Prošlo pet dugih godina. O našem junaku ne znadu ništa ni nekdašnji drugovi ni potlašnji prijatelji. Samo u Dalmaciji, u samostanu otaca Franjevaca vidjevao sviet čudna svata. Zvali ga otcem Markom. Liep i mlad to bio malobraćanin. Uviek zamišljen, sjetan, mrk. Ostala braća štovala Marka. Veleum je to, znali iz potaje šaptat. Šteta je Marka, u tih zidinah ostat će sakrivenim draguljem. I bio je Marko pravi učenjak. Djela svetih otaca Augustina, Tome Akuinskoga, Ambrozija znao na izust. Ne dugo — i otac Marko postade drniškim župnikom, jer valja vam znati, u Dalmaciji velik je ugled toj crnoj družini. I pravo, jer su učeni, jer su valjani.

Marko Vijorić postade dakle drniškim župnikom. Malen je to Dalmatinski gradić, ne daleko od bieloga Zadra. Sad je tekar poslije dugoga pustinjačkoga života koračio prvim korakom u sviet. Sve se je divilo njegovoj učenosti. Ne prošlo mnogo vremena, u Markovu župnom dvoru sastajala se liepa kita uglednih mu prijatelja. Bili to vatreni dalmatinski rodoljubi, a Marko im glava. U to doba plamtila je ljuta mržnja medju političkimi strankami u Dalmaciji. Potalijančeni autonomaši gledali zatrt domaći, hrvatski živalj. Najpače u manjih gradićih borile se protivničke stranke. Politička mržnja razdružila gospodu od gradjanstva. Osobna mržnja zamienila hladnu političku borbu. I bilo je opasnosti za sam život.

Neke večeri sastade se kod Marka liepo družtvo. Krasna se rumenika rumenila na stolu. Zapodjela se živahna razprava o dnevnih družtvenih problemih, kad li netko kucnu na vrata. Već je bilo polak noći.

Bit će izpoviedi.

I zaista, začu se na vratih žalobit glas nekog seljaka iz obližnje okolice, župljana Markova. Marko sdušan pastir zapovjedi osedlati konja, oružav se kuburom i zajašiv svoga bielca sliedjaše seljaka, da spasi ljudsku dušu, što ju je griešna ruka nasilnom rukom prisilila prerano ostaviti sviet. Bila je burna, zimska noć. Čudnu sjenu bacala staklena svjetiljka njegova vodje na vrletne krši. Sve snieg, te snieg, ni glaska nije bilo čuti u toj pustoši. Netom postade Markov konj, naćuli uši, propne se na prve noge i ni makac. Marko se trgnu, ogleda se na sve strane, kad li u obližnjem grmečku kao da nešto šušnu, kao da sievnuše dvije oči. Netom zagrmi puška, i Markov vodj ljosnu bez duše u snieg... Dum — planu druga puška, i raznese Markovu šubaru. Marko skoči sa konja držeć ga za uzdu, da mu ne uteče. Napetom kuburom u desnici podje prema grmu kad li iz njega skočiše dva ugljenom ogarena vragoljana, i udariše u bieg.

Stanite, nesretnici! orio se Markov glas u tamnoj noći. Kubura puče, a obješenjaci javiše porugljivim smiehom, da mu je hitac promašio.

Zamišljen dignu Marko mrtvoga nesretnika na svoga konja i krene laganim korakom u grad, sav smućen s iznenadna dogodjaja i žalostan, što nesretnim udesom propadoše dvije duše — otac i sin.

Sutra dan pronio se glas, da su autonomaške kukavice dale pucati na otca Marka. Sa svih strana obasuše rodoljubni gradjani srdačnimi čestitkami omiljela si župnika. On im postade priedmetom dnevnoga razgovora, on bude ljubimcem cieloga grada i okolice.

Pa ipak otac Marko ostade uza sve to sjetan i mrk. Nagadjalo se koješta, ne znalo se ništa. Jedan dan posietio Marko svoga prijatelja, bogata trgovca. Duša mu se raztapala od razkoši i miline gledajuć svoga prijatelja sretna, ljubljena u krugu sretne, liepe obitelji.

Sretnik! — šaptao vrativ se kući. A ja? Ah — uzdahnu Marko i baci se u naslonjač.

Čudili se prijatelji, čudili župljani: što je otcu Marku? — Sve vene, sve gine, sve snatri. Ljubav — rekoše gospoje. Boluje — rekoše liečnici, i prijatelj mu liečnik svjetova ga jednom: Otče, promienite zrak. Ne znam sa šta, ali ovdje kao da vam nije duga života. — I posluša ga Marko. Za mjesec dana eto ga na putu u Italiju. Odtud pisa prijateljici si Emiliji list, uz kojeg joj posla ujedno svoj dnevnik. Pismo to glasilo ovako:

„Mila prijateljice! Vi i ne znate, što je s vašim prijateljem, koga poslaste u sviet. Prošlo je sedam dugih godina, a naše se oči ne vidješe, a naše se duše ne porazgovoriše. Ja prekidam taj dugi mûk, te razodievam pred Vama tužnu povorku mojih doživljaja. Pravo mi nekoč rekoste: Duhu momu trebaše širega prostora. Srdce mi gorilo, duša mi čeznula za duševnom okrepom. Odoh u samostan. Tuj u mirnih zidinah, odieljen od svieta, letio moj duh nepreglednom pučinom ljudskoga znanja i umieća. Sa slašću zaronih duhom u melankoličnu poeziju svetih otaca — bila mi to duši sladka mana. Sletila me učenjačka vrućica. Noćju

Digitized by Google

kad bi ostala braća legla, da snivaju sanak, listao bi ja bezbrojne knjige, motrio bi zlatne zviézde, učio im puteve i svrhu. Stoput uzdanuh: — Više, više od zviezda leti mi, dušo, nije li tamo za zviezdami ljepši kraj. Tako uz knjigu i uz molitvu proteklo mi pet godina. Ćutio sam ljetno sunce, kako divno titra na staklu moga prozora, vidjao sam bielu, ozbiljnu zimu, kako je zagrlila ledenom si rukom trudnu majku zemlju, slušao sam sjetan cvrkut jesenskog slavulja — ali mi duša još žednjela za znanjem. — U to postadoh drniškim župnikom. Tuj tekar uzrieh, što znači prosvietljenu duhu sloboda. Vidjeh, gdje mi se duša vinula visoko nad svjetinom. Krila joj ojačaše tečajem petgodišnjega samotovanja. Ali sve neka tajna sjeta podgrizala mi život. Bivalo mi sve jasnije, da stradam s neke nestašice; da bi momu duhu trebalo mile pobude, koja bi ga bila vrstna potaknuti; da bi mi trebalo nekoga svoga, komu bi imao prinositi žrtve. Uviek sam se varao misleć, da ću u knjigah naći okrepe srdcu i umu. Um mi se zasitio, al srdce, ah srdce baš s ote mudrosti počelo suziti. Slična snatrenja, malo da me ne survaše. Poslušah prijatelje, koji me savjetovaše, da potražim lieka u tudjem svietu. Poslušah, ali se i pokajah. U tom svietu baš ono, što bi mi imalo biti liekom, zadade mi srdcu novu ranu, s koje mi vječno bljedilo osu lice, s koje će mi biti doskora slušat žalobitu pjesmu slavulja nad zelenim grobom. Vi ste, gospodjo, jedina, nježna ženska duša, s kojom mi je slobodno onako od srdca sborit, vam odkrivam neizlječive rane srdca svoga, ne bi li mi za čas odlanulo. Posvetite koji časak momu spomenu, prolistajte kadgod posestrimskom rukom ove zapiske nesretnog si prijatelja. Uzpregnite suze — nemojte si žalostiti duše s onoga, što je nepopravno. Zdrava mi, sretna vjekujte, Emilijo, prva prijateljice moga srdca, divna sanjo moje mladosti. Recite, blaga dušo, svomu suprugu, neka mi ostavi tamo pod onom samotnicom lipom na župnom si groblju malen prostor — to mi je još jedina želja, da smjestim trudne kosti u grob nedaleko od jednoga stvora, koji će možda kadgod hćeti šaptom nevinih si ustnica porazgovoriti sjenu biednoga pokojnika — S bogom do skorog vidjenja. Uza svesrdni pozdrav evo i moga dnevnika, krvave poviesti moga srdca.

(Konac sliedi.)

Što je žarče od sunca?

Spjevao Tomislav Maretić.

Po svom vrtu cvietnu
Jelica se šetnu
Do dva, do tri put;
Milo joj tude,
Gdjeno ruže rude,
Cvjeta jaglac žut.

Sunce žari, sieva,
U hlad kroči dieva
Pod taj jagnjed vit;
Na klup Jelka sjeda,
Šaro cvieće gleda,
Što će njemu svit.

Al tad s njome mladom
Varavi se kradom
Poigrao san,
Te u nj dieva tonu,
Na klup glavom klonu,
Dlanom što b' o dlan.

Sniva, sniva Jele,
Obraze joj biele
Po koj grli trak. —
Al se Jele prenu —
Razbit sanku njenu
Ko bje toli jak?

Žarki tračak živi
Tolik grieh li skrivi?
Vruć to cjeliv bje!
Blažena grešnika,
Eno grli dika,
Svet joj kaje grieh!

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

II.

Mladići spustiše se k rieci Moskvi i idjahu uzduž njene obale. Svježost vode i tih žubor valova dopiraše do njih.

— Okupao bih se, progovori Šubin, nu bojim se, da bih zakasnio. Pogledji na rieku i ona nas vabi. Stari Grci rekli bi, da je u njoj nimfa. Nu mi niesmo Grci. Mi smo Skiti debele kože.

— Ali mi imamo rusalkâ, dodade Bersenjev.

— Prodji me se tvojih rusalkâ! Čemu su meni vajaru ta nedonoščeta bojazljive hladne mašte, te slike nikle u zadušivoj izbi, u vlagi rimske noći? Treba mi svjetla, prostora... ah Bože moj, kad ću poći u Italiju? kad...

— Hoćeš valjda da rekneš u Malorusku?

— Sram te bilo, Andrijo Petroviću, što mi spoči-

Digitized by Google

tuješ moju glupost, koje se i bez toga dosta stidim. Jest, bio sam ludjak, dobra Ana Vasiljevna dala mi novaca na put u Italiju, a ja odoh medju Hohle (Maloruse) jesti tamo škubanke...

— Molim te, ne izgovori, reče Bersenjev.

— Pa ipak velim, da ti novci niesu u ludo protepeni. Vidio sam takovih stvorova, osobito ženskih,.. i napokon znam, da izvan Italije ne ima spasa!

— Poći ćeš u Italiju, progovori Bersenjev, ne obrativ se k njemu, i ne ćeš ništa izvesti. Samo ćeš krilima mahati, ali polećeti ne ćeš. Poznajem ja takove ptice!

— Ali Stavasser je letio.. a on nije sâm. A ne poletim li, pak sam bez krila. Ovdje ću se zadušiti, hoće mi se u Italiju, nastavi Šubin — tamo ima sunca, tamo ima krasote.

U tom trenutku pomoli se na stazi, kojom stupahu naši prijatelji, mlada djevojka u slamnatu škrljaku s ružičastim suncobranom o ramenu.

— Što to vidim? I ovdje nam u susret dolazi krasota! Pozdrav skrovna umjetnika, čarobnice Zojo! povika najedanput Šubin, mahnuv klobukom kao na pozorištu.

— A zašto vi, gospodo, ne idete k objedu? već je na stolu.

— Što to čujem, progovori Šubin, pljesnuv rukama — valjda nas nije išla tražiti ljubezna Zoja? Je li nam tako razumiti vaše rieči? Hoćete li sbilja reći: dà? ili ne, ali radje ne govorite ništa, umro bih od žalosti —

— Ah, prestanite, Pavle Jakovljeviću, zakrči mu zlovoljno djevojka; zašto nigda ozbiljno ne govorite sa mnom? Ja ću se ljutiti, dodade koketno i naškubi ustne.

— Vi se ne ćete na me ljutiti, prekrasna Zojo Nikitišna; vi ne ćete hćeti, da me zaokupi skrajna sdvojnost. Ali ozbiljno ne umiem govoriti, niesam ozbiljan čovjek.

Djevojka skrenu rameni i obrnu se k Bersenjevu.

— Vidite, uviek je takov; postupa sa mnom kao s djetetom; a meni je već minula osamnaesta godina. Već sam velika.

— O Bože! zastenja Šubin i zastre si oči, Bersenjev se mučke nasmieši. Djevojka dupnu nožicom.

— Pavle Jakovljeviću! Ja ću se ljutiti! Helena je pošla bila sa mnom, nastavi, nu ostala je u vrtu. Plaši se žege, nu ja se ne bojim žege. Podjimo!

Idjaše napried stazom, nišuć lagano tielom pri svakom koračaju, i odklanjajuć s lieva malom ručicom, nježne, duge vitice.

Prijatelji stupahu za njom (Šubin bi sad mučeć pritisnuo ruku k srdcu, sad bi ju opet digao nad glavu) i za nekoliko trenutaka stajahu pred imanjem, kakovih bijaše veoma mnogo oko Kuncova. Mali dom ružičasto bojadisan stajaše usred vrta i kao naivno gledaše na zelena stabla. Zoja prva otvorila vrata, utrčala u vrt i povikala:

— Već vodim skitalice!

Mlada djevojka blieda izrazita lica podiže se s klupe tik puta, a na kućnom pragu pomoli se gospodja, u ljubičastoj, svilenoj haljini i podignuvši izšiven batistov rubac nad glavu proti suncu, sumorno se nasmija.

III.

Ana Vasiljevna Stahova, rodjakinja Šubinova, ostade u sedmoj godini siročetom i baštini dosta velik imetak. Imaše mnogo prijatelja i bogatih i siromašnih. Siromašni po otcu, bogati po materi: senator Volgin, knezevi Čikurasovi. Knez Aldalion Čikurasov njen skrbnik dade ju u najizvrstniji moskovski zavod, a kad je od tud izstupila, uze ju k sebi; on življaše sjajno i davaše zimi plesove. Na jednom takvom plesu osvoji Nikola Artemjević Stahov srdce Ane Vasiljevne. Nikola Artemjević Stahov, sin umirovljena kapetana, stupi u šestnaestoj godini u vojničku školu i dodje k tjelesnoj straži. On bijaše krasan čovjek, liepa uz rasta. U više krugove ne imaše pristupa. Od mladosti gojio je dvie želje: biti pobočnikom i bogato se oženiti; prvu je želju brzo pregorio, nu tim većma nastojao je, da mu se izpuni druga. S toga išao bi svake zime u Moskvu. Nikola Artemjević govoraše dobro francuzki, a sviet ga smatraše filozofom, s toga, što nije razsipnikom bio. Dok je još zastavnikom bio, rado se je o tom ozbiljno pravdao: može li primjerice čovjek za ciela vieka svoga obići sviet, može li znati, što biva na dnu morskom — branio je uviek svoje mnenje, da ne može.

Nikoli Artemjeviću prošlo je bilo dvadeset godina, kad se je oženio s Anom Vasiljevnom. Izstupiv iz vojske ode na vladanje gospodarit. Nu brzo mu omrznuo soski život; nastanio se u domu žene svoje. Doma bilo mu dosadno; našao si udovu Njemicu i zabavljao se s njom dan na dan. Ljeti godine 1854. ne preseli se u Kuncov već ostade u Moskvi, da pije mineralnu vodu; u istinu pako ne htjede razstati se sa svojom udovicom; u ostalom i s njom je vrlo malo govorio, radje se je pravdao o tom, može li čovjek pogoditi, kakvo će biti vrieme itd. Jednoč nazvao ga netko čudakom; pridjevak taj veoma mu se milio. Jest, mišljaše, klimajuć glavom, ja se ne dam toli lasno uputiti, mene nitko ne prevari. Ta čudnovitost Nikole Artemjevića sastojaše u tom, što bi začuv primjerice rieč: živci, rekao: što su živci? Ili bi, ako bi tko pred njim govorio ob uspjehu astronomije, upitao: pa vi vjerujete u astronomiju? A kad bi posve poraziti htio protivnika, rekao bi: to su gole fraze.

Supruga Nikole Artemjevića, Ana Vasiljevna bijaše mala, suha ženica, plitkoumna lica, bojazljiva i turobna. U zavodu zabavljaše se gudbom i čitaše romane, po tom kanila se svega; zače se kititi, ostavi i to; lati se odgojivati kćer, nu malaksa i u tom, te ju povjeri od-

Digitized by Google

gojiteljici; napokon bijaše samo turobna i plašljiva. Porod Helene Nikolajevne nahudi njenu zdravlju, te ne mogaše više radjati; Nikola Artemjević korio ju s toga i izpričavao tim svoje poznanstvo s Augustinom Kristianovnom. Nevjera muževa mučila je veoma Anu Vasiljevnu; a osobito bolilo ju, što je jednoč poklonio Njemici dva bielca iz njene vlastite konjušnice. U oči nije mu toga spočitavala, ali u potaji tužila bi se svakomu, pače i samoj svojoj kćeri. Ana Vasiljevna nije nikamo rado hodila, bilo joj drago, kad bi tko u nje bio gost i štogod joj pripoviedao; bila li je sama, namah bi oboljela.

Pavao Jakovljević Šubin bijaše joj dalekim rodjakom. Otac njegov služaše u Moskvi. Braća mu stupiše u kadetski sbor; on bijaše najmladji, slaba tiela, ljubimac majčin; on ostade doma. Imao je poći na visoke škole, s toga šiljala ga u gimnaziju, mà da joj je to težko bilo. Dječakom još naginjaše vajarstvu; debeli senator Volgin smotri jednoč jedan njegov kip u tetke mu (Šubinu bijaše tada šestnaest godina) i obeća podupirati mladi talenat. Nagla smrt otca Šubinova malo što ne promieni budućnost mladićevu; senator, zaštitnik talenata pokloni mu Homerovo poprsje od sadre — i ne staraše se više za njega; nu Ana Vasiljevna pruži mu novčanu pomoć, te on u devetnaestoj godini stupi u liečnički fakultet. Nu Pavao nije imao nikakove volje za liečničtvo, a po tadanjih zakonih nije mogao prieći u drugi fakultet; mislio pri tom proučiti bar anatomiju; drugoga tečaja nije pohadjao, te ne podvrgnuv se izpitu, ostavi sveučilište i dà se posve na vajarstvo. Radio je marljivo, nu nepostojano, tumarao je po Moskovskoj okolici, risao seoske djevojke, sastajao se s različitimi ljudmi, mladimi i starimi, odličnimi i prostimi, ali o akademiji ne htjede ništa ni čuti, profesora pako ne priznavaše ni jednoga. Sposobnosti imaše dobre, i dodje na glas u Moskvi. Majka mu Parižkinja rodom iz dobre obitelji, staraše se za nj dan i noć i nauči ga francuzki jezik, ponosila se s njim i umiruć umoli Anu Vasiljevnu, da ga uzme k sebi. Bila mu tada dvadeset i jedna godina. Ana izpunila joj želju. Ustupila mu malu sobu u krilu dvorca.

IV.

— Podjimo jesti, podjimo, progovori žalostnim glasom domaćica i svi krenu k stolu.

— Sjednite uza me, Zojo, nastavi Ana Vasiljevna, ti Heleno kraj gosta, a ti, Pavle, ne draži Zoje, mene boli danas glava.

Šubin pogleda opet prama nebu; a Zoja nasmieši mu se. Ta Zoja ili bolje Zoja Nikitišna Mueller, bijaše krasna ruska Njemica, mala nosa, rumenih, punanih ustna, plavokosa, lica okrugla, pjevaše dosta dobro ruske romance, igraše čisto na pianu, sad vesele, sad žalostne komade; odievaše se ukusno i uredno. Ana Vasiljevna uzela ju za družicu svojoj kćeri, a nije je skoro nikad pustila od sebe. Heleni ne bijaše to krivo; ona doisto nije znala, o čem bi sa Zojom razgovarala, ako bi kad s njom sama ostala.

Objed trajaše dosta dugo; Bersenjev razgovaraše se s Helenom o visokih školah, o svojih naumih i i nadah; Šubin je slušao, šutio, jeo sve to većom pohlepom, te bacao od vremena do vremena komično-turobne poglede na Zoju, koja mu na sve to odgovaraše hladnokrvnim posmjehom. Po objedu ode Helena s Beršenjevom i Šubinom u vrt; Zoja gledaše za njimi, pa skrenuvši poneštо rameni, sjede k pianu. Ana Vasiljevna upita ju, zašto ne ide i ona na šetnju, nu ne dobivši odgovora, dodade:

— Zaigrajte mi nešta žalostna.

— Poslednju misô Veberovu? upita Zoja.

— Jest, jest Vebera!“ progovori Ana Vasiljevna, sjede na stolicu i suza kanu joj niz lice.

Medjutim je odvela Helena oba druga u sjenicu od bagrenâ, gdje je stajao drven stol i stolice n okolo. Šubin se oglednu, poskoči nekoliko puta i reče tiho:

— Počekajte!

Odtrča u svoju sobu, donese komad ilovače i stade liepiti kip Zojin, vrteć pri tom glavom i smiešeć se.

— Opet stare budalaštine, reče Helena, pogledavši mu djelo i obrati se k Bersenjevu, da s njim nastavi razgovor, koji su započeli bili pri stolu.

— Stare budalaštine, ponovi Šubin. — Taj se priedmet ne da izcrpiti! Osobito danas može mi izkapiti strpljivost.

— A zašto? upita Helena — čovjek bi pomislio, da govorite o kakvoj zločestoj ružnoj babi. Liepa, mlada djevojka...

— Doista dodade Šubin, ona je liepa, osvjedočen sam, da će svatko, tko ju vidi, namah pomisliti: s tom bi se dalo plesati polku; a uvjeren sam, da to znade i da joj je to ugodno... ali čemu ta stidljivost, ta skrovnost? No, ta vi znadete, što hoću, da kažem, dodade govoreć kroz zube. U ostalom vi imate sada drugoga posla.

Pak pokrtiv kip Zojin, stade brzo i kao zlovoljan liepiti ilovaču.

— Vi bi dakle htjeli biti profesorom? upita Helena Bersenjeva.

— Jest, odvrati on, to je moja želja. Znadem dodušé, što mi sve još k tomu treba... to jest znadem, da sam slabo pripravan; nu mislim, dobiti ću dozvolu, da smiem otići za granicu; ostati ću tamo, bude li nuždno, tri — četiri godine, a zatim...

Prestade govoriti, sklopi i otvori naglo oči i smiešeć se namjestaše si vlasi. Kad bi Bersenjev razgovarao sa ženskom, još bi manje govorio, a još većma šaptao.

— Vi želite biti profesorom poviesti?

— Jest; ili filozofije, dodade on, bude li to možno.

Digitized by Google

— Već sada umie dosta iz filozofije potvrdi Šubin, režuć noktom u ilovači duboke crte, zašto bi išao za granicu?

— A hoćete li biti podpuno zadovoljan sa svojim zvanjem? upita ga Helena, upiruć se o lakat i gledjuć mu ravno u oči.

— Podpuno, Heleno Nikolajevno, podpuno. A koje bi zvanje bilo ljepše? Pomislite, ići putem, kojim je išao pokojni mi otac; on me je blagoslovio tomu podhvatu... nigda ne ću zaboraviti njegovih rieči.

— Vaš je otac umro zimus?

— Jest, Heleno Nikolajevno, mjeseca veljače.

— Pripovieda se, da je ostavio znamenito djelo u rukopisu; je li to istina? Kakova mu je sadržaja djelo?

— Malo je potežko u nekoliko rieči priobćiti vam sadržaj toga spisa. Moj otac bio je čovjek vrlo učen, Schellingovac, nije se uviek služio dosta jasnimi izrazi.

— Andrijo, Petroviću prekinu mu rieč Helena, izpričajte moju neukost, što je to Schellingovac?

Bersenjev se nasmieši.

— Schellingovac, znači štovatelja Schellinga, njemačkoga filozofa?

— A što je učio Schelling?

— Andrijo, Petroviću, povika naglo Šubin. Za Boga, valjda ne ćeš Heleni Nikolajevnoj predavati o Schellingu? Dopusti!

— Ne predavati, zamuca Bersenjev i porumeni ja sam htio...

— A zašto ne bi predavali, dodade Helena. Nuždna su mi vaša predavanja.

Šubin ju pogleda, pa najednoč udari u smieh.

— Zašto se smijete? upita ga ona hladno i malo ne ujedljivo.

Šubin ušuti.

— Ne ljutite se, progovori domala. Kriv sam. Nu kakva je to želja u takovo doba, govoriti o filozofiji? Govorite radje o slavuljih, o ružicah, o mladih očiju i posmjesih.

— Jest i o francuzkih romanih i ženskih dronjcih, dodade Helena.

Ma i o dronjcih, nadoveza Šubin, samo ako su liepi.

— Nu ako nam se ne će o tom govoriti? Vi se ponosite tim, što ste slobodan umjetnik, pa zašto navaljujete na slobodu drugih. Gojite li takove misli, zašto tada napadate neprestano na Zoju? Baš s njom dade se liepo govoriti o dronjcih i ružah.

Šubin porumeni i diže se s klupe.

— Tako dakle — zače drhćućim glasom, razumiem vas, šaljete me k njoj, Heleno Nikolajevno, drugimi riečmi, ovdje sam suvišan.

— Niesam tim htjela reći, da idete odovud.

— Ne ćete da rečete, nastavi uzrujano Šubin, da mi u inom kojem družtvu ne ima mješta, da sam s njom na istom stepenu, da sam isto toliko slaba uma, i osoran, i plitak, kao ta sladka Njemica. Nije li tako?

Helena se namrgodi.

— Pavle Jakovljeviću, ne govorite uviek tako o njoj!

— A prigovarate mi, prigovarate! povika Šubin. Jest, priznajem, bijaše trenutak, jedan samo trenutak, gdje to svježe lice... nu kad bih vam htio vraćati milo za drago, sjetio bih vas,.. s Bogom! dodade naglo — namah bih stao lagati.

Pa udariv rukom po ilovači, koju je već na podobu glave sliepio bio, iztrča iz sjenice i ode u svoju sobu.

— Diete! reče Helena, pogledav za njim.

— Umjetnik! dodade s tihim posmjehom Bersenjev. Svi su vam umjetnici takovi. Čovjek im mora oprostiti hire. To je njihovo pravo. —

— Jest, nastavi Helena, ali Pavao nije si još ničim toga prava stekao. Što je učinio do danas? Dajte mi ruku, sproći ćemo se drvoredom. Smeo nas je. Govorasmo o djelu vašega otca.

Bersenjev primi ruku Heleninu i šetaše se s njom po vrtu, nu ne nastaviše započeta razgovora, štono ga bješe odviše naglo prekinuli. Bersenjev stade iz nova tumačiti svoje nazore o zvanju učiteljskom, o svom budućem djelovanju. Koracaše polagano s Helenom, nespretno bacaše noge, nespretno držaše ju za ruku, kadkad bi posrnuo na nju, a ni samo jedan put da bi ju pogledao. Nu rieč mu je tekla lagano, ako i ne posve slobodno, izražavao se jednostavno i dobro, iz očiju okolicom bludećih sievala mu tiha slast plemenitih čuvstava a u mirnu mu glasu očitovala se radost čovjeka sretna, što može svoje ćuti odkrivati miloj si osobi. Helena slušaše ga pozorno te obrnuvši se napole k njemu ne skidaše oka s njegova ponešto probliedjela lica, s njegovih velikih i prijaznih očiju, premda se je trsio ugnuti se njenu pogledu. Grudi joj se širile, a u srdce slievalo joj se nešto nježna i mila.

(Dalje sliedi.)

Omirove Odisice pjesma šesta.

Pohrvatio Medo Pucić.

Opterećen i snom i umorom
Mnogostradan Odisije spava
A dok spava Atina otigje
Fejičanskom gradu i narodu
Što na ravnoj negda Iperiji
U susjestvu davno živijahu
S kiklopcima ponositim ljud'ma
Pa s napasti takih siledžija
Podigne ih bogolik Navsitoj,
Odvede ih na stan u Skeriju
Podaleko od lukavog puka,
Opkoli im grad okolo zidom,

Digitized by Google

Zgradi kuće i bogovma crkve,
Razdijeli zemlju po narodu
Dok i njega sudbina ne svlada
Te u bezdno i sam ne upade,
Pak od onda Božijom naukom
Alkinoje nad njim gospoduje,
A sad uprav njemu na dom pade
Ta božica modroka Atina
Odisjevom brižna o povratku.
Ide ona u tesanu ložu,
Veledušnog gjeno Alkinoja
Spava šćerca Navsika gjevojka,
Ćud i lice sama besmrtnica,
Pred pragom joj s' obje strane stoje
Dvje robinje božije ljepote
A svjetla joj zaprta su vrata,
Ama ona kano dah vjetrenji
Gjevojačkoj pristupi postelji
I nad glavom stojeći joj veli
A okrene licem da je slika
Družici joj i srca ljubici
Šćerci dičnog Dimanta brodara
Pa njezinim prevrnuta glasom
Govori joj modroka Atina:
„Našta te je, Navsiko gjevojko,
„Ljenivicom porodila mati?
„Divno ti je ruho povrženo
„A svatovi već su ti na pragu,
„Treba ti je l'jepo da s' ogjeneš
„I da l'jepo svatove obdariš,
„Čim ćeš steći dobar glas u puku,
„Radost ocu i čestitoj majci.
„Hajdmo dakle, pošto zora svane,
„Te zajedno ruho operimo
„A ja ću ti u pomoći biti,
„Da što brže posao opremiš;
„Nije tebi dugo gjevovati;
„Za tobom se jurve svi natječu
„Što su bolji u fejičkom puku
„U komu je pleme tvoje dično;
„Moli deder slavnog roditelja,
„Da ti kola spremi i mazgove,
„Koji će ti zorom vuć pasove
„I mahrame i lijepe plašte,
„Da uzbude tako tebi lakše
„Nego da bi pješimice išla,
„Od grada je na vodu daleko.
Što to reče modroka Atina,
Na Olimp se sama brzo vrne,
Gje je, kažu, stavno božje sielo
Niti će ga vjetar uzdrmati,
Niti će ga kiša poplaviti,
Niti će ga snjegovi nasuti,
No vedrina bez oblake vlada,
Žarka svjetlost osvud se razlieva
I bogovi tute blaženici
Sav cijeli danak uživaju,
Tamo stigne modroka božica
Pošto bješe momu naučila.
Taki svane na prieštolju zora,
Ljepodjetu Navsiku probudi,
Te se ona svome snjevu čudi
Pa niz dvore roditeljim ide
Milom ocu da kaže i majci:
Obojicu u dvorima nagje,
Mati joj je u ognjištu bila
Sa sluškinjam grimiz-vunu prela,
A oca si na vratima srete
Što će u sbor slavnijeh knezova
Kud ga zovu dični Fejičani.
Vrlo ona tute nanj navali
I ovako milom ocu veli:
„Mili ćajko, ne bi li mi dao
„Ta visoka skorotečna kola,
„Da na vodu vozim l'jepe halje
„I operem što prljavo biva?
„I tebi je časno u saboru,
„Kad vijećaš megju knezovima
„Da se čistom haljinom ogjeneš
„I doma je petero ti gjece
„Dva ženjena a tri ne ženjena
„Te svi hoće kad u kolo idu
„Da im bude svegj haljina s pranja
„A mene je briga o svačemu.
Tako veli; pred ocem se stidi
Spomenuti kitu i svatove,
Al otac je dobro razumije
Te joj reče: „mila moja šćerce,
„Ne bi tebi mazge ja branio
„Niti mazge niti išta drugo,
„Hajde, sluge pripravit ti hoće
„Točna kola s visokim zakoščem.
Pa ko reče, taki momcim kaže,
A momci mu odmah na posluhu,
Brzotečna kola izvukoše,
Izvukoše, mazge ujarmiše
I na brza kola zapregnuše;
Svjetlo rublje ći s ložnice snese,
Položi ga na tesana kola
A mati joj u koševe spremi,
Što za jelo poželjeti može,
Svakojaka nametne variva,
Uspe vino u kozju mješinu,
A gjevojka već na kola stupi,
Još joj dade od zlata gostaru,
U gostari rastopljeno maslo,
Da namaže sebe i sluškinje.
Tanke vogje i bič ona uzme
Te ošine trkom da potrči;
Stade treska brzijeh mazaka,
Što se vrlo trkom natjecaju,
Sobom vuku halje i gjevojku,
Uz gjevojku mlade robinjice.
Kada vodi prispiju na žale,
A tu su ti stavne kamenice,
Tute teče čudo bistra voda,
Da opere, što je najprljavje
Pa tu s kola mazge odrješiše,
Sagnaše ih vodi uz vrtloge,
Da popasu medenu travicu;
Ruho s kola na ruke snesoše,
Vodicom ga crnom natopiše,
U rupama tim ga natlačiše,
Kladeći se, ko će prije oprat.
A pošto su ruho izoprale,
Od svake ga prlje isčistile,
Obalom ga u red prostriješe,
Gje najbolje more žale plače.
Pak i one vodom umivene,
A pretilom masti namazane
Kraj rijeke sjedoše na ručak,
Dok im ruho žarko sunce suši,
A kako se moma i sluškinje
Nasitiše, skinu s sebe rupce
I stadoše loptom da sigraju,
Pa začme im pjesmu prip'jevati
Bjelomiška Navsika gjevojka.
Strjelovita kakon' Artamida
Kadno ćera koze i jelene
Uz Erimant strmi, uz Tajiget,
A igraju s njom se gorske vile,
Rodne ćeri kozogoja Zevsa,
Lito joj se u srcu veseli,
Jer sve druge glavom nadvisuje,
Megju svim se lako odlikuje,
Prem je svaka ljepota gjevojka,
Tako sada megju sluškinjama
Nošaše se ne svladana gjeva.
A kad hora stigne da se vrati
Mazge spregne, l'jepe halje sagne
Ondar uput nješto drugo smisli
Boginjica modroka Atina,
Da se veće Odisije prene
I ugleda ljepotu gjevojku,
Što će g' odvest Fejičanskom gradu
Loptu meće sluškinji kraljica,
Promaši je; u vrtlog je vrgne,
Te tu stade — gjevojačka graja;
To božijeg Odisiju sbudi,
On ustade, misli glavom zbira:
„Kuku meni, u kojoj sam zemlji?
„U koje li ja prispio ljude?

Digitized by Google

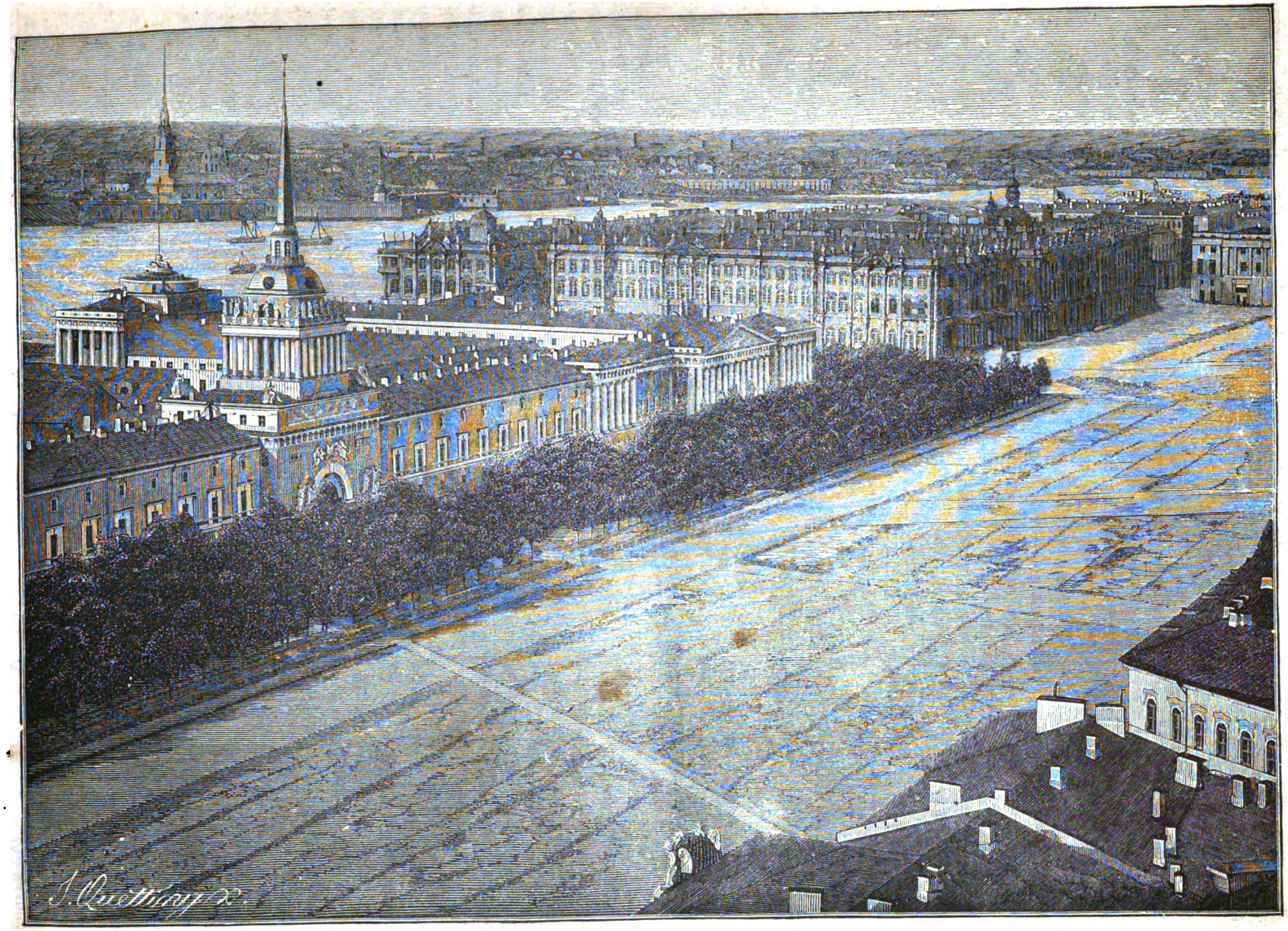

Pogled na Petrograd sa crkve sv. Izaka.

Digitized by Google

„Jal silnike, divlje nepravedne,
„Gostoljubne jali bogodušne?
„Zar mi opkoli graja gjevojaka,
„Štono vile na vrsima živu
„U zavrelju, travnoj po livadi,
„Il su zbilja ljucki to glasovi?
„Treba kušat i razvigjet posô.
Kako reče božji Odisije
Iz grma se skrovito izvuče,
Silnom rukom listatu granicu
S guste šume jedared prelomi,
Oko t'jela muški rod da skrije,
Pa navali kano lav s planine
Što u svoju pouzdav se silu
Kad ga vjetar i kiša izmuči
A iznutra sve mu oko s'jeva
Na goveda napada, na stoku,
I na same divljačke košute,
Paček jošte želudac ga ćera,
Da i na stan pun čeljadi srne,
Ne bi l' ot kud izmamio brava;
Odisije tako zamješa se
Prem da golić med rudice mome,
A nevolja na to ga naćera,
No strahotan tako izgledaše,
Što ga slanik izgrdio morski,
Da gjevojke sve se razbjegnuše
Sjemo tamo po visokoj travi,
Sama osta Alkinova šćerca,
Atina joj oslobodi srce,
Iz tijela izvuče joj strahu
Te ona mu na ogled ostane.
„A sad šta ću?“ misli Odisije,
„Il se molit ljepokoj gjevojci
I koljena njena zagrliti,
Ili možda podalje ostali
Smiljenijem zaprosit je glasom,
Grad da kaže, halju da m' udieli?“
Najmudrije ovo mu se skaza,
Da j' odalje milom r'ječi moli,
Da se ne bi moma naljutila,
Što je taki za koljeno fata.

(Konac sliedi.)

POUKA.

Crta o izdanjih i o izučavanju ruskih narodnih pjesama, obzirom donekle na naše.

I.

Ako je ruska književnost u nas u obće premalo poznata, to je još manje poznata njezina samonikla pučka čest, na ime tako zvana tradicionalna literatura, u koju se broje narodne pjesme, priče, pripoviesti, poslovice, zagonetke itd. Pa ipak svi oni, koji se kod nas bave tim dielom naše književnosti, koji dakle izučavaju naše narodne pjesme, priče itd. imali bi potanko znati, što je u toj struci učinjeno kod inih Slovena, imenito kod Rusa; jer upravo u tradicionalnoj literaturi sačuvala se ona duševna zajednica slovenskih plemena, koja se u drugih pojavih života ili izgubila ili oslabila. Osim toga Rusi su i u tom pogledu t. j. u izučavanju svoje tradicionalne literature daleko napredniji, te se možemo od njih koje čemu naučiti za izdavanje i tumačenje svojih narodno-književnih spomenika.

U tu svrhu naumio sam nacrtati u kratko, kojim su putem pošli, što li su do sada učinili Rusi u izdavanju i razjasnjenju svojih narodnih pjesama[1], propustiv drugomu ili drugoj prilici ine vrsti ruske tradicionalne literature. Ove predradnje ruskih književnika učinile su moguće jedno krasno francezko djelo o ruskoj narodnoj epici, o kojem ću takodjer obaviestiti naše čitaoce.

Najstarija sbirka ruskih narodnih pjesama, koja se u rukopisu sačuvala, potiče tek od 1619. godine. Ali i ta sbirka jest dosta mršava. Mnogo veća i znatnija je sbirka, koju je Kirša Danilov oko polovice prošloga stoljeća sakupio. Ali tek našemu vieku bi pridržano, da taj posao u mnogo većoj mjeri potjera, jer je tek on shvatio pravi dohvat narodnih pjesama. Konstantin Teodorović Kalajdović, koj si je velikih zasluga stekao u izdavanju staro-slovenskih i ruskih književnih spomenika, umnožio je i god. 1818. izdao po drugi put Kirša-Danilovljevu sbirku. Od ono doba rasao je broj i sakupljača i izdavatelja. Dovoljno budi spomenuti imena: Saharova, Maksimovića, Bodjanskoga, Metlinskoga, Kuliša, Balinoja, Lavrenka, Sreznevskoga, Varencova, Bezsonova itd. a za malo-ruske narodne pjesme Antonoviča i Dragomanova, Ručenka, Rusova itd. Ali od svih stekoše si u novije doba najviše zasluga Rybnikov, Kirjeevski i Hilferding. Rybnikov je u dobi od 1859—1863 odkrio novi rudnik, za ovo narodno blago, u sjevernoj naime Rusiji u okolini onežkoga jezera. Tuj su se za čudo sačuvale narodne epske pjesme, koje opievaju sgode sbivše se na ruskom jugu; opievaju osobe, kojim, u koliko su historičke, bi južna Rusija pozorištem. Ovdje je poznati Hilferding god. 1871 mogao još iza Rybnikova sakupiti 318 narodnih pjesama prije nepoznatih ili sa nekimi razlikami. On je tuj i zaglavio na veliku štetu slovenske nauke.* Kirjeevski sabirao je narodne pjesme po cieloj Rusiji evropskoj, pače i medju Rusi u Siberiji. S toga njegova sbirka pokazuje, kako su se narodne pjesme razširile po onom neizmjernom prostoru, koj je ruski narod tečajem vjekova posieo i kako je ova vrst tradicionalne literature postala zajedničkom svojinom svega naroda ruskoga. U pjesmah, koje se na skrajnom sjeveru, kod Onege, u Arhangelu i Siberiji pjevaju, nalaze se iste osobe, iste sgode i skoro isti pjesnički izrazi kano što u pjesmah srednje Rusije, u Moskvi, Rjazanu i Tuli.

I ruske narodne pjesme izlazile su u različitih izdanjih posebnih i u mnogih časopisih. S početka priobćivane su one obično bez dubljega sustava naučnoga,

[1] Ove pjesme izašle su poslije smrti sakupljača god. 1873. u Petrogradu pod naslovom: Onežka byliny zapisannyja A F. Gilferdingom.

Digitized by Google

te su ih izdavatelji poredjivali najviše obzirom na dva glavna razreda: pjesme epske i lirske, a tuj na neke podrazrede pogledom na sadržinu njihovu. Tek poslije dubljega izučanja narodnih pjesama, koja su Buslaev, Miler, Pypin, Tihonranov, Veselovski i drugi poduzeli, stala se i u Rusiji priredjivati sustavna izdanja ove vrsti tradicionalne literature. Meni su ovdje pred očima glavno zdanje epskih narodnih pjesama, koje se u Rusiji былины zovu — imenom, koje dolazi već u XII. vieku u slovu o vojni kneza Igora.

Ova su poglavita izdanja ruskih „bylina" izašla posljednjih 15 godina; te su ona omogućila naučno izučanje književnih spomenika te struke. To su pjesme sabrane pomenutim P. I. Rybnikovim i P. V. Kirjeevskim. Sbirka Rybnikovljeva izadje u četiri knjige god. 1861—67, od kojih prve tri uredi sam sakupljač, a četvrtu poslije njegove smrti prof. O. Miller[2]. Sbirku Kirjeevskoga izda u 10 knjiga „obščestvo ljubitelej rossyskej slovesnosti" u Moskvi [3]. Oko ove sbirke trudio se ponajviše prof. P Bezsonov; te je ona pomnožana i drugimi pjesmami, kojih nije bilo u rukopisu Kirjeevskoga. Oba ova izdanja imadu uz texte pjesama još i razpravâ; ali tako da u Ribnikovljevoj sbirci imade jih samo uz IV. svezak, dočim ih imade mnogo u onoj Kirjeevskoga.

Da vidimo sada, po kojem je sustavu uredjeno moskovsko izdanje „bylina", sabranih Kirjeevskim.

Redajući za izdavanje „byline" dvoje se imalo pred očima: prvo da se sastave u jedno sve „byline", koje pjevaju o jednom junaku (богатырь); a drugo da se „byline" opjevajuće junake jedne dobe, koji su po njih stajali u tjesnijih odnošajih, sastave u jedan ciklus. Po ovom sustavu historijskom sabrane su u moskovskom izdanju u jedan skup sve pjesme o junacih: Iliji Muromcu, Dobrinji Nikitiču, Aleši Popoviću, Soloveju Budimiroviču itd; a svi ovi skupovi tih „bylina", kojih junaci spadaju u dobu Vladimirovu sastavljaju jedan ciklus: время Владимирово. Ovaj ciklus zaprema četiri svezke moskovskoga izdanja. U drugi ciklus sastavljene su pjesme novogorodske i kneževske periode, koje sačinjavaju drugi dio moskovskoga izdanja. Pjesme obiju ciklusa zasižu s jedne strane u mitičku s druge u historijsku dobu te ukazuju i mitičkih i povjestnih elemenata; s toga ih moskovsko izdanje zove "пѣсни былевыя" i sastavlja u jednu veliku skupinu. Od ove skupine različita je vremenom i sastavinom druga, u koju su uvršćene „пѣсны исторически", koje počimaju sa šestim svezkom. Tuj sačinjavaju poseban ciklus pjesme kojih je grozni car Ivan Vasiljević glavnom osobom (sv. 6) drugi opet ciklus pjesme opjevajuće junake od cara Ivana Vasiljevića do Petra velikoga (sv. 7), nov ciklus pjesme o Petru velikom (sv. 8), opet nov ciklus o caricah XVIII. vieka, te napokon nov ciklus pjesme o ruskih vojnah našega stoljeća.

Ovako su poredane ruske „byline" u moskovskom izdanju. Ali ni tiem sustavnim poredjajem niesu se izdavatelji zadovoljili. Na kraju svakoga ciklusa dodan je točan i obširan „ukazatelj", u kojem se navode a) lica t. j. osobna imena, i b) mjesta, što no se u pjesmah spominju. Tuj se pako ne navode puka imena nego i što se o licah i o mjestih pjeva, tako da se izučavanje i prispodabljanje samih pjesama ovim „ukazateljem" bitno podpomaže. Kako je „ukazatelj" obširan, budi primjerom to, što navodi o knezu Vladimiru zauzimaju prostor od 6 dvostupačnih strana, navodi o Iliji Muromcu prostor od 7 strana itd. Pa ni to nije bilo dovoljno ruskim izdavateljem „bylina". Oni bo su svakomu ciklusu razjasnjujuć ovdje navedene pjesme dodali svoja o njih obširna studija. Za ciklus „bylina" Vladimirove dobe imade u IV. svezku pred „ukazateljem" studija Petra Bezsonova na 194 strane. Tuj se navodi iz starina, poviesti, mitologije sve, što dotične pjesme ili pojedina im mjesta protumačiti može; a imenito zanimivi su navodi iz ruskih ljetopisa o dotičnom „bogatiru" pjesme. Gdje su nadjene pučke pripoviesti (сказкы) o pojedinih „bogatirih", tuj su one takodjer uz dotičan ciklus „bylina" priobćene. U kratko: izdavatelji moskovski učinili su sve, što im se prikladno činilo za razumievanje i znanstveno izučanje narodnih pjesama.

Kada bismo naša izdanja narodnih pjesama htjeli prispodobiti s ovim ruskim, koliko niesu ona zaostala u svakom obziru? Uzmite u ruke Vukovo izdanje, koje je jamačno kod nas od najboljih. Ovdje se doduše junačke pjesme diele od ženskih; ali kakav je sustav poprimljen kod poredanja jednih i drugih! Vuk je u jednu knjigu i bez svakoga odjela strpao n. pr. junačke pjesmę, koje drži za najstarije. Ali niti se tuj sastavljaju u posebnu skupinu pjesme s mitičkim i legendarnim primjesom, niti se historijske pjesme sastavljaju u cikluse. O „ukazatelju" s potankim navodom lica i mjesta, nekmo li o studiji o pojedinih skupinah tih pjesama ne ima tuj ni spomena.

Izričući takav sud o dojakošnjih izdanjih naših narodnih pjesama niesam voljan tiem oduzeti ikomu zasluženo priznanje, koje si šteće za narod i knjigu sabiruć i na svjetlo iznoseći ove spomenike naše tradicionalne literature. Idem pače i dalje te kažem, da se prvašnji izdavatelji mogu izpričati iz dviju razloga: prvo, što su imali dosta muke kod samoga sabiranja i što im bješe najpreče, da čim prije sabranu gradju na vidik iznesu, a drugo što naši izdavatelji niesu većinom sami proučili sabranih pjesama, da bi ih po naučnom sustavu mogli bili izdati.

Ali ako se je ovako primitivno izdavanje narodnih pjesama moglo prije izpričati, to sumnjam, da bi se ono,

[2] Пѣсни собранныя П. Н. Рыбинковымъ Москва. 1861. 1862 Петрозаводскъ 1864. С. Петерб. 1867.

[3] Пѣсни собранныя П. В. Кирѣевскимъ, изданы обществомъ любителей рос. словесности. Москва 1860—1874.

Digitized by Google

uz tolik napredak te nauke i uz toli sjajne primjere kod drugih naroda, moglo i unapredak opravdati. Ako se od izdavatelja i ne može zahtievati, da pravi i priobći studija o svojih pjesmah: to se smie i ima od njega zahtievati bar to, da narodne pjesme poreda po sustavu i sastavi u neke skupine i da im doda podpuno i točno kazalo imena osobnih i mjestnih ujedno sa dotičnimi navodi. A samo se kaže, da text ima biti vieran t. j. kakav je proizišao iz pučkoga vrela bez svakoga primjesa izdavateljeva; a da izdavatelj imade sviestno i točno i to vrelo naznačiti.

Ako se ovi čedni zahtjevi imadu postaviti na pojedinca izdavatelja: to ih književni zavodi mogu danas još manje odbiti. Svako inako izdanje ne može se danas više smatrati ni valjanom gradjom za izučanje narodnih pjesama. Bila bi pače velika zasluga naših književnih družtava, a to bi se „hrvatskoj Matici" pristojalo najviše, kada bi stali spomenike naše tradicionalne literature, poimence narodne pjesme, izdavati po svestrano proučenom sustavu.

—a—

Još nešto o Dubrovniku.

Von Flüchtigen gegründet
Warst du ein Zufluchtsort,
So fest wie deine Mauern
So fest war auch dein Wort.
Ida. v. Düringsfeld: Abschied von Ragusa.

Pokli sam u dopisima mojiem odlučio, da se osobito bavim o sadašnjem (a nešto i o prošlom) položaju književnosti u Dubrovniku i u susjedniem mu zemljama, mislim, da će koristno biti, da se povratim govoriti o povjestnici ovog nekada slavnog mjesta. Tako će se popraviti neke pogrešne razsude, kojiem su u najposljednje doba neki spisatelji tražili, da omrče njegovu spomenu, ne procjenjivajući sumjerno upliv političnieh okolnosti na razvitak znanstvenoga i književnoga napredka i zanemarivajući duh i ukus različitieh doba, o kojiem su posve površno sudili. — Moram dakle da u kratke nešto rečem o postanku Dubrovnika, o njegovoj političnoj istoriji i o načinu, kojiem se je u njem razvio ujedno živalj književnosti slavjanske, latinske i ponešto talijanske i kako se je sgodilo da po riečima vojvode Sorga u njegovu djelcu „Fragments sur l' histoire de Ragusa et sur la langue slave (Paris 1839.)" „ovo tiesno i suho zemljište, dade slavnieh ljudi u sviem „strukama znanja i u sviem prigodama života, više nego „mnoge države, koje svojiem prostranstvom i silom „blistaju na svjetskom pozorištu".

Kad Epidaur, slavni grad davne Jengelije, kojega se razvaline nalaze pod sadašnjim seocem Obodom blizu Cavtata (Ragusa vecchia), naseljen od Rimljana okolo g. 593. prije Hrista, razvaljen bi VII. vieka od četa pobjedonosnieh Avara, tad mnoge epidavritanske porodice tom bjedstvu izbjegnuvše, sklone se medju neke hridi, koje su se nedaleko podizale na iztočnoj obali jadranskoga mora. — Od grčke rieči: laos, layś, što znači hrid, prozva se Lauza, Rauza, Raguza, ono utočiste epidavritanskieh bjegunaca. — Njima se pako pridruže bjegunci iz drugieh rimskieh naselbina u Dalmaciji, osobito oni iz Solina (691), kad ga razoriše varvarske čete.

Ovo tiesno mjestance razširi i gradom utemelji Pavlimir Bela, kralj Raški, kad god. 930. dodje iz Rima sa mnogom pratnjom plemića i vojnika, da svojoj vlasti pokori izgubljenu djedovinu. Da bi pak u slučaju nesrećnog uspjeha svoga poduzeća, bezbjedno pribježište za ledjima imao, ogradi Raguzu zidima, sagradi u njoj tvrdju ostavivši ju u rukama najuzdanijieh svojieh prijatelja, koje bješe sobom iz Rima doveo.

Kad srećni vojeni dogodjaji oružja povratiše Pavlimira i njegovu porodicu na priestol, s kojega mu otac bi svrgnut, mnogi od onih, koji s njim iz Rima došli bijahu, u Raguzi ostadoše, s prvobitniem se žiteljima sjediniše i tako njihove porodice broj ondašnjieh raguzinskieh žitelja umnožiše. Na primjer naselbina rimskieh, odkuda su izhodili, stanovnici Raguze ustroje municipalnu aristo-demokratičku vladu, pod pokroviteljstvom Bizantinskoga carstva (656— 1204).

U svojem mirnom položaju, u kratko doba toliko umnoži se ovaj grad žiteljsvom, blagostanjem, i silom, da već pri koncu IX. stoljeća mogaše se za ciele tri godine protiviti napadanju susjednieh Hrvata, razjarenieh, što Raguza od prvog njezina postanka gostoljubivo primaše i branjaše nesrećne bjegunce, koje krvave domaće razpre iz njihove otačbine proganjahu.

Uvjeti mira poslije medju njima zaključenog, dopustiše Dubrovčanima slobodno stada svoja na pašu izgoniti, zemlju obdjelavati i trgovati po susjednom Zahumju, Travunji i Raši, Dubrovčani, koji su tamo dolazili, uživali su prava kao i rodjeni Slavjani, a Slavjani, koji bi se u Raguzi odomaćili, morali su se smatrati kao rodjeni žitelji ovoga grada. Od tada počima uzajemnost medju ova dva naroda, koja malo po malo uvede u Dubrovnik novi živalj posve slavjanski, jer starorimske porodice od dana do dana izčezavajuć, ostavljahu mjesto slavjanskiem, koje se iz susjednieh strana u Dubrovnik doseljivahu. Ali prije nego tihi tečaj stoljeća tu promjenu dovrši, mora da se na istorički red dogodjaja povratimo.

Kad Saraceni god. 866. naumiše svu Dalmaciju pokoriti i kad već bijahu osvojili Budvu, Kotor, Risan, Roze, dubrovačke tvrdje zaustave njihovu silovitu vojsku, dok im u pomoć prispije grčka flota, poslata od Vasilija Makedonjanina. Dubrovački brodovi pomogoše prenieti u Apuljiju vojsku saveznika, koja je na barskome polju Saracene razbila i razpršila.

Gdje sila dubrovačkoga oružja odoljeti ne mogaše, dopirala je njihova duboka politička mudrost i neumorna

Digitized by Google

Ukrajinski Kozaci (Zaporožci).

Digitized by Google

obrtnost njihova vladanja. Tjesnoća zemljišta tjeraše ih na more, koje ih okružavaše, oni u kratko doba pribave znameniti broj brodova, kojiem su upravljali takom vještinom i smjelosti, da se rano uzporediše s prvim pomorcima onoga doba. Tako širomaštvo poljodjelstva bi nadomjereno trgovačkom radinosti. Njihova vlada zaključi trgovačke ugovore sa susjedniem i s udaljeniem državama, koji bi mogli služiti primjerom trgovačke mudrosti i našemu trgovačkomu vieku.

Dubrovnik malo po malo sve to veće počme razširivati svoje granice. Mnogo zemalja primi na dar od susjednieh župana i bana kao znak njihove harnosti za prijateljstvo u raznim sgodama ukazano, mnogo ih od njih kupi za blago, kojim ga njegovo mnogobrojno pomorstvo rano obogati.

S ovim razprostranjajem zemlje živalj slavjanski sve veće u njem svoje žile razpruživaše, nadvladavajući staro-latinski, koji premda za dugo neko prvenstvo uzdrži u nekiem vlasteoskiem porodicama u jeziku službenom i obrazovanosti, ipak u domaćem govoru, u običajima i u pučkome životu sasvim narodni postane. Isto ime Raguze osta samo kao uspomena njegova izvora u inostranskiem jezicima, kad ga Slavjani počeše Dubrovnikom imenovati. Tome imenu dade povod kad bedemi grada opasaše i onu stranu, koja leži na podnožju brda S. Srgja, koju je prije gusta dubrava pokrivala. Ondje Bodin, kralj srbski, utabori svoju vojsku, kojom je Dubrovnik za sedam godina obsiedao, da usiluje republiku, da mu predadu Radoslava, kojemu je on bio kraljevstvo oteo i koji, da se njegove okrutnosti oslobodi, bijaše u Dubrovnik sa svojom rodbinom pobjegao. Bodin ne mogavši ga osvojiti, digne obsadu, ali sagradi jednu tvrdju pred istočnom stranom grada, u koju posadu postavi, ostavljajući Dubrovčane, da svaki čas strepe za svoju slobodu i nezavisnost. Srećna prevara spasi ih iz toga neugodnoga položaja, tvrdja sv. Nikole bi im predana od istieh njezinieh čuvara (1090.), na njezino mjesto sagradiše crkvu; zidovi zagrle sadašnju sjevernu stranu grada, umnože se njegovi stanovnici Srbima, koje Radoslav doveo bijaše na obranu sebi izabranog utočišta, i Slavjani promieniše to inostransko ime Ragusa u slavjansko Dubrovnik.

Dubrovačkomu pomorstvu suprotivila se mletačka republika, silna mu neprijateljica od onog dana, kad se uzdigne na prvi stepen blagostanja. Dubrovčani im se ne pustiše, upotrebljavajući domaće sile, sdružujući se sa susjedniem Neretvanima i koristeći se pokroviteljstvom grčkieh carâ. Ali jakost istočnoga carstva od dana do dana oslabljivaše a Mletačka se umnožavaše. Dubrovčani tad promisle na savez s normanskiem kraljevima od Pulje. — Unutrnje razpre i strah da ne upane pod samovlast sugradjanina Damjana Jude, koji ne htijaše ostaviti, po običaju vremenitu kneževsku vlast, navede jednu stranku senatorâ, da pomoć u najžešćijeh svojieh neprijatelja zaištu. Mletčići oslobodiše Dubrovčane od Jude i uzeše ih pod svoje pokroviteljstvo, postavivši jednoga svojega vlastelina knezom (dužđom) dubrovačke republike. Živalj talijanski lako se uvede medju potomcim rimskoga koljena, u unutrniem službeniem poslima jezik latinski počme se u talijanski obraćati. Čudo da iz ovog saveza medju silniem i slabiem spasi se barem nezavisnost Dubrovnika! Za cielu stotinu i pedeset četiri godine (1204—1358) Dubrovnik okuša gorka sljedstva inostranske pomoći, od koje se oslobodi, kad pod Ljudevitom I., hrvatskiem i ugarskiem kraljem, izmaknu se izpod mletačkoga pod hrvatsko-ugarsko pokroviteljstvo. — Ovo bi najsrećnije doba njegova blagostanja. Dubrovačke naselbine, koje su se prostirale od jadranske obale do usred Azije, davale su Dubrovniku osobitu važnost, jer su krozanj prolazile sve trgovine izmedju državâ na jadranskome i crnome moru, koji se posao onda u ovom gradu razvi nagliem korakom. A ne manje nego na kopnu, cvjetala je pomorska trgovina, a to osobito radi hitre obrtnosti dubrovačke vlade, koja predvidjavajući buduću tursku moć, još godine 1359. zaključi mnogokoristan trgovački ugovor sa sultanom Orhanom II. u Brusi.

Bojni nesrećni dogodjaji, koji dovedoše Muhamedance u bliže slavjanske države, oslabiše savez medju hrvatsko-ugarskom krunom i Dubrovnikom. Kad Karol V. težko Dubrovčane prikori za tu njihovu hladnost; da se umiri, nastade sila, da ga svi vojeni i trgovački njihovi brodovi sliede u njegovu poduzeću protiv Afrikanskiem krajevima (1535.) gdje se svi pogube. Jadna vremena tad počmu Dubrovčanima nastajati! Propast njihova možnog pomorstva gorku štetu donese trgovini, ali se to može smatrati prema nesgodi, koja ga do jedno stoljetje snadje.

Na dan 6ti travnja god. 1667. grozni potres jednim trenom vas grad razori, a ono malo sgradâ, koje taj bič gnjeva Božijeg poštedi, buknuvši požar od ognjišta porušenieh domovâ uništi. Sidjoše tad turski podajnici iz okolnieh miestâ, da kradu zakopano pod pustiem gomilama blago, a bjedni Dubrovčani, da bi svoje sačuvali, prinuždeni budu u taj užasni čas latiti se oružja — Politika mletačka stane raditi izpod vode, da se već ne podigne Dubrovnik, koji, ako i malen, ipak joj se tako mudro umio opirati. — Turčin, kao tadašnji pokrovitelj Dubrovnika, zahtievao je, da Porti pripadaju sva dobra porodicâ, kojieh je u trešnji nestalo — Ali mužestvo dubrovačko uzveliči se medju pogibam. Odrediše podignuti rodni grad na njegovim razvalinama i to na istome mjestu gdje i prije. — Na to ih nukaše goruća ljubav domovine, koja nakon takova poraza mogla bi se sljepačkom i tvrdoglavom nazvati, da se u njoj pogrešaka naći može. — Kad su krvi svojom obra-

Digitized by Google

nili razvaline od pliena, pošlju u Silistriju poklisarima Marina Gučetića i Nikolu Bunića-Vukićevića, da izprose Sultanovo smilovanje. — Za nagradu on ih baci zakovane u tamnicu, gdje Vukićević životom svoje rodoljubje zaplati. — Kliment IX., papa rimski i njemački car Leopold I. pomognu nesrećnicim i Dubrovnik opet se uzdigne na vječnu sramotu njegovieh neprijatelja.

Nakon malo vremena (1683) istom preporodjenu republiku novi strah obidje sbog njezine nezavisnosti, kad se rat zametnu medju Portom i Mletcima. Ali u Karlovačkome i Požarevačkome miru ostavši pod turskiem pokroviteljstvom i od turske zemlje sa svijuh strana obkoljena, oslobodi se za svedjer od mletačke pohlepnosti. — Izprosi takodjer pokroviteljstvo njemačkoga cara, koje bi njoj svetčano obećano s osobitiem ugovorom (1684).

Tad se povrati njezino prijašnje trgovačko blagostanje. Unutrnji mir samo jednom bi smućen god. 1763, kad stranke, koje se medju vlasteoskiem porodicami porodiše, ostaviše grad za cielieh šest mjeseci bez ikakve vlade. Ali puk, ne umješivajući se poništa u razpre, koje su senat razdvajale, pusti da se rana sama po sebi izlieči. —

Nerazsudnost dubrovačkog ponašanja, kad godine 1786 admiral Orlov dodje s ruskom flotom u sredozemno more, težko razsrdi caricu Katarinu II. protiv republici. Ali ugovor utemeljen sliedeće godine u Piz po istome Orlovu, caricu umiri i udaleči od Dubrovnika svaku pogibu.

Oni se na trgovanje povrate. — Rat za amerikansku nezavisnost izmedju Englezke i Francuzke, smutnja, koju prouzroči francuzka buna god. 1692, navedu silno bogatstvo trgovanja u ruke Dubrovčanâ, koji su, pod neutralniem svojiem stiegom, slobodno brodili po cielom svietu. Njihovo blagostanje u kratko doba dostigne do stepena predjašnje obilnosti, ali na njega pade pohlepno oko francuzkieh generalâ, Dubrovnik zaglavi poštenu svoju istoriju pod ondašnjom svemogućnom silom vojske Napoleona I., koja ga uzme ali ne junačtvom nego prievarom — „Grad bi uzet za strategičke svrhe, a tomu se nije dubrovačka vlada suprotivila, neg je živjela u najboljem porazumljenju s francuzkiem generalima. Jedna odluka iz Pariza, koliko glupasta, toliko nepravedna, jer dubrovačka neutralnost bila je koristna nama i njima, uredi, da svi brodovi ove male republike podignu stieg talijanski. Senat se suprotivi toj zapoviedi, koja je uništavala trgovinu; s toga mu zabraniše unaprieda skupljati se, postaviše nove vlasti i tako svrši ova nezavisna vlada. To osvojenje, koje kasnije bi proslavljeno, nazivajući marešala Marmonta „Dubrovačkiem hercogom“ — drugo ne spominje, nego jednu težku nepravdu. — Ovako sudi jedan Francuz, Mr. Joubert.

I. A. K.

LISTAK.

Petrograd (k slici). Petrograd jest sasma nešto inoga nego Moskva, Kiev, i drugi pravo ruski gradovi. Kako ga je Petar Veliki zamislio tako Petrograd izbilja postade evropskim gradom. Posebnosti bizantinsko-ruskoga štila samo se tuj i tamo ponešto pomaljaju, kao da su umjetno ovamo snešene; ali zato te sto stvari spominje na Pariz, i na isti „šizmatički“ Rim. Petrograd jest novi Pariz, stvoren jednim čovjekom za cigli viek, — gdje se još nedavno prostirahu bezkrajne Nevske močvarine, tu sad leži sjeverna Palmira: Neva sa svoja dva reda veleliepnih palača naliči mletačkomu; „canal grande“, silnim širokim ulicam, koje teku križom grada, ne imade ravnih u svietu. U lanjskom „Viencu“ donieli smo sliku hrama sv. Izaka, koj mnogo spominje na parižki Pantheon. Današnja slika pokazuje vidik sa hrama toga na Nevu i na onkraj (na desnoj strani) ležeći manji dio Petrograda. Za riekom opaža se tvrdjava Petropavlovska, a vitki toranj u njoj jest sav pozlaćen, i spada k hramu u kom se sahranjuju carevi počam od Petra Velikoga. Prije njega pokapali su se carevi u uspenskom hramu u Moskvi. Spreda na slici vide se preko puta dvie ogromne sgrade, ona s lieva sa čudnovatim, na jonskih stupovih postavljenim te pozlaćenim tornjem jest admiralska palača, središte ruskoga pomorstva od Petra Velikoga. Glavni ulaz u sgradu jest sa rieke, odakle je najkraća sveza sa nepredobitnim Kronstadtom. S desne strane jest carska palača, tako zvani zimski dvorac, najveća kako kažu, rezidencija na svietu zauzimajuć prostor od $1^1/_2$ jutra.

Kozaci (k slici). Ime Kozaka svemu je svietu poznato, ono je od nekoga vremena nekakvo plašilo za Evropu, te se njime hoće označiti „slavenska divljač“, koja svaki čas pogibelju prieti evropskoj tako zvanoj civilizaciji. I mi smo naučni iz stranih književnosti to ime često spominjati; nu riedko je komu poznata zanimiva poviest Kozakâ, njihovi običaji i život, njihove pjesme. O svem tom ovom sgodom ne možemo progovoriti, koliko god bi bilo zanimivo, nego ćemo samo nekoliko rieči u kratko radi opisa slike natuknuti. Kozak jest ime tatarsko i znači dobrovoljca konjanika. Bilo je ukrajinskih i donskih Kozaka, a prviji su se zvali takodjer Zaporožci. Od potonjih potiču današnji Kozaci u ruskoj vojsci. Odjeveni bijahu razno. Na našoj su slici naslikani u doba ratno. Tu imadu široke hlače (šaravare) i čizme, kaftan opasan pasom, plašt (burka) s kapucom, te kalpak od vidrovine ili inoga krzna. Brijali su si bradu i glavu (kao Turci), ostavljajuć samo dugi perčin. Bijahu odvažni a pri tom silni i krepki. Na konju bijahu kao prirašteni, — sad bi se tu sad tamo pomolili, zadavajući dušmaninu strah.

Zuccarova Zadarka. U akademičkoj dvorani „narodnoga doma“ izložena je od nekoliko dana slika, predstavljajuća seljanku iz okolice Zadra, što ju naslika mletački slikar A. Zuccaro. Slikar boravio je u Dalmaciji 15 godina,

Digitized by Google

gdje je za crkve i kazališta mnogo umotvorina izveo, a iz narodnoga života dalmatinskoga predočuju njegove slike mnogi krasni prizor. Vidjesmo kod grofa Burattia više slika od pomenutoga slikara. Sve, a osobito sad izložena radjene su riedkom pomnjom. Svaka malenkost narodnoga hrvatskoga odiela izvedena je i prevelikom savjestnošću, a vrstnim koloritom. U cielosti čini slika vanredno umilni utisak. Može se vidjeti svaki dan od 11 do 12 sati. Kako čujemo doći će g. Zuccaro doskora u Zagreb, da tu načini nekoliko portreta, u kojoj je struci, kako kažu, vanredni vještak.

Vodje i junaci ustanka u Bosni i Hercegovini u velikoj litografiji mogu se dobiti u Beču (Paul Janković III. Ungargasse Nr. 2) uz cienu od 1 f. 20 nč. Na toj liepo izvedenoj litografiji jesu likovi Luke Petkovića, Miće Ljubibratića, Bogdana Zimonića, Milovana Boškovića, Peka Pavlovića, Lazara Sočice, Melentije Perovića, Petra Pecije i Stojana Kovačevića. (Dobiva se i u adminstr. „Vienca".)

Za gradnju galerije slika poklonila je gospodja baronica Klotilda Vranicani-Buratti obveznicu vrhu 1300 for. Ovim je veledušnim darom vrla rodoljubka kojekoga postidila, a ufamo se mnoge i potaknula.

Družtvo sv. Jeronimsko. U odboru svetojeronimskoga družtva izabran je za tajnika družtvenoga Ivan Pliverić umjesto dr. Jurja Posilovića, koga nova visoka čast odazivlje iz Zagreba. On je bio odkad družtvo postoji — a tomu je već 6 godina — članom odbora i tajnikom.

Literarni reklami i mistifikacije dosad nisu bile običajne u našoj književnosti, a dobro bi bilo da ih nebude ni u napredak. Službene „Narodne Novine" dale su se po nekom zavesti na reklam za Tomićevu: Hrvatsku stilistiku, a neki drugi listovi požurili su se preštampati ga. U br. 69. tih novina veli se najme, da je kr. zemaljska vlada ovu knjigu, davši ju prije po vještacih prosuditi odobrila i preporučila, te se nadalje veli doslovce: „U toj preporuci ističe visoki odpis medju inim, da je to prva knjiga ove struke u hrvatskoj književnosti, i da su joj pravila shodna i valjana, a primjeri preobilni". Mi smo se čudom začudili ovoj viesti i činila nam se je od svega početka posvema nevjerojatnom. Opitavši se na kompetentnome mjestu uvjerismo se o temeljitosti naše sumnje. Kr. zemaljski vladni odjel za bogoštovje i nastavu doista je vrlo blago sudio o Tomićevoj stilistici, ali onako je pohvalio nije, kako službeni list piše. Dotična odluka, razaslana svim srednjim i pučkim učilištem, glasi ovako: „Uza sve mane, koje su prosudbom vještačkom iztaknute, i medju koje spada poimence što neshodnost što preobilnost primjerâ, dielom nelogično poredanje gradiva, mjestimična nedotjeranost sloga (u „stilistici"!), primjesa elememenata, knjim strogo sudeć u stilistici mjesta nije, što bi sve ovu knjigu za učevnu knjigu neprikladnom činilo, — uza sve te mane nalazi ipak ovaj kr. zem. vladni odjel obzirom na to, što je ovo prva hrvatska knjiga o tom predmetu, i što su u njoj navedena pravila shodna i valjana, dozvoliti, da može rabiti kano pomoćna knjiga" itd. Nije li skrajna perfidija i mistifikacija obćinstva, a proštitucija za vladu, kad se u dotičnom reklamu podmiće vladi, da je ona neku stvar pohvalno iztaknula, koju je ona u istinu manom označila, — kad se veli da je ona knjigu odobrila i preporučila, dočim ju je u istinu samo dozvolila uz primjetbu, da se mladež nesmje siliti, da ju nabavlja. Takav nepošteni postupak osudjuje se i žigoše sám sobom!

Propaganda protestantska u Bugarskoj. Amerikansko biblijsko družtvo izdaje pod uredničtvom T. L. Bajugtona bugarski tjednik pod naslovom „Zornica". Već od g. 1850. počeli su amerikanski metodiste obraćati pažnju i na Bugare trudeći se, da razprostrane svoja vjerovanja i medju nje. Iz Smirne, drugoga glavnoga sjedišta amer. biblijskoga družtva, pokušalo se je u ovo doba prevoditi svete knjige na bugarski jezik. Kasnije se ugniezdiše u nekih mjestih u Bugarskoj, kao u Samokovu, Svištovu, Jambolu, Plovdivu i u Carigradu, gdje su ako se ne varamo, već od g. 1864. počeli izdavati tjednik pod gornjim naslovom, te i knjigom propagirati za prostetatizam. Kod sve poznate tolerancije Bugara i njihova novinstva protestanti se ne mogu pohvaliti nikakvim uspjehom. Njihov doduše list „Zornica" razprostranjen je više nego ikoji drugi bugarski list — bilo je godina gdje se je razpačavao u 10000 eksemplara — ali to prvo zato, jer je sastavljen prostim i razumljivim jezikom, čega naši rodoljubivi pisci u Bugarskoj još dovoljno neuvažavaju, — drugo jer mu je sadržaj veoma zanimiv osobito za djecu, i treće, jer je vrlo jeftin (forint na godinu). Djelovanje protestantizma u Bugarskoj imalo je dosele negativan značaj, — podkapajući pravoslavje, protestatizam nije mogao usaditi mjesto njih svojih načela, nego je na prosto širio i širi apatiju u obće prema svakoj religiji.

Historija Bugara od Konst. Jirečka, o kojoj već češće govorasmo, zanima u veliko svu kritiku stranih književnosti. Njemački listovi donose obširne velepovoljne ocjene, nazivljući malne jednodušno ovo djelo mladoga Jirečka jednim od najznamenitijih proizvoda posljednjih godina. Još povoljnije prosudjuju ovo djelo ruski listovi, naročito „Moskovske vjedomosti". Jedini grčki, u Trstu izlazeći tjednik „Klio" u svom članku: „Hellenes kai Bulgaroi" zamjera ljuto piscu, što je onako nemilo žigosao gospodarenje grčkoga popovstva (Fanariotâ). Grci valjda mišljahu, da će bezdjela njihovih biskupa, palenje slavenskih rukopisa, izagnanje slavenštine iz crkve i škole ostati tajnom; ali su to djelomice na javu iznieli već putnici Dumont, Lejean a osobito Kanitz, dočim je Jireček prvi put podao suvislu sliku novije poviesti raje bugarske. Knjiga je dosad prevedena na njemački i na bugarski, na potonji troškom književnoga družtva u Braili.

Nova sanskritska oda. Englezi, premda veliki slobodnjaci, loyalni su preko svake mjere prema svoji n vladarom. Veliki ilustrovani list „London News" ne donosi skoro ništa, nego opis puta princa waleskog, kraljičina sina, po Indiji. Mirodijska neka tvornica u Londonu hoteći na isti način pokazati svoju odanost, razpisa nagradu od 200 guineja za pjesmu, koja će kraljevićevo putovanje proslaviti. I pojavi se odmah do 200 pjesama, i to 30 iz Indije. Najčudnija je svakako oda, pisana starim sanskritom, najviša hiperbola. Oda glasi po prilici ovako: „Da si blagoslovljen pobjedom nad svim svietom, jer tvoja pravednost vodi sviet na pravi put; u tebe ne ima pristranosti, u tebe neima čovječje mane. — Sunce izlazi na istoku, al sad je izišlo na zapad u i teče prema istoku. Sunce budi sviet, cvieće cvate, al i ti nas budiš, oj sunce naše od zapada. Ne treba nam naravskog sunca" itd. Pri kraju veli ta prepokorna oda: „Tvorac, opaziv, da je princ osvojio sve zakone prirode, legao je spavat, povjeriv sviet rukama princa waleskog."

Zabava: Poruka — Lucieta — Što je žarče od sunca — U predvečerje — Omirove Odisice pjesma šesta. — **Pouka:** Crta o izdanjih i o izučavanju ruskih narodnih pjesama, obzirom donekle na naše — Još nešto o Dubrovniku — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare" u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 6. svibnja 1876.

Br. 19. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Lucieta.

Pripovieda I. H.

(Konac.)

V.

Iz Markova dnevnika čitala mlada parokovica:

Obnemogao od duševne i tjelesne boli podjoh u krasnu Italiju, ne bi li blago podnebje i divote talijanske prirode i talijanskog umieća okriepile tielo i dušu. Najprije stigoh u Fiorencu. Tuj sam u mirnom nekom svratištu boravio spokojno već mjesec dana. Obučen u civilno odielo s brkom i bradom niesam se ni sam u sebi spoznavao. Izšeti u okolicu, posjet galerija i muzeja, bili mi jedinom zabavom. Jednom vratih se trudan u svratište na objed. Tuj prieko od moga stola zapazih zanimiva tri gosta. Uz sieda, čvrsta i zdrava još starca sjedila blieda, crnooka djevojka, a do djevojke čovjek srednjih godina, neliep i mrk. Valjda njen zaručnik, pomislih. Oko mi za čas sustalo na bliedom djevojčinu licu, ona kao da je oćutila, gdje ju motrim, pogleda me izpod oka najprije munjimice, a onda dugim, čudnim pogledom, i licem joj planu rumenac. Zavezoh se u misli i ni ne gledah dalje na djevojku, kad mi slučimice dopre do ušijuh tihan šapat djevojčin: — Otče, meni se taj gospodin kod onoga stola čini poznatim. — Otac se okrenu, poćutih, kako mu oko sustalo na mom licu.

— Pričina samo, Lucieto! — šapnu starac djevojci dalmatinskom hrvaštinom. To me iznenadilo. Stadoh motriti otca i kćer, po obliku i po jeziku nema druge, već da su iz drage mi Dalmacije. Izvadim smotku i opazim, da na mom stolu nema šibica, a to mi baš dobro dodje, jer ih eno na onom stolu, uz koji sjedjahu moji zemljaci. Uljudno dakle pristupim k strancu i zamolim ga hrvatski: — Molit ću šibica. — Starac i Lucieta čudno me pogledaše.

— Oprostite, što vas pitam — kliknu veselo stranac — vi ste za cielo Hrvat?

— Jest, ja sam Dalmatinac.

— Pravo! dakle ste mi zemljak, jer i ja sam Dalmatinac.

I tako zametnusmo poznanstvo i prijateljstvo. Tuj kasnije doznah, da se starac zove Nikola Radenić, da je bogat trgovac. Oženiv se nekom bogatom liepom Talijankom, da je živio u Dalmaciji; po ženinoj smrti, da se je uputio s kćerju si Lucietom u Italiju. Preboravio dulje vremena u Napulju, a za tiem došao u Fiorencu, začuv, da su nedaleko od Fiorence glasovite kupke, u kojih bi rad sprovesti jesen i zimu, jer pridometnu: Lucieta od dvie, tri li godine počela venuti, a nijedan se liečnik ne umie dosjetiti pravomu uzroku njezine boli. Nadalje mi starac predstavi i liečnika, koj ga na cielom putu prati, dakako uz dobru plaću.

Signior se Giuseppe hladno nasmija, i pokloni mi se uz nekoliko uljudnih besieda.

Sad istom pogledah iz bližega djevojku. Ona za čitavoga moga razgovora s otcem nije ni rieči progovorila. Žalostno me se dojmila melankolična sjeta i bljedilo na licu, očijuh i ustih djevojčinih.

Činilo mi se, kao da i ja njoj niesam baš neugodan, jer me je dva tri puta stidno pogledala, a pri tom bi, oboriv oči, žalotsno uzdahnula.

Ćutio sam se umah zadovoljnijim, saznav, da onaj čovjek, koga držah njenim zaručnikom, nije nego njen

Digitized by Google

liečnik; i kako sam mogao iz ponašanja joj prama njemu razabrati, nije mu bila osobito sklona.

Narazgovarav se do mile volje sa starcem Radenićem, uglavismo, da ćemo još tri dana ostati u Fiorenci, a onda da ćemo skupa u kupke, jer je i meni trebalo lieka. Opraštajuć se pozove me starac, neka ga dodjem s jutra posietiti. Niesmo i onako daleko, dieli nas samo jedan sprat, a bit će — pridometne — i Lucieti drago.

— Bit će mi osobito milo, nakloni se djevojka. Liepo i sjetno je zvonio njezin glas. Tielom mi munula čudna struja.

— Čuvaj se! rekoh sam sebi vraćajuć se u svoju sobu. Ova djevojka nekako, kao da ti nije posvema tudja. Čudno mi bilo djevojčino bljedilo. Liepa, u najboljih godinah, u napunu sila. Uzrok tomu bljedilu moram da saznam — to naumih; ali samo oprezno, jer opasno je biti pouzdanikom liepoj djevojci.

To poslije podne krenuv u galeriju slika, niesam se nikako mogao duboko zaglibiti u divne umotvore najboljih talijanskih slikara. Bio sam nekako raztresen. Mislio sam o svem i svačem, ali mi se nekako sve misli slietale oko Luciete. Čudna djevojka! mišljah. Niesam još uočio djevojke, koja bi me na prvi pogled toli duboko potresla kao Lucieta. Možda je tomu uzrok, što nju jedinu Hrvaticu susreh u divnoj Italiji. Bila je kasna noć kad sam se povratio kući. Htjedoh još iste večeri posietiti Radenića i Lucietu. Kod njih je još gorila svieća. Uzpeh se u srednji sprat, gdje je stanovao moj znanac. Već stadoh pred vrata. Srdce mi drhtalo s nestrpljivosti. U to mi pade na um, da je to istom danas sklopljeno prijateljstvo, pa da se ne pristoji u to doba uznemirivati ni stare znance. Tiho, tihano uzpnem se u gornji kat, u moju sobicu i bacim se obučen u postelju misleći, da ne ću moći usnuti. Nu ovaj put se uzalud pobojah. Izmoren raznolikimi podražaji mozak zavije mi doskora gusta magla, i ja usnuh dubok san — san bez sanje. Bilo je već i devet sati, kad se prenuh. Zlatno, divno talijansko sunce igralo vitimi zvonici fiorentinskih crkava. Nu ovaj put zaboravih na divote talijanskoga neba i prva mi briga bila, uredit se, pa onda posietit Lucietu. Bilo je deset sati, kad kucnuh lagano na njenih vratih.

— Unutra! ozva se tanak ženski glas, i čuh gdje šumnu svilena odjeća, i čuh sitne korake, gdje se približuju vratima. Uzbunjen upadoh u sobu.

— Ah, gospodine Marko! kliknu Lucieta. To je pravo! Tako valja rieč održati. Otca doduše nema, on je otišao za poslom u grad; ali vi zato samo predobro dodjoste. Izvolite sjesti.

Sjedoh.

— Dobro mi upravo dodjoste. Baš sad imao bi doći signor Giuseppe, da mi dosadjuje svojimi starimi novicami. On je inače dobar i učen čovjek, tek da je suviše rječit, sve vam kritizuje, što samo vidi.

— I meni se, pravo da vam kažem, gospodično, taj čovjek ne mili, nu to su predsude. Vi ćete najbolje znati, imam li pravo.

I zapodjenusmo razgovor. Ja joj pričah o Dalmaciji, o hrvatskoj književnosti, spomenuh joj nekoliko mojih doživljaja. Zamučah, da sam redovnik.

Djevojka me slušala uz osobitu pomnju, najpače sgode moga života pratila je čudnim sievom turobnih očiju. Ona sa svoje strane pripoviedala mi o svom otcu, o mjestih, kud su prolazili, samo kad je spomenula Napulj, opazih, kako joj je čelo čudno potamnjelo, ukočeno oko stalo zuriti u stienu.

U govoru djevojčinu zujila bolna, sentimentalna duša a sievao pronicav um, i upravo za njenu dobu čudna spoznaja svieta.

Ovako u najljepšem razgovoru zateče nas signor Giuseppe. Mrko me je doktor pogledao videć, kako pouzdano djevojka sa mnom razgovara. Već na vratih čuh, kako je promrmljao „corpo di dio — glej ga!“ Inače gledao pokazati se vrlo uljudnim, ponudi mi pače cigaru, umoliv prije signorinu Lucietu za dopust, da smie zapušiti smotku.

Pouzdanu našemu razgovoru kao da je dolazkom Giuseppovim nestalo pletiva. Iz te nelagodi izbavi nas veseo smieh staroga Radenića.

— Bravo! moja je Lucieta u liepu družtvu. A vi gospodine, — okrenu se prema meni — molim vas, dokažite signor Giuseppu, da mi Hrvati niesmo odieljeni kinezkim zidom od prosvjete i napredka ostalih naroda.

— Signor dotore — prihvatim ja — crpao je te pojmove o Hrvatih iz knjiga onih talijanskih nadriučenjaka, koji misle, da je Hrvatska na desnoj obali rieke Gangesa.

— Signor se Marko vara — planu doktor — misleć, da je Talijan kadar premučati ironiju, iz koje prodire pusto nepoznavanje pravila uljudnosti.

— Signor Marko nije tako zlo mislio, zauze se za mene Lucieta, a doktor ju pogleda mrkim pogledom.

— Ha, ha, ha! — nasmija se Radenić, kako se signor Giuseppe uzpalio. E da, talijanska krv. Sreća, što ne duva široko (jug), još veća sreća, što je štilet doktorov zahrdjao, inače bilo bi i krvi. Je l' signor Giuseppe?

Doktor htjede pokazati, da je u njeg plemenito velikodušno srdce, pa se pokuša nasmijati Radenićevu podsmievanju ali tiem je smiehom samo nespretno izkrivio svoja usta.

Lucieta me pogleda izpod oka, kao da mi hoće kazati: Čuvajte se, doktor je osvetljiv. Medjutim razumjev njen pogled umirim ju prezirno pogledav na signor Giuseppa.

Poslije podne istoga dana izadjosmo svi skupa šetat. Ja i Lucieta ostavismo za sobom signor Giuseppa sa starim Radenićem.

Digitized by Google

— Dva smo dana još u Fiorenci — započeh razgovor — a onda ćemo zajedno u kupke, da se liečimo.

— Vi dakle bolujete? pogleda me Lucieta.

— Ne bolujem, ali mi se čini, da će mi ta kupelj povratiti stari pokoj.

— Pokoj? prihvati ona Taj se, dragi zemljače, ne stječe u kupelji. I ja mislim, tko ga jednom izgubi, taj ga zalud više traži.

— Imate donekle i pravo, ali znate li onu: Zdrav duh u zdravu tielu, ja mislim, da više puta polieže ljudska žalost od tjelesnih boli, premda i to obstoji, da je često bolesti tiela uzrok bolest duše.

Ona me umah razumjede, da sam se time primaknuo pitanju: s česa li ona boluje, pa da mi pokvari račun, stade me upozorivati na prirodne krasote priedjela, kojim smo prolazili.

— Vi, gospodično — nastavih, ne davši se smesti, kao da ste imali priliku stvorit si onaj nazor o izgubljenom pokoju.

Ona mukom mučaše. Vidjeh, da ju je moje pitanje neugodno dirnulo, s toga i ja ušućeh.

Sve malo po malo — pomislih — i saznat ću sve, što želim.

VI.

Medjutim ulazila mi djevojka sve više u volju. Ja se ćutih uz nju sputan nerazrješivom vezom. Težko mi je bilo pomisliti, da će doći vrieme razstanku. A i djevojka kao da se je uza me posve promienila. Sve bi me nekako plaho pogledavala. Svaki put bi me dočekala očevidnim uzhitom. Sprijateljismo se, stadosmo se jedno u drugo uzdavati.

Čudno mi se samo činilo, kako je djevojka, čim mi se je više povjeravala, postajala sve bledjom i bledjom. To me zadahnu čudnom radoznalošću.

Boraveć već skoro dva ćedna u kupkah, bili smo svaki dan zajedno. Slučaj i opet udesi, da smo odsjeli u gostioni, u kojoj nas je dielio samo jedan hodnik. Jednom pade mi na um čudna misao: saznati posve osobitim načinom, s čega je djevojka uviek sjetna, jer mi je bivalo sve jasnije, da to imade osobit svoj razlog.

Čitao sam vrlo mnogo o magnetizovanju, pak sam to kao i Cagliostrov kamen mudrosti i fantaštičke misterije gospodja Lenormand i kneginje Galicine držao mističkim humbugom. Ele, jednom zapade mi sreća prisustvovati sam takovu magnetizovanju i od onda ne brojim magnetizovanje u kabalistiku, nego u prokušane pojave prirode. To je dakle bio način, kojim hćedoh izmamiti Lucietinu tajnu. Vrebah samo na sgodnu priliku, a ta mi se skoro upriliči.

Kako mi se je djevojka već sasma privinula, dolazila bi često i u moju sobu zvat me u ime otčevo i svoje na razgovor i šetnju. Jedno jutro sjedjah baš pišuć moj dnevnik u svojoj sobi, i začujem sitne korake Lucietine, koja do skora kucnu na mojih vratih.

— Unutra! klikoh veseleć se dobroj sgodi za moj pokušaj.

— Signor Marko, otac vas čeka, da krenete u kupelj. Već je devet sati.

— Umah Lucieto, samo da vas nešto upitam. Znate li vi, što je to špiritizam, mermerizam, sonambulizam i magnetizam?

— O špiritizmu čitala sam nešto, ali ono drugo prvi put čujem.

— Nu magnetizam vam je takova sila, kojom netko može od osobe, koja mu je simpatična, i koja nije od njega dobom jako udaljena, saznati sve što želi.

— Idite — nasmija se ona.

— Vidite, Lucieto, ja mislim, da bih mogao od vas saznati, sve što hoću.

Vidjeh kako joj oči sievnuše čudnom vatrom.

— Pokušajte! — reče tihim glasom.

Primih svojima rukama njene ruke. — Drhtale su. — Tako, a sad metnite svoje nožke na vrh mojih nogu.

Ona i nehotice posluša.

Zaronih okom u njene oči, koje je ona dva tri puta oborila. Poslije pet po prilici časaka oćutih, kako joj bilo sve laganije tuče, napokon klonu joj glava na grud, još dahnu, i djevojka je stajala preda mnom bez duše, bez daha.

Motrio sam časak divno to tielo, a tad počeh svečanim dubokim glasom:

— Lucieto, što je uzrok vašoj boli?

— Ah — odvrati ona tihim, otajstvenim, bezživotnim glasom. Što me pitate, ja vam toga ne rekoh. I opet stojala niema, blieda, bez života.

— Lucieto — pokušah još jednoč — recite s česa li vječno bljedilo i sjeta na vašem licu?

Tada poče govoriti tiho, šaptimice, da sam morao sagnuti uho k njenim ustam od prilike sliedeće rieči:

— Ljubila sam mlada Garibaldijanca. Bila je to moja i njegova tajna. Jednoga dana reče mi on, da mora poći u vojnu, nu ja neka mu ostanem vierna, jer ostane li živ, da će doći zaprosit moju ruku, a padne li u boju, da će me njegov duh doći posietiti u času, kad bi krenula vjerom, i drugoga obljubila. Težkom mukom očekivah sa bojišta viesti i nekog dana čitah medju imeni palih Garibaldijanaca ime moga ljubovnika Pavla.

Sad mi je bilo sve jasno. U taj se par osvjedočih, da me Lucieta ljubi, i da je uzrokom njenu sve većemu bljedilu ili strah, ili borba saviesti.

Smilila mi se nesretna djevojka. Čvrsto odlučih što skorije otići, dok joj beznadna ljubav ne osvoji posvema srdca, jer sgražajuć se i sam pomislim, da sam malobraćanin.

— Lucieto! Lucieto! kriknuh čvrstim glasom.

Djevojka se trgnu. Čudno me pogleda.

*

Digitized by Google

— Ah signor Marko, gdje sam ja, bože moj, gdje sam?

— Meni je bilo čudno, kao da me je osvojio dubok san.

— Kod mene, Lucieto, kod svoga prijatelja!

— A moj otac? Da, sad se sjećam. Hajdmo, on nas već dugo čeka.

I zaista, za čas stupi u sobu Radenić.

— Glej ti njih, glej, poče prieteć se šaljivo prstom djevojci. Tako ti nagadjaš, da starac otac čeka. Znam, ne brani se. Da bogme, gospodin ti uviek umie nešto novoga, liepoga kazati, ali i pripoviedkam ima sgode. Nu sad hajdmo!

Taj dan bijah neobično žalostan. Naumih kazati Lucieti sve, i da sam samostanac, ne bi li tako stao silovitom nogom na put sanjarijam djevojčinim, olahkotio joj udarac.

Nu bilo je već prekasno.

Poslije podne izadjosmo opet na šetnju. Po običaju ja i Lucieta ostavismo daleko za sobom staroga Radenića i doktora.

— Vam, Lucieto, kao da u ovih kupkah ne prija.

— A po čem vi to sudite? pitala ona, odkrenuv lice.

— Ja vas vidjam sve sjetnijom, sve bledjom.

— Tomu može biti i drugih razloga, odvrati ona tiho.

Mučasmo časak oboje. Hćedoh skrenuti govor na drugi priedmet. Srdce mi burno udaralo. Već stadoh smišljati, kojim načinom da joj rečem za nju doduše groznu tajnu, nu koja bi ju kasnije silnije zahvatila, tajnu naime, da sam samostanac. Nu niesam se ćutio dosta jakim reći joj naustice rieč, za koju sam znao, da će ju duboko potresti.

Ona prekine šutnju.

— Vi me dakle vidjate sve sjetnijom? Vi biste možda htjeli znati i uzrok mojoj sjeti? i pogleda me pronicavim okom.

Ledena strava munula mi čitavim tielom. Sav sam drktao. Lagano potresoh glavom i oborih oči.

— Baš vi ste uzrok mojoj sjeti, jer ja vas ljubim, šapnu ona i stade.

Ja oćutih, kako je drhtala cielim tielom.

— Ah Lucieto! — ciknuh bezsvjestan — vi i ne znate... ja sam samostanac.

Tiho jecnu djevojka. Bez sviesti klonu mi na grud. Neizreciva tuga vidjala se na bliedih joj ustnah, u tihoj suzi ukočena joj oka.

Žalostnim uzhitom zagrlih djevojku.

U to prispješe stari Radenić i Signor Giuseppe. Na prvi pogled bilo im sve jasno. Žalostno pogleda otac mene i kćer, suze mu se oboriše niz lica.

Žalostno nam odtad proticali dani. Starac mi nudjao uz kćer čitav imetak za miraz. Napisah molbenicu na papu, na Antonellia, ne dobih odgovora.

Razciepanim srdcem oprostih se od nesretne djevojke. Plač malo da ju nije zagušio.

— S bogom, moj prijatelju! moj jedini brate! moja željo! moja tugo! S bogom! Mi se već nikad ne vidjesmo. Ah te rane ja ne preboljeh. S bogom! Sjeti se kadgod tihom molitvicom, tihom suzom nesretne Luciete.

Proplakah, ne mogoh uzpregnuti suze. Ljubnuh joj još ruke, oči, čelo, kosu i usta, i bez duše odoh iz sobe.

Na hodniku susretne me Signor Giuseppe, pruži mi ruku i šaptnu tronutim glasom:

— Adio caro mio amico! I on je bio čovjek, i u njega bilo srdce.

Tužan i žaloštan ostavih kupke, Fiorencu i Italiju. Sa smrtno ranjenim srdcem uputih se u Švicarsku, Njemačku, Rusiju. Sjajna povorka čarobnih podražaja minula izpred moga oka bez čara, bez vriednosti. Na mojem srdcu gorila samo jedna rana, u mojoj duši sievala samo jedna slika — Lucieta.

VII.

Sumorne neke jeseni vraćah se u rodni mi kraj Dalmaciju. Zaglibiv se u žalostne misli koracah tiesnimi tršćanskimi ulicami.

Baš htjedoh zaći u drugu još tjesniju ulicu, kad li čujem, gdje netko za mnom viče:

— Marko, fra Marko!

Ogledah se, prema meni brzao čovjek blied, suh, podupirajuć se jednom rukom na štaku, bio je bez noge.

Na prsih mu se blistao počastni krst, jedina zamjena u ratu izgubljene noge. Jedva jedvice upoznah u tom zalostnom ljudskom liku moga brata Pavla.

— Ti Pavle! klikoh i veseo i žalostan, ne mogav uzpregnuti suze, što mi navreše curkom curjeti niz lice. I on je plakao. Poslije petnaest godina, prvi put se zagrlismo.

Doskora mi se radost prometnu žalošću, jer vidjeh, da mi bratu nije duga života. Sušica ga smotala u postelju. Ni mako se niesam od njegove postelje. Tihanim glasom pripoviedao mi je, kako je jedne večeri našao u gostioni tršćanskoj dva stara si znanca, koji su mu rekli, da polaze u vojsku, što ju je sakupljao general Garibaldi. Njemu su oni sjajno slikali karieru, koja ih čeka u tom novom stališu, dok im nije obrekao, da će i on s njima. Iste još noći sjedoše na brod i ostaviše Trst. Pričao mi za tiem svoje doživljaje u vojsci i u ratu, gdje je i nogu izgubio. Kad mu spomenuh, da sam i ja bio u Italiji, da sam se bavio u Fiorenci, Veroni, Napulju, zamišljen me je gledao. Vidjeh, da mi želi nešto reći, ali kao da se boji, ne će li tim, što bi mi imao pripoviedati, na kocku vrći onu žarku ljubav, kojom sam ga ljubio.

Jedno poslije podne potegnula bolest jače.

— Marko! zovnu me brat umirućim glasom. Nešto bih ti još rad kazat, neka sve znadeš. Primakni bliže stolac, izdaje me već glas. —

Učinih mu po volji.

Digitized by Google

— Vidiš, meni se je bila nasmijala liepa sreća. Desiv se u Napulju zavolih neku liepu, bogatu djevojku. Ona mi odvraćala ljubav. Uglavismo, da poslije rata zamolim njenu ruku. Nesreća htjede, te u ratu izgubih nogu. Dadoh si u novinah zabilježiti ime medju imeni pokojnih, palih junaka, ne hoteć ovakov Lazar osvanuti pred očima moje Luciete. Jedno mi tišti moju dušu, zakleh djevojku, neka ne bude tudjom vjerenicom, makar i čula, da me ne ima više u životu. Nikad ne saznah poslije, što je s djevojkom, je li izmienila s kime vjenčani prsten, je li živa, je li mrtva?

— Lucieta, veliš? Puče mi pred očima čitava žalostna drama. Zagrlim brata.

— Ona ti je održala rieč! Ona te ljubi!

Suze nam potekoše niz lica. Umiriv se pripoviedah bratu, što sam doživio u Italiji. Divan posmjeh titrao je na njegovih bliedih ustnah. Tiha, zadnja suza kanula mu na mekano uzglavje, zadnja suza, posvećena spomenu nesretne Luciete. — Iste noći usnu on vječni san.

S novom ranom u duši podjoh u svet. Bez cilja prodjoh veći dio Europe sâm, kao šum samotnika bora na vrletnoj krši. Vječno bljedilo osu moje lice, blaga melankolija zadahnula mi dušu. Utjeha mi bila videć, gdje me sviet žali, slast mi bila gledat, gdje mi tielo gine, gdje mi se sve više približuje tmina vječne noći.

Ne mogoh odoljeti srdcu, jednom još uzželih vidjeti Italiju — mjesto moje najveće sreće, moje najveće žalosti. Prispjeh tako neke večeri u Napulj.

Tužan sjedjah za ovelikim stolom u gostinjskoj baši. Trgnuv se iz sanjarija, susrete mi se pogled s pogledom nekoga starca, koji me je neprestance motrio. Starac bio liepo obučen, bliedo mu lice odavalo, da za nekim žali. Koliko mi je bilo čudo, kad vidjeh starca, gdje se diže, da podje prema meni! Upoznadoh ga. Bio je Nikola Radenić. Žalostnim uzhitom razširismo ruke i ogrlismo se.

— A Lucieta?... upitah.

— Ah Lucieta! — uzdahnu starac. — Ona je gore, i pokaže rukom na nebo. Na samrti spominjala je dva imena, ime vaše, i ime nekoga Pavla.

Suze potekoše starcu. Nemoh ga tješiti, plakao sam i sâm.

* * *

Tuj se dočima Markov dnevnik. Bilježim i to, da je Marko napokon dobio dozvolu od sv. otca, da ostavi samostan. Tad si je kupio maleno imanje blizu župe paroka Nikole. Tuj življaše uviek sjetan, uviek ozbiljan i uviek u volji paroku Nikoli i prijateljici si Emiliji. Tuj se i ja s njime upoznadoh. Trijuh školskih praznika vidjah ga, sve bledjeg, sve slabijeg. Četvrte godine pjevah mu na grobu „Vječnaja pamjat“.

Sahranismo ga blizu svježeg još groba zaboravljene već Jele Juranićeve. Tri su osobe plakale nad njegovim grobom ja, Emilija i parok Nikola. Začuh, gdje još netko šaptnu: „Lahka ti zemljica, nesretni otče! ti si okajao svoj grieh!“ Ogledam se, bio to liep mladić.

— To vam je, reče mi Emilija taruć si suze — sin pokojne Jele Juranićeve.

Omirove Odisice pjesma šesta.

Pohrvatio Medo Pucić.

(Konac.)

Te on slatko a lukavo počme:
„Oj kraljice, ja se tebi molim,
„Il božica bila ili čovjek!
„Ta ako si koji od bogova,
„Što stanuju nebu na visini,
„Najprije bi tebe sporedio
„Veličinom, ćudi i obrazom
„S Artemidom veljeg Zevsa šćercom,
„A jesi li koji od umrlih,
„Štono živu na zemjjici crnoj,
„Triš ti blažen otac i mat' časna,
„Triš blažena i braća ti bila,
„Vrlo ti im u prsima srce
„Radi tebe veselo će igrat
„Kadano te ko mladiku vide
„Gje se šetaš il s' u kolo fataš,
„A nad svima blažen baš u duši
„Ko će tebe l'jepu uz prćiju
„Premjestiti u dvorove svoje
„Ja još taku okom ne uočih
„Niti mužku niti žensku glavu
„Ta u čudu sve te s toga gledam:
„Samo tako njekada u Delu
„Apolunskog polag žrtvenika
„Vigjeh niknut mladu klicu pôme,
„(I tamo sam njekad ja išao
„I mnogi me pratijaše narod
„Pa sve mi se to u štetu svrne)
„Al ondara kako je uglenuh
„Dugo ostah začugjen u sebi,
„Nigje nako ne uzraste drvo;
„Tak u čudu sad i tebe gledam,
„Strah me, ženo, koljena ti tegnut,
„Premda teška goni me nevolja,
„Eto uprav dvadest dana jučer,
„Što se borim sa crnijem morem,
„Sve valovi, brza i oluja
„S Ogigskog me otisne otoka,
„A sad me je ovgje dognao,
„Da se možda i ovgje namučim;
„Bogovi se, mnijem, smirit ne će,
„Hoće meni nove spravit muke,
„No kraljice ti se meni smiluj,
„Tebi prvoj stradalac potekoh,
A ja nikog još od ljudi ne znam,
„Koji gradom vladaju i zemljom.
„Ti mi kaži grad i daj mi, metni,
„Ako imaš kakvu poderinu,
„U koju si, kada amo dogje,
„Tvoje ruho bila zamotala;
„Bogovi te na to naplatili,
„Što ćeš sama srcem poželjeti
„Muža, gjecu i blaženu slogu;
„Ništa nije ni ljepše ni bolje,
„Nego kada kućom upravljaju
„Muž i žena l'jepom u jedinstvu
„Zli se ljute, dobri se vesele

Digitized by Google

„Oni sami najveć uživaju.
Bjelomiška na to mu Navsika:
„Goste, pokle ti baš ne priličiš
„Nit zlikovcu niti budalini,
„A sam Zevse s nad Olimpa d'jeli
„Zlim i dobrim sreću i nesreću
„Te svakome po vlastitoj ćudi,
„Tako možda i tebi podade
„A ti jopet treba da podnosiš,
„No kad dogje u naš grad i narod
„Ne fali ti ni ruho nit išta.
„Što prosjaku s' hoće mnogoskusnom.
„A već sada da ti kažem grada
„I naroda da ti rečem ime,
„Fejičani grad i zemlju drže,
„A ja ći sam slavnog Alkinoja
„U narodu štono fejičanskom
„I gospoctvom i silom je prvi."
Pa sluškinjam pletikosam veli:
„Ustav'te se moje sluškinjice
„Šta bježite od čovečeg lica?
„Mislite li neprijatelj da je?
„Nije toga na svijetu čojka,
„Niti živa niti će se rodit,
„Da bi došo Fejičanim u grad,
„Da nanese na njih nepriliku,
„Vrlo bo su bogovima mili.
„Mi živemo tako podaleko
„Na okrajku valovitog mora,
„Da s nam niko posala i nema,
„Osim ako gjegje nam ne dogje
„Izgubljenik kakovi nesretni
„Ta nam treba prifatiti njega;
„Zevse šalje gostove i bokce
„A dar svak' je i malašan mio;
„S toga sada, sluškinjice moje,
„Dajte gostu jela i napoja,
„Te u r'jeci, gje je zavjetrina,
„Umite ga." Tako ona veli
A one se ustave, ohrabre,
Odisija u zavjetar vode,
Pa kako im priglasila bješe
Veledušnog Alkinoja šćerca
Plašt mu daju dolamu i halju
U gostari zlatnoj žitko maslo,
Te mu kažu u vodu da sigje,
Al im veli božji Odisije:
„Vi gjevojke malo se na stranu,
„Dok ja slanik s ramena ne otrem
„I maslom se osvud ne namažem,
„Odavna mi ne zna za mast tielo,
„A pred vama ne ću da se perem,
„Stid je mene da bi go stajao,
„L'jeporudim megju gjevojkama."
On im reče, one s' odaleče
I gospoji r'ječ njegovu kažu,
A u r'jeci božji Odisije
Od tijela vas otare slanik
Sa hrbata, sa širokih pleća
I sa glave pogan pustog mora
Te pokle se ondar vas umije
Namaže se i navuče halju,
Što mu dade nesvladana gjeva.
Zevsinica stvori ga Atina
Tustijega i uzrastom višeg
I rudeži niz glavu mu spusti
Da priliče carevicu cv'jetu
Kano hitar kada kujundžija,
Što g' izuči Ifestos i Pala,
Svakojakom ukom i naukom
Obasiplje srebrom suho zlato,
Da gizdavo rukotvor dovrši,
Tako njemu glavu i ramena
Boginjica naspe milinama
Te na stranu sjede on kraj mora
Lijepotom zračan a i milinom
A gjevojku unj se zagledala
Te rudicam sluškinjicam veli:
„Slušajte me, bjelomiške mome,
„Da vi sada njekoju izrečem:
„Nije svijem usprkos bogovma,
„Što no ih je gore na Olimpu,
„Bogoličan ovaj junačina
„Fejičansku prispio na zemlju!
„S prva mi se on ništavac kaza,
„A gle sad je slika bogovima,
„Što vladaju širokijem nebom,
„Oj da mene ovgjek u narodu
„Taki vojno u sreću dopane,
„I on kod nas ostat da usktije!
„Ala bože, sluškinjice moje,
„Služ'te gosta jelom i napojem."
Tako sbori a pomnjive sluge
R'ječ joj čuju, zapov'jedi vrše,
Jelo, piće Odisiji nose,
A on plaho na tanjur navali
Od dugoga ogladnjeo posta
Mnogokusni božji Odisije,
Te Navsika taki bjelomiška
Drugo nješto u srcu promisli;
Rublje složi, na kola položi
I zapregne tvrdonokte mazge,
Pa i sama na kola uzigje,
Odisija hoće da svjetuje,
R'ječ mu reče, tako ga potakne:
„Ustaj goste, u grad da idemo,
„Da te u dom vrlog oca pratim,
„Gje ćeš naći, mislim, sakupljene
„Najvrsnije megju Fejičanim,
„Al svakako ti ćeš ovo radit
„Pa što vigju da budala n'jesi
„Dok mi poljem, ljuckom radnjom, gremo,
„S slugam brzaj za mazgama mojim,
„A ja ću vas putem provagjati;
„Ama kako gradu uzigjemo,
„Oko grada visoki bedemi,
„S' obje strane liepa gracka luka,
„Posred luke uzahna prevlaka,
„Ovud otud poregjene lagje,
„Da se svakoj svoje mjesto znade,
„A ongje je narodu tržište
„Oko l'jepog Posidunskog hrama
„Sagragjenog promorskim kamenjem
„I sprema je brodarskog orugja
„Veslim, čelim i veslarskom gjelu.
„Nije nama Fejičanim briga
„Za lukove ili za tulice,
„Nego vesla, lagjarska jedrila
„I za nas su crne ravne plavi,
„Kojim rado s'jeć je morsku pjenu;
„Samo treba izbjeć im blebeta,
„Da mi ne bi ko što narekao,
„Jer su vrlo zadrkljive ćudi,
„Pa zajedno da nas ugledaju,
„Možda koji prostak bi i rekô
„„Tko je onaj te Navsiku sl'jedi
„„Inostranac visoki i l'jepi?
„„Gdje ga nagje? je li zanj s' udala?
„„Il gdjekoga iz lagje izvede
„„Skitaoca iz dalekog kraja
„„Kad blizu nas nikakvijeh nema?
„„Il Bog koji sa neba joj sigje,
„„Da usliši velike joj molbe,
„„C'jeli život da ga sobom drži?
„„Još bi ljepše bilo, da je sama
„„Pošla k mužu i tamo ga našla
„„Kad prezire sve nas Fejičane
„„Prem je mnogi i najbolji žele?"
„Da to reku meni je sramota,
„Paček sama i ja bi s' užegla
„Kad bi koja tako što radila,
„Te za v'jeka milih roditelja
„Njim usprkos m'ješala se s ljudma
„Prije no se udadba proglasi;
„S toga, goste, razumjej me dobro,
„Da što brže od oca m' izsprosiš
„Pratioce sebi na povratak.
„Tu do brza nać ćemo kraj puta
„Preugledan Atinin topòlik,
„Vrelo bije, livada se širi;
„Očino mi ongjekar je polje,

Digitized by Google

„Procavćeli ongje perivoji
„Blizu grada, da ćeš glas dočuti.
„Ti tu stani i pričekaj malo,
„Dokle u grad mi ne uljegnemo,
„U očine prispijemo dvore,
„Kad l' uzmisliš, da smo već kod kuće,
„Ugji i sam u grad fejičanski,
„Pitaj za dom slavnog Alkinoja,
„A lasno ga hoćeš razpoznati
„I ludo bi dj'ete te dovelo,
„Jer koli je fejičkih dvorova,
„Ma nijedni n'jesu da priliče
„Dvorovima vitez Alkinoja,
„A kad ugješ dvorsku u avliju,
„Brzo teci velikom dvoranom
„I priteci do matere moje;
„Ona sjedi pri žaru u ognjištu,
„Grimiz vunu, vidno čudo, prede,
„Naslonjena na visokom stupcu
„A uza nju sluškinje sjedaju.
„Tu polag nje očin mi je stolac
„Gje posagjen gosti s' ko besmrtnik
„Predanj progji, k materi mi pogji,
„Pruži njeno na koljeno ruku,
„Da veseo brzo dan uvidiš
„Kada ćeš se svojoj kući vratit,
„Baš da ti je vrlo i daleka,
„Samo da joj srdcu ti omiliš,
„Moš se nadat svojim prijateljma,
„Svojoj zemlji, svome l'jepom domu."
Tek što reče, sv'jetlim bičem mahne;
Mazge r'jeku brzo ostaviše,
Dobro trče, dobro nogom plešu,
A gjevojka tako kolovozi,
Da pješice slijedom je šljedi
Odisije i služkinje njene
Te svijesno kandžijom udara.
Sunce zagje kako prispiješe
Slavni u lug, atinsku svetinju.
Tu ostane božji Odisije
Pomoli se veljoj Zevsinici:
„Usliši me, nesvladana šćerce
„Kozogoja, Zevsa velikoga,
„Barem sada, pošto prije n'jesi,
„Dok me slavni zemljotresac gnjaše
„Daj mi sada Fejičanim prići,
„Da m' omile i da me požale!"
To govori i tako se moli,
A usliša Palas ga Atina,
Ali mu se javom ne objavi,
Jer ujaka sve se još bojaše,
A ovaj se vrlo još srdio
Bogolika sve na Odisija,
Dokle rodnu ne dostigne zemlju.

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

V.

Šubin ne pomoli se iz svoje sobe sve do večeri. Već se je posve bilo zamračilo, nepun mjesec stajaše visoko na nebu, kumova slama* pobielila, i zviezde se sjale, kad je Bersenjev, oprostiv se s Anom Vasiljevnom, Helenom i Zojom, pristupio k vratima svoga prijatelja, pa jer su bila zatvorena, stade kucati.

— Tko je? ozva se Šubin.

— Ja, odvrati Bersenjev.

— Pusti me unutra, Pavle, čemu te hire, zar se ne stidiš?

— Ne imam nikakovih hira, spavam i vidim u snu Zoju.

— Prestani, molim te. Ta niesi diete. Pusti me k sebi, imam nešto s tobom govoriti.

— Zar se niesi dosta narazgovarao s Helenom?

— Dosta, dosta, samo me pusti!

Šubin zače hrkati, kao da bi spavao. Bersenjev skrenu rameni i ode.

Noć bijaše topla — sve je bilo tiho, kao da bi prisluškivalo; a Bersenjev obkoljen gustom maglom, nehotice zaustavljaše svoje koračaje te i sam prisluškivaše. Časkom čuo se lagan šum, sličan na šuštanje ženskih sukanja; šum taj probudjivaše u Bersenjevu ćuti sladke, ugodne, ćuti napole bojazljive. Oštar vjetric zapirio sa strane; on se strese i stane. Kukac spao s grane na zemlju; Bersenjev povikne „ah!" i stane opet. Počme misliti na Helenu i sva ina čuvstva izčeznu najednoč; cielu dušu njegovu zaokupi slika mlade djevojke. Bersenjev idjaše oborene glave i spominjaše se njenih rieči i njenih pitanja. Najednoč pričini mu se, kao da čuje za sobom koračaje. Uzme slušati, netko trči, netko za njim juri; bješe čuti naporno dihanje i najedan put pomoli se pred njim iz mrke sjene visokih stabala bez kape, razčupanih vlasi, vas blied u svjetlu mjeseca, — Šubin.

— Drago mi je, da si išao tim putem, jedva izusti; — svu noć ne bih spavati mogao, da te niesam stigao. Pruži mi ruku. Ideš doma?

— Doma?

— Ja ću te odpratiti.

— Ali kako ćeš ići bez kape?

— To ne čini ništa. Ja sam i kaput svukao. Sad je toplo.

Prijatelji idjahu nekoliko koračaja.

— Je li, da sam danas bio veoma lud? zače najednoč Šubin.

— Da pravo kažem, ješi. Ja te niesam mogao pojmiti. Nigda ne vidih te takova. Zašto si se razljutio? Rad takove ludosti!

— Hm, zastenja Šubin. Vidiš, kako govoriš, a meni nije do šale. Vidiš, dodade, reći mi je tebi, da... sam... misli o meni, što hoćeš... no, da... sam zaljubljen u Helenu.

— Ti, zaljubljen u Helenu? opetova Bersenjev i stade.

— Jest, ponovi nerado Šubin. Zašto se čudiš tomu? Reći ću ti više. Još do danas mogao sam se nadati, da

* Strieka = Milchstrasse.

Digitized by Google

će se tko u mene zaljubiti. Nu danas sam se osvjedočio, da ne imam nikakovih dražesti. Ona ljubi drugoga.

Drugoga, koga?

— Koga, tebe! kriknu Šubin i lupi Bersenjeva po ramenu.

— Mene!

— Tebe, ponovi Šubin.

Bersenjev trgne se za korak natrag i ostane nepomično stojeć. Šubin pogleda ga oštro.

— Pa zar se čudiš tomu? O ti skromni mladiću! Nu ona te ljubi, o tom možeš biti osvjedočen.

— Ah što govoriš tako ludo. Ali zašto stojimo? Podjimo, put je bolji. Poznajem ju davno i dobro ju poznajem. Ne mogu se prevariti. Ti si joj u volji. Negda joj bijah ja mio i drag, nu ja sam odviš lahkouman mladić, a ti si osbiljan, ti si joj ćudoredan i fizičan ugodnik. Pak uz to zatekla me danas Helena, gdje sam cjelivao ruku Zoji.

— Zoji?

— Jest, Zoji. Ali što da činim, kad su joj ramena toliko krasna.

— Ramena?

— Jest, ramena i ruke, zar to nije svejedno? Helena zatekla me sred te slobodne zabave po objedu, a prije objeda grdio sam Zoju u njenoj prisutnosti. Žao mi je, što Helena ne razumie pravoga smisla sličnim nedosljednostim. U to dodje ti: ti si idealista, ti vjeruješ u sve, ti vjeruješ?... ti se rumeniš, ti se žalostiš, ti govoriš o Schilleru, o Schellingu, ona čezne uviek za znamenitimi ljudmi, ti si ju nadvladao, a meni nesretniku hoće se šaliti, a medjutim...

Šubin zaplače, ode na stranu, sjedne na zemlju i spopadne se za kosu.

Bersenjev pristupi k njemu.

— Pavle, zače, što si podjetinjio? Što je to danas s tobom? — Bog zna, kakva te je danas ludost spopala, a ti plačeš. Doista, čini mi se, ti se pretvaraš.

Šubin podiže glavu. Suze blistahu mu se pri mjesečini na licu, nu na licu ne bijaše viditi smieha.

— Andrijo Petroviću, progovori, misli o meni, što hoćeš. Reći ću što i ti reče, da ludujem, nu tako mi Boga, ja ljubim Helenu, a Helena ljubi tebe. U ostalom rekao sam, da ću te odpratiti doma, pa ću tim izpuniti i svoje obećanje.

Ustade.

— Kakve li noći! Srebrena, tamna, mlada! Koliko su sretni oni, koji ljube! Kako će sladko spavati! Hoćeš li ti spavati, Andrijo Petroviću?

Bersenjev mu ne odgovori ništa, već stupaše brže.

— Kamo hitiš? nastavi Šubin. Takove noći, vjeruj mi, ne ćeš više doživiti u svom životu, a doma čeka te Schelling. Istina doduše, da ti je danas pomogao; ali zato ipak ne žuri se. Pjevaj, umieš li, a ne umieš li, pjevaj još glasnije, snimi šešir, digni glavu i smieši se na zviezde. One sve gledju na tebe, na tebe samotna, a zviezde ne čine ništa inoga, nego gledju na zaljubljene ljude, pa zato su i toli dražestne. Znadeš li, da si zaljubljen, Andrijo Petroviću?... Ti mi ne odgovaraš? — Zašto ne odgovaraš? nastavi Šubin. Ah, ne ćutiš li se sretnim, a ti šuti, šuti! Ja brbljam, jer sam skitalica, neljubljen, jer sam čarobnik, umjetnik; ali koli bih zanesen mogao biti u toj noći, pod timi zviezdami, pod timi dijamanti, kad bih znao, da me ljubi!.. Bersenjeve, ti si sretan!

Bersenjev mučaše kao i prije i koracaše brzo ravnom cestom. Pred njima medju drvećem ukazaše se vatre seoca, u kom je živio; bijaše u njem jedno deset gospodskih dvorova. Namah na početku, desno od puta stajaše pod dvima krošnjatima brezama malen dućan; okna bijahu mu zaprta, nu otvorenima vratima prolievao se napolje širok trak svjetla. U dućanu stajaše djevojka, okrenuvši ledja k vratima, i razgovaraše se s trgovcem; izpod crvene marame, koju je imala na glavi, a držala ju golom rukom izpod brade, jedva se je vidilo okruglo joj lice i tanak vrat. Mladi ljudi stupiše u svjetlo. Šubin zaviri u dućan, ustavi se i povika:

— Anice!

Djevojka se naglo okrenu. Ukaza se krasno, nešto široko, nu svježe lice veselih, velikih očiju i crnih obrva.

— Anice! ponovi Šubin.

Djevojka pogleda ga, poplaši se i zastidi, te ne kupivši ničesa, skoči sa stuba, ugnu mu se vješto, i odjuri na lievo, niti ne oglednuvši se. Trgovac, čovjek bucmast, koga nije ništa na svietu zanimalo, gledaše za njom i zievaše. Šubin okrene se k Bersenjevu i reče:

— Imam ovdje poznatu obitelj... ta je u njih, ti ne misli... i ne dovršiv, potrča za djevojkom.

— Otari si bar suze, povika za njim Bersenjev, ne mogav uzdržati se od smieha. Nu kad je prispio doma, ne smijaše se više; ne bijaše veseo. Niti časak nije vjerovao onoga, što mu je Pavao govorio, nu jedna rieč, njim izušćena, utisnu mu se duboko u dušu.

— Pavao me je prevario, misljaše... nu ona će se jednoč zaljubiti... ali u koga...

Bersenjev imaše u sobi piano, malen i ne nov, ali ugodna ako i ne sasma čista glasa, sjedne k njemu i začme udarati akorde. Kao svi ruski plemići, učio se i on glasbi, igrao je doduše zlo, nu zato ljubio je glasbu veoma; nije ljubio u njoj umjetnosti, već one žalobne, sve obsižuće, sladke ćuti, koje se bude u duši slievanjem zvukova. Više od sata sjedio je uz piano, mnogo puta igrao iste akorde i nespretno tražio nove. Bolilo ga srdce i oči mu se ne jedan put zalile suzama. Nije ih se sramio, ta prolievao ih je u tmici.

— Ima pravo, misljaše, da takove večeri ne ću više doživiti, to ja ćutim.

Napokon ustane, zapali svieću, zaogrne se županom i stane čitati poviest Hohenstaufâ.

Digitized by Google

VI.

Medjutim vratila se Helena u svoju sobu, sjela k otvorenu prozoru i naslonila glavu na ruku. Svaku bi večer jedno četvrt sata sprovela na prozoru. Za takovih časova razgovarala bi se sama sobom i polagala si račun o minulu danu. Nedavno prošlo joj dvadeset godina. Uzrasta bijaše visoka, lica blieda i suhonjava, očiju velikih izpod zaokruženih obrva — oko njih velike pjege — čela i nosa podpuno ravna, ustna stisnutih a brade šiljaste. Tamnosmedja kosa spuštala joj se niz tanak vrat. U cielu njenu biću, u pronicavu, ponešto bojazljivu izrazu lica, u jasnu nu promjenljivu pogledu, u usmjehu malo napetu, u tihu, nejednaku glasu bijaše nešto ganjljiva, električna, nešto zamamljiva i nespokojna, riečju nešto, što se svakomu nije moglo ljubiti, dapače mnoge je i otudjivalo. Ruke su joj bile male, crvene, prsti dugi, noge takodjer male; hodila bi brzo, skoro naglo, nagnuvši se malko napried. Rasla je uz čudna čuvstva; iz prva obožavaše otca, zatim ljubljaše goruće majku, napokon ohladni prama obojima, imenito prama otcu; u posljednje doba postupaše s majkom, kao s nemoćnom bakicom; a otac, koji se je ponosio njom, dok je bila djetetom na glasu sa svoje neobičnosti, poče bojati se je, a kad je odrasla, govoraše, da je zanesena, ali Bog sam znade zašto i za koga! Slabost ju je žalostila, glupost ljutila, a laži ne mogaše nikad oprostiti; što bi poželila, moralo bi joj se izpuniti, što više iste molbe njene bijahu mnogo puta spletene s ukorom. Mogaše čovjeku uzkratiti i samo svoje štovanje — a sud svoj izricaše brzo, kadkad veoma brzo. I već ga za nju nije bilo na svietu. Svi dojmi prihvaćahu joj se duše, a života ovoga ne shvaćaše lahkoumo.

Odgojiteljica, koja je imala dovršiti odgoj kćeri Ane Vasiljevne, odgoj, koji nije bio nigda ni započet, bijaše Ruskinja, iz zavoda, ćutljiva, dobra, nu lažljiva; i ona se je zaljubila bila, te u petdesetoj godini baš kad je Heleni bilo sedamnaest lieta podje za nekoga častnika, koji ju je kašnje ostavio. Odgojiteljica ta ljubljaše književnost te je i sama kadkad stihove pravila, ona potaknu u Heleni volju za čitanjem, nu samo čitanje nije je moglo zadovoljiti; od djetinstva čeznula je za nekom djelatnošću; prosjaci, gladni, nemoćni zanimali bi ju i mučili, vidila bi ih u snu, propitkivala za nje u svih svojih znanaca, davala im milostinju brižno, osbiljno, malo ne zanosito. Životinji, s kojom se je zlo postupalo, nevoljnu psetu, na smrt odsudjenu mačetu, vrabčadi iz gniezda padšoj, pače istoj gmazadi i zmijam eto Helene zaštitnice; ona bi ih sama hranila, niti bi im se ugi-

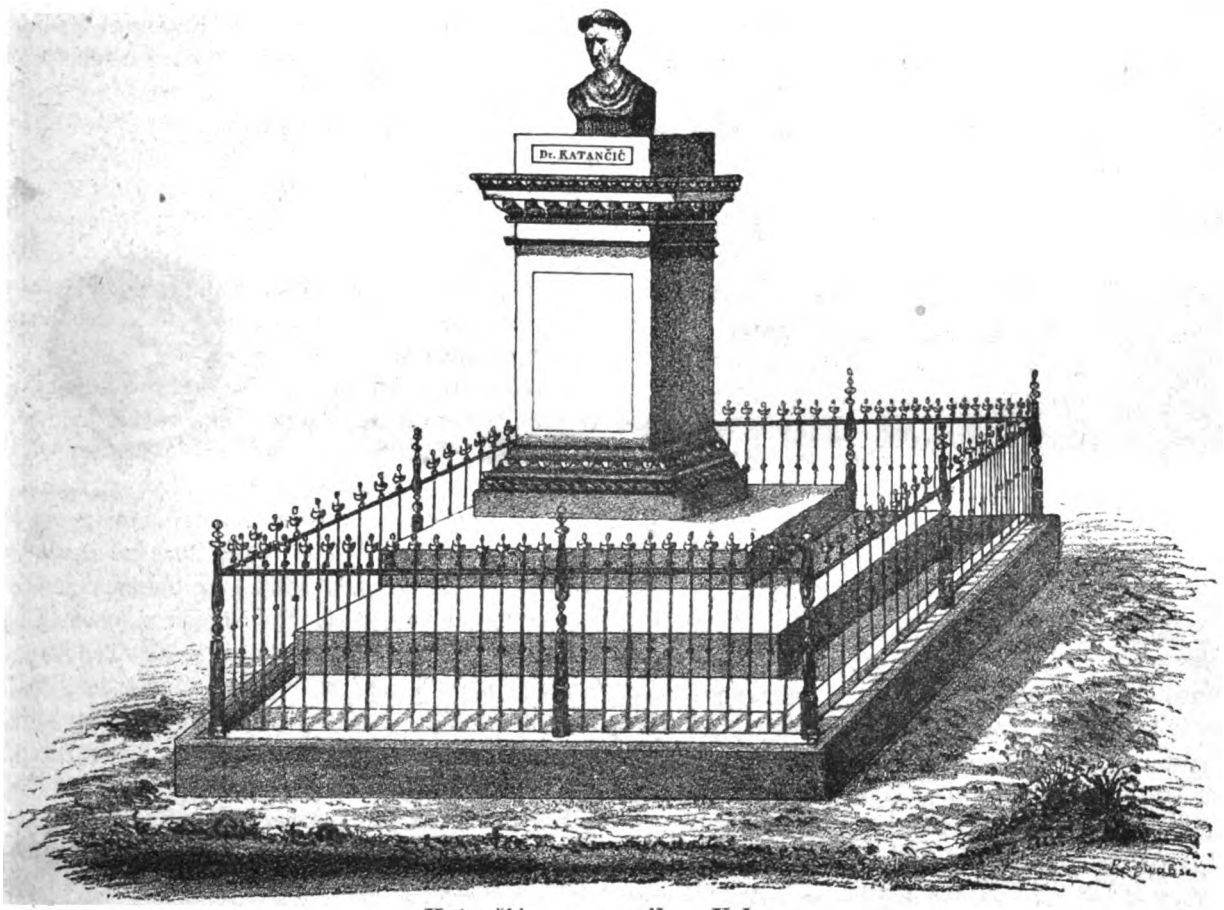

Katančićev spomenik u Valpovu.

Digitized by Google

bala. Mati nije joj toga branila, nu zato se je otac ljutio na svoju kćer radi toga maženja, a uz to govoraše i tvrdjaše, da čovjek ne može u kući niti koraka učiniti, a da ne stane na psa ili mačku. Heleno, zaviknuo bi kadkad, požuri se, eno pauk sisa muhu, oslobodi nesretnicu. A Helena sva poplašena potrčala bi i oslobodila muhu. A sad se taj sama pojesti, rekao bi joj na to porugljivi otac, kad si toliko dobra; nu ona nije za to marila. U desetoj godini spoznade se s ubogom djevojčicom, Katicom, sastajala bi se s njom potajno u vrtu donosila joj slador, haljinice, novaca — sigračka ne thjede Katica. Sjedila bi s njom na suhoj zemlji, na samu, za busom kopriva; draga srdca jela bi njen tvrd hljeb, slušala njeno pripoviedanje. Katica imala tetku, zlu staricu, koja ju je često tukla; Katica ju mrzila i govorila često, kako će joj uteći i živiti na volju božju; Helena slušaše osbiljno i s nekim strahom te rieči, čudeć se gledaše u Katicu, crne joj bistre oči, opaljene ruke dapače i iste njene poderane haljine činjahu se Heleni otajstvene, da svete. Helena vraćajuć se doma razmišljaše dugo o prosjacih, o božjoj volji; mišljaše o tom, kako će si urezati orahovu palicu, uzeti torbu i uteći s Katicom, kako će se skitati po svietu s viencem od modraca (različka), vidila je jednoč Katicu s takovim viencem. Unidje li tkogod u takovu trenutku u sobu, oponašala bi se kao divljače.

Nu njeno poznanstvo s Katicom ne trajaše dugo; uboga djevojčica oboljela s vrućice i umrla za nekoliko dana.

Helena tugovaše dugo za njom i ne mogaše noćju usnuti, kad je doznala za smrt Katičinu. Zadnja rieč uboge djevojke zvonila je neprestano u ušiuh, pričinjalo joj se, da ju zove.

(Dalje sliedi)

POUKA.

Crta o izdanjih i o izučavanju ruskih narodnih pjesama, obzirom donekle na naše.

(Konac.)

II.

Dva su cikla ruskih narodnih pjesama osobito obratila pažnju ruskih učenjaka, potakla je na iztraživanje i izazvalo veliku literaturu: pjesme naime, koje opievaju „bogatyre“ Vladimirove dobe, i pjesme, koje opievaju „bogatyre“ neruske ali tvornom silom ruskoga naroda prenesene na rusku zemlju.

Kakova svojstva pripisuju pjesme junakom Vladimirove dobe, kakova ih djela čine izvoditi, u kakove je odnošaje postavljaju itd. sve to zametnulo je različita pitanja, kano što: u koliko su oni junaci historijske osobe? kada i kako su mogle postati pjesme, koje ih opievaju? itd. Od ostalih ruskih učenjaka, koji su na ova pitanja odgovorili, spominjem najprije L. Majkova, koj iz sadržine tih pjesama izvodi,[1] da su one postale u doba, kada je ruska država ograničena bila na dnjeparske zemlje sa središtem u Kievu a s Černigovom, Haličem, Muromcem, Suzdaljem, Rostovom, Rjazanom, i Smolenskom, kano s podredjenimi gradovi; u doba, kada je Kiev vladao, dočim o Moskvi ne ima još govora. Rusija „bylina“ bješe već pokršćena, podčinjena kijevskomu knezu, u vječitoj borbi s nomadi na jugu i iztoku. Junaci bore se i sa Tatarinom, ali taj nije još svladao Rusije. S toga izvodi Majkov, da su byline Vladimirova cikla postale u svojih glavnih crtah negdje tečajem XI. i XII. stoljeća, i to u kievskoj Rusiji. Na sve junake toga cikla imade Kijev najveću privlačnu silu; rieka, koja je svjedokom njihovih junačtva jest Dnjepar; na jug silaze oni do crnoga mora i Carigrada.

Veliku je buku podigao u Rusiji Vladimir Stasov sa svojom razpravom: „o postanku ruskih bylina“, koja je god. 1868. izašla u znamenitom časopisu: „Viestnik Evropy“. Stasov dokazuje, da u tih bylinah ne ima skoro ništa ruskoga: ni prvobitna im misao ni je ruska, ni razvoj nije ruski, ni osobe niesu Rusi, ni sgode njihove ne tiču se Rusije. Svaka od ovih pjesama nalazi se u bitnosti ili u kojoj pjesmi indijskoj, ili u pjesmah i pričah tatarskih, turskih, mongolskih, azijskih. Tobožnji junaci kijevski niesu drugo nego junaci Ramayane, Mahabharate, Harivanse, ili ine koje junačke pjesme altajskih i sibirskih naroda. Dobryna Nikič nije drugo no Krišna, Potyk Ivanovič jest bramin Ruru, Solovej Budimirovič nalazi se u indijskoj pripoviedki Somadevi itd. pače istomu glavnomu junaku Iliji Muromcu nalazi se prototip u Rustemu Šah-Nameda i u drugih junacih iztočnih. Sve je ove navode svoje Stasov podkriepio množinom paralela iz tradicionalne literature iztočne. Po njegovoj teoriji sadržina tih najstarijih ruskih narodnih pjesama nije samonikla ruska, već je ona iz ustiju Mongola i Turaka prešla u usta ruskoga naroda, i to možebit već prije XIII. vieka t. j. prije zavojevanja tatarskoga. Duh ruski ne bi bio imao kod tih pjesama drugoge posla, nego što je onu sadržinu usvojio, prenesao na svoje zemljište i preradio ju na svoju. Stasov indi misli o postanku ruskih bylina onako, kano što mnogi misle u novije doba o postanku većine pučkih pripoviedaka i priča na zapadu. Ovu svoju teoriju prenio je Stasov takodjer na velik dio kućne obrtnosti ruske, za koju on nalazi takodjer motiva u dotičnoj obrtnosti iztočnoj

[1] О былинахъ Владимирова цикла. С. Петерб. 1863.

Digitized by Google

Misli Stasova, podkriepljene velikom učenosti i velikim poznavanjem iztočnih naroda, dojmile su se veoma ruskih strukovnjaka. Pitanje o postanku tih najstarijih ruskih pjesama stalo je još više zanimati cielu Rusiju. Najvažnije i najobširnije djelo, koje je iza toga izašlo na obranu ruske izvornosti ruskih „bylina“, jest ono prof. O. Millera: Сравнительно-критическія наблюденія надъ слоевымъ составомъ народнаго рускаго епоса. Илья Муромецъ и богатирство Кіевское“. (С. Петерб. 1870. стр. 830.) Miller izpituje još jednom sve, što se je donle o tih pjesmah pisalo. On je nadalje došao bio na arheoložki kongres mjeseca srpnja 1874. u Kiev, da i ondje potakne to pitanje i da čuje vještačko mnienje svojih drugova.

Predaleko bismo zašli a i granice ovoga lista prekoračili, kada bismo se dublje upustili u razlaganje studija ruskih učenjaka o starijih „bylinah“ ruskih. Ovo, što smo progovorili, bit će dovoljno, da se i kod nas uvidi, kolikom se naučnom sbiljom u Rusiji proučavaju narodne pjesme. A svatko će odatle sam izvoditi, kojim putem bilo bi i našim prijateljem ove struke naše tradicionalne literature poći. Što je u nas u tom pogledu učinjeno? upravo ništa. Istina je, u nas ne ima cikla narodnih pjesama, koj bi se ruskomu Vladimirove dobe mogao o bok postaviti; ali ni jedan nije ni površno izpitan. Gdje nam je studija o ciklu pjesama, kojim je n. p. Kraljević Marko, ili ban Strahinja ili Ivo Senjanin glavnim junakom?

Ovolike predradnje ruskih učenjaka upotriebio je prof. A. Rambaud za svoje prekrasno djelo: La Russie epique; etude sur les chansons héroiques de la Russie (Paris 1876. p. 504). Rambaud poznat je učenomu svietu već svojim liepim djelom: L'empire grec au X siécle, u kojem je upotriebio učena iztraživanja slovenskih historika. On pozna dobro sve slovenske jezike. Ni jedno djelo znatnije rusko, ni jedna oveća ruska razprava o ruskih narodnih pjesmah nije ostala Rambaudu sakrivena. Ali ovo djelo nije puka kompilacija, već samostalna radnja s osobitim obzirom na dojakošnju rusku literaturu. Ova se samostalnost očituje ne samo tiem, što je Rambaud priedmet samostalno razredio, što mu je indi dao samostalno lice, već što je svagdje tražio paralele izmedju ruskih i drugih, poimence zapadnih epskih pjesama. A osobito se preporučuje ona prozirnost, koju je toli raznoliku priedmetu dao, onaj duhovit način shvaćanja, kojim se Francezi u obće odlikuju.

Rambaud posvećuje svoju knjigu moskovskomu „obščestvu ljubitelej rus. slovesnoti“, koje je izdalo onu znamenitu sbirku ruskih „bylina“. On dieli ruske „byline“ u tri razreda, prema tomu i svoju knjigu u tri odsjeka: na ime u epopeju legendarnu, historičku i stranu (adventice). Epopeja legendarna obuhvaća po Rambaudu tri cikla sa „bogatyri“ prvobitnimi, koji spadaju više u mitologiju nego li u historiju, nadalje sa junaci Vladimirove i napokon sa junaci veliko-novgorodske dobe. Crte mitičke pokazuju se osobito na licu Volge Vseslavića, Mikule Seljanovića i Svjatogora. To su vam više bogovi nego li „bogatyri“; to su vrst Titana, koji, kano drugovi im u grčkoj i skandinavskoj mitologiji, ustupaju mjesto novomu naraštaju pravih „bogatyra“. Taj novi naraštaj pokazuje se u ciklu Vladimirovu. Rambaud pripovieda redom, što pjevaju „byline“ o bogatirih toga cikla: o Iliji Muromcu, Dobrinji Nikiču itd. za tiem o samom knezu Vladimiru, s kojim stoje oni junaci u odnošaju. Glede postanka tih „bylina“ slaže se učeni Francez s Majkovom, Milerom i drugimi, te prigovara teoriji Stasova. Ni Rambaud ne nieče, da se junaci ruskih pjesama slažu u koječem s onimi u pjesmah i pripoviedkah azijskih naroda; ali odavle da ne sliedi, da su ruske pjesme azijskoga porietla. „U pjesmah tatarskih i altajskih — veli on — kano što i u pričah njemačkih, novogrčkih, talijanskih imade sličnosti svih arijskih i nearijskih zemalja“. Ova se sličnost imade izvoditi iz one duševne zajednice, iz koje su oni narodi mnoge umne plodove obaštinili. „Arijski jezici, prem su iz jednoga izvora potekli, postali su raznoliki, imajući svoj osebni značaj i svoju izvornost. Jednako su se i epopeje evropske razvile i do jednake neodvisnosti došle“. Pjesme ovoga cikla imadu po Rambaudu povjestnu podlogu upravo tako, kano što ju imadu i franceske „chansons de gestes“. Vladimiru se daje ovdje uloga, koju ondje igra Karlo veliki. Vladimirov stol jest središte ruske epopeje, jest sastanak za sve ruske junake iz najodaljenijih strana ruske zemlje, za Dobrinju iz Rjazana, za Iliju iz Muroma, za Stavra iz Černigova, za Djuka iz Galiča, za Petra Petroviča iz Krakova, za Soloveja iz prieko mora. Ovi svi junaci spadaju u družinu kneza Vladimira. Dva su vladaoca ovoga imena u Kievu bila, na koje se mogu te pjesme odnositi. Vladimir veliki (981—1015.), prvi kršćanski vladalac ruski i prosvjetitelj naroda i Vladimir Vševolodič (monomach 1113—1125). Rambaud misli, da je narodna pjesma uzajmila gradju iz historijskih uspomena obiju Vladimira, te sastavila legendarnoga Vladimira. Ali kano što na Vladimiru tako i na družini njegovoj imade u narodnoj pjesmi osim historičkih još i mitičkih crta. Vladimir pjesme jest ujedno i personifikacija sunca, kano što ga ona i zove „солнце кіевско“ i солнышко“ u obće, te mu dodaje prizive свѣтлый, пресвѣтлый, ласковый itd. Junaci Vladimirovi Ilija Muromec, Dobrinja, Djuk bore se sa zmajevi, zmijami, divi, kano što Indra, Sigurd, Bellerephon, Apolo i Herkules. Prema tomu „može se i u ruskih epskih pjesmah razlikovati čitav red pjesničkih vitara (naslaga), ležećih jedna nad drugom, kao što su geologičke vitre; te se na njih može učiti prava mitologička paleontologija“.

I Rambaud uvršćuje novgorodski ciklus u istu dobu

Digitized by Google

s kijevskim. Ali kano što je Kievu i Novgorodu bilo razliko zvanje u staroj Rusiji, tako se i „bogatyri“ novgorodski razlikuju od kijevskih. Oni se ne bore sa vanjskim neprijateljem, nego jedan s drugim u domaćih zavadah; ili pohadjaju daleke inostrane krajeve, kano što su Novogradjani sbilja bili ruski Mlečani. Tip novogorodskih „bogatyra“ predstavlja se u Vasiliju Buslaeviču i u Sadku kupcu.

U drugom dielu razpravlja Rambaud pjesme s podlogom izrazito povjestnom. Tuj posvećuje on posebnu glavu prekrasnoj i najstarijoj epskoj pjesmi ruskoj: „слово о полку Игоревѣ“, koja opieva vojnu godine 1185. i bješe malo iza nje sastavljena, dok su glavni vojvode još živjeli. Ova je pjesma poslije „Libušina souda“ najstariji plod slovenske vile; te ju slovenska nauka stala tek u naše dane po nutrnjoj joj vriednosti cieniti. Rambaud primjećuje: „Slovo je za Ruse mnogo više nego li je za nas (Franceze) chanson de Roland; jer je jedino u svojoj vrsti. Ono je što za Grke bijahu Omirove pjesme, što su Niebelungen za Niemce: biser narodne književnosti“. Po Rambaudu „slovo“ je sastavljeno od više legenda i predaja, koje su tada u ruskom narodu živjele, a neimenovani pjesnik umio je svojim osobnim duhom nadahnuti svoje djelo. On je zanesen ne samo za Igora nego i za Rusiju, i to cielu Rusiju. Odavle onaj patriotizam, koj oživljuje taj starodavni pjesmotvor.

Ruske narodne pjesme historijskoga razreda toli su obilne, da obuhvaćaju sve znatnije sgode ruskoga naroda. To su vam pravi pučki „fasti poëtici“; to vam je prava poviest, koju si sam puk ruski stvori. Tuj vam je proslavljen Alexandro Nevskij (1240), tuj Dimitrija Donski pobjeditelj Tatara na Kulikovu (1380) itd. Osobito je izdašno vrelo narodne pjesme moskovske periode počam od cara Ivana III. Vasiljeviča (1462—1505), koj je Rusiju oslobodio i razbacana uda ruskoga naroda stao u jednu državnu zajednicu prikupljati.

Posebni odjel posvetio je Rambaud malo-ruskoj epopeji; njezini junaci bore se s Turčinom i s poljskom gospodom. Čudnovato je, što u malo-ruskih narodnih pjesmah ne ima traga junakom Vladimirova cikla, prem je Vladimirova Rusija obuhvaćala malo-ruske zemlje i prem je družina njegova tuj izvodila svoja junačka djela. Ovaj pojav udario je u oči i ruskim učenjakom, osobito onim, koji su ustali na obranu kijevskoga postanka tih „bylina“. Kako da si ga protumače? Pogodin misli, da sadanje pučanstvo malo-rusko ne potiče od nekadanjega kijevske Rusije. Ovo se za gospodstva tatarskoga pomaklo k sjeveru; s toga su tuj i sačuvane stare predaje ruske; a na mjesto njegovo dodje drugo, ruskoga doduše porietla, koje je sobom donielo novih predaja i koje ne znade ništa, što se je predje u kijevskoj Rusiji dogodilo. Ovo je mnienje i Rambaud prihvatio, a potvrdjuje ga takodjer i poviest, koja zabilježi, kako je poslije dvogubna razora grada Kijeva nastala seoba naroda iz južne Rusije na sjevero-iztok, iz porječja Dnjeprova u porječje Moskve i Kljazme. Velika Rusija, u kojoj je prije živilo većinom čudsko pleme, jest naselbina male Rusije. Ovdje su nastale borbe sa krimskimi Tatari i s Turčinom, koje su dale gradju za novu epopeju, koja je i ostanke one starije, ako je kakovih bilo, lasno potisnula u zaborav.

Zanimivo je iztraživanje o epskih pjesmah, kojim je strana predaja služila za podlogu. Po kršćanskih legendah, navlastito kako su one sačuvane u različitih apokrifih, sastavljene su pjesme, u kojih igraju ulogu Feodor Tirjanin, sveti Nikola, sv. Dimitrija, itd. Tuj imade dosta i mitičke primjese. Na ove biblijsko-legendarne elemente u narodnoj epici ruskoj obratio je i prof. V. Jagić pažnju u posebnoj obširnoj razpravi.[1] Rambaud ističe nadalje grčko-bizantinske elemente u ruskih narodnih pjesmah, koji su jamačno prodrli u ruski narod putem prievoda iz byzantinske literature, koji su započeli medju Bugari i Srbi, a nastavili se u veliko medju Rusi.

Ovo je u kratko nacrtana sadržina Rambaudova djela o ruskoj narodnoj epici. Djelo je poučno ne samo za Franceze, kojim ono prvi put iznosi na vidik znatan dio ruske tradicionalne literature, nego i za Ruse i ostale Slovene. „Prispodabljajući — veli pisac svojim zemljakom — ono malo, što nam od naše stare književnosti i naših starih predaja pučkih ostaje, s ovim pjesničkim bogatstvom Slovena, ne možemo se oteti osjećaju nenavisti. Mi postasmo tako naglo Galo-Romani, onda u toliko Francezi, da prestasmo biti Gali. O, kada bismo mi imali o svojem celtičkom porieklu ono, što imadu Rusi o svojem slovenskom! Rusija bijaše k tomu sretna, što su joj se pučke pjesme vierno sačuvale u puku sve do časa, u kojem se je naučna zvjedljivost probudila kod književnika. Na zapadu upozna se vriednost ovoga pjesničkoga blaga tek onda, pošto je oplienjeno bilo. Naši književnici XIX. vieka niesu bili providjeni jezikoslovnim i bajoslovnim znanjem, koje se za tumačenje toga pjesničtva zahtieva, sve dotle dok ga seljak nije zanemario. U Rusiji naprotiv puk je sačuvao plodnu uspomenu starih vremena, dok su već književnici podpali pod uticaj velikoge pokreta romantike, prilježno se k narodnoj prošlosti osvrnuli, i kada su već učenjaci, izobraženi u zapadnih učilištih, oboružani bili oružjem svih pomagala nove kritike. Puk bijaše u XII. vieku, a književni razredi već su spadali u XIX. viek. Ništa ili skoro ništa nije se izgubilo. U Francezkoj imao je duh ljudski prieći sav razvoj renaissance, koj nas u XVI. vieku odalji od naše narodne davnine, a da nas onamo dovede tek za naših dana. Dugo su kod nas narodne predaje zanemarene bile: ime bogova i polubogova nije se poznavalo

[1] Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik. Arhiv für slav. Philologie. Heft I, 82 folg.

Digitized by Google

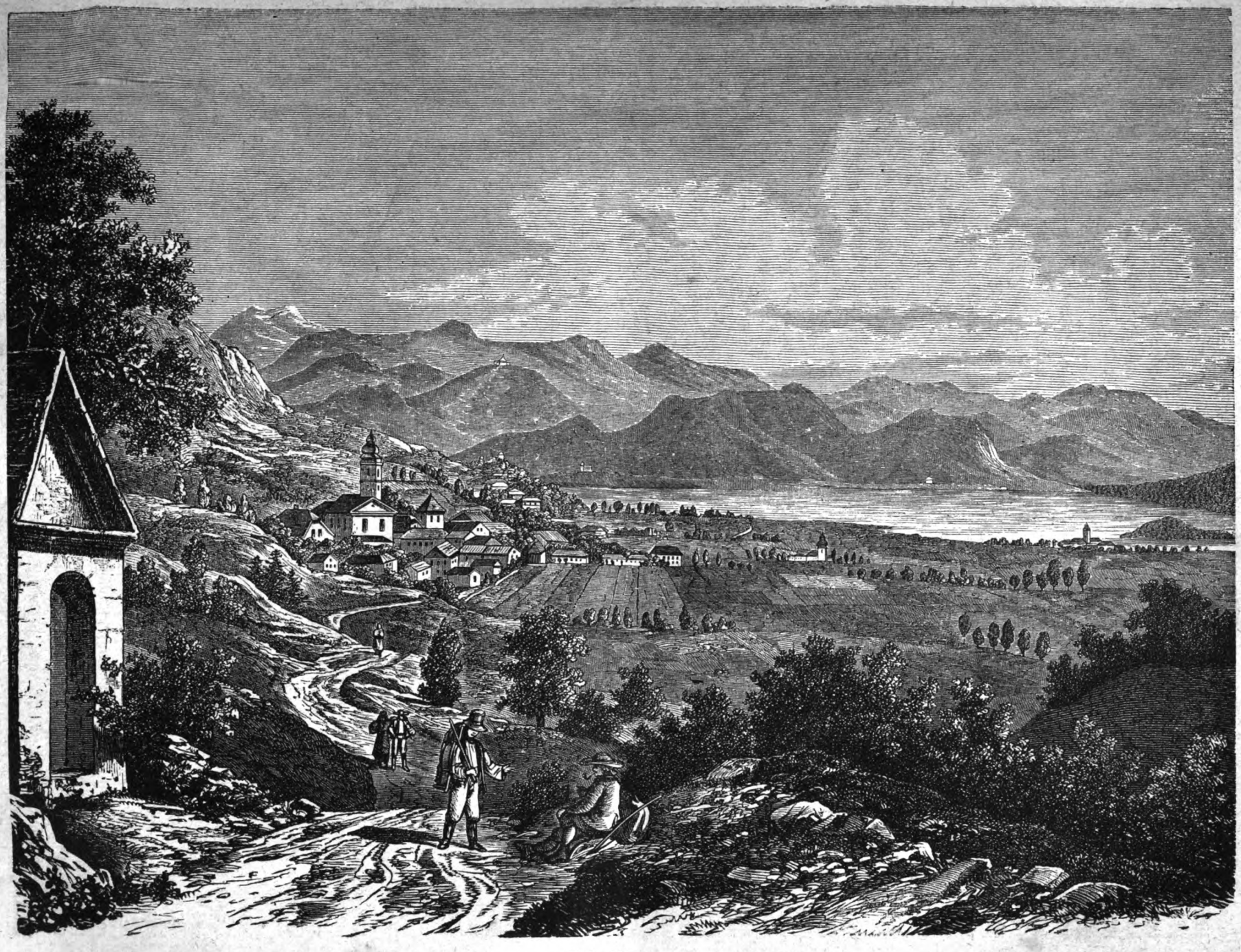

Cirkničko jezero.

Digitized by Google

osim onih grčko-rimske davnine. Ni jedan od naših velikih pjesnika klasičkih ni je bio nadahnut starodavnim pjesničtvom narodnim. Izmedju pjesničtva književnika i pjesničtva puka nastade razkol, koj se ne može dosta oplakati. U Rusiji romantički pokret ovoga vieka mogao se bez muke nadovezati na prošlost narodnu. Od seoskih pripoviedaoca, od pjevača uzajmi Puškin motive za mnoga svoja klasička djela. Gogol je za svoje pripoviesti crpio gradju na pučkih sielih. Ruska književnost dostiže klasičku savršenost ne prekinuvši koriena, koj ju na zemljište narodno priveza. Veliki pjesnici i veliki umjetnici mogahu očarati u isto vrieme seljaka i ugladjenika".

Ove su misli probudile ruske narodne pjesme u učenom Francezu. Kano što imade u njih istinitih reflexija za zapad, tako imade pravedne ponuke i pouke za Slovenstvo. Jedva su veću slavu mogla izpjevati usta inostranca. Što se ovdje piše o ruskom narodnom pjesničtvu, to vriedi donekle i za naše na slovenskom jugu. Istina je, naše ne zasiže, kano što rusko, u toliku davninu narodnu. Srbske narodne pjesme dopiru jedva do Nemanića; pa i takovih ne ima mnogo. U hrvatskoj tradicionalnoj literaturi nije se sačuvala, koliko je sada poznato, ni jedna predaja iz dobe Tomislava, Kriesimira ili Svinimira. Osamstogodišnji savez s Ugarskom izbrisa ove predaje. Naše narodne pjesme ne dopiru dalje od XIV. i XV. vieka; a daleko veći njih dio opieva tek borbu našega naroda s Turčinom. Ni one cjeline ne ima u našem narodnom pjesničtvu, koja se ističe u ruskom. I tomu je uzrok naša raztrgana prošlost. Ali ova i druga pitanja o našem narodnom pjesničtvu riešiti će tek dublje i svestranije iztraživanje, za koje su nam dali ruski učenjaci i Francez A. Rambaud liep primjer.

—*a*—

Cirkničko jezero.

(Sa slikom.)

Pol ure od hrvatske granice, nedaleko od Čabra i Prizida prolilo se Cirkničko jezero. Tko nije čuo o njem pripoviedati? Već u prvih čitankah opisuje nam se čudnovato jezero, „gdje se jedne te iste godine žanje i kosi, lov lovi i riba hvata".

To doduše zvuči ponešto zagonetno, al je ipak sgoljna istina. Tko je ponešto proučio zakone zemaljske tvorbe i upoznao se sa našim Krasom, taj će si lasno protumačiti ovaj pojav.

Kao što je spužva puna škulja i šupljina, tako je i Kras sav prošupljen ponikvami i prodori, špiljami i bezdni, uvalinami i breznami, — cielo je to pletivo prirodnih to uzkih to prostranih podzemnih prohoda. Odatle potiče, da kiše i druge zračne oborine, kad na bregovih i visočinah padnu, timi podzemnimi bludišti odmah odtiču, te najednoč u kojoj dolini opet proniknu. Ima li i tu takovih prodora, to propadaju opet dublje, da se na još nižem mjestu iznovice pomole. Ako li u toj dolini neima slučajno takvih prodora ili ako su prodori za odtok mnogo manji nego li prodori za pritok, tad se po dolini voda razlije, nastane jezero, te stoji dotle, dokle prestanu vode priticati a tad jezera opet po malo nestane u ždriela i ponore, a s jezerom nestane i riba i ptica.

Tih pojava ima u Krasu na stotine. Rieke i potoci, koji poniru i opet izviru, slapovi, vrutci, jezera, — površina pusta gola krš, a pod zemljom teku velike rieke.[1]

Tko nezna za Gjulin ponor u Ogulinu, za Dobru i Mrežnicu, za Plitvička jezera, za Krku i Cetinu, — tko nezna za postonjsku špilju, za izvor Savice i za jezero Bohinsko i Bledsko? Sve su to pojavi istovrstni, kojim uzrok valja tražiti u tvorbah vapnenih i kredinih.

Kotlinu cirkničku tvore ovisoke planine, koje ju od sjeverozapada prema iztoku do jugoiztoka polukrugom, a na protivnoj jugozapadnoj strani na spodobu slova E obkoljuju; dočim se prema sjeverozapadu, gdje leži selo i željeznička postaja Rakek, mirno rizoko pogorje pruža, puštajuć sedlo izmed kotline cirkničke i ravnice. Te su gore: sa sjevora Slivnica (3523), sa jugoiztoka Križna gora (2705), sa zapada Javornik (4006), s juga Suhi Vrh i Stanovnik (3119). Sa ta tri potonja vrška, puna prodorina i izdubina propada voda dotle, dok napuni svu dolinu, — te stvori čarobno jezero tamo, gdje su malo prije bila plodna polja i bujne livade.

Kotlina cirknička ima skoro tri sata hoda u dulj, a dva sata u šir. Jezero samo jest dva sata dugo a sat široko. Okolo na okolo porazkladalo se u tom mirnom kraju po podnožju bregova jedanaest sela i oveliko mjesto Cirknica. Sa jugozapadne obale pružio se u jezero poluostrov Drvosek, a nedaleko od njega uzniknuo nad gladčinu jezera zarastao ostrov sa selom Otokom. Onaj dio jezera, što leži med jugozapadnom obalom i med poluostrovom Drvosekom, zove se zadnji kraj. Na iztočnoj strani ne ima obale, već je kraj posve plitak, kad stane voda padati, dolina sve to dalje zasiže, a marljivi stanovnici pohite odmah da oru i siju. Kad napokon jezera posve nestane, na njegovu su dnu već zelene polja i livade, a kud su prije plovile ribe, tud sada skaču zecovi. Jedan je dio jezera zarasao rogozinom. Ta ima nebrojenih vodenih ptica, dočim si od rogozine pastiri spliću plašt proti kiši.

Od okolnih potoka, koji tu izviru i poniru, spominjem: veliki Obrh, Lipsenjšicu, Žerovenšicu, Grahovšicu, potok Cirknički, koj od sjevera u jezero pada, Martnjački obrh i dr. Grla, na koja pritoci od Stanovnika, Suhoga Vrha i Javornika na dnu jezera rigaju, jesu Tresenec, Slatavec, otočki Obrh, Mrzljek, Vrana jama, Bob-

[1] Zanimivo je o tih pojavih čitati Pilarovu veliku razpravu: oskudica vode na Krasu (hrvatski i njemački).

Digitized by Google

narica i Sekadoljica. Najznamenitija su grla Vrana jama, Bobnarica i Sekadoljica, koja uz velik bûk vodu izbacuje. Pri „zadnjem kraju“ ima još mnogo grla, koja vodu rigaju, ali ju opet odmah proždiru. Od ždriela na dnu jezera, koja vodu proždiru, spominjem veliku i malu Češljenicu, Kotel, veliku i malu Ponikvu, Sitaricu, Vodonos sa 14 škulja, Rešeto, Uševsku Rejtu, veliku i malu Karlovicu. Najznamenitije od tih ždriela jest velika Karlovica, imajuć šest stopa u promjeru, dočim je mala Ponikva i ždrielo i ujedno grlo (izvor). Po tom što rekosmo, dade se cirknička kotlina prispodobiti velikoj posudi, u koju voda jednom cievi dotiče a drugimi odtiče. Divan je to pojav naravi za putnika, kad se proveze bistrim jezerom, na kom se miliuni cvjetića kupaju, te si tuj dade pričati o davnih i otajstvenih sgodah toga kraja. Nu Cirkničanin stoput bi volio, da toga jezera posve nestane. Ono mu vazda visi kao vječita oluja nad plodinami njegovih poljana. Sve ono tlo, kud sada još ima rogozine i rita, moglo bi se pretvoriti u plodno polje. Ni ono množtvo riba i ptica, koje timi prodori navire, nemože mu naknaditi sigurna i mirna priroda, što no ga polje donosi.

Jezero cirkničko naraste u kišovito vrieme te stoji dotle, dok ne nastanu suhi dnevi. Preko zime ostaje obično čitavo jezero zaliveno i to podosta visoko, poplaviv polja i usjeve. Ljeti od Petrova pa do Miholja biva posvema suho. Ima godina kad se po triput pojavi i opet ga odmah nestane. Dosta je trodnevna kiša, ili nekoliko samo sati žestoke oluje, da se napuni. A potraje li deset dana liepo, tad stane voda padati, a za dvadeset dana nema ni vode, ni riba ni ptica. Gdje si prije ribu lovio, tu kosiš sada travu!

LISTAK.

Katančićev spomenik podignut u Valpovu troškom barona Praundaua donosimo naknadno prema svome obećanju u br. 15. ovogodišnjega „Vienca“.

Narodno kazalište. Prošlih tjedana vidjesmo na našem pozorištu dvie dramatske novosti. Feuilletovu „Dalilu“ i Kneislov: „Tko pjeva zlo ne misli“. O prvanjem progovorit ćemo morda dojdući put obširnije, a o potonjem nam je ovdje u kratko koju reći. Upravo smo se obradovali prekrasnomu prievodu ovoga i inače posve dobroga komada. Ne bi čovjek vjerovao, što može dobar prievod učiniti, tu nam se prikazuju najtanje tančine narodne dosjetke, najumilniji izljev čuvstva narodnoga. G. si Ban ovaj komad bijaše odabrao za prijam. Obćinstvo je pratilo predstavu najvećim interesom. Vriedno je doista da svatko, osobito naši mnogobrojni prevoditelji dodju te čuju, kako valja prevoditi, kako se svaka slednja prelieva u naš bogati, svakoj tančini dorasli jezik. — U prošlu subotu pjevao se prvi put odavna obećani Mayerbeerov Roberto djavo. Predstava uspjela je upravo sjajno, i čini nam se, da još do sad nijedna opera nije toli oduševljeno pozdravljena obćinstvom. Nad tim uspjehom i sama se je uprava začudila, pa žali, što nije slušala „literate“, te Robertom započela sezonu. Sad na izmaku sezone, u nastajućoj vrućini ne će joj se moći izplatiti zamašni troškovi ove opere, dočim bi cielom zimskom sezonom ovakva opera napunjivala bila kazalište. Al što ćemo? Stradella, Favorita, Rui Blas, bijahu preči! O potankosti opere progovorit ćemo poslije druge predstave.

Jeftine hrvatske pučke knjige. Kao što onomad javismo, odstupila je „Hrvatska matica“ savkoliki imetak zaklade za izdavanje pučkih knjiga družtvu svetojeronimskomu. Medju ostalim predala mu je i nekoje knjige, izdane troškom te zaklade i to 1. Pojavi u zraku, napisao Ivan Perkovac, koju će knjižicu dobiti svi članovi družtva badava. Zatim 2. Odkriće Amerike od Kampea u tri svezka (Kolumbo, Kortez, Pizaro), preveo Smičiklas i Bratelj. Ove tri prekrasne pripoviedke prodaju se kod družtva svetojeronimsskoga svežčić po 10 nvč. Ovo je bez primjera jeftino, jer svaka knjižica ima po 14 tiskanih araka i na kraju zemljovid. Dolazi dakle arak i pol za cigli novčić. Mladeži se osobito preporučaju ove knjižice, jer su zanimiva a ujedno poučna sadržaja, a jezik im je čist i krasan.

Nove knjige. Kralj Dimitar Svinimir i njegovo doba. Napisao Vjekoslav Klaić. Naklada i tisak knjižare Albrecht-Fiedlerove. Str. 34. Ciena 30 nvč.

— Odgovor gospodi V. Jagiću i L. Zoru od Armina Pavića. Str. 18. Ciena 25. novč. Tisak? Pisac nastoji u ovoj brošuri oprovrći Jagićeve u „Otačbini“ štampane opazke i Zorove u „Radu“ akademije štampane primjetbe k njegovoj razpravi: „prilog k historiji dubrovačke hrvatske književnosti“.

— Narodne pripoviedke i pjesme iz hrvatskoga primorja. Pobilježio ih čakavštinom Fran Mikulčić. U Kraljevici, tiskom primorske tiskare. Str. 174 u osmini. Pjesme su liričke, te su skupljene stranom u Krasici, a stranom u Novom, u Delnicah i na Fužini, a ima med njima osobito krasnih. Pripoviedke sve su iz Krasice, pa su i skroz poznatih motiva iz starijih sbirka: „to isto malo drugačije“. Zanimiva je čakavština, kojom su vierno pisane. Dobiva se u svih knjižarah, a u Zagrebu kod L. Hartmana. — Onomad Novosadski „Javor“ oglašujuć Stjepanom Mažuranićem sabrane narodne pjesme, primjećuje: „Pesme su ponajviše o hrvatskim junacima Kraljeviću Marku i Milošu Obiliću, pored kojih imena vrlo kurijozno odudara ime „mlajahni Jorlando“. Najbolje bi još bilo, preštampati celu Vukovu zbirku srpskih nar. pesama, pa kazati Hrvatske nar. pjesme.“ Ovakovu zadirkivanju od svakud bismo se bili prije nadali, nego od „Javora“. Da li je dotični zanovetalác u istinu tako ograničen, da ne pojmi, da može biti hrvatske narodne pjesme o Kraljeviću Marku, kao što o njem ima slovenskih i bugarskih? Ili se tomu veleumu čini „Mehmet-Buljubaša“ čistim ovejanim Srbinom, kad se škandalizuje nad „Jorlandom?“ Ili baš tvrdo drži, da Vuk nije nigdje segnuo u hrvatsko polje sabirući svoje srpske narodne pjesme, ili kako „Javor“ veli: srpske narodne pesme?

Sa hrvatskoga sveučilišta. Na filozofijskom fakultetu zagrebačkoga sveučilišta držat će se tečajem drugoga polječa sliedeća predavanja: prof Fr. Marković: logiku, — phihologiju, — poviest grčke filozofije — i estetičnu ocjenu Gundulićeva Osmana (publicum). Prof. M. Mesić: hrvatsku poviest XIV. i XV. vieka s obzirom na istodobnu austr.

Digitized by Google

i ugarsku poviest — i poviest Hrvata na izmaku XV. i početkom XVI. vieka s osobitim obzirom na izvore joj. Prof. N. Nodilo: rimsku poviest — izvore rimske poviesti. Prof. Fr. Maixner: nastavak rimskih starina, — poviest grčkoga govorničtva i tumačenje Demostenova govora, — tumačenje Livijeve II. knjige po slušaocih, pod ravnanjem profesora. Prof. L. Geitler: skladnja slavenska, — Libušin sud, — uvod i tumač izabranih česti spomenika suprasaljskoga i assemauskoga, — litavske vježbe na temelju chrestomatije Schleicherove. Docent A. Pavić: Historija hrvatske gramatike: oblici, — hrvatske narodne pjesme. Prof. Gj. Pilar: fizikalna, petrografična i dinamična geologija, — stratigrafična geologija, geoložke ekskurzije. Prof. V. Dvoržak: optika, — praktične vježbe optičke. Prof. B. Jiruš: Anatomija i historija bilja, te obćenita morphologija. Prof. A. Velkov: poviest kemičkih teorija. Osim toga predavat će učitelj dr. J. Šajatović slovnicu njemačkoga jezika i tumačenje Göthheova Fausta, a ravnatelj gimnazije Fr. Petračić držat će umjesto oboljeloga profesora Šrabca seminar o Homeru.

O našoj zemlji i narodu zanimaju se u novije doba strane književnosti u veliko. Osim članaka i dopisa, koje sve novine donose dan na dan iz Crnegore, Hereegovine, Dalmacije, Bosne, Hrvatske i Srbije, ima i ovećih putopisa, opisa, studija o socijalnih, književnih, kulturnih odnošajih što u brošurah i knjigah, što u literarnih listovih. A. Hovelacque napisao je u travanjskom svezku časopisa „reforme économique“ zanimiv članak: les Slaves du sud en Hongrie. Tu se u kratko skiciraju politički i kulturni odnošaji južnih Slavena, naročito povlastice Srbalja u Ugarskoj. — Glasoviti englezki prijatelj južnih Slavenâ Lewis Farley napisao je oveće djelo: Turcs and Christians, u kom nieče svaku kulturnu sposobnost Muhamedanstvu. — U bečkom „Abendpostu“ izlazi od F. Taula niz članaka: Reiseskizzen aus Bulgarien und dem Balkan. — U „Globusu“ izašao je veći članak: Begräbnissgebräuche der österr. Südslaven, dočim je „Ausland“ donio na njemački prevedene dvie hrvatske naricaljke. — U Berlinu izilazeći „Deutsche Rundschau“ u posljednjem svezku za travanj donese od nekog anonimusa članak: „Die Lage im Orient“, u kom razlaže razvitak iztočnoga pitanja u prijašnjih vjekovih i danas. „Do prošlog vieka bilo je istočno pitanje u tom, da je Evropa drhtala pred Turčinom, a danas da drhće za Turčina“. — U Lipskom izišla je knjižica od nekog K. v. Th....., pod imenom Oesterreich und die südslavische Bewegung. Ova knjižica koliko je god južnim Slavenom naročito Hrvatom prijazna, toliko se čovjek mora čuditi, koliko krivih nazora u njoj ima. — Neki Engles W. Forsyth napisao je knjigu: the slavonic provinces, southof the Danube (slavenske provincije na jugu od Dunava).

Darovi presv. g. grofa Adolfa Pejačevića. Vriedni naš rodoljub i književnik g. podžupan Budislav Budisavljević upravio je na urednika ovoga lista pismo, u kojem javlja, koliko presv. g. grof Adolf Pejačević mari za narodni razvitak, što smo već iztakli, kad se je naš skladatelj Franjo Kuhač prošle godine povratio iz Sriema. Pismo stignu prvih dana travnja amo, kad se je urednik već u Italiju odputio bio, te mu dodje tek sad poslije njegova povratka. Kako rado bilježimo svaki pojav, kojim se naš razvitak unapredjuje, i kako nam je drago, kad i članovi otmenih velikaških obitelji stanu u kolo narodnoga ráda, priobćujemo evo cielo pismo našega vriednoga pobratima:

Prijatelju moj! Jesenas si u našem „Viencu“ spomenuo, kolikim se zanosom zanosi presvietli grof Adolf Pejačević za domaćim cviećem i umiećem. Bivši kod mene prijatelj naš Kuhač na potraži za biserjem glasbotvorne ruke a nagledav se do miloga boga svake rukotvorine na žicu narodnu baš u dvoru presvietloga grofa i divna mu perivoja tik Rume, kliče negdje sav uzhićen: ta to je pjesnik svoje ruke! I tako jest. Iztičem ovo, jer sam uvjeren, da je istina. Iztičem i za to, jer znam, da presv. grof Adolf nikad s uma ne smeće, koja ga je zemlja porodila. A do nas je, prijatelju moj, pristupiti k našim velmožam i razdjenut im živu sliku, koli su podobni biti rodu svomu pravi dobrotvori. Sve mi se čini, da nas ima griešnika i na jednu i na drugu stranu. Presvietli grof Adolf, pošav iz Rume na svoje dobro tik Osieka, poklonio mi je do blizu 60 komada rimskieh novaca, dvie kamene glave, izkopane u čuvenih Petrovcih i ploču, valjda iz križarske dobe, nadjenu u Sriemu, za narodni muzej, komu ću velikodušni dar skoro poslati. Još me je umolio, da mu naručim ovogodišnji Vienac i da ga upišem u članove-zakladnike hrvatske Matice. Ovo potonje sam upriliči, budi ljubezan. A naš vrli Kuhač, započev u Valpovu, ne će sustati do Rume, pa će Tvoj „Vienac“ još ljetos pripoviedati, da naši slavonski velmože u narodu živu i za narod svoj. U Rumi u travnju 1876.

Palackova svečanost. Spomenusmo već u ovom listu, da će Česi liepom svečanošću proslaviti svoga historika i domoljuba prvaka Palackoga, koji je skorih dana dopisao poviest česke zemlje. Ne smiemo premučati, da je ta slava (na 23. pr. mj.) bila dostojna častnoga starca, kojeg Česi otcem zovu, i dostojna takova naroda, koji se eto za naših dana toli uztrajno i neustrašivo bori za prava svoje zemlje — za svoju narodnu budućnost. A kako ga i ne bi otcem zvali, i toliko slavili, kad je Palacki svojom poviešću sviest česku baš probudio, pa evo do najnovijih dana politici českoj ponajviše i pravac udarao?! Koliki se tuj odlični češki domoljubi nadjoše i što se je tuj govorilo, nije čudo, da imponuje neprijateljem Slavenstva. Na samoj časti bilo preko 300 gostiju (više ih nije moglo stati u najmljene dvorane). Medju njima izticala se liepa kita českih velikaša na glasu, kakov je Klam-Martinic i Thun, za tiem bivši ministar Jiřeček i mnogi učenjaci i domoljubi iz svih slavenskih krajeva. Iz Hrvatske učestvovaše pri svečanosti naš pisac i urednik „Obzora“ Josip Miškatović. Govorahu Škrejšovski, Klam-Martinic, pražki podnačelnik Zeithammer i sam starac svetčar, a za njim zet mu dr. Rieger nazdravivši slavenskoj solidarnosti. Čule se znamenite besjede i povladjivalo im se svesrdno i burno. Nemamo gdje da iztaknemo svaku mudru i smjerovnu — a naši su ju čitaoci za cielo čitali već u kojem političkom listu. Mi samo bilježimo i iztičemo znamenitost ciele svečanosti i radujemo se svesrdice što su i iz Hrvatske što poštom, što žicom prispjele u ruke starcu svečaru tolike čestitke!

Lanjski „Vienac“. Mnogo nas je predplatnika pitalo, bi li mogli dobiti podpunih iztisaka „Vienca“ od god. 1875. Mi smo uslied toga dali nekoliko brojeva, kojih bijaše ponestalo, iznovice štampati, te se sad mogu podpuni iztisci dobiti broširani uz cienu od 6 f, a u liepom vezu za 7 f. 50 nč.

Zabava: — Lucieta — Omirove Odisice pjesma šesta — U predvečerje. — **Pouka:** Crta o izdanjih i o izučavanju ruskih narodnih pjesama, obzirom donekle na naše — Cirkničko jezero. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 13. svibnja 1876.

Br. 20. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Propast Venecije.

(Dne 12. svibnja 1797.)

Spjevao A. Šenoa.

I.

Lagunom lebdi mir,
Lagunom drkće zlatna mjesečina;
Draguljem bliešti mora šir
I tajnim šaptom pljuskala plitčina;
O bielih kulah svjetlilo se vije,
Kroz gotski triem ti žarki mladjak sije,
Dragotan hladak povrh vala diše,
A jarbol broda lagano se njiše,
Časomice ti javlja mjedni bat
Sred tihe noći kasni sat.
Oblačak prhnu — minu mjesečina,
Lagunu tamna prikrila tišina.
Još gdjegdje lukom svjećica tumara,
Još gdjegdje čuješ pjesmicu brodara,
Il mukli šumor mora iz daleka,
Ko da ti bruji davne slave jeka;
A pjesma gine, šumor vala mre,
I tiho, tamno opet sve.

Al u noć crnu strši veličajno,
Strahotno, silno čudovište tajno;
Tajinstven div je, mermer zagonetka,
Kamenita iz mora nikla spletka;
Sred vreve silne crnijeh talasa
Nepojmiv svietu, tisućljetan sglob,
Tjelesina divotnog gorostasa,
I slave hram, slobode krvav grob.

Venecijom to grdno čudo zovu,
Na svietu ne ima jeke tomu slovu,
Kamogodj tisneš smjelu plav — zaludu!
Na svietu nema para tomu čudu:
Ribara šaka ote vilin dvore
Bjesnoći morske, svjetoborne pjene,
Ribara šaka sazda mermer gore,
Vrh plitka pieska nebotične stiene;
Ribara šaka satre zid Bizanta,
Na svetoj Sofi razviv Marka stieg;
Ribara šaka šćera kod Lepanta
Aláha ladje sve u krvav bieg.
Što zalud kušo holi Perzijanac,
Ribara šaka skova moru lanac!
Pučinom svjetskom vlada barjak lava,
Pučinom neba ori mu se slava;
Od krune više vriedi zlatna kapa,
Njoj klanjaju se sultan, car i papa.

Al noć je tiha, noć je tajna, niema
Pod njenim velom zlatni lav sad driema,
Ne budi mi ga — jer kad silan rukne,
Od užasa će morsko dno da pukne.
Ne budi lava? — Oblak minu...
Šta ono noćnim svjetlom sinu?
Dužinom kopna povrh suhog pieska
Čudnovat niz se gladkih cievi ljeska.
Neumitno kod tvrdjave Margere
Baterije se rede Sankilota,
Prot mermer gradu crna ždriela pere,
Krilašu lavu gvozdena strahota.
Napoleon — dà, mali Korzikanac
Na rtu mača nosi svieta kob,
On mletačkomu divu kuje lanac
Napoleon Venecji kopa grob.

Digitized by Google

II.

Pred duždev-dvorom stoji stražanin,
Na silna prsa pao dugi brk,
Gorostas čovjek, žarka oka, mrk.
Ej čije li kršne majke sin?
Ta mletački mu biljeg na klobuku,
Ta mletačka mu puška sja u rukuh,
Po haljini se Mlečić vojnik kaže.
Ne — biljeg, puška, ruho, sve to laže.
Ne rodili ga Mletci, zlatni dvori sreće,
Već slavski krš, već robstvo, bieda, nužda;
Dalmatin vojnik čuva velje vieće,
Manina čuva, Mletkom svjetlog dužda.
Ta takovu mu daše zapovied,
Gorostas čovjek, golubinja duša
Glavara svoga vazda vjerno sluša. — — —
U silni zvonik upro mrki gled,
Pa onda dalje crnim okom krene,
Gdje povrh mora zlatni mjesec sieva,
Gdje valovlje se igrajuć prelieva.
Šta l' ono traži nakraj biele pjene?
Daleko, dalje letila mu miso,
Kamenit u snu javlja mu se kraj,
Kućarica, gdje majku svoju siso,
Sred maslinica kršan, skroman raj.
Pred kućicom mu mlada žena sjedi,
Plamenito joj oko morem bludi,
Ko ovaj mramor obrazi joj bliedi,
Čedance milo driema joj na grudi.
Malići drugi skaču po dno griča,
Vragoljasti se oko sestre sgrnu,
A sestrica tuj čuva kozu crnu,
Starinsku bajku maloj braći priča,
I pjesmu im je na to zapjevala:
Ah glas joj, reć bi, golubinji guk,
Divotno drkće diljem morskog žala
Hrvatice joj pjesme sladki zvuk.
Taj zvuk mu zvoni s tisuće pjesama
Tim glasom pjeva on sred božjeg hrama — —
Čuj odbi ponoć — mrk se junak prene,
Uminuše s pred oka mile sjene.
Ne rodili ga Mletci, zlatni dvori sreće,
Već slavski krš, već robstvo, bieda, nužda,
I stisnuv pušku — čuva velje vieće,
Manina čuva — Mletkom svjetlog dužda,
Jer takovu mu daše zapovied.
Tek tajnom munjom zenica mu sjala,
Tek tajnom suzom smuti mu se gled,
A tajna suza na kamen mu pala.
Ta prenu li se u sviest jadni rob?
Je l' suza zviezdom usred robske tmine?
Ta peče li mu srdce ljuta kob,
Te sva se bol u vreloj suzi vine?
Junače mrki, mani mi se jada,
Gle, kako svieća duždeva se žari,
Tu sjede silni tvoji gospodari.
Oh trista puti njim je gore sada!
Uzplamćeti će tajni plamen srdca,
Slobode dahom sin će tvoj da diše,
Al gospodari tvoji — nikad više.
Ti čuvaš svjetlog dužda — živa mrtca.

III.

Sred zlatne sobe drkće voštanica,
Po slavnih slikah plaho svjetlo pline;
Tu sjede ljudi sdvojna, blieda lica,
Života krv im kao žižak gine;
Tek žarko oko užasno se vrti,
Ko bolestniku u tren strašne smrti.
Kadifa rujna niz rame im pada,
A zlatnu kapu nosi od njih jedan;
Nu ko što svi i on je blied i biedan — —
Venecije tuj slavne sjedi vlada.
Senatori i dužd — sve kipi od kamena,
Republike tu sbori duša sva;
Vladari danas! Sutra? Bog to zna!
Vladari danas! Sutra možda sjena;
Kadifa? Krpa. Zlatni rog? Rugavet.
Republika? Tek smiešna, mrtva avet.

I reče dužd — ak riečju izdisaj se zove:
„Sred strašne noći skupih sad vas ove,
Sve što za dobe bolje naše sreće,
Pri vieću nikad nije bilo svieće.
Al zakon stavni mienja prieka nužda. — —
Senatori! Još jednom čujte dužda:
Nad otačbinom smrtni visi mač —“
— Vladara shrva pri tom ljuti plač. —
„Jošt jesmo svoji, jošte roblje nismo,
Napoleon vam šalje ovo pismo.
Vi pitate, što traži od nas Franak?
Da l' ladje naše? Savez? Vojsku? Danak? —
Drugačje piše njegve sablje rt:
On od nas traži, čujte, našu smrt.
Kraj nek je sada, veli, vašoj sili,
Ne budite već, što ste nekad bili,
Raztrgnite mi barjak zlatnog lava,
Ni dužd vam ne smie više biti glava,
Sve pokrajine da mi odmah date,
Sve zlato svoje, slike i fregate,
Ne vladaj od sad boljarska već ruka,
Nu žezlo nosi biesna rulja puka;
Podpišite, da moje roblje svi ste,
To pište — il će topa planut plamen
I povrh kama ne će ostat kamen“.

To reče dužd — i ništa ne reče više —
Na stolicu se zlatnu sdvojan spusti,

Digitized by Google

Jošt slabi drktaj vidiš mu na ustih.
A vieće? Sjedi, drktnu, jedva diše.
Al sred mrtvaca plamen mladić skoči,
Strelolike mu zaigrale oči:
„Venecija da sama smrt si sudi,
Venecija da sama smrt si piše,
Da sama tisne nož u svoje grudi,
Na smrti kliknuv: — Mene nema više?
Mladića žaru prosti svietlo vieće,
Al krv mi žeže grdna ta sramota,
Gdje nitkov, silnik, vodja Sankilota
Na zlatni grb nam takvo blato meće.
Ta gdje smo? Jesmo u tom gradu,
Što rodi slavnog Dandola Henrika,
Bizanta silnog, koji satre vladu,
Alviza jesmo l' sinci Močenika?
Ne pamtimo li Lovre već Marcela,
Ni Zadra tvrdog, niti Dardanela?
Lepanto, Cipar, Jakin, Famagusta
To sve da san je samo, tlapnja pusta?
Senatori! oj dižte oči gori!
Što ovi zlatni pričaju vam dvori?
Davninu našu, diku, silu, slavu!
Zar nije strah vas da će zlatni svod
Na plahu našu survati se glavu,
Djedova slavnih satrt robski plod?
U lance da se skuje domovina?
Ne — nikad tisuć puti velim, ne!
A naše robstvo vlastita krivina!
Zar nema nikog, da za dom svoj mre?
U tvrdoj luci galije nam stoje,
I plemstva skupit će se četa smjela,
Od topova se tvrdjavice roje,
Hrvata vojska još nas čuva ciela.
I ja velim: Rat! Nek kucne Marka zvon:
Il Mletci mrtvi il Napoleon!"

„Zašuti mladče!" planu sieda brada,
„Bezobzirce ti striele siplju usta,
Oluji nalik kipi krv ti mlada
I zviezdâ hvata ti se ruka pusta.
Ti veliš rat! I ja bih reko rat;
Al ponoć već nam javlja onaj sat,
Uminuo je zlatne sreće dan;
Strahotan, smrtan sprema nam se san.
Venecija i meni je u grudi,
I ja ti znadem kakvi bjesmo ljudi;
I moj je morem nekoč sievo mač!
Junaci gdje su, reci, oni stari,
Sa kojih grad taj širom svieta slovi,
Vojskovodje i smioni mornari?
Ah naša krv se mladče izjalovi;

Vaj, slutim, dome, puna ti je mjera,
Jer nemaš nego vojsku — Faliera.
Sve naše kopno otela nam buna,
A vjerom krenu saveznik naš, car;
Ništ nije naše — nego ta laguna
Ti: „Rat!" još vičeš mladče u taj par.
Hrvati? Jesu li mladče naša krv?
Venecija je l' Dalmatincu dom?
Dalmatin bio samo kukav crv,
Tek sluga naš, tek rob na kršu svom.
Tudjinac da ti spasi ovaj grad?
Oj mladče, vidim mlad si, vele mlad.
Krvnika četa da nam u grad srne?
Da satre crkve, zlatne dvore nam?
Da vitlajuć se usred magle crne
Nad svetim Markom liže krvav plam?
Da žarko zrno Mletke nam raztrieska,
Otaca slavnih razbiv groblje milo?
Da tude bude, što je nekad bilo,
Sred pusta mora pusta hrpa pieska?
Venecijo, oj divni dome moj,
Vjekovita si svomu rodu čast,
Nam valja mriet, al ti bar slavna stoj,
Venecijo ti ne smješ, ne smješ past!
Spomenik budi, budi mermer san,
Čarobita bud knjiga čovječanstvu,
Dà, možda poslje noći dodje dan,
I nova zora tvomu veličanstvu.
Senatori — ja velim: Mir!"
Al kao bura brujilo u šir:
„Ne, nikad tisuć puti ne!
Nek radje u prah padne sve,
Pomagati će vojska sva Hrvata,
Nek svaki od nas pušku, sablju hvata,
Sam svjetli dužd nek plemstvo naše vodi
Il k smrti il slobodi!"

IV.

Čuj! Jel oluja, jeli grom?
Od bure drkće duždev dom,
A s vana čuješ divlju viku,
I čuješ psovke, čuješ riku,
Silovit urlaj, mukli žamor,
Nepojmiv šumor, biesan štropot,
I trus i prasak, lom i topot.
Tad dužd će skočit blied ko mramor,
Otvorit prozor — krvna zora
Vrh širokoga drkće mora.
Strahote! Svieta silna vreva
Po Markovom se trgu lieva,
I ko kad pako iz dubine
Silesiju si biesnu rine,
Odasvud grnu nove čete,
I viču, kunu, biesne, lete:
„Oj dolje dužd i velje vieće
Krvnici kruti pučke sreće

Digitized by Google

Tirani dolje! Dolje varka!
Apostoli vi svetog Marka,
Dà prokleta vam vaša zloba,
Senat vam bio proklet vaš!
Sad puć će vrata robskog groba!
Jer grad je naš! Oj grad je naš!"
Čij grmi ovaj strašni zvuk?
Venecije je ovo puk.
Dà, robski ovaj plahi crv
Vladara svojih traži krv.
Ko kad zatutnje burne vode,
„Sloboda!" grme momci bosi,
A na čelu im stieg slobode
Hrvaćanin gle vojnik nosi.
Hrvaćanin! Ta je l' moguće?
On samo bubnju, puški vičan,
Slobode tudje viestnik dičan!
Dà! U njem ima krvi vruće,
Probudio se mrki sin,
Slobodu i on za se prosi,
Pred silnim svietom zato nosi
Slobode stieg Hrvaćanin!

Tad bljednu dužd i silna suza
Niz gospodsko mu lice spuza.
„Šad braćo neima Mletkom nade,
Na bunu sva se vojska dade,
I gradjanstvo se buni sve:
Perditio tua, Izraël, ex te!"
I sgrabi pero, sgrabi pismo,
Podpisa zator zavičaju sâm
Zavrisnuv: „Jao! Svoji nismo".
Na tvrdi srušio se kâm.
Daleko mukli valovi se ore
Venecji grobnu pjesmu pjeva more.

V.

Venecja pade — kruna morske vlasti
Bez povratka u zabit minu gluhu;
Venecja pade — morala je pasti,
Na piesku temelj stajao tek suhu:
Sva vlast joj bila šaka velikana,
Sva sila samo krvnik, trepet, strah,
Iz orijaškog divnog mermer stana
Vjekovitoga robstva diso dah,
Svu slavu gradila je tudjom krvi;
A vlastit puk joj — slavni, biedni crvi.
Vjekovit jedan tek je temelj vladi,
Na puka srdcu kad si slavu gradi.

Ko sjajna školjka prazna, bez života,
Što bura baci na brieg suhi mora,
Stajaše tvoja čarobna ljepota,
I veličanstvo mrtvo zlatnih dvora.
Spomenik ljudske snage ti si vječit,
Vjekovite si pravde svjedok rječit,
Sred blistavila morskog sbiljski san.
Al svanu zora, došo ti je dan.
Iz valovja ti zvone divni glasi:
„Venecijo i opet slobodna si!
Ne krvna zviezda povrh burne vode,
Ne puku tvomu užas, trepet, strah;
Već zlatan trak u suncu si slobode,
Što roda silnog složni užga mah!"

Montecchi i Capuletti.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

I.

Zenio nam se kapetan Joco Milić. Uzimao je liepu kćerku umirovljenoga četnika Berića, s kojom je već od nekoliko godina ljubakao. Bijaše to limitobrak* bez kaucije, budući oboje neimućna roda. Al ih tim obilnije obdari narav inimi vrlinami, koje se novcem kupiti ne dadu. Bijahu oboje liepi, a kraj toga dobre, poštene i vedre ćudi i u cieloj pukovniji toli omiljeli, te ne bijaše čeljadeta, koje se nije iskreno obradovalo čuvši, da se veseli i čestiti Joca ženi sa ljubeznom Ankom Berićevom.

Mi pako satnijski častnici ne znadosmo, kako da bolje izjavimo svoje veselje, kako da razgovjetnije čestitamo milomu svomu kapetanu, koji nam je svim bio više bratom nego li poglavarom — da mu je poslije dugoga okapanja napokon sretno za rukom pošlo, dovinuti se davno željenog cilja.

Dan prije, nego što će kapetan Joca odputovati u nedaleki zavičaj svoje dike, da se s njome vjenča, pozove nas on sve satnijske častnike na večeru k veselomu gostioničaru Tomi, da se ondje s njime još jednom do mile volje nablebećemo i junački porazveselimo, prije no ga zaokupi u svoje mreže milena mu vjerenica.

Sjedosmo za dugački, crnom kožom zaokvireni stol, debeli Toma donese vina, a kćerka mu stade nositi jednostavnu nu tečnu večeru. Kapetan Joca veseo i objestan kao nikada. Poslije večere svrne on razgovor na ljubav i iz toga razgovora porodi se medj nami pitanje, kako bi nam svim sada bilo, da smo se oženili sa djevojkama prve svoje ljubavi. Bijaše tu svakojakih

* Prije 10 godina dozvoli cesar, da se krajiški častnici mogu bez kaucije ženiti onda, ako je zaručnik i budući tast deset godina kao častnik krajini služio, i ovakav brak nazivali bi častnici u šali: limitobrakom.

Digitized by Google

šaljivih kombinacija, osobito kad svaki od nas redom zače pripoviedati sgode i nesgode svoje prve ljubavi. Kapetan Joca slušaše mirno, smiešeć se sladko i odbacujuć dim iz duge čibučine.

Kad zadnji od nas dovrši, uze on pripoviedati o svojoj prvoj ljubavi, te će ovako:

Prve godine moga poručnikovanja preživeh u selu L... na Savi. Inteligenciju zastupao je u tom selu osim mene župnik Vodić i učitelj Ciprić, žensku pako haut volèe-u župnikova gospodarica, debela stara Jana, koja je svakoga dana mnogo burmuta i rakije trošila — i stara neka krezuba poručnička udova, kojoj je već glava klimala na desno i lievo kad bi se s kime razgovarala. Možete dakle misliti, kakav mi je bio družtveni život u poetičkoj dobi od 22. godine. Kušao sam više puti da barem ustrojim sa župnikom i učiteljem partiju taroka, nu pošto je župnik obično kod igre driemao ili o luknu govorio, to moradoh doskora i taj zadnji pokus zabaciti i prepustiti se evangjeoskom strpljivošću svojoj sudbini.

Nu dodje doskora drugačije. Po prilici godinu dana prije mene došla bje u selo lička zadruga Medved, te se nastanila na pupilskom nekom gruntu blizu moga stana. Bijaše ih što odraslih mužkaraca, što ženskadije i djece svega skupa devetnaestero glava.

Prvu godinu preboliše sretno savsku groznicu, te se latiše neumorno poljskoga posla, hvaleć bogu, što su se lahkim načinom dočepali toli plodnih zemalja. Tako napredovahu od dana do dana, te bi bili podpunoma sretni i zadovojni, da su se mogli slagati sa svojimi susjedi Ciprići. Jer odkada dodjoše u selo, bijaše med njimi i Ciprići vjekovite svadje i prepirke. Ciprići bijahu od starine najbogatija zadruga u selu, te ih je već to mnogo srdilo, što su se kraj njih naselili Ličani, o kojih su išli kojekakvi glasovi.

Vjekovite te njihove svadje, izgredi i zulumi ne zadavahu nikomu toliko muke koliko meni, jer su mi svakoga dana dodijavali svojimi tužbami, te sam veće počeo razmišljati, ne bi li našao načina, kojim da svemu tomu kraj učinim.

Bijaše nekog ljetnog po podne. Sjedjah u sobi, čitajuć Shakespearova Romea i Juliju. Svi prozori bijahu otvoreni, da može ulaziti svježi zrak, što ga je tolič ljuta oluja očistila i ohladila bila. Moji psi ganjuhu se vaselo po trgu, momak moj Anta pako plievio u malom vrtiću pred mojim stanom.

Najednom se oglasi u vrtu poznat mi glas, koji upita Anta, bi li mogao pristupiti gospodinu lajtmanu?

Dignuv se malo, pogledah u vrt i opazih staroga Nikolu kuće gospodara zadruge Medvedove, gdje nateže vratom zureć sad na jedan sad na drugi prozor. Ugleda me u sobi, snimi brzo crvenkapu s glave, poleti u triem i unidje u sobu pokucav tri puta na vrata.

Bijaše vam to kršan starac, crna koštunasta lica, siede kose, gustih i dugih jošte crnih brkova, koji mu visijahu niz lice poput gavranovih krila. Izpod gustih obrva pako sievala dva crna oka kao u mrka gorskog vuka.

Promjerih ga ljutitim pogledom, nakaniv otresti ga se unapried, te začeh:

— Dobro da ste došli, Nikola — hćedoh već po vas poslati. Čuo sam tolič, da ste se opet sa Ciprići zavadili, te mi vaš zulum već dodijao. Zato vam evo zadnji put velim: okanite se toga jednom, jer tako mi svetca predložiti ću slavnoj regimenti, da vas opet natrag u Liku presele.

Čuvši Nikola ove moje rieči, lupi se šakom u prsa, prekrsti se naglo i zavapi:

— Ajme mene bolna, ta to mi onda nije fajde, van izgubiti glavu, kad mi vi, gospodine lajtmane, sudite prije nego što čujete, što je i kako je! — A je li to pravo? — Je li pravo, da mirno patim, da dušman sa mnom radi što mu drago? — oh gospodine dragi, evo mi se danas jedno od moje prasadi zaleti u njegovu avliju, a on pušku u šake, pa praskac u prase!

— Šta, prase vam ubio — presjekoh mu rieč — eh to je šta drugo. — Nu toga ovdje ne mogu razpravljati, van ću vas oboje pozvati sutra na raporat. Ej Anta — viknuh na prozor — nudere skoči kapralu Neferiću, pa mu reci, neka mi sutra Medvede i Cipriće u devet sati na raporat dovede, ali za sigurno — i to sve odrasle! — Ej reci mu još, neka prigledje, je li rešetka u redu, jer će rado dobiti gosti!

Momak odleti, a Nikola Medved na oko zadovoljan tom odlukom reče:

— Eh pa hvala, gospodine — i izvuče se iz sobe.

Bijah sretan, što sam ga se danas toli neobično brzo otresao, te nastavih čitati divnu Shakespearovu dramu. Kad ju dočitah, zadubih se u razmatranje pojedinih karaktera, snujuć amo i tamo, niesam li već i sam gdje šta slična doživio.

II.

Sutradan u jutro već oko osam sati počeše se kupiti pred pisarnom i jedni i drugi. Ciprići zauzeše triem, a Medvedi se postaviše na ledinu. Odmah začeše najprije stariji izmed njih zadirkivati jedan u drugoga, a onda sve većma vikati i psovati, te bi kadkada uz tu viku posrnuo koj Medved do pol prostora izmed njegovih i Ciprića da se ovim barem šakom zagrozi, a odmah na to bi koji od Ciprića posrnuo prama njemu sa triema, da pokaže, da se Medveda ne boji. Nu ni jedan ni drugi ne dodje dalje od pol puta, jer je med njima u sredini stajao kapral Neferić, koji ih je ponosnim nekim dostojanstvom razstavljao i mirio, pružajuć dugačke svoje ruke desno i lievo. Bijaše u opancih, u košulji i gaćah, od vanjskih pako znakova njegova dostojanstva nije bilo vidjeti nego sablju u kožnatih koricah, koje je na širokom

Digitized by Google

remenu prebacio preko ramena i modru vojničku kapicu, za koju bijašo zataknuo kiticu bosilja.

Bio vam je Neferić neko vrieme na pisariji kod pukovnijskoga suda, te se time i te kako ponosio, govoreć uvieke njemački, nu tako da su čovjeka slušajuć ga od smieha grčevi hvatali. Osobito mu je godilo, kad bi mu, njemu ravni govorili: „lieber Bruder vom Stabe“, i kad bi on njima na to gospodskim nekim dostojanstvom reći mogao: „lieber Bruder vom Lande!“

Spremajuć se, da podjem u pisarnu, opazih kroz prozor, da su se već i žene umiešale u viku i medjusobnu svadju, te s toga odlučih počekati još malko, da se čestito izviču, da preda mnom mirnije budu.

Nu ta krika i vika preote u skoro toliki mah, da sam odmah poletio iz stana, bojeć se, da se najednom medjusobom ne počupaju.

Spaziv me da idem prama pisarni, — umuknuše u jedan tren, a mužkarci jedne i druge stranke snimiše kape i šešire s glava.

Kapral Neferić poleti mi na susret te ukočiv se odsječe vojničkim pozdravom: Meldd gehersamst Herr Lajtman, dass familie Medved und Ciprić sajn gekomen zu befel!

— Neka unidju! — poviknuh, te stupiv u pisarnu, sjedoh za pisaći stol.

— Familie Medved und Ciprić antreten! — povikne kapral i unide u pisarnu, a odmah za njim najprije Medvedi kao tužitelji, sami kršni gorostasi, junačkih lica, neki još u ličkom odielu, a za njimi njihove žene i odrasle djevojke. Njim nasuprot poredali se Ciprići, najprvi kuće gospodar Luka, krepak jošter i vitak muž kojih petdeset godina, liepa, izrazita lica, kratkih žutih brkova. Na modrom mu prsluku sjajila se zlatna i srebrna kolajna hrabrosti. Uz njega se poredaše ostali mužkarci njegove zadruge, sami vitki krepki i čisti momci a za njimi žene i djevojke čistih bielih skuta. Najzadnja unide Lukina kći Manda, krasna selska ljepotica od kojih osamnaest godina, te se postavi kod vrata blizu mog pisaćeg stola. Pogleda u me stidno i smjerno, nu u tinji čas oboriše joj se liepe oči k zemlji, a na bielom i nježnom joj liščU prosu se žarko rumenilo. — Poznato vam je svim, kakove ljepote djevojke goji naša Posavina, nu nema je danas, koja bi se sa ljepotom Mande Ciprićeve bila mogla sravniti. Još i dan danas, premda tomu već kojih osam godina imade, još je uvieke najljepša žena u selu.

— Aha — u tom grmu zec leži — evo nam Jocine prve' ljubavi — poviknuh ja na to i digoh čašu vina u vis te nazdravih: živila dakle i liepa Mandica.

Kapetan Joca nasmija se izpod brka te reče:

— Pogodio si, moj fendriče (zvao me on uvieke fendrikom, pošto sam najmladji častnik u satniji bio) — nu da si bio onda u mojoj koži, ne znam, ne bi li i ti prošao kao i ja. — Bila ti je ona ovisoka, vitka i jedra uzrasta a toli se plemenito držala, da si je svatko ugledav ju i nehotice morao pomisliti, koli bi joj i ljepše pristojala sjajna odjeća od svile i kadife, nego li jednostavni bieli skuti i šarena tkanica! Zlatni joj prami bijahu omotani u debelih pletenicah oko glavice, koju je prignula malo na desno. Bijaše to prava slika čiste djevičanske ljepote i nedužnosti.

Zabuših se razmatrajuć njenu ljepotu, jer ju ovako iz bliza još nikada ne bjeh vidio, te mal da ne zaboravih, zašto sam u pisarnu došao. Prenuv se napokon, pozvah Nikolu Medveda, neka svoju tužbu izkaže. Kad se ovaj izjadikova, upitam Luku Cipriića malo nesigurno:

— Nu, gazda Luka, što vi na to velite?

Ovaj se ukoči, te se stade braniti vičuć u sav glas mašuć žestoko obima rukama po zraku i mjereć svoje protivnike biesnim okom, te stane onda nabrajati kojekakove pogrde, što ih je od Medveda dosada čuo, i dovrši napokon bolnim uzklikom:

— Jao, da znate gospodine, što mi je neki dan ovaj moj dušmanin Nikola rekao!

— No što vam je rekao? — upitah.

— Eh, stid me je vašeg poštenog obraza, opetovati tu sramotu! — odvrati Luka uzbuniv se.

— E pa kako ću ja onda moći prosuditi, je li, nije li pogrda što vam je rekao? prihvatih na to.

Luka namrgodi se, poviknu iz svega grla:

— Rekao mi je, gospodine, da sam viraun!

— Pa koji je to belaj viraun? — upitah smiešeći se.

— Ne znam vam ni sam — odvrati Luka — nu mora da je nešta veoma ružna, jer su se njegovi likote grohotom nasmijali, čuvši, šta mi je rekao.

— Čuvši te naivne rieči, ne mogoh se više uzpregnuti, van udarih u grohotan smieh, a za mnom svi Medvedi, tumačeć i meni i Ciprićem, da to nije baš tolika pogrda, kad jedan susjed drugomu u šali rekne da je viraun!

— Nu Ciprići se uslied toga homeričkoga smieha još većma razjariše te stadoše nemilo vikati, da će sbog takove uvrede njihovog gospodara ćerati tužbu pa makar tja do svietloga cara. Nasta grozna krika i halabuka, koju sam uzalud utišati kušao, osobito, kad se i žene umiešaše. — Za sve te vike i krike, od koje su se već prozori tresti počeli, opazio sam na jednoj i na drugoj strani po jedno čeljade, koje se do sada ne bje umiešalo i to: na strani Medveda Nikolin sin vojnik Joza, visok, krepak plavokos mladić od kojih dvadeset godina, bjeloputa i liepa lica, a na strani Cipriića, liepa Mandica koju malo prije opisah.

Kad se ta vika ponešto utaloži, poviknuh Jozi Medvedu:

— Ej Joža, nudere i ti sada koju prosbori — ta vidiš, kako ti tvoji umiju zjati, a niesi još ni usta otvorio! Deder da čujem, šta ti o svem tom misliš?

Digitized by Google

Joza Medved obori glavu, te progovori tužno i ozbiljno:

— Gospodine lajtmane, ja mislim, da bi najpametnije bilo, da se jedni i drugi pomire i vjekovite kavge okane.

— A šta ti misliš, liepa Mandice? — upitah na to djevojku umiljatijim glasom.

— I ja isto tako mislim, kao i komšija Joza! — hukne ona stidno, porumeniv još većma.

— Eto gle junaci — obrnuh se na to k jednim i drugim — ovo su dvoje najmladji izmedj vas, pa ipak još najmudrije od vas sviju govore i misle!

— Eh znamo mi dobro zašto oni tako govore i misle — prihvati na to Mandin otac ljutitim glasom. — Jozi je oko zapelo na mojoj Mandi, a ona luda i neuka utvara si bajage, da bi sretna uz njega bila! Nu ne će od toga brašna biti nikada pogače, jer tako mi svetca, volio bi ju i sam ubiti, nego li ju dati onomu ličkomu klipanu. — A ja bi svog sina volio vidjeti na vješalih, nego li oženjena sa tom tvojom lutkom! — povikne opet Nikola Medved strašnim glasom.

Nekoliko Cipićevih žena, čuvši ove rieči, prekrs ti se naglo, a odmah za tim podiže se opet na jednoj i i na drugoj strani grozna vika, još jača nego li prije tako, da sam već mislio, da će se sva pisarna porušiti. Joza i Manda mučahu i sada, on gledjuć snuždeno u nju, ona pako taruć si svilenim crvenim rubcem suze sa liepih očiju.

Eto kud će ti ljepše slike Monteccha i Capuletta u narodu! — pomislih u sebi, zagledav se opet u liepu Mandu, koja mi se sada nekako ljepšom činila, odkada sam razabrao, da joj srdce već za drugim gine. Zaboli me sva duša s nekog neizvjestnog jošter čuvstva, te stadoh u sebi uzdisati: oh liepi ti nedužni šumski cviete, ne bi li ti bolje bilo u gospodskom vrtu, gdje bi ti ruka, koja bi te gojila, tvoju ljepotu bolje cieniti i njom se dičiti mogla! Oh divna ti seoska Julio, hoćeš li ti uz svoga Romea u opancih naći onu sreću, ono nježno njegovanje, koje zaslužuje tvoja divna ljepota i dražest, koja bi i u gospodskoj palači obsjenjujućim sjajem sjati mogla! — Ah zašto niesam ja taj tvoj Romeo! — Al zašto da ne stupim ja njegovo mjesto — zašto da se ga ti ne bi mogla odreći, pa zavoliti mene u mjesto njega? Ah okani ga se, divna Julijo, primi mene za svog Romea, pa da vidiš, kako ću te njegovati, kako ću u tebi uživati i nastojati, da budeš naobraženom gospodjom, da te ne bude stid nijedne druge! — Ah Mandice, zlatna Mandice, budi mojom — biti ćeš mojom — moraš biti mojom!

Ovako je orilo svom mojom dušom, a za tih mojih sanjarija trajala je još uvieke grozna vika i buka mojih Monteccha i Capuletta. Nu napokon postajala sve slabijom i najednom se utiši, kad već svim sile iznemogoše. Bijahu već svi promukli i ohrapavili od silne vike, te se čulo od njih jedino neko silovito piskanje kao u poderane mješine, kroz koje bi se kadkada provukao nezgrapan koj glas kao u guske, kad joj zrno kuruze u grkljanu zapane.

Najzadnji umukne Mandin stric Adam Ciprić. Bijaše najbjesniji od sviju na jednoj i na drugoj strani. — Aha evo ti i biesnog Tibalta — pomislih u sebi, gledjuć ga, gdje zieva bolnim izrazom lica, napinjuć se, da još jednu odrapi. Nu videć, da mu je sav napor uzaludan, sabere još jednom sve sile, i u tinji čas začu se kroz sikanje njegova grla nekoliko proničućih glasova kao u pokvarene klarinete, zakašlja kruto i — umuknu.

Neobična tišina probudi me iz mojih sanjarija. Nu Mandica bila mi zaokupila svu pamet, te ne znadoh, sto da počnem.

— Da sbilja — ubijeno prase — poviknuh. — Nu, dragi moj Nikola Medvede, ne ostaje vam drugo, van pritužiti se sbog toga satnijskomu mirovnomu sudu. Vi pako ostali — obrnuh se ljutitim okom prema jednim i drugim — okanite se svadje i nasilja, jer tako mi svetca, zatvoriti ću vas i jedne i druge u jednu buharu, te zaboraviti na vas, dok se god ne pomirite! — A sad hajd — marš van!

Zablenuše se svi u mene iznenadjeni ovimi mojimi riečmi, oklievajuć, bi li ne bi li izašli. Nu revni moj kapral Neferić skoči, te ih stade gurati na vrata vičuć svakomu kad se je polaganoj vukao: „so du gehe, so du fliehe!“

I Mandica pogleda u me izrazom smjerne zahvalnosti, ja pako namignuh joj sladkim umiljatim pogledom i kad je nesta zadubih se u tužne misli, sjedeć dugo za stolom ne mareć za Neferića, koji je ostentativno prevrtao čist arak artije, na kom bijaše napisao jedinu rieč: Protokoll. Napokon se digoh i odoh kući.

(Dalje sliedi.)

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

I ljeta minuše; bistro i tiho kao zaledjena voda oticaše mladost Helenina u vanjskom neradu, u nutarnjoj buri i uzrujanosti. Prijateljice ne imaše, izmedju svih djevojaka, koje su pohadjale Stahovljeve, ne slagaše se s nijednom. Vlast je roditeljska nije u ničem tištila, u šestnaestoj godini bijaše malne samostalna; življaše

Digitized by Google

za se život samotan. Srdce bi joj jednolično uzplamtilo i opet se smirilo; življaše kao ptica u krljetci, a u krljetku ne bijaše zatvorena. Kadkad ne bi sama sebe razumila, bojala se sama sebe. Sve, što ju okružavaše, vidilo joj se bez smisla ili nedokučivo. Kako ću živiti bez ljubavi, a ljubiti ne imam koga! mišljaše i groza ju spopadala pri takovih mislih. U osamnaestoj godini malo što nije umrla sa nemile groznice; cio njen ustroj, inače zdrav i krepak, bijaše do temelja uzdrman i ne mogaše se dugo oporaviti; napokon nestade posljednjih tragova bolesti, nu otac Helene Nikolajevne uviek je još ljutito govorio o njenih živcih. Kadkad bi joj se činilo, da si želi nešto, čega si nitko ne želi, o čem nitko na svietu i ne misli; pak bi se smirila, pače smijala se samoj sebi, bezbrižno provadjala bi dan za danom, nu iznenada zakipilo bi u njoj nešto silna, bezimena, čim nije znala vladati, a htjelo prodrti na javu. Bura bi minula, nu ne tako lasno slični pojavi. Prem se je trsila sakriti, što u njoj biva, javljala bi se ipak čežnja uzrujane joj duše u njenoj vanjštini, a roditelji mogli su često skretati rameni, diviti se i ne shvaćati joj ponašanje.

Onaj dan, kojim začimlje naša pripovieka, sprovela je Helena duže nego obično na prozoru. Mislila je mnogo o Bersenjevu, o svom razgovoru s njim. Obljubila ga je, vjerovala je gorućim njegovim čuvstvom, čistim njegovim nakanam. Nije nigda još s njom tako razgovarao, kao te večeri; sjećala se izraza plašljivih mu očiju, njegova posmjeha — i smijala se sama i zamislila se — ali ne mišljaše više o njem. Otvorenim prozorom stade gledati u noć. Dugo gledaše u otajstveno nebo; zatim ustade, te mahnuvši glavom strese vlasi s lica; ne znajuć sama zašto pruži gole, hladne ruke k tomu nebu i opet ih pusti, klekne na koljena pred svoju postelju, položi lice na uzglavak i ne mogavši odoljeti čudnovatu čuvstvu, koje ju je obuzelo, zaplaka nedokučivimi, ali gorkimi suzami.

VII.

Sutra dan oko pôdne odputova Bersenjev u Moskvu. Imao je dobiti na pošti novaca, kupiti si nekoje knjige pa tom sgodom htjede viditi Insarova i porazgovoriti se s njim. Pri posljednjem razgovoru sa Šubinom pane na um Bersenjevu, pozvati Insarova k sebi na selo. Nu dugo ne mogaše ga naći; on se je iz staroga stana odselio u drugi, za koji ne bijaše toli lasno propitati se. Napokon smilova se Bersenjevu neka žena u staru šubu[1] i pokaza mu Insarovljev stan. Bersenjev zateče ga doma. Stanovaše u krojača u velikoj malo ne podpuno praznoj sobi tamnozelenih zidova, s tri četverouglasta prozora; u jednom kutu stajaše velika postelja, u drugom kožnat divan, a pod samim svodom visjaše velika krljetka, u kojoj je nekoč bio slavulj. Namah, čim je unišao Bersenjev, podje mu Insarov u susret, nu ne povika: A to ste vi! ili Bože moj! ne reče ni: da ste zdravo, već mu naprosto stisnu ruku i odvede ga k jedinoj u sobi nahodećoj se stolici.

— Sjedite, reče mu, a sam nasloni se na rub stola.

— Još mi je sve, kao što vidite u neredu, dodade, pokazujuć na hrpu knjiga i papira ležećega po podu. Još to niesam opremio, kako treba. Dosad ne bijaše mi kad.

Insarov govorio je posve pravilno ruski, izgovarao krepko i čisto; nu glas mu iz grla dolazeći, prem u ostalom ugodan, zvučaše nekim neruskim zvukom. Tudje porieklo Insarovljevo (on bijaše Bugarin) očitovaše se još većma u vanjskom mu liku; bijaše to mladić oko dvadeset i pet godina, suh, krupnih žila, upalih prsiu, ruke imaše hrapave, crte lica oštre, nos zavinut, vlasi crne i gladke, čelo neveliko, odprto gledajuće nevelike upale oči, obrve guste; kad bi se nasmijao pomolili bi se na oka tren prekrasni bieli zubi izpod tankih, odviš izrazitih ustna. Zaodjeven bijaše starim nu čistim, do gor zakopčanim kaputom.

— Zašto ste odselili iz prijašnjega stana? upita ga Bersenjev.

— Ovaj mi je jeftiniji, a bliže mi je do sveučilišta.

— Nu sad su praznici; kako vam se hoće ljeti živjeti u gradu? Kad ste već odlučili bili seliti se, imali ste si najmiti stan na selu.

Insarov ne odvrati niti na tu primjetbu, već ponudi Bersenjevu lulu i reče:

— Oprostite, ne imam ni smotaka, ni cigareta.

Bersenjev zapali lulu.

— Ja sam si najmio, nastavi, malen stan tik Kuncova. Veoma je jeftin i vrlo ugodan, imam suvišnu sobu.

Insarov opet mu ne odvrati ništa.

Bersenjev porumeni.

— Mislio sam, zače iznova, odbijajuć tanke oblake dima, kad bi se netko našao... primjerice vi, koji bi htio... tamo gor u mene nastaniti se... kako bi to liepo bilo! Što mislite, Dimitrijo Nikanoroviću?

Insarov upre unj svoje male oči. —

— Vi mi nudite, da živem s vami na selu?

— Jest, imam gore suvišnu sobu.

— Srdačno vam hvalim, Andrijo Petroviću; nu ja mislim, da mi toga moja sredstva ne dopuštaju.

— To jest — kako vam ne bi dopuštala?

— Ne dopuštaju mi živjeti na selu. Ja ne mogu plaćati dva stana.

— Ma ja... zače Bersenjev i sbuni se. To vam ne će naprtiti nikakovih suvišnih troškova, nastavi. — Dopustimo, da ostavite taj stan, zato je tamo sve jeftino; mogli bi to tako udesiti, da skupa objedujemo.

Insarov mučaše. Bersenjevu bijaše čudno oko srdca.

— Bar me kadkad pohodite, zače domala. Nekoliko koračaja od mene žive obitelj, s kojom bi vas rado

[1] Kratak ženski kožuh.

Digitized by Google

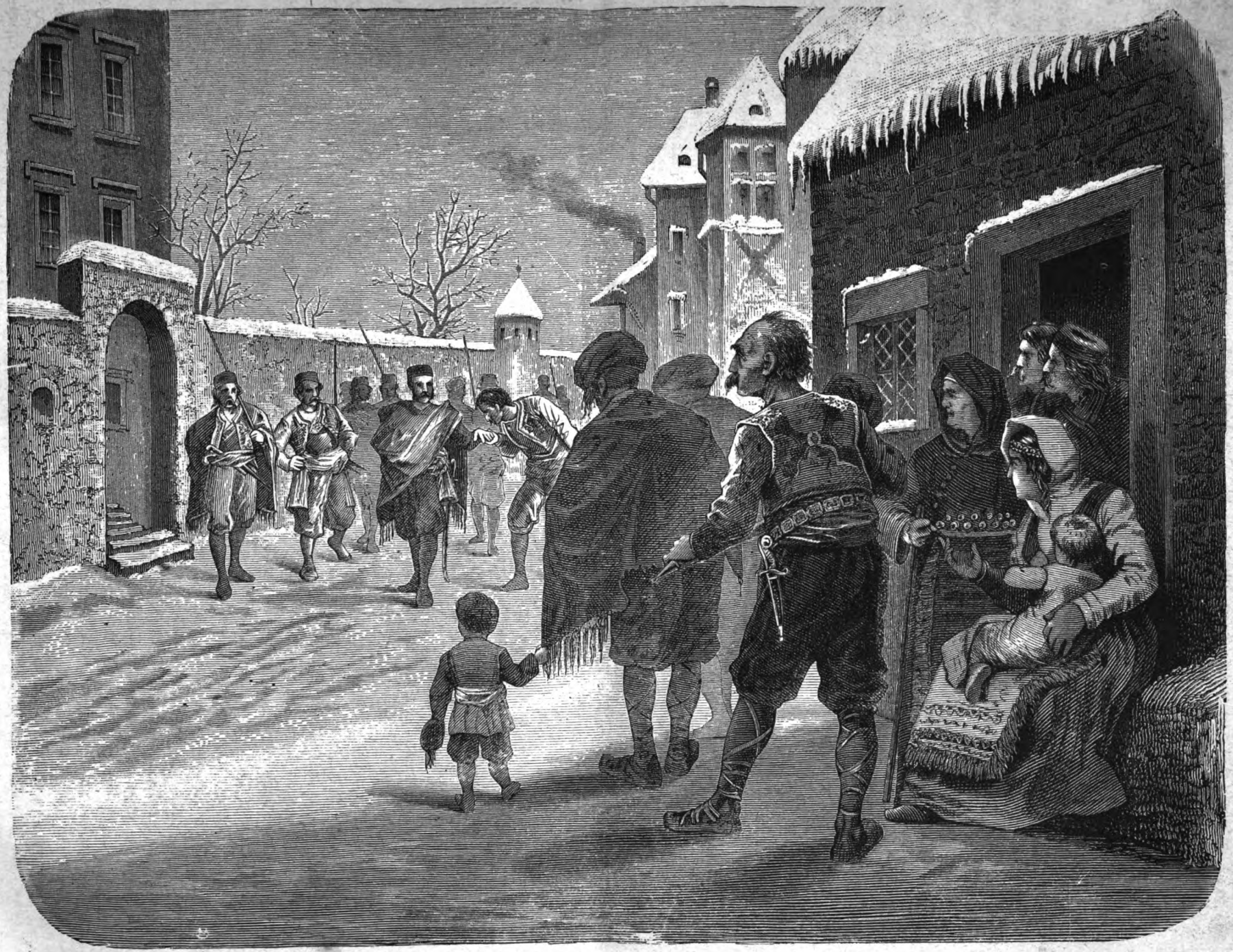

Prizor sa trga cetinjskoga.

Digitized by Google

upoznao. Ima tamo osobita djevojka, ah kad bi ste ju poznavali, Insarove! Živi tamo jedan moj dobar prijatelj, čovjek veoma darovit, osvjedočen sam, da biste se liepo slagali. Dodjite dakle. Il što je još bolje, preselite se k nam. Radili bi skupa, čitali... ja, kao što znadete, bavim se poviešću filozofije. Sve to zanima i vas, knjiga imam dosta.

Insarov ustade i prošeta se nekoliko puta po sobi.

— Dozvolite, upita napokon, što plaćate za svoj stan?

— Sto rubalja.

— A koliko ima u njem soba?

— Pet.

— To bi dakle po prieko došlo na sobu dvadeset rubalja?

— Po prieko... nu molim vas, ja je ne potrebujem. Prazna je.

— Možno. — Ali čujte me, dodade Insarov mahnuv glavom odvažno i ujedno prostodušno. Samo tada primiti ću vašu ponudu, ako po razmerju uzmete od mene novaca. — Dvadeset rubalja mogu dati tim prije, što si polag vaših rieči u svem drugom mogu nešto prigospodariti.

— Dakako, ali me to mrzi.

— Drugčije ne ću, Andrijo Petroviću.

Mladići dogovoriše se, da će se Insarov sutra dan preseliti. Zovnuše gospodara. Dodje napokon; izprva kao da bi mu sve jasno bilo, te je samo govorio: Kraj Kuncova? Zatim naglo otvori vrata i povika: — Imate valjda drugi stan? Insarov ga umiri. — Zato, to moram znati, reče surovi krojač i ode.

Bersenjev ode za svojim poslom, zadovoljan, što je priedlog povoljno primljen. Insarov izprati ga prijazno do vrata i ostav sam, svuče kaput te stade spremati papire. (Dalje sliedi.)

POUKA.

Kritika.

„Hrvatska stilistika“ Janka Tomića. *Ocjena Dr. prof. D. Jambrešćaka.* Iskreno mi je izpovjediti, da sam se čitajuć jesenas oglas Tomićeve „Hrv. stilistike“, nemalo osupnuo. Mišljah, da će u sjenci granatoga naslova „stilistike“ hladovati poznato ime kojega razglašenoga stiliste hrvatskoga — no niti je tuj naći Vebera, ni Jurkovića, niti Miškatovića, ni Šulka ni drugoga koga, već im svim preotima slavu g. Janko Tomić!

Ali kako ime ništa ne odlučuje, pače može ono još i preporukom služiti, kad mu je nosiocem onako obrtan pisac kano Janko Tomić, koj je od nekoliko godina zasukao rukave, da siromašku našu knjigu bogati raznolikimi hitro spisanimi disciplinami — kako dakle nije puno stalo do imena, to se i mi mahnimo pitanja tko? već ogledajmo što.

Knjiga, koju mi je prosuditi, svakako je barem naslovom svojim prvi pojav u mladjanoj književnosti našoj. Jer premda su jezičari naši već poizdavna počeli razmišljati o naravi i osebinah našega jezika, te su o tom zamjetbe svoje priobćivali čas prigodice i više mimogred, kako je to bivalo u naših časopisih počam od Nevena do Vienca, pa u Kurelčevih spisih, čas opet više proračunanom nakanom i osnovom u učenih razpravah jugosl. akademije znanosti i umjetnosti, premda se za listovni slog nahodi knjižica kan. Ilijaševićem dva tri puta izdana; premda nam su za praktični pravni život Uhernik amo a Kazimir Ljubić u Dalmaciji napisali dobra pomagala to ipak podpune, suvisle nauke o slogu iliti stilistike ne bi do danas u našoj književnosti. Tomu se je nedostatku trgnuo doskočiti pisac „hrvatske stilistike“, čim je svakako zasvjedočio, da umie osjetiti književne potrebe. A jedna od ponajvažnijih potreba za književni napredak i procvat svakoga naroda bez dvojbe je valjana stilistika, pa tko se na nju dadne, ako i ne spije u svom poslu, može se barem utješiti latinskom poslovicom: In magnis voluisse sat est!

S te dakle ruke ne bi bilo prigovora piscu stilistike. Ali on nazivlje svoje djelo „hrvatskom“ stilistikom. Tko je kada imao u rukuh Grysarovu ili Naegelsbachovu, „latinsku“ stilistiku, lahko će pri naslovu Tomićeve hrv. stilistike pomisliti na sličan onim sadržaj. Ali dovoljno je pozorno prolistati našu „hrvatsku“ stilistiku, da se o drugom uputiš. Jer osim nekolikih paragrafa, naročito §. 21. (Razumljivost hrvatske izreke) §. 23. (Simetrija hrv. izreke) i nešto o naravi hr. perioda, ne uvodi te naš pisac svojimi pravili posebice u duh hrvaštine, ne upoznaje s njezinimi osebinami, u obće ne poučava u tom, kako bi se mogao doviti hrvatskoga sloga. Stilistika njegova razlaže pravila dobra sloga u obće pa razlaže posebice svojstva razne vrsti proze, listova, opisa, pripoviesti, razprava i govora. U tu ruku poslužit će ona tako Hrvatu kao i Nehrvatu, vještu hrvaštini. Po mom dakle sudu pogriešio je pisac stilistike već pri samom naslovu koj bi imao glasiti: Stilistika, hrvatski, ili za Hrvate složena, čim bi se pravo izražavao sadržaj knjige. I tim bi u kratko sud moj bio odkrojen.

Ako li je pako pisac hrv. stilistike hotio, da mu se knjiga većma sudara s naslovom, to bi i kraj nakane, da napiše obćenitu stilistiku (o raznih vrstih proze), imao više zaroniti u duh hrvatskoga sloga i iztaknuti barem znatnije mu osebine. A za to bi našao bio prilično gradiva koje u Nevenih (Veberova prepirka s Mat. Banom, u riečkom Nevenu osobito Pacelovi odgovori uredniku i njegovo tančanje u prosudbi Bogovićeva Stjepana i drama

Digitized by Google

Jure Matije Spora) (u lanjskom i predlanjskom „Viencu“, gdje su uz neke prenapetosti većinom valjane opazke) pa u Kurelčevih i Veberovih akademijskih i inih radnjah, od kojih je nešto ali neznatno malo Tomić i upotriebio.

Znam ja, da nije lasno stilistici obosti granice izmedju gramatike i retorike, pa i leksikografije (sr. o tom Grysara i Naegelsbacha), ali kad se već udari tim putem, kojim je pošla Tomićeva stilistika, da je mnogo povukla u svoj krug od retorike (figure i nauku o besjedničtvu) i gramatike (izreke, perijode) to bi jamačno probitačno bilo navlastito za našu mladu knjigu i „prvu“ hrv. stilistiku, da je pisac progovorio barem o običnih barbarizmih — germanizmih, talijanizmih i latinizmih — od kojih nam se slog istom počima čistiti. Tim bi se knjiga više primakla bila „hrvatskoj“ stilistici, a ne bi narasla, da je pisac ostalo gradivo gdje što preobilno probrao i povriedio.

Nakon ovoga obćenitoga prigovora iztaknut mi je opazke glede poredbe, gradiva i jezika u stilistici.

Glede prvih dviju točaka moram požaliti, što je i naša ovdješnja gimnazijska knjižnica tako siromašna, da nema nijednoga od više navedenih pomagala, koja su piscu stilistike pri njenu sastavljanju služila;[1] da si ih sam nabavljam jedino radi prosudbe, ne dopuštahu mi sredstva. Po tom dakako ne mogu točno prosuditi, u koliko je rad piščev izvoran i na vlastitom izkustvu osnovan, a u koliko mu se opet upire na njegova pomagala.

Da su mu ova kod sastavljanja pravila znatno morala rabiti, čini mi se, da već i sam jezik izdaje, koj gdješto odviše njemštinom odiše, o čem kod jezičnih opazaka.

Inače su pravila, koliko sam čitajuć mogao opaziti, shodna i valjana.

Glede poredbe — mislim, da pisac nije sustavu shodno postupao, što je nauku „o izrekah“ (koja ne bi strogo ni spadala u stilistiku, već u gramatiku) smjestio tek u §. 32. pošto je prije govorio o slogu u obće i posebice o raznih vrstih, o jednostavnom, srednjem, uzvišenom i drugom pa o razumljivosti i drugih svojstvih izreke i razložio cielu nauku o figurah. Budući slog sastavljen od izreka i perioda, trebalo je nauku o njih prenieti na početak knjige.[2]

Gradivo u priloženih pravila primjerih vrlo je obilno te sadržaje mjestimice krasnih stvari. No ima mislim, u njem i mana, od kojih ću pekoje nabrojiti.

U §. 25. dolazi medju primjeri za epitet: da je i dan biel — što je predikat.

Za onomatop. slabi su primjer one dvie kitice Gjorgjićeve (krok). Puno se je ljepših moglo naći u 13. pjesmi Gundulićeva Osmana i drugih pjesnicih.

Synekdoha nije hrvatski „izvadak“. Possow ju u svom velikom grčkom rječniku tumači sa: das Mitverstehen. Interruptio (sic) je „nastavljena elipsa“ — nije jasno označeno.

Kod Apoziopeze ne pristaje primjer iz Ilijade, koj bi bio shodniji možda za interrupciju. Inverzija je odviše obćenito označena.

Kod distribucije morao bi primjer svršiti kod: „u strahu medju lažnom braćom.“

Za pretericiju i druge neke figure moglo bi se naći mnogo sgodnijih primiera.

Definiciji je priloženo 37(!) primiera, većinom prevedenih drom. P. Tomićem iz francezkcga jezika. Za nekoje pojmove ima čak i po više preobširnih definicija; tako za „istinu“ i „pravo“ dvie, za „ljubav domovine“ tri, medju kojimi jedna malne cieli list duga oratorska definicija; a definicija o „prijateljstvu“ jedva se može uvrstiti medju definicije, jer je neka vrst obširna, lagodna i da tako rečem, razvaljena opisa.

Ne može biti zadatak ovakove knjige, da izcrpljuje gradivo: svrha bi se bila polučila s pet šest jezgrovitih primiera, uza što bi se mnogo prostora uštedilo bilo.

(Dalje sliedi.)

Narodno kazalište.

VI.

Dalila, drama u četiri čina od Octava Feuilleta.

Pošto smo pred mjesec dana čuli Feuilletovu očaranu knjeginju, imadjasmo sgodu na prijam ravnatelja orkestra g. Schwarza slušati Dalilu od istoga pisca. Feuillet nije teatralni fabrikant, on je pisao malo drama a više romana. Nu svaka drama poseb kao da si je zadaćom stavila rieši ti po koj socialni i psihologijski problem.

God. 1853. prvi put se pojavi Feuilletovo ime na oglasu kazališta „du Gymnase“. Davao se komad: „Le pour et le contre“ („za i proti“). Obćinstvo slušaše zanešeno duhovitu prepirku dvaju mladenaca. Iza toga dodje: „Cerisa,“ „pogibelj u kući“ (péril en le demeure) i dr. U svih tih dramah priedmetom je pjesniku bračni život, njegove pogibelji, njegove tamne strane. U svih tih dramah muž jest krivac obiteljske nesreće ili sramote; jer zanemaruje svoju ženu, jer ne zadovoljuje srdcu njezinu: „I mi hoćemo da živimo!“ kliče u jednoj od tih drama takova nesretnica. „Niesmo ni mi roba ili biljke. I mi žene tražimo na tome svietu zanosa i užitaka, lasti i strasti. Vi to nalazite u glavi — mi to na-

[1] Kasnije, pošto je ovaj sud jur 4. mjeseca napisan bio nadje se u našoj knjižnici Falkmanovo djelo, koje je i onako ponajglavnijim pomagalom Tomićevim. Sravnim ga s T. knjigom i opazim, da nije bio svagdje tako sretan izbirući, što će u svoju knjigu prenieti. Vrlo bi spasonosno po našu mladu, bujajuću knjigu bilo, da je uvrstio točku razlažuć dokle se mladi stilista smije koristiti tudjom radnjom, zatim onu o plagijatih i još neke važnije. Op. pretr.

[2] U tom se J. T., kako sada vidim, poveo za Falkmanom, nu ja danas ne bih tako radio. Opet pret.

Digitized by Google

lazimo u srdcu. Kad uzimate ženu, kad ju vežete uza se, dužni ste dati joj u zamjenu svoje srdce, — ako li joj to srdce uzkratite, bilo za volju znanju ili umjetnosti, poeziji ili politici, sve jedno, ona će ga tražiti drugdje.

Pa opet nigdje u ovih dramah ne ćeš naći povredu moralne ćuti. Nigdje ne ćeš kao kod Sardou-a nabasati, da pjesnik grieh opisuje, da ga brani i zagovara, već on pokazuje njegove uzroke i posljedice. Sama „Dalila“ jest uzveličavanje bračnoga života. U njoj nam se dokazuje, da samo tihi mir bračne ljubavi može spasiti veliki talent, dočim ga pustolovje lahkoumna života ubija!

U Feuilleta ima pače veoma mnogo religioznoga čuvstva „Čuvaj se žene, koja ne ide u crkvu to je zmija. Muža štitit će za nuždu ćut poštenja od pogubnih strasti, — ženu može štititi samo bog! „Žena koja se ne klanja Bogu, klanja se Veneri!“

Pripoviedati ću vam vierno cieli čin, pa sudite! Nu prije nego počnem sliediti tragom predstave u kratko da pripovjedim što se je prije sbilo!

Neki razkalašeni bogataš, al čovjek plemenita srdca imenom Carnioli putujuć iz Turske preko Dalmacije, zadrži se u nekakovu zapuštenu selu kraj mora. Najednoč dopre mu do ušiju neka čudnovata tužna melodija od gusala, kao da po tih divljih klisurinah bludi duša Paganinijeva. Poleti kamo ga je glas vodio i tu ima što viditi. Na vratih kukavne koljebice sjedi dječak udarajuć nevješto doduše ali genijalno u žice svojih gusala. Carnioli skoči i zagrli dječaka: „ta ti si genij, ti vražji dečko, hajde sa mnom, a za 10 godina bit ćeš glasovit čovjek!“

Dečko ne imajuć ni otca ni majke nego samo ljubimicu kozu sklone se, te podje sa neznanim gospodinom u Napulj. Tu mu Carnioli najmi dobra majstora, Niemca starca Sertorija, obuče ga po gospodsku, a danas je Andrej Rozvanj umjetnik i skladatelj!

Danas ima se u teatru San Carlo u Napulju prvi put pjevati njegova nova opera. Starac Sertorijo, učitelj Andrejev sjedi sa svojom kćerkom Martom u dvorcu kraj Napulja. Starac govori o Martinoj udaji, on si u duši riše to blaženstvo, kad se Marta udade, kad se sa svojim suprugom u tom dvorcu smjesti, — a on uza njih tek u jednoj sobici, u jednom zakutku, tek da se veseli sreći njihovoj. A Marta je krasna djevojka, al ozbiljna, zamišljena. Njeno srdce nije već posve mirno, o udaji ona nerado sluša. „Uzmi diete prvoga koj ti se svidja, — tako joj sbori otac — samo ne umjetnika, j e r u m j e t n i k n e m o ž e n i k o g a u s r e ć i t i!“ Ta i taj Andrej, tek je zabasao na to polje umjetnosti, već evo prvi korak na stazi umjetničkoj kalja nezahvalnošću; — jer evo večer se približuje, a on još nije došao da k današnjoj prvoj predstavi pozove svoga učitelja!

Al tek izreče rieč nezahvalnik, — a evo udje Andrej, te izgrliv i izljubiv svoga učitelja, koj mu bijaše drugim otcem, donese mu ulaznicu za njega i za Martu pače ni na staru viernu dvorkinju Gertrudu ne zaboravi!

Današnja večer imat će odlučiti o sudbini Andrejevoj. Uspjeh današnje predstave ili će ga jednim mahom učiniti čovjekom slavljenim, ili će mu u prvom poletu opaliti krila, koja bog zna da li će igda već ponarasti. U tom odlučnom času spominje se onih mirnih dana, koje je sprovodio u svojoj domovini, i srdce mu za njimi čezne. Usred vreve umjetničkoga života, usred stotine svakovrstnih skušnja i pogibelji, u vjekovitoj borbi za ime, za slavu, on je sveudilj u groznici, u nemiru i zaludu traži pokoj i smirenje. U toj će borbi on poginuti, ako ga ne spasi angjeo mira, — da ovdje živjeti kraj Marte i starca Sertorija, na mirnom obiteljskom ognjištu, to jedino, jedino moglo bi ga spasiti!

Jedan časak odsutnosti Sertorijeve upotriebi Andrej, da sav nemir i svu nadu srdca svoga izlije pred Martom, polažuć spas svoj u njene ruke. Stidno odbija Marta ponudu Andrejevu, ta već očeva volja, da neuzme umjetnika, zapreka je dovoljna toj ljubavi; ali kroz stidno njeno otimanje proviruje — ljubav. Danas, poslije sjajnoga uspjeha opere, bacit će se Andrej pred otcem na koljena, položit će mu pred noge zeleni vienac, koj je i onako ponajviše zasluga njegova, — a plemeniti starac ne će moći odbiti molbe njegove, da mu dade ruku Martinu.

Starac Sertorijo nemiran je, sav drhće od bojazni i izčekivanje od današnje predstave. Al ipak i sam drhćuć sokoli on Andreja da bude odvažan i neustrašan.

Još nemirniji nego starac Sertorijo i sam Andrej jest chevalier Carnioli, dobrotvor Andrejev, komu on zahvaliti ima na svemu što jest, i što će još biti. On drhće za uspjeh današnje večeri. On je doduše sav zanesen nad umotvorom svoga Dalmatinca, svaku ariju, svaki takt orkestra on znade na pamet, on ne dvoji, da će opera sjajno uspjeti, — al ipak drhće, trepti od izčekivanja. Triumf Andrejev bit će i njegov triumf.

On dolazi i nalazi Andreja, koj se od velikog blaženstva nenadane sreće pravo ni razabrati ne može. Da i Marta njega ljubi, to ni u snu nije bio dosta drzak da pomisli. Sad vidi da ga ona ljubi, i on je najsretniji čovjek na svietu! Odluka Andrejeva, da oženi Martu dovede Carniolia do pravog bjesnila! U njegovih očiju ženitba ubija umjetnika, kao što voda gasi vatru, a opium ubija snagu. On postaje otcem, suprugom, gradjaninom, — a pjesnika je nestalo. Umjetnik ne smie tražiti umirenja, on treba da je u vječitoj groznici, tama u glavi a vatra u srdcu, napast, nemir, strast, sdvojnost, — to pobudjuje talent, to je vrelo umjetnosti. Njemu bi valjalo kao slavulju izbosti oči, da ljepše pjeva! A njegov Andrej sa svojim talentom, koj je on odkrio, on stvorio, Andrej da zatvori svoju pjesničku fantaziju u škatulju, svoju orijašku strast da prikuje uz gusle.

Uzalud mu Andrej svom strašću zaljubljena srdca

Digitized by Google

opravdava svoju odluku, uzalud ga upućuje, da ljubav ne ubija talenta, — Carnioli ne da ni čuti, sad ga zove svojim životom i svojom slavom, sad ga krsti lupežom i otmičarom svih njegovih najljepših nada. Da mu izbije iz glave tu ljubav on će pokušati svako sredstvo, on će ga rinuti u vrevu lahkoumna života. Prije svega da odvrati njegove misli od Marte, odluči upoznati ga sa lahkoumnom ali dražestnom markizom Leonorom Falconieri. Ona ga neka povuče u vrtlog mimogrednog, lahkog ljubakanja!

čim ju više upućuje, da mladog umjetnika od te pogubne odluke odvratiti valja. Dokle se on izdaleka sprema kako da markizu predobije za svoju osnovu i prinuka ju, da neizkusna mladca u svoje mreže splete, — bijaše markiza već gotova svojom osnovom.

Pjeva se balada, obćinstvo udara u pljesak i odobravanja, markiza uzme kitu cvieća i baci ju na pozorište, — ali u tom cvieću sjedi otrovna guja, a to je markižin rubac, koj „slučajno“ poleti s cviećem.

„A znade li vaš pjesnik apportirati?“ upita mar-

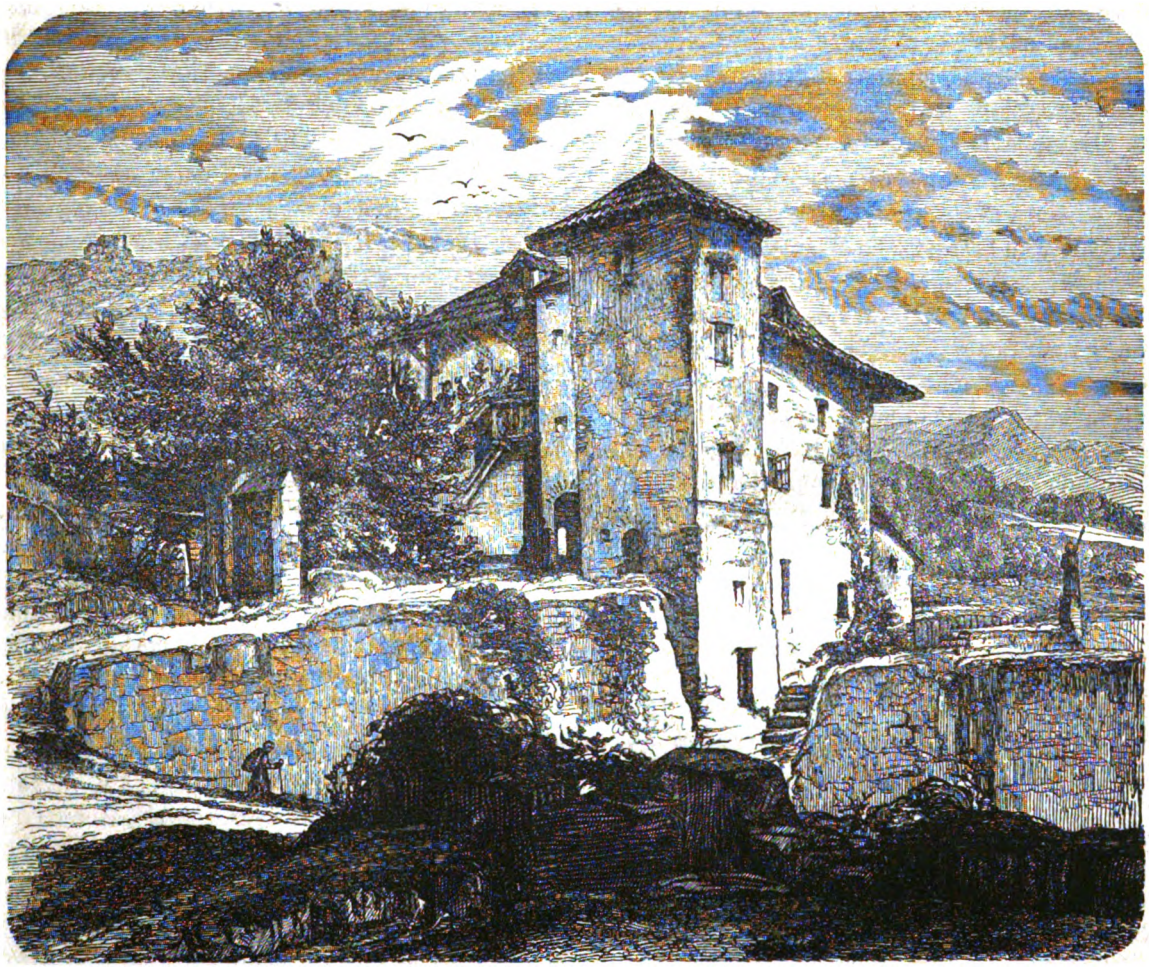

Karmin u Kranjskoj.

Drugi čin sbiva se u loži markize Leonore. Pjeva se Andrejeva opera. Obćinstvo pozdravlja ju burnim pljeskom, Carnioli jest presretan. On dolazi markizi Leonori, pripovieda joj sav život mladog Dalmatinca, — koj već sam sobom bijaše dosta pikantan, da podraži ljubopitnost i želju markize, — te joj napokon izpovjedi, da se mladić kani oženiti, da kani svaj talent pokopati u mrtvilu obiteljske sreće, riečju, da želi počiniti samoubojstvo. Markiza biva sve ljubopitnijom, sve ljubomornijom, čim joj Carnioli većma opisuje žarku ljubav mladog dalmatinskog pastira prema plavokosoj Njemici Marti,

kiza Carniolia — i nitko ne može ni časka dvojiti, da je ona svoj rubac zato bacila, jer očekuje, da će joj ga mladić vratiti. Tim je svršen drugi čin.

Još istu večer poslije predstave, okolo polnoći najavi se Andrej kod markize Leonore. On dolazi da joj vrati rubac, koj je „slučajno“ sa cviećem bacila. U njegovoj duši jest slika ljubljene mu Marte, ona izpunjuje cielo njegovo srdce, iznevjerit joj se, nije mu ni na kraj pameti; — ali on je umjetnik, jak a ujedno slab, promjenljiv i vatren, narav koja ne može odoljeti samoljublju i laskanju. Izobilje, baršun, svila, cvieće, biele ruke, mio-

Digitized by Google

mirisni hermelin, — tomu ne može umjetnička narav odoljeti pa makar ga sve to izravno u propast dogonilo. Znao je Carnioli, kad njegov mladi dalmatinski labud u to čarobno kolo zapadne, da će za uviek zaboraviti ubogu plavokosu Martu. Tako ga kani spasiti od umišljene pogibelji, ali ga u istinu strmoglavi u propast!

Leonora ne može da se načudi tako kasnu posjetu, ona ga poništuje rugom nad tolikom drzosti!

„Što želite, čim vam mogu služiti?“ pita ona napokon hladno.

Andrej se snebiva, klone, gine mu sviest, ne zna kamo da oči obori od stida.

„Drugi put, gospodine, prije nego ćete dozivati sablasti, prokušajte, jeste li dosta odvažan, da im u oči pogledate!“ dovikuje mu ona.

On bi želio da ga zemlja proguta; kuša se ohrabriti; — ali iznova ga obara poruga markize. Ona s njim govori kao sa balavcem kakvim, ona oko njeg tetoši, pogladjuje ga kao smilujuć mu se, napokon zahtieva od njega, da zaigra nešto na glasoviru. On sjedne i igra. A ona svojom crnom kosom poput gavranovih krila, mramornimi svojimi grudi, koje se nadimlju u tiesnoj stegi oprave, ona tu stoji na mjesečini, kao prava čarobnica, reko bi, raztapa se od milosklada Andrejeve igre. Al u tih zvucih crpi i on sam snagu riečim svojim. Ta exaltacija, koja umjetnika često baca u vrtlog propasti, ona jest jedina tvorna snaga u njem. Umjetnik svaki zaljubljen je u svoje djelo. Ona čarobna fantazija, koja nas okružuje samo u kazalištu, — u toj vatrenoj šimeri žive i kreće se umjetnik vazda. Čarobnica ne promaši cilja! — Andreja ostavi sviet, on misli da vidi pred sobom Juliju, čekajuću svoga Romea, on misli da čuje šuštiti svilene skute Desdemonine, on zaboravlja saviest i poštenje, on hvata tu čarobnu ruku, koja ga netom opoji ma samo za časak nadzemnim idealnim životom, — on ju hvata, al ju isti čas pušta, kao da je uhvatio hladnu zmiju.

„Samo jednu rieč, gospodine, ljubite li me?“

On se prepane.

„Odgovorite! Al da, vi ste pjesnik, ljubav je vaša zvanična znanost, — al vi ste kukavica. Vi ljubite, al ne znate koga, vi drhćete, vi se bojite boli, sramote, saviesti, svega i svašta. Ja sam žena, nu da sam ikad ljubila, ne usijanom glavom kao kakav pjesnik, već srdcem i krvlju, ja bih mogla bila teško sgriešiti, ali nitko mi ne bi mogao reći, da sam plašivica!

„Da, ja bih bacila pod pete svoje ime, svoj stališ, svoju budućnost, svoj život i dušu, sve poštovanje svieta, — samo da mi neostane ništa, ništa nego moja ljubav!“

Znade zavodnica, koje rieči najviše moraju obmanuti vatrena mladca. On klone iznemogao od unutarnje borbe, a sad tek, podraživ ponos i strast, udara Leonora na srdce Andrejevo:

„A tad izgubiv sve, zaklonila bih se blažena i sretna u zadnji kutić svieta, da izgorim od vlastitoga žara, da do kraja izkapim to ranjeno srce. A sad podjite, i pjevajte o ljubavi!“

Uz te rieči pritisnu ona obmanjenomu Andreju vruć poljubac na čelo, — i nestade je.

Ovaj poljubac smuti svu pamet Andreju. On se ne može više vladati, on je podpuni rob liepe Leonore, on živi samo u njenom pogledu, o njenom migu, on diše samo uz njezin dah, samo njezina rieč raztapa mu dušu. A uboga Marta? Kolikim čeznućem čeka ona poslije predstave na svog Andreja, da dodje, da klekne pred oca i izmoli njezinu ruku, — on umjetnik, nesretnik! On dolazi doduše, al dolazi kao skrušeni griešnik s otrovnom strielom u srcu. On ćuti svu svoju krivnju, on proklinje svoju nestašnu ćud, — on je upoznao sav bezdan svoga srdca, — a u taj bezdan ne smie on strmoglaviti Marte. Da, pravo reče stari Sartorius, — umjetnik ne može nikoga sretnim učiniti! — —

Iza toga prodje osam punih mjeseci. Carnioli boravi u Španjolskoj u državnih poslovih i ne zna što biva s njegovim milim gojenčetom. Marta gine i vene od težke tuge i boli, ona izgara od ljubavi za Andrejem, dočim Leonora . . . . njoj je već davno dosadila Andrejeva ljubav. Ona smišlja kako bi se ga otresla, ona ljubaka s drugim, ona ga vriedja, zledi, ona ga na smrt ubija sitnom otrovnom iglom, ona ga tjera na dvoboj za svoju povriedjenu čast; ali kako ga tjera, — odvraćajuć tjera ga ona: „Da ste vojnik, onda bi vam se dakako valjalo tući, — ali vi ste pjesnik. Uklanjajte se dakle, dok iole možete“. Tako sbori guja.

A Andrej? On sjedi, puši, gviri u prazno, — i ljubi ju sveudilj. Njegove su se misli davno odklonile od umjetnosti, njegova je glava pusta kao ravna pustinja, a srdce mu pozliedjeno krvari iz tisuće rana. Lice mu bljedne, tielo mu sahne, — a on ljubi sveudilj.

Koliko se je toga promienilo. Pred nekoliko mjeseci ona je sjedila uzanj sva blažena, — danas nestrpljivo izčekuje da se izveze na šetnju. Negda je sa slašću, morda prisiljenom, slušala pjesan s usta njegovih, — danas ju želja vuče u operu. On joj danas dosadjuje; jer ju ljubi.

Kao što negda Dalila odreza Samsonu kosu, te ga tim liši muževne snage njegove, tako ona iz Andreja izciedi svaku kaplju poetskoga zanosa, razkinu i posljednju žicu njegova talenta. Pusti plamen sve je izgorio i u ugljen pretvorio. Jučer još poezija, nadahnuće, nada, — danas tišina, praznost, grobna hladnoća. Sdvojnost lama mu grud, — a uza sve to lieva mu ova hiena kaplju po kaplju otrova u to bolne srdce. Pa još pita: „Ta što vam je? Vi ste sentimentalan. Tko bi vam ugodio. Jeste li morda bolestan? Vi bacate krv, — ta svi pjesnici krv bacaju!“ On jeca i plače, a ona se odvraća i odlazi veleć: „ne ljubim mužkaraca, koji plaču!“

Digitized by Google

To li je onaj liek, kojim je Carnioli hotio spasiti talent svoga Dalmatinca? S užasom sluša on na vratih strašne rieči, kojimi Leonora ubija Andreja! Prekasno uvidja svoju pogrešku, prekasno nastoji odvući ga iz ove paklene mreže. Gdje je takov chevalier velegradski mogao i snivati, da ima u svietu nepokvarena i naivna srdca, srdca koje se zaljubiti može! — Uzalud mu sada govori, da ga Leonora više ne ljubi, da ga nije nikad ni ljubila, da je Andrej već njezin šesti ljubovnik; a i on sam, Carnioli, da joj bijaše ljubovnikom. Andrej plane živim gnjevom na tu potvoru, on ne može da vjeruje tim riečim, a Leonora srne k njemu uvjeravajuć i preklinjuć ga, da je sve laž, i kleveta, što Carnioli o njoj govori.

Dokle Carnioli odlazi po dokaze svojim riečim videć da joj ne ima izlaza kuša Leonora još posljednje sredstvo da u očiju Andrejevih spasi „svoju čast.“ Ona se baca na koljena pred svojim ljubovnikom i priznaje sve, čim ju Carnioli bijaše potvorio! Andrej do ovog časa nije vjerovati mogao, to priznanje ošinu ga, kao munja. Ona priznade, da ga je prevarila, da je njegovu djetinju ćut zlorabila; al mu se zaklinje, da je i ona njega ljubila svom vatrom svoga srdca. Stoput htjede mu priznati svoju krivnju, al svedj se prepade sama svoga priznanja. Zaklinje se, da ga ljubi, ovaj mu čas to očituje na rastanku i moli od njega oproštenje. I najzadnji stvor ima časova kad je kriepostan i istinit! Ona je sve pouzdanje zaigrala, ali se ipak u ovaj čas njeno srdce otvara. Ona opisuje najcrnjimi bojami svoju zapuštenost u svietu, onu praznoću duše i srdca, koja ju je okružavala, dokle on, Andrej, dodje i spasi ju, učiniv ju jednim mahom najsretnijom u svietu. S njim kani do na kraj života boraviti, u njegovu pogledu tonuti, s njegovih usta srkati blaženstvo kao od nadzemnoga bića. Razstankom od njega, za nju bi nastala vječita noć, smrt.

A Andrej? Taj nedužni izmučeni stvor, težko prevaren, tielom i dušom klonuo, — on i vjeruje i ne vjeruje, ali sveudilj ljubi.

Leonora odlazi, a Carnioli srne sa svežnjem pisama, da suviše dokaže istinitost svojih rieči, koje Leonora bijaše i sama već priznala. Kuša raztresti Andreja da zaboravi na Leonoru, kuša ga utješiti, nastoji ga odvući. Al uzalud, on je začaran, prikovan. Jednim samo načinom podje mu za rukom sklonuti ga da odlazi. On mu pripovieda strašni prizor. On vidje Martu, vidje ju bliedu, izginulu, umiruću, samo njega spominjuć, samo o njem snivajuć. Samo Andrej može ju morda još spasiti, ako se vrati k njoj, ako ju opet ljubi.

Andrej je spreman otići iz proklete ove kuće, da spasi Martu, da spasi stara učitelja; samo mora prije — da se s Leonorom oprosti. Ali nje ne ima! S nekim tenorom od opere utekla je u Gaetu, a ostavila mu pismo koje glasi: „Leonore ne ostavlja nitko, — ona ide sama kad joj se svidi!“

Taj čas ostavlja Andreja sva pamet, vrtoglavica ga spopada, on tetura, posrće, hvata pištolj i leti u Gaetu i sam ne znajuć zašto, čemu, al osveta mu plamti iz očiju — Carnioli ne može ga više udržati.

Noć je. Na obali morskoj u šumi uz voznu cestu, koja vodi u Gaetu, čeka on s pištoljem u ruci, dok se provezu kola prokletnice, koja ga je ubila. Mašta mu ih svak čas u daljini prikazuje, kao da čuje topot konja, štropot kola. U istinu evo kola, on leti proti njim, da svojoj osveti zadovolji; — — al u taj čas posrne natrag i padne nesvjestan na tle. Starac Sartorius stoji pred njim, iznemogao, blied, poništen. On vozi tielo mrtve kćeri u Njemačku, ne poznaje nesretnika, koj bijaše na njeg nasrnuo, moli milost da ga ne ustavlja, — — a s mora začuje se nježni dvopjev jedne barkarole. U čamcu vozi se Leonora sa novim svojim ljubovnikom. Mrtav sruši se Andrej pod noge Carniolijeve! *M.*

LISTAK.

Prizor sa trga Cetinjskoga (k slici). Obe dosadanje slike Kikerčeve, što ih u predjašnjih brojevih doniesmo, predstavljale su prizore iz ustanka. Današnja dovodi nam vrlo miroljubivu crticu iz Cetinja. S lieva se vidi dvorac knežev, a izpod dvorca je prilično široka pijaca. Tu običaje knez svaki dan šetati, te s narodom razgovarati. Na našoj slici vidi se knez šećuć u pratnji svojih stražara. Jedan Crnogorac ljubi ga po običaju u ruku. S desne strane pred vrati jedne priproste kućice čekaju ga hercegovačke prebjeglice, da mu se poklone.

Karmin u Kranjskoj (k slici). Gradić Karmin (Cormons) leži pol sata od taljanske granice, te je posljednja željeznička postaja austrijanska na prugi Tršćansko-Mletačkoj, koja je svim, koji su ovud putovali vrlo dobro poznata sa svojih velikih neugodnosti, — tu se naime pregledava putnička prtljaga. Ruševine staroga grada, koje su iznad mjesta, bile su negda boravištem oglajskih patriarha. Negda je Karmin bio posvema slovenski, danas je potalijančen, te čini upravo granicu med slovenskim i vlaškim elementom. Tu počima velika furlanska ravnica, podneblje je posve južno, naranča, limun, smokva tu već počima uspievati. Cormons je poznat u poviesti sbog svojih zavada i okršaja sa susjednom Udinom. Ova je sličica izvadjena iz Zveřinovih putnih nacrta primorskih.

Mala štatistika hrvatskoga kazališta. Kr. zem. vlada sazvala je, kako već javismo enquetno (anketno) povjerenstvo da izpita stanje narodnoga kazališta, te iznadje način, kako bi se izbjegao deficit, kako bi se drama razvila, a ujedno opera omogućila, napokon da se pronadje sustav kazališne uprave. Mi smo o svih tih točkah u svoje vrieme već govorili, a doskora ćemo se povratiti na ovaj priedmet. Danas ćemo samo priobćiti nekoliko velezanimivih podataka o postepenom razvoju našega teatra, iz kojih će se jasno razabrati moći, da naše kazalište ima u sebi životne

Digitized by Google

snage. Podatci sižu od 1. listopada 1864. pa do konca, rujna 1875. Cieli potrošak iznosio je redom ovih jedanaest godina:

god.	$186^4/_5$	for. 28.111	god.	$187^0/_1$	for. 55.640
„	$186^5/_6$	„ 25.999	„	$187^1/_2$	„ 60.815
„	$186^6/_7$	„ 28.828	„	$187^2/_3$	„ 87.817
„	$186^7/_8$	„ 32.114	„	$187^3/_4$	„ 85.608
„	$186^8/_9$	„ 31.208	„	$187^4/_5$	„ 88.316
„	$186^9/_{70}$	„ 51.136			

Uzporediv ove potroške sa dohodci kazališta, ukazivao se je svake godine manjak, koj je iznosio:

god.	$186^4/_5$	for. 13.877	god.	$187^0/_1$	for. 32.933
„	$186^5/_6$	„ 10.355	„	$187^1/_2$	„ 31.358
„	$186^6/_7$	„ 13.493	„	$187^2/_3$	„ 34.060
„	$186^7/_8$	„ 14.216	„	$187^3/_4$	„ 41.537
„	$186^8/_9$	„ 15.802	„	$187^4/_5$	„ 36.318
„	$186^9/_{70}$	„ 25.571			

Ovaj se je manjak pokrivao subvencijom zemaljskom, — Uzporediv iznos subvencije sa brojem predstava dramatskih i opernih, pokazuje se, da je zemlju stojala svaka predstava primjerice:

god.	$186^4/_5$	for. 150	god.	$187^2/_3$	for. 191
„	$186^9/_{70}$	„ 190	„	$187^3/_4$	„ 207
„	$187^0/_1$	„ 279	„	$187^3/_5$	„ 202

Tečajem ovih jedanaest godina primljena je ukupna subvencija od 169.517 for. a dane su 1403 predstave, te tako dolazi na jednu predstavu poprieko 192 for. subvencije. — Da je medjutim kazalište u svakom pogledu napredovalo i procvalo vidi se već odatle, što su gaže kazališnoga osoblja iznosile:

god.	$186^4/_5$	for. 18.116	god.	$187^2/_3$	for. 50.509
„	$186^9/_{70}$	„ 34.109	„	$187^4/_5$	„ 61.317

Prema svestrano naraslim žrtvam zemlje i prema sve većem usavršivanju kazališta raste svendilj i interes obćinstva, a po tom i korist kazališta što se vidi iz prihoda od loža i od ulaznina. Unišlo je od ulaznine:

god.	za lože	u predbr.	izvan predbr.
$186^4/_5$	2699	495	8652
$186^7/_8$	4130	1390	11467
$186^9/_{70}$	5974	2604	12840
$187^1/_2$	9083	1707	13544
$187^4/_5$	18765	2204	25185

Šteta je velika, što nije uprava dala skupiti podatke napose o dohodcih i troškovih drame, a napose od opere. To bi bilo od zamašna upliva pri rješavanju pitanja o uzdržanju i razvoju opere.

Spomenik Dragoili Jarnevićevoj. U jednom od posljednjih brojeva potiče „Primorac“ misao, da bi se vriednoj ovoj spisateljki podigao u Karlovcu dostojan spomenik. U to ime pozivlje naše književne prvake, naročito g. Ivana Trnskoga, da se stavi na čelo sabiranju, te da pozove sva naša drnžtva, osobito patriotične naše gospodje, da po mogućtvu doprinose i sabiru u to ime. Mi od sveg srdca prihvaćamo ovu liepu i plemenitu pomisao, te ponajprije izčekujemo od vrlih Karlovčana, da će za našu Jarnevićku, koja medju njima vječni san boravi, kao što je i za života med njima boravila, prednjačiti kao drugda tako i ovaj put svojom požrtvovnosti; jer spomenike, koje podižemo svojim vrstnim ljudem, isto su toliko nama na ponos, koliko su na slavni spomen onih odličnjaka! Jedan grad trebao bi da se s drugim natječe u takovih djelih — a jedino ovakvim revnovanjem možemo do nečega dotjerati. Diži Karlovac Jarnevićevoj, Valpovo Katančiću, Senj Ožegoviću, Križevci Niemčiću, Požega Relkoviću, a Dubrovnik i Zagreb tolikim i tolikim svojim sinovom dostojne spomenike. Zemlja pako zvana je da podigne spomenik Zrinskomu, Gunduliću, Gaju, Preradoviću, Boškoviću i dr. kao što je podigla Jelačiću i Perkovcu, gdje ne mogu doteći sredstva jednog mjesta.

Monument biskupu Ožegoviću. Kako nam javljaju iz Senja, sdružiše se ondješnji rodoljubi, da nezaboravnomu pokojnomu biskupu Mirku Ožegoviću podignu dostojan spomenik. Već je u to ime skupljeno 300 for., a spomenik stojat će, kako čujemo po osnovi Rendićevoj 1300 for.

Dobrovoljačke predstave davaju se u Senju uz veliko učešće obćinstva. Dne 1. svibnja bila je takodjer hrvatska predstava. Ovakove predstave veoma pobudjuju sviest narodnu, te bi se imalo nastojati, da se u svakom većem mjestu po koj put priredjuju. Medjutim u drugih nekih gradovih gostuje njemačka trupa. Dopade nam u ruke kazališni oglas ovakove trupe. Davalo se: „Pelzpalatin und Kachelofen.“ Takav smet trpi se u hrvatskih gradovih!

Dioklecianova palača u Spljetu biti će, kako se glasa, nastojanjem bečke centralne komisije za uzdržavanje historijskih spomenika, ponešto restaurirana i to ponajprije s južne strane. Kao što je poznato, u staroj palači „cara Dukljanina“ uzidan je dobar komad Spljeta. Tako će se restauracija palače sastojati većim dielom u tom, da se te uzidine poruše. Trošak sastojat će se ponajviše u odkupljivanju kuća, koje su se tu ugniezdile.

Tihi jubilej. Naš velezaslužni i obljubljeni književnik, akademik dr. Bogoslav Šulek slavio je skorih dana u krugu svojih najintimnijih prijatelja svoj šestdeseti rodjendan.

Družtvo dramatskih pisaca ruskih u Moskvi, štono je god. 1874 osnovano, uspieva veoma sjajno. Za predstavljanje komada svojih članova na ruskih kazalištih primilo je družtvo do 1. siečnja 1876, dakle za 15 mjeseci 26.618 rubalja. U svemu dobivala su 72 kazališta od družtva komade, kojim je ciena za predstavu 1—3 rublja. Proti redateljem, koji su bez dozvole predstavljali družtvene komade, podignute su tužbe, te su dotičnici odsudjeni na znamenite globe, ako se niesu s dobra izravnali. Redatelj kazališta u Astrachanu odsudjen je na $2^1/_2$ mjeseca tamnice. Ovo družtvo i njegov strogi postupak doprinio je mnogo tomu, da se je pojam o literarnom vlastničtvu medju Rusi posvema udomio.

Književne obznane. P. n. gg. predbrojnikom na „Filozofiju nar. poslovica“ i „Osvetnike“. Na mnogobrojne upite ovim javljam, da sam iz kojekakovih razloga dana 4. o. m. morao oduzeti od tiskara Franka oba, još mjeseca veljače t. g. predana mu za tisak djela, te sam ih predao drugomu osječkomu tiskaru Selzeru, koji će po sklopljenom ugovoru do 20. lipnja t. g. svoj poso dogotoviti. Tim će do konca lipnja gg. predbrojnici knjige u rukuh imati. Premda su mi sada troškovi znatno povećani, ipak ostajem kod zadane svoje rieči t. j. svakomu ću onomu, koji mi je preko deset predbrojnika sakupio, poštarinu sam podmiriti, i povrh toga još običajni 10% radoš u knjigah dati.

U Djakovu 6. svibnja 1876.

Vilim Korajac.
profesor.

Zabava: — Propast Venecije (12. svibnja 1797.) — Montecchi i Capuletti — U predvečerje. — **Pouka:** — Kritika — Narodno kazalište. — **Listak.**

Odgovorni urednik August Šenoa

Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 20. svibnja 1876.

Br. 21. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Montecchi i Capuletti.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

(Dalje.)

III.

Bijah zaljubljen i te kako zaljubljen u liepu Mandicu. Nu kako da joj to dokažem, kako da u njoj istu ljubav za mene uzbudim — kako da uklonim nemilog takmaca Romea u opancih a ne povriedim time svojeg dostojanstva, da se ne izvrgnem rugu mojih drugova? Nakanih ponajprije ukloniti Jozu kamo u štopsku službu, samo da ga ne vidim, i da se Mandici laglje udvarati mogu. Za toga pako tražio sam češće povoda, da se prošećem ili projašim pod njenim prozorom i počeh joj dapače slati po mom Anti svakojakih malih darova, koje je ona naravno primala, bojeć se da me ne uvriedi. Kašnje doduše doznadoh, da je lopov Anta razabrav, kako stvari stoje, silu takovih darova ponio ne Mandici već svojoj švalerki.

Nu kakva korist kad još niesam mogo ni cigle riečce s njome prosboriti o mojoj ljubavi i o mojih nakanah? — Jer kadgodj bih ugrabio priliku, da joj ili pred kućom ili na trgu na samu koju rieč reknem, našao bi se uvieke netko, bud njen otac, bud mati ili Joza Romeo, te me smete i pokvari mi račun upravo kad sam stao o mojoj ljubavi natucati.

Medjutim su Joza i Mandica radili iz svih sila, da cilj svoje ljubavi postignu, te utekli se zaštiti župnika Vodića i učitelja Cipića, Mandina stričevića. Ti žastitnici kušali više puti, da roditelje i jednog i drugog sklone, nek već jednom popuste, i ljubav blagoslove. Al ti pokusi ne ostadoše samo jalovi, već su i ljubovnik i ljubovnica kod svoje kuće izvukli vrlo osjetljive posljedice. Joze mi nije žao bilo, dapače sam se nekako zlobno radovao, čuvši da ga je otac čestito izčibukao. Al doznav, da je liepu Mandicu zlostavio otac ili majka, zabolilo bi me nemilo na srdcu, prem niesu batine sbog mene, van sbog mog takmaca padale.

Jednog jutra bijah osobito sentimetalan. Pjevah uz žice tužnu pjesmu zaljubljenika:

Bliedi mjesec tebi tužan
Moj na svietu tužim stan.

sve što je vani žarko sunašce žeglo, kad najednom netko pokuca na vrata.

— Unutra — viknuh biesno — a u sobu stupi — Joza. Stojeć u sred sobe i prebiruć žicami razvalih oči na nenadanog toga gosta s najvećim čudom.

— Nu šta je? — upitah ga srdito.

Joza Romeo obori oči dole te će tužnim licem i glasom, koj se je plaču otimao:

— Gospodine lajtmane, vi ste svim našim seljanom toli dobrostivi i milostivi, da sam se i ja neznatni vaš vojnik evo usudio, uteći se vašemu plemenitomu srdcu.

— Nu govori — šta ćeš — ne treba mi te tvoje prodike! otresoh se nanj.

Čuvši te žestoke rieči, snuždi se Joza još većma, te odvrati:

— Vidim, da u vašem plemenitom srdcu za mene jadnika nema ni truna one milosti, koju svi drugi naši seljani u tolikom obilju uživaju, a zašto, toga ne znam!

— No no ne budi tako ćutljiv — znaš danas sam nešto zlovoljan! prihvatih malo blažje! misleć u sebi, a koji ga je djavo naučio toli liepo govoriti. No da čujem šta želiš od mene? — upitah ga glasno.

Joza stane okretati modru kapicu obima rukama te progovori smetena lica:

Digitized by Google

— Vi znate gospodine, da volim Mandi Cipićevoj, znate i to, da i moji i njeni zadrugari sve moguće rade, samo da nam pokvare račune. Kušali smo ovako i onako ne bi li do naše jedine sreće došli al sve zaludu, te u toj našoj nesreći ne ostaje nam drugo, van uteći se vašoj poznatoj milosti i zamoliti vas na koljenih, da nas i našu ljubav obranite od nevolje, što nam sljepoća naše rodbine namjenjuje. Vi ste, gospodine, naš stariji, do vas je reći rieč, te će i jedni i drugi odmah popustiti, i učiniti po vašoj želji.

Stajah zapanjen čujuć ove čudne rieči ne vjerujuć samu sebi, da li pravo čujem. U meni pako uzkipi sva krv, bacih lutnju na postelju, skočih pred Jozu te mu zagrmih:

— Ti li se usudjuješ zahtievati takova šta od mene — od tvog častnika. Ta jesi li poludio, momče, ta jesam li ja stara baba, da se bavim oko takova posla? Hajd van, ne dodji mi više na oči, jer će te inače proći bies, praviti od mene takovo ruglo!

Joza se pokunji, te podje do vrata i opet stade.

— No šta oklievaš — hoćeš li da zovnem Antu, da ti pomogne preko praga? poviknuh ljutito.

— Još bi vas nešto zamolio — progovori u to Joza, al mi ne zamjerite — da — da mi barem vi sami posao ne kvarite, te da ne nudite Mandi pod silu vašu ljubav! Nije ona za vas — ne može vašom postati, jer ste vi gospodin, ona pako prosta i neuka seljanka, vi bi se nje vremenom stidili, kao i ovog vašeg kaputa, kad bi njim odjeveni med vašu stariju gospodu stupili!

Ove rieči dojmiše me se čudnovato. Najprije pogledah nehotice svoj kaput, što sam ga onda na sebi imao. Bijaše star lovački kaput od mrka darovca, u kojem sam običavao hodati po lovu na patke i na inu krilatu divljač. Zastidih se i smetoh se tako, da niesam u onaj par ništa pametna odvratiti mogao.

— Hajde — hajd Joza — rekoh muklim glasom — radi ti, što tebi drago, a ja ću raditi, kako je mene volja! — Hajd tornjaj se!

Joza ode, ja pako sruših se na divan, te malo ne zaplakah od ljutine i boli. — Oh osramotio me Joza, orilo se u meni — i te kako me osramotio, utvarajuć si valjda, da će me time prisiliti, da se Mande okanim, i sad ću baš još većma nastojati oko toga, da mojom postane! — otići ću njezinim roditeljem, kazati im sve — a onda prieći u civilnu službu i uzeti moju liepu, moju, baš moju Mandicu! — Al šta će reći častnici u cieloj pukovniji, kad čuju, što kanim? — Ah baš neka reknu, što im drago, ta nema li i med njimi mnogih, kojim su supruge lan trle ili kuruzu okapale — pa su sada sve ugledne i čestite gospodje?

Stadoh si na to nabrajati silne primjere, kako je mnogi velikaš dapače i kraljevski sin zaljubiv se u gradjansku ili selsku koju ljepoticu uzeo ju liepo za ženu, ne mareć mnogo za predsude ovoga svieta.

Umujuć ovako, bijah kraj svega toga biesan i ljutit, te se radi malenkosti otresoh na Antu toli silno, da se je od straha usred sobe strovalio.

Nekoliko dana kašnje dogodi se nešto, što je u meni još većma nadu uzbudilo, da će mi biti moguće postići zasnovani cilj. — Poznato vam je, koliko naši Posavci drže do svojih konja. Tko na njima svakoga pretekne, te za nikim ne zaostane, taj je rek bi najugledniji u selu, toga slave i diče svakom prigodom kao osobitog junaka.

Za ono vrieme imadjahu baš Cipići vilovita tri vranca, s kojimi se do sada ne mogahu ničiji konji natjecati. Nu i Medvedi si onomadne kupili dva preliepa liskova hitra i ponosna skoka, te se već po selu govorilo, da bi mogli još brži od Cipićevih biti, samo da do sgode dodje. Sgoda pako nadje se do skora. — Jedne subote pred večer vraćao se Joza na kolih iz šume sa konaka, a doskora ga dostigne biesni Tybald Adam Ciprić, Mandin stric, koji je jednomu vojniku hranu na kordun odvezao bio. Spaziv Jozu pred sobom nedaleko od sela, poćera konje u skok, i prestigne ga. Nu i Joza ne bijaše lien, te potisne svoje konje — ali prekasno, biesni Tybald-Adam poćera kraj njega, te ga bičem baš čestito po licu opali. Joza pobjesni, te riknuv i poplašiv svoje konje, prestigne Adama i zagrabiv točkovi svojih kola Adamove točkove, sruši i kola i konje i svoga protivnika u duboki šamac. Al i njemu se kola razletiše, tako, da je samo sjedeći na prednja dva točka dojurio na trg, gdje je obustavila svjetina, sabrana u kolu, poplašene konje.

Sjedeć pred mojim stanom i pušeć čibuk, spazih najednom, gdje se je svjetina oko Joze sgrnula, milujuć mu konje, stiščuć mu ruke, grleć ga i dižuć kape u vis uz gromovito jecanje „živio!“ Razmišljah, šta li je toj radosti povod, al kad za nekoliko časova u selo bane biesni Adam — Tybalt sav krvav, prašan i blatan, noseć pušku.

— U kraj! — svi u kraj! — zagrmi biesan — da ga ubijem, da ubijem Jozu, koji me je na smrt osramotio!

Svjetina videć naperenu pušku kriknu u jedan glas te se razleti na sve strane. Osta jedini Joza na svom mjestu, gledjuć smjelo i odvažno svog protivnika. Skočiv na noge poviknuh:

— Šta to radiš, Adame! al bijaše skoro prekasno, jer u tinji čas caknu puška, nu na sreću ne shvati cilja. Pobiesniv s toga, hćede, da udari Jozu kundakom. U to se stvori kapral Neferić, te pograbiv ga za vrat i iztrgnu mu pušku, poviknu gromkim glasom:

— Was machest du, schwerer Verbrecher?

I ja priskočih:

— Vežite toga kurjaka, zapovjedih, jer mu je zločin vriedan bijela kruha — a sutra hajd s njime u sa-tniju, a odanle u pukovnijski zatvor!

Digitized by Google

Svezaše mu ruke na ledja. Za toga me je mirno gledao, i kad ga povedoše prama obćinskomu zatvoru progovori hladnokrvno:

— Ne će me objesiti, jer ga niesam ubio — Van će me pritvoriti! Nu i to će proći! ali kad se povratim, pripaziti ću bolje, da me puška ne prevari!

— Vraćajuć se prama stanu pomislih u sebi osobitom nekom nasladom: Ha sad će biti bolje po moju ljubav! Joza sada ne smie po gotovo ni pomisliti na Mandicu, mene će pako Cipriči oblietati, da čim većma ublažim sudbinu njihova ukućana Adama, a tu ću sgodu upotriebiti, te uprieti sve sile u to, da liepa Mandica mojom bude!

(Dalje sliedi.)

Bieli veo.

U tamnici u težkih lancih
Kraj stiene mladi grof se svinu:
Jer pomoć hćede domovinu,
I medju robljem ne bit' rob,
Ovakova ga stigla kob.

Mladiću ima dvaest liet';
Tol mlad i bujan — pa već mriet?
Ej mriet! — na vješalih mu svršit
Gdje gavrani će na njeg pršit,
I uza sve to mu je san
Na vlažnoj slami nebrižan.

O, plakao je on o vratu
Sirote majke: — „Gle, tvoj sin
Mladòvanja u prvom cvatu
Povenut mora, ah, tvoj sin
Osramoćenim imenom.
Podcikujući znadoh sresti
Ubojitoga rata grom,
Al majko... sutra ću se tresti..."

„Tad majka tješeć: nadu goj,
Do priestola ću, sinko moj,
Despota na njem sjedi gadan,
No dirnut će ga plač moj jadan.
Na stratište l' te vodit banu,
Na moju pogledaj Altanu,
I mahne li ti crno velo:
Jedinče, u smrt podji smjelo,
Ponosit da si u nju gledo,
Ko čelik junak, moje čedo!

Nu vidiš li u veo bieli
Uvijen tužan lik moj cieli,
Tad pomilovo tebe car,
Za krvnika te nije mar".
Baš zato ti je grofa san
U zadnjoj noći nebrižan,
Jer u snu gleda majku si,
U bieli gdje se veo svî.

Već grme zvona; ulicama
Dugačak sprovod šumno pràmâ,
U sriedi mladić ko u viru.
Sa prozora ga prate nujno
I suzice i cvieće rujno
Krasotica, ah, k viečnom miru...

Al ne gleda ih, već on gleda,
Gdje na altani stojeć maše
U bielom velu majka blieda.
Veseljem mu se srdce paše,
Sjegurnošću se uslobodi,
Kad krvnička ga četa vodi
Na zadnju stubu, — te se smije — — —

A bieli veo? — Varke l' svete!
Ovakvu samo majka snije,
Da drhtat ne vidi si diete!

Po M. Hartmanu R. F. Jorgovanić.

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

VIII.

U večer toga dana sjedjaše Ana Vasiljevna u gostinjskoj sobi i plakaše. Osim nje bijaše u sobi muž joj i još neki Uvar Ivanović Stahov, dalek stričević Nikole Artemjevića, umirovljeni zastavnik, čovjek od šestdeset godina, tako debeo, da se nije mogao ni gibati; bile u njega pospane žute oči i bliede debele ustne na žutu, tustu licu. Od početka svoga mirnikovanja življaše u Moskvi s prihoda ne velike glavnice, koja mu je ostala po ženi. On nije ništa radio, možda ni mislio nije, a ako je kad šta mislio, to svojih misli nije nikomu odao. Jednoč samo uzrujao se je za svoga vieka i pokazao, što umie. Čitao naime u novinah o novu stroju na londonskoj izložbi o kontrabombardonu, i htijuć si taj stroj

Digitized by Google

kupiti, što više propitivao, kamo i komu ima poslat novce? Uvar Ivanović nosio je širok kaput duhanove masti, oko vrata biel rubac, ijo je mnogo i često, i samo u prosto doba, to jest svaki put, kad bi imao očitovati svoje mnienje, stao bi gibati po zraku prste desne ruke, najprvo od palca k mezimcu, pa zatim od mezimcu k palcu i govorio bi pri tom: — Imalo bi se... to nekako...

Uvar Ivanović sjedio uz prozor u naslonjaču i težko dihao. Nikola Artemjević hodao velikimi koraci po sobi držeć ruke u žepu, na licu vidilo mu se, da je nemiran.

Napokon stade i poklima glavom. — Jest, reče, u naše doba drugčije su se odgojivali mladi ljudi. Mladi ljudi niesu se usudili ići uz nos starijim. Vidim, da je sad drugčije i čudim se. Možebit da ne imam pravo, možebit. Zato ipak sudimo svaki po svom ob ovoj ili onoj stvari; ta niesam se ludjakom rodio. Što vi mislite, Uvare Ivanoviću?

Uvar Ivanović samo ga pogleda i zaigra prsti.

— Helene Nikolajevne na primjer doista ne razumiem, nastavi Nikola Artemjević. Njoj niesam dosta uzvišen. Srdce joj je toliko, da obuzimlje svu prirodu od najmanjeg kukca ili žabe, u kratko sve, izim rodjenoga otca. Nu to ja već znam i ne tarem, si radi toga glave, jer tu su živci, koji djeluju, djevojka nastoji vinuti se k nebu — to nije naše područje. Ali gospodin Šubin ... dopustimo, on je znamenit umjetnik, neobičan, o tom se ne pravdam, ali dopustiti si nešto proti starijemu čovjeku, komu bi on ipak, možemo reći, imao biti zahvalan — toga priznajem, ako i jesam odviše dobar, ne mogu dozvoliti. Niesam takov, koji bi tražio zadjevicâ, to ne; ali svakoj stvari nadje se konac.

Ana Vasiljevna ljutito zazvoni; unidje Kozače.

— Zašto ne dolazi Pavao Jakovljević? progovori. Zar ga ne ću moći dozvati?

Nikola Artemjević skrenu rameni.

— A zašto ćete ga zvati? Toga mi ne treba, ja toga ni ne ću.

— Kako, zašto? On vas je uznemirio, možebit da se je narugao vašemu liečenju. Hoće mi se s njim govoriti, hoće mi se znati, čim vas je uvriedio.

— Opetujem vam, da mi toga ne treba. Pa pred služinčetom...

Ana Vasiljevna zarumeni se malko.

— Govorite zaman, Nikola Artemjeviću, ja nikad pred služinčetom... idi Fjoduško i dovedi namah amo Pavla Jakovljevića.

Kozak izadje.

— Toga svega nije trieba, progovori kroz zube Nikola Artemjević i zače iznova hoditi po sobi: — Niesam to s toga govorio.

— Dopustite, Pavao se mora izpričati.

— Što će mi pomoći izpričavanje? A što je to izpričavanje? Gola fraza.

— Tako, čemu je to? treba mu to reći.

— Recite mu dakle to na samu. On će vas prije poslušati. Ja ne imam nad njim nikakova prava.

— Ne, Nikola Artemjeviću, vas je današnji put sasma oslabio, dapače vi ste od nekoga vremena i omršavili. Bojim se, da vam liečenje ne pomaže.

— Nuždno mi je liečiti se, dodade Nikola Artemjević, niesu mi jetra zdrava.

U to unidje Šubin. Činilo se, da je umoren. Porugljiv posmjeh titraše mu na ustnah.

— Rekoše mi, da me zovete, Ano Vasiljevno, progovori.

— Dakako. Dozvoli, Pavle, to je grozno. Vrlo sam nezadovoljna s tobom, kako se usudjuješ prkositi Nikoli Artemjeviću?

— Nikola Artemjević tužio vam se na mene? upita Šubin i pogleda istim posmjehom Stahova. Taj se odkrenu i zaže oči.

— Jest, tužio se je. Ne znam, što si mu skrivio. Nu namah da si se izpričao, vidiš, da mu je sada zdravlje lošo, a uz to treba nam za mladih godinah štovati svoje dobročinitelje.

— Te logike! — pomisli Šubin i obrnu se k Stahovu: Oprostite mi Nikola Artemjeviću, progovori učtivim poklonom, ako sam vas čim uvriedio.

— Ja tomu... niesam prijatelj, odvrati Nikola Artemjević, ugibljuć se kao i ono prvi put pogledu Šubinovu. U ostalom rado vam oprašćam, jer, kao što znadete, nerado tražim zadjevica.

— O, o tom nitko ne dvoji! progovori Šubin. — Nu dopustite, da upitam, znade li već Ana Vasiljevna, što sam skrivio?

— Ne znam ništa — dodade Ana Vasiljevna i izpruži vrat.

— O moj Bože! povika naglo Nikola Petrović. Koliko puta sam već molio, zahtievao, koliko puta govorio, kako su mi mrzki slični prizori i izpričavanja! Dodješ doma, želiš odpočinuti, a tu te čekaju svakojaki prizori i neugodnosti. Nehotice je tad otići čovjeku u klub ili kamo drugamo. Čovjek žive, narav traži svoje, a tad...

I ne dovršiv izadje naglo i zalupi vratima. Ana Vasiljevna pogleda za njim.

— U klub! šaptnu gorko, ne idete vi u klub, vi vjetrogonjo. U klubu ne imate nikoga, komu bi poklonili konje iz moje konjušnice. — Jest, jest, lahkoumni čovječe, dodade povišenim glasom. Ne idete vi u klub! — A ti Pavle, nastavi ustajuć, zar se ne stidiš? Čini mi se, niesi već malen. Nu sad me glava boli. Ne znaš li, gdje je Zoja?

— Biti će gore u svojoj sobi. Mudra lija uviek se u doba zavlači u svoje duplje.

— Dopusti, dopusti! Ana Vasiljevna gledaše nešto oko sebe. Niesi li vidio moje čašice s nastruganim hrenom? Pavle, budi tako dobar, ne ljuti me.

Digitized by Google

— Ali tetice, ta tko bi vas ljutio? Dozvoiite, poljubit ću vam ruku. Hren vaš vidio sam u kabinetu.

— Darja ga uviek negdje zaboravi, reče Ana Vasiljevna i ode šušteć svilenom haljinom.

— Šubin htjede poći za njom nu stade, čuvši iza sebe otegnuti glas Uvara Ivanovića.

— S tobom, komu još mlieko preko brade curi, imalo bi se... reče prekidice umirovljeni zastavnik.

Šubin pristupi k njemu.

— Što bi se imalo, štovani Uvare Ivanoviću?

— Što? Mlad si, pa poštuj! Jest.

— Koga?

— Koga? Valjda znadeš — samo ceri zube.

Šubin stavi ruke na prsa.

— Ah vi, slavni vojvodo, povika — vi čarobna silo, vi stožeru svieta.

Uvar Ivanović zaigra prsti.

— Ti, ne usudjuj se!

— Eto to je, nastavi Šubin, čini se, da već nije mlad taj dvoranin, pa koliko je još u njega sretne, djetinske vjere! Znadete li vi, vi pračovječe, zašto se na me ljuti Nikola Artemjević? Ta cielo do podne sproveo sam s njim u njegove Njemice! Ta još danas smo u troje pjevali: „ne odlazi od mene!“ to da ste čuli! Čini se, kao da vam je to čudno. Jest, pjevali smo, gospodine, pjevali — nu to mi je omrznulo bilo; vidim, da nije sve kako bi trebalo, da je odviš mnogo nježnosti. Začeo sam tada oboje dražiti. Pošlo mi to za rukom. Ona se najprvo razljutila na mene, a zatim na njega; napokon razljutio se on na nju i rekao joj, da je samo doma sretan, tamo da mu je kano u raju! A ona mu rekla, da ne ima ni mrvice morala. Ah, rekao sam ja po njemački; on ode, a ja ostadoh; on dodje amo u svoj raj, a raj je nekako taman. Pa zato je stao mrmljati. No, tko je dakle kriv, što mislite?

— To se razumie, da vi, progovori Uvar Ivanović.

Šubin ostade gledjuć ga.

— Biti ću tako slobodan, upitati vas, slavni proroče, zače peckajućim glasom, jeste li te proročanske rieči izustili uslied nekoga napona svih svojih mislećih sila ili vam je nuždno bilo treptanje zraka, što ga zvukom zovemo?

— Ne usudjuj se! zastenja Uvar Ivanović!

Šubin se nasmija i pobježe van.

— A! izdere se za jedno pol sata Uvar Ivanović ... što... čašicu žganice!“

Kozak donese žganice i na zdjelici nekakva smoka. Uvar Ivanović uzeo čašicu i dugo ju pozorno motrio, kao da ne pojmi, što drži u ruci. Zatim pogleda Kozaka i upita ga, ne zove li se Vasom? Najednoč namrgodi se, izpije žganicu, založi i stane razastirati žepni rubac. Medjutim je Kozak već davno bio odnesao zdjelicu s čašom, poijo ostanke usoljena sljeda, paće i usnuo već, a Uvar Ivanović držaše još sveudilj pred sobom rubac u razširenih prstih, te bulječ sad u prozor, sad u pod, sad opet u zidove.

IX.

Šubin vrati se u svoju sobu i otvori knjigu, koja mu je slučajno pri ruci bila. U to unidje u sobu poslužnik Nikole Artemjevića i uruči mu malo trouglasto pisamce, zapečaćeno odebelim plemićkim pečatom. „Nadam se, stajaše u listu, da kao pošten čovjek ne ćete niti riečju odati onoga, o čem smo se jutros razgovarali. Vi poznajete moje odnošaje i moja načela i ine okolnosti — uz to ima obiteljskih tajna, koje treba skrivati, a obiteljski mir takova je svetinja, da ju preziru samo ljudi bez srdca, medju koje ne imam uzroka vas uvrstiti. (Pisamce mi vratite“.) N. S.

Šubin napisa dole olovkom! „Ne bojte se, ja još dosad niesam ništa razbubnjao“, vrati listić poslužniku i uzme iznova knjigu u ruku. Al ju brzo zaklopi. Pogleda na zarudjelo nebo i izadje u vrt s tajnom nadom da će tamo naći Helenu. I nije se prevario. Pred njim na putu medju grmljem zablistala Helenina haljina. On ju stiže i stojeć kraj nje progovori:

— Ne gledjite na moju stranu, niesam zato ovdje stao.

Helena pogleda ga, nasmija se i podje dublje u vrt, a Šubin za njom.

— Molim vas, ne gledjite na me, zače a ipak se s vami razgovaram, očevidno si riečju protuslovim. To medjutim ne čini ništa, nije to prvi put. Evo baš sad se sjećam, da vas još niesam molio, kako bi trebalo, da mi oprostite moje sinoćnje ludo vladanje. Ne ljutite li se na mene, Heleno Nikolajevno?

Ona stade, ali mu ne odgovori namah, ne što bi se možebit ljutila, već što su joj se misli nekamo daleko zaletile bile.

— Ne ljutim se, reče napokon, ne ljutim se doista.

Šubin naškubio ustne.

Kako je to lice snuždeno, šaptnu, Heleno Nikolajevna, nastavi glasnije, dopustite da vam pripoviedam malu priču. Imao sam prijatelja, koji je opet imao prijatelja; taj se izprva vladao, kao što dolikuje čestitu čovjeku, ali napokon propije se. Jednoč vrlo rano susretne ga moj prijatelj na ulici, tada se još ne poznavahu, susretne ga i vidi, da je pijan. Prijatelj moj odkrene se od njega — a onaj pristupi k njemu i reče. Ne bih se ljutio, kad me ne bi pozdravili, ali zašto se odvraćate od mene? Možebit da to činim s boli. Mir budi sa mnom!

Šubin umuknu.

— I već je konac? upita Helena.

— Jest.

— Ne razumiem, što tim mislite. Malo prije rekoste mi, da gledjem na vašu stranu.

— Jest, a sad sam vam pripoviedao, da to nije dobro odvraćati se.

— Što — možebiti ja? — progovori Helena.

Digitized by Google

— A možebit ne?

Helena se malko zarumeni i pruži ruku Šubinu. On ju vrelo stisnu.

— Vam se čini, da ste me zatekli pri hrdjavoj misli, reče Helena, ali vaša je sumnja netemeljita. Niesam nikad ni pomislila uklanjati vam se.

— Dopustiti ću, da je tomu tako. Nu priznajte, da vam se sad u glavi tisuć misli roji, od kojih mi ne ćete niti jedne povjeriti. Niesam li pravo rekao?

— Možebit.

— A zašto to? zašto?

— Sama ne pojmim svojih misli, dodade Helena.

— Baš zato imali bi ih drugomu povjeriti, reče Šubin. Nu ja ću vam reći, što vas prieči. Vi zlo sudite o meni.

— Ja?

— Jest, vi. Vi scienite, da je u mene dobra polovina sva samo naličena, s toga, što sam umjetnik; da niesam sposoban nikakovu djelu, tiem možebit imate pravo — da nije u mene niti jednoga istinitoga dubokoga čustva, da niti iskreno plakati ne mogu, da brbljam i zadirkujem i to samo zato, što sam umjetnik. Vi primjerice, htio bih se na to zakleti, ne vjerujete mojoj žalosti.

— Varate se, Pavle Jakovljeviću, ja vjerujem vašoj žalosti, i vašim suzam vjerujem, jedino mi se čini, da vam je i ta žalost i te suze samo od zabave.

Šubin protrnu.

— Vidim, kao što liečnici vele, bolest je neizliječiva, casus incurabilis. Tu je čovjeku prignuti glavu i predati se. O, Bože moj! Zar nije istina, da se neprestance mučim, gdje uz mene živi takova duša? Viditi, da nigda ne ćeš proniknuti u tu dušu, da nikad ne ćeš doznati, zašto je žalostna, zašto se raduje, što u njoj biva, što si želi, kamo ide... Recite mi, prosbori nakon kratke šutnje, zar ne bi nikad i podnipošto, u nijednom slučaju obljubiti mogli umjetnika?

Helena pogleda mu iskreno u oči.

— Mislim, da ne bi, Pavle Jakovljeviću: ne bi, ne!

— To sam htio znati, progovori Šubin komičnom snuždenošću. Zato mislim, biti će bolje, ne budem li smetao vašoj samotnoj šetnji. Profesor pitao bi vas, na kakvu temelju rekoste, da ne bi? Nu ja niesam profesor, ja sam diete po vašem sudu; nu znajte, da se ljudi od djece ne odvraćaju. S bogom! Mir budi sa mnom!

Helena htjede ga sustaviti, nu predomisli se, i reče takodjer:

— S bogom!

Šubin izidje na vrata. Nedaleko Strahovljeva doma susretne Bersenjeva, išao je naglo, pognute glave, zatisnuv si šešir u zatiljak.

— Andrijo Petroviću! povika Šubin. On stade.

— Idi, idi! nastavi Šubin. Ja samo tako — ja te ne zadržajem, idi ravno u vrt, tamo ćeš naći Helenu. Čini se, kao da čeka na tebe, nekoga bez dvojbe izčekuje. Pojmiš li, što znače te rieči: ona čeka? Pa vidiš, brate, čudna slučaja! Predstavi si! već dva ljeta živim s njom u jednoj kući, i stopram sada u tom trenutku, ne da bih je sasma razumio bio, ali sam ju bar ponešto upoznao. Upoznao i odkrio joj srdce svoje. Ne gledji me, molim te, tim lažljivim, ujedljivim posmjehom, koji nimalo ne dolikuje tvomu ozbiljnomu licu. Dà, ti hoćeš, da me sjetiš Anice. Što? ja se je ne odričem. Anica je za takove, kao što sam ja. Živile Anice i Zoje, pa i Augustine Kristijanovne! Idi dakle k Heleni, a ja odlazim... misliš k Anici? Ne brate, dalje, ka knezu Činkurasovu. To je Mecenas, rodom kazanjski Tatar, poput Volgina. Evo pisma, u kom me pozivlje, evo slova R. S. V. P. — Ni na selu ne imam mira. Addio!

Bersenjev slušaše mirno rieči Šubinove, i kao da bi se nanj ponešto ljutio, zatim unidje na vrata Stahovljeva doma. A Šubin zaputi se sbilja knezu Činkurosovu, komu je veselim licem napripoviedao mnogo budalaština Tatarski Mecenas sve se je cerio, gosti se Mecenasovi smijali, ali nitko ne bijaše veseo, a razišavši se ljutili se svi.

(Dalje sliedi.)

POUKA.

O mački.

Po Masinsu pohrvatio V. P. D.

Ima vam idiličnih zabitovanja, kojih čovjek dožive u djedinskoj sobici, te kojih se s veseljem sjeća do vieka. Ne jednoč divio se svak pojedinac s prozora mile mu izbe, kako revne pčelice zujkaju oko procvjetale trešnje, redajuć od čaške do čaške, ne bi li što više meda sabrale. U sobici samoj opajaju ti oko žarki, zlaćani sunčani traci; do uha ti dopire postupičan glas zidne ure, a njuh ti se nasladjuje ugodnim mirisom proljetne ljubice. No glej: Tamo u zakutku sobnom razvaganilo se po mehkih jastučcih naslonjača lukavo zviere, prija „maca“! Tihano driema migoleć repom. Pa kažte, koji vas nije si već ne jednoč stvorio takve slike iz prirode zanosom bujne si mašte? No koji bi ikada takvimi zamišljaji na to došao, da je taj mali četveronožac u rodu silnomu lavu i još goropadnijemu tigru? Na to lje ne ćeš doći, motreć mu bjelkastu, kao kadifa sjajnu i gladku dlaku, ili možda gledajuć mu u oči, koje utrudjuje svaki pripek sunčanih traka, ili opet slušajuć umoreno mu vrnčanje. No obratimo li upit, te kažemo, zar ne da je svaki od nas to naslutio, gledajuć mačke, gdje se med sobom il sa strašnim im ne prijateljem psom nemilice krvare? Hrbta oštro sgrbljena te repom divlje kružeć, izpružila je iz malenih šapa duge,

Digitized by Google

pakostne nokte te preža protivnika varničavim biesom, baš slično spremanju lava il tigra, kad hoće da nasrne na protivnika.

Mačka je, kao i sve ostalo joj pleme, pravi grabežljivac, dakako u mnogo umanjenijoj mjeri od drugih. Sgodno nam se to crta u grčkoj bajci, gdje no Hekata stvori mačku travestijom lava, kad no ju Apollo htjede istim uplašiti. I mnoge njemačke basne iznose srodstvo mačke s ostalimi grabežljivci, no ju ipak znamenito od istih luče. Tako u visokom družtvu četveronožaca pozdravljaju vam gospona macana lukavi lisac i silni medo naslovom — vi, netjače — dočim on liju naslovom tete — a lisca naslovom ujaka — u velike časti. U svih pako basnah jest mačka viernim pratiocem i drugarom crveno-dlakavoga lisca.

Ne ću pogriešiti, ako uztvrdim, da je naša domaća mačka mnogo lukavija od istih, inače strašnih mačaka južnoga podnebja, dapače i od samih divljih mačaka. Ona je noćni gost, no i danju polazi na pljenitbu. Ne jednoč vidjeh ju, gdje se šulja laganim, pognutim stupajem, sgrčivši prednje noge a šape vele onizko spustiv. Sa žilavosti tiela sdružuje i silnu jakost svih uda. Dočim kad ju motriš u klupko savitu na mehkom uzglavju il u zapećku, ne možeš joj razabrati ni jedne tjelesne česti, te se i nehotice sjetiš ženske rukovnice (muffa).

Glavom tubasto zašiljenom naliči sovi, no uza sve to lahko razaznaješ na njoj mnoge crte, kojimi čovjeku slikuje. Čelo joj je liepo svedeno, uho maleno, al ipak zato vele ćutljivo tako, da i svaki najmanji šaput prežanjem poprati. U uhu joj se vidja sva nutarnjost, ono joj je izrazom duše! Oko je već manje osjetljivosti. Ipak se ne riedko sbude, te mnogoga prodju sni, smotriv u mraku dva zelenkasto žuta oka kao dvie usijane krugljice. Spram svjetlu je jako ćutljivo i slabo, jer čim svjetlo jače, tim je oko manje, te osobito o poldnevu suzi se na toliko, da mu zenicu jedva opažaš. Dapače pričinja ti se vlasom s tankim potezom.

Poslije poldneva razširuje se postupice dobom dana te je mačka siromašnim Kinezom upravo s toga očnoga svojstva još i dan danas dobnjakom. Koliko je pri svjetlu mirnije i neznatnije, u toliko je u tami silnije i žešće. Upravo ona koma puč, gdje no se zenica sastaje, pooštruje mačji gled i daje mu toliku silu, da baš s nje nikad ne će promašiti pliena. Nos joj je onizak, sbit te uviek čist; usta malo zaokružena, baš protivno lisičjim, koja su unapried izštrljena; zubi je vele zaoštrenih, te med svimi četveronožci može najžešće ugristi.

Nekoliko dosta dugih, štetinjastih dlaka, mačji brkovi zvanih, služe tim noćnim grabežljivcem za neku vrst ticala, koja im osjeguravaju ne baš u velike dohvat njihovih zapažaja. Kad nakostruši dlake na glavi, pričinjaju ti se zaokružajem tjelesnog oboda te pomoću njih, kao kakvih pipala, promjeri mačka lahko al sjegurno, može li se izmed trnja i živice bez ozlede tiela proverati. I dug njezin gibak rep nije u tutanj ukovrčen. On joj nepogrešivim sjetilom na zadnjem, kako no uho na priednjem dielu tiela. Pravo rekuć rep mačji jest pantominično udo cieloga tiela. Ne stane li bo mački kakvim kobnim sgodjajem repa, znaj, da joj je tielo osakaćeno, nagrdjeno. Sbilo se ne jednom, da je mačka bez repa od sramote uviek samotovala po nepristupnih zakutcih, dapače odnemarila i isti inače joj najmiliji lov na miševe.

Tielo je mačje vele sklizko, ter pokrito gladkom kožom. Što je pticam perje, to je mačkam svietla dlaka. Njima se pokrivaju i izpunjuju tanka, mršava uda tjelesna, te baš oni liepi, ugodni potezi dlaka na koži doprinose mnogo mačjoj ljepoti. Mačke su vele raznobojne. Ima ih svih vrsti, od najnježnije biele pa sve do najzagasitije crne dlake. Posve crn mačak sličan je noći ko u rogu tamnoj, iz koje te samo diraju do dvie oči zelenkasto-žute, svietleće se poput kriesnica. Ima mačaka i plavkaste dlake. Najviše ih je ipak ošaranih bud sitnimi piknjicami, bud ovećimi pjegami il opet dugimi prugami, i to ili bielih sa crnima pećama, ili modrosivih sa bielom kapicom, poput kakve duvne itd. Dlaka im je uza sve to veoma mehka. Aristotel veli — mehke vlasi znakom su bojazni — pa makar to u mnogom više zeca ide, ipak se to mački može prigovoriti. Znamo bo, da je mačka u svako doba vele plašljiva zvierka, te se jedino odlučuje za otvoren poboj, ma da i tuj često pete izvuče, nakostrušiv kožu velikom smionošću.

Po svih kućnih zakutcih vidjeti je mačku, kako vreba na leteći i puzeći plien, šuljajuć se okolo na mehkih šapah, uvučena mišičasta vrata, tiela k zemlji spuštena, a nogu na skok pripravnih. Najradje lovi i tamani miševe. Nema je, koja bi ijednomu oprostila, pa s toga ju već u prastarom jeziku, u sanskritu krste imenom „Akubuk“, to će reći: Tamaniteljica miševa. I isti mudri Salamon uzaludo se trudio oko toga da ukroti i snizi te mačje pohotnosti i prirodjena joj nagona.

Bijaše on svoju mačku na toliko priučio, da je već prekrasno držala u capicah sviećnjak. No sbilo se jednoč, te hvaleć on u nekoj dilemi s Morolfom umjeću svoje mačke, izpusti Morolfo taj čas iz rukava mišića, što je ne malo uzbunilo mačku, i već se sviećnjak stao klimati. Kadno Morolf isto opetova, te dapače i po treći put pokusi, ne mogla mačka odoljeti svojoj lovačkoj navadi, te odbaciv sviećnjak, dade se u potjeru za miševi.

Premda je mačka više grabežljiva neg li pitoma zvierka, ipak je silno razprostranjena, te nema malne ni jedne kuće bez nje, dapače u gdjekojoj ih je i po više glava, no uza sve to više je mržena, prezrena, nego li ljubljena. Da stara je rieč — tko već mačku hvali il morda i u zviezde kuje, slab je poznavalac ostaloga životinjstva. — Dakako i to nije obćenito, bez iznimke rečeno.

Ta tko ne zna, kako no su već Egipćani svetinjom

Digitized by Google

držali domaću mačku, kojoj su domovinom i izhodištem baš egipatske nizine! Žitom obilujuće Ponilje upoznalo je davno veliku vrednoću tamaniteljice miševa, te ju s toga i častili božanskom čašću, koju su izkazivali i Ibisu i Ikneumonu. Ne brojeni spomenici pokazuju ti uz slike silnih Faraona i sliku mačke, a egipatske grobnice pružaju iztraživateljem ne brojene hrge mačjih mumija, zaprašenih te godinami ovjekovječenih, koje no su Egipćani pomno balsamovali te još pomnije sahranjivali.

Herodot, otac povjestnice, a po njem i Diodor pripoviedaju nam potanko, kako no se taj obred obavljao. Mačka je bila posvećena božici Bubastis, koju su Egipćani poput Venere častili, a i grad Bubastis bio je valjda pravim leglom i obljubljenim perivojem mačaka. Obitalište im bili hramovi, jelom najskupocjenije jestvine, a kad im je prišao kraj života priredjivahu im što svečanije pogrebe. Tko bi ubio ma samo jednu mačku, platio je svoju drzovitost glavom; Egipćanin pako, kad bi slučajno na mrtva mačka nagazio, morao je što jače viknuti, ne bi li se tiem oprao krivnje i dokazao svoju nevinost. Smrt te u velike štovane životinje ožalila bi ne samo pojedina kuća, već i cio okoliš. Znakom tog dubokoga žalovanja bilo je, što bi si obrve odrezali. Dapače znalo se naći i toli pretjeranih obožavatelja mačjih, koji bi iz daleke tudjine tamo nadjene mrtve mačke sobom kući donosili. Činjahu to pako jedino s razloga, što smatrahu svoje egipatsko zemljište jedino dostojnim, koje bi mačku pokrivalo. Što više! I u samom Islamu izkazivahu mački božanske počasti. Već i isti Mohamed reče: — Štujte mačke, jer one su vam noćni stražari kuće i ognjišta — pa od to doba smatralo se velikom odlikom, kad bi koga Mohamedanca prozvali imenom — otca mačaka. — I sami kahirski derviši imahu posebnoga šeha, komu bilo zadaćom primati pod krov zalutale mačke. U moširah kahirskih hrane velik broj mačaka, a pobožni Moslemani troše u velike, često i zadnje krajcare, samo da što bolje nahrane mačke. Mnogo tomu sličnog naći ćeš i u istom Afganistanu.

Na zapadu nije bilo dakako moguće nakrenuti vjerske obrede do tolike zablude. Ni Grci a ni Rimljani ne čašćahu baš osobito mačke, dapače bila im mjesto nje lovicom miševa lasica. Naravski da je potonja tu svoju čast samo noćju vršila, buduć je i ona noćni lutalac poput sove, koja je bila posvećena božici mudrosti, Ateni sjajnieh očiju. Germani posvećivali mačke blagoj i liepookoj Frouvi, te znali pričati o tom, kako se Frouva zrakom voza na kolih, pod koja su podpregnute same biele mačke, spajajuć dakako s tim navade i vjerske običaje starog doba. Tek seobom naroda posta mačka u Europi domaćom životinjom. Najkašnje ju upoznalo u Škandinaviji i Englezkoj. Dokazom su tomu zakoni Hovell Dha iz desetog stoljeća. U njih se označuju kazne za ubojicu mačaka, koje su čuvale kraljevske žitnice. Odmazdom za ubitu mačku bila je ne strižena ovca s jagnjetom a uza to toliko šenice, koliko je dostajalo, da se obješena mačka od vrh glave do kraj repa, uzduž i poprieko, iz nutra i izvana pokrije. U Ameriku donesli Europejci, a u Kaliforniju još i dan danas opremaju mačke u velike, te ih tamo plaćaju skupimi novci kao novovjeke doseljenike.

Dan danas su mačka i pas napramno u jednakoj cieni, mà da su med sobom zakleti neprijatelji, krvni dindušmani. To nam tvrdi i ona: Žive ko pas i mačka. — Medjutim pas je ipak med svima životinjama samac sa svojih krasnih duševnih svojstava. Njegova prostodušnost, viernost i odanost, bol i sućut, kao i silna hrabrost i odvažnost, kojom i isti život žrtvuje za svoga gospodara, jasnim su nam dokazom netom izuštenih rieči. Mačka nam je još uviek na po tudjinkom. Ne samo da ne poznaje odanosti, podložnosti, već je dapače često lukava, kadkad i neodoljivo prkosna. Ona je potomkom plemenita, neukrotiva, da slobodoumna plemena, kakovom ju i sam Heine nazivlje. No pravo uzeto to je samo kukavna, prirodjena joj surova sebičnost. Čovjeku je riedko priklonjena tako, da su Talmudisti domišljatu dosietku u pitanju ovako izrazivali: — zašto pas prepozna svoga gospodara a mačka ne? Tomu čudnovatomu pitanju bijaše odvrat Ben Jadoka Rabija još čudnovatiji. On reče: Kad već onaj, koj okusi mišje hrane, zaboravi sve naučeno kako je obćenito mnienje, — kud i kamo većma ne će biti zaboravnijim onaj, koji same miševe ždere!

Gdje no se tako rekuć diviti moramo uvidjavnosti i uputnosti pasa, tuj nam je obratno na mački zamietiti njenu puku, prostu lukavost. Pa ipak nam je priznati, da mačka sposobnošću i umjećom ulagivanja u u mnogom nadmašuje svoga, tomu ne vješta napramnika.

Himba i lukavost bitne su oznake ustroja i sve naravi njezine. I u poslovicah označuju mačku simbolom skrajnje himbenosti. Upravo s toga gledišta polazeć, lahko se dosjetimo, čemu i u samoj mrtvoj prirodi imena: mačje zlato i srebro, kao varava zamama očiju? Pa i cielim, poput zmije pregibivim tielom, kao i svom svojom ukazom ukazuje ti se mačka nosiocem gore pripomenutih svojstava. U ničem ne zaostaje ona za previjanom lisicom, ma da ju ne krasi rudasta dlaka, prvi znak podmuklosti i zlobe. Dapače mnoge basne baju, kako je mačka liju nadmudrila, te je ovoj jedinom utjehom kiselo groždje. Dok se lisica izpričava grbavošću drva, eno ti mačke u tinji hip na vrh vrška. Srodnost mačke i lisice riše prekrasno i njemačka basna. — Kadno tetu liju sbog silna tužakanja pred sud povuklo, te kadno se pri iztragi sam silni, vjerom čvrsti medo mal ne do kraja izmučio, pozva sve slavno družtvo četveronožaca gospodina mačka sudijom, scieneć njega jedino sposobnim, koj bi razpru kraju priveo. No uzalud! Na žalost svih morade i ovaj uvidjeti, da nije još dorasao s lijom kašu laditi.

Digitized by Google

Svakoj je lukavosti — uslovom — pazi komu ćeš se povjeriti? Mačka je ne samo spram čovjeka, već i prama svemu svietu nepouzdana, oprezna, lukava i hinbena. Tudjinac joj se može približiti samo u nekoj odaljenosti — no čim bliže stupi, već je mačka utrla utrenik. Jednim skokom poput munje odjuri i nema joj traga. Psa se osobito žapa, te čim ga uoči, kupi se i bježi. Skrovišta nadje ona na sve strane. U najvećoj nuždi skoči i na drvo, te onda s ponosom, al ujedno podrugljivo gledje dolje, slušajuć s nasladom šteket i skomutanje protivnika.

Mačka se zavlači svuda, no kuhinja joj je ipak najmilijim boravištem. Osobito rado njuška, te ne prašta ni pečenoj piletini, a kamo li, kad naidje na lončić kajmaka. Pošto se nasiti do milje volje, zavlači se lukavo u zapećak ter se tamo spreta i snu tobože preda. Tko ju nije vidio, kako iz zasjede preža po vrtovih na drobne ptičice? Oh koliko puti zaglavi u njenih šapah siromašni drozdić, izišav prvi put iz gniezda, te dopao nemoćju njenih okrutnih pandja! Obična joj je šetnja plaženje od luknje do luknje, od zakutka do zakutka, s krova na drugi krov. Uzpne ti se na kuću, reć bi, posvema nedužno, kanda joj se hoće sunčati te s visine gledati bajni taj sviet, i sve krasote i divote njegove; no nije li joj možda nakanom i po gdjekoju lastavicu učiniti žrtvom svoje himbe? Medjutiem su i ptice već upatikale mirno joj držanje, pa s toga si traže sjegurnost u prostom zraku. Tad četimice poput divljih jata, krèštajuć i cikteć stanu oblietati i dražiti staroga znanca, zalietajuć se sad s jedne, sad s druge strane, dok se mili gost sit te ponj skupe šale, ne pokupi i pete ne očisti. No zato se drugi put stostruko osvećuje za nanasene joj uvrede. A zar ju nikada ne vidjeste na lovu miševa, gdjeno po zatavancih i podovih obilazi lukavo oko ormara i zaprašenih kovčega? Već je i sunce granulo, zlaćani mu traci prodiru unutar sobe, dolazeć buditi častnog starca sjedoglavca cunjara, no ipak svud vlada grobna tišina. Mačka se je lagano lagacko, štono vele na prstih tamo došuljala, te čubi zasjedajuć pred pukotinom mišića, koga je svojim dobrim uhom zapetila. Nepomične su joj oči uprte tamo, odakle će miš banuti. Pa kad se nedužnik pomoli, izvirujuć plašljivo malimi crnim očima, te nedužno skokne van, taj hip eno ga med šapami hinbenog lovca, koga nije pravo ni spetio. Sad započne zanimiva, al za miša strašna igra. Ne, da ga može biti sgrabi oštrim pandjama te zadavi, već ga stane okretati, tapati, valjati i prevrtati, baš kan da tiesto miesi; iza toga dade mu malo oduška spustiv ga na tlo, no prije već nego li ovaj stane bježati, eno je, gdje ga na novo tare i mrcvari, izkaljujuć na nedužniku nezasitnu svoju požudu. Tuj nam se ukazuje mačka ne samo lukavom, već dapače i okrutnom. Okrutnost je ta tolika, da mačak često ne štedi ni vlastitih mladih, nad kojima mačka opet materinski bdije.

Kad bismo mačku samo sa tih tamnih strana promatrali, nedvojbeno bi se morali čuditi, kako li ju ljudi mogu trpjeti, da često i voljeti? No uz tamne poteze, njezinu zloću i himbu, nalazi se i po koji tračak svjetlosti. Usudio bih se uztvrditi, da svaka mačka ima u sebi nešta djevojačkoga. Upravo s toga prečesto je mačka gospojinskim ljubimcem, pravim mezimčetom, kao što je obratno, baš karakteristično, pas štićenikom čovjeka. Kao što je predsoblje dosluživih častnika milim stanom psa, tako je krilo stare dojkinje vječnim uzglavjem mačke. Tu izmjenitu simpatiju opjevaše već mnoge pjesme, pripovjediše mnoge priče. Jedna takovih priča da je mačka nekoč služkinjom bila, te sbog obinja i himbe pretvorilo ju za kazan u mačku, dočim druga jasno nabraja njena liepa svojstva, hvaleć i uzvisujuć svjetlost i bistrinu njenih očiju, čistoću i urednost njena tiela, a poglavito nježnost i ljepotu glave, s čega se upravo ljudem mili. Čistoća je stožernom kriepošću svih mačjih vrlina. Dlaku svoju svjetla i gladi mačka oštrim svojim jezičcem, a kamo ne dopire jezikom, kao do čela i obrva, tu joj je pomagalom čista, malena šapica. Po petnaest, dvadeset puta vidiš ju obdan, gdje se čisti i redi; pa dodju li možda onaj dan gosti, eno ti nje prve, koja čisti i praši svoje haljine, češlja i umiva svoje dlake. Hoda li putem, osobito ako je malo kišilo, ne možeš se je dosta nagledati, koli oprezno, pomno i nježno bira kamenčić do kamenčića, samo da ne zagazi u blato. Nije li i to sve po djevojački?

Mnogi njemački hvalospjevi kuju u zviezde nježan stupaj Parižanke, kadno hodajuć starom, blatnom Lutecijom reć bi, na zemlju ni ne staju, a ne znadu biednici, da im je i mačka uzorom takova hoda. Kud ćeš sigurniji, kud nježniji stupaj od njena! Kad li opet stane lov loviti na obali ribnjaka, te nagonom zamoči šapicu u vodu, kolikom ju brzinom, strahom i hitrošću natrag povlači, otresa i čisti, dok i zadnje kapljice nestane! Voda joj je dakle strašilom, što je drugim inače vabilom. Što no stari rekoše — κρᾶσις ξηρὰ — to je mački njezin suhi, reć bi ognjem zasićeni temperamenat, pa s toga ni nema ništa grdjega, ništa gnjusnijega, nego li pogledati okupanu mačku.

I čustvo stida razvito je kod mačke vele dobro, te je i ono jednim svjetlim tračkom njene hvaljene strane. U tom pas daleko za njom zaostaje, kako su to ljudi već od pamtivieka dobro upatikali. Pas gledje drzovito svakom u oči, prati oporno svačije poglede, dočim mačka plaho, tek iz zaklona proviruje. Rabbi Jokanan reče: — Kad već ne bi imala djeca Izraelova zakona, mačka bi im mogla biti uzorom stida i stege. Pa doista! Rabbi se nije prevario. Nema ti stvora bez razuma, kom bi njegovo životno ruho ljepše priličilo, nego što je mačka. Sve je na njoj fino, sve ukusno. Veličanstveno i lagano, triezno i razborito provlači se angorka biela mačka izmed cvjetnjaka kitnjaste dvorane u Faubourgu St. Ger-

Digitized by Google

maina; uzglavjem joj je mekan naslonjač, a običnim mjestom kamin, gdjeno može zabitno svoje intriguanske osnove snovati. Krok i skok mačji toli je lagan, da ga jedva čuješ. Odjeka njihova hoda, uz žensku bradu, ptičju pljuvačku i ribje pištanje jest jedna od čudnih stvarca, od kojih se jedino mogu splesti okovi Fenriru, bogovom protivnu vuku! Glas im je fin, zvonak, te prikladan svakovrstnim zvukovom. Mačka nije larmadžija i hvalisavac poput psa. Ona te ne uplaši niti lavežom, niti iznenadnim cvilom il škamutom, već laganim, ćutljivim mrnjaukom, koji se u raznih glasovih prelieva, te ne vriedja baš silno čovječjega uha. Ko od vas nije čuo mehkog finog i prelievajućeg se mrnjaukanja mačke, kojom obliće kuharicu, kao najmiliju joj osobu kućnu? U svietu su poznate u velike mačje muzike, a Lichtwer ih opisuje klasično, ali ipak drastičnom umjetnošću, premda odveć zlobno i pakostno. No kad već svaki stvor, da isti nemoćni sisavci izriču hvale višnjemu stvorcu, zašto ne bi onda i mačka izvodila svojih noćnieh hvalospieva! Što li možeš sravniti s njihovim vrčanjem, tim blagim glaskom dovolje, u kom im se sva ćud, sva duša zrcali? Slasti i lasti odana leži besbrižno te napinjuć češće gljutnu kožicu, tu naravnu strunu svoga bubnjića, osvaja slušaoca magnetičnom omamom, rajskim miljem.

Nije dakle čudo, što tako nježan stvorak nerado počiva na tvrdih i hladnih pločnicih! Pri noguh u vrućem krevetu ili u kutiću mehka divana najmilije joj boravište. Tuj slastuje i lastuje u krilu milih sanja. I na prozoru, na mehkih dušećih rado se sunča. Da joj godi i gladka ruka gospodarice u krilu na mehkoj pregači ne treba pripomenka.

Pravo s toga veli Rollenhagen: — Ćud im je posvema ženska! Krilo žensko ugodno im boravište, sladko uzglavje, na kom se rede, umivaju i spavaju. Ženske su im uzorom, reć bi, s njima se natječu u nakitu i svih častih!

Pas joj tu sreću nemalo zavidi. I on se trsi ući u volju poglavarici no njegove su usluge mrzke, ulagivanja i uslužnosti dosadne, dapače i odurne! Mačka je u tom bolji meštar. Kad se ona privije i pricvrlji oko nogu, hrbat patetično uzdigav a repom udvorno previjajuć više vriedi, nego sva naprasita i uvježbana naučnost pseta, kojom stane kružiti i zavijati oko nesmiljene gospodarice.

Ne ću pogriešiti, ako uztvrdim, da je opetovana pripomenka, da vječnoga pamćenja vriedan onaj ljubezan, učtiv, pristojan i dražestan način svega joj čina i kretanja. Već ona sposobnost, neprestance repom kružiti u raznih zavojih i sitnih arabeskah jest mal ne nedohvatna.

Već Grci ozvali su mačku αἴλουρος — to će reći, tresorepka, a to sve baš sa repa, toga ćutljivog ticala, odsieva i tračka nutrnjega joj duha. Nepravo dakle označuju Niemci ništavilo i hrdju figurativno mačjim repom.

Svoj rep ovija mačka ili posve mirno i dostojanstveno oko prednjih nogu, ili ga polagano skupi i na zemlju postavi, što obično čini kad zaseda. Kad se opet pruži i protegne, mahne njim silovito u vis, pa to joj je znakom silne ljutine te s toga to i radi osobito u prisuću pseta.

Zaista je slastno gledati humorističnu igru mlade mačke, kadno hoće svoj vlastiti rep šapicami sgrabiti, te ponešto bar upokoriti. Ili možda ne zna biedna, da je rep njezinom svojinom, baš kao što i mala djeca, cicajuć nožni palac, drže ga sisom materinjom? Lagodnih li scena zadovoljnoj majci, kad joj se djeca oko nje igrati stanu, te poledjke valjati, izpružajuć pakostne šapice, a iz njih još pakostnije noktiće. Tad starica zadovoljno repom amo tamo maše, a veselo potomstvo stane isti vucinjati, preko njega se u zavojitih skokovih kobacati i vrpoliti, dok ga zasićeno ne odnemari, te još veseliju igru ne odpočne, prekopitujuć se jedno preko drugoga, amo tamo, dar mar. Ne igraju li se repom, tad uhvate kakvogod klupko, loptu, ili kruglju, te ju koturaju, odbacuju, ćepuškaju, za njom skaču i naliću sve do milje volje. Pa ko će uztvrditi, da je i ta zanimiva igra bez svake važnosti? Igra im je znakom čina u budućnosti. Koli fantastično oživljuje ona listak, koji no je jesenski vjetar s drveta na zemlju stepao! Sad se pogne, sad ćubne i preža, sad se nanj obori, sgrabi ga, prevrće, mota, i valja, dok joj ga vjetar zrakom ne odnese. List joj je tuj umjesto miša, a igra sva vježbom za lov, odakle i onolik mar, kojim sve to vrši.

Pri istom jelu, gdje životinja ostane životinjom, mačka je pristojna. Pas srta u zdjelu ko sliep, surovo i prosto, mačka ne! Svojim finim nosom ponjuši ona sve prije nego će jesti, a onda istom začme uživati, ali to sve tečno, lagano i pristojno. Obično liže ona najpre s krajeva zdjele, a to sve s velike opreznosti. Dočim si pas ne jednoč ofuri grlo vrućom kašom, mačka nikada! Ona se dotiče najprije umjerenih pola, vanjskoga površja, ali i tuj je za čudo pristojna i oprezna. Već i fini, tanki i ćutljivi njezin njuh odaje ju vrlim stvorom. Moć vonja, kojemu mi pravom duševnu moć pripisujemo, omami mačku na toliko, ko da je zanesena, izvan sebe. Al kako i ne će! Ta i višnji tvorac ne otrese se lahko kuhinjskim sapam, a kamo li će njegov stvor. Ambrosijski miris ružice opaja mačku silno. Nema im veće slasti, nego valjati se izmed zelenih odoljena,[1] dubačaca,[2] i kalopera. Tuj plešu, skaču, tezmaju jedna drugu, te udešuju omiljeli piev. Sve to čine, kako Heine veli, bez svakih nastroja glasbenih. Ne treba im ni gusala, ni lutnje, a još manje talambasa, već im mjesto toga služe trbuh, nos i grlo.

[1] odoljen = Baldrian, Valeriana minor.
[2] dubačac = Gamander, Teucrium Marum.

Digitized by Google

Iza ure podraživanja nadodje sat odmora, sat slabosti i posvemašnje resignacije, kojino surov razbor više izsmjehava nego li shvaća. Perzijanci nazivlju takovu bolest — bi damag buden — a mi mamurom.

Med te više sakrivene darove mačje, ubrajaju i njezin električan živac. U dlaci njezinoj toliko je munjine, da i onda, kad već mačka papci otegne, koža joj je puna iste, te dotakneš li se rukom njezinih dlaka, vrcaju iz njih praskajuće, ujedljive iskrice. Dokazom je tomu i to, što se oluji uviek uklanja. Poznaje ona moć nebesa, ili bolje oblaka, no sviestna si je i svoje otajstvene, magnetične sile, pa s toga bježi i skriva se u zakutcih pivnica, da i u iste luknje!

Upravo s toga gledišta možemo opravdati i raztumačiti ljubav spram mačaka ne samo kod ženskih već i kod mužkaraca. I isti veliki muževi bili su ljubitelji mačke. Gottfrid Mind bio je mačkam drugim Rafaelom, a Tiek i Mago Hoffmann opjevali su u svojih spjevovih sva duševna svojstva mačke, da ne možeš bolje. Richelieu se ne jednoč nasladjivao ljubkim, kako sam reče, umjetnim njihovim mrnjaukom, Petrarka i Bocaccio imali prve ljubimce med mačkami, dapače i sam ozbiljni i drevni Lessing nije ih odbjegavao. Na pisaćem mu stolu ležala mačka dan i noć. Zanimivo je znati, kako je taj dubokoumn i ineumorni iztraživalac istine, kad mu je mačka poharala rukopis njegova Nathana, sasma mirno na novo prepisao, te mački dozvolio i nadalje svoje ložište zadržati, ne osvetiv joj se za to baš nimalo. U koranu se pripovieda još jedan zanimiviji slučaj. Jednoga popodneva spavaše Mohamed lagan san. Do noguh mu u naborih kaftana počivala mačka. Na jednoč probudilo Mohameda viešću o nekakvom iznenadnom ustanku. Prorok se odmah ustade, no da ne bi prekinuo sna svom ljubimcu macanu, odreže okrajak kabanice, na kom je mačka ležala, a iza toga ode taložiti pobunu. Vriedno je spomena, kako se mačke u nekih sgodah iznad svoje naravi za ljude žrtvuju. Na bojištu sevastopolskom našli su množinu crnih mačaka, gdje čuvaju trupla Zuava. Pratile ih pako i u poboj, zahvativ se čvrsto na njihove telećake, te nastojale strašnimi ugrizi osvetiti ubijstvo svojih gospodara.

Prosti puk drži mačku demonskim noćnim lutaocem. Uz ćuka i šišmiša nazivlju i mačku sudrugarom u kolu noćnih vještica, te osobito crne jesu sučestnici u svih duhovskih igrah. Po vjeri puka čuvaju mačke zakopano blago po brdih i tamnih pećinah, straže po razputcih, natjeruju se noćju po podrtinah šumskih vodenica, pravo rekuć, one su noćne čarobnice u drugom liku. S toga, ako ti mačka preko puta priedje, gotova nesreća! Bertold Regensburžki reče:

— Daha je mačja kužna, te napiješ li se vode, koje je i mačka pila, navlačiš si smrt, da ne znaš ni sam kako. U zdenac bo pala je njezina suza, koja ima moć žestoka otrova! I ime „Ketzer“ to će reći, razkolnik, izvodi taj pobožni, ali očito zaslieplјeni muž od imena te pakostne, kako on veli, smrtonosne životinje!

Bielu mačku iznimaju iz toga opakoga vrtloga sbog njezine nježnosti i prijatnije boje, u ovakve se začaraju često mnoge kneginje, te ih jedino izkupiti može koji pustolovan vitez ili baš srčan i odvažan momčić!

Mačka je vele čvrsta i žilava života. Narod priča, da nije moći ubiti lisice i mačke, jer one devet puta oživljuju. Pa i sbilja slabo je naći, da bi mačka poginula od dva do tri udarca, makar baš i ojači bili. Uzrokom su tomu njezina lahko pregibljiva uda tjelesna, kao i silna snaga skoka. Makar ju što baš kruto ozliedilo, ona je doskora izliečena! Glad i žedju podnose za čudo dugo! Tako slučajem zapala mačka u čitav tovar kudelje, koju vozilo iz Petrograda i dovezlo do Litave. Kad stalo izkrcavati robu iza pune četiri nedjelje dana, našli mačku još uviek živu!

Smrt mačju riedko tko vidi. Osjeti li, da joj se bliža kraj života, bježi poput druge divljači u nepristupnu pustoš. I smrti dakle, kao što i cio život mačji, jasnom je oprekom psećoj, koji i tada još teži za blizinom i sažalošću čovjeka!

Kritika.

„Hrvatska stilistika“ Janka Tomića. *Ocjena Dr. prof. D. Jambrešćaka.* Još je kuda kamo obilatije gradivo „listovom“ pridodano. Unj je pisac strpao svoje i suradnika svoga Petra Tomića listove od Fr. Kurelca, medju kojimi ima većina nevažnih, kao 7. i 8. (o torbi), pa i takovih, kojih diskrecija prama pokojniku ili živim mu prijateljem ne bi preporučila tiskati.

Premda ima Kurelac neumrlih zasluga za naš jezični napredak, premda je mnogu tudju biljku izkorienio, mnogu sgodnu čistu hrv. frazu u nju uveo itd., to se ipak pretjerava, misli li se u svakom i nesjetnom redku njegovu naći sam biser i drago kamenje.

Možda mi se ne će zamjeriti, ako se ovom sgodom, ne kaneći ipak nimalo zakinuti u posmrtnu slavu Kurelčevu, usmjelim tvrditi, da ne bih smatrao velikom srećom po našu knjigu, da se je većina pisaca povela za Kurelčevim slogom. Jer slog njegov kraj pojedinih vrlina, naročito sgodno probranih rieči, narodnih narieka, kratkih, jedrih, izreka, strukturom svojom, navlastito poredbom rieči mjestimice doista jako zanosi na latinštinu; gdješto je odviše kićen i za prozu prepjesnički, kadšto opet previše govornički, pa uza sve to u cielosti nekako opor i neprobavan, ter ga ne možeš dugo čitati bez velike utrudbe duha. S toga se dade iztumačiti onaj pojav, da su se Kurelcu najvjerniji mu učenici, jedan za drugim (dr. Rački, Dežman i dr.) još za života mu poiznevjerili, a koji se i danas još nadimlju, da mu budu sljedbenici, oni onako zlo prolaze, kako je nedavno u jednoj kritici „Kat. lista“ sasvim istinito konsta-

Digitized by Google

tovano. — Drugčije i ne može da bude. Jer na Kurelčev slog ne možeš uporaviti one rečenice glasovitoga Franceza: da je takav slog, kakov je čovjek. Tomu će mi svatko povladiti, koj je samo jednom bio u društvu s pokojnim našim Franom, pa ga slušao, kako je umio govoriti, pripoviedati, kako bi mu se sladko i obilato upravo onim ciceronskim obiljem (aurea, lactea ubertas) rieči prelievale iz ustiju... Kolika razlika medju njegovim lahkim, lagodnim, tekućim govorom i mukotrpnim njegovim pisanjem!

On si je kao i Tacit i prije njega Salust sam stvorio slog, s kojim je upravo sbog te, da reknem protunaravnosti, tri sta muka imao; ali ako se i može kadšto sravniti s Tacitom u kratčini, ne može tako uviek u jedrini mislî. Gdjekoji su njegovi članci mišlju i sadržajem dosta jalovi i ja bih skoro bio drzovit uztvrditi, da je on koj put pisao ne radi mislî, već radi liepih i zvučnih rečenica. — Nu o svem tom nije ovdje mjesto, da pobliže razpravljam.

Da se je pisac stilistike obratio na uslužnost preč. g. akademika A. Vebera, koj se izkazao, da je do 500 Kurelčevih i njega se tičućih pisama imao u ruci, bio bi jamačno gdjekoje njegovo pismo mogao shodnijim zamieniti. — 3. Poučno-prij. pismo Vukovo Tkalcu vrlo je mršavo svojim sadržajem. — Listove Junija i Drapera (1—3, str. 159—162), onako izkinuti i osakaćene ne će nitko živ razumiti jedva će moći zanimati ikoga. Moglo se je kod Juniusa naći sgodnijih pisama.

Kod opisa ima uz točku 4. „značaj“ 25 primiera, povadjenih malo ne poprieko iz francezkoga. Ako se i ne da tajiti, da su ti opisi klasičnom vještinom i jedrinom udešeni, to bi se ipak pisac bio mogao manjim brojem zadovoljiti. Nekoje karakteristike, da se tobož popune, dolaze u dva članka,

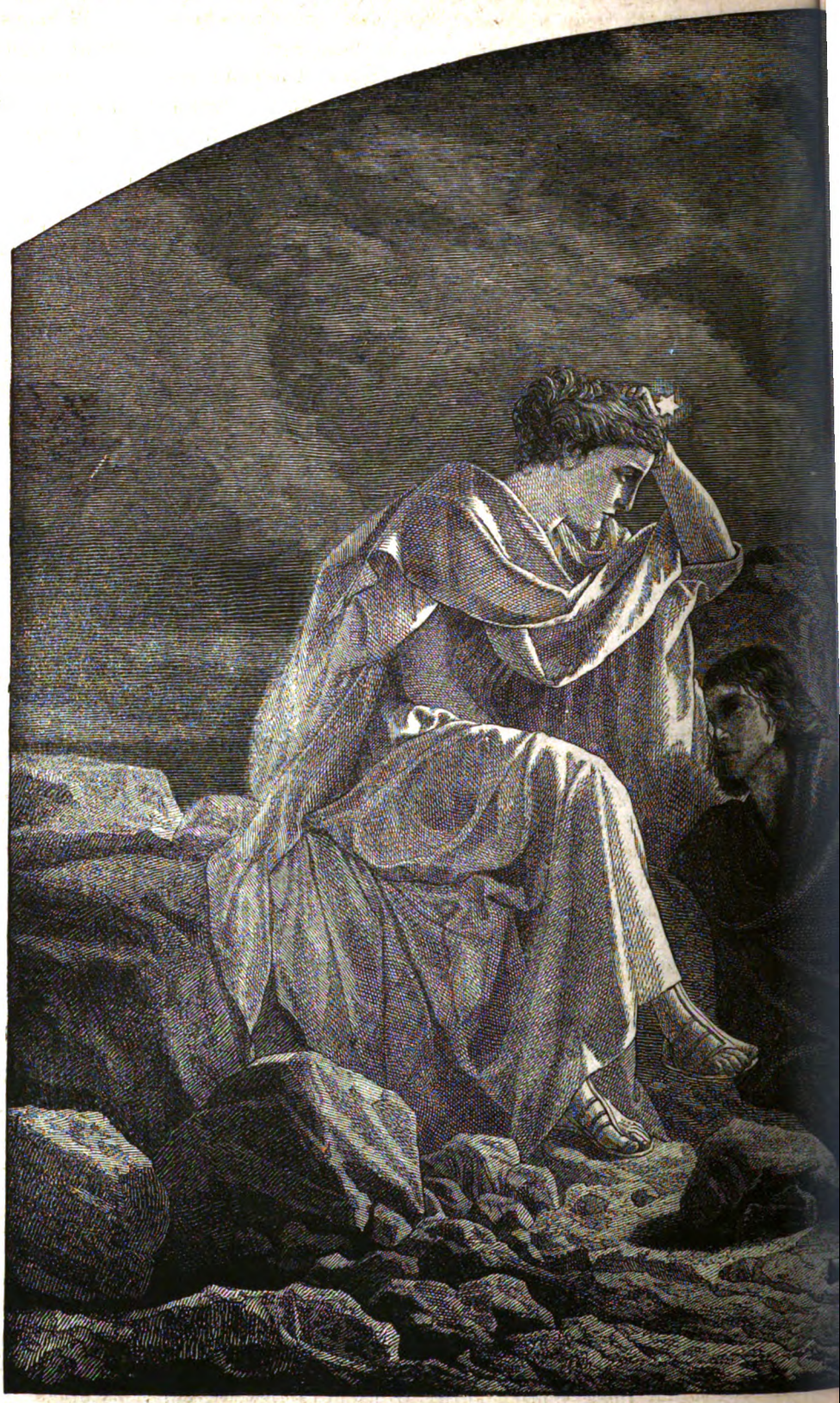

Iz Grottgierov

Digitized by Google

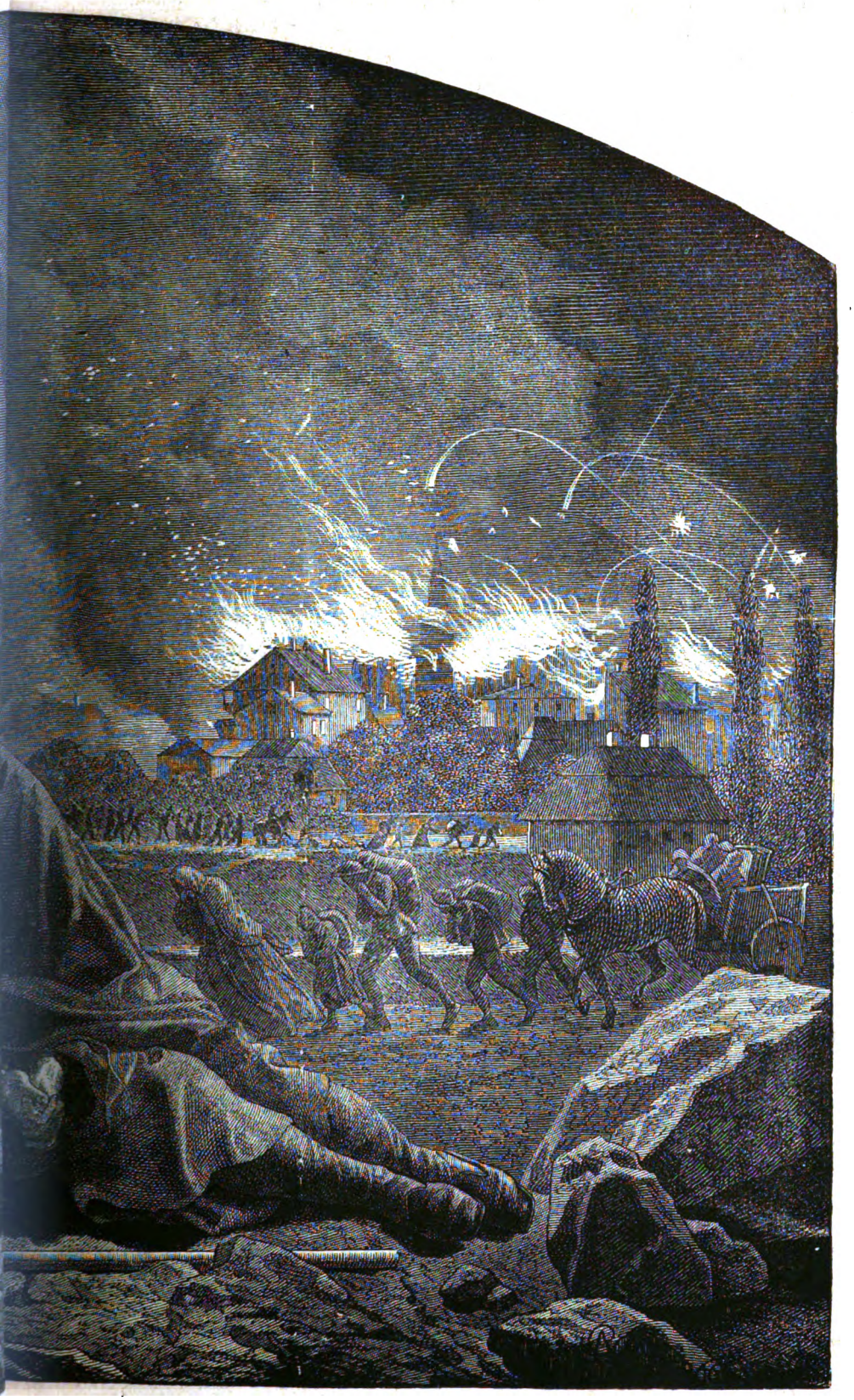

ne: **Požar.**

kao Pascal i Rienzi, a Petar veliki čak u tri. — Naša književnost, hvala bogu, nije više tako oskudna ovom vrsti sloga; ali si treba dati malo truda i potražiti u njoj amo tamo pohranjeno blago, a prije, svega valja poznavati literaturu. Zar g. stilističaru niesu poznate prekrasne „Putne bilježke“ našega duhovitoga Miškatovića, kojimi je izišao na glas prvoga bez dvojbe stiliste hrvatskoga i vječna šteta, da on započetoga posla nije dospio nastaviti i dovršiti. — Zar nije mogao naći u akademičkih člancih Račkoga (n. pr. karakteristika Simeonova) i Mesića gradiva za opis? Zar nije čitao Trnskova Puškina u Nevenu i drugih mu članaka? Zar se ne sjeća liepih opisa Perkovčevih pripoviesti (opis hrv. seljakinja u sniežno-bielu odielu niz glavice u crkvu idućih), zar nema u Šulkovoj prostoj — da tako rečem — eleganciji, ništa za tu struku prikladna? Zar od novijih stvari ne bi amo bio pristao opis Trakošćana, Belca itd? Čemu dakle kraj tolikoga obilja sgoljni prievodi?

Na str. 288. kod „anala“ nalazim tvrdnju, da je Tacit jedan dio svojih sastava nazvao anali „jamačno samo za to, da bi skinuo sa sebe strogu odgovornost historika“. Ja bih posumnjao o temeljitosti te tvrdnje: dosada se barem svadjala razlika medju Tac. historijom i anali više na stilistički razlog.

Gradivo „životopisa“ u cieloj je knjizi najobsežnije, zaprema bo do 100 strana. Tu je još najviše zastupana naša domaća izvorna literatura. Životopis je historika Fr. Schlossera od Petra Tomića za Hrvate odviše obširan (većinom prievod). Neumjestno je u njem, što ima tolikih i tako dugačkih citacija u njemačkom jeziku, što se inače i to u kamo manjem obsegu samo kod vrlo važnih miesta čini, pa gdje treba prievod riečmi izvora kontrolisati. Iza tako obse-

Digitized by Google

žna životopisa jednoga njem. historika, mogao je izostati i opet dosta obširan životopis dra. Gj. Vebera, koj svojim sadanjim oblikom („Gj. V. rodio se je“ itd.) nije nipošto avtobiografija. Za taj je članak scienio g. Petar Tomić, da mu liepu priliku namiče, te unj dva puta (str. 321 i sl.) utisne svoj famozni „svašta“, a pri koncu da se uzpne na visoku stolicu, s koje će izdieliti nauku sveučilištnim profesorom, koliko im treba znati jezika i poznavati literatura stranih, — što kraj poznatih okolnostih Tomićevih nekako zaudara osveticom za nedaću njegovih sveučilištnih aspiracija. Takove ekstravagancije niesu nipošto smjele unići u knjigu.

Životopis Staelke i George Sandove, izvadjen iz Vienca, mogao se pokratiti, pri čem bi bile izpale alineje kao ona: „Mlada kalvinka ne bijaše stvorena, da u nasladah parižkoga braka „à la mode“ sreću i zadovoljstvo nadje“, koja bez potrebe podražuje žensku znaličnost i može nepovoljno djelovati na ćudorednost. Dobro je pako učinio pisac, što je u taj dio uvrstio više životopisa ženskih, čim se u naših djevojkah mogu razne, osobite rodoljubne vrline uzbuditi.

U dodatku svojoj knjizi kod besjedničtva nije trebalo piscu malone svu knjižicu Kurelčevu: „Govori iz rimskieh pisac“ pretiskati, jer osim govora Hanibalova i poslanika skitskih drugi su prevedeni govori dosta mršava sadržaja, te su liepo mogli izostati.

U tom je dielu piscu puno rabila radnja g. dr. teol. i sveuč. prof. Jos. Riegera, što se umah opaža na puno ugladjenijoj hrvaštini i mnogo većoj jasnoći i samostalnosti pravila. Povrh Riegera služio se tu puno i Vuićevom stilistikom, koga i poimence navodi te ga je i po razlici u jeziku poznati. Ja mislim, da se piscu ne bi saviest nimalo bila uznemirila, da je tu razliku (većinom gramatičnu i leksikalnu izgladio.[1] U školskoj bi knjizi bila tim manja zamjera pače dužnost. Nu to već zasiže u jezik, na koj evo prelazim.

Ako se i može reći, da je jezik piščev u obće prilično izpravan, to se ipak nije uzpeo na visinu današnjega jezičnoga napredka, te nije dotjeran prema knjizi, koja poučava o „hrv. stilistici.“ Ima u njoj pleonazama, tautologija, nejasno izrečenih misli, germanizama i latinizama, neizpravnosti gramatičnih i ortografijskih, neobičnih rieči i dr., o čem budi zabilježeno po nekoliko primiera, koji su mi čitajuć jače udarili u oči.

Već u predgovoru dojima se neugodno stilističnoga ukusa štiočeva nemarna i rekao bih drljava (šlendrijanska) struktura sloga, kao što je ovaj. Još sam u preparandiji, ima tomu već deset godina, (neshodan umetak više poput svagdanjega razgovora, koj se mogao smjestiti u izreku Op. pretr.) kao slušatelj osjećao veliku oskudicu i potrebu (čemu ovaj hysteron-proteron ili pleonazam? Op. pretr.) hrvatske stilistike za škole, kad se u svem izobraženom (sic) danas (stoji na neshodnom mjestu m. kad se danas itd. Op. pretr.) svietu mnogo gleda na slog (kakovim se logičnim skokom ova zaporka vuče u kontekstu. Op. pretr.) itd

Pleonazam je u „Uvodu“ (str. 1.) „Nu ipak se dadu pravila u glavnome naznačiti, kojih se treba pri slogu u obće držati“. U uvodu u pisma (str. 101.) čitam: „da mu je osobno nazočan“ (dovoljno nazočan). U §. 35. (str. 104. s gora drugi redak) „da su čuvstva listom izražena i u istinu sbilja čuvstva pisaoca“ (bolje pisaočeva). U §. 36. str. 105. prema sriedi: „slabo hajuć i nehajuć“ (već u „slabo“ izraženo ne hajuć; inače hajuć i nehajuć); na str. 292. „konačno zaključenje (m. zaključak) mira“, §. 50. str. 282. s gora, što je suvišno i izlišno (tautolog).

Nejasna su mjesta npr. u §. 18. prema sredini. Tko je rad... ako će poznate — ostarjele (?); §. 35. 7. zadnja lin. „da mnogi i samo zato zlo piše, nego što obično govori“ (?) valjda m. što obično zlo govori). U §. 38. „Monolog“ trebalo bi nejasne i nemarno stilizovane rieči izreke „Takov govor — djelo je umjeće“, koje jako njemštinom zaudaraju, bolje udesiti. Na str. 287. pod konac: „Od kronike ili godopisa valja razlikovati anale (ljetopise ili) godopise (dakle i kronike i anali = godopisi).

(Konac sliedi.)

[1] Neka glede toga g. J. T. pročita iz Grysarove stilistike predgovora str. XII., koje se mjesto dade prilično uporaviti na naš slučaj. Op. pretr.

LISTAK.

Iz Grottgierove „vojne“: Požar (k slici). Na majstorskoj slici, koju danas iz Grottgierove „Vojne“ donosimo, predočuje nam umjetnik jednu najgorih rana, koje rat donosi, to jest pogubni požar. Na zadku vidi se mjesto, koje od gorućih dušmanskih bomba u pepeo izgara. Strašno je haračanje ognja, gdje tisućam obitelji ne ostane ni kamo bi glavu položili, čim bi se odjeli, čim bi nesmiljeni glad ukrotili. Tim je užasniji požar, kad čovjek čovjeku, bližnji bližnjemu baca baklju pod strjehu s paklenim tim namišljajem, da ga izpod otčinskoga krova izžene s prosjačkim štapom u strani sviet. Po gdjetko spasava po koju dragocjenu stvarcu, nu veći je dio sretan, što je iznio živu glavu. Umjetnik leži poništen, — užasni prizor dojmio se ga duboko, — dočim se povodkinja vila, sjedeć na kamenu zamišljeno podnimila. Nu ima u nje više nego sam izraz žalosti, tu je rezignacija i spoznavanje božje providnosti.

Nove knjige. Varaždinske Toplice od A. T. U Zagrebu tisak Albrechtov str. 73. sa jednom litografijom. O toplicah var. pisano je u našoj književnosti više toga. Med ostalim spominjem opis dra. Rakovca sa liečničkoga stanovišta, i historički nacrt od Ivana Tkalčića. Knjižica, što ju danas oglašujemo, nastoji beletristički opisati ponajviše pri-

Digitized by Google

rodne krasote i starine ovih vele ljekovitih i pradavnih žveplenih toplica, te će svakomu dobro doći, koga zabava ili oporava goni u Toplice Varaždinske. Ne treba nam tek spominjati kod ove poznate književne firme, da je jezik veoma izpravan.

— Bilinar. Flora excursoria. Uputa u sabiranje i označivanje bilina u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. Sastavili hrvatski akademici dr. Josip Šloser i Ljudevit Vukotinović. Str. 606 u osmini. Naklada i tisak L. Hartmana. Ciena 2 for. Knjige još ne primismo, te ćemo o njoj drugi put obširnije progovoriti, ali nam već imena naših akademika jamče za vrstnoću knjige.

— Uzroci kratkovidnosti učenika. Napisao A. Hajdenak. Tisak Hartmanov str. 48. Opaža se žalibože, da sve više i više mladeži, koja u školu ide, biva kratkovido. Uzrok su tomu koje tamne ili zlo razsvietljene sobe, koje neshodna obuka i preveliko obterećivanje mladeži. Mnogi su već vrstnjaci s liečničkoga i s odgojnoga gledišta o tom mnogo razmišljali i pisali, a sad je g. Hajdenak napisao nešto i za nas Hrvate o tom velevažnom školskom pitanju. S toga ovu knjižicu, kojoj je ciena 20 nč. preporučamo svim, kojim je dužnost okolo škole nastojati, ne samo učiteljem, već i župnikom, školskim odborom i svakomu u obće obćinaru.

— Roberto djavo. Velika opera u pet čina francezki napisao Scribe i Delavigne, uglasbio Meyerbeer, preveo I. T. Tisak Albrechtov str. 102. Ciena 30 nč.

— Basne, prekrojene poglavito za hrvatski puk u Istri. Svežčić I. Tisak primorske tiskare u Kraljevici str. 40. Basne su pisane stihovi i to ponešto narječjem koje se govori na Istri.

— Očenje ili kalamlenje s listom. Napisao dr. Gjorgje Radić. Naklada i tisak braće Jevanovića u Pančevu. Str. 23, ciena 10 nč. (ćirilicom).

„Jadranski glasovi“ zove se upravo krasna sbirka pjesama već znanoga ženijalnoga glasbotvorca g. Hajdriha u Trstu. G. je Hajdrih posvetio to svoje djelo slovjenskomu pjesniku g. Franji Cegnaru. U toj su sbirci primorskim pjevačem znani sborovi i četverospjevi: „Slava Slovencem“, „Omladini“, Crkvica“, „Pod oknom“, „Lahku noć“, „Slovo o lastavici“, „Jadransko more“, „Nisem Nemec dekle lepo“, „V tihi noći“, „Pri oknu sva molče slonela“, „Zagorski zvonovi“ i „Mornareva tužba“.

Svi se ti napjevi dojimaju srdca i omiljeli li su po slovenskom primorju. Sbirka ta dobiva se po 1 st. 50 n.

Popravak crkve sv. Marka u Zagrebu. U jednoj od posljednjih svojih sjednica zaključilo je gradsko zastupstvo započeti ove godine restauraciju Markove crkve po osnovi graditelja Schmidta, koju u posljednjem broju lanjskoga „Vienca“ doniesmo. Ove će se godine potrošiti u to ime oko 25.000 for. a za tri godine biti će restauracija obavljena, te ćemo imati u sred Zagreba veleliepi spomenik graditeljstva iz dobe gotičkoga štila. — Čujemo s druge strane, da se misli i u našoj katedralnoj crkvi već ove godine nešto učiniti za restauraciju. Imalo bi se srušiti nekolike najnagrdjenijih oltara. Nu čini nam se, da ne bi shodno bilo preduzimati nikakovih većih promjena bez osnove kojega vještaka gotike, da se štogod ne pokvari.

Veda Slovjena. Kako bugarski beletristički list „Čitalište“ doznaje, izdati će g. Verković u Serju u Bugarskoj naskoro i drugi dio svoje „Vede Slovjena“. Kako je poznato izdao je pod tim naslovom g. Verković pred dvie godine sbirku bugarskih pjesama, odnosećih se na najstarija poganska vremena Slovjena, koje kaže da je odkrio u gudurah Rodopskih, ponajviše medju Pomaci (bugarskimi poturicami). Ovaj prvi dio izišao je u Biogradu pod redakcijom g. Šafarika, čuvara biogradskoga muzeja. August Dozon, poznati francezki učenjak i slavista, poslan ministrom prosvjete u Francezkoj, da razvidi, da li niesu možebit pjesme g. Verkovića skovane, posietio je Sjer i Rodope, te je u svojih izvješćih izjavio, da drži ove pjesme za prave, pa ih je sam nekoliko preveo na francezki. S druge strane diže se proti g. Verkoviću bivši ministar Jireček, i profesor Leger u Parizu, ovaj potonji u svojoj najnovijoj razpravi pod imenom: „pokus literarne mistifikacije“, štono ju je priobćio u „bibliothèque universelle“. Oni tvrde, da su sve te pjesme skovane u novije doba, te ne imadu ni traga one starine, koju Verković hoće da im pripiše. Medju one, koji povjerovaše ide u najnovije doba Poljak A. Chodzko, professor jezika i književnosti slavenskih na „collége de France“ u Parizu. On u svom djelu: „études Bulgares (Paris, Ernest Leraux, strana 48) pretresuje na temelju tih Rodopskih pjesama mitologiju Slavensku. I Bugarsko „Čitalište“ stavlja se odlučno na stranu Verkovića. — G. Verković poslao je tu svoju sbirku na ocjenu našoj akademiji znanosti i umjetnosti. Neznamo kakov će biti sud akademije. Što se nas tiče, mi ćemo u svoje vrieme priobćiti resultate ovih kritika.

Hrvatsko družtvo u republici Peru. Neki dan stignu pismo od 27. ožujka t. p. pisano uredniku „Vienca“ po g. Perkoviću, tajniku jugoslavenskoga družtva „Slava“ u gradu Callao, u južnoamerikanskoj republici Peru. Kako nam je drago čuti, da naša mila braća, kojih je kob zaniela za daleku pučinu, niesu zaboravila za domaću svetinju, već da se složiše u liepu zadrugu, priobćujemo cielo pismo, s kojeg će se zaista svaki Hrvat s ove i s one strane Velebita veoma uzradovat. Evo pisma:

Gospodine uredniče! Dan se na dan, sve to više naš narod razplodjuje u ovoj strani svieta, toliko, da bi ih težko bilo točno prebrojiti. Cieni se, da je broj naših domorodaca „Slavjana“ nastanjenih u ovoj republici prešao već preko 3000, koji se diele na četiri razreda:

1. Oni, koji su sa svim svoju sreću postigli na taj način, da su dobrano obogatili. Od ovih možemo za stalno reći, da ih imade $^{80}/_{100}$.

2. $^{20}/_{100}$ imade onih, koji niesu sa svim obogatili, ali ipak imadu svojih dućana, kavana i drugih rabotnih kuća, ter polag svojih glavnica živu pošteno, pripomagajući svomu bratu, koji se nalazi u nižem stališu.

3. Svi oni, koji ne posjeduju svojih kuća, ni glavnica no ljudi su i mladost većim dielom izobražena, ter rabotajuć u obrtničkih kućah, nadaju se pripraviti si bolju budućnost. Pravo reći, broj od ovih može se čisto zabilježiti $^{5}/_{100}$ (5 na sto).

4. Ostali pako, što mi izostaju, svi su zabavljeni t. j. jedni rabotajuć o poljodjelstvu, drugi o mornarstvu, treći o posudi, četvrti o ribarstvu itd. Na taj način da se ne nalazi ni jedan cigli čovjek bez rabote, uz harnost i marljivost mnogobrojnih rodoljuba, koji se u obće brinu potražiti svim onim, koji spadaju k obitelji i krvi slavjanskog jezika.

Težko nama Slavjanom, gospodine urdniče, da si ne gledamo pomagati medju sobom. Po konsulatih mogli bismo izceriti zube prama suncu. Niesu ovdje konsuli austrijski, kao od drugih kraljevina i carstva, koji kad doznadu, da im jedan podanik čami bez rabote, zauzmu se na taj način: da mu svakako rade priskrbiti posla.

U vrieme, kad su se počeli ovdje družiti Dalmatinci, ne poznavajući mjesto ni položaj, otišli bi upravo konzulu svomu, ter bi mu se uljudno preporučili, da im rabote po-

Digitized by Google

traži, da mogu preživjeti medju ostalim svietom. Kuku ti ga njemu, ako ne bi lagane noge imao, da uteče. Najprije ne bi mu znao ni rieči reći u onom jeziku, u kom bi ga mogao žalostnik razumjeti, već bi mu svašta varena i sirova navalio; a to sve u njemačkom jeziku. Za tiem bi ti ga rinuo, i vrata mu u zube zatvorio. Sve što sam vam do sada pripovjedio, istina je živa kano što: da najprvu svjetlost ugledah u dolini medju Okrugljakom i Jaglešom. (Jagleš i Okruljak, ovo su dva mala brda, što zagradjuju nekoliko kuća u svojoj dolini, te se zove Tribežić, blizu sela Primoštena, obćine Šibenske, t. j. rodno mjesto istog.)

Ovo neka bude na znanje vladi austrijskoj, koja daje takova naslova i toli važne zadaće čovjeku, koji ne spada niti torbi, a bogme niti vreći, t. j. da austrijski konzuli u cieloj Americi, ne samo da ne spadaju slovinskoj krvi i obitelji, da li žalibože austrijanskoj kruni podnipošto ne spadaju, već to sve o Prusih zavisi.

Prus je tudjinac, pa kao tudjinac i rabota. Kad smo do ove točke doprli, baš ću vam jednu od ovih dana pripoviedati. Najprvo imadete znati, da kad smo ovdje družtvo dobrotvornosti „Slava“ ustanovili, konzul nije bio zadovoljan, da ga nazovemo družtvom slavjanskim. No..... od toga časa stao je svašta proti nama snovati. Pak eto vam sliedećeg primjera.

Ovih dana zamoli gosp. konzula odličan putnik (koga ćemo malo niže upoznati), da ga naputi, gdje bi mogao upoznati naše društvo. Gospodin konsul ni pet ni šest, nego odgovori, da on ne imade ni najmanjeg pojma o takovu družtvu, i suviše, da nije nikada čuo imenovati istoga. Mnogo je truda stajalo onog uljudnog putnika, dokle nas je našao. Na taj način bi se gospodin konzul ponašao, da isto N. V. zapadne u ove strane.

Ja mislim, da to nije pravo, o tom nek sudi, koji vidi bolje od mene.

Iz svega se ovog zaključuje, da se tudjin ne može prama nam vladati kao čovjek naše krvi.

Vlada će austrijska misliti, da ovdje ne imade Dalmatinaca izobraženih i ljudi, koji su stekli čast i ime u ovih mjestih. A ja joj mogu čisto reći, da ih imade dosta te dosta. U obće u ovoj republici podanika austrijskih van Dalmatinaca vidi se često kao bielih muha. Dakle neka vlada sudi, koji se jezik slovi u Dalmaciji, pak neka si odabere svoga konsula u ovih mjestih.

Ovih dana uzklikli smo od radosti, budući da je gospodin Andrija Crnadak rodom iz Zagreba prolazeći put Fidadelfije boravio cielih osam dana medju nama. Gospodin Crnadak dokaza nam, da duh slavjanski stoji u njegvih grudih. Brinuo se je mnogo za naše družtvo, izpitajuć potanko na što smieramo, i put koga cielja težimo. Da to bolje dozna, uljudno je molio g. predsjednika, ovoga družtva g. Petra Samohoda, rodom iz Hvara i njegova tajnika g. Jerka Perkovića, koji su mu sve po tanko želje ovog naroda izkazali na sliedeći način:

Gospodine! Videći nemar ovog konsulata za nas i videći žalibog svaki dan nevoljnih posljedica, koje su se pomaljale, ustanovili smo ovo družtvo dobrotvornosti s pomoću i marljivošću vrlih rodoljuba Stjepana i brata mu Antuna Karkovića iz Hvara, te polak glavnice ovoga družtva pomažemo onoga, komu je od potrebe.

Drugo pako naš cielj jest taj, da skupimo glavnicu, koja će nam moći dopustiti ustanoviti učionu u slavjanskom jeziku, da možemo izobražavati djetcu Slavjana ovdje naseljenih, i to ne samo za djecu no žalibog i za otce, kojim je u obće od potrebe učiti materinski jezik, o kom ne imadu ni najmanjeg pojma uz harnost i marljivost dosadanjih glavara mile zemlje i domovine naše.

Na slične je odgovore g. Samohoda i Perkovića, u slavjanskom jeziku izražene, g. Crnadak sa svim srdcem pohvalio naše smjere i rad, o komu se bavimo, ter nas je jošte više hrabrio i bodrio. — Na razstanku obećao nam je poslati knjiga slavjanskih nam neobhodno potrebitih. To preporučujemo svoj onoj gospodi, kojima je u srdcu napredak i razvijanje jezika slavjanskoga.

U posebnom listiću umoljava nas g. Perković, da vriednomu družtvu naših plemenitih Hrvata pošaljemo što više hrvatskih časopisa i knjiga. „Vienac“ dobivat će družtvo bezplatno, a i „Hrvatska matica“ zaključila je, da će mu sve svoje knjige poslati bez nagrade. Ne dvojimo, da će isto učiniti družtvo sv. Jerolima, i pedagogijski sbor. Pozivljemo sve pisce i rodoljube, neka pošlju odpravničtvu „Vienca“ po koju knjigu, da ju odpravimo miloj i čestitoj braći onkraj pučine, kojoj od srdca dovikujemo: „Uspjelo vam djelo!“

Dopisnica uredničtva.

— Piscu pjesama „Zlatni pir“ i „Molitva“. Vaši pjesnički pokusi nisu dozreli javnosti. Zašto? pitate. Pročitajte stihove:

Najmladja zlo joj kći
Na slami biedna mri(!) ili

Već cvietja puna skut(!)
U majci drhta grud. ili

Jer netom kćerka sta,
Na slamu majka spa.

U kratko niti ima tu gramatike, još manje poezije.

— G. pr. V. K. u Djakovu. Urednik „Vienca“ povratio se koncem travnja iz Italije, te se već unapried veseli plodu vještačkog vam pera.

— Prevodiocu „Vlastelinke seljanke“. Proučismo vaš prievod, hćedosmo ga izpravit, ali bilo bi suviše popravaka. Ne velimo, da ste pogriešili proti slovnici, al svakako proti slogu. Mjesto da ste umotvor Puškinov preveli lakom, naravskom hrvaštinom, koju će svatko razumjeti, birali ste najneobičnije rieči, skovali ste silu novih, pa ste sve to prepleli na vrlo čudnovat način. Znamo, da je neke naše pisce obujmila ta „manira“, te čičkaju i motaju do zla boga. Al to ne valja. Takov barokizam u jeziku ne ima nikakve svrhe i odbija čitaoca. Tko će n. pr. razumiti ono vaše: „Proništaviv veći diel pohlada svoga u Moskvi, tiem dakako ogolotiv, useli se u posliednje imanje, na kojem nastavi zalihnost nu na sasma drugu?“ Za diplomaciju vriedi možda ona poznata „da nam je bog dao govor, da zatajimo svoje misli“, al nipošto za literaturu. Okanite se dakle afektacije. Rukopis povratit ćemo vam, ako vas je volja. U ostalom je preveo tu novelu I. T. i bila je već u Nevenu. Oprostite nam taj odgovor, ali vi ne možete od urednika zahtievati, da cieli prievod preradi i prepiše. Čitanje listova, dopisa, dobrih i loših prinesaka otimlju mu suviše vremena.

Zabava: - Montecchi i Capuletti — Bieli veo — U predvečerje. — **Pouka:** O mački — Kritika. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 27. svibnja 1876.

Br. 22. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Montecchi i Capuletti.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

(Dalje.)

VI.

Snovao sam već o tom amo i tamo, kako da Mandičine roditelje predobijem na svoju ruku, te odlučih napokon, uteći se pomoći učitelja Cipića. Al na moju sreću sbude se nešta, što mi je sve osnove pomrsilo, i da ne bude toga dogadjaja, bio bi sada negdje kakav mali činovnik oženjen sa Mandicom!

Bilo je iste godine u jesen. Šljive obrane te priredjene za rakiju kipile posvuda u kacah. — U podne donese mi momak glas, da je u jutro umro kod Cipića gospodarev stric, starac Imra, a odmah iza te viesti dodje gazda Luka Ciprić, da smrtovnicu radi pogreba satniji pošaljem. Poslije objeda izidoh u dvorište te sjedoh k stolu pod starim orahom tik ograde. Bijaše krasan, vedar dan. Htio sam čitati pod vedrim nebom. Na jednom mi se učini, kao da čujem poznat glas blizu mene onkraj ograde. Izviriv kroz malu pukotinu, spazih Jozu Romea, gdje se razgovara sa nekim Grgom Turudićem. Grga bijaše na glasu lakrdijaš i dudaš, te su ga zato u svake svatove za čauša zvali.

— Dakle Cipići baš nikako ne će da privole, da Mandica tvojom bude? — upita na jednom Grga Jozu i oba stadoše blizu mene kraj ograde ni ne sluteći, da ih čujem.

Joza uzdahnuv toli duboko, da je čak i mene za časak zaboljelo, odvrati snužden:

— Ne dadu i ne dadu, te vole, da im Manda i pogine, nego li, da mojom bude!

Stade za tiem Grgi nabrajati sve svoje nevolje. Ovaj ga je slušao mirno, pa kad bi se Joza izjadikovao, prihvati:

— Ah dragi Joza, ne znaš koliko me boli, kad vidim, kako vas dvoje patite, i da mogu, vjere mi, životom bi vam sreću odkupio.

Nu stani, sad mi evo munula glavom dobra misao! Danas im je umro stari Imra! Babe su o njem ne znam zašto gatale, da će postati vukodlakom! — Gledaj dakle, dragi Joza, da se gdjegod još danas preriečiš s kojim Cipićem, pa mu onda prokuni: da bog da, postao im stari Imra vukodlakom, te ih sve podavio! Ha, ha, ha! — to će biti šale, ali ne kazuj nikomu, da sam te ja na to naputio, jer...

Dalje ne mogoh ništa čuti, jer se oba udaljiše od moje ograde. — Evo ti bogme i Joza Romeo našao svog Merkucija, koji je pripravan i životom ga obraniti! — pomislih u sebi. — Nu šta bi to moglo biti, šta taj Grga Merkucij namjerava? Ah ta valjda kakova nova lakrdija, koja mi ne će računa pokvariti!

Tješeć se tako, izidoh pred kuću, ne imajuć više mira u dvorištu. Za malo čuo sam viku pred Cipićevom kućom, te vidio, gdje Luka Kapulet poleti za Jozom Romeom, dugačkom pritkom u ruci. Nu ovaj bijaše brži te sretno izmače.

Aha — pomislih u sebi — sad je valjda Joza Romeo učinio, kako mu je prijan Grga Merkucij svjetovao! — Baš sam čudan vidjeti, što će se iz toga razviti.

Ne imadjah ciele večeri mira, legoh kasno počivati, i zaspah čvrsto. Sanjao sam baš o liepoj Mandici, da sam se s njome grlio i ljubio u divnom nekom cvjetnjaku, kad me najednom probudi nekoliko groznih na daleko odjekujućih uzklika.

Digitized by Google

Skočih naglo iz postelje, dočuh, gdje se najednom negdje u kòmšiluku diže grozna krika i vika, urlikanje, jauk i vapaj mužkih i ženskih glasova. Upaliv brže bolje svieću, stadoh se naglo oblačiti, a za toga puče nekoliko pušaka, zagrmi haber-top, zaoriše doboševi i talanbasi, a sa tornja jeknuše sva zvona.

— Jao, sigurno su hajduci iz banije negdje provalili! — povikne moj momak uletiv u sobu sav blied i drhćuć od straha.

— Dáj mi revolver i sablju, i užeži brže fenjer, zapovjedih mu i za nekoliko časova biasmo oba pred kućom. Vani se već sabirala sa sviuh strana silna svjetina, noseć u ruci goruće luči, koje su dolazeć sve bliže i bliže svjetlucale s daleka u tamnoj noći kao kriesnice o Ivanju. Videć, da sve leti prama Cipićem, pohitih i ja tamo, da vidim šta je. Ali kad dodjoh do Cipićeva dvorišta, predoči mi se o svjetlilu čudan rek bi paklen prizor. Pred kućom ukaza se petero čudnih, groznih utvora, crnieh kao pakleni djavli, s kojih je nešto curilo, kao katran. Jedni stajahu tresuć se kao šibe, drugi skakahu na jednom mjestu, bacajuć se i nogama i rukama, daveć se, kašljuć, pljujuć i urličuć u sav glas. Za toga pako trajaše na dvorištu i na drumu najgroznija vika i krika. — Učini mi se za časak, kao da sanjam ružan san, u kom se vrti oko mene živ pako.

Nu najednom oglasi se poznat tronut glas od jedne te utvore, po kom upoznadoh, da je Luka Ciprić.

— Je li tko otišao po gospodina paroka? upita on.

— Jest — Jest — otišao Mata! — odvrati više drhćućih glasova.

— Ma šta se to za boga dogodilo? upitam sada Luku upoznav ga jedva, kako mu je cielo lice, brkovi i glava i sve tielo zamazano nekom gustom tamnom tekućinom.

Luka još jednom čvrsto pljunuv odvrati:

— Oh gospodine — velika nesreća po nas sve! — Jučer me ovaj lopov Joza Medved prokleo, da bog da, starac nam Imra postao vukodlakom i eno, bog ga poslušao i kletva mu se izpunila!

— Kakva kletva — kakav vukodlak? — upitah sav u čudu. — Ta zar vi vjerujete u takove ludorije?

— Jao ne griešite duše, gospodine — niesu to ludorije — van je to sudbina božja! — oglasi se na to Lukina starica majka i zalomi rukama, a Luka doda razjarenim glasom:

— Gospodine, ako vi ne vjerujete u ono, što sav naš narod od starih vremena zna i vidi, a ono nas barem ne gonite u napast, jer bi nam se još i gore dogoditi moglo!

— Pa recite mi barem, kako se to sbilo? — upitah Luku.

Ovaj se zamisli bi li, ne bi li, te napokon prihvati:

— Sad il vi vjerovali ili ne vjerovali, sbilo se evo ovako. Bdili smo sinoć u velikoj sobi kod pokojnika ja, brat moj Kuzma, i ukućani Ignja, Tunja i Ćiro. Neka nam bog oprosti, al moram priznati, da smo malo više pili, nego što je od nužde bilo, jer su ciele večeri zalazili k nam ljudi iz komšiluka, kojim smo morali po običaju ponuditi koju čašu vina. — Napokon pozaspasmo kano mrtvi. Nu u gluho doba noći učini nam se kao da netko vrisnu, i kad progledasmo — vidismo o svjetlu svjetiljke, gdje pokojni Imra stoji naslonjen ledji na vrata i gdje u nas gledi! — Skočismo kao pomamljeni i gle čuda — oba prozora bijahu otvorena, a mi sa onog groznog straha poskakali kroz prozore. Pod svakim prozorom pako stoji po jedna velika kaca puna šljivoša, a mi pljuskac u nutra usred šljivoša, i da ne poviknu brat Kuzma: pomagaj Isuse! podavili bi se sigurno svi u šljivošu, kako nas je onaj lopov Joza prokleo!

— Pa zar vi ne pokrivate vaše kace daskami kao i drugi sviet? upitah prezimice.

— Bile su daske još sinoć na kacama, nu vukodlak ih je snimio, da se izpuni Jozino prokletstvo! odvrati Luka.

— Pa ako i ima vukodlaka — mislite li sbilja, da će vukodlak i daske snimati i ine stvari raditi, što ih samo živi ljudi uraditi mogu? upitah ga na to nasmjehnuv se nehotice. Ne bi li prije moguće bilo, da je sve to učinilo koje živo čeljade, da vas malo poplaši?

— Jok valaj — odvrati Luka svečano — nema čeljadeta u selu, koje bi takova šta učinilo, van vukodlak i ništa drugo! S toga vas molimo, gospodine ne griešite i ne gonite nas u još veću napast, jer bi inače mogli zaboraviti, da ste nam poglavar.

Ove Lukine rieči poprati svjetina glasnim mrmljanjem i očitom zlovoljom. Nu u tinji čas sve umuknu, jer se začu sitan glas zvonca i odmah na to pokaza se zvonar a za njim župnik Vodić sa štolom i križem u ruci.

— Jao jao, gospodine župniče oslobodite nas vukodlaka — eno ga još uvieke stoji — jao jao! zavapi nekoliko glasova.

Župnik sav ljutit razgleda se naokolo i spaziv mene pristupi i stisnu mi ruku. Na to obrnuv se prama svjetini progovori zvonkim glasom:

— Neuki vi bezumnici — dakle pod silu hoćete, de od svete vjere ruglo pravim? Koliko sam vam puti prodikovao, da nema vukodlaka, van da je to samo puko bezumno praznovjerje! — Čuo sam već sve, što se je sbilo, nu nije li moguće, da je sve to živa ruka učinila, da je neki lopov došao, dok ste vi spavali, da je digo mrtvaca, naslonio ga na vrata, otvorio prozore, izišao kroz jedan prozor, stao na jednu kacu, te posnimao daske s kaca, da vas u šljivošu okupa?

— Ne — ne — gospodine — zaori svjetina — nije drugo van vukodlak — što sami vidimo i vidimo, u to moramo vjerovati, i sav sviet ne može nam tu vjeru oteti! — Ćerajte dakle vukodlaka — ćerajte ga — za to ste ovdje, za to vas plaćamo!

Digitized by Google

Što da učinimo u onaj par ja i župnik? Ta raznieli bi nas na miehe ili kamenovali, da smo se još dulje opirali! — Župnik čujuć ove razjarene uzklike, slegne rameni te pogledav u me reče:

— Mundus vult decipi, ergo decipiatur!

Čuvši ove rieči okolo stojeći, prekrstiše se naglo misleći, da je kakova latinska molitva. Župnik pako upita:

— U kojoj je sobi mrtvac?

— U velikoj — odvrati Luka.

Župnik podje naglo, da će se popeti na stube nu Luka povikne:

— Ne može se na vrata, jer ih je vukodlak iznutra zabravio! — Morati će te na prozor!

Župnik kimnu ljuto glavom te povikne:

— Oh veni, sancte spiritus! — Nekoliko ih se opet prekrsti, a dvojica njih dovukoše male ljestve i prisloniše ih uz jednu kacu, a drugi digoše daske, te ih pometaše na kacu.

— Hajde za mnom Andrija! — povikne župnik svomu zvonaru penjuć se ljestvami na kacu. Nu zvonar oklievaše, te ne hćede gore, dok se niesam i ja za župnikom popeo. Za nami se odvaži još nekoko smjelijih momaka. U velikoj sobi gorila je svjetiljka i na otvorene prozore vidjesmo u sredini prazan lies, a mrtva starca još uviek naslonjena o vrata, župnik diže križ, blagoslovi te povikne:

— Appage satanas, et vade retro in infernum! Tu autem, anima Emerici, requiescas in pace! — Amen! — zablekne zvonar i na to se i ostala svjetina stade turati i tiskati, da se na kace popne. Ja i župnik unidosmo kroz prozor u sobu, a za nami unide nekoliko njih drugih te pograbismo ukočenog mrtvaca i digosmo ga u lies. Župnik ga još jednom blagoslovi. — Žene, koje su dosada neprestano jadikovale i naricale, umuknuše i poklekoše, da se za pokojnika pomole.

I Mandicu spazih pred otvorenima vratima bliedu i prestrašenu.

— Jesi li se uplašila, liepa Mandice? — upitah ju i pogladih po licu.

— I te kako — odvrati ona porumeniv.

— Neboj se više, sad je sve prošlo — prihvatim na to nježno — idi pa spavaj dalje i sanjaj — sanjaj o meni, isto onako liepo, kako sam ja tolič o tebi sanjao — morda nam bog da, te nam se san izpuni!

Hćedoh ju uhvatiti za ruku, nu ona mi se izmače i izgubi se u triemu, a u to povikne župnik:

— Idemo kući, gospodine!

Razidjosmo se kući, a doskora i svjetina. Došav kući i legav opet u krevet, pomislih u sebi: ničije van Grgino maslo!

(Dalje sliedi.)

Iz pjesama Al. Petöfy-a.

Moć ljubavi.

Moja mašta, ta se nije s praha svela,
Grom ju zače, rodila ju hitra striela,
Djetetom još zemaljskoga je pila mlieka,
Mladoj piće bila lavje krvi rieka.

Divljeg biesa jedva i sam suzdržajem;
Letila je divljim lietom kraj za krajem,
Plovila je smjelo posred morskog maha,
Lebdila visinom, ne odahnuv daha.

Sad je poput zviezde pršila čistinom,
Tražila si slasti gorom, šumskom tminom;
Kršili u šumi pod njome se hrasti
I pećine s brda moradoše pasti!

Sada — gdje si, biesu? — Uz cviet sklonu glavu,
Uz te, dievo, guče — pjeva tvoju slavu
Kao bolan vjetric povrh cvieta rujna —
Pitoma li sad je moja mašta bujna!

Snivam li, il bdijem?

Snivam li, il bdijem?
Tko tu šeće? Tko?
Je li smrtna dieva,
Il je vila to?

Djevojka il vila,
Baš me zato mar,
Mene da zavolit
Hoće s mjesta bar!

Kiša pada — — —

Ej kiša pada, pada,
To poljubci su vrući!
Ah to mi godi sada
Na usnicah gorućih!

Al usred kiše, noći
I munje ti se sviete;
To sjaju tvoje oči
U tmini, moje diete!

I grmi već? Gle jada!
O bog nas štiti samo!
Ja, dušo, bježim sada
Tvoj stari ide amo!

Preveo I. V.

Digitized by Google

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

X.

Helena prijazno pozdravila Bersenjeva, ali ne u vrtu, već u gostionskoj sobi i obnovila namah sinoćnji razgovor. Bijaše sama. Nikola Artemjević nekamo se izgubio, Ana Vasiljevna ležala gore s mokrim zavojem na glavi, Zoja sjedila uz nju brižno sknadjena; Uvar Ivanović počivao na široku sgodnu divanu, komu govorahu „samosan“. Bersenjev spomenuo se iz nova otca svoga, kao svetinju, štovao mu je uspomenu. Recimo i mi koju o njem. Otac njegov, gospodar nad osamdeset i dvie duše, koje je pred smrt oslobodio, prosvietljen, stari goettingenski djak, dovede Bersenjeva dječakom još u Moskvu namah poslije smrti njegove majke i nastojaše sam o njegovu odgoju. Pripravljao se za svako predavanje, trsio se veoma sviestno nu posve bezuspješno: bijaše sanjar, knjigožder, mistik, govoraše prekidice, nadutim glasom, izražavaše se nejasno i raznoliko, uklanjaše se i svomu sinu, koga je u ostalom strastveno ljubio: nije čudo, da je sin uz takova predavanja samo sklapao oči ni ne mičuć se. Starac (bilo mu oko 50 godina, a oženio se kasno) uvidio napokon, da mu je trud uzaludan, i dao svoga Andriju u zavod. Andrija stao učiti se, ali zato nije oslobodio se otčeva nadzora: otac ga je neprestano pohadjao i dosadjivao vlastnikom zavoda svojimi opomenami i razgovori; a i nadzornici ljutili se na ne pozvana gosta. Dapače i učenikom ne bijaše drago gledati opaljeno, kozičavo lice starčevo, sgureni mu stas, sivi frak sa šiljastim krilima.

Kad je mladi Bersenjev stupio u visoku školu, išao bi s njim na predavanja, nu ga zdravlje već počelo ostavljati. Dogadjaji godine 1848. oboriše ga sasma (bilo bi mu trebalo preraditi cielu knjigu!) i on umre zimi godine 1853., ne dočekav niti toga, da mu sin svrši sveučilištne nauke, nu ga on ipak još prije toga pozdravi kao kandidata i posveti ga znanosti. Predajem ti tu svjetiljku, reče mu dva sata prije nego li će umrieti, ja sam ju držao, dok sam ju mogao, ne pusti je ni ti do kraja!

Bersenjev govoraše dugo s Helenom o svom otcu. Nesigurnost, koju je ćutio u njenoj prisutnosti, izčeznu, te niti je više tako šaptao. Stalo se govoriti o visokih školah.

— Recite mi, upita ga Helena, da li je bilo medju vašimi drugovi znamenitih ljudi?

Bersenjev sjeti se opet Šubina.

— Da pravo kažem, Heleno Nikolajevno, ne bijaše medju nami niti jednoga znamenita čovjeka. A kako bi i bilo! Bile su nekoč na glasu visoke moskovske škole, — ali sad više niesu. Sad su prosta škola — ali ne sveučilište. Bilo mi težko živiti sa svojimi drugovi, dodade tiho.

— Težko! šaptnu Helena.

— U ostalom, nastavi Bersenjev, popraviti mi se je, poznajem jednoga djaka, istina nije u mom tečaju, nu to je doista znamenit čovjek.

— Kako mu je ime? upita živahno Helena.

— Insarov, Dimitrija Nikanorović. Bugarin je.

— Nije Rus?

— Ne, nije Rus.

— A zašto žive u Moskvi?

— Došao je amo, da se uči. A znadete li, zašto se uči? On se bavi samo jednom mišlju, osloboditi domovinu. I sudbina mu je neobična. Otac njegov bio dosta imućan trgovac, rodom iz Trnove, negda priestolnice bugarske. Skladište bilo mu u Sofiji, trgovao i s Ruskom; sestra mu, rodjena tetka Insarova, živi i sad još u Kijevu. Godine 1835. dakle prie osamnaest lieta počinjen bi strašan zločin: majke Insarove nestalo bez traga, poslije nedjelju dana nadjoše ju zaklanu.

Helena se sgrozi. Bersenjev prestade govoriti.

— Nastavite, nastavite! reče Helena ipak.

— Pročulo se, da ju je ugrabio turski aga; muž joj, otac Insarov doznao to i htio se osvetiti, nu ranio samo mačem agu... njega ustrieliše.

— Ustrieliše bez suda?

— Jest, Insarovu bilo tada osam godina. Susjedi zauzeli se zanj. Sestra dočula o sudbini bratove obitelji i poželi imati uza se sina njegova. Poslaše ga dakle u Odesu, a odtud u Kijev. U Kijevu življaše punih dvanaest godina. Zato i govori toli dobro ruski.

— Govori ruski!

— Kao ja ili vi. Kad mu je bilo dvadeset godina (početkom godine 1848) poželi vratiti se u domovinu. Bijaše u Sofiji i Trnovi, proputovao je cielu Bugarsku uzduž i poprieko, sproveo tamo dvie godine i naučio se opet majčinu jeziku. Turska vlada proganjala ga i on se je u to doba očevidno izvrgavao velikoj pogibelji. Jednoč smotrio sam mu na vratu široku brazgotinu, bez dvojbe s dopadnute rane; nu on o tom nerado govori; nekakov je šutljiv. Stadoh ga izpitivati, ali ne doznadoh ništa. Uklanjao bi mi se odgovoru. Najradje živi samotan. Pedesete godine dodje opet u Rusiju, u Moskvu s tom namjerom, da se podpuno naobrazi, da stupi u bliži doticaj s Ruskom, a zatim, kad svrši nauke na sveučilištu...

— Što onda? upita Helena.

— Onda, što Bog dâ. Nije dobro unapried odlučivati.

Helena dugo ne skidaše očiju s Bersenjeva.

Digitized by Google

Jezero Proložac kod Imotskoga u Dalmaciji.

Digitized by Google

— To, što pripoviedaste vrlo me zanima. A kakov je taj vaš, kako mt ono rekoste... Insarov?

— Kako da vam to rečem? Po mom sudu nije ružan. Viditi ćete ga sami.

— Kako to?

— Privesti ću ga k vam. Preksutra preseliti će se u naše selo, pa će stanovati sa mnom pod jednim krovom.

— Zar sbilja? Nu samo ako bude htio doći k nam?

— Kako ne bi htio, doći će vrlo rado.

— Nije li ponosan?

— O, baš ni malo. To jest, hoćete li, i ponosan e, ali ne tako, kao što vi mislite. Novaca n. pr. ne uzajmljuje ni od koga.

— Bogat nije. Kad je bio u Bugarskoj, pobrao je ostanke otčeva imetka, a pomaže mu tetka; nu to je sve malo.

— On je dakle čvrsta značaja? dodade Helena.

— Jest, to je čovjek od željeza. Ujedno opaziti je na njem nešto iskrena uzprkos njegovu otajstvenu biću. Istina, da mu iskrenost nije ona naša hrdjava iskrenost, iskrenost ljudi, koji ne imaju šta skrivati... no samo počekajte, ja ću vam ga već dovesti.

— Nije li plašljiv? upita opet Helena.

— Ne, nije plašljiv. Samo su sebični ljudi takovi.

— Možebit, da ste vi sebičan?

Bersenjev se smete i mahnu rukom.

— Uzbudili ste moju znaličnost, nastavi Helena, recite mi, je li se osvetio onomu turskomu agi?

Bersenjev se nasmija.

— Samo u romanih osvećuju se ljudi, a mogao je aga za dvanaest godina i umrieti.

— Pa zar vam baš ništa nije rekao o tom gospodin Insarov?

— Ništa.

— Zašto je išao u Sofiju?

— Tamo mu je živio otac.

— Helena se zamisli.

— Osloboditi svoju domovinu! progovori napokon... mučno je i izreći samo te rieči, tako su uzvišene...

U tom trenutku stupi u sobu Ana Vasiljevna i razgovor se prekide.

Čudna čuvstva zaokupiše Bersenjeva, kad se je te večeri vraćao doma, on se nije kajao, što će upoznati Helenu s Insarovom, niti je htio uništiti onoga dubokoga dojma, što ga je proizvelo njegovo pripoviedanje o mladom Bugaru... ipak nepojmljivo neko čuvstvo ugniezdi mu se u srdcu, tuga njegova bijaše čudna. Nu zato ipak uze doma poviest Hohenstaufâ i stade čitati gdje je sinoć prestao bio.

XI.

Poslije dva dana dodje Insarov, kao što je obrekao sa svojimi stvarmi k Bersenjevu. Nije imao sluge, nu si je sam bez tudje pomoći svoju sobu spremio. Kad se je zaodio, umoli Bersenjeva, da primi unapried od njega deset rubalja, oboruža se debelom batinom i podje razgledat okolicu svoga stana. Za tri sata vratio se i rekao Bersenjevu, koji ga je pozvao bio na objed, da mu za danas prima poziv, nu da se već dogovorio s gospodaricom, te će mu ona u buduće dostavljati jelo.

— Ta što ste naumili! reče Bersenjev; dobivati ćete hrdjavo jelo: ta baba ne zna ni kuhati. Zašto vam se ne će objedovati sa mnom? Platio bi svaki nas polovicu.

— Moja mi sredstva ne dozvoljuju, da tako objedujem kao vi, odvrati tihim posmjehom Insarov.

U tom posmjehu bijaše nešto, što je svako daljne nagovaranje uzaludnim činilo. Bersenjev nije više o tom ni govorio. Poslije objeda htjede Bersenjev odvesti Insarova Stahovljevim, nu on mu reče, da želi pisati svojim Bugarom i umoli ga, da odgodi taj posjet do sutra. Bersenjev poznavao je već od prije čvrstu volju Insarovljevu a sada, gdje je živio s njim pod jednim krovom mogao se je o njoj još boljma osvjedočiti.

Sutra dan, iza kako se je preselio, ustade Insarov zorom u četiri sata, obidje mal ne cio Kuncov, okupa se u rieci, izpije času hladna mlieka i dade se na posao; posla imaše dosta. Bersenjev ode k njemu i stane s njim razgovarati. Insarov slušaše ga pozorno, govoraše malo ali temeljito. Napokon počme sam pripoviedati o Bugarskoj i tu prvi put opazi Bersenjev kako se je Insarov vas preobrazio, čim je samo spomenuo si domovinu; ne da mu se je možebit lice zarumenilo, ili da je govorio glasnije, ne! već i cielo biće njegovo kao da bi se pokrenulo, ukočeni potezi oko usta postali bi još oštriji, a iz očiju sievala bi živa vatra. Insarov nije rado govorio o svom putu u Bugarsku, ali o Bugarskoj u obće govorio bi rado sa svakim. Govorio bi o Turcih, o njihovu nasilju, o biedi i nevolji svojih zemljaka i njihovih nadah. Iz svake mu rieči pomaljalo bi se njegovo dobro promišljeno, davno i jedino nastojanje.

— Ah, mislio medjutim Bersenjev, turski mu je aga negdje skupo platio smrt majčinu i otčevu.

Insarov još nije ni dovršio, kad al otvore se vrata i pojavi se Šubin.

Unidje u sobu nekako odviše prijazno; Bersenjev, koji ga je dobro poznavao, pogodi namah, da ga je amo nešto dotjeralo.

Uvadjam se bez okolišanja, zače jasnim i odprtim izrazom na licu. Prezime mi je Šubin; prijatelj sam ovomu mladomu čovjeku pokaza na Bersenjeva. Vi ste gospodin Insarov, nije li tako?

— Tako je, ja sam Insarov.

— Pružite mi dakle ruku i budimo prijatelji. Ne znam, da li je Bersenjev s vami o meni govorio, ali o vas govorio je sa mnom često. Dakle ste se ovdje nastanili? To je liepo! Ne ljutite se na me, što vas tako

Digitized by Google

odprto gledjem. Ja sam obrtom svojim vajar i mislim, uskoro ću zamoliti vas, da mi dopustite izklesati vašu glavu.

— Moja vam je glava na službu, reče Insarov.

— A što ćemo danas raditi, zače Šubin, sjednuv kao u svom domu, na nizku stolicu, uprv se obima rukama na razširena koljena. Andrijo Petroviću, jeste li već odlučili za današnji dan? Vrieme je krasno, treba nam danas nešto izvesti. Pokazati ćemo novomu stanovniku Kuncovskomu sve njegove znamenitosti. No, što šutiš, prijatelju moj, Horacije? Otvori svoja proročanska usta. Hoćemo li se danas čega podhvatiti ili ne?

— Ne znam, odvrati Bersenjev. Insarov, čini mi se želi raditi. Šubin okrenu se na stolici.

— Želite raditi? upita ga kao kroz nos.

— Ne želim, odgovori Insarov, današnji dan mogu žrtvovati šetnji.

— A! prosbori Šubin. To je vrlo krasno. Prijatelju moj, Andrijo Petroviću, pokrijte klobukom mudru svoju glavu, i podjimo kamo nas oči vode. Oči su naše mlade i gledju daleko.

Za pol sata idjahu sva trojica obalom rieke Moskve. U Insarova bio dosta čudan šešir sa širokimi krili. Šubin mu se neizmjerno divio. Insarov išao polagano, gledao, dihao, govorio i smiešio se mirno, žrtvovao je taj dan zabavi i bio posve blažen.

— Pametna djeca hode tako nedjeljom, šaptnu Šubin Insarovu u uho. Šubin se vas razkalašio, trčao napried, oponašao položaje poznatih kipova i valjao se po travi.

— Što si se tako razkalašio, ti Francuz! reče mu do dva puta Bersenjev.

— Pa i jesam Francuz, polu Francuz, odvrati mu Šubin, a ti budi u sredini medju šalom i osbiljnošću, kao što mi je rekao jedan konobar.

Iza duge šetnje, odpočivanja, razgovora dodjoše mladi ljudi do neke kukavne krčme. Krčmar nahrani ih hrdjavim jelom i napoji nekakvim zabalkanskim vinom, što medjutim nije smetalo njihovu veselju, kao što je to predkazao Šubin; on sam bio je najveseliji a i najžalostniji.

Bersenjev opazio je, da Šubin uza sve svoje šale i ludovanje Insarova kuša, da ga draži, da je sam u srdcu uzrujan, nu Insarov ostade kao i prije miran i veseo.

Napokon vrate se doma, presvuku se, te da ne izadju iz kolotečiue, kojom su jutros udarili, odluče pohoditi na večer Stahovljeve. Šubin odtrča napried, da ih ubaviesti o njihovu dolazku.

XII.

— Junak Insarov posietit će nas danas! povika svečano, unilazeć u gostionsku sobu, gdje su baš boravile Helena i Zoja.

— Tko? upita njemački Zoja. Kad bi ju što iznenadilo, govorila bi uviek jezikom naroda svoga. Helena se podigla. Šubin pogleda ju porugljivim posmjehom na ustnah. To ju ljutilo, ali ne reče ništa.

— Čuli ste, ponovi Šubin, gospodin Insarov dolazi amo.

— Jest, čula sam, odvrati ona, nu čula sam i to, kako ste ga imenovali. Ja vam se doista čudim. Gospodin Insarov nije amo još ni nogom koračio, a vi mu se već rugate.

Šubin se zastidi.

— Imate pravo, vi imate uviek pravo, Heleno Nikolajevna, promrmlja; nu tako mi Boga, to sam samo tako rekao Šetao sam se s njim cio dan, i mogu vas uvjeriti, da je valjan čovjek.

— To vas niesam pitala, reče Helena.

— Je li gospodin Insarov mlad? upita Zoja.

— Ima mu sto četrdeset i četiri godine, odvrati joj zlovoljno Šubin.

Kozak prijavi oba prijatelja. Oni unidjoše. Bersenjev predstavi Insarova. Helena umoli ga, da sjedne, pa i sama sjedne, Zoja pako ode gore, da o tom ubaviesti Anu Vasiljevnu.

Započeo se neznatan razgovor, kao što su obično svi razgovori. Šubin motrio je sa strane, ali mu nije bilo na što motriti. Na Heleni opazio tragove pritajena gnjeva više ništa. Motrio je Bersenjeva i Insarova i sravnjivao im obličje. Nijedan ih, mislio, nije liep.; Bugarin ima za za vajara izrazito lice; sad ima dosta svjetla; Velikorus prije je za slikara, ne ima crta. Ali možno je zaljubiti se u obadva. Ona još ne ljubi, nu zaljubiti će se u Bersenjeva, sudio je Šubin. U to stupi u sobu Ana Vasiljevna i tad udare u razgovor o takovih stvari, o kakovih obično govore na selu ljudi iz grada. Taj razgovor bijaše veoma raznolik obzirom na množinu pretresanih priedmeta, nu česte stanke prekidahu ga sva tri minuta. Za jednoga takova trenutka obrati se Ana Vasiljevna k Zoji. Šubin shvati joj pogled i izkesi se; Zoja sjedne k pianu te odigra i odpjeva sve svoje komade. Uvar Ivanović pomoli se na vratih, zaigra prstima i udalji se. Zatim donesoše čaj i podjoše svi tkupa u vrt... Vani se stamnilo i gosti se razišli.

Insarov manje se je dojmio Helene, nego što je i sama mislila, ili bolje rekuć, nije se je onako dojmio, kako se je nadala. Ljubila joj se njegova iskrenost i odprtost. Mililo joj se i lice njegovo; nu cielo biće Insarovljevo, mirno, tvrdo i odviš priprosto ne mogaše nikako u sklad dovesti s onom slikom, koju si je u glavi stvorila bila po opisu Bersenjevljevu. Helena, ne sluteć niti sama toga, izčekivaše nešto fatalna. Medjutim, mislila si, on je danas vrlo malo govorio, a tomu sam sama kriva, zašto ga niesam izpitivala; počekat ću do sgode... oči su mu izrazite, poštene oči! Čutila je, da mu je hćela ne predati se, već prijateljski

Digitized by Google

pružiti ruku, nu k tomu ne bijaše u nje snage. Nije si tako utvarala, junake, slične Insarovu. Pri toj rieči „junak“ sjetila se Šubina, porumenila i ljutila se još u postelji.

— Kako vam se ljube vaši novi znanci? upita Bersenjev Insarova.

— Vrlo mi se ljube. odvrati Insarov, navlastito kći. To je negdje osobito djevojče. Sva je uzrujana, nu ta uzrujanost nije joj na uštrb.

— Ići ćemo k njim češće, dodade Bersenjev.

— Jest, ići ćemo, ponovi Insarov i za ciela puta ne progovori više niti rieči. Čim su prispjeli doma, zatvori se namah u svoju sobu i još dugo preko pônoći goraše svieća u njega. Bersenjev još nije bio pročitao niti jedne strane Raumerove poviesti, kad al udari mu o prozor puna pregršt sitna pieska. Nehotice trgne se, otvori prozor i smotri Šubina, blieda kao smrt.

— Kakov si pust! ti noćna sablasti! zače Bersenjev.

— Tiho! uleti mu se u besjedu Šubin. Došao sam k tebi kradom, kao Maks k Amaliji. Imam ti kazati dvie rieči na samu.

— Unidji dakle u sobu.

Ivan Purkynje.

— Ne treba, dodade Šubin i podupre se laktima o prozor. Tako je ljepše, to je onako po španjolski. Prije svega reći ću ti, tvoje su akcije skočile. Tvoj hvaljeni, neobični čovjek propao je. Za to ti mogu jamčiti. A da ti dokažem svoju nepristranost, čuj opis gospodina Insarova: sposobnosti nikakove, poezije ne ima, mnogo volje k poslu, dobru pamet, um ne mnogostran i nedubok, ali zdrav i živahan; suhoparan i silovit, nu i rječit govorom, tiče li se njegove — neka je medju nami — mrzke Bugarske. Ti ćeš reći, da sam nepravedan. Jest, još nešto: ti se ne ćeš nigda s njim tikati niti se itko s njim tiče; mene kao umjetnika ne trpi i ponosim se tim. — On je prikovan uz svoju domovinu — ne kao naše prazne tikve, koje hine narodu: slij se u nas, živa vodo! Turke protjerati — to je veliko djelo! Ne zna što je strah, ne kao ja ili ti.

— Čemu mene uplićeš? zamrmlja Bersenjev. U ostalom varaš se. Ti mu niesi mrzak, i tiče se sa svimi svojimi zemljaci, to znadem.

— To je nešto drugoga. Njim je on junak; nu da pravo kažem, ja si drugčije predočavam junaka: junak

Digitized by Google

ne smie govoriti nego rikati kao bik; a zatrubi li u rog, tad da se ruše stiene. On sam ne zna, zašto se miče, ali se miče. U ostalom možebit, da naše doba potrebuje inih junaka.

— Zažto te Insarov baš toliko zanima? upita ga Bersenjev. Valjda niesi zato amo dotrčao, da mi naslikaš njegov značaj.

— Došao sam, odvrati Šubin, zato, jer mi je doma bilo vrlo nujno.

— Ah tako! Ne će li ti se možda opet zaplakati?

— Smij se samo; došao sam amo, jer bih se rado svadjao, jer me doma grize sdvojnost, gnjev i ljubomornost.

— Ljubomornost? Pa na koga si ljubomoran?

— Na tebe, na njega, na sve. Mene muči misao, da kad bih ju bio prije pojmio, kad bih se bio dao na posao. — Ali čemu misliti! Napokon ću se svemu smijati, od svega šale sbijati, a tad se udaviti.

— No, takova šta ti ne ćeš učiniti! — dodade Bersenjev.

— U ovakovoj noći dakako ne; ali počekaj samo do zime! I u ovakovoj noći umiru ljudi, nu samo sretni.

— Ah sreća! Svaka sjena drveća, što zahvaća preko puta, čini mi se, šapće: ja znam, gdje je sreća, hoćeš li, kazati ću ti. Pozvao bih te na šetnju, nu ti si sada vas zaokupljen prozom. Spavaj dakle i sanjaj o matematičnih zasadah. U meni srdce puca. Vi, gospodine, vidite, da se čovjek smije, to je po vašem sudu: lahko mu je, vi ćete mu dokazati da si sam protuslovi, da ne trpi. Bog s vami!

Šubin ode naglo s prozora. — Anica! hćede već za njim povikati Bersenjev, nu se uzpregnu. Šubin doista nije samu sebi naličio. Poslije dva minuta pričini se Bersenjevu, da čuje nekoga uzdisati; ustane, otvori prozor, ali sve bijaše tiho.

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Ivan Purkynje.

(Sa slikom.)

U naše doba obasjavala su nebo česke narodnosti i znanosti tri sunca, u koja je napokon i ostala Europa pogled uprla, a dotle je slabo za Česku marila, dok ju pritiskivaše tmina narodnoga neznanstva i mrtvilo narodne nesvjestice! Sunca ta su: Šafařik, Palacky i Purkynje. Prvi od njih izišao je na glas svojim iztraživanjem slavenske pradobe; drugi sija kao najumniji povjestnik svoga naroda; a Purkynje steče odlično mješto kao prirodoznanac ne samo u svom narodu, nego mu glas otidje po svietu kao jednomu od osnovatelja nove, al vrlo znamenite znanosti — fiziologije. Nu dok se zasluge one dvojice i kod nas obćenito poznaju i štuju: ime je Purkinje za našince ponajviše neznano bilje. Uzrok je tomu ista ona znanost, kojoj bijaše Purkynje svoj život posvetio — fiziologija. Jer poviest i jezikoslovje prilično se je i kod nas ukućilo: nu koliko ih ima, koji bi marili za prirodoznanstvo, najpače za fiziologiju, akoprem je ova znanost neizmjerno znamenita i koristna, jer nastoji protumačiti najveće naše blago i najdivnije otajstvo — život, zato se i može naški prozvati životoslovje, to jest nauk o životu.

Ne bi čovjek u prvi mah vjerovao, koliko je puklo polje „život“, kolika se množina raznovrstnih priedmeta u toj rječci skriva. Život se očituje stanovitom rabotom našega tiela i njegovih udova. Ponajprije treba dakle proučiti to tielo i njegova uda, kako su sastavljena i kako su se iz klice razvila. Na ovom temelju razlaže onda životoslovje pojave života, to jest, što i kako rade pojedini udovi i organi tiela. Ova radnja i rabota je dvostruka. Tielo naše se pomoću zraka, jela i pila neprestano mienja i pretvara. Ovakve pretvorbe tvarih ima i u bilju. Nu životinja jošt i osjeća, pa se i samosvojno giblje. Toga nema u bilju. Koliko to množtvo raznovrstnih pojmova i rabota, koje sve nastoji životoslovje protumačiti! U istinu dakle priedmet je fiziologije svakdanji, starinski; al je sama znanost ipak nova, jer se osniva velikom stranom na fiziki i lučbi, a znade se, da su se i ove znanosti tek u naše doba počele razvijati.

Potrebito mi se učini natuknuti ovo o fiziologiji, jer je ta znanost kod nas po gotovu nepoznata; i buduć, da se je naš Purkynje ponajviše na ovom polju proslavio, trebaše nam se malko po tom polju razgledati, da se dokuče Purkinjine zasluge.

Ivan Purkynje rodio se je 17. prosinca godine 1787. u českom trgovištu Libohovicah, imanju kneza Dietrichsteina, u kojega mu otac bijaše gospodarskim činovnikom. Nu jedva je diete šestu godinu svoje dobe navršilo, umre mu otac i sva briga uzgajanja zapade mater živuću od malene penzije. Češki jezik bio je onda iztisnut iz škole i javnoga života; ali mati, prava česka korjenika, odgoji od sinčića Čeha, nabavljajuć mu česke knjižice i učeć ga česke pjesme. Kao starac od 80 godina izjavi Purkynje, da si je ovako do desete godine nabavio toliko češtine, te je ne mogaše više sliedeće za tim njemčarenje iztrgnuti iz uma i srdca. Evo nova primjera, koliko je stalo do prvoga odhranjivanja djece; kako je potrebito, da se djetetu već za malenih nogu uvrieži u srdce jezik materinski!

Zatim je otišao u Mikulov u gimnaziju ondašnjih piarista. Svršiv gimnazijalne nauke s dobrim uspjehom, mislio je, da samo piarista može dostići vrhunac uče-

Digitized by Google

nosti. To ga privoli, te je postao piarista. Nu čitajuć poslije nove knjige, najpače nekoja djela mudroslovca Fichtea, pukne mu medju očima i on razabere na svoje veliko čudo, da se prava znanost vrlo razlikuje od skolastičke dialektike, kojom su ga u manastiru pitali. Isto tako mu omrzne sliepa pokornost, što su ju njegvi poglavari zahtievali, a niesu postupali prema dostojanstvu srdca i uma. Sve ovo učini, te su mu zidine manastira postale pretiesne i on odluči postaviti se na svoje noge, i zaplivati u slobodni život. Nije se toga radi nikada pokajao.

Godine 1807. stiže pješke u Prag da nastavi nauke, a potrebiti trošak smagao je poučavanjem djece. Prve dvie godine učio je ponajviše samo filozofijske nauke; nego radi svoje marljivosti tako omili jednomu profesoru, te ga preporučio barunu Hildbrandtu, da mu sina poučava u znanostih matematičnih i prirodnih. Purkynje je svojim bistroumljem, neumornom pomnjom i rodoljubljem tako ušao u volju barunu, da je ovaj plemeniti Mecenas, pokle mu bijaše sin otišao u vojsku, podao Purkynji potrebita sredstva, te je mogao na pražkom sveučilištu izučiti ljekarske nauke i steći doktorsku lovoriku.

Već svojom prvom razpravom prokrčio si je Purkinje put do evropske slave. Razlagao je u njoj o tom, što nam se čini da vidimo, a nema toga, n. pr. iskre, za koje ti se čini, da ti vrcaju iz oka, pa ih nitko ne vidi osim tebe; zatiem mušice, kolobari itd. Purkynje, je nabrojio dvadeset i osam takovih pojava, za koje je sviet znao, al se nije nitko dovio njihovu tumačenju do Purkynje, koji je sve te pojave bistro shvatio i oštroumno razjasnio, kako to dotle nikomu nije za rukom pošlo. Kao što si je ovom svojom prvom radnjom pribavio prijazan Goetheovu (jer se je ovaj baš onda bavio sličnim iztraživanjem): isto tako je stekao pohvalu profesora anatomije i fiziologije na pražkom sveučilištu, te su ga odabrali svojim pomoćnikom (assistentom).

Godine 1822. bude imenovan Purkynje profesorom životoslovja na vratislavskom sveučilištu, te ovako postigne, što si bijaše kao mladić za cilj svoga života odabrao. Nu ovdje ga dočeka sto neprilika i tegoba; jer njegovo imenovanje ne bijaše po ćudi ni ostalim profesorom, ni djakom, ponajviše zato, što je onda bio još slabo poznat u Vratislavi (Bresslau), pa i zato, što je došao iz Austrije. „Was kann aus Oesterreich gutes kommen, pitahu pruski Niemci, misleći, da je i Purkynje samo kakov „gutmüthiger Wiener". Nu Purkynje ne klonu duhom, već razbije za dvie godine sve te predsude i steče tolik ugled, da bude, akoprem najmladji, od svojih drugova odabran zastupnikom za doktorsku 50godišnjicu najslavnijega ondašnjega prirodoznanca Blumenbacha. Purkynje se je onda bavio iztraživanjem kokošjega jajeta i proučio ga do dna kao nitko do onoga vremena. „Što je začetak jajetu?" Na ovo pitanje odgovaralo se je, da tako zvano oko; nu Purkynje pronadje neizmjernim trudom, da ima usred toga oka vrlo sićušan mjehurčić, koji je prvi početak jajetu, te se poslije njega stvara oko, žumance i bjelance. Purkynje je za proslavu pomenute svečanosti napisao o tom učenu razpravu, koja mu je slavu razniela po svem učenom svietu, te se onaj zarodni mjehurčić i dan danas zove „Purkynje'sches Keimbläschen". Ovaj njegov obretak (Entdeckung) zato je znamenit, što se je kasnije pronašlo, da se svaka životinja razvija iz onakova zarodnoga mjehurčića.

Nije ovo jedini obretak Purkynjin, već je on toga puno na vidik iznio, što se do njega nije znalo; nu predaleko bih morao zaći, da to sve navedem i razložim. Medju ostalim prouči narav vrtoglavice i sanka (sanje); a sve, što je obnašao, opisao je i razložio u nebrojenih razpravah. Ja ću ovdje u kratko napomenuti samo jedan takov obret, jer se dade nadovezati na onaj, koj sam malo prije naveo.

Kako postaju rude, to se je već prije znalo: sitne čestice rudne nakupljaju se jedna uz drugu u obliku kakvoga ledca (kristala), a kad bude jedan ledac podpun, onda se ono, što je više, vrsta u novi ledac. Rude rastu dakle izvana; da se životinje onako izvana ne umnožavaju i ne većaju, nego da se iznutra razvijaju, to svatko znade; nu kako to biva? Na ovo pitanje nije znao nitko odgovoriti; al Purkynji podje za rukom, te je poslije mnogoljetnoga iztraživanja odgonetnuo i tu zagonetku, dokazav, da je prvobitni ustroj (organ) svakoj životinji i bilini tako zvana stanica (Zella), to jest vrlo sitan mjehurčić u kojem ima još sitnija jezgrica a oboje se samo kroz mikroskop razabire. Pita se sada: kako se razvija životinja iz onakve jedne jedinite stanice?

To biva polovitbom (Niemci to zovu „Furchungsprocess"). Jezgrica pije kroz opnicu stanice hranu, a tim raste i oteže se, s njom pako ciela stanica. Napokon se jedro razpolovi, te se vide u stanici dvie jezgrice, od kojih se svaka posebnom opnom obavija. Kad bude stanica zrela, živi o sebi, nu ostaje sliepljena sa svojim blizancem, te se onda objedvie sve dalje razvijaju i napokon se takodjer razpolove. Ova polovitba ponavlja se sve dotle, dok se ne razvije cielo tielo; samo što to ne biva uviek onako jednostavno kao što sam ovdje natuknuo. Ovu znamenitu prirodnu tajnu proučio je prvi naš Purkinje i tim si je već savio neumrli lovor vienac.

Purkinje je živio u Vratislavi do godine 1850. Vrlo mu je dobro bilo ondje, sve ga je štovalo, vlada mu je išla na ruku, učenici su ga upravo ljubili, prijatelja je imao množinu, dohodak vrlo znatan — nu sve mu ovo ne mogaše nadomjestiti domovine, za kojom je njegovo plemenito srdce svejednako tako ginulo, da mu je oto čeznuće više puta i u samom znanstvenom radu smetalo. Zato je primio ponudjenu mu učiteljsku stolicu životoslovja na pražkom sveučilištu, pokle si je u Vratislavi stvorio vječni spomenik tim, što je iza dvadaset-

Digitized by Google

godišnjega napora privolio vladu, te mu je dala sredstva, da može stvoriti prvi fiziologički zavod. Sada ga ima svako sveučilište (tako je očevidno dokazao Purkynje korist njegovu), te se u njem čine potrebiti pokusi za razlaganje fiziologije, onako, kao što se u lučbarnici (chemisches laboratorium) izvode kemički pokušaji.

Do sada sam nacrtao Purkynju kao naučnjaka, nu on je bio i rodoljub, te kolik rodoljub! — Dosta ima patriota, koji su svojoj domovini neko vrieme vjerno i uspješno služili; al su preriedki otačbenici, koji bi ju od prvoga svoga osvještaja, punih 80 godina, sve do časa umrloga tako vruće ljubili o njezinu boljku i napredku svejednako, a bez hvalisanja i sebičnosti, tako pomnjivo radili, na svakom ju mjestu tako odrješito branili, u njezinoj sreći sve svoje blaženstvo nalazili, kao što naš Purkynje.

Još za svoga djakovanja u Pragu sprijatelji se s českimi prvaci i pomogne s njimi stvoriti Česku maticu, pa zasnova prvi strogo znanstveni češki časopis „Krok". — Njegova preseoba u poniemčenu Vratislavu priečila ga je doduše u nastojanju oko češke knjige, al ga nije obustavila. Da minem druge njegove češke razprave, godine 1841. izadje u Vratislavi na sviet njegov izvrstni češki prievod Schillerovih pjesama u 2 knjige, na veliko čudo českoga obćinstva, jer nitko ni slutio nije, da bi naš slavni fiziolog u tolikom obsegu pjesnikovao.

Osim toga prevede na češki jezik i glasoviti talijanski epos „oslobodjeni Jerusolim".

Al je Purkynje jošt i drugčije nastojao oko napredka češke narodnosti i slovenstva u obće. U Vratislavi bijaše družtvo prijatelja nauka (philomathia), a svrha mu je bila skupljati se u prijateljske sastanke, u kojih su članovi razlagali, što je koji baš doznao na polju naučnom ili oko čega je sam radio. Družba ova imaše medju svojimi članovi najvrstnijih vratislavskih učenjaka. Ovim se družtvom Purkynje posluži, da razprši svakojake predsude vladajuće u Vratislavi glede Slavena u obće i Čeha napose. Toga radi govoraše Purkynje svagda o kojem slavenskom priedmetu, o Šafaříku, Jungmanu, Palackom, o slavenskoj uzajamnosti itd. Trud mu ne osta bez ploda, jer ne samo što je sebi kao očit Slavjanin pribavio i kod Niemaca puno ugleda, nego i stvari koju zastupaše. Njegovu nagovaranju i razlaganju podje za rukom uputiti vratislavsko sveučilište, da zamoli od pruske vlade stolicu za poljski jezik; a poslije privoli prusku vladu, te je osnovala učiteljske stolice za slavenske jezike u Berlinu i Vratislavi. Evo koliko može čovjek jedinac u tudjini uraditi na korist svoga naroda kad mu žarko rodoljubje srdcem vlada!

Početkom godine 1850. ostavi Purkynje Vratislavu, gdje je 26 godina tako uspješno djelovao, i preseli se u Prag, da ondje razvije svu patriotičnu djelatnost na neposrednu korist domovine. Prva mu bijaše briga stvoriti u Pragu fiziologički zavod, što mu je umnim i žarkim nagovaranjem vlade iste one godine za rukom pošlo.

Uz ovaj strogo znanstveni posao nije zanemario interese svoga naroda. P. je, i ne pitajuć dozvole od vlade, prvi počeo na pražkom sveučilištu češki predavati svoj nauk. Tim se je dakako u Beču vrlo zamjerio, al ga s toga nije zabolila glava. Da prokrči put českomu prirodoznanstvu, utemelji popularni prirodoslovni časopis „Živu", u kojoj je i sam puno izvrstnih članaka napisao, te se je „Živa" do skora po českom narodu vrlo razširila; pa da se njezin teoretični nauk laglje može uporaviti, izlazio je od god. 1858. pod upravom Purkynjinom jošt i drugi češki časopis „Škola průmyslova (obrtna)".

Radeć ovako neumorno na korist svoje domovine, nije nikada s uma smetnuo, da je ne samo Čeh, nego u obće Slavjanin. Toga radi je jošt u Vratislavi slavjanske jezike naučio i bodrim okom motrio djelatnost Slavena u obće. Zato kad se je osnivala jugoslavenska akademija, izradi veliku razpravu, kako bi se imala ustrojiti akademija kao treći faktor države i kano organ svega znanja i umienja. Idea njegova je prekrasna, al su naša sredstva za takov zavod premalena, a tim veće su predsude.

P. je ostao sve do groba odrješit slobodnjak, nu politikom se napose nije bavio. Stoprv kao starac od 80 godina, videć kako su u Austriji stvari okrenule naopako, napisa godine 1867. veću knjižicu: „Austria polyglotta", dokazujuć kako bi se imala Austrija ustrojiti. Ljubav da bi imala biti temeljem ustrojstvu njezinih naroda. Siromah pisac zaboravi, da se je iz Austrije izselila ljubav, a naselila neljubav i sila, koja Boga ne moli, a pravde ne pita.

Ovoliko rodoljubje moralo se je odazvati u svih českih srdcih: zato je češki narod s velikim slavjem proslavio god. 1868. petdesetgodišnjicu Purkynjina književna djelovanja. Nu zalud je onda zahvalni narod vruće molitve previšnjemu upravljao, da mu vriednoga sina jošte dugo poživi: već sliedeće godine 1869. prestavi se Purkynje u vječnost. Kako je prije pol godine sve kliktalo od veselja, tako se je sada sav narod u crno zavio, i na njegovu grobu proplakao.

Eto vam slike čedna i tiha nu prava rodoljuba, koji je bez halabuke i slavice narodu svomu više koristio nego mnogi od onih, koji s velikom pompom pred narod izlaze. Blago zemlji, koja radja takve sinove!

Kritika.

„Hrvatska stilistika" Janka Tomića. *Ocjena prof. D. Jambrečaka.* (Konac.) Germanizmi npr. §. 2. str. 2. prema sredini: „tad umujemo nad otim (m. — o tom);" §. 4. „da iz njih (m. od njih) valjan govor proizadje"

Digitized by Google

(hervorgeht?) pa ciela sliedeća izreka: „ovdje rieč govor znači nam svako sastavljanje stavova, koje nam predstavlja jedno kao sliven-organsko cielo, itd.“ odviše jako zaudara njemštinom; §. 6. pod konac: sastoje ne samo iz (m. od) nekoliko rieči.“ §. 43. prema sred. „iz (od) kakovih je dielova sastavljena“ i tako se češće predlog iz m. od na njemačku upotrebljava. U §. 8. pod konac: „O planu u obće stoji (m. valja) ovo pravilo“ zatim: „ono neka i predhodi“ (vorangehen m. bude sprieda) §. 13. „kad svaki dio sastava nosi na sebi znake brižljivosti“ mjesto odaje, zasvjedočava); pod konac: u oči palo (fallen mjesto udarilo) §. 14. da jako pada u oči i da pazljivost publike na sebe obraća (m. pobudjuje itd.) U napisih iliti naslovih §§.-a u obće shodniji bi bili pridavnici mjesto samostavnika, dakle: Slog ima biti — čist, točan, običan, odredjen (bolje: opredieljen), čim bi se bio pisac uklonio izrekam, kao što je ona na početku §. 15. „Slog imat će odredjenost itd. koja sasvim na njemačku zanosi. U §. 14. pod konac: „Odstupanje od usvojenoga načina biva dvojako (= geschieht m. glagolja naprosto;) §. 16. poč. „Jasnost sloga sastoji se u tom“ (m. stoji ili drugačije — vidi „Mulj“ Kurelčev); §. 36. str. 108. s gora: „to odvisi ponajviše od sadržaja“ (m. stoji do) a pred tim: „Tako moramo listu sličan zaključak dati (= Schluß geben?) §. 17. „što bi priedmet govora u veću svjetlost postavilo;“ pa §. 58. str. 277. sred. „da nam glavne dogodjaje postave o veću svjetlost (= in's Licht stellen m. razsvietliti, razjasniti, razbistriti); u §. 47. poč. „zavise od slučaja“ u §. 35. toč. 5. „obzirno na odnošaje“ (m. glede odnošaja ili gl. na odn.) str. 219. „tu se i okolica u obzir uzima“ (osvrće, obzire na;) str. 448, „Valja uzeti u smotrenje (= in Betracht ziehen, nehmen) njegovo vaspitanje“ (sic!) Te su rieči iz Vuićeve stilistike, ali ih je morao pisac izpraviti. U. §. 3. poč. „Tko je rad, da do dobroga (m. dobra) stila dodje,“ pa u §. 18. poč. „da u stilu dodje do neke novosti (= gelangen? m. pribavi, steče itd. ili da mu se odlikuje novošću.) U §. 20. s poč. čitam ovu grozovitu izreku: „Premda (je) pisac za ljubav ugadjanja toj dobrozvučnosti ne smije uštrba nanositi ostalim svojstvom (m. radi toga blagoglasja itd.) Na str. 37. s dola: Kad govornik rieč svoju natrag uzima (m. poriče); §. 33. str. 79. 13. pod konac „da se ju naučimo poznavati (= kennen lernen, U §. 36. u primjerih čitam ove germanizme: Počem vam sam svoje podvorenje učiniti nisam mogao (Aufwartung machen — m. pokloniti se,) „da na srdce stavimo (ans Herz legen — „preporučimo, za dušu privežemo); „S najdubljim štovanjem uzimam si čast (nehme die Ehre mjesto čast mi je;) Vaša visokoblagorodnosti (Hoch-wohlgeboren); štovanjem s kojim ostajem (mjesto uz koje, a i „ostaje“ zanosi na tudju, te mu se je lahko ukloniti;) strahopočitanjem (= Ehr-Furcht mjesto svim ili dubokim poč.) str. 111. b. 2. alin. to visi na(!) volju (mjesto stoji na volju;) str. 146. pismo Humboldtovo Schilleru) „kad se uzme sve u svem (Alles im Allem) m. poprieko, u obće, spolom (sploh) i §. 46. „nikakovoj sumnji nepodleži (= unterliegt); uslove pod (m. uz) kojimi se karakter razvio. Prigodice budi ovdje opaženo, da se u ovom §. dva puta isto ponavlja. U drugoj alin. „Opis karaktera ima nam živo predočiti kakova čovjeka s njegovimi vrlinami, sklonostmi, strastmi itd. a pod konac opet: „Glavno je pravilo ovomu opisu, da nam predstavi(sic) ljude, kao što su sa svimi njihovimi vrlinami, darovi i sjajnimi sposobnostmi“.

Na str. 246. 1. gdje bi bio u stanju (obće poznati germ. m. mogao itd. u prev. P. Tomića). U §. 48. str. 277. s gora „dužan će biti, da sliedi vjerno poredku (njem. konstrukt. m. accus) vremena, a to je prirodnomu hodu (= Gang) i tečaju (tautol.) dogodjaja u §. 49. A) s gora: „da iztragu (valjda u njem. Untersuchung) napišemo; §. 60. 1. Pristup: „besjednik mu mora pokloniti svu svoju pažnju (Aufmerksamkeit schenken m. mora osobitom pomnjom izraditi itd.); §. 49. B. str. 280. „Prelazom zovemo rieči pomoćju kojih“ (m. kojimi) nadalje: „Zanimljivost ova ide (smiera) najviše na to, da ljubopitstvo(!) pobudi, pa da ga zadrži, i tek na kraju savršeno zadovolji“ — kakova je to hrvaština?

Sad da spomenem nekoliko latinizama. U §. 34. „Glede toga valja pamtiti sliedeća (m. sing.); §. 36. „želeći sva dobra (mj. sing. „najponizniji (mj. preponizni) sluga, najusrdniji, najzahvalniji;“ na strani 425. „proti komu na sredinu izlazi“ (in medium prodire?); 434. „sve ovo (to je dobro) pa i ostala tome podobna“(sic) prev. V(uić). Skroz je nepotreban u našem jeziku i turcizam kadar, koj češće piscu rabi. — Fraza: „tako se ima s opisanjem“, što ju nalazim na str. 201, pa i rieč „spravedljivost“ bit će čehizmi. — Ovi primjeri piščevih barbarizama neka dotiču. Moglo bi ih se i više pobrojiti.

Evo sada nekoliko neshodnih rieči i forma: dobrodetelji (str. 29), preštiman (provincializam) otmen (rusiz) prirečje (kajk. §. 48.) ljubopitstvo (str. 280. i češće), predskazivanje (mjesto proricanje str. 287.) Anala nalazimo od starine u onih naroda, koji su se bukvami (slovenski mjesto knjigami) služili (str. 288.) suštine, vazduh, bezsloveni (str. 441. Vuić), pritežatelj, zaveštanje (445. Vuić). Privestvo (str. 451. Vuić) i još gdješto. Zatim shvatanje (m. obič. shvaćanje, valjda po Vuiću u §. 11. i vrlo često obaspeli(!) Pet. Tomić) letenje (m. lećenje ili liet (str. 441. Vuić), bez odvlačenja (m. odvlake str. 451.) U obće rabe piscu glag. samostavnici, gdje bi imali biti samostavnici kraćih dočetaka, a gdješto ih bez uzroka zamjenito upotrebljuje. Tako predloženje (str.

Digitized by Google

431.) razčlanjenje (str. 432. a umah zatim dioba) Zaključenje (str. 442.) itd. Na str. 277. kaže: „samo je njoj težko pravilo položiti (valjda aufstellen? „ustanoviti, udariti), str. 280. „osobito dobro ustanovljena pravila (valjda stalna, utvrdjena pravila); „ako se dugo nateže (m. raz-teže-vlači) i dr.

U deklinaciji mieša se pluralna i dualna poraba n. pr. „Tu se radi o dvje*ma* predstava*ma* (m. o dvijuh ili dvie pr.) u moji*ma* oči*ma* (u mojih očijuh — valjda germ. str. 434. Vuić.) Pisac je imao ovakove i ovim slične forme prilagoditi hrv. književnoj gramatici, „wofern nicht die widrigste Buntscheckigkeit des Ausdrucks entstehen soll“ (Grysar Vorrede XII. zur Theorie des lat. Stiles).

Kod pridavnika izostavlja pisac bez razloga i proti blagoglasju u m. i sr. spolu gen. i dat. konačni glasnik n. pr. „iz nutrnjeg duševnog nazora“ (§. 5.) dočim ga drugdje piše; češće mu rabi više poetička forma prid. i zaimena — na *e* n. pr. njim*e* uz pravilnu prozaičnu na sugl. U porabi pridavnika koleba se medju izvjestnim neizvjestnim oblikom, n. pr. u §. 34. „kao što su raznoga sadržaja naši razgovori“ (m. razna); u §. 35. str. 103. s. 3. „kao kod ustmeno*ga* razgovora“ (dobro) a umah u toč. 4. „Ako se kod ustmena (m. oga) razgovora itd. Pisac zaboravlja na ono syn. pravilo, da uz pokazna zaimena i posjedovnike uviek ima stajati izvjestni oblik pridavnika ter piše: §. 36: „Vaš bistar (mj. bistri) um“ itd. pače i „svojega sadanja življenja, (str. 168, pisma V. Žukovskoga), pa sklanja zaim. pridavnike kakov itd. čas izv. čas neizvj. proti porabi boljih književnika, kojimi uviek neizv. oblik rabi; tako n. pr. str. 101. Pisma 3. al. „predpostavlja budi kako*va* čitaoca, s kojim pisac nije u nikako*vu* osobitom (m. bitu) odnošaju... u kako*vom* su odnošaju“ itd.; meće posjedovno m. povratnoga zaimena n. pr. st. 412: „Nenadješ li me za *tvoju* (m. svoju) misao“ (germanizam), §. 47. „kao što su one u jednom njihovu (m. svojem) momentu“, zamjenjuje forme *ju* i *je ih* n. pr. str. 246. Platon „ali *je* (m. ih) spali; da *je* predstave; poslovi, da *je* rukovodi; krieposti, da si *je* pribavi; te *je* (učenike) više popravljajuć svojimi primjeri.“ Plutarh „Pokaži mi velike muževe: hoću da *je* vidim“, pače u §. 33. neposredno: „da *je* obljubimo, da se *ju* naučimo poznavati i češće[1]

Piscu nije nadalje jasna poraba i razlika medju koj i neki, tako piše na str. 287. Anali neke (m. koje) države, važna djela nekoga (m. kojega) naroda itd.

Kod glagolja opažam, da se u moćnom načinu zanemaruje razlika medju osobami; n. pr. §. 36. „Molim Vas, da *bi* (m. biste) mi svjetovali; priliku kojom *bi* (m. bih) pokazati mogao“, i dr. Nadalje čitam neizpravne i neobične oblike: „omiljene (m. omiljele) poslovice“, zbiveno (str. 287. i češće m. običnijega sbito, sabito, sabijeno) leteo (§. 46).

Kod priedloga rabi „sa“ ili se izpušta proti pravilu; n. p. §. 33. str. 100 pod kon. „*S* punima rukama siplje cvieće“ a str. 362. „Učenikom svojim upozna se“ (P. Tomić, gdje je socijativ?).

Prislov tamo m. ovdje n. pr. str. 287. „Tamo se može čitati“. — Razlika medju ili i iliti ili nije poznata piscu, ili ju je pobrkao; n. pr. str. 287. kon. „Od kronike ili (m. iliti) godopisa“ „dogadjaji neke države, iliti (m. ili) važna djela nekoga naroda“.

Konstrukcija nije izpravna u primjeru: „neizmjerni na broju (m. brojem), neprispodobivi na ljepoti (m. om) str, 101. Lukančić).

Poredanje rieči na mnogih je mjestih neshodno, nehrvatsko te i smislu smeta; n. pr. Budi uvjeren, da ti nikada prestati neću biti vjernim itd. „da Vam svoju zahvalnost sada naknadno očitujem s nekoliko redaka“ (zadnje se rieči vuku (schleppend) m. da Vam sada naknadno s nekoliko redaka očit. s. z. §. 36.); silnoga Dušana (m. Dušana silnoga §. 46.) Enklitike stoje kadšto na nepravu mjestu; n. pr. str. 280. „Sad pako želim Vas obsvjedočiti (m. sad Vas...), volja pako božja je ona (m. volja je... ili ona je) i dr.

U pravopisu osobito dvogl. *ie je* ima pogrešaka, koje se ne mogu uviek odbiti na tisak. Tako piše pisac uviek: daklje (poput Pacela m. obič. dakle); opre*die*ljuje (§. 6. m. j) malone uviek zahtjevaju (m. ie); nevredja (m. nevriedja) viečnošću (m. j); uvrieda (m. uvreda), osmieljujem (m. j) podjeluje i obznanuje često m. podje*lju*je i obzna*nju*je, uzstaje (mj. ustaje) i dr.

Pogrešaka tiskarskih ima veoma mnogo, toliko, da ih školi namienjena knjiga nikako ne može podnieti. Nekoje razumak otegoćuju, gdjekoja potiče i od piščeva nepoznavanja latinske literature. Tu se dakako ne smiem prihvatiti nabrajanja, već ću samo dva, tri glavnija primjera navesti.

Po pogreški (valjda piščevoj) na str. 40. „Cicero proti. *vjer.*)“ m. Verresu, mogao bi tko misliti, da je Cic. proti vjeri što pisao. Na str. 454 „Eschuhova (m. Eshinova ili Ešinova) besjeda proti Demostenu, —“ Poserna m. Porsena; str. 27. Ironija je figura, koja pod vidom (? nešto izpalo) izsmjehava ljudske mane itd.

Na str. 89 t. 17. cituje P. Tomić krivo Preradovića m. Gundulića uz rieči: „čovjek čim se rodi, mriet počima“. To je valjda na pamet citovao, ne zaviriv u svoj nepogrešivi „svašta“.

Zanimivo je na str. 280. c.) uz devizu prvoga sina domovine Strossmayera, „Sve za vjeru i domovinu“ či-

[1] Ovo su neizpravnosti Jankova pomagača Petra, koj u svojih prievodih ima tamo amo nepotrebitih anakoluta, pogrešnih oblika i neukusno prevedenih miesta O. pr.

Digitized by Google

tati umah rieči: „Znanje, rad i poštenje, hrvatsko je spasenje“ deviza Petra Tomića (!)

U obće po silnih citacijah imena: dra. Petra Tomića (n. pr. na str. 95. t. 30 Zavjet. — uz cigli jedan redak!) lahko bi se tkogod mogao zavesti na misao, da je P. Tomić jedan od prvih stilističkih temenjaka hrvatskih, za kojom slavom posizati, valjda se ni njemu samu ne prohtieva. (Tko zna? Op. Ur.) Pisac se svomu pomagaču za možda i proobilatu pomoć dovoljno odužio u predgovoru (str. XII.) „poznavaocem više evropejskih jezika“, ter bi uz niz prevedenih članaka i izreka doticalo bilo na sbodnom mjestu jednom samo spomenuti njegovo ime.

Što pako da reknem o onakvoj citaciji: „Na Ivanje i na Petrovo u Karlovcu god. 1875. Prof. dr. P. Tomić“?

Pisac je svoju knjigu, kako se iz predgovora vidi, poput svojih njemačkih pomagala tako nastojao udesiti, da može služiti i čitankom. On ju je i gimnazijam namienio. Kraj prevelike ciene (2 for.), maloga broja ura i dosadanjegu štiva i nauka u hrvaštini (čitanke, nauk o pjesničtvu) jedva bi se na gimnaziji moglo salatiti i gradivo Tomićeve stilistike. Praktični se gimn. učenici mnogo nauče o slogu uz zadaću i štivo.[1]

[1] Ovih je dana izašla i druga hrv. stilistika od g. Iv. Filipovića, puno manja od Tomićeve. Ne čitasmo je sve; u predgovoru opazismo, da se nikojom rieči ne spominje Tomićeva. Ili dakle misli g. F., da je Tomićeva stilistika tako loša, nesamostalno izradjena knjiga, da je nije vriedno bilo navesti, ili drži, da njemu ne bi dostojno bilo da se na nju obazre. Ne rješavamo taj ili — ili, ali mislili bismo, da je od nekoga vremena i g. F. odviše žuran radnik na književnom polju. Op pretr.)

Izpravci. U br. 20. „Vienca“, gdje je početak ovoga članka, podkralo se je nekoliko važnijih tiskarskih pogrešaka, koje ovdje izpravljamo. U stupcu 2. redku 4. uspije, redku predposliednjem: odgovori uredničtva, u stp. 3. red. proriedio (umj. povriedio). U opazki 1. redak 5: jako (umj. tako) red 7. razlažuću redak 4. sravnih ... i opazih. Stupac 4. slab. Neke pomanje pogreške izpravit će si sam čitalac.

Uzdarje Jelki.

(Gospodjici Jelki Gazdićevoj.)

Polka-Mazurka.

Moderato. Fr. Š. Kuhač-Koch. Djelo 40.

Glasovir.

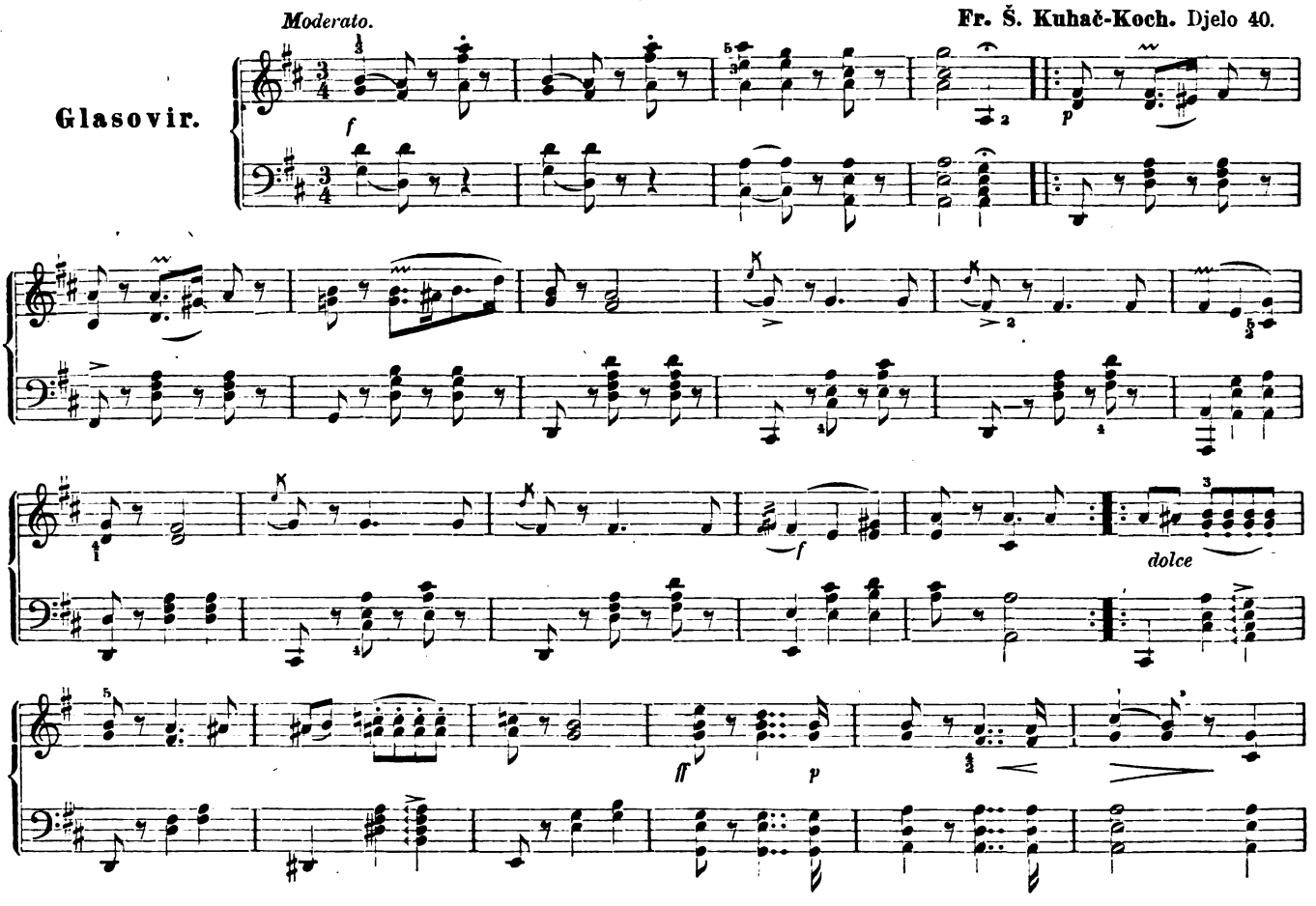

Digitized by Google

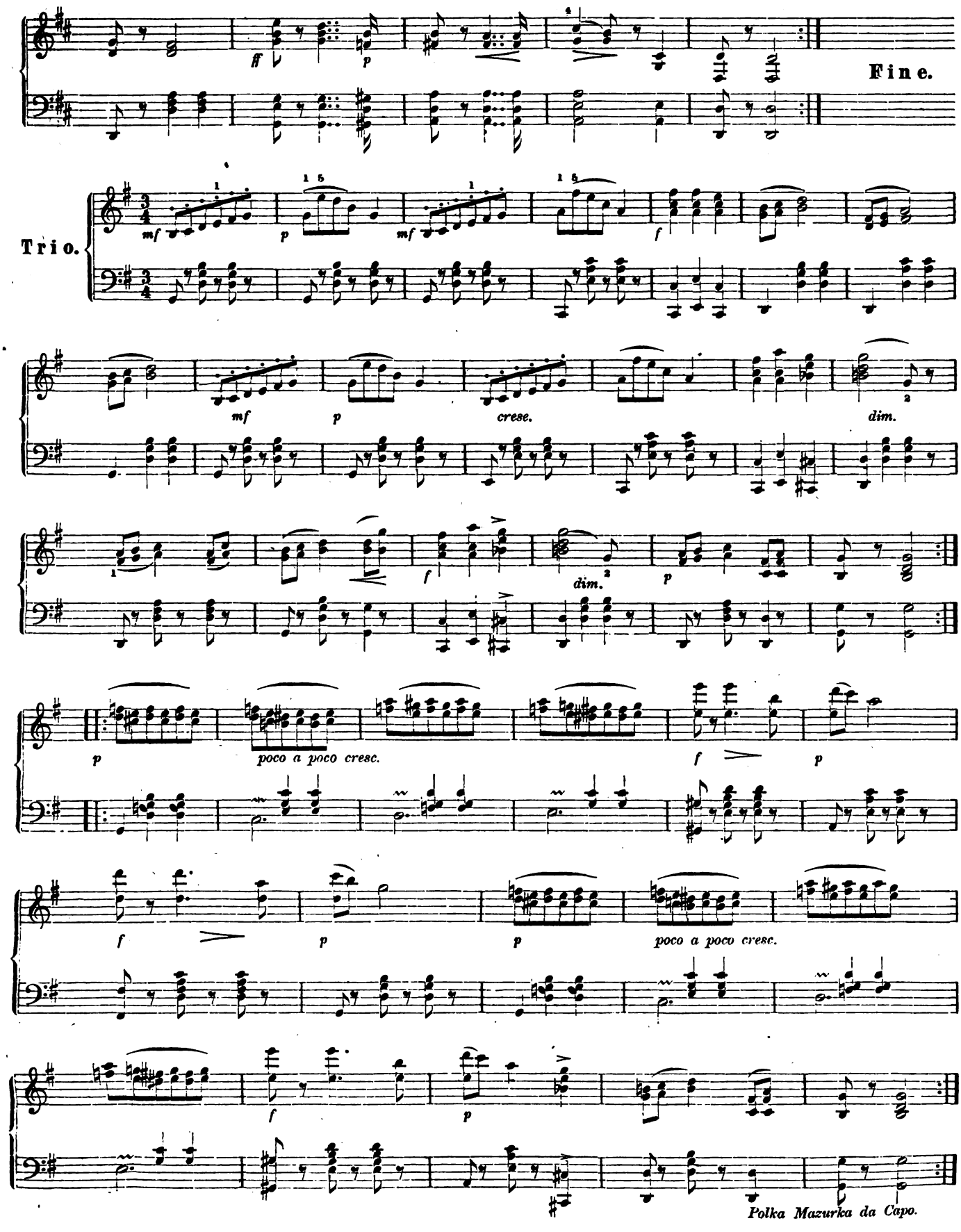

Digitized by Google

LISTAK.

Gorsko jezero kod Imotskoga (k slici). U današnjem broju donosimo sliku gorskoga jezera kod Imotskoga u Dalmaciji. Opis, sastavljen vještim perom našega vriednoga Š. Milinovića, sliedit će do skora.

Narodno kazalište. Izmedju posliednjih obično izvrstnih predstava dramatičkih spomenut ćemo samo jednu zanimivu novinu i to Shakespeareovu glumu „Vesele žene vindzorske“ a to zato jer su ostali komadi već prije u „Viencu“ ocienjeni bili. Žalimo veoma, da ta komedija nije bila prikazana prije opere istoga imena, a još veća je pogrieška bila pjevat operu dan prije predstave komedije. Posve je po tom naravski, da se glasovita komedija englezkog velikana nije toliko dojmila občinstva, koliko bismo željeli. Nu ima i drugi razlog, da govorimo iskreno — mlitavo prikazanje naime. Najveća sila Shakespereovih komedija stoji u oštrih dosjetkah, retoričkih pošalicah i doskočicah, koje glumac oštro naglasiti i iztaknuti mora, i upravo s toga mora da je komad izvrstno uvježban, da svi glumci uloge vrlo dobro umiju na pamet, da prikazanje bude gladko i živo. A toga nije žalibože bilo. G. Rajković proučio je doduše ulogu Fallstafa poznatom vještinom, te ga je radio karakterisat potanko, samo je ulogu imao nadahnut s malo više humora, nu njegovi drugovi gg. Lesić Stepić i Plemenčić igrali su upravo užasno i govorili strahovito; na isti način je g. Simić ulogu krčmara „kod podvezice“ (ne „Hlačnjaka“) tako žvakao, da niesmo ni rieči razumieli. Dobar bijaše Ford G. Mandrovića, a vrlo dobar Slender g. Ružića. Nu ne govorimo dalje. Predstava nije bila savršena, pojedini glumci kušali su na pozorištu bi li svoju ulogu ovako ili onako prikazali, u kratko nije bilo života. Imat ćemo prilike još jednom govoriti o toj komediji, te se nadamo, da ćemo moći predstavu pohvalit, da će nam „Vesele žene vindsorske“ veselije biti.

Dragocjeni poklad rimskih novaca u Sriemu. Dne 16. prosinca 1875. težak Mihalj Ivković, radeći oko ledenice u dvorištu kuće krčmarice Marije Savić u Zemunu, naidje na zemljeni lonac, u kom se nalazilo više od 250 zlatnih novaca rimskih. Od tih se 20 komada i više odmah raznielo, razdalo i razprodalo za jeftin novac, samo je 230 ostalo na kupu naime 6 od cesara Nerona, 8 od Vespasiana, 10 od Tita, 5 od Titove kćeri Julije, 190 od Domicijana, 10 od Domicijanove žene Domicije, 3 od Nerve i 6 od Trajana. Pošto novci Trajanovi spadaju u prvu godinu njegova vladanja, a Neronovi nenose izviestnoga datuma: toga radi svi oni novci zauzimlju doba od god. 54. do god. 98. po Isukrstu. Ako se novci sravnaju s djelom slavnoga numismatika Cohena „Description historique des monnaies frappée sous l' empire romain“, vidit će se lasno, da ono 230 komada predstavlja 87 raznih vrsti. Od ono 87 vrsti ima ih 25, koje Cohenu nisu poznate bile. Svih 230 komada teže ukupno 1722·42 gram. Uzmemo li zlatni austrijski dukat, koji stalno teži 3·50 gram., po 5 for. 30 nvč., vriednost materijalna onih 230 komada bila bi 2608 fór. Antikvarna pako vriednost njihova po Cohenu bila bi 19·785 franaka, neračunajuć to, da novci, kojih ne ima u Cohenu, vriede i dvostruko od obične ciene, koja jim je udarena.

Čim je prva viest stigla u Zagreb o tom obretu, umah se je svom brigom zauzeo preuzv. g. barun Mollinary, vrhovni zapovjednik vojne hrvatsko-slavonske krajine, da one novce pribavi zem. muzeju. U tom veledušnom nastojanju dodje mu u susret svietli naš ban Ivan Mavuranić, te bude medju njimi ustanovljeno, da se za to blago dade vlastnici 1.100 dukata od nje zahtievanih, a da oba na to doprinesu po razmierju stanovnika u pokrajinskom i u vojnom području. Novci su u Zagrebu, te će od njih do biti zem. muzej po jedan komad od svake vrsti, naime 87 komada, a ostala 143 komada biti će prodana za odplatu uložene glavnice.

Naš učeni akademik prof. Sime Ljubić čitao je ob ovih novcih dne 13. o. m. u filolog. histor. razredu jugoslav. akademije te je točno opisao sve novce po Cohenu. Po njegovu mnenju morali su novci biti zakopani u doba, kad je car Trajan vodio vojsku na Dake da osveti poraz Domicijanov t. j. negdje okolo godine 100 poslije Isukrsta.

Izložene slike. Prošle nedjelje bijaše u dvorani narodnoga doma izložena velika slika Conräderova: smrt cara Josipa, a osim toga dvie slike dra. Izidora Kršnjavoga, namienjene za dva oltara župne crkve u Gorjanih, što no ih je naručio g. župnik Topalović. Iz lani izloženih slika dr. Kršnjavoga upoznasmo u njem vanrednu savršenost za tako zvani Stillleben, sad izloženimi slikami pokušao se je on na polju religioznoga slikarstva. Jedna slika predstavlja Isusa na križu, a druga Mariju sa djetetom. Od mjesec dana boravi g. dr. K. u Sieni, da prouči najznamenitije tvorove sienske slikarske škole.

Slovenska književnost. Nedavno je tiskom izišla izvorna slovenska tragedija „Tugomer“ od poznatoga pisca g. Jurčića, koju slovenski listovi u velike hvale. Mi je žalibože još ne primismo.

I. I. Kraszewski, i našim čitateljem dobro poznati poljski romanopisac i novelista, izdaje ciklus historijskih pripoviedaka, od kojih je prvi svezak već izašao, te sadržaje pripoviest: „duh lechicki“. Istodobno izlaze u „Gazetti polskoj“ u Varšavi njegovi „Cig-caki“ a u „Gazetti narodnoj“ u Lavovu pripoviedka: „Nad modrim Dunajem“. To je plodno pero.

Dopisnica uredničtva.

— Prevodiocu novele „Hitac“. Vaš prievod nemožemo primit. Ako vas je volja, povratit ćemo ga.

— G. V. Z. u Senju. Pjesme „Tvrdja“ ne ćemo tiskati. Okrutni otac, angjeoska kći, vitežki ljubavnik, koj kradomice dragoj dodje na sastanak, bieg ljubavnika, osveta otčeva, smrt ljubavnika, poslije kćeri a najposlije okrutnog otca — i sve to pri mjesečini — to smo čitali u sto balada, romana i drama. U pjesmi neima ideje, stihovi su pravilno nanizani, ali ne ima u njih one iskre, koja se inače poezijom zove.

— G. M. K. na Rieci. Zaludu se žalibože izmučiste. Turgenjevljev je Faust preveden na hrvatski jezik i to vještim perom Josipa Miškatovića te tiskan negdje g. 1861.

— G. P. M. u P. „Mladog pobožnika“ tiskat ćemo svakako. Možda i koju drugu uz neke promjene.

Izpravak. U pismu o hrvatskom družtvu u Peru-u, što ga priobćismo u listku zadnjega broja ima na str. 351 mjesto $^{80}/_{100}$ stajat $^{8}/_{100}$, a mjesto, $^{20}/_{100}$ stajat $^{2}/_{100}$.

Zabava: — Montecchi i Capuletti — Iz pjesama Al. Petöfy-a — U predvečerje. — **Pouka:** — Ivan Purkynje — Kritika — Uzdarje Jelki. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 3. lipnja 1876.

Br. 23. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Župan Relja*

(1167—1172.)

I.

Poput zlatna labuda morskome u valu
Žarko sunce tonulo ljubeć dvor na žalu.
Tu na oknu čarobna slonila je žena
Vanka zureć turobno kano zamišljena.
„Milo moje sunašce, opet si mi zašlo,
Ko da niesi radosti na tom svietu našlo.
Tako baš si tonulo, kadno su Latini
Robili mi slavni Spljet — sgini samo, sgini!
Djevice su trgali majkam s naručaja.
Plaču, tuzi, leleku nije bilo kraja —
Tad i moju majčicu ubi župan Relja:
Za mnom ga je vodila srdca biesna želja.
Ženom me je vjenčao... ja mu niesam žena...
Još na Branka blažena živi uspomena
Njemu sam se zaklela — majka me je čula —
Pa da to zaboravim! — pre bi izdahnula.
A on živi — živi još — san mi često veli,
S junačkih mu mišica Spljet ga znade cieli“...
Usne joj zaniemile usred tiha plača;
Tek se čuli koraci... zveket težka mača...
Pred njom evo svanuo Relja tamna lika,
Pa će njojzi sboriti poput gromovnika:
„Noćas mi je skupiti jošte hrabru četu,
S jutra kanim krenuti proti gradu Spljetu;
Moram se osvetiti još na rugu starom:
Kad me ne će priznati svojim gospodarom.
Prije nego sunašce u pô neba plane,
Ovo gniezdo kukavno mora već da pane!
Bude li se branilo — neka tada strepi,
Za čas mu je nestalo vinograda liepih;
Sve će loze posjeći odana mi družba —
Da toliko ne rode — da se čita služba...“
Usnami joj dirnuo čelo gladko, bliedo,
Hrlo je odhrlio... nije se ni sgledo...
Ona pak je sklopila ručice drkćuće,
Usne su joj šaptale rieči molbe vruće.

II.

Relja! Relja! vapilo slavnim gradom Spljetom
Na sred trga svjetina sabrala se netom.
Tuj u krepkih muževih vidiš lica plaha,
Žene, sitna dječica drkću sve od straha.
Ali sad se stišalo ljudstvo silna broja
Kao jauk ranjenih iza krvna boja.
Svim je oko zapelo a o starcu bolnom,
Gerardu im biskupu, gdje pred crkvom stolnom
Pratnja ga posadila stôcu na visokom,
Da umiri svjetinu, suznim sloveć okom:
„Tri su ljeta minula, što je svojom četom
Župan Relja pomamno harao vam Spljetom,
Blagom ste ga mirili dosta sramno, biedno;
Ode... al se vratio pak za ljeto jedno.
Htio, da ga priznate svojim gospodarom,
Htio, da se dielite sa slobodom starom. —
Ali vi ste planuli kano biesni lavi,
Nov ste vienac savili svojoj staroj slavi...
Smišljao je osvetu na to dugo dosti,
Evo sad je svanuo s osvetnimi gosti;
Grad vam je obkolio, hoće da vas smrvi...
Vas je tekar slabi diel — a da nema krvi
Slao sam mu vjestnike s ponudami mira,

* Toma arcidjakon zove ga u svojoj poviesti grada Spljeta Reles.

Digitized by Google

Ali on ih odbio — željan krvna pira.
Pa će njima pakostno jošte se smiešeći —
Čujte samo Spljećani — pakostnije reći:
‚Bude l' Spljet se branio — neka tada strepi,
Za čas mu je nestalo vinograda liepih;
Sve će loze posjeći odana mi družba,
Da toliko ne rode — da se čita služba...‘
Čujte dični Spljećani! ponosni Hrvati!
Svaki namah oružja svietla nek se lati;
Nek se vidi kako zna — kada dušman prieti —
Za slobodu, vjeru, dom Hrvat slavno mrieti!“
Starac je zamuknuo sklopiv svoje oči,
A na lice staračko suzica mu skoči;
Svjetina ju nè vidje — oružja se hvata,
Pa ko bies pohrlila sad na gradska vrata...
Tko će — znaš li — prvi boj s dušmanom da dieli?
„S junačkih mu mišica, Spljet ga znade cieli“.
Tek svanuo — prva gle! Brankova je žrtva —
A Latini spazili svoga vodju mrtva.
Groza ih je shvatila, u bieg su se dali:
Ko pred vjetrom užasnim plahi mora vali —
Spljećani se vratili, da si slave slavu,
A na bedem Reljinu stavili su glavu;
Neka vidi kako mu silna vojska leti...
Kako Hrvat ponosni za svoj dom se sveti...

* * *

Noć je kasna, tihotna, Spljet već slavni spava.
A na tvrdih bedemih hladna stoji glava.
Oči je ustremila — a na glave dvije,
Što ih izpod bedema jasni mjesec zrije.
Da bi riečcu mogla reć — tek bi kletvom bila,
Ta uz jednu rado se često sama vila!
Ali našto kletva ta — kad je nebu drago —
Da je Branko pobjednik našo svoje blago.

Gj. A.

Montecchi i Capuletti.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

(Dalje.)

V.

Kad se utaloži grohotan smieh, u koji bijasmo svi udarili, slušajuć pripoviest ove smiešne episode, da se je sva gostiona tresla, nastavi kapetan Joca ovako:

Od one noći okrenulo sve drugačije. Ciprići za stalno vjerovali, da ih je vukodlak u šljivošu okupao. Jedini Luka počeo je osbiljnije stvar razmatrati i tumačiti si taj dogodjaj naravnim putem, samo nije mogao pronaći, tko bi mogao taj drzoviti lupež biti, koji im je svim one kobne noći toliko straha zadao. Nu kadgod bi on koju rieč o tom proslovio, navalili bi svi drugi ukućani na njega tolikom silom, da je napokon i on morao vjerovati, ili barem priznati, da vjeruje, da je pokojni Imra one noći sbilja vukodlakom bio. Nu ne bijaše to dosta. Pobojaše se oni svi, ne bili se Imra opet vukodlakom promienio.

S toga zaboraviše sve neprijateljstvo sa Medvedi, zaboraviše i biesnoga Adama, kog je pukovnijski sud radi pokušanoga ubojstva na godinu dana tamnice odsudio bio — i stadoše sve većma i silnije nuditi Medvedom svoje prijateljstvo ugadjajuć im kod svake prigode i sileć gazdu Luku, da Medvedom sam ponudi svoju Mandu za Jozu, i da joj čestit miraz obeća, samo da ju Joza uzme, i da si time osiguraju mir od vukodlaka utvarajuć si, da je Joza neki vilenjak, koji može svakomu nahuditi, koji mu se zamjeri.

Nu sada bijahu Medvedi svoje glave i ne hćedoše svi do jedinoga Joze nikako na to privoliti.

— Neka ih samo vukodlak sve podavi! — odvratili bi oni zlobno, kad je koji susjed u ime Ciprića o toj stvari govor zapodjenuo.

Dolazili bi Ciprići dapače i k meni, i napastovali me, da im svojim ugledom pomognem, ja pako pobacao bi ih uvieke na vrata napolje, pošto sam s početka nekoliko puti uzalud pokušao razbistriti im zasliepljenu pamet.

Nu to njihovo silno i glupo praznovjerje dojmilo se nekako čudno i mojega srdca. Stadoh osbiljnije razmatrati ogromnu razliku medju naobraženim čovjekom i neukim praznovjernim seljaninom, te od onda počeh slati Mandici svakojake poučne hrvatske knjige umjesto sladkih pozdrava cvieća i ljubovnih darova, misleć u sebi, da će sve ako mi i podje za rukom dobiti ju — od prieke nužde biti naobraziti ju prije, nego se s njome zaručim.

Jedno veče odputih se tužna srdca s puškom o ramenu sa viernim svojim Vezirom u lov na šljuke u bližnju dubravu. Na nebu razastrli se crni oblaci, nu u zapadu ih prodrlo zalazeće sunce te pozlaćivalo čarobnim svojim svjetlom šikarje i veliku šumu.

Posvuda vladala grobna tišina, kroz koju se samo kad i kad još čulo cvrkutanje vrebaca, i cijuk kosovića, koji su na počinak padali. Kadkad pako duhnuo bi oštar vjetar te uzvitlao na sve strane silu zelenkasta žuta i crvena lisća, koje je lagano leputalo zrakom nalik nebrojenomu roju zelenkastih, žutih i crvenih leptira.

Tužno i mamurno koracah bujnom jošter ledinom, koja je dielila ovdje ondje gusto šikarje, nit ne mareć za to, što mi je vierni Vezir već nekoliko puti po je-

Digitized by Google

dnu šljuku krenuo bio. Dodjoh već do blizu velike šume kad al najednom preda me iza guste jedne šikare izpade — liepa Mandica sama samcata. Na vitkom joj jedrom tielu ništa drugo van tanka košuljica i bieli skuti, koji bijahu s obih krajeva uzdignuti. Na glavi nosila je velik koš sa praznim posudjem, držeć ga desnom rukom, na kojoj se odkopčao rukav i spuzio dolje, kazujuć mi njeno oblo bielo rame i mišice od pazuha pa tja do male ručice. Usred šikare i ožarena rujnim sunčanim svjetlom činila mi se djevojka šumskom vilom. Uzdrhtah se u prvi mah, a srdce mi mal ne probi grudi od milinja.

Ona pako ugledav me iznenada, stade za časak kao plaha srna, te hćede pobjeći.

— Ne bježi, zlatna Mandice — viknuh blagim glasom — ta niesam mrki vuk, van sam ti prijatelj. Čujuć te rieči, ustavi se te porumeniv sva, vine liepima očima dolje prama ledini, i snimi koš s glave, da nešto u njem uredi; tu priliku upotriebih, te ju uhvatih za ruku i upitah:

— Odkale ideš, diko?

— Idem sa konaka, kamo sam volarom hranu poniela bila, odvrati ona smetena.

— Pa ovuda kući, ta nije li ti bilo bliže pravim putem kraj Vezirova razdolja?

Djevojka ne odvrati ništa, van porumeni još većma, ja pako produljih:

— Oj diko moja milena, znam da si pošla ovuda, da se sa Jozom kradimice sastaneš. Oh da znaš, kako me boli, kad vidim gdje gineš za čovjekom, koji ne će nikada vriedan biti, usrećiti te onako, kako ti ljepota i srdce zaslužuje! Oh zlatna Mandice, karanfilu moj mileni — imaš oči a ne vidiš, kako za tobom čeznem i kako mi je svuda prazno i mrtvo gdje tebe nema — imaš srdce a ne ćutiš koliko te ljubim i koliko sam sretan, kad te samo s daleka viditi mogu — imaš pameti a ne ćeš da razmisliš, da bi ti ta moja ljubav raj na zemlji stvoriti mogla!

Hćedoh još dalje govoriti o mojoj ljubavi, nu najednom djevojka gorko zaplaka, a plač joj se doskora pretvori glasnim grčevitim jecanjem.

— Šta mi plačeš, janje moje milo — upitah ju prestrašen, grleć ju i milujuć joj rumeno i zaplakano lišce. Dugo ne mogaše ni rieči progovoriti, te napokon odvrati mi plačnim i zapinjućim glasom:

— Ža — lim — vas, jer — ako me vi — onoliko ljubite, koliko ja — Jozu moga — ljubim, — onda — će po nas — sve troje — bolje biti, da — poginemo nego li da — dulje živimo!

Te iskrene rieči nedužne djevojke pobudiše u meni za čas nemile osjećaje. Stajah zapanjen i tronut kao mornar, komu biesan vihor ladju od briega odkinu i odnese na sinje more. Uvriedjeni ponos samoljublja, zavist, zloba, bojazan i prkosna neka nada komešala se u mom mladom razjadjenom srdcu poput oblaka za gromke oluje. Napokon se u meni i ta bura sleže te ostavi za sobom jedino priegor.

Uzeh ju opet za ruku te rekoh tronutim glasom:

— Mandice draga, vidim, da ćeš sa Jozom sretnijom biti nego li sa mnom! Budi dakle sretna — uzmi njega — a na me samo kad i kad misli kao na kakva mila pokojnika!

Na to se okrenuh, kao da Jozu tražim i ugledav za jednom odalekom šikarom provirujuću modru vojničku kapu, poviknuh iz svega grla:

— Hodi Joza, ako si ti, hodi ovamo — i ne boj se ničesa!

Iza grma podiže se sbilja Jozina glava. Motrio me okom dvojbenim, ne znajuć šta da radi, nu kad ga još jedanput zovnuh, dodje on polaganim korakom, te ukočiv se preda mnom, odsječe svoj vojnički pozdrav. Ja pako prihvatih svečanim i drkćućim glasom:

— Joza, pamti dobro, što ti danas velim, jer se tiče tvoje i Mandičine sreće, a ti dobro znaš, da mi Mandica nije baš najzadnja briga! Vidio sam, da te ona iskreno i svim srdcem ljubi, s toga ne ću, da joj dulje sreću kvarim, van ću nasuprot učiniti, da ona svoj cilj čim prije postigne, samo da sretnom bude. S toga ti ju evo prepuštam; — primi ju iz mojih ruku kao iz ruku brata njezina! — Ali pamti, Joza, što ti velim sada! Ako bi ikada dan došao, gdje bi se ona tvoje krivnje radi morala pokajati, što te je uzela — tako mi svetca, ubit ću te iz ove moje puške kao vrebca — je si li me razumio? —

— Jesam gospodine lajtmane — odvrati Joza ozbiljno — nu šta mi hasni, što mi ju vi prepuštate, kad sam ja bez mojih jadan kukavac, a oni nikako ne će, da pristanu na to, da nju uzmem?

— Ne buncaj, momče — odvratih svetčano — što rekoh, to do sada još nikada ne porekoh — a to ti valja isto onoliko, kao da je tvoj otac i sva tvoja zadruga na moja usta progovorila! Dosta će me muka i jada stati ta težka žrtva, nu neka bude, samo da ona sretnom bude!

Čuvši ote moje rieči liepa Mandica, zagrli me živo te poljubiv me nekoliko puti svom vatrom, zajeca kroz plač:

— Oh gospodine, da već ne ljubim Joze, ničije moje srdce van vaše!

Zagrlih ju i ja i proplakah, gotovo niti ne ćuteć kako mi je Joza stao cjelivati ruku i lice i kako me napokon i on ogrlio plačuć od silne sreće i ganuća. Stojasmo dugo sve troje ovako zagrlivši se, a na naših se licih miešahu suze trih ljubećih srdaca i zacakliše se još jednom u zadnjem traku zašloga sunca. Prenuv se napokon, podjosmo prama selu. Joza nosio Mandičin koš a ona išla med nama u sredini prepustiv svakomu od nas jednu ruku. Srdca nam bijahu prepuna, te ne pro-

Digitized by Google

govorismo malne cielim putem ni riečce. Nu kad zadjosmo u selo i kad se s njima razstajah, rekoh im još jednom tronutim glasom:

— Ne bojte se, djeco, što rekoh ne porekoh, a za vašu ću se sreću brinuti svom dušom i svim srdcem mojim!

Došav kući, zaključah se u jednu sobu, bacih se na divan, te proplakah nekoliko gorkih suza, kao malo djetešce, kad mu tko otme najmiliju igračku.

VI.

Od one večeri zapremiše mi srdce sasma protivna čuvstva. Dosadanju sebičnost, tvrdokornu nadu i gorljivo pregnuće za Mandicom zamieni u meni na jednom u prvi mah gorko pregaranje, a za tim sladka neka briga za njenu sreću i nestrpljiva želja, da ju što prije vidim vjenčanu sa njenim sudjenikom Jozom. — Nu kako da to učinim, šta da uradim, da rieč održim? — Snovao sam o tom dan i noć nu uviek bez uspjeha.

Pod silu nije se tu ništa dalo učiniti, jer da je i sam svietli car zapoviedio Medvedom, da Jozu Mandicom ožene, oni bi voljeli odseliti se i u Tursku, nego li primiti pod svoj krov kćer najomraženijih si dušmana.

Jednog jutra spremah se, da ću poći sa psetom na zeceve. Na polju bijaše suha zima pritisnula, a pred zoru pao prvi mrak. Pravio sam si u sobi fišeke, a momak Anta u triemu čistio mi dvocjevku ostragušu.

Pogledav jednom slučajno na trg, opazih, gdje je prama momu stanu naperila ciganka Vemija iz banije, u narodu na glasu najbolja vračara i gatalica. Pomislih u prvi mah, da će k meni, nu do skora se začuše u triemu glasovi, iz kojih razabrah, da ona Anti gata. Već hćedoh momku doviknuti, neka ne dangubi takvimi tricami, kad mi u to munu glavom dobra misao.

— Kako bi bilo — pomislih si — da pokušam svladati tvrdoglavost Medveda pomoću praznovjerstva, koje je i Cipriće toli brzo omekšalo?

U brzo stvorih si osnovu. Znao sam, da svi Medvedi mnogo drže do Vemijina gatanja. Proricala im bo ona, kad su se istom naselili bili, da će im sve dobro roditi, i da će već druge godine na dva pluga i na osam bušaka orati i sve što proreče, ovršilo se.

Otvoriv vrata, poviknuh u triem:

— Oj Vemijo, nudere onda k meni.

Ciganka uvuče se u sobu zastrašena lica, a u strah miešao se slab posmjeh najponiznije udvornosti. Za njom hćede i Anta u sobu, nu kad mu zagrmih: — Kehrt euch! — izmače brzo na polje.

— Jesi li već bila kod Medvedâ? — upitah ciganku pogledav ju oštro.

— Niesam, gospodine! — odvrati ona nasmjehnuv se malo smjelije i izbieliv svoje zube.

— Eh, tim bolje! — prihvatih, odahnuv čisto s te viesti. Čuješ, Vemijo, — neka mi je lakrdija na pameti, ali je bez tebe učiniti ne mogu. Bi li mi dakle hćela pomoći za dobru plaću, a ne kazati nikomu ni slovce o tom, dok god ti ja ne dopustim? —

— Eh bi, gospodine, drage volje, samo ako mi ne učini kvara u mom zanatu!

— Ne boj se toga — prihvatih naglo, a ako bi i bilo kvara, to ću ti ga ja sigurno dobro naplatiti! — Evo ti dva forinta, a ako stvar po mojoj volji uspije, dati ću ti još petaču k tomu, pa sad idi k Medvedom, gledaj, da uhvatiš staroga Nikolu, pa mu proriči ovako: „Biti češ sretan dugo i dugo ti i tvoja zadruga, kuća će ti postati najbogatijom u selu, nu samo onda, ako oženiš svoga sina Jozu sa onom djevojkom, koju on zagrli i poljubi, ne stojeć s njome ni u kući, ni pod krovom, ni pod vedrim nebom! — Je si li me dobro razumila?

— Jesam. Ali čemu sve to? — prigovori Ciganka.

— Ne pitaj, van učini kako sam ti rekao — prihvatih na to, — a kad mu to prorečeš, dodji k meni, ali istom na večer, da te nitko ne opazi, pa ćeš mi kazati kako si taj posao obavila! — Dakle se brzo odluči, hoćeš li, ne ćeš li?

Ciganka pograbi lakomo dva forinta, te se lukavo nasmija:

— Ha, ha! čini mi se, da pogadjam o čem se radi — nu, bilo što mu drago, učinit ću po vašoj zapoviedi.

Vemija ode, a do skora se i ja odputih na zeceve. Nu slab mi je bio lov onoga dana, jer sam sve mislio i mislio, hoće li mi sve poći za rukom, kako sam osnovao bio.

Pred večer kad se je počelo smrkavati poslah Antu nekamo u selo, da mi ne smeta, i doskora za tim uvuče se u sobu Vemija.

— Nu kako bijaše? — jesi li mu gatala, kako sam ti rekao?

— Jesam — odvrati žena lukavim posmjehom. — Nadjoh ga sama u dvorištu, te me je i sam pozvao, da mu štogod gatam. A kad mu ja prorekoh, kako ste me vi naučili, oh da ste ga vidili, kako me je pogledao, kao da će me očima presjeći. Onda se obazrie, da li nas tko čuje, te se otresao ljutito na me:

— Oj Vemijo, Vemijo, danas vrag iz tebe govori, jer mi proričeš sigurnu propast! Ta gdje bih ja mogao naći djevojku, koju bi on mogao zagrliti a ne stojati s njom ni u kući, ni pod krovom, ni na zemlji — ni pod vedrim nebom? — Oj, oj, Jozane moj — sudjeno ti je ostati bez žene, ako ne ćeš, da sbog tebe svi propanemo! — Oj Vemijo, Vemijo, reci der mi barem, što ti sama o tom misliš?

— Eh, da ja sama znam, — odvratih mu osbiljno. — Al mi bog samo dade kriepost, da mogu čitati iz

Digitized by Google

rukuh, što je komu sudjeno, — onako kako je komu na ruci napisano! A kako se to ima razumjeti, toga vam ja ni sama ne znam! Na to udri starac opet jadikovati, čupajuć si kosu, te me zamoli, da za boga nikomu ne kazujem, što mu prorekoh, da ga sviet ne napastuje i da mu se Joza ne raztuži. Napokon uzdahne:

— Eh, bar me tješi to, što sada za stalno znam, da ne će dobiti za ženu Cipričevu Mandu, kad mu nije sudjeno ženiti se!

Kad Vemija ovako dovrši, rekoh, lupiv ju veselo po plećih:

— Ej Vemijo, dobro si svoj posao obavila, al ti i jabuka faliti ne će, samo ako se sve onako sbude, kako sam nakanio!

(Dalje sliedi.)

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

VIII.

Za prvih četrnaest dana, odkako se je Insarov u Kuncov preselio, bijaše u Stahovljevih jedno četiri do pet puta; Bersenjev išao bi tamo dan na dan. Heleni bi uviek drago bilo, kad bi ga vidila, razgovarala bi se s njim živo i zabavno, pa ipak vraćao se je vazda Bersenjev žalostnim licem. Šubina ne bijaše gotovo ni viditi; grozničavom revnošću prionuo uz svoje zvanje; ili bi sjedio zatvoren u svojoj sobi, odkud bi izlazio u bluzi ilovačom sasma zamrljanoj, ili bi boravio u Moskvi, gdje je išao za naukom. Helena nije još nijedan put govorila s Insarovom onako, kako bi bila hćela; pokle bi otišao, bila bi ga hćela još za koješta pitati; a kad bi opet došao, mrzile su ju te priprave. Šutljivost Insarovljeva ne bijaše joj u prilog; činilo joj se, da ne ima prava prisiliti ga na govor, odlučila dakle čekati; uz to je ipak ćutila, da ju svakim svojim posjetom, bile rieči, koje bi skupa probesjedili, mà kako neznatne, sve to većma k sebi privlači, nu na samu ne bijaše nikad s njim; a da čovjek uzmogne sprijateljiti se s čovjekom treba mu s njim bar jedanput medju četiri oka govoriti. Govorila je o njem mnogo sa Bersenjevom. Bersenjev pojmio je, da je mašta Helenina zaokupljena Insarovom, da mu prijatelj nije propao, kao što je o njem tvrdio bio Šubin; sviestno pripoviedao joj je sve, što je znao o Insarovu, iste najneznatnije sitnice, (mi često želime li ući u volju drugomu, hvalimo razgovarajuć se s njim svoje prijatelje, ni ne sluteć, da tim hvalimo same sebe), i riedko samo, kad bi lice Helenino oblila lagana rumen, a oči joj se zažarile, oćutio bi onu neugodnu bol, koja je već zahvatila bila srdce njegovo. Jednoč dodje Bersenjev k Stahovljevim u neobično doba. Helena sidje k njemu u dvoranu.

—Pomislite samo, zače prisiljenim posmjehom, naš Insarov izčeznuo.

— Kako to? izčeznuo? progovori Helena.

— Izčeznuo. Preksinoć otišao nekamo, i još se nije vratio.

— Nije vam rekao, kamo ide?

— Nije.

Helena sjedne na stolicu. — Bez dvojbe otišao je u Moskvu, progovori zatim, hineć se hladnokrvnom i ujedno se čudeć, što hoće da se čini hladnokrvnom.

— To ne mislim, odvrati Bersenjev, nije otišao sam.

— S kim dakle?

— Prije objeda dodjoše k njemu dva čovjeka, sigurno njegovi zemljaci.

— Bugari? zašto to mislite?

— Zato, jer sam čuo, govorili su jezikom, koga doduše niesam razumievao, nu bio je slovjenski. Vam se svejednako čini, Heleno Nikolajevna, da je u Insarova malo tajnâ; što tad znače ti tajni posjeti? Pomislite, unišli k njemu. Viču i svadjaju se, i to strahovito, a ujedno i on viče.

— I on?

— Jest — on je vikao na njih. Oni kao da bi se jedan na drugoga tužili. Pa da ste vidili te pridošlice. Iz suhu lica izpale im široke kosti, a obadva orlova nosa; svakomu bilo oko četrdeset godina, odielo bilo im lošo, zaprašeno, preznojeno; na oko su viditi obrtnici. A ako niesu obrtnici, gospoda doista niesu. Bog zna, kakvi su to bili ljudi!

— I on je otišao s njimi?

— Jest. Dao im jesti i otišao s njimi. Gospodarica mi pripoviedala, kako su ta dvojica pojela velik lonac kaše. Gutali su sve na vrat na nos.

Helena se malko nasmieši. Viditi ćete, reče zatim, da će se sve to nekako prozaično dovršiti.

— Daj Bože! Ali se tom riečju zalud poslužiste. Insarov ne ima u sebi ništa prozaična, prem Šubin tvrdi...

— Šubin! povika Helena i skrenu ramenima. Ali priznajte, da ta dvojica, koja su gutala kašu...

— I Themistokles ijo je kašu u predvečerje bitke salaminske, s posmjehom dodade Bersenjev.

— To je istina, ali zato je drugi dan bila bitka. Zato ipak ubaviestite me, kad se vrati, i htjede udariti u drugi razgovor, ali ne dade joj se. Došla Zoja na prstih, javljajuć tako, da se Ana Vasiljevna još nije probudila.

Bersenjev se preporuči.

Digitized by Google

XIV.

Sutradan oko dva sata stajaše Helena u vrtu pred malom dašćarom, u kojoj je čuvala dva štęneta. Najednoč se okrenu i malo što nije zaciknula; ravno k njoj idjaše drvoredom Insarov.

— Da ste zdravo! progovori, i pristupi k njoj, podignuv šešir. Opazila je, da ga je sunce za ta poslednja tri dana svega opalilo. Htio sam doći s Andrijom Petrovićem, nu on se je negdje zabavio; otišao sam dakle bez njega. U vas doma nije žive duše, ili spavaju ili se šeću, došao sam zato amo.

— Vi kao da se izpričavate! odvrati Helena. To nije nuždno. Mi vas rado vidimo... sjednite amo na klupu, amo u hlad. Ona sjedne, a Insarov posadi se do nje. Čini mi se, nije vas bilo doma ovih dana? zače.

— Nije, bilo mi je otići... je li vam o tom što kazivao Andrija Petrović?

Insarov ju pogleda, nasmieši se i stane se sigrati šeširom. — Andrija Petrović rekao vam je sigurno i to, da sam otišao s nekakvimi... ne obrazovanimi ljudmi, reče, smiešeć se dalje.

Helena malko porumenjela, nu ćutila je namah, da joj je istinu kazati Insarovu. — Jest, odvrati odlučno.

— Pa što ste mislili o meni? upita ju najednoč.

Helena pogleda ga. Mislila sam, progovori, mislila sam, da vi uviek dobro znadete, što radite, i da ne možete ništa hrdjava učiniti.

— Hvala vam na tom. Vidite, Heleno Nikolajevna, ima tu mala bugarska naselbina; ima medju nami i ljudi malo obrazovanih, ali svi rade u jednu svrhu. U zao čas ne ide to bez svadnje; mene poznaju svi i vjeruju mi; pozvali me, da izravnam razmiricu i izravnao sam ju.

— Daleko odovud?

— Išao sam preko šestdeset vrsta u trojičko okružje tamo oko samostana ima i mojih zemljaka. Bar se niesam zaman trudio, izmirio sam ih.

— Bijaše li to težko?

— Dosta težko jedan se otimao, nije htio platiti.

— Dakle se radilo o novcu?

— Jest pa da je baš i o velikom. A što ste vi mislili?

— Rad takove ludosti putovali ste šestdeset vrsta i potratili tri dana?

— To nije ludost. Heleno Nikolajevna, tiče li se zemljaka. Odreći bilo bi griešno. A što sam potratio vrieme, ne čini ništa, nadoknaditi ću. Mi niesmo gospodari našemu vremenu?

— A tko je dakle?

— Svatko, komu ga treba. Pripoviedah vam sve potanko, jer mi je stalo do vašega mnienja. Vidim u duhu, kako ste se čudili, kad vam je to kazivao Andrija Petrović.

— Vam je do moga mnienja? progovori poluglasno Helena, zašto?

Bersenjev se opet nasmiešio. — Zato, jer ste dobra gospodična, nieste aristokratkinja, to je sve.

Nasta kratka šutnja.

— Dimitrijo Nikanoroviću, reče Helena, znadete li da je to prvi put, što sa mnom tako otvoreno govorite?

— Kako to? Čini mi se, da sam s vami uviek onako govorio, kako sam mislio!

— No, to je prvi put, i vrlo mi je drago — i ja ću vam biti iskrena — mogu li?

Insarov se nasmija i reče: — Možete.

— Reći ću vam unapried, da sam vrlo znatiželjna.

— To ne smeta ništa, govorite!

— Andrija Petrović pripoviedao mi je mnogo o vašem životu, o vašoj mladosti. Znadem o jednoj okolnosti, o groznoj okolnosti... znadem, da ste nakon toga išli u domovinu — ne recite mi, za Boga, da vam se moje pitanje vidi nepristojnim — mene muči jedna misao. Recite mi, jeste li se sukobili s onim čovjekom...?

Helena prestala dihati. Stidila se i plašila svoje smjelosti. Insarov gledaše u nju odprto, te stisnuv oči, udaraše se prsti po bradi.

— Heleno Nikolajevna, zače napokon, a glas mu bio tiši nego obično, s čega se prepade Helena, razumiem, koga mislite. Ne, ja se niesam s njim sukobio, i hvala Bogu za to! Niesam ga tražio. Niesam ga tražio, ne, što bih dvojio o svom pravu, da ga mogu ubiti — ubio bih ga posve hladno — već zato, što se tu ne radi ob osveti pojedinca čojeka, kad se radi o narodnoj, sveobćoj osveti.. ili bolje — jer ta rieč amo ne ide — kad se radi o tom, da se narod oslobodi. Jedno bi smetalo drugomu. Prispjeti će čas i onomu prvomu... prispjeti će, ponovi i poklima glavom.

Helena pogledala ga sa strane. — Vi vrlo ljubite svoju domovinu? upita ga tiho.

— To se još ne zna, odvrati on; kad koji nas za nju pogine tad stopram moći će se reći, da ju je ljubio.

— To bi vam dakle težko bilo ostati u Ruskoj, kad se ne bi mogli vratiti u Bugarsku?

Insarov obori glavu. — Čini mi se, da toga ne bih mogao podnieti, odvrati.

— Recite mi, je li težko, naučiti se bugarski?

Doista ne. Sramota je po svakoga Rusa, ne zna li bugarski. Rusu je znati sva slovjenska narječja. Hoćete li, donesti ću vam bugarskih knjiga? Osvjedočit ćete se da je to vrlo lasno. Ali ne, ja ću vam jednu od njih prevesti, govori se tamo o... nu poznajete li vi bar ponešto našu poviest?

— Ne, ne znam ništa, odvrati Helena.

— Počekajte, ja ću vam donieti knjiga. Iz njih ćete doznati bar ono, što je glavnije. Čitajte naše pjesme. Ali ne, radje doniet ću vam napisan prievod. Uvjeren sam, da ćete nas obljubiti. Ah, kad biste znali, kako je bla-

Digitized by Google

goslovljena naša zemlja! A oni ju gaze, mrcvare, povika i nehotice dignu ruku, a lice mu potamni, oteše nam sve, sve... naše crkve, naša prava, našu zemlju; kao stado gone nas pogani Turci, kolju nas...

— Dimitrijo Nikanoroviću! povika Helena.

On ušuti.

— Oprostite. Ne mogu o tom hladno govoriti. Nu vi ste me baš pitali, ljubim li svoju domovinu? A što bi drugo na zemlji čovjek i ljubiti mogao? Što se nikad ne mienja, o čem se ne da dvojiti, komu nam je poslije Boga najviše vjerovati? Pa kad nas ta domovina uztreba... pazite posljednji seljak, posljednji prosjak u Bugarskoj i ja — želimo jedno te isto, svim nam jedan je cilj. Pojmite li taj oslon, tu snagu?

Insarov ušuti časak i začme iznova o Bugarskoj. Helena slušaše ga gorućom, dubokom i sjetnom pozornošću, a poklę je umuknuo, upita ga, vi ne bi dakle podnipošto hćeli ostati u Ruskoj?

A kad je otišao, gledaše dugo za njim; od toga dana postade u njenim očima sasma drugim čovjekom.

Od toga dana zače on hoditi k njoj sve češće i češće, a Bersenjev sve redje. Medju oba prijatelja utisnulo se nešto čudna, što su oba dobro pojmili, ali mu niesu znali imena, a bojali se jedan drugomu to protumačit. Tako minu jedan mjesec.

XV.

Ana Vasiljevna, kao što znamo, sjedila je rado doma; nu kadkad posve iznenada probudila bi se u njoj želja za nečim neobičnim, za kakvim osobitim izšetom; čim bi tegotniji bio izšet, čim bi zanj više trebalo priprava, tim više uševrdala se Ana Vasiljevna, tim joj je bilo ugodnije. Snašlo li bi ju takova šta u zimi, uzela bi tri do četiri lože, pokupila sve svoje znance i išla s njimi u glumište ili na krabuljni ples; ljeti zaputila bi se kamogod dalje od grada. Sutradan jadikovala bi, da ju glava boli, uzdisala bi, niti bi se dizala iz postelje; ali poslije dva mjeseca već bi se opet pojavila u njoj želja za nečim neobičnim. To se je dogodilo i sada. Netko spomenu u njenoj prisutnosti ljepotu Caricina, a Ana Vasiljevna reče namah, da sutra kani poći u Caricin. Nastala trka po kući; poseban poruk pohitio u Moskvu po Nikolu Artemjevića, s njim pošao dvorski nakupovati vina i jela; Šubinu bilo najmiti dostavnik, jer jedna kočija bijaše premalo i pobrinuti se, da na svakoj postaji bude konja na izmjenu. Kozak trčao dva put k Bersenjevu i Insarovu, noseć im dvie pozivnice, koje je Zoja prvi put ruski, drugi put francuzki napisala. Nu taj izšet, malo što im se nije osujetio, Nikola Artemjević došao iz Moskve zle volje i kisela lica, još je uviek snivao o svojoj Augustini Kristianovnoj, te saznav, o čem se radi, odrješito izjavi, da ne ide nikamo; da je to ludo ići iz Kuncova u Moskvu, iz Moskve opet do Caricina, iz Caricina opet do Moskve, a iz Moskve opet do Kuncova. Napokon reče nek mi dokažu, da na jednom mjestu može ljepše biti, nego li na drugom, pak ću ići. Toga mu dakako nije mogao nitko dokazati, a Ana Vasiljevna, ne imajuć sebi dolikujućega kavalira hćede se već kaniti izšeta, kad al sjeti se Uvara Ivanovića i posla ponj gore u sobu, veleć da se utopljenik i slamke hvata. Probude ga, on snidje dolje, posluša priedlog Ane Vasiljevne, zaigra prsti i na veliko čudo svih privoli. Ana Vasiljevna poljubila ga zato u lice i nazvala ga ljubeznim. Nikola Artemjević nasmijao se prezirno i rekao: koje ludosti!

Sutradan oko sedam sati provalile iz vrata Stahovljeva doma dvie vrhom pune kočije. U dostavniku sjedjahu gospodje, sobarica i Bersenjev; Insarov sio gore uz kočijaša; u kočiji sjedjahu Uvar Ivanović i Šubin. Sam Uvar Ivanović pozvao je k sebi Šubina, mičuć prsti, on je znao, da će ga taj cielim putem iediti, nu medju stožerom svieta i umjetnikom obstojala je neka osobita spona i iskrenost. U ostalom pustio Šubin ovaj put svoga debeloga druga na miru, bio je šutljiv i zamišljen.

Sunce stajaše već visoko na vedru nebu, kad su kočije prispjele k razvalinam caricinskoga dvora i u podne još mrkim i groznim. Cielo družtvo spusti se na travu i krene prama vrtu. Napried idjahu Helena i Zoja s Insarovim, za njima koracaše s izrazom podpune sreće na licu Ana Vasiljevna, vodeć se s Uvarom Ivanovićem. Taj se je, valjajuć se, vas usipao. Nov, slamnjat škrljak nabio na oči, noge palile ga u čizmah, nu njemu bijaše dobro. Šubin i Bersenjev zaključiše povorku.

— Biti ćemo u rezervi kao stari izsluženici, šaptnu Šubin Bersenjevu. Tamo je sada Bugarka, dodade mignuv obrvami na Helenu.

Vrieme bilo prekrasno. Sve je naokolo cvalo, zujilo i pjevalo; krajem blistala se voda iz ribnjaka; čisto svečano čuvstvo obuzelo dušu.

— Ah, koli krasno, krasno! klicaše neprestance Ana Vasiljevna, Uvar Ivanović mjesto što bi odgovorio na te njene radostne uzklike klimaše samo glavom, dapače jednoč i prosbori: čemu misliti! Helena govoraše malo s Insarovim; Zoja držaše u dva prsta kraj široka šešira, pružaše koketno izpod ružičaste barešne haljine male nožice, obuvene u svjetlosive cipele i bacaše oči sad postrance, sad natrag.

— Aha, povika najednoč poluglasno Šubin, Zoja Nikitišna kao da se ogledje. Idem ja k njoj. Helena Nikolajevna mene prezire, a tebe, Andrijo Petroviću, štuje, što je jedno te isto. Idem, već mi je toga dost — a ti moj prijatelju, možeš botanizovati, to je u tvom položaju još najbolje, što pomisliti možeš a što se tiče učenosti i ta je koristna. S bogom!

Šubin odtrča k Zoji, pruži joj ruku i reče: Vašu ruku madame! spopadne ju i odjuri s njom napried. Helena stane, zovne Bersenjeva i zavjesi mu se takodjer o ruku, ali je govorila dalje s Insarovim. Pitala ga,

Digitized by Google

kako se zove na njegovu materinskom jeziku: javor, hrašt lipa...

Napokon prispije cielo družtvo k sjenici, koja se zove „Milovidnom“ i ustavi se, da se nagledje caricinskih ribnjaka. Pružali se jedan za drugim na nekoliko vrsta; za njimi crnile se guste dubrave. Livada pukla od brežuljka pa sve do glavnoga ribnjaka, davaše vodi neobično sjajno, biserno lice. Niti uz obalu ne bijaše viditi talasića, nigdje niti pjene, niti se išta micalo na površini, te se činilo, kao da je ohladnjela gromada stakla legla u ogromnu kupku, i nebo da je snišlo njoj na dno, a debla u njeno prozirno krilo. Svi se dugo nasladjivahu ovim krasnim prizorom; što više i Šubin je zamuknuo, a Zoja se zamislila.

Napokon prohćelo se svim voziti po vodi. Šubin, Insarov i Bersenjev uzmu kao za okladu trčati niz dol po travi; Insarov dobježa prvi. Nadju velik, liepo naličen čamac, najme dva brodara i zovnu gospodje. Gospodje sidju dolje; Uvar Ivanović spušćao se oprezno za njima. Kad je ulazio u čamac i sjedao, bijaše mnogo smieha.

— Pazite, gospodine, potopiti ćete nas, reče jedan od brodara.

— Ne, ne, ne će biti tako zlo, dodade Uvar Ivanović. Čamac odtisnu se. Mladići latili se vesala, nu veslati umio samo Insarov. Šubin predloži, da skupa zapjevaju koju rusku pjesmu i zače sam „Niz majčicu niz Moskvu...“ Bersenjev, Zoja, pače i Ana Vasiljevna stanu pratiti ga, Insarov nije umio pjevati, nu u njihovu pjevanju ne bijaše sklada; pri trećoj kitici pometoše se pjevači, samo Bersenjev pokuša nastaviti basom: „Na valovih ne vidi se ništa“ ali i on zape brzo. Brodari pogledali jedan na drugoga i šuteć izkesili zube. — Što? okrenu se k njim Šubin, — vidi vam se, da gospoda ne umiju pjevati? Oni poklimaše glavom. Čekajte samo dodade Šubin, mi ćemo vam pokazati! Zojo Nikitišna, zapjevajte nam „Jezero“ od Niedermajera — ne veslajte! Mokra vesla dignu se u zrak kao krila i umuknu, kao da će suze roniti, čamac zaplovi još malko a zatim ustavi se, zaokruživ vodom kao labud. Zoja ustručavaše se. Začmite, ljubezno prosbori Ana Vasiljevna. Zoja snimi šešir i zapjeva: „O jezero, jedva ljeto što dovrši put svoj“ njen slab doduše, nu čist glas razlievao se po vodi. Daleko iz gajeva odzivaše se svaka rieč; činilo se da i tamo netko pjeva takvim, nu ne ljudskim, ne zemaljskim glasom. Dopjevavši Zoja, ozva se bučno pljeskanje iz jedne sjenice na obali, odkud izkoči nekoliko ražarenih Njemaca, koji dodjoše u Caricin napiti se. Nekoji od njih bijahu bez kaputa, bez ovratnika, dapače i bez prsluka, i kričahu toli dugo, neka bi se opetovalo, dok Ana Vasiljevna ne zapovjedi zaveslati na drugi kraj. Nu prije nego li još čamac pristade uz obalu podje za rukom Uvaru Ivanoviću presenetiti svoje prijatelje, opazio je naime, da osobito na jednom mjestu zvuk glasnije odjekuje i stane uajednoč kliktati kao prepelica. Izprva se svi stresoše, nu zatim udariše u smieh tim većma, što je Uvar Ivanović kliktao dosta viernim i sličnim glasom. To ga obodri i stane mrnjaukati. Ali to mu se nije dalo, pa s toga zaklikta još jednoč kao prepelica, pogleda na svekolike i ušuti. Šubin uzme ga cjelivati a on ga odturi. U tom trenutku pristane čamac uz kraj i družtvo izadje van.

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Nikola Jurišić u Kisegu.

(Slika iz hrvatske poviesti.)

Krvava borba, koju je naš narod gotovo prije pet sto godina sa kletim Turčinom zapodio, nije se žalibože niti sada dovršila. Upravo u ovaj čas bukti ona jače no kada, i kako je borba oduševljena, uztrajna, kako je i na sve strane mah uhvatila, nadati se je od junačke sreće, da će ovaj put naš narod u Turskoj robske lance skinuti i zlatnu slobodu izvojštiti. Sgodno je u taj par spominjati viteztva davnih dana. za kojih upravo hrvatski narod pokaza divni primjer, koliko je postojan vjerom, neoboriv junačtvom, živ zatočnik svoje slobode.

Diviti se je zaista, kako se je dogoditi moglo, da siloviti Turci ne mogoše predobiti svekolike hrvatske države tolikom silom, pošto osvojiše Carigrad, ter si pokoriše Grčku, Bugarsku i Arbansku, pošto silne kraljevine srbske i bosanske oboriše, a prostranu Ugarsku svojimi vojskami poplaviše i vrh glavnog grada Budima tug cara Solimana zatakoše.

Pod zidinami se hrvatskoga glavnoga grada Zagreba Osmanlije nikada niti pokazale niesu!

Razlog, zašto se Hrvati proti sto puta jačoj turskoj sili uzdržaše, biti će po nešto u tom, što se oni odmah po nesretnoj bitci na Muhaču, izabravši u Cetinu Ferdinanda austrijskoga kraljem svojim, osloniše više na zapad i na njemačko carstvo, odbijajući složno s ovimi turske navale, ali valja takodjer pomisliti, da je kod Hrvata uleglo u borbu jošte nešto, čega u Ugarskoj, u Arbanaskoj i Grčkoj u toj mjeri ne bijaše i što je održavalo pobjede, a to nešto bijaše osim slavnoga junačtva hrvatskih vitezova onaj neuzkolebivi prkos, ona neugasna mržnja i zazor od korana, kojim se Hrvati odlikovahu od vajkada, ter si pred svietom osvjetlaše lice.

Digitized by Google

Nikola Jurišić u Kisegu.

Digitized by Google

Pravo hrvatsko plemstvo i boljarstvo, osim nekolicine, nije se iznevjerilo poput bosanskoga vjeri svojih otaca, da uzčuva časti i imetak. Ne mogav odoljeti groznoj navali u osamljenoj borbi, ostaviše naši predji svoje starinske zavičaje, svoja Lievna i Bišća, Bužime i Japre i sve svoje blago i bogatstvo, pak prenieše cigli život i vjeru u zaklone za Unom, Kupom i Savom, u vrleti primorske i prodole dalmatinske i podigoše ovdje i ondje svojimi čelik prsmi od korana čvrst branik, kojemu poslije nadjenù Europa častno ime „predzid kršćanstva" (antemurale Christianitatis).

Ali i preko medja današnje hrvatske kraljevine razasuše se naselbine hrvatskih ratnika. Ne treba ti neg svrnuti okom na zemljovid, osnovan na narodopisu, pa ćeš opaziti, zemljište, koje prodire uz granicu štajersku i austrijsku počam od Mure sve do Beča i Dunava tja do Moravske, a napučeno je i dan današnji sgolnjim Hrvatom. Hrvatski vojnici bjehu pod svojimi vodjami zapremili uzduž medje ugarsko-austrijske mnoga tvrda mjesta i gradove, braneći ih punu stotinu godina odličnom vjernošću za zakonitoga kralja i postojanom hrabrošću od Turaka i poturica, ma da su posljednji s njimi i iste krvi bili.

Ugarsko-hrvatska poviest zabilježila je u svetoj borbi za dom i ognjište proti azijatskim divljakom osobito dva junačka čina, vriedna da se spominju uz one najuzoritije iz davne i pradavne dobe, naime obranu Kisega i junačtvo bana Zrinjanina u Šigetu. Hrvati se punim pravom ponose, da su oba ta golemo junačka djela počinili sokolovi od njihova roda i plemena!

Znajući kako milo ugadjaju rodoljubivu srdcu pripoviedanja o slavnoj ali i krvavoj prošlosti našoj, nacrtati ćemo ovaj put veličanstvenu borbu za obranu grada Kisega, koja se dogodi mjeseca kolovoza g. 1532.

Poslije nesretne muhačke bitke, koja svu Ugarsku u crno zavi, Turci toliko osiliše, da je ciela Europa strepila sa strahote njihova oružja. Silni sultan Soliman, na glasu ne samo po golemih i sretnih svojih ratovih u svih stranah svieta, već i po svojoj mudrosti i veličini vladalačkoj, toliko se bješe ponio, otimljuć se za svevladjem, da je počeo snovati, kako da on bude sam car na zemlji, kao što je jedan Bog na nebu. Pošto je smrvio Ugarsku, zauzeo Budim i namjestio na priestol sv. Stjepana svoga štićenika Ivana Zapolju, sve misli smisli, da zada smrtni udarac Habsburžanom, cesaru Karolu i bratu mu Ferdinandu, zakonitomu kralju ugarskomu i hrvatskomu, hoteći im se osvetiti, što se umiešaše u poslove kraljevine ugarske i hrvatske, koje bješe podielio sultan u leno svojemu vjernomu slugi Zapolji. Samo Karlo V., slavni pobjeditelj Francuza kod Pavie, osvojitelj vječnoga grada Rima i umiritelj Njemačke, strah i trepet Francuzom i protestantom, koji ga obiediše, da teži za gospodstvom cieloga svieta, samo Karlo, koj budući okrunjena glava i car rimski okruni tek netom brata svojega rimskim kraljem, bijaše u očijuh ponositoga Solimana, nazivljući sama sebe šahom nad šahi, velikim padišahom, jedinim carem i gospodarem svieta, jedini vrstan premac, koj je još vriedio, da se š njim ogleda na junačkom polju.

Na Karla V. dakle i na Njemačku podiže se silni sultan proijeća g. 1532. s kršnom vojskom, s dvie sto tisuća ratnika, 16.000 iz Romanije, 30.000 iz Anatolije, 12.000 janjičara i 20.000 po izbor konjika a još k tomu 60.000 pustolova i palikuća sa tri sto topova. Na toj vojni pratio je sultana i njegov ljubimac veliki vezir Ibrahim. Gdjegodj je Soliman sa vojskom prolazio, sjajilo se jasno veličanstvo moćnoga vladaoca; poslanici raznih vladara i podložnih despota dolažahu i poklonivši se smjerno velikomu padišahu, položiše bogate darove. U Nišu poljubiše ruke sultanove Ferdinandovi poslanici Nogarola i Lamberg, koji bijahu izaslani, da nastoje produljiti primirje sklopljeno u Višegradu sa Zapoljem. Sultan je bogato obdari, ali povoljna odgovora lje ne dobiše. U Osieku dodje u susret vojsci Zapoljin takmac Pereny, koj se takodjer za krunu ugarsku otimao i poljubi velikoga vezira Ibrahima u ruku. Pereny bude uhvaćen i istom, pošto je sina za taoca ostavio, izručen protivniku svomu Zapolji a sina mu poturčiše i odvedoše u Carigrad, tako da ga otac nikad poslije ni vidio nije. U Biogradu priliepi se još vojsci 15.000 Tatara a k Osieku dovede vezir bosanski Hozrev beg jošter sto tisuća vojske.

Pošto je Soliman sa tom golemom vojskom sve do Muhača dopro bio, svak je živ mislio, da će krenuti do Budima i uzput oteti Ostrogon, koj je jur obsjedao Zapoljev pristaša Gritti, al kad tamo, turska se vojska otisne prama stolnomu Biogradu, zastre lievu stranu Dunava, koju prijašnjih vojna ne bjehu jošte poharali Turci, i osvojivši jur mnoge čvrste gradove Šikloš, Breznicu Kapolnu, Bobovać, Rum i Sombotelj primaknu se napokon do na pogled Kisega.

Devetoga kolovoza razpe šatorje pred Kisegom Ibrahim, a tri dana kašnje dospije Soliman, ne sluteći niti iz daleka u svojem razkošju i svesilju nepredobivi sultan, da će tu izkušati, da je i njegovo oružje odviše slabo nadjačati samo šaku hrabrih ljudi, kad se odvaže na srdčanu obranu a kamo li da zaokrene cielim svietom.

U taj čas zapovjedao je Kisegom Nikola Jurišić, rodom Senjanin iz gospodske obitelji. Medju odličnimi Hrvati, koji podupirahu kralja Ferdinanda proti Turkom i Zapoljevcem i umom i mišicom, stajao je Nikola malne na prvom mjestu, a prema zadatku tvrdje Kisežke, da zaustavi poplavicu tursku, jedva je mogao kralj izabrati tvrdji vrstnijega glavara od Nikole Jurišića Senjanina, koj se je bio već na sto mejdana ogledao po junački i osvjetlao si lice, bivši poklisarom kraljevskim na divanu sultanovu, vodeći državne razgovore na hrvatskom je-

Digitized by Google

ziku, koj je bio tada običan u Carigradu i u carskoj palači i u državnih poslovih.[1]

Na sreću da je ovakovu izkušanu mužu bila povjerena obrana grada, a inače jamačno bio bi dielio Kiseg zlu sreću drugih mnogo većih i jačih gradova, koje Turci ovoga ratovanja s lahka predobiše. U zao čas po Ferdinanda bio se ovaj rat izlegao; jer ga zateče nepripravna i kralj morao je prizvati istom pripomoć od njemačkih knezova i dopremati španjoljske vojnike iz Italije. Na Karpatih gonjahu se medjusobno privrženici Ferdinandovi i Zapoljevi, dodijavajuć čitavoj zemlji vojničkom okrutnosti i otimačinom; iz Ugarske nije se bilo dakle nikakovoj koristnoj pomoći nadati. Kralj želio pod svaku cienu, da se zaustave Turci, dok on svoje sile pribere. Taj golemi zadatak riešio je sjajnim upjehom obranom Kisega Hrvat Jurišić Nikola!

Kiseg stoji medju Šoprunom i Sombateljem podno jedne glavice kraj rieke, koja se zove kako i grad. U staro doba opasavao ga je obor ili platno sa četiri tornja na uglih. Sve je to bilo po starinski zidano i malo ne porušeno. Osim toga stajala je na zapadnoj strani kula osnovana na četverokut, koja je bila obšančena.

Pored sve slabe utvrde grada nije klonuo duhom njegov hrabri i umni zapovjednik, i odluči ga braniti do posljednje kapi krvi. Poruči brže bolje izpod ruke Ferdinandu, da je Soliman sa ogromnom vojskom pod Kiseg pao i zamoli ga za pomoć pri ovakoj golemoj nevolji. Medjutim svu pomnju i brigu posveti okrepi već na pol porušenoga grada i otvrdi s velikom pažnjom sve, što se i koliko opraviti dalo; platna i branike popravi a podgradje popali.

Učinivši to, ma da i nije bilo sve spremljeno za odpor u toli kratko vrieme, razvije na bedemih zastave i dade turskoj vojsci znak trubljami i bubnjevi, da joj se valja otimati za grad prije, nego li će ga zauzeti.

Vojnika kakovih pod plaću nije bilo u Kisegu, a Niemca ni da bi jednoga,[2] nego Jurišić dignu ljudstvo doraslo za oružje iz grada i obližnjih sela, napučenih većim dielom Hrvati, koji se jatomice u grad zakloniše i prikupi od njih četu jaku do 1000 momaka a još tomu sakupi o svom trošku 28 vilovitih konjanika i deset oklopnika.

Ako je i bila ova četa malena prema velikoj množini Turaka, ali je puno vriedila budući hrabra i oduševljena za svetu borbu s Azijatom pod toli izvrstnim i omiljelim vodjom, kakav je bio Jurišić, kojega vojnici i gradjani od milinja niesu drugačije niti zvali van krstnim mu hrvatskim imenom Nikolica.

Prije nego će borba započeti, da osokoli srdca vojnikom i gradjanom u tolikoj stisci prizove ih Jurišić na viećnicu, gdje im od prilike ovako progovori: Gradjani Kisežki! Evo na nas gromovne turske vojske, a pred njome sam sultan Soliman, koj mi je poručio, da mu grad predadem. Vazda vjerom kraljev službenik i pravi kršćanin ja toga učiniti ne ću, dok mi je živa na ramenu glava, već sam odlučio braniti se do posljednje kapi krvi. Ako igda, sada braćo! valja pokazati, što će reći hrabrenost.

Ja vam se ne samo vojvodom, nego i vašim drugom javljam i gotov sam svoje prsi iznieti pred neprijatelja, a ne ću žaliti niti rada niti truda nijednoga. Hajde da se borimo za vjeru i kralja, za život i imetak!

Pobjeda ili robstvo, to je lozinka naša; mi se ufamo, da ćemo prvo pogoditi.

Ako ovaj grad obranimo, zadobit ćemo plaću obilatu i najvredniju naknadu za muku i krv našu, koju smo na slavu i korist mile otačbine prosuli. Vašom hrabrošću i uztrajnošću sve ćemo s milim bogom obaviti. Dakle hrabro srdce i uzdanje u Boga! — Uzdate li se u Boga?

Svi zakliknuše jednim glasom: Uzdamo! i uz ovakvo se jako slobodjenje svim srdca razigraju i bijahu gotovi, svašta se podhvatiti i isti život dati.

Dok je Nikola gradjane tako slobodio i spremao se na odpor, eto ti Turci već obališe vatru na grad na sve četiri strane, sipajući sa obližnjih brda i vinograda iz topova zrna kolika su jaja, pošto po sreću obkoljenika niesu imali krupnijega ognja. Iza trodnevne neprekidne pucnjave oblete na 13. kolovoza grad na svaku stranu na juriš i stanu lagum kopati, ali i Kisežani ne budi lieni digoše lagum proti lagumu i odtisnuše dušmane. Bome četvrti dan, pošto su Turci prevalili spoljašni obor, nahrupe oni ogromnimi čopori kroz provale u grad, iz kojega ih težkom mukom izagnaše obkoljenici poslije žestokoga i krvavoga kreševa, tukući ih ponajviše iz pušaka, i zasipavajući ih kamenjem od zidina gradskih. Dok je ta navala trajala, stajao je sultan na jednom ovišku, razabirući sve na sitno.

Iza toga skočiše Turci jošter nekoliko puti žestoko na grad i učiniše juriš, ali ih gradjani junački suzbiju, i prisile na uzmak. Jurišić dojavlja u svojem izvještaju na kralja dvanaest juriša, koje su gradjani suzbili

[1] Jurišić imao je u Beču kuću, koja bijaše prosta od svih daća a poznata je bila još prošloga vieka i zvala se hrvatskom kućom (Kroaten Haus). Kuća stajala je u ulici zvanoj Schnekenstrasse, i došla je kašnje u vlastnost kneza Trautsona, koja obitelj izumrla je posljednim Wilhelmom. Kašnje uzidana je hrvatska kuća u sjeverni ugao sgrade ugarske dvorske kancelarije. Tako je zabilježio Augustinac Rožnjak po pripoviedanju historika Iv. Jurja Schwarntnera. Kako mi pako kazuje g. bibliotekar Kostrenčić, kuću hrvatsku imahu jedno vrieme knezovi Zrinski, teju darova g. 1663. Nikola Zrinski grofu Traunu. Ta kuća stajala je na mjestu stare burze, te ne bi po tom bila istovjetna sa gornjom kućom.

[2] Paulus Jovius iz ustiu Jurišića. Kod Rožnjaka: Belagerung von Güns po rukopisu gradskoga bilježnika Vuka Treškovića, koj je bio bez dvojbe porieklom takodjer Hrvat.

Digitized by Google

Lagumi učiniše Turci trinaest rupa u zidu, a na dva mjesta podigoše tvrdjavi blizu tornjeve ne više od platna gradskoga, i stanu iz njih vatru sipati i sulicami napastovati obsjedjene, kojim je to veoma dodijalo. Obkoljenici upališe doista jedan toranj, ali vatru ugasiše Turci.

Šestnajsti dan (28. kolovoza), iza kako bješe Soliman pod Kiseg legao, a nekoliko sati docnije kako je odpremio Jurišić svoju dojavu na kralja, poruči Ibrahim Jurišiću, neka grad preda, godišnji danak plati, ili neka se izkupi dviema hiljadama ugarskih forinta, koje valja darovati kapetanom janjičarskim. Jurišić odgovori odrješito, da Kiseg nije njegov, i od grada da ne može danak plaćati, a traženih novaca da ne ima. Tri puta jošte pokušao je Ibrahim sklonuti odvažnoga vojvodu na predaju dok mu je još zdrava glava, ali Jurišić, koj je bio na sve spreman, obećavši prije i poginuti nego li se predati, odgovori, da ne može podnipošto.

(Konac sliedi.)

Kritika.

Godišnjak sbora liečnika kraljevine Hrvatske i Slavonije za godinu 187⁴/₅. Sastavio ga *dr. Ladislav Rakovac.* Troškom sbora, tisak Albrechtov, 131 strana u osmini.

Ne jednom je „Vienac“ liepo zaželio, da se u tom stupcu prociene i pojavi drugih struka naše mlade knjige, kad još nije došlo vrieme, da u nas svaku znanstvenu struku zastupa posebni strukovni list. — Kako se u najnovije vrieme i u našoj knjizi i ako neznatno počima obradjivati nepregledno polje prirode, tako se je i nam hrvatskim liečnikom nadati liepoj sreći, osobito pokraj narodnog nam sveučilišta, da ćemo se doskora moći u strukovnom hrvatskom časopisu radovati i našemu preobražaju.

Prvi pupoljak mladjahna nam stabla probio je jurve: evo nam liečničkoga godišnjaka! Svaki će se sviestni Hrvat toj knjizi od srdca naradovati, a najmilije jest našemu „Viencu“, kad može uplesti i ovo hrvatsko lišće u vienac ostaloga domaćega cvieća. Baš zato, jer domaće proizvode nada sve cienimo, jer nam je taj prvienac osobito mio, hoćemo, da ga listomice pregledamo i s njim se podulje zabavimo.

Otvori prve stranke i naći ćeš u njih imenik članova sbora, najprije počastnih pa onda redovitih. Koliko ti se god svietle imena prvih korifeja svjetskih i velezaslužnih znanstvenika i umnika, kao n. pr. Rokitanskoga, Škode, Pithe i drugih, toliko ti oko željno traži i imena slovjenskih nam surodnih za znanost zaslužnih muževa, naime Rusa, Poljaka, Čeha itd., gdje ima isto toliko vrstnoće, a za nas svakako ponosa i ugleda. Botkim Pirogov, starina Mayer (poznati fiziolog i predsjednik akademije znanosti u Krakovu), Pietrowski, vriedni starac Skobel, koj toli liepo i srdačno pozdravi otvoraj sveučilišta našega, Teichman, Benadecki, Girsztow, Ludwig (anatom), Haubinsky, Szokalsky, Madurović, Weiss, Albert, Valenta i m. dr. to su sgoljni Slovjeni, a uza to naobraženomu svietu dobro poznata imena, kojih zasluge za znanost svatko s počitanjem priznava.

Kad je tomu tako, imala je naša odlika te učene slojeve prije dopasti nego li tudje. Nu ako tomu od strane sbora zadovoljeno nije, to nema dvojbe, da će se prvom prilikom izpuniti.

Redovitih članova pokazuje imenik godišnjaka preko stotine, nu i pokraj toga liepoga broja prema starosti družtva, čuditi se je ipak, što se mnoga gospoda sudrugovi, osobito podžup. liečnici i gradski fizici još ne odazvaše svojoj dužnosti, priskočiv u to liepo kolo. Sbor liečnika naših obstoji doduše samo dvie godine, al bi ipak već vrieme bilo, da se pomenuta gospoda sudrugovi sjete ote liepe i plemenite svrhe.

Iza toga dolazi razdio I., a u njem sborovi izvještaji, komu sliedi pak drugi razdio knjige: predavanja i sastavci.

U izvještajih ili za pravo u skupštinskih zapisnicih sbora ne da se žalibože ništa naći, iz čega bi se razabrati dalo, da je družtvo u interesu zdravstva i liečničke znanosti štogod uradilo. Jedini priedlog nezaboravnoga pok. dr. Čačkovića odiše hrvatskim duhom i brigom za svoju domovinu, odgovara današnjemu stanovištu znanosti. U koliko se družtvo povelo za tim uzornim Hrvatom, i njegovim pravim utemeljiteljem nije iz izvještaja moći saznati, a ni meni nije inače poznato, da bi bilo družtvo sliedilo putem, što no ga je vriedni pokojnik sudrugovom pokazao. Isto bi tako referati u tih izvještajih mogli biti obilatiji. Tako je pr. osnova za gradjenje ludnice u Zagrebu, što no ju je u svoje vrieme vlada sboru dostavila, da ju strukovno prouči i mnienje svoje podnese, ostala baš strukovno ne dirnuta. Izim nekih malih administrativnih i tehničkih promiena, koje, za čudo, zdravoslovno ni najmanje opravdane ni podkriepljene niesu, ne imaše odbor sbora ništa predlagati! A koliko je tuj bilo primietiti, koliko prigovarati?!

Škoda, što se odbor taj nije ni malo obazrio na mnienja službujućih županijskih liečnika i drugih domaćih, koji svi bijahu na to pozvani. Što je vlada liepo spoznala, toga odbor nije uvidio.

Govoreći ob izvještajih godišnjaka, vriedno bi bilo govoriti i ob izvještajih tako zvanih „slavonskih liečnika“, nu šutit je mramorkome, jer se „Vienac“ tobože ne smie upuštati u politiku. Ele, smie ili ne smie, jedno ne može nitko zašućeti, svoj narodni jezik svakomu je braniti. Morao bi naime čovjek pitati, čemu njemačke sastavine u knjizi, kojoj se baš zato radujemo, što jo naša? Nu takav absolutorium bio bi zaista preblag, a s druge strane naša publika dan danas malo i mari za takva pitanja. Ne vidiv nikakve potrebe njem-

Digitized by Google

Ruska trojka.

Digitized by Google

štini, ne zna čovjek što reći, što li misliti o takvoj anomaliji, koja je u nas sada postala smiešnim, neslanim običajem. U nas naime mora biti sve hrvatski i njemački. Gospoda sudrugovi u Slavoniji ne samo da se odieliše od braće, iztaknuv svoje družtvo drugim imenom, koje narodno nam jedinstvo krnji i ruši, već nas još k tomu nudjaju tudjinštinom! Ta zar njemačke sastavke u hrvatskoj knjizi nema uzeti svaki čisti domoljub najboljim dokazom, koliko i kakve li ima hrvatske sviesti u naših liečnika. Rad njihov i njihova duševna privreda ima odgajati hrvatske liečnike, te ih jednom oteti najvećoj nepravdi, da moraju gledati tudjinu, a osjećati narodnu svojinu!? Ne dao dakle bog, da budući godišnjak hrvatskieh liečnika bude i u tom obziru jednak prvomu.

Nu zatvorimo oči i prelistajmo žurno hladne stranke njemačkoga teksta, da pogledamo n drugi važniji dio knjige — u predavanja i sastavke. Da je „Vienac“ strukovan list, dalo bi se više koječega o tom dielu knjige reći, nu tako nam je samo u kratko spomenuti pojedine sastavke u koliko bi to „Vienčeve“ čitatelje zanimati moglo.

Prvo je predavanje dra. Severinskoga puki izvještaj i to o prilično neplodnom priedmetu — o bečkoj konferenciji, koja mimogred rečeno ne poluči željna uspjeha u nikakovu obziru. Tuj se križem kražem izmlatilo prazne slame dosta, — tko ne vjeruje, čitaj. Šteta je takove stvari uvršćivati u godišnjak, pošto su tudje strukovne novine bile pune u svoje vrieme toga dosadnoga dugovanja.

U sliedećoj razpravici priobćuje u kratko dr. Švarc nekoliko pobiraka za ocjenu ciepljenja boginja, priedmet koga Švarc odabra miljencem svojim. Svoje teze izvodi pisac iz statistike — te priznane varalice u lječničkoj znanosti imenito u javnoj zdravouci.

O sliedećoj razpravi, koja bi liepo pristajala u beletristično-poučni list, nu ne u strukovni časopis, ne može ovdje kano takvoj bitini govora. Jezik joj je jako gibak, shvatljiv i pravilan, te se tuj hoće u tonu, kojim se ni najglasovitiji optimista Traube služio nije, izvojevati kruna chromnoj kiselini kao lieku od diphterije prema drugim ljekovom — sve stvari, svakomu mediku 4. godine dobro poznate.

I tako susretav sve poznate stvari, zabiju ti oči i opet njemačka slova, u tabelarnom izvještaju dra. Gregorića. Zar da i opet udarimo na Niemce?! Ne, možda će bolje biti, zamolimo li ovdje liepo po drugi put čitav sbor naših liečnika, da nas u buduće jedan za sve pute poštedi tom njemštinom, a još k tomu njemštinom iz hrvatske ruke i glave.

U jednom izvještaju strane 27. godišnjaka spominje se, da su kasuistične crtice od dra. Rakovca, što no ih je čitao u sboru hrvatskih liečnika (valjda hrvatski?!) poslane bečkomu strukovnomu listu, a godišnjaku što? — njemština. Kad već urednik ne htjede njemačke radnje u godišnjaku prevesti, zašto nije bar svoje unj uvrstio, koje bi nas bogme više zanimale nego ostali prem poznati materijal te knjige.

Za to bi se moglo možda najkraće izreći sud o godišnjaku riečmi: najbolji izbor gradiva uz nestašicu sviesti hrvatske. Ovako pišuć neka nam se možda ne kaže, da smo samo psovali i kudili, — nipošto, već da smo svedjer i da ćemo biti čiste uvjere, kako ne bi smjelo biti poštena hrvatskoga liečnika, koj ne bi taj liepi plod i plemenito nastojanje liečničkoga sbora dostojno uvažio i koliko je god moguće podupirao. Čedne rieči na prvoj strani mile nam knjige ove imadu se doduše svakako uvažiti, jer ako u nikoga a to je u nas osobito takav početak vrlo težak. Nu gospodo, narodne vam sviesti treba, bez nje biti će i nastavak još teži — samo narodna sviest stvara velika djela. „Naši jeste, budite samo još našinci!“

U Beču mjeseca travnja 1876.

Dr. B.

LISTAK.

Franjo Palacky.

Prije malo dana stiže nam crni glas iz priestolnice česke — iz zlatnoga Praga, stiže nam tužna viest, da je srodni nam narod češki izgubio vodju svoga, uzkrisitelja svoga, velikana, koj je pol vieka stojao na braniku naroda českoga, dà na braniku svega Slavenstva proti bezobzirnoj bujici Germanstva, koje ustima propoviedajuć slobodu, čovječnost, i prosvjetu, u srdcu pripravlja Slavenom iste darove, kojimi ih je nekad darovao markgrof Gero. Franjo Palacký preminu. Smrt bila je doduše samo naravska posljedica dugog čisla u ljutoj borbi proživljenih godina, al i taj naravski pojav zadaje srdcu naroda ljutu ranu, jer sviet po toj smrti uvidja, koliko dragocjenu glavu da je izgubio, te se tuži na nemili zakon naravi, da velikani, kojim ime i djela vjekuju, i tielom vjekovat ne mogu. Palacký zaista je čudan pojav. Iz skromne kolibe protestantskog moravskog školnika izidje taj smjerni sin naroda napuštenog, potlačenog, pogaženog, komu su vlastita djeca pjevala opielo. Nu živa vjera u budućnost roda, hranjena dubokim znanjem, ugrijana silnim genijem, pronadje onu arkimedovu točku, s koje je pokrenuo sumrtvo pleme, silni glas toga slavnoga učenjaka doviknu Čehom: Aleluja! onomu narodu, komu na bieloj gori odpjevaše: „Requiescat“. Ako je komu čovjeku dano tvorit čudesa, Palacký ih je stvorio, ako je bilo Herkulove radnje, Palacký ju je ovršio. Iz jada, iz nerada, iz tmine, iz ruševina izvadio je silnom desnicom jedva tinjajuć u luč

Digitized by Google

narodnjega života, čarobnom šibikom razbio je stoljetne grobnice starih českih kraljeva i junaka, i ožariv svojim genijem slavne sjene prošlosti, prinuka svoj polumrtvi narod, da se je povratio sviesti svojoj, da je taj biedni narod kliknuo u sav glas: Ja živem, moram, hoću živjeti, jer je to moje pravo, koje mi ne ote nitko na svietu. Palacký napisao je staru poviest českoga naroda i učeni mu se je sviet poklonio, al Palacký i sam je gradio novu poviest Čeha, punu doduše muka i patnja, ali gvozdeni onaj neodoljivi značaj Palackoga prelio se u dušu naroda, i neprijatelji njegovi nikad ne razbiše ta gvozdena prsa. A Palacký bijaše gvozden čovjek. Gvozdene glave, koje ne će oboriti bura, gvozdene duše, koja ne zazire od muka, gvozdene ruke, koja diže mrtca iz groba, gvozdene noge, koja sigurnim korakom ide putem napried. Palacký bijaše već za živote sam svoj spomenik. Jedan samo plamen oživljavao je tu gvozdenu dušu — ljubav domovine. Malo vremena prije njegove smrti pripravi mu narod sjajnu slavu, kličuć odazva se cielo Slavenstvo. Badava se priečila otrovna gamad neslavenska skočiv, da sav svoj jed izriga, da svu svoju hudobu pokaže, kaljajuć takova čovjeka. Nu slavenski narodi odvratiše se od te, za naš prosvietljeni viek sramotne, kukavštine, te klikoše u jedan glas: „Slava Palackomu!“ A danas stojimo pred njegovim grobom. I danas još sikću zmije nad slavnim mrtvacem, al gromki glas slavenskih plemena odgovara: „Slava ti velika dušo!“ Umirući blagoslovio je slavni pokojnik junačko oružje hercegovačkih sokolova, a mi dieleći žalost bratskog nam naroda, u duhu letimo na brieg Vltave rieke, da blagoslovimo slavne ostanke českoga velikana, a tvrda nam nada veli, da ne će samo Hrvati blagoslovit taj grob, da će svi Slaveni viknut: „Vječna slava i pamet Franji Palackomu!“

Ruska trojka (k slici). Nigdje se na svietu ne vozi toli brzo kao u Ruskoj. Zimi preko nepreglednih, sniegom pokrivenih ravnica lete kao munja saone, utrkivajuć se sa divljimi čopori gladnih vukova. A i proljećem kad se snieg odtali, te kaljužine i blato pokazuju trag putu, i tad leti ruski povoz poput parostroja, jedva se tičući tla. Nije ni čudo, da u zemlji, koja je toli bezkrajna prostranstvom, gdje je selo od sela, grad od grada toli udaljen, da se tu hoće neizrečene brzine obćenja. Čitajuć ruske pjesme i pripoviedke (osobito Turgenjeva) sto put naidjosmo na rieči: tarantas, teljega, trojka, nu što upravo znače te rieči, malo tko znade. Evo im tumača. Najljepši i najotmeniji povoz je tarantas; na dvie brezove motke, koje zastupaju pera, počiva drvena škrinja za putnika, a s prieda druga slična škatulja za kočijaša „jamščika“; stražnja škatulja nadkrivena je na pola krovom a ciela ta sprema stoji na četiri nizka kolesa. Pomisli da ne ima toga krova, ni sjedala za kočijaša, ni brezovih pera, pak imaš teljegu. Jamščik sjedi sprieda na napetom poprieko užetu ili na prednjoj daski, a u škatulji sjedi putnik, te se obima rukama drži i upire, da iznese čitavu glavu iz toga vratolomnog puta. Pravi Rus je na ta kola već naučen, a jamščik pjeva si na svojem sielu nebrižnu pjesmu, dočim će stranac, koj nije naučan na takvu vožnju, izdahnuti dušu. — Zimi lete saone kao ptica preko smrzle sniežne površine. Najobičniji tip ruskih saona jest trojka. Slika nam pokazuje, kako je to jednostavan upreg. Tri su konja uprežena, jedan u sredini izpod „duge“ na kojoj je učvršćen zvonac, a dva postrance, odvraćajuć glavu od srednjega. Ide li jamščik sam, dovoljna mu je puka trojka kao što naša slika pokazuje; on tu stoji ili čuči na goloj daski, pravo rekuć na samoj zemlji držeć u ruci uzde od sva tri konja. Za putnika pripnu se uz trojku lagana kolica polunadkrivena, nalik malenoj ladjici. Na trojki je Rusu najmilija vožnja, ona mu se je sa srdcem srasla. Većinom narodnih ruskih pjesama prozvanja zvonce njezino, sad veselo, sad tužno, kako je misao vozca vesela ili tužna. On je na nju navikao kao mornar na svoju korablju i udahnuo joj reć bi poetičku dušu, kao što u obće pjesnička misao ljudska svu svoju okolinu oživljuje. Jamščik stoji u saonah, prisluškuje jednoglasnomu zvuku svoga zvonca, a časomice izlieva i sam dušu svoju u prostoj pjesni — a u toj pjesmi ne zaboravlja ni na svoju trojku.

Vot jedjet trojka udalaja
Vzdol po dorogje stolpovoj
I kolokolčik — dar Vuldaja —
Šumit unilo pod dugoj.

Narodno kazalište. „Pepeljuša“ (rectius „Pepeljuga“) zove se igrokaz Benediktov, što ga dne 27. svibnja prilikom prijma gčne Dragice Freudenreichove prviput vidjesmo. Prije svega reći ćemo, da nam je vrlo drago, što je ta mlada glumica članom našega kazališta, jer se i ovajput uvjerismo, da u njoj obilata dara ima, pa ako joj grlo i nije podpuno jako, to će ona po vremenu umieti vještinom i tu nestašicu izgladiti. Ljudi, koji su tomu djetetu odbili svaki dar, uvidjaju sada valjda i sami, da se prevariše. Nu gdjica F. neka negleda ni lievo ni desno, već napred po putu umjetnosti, a mi joj želimo, da doživi još mnogo prijmova na našem pozorištu. Za „Pepeljugu“ rekosmo, da je plod pera Benediksova, a po tom izrekosmo već ponešto i ocjenu. Naši čitatelji znadu, što mislimo o tom njemačkom dramatiku. Permutacija i kombinacija od nekoliko govorećih marioneta, koji se zovu „Kunigunda“, „Luitgarda“, „Tekla“, „Hedviga“, „Albrecht“, „Leberecht“, koji su „grofovi“ il „savjetnici“ il „profesori“ il „švigarice“. To niesu ljudi, to nije pun, zdrav život. Uzmite k tomu prazne, dugačke dialoge bez dosjetke, sa stotinu pauza i uzdaha. Kako je čin dugočasan, reći ćemo, da se je neki grof zaljubio u pametnu pitomicu zavoda, pa ju i oženio „post varios casus“. Čin sam po sebi od malenog je interessa, i po sebi malen, a igrokaz traje tri ure. „Pepeljuga“ ne može se nikako održat u hrvatskom repertoiru. Da hrvatskom, to nam valja i opet reći. Oteti nam se valja toj germanskoj, hladnokrvnoj dramatici. Mi smo južnjaci, ljudi življe krvi, ljudi druge ćudi, pa dok ne imamo svojih plodova, prionimo radje uz srodnije Slavene, Talijane i Francuze. Nu s druge strane valja priznat, da je prikazanje toga dosadnoga igrokaza u obće vrlo dobro bilo, pa nam s toga i ne treba pohvalit pojedine osobe. Kraj svega toga je veća stran obćinstva prilično zievala. Svakako nam je prigovoriti vrlo slabomu prievodu. Tu se miešaju drugi i sešti padež, tu se čulo „Kad budete stupili“ tu čusmo i barbarizam „Trnoruža“ (Dornröschen) itd.

Koncert gje Ide Wimbergerove. U ovo po našu knjigu i umjetnost, recimo iskreno, sumrtvu doba veselimo se svakomu i najmanjemu pojavu umjetničkoga života. Tim većma uzradovasmo se, čuvši koncert, što ga je vriedna domorodkinja gja Wimbergerova pripravila otmenu obćinstvu dne 26. svibnja u redutnoj dvorani. Rečena gospodja, vještakinja pievu, otvorila je ima tomu više vremena pjevačku učionu za djevojke, i da pokaže, koliko joj zavod vriedi, izvede svoje mlade, dražestne učenice pred sviet. Mnogobrojno obćinstvo slušalo je pozorno pjevanje mladih gospodjica, koje odpjevaše 18 komada što samopjeva, što dvopjeva, što sborova. Čusmo skladbe Mendelsohna, Cherubinia, Gounoda, Wagnera, Glucka, Rubinsteina, Schuberta i Jenkove „Strune“. Žao nam je da nije još nekoliko slavenskih pjesama bilo. Po imenih razabrat će čitaoci i zna-

Digitized by Google

čaj programa, te će priznat da su gospodjice imale riešit vrlo težku zadaću, koju su i vrlo liepo riešile.

Razabrasmo tuj u istinu prelepa grla te se uvjerismo, da bi tuj moglo po vremenu biti i kako dobrih primadona. Osobito nam valja iztaknuti liepo pjevanje i grlo gdjice Leon. Smekalove (Mendelsohnova „Zulejka") gdjice Mar. Arnoldove (Schuhmannova „Proljetna noć") i gdjice Kat. Karlovićeve (Rubinsteinova „Azra"). I sborovi „Strunam" i prelja iz Wagnerova „Holandeza vilovnjaka" budu preliepo odpjevani. Mi čestitamo od srdca gji Wimbergerovoj na uspjehu i želimo joj svaku sreću za budućnost. Ona nas je svakako zadužila, jer će se tiem putem širiti smisao za umjetnost, koja je u naših boljih krugovih žalibože prava „pepeljuga".

Sveučilištna knjižnica. Pošto je muzealna knjižnica već faktično spojena sa sveučilištnom, poziva bibliotekar J. Kostrenčić putem javnih listova sve one, koji imadu odprije kakovih knjiga ili rukopisa iz bivše muzealne knjižnice, da ih ne oklievajuć povrate sdruženoj sad biblioteci. Do nedavno bila je muzealna biklioteka neuredna hrpa knjiga ležećih u jednom koridoru muzeja, i nije bilo težko iz nje odnositi knjige i rukopise. Tako nastade, da i u Gajevoj knjižnici ima knjiga, na kojih je napisano, da su muzealno vlastničtvo, a i po drugih privatnih knjižnicah. Dobro je, da g. bibliotekar nastoji sve razštrkano blago pokupiti i neka se nimalo ne preza odkriti i žigo sati krivce, koji se tomu pozivu ne odazovu.

Nove knjige. Kratak nauk o voćarstvu. Za puk napisao Franjo Stepanek, urednik „Pučkoga Prijatelja". Str. 48. ciena 40 nč. Sadržaj razjašnjuju 32 slike. Tisak Platzera u Varaždinu.

— Od školskih naredaba, što ih izdaje zemaljski vladni odjel za bogoštovje i nastavu izvadjajuć novi školski zakon od god. 1874. izišle su iznovice tri, i to: propis ob izpitih za učiteljsku službu na gradjanskih školah, — propis ob opetovnoj obuci pri obćih pučkih školah i naredba o podžupanijskih učiteljskih sastancih. Tisak tiskare „Narodnih Novina". Osim toga izišao je disciplinarni propis za obće pučke škole u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Naredbe ove, kao i sve naredbe, što potiču od ovoga vladinoga odjela, odlikuju se medju ostalimi službenimi publikacijami većom pravilnosti jezika, te samostalnijim slogom, te su prava naslada medju grozotami hrvatskoga službenoga štila: Kamo će nam jezik dospjeti, ako se baš nimalo ne budemo otimali tomu jezičnomu šlendrijanu. Stvoriti će se nov hieratičan jezik, koga nitko osim dotičnih posvećenika činovničke kaste razumjeti ne će. Veći dio zakona i naredaba, koji se publiciraju u „sborniku zakona" užasni su dokaz jezične izkvarenosti, — a bez ikakove su vriednosti tako zvani zajednički, iz magjarskoga prevedeni zakoni, koji mjestimice niti smisla izvornikova ne pogadjaju.

— Odkad se je početkom svibnja t. g. i u Krajini stalo hrvatski uredovati, odredio je preuzv. g. zapovjedajući general fzm. Mollinary, da vrstni poznavalac našega jezika g. I. T. činovnikom generalkomande na tjedan po dva puta predaje o hrvatskom jeziku, naročito o službenom slogu. Ne bi li nam c. kr. vojno zapovjedničtvo spasilo hrvaštinu, da ne padne u posvemašnje barbarstvo.

— Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga XXXV. Sadržaj: Hrvatska dvorska kancelarija i njezine izprave za vladavine narodne dinastije; od dra. Fr. Račkoga. — Novoslovenski komparativ prema staroslovenskomu glede na formaciju, od M. Valjavca. — O descendenciji i rodoslovju bilina, od Lj. Vukotinovića. — Izvještaj o arkivarskih iztraživanjih u Dalmaciji, od I. Tkalčića. Osim toga ima izvoda iz zapisnika, popis poklonjenih knjiga. Na kraju je pripojen nastavak arkeologijskih spomenika, nadjenih u južno slavenskih zemljah, koji će napokon sačinjavati posebnu knjigu.

— Rječnika hrvatsko-njemačkoga što izlazi pod redakcijom Filipovića i Deželića, izišao je svezčić 20., koj siže do rieči: sapunjača.

Ocjena Layeva djela „Ornamenti jugoslavenskog domaćeg i umjetnog obrta". U našem listu spomenusmo već, koliko strani listovi hvale Layevo djelo o jugoslavenskoj ornamentici. Danas nam se opet nadala prilika, da zabilježimo novu pohvalu. U Beču izlazeći čuveni list „Oesterreichische Monatschrift für den Orient" veli u svom 2. broju o tom djelu, naglasiv važnost i zanimivost njegovu, medju ostalim: „Osobito zanimivi priobćeni primjerci po tom, što tu prinosa ima od svih jugoslavenskih grana od Drave sve do Timoka; zanimivo jest i to, da je izbor i sastav boja, kao i linearno crtanje skroz slično; a ta sličnost nije slučajna, već je značaj ornamentike kod svih Jugoslavjana jedan te isti, te osnovan na narodnom ukusu. Ponajviše pokazuje se boja modra i crvena, redje crna i žuta, a zelena skoro nikada." — Razloživ glavni značaj nacrtâ i natuknuv, kako naša ornamentika naginje na istočni ukus, nastavlja list: „Medju primjerci ima i mnogo takovih, koji će zadovoljiti i najfiniji ukus." Tako po prilici govori bečki časopis. Spomenut nam je ovdje, da berlinski „Bazar" naprosto priobćuje preris tih jugoslavenskih muštra pod imenom „ruskih uzora". Čudno zaista! Njemački „Bazar" krade jugoslavensku ornamentiku, a kod nas ima ljudi, koji se smiju, kad im čovjek rekne, da bi se na tom narodnom temelju i umjetnička radnja liepo razvijati mogla; Offenbach je ukrao slavonsko kolo i uvrstio ga u „Svatbu kod svjetiljaka", a kod nas se neki ljudi smiju, kad im čovjek govori o narodnoj glasbi. Dakako, „u svom domu nitko prorok nije", a kod nas ima toliko strahovite „mudrosti", da se čovjek prepada od užasa.

Nagradu od 1000 rubalja razpisalo je družtvo dramatičkih pisaca u Moskvi za najbolje dramatsko djelo u pet čina. Za manja djela opredjeljuje se po 200 rubalja za svaki čin. — Predsjednik toga družtva, Ostrovski, izdao je veselu igru „Bogata nevjesta." — Sjajnim se uspjehom daje u Petrogradu nova drama u četiri čina „Tamar" od Stramatoga. Ova je drama već i na njemački prevedena.

Nov prievod Tome od Kempisa. Neka znamenita knjižara u Parizu odluči izdati nov prievod „Stopa Hristovih" sa predgovorom i slikami, a prevest ih je imao — za čudo — Aleksander Dumas mladji, pisac „gospoje s kamelijami" i „Klaudijeve žene". Nakladnik posvadi se medjutim sa dramatičkim braniteljem parižke „demi-monde", te povjeri prievod klerikalnomu novinaru Louisu Veuillotu; al i s tim se povadi nakladnik, jer Veuillot ne hćede, da se uvrste u knjigu neke, već pripravljene slike, i tako bude opet mladji Dumas nasnubljen, da prevodi Kempisa. Tko poznaje moral Dumasov, što ga razvija u predgovoru „gospoje s kamelijami" i tko pozna Kempisovo djelo, morat će priznati, da je mladji Dumas ovaj put vrlo nedosljedan.

Zabava: — Župan Relja (1767—1772.) — Montecchi i Capuletti — U predvečerje. — **Pouka:** Nikola Jurišić u Kisegu — Kritika. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 10. lipnja 1876.

Br. 24. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Mladi pobožnik.

Spjevao P. Marković.

Kad kraj bielog idjah dvora,
Gdje je moje lane,
Preda me vam jednoč stari
Samostanac bane.

Ljuto li vam starac tada
Koriti me stade,
Što u pjesmah uzeh slavit
Djevojčice mlade.

Božju slavu, reče, pjevaj,
Boga hvalit stani,
A o dievah pjevanja se
Sinko dragi kani.

Reć mu hćedoh: Prosti, otče,
Štogod pjevah, pjevah,
Više pjevat, znaj, da ne ću
Nikad ja o dievah.

Dojmile se mene rieči
Stara pobožnika, —
Kad al u to s prozora me
Pogledala dika.

Tko joj ne bi divio se,
Ne bi slavu pjevo,
Kraj nje liepe tko bi suze
Pokorničke lievo?

Tad oćutih da pjesama
Spregnuti ne mogu,
Pa ovako odpovrnuh
Svećeniku strogu:

Samostanče, otče stari,
Ne boj mi se spasu:
Boga slavim, kadgod pjevam
A o dieva krasu.

Bog je, učiš, stvorio nam
Tolko liepih dieva,
Po njem teke, veliš, svaka
Divnim čarom sieva.

Kad se dakle dievam pjesmom
Slava pjeva velja,
Zar ne dičim, reci otče,
Tiem i stvoritelja?

Montecchi i Capuletti.

Izvorna pripoviest od Fedora Brestova.

(Dalje i konac.)

Prodjoše od toga dana dva tjedna; za toga vremena pako motrio sam samo staroga Medveda, da vidim kako mu je pri ćudi, te bi mi se srdce smijalo u grudih, kad bi ga vidio, kako skrštenih na ledjih ruku i poniknute glave hoda mamuran, mrk i zabrinut i kako se navlaš svakomu uklanja, koji bi s njime razgovor zametnuti htio. Videć dakle, da je zrio za moju osnovu odredih jedno po podne na sutrašnji dan veliki lov na vukove i srne u Begovu gjolu, zapovjediv kapralu Neferiću i starješini, da staroga Nikolu med naganjače, a

Digitized by Google

Jozu med lovce uvrste i da na to paze, da mi nijedan ne pofali.

Pred večer pako stadoh vrebati na Mandicu, te se s toga stadoh šetati gore dolje od mog stana pa do Cipićeve kuće. Ugrabiv ju na sreću samu na ulici kad se je sa konaka vraćala, prišapnuh joj:

Mandice, imam ti nešto važna dojaviti ob onom, što sam tebi i Jozi obrekao! Dodji dakle čim prije možeš preko vašeg šljivika do taraba moga vrta, a ja ću te tamo čekati.

Poslije po ure eto ti Mande na urečeno mjesto. Tarabe bijahu stare i klimave. Turih nekoliko dasaka na stranu, te stupih u Cipićev šljivik. Ogrlih ju nježno i poljubih nekoliko puti na mehka nježna usta. Ona mi se stade otimati, nu kad joj rekoh:

— Ne boj me se, diko, jer je zadnji put, što te milujem i ljubim! — umiri se ona i pusti, da sam ju svedjer zagrljenu držao. Znaš li ti ono razkrižje medju velikom branjevinom i Begovim gjolom nedaleko od Ćiporova konaka? — upitah ju napokon.

— Znam! — odvrati ona.

— A jesi li ikada vidila blizu toga razkrižja tik uz cestu veliki onaj stari šuplji hrast, u kom se čobani od kiše sakrivaju? — upitah ju dalje.

— Jesam — poznat mi je dobro, jer sam se i sama u njem nekoliko puti od kiše sakrila!

— Dobro dakle! — prihvatih na to. — Sutra gledaj da dodješ do toga hrasta točno u jedanaest sati, pa tamo unutri u šupljini čekaj, dok mi onuda ne prodjemo i — Joza će biti već sutra tvoj!

Čuvši djevojka te moje čudne rieči, razvali oči na me od čuda i dvojbe.

— A kako vi to mislite, gospodine — hćede me upitati, nu ja joj ne dadoh govoriti van rekoh:

— Ne pitaj me više, već uradi kako ti rekoh, a Joza će biti tvoj, jer što rekoh, još nikada ne porekoh!

Djevojka pouzdav se u moje rieči, zagrli me živo i naše se ustne opet dotakoše. Dugo ju držah ovako zagrljenu drhćuć od milja, u meni pako uzplamti opet svom vatrom stara moja ljubav, te se već stadoh gorko kajati, što sam ju nanmio prepustiti drugomu.

U to se začu iz daleka dvorišta mužki glas, koji nekoliko puti zovnu njeno ime. Čuvši ga, trgne mi se ona iz naručja, poljubi me još jednom, ja joj pako još prišapnuh:

— Budi sretna i sjeti se mene kad i kad! — i u tinji čas ote ju izpred mene noćni mrak.

Vratih se tužan u stan, i ne mogoh ciele božje noći usnuti od težke boli.

Sutradan, čim svanu, odputih se sa jedno dvie sto ljudi prema Begovu gjolu. Naganjače poslah napried da se poredaju na drugom kraju šume. Predvodio ih je kapral Neferić. Mi lovci pako zadjosmo polagalici do polovice šume, te se poredasmo uz uzki put, koji je sredinom cielog Begova gjola tekao. Naganjači se doskora oglase udarajuć u doboševe i male bubnjeve, pušuć u trublje, vičuć i pucajuć, i doskora nahrupi divljad najprije vukovi, a onda srne i lisice. Bijasmo sretni toga dana, te ubismo četiri vuka i dvie srne.

Sastavši se sa naganjači podjosmo svi natrag prama kraju šume. Joze ne bijaše medj lovci, jer sam mu u zadnjem času zapovjedio bio, neka ostane sam na kraju šume i neka mi dobar čevap priredi.

Ne hćedoh ni njemu do zadnjega časa ni slovca o mojoj osnovi reći, bojeć se, da se ne izda i sve ne pokvari. S toga sada poletih naprvo daleko od ostalih, da još sama kod vatre zatečem, nu kad izpadoh na čistinu, gdje je Joza pod starim hrastom čevap okretao, opazih na moju žalost kaprala Neferića, koji je najednom s lieva kraja od nekale nabanuo. Spaziv kod vatre Jozu, kog je med lovce odredio bio, poleti kao strašen pram njemu, te mu zagrmi:

— Was machest du da?

Joza skoči osovi se i zapenta:

— Ja — ja — pa — pa — i — i ich — acht — gebe!

— Pustite ga u miru, Neferiću! — poviknuh na to iz daleka, ja sam mu sam zapovjedio, da čevap priredi! — Neferić ugledav mene, poleti mi ukočenim korakom na susret, te odsjekav vojnički pozdrav, izmumlja nekoliko njemačkih rieči, kojimi javi uspjeh lova i broj lovaca i naganjača.

— Dobro dobro, dragi Neferiću — rekoh mu na to — sada budite tako dobri i poredajte tamo na čistini sve lovce i naganjače i pozovite ih te ćemo onda uz put još uzeti veliku branjevinu, jer se je sigurno tamo nekoliko srna i lisica zaletilo! Lovci će se poredati stazom počam od razkrižja pa uzduž branjevine iduć prama Ćiporovu konaku, naganjači pako neka se postave na drugi kraj branjevine! — Nu ako su gladni i žedni neka slobodno koj zalogaj založe, ali za pol sata da su svi gotovi!

Neferić ode, da po mojoj zapoviedi učini, ja pako prišapnuh Jozi:

— Čuješ, mi ćemo proći kraj onog širokog šupljeg hrasta na razkrižju med Begovim gjolom i velikom branjevinom. U tom hrastu stajati će Mandica, ti pako čim ju ugledaš, skoči u šupljinu pa zagrli ju i poljubi i ona će odmah tvojom biti.

Joza me pogleda presenećen, kao da misli da sam pamet izgubio. — Ja pako nastavih osbiljno:

— Tvoje će otac s mjesta privoliti, da ju uzmeš, te vas oboje blagosoviti, ali ne budi onda bena, pa da se meni ideš zahvaljivati, jer bi time sve pokvario! — Nitko o tom ne smie ni rieči znati! Jesi me razumio?

— Jesam! odvrati Joza, smetena lica, te me hćede nešto upitati, nu u to na sreću pristupi starješina i šu-

Digitized by Google

mar, i nekoliko starijih krajišnika, da mi čestitaju, što sam danas jednim hitcem veliku vučicu ubio.

Pogledah na sat. Bijaše deset. Dakle još ciela ura do obrečene dobe. Točno za pol sata krenusmo se prama velikoj branjevini. Kad smo se približivali k razrižju i kad opazih ogromni šuplji hrast, kucalo mi srdce u grudih toli silno, da sam više puti duboko uzdahnuti morao, samo da se ne zadavim. I Joza se uznemiri, te iduć kraj mene s lieva uza svoga otca kušao je više puti da korak produlji.

Kad dodjosmo prama šupljemu hrastu, učinih se, kao da ništa ne vidim, Joza pako klikne najednom te poleti i skoči u šupljinu te poljubi unutri stojeću Mandicu. Otac mu Nikola videć to stade zapanjen, kao da je grom predanj udario.

— Šta to radiš, mrki te vuci izjeli! — poviknu on napokon daveć se od bjesnoće. — Ne bojiš li se mene — otca svoga?

Na to riknu te dignuv pušku hćede da oboje kundakom iz hrasta izćera. Ja pako sustaviv ga poviknuh Mandici kao u šali:

— Ej Mandice, ne znam, bi li ti tu dugo stanovati mogla, jer bi to za te slaba kuća sa takovim krovom bila!

Haj da ste vidili, kako se te moje rieči dojmiše Nikole! — Probliedi sav, pograbi pušku kao da će ju prelomiti, nadigne nozdrve i gornje ustne kazujuć biele velike zube kao mrki do mrtva ranjen vuk, kad vidi, da se lovac k njemu približuje. Stojeć ovako nekoliko časova razkrebačenih nogu i strižuć razvaljenima očima na sve strane, strese se najednom, lupi kundakom o zemlju, snimi šešir, pljune, prekrsti se i povikne:

— Božja je volja, da tako bude! Hajde, djeco, izilazite iz tog vučijeg gniezda, koje vam je sreću donielo — budite svoji, ja vas evo blagosivljem, a i bog neka vas blagosovi!

Joza i Manda skoče iz hrasta, te držeć se za ruke prilete k Nikoli i stanu ga grliti i cielivati. Nu on im se brzo ote te, obrnuv se k meni, reče:

Ajdemo, gospodine, jer će sad na nagon poćeti. A ti, Mando, idi kuda si pošla, a kad dodješ kući, reci majci svojoj, neka ti svatove priredjuje!

Pustitite me, ćako, da ju odpratim! — zamoli Joza.

— Ajde neka te voda nosi ako ti gospodin lajtman dopusti! — odvrati starac, ni ne obziruć se više. Podjosmo dalje, ja se pako još nekoliko puti obazrieh na sretne vjerenike, koji koracahu uzkom stazom protivnim pravcem, držeć se zagrljeni i cielivajuć se svaki čas.

Za mjesec dana bijahu Mandičini svatovi. Zadrugari joj održaše zadanu rieč, te joj odbrojiše kako obrekoše — tri tisuće forinti u samom srebru.

Težko mi bijaše gledati svatove moje prve ljube, te bojeć se, da me bol ne prevlada, odoh na mjesec dana na dopust k mojoj rodbini u štop.

I za čudo! — što izgubih u svom selu, to nadjoh u štopu, jer se tamo za vrieme moga dopusta upoznadoh sa mojom milom sudjenicom, kojoj je onda istom 14 godina bilo. Ona mi se na prvi pogled omili tako, da je ne mogoh više zaboraviti. Utvarao bo sam si, da imade Mandičine liepe velike oči, Mandičinu okruglu bradicu i njen blagi nedužni posmjeh. I ne znam, da li nije i ta utvora tomu dopriniela, što ću ju sutra pred oltar povesti!

VII.

Prodje po prilici godina dana poslije Mandičinih svatova. Za toga mi vremena srdce ozdravilo od prve rane, te začelo veće bolovati s druge još teže, što mi ju zadade moja Anka! — Za toga vremena vratio se i biesni Adam Tybalt iz tamnice, te imao kod kuće i šta viditi i čuti. Kad njegovi poslaše kola po njega, i kad mu kučiš Ćiro reče, da se je Mandica udala za Jozu Medveda, malo ga ne zadavi u prvoj bjesnoći i mal da ga opet ne pritvoriše. Nu kad dodje kući i kad stade bjesniti i spočitavati svojim zadrugarom, što su na toliku sramotu privolili, navališe ovi svi na njega tolikom silom, da je brzo umuknuo prepustiv se tihomu i muklomu gnjevu.

Medjutim zatrudni Mandica i kad dodje dan poroda, eto ti Joze k meni u čistom svečanom odielu, sjajna od blaženstva lica.

— Rodila mi Mandica sina — reče ponosnim posmjehom — i rada sam mu naći čestita kuma. Nu kud će suza neg na oko, te tako vam ni mi ne možemo nigdje vrednijega gospodina za kuma tražiti, van vas, koji ste nam svojim dobrim srdcem svu sreću osnovali!

Obrekoh radostno, da ću im po volji učiniti, i za nekoliko dana držah im maloga derana na kršćenju u parokialnoj crkvi. Meni na čast dadoše mu moje krstno ime. Poslije kršćenja prirediše Medvedi baš sjajnu večeru. Bilo je tu svakojakih finih jestvina, osobito tjestina i poslastica, kojim se ni na najsjajnijem gospodskom piru zamjeriti ne bi moglo. Medvedi bo hćedoše tom prigodom osvjetlati si lice, te pozvaše iz štopa tri vješte kuvarice, koje su već od nekoliko dana oko te večere radile. Na pročelju dugačkoga stola, postrta u velikoj sobi, sjedio župnik Vodić, a do njega ja i učitelj, a poslije nas domaći i pozvani odličniji gosti.

Ciprići bijahu naravno svi pozvani i prisutni pa je bilo i čudno gledati one iste ljude i susjede, koji su još prije godinu dana noževi napadali jedan na drugoga — kako se sada vole i paze, i kako se natječu, da jedan drugomu čim većma ugodi. Jedini biesni Adam Tybalt, komu sam morao naročito zapovjediti, da i on na večeru dodje, — gledao je neko vrieme ljuto i mrko preda se, ne moguć još uvieke Jozi toli lahko oprostiti. Nu kad i njega vino razgrija i obća radost i ljubav opoji, skoči najednom i pomiri se sa Jozom toli biesnim ogrljajem, da je ovaj od boli poviknuo.

Digitized by Google

Dodje do prve zdravice i eto se oglasi najednom vesela svirka duda i velike tambure. Obazrieh se i ugledah veseloga Grgu Turudića, gdje okrugla poput misirače lica iz svih sila puše i duva poskakujuć malo jednom nogom i gnječeć mješinu desnim ramenom, uz njega pako vračaru Vemiju, gdje udara u veliku tamburu. Nehotice se nasmijah ugledav te dvie osobe, kojim se je možda jedino zahvaliti moglo, što se je iz njegdašnje medjusobne mržnje Medveda i Cipića izlegla vesela komedija, ne pako tužna drama Monteka i Kapuleta.

Kad se već umoriše svirajuć, dozva ih kuće gazda Nikola Medved, da se s nami nazdrave i koju čašu vina popiju. Kod te prigode ne mogaše on više svomu srdcu da odoli, te stade natucati o Vemijinom proročanstvu, hvaleć ju u sav glas, jer odkad se Joza oženi Mandicom, razplodila mu se stoka i marha kao nikad prije, a poljane urodiše, da je bila milota.

Vemija smijuckajuć se lukavo, gledala čas u me, čas u Nikolu. — Sad je hora, da sve odkrijem i da ih izbavim od koprene praznovjerja! — pomislih u sebi, te obrnuv s k Nikoli poviknuh:

— Ej komšija Nikola, ne bi li vi hćeli znati pravoga proroka, koji vam je onda na Vemijina usta proricao?

Nikola pogleda me u čudu te odvrati:

— A tko bi drugi bio, van sam bog sveti, koj joj je taj dar udielio!

— Nije, dragi Nikola — prihvatih — taj put ne bijaše bog — van ja i nitko drugi! — Vidio sam, da vas nikako drugačije ne ću moći k pameti dovesti i sklonuti, da popustite, te s toga nagovorih Vemiju, da vam onako proriče! — Je li de tako Vemijo?

— Jest upravo tako — odvrati ciganka smijuć se — moradoh učiniti, kako ste mi zapovjedili — ali mi toga, kume Nikola, ne zamjerite, niesam bo ja kriva, van gospodin lajtman, koji mi je tako zapovjedio! A drugi put ću vam opet gatati samo ono, što mi bog kazuje!

Nikola razvali oči, kao da ne vjeruje, da pravo čuje, ostali pako, osobito Cipići udariše u grohotan smieh. Kad se dosta nasmijaše, oglasi se najednom Grga vraguljastim posmjehom: ej dopustite sada i meni, da se izpovjedim.

To rekav okrene se prama gazdi Luki i ostalim Cipićem, te upita:

— Ne bi li vi, kume Luka i vi ostali Cipići, hćeli saznati, tko je bio onaj pravi vukodlak, koji je ono lani vas petero onako liepo u šljivošu okupao? — Ali mi ne zamjerite, i ne srdite se na me, jer vam ga inače ne ću kazati!

Luka se smete i uzbuni, a ostali Cipići uprieše oči mrkimi pogledi u Grgu. Neki od njih dapače stadoše mrmljati, neka se Grga okani te griešne objesti, kojom bi mogao opet vukodlaka probuditi. Napokon se Luka odvaži te upita:

— A tko bi drugi mogao biti, van pokojni stric Jura?

— Jok valaj — povikne na to Grga — nije bi ni stric Jura ni itko drugi, van ja glavom!

Ove silne rieči uzbudiše u sobi silnu buku. Prisutne žene stadoše se krstiti i jadikovati, ljudi pako psovati radi toli griešne lakrdije, ne vjerujuć inače, nego da Grga s njimi šalu sbija, napokon ih župnik umiri pozivljuć ih da čuju, što će Grga dalje reći, a ovaj na to nastavi:

Bilo mi je težko gledati, kako mi pati moj prijan Joza rad vaše tvrde glave, te vas naumih sbog toga barem čestito izplatiti! — I kad no ste vas petero bdili kod pokojnika, dodjoh s drugimi k vami, te se možete sjetiti, da sam vas ja najviše nukao da pijete. Kad ste se baš ljudski ponapili bili, odoh od vas, nu oko ponoći vratih se opet polagacko k vam i videć, da svi spavate kao poklani, izvadih mrtvaca iz liesa, prislonih ga na vrata, zabravih ih iz nutra, otvorih prozore, izidjoh na jedan te sidjoh na jednu od obijuh šljivovih kaca, i poskidah s obijuh daske, znajuć dobro da ćete, ugledav mrtvaca, svi redom u šljivoš poskakati! I tako bude!

Kad Grga ovako svoju smjelu izpovjed dovrši, nasta med Cipići ljuta graja. Neki psovali u sav glas, neki sjedili ko prestravljeni, gledjuć razvaljenih očiu u Grgu, biesni Adam pako udari u grohotan smieh, radujuć se tomu, što je Grga njegove ukućane tako izplatio. Ja pako i župnik, ne mogosmo se takodjer više držati od smieha a doskora i sami Cipići udariše u toli grohotan smieh, de se je sva kuća tresla.

Kad se ta buka napokon utaloži, diže se župnik pograbi čašu i proslovi o vukodlaku i o Vemijinu proročanstvu krasan govor, kog ovako dovrši.

— Vidite dakle, vriedni moji župljani, i u ovom dogodjaju istinu liepoga nauka, da nema na svietu zla, koje nam ne bi u nekom pogledu i na dobro služiti moglo.

Praznovjerje ne samo da snizuje čovjeka do nerazborne životinje, van može kadkada veoma pogubnim po nas postati. Nu za vas je ono bilo veoma sretnih i spasonosnih posljedica, jer da nieste dosada bili praznovjerni, sigurno nebi mi svi današnjega veselja doživjeli, jer bi vi jedni i drugi još uvieke živjeli u najbjesnijem neprijateljstvu, tukli bi se i ubijali a mene bi možda zapala tužna dužnost po gdjekojeg pokopa u mjesto vjenčanja i krštenja! Nu sad vam je pala koprena s očiu, koja vam je mutila razum i čistu našu božanstvenu vjeru te ćete sada osvjedočiv se sami o ludoriji praznovjerstva, razumjeti pravi smjer i smisao dosadanjih mojih prodika, kojimi sam na tu pogubnu slabost našega naroda vojevao! Vi pako ako ste od te bolesti i ozdravili, ne prestajte nikad hvaliti bogu, što nas je doveo kroz

Digitized by Google

noćnu tminu praznovjerja božanstvenomu svjetlu mira, sloge, ljubavi i sretne zadovoljnosti!

Ove župnikove liepe rieči dirnuše svakoga u cielom družtvu a mnogi se zastidiše, što su dosada sbilja u vukodlake i u gatanje vjerovali. Od onog dana pako ne pokaza se vračara Vemija u selu niti bi itko više spomenuo, da sbilja vukodlaka na svietu imade.

Medvedi pako i Cipriči živu još uvieke u miru i slogi, sreća im cvate a Joza i Mandica ljube se još i sada, kao da su se jučer vjenčali.

I to vam je dakle poviest moje prve ljubavi!

Završi kapetan Joca gledjuć nas redom i sladko se smijuckajuć. Ali zagrozi nam se on kažiprstom — ne izdajte me mojoj supruzi, da me je u toj komediji ladanjskih Monteka i Kapuleta zapala uloga grofa Parisa.

Razgovarasmo se još malo, ali čuvši, da već prvi pietli kukuriču, digosmo se i razidosmo svaki k sebi a sutradan plesasmo svi u Jocinih veselih svatovih.

Tri Budrisa.

Po A. Mickieviczu A. Palmović.

Tri brata Litvîna
Jogùnasta sina
U dvorove zazove ćaća:
„De! konje iz staje,
Mač nàoštren da je!
Svak posjedni svoga jahača!

„Fanfari u Vilni
U boj zovu sílni,
Tri podižu vojnice jake:
Olgierd na Ruse,
Knez Kiejstut na Pruse,
A Skirgiel će na Poljake.

„Mlad viek da odužit,
Domovini služit
Litvinski vam bogovi puste!
Ne mogu ratovat;
Već to vam svjetovat:
Svak svojim će putem — da l' čuste?

„S tog jedan vas meni
S Olgierdom kreni
Na Ilmen, pod novgrodske zide:
Tu množ u trgovca
I robe i novca, —
Lukavstvo ga tvoje obide.

„A drugi polèti
Kiejstuta četi!
I pse, vitezove umlati!
U piesku se kopa
Žutićak, u popa
Dragulji i nakiti zlati.

„Ti Skirgielom treći
Do Niemena teći!
U gosinoj blaga nij kesi;
Al drugo će biti:
Uz oružje štiti
I djevica, — nju mi donesi;

„S Poljakinjâ liepih
Ja mal ne osliepih,
S' umješnih na igri i plesu,
Jer mliekom su prane,
A vedje im vrane
Na očiju zvjezdanom kriesu.

„S tog, mlad dok sam bio,
Ja niesam se htio
S' ni kojom vjenčavat, već s otom;
Prem grob ju crn krije;
Još blâži, od svijeh
Najljepša me svojom divotom.“

I tako svim triema
Tu proputbu sprema.
A minuše oni neglêdom. —
Jur jesen i zima.
Ni spomena njima. —
Mni otac, da padoše redom.

Po sniegu, put grada
Brz konjanik pada;
Što prti u halje uvojku? —
Rubaljâ na ledjih
Iz Novgroda? — Gledji!
— Ne! otče — iz Poljske djevojku.

Po sniegu, put grada
Brz konjanik pada;
Što prti u halje uvojku? —
Žutićak na ledjih
Iz Njemačke? — Gledji
— Ne otče: — iz Poljske djevojku.

Po sniegu, put grada
Brz konjanik pada
U dobru je pošo pljenitbu.
Pre otcu no plieno
Razmotao, — eno
Zaprosi im troju ženitbu.

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

Medjutim donesu kočijaš i sobarica košare iz kočije i spreme objed na travi pod starimi lipami. Svi posjedaju oko prostrta stolnjaka i maše se jela. Svim je u slast išlo a Ana Vasiljevna nutkaše uz to svakoga pojedinca, da samo što više jede, tvrdeć da je to na svježu zraku vrlo zdravo. Samo se ne brinite, zamrmlja na nju Uvar Ivanović. Dao nam Bog tako znamenit dan! ponavljaše neprestance. Čovjek ne bi je poznao bio, kao da se je za dvaest godina pomladila. Bersenjev upozorio ju na to. Jest, jest, dodade ona, u svoje doba bila sam i ja nešto vriedna. Šubin šalio se sa Zojom, Helena vi-

Digitized by Google

dila se najosbiljnija od svih, nu u srdcu bijaše mirna, kao nikad prije. Ćutila je, kako je danas vrlo dobra, te je htjela imati uza se ne samo Insarova, već i Bersenjeva... Andrija Petrović razumio je žalostnim srdcem, što to znači, te je u potaji uzdisao.

Vrieme prolazilo, večer se približila. Ana se Vasiljevna najednoč podignula. Ah, koli je kasno! progovori, pojedosmo, izpismo, doba je da si otaremo bradu. Ustadoše i podjoše ravno prama dvoru, gdje stajahu kočije. Iduć okolo ribnjaka, ustave se svi, da se još jednoč nagledju Caricina. Posvuda već blistalo se silno večernje rumenilo; nebo se rudilo, lišće se caklilo, kad bi ga zanihao podigavši se vjetric; kao raztopljeno zlato sjala se voda u ribnjacih; oštro odbijale se od tamna zelenila debala mrke kule i sjenice, ovdje ondje po vrtu posagradjene. S bogom Caricine, ne ćemo nigda zaboraviti današnjega izšeta! progovori Ana Vasiljevna. U tom trenutku i kao u potvrdu posljednjih rieči, dogodi se nešto čudnovata, na što se doista nije dalo toli brzo zaboraviti.

Još prije naime, nego li je Ana Vasiljevna izručila bila svoj posljednji pozdrav Caricinu, čula se nekoliko koračaja od njih za gustim grmljem nepristojna dernjava i cerba. Ciela hrpa pijanaca, onih istih, koji su razigrani pjesmom Zojinom, toliko joj pljeskali, baci se na put. Videć to gospodje stanu, nu jedan njih, ogromna ljudesina, zažarenih očiju, odieli se od svojih drugova, te nesgrapnimi pokloni i blebećuć približi se k Ani Vasiljevnoj, koja se je od straha okamenila.

— Dobar dan madame! progovori hrapavim glasom. Kako ste? Ana Vasiljevna trgne se natrag.

— A zašto, nastavi gorostas hrdjavom ruštinom, ne htjedoste po drugi put pjevati, kad je to želilo naše družtvo?

— Jest, jest, zašto? čulo se iz hrpe toga družtva.

— Insarov htjede napried, nu Šubin ga zaustavi i stupi sam pred Anu Vasiljevnu.

— Dozvolite reče, štovani tudjinče, da vam izjavim, koli se čudimo tomu vašemu ponašanju. Koliko razaznajem, pripadate saskoj grani kavkazkoga plemena, pa zato scienim, da poznajete svjetske običaje a vi se usudjujete govoriti s gospodjom, kojoj nieste bili ni predstavljeni.

Štovani tudjinac poslušao rieči Šubinove, prezirno skrenuo glavom na stranu i upro ruke o bokove.

— Niesam razumio, što ste govorili, reče napokon. Vi možebit mislite, da sam čizmar ili urar; ne, ja sam častnik, ja sam činovnik, ja...

— Ne dvojim o tom, zače Šubin.

— A ja velim, nastavi stranac i odturi ga izpred sebe silnom rukom kao grančicu, ja velim zašto nieste pjevali, kad smo vikali, nek se opetuje? — A sad ću namah otići, samo moram od te gospodične, ne od te gospodje, to ne, ali od te ili one pri tom pokaza na Zoju i na Helenu dobiti poljubac. — No što? To nije ništa.

— To nije ništa, čulo se iz družtva. To je pravi djavo reče, pucajuć od smieha, jedan posve pijan Niemac.

Zoja uhvati Insarova za ruku, nu on joj se iztrže i stupi pred drzovitoga gorostasa.

— Idite odtuda, reče mu ne silnim ali oštrim glasom.

Niemac nasmija se grohotno. Što odtuda? To ćemo viditi! Zar se ne smiem i ja šetati? Kako to odtuda, odtuda, odtuda?

— Jer se usudiste uznemiriti gospodju, nastavi Insarov i najednoč pobliedi, zato, jer ste pijani.

— Što, ja sam pijan? Čujete li gospodine provizore. Ja sam častnik a on se usudjuje... sbog te vaše rieči naplatiti ću se sada poljubcem.

— Samo se korak maknite, zače Insarov.

— No, pa što će biti?

— Baciti ću vas u vodu.

— U vodu? Ah, ah i ništa više. No, da vidimo, znatiželjan sam, kako to u vodu...

Gospodin častnik podiže ruku i htjede napried, najednoč pripeti se nešto neobična; on kriknu, cielo ogromno mu tielo uzdrma se, podiže se sa zemlje, noge zatreptaše mu u zraku i prije nego li su gospodje zaciknuti mogle, prije nego li je tko opaziti mogao, kako se je to slučilo, sleti častnik težkim padom u ribnjak i nestane ga pod vodom.

— Ah! zaviknuše u glas gospodje.

— Bože! čulo se s druge strane.

Prodje jedan trenutak... okrugla glava, oblieplena mokrimi vlasi pomoli se iz vode. Mjehuriće rigala ta glava! Dvie ruke grčevito pljuskale oko samih usta.

— Utopiti će se, spasite ga, spasite! povika Ana Vasiljevna Insarovu, koji je stajao na obali težko dišuć.

— Izplivati će, reče prezirno i bez sažalievanja. Podjimo, dodade za tim i primi Anu Vasiljevnu izpod ruke, podjimo Uvare Ivanoviću, Heleno Nikolajevna!

O, o, o, čulo se jadikovanje nesretnoga Niemca, prihvativšega se za rogožu.

Svi krenuše za Insarovim tik sama družtva. Ovi lišeni vodje umukoše, ne progovorivši ni rieči; samo jedan najodvažniji izmedju njih zamrmlja. To je ipak... Bog zna, što iza toga... a drugi snimi tja i šesir. Insarov vidio im se veoma grozan i ne zaman nešto nemila, pogibeljna opažalo mu se na licu. Niemci stanu izvlačiti svoga druga, koji, čim je osjetio tvrdu zemlju pod nogama, udari suznima očima grditi i vikati na te ruske varalice, da će ih tužiti, da će poći k samomu grofu Kisericovu... Nu te ruske varalice niesu marile za tu njegovu viku, već su se žurile k dvoru.

Svi su šutili, dok su vrtom išli, samo Ana Vasiljevna uzdisaše tiho; nu čim prispješe ka kočijam, ustave se i udare poput Homerovih bogova u grohotan smieh. Prvi stane pronicavo kao lud smijati se Šubin, za njim kao po bubnju Bersenjev, tamo Zoja prosipala sitne bisere

Digitized by Google

i Ani Vasiljevni dalo se na smieh, Helena smiešila se, dapače ni isti Insarov nije se napokon upreći mogao.

Nu najviše i najjače smijao se Uvar Ivanović, tako se zakikotao, da ga malo nije zadušilo, kako ga je u prsih probadalo i sapinjalo. Na čas bi prestao, te bi onda suzeć progovorio. Ja mislim... to to pljusnulo... To on ležao... i ujedno s posljednjim grčevito izušćenim slovom stao bi opet kikotati.

Zoja još je više nadodavala: vidim noge u zraku.

— Jest, jest, potvrditi će Uvar Ivanović, noge, noge... tamo pljuskac i već leži.

— Pa kako je to samo izveo, ta Niemac bio je tri put veći od njega? upita Zoja.

— Ja ću vam to reći, odvrati Uvar Ivanović, taruć si suze, vidio sam to: jednom rukom oko pasa, nogu podmetnuo i čujem pljuskać, što je to? A to on već leži.

Kočije su već davno krenule s mjesta, već nije bilo viditi caricinskoga dvora a Uvar se Ivanović još svejednako smijao. Napokon umiri ga Šubin, koji je opet sjodio s njim u kočiji. A Insarov ljutio se. Sjedio je u dostavniku naproti Heleni, uz kočijaša sio Bersenjev i šutio a i ona je šutila. Mišljaše, da mu zamiera; ali mu ona nije zamierala. Ona se je u prvom trenutku veoma prestrašila, poplašio ju i izraz njegova lica; nu zatim je o svem tom promišljala. Čuvstvo, što ju je za dana obuzimalo, izčeznu, to je ćutila, nu ustupi mjesto nečemu drugomu, čega nije mogla pojmiti. Izšet trajaše dosta dugo, večer zamieni noć. Kočije jurile hitro sad posred njiva, gdje se je zrakom razlievao miris dozrievajućih usieva, sad opet sred prostranih lugova. Na rubu obzorja kao da se nešto zapušilo, napokon izplivao mjesec crljen, namrgodjen. Ana Vasiljevna driemala, Zoja gledala kroz prozor napolje. Napokon sjeti se Helena, da već više od pol sata nije govorila s Insarovim. Obrati se nanj neznatnim pitanjem; on joj namah radostno odgovori. Zrakom razprostrirahu se nekakvi nejasni zvuci kao da je u daljini žamorilo tisuću glasova, Moskva hrljaše im u susret, pred njimi svjetlucahu se vatre, bivaše ih sve više i više, napokon zaružiše kola po kamenu. Ana Vasiljevna probudila se, svi u dostavniku stali govoriti, prem se ne mogahu razumiti, toli su silno štropotale obe kočije i trideset i dva konjska kopita. Put iz Moskve do Kuncova vidio se dug i dosadan; svi spavahu ili mučahu, naslonivši glavu tko u koji kut. Samo Helena nije ni oka zaklopila, neprestano gledaše u mrko lice Insarovljevo. Šubin bijaše žalostan; vjetric pirio mu u oči i dosadjivao mu; zastro si kabanicom lice i malo što nije zaplakao. Uvar Ivanović hrkao mirno lupajuć sobom sad na desno, sad na lievo. Napokon stadoše kočije. Dva lakaja iznesoše iz dostavnika Anu Vasiljevnu, koja je sva uzrujana bila, te praštajuć se sa svojimi prijatelji, reče im, da je jedva živa; oni joj se zahvaljivahu a ona ponavljaše: samo jedva živa. Helena prvi put stisla ruku Insarovu, te sjedeć uz prozor ne htjede dugo svući se. Šubin mogao je još Bersenjevu kad je odilazio prišaptnuti:

— To mi je junak; baca u vodu pijane Niemce!

— A ti niesi niti toga učinio, odvrati Bersenjev i ode kući sa Insarovom.

Već je svitalo kad su oba prijatelja stigla u svoj stan. Sunce se još nije pomolilo, nu već zahladnilo bilo i rosa pala po travi. Ševe visoko pjevale u polumračnu nebeskom prostorju, odkud kao oko gledaše velika, posljednja zviezda.

XVI.

Helena kratko vrieme iza toga, kako se je upoznala s Insarovom (poslije petoga ili šestoga mu posjeta) stala pisati dnevnik. Evo ulomaka iz njega:

„Srpanj.. Andrija Petrović donesao mi knjiga, nu ja ih ne mogu čitati. To mu priznati stidim se, a vratiti knjige i slagati, da sam ih čitala, ne ću. Čini mi se, da bi ga to ljutilo. Svugdje nastoji mi biti uslužan. Viditi je, da uza me prianja. Veoma je dobar čovjek Andrija Petrović!

„... Što si želim? zašto mi je tako težko na srdcu, tako težko? Zašto zavidnim okom motrim leteće ptice? Čini mi se, da bih sama letila s njimi, ne znam sama kamo, ali daleko, daleko odovud. Nu zar nije griešna ta želja? Ovdje mi je i majka, otac, rodbina. Zar ih možebit ne ljubim? Bojim se takova šta izustiti, ali to je istina. Možebit, da sam velika grešnica; možebit da mi je zato tako težko, da zato ne imam mira. Nekakva ruka leži na meni i tišti me. Kao da sam u kuli, i da će se na me oboriti zidovi. Zašto drugi toga ne ćute? Koga ću ljubiti, budem li prama svačemu hladna? Vidim, otac ima pravo: prigovara mi, da ljubim samo pse i mačke. Misliti mi je o tom. Malo se molim; treba mi moliti. Nu vidi mi se, da bih mogla ljubiti!“

„... Još uviek postupam kao diete s gospodinom Insarovom. Ne znam, zašto; nu čini mi se, da niesam malena, a on je toli dobar, toli prostodušan! Kadkad mu je lice vrlo ozbiljno, možda ne mari ni malo za nas. Ćutim to i ljutim se, što mu kradem vrieme. Andrija Petrović sasma je nešto drugo. S njim mogu govoriti cio dan. Nu i on mi uviek pripovieda o Insarovu; pa koje sličnosti! Vidila sam ga noćas s mačem u ruci. Pa kao da bi mi rekao: „ubiti ću tebe i sebe!“ Kako li je to ludo!“

„.... Ah, kad bih mogla vladati sobom. Ne pojmim, zašto toli često mislim na Insarova. Kad dodje i sjedne, pozorno sluša, a sâm ništa ne pripovieda, gledjem unj i ugodno mi je pri tom. Ali više ništa; ali kad ode, tad se sjećam njegovih rieči, ljutim se na samu sebe, dapače i nemirna sam. Ne znam sama, zašto? U ostalom ja uviek mnogo mislim o novih znancih. Kad sam s njim razgovarala, sjetih se najednoč našega Vasilja, koji je iz goreće sobe izbavio hroma starca, i

Digitized by Google

malo što nije pri tom sam zaglavio. Otac nazva ga momkom od oka, majka dade mu pet rubalja, a ja mu se htjedoh pokloniti. I on je imao prosto, dà glupo lice a poslije se propio.

„... Danas sam darivala prosjakinju, a ona me upitala, zašto sam tako turobna? Niesam ni znala, da mi je lice žalostno. Mislim to je zato, što sam uviek sama u dobru i zlu. Ne imam, komu bih pružila ruku. Onoga, koji meni dolazi, ne potrebujem; a koga bi ja htjela, taj mi se uklanja.

„... Ne znam, što je to danas sa mnom; glava mi se vrti, pala bih na koljena, molila i zvala u pomoć. Ne znam što je i kako, ali mi je, kao da bi me ubijali; duša mi vapije, previjam se plačem, a ne mogu šutiti. Bože moj, Bože moj! umiri me! Samo ti to možeš, sve ostalo nemoćno je; niti milostinja, niti posao, ništa, ništa ne može mi pomoći. Išla bih nekamo u službu, možda bi mi bilo laglje!“

Čému mi mladost, zašto živem, na što mi srdce, čemu je sve to?... Insarov, gospodin Insarov, ne znam kako bih pisala, neprestano me zanima. Rado bih mu zavirila u dušu. Čini se, da je toli iskren, toli odprt, a ne vidim ništa. Kadkad me tako oštro motri... ili ja to samo mislim!.... Pavao me se neprastano drži, ljutim se na Pavla. Što hoće od mene? On je zaljubljen u mene. Nepravedna sam prama njemu; sinoć rekao mi je, da ne umiem biti nepravedna; to je napole istina. To je vrlo zlo!“

Ah ćutim, čovjeku je nuždno pasti u nesreću, biedu ili bolest, da se poznati uzmogne.“

„... Zašto mi je pripoviedao Andrija Petrović o ta dva Bugara! Kao da mi je to hotomice pripoviedao. Što je meni do gospodina Insarova? Ljutim se na Andriju Petrovića!“

„... Laćam se pera, a ne znam kako bih začela. Kako je iznenada progovorio danas sa mnom u vrtu! Kakov je bio ljubezan, povjerljiv! Pa koli se je to brzo dogodilo! Kao da smo si bili stari prijatelji, a stopram smo sada jedno drugo upoznali. Ah kako da ga niesam mogla sve dosad razumiti! Kako mi je sada blizu! A čemu se još ćudim, sad sam mnogo mirnija. Do smieha mi je; sinoć ljutila sam se na Andriju Petrovića, na njega, dapače rekla sam mu „gospodine Insarove“, a danas... to je pravi muž, u toga se mogu pouzdati. Taj ne laže, to je prvi čovjek, koga sam vidila, a da ne laže, svi drugi lažu, sve laže. Andrijo Petroviću, mili, dobri, zašto vas vriedjam? Ne, Andrija Petrović možda je učeniji od njega, možda i pametniji.. nu ne znam, on mi je pred njim toli malen! Kad taj govori o svojoj domovini, raste, raste, lice postaje mu krasno, glas toli čvrst, čini se, da u tom trenutku nije na svietu čovjeka, pred kojim bi oborio oči nice. A on ne govori samo tako, on je radio, on će raditi. Upitam li ga što kako se namah okrene, kako se na me smieši... samo braća smieše se tako. Ah koli sam blažena! Kad je prvi put došao k nam, niesam nikad ni pomislila, da ćemo se toli brzo sprijateljiti. Sad mi je drago, što sam prije bila hladnokrvna... hladnokrvna! Što, zar niesam sada hladnokrvna?“

„.... Davno već niesam ćutila takova nutarnjega mira. U meni je tolika tihoća, tolika tihoća. Ne imam, što bih pisala. Vidim ga često, to je sve. Što bih pisala?“

„... Pavao mučî mûkom. Andrija Petrović ne dolazi toliko često... ubogi! Vidi mi se. da on... medjutim to ne može biti. Rado govorim s Andrijom Petrovićem, nikad ni rieči o sebi, već uviek o nečem stvarnom, koristnom. On nije kao Šubin — Šubin je odjeven kao leptir i bavi se svojim odielom: to leptiri ne čine. U ostalom i Šubin i Andrija Petrović... znam što hoću reći“.

„... Vidim, da rado k nam dolazi. Ali zašto? Što je našao u meni? Doduše, ukusa smo jednaka, ne ljubimo stihova, ne imamo smisla za umjetnost. Nu s druge strane koliko me nadkriljuje! On je miran, a ja sam neprestano uzrujana, on ima put, ima cilj... ja, kamo idem ja? Gdje je moje gniezdo? On je miran, ali su mu sve misli daleko. Eto časa, i on će nas na uviek ostaviti, i otići tamo preko mora. Što je do toga? Bog mu dao sreću! A meni će ipak biti drago, što sam ga poznavala dok je tu boravio.

Zašto nije Rusom? Ne, on ne bi mogao biti Rusom.

Majka ga ljubi. Veli: skrovan čovjek: Dobra majka! ona ga ne razumie. Pavao šuti; on pojmi, da su mi njegova peckanja neugodna, nu ljubomoran je nanj. Nevaljan dječak! A zašto? Zar niesam nekoč...

To su same ludosti! Zašto mi to sve na um pada?

„... Ipak je to čudno, da sve dosad, sve do dvadesete godine niesam nikoga ljubila! Čini se, da je u D. (zvati ću ga D., meni se ljubi ime Dimitrija) tako bistra misao, da se je vas podao svomu djelu, svojim sanjkam. Zašto bi se mučio? Tko se je podao vàs, vàs... vàs... taj slabo poznaje boli, taj već ne mari ni za cio sviet. — Sbilja! da spomenem, i on i ja ljubimo jedan cviet. Ja sam danas uztrgla ružu, jedan listić pade, a on ga diže... dala sam mu cielu ružu...“

„... Od nekoga vremena imam čudne sne. Što to znači?“

„... D. dolazi k nam često. Sinoć bavio se cielu večer u nas. Hoće da me uči bugarski. Meni je uz njega dobro, kao doma. Bolje nego doma!“

„... Dani prolaze.. meni je i dobro i čudno, slavila bih Boga. Suze niesu daleko. O topli, sjajni dani!“

„... Meni je sve udilj lahko, kao i prije, samo kadkad sam, i to riedko, riedko malo žalostna. Sretna sam. Zar sam sretna?“

„... Ne ću dugo zaboraviti jučeranjega izšeta. Kakovi su to čudni, novi, grozni dojmi! Kad je iznenada

Digitized by Google

Sutorina.

Digitized by Google

pograbio onoga gorostasa i bacio ga kao loptu u vodu, niesam se prestrašila, ali on me je prestrašio. Pa to zloguko, malo ne okrutno lice! Pa kako je ono rekao: „Izplivat će!“ To me je promienilo! Doista, niesam ga razumila. A kad su se svi smijali, kad sam se i ja smijala, kako mi ga je žao bilo! On se je stidio, čitala sam to, sdidio se je mene. Rekao mi je to u kočiji, u tmici, kad sam ga htjela pogledati, a plašila sam ga se. Jest, s njim se nije šaliti, a i braniti se umie. Nu čemu ta zloba, te drhćuće ustne, taj gnjev u očijuh? Zar to možda ne ide drugčije? Zar se ne može biti valjanim mužem, a pri tom ostati miran i krotak? „Život je surova stvar,“ reče mi nedavno. Opetovala sam te rieči Andriji Petroviću, on nije s D.. jedne misli. Tko od njih ima pravo? — Pa kako je započeo taj dan! Kako mi je milo bilo šetati se s njim, mà i šuteć.. nu drago mi je, što se je to dogodilo. To je imalo tako biti.

„... Opet nemir... već sam doista bolestna.“

„... Sve te dane, niesam ništa pisala u svoj dnevnik, jer mi se nije htjelo pisati. Ćutila sam, da sve, što bih pisala, nije ono, što mi je u srdcu... što mi je u duši! Razgovarala sam s njim dugo, saznala sam mnogo. On mi je saobćio svoje namjere, što više, znam već, odkle mu ona brazgotina na vratu. On predvidja vojnu i raduje se. Pa ipak niesam nikad vidila D. toli žalostna. Zašto li je, zašto... žalostàn? Otac vratio se iz grada zatekao nas skupa i pogledao nas nekako čudno. Došao Andrija Petrović; opazila sam, da je veoma propao. Spočitovao mi, da odviše hladno i neprijazno postupam sa Šubinom. Zaboravila sam posve na Pavla. Potražiti ću ga, popraviti ću svoju krivicu. Ne brinem se sada za nikoga na svietu. Andrija Petrović govorio sa mnom nekako turobno. Što to znači? Zašto je toli tamno oko mene? Čini mi se, da se je oko mene i u meni pojavilo nešto problematična, što se mora protumačiti.

„... Noćas niesam spavala, glava me boli. Čemu pisati? Otišao je danas toli brzo a ja bih toli rado s njim razgovarala bila... On kao da mi se uklanja... jest, on mi ze uklanja.

„... Rieč se našla, svjetlost me obasjala. O Bože! smiluj mi se... ja ljubim!

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Nikola Jurišić u Kisegu.

(Slika iz hrvatske poviesti.)

(Konac.)

Jedan sat nakon toga medjusobnoga dojavljivanja zatrubiše opet turske trublje u znak, da će se s nova na grad udarati. Videći Ibrahim, da je porukami samo vrieme potratio, a ništa opravio, odluči pokušati sreću još jednim ljutim jurišem; s toga obeća svojim vojnikom veće plaće i darove ako pobiede.

Naskočiše janjičari sa dugimi svojimi puškami, naletiše Arapi i spahije sulicami i jatagani poput ljutih zmajeva po naslonih i ljestvah na gradski obor, te nataknuše još osam stiega na bedeme. Žestoki boj zakuva nadimljući se Turci, da se uz zidine uzpnu a obkoljenici junački ih odbijajući puškami, strielami i jatagani. U ovoj očajanoj borbi osobito se je vitežki ponesao Jurišić, svoje hrabrio i podoštravao, da ne uzmiču. Nastade krvavo i strahovito drpanje i hrvanje, u kojem jedna i druga stranka počini čudesa od junačtva i već bi rekao, da su obkoljenici, kojih jur dobra polovica izginu u strašnom boju, malaksali i podlegli tri sto puta jačoj turskoj sili, jer Turci kroz tri rupe u platnu gradskom provališe u gradske ulice, kad al opazivši starci, žene i djeca, kojih se sila božja bješe zaklonila u tvrdju, pak ranjenici napredak turski i zator svoj, podigoše u svojem zaklonu urnebesnu viku i kriku, jaukanje i stenjakanje, kao da se pakao otvorio a Turci sluteći, da gradjanom nova pomoć dolazi, uplaše se te ne nadane graje, i pobjegoše glavom bez obzira, ostavivši dva svoja stiega u šakah obkoljenikom, našto se ovi osokoliše te nagnu sa svom snagom na dušmane i iztisnu Turke od zidina gradskih. Premda turski glavari sav mogući trud uložiše, da razbjegle čete sakupe, opet u redove razvrste te juriš obnove, to ipak niti besjedom niti sabljom ne mogoše povratiti ustrašenih vojnika. Kako se je sve to u tili čas dogodilo, jedna i druga stranka prisvajala je čudnovato brzu promjenu bitke osobitomu slučaju. Turkom činjaše se, da im se ukazao neki božanstveni vitez, prieteći golom sabljom, a gradjani će opaziti sv. Martina, velikoga zaštitnika obližnjega grada Sombatelja. Što je jednim i drugim pričinjalo nekim čudovištem, nije bio nitko drugi nego vitez Nikola Jurišić svedjer srdčan i odvažan, koj je na svaku stranu dolietao, hrabrio ih i pomagao. Takov jedan momenat najgroznije borbe gradjana, u kojoj je gradjane glavom predvodio slavni Jurišić, predočuje nam lik, što ga donesmo u prošlom Viencu.

S tolike hrabrosti i krepčine obkoljenih i poslije zaludnoga otimanja grada zabrine se jako Ibrahim. Videći on, da ne može nikako predobiti grada oružjem, pokuša, ne bi li s dobra opravio štogodj kod Jurišića i tako barem za izliku kod vojske zamazao sramotu nanešenu osmanskomu oružju. Tri sata nakon posljednjega golemoga juriša banu četiri Turčina na provalu grada, i pozovu na tvrdu vjeru Jurišića u tabor turski do velikoga vezira; jer da je stekao milost u velikoga padišaha, kojemu valja da se pokloni.

U mnogih kreševih, koji se dogodiše, odkako je bio grad obsjednut, pogibe više od polovice posadne voj-

Digitized by Google

ske a sam Jurišić bješe dopanuo u posljednjem boju i napadaju ljutih rana. Hrane i džebane bijaše gotovo već nestalo, a od ljute nevolje bili su gradjani i vojnici veoma čemerni, smućivali se i pobojali se, ako dušmani još jedan put udare, da ne će navali odoljeti. Kako je u gradu sve na pretanke niti došlo bilo, ne bi se on pored sve hrabrosti niti jedne ure uzdržao.

U ovakovu času, gdje spasa nije bilo više očekivati, gdje bi svaka daljna borba bezuspješna ostala, prihvati Jurišić poziv, ali zaište pismeno jamstvo i dva taoca za osobnu svoju slobodu. Jedan Turčin izvadi na to iz njedara traženo pismo a dva ostaše u tvrdji. Jurišić ode u tabor turski. Sprovadjao ga aga janjičarski i doveo u šator Ibrahimov, koj ustade spaziv Jurišića, ruku mu poda, posadi ga uza sebe i za zdravlje ga upita. U razgovoru pitao ga vezir, da li je prebolio bolest, koja ga morila dok je još poklisarom bio u Carigradu, jeda li je jako ranjen u posljednjoj bitci, zašto nije predao grada odmah poput Batjana i Eberausa, pa zar se jošte nada izbavi Ferdinandovom vojskom? Na to će Nikola: Da se oporavio od stare svoje bolesti, da rane što ih je dobio jednu iz puške, drugu strelicom niesu pogibeljne i da ih se ufa preboljeti, a budući pravi kršćanin i vjeran kralju svomu da nije do najveće nužde i nevolje mogao predati grada njegovim dušmanom. — Na što Ibrahim nastavi: Idi sada, da se pokloniš sultanu i darovati će ti varoš i grad Kisežki pod uvjetom, da nekolicinu janjičara u grad pustiš, koji će u znak predaje osoviti barjak na bedemu. Jurišić, koj je bivši poslanikom u Carigradu dobro poznavao Turke, kakve su ćudi i koliko tašti, dobro je znao, da će ugoditi Ibrahimu, uzveličajuć njegovu neizmjernu silu i slavu, pa zato stane se izpričavati, da budući ranjen i slab ne će moći do sultana, a toga upravo i ne treba, jer visoki padišah drži i onako sve stanovito, što njegov svemogući namjestnik uradi.

Taj se razlog svidi Ibrahimu i on pristane dragovoljno. Aga janjičarski zaželi vidjeti grada, ali ga Jurišić upozori, da ima u gradu goropadnih i neustrašnih Španjolacah i Niemacah, kojim se je pametnije ukloniti. I tim razlogom zadovolje se Turci; Ibrahim pako rado primi srebrne posude, što ih je za njega i doglavnike mu na poklon donio Jurišić, kojega u ime sultanovo nadari veliki vezir častnim odielom.

Po sklopljenom dogovoru podje jedno deset janjičara na provalu, gdje razaviše crnu zastavu sa napisom arapskim: Ne ima van jedan Bog, a Muhamed mu je prorok, i zavikaše Alaj! a gradjani, gledajući taj smiešni prizor, ponudiše Turke vinom hrvatski im dozivajući.[3] Ovoliko bijaše dosta zasititi taštinu Ibrahimovu i sačuvati čast i ugled nepredobiva sultana kod vojske. — Mustaferika (furir), koj je sutradan radostni glas o božnjoj predaji Kisega k sultanu nosio, dobi zato 500 dukata, kaftan i godišnjih 10.000 aspera; a velikomu veziru podieli zahvalni sultan častno odielo i perjanicu od čaplje. Dan zatim pokloniše se u svečanôm divanu sultanu veziri, beglerbezi i bezi poljubiše ga u ruku a na drugi dan, pošto glas dopane o predaji Šoprona, odpusti sultan Ferdinandove poslanike, koji odputovavši iz Biograda po drugi put bijahu se do sultana navratili. Sultan i ovaj put poslanike nadari i poda im pismo na kralja Ferdinanda, u kojem ga pozvao, da s vojskom izadje na polje i sa sultanom se junački ogleda, inače da će mu poharati svu zemlju.

Poslije tronedjeljne obsade razstane se sa Kisegom turska vojska.

Jurišić bio je jak sa šakom hrabrih branitelja vojsku od 300 tisuća zaustaviti i prisiliti ju da praznoruka odlazi. Nije hrabri Hrvat spasio samo Kisega, već je osujetio čitavu ovu vojnu i tim oslobodio cielu Njemačku, koja je tada sva drktala od straha turskoga a sada čini se, ne ima ni duše ni srdca za svoje izbavitelje, pomažuć da hrabri zatočnici slobode i ljudskoga obstanka sadašnjom ljutom i očajanom borbom izpiju do zadnje kapi čemerne čaše, što ih narodu našemu već pet dugih stoljeća nalieva Turčin uz pomoć europejskih bezdušnika. Kod Beča stajale su vojske Karlova i Ferdinandova, sluteći, da će sultan ostaviv Kiseg i na nje udariti, ali sultan sjetiv se zaludnog truda pred Kisegom, gdje se je osvjedočio, da su i poderane zidine jake obraniti se od ma kako silna napastnika, ako samo branitelji duhom ne klone i vjere ne prevjere, prodje se svakoga težkoga posla do sgodnijega vremena, pa odluči za ovaj put jedino osvetiti se tamanenjem i pustošenjem sela i gradova. Glasovita vojna, kojom se grozio oholi i pomamni Soliman razoriti njemačko carstvo, pod kraj ne bude ništa drugo van bezbožno razbojstvo i mrzka deračina, koja jadnim kršćanom tri sta jada zadade.

Soliman zapovjedi vojsci, da se povrati preko Štajerske i Hrvatske na Dunav, pače i u Austriju odpremi čopor od 2.000 skitalica i palikuća, koji putem strašno sve poharaše i pobatališe. Ele odkako se prosuo glas o slavnoj i sretnoj obrani Kisega, svuda i u kršćana plašnja izčeznu, vojska toli španjoljska, koli njemačka i ugarsko-hrvatska bude žedna dušmanske krvi, gradjani i seljani razpale se i spomenuvši se, koliko su jada podnieli od turskoga zuluma, stanu se kupiti u hrpe i uzmu Turke na oko, te odlučivši na njih izkaliti gnjev dočekaju ih u klancih i zasjedah te veliko množtvo Turaka izmeckaju. U toj potjeri vrlo prodičio se znameniti tadašnji vojskovodja Kranjac Ivan Kocijan (Katzianer) pak junačina Pavao Bakić, hametom potukavši u klancih austrijskih i štajerskih 16.000 jaku vojsku Kasimbega, koju bješe Soliman prije obsade Kisega na Dunav i u alpinske pokrajine na pljačkanje odaslao. Pavao Bakić nasrne u bitci pri Badenu vlastitom rukom na Osmana,

[3] Paulus Jovius kod Rožnjaka.

Digitized by Google

vodju odjela turske vojske, i probovši ga sulicom, ter s konja ga na tla srušiv zaplieni zlatno odielo njegovo.

Velikom mukom i gubitkom stiže napokon turska vojska u Biograd. Bogu je plakati, koliko je naša domovina za ovoga ratovanja pretrpila jada i nevolja, sela i gradovi opustiše a više od 30.000 Hrvata i Slovenaca odvukoše u robstvo okrutni Turci. Iz Rasinje nedaleko Koprivnice ubije zrno brata defterdareva Sabana i odmah Turci upale grad i stanovnike pod mač okrenu. Medju nekolicinom zarobljenika nalazio se Juraj Husti, koj je kašnje i u Indiju dospio, mnogo svieta prošao i svašta zapazio, ter povrativ se nakon više godina zanimivo svoje putovanje opisao. Kod Varaždina razdvoje se vojske; sultan krene sa janjičari i spahijami kroz dolinu Viničku preko Koprivnice i Virovitice na Požegu, a Ibrahim udari kroz Križevce, Gudovec, pri Belovaru i Čazmu na Veliku i na zavičaj Zapoljev u današnjoj Slavoniji. Najvećma je ove vojne zla pretrpila križevačka županija, koja se je tada prostirala od Ludbrega i Koprivnice kod Drave sve do Vučina i Kamenskoga kod Požege te Gradiške i Jasenovca na Savi, a bila je do ove dobe prepuna bogatih i liepih manastira, crkva i vlasteoskih dvorova, a napučena silnim narodom, koj je na plodnom i dobro uradjenom zemljištu udobno živio. Varoš Požeški, brojeći u ono doba do 50000 duša, osvoje i upale Turci te po Slavoniji počine ti bezbožni krvoloci još mnogo drugih opačina, gorko dotuživši tamošnjemu žalostnomu narodu. Ipak se još i za ovaj put izkuči iz jarma Azijata onaj dio Ugarske, koj je pristajao uz Ferdinanda, alpinske austrijanske pokrajine te veći dio Hrvatske sa Slavonijom.

Zahvalni kralj Ferdinand naresi Jurišića sjajnimi dostojanstvi i pokloni mu za vječna vremena grad Kisežki, a gradjanom podieli u spomen vitežkih dana kraljevskimi poveljami odlična i koristna prava i sloboštine. Po smrti slavnoga vojvode nadju njegove plemenite kosti u Kisežkoj crkvi hladni grob, nad kojim se mnoge godine vijahu otete turske zastave u svjedočanstvo hrabrosti slavnoga pokojnika. Tudier počiva slavni zatočnik nezaboravan potomstvu, nezaboravan svojemu harnomu rodu, koj će ga spominjat i slaviti pjesmom, dok bude javor gusala i pjesme davorije.

U poviesti hrvatskoj ostat će pako imena Kiseg i Jurišić bezsmrtna.

(Izvori: Belagerung v. Güns M. Rožnjak Wien 1789. Hammer-Purgstall: Geschichte d. osm. Reiches, Istvanfy: Historia Hungariae i Pray epistolae procerum Hungariae. Pars II.)

R. L.

Solun grad.

(Sa slikom.)

Tik morskoga briega u sjevernom zaljevu egejskoga mora raznizuje se amfiteatralno grad Solun poput ponosne Genove. Solun (novogrčki Salonicki), komu je udaren temelj za cvjetanja grčke kulture, poslije za vizantinskih careva sielom umjetnosti i trgovine, danas je poprištem musulmanske divljači, a prije malo časa pozorištem krvavih dogodjaja, gdje je rulja razniela na svoje pandže zastupnike, konzule dvijuh velevlasti Francezke i Njemačke i to u čas, kad je evropska diplomacija gojila sladku nadu, da će od nečovjeka azijatskoga učiniti čovjeka Evropejca.

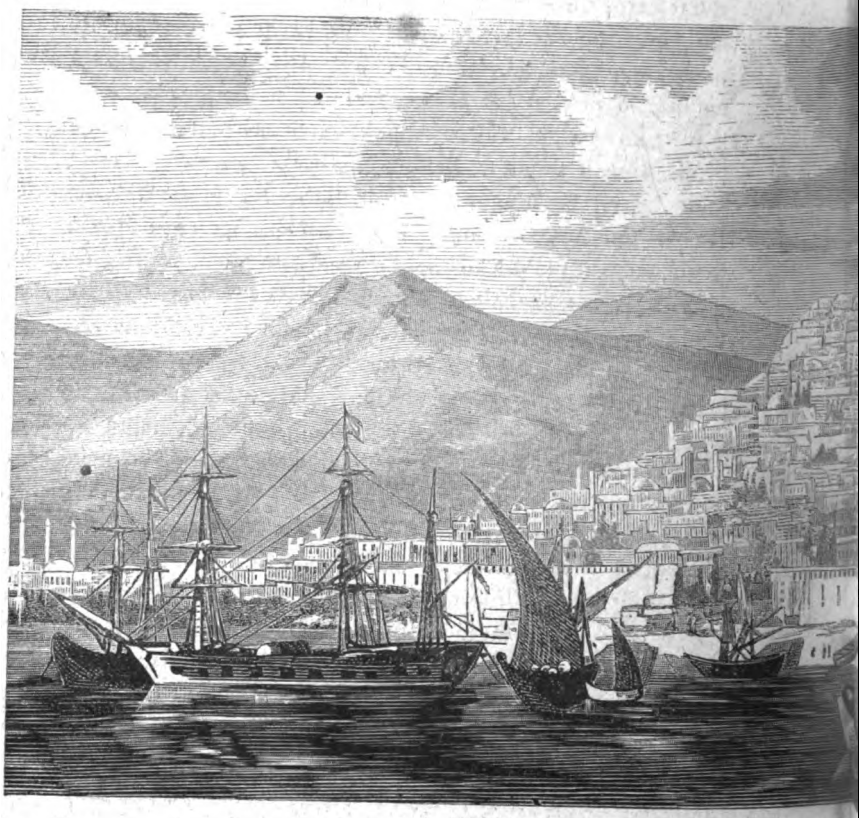

Grad

Solun, brojeći 70.000 duša bijaše slavan i bogat za vrieme Grka, za vrieme Rimljana, za vrieme vizantskoga gospodstva dičio se sjajnimi spomenici umjetnosti, bujio je trgovinom i bogatstvom, al na žalost kašnje dopade turskih šaka, a „tursko gospodstvo“, veli vrli njemački pisac Kanitz, „znači, koliko propast“. Polovica žiteljstva sastoji od žudija, ljudi trgovaca, u politici neutralnih, s toga Turstvu neškodljivih. U drugu polovicu valja brojiti Turke, zatim hrišćane što Grke što Bugare. Dok Izraelićani trgujuć miruju, dok se Grci i Bugari medj sobom kolju, lako je Musulmanom gospodovat i zapoviedat, a solunski Turci sbilja se uzobie-

Digitized by Google

stiše do kraja, pa se hoće jake desnice i dobre volje, a u oblasti silnoga padišaha nit ima jake desnice nit dobre volje, ljudi dapače vele, da su turski zastupnici javne vlasti u džamiji mirno gledali, kako smet osmanlijski raznosi pruskoga i francuzkoga konzula.

S mora je liepo gledati Solun, nu zaviriš li u smradne uličice, na svakom koraku namiče ti se turska pustalina, razsulo. Iza obieljenog kulami načičkanog platna gradskog proviruju kuće, džamije i munare, a za otim vidi se na vršku tvrdja sa sedam kula, po imenu Jedi-Kule. Do žala dulji se znamenita cesta Via Egratia, koja je nekoč vezala Rim i Carigrad. Ima tu i slavo-

fun.

luk, podignut u slavu Konstantina velikog, a na njem liepih basreliefa od mramora. Ima tu i ostanaka grdnoga hipodroma, koj je tužan svjedok nekdanje slave al i strašan spomenik onoga krvavoga užasa, kojim si je „Teodosije velik“ okaljao carsko lice, namamiv 15.000 gradjana u hipodrom i podaviv ih do kraja. Od prošloga sjaja ostaše gradu još dva znamenita hrama. Grci ih promieniše crkvami, Turci džamijami. Tu se pokazuje i propovjedaonica, sa koje da je sv. Pavao tumačio svietu nauk razpetoga spasa.

U Solunu ima svaka vjera svoj osebni priedjel. U židovskom gradu stanuju Izralićani, i medj sobom strogo razdieljeni po kastah. Stranom su bogati trgovci, stranom rabini, činovnici, obrtnici, težaci i mornari. Svi govore medj sobom španjolski. Turci ili su posjednici, trgovčići i trhonoše. Od kršćana ima više Grka nego Bugara, koji broje samo 300 obitelji u ovom gradu. Odkako je pukla vjerska razpra medju Grci i Bugari, razdvojiše se i ovdje kršćani, gradeći jedan proti drugomu spletke u har trećemu — u har turskomu krvniku. Nu na sreću raste Bugara sve to više po naseljenicih iz okoline, gdje sâm Bugarin žive i po vremenu mogla bi se istinom stvoriti nada Mladobugara, da će to mjesto biti glavnim bugarskim tržištem.

Kod Soluna teče i željeznica i po tom se je reć bi pokrajina uljudila — al s vana samo, jer dokle god siže „sjenka čestitoga cara“, sve je neljudski, neuljudno, sve tamno i bit će u prkos prividnim evropskim ljekovom sve dotle, dokle božja ruka ne oprosti biedne narode nevolje turske.

Po Kanitzu.

Slavan slikar Sienski porieklom Zagrebčanin.

Mislilo se i pisalo dugo vremena, da se je Rafaelom iz Urbina umjetnost popela na najviši stepen a odmah poslije njegove smrti da je stala propadati. Za rimsku školu stranom je to i istina ali u Sieni vijao se je još dugo poslije stieg prave uzvišene umjetnosti.

Giovan Antonio Bazzi prizivom Sodoma uzčuva ju od propadanja, ali ne ide njega samog ta zasluga već s njim slavu dieli tako zvani Girolamo Pacchia, mal ne ravan u nekih djelih baš samomu Rafaelu a kompozicijom i slogom znamenitiji od Bazzia.

Tog Pacchia zadesi čudna sudbina, da su ga sve do posljednjih evo godina zamienjivali sa nekim Pacchiarattom slikarom vršnjakom, spojiv tako dvie razne osobe u jednu, što je tim čudnije, jer se ta dva slikara bitno razlikuju po svojih djelih. — Nova estetična i arkivalna studija popravila su tu pogrešku a iz arkiva iznieše učenjaci osobito za nas zanimive podatke na vidjelo, da je naime otac čuvenog Girolama Pacchija bio rodom Zagrebčanin a zvao se Ivan Ivanović, „Giovanni di Giovanni“. U ovdješnjem arkivu čita se naime u krstnojknjizi od g. 1477. (po sienežkom stylu počimaše godina ožujkom) ovo:

„„adi 5. di gennaio. Girolamo di maestro Giovanni da Saghabria, maestro di bombarde, naque adi 4. di gennaio 1476. (po običnom računu 1477). Compare maestro dottore di medicina da Verona e Francesco di Andrea Oraffo e Mateo di Nanni spegiale““. —

(Dne 5. siečnja kršten Jerolim sin Ivana Zagrebčanina, majstora bombarda, rodjen 4. siečnja 1476. Ku-

Digitized by Google

movali magister doktor liečničtva iz Verone i Franjo sin Andrije Oraffa i Mato Nanni).

U drugoj povelji[1] spominje se Jerolimov otac: „Magister Johannes de Sclavonia“ u daljem sastavku (radi se o dviuh „bombardah“ koje je Ivan imao saliti za Sieneze) pišu: „Joanes Joanis de Sagabria“. — Badava sam gledao pronaći odkud Jerolimu Ivanoviću ime „Pacchia“, što u starijoj prostijoj talijanštini znači „jelo“. Milanesi[2] priobćuje 11 povelja službenih ali se tu naš slikar ne zove nikada drugačije već samo: „Girolamo di maestro Giovanni delle bombarde“ ili „Jeronimus magistri Joanis“.

Samo jedna povelja donosi ime „Pacchia“ ali tu ga spominje drug, reć bi, familiarno[3]. Ova povelja ujedno dokazuje da je Jerolim god. 1500. bio u Rimu

Na jednoj ocjeni[4] podpisao se je on sam „Girolamo di Giovani“.

O majstoru Ivanu, otcu slikarevu, ne ima daljih viesti. Umro je g. 1478., dakle kad mu je sinčiću jedva godina dana bila. — Žena mu bijaše neka Apollonia rodj. Zazzera, koja se je, vidi se, dobro brinula za goj sina si i već ga za rana u Firenzu na nauk poslala. U Rimu čini se, da je cielih 8 godina radio a po svoj prilici medju Rafaelovimi učenici, bar mu slika u s. Christoforu ondje pokazuje, da je točnije poznavao duh Rafaelov nego li ikoj poznat učenik mu. Već 1511. morao je u Sieni uživati velik ugled, jer je u to doba u sv. Bernardina oratoriju dobio nalog da sastavi slike i da se natječe sa Bazziem i Becafumijem tada i sad visoko cienjenimi slikari. U toj takmi održa častnu pobjedu naš, barem po porieklu, zemljak te se svojim takmacem posve ravnim pokazao, takmacem, od kojih se je jedan slavno i dično takmio sa samim Rafaelom u „Vila Farnese“.

Iza 1533. ne zna se ništa više za Jerolima u Sieni. Mancini (Raguaglio dele cose di Siena) misli, da je utekao u Francezku, pošto su jedno družtvo (congrega Bardotti) razćerali, komu je on članom bio. Da li je onaj „Rosso fiorentino“, koji je za Franju I. slikao, ista osoba, o kojoj govorimo, barem je vrlo slabo osnovano.[5]

Milanesi piše:

Di Girolamo del Pacchia, la memoria del quale essendo rimasta, per grande ingiustizia della fortuna fino ai nostri tempi in tutto smarita e sotterrata e ben ragione che da noi si cerchi di ritomarla in luce e d celebrarla in quel piu degno modo, che la virtu sua debitamente richiede.

(Nepravda sreće bila je zatomila i zakopala uspomenu Jerolima del Pacchia sve do naših dana, no vriedno je, da ju potražimo i iznesemo na vidjelo, da ju slavimo dostojno kako to vrlina njegova podpunoma zaslužuje.)

Akoprem ne imamo razloga ponadati se, da je, sada glasoviti, sienski slikar kako duševno svezan bio s našom domovinom, što je već s toga ne moguće, jer mu je otac toli rano umro, to će nas bar više nego obično zanimati, da je bio bar porieklom naše gore list.

U Sieni 30/5 76.

Dr. I. K.

[1] priobćenoj u knjizi: Documenti per la storia dell' arte senese di Milanesi. Siena 1856. Tom II. 349.

[2] U sp. djelu III. sv. str. 57.

[3] Inventario delle robe lasciate da maestro Neroccio di B. Zandi pittore. (Archiv dello Rogiti de Ser Francesco Santi)..... „uno tondo di serpentino ha el Pachia. Sta a Roma.

[4] U Sieni bio je običaj, da su slike, kad su se primale, prosudjivala 2—3 slikara. Nalazimo Jerolima Ivanovića češće u takovih komisijah.

[5] U Vasariju, izdanje Lemonnier 1855. XII. sv. str. 184.

LISTAK.

Sutorina (k slici). U današnjem broju donosimo sliku dalmatinske tvrdjavice kod Sutorine, poznate po junačkom četovanju hercegovačkom. Obširna opisa ne donosimo, već upućujemo čitaoce na putopisne crtice g. M. Milčetića po Bosni, Hercegovini i Crnojgori, koje ćemo počet priobćivat u budućem broju uz više slika.

Narodno kazalište. Dne 7. lipnja svršila se ovogodišnja sezona i to sa Meyerbeerovom operom „Robert djavo“. Ako i imademo možda pojedinih prigovora proti kazališnomu radu ove godine, to valja nam u obće priznati, da je dosta dobro tekla, navlastito što se tiče naše zbilja vrstne drame, koja bi upravo savršena bila, da ima još jedno dva ili tri bolja epizodista, što se navlastito kod prikazanja većih klasičnih komada opaža. Mi ćemo doniet pobliže statistične podatke kazališnoga rada u g. 1875/6, nu već sada moramo opaziti, da se je ove godine uprava žacala većih komada u stihovih. Opera je radila, koliko je znala, t. j. u koliko su sile pjevača mogle riešiti zadaću. Tu je gdjegdje izmjena od potrebe, jer mislimo, da se za tolik novac, kolik se plaća nekim našim pjevačem, može i boljih sila dobiti. To je medjutim posao uprave, koja se ima za to za vremena pobrinuti.

Svietli ban sazvao je prema zaključku sabora enquetno povjerenstvo, da izradi shodne predloge, kako bi trebalo kazalište urediti. Povjerenstvo, sastojeće se od 16 lica, viećalo je 1. lipnja pod predsjedom svietloga bana, te mu budu predložena sliedeća pitanja: 1. Kako da se ukloni deficit, što ga svake godine izkazuje kazališna uprava. 2. Na koj bi način uz dramu i opera nadalje postojati mogla. 3. Kako da se podpuni razvitak drame osigura. 4. Kako da se uredi podpuna kazališna uprava. Članovi povjerenstva zaključiše da pododbor od tri lica (presv. g. Franjo pl. Žigrović, g. Josip Miškatović i August Šenoa) izrade shodan predlog, koji će biti temeljem enquetne razprave.

Digitized by Google

Za sada ne možemo dakako ništa reći o tih predlozih, nu svakako priobćit ćemo za kratko vrieme zaključke povjerenstva, jer je pododbor svoju radnju svršio, te će se o njoj do koj dan razpravljati. Mi ćemo onda iznieti i obilnije opazke glede toga u istinu pretežkoga pitanja.

Franjo Krežma. Valja nam popravit, što smo dosele propustili bili. Naš mladi čuveni vještak povratio se dne 25. svibnja zdrav i čitav sa svoga puta iz Italije, te će neko vrieme probaviti u Zagrebu. U Trstu, Kopru, na Rieci i u Karlovcu pozdraviše mladog umjetnika pravim urnebesom, obasuše ga cvećem, i nadariše ga dragocienimi darovi, pri čem si navlastito tršćanska slavenska čitaonica lice osvjetlala. Na zagrebačkom kolodvoru dočeka ga veliko množtvo, navlaš pjevačko družtvo „Kolo“, trgovačko družtvo „Merkur“, i u bielo odjeveno kolo otmenih gospodjica. Presv. g. dvorski savjetnik Fr. pl. Žigrović pozdravi ga u ime „Kola“ i gdjica Ivka Kraljeva u ime hrvatskih djevojaka, a sviet udari u gromovito klicanje „Živio!“ Kolo mu izim toga priredi serenadu. Rimski list „Fanfulla“ od 29. svibnja piše o mladom umjetniku sliedeće: „Od gospojinske ruke stigo nam je listić, zadnja jeka slavlja mladoga Krežme, toga milog mladića i mezimca svih gospodja, što ga je doživio u Trstu. U večer, kad je Krežma gudio, bilo se u kazalište Mauroner skupilo dvie tisuće pet sto osoba, to jest toliko, koliko u to kazalište stane. Pri zadnjem koncertu u réduti budu i on i njegova sestra obasuta darovi, Krežma povratio se je u Hrvatsku, nu nadamo se, da ne će ondje dugo ostat bezposlice. Umjetnost goni na put, te će valjda doskora nastavit svoj umjetnički put po Evropi. Na svaki način neka se sjeti i Rima, gdje ga očekujemo, i ako bog da, neće ga ovdje po drugi put progoniti nesreća t. j. bolest“. Mi Zagrebčani pako nadamo se tvrdo, da će nam Krežma nekoliko puti osladiti dušu guslami prije, nego podje opet u široki sviet.

Nove knjige. Sabrani spisi Augusta Šenoe. Knjiga I. Čuvaj se senjske ruke. Historička pripoviest. U Zagrebu. Tiskom „Dioničke tiskare“ 1876. Strana 118. u osmini. Ciena je knjizi 60 novčića a može se dobit u Zagrebu u sveučilišnoj knjižari Albrechta i Fiedlera, te u knjižari Lavoslava Hartmana. Vanjski knjižari mogu naručit neposredno kod „Dioničke tiskare“ u Zagrebu. Urednik ovoga lista odlučio je izdat sve svoje beletrističke spise, dosele tiskane i netiskane, u čislu takovih knjižica, kakova je prva. Bit će u svem 24 pripoviedke, drugo izdanje „Zlatarovog zlata“, dvie dramatske radnje i sve izvorne i prevedene pjesme, u koliko niesu nezrele. U prvu knjigu uvrštena je senjska pripoviest „Čuvaj se senjske ruke“, priobćena g. 1875. u „Viencu“. Zatim će sliediti „Barun Ivica“, „Prijan Lovro“, „Liepa Anka“, „Dusi narodne straže“, „Mladi gospodin“, „Turopoljski top“, „Do tri puta Bog pomaže“, „Vječni Žid u Zagrebu“, „Ura sviralica“, „Zlatarovo zlato“ itd.

— Život Petra velikoga, cara Rusije, sastavljen po arkimandritu Antoniju Kaliforu a „prenešen na jezik iliričko-slavonski s malim nadodanjem od O. F. Aleksandra Tomikovića, franciškana države kapistranske“. Ova knjiga ugledala prvi put sviet na hrvatskom jeziku g. 1794, a sada se je vriedni g. Ivan Maršo, Iločanin i tajnik domobranskoga ministarstva u Pešti, latio truda, da tu riedku tiskanicu prikaže po drugi put hrvatskomu svietu. Knjiga zanimljiva po svom predmetu, bit će znamenita i radi jezika, a izdavatelj neće promieniti jezika ni najmanje, što je posve pravo i čim se n. pr. novo izdanje „Relkovićevih spisa“ pohvaliti nemože. Imat će 14 tiskanih tabaka pa će doniet i Petrovu sliku. Ciena joj je 1 fr. 20 nvč. Svatko se može na to djelo predbrojit kod izdavatelja (Budapešta, Deákova ulica br. 3. drugi kat). Čim bude knjiga dotiskana, primit će ju svaki predbrojnik poštarskim pouzećem. Mi ju sa svoje strane svakomu što bolje preporučamo.

— Izabrane novele od H. Zschokkea. Pohrv. J. Valentić. I. Preobraženje. Tisk. i nakl. H. Lustera. 1876. 185 str. u 12ini. Zschokeove novele prepuručivati i suvišno je. Svemu su svietu ušle u volju, svi su ih narodi preveli, pa se i sada rado čitaju, premda sva današnja literatura naginje na realizam, dočim su Zschokkeovi spisi puncati refleksija. Nekoliko pripoviesti njegovih pohrvaćeno je već odprije i to, koliko se sjećamo, „Alamontada“, „Kreol“ i „Budimski paša“, pa možda još koja. G. Valentić kani izdati podpunu sbirku na hrvatskom jeziku, što je svakako hvale vriedno. Nu svakako ga molimo, da radi što pomnije, što pozornije. Zschokkeov slog je uzoran. Kako za sada prvu knjižicu površno prolistasmo, molili bismo g. prevodioca, neka se u buduće kani što više glagoljnih samostavnika i neka iztriebi barbarizme, koji se uvukoše kao kuga u hrvatski jezik. Težko se n. pr. čita str. 96: „U čistom je životu, akoprem vanjska sjetila miruju, podpunije i točnije spominjanje prošasti stvari, nego li u zemaljskom budnom stanju“ ili str. 97: „budući je nadalje za vrieme zemaljskog bdenja samo pozornost duha odviš raztrešena, pošto je njegovo čuvanje tiela i on poradi toga na svaku pojedinu vanjsku česticu tjelesnu pripaziti mora — zato u javi izčezavaju spominjanja čistog života“. Tko ne umie njemački, težko da će smisao tih redaka odgonenuti moći, a tko je vješt tomu jeziku morat će ponajprije rieč po rieč prevesti na hrvatski jezik, da pogodi smisao. A timi preponami odbija se obćinstvo od štiva, jer je Hrvat rad shvatiti stvar u čas, kad ju pročita. Zato preporučamo prevodiocem, neka za boga ne prevode od rieči do rieči, neka rade ponajprije dovinuti se pravoga smisla a poslje neka ga protumače lakom, razumljivom hrvaštinom. Znamo, da je to vele mučno, al tako i samo tako mora se raditi, inače ne ima od cieloga posla koristi.

— Zabavna knjižnica II. dio. Devetdeset i tri. Roman, napisao Viktor Hugo. Svezak 19 i 20. U Kraljevici. Tisak i naklada „Primorske tiskare“. 1875. Ciena 20 novčića.

— Obća historja drame, ogromno u istinu djelo, došla je do dvanajstog svezka, u kojem se razpravlja poviest englezke drame a sva je prilika, da će biti još 11 svezaka. Englezki list „Saturday Review ne govori o tom svezku osobito povoljno. „Pisac dosad nije dalje došo“ veli S. R. „od najstarijih čudotvornih prikazivanja. Knjiga mu ima 750 strana a o tih starih dramah govori se samo na 120 strana. Na ostalom prostoru govori se o Celtih, Rimljanih, o Anglosaskih navalah i o koječem drugom, samo ne o englezkoj drami. U to je upletena i čudnovata polemika proti Kantu i drugom, koji s našom dramom ni najmanje posla neimaju.

Za izdavanje „jugoslavenskih ornamenta“ podielilo je austrijsko ministarstvo nastave g. F. Layu iznovice subvenciju od 2000 for. Ovo je novi dokaz o velikoj umjetničkoj vriednosti narodnih naših rukotvorina, pa se ufamo da će se sad i oni pokrotiti, koji su naučni svemu se podsmievati što je naše, a padaju potrbuške od čuda, čim vide da se ljudi nečemu čude i u Beču i Berlinu!

Ženskoje obrazovanije zove se novi petrogradski mjesečni sbornik, kojemu je zadaćom doprinositi k redovitomu razvoju ženske obrazovanosti osobito na ruskih ženskih gimnazijah, kojih je broj već tako narasao, da ih ima koliko i mužkih!

Digitized by Google

Iz stranih književnosti nastavljamo popis knjiga i većih sastavaka koje se tiču našega naroda i naše zemlje te iztočnoga pitanja. — Pravo velenjemačkom nadutosti odišu putni listovi iz Ugarske, Erdelja, Vlaške, Turske i Male Azije od dra. Bernharda Schwarza pod imenom: Aus dem Osten. Pisac svuda nalazi sam smrad, jedino mu se duša primiri kad naidje na koju njemačku koloniju. Napokon se vraća s tim smradnim utiskom kući te kliče: „Deutschland, Deutschland über Alles, über Alles in der Welt". — Nadalje je izišla knjiga: „Eine türkische Reise" od Karla Brauna Wiessbadena. Prvi svezak sadržaje put Dunavom, te Srbiju i Rumunjsku. — U njemačkom časopisu „Deutsche Rundschau" počima poznati prevodilac naših narodnih pjesama Siegfrid Kapper priobćivati putne listove iz Crnegore pod imenom: Montenegro. — Isto tako poznati pisac i prijatelj našega naroda Schweiger-Lerchenfeld napisao je zanimivu putopisnu knjigu: Unter dem Halbmonde. S početka dotiče se pisac Srbije i Bugarske, Crnogore, crtajuć poviest i život naroda našega, a kašnje većim dielom opisuje Carigrad i Malu Aziju. — Zanimiva je osobito obzirom na Slovake pisana knjižica: ältere und neuere Magyarisirungsversuche in Ungarn od Urbanka. — U ravnih političkih, znanstvenih, beletrističnih itd. časopisih množtvo većih i manjih članaka svake ruke, koje i nemožemo nabrajati.

Kazalište po svietu. Vesela igra „Aleksandro u Korintu" od Friderika Bodenstedta prošla je u hanoveranskom kazalištu vrlo sretno. Kako je Bodenstedt velik dio svojeg vremena posvetio Shakespeareu, posve je naravski da se u „Aleksandru" vidi mnogo tragova Shakespearštine, nu s druge strane vidjelo se i u tom dramatskom plodu, da je Bodenstedt poglavito lirski pjesnik. — Rudolf Gottschall, poznati estetik i kritik, sastavio je novu dramu „Amy Robsard" te je održao sjajnu pobjedu na kazalištu Lipskom. Predmet drame crpljen je iz Walter Scottova romana „Kenilvort". — Nasuprot je u Laubeovu kazalištu novina „Timon londonski" posve propala. Za ime pisca ne zna se, ali kritici vele, da je sam Laube pisac propalog komada.

Teatro Mauroner, preliepo amfiteatralno kazalište u Trstu, izgorjelo do temelja. Kadgodj čitamo takovu viest zazebe nas duša, jer se sjećamo grozom i našega kazališta, komu je samo ljuska zidana a duša drvena. Znamo da će još po koja kap proteći Savom, dok ugledamo novo ukusno kazalište u doljnjem gradu, nu svakako valja biti na oprezu, da i sadanje nam kazalište nepodje po zlu. Taj vilin hram, sagradjen g. 1830. po pokojnom Krsti Stankoviću, već je vrlo klimav i na sve strane zievaju pukline, a o udobnosti občinstva i sigurnosti glumaca ne ćemo ni govoriti. Nu kako su sada minule predstave, vriedno bi bilo, da gradjevni odbor pregleda svu sgradu od sljemena do korena, pa da se ukloni što je najopasnije.

Tužaljka Niemaca na njemački repertoir. „Blätter für literarische Unterhaltung", list što ga uredjuje znameniti njemački književnik Gottschall, pripovieda koliko je igrokaz „Falissement", sastavljen po norvežkom pjesniku Björnsterne Björnsonu, slave steko po njemačkih pozorištih i kako je taj komad sbilja veliku slavu zaslužio, (I mi ćemo ga skoro na hrvatskom pozorištu vidjeti. Op. Ur.) javlja, da su i „Novovjenčanici" istoga pisca pobjedu održali u Beču. Dvorsko kazalište u Meiningenu pripravlja dramu drugog skadinavskog pjesnika Ibsena za predstavu. I rusko-francezki komad „Daniševi" šire se po njemačkih pozorištih velikim uspjehom. „Tako, veli Gottschall, titraju nad našim narodnim (njemačkim) pozorištem dvie zviezde: skadinavska i francuzka dramatika: Pribrojimo jošte Shakespeareove drame, sbrojimo skadinavske i francezke komade, koji se prikazuju na njemačkih pozorištih, to je za nas Niemce gospodstvo tudje dramatike zaista sramotno." Taj je Niemac barem iskren. Njemačka „Bohenia", govoreći o vrstnoj českoj komediji „Gospodar u spavaćoj halji" od Em. Bozděcha, i hvaleći pisca, žali, što nije Niemac. Dakako! Bog je po mnenju tih dragih Germana griešio, što je ljudem nenjemačkoga poriekla dao mozga. Tko dan danas čita njemačke časopise, mora se čudom čuditi, hako se je biesna strast proti Neniemcem mogla uvući u triezne inače listove.

Gladstone, bivši ministar-predsjednik velike Britanije, bavi se sada ne samo parlamentarnom opozicijom proti ministarstvu Disraeli, već i knjigom. Upravo sada izdao je kod Mac Millana u Londonu novo znanstveno djelo pod naslovom „Doba i mjesto pjesnika Omira".

Rimske starine. Nigdje na svietu neizkapa se toliko starina, koliko u Rimu. Arkeologijska komisija upravo je izdala popis starina, lani izkopanih. Nadjeno je 14 kipova, 20 glava i poprsja, 1 sarkofag, 5 zlatnih uresa, 4 srebrna i 22 mjedena, 8 rezbarija od slonove kosti, 405 terrakota (kipova, svetiljaka, lonaca), 184 komada stupova i inih dielova gradjevina, nebrojeni napisi itd. Novaca izkopano je 9 zlatnih, 21 srebrnih, 6715 bakrenih.

Knjižnica Viktora Emanuela u Rimu. U velikoj sgradi Collegio Romano, u kojoj je negda bilo središte Jezuita, njihov najveći i najvažniji konvent, otvorena je 26. veljače ogromna knjižnica pod imenom „Viktor Emanuelova", koja je sastavljena od raznih manjih većim dielom manastirskih knjižnica, te sad sadržaje 650.000 svezaka.

Dopisnica uredničtva.

— Nekim našim vanskim pomoćnikom. Dobivamo dosta razna gradiva i ne žalimo truda sve to i sviestno pročitat, da nam se ne rekne, da smo pristrani, i da radimo zatamit mlade talente. Mi dapače željno vrebamo za svakim perom, kojim bi se naša knjiga danas sutra prodičiti mogla. Nu opet imamo našim vanskim dopisnikom dojaviti malenu molbu, molbu posve naravsku, pa se nadamo, da nam je ne će pisati u grieh. Dobivamo naime razprava i članaka koji bi činili cielu knjigu, a da ju tiskamo u našem listu, trebalo bi 10 ili 12 nastavaka, što je za nas vrlo nepovoljno, jer se tim občinstvo ozlovolji, a mi ne možemo mienjati gradiva, što beletrističkomu listu svakako potrebno. Tko poznaje občinstvo i način, kako gradivo razrediti valja, da budu članci što raznovrstniji, znat će, da kod poučnih članaka nesmie biti više od 3 do 4 nastavka. Molimo dakle svoje vanske pomoćnike, neka prema tomu svoje članke udese, pa ako im je predmet zanimiv i važan te se lako sbiti neda, neka gradivo razvrste u više članaka. Na isti način molimo, da i prevedene pripovesti ne budu preduge, da ne bude monotonije. To hćedosmo u kratko reći, jer je občinstvo naše vrlo kritično u tom obziru.

Zabava: — Mladi pobožnik — Montecchi i Capuletti — Tri Budrisa — U predvečerje. — **Pouka:** — Nikola Jurišić u Kisegu — Solun grad — Slavan slikar Sienski porieklom Zagrebčanin. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare" u Zagrebu.**

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 17. lipnja 1876.

Br. 25. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Pokladna noć.

Spjevao Aug. Šenoa.

Bje zimska noć. Ko silan vran
Širinom svieta leti tmurna;
Kroz ljudski strah, kroz ljudski san
Šumorila joj kreljut burna:
Na krila uzvi ljut se div,
Sjevernjak vijor, mahnit, živ.
Vrh glave kruti led mu strši,
Gromovit mu je ždriela krič,
Daleko sniežni plašt mu prši,
U ruci munja — plamen bič.
I šinu munjom preko svieta,
A oblaka se brza četa
Pred divom lednim plaho jati
Ko djavolovi mrki hati.
Pučina iz dna svog se prieči
Bjelogriv, reć bi, biesan zmaj,
Zaurla, rikne, muklo ječi
I pandžom dere tvrdi kraj.
Ko ranjen tigar vijor rukne,
I krši hrast i trese dom,
Leleče, cvili i fijukne,
Grohoće kao trus i grom.
Od mahnitoga svì se jara
Visoka kula kao trska;
On srće ljut, da sve pohara
I jednim mahom sviet da smrska.

Bje zimska noć. U grdnu domu
Sred kamensmjese velegrada,
Gdje krov se visi bliže gromu,
Stajaše stanak ljutih jada,
Stajaše tužna izba, mala.
Pukline svud, sva vlažna, biela;
Sred izbe stol, tu svieća sjala,
Drktureć ko kraj mrtva tiela;
Svud vidiš knjiga i papira,
O zidu Tassa i Omira,
Iz kuta zieva prazna peć,
A drugog neima ništa već.
Al ima! U toj mraznoj biedi
Živari mladić niem i blied,
Nepomičan do svieće sjedi:
Je l mrtvac, je li mramor, led?
Je l avet? Smrtne kazne krivac?
U mladu glavu tiska piest,
Ni uzdah ne će odat sviest,
Ni trenom ne će drknut živac.
Al živ je, živ, taj mramor kam!
Osovio je smjelu glavu,
Niz ramena mu gusti pram
Razletio se kao lavu.
Ko kries mu planu crno oko,
Raztvorilo se na široko.
U tom je oku zviezda, tries,
U tom je oku bog i bies,
U tom je oku pako, raj,
U tom je oku radost, vaj.
U tom je oku zanos, jad,
I blagi melem, trovan rt,
U tom je oku život, smrt,
Iz toga oka bulji glad.
Taj plamen led, taj angjo biesnik
Ta mrtva luda, živ je pjesnik.
Miločujna mu pjesan pline,
A na srdce ju prima sviet,
Ko kada rosa sa visine

Digitized by Google

Na rumeni se spušta cviet.
Koliku silu budi piev!
I plač i smieh i milje, gnjev,
Slobodu, zoru, bieli dan;
Izpred njeg gine noć i san.
Silovit burnih strasti vir,
I divna jeka duha jakog,
Velika ljubav, blagi mir
Osvaja sviet i svlada svakog.
Put valovja se pjesan lieva,
Razblagana ju hvata duša,
Tu pjesan svatko želi, sluša,
Tu pjesan svačje grlo pjeva.
Zlatokril tako leptir bludi
Od ruže k ruži lieta hitra,
S miline cvieće širi grudi,
Na svakom cvietu leptir titra.
I plane pjesnik, pjeva, piše,
Sve pjeva — ali ništa više.
Nu stvor tek slavi svieta želja,
Šta mari sviet za stvoritelja!
Pa tako sjedi pjesnik mlad;
I trpi žedj i trpi glad.
Po tielu zmijski mraz mu gmiže
Kradomice sve srdcu bliže;
Već ruka klone, noga trne,
U moždjane već biesna grne
Mladiću biednom vrela krv,
A utrobu mu jede crv.
Nu mučeničkog usred lica
Munjolik žar se manen toči;
Je l ugljen, vulkan, repatica?
To pjesnikove jesu oči.
U vrata bulji. Nalik zvieri
Do vrata stoji blieda avet,
Na mladca zmijske zube ceri,
Na licu joj je smieh, rugavet.

— Ej dobra veče, sinko mlad!
Čuj vani urla zimska noć,
Pa morao sam k tebi doć.
Šta? Ne znaš li me? Ja sam glad.
Što radiš? Valjda slovke brojiš,
Il bezsmrtnosti halju krojiš?
Vragometni to negdje trudi,
Pa danas, toli kasno još!
Moj brajko bit će poso loš,
Čuj kako bura mrzko gudi.
A zdravlje? Dobro, ej dakako.
Ambrozija je sladko jelo,
I nektar vino vrlo jako.
Šta treba više? Ništ! Zacielo.
Nu sustah. Daj da sjesti smiem.“

To rekav glad na postelj sjeo,
O koljena je ruke sveo,
Pa kroz smieh dalje:

— Al si niem!
Ta gdje ti danas dobra volja?
Nu reci, gdje te peče bolja?
Ti šutiš! Baš si čudan svat.
Čuj, ja bih mogo razlog znat.
Prevarila te draga? Nije.
Il hramlje stih, il fali rima?
Il nemaš čim se soba grije?
Moj brajko, tu je vražka zima;
Cvokoću zubi, valja reć.
Dà, duše moje, prazna peć!
Pa ded, moj mladi pievče boži,
Ded skreši kakav ditiramb,
Sad bio daktil il jamb,
I ditirambom peć nam loži!
Al ludjak li sam? Smrznu česma,
Iz koje zvonka teče pjesma.
Ha! Sad razumiem! Vjere dà!
Moj dragi brate, rajska màna
Za ljudsko tielo slaba hrana.
Je l' to? Nu reci! Bome jest!
Moj pjesnik nema, što će jest!
Ti niesi, brate, turski car,
Ni bankir, niti tvorničar,
Ni grof, ni barun, niti Gavan,
Ni savjetnik, ni vodja slavan,
Ni odvjetnik si, ili vidar,
Ni pomorac, ni vještak zidar,
Ni zakupnik, ni revan ratar,
Van svieta tvog je posla hatar,
Ti ne znaš — valja prozom reći —
Ti ne znaš niti kruške peći.
Bez doma, zdjele i ognjišta
Ti brajko niesi — ama ništa.
A to su samo posljedice,
Kad čovjek gradi bezposlice.
U plien te usud meni dao,
Života tvog mi vrlo žao.
Ded, kušaj malo se osviestit,
Jer glave te se nešta taklo,
Ta baci s oči ludo staklo,
Pa možeš biti bogat, čestit,
Pa možeš biti, brajko, sit.
Ah kidljiva je pjesme nit!
Ded pjevajući već ne ludi,
Il bar po želji svieta gudi!“

To reče kroz smieh strašni gost.
„Umini!“ mladić u vis sunu
I klonu opet. Blieskom munu

Digitized by Google

Iz crnog oka mahnitost.
A glad će dalje: „Baci k biesu
Taj djevičanski lud sram,
Ta danas, brate, poklade su,
A ti tu čamiš gladan sâm!
Pokazat ću ti slavan god — —“
To reče glad i mahnu. Odma
Otvorio se izbi pod
I do dna sjajnog grdnog doma
Dosegnulo je mladcu oko:
U prvom spratu dol duboko
Zvjezdolik planu zviezda kries,
Zamamljiv cilik srdce dira,
Metresa daje tu bankira
Visokim gostom slavan ples.
„Ej gledji ludo!“ kriknu glad,
„Poezije ti evo sad! —“
Zasinulo. Iz ogledala
Suncoliko se lieva zlato,
Sred sjajnog hrama od kristala
Šareno mravljem vrvi jato.
Gle devojke, ta jedva cviet
Smijuške titra po množini,
Suhonjav bankir uz nju star,
Previjajuć se sladko, hini
Mladovjekoga milka žar.
Tu bujnoj ženi pline kosa
Na gladke grudi, rame bielo,
A crno oko, noćna rosa
Na plahoga se mladca svelo:
I zmiji plane oka tren
Gdje plahi pred njom drkće plien.
Bankiri gojni, diplomati,
Lepezâ sjajnih drktav roj,
Podmitljiva uz kćerku mati,
Tu biela pût, tu crni kroj;
Kadife šar i šušanj svile,
Plesačice i miljunaši,
Sa praznim srdcem mitne vile
I novinari i kartaši,
Gospodstvo šuplje, pune kese,
I talog, pjena i metrese;
Ko graška alem, vrpce, čipka,
Ko proje biser, plamno cvieće,
I hroma starež, mladež gibka,
U vrtlogu se sve to kreće;
Šapuće, šuška, šumi, kriešti,
Prevrtljivo se opet smije,
Prelieva, titra, ljeska, bliešti
I vitlajuć se bruji, vrije.
Kad u tren pljesnu dlana dva,
Zasvirnu svirka — stade sviet,
Vrh laštenoga u mah tla
Strelimke sunu kola liet.
Uz svirke glas se trese dom,
Uz svirke glas manita ples,
Uz vjetra grom, uz bure lom
Razvitlao se kola bies. — —
Uzavri grud, plamiću lica,
Blisiče oko, gine dah,
Koloplet biesni ko bujica,
Ko struja bure, munje mah.
Uz cilik žice juri jar,
Paluca alem, pada cviet,
Vrtoglav ključa krvi žar,
Uz cilik žice biesni sviet
„Nu gledaj dalje!“ kriknu glad,
Poezije još veće sad!“

Gle sjajne gostbe. Stol se svija
Od zlatne vojske punih zdiela.
Kristalne čaše, bujna jela,
Šampanjac zlatni, malvazija,
Srneća pleća, šljuka jato,
Fazana roj i sladki led,
I marcipan, naranče zlato,
I breskve ruj i grozda med,
Gomoljika, ragout od raka,
Paštete silne, vepra glava,
Uz ostrige na trista šaka
U smoku riba, neman prava;
Miloduho vrh toga cvieće,
U finu srebru biele svieće:
To titra, mîri, to se puši,
To žacka nos, to godi duši —
Šta nektar i ambrozija!
Metresa mahnu. K stolu skoči
Ko vučje jato družba sva.
Ko kad u ljetni, sparni čas
Nad bujnim poljem lebdi magla,
I padne ljuta, padne nagla
Pa sisa puni, zlatni klas:
I gosti slavni sad harače,
Uz jelo raste glad im jače.
Šampanjac zlatni, zmija biesna,
Iz zatvora si djisnuv tiesna,
Visoko u vis strielom sune,
Od zlatne kiše čaše pune.
Metresa skoči, okom mignu,
Jarolik gori licem žar,
I zlatnu pjenu u vis dignu
I kriknu biesna u taj par:
„Šta vječni raj! Šta „Otče naš!“
Ta poklade su, božić baš!
Da živi bielo naše tielo,
Da živi našeg tiela plien!
Promjenljivo nam srdce smjelo,
Da živi bura, časak, tren!

Digitized by Google

Da živi slast, užitak zlato,
Za živi usna, oči blies,
I poklonika naših jato,
Da živi krv, da živi bies!"
Zaurla vjetar, grmi smieh,
Uzavri vino, čaša zveči,
Daleko grohot pjani ječi
Ko orguljica hrapav mieh:
„Da živi slast, užitak zlato,
Da živi usna, oči blies,
I poklonika vaših jato,
Da živi krv, da živi bies!"
Plamiće oko, pamet gine,
I oko nježnog, tankog struka,
Drzovito se krišem vine
Mahnitca trulog gnjusna ruka.
Šta vječni raj! Šta „Otče naš!
Ta poklade su, božić baš!

Tad kriknu glad: „E luda glavo!
Ded gledji dalje, dobit sve ćeš;
Nu ako ni sad ludjak ne ćeš,
Pa nek te nosi bies i djavo!"

Već bielilo se svjetlo dana,
Tajnovit stoji boudoir;
Joč drkće svieće zadnji žar,
I kao tanka magla rana
U bielu ruhu žena sjedi,
Prekrstiv ruke niemo gledi.
Na sniežne grudi pada kosa,
Mekušna, sjajna, crna, gladka,
Šapućuć drkće usna sladka,
Iz crnog oka pada rosa.
Metresa plače. Divne žene
Divotne grudi, alem zene,
Majušne noge! Blažen taj,
Kog njezin zove uzdisaj!
Metresa plače. Ruke svija,
Sa vrata trga alem drag,
Ko da je dragulj trovna zmija,
Na šareni ga baci sag,
I kriknu: „Gade, drugu skuj!
Pjesnika ištem živu krv,
Šta hasni meni starac, crv?
Mladića daj mi! Vraže čuj!"
Tad viknu glad: „Nà, brajko, eto!
Ta tebe ide, ču li, sve to,
Te suze, ljubav, uzdah, bol,
Pa čini, što si mlada želi;
Prioni odmah, mudro dieli:
Bankiru pol i tebi pol.
I bankir dat će liepo mjesto,
Pa možeš pjevat zdrav i sit,
Sva muka, sav je trud tvoj presto.
Ta može l bolje sreće bit?
Prioni, velim! Znam da druga
Po pameti se tvojoj mota,
Al tratiš vrieme. Baš grehota!
Zaludu pjesme, suze, tuga.
Jer otcu tvoga ideala
U more nije pamet pala.
Poštenjak on je, miran čovjek.
Pjesniku neda kćeri dovjek.
Ma Mojsijin da imaš štap,
Ta desnica ti nije jaka,
Da vabiš iz tog kremenjaka
Milosrdja na piev tvoj slap.
Pa šta je ljubav? Uzplamaj
Gdje dva se smrtna stvora mučke
U kratak zovu zagrljaj
I krv si smire objeručke;
Časovita tek zamaglica
Vjekovitih bez posljedica.
Ta šta je sviet? Tek ostriga je,
Što sliepa sreća mužu daje;
Prioni, srkni, brzaj steć,
Jer poslje nema ništa već.
Što bog? Ta slabe glave hir,
U kome glupost traži mir.
A nebo? Lude bajke kraj:
Tek na zemlji je pako, raj.
Sva zemlja samo sir je biel,
A čovjeka je narod ciel
Tek drobni crvi u tom siru,
Što niknu, gmižu i umiru,
I opeta se legu, minu,
Bez prestanka se rode, ginu.
Ma što ti fratra laže zvonac,
Početak tu je, tu je konac.
A tvoje pjesme tekar, kaž!
Jednolik ludih rieči sbroj,
O sanku san, o laži laž,
Maglovit proti magli boj,
Gdje sliep ti slučaj vječni zakon
I svaki drač ti gdje ljepota,
Dok ne srušiš se ludjak nakon
Na tvrdi kamen tog života.
Oj pusti vile, cvieće, srok!
Cvrkutat nemoj, sbori hladno;
Jer utonu ti šajka na dno.
Prioni! sad je zadnji rok."
To reče kroz smieh strašni glad,
Mladića se je ruke hvato,
Al plamom planu pjesnik mlad
I dignuv čelo, reć će na to:

„Zašuti, jeko svieta prosta,

Digitized by Google

Zaludu blistav nudjaš mam,
Hudobe tvoje slušah dosta,
I mruć odoljet ja ti znam.
Sa plavetnoga gore gniezda
U grud se spusti zlatna ptica,
Dà, u srdce mi pala zviezda,
Divotna zviezda nebesnica.
Protresla me je divska sila,
Moj planu vid, moj zinu sluh,
Na slabom tielu ćutih krila,
Do sunca uzvi moj se duh.
Daleko zirnuh uz vedrinu,
Milijun puti planu kries,
Gdje svjetovi se zlatni vinu,
Jatomice u složan ples.
Ja vidjeh rumen zore trak,
I bielog dana prvi tren,
I večernji gdje raste mrak,
I gluhe noći mrku sjen,
Nebotik vrelog mora slap,
Pučine sinje gladki mir,
Na rujnoj ruži alem-kap
U zelen gori živi vir.
U prahu vidjeh sitnog crva,
I zmiju gdje se s lavom hrva;
Ja gledah zlatnih pčela dom,
I sokola u gnjezdu svom;
I travku, gdje se k suncu vine,
Tajnovit preplet šumske tmine,
Visoke gore, vječni led,
Ravnica bujnih zlatni red.
U čovječje sam zirno oko
U sve krasote sjajno vrelo,
Umiće gledah na široko,
Bogolikoga duha djelo.
Raznolika ta narav živa,
Taj stostruk šarog stvora lik,
U jednu tek krasotu spliva
U jedan kip, u jedan slik!
Dà svietu tom je stalna mjera,
I svakom stvoru zakon svoj,
Nedobitna ga sila ćera
U vječni sklad kroz vječni boj.
Zatravljen klik se grlu ote:
Divotan li si sviete, liep!
Pa ja se klonut te ljepote?
Pa ja da budem viekom sliep?
Svjetobor slušah mora bies,
Oluje gorske urnebes,
I pljusak vala, vjetra huj,
Slavulja pjesmu, pčele zuj,
Sunovrat šumne rieke slap,
Rominjat kiše sitnu kap,
Lavorak noćni, lava ruk,
I neba grom i grlin guk;
U psalmu gromni boga gnjev,
Ko tanko zvonce, dievin piev:
Pa kako sav taj razglas slušah,
Od tisuć glasa drktnu duša,
Valovita ko bujna rieka
Za zvukom zvuk u grud mi plinu,
I jednu samo ćuh milinu:
Sveg svieta to je glasna jeka.
Zanesen pjevat klikoh tad:
Divotan li je svieta sklad!
Pa ja u vječni pasti driem?
Da budem gluh, da budem niem?
I srdce proštì moja mladost,
Tu knjigu naših osjećaja
Gdje smieškom piše svaka radost,
Gdje suza pismo svakog vaja,
Gdje cjelovima ljubav piše,
Gdje trovnim zubom zloba riše.
To moje srdce, dragulj taj,
Što radost u se svaku prima,
Što ćuti svaki ljudski vaj,
I ljubavlju sav sviet obima,
A drktne kao plahi list,
Na svake suze biser čist,
I zavri kao talas ljut,
Kad pravdu gazi silnik krut —
To srdce vrelo sâm da trgnem
Plamenite iz svoje grudi?
U svjetsko blato da ga vrgnem,
Nek glupi po njem skaču ljudi?
Gle lubanja mi razmiče se
Ko orijaški neba svod,
Put zviezda mi se misli kriese,
Vjekovitoga duha plod.
U grudi bruji ocean,
A iz nje gromki piev se rine,
U mom je oku vječni dan,
Izpred njeg vrieme, prostor gine.
Tek istinom mi kroči noga,
Od ljubavi sam poslan boga
Razglasit svietu rieči velje,
Krasote vječne evangjelje;
Zaludu porug glupa lica,
Zaludu blatnih duša vika,
Zaludu himbe rugalica.
Zaludu režnja mogućnika:
Nek proti srdcu momu peri
Svoj trovni ostan guja roj,
Nek dignu nokte ljudske zvieri,
Od alema je oklop moj!
Da gvozdena će kreljut časa,
Oborit silu, zlato čast,
I slava što se danas glasa,

Digitized by Google

U zaborav će sutra past.
Al pjesma glasna ne će ginut,
Sve budeć ljudstva bolju sviest,
Uz vjekove će piev se vinut,
Mironosna nam neba viest.
Šta daješ, strašni goste, ti mi
Bogoliku za pieva čast?
Prioni, veliš, brzaj, primi
Mučaljivu i driemnu slast.
Tvoj slavni sviet je mutna bara,
Gdje kolo igra roj komara
Pri umirućeg dana zraci,
Zar u nju da se pjesnik baci?
Gdje zakon piše kruta pest,
Gdje pravdu kroji samo sreća,
Gdje na pazaru stoji sviest.
Gdje ljudsko srdce prazna vreća,
Gdje sama laž je svaki smieh,
Gdje bludno svjetlo svaki gled,
Gdje svaka miso smrtan grieh
A svaka riečca trovan med.
Poštenje tu se mjeri zlatom,
Poštenjak tu je čudak lud.
Medj poklonika podlim jatom
Djevovat hini bogat blud.
Mješt stvari pusto ime vriedi,
Sramota tu se smije biedi
Tu cjelov jed je, preljub igra,
Tu slablji jakom samo čigra;
Tvog svieta život poklade su
Gdje zvieri pale žrtve biesu,
Za mrežom krivih silogizma
Gdje reži varka, jal i pizma;
Tu ne znaš dobra, niti zla,
Tvoj slavni sviet ti ne ima dna.
Ja mrzim podlo licumjerstvo
I šuplje duše sjajni hin,
Utančeno to gladko zvierstvo,
Jer zdravog ljudstva jesam sin:
Dà slavim ono jedro pleme,
U kome krvca kipi jaka,
Što k nebu peri svoje tjeme,
A istinom gdje rieč je svaka.
Što srdcem ljubi, mukom radi,
I kolo svieta goni smjelo,
Gdje zdrava duša, zdravo tielo
Budućem vieku sreću gradi:
Slobodu, znanje, čistu ćud,
Božanstven mir na svietu svud.

Pa neka umrem — zlu kad sreću
Usudila mi smrtna kob;
Al čovjek ostah — živ ti ne ću
Sramote svoje gledat grob!"

„Pa umri beno!" neman vrisnu,
I škrinuv zubî u vis djisnu,
Na mladca grud se sunovrati,
Da gvozdenim ga noktom shvati.
„Pa umri beno!" — — U taj čas
Razletila se širom vrata,
„Ah tvoja!" kliknu divan glas
I djevojka se mladca hvata,
Ljepota, vila, zviezda, cviet,
Dva modra oka — čitav sviet,
Na grud se mladcu mlada vinu:
„Dà, tvoja jesam! —" Neman minu.
„Pobiedila je pjesme sila,
Mog otca dirnu divni glas;
Mironosnica biela vila
U vječnu sreću sljubi nas.
Uminuše već jadi, boj,
Moj otac zove, sin mu budi.
Od radosti će pući grudi,
Jer moj si, moj! Ah vazda moj!"

Uminu bura — Sa vedrine
Već danica milostna sine;
A grleć zlato pjesnik mlad
Plamenitoj će zviezdi tad:

„Oj zdravo zviezdo jutrošnjice.
Na ovaj zemski zirni kraj,
Na posestrime svoje lice!
Divotna zviezdo! Sjaj nam, sjaj!
Životom sad je srdca slut!
Svjedokinjom mi budi sveta
Gdje s usnicom se usna sreta
Na vječni cjelov prvi put,
Dà, zora puca, sviće dan,
Vjekovit tečaj zlatnog doba,
Kroz mirnu javu vedar san
I vječna ljubav preko groba,
U nov se život prenu sviet,
I ptica pjeva pjesme nove,
Pomladjen diše rosni cviet:
Prosnutak nov i mene zove.
Andjelak sidje k meni tih,
Ko cviet na grudi spusti lice,
Iz njenog oka cvate stih,
Od ljubavi mi zvone žice,
Daleko struje svietom pune,
I evo ti se pjesnik kune:
Tom kunem ti se milom glavom,
I prvim našim cjelovom,
I prve pjesme mladom slavom,
Života prošlog boli svom;
Prie splinuti će noć i dan,
Visoke vrhe dostić more,

Digitized by Google

U val se sorit neba stan,
I dnom se stvorit, što bje gore,
Prie otrovom mi teći bila — —
Oniemit ne će moja vila,
Veličat hoću silnu narav,
Krasote vječne veličanstvo
Razkidat robstva lanac varav,
K slobodi jarit čovječanstvo.
Vrlinu dić do kraja zviezdna,
Obimat srdcem cieli sviet,
Iz mračnoga da nikne bezdna
Suncolik ljubavi nam cviet,
Dà zlatna zviezdo, bit ću dovjek
Poštenjak, pjesnik, pravi čovjek!"

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

XVII.

Taj isti dan, kad je Helena napisala bila posljednju kobnu rieč u dnevnik, sjedjaše Insarov u Bersenjeva u sobi a Bersenjev stajaše pred njim; na licu moglo mu se čitati, da ga ne razumie. Insarov naime rekao mu je baš taj čas, da sutradan odilazi u Moskvu.

— Što vam pada na um! povika Bersenjev, sad stopram biti će najkrasnije vrieme. Što ćete raditi u Moskvi? Zašto toliko naglite? ili ste možebit dobili kakovu viest?

— Niesam dobio nikakovih viesti, odvrati Insarov, nu polag svojih nazora ne mogu dalje ovdje ostati.

— Zašto ne bi mogli...

— Andrijo Petroviću, budite toliko dobri, ne pitajte me, molim vas. Meni samotnu težko je raztati se s vami, ali ne mogu si pomoći.

Bersenjev pogleda ga oštro.

— Znadem, progovori zatim, da vas nije moći nagovoriti. Dakle ste se odvažili?

— Posve, odvrati Insarov i ode.

Bersenjev prošeta se nekoliko puta po sobi, uzme šešir, i zaputi se k Stahovljevim.

— Dodjoste mi nešto priobćit? zapita ga Helena, čim su ostali na samu.

— Jest, ali kako ste to pogodili?

— Nije do toga. Govorite što?

Bersenjev saobći joj nakanu Insarovljevu.

— Vi znadete, progovori Bersenjev, da Dimitrija Nikanorović ne polaže računa o svom djelovanju — nu mislim, sjednimo, Heleno Nikolajevna, vam kao da nije najbolje,.. čini mi se, da mogu pogoditi uzrok tomu naglomu odlazku.

— Kakov bi to bio uzrok? upita Helena, stiščuć neznadice Bersenjevljevu ruku u svojoj hladnoj ruci.

— Dobro dakle, zače Bersenjev žalostnim posmjehom. — Ah kako bih to pripoviedao? Započeti mi je ovogodišnjim proljećem, kad sam se pobliže upoznao s Insarovom. Zatekao sam ga tada u kući jednoga rodjaka; rodjak taj imao je kćer, vrlo liepu kćer. Činilo mi se, da Insarov nije prama njoj hladan, rekao sam mu to. On se nasmije i odvrati mi, da sam se prevario, da mu je srdce prosto, a drugamo da bi namah otišao, kad bi mu se nešto podobna dogodilo, i to zato, jer ne želi — to su mu bile rieči — srdcu svomu za volju iznevjeriti se dužnosti svojoj. Bugarin sam, reče, meni ne treba ruske ljubavi.

— Nu... a što tad.. vi sad.. šaptnu Helena, nehotice odkrenuvši glavu, kao čovjek, koji izčekuje udarac, ali ne pusti Bersenjevljeve ruke.

— Mislim, reče Bersenjev, ali mnogo tišim glasom, mislim, da se je sada izpunilo ono, što sam tada krivo slutio.

— To jest, vi mislite... ne mučite me! povika naglo Helena.

— Mislim, odvrati hitro Bersenjev, da se je sada Insarov zaljubio u rusku djevojku, i da polag rieči svoje kani uteći.

Helena stisla mu još silnije ruku i oborila još niže glavu, kao da je htjela pred tudjim pogledom sakriti rumenilo stida, koje je naglo poput plamena oblilo lice i vrat.

— Andrijo Petroviću, dobri ste kao angjeo, progovori — nu znadete li, hoće li doći oprostiti se?

— Mislim, da će sigurno doći, jer ne će htjeti otići..

— Recite mu, recite...

— Uboga djevojka ne mogaše više suzpreći se: suze briznuše joj iz očiju i pobježe iz sobe.

— Dakle ga ljubi! mislio Bersenjev, vraćajuć se polagano doma. Tomu se niesam nadao; niesam se nadao, da baš toli jako.. Dobar sam doduše, reče, nastavljajuć svoja promatranja... nu tko zna, kakva li me ponuka navede, te sam to Heleni pripoviedao? Prokleta želja, htjeti osvjedočiti se, da li bodež u rani sjedi? Umirit mi se je, oni se ljube, a ja sam im pomogao... budući posrednik medju znanošću i ruskim obćinstvom, kako me naziva Šubin. Od poroda sudjeno mi biti posrednikom. Nu ako sam se prevario? Ne, niesam se prevario...

Čudno bijaše Andriji Petroviću i ne htjede mu nikako u glavu Raumerova poviest.

Digitized by Google

Sutradan oko dva sata dodje Insarov k Stahovljevim. Kao uzprkos imala je Ana Vasiljevna u to doba gosta, susjedu vrlo liepu i dostojansvenu ženu. Prisutnost strane osobe bijaše izprva po volji Heleni, koja je sva probliedila u licu, kad je začula korake Insarovljeve; nu srdce joj umiralo, sjetivši se, da bi se mogao oprostiti, a da ona i ne progovori s njim na samu. Vidio se turoban i uklanjao se njenu pogledu. Valjda se ne će namah oprostiti, mislila Helena. Nu Insarov obrati se doista k Ani Vasiljevnoj, Helena ustade brzo i zovnu ga na stranu k prozoru. Supruga protopresviterova začudila se i htjela se okrenuti; nu bijaše toli stegnuta, da je sve škripao na njoj prsnjak, čim bi se samo maknula. Ostade dakle ni ne ganuvši se.

— Čujte, reče mu brzo Helena, znam, zašto ste došli; Andrija Petrović priobćio mi je vašu namjeru, nu molim vas, zahtievam od vas, da se danas s nami ne oprostite, već da dodjete sutra nešto ranije, tako oko jedanaest sati. Imam vam kazati dvie rieči.

Insarov šuteć prignuo glavu.

— Ja vas ne ću ustavljati... obećajete li mi to?

Insarov naklonio se opet, ali ne reče ništa.

— Heleno, progovori Ana Vasiljevna, hodi vidi, kakov je u majčice čudan ridikul!

Helena ode s prozora.

Insarov ne osta u Stahovljevih duže od četvrt sata. Helena kradom pogleda za njim. On ne mogaše sjediti mirno na jednom mjestu, ne znade kamo bi s očima i ode kao da ga je nestalo.

Heleni prolazio je sporo dan a još sporije duga, duga noć. Sad bi sjela na postelju, obuhvativši rukama koljena i položivši na njih glavu, sad bi snišla k prozoru i stavila vrelo čelo na hladno staklo, pa bi mislila, mislila, dok se nebi umorila, mislila jednu te istu misao. Srdce kao da joj se je okamenilo, kao da ga je nestalo iz njedara; ona ga nije ćutila, ali u glavi udarale joj žile, kosa ju palila, a ustne gorile. On će doći.. on se nije oprostio s majkom... on ne će prevariti.. zar možebit nije rekao istine Andrija Petrović? To nije možno, on nije riečju obećao doći... možebit da sam se s njim vec nauviek oprostila, takove ju misli zaokupiše... On me ljubi! Misao ta uzburka joj najednoč cielo biće, nikim ne vidjena gledaše odprto u tmicu, čaroban posmjeh otvori joj usta, ali najednoč skrenu glavom, spusti ruke u krilo, te prijašnje misli stanu joj iznovice poput magle motati se po glavi. U zoru svuče se i legne u postelju, ali ne mogaše usnuti. Prvi vatreni sunčani traci prodrieše joj u sobu... Ah, ako li me ljubi! povika najednoč, pa ne stideć se obasjavšega ju svjetla, razširi naručje svoje.

Ustala, odjenula se i sišla dolje. U kući se nitko još ni ganuo nije. Pošla u vrt, nu u vrtu sve tiho, posvuda zelenilo i svježost, ptice toli milo cvrkutale, cvieće toli radostno pogledalo, da se je tomu čudila.

— Oh, pomisli, ako li me ljubi, tad ne ima nijedne travke sretnije od mene, samo ako je to istina? Vratila se u sobu, pa da kakogod preboravi vrieme, stane navlačiti na se drugo ruho. Nu sve joj padalo iz ruku, te je stopram napole odjevena bila, kad ju zovnuše, da ide piti čaj. Snidje dolje, majki padne u oči njena bljedoća, nu reče samo: Koli si danas zanimiva! pa izmjerivši ju pogledom dodade: Ta ti haljina vrlo liepo pristaje tielu, obuci ju svaki put, prohtjedne li ti se komu u volju ući. Helena ne odvrati ništa, već sjedne u kut. Medjutim odkucalo devet sati, do jedanaest trebalo je još dva. Helena uze u ruku knjigu, zatim švelo, pa opet knjigu, zatim naumi, da će sto puta proći jednim drvoredom i sbilja prošetala se njim sto puta; na to motrila je Anu Vasiljevnu, kako premeće ruho.. pogledala na sat, ne bijaše još deset. U to stupi Šubin u gostionsku sobu. Stala s njim govoriti i izpričavala se ne znajuć sama zašto... svako joj slovo, ne da bi ju muke stajalo, već je uzbudjivalo u njoj nešto nepojmljiva. Šubin prignuo se k njoj. Ona se nadala porugljivu posmjehu, podigla oči i smotrila pred sobom raztuženo prijateljsko lice.. nasmijala se tomu licu. I Šubin se takodjer šuteć nasmiešio i otišao iz sobe. Htjela ga sustaviti, ali nije se namah sjetila kako bi mu poviknula. Napokon udarilo jedanaest sati. Ona čekala, prisluškivala, ali već ništa nije raditi mogla; dapače prestala je i misliti. Srdce stalo joj silnije kucati i vrieme kao da je brže prolazilo. Minulo četvrt, minulo pol sata i još nekoliko časova, kao što je Helena mislila, pa evo dvanaest, evo jedan. On neće doći, otići će ni ne oprostiv se. Pomislivši to, udari joj krv u glavu. Ćutila je, da joj nestaje daha, da joj se uzdasi kidaju iz njedara, odtrča u svoju sobu i baci se licem na postelju.

Pol sata ležaše nepomično, prolievajuć suze. Najednoč podiže se i sjede; nešto čudna dogodi se s njom, vlažne joj oči same se osušiše i zasjaše. Minu još pol sata. Helena posluša posljednji put, da li se čuje znani joj glas. Ustade, uze šesir i udari putem k Bersenjevljevu stanu.

XVIII.

Helena idjaše oborene glave. Nije se ničesa plašila, htjede samo još jedanput viditi Insarova. Idjaše ne mareć, što se je sunce, zastrto mrkimi oblaci, davno sakrilo, što je vjetar šumio po drveću i zaplitao joj suknje... stanu kapati krupne kapi, ali ona ništa ne opaža, munja sievnu, grom zatutnji. Sad stopram stane, ogledne se — srećom bila blizu stara koliba nad razsutim zdencem, tamo se skrije. Dažd lievao potokom, nebo se posvud naoblačilo; sdvojno gledaše na guste, padajuće kapi, posljednja nada viditi Insarova izčeznu. U kolibu doklima stara prosjakinja, bježeć izpred dažda; Helena segne u žep; prosjakinja pruži ruku.

Digitized by Google

Erceg-Novi u Boki kotorskoj.

Digitized by Google

— Platio ti Bog! zače. Nu Helena ne imaše uza se novaca.

— Ne imam novaca, bako, reče ali na uzmi to, možda će ti i to trebati.

Dala joj svoju maramu.

— Ah ti moja krasotice, progovori prosjakinja, čemu meni tvoja marama? Možebit da ju dadem unuki, kad se bude udavala. Nagradio ti Bog tvoju dobrotu! Nu kao da sam te negdje vidila, ti si me već darivala.

Helena pogleda staricu i poznade ju.

— Jest, bako, pitala si me, zašto sam tako žalostna?

— Jest, jest, moja golubice; nu i sad je rubac tvoj mokar od suza. O vi djevojčice, sve vas mori jedna bol.

— Kakva bol, bako?

— Nemoj mi se staroj smijati. Znam ja, zašto si žalostna, ta i sama bila sam mlada. Jest, jest, ja ću ti reći; naći ćeš dobra čovjeka, drži ga se. Ja ću tvoju bol sobom ponieti — ti ovdje počekaj, ja idem. Pamti, bila bol, minula i kraja joj nije. Prosjakinja otišla a Helena čudeć se gledaše za njom.

Kiša popustila, sunce pomolilo se na časak. Helena htjela već otići, kad jedno deset koračaja od kolibe opazi Insarova zaogrnuta kabanicom, idjaše putem, kojim je došla Helena, činilo se da hiti doma.

Uprla se rukom o staru ogradu, htjela ga zovnuti, ali ju iznevjeri glas. Insarov mimo nje prošao, ni ne podignuv glave.

— Dimitrijo Nikanoroviću! progovori napokon. Insarov stane i obazre se... Na prvi mah nije poznao Helene, ali namah podje k njoj. — Vi ovdje?! povika.

Ona šuteć unidje u kolibu. Insarov podje za njom.

— Vi ovdje? ponovi.

— Ona neprestance šutila i samo u njega gledala. On obori oči.

— Jeste li bili u nas? upita ga.

— Niesam.

— Nieste? ponovi, hoteć se nasmiešiti. Tako držite svoju rieč? Ja sam vas jutros očekivala.

— Sjetite se, Heleno Nikolajevna, da niesam ništa jučer obećao.

Helena se nasmieši i mahnu rukom preko lica. I ruke i lice bilo joj bliedo. Hćedoste dakle otići, ni ne oprostiv se s nami?

— Hćedoh, odvrati mrko Insarov.

— Tako? Ne mareć ni za naše poznanstvo, ni za naše razgovore, niti za išto... Da vas dakle niesam ovdje slučajno susrela, ne biste mi bili niti ruke pružili; zar vam to ne bi žao bilo?

Insarov se odkrenu. Heleno Nikolajevna, molim vas ne govorite tako i bez toga težko mi je. Vjerujte, mnogo me je to muke stajalo. Kad biste znali...

— Ne ću da znam, zašto odilazite... biti će to nuždno. Razstati nam se je. Bez uzroka ne biste sigurno htjeli razžalostiti svojih prijatelja. Ali zar se tako razstaju prijatelji? — Zar niesmo prijatelji?

— Niesmo, reče Insarov.

— Kako to? upita Helena i porumeni.

— Upravo zato odilazim, što niesmo prijatelji. Ne silite me, da reknem, što mi se ne će reći, što ne ću da rečem.

— Prije ste mi bili iskreni, kao spočitujuć mu reče Helena; sjećate li se?

— Tad sam to mogao biti, niesam imao, što bih trebao kriti; ali sada...

— Ali sada? upita Helena.

— Ali sada... otići mi je. S bogom!

Da je u tom trenutku Insarov pogledao bio u Helenu, opazio bi, da se je njeno lice razvedrivalo, dok je njegovo tamnilo; nu on je gledao neprestano u zemlju.

— S bogom dakle Dimitrijo Nikanoroviću! zače ona. Nu kad smo se već sastali, pružite mi bar ruku. —

Insarov htjede joj pružiti ruku. — Ne, niti to ne mogu! progovori i s nova se odkrenu.

— Ne možete?

— Ne mogu. S bogom! I htjede otići.

— Počekajte još malo, reče Helena. Vi kao da me se plašite. Nu ja sam smjelija, nego li vi, reći ću vam, hoćete li, kako sam amo dospjela? Znadete li, kamo sam pošla?

Začudiv se pogleda ju Insarov.

— Pošla sam k vam.

— K meni?

Helena sakri si lice. — Htjeli ste prisilit me reći vam, da vas ljubim, šaptnu — sad sam to rekla..

— Heleno! povika on.

Ona pogleda ga i baci mu se oko vrata.

Šuteć ogrli ju grčevito. Nije trebao uvjeravati je, da ju ljubi, Helena mogla je to ćutiti po tom, kako ju je k sebi privinuo. — Brate moj, prijatelju moj, dragi! šaptahu joj ustne, niti je sama znala, da li je to njegovo, da li njeno srdce, što u grudih tako sladko bije.

A on je neprestano, ne izustiv niti rieči, grlio taj mladi život, koji mu se je podao, ćutio je zahvalnost u srdcu i suza prije nikad ne vidjena kanu mu iz oka.

Nu ona nije plakala — šaptaše samo: — Prijatelju moj, brate moj! —

— Ti ćeš dakle svakamo poći sa mnom? upita ju nakon jedno četvrt sata, držeć ju kao i prije u naručju.

— Svakamo, na kraj svieta! Gdje ti budeš, tamo ću biti i ja.

— Ne varaš li se? Znadeš li, da tvoji roditelji nigda tomu privoliti ne će?

— Ne varam se, znadem to.

— Znaš li, da ne imam ništa, da sam ubog?

— Znadem!

Digitized by Google

— Da niesam Rus, da mi nije sudjeno živjeti u Ruskoj, da ti je prekinuti svaku svezu s rodbinom, s domovinom?

— Znadem, znadem.

— Znadeš li, da sam posvetio život svoj djelu težku, djelu nezahvalnu... da će nam biti podnašati nepogode, pogibelji, a možebit i nuždu?

— Znadem sve, znadem, nu ja te ljubim.

— Da ćeš morat odreći se svega, da ćeš živjeti medju tudjinci, da ćeš možebit morat i raditi...

Ona mu stavi ruke na usta: — Ja te ljubim!

On joj stade ljubiti ruku; Helena mu je ne uzkrati, gledaše radostno, malo ne znalično, kako posipa cjelovi tu ruku, te prste njene..

Najednoč porumeni i sakri lice na prsa njegova.

On joj ljubezno podiže glavu i pogleda ju u oči.

— Zdravo dakle da si mi, reče, ženo moja pred Bogom i pred svietom!

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Putne crtice iz Boke i Crne gore.

Piše M. Milčetić.

(K tomu slike: Sutorina i Erceg-Novi.)

I.

Probaviv više dana u ljudskom Dubrovniku, odlučih sa prijateljem Dragomirom B. posietit i čuvenu sa svojih ljepota Boku i Crnu goru. Al težkim srdcem bilo nam se je razstati sa toli milim svakomu Hrvatu gradom. Svaka je tu kuća, svaka crkva, da svaki pedalj zemlje historičkim spomenikom, sve te sjeća negdanje slave i velečine toga grada, koga je punim pravom već pred više vjekova okrstio Korčulanin Vidali „krunom hrvatskieh gradova.“*

A šta da rečem istom o dražestnoj okolici dubrovačkoj? Ta bilo je u vašem listu o tom već češće govora. Ali ipak valjalo nam se je dieliti.

Bijaše to 18. rujna u jutro godine 1874. zviždalo zažvižda baš po drugi put na Lloydovu parobrodu, kad osvanusmo u Gružu, (Gravosa), glasovitoj luci dubrovačkoj, što je udaljena kakova pol sata od samoga grada. Zazvižda i posljednji put, konopi se razriešiše a parobrod otisnu se od obale. Vrieme bilo liepo, da ne mogaše bolje, vrieme, kakvim se u to doba može pohvaliti samo južna Dalmacija. Sunce sjalo ko u proljeće a more bilo tihano, mirno, sitni tek valovi, kano poigravajući se, odskakivahu pred hitećim parobrodom.

Milina bijaše s parobroda gledati čarobni zaljev riečki, (Ombla) strme i gole planine, što se nad njim uzpinju te na Lapad i Gruž. Prijazno se dojimlje čovjeka onaj niz bielih kuća i perivoja dubrovačke vlastele, što su posuti po obali Gružkog zaljeva.

Nu za kratko minu taj mileni prizor, biele kuće i dvorci izčeznuše za koj časak pred našim očima, parna sila tjerala nas je dalje. Izčeznu Gruž a za nama ostaše ostrvići, koji kan da stražu straže na ustima gružkoga zaljeva kršna Daksa i Koločep (Calamotta), opjevani Lopud (Mezzo) i pusti Sv. Andrija, negdanje pustinjačko prebivalište hrv. pjesnika Dubrovčanina, starca Vetranića, a Dubrovnik nam se pomoli sa svojimi crkvami i zvonici, koji vire iznad zidina gradskih. Dubrovnik stoji na podnožju golog briega Srgja, kojemu je na vrhuncu tvrdja „Imperial“. Al ne ću vam toga opisivati jer je vaš list lanjske godine donio obširan opis toli Dubrovnika, koli Gruža i Lokruma.

Dubrovnik vidi se s mora tek kad mu se na blizu primakneš, nu zato siedi Srgj već s daleka naviešta brodaru, da uz njegove skute počiva starac Dubrovnik.

Prodjosmo još kraj bajnoga otočica Lokruma, nekadanjeg prebivališta cara Maximiliana, uminusmo kraj Cavtata (Ragusa vecchia) negdanjeg Epidaura, tog „najstarijeg grada na svietu“ kojeg su prebjeglice negda utemeljili Dubrovnik — i do brza nam izčeznu Dubrovnik.

Iza Cavtata ne ima više sve do Boke kotorske ni luke, ni sela, ni otoka. Ploveć morem ne vidiš nego s jedne strane visoku kršovitu brodarom nepristupnu obalu a s druge strane bezkrajnu pučinu našega sinjega mora. Naznamenitije brdo jest Snježnica, toli svojom pnstošću, koli svojim mitologijskim značenjem. Sa iztočne mu strane ima špilja, gdje je stanovala Eskulapova zmija, i gdje je — kako narod veli — ukopano silno blago. U davnoj se je davnini ovdje diljem ciele obale osobito slavio Eskulap (Asklepios). Stanovničtvo je ovdješnje na glasu sa svoje lječničke vještine, a tko zna nije li to stara tradicija od doba Eskulapovih svećenika.

Putovanje uz dalmatinsku ili bolje uz cielu hrvatsko-dalmatinsku obalu od Rieke pa do Dubrovnika dosta je ugodno. Svuda su obale posute seli i gradovi, dočim se uz žal redaju svuda to veći to manji otoci. Kršni bregovi izmjenjuju se sa malenimi šumicami, livadami i vinogradi, uviek ti niču pred očima novi prizori, jedan ljepši od drugoga. Iza Dubrovnika svega toga nestaje, sve je pusto i jednoliko, uzalud ti oko traži, gdje da se smiri. Pošto si malo prije uživao, gledajuć rajsku dubrovačku okolicu, neugodno ti je pri duši, kad zaploviš uz tu pustoš i željnim srdcem izčekuješ čas, kad li ćeš ugledati Boku.

*

* To bar nije iz Zagreba došlo!

Digitized by Google

Putovanje po moru, ako i nije onako hitro kako na željeznici, ipak je mnogo ugodnije, jer se možeš slobodno kretati i disati, a napokon s parobroda možeš se sit nagledati krajeva, kojimi prolaziš.

U prvoj i drugoj klasi parobroda nije bilo mnogo putnika, nu zato je bila treća klasa (na palubi) puna puncata, vojnika topnika putujućih u Boku na velike jesenske vježbe. Uz njih se nanizalo Bokelja i inih dalmatinskih seljaka u svojem slikovnom odielu, izkićenih srebrnjm i zlatnim oružjem a pretovarenih svakovrstnom prtljagom. Ti ljudi ne poznaju udobnosti. Danju čuče gdjegod uz kakav kotao a noću driemaju na svijenih užetih. Hljebac kruha i malo ovčjega ili kozjega sira, — to im je hrana za tri dana puta. Pravo špartansko pleme! Uz njih protegnulo se i po koje zamazano Ture, kakvi beg il aga njegova turskoga Veličanstva.

Ne imajuć što da gledam, osim hercegovačkih kršnih gora i pusta mora sjedoh na krmu i uzeh listati neku knjigu.

Do mala sjedne do mene čovjek najljepših godina, ovisoka stasa, žute brade, lica koje ne odavaše ništa osobita, držeć u ruci Kiepertovu mapu zapadnoga diela balkanskoga poluostrova, mapu, koju sam badava tražio u Dubrovniku, da mi bude pri ruci na mom putu.

Temperamenti: II. **Sangvinik.**

Čuvši da taj gospodin govori s krmilarom hrvatski, umolih ga da mi za čas posudi svoju mapu. On to vanredno uljudno učini a ja razgledav malko po karti, vratih mu ju uz dužni „hvala liepa“. Na što će on mene upitati:

— Jeste li vi, gospodine, Srbin?

— Niesam, ja sam Hrvat.

— Pa odkud vi, a kamo putujete?

— Evo sa ovim prijateljem, odputih se da vidim Dubrovnik, a sada namjeravamo preko Boke na Cetinje.

— To mi je osobito drago, putovat ćemo zajedno i ja idem na Cetinje.

Predstaviv mu sebe i svoga prijatelja „cum pleno titulo“ upitah i ja njega za ime.

— Vaso Pelagić iz Biograda, odvrati on. To mi ime bijaše poznato iz onodobnih novina te ga upitah:

— Poznate li vi onog ex-arhimandrita Pelagića, na koga su nedavno novine toliko rogoborile?

— Ja sam, gospodine moj, glavom taj Pelagić.

Na to mi izpripovjedi sve, što se s njim sbilo, kako je morao bježati iz Turske, pa kako je napokon dospio u Beograd, gdje je kako mi sam kazivaše, jedan od glavnih suradnika srpskih komunističkih listova. Zanimalo me je doznati što god pobliže o tih glasovitih srpskih komuncih, te mi je baš drago bilo, da sam se upoznao s jednim od njihovih korifeja.

On mi po prilici ovako razjasni svoja načela:

„Vladika ni popova ovakih, kaki su danas, ljudem ne treba, pa zato je grehota, da ih država plaća. Crkvam i manastirom valja oteti sva imanja, a kaludjere treba raztjerati i prisiliti ih, da rade, kako evo ja, nekdanji arhimandrit, što radim. Plemstva niti nikakvih redova ne treba, — monarkije treba uništiti, a uvadjati medjutim socialno-demokratičke republike.“ —

Na to se stadosmo prepirati i rječkati: ja sam dokazivao, da su u nas za sada posve bezsmislene takove misli, dočim mi je Pelagić baš obratno dokazivao, tvrdeć, da nam treba sa komunizmom započeti graditi hram narodne prosvjete! Na to se umiešaše u naš razgovor i dva mlada Bokelja, izučeni gimnazijalci, od ko-

Digitized by Google

jih je jedan, Rišnjanin pitomac zadarskoga pravoslavnoga sjemeništa, bio još ljući komunard od samoga Pelagića: on je čak govorio, da bi trebalo sve popove i kaludjere povješati! Ele, pomislih, ako pravoslavna sjemeništa take pitomce odgajaju, u zdravlje im!

Rekav gospodinu Pelagiću, da ću početkom listopada poći u Zagreb, gdje će se otvoriti hrvatsko sveučilište, te da ću se i upisati u njem, stade mi on pripoviedati, kako su vriedni komunci njihovi velikoškolci u Beogradu, pa me poče nagovarati, ne bi li ja htio u Zagrebu širiti njihove ideje med omladinom, pa da će mi oni šiljati svoje listove itd.

Meni se je takva ponuda pričinila pravim atentatom na zdravi razum, pa zato sam i reko g. Pelagiću, da ima hrvatska omladina kamo prečega posla, nego li da se gubi sa takvimi — za nas bar — bezsmislicami.

Zvonce zazvoni, navješćujuć nam podne i ujedno poziv k objedu. To nas je baš obradovalo, jer bijasmo dugim razgovorom već obnemogli. Sidjosmo dolje u blagovalište — i s tiem se završi prvi prizor dramatičnoga diela moga puta.

Temperamenti: I. **Melankolik.**

Za stol sjelo nas desetero; osim mene, moga druga i g. Pelagića, sve sami Bokelji, s kojimi za objeda dosta ugodno razgovarasmo.

II.

Nešto po objedu ukazaše nam se neke tvrdjavice, što stoje na vratih zaljeva bokeljskoga. Ulaz u zaljev vrlo je uzan, i težko je ući u Boku po zlu vremenu, te brodovi često ovdje nastradaju. Na lievoj strani toga tjesnaca leži tvrdja Oštri Rt (Punta d' Ostro), sa svjetionikom (vidi na slici „Sutorina" u posljednjem broju) a na desnoj opet tvrdja Mamula. Nedaleko od ta dva rta (sredbrežja) na dva kršna otočića ima tvrdjica Rondini i Martello.

Za krmskoga rata (1854.) proglasi Austrija Boku ratnom lukom, te u tu svrhu i podiže mnogo tvrdjava od kojih su medjutim neke dosta neznatne; napose za one pri ulazu u Boku, kažu ljudi, da bi ih lako jedna oklopnjača s mora razrušila. Od to doba (1854) ne smiju ratni brodovi drugih država ulaziti u Boku.

Za nekoliko časaka banusmo u sam bokeljski zaljev, koji se krivudajući proteže jugo-istočno za cielih šest sati do pod samu Crnu Goru. Pred našim očima sada raztvori se prizor neopisivo čaroban. Reć bi, da se je ovdje priroda natjecala, kako bi se čim ljepšim svojim tvorom proslavila. Orijaške i gole planine Orjen, Velja Greda, Vrmac dižu se nebu pod obiake hvatajuć se u divsko kolo sa siedim Lovćenom nad plavetnim morem, koje im skute cjeliva.

Po krivuljastih obalah sve unaokol nižu se kovitice na lancu biela seoca i gradići, cakleć se u zrcalu morskom kano vile, što se zagledaše u vodu, diveć se same svojoj ljepoti. Dol i gora, poljica sa orijaškimi pećinami, zelene šumice maslina i lovorika, pa bjelasajuća se sela, kano bieli golubovi ljube se sa plavetnim morem — sve to tvori skladnu i divotnu sliku, koja se jednom rieči zove Boka.

Čim udješ u Boku, odmah na protivnoj obali ugledat ćeš starinski grad Novi ili Erceg-Novi (Castelnuovo), maleno mjestance gdje je kakva hiljada duša. Minuv kraj poluotoka Luštice i predbrežja Kobila na turskoj Sutorini, evo nas sa parobrodom pod Novi, jer je

Digitized by Google

tu postaja Lloydovih parobroda. — Pripovieda se, da ga je sagradio kralj Tvrtko I. Novi je bio negda važna mletačka tvrdjavica proti Turčinu. Stoji na povišenu ali vrlo prijaznu mjestu. Obkoljen je zidom, te ima još traga nekakvim tvrdjavam. Načelnikom Novoga je Gjuro knez Vojnović (brat dičnoga hrvatskoga rodoljuba u Dalmaciji dra. K. Vojnovića sad profesora na zagrebačkom sveučilištu), koj je ujedno i podpredsjednikom dalm. sabora. Kazivahu mi, da imadu što pojedini privatnici, što občina sama u Novom množinu starina, osobito oružja (većinom iz turske dobe) a med tim, da se tu čuva i mač, što ga je nekomu darovao bezsmrtni junak hrvatski, ban Petar knez Zrinski.

Lievo od novoga jest Sutorina, zemljište tursko, kakov sat hoda široko, što se ko klin zabada u austrijsko zemljište, sižući do mora a time razdvajajuć Boku od ostale Dalmacije, ili od dubrovačkog okružja. Tko hoće da po suhu dodje iz Dubrovnika u Boku, mora prieći preko turske Sutorine. Ima još jedan takav komad zemlje turske, koji sieče austrijsko kopno i dopire do mora a to je u najnovije doba radi izkrcivanja turskih četa dobro poznati Klek, u zaljevu što ga čini Pelješac prema Neretvi, nedaleko od Stona (Stagno).

Kraj ovaj med Sutorinom i Klekom sa nekoliko otočića, sačinjavaše negdanju dubrovačku republiku, pa se pripovieda, da su Dubrovčani voleć imati Turke za susjede, nego li Mletčane, umolili ih da uzmu ova dva priedjela, te ih tako razdvoje od mletačke države. Na taj način, da su Turci u Sutorini i Kleku dospjeli do mora.

Sutorina je inače pust priedjel. S parobroda vidila se je nekakva kula, na kojoj se je vijala crvena zastava sa polumjesecom, znak trpljenoga još u 19. vieku azijskoga barbarstva.

Sutorina je poznata u svietu već s nstanka hercegovačkoga od g. 1861. Luka Vukalović, vodja toga ustanka, bio se je ovdje učvrstio šancevi, nu Austrija da učini uslugu polumjesecu, poslala je onamo svoga gjenerala baruna Rodića da te šanceve uništi!

Novi jest najprijaznije mjestance u cieloj Boki i s mora se pričinja, da leži usred bujne zelene bašće. Udješ li unutar naći ćeš križem strme ulice a kuće mrke i tmaste. Iste stare, polurazrušene zidine sa kulom na moru i gore na klisuri, koliko su sbiljne ipak ne čine sliku neprijatnom.

(Dalje sliedi.)

Književne obznane.

III.

U netom izašavšoj XXXV. knj. Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (str. 189—74.) imadu tri razprave. U razpravi predsjednika dra. Fr. Račkoga: „hrvatska dvorska kancelarija i njezine izprave za vladavine narodne dinastije“ crta se najprije ustrojstvo te uredbe do početka XII. vieka za kneževske i kraljevske dobe; za tiem ulazi se u trag radnji kancelarije te se razglabaju njezine izprave, da se pronadje sustav i obrazac, po kojih su bile sastavljane. Od ostalih prvi put je ovdje pokušano ući u trag pravopisu, kojim su u XI. vieku pisana latinicom hrvatska osobna i mjestna imena. Iztraživanje ovo pako dokazuje, da je hrvatska dvorska kancelarija već od IX. stoljeća onako uredjena bila, kako su slične uredbe uredjene bile u ostaloj Evropi, poimence u Italiji, Francezkoj i Njemačkoj; te da je naša hrvatska država i u tom pogledu stajala na jednakoj visini. Profesor M. Valjavec razpravlja obširno „o novoslovenskom komparativu prema staroslovenskomu glede formacije“, rabeći izvore kranjske, ugarsko-slovenske i hrvatsko-kajkavske i svagdje prispodabljajući novoslovenske komparativne forme ne samo sa staroslovenskimi nego i s onimi indoevropskih jezika. I ovom razpravom potvrdio je prof. Valjavec, da je on našu kajkavštinu znanstveno proučio dublje nego li ikoji drugi, te da bi upravo on pozvan bio da sastavi učenu fono- i morfologiju toga narječja, koje još do danas ne ima. Treća razprava jest od Lj. Vukotinovića o rodoslovju bilina. Osim kratka izvještaja Tkalčićeva o radnji njegovoj u dubrovačkih arkivih imade u toj knjizi na kraju nastavak latinskih nadpisa na rimskih starinah, koji se sada u našem muzeju čuvaju. Zanimivi su nadpisi na opekah, osobito oni pod br. 16—24. na kojih su zabilježeni težaci i koliko je njih svaki učinio onaj dan opeka.

Izašla je i druga svezka arkiva za slov. filologiju (Archiv für slavische Philologie), koj uredjuje naš zemljak prof. V. Jagić u Berlinu. Nas Hrvate zanimaju pobliže dvie razprave: K. Müllenhoffa, kojom dokazuje, da je „Danuvius“ odavle slov. Dunav pravi oblik ovoj rieci i kojoj je prof. Jagić nadovezao svoju o Dunavu u slov. pučkom pjesničtvu, gdje svodi pod neke nazore sve, što se u tom pučkom vrelu nalazi o Dunavu. U drugoj razpravi priobćuje prof. Jagić izvode iz naših pučkih pripoviedaka i priča, te im traži pomoćju vrstnika prof. R. Köhlera paralele u pripoviedkah i pričah drugih naroda. Ovakovo izpitivanje pučkih pripoviedaka od velike je koristi za prosvjetnu poviest našega naroda, za koju će si prof. Jagić steći novih zasluga, ako ga nastavi, kano što to u predgovoru svojoj razpravi obećaje.

U tom predgovoru navodi prof. Jagić dojakošnja izdanja pučkih pripoviedaka, to u posebnih knjigah to u časopisih. Ovomu je broju nedavno nadošla nova knjižica, na ime: „Narodne pripoviedke i pjesme iz hrvatskoga primorja od Fr. Mikuličića (u Kraljevici 1876). Imade tuj 27 pripoviedaka, koje je izdavatelj sabrao u Krasici kod Bakra iz ustiju 6—7 osoba. Ovdje je izdavatelj propustio izrjekom navesti imena tih osoba, što je svakako potrebito a na što se kod nas

Digitized by Google

malo pazi ne samo kod pripoviedaka nego niti kod narodnih pjesama. U tom je učinio I. B. Vojinović hvale vriednu iznimku, koj je u svojem izdanju srbskih narodnih pripoviedaka (Beograd 1869.) naveo imena onih, od kojih ih je čuo. Inače reć bi, da je Mikuličić vierno pobilježio, što je čuo; ima se takodjer odobriti, što je kod prve pripoviedke zabilježio izgovor pojedinih rieči čakavštine.

Nastat će vrieme, kada bude uztrebalo izdati narodnje pripoviedke naše u jednom sborniku, kano što i narodne pjesme; ali dotle valja ih sakupljati i učiti. Jagić je i tuj put prokrčio.

Naša knjiga za poznavanje Dubrovnika umnožena je ovih dana novim djelom prof. Stjepana Skurle: „Ragusa, cenni storici“ (Zagrabia 1876. p. 148). Ovo djelo ne ima se suditi sa gledišta stroge nauke, jer tada ne bi mu bila velika ciena, ono je plod prigode, kano što i sam pisac očituje u predgovoru. On je bio prošlost svojega zavičaja nacrtao za „album“, koj je poznati L. Mašek priredjivao za doček kralja u Dalmaciji. Pošto taj „album“ ne ugleda svjetla, izadje Skurlino djelo napose. Ono je podieljeno u pet odsjeka u prvom crta se politička prošlost dubrovačka, u drugom državna, u trećem prosvjetna, u četvrtom opisuje se sadanje stanje toga grada, a u petom boravak nj. veličanstva u Dubrovniku. U prvi odsjek unio je pisac za stariju dobu one nedostatke, koji se u starijih dubrovačkih ljetopisih čitaju i koji su se prieko Apendinija razširili. U drugom se odsjeku crta dosta vierno državno ustrojstvo bivše republike. Najpodpuniji je opis današnjih znamenitosti i spomenika toga grada prošlosti. U ostalom Skurlino djelo doći će dobro svim onim, koji su voljni upoznati se kratkim putem s našim dičnim Dubrovnikom a druge svrhe ni je ni imao vriedan pisac. Liepo i ukusno izdanje krasi svjetlopisna slika Dubrovnika.

S ovim djelom u savezu spomenuti mi je netom izašli V. snopić IV. godišta „Dubrovnika“, zabavnika, koj uredjuje sada takodjer prof. Stjepan Skurla. U ovom snopiću imade od urednika kratak opis Dubrovnika na koncu XV. stoljeća ujedno sa suvremenom slikom grada. Osim ove slike imade drugu, koja predstavlja Orlandov stup, ležeći sada u dvorištu duždina dvora. U tom snopiću završuje se Novakovićev prievod Mickijevićeve Gražine; zanimive su narodne pitalice iz sbirke V. Vrčevića. Onakovih članaka, kakovim je Stojanovićev: neke mudre izreke W. Goethea, ne vidjamo rado u tom inače krasnom i vješto uredjivanom zabavniku.

U državnoj štampariji u Biogradu izišla je nedavno „Statistika nastave u kneževini Srbiji za 1871—3 godinu, izradio B. Jovanović (str. 253.) Propuštajući porabu ove zanimive knjige našim pedagogijskim listovom, dovoljno će biti ovdje iztaknuti, da se iz nje dade sastaviti vierna slika svijuh učevnih zavoda u kneževini. A da ova slika bude zorna, dodane su na kraju statističke karte brojem 40. Knjiga razpravlja o školah osnovnih te srednjih i viših. Koncem godine 1873. bilo je u Srbiji 507 osnovnih škola sa 627 nastavnika i 22.756 učenika, nadalje viša ženska škola sa 26 nastavnika i 238 učenica, jedna učiteljska škola sa 11 nastavnika i 59 pripravnika, 18 gimnazija i realka sa 108 nastavnika i 1732 učenika, napokon velika škola sa 17 nastavnika i 196 slušatelja i bogoslovija s 11 nastavnika i 279 učenika. Spojivši ova dva najviša zavoda, koja odgovaraju sveučilištnim fakultetom, to bi bilo u njih 28 profesora i 485 slušatelja. Na sva ova učilišta trošila je kneževina 869.769 dinara (franaka). Osim ovih javnih bilo je u Biogradu 13 privatnih učiona sa 29 nastavnika i 272 učenika. Ne bi li nas i naš vladni odjel za nastavu ili pako naš zemaljski statistički ured zatekao takovom knjigom o naših školah i prosvjetnih zavodih?

Na koncu spominjem za taj put knjigu K. N. Leontjeva: „Iz žizni hristian v Turcii“, koja je ne davno izašla u Moskvi, a sadašnji ustanak dao joj povoda. Leontjev živio je više godina na Iztoku.

LISTAK.

Temperamenti (k slikam). I. Melankolik. Magarac — pa melankolik! Uzkliknut će mnogi čitatelj, koj neće da se stavi na stanovište novije znanosti, te magarca za svoga nešto udaljenoga rodjaka priznade. Pa opet ja velim: melankolički osao! Medju životinjami ima upravo tako temperamenta kao i medju ljudi i to vrlo oštro označenih temperamenta, o čem će čitatelja jedan pogled na priloženu sliku uvjeriti. Zar se na tom izrazitom licu nečitaju svi znaci melankolije? Zar iz te nieme životinje negovori prava „svjetska bol“ novoga vieka? Izpod stobora raste češljuga i vabi sladokusca k pikantnomu užitku, — ali uzalud sva žudnja njegova srdca, jer neuprosne tarabe diele ušatoga sentimentalca od njegova ideala. On netraži zapreku tu svladati, da se dokopa nedostižne lasti, nego kao pravi melankolik objesi glavu i podaje se svomu udesu! II. Sangvinik. Opica je prototip sangvinika. „Velika okretnost“, nije samo prvo svojstvo moderne taktike vojničke, nego i svojstvo majmuna. I „brza razdražljivost, koja se doskora slegne“, — i tu ćemo oznaku kod opice naći. Neznajuć sama što činiti rado nasliedjuje druge, natičuć naočale na nos, držeć čašu u ruci. „Afekti se naglo mienjaju i nehvataju se duboko duše“, — opica je pravi kaleidoskop mjenjajućih se afekta. „Čeznja za dobrom hranom, prvrtljivost, lakoumnost, prevladajuć veseli nazor o životu“. Sve se to sastaje u majmunu.

Nove knjige. Političko i sudbeno razdieljenje uz alfabetski popis miesta hrvatsko-slavonske krajine. Tisak Drag. Albrechta str. 65. u četvrtini. Bog zna hoće li naša civilna domovina doživiti kadgod sličnu publikaciju, pošto je novo polit. sudb. razdieljenje već godinu dana u životu.

Digitized by Google

— Mjesečnik pravničkoga družtva u Zagrebu. Godina II. Br. 6. Urednik dr. Bl. Lorković. Tiskom Dioničke tiskare.

— Izvještaj o školstvu u hrv. slavonskoj Krajini za školsku godinu 1874/5. Tisak Drag. Albrechta str. 39. u četvrtini. Po tom izkazu bilo je u Krajini osam srednjih škola i to jedna gimnazija, 2 velike 4 male realke, i jedno učiteljište, ukupno sa 72 učitelja isa 915 djaka. Pučkih škola bilo je i to: 9 gradjanskih sa 69 učitelja i sa 1864 djaka, — obćih pučkih škola bilo je 535, od ovih 72 dječačke, 81 djevojačka, a 382 mješovite, — opetovnih škola bilo je 436, — radnih škola za žensko ručno djelo 61. Jezikom ima 514 hrvatskih, 17 njemačkih, 3 slovačke, 1 mješovita hrvatsko-njemačka škola. Učiteljskih sila na ovih učilištih bilo je 410 kateketa, 14 ravnajućih učitelja, 478 pučkih učitelja, 24 pomoćna, 9 ravnajućih učiteljica, 100 učiteljica, 2 koludrice, 1 poučiteljica i 61 učiteljica za ručno djelo. Učiteljevalo je dakle u svem 926 mužkih i 171 ženska, ukupno 1097 učiteljskih sila. Djece je polazilo svagdanju školu 23.070 dječaka, 14,088 djevojčica, ukupno 37.158 djece — produžnu školu 3775 dječaka, 2309 djevojčica, ukupno 6084 djece. Prema ukupnomu broju stanovničtva Krajine ima 14·4 postotaka školskih sposobnjaka od kojih polazila je u istinu školu ipak samo 37·3 postotka. Ukupni troškovi za školštvo g. 1874/5 iznosili su za srednje škole 68.542, za gradjanske 58356 f. za pučke škole (prinos zemaljski) 67.583 za putovanje, nagrade, nabavu knjiga, gradjevine 49.967, za nabavu učila 11.535 za štipendija 53. 363, za mirovine 40016 — ukupno 349.365 for. Prema tomu ukazuje se, da Krajina za škole troši znatno više nego civilna Hrvatska i Slavonija, koja ima u budjetu uvrštena za nastavne zavode svotu od 300.741 i mirovine 10.286. Nu od ove svote treba još odbiti svotu od 89.477 koja se troši na sveučilište i svotu od 5008 f. za urbarske regulacije Kutjevačke, pak tada naša zemlja za svoju nastavu troši pukih 216.432 for. Čini nam se doista, da je ova štednja vrlo neumjestna i pogubna. Vrlo smo radi saznati podatke naših pučkih škola a tomu se zaufano nakon svršene organizacije možemo nadati.

„Moskovsko obščestvo ljubitelej pěnija i muzyki“ izdalo je nedavno u dvie knjige „sobranie pěsennarodny“ s notami; ciena im 4 rublja.

Razprostranjeni veliki ruski dnevnik „Moskovskyja vědomosti“ obavješćuje svakoga tjedna o novijih plodovih ne samo ruske nego i slavenske književnosti, te se uz ostale češće zanima i s našim „Viencem“. U br. 127. od 3. o. m. opet je priobćio sadržinu više brojeva našega lista, pa priobćio izvode iz članka o izdavanju itd. ruskih narodnih narodnih pjesama. Ne bi s gorega bilo, kada bi i naši politički časopisi ugledali se u taj primjer bar toliko, da redovito priobćuju sadržine svojih nepolitičkih drugova, kano što to „Agr. Zeitung“ od nekoga vremena čini.

Dar narodnomu muzeju. Naš narodni muzej može se u novije doba ponositi prilično liepom sbirkom starina predhistoričkih kamene i mjedene dobe. G. Antun Bogetić, muzealni povjerenik u Sriemu i revan sabirač starina nabavi prije malo vremena opet našemu muzeju i to vlastitim troškom nekoliko priedmeta mjedne dobe, izkopanih u Adaševcih u Sriemu i to jedan celt (oružje), otku, češalj, više ogromnih puceta, tri kotača, i više komada plosnate žice sa raznim nakitom. G. Bogatiću hvala! Drago će nam biti čuti i iz drugih strana domovine toliku revnost.

Obrtničko-tehnički muzej u Lavovu zasnovan je ljeti 1874 god. ponukanjem umnijih lavovskih gradjana. Sada imade 6.000 for. na godinu u koje daje grad 3.000 for. a zemlja 3.000 for. Sbirke su već do sada napunile 14 velikih dvorana i to s domaćimi i stranimi obrtninami. Diele se pako u sliedeće odjela: a) staklenina, b) ceramika, c) željeznine i rudnine, d) drvenine, e) umjetnine iz drva, slonove kosti itd. f) sadreni odlievi gradjevnina, g) tkanina h) krznina, i) pokućtvo, k) galvanoplastika itd. Domaće obrtnine odieljene su od stranih, te prve zauzimaju 5 a druge 9 dvorana. Kada će se kod nas ozbiljno misliti na obrtničko-tehnički muzej? koj bi obrtnikom i trgovcem bio upravo tako koristan, kô što je sadanji zemaljski arkeologom i prirodoslovcem. Primjer Lavova pokazuje, da tuj ne treba velikih glavnica i da se takav muzej osnovati može inicijativom gradjanstva. Ali grad Zagreb ne misli još niti na obrtničku školu obazirući se valjda i ovdje na zemlju.

Njemački pravopis. U velike jadikuje se kod nas na naš u istinu šareni pravopis. Koliko je trebalo vremena, da smo i u školskih knjigah onomu nesretnomu „ě“ odbili rogove, koliko vremena, dok je „t“ i „j“ splinulo u jedno, koliko vremena, dok prognasmo onu njemakinju „ě“, a „h“ izdahnulo je samo pod težkom topuzinom našega pokojnoga Frana. Sad nas peče najviše „ie“ i „je“. Čitamo n. pr. „kriepak“, „krjepak“ a ima se pisat „krepak“, ima ih, koji pišu bezsmislicu, „vriemena“, premda se ta rieč nigdje ne izgovara tako. Nu ne jadikujmo. Mi bogci nismo u tom ništa gori od veleprosvećenih Niemaca, koji o pravopisu ljut boj biju. U Njemačkoj ima već pravopisnih stekliša, koji mjesto „Vieh“ (živina) pišu „fi“. S te nevolje posazvala je njemačka vlada početkom ove godine povjerenstvo najglavnijih stvukovnjaka (učitelja, pisaca, knjižara) da izrade pod predsjedom glasovitog profesora Bonitza obćenit pravopis. Strassburžki professor Wilhelm Scherer, član povjerenstva opisuje u listu „Deutsche Rundschau“ čudnovatu poviest te jalove konferencije, koja je sve šivala i parala, i parala i šivala kao nekad Odisejeva vjerna žena na Itaki. Povjerenstvo razpravljalo je samo pitanje, kako da se duge slovke dosljedno pišu, kako da spregneš po jedno pravilo n. pr. „Aar“, „Sieg“, „wahr“, „Sal“. Nu žalibože nije došlo do nikakve stalne osnove, već se konferencija gubila u toli nedosljednu kazuistiku medju fonetikom i etimologijom, da se već sad sa svih strana diže graja na zaključke i zaključci ne će imati nikakova uspjeha. Zastupnici pojedinih njemačkih država izjaviše dapače u samoj konferenciji, da ne jamče, hoće li njihova vlada prihvatiti zaključak, da se, n. pr. mjesto „Meer“ (more) i „mehr“ (više) piše „mer“. Neki teoretici zahtjevali su dapače, da se u buduće pišu rieči sa naglasom. Mi velimo, da će sve to izravnat poviest i narav, pa zato nam ne treba pravopisnih elegija.

Podpuni eksemplari lanjskoga „Vienca“ mogu se dobiti broširani uz cienu od 6 for. 20 nov. neračunajuć poštarinu i zamot. Ima još i pojedinih brojeva, kojimi se mogu popuniti nepodpuni iztisci uz naknadu od 10 nov. po komad.

Zabava: — Pokladna noć — U predvečerje. — **Pouka:** — Putne crtice iz Boke i Crne Gore — Književne obznane — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa**

Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 24. lipnja 1876.

Br. 26. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Izbavljaj.

Spjevao Lav. Vukelić.

Divan je harem Husein age,
Srebrom i zlatom se sjaji;
Al' odkud mjesta u tome sjaju
Divnoj prem djevojci — raji? —

Razkošno sieva agino oko:
Ljubicu pred sobom gleda.
Zamire ona, ponikla nikom,
Pred njim, pred aveti preda.

Aga se kini laskavom rieči
Oporu da svlada dievu,
Ona se silnu opire agi,
Smjela u preziru, gnjevu.

Sioni aga ote ju majci,
Od jada umire majka,
Sioni aga okovi težkim'
Ljubljena sape joj Rajka.

Aga se kini laskavom rieči
Oporu da svlada dievu,
Ona se silnu opire agi,
Smjela u preziru, gnjevu.

U to se žamor ču ne daleko —
Za čas — uz pucnjavu graja —
Konakom trka — borba žestoka —
Za čas — u haremu raja! — —

Divan je harem Husein age,
Srebrom i zlatom se sjaji;
Al' još je ljepše oružje svietlo —
Ruci u osvetnoj raji. —

Raji na čelu, sabljom u ruci,
Izbavnik Rajko mi banu.
Radosti rajskom Ljubica sinu —
Aga pobliedje i — planu.

Sinulo gnjevom agino oko,
Raju gdje haremom gleda, —
Demesku trže — dočeka Rajko —
Na kom je sade da preda?

Varnicu prosu od nada ljuta:
Oba junaka su dobra. —
Pravedan bože, pravicu brani!
Aga — u dženet se pobra. —

Mrtav na ćilim aga mi pada; —
Ljuba na Rajkove grudi. — —
Bog jošte živi, pravdu još kroji:
Braći mi zorica rudi! —

Digitized by Google

Ilijina oporuka.

I.

Bit će tomu tri godine po prilici. Sjedjah po podne u svojoj pisarni premećuć neku dugotrajnu, prepletenu razpravu. Jesensko sunce, vireć kroz prozor, titralo je čudno po staroj artiji, a oko mene bijaše sve tiho, tihano, ni da si čuo miša. U to pokuca netko na vrata. Unidje poštarski sluga, i staviv pred mene na stol oveći smotak, umoli me, neka potvrdim, da sam ga primio. Učinih mu po volji, a on ode. Iz prvine niesam mario za tu smotanu artiju. Bit će valjda kakov pjesnički pokus, pomislih: ljubavni uzdasi na dvadeset araka, ili kakov novelistički prvienac. Kako mi dnevice dolaze takovi pokusi, i kako sam za svoga života koju stotinicu pročitao i mnogo toga dakako zakopao, niesam naglio skinuti pečat s te — po svoj prilici književne, tajne, pa ukloniv ju rukom na stran, stadoh iznovice čitat razpravu. Zamisliv se pri tom časak svrnem okom stranputice na nadpis smotka, na poštarsku biljegu, na kojoj su traci sunca igrali. Crte bijahu oblika talijanskoga, pred mojim imenom stajaše „presvietlomu“, premda nikakov presvietli niesam. Bit će iz Dalmacije, pomislih, pa kako nam iza Velebita redje dolaze literarni spisi, skinuh pečat, da vidim, šta je. Prevarih se. Nit je bila pjesma ni pripoviedka, već evo ovo. Župnik nekog dalmatinskog sela tik medje hercegovačke piše mi, neka mu javim, kamo da je dospjela ostavina trgovca Ilije Radića, rodom iz onog sela, koj je bio početkom ovoga vieka preminuo u Zagrebu. Da udjem stvari lakše u trag priloži mi pisac nekoliko mrljavih araka — prepis oporuke pokojnikove, pisane čistom kajkavštinom. Stadoh odgonetat drobna pismena prepisa. U brzo razumih, da je neki Ilija Radić g. 1805. u Zagrebu umro, da je taj čovjek, rodom Daimatinac a zvanjem trgovac, imao u Zagrebu dvie zidane kuće, dva vinograda, po koju ral oranice, pun dućan robe, punu škrinju novaca što zlata, što srebra, što papira i sto drugih stvari, kakovih je imala za ono doba svaka imućna gradjanska kuća. Čovjek bijaše dakle imućan, imetak mu je vriedio do 60.000 forinti, što osobito za ono doba nije šala. Nu čovjek bijaše i vrlo točan, svaki pokrivač, svaka viljuška, svaki stolac bijaše ubilježen u oporuci, točno je stari Ilija zapisao, koliko da ima u škrinji cekina, škuda i banka, koliko li mu sviet duguje. Ilija bijaše i pobožan. Ostavi znatan zapis za svete mise, sto cekina konviktu zagrebačkomu, nešta i siromakom. Sav ostali imetak namre ženi i kćeri. Nu mal ne zaboravih; Ilija sjetio se i liepom svotom svojih rodjaka, seljaka u Dalmaciji, i što mi se vrlo čudno činilo, svojoj kćeri ostavi navlaš i batinu sa srebrnim držkom. Čudno! Pa ja, da javim, što je bilo od liepe stečevine Ilijine, ja mladji čovjek ob oporuci starca, koj je prije sedamdeset godina preminuo! Pa kako je taj Ilija došao u Zagreb? I gdje mu je kuća bila? Kamo njegova škrinja? Kamo žena, kamo kći? Da, kako dodje kajkavska oporuka u Dalmaciju u onaj kraj blizu Gabele ili Nevesinja? I niesu li siromašni rodjaci dobili ni pare? Sto i sto takovih pitanja nametnu se mojoj glavi. Ostavih razpravu, glava mi klonu na prsa, mašta mi se razigra, iz one stare kajkavske artije niknu sto i sto slika, a medj njimi stari Ilija, čovjek dobroćudna lica, kose u perčin spletene, u modru kaputu. Gledao me je, držeć svoju srebrom okovanu batinu, gledao me je čudno, toli čudno, kao da mu na ustih stoji neriešena zagonetka. Moraš i moraš stvari ući u trag, rekoh si sto puti, i već hćedoh da upitam tu čudnu sjenku, koja mi je pred očima titrala: „Što je od tvoje oporuke?“ al se prenuh. Mjesto jesenskog sunca virio je kroz prozor mjesec. Bijaše noć. Pohitih kući. Iz prvine ne hćede mi san na oči. Razne misli ob Ilijinoj oporuci razplitale i splitale se u mojoj glavi kao paukove niti. Napokon usnuh. Al i u snu, stajaše predamnom starac Ilija, držeć srebrom okovanu batinu.

Po svojoj ćudi niesam cjepidlaka, niti ne marim proslavit se točnimi piknjami, nu uhvatim li koju stvar shvati li ona mene, ne umirih se za živu glavu, dok joj ne nadjem korien. Kopao sam, tražio sam — i sbilja! U staroj zaprašenoj knjizi nadjoh izvornu oporuku. Ma na dlaku slagao se izvor sa priepisom. A poslije? Poslije nadjoh toga više, saznah koješta. Pa šta je bilo od Ilijine liepe ostavine? Dokazat ću vam, šta.

II.

Negdje pod kraj vladanja carice Marije Terezije dodje u Zagreb čovjek crnomanjast, jak, srednjeg stasa, naravi vrlo živahne. Moglo mu je biti trideset godina, a zvao se Ilija. Bijaše rodom iz sela H. blizu medje hercegovačke a iz kuće seljačke. Kuća bijaše puna čeljadi i velike i male, polje puno kamenja. Badava je tu znojiti i mučit se. Od kamena ne bude neg kamen, i tako je jedva korica pala na čeljade. To je Iliji vrlo žao bilo. Bijaše čovjek jak, mukotrpan, junačan, zazirao je od bezposlice i ne znajući, kamo da djene svoje zdrave muke, izljubi se s rodom pa se dade u bieli sviet, ne bi li u tudjini naišao na bolju sreću. Podje u mletačke vojnike. Nu na žalost nije bilo ni tu mnogo posla, jer staromu junačtvu slavne republike ni traga. Sve je to već mrtvo i trulo bilo, pa kakov je to život za čovjeka radišu, kad mora o suhu hljebu čamiti u kakvoj razvaljenoj tvrdji vazdan sjedeć na hrdjavu topu, da ga bies ne odnese. Ilija baci dakle mletačku luntu, pa da će dalje u sviet. Zašto i nebi? Kad je sviet širok i čovjek jak. Podje na more — u Levanad. I more je pusto ko i kamen, al se tuj žive i kako žive veselo i zdravo, i

Digitized by Google

koga je volja raditi, ima kada i gdje ožuljit si ruke, ma kako mu tvrde bile. Ilija putujući sad ovamo sad onamo odbio je po koj grošić u svoju kesu, pa ako i nije bog zna kako nabubrena bila, pošteno su mu novci zvonili. Al kad prebrodiš ovako sviet, pa niesi na oba oka sliep, steći ćeš nešta, što vriedi više od novaca. Naučit ćeš kakov je sviet, kakvi ljudi, kako živu, kako rade, kako teku i promeću.

U Ilije bijahu do dva van reda bistra oka, pa je bome za kratko vrieme uvidio, da u svietu što šta prudna i hasnovita ima, o čem ondje u svojoj kamenitoj zabiti ni snivao nije. Kad si nakon nekoliko godina reče: „Ilija, dosta te se naužili i bura i jug, izidji na kraj!“ bijaše Iliji puna i kesa i glava. Pa kamo na kraj? Mi ljudi, živući medj Dravom i Savom podalje od mora nekako smo meki i gospodske ćudi, jer nam je i zemlja meka, pa ne treba nego zataknuti šibu u zemlju, i za koju godinu eto ti jabuke. Stigne li nas pako koja nevolja, ne znamo, gdje bi stali, kamo li pali i kao da su nam odsječene obje ruke. Al Primorac, Dalmatinac drugi je čovjek. Tvrdi ga je kamen naučio, da bez djela ne ima ni jela, pa kad mu za kućom ne rodi zlatna pšenica, a ono po moru pliva zlatni novac. U duši Ilije Radića vrtilo se živo kretalo, koje ga je ćeralo sve napried i napried, i kako je bio jak i mukotrpan nije se plašio pogibelji. Na Rieci ostavi trgovački brod, na kojem je mornarom službovao bio. Za malo svojih groša kupio si je limuna, naranča, figa, pa da košarom zadje u one krajeve, gdje toga bilja ne ima. Tako dovuče se Ilija noseć svoju košaru do Zagreba. Kazivali mu ljudi, da će u Zagrebu dobre prodje biti, jer da u tom gradu puno gospodskog, raztrošnog svieta ima, a trgovaca vrlo malo. I sbilja sreća posluži mu dobro.

Ulazeći u grad zaustavi se Ilija sa svojom košarom pred nekim dućanom u Ilici, za onda drvenoj i dosta pustoj. Pred dućanom stajaše drvena klup, a na njoj se sunčaše se star, prosied odebeo čovjek. Na glavi mu je stajala okrugla, široka kapa, na nosu očale, a na noguh papuče. Odiela nije imao na sebi van hlače, prsluk i košulju. Tako je starac sjedio i čas zievajuć lupkao se dlanom po ustih, čas motao palce na svojoj trbušini. Inače je gledao taj široki sviet vrlo flegmatičkim okom, ni ne ćerajuć dosadnih muha sa svoga okrupnog nosa.

— Hvaljen Isus! pozdravi ga Ilija plaho.

— Na sve vieke, odzdravi mu starac.

— Ne bi li mi, dragi gospodine, nastavi Ilija svejednako plah, ne bi li mi dozvolili, da se malko na vašoj klupi odmorim. Kako sam prevalio baš dobar komad puta, silno se umorih, da mi sve noge klecaju. K tomu ne poznajem ni žive duše u tom gospodskom gradu i baš mi je, kao da me je vrana iz kljuna pustila na ovo mjesto i pravo ne znam, što je tu desno, što li lievo.

Na te vrlo pokorne rieči Ilijine, podboči se starac trgovac, uzpe svoj kvrgasti nos, i omjerív izpod očala došljaka puhnu dva tri li puta kroz nos kao razjaren mačak. Zatim zakriešti:

— Dakako! Opet nekakov ciganin ili dotepenac! Da nam trgovinu kvari, nam prisežnim gradjanom, koji na svojem sjedimo, i zlatne pravice imamo i u gardi služimo. Pa za koga vraga imamo slavni magistrat, nastavi lupnuv rukom u dlan, zašto imamo pandure? Izmesti treba te tudje vucibatine, da nam ne kvare posla i da nas možda ne okradu. Tko ne ostane pri svojoj kući nije pošten čovjek.

— Al, dragi gospodine, odpovrnu Dalmatinac, ja vama nikakova kvara učiniti ne ću, nit vas pitam milostinju, jer imam hvala bogu, u svojoj kesi koj dinar. Vi prodajete, kako vidim, rakiju, pasulj, kruh i kolomaz, ja tržim narančami i limunovi. Od moje trgovine ne ima vam dakle štete. A niesam vucibatina, jako i nosim ovu jaku batinu. Imam i ja svoj dom, al u mojem kraju ne raste nego kamen.

— A odakle ste, uzpe kramar i opet nos, „po govoru reko bih graničar? Hm? Bog nas občuvaj! Ondje ima mnogo razbojnika, preklani su ovdje takvoga objesili.

— Ja sam vam iz Dalmacije, dragi gospodine, i bio sam kojekuda po svietu, po moru, po Turskoj, u Mletcih u Rimu — — —

Kramar nekako se trznuv, namjesti bolje očale, da pogleda to čudo, toga putnika i kako je bio vrlo radoznal, reče lupiv rukom na klup:

— Sjedte, pa sjedte!

— Na moru, velite? A dà? Pak se nieste bojali vode? Ja ne bih ni u našem potoku Medveščaku, a vi na moru. Ta more je za boga duboko, voda ne ima dna.

— E kad se čovjek otisne ljudski od kraja ne zna, što je strah na vodi.

— Pa u Rimu? nastavi kramar, — jeste li vidjeli svetoga otca papu?

— Niesam.

— Hvala bogu! U Rimu bio, a ne vidio pape. Pa Turci, ti vas niesu izjeli?

— Kako vidite, niesu.

— Čudno, u istinu čudno to putovanje. Znam, znam i ja, šta je to. Dva puta za svoga života bio sam sa marijanskimi putnici kod majke božje bistričke, pa da znate, kako sam se silno znojio. Limune i naranče prodajete? A? Dobro! Dobro!“ Kramar spopade Iliju za dušu i jezik, pa kako je bio Dalmatinac čovjek okretan i govorljiv, zadjoše oba u dugačak, vrlo dugačak razgovor o svietu i njegovih običajih. Iliji razigrala se sve većma fantazija, a kramar, slušajuć te čudne priče, snebivao se silno od samoga čuda. Strahoviti onaj „purgarski“ ponos, koji je bio iz prvine planuo izpod debelih očala Ilijinih, nekako se je ublažio, što je bilo vidjeti po tom, da se nos i usta kramarova razširiše u blagostiv posmjeh.

Digitized by Google

— Počekajte tu, reče napokon kramar klipsajuć polagano u svoj dućančić, iz kojega se brzo povrati, noseć svakom rukom ovelik vrč vina.

— Nà, reče kramar, moj dragi morski pauče, ako vam je i voda toliko draga, to mislim, da se ne ćete plašiti mojega vina — jeste li čuli — mojega vina iz mojega vinograda. Pijte samo, treba vam nešto jakosti; pa mi pripoviedajte o tom vašem svietu. Moj jedan susjed bio vam u Celju po poslu, pa je toli sladko koješta pripoviedao o tom gradu. Ja se držim svoga plota. Ja nikud.

Držeć se tih načela i svoga kolomaza, nije dakako gospodin Vid Grgurin — tako zvaše se kramar — mnogo znao o pokrajinah široke zemlje, a još manje o svjetskoj trgovini. Po svome dućanu mjerio je dućane svega svieta. Kad mu je dakle Ilija stao govoriti o bogatstvu mletačkih štacuna, o velikih brodovih punih robe što lete po pustom moru, o magazinih poput tornja visokih, o crnih ljudih i morskih psih, sve se je gospodar Vid dlanima lupao po trbuhu, stenjući od čuda:

— A! — A! — A! to — to — to su strašne historije. Toga ne ima ni u stoljetnom koledaru!

Pripoviedanje oduljilo se kraj vina prilično i već je i zalazilo sunce, a u to doba običavao je gospodar Vid zatvorit svoj dućan i nijedna mušterija nije mogla dobit u njega ni za groš sapuna. Premda mu je pripoviedanje Dalmatinca osvojilo veoma staru debelu glavu te široka kapica neprestano skakala po glavi, a očale bile spuzle na rt nosa, to se ipak nije htio odreći stare svoje navade, pa zato reče staviv ruke na koljena, došljaku:

— Eto sad će zvonit „Zdravu Mariju“, pa treba zatvoriti dućan, moj prekomorski putniče. Nu znate šta, tu svoju prtljariju možete i sutra nosit na pazar, danas je već i onako kasno, i nije dobro hodat večerom po gradu, jer čovjek može i triezan pasti u kakovu jamu ili kanal, osobito kad nije zagrebačko diete. Pak ima po noći dosta pijanih ljudi. Već znate vi šta. Koliko sam čuo, nadam se, da ste pošten čovjek, pa možete kod mene noćiti. Ostalo mi je nešta pečenke od objeda, a vina ima dosta u pivnici, pa mi možete koješta pripoviedati o tih turskih poganih i o talijanskih salamah.

Putnik prihvati ponudu starca i oba zadjoše u kuću Vida Grgurina.

(Dalje sliedi.)

Slava oblakom.

Spjevao T. Maretić.

Kada vas vidju, gdjeno se širite, oblaci, nebom,
Gdjeno igra il gnjev brz vam pospješuje let,
Duša mi mlada voljna je tada razbiti njedra,
K vam uzkrilit se, k vam koli zažudi li tad!
Duša poletjela s vami u visine bi plave,
Čovjeku višnja kud zabrani stupiti moć.
Plahi sviet vas se žaca, nerado gledi vas jurit
I umiećem on kad što razagnat vas zna;
Tek ste mu mili, kada mu nosite korist,
Kada mu kišice blag nà polja lievnete liev.
Ali veličje vaše koli je divno divotom,
Slabo haje sviet, slabo li divi se vam.
U vas bljesak igru s gromom igrati znade,
U vas — u gniezdu svom — bljesak se leže i grom!
Veličajni toli ste, da ste bogovom nekoč
Svemožja bili znak, njihovu glasili moć,
Nije li Juppiter tonans, nije li Perun, Jehovah
Stanom si obrao vas, dao se nositi vam?
Nieste li nosili otca ljudem i bogovom kad je
Došo zemàljsku kćer ljubiti, Here već sit?
Nieste l' postradat Semelu vidli, kad je potražla,
Ljubavnik da joj njen pokaže božtva si znak?
Nije l' Artemida strelica ù oblak obvila dievu,
Kadano žrtveni nož imo probosti joj grud?
Na Olimpu, kad su se blaženi častili bozi,
Svaki mu nesetni vrh tada ogrnuste vi,
Neka ne gledju umrlici onamo ljudi,
Gdje je Ambròzijski mir, blaženih gdjeno je stan.
Niesu l' Izrailjevi sinci stali trepetat
Iz oblaka bog čujuć, gdje sbori im rieč?
Nije l' Jehovah nad kovčegom zavjetnim dao, da oblak
Vierno bdije viek? S neba je poslo ga nanj.
Kada zatrubio na smak svieta Gavrilo bude,
Kada čovjèčji sin nadodje suditi sviet,
U oblacih i on s neba će skidat se slavno,
U oblacih s njim angjelâ kori će doć...

Veličajni ste, kada ste blagi, kada ste strašni,
Sunčev zlaćani trak kad vas pozlatiti zna,
Ili bledjani mjesec kada vas posrebri srebrom,
Skinut s nebesa vas òj da mi u čas je taj!
Da pred zlato sipnem vas svoje i da preblažen
Osujem vami ju svu, božica nek mi je tad,
Neka se na vami uzkrili i mene sobom ponese,
Iznad zemlje tê blaženi viti si viek!
Tu nam cjeliva ne bi kivne brojile oči,
Svaki bi blaženi čas sipnuli cjeliva sto!
Kao što bilo je onda, kada nas motrio pomno
Skrbni pogledjaj mnog, uz njih i mjesečev gled,
Te ne mogosmo jadni dušu si cjelivi srkat,
Klesmo mjesečev sjaj, poglede klesmo tad sve!
Ali se smilovo oblak — ej hvala ti, oblače, hvala —
Lunu je zastr'o crn, mrka okrenula noć!...

Digitized by Google

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

XIX.

Sat kašnje stupi Helena u kuću, sa šeširem u jednoj a s mantilom u drugoj ruci. Kosa bila joj malko razpletena, obe jagodice rumenile joj se kao rumen-ruže, a na ustnah njezinih titrao posmjeh. Sve bijaše joj toli milo i drago.

Opazila Uvara Ivanovića i nasmijala mu se.

Taj samo zaigrao prsti.

Helena sjela na stolicu, motrila oko sebe i mislila: Uza sve to razstati mi se je; čudno! ništa se ne plašim, ništa ne žalim. Zatim sjetila se stare prosjakinje i mislila: Kao da mi je odnesla bol!

Unišla Zoja; Heleni pričini se, da nije nikad vidila milijega lica. Unišla Ana Vasiljevna; nešto ubode Helenu. Zagrlila majku i poljubila ju u čelo. Zatim ode u svoju sobu i stane snivati o Insarovu.

Sjetila se, kakovim je čuvstvom sjedila tu prije tri sata. Ta već sam tada znala, da me ljubi, mislila. Ti si moja žena... šaptnu, sakri si lice rukama i pade na koljena.

Pred večer raztuži se. Bilo joj težko, što ne će viditi Insarova. On nije mogao ostati u Bersenjeva, da ne probudi sumnje, morao je otići u Moskvu: dogovorio se s Helenom, da će tri puta doći k njim kao gost a medjutim da će mu Helena pisati, a bude li sgode, da će se sastajati negdje blizu Kuncova. Na večer pri čaju ugibala se pogledu Šubinovu, bojala se njegove pronicavosti. — Kad je došao Bersenjev i izručio joj izpričavanje Insarovljevo, neka bi mu oprostila, što je već ne će posietiti, porumenje pri spomenu toga imena i sjedjaše šuteć. Držala se uviek Bersenjeva, jer se njega nije plašila; uz njega bijaše sigurna od Šubina. Bersenjev je nije mogao razumiti. Mislio, biti će žalostna. Srećom zametnu se medju Bersenjevom i Šubinom prepirka ob umjetnosti. Ona slušaše. Malo po malo činjaše joj se, da sve oko sebe vidi samo kao u snu.

— Tebi se hoće spavati, Heleno? upita ju majka. Ona to prečula.

— To je zadirkavati, veliš ti? Te rieči, koje je Šubin oštro izgovorio, probude najednoč njenu pozornost. Dozvoli, nastavi on, reknem li primjerice, da je Helena Nikolajevna u jednoga od nas zaljubljena, kakvo je to zadirkavanje?

— Ah, gospodine Pavle, progovori Helena. Izlila bi na vas svoj gnjev, ali sam vrlo umorna, ne mogu.

— Zašto ne ideš spavat? reče Ana Vasiljevna, koja je sama u večer driemala i druge rado slala spavat. Oprosti se sa mnom pa idi s Bogom. Andrijo Petroviću, izvinite.

Helena poljubila majku, naklonila se svim i pošla. Šubin ju doprati ju do vrata. Heleno Nikolajevna, šaptnu na pragu, vi gazite po Pavlu, vi ga gnjetete, a Pavao vas zato ipak blagoslivlje.

Helena skrenula ramenicami, pružila mu nerado ruku — ali ne onu, koju je Insarov ljubio — i povrativši se u svoju sobu, legne namah. Ululjala se u dubok tih san, kao što spavaju djeca. Tako spava tek ozdravljelo diete, komu majka sjedi uz glavu.

XX.

— Skreni se na čas k meni, reče Šubin Bersenjevu, jedva što se je oprostio bio s Anom Vasiljevnom, htio bih ti nešto pokazati.

Bersenjev ode s njim. Začudio se množtvu kipova i poprsja prikrivenih po svih kutovih sobe. Kao što vidim, radiš doista, reče Šubinu.

— Čovjek treba nešto raditi, odvrati on. Ne ide li jedno, dati se je čovjeku na drugo. U ostalom ja sam Korzikanac, bavim se više osvetom, nego li čistom umjetnošću. Drhći, Byzanciju!

— Ne razumiem te, reče Bersenjev.

— Počekaj, samo počekaj. Pogledji mili prijatelju, moju osvetu broj 1.

Šubin odkrije jedan kip a Bersenjev smotri veoma podobno, prekrasno poprsje Insarovljevo. Crte bijahu vrlo pravilne a u izrazu očitovaše se nešto dostojanstvena, plemenita i odvažna.

Bersenjev bio vas uzhićen.

— To je krasno! povika. Čestitam ti. Pošalji to na izložbu! Zašto zoveš osvetom toli krasno djelo?

— Zato, jer ga želim pokloniti Heleni na imendan joj. Razumiete li, gospodičiću? Mi niesmo sliepi, mi vidimo, što oko nas biva. Ali osvećujemo se plemenito. A ovdje, jer je umjetniku sve slobodno, osvetili smo se neplemenito, kao lopovi.

Naglo strgne platno i Bersenjev uoči istoga Insarova u Dantovu komadu. Gorega šta nije se moglo pomisliti. Mlad Bugarin u podobi ovna, stojeć na zadnjih nogu, i spreman udariti. Tu se vidila tupost, nesgrapnost i ograničenost, a djelo bilo ipak toli slično, da se Brsenjev nije mogao uzdržati od smieha.

— Što, nije li to zabavno? progovori Šubin. Jesi li poznao junaka? Misliš li, da i to pošaljem na izložbu? To ću na svoj svetac samu sebi pokloniti.

Bersenjev uzme platno i zakloni kip.

— O ti velikodušniče! zače Šubin. Što je do toga? A sad pogledji amo, dodade, snimajuć oprezno platno s ovelike glinske gromade; ovdje se osvjedoči, kako pravi umjetnik treba da sama sebe izlupa.

Digitized by Google

Platno se odkrije, a Bersenjev smotri dvije glave jednu uz drugu, kao da su se srasle. Nije poznao namah, koga predočuju, nu kad je bolje pogledao, upoznade u jednoj Anicu, a u drugoj Šubina. U ostalom bijahu to većma karikature, nego li pravi snimci.

Bersenjev se odkrenu.

— Što veliš tomu paru? upita ga Šubin. Hoćeš li mi tomu dati podpis? Za prva dva kipa imam. Pod prvi doći će: Junak, voljan spasiti svoju domovini. Pod drugi: Čuvajte se, kobasičari! A pod taj, što misliš: Budućnost umjetnika Pavla Šubina. Hoće li biti dobro?

— Prestani! progovori Bersenjev. Zar je to vriedno bilo gubiti vrieme sbog takove ludosti. Pa onda tvrditi nešto o sebi, što nije istina.

— Misliš li? reče mrgodeć se Šubin. Bude li to istina, tad će tomu biti kriva samo jedna osoba. — Zadeš li, da sam se već htio propiti?

— Lažeš!

— Doista sam već kušao, ali ne ide mi.

Bersenjev htjede skupinu tu uništiti, nu Šubin uzdrža ga.

— Pusti to, brate, nek mi bude opomenom.

Bersenjev se nasmija.

— Pak je ne ću dirat. A sad da žive vječna, čista umjetnost!

— Živila! povika Šubin. Prijatelji stisli si ruke i rastali se.

XXI.

Prvo čuvstvo, koje je obuzelo Helenu, bijaše naliko onomu, kao kad se čovjek radosno žacne. Možebit, da to nije istina, pitaše samu sebe, a srce umiralo joj od sreće. Jedna uspomena za drugom pojavi se.. i ona utonu u njih. Zatim ju opet obuze tih, blažen zanos. Nu već za rana zaokupi ju nemir, a drugi put opet bijaše joj težko i nevoljno. Istina, sad je znala, što hoće, ali zato ipak ne bijaše joj bolje. Sjetivši se toga izskočila bi uviek iz stare kolotečine: već ne stajaše u njoj, dočim je oko nje teklo sve starim redom, ona stojaše daleko, a oko nje nije se ništa promienilo: život prolazio je kao i prije, pa je zahtievao, da i Helena učestvuje. Htjede pisati list Insarovu, ali ne dade joj se — slova na papiru vidila su joj se mrtva, lažljiva. Dovršila dnevnik svoj, povukavši na poslednjoj strani velik potez. To bijaše prošlost, a ona je sa svimi svoji mi pomišljaji, s cielim svojim bićem prešla u budućnost. Imaše mučnih časova. Sjediti s majkom ništa ne slutećom, slušati ju, odgovarati joj, govoriti s njom, vidilo se Heleni griešno; ćutila je, da je neizkrena, ljutila se na samu sebe, prem nije imala povoda sramiti se? najednoč pane joj na um, da sve prizna. Zašto, mišljaše, nije me onda odveo Dimitrija? kamo je htio? pa zar nije rekao, da sam mu žena pred Bogom i svietom? Zašto sam ovdje? Najednoč poče uklanjati se svemu. Već ništa oko nje ne bijaše joj milo i drago: kao mora tištilo ju težko breme; kao da bi se nešto na nju ljutilo, kao da bi joj spočitovalo: ti si ipak naša, prem ne ću da znam za te. Ljutila se, i sramila se svojih čuvstva. Ta to je ipak moja kuća, moja rodbina, moja domovina... ne to nije tvoja rodbina, to nije tvoja domovina, tvrdio bi drugi glas. Spopao ju strah, ljutila se na svoju malodušnost. Nevolja istom započela... a ona već izgubila uztrpljivost.. zar je to možebit obećala?

Nije se toli brzo svladati mogla. Nu minu tjedan, minu drugi.. i Helena pomalo umiri se i privikne svomu stanju. Napisala dva mala listića Insarovu sama ih odniela na poštu. Stala mu se nadati.. Nu mjesto njega dodje jednoga dana Nikola Artemjević.

Još nitko nije vidio Stahova toli mrka i ujedno toli ozbiljna kao taj dan. Unišao u kabanici, pod šeširom i stupao polagano udarajuć nogama; približio se k zrcalu, stajao pred njim dugo, skretao glavom i grizao si ustnice. Ana Vasiljevna pozdravi ga tajnom radošću, on ne snimi pred njom šešira, ne pozdravi je, samo šuteć dade Heleni poljubiti rukavicu. Ana Vasiljevna stade ga izpitivati, kako mu je prudilo liečenje, nu on joj niti ne odgovori; pridje Uvar Ivanović; on ga pogleda i reče: „Ba!“ On je s visoka gledao Uvara Ivanovića, prem je u njem priznavao još Stahovljevu krv. Unišla Zoja i sjela pred Nikolu Artemjevića. Sad i on sjedne, zaište kavu i snimi šešir. Kad je izpio kavu, pogleda u okolo sebe i progovori kroz zube: — Izvolite se udaljiti, a ženi: vi pako, madame, ostanite!

Svi izašli, osim Ane Vasiljevne; ona očekivajuć nešto neobična, tako se je uzrujala, da joj se je sve vrtilo po glavi.

— Što će to biti! povika, jedva što su se zatvorila vrata.

Nikola Artemjević pogleda ju hladno.

— Ništa osobita; htio sam vam samo reći, da će danas u nas objedovati nov gost.

— A tko to?

— Kurnatovski, Jegor Andrejević; vi ga ne poznate. Glavni tajnik u senatu.

— Pa će danas u nas objedovati?

— Jest.

— Pa zato, jer mi to reći htjedoste, zapovjedili ste, da svi drugi izadju?

Nikola Artemjević pogleda taj put ironično na Anu Vasiljevnu.

— Čudite se tomu? Počekajte još!

On ušuti. I Anka Vasiljevna umuknu na jedan čas.

— Rado bih znala.. progovori ona.

— Znam, da ste me uviek smatrali čovjekom nečudorednim, zače najednoč Nikola Artemjević.

— Ja! ušeptrlji se Ana Vasiljevna.

— Možebit, da je to istina. Ne ću tvrditi, da vam niesam kadkad dao temeljita povoda. Nu priznati vam

Digitized by Google

je samoj, da pri vašem slabom ustroju.... Možebit. Ne ću se ni izpričavati. Mene štiti moja doba. Nu treba mi osvjedočiti vas, da poznajem sve svoje dužnosti, i da umiem skrbiti se za sreću povjerene mi obitelji,

— Što to može značiti? mislila Ana Vasiljevna.

— Primjerice, nastavi Nikola Artemjević, moja kći Helena. Ne čini li vam se, da bi već bilo vrieme, da se udade? To njeno čovjekoljublje dobro je, nu samo do neke granice, do nekih godina. Nu sad je doba, da se kani svojih sanjka, da se mani družtva kojekakvih umjetnika, školnika, Crnogoraca i da bude kano sve druge.

— Kako da to razumiem? upita Ana Vasiljevna.

— Samo poslušajte me, odvrati Nikola Artemjević. Reći ću vam od komada, bez okolišenja. Spoznao sam se s tim mladim čovjekom, Gospodinom Kurnatovskim, želeć, da mi bude zetom. Držim, kad ga vidite, ne ćete reći, da ne znam suditi. Ima odličan položaj, pravnik je, prevrstnih svojstva, oko trideset godina, glavni tajnik, savjetnik, i još k tomu urešen redom Stanisavljevim. Mislim, priznati ćete sami, da niesam otac, koji bih se jagmio za redovi. Nu rekoste mi sami, da se Heleni ljubi čovjek marljiv, pouzdan: Jegor Andrejević takov je. Za tim je moja kći velikodušna: a on čim je samo mogao, odrekao se je u korist svoje braće godišnje podpore, koju mu otac bješe doznačio.

— Tko mu je otac? upita Ana Vasiljevna.

— Otac? To je još znamenit čovjek, veoma ćudoredan, pravi stoik, umirovljeni major, upravitelj svih dobara grofa B...

— Tako! progovori Ana Vasiljevna.

— Što tako? naglo upita Nikola Artemjević. Zar gojite kakve predsude?

— Ta ja niesam ništa rekla, jedva će jedvice Ana Vasiljevna.

— Ne, vi ste rekli, tako! Bilo to kako mu drago; nu ja sam scienio, biti će nuždno priobćiti vam svoju nakanu, i nadam se, da ćete primiti gospodina Kurnatovskoga otvorenim naručjem. To nije kakovgod Crnogorac.

— To se razumie, prizvati mi je samo kuhača, da spremi koje jelo.

— Do toga nije mi ništa, progovori Nikola Artemjević, digne se, metne šešir na glavu i podje šetat se u vrt. Šubin gledaše ga s prozora s porugljivim posmjehom.

Oko četiri sata prispije na imanje Stahovljevo neka kočija, iz nje izadje mlad, pristao čovjek, jednostavno, nu ugledno odjeven i povika, da ga najave. To je bio Jegor Andrejević Kurnatovski.

Osim inih stvari pisaše Helena drugi dan Insarovu sliedeće:

— Čestitaj mi, mili Dimitrijo, imam mladoženju. Jučer je objedovao u nas, ko što se čini, upoznao se otac s njim u englezkom klubu, i pozvao ga. Istina, jučer nije još došao mladoženjom, nu dobra majčica, kojoj je otac priobćio svoju nakanu, prišaptnu mi, kakov je to gost. Ime mu je Jegor Andrejević Kurnatovski te je glavnim tajnikom u senatu. Ponajprvo imam ti ga opisati. Uzrasta je srednjega, manji od tebe, liepa struka, crte su mu pravilne, oči male, bistre, ustne debele, na licu neprestano titra mu posmjeh. Ponaša se priprosto, govori odmjereno, u obće sve je u njega odmjereno. Kako sam ga motrila, misliš negdje! Jest, da ti ga uzmognem naslikati, a opet, kako ne bih i marila za svoga vjerenika! U njem je nešto željezna, nešto tupa, prazna ali ujedno i poštena, i ti si kao od željeza, ali ne takov, kakov je on. Za stolom sjedi do mene, sučelice sa Šubinom. U mnogih stvarih ne vidi mi se velikim. Nu neka govori, što ga volja! Sa mnom postupa vrlo nježno, meni se ipak sveudilj čini, kao da sa mnom govori kakov predstojnik. Hoće li koga pohvaliti, veli: vieran načelu svomu. Odvažan je, pošten, možebit je vrstan i koju žrtvu doprinieti — ali je despot. Jao onomu, koji mu dopane ruku. Pri stolu bilo govora o mićenju.

— Ja razumiem, da mnogi, koji mito primi, nije kriv, on ne može drugčije. Pa ipak uhvati li se, mora biti uništen. Ja povikah: kako uništiti nevina!

— Jest, načelu za volju.

— Kakovu načelu? upita Šubin. Kurnatovski odgovori u kratko na to: da tomu ne treba tumača. Otac, koji mu voli, dodade dakako, da ne treba, i tako se na moju žalost svrši razprava U večer dodje Bersenjev i udari s njim strašno prepirati se. Još nikad niesam vidila Andrije Petrovića onako razpaljena, kao tada. Gospodin Kurnatovski nije rekao, da znanost, sveučilište i tomu prilično ne donosi koristi; nu da je to to samo puko vježbanje. Po objedu pridje k meni Šubin i rekne mi: Taj i netko drugi (tvoga imena on nikad ne izušćuje, oba su praktični ljudi, pa pazite samo, koje razlike: onaj tamo doista je živ, a ovaj ovdje ne ima ni pojma o dužnosti, ovdje je samo službeno poštenje. Šubin je pametan; nu ja, misleć samo na tebe, zaboravila sam njegove razborite rieči, kakva li je sve medju vami razlika? Onaj ne vjeruje, ti pako vjeruješ, jer se ne da vjerovati jedino u sama sebe.

On je otišao kasno, nu majka mogla mi je još reći, da mu se ljubim, a otac da je od radosti vas uzhićen.. valjda nije o meni kazao: da sam vierna načelu svomu. A ja samo što niesam majki rekla, kako mi je vrlo žao, jer da već imam svoga muža. Zašto li tebe ne ljubi otac? S majkom bi se to već nekako dalo...

Dragi moj! Opisala sam ti zato tako potanko toga gospodina, da ublažim muku svoju. Ja bez tebe ne mogu živjeti. Ja tebe neprestano vidim, slušam... samo što ne u nas, kao što si htio — predstavi si, kako će nam

Digitized by Google

to težko biti! Ali tamo u onom gaju, o kom sam ti pisala... dragi moj, koliko te ljubim!

XXIII.

Treće nedjelje, po prvom posjetu Kurnatovskovu, preseli se Ana Vasiljevna na veliku radost Heleninu u Moskvu. Obično nije toliko rano odilazila sa imanja, nu studen nije joj prijala, a osim toga prispjelo je bilo u Moskvu družtvo, koje je prikazivalo različite plastične skupine.

Posljednje dvie nedjelje činjahu se Heleni veoma duge. Kurnatovski dovezao bi se k njim dva puta tjednom, češće nije mu bilo kad. Dolazio bi Heleni za volju, nu zabavljao se je više sa Zojom, kojoj se je veoma ljubio. To je čovjek, govorila bi ona. Po njenom sudu nije imao nitko toli krasna glasa, nije znao nitko tako reći, kao on: bila mi je čast. Insarov ne bijaše u Stahovljevih, samo jedan put vidila ga je Helena u gaju, koji mu je naznačila bila. Jedva rekoše si nekoliko rieči. Šubin vratio se u Moskvu s Anom Vasiljevnom; Bersenjev nekoliko dana kašnje.

Insarov sjedjaše doma i čitaše već po treći puta pismo, koje je prilikom dobio bio, jer se je od pošte zaziralo. Bijaše vrlo uzrujan. Na iztoku zamrsivale se stvari sve više i više. Misli svih uzburkale se s toga, što je ruska vojska zauzela bila kneževine, bura rasla, i već se na blizu čulo hukanje neizbježive vojne. Požar se podigao i nitko nije znati mogao, kamo će se vrći, gdje će se staviti; stari jadi, nove nade, sve je to opet micati se stalo. Silno udaraše srdce Insarovu; i njegove se nade izpunjivahu. Nu nije li to odviše brzo? Ne će li to biti uzalud? Niesam još gotov. Ipak tako mora biti, moram ići.

Nešto se ganulo pred vratima, ova se naglo otvore U sobu stupi naglo Helena.

Insarov upropasti se, pohiti joj u susret, baci se pred njom na koljena, ogrli ju i prignu k njoj glavu.

— Ti mi se niesi nadao? progovori, jedva dišuć. (Trčala je naglo uz stube). — Dragi moj, dragi! Stavila mu obje ruke na glavu i pogledala u okolo. — Ti dakle ovdje živeš? Brzo sam te našla. Kći tvoga gospodara dovela me amo. Mi smo se prekjučer preselili. Htjela sam ti pisati, nu mislila sam, biti će bolje, dodjem li sama. Ali samo na četvrt sata. Ustani i zaključaj vrata.

On ustane, hitro zaključa vrata, vrati se k njoj i prihvati ju za ruke. Od radosti ne mogaše progovoriti ni rieči. Ona smiešeć se gledaše mu u oči... u tih bijaše toliko sreće, da je sva porumenjela.

— Počekaj, reče izvinuvši si ruke, dok odložim šešir. Razveže vrpce izpod šešira, odloži ga, sbaci sa sebe mantilu, poravna si vlasi i sjedne na mali stari divan. Insarov nagrnuo se k njoj i gledao ju kao občaran.

— Sjedni, reče, nudeć mu mjesto uza se, nu ne podiže niti oka.

Insarov sjedne, nu ne na divan, već na pod do njenih nogu.

— Svuci mi rukavice, progovori drhćućim glasom. Bijaše joj čudno pri duši. On ih ponajprvo odkopča, zatim počme svlačiti jednu, svuče ju do polovice i stane cjelivati joj bielu nježnu put, koja se je izpod nje pomolila.

Helena uzdrhtala se, htjela ga odtisnuti drugom rukom, nu on zače ljubiti i drugu. Helena privuče ga k sebi, on podigne glavu, ona pogleda mu u lice, nagne se i ustne njihove stopiše se u jedno...

Prodje trenutak.. ona se podigne, ustane i šaptne „Ne, ne,“ i brzo ode k pisaćem stolu.

— Ta tu sam gospodarica, pred menom ne imaš tajne, progovori, okrenuvši se k njemu i nastojeć umiriti se. — To su papiri, kakva su to pisma?

Insarov se smrknu. — Ta pisma, reče, možeš ih čitati.

Helena okrenu ih u ruci. — Mnogo ih je i vrlo su sitno pisana, a meni je brzo otići.. što mi je do njih, ne tiču se valjda moje suparnice? Pa niesu ni ruski pisana.

Insarov približi se k njoj i dirne ju. Ona se obrati k njemu, nasmije se nanj i nasloni se na njegovo rame.

— Ta su pisma iz Bugarske; prijatelji mi pišu, zovu me.

— Sada? onamo?

— Jest, sada. Dok je još vrieme, dok se može proći.

Ona zavjesi mu se oko vrata. Je li, da ćeš me sobom povesti?

On ju privinu k srdcu. — O moja, moja mila djevojko, reci, kako si to kazala! Nu zar to ne bi bio grieh nerazbor, da te ja bogac, bez kuće i kućišta, vučem uza se.. a kamo!“

Ona mu stavi ruku na usta. — Pst... ili ću se razljutiti i ne ću nikad više k tebi doći, zar nije sve medju nama na čisto? Zar ti niesam žena? Ili se razstaje žena s mužem?

— Žene ne idu u boj, progovori on napole turobnim posmjehom.

— Nu mogu li ostati? Mogu li ostati ovdje?

— Heleno, ti si angjeo!.. Ali pomisli, možebit, da ću imat ostavit Moskvu... već za dvie nedjelje. Sad ne mogu misliti ni na predavanja ni na to, da dovršim svoj posao.

— Što je do toga? dodade Helena. Je li ti brzo otići? Hoćeš li, ostanem namah taj čas kod tebe, nauviek, niti ću se više vratiti doma, hoćeš li? Podjimo namah, hoćeš li?

Digitized by Google

Insarov privinu ju još silnije k sebi. — Postigla me kazna božja, povika, činim li što zla! Od danas smo svoji si na viek!

— A ja ću ostati? upita Helena.

— Ne, moja dobra djevojko, ne zlato moje. — Ti ćeš danas vratiti se doma, ali ćeš se spremati. To ne ide samo tako, sve mi je dobro promisliti. Treba mi novaca, putnoga lista...

— Novaca imam, dodade Helena, osamdeset rubalja.

— No, to nije mnogo, reče Insarov, ali će ipak dobro biti..

— Nu mogu dobiti i više, posuditi ću, reći ću, ne, ne ću je moliti.. ta mogu prodati sate — imam naušnica, narukvica, čipaka.

— Nije tu do novca; putni list, tvoj putni list, o tom je rieč.

— A treba li?

— Dakako da treba.

Helena se nasmija. — Što mi je to palo na um. Sjećam se, bila sam još malena... utekla nam sobarica. Uhvatili ju, pustili i ona življaše dugo u nas.. pa ipak joj svi govorahu: bjegunica, Tatjana. Niesam tada mislila, da bih i ja mogla pobjeći.

— Heleno, ne mrzi li te to?

— A zašto? Istina, bolje je s putnim listom, ali ako ne ide..

— O tom ćemo kašnje govoriti, dodade Insarov. Samo pusti me, da se za to postaram. A novaca imam i ja.

Helena rukom zabacila mu natrag vlasi, koje su mu na čelo pale bile. — Ah Dimitrijo, kako će nam milo biti skupa putovat.

— Istina, ali tamo, kamo ćemo doći...

— Što? odvrati Helena. — Zar nije krasno zajedno umrieti? Ali zašto umrieti, mi ćemo živjeti, mi smo mladi. — Koliko ti je godina? — Dvadeset i šest?

— Jest, dvadeset i šest.

— A meni je dvadeset. To nam ostaje još dosta vremena. Pa ti si htio uteći od mene? Niesi trebao ruske ljubavi, Bugare! Da vidim sad, kako ćeš uteći od mene! Nu što bi bilo s nami, da tada niesam pošla k tebi!

— Heleno, ti znadeš, zašto sam morao bježati.

— Znadem, ti si se zaljubio, pa si se preplašio. Zar niesi slutio, da i ja tebe ljubim?

— Tako mi poštenja, niesam!

Ona ga brzo, iznenada poljubi. — Zato te ljubim — ali sada budi zdrav!

— Ne možeš duže ostati? upita ju Insarov.

— Ne mogu, dragi. Misliš da mi je lako samoj kamo umaći? Četvrt sata davno je minulo bilo. Uzme mantilu i šešir. Dodji sutra na večer k nam. Ne, preksutra. Bit će to dosadno, žapat ću se, ali što koristi, bar ćemo se viditi. S Bogom, pusti me. On ju ogrli posljednji put. Sad si mi pretrgnuo lančić, nu dobro je, sad idem na kuznički most, barem ću se moći izpričati, zašto sam okasnila. Prihvatila za kvaku. — Ah malo što niesam zaboravila, gospodin će me Kurnatovski možebit zaprositi, ali ću mu ja odmašukati... rekavši to, pritisnu palac k nosu, a prsti zatitra po zraku, što sam danas učinila tebi, dodade smijuć se. Dok se vidimo, sad već znam put.. a ti ne trati vremena.

Dragutin baron Kušlan.

Helena otvorila vrata, poslušala časak, okrenula se k Insarovu, poklimala glavom i izčezla iz sobe.

Insarov stajaše jedan čas pred zatvorenima vratima i prisluškivaše takodjer. Dolje zalupila vrata Ode k divanu, sjedne i pokrio si lice rukama. — Čim sam zavriedio tu ljubav, mišljaše, zar to nije san?

Nu ugodan miris rezede, koji je iza Helene ostao, sjeti ga njezina posjeta. Ujedno s njim činjaše mu se, da su ostali u zraku zvuci mladjanoga glasa, šum lahkih koračaja te toplina i svježost mladoga djevičanskoga tiela.

(Dalje sliedi.)

Digitized by Google

POUKA.

Putne crtice iz Boke i Crne gore.

Piše M. Milčetić.

(K tomu slika: Risnjanin.)

(Dalje.)

Desno od Novoga jest selo Meljine, a malo dalje od ovoga starinski pravoslavni manastir Savina, u kojem se čuva više znamenitih starina, poimence starih ruko pisa, listina i ikona sa cirilskimi napisi. Kako mi kazivahu, bilo je tu do nedavno i više rukopisa, ali je toga nestalo nemarom samih kaludjera, koji u svom neznanju niesu znali toga cieniti. Dobar dio tih rukopisa odnieše u Rusiju ruski putnici, koji su to znali bolje cieniti od naših domaćih ljudi.

Sada krenu naš parobrod uza svedjer vijugajući se zaljev k Risnu.

Ovuda su uz obalu čitave šume maslina, kojih zelenilo podaje cielomu kraju osobitu dražest, a sva je obala načičkana bielimi seli s obje strane zaljeva. Sve jedna uz drugu nižu se preliepe kuće, kao gospodarski dvorci. Glede toga može se sravniti s Bokom samo hrvatsko primorje od Rieke do Senja. Pa ipak su to po prirodi siromašni krajevi; ali dični naši mornari stekavši novac po svietu, vraćaju se kući i grade si na pustome zemljištu dvorac, prevrćuć svoju okolinu u zeleni vrt.

Dočim su more obrubila sela i dvorovi, te zeleni gajevi maslina, ne ima iznad njih na golu briegu ništa do li pusta biela krša. Ovaj kontrast bujnosti i pustoši, ogledjuć se u čisto bistro more, čini ovaj kraj čarobnim.

U Novom ukrca se i nekolicina Crnogoraca, koji putovahu kući. Oni svi sjedoše u kutiću parobroda u kolo a med njima stajahu dvie razrezane dinje. Crnogorska kapa bješe svima na glavi, a noževi i pištolje srebrom okovane za pojasom. Čudnovato mi se samo pričini, što dvojica med njimi imadjahu punu bradu, dočim obično briju bradu, a samo brkove puštaju. Neki mi Bokelj na moj upit reče, da su to — crnogorski popovi. Pop, pa na tlieh čuči i s prostimi Crnogorci dinju jede! Doista mnogomu će se to pričiniti čudnovato, al ipak je tako. Dosele crnogorski popovi malo su učili, dosta je bilo naučit čitati liturgiju. Tek u novije doba zavedena je na Cetinju bogoslovija, koju mora da poiazi svaki, koji hoće, da se zapopi. Crnogorski pop (a takvi su pravoslavni popovi i po Bosni i Hercegovini) ničim se ne razlikuje od svojih zemljaka, do li svojom dugom bradom i kosom, on čita crkovne knjige, a u ostalom žive i radi kao prostak seljak.

Do mala banusmo pred Novu Dragu. Zaljev se ovdje s jedne i s druge strane stješnjuje, te tvori novi zaljev risanski (Rišnjani rado pripoviedaju, da se je negda cieli kotorski zaljev zvao risanskim (sinus Rhizonicus).

Na lievoj strani te uzine jest mjesto Verige. Pripovieda se, da su se tu razapinjale verige, da ne bi mogle unići u kotor neprijateljske ladje osobito gusari. Moguće, da to ide u red priča, koje je narodnja mašta sama stvorila, da si protumači samo ime, akoprem je vjerojatno te može biti i istinito, jer je zbilja razmak od jedne do druge strane kopna vrlo malen.

Pod Risan dodjosmo već pri zalazu sunca, kojega su zadnji traci zlatili vrške gora, što se nad Risnom uzpinju. Ako je Novi po svom položaju najprijaznije mjesto u Boki, to se je meni opet pričinio Risan sa svojim zaljevom najčarobnijim. Oko zaljeva redaju se svuda kuća uz kuću, a s lieve strane ima ciela šnma lovorika. Risan leži podno gorostasnih sasma planina, što na moru, što na briegu. Imat će nešto preko hiljadu stanovnika.

Risan je na glasu sa liepih i velikih junaka. Znadu ih dobro Turci. Narodna nošnja (vidi sliku) i običaji tu su se ko malo gdje sačuvali do dan danas. Vuk je baš u Risnu sakupio najviše gradiva za svoje sbirke narodnoga blaga, osobito za zbirku „srpskih narodnih običaja“. Rišnjani su po svom stasu pravi orijaši, kad ih vidiš u svečanom odielu, oko ti se za njima otima.

Poviše su Risna na briegu Krivošije, Ubli i Ledenice. Kako je taj priedjel gola stiena, to i narod tu kukavno životari. Al sa Turčinom on se nikad ne izmiri, i najdraža mu je zabava zasjeći medju Turke. Ustanak od god. 1869. raznio je Krivošijanom ime po cieloj Europi, pa kad se hoće naši sjeverni „Kulturträgeri“ da se narugaju našemu narodu, najradje izticu krivošijske noso- i uhorezce! S mora vidi se na gori i Knezlac, komu je ime crnimi slovi zapisano u srdcu bečkih i peštanskih slobodňjaka, — tu je morao gjeneral Rodić uglaviti u ime velevlasti austrijske sa nekoliko stotina Krivošijana knezlački mir! Nu tko je jednom vidio one silne i nepristupne planine, ne će se nipošto čuditi, da je šaka ljudi prisilila cielu jednu državu na vrlo neslavan mir.

I posljednji traci zalazećega sunca, poigravajuć se po vrhovih, zadjoše za gore, kad naš parobrod zakrenu prema Kotoru. Za nekoliko časaka bijasmo kod dvajuh malih otočića: S. Gjurgja i Bogorodice. Na Bogorodičinu otočiću ima samostan katolički sa liepom crkvom. Na veliku gospu (15. kolovoza) obdržava se tu veliko proštenje i god gospin. Katolici bokeljski osobito štuju Gospu na tom otočiću, te toga dana dovrvi ovamo skoro ciela katolička Boka, a dodju i pravoslavni mornari bokeljski putujuć u daleki sviet, zavjetuju se najradje toj gospi, da ih od svakoga zla obrani, pa vrativ se kući zdravi i veseli, prinose joj svakojake da-

Digitized by Google

rove. Zagledav se u taj otočić, pridruži se k meni neki inače inteligentni trgovac bokeljski, katolik, te mi stane s pravim zanosom pripoviedati o čudesih, koje je sve ta gospa tvorila.

Prošav te otočiće i opet verige, i eto nas pod katoličko selo Perast, koje je sagradjeno reć bi na goloj stieni. Dočim je Novi i isto Risno stenjalo pod vlasti turskom, znao je Perast održati svoju slobodu od krvnika, — čim se i današnji Perašćani i nemalo ponose. Danas je Perast maleno, siromašno trgovište, prilieplјeno po dnu silne puste planine.

Ako je do sad pogled bio još ponešto slobodniji sad se posvema suzuje, okol na okol okružuju nas nebotične planine, a parobrod brodi kao po kakvom švicarskom jezeru. Sav utisak mora nestao je. S jedne strane diže se Vrmac, a na podnožju mu uz more katolička sela: Stolivo, Prčanj, Glavati, Mula i Pelušica, — s druge strane crnogorski vršci a po dnu im mali Orahovac, tad zaklonjena u malenom zatonu Ljuta i medju vrtovi i vinogradi razsijana katolička Dobrota. U Dobroti ima vrlo liepih ljetovnika sa prikrilci i triemovi, sa mnogo arhitektonskih uresa, — premda ima i dosta zapuštenih, propadajućih dvorova. Na prozorih viju se crveni zastori, a sa prozora viri tu umilno žensko lišce, tamo brkati starina dimeć iz dugačka čibuka, koj je iz prozora pružio. Pogled je to u toj krši dosta idiličan i umiljat, ali uza to i bolno elegičan. U Dobroti stanuju ponajviše stari, već iznemogli pomorski kapetani.

Stotinu ti se tu nameće misli, kada uz te spomenike sredovječne slave i vlasti vidiš današnje propadanje i razor. Kako je to, da Boka danas ne cvate, kako je cvala pred stotinami godina? Sukob različitih elemenata, slavenskoga i talijanskoga zlim je plodom urodio. K tomu se još pridruži i vierski razkol, a napokon okupacija Austrije, koja za ove krajeve nikad ništa učinila nije. Najvaljanije, najuglednije obitelji izginule su u službi mletačkoj, — jedni izgiboše u ratu, drugi u lasti i razkoši. I danas većina Bokelja nije kod kuće, nego na daleku moru. Jedni idu u Ameriku i Novu Selandiju, drugi u Indiju i Japan, dočim kod kuće ostaje stara majka, žena i nejačad. Kad sinovi ponarastu i oni idu na more. Kad ili nikad sastaju se sa ocem. Godine i godine ne vraćaju se kući. Umre majka, umre žena, njih ne ima! Često se i ne vrate, a kuća ostaje pusta, propala. Nitko je ne nasliedi, nikomu nije stalo da se uzdrži. Tamo leži pusta na pola razorena kuća. Tri brata kapetana, neženje, vratiše se trudni morskoga života u taj dvorac. Tu proživješe nekoliko godina, dok ih redomice ne pokopaše. Dvorac ostade pust, — nasljednica crkva, zapusti kuću; jer ne nosi ništa.

Od 6000 kuća u Boki ima ima ih preko 1000 zapuštenih, nenaseonih.

Tad se najednoč more suzi poput široke rieke. Stiene i planine rastu, sižuć svojimi crvenkasto-sivimi vršci do oblaka. Dobrodiv u skrajnji kutić zaljeva, opaziš hrpu kuća na rubu orijaškoga stienja, iza vlsokih zidina. Dva crkvena tornja vire iznad kuća, — velika vrata vode u grad iz prostrana, drvljem ponasadjena pristaništa, gdje sila svieta izčekuje parobrod — to je Kotor.

Ne dobivši boljega stana, moradosmo se zadovoljiti i nekom — Bože mi prosti kakvom! — krčmom, gdje nas strpaše, mene i moga druga, u nekakvu skromnu sobicu sa jednim prozorčićem, na koji si mogo pogledati na krov neke još poniznije kućarice.

Do malo bijasmo u naručju blagog Morfeja.

(Dalje sliedi.)

Iz Filadelfije.

Izvadak iz putnih ertica Milana Turkovića *).

I.

..... Najpogibeljnije i najtegotnije je za brodara, koj iz Londona putuje put Amerike, prebroditi Canal la Manche. Tu je vjekoviti boj vjetrova, tako da mnogi brodovi čitave tjedne, boreć se sa vjetrom i sa strujom morskom medju plitčinami i krajem gube dane lebdeć u neprestanoj pogibelji.

Kad je brod minuo Cap Lizzard, najjužniji rt englezkoga zemljišta (naprotiv Brestu), tad može reći, da je pasirao englezki kanal. Od Cap Lizzarda računaju kapitani svoj put i počimlju činiti svoje astronomičko-nautičke observacije.

Kad si minuo ovaj rt, pred tobom je široko, bezkrajno more atlantsko, koje ti valja prebroditi. Smijat ćete se, kad vam reknem, da iz Englezke vode tri puta u Ameriku, jer tu bi se barem moglo punim pravom reći, kao o Rimu, da svi putevi vode u Ameriku! Pa ipak ima tri glavne linije u novi sviet. Niesu to doduše carski drumovi, nego su božji neutrveni putevi, na kojih si je već mnogi putnik vrat skrhao. Jedna linija jest tako zvani sjeverni prielaz, druga je srednji, a treća južni prielaz.

Sjeverni je prielaz, kada brod izišav iz kanala krene ravno pravcem zapadnim prema Ameriki, a tad, došav do New-Foundlanda krene na jugo-zapad. Taj je put najkraći, jer je najravniji, te iznosi od prilike 3400 morskih milja (1 morska milja = $^1/_4$ njemačke =

---

* Gosp. M. Turković odputio se početkom mjeseca ožujka iz Karlovca u London, gdje je brod njegova otca „tri sina“ krcao robu za Filadelfiju, te s ovim brodom krenu dne 30. ošujka put Amerike, da posieti svjetsku izložbu. Premda je put parobrodom kud i kamo brži i udobniji, podje on ipak preko mora s trgovačkim brodom na jadra, da se upozna s mornarskim životom. Ove crtice vadimo iz privatnih mu putnih pisama. Op. Ur.

Digitized by Google

1851 metar, dakle 15 njemačkih ili 60 morskih milja čini jedan grad). Točno se put ne može opredieliti, jer brod često gonjen vjetrom, čini krivulje, te uslied toga više nego je nuždno puta prevali. Ovaj je prielaz najpogibeljniji, jer je more pogibeljno, vjetrovi vrlo promjenljivi, a najobičniji zapadnjak i jugozapadnjak upravo su brodu protivni. Osim toga protivna je putniku ovdje i velika morska struja Golf Stream. U velikom svjetskom moru ne miruje voda, kako smo to naučni slušati — „more stoji, rieka teče", — nego neprestance poput velikih rieka kola svietom naokolo. Ove morske struje razlikuju se od ostaloga mora neobično velikom toplinom. Pravi naravni uzrok tomu kolanju niesu jošte prirodoslovci dokučili. Najveličanstvenija od svih struja jest upravo Golf Stream, koja dolazi od afričke obale (pod imenom North Equatorial Current) ulazi u mexikanski zaljev, te postrujav njime, prodire izmedju Floride i otoka Cube u ocean, te protekav kraj obale američke do New-Foundlanda, dieli se u dvie grane, od kojih jedna ide prama iztoku preko oceana te duž obale Irske (i dalje Norvežke), a druga prama azorskim otokom, Španiji i Africi. Prvim od ova dva ogranka mora se boriti brod, koj je krenuo sjevernim prolazom. U tiesnu med Floridom i Cubom prije nego se razdieli vrlo je brza ova struja i vrlo vruća, te iznosi u srpnju okolo 96 milja na dan, dočim u ožujku 112, a u listopadu 42 milje, dočim toplina u ljetu u Floridskom tiesnu iznosi 83°, proljećem 77° a jeseni 81° Cels. Kad se izišav iz tiesna floridskoga struja razširi, usporuje se brzina znatno, i to poglavito sjevernom, od obale labradorske dolazećom strujom, koja ovoj tečaj zaustavlja, a i ponešto joj oduzima od topline, koju je od ekvatorskih krajeva sobom nosila. Nu još uviek nosi ova struja mnogo topline sa sobom, te razblažuje njom obale Irske i Norvežke, koje su uslied toga mnogo toplije od protuležećih, pod jednim te istim stupnjem širine nahodećih se zemalja Amerike, (n. pr. Labradora, Hudsonskih zemalja itd.)

Ova dakle inače vrlo blagoslovna struja, noseć sobom sveudilj zapadni topli vjetar, vrlo je nesgodna brodaru, koj je ovaj prielaz odabrao.

Nu osim toga, neprestani topli i viažni vjetar, koj sa strujom dolazi, čini neprestano komešanje atmosfere te sukobiv se sa sjevernimi od stožera dolazećimi hladnimi vietrovi, prouzrokuje često kiše i oluje.

Nemala je neprilika i morska trava (Golfgrass), koju struja iztrgne na obalah mexikanskih, floridskih i susjednih im otoka. Tu travu, kao čitave plivajuće otoke vuče struja neko vrieme sa sobom, te ih tad izrine na stranu, gdje miruju na veliku nepriliku brodarom.

Al može brodar odabrati i drugi put za Ameriku, ako izišav iz kanala od rta Lizzarda krene južno, te zatim ili iznad otoka azorskih, nastavlja put zapadnim pravcem, — to je srednji prielaz — ili izmedju otoka azorskih brodi sveudilj na jug, dokle ne ulovi iztočne vjetrove — to je južni prielaz.

Srednji prielaz vrlo je pogibeljan, jer riedko kad nadje pravi vjetar, dočim južni prielaz uviek ulovi vjetar. U tih priedjelih najme uviek vladaju iztočni vjetrovi, tako zvani Trade Wind Nord Oster. To su po mornarskom izrazu priedjeli Allizei, vječitog liepog toplog vremena. Tako se zadje do na 34 grada i još južnije, a tad se blizu obale pomalo prema sjeverozapadu kreće prebrodiv veliku struju poprieko — što nije lasna stvar.

Najvećma se rabi južni prielaz, jer liepo vrieme, manja pogibelj i sjeguran vjetar obilno nadoknadjuju mnogo dulji put, koji se ima prevaliti.

Naš brod „tri sina", odabra sjeverni prielaz. A zašto? Jer u momentu, kad izadjosmo iz kanala, vladaše južni vjetar, te bijaše nemoguće broditi južnim pravcem. Brodeć na zapad prevalismo liepi put u malo dana. Brod je, — da se poslužim već običnom, ali viernom slikom — lupina orahova na bezkrajnoj pučini, sudbinom njenom ne upravlja ruka i glava čovječja, nego druge veće i silnije vlasti, a to su vjetrovi, koji brodu put označuju, a čovjek može samo upotriebiti i izcrpiti taj nestalni elemenat u svoje svrhe.

Od velike su važnosti za brodara talasi (valovi). To su oni neugodni zanovietaoci, koji nam zemaljskim miševom ponajviše ogorčavaju i otegoćuju putovanje po moru. Koliko put bismo se odputili u široki sviet na lagašnih daskah preko pučine morske, da nam nemili gost — morska bolest, — ne prieti, da će nam pokvariti sav užitak putovanja.

Iz početka i ne znaš, kakova te to snalazi slaboća i turobnost. Lice ti probliedi, zlovolja te snadje, oko ti se smuti, prsti i nos ohladne kao led, nokti pomodre. Tad te počima po svem tielu hvatati zima, žedja te uza sve to muči, želio bi spavati, ali ne da želudac; jer s užasom opažaš, da ti se želudac komeša i jezik drveni, a tad navaljuje slina i strašna te ogava stane hvatati. Još jedan časak, i eto uz napor svih sila staneš sve napolje vraćati, što si mislio, da je već smireno u trbušnoj šupljini. Kad već ne imaš što vraćati, tad te razteže stotinu muka. Apetit te je ostavio, sve su te želje minule osim jedne jedine, a to je, da se skoro dočepaš kraja. Te sam ugodnosti morskoga putovanja i ja obilato izkusio.

Još je važnije za brodara magla, ta glavna neprijateljica brodarstva. Ne ima veće pogibelji za brodara, nego kada ne videć prsta pred nosom svaki se čas može s drugim brodom sukobiti. Opazivši se tek zadnji čas ne mogu si više pomoći, te lupnuv jedan o drugi obično oba potonu, ljudi se potope, i ne ima im ni traga ni glasa, dočim kod kuće bližnji njihovi čekaju i čekaju, dok napokon ne izgube svu nadu, da će ikad vidjeti svog ljubljenoga.

Digitized by Google

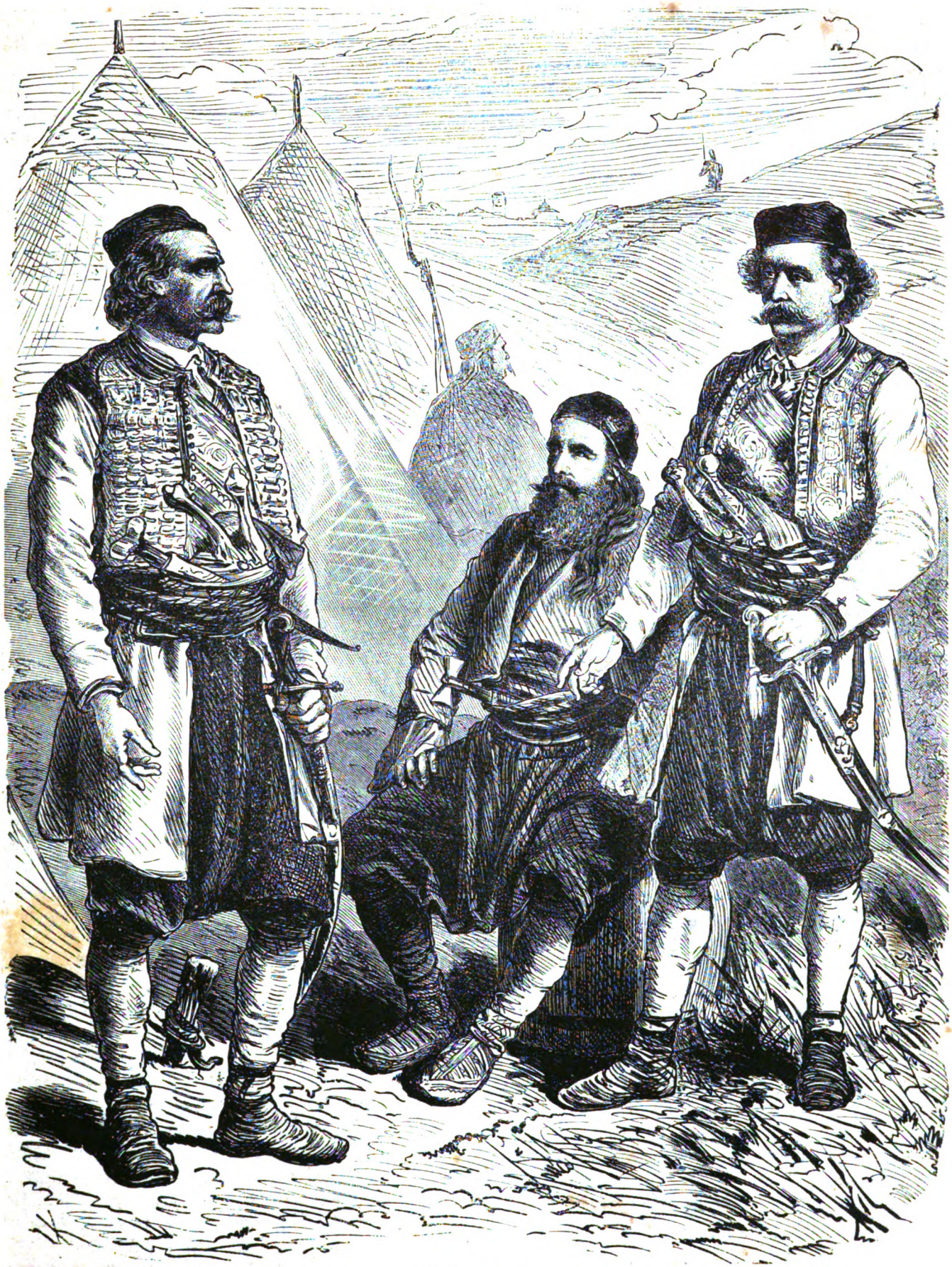

Peko Pavlović. Bogdan Zimonić. Lazar Sočica.

Ustaški vodje u Hercegovini.

Digitized by Google

Čudnovato je, pošto u cielom svietu ne ima više nego od prilike 60.000 brodova, kako se ipak u tolikom silnom moru mogu sukobiti! Riedko kad prodje dan, da ne bismo sastali barem po jedan brod, a često i po tri i četiri. A pri tom valja u obzir uzeti, da horizont broda ne iznosi više od 6 milja u okrugu. Svaki se dan vidi tu na vlastite oči onaj toliko upotriebljeni dokaz, da je zemlja okrugla. Najednoč opažaš izdaleka samo vršak jedara, a sve po malo više i više, dok opaziš sav brod. Nenaučno oko često ne vidi ništa, dočim mornar već znade kakav je brod od prilike. Često umine po koj brod samo na kraju horizonta, a niesi vidio ništa drugo nego vršak od jarbola. Parobrodi dimom svojim na daleko se odaju i prelete vanredno brzo; ali se sbog svoje brzine i veoma boje u magli, te sveudilj žviždaju i zvone, dočim se na brodu svake dvie do tri minute u rog puše.

II.

Još jedan pogled na cap Lizzard i njegov vitki svjetionik, taj posljednji vršak kopna za toliko i toliko dana — ne preostade ino, nego preporučiti se pučini morskoj i njenu „mekanomu“ okrilju.

Prvi dani moga putovanja bijahu začinjeni svimi gorčinami, za morskog novajliju neizbježivimi, koje malo više gore vierno opisah. Moja rezidencija za to vrieme bijaše stranom postelja, stranom zakutak jedan na tambucchiu, kamo se izkoturah kao gnjila jabuka. Da vam je bilo vidjeti me u tom jadnom i prejadnom stanju. Na sreću ne izgubih putem ništa „liepih i slikovitih priedjela“, a sive morske pučine još se i kašnje dosta nagledah. Napokon mi se jedva jedvice vrati ravnovesje u glavu i želudac. Bijaše cvjetna nedjelja 9. travnja, krasna doista večer, koju sam sa svim poetskim zanosom, koj mi nakon pretrpljene nevolje bijaše još preostao, uživao tiho i skromno.

Vjetar bijaše upravo pristrančio, jedra bijahu svakolika naduvena, a brod zujaše kao razkriljena vila preko pučine, režuć vitom provom nestalni i varavi element a uza to žamoreć i šumeć čudnovatu melodiju koju prisluškivat nikad ne će dosaditi mornaru. Dugački bieli trag blješti se i sjaje, čvrči i kipi za brodom, odlikujuć se jasno od škure modro-zelene boje morske, a u toj pjeni razbacuju se morske životinje svjetlucajuć poput kriesnica. Brod težinom svojom valja se od jedne strane na drugu, grede škripe i pucaju na čudnovat način, nepriučenu uhu posve otajstveno u toj neizmjernoj tišini. S juga medju gustimi crnimi oblaci bori se u svom sjaju mjesec, gradeć nam neizmjerne briljantne stupove na nemirnoj površini morskoj. Na brodu sve je tiho. Polovina družbe spava a polovina stražu straži, stojeć poput kamenih kipova nepomično na palubi broda, zureć okom na daleko more a mišlju križajuć bog zna kud i kamo. Jedini se kormilar kreće, vitlajuć kolo sad na ovaj sad na onaj kraj.

Buduć pako sve na svietu ima kraj, tako i ovaj čarobni utisak cvjetne nedjelje postade običan, a ja sliedeć primjer drugih, odoh u postelju, koja se je ljuljala poput zibke. Uprh se čvrsto i usnuh.

Sliedeći dnevi velikoga tjedna, koji osobitom svetošću svojom, običajem posvećeni i osjećajem svojim znameniti, činjahu mi osamljenost na pučini morskoj još pustijom i osamljenijom. Nikakve promjene, svedj ista jednoličnost, — petak i svetak na moru je jednak.

Da bar bude neke razlike, snovao sam, kako bi nešto boljega jela za blagdane priredio. Jelo na brodu prem je friško spravljeno ipak velikom vlagom i zatvorenim zrakom prima neki neugodan vonj, i nijedno nepridrži originalne tečnosti i valjanosti. Nu što se kopnomu mezimčetu prvim časom pričinja neugodno i nesnosno, te ga sili, da si nos začepi, te napokon stranom od glada, koj je najbolji kuhač, stranom od razborite misli, da čovjek ne zna od šta se može udebljati, gubi svaku neugodnost, — sve se te malenkosti izgube. Juha je dakako od slana mesa vrlo nevaljana, meso samo suho soljeno, kokoši samo nedjeljom fungiraju, pašta, pasulj, riža, slanina spadaju u delikatesse. Konservirane stvari težko su probavne a slabo hranive. Sve to još pospješuje zlokobnu morsku bolest.

Na veliki petak (14. travnja) krstilo me prvi put more.

U velikom oceanu radi neizmjernog prostora vjetar vrlo lasno more uznemiri. Valjajuć se malo po malo narastu valovi silno, te se napokon kao kuće stanu dizati i na ladju navaljivati. Dogodi se često, da valovi dodju prije vjetra, a tako se znade i to dogoditi, da valovi navaljuju s jedne strane, a vjetar se je već promienio, te duva baš s protivne strane, tjerajuć pred sobom nove valove. Tad nastane strašan boj. Protivni se valovi sukobe, uzpnu se kao gora i strašnom se šušnjom opet vrate u ništa. Valovi, koji dolaze brodu u susret ako mu i oduzimaju znatno brzinu, manje su pogibeljni, jer se brod preko njih kao preko brda i doline majestetično uzdiže i pada. Valovi postrance grdno drmaju i stresaju brod, a mogu ga i prevaliti, dočim valovi u krmu (odtraga) tjeraju doduše brod, ali često znadu šiknuti preko broda, te odnieti kormilara i mornare.

Na veliki petak bijaše nam južni vjetar postrance. Valovi se lamahu o brodu pjeneć se i žamoreć, a gdjekoj uzdiže se u vis te prskajuć i žviždajuć prenese preko broda svu slanu vodu. Bijasmo mokri kao miši.

Zanimivo je, da su mornari na veliki četvrtak zavezali oba zvona na ladji, a u subotu ih u jutro opet razvezali, — nu bez pranja, jer je to već u petak more obavilo. Isto su tako samo postna jela jeli.

U obće su mornari ljudi vrlo pobožni, kao što svi ljudi, koji se često imadu boriti s velikimi pogibeljmi n. pr.

Digitized by Google

rudari, vojnici itd. Puni su vazda svetih pričica i biblićkih citata, a često i svakojakih djetinjih predsuda i slutnja, stotinu babjih pomoći za svaki slučaj bolesti ili nesgode. Našeg su despensira (kuhača) liečili od bodca melemom od stučena gumiarabika i ruma. Drugoga, koj se je porezao izliečiše uljem od nekakve želve (kornjače) itd. Sve te ljekove prate svete ceremonije i molitve. Nu uza svu tu pobožnost mornar je obično čovjek vrlo opak, nazloban i himben, te se s njim ne smieš nigda upustiti niti u razgovor, kamo li u kakvo prijateljevanje. Možete po tom misliti, kako je užasno dosadan život kapetanov na moru, — kad po više tjedana ne ima ni s kim rieči progovoriti. Opazi li mornar, da si s njim prijazan, čuvaj se njegovih zasieda; jer će ti zlo učiniti. Nezahvalnost njihovu neka vam ilustrira ova mala crtica. Kapetan našega broda g. Pauer, postupaše s njima vrlo blago, davajuć im raznih polakšica koliko bijaše gledom na službu samo moguće. Odpremaše im u London listove za kuću, davaše im bolju hranu i vina sve obzirom na to, što sam ja, kao representant kuće, na brodu bio. Kad nam oboli despensir, — baš na uskrs — ne htjede nijedan mornar na poziv kapetanov ići u kuhinju, prem da trojica znadjahu kuhati, što nam pokvari svečani dan uskrsni. Kašnje se jedan sklonu, da nam skuha nešto topla jela, — ali već bijaše prekasno, jer im kapetan rad neposlušnosti uzkrati vino, koje im bijaše namienio, i bolje jelo te kao svaki dan dobiše slano meso i polentu, umjesto slanine i zelja.

Sljedeći nam dani proletiše na svagdašnju i monotono. Vjetar postojan, vrieme promjenljivo. Nekoliko dana pljuštila je kiša, kao da se je nebo polomilo — brodili smo više vodom nego zrakom. Tad opet zaredaše blagi, svietli, topli dani.

U subotu 29. travnja dogodi nam se zanimivi intermezzo u našem monotonu životu. Oko pet sati javi nam krmilar, da nedaleko od broda pliva nešto u moru kao komad drva. Naperismo staklo i opazismo, da je preokrenuti čemac. Buduć nam vjetar bijaše protivan i slab, mogaše se riskirati vrieme, te kapetan odmah zapovjedi, da se spusti barka i da skrivan i još tri čovjeka podju po čamac. Možete misliti, kakova uzrujanost zavlada u svih nas, — za tinji čas bijaše barka u moru, vesla i užeta pripravna, i mornari se otisnuše. Naš se brod okrenu, stisnu jadra, brodeć polagano prema čamcu. nu dok se barka pomalo na vesla pomiče, čini brod milje. Tako i ovaj put malne ostavismo svoje izaslanike. Oni medjutim uhvatiše plivajući čamac i natezahu se, kako bi ga preokrenuta užetom zavezali. Obe barke i naša i ona ničija skakahu po valovih i štrcahu vodu i jedva podje nakon duge borbe našim za rukom da ju nekako užetom obaviju i u povodu ju za sobom potegnu. Dok se oni po malo težkom mukom proturivahu boreć se sa morem i sa rezistencijom preokrenute barke, bijasmo mi već odmakli, i meradosmo brod okretati natrag, što nije lasna stvar, da nekako uhvatimo naše izaslanike. Al ne bijaše moguće primaknuti se. Bacismo dakle konop od sto niti sa jednim kolobarom (salva uomini). Nova borba nastade da uhvate konop, — veslahu, otimahu se, dok ga se dočepaše. Tako ih privukosmo sa njihovim plienom nakon tri sata naporna rada.

Čamac koj uhvatismo dosta je još dobar. Sa svih strana bijahu se već uhvatile školjke i trave, a u toj šumi življahu raci i druge razne životinje morske. To je znak da je barka već više mjeseci u vodi bila.

Koliko misli uzbudi takova stvar! Kako je barka došla ovamo? Gdje su ljudi, koji na njoj bijahu? Nije li morda posljednja nada kojega slomljenog i potonuloga broda? Niesu li u njoj tražili spasa stradaoci, nadajuć se sveudilj, da će se pomoliti koj brod na horizontu, koj će ih spasiti? Morda ih i vidje tkogod, ali ih ne mogaše ili ne htjede spasiti. Te u nadi i izčekujuć spasa morda od gladi, morda od zla vjetra i valova izginuše. A tko zna niesu li zaostali od koje ladje, kao što i naša barka čas prije bijaše u pogibelji da ju ostavimo? Kakova užasna čuvstva mora da snadju čovjeka u očigled takove smrtne pogibelji, kako se do posljednjeg časa bori za život plivajuć ili hvatajuć se za kakvu gredu, dokle ga iznemogla ne proguta more!

Toliko misli i slutnja a nigdje na čamcu ni traga, koj bi iole mogao razjasniti sve to nagadjanje...

...Opet zasjede monotonost svoje priestolje. Već smo trideset dana na putu. Americi se doduše u misli već znatno prikučismo, ali osim bezkrajnoga mora još ne vidjesmo ništa, doli dobroćudnih dupina i grdnih kitova, koji nas kad i kad svojim posjetom počastiše. Osobito je dupin zanimiva i gracijozna zvierca. On prati često brod mnogo milja, sad za njim, sad pred njim pljuskajuć i bacajuć se dražestno. Kušah češće strelicom nabosti kojega. Kit mi se u naravi sasma drugačiji pričini, nego sam ga nekad u školi vidjao naslikana. Niti je onako plavkast, niti se onako baca, niti onoliko visoko vodu iz nosa štrca. On pliva površinom, sad mu se hrbat, sad rep, a sad glava pomalja, — dugo se vije dokle ciel izadje...

Dne 9. svibnja dobrim vjetrom zabrodismo, da prebrodimo Golf Stream. Jedan trak njegov bijaše neobično hladan, a boja mu od krasne modrine, prelažaše u jasnu zelen. U tom traku vidjesmo množtvo životinja svake vrsti a med njima i želve. U toplom traku Golf-Streama naprotiv ne vidjesmo osim školjka i raka nikakvih životinja.

Tad nam stane od kraja duvati protivan vjetar, te i onako željni vidjeti već jednom zemlju, bijasmo prisiljeni križati t. j. penjati se uz vjetar, otimiljuć se koliko je moguće i pomičuć se malo po malo napried.

Digitized by Google

Napokon opazismo mnogo ribarskih barčica. Čudnovato čuvstvo uhvati čovjeka videć se u blizini zemlje, nakon toliko dana vožnje, — poput Columba, kad je prvi put zagledao travu, drvlje, ptice, slanike kao nevaravi znak blize zemlje. Englezi vele: „svaka je zemlja dobra, poslije toliko mora“, — a tu doista pogodiše pravu!

III.

...Sad jedrimo ravno ušću rieke Delaware, kamo se ufamo sretno prispjeti!

Glad te zove k objedu. Bože moj, tužna li mi objeda. Što mi hasni i najbolje jelo, kad ga u miru pojesti ne mogu. A brod nije miran nikad i nikad, pa baš ni časak. Uviek se manje više ljulja. Kad brod klima, t. j. kad jedri ravno preko valova još kako tako, ali naopako kad se stane valjati, t. j. kad ga postrance udaraju valovi. Mirno stajati, da se ne nasloniš i ne uhvatiš, nije moguće, — a kako tek hoćeš da se mirno najedeš! Stola ti dakako ne treba, jer što će ti stol, kad na njem ne može ništa stojati. Za kupice i butilje ima posebna stelaža, gdje su utaknute, a tako i tanjuri.

Sad ćemo k objedu! Eto juhe, koju mora jedan u ruci držati u gvozdenom loncu (od porcelana bi se svaki čas razbio). Najprije moraš odrezati komad kruha, jer bez kruha ne možeš pojesti juhe. Tad uzmeš lonac, pa kruhom vadiš juhu i hvataš ustima. Al najednoč zavalja brod, moraš se uhvatiti, lonac izpustiti, — i evo ti juhe na podu. I suhu hranu nije baš lasno iztrošiti. Moraš se čvrsto uprieti nogami, pa tad hvatati jelo, dok ti najednoč ne izleti vilica i tanjur i meso u kut. Isto je tako težka manipulacija s pićem. Tko bi čovjeka s kopna gledao u tih heroičko-komičko-fantastičkih pozicijah morao bi se razpuknuti od smieha.

Niti spavati nije mala stvar! Valja se čvrsto kaputi i vanjkuši zakunjiti, da ne izletiš iz postelje. Često se probudih držeć se čvrsto noktima za matracu od kreveta. Osim svega toga imam još i dasku poprieko iznad kreveta utvrdjenu, inače bih uzprkos svim načinom često izletio bio iz kreveta — ne doduše daleko, samo u kut moje dva četvorna hvata velike sobe...

Rišnjanin.

IV.

...Dne 11. svibnja pod večer bijasmo jedan čas u velikom strahu. Vjetar protivan ne dopuštaše nam da udjemo u ušće Delaware. Najednoč sukobi se južni i sjeverni vjetar a nad nama lebdiahu težki veliki oblaci u redovih počam od bielih pa sve do crnih kao tinta. Stane grmiti i bljeskati, a mornari jedva dospješe da smotaju jedra. Ovakov nagli vjetar iza oblaka, ako nadje razapeta jedra, slomi jarbole kao olovke. Nu na sreću ta grozno romantična priprava izrodi se za pol sata u tihu kišu, koja trajaše do jutra.

Povoljnim vjetrom dobrodismo jutrom do Delawara.

Delaware jest velika, vrlo široka rieka poput kakova morskoga zaljeva. Nu broditi je ovud vrlo težko jer ima mnogo plitčina, te se može samo uzkimi, točno označenimi kanali proći. Stoga valja da dodje parobrod remorqueur sa pilotom, te da ladju u povodu poveze u Philadelfiju, koja leži 130 milja (morskih) od ušća. — Oko $^1/_2$7 u jutro dodje po nas parobrod, i pošto se s njim

Digitized by Google

pogodismo, poveze nas medju proljetno zelene obale Delawara, tim krasnije i bujnije za nas, jer zadnja zemlja, koju mjeseca ožujka ostavismo, bijaše još zimskim ruhom odjevena. Duša mi igraše osobitom uzbunom kao da sam ja prvi ovu zemlju odkrio! Nakon toliko dana mora, vjetrova, oblaka, ljuljanja, koliko godi blizina zemlje, obavite proljetnom krasotom, blizina ljudi i života?! Sastajasmo silu parobroda i brodića, koji se put mora zapućivahu, proletismo biela sela i gospodske dvorove, što se pomaljaju izmed zelenih lugova sa obale, a eno tamo proleti amerikanskom brzinom jedan vlak željeznički duž obale.

U pol 9 sati na večer bacismo sidro izpred Girard Pointa, luke Filadelfijske, prevalivši po 10 milja za sat. Tim bijaše naš put svršen, a dne 14. svibnja rano u jutro nakon 45 dana stupismo opet na zemlju čvrstu, tvrdu, na obalu novog nadobudnog svieta.

Kad vam navodim točno uru, nemojte onda u Karlovcu misliti: gle baš ovaj čas mi smo to i to radili ili razgovarali! Jer se naša američka i vaša karlovačka ura slabo slažu. Brodeć od meridiana Greenwicha prema zapadu, iza svakog stupnja (15 njemačkih milja) moraš oduzeti od ure po 4 minute. Pošto pako Filadelfija leži od Greenwicha 75 stupnja zapadno, a Karlovac circa 15 stupnj. istočno, ukupno je dakle udaljenost od 90 stupnjeva, to će ura u Filadelfiji ići za 360 (90 × 4) minuta ili 6 sati kasnije od karlovačke t. j. kad je u Karlovcu podne, u Filadelfiji je 6 sati u jutro. Tako se može dogoditi, odpremite li telegram iz Karlovca u Filadelfiju u 12 sati o podne, a telegram bez vanredna zatezanja stigne za 4 ure, da ga tad ja primem isti dan u 10 sati prije podne t. j. dvie ure prije nego li ste ga vi predali. Naprotiv telegram iz Filadelfije u Karlovac mora barem za 6 sati zakasniti.

Dan našega dolazka, 14. svibnja bijaše na nesreću upravo nedjelja. U nedjelju kao što u Englezkoj tako i ovdje, sve je zatvoreno, ne morda samo trgovine, nego i teatri i gostione, dapače i ista izložba! Velike skupštine (meetingi) gradjana američkih rade doduše o tom, da izložba bude i nedjeljom otvorena; nu proti tomu zahtjevu diže se velika stranka, koja hoće, da se nedjelja kao i do sad svetkuje. Prije malo godina niesu ni omnibusi ni tramwaji nedjeljom vozili; nu sad voze.

Iz luke Girard-Point u grad ima $1^1/_2$ ure dobra hoda, a dugovrate kratke i šepave mrcine, koje tu najmismo niesu nas mnogo brže dovukle u grad.

Filadelfija jest veoma na široko razprostrta; jer je i tu u običaju, kao u Londonu familiarno stanovanje t. j. svaka familija ima usred malena vrta samo za sebe posebnu kuću od liepa pečena cigla a nenabacanu meltom, već sirovu. Ovi naravni zidovi, oštrih ravnih bridi jedini su ures kućam. Tim cifrarijam, koje kod nas nalaziš, ne ima ni traga.

Sav grad jest jedan vrt, svi trgovi, sve ulice ponasadjene su drvljem. Pred svakom je kućom maleni nasad. U kuću ulazi se obično preko tri do četiri kamenite stube. Čistoća je vanredna; jer je svatko dužan pred svojimi vrati mesti, — kao što poslovica zahtieva.

Izložba je otvorena 10. svibnja. Uslied toga je još i danas grad izkićen zastavami najviše američkimi; nu ima kuća, koje izvjesiše zastave svih država i naroda. Medju timi stranimi zastavami najviše ima trikolora bratske republike Francezke. Trikolor, kao najdavniji simbol republike mnogo se vidja i na kokardah, pak je i gradska viećnica njim izkićena.

Dućani ovdje se ne zatvaraju preko noći kao kod nas gvozdenimi ili drugimi vrati i zapori, nego su po svu noć samo zaključani, a unutri gori plin, tako da čovjek obilazi gradom noću kao i danju, gledajuć bogate izloge dućanske.

Sav grad je razdieljen u paralelne i sjekuće ih okomite ulice. Jedne su označene tekućimi brojevi, a druge raznimi imeni. Tramway posvuda križem grad presieca. I omnibusi i privatna kola imadu vrlo razdaleke kotače i uzane su kao slavonske taljige, tako da i oni mogu voziti po željeznici tramwaya, te tako jednimi šinjami teku svakojaka kola simo, drugimi tamo. Željeznice, što po gradu idu, imadu veliki zvonac, koj sveudilj zvoni i idu vrlo polagano. Vagoni su dvaput dulji od naših, imadu osam kotača. Klasično je, da na postajah ne ima nikakove kuće i stražarnice, nego je samo na jednoj ploči napisano: loke out t. j. gledaj okolo, pa čekaj dok tren dodje.

Čudnih sam tipa tu vidio. Sijaset crnaca, ponajviše kočijaša, sluga, konobara, koji u nedjelju izilaze na šetnju. Ima mnogo i krasnoga spola crnokožnog u vrlo šarenih opravah. U obće su ljudi, i crnci i bielci, slabašni, — niesam vidio ljudi kršnih i gromovitih kao što ih kod nas ima.

Elegantni je sviet vrlo ukusno, nu za čudo jednostavno obučen. Ne ima ni traga luksusu, kojim se kod nas već i sirotinja iznosi.

Po podne odvezosmo se, kapetan Pauer, skrivan Stiglić i ja u Falmouth Park, neizmjeran, krasan perivoj uz rieku sa veleliepimi pogledi na daleku ravnicu. O tom parku kao i o izložbi prvom sgodom.

Sad je ovdje 1 sat u noći, dočim vi u Karlovcu već ustadoste i na zajutrak se spremate.

Novobugarska literatura.

XXXIV gl. Jirečkove poviesti bugarskoga naroda.

U koji mah nestade stare bugarske države, nestade i života literarnoga. Ali i za turske vlade dosta dugo prepisivahu u Bugarskoj stare rukopise, a ponajpače legende i apokrife te neke spisove prevedene sa grčkoga

Digitized by Google

jezika. Katolički biskup Stanislavov izdade nekakve molitve za nikopoljske pauline, u kojih je jezik na polak hrvatski ili srbski a na polak bugarski.

Historija novobugarske literature počinje historijom bugarskoga naroda, što ju napisa 1762. kaludjer Pausy Samokovsky, kojega učenik Sofrony, poslije biskup vračanski (rodj. 1739, umrie 1815.) izdade „Kyriakodromion" kosnutljive propoviedi za nedjelje i praznike. Samokovsky prevede jošte mnogo liepih i poučnih stvari sa grčkoga jezika i ostavi potomstvu. U prvoj četvrtini našega vieka izidje na sviet u Budimu nekoliko pobožnih knjižica, što ih većinom napisa jeromonah Hadži Joakim. Iguman Markova samostana Kyril Pejčinovič Tetovljanin napisa narječjem macedonskim svoje „Ogledalo" i izdade ga 1816.

Ama to bijahu ipak osamljeni pokusi, koji ne bijahu jaki stvoriti stanovitu i zdravu literaturu. Istom iza 1824. stade se ova razvijati, kada no pregnu voljom nekoliko rodoljuba iz Bukarešta i iz Odese, da poučavaju neuki narod. Na to ih potaknu Rus Venelin. Evo imena tim rodoljubom: Dr. Petr. Ch. Berović, Anastas Stojanovič Kipilovsky, Vasil N. Nenovič, Gjuro T. Pěšakov, Petr. Sapunov. Svi življahu u Vlaškoj. Ponajprije im se valjade pobrinuti, da si nadju učenika. Berović (umrie 1861,) napisa bugarskim jezikom samo svoj bukvar; francezki napisa mnogo osobitih djela o fisici; grčki izdade nekoliko brošura, a njemački izdade spis o slovinskoj filosofiji (Prag 1855.) Marljivi Stojanovič i prijatelj mu Pěšakov prvi zapjevaše svomu narodu. Bijahu to pokusi prema uzorom narodnim i ruskim.[1] Aprilov († 1848.) pisaše mnogo ruski samo svoj spis o slovinskih apostolih napisa i bugarski, što ga je već god. 1841. bio izdao ruski.

Oba Neofytova znatna su vrlo i zaslužna po mladu literaturu bugarsku. Neofyt Rylsky iz rodopske Banje bijaše nekoč učiteljem, poslije igumnom u Rylu. On napisa nekoliko školskih knjižica, prvi izdade (u Kragujevcu 1735.) gramatiku bugarskoga jezika; nacrta život sv. Jovana rylskoga (u Biogradu 1836 i 1870.); složi staroslovensku hrestomatiju s rječnikom grčko-staroslovenskim (u Carigradu 1853.). Na môbu američkih misionara prevede „novi zavjet" i dade ga otisnuti u Smirni 1840. Carigradski patrijara plane na taj prievod i sve knjige do kojih je samo došao dade spaliti. Ljutio se patrijara, ne ljutio, do mala izidje više izdanja, ukupno u 30.000 eksemplara; sve se to razturi. Slovinski filolozi željkuju, da što prije dovrši starina Neofyt golemi svoj rječnik, na kom radi već evo četrdeset godina. Njegov imenjak, narodni mučenik ilandarski arhimandrita Neofyt Kotljanin, izdade 1835. u šest svezaka: „slavenobolgarskoe dětovodstvo". U tom djelu imade dosta priloga za geografiju Bugarske. Vriedni arhimandrita ostavi u rukopisu do 25 spisova, medju kojimi je znamenit odlomak „uspomena" i rodoljubni dijalog: „Mati Bolgarija".

Po školstvo bugarsko znamenit je Rajno Popovič, Žeravnjanin († 1758). Mladićem se uputi u sviet, e da bi se naobrazio. Bijaše u grčkoj akademiji solunskoj i kydonskoj. Poslije se odpravi u Bukurešt 1828., nastani se u Karlovu i stane revno učiti mladež bugarsku. Premda je Popovič pravi pravcati grčki filolog, ne zaboravi ni na svoj materinji jezik te izdade 1837. u Budimu: „Christoithiju ili blagonravie". To je sitna knjižica prevedena s grčkoga jezika na „slavenosrbski" prevede tu istu knjizicu Darvarov. U to doba djelovaše i marljivi učitelj svištovski Christaki Pavlovič, Macedonac iz Dupnice, koji takodjer umrie 1858.

Prvi ovi pisci mnogo se prepirahu oko jezika i pravopisa bugarskoga. Vuk Karadjić tvorac pismenoga jezika, pravopisa a i ciele novosrbske literature, nacrta nacrt pravopisu bugarskomu, ali Vukovo nastojanje ne nadje odziva, ne može biti, što niesu bila Vukova pravila u volju Bugarom, već što njegov nacrt ne dodje u ruke nijednomu tadanjemu piscu bugarskomu.[2] Nenović se ugleda u stare rukopise i uvede ѫ za poluglas ъ kada je u sredini rieči To poprimiše i ostali pisci. Ali svak pisaše svojim narječem, koji kotelskim, koji macedonskim, koji gabrovskim, svaki pisac na svoju kovaše rieči mjesto tudjica turskih i grčkih, neki pisci izostavljahu spolnik, drugi ga uporabjahu a bijaše i takvih, koji mišljahu, da bugarski jezik valja čim više približiti staroslavenskomu. Uzalud nastojaše Aprilov, e da se kako pisci slože. Sve do najpotonjijih dana slabo je izišla koja knjiga bugarska, a da pisac ne bi u predgovoru razpravljao o jeziku i pravopisu. Pravopis nije jošte ni danas u svih pisaca, ali je jezik prilično isti. Danas pišu Bugari jezikom, komu su osnovom narječja podunajska i podbalkanska. Što se je štampalo knjiga do 1840. bijahu sve školske ili nabožne. Pisci bijahu samouci te prevodjahu s grčkoga i s ruskoga jezika. Knjige se tiskahu za granicom u Rymniku, Bukureštu, Brašovu, Budimu, Kragujevcu i u Biogradu. A kako stadoše pisati pisci naobraženi u učilištih evropskih, pomoliše se tiskarnice i u Turskoj, pojaviše se časopisi i stade se prevoditi i sa zapadnih jezika.

1839. bude osnovana prva tiskarnica na zemljištu bugarskom i to u Solunu. Osnova je Todosije arhimandrita sinajski, ali ju do mala proguta požar. U Smirni, gdje bijaše kolonija bugarskih trgovaca, osnova 1840. A Damianov bugarsku tiskarnicu pomoći američkih mi-

[1] V Bezsonovljevu djelu: Nar. pjes. II. 125 i dalje priobćeni su ti lirski pokušaji. U Aprilovljevoj „Danici" otisnuta je oda, što ju je spjevao Pěšakov na smrt Venelinovu.

[2] Vuk zabacivaše pismena ы, і, щ, я, ѣ, ь, ъ na koncu rieči, a uvede ђ, ћ, ц, нь, љ, ј, (ј je u bugarskom jeziku gotovo još ružnije, nego i u srpskome — kazao je Vuk).

Digitized by Google

sionara poimence E. Riggse-a. Konst. Fotinov Samokovljanin, profesor u smirnskoj grčkoj školi izdade u toj tiskarnici mjeseca travnja 1844. prvi svezak slikanoga mjesečnika: „Ljuboslovija". Fotinov napisa i liepi obširni zemljopis (1845). Srbin Kost. Ognjanović stade bugarski tiskati i u Carigradu 1843. a 1844. i patrijarska tiskarnica i Armenjanin Tade Divičijan. Ognjanović izda 1845. u Parizu u Didota „Zabavnik" s pjesmami mladih Bugara, koje bistro dokazuju, koliko je napredovala bugarska literatura, koja je odpočela kakvih 20 godina prije toga. Napredak se još veći pokaza tim, što su se stale pisati i drame. Prva kazališna gluma jest komedija (prevedena s ruskoga) otisnuta 1843. u Kišinevu. Alex. Hadži Russet nacrta tlovid bugarskih krajeva na četiri lista i izdade ga u Strassburgu g. 1844.

I u literaturi se vide jasni tragovi, što ih ostavi za sobom crkveni boj. Novinarstvo rastijaše, školstvo napredovaše. a čitališta se umnožavahu. Stade se pomišljati, da se osnuje kakva literarna zadruga. Pokušaj tomu bijaše najprije u Carigradu, gdje se 1856. trgovci i kupci udružiše te se stvori „Bъlgarska narodna knižnina", koja izdavaše 1858—1861. liep časopis: „Bъlgarski knjižici", u kom se sjedinjivahu bugarski pisci, do tada raztrkani. Ali tomu družtvu do brza odzvoni zadnji čas. Tek 1869. podje za rukom nekolicini mladih pisaca osnovati literarno družtvo u Braiti, koje se zove „Bъlgarsko knižovno družestvo". Družtvu je svrha izpitivati bugarski jezik i historiju, te širili prosvjetu u puku. Rodoljubni trgovci upisaše glavnicu od 200.000 franaka. Predsjednik je družtvu prof. Drinov, a tajnikom Vasilj D. Stojanov, Žeravnjanin, profesor u Bolgradu, koji učaše nauke u Pragu, te je danas dosta poznat českomu obćinstvu mnogimi članci u Lumiru, Květich, Zlatnom Pragu, Naučnom slovniku itd. Pod konac 1870. stade izlaziti „Periodičesko spisanie". Ali liepe nade utonuše. A kako da i ne utonu, kad su sami Bugari uzvitlali buru na družtvo. Tomu bijahu uzrokom osobna neprijateljstva, a posljedicom odstup tajnika Stojanova, koga zamieni T. Pejov. Nadati se je, da Bugari ne će zatomiti narodne si slave i ponosa, već da će i od sada pokazivati svietu svoju marljivost i slogu svih književnih sila.

Najbistroumniji i najnarodniji bugarski pisac jest Petko R. Slavejkov, Trevnjanin (rodj. oko 1825.) pravi samouk. Život njegov puka je Odiseja. Učiteljevaše u raznih krajevih, dok ne dodje 1857. u Carigrad gdje i danas žive baveći se žurnalistikom. 1852. izdade u Bukureštu pjesme ljubavnice (Směsna kytka) i pripoviesti (Basnenik), a 1854. dade otisnuti u Carigradu „Veselušku". Slavejkovljeve su pjesme spjevane prema uzorom narodnih pjesama, za to se i dojmiše onliko silno naroda, mladež ih učaše na izust i svuda pjevucaše. Humor je glavna sila u Slavejkova i gradjanin i seljak bugarski pozna njegove humoristične koledare i časopise, gdje satirom šiba Fanarijote. Nije to jedina radnja Slavejkova; ima od njega sbirki narodnih pjesama, poslovica, opisa običaja, filologijskih razprava, historijskih i geografskih spisova itd. Za mladež prevodjaše poljske i francuzke romane. Pjesme su mu skočne i gladke, te odišu pravim duhom bugarskim, čas je ljubezan i milotan, čas elegičan i nujan, čas veseo i preveseo. I proza mu je znamenita. Slavejkov bi bio mogao postati bugarskim Vukom; ali štogodj je pisao, sve je bez reda, bez dosljednosti. Potonjih godina bavi se geografijom bugarskih zemalja, koje slabo ko toliko poznaje koliko upravo on.

Kada smo spomenuli pjesničtvo, ne možemo premučati Najdena Gerova iz Koprivštice, učenika Neofyta Rylskoga. Gerov učaše u Odesi, nakon toga učiteljevaše u Plovdivi, gdje je sada ruskim konzulom. I njegovi su pokušaji u pjesničtvu sretni. Već od više godina radi na velikom rječniku, od koga su doslen izašla na sviet prva tri pismena. I Ksenofon (ili Rajko) Jov. Žinžifov (rodj. u Veselu 1838.) pjevaše pjesme. On bijaše pitomac moskovskoga sveučilišta, a danas je profesor grčkoga jezika u nikolajskom liceju u Moskvi. Njegovo je djelo: „Novobъlgarska sbirka" (Moskva 1863), gdje ima prievoda slova o polku Igorevë, kraljodvorskoga rukopisa i Zelenogorskoga i Ševčenkova Kobzara. „Novobъlgarska gusla" ima izvorne radnje Žinzifovljeve. Što je mimo ovoga pisao, to je sve u raznih časopisih. Pisaše narječjem macedonskim, koje neki pisci oko 1860. htjedoše uvesti u knjigu bugarsku.

Već odavna vole bugarski pisci sabirati narodno pjesničtvo, nego li sami pjevati umjetne pjesme. Već ih Venelin poticaše na to. Nesretna braća Miladinovi ponajznatniji su sabirači bugarskih nar. pjesama. Oni se rodiše u Strugi u Ohridu. Stariji brat Dimitrije učaše u Atinah, a učiteljevaše u Prilěpu i u Kukuši; mladji Konstantin svrši 1860. svoje historijsko-filologijske nauke u Moskvi. Troškom vrličine vladike Strossmayera izadju na sviet njihove pjesme u Zagrebu 1861. Učitelj Vasilj Čolakov iz Panagjurišta ugleda se u njih i izdade 1872. prvi dio svoje sbirke, koja je ipak slabija od sbirke Miladonovih. Čolakov je danas kalugjer u Rylu. Šćepan Vrković, rodom Bošnjak, stanujući već trideset godina u Sěru, izdade 1860. dobar sbornik „ženskih" pjesama macedonskih Bugara (u Biogradu). God. 1874. objavi Vrković tiskom petnaest pjesama iz ustiju rodopskih Pomaka. Te pjesme pričaju o dolazku Slovina na balkansko poluostrovo, o svadbi Sunca s djevojkom Vъlkanom, o kralju Talatinu i pjevaču Orfeju. Vrković dade toj sbirci ponositi naslov: „Veda slovinska. Bugarske narodne pjesme iz predhistorijskih i predhrišćanskih vremena". — Sve bi to bilo liepo i dobro, kad nas već prvi pogled na sklad tih pjesama ne bi ovlaštivao konstatovati, da tih „Veda" na-

Digitized by Google

rod nigdje nije pjevao, da je ta sbirka literarni izum umjetnoga pjesnika. Tako i sami Bugari misle.[3]

Bugarski novelista jest Ljuben Karavelov iz Koprivštice, poznat po svom političnom djelovanju. Učaše u Moskvi, gdje izda sbornik narodnih običaja bugarskih (1861.) za tim življaše u Srbiji, a od god. 1868. boravi u Bukureštu baveći se žurnalistikom. Napisao je mnogo novela, što u raznih časopisih, što posebice. Pokušao je pisati i drame, a po časopisih ima od njega dosta lirskih pjesmica. Mnogo pisaše jezikom hrvatskim ili srbskim i ruskim. Vasilj Drunev (od 1874. vladika Kliment, namjestnik ruščučkoga metropolite) napisao je roman iz dobe Krdžalija: „Nesretna domovina" i liepu dramu: „Ivanko vrag Asienom".

Prvi originalni dramatski pokus imadu Bugari od učitelja Save Il. Dobroplodnoga, pisca mnogih prostonarodnih knjižica, taj je pokus komedija: „Mihail". Sada je deset godina kako je počeo učitelj Dobro Popov Vojnikov pisati glume za glumište. On napisa i nekoliko drama (Pokrštaj prislavskoga dvora, kneževna Rajna, kneževna Veleslava itd.) Obljubljena je njegova komedija; „Ne razumljena civilisacija". Bolgradski profesor Todosije Ikonomov, Svištovljanin, složi 1863. komediju „Lovčanski biskup", kojom šiba crna djela Fanarijota. Od 1870. napisalo se mnogo drama. Pisci su im Blskov, Fingov, Šiškov, Stančev, Šišmanov, Veličkov, Vladykie i dr.

Marljivo nastoje bugarski pisci oko prevodjenja iz stranih literatura. Nikola Mihajlovsky, Jelenjanin, nekoč djak u Moskvi a sada činovnik turskoga ministarstva nastave liepo prevodi spise Bulwerove, Fenelonove, Scribove i dr. Bugari ga drže prvim svojim stilistom. Od starijih prevodioca spominjemo Dr. phil. Dimitriju Mutjeva, Kaloferanina, ravnatelja bolgradske gimnazije († 1864.) i njegovu sestru Jelenu Mutjevu († 1857). Potonjih pet godina ovamo prevedoše mladji pisci Voltairovu Meropu, neke Molierove glume, Hugonovu Lukreciju, Lesingovu Emiliju Galotti, Vernov put oko zemlje itd. Daroviti pisac Nešo Bončov Panagjuništanin (rodj. 1839.) profesor grčkoga jezika u prvoj moskovskoj gimnaziji znamenit je stilista, pobugario je Šilerove Razbojnike i Gogolova Taras Bulbu. Njegove literarne kritike u spisovih brailskoga družtva odavaju vješto pero i oštar sud.

Toliko o belestrici. Prelazeći na učene radnje, počinjemo Gjurgjem Stojkovim Rakovskim, Kotljaninom (živio 1818—1868). Učaše u Carigradu, u Atinah i u Parizu, za tim obijaše Vlašku, Srbiju, Avstriju i Rusku, pa i na Balkanu hajdukovaše. Često ga žurnalistu i agitatora proganjahu Turci. 1857. spjeva hajdučki epos: „Gorski Pътnik", koji je odražao cielomu bug. narodu, 1859. napisa: „Pokazalec ili Rъkovodstvo" razprave o narodnom životu, pjesmah, običajih itd. Historični su mu spisi: „Nekoliko rieči ob Asjenu I i II. (Biograd 1859). „Bъlgarska starina" (Bukurešt 1865). U tih razpravah nasladjuje se čovjek ljepotom priedmeta te pregara nered i nesklad, kojim su razprave Rakovskovljeve pisane. U pisca je više mečte i žarkoga rodoljublja nego li učene kritike. Jezik mu je poseban; polovicom staroslovinski, bez spolnika. Gavrilo Krstjovič, Kotljanin, pitomac parižkih škola u prvotač vogoridski kajmakam na ostrovu Samu, a sada član najvišjega suda u Carigradu, od 1837. nastoji oko prosvjete svojih zemljaka pišući članke poučne, historijske, filologijske i političke. Slovom i perom stajaše medju najrevnijimi preginjači za narodnu crkvu. Dade se na pisanje historije bug. naroda. (I. dio Carigrad 1871.) ali poče nesretno dokazujući, da su Bugari potekli od Huna. Državni ruski savjetnik Spiridijon N. Palauzov († 1872.)[4] sin osnivača gabrovske škole, izškolao se u Münchenu i u Bonnu, pisaše svoje historijske razprave ruski.

Ponajznatniji učenjak bugarski jest Marin Drinov. Rodio se 1838. u Panagjuništu, studovaše u Moskvi, svršivši nauke proboravi uzgajačem neke plemenite ruske obitelji sedam godina na putovanjih. U Pragu izdade 1869. dvie historijske knjižice, jednu o porieklu Bugara, drugu o historiji crkve bugarske. Mnoge je svoje historijske i filologijske razprave dao otisnuti u spisih brailskoga družtva, kojemu je on predsjednikom. 1871.

[3] Poljak Al. Chodzko, profesor u Parizu, branjaše avtentičnost bugarskih „Veda", ali vele zaslužni oko Slovinstva Francez L. Leger i Jos. Jireček stadoše o tom sumnjati. Čini se, da će tu prepirka roditi cielu literaturu. Konst. Jireček misli o tom evo ovo. A priori je sumnjivo, da bi se sačuvale pjesme toli starodrevne u Rodopi, koja je pretrpjela toliko navala od Bisantinaca, Bugara, Srba i Turaka. A da i nije toga, zar se ne bi bio našao iko prije, koji bi pokupio toli znamenite tobože pjesme; ta okolica rodopska veoma je poznata, ta Neofyt Rylsky sam je Rodopljanin a i Zaharijevu bijaše okolica sasvim poznata. Što je mitologije u tih pjesmah, sumnjiva je vrlo, tu se pjeva ne samo o bogu Višni nego i o bogu Koledi. Sklad (metrum) te „Vede" posvema je ne bugarski, bez reda i pravila mieša se tuj osmoslovčani stih sa šestoslovčanim, s dvanaestoslovčanim, s desetoslovčanim, pače i s petnaestoslovčanim. U pravih bugarskih nar. pjesmah ne ima toga miešanja nikada. Ne znani je pjesnik ipak donekle oponio narodnu pjesmu, on rabi slikovitu epitetu, prečesto sastavlja glagolj s imenicom (substantivom) istoga koriena (darba dari, lova lovi itd.) pojačava jednu rieč drugom (veli, otgovori, zaječilo, zatreštelo) ljubi palilogiju, ponavlja svaki čas rieč na početku stiha, koja stoji na svršetku predjašnjega stiha. To zu uzroci, s kojih se ne da Konst. Jirečku vjerovati, da bi to bile narodne pjesme. Težko je reći, ko je te pjesme sastavio, ne može se kazati, da je to posao sama Vrkovića. Bivši učitelj Krušovsky prodavaše Vrkoviću Veđe za skupe novce, on će dakle sam najbolje znati od kuda su.

[4] o. „Vienac". 1872. 45. br. listak (Op. prev.)

Digitized by Google

bje imenovan profesorom slavistike u sveučilištu harkovskom napisavši rusku razpravu kako je nastanjeno balkansko poluostrovo. Drinov oštro i kritično izpituje izvore i priloge, misli samosvojno, diše točno, jasno i krasno.

Uspomene hajdučkoga četovodje Panajota Hitova originalan su spis. Te su uspomene izdane 1872. u Bukureštu, pisac se naučio istom pod stariju glavu pisati, on u njih pripovieda kako je sam četovao ili kako su četovali drugi. Oslastno se čitaju poput romana. Šćepan Zahariev iz Tatar-Pazardžika († 1871.) pohvalno radjaše oko geografije svoje domovine. I filologiji se našlo radnika, koji su u ostalom većinom slabe ruke. Da ne spominjemo osoba jur spomenutih, navodimo Dragana Cankova Svištovljanina, koji je danas bugarskim censorom u Carigradu; napisao je 1852. uz pazku Miklošića poznatu gramatiku. Osim njega su dosta znatni J. Grujev, Ivan N. Momčilov, i rano umrli mladac Nikola Prvanov Lomljanin († 1872.) učenik Daničićev.

Dr. Jovan A. Bogorov, Plovdivljanin, piše gotovo u svieh strukah, od 1842. izdavaše narodne pjesme, geografijske razprave, putopisne, gramatične, ljekarske itd. Složio je izvrstni rječnik francezko-bugarski (2. izd. 1872.) pološi bugarsko-francezki.

Razgranila se široko literatura školska, dječina i prostonarodna. Tu su ponajviše prievodi sa jezika francezkoga, englezkoga i ruskoga. Oko tih struka vele su zaslužni trgovci Risto G. Danov (ovaj izdade i veliki tlovid turskoga carstva 1863.) marljivi J. Grujev, D. V. Mančev, T. N. Šiškov, S. J. Redulov, Dr. Stojanov Beron i mn. dr. Crkvenu literaturu obradjuju Natanail Stojanovič ohridski i Grigorije Mĕmcov ruščučki vladika. Znameniti su po bug. literaturu i američki misionari, koji su dali pobugariti cielo sv. pismo, a C. F. Mosse izdade gramatiku i rječnik bugarsko-englezki.

Svojim Ljuboslovijem (Smirna 1844—1846.) udari Fotinov osnov časopistvu bugarskomu. Bogorov poče izdavati u Lipsiji političke novine: Bъlgarskyj Orel, za tim Bъlg. naroden izvěstnik, a u Carigradu 1849. skoči uredjivati Carigradskoy Věstnik, koji doživi i god. 1861. pod uredničtvom Eksarhova. Od kako je buknuo crkveni boj, pomnoža se časopistvo. Dok u samu Carigradu udarahu na Grke čuveni žurnaliste Cankov, Stojanov, Burmov, Mihajlovsky, Najdenov i Slavejkov, dotle emigranti Bugarski u Bukureštu poimence Rakovsky i Karavelov svojimi časopisi perušahu ne samo biesne Fanarijote već i Turke.

1875. imadjahu Bugari 14 časopisa. U Carigradu izlaze četvore krupne novine: Najdenovljev Napredъk Engleza Henly-a Istočno Vrěme, Balabanovljev Věk i nedjeljnik Den, onda beletristični mjesečnik Čitalište i duhovni list Vъskresnik. U Bukureštu izlazi emigrantski list Zname, za tim poučnik Znanie, gospodarski list Stupan i pedagožki Učitelište, u Braili se tiskaju knjige literarnoga družtva, poimence učeni list: Periodičesko Spisanie. Za tim su još ovi listovi: Dunav u Ruščuku, Odrin u Drinopolju, i Solun u Solunu. Časopistvu je bugarskomu nevolja od političkih napremica, od censure, nutarjih razdora i od nedostatnosti predplatnika.

Što je turskoga carstva, knjige se bugarske tiskaju samo u Carigradu i u Ruščuku. Ne da turska vlada nigdje drugdje knjigam izlaziti. Za granicom odtiskuje se najviše knjiga u Rumunjskoj i u Beču, gdje je J. S. Kovačev prvi osnovao bug. tiskarnicu. Knjige se razpačavaju iz Plovdive; tamošnji trgovci Danov i Mančev imadu svoje podružnice po cieloj Bugarskoj. U Carigradu je tiskarsko družtvo „Promišlenie“.

Novobugarska literatura ima kakvih 800 knjiga i 51 časopis, ljetimice izlazi od prilike 50 knjiga. Literaturi se bug. mnogo hoće, da bude valjana; malo ima pisaca, koji bi znali pogoditi pravu potrebu naroda i o tom mu pisati. Ali u najnovlje doba okrenulo je u svakom pogledu na bolje, te se možemo puno nadati od toga naroda, koga čeka toli liepa budućnost.

Pohrvatio T. M.

LISTAK.

Vodje bosanskog i hercegovačkvg ustanka (k slici). Naša slika prikazuje nam tri perjanice roda našega, tri lava u boju za krst i slobodu zlatnu proti divljačtvu azijatskomu, što ga mudrost evropska badava sačuvati radi. Milo će biti svakomu vidjeti lica tih junaka, a za njihovo junakovanje znade cieli sviet. Prvi medj njima je vojvoda Lazo Sočica Ristov. Rodom je iz Pive a uzgojio ga je stric iguman Hadži Teodosije. Teodosije pade za vrieme hercegovačkog ustanka kadno krvnik Čengić-aga provali u selo Vratinju ter podavi silu kršćanskog svieta. Lazo sahrani ostanke strica u pivskom manastiru, te bude g. 1860. perjanikom vojvode Žarka Lazevića. Po smrti Luke Vukalovića bude izabran vodjom oveće čete, a to bijaše sve do g. 1874. Kadno buknu buna u Nevesinju, uzjari ga Lazo i medju Pivljani, koji ga izabraše svojim vojvodom, a od onda sjaji mu se sablja po domovini kao zviezda na nebu. Lazi ne ima nego 35 godina, srednja je stasa, liepog junačkog lica. Lazo gradi osnove, sastavlja spomenice i proglase i desna je glavnoga vojvode Peka Pavlovića.

Peko Pavlović-Vojnović glavni je vojskovodja hercegovačkih zatočnika. Gnjezdo iz kojeg je izletio soko Peko stoji na timoru Crnegore. Za vrieme prvoga ustanka borio se zajedno sa vojvodom Jovovićem, a u slavnoj bitci na Grahovcu pope se Peko prvi na turske branike. Zato nadari ga knez Danilo zlatnom sabljom i dviema srebrom okovanima kuburama. G. 1871. kadno bude crnogorska vojska

Digitized by Google

uredjena po evropskom načinu, bude Peko imenovan zapovjednikom bataljuna. Žena mu je sestrom vojvode Vukotića dakle tetkom kneginje Milene. Pavloviću ima 60 godina, on je čovjek kremenjak, ko gora a odvažan i strog.

Vojvoda Bogdan Zimonić rodom je iz Gackog i po zvanju pop. G. 1861. bude izabran vojvodom, kadno se Omerpaša dignu velikom vojskom na zemlju Hercegovu. On se je borio uz Luku Vukalovića, a kad bje buna ugušena mučili ga Turci na sve načine. Veći dio života probavi u turskoj tamnici. Malo prije ustanka uskoči u Crnu goru, gdje ga knez Nikola imenova senatorom. Čim buknu buna podje u Zubce i ondje bude izabran vojvodom.

Barun Dragoilo Kušlan. (K slici). U današnjem broju donosimo sliku pokojnoga baruna Dragoila Kušlana, vrlog rodoljuba, osobitog poštenjaka i neumitnog zatočnika u borbi hrvatskog naroda proti tudjim nametnikom. Radi nestašice mjesta priobćit ćemo životopis u jednom od budućih brojeva.

Nove knjige. Hrvatska dvorska kancelarija i njezine izprave za vladavine narodne dinastije od dr. Fr. Račkoga. Preštampano iz 36 knjige „Rada". U Zagrebu 1876. Tisak dioničke tiskare. 49 str. u 8mini.

— Razprava o časoslovu. Napisao dr. Martin Stiglić. 7 tiskanih tabaka. Tisak dioničke tiskare. Ciena 50 novčića.

Sjednica književnoga odbora Matice hrvatske. Ovih je dana imala hrvatska Matica odborsku sjednicu. Ponajprije javi predsjednik družtva presv. g. Ivan Kukuljević, da je g. Mihovil Pavlinović ustupio Matici sbirku dalmatinskih narodnih pjesama uz uvjete naznačene po Matici. S toga bude zaključeno, da se odmah učine priprave, da se sabere što više hrvatskih narodnih pjesama, kojih će oseban odbor urediti, te će se izdati na sviet velik sbornik. Nadalje bude povedena razprava o predlogu književnika g. Milana Grlovića, da se najme izdade u jeftinih svezcih sbirka najboljih domaćih i stranih spisa u hrvatskom prievodu. Odbor izjavi se, da je sama ideja predloga vrlo liepa i koristna, te da se svakako pobliže uvažiti mora, nu izpitav proračun g. Grlovića, pronadje da nije točan i sredstva Matice preslaba. S toga zaključi odbor, da se zamoli sabor, neka dade Matici u tu svrhu podporu od 2000 fr. na godinu i neka se pronadje kombinacija, ne bi li Matica zajedno sa privatnim podhvatnikom mogla izvest taj predlog. Napokon bude zaključeno, da se slike za Jules Verne-ov „Put oko zemlje" odmah naruče iz Pariza.

Koncert priredjen od hrvatskoga književnoga sbora. Dne 20. lipnja priredio je pedagogičko-književni sbor prilikom podžupanijske učiteljske skupštine koncert, zabavu u istinu vrlo liepu, pravu umjetničku slast, i dužnost je javnih glasila izjavit podpuno priznanje toliku ukusu, jer je program bio upravo savršen. Nu šta da reknemo o našem občinstvu? Pri tom koncertu gudio je prvi put naš mladi vještak Franjo Krežma povrativ se iz Italije, pri tom koncertu igrao je i domaći umjetnik g. Kolander; pjevao je sbor vrlog našeg „Kola", a većina naših Zagrebčana povrvi u — koncert mislite? — Nipošto, već u jahačku daščaru, da se nadivi budalaštinam šarenih bajaca i pelivana! Sramota je to velika, koja se javno žigosati mora, i čovjeku se nehotice nameće miso, da žive u hrvatskoj Abderi, a ne žive u hrv. Atini. Nu govorimo o samom koncertu, koj je zabavljao do milja ono kolo izabranog družtva, što se je u redutnoj dvorani skupilo bilo. Ponajprije odsvira Eisenhutov orkestar vrlo točno karakterističnu Zajčevu ouverturu „Graničari". Zatim pjevaio je „Kolo" osobitom vještinom Eisenhutov sbor „Spas brodara", skladbu ugodnu i melodioznu. Učitelj g. Fijan deklamovao je „Svatbu" iz Markovićeve prekrasne pjesme „Kohan i Vlasta". Pjesma se je svojom dramatičkom silom dakako morala dojmiti slušalaca, al je g. Fijan imao izabrat kraći odsjek i žao nam je što nije izabrao odsjek iz „Mjednog konjika". G. Fijan, koga već nekoliko puti čusmo na našem pozorištu, svakako je napredovao u deklamaciji, on umie omjeriti medje svoga doista čistoga grla, i s toga mu se ne će glas prevrnuti. Divan bijaše sliedeći dio koncerta: „Hymna" od Bockmühla za violončel (g. Josip Eizenhuth) i harmonium (g. Vatroslav Kolander). Toliko elegične nježnosti skoro nismo čuli. Iza toga izvede g. V. Kolander sam na harmoniju vrlo težak „Alegreto" iz jedne Bachove sonate. G. Franjo Krežma gudio je, (a pratila ga na glasoviru sestra gjica. Anka) ponajprije „Concert Fis-mol" od Vieuxtempsa. Občinstvo slušalo je s najvećim zanosom, kako se sa žica razvijahu čarobni zvuci. Glas za glas plinuo je doista kao srebrena rieka, čovjek je zaboravio da su to gusle, čovjek je čuo samo divnu harmoniju. Da, to nije samo školska tehnika, to je prava umjetnost, koja neodoljivo osvaja srdce i dušu. Občinstvo udari u burno pleskanje i počasti mlade umjetnike dviema kiticama, našto g. Krežma zagudi variacije o hrvatskom kolu neobičnom vještinom. Najzad odpjeva „Kolo" vrlo liepi sbor „Križari na moru" od Bazina. Još jednom hvala pedagogičkomu sboru!

Arkeologično družtvo „Siscia". U Sisku sastalo se više rodoljuba, koji odlučiše osnovati družtvo za starine pod imenom „Siscia". Svrha biti će mu sačuvat sve starine, koje se nadju u Sisku i oko njega, te pribavit ih narodnomu -muzeju i baviti se u obće starinami. Ovo je zdrava i hvale vriedna zamisao. Kamo sreće, da je već prije postojalo takovo družtvo. Strani mjernici i drugi ljudi prisvojiše si silu dragocjenih sisačkih izkopina, te ih ili prodaše ili poslaše u strane muzeje. Sjećamo se vrlo dobro nekoliko preliepih priedmeta, što ih vidjasmo u nekom nehrvatskom muzeju. Medjutim ima još dosta toga pod sisačkim zemljištem, i ne dvojimo, da će revnošću novoga družtva doći po koj dragocjeni prinos u naš narodni muzej. Neka se druga mjesta ugledaju u Sisak.

O poticanju narodne obrtnosti izdala je kr. zemaljska vlada (odjel bogoštovno-nastavni) okružnicu na sve podžupanije i gradove, u kojoj svraća pozor na vanrednu važnost predmeta narodne jugoslavenske umjetne obrtnosti i na priznanje i uvaživanje, koje su ti predmeti uslied Layevih publikacija u stranom svietu stekli. Nakon toga nastavlja se u okružnici: „Kr. zemaljska vlada prema tolikoj izdašnosti umne snage i vještačkoga rada, pokazana prostim narodom na umjetničko-obrtničkom polju tečajem mnogih vjekova, ne može ostati ravnodušna, te joj je nastojati, da se ova obrtnost prostoga puka u Hrvatskoj i Slavoniji s narodno-gospodarstvenih, s umjetničko obrtničkih, pače i s arkeologijskih i kulturno-poviestnih obzira na svojem vrelu što bolje njeguje, što većma potiče i širi, te da se u daljem svojem toku i razvitku podupire, uklanjajuć po mogućtvu sve zapreke, koje joj polaganim zatorom priete. — S toga kr. zem. vlada poziva svekolike, kojim je u njihovu domoljubnu nastojanju stalo do toga, da se umna snaga naroda promiče, da narod u svakom, a navlastito vještačkom radu svojem bude obodravan i da u njem nadje izvor blagostanju, neka svakom prigodom, koja im se pruži prema ovoj naredbi prosti puk upućuju i obodravaju, a u viših i obrazovanih krugovih svoju skrb obrate na to, da se prostomu puku i za njegovu umjetno-obrt-

Digitized by Google

ničku radnju prokrči put novčane zaslužbe, koja će mu biti poticalom, da u svojem umjetničko-obrtničkom radu ne samo nesustane, nego se još i usavrši. Buduć su pako pučke učione u prvom redu pozvane, da u naznačenom smjeru djeluju, odredjuje kr. zem. vlada sliedeće: 1. Učitelji, učiteljice kr. mužke i ženske preparandije dužni su svoje učenike i učenice svakom prigodom opozoravati na krasotu i korist narodne obrtnosti. Osobito će učitelji mjerstvenoga i prostoručnoga risanja moći tu stvar sa estetičkoga, narodno-gospodarstvenoga i pedagogijskoga stanovišta budućim učiteljem i učiteljicam tumačiti, da tu vrst narodne radnje uzmognu cieniti i u korist tomu djelovati, što bi inače mnogi od njih u svojoj predsudi ili svojem neznanju možda prezirao, pače i zametavao. — 2. Učiteljice pučkih učiona, osobito učiteljice ručnoga djela, imat će nastojati oko toga, da sabiranjem predmeta iz narodne umjetničke obrtnosti medju pukom ili od svojih učenica osnuju za svoju školu sbirku narodnih uresa, koja će se sbirka moći s vremenom povećati, te će njezini predmeti služiti za uzorne predložke ručnomu djelu učenica. Ovakovom sbirkom, budu li njezini predmeti upotrebljeni za učila, širit će se (ili pravo rekuć uzdržat će se) ukus više, nego li to biva modnimi predlozi ponajviše izrodjena ukusa, za koje seoski puk svim pravom neće da mari. Gdje neima učiteljica, moći će se sabiranjem takovih predmeta baviti i učitelji, koji će osobito ako su dosta vješti risanju, samonikla izvornost pomenutih stvari više nego išto drugo zanimati. — Znade se da različiti predjeli imadu i različitu, akoprem po slogu vazda jednaku krasnu, posve izvornu ornamentiku (urešivanje). No ima i takovih predjela, gdje je domaća umjetnička obrtnost žalibože posvema izčezla, znanja i smisla za nju već posve nestalo, te je u takvih predjelih odjela premda posve narodnoga kroja (i tvornica,) bez ikakova uresa. Budu li u pučkih školah zasnovane sbirke predmeta iz narodne umjetne obrtnosti, moći će ta vrst radnje vremenom uhvatiti opet klicu te se pomalo razširiti i puk iz dotičnih predjela privesti zanimivu i koristnu vještačkomu radu. — Ima u prostoga naroda uresa od iznošenih oprava ili ostarjela pokućtva, kao n pr: košulje, pregače (kecelje) pojasi (tkanice), peče, poculjice, ručnici, torbe, sagovi (ćilimi) i. t. d. koji nisu više za porabu, te se obično zabace, a pomnjivo sabrani mogli bi još uviek koristiti rečenoj školskoj sbirki. Budu li učitelji i učiteljice na takove predmete osobitu pazku obraćali, moći će se za kratko vrieme i bezplatno, ili uz neznatan trošak zasnovati sbirke takovih predmeta za pojedine učione. — Narodna ornamentika od vajkada, bez sudjelovanja škole u prostom puku njegovana, vriedna je da se ne samo uči i širi, nego i u rečenih sbirkah sahrani, odkle će se sabrani duplikati moći s drugimi učionami izmenjivati, te će biti takodjer prilike, da se takovimi duplikati i zemaljski muzej u Zagrebu bez troška obogati. Predmeti narodne umjetne obrtnosti struke lončarske, tokarske, rezbarske, zlatarske i srebrnarske pak i svake druge vrsti, zasiečajuće u straku umjetničku (glasbila itd.) niesu prikladni za rečene sbirke pučkih učiona, a i njihova nabava bit će često skopčana sa znatnijimi troškovi. S toga će učitelji i učiteljice, kad naidju na predmete te vrsti, (koji se vanrednom ljepotom odlikuju) imati to prijaviti zemaljskomu muzeju u Zagrebu, da se on radi nabave tih predmeta svojim putem i načinom pobrine. Napokon 3. Kr. zem. vlada preporuča gorepomenutoga djela Layeva svim učionam, u kojih se obuka u risanju podjeljuje, osobito svim učiteljem mjerstvenoga i prostoručnoga risanja, koji će u tih djelih naći mnoštvo neprocienjena gradiva, da ga izcrpe i za školsku porabu prirede, a isto tako svim djevojačkim učionam, gdje su ta djela za pouku u ženskom ručnom djelu neobhodno potrebita". — Radujemo se vanredno tomu valjanomu shvaćanju zem. vlade i toj revnoj brizi za ovu, do sad nimalo neuvaženu struku narodnoga umieća, te samo želimo, da naši učitelji i učiteljice što radostnije i revnije prionu izvršivati ovaj naputak zemaljske vlade. Sabirući predmete bilo bi vrlo sgodno da takodjer sabiru sve izraze za pojedine vrsti radnje i za pojedine motive (mustre), zatim svekolike tehničke izraze za glasbila i za tečaj radnje. Osobito oni, koji umiju risati, mogli bi te izraze popratiti ilustracijami, a naš list nebi štedio troška i truda, da te stvari uz dotične ilustracije publicira.

Slikar Zuccaro, poznat našemu občinstvu po nedavno izloženih u narodnom domu slikah „Dioklecijanove palače u Spljetu" i „Dalmatinke iz okolice zadarske" boravi od nekoliko dana u Zagrebu, te slika sliku prvoga rektora sveučilištnoga M. Mesića. Pošto je ustanovljeno, da se svaki rektor ima dati slikati, to će on iza prof. Mesića odmah započeti sliku prof. Stj. Spevca. Tko se želi dati slikati evo mu prilike da dobije sliku od ruke valjana umjetnika. G. Zuccaro stanuje u hotelu k caru austrijanskomu br. 24.

Spisi o slavenskom jugu u tudjih jezicih. — Schwicker J. W. Zur Geschichte der kirchlichen Union in der kroatischen Militärgrenze. Wien. Gerold. — Evaris J. Trough. Bosnia and the Herzegovina. London. — Dr. O. Blau. Reisen in Bosnien. Berlin bei Reimer — Ebinger, Studien über Bosnien und die Hercegovina. Demin. — Handtke, Specialkarte der europäischen Türkei in 20 Blättern. Glogau bei Flemming. — Gerippkarte des Teritoriums der 22 Infanterietruppen-Division zu Carlstadt. Wien K. k. Geogr. Militär-Institut. — Generalkarte v. Serbien, Bosnien, Hercegovina und Montenegro. Wien. Od istog zavoda. — Byzantinische Geschichten von Aug. Gfrörrer fortgesetzt von Dr. T. B. Weiss. III. Band. Graz. Vereinsbuchdruckerei. U ovom svezku ide poviest do križarskih vojna.

Poljska književnost i umjetnost. U Varšavi izašo je na sviet „Životopis Aleksandra Fredva otca" znamenitog poljskog dramatika. Knjigu tu napisa Fridrik Leweston. — „Z innego swiata" (iz drugog svieta) naslov jo dosta čudnovate pripoviedke Eme Ivaškievićeve, izišle u Varšavi. Spisateljica dokazuje novelom, kako da se uvedu demokratska načela u aristokraciju, te da se protivni družtveni življi izjednače. — Od pripoviesti znatnoga pisca Teodora Ježa izišo je u Lavovu drugi svezak, u koj je uvrštena novela „Ofiara" (žrtva).

Maloruska književnost. Od novijih maloruskih vriedne su spomena: „Gorit" (gori) pripovjedka Ivana Naumovića. „Sestra" pripovjedka od Marka Vovčka, i „Pomorančka", pripovjedka Voloda Bilinskoga, koja je u Kolonji izišla u 5.000 iztisaka.

Nov muzej za umjetni obrt u Norvežkoj. U Kristianiji otvorit će se za kratko muzej za umjetni obrt, u koj će se smjestit radnje norvežkoga puka iz starije i novije dobe, navlastito drvene rezbarije i srebrno pletivo. Ravnatelj muzeja bit će L. Dietrichson, profesor povjesti umjetnosti na sveučilištu u Kristianiji. Mi to navodimo, nek se vidi, kako se svagdje radi preobrazit umjetni obrt na temelju genija narodnoga, a nigdje ne ima toliko gradiva zato, koliko u našem narodu. Tom prilikom dozivljemo svim rodoljubom u pamet okružnicu kr. zemaljske vlade o toj stvari, te molimo svu gg. župnike, učitelje, bilježnike i vlasteln, neka u svom kraju ne propuste kupit starije i novije rukotvorine naroda: tkanine, rezbarije, pletivo, ve-

Digitized by Google

zivo, preslice, zibke, posude itd., da se u našem muzeju uzmogne ustrojit samostalan odsjek narodno-obrtni.

Kazalište po svietu. Slavni ruski dramatski pjesnik grof Ostrovski izdao je novu veselu igru pod imenom „Bogata nevjesta". — Odbor poljske literarne zadruge u Poznanju razpisao je natječaj za najljepšu dramu ili komediju. Ima tri ciene i to po 1.500, 900 i 600 maraka. Drama ostat će svojinom pisca, al ju mora ustupit za tri predstave poljskomu kazalištu u Poznanju. Sretnih li pisaca! U nas ne ima takova šta. — U Londonu grade novu opernu palaču, a bit će to najudobnije kazalište čitavog svieta. Parter imat će 521 sjedalo, lože bit će 94. Izim toga imat će kazalište osam velikih dvorana za buffet i 12 manjih za pušače. — Gounodova preradjena opera „Filemon i Baucis" održala je u parižkoj „Opera comique" sjajnu pobjedu. „Theatre lirique" pripravlja veliku operu „Ivanhoe" od Quadrana. Predmet je crpljen iz Walter Scotova romana. — U Mletcih iznenadila je van reda obćinstvo nova opera od mladog skladatelja Boita. Opera zove se „Mefistofole," a predmet joj i opet Götheov „Faust" (kako je poznato, sastavio je operu „Faust" Niemac Spohr i Francuz Gounod). — Onomad spomonusmo Gottschallovu novu dramu „Amy Robsard". Taj komad izidje prvi put na pozorište u Lipskom 22. svibnja. Kritika ne može ga se dosta nahvaliti, te uzporedjuje ovaj plod slavnoga njemačkog kritika dramam Schillerovim. Ne bi li se možda naša uprava pobrinula, da se „Amy Robsard" prevede za hrvatsko kazalište. — Izim toga pojavila sa druga znamenita drama „Tiberij" od Julija Grossa, savršen po karakteristici. Drama ova bila prikazana s velikim uspjehom u Beču i Weimaru, a sad je izišla i tiskom. — Preporuke je vriedna i francuzka komedija „L hotel Godelot" od Crisafuttia, koja je u „Theatre Gymnase" liepo uspjela.

Znamenita sbirka autografa, bivše vlastničtvo M. Addingtona, bila je nedavno dražbom prodana u Londonu za ogromnu cienu. Sbirka sastojala se od 400 pisama i izprava od najznamenitijih lica historičkih kao kraljeva, kraljica, vojskovodja, učenjaka, pjesnika. Bio je tu autograf glasovite pjesme „Zadnja molitva" od Samuela Johnsona, zatim pismo diktatora Cromwella pisano 1644 poslije bitke kod Marstov-Moora, gdje je potukao kraljevce, pisma nesretnika Karla I., kraljice Elizabete, pismo na 14 strana od škotske kraljice Marije Stuartove, gdje opisuje svomu stricu kardinalu od Lotaringije uzroke razmirice medju Englezkom i Francezkom. Ima tu i pisama od Lutera, Melanchtona, Sir Walter Raleigha itd. Ne možemo tu priliku propustiti, a da ne potaknemo misao, kako bi se i za naš muzej liepa sbirka autografa sabrati i u našem muzeju izložiti mogla. I u javnih knjižnicah i arkivih i kod posebnika ima i u našoj domovini liepo čislo pisama, pisanih od kraljeva, banova, krajiških generala, biskupa, pisaca i drugih znamenitih ljudi. Navlaš posebnici morali bi ono što imadu, predati muzeju. Jer kod privatnih posjednika takove stvari lako izginu. Koliko je n. pr. žalostno, da su pisma i rukopisi pokojnoga Perkovca prodani bili, pa čujemo, da su ti listovi negdje na tavanu ležali i da su ih djeca razniela na sve strane, da im danas traga ne ima. Tko šta ima neka to pošlje narodnomu muzeju. Pridržav takove spise neće si pomoći, al će možda narodnoj stvari odmoći.

George Sand umrla. Prije malo dana prosahnu u Francuzkoj vještačko pero, poznato svemu svietu. Barunica Aurora Dudevant, rodjena Dupin, a proslavljena pod literarnim pseudonimom „George Sand" preminu. Rodila se 1804. Otac bijaše joj častnikom Napoleonove vojske, mati pako nezakonita kći Morica saksonskog, a kumovala joj glasovita grofica Aurora Königsmark, čije joj ime na krstu nadjenuše. Za prve mladosti, pošto joj je umro otac, boravila jo u gradu Nohanu, gdje je i za kašnjih dana živjela, gdje je i sada umrla. Od 13 do 17 godine bude uzgojivana u samostanu „englezkih gospodjica" u Parizu. Silno joj se tu mlada duša uzkomeša i mal da ne podje u koludrice. G. 1820. povrati se k svojoj majci. Tu je čitala J. I. Rousseau-a, Chateaubrianda, lorda Byrona, a o samostanu nije više bilo pitanja. G. 1822. udadoše djevojku za baruna Dudevanta, pristara, suhoparna umirovljenika, s kojim se u brzo rastavi. Aurora podje u Pariz. Valjalo je brinut se za sebe i za kćer. Madame Dudevant slikala je, prevodila, crtala da svoje diete nekako prehrani. Da bude spisateljicom, al je bilo težko početi. Napokon bude suradnicom humorističnoga lista „Figara". Tu se upozna sa mladim piscom Jules Sardeau, i oboje izradiše roman „Rose et Blanche." Naskoro ostavi svoga ortaka, te stade pisati sama romane pod pseudonimom „George Sand", pod kojim se brzo proslavi. Prvi romani te dobe bijahu „Indiana", „Valentine" i znamenita „Leila". Živući u Mletcih sa pjesnikom Alfredom de Musset napisa „Les lettres d'un voyageur" i „Jaques", a razvadiv se s njim knjigu „Elle i lui" Aurora bude republikankom i komunardkom. U to doba napisa „Le compagnon du tour de France" i čuveni roman „Consuelo". Jedno vrieme predobi ju za sebe glasoviti propovjedač Lammenais, i plod te pobožne episode je djelo „Lettres a Marcie". Nu na skoro krenu opet komunističkim putem. G. 1848. pisala je goropadne uvodne članke za list poznatoga Ledru Rollina, da još g. 1870. pisala je za prevrat. Izim toga sastavljala je silu pripovjedaka kao: „La petite fadette", „Francois champi", „la mare de diable" („vražja bara" prevedena I. Jurkovićem). Većinu svojih plodova priobćila je u „Revue des deux mondes". Radila je i za pozorište, al dosta slabo. Jedini „Marquis de Villemer" održao je pobjedu. George Sand pisala je klasičnom francuzštinom, karakterisala je oštro i parodokse branila je u svojih romanih genijalnim perom, živom vatrom, neobičnom milinom sve do starih svojih dana.

Dopisnica odpravničtva.

— G. Ljudevitu G.....u u Križevcih. Nedokučujemo, kako možete naručiti pismeno lanjski tečaj „Vienca", a kad Vam stigne neprimiti ga. Tim nam prouzročiste štetu za poštarinu od 51 nvč.

Poziv na predplatu.

Ovim brojem iztiče drugo četvrtgodište, te pozivljemo sve prijatelje našega lista, da obnove predplatu. U drugoj poli ove godine doniet će „Vienac" historičku pripoviest „Ivan Zrinjski", i „Auvernjatski senatori" šaljivu pripoviest od Iljuške. Izim toga priobćivat ćemo što više glasbila od Zajca, Kocha, Eisenhutha i Kolandera a slika imamo u zalihi obilan broj.

Zabava: — Izbavnik — Ilijina oporuka — Slava oblakom — U predvečerje. — **Pouka:** — Putne crtice iz Boke i Crne Gore — Iz Filadelfije — Novobugarska literatura. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare" u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 1. srpnja 1876.

Br. 27. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Junak Žeravina.

Spjevao A. K.

Mili bože, divan junak!
Na njem zlato, na njem svila:
Kad prek polja, čudi mu se
Iz oblaka tanka vila.
Kad kroz selo, čudi mu se
Krasno jato djevojčicâ;
Kad kroz goru, čudi mu se
Suri oro, gorska ptica.

Jezdi junak gorskiem klanci
A do Žida pod planinom
Okvasiti žedno grlo
Sve runjèšom — hladnim vinom!
Pa u njega pusta usta —
Osuši ih gorska bura:
Pa sad neka navlaži ih
Kćerka Žida — liepa cura!

Gleda Židka na prozorak,
Gleda u te gorske klance —
U njih sjâ se, kanda pauk
Izpreplete zlatne lance.
„Abrahame, striko stari,
Ded natoči hladna vina —
Sve ja mislim, da to jaše
Mladi hajduk Žeravina“. —

Pa mu starac brzo spremi
Baš runješa triest okâ.
Pa se smije suhu zlatu:
„Liepa dobit vinskog soka!“
Židovica krasna cura?
Nju vesele brci vrani,
Hajdučko mu žarko oko,
Obrazi mu milovani. —

Kliknu hajduk, gora drkće,
I sa jelâ lišće curi;
Kliknu: „Žide, nosi vina!“
A starac se Židov sguri:
Nosi žurno hladno vino...
Hajduk gorsku pjesmu pjeva,
I ko plamen gromovnika
Junačko mu oko sieva!

Židovka je liepa cura,
Vinu k njem' se vitkim tielom,
Pa mu ljubi pusta usta,
Pa mu reda kosu čelom.
Hajduk joj se milo smije:
„Oj Židovko, zlatna mrežo!
Ja te grlim, a Marko je —
Od Židovke — cure bježo!

Nekrštena, pa si liepa,
Liepa kao ljetno sunce!
Podji sa mnom, da mi noću
Razsjaš gorske sve vrhunce!
Podji dušo!“... Hajduk Židu
Izpio je sve već vino.
„Vina, Žide!“ Židov strepi:
„Nemam vina, Žeravino!“ —

„Nemaš vina, kukavico?
Nà, pak više ne krčmari!“
I na konja hajduk skoknu,
I Židovku natovari,
Židu baci, neka žive,
Suva zlata do tri vreće —
A sa kćerju, liepom momom
Na konjicu popoleće, —

Digitized by Google

Nosi hajduk Židku — curu
Do gorskoga manastira,
I doziva sieda starca
Igumana Ljubomira.
Diže starac zlatni krčag
Iz njeg iskru — vodu toči:
Angjom starac krsti Židku —
Nu, od šta mu suzne oči?

Od šta biser kanu bradom,
Mantijom se crnom lije?
Sam on znade, kakav spomen
Biser taj u skutu krije...
Kleče trista kaludjerâ,
Zapojali svetiem spievi.
Starac krsta zlatnog daje
Pokrštenoj ljubnut dievi. —

Ode junak u planinu,
Na njem zlato, na njem svila:
Ljubi liepu svoju Angju,
Divi mu se gorska vila. —
Bije Turke, divi mu se
Oro, gorska haramija;
Divi mu se popjevača
Javor-gusal davorija! —

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

III.

Bog zna, šta je sve Ilija govorio gospodaru Vidu za one prve noći, nu reć bi, da ga je začarao svojim jezikom. Ponajprije ostao je Ilija u Vidovoj kući. Sviet nije nikako razumjeti mogao, kako je gospodar Vid, čovjek razborit, gradjanin od starine, koj se je držao nepomično navade svojih otaca, kako je taj, svega poštovanja vriedni, čovjek mogao primit pod svoj krov, dà, držat pod svojim krovom čovjeka neznana, koj se je onako iz svieta doklatio u plemeniti varoš zagrebački. Za drugo ne mogahu se dosta načuditi, kako se je gospodar Grgurin od glave do pete prevrnuo bio. Bijaše živahniji, okretniji, u njegovu inače vrlo flegmatičnom oku sievala je neka nerješiva tajna; govorio je samo na pol ustiju, smiešio se tajinstveno pucketajuć debelimi prsti i debljim jezikom. Susjedi se nekako plašili, gledajuć, kako ih mjerio kroz debele očale od pete do glave, bilo je dapače glasova, koji su tvrdili, da se Vidu Grgurinu mieša. Ilija, rekoh, ostao je u Vidovoj kući, al nije on božje dane brojio bezposlice. Od zore do mraka stajaše u štacunu prodavajuć robu; marljivo je pregledavao grad, kupovao je robe svakojake, vozio se po sajmovih, dà jednom ode kolima, a nije se znalo kamo. Prodjoše dva, tri, prodje i osam dana, Ilija se ne povrati, a po susjedstvu smijali se ljudi izpod brka, da je Vid pod stare dane osliepio, pa se dao u ruke nitkoviću, koj ga je ošišao i obrijao, nu sve da je samo pravedna kazan božja, što je toli lakouman, i po tom neka se svaki gradjanin nauči, s kim se družiti valja i da bi se vrlo lasno dogoditi moglo, da će se Vidu sve prodati i da će na svoju veliku sramotu zaglaviti u „purgarskom špitalu“ u dugoj ulici, ako ga možebit ne zatvore u ludnicu.

Najviše je pako vriedne gradjane srdilo, da iz lica Vidova nikakove brige, žalosti ili ludosti razabrali niesu, da je dapače na klupi palce motao zadovoljna lica ko i prije. Dobre kume i susjede — Bog im blagoslovio jezik — ročile se ko i mačke za svakim plotom, pri ranoj misi i večernici, pa udri jezikom po Vidu, da nije ostala čista krpica na njem, i da je grehota i sramota, i da to nije bez vraga, pomozi bože! Dà, govorahu, da Vidova sestra i njezina jedinica neće ništa dobiti od Vida, jadne sirotice! da takav čovjek ne ima srdca, koj svoje groše ludo baca u tudju kesu, a svojim baštinu krade, i da cieli taj magistrat ništa i ništa ne valja, da bi ga trebalo izćerati metlom, kao što su to prije sto godina učinili gradjani.

Vid slušao je to psikanje iz prikrajka, ał se njegovo pošteno lice nije pri tom ni najmanje izobrazilo. Samo kad je jednom kasno pod večer poštovana susjedka mu, čižmarica Mikulićka, u vrtu preko plota stala izpitivati Vidovu služavku, šta se za boga u toj kući radi, pa kako je Vid pravcati mjesečnjak, koga bi valjalo škropiti svetom vodicom — samo one večeri izlio je triezni Vid Grgurin na glavu poštovane čižmarice Mikulićke vlastitima rukama cieli čabar friške vode koja se je te velevriedne purgarice toli živo dojmila, da je mjesec dana kihala. Vid je medjutim veselo motao palce.

Nu u skoro se nešta sbude, da je sve susjedstvo izvalilo oči. Jednog dana, dobrano poslije „Zdrave Marije“ stadoše nakrcana kola pred Vidovom kućom, a na njih sjedjaše Ilija. Majstori i majstorice čevrljajući pred

Digitized by Google

svojimi kućnimi vrati naperiše oči, ne mogući od čuda ni pisnuti — al ne doznaše ništa. Ilija zaćera kola u dvorište. zatvori vrata i laku noć.

Proteče osam dana, odkako se je Ilija povratio bio. Bilo je baš poslije rane mise kod sv. Marka. Sviet se je razilazio iz crkve a s njim i poštovani Mato Mikulčić, mladi cehmeštar plemenitoga ceha čižmarskoga i bližnji susjed Vidov. Silazeć sa stuba opazi krupna gospodina, gradskog senatora Ilijašića, koj se ruku straga skrštenih polagano micao prema varoškoj kući Mladi cehmeštar potisnu za vriednim starješinom, te pokašljav dva tri puta i snimiv klobuk, pokloni se van reda duboko.

— Dobro jutro želim, vašoj milosti! propenta kroz slàdak smieh Mikulić. „Vaše gospodstvo, naš gospodin cehovski komešar izvolilo je danas rano dići se.“

— Dobro jutro bog daj, dragi majstore! puhnu senator. „Nekako me boli glava. Bijasmo jučer na objedu kod g. župnika, pa sam se valjda nahladio, idući kasno kući.

— Dà, dà! odvrati Martin motajuć klobuk, vrieme se onako mienja sad ovako sad onako, vjetar sad po danu, sad po noći.

— No čujete Mikulić onaj vaš kalfa, što je vašu ženu nazvao „klepetalom“, dobio je svoju porciju, poštenih dvadeset i pet.

— Hvala, vaša milosti, hvala! Ovo neka mu budi nauk, kako starije poštovati treba, i ja mislim, da mu je ta medicina ulila više ljubavi za mene i moju ženu, dobru dušicu. Nu — — —

— Šta je? zaustavi se senator, samo mi ne govorite danas o poslovih, jer mi glava šumi. Ta rekoh vam, da sam se nahladio, iduć od župnikova objeda.

— Oprosti mi vaša milost, nastavi Mikulić poniknute glave, to niesu onako cehovski poslovi, al bih molio samo za par rieči — ja sam u kuhinji vaše milosti ostavio s dopuštenjem govoreć, odojka — — —

Senatorovo uho uhvati kroz taj siloviti šum glave svakako riečcu „odojka“, i uvaživ po svoj prilici u dubini duše svoje, da je kisela čorba od odojka najbolji uztuk proti župničkoj nahladi, razširi nosnice, nasmieši lice i omjeriv nekako sentimentalnim okom Mikulića, pogladi si podbradak i reče:

— E pa kakvi su to poslovi, dragi Mikuliću?

— Vaša milost zna, prihvati čizmar, da bez reda svi kotači krivo idu, i tko zapovjedi starijega ne sluša. —

— Bene, bene, to znamo, nakašlja se senator, komu je valjda s te obširne introdukcije opet glava zašumila bila.

— To jest, produlji majstor, vaša milost pozna Vida Grgurina — moga susjeda

— Dà, dà! vriedan čovjek, poštena duša —

— Dà, dà, vaša milosti, vriedan čovjek, poštena duša, dok joj se vrag ne priliepi.

— Kakov vražji vrag?

— Onako, tako! K njemu je baš na Miholje u kuću došla bitanga s limuni i haringami, nekakov ciganin iz zemlje no — tamo — nekako s prieka — iz Natalije.

— Pak?

— Pak ga je Vid primio pod svoj krov, i hrani ga i brani ga, kao da je toga dotepenca rodila prava „purgarska majka“. I taj rečeni dotepenac prodaje u štacunu sira i kolomaza i slanine, kao pravi „purgarski“ sin?

— Pak?

— Pak su susjedi silno počeli klimati glavom, kako takova bitanga pod poštenim krovom mirno spava, i mnogi misle, da se Vidu — tu — tu malo mieša, bog ga občuvaj te nesreće. Nu to nije ništa. Onomad odvezao se taj zli duh iz Natalije na kolcih u sviet, i svi su dobri susjedi bogu hvalili, da smo se te kuge riešili, jer ga nije bilo 14 dana — —

— Pak?

— Povratio se je bies, bog mi oprostio griehe, povratio se, i dovezao puna puncata kola.

— Čega?

— To neka sveti bog zna, al puncata su bila, to sam vidio na te svoje oči. I bog zna, je li maltarinu platio. Al sve to nije ništa.

— Čujete, dragi Mikulić, tih par rieči već je čitava litanija, koju neka bies razumie.

— Sad ide ona prava coprija, vaša milosti. Kad se u jutro pridigosmo, imali smo šta vidjeti. Nad štacunom Vidovim visila vam neka grdoba, deblja neg vaša glava s dopuštenjem govoreć, vaša milosti!

— Kakva grdoba?

— Morski rak!

— Morski rak?

— Dà, pravi pravcati morski rak. Tako je bar Vid sam pripoviedio. Škare mu bijahu veće neg one, što vise nad dućanom krojačkoga cehmestra, a brci su toj grdobi veći od pandurskih. Sad neka si pomisli vaša milost naš strah.

— Pa je li rak živ?

— Ne miče se, al bit će to coprija, jer od onog dana idu vam ljudi kao ludi kupovat u dućan staroga Vida, pa to sve kasno do noći, premda ga je Vid prije zatvarao o „zdravoj Mariji“. Prije se je kramar držao svojega posla. Prodavao je svieća, rakije, kolomaza, ali sad ima na prodaju trista vragolija i naranča i limuna, i figa i riba i slanine i šta ja znam. A što je najgore, on vam to daje sve za pol ciene tako, da moj siromašni kum Janko Krivošić nikakvoga posla ne ima. Ni živa duša ne će, da kod njega kupuje. Vele, da mu je sir pljesniv, rakija vodnena, salo pokvareno, a to je laž, sve priesna laž, već je taj „morski rak“ začarao benasti sviet, i sve ide samo k Vidu. Dà, kad su neki ljudi pitali Vida, kako da je to došlo, nasmijao im se u brk, pa reko „E! morski rak!“ Tu dakle ne ima dvojbe, to niesu čisti posli i nepošteno je od „purgara“ kad čaro-

Digitized by Google

lijom svomu sugradjaninu posao kvari, a svemu tomu je kriv taj dotepenac iz Natalije, i ja molim, da bi vaša milost toga nitkovića inkvirirala i zajedno sa morskim rakom bacila iz našega plemenitoga varoša, jer smo pošteni ljudi — a za pol ciene davat robu nije pošteno. To je ono par rieči, za kojih sam molio vašu milost.“

Ū poglavitoj glavi mudroga senatora šumilo je sa te zaista čudne pripoviesti još jače. Uzvinuv brkove i skupiv obrve, hćede na morsku tužbu mladoga cehmeštra odkrojit vragometnu sentenciju, uvaživ medjutim odojka, pogladi i opet podbradak, ter reče:

— Bene, bene, dragi Mikuliću! Idite samo s mirom kući i recite susjedom, da slavni magistrat zna, što je pravo, što li krivo, i ako se pronadje, da tko vriedja pravicu, da će s nami posla imati. S bogom, dragi Mikuliću! Onaj vaš pelinkovac je vrlo sladak, i ako vam je preostala koja čašica, sjetite se mene — —

— Na službu vaša milosti! Još danas — — —

— Dobro, dobro! Pa ću raku ja zasoliti.

Po podne onog dana skupiše se vrli susjedi za čašicom kod čizmara Mikulića, koj je dakako sievajućim okom pripovjedio, kako mu je gospodin senator razjasnio, da morski rak svakako vriedja „purgarske pravice“, i da će varoški panduri tu grdobu i onog neznanovića odpravit preko medje slobodnoga kraljevskoga grada, neka slavna županija s njima radi, što ju volja. Težko je opisat veliku radost vriednih susjeda, koji odlazeć oko polnoći od mladoga cehmešta ni ne opaziše, da svaki od njih nosi u glavi morskoga raka. Al nijedno srdce ne razigra se toli živo, koliko vrle cehmeštrice, koja je podpunoma uvjerena bila, da će Vida Grgurina stići pravedna kazna rad one grdne kijavice, koje se nije nikako riešiti mogla, a uvjerena bijaše tim većma, jer je bio njezin dječak ponio gospodinu senatoru šest polića pravog, pravcatog pelinkovca.

IV.

Senator održa rieč. U ponedjeljak poslije onog razgovora na Markovu trg unidje gradski kastelan u dućan Vidov, te reče, neka dodje odmah na magistrat pred gospodina senatora Ilijašića zajedno sa onim Talijanom, za koga se ne zna čiji je.

— Dobro! Dobro! reče Vid mirno, daj Ilija natoči gospodinu kastelanu čašicu rozolia! Vjerujte, dobra je!

Kastelan, lieva ruka stroge pravde, čovjek inače mramorna srdca, umekšao se kraj nepoznate mu do sada sladke i jake čašice, da su mu se brci sve smijali, a iztrusiv treću časicu, cmoknu jezikom i reče Vidu:

— Takova šta u istinu nije još moje grlo okusilo, gospodaru Vide! Nu budimo iskreni, ako taj naš Talijan ne ima putnog lista, ili ako je komu šta ukrao, ja ću stisnut oba oka, a gradska medja nije daleka.

To reče kastelan Vidu u pol glasa, al ovaj obukav dug zelen kaput i zakopav ruke u žepove, odpovrnu mirno:

— Zato vas ne budi strah! Otvarajte oči, koliko vam drago. Sutra možete kod „morskoga raka“ opet popiti čašicu sladke rakije. A sad idemo na magistrat!

Nu kastelan, imajući posla u svojoj klieti blizu svetoga Duha, reče neka samo idu gospodinu senatoru, a on da će sutra drage volje doći u pohode gospodaru Vidu ili bolje reči, njegovoj rakiji.

Vriedni susjedi, a još više susjede, opaziv kastelana, ponamjestiše se na svojih prozorih i za svojimi plotovi, da vide, kako će Vid sa svojim „morskim rakom“ na magistrat. Nije ih na to nukala toliko tajna zloradost, već veliko veselje, kako štiti oblast domaće pravice od tudjih nametnika, a navlastito je kramar Krivošić, stojeć pred štacunom izticao veliku trbušinu, uvjeren da je samo njegova roba fina, samo njegova ciena poštena. Kad su Vid i Ilija, prošav kraj prozora smiešećih se žena, prolazili kraj njeg pozdravi Janko Vida:

— Dobro jutro, susjede! Sretan put!

Al Vid zaustavi se, i namjestiv svoje očale reče mirno:

— Odnio te „morski rak!“

Došav na viećnicu podje gospodar Vid mirnim korakom u sobu Ilijašićevu, a za njim Ilija, ne znajući, šta će to biti.

— Hvaljen Isus! pozdravi starac senatora, položiv svoj klobuk na stol, „dozvolite, poglaviti gospodine senatore, da sjednem, umorih se. Čim sam stariji, tim mi se čini brieg do slavnoga magistrata viši.

— Sjedte, sjedte, dragi Grgurine! odvrati senator prijazno. Medjutim stajaše Ilija kraj vrata.

— Vi ste, poglaviti gospodine, citovali mene i ovoga čovjeka preda se. Evo nas na vašoj službi!

Senator, mudro gledjuć u prazni papir preda se, popravljao si je svileni ovratnjak. Na svaki način bijaše mu težko odgovoriti. Varoška i županijska gospoda one dobe niesu doduše birala osobito finih rieči govoreć sa gradjani ili seljaci, i završetak na svako umovanje bijaše obično živahna formula „Šuti beno! Šta ti znaš!“ Ali sa Vidom Grgurinom nije se smjelo toli krupno govoriti. Bijase gradjanin ugledan, čovjek zdrava srdca i na glasu sa svoga poštenja i milosrdja po svem Zagrebu i po svoj okolici medju gospodom i pukom, pa premda se nije dao od svoje kuće, premda je kroz godine jednako robu prodavao, to mu bijaše um van reda bistar i do starih dana, a razlozi toli naravski i jasni, da im se je sam varoški sudac klanjati morao.

— Hm! prihvati senator, gladeć si podbradak, vi dragi Grgurine! čujem imate nekakvu grdobu, nekakova morskoga raka.

— Imam.

— Pa čemu to, molim vas? Zar niesu naši sladki raci bolji? Kažite sami.

Digitized by Google

— Ne znam, odgovori Vid, ja niesam okusio morskoga raka. Nemam ga, da ga pojedem, već mi služi samo za cimer.

— Al baš takvu prekomorsku grdobu? Našemu svietu nije to po ćudi, misle ljudi, da je to coprija Pa makar i za cimer, nieste li mnogli izabrati štogodj običnijeg, kao što n. pr. vaš susjed Janko ima „zelenog medjeda“, ili Gjuro Krušlin „zlatnoga magarca“.

— Čuo sam, poglaviti gospodine, da naša gospoja banica ima živu papigu, koja viče „Herein!“ Zašto ona ne drži u krletci sjenice ili kosa? I nije li veća coprija kad luda zvier govori „Herein!“ Pak oprosti mi vaša milost, ja niesam nikad čuo, da na svietu „zelenih medjeda“ ili „zlatnih magaraca“ imade. U ostalom je naš sviet grozno benast i ja samo velim to, da ne ću biti sluga tudje bedastoće. Ja sam čitao pravice plemenitog varoša, nu ne sjećam se, da bi ondje stajao kakov „artikuluš“ proti morskim rakom. Ja ostajem pri morskom raku s dopuštenjem vaše milosti.

— Pa si ga k biesu držite! planu senator i zatim nastavi švečanije: vi poštovani Grgurine držite pod svojim krovom toga nitkovića, za koga se ne zna, gdje mu je majka.

— Ne mojte vi tako, gospodine moj!“ planu Ilija koraknuv korak napried. Oči mu plamćahu poput žeravice, a lice mu se zažari preko čela.

— Budi s mirom Ilija! mahnu Vid mirno rukom, ja ću dokazati gospodinu, šta poglavarstvu znati treba. Ovo nije nitković, i zna se da ga je poštena mati rodila. Evo mu krstnoga lista!“ Vid izvukav iz žepa žut papir, dignu se i stavi list pred senatora na stol, zatim nastavi: Po tom može poglavitost vaša suditi, da je to kršten čovjek i zakonsko diete. A sve vam je tako. Sjedio sam po podne pred dućanom, i tu vam donese namjera nekakova čovjeka s košarom — ovoga čovjeka, ovoga Iliju nà! On me umoli, da si smie odpočinuti na mojoj klupi. Ja ga pitaj, čij si i šta nosiš, a on mi reče: Limune, fige i da je Dalmatinac. Nu ja stari vuk otresni se na njega, misleći, da je to samo ciganija, pa čovjek dan danas ne zna, kakav se lopov pod poštenim licem skriva. Nu poslije se uvjerih, da je to pametna glava, da se je nagledao svieta više, nego nas obojica, s dopuštenjem govoreći. Primio sam ga pod krov, i za one prve noći dao mi je u pohranu svoje svjedočbe i papire i 100 pravih, pravcatih cekina, što si je putujući po moru prištedio bio. E vidite, gospodine, da nije nitković, niti lopov. Evo vam svih papira, i sami ćete vidjeti, da je tako. Ja sam hvala bogu izučio tri latinske škole i razumiem ovako nešta. I da vam mnogo toga ne nabrbljam„ taj čovjek ima finu glavu, i zna kako trgovati treba i rekoh mu, neka ostane pri meni. Dobro, reče on, i išao u Primorje po robu, pak sad trgujemo veselo pod novim cimerom, pod morskim rakom. Nu evo i takse za toga čovjeka, da se prikupi u plemenitu općinu i nešta za vas trud, milosti vaša! Sad znate sve, a Vid Grgurin s dopuštenjem nije jošte sa lopovi bratinstvo pio, pa ako i nije bio po svietu, rado se priuči tomu, što je pametnija pamet smislila. Stari kramar mašuć živahnije rukama, položi potrebiti broj škuda na senatorski stol, a gospodin Ilijašić, uvaživ, da su Ilijini papiri, kakovi biti moraju, i da je taj „nitković“ napokon posve čestita glava, uvaživ i to, da taksa nije manja, nego što biti ima, da je možebit i veća, uvjeri se napokon, da pokojnomu odojku nikako toliko važnosti pripisati ne treba, kao što je mladi cehmeštar Mikulić po svoj prilici mislio. S tih velevažnih razloga pa i obzirući se na posve razborite rieči poštovanoga Vida Grgurina morao je poglaviti senator nehotice priznati, da sva priča o copriji s morskim rakom polazi možebit više iz pljesnivoga sira gospodara Janka, nego li iz temeljita straha od neke više čarobne moći, pa zato reče Vidu:

— Sad vidim, predragi Grgurine, da je sve u redu, i ja ću posao za toga Iliju Radića već obaviti. Nu sbilja, po podne ću doći, da si tu grdobu, toga morskoga raka na svoje oči pogledam!“

— Bit će mi osobita čast, i preporučam se vašoj milosti! pokloni se Vid i ode sa Ilijom.

Susjedi i susjede, videći, kako se Vid i Ilija povratiše posve vedra lica, a ne pokunjeni kako su se nadali bili, stadoše u velike gatati, šta li će se sbiti, ali Mikulić, sjetiv se, da je njegov odojak vrlo liep bio, nije ni najmanje dvojio, da će i Ilija i morski rak sramotno planuti iz Zagreba.

Al gle čuda! Po podne navrati se poglaviti gospodin senator Ilijašić Vidu, te je, kako su očiti svjedoci, promotriv cielu stvar kroz plot, tvrdili, zajedno sa Vidom i Ilijom izkresao osam punih boca u vrtu pod jabukom. Dà, ljudi opaziše posve jasno, kako se je senator se onim „nitkovićem“ iz Natalije, milo rukovao.

Nu nije gospodin Ilijašić taj put pohodio bio „morskoga raka“, on je odsele redovito zalazio k njemu, te ondje grijao slabe svoje živce sladkom prekomorskom kapljicom, da si skupi nove snage, da može neumorno raditi za spas plemenitoga varoša zagrebačkoga. Posve bje naravski, da je s toga sviet sve više polazio dućan Vidov, a Jankov baš nitko izim kumova i susjeda.

Gospodaricu Mikulićku spopadoše grčevi, a sujsedi su na sva usta govorili, da je morski rak i senatora začarao.

(Dalje sliedi.)

Digitized by Google

Veliki petak u Pizi.*

Pizi na Arnu stoji hram,
Medicejske slave spomenik,
Visoko se razpinje lašteni kám,
A svetac mu Stjepan mučenik.

Bje veliki petak, sumoran dan,
Kad Isus ležaše u grobu,
Tad kročih plah u posvećeni stan,
U kasnu večernju dobu.

Zvjezdolik treperio kandila siev
Uz zlato, cvieće i mramor,
Uznosit grmio obćine piev
I glasbe sileni žamor.

Daleko se sjajio zlaćeni svod
I slike divotnoga kista:
U bojni gdje lazi Kozimo brod,
Junaka s njime do trista.

Junaci, bože, grdni ko bor,
Pa kamo će četa sad krepka?
Na Carigrad juri junački sbor,
Sve vitezi svetoga Stjepka.

A šta bje? Pade Alaha stieg,
Ko da si potegnuo kosu,
Uzavri krvlju jelinski brieg —
I more se čalmami osu.

A šta bje? Ta gledji slavan plien,
Još vidiš u hramu tom i sad,
O zidu junačkog doba sjen,
Svud zastave turske kidisat.

A vitezi? Svi su pod kamenom prah.
Oj gdje ste mi slavni junaci?
„U zviezdah nam ime i na nebu dah,
A sablją nam hrdja u ruci.“

Ta čujte kršćanskog naroda cviel,
Gdje srdce mu čupaju vruće,
Ta glete ah u grobu narod ciel
Sve čekajuć uskrsnuće.

Ah krvav vapije do neba jad:
„Zar nikada, nikad nam zora?“
Oj iz groba vitezi! Sad valja, sad!
Oj na noge! Sada je hora!

Dà, iz groba sievni plameni mač,
Nek kockaju ljudi se mudri:
Gdje vidiš čalmu, gdje čuješ plač,
Moj viteže, tresni pa udri!

U temelju drktnu posvećeni hram,
I rake kan da se miču,
I kan da je puko posmrtni kam,
Iz grobova mačevi niču.

Put sunca planuo mramorni dom;
A božje pjesme oluja
Ko da je rake utrobom
Zagrmila: „Aleluja!“

Ne! Trajte dalje svog mira čas!
Nek raja plače i jeca.
Ne! Kamenom ljudi bi ubili vas
Ko pogani vašega svetca.

Uminuo pjesme odziv drag,
I ruka mi k srdcu se privi,
„Ah!“ klikoh, na mramorni stupiv prag
„Ah zašto smo, zašto smo živi!

A. Š.

---

* U Pizi stoji usred grada preliepa crkva „Chiesa dei cavalieri di San Stefano“, koju je slavni Medicejac Kuzman I. dao g. 1561. velikim troškom u slogu renaissance podići po graditelju Vassari-u za red vitezova svetoga Stjepka, prvomučenika. Red taj bio se je proslavio junačtvom proti Turčinu, navlastito kod Lepanta. O pozlaćenom svodu vide se slike, koje prikazuju sva ta junačka djela. Po crkvi u rakah zakopani su vitezi, a naoko po zidinah vise na stotine turskih zastava, konjskih repova i štitova, što ih vitezi, razbiv Turke, zaplieniše. Taj slavni prizor dojima se silno hrvatskoga srdca, i ja zamislih tu pjesmu stojeć na veliki petak ove godine na grobu slavnih kršćanskih junaka.

A. Š.

Digitized by Google

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

XXIV.

Insarov odluči pričekati na povoljnije viesti, nu uza sve to stane spremati se k odlazku. Njemu nije bilo velikih zaprieka; trebao se samo obskrbiti putnim listom ali što s Helenom? Zakonitim putem ne bi mogao dobiti za nju putna lista. Da se s njom u potaji vjenčam, pa pred roditelje stupim... pustili bi nas... ali ako ne? Mi bi ipak otišli... Ali ako tuže?... najbolje je pobrinuti se za putni list.

Sjetio se jednoga znanca, koji je vrlo vješt bio krivudastim stazam. Zaputi se dakle k njemu, nu ne nadje ga doma, na povratku prokisne do kože. Sutradan, prem ga je boljela glava, podje opet onamo. Umirovljeni prokurator posluša ga pozorno, nu htjede da mu stvar nešto potanje razloži. Al opaziv, da to Insarov nerado čini, svjetova ga, neka se ponajprije obskrbi novcem, a zatim da stopram tada k njemu dodje, kad bude imao više vjere u njega. A putni list djelo je ljudskih ruku, dodade kao sam sobom, vi primjerice putujete, tko zna, da li ste vi Marija, Ana ili Karolina Ptičareva? Insarovu sgrustilo se na te rieči, nu nadvladao se, zahvalio se i otišao.

Iste još večeri ode k Stahovljevim. Ana Vasiljevna pozdravi ga prijazno, spočitova mu, što ih je malne posve zaboravio, te videć kako je blied, upita ga za zdravlje; Nikola Artemjević ne reče mu ni slova, pogleda ga samo nekako znalično; Šubin bijaše prama njemu hladan; nu Heleni čudio se je. Ona ga je čekala, ona je njemu za volju zaodjenula se onom haljinom, koju je imala na sebi, kad ga je prvi put vidila, ali pozdravila ga je tako mirno, bijaše tako mila i vesela, da nitko, tko ju je gledao, ne bi rekao, da joj je sudbina već odlučena; da je samo tajno čuvstvo sretne ljubavi podielilo živahnost njenu licu, gibkost i dražest njenu kretanju. Nalievala čaj mjesto Zoje, šalila se, zadirkivala, ona je znala, da će ju Šubin motriti, da se Insarov ne će moći pretvarati, da ne će moći bit hladnokrvan, pa zato se je naoružala sama. Šubin je nije pustio s oka, Insarov bio cielu večer šutljiv i osbiljan. Helena ćutila se toli sretnom, da je marila razljutiti ga.

— No, zače najednoč, kako je s vašom namjerom?

Insarov se smrknu.

— Kakvom namjerom? progovori.

— Vi ste zaboravili? odvrati ona, smijuć mu se u lice. Samo on mogao je razumjeti, što znači taj blaženi smieh. Ta vaša bugarska krestomacija za Ruse?

— Koje ludosti, zamrmlja kroz zube Nikola Artemjević.

Zoja sjela k pianu. Helena makne neznatno ramenicami i migne Insarovu očima put vrata, kao da bi mu reći htjela, neka ide. Zatim dva puta dotakne se prstom stola i pogleda unj. On ju je razumio, da mu tim javlja: pohoditi ću te za dva dana i nasmiešila se, videć da ju je shvatio. Insarov ustane i počme oprašćati se, izgovarajuć se, da je nešto bolan. U to unidje Kurnatovski. Nikola Artemjević digne se namah, podigne desnu ruku više glave i spusti ju nježno u dlan glavnomu tajniku. Insarov ostade još nekoliko časova, da promotri svoga suparnika. Helena kradomice poklimala glavom, gospodaru nije se svidilo nuždno predstaviti ga. Insarov ode rekav još očima Heleni s bogom. Šubin promišljao časak, zatim stao prepirati se s Kurnatovskim o nekoj pravničkoj razpri, koju je dakako slabo razumio.

Insarov nije ciele noći spavao, a u zoru oćuti, da mu nije dobro; nu zato ipak stane spremati svoje papire i pisati listove, prem mu je glava bila težka i kao pomućena. Oko podne spopane ga vrućica i nije ništa ijo. Prama večeri uzme vrućica još žešće bjesniti, pojavi se trganje po svih udih i strašna glavobolja. Insarov legne na isti divan, gdje je nedavn osjedila Helena i mislio u duhu: pravo mi je, zašto sam išao toj staroj kradikesi i gledaše da zaspi... nu bol već preote mah. Žile mu se uzburkale, krv gorila kao vatra a misli mu poput krilatica letile amo tamo. Onesviesti se. Kao bez duše ležase na ledjih, najednoč pričini mu se, kao da se netko nad njim tiho smije i šapće, silom otvori oči a svjetlost svieće kao da bi ga bola. Što je to? Pred njim je stari prokurator u županu, kao što ga je jučer vidio... Karolina Ptičareva, šapću krezuba usta. Insarov gledje a starac raste, širi se, već nije čovjekom već deblom. Insarovu penjati se je po granah. On se hvata, pada prsima na oštar kamen a tamo teče krv, sablje se blistaju... Heleno! I sve izčeznu.

XXV.

— K vam je netko došao, reče sutradan Bersenjevu njegov sluga i želi s vami govoriti.

— Nek unidje, progovori Bersenjev.

Bersenjev spoznade u pridošlici krojača, vlastnika kuće, u kojoj je stanovao Insarov.

— Što hoćeš? upita ga Bersenjev.

— Došo sam vašoj milosti javiti, odvrati krojač, da je naš stanar vrlo težko obolio.

— Insarov?

— Jest, naš stanar. Tko bi znao, što mu je. Jučer u u jutro bilo mu još dobro, pred večer htio se sproći, žena donesla mu vode, a noćju se razbolio; jutros već ne govori, leži kao mrtav — u nekakvoj je

Digitized by Google

vrućici. Mislio sam, nitko ga ne pozna, umrieti će, pa se onda brini — htio sam već ići k četvrtnomu predstojniku, ali žena mi reče: podji k onomu gospodinu, komu se je naš na selo preselio, možebit da ti on štogod kaže ili će doći sam. Zato sam došao k vam, jer nam nije možno...

Bersenjev sgrabi kapu, dade krojaču rubalj i pohiti s njim k Insarovu.

Zatekao ga onesviešćena na divanu. U licu promienio se strašno.

Bersenjev naloži gazdarici, da ga svuče i prenese u postelju, sam pako odtrča po liečnika i doveze ga.

Je li pogibeljno obolio? upita Bersenjev.

— Jest, vrlo pogibeljno odvrati liečnik. Vrlo jako upalila su mu se pluća a možebit ponešto i mozak. Poslaste kasno po mene, nu ja ću zato činiti, što bude možno.

Bersenjev ostade preko noći.

Rred zoru dodje Insarov k sebi na nekoliko časova, spoznade Bersenjeva, i reče: vidi mi se, bolestan sam, pogleda tupo okolo sebe i opet se onesviesti. Bersenjev ode doma, presvuče se, uzme sobom nekoliko knjiga i vrati se opet k Insarovu. Odlučio se, ostati uz njega bar prvo vrieme. Ogradio mu postelju, a sam smjestio se na divanu. Dan prolazio žalostno i lagano. Bersenjev otišao je samo objedovat. Nastala večer; Bersenjev zapalio svieću i stao čitati. Slušajuć težko dihanje bolestnikovo, zaokupe ga čudne misli. Bijaše u sobi čovjeka, komu je život visio na koncu, koga je kao što je znao ljubila Helena. Sjetio se one noći, kad ga je stigao Šubin i rekao mu, da ona ljubi njega, Bersenjeva. A sad što mi je činiti, upita sama sebe. Hoću li javiti Heleni, da je bolestan? Hoću li pričekati? To će biti žalostnija viest od one, koju sam joj tada priobćio. Čudnovato, ja sam medju njima treća osoba. Domisli se da još počeka. Oči padoše mu na stol, pokriven papiri... hoće li polučiti cilj svoj? mislio. Ne će li svega nestati? Bilo mu žao mladoga života i reče si, da će gledat, ne bi li ga spasio.

Noć bijaše zla. Bolestnik buncaše mnogo. Bersenjev dizao bi se više puta s divana, približio se tiho k postelji mu i slušao, što govori, nu ne bi ništa razumio, samo jedan put izusti Insarov jasno: ja ne ću, ja ne ću, ti ne moraš... Bersenjev stresao se i pogledao Insarova, bolno mu lice ni da se ganu a ruke ležahu mu kao odsječene... ja ne ću, opetova tiho.

Liečnik dodje rano, krenu glavom i prepisa nove ljekove. Krize još ne ima, reče uzam šešir.

— A poslije krize? upita Bersenjev.

— Ili jedno ili drugo, aut Caesar, aut nihil.

Liečnik ode, Bersenjev prošeta se nekoliko puta ulicom — trebalo mu svježa zraka — vrati se opet i stane čitati.

Najednoč tiho zaškripe vrata i u sobu pomoli se glavica gospodareve kćerke.

— Ovdje je, reče poluglasno, ona gospodična, što mi je tada dala... Glavica opet izčezne a mjesto nje ukaza se Helena.

Bersenjev skoči kao omamljen. Nu Helena niti ne trgnu sobom, niti kriknu... činjaše se, da je namah sve dokučila. Strašna bljedoća prostre joj se licem; pristupi k postelji pogleda ga, sklopi ruke i ostade kao okamenjena. Još malo i bila bi se bacila na Insarova, nu Bersenjev uzdrža ju.

— Što činite? progovori drhćućim glasom, možete ga ubiti.

Ona trgne se natrag a on ju odvede k divanu i posadi ju.

Jadna pogleda mu u lice, omjeri ga, pa se zagleda u pod.

— On umire? upita tako mirno i hladno, da se je Bersenjev prestrašio.

— Za boga, Heleno Nikolajevna, reče što to govorite. Bolestan je... dosta pogibeljno... ali ćemo ga spasiti, za to vam jamčim.

— Izvan sebe je? upita opet kao i prije.

— Jest, sad je bezsvjestan... tako je uviek pri početku ovakove bolesti, nu to ne čini ništa, vjerujte mi.

Pogledala ga a on je razumio, da mu nije čula odgovora.

— Umre li on, ponovi istim glasom, umrieti ću i ja.

U to zastenja slabo Insarov, ona uzdrhta, spopadne se za glavu i stane odvezivati si šerir.

— Što to činite? upita Bersenjev.

— Ostati ću ovdje.

— Kako, dugo?

— Ne znam, možda cio dan, cielu noć, nauviek, ne znam.

— Za boga, Heleno Nikolajevna, budite pametni. Ja doduše niesam mogao pomisliti, da ću vas ovdje viditi, nu scienim ipak, da ste amo došli samo na kratak čas. Sjetite se, vas će tražiti...

— Što je do toga?

— Vas će tražiti... vas će naći...

— Što je do toga?

— Heleno Nikolajevna, vi vidite, on vas sada ne može braniti.

Ona obori glavu, kao da se je zamislila, stavi rubac na usta i grčeviti uzdasi prodrieše joj najednoč iz njedara... htjevši ih zadušiti, baci se licem na divan a cielo tielo uzdrhta joj se kao ulovljenoj ptičici.

— Heleno Nikolajevna... za Boga.. govoraše joj Bersenjev.

— Što je to? ozva se najednoč glas Insarovljev. Helena se podigla, Bersenjev stajao nepomično, nu domala pristupi k postelji. Iznemogla glava Insarovljeva počivaše kao i prije na uzglavlju; oči bijahu zatvorene

Digitized by Google

— Govori iz sna, šaptnu Helena.

— Čini se, odvrati Bersenjev, nu to ne škodi ništa.

— A kad je obolio? upita Helena.

— Prekjučer, od jučer sam tu — pouzdajte se u mene, Heleno Nikolajevna, ja odovud ne idem — sve će se pokušati. Bude li trebalo, sazvati ću consilium.

— On će umrieti bez mene! zavapi ona, lomeć ruke.

— Obećajem vam, da ću vas svaki dan izviestiti o njegovoj bolesti a nastupi li pogibelj...

— Prisegnite da ćete namah po mene poslati i to bilo danju ili noćju, pišite ravno meni. Sad mi je svejedno. Čujete li. Obećajete li, da ćete tako učiniti?

— Obećajem, tako mi boga.

— Prisegnite.

— Prisižem.

Najednoč ga prihvati za ruku i prije nego ju je iztrgnuti mogao, pritisnu ju k svojima ustima.

— Što to radite, Heleno Nikolajevna? šaptnu on.

— Ne, ne, ne treba... progovori tiho Insarov i težko uzdahnu.

Helena pristupi k postelji, pritisnu rubac k ustima i gledaše dugo bolestnika. Suze lievahu joj se niz lice.

— Heleno Nikolajevna, reče joj Bersenjev. Bolestnik može doći k sebi, poznati će vas, Bog zna, bi li to dobro bilo. Osim toga očekujem svaki čas liečnika.

Helena uze šešir ali ne ganu se s mjesta. Oči joj obtrkaše brižno svu sobu. Činilo se, kao da se koječega spominje... — Ja ne mogu otići, šaptnu napokon. — Bersenjev stisnu joj ruku. Budite pametni, progovori, umirite se. Povjerite ga mojoj skrbi. Danas na večer doći ću do vas.

— Helena ga pogleda i reče. O dobri moj prijatelju! uzdahnu i pobježe van.

Bersenjev podupre se o vrata. Neko gorko čuvstvo slegne mu se na srdce. Moj dobri prijatelju! Pomisli i skrene rameni.

— Tko je tu? čuo se glas Insarovljev.

Bersenjev podje k njemu. Ja sam tu, Dimitrijo Nikanoroviću. Što vam je, kako vam je?

— Vi sami? upita bolestnik.

— Sam.

— A ona?

— Tko ona? reče malne prestrašiv se Bersenjev.

Insarov umuknu. - „Rezeda“ šaptnu i zatvori opet oči.

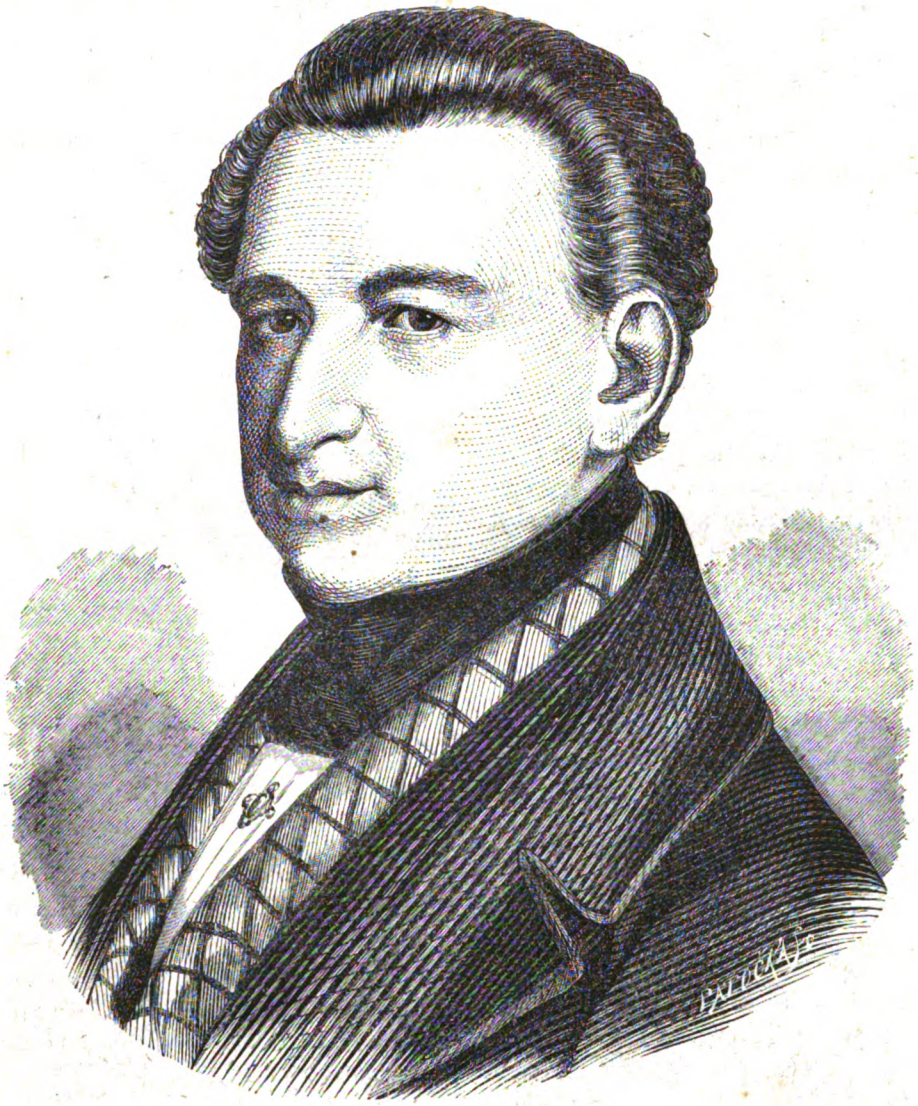

Karlo Prandau.

XXVI.

Insarov lebdio je punih osam dana medju životom i smrću. Liečnik polazio ga dan na dan. Šubin začuv o njegovoj bolesti dodje ga pohodit, dodjoše i zemljaci njegovi, medju njimi spoznade Bersenjev i oba ona muža, koja su tako iznenada prišla bila k njemu na selo, svi koliki tugovahu gorko nad njim, nekoji htjedoše Bersenjeva zamieniti u bolestnika, nu on vieran obećanju svomu, ne htjede na to nikako pristati. Svaki dan vidio je Helenu i priobćio joj budi naustice, budi malim pisamcem, kako je Insarovu. Kakvim ga je čuv-

Digitized by Google

stvom izčekivala, kako ga je slušala, kako izpitivala! Neprestano htjela je ići sama k Insarovu. Ali Bersenjev moljaše ju, neka toga ne čini. Prvi dan, kad je doznala za njegvu bolest, malo štò i sama nije obolila. Umre li on — mišljaše — ne bude ni mene medju živimi. Misao ta umirila ju i dala joj snagu biti na oko hladnokrvnom. U ostalom nije joj nitko odviše dosadjivao. Nikoli Artemjeviću niesu baš u volji bili ti posjeti školnikovi, osobito ne, što je nakana njegova glede Kurnatovskoga slabo uspievala.

Helena nije niti Bersenjevu mnogo hvalila; ima usluga, rad kojih se stidimo zahvalnost svoju izkazati. Četvrti dan bolesti Insarovljeve reče liečnik, da mu je zlo, već htjede Helena poći s Bersenjevom. Ali počeka do sutradan; pred večer bude laglje Insarovu.

Tako trajaše to osam dana. Helena bijaše na oko mirna, nu jela nije ništa a noćju ne mogaše spavati. Tiha neka bol pritisla joj sva uda; neka magla obavila joj miso. Naša gospodična tali se kao svieća, govorila bi o njoj sobarica.

Napokon deveti dan u jutro okrenu se bolest na bolje. Helena sjedjaše u gostionskoj sobi uz Anu Vasiljevnu. U to unidje Bersenjev. Helena pogleda ga i pogodi namah, da joj nosi dobre glasove. On se je smiešio lagano, poklimao na nju glavom a ona pošla mu u susret. Došao je k sebi, spašen je, za tjedan biti će posve zdrav, šaptaše joj.

Helena izpružila ruku, kao da će udarac kakov od sebe odbiti, ne reče ništa, samo joj ustne zadrhtaše a po licu proli joj se najednoč rumeń. Bersenjev stane govoriti s Anom Vasiljevnom. Helena ode u svoju sobu, pade na koljena i zače moliti se, hvaliti boga... sitne bistre suze potekoše joj niz lice. Najednoč oćuti, kako je sva umorna, položi glavu na uzglavak i šaptnu: Ubogi Andrijo Petroviću! i usnu vlažnima očima i obrazima. Već dugo nije spavala ni plakala.

XXVII.

Rieči Bersenevljeve izpunile se samo napole, pogibelj doduše minu, nu jako lagano povraćahu se sile Insarovu, liečnik tvrdio je, da mu je vas ustroj silno razkliman. Nu uza sve to izvukao se bolestnik iz postelje i stao hoditi po sobi, Bersenjev preselio se opet u svoj stan, nu polazio bi svaki dan svoga još slaboga prijatelja i svaki dan javljao Heleni, kako mu je. Insarov ne smjede joj pisati a u razgovoru s Bersenjevom spomenuo bi ju samo mimogred, Bersenjev pako pripoviedao mu oprezno o svojih posjetih u Stahovljevih i saobćio mu samo, da se je Helena vrlo preplašila bila, ali da se je sada opet umirila. Helena nije takodjer pisala Insarovu, nešto je drugo smislila u glavi.

Jednoč, kad joj je Bersenjev rekao, da će Insarov uskoro izaći iz sobe, zamisli se i sklopi oči.

— Pogodite, što vam mislim reći, progovori. Bersenjev se snuždio. On je nije razumio. Možebit odvrati, pogledav na stranu, reći ćete mi, da želite s njim govoriti.

Helena porumeni i reče, da se je jedva čulo: Jest.

— Tako? Mislim, da vam je to sasma lahko. Sramota! pomisli si, kakvo li mi se to gadno čuvstvo miče u srdcu!

— Hoćete reći, da sam već prije... prosbori Helena, nu sada plašim se, riedko je sâm.

— Tomu je lasno pomoći, reče Bersenjev, gledjuć neprestano na stranu. Reći mu toga ne mogu, ali dajte mi pismo. Tko vam može zabraniti, da mu ne pišete kao dobromu znancu, za koga se udes zanimate? U tom nije ništa nepristojna. Napišite mu, kad ćete doći.

— Stidim se, šaptnu sama sebi Helena.

— Dajte mi pismo, ja ću ga odnesti.

— To nije potrebno, ali htjela sam vas moliti... ne ljutite se na mene, Andrijo Petroviću... nemojte ga sutra pohoditi.

Bersenjev stisnu ustne.

— Ah! razumiem, vrlo dobro, vrlo dobro i dodav još dvie, tri rieči, brzo se preporuči.

— Tim bolje, tim bolje, mišljaše hiteć doma. Niesam ništa nova doznao. Ali zašto se i uvlačim u tudje gniezdo? Medjutim nije mi ništa žao, ja sam učinio, što mi je sviest nalagala a sad je dosta. Neka je! Nije zalud govorio mi otac. Mi niesmo sybarite, niesmo aristokrate — nam se je mučiti. A sunce neka drugim svietli. I u našem tihom životu imamo svoj ponos i svoju slavu!

Sutradan rano dobije Insarov poštom list. „Očekuj me“, pisala mu Helena, „i ne pusti nikoga k sebi. — A. P. ne će doći.

XXVIII.

Insarov pročitav list Helenin gledaše namah spremiti svoju sobu. Od slabosti i radosti vrtila mu se glava, a srdce silno kucalo. Noge mu se uzdrhtale, sio na divan i pogledao na sat. — Tri četvrta na dvanaest, mišljaše, prije dvanaest ne može doći. Za taj četvrt sata misliti ću štogod. Kako ću ju dočekati. Prije dvanaest ne može otići...

Vrata se otvorila, i u laganoj, svilenoj haljini, blieda, nu svježa, mlada, sretna unidje Helena, pa cikнuvši tiho, ali radostno, baci mu se na prsa.

— Ti si živ, ti si moj! govoraše Helena, grleć ga, i milujuć po glavi. Insarov mučao, ne mogaše dihati u toj blizini, pri tom doticaju, sred takve sreće.

Ona sjedne uz njega, privine se k njemu i gledaše ga smiešećim se, ljubeznim nježnim pogledom, kakvim samo gledati može ljubavju plamteće žensko oko. Nu najednoč snuždi joj se lice.

— Kako si propao, moj ubogi Dimitrijo, reče, milujuć ga rukom po licu.

Digitized by Google

— I ti si propala, moja mila Heleno, odvrati on.

Ona veselo potrese viticami.

— To ne čini ništa. Pazi ti samo na se, ja ću se već oporaviti. Nahrupila bura, kao onaj dan, kad smo si prvi put ljubav svoju očitovali, nahrupila i opet izčeznula. A sad budimo živi!

Insarov nasmiešio se samo.

— Ah, koli težki bijahu ti dani. Kako mogu preživiti ih ljudi, koji ljube? Ja sam uviek unapried znala, što će mi Andrija Petrović reći, život moj dizao se je i padao skupa s tvojim. Budi mi zdrav, Andrijo moj!

On nije znao, što bi joj rekao. Htjede baciti joj se k nogama.

— Pa na što sam sve motrila, nastavi odstranjujuć mu vlasi s čela, je li čovjek vrlo, vrlo nesretan, tad motri na sve, što je oko njega. Ja sam kadkad i na muhe gledala, a u duši bila mi takova studen, takova groza! Nu to je sve prošlo, nije li istina — a sad je pred nami svjetlo. Je li, da je tako?

— Ti si preda mnom, odvrati Insarov, ti si moje sunce.

— A ti moje. Sjećaš li se, kad sam tu u tebe posljednji put bila. Posljednji put, ponovi i sgrozi se nehotice. Kad smo se razgovarali. Ne znam sama, zašto sam se sjetila smrti, ne sluteć, da nam je bila blizu. Nu ti si sada zdrav?

— Sad mi je mnogo bolje.

— Ti si zdrav, ti niesi umro, o koli sam sretna!

— Čas jedan umukne oboje.

— Heleno? upita Insarov.

— Što hoćeš dragi?

— Reci mi, nije li ti nikad na um palo, da je ta bolest bila nam kaznom?

— Jest, mislila sam o tom, Dimitrijo, nu govorila bi si, zašto bih bila kažnjena. Koju sam dužnost pogazila, u čem sam sgriešila? Možebit da je u mene druga sviest, nego li u ostalih ljudi, ali ta se nije maknula. Ja tebe ljubim. Druge dužnosti ne poznajem.“

— Ah Heleno, progovori Insarov, svaka tvoja rieč stavlja na me težke okove.

— Čemu govoriš ob okovih? zače ona. Oboje smo slobodni ljudi. Pri tom upre oči u pod i igraše se kao i prije s njegovom kosom. — Mnogo sam izkusila u poslednje vrieme, o čem prije ni sanjala niesam. Kad bi mi tko rekao bio, da ću pod kojekakvimi izlikami odlaziti iz kuće, i pohadjati mlada muža u njegovu stanu, kako bih se bila ljutila! Pa sve to dogodilo se je, i ja se ne ljutim. Jest, dodade i obrati se k Insarovu.

On ju je gledao takvim čuvstvom, takvom ljubavju, da je ona pologano spustila ruku s kose na oči mu.

— Dimitrijo zače iznova, ti i ne znaš, da sam te gledala tamo na toj strašnoj postelji, u pandžah smrti, onesviešćena...

— Ti si me gledala?

— Jest.

On ošuti. — A Bersenjev bio je tu?

Ona poklima glavom.

Insarov nagnu se k njoj. — O Heleno! šaptnu, ne smijem te gledati.

— Zašto? Andrija je Petrović toliko dobar. Ja se niesam pred njim stidila — a zašto bih se stidila, pripravna sam reći svemu svietu, da sam tvoja.. Andriji Petroviću vjerujem kao bratu.

— On mi je spasio život! povika Insarov. On je najbolji, najplemenitiji čovjek!

— Jest, jest, a znadeš li to, što sam mu ja dužna? Znadeš li, on mi je prvi rekao, da me ljubiš? Ah, kad bih ti mogla sve reći! Jest, on je vrlo plemenit čovjek.

Insarov upre oči u Helinu: On te ljubi, nije li istina?

Helena obori oči. — On me je ljubio, reče poluglasno.

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Karlo barun Prandau, glasbenik.

Napisao Fr. I. Koch.

Čovjek vriedi onoliko, koliko je obćemu boljku privriedio.
Karlo Prandau.

Karlo barun Prandau rodi se g. 1792. Majka mu, milokrvna i predobra gospodja, voljela liepim umjetnostim, te s toga za rana gledala, da joj i djeci omile te dragote, osobito glasba. Naumiv svojim primjerom poticati odluči, da će zajedno sa sinom si Karlom učiti udarati u glasovir, jer prije ne bješe joj se desila sgoda, da to nauči, a bila je vješta drugomu onda omiljelu glasbalu. Uzeše za nastavnika osiečkog učitelja Mirka plemića Turanji-a, odlikovana za svoje zasluge oko uzgoje zaslužnim krstom, a to je onda vrlo riedko bivalo, izim toga bio Turanji temeljitim generalbasistom i glasoviračem na glasu. Učio se Karlo ne samo glasoviru, već i drugim glasbalom i glasbenoj teoriji, te napredovaše toli silno, da nastavnikovo umienje već nije dostojalo, te s toga Turanji sâm preporuči barunovim roditeljem, neka bi sina poslali u koji veći grad, gdje ima pravih umjetnika, jer on (Turanji) da je vještiji podučavanju u knjizi nego li u glasbi, a da već ne ima, što bi predavao mladomu glasbeniku, žednećemu za višom obukom. Premda su roditelji tu priznaju Turanjevu visoko cienili, zamoliše ga ipak, neka nastavi uvještbavati Karla, dok ovaj ne svrši 6. razred na osiečkoj gimnaziji. Turanji privolje te nabavivši još neka teore-

Digitized by Google

tična djela, uze uz mladoga baruna i sam učiti. Turanjevo ostalo znanje i pedagogijska vještina urodi najboljim plodom, jer mladi barun udari sastavljati glasbotvore, da mu učitelj već nije imao kad pregledavati i izpravljati te radnje. Mladi pregalac zadavao starcu mnogo muke, i premda mu je povodom bio mnogoj radosti i ponosu, to ipak starcu odlanu, kadno je Karlo, svršivši gimnaziju, otišao u sviet. A to se sbilo g. 1806., od koje je starac Turanji dobivao mirovinu od barunovih roditelja.

Barun Karlo nastavi svoje nauke u Požunu, gdje su se onda kraljevi krunili i gdje su sabori saborovali i s toga stjecali se velikaši i plemići iz ciele Ugarske, Erdelja, Hrvatske i Slavonije. U Požunu bilo liepo kazalište, bilo glasbe i glasbenih zavoda dakle mladomu umjetnikoviću dosta sgode i prilike slušati ponajvišel valjanu glasbu u glumištu, u crkvah, po koncertih.

Dok je barun Karlo u Požunu bio pravnikom, nastavljaše on svoju nauku u glasbi i kompoziciji u glasbotvorca Kleina, vrlo vješta i omiljela učitelja. Klein je bio velik prilagalac njemačkoj a zakleti neprijatelj talijanskoj i francezkoj glasbi te grdi rugalac i prigovaralac svakoj narodnoj glasbi. Ta su načela bila u ono doba, da tako reknemo, bon-tonom i tko je željan bio u njemačkih glasbenika valjati umnikom i ukusnikom, taj je morao klanjati se tomu bon-tonu, ako i ne dušom, a ono bar jezikom i drugom vanjštinom; a jaoh si ga i pomagaj onomu, koji je išto pravedan bio talijanskoj glasbi, ili koji bi se usudio govoriti, da ima narodne glasbe u Slovjena pa makar i u Madjara; takovu bi čovjeku brzo sud pukao, da je neznalica, ma kakov bio umnik i vještak. Sâm Göthe veli:

Niemci su vam čudne ćudi,
Svak bi rad da pravo sudi;
Al je čudan pravedan im um:
Da se hvali samo rodjak, kum,
A što drugi ljudi stvore,
Svakojako to je — gore.

Danas je, hvala napredku znanosti našega umieća, posve drugačije i u slavu Niemaca bilo rečeno, da baš oni zasvjedočavaju najviše mara za svaku pojedinu narodnu glasbu.

Načela Kleinova dojmiše se dakako u neku ruku i baruna Karla, ali mu ipak posvema ne obuzeše duše, jer mu ni predjašnji učitelj Turanji ne bijaše toliko pristran i jer je mladi barun bio samostalnoga značaja te posvema vrstan samosvojno suditi. To je potla i zasvjedočio, jer je ne samo mnoge talijanske i francezke glasbotvore priredio i sa svojimi drugovi u privatnih krugovih izvodio, već se je i na slovjensku i na magjarsku glasbu obazirao i neke glasbotvore te ruke sam napisao. Velikim štovaocem talijanske glasbe nije doduše nikada postao niti je baš osobito mario za slovjensku, glasbu ali ju bar nije prezirao, kao što to željaše Klein i ostala mu njemačka svojta.

Barun Karlo bijaše živa žeravica, a dobročina i plemenita duša te s toga udje u volju svemu Požunu a Klein se njim u velike ponosio. Gdjegodj je bilo glasbe, tuj se je našao i Prandau ili skladaocem ili dirigentom li aranžerom, osobito ako je koji tudji umjetnik došao u Požun ili kad su si požunski glasbenici zajedničkim glasbovanjem hćeli osvjetlati obraz.

Karlo je umio prevrstno glasovirati i u engleski rog puhati upravo majstorski, bio je temeljit kontrapunktista i ne nadkriljen improvizator. Recimo još, da je baš u ono doba svoga vieka boravio u Požunu, kad je svatko spreman pjesnikovati, da je dakle i on napisao mnogu liepu klanjalicu onim, koji mu u volji bijahu i mnogu opaku peckalicu onim, koji mu se zamjeriše, a izim toga imao je što kavalirski trošiti, te tako bješe svagdje dobro došao i milo primljen. Bješe dobro došao te milo dočekan i u svojoj domovini, kud svakih praznika rado dolažaše. Već pri dolazku dočekao bi ga sakupljen, svečano odjeven narod, namah sastalo bi se i uhvatilo kićeno kolo, najbolji pjevači i pjevačice, najvrstniji gajdaši i tamburaši, jer je narod znao, da će ga pjesmom i svirkom najveć obradovati. I sbilja milili se barunu ti krasni narodni napjevi, mililo mu se pamtit ih i u kajde stavljati, te ih malo izkititi i udesiti, da ih uvježbani glasbenici izvode. Koliko je to po volji bilo narodu, ne može se lako opisati, treba samo pomisliti, da je onda seljak bio ne samo kmet i poslušnik već i gotov rob svojoj vlasteli, da je i uvrede podnositi morao mukom mučeć. Ali mjesto uvrede i psovke eto milosti i blage rieči, eto povlade narodnoj svirci i pjesmi, eto od mlada vlastelina i prijatelja i prijaznika, koji se gizdav ne tudji od svoga kmeta, već mu štuje običaje i ljubi mu veselje i brani ga i štiti — dà dà, Prandauovi kmetovi mogoše se pohvaliti: naša gospoda, naša sloboda! A premda je to narodna poslovica, malo joj gdje bilo mjesta!

Jako nam je žao, što je tieh narodnih glasbotvora našega Karla Prandaua nestalo, jer je gotovo on prvi bio, koji je jugoslovjenske glasbotvore na temelju narodne svirke i pjesme pisao, te bi nas vrlo zanimalo vidjeti, kakov mu je oblik ili arhitektonika Ne da nam se vjerovati, da su njegovom glasbotvornom ostavštinom grijali peći, pa je s toga ipak moguće, da bi se mogao koji njegov narodan glasbotvor naći, samo kad bi bilo dobre volje i pomnje. Ja to s toga nagadjam, jerbo sam d. 1849. u Donjem Miholjcu na tavanu vlastelinskoga upravnika Mužinskoga vidio dviè spreme pune Karlovih kajdanka, najviše njegovom rukom pisanih, medju njimi dva tri kola, nekoliko koračnica, narodnih popievaka, poimence „Liepu Macu“, „Šetao se gore dolje“ i dr. Bivši već onda velik štovalac narodne glasbe zamolim g. Mužinskoga, neka mi dozvoli, da si gdješto prepišem, ali me g. Mužinski odbi, rekavši mi, da ne smie dirati u Karlove rukopise. Umjesto toga dade mi g. upravnik

Digitized by Google

Vrh „Sedlo“. Cesta u Crnu Goru. Tvrdja sv. Ivana. Tvrdja sv. Trojice.

Pazar. Skaljari. Cesta u Budvu.

Vrata na rieku (porta fiumera). Vrata na more (porta marina). Kotor.

Digitized by Google

nekoje tiskane glasbotvore, poimence Beethovenov adagio, Humelovo peteroglasje za dva glasovira, nekoliko Plegelovih sonata, nekoliko Lannerovih i Strausovih plesova i dr. što ih još i danas imam i na kojih se je barun Karlo svojem rukom zapisao vlastnikom. — — —

Svršiv juridične nauke g. 1812. podade se mladi barun posvema glasbi. Ne možemo za stanovito kazati, koje je g. naš umjetnik svoj prvi glasbotvor dao tiskati, ali nagadjamo, da mu „Polonaise brillant pour Violon avec accomp. de quators“ izdana u Beču po Pennaueru spada u g. 1812. *) Tu je polonezu posvetio svomu zemljaku Hrvatu I. Župančiću, prijatelju i učitelju Bethovenovu, onda vrlo glasovitu svojim četveroglasjem, kojim sâm upravljaše i u kom u prve gusle gudiaše. Takvi pojavi, kakvim bijaše dražestan glasbotvor Prandauov, javljahu se onda vrlo riedko, dapače za toli elegantan način nije se ništa ni znalo, a elegantni mladi velikaš kanda je sam sebe tiem glasbotvorom naslikao. Ali to ne bješe Prandauove prvine, jerbo je on, kako znamo još prvo nego li tu polonezu mnogo drugih glasbotvora napisao. Valja hvaliti način starih majstorâ i trebalo bi, da se drugi za njima povode; jer oni ne uvršćahu namah prve pokuse u brojanicu svojih djela (opus 1. 2. 3. i t. d.), već kad istom što zrela i visini istodobne umjetnosti dorasla stvoriše, onda bi u ime božje izdali svoj opus primum!

Iza poloneze izdade Prandau „Divertissement“ o motivih iz opere „La dame blanche“ za gusle, engleski rog i glasovir. O tom divertissementu ne možemo svoj vlastiti sud izreći, jer se ne može dobiti ni u jednoj tržnici glasbotvora i mi ga nikada ne čusmo, al nam pripoviedaše osiečki vještak guslam Alois Katzthaler i pećuhski organista prvostolne crkve Petar Schmidt (koji nam je neke podatke za taj vjekopis sobćio), da je i taj glasbotvor Prandauu vrlo dobro za rukom pošao i da su ga vrlo rado i vrlo često izvodili.

Svršivši nauke probavi Prandau još dvie godine u Požunu i za to doba izdade mnogo glasbotvora za glasovir i druga glasbala, izdade ih, izim 3—4, sve u samom Požunu, tako bar tvrdjaše Schmitd. Ne dodje mi ruku nijedna požunska izdanica, premda sam za njima išao u potragu, te ne mogu o njih suditi. Ali se dokopah drugih dvaju glasbotvora, što ih je barun Karlo to doba izdao u Beču, poimence: „VIII Hongroises passionées, pour deux violons, alto et violoncele par le baron Charles de Prandau, Vienne chez Anton Diabelli“ i „Ouverture hongroise composée e dédicé à monsieur Joseph Siskovics de Almás et Godne, conseilles aulique de Sa Majesté Imp. et Royale Apostolique, et Comte Supréme du Comitat de Veröcze etc pour grand orchester par le baron Charles Prandau, oeuvre 14., Vienne chez A. Diabelli.“

U tieh je osam madjarskih „passionées“ vrlo dobro nacrtao naš glasbotvorac drzak i zanosljiv način madjarskih cigana gudača, a tako je u madjarskoj ouverturi vrlo dobro pogodio nestalnost sklada, koji je tiem glasbujućim ciganom u običaju. Uploške umio je Prandau način i naviku toli dobro oponašati, da je često glasovitim umjetnikom težko bilo pogoditi, čiji li je glasbotvor Prandau izvodio.

Jednom glasoviraše on po načinu Mozartovu jednu sonatu te oponašaše njegove melodije, njegove ćurlike, kojih se nikako nije mogao okaniti, i druge cifrarije toli vierno, da su nazočni glasbenici uzeli pitati, tko li je tu Mozartovu sonatu našao i u koga je rukopis. Čuvši, da to nije Mozartov glasbotvor, uzeše se čuditi Prandauovoj oponašaćoj vještini.

Spomenuta je ouvertura za madjarsku narodnu glasbu vrlo velike povjestne vrednoće; jer g. 1873. nije bilo još nikakva magjarskoga glasbotvora do li nekoliko čardaša i verbunkoša. Pošto je mladi barun za cielo više slovjenskih narodnih melodija čuo i poznavao, to je sva prilika, da je i koju slovjensku ouverturu sastavio. U velike bi nam prijalo, da ju gdje nadjemo, jer bi vidjeli, u koliko nam je veleumni zemljak bitnost slovjenske glasbe shvatio i da li joj je zvuk i duh onako ili još bolje nego magjarskoj pogodio.

G. 1814. ode Prandau iz Požuna i po želji otčinoj vrati se kući. Nikako se nije mogao priviknuti seljačkomu životu, a srećan bijaše samo ondje, gdje je bilo mnogo glasbenih produkcija. Pošto izim rodjaka i učitelja u Valpovu nikoga nije bilo, koji bi se u glasbu razumievao, to je mladi vlastelin kadšto nekoju gospodu pećuhskoga prvostolnog orkestra, za tiem neke osiečke diletante (poimence gospodu Brnharda, Lackenbacha, Katzthalera, Hermana i dr.) pa ako je bilo vojničke svirke u Osieku, nekoliko vojničkih vještaka u Valpovo pozivao — te s njimi orkestralne produkcije izvodio, jerbo mu je za tiem srdce ginulo. Ali mu je to nujno i tegobno bilo, jer je morao svaki put to pećuhski kaptol, to dotičnoga pukovnika napismice moliti, da dopuste njegovim zvanikom doći u Valpovo. Istina bog, dozvoliše mu to često, al se je ipak dogodilo, da ga i odbiše. To prinuka našega velmožu, te si ustroji vlastiti kvintet, zveklju, surlu, dva roga i glasovir. Pošto za toli osobitu sastavbu glasbala nije imao niti mogao nabaviti glasbotvora, to je morao sâm ili nove glasbotvore sastavljati ili tudje za to peteroglasje priredjivati. To mu zadavalo toliko posla, da je i zaboravio na to, gdje je i da je dakako zaboravio brinuti se za upravu imanja. Samo kadšto, da bude ikakve promjene, posietio bi svoje osiečke i pećuhske muzikalne prijatelje, a medju timi bijaše i mjernik Bernard, gradilac osiečkoga dravskoga mosta i vrlo vješt glasovirač komu

* Tu polonezu imam tiskanu. G. 1874. izvodili su ju u Zagrebu na jednom koncertu profesori zemaljskoga glasbenoga zavoda.

Digitized by Google

je Prandao najvolio. Barun Karlo uze tvrdovati vremenom, te bi znao pod noć dojuriti u Osiek, ondje glasovirajuć četveroručice svu noć s prijateljem preboraviti, a u zoru opet vratit se u Valpovo, da sudjeluje pri vježbi svoga peteroglasja, u kom je on udarao u glasovir. Kašnje preselio se Bernard u Pečuh, a pošto je Karlov otac pobolievao, to nije mogao noćju ne biti kod kuće, već bi znao ranom zorom odjuriti u Pečuh, ondje koji sat prosvirati, a do podne opet dospjeti u Valpovo.

(Dalje sliedi.)

O konju.

Po njemačkom.

Kadno je Rikardo III. u bitci kod Boswortha vidio, da su ga žedjajući za njegovom krvi neprijatelji začerali u smrtnu stisku, povikne sdvojnim glasom, što ga je grlo nosilo, da je odjeknulo svim prostranim bojnim poljem: „Konja mi dajte! Carstvo za konja!“ Dobro vidje bježeći kralj, da mu nema spasa do u noguh brze životinje, pa s toga ni ne bijaše prevelika ciena, što ju za konja davaše. No uzalud! Do mala okusi britki mač protivnikov, koji ga sa životom razstavi. Ali što je sudba kralju odklonila, to je tisućim drugih naklonila! Ne jednomu spasio je konj život, ne jednoga izveo je iz smrtnih muka! Već s toga razloga morali bismo konja predpostaviti svim ostalim životinjam. No nije samo to, već mu i u svakom drugom pogledu moramo prvenstvo dopitati.

Konju dade narav sve izobilje svojih darova, koje je samo životinjstvu pričuvati mogla. Ljepotu, jakost, brzinu, uztrajnost, srčanost — sve te vrline naći ćeš ti u konja. Ne ću s toga pogriešiti, uztvrdim li, da čovjek nikada bolje uradio nije, nego kad je uzjahao konja te ga učinio tiem svojim služnikom, donekle prijateljem. Tako bo postade konj svesvjetskom životinjom.

Da ne bi bilo u povjestnici svieta toga stvora, težko bi si ga ikada mišlju pravo nadoknaditi mogli. I dan danas ne brojena su plemena ljudska, kojih je život tiesno svezan sa životom konja. Što no Aunnonij i Jornandes o Hunnih pripoviedaju, da su naime ovi na svojih žilavih i runjavih konjicih obavljali sve svagdanje poslove, poimence kupovali i prodavali, jeli i pili, viećali i spavali, kanda da su im isti drugovi bili, to se isto može i dan danas reći o mnogih normandskih plemenih, koja se skiću stepami Azije i Amerike. Da ne bude konja, nikada ne bi bilo znamenitog putovanja Aleksandra Velikoga, nikada ni još znamenitije seobe naroda! Konj bi podlogom osnutku svjetske države islamitske, po njem se diže kršćansko viteštvo srednjeg vieka.

Jednom riečju, konj je omogućio sve one silne pokrete, koji svietom do temelja uzdrmaše, te narode med sobom sbližiše. Bez konja ostali bi narodi mirni i gluhi, kutreć svaki u se na svom mjestu, u svojih prvotnih granicah, te nikad onoga spoja, koji je seobom, pustolovinami i kolonizacijami zemlju sa zemljom spojio te najodaljenije krajeve u slogu priveo.

Već u prastaro doba, iz kog se pojedine prikaze reć bi kao iz tame promaljaju, nalazimo konja uz čovjeka. Premda ne znamo ime onoga smionika, koji je prvi konja ukrotio, ipak nam pripoviedaju mnogo priča, kako je bog obdario čovjeka znamenitim darom — konjem.

U prepirci Atene i Poseidona, čija da bude Ellada, zabode potonji u zemlju svoj trozub, — u znak najvećega uresa, kojim njegova desnica istu uresiti može, — te do mala izkoči iz nje konj, veselo hržući. Na munjevitih krilaših natječu se Olimpijci po oblacih, od silnoga te ognjevitoga udara i trieska njihovih kopita drmaju se nebeske visine, a gorostas u norskoj Eddi skriva se od neprijatelja za uho i glavu svomu čilašu. Priča se dapače, kako neumrli odgajaju i njeguju konje svojih zemaljskih ljubimaca. Diomed si već unapried čestita vječnu slavu, kad bi mu pošlo za rukom odvesti kriomce Enejina konja, koga no dobi od otca bogova, gromovnika Diva, a i grčke kraljevne ne stide se, već se pače diče, kad mogu izčekati konja, koji no im iznese živa i ne ozliedjena otca iz bojnoga pokolja. Ne čudimo se s toga ni najmanje, što su mal ne svi pjesnici počam od Hioba i Pindara pa do danas izricali i izriču hvalospjeve konju, koga opet i kipari i klesari na hiljade od mramora i mjeda izklesaše i ponapraviše!

U konja su snažna i čila prsa, iz kojih se diže zavinut, grivom ovit vrat, na kom stoji ponosna glava s izrazitima očima i napetima ušima. Tiela je jaka i jedra, a svu tu gromadnu oblinu, sa koje se spušta pram zemlji sjajan, dug i obilat rep, koli krasno i lagano, a uza to ipak čvrsto i neuzkolebivo nose duge, vitke noge! A kako i ne, kad mu je rožnato kopito otvrdnulo pod udarci tucelja i kladivca. Ne strpljivo pilji on u zemlju; oko mu blisiče, nozdrve se puše, a silovito hrzanje prodire zrakom.

Već snažan glas, ako ništa drugo, uzvisuje konja nad sve životinje. Germani i Istočnjaci držahu glas konja proročanstvom budućnosti, a i mi moramo nehotice priznati, da ne poznajemo na zemlji stvora, izuzam kralja životinjstva — lava, iz čijih bi se prsiu orio snažniji i veličanstveniji glas, nego što je hrzanje konjsko. Pravo s toga veli i sam veliki Schakespeare: — hrzanje konja pričinja mi se zapoviedju silnika kralja: Hrzanje mu odpočne mirnim uzviškom, netom se ojača, te sve silnije i silnije razliežе iz akustičnih dubina grla, dok se ne svrši dubokim, sve uzdrmavajućim glasom. I jahaču je neobično pri duši, kad mu takav glas uzdrma sve tjelesne živce, te prodre silnom odjekom do u samo srdce. Pa ipak ti se pričinja sva ta divlja konjska hržnja i njiska ugodnim, mehkim glaskom, kojim odvraća gospodaru zahvalnost za svu njegu i mar; dočim opet ne ima

Digitized by Google

čovjeka, koji se ne će do vieka sjećati smrtnoga konjskoga hrzanja, kojim se kao posljednjim uzdahom na bojnom polju prašta s milim si gospodarom.

Promatramo li mu dalje hod i stupaj, kao i cielo držanje tiela, težko da ćeš naći igdje šta toli raznovrstna i mnogostručna, pa ipak uza to izrazita i jedinstvena! Gdje ćeš naći dostojanstveniji, gdje li točnije omjeren korak, a gdje opet nagliji i silniji trk, u kom biš ipak i uhom i okom zamietio onolik ritmičan sklad, kano u konja? Gdje je životinja, koja bi ostavila na zemlji jasniji i bolji trag nogu, pa ipak brzala onako munjevitim, hitrim i laganim krokom, kano što konj? Pravo s toga nazivlju Rimljani nogostup riečju — sonipes, a Xenofon prispodablja odjeku konjskoga kopita glasu cimbulja! Kolikim se dostojanstvom propinje prednjima nogama u vis, kolikom li smjelošću preskakuje i najdublje jaruge, kao i uzvišene brežuljke i nasipe!

Iz nozdrva mu modar plamen liže a na žvale mu pjena navire, pa ipak ne zaostaje za lietom ptice, kad se strelovitim biesom zatrkuje povrh najdubljih provala te najužasnijih gudura.

Sad se zatrči, sad munjevito zaokrene, uviek spreman dalnjemu trku, te leti poput ptice, da mu sve izpod nogu prašti, dok ga samo jedan mig viteza na mjestu ne okameni! Kao prikovan ili u zemlju usadjen stane usred nažešćega trka, kao i usred najlaganijega kasa!

Nije s toga nikakvo čudo, kadno se i najveći pjesnici i govornici zanose slikom bježećega u propanj konja, te sravnjuju rieč čovječju s uzvišenim konjskim kasom, dapače i sam govor, pjesničtvo, život, dušu i istu sudbinu ljudsku svode u sklad s konjem, koji ništavila obara, a junake pod nebesa nosi!

I sva ćutila jesu kod konja za čudo dobro razvita.

Slično devam u žarkovitih pustarah zanjuši i naš konj iz daljine već vrutak bistre vode, ne jednoč spasi žedjom strvena putnika, a isto tako onjuši on u staji zatvoren duhu tinjajuće iskre. Tad se izpravi, protegne i zahrza a iz očiju mu razaznaješ neku stravu i bojazan nije li gdje u blizini pogibelj pritajena požara? I sluh mu je osobito lagan. Arapi prispodabljaju njegovo uho vitkoj trstici, koju i najmanji dah vjetrica zaniše. A imadu i posve pravo! Nema tog ma i kako tanka glasa, koga ne bi konj prežanjem popratio. I isti lagan stupaj šuljajućega se lovca ne prečuje parip u zabitnih gudurah šumskih, što se ipak i plahoj srni a i brzomu jelenu ne jednoč sluči.

Uz uho je oko tako izvrstno razvito, da bi čovjek mislio, to će se dvoje u jedno sliti, da uzmognu prkositi i najvećoj sili. Svjetlo mu ne škodi a u tami ne gubi u ničem svoje oštrine i jasnoće vida. Oko mu sieva, reć bi gori u njem komad pranika, pa s toga i vele istočnjaci hyperboličnimi riečmi: oko konjsko razaznalo bi i razlučilo u noći istu bielu dlaku u još bjeljem mlieku!

(Dalje sliedi.)

LISTAK.

Fernkornov kip bogorodice. Kip kogorodice, salivene od mjeda od nesretnoga kipara Fernkorna, umotvor je zaista vrlo liep. Grad Zagreb kupio ga je, ima tomu najmanje 15 godina, nu „bogorodica“ nije mogla nikako izići na sviet, već je žalibože ležala zatvorena u drvenoj škrinji. Zastupstvo grada Zagreba potaklo je doduše više puti to pitanje, dà dobavljena su i dopremljena četiri uzgredna alegorična kipa, koja imaju stajat oko bogorodice, nu i ti umotvori ostaše u drvenih škrinjah. Glavna zapreka, da se kip dosele postavio nije bijaše mjesto, kamo bi se smjestiti imao. Ugovaralo se sa prečastnim prvostolnim kaptolom, neka da onu staru neukusnu svoju viećnicu na kaptolskom trgu porušiti, a grad da će na onom mjestu podići bogorodičin kip, što bi zaista najspretnije bilo. Nu kaptol je žalibože zahtievao, da mu grad za tu ništavu sgradicu još plati toliko i toliko tisuća forinti, u kratko cienu bajoslovnu, na što občina dakako nije pristati mogla. S toga zaključi gradsko zastupstvo, da neka umotvor izidje jednom na vidjelo, da će se bogorodica smjestit na „kipnom trgu“ i to na onom mjestu, gdje sada stoji crkvica „ranjenoga Isusa“. Podstavak bit će od sivog samoborskog kamena, a mjeseca listopada o. g. resit će taj u istinu krasni kip naš glavni grad post varios casus, post tot discrimina rerum.

Izkopine u Sisku. U zadnjem broju „Vienca“ javismo o družtvu „Siscia“, koje je osnovano u Sisku, te pohvalismo tu zamisao. Kako „Nar. Nov.“ javljaju, počelo je to družtvo, imajuće sada do 60 članova, već i raditi. Počelo se je najme kopati u vrtu gostione Ferstnerove, te se sbilja naišlo na rimske ostanke. Dvie stope pod zemljom nadjoše radnici liep rimski tarac velik preko 4 hvata, zatim 48 bakrenih i 1 srebrni novac od Konstantina, Valenta, Gracijana, Vespazijana, 5 komada vrlo dobro uzčuvane slikarije, rezani kamen sa Minervinom glavom, okamenjen (?) jeljenji rog, mramornih uresa, bodeža, nož i srebrnu žlicu. Sve te priedmete predat će g. Drag. Jagić narodnomu muzeju. Nu kopat će se i dalje. Dobro bi bilo, da se iz zemlje izvadi cieli pod, da se tako ne razdrobljen može smjestit u naš muzej. Tako rade i drugdje.

Poziv na predplatu.

Ovim brojem iztiče drugo četvrtgodište, te pozivljemo sve prijatelje našega lista, da obnove predplatu. U drugoj poli ove godine doniet će „Vienac“ historičku pripoviest „Ivan Zrinjski“, i „Auvernjatski senatori“ šaljivu pripoviest od Iljuške. Izim toga priobćivat ćemo što više glasbotvora od Zajca, Kocha, Eisenhutha i Kolandera a slika imamo u zalihi obilan broj.

Zabava: — Junak Žeravina — Ilijina oporuka — Veliki petak u Pizi — U predvečerje — **Pouka:** — Karlo barun Prandau — O konju — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa** Vlastničtvo, nakiada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC
ZABAVI I POUCI.
U Zagrebu 8. srpnja 1876.
Br. 28. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Kneginja.

Što žamore kneževi drugda tisi dvori?
Okno svako u noć gle poput sunca gori.
Ali jače gori još srdce starcu knezu —
Danas mu se prohćelo sklopit bračnu svezu.

U dvorani mramornoj zlatni stol se duži,
Množ svatova kićenih veselo ga kruži;
A u častnom pročelju blažen sjedi kneže,
Uza nj mlada kneginja: poput ruže svježe.
Pram je njegov srebrni — njezin je od zlata,
Lica njegva nojca se — njena zora hvata.
Čudan li se čini spoj: nojce s krasnom zorom —
Al je miena zamamna kolibe sa dvorom!

Buče svietli svatovi... zlatne kupe zvone...
Knez u sladkoj razbludi s misli svakom tone.
Nježno šapće kneginji — al ga slabo sluša —
Pred oltarom njezina jošte drkće duša:
Ko da čuje turobne rieči popa mlada:
„Jesi l' komu djevice vjeru dala kada?“
Sklonula je glavicu — pa sve više trne,
Suze joj su smutile netom oči crne.
Knez ih motri, kako joj rose lica cvieće;
Ali jadan — pomisli: to su znaci sreće.

Buče svietli svatovi... zlatne kupe zvone...
Čemu suze kneginji? što l' odaju one?

Posred luga jezerce stajalo je tiho,
A na valih lagahni čunak se je njiho:
Mladac u njem grlio djevojčicu milu
Kano dašak majčice čedo joj na krilu.
Ona mu se svečano dragom vjerom klela —
Al je vjeru skršila: mir mu duši smela.
Sad je ona kneginjom... a on? bog bi znao!
Nije l' krvnu osvetu davno zasnovao.

Tiše sbore svatovi... tiše kupe zvone...
Netom sve zaniemilo — dvor u sanku tone.
Sladko sanja starac knez, da si ženu grli —
Ali ona livadom izpod dvora hrli...
Hrli poput zvjezdice hladnom nojce tamom,
Ljubko joj se zlaćenim vjetric igra pramom.
Hrli — pa ni nè pazi kud si nožke meće:
Da l' na cvietak ili trn — samo dalje kreće —
Gdje sred luga jezerce stajalo je tiho,
Gdje je čunak lagahni dvoje dragih njiho...

Sad je evo sustala pustome na žalu,
Pust je čunak spazila mrtvom tu na valu.
Ručicom je segnula, da ga bliže vine —
Al je nešto sievnulo licem površine.
Ona je protrnula — nestalo joj daha —
Jer u crnoj mantiji njega vidje plaha.
„Jesi l' komu, kneginjo, vjeru dala kada?“
„Prosti!“ vraća drhtavo — pa mu na grud pada.
Ne, ne, na dno jezercu: ko na meko lože —
I nad zlatnom glavicom valovi se slože.

Knez se davno prenuo — za njom hrli... hrli...
Ali ona sni pa sni — dragog da si grli!

Gj. Arnold.

Digitized by Google

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

V.

o tom što se je sbilo u Vidovoj kući, po tom, kako je sam magistrat pravice starih gradjana bacio pod noge, vidjelo se očito, da je sviet od dana do dana gori, te se ne bi ni najmanje čuditi bilo, da buduća repatica plemenitomu varošu donese veliku nesreću. Zlo po Zagreb, vrlo zlo. Gusjenica ždere drveće, Sava zalieva sjenokoše, šuša je spalila vrtove, kruh je sve manji, a prije desetak godina svakako je na mlieku više skorupa bilo, nu sve gore i gore. Pa pita li se čovjek po duši, odakle sve to zlo? Magistrat i opet magistrat. Varoška gospoda ne znaju više za boga.

Tako je umovao „zeleni medjed“, osoba inače vrlo važna, sudeć po ogromnoj trbušini, a po njem je govorilo tako sve susjedstvo, s čega dakako nije Vida ni Iliju zaboljela glava, već su oni svojom coprijom mamili u dućan sve više i više ljudi, lica dosta uglednih i to iz podaljih strana grada. Nu na veliku sreću i radost „zelenoga medjeda“, s kojim se je „zlatni magarac“ proti „morskomu raku“ urotio bio, riešila se Ilica naskoro te coprije, i mlada je cehmeštrica javno pripoviedila, da je sve to samo zato izišlo na sreću, jer je ona u to ime dala misu služiti ne rekav ipak svećeniku „quo titulo.“

Jednog jutra zatvori Vid svoj dućan, skinu Ilija morskoga raka, i ortaci preseliše se u kuću Vidove sestre na veliki trg, na „Harmici“, izstisnuv prije iz dućana brijača Imbricu, čovjeka inače vrlo razborita, koj je bez obzira liečio i gospodu i živinu. Kuća gospe Barbare — tako se zvaše Vidova sestra, krezuba udovica — bijaše daščara na milost božju slupana, a krov se je bio vrlo osbiljno naherio, kao da svakomu veli „Sluga pokoran!“ Nu bilo kako mu drago, promjena je Vidu i Iliji dobro služila, pa ako su silni miševi skakali po Barbarinu tavanu, to su i silni groši padali u Vidovu kesu, jer je napokon „Harmica“ bila glavni trg, gdje se je za onda već skupila bila sva trgovina, svi sajmovi.

Sviet se nije mogao dosta načuditi toj promjeni, sviet nije razumio, kako je Vid, probaviv veći dio svoga života u svojoj kući u Ilici, mogao pod stare dane stare svoje kosti prenieti na drugo mjesto, i ljudi su posve dobro naslućivali, da to nije Vidovo maslo, već da ga je na tu novotariju naputio onaj nesretni neznanović iz Natalije.

Imbrica, čovjek vrlo izkusan, budući poznat sa čitavim gradom, pozdravio je prvi pojav „morskoga raka“ na Harmici nekim tajinstvenim, porugljivim posmjehom, kakov se samo na nosu čovjeka oštra uma opaziti može. Razkrečiv noge, prekrstiv ruke znao je spustit svoju fino počešljanu glavu na prsa, sakupit svoje tanke obrve ter šaptnut kroz zube:

— Ha, ha! Morski rak! Prevarancija! Ljepak, na koj se magarci love! Iztisnuli me iz štacnna, gdje sam brijao punih 10 godina, gdje niesam ostao dužan ni groša! Ha, ha! I tomu će carstvu biti kraj!

Susjedi su naravski vrlo čudno klimali glavom. Proročanstvo doktora, čovjeka pismena, koj je vidio dalje od nosa, uvjerilo je vriedne gradjane, da će se Vidova slava jednom za bob i grašak prodavati, ne govoreć ob Iliji za koga se i onako obćenito govorilo, da će vrag iz njegove kože remenje rezati. „Zeleni je medjed“ doduše tvrdio, da Vid nije toli opak čovjek, kako se je mislilo, jer da ga je pekla saviest, te se je uklonio njemu, Janku Krivošiću, da mu dulje ne kvari posla, ali ostali sviet nije bio blage ćudi i svatko je slutio u dubini duše svoje „da će tomu carstvu skoro kraj biti!“ Da je čovjek malo pobolje otvorio oči, bio bi jamačno opazio, da se brijač Imbrica šulja i sad oko Barbarine kuće, kao mačak oko vrele kaše, i da bi taj svoj desetgodišnji štacun još kako tako pregorio bio, da se sav posao nije vrtio oko nečega drugòga, — oko očiju Barbarine jedinice, liepe Jagice.

I bilo je vriedno vrtiti se oko te djevojke. Bijaše nekako drugče gradjena nego ostale. Malešna jedra, puna ko jabuka, širokih plećiu, punih grudi stiskala je bujne crvene usnice, žmireć izpod dugih trepavica iz vragolastih crnih očiu, da je svaki put Imbrici kliznuo sapun iz ruke, kad bi ju god pogledao. Pùt bijaše joj gladka, sjajna, obrve guste, sraštene a kosa fina ko vlakance i mrka do kraja.

Stara Babika, dobra mati, mazila je tu jedinicu, da su ju susjede jezikom šibale do treće ulice, al Babika gladila je svoju djevojku, ko godj stara usidjelica svilo-dlaku mačku, hranila je debelim skorupom i bielim hljebom, te bi joj sto puti na dan rekla:

— Jagice, srdce moje, joj ala si liepa! Takova šta nije sviet vidio. Dà, pitam ja, gdje ima u gradu toli liepe djevojke? Možda kći našega varoškoga sudca, koja ima bradavicu pod nosom. Niesi ti stvorena za koga godj. Tko nije gospodski sin, nek ne pokuca na tvoja vrata. Tko tebe hoće, srdce moje, mora imati na čižmah zlatne podkovice.“ Jagica je sve to dobro upamtila, i kad ju zaprosi jednoč licitar iz laške ulice, čovjek mlad i pošten, nasmija mu se djevojka u brk i reče:

— Dragi majstore! Meni se ne će medice, natočite ju drugoj!

Susjede su dapače bajale, da Babika svoju kćer u mlieku kupa, nu valjda nije to baš puna istina bila,

Digitized by Google

jes je o tom govorila najviše susjeda, mlada mesarica, kojoj su boginje lice silno nagrdile bile. Majka je dakle sanjala o gospodstvu, o zlatu, ali nije toliko kći. Ruke joj bijahu slabo spretne poslu, pletivo i vezivo motalo se nemilo pod njezinima rukama, a u kuhinju nije je pustila majka „da se fina koža ne zadimi“, al je zato marila Jagica za gusle, za popievke, za kolo i za mladiće, ako su bili momci od oka. Imbrica ne bijaše doduše mladić ko dren, niti bog zna kako liep, da bi ga bili mogli stavit na oltar za svetca — al Imbrica bijaše, što no je rieč, „vražka krv“, čovjek koj se umie prebacivati na sve strane, čovjek komu leti jezik kao po loju. Znao je kititi i čičkati jezikom, mititi govorom, previjati se kao mačak, a šale sbijati kao majmun, pa kad je znao, da ga čuje Jagica, zaletio se on u svoje vragolije, šibao po svačijoj glavi, a Jagicu gladio jezikom, da je mladoj sve srdce igralo. K tomu je i pjevao uz tamburicu i kako sladko. Školnika nije već nitko ni slušati htio uz orgulje, već samo Imbricu. Kad je onako za tihe ljetne večeri sam bio u štacunu, pak drndao na sitnoj tamburici, kad je tako tanko i žalostivo pjevao:

Hoja, hoja, hoja!
Ti si, dušo, moja!

onda je bome Jagici igralo srdce, pa se je djevojka malo po malo naučila na toga britvića, i kad mu se je bilo seliti, bila je čitav dan — dà čitav dan vrlo žalostna, a jedan dan žalosti dosta je za mlado djevojče.

Nu brijač Imbrica nije samo umio brojit žice na tamburici, već i brojiti, koliko da Babikina kuća vriedi. Znao je on, da je Jagica jedinica i mezimica u starice majke, znao je on, da ujo Vid ima prilično groša, kuću i vinograd, i da će to namrieti Jagici, koju je pazio kao oko u glavi, i kad je sve to tako liepo sbrojio bio, stao je drndati i sladko pjevati Jagici:

Hoja, hoja, hoja!
Ti si, dušo, moja!

sanjajući, kako će se liepo širiti po svojoj kući, po svom vinogradu, uz svoju Jagicu. Pa gle! sad mu je „morski rak“ pokvario račun na toliko, da je ta liepa, jedra Jagica zaboravila i pjesmice, i tamburicu i Imbricu.

Nu koliko je veleumni brijač slovio nekim osobitim prorokom medju gradjani, ovaj put se je prevario bio, kruto prevario, jer „carstvu morskoga raka“ nije bio kraj, nego je dapače cvalo bolje no ikad. Uztrajno srdce starca Vida, a osobita bistra glava i poštena duša Dalmatinca Ilije razširila je trgovinu na široko. Ova morska grdoba nad dućanom, iz prvine proklinjana i ružena, izadje na skoro na glas po svem gradu, dà po svoj zemlji, te gospoda velikaši, i sam biskup zagrebački nisu kupovali robe, nego u dućanu Vida i Ilije. Izpod tih revnih ruka nicao je blagoslov dnevice, vanski trgovci i kramari uzimahu robu samo od morskoga raka — nu bijaše tu posla od zore do mraka tako, da su najljući neprijatelji sada štovali dalmatinskoga došljaka, kao neko čudovište, i sam „zeleni medjed“, čovjek u obće vrlo konzervativan i glede ciene i glede robe, odreza jednoč po večernici Imbrici:

— Moj dragi Imbrice! Tvoja te je nota izdala i žice su na tvojoj tamburici popucale. Fin si tić, i znam, koga je ta tvoja tanka popievka išla. Ali, ali, dragi moj Imbrice, kos je ostao bos, a brijač nikad od sapunice dalje. Šta ćeš? Tako ti je sudjeno. „Je l' tako, prijatelji“, okrenu se „zeleni medjed“ ostalim gradjanom lupnuv se po trbušini, „izijo Imbricu morski rak, izijo ga morski rak!“

Dok su vriedni „purgari“ glasovitim smiehom potvrdili istinu rieči „zelenoga medjeda“, odjurio je Imbrica biesan, viknuv, da je nezahvalna „zagrebačka bagaža“ zaboravila njegova velika dobročinstva, što je po svoj prilici značilo toliko, da je Imbrica Zagrebčane već dugo vremena brijao.

Ilija, inače čovjek vrlo živ i okretan, vladaše se vrlo mirno i čedno. Ako nije po trgovačkom poslu putovao van Zagreba, stajao je od zore do mraka u dućanu, radeć neprestano i provirkujuć samo kadkad iz štacuna na okno, iduće prema dvorištu. Jagica nasuprot sjedila je vazdan do prozora svoje sobice u dvorištu za vezivom, i dolazila je često po kojekakve sitnice u dućan. Šta ćete? Sto i sto puti čuješ i čitaš; „Bio čovjek, bila djevojka; pa se to vidjelo, pa — Jagica djevojče jako i rumeno ka i jabuka, u nje srdce upaljivo kao slama, a u Dalmatinca do dva živa oka, reć bi do dvie žive žeravice. K tomu bijaše siromah Dalmatinac sam, odkinut od svojte, u svietu srodnu, al opet tudju po naviki i živovanju. Uzdisao je radeć cieli dan, a sada mu se opet zaželjelo ljepote i milote, Vid i Babika pako bijahu starci. Jel' čudo, da se tu sbilo, što je već sto puti bilo, ponajprije trenom izpod oka, plaho iz busije, a poslije sve jače i jače — kako to biva od starine, ali opet ne reče jedan drugomu ni cigle besjedice. Jednog dana nadjoše Jaginu majku u postelji mrtvu. Tu je bilo plača i suviše, a Jagičino srdce se pri tom još više razmekšalo; suze uminuše, al srdce je ostalo mehko, i Jagica je stala gospodarit u kući glave poniknute, oka mutna, jer je, kako joj mati umre, bijaše u kući pusto, vele pusto. Starac Vid hodio je po kući kao bez glave, i sva briga spala na Iliju. Kad kad bi Vid zašao i u dućan i tu je, sjednuv na bačvicu figa, iza suznih očala mirno gledao Iliju, kako hitro i revno radi. Govorio nije ništa. Kad je onako sjedio jednog po podne, prihvati Ilija iza dućanskog stola:

— Dragi gospodaru Vide! Evo se danas digoste u pet sati, pa ste pri tom vlažnom vremenu stajali u dvorištu, gdje su ljudi spremali šećer u magazin, i tako vazdan sami sebi na ledja krcate poslove, kojih mogu sam obavljati. Stari ste, čuvati valja zdravlje, jer nije bog stvorio čovjeka od kamena. Vi liepo počivajte u

Digitized by Google

u svojoj komorici, pa se kriepite starim vinom, a moje ruke pustite — il ne ima vaš ortak više vjere u vašem srdcu.

— Beno, beno! odpovrnu ljutito Vid na te rieči, i očale mu se jače suzami orosiše. Ja tebi ne vjerovat, ja tebi svomu Iliji, koj si mi što i rodjeni sin. Ta ne bi li se ja morao bojat božje pravice, da u mom srdcu i piknjica dvojbe na tvoju poštenu dušu ima? Misliš li ti, da pazim na tvoje prste? A jà! Nà evo, ovu desnu ruku dao bih za te, kojom sam samo dva puta za svoga vieka prisego, kad sam se ženio i kad sam postao gradjaninom. Ne bio zdrav, ako je ne bi dao. Pak nije li tvoje, što je moje? Nije li tvoja glava moju staru pamet izvadila iz kolomaza, te mi danas zvoni kesa, da se čuje i preko vrha sv. Jakoba? Nego, nastavi Vid mekše, pusti me da te gledam, jer te rado gledam. Srdce mi igra, kad vidim ovako poštenu glavu, koja ne stoji zaman u svietu božjem, gdje je jelo plaća za valjano djelo, srdce mi igra, kad — kad gledam toga — ha, ha, ha vragometnoga morskoga raka! Obrisav svoje očale nastavi Vid: Nu već mi se odavna nešta po grlu mota, al danas, na moj vjenčani dan, mora mi to izpuznut na jezik, puklo kud puklo. Čuj! Babika je umrla, a drvo za moju mrtvačku škrinju odavna je zrelo. Dva, tri dana, pa onda u onaj — u božji kraj. Roda ne imam. Sve je oko mene mraz ofurio — samo je ostala Jagica — moja Jagica. To je ono. Kaži mi po duši, kako da se razdieli moje blago po smrti? Svakomu pol? Tebi pol i Jagici pol? Jagica je moga roda, al ti — stran čovjek — ti si to privriedio. Krivica bi bila, da dam jednomu ili drugomu sve. I ja si sto puti rekoh: Nek se ne dieli. Pa kad je jedno blago, nek budu i baštinici jedno, nek se sdruže Jagica i Ilija, kako to sveta mati crkva dopušta. Ti, moj dragi, nisi rodjen za fratra, a i od Jagice težko da će biti opatica, pa kad si ti mužko, a ona žensko, zašto ne biste mogli biti jedno i blagoslovi bog. Ja te ne silim, jer je srdce vražki gospodar, koje ne zna za regule, ali ako mi Židov nije prodao krive očale, mislim, da je tebi vrlo drago, da zidar nije zagradio onog okna prema dvorištu, a Jagici, znam, bilo bi još draže, da okno ne ima bedaste gvozdene rešetke! Sada govori ti!

— Eh! priskoči Ilija k Vidu, šta ću vam reći, već da Vam Židov nije prodao krivih očala, i da vas ljubim u poštenu ruku!

Za tri nedjelje orila se Vidova kuća od veselja, da se je stari silno klimao, a još silnije gospodar Vid i senator Ilijašić, debeli kum. Ilija se i Jagica uzeli, a Imbrica je javno na Harmici izjavio, da je mogao dobiti Jagicu, al da je ne bi htio uzeti, da su mu pridali pol carevine.

— Kiselo grožđje! reče „zeleni medjed“.

(Dalje sliedi.)

Sve za pravo, slobodu.

XLVI. elegija

Stjepana Milova.

Žao mu gledati, s toga vas sjetan sjetuje pjesnik:
Ako ikada tko, narod nam ne će se smjet
Nigda goropadno svojom titrati snagom,
Bio bi lasno sâm tako razsulu si kriv.
Svaka je kapca nam krvi, nije li sjeme slobodi,
Svaka je, narode moj, nevolji kličica tek.
Velik bijaše Rim, al ludo potrati moć si:
Sveg mu posjeda cviet postade Cezarom plien.
Jest, jest, posjeda cviet, slobodu steći si čast je,
Čast i slava je to, veća održat ju još!
Roda prvaci! okante se sve mudrolije, razpre;
Stalnu bo stvara moć jedini zanosa žar.
Držte se zviezde prava i blage zviezde slobode,
Čelična budi vam grud, istine zrcalo riek.
Sve za pravo, slobodu, ništa u prilog gospodi,
Makar su spremni još kletvom obećati što!
Nemoj nitko prodavat bar čovječanstva si prava,
Kako se prodaje smok, ruho i svakdanji kruh.
Da ćete sve izvojštit, tko bi nam jamčiti mogo?
Ali je istinu reć, nikog da ne bude srâm!

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

Insarov stisno joj silno ruku. — Oj, vi Rusi, reče, — imate srdce od zlata! On me je polazio, nije spavao ciele noći — a ti, ti moj angjelu — — pa to sve mĕni, meni — —

— Jest, jest, to sve tebi, zato, jer te ljubim. Ah Dimitrijo, kako je to čudno; čini mi se, već sam ti to pripoviedala, nu neka je, meni će biti drago, a i tebi, budem li ti ponovila, kad sam te prvi put vidila.“

Digitized by Google

— Zašto plačeš? upita ju Insarov.

— Ja plačem? Obrisa si oči rubcem. Ah on ne zna, da i sretni ljudi plaču. Htjedoh reći, kad sam te prvi put vidila, niesam opazila u tebi ništa osobita. Pamtim, iz prva milio mi se je više Šubin, prem ga niesam nikad ljubila, a što se tiče Andrije Petrovića — no tu je bilo trenutaka, gdje sam mislila, možebit on? — A o tebi ništa — medjutim.. medjutim ti si mi oteo srdce obima rukama.“

— Štedi me.. šaptnu Insarov. Htjede ustati, nu pade na divan.

— Što ti je? brižno upita ga Helena.

— Još sam vrlo slab... tolike sreće ne podnosim.“

— Sjedite mirno! Ne mičite se, ne ganite se! dodade grozeć mu se prstom. — A zašto ste svukli spavaću haljinu? Sjedite mirno, a ja ću vam pripoviedati pripoviedke. Šutite i slušajte. Poslije svoje bolesti ne smiete mnogo govoriti.

Stane mu pripoviedati o Šubinu, Kurnatovskom, o tom, što je radila posljednje dvie nedelje, o tom, kako će, sudeć po novinah, biti rata, i kako će, čim ozdravi, trebat spremiti se na odlazak. Sve to govorila je, upiruć se o njegovo rame.

Slušajuć ju, sad bi bliedio, sad opet rumenio se — nekoliko puta htjede ju prekinuti, najednoč se izpravi.

— Heleno, reče joj nekim osobitim, oštrim glasom: ostavi me, otidji!

— Kako? progovori ona u čudu. Je li ti možda zlo? dodade živo.

— Ne, meni je dobro, ali molim te, otidji!

— Ja te ne razumiem, ti me tjeraš? Što to radiš? reče najednoč. On se s divana spustio na pod i cjelivao joj noge. Ne čini toga, Dimitrijo, ne čini toga!

On se digne.

— A ti me ostavi! Vidiš, Heleno, kad sam obolio, niesam namah u nesvjesticu pao; vidio sam, da sam na rubu propasti; dapače za vatrušćine, buncanja, pojmio sam, ćutio sam bolno, da mi se smrt približava, praštao sam se za životom, s tobom, sa svim, odrekao sam se nade... a sad taj preporod, ta svjetlost iza duge tmice, ti uz mene — u mene, tvoj glas, tvoj dah — to nadmašuje moje sile! Ja ćutim, da te strastveno ljubim, slušam, da se mojom nazivlješ — ja ne mogu za ništo — — — otidji!

— Dimitrijo! šaptne Helena i sakrije si lice na njegova prsa. Sad ga je stopram razumila.

— Heleno, nastavi on, ja te ljubim, ti to znadeš, život svoj dati ću za tebe — zašto si došla k meni sad, gdje sam slab, gdje ne mogu sobom vladati, gdje mi je krv uzpaljena — ti si moja, veliš, ti me ljubiš...

— Dimitrijo: ponovi ona, porumeni i još bliže privine se k njemu.

— Heleno, smiluj mi se, otidji, ćutim, mogao bih umrieti — ja toga ne mogu podnieti — sva mi duša k tebi hrli.. pomisli, malo što nas ne rastavi smrt.. ali sad si tu, u mom naručju... Heleno!

Ona sva se uzdrhtala. — A ti nà uzmi me, šaptnu tako tiho, da se je jedva čulo.

XXIX.

Nikola Artemjević šetao se namrgodjenim čelom po sobi. Šubin sjedio uz prozor, te prekriživ noge mirno pušio smotku.

— Prestanite, molim vas, šetati se s jednoga kraja na drugi, zače domala stresajuć pepel sa smotke, ja neprestano čekam, da ćete mi nešto pripoviedati, gledjem za vami, da me već vrat boli. Osim toga opažava se na vašem hodu neka napetost, neka melodramatičnost.

— Vi bi samo šale sbijali, odvrati Nikola Artemjević. Vi ne ćete, da si predstavite, kako mi je; ne ćete, da pojmite, da sam naviknuo na tu žensku, dapače da sam k njoj prikovan, da me odsutnost njena muči. Sad je već tu listopad. — Zima pred nosom. Što radi, da mi je znati, u Revelu?

— Možebit plete tamo čarape... sebi, sebi — ne vam.

— Smijte se samo, smijte! Nu ja vam velim, da takove ženske ne poznajem. To poštenje, ta nesebičnost!

— A mjenicu — tu je dobila od suda? upita Šubin.

— Ta nesebičnost, ponovi povišenim glasom Nikola Artemjevlć, jest divna. Vele mi, da ima na svietu milijun takovih žena; a ja im velim, pokažite mi taj milijun! — Pa ne piše mi, to je da pogineš!

— Vi umiete govoriti kao Pythagora, dodade Šubin. Nu znadete li, što bih vas svjetovao?

— A što?

— Kad se Augustina Kristijanovna vrati.. razumiete li me?

— Tà dakako; a što tad?

— Kad ju opet vidite... pazite li, što govorim?

— Dakako, da pazim.

— Tad si ju dajte izklesati.

Nikola Artemjević odkrene se zlovoljno.

— Mislio sam, da će me doista nešto pametna svjetovati. Ali čemu može nadati se čovjek od njega? Umjetnik, čovjek bez načela...

— Bez načela! Da vidimo, sinoć vas je vaš ljubimac gospodin Kurnatovski oplienio za sto rubalja. To nije liepo, pojmite li, da nije?

— Što je do toga? Mogao sam se doduše nadati.... ali u toj kući malo me umiju cieniti.

— Možda si je mislio: zašto ne bih! nastavi Šubin. Hoće li mi biti tastom, to je još u rukuh božjih, a sto rubalja dobro dodje čovjeku, koji ne prima mita.

— Tast? k vragu, kakov sam ja tast? Vam se nešto sniva, moj dragi. Istina, druga bi djevojka privoljela takvu mladoženji. Čovjek odvažan, pametan, sam

Digitized by Google

sobom uzpeo se do toga stepena, služio u dvie gubernije..

— U ...skoj guberniji vodio je za nos gubernatora, dodade Šubin.

— Možebit. Valjda je tako imalo biti. Praktičan je, čovjek od oka.

— I znade dobro kartati se, ozva se iz nova Šubin.

— Dakako i u karte se dobro znade. Ali Helena Nikolajevna.. zar ju čovjek može razumjeti? Rado bih vidio čovjeka, koji bi znao izpitati, što si ona želi? Sad je vesela, sad opet žalostna; najednoč propadne, da je čovjeku čisto težko gledati ju, i opet se iznenada oporavi, i to sve bez ikakva osobita povoda.

U to unidje ružan lokaj, noseć na taci kavu, posudicu s vrhnjem i piškote.

— Otcu se prosac ljubi, nastavi Nikola Artemjević, mašuć piškotom — ali što je k ćeri do toga! Bijaše to drugčije u prijašnje, patriarhalno doba, al smo se sad svi promienili, sve se je promienilo. Sad gospodična govori, s kim joj je volja, čita, što hoće, hodi sama bez lokaja, bez služavke, kao u Parizu, i sve je to dobro. Nedavno pitam, a gdje je Helena Nikolajevna? Reknu mi: Otišla. — Kamo? — Ne znamo. — Kakov je to red!

— Pijte svoju kavu i odpustite slugu, reče napokon Šubin. — Sami velite, da se pred služinčadi ne govori, dodade poluglasno.

Lokaj pogleda izpod oka Šubina, a Nikola Artemjević uzme kavu, nalije se vrhnja i sgrabi jedno deset piškota.

— Htio sam reći, nastavi, pokle se je lokaj udaljio, da ja ovdje ništa ne vriedim, to je sve. A to s toga, što u naše doba svatko gledje na vanjštinu; jedan, ma bio i glup, ali se ponaša ozbiljno, uživa štovanje; drugi, u koga je možebit i dara i sposobnosti, kojimi bi možebit mogao biti vrlo koristan, zato jer je skrovan...

— Vi ste ovdje podčinjen čovjek, Nikice? upita ga tankim glasom Šubin.

— Nu sad mi je toga dosta! povika ljutito Nikola Artemjević. Vi se zaboravljate! Eto vam nova dokaza, kako me u toj kući štuju.

— Ana Vasiljeva tišti vas, ubogi čovječe! reče Šubin, protežuć se. Ah. Nikola Artemjeviću, koli je težak križ naš s vama! Bolje bi činili, kad bi kupili kakov dar Ani Vasiljevni! uskoro biti će joj rodjendan, a vi dobro znadete, kako joj drag i najmanji znak pozornosti s vaše strane.

— Jest, jest, brzo odvrati Nikola Artemjević. Hvala vam srdačna, što ste me sjetili. Baš imam neku malenkost: uru, nedavno sam ju kupio, samo ne znam hoće li joj biti po volji.

— Tà kupiste ju za onu, koja živi u Revelu?

— To jest — ja sam mislio...

— No, tad će joj bez dvojbe biti po volji.

Šubin digne se sa stolice.

— Kamo ćemo danas na večer, Pavle Jakovljeviću? upita ga Nikola Artemjević, prijazno gledeć mu u oči.

— Ta vi ćete u klub?

— Poslije kluba.. poslije kluba?

Šubin se opet protegnu.

— Nikamo, Nikola Artjemeviću, raditi mi je sutra. Možebit drugi put, i otidje.

Nikola Artemjević smrkne se, prošeta se dva puta po sobi, izvadi iz pisaćega stola mali tok s urom i promatraše ju dugo. Zatim sjedne pred zrcalo i stane razčešljavati svoje guste, crne vlasi, pri čem je dostojanstveno gibao glavom sad na desno, sad na lievo, upirao jezikom u obraze, i neprestano gledao na nepočešljane vitice. Najednoč zakašlje netko za njim; on se okrene i smotri onoga istoga lakaja, koji mu je kavu donesao bio.

— Što ćeš? upita ga.

— Nikola Artemjeviću, progovori svečano lakaj, vi ste naš gospodar.

— To znam. Pa što dalje?

— Nikola Artemjeviću, nemojte se ljutiti na mene; služim od djetinstva u vaše milosti, još kao nevoljnik, pa zato mi je sve kazati vašoj milosti...

— Što?

Lokaj se zaniše.

— Izvoliste malo prije reći! da ne znate kamo hodi Helena Nikolajevna — ja to znadem.

— Što brbljaš — glupane?

— Kako vas volja. Ali ja sam ju vidio pred četiri dana, kako je izvolila unići u jednu kuću.

— Tko? Što? U kakvu kuću?

— U ...skoj ulici. Nedaleko odavle. Ja sam pitao slugu, tko tamo živi.

Nikola Artemjević dupnu nogom.

— Šuti, nitkove! Što, ti se usudjuješ? Helena Nikolajevna u dobroti svojoj polazi uboge, a ti... odlazi glupane!

Preplašen lakaj skoči k vratima.

— Stoj! povika Nikola Artemjević. Što ti je rekao sluga?

— Ništa nije mi rekao. Rekao mi dja.. djak.

— Šuti kukavice, idi lopove, ako ti samo komu štogod o tom pisneš..

— Smilujte se..

— Šuti! Ako li samo pisneš.. ako li tkogod.. ili ako ja o tom doznam.. viditi ćeš, što će biti s tobom! Čuješ li, a sad se prtljaj!

Lakaj izčeznu.

— Gospode Bože! što to znači? pomisli Nikola Artemjević, ostavši sam. Što mi je rekao taj ludjak A! moram doznati, kakva je to kuća i tko u njoj stanuje. Moram tamo sâm — dotle je dakle već došlo.. lakaj, koje sramote!

Digitized by Google

Pa ponoviv rieč: lakaj! zatvori sat u pisaći stol i ode k Ani Vasiljevni. Zatekao ju u postelji povezane glave. Njeno bolno lice još ga je većma razdražilo i doskora natjera ju na plač.

XXX.

Medjutim nastala bura, koja se je na iztoku spremala. Turska naviestila rat Ruskoj! doba, za koje bi kneževine imale biti izpražnjene, minula; dan nesreće sinopske približavao se. Poslednji dopisi, koji su došli rukû Insarovu, pozivahu ga, da se namah vrati u domovinu.

Zdravlje mu još nije svejednako služilo, kako bi trebalo: kašljao je, ćutio se slabim, spopadala ga lagana groznica; nu doma bi malo boravio. Duša mu je plamtila, već nije mislio na bolest. Neprestano hodio bi Moskvom, govorio s različitimi ljudmi, pisao ciele noći, ciele dane bavio se izvan kuće; svomu gospodaru rekao je, da će uskoro otići i poklonio mu svoje neznatno pokućtvo. Helena takodjer spremala se na odlazak. Jednoč za neprijatna dana sjedjaše u svojoj sobi, porubljujuć haljine, i sumorna slušaše hučanje vjetra. Njena sobarica unidje k njoj i rekne joj, da su otac i majka u spavaćoj sobi, i da ju tamo zovu.

— Majka plače, šaptnu joj, odlazeć, a otac se ljuti... Helena lagano skrene ramenicami i stupi u spavaću sobu Ane Vasiljevne. Dobroćudna supruga Nikole Artemjevića ležaše napole u naslonjaču i mirisaše rubac, natopljen kolonjskom vodicom; suprug stajaše uz peć u kaputu do vrata zakopčanu; oko vrata ovio mu se tvrd, visok rubac s naškrobljenimi jačicami; bio viditi, kao kakov parlamentarni govornik. Govorničkim pokretom ruke mahnu kćeri prama stolici, a kad ga je ona, ne razumijuć ga, znalično pogledala, progovori dostojanstveno, ni ne maknuv glavom: Sjednite, molim. (Nikola Artemjević govorio je uviek ženi svojoj: vi, kćerki pako samo, kad bi što izvanredno bilo).

Helena sjedne.

Ana Vasiljevna plakaše. Nikola Artemjević zatače desnu ruku za kaput.

— Dao sam vas zvati, Heleno Nikolajevna, zače nakon kratke šutnje, da se s vama sporazumiem, ili bolje, da mi nešto protumačite. Ja sam s vami nezadovoljan, ili ne, to je odviš malo rečeno: vaše vladanje razjaruje me, vriedja me — i vašu majku... vašu majku, koju ovdje vidite

Nikola Artemjević govoraše to dubokim glasom.

Helena Nikolajevna šuteć pogleda nanj, zatim na Anu Vasiljevnu i pobliedi.

— Bijaše doba, zače opet Nikola Artemjević, kad se kćeri niesu usudile prezirno postupati sa svojimi roditelji, kad je vlast roditeljska mogla prisiliti neposlušne. Doba je ta, žalibože minula; tako bar mnogi misle; nu vjerujte mi, ima i sad još zakonâ. Molim, pazite na to: ima i sad još zakonâ.

— Ali tatice, ozva se Helena.

— Molim, ne prekidajte me. Sjetimo se prošlosti. Mi s Anom Vasiljevnom niesmo ničesa žalili, da vas što bolje uzgojimo: ni troška ni skrbi. Pa kako ste crpili korist od te naše brižljivosti — od te naše darežljivosti — to je drugo pitanje. Nu mogli smo se nadati, mi s Anom Vasiljevnom, mogli smo se nadati, da ćete bar čuvati načela ćudorednosti, koja smo vam, našoj jedinoj kćeri, utuvili. Mogosmo se nadati, da se nijedna nova misao ne će taknuti te svetinje. A što se je dogodilo? Ne govorim o lahkoumnosti vašemu spolu, vašoj dobi prirodjenoj; nu tko bi se bio mogao nadati, da ćete se tako zaboraviti...

— Tatice, progovori Helena, znam, što hoćete kazati.

— Ne, ti ne znaš, što hoću kazati! povika Nikola Artemjević, promieniv dojakošnji postupak i glas svoj. Ti ne znaš, drzovito djevojče!

— Za Boga, Nikola, šapnu Ana Vasiljevna, štedi me, inače umrieti ću.

— Ne govorite tako, vi ne ćete umrieti, Ano Vasiljevna! Vi ne možete ni pojmiti, što ćete čuti! Budite spremni na još nešto gorega, velim vam to unapried.

Ana se Vasiljevna sva upropastila.

— Ne, nastavi Nikola Artemjević, obrativ se k Heleni, ti ne znaš, što hoću reći!

— Ako sam sagriešila proti vam, zače ona...

— A, ipak napokon!

— Ako sam sagriešila proti vam, nastavi Helena, sbog toga, što niesam prije priznala...

— Znaš li ti, prekinu ju Nikola Artemjević, da te mogu jednom riečju uništiti?

Helena ga pogleda.

— Jest, gospodično, jednom riečju! Gledjite me samo (prekrižio ruke na prsiju), dopustite, da vas pitam, znadete li nekakvu kuću u ...skoj ulici? Jeste li išli u tu kuću? (dupnu nogom). — Govori, nevriednice, i ne misli, da ćeš me prevariti! Ljudi, lokaj, jest prosti lokaj, vidili su vas zalaziti tamo k svomu...

Helena uzpali se, a oči joj zabliešte.

— Ne imam uzroka, zašto bih vas varala, progovori za tim. — Jest, išla sam u tu kuću.

— To je krasno! Čujete li Ano Vasiljevna? I vi sigurno znadete, tko tamo živi?

— Jest, znadem; moj muž.

Nikola Artemjević izvalio oči.

— Tvoj..

— Moj muž, ponovi Helena. Udala sam za Dimitriju Nikanovića Insarova.

— Ti... udana... jedva izmuca Ana Vasiljevna.

— Jest, mamice... oprostite mi. Prije četrnaest dana vjenčasmo se tajno.

Digitized by Google

Ana Vasiljevna pade u naslonjač, Nikola Artemjević trgne natrag dva koraka.

— Udala za toga poderanca, Crnogorca! Kći plemića Nikole Stahova pošla za bezimenu skitalicu. Bez roditeljskoga blagoslova? A ti misliš, da ću to dopustiti, da ne ću tužiti? Da ću ti dozvoliti, da ću ti.. U samostan s tobom, a s njim u zatvor, medju kažnjenike! Ana Vasiljevna, recite joj namah, da ju lišavate baštine.

— Nikola Artemjeviću! Za Boga! zajeca Ana Vasiljevna.

— A gdje, kako se je to dogodilo, tko vas je vjenčao? Bože moj! Što će reći moji znanci, što će reći cio sviet? A ti bezsramna licumjerko, ti si mogla još poslije takova djela živiti u otčinskoj kući! Zar te nije bilo strah božje ruke?

— Otče, progovori Helena (sva je drhtala, nu ipak glas bijaše joj čvrst), slobodno vam je raditi sa mnom, što hoćete, nu nepravo krivite me s licumjerstva i bezsramnosti. Ne htjedoh vas prije vremena ucviliti, bila bih vam i tako za nekoliko dana sve očitovala, jer ću iza nedjelje otići s mužem odovud.

— Otići ćete, kako to?

— U njegovu domovinu, u Bugarsku.

— Medju Turke! kriknu Ana Vasiljevna i onesviesti se.

Helena skoči k majci.

— Idi odtale, viknu Nikola Artemjević i popadne kćer za ruku. Odtale, ti nevrednice!

U tom trenutku otvore se vrata spavaće sobe, i pomoli se blieda glava s plamtećima očima, to je bio Šubin.

— Nikola Artemjeviću! povika silno. Došla je Augustina Kristijanovna i zove vas k sebi.

Nikola Artemjević hitro okrene se, zagrozi Šubinu prstom i naglo ode iz sobe.

Helena pade majci pred noge i obuhvati joj koljena.

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Karlo barun Prandau, glasbenik.

Napisao Fr. Ž. Koch.

(Dalje.)

Poslije smrti barunova otca Josipa (1816.) dopade Karlu Miholjac, a bratu mu Gustavu Valpovo. Nije bilo druge, već da Karlo preseli u Miholjac i da se pobrine za upravu svoga imanja. Neko vrieme prihvaćao se svojski i bješe uveo red u svoje gospodarstvo, ali dugo ne uztraja, jer mu se nije dalo življeti bez glasbe i glasbenika, a tieh je u Miholjcu bilo još manje, nego li u Valpovu. Odluči dakle preseliti se iz Miholjca u koji grad, gdje ima glasbenika. Dugo promišljao, bi li u Osiek ili Pečuh; napokon sve misli na jednu smislio, te se preselio u Pečuh, jer mu je odanle bliže bilo u Miholjac, nego li iz Osieka, jerbo mu je ondje najglavniji prijatelj boravio i jerbo je u Pečuhu bilo više glasbenih vještaka za veće produkcije, nego li u Osieku.

Šteta, što si barun Karlo nije izabrao Osiek za svoje boravište, jer bi tadaj tomu našemu gradu mnoga korist, a osobito umjetnosti liep napredak bio u dio pripao. I sbilja Pečuh imao na čem hvaliti našemu bogatomu umjetniku: za malo Pečujcem omilila glasba i počeli nastojati, da im djeca nauče tu umjetnost. U Pečuhu bilo do duše više glasbenika namještenih pri prvostolnoj crkvi, ali ondje niesu mnogo marili za glasbu, dok ne dodje barun Prandau. U njegovu dvoru stvori se čitava glasbena akademija, po cio dan ondje gudilo, sviralo, trubilo i glasoviralo. Izmedju odličnijih pečujskih glasbenika, koji su mu pomagali, imenujemo dvorskoga savjetnika Ilossa, koji je našemu umjetniku pri četverogudju vrlo mnogo vriedio, za tiem gospodu Bernarda, Pichlera i Lickla. Barun Karlo sudjelovaše u svom dvoru i u drugih privatnih krugovih, dapače i na javnih produkcijah, izvodeći često koji solo. To osobito činjaše za volju družtvu pečujskih koralista u korist udovicâ im i sirotčadi. U Pečuhu bijaše Prandau vrlo marljiv i sastavi mnoge glasbotvore: to osbiljne, to vesele poput Beethovena i drugih velikana. Mnoge valcere i druge plesove stvori Pečujcem, ali omilješe ne samo pečujskomu kasinu, već i priestolnici, te bečki listovi uzeše na sva usta hvaliti Prandauove plesne glasbotvore, kao što su onda hvalili samo Lannerove, govoreći, da je velika šteta, što u plesne komade upleće toliko liepih i plemenitih napievâ, da im se danas diviš, a da im sjutra već ne ima traga. Bilo to svakojako častno po Prandaua, ali se meni vrlo smiešno čini; jer ako je i istina, da vrlo brzo zaboravimo plesne glasbotvore, kao što zaboravljamo i uvodne novinske članke, to se ipak dojimlju življom svojom omjerom i svježimi melodijami svakoga srdca, te jače, nego li ikoja druga vrst glasbe. Malo tko razumie onu tankoumnu pjesnika velikana:

Osbiljan život je cieli.
Umjetnost tek nas veseli!

Nemojte zamjeriti, što zastranjujem. Ali pametna čovjeka, koji je navikao sâm misliti i sve prije izpitati, nego li povjeruje starim bajkam, mora se na žao dati, kad vidi, gdje roditelji i učitelji glasbe ne imaju prečega posla, već da odstrane svaki veseliji glasbotvor, koji bi mogao srdce razigrati i glavu razvedriti, pa da im djeca i odraslija mladež, učeć se glasbovati, samo da si za-

Digitized by Google

slade viek, govore samo jezikom glasbenih učenjaka. Misle jadnici, da se razumiju u učene razprave, te kratkovidi nagone još djecu i diletante koji jošte niesu

Šarka.

proučili glasbe, da si razbijaju glavu tom nadriučenošću. A vele, da plesna glasba i liepe melodije kvare ukus, a ne shvaćaju tužni i jadni, kakvim idealnim jezikom takvi glasbotvori sbore, i koli uspješno pri nastavi rabiti mogu. Takvi ljudi cio svoj viek mlate osbiljnu, ali praznu glasbenu slamu, pak im se onda i ne može drugo već samo slama sviknuti, a mudro im natucanje nije ništa ino, do li puka izprika, jer ne umiju niti jednoga plesa liepo, nepogrešno i živahno proigrati.

Znamo i rado spominjemo, da barun Prandau nije spadao u red takovih nadrimudraca, pa je ipak zasvje-

Digitized by Google

dočio, da se razumie u taj posao, to jest, da umie i izvoditi i sastavljati osbiljne glasbotvore. Ali se za rana dovi Prandau istini, da sviet radje čita koju novelicu, koju veselu pripoviedčicu, nego li tehnične izraze, zapletene pojmove i premudre zaključaje koga učenjaka. Prandauovih plesnih glasbotvora bilo vrlo mnogo, mi ih poznajemo samo nekoliko — i to samo tri, jedan tako zvani „landler“ za glasovir iz g. 1817., što ga je prepisao djak Marijan Jaić potlašnji gvardijan i provincijal Franjevaca, a taj sam priepis našao u vukovarskom samostanu, za tiem „walzer“ za glasovir, u 4 razdjelka, što ga je napisao svojom rukom sâm glasbotvorac, i što ga nadjoh u ostavštini Alojzije Katzthalera, napokon 6 madjarskih lassusa (adagija) za četverogudje iz g. 1826., što sam ih našao u valpovačkoj knjižnici.

Ako barun Karlo i nije bio toliki blagotvorac, kao što je još i dan današnji njegov brat barun Gustav Prandau, to je rado pomagao umjetnikom i umjetnikovićem. Tako je iz nevolje spasio Ivana Lickla, upravljatelja crkvene glasbe u Pečuhu, koji je kašnje svojimi crkvenimi glasbotvori izišao na glas. Petar je Šmidt o njegovu trošku učio glasbu, a kašnje postao učiteljem te umjetnosti na pečuhskoj preparandiji. Kad je g. 1819. Marko Rozsavölgyi, magjarski narodni glasbenik, za velikoga požara u Baji postradao, znao je taj Madjar, gdje će pokucati, te javi svoju nesreću Prandauu, a ovaj mu posla 1000 fr., tako je i osiečkomu učitelju i orguljašu Antunu Oberritteru u nekoj nevolji priskočio — i jošte mnogim drugim. Vidi se, gdje je barun Karlo pomagao, bilo je i u prilog umjetnosti — kamo sreća, da imamo takvih prijatelja svakomu našemu napredku!

Dosle zaboravismo napomenuti, da li je kad barunu Karlu zaigralo srdce, a to se najradje i najlakše dogadja umjetnikom — al eto sam je barun Karlo kriv, što je baveći se toliko glasbom, zaboravio baviti se ljepoticami, uz koje bi mu bilo srdce zaigralo. Istom pošto je naš umjetnik navršio 30. godinu, odluči razkrstit se s dotadašnjim naumom, da se ne ženi. Ljubeć glasbu preko mjere, dugo se je borio, dok je to odumio; jer mišljaše, da će ga gospodja odvraćati od glasbe, koja mu bješe toliko za srdce prirasla i koja mu se činjaše najvećom vrlinom na svietu. Majka barunova živo želeć, da joj se sin oženi, sjetovaše ga, neka si izabere gospodju, koja je glasbi vješta i kojoj je možda ta umjetnost isto toliko volji, kao i njemu, pa onda da se neima ničega bojati, već da može uza srodnu dušu još većma i ljepšim načinom dvoriti svojoj božici. Taj mu se svjet majčin toliko svidje, da je živo požalio, što davno već nije potražio takove srodne dušice. Majka mu, grofica Marija, stanovala takodjer ono doba u Pečuhu, te njezinim i nastojanjem rodjaka nadjoše u grofice Buttlen pokćerku joj Mariju Tereziju plemićku Breznayevu vrlo obrazovanu plemićku plemenita srdca i vrlo vještu glasoviračicu, koja je i najteže glasbotvore umjela s mjesta odigrati, i u koje bijaše vrlo pojasto i dobro uvježbano grlo.

Budući zaručnikom sastavi barun Karlo više popievaka i drugih glasbotvora, što ih je posvetio svojoj zaručnici i koji će se valjda još nalaziti u grofovske Buttlenske obitelji. Samo dva takova glasbotvora poznajem, te imam im izvornike, a to je „Dragoj“ (C-dur) i „Borba“ (G-dur), koje je pjesme, kako mi se čini, sâm barun Karlo sagradio i onda im napjeve stvorio; jerbo je to odziv njegovih tadašnjih pokretaja — hoće li iznevjerit se glasbi i prevoljeti posvema svojoj sudjenici! *)

G. 1823. vjenča se barun Karlo sa svojom sudjenicom i probavi neko vrieme s mladom si gospodjom u Jegru, gdje je i grofica Buttlen boravila. G. 1824. bivahu neko vrieme u Osieku, u Pečuhu i na barunovu imanju. G. 1825. boravljahu u Beču u lovačkoj ulici u „grozdu“. Pošto se je kod baruna Karla mnogo glasbovalo, to ga Bečani prozvaše „künstler-baronom“, te je dakako više svieta znalo za „künstler-barona“ nego li za baruna Prandaua. Za toga svoga boravka u Beču podade se barun Prandau na to, da pronadje novo glasbalo, koje bi se po njegovu sudu imalo većma dojimati i veći napredak glasbe osigurati. S toga sdruži se s nekimi glasbari te poče pokušavati — a to ga je silnih novaca stajalo. Tako dade g. 1825. jednostrun i osovljen glasovir (dakle gotov pianino) po svom zamišljaju graditi, da u neku ruku nadomješćuje neglasovitu kitaru u koju se težko udara, da se daklem tiem glasbalom prati pjevanje i da služi troglasju uz frulu i gusle. Za tim naruči gorostasan glasovir sa osam oktava, na kom bi se krupni glasovi, kao na orguljah, nogama udarali. Drugim opet pokusom išao je za tim, da u orgulje upriliči i glasovir; napokon izumio male orgulje, koje ne bi svirale na cievi, već onako, kao i raztegača (harmonika) i koje mu se nuždne činjahu za pratnju mužkih sborova. Barun Karlo sobći svoj izum glasbalaru Antunu Haecklu, a ovaj mu obeća, da će svom svojom vještinom oko toga nastojati, da se želji našega umjetnika — svoga najboljega naručnika — odzove, ta znao je, da će mu barun sve pokuse dobro naplatiti.

Kad se je naš umjetnik na početku zime g. 1826. iz Njemačke i Švajce vratio, gdje je nekoliko mjeseci sa svojom gospojom proboravio, iznenadi ga Haeckl naručenim novim glasbalom. Uzradova se barun, našav svoj izum izveden, kako ga sam nigda ne bi izveo. Dogodilo mu se, kao i Götheu, rekavšemu: Ej da je samo koga naći, koji bi izumio takove svieće, da ih ne trebaš ukresivati! I takove svieće davno već gore!

---

* Kako mi kazaše, ima u g. Simonya, činovnika Normanske grofovske obitelji čitav svezak Prandauovih pjesmotvora, što ih je Karlo pisao svojom rukom. Ta bi knjižica spadala u naš muzej, a valjda bi gdješto vriedilo i da se prevede.

Digitized by Google

To novo glasbalo imalo $2^1/_2$ oktave a prozvaše ga fisharmonikom, barun ga Prandau upotrebljavao za pratnju pjevanja i izvodeći tercete fisharmonikom, violom i kitarom, koja nam se sastavba čudnom čini. Pošto je glas te fisharmonike preslab bio za pratnju mužkih grla, i pošto joj je i obseg premalen bio, to je naš barun navalio na glasbalara, neka mu svakojako veće takovo glasbalo sagradi, a da će mu dangubu i trud naplatiti. Barun Prandau nacrta sam osnovu i uze rukovoditi gradnju, boraveći po ciele dane u glasbalarovoj radionici. Pošto tako sgotoviše novu fisharmoniku, reče Haeckl barunu, da ne će ništa više popravljati na tom izumu, te da je toliko novih fisharmonika naručeno, da će čitavu tvornicu morati upriličiti a k jednu okaniti se svih novih izuma. Naprema današnjoj fisharmonici bilo je ono glasbalo, da tako reknemo, u prvom zametu, al je ipak bilo puna glasa i obsizalo je $6^1/_2$ oktava, kao i tadašnji glasovir. Barun Prandau nije mario za prpošnost glasbalarevu znajući, da mu ne će biti težko pobrinut se i za nove nuždne popravke. S toga se uze uvještbavati u udaranje na novom glasbalu, uze izvoditi na njem stare glasbotvore u privatnih krugovih i udešavati druge te sastavljati nove. Izmedju glasbotvora, što ih je onda (1828—1830.) napisao, imademo samo dva, što ih je izdao Diabelli u Beču, poimence: Fantasie de l' opera „Der Freischütz“ pour Phisharmonique et Piano, i Serenade pour Pianoforte et Phisharmonique, a u rukopisu znamo za jedan Trio postorale za fisharmoniku violu i glasovir (što no je svojinom ravnatelja osiečkoga sirotišta g. Ivana N. Hummela).

Majstorsko udaranje našega umjetnika i nada, da će fisharmonika doživljeti liepu budućnost osokoliše vještaka C. Gjuru Lickla (sina već spomenutomu Ivanu Licklu) u toliko, da se je posvetio tomu glasbalu. I sbilja izvojeva Lickl fisharmonici prevrstnim svojim udaranjem i svojimi instruktivnimi kompozicijami obćenito priznavanje, a barun Karlo doživlje radost, da je mogao Lickla smatrati svojim vriednim nasljednikom.

(Dalje sliedi.)

O konju.

Po njemačkom.

(Dalje.)

Osim tih liepih svojstva, kojimi ga je narav obdarila, naći ćeš u konja osobito pamćenje, značajnost, postojanost, silu i uztrajnost, koje duševne darove nadješ u malo vrsti stvorova. Već iz mirnoga ali ipak plemenitoga i dostojanstvenoga obličja njegova proviruju traci vrle bistrine uma, a i još vrlije uvidjavnosti duha. Lavater veli: — zar ne vidiš na čelu konja duge mrske, prvoga simboličnoga znaka čovjeka, koji mnogo razmišljava! Iz svakoga pogleda, iz svakoga kreta uha, nozdrva kao i polaganih prievoja nabora na čelu, upoznaješ na prvi mah veliku brigu i mar, kojim nastoji već unapried dokučiti misao zapovjednika svoga. Svaki njegov mig, svaki kret, rieč i glas razabire i shvaća pomno, podlazuć se bezuvjetno volji gospodara, jer uviek hoće, da nešto nova nauči. Pa i čemu već nije rabio ljudem konj od davnina, a čemu još i dan danas ne rabi! Što li sve ne rade s njim jahači, što li opet umjetnici trčuć, jašuć i skačuć. On ti označuje nogom sate, odvraća upite, skače kroz papirnate zaslone i zidove, pričinja se bolestnim; sad glavu obori nice, sad se spruži te opet prikunji, do mala se sgrči i u klupko smota, po zemlji kotrlja te na jednoč otegne, reć bi, nikad ga više! Na njem se razvagani posve udobno veliki brkajlija te brunda flegmatično svoju tragično-komičnu ariju, dočim mu drugi noge križaju i simo tamo prevrću, dok mu treći prste u osjetljiva uha turaju, — pa uza sve to, cigla je rieč gospodareva dovoljna i eno ga već na noguh, pripravna daljnoj nauci ili produkciji. Konj pozna svaki i najzabitniji puteljak, te kojim je jednoč prošao, ne će ga zaboravit ni u najtamnijoj noći. Nadkriljuje tim i sama čovjeka. Koliko se puta sbilo, da je konj dovezao kući pijana kočijaša s pospanim gospodarom, ma da mu puta niko pokazivao nije. A tko se nije ne jednoč nasmijao od srdca, videć kako se konj zahvalno sjeća kuće ili gostione, pred kojom mu se dalo zobati, te kako već s daleka k njoj skreće, kanda hoće opomenuti zaboravna gospodara?!

Poslušnost i odanost rese konja te ga odlikuju nad svimi životinjami. Bilo u šali, igri ili sbilji, konj je svomu gospodaru pokoran i to još na toliko, da bih se usudio reći, da on svoju dužnost razpoznaje, te ju s togu i sliedi. Kada već Beduin konja svoga svakojakimi umjetnostmi do mile volje izmuči, te kada ga se za dosta natjera po liticah, strminah i pustoši, po najvećem prahu i sunčanom žaru, da i sam onemogne, baci mu uzde preko vrata, a konj sliedi gospodara uzastopce vierno kao pas i blago poput jagnjeta. Ne čini toga od puka podložničkoga straha, već voljom i odanošću viernoga pomoćnika donekle pratioca. Pravo su s toga imali Pižani, kad no napisaše na svih svojih jahačih: „Dominum generose recusat,“ to će reći: — ponosno se protivi gospodaru — silniku! Konj iziskuje od svakoga, da mu se dostojanstvo prizna a čast pazi, jer doistu ne ćeš naći životinje, koja bi do svoga ponosa toliko držala koliko konj. Dokazom je tomu, što je i svaki nas bezdvojbice u trkalištu opazio, da konj nemilo ugrize takmaca u utrkivanju, kad ga ovaj možda i slučajno prestigne. A koli je ponosan, kad se baši po svietlih prostiračih izvezenih raznimi nakiti! Ne manje ga je liepo vidjeti, kako se diči klepetom zvonca, koje mu gospodar o vrat objesi, te koje drma reć bi čovječjom taktikom. Na koliko mu je milina i ljubkost ugodna, na toliko mu je sve držanje puka koketerija. Rimski pjesnik veli — velikodušan je, bio pobjednik ili pobjedjenik.

*

Digitized by Google

Straha ne poznaje, plašljiv je riedko, mača se ne boji, dapače ne uzmiče ni pred zveketom tulca, kao ni pred sjajem sulice ili ubojita bodeža. Kadkada drkće, al ne od strave već od biesa i goropada. Oči su mu na zemlju uprte, te ne mari tad ni za zvuk trubalja, ni za štropot bubnjeva. Inače pako, čuje li trublju, digne uši a grivu nakostrieši, te podcikne, što ga igdar grlo nosi — hui! — zamirišav u tom glasu bojnu vrevu ili možda viku i uzdahe ginućega viteza! Tako o njem Hiob, dočim Sofoklov Orest upravo ganutljivo prispodablja kraljevskoga konja sa starim svojim odgojiteljem, koji mu ne jednoč uzplamti duh a po tom ga ipak nagna do izmirbe, priegora i odreke sama sebe, kadno veli: — Konj ne preza niti ne strepi u divljem pokolju već se uznosi nebu pod visine vrat izpruživ, a glavu i uha u vis naperiv, premda je inače vremešan, miran i strpljiv!

Sarajev

Sve ovo očitim je dokazom, kolike su u konja vr-

Digitized by Google

line, koje mu ostaju jednake, bilo gdje mu drago. Kao u boju isto tako i na umoru ne manje je hrabar i odvažan, pravi pravcati junačina. Doduše znade on i zaviknuti, kad ga rani nemilo smrtonosno tane, i to toli

Nije s toga čudo, što je poetična narav čovječja nazirala i u konju već od pamtivieka nešto čovječanskoga, dapače ga kadkad uzvisivala i nad čovjeka, pripisujuć mu neku višnju moć proricanja u budućnost. Ne ried-

užasnim glasom, da i svakoga nesjetnika trnci prodju, no zato je tim čudniji, tim mirniji, kad je već pogodjen, jer se spusti na zemlju posve tiho, ter u krvi grezne, ali ipak glasa ne odaje. Tuj se vidi, koli strpljivo snosi udar sudbine, kojoj nitko ne izbježe.

komu su znani viloviti čilaši perzijskoga Helija, kao i oni njemačke Herthe, koje su sveštenici pitali te kojim su izkazivali božanske počasti, držeć ih geniji ljudske sreće ili nesreće. Najveličajnije pako, dapače genijalno riše to konjsko svojstvo veliki Schakespeare. U onoj

Digitized by Google

strašnoj noći pokolja, kadno kralj Dumkan žrtvom pade, obuze taj mah njegove konje neka kobna slutnja, oni se počeše trzati i bacati silovito te toli grčevito, reć bi, ludilo ih svladalo! Izskočiv iz staja divljim biesom srću neustrašivo napried, odnemarujuć svaki glas i posluh, kanda žele s ljudmi boriti se bilo na smrt ili na život. Srću tako i lutaju, dok ne padoše žrtvom svoga bjesnila.

II.

Skup toli liepih duševnih vrlina osvoji konju mal ne prvo mjesto u ostalom životinjstvu. Od pamtivieka jest konj vieran drug i sdušan pomoćnik čovjeku, koga ne samo nosi i prati pod bojnim stiegom na častno vojno polje, već i u miru dragovoljno i odano vrši on i najneznatnije poslove, koji ma u čem čovjeku na uhar služe.

Nedvojbeno imao je i čovjek baš s toga konja njegovati, te se za njegovo oplemenjivanje svojski brinuti. Pa doista! Nitko drugi do li čovjek pronadje, razvi i oplemeni mnoge duševne sposobnosti, te doprinese k umnožavanju i mnogostručnosti konjskih pasmina na toliko, da se u tom s konjem jedna pasja svojta takmiti može. Sravniš li naime pakost, kostrušljivost i divlju ćud kogagod konja iz nepristupnih miesta, pustara ili jaruga, s ponosom i mirnim držanjem konja u konjušnici, kud ćeš i kamo boljega, kud jasnijega dokaza gore izrečenim riečim. Tuj očevidno opažaš, kolika je moć čovječje volje na konju, te kako konj iz rukuh čovječjih izidje nov, preporodjen stvor. Gdje konjem ravna razborita njega i triezan mar čovječje volje, te ga tim od poništaja čuva, tamo i nema ljepše, nema uputnije životinje. Konj je tuj uslužan i za čudo svakomu poslu vješt. Kud ćeš ljepše i primjernije slike, nego li kad vidiš pod koli vladara upreženih osam jednobojnih konja! Pod oblukom jarmenice, kao pod kakvim slavolukom sjedi bradat kočijaš, na glavi mu ovisoka kapa od kože kao čadja crne, a oko lepećućega kaftana ovija se srebrna vrpca, te šapuće sa svojimi već uzdakćelimi konji, sad ih malo koreć i opominjuć, sad opet blagimi riečmi mireć, a donekle i hvaleć. Ili sjetimo se samo ogromnih konja Napoleona Velikoga, kada poredani sve četiri do šest jedan iza drugoga, vožahu ogromnu množinu ratnih sprava diljem bojnoga polja, dočim im se oko glave vijahu crvene i modre perjanice, a nad očima blistahu cviećem izreseni naočnjaci. Dapače je slikovit, premda tegotan prizor, gledati naša obična vozna kola, gdje se natovarena poput plasta siena sve po malo miču dočim se pod njima znoje i upinju frizijski čilaši, da im sve stoji prasak kopita i zveket kovnih podkova.

Čim se više konj čovjeku približuje i s njim druži, tim jasnije opažaš u njem odsjev duševne moći. Nema sgode, gdje bi se čovjek više približio životinji nego što vitez svojemu konju. Snaga životinje podpomaže njegovoj tjelesnoj slaboći, nosi ga preko ravna polja munjevitim letom ptice, čovjek mu pako nadoknadjuje uslugu dušnom brigom, te podticanjem na hrabrost i odvažnost. No konj je često i silovit! Cio bo junačina mora biti onaj, koji prvi put uzjaha konja, nikad do tad ne jahana, a još manje sedlana. Ne jednoč prevagne se, mislio bi, eno ga nà pod konjem!

Nije dakle nikakvo čudo, kad no obretnik Amerike pripovieda, kako su se narodi novoga svieta plašili nigda ne vidjenih dvolika, njegovih brzih jahača na konjih, te kako su se pred njima skrivali kao pred kakvima ukazama. Pa ipak! Ne prošlo mnogo ljeta, i sav prije od konja bježeći narod obljubi istoga na toliko, da već do mala mogao si med Amerikanci brojiti najbolje jahače, što upravo dade cieloj zemlji posve drugi značaj. Nema ti smjelijega divljaka nego što je Beduin i Kirgisac, te se u tom s njim jedini Pampaski Gaucho takmiti može. Lieno i tromo, donekle mudro i oprezno šulja se konj sa svojim jahačem, saginjuć se od časa do časa na zemlju, da upase trave, no na jednoč se osovi, te ponosno stupati počme, čim se ruka vitežka dotakne njegove osjetljive grive. Tada i konj i vitez sasma drugu sliku predočavaju. Kad bo se konj uzpne prvima nogama te kad se na njem izpravi ponosni jahač, reć bi, taj čas dirnula ih je obojicu neka električna iskra, te sjedinila oba u jedno tielo u jednu dušu. Tako juri Gaucho strelovitim letom, a pod njim hrže uzdakćeli konj, te šiba repom ledja gospodareva, dok ne izmakne te ti još jedini tračak prašine u zraku označuje pravac, kojim ga je nestalo. Pravo s toga prispodablja Freiligrath konja i viteza pjesmi, skroz na skroz fantastičnoj!

(Konac sliedi.)

Sarajevo.

(Sa slikom.)

Današnje Sarajevo, prama komu stupa pobjedonosna srbska vojska, nije stara priestolnica slavne kraljevine Bosne. Dok je ova zemlja bila samostalnom kraljevinom stolovali su njezini kraljevi redovito u Bobovcu nad Sutiskom a ljeti u divnom Jajcu nad ušćem rieke Plive, koja se pod Jajcem izlieva u Vrbas, sačinjavajući jedan od najkrasnijih slapova u Europi. Tursko barbarstvo, osnivajući svoje gospodstvo u Bosni obaralo je i rušilo svaki trag nekadanje bosanske državne samostalnosti, svaki sjaj njezina kraljevstva i dojednu uspomenu njezine prošlosti. Tako od obijuh kraljevskih dvorova u Bobovcu i Jajcu vide se danas samo slabe podrtine, koje uz pisanu poviest i živo predavanje zadrža u neprekinutoj uspomeni naroda kao nekadašnje kraljevske dvorove.

Ali ti kraljevski dvorovi ne bijahu ujedno priestolnice. Razdor medju plemstvom i dinastijom, koji je bio i glavnim uzrokom propasti bosanskoga kraljevstva, držao je odieljen dvor od domaćega mogućega plemstva i nije

Digitized by Google

ao, da se stvori stalno središte, trajna priestolnica kraljeva, u kojoj bi se usredotočio sav politički, trgovački i družtveni pravac narodni. Pojedina mjesta i gradovi dobivali su važnost prama tomu, kako je u njih bilo nastanjeno više i umućnijega plemstva. Po predavanju najznamenitija dva takova grada bila su Vrh-Bosna i Blažuj, dva sata zapadno od Sarajeva, oba na podnožju Igman-planine, prvi kod vrela rieke Bosne. Ti gradovi prednjačili sa trgovinom i narodnom kulturom. Turci, koji su odmah spoznali važnost Bosne za uzdržavanje svojih bojnih stečevina u Europi, brzo su uvidili, da moraju svuda uništivati kršćansku kulturu i zemlji udariti i vanjsko lice tursko; s toga im cvat tih dvaju gradova kršćanskih bijaše zazoran. Odluče dakle i te gradove uništiti a plemiće poturčiti.

Znajući dobro da najveća zla mogu počiniti vlastitoj domovini sinovi odmetnici, naumiše tu svoju osnovu izvesti s njimi zajedno, te nastojahu najprije nje poturčiti, da ih kao orudje za svoje svrhe upotriebe. Žalibože ne bijaše im to težak posao. Većina mehkoputnih, i svakom nekrieposti raztrovanih plemića bosanskih, odmah iza pada (1463) posljednjega kralja Stjepana Tomaševića, da zadrži svoja imanja i feudalna prava, bila se izturčila, te i plemići rečenih gradova s istih razloga odmetnu se kršćanskoj vjeri i svojoj domovini i prigrle Islam. Turkom je sad bilo lahko razoriti ona središta kulturnoga i družtvenoga života narodnoga, jer imajući plemstvo za sebe, niesu se trebali bojati neukih i nesviestnih kmetova, koji su se robski morali pokoravati volji i despotismu svojih gospodara.

Prvi od gradjana Vrh-Bosne, koji se poturčili, bili su plemići Sokolović i Zlatarović, i oni su godine 1465. postavili temelj gradiću, koji se godine 912. po turskom (po našem računu god. 1511.) prozvao Sarajevom, kad je došao prvi carski upravitelj Bosne, zet carev Usref-beg i sagradio dvor (saraj) odkud se grad i danas turski zove Bosna-Saraj. Od tog doba počelo je Sarajevo i postajati znamenito, jer su se malo po malo preseljivali unj stanovnici Vrh-Bosne i Blažuja, te se grad razvio dolom na obalah rječice Miljacke, i s vremenom postao najvećim gradom zemlje i središtem njezine trgovine i autonomnih oblasti. Glavnim gradom pokrajine u političko-otomanskom smislu, postalo je Sarajevo istom godine 1851., kad je Omer-paša konačno pokorio muhamedansku bosansku bunu, koju su begovi bili podigli proti nametajućoj se centralizaciji iz Carigrada, koja je 1848. prvi put zavela gospodstvo Osmanlija u Bosni, do te godine posve neodvisnoj, osim što je u ratu morala davati muhamedanske sinove u carevu vojsku i plaćati neznatan godišnji harač. Postavši Sarajevo središtem pokrajine otomanskoga carstva postalo je gnjusnim leglom svake skvarenosti, spletaka i moralnoga truleža, jer se bosanskim muhamedancem mora priznati, da su prije uza svu surovu narav i despotičku ćud, imali neke plemenite crte, poimence iskrenost, poštovanje obitelji, vjernost zadane rieči, milosrdje prama putniku i siromakom, koje krieposti zamieniše: pretvornost, razuzdanost, podmitljivost, himbenost i azijatska lukavost.

Kao što se vidi iz slike, koja se na drugom mjestu nalazi, Sarajevo je u vrlo romantičnoj okolici na obalah Miljacke, male rieke, koja ljeti skoro sva presuši, imajući s juga preko četiri hiljade stopa visoki Trebević, sa sjevera lanac bujnih brežuljaka, posut begovskimi ljetnimi dvorci i baštami svake vrsti pitomoga voća, osobito šljiva, jabuka i krušaka. Slika uzeta je sa iztočne strane s tako zvanoga grada, te predstavlja samo sredinu grada na desnoj obali Miljacke, dočim se na lievoj, na kraju vidi samo velika kasarna a naprama njoj nova pravoslavna crkva sa pet kubeta, koja je posvećena 1870, a stajala je sarajevsku pravoslavnu obćinu do 40.000 dukata. Velika džamija na lievoj polovini slike nosi ime od svoga utemelitelja „Usref begova džamija," ne ima u graditeljnom pogledu druge vriednosti, van da je velika, ali i vanredno bogata. Ona posjeduje ogromna imanja u Bosni, od čijih dohodaka plaća se se mnogobrojno tursko svećenstvo i uzdržavaju bogoslovi (softe) i njihovi učitelji, koji ih podučavaju u koranu, šerifu i šeriatu, ili turskom sv. pismu, koje ih uči mrziti i proganjat svaki napredak i sve što nije izključivo tursko. S vremenom, nadati se — moći će se ta džamija dobro obratiti u prosvjetne svrhe a njezini dohodci za dugo godina biti će dovoljni podmiriti sav prosvjetni budget.

Kuće su sve po turskom načinu, nu uzprkos javne nečistoće, uzorna je upravo čistoća u pravoslavnih kućah. Tko medjutim želi potanko upoznati Sarajevo, upućujemo ga na „Vienac" br. 26. 27 i 28 od mjeseca srpnja 1869.

Sarajevo grad broji taxativno — jer je statistika Turkom terra incognita — izmedju 35 do 40 hiljada stanovnika. Oni, koji uzimlju pučanstvo na 80.000, moraju uzeti i neposredni kotar sarajevski. Od ovih stanovnika su: do 5000 pravoslavnih, do 2500 Židovih, 500—600 katolika (sa stranci), 1000 Cigana, a ostali svi Muhamedanci. Pravoslavni su trgovci, zanatlije i radnici, katolici obrtnici i radnici, Židovi skoro skroz trgovci, novčari i inače prometnici, Turci: činovnici, trgovci, najviše obrtnici i stranom radnici, Cigani: kovači, skitalice i lupeži. U obće Sarajevo je bogato, ali imade i sijaset fukare (prosjaka) osobito Turkinja, koje su radi starosti odtjerane na ulicu. Turci se groze, da će grad zapaliti, a kršćane izsjeći prije nego izsele izpred pobjedonosne srbske vojske, ali će se valjda predomisliti, i s obzira na 6 konzulata europejskih velevlasti, poslije nauke, koju su dobili u Solunu.

Digitized by Google

LISTAK.

Šarka (k slici). Stara česka priča pripovieda nam, da su se u davno doba česke djevojke bile digle na muževe, da se otresu mužke vlade, mužkoga jarma. Četa tih ratobornih amazonka sjedila je na Djevingradu blizu Praga, a vojvodkinjom bijaše im Vlasta. Najviše pako izidje na glas radi junačtva i ljepote djevojka Šarka, a najljući protivnik djevojaka bijaše junak Ctibor. Jednom saznade Šarka, da imade Ctibor po kneževu poslu proći šumom kraj Praga. Šarka skupiv četu djevojaka, stavi ju u zasjedu, a sama se dade privezati na hrast kraj puta i stade tužno i žalostivo naricati. Ctibor idući i ne sluteći zla odrieši Šarku, koja ga, podav mu medovine, zamoli, neka zatrubi u rog, što on i učini, na što ostale djevojke, provaliv iz zasjede uhvatiše Ctibora, te ga svezana povedoše na Djevingrad. Česki umjetnik Myslbek izklesao je po tom motivu preliep kip, što nam ga slika prikazuje i to Šarku, kako nariče privezana uz drvo. U kipu ima silna plastika, a navlastito vrlo je izražen amozonski karakter junakinje.

Nova vrst svjetlopisa. Ovih dana zavirismo u radionicu ovdješnjega fotografa g. Fickerta, da vidimo nove lakovane svjetlopise (Bombê Glace), koji vrlo zanimaju i svjedoče, da fotografija svejednako napreduje i da se ima liepoj budućnosti nadati. Čast gosp. Fickertu, što se je, kako čujemo velikim troškom i naporom dokopao izuma, što ga vještaci još tajnom drže i samo po većih gradovih Evrope upotrebljuju. Tako eto dobivamo u Zagrebu u Fickertovoj radionici prekrasnih slika, koje su posvema prema najljepšim primjerkom inozemskih fotografa. To je onaj isti Fickert, što se je odlikovao na moskovskoj etnografskoj izložbi prirediv za nju narodne tipe i odiela, a te se slike nalaze sada u našem narodnom muzeju. Treba pogledati i osvjedočit se, a to je najbolja preporuka, s čega valjda domaći dnevnici još dosle i ne progovoriše o Fickertovih lakovanih svjetlopisih.

Gčna Emma Culifajeva. Mlada pjevačica, gčna Emma Culifajeva, prije engažovana kod našega narodnoga kazališta, podje, ima tomu godina dana, u Beč, da se bolje naobrazi u pievu, a zatim da se samostalnom pjevačicom posveti umjetnosti. Bila je molila, da joj se dade zemaljski štipendij, al taj bude joj, kako čujemo, uzkraćen, te tako morade poći u Beč na svoju ruku. Djelo joj je uspjelo. Poslije godinu dana pjevala je gčna Emma Culifajeva — i to pred nekoliko dana — u carskoj dvorskoj operi u Beču prviput ulogu Gemmy-a u Rossinievoj operi „Giulelmo Tell“, i održa pobjedu, te je tri puta izazvana bila. Intendancija je gčnu odmah stalno engažovala i za koj dan će ona pjevati „Sybela“ u Margareti. Sva bečka kritika govori bez iznimke pohvalno o gospodični, tako da je sbilja napredovati morala. Nam je dakako vrlo težko tu zagonetku riešiti, jer na našem kazalištu nije gospodična uspjeti mogla; nu bilo kako mu drago, Zagreb je velikomu svietu opet dao primadonnu, te pjevaju sada po stranih kazalištih sliedeće Hrvatice: Murska, Vizjakova, Mallingerova, Trputčeva, Getlingova, Vodičkova, Culifajeva. — Zagreb žalibože ne ima nijedne valjane primadonne.

Gčna Jelenska i gčna Barabaševa. Izim naših hrvatskih opernih primadonna stiču i hrvatske dramatičke umjetnice po stranom svietu liepu slavu. Gčna Jelenska, engažovana kod njemačkog kazališta u Pragu, omiljela je obćinstvu sve više, a neki naš prijatelj, bivši nedavno u Frankfurtu pripovieda nam, da je gčna Barabaševa Frankfurćanom vrlo u volju ušla i da si dnevice sve veće simpatije stiče. S jedne strane nam je to vrlo drago, pošto vidimo, da u nas toliko liepih talenata ima, s druge strane moramo žaliti, da mi od svega toga nikakve koristi ne imamo. U Hrvatskoj morala bi se ustrojiti još dva, tri družtva, da iztisnemo njemačke komedijaše iz Varaždina, Osieka, Karlovca i drugih gradova, al tomu se hoće dramatično učilište. Nu, kad smo tu misao nedavno potakli u nekom sboru, reklo se, da to stoji novaca, i da to nije moguće i t. d. Bene! Mi dajemo Niemcem primadonne i tragedice, Niemci nam skitalačke njemačke komedijaše. Njemština otimlje kod nas bezobzirce mah, da je strahota, a proti tomu se ne čini ništa. Gdje su naši kulturni, umjetni i narodni sanci od g. 1861?

Dobrovoljačka predstava u Osieku. Ovdješnje dobrotvorno družtvo gospodja priredilo na korist budućeg osiečkog pjestovališta 22. p. m. dobrovoljačku predstavu. Kakvu? Tà njemačku reći ćete; — poznat nam je Frankfurt na Dravi! Ali prenagliste se. Istina bog predstavljalo se njemački, većim dielom njemački; nu predstavljalo se i hrvatski, predstavljao se Asangerov prievod „Partija piketa“ i to uz najbolji uspjeh. Mercier (g. Pinterović) bijaše pravi trgovac-gavan, a za komiku stvoren. Svojimi primjetbami znao je Chevaliera (g. Vel. Gjorgjevića) tako splesti, da se je ovaj jedino o svoju „staru plemićku obitelj“ podbočiti mogo. Ružica (gospodjica D. Pesićeva) odigrala je svoju ulogu na sveobće zadovoljstvo obćinstva. Ugodan joj se posmjeh ovio o vedro čelo, pak je milje kud i kamo tišinu govora svladalo. Mladi bi doktor Alfred (g. Kalić) možda bolji bio za kakvu drugu ulogu, nu za ljubovnika nije najbolji. Burni pljesak skupljenoga obćinstva bijaše najboljim dokazom, da se narodna ideja budi, diže! da nekoliko predstava narodnoga kazališta u drugom našem gradu ni najmanje ne bi škodilo. Ostala tri igrokaza bijahu njemačka, pri kojih se osobito gospodja Deutschova, gospodjice i Adamovićeva i barunovica Rosenzneigova, pak gg. Tot i pl. Salopek odlikovahu. Usred predstave i pri kraju iste bijahu uz bengalnu razsvjetu 2 tableau-a prikazana: Onaj na koncu predstavljao je preporod hrvatskog pjesničtva. Spreda na obraslu hreku sjedio sliepac guslar, pak predavao nove gusle, to mezimče narodno, mladu si unuku. Nad njima lebdila vila, te ovjenčavala starca lovor viencem, a do deset ih se iza klisura pojavilo, pak okolo na okolo uzdigle našu trobojnicu. Obćinstvo bje uzigrano, dà za liepu ideju uzplamćeno s takva prizora, a zastor se morao tri puti dignuti. Kazalište bje dubkom puno, medju ostalimi i odličnih lica, kao Nj. Preuzvišenost biskup Strossmayer, grof Julijo Janković Daruvarski i više ovdješnjih odličnjaka.

Taj put doživilo je osiečko dioničko kazalište na svom pozorištu prvu hrvatsku predstavu, početak se uzvio nad svaku nadu, a na tom ćemo temelju dalje graditi!

D. N.

☛ Ovo je posljednji broj, što ga šaljemo i onim čitateljem, koji predplate do sad neobnoviše. Tko se dakle do 15. t. m. nepredplati, neće dobiti broja 29.

Administracija.

Zabava: — Knjeginja — Ilijina oporuka — Sve za pravo, slobodu — U predvečerje — **Pouka:** — Karlo barun Prandau — O konju — Sarajevo — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“ u Zagrebu.**

Digitized by Google

VIENAC
ZABAVI I POUCI.
U Zagrebu 15. srpnja 1876.
Br. 29. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja cijena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

VI.

Već je trava rasla nad poštenimi kostmi starca Vida. Vriedna ta duša uminu u drugi sviet, smiešeći se sreći svoje djece — Ilije i Jagice.

— Djeco moja! reče dan prije smrti, sjedeć na postelji, znam, blizu mi je kraj. Dà, dà, ovo moje staro srdce sve manje i manje kuca. Šta ćete? Čovjek je kao i ura. Dok je nova, vrte se kotači, da je veselje, ali kad se kotači oglodju, kad se zubi na njih iztroše, stane ura, pa toga urara ne ima na svietu koj bi ju umio popravit. Nu, hvala budi svetoj trojici, ja sam se pošteno naživio toga života, i božja će milost dati, te ću i ja naći u raju svoj zakutak, da s gora, s onoga svieta vašu sreću gledati mogu. Živio sam nekoliko godina medju vama sretno i veselo, i ako mi je sada umrieti, ne imam se na gospodina boga potužiti radi kakove nesreće, ja mu dapače hvalim od sve duše, da mi posla tebe, moj dragi Ilija, da si mi kuću podigo. Još koj dan, pa eto će biti baš šesta godina, što smo se prvi put vidjeli na onoj klupi pred mojom kućom u Ilici. Ja sam te, boga mi, držao za kakovu skitalicu, al se moja luda pamet, hvala bogu, ljuto prevarila, jer si zlata vriedan. Samo nešta mi je žao. Vi živite zajedno, tebi Ilija ima nešta više od triedset godina, a Jagica je mlada i još ne imate djece; tu radost bar da sam doživio. Nu bog je tako htio, i slava njemu. A molim te, Jagice, samo za jedno. Poštuj ovoga vriednoga čovjeka. On će ti biti odsad otac i majka. U njega se uzdaj, po njegovoj volji radi; jer mu je volja dobra, pa ako mu je lice kadkad mračno, to su ti brige za tebe i za kuću, brige, za koje kratka ženska pamet ne zna. A tebi, dragi Ilija, ne ću dalje ni govorit. Znam kakov si i da će Jagica uz tebe sretna biti.“

Tako govoraše Vid, a za tri dana ponesoše ga na groblje i sto i sto gradjanskih ruku jagmilo se, da na njegovu mrtvačku škrinju bace blagoslovljenu grudicu. Iliji pako pucalo je srdce, jer premda je imao uz sebe mladu ženu, bijaše mu nekako pusto, kad mu je srdce bilo prikovano uz starca Vida. Nu to su sve preklanjske priče, jer je na grobu staroga Vida već rasla trava.

Ilija bude uglednim čovjekom, pravim gradjaninom. Pameti bijaše bistre, revan preko reda, poštenjak na glasu, a izim toga čovjek vrlo bogat, i ne znam jesu li varoška gospoda koga više štovala, nego gospodara Iliju. Zaboravilo se dapače, da nije Zagrebčanin, za ono doba veliko čudo, za to je postao Jlija gradskim assessorom i crkvenim otcem. Najviše je pako gradjanstvu godilo, da je bio svakomu prijazan, da niesi na njem ni traga oholije vidio. To je doduše liepo, al je i vrlo riedko, jer „zlo i naopako kad od opanka postane škornja“, govorahu naši starci, a to je rieč vele istinita, jer ne ima obično oholijeg čovjeka od pofarbanog seljaka, koj je milošću božjom ili vražjom steko koj grošić.

Tri četiri li godine po smrti Vidovoj pade Babikina stara drvenjara od sjekire, jer se je krov toliko naherio bio, da se je stanovnikom svaki dan mogao srušiti na glavu, pa je bilo skrajnje vrieme podignuti novu kuću od temelja. Za Vidova života nije dakako Ilija ništa o tom spomenuti htio, jer starci misle, da će namah umrieti, kad stanu novu kuću graditi, zato se je kako tako krparilo. Nu sada nije bilo zapreke, a sad se je bome i gradilo ljudski, ne od hrastovine već liepa kuća na jedan pod od pečene zemlje i kamena. Milo bijaše tu kuću gledati. Razi zemlje prostran dućan na svodove, a za dućanom sobica, gdje je gospodar Ilija račune slagao. Nad dućanskim stolom visijaše drvena zmija, a o njo

Digitized by Google

razna prekomorska roba, salame, sir, naranče, morski pauci, školjke i šta ja znam. Vrata dućanu bijahu od čvrsta gvoždja, nakićena umjetno kovanim željezom. Do dućanskih vrata dolazilo se uzkim svedenim ulazom u dvorište čisto, kamenom taracano, i na kraj dvorišta bijahu magazini puni robe svakojake.

Nu prvi pod da si tek vidio. Kuhinja čista, puna bakrenog posudja. U velikoj jedaćoj sobi stajaše u sriedi ogroman stol od hrastovine, a oko njega visoke hrastove stolice; o zidu staklen ormar, pun dragocjenih zdiela, posuda, tanjura, sve talijanski posao, fini vrčevi, čaše i boce od brušena stakla, posvećene voštanice i kip bogorodice od voska pod staklenim poklopcem, a u kutu širila se ogromna zelena peć. Od jedaće sobe išlo je okance u kuhinju, da jela dodju soćna i smočna na stol. U ložnici stajahu dvie ogromne krastove postelje, a na njih perinja čitavo brdo, skoro do vrha sobe, a sve to pokriveno pokrivalom od katuna, osutog velikim crvenim cviećem. Duž zidova redali se visoki hrastovi ormari, puni puncati biela fina rublja, naslaganog tude bez broja, jer nije to pravo gospodarstvo, gdje se rubenina na prste izbrojiti može. A što je u tom domaćem svetilištu najvažnije bilo: o zidu nad posteljama kip bogorodice, a pred njom srebrna svjetiljka, Ilijin gradjanski list pod staklom, velika crna puška, jer je bio Ilija i stražmeštar kod gradjanske straže i prosta batina srebrom okovana. Pod posteljom pako stajaše jaka škrinja, okovana gvoždjem i zatvorena jakim lokotom, bez sumnje utočište mnogobrojnih cekina i škuda. Sve, sve se je bilo preobrazilo i poljepšalo, samo jedna jedina starina ostade na svom mjestu. I nad dućanom nove kuće visio je onaj stari morski rak, premda su mu već brci izpali bili. U tom novom raju, pred kojim bi svaki Zagrebčanin kapu skinuo, gospodarili Ilija i Jagica.

Ima žena svakojakih i ovake i onake ćudi. Nekoj je težko zaviriti u dušu, jer si lukavštinom umie zaklanjati pravu narav, i prevarit će čovjeka i s desna i s lieva. Neku ćeš odmah prepoznati kao da ti na dlanu stoji, te se vrti kao preslica i puna je rieči kao šipak. Nu za Jagicu nije se moglo reći ni jedno ni drugo. Jagica bijaše za mlada dosta razmažena i ponešto gizdava, nu kad joj majka umre, kad se je poslije udala za Iliju liepa, snažna čovjeka, te sav kućni posao spade na njezine ruke, priuči se po malo poslu, priuči se svomu mužu, te ne imajući inače bog zna kakove brige živila je mirno, te niesi na njoj opazio ni osobite sreće, ni žalosti, ni velikih osjećaja i još manje misli; srdce joj se nihalo pravilno u prsih kao nihalo velike ure u jedaćoj sobi, a osobitu razmišljanju nije imala povoda. Možebit ju je držalo na uzdi i živo, oštro oko Ilijino.

Ozbilje, kojim je radio, štovanje, koje je cieli grad izjavljao Iliji, i strogost poštene duše, kojom je kaznio svaku nevaljanštinu, zadavahu Jagici neki neobični strah, te nije ni sanjala opirati se onomu, uz koga je, jednim časom razplamćena, prionula bila za vas život; Jagica je Iliju po svoj prilici počitala nekim strahom više, nego ljubila, jer kraj sve dobre volje nije onako pravo zdravo od srdca ljubiti mogla. Nešto joj je ipak ostalo od mladosti, nešto malo gizde. Videći, da joj je muž bogat i ugledan, rado je izticala neko gospodstvo. Nije ona nikoga vriedjala, nije nikomu nabacivala: „Gle ja sam bolja od tebe, jer imam više od tebe,“ al joj je godilo kad se je sviet klanjao bogatoj trgovkinji, — a poklonika i puzavaca ćeš vazda naći, kad ti je kesa puna — rado se je kitila srebrom i zlatom i svilenimi rubci i vrpcami. Tomu veselju nije Ilija dakako ni najmanje prigovarao, jer prema njegovu bogatstvu bijahu to sitni troškovi i premda strog i točan, a sam triezan i štedljiv, smatrao je Jagicu nekim svetim zapisom starca Vida i vladao se prema svojoj ženi nježno i ljubezno. Razmišljat o njezinu umu, o njezinu srdcu nije imao kad od silnih poslova. S prvine bavio se je taj vriedni čovjek samo o svojoj trgovini, nu kad je poslije bilo više božjeg blagoslova i više žutaka, kupio je zemlju za zemljom, vinograd za vinogradom, a tu je trebalo i pripaziti na plug i na prešu i na pivnicu; od svega toga bijaše dakako mnogo glavobolje, i nije ni čudo, da Ilija nije svoje žene pobliže razmatrao. Jedna ga je stvar ipak veoma pekla.

Jedne nedjelje sjedjaše Ilija po objedu za svojim velikim stolom zajedno sa poglavitim senatorom Ilijašićem, koj se nije mogao dosta nahvaliti Jagičine kuhinje. Gospodarica bila je pošla k večernici, ostaviv ključ od pivnice na stolu. Ilija i senator bijahu u stanu sami. Pred jednim i drugim stajaše vrčić rumena vina i sudeći po žarkih obrazih gradskoga starješine, znala je Jagica, zašto ključ od pivnice kod kuće ostaviti treba, jer je vriedni gospodin Ilijašić vrlo često mjerio i izmjerio dubljinu svoga vrčića.

— Hm! reče senator, pogladiv si po običaju podbradak, vidite, dragi Ilija, kakova se čudesa sbivaju po svietu. Da mi je tko neko, kad ste prvi put sa Vidom bili na magistratu, da ćete s vremenom biti gradjanin, assessor, crkveni otac i stražmeštar naše garde, ja bih mu bio rekao, da je lude gljive pojeo, pa ipak sve se to sbilo, ali — ne biva to svaki dan, jer, — čast vama i vašoj mudroj glavi — nije svaki čovjek Ilija i naš plemeniti varoš može se ponositi takovim gradjaninom. Eh dobro je to vince! Eh liepo vam je bog dao! Bome ste baš sretan čovjek. Vi imate liepu zidanu kuću, dva vinograda, imate oranica, pašnjaka, livada, liepu trgovinu, punu pivnicu vina, pun hambar žita, pun dimnjak butina, a pune kese zlata, imate snažnu mladu ženu, pak pitam ja vas, treba li više, ne imate li sve, što vam srdce želiti može!“

— Ne imam, poglaviti gospodine, odvrati Dalmatinac.

Digitized by Google

— Vidiš! uzmaknu senator stolicu, da ne ima svega! Tu u kući „abundantia abundantiarum“, a on se još češe za uhom i veli, „Ne imam!“ A kako se biesa zove taj zadnji klinac vašoj sreći, dragi Ilija?

— Diete, gospodine senatore! Ja imam hvala bogu jesti i piti, imam i povrh toga štošta. Al čovjek ne žive samo o kruhu, i srdcu treba hrane. Ljeta gospodnjega 1786. oženio sam Jagicu, a danas brojimo 1789. Meni je trideset i devet godina, a Jagi su dvadeset i tri. Ja sam zdrav, ona je zdrava, i opet nikakva blagoslova.

— Moj dragi Ilija, nasmjehnu se senator kiselo, iztrusiv vrčić, blagoslova velite? Pita se samo, je li to sbilja božji ili možebit vražji blagoslov. Ja imam toga čitavo čislo, al kad vam zaigra ta blagoslovljena muzika, onda mi se mozag vrti kao ona željezna zastavica navrh varoške kuće.

— Svejedno, reče trgovac. Ja se mučim, ja se znojim, ja radim od zore do mraka, i ja siromah mornar, koj sam od kuće pošao na prostu štapu, evo sam danas bogat, ugledan čovjek. Duša me ćera, da radim pošteno dalje i radit ću do smrti. Nu kad onako izmučen u noći legnem na postelju, kad podvinuv ruke pod glavu buljim u mrak, onda kao da me iz tihe noći pita tajinstven glas: Ilija, reci mi, za koga radiš? Komu ćeš to ostaviti, Oh onda mi je težko, vrlo težko, pa mi se hoće plakat. Oh da imam diete, da mogu grliti, cjelivati svoju krv, sretan bih bio, presretan. Sve, što mi je bog dao, ostavio bih djetetu, i onu prostu batinu u mojoj sobi, s kojom sam došo u Zagreb i koju sam dao srebrom okovati, pa bih mu rekao: Uzmi, uzmi sve, uzmi i ovu batinu, koja je tvoga otca iz kolibe dalmatinske dovela u ovu liepu gradjansku kuću, poštena je, diete moje, u nju se poštapljuj iduć putem života, i ti ćeš biti sretno i pošteno.“

— E pa kad vas je, dragi Ilija, tolika volja zibati, a vi čekajte još koj čas. Bog ne plaća svake subote, pa mogu doći još dvojci i trojci, i vi napokon ne ćete nasmagati batina za tu vašu litaniju. Koliko poznam vašu Jagicu, reko bih, da će se još naslušati te vragometne dječje muzike, a poznato vam je, da jedno drvo prije, drugo poslije ploda daje. Ja dakle primam ovaj vrč vina i velim: Da bog da rodila nam loza i kukuruza, trešnje i višnja, da bog da, zibala vriedna vaša drugarica do godine dvojke, a ja ću im biti krstni kum. U to ime pijmo!“

Vrčevi se kucnuše, prijatelji gucnuše, a na vratih pojavi se gospa Jagica, ogrnuta svilenim rubcem, noseć velik molitvenik.

— Oho! kukuriknu senator, pogladiv si podbradak, „lupus in fabula“ iliti u ovom slučaju „lupa in fabula.“ Odkrojili smo vam blagoslov, gospodarice Jago! Gledajte, da vas se primi. Ja velim, ter velim, za godinu dana morate pjevati notu „Nini nini Nana!“ Aha! Razumjeli ste. Bene! Al sad moram kući, da se ne nahladim. Sutra moram voditi zagrebačku procesiju k majci božjoj bistričkoj, i tu treba, da ti je glava čista, kad podješ na put. Laku noć, laku noć! Dakle za godinu dana, rekoh! i senator odklipsa svojoj kući.

Za godinu dana zapisa župnik svetoga Marka u maticu ove rieči: „Ljeta gospodnjega 1790. dne 13. srpnja rodi se Marija, zakonska kći Ilije Radića, trgovca zagr. i njegove žene Jage i bude krštena dne 16. srpnja iste godine po Vinku Kovačiću, duhovnom pomoćniku ove crkve. Kumovi: poglaviti g. Janko pl. Ilijašić, senator sl i kr. grada na Grčkih goricah i gospoja mu Marija pl. Ilijašićka.“

Ne ima sumnje, da se pri krštenju nije vode pilo, kum barem izjavi, da Ilijina pivnica ne ima dna, al uz sve veselje prišapnu senator razigranomu Iliji:

„Sram Vas bilo! Čemu opet ženske? I onako su pred 10 godina tri ženske krunu nosile. Napokon ne će više ni bit mužkoga plemena.

(Dalje sliedi.)

Konjanička.

po Schiller-u pohrvatio Lav. Vukelić.

Na konja, oj braćo! na konja svi!
U boj, u slobodu hajdemo.
Bez vojne junaku već ciene nij;
Tam' važimo koliko smiemo.
U svietu se zakloni tko za kog;
U boju je zaklon ti sablja i bog.

Slobode u svietu već nesta svud,
A tko nije rob, otaj guli.
Zavladao lukav i lažac hud,
I právo se čovječje huli.
Tko smrti ok' u oko hrabar zri,
Tek vojnik slobodu uživat smij.

Za krušac te sutrašnji malo mar
Ta briga i strah nije za nas.
Na konju prot' sudbi hajd u igar,
Pa shvatilo sutra, pa danas.
Neg ako će sutra mi danas s tog
Naužimo s' kratka oj vieka svog!

*

Digitized by Google

Nebesa ti veselu dala ćud
Pa ničim si ne tareš glave.
A težak se motikom kini lud
Bez znoja mu sreće nij prave,
Pa kopa i kopa sve do tih dob
Dok god ne izkopa i svoj si grob.

Konjanik i krilati njegov konj —
Tih gosti nas bogo obrani!
Gle svati se sastali — ne šlju ponj;
Al on se već med njimi bani.
Nit' dugo će molit, nit' zlata dat,
Al prvi obljubit će ljubu znat.

Što, djevice, plačeš, što tužiš oj?
Oj kani se nevjere kani.
Ta nejma on stanka na zemlji svoj,
Pa kod njeg da ljubav se stani!
Ni sudbina njemu nij' dala mir
Pa briga za tvojih ga suza vir.

Sad o sablji zavisi svijet vas,
Pa blago mu, sablju tko paše.
A spoji li bratinska ljubav vas,
Sve carstvo zemaljsko je vaše.
Ta nejma te krune ni žezla tog
Nedohvatna meni sa hata mog.

S tog, braćo, na konja, na konja svi,
Na dušmana svaki trnapi!
Dok mladost nam bukti, dok krvća vri
Dok slobodni duh ne izhlapi.
Uloži svak život, a to l' te strah,
Života se nigda ni ne dosta.

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

Uvar Ivanović ležaše u svojoj postelji. Košulja bez jačice, s malom petljom, ovila mu se oko puna vrata i spustila se u širokih naborih niz njegove skoro ženske grudi, na vratu visio mu križić od čempresa. Laganim pokrivačem zaogrnuo možna uda. Svieća gorila tiho na noćnom stolcu, a do nogu Uvara Ivanovića sjedjaše Šubin.

— Jest, progovori mrko, udala se i hoće da ode. Vaš bratić bučio, da ga se je čulo po svoj kući; zatvorio se u spavaću sobu, da bude tajno, a medjutim mogahu to čuti ne samo lokaji i sobarice, već i kočijaši. Još sada je vas izvan sebe, na mene malo što nije navalio, otčeva kletva lebdi mu na ustnah, ali ne ima snage izreći ju. Ana Vasiljevna takodjer je izvan sebe, nu nju više muči odlazak kćerin, nego li to, što je udata.

Uvar Ivanović zaigra prsti.

— Majka je, progovori, pa što ćeš?

— Vaš bratić, nastavi Šubin, grozi se, da će ići k metropoliti, k vrhovnomu namjestniku i k ministru, da će tužiti, a sve to svršiti će se tako, da će ona ipak otići. A tko bi i upropastio svoju kćer! Nabjesniti će se pa će biti mir.

— Ne imaju pravo... dodade Uvar Ivanović i napije se iz vrča.

— Dakako, dakako. A u Moskvi biti će sila pogovora! A ona nije ih se plašila... u ostalom ona za takova šta ne mari! Otići će a kamo? Čovjeku je grozno kad samo na to pomisli! Na takov dalek put, u takvu vrevu! Što ju tamo čeka? Vidim ju, kako noćju, za bure, za studeni od trideset stupnjeva odilazi iz otčinske kuće. Razstati će se s roditelji, s rodbinom, nu ja ju razumiem. Koga ovdje ostavlja? Koga je tu vidila? Kurnatovskoga Bersenjeva i mene, pa to je ipak bolje. Za čim bi tu žalila? Jedno je samo zlo, što njezin suprug — nekako mi pri toj rieči zapinje jezik — što Insarov baca krv, to je zlo. Vidio sam ga nedavno. U obličju nalik je Brutu. Znadete li, tko je bio Bruto?

— A zašto bi mi to trebalo znati? Čovjek.

— Dobro, bio je čovjek. Jest čudno lice, nezdravo, veoma nezdravo.

— U boju je to svejedno... progovori Uvar Ivanović.

— Dakako u boju je to svejedno; vi danas sasma dobro govorite, ali u životu nije to svejedno. Heleni htjeti će se s njim živiti.

— To je djelo mladosti, ozva se Uvar Ivanović.

— Jest, djelo mladosti, djelo slavno, smjelo. Smrt, život, boj, pad, radost, ljubav, sloboda, domovina... dobro, dobro, dao to Bog svakomu! To nije sjediti za pećju i govoriti, da je svejedno, kad to doista nije svejedno. A sad su tamo strune nategnute: ugodi svim, ili se bij.

Šubin oborio glavu na prsa.

— Jest, nastavi nakon kratke šutnje, Insarov vriedan je nje. U ostalom to je ludo. Nje nije nitko vrie-

Digitized by Google

dan. Insarov, Insarov... zašto bi čovjek lagao? Dopustimo, da je valjan, da se može sam hraniti; ali zar mi ne vriedimo ništa? Primjerice ja, zar sam ja za ništa? Zar mi Bog nije ništa podielio, nikakovih sposobnosti, nikakova dara? Zar ne bi danas sutra ime Pavla Šubina moglo biti slavno? Na stolu imate mjeden groš, možebit da se za sto godina upotriebi ta stvar za spomenik Pavlu Šubinu, koji će mu staviti zahvalno potomstvo.

Uvar Ivanović podupre se laktom i zagleda se u govorećega umjetnika.

— To je druga pjesma, progovori napokon, zaigrav kao obično prsti, rieč je o drugih a ti.. govoriš o sebi.

— O veliki filozofe zemlje ruske! povika Šubin. Svaka vaša rieč, čisto je zlato, i ne meni, nego vam treba postaviti spomenik, a ja ću se za to postarati. Tako kako tu ležite, u tom položaju — u kojom čovjek ne zna, da li je više lienosti ili sile? Takva ću vas izklesati. Pravedan ukor postigao me rad moje sebičnosti i svojeljublja. Jest ne imam razloga govoriti o sebi, hvastati se. Ne, imamo još nikoga, gledao čovjek, kako mu drago. Ne kad bi bilo u nas valjanih ljudi, ne bi nikad ta djevojka otišla od nas, ne bi izmakla kao riba u vodu. Nu kad će svanuti naše doba, kad će u nas biti ljudi?

— Odluči to, odvrati Uvar Ivanović, pak će ih biti.

— Biti će ih? Ti štožeru svieta! Ti si rekao, biti će ih. Gledjite, zapisati ću si vaše rieči. Nu zašto ste ugasili svieću?

— Spavao bih, lahku noć!

XXXI.

Šubin imao je pravo. Nenadan glas ob udaji Heleninoj malo što nije ubio Anu Vasiljevnu. Morade leći. Nikola Artemjević htjede, da ne pripusti k sebi kćeri. Nasladjivao se tiem, što može pokazati svoju podpunu vlast u kući; neprestano vikao bi na družinu i govorio pri tom: ja ću vam pokazati, vi ćete me znati, čekajte samo! Dok bijaše doma, nije Ana Vasiljevna vidila Helene, imaše uza se samo Zoju, koja često poslužujuć ju mislila bi sama u sebi ne dati prednost Insarovu, a poradi koga! Nu čim bi Nikola Artemjević otišao a to se je sgadjalo vrlo često, jer se je medjutim Augustina Kristijanovna sbilja vratila, došla bi uviek Helena k majci, koja bi ju šuteć gledala suznima očima; nije tada ćutila boli, nu duboku, neizmjernu žalost, sličnu boli.

— Majčice, mila majčice! govovorila bi, cjelivajuć joj ruke, što mi je bilo činiti? Što mogu tomu, zaljubila sam se, niesam mogla inače. To je moja sudbina, ta me je spojila s čovjekom, koji nije mio otcu i koji će me od vas odvesti.

— Ah, prekinu ju Ana Vasiljevna, ne spominji mi toga! Čim se samo sjetim, kamo ćeš ići, srdce mi puca.

— Mila majčice, odvrati Helena, tješite se tim, da je moglo biti gore, da sam mogla umrieti.

— Ta i tako ne imam nade, da ću te igda više viditi. Možebit da ćeš umrieti negdje na salašu, Ana Vasiljevna mislila, da je u Bugarskoj kao u Sibiriji, — ili ni ne ću pregorjeti razstanka.

— Ne govorite tako, mila majčice. Dati će Bog, te ćemo se opet viditi. Ta i u Bugarskoj ima gradova, kao i ovdje.

— Kakovi su tamo gradovi! Sad je tamo vojna — sad tamo, kreneš li se kamo ti drago — grme topovi.. a hoćeš li skoro otići?

— Skoro... samo ako otac... on hoće da tuži.. on se grozi, da će nas razstaviti.

Ana Vasiljevna pogleda prama nebu.

— Ne, on ne će tužiti, draga Heleno! Ja sama ne bi bila privolila tomu braku, ali što se je dogodilo, odkloniti se više ne da.

Tako prodje nekoliko dana. Napokon ohrabri se Ana Vasiljevna i zatvori se jedne večeri sa svojim mužem u spavaća sobu. Sve se je u kući smirilo, kao da ne ima ni žive duše. Izprva nije se čulo ništa; zatim zabučio glas Nikole Artemjevića, nastala prepirka, čula se krika, dapače napokon i jecanje... Šubin htio već sa Zojom i lokaji pomoliti se i učiniti svemu kraj, kad ali malo po malo popušća vika u spavaćoj sobi, promieni se u razgovor, a napokon zamukne sve. Samo se je još čulo tiho uzdisanje, ali i to prestade. Zazvečali ključevi, čuo se štropot prouzročen otvaranjem pisaćega stola... vrata se otvoriše i izadje Nikola Artemjević. Ljutito pogleda uokolo sebe i ode u klub. Ana Vasiljevna dade dozvati si Helenu i reče joj kroz vrele suze:

— Sve je izravnano, on ne će tužiti, a tebi ne će braniti, da odeš, da nas ostaviš.

— Dozvolite Dimitriji, da dodje zahvaliti vam se, reče Helena majci, čim se je malko umirila bila.

— Počekaj malo, ne mogu još sada viditi čovjeka, koji nas razstavlja. Tà viditi ću ga prije odlazka.

— Prije odlazka! tužno ponovi Helena.

Nikola Artemjević obećao je doduše, da ne će tužiti; nu Ana Vasiljevna ne reče kćeri, za koju je cienu to obećao. Ona joj nije rekla, da mu je zajamčila, platiti sve njegove dugove, što više, da mu je s ruke u ruku dala tisuću rubalja. Osim toga izjavio je još Ani Vasiljevni, da ne želi viditi Insarova, koga je svedj porugljivo Crnogorcem nazivao, a došav u klub, stane namah svomu drugu pripoviedati ob udaji Heleninoj: Jeste li čuli? zače prisiljenom hladnokrvnošću, moja kći s prevelike učenosti pošla za djaka. Drug njegov pogleda ga, zamumlja: hm! i upita ga, što će igrati?

XXXII.

Približavao se dan odlazku. Studeni naginjao ka kraju. Insarov davno već spremio sve, te gorio neuztrpljivošću, da otidje što prije iz Moskve. I liečnik govorio mu je neprestano: Vam treba vrućega podnebja,

Digitized by Google

ovdje ne ćete oporaviti se. Helena takodjer bijaše neuztrpliva; mučilo ju i to još, što je Insarov tako probliedio i propao. Često bi tajnim strahom motrila promienjene mu crte. Njen položaj u otčinskoj kući bijaše tegotan. Majka gledaše na nju kao na mrtvu, otac postupaše s njom hladno, kao da je i nije. Skori razstanak mučio je i nju, nu ona je mislila, da mu je to dužnost uvriedjena otca, sakriti svoja čuvstva, svoju slabost. Napokon zaželi Ana Vasiljevna viditi Insarova. Privedoše ga k njoj u potaji, zadnjimi stubami. Kad je stupio k njoj u sobu, ne mogaše mu dugo ni rieči progovoriti, pače ne mogaše ni pogledati ga; on sjedne uz njenu stolicu i čekaše učtivo na prvu joj rieč. Helena sjedne takodjer tamo i primi rukom majčinu ruku. Napokon podigne Ana Vasiljevna oči i progovori: Bog vum sudio, Dimitrijo Nikanoviću!.. i ušuti, ukor ne htjede joj na usta. Ali vi ste bolestni. — Heleno, on je bolestan!

— Bio sam bolestan, Ano Vasiljevna, odvrati Insarov, i niesam još posve onakov, kakov bi imao biti; nu nadam se, da ću se na rodnom zraku sasma oporaviti.

— U Bugarsku! šaptnu Ana Vasiljevna i pomisli: Bože moj, umirući Bugar, glas mu je kao iz suda, oči upale, gola kost i koža, kaput kao da nije njegov, vas je žut.. a ona mu je žena, ona ga ljubi!... Nu domala razabere se opet. — Dimitrijo Nikanoroviću, progovori, je li vam baš nuždno, nuždno otići?

— Vrlo mi je nuždno, Ano Vasiljevna.

Ana Vasiljevna pogleda ga.

— Ah, Dimitrijo Nikanoroviću, ne dao Bog, da igda oćutite ono, što ja sada ćutim... nu obećajte mi, da ćete ju štititi.. Nužde ne ćete trpiti, dok sam ja živa!

Suze prekinu joj rieč. Razširi naručje, a Helena i Insarov ogrle ju.

Nastao kobni dan. Bješe ustanovljeno, da se Helena s roditelji oprosti doma, a otidje iz stana Insarovljeva. U dvanaest sati imalo se otići. Četvrt sata prije dodje Bersenjev. Mislio je, da će u Insarova zateći njegove zemljake, koji će ga pratiti; nu ti su već napried otišli bili. Krojač pozdravio ga pozdravom: dobri gospodine; on se je od žalosti ili od radosti, što će dobiti pokućtvo, silno napio; žena morala ga brže bolje odvesti. U sobi bilo sve priredjeno: kovčeg uvezan konopci ležaše na podu. Bersenjev se zamislio mnoga uspomena pojavi se u duši njegovoj.

(Dalje sliedi).

POUKA.

Josip Plemenčić.

(Sa slikom.)

Hrvatsko je pozorište „diete sreće“ ili slučaja. Stari su doduše zametci hrvatske dramatike, u Dalmaciji pada ju u početak vieka šestnajstoga, pa se je dramatika sve dalje i dalje razvijala. Tko prebire stare naše dramatske plodove, tko zna, da su bili prikazivani, navlastito u Dubrovniku po osebnih — ma i dobrovoljačkih — družinah, uvidit će, da je tu moralo biti dosta glumaca, sbornih pjevača, scenerije. Nu sve je to minulo, sudbina je presjekla tomu staromu pozorišnomu životu nit, sve to propade i kad su revni radnici u trećem desetku ovoga vieka stali buditi narod oda sna, kad je trebalo graditi sve na novo, kad je svaki junak te vrle ilirske četice bio i morao biti gramatik, dramatik, politik, lirik, epik, novinar, redatelj, koncertista, korteš, tajnik družtva, kolporter pače i glumac, onda je uz „Maticu“, „Narodni dom“, „Gospodarsko družtvo“ „muzej“ valjalo i podić hrvatsko kazalište. Kazalište! Bože moj u ponjemčenom Zagrebu, gdje je vladalo njemačko pozorište, gdje je taj zavod bio u rukuh privatne špekulacije, gdje je više družtvo upravo protivno bilo, te se upravo smijalo svakomu narodnomu podhvatu, gdje nije bilo ni repertoira ni glumaca, ni redatelja, ni novaca, ni občinstva, gdje nije bilo — ama ništa! A opet se nešta stvorilo, i danas poslije 40 godina imamo dramatičan zavod, kojim se narod ponositi može, za koj i stranci priznavaju, da je vrstan. Eto koliko snage ima u budnu narodu, dà ne sumnjamo, da bi uspjeh mnogo sjajniji biti mogao, da se sistematički radi o razvitku dramatike, da se gleda, da se hrvatska dramatika razširi po cieloj zemlji. Šteta, vječna šteta, da pokojni dr. Dimitrije Demeter, osnovatelj novog hrvatskog kazališta, nije ostavio za sobom nikakovih zapisaka. Sjećam se mnogih epizoda, vrlo komičnih prizora, što mi ih je o postanku našega kazališta pričao, sjećam se, kako mi je on i pokojni Vjekoslav Babukić pripoviedao o velikih mukah, što ih se napatiše, kad je g. — mislim — 1841. Izakovićevo družtvo, sbor dosta nevještih glumaca, došlo u Zagreb, koliko je tu bilo brige, da hrvatsko kazalište ne doživi sramote. Pa kad se je to čedance počelo pridizati iz kolievke, kad je to stalo postupati, eno dodjoše tudjinci i mjesto „Kraljevića Marka“ moradosmo gledat „Henrika IV.“ mjesto „Mejrime“ njemačke sentimentalne igre sve na njemačkom jeziku. Dà dozvoliše nam ipak jedan dan i to četvrtak — djački praznik — za hrvatsku dramu. Lože bijahu na taj dan prazne — jer polaziti hrvatske predstave bijaše povreda bon tona, i ako se je koj visoki njemački birokrat zabludio od duga vremena u ložu, to si mogao na gospodskom licu vidjeti porugljiv posmjeh. Nu parter bijaše vazda pun. Po stolicah sjedjahu naši profesori, a u parteru mi djaci, živa četa vrlo živih dlanova. Ne bijasmo ni malo strogi kritici, kao što može-

Digitized by Google

bit današnje občinstvo. Utuviv si u glavu, da svaka hrvatska predstava eo ipso dobra biti mora, usvojismo načelo, da se poslije svakoga čina absolutno pljeskati mora, ma se na nas i mrgodio naš Jupiter tonans t. j. direktor Premru. Bilo je tu dakako kojekakvih predstava, osobito kad su ovejani Švabe prikazivali hrvatske uloge. Dozovite si u pamet prvu predstavu „Mejrime“. Njemica Ziegler, žena pristara neliepa, koja nije ni pisnula hrvatski, prikazivala je „zamamnu divnu Mejrimu“. Strahovito li je žvakala Banove stihove; „ž“, „š“, „č“, „ć“ svi ti glasovi letili kao prskavci iz germanskih ustiu. Il uzmite si Niemca Stefana, koj je prikazivao vriednog starca Novaka. Pa i domaće sile izim Freudenreicha (Živan) da ste vidjeli n. pr. starog Vejca, koj je pod ruhom tamničara unišao sa pol brka i sa fesom snimio vlasulju i motao jezikom, kao da deklamuje kakovu kinezku čitulju. Nu mi smo pljeskali, gromovito pljeskali. A danas? Nek dodje koje manje njemačko družtvo, nek se mjeri s našim? Poniknulo bi nikom. Pa se je sve to skupilo ponajviše sretnim slučajem, dakako i revnovanjem Demetrovim i pričinom Freudenreichovom.

U nas ne ima mnogo kazališta, u nas neima dakle ni mnogo glumaca. Stalno razvija se kazalište tek od g. 1860. Pa smo izim toga ljudi vrlo gospodske ćudi. Velika se hćelo priegora, velike nevolje, da si se posvetio kazalištu. Poći u glumce značilo je prodati dušu vragu. I opet se skupila liepa četica, većinom dakako naturaliste, ljudi koji niesu svršili kakove nauke, ljudi koji niesu pred sobom imali slavnih uzora, ljudi, koji su malo vidjeli dobrih predstava, ljudi koji su morali jedva unovačeni odmah izaći na to mučno bojište — na pozorište, ljudi, koji su morali pogadjati, kako će glumiti. Slučajno zaluta sad ovoj sad ona na dramatične daske. Bilo je dakako i onakovih, koji si ne stekoše nikakove lovorike, kojih je umjetnički toplomjer vazda stajao kod ništice al iz svega toga izvila se liepa četa glumaca i glumica, valjanih i vrlih, opet živ dokaz, kolika da dara u našem narodu ima. Jedan junak od te četice bijaša i Josip Plemenčić. Vjekopis mu je posve kratak. Josip Plemenčić rodio se 21 prosinca 1836 u Zagrebu od otca postolara. Polazio je normalne škole i sjećam se, da je bio još dječakom izišo na glas za vragoljana i kolovodju svih mogućih vragolija. Poslije ostavi knjigu, pa da bude postolarom, nu kad doraste do puške, valjade mu poći u vojnike, te Plemenčić posto narednikom u hrvatskoj kopljaničkoj pukovini. G. 1863. povrati se kući. Za zanat valjda nije imao puno volje, jer je u njegovoj duši nešta neizvjestna tinjalo, i narednik Plemenčić dodje opet u školu — al ovaj put u Freudenreichovu školu na Markovu trgu. Freudenreich bijaše za ono doba ravnateljem našega kazališta, a komika nije bilo, jer je Freudenreichov brat, glasoviti „Grga“ naglom smrti umro bio. Za ona doba bude kod nas uvedena opereta, za ono vrieme cvala je lakrdija i upućivan po g. Freudenreichu i dr. Demetru bude Pl. do skora popularan komik i upravo zagrebački komik, koj je bio toliko umilio občinstvu, da su ljudi povrvljeli u kazalište, kad su ćitali na kazališnom oglasu njegovo ime, ni ne pitujuć mnogo za komad.

Od onog doba sve do svoje smrti bijaše Plemenčić članom našega kazališta — izuzam kratko vrieme, za kojeg je boravio kod biogradskog pozorišta, sto i sto puti razigravao nam je Plemenčić svojom komikom srdce, da neke njegove figure iz „Veselih djaka“, „Lumpacijusa“, „Boysijske vještice“ i „Momci na brod!“ postale su upravo stereotipne i badava kušaju ga drugi oponašati — Plemenčića ne ima. Ne budući jaka tiela, boreći se sa financijalnimi neprilikami i živući s toga kadkad dosta slabo bude žrtvom grozne i neizlječive bolesti — sušice, koja ga dne 11. travnja 1876. skonča, pošto smo već nekoliko mjeseci unapried znali, da ćemo Plemenčića izgubit. Zagrebčani počastiše ga liepim sprovodom, a zadnji oproštaj govorio mu je na grobu g. Adam Mandrović, ravnatelj drame.

Bivši kroz nekoliko godina dramaturgom našega kazališta, poznavao sam Plemenčića, njegovu ćud, njegov dar veoma dobro. Plemenčić bijaše malena stasa, više suh, al do kraja okretan, osobito pomične bijahu mišice njegova lica, mimika mu je s toga bila izrazita, drastična. Kadgodj ga vidjeh na pozorištu, sjetih se nehotice bečkoga komika Nestroja, i lice im je u istinu nekako slično bilo. Plemenčić je rado govorio pošalice i van kazališta, on je dapače dan prije svoje smrti smišljao dosjetke o toj smrti pred svojimi drugovi, al uza sve to bijaše čovjek dosta ozbiljan. Rekoh već odprije, da je bio zagrebački komik i prečesto je klasički pogodio onaj osobiti humor kajkavskoga narječja. Pri tom bilo je u njegovoj komiki života, nije on pravio puste harlekinade. Neki te neki prigovarahu mu, da je kadkad udario u karikaturu, da je više uloga na isti način prikazao, po čem je nastala neka jednostavnost. Moguće. Ali takovi kritici zaboravljaju, da je bio naturalista, da te mane ne valja pisat u grieh tobožnjoj nesposobnosti. Glumcu mora da je umjetnički zadatak, da se razkrsti sa svojom naravi, da usvoji posve karakter uloge, al tomu se hoće veće naobrazbe, to je za naturalistu vrlo mučno. Plemenčić je to i sam osjećao. Jednom donese mi nekoliko svojih kupleta, u kojih je sila anarhije medju jambi daktili, troheji i naglasom bilo. Kad sam mu ih popravio, reče: „Zašto biesa, nisam više učio, čovjek uviek samo pogadja“.

Nu Plemenčić dokazao je, da umie dobro pogadjati. Kad je s našega pozorišta nestalo operete i lakrdije prituži mi se Plem.: „Šta ću sad ja raditi? Ta sa mene skoro i ne ima posla!“ Odgovorih mu, neka se posveti finijoj karakternoj komici. Dadoh mu ulogu stara Rouèa u „Starih mladićih“ i ulogu Chapellarda u „Bo-

Digitized by Google

gomoljcih". Pl. stao je ozbiljno o toj zadaći razmišljati, pitat za ovo i ono, gdje mu karakter nije posve jasan bio, pa je obie uloge izvrstno prikazao. Drugi put dodje opet očajan k meni, pa reče: „Eto svi si već izabraše za prijam nove komade, a ja ne imam ništa; molim vas, recite gospodine, šta da si izaberem". Sjetih se englezke šale „The Padlock" (Lokot), u kojoj sam bio vidio glasovitog afrikanskog glumca Ire Aldridge-a. Naručih taj komad za Plemenčića. Stvarca je neznatna al crnac Mungo je vještački karakterisan. Plemenčić pročita komad i prihvati ga s velikim veseljem. Brže bolje potraži nekog u Zagrebu boravećeg mornara, koj mu je morao točno zabilježit englezki izgovor i točno opisat karakteristiku crnca i sbilja Plemenčićev Mungo bijaše izvrstna, dobro promišljena slika. Plemenčić bijaše ćudi veoma strastvene, lako upaljive, al van reda dobra srdca. Nejedan put znala je buknut kod pokusa čitava revolucija i Plemenčić stavio je s mjesta „kabinetno pitanje." Kad se je tako razplamtio bio, bilo je najbolje reći: „Gospodine, danas ne govorim s vami, dodjite sutra k meni!" I Pl. dodje posve miran i tih te reče epigramatički: „Oprostite! Zmam, ludorija je bila; moja luda pamet! Oprostite, molim vas, gospodine!" Jedna od glavnih uloga bijaše mu „Mažičižma" u „veselih djacih", u toj ulozi donosi ga i naš list.

Zadnji put vidjeh Plemenčića u „Lionskom ulaku" prikazivao je krčmarskog dječaka. Gdje je bio taj vragoljasti Plemenčić, u kom je nekad sve vrilo i kipilo? Oči upale, stas sguren, mišice trome, grlo promuklo — nu gotova smrt — a uz to lakrdijaški smieh, da te je boljelo srdce; a sada neima naše kazalište komika, jer ne ima Plemenčića, jer je Plemenčić bio jedini komik na slavenskom jugu.

A. Š.

Karlo barun Prandau, glasbenik.

Napisao Fr. Ž. Koch.

(Dalje.)

Koliko se tiče spomenutih popravaka, što ih je naš umjetnik imao na umu, znamo posve dobro, da je on taj posao povjerio Jakovu Deutschmannu, bečkomu graditelju glasovira. Ovaj mu se odazva draga srdca obećavši, da će svim njegovim zahtjevom zadovoljiti. Deutschmann prihvati se vrlo marljivo povjerena mu posla te iza mnogih pokusa dade on fisharmonici posve drugi oblik i upriliči joj nutrinu posve drugačije, po kojoj su tipke lakše udarale a i po kojoj je glas puno zvonkiji izilazio. Kaže se samo sobom, da je barun Prandau gospodski platio.

Pošto je izumljaj fisharmonike toliko uspio, latiše se i drugi graditelji glasovira gradnje novoga glasbala, poimence bečki tvorničari Petar Fitz i Lorenz, Müller u Bremenu, Lockman u Deliću; Buschmam u Hamburgu. Fitz sasastavi fisharmoniku sa tri mieha, te ju prozva Aeolodiconom, a napokon Harmonijom.

Kud one dvie Haekelove fisharmonike dopadoše, kud li ona, što ju je Deutschmann sagradio, niesam mogao doznati. U Valpovu ima samo jedan Deutschmanov glasovir, u kom je upriličena i fisharmonika, a bijaše svojinom Karlovom. Ja sam na tom glasbalu udarao, a tako je ustrojen, da se može il glasovirati ili na harmoniju orguljati, ili pak k j e d n u jedno i drugo izvoditi. Jedan Fitzov harmonij iz ostavštine našega umjetnika, vrlo zvonka glasa, poklonio je barun Gustav Prandau ravnatelju Humelu; koji je za napredak glasbe u Osieku vrlo zaslužan.

Po tom dakle, što dosle pripovidjesmo, ide slava izumljaja fisharmonike lih našu hrvatsku domovinu; jer je naš zemljak prvi ideju takova glasbala zamislio, jerbo je on oko usavršbe toga glasbala sam nastojao, jerbo je on realizaciji te ideje mnoge i mnoge tisuće žrtvovao. Da nije bilo toga novca iz naše domovine, bome bi i na izumljaj fisharmonike dugo imali čekati. Što njemačka leksika ne spominju Karla Prandaua, ni malo se ne čudimo, jer je južne Slovjene vazda sreća zapadala, da su nas takovimi nevježami predočavali, koji nikada i nikakovu napredku ne pripomogoše, već koji samo gledajuć u njemačka čudesa prodavahu zijake, i tupim varvarstvom ruglu služiahu. Ali doć će sunce i pred naša vrata, doć će hora, te će sviet pravednije o nas suditi, nego li je sudio, već Englezi i Francezi treznijim okom gledaju na na naš krasan i bistrouman narod, dapače i njemački i talijanski neki pravednici okanjuju se zlovolje i oholosti te mi se čine napokon spremni priznati ono, što tu priznaju pred Bogom i svietom zavredjuje.

G. 1828. obadje barun Karlo sa svojom gospodjom Česku i Sasku. Desiv se u Pragu posieti i strahovski samostan, gdje je znao da imadu vele liepe orgulje. Ne kaza, tko je, već zamoli staroga jednookoga orguljaša, neka mu dozvoli popodne malo zaorguljati. Orguljaš bio spreman i roči baruna u 3 sata popodne. Naš umjetnik dodje, kako je svagdje o b i k a o, točno uprav kad je samostanski dobnjak počeo odbijati treću popodne. Najprije pozorno razgledao orgulje, a onda stao orguljati. Tuj se zapanji starac orguljaš čujuć, koli vješto ne poznani umjetnik sastavlja registre, te će ga čudan zapitati: „Pri kojoj ste prvostolnici orguljašem, gospodine kolego?" „Pri nijednoj, moj dragoviću, ja sam samo dobrovoljac, te samo malo kada orguljam pri službi božjoj". Začudio se starac još većma misleći: kako može toli vješt biti orguljanju a da nije prvostolni orguljaš. Ne reče mu naš velikaš, da ima doma sam svoje orgulje, ali da starac može bar nagadjati to velikaštvo, tutnu mu pri odlazku napoleonski cekin u ruku — a starac se gotovo obeznanio, sjećajuć se valjda, kako ga je nazvao gospodinom kolegom, te klanjajući se do crne zemlje zasvje-

Digitized by Google

dočavaše veliko štovanje čudnomu umjetniku a klanjanjem zaklanjaše veliku svoju nepriliku.

I u Draždjanih izorguljao si naš velikaš mnoge hvale i pohvalna spominjanja, osobito pošto čuše, da je odanle odkud i Trenkovi panduri.

Kad se je barun Karlo s toga puta vratio u Beč, obadje svoje glasbalare, da vidi kako im napreduju poslovi i hoće li im za rukom poći ušavršbe, što ih on željaše. Ali pošto vidje, da ti pokusi ne napreduju, dajer Prandaui niesu navikli tvrdovati i zamierati velikim računom. Ali ovaj put žacnu talijanska bezobraznost našega velikaša toliko, da je sjednuvši sa svojom gospodjom u svoj hintov zapovjedio kočešu: Doma! Vrativ se tako u Beč puno prije, nego je bio nakanio, naidje na još neugodniju nenadicu u svom dvoru, jer mu objestna služinčad bijaše zaokupila sve prostorije njegova stana uzevši tuj baniti se i gospodska veselja udešavati.

Barun Prandau nije se mnogo osvrtao na jedno ni

Josip Plemenčić.

pače da se glasbalar žapa njegove prisutnosti, odluči nekoliko mjeseci preživljeti u Italiji i čim nastade proljeće, zaputi na svojih konjih put Mljetačke. Dakako da je s njim na put krenula i mila mu gospodja, koja mu bijaše, kako Halevy veli, „duša njegove umjetničke duše, oktava temeljnog mu glasa i prvo grlo njegovoj partituri“. Alj i ne dodjoše dalje od Mljetačke. Neki ih gostioničar bezobraznim računom ljuto namadjario i uvriedio — a moralo je biti uz grdan račun i surova načina, na drugo, njemu samo bijaše do toga, da je imao rad šta ne putovati, već sjediti za svojim stolom i pisati kajde, a sve ostalo vrieme proboraviti udarajući u harmonij. Malo će tko pojmiti, kako bi komu moglo biti draže pisati kajde, nego li putovati po Italiji, a ja ipak za gdjekoga znadem, komu je taj posao miliji, nego li ikakov put.

Prvo poveće djelo, što ga je naš umjetnik poslije g. 1830. napisao, bijaše opera: La dame blanche od

Digitized by Google

Boieldieua, koja je u ono doba bečkoj publici najvećma u volji bila. Tu je operu Prandau sam svojom rukom od početka do svršetka za harmonij prepisao a rukopisa toga eno u Osieku u spomenutoga gosp. Hummela.

Medju bolje sastavke Prandauove spada njegov „Tantum ergo“ za 4 grla i orgulje, ili za dvoje gusle, violu, frulu, dvie pištalke, surlu, 2 roga, violoncel i kontrabas (opus 20.) U Beču kod Diabella. Taj je Tantum ergo vrlo uzvišenim stilom pisan, nema u njem nikakvih starinskih cifrarija, ali s toga i uznosi te i sbilja vriedi, da kao što je dosle u mnogih crkvah Austrije i Ugarske a osobito u Osieku i Valpovu omilio i drugud po našoj domovini u običaj udje već s toga, što je djelo našega zemljaka.

Kad je god. 1835. umro car Franjo I., sastavi naš zemljak fantaziju tužaljku za fisharmoniku, koju je Diabelli kašnje već više puta izdao. Shvativ onaj tren, kad je veliko zvono na svetom Stjepanu oglasilo smrt carevu najbolja je to stvorba baruna Prandaua te ne samo da se je u glasbeničkih krugovih svakoga srdca kosnula, već je i na carskom dvoru pobudila senzaciju, te Prandau bude pozvan, ne bi li svoj glasbotvor sâm izvodio pred cielim carskim dvorom. Ali pošto se je Prandau već neko vrieme uklanjao svakoj javnoj produkciji, to se je dakako najponiznijim načinom izpričao i za previšnju milost zahvalio a tom sgodom majci se tužio, da pored sve te časti i pored svega vanjskoga uzhita malo tko u visokih krugovih pravo mari za umjetnost i da je njemu namienjena čast valjda išla baruna a ne umjetnika, a po njegovu sudu vriedi čovjek samo onoliko, koliko je za obće dobro privriedio.

G. 1838. snadje baruna Karla velika domaća nesreća. Umrie mu premila supruga, koja mu je uz angjeosku dobrotu u svih sgodah i nesgoda života vierno drugovala a osobito Karlovu umjetničkomu nastojanju u prilog radila. Sav svoj ostali viek tugovao je za njom, a od svieta se posve otudjio, nikada više nije putovao, nije se dapače više vraćao ni u istu domovinu, već jedva kad uhvati sgodu penjat se po gorah oko Beča, a ljetovaše svake godine u Karlsburgu u svojoj vili usred krasna joj vrta. I onih se većih produkcija okani, što no su drugda u njegovu dvoru u običaju bile, te si je samo udesio svoj domaći tercet. Za tu domaću glasbu priredio si je silu božju glasbotvora različitih umjetničkih velikana. Uz veliku strpljivost i prerado pisaše kajde. Rano ustajaše i rano zajutrovaše a namah za tiem stao bi pisati kajde. Nije mu ni malo težko bilo tri četiri puta istu stvar prepisivati, dapače svjetovao je mlade umjetnike, neka to često čine, jer tako radeći naidješ na mnogu pogrešku, koje na prvi mah i ne opaziš. Stoga i bijahu njegvi glasbotvori, štono rieč, gladki i korektni, a njegvi rukopisi čisti i razgovietni.

Tako življaše barun Prandau na tihoj samoći, dok ne dodje g. 1848. uznievša svaku živu dušu i razigravša svačije srdce, te tako i Prandau pomisli na svoju domovinu. Dozva si opet na um neke narodne melodije, što ih je čuo po Slavoniji te sastavi hrvatsku koračnicu i posveti ju svojemu glavnomu prijatelju banu Jelačiću. Taj jednostavni glasbotvor znamenit je s toga u našoj narodnoj glasbi, što su u njem prvi put u porabu došli narodni napjevi. Barun Karlo pokaza tiem glasbotvorom put, kojim naša narodna glasba u prvi mah udariti ima, da se dosine pravoga slovjenskoga načina i začina. Da je taj naš velikaš kojom srećom u Zagrebu stolovao te s Lisinskim i Livadićem u doticaj došao, da je proučio sve ono Gavanovo bogatstvo naše glasbe, što je u narodnih pjesmah sačuvano i što sam ga ja u svojih sbirkah pobilježio, ne ima sumnje, da bi slovjenskim glasbotvorcem izišao na glas, ne što bi u njem zameta bilo onoj divoti narodne melodije, već što je u njega bio osobit dar oponašanja, te bi s toga svakojako bio mogao skladati narodne glasbotvore. Oponašati nije do duše ono isto, što je izvorno pisati, ali u doba Karlova umjetnikovanja bilo bi nam najviše koristilo, da je tko samo oponašao narodne napjeve ma da nam gradjansko občinstvo samo privikne osobitosti tieh napjeva.

Na kajdanci te koračnice ima podpuni naslov Jelačića bana i na kraju uz najdublje štovanje i ime posvetnikovo. Sve austrijske, dapače i sve inozemske svirke svirahu tu koračnicu, te barun Karlo uredi ju s toga i za glasovir, a nakladnik Diabelli malo je kojim drugim izdanjem te ruke toliko dobio, koliko izdanjem tako zvanoga Jelačić-marša.

Baš mi je tuj napomenuti, da je barun Karlo Prandau bio velikim prijateljem Slovjena i najodličnijim domoljubom. Preuzvišeni g. biskup Štrosmajer, koji je često boravio u barunovoj kući u Beču, ovlastio me je, da to uztvrdim na njegovo ime.

Ali ne samo s toga, što je Karlo Prandau bio hrvatski domoljub, i što je tu koračnicu poglavitomu reprezentantu hrvatskoga domoljubja posvetio — vriedi nam najviše taj glasbotvor, već nam vriedi ponajviše s toga, što je htio pogoditi i što je pogodio narodnu žicu, a sa toga našega glasbenoga stanovišta ne marimo se osvrtati na zamjeru ma čiju. Ma i ne bilo u nas onakvih orijaških glasbotvora, kakvih je stvorila svjetska glasba i kojoj se mi klanjamo i divimo, nehoteć se nikomu ulagivati, to ipak moramo onomu, što je naše, svagdje voljeti. Moramo oko toga nastojati, da se gude i sviraju glasbotvori naših domaćih umjetnika, osobito kad su ti glasbotvori onako valjani kao Prandauovi, koji je kako već napomenusmo, vrlo korektno i obzirno sve ukajditi umio, da u tom ne zaostaje ni za najboljimi njemačkimi ukajdioci. Dakako da su Prandauove radnje te vrsti ostale sve rukopisom, dočim su primjerice Majsederovi terceti i kvarteti dakako tiskani i dočim ih svaka tržnica nudja i svaki učitelj glasbovanja preporuča. Ali da ima patriotičnoga mara u naših glasbenika,

Digitized by Google

namah bi se doatali i Prandauovih rukopisa, koji će valjda dotle čamiti u Valpovačkoj knjižnici, dok naši glasbenici postanu pravi domoljubi.

U ostavštini osiečkoga gudača Alojzije Katzthalera nadjoh variacije za dvoje gusle, kojim je variacijam Karlo Prandau napisao pratnju glasovirsku. Pripoviedao mi je Katzthaler*, da je variacije poslao Prandauu i zamolio ga neka bi mu sastavio liepu pratnju glasovirsku, Prandau da mu se je namah odazvao ali da nije pogodio njegve misli. To je Katzthaler i samomu barunu pisao i ovaj spreman bio sve izpraviti i promieniti, što bi Katzthaler želio, samo neka bi se starac u Beč potrudio — i ovaj bješe spreman u Beč poći, ali dodje bolest i spravi starca u grob. To čuvši snuždi se naš umjetnik i reče: „Eto sad je i meni red, svi moji drugovi valpovačkoga orkestra: Katzthaler, Lackenbach, Herman i dr. prestupiše u veliki nebeski orkestar, mora dakle i ravnatelj valpovačkoga orkestra skoro za njima, jer ako ravnatelj i smie posljednji doći, ali nije pravo, da članovi orkestra dugo nanj čekaju“.

Kad je napokon barun Karlo osjetio, da mu je sbilja poći na istinu, ostavi oporukom svu pokretninu svojoj gazdarici, koja ga je smrti dodvorila. Koliki bijaše imućnik i mogućnik, ipak nije o tom nastojao, da se proglasi izumiocem fisharmonike, glasbotvorcem i Mecenom, što je sve sbilja bio. Mi se divimo toj skromnosti, ali nam je dužnost u ime domovine otimati se za onu slavu, koju joj je Prandau privriedio, jer što je on u korist glasbe i umom i novcem učinio, svakojako jedno i drugo polieže iz naše domovine.

Barun Karlo Prandau prestavi se u Beču na 12. travnja 1865. U bečkom listu: Blätter für Theater, što ga uredjuje naš zemljak, rodom Zagrebčanin, L. A. Zellner, ima ovaj kratki nekrolog: „Barun Karlo Hilleprand de Prandau, koga su bečki glasbeni umjetnici vrlo dobro poznavali i visoko štovali, umro je preksinoć poslije dugotrajne boli u 73. god. života. Bijaše glava te barunske porodice, a življaše više od 30 godina u Beču ne brineći se ni za kakve političke i socijalne prekretnje, već zanimajući se jedino umjetnošću i dobrotvorstom. Vrlo je vješto udarao u glasovir i harmonij, bijaše vrlo zanosit i ukusan improvizator, te se je za svoje dokolice bavio i glasbotvorstvom, ali je svoje glasbotvore samo u prijateljskih krugovih izvodio. Spominjući mu dobrotvorstva, možemo ga nazvati pravim Mecenom umjetnosti, jerbo je sbilja mnogim mladim umjetnikom izdašno pomagao, a i sirotinju vazda darivao. Malo je tko toli silan imetak trošio u plemenitije smjerove. Lahka mu crna zemljica! Tielo pokojnikovo odvezao je brat na parobrodu u Valpovo, gdje će ga u obiteljskoj raci sahraniti.

(Dalje sliedi.)

* Alojzija Katzthaler, osječki trgovac, prevrstni gudač i veliki štovalac Paganinov, rodio se u Osieku 1783. a umrie ondje 1859. Za mladosti učio se malo glasbotvorstvu, te se kašnje dao na sastavljanje variacija, doduše malo starovjekih ali i potežkih. Jedina kći pokojnikova udova Bauer poklonila je sve kajdanke pokojnikove piscu ovoga vjekopisa, medju kojimi nadjoh i 28 kompozicija Katzthalerovih te sve predadoh zemaljskomu glasbenomu zavodu, a tomu će spomenuta gospodja, ako sam ju dobro razumio, pokloniti i pokojnikove najbolje gusle, što no ih je kupio za 1.400 st.

O konju.

Po njemačkom.

(Konac.)

Darvin pripovieda, kako je nekoč konj spasio otca i sina od ubojita koplja protivnikova. Onizak starčić veli on, zajaha nekoč ne osedlana i ne zauzdana konja a sobom uze i malobobna sinčića. Da se zakloni od neprijateljskih strelica španjolskih, obavi se jednom rukom konju oko vrata, te na hrbat mu metnu samo jednu nogu. Tako viseć postrance te na prsih držeć milo si diete odjuri munjevitim letom, dočim je uz put neprestance gladio glavu vierne životinje, te obasipao vrat joj žarkimi poljubci, potičuć ju tim na što brži trk. I progonitelji stavili se za njim u sav mah. Triput izmieniše konje, no sva triput uzalud, jer starca ne stigoše niti oni, a nit ubojito im koplje! Stadoše napokon čudom se čudeć, te motrahu iz daljine gologa i mrkoga starčića, gdje im uteče te izčeznu u dugoj Savanni na svom hitrom i viernom blažčetu!

Što da rečeš istom, kolikom vjernošću, kolikim marom i brigom prati konj svaki kobni il nekobni slučaj svoga jahača. Konj ga opominje, ako je u opasnosti života, pomaže mu u junačkoj borbi, tuži i žaluje nad palim vitezom ne ostavljajuć ga ni kraj istoga groba, jer je spreman zanj žrtvovati i svoj život. Nije s toga čudo, što se kroz tisuće godina i u pjesmi opieva i u priči iztiče govor i plač konjâ Akilovih, kao prispodoba s ostalimi životinjami u velikih bojnih pokoljih. Ljepša je još pjesma o Fevrasovu konju, koja je izpjevana u Bayartovoj Haimoniadi, te u kojoj opieva, kako konj izkopa palomu mladiću svojimi srebrnimi podkovami grob, kako mu izruči ljubovci i bratu posljednji pozdrav, te kako se napokon sam spušta u podzemalje, ne želeć si duljega već života. Što je Pegaz u grčkoj, to je Bayart u njemačkoj apotheosi na konja. Ili koga nije obuzelo tragično čuvstvo, kad je čitao, kako su konju svezali postrance dva velika mlinska kamena, te ga zatjerali u biesno valovje Rajne, gdje no se u smrtnoj stisci bori, te pogleda na gospodara svoga umilnim i žalostnim gledom, dok se ovaj ne odvrnu ne moguć više snositi užasna prizora, a biedna životinja posta plienom grabežljivih valova?

Je li dakle i moglo drugčije biti, nego da čovjek obljubi takav stvor, da ga njeguje, hrani i uzgaja! Arap

*

Digitized by Google

s konjem i noćiva i daniva. U njegovoj kolibici leži s njim i njegov konj, a do noguh ovoga igraju se djeca gospodareva. Dapače pod nogama i na hrbtu njegovu prespavaju mnogi ugodan sanak, s njim diele tugu i veselje, sve svoje blago i bogatstvo. U nekoj orientalnoj poslovici, gdje no se govori o trojih dužnosti svakoga čovjeka, veli se izrično: — svakomu je sveta dužnost brinuti se za otca, za gosta i za konja! Svećenici uče — svako ječmeno zrno, koje konju pružiš, izbavlja te po koranu od kazne jednoga grieha!

Baš kao deva jest i konj sučestnik pri obiteljskoj a ne manje pri svakoj tuzi i žalosti. Ni u istoj molitvi ne zaboravljaju spomenuti konja, jer misle, da i on čini pokoru s vitezom na uhar i spas gospodaru.

Liepo pjeva Rückert, kako je majka Suhraba, persijskoga junaka, kadno joj isti još mladjahan u boju pade, naricati stala, ne znajuć od boli i tuge mjesta naći, te kako je u plaču mal ne sdvojila, dok joj ne dovedoše sinovljevoga druga mila mu i vierna do zadnjega konja. Pa glej! Razcviljena majka utješi se tiem, što je pritisla konjsku glavu na iznemogle svoje grudi, te poljubila široko mu čelo. Uza sve to nakvasila je riekom materinskih suza njegovu grivu, ogrlila i podigla ne jednoč njegova kopita, a za zadovoljštinu izvuče Suhrabov mač te odsječe si za spomen komad repa njegova dorata.

Po saličkom zakonu bio je konjokradica baš tako kažnjen, kao da je ukrao il odnio tudjega slugu, dočim je kod Alemana morao svaki onaj, koji bi konja ranio platiti odštetu, kao da je ranio i samoga viteza. U nekoj francuzkoj slobodnoj grofoviji na obali Douba, ubrajaju konja još i dan danas med daljnu rodbinu pojedine čovječje obitelji. Do nedavno uživao je konj iste prednosti, koje su išle slugu i služkinju. Bilo je ne riedkih slučajeva, gdje je konj imao slobodan pristup u družinske sobe, dapače i u blagovalište. Tuj ga čekala

Iv Grottgierove

sklona gospodarica s kruhom na ruci, ili mu ostavljala njegovu zdjelicu, u kojoj se pjenio mošt, te koji bi slašću posrkao, držeć se uza sve to uviek primjerno i čedno. Osobito su bili čašćeni i pitani gospojinski konjićki, koji su im služili za jahanje i vožnju, a djeci za ugodno sredstvo zabavi.

e: Povratak.

Premda je, kako vidimo, konj od pamtivieka sdušan sluga i vieran-pratilac svoga gospodara, ipak ne jednoč naplaćuju mu ljudi njegove usluge bezdušnim tiraničnim načinom. Doba naime, dok je konj čil i svakomu radu sposoban, traje odveć malo vremena. Arap označuje svomu konju, kako životnu dobu, tako i vrednoću ovimi lapidarnimi riečmi: — Služiti ćeš sedam godina bratu, sedam meni, sedam momu neprijatelju! Već u trećem desetku životnih godina počne sve više i više malaksati, dok podpuno ne oslabi. Čim mu se jednoč pokažu po slabočinah brazgotine i šipi ostruga, na kopitu izjedina željeza, na butovih tančina a na oku tama i mrtvilo, tad ti glavom klone, jer vidi da mu je, kraj života blizu. Pa ipak ni sada već ne dadu mu mira ni pokoja, već ga nemilosrdno upregnu pod natovarena vrhom kola, te tuku i mlate dok na njem istoga držka od biča ne izlome, ili bolje dok papaka ne otegne. Žalostna je s toga starost konjska, od koje već i Grci a i mi u mnogih prirečjih zaziremo. Stjeti se samo one: Bože me obćuvaj konjske starosti!

III.

Nedvojbeno je truda vriedno pronaći kolievku konja i protumačit poviest njegova postanka poriekla i daljnjega razploda. No kao što je to kod psa i kod deve, bojati se, da se ni ovdje ne će moći na ta pitanja posve izvjestno odgovoriti, po mnogih tragovih čini se, da će biti Azija pradomovinom konja, pa doista nekoji to i tvrde. Poznato je da u Mongolskoj po čitava jata divljih konja okolo obilaze, te jedva

Digitized by Google

poznaš, da su to braća naših oplemenjenih konja, jer izgledju maleni, gustom dlakom pokriveni, a oči im sievaju paklenskim biesom. Nedvojbeno biti će ovi konji ostanci iza odselivših se naroda, te su sad već podivljali slično Mustangom u Americi. Po stotine, dapače na hiljade znade ih se naći u takvom jednom čoporu „te lutaju po osamljenih stepah, živuć na skroz divlji život. Čovjeka se boje te bježe čim ga upaze, a inače rado se bore i natječu s medvjedi, vuci, jaguari i drugom divljači.“

Liepo ih je vidjeti, kako pasu u dugih redovih te kako časimice dižu glave u vis prezajuć i pazeć svaki šušanj i najmanjega listića, premda imadu svoju stražu naime više hitrih opreznih ždriebaca, koji neprestance okolo kruže. No kad se iznebuha poplaše, onda da čuješ lomnjave i praska, te da vidiš strke i bježanja! Slično buki morskoj čuješ već iz daleka tutanj kopita, koji većim bližanjem sve jasniji postaje. Kanda su razpaljeni demonskim biesom stanu križati izmed ustrašenih putnika i oko stanova samotnih naseljenika reć bi sad će ih sve smrviti. Do mala uzbude svojim trkom i svu ostalu divljač pustinje, te i ova stane bjesniti i kružiti, da sve na milje zemljom odjekuje. To gledajuć rekao bih, svi su bjesovi izišli loviti ljudem i životinjam smrtonosan lov. Na jednoč ti nestane sve te divlje svojte, tek u daljini vidiš iz zamagljenih jezera pomoljene konjske glave, obavijene gustom grivom, a do mala svrši se taj grozni prizor, od kojega i sami Indijanci strepe. Motreć šta takova i nehotice se sjetiš Apokalipsinih strašnih konja, koji su ljudem donašali glad, vojsku i kugu sa svimi neugodnimi posljedicami.

Toliko se znade za stalno, da se konj nije dobrovoljno dao u službu čovjeku kao deva, već ga je ovaj morao svladati i na to prisiliti u dugih bojevih, nije li htio, da ostane poput soba ili slona samo na po upitomljen. Zadaću takovu mogle su izvesti samo čvrste mišice viteza i njegova velika umjeća. Upravo s toga možemo stalno uztvrditi, da je konj do prije nekoliko stoljeća li jahačtvu služio, te da je dosta muke stajalo, dok ga priučilo srtati u bojnu vrevu, kao i dok ga pripreglo pod jaram kola i pluga. Način pako, kojim su ga lovili kao i pitomili, bio je svim narodom zajednički već od pamtivieka, baš kao što su se i svi narodi u prapočetku služili u istu svrhu i istim načinom strelicom i lukom.

Ne ima ti ljepšega prizora, nego li vidjeti konjokrotioca s napetim lučcem oko glave, gdje se naganja divljom hajkom za konjem, koji mu se je svikao čim ga je prvi put upetio. Lov taj znade potrajati bez oduška po više ura. Na jednoč se nabace vještačkim metom, i već domala vidiš pred sobom sputana i oborena konja, kojemu petlja sape noge ili stegnu zatiljak, te ni makac dalje. Riedko se sluči, te bi vještačka mu desnica cilja ne dohvatila. Na izpruženu usopljenu životinju baca se jezdilac munjevitim skokom, a kad se na njem ustali, drži se obima rukama za grivu, bockajuć ga oštrima ostrugami, da se konj od muke vrcati i propinjati stane, rekao bih, sad će sbaciti sa sebe neugodnoga gosta. No umjesto, da ga sbaci, pokori se ukrotitelju, videć, da je uz sav napor i sav suprotak ipak svladan. Takovim načinom krote svoje žestoke konje još i dan danas Gaucho i pastir Camargue-a, Kirgizac, a i čikoš po ugarskih poljanah.

Takvi jahači i takovi konji bili su vrstni zadati rimskim legijam smrtan strah, čim bi spazile numidske il partske konjanike; takav konj prenese smjeloga Barcidu preko Alpa, te ga pratiše od jednoga do drugoga bojnoga polja. Koli umjetnost ljudske njege, toli opet upliv podnebja pomnogostručiše konjsku pasminu na toliko, da ih dan danas na velike broje. Po svem širokom svietu naći ćeš konjâ, i to svuda dosta medsobno različnih. Osobito što se boje tiče izlila je na njem narav svu svoju blagodat. Ima ih kao mlieko bielih, ridjastih, crnih, mrkih, tamno i svietlo žutih, šarenih i jednobojnih, odakle im i razna imena: ridjan, plavac, zelenko, vranac, žerav, putalj, dorat, bielac, mrkov i dr. Osobito bielca smatrali svi narodi plemenitim konjem, te se s toga na njem jedino vladari i svećenici voziti smjeli. No i druge vrsti imale svojih obožavateljâ, te im pram raznoj boji pripisivali i razne prednosti, ili razne nevrline. Tako se Arapin osobito žaca šarca, veleć: — bježi od šarena konja kao od kuge, jer on je brat govečetu! Pa ipak uzza sve to bili su raznobojni konji kod mnogih naroda u velikoj časti. Osobitu ulogu igra u povjestnici Bucefalus, konj Aleksandra Velikoga, a spominje se mnogo i onaj Attile, hunskoga kralja, za kojimi ne zaostaju mnogi iz seljačkih buna i drugih vojna dobro poznati.

Što da reknemo istom o veličini, ustroju tiela i čitavu načinu života tih mnogih konjskih pasmina? Kud ćeš bolju sliku o raznoj veličini, nego li ako prispodobiš slonu sličnoga konja, koji po englezkih ulica lagve vuče, sa gecavim Ponny-em, patuljkom u konjskoj pasmini, koji već za Augustova doba u trkalištu izvadjaše razne plesove, ter služaše sredstvom raznim čovječjim doskočicam. Sjetiš li se uz ove još i gazelli sličnoga sportskoga brzca-konja, jedinoga i pravoga Tory-a med svimi svojimi srodnici, eto ti onda trijuh u koliko sličnih u toliko još protivnijih i različnijih konjskih pasmina. Koli dostojanstveno uzdiže Andaluzijski konj visoka kopita! koli težko, al uza to ipak čvrsto i sjegurno koraca pri poslu Brabantijski runjavi konjićak! koli stalnim krokom penje se Alpinski samarnjak po najopasnijih vrletih! koli strelovitim trkom bježi maleni Korzijski konjic, često noseć na sebi po dva viteza! te koli neumorno kasâ nakostrušeno kljuse Ukrajinsko, noseć lukava Kozaka mirno i uztrpljivo i po blatu i po sniegu, kao i po piesku! Ne treba pripomenka, da se uz razliku tiela i vanjskoga ustroja sporedice ukazuje sdušnu motriocu očevidna velika razlika nutarnjih spo-

Digitized by Google

sobnosti, koju će pozoran slušalac već u stupaju i cielom hodu konja na prvi mah razpoznati, te po tom znati i razlučiti lahak krok hitra jahaćega konja od mrtvoga i polaganoga stupaja svakidanjega paripa.

Kad bi već bila umjestnom prispodobom te donekle ugodnom i zahvalnom zadaćom razgloba raznih karakteristika mnogobrojne konjske pasmine, to bi nedvojbeno sviestan hippolog prije svega morao točno označiti razne faze u poviesti epokalnoga života konjskoga. Imao bi on — izuzam naravski iztočne narode — naročito iztaći u koliko već u tom pogledu, što se konja tiče, nadkriljuju umni Grci ratoborne Rimljane. Rimljani bo bivši vrlo slabi jahači i konjanici kasno upoznadoše veliku važnost konja bilo u ratu kao i u mirno doba. Istom kadno Arapi svojoj vlasti pokoriše sav evropejski jug, zače i u tih krajevih timarenje i njegovanje konja, te do mala natjecahu se njemački i talijanski križari s vještim na konju Maurijcem, do tada idealom orientskoga viteštva. No u to doba kao i kroz nekoliko stoljeća kašnje poznavahu narodi na jugu Europe jedinoga andaluzijskoga konja, porieklom Arapina. Nova epoka u tom obziru zače tek koncem srednjega vieka, kadno je Englezka, koja je već na Cesara ratovala sa dobro uvježbanim konjaničtvom postala pravom ždrebarnicom i timarnicom europejskih konja. Na britsko zemljište stupi konj prvirput za Jakova I. koji dade dovesti sa istoka više vrsti konja, te upravo za ovoga kralja razplodi se u Englezkoj ona vrst jahaćih konja, koji su u jednoj minuti nevjerojatnom brzinom znali prevaliti po cielu englezku milju, te o kojih nam Schakespeare u velike hvalu izriče. Istodobno proču se, da u Njemačkoj ima osobito dobra pasmina konja u konjušnicah Günthera Oldenburžkoga. Kriština Švedska imenova pomenutoga vrhovnim konjušnikom svega rimskoga carstva, jer ne samo da je on za sebe uzdržavao do kojih 1500 po izbor konja, već iz njegovih konjušarnica dobivali konje svi europejski dvorovi. Još i dan danas sjeća se svjetina Oldenburžkih uzoritih konja, dočim najljepše med njimi krsti imenom — žerava! Žeravom si predstavljaju konja grivata, jer vele da mu je griva kadkad do 7 stopa duga te da se poput kakova kraljevskoga plašta do zemlje spušta.

No izmed svih konja najljepša je ipak pasmina perzijsko-arapska. Težko ćeš naći na zemlji elastičnijega i uztrajnijega, žešćega i udovoljnijega, blažega i ponositijega stvora nego što je arapski konj. Kao što je nizina Nizejska već od vajkada bila na glasu sa svojih osobito liepih konja, tako se ne manje još i dan danas dobivaju iz tih „pravih pravcatih naćava“ — kako se sada ta poljana obćenito krsti — najbolji i najljepši konji. Kano pratipi ove konjske pasmine mogu se smatrati saharski Atakrace i Haymourrace kao Kohlani na arapskom poluotoku. Oni postadoše od — vjetra i vatre! Pramajci njihovoj reče Allah: — Med mojimi stvorovi premice ti nema, sva dobra ovoga svieta pred tobom su razastrta, ti ćeš postati mojom voljom najsretnijom od svih životinja, jer nikad za te ne ugasnu ljubav u srdcih ljudskih. Ti ćeš letiti, ma da krila nemaš, a hrbat tvoj zajahati će samo onaj, koji mene priznaje i štuje! Nema ti ljepše slike iz prirode, nego li motriti arapskoga konja kad stane pred šator u pustinji te glavu med noge turi, dugu crnu grivu nakostruši i razastre poput suncobrana a dugim škrletnim repom po rdjastih slabočinah lupati stane! Još divnije vidjeti ga je pod krasnim čapragom prikrivena crvenom svilnom mrežicom, a na glavi mu vjenčić sa zvonci, koji dopire do nozdrva, te koji mu, kadgod vratom gane, il razkrije žarkovite i dostojanstvene velike oči, ili ih pako zakrije neprozirnom zavjesom. Naravno da je taj prizor onda istom liep i zanimiv, kad ih vidiš tako u kupu dvie do tri stotine, gdje se jedni po piesku valjaju, drugi sapeti karikami jedva hodaju, treći opet prosti i odapeti skaču i kobacaju se, zatrkujuć se i preskakivajuć često po čitave redove deva, koje im na put stanu. Tamo ih opet vidiš čitav čopor pod nadzorom mladih crnaca, na čija ledja konj cjelivajuć rado glavu naslanja, dočim ondje četvrta četa po dubravi mirno pase, lutajuć polagano amo tamo bez svake huke i buke. Sad se zaskaču jedan proti drugomu, sad si posve lagodno čelo o čelo riblju, ili si opet izmjenice glade i ližu svoju sjajnu, liepu dlaku. Tolike okretnosti i providnosti, kakova se na licu konja crta, riedko gdje nadješ. Sve misli i osnove cakle mu se već u oku a razabireš ih i sa usana i nozdrva, gdje se radjaju toli brzo i točno, kano što i najmanje osjećanje na licu djeteta. Spazi li arapski konj čovjeka neugodna pogleda, il čuje li kakov strani njemu tudji glas, odmah se zlosrdne, no do mala je miran, te još samo malo znatiželjan bude, dok ga i to ne mine, te ti onda nema pod suncem prijatnijega i povjernijega stvora od njega. Tako nam putopisci opisuju arapskoga konja sa njegovimi srodnici.

Pjesnik Mahomet-Ebu-Mansur počimlje sve svoje pjesme hvalospievom arapskomu konju a i Beduin ga se ne može dosta nahvaliti, dočim ga zazivlje kraljem svih konja, čijom se slavom cieli sviet ori! Dapače ga na toliko odlikuje, da ga prečesto svojim sinom zove, jer veli da je zlata vriedan te da nema ciene, kojom biš ga zadosta nahvaliti mogao.

Pohrvatio x—y.

Digitized by Google

LISTAK.

Povratak, nacrt Artura Grotgiera (k slici). Strahovita slika razvija se pred našima očima, slika, koja napunjuje dušu užasom. Žetva je to groznoga rata. Tu stoji soba, nekad mirno zaklonište obitelji, stan mira i sreće a sad? Bies rata provalio je u taj stan, krv je tekla, smrt je grozno harala. Na zemlji leže dva čovjeka, dva ratnika, dva neprijatelja — al obadva mrtva. Strani vojnik leži poledjice, desnicu je pružio od sebe, a ljevicom stišće ruku domaćeg branitelja, koj padnuv mrtav na prsa stranca drži revolver, a ljevicu je zakopao u prsa mrtvog protivnika. S traga o zidu leži mrtva žena, majka, nekad duša tog mirnog stana, sad žrtva biesnog pokolja. Razorena je stara peć, koja je obitelj grijala, razmrskana sveta slika, pred kojom je obitelj molila, a stara ura, koja je nekad obitelji pokazivala sretne časove — i ona je stala. Vrata se otvaraju. Dječica se vraćaju i gledaju majku, kao da pitaju, šta joj je. Pred vratima stoji čovjek i drži čedance. Reć bi, da od straha i užasa ne smie natrag u kuću. Svuda strah, svuda užas, svuda smrt, a opet koliko života, koliko strašne istine! Pomislite šta biva u Bosni, sjetite se Balkana! Koliko takvih strahovitih prizora ima ondje svaki dan, svaki čas, pa slušajte ovamo lavež kulturne rulje, kojoj je sladka turska hrana. Na noge se naši umjetnici! Zabilježite kistom te grozote, da ih slavensko srdce ne zaboravi!

Nove knjige. Prirodni zakonik za svakoga ili popularna fizika. Napisao dr. Bogoslav Šulek. III. knjiga. Svjetlarstvo. (sa slikami) Na sviet izdalo družtvo sv. Jeronima. Ova je knjiga nadarena Draškovićevom zakladom: U Zagrebu. Tisak „Dioničke tiskare" 1876. 215 strana u 8mini.

— Filozofija hrvatsko-srbskih poslovica, složio ju Vilim Korajac. U Osieku. Tiskarna Dragutina Šandora. 1875. 134 str. u 8mini. Ob ovoj knjizi doniet ćemo obširnije izvješće.

— Osvetnici IV. knjiga. Narodan epos od Radovana izišo je u istoj štampariji; više govorit ćemo o njoj kad ju dobijemo.

— Krasuljak, priče i pripoviedke za mladež, sabrao i izdao Vjenceslav Zaboj Mařik. Ciena 30 novč. 79 str. u 12tini.

— *Dar narodnomu muzeju.* Neumorni izpitatelj rimskih starina po Sriemu g. kapelan Bogetić nabavio je o svom trošku opet nekoliko priedmeta za naš narodni muzej i to četiri vrlo liepa ulomka valjda rimskog vodovoda iz mjesta Kuline kod Erdevika. Ulomci ti su cievi od pečene zemlje i to dvie male, jedna velika i jedan velik zaklopac izšaran primitivnimi crtami. Iztičuć ovdje revnost g. Bogetića za naš narodni zavod, kojega se sbirke toli liepo umnažaju, imali bismo troje primietiti: za prvo pozivljemo i ostale prijatelje narodnog napredka, neka u svom kotaru što revnije sabiru. Za drugo pitamo, zašto za dragocjene sbirke, skupim novcem nabavljene, ne ima još ormara, te leže bez koristi za učeni sviet i kvare se tako, i zašto se nije ništa stavilo za to u ovogodišnji proračun. Za treće pitamo, zašto vis. kr. zemalj. vlada ne će, da se nastavi izdavanje „muzealnog vjestnika", što bi vrlo koristno bilo, a stoji vrlo malo novaca. Ta pitanja preporučamo gg. zastupnikom naroda.

Česko kazalište. I česko kazalište nalazi se u trista neprilika, kogodj i naše. Radi se najme ob upravi. Češki listovi, a navlastito „Osvěta", udarali su nemilice na upravu, jer nije upravo ni malo marila za izvorni repertoir, dočim je operetna i lakrdijaška ludorija cvala bujnim cvatom, a izim toga je osnova dosadanjeg ravnatelja I. N. Mayra posve pogrešna bila. Sada je prešla uprava u ruke gg. dr. Čižka, dr. Strakatoga i dr. Nittingera, a ravnatelj mu je R. Wirsing, Niemac doduše, ali vrlo vješt i praktičan čovjek. Nova uprava počela je dne 17. i 18. travnja i po prvih dviuh predstavah vidi se, da se popraviti želi, što se je prije zanemarivalo. Dne 17. tr. bude pjevana „Vanda", izvorna opera od Dvořaka, a dne 18 tr. bude prikazana tragedija „Jelisava Přemyslovna", koju je pisac g. V. Vlček posve preradio, te je sada po obćem glasu kritike podpunoma uspjela. Svraćamo pozor naše uprave na tu dramu. Pisac, koliko smo od njega saznali, dozvoljuje bezplatno, da se taj komad hrvatski prikaže. Nadalje preporučamo našoj upravi česke komade „Baron Görtz" i gospodar svieta u domaćoj halji" (iz života Napoleona I. od Emila Bozděcha, a vriedno bi bilo gledat i Halkovu tragediju „Záviš od Falkenšteina". Nadamo se, da Hrvati još nisu zaboravili, da su Slaveni.

Slavenski slikari u parižkoj izložbi slika. U Parizu je svake godine izložba znamenitih modernih slika. Parižani zovu to „Salon de Paris". Imali smo po više puti priliku spomenuti, da se u hrvatskoj Abderi na Savi, koja je u zemljopisu poznata pod imenom Zagreb, mnogo ljudi rozgotom smije, kad se govori o slavenskoj umjetnosti. Francuzi, ljudi u tom obziru svakako ponešto vještiji od Zagrebčana misle drugčije, pače i Niemci su to lani već priznali. Ove godine zastupana je slavenska umjetnost u parižkom „salonu" po Poljacih, Rusih i po glasovitom Čehu Jaroslavu Čermaku. Poljaci izložiše: Vojćeh Gerson „Kopernika", Kazimir Alhimović „Lizdejka litvinskog svećenika na ruševinah boga Perkunaša"; Julijan Mašinski „Kaznu poljsku u 16. vieku"; Zdislav Suhodolski „sprovod redovnika"; Boleslav Lasćinjski „zadnje časove Chopina" i više manjih. Od Rusa izložiše: Harlamov „sliku Turgenjeva", Polenov „Odalisku i „Židova"; Nikola Dimitrijev „Mljekare u Rusiji"; i Ilija Repnin „Crnkinju". Najznamenitija pako slika slavenska u izložbi je "Prokop ćelavi, vodja Husita pred Naumburgom", slikana klasičkim kistom Jaroslava Čermaka, Čeha. Parižki dopisnik varšavskih novina „Klosy" veli o toj slici: „Spomenut, da je Čermak taj prizor slikao punim osjećajem i suvišno je, iztaknut, da je Čermak u tu sliku prelio svu svoju dušu, slavensku dušu, ponukalo bi nas govorit ob ostalih mu umotvorih, kojimi se toliko osladismo".

Izkopine u Rimu. Nedavno razkopaše na iztočnoj strani Rima brežuljak kraj kolodvora, te iznesoše znamenitih starina iz dobe careva, navlastito medaljone od tuča sa slikom Faustine i drugih članova Antoninske obitelji. Na Eskvilinu izkopaše opet priedmeta od pečene zemlje i oružja, koji po svoj prilici spadaju u predhistoričnu latinsko doba. Na jednoj posudici urezana su pismena najstarijeg karaktera. U Kornetu blizu Rima odkriše stare grobnice Tarkvinaca, kraljevske obitelji rimske, a u njih 15 sarkofaga sa basrelifi i nadpisi. Na jednom prikazuje se bitka amazonska, na drugom borba medju Lapiti i Centauri.

Zabava: — Ilijina oporuka — Konjanička — U predvečerje. — **Pouka:** — Josip Plemenčić — Karlo barun Prandau — O konju. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 22. srpnja 1876.

Br. 30. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Grom osvetnik.

Spjevao A. Palmović.

Hej dželati, simo da ste!
Uteče mi kaurine!
Preplivat će pseto Unu,
Past na grudi djevojkine.

Oči mu se zasjeniše
Od ljepote Ljeposave;
Ona će si okrvavit
Za njim skute i rukave.

Dušo, — srdce iz njedara,
Nestalo mé s ovog praga!
On te ljubit nikad više!
Znaj što rekoh — silni aga!

Vrnite ga, svežite ga,
Pa sa živa dva ogarka
Izpalite živû oči,
Da ne vidi sunca žarka.

Slobodno mu uzdisati
Tamo na dnu kakve jame;
Njegvo sladko uzdisanje
Moje bit će, jer je za me.

Časom sluge zloudarni
Padoše na hladnu Unu,
Koju danas mnoge majke
I ljubovce ljuto kunu.

Golotrbim Janko nožem
Dušmanina dužem para,
A puška mu ubojita
Ne promaša ciljnog dara.

Oči mu se zasjeniše
Od ljepote Ljeposave,
Gdje no za njim okrvavi
Biele skute i rukave.

Uduhnite do dva diska
S mora mutnu jugovinu!
Suprotnite dva se vala
Bujicam, kad nagle šinu!

Oba Turci pohvataše:
Janka živim ognjem sliepe
A na oči silnog age,
Ljeposave nad sve liepe.

U to mrk se nadvi oblak
Ko agino mrko čelo,
Ču se mukla grmljavina
Jadnom Janku na opielo.

— Ti li krmska poturico,
Jankova ga pita ljuba,
Ti me ljubit? — hrdjom kapô!
Ja sam lica za te gruba.

Trgnuv ruku, užem spetu,
Mače s ognja cjepanicu,
Njom zaskokce silnog agu
Po bezsramnom udri licu.

Koga vraga! — riknu aga,
Vatru, sluge! vatru veću!
Vatra planu. — S njom u vatru!
Što j' za jednu glavu pseću...

Nadvio se munjen oblak
Ko agino vruće čelo,
Ču se mukla grmljavina
Jadnoj momi na opielo.

Vatra plansa — u dvie vrsti.
Prama tmurnom nebu liže.
Ko da netko u vis ruke
Za posljednu pomoć diže.

Medju tijem plamenima
Nečij jezik, gle, veruga,
Žedan pravde višnjeg boga,
Kojoj skot se turski ruga.

Šibnu munja zlopržica,
Agu grom u raj premosti!
A Jankove jošte jednom
Uzdrhtale trudne kosti.

Digitized by Google

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

VII.

Na obronku brežuljka do svetoga Duha blizu Zagreba zelenio se bujan vinograd. Iza širokog lišća virilo je puno crveno i crno grožđje, a vrhom lišća igralo zlatno, jesensko sunce. Po zraku se gonili jatomice vrebci, cvrkućuć i kraduć po svom običaju. Navrh brežuljka širio se voćnjak, a usred njega dizala se liepa drvena kliet. Podalje od drvenjare razvijao je grane starac orah, pod kojim je na klupi sjedio čovjek omalen, odebeo. Prosjeda kosa bijaše mu spletena u perčin, s desna i s lieva bio u kosu zataknut češalj od žute mjedi; tamne mu oči igrale ne obično izpod široka šešira od slame, pod koj si je čovjek sbog velike vrućine stavio bio nekoliko pera široka lišća. Čovjek je imao na sebi modar prsluk, modre hlače, a na noguh papuče. Polagno odbijao je dim iz svoje velike lule, a kadkad bi gucnuo iz vrča vina, koj je do njega u vjedru hladne vode stajao. Iz tamnog mu oka virilo je neko osobito blaženstvo. Vedar i veseo omjerio bi čas okom zelenilo bujnoga gorja, čas bi se zadubio pogled mu nizbrdice u vinograd, iz kojega se ozivala vesela, šaljiva pjesma. U jedan put planu mu oko življe. Iz zelenila skoči pred čovjeka djevojče od jedno šestnaest godina, pjesnik bi reko prava iz gorice vila, a običan čovjek bio bi ju okrstio vragolastom skočidjevojkom. Ružičasta haljina letila oko nje kao leptirova krila, nožice u crnih izrezanih cipelicah jedva se ticale zelene trave. Bijaše lica puna, rumena ko breskva golica, oči joj igrahu poput kriesnice, i tamna kosa spletena u dvie plete, a propletena crvenom vrpcom skakutala je po ledjih nestašne mladice neprestano.

— Ej tato, tatice, moja sladka dušice! udari nestašnica u smieh, pljesnuv rukama, „jesam li te preplašila, te si se tako streso, kao da te je tko vodom polio. Ne boj se, naši smo, domaći smo. Čini mi se i tvoja lula se je preplašila, pa stara sirota utrnula. Da vidimo!“ i djevojče kleknu do čovjeka, pa zaviriv u lulu nastavi kroz smieh: „Jest, duše mi! Ha, ha ha! Jesam, jesam prava nevaljanka. Al tomu je lako pomoći. Ček, ček, moja starice!“ Djevojka uhvati ocjel, kremen i gubu, što no ležaše do starca na klupi, te stade junački kresati, zatim puhnuv dva tri puta na gubu, položi ju pomnjivo na lulu i prihvati: „Tako! Sada mi gori opet veselo!“ Starac bješe medjutim svoju krupnu ruku stavio na glavu mladice i odbiv dim iz lule, reći će joj suzna oka kroz smieh:

— Marice, Marice, mala gušterice! Ti se viješ, vereš i motaš, a kamo te namjera namjeri, pun te je sviet, i tebe i tvojih vragolija.

— Muč, tatice, muč! nastavi djevojka, staviv ruku starcu na usta, pusti me nek se nasbijam šale, nek se naćurličem pjesme, dok je kada, dok mi srdce igra, kao rosa o jutrnjem povjetarcu. Pa de!“ dignu djevojka vrč iz vjedrice, de napij se na taj strah! Od mene biti će ti sladko!

Starac potapta djevojku po ledjih i gucnu silno iz vrča.

— Da ti kažem, brbljala mladica dalje, da vidiš, kako nam vino liepo stoji. Vjeruj, za petdeset viedara više od lani. Ne znam, ne znam, nije li se moj dragi tatica prevario u računu, hoćemo li imat dosta posudja. Al će biti branja, al će biti veselja, to mi je, vjeruj, više neg moj god. Ja sam već nasnubila čitavu hajku djevojaka, a i ti ćeš koga toga gospodina — al jedno te molim, i preliepo molim. Jel, da ćeš mi po volji učiniti. Reci da hoćeš!

— E pa šta? Govori Marice moja!

— Molim te, ne zovi onu suhonjavu maškaru, varoškog apatekara!

— Pa zašto da njega ne zovem? Dolazi u kuću; čestita na mlado ljeto i god — — —

— Znam, znam i šalje pomade i parade i sladkiša i drugog vražjeg drobiša, pa se uz to sladko i presladko smije, ali — —

— Nu šta ali — —

— Znaš, kad smo ovako na samu, govorit ću ti od srdca. Mamica preda mnom hvali toga doktora vizikatoriuša, kao da je sam božji svetac. Nu ja u njem ne vidim nikakve svetosti, već dugo, glupo lice, našušurenu baroku, šiljast nos i, da oprostiš, velike uši. Sve hoće, da mi ljubi ruke, sve mi govori „frajla i frajla“ i kojekakve budalaštine, kojih ni ne razumiem, a pri tom prevrće očima, kao da je polić rebarbare izpio, pa ja udri u smieh. Kad smo ono zadnji put o „Velikoj gospi“ bili na proštenju u Remetah, kupio je cieli tovar licitara, pa ga stavi pred mene, i izceriv zube kao majmun, reče: „Nà, nà, uzmite frajlice!“ a ja ću mu na to: „Hvala, gospodaru apatekaru, ja toga sladkiša ne jedem; mogla bih si pokvariti želudac, pa bih morala piti vaše medicine, koje su mi odurne, kao otrov. Ja u obće mrzim, što je sladko, već mi se mili, što je papreno, a vi paprike u svojoj apateki neprodajete.“ To mu rekoh, al on opet „Ali frajlice!“ Nu ja mu odrezah: „Ja frajlica niesam, ja se zovem Marija Radićeva, vaša prepokorna službenica, gospodaru apatekaru.“ Mama se je strašno mrgodila na me, a kad smo išli kući, podjoh šumom napried, da si naberem kiticu. Nu nesretni apatekar priliepi mi se uz pete, pa govori ovako, govori onako, čega ja razumila niesam, pa napokon, pomislite, dragi tatice! stid me je i reći

Digitized by Google

— hćede me poljubiti; nu ja — ne znam, je l' pravo bilo, al srdce mi nije dalo drugče — ja ga lako, lagacko lupih preko nosa, te rekoh, da mi toga sladkiša najmanje treba."

— Pravo si učinila, posve pravo! razžesti se starac, staviv lulu na klup, daj da te poljubim i poljubi djevojku u čelo i zatim će dalje: kakve su to lakrdije. A, à! misli li to mazalo — nek se pokaže u mojoj kući, nek se pokaže!

— Al ne misli mamica, tako nastavi djevojka. Kad ono kući dodjosmo, izgrdi me, ko da sam najgori stvor na ovom svietu. Reče mi, da sam prosta, glupa, nevaljana; da ne znam za fine gospodske običaje, i da se vidi, čija sam krv. Meni je bilo, da mi srdce pukne, jer nikakva grieha oćutila niesam, van da sama patekaru istinu u brk rekla — —

— I pravo si učinila, i uviek čini tako! reče starac.

— A kad joj rekoh, nastavi kroz plač djevojka, da me je apatekar poljubiti htio, i da je to nepošteno, odgovori ona, da sam luda, i da bi bogu hvaliti morala, da dobijem toli vriedna muža, i neka joj više ne dodjem pred oči. Od onog dana, kao da me majka mrzi. Kad smo na samu, kad tebe ne ima, grdi me, ruga mi se, zadirkuje u me i nijedne dobre rieči od nje dobila niesam. Ja se spregoh, kako sam znala i često sam plakala u svojoj postelji — dà, moja majka me je tukla, otče, tukla. Šutila sam, jer je moja majka, ne rekoh ti rieči. Al čuj, što se je nedavno sbilo. Ti si bio u toplicah Stubičkih, a u nedjelju bude k nam pozvan na obied apatekar i fiškal Jelušić. Dok je majka u crkvi bila, ja u pivnici, razgovarala se ta dva gospodina, čekajući objed u našoj jedaćoj sobi, latinski. Tomo, naš šegrt, bijaše slučajno u kuhinji, a ono okno, kojim se jelo u sobu daje, otvoreno. Tomo bijaše djak, pak ga poslije oćeraše, al razumie latinski. On ti je čuo, što su razgovarali i sve mi je reko.

— A što?

— Stali su gatati, koliko da imaš imetka. Rekoše, da imaš mnogo. Razgovarali se, koliko da imaš godina i hoćeš li skoro umrieti? Apatekar reče, da mene pošto po to za ženu dobiti mora, jer ako sam i glupa i prosta, kao što mi svi, to je novac ipak liep, a za ženu se ne pita. Još reče, da će mu majka pri tom biti na pomoći. Odvjetnik se nasmija na to od srdca, i reče: „Drž se samo stare, dobit ćeš i mladu, a onog dotepenca dalmatinskog odniet će vrag!" Otče, kad sam to čula, onda kao da si mi nož zarinuo u srdce. Niesam imala kad, da ti to reknem, niesam ti hćela ništa reći, al noćas mi se snilo, da je došao po mene apatekar, da se vražki na me nasmijao i svojimi me nokti grabio, pa se preplaših ljuto i evo ti izkalih svoje srdce, jer izim tebe — nikoga, nikoga ne imam, jer bih se radje vidila u grobu, nego da budem ženom takove hulje!

Plačuć spusti djevojka glavu na starčeva koljena, a drkćuć, plačuć, spusti otac ruke na glavu mile svoje jedinice.

— Jedinice! reče sad znam, da ni ja izim tebe nikoga ne imam. Ne boj se! Obranit ću te ja. Nepitaj za srebro, za zlato, al čuvaj poštenje. Znaš li onaj srebrom okovani štap nad mojom posteljom? Na njem sam prošao siromah mnogo svieta i ostao sam pošten, pošten i onda, kad od seljaka postadoh bogataš. Tebi ga ostavljam, tu svetu uspomenu otca, budi i ti poštena do smrti, drago diete! I starac dignu glavu djevojke i poljubi ju u čelo živo, žarko, kao da je svu svoju dušu, sve svoje srdce hćio utisnuti na čelo mile jedinice. Oboje krenuše kući. Tu nadjoše gospodaricu Jagu za poslom. Ilija ne reče ništa, već sašav u svoju sobicu za dućanom, sjede pisat i pisao je dugo, dugo u noći, i drugog jutra ponese veliko zapečaćeno pismo na varošku kuću.

Po objedu istog dana ne sidje po svom običaju u dućan, već ostade sjedeć za stolom, te je mirno pušio lulu. Na jednom će kćeri:

— Marice, ajde, ajde diete! u pohode kumi! Toliko te je puti zvala; već odavna niesi kod nje bila.

Djevojka poljubi otca i majku u ruku, a starac nju u čelo. Marica ode. I gospodarica hćede u kuhinju po poslu, al joj gospodar Ilija reče mirno:

— Ostaj, ženo! Imam ti dvie, tri reći.

U zadnje je vrieme Ilija sa Jagom malo govorio, pa se ona njegovu pozivu začudi.

— Što zapoviedaš, Ilija! odgovori žena.

— Bit će tomu dvadeset godina, da se uzesmo, je l'?

— Ta valjda znaš.

— A prije šestnaest godina, dade nam bog kćer jedinicu.

— To valjda i ja znam.

— Bog nam je dao sreće i blagoslova.

Jaga ne odgovori ništa.

— Je si li se možda ikad pokajala, da si pošla za onu prostačku krv iz Dalmacije, za ovoga dotepenca?

— Tko ti to reče? uzplaši se žena.

— Ako jesi, žao mi je, al mi imamo kćer, pa je l' vriedno, da bude sretna — — bar ona?

— Kako me to pitaš?

— Jer moram, nevaljala ženo, jer u mene srdca ima, a u tebe ne ima; jer tajiš svoju krv, jer želiš svoje diete prodati — —

— Komu?

— Poznaješ li apatekara?

— Pa što bi bilo?

— Za koju cienu? Za koju cienu, zlotvornice? Govori, govori! S mojom glavom se kockate, moje godine brojite, na moje žuljeve vrebate, a ono jedino srdce, što za mene kuca, i to hoćete, da pogazite.

— Tvoje žuljeve?

Digitized by Google

— Dà, po boga, moje. Od male kesice bude velika, puna vreća. Tko ju privriedi? Ja, ja prosjak, ja skitalac. Al ne boj se. Kad umrem, ne ćeš gladovat. Polovica blaga je tvoja, al srdca ti ne ostavih ni mrve. Svoje srdce ostavljam svojoj kćeri, i velim, tako mi ove desne ruke, koja nije nikad krivo prisegla, koja je vazda pošteno radila, sdrobit ću te kao crva, ako mi dirneš u diete, ako migom ili trenom uzradiš proti mojoj volji, ako budeš dalje snovala prodati diete za — — — Oprosti bože!

— Misliš li, da te se bojim, odvrati žena, prije dá! Sad se više ne bojim? Sreća? Kakva? Hvala ti. Mislila sam jedan čas. Prevarih se. Luda sam bila, ja gradjanska kći. Znaš li, da stanuješ pod mojim krovom, koj sam već imala, kad si se ti skitao po svietu, dok te nije luda sreća doniela na pune kese, na pune vreće? Dà, vidi ti se, kakva si krv!

Ilija skoči na noge. Tamnim rumenilom osu mu se lice. Oči da će izkočit. Razširi ruke. Stisnu šake na sliepe oči i sruši se poledjice. Ubila ga kap.

(Dalje sliedi.)

Razum i ljubav.

Spjevao Al. Puškin; preveo T. M.

Ustòpcê Dafnis za Doridom ide:
„Djevòjčice oj liepa, pričekaj,
„Te daj dovikni, da me ljubiš, daj;
„Svud za tobom ću, tako mi Kipride!“
— Ne reci ništa — razum veli njoj,
Vragòlan Eros: reci, dragi moj!

„Oj dragi moj!“ pastirica mu kliče
I srdca njima obvi žar,
On pred nju blažen u taj kleče par,
Plamènit pogled njojzi dolje niče.
— Ej bježi, bježi! — razum veli njoj,
Vragòlan Eros: tudjer, tudjer stoj!

Dorida stane, i ruke joj vrli
U svojih ruku stisnu Dafnis mlad:
„Pozirni tamo u taj lipin hlad,
„Golubicu si gdjeno golub grli!
— Ej bježi, bježi! — razum veli njoj
A Eros: to ti primjer budi tvoj!

Preblážen smiešak nà ustnicah sinu
Krasotičinih sada eto nà;
U očiju joj sreća blista sva,
Pastiru mladu na grudi se svinu.
— Ej sretna budi! — Eros će joj reć.
Što razum reče? — Umuknuo već!

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Dalje.)

Dvanaest sati davno odbilo, kočijaš dotjerao već konje, a mladih supruga još ne ima. Napokon čuli se po stubah brzi koraci; unišla Helena, praćena Insarovom i Šubinom. Heleni bile oči zaplakane; ostavila majku onesviešćenu; oproštaj bio vrlo težak. Helena više od tjedna nije vidila Bersenjeva; u posljednje vrieme dolazio bi riedko k Stahovljevim. Nije se nadala viditi ga, te poviče: Hvala vam! Pala mu oko vrata; Insarov ga takodjer zagrli. Nastade nesnosna šutnja. Što su si mogla reći ta tri čeljadeta, što su ćutila ta tri srdca? Šubin pojmio je, da mu je prekinuti šutnju.

— Opet se sastadosmo nas trojica, reče, i to posljednji put! Podajmo se sudbini, i sjećajmo se radostno svega onoga, što je minulo, a sad s Bogom k novomu životu! — S bogom, na daleki put! zapjeva i ušuti. Najednoč postane mu čudno oko srdca. Grieh je pjevati tamo, gdje leži pokojnik; a taj čas u toj sobi umiraše prošlost, koju je spomenuo, prošlost ljudi, koji su se u njoj sastali bili. Umiraše, da se iznova rodi, ali ipak umiraše.

— Nu Heleno, zače Insarov, obrativ se k ženi, vidi mi se, sve je gotovo. Sve je plaćeno, sve je dolje sneseno, samo još taj kovčeg nije gospodaru!

Gospodar unidje u sobu sa ženom i kćerju. Poslušali zapovied Insarovljevu, zaprtili kovčeg i brzo ga snieli niza stube.

— A sada, dodade Insarov, sjesti nam je po ruskom običaju.

Svi sjednu: Bersenjev na stari divan, Helena stane kraj njega, gospodarica s kćerju ostane na pragu. Svi ušutili, smiešili se, a nitko nije znao, zašto se smieši; svi kao da su nešto reći htjeli na razstanku (izuzam gazdaricu i kćer joj, koje su izvalile oči), nu ćutili su svi, da u sličnom trenutku mogu reći samo štogod neznatna, da bi sve, što nešto znači, što je mudro, ili uzhićeno, bilo neumjestno, lažljivo. Insarov digne se prvi i začme krstititi se: S bogom, naša sobo! povika.

Čulo se cjelivanje, glasno ali hladno cjelivanje pri razstanku, želilo se sretan put, obećavalo pisati si — i napokon još nekoliko poluprogutanih rieči.

Digitized by Google

Helena sva zaplakana sjedjaše već u kočiji, Insarov umataše joj brižno noge u šarenicu, Šubin, Bersenjev, gospodar, žena mu, kći s maramom na glavi, sluge stajahu na stubah, kad ali najednoč ulete u dvorište bogate saone, pod koje bio je upležen bujan ridjo, a iz saona stresajuć snieg s kabanice, skoči — Nikola Artemjević.

— Hvala Bogu, još sam vas zatekao! povika i odtrča ka kočiji. — Nosim ti, Heleno, posljednji otčev blagoslov, reče. — Ne ljuti se! i izvukav iz žepa malu sliku, zašivenu u svilenoj kesici, objesi ju joj oko vrata. Ona uzdahnula i stala cjelivati mu ruku, kočijaš medjutim Nikole Artemjevića izvadio iz saona tri boce šampanjca, i tri čaše.

— Nu! reče Nikola Artemjević . . a suze kapahu mu na dabrovu jaku plašta . . . treba mi vas popratiti . . . želiti vam . . . Stade nalievati šampanjca, ruke mu drhtahu, pjena kipila van i padala na snieg. Uzme jednu čašu, dvie druge dade Heleni i Insarovu, koji je već sio bio uz Helenu. Daj vam Bog . . . zače Nikola Artemjević, ali ne mogaše dalje — i izpije vino; ona takodjer. — Sad je vaš red, gospodo, dodade, obrativ se k Šubinu i Bersenjevu. U tom trenutku ošine kočijaš konje. Nikola Artemjević potrčao za kočijom. Piši nam! povika zagušenim glasom. Helena pomolila glavu i povikala:

S Bogom, otče, s Bogom Andrijo Petroviću, Pavle Jakovljeviću, s Bogom svi, s Bogom Rusijo! i odkrene se.

Kočijaš mahnuo bičem, kočija zaškripala, krenula iza vratâ na desno i izčezla.

XXXIII.

Bijaše krasan dan mjeseca travnja. Po široku lagunu, dielećem Mletke od uzkoga morskim pieskom nanesenoga pruda, koji se zove Lido, plovila šiljata gondola, ljuljnuv se pri svakom udarcu duga gondoljerova vesla. Pod njenim nizkim krovom na mekih kožnih dušecih sjedjahu Helena i Insarov.

Crte lica Helenina niesu se mnogo promienile od onoga dana kad je otišla iz Moskve; nu izraz postao sasma drugi, bijaše zamišljenija i osbiljnija, a oči kao da bi joj smjelije gledale. Cielo joj tielo razvilo se, činjaše se, da joj vlasi ponosnije i gušće leže vrhu vedra čela i svježa lica. Samo oko usta, kad bi se smijala, mogao se je opaziti neznatan nabor, odavajući tajnu neprestanu skrb. U Insarova bijaše izraz lica isti; ali mu se zato crte jako promieniše. Propao je još većma, probliedio, ostario, sgrbio se; gotovo neprestance mučio ga suh kašalj, a upale oči sjahu mu se užasno. Na putu iz Ruske odležao skoro dva mjeseca bolestan u Beču, odtud htio preko Zadra i Srbije u Bugarsku; drugoga puta ne bijaše. Rat započeo već na Dunavu, sve slovjenske zemlje uzrujale se i spremale skočiti na oružje.

Gondola pristala uz nutarnji kraj Lida. Helena stupaše s Insarovom po uzkoj pjeskovitoj stazi, zasadjenoj kržljavim drvećem (sadê ga svake godine, a ono svake godine ugine) na vanjski kraj Lida k moru.

Idjahu obalom. Adrija valjaše pred njima svoje tamno modre valove, koji su se pjenili, šumili, nadimali, a opadajuć ostavljali za sobom na piesku male školjke i komadiće morskih trava.

— Kako je to žalostno mjesto! poče Helena — bojim se, da ti ovdje ne bude odviš hladno, nu znadem, zašto si htio amo pogledati.

— Hladno! dodade gorkim posmjehom Insarov. Krasan li ću biti vojnik, budem li se bojao zime. Reći ću ti, zašto sam amo došao. Gledjem na to more, čini mi se, da je odovud bliže do moje domovine. Vidiš, tamo je! i pruži pri tom ruku prama iztoku. I vjetar piri odonud.

— Ne će li možda s otim vjetrom doploviti ladja, koju očekuješ? upita Helena. Tamo gle biele se jadra, nije li to možda ona?

Insarov baci oči na morsku pučinu pravcem, što mu ga je Helena pokazala.

— Rendić obećao je, da će nam za sedam dana sve spremiti; vidi mi se, da se čovjek može u njega pouzdati. Jesi li čula, dodade življe, ubogi dalmatinski ribari darovali su na taneta sve svoje olovo, kojimi pritežu mreže, da dopru do dna. Novaca ne imaju, hrane se samo lovom riba, nu dadoše radostno posljednji svoj imetak a sad trpe glad. Kakov je to narod!

— Pozor! ozva se za njima osoran glas. Zatutnjio topot konjskih kopita a austrijski častnik u kratkoj sivoj uniformi i zelenu klobuku projašio kraj njih — jedva mogoše ugnuti se.

Insarov pogleda ljutito za njim.

— On nije tomu kriv, progovori Helena. Ti znadeš, da ne imaju drugoga mjesta, gdje bi mogli jašiti.

— On nije tomu kriv, reče Insarov, ali uzburkao mi je krv svojom krikom, svojimi brci, svojim klobukom, cielom svojom vanjštinom.

— Vratimo se, vratimo Dimitrijo. Ovdje i onako duše oštar vjetar. Ti niesi nakon svoje bolesti u Moskvi bio dosta oprezan pa zato si u Beču odležao. Sad imaš biti oprezniji.

Insarov ne odgovori ništa, samo prijašnji gorki posmjeh zaigra mu na ustnah.

— Hoćeš li, nastavi Helena, sproći ćemo se uz „Canal grande“. I onako što smo tu, niesmo još dobro razgledali Mletaka. A na večer poći ćemo u kazalište, imam dvie ulaznice za ložu. Danas daju novu operu. Hoćeš li, žrtvujmo današnji dan sebi samim, zaboravimo na politiku, na vojnu, na sve; jedno samo neka nas zanima, da smo živi, da skupa dišemo, da smo si svoji nauviek. Hoćeš li?

Digitized by Google

— Kad ti to hoćeš, Heleno, odvrati Insarov, tad sigurno hoću i ja.

— Ja sam to znala, dodade smiešeć se Helena. Podjimo, podjimo!

Vratili se gondoli i zapovjedili, da ih lagano vozi uz „Cańal grande“.

Tko nije vidio Mletaka u travnju, taj težko, da će i poznavati dražest toga čarobnoga mjesta. Nježno i mirno proljeće dolikuje Mletkom isto onako, kao što ljetni žar veleliepoj Genovi, kao zlatna, gola jesen velikomu starcu Rimu. Upravo tako, kao proljeće dojimlje se i budi čežnju neku krasota Mletaka; draži neizkusno srdce, kao nada u blizu, ali tajnu sreću. Sve je u njih jasno, razumljivo, a nad svim razprostrla se kao maglovit san, neka milena tišina; sve u njih šuti, i sve je prijazno; sve je ženskarsko, i isto ime Venezia; ne slove zalud prekrasnimi. Množtvo palača, crkava stoji ovdje toli divno, kao krasan san mladoga boga, jest to nešto bajna, nešto divna i uzhitna boraviti sred tamnozelena i kao svijena lieska niemih valova mletačkih kanala, sred tiha biega gondola, a bez dosadne gradske vike, bez buke, štropota i šûma. Venezia je propala, vele nam njezini stanovnici; možebit, što se nije zaodjenula bila onom posljednjom dražešću — dražešću uvenuti u cvietu i slavi svojoj. Tko je nije vidio, taj je ne zna. Slikar ne može nam predočiti one srebrene nježnosti zraka, onih divnih, sad blizih, sad dalekih akorda, onih izabranih, prelievajućih se masti. Onaj, koji se je već preživio, koga je život uništio, ne ima zašto bi pohodio Mletke; biti će mu tamo gorko kao pri spomenu na sne prvih dana, koji se niesu izpunili; nu zato će sladko biti onomu, u kom još kipi snaga, koji se ćuti sretnim; neka nosi samo svoju sreću pod čarobno njeno nebo, pa ma i kako sjajna bila, ona će ju ipak još pozlatiti svojim vječnim sjajem.

Gondola, u kojoj sjedjaše Insarov s Helenom minula je tiho Rivu dei Schiavoni, palaču duždovu, piazzetu, i zaplovila velikim kanalom. S obje strane poredale se mramorne palače; činilo se, da plove tiho uokolo, pri čem jedva bijaše možno razaznati očima sve krasote. Helena ćutila se vrlo sretnom; na obzorju njena neba stajaše jedan samo tamni oblačić, a i taj se je pomalo gubio. Insarovu bijaše taj dan mnogo bolje.

Doplovivši do drugoga luka Rialta, vratiše se.

Helena bojala se, da ne bi studen u crkvi nahudila Insarovu; nu sjeti se akademije liepih umjetnosti, i zapovjedi gondolieru, da tamo zaveze. Brzo prodjoše sve dvorane ne velika muzeja. Ne bivši poznavaoci, niti diletanti, ne ustaviše se pred svakom slikom, neka ugodna radost obuzme ih naglo, najednoč pričini im se sve zabavnim. Na veliku sablazan trojice Engleza, smijala se Helena, da su joj sve suze vrcale, pred Tintorettovim sv. Markom, skačućim s neba, kao žaba u vodu, da obrani roba mučenika; Insarova opet nagnala na smieh ledja i listovi muža u zelenoj haljini, stojećega u prvom polju Tizianova „Uzašašća“ i pružajućega ruke za madonnom, nu zato je madonna, prekrasna krepka žena, hiteć mirno i dostojanstveno u krilo Boga Otca, občarala oboje; ljubila im se je takodjer uzvišena sveta slika starca Cime da Conegliano. Ostavivši akademiju, okrenu se još jednoč prama Englezom, koji idjahu za njima dugimi zečjimi zubi i visećim zabriscima, i udare u smieh; spaze svoga gondoliera i stanu se smijati; vidili filjarku, siedih vlasi svezanih na samu tjemenu i smijali se još više, nego prije; pogledali jedno na drugo, nasmijali se, a sjedajuć u gondolu stisnuli, stisnuli si silno ruku. Stigavši u gostionu, unidju u svoju sobu i naruče objed. Niti za stolom ne bijahu manje veseli. Pili u zdravlje svojih moskovskih prijatelja, pljeskali poslužniku na dobro spremljenoj ribi i zahtievali od njega živih morskih plodova; poslužnik šukao nogama, a odlazeć od njih vrtio glavom i ne jednoč uzdahnuv zašaptao: Ubogi! Po objedu odoše u kazalište.

U kazalištu predstavljahu Verdija operu „Traviatu“ Saisona u Mletcih minula! svi pjevači bili srednje ruke, svaki drečio se, što je više mogao. Ulogu „Violete“ imaše umjetnica, koja sudeć po tom, kako se je prama njoj vladalo občinstvo, ne bijaše obljubljena, prem inače darovita. Odjevena bijaše naivno, šaroliko i zlo: crvena mrežica pokrivaše joj vlasi, haljina od prugasta, modra atlasa, a na rukuh debele švedske rukavice sve do lakata; pa kako bi i mogla znati kći kakova bergamskoga pastira, kako se odievaju parižke Kamelije! Niti kretati se nije znala na pozorištu; nu u igri njenoj bijaše mnogo istine i nehinjena prostodušja, a pjevaše onom osobitom strastvenošću u izrazu i hodu, koju posjeduju samo Talijani. Helena i Insarov sjedjahu u tamnoj loži kraj pozorišta; dobra volja, koja ih je snašla bila u akademiji liepih umjetnosti, još ih sveudilj nije ostavila. Kad se je pojavio otac nesretnoga mladića, koji je pao bio u mrežu zavoditeljičinu i stao pjevati tremolo.. malo što se oboje ne nasmija... nu kosnula ih se igra Violetina.

— Toj siroti gotovo i ne pljeskaju gledaoci, reče Helena, a meni se ipak tisuću puta većma ljubi, nego kakova naduta znamenitost drugoga stupnja, koja bi se nadimala i natezala, a to samo zato, da udje drugim u volju. Njoj samoj kao da nije do šale; pogledji, ona i ne mari za občinstvo.

Insarov podupre se o kraj lože i baci oči na Violetu.

— Jest, progovori, ona se ne šali; samom smrću nadahnuta je.

Helena umukla. (Konac sliedi.)

Digitized by Google

POUKA.

Vjekoslav Babukić.

(Sa slikom.)

(1812—1875.)

Vjekoslav Babukić, rodio se je u Požegi 1812. god. 16. liepnja, od otca Antuna, purgara i licitara, i majke Agate, rodjene Kelekovićeve iz Samobora.

Prve početne škole učio je u svojem rodnom mjestu, ali da Alojzija i njemački nauči, pošalje ga brižni otac u „Oberschule“ u Novu Gradišku, kako je to onda obćeniti običaj bio, kad je u krajini njemština cvala, a u provincijalu niesu škole ništa valjale. Sinak se vrati s nešto njemštine kući, da nastavi tamo gimnaziju, koje je u Požegi pet razreda svršio. Da se i magjarski nauči, pošalje ga otac opet od kuće u Pečuh na gimnaziju, a zatim med tvrde Magjare u Szegedin, gdje je svršio prvu godinu filozofije.

U Segedinu nadje se sa mnogo Srba drugova, koji su ga ćirilicu naučili i knjiga mu davali na čitanje. Izmedju drugih pisaca, ugodi mu već sada Dositej Obradović, kojega je i kašnje sav svoj život na srdcu nosio.

Godine 1830. dospije Babukić u Zagreb u drugu godinu filozofije. Godina ta bude po cieli mu život odlučna. Upoznav se u Zagrebu sa mnogimi vrlimi mladići, koji su bili spojeni idejom sveslavenskom i ilirskom, pristade i on u njihovo kolo, te postade najglavnijim i najrevnijim radnikom na polju ilirske knjige. — Svom mladenačkom vatrom i neizcrpivom uztrajnosti prionu on uz nauk, učeći djela slavenskih velikana, Dobrovskoga, Kollara i Šafarika. Kraj ovih nauka malo da nije zaboravio na svoju budućnost. Svršiv filozofiju, kolebaše dugo vremena, ne bi li se posvetio svećeničkomu stališu. Najbliži mu prijatelji, videći ga mekana i blaga srdca, nagovararahu ga doduše, neka ida u svećenike; ali živa želja, da ostane vazda uz Gaja i ostalu braću ilirsku, pridrža ga svjetovnomu stališu. On se posveti pravu, hraneć se od malene zaslužbe, što ju je dobivao prepisujuć listine zemaljskoga arkiva i podučavajuć sina odvjetnika Kukovića. Ali uza sve materijalno stradanje bijaše Babukić sav sretan i presretan, jer mu je bilo moguće prebivati uz budioce naroda hrvatskoga, te ujedno zaroniti u prošlost naroda slavenskih i učiti djela slavenskih velikana. Lozinka njegova bijahu rieči Šafarikove: „Die Sehnsucht nach der süssen Kunde von dem Leben der Väter wurzelt tief in dem Gemüthe des Menschen.“

Izmedju sviju mladih Ilira, koji su se u Zagrebu desili, bijaše Babukić najučeniji i najrevniji. On poznavaše prošlost Slavena i Ilira, on jedini znadijaše dobro hrvatski. S toga se ne čudimo, kada vidimo Babukića kano prvaka duševnoga za cielo vrieme Ilirizma od g. 1835—1845. On bijaše glavni suradnik i neko vrieme urednik „Danice ilirske“; on bijaše duša „čitaonici ilirskoj“; on bijaše prvim javnim učiteljem jezika hrvatskoga (ilirskoga). Osim toga podade nam on dobar pravopis (tako zvani Gajev pravopis), prvu podpuniju slovnicu ilirsku i dobar rječnik.

Već g. 1833. objavi Babukić sam, da je ilirsku slovnicu napisao, te doda ovo načelo svoje: slovnica ne sastavlja se u varošu, nego pametnije na vladanju od prostih ljudi“. U ovu slovnicu svoju uvrsti on razdiobu glagolja na šest razreda po Dobrovskom, i uvrsti još u nju nekoliko pokusa etimologije. U istoj knjizi rabi mu već i novi pravopis, što ga je prema českomu prikrojio. Ovako pripravljena zapade ga slava, da izda prvu knjigu novim pravopisom. Kad je naime V. Dunder u Beču tiskao novo izdanje Andrije Kačića, bude redakcija povjerena Babukiću. — Nu mnogo veću djelatnost pokaza on u

„Danici“

od g. 1835—1843.

Kad je g. 1835. dr. Lj. Gaj sa prijatelji svojimi pokrenuo „Danicu“, bijaše medju ovimi i Babukić. Njegovu nastojanju ima se pripisati ponajvećma, da se je u „Danici“ uveo kasnije novi pravopis, i da se je „Danica hrvatsko-slavonsko-dalmatinska“ preobrazila u „Danicu ilirsku“. On je takodjer jednu pjesmicu izpjevao, ali najveći mu trud u „Danici“ bijaše, da nauči Ilire „pravopis i slovnicu“. Uz ovo nastojanje gledaše on svimi silami, kako bi za ime ilirsko našao sve više pristaša u Srba i Slovenaca.

Godine 1836. poče u „Danici“ izlaziti Babukićeva slovnica, koju je još prije tri godine dovršio bio. Slovnica se zove: „Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga“. Koliko je to djelo u ono vrieme vriedilo, neka nam svjedoče same njegove rieči. „Odkad zora narodnosti Slavo-Ilirske pucati poče“ — veli on „postoji želja za slovnicom“. Sastavljanjem ove slovnice bavio se je Babukić četiri godine, a pri izradjivanju imao je uviek pred očima, „da se bez znanja drugih slavenskih narječja niti u našem nikakav napredak učiniti ne može“; zato navodi staroslavenske, česke, poljske, ruske, slovenske i ilirske gramatike, koje je rabio, ali zato nije pustio s uma i „čisti narodni ilirski izgovor“. Slovnica Babukićeva steče veliku pohvalu. Umni Pavao Šafařik reče mu, da je ovim djelom uzveličao literaturu ilirsku, a Ljudevit mu Gaj čestitaše, da je sastavio: „librum in suo genere primum, altioribus Philologiae principiis adaptatum“. — Doskora bude mu slovnica prevedena na njemački i talijanski jezik, što mu — je osobito godilo.

Slovnicom svojom steče Babukić veliku slavu, te, svatko se uticaše njemu, da ga uči hrvatski (ilirski).

Digitized by Google

On morade sade Hrvate i Slovence pismom i riečju učiti jezik sam, morade im izpravljati sastavke; pače sve, što se je u „Danici“ i u „Narodnih Novinah“ tiskalo, prodje prije kroz njegove ruke, da to očisti i izpravi. Kraj toga gledaše on, kako bi hrvatsku mladež razgledom po slavenskom svietu i zdravom moralnom poukom budio i uzpaljivao. U to ime priobćivaše Babukić nebrojenu množ pomanjih članaka u pohvalu slavenskoga jezika, zatim o starinah ilirskih, o pjesmah ilirskih, i t. d.

Neumorni i plemeniti rad u Danici pribavi Babukiću dično ime „duhovnoga otca mladeži ilirske“. To ga liepo ime ide još većma za rad godina 1840 i 1841., kada je bio pravim urednikom Danice ilirske.

Dok je Babukić ovako revnovao oko Danice, stradaše on materijalno veoma težko. Svršiv prava bijaše kod advokata do g. 1836. Ove godine položi odvjetnički izpit, te postade suplentom na akademiji za ugarsko pravo. Sliedeće godine 1837. supliraše opet pravo naravno i medjunarodno. Makar da je na konkurzu u Pešti iz sva tri priedmeta izpit uz dobar uspjeh načinio, ne htjedoše ipak imenovati profesorom Ilirca Vjekoslava Babukića, već Magjara Teodora Paulera.

Babukić u čitaonici.

(1838—1846.)

Godine 1838. osnovaše Iliri u Zagrebu ilirsku čitaonicu. Svrha ovomu družtvu bijaše čitanje novina i knjiga zatim širenje koristnih knjiga. Predsjednikom čitaonice bijaše glasoviti grof Janko Drašković, a tajnikom i ponajglavnijim radnikom Vjekoslav Babukić.

Težko li je u kratko kazati i opisati, što li je sve Babukić bio i radio, dok je osam godina bio tajnikom čitaonice Ilirske. Spomenuti nam je ipak umah, da je on sve ogromne poslove u čitaonici obavljao uz godišnjih 200 for. stradajuć ljuto. Pripovieda se, da bi on „večeru prespao, a zajutrak prehodio, objedovao da je badava kroz više godina kod zagrebačkoga kanonika Klementa“.

Pod mudrom i opreznom upravom grofa Janka Draškovića i uz neumornu radinost tajnika Vjekoslava Babukića, kojega je sam grof zvao: ili „sinko moj“ ili „krasni Vjekoslave“, procvate čitaonica liepo, te postade izhodištem sviju kulturnih zavoda, kojimi se danas mi epigoni Ilira ponosimo. Od čitaonice bude doskóra redakcija novina i knjiga; klub ilirski, gdje se je sve razpravljalo i glasovi se na sve strane slali; knjižara ilirska i matica, učeno družtvo; muzeum i gospodarsko družtvo; theatar i opera napokon „Narodni dom“.

Babukić je kod svih ovih poduzeća bio duša i prvi radnik. Težko li je upravo nacrtati njegovu knjižarsku radnju, ali dovoljno budi spomenuti, da nije u ono vrieme malo ne nijedna ilirska knjiga svjetlo ugledala, koje on ne bi razpačavao. On razašiljaše knjige ilirske na sve strane velike Slavije, svigdje imadjaše ljudi, koji mu knjige prodavahu i na prodaju šiljahu. U Lipskom prodavaše mu knjige dr. Jordan, u Pragu Šafařik, Hanka i Erben, u Pešti Ivan Kollar, u Požunu Ljudevit Štur, a u Hrvatskoj, Dalmaciji i Sloveniji nebrojeni Hrvati i Slovenci. Same god. 1845. razpača sam Babukić preko 1200 ilirskih knjiga po svih stranah velike Ilirije. Koli je Babukić po knjigu ilirsku tim svojim radom zavriedio, svjedoče nam pisma ilirskih pisaca, koji se njemu u zaštitu i pomoć utiču, kad im je koju knjigu izdati ili medju narod razturiti. Veliku revnost i točnost hrvatskoga knjižara Babukića iztaknu i Stanko Vraz u šaljivoj pjesmici sliedećimi riečmi:

Pa još i to zatajiti,
Bila mrzka bi grehota
Ti si knjižar glasoviti
I marljivić da 'e strahota
Nad istoga baš Didota.

Kad se porodila misao o teatru ilirskom, radio je tuj i Babukić ali mnogo više pregnu on, da osnuje Maticu ilirsku za širenje nauke i knjige ilirske. Godine 1842. uspije mu ta želja, te čitaonica odabere iz sredine svoje odbor, kojemu bijaše tajnikom opet Babukić. Glavna zadaća matici ilirskoj bijaše izdavanje dubrovačkih pjesnika a tu je Babukić opet sve i sam radio. Prva knjiga, „Osman Gundulićev“ ugledao je svjetlo i raztu rena je ponajviše samim Babukićem.

I kod stvaranja narodnoga muzeja, bio je Babukić. Nu najviše željaše on, da se u Zagrebu osnuje „učeno družtvo“ poput srpskoga. Misao o učenom družtvu zamisli prvi dr. Ljudevit Gaj, ali da se to družtvo u život privede, trudio se je Babukić od god. 1839—1854. Petnaest podpunih godina pisao je on predstavke na sve vlade, pravio je osnove za osnovami, ali učenoga družtva ne mogaše stvoriti. Učeno družtvo osnova se u Zagrebu tek 1867. pod imenom jugoglavenske akademije, ali kumovi tomu novorodjencu ne htjedoše ni čuti o starcu Babukiću, koj ih je naučio pisati i govoriti, koj se je prvi osbiljno trsio, da nam domovina i u strogoj nauci uznapreduje.

Šestnaest punih godina, od g. 1831—1846. trudio se je Babukić, učeć narod svoj ilirski govoriti i pisati. On je u to vrieme mnogo i mnogo radio, riečju, pismom i tvorom podučavao, a kraj toga sam stradao. Iza tolikoga rada i stradanja svanuše i njemu mirniji i ugodniji dani, kadno je na sam svoj rodjendan dne 16. lipnja 1845. postao prvim profesorom jezika i knjige hrvatske na kr. akademiji zagrebačkoj.

Babukić u profesuri.

1846—1875.

Već od g. 1791. nastojahu vodje naroda hrvatskoga, da se u Zagrebu na akademiji podigne stolica jezika slavenskoga i hrvatskoga. Osobito odkad su se po svih

Digitized by Google

većih sveučilištih (od g. 1840) osnivale stolice za sloveuske jezike, kakono u Parizu, Berlinu Vratislavi i Pešti, ne mirovahu više Iliri, dok im se najživlja želja ne izpuni. I sbilja g. 1845. bude dozvoljena katedra slavenskoga jezika na akademiji zagrebačkoj i natječaj za učitelja razpisan. Na natječajnom izpitu nadjoše se: Babukić, Mažuranić Antun, Mažuranić Ivan, Mlinarić Stjepan, Španić, Topalović Mato, i Stanko Vraz, nu nad svimi iznese pobjedu Vjekoslav Babukić".

Sva se je zemlja obradovala, kada je zatim 16. lipnja 1846. Babukić izbilja postao učiteljem slavenskoga jezika. „Sva se Dalmacija raduje", pisa mu Preradović, „Vi ste učitelj jezika, sa tim tajne narodne!" Bog Vam bio u pomoći — Bog i pravi duh slavjanski". Ali medju svimi radovaše se naimenovanju njegovu rodjeni mu otac, jer si je sina svoga iza duge nevolje vidio jednom obskrbljena i ugledna. „Fala Bogu", reče mu on, „da sam za moga života dočekao, gdje si i ti komad kruha zaslužiti zadobio".

Četiri godine, od 1846—1850. bijaše Babukić profesorom slavjansko-ilirskoga jezika na akademiji. Na prvo mu predavanje dne 4. listopada 1846. dohrli malo i veliko iz bliza i daleka, samo da čuje prvoga učitelja jezika hrvatskoga. Hvale ga osobito, da je kano učitelj bio veoma uredan i točan. Uz svoj učiteljski rad bavio se je u to vrieme zajedno sa Antunom Mažuranićem uredjivanjem i izpravljanjem Drobnićeva rječnika.

Od g. 1850. poče tamniti slava Babukićeva, a i zviezda sreće njegove. Razne nesreće učiniše ga živim mrtvacem. Kadno je spomenute već godine stara filozofija pala, morade on sa akademije na gimnaziju. S četiri sata dospio je na šestnaest od zrelih mladih ljudi k djeci, od veće plaće na manju, od časti akademijskoga profesora na gimnazijalnoga učitelja, od predavanja samoga hrvatskoga jezika na naučanje historije, njemačkoga jezika, psihologije. Domala ga stiže još ljuća bieda. Ban Jelačić naloži mu, da za škole izradi veliku slovnicu hrvatsku, obećav mu za arak po šestdeset forinti. Revni se Babukić dade na posao, sastavi ju i natisnu ju svojim troškom; ali kad tamo — ministarstvo bečko zabaci mu knjigu kao nevaljalu i zastarjelu. To porazi Babukića i duševno i materijalno. Tisak slovnice stajaše ga do 1000 for. — on se zakopa u dugove, koje je tek g. 1867. izplatio. A da nesreća njegova postigne još vršak svoj, izgori mu iste godine 1855. u Požegi sva otčevina, vriedna kakovih 6000 for.

Vjekoslav Babukić.

Digitized by Google

Ljuti poraz g. 1855. uništi Babukića sasvim. Dvadeset godina sve do smrti svoje životari on samo, sjećajuć se s uzhitom i blaženstvom na sjajnu nekoč dobu mladenačtva svoga — na ilirsku dobu. Na književnom polju ne oglasi se više do tri put, i to neznatnimi prinosi, radi kojih se dobavi ljuta prikora sa strane Jagićeve. U skromnosti svojoj bavio se je radje dopunjivanjem svoje slovnice i Drobnićeva rječnika, učiteljujuć uza to, kako je znao i mogao.

Već duže vremena pred smrt svoju pobolievaše on češće na srdcu. Prijatelji ga nagovarahu, da ostavi školu, ali on uztraja sve do dana 20. prosinca 1875., kadno ga stiže smrt.

Ove nekolike rieči neka budu u spomen onomu vrlomu mužu, koji nas je prvi učio pisati naš materinski jezik. Tko želi, da Bakukićev život i rad dobro prouči i savjestno ocieni, neka pročita liepu biografiju, što ju izdaje prof. Tade Smičiklas pod naslovom: „Život i djela Vjekoslava Babukića.“

x.—y.—

Karlo barun Prandau, glasbenik.

Napisao Fr. Ž. Koch.

(Dalje i konac.)

Preuzvišenomu barunu Gustavu Prandau-u dalo se doduše na žao, što je pokojnik sve svoje silne kajdanke ostavio gazdarici, ali je mislio, da će se s njom nagoditi, — ipak nije to namah učinio — a kad se je toga radi poslije 14 dana u Beč vratio, ne bje gazdarici nigdje više traga, nikomu ne kaza kud ode, a zaman barun Gustav uze razpitivati kod antikvara i druguda — nigdje nijednoj kajdanci ni traga, kanda je sve ognjem izgorjelo ili u zemlju zakopano.

Jedino, što je barun Gustav izmedju pokojnikovih rukopisa spasio, to je sbirka terceta, što ih je pokojnik sam uredio i svojom rukom prepisao. Tu je dragocjenu sbirku barun Gustav još za bratove bolesti dao odpremiti u Valpovo a ima je 63 velika, krasno vezana četvorna svezka.

Evo sadržine te sbirke:

Glasbotvori za gusle, krupne gusle (Viola) i glasovir.

I. knjiga.* Broj 1 do broj 18. Faust od Spohra. 18. Walse od Fielda. 19. Air russe od Fielda. 20. Variationes (u A-duru) od Beethovena. 21. Quintetto (u F-molu) od Onslova. 22. Quatuor double (u D-molu) od Spohra. 23 do 39. Vampyr od Lindpaintner-a. 39. Ouvertura k operi Alfonsu i Estrelli od Schuberta.

II. knjiga. br. 1 do 15. Jessonda od Spohra. 15 do 30. Zemire i Azor od Spohra. 30. Finale opere „Der Alchimist“ od Spohra.

III. knjiga. br. 1. Ouverture Hongraise par Charles Prandau. 2. Ouverture „Niema od Porticci-a od Aubera. 3—7. Il Prata od Bellini-a. 7—16. Niema od Porticci-a od Aubera. 16—21. Titus, od Mozarta. 21. Polonaise od Karla Prandau-a. 22. Sonate od Lickl-a. 23. Sonate od Onslova.

IV. knjiga. br. 1—16. Vilim Tell od Rossini-a 17. Andante iz A-moll Symphonie od Beethovena. 18. Plesovi od Schuberta. 19. Koračnice od Karla Prandau-a. 20. „Volkslied-Variationen“ od Haydena. 21. Pjesma Variacijami od Beethovena. 22. Sonate od Hauptmann-a 23. Ouverture k operi Makbeth od Spohra. 24. Polonaise od Karla Prandau-a. 25. Sonate od Hauptmann-a.

V. knjiga. br. 1—18. Roberto djavo od Meyerbeera. 18. Finale opere „Bergkönig“ od Lindpaintner-a.

VI. knjiga. br. 1—11. Strielac vilenjak od Vebera. 11—22. Don Juan od Mozarta. 22. Variations od Spohra. 23. Andante od Spohra. 24. Variations od Onslova. 25. Koračnice od Schuberta. 26. Cànon od Lindpeintner-a. 27. Fesca troglasje od Cantemire a. 28—40. Adagios od Spohra. 40. Espagnol, Rondo od Spohra.

VII. knjiga. br. 1—17. Opera Berggeist od Spohra. 17—31. Pietro od Abana od Spohra. 31. Quintetto (u H-molu) od Spohra. 32. Quintetto od Hummela.

VIII. knjiga. broj 1—15. Opera „Zweikampf“ od Spohra. 15—30. Euryante od Vebera. 30. Nocturne od Lubin-a. 31. Ouvertura k operi Fierabras od Schuberta. 32 do 33. Quintetto iz Preciose od Mozarta. 34. Quintetto „Deux journées“ od Cherubini-a. 35. Quintuor od Beethovena.

IX. knjiga. br. 1. Opera „Othello“ od Spohra. 2. Quatuor (u A-molu) od Onslova. 3—21. „Oberon“ od Vebera. 21. Nocturne od Hummela. 22. Septuor od Beethovena 23. Hongroioes passionées od Karla Prandau-a. 24. Quatuor double (u E-molu) od Spohra.

X. knjiga. br. 1—14. „Schreiberweise“ od Herolda. 14—29. „Zampa“ od Herolda. 29. Ouvertura k operi „Egmond“ od Beethovena — ukupno 295 komada.

Glasbotvori za Physharmonicu, krupne gusle i glasovir.

XI. knjiga. br. I. Quatuor (u D-molu) od Mozarta. 2. Quintuor (u E-molu) od Spohra. 3. Sonate (u F-duru) od Lachnera. 4. Quintuor (u E-molu) od Onslova. 5. Fantasie od Czerny-a. 6. Quintuor (u A-molu) od Spohra.

XII. knjiga. br. 1. Sonate C-dur (a 4 mains) od Mozarta. 2—17. Opera „Nachtlager“ od Kreuzer-a 17. Finale opere „Postilliona“ od Adama.

XIII. knjiga. 1. Quatuor sa austrijs. himnom od Haydena. 2. Divertissement od Mozarta. 3. Quatuor double (u D-molu) od Spohra. 4. Fantasie (u F-molu) od Mozarta 5. Quintuor (u D-molu) od Onslova. 6. Fuga (u H-molu) od Mozarta, 7. Quintuor od Hummela. 8. Sonate od Schuberta.

XIV. knjiga. br 1. Otetto od Spohra. 2. Trio od Mozarta. 3. Quintuor od Beethovena. 4. Sonate od Hessena. 5. Quintuor (u E-duru) od Onslova. 6. Trio od Beethovena. 7: Quintuor od Mozarta. 8. Double-Quatuor od Spohra.

XV. knjiga. br. 1. Notturno od Spohra. 2. Quatuor (u G-molu) od Mozarta. 3. Sonate (u E-molu) od Onslova. 4. Septuor od Beethovena. 5. Quatuor-double (u E-molu) od Spohra. 6. Sonate (u C-molu) od Lachnera — ukupno 45 komada.

Glasbotvori za gusle, skladnoglasje i glasovir.

XVI. knjiga. br. 1—30. Opera „Hugenotten“ od Meyerbeera. 30. Finale opere „Genueserinn“ od Lindpaintnera.

XVII. knjiga. br. 1. Nonetto od Spohra. 1—16. Guido et Ginevra od Halevy-a. 15—26. Adele de Foix

---

* Na knjigah nema nikakva broja, ja sam ih onim redom popisao, kako su u valpovačkoj knjižnici poredane.

Digitized by Google

od Reissigera. 26. Ouverture Hongr. od Karla Prandau-a.

XVIII. knjiga. br. 1—4. „Besuch in St. Cyre“ od Dessauer-a. 4—11. Deux Journèes od Cherubini-a. 11—26. „Macht des Liedes“ od Lindpaintnera. 26. Finale opere „Fidelis“ od Beethovena.

XIX. knjiga. br. 1. Sinfonija (u G-molu) od Mozarta. 2—13. „Ludovic“ od Herold-Halevy-a. 13. „Elegisch und Humoristisch“ od Spohra. 14—29. „La dame blanche“ od Boieldieu-a. 29. Finale opere „Traum in der Christnacht“ od Hillera.

XX. knjiga. 1—20. Opera „Haimonskinder“ od Balfea. 20—37. „Mara“ od Netzer-a. 37. Adelaida pjesma od Beethovena. 38. Finale opere „Kaiser Adolf“ od Marschnera.

XXI. knjiga. 1—17. „Libella“ od Reisigera. 17—31. „Sicilianische Vesper“ od Lindpaintnera. 31. Finale opere „Kaiser Adolf“ od Marschnera.

XXII. knjiga. 1—14. „Wampyr“ od Marschnera. 14—28. „Josip“ od Mehula. 28—40. „Templer und Jüdin“ od Marschnera. 40. Finale opere „Kreuzfahrer“ od Spohra.

XXIII. knjiga. 1—14. „Zwei Prinzen“ od Esser-a. 14. Sonate od Reissigera. 15. Divertissement od Henselta. 16. Gondola od Henselta. 17—30. „Cantemire“ od Fesce. 30. Sonate od Reisigera. 31. Finale opere Cortez' od Spontinia.

XXIV. knjiga. 1. Sonate od Mendelsohna. 2. Sonate od C. Haslinger-a. 3—30. „Braut von Venedig“ od Benedicta. 31. Finale opere „Lichtenstein“ od Lindpaintnera.

XXV. knjiga. 1—17. Opera „Ballnacht“ od Aubera. 17. Ouvertura k operi „Isaak“ od Fuss-a. 18—30. „Bäbu“ od Marschner-a. 30—38. „Tannhäuser“ od R. Wagnera. 38. Finale opere „Thomas Riquiqui“ od Esser a.

XXVI. knjiga. 1—15. Opera od Lortzinga. 15. Danina — Ouverture od Lindpaintnera. 16—27. Czaar und Zimmermann od Lortzinga. 18—39. Belagerung von Corinth od Rossini-a. 39. Finale opere „Don Juan“ od Mozarta.

XXVII. knjiga. 1. Sonate C-dur (a 4 mains) od Mozarta. 2. Fantasie od Mozarta. 3. Fuga (u G-molu) od Mozarta. 4. Fantasie od Czerny-a. 5—19. „Guttenberg“ od Füchs a. 19. Quatuor od Mozarta. 20. Notturno od Spohr-a. 21. Quatuor od Haydena. 12. Trio od Beethoven-a. 23. Quintuor od Spohr-a

XXVIII. knjiga. 1. Jubel-Ouverture od Lindpaitnera. 2. Quintuor od Spohr-a. 3—5. Polka & Mazurka od Henselta. 5—22. Opera „Teufels Antheil“ od Aubera. 22. „Lieder ohne Worte“ od Mendelsohna. 23. Quatuor double (u E-molu) od Spohr-a. 24. Quatuor (u G-molu) od Mozarta. 25. Finale opere Euryanthe od Vebera.

XXIX. knjiga. 1. Sonate F-dur od Lachnera. 1. Quintuor od Spohr-a. 3—25. Martha od Flotov-a. 26—51. Maritana od Wallace-a. 51. Začinka od Flotov-a. 52. Pjesma od Storch-a

XXX. knjiga. 1—16. „Aetna-Schloss“ od Marschnera. 16—28. „Kynast-Braut“ od Litolfa. 28. Finale opere „Praetendent“ od Kücken-a.

XXXI. knjiga. 1. „Momento de tristesse“ od Litolfa. 2. Rondo od Hummela. 3. „Struensee-Ouverture“ od Meyerbeera. 4. Sonate od Lachner-a. 5. Sonate od Schuberta. 6. Sonate od Hesse-a. 7—9. Qvatuor & Quintuor od Mayseder-a. 9. Dornen und Rosenzeit od Haslingera. 10. Quatuor (u C-molu) od Beethovena. 11. Quatuor od Mendelsohna. 12—26. „Schaefer“ od Adam-a. 27. Quintuor od Spohra. 28. Quintuor od Molique-a.

XXXII. knjiga. 1—10. Hochzeit d. Camacho od Mendelsohna. 10—22. „Haydee“ od Aubera. 22—34. Krondiamanten od Aubera. 34. Quatuor od Onslova. 35. Fuga od Beethoven-a. 36. Duo Concertant od Spohra.

XXXIII. knjiga. 1. Quintuor od Onslova. 2—19. „Thal von Andora“ od Halevy-a. 19 Quintuor od Onslova. 20. Finale opere „Die Felsenmühle“ od Reissiger-a.

XXXIV. knjiga. br. 1—18. Opera „Raymond“ od Thomas-a. 18—31. „Zigeuner-Warnung“ od Benedicta. 31—50. „Edelknecht“ od Kreutzer-a. 50. Pater noster od P. Schmidt-a.

XXXV. knjiga. 1—18. „Johann d. Arc“ od Howen-a. 18. Quatuor od Veit-a. 19. Quatuor od Spohra. 20. Quatuor od Mozarta. 21—26. „Preciosa“ od Vebera. 26. Finale opere „Zauberspruch“ od Pixis-a.

XXXVI. knjiga. 1. Septuor od Hummela. 2—18. „Liebeszauber“ od Howena. 18—30. „Diamantkreuz“ od Salomona. 30. Finale opere „Heimkehr“ od Nicolai-a.

XXXVII. knjiga. 1—9. Opera „Lohengrun“ od Wagnera. 9—32. „Verlorener Sohn“ od Aubera. 32. Stabat Mater od Rossini-a. 33. Gelwa-Ouverture od Reissigera. 34. Chant du Berger et Mazur od Schulhoffa. 35. Rettungs-Ouverture od Haslingera. 36. Ouverture od Haslingera.

XXXVIII. knjiga. 1—20. Marco Spada od Aubera. 20—29. Vesele žene Vindsorske od Nicolai-a. 29. Finale opere Regimentstochter od Donizeti-a.

XXXIX. knjiga. 1—16. Philtre od Aubera. 16—35 Sommernachts Traum od Thomas-a. 35—54. Vestalin od Spontini-a. 55. Koračnica od Petra Singer-a.

XL. knjiga. br. 1—15. „Matrosen“ od Flotov-a. 15—32. „Märtyrer“ od Donizetti-a. 32. Molitva od Schulhoffa. 33. Bergeuse od Liszta. 34. Nocturne od Kullaka. 35—59. Nordstern od Meyerber-a. 59. Struensee-Polonaise od Meyerbeer-a. 60. Fuga od Czerny-a.

XLI. knjiga. 1. Sinfonija (u A-duru) od Beethovena. 2. Variations od Beethovena. 3. Sonate od Gouwy-a. 4. Sonate od Beethovena. 5. Serenada od Gouwy-a. 6. Sonate od Beethoven-a. 7. Quintuor od Vebera. 8. Fantasia od Beethovena. 9. Sonate od Sphor-a. 10. Finale opere „Bianka“ od Kittla.

XLII. knjiga. br. 1—15. Mathilde od Hummela. 15—31. Prinz Eugen od Schmidta. 31. Finale opere Aloise od Maurera.

XLIII. knjiga. 1—11. Königin von Leon od Bosselota. 11. Quatuor od Spohra. 12. Quatuor od Spohra. 13. Quintuor od Spohra. 14. Prophet-Quverture od Meyerbeera. 15—36. Opera „Prophet“ od Meyerbeera. 37. Sinfonija od Spohra.

XLIV. knjiga. 1—20. Niebelungen od Dorna. 20. Finale opere „Gross-Admiral“ od Lortzinga.

XLV. knjiga. br. 1—15. Opera „Nachtlager“ od Kreutzera. 15. Finale opere „Don Sebastian“ od Donizettia.

XLVI. knjiga. 1. Ouverture k operi „Ilka“ od Fr. Dopplera. 2. Polonaise od Steinacker-a. 3—21. „Katharina“ od Lachnera. 21. Finale opere „Medea“ od Cherubini-a.

XLVII. knjiga. 1—23. Opera „Dinorah“ od Meyerbeera. 13. Pater noster od Meyerbeera. 24—31. Operetta „Verlobung“ od I. Öffenbacha. 31. Pater noster od P. Schmidta. 32. Frauen Fantasie od Karla Prandau-a. 33. Adagio (u Cis-molu) od Beethovena. 34—39. Opera „Loreley“ od Lachnera. 39. Finale opere „Albin“ od Flotova.

Digitized by Google

XLVIII. knjiga. 1—15. „Die bezauberte Rose„ od Wolframa. 15—24. „Die Ruinen von Athen“ od Beethovena. 24. Finale opere „Flucht nach der Schweiz“ od Kückena.

XLIX. knjiga. br. 1—17. Eleonore od Donizettia. 17. Freyschütz-Fantasie od Karla Prandau-a 18—33. „Zigeunerin“ od Balfea. 33. Finale opere „Mulatte„ od Balfea.

L. knjiga. 1—16. Die Jüdin od Halewy-a. 16—28. Die Königin von Cypern od Halewy-a. 28. Trio od Maysedera. 29. Meditation od Guonoda. 30. La jeune Religieuse od Guonoda. 31. Air de l' eglise (iz Stradelle) od Lefebure-Wèly-a. 32. Trio od Reulinga.

LI. knjiga. 1. Serenade od Diabelli-a. 2—13. Salon-Stücke od Spohra. 13. Septuor od Spohra. 14. Variations od Mendelsohna. 15. Nocturne od Czernya. 16. Schubert-Fantasie od Czernya. 17. Reise-Nachklänge od Spohra 18. Wiegenlied od Henselta. 19. Les Arpeges od Vieuxtempesa. 20—22. 2 Trios od Spohra. 22. Trio od Reulinga 23. Trio od Spohra. 24. Trio od Spohra.

LII. knjiga. 1—8. Paradies und Peri od Schuhmanna. 8. Spinner-Chor od Wagnera. 9. Sonatine od Spohra. 10. Romance od Lefebure-Wely-a. 11. Romance od Ivana Straussa. 12. Loreley-Finale od Mendelsohna. 13—20. Dornröschen od Perfala. 20—30. Doerstling od Perfala. 30—33. 3 Trios od Reissigera.

LIII. knjiga. 1—12. Doerstling od Perfala. 12. Pjesme od Spohra. 13. Pjesme od Kiela. 14. Trio od Onslova. 15. Trio od Reissigera. 16. Trio od Onslova. 17. Trio od Onslova. 18. Meditation iz Fausta od Guonoda.

LIV. knjiga. 1—15. Loreley od Wallacea. 15—17. Deux Trios od Hummela. 17—19. Deux Trios od Onslova. 19. Dvopjevi od Seb. Bacha. 20. Njemačke popievke od Spohra.

LV. knjiga. 1—18. Opera „Faust“ od Gounoda. 18. Quintuor od Beethovena. 19. Quatuor od Beethovena. 20. Trio od Onslova.

LVI. knjiga. 1. Allegro phantastique od I. Straussa. 2. Popievke od Moschelesa. 3. Quintuor od Schuberta. 4. Lieder ohne Worte od Mendelsohna. 5. Serenade od Haerdtla. 6. Larghetto od Beethovena. 7. Trio od Reineckea. 8 do 11. 3 Trios od Onslova. 11. Quintuor od Beethovena. 12. Notturno od Schuberta.

LVII. knjiga. 1—2. Deux Trios od Marschnera. 3. Trio od Onslova. 4—8. 4 Trios od Beethovena.

LVIII. knjiga. 1. Priere od Gregoir-a. 2. Consolation od Gregoir-a. 3. Nocturno od Fielda. 4. Impromtu od Dursta. 5. Lied ohne Worte od Mendelsohna. 6. Divertissement od Karla Prandau-a 7. Wachtelschlag od Beethovena. 8. Belle bergére od Romberga. 9. Serenade od Karla Prandau-a. 10. Trio od Marschnera. 11. Fest-Marsch od Meyerbeera. 12. Mazurka od Rövera. 13. Impromtu od Bachracha. 14. Fuga od Bacha. 15. Fuga od Mozarta. 16. Largheto od Spohra. 17. „Beruhigung“ od Fussa. 18—20. Trois Polonaise od Maysedera. 21. Trio od Marschnera. 22. Variations od Maysedera. 23. Serenade od Normanna.

LIX. knjiga. 1. Larghetto od Spohra. 2. Variations od Onslova. 3. Poljske popievke od Wolf-a. 4. Weihe od Spohra. 5—10. „Die Nacht“ od Hillera. 10—23. Lalla Roukh od Davida. 23. Lieder ohne Worte od Hölzela. 24. Trio od Marschnera. 22. Grand Trio od Beethovena.

LX. knjiga. 1—15. Melusine od Schindelmeisser-a 15—28. Die Rose von Erin od Benedicta. 28. Grabgesang od Hillera. 29. Quatuor od Beethovena. 30. Intermezzo od Jungmanna.

LXI. knjiga. 1—12. Vinette od Wuersta. 12—26. Rienzi od Wagnera. 26. Finale ka „La Rede“ od G. Schmidta.

KXII. knjiga. 1—12. „Die Königin von Saba“ od Guonoda. 12—13. Missa (u C-duru) od Beethovena. 13—23. „Operette ohne Worte“ od Hillera.

LXIII. knjiga. 1—13. „Wald bei Hermanstadt“ od Westmeyera. 13—23. Loreley od Max Brucha. 33. Finale opere „Un Ballo in Maschera“ od Verdia. — Ukupno 1424 komada. — Ciela ova sbirka zadržava 1764 povećih glasbenih komada.

A sad pitam, ima li Hrvatska povoda, da se ponosi tim izvanrednim zatočnikom glasbene umjetnosti?

Istina je doduše, da uredjivanje glasbotvora toliko ne vriedi, koliko samo stvaranje — ali, duše mi, ne vriedi ipak manje, jer često takov poso mnogo više muke stoji, nego li samo glasbotvorenje. Tko je samo igda pokušao koje djelo za orkestar ili koji glasbotvor za glasoviranje četirim rukama sbiti u uzak okvir terceta, taj će za cielo priznati, da bi mu puno laglje bilo stvoriti nov tercet, nego li ga iz mnogo dionica u manji kalup sbijati.

Da dakle Prandau ne bi bio ništa drugo, već ono 1874 terceta uredio, to bi već po tom vriedio, da se u zviezde kuje i da si Hrvatska ne da oteti slavu toga ogromnoga rada; ali je to jedva treći dlo onoga, što je Prandau ukajdio. Ne ćemo se ni malo prevariti, rečemo li, da je Prandau, kakove tri tisuće takovih priredaka to za orkestar, to quinteta, kvarteta, terceta i dueta izhitrio, pak se još bojimo, koliko o njegovih silnih rukopisih čusmo, da smo za čitavu tisuću premalo rekli.

Dosle bijaše nam samo umjetnik na umu, treba napokon, da koju rečemo o njegovih drugih svojstvih. Barun Karlo Prandau bijaše vrlo osbiljne naravi, podje li komu za rukom, da ga namami govoriti, mogao si čuti iz njegovih usta samo dosietke i doskočice. U malo besieda umio je sbiti umlje i šalu, te žacnuti i u smieh nagnati tim više, što se sam ne bi ni malo nasmijucnuo. Barun Karlo hvaljaše se vazda dobrim zdravljem, a kad bi malo što obolio, liečaše se sam — jer se je i u taj posao dobro razumievao. Kad je po svietu putovao, svud se je na konjih vozio, nikada ne hćede željeznicom — a na parobrodu se je samo jednom vozio od Beča do Pešte, imajući vrlo prešan posao obaviti. Ali se nije bojao kakve nesreće, već je volio vozit se polagano, da može bolje smatrati sve ljepote divne prirode, kojoj je bio velik prijatelj, da može iz bližega poznavati zemlju i narode, kud ga je vodac vodio

Nikada se nije dugočasio, te prem da je imao kad i čim dangubu sprovoditi i udesit si udoban i lastan život, to je ipak volio plemenitu radu i da pravo reknemo, nije nikada dangubio.

Kad ga je koji potrebnik za pomoć zamolio, ne bi mnogo oklievao ni za ovo i ono propitkivao, već bi na-

Digitized by Google

mah pomogao, rekavši svojim prijateljem: „da je onaj i onako vrlo nesrećan, koji u drugoga pomoć moliti mora ne imajući ili srdca ili snage, da si sam pomogne. Ako već kaniš hromu dodati šljaku, ne trebaš ga njom prije udariti“.

Uz takova krasna načela zasvjedočio je barun Karlo Prandau, da je plemić i po srdcu i po duši, a ne samo po rodu, te tako ide ga svakojako častno mjesto u poviesti naše domaće umjetnosti.

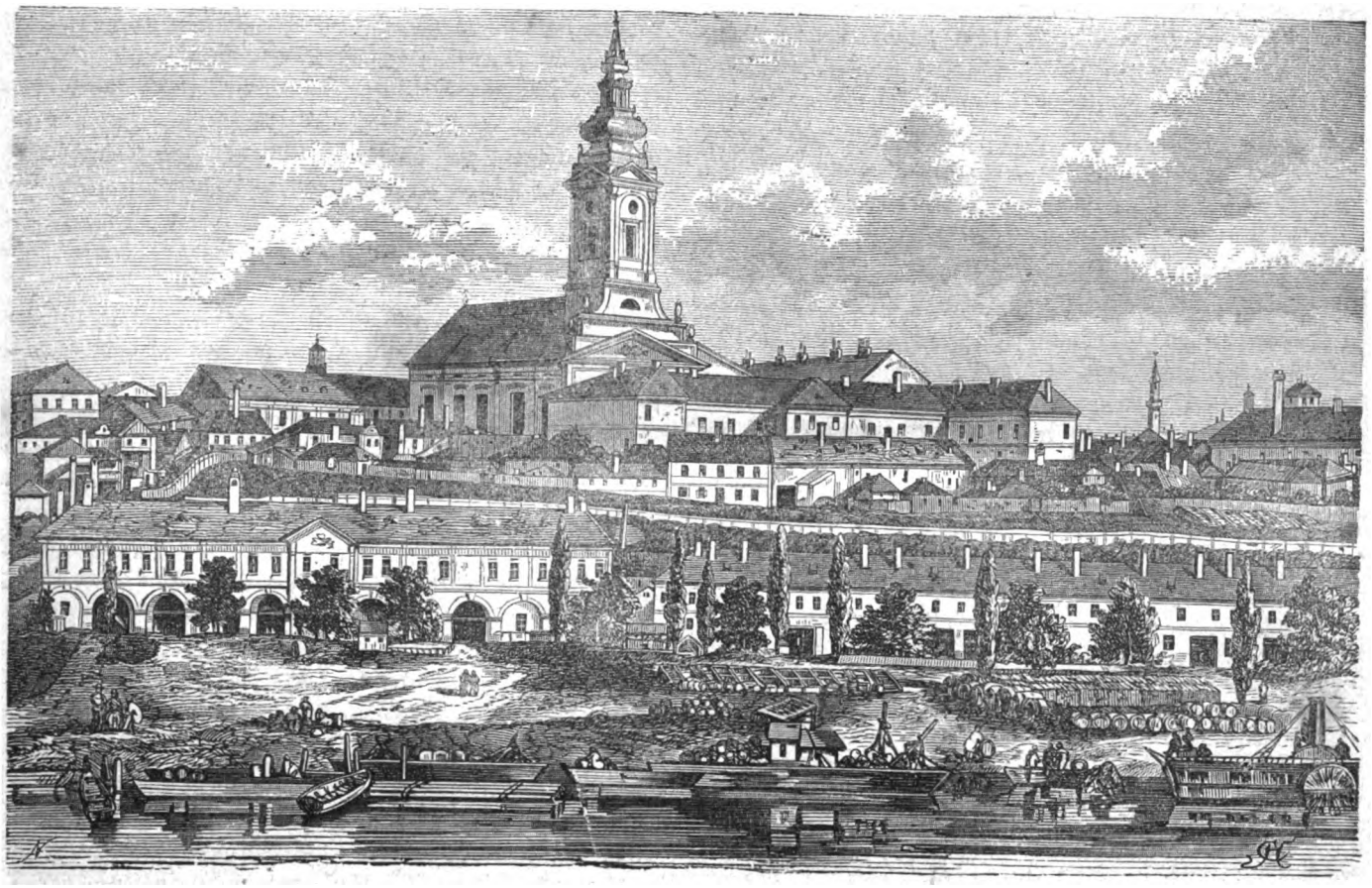

Biograd.

Putne crtice iz Boke i Crne gore.

Piše M. Milčetić.

(Dalje.)

III.

Sliedećeg dana bijasmo već za rana na noguh. Vrieme bijaše liepo, kakova si tek želiti mogao. Po gradu bilo je sve neobično živahno: bio je obični pazar, na koji se skupilo dosta svieta iz obližnjih miesta. Najprije potražismo g. I. Tomovića, podnačelnika grada Kotora, za koga imadjasmno pismo iz Spljeta. Riedkom prijaznosti g. Tomovića mogasmo razgledati po volji sve što je vriedno vidjeti strancu u Kotoru. G. nam je Tomović pokazao magistrat, gimnaziju, crkve itd. Kotor ima od nedavno veliku realnu gimnaziju, koja se je postepeno razred po razred popunjavala. Od 8. srednjih učilišta, što ih ima u Dalmaciji, tek je u trih nastavnim jezikom hrvatski: u Sinju, Dubrovniku i Kotoru. Akoprem Boka nije velika po stanovničtvu (oko 35.000 st.), to ipak ima na katorskoj realnoj gimnaziji do 150 djaka. Naučna sredstva (biblioteka i kabineti) dosta su slaba, nu nije se tomu ni čuditi, ako se na um uzme, da je to zavod mlad i da bečka vlada baš najgore obskrbljuje hrvatske škole u Dalmaciji. Nu bokeljski rodoljubi doprinieše sami na poziv ravnateljstva dosta liepih priloga, osobito za fizikalni kabinet. Ravnateljem kotorske gimnazije jest Luko Jove, koga za našeg boravka nije bilo u Kotoru. Pred kratko vrieme posta kotorska občina narodnom te nam je s osobitom radosti izticao g. Tomović, kako su pobiedili „lacmane“ (autonomaše) te sada uredjuju samo hrvatski.

Kotorska „narodna slavjanska čitaonica“ vrlo je liepa: tu sam našao naših listova koliko malo gdje. Čitaonica ima i dvoranu za diletantske predstave

Digitized by Google

i koncerte: ima bo u Kotoru i pjevačko družtvo, osim dubrovačkog „za crkveno pravoslavno pojanje“, jedino u svoj Dalmaciji. Kotorska je čitaonica najstarija u cieloj Dalmaciji, obstoji već kakvih 30. godina. U čitaonici drže kroz godinu i po više predavanja, a osobito pjesnik Sundečić češće štošta čita.

U Kotoru je sielo katoličkog i pravoslavnog biskupa. Katolička je biskupija vrlo stara, sada joj je biskupom Markić, koji je po primjeru svojih ostalih kolega u Dalmaciji — autonomaš. Pravoslavna je biskupija utemeljena tek u najnovije vrieme — vladikom joj je Petranović, brat pokojnoga hrvatskoga akademika Dra. P. Petranovića.

Katolička crkva Sv. Trifuna, sagradjena u bizantinskom slogu, potiče iz XIV. vieka. Ima u njoj moći sa napisi iz dosta velike davnine. Sama crkva, osobito kad ju čovjek sravni sa klasičnimi gradjevinami naših crkava u ostaloj Dalmaciji: u Trogiru, Šibeniku, Spljetu itd. ne ima mnogo znamenita. Pravoslavna nova sborna crkva Sv. Spiridiona dosta je liepa. Ima u njoj ikona sa dosta starimi cirilskimi napisi.

Kotor stoji podno vrletnog briega Krstca, ogranka čuvenog Lovćena. Planine su ovdje pravi orijaši, a dižu se nebu pod oblake baš okomce. Kako je Kotor oda svih strana okružen gorami, to ide u red onih miesta u Boki, gdje ima malo sunca a opet mnogo kiše u godini. Sunce pomalja se iza crnogorskih brdina tek u 8 sati a medju 5 i 6 već zapada za Vrmcem. U toj kotlini od pusta kamena zažeže sunce kao u naloženoj peći, a iznad Lovćena kupe se svedj oblaci, koji se nad Kotorom prolievaju.

Kotor je već od mletačkih vremena obzidan i ima nekoliko tvrdjava na briegu, koje u ostalom ne imaju nikakve strategične vriednosti, bar prema Crnoj Gori ne, jer kad bi trebalo, Crnogorci bi ih mogli oboriti samim kamenjem, kad bi samo stali valjati sa Kostca svoj krš. Uzke krivudaste ulice, pune starolikih, sbijenih neuglednih kuća, crkava, kasarna, magazina i ureda, prohodi izpod tmastih svodova, — čitava gromača kao kakvi veliki nedohodni grad, a svega si ga za četvrt sata križem i kražem prošao i izmjerio.

Pučanstvo, oko 6.000 (?) brojem, dvie trećine pravoslavno a trećina katoličko * vere se po tih ulicah, a još više navre stranaca iz Crnegore i iz ostale Boke ovamo na pazar. Nu ako i jesu stranci, ipak su jezikom, običaji, porieklom jedno te isto i nigdje ne ima većih medjusobnih simpatija, posvećenih već i rodbinskimi svezami kao med Crnogorom i Bokom. Crnogorska kapa sa monogramom H. I. (Nikola prvi) ovdje je kao kod kuće.

Izvan gradskih zidina, uz morsku obalu prostire se marina, šetalište svih Kotorana, koji imadu kad šetati se t. j. vojnika, popova i činovnika sa njihovimi gospodjami. Jedna od najznatnijih znamenitosti Kotora jest Crnogorski pazar, izpred gradskih vrata tik izpod strmina crnogorskih. Ona krivudasta crta, što se na našoj slici vidi iza grada jest put, koj vodi u Crnu goru.

Kažu da je Kotoru temelj položio rimski gradić Ascrivium, nu narod si je sam protumačio ime Kotor, pričajuć da je Kotor bio utemeljen „kod tora,“ pa odtud nasta Kotor. Takvo narodno etimologovanje obično je krivo, jer je dokazano, da baš sama imena daju povoda pričam, narodna mašta tražeć etimologiju imena ujedno stvori i priču, pa tako će biti i s tim „kod tora“. Kakvu stotinu koračaja od grada ima malena rječica, što naglo izvire iz crnogorskih planina.

Na protivnoj obali prama Kotoru ima više pomanjih sela, od kojih spominjem Peluzicu, gdje si je odabrao stalno prebivalište pjesnik Jovan Sundečić. S jedne na drugu stranu može se prevesti čamcem za nekoliko časaka.

IV.

Koliko je Boka na glasu sa svojih prirodnih ljepota toliko je opet zanimiva sa svojeg života, običaja, nošnje i jezika.

Bokom se obično razumieva ne samo priedjel, što ga ima oko zaljeva bokeljskog, već cieli kraj od Sutorine (ili bolje od ostraga Rta) pa do skrajnje točke austrijske granice izpod Budve.

Boka je do danas razne vlade raznih naroda preživjela. Najprije je bila hrvatskom, pa srbskom, pa bosanskom, pa napokon mletačkom do početka ovoga vieka. Novci Kotorski od g. 1348. (dakle za vrieme cvjetanja države Nemanića) nose lik hrvatsko-ugarskoga kralja Ljudevita I. te bi po tom još u 14. vieku bila Boka ovisna od Hrvatske. Mletčani, koji su već od 11. vieka počeli osvajati hrvatske obale, osvojiše Boku, koju su održali u svojih rukuh sve do svoje propasti; a upravljali su njome provedituri (proveditore), koji obitavahu u Kotoru, a podpadahu pod glavnog proveditura zadarskoga (proveditore generale). Osvojiv Turci Bosnu, Hercegovinu i Srbiju, oteše i Mlečanom sav posjed do samih utvrdjenih primorskih miesta, koje su si znali Mlečani obraniti. Novi, Risan i druga mjesta uz Hercegovinu bljahu po više puta u turskoj vlasti; nu Paštrovići se uviek ponose, da niesu nikad Turkom harača plaćali. Za mletačkog gospodstva valjda je i nastao naziv Bocche di Cataro i odtud hrvatski Boka Kotorska.

Boka po svom prirodnom položaju sačinjava neku cjelinu odieljenu od ostaloga svieta, zato je neprijatelju težko obladati Bokom a još teže trajno ju održati bez velikih posada. To su već lukavi Mlečići dobro uvidili, te nisu od Bokelja tražili drugo, no da ih priznaju za

* Po Sabljarevu mjestopisu od g. 1866. bilo je onda u Kotoru 1213 katolika, a 710 pravoslavnih, dakle samo 1932 stanovnika. Uredn.

Digitized by Google

gospodare i da im štite granice od Turaka, a inače pustili su narodu, da se sam upravlja po svojih običajih kako ga volja. Svaka knežina (obćina) birala si je sama kapetane, sudije i druge starješine a i pravdu krojili su si sami, tek veliki kazneni slučajevi podpadali bi pod mletački sud a sve sve svoje poslove pisali su narodnim jezikom.

Mletčići doista bijahu pohlepni i nezasitni osvajači nu ipak niesu ni iz daleka toliko išli za tim, da drugim narodnostim otimlju svaki trag narodne osebine, kako su to činili a i sad još čine Niemci. Za deset gotovo vjekova mletačkoga gospodstva u Dalmaciji niesu oni toli potalijančili dalm. gradova, koliko su n. pr. Niemci u Kranjskoj učinili. Mletčani su u raznih krajevih postavljali i Hrvate za svoje činovnike i primali su od njih hrvatske izvještaje. Ja imam sam do 50 (većinom s otoka Krka) službenih izprava mletačkih bilježnika * (notara) glagoljicom pisanih, a od tih dobar je dio čak od početka ovoga vieka! Tako „tolerantni“ niesu Niemci lje nigdje bili.

U prošlosti sastojala je Boka od više skoro posve samostalnih obćina, a napose Paštrovići se i danas ponose sa svojom negdanjom slobodom te ističu rado kako su oni uživali u Mletcih veliki ugled.

U takovih okolnostih nije čudo, što su Bokelji sačuvali do danas vrlo mnogo od svojih starinskih običaja i što se je u Boki razvio tečajem stoljeća nov život. U Boki je sve do najnovijeg vremena bilo uviek malenoga rata. To je vitežki, romantični viek bokeljski. Sad su se borili s Turci a sad su se opet inatile obćina s obćinom.

Zagradjen prirodom velikimi gorami, Bokelj je odieljen je od ostaloga svieta živio po običajih svojih djedova te je nada sve ljubio svoju Boku, pa i danas Bokelj upitaš li ga je li on Dalmatinac — odgovorit će ti, da nije, već Bokelj. Dalmacija im je neko inozemstvo kao Hercegovina ili Bosna.

Razne dogodjaje, bojeve s Turci, razmirice med pojedinimi obćinami i razmirice vjerske, narodu su pružile gradiva za njegove samonikle pripoviesti, kojim se divimo u Ljubiše, koji ih je znao ma baš na pučku svietu predati — za koga mi medjutim pripovjediše, da je uporabio i neko hrvatsko rukopisno djelo nekoga kanonika budvanskoga, akoprem toga nigdje ne spominje.

Tko bi imao vremena i volje, mogao bi u Boki sakupiti liepu sbirku takih pripoviesti i priča. Kad sam se nekog jutra prošetao cestom od Kotora prema Dobroti znao bi mi neki Dobroćanin pripoviedati skoro o svakoj pećini, kraj koje prodjosmo po koju priču ili sgodicu. Boj s Turci i osobna junačtva, otmica djevojačka, (koja je i danas obična u Boki), predsude vjerske, vještice — to su glavni motivi, oko kojih se kreće sve to pripoviedanje.

Nošnja i jezik u Boci podaju prilično šarenu sliku.

(Dalje sliedi.)

* Podpis im obično glasi: nodar publiki (notajo publico) od oblasti benetaške“.

LISTAK.

Biograd (k slici). Danas donosimo vidik varoši biogradske, a u budućem broju doniet ćemo sliku tvrdjave. Vriedno je, da se naši čitatelji upoznadu u kratko sa prie stolnicom kneževine srbske, koja je važna po svom položaju na Dunavu, i po trgovini svojoj, a danas još važnija po tom, što je u prkos proročtvu Andrašijevu sa tvrdje biogradske zaorila bojna trublja na Turčina. Biograd (do 30.000 žitelja) stoji na mjestu uzvišenu, gdje se stiče Dunav i Sava. Tvrdjava, nekad branište tursko stoji navrh brda, a za brdom prostire na široko sama varoš. U staroj srbskoj poviesti ne ističe se Biograd, narodna pjesma spominje južnija mjesta, tek u 15. vieku po Sibinjaninu Janku izidje na glas. Karakter grada nije velegradski. Većina je kuća gradjena razi zemlje, nešto na jedan sprat, a malo na dva sprata. Obitelji živu u kući za sebe. Grad stoji na medjašu zapada i iztoka, i premda zapad po malo prevladjuje opet ima tragova iztoka u glavnom gradu mlade srbske države. Turstvo iz njega uminu, i prazne džamijice, zadnji ostanci barbarstva propadaju. Kako je Biograd važno trgovačko mjesto, a i središte srbskoga naroda, ne ima sumnje, da će se i znatno razvijat, zašto se gr. obćina veoma brine. Tvrdjava biogradska bila je prije u rukuh turskih, nu kad je god. 1862. obiest turska stala bacati bombe u varoš zapodjenu se diplomatička razprava, koja mal se nije svršila ratom. Garantne sile to medjutim zapriečiše i nakon nekog vremena ostaviše Turci tvrdjavu. Sad se u njoj nalaze kasarne i kaznione. Promet je Biogradu dakako vrlo živahan, a obrtnika domaćih sila, nu Biograd je i duševno središta Srba, sielo vlade i inteligencije. Biograd imade 8 narodnih škola, dvie polugimnazije, jednu veliku gimnaziju, „veliku školu“ sa tri fakulteta: pravničkim, filozofskim i tehničkim, na o sebe bogoslovnu akademiju, napokon od g. 1863. višju djevojačku školu. G. 1869. bude otvoreno i liepo ukusno kazalište, te uredjeno dobro dramatično družtvo, koje sada ima obilan repertoir. Muzej biogradski imade vrlo znamenitih jugoslavenskih starina, a narodna knjižnica do 30.000 svezaka. Izim toga radi revno „Srbsko učeno družtvo“ izdavajuć svoj časopis, i ne treba nego spomenuti imena Daničić, Novaković, Janko Šafařik, te se odmah i može prosudit vriednost te učene zadruge. Družtvo ima osebnu knjižnicu od 5000 svezaka i 9000 rukopisa. I o liepoj i popularnoj knjizi radi liep broj književnika, a čislo knjiga ondje izlazećih dosta je obilno.

Nove knjige. Vinogradarstvo. Sastavio Dragutin Stražimir. Str. 302. sa 71 slikom. Tisak i naklada Albrechta i Fiedlera u Zagrebu. Ovo je djelo izašlo sada u posve drugom preradjenom i povećanom izdanju, pošto je prvo izdanje posvema već razpačano. Po sudu strukovnjaka ovo je djelo posvema vrstno, a za naše gospodare tim veće

Digitized by Google

praktične koristi, što je pisac i sam praktični vinogradar, koj je svojimi proizvodi na raznih izložbah stekao odlikovanja, te je u ovoj knjizi mnogo vlastitoga svoga izkustva gledom na naše posebne klimatičke odnošaje uvrstio. Tim budi knjiga svakomu što toplije preporučena. Za shvatljiv i razumljiv način jamči nam dosadašnja radnja popularnoga pisca.

— O Babukiću. Ovogodišnji program gimnazije zagrebačke, doniet će velezanimivu razpravu „O Babukiću“ iz pera revnoga gosp. prof. Tadije Smičiklasa, a po njegovoj radnji donosi crticu i današnji naš list. G. T. Smičiklas napisao je monografiju, koja će svakomu piscu literarne poviesti dobro doći, jer je osnovana na autentičnih podatcih iz ostavine vrloga pokojnika, koj je sva pisma, pisamca i izkaze prošlih vremena čuvao neobičnom pedanterijom, ko što ni jedan naših književnika. Sve dopise sa literati slavenskimi, sve izkaze o prodaji knjiga, sve osnove za pravila raznih narodnih družtva ostavio je Babukić, šteta što nam nije ostavio nikakovih zapisaka o sgodjajih ilirske dobe, jer ako itko, Babukić je mogao o tom pokretu reći: „Quorum ipse magna pars fui.“ Mnogo li zanimivih crtica, ne napisanih, ne naknadivih pade š njime u grob. G. prof. Smičiklas udario je pravim putem. On nije dobu medju Babukićevim krstnim listom i njegovom posmrtnicom izpunio pustimi bibliografičnimi viestmi i dekreti, on je kušao uhvatiti čovjeka, kakov je bio, šta je sve radio, i nacrtat njegov značaj. Razprava ta sa prilozi iznosi 88 strana u osmini, te će i napose izaći sa Babukićevom slikom. Mi ju što toplije preporučamo našemu obćinstvu.

— Gruntovni red i naknadne mu naredbe. Tisak dioničke tiskare u Zagrebu. Ciena 60 nč. Str. 164. Do sad ovaj toli nuždni svakomu pravniku zakon nije bio napose izdan hrvatskim jezikom, nego su naši pravnici morali uporabljati njemački tekst ili zemaljski vladni list. U ovom se izdanju nalazi i najnoviji hrvatskim saborom prihvaćeni zakon o sastavljanju gruntovničkih uložaka.

— Časoslov (Breviarium). Napisao dr. Martin Stiglić. U Zagrebu. Dionička tiskara 1876. Str. 110. u 8mini.

Čitanje g. Ivana Tkalčića u sjednici jugoslavenske akademije. Prošle subote čitao je revni iztražitelj povjestnih spomenika, g. Ivan Tkalčić u sjednici jugoslavenske akademije znanosti razpravu o buni podanika biskupije zagrebačke radi davanja desetine u 14 vieku; to za vrieme kralja Karla Roberta. Ta razprava bila je dosele samo površno spomenuta u Farlati-u, a Tkalčić iznio je svu arkivalnu gradju na vidjelo. Podatci te bune vrlo su zanimivi. S jedne strane pokazuju nam silnu struju slobodnjačkoga pokreta i neobičnu uztrajnost starih Hrvata, kod kojih se je pojam slobode vlastničtva na svom zemljištu silno razvijao i pod feudalnim pritiskom tinjao. S druge strane je to živa ilustracija tadanjega državnoga života. Po Tkalčićevih podatcih vidi se, ko malena bijaše vlast magjarskih kraljeva u Hrvatskoj i kako su sve njihove grožnje, svi silni odpisi bili sve pusti kresovi bez vatre.

Umjetnost. Oba mlada hrvatska umjetnika Kikerec i Rendić, ostaviše Cetinje, pošto su tamo više mjeseci boravili. Kikerec ode sa kneževim glavnim stanom u Hercegovinu puškom o ramenu a slikarskom mapom pod ramenom, te nam odtud obećaje poslati nacrta. Prije svoga polazka poslao nam je opet jedan nacrt (prizor iz hercegovačkoga ustanka), koj se već reže, te će ga „Vienac“ doskora donieti. Rendić vratio se je u Kotor, a odtale će poći doskora natrag u Firencu, noseć sa sobom tri poprsja, štono ih je u Cetinju načinio, i to pjesnika, Save Martinovića, glasovitog junaka Marka Miljanovića, štono do sad 70 Turaka smače, te Novicu Cerovića, poznata iz Mažuranićeva Čengić-Age. Slikar Zucaro, boraveć već dva mjeseca u Zagrebu učinio je portrete dosadašnjih sveučilištnih rektora Matije Mesića, Stjepana Spevca i Antuna Kržana, te prorektora Koste Vojnovića. Svi su likovi učinjeni jednakom vještinom, a i sličnost je vanredna. Slike resiti će privremeno dvoranu akademičkog senata, dokle sveučilište bude dobilo svoju aulu. — Ovih dana izložene su u knjižari Fidlerovoj tri sličice, što ih je izveo krajiški štipendista na slikarskoj školi u Monakovu Nikola Mašić. Sve su tri sličice genre (žanr) i pokazuju očiti talent mladoga slikara za ovu struku, te se nadamo da ćemo u Mašiću imati za nekoliko godina valjana slikara. Sličice predstavljaju: radnika, koj je zaspao pri čaši vina, siroticu djevojčicu i ćurku (puru), koja motri nepoznatu hranu, te su vlastničtvo preuz. g. generala baruna Molinarla.

Zabava hrvatskog pjevačkog družtva „Kola“ pod Susjedom. Naše je „Kolo“ stara firma, dobra firma. Malo koje družtvo ima se pohvaliti uspjehom, kakovim „Kolo“, pa je to sbilja hrvatsko, slavensko družtvo, i goji marljivo slavensku glasbu u prkos bezvjerskoj sljepariji zagrebačkoj „in arte musices“. Prošle nedjelje pripraviše nam vrli Kolaši veselu zabavu pod starim gradom Susjedom, na prvoj postaji južne željeznice. Eisenhutova glasba svirala je dobre komade, na priredjenom pozorištu pjevahu „Kolaši“ shorove, te prikazivahu šaljive prizore, kao „Mandarini“, Zajčevu „Rugalicu“ i Eisenhutovu operetu „Čudan čovjek“ i pri kraju planu nad veselom družbom sjajan kries. Preporučamo „Kolu“ više takovih zabava, a navlastito preporučamo tomu vriednomu družtvu, da si pribavi šaljivih prizora iz domaćega života.

Sava Rajković, omiljeli našemu obćinstvu glumac ostavio je Zagreb. Već je bio sklopio nov ugovor sa upravom, al se iznenada s njom povadi, ostavi Zagreb, te je sada topnik u srbskoj vojsci. Mi to ne ćemo iztraživat, tko da je kriv, da li uprava ili Rajković, nu dužnost nam je opomenut upravu, neka brže traži zamjenu. Prebrojte mužko osoblje naše drame: Mandrović, Freudenreich, Jovanović i Ban, pa Freudenreich boluje često s vrata i redatelj je opere. Ostali dramatički „landsturm“ i ne brojimo. Plemenčić je umro, Rajković otišo, sav stari repertoir mora se iz nova učiti. Enketa još nije rekla svoju, nije ni sabor, a ovamo se već reformira bez obzira. To ne valja, nikako ne valja. Ima kad kad sreće, al sreća i brzo odleti.

Poljska književnost. Središtem literarnoga rada poljskoga svakako je Varšava. Premda i u Poznanju, Krakovu, Lavovu, Parizu, Švajcarskoj izlazi mnogo poljskih knjiga, to se ipak može uzeti, da četvrtina poljskih spisa izlazi u Varšavi. Ondje je upravo izašo roman „Omanka“ od Iv. Zaharijaševića, i spis „Iz sedmogodišnjega rata“ od Kraševskoga u ruskom prievodu. U Krakovu počeo je izlaziti liečnički časopis „Dwutygodnik higyeniczny“. U pruskoj Poljskoj izlazi sada u svem 19 poljskih časopisa i to 11 u Poznanju, 2 u Torunu, 1 u Chelmu, 2 u Pelplinu i 3 u gornjoj Šležkoj.

Zabava: — Grom osvetnik — Ilijina oporuka — Razum i ljubav — U predvečerje. — **Pouka:** — Vjekoslav Babukić — Karlo barun Prandau — Putne crtice iz Boke i Crne gore. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 29. srpnja 1876.

Br. 31. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

VIII.

Ilijina smrt uzdrma čitav grad. Doktori posvjedočiše doduše, da ga je ubila kap, nu premda su stari Zagrebčani mnogo više cienili lječničko umiće, nego njihovi praunuci, to su s druge strane već za onda vrlo sumnjičavi ljudi bili, te si prišapćivali: „Bog zna kakova je to kap. Nije li možda — i tako dalje, i bog oprosti svakomu griehe“. Stari brijač Imbro, al „srdca svejednako mlada“, kako je sam govorio, stari brijač badava je Zagrebčanom dokazivao, da je sbilja kap, „congestio sangvinis repentina“, i da nije izmamiti mogao ni kapljice krvi iz Ilijinog tiela, nu Zagrebčani niesu vjerovali njegovoj učenoj latinštini, već svejednako opetovali: „Bog zna, kakova je to kap!“ I nije se bilo čuditi toj sumnji. Bože moj! Danas zdrav i sutra mrtav. Za razlog Ilijinoj smrti nije u gradu nitko znao, ni biedna jedinica Mara — do li gospe Jage, koja je doduše silne suze prolievala, al inače šutila. Nu kad je minula osmica po smrti Ilijinoj, kad su varoška gospoda otvorila oporuku, prevrnu se Jaga, da je niesi prepoznati mogao. Plahe one bojazni nesta, nesta veza, koj ju je privezao bio uz jedincata čovjeka. Ćutila se je slobodnom, znala je, da je imućna, a bogatoj ženi praštaju ljudi puzavci svaki grieh. Prazne duše, ni premlada ni prestara podade se Jaga posve svojoj krvi, i roneći suze nad grobom muža si, veselila se je u potaji, da se je riešila tereta, veselila se tim više, jer se bila oprostila jarma u čas, kad je pošteni muž uhodio bio stope njezinu griehu. Nu uz tu radost napunjivala je njezino srdce i mržnja, ljuta, neodoljiva mržnja na vlastitu krv — na kćerku jedinicu. Dà toli živo kipila je u njezinoj duši ta crna strast, da je povrativ se jedva od muževa sprovoda kroz jedak posmjeh prišapnula Mari:

— Nu, nesrećo, komu ćeš me sada tužiti? Ha, sad sam ja gospodarica. Platit ću ja zato. Ti — ti si ubila otca si, tvoj zlosretni jezik ga je smako. Ti niesi hćela apatekara, sad ga ne ćeš ni dobiti, bit ćeš i s manjim zadovoljna!“

— Majko, ako boga znate“ — zarida djevojka kleknuv na koljena, „ne govovite tako. Grdite me, psujte me, ubijte, al mi ne recite, da sam ubila otca, svoga dragoga, miloga, jedinoga otca! Oh“ nastavi, zakloniv si rukama lice, „ta morala bih biti grešnica gora od samoga djavla, morala bih biti gora, nego biesna zvier, da sam to učinila. Oh! Oh!“ jecaše djevojka, vukuć se na koljenih do otčeve postelje i spustiv na nju glavu „Otče, mili, sladki roditelju moj! Čuješ li, Marica, tvoja Marica da te je ubila — tebe! Oh, reci joj iz groba rieč, reci, zaklinjem te rajem, u kojem prebivaš, da ja tvojoj smrti kriva niesam!“

— Šuti, lažna svetice, zaviknu gospa Jaga, tvoje su suze kamenovi, koji padaju u otčev grob. Mene ti ne ćeš zavarati, pa ti velim, skupo će te stajati ta tvoja tužba. Znaj, da sam ti mati, da će ti moja volja biti zakonom.“

Djevojka, blieda, zaplakana dignu se, i pritisnuv ruku na srdce, reče ozbiljno:

— Zakonom svetim biti će mi rieči, što mi ih pokojni otac reče, dan prije svoje smrti. Njih ću se držat. Ti me mrziš, znam —

— Mrzim! škrinu gospa Jaga.

— Dobro. Ja ti zla vratiti ne ću, jer si mi majka, al kunem se živim bogom, kunem se grobom otca svoga, da me nitko na zlo naputiti ne će.

Digitized by Google

— Idi mi izpred očiju, nevaljana curo! zakriešti Jaga i dignu na djevojku kladivo. Marica se ne maknu. Velike oči upiruć u majku, stajaše niema. Gospa Jaga baci kladivo i ode biesna iz sobe.

Za gospodara Iliju bude čitano mnogo svetih misa, više dapače, nego je u oporuci zapisao bio. Ljubezne susjede imale su dakle dosta prilike kovati gospu Jagu u zviezde, kako nije bilo žene, koja je svoga muža toliko ljubila, i da se sada vidi, kakva je to dobra krsćanska duša, kojoj para ne ima. Šteta samo, da se zla kći nije vrgla u dobru mater, i da sirota Jaga sigurno od nje nikakove dike doživiti ne će.

Nu dodje snieg, dodjoše poklade i vesele tancuške. Sirota Jaga bila se je u toliko utješila, da se je i ona mogla naužiti poslije težke žalosti mrvice veselja i kretati u kolu kao za mladih dana. Nitko nije toga pisao udovici u grieh, ta bijaše još dosta snažna, pa je imala novaca. Siromasi ljudi, govorahu susjede, ne imaju čime platiti molitvu, pa moraju sami moliti za svoje griehe, nu bogataši plaćaju molitvu, pa im ne treba vlastitoga kajanja. Gradski apatekar čovjek lječničkim poslovom vrlo vješt, tješio je udovicu kao dobru dušicu. On joj je dokazivao, kako bi ju samovanje i neveselje ubiti moglo, i da je najbolji liek od toga, malo se proveselit u svietu, da čovjek svoju žalost zaboravi.

Za ono doba slovile su osobito „tancuške“ u nekoj krčmi laške ulice. Ondje sastajahu se gradjani, gradjanke i njihove kćeri, da se uz glasne žice u kolu provesele. Nu amo se svraćalo i dosta finije gospode; dolazilo je mladih grofića, častnika i jurata. Ne pazeći razlike medju svojim visokim gospodstvom i prostim čižmarskim cimerom kretaše se taj cviet zagrebačkoga gospodstva uz veselu svirku i krupnu šalu bez francezke etikete. Mnogi poštenjak zazirao je od te bučne zabave, dapače u cehovskih skupštinah bilo je govora, neka se majstorice toga klone, jer da nije dobro zajedno sa velikom gospodom trešnje jesti, i da bi s toga po koj pošteni cimer blatan ostati mogao. Nu sviet je sviet, te se smije starini i njezinim mušicam, a pred svima smijala se glasovita udovica Jaga, koju je gospodska mladež jatomice obljetavala. Liek propisan po gradskom apatekaru, bijaše u istinu vrlo koristan, jer kad se Jaga razžarena bez daha vrtila uz mlada plemića ili častnika, ne bijaše više traga žalosti za pokojnim mužem.

Apotekar medjutim opazi, da bi i suvišna zabava Jagi — a i možda njemu — škoditi mogla, i da bude svemu kraj, dodje jedne nedjelje u jutro k udovici. Jaga sjedjaše u svojoj sobi šivajuć ružičastu haljinu.

— Hvaljen Isus, Jagice! pozdravi ju došljak.

— Na vieke prijatelju! odzdravi udovica ni nedignuv glave.

— Kako vaše zdravlje?

— Dobro, hvala bogu!

— Došo sam po važnu poslu.

— Po važnu poslu. Da čujemo!

— Vi valjda znate, kolik sam vam prijatelj.

Udovica dignu oči i pogledav apatekara nasmija se od srdca:

— Kakva će to prodika biti?

— Marim ja za prodiku, ja marim za vas. Prije pol druge godine umro vam je muž.

— To sam već i zaboravila. Dalje!

— A tko je kriv, da ste to zaboravili?

— Moja sloboda.

— A tko vam je osladio slobodu? Ja — ja, i nitko drugi. Ja sam vas tješio, zabavljao, vodio medj sviet, i ljudi koješta brbljaju —

— Marim ja zato. Dalje.

— Bilo bi vrieme, da si nadjete bolju sreću?

— Bolju? A kako je toj sreći ime?

— Dajte mi svoju ruku, budite mojom ženom.

Udovica baciv haljinu ustade i odreza:

— Ne ću.

— Ne—e—e—ćete? Vi — vi mene?

— Ne ću, velim vam i opet. Vi mene, gospodaru, ljubite? Tako rekoste još za života Radićeva. Dobro. Vi znate, da se tomu protivila niesam. Ja sam vaša draga bila. Šta hoćete više? Čemu ženitba, šta gospodaru? O vi mislite, da sam luda ženska. Ne razumiem se doduše u vaše mudrije, al mi moja luda pamet opet pita, zašto me hoćete poslije svega toga ženiti?

— Da vas počastim svojim imenom.

— A ja vas svojom kesom? Je l' tako? Vi hoćete ženiti moje novce. Ne ću.

— Ali gospodarice Jagice?

— Ali ne gubite vremena. Od te muke ne će bit bljeba. Ja sam slobodna i hoću ostat slobodna. Sita sam toga bremena.

— Vi sbilja tako zlo mislite o meni, koj sam —

— Ne govorite o lanjskom sniegu, dragi prijatelju. Nu znate li šta. Znam, da tražite novaca. Čujte me! I meni treba novaca. Muž mi je ostavio polovicu imetka, a polovicu mojoj nesretnoj kćeri. Vodite si kćer, pa mi ostavite polovicu od njezine polovice. Ostat će vam dosta i preko dosta. Budite pametni. Recite. Hoćete li?

Apatekar šutio je časak, spustiv glavu. Napokon predomisliv se prihvati:

— Polovicu od polovice, velite? Koliko to čini?

— Polovica t. j. njezin dio vriedi 30.000 forinti, polovica dakle od polovice 15.000 for. i k tomu moj blagoslov. No je l' pravo?

— Hm! To je mnogo!

— Al bolje, nego ništa, dragi moj!

— Nu hoće li Marica hćeti? Vi znate, da me odbija.

— Pomoć ću ja.

— Al tvrde je glave. Opirat će se.

— Gdje vam je vaša hvaljena pamet?

Digitized by Google

— Tu pamet ne pomaže.

— Pa kakov ste vi čovjek?

— E! Al sviet!

— Sviet klanja se kesi. Pamtite bolje nešta, nego ništa, pa mene za ženu dobiti ne ćete. Dakle?

— Kad ste toli nemilosrdni — —

— Hoćete li, ili ne ćete? Ima i drugih!

— Pa hoću.

— Ruku amo!

— Evo je!

— Dobro. Od mene Marica i 15.000 tisuća for. za daljnje se sami brinite. Pismo, da se odričete polovice, podpisat ćete prije nego li vas prvi put ozovu.

— Bene! zamrmlja apatekar.

— A mi ostajemo zato ipak prijatelji! Jel?

— Dakako.

Apatekar ostavi nešta zlovoljan Jaginu kuću, te podje ravno svomu prijatelju fiškalu, s kojim je dugo razgovarao.

Pol druga godina bila je prošla od Radićevè smrti. Marica je svejednako nosila crne haljine. Slika pokojnog joj otca stajaše vazda živa pred njezinom dušom, zadnje rieči njegove ozivale se neprestano u njezinu srdcu. Živarila je u komori pod krovom, šivajuć i pletuć, moleć i plačuć. Bijaše van reda blieda, a sto puti za dana provrvile bi joj suze na oči. Izlazila nije van u crkvu, i svakog mjeseca jedan put pohodila bi otčev grob. Za to, što biva na prvom podu, nije marila ni malo. Majka ju i pusti na miru; bijaše joj dapače drago, da joj to bliedo lice, te suzne oči, te crne haljine ne mute veselog živovanja. Od onog razgovora sa apatekarom činilo se dapače, da je gospa Jagica prijaznija prema svojoj kćeri. S prvine čudila se djevojka tomu, poslije si reče: Hvala bogu, majčino srdce se je umekšalo, krv ipak nije voda. Kad je pako osvanula druga godišnjica otčeve smrti, sidje djevojka u majčinu sobu i reče kroz plač:

— Eto majko! Uminuše dvie godine, odkako mi otac preminu. Čini mi se, da moje ime posve iz svoga srdca izbrisala niesi, da mi ne ćeš zla. Oprosti mi, na koljenih te molim, oprosti mi, što sam ti sagriešila. Budi mi majkom. Ta ja ne imam na svietu nikoga — baš nikoga.

— Drago mi je, odvrati Jagica, te si se dozvala pameti. Ako mi je i srdce prekipilo, niesam zaboravila, da sam ti majkom. Nu sada slušaj me! Bog nam je oteo veliko blago tebi otca, meni muža. Ti plaćeš za njim, a i ja u duši. Nu nije zdravo i pametno suzami i tugom trapiti mlado tielo. Duga težka žalost je gotova smrt. Ti imaš o čem živiti, možeš i sretna biti, pa si već zrela djevojka. Opameti. Bilo bi vrieme za udaju — —“

— Ja ne mislim o tom majko!

— Predomisli si kćeri!“ Ali kći krenu glavom i suze joj dodjoše na oči.

Drugog dana po podne sjedjaše Marica u svojoj komori. Sve u kući tiho. Bijaše joj nekako lakše, ta pomirila se sa svojom majkom. Živom molitvom hvalila je bogu na toj sreći. U to zakuca netko na vratih. Uzplašiv se viknu djevojka:

— Tko je?

Vrata se otvoriše, a na vratih stajaše gr. apatekar.

(Dalje sliedi.)

Stani!

Spjevao A. Palmović.

Stani der, stani!
Kud tako brzaš, putniče strani?
Hrvatske kuće dva čista okanca
Milo te zovu ko staroga znanca.

Ognjište klija,
S krova pram tebi dim se izvija:
Žar to je srdca, to tamjan on sveti,
Ljubav ti žudi i žrtvu prinieti.

Gle! kako k oknu
Znalična čeljad radostno skoknu;
Biele golubice, tê mirogojke,
Skraja primieraju stidne djevojke.

Siedi gospodar
Liepo te prima, duh mu je bodar;
A gušterica na podsjeku siva
Tvojim se nogama ko ulagiva.

Vince se pjeni,
Oči se kriese, lice rumeni,
Prevrće lastica, tâ pokućinka:
„Ne! ni ja nisam ti ovdje tudjinka“.

Taj čas u kući
Pjevanka ori, tambura zvuči.
Sve je izgrljeno ka ono loždje.
Besjede . . samo sokovito groždje.

Kad će zamračit,
Rad li si trudan u nas konačit,
Prašne će noge ti oprati nêva,
Dignut tegotu zemaljskoga dneva.

Digitized by Google

Jutrom se netom
Nadješ pod lipom miruhnom, svetom,
U polusjeni ko zlatnoj u mreži
Vile te drže: „ne bježi, ne bježi!“

Listak se brani
Petljom na svojoj postojno grani;
Vihor zahuji, ponese ga — s bogom! —
Dokle si nakon gdje ne legne logom.

Tako se ne će
Odkinut duši; nego lepeće
Loveć se krilî — prem utaman često —
Jednom za sviklo se, drago joj mjesto.

U predvečerje.

Od I. Turgenjeva. Preveo Al. Tomić.

(Konac.)

Započme treći čin. Zastor se digne. Helena uzdrhće gledjuć postelju, spuštene zavjese, bočice s lijekovi, zaslonjenu svjetiljku... sjeti se onoga, što je nedavno minulo... a budućnost? I prisutnost zasja joj se pred očima. Kao odgovor na umjetan kašalj pjevačičin, ozva se u loži duboki, pravi kašalj Insarovljev. Helena pogleda ga kradomice i dade namah licu svomu izraz tih i miran. Insarov motrio ju, smiešeć joj se; na pjevanje nije skoro ni pazio.

Nu brzo se smiri. Igra Violetina bivaše sve bolja, sve slobodnija; oprostila se svake jednostavnosti, svega suvišna, zaplovila svojim tokom; to je najveća sreća umjetniku? Najednoč prekoračila medju, koja se ne da ustanoviti, nu za kojom nahodi se krasota. Obćinstvo bilo uzhićeno, divilo se, pazilo pomno. Ne pristala djevojka hrapava glasa zavlada njim. Nu i glas joj razigrao se i ojačio. Dodje Alfred i počme se duetto, najljepši dio opere, gdje je skladatelju pošlo za rukom izraziti svu težku bol s ludo protepene mladosti, posljednji boj sdvojne iznemogle ljubavi. Obodrena, uzhićena sveobćom sućuti podade se pjevačica suzami umjetničke radosti i istinite boli u očijuh, nosećim ju valovom, lice joj se promieni a pred groznom prikazom naglo približavajuće se smrti trgnu joj se iz grudi k nebu prodiruće rieči: „Lascia mi vivere... morir si giovane.“ O pusti me živjeti... umrieti tako mlada). Cielo kazalište potreslo se s pljeskanja i oduševljene vike.

Helena kao da se je okamenila. Tiho gledaše ruku Insarovljevu, nadje ju i silno ju stisne. On joj odvrati stisak, ali jedno na drugo ne pogleda. Stisak taj nije bio sličan onomu, kojim su se pred nekoliko sati pozdravili bili u gondoli.

Plovili opet k svojoj gostioni po velikom kanalu. Već je nastala bila noć, noć sjajna, mila. Iste palače pozdravljahu ih, ali sada činile se sasma drugčije. One, koje je obasjavao mjesec, bielile se, a u bielosti toj izčezli uresi i obrisi prozora i balkona. Činilo se, da gondole sa svojimi malimi, crvenimi svjetiljkami još tiše i hitrije plove, otajstveno sjali se čelični im kljunovi, otajstveno dizala se i spušćala vesla nad srebrenimi ribicami uzburkanih valova; ovdje i ondje orila se vika gondoliera, inih glasova nije bilo čuti. Gostiona, u kojoj je odsio bio Insarov s Helenom, bijaše na Rivi dei Schiavoni; ne dovezoše se do gostione, već izstupe iz gondole, i stanu šetati se po trgu sv. Marka, izpod lukova, gdje je pred malimi kavanami stajalo u hrpah množtvo bezposlena svieta. Hoditi s milim bićem po tudju gradu, sred tudjinaca, osobito je ugodno; sve ti se čini prekrasnim, divnim, svakomu želiš mir i sreću, koju i sam uživaš. Ali Helena ne mogaše se više bezbrižno podati čuvstvu svoje sreće; srdce njeno uzkolebano još svježimi dojmovi ne dade se smiriti; a Insarov prelazeć mimo palače duždove mučeć pokaza na zjala austrijskih topova, gvirećih izpred nizkih krovova, i natuče si šešir na obrve. Ujedno ćutio se slabim. Pogledavši posljednji put na crkvu sv. Marka, mjesečnimi traci divno razsvietljenu, vratiše se doma.

Soba imaše dva okna prama širokim lagunom, prostirućim se od Rive dei Schiavoni do Giudechia. Naproti njihovoj gostioni stršio šiljat toranj sv. Jurja, na desno visoko u zraku zlatna kuglja dogane; a ukrašena kao nevjesta stajaše prekrasna crkva redentore Palladia; na lievo crnile se teretne ladje, dimnjaci parobroda, ovdje i ondje visila kao velika krila polurazapeta jadra, a zastave se na brodovih tek malo samo nihale. Insarov sio k prozoru, nu Helena ne pusti mu, da dugo van gledje, najednoč obuzme ga vrućina, a zatim velika slabost. Položi ga u postelju, pa pričekavši dok je usnuo, vrati se sama k prozoru. Ah kako li je bila tiha i mila ta noć, kao da je golubjom nježnosti disao lazuran zrak, kako je morala svaka strast, svaka bol umuknuti i usnuti pod tim jasnim nebom, pod timi svetimi, nevinimi traci! O Bože! mišljaše Helena, čemu je smrt; čemu razstanak, čemu bolest i suze? Ili čemu ta krasota, čemu sladko čuvstvo nade, čemu ntješljivo poznavanje sigurna utočišta, vjerne zaštite, bezsmrtne obrane? Što li znači smiešeće se, blagoslivajuće nebo, sretna, odmarajuća se zemlja? Je li to sve samo u nas, a izvan nas samo vječit hlad i tišina? Jesmo li samo mi... sami... a tamo svagdje u tih bezdanih propastih i ponorih sve nam tudje? Čemu je čeznja i radost molitve? „Umrieti toli mlada!“

Digitized by Google

zujilo joj u ušiju. Zar nije moći prositi, odvratiti, občuvati... o Bože! Zar nije moći vjerovati u čudesa? Položila glavu na sklopljene ruke. Je li dosta? šaptnu si. Zar još nije dosta? Bijah srećna ne samo jedan trenutak, ne samo nekoliko sati, ne samo ciele dane, ne, ciele tjedne izasebce. Pa kojim pravom? Sgrozila se nad svojom srećom. Nije li to zaman? Ta to je bio raj, a mi smo ljudi ubogi grešnici... Umrieti tako mlada... o crna prikazo, udalji se. Nije meni samo potreban njegov život.

Nu ako li je to kazna, mišljaše opet, nije li nam trpiti za našu krivnju? Sviest mi je šutila, ona šuti i sada, nu je li to već dokaz nevinosti? O Bože, čim smo tako sagriešili? Možebit ćeš ti, koji si stvorio sve, kazniti nas zato, što smo se ljubili?

Pa jadi uboge, ostavljene majke? upita samu sebe i ražtuži se sama, ne mogavši si odgovoriti na pitanje. Helena nije znala, da sreća svakoga čovjeka počiva na nesreći drugoga, dapače kao što kip na podnožju, tako korist i udobnost jednoga čovjeka počiva na šteti i neudobnosti drugoga.

— Rendiću! šaptnu iz sna Insarov.

— Helena približi se k njemu na prstih, nagne se nad njim i otare mu znoj s čela. On se ne ganu s uzglavja i umiri se.

Ona se opet vrati k prozoru i opet ju zaokupe misli. Začme se sama bodriti i tješiti, da ne ima uzroka plašiti se. Što više ona se je stidila svoje slabosti. Zar je pogibelj? Zar mu nije bolje? šaptnu. Ta da ne bijasmo danas u kazalištu, ne bi mi sve to ni na um palo. U tom trenutku opazi visoko nad vodom biela vivka; bez dvojbe poplašio ga ribar, a on šuteć zatreptao neravnim lietom, kao da gledje mjesto, kamo bi se spustio. Poleti li amo, pomisli si Helena, biti će to dobar znak. Vivak zaokruživ na mjestu, spustio krila, i kao ranjen žalostnim cikom spao negdje daleko za mrku ladju. Helena protrnula, pak se zastidila. što je protrnula bila i ne svukavši se legne uz Insarova, koji je dihao težko i brzo.

XXXIV.

Insarov probudio sn kasno, ćutio bol u glavi i izvanrednu slabost u cielom tielu. Nu ustane ipak.

— Rendić nije došao? bilo mu je prvo, što je zapitao.

— Još nije, odvrati Helena i dade mu posljednji broj „Tršćanskoga osservatora“, u kom je bilo mnogo toga napisano o ratu, o slovjenskih zemaljah i o kneževinah.

Insarov stane čitati, a Helena kuhati mu kavu. Netko pokuca na vratih.

— Rendić! pomisle oboje, ali pridošlica reče ruski: je li slobodno unići? Helena i Insarov u čudu pogledali se, kad ne čekajuć njihova odgovora stupi u sobu gizdelinski odjeven čovjek, mala, oštra lica i prijazna pogleda. Vas je bio zažaren, kao da je taj čas prokartao silu novaca, ili čuo kakvu vrlo ugodnu viest.

Insarov podigne se sa stolice.

— Vi me ne možete poznati, progovori tudjinac, lagano pristupljujuć k njemu i klanjajuć se Heleni. „Ja sam Lunojarov, ako se sjećate, vidili smo se u Moskvi u H... vih.“

— Jest, u H... vih, reče Insarov.

— Dakako, dakako. Molim predstavite me svojoj gospodji. Uviek sam vrlo štovao Dimitriju Vasiljevića — Nikanora Vasiljevića, popravi se. Vrlo sam sretan što mi se je desila sgoda upoznati se s vami. Istom sinoć, nastavi prama Insarovu, doznao sam, da ste ovdje. Stanujem u istoj gostioni. Kakov je to grad, ti Mletci! Samo je to grozno: ti Austrijanci ne prestano su čovjeku za petami! A čuli ste već, jučer bio na Dunavu sukob; tri stotine turskih častnika ubijeno, Silistrija osvojena, Srbija proglasila se samostalnom. Znam, da se tomu, kao pravi rodoljub, vrlo radujete — samo se čuvajte, znam sigurno, da na vas paze; ovdje ima sila uhoda. Sinoć dodje k meni nekakov čovjek i upita me, da li sam Rus? Ja mu odvratim, da sam Danac. — Ali što vidm, da ste bolestni; nastojati vam je, da ozdravite; milostiva gospodjo, treba vam izliečiti supruga. — Ali možebit dosadjujem vam, nu zato ću ipak još malko ostati.

Dugo je još tako drečio se Lunojarov, a odlazeć, reče, da će opet doći.

Umoren ne nadanim posjetom legne Insarov na divan. — To je gle vaš mladi naraštaj! Drugi opet hoće, da oponaša čovjeka osbiljna, a u duši je isti takov brbljavac, kao i taj gospodin. Helena ne reče na to ništa svomu mužu. Njoj je taj par više stalo bilo do zdravlja Insarovljeva, nego li do svega mladoga ruskoga naraštaja. Sjela uz njega i stala raditi. On je sklopio oči i ležao nepomično, vas blied i umoran. Helena pogleda na oštre crte lica njegova, na suhe mu ruke i grozan strah skuči joj srdce.

— Dimitrijo! stade govoriti.

On se digne: — Što je? Je li došao Rendić?

— Još nije.. ali što misliš.. ti goriš, ti doista niesi posve zdrav, ne imam li poslati po liečnika?

— Taj te je brljavac poplašio. Nije potrebno. Malo ću odahnuti, pa će mi opet biti dobro. Poslije objeda ćemo opet nekamo poći.

Prošla dva sata. Insarov ležao neprestano na divanu, ali nije spavao, prem su mu oči sklopljene bile. Helena ne udalji se niti za korak od njega; složila posao na koljena, pa niti da se maknu.

— Zašto ne spavaš? upita ga napokon.

— Počekaj! uzme njenu ruku i metne si ju pod glavu.

Digitized by Google

— Tako će biti dobro. Čim Rendić dodje, namah me probudi. Rekne li, da nas čeka, idemo namah.. sve mi je spremiti.

— Ne će nam trebat dugo spremati se, odvrati Helena.

— Što je taj čovjek brbljao o poboju u Srbskoj? progovori domala Insarov. To je sigurno sve izmislio. Ali ići moramo, moramo. Ne možemo gubiti časa.. spremi se.

Zatim usne; nastane tišina u sobi.

Helena naslonila glavu na naslonjač i gledala dugo spram prozora. Vrieme se mutilo. Podigao se vjetar. Veliki, bieli oblaci prolazili nebom, u daljini kolebala se tanka katarka, a na njoj duga zastava s crvenim križem sad se razvijala, sad padala, sad se opet razvijala. Bat na staru satu udaraše težko tužnim nekim zvukom. Helena sklopila oči. Domala usne. Sanjaše čudno. Snilo joj se, da plovi u čamcu po carinskom ribnjaku s nekakvimi tudjinci. Ti su šutili i nepomično sjedili, nitko nije veslao, čamac plovio je sam. Helena ne plaši se, ali neugodno joj je: rada bi znala, kakvi su to ljudi, i zašto je s njimi? Oni gledju, a ribnjak se širi, obalâ nestaje — već to nije ribnjak, nego nemirno more; ogromni, modri, tihi valovi silno kolebaju čamac; grozan nekakov tutanj diže se iz dna; strani suputnici stanu najednoč skakati, kričati, mahati rukama.. Helena ne poznaje im lica, medju njimi jest i njezin otac. Ali na valove naleti nekakov bio vjetar, a tad je sve zakipilo, smiešalo se.

Helena gledje, kako je uokolo sve pobielilo, a to snieg, snieg bezkonačan. Već je u čamcu, ide kao iz Moskve u kočiji; nije sama, s njom sjedi malo biće zaogrnuto starim kožuhom. Helena gledje: to je Katica, uboga njena prijateljica. Helenu spopada strah. — Zar ona nije umrla? mislila.

— Katice, kamo to idemo?

Kata ne odgovara, ali se zamata u kožuh: zima joj je. Heleni je takodjer hladno, gledje na put pred sobom. U daljini kroz sniežan prah vidi se grad.. visoka, biela trûla sa srebrenimi šiljci. — Katice, Katice! Je li to Moskva? — Nije, misli Helena, to je Solovecki samostan, tamo je mnogo tiesnih sobica kao u košnjici — tamo je sparno, tiesno — tamo je zatvoren Dimitrija. — Moram ga osloboditi... naglo otvara se pred njom crna, zievajuća propast. Kočija pada, Katica se smije. — Heleno, Heleno! zavapi glas iz propasti.

— Heleno! dopre doista glas do njena uha. Brzo podigne glavu, okrene se i ostane kao izvan sebe. Insarov blied kao snieg, o kojem je sanjala, podigao se napole na divanu, i gledao ju velikima, sjajnima, strašnima očima, vlasi mu vrh čela pobielili, usta bijahu mu užasno otvorena. Strah spojen nekim osobitim, groznim čuvstvom, pojavi se na njegovu naglo promienivšem se licu.

— Heleno! zavapi Insarov, ja umirem!

Ona vrisne, padne na koljena i baci mu se na grudi.

— Sve je svršeno, ponovi Insarov, ja umirem.. S Bogom ostaj, sirotice moja! S Bogom ostaj, domovino moja!...

I pade natražke na divan.

Helena odtrči iz sobe, začme zvati u pomoć, sluga pohiti po liečnika; Helena padne kraj Insarova.

U tom trenutku pomoli se na pragu sobe čovjek, širokih ramena, suhonjav, u debelu paletotu i nizku šeširu. Stade, ne maknuv se s mjesta.

— Rendiću! zavapi Helena. — To ste vi? Pogledjite — za Boga! Njemu je zlo! Što mu je? Bože, Bože! Sinoć se je još šetao, taj čas još razgovarao je sa mnom.

Rendić, ne progovori ni rieči, već se ukloni. Kraj njega hitro ošukne se mala osoba u vlasulji i s naočali; to bijaše liečnik, koji je u istoj gostioni živio.

— Signora, reče nakon nekoliko časova, gospodin je stranac mrtav, umro je sa slabosti pluća.

XXXV.

Sutradan u istoj sobi stajaše kraj prozora Rendić, pred njim, šâlom zaogrnuta, sjedjaše Helena. U bližnjoj sobi ležaše u liesu Insarov. Helena sva strvena, bez života; dva nabora na čelu joj medju obrvama davahu očima njenima izraz napet i nepomičan. Na prozoru ležao otvoren list Ane Vasiljevne. Zvala kćer si u Moskvu, pa mà samo na mjesec dana! jadikovala, što je ostavljena, povdravljala Insarova, pitajuć za zdravlje mu, i molila ga, da pusti ženu.

Rendić bijaše Dalmatinac, mornar, s kojim se je Insarov upoznao na svom putu u domovinu, sastav se s njim u Mletcih. Taj čovjek surov, odvažan i slovjenskoj stvari odan, mrzio je Turke, a prezirao Austrijance.

— Kako vam je dugo boraviti u Mletcih? upita ga talijanski Helena. I glas joj bio bez života kao i lice.

— Jedan dan, da ukrcam što treba, i ne probudim sumnje, a onda ravno u Zadar. Ne ću obradovati svojih zemljaka. Čekahu ga već davno; uzdavahu se u njega.

— Uzdavahu se u njega, ponovi nehotice Helena.

— A kad će te ga pokopati? upita Rendić.

Helena ne odgovori namah: Sutra.

— Sutra? ostati ću dakle ovdje; i ja bih bacio pregršt zemlje na njegov grob. A treba mi i pomoći vam. Ali bilo bi mu bolje počivati u slovjenskoj zemlji.

Helena pogleda Rendića.

— Kapetane, reče zatim, uzmite me sobom i privezite nas na drugi kraj mora, samo dalje od tuda. Hoće li to biti možno?

Rendić se zamisli: — Možno je, samo je tegotno. Natezati se je čovjeku s ovdašnjimi prokletimi uredi-

Digitized by Google

Dopustimo medjutim, da nam to sve za rukom podje, da ga tamo pokopamo, ali kako ću vas prevezti natrag?

— Mene ne trebate natrag voziti.

— Kako to? A gdje ćete ostati?

— Ja ću si već negdje naći mjesta, samo uzmite me sobom.

Rendić počeše se iza uha. — Kako vas je volja, samo je to težko. Idem, pokušat ćemo; a vi me čekajte jedno dva sata!

Zatim ode. Helena unidje u bližnju sobu, podupre se o stienu i stajaše dugo kao okamenjena. Zatim klekne na koljena, nu ne mogaše moliti se. Ne bijaše joj srdjbe u duši, nije se usudila pitati Boga, zašto je nije poštedio, zašto joj se nije smilovao, zašto je nije spasio, zašto nije kaznio nje, ako je bila kriva? Svaki nas je već zato kriv, što je živ, i ne ima toga ma kako mu drago velika umnika, kako mu drago velika dobrotvora čovječanstvu, koji bi rad užitka, što ga je ljudem pribavio, mogao se nadati, da ima pravo živiti... Nu Helena ne mogaše moliti se; bila se je okamenila.

Iste noći odplovi ovelik čamac od gostione, u kojoj je živio Insarov. U čamcú sjedila Helenu s Rendićem, a do njih ležao dug lies, pokriven crnim suknom. Plovili tako jedan sat i prispjeli napokon k ne veliku brodu sa dvie katarke, usidrenu na samu ulazu u luku. Helena i Rendić stupe u ladju; mornari unesu lies. Noćju podigne se bura, ali zorom bijaše brod za Lidom. Taj dan strahovito uzburkalo se more, a izkusni mornari skretali glavom, ne nadajuć se ničemu dobru. Jadransko more medju Mletci, Trstom i dalmatinskom obalom vrlo je pogibeljno.

Tri nedjelje po odlazku Heleninu iz Mletaka dobije Ana Vasiljevna u Moskvi sliedeće pismo:

Mili roditelji!

Praštam se s vami nauviek; već me više ne vidite. Jučer umro je Dimitrija. Za me je svemu kraj. Danas odilazim s njegovim tielom u Zadar. Pokopati ću ga, ali što ću sama začeti, ne znam! Druge domovine osim Dimitrijeve domovine ne imam. Tamo se sprema ustanak, sprema se vojna; biti ću milosrdnom sestrom, njegovati ću bolne, ranjene. Ne znam, što još bude sa mnom, ali i po smrti Dimitrijevoj hoću da budem vierna njegovoj uspomeni, djelu ciela mu života. Naučila sam se bugarski a i srbski. Bez dvojbe, to će me uništiti — tim bolje. Stojim na rubu ponora i moram pasti. Sudbina nije nas zaman sjedinila, možebit da sam ga ja ubila, a on će me sada za sobom povući.

Oprostite mi sve one jade, koje sam vam zadala Nije to hotomice učinjeno. Ali vratiti se u Rusku. — Zašto? Što bih radila u Ruskoj?

Primite moje poslednje cjelove i pozdrave i ne osudjujte me.

Helena.

Od to doba minulo jedno pet godina, a o Heleni više ni glasa. Zalud se je pisalo i propitkivalo na sve strane, zalud je sam Nikola Artemjević poslije utanačena mira, otišao bio u Mletke i Zadar; u Mletcih doznao je samo ono, što čitatelji već znadu, a u Zadru ne mogaše ga nitko potanje ubaviestiti ni o Rendiću, ni o ladji njegovoj. Pročulo se bilo samo, da je more nakon silne bure izbacilo na obalu lies, u kojem se je našlo mužko tielo. — Polag drugih vjerodostojnih svjedoka ne bijaše lies morem izbačen, već privezan i na žalu pokopan stranom gospodjom, koja je došla bila iz Mletaka. Neki kazivahu, da su kašnje vidili tu gospoju u Hercegovini pri vojsci, koja se je skupljala; dapače opisivahu crno joj ruho od glave do pete. Bilo medjutim kako mu drago trag Helenin izčeznuo nauviek i nitko ne zna, živi li i sad, skriva li se negdje, ili je možda već dokončala se mala igra života, dokončalo se nemirno potucanje, nadošla smrt. Često dogadja se, da čovjek kad se iz sna prene, upita nehotice preplašen sama sebe: Valjda mi nije već trideset, četrdeset, petdeset godina? Koli brzo prolazi taj život, koli brzo došla je smrt! Smrt je kao ribar, koji lovi ribu svojom mrežom i ostavlja ju još koji čas u vodi, riba još pliva, ali je već u mreži i ribar ju može uhvatiti, kad mu volja.

A što je sa ostalimi osobami naše pripoviedke?

Ana Vasiljevna živi i sada još, vrlo se je postarala iza posljednjega udarca, koji ju je snašao, plače manje ali je više žalostna. I Nikola Artemjević postarao se, posiedio i razstao se s Agustinom Kristijanovnom. Sad grdi sve, što je tudje.

Kurnatovski, čovjek smedje puti, ljubitelj liepih plavka, vjenčao se sa Zojom. Bersenjeva poslaše na državne troškove u Heidelberg, te je kašnje imenovan bio državnim profesorom. Šubin ode u Rim i postane vajarom, kao što puriste tvrde, francuzke škole. Jedini Uvar Ivanović nije se u ničem promienio.

Ave Maria.

Spjevao F. A. Riečanin.

I zadnji sklad zaori već po zraku,
I zadnji put sad jeknu strme glave;
Kó tihi šum u prvom čuješ mraku:
Maria, ave!

Svud svečan mir... još sievak zadnjih traka,
I rumen žar obasja cvieće, trave...
Kó pozdrav liep još ori prije mraka:
Maria, ave!

Digitized by Google

I minu dan, a zlatne zviezde sjaju...
U crkvici pognute starac glave
Još kleči sam, u tihom šapće kraju:
Maria, ave!

Na spomen njim... na spomen mile toli,
Što očice ga uči dizat plave...
Sied starac sad na grobu majke moli:
Maria, ave!

Uz nju zavoli dievu, ćudi blage,
I obljubi — al nigdje sreće prave!
Sad starac sied na grobu plače drage:
Maria, ave!

I zadnju jur, što ostade mu nadâ
Pokosi smrt na polju bojne slave;
Sied starac sam, za sinom rida sada:
Maria, ave!

Sad sviće dan... ne svanu starcu više,
Pred očima mu bljednu svietske strave,
A mrûći glas još šapće tiše... tiše:
Maria, ave!

POUKA.

Nikola Kopernik.

(Sa slikom.)

Dan 19. veljače proslavjen bje godine 1873. po svem obrazovanom svietu, pa i kod nas s velikim slavljem, kao četrstogodišnjica narodjaja Kopernikova. Pa čim je zavriedio ovaj Kopernik toliko slavje?

Nije se mogao doduše pohvaliti, da je kakvu zemlju podjarmio, ili da je gdje stotinu tisuća ljudi potukao — što se jošt i dan danas u zviezde kuje. Zasluge Kopernikove, iz kojih mu je nikla tolika neumrla slava, puno su tihije, bezazlenije, al i trajnije, zamašnije od onih, s kojih slove glasoviti junaci. Kopernik nam odgonetnu divnu prirodnu tajnu, naime glavni, zakon po kojem zviezde po nebu kolaju.

Odkad ima ljudih na svietu, svi su motrili žarko sunce, bieli mjesec i zlatne zviezde, i vidjeli kako ne stoje na jednome mjestu, već se neprestano pomiču i okreću. Nu kako to biva, po kojem zakonu — tomu se nije nitko pravo dovijao. Obćenito se je vjerovalo, a vjeruje se bome jošt i danas, da zemlja stoji, a sunce se okolo nje okreće. Ova je vjera posve naravna. Tko je ikad uranio i prije zore na kakov brežuljak se popeo, vidio je na svoje oči, kako je za gorom najprije zora pukla, za koji se je čas okrajak sunca pomolio i sve rastao, dok nije cielo sunce ogranulo i tekuć nebom do pod večer za drugom gorom smirilo. „Pa što ovako svojima očima gledamo, to da ipak nije istina nego nam se samo prividja! Daklem ni svojim očima da ne vjerujemo?“

Ovaj silni i pravječni bedem od predsude trebaše porušiti, trebaše dokazati baš protivno onomu, što svaki dan vidimo, trebaše sviet uvjeriti, da sunce stoji, a zemlja se oko njega okreće. To učini veleumni čovjek, kojemu ovdje sliku gledamo i zato je vriedno kazati, tko je bio i kako je na glas izašao.

Nikola Kopernik rodio se je godine 1473. u gradu Torunju, koji se njemački Thorn zove, a leži u sadašnjoj Pruskoj na rieci Visli. Onaj diel Pruske, gdje Torunj leži, zvaše se odprije Mazovija, kojom upravljaše mazovski vojvoda, vazal poljskoga kralja, jer Mazovljani bijahu pravi Poljaci.

Da se je Kopernik u poljskom Torunju rodio i da mu je bio otac Nikola Kopernik, koji se je iz Krakova u Torun doselio i ondje se godine 1464. oženio — o tom nema dvojbe. Prema tomu je bio dakle naš Nikola Poljak, a to se Niemcem daje na žao, te nastoje dokazati, da je on bio njemačkoga poriekla, i da su mu predji lozu vukli od njemačke korjenike. Najviše to dokazuju tim, što ima spomenika u kojih mu se ime piše Cöpernek, Köppernik i Kopernigk, što sve tobože natuca na jedno selo u Šležkoj; nu već slovka nik dodokazuje očito slavjansko porieklo našega Nikole.

Kad je ovaj navršio 10. godinu svoje dobe, umre mu otac i od onda poče za Nikolu i brata mu Andriju skrbiti brat njihove matere Barbare Vacelrod, naime Luka Vacelrod, varmijski biskup.

Pokle je Nikola izučio sve škole u Torunju, posla ga ujak god. 1491. na Krakov na ondašnje sveučilište, da ondje nastavi nauk, jer je bio opazio, da mu je nećak osobito oštrouman. Krakovsko sveučilište bijaše onda na glasu, što mu ga pribavi osobito slavni zvjezdar Brudzevski, te je iz Njemačke, Ugarske i Česke puno djaka onamo povrlilo, da sluša učenoga Brudzevskoga. Kopernik je bio, istina, zato pošao u Krakov, da sluša znanosti mudroslovne i ljekarske; nu slava pomenutoga zvjezdara pobudi ga te je i njagova predavanja polazio i napokon svom dušom prionuo za matematiku i zvjezdarstvo.

Poslije dvie godine dana postane Brudzevski tajnikom litvanskoga kneza Aleksandra potonjega poljskoga kralja. To je privolilo i Kopernika, te se je iz Krakova povratio k svomu ujaku, koji ga je zaredio za svećenika

Digitized by Google

i poslao u Italiju, jer je ova onda na daleko slovila sa svojih sjemeništa klasičke učenosti.

Godine 1495. stiže Kopernik u Padovu, gdjeno je ostao četiri godine dana učeć mudroslovje i ljekarstvo te bude godine 1499. povišen na čast doktora mudroslovja i ljekarstva.

Kopernik postade liečnikom, al se ne okani svoje za mladje dobe omiljele mu znanosti, zvjezdarstva, već došav u Padovu sprijatelji se s glasovitim bononjskim zvjezdarom Dominikom Ferrariom a njegovim nastojanjem postade Kopernik već godine 1499. profesorom matematike u Rimu.

Nego za Rim su onda naspjela burna vremena pape Aleksandra VI.; a Nikola, težeć i onako za domovinom, povrati se godine 1501. k svomu ujaku u Varmiju, kojega nastojanjem bijaše već odprije postao krakovskim kanonikom. Kao što ga je bilo čeznuće za domovinom na put onamo privolilo: tako ga sada opet osvoji žedja nauka, te se je s dozvoljom svoga kaptola i o njegovu trošku povratio u Italiju, pod uvjet, da će dovršiv ondje nauke, biti liečnikom kaptolu i biskupu. Iza dvie godine dodje zbilja u Krakov, nastani se ondje i poče pisati svoje ne umrlo djelo „ob okretanju nebeskih tjelesa“; nu već za koju godinu preseli se kao kanonik u stolicu varmijske biskupije, u Frauenburg, gdje je pune 33 godine prebivao. Valjda podje onamo ujaku za volju, koji je medjutim postao kancelarom kralja poljskoga, nu malo poslije Kopernikova dolazka preminuo. Naš je Nikola u Frauenburgu do skora na glas izišao, ne samo kao sdušan svećenik i vješt liečnik, nego i kao naučnjak. Kanoničko svoje mjesto nije smatrao sinekurom, nego ko sgodnu priliku za nastavljanje svoga zvjezdarskoga iztraživanja. Da u njem bolje uspie, sagradio si je do kanoničkoga dvora malu zvjezdarnicu, gdje je ponajviše proveo vrieme, koje mu preostade iza dužnosti svećeničkih i liečničkih. Uz to nije zanemario ni dužnosti rodoljuba. Videć, kolika se Poljskoj šteta nanosi, što je tako zvani njemački red iliti križaci, koji je bio vlastan novce kovati, uvlačio u Poljsku svoj loši novac, potuži se radi toga kralju, a ovaj mu povjeri, neka potraži zlu lieka. Kopernik izradi o tom učenu razpravu, kako bi se imalo urediti poljsko novčarstvo; al njom nije cilja

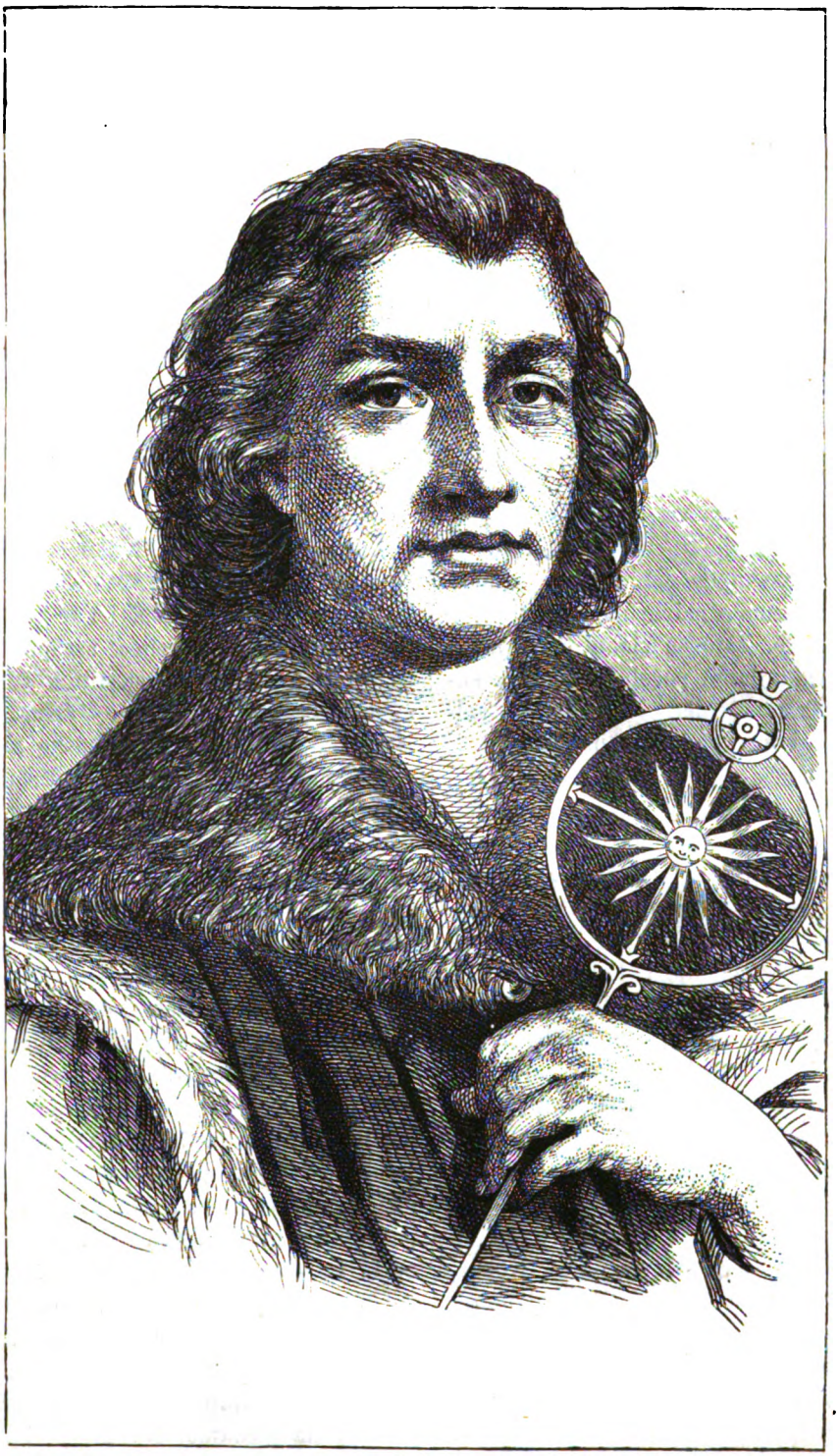

Nicolaus Copernicus

Digitized by Google

postigao, jer su se na njega digli pruski križaci i svi gradovi, koji su imali právo kovati novac.

S ovimi pruskimi križaci imao je Kopernik i drugčije puno okapanja i neprilika. Poslije smrti ondašnjega varmijskoga biskupa bude izabran Kopernik za upravljatelja biskupije, no križaci su napeli sve sile, da se varmijska biskupija njim predade. Jedva je Kopernik suzbio njihove navale u Rimu, te spasio pravo poljskoga kralja. Godine 1524. predade napokon biskupsku stolicu novomu biskupu Mavriciju, a sam se povrati k astronomiji i ljekarstvu.

Svoje gorenapomenuto zvjezdarsko djelo bio je davno dovršio i svejednako ga dotjerivao, pa je o njem glas bio otišao po svietu, još prije nego ga je ugledao.

Od svakuda navališe naučenjaci na njega, da djelo iznese na vidjelo. Nu Kopernik je svejednako oklievao i ne bez razloga; jer je već malen izvadak toga djela, što ga je bio na svjetlo izdao, da odoli ponešto napastovanju prijatelja, počinio veliku halabuku po svem učenom svietu, te bude za kratko vrieme tri puta preštampan. Pa kako ne bi. Što je tu Kopernik tvrdio i razlagao, protivilo se je sasvim onomu, što se je dotle vjerovalo kao nepobitna istina, naime da zemlja stoji, a sunce da se oko nje okreće. Zato su zlobni ljudi (a takvih ima svagdje i u svako doba) počeli Kopernika sumnjičiti, da drma katoličkom vjerom, i da je tajni pristaša Luterov, koji se je uprav onda bio pomolio.

Kopernik, budući čovjek miran, pobožan i blage ćudi, pa već starac od 66 godina, predvidjao je veliku borbu, koja ga čeka, ako svoje djelo naštampa, pa je opet želio starost svoju u miru završiti. Al nagovaranju prijatelja svoga, humskoga (chelmskog) biskupa Gize, podje napokon ipak za rukom skloniti starca, da mu predade za štampanje rukopis svoga djela, koje bijaše posebnom poslanicom posvetio papi Pavlu III., da se tako izmakne svakomu sumnjičenju. Ovoga sumnjičenja bojahu se i njegovi prijatelji, te podmetnuše djelu predgovor, u kojem se sve ono samo kao pusta hipoteza i umno nagadjanje obilježuje, što Kopernik u samom djelu tvrdo dokazivaše. To se je stoprv po njegovoj smrti objavilo. Samo djelo štampano je bilo u Nürnbergu, pa da bude točno natiskano, slalo se je samomu piscu na izpravljanje. Godine 1543. mjeseca svibnja dočita Kopernik korekturu svoga djela, a malo za tim oboli i umre, navršiv 70. godinu svoje dobe, te bude svečano sahranjen u stolnoj crkvi frauenburžkoj, gdje je biskup Kromer velikomu zvjezdaru postavio liepi spomenik. Osim toga budu mu poslije u Torunju podignuta jošte četiri spomenika, a jedan u Varšavi god. 1830.

Kopernik je toga više napisao, al je najslavnije gore pomenuto djelo. Naprasna njegova smrt bijaše uzrok, te se nije mogao nauživati slave svojom knjigom stečene; al mu je ista smrt po svojoj prilici i mnogo neprilika, ili možda baš i sudbinu Galilea prištedila. Jer akoprem je sveti otac Pavao III. primio je posvetu njegove knjige, to je rimska skupština za zabranu knjiga godine 1616 i 1620. za pape Pavla V. ipak uvrstila isto Kopernikovo djelo u zabranjene knjige, te je ostalo zabranjeno sve do godine 1828.

Ne treba se tomu baš čuditi, što ga je ta sudbina zadesila; ondašnje tumačenje svetoga pisma posve se je opiralo Kopernikovu nauku, odatle se je posve jednostavno izvodilo, da se Kopernikov nauk protivi svetomu pismu, dakle se čitanje i širenje onakve krivovjerske knjige ne može dopustiti. Ovoj predsudi je povladjivalo i ondašnje obće mnienje, koje se ne mogaše pokrenuti Kopernikovim umovanjem, istina ženijalnim, al samo naučnjakom razumljivim. Dapače ih je dosta bilo i medju ovimi, koji ne odobravahu Kopernikova nauka, isti inače glasoviti zvjezdar Tycho Brahe († 1601.) zabacivao je Kopernikovu teoriju i prianjao za Ptolomejev nauk, po kojem zemlja nepomično stoji a sunce se i s planeti oko nje vrti.

Kopernik je u svom gore navedenom ne umrlom djelu dokazao baš protivno. Nitko ne će doista zahtievati, da se njegovi za običnoga čovjeka dosta zamršeni dokazi ovdje na široko razlažu, jer se tomu hoće više prostora nego što ga može „Vienac“ ustupiti. Koga je volja, može se o njih potanko obaviestiti u razpravi g. J. Torbara „Kopernik prema svojemu životu i nauku“, naštampanu u 23. knjizi Rada jugoslavenske akademije.

Samo ću jošte napomenuti, da su već neki stari grčki mudraci, n. pr. Filolaus, Aristarch, Kleanch, nagadjali, da se zemlja okreće oko sunca, al ne imajuć potrebitih zvjezdarskih sprava niesu toga mogli onako dokazati kao Kopernik, te su bili kao bezbožnjaci osudjevani od svojih vršnjaka. — Ova sudbina stiže i glasovitoga talijanskoga zvjezdara Galileja, koji napisa godine 1632. knjigu sadržavajuću tajnu obranu Kopernikova nauka. Tajna njegova namjera podje mu istina za rukom: sviet je prihvatio Kopernikov nauk, nu sam Galilei zlo prodje. Bude tužen radi krivovjerstva i da ne dopane (starac od 70 godina) većih muka, poreče svečano istinitost Kopernikova nauka. Tako zahtievaše duh ondašnjega vremena; dan danas ne pada nikomu na um posumnjati o čijem pravovjerstvu radi Kopernikove teorije. Pa da sviet ne napreduje!

Nu što je tomu uzrok, da je trebalo toliko vremena, dok si je prokrčila put istina, da sunce stoji, a zemlja se oko njega okreće? — Uzrok su tomu naše oči. Mi smo svikli držati ono za tvrdu istinu, što svojima očima gledamo. Nu tko je i malo proučio nauk o svjetlu, uvjerio se je, da to ne valja, da nas oči naše vrlo često varaju A ne treba baš ni toga znanja, da se o tom osvjedočiš. Zavrti se nekoliko puta na peti, pa stani naprečac, tvoje će oči vidjeti, kako se soba oko tebe okreće pa opet nije istina, jer sve miruje. Ili gledaj s mosta u valovitu rieku, eto gledaš, gdje rieka stoji, a most se

Digitized by Google

pomiče — pa ni to nije istina. Ili gledaj kroz prozor jurećih željezničkih kola — čini ti se, da ti stojiš na istome mjestu, a okolica da nazaduje — i to je obmana. Ovakva je obmana, što nam se čini, da naša zemlja nepomično stoji, a ona se u istinu vrti i to neizmjernom brzinom.

Evo nova dokaza, kako je više puta mučno istinu dokazati i kako nam valja opreznimi biti, da ne rečemo u nevrieme „to ne može biti". Koliko puta se je to već na široko dokazivalo, da ovo ili ono nije moguće, pa se je napokon ipak potvrdila istinitost te tobože ne moguće stvari. Ima jošt i dan danas dosta priedsuda, duboko uvrieženih krivih mnienja na svakom polju umne djelatnosti, te će biti čovječanstvo zahvalno svakomu, koji je pobije; al se tomu hoće puno i uma i snage i riedko se radjaju takvi junaci! Zato slava Koperniku, koji nam je, rek bi, nebo odkrio.

Dr. B. Š.

O duševnom životu sliepaca.

Kad govoriš o sliepcu, valja lučiti, da li se čovjek sliep rodio, ili je kašnje osliepio. Ljudî, rodjenih bez očinjega vida, ima vrlo malo, većina ih osliepila je tek iza poroda. Diete, osliepilo nekoliko mjesecih po porodu, kan da je od postanka sliepo, jer ništa ne pamti, jer mu nije nikakova slika ostala u duši. Sliepo diete vazda pomno pazi i prisluškuje; opipavajuć priedmete izpituje pozorno njihove vlastitosti, dočim ih diete zdravih očiju površno promatra, zato je i sliepo diete strpljivo, uztrajno, sabrano. Po tom razvija se prva vrlina sliepčeva duha, sliepac već za mlada zdravo i zrelo sudi.

Po tom, što je u sliepca opip vrlo razvijen, može se isti naobrazivati osobito za mekanične poslove. U sliepca je i njuh jači, on nekim priedmetom razabire miris, te ih po tom prepoznaje, a mi zdravi ljudi svega toga ne ćutimo. Obćenito ćućenje sliepca vrlo je oštro; po oćutnosti glavnih živaca razabire sliepac mienu vremena; on ćuti, da su vrata otvorena, da je blizu zid, da mu stoji na putu drvo; tako može bez vodje ići od kuće do kuće, iz ulice u ulicu, pače iz jednoga sela u drugo. Bilo je sliepaca u Tirolu, koji služili glasonošami, te sami hodali po više milja. Neki sliepac Knie proputovao je pješice cielu Evropu sâm, a drugi po plemenu Inglez putovao je dapače u srednju Afriku.

Najviše služi sliepcu sluh. Po tom može naučit mnogo toga, kao kakov zdrav čovjek. Sliepca ne muti vanski sviet i šarene mu promjenljive slike, on sluša pozornije, uho mu je s toga finije i oštrije. Po zvuku razabrat će sliepac s kolike da je visine koj priedmet pao; po sili glasa proračunat će, kolika da je soba o kojoj se govori. Po zvuku razpoznaje sliepac mnogo priedmeta, navlastito kovine; glas i korak kojeg čovjeka upamtit će sliepac vrlo dobro, te će ga po tom mnogo godina poslije opet prepoznati.

Po finom sluhu spretan je sliepac osobito glasbi. On ju ljubi, te je često velik vještak toj umjetnosti, a to je i posve naravski, jer glasbi ne treba očiju. Skladni glasovi gode sliepčevoj duši. Nije dakle nikakovo čudo, da se sliepac često sam bez učitelja priuči glasbi i pievu, dà ima primjera, da su sliepci smislili nova glasbila, te osobito vješto ih upotrebljivali. Glasba vedri i razigrava dušu čovjeka, glasba oplemenjuje i dušu sliepca, s toga su prvi učitelji sliepaca revno napućivali svoje učenike na tu liepu umjetnost. Neki noviji učitelji nukaju sliepca samo na mekanično poslovanje, te ih odvraćaju od glasbe, veleć da je gudanje samo put prosjačenju, a to da nevalja. To je mudro, al je i premudro. Kojim pravom smiemo nevoljniku, komu je narav uzkratila ponajdragocjenije ćutilo, koga je nesreća bacila u vječnu tminu, kojim pravom smiemo sliepcu kratiti jedinu, najplemenitiju slast, koja mu razgaljuje i diže dušu? Zar samo zato, jer je komu tomu zabogaru ta božanska umjetnost pribavila koricu hljeba? Mnogi sliepci proslaviše se glasbom n. pr. Tereza Paradiz, Dulon Labor, drugi opet bijahu znameniti orguljaši u crkvah. U Japanu sviraju u kazalištih samo sliepci. Svi sliepci u carstvu Mikada sačinjavaju osobit red, i kako pamte sve osobito, njihova je zadaća čuvat uspomene domaće poviesti i slavnih muževa. Sliepci imaju u Japanu znamenite državne zaklade, iz kojih se nesretnici vrlo dobro prehranjuju. Ne sjeća li se tu čovjek nehotice naših sliepaca i javor gusala? I sliepci na slavenskom jugu imali su svoje cehove, medju kojima je slovila „sljepačka akademija" u Irigu podupirana obćinom još za prošloga vieka. Gdje bi bile slavne uspomene Kraljevića Marka, Sibinjanina Janka, Ive Senjanina, Smiljanića, Ilića, Jugovića, Obilića, da ih nije sljepačka pamet kroz viekove vierno uzčuvala uz gusle javorove uz prkos turskomu zulumu? Bi li se danas digla raja na noge na polumjesec i azijatsku, izkipjelu zvjerad, da nisu javor gusle sliepaca po sborovih i sajmovih narodu u pamet dozivale davnu slobodicu?

Sliepci osobito dobro pamte, bolje nego svi ostali ljudi. I to je posve naravski. Sliepcu ne svraća se pozor na sto razlikih i promjenljivih prizora vanskoga svieta, on prima sve u svoju pamet bistrije, on sve upamti bolje, a što mu se utisnulo, ne će se lako izbrisati iz pameti. Svaki novi pojav dojima se sliepca silnije, i življe u pameti. U koga su oči zdrave, taj može istu stvar čitati, zaboraviti i opet pročitati, ali sliepci toga ne mogu, s toga u sebi bolje drže, što su jedan put primili. Pamet se sliepcu oštri vježbanjem. Sliepci lako uče poviest i jezike. Bilo je takvih, koji su naučili mnogo živih i mrtvih jezika, sliepac Sanderson bijaše dapače dosta znamenit jezikoslovac.

*

Digitized by Google

Sliepac ljubi red, jer je sabran, jer nije raztresen, te pregne jedrim, stalnim pravcem. Sliepci misle jasno, oštro i naravski, u njih je duh budniji, jer ih ne muti vanski vidivi sviet, već se oni drže rieči „dušu u se“.

Prema tomu je glavno preimućtvo sliepca dobar sluh, zrio sud, bistro mišljenje, dobro pamtenje.

Sliepci su uztrajni, strpljivi, u njih ima puno priegora, jer zdravo misle i zrelo sude, zato i niesu toli strastni ni djelom i sborom.

Sve te vrline namiću se sliepcem od naravi; što ljudi zdrava vida opaze i nauče okom lako i brzo, to mora da si sliepac prisvoji mukom, uztrajnošću.

Ljudi ne poznavajući naravi sliepaca, vele da su svojeglavi, al ta je svojeglavost samo prividna. Sliepac će nešta velikom mukom naučit, zato ne će toli lasno promienit svoje mnenje i prionut uz novo.

U sliepaca je mašta vrlo živa. Štogodj ne može sliepac opipati i oćutiti, mora si fantazijom sam stvoriti, jer njegova duša nije primila o tom priedmetu slike. Tko je zdravih očiju, vidi sve slike, sliepac si ih stvara sâm, a po tom mu se fantazija češće razigrava. Čovjek zdrav zna, što je svjetlo, šar, mast, oblik, sliepac ne zna svega toga; pod mrenom njegovih očiju, iz tmine niču slike samotvorne, ne pomagane vanskim svietom, zato mu je i fantazija življa. To je po svoj prilici razlog, da je toliko sliepaca znamenitih pjesnika bilo. Ta sjećajte se Omira, Ossiana, Miltona, Delila i drugih. Kad se odieliš od svieta, kad se vratiš posve u se, cvate poezija najbolje.

Nu sliepci osvjetlaše si lice u svih granah. Bilo je medj njima znamenitih filozofa, historika, zemljopisaca, jezikoslovaca, pjesnika, govornika i glasbenika.

Sliepci su obično ljudi vrlo triezni; al zato ima u njih srdca i milosrdja; kadkad su surovi, kad kad nezahvalni, al razlog tomu je njihova nesreća, njihovo očajanje. Nu to je iznimka. Sliepac prianja uz svoj rod, on je vieran, iskren. Sliepac ljubi pravicu i istinu. Sliepac, valjano uzgojen može se dakle svemu priučit, al ne zna, što je svjetlo, što li šar, ne zna, ni što je sklad oblika, što li ljepota. S toga je sliepcu dobro i liepo jedno te isto. Samo opipom može se nekako dovinut pojmu o skladnu obliku.

Iz oka sliepca ne možeš razabrati, što u srdcu biva. Oko mu je mrtvo, ukočeno mutno, s toga i lice hladno. Al te oko vara. Odieljen je on od ostaloga svieta, al mu je duša živa. Tek kad se zametne živa rieč, nadovezuje mu se duh vanjskomu svietu; donle si stvara sviet po sebi u sebi. Život sliepca ne osniva se na realnih dojmovih, živovanje mu je vječna vizija, on stvara sviet, kao i pjesnik, kad ga spopadne sveti zanos.

Sliepac je, reć bi, sumrtvim čovjekom, jerbo ga se vanjski sviet samo časomice dirne po njegovu uhu. Sliepac čuje, miriše, ćuti, pipa, kuša doduše, al mu je život opet samo život fantazije, vječno snatrenje o svietu van svieta.

Po dru. Singeru.

Putne crtice iz Boke i Crne gore.

Piše M. Milčetić.

(Dalje.)

Na pazaru kotorskom, gdje se je sgrnulo svieta iz svih obližnjih miesta, imao sam prilike na okupu posmatrati razlikosti bokeljske nošnje i govora.

U glavnom bokeljsko odielo prikazuje nam se onako šareno i liepo urešeno, ko i po drugih krajevih, nu u pojedinostih ima znatnih razlika a nošnja rišnjanska sasvim je nešta osobita.

Najobičnije bokeljsko odielo jest: sitne, otvorene cipele i obično biele čarape do koljena, pa gore široke gaće*, preko košulje kružat (prsluk), a preko ovoga opet mala haljinica koret, a gdje koji mjesto toga nose dolamu dugu do koljena. Za pojasom opet svatko nosi po više noževa i pištolja, obično srebrom okovanih. Bez oružja ne ide Bokelj nikud — on ga tek skida sa sebe, kad legne spavati. U gdjekoga ima vrlo skupocjena oružja a i prilično starog, jer ono prelazi od otca na sina i tako čuva se ko kakvi amanet; jer liepo oružje najveći je ponos junaka. Prsluk i koret pun je srebrnih toka i puceta pa s toga u bogatijih takvo odielo vrlo je skupocjeno. Na glavi nose fesove sa kitom ili crnogorsku kapu.

Rišnjansko odielo (vidi sliku u br. 26.) prilično je različno. Oni imadu posebnu ječermu sa srebrnimi tokami i dugu dolamu do koljena, na noguh crvene crevlje pa čarape i dokoljenice, a na glavi fes sa svilenom kitom ili crnogorsku kapu.

Bokelji su u obće liepi i krupni ljudi, osobito Rišnjani, te im onako kitnjasto odielo baš liepo pristaje. Vuk je čak mislio, da bi sav naš narod mogo poprimiti rišnjansko odielo kao gospodsko.

Krivošijani, Ledeničani i Grbljani buduć su na granici same Crne gore, nose se ko Crnogorci — al o tom kašnje.

Jezik bokeljski prikazuje još puno raznoličniju sliku, nego nošnja napose filolog će odmah zamietiti te razlike. Bokelji govore čistom iekavštinom, pa ipak im govor različno zanosi. Glede gramatikalnih oblika još se ne opaža velika različnost, ali zato tim veća u naglasku. Kod nekih je naglas pravi štokavski, kakoga ima u t. z. hercegovačkom narječju, dočim kod drugih nema onoga kolorita u naglasu, kojim se ovo narječje odlikuje, dapače gotovo bih rekao, da je to čakavski naglas. Od Ko-

* Široke gaće obične su svuda u našeg naroda, nu po otocih nigdje ih nema do na otoku Krku, ali samo u nekih mjestih, a i to crne.

Digitized by Google

tora do Dobrote vrlo malen je razmak, pa ipak govor Dobroćanina razlikuje se od govora Kotaranina. Filolog zamietit će u Boki lako dvostruki jezični sloj: jedan mladji, a drugi stariji. Glavni razlog toj razlikosti govora u Boki bit će, kako je već Vuk opazio, taj, što su se neka mjesta vrlo slabo miešala sa susjednom Hercegovinom, a tako i sačuvaše u jeziku mnogo starine. Ja sam čuo u Boki a i u (Crnoj Gori) i neki rieči, kojim danas ne ima više traga u štokavštini, dočim su u čakavštini sasma obične. Pa kako to? Da l' je igda u Boci čakavština bila ko u Dubrovniku? na to ne usudjujem se ništa stalno reći, nu ipak mislim, da Boka pruža dosta liep dokaz onoj teoriji, po kojoj se je štokavština malo po malo razvila iz čakavštine, a ova se je posljednja sačuvala tek uz more i na otocih, gdje je narod živio u slabom doticaju s ostalim narodom pa tako se je i u Boki još do danas sačuvalo nešto starinskoga. U Boci a i u Crnoj Gori čuje se (ali ne kako ga kajkavci izgovaraju) u genitivu množine i onaj zlosretni „*h*“, kojega htjedoše neki filolozi obraniti, tvrdeć protiv historiji hrvatskoga i svih slovinskih jezika, da je to najstariji oblik za genitiv množine nominalne deklinacije ne samo u hrvatskom već u obće u slovinskih jezicih!

Boka imat će do 35,000 stanovnika, od ovih bit će ih trećina Katolika, a ostali su zakona grčko-istočnoga. Med obima vjerama u Boci vlada još prilično velika nepovjera. Ja sam se morao baš gdjekad čuditi kako se tu još medjusobno prepiru katolici i pravoslavni, pa i med samimi inteligentnimi ljudi ima ih, koji su baš pravi fanatici vjerski. Tomu će biti glavni razlog s jedne strane krivo odgojivanje katoličkih popova, a s druge opet fanatizam pravoslavnih popova i kaludjera, koji potiče s velikoga njihova neznanja. U Kotoru sam govorio s nekimi Hrvati kotorskimi, koji vole družiti se s autonomoši, nego li s narodnom strankom samo rad toga, jer su u ovoj u većini pravoslavni. Takim katolikom narodnjačtvo je istovjetno sa pravoslavjem, srbizmom i rusizmom a s neke je to strane i opravdano, jer pravoslavni uviek i svagdje ističu svoje pravoslavje, gdje toga ni ne bi trebalo. Kad sam na parobrodu ploveć u kotor zametnuo razgovor s g. Pelagićem i s nekimi Bokelji o onom pikantvom pitanju hrvatsko-srbskom, stade mi dokazivati g. Pelagić, da su Cetini na jugu sve pravi ovijani Srbi, na što mu ja rekoh: „e pa kako možete vi narinuti katolikom srbsko ime, za koje oni niesu nikad znali?“ Na to se umieša u naš govor neki gospodin iz Kotora

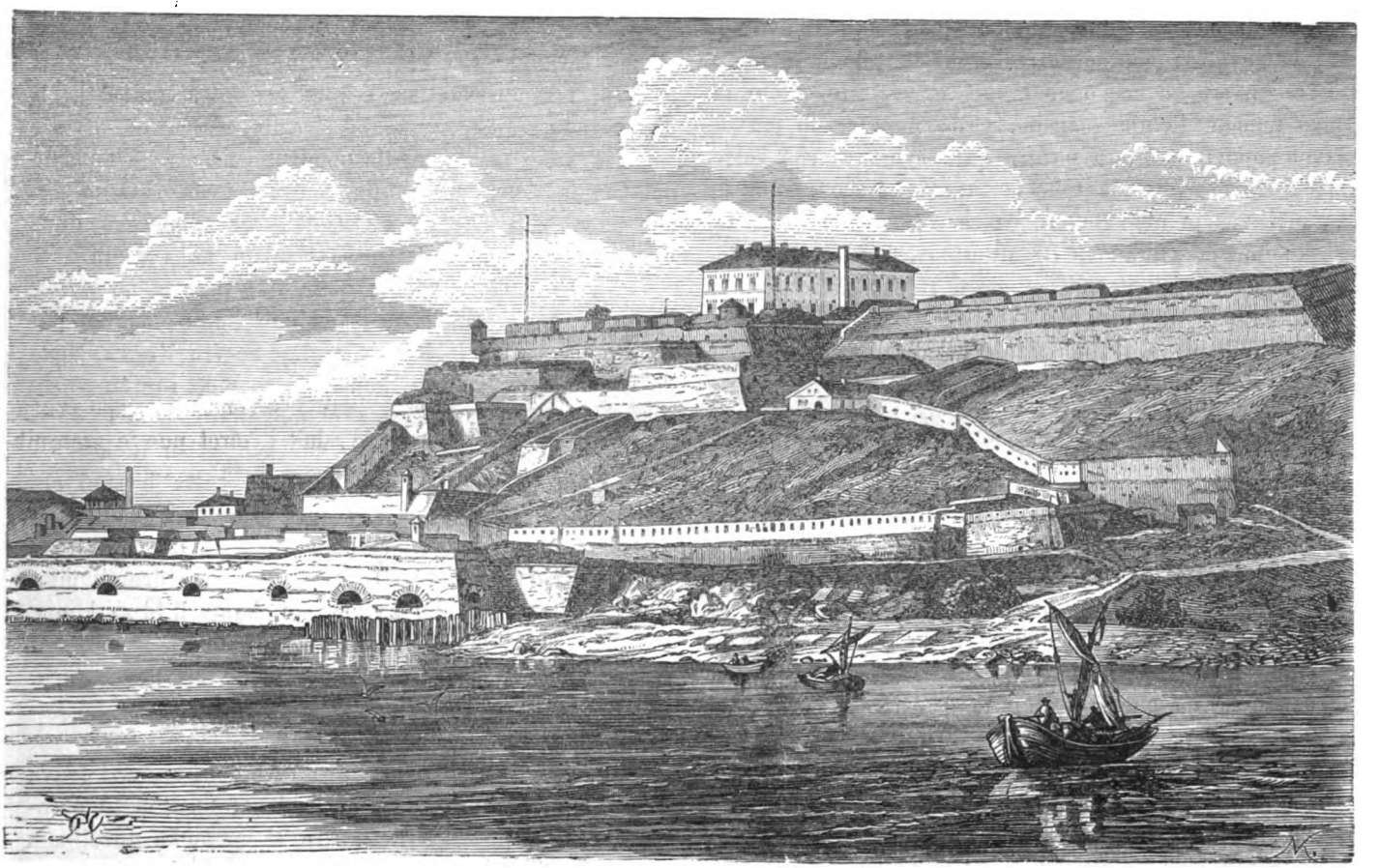

Biograd. (Tvrdja.)

Digitized by Google

(za boga mi rekoše, da je velik autonomaš), te mi reče: — „Tako je, gospodine, živio! oni bi htjeli da budemo mi Srbi i da budemo Grci, a mi toga ne ćemo, zašto mi ljubimu svoju katoličku vjeru — mi smo od starine Hrvati!“

Čuo sam u Boci dosta interesantnih pričica o važnih razmiricah vjerskih, kojih je negda vrlo mnogo bivalo.

U našoj Dalmaciji sve do Neretve narod ne pozna drugog imena do hrvatskog, te će ti i pravoslavni, kad ga upitaš, kako govori, reći: rvacki. Dalje od Neretve prama jugu ne žive u puku nikakvo narodno ime, već svi vele, da govore naški. Kako su ti krajevi od vajkada bili odieljeni od ostalog naroda, nije čudo, da je narod zaboravio svoje narodno ime te postao našinac.

U novije vrieme počelo je prodirati ime hrvatsko i srbsko, nu srbsko više nego hrvatsko, već s toga, što na Boku mnogo djeluje susjedna Crna gora i što pravoslavni popovi sa oltara pozdravljaju svoje vierne veleć im: „Srbi braćo“, a katolički: „kršćani braćo“. Meni je bar pripoviedao neki Bokelj, da se u Boci nije znalo za srbsko ime do Obradovića i Milutinovića (Sarajlije). G. Relagić mi je rado dokazivao, da je Boka starinom pravi srbski kraj.

Pošto pade g. 1796. republika mletačka, to su po Boci u onom velikom komešanju početkom ovoga vieka krstarili duže vremena Rusi, Francezi, Englezi Austrijanci, dok napokon ne spade Boka g. 1814. pod Austriju.

Opomenuo sam, kako su već Mlečani političnо postupali sa Bokelji rad osobitog položaja same Boke — pa Bokelji znadjahu si steći i od Austrije posebnih povlastica. Poznato je, da su Bokelji bili prosti od vojničtva. U najnovije vrieme htjela je bečka vlada uvesti i u Boci navačenje — ali nije joj pošlo za rukom, jer se je narod jako protivio — a sile nije htjela poprimiti, jer se bojala novog knezlačkog mira. Doista prošla su već vremena kojekakvih privilegija, ali ipak za Boku može se u tom slučaju navesti neki opravdaj. Bokelji živu po gotovo samo od mora, te nema skoro ovećeg grada u svietu, gdje ne ćeš Bokelja naći — kad bi pako Bokelji morali ići i na vojsku — tad bi njihove porodice morale postradati. I druge kojekakve naredbe moraju oblasti velikom opreznosti uvadjati — jer s Bokelji ne ima šale. S kulturom nestati će malo po malo i tih separatističnih težnja.

V.

Vruća moja želja, da vidim svojim očima divsko gniezdo sokolova, bijaše blizu da se izpuni.

Dne 21. rujna naumismo putovati u Crnu Goru. Dobrotom g. Tomovića dobismo u Kotoru svaki svoga paripa za tri dana. G. Tomović reče mi, da ide o podne na Cetinje i pjesnik Sundečić i još druge gospode, te da možemo s njimi odputovati, — to nas je odradovalo. jer putovati samotnu po ne poznatih krajevih ne može biti ugodno, a kamo li još po Crnoj Gori. O podne bilo nam se je sastati na crnogorskom pazaru, što leži uz kotorsku rječicu (fiumara). Naši provodiči čekahu nas već na svom mjestu sa svojimi konji — al drugog ne bijaše jošte nikog. Za nekoliko časaka eto g. V. Pelagića i profesorâ cetinjske bogoslovije: Beara i D. Angjus, obojice bez svećeničkog čina, a pripraviše se za profesore bogoslovije na duhovnoj akademiji u Moskvi. G. je Beara Dalmatinac, a Angjus Bokelj. Malo kašnje dojaši i francezki konzul iz Mostara (ne sjećam mu se više imena), koji je putovao na Cetinje u službenom poslu. Prikupi se i druge gospode. A napokon dojaši oko jednog sata p. p. i g. Sundečić i gja. Nadežda Pacević, ruskinja, ravnateljica višeg djevojačkog zavoda cetinjskog, vrlo izobražena gospoja, koja je prije bila upraviteljica nekoga ženskoga gimnazija u Petrogradu.

Iza kako se svi medjusobno upoznasmo, krenusmo put Cetinja, neki na konjih, a drugi pješke. Osim nas išlo je još sila svieta na Cetinje, jer sliedećega dana bijaše pravoslavna mala gospa i sajam na Cetinju.

Na Crnu Goru vodi iz Boke više puteva, nu jedini, kojim se kolik tolik sigurno ići može, jest glasoviti put na okuke, što se iz Kotora uzpinje na vrh Krstca. Nova cesta, široka i položita, kojom će se moći i tereti voziti netom se gradi iz Kotora preko Skaljara, te kraj Lovćena u Njeguš i odatle dalje na Cetinje i u Rieku, — a gradi ju Hrvat dr. Slade. Ova će cesta biti od neizrečene važnosti za promet med morem i skadarskim jezerom. Ostali putevi — bolje rekuć staze, — štono vode iz Risna, Perasta, Dobrote, Budve i s drugih miesta, jedva su prohodni za čovjeka, kamo li bi za konja.

Krenusmo dakle s pazara glasovitom serpentinom penjati se uz Krstac, i dobra tri sata ima do na vrh. Sigurno ali polagano stupaju konji i mazge preko kamenja, uvijajuć sad desno, sad lievo. Već se cieli sat ljuljaš i strešas na konju, a u ravnoj si se crti jedva četvrt sata udaljio. Dosta je trudno i tegotno to putovanje, ali pogled odavle za sve ti je muke dovoljnom nagradom. Tik izpod nogu na strmoj stieni, rek bi kamenom ćeš ju dohvatiti, stoji tvrdjica — — — starovječna, okružena zidinami na okuke. U podolici iza nje malo seoce medju drvljem, a uzanj se pasu ciela krda koza. Uzpneš li se još malo više, ukazuje ti se Kotor sa svojom lukom i sa pazarom, desno Dobrota i sad zaljev od Prčanja. Tad doskora čitava Boka, kao djetinja sitna igračka sa svojimi zaljevi i tiesni, okukami i uvojci, sva joj sela, svi bregovi, koji se tuj ukazuju poput brežuljaka, dočim se nasadi i vrtovi prikazuju zelenimi pježicami na sivom tlu, — a napokon bezkrajno sinje more.

Jašući i uzpinjući se tako, preticahu nas Crnogorci i Bokelji, krateć si dosadnu vijugalicu priekimi, dakako mnogo strmijimi stazami. Čovjeku neviklu goram nije

Digitized by Google

ovud lasno prolaziti pješke, a po gotovu u naših gospodskih čizmicah. Tu se može samo opankom proći. I ja sam kušao pješke ići, ali sam se brzo opet na konja bacio. Ljetno sunce nemilo je žeglo i nas polako se valjajuće peklo. Koliko sam zavidio lakonogim Crnogorcem, koji poput divokoze skakahu po tih stienah, toliko sam žalio jadne težkim bremenom natovarene Crnogorke, kako se težko dižu uz tu strmen, dočim Crnogorac ide uz nju praznoruk, pušeći bezbrižno svoj čibuk, Crnogorka prikazuje nam sliku prave mučenice. Ona ide na pazar u Kotor, ona kopa i sadi i žanje, ako što ima, ona opravlja i sve poslove kućne, a muž joj — ne radi ništa. Crnogorac nit je težak, niti zanatlija (zanatliju zove Crnogorac ciganom!) — on nije nego junak, on misli, da je samo za rat rodjen. Crnogorka je prava robinja svoga muža, ona ga i zove svojim „gospodarom“, a on o ženi govori najvećim prezirom.

Austrijski put do granice još je kakav takav, ali Crnogorski tek da se može zvati i putom: tu ti je skakati od stiene na stienu i upadati od škrape u škrapu. Kad zimi bura zauji težko ti ga ovdje i jašiocu i pješcu, ona tu malko drugčije svira nego u Senju i Makarskoj.

Iza nekoliko sati napokon prevalismo najteži dio puta — eto nas na vrh Krstca, u slobodnoj Crnoj Gori, na Krvavoj Poljani, gdje se obično putnici, putujuć na Cetinje, odmaraju.

Kao što se je promienio iza granice put, tako je nestalo i prekrasnog vidika. Čarobne panorame, što ti se je dosle sterala pred nogama, bajnih zalieva i bjelasajućih se sela nestade, a pred tobom puče kameniti sviet. Sivožute strane sa malo crvenkaste zemlje, tu i tamo tek koj trn, ni traga kući, ni traga čovječjoj ruci, jedva po koja ovca oživljuje ovaj obamrli priedjel. A sve to presiecaju nedobitni ponori, sablastne pećine, zubate klisurine Krstca. Ovdje se tek vidi, što je Crna Gora. Orijaški sklop stienja pekoliko tisuća stopa iznad mora, — to je Crna Gora.

Crnogorska priča pripovieda, da je Bog sijući brjegove došao i u Crnu Goru, pa tuj da mu se je prodrla vreća te ih se je nasulo više nego igdje. Ovo geologijsko tumačenje o postanku gora preporučamo našim prirodoslovcem.

Odpočinuv nekoliko časaka na Krvavoj Poljani, krenusmo dalje. Put je svedjer loš, gdje gdje nije moguće jašiti već moraš još i konja voditi da ne bi postradao. Malo dalje od Krvave Poljane ima izvor bistre, hladne vode krstička voda, a na putu do Cetinja ima više izvora gorske vode. Iza krstičke vode jest Ravno Polje, prva ravan u Crnoj Gori. Nek tko ne misli da je to baš polje, to je tek crnogorsko polje, mala ravan ali svejedno vrletna i gola. Do Njeguša ne ima nigdje polja, već samo gdjegdje uz put vidi se u kakvoj dragi zaklonjenoj od bure po nekoliko hvati zemlje, gdje si Crnogorka sadi krompir, kuruzu (ili kako u Crnoj Gori vele rumetin) i kojekakva zelja. Šumi nigdje ni traga, samo gdjegdje nalazi se u kakvoj dolini po stotina stabala — al i to je prava oaza usred same vrleti.

Mučno putovanje zasladjivasmo si šalom i razgovorom te nam je vrieme dosta brzo prolazilo napose bilo mi je milo, što sam imao prilike upoznati se s pjesnikom J. Sundečićem — s pjesnikom „sloge jugoslavenske“.

G. je Sundečić duže vremena učiteljevao na pravoslovnoj bogosloviji zadarskoj. Ali u vrieme, kad se je podkupljena prostačina u Spljetu i drugdje blatom nabacivala na Pavlinovića, Vojnovića, Deškovića, Danila i druge, a kad je vlada tjerala i odpuštala Klaića, Nodila i dr. svrgnu sa učiteljske stolice i Sundečica (1863.), jer je i on bio vrući pristaša mlade stranke, koja je htjela sjedinjenje s Hrvatskom. U to je vrieme morao Sundečić mnogo pretrpjeti, ali je sa svim tim ostao uviek čist i vjeran narodnoj stvari. Njegove su zasluge u to vrieme velike. On je sve radio skromno, ali zato su osobito njegove rodoljubne pjesme mnogo djelovale na narod. U to vrieme nije se mnogo u Dalmaciji pitalo ni za Hrvate ni za Srbe — nimbus jugoslavenski, koji je iz Zagreba tamo dopro, občarao je sve duhove te se nije govorilo no o Jugoslaviji i njezinom središtu — Zagrebu. Gdjekoji Srbi doduše gojili su već tada i u Dalmaciji separatističkih težnja, ali to je bilo tek tajno, jer na javi se je grlio Ljubiša s Klaićem, Pavlinović sa Sundečićem — a najljepšim su ogledalom tih njihovih osjećaja pjesme Jovana Sundečića. Sundečić je jedini pjesnik srpski, koji pjeva o slogi svih Jugoslavena, a napose Hrvata i Srba. Nu od ono doba zavladale su nove misli i u Dalmaciji. Pravoslavni, gdjegod bili, snivaju samo o Srpstvu i traže Srbe, dočim Hrvati dobrim dielom još i danas govore o nekakvih Slavih i Slavjanih, kan da nije već vrieme došlo, da i hrvatsko ime zauzme mjesto u Dalmaciji, koje ga ide i po pravu historičkom i narodnom!

Nije već ni Sundečić onakov Jugoslaven, kakov je negda bio, nu nije on ni danas od onih pretjeranaca, koji nahode „Srbe sve i svuda“.

Kašnje je Sundečić nastojao, da bi si u Srbiji našo pribježišta, ali u Biogradu niesu zanj marili, valjda jer nije bio preveliki Srbin, al napokon ga ogrija sunce sa slobodnog Lovćena — knez ga Nikola imenova svojim tajnikom. Za Crnu Goru steko si je Sundečić liepih zasluga, osobito oko prosvjete. On je na Cetinju izdao više djelca, uredjivao je više godina Orlić, a on je bio i prvim urednikom prvoga lista, što je u Crnoj Gori počeo izlaziti: Crnogorca (sada Glas Crnogorca). Ali ni na Cetinju nije Sundečića dugo sreća pratila — razne spletke primoraše ga, te je u kneza zatražio ostavku koji ju napokon i primi.

(Dalje sliedi.)

Digitized by Google

LISTAK.

Iv. Zajc dao je ostavku. Čujemo, da je naš vrli skladatelj Ivan Zajc podnio ostavku i da kani ostaviti Zagreb, a razlog tomu je, što mu je umaljena plaća. Naša bi dakle opera bila bez glave, jer od onih sila koje su sada u Zagrebu, ne može nitko zamieniti vještinu Zajčevu. Nu Zajc je i hrvatski skladatelj i to s pravog rodoljublja, jer mu uprava kazališna nije za opere „Mislav“ i „Leget“ platila ni probijene pare. Mi ne zagovaramo prećerane zahtjeve glumaca i pjevača, nu tu se ne radi o tom, nit je Zajc glumac ni pjevač. Mi se pitamo, šta će od svega toga biti? Sila se za silom gubi, što se je za najtežih godina mukom skupilo, mrvi se. Zašto? Da se pokaže auktoritet. Nu što je hrvatskoj umjetnosti do auktoriteta pojedinaca, kad ne budemo imali kazališta? Enketno povjerenstvo nije još reklo svoju, sabor još nije stvorio zaključka, a već se je počelo toli silovito reformirati, (što bi zadaćom nove uprave biti imalo) da izvrstne sile bježe od našega kazališta; Zajc odlazi, al ostaje Ferencijeva, Rajković je otišo, al ostaje plesačica Freisingerova, za koju se dapače kod posjednika loža prinosi sabiru. Dramatski repertoir je pokvaren, sad će biti i operni. Mi tu ne vidimo ni mrve onoga takta, koj je potreban u kazališnih poslovih, te se ne čudimo ni najmanje, da sa takova postupka sve od nas bježi. Je li takova šta Zajc zaslužio? Štedit li se hoće? Pa dobro. Najbolje će biti, da zatvorite kazalište, prije neg se kazalište razpadne.

Iz muzeja. Presvietla grofica de la Ronciere de Clément rodjena Tomekovićeva poslala je našemu muzeju iz Pariza prekrasnu sbirku priedmeta, koji polaze iz oceanskih otoka, Indije, Afrike i Australije, kojrmi će se etnografijska sbirka našeg muzeja znatno obogatiti. Pismo kojim vrla Hrvatica popraćuje dragocjeni ovaj dar, odiše žarkim rodoljubljem te ništa srdačnije ne želimo, nego da Hrvati i Hrvatice širom biela svieta isto tako kao grofica svedj imadu na srdcu i na umu svoju domovinu, te je se kadikad sjete kojim darom.

Nove knjige. Mladice, razne pjesme mladeži našoj. Jos. Ljud. Varjačić. U Zagrebu. Nakladom knjižare Lav. Hartmanna. 1876. 136. str. u 12tini. G. V. priobćio je ove pjesmice u raznih časopisih za mladež. Ti plodovi razne su ciene, neki bolje neki slabije, pa ako u obće nije u njih velikog poleta, to opet knjižica odgovara posve svojoj svrsi, i može se za djecu preporučiti.

— Život i djela Vjekoslava Babukića, napisao Tade Smičiklas. U Zagrebu 1876. Tiskara „Narodnih novina“ 89 str. u velikoj 8mini. Sa slikom Babukićevom. Preporučamo tu knjigu opetovano svima, jer je pisana sbilja riedkom revnosti, punim srdcem, jer je pisac njom sbilja dokazao liepu vještinu za povjestno karakterisanje. On je već tom radnjom postavio vriednomu starcu Babukiću liep spomenik i mi ju smatramo za posmrtnu zadovoljštinu, izkazanu Babukiću, za sve one otrovne striele, koje častnomu i neutrudivomu radniku raniše srdce za života, i s kojih mu je posljednih godina duša klonula bila.

— Izvješće o kr. velikoj gimnaziji u Zagrebu koncem školske godine 1875/6. Sadržaj: I. Život i djela Babukića. II. Školske viesti od ravnatelja. U Zagrebu. 1876. tiskara „narodnih novina“ 124 str. u 8mini. Prebirući „statistički priegled“ poveselismo se doduše, videći da je u gimnaziji tečajem bilo do blizu 600 učenika, al se niesmo mogli prečuditi, opaziv da za sve to samo 22 učitelja ima (jer Babukića i Kiseljaka valja odbit). Kraj najbolje volje, kraj najvećeg napora ne može tu biti napredka, kakov bi morao biti. U nijednom razredu ne ima manje od 40 učenika, u prvom razredu 124 učenika, u drugom 84. u trećem 81. u osmom 54 učenika (!!!) a ne ima više učiteljskih sila, nego u ono doba, kad je bilo 300 učenika. To se ne da više spojiti sa pedagogijom ni sa školskimi propisi. U osmom razredu davaju se n. pr. za zadaće slobodni sastavci. Svaki učenik napisat će obično 4 strane, a ima 54 učenika, učitelju je dakle kod svake zadaće pročitat i valjano izpravit 216 strana. Pitamo, je li to moguće? Nije. A uz to da učitelj još uči i podučava, da se upozna sa svimi učenici? To nije moguće. Ultra posse nemo tenetur. Skrajnje je vrieme, da se u Zagrebu osnuje druga gimnazija.

— Ornamentika jugoslavenske domaće i obrtne industrije što ih izdaje Srećko Lay u Zagrebu izišao je szezak II. sa deset ploča. Sadržaje jednu ploču narodnih čipaka, dvie ploče srebrnoga uresa, i sedam ploča raznog veziva. Čini nam se, da ovaj svezčić nadkriljuje sve dosadašnje originalnošću i ljepotom motiva i čarobnim skladom boja.

— Dubrovnik. Zabavnik IV. godište. Uredio Stj. Skurla. V. Snopić (sa dviema slikama.) U Dubrovniku. Naklada tiskare Dragutina Pretnera 1876. U tom snopiću ima: 1. Svršetak Mickievićeve „Gražine“ (prievod Stoj. Novakovića). 2. Gospoja Mare; poslanica Iv. Stojanovića. 3. Narodne pitalice od Vuka Vrčevića. 4. Neke mudre izreke Götheove preveo Iv. Stojanović. 5. Dubrovnik svršetkom XV. vieka po Stjepanu Skurli. Sa starom slikom Dubrovnika i Rolandova stupa.

Patvorene starine u berlinskom muzeju. Berlinski muzej u novije je vrieme vrlo nesretan. Prije malo godina protrpio je berlinski muzej veliku štetu. Za 20000 talira bude najme kupljena sbirka priedmeta od pečene zemlje pod moabitske starine, a poslije je izišlo na vidjelo, da su svi ti priedmeti djelo previjana lončara Arapina, kako je već u ovom listu spomenuto bilo. Nedavno stiže taj muzej slična nesreća. Neki rimski starinar ponudi na prodaju upravi berlinskoga muzeja za znamenitu svotu od 18600 talira sbirku zlatnih i srebrnih priedmeta, zatim rezanih dragokama, što da je sve bilo izkopano u Etruriji. Curtius ravnatelj berlinskog muzeja prihvati s mjesta ponudu, te izplati svotu, al kad priedmeti stigoše u Berlin, izjaviše svi vještaci jednoglasno, da su to sve falzifikati najkukavnije vrsti, a starinar upitan pismeno, gdje da su priedmeti izkopani, ne odgovori ništa. Jedini ravnatelj Curtius, valjda od sramote, tvrdi, da su prave starine a cieli mu se Berlin smije.

Grof Aleksander Fredro, slavni poljski dramatski pisac, poznat i našemu obćinstvu po nekoliko prekrasnih veselih igrah (gospoje i husari, djevojački zavjet i dr.) umro je dne 15. srpnja u Lavovu. Kad nam prostor i drugo gradivo dopusti, doniet ćemo obširniju karakteristiku njegovih djela, pošto je on jedan od najznamenitijih dramatičkih pisaca ne samo u Slavenstvu, nego u svoj modernoj literaturi.

Zabava: — Ilijina oporuka — Stani — U predvečerje. — Ave Marija — **Pouka:** — Nikola Kopernik — O duševnom životu sliepaca — Putne crtice iz Boke i Crne gore. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 5. kolovoza 1876.

Br. 32. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Tri suze.

Spjevao J. H.

Visoko mi letiš, sokole moj sivi,
Na visokom trunu sviet se tebi divi.
Uzniela su tebe krila tvoja hitra,
Gdjeno bezbroj zviezda u veličju titra
Pa odanle zuri tvoje oko plamno,
Našu tužnu zemlju, podnožje si tamno,
Gdje se kreću lutke velike i male,
Gdje ih biesne strasti naganjati stale.
Al' ti samo vidiš s visokog si truna
Pogdjekoju sliku iz tih milijuna.
Ala si mi sretan! — na zemlji te nije,
Samo ljepše slike tebi gledati je.
Al' što si se, reci, razkrstio s svietom
U oblake tamne preseliv se netom?

* * *

„Sa iztoka jedno izlazilo sunce
A drugo već palo gori za vrhunce.
Ala silni bože! Kud se narod kreće?
Komu li će sprovod bez mrtvačke svieće?
Na stratištu kleče dva junaka mlada
Razcviljenoj majci jedina još nada,
Dva ponosna diva, kano zviezde dvije —
Al' tek krvnik manu, pa junaka nije.
Jutrnja im rumen zadnji pozdrav hvata:
Sbogom majko — zemljo ponosnih Hrvata!
— Tuj u krvi njinoj zamočih si krila
U oblake više pognala me sila.
Nad Hrvatskom stadoh, pustih do tri kapi
Njine svete krvi, nek u nebo vapi,
I zaplakah gorko, ko što cvili slota:
Oj Hrvati, znajte, vaša krv je ota!

* * *

Čuj gdje ore gromi, gdje se munja kriesi
Povio se sjetan oblak po nebesih.
U gomili onoj izmed kuća tri sta
Na zidinah svetih sjajni krst se blista.
Tuj u maloj izbi slomila se žena
Čudnovatom vatrom gorila joj zjena.
Do prozora sluša kako gromi bruje,
Oj kakve je ona gledala oluje?
Upirala žena strahovite oči
Gdje se plaha munja sa gromovi roči:
Nek joj vojna vrati, moli gromovnika,
Da junačkog bana zagrli si dika.
U njezinoj duši sni se viju zlati
Kraljevati da će s njime nad Hrvati.
— Bisernica suza oku mi se ote
I ja sjetan minuh mimo te strahote.

* * *

Do nebesa koče ponosni se dvori,
Al vesela pjesma u njih se ne ori;
Tiho ko u raci — al što netom začu?
Ta oti su glasi nalik ljudskom plaču.
Prolazi mi dušom, kako tužan rida
Tuj zakovan čovjek med četiri zida
Kroz okance malo pružali mu jelo,
Ja mu vidjeh netom plemenito čelo
I u mojoj duši tužna slika puče,
Ja njegovu majku vidio sam juče
I sestricu gdjeno ko proljetna rosa
Na čelo joj zlatna popadala kosa:
Al je svetoj Gospi poklonila prame
Pa za bratca moli tužna iz osame,
— Ja odkrenuh oči pa se k nebu vinuh
Na njegovu čelu suza moja sinu“.

* * *

Digitized by Google

Tužne su ti priče, sokole moj sivi,
Ali pričaj sada o junacih živih,
Ne gledaj na moje zaplakane zjene;
Sletile me za čas tužne uspomene.
Al' i ti si netom zaplako u visu:
„Ote tri sramote osvećene nisu!“

Godine 1671. 30. Travnja biše smaknuti u bečkom novom mjestu Petar Zrinjanin i Krsto Frankopan. Žena Petrova Katarina Frankopanka umrie u ludilu god. 1763. u samostanu Karmelićanka u Gradcu. Sina Petrova uzeo na dvor cesar Leopold i prometnuli mu ime Zrinjski u Gnade, kasnije ga zatvoriše u Tirolu u tvrdji Kufenstein, jer da je i on snovao urotu. Tude je bio zakovan med četiri zida a kroz malo okance pružali mu jelo. Kćer Petrovu baciše u samostan u Smirnu u maloj Aziji. *I. H.*

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

IX.

Marica protrnu. Stojeć do svoga stolčića stiskivaše djevojka desnicom vezivo, držeć ljevicom naslon stolici. Tielo bijaše joj nešto pognuto napried, usta pootvorena, a iz toga bliedog lica, komu su mišice časomice drktnule, iz tih žarkih al ukočenih očiju razabirao si neobičan strah. Nasuprot bijaše apatekar kao prikovan na pragu, držeć svejednako kvaku otvorenih vrata. U prvi mah sinuše mu oči čudnim plamenom, u jedan tren obidje pogledom cielu sobicu, kao divlja zvier, kad promatra mjesto gdje mu plien stoji; najzad zape mu oko na samoj djevojci, nu kako se skobi s njezinim okom, iz kojeg je virila i strava i očajana odvažnost, poniknu nikom. Nekoliko časaka šutili oboje, a u sobi bijaše tiho da si jedva čuo dah. Apatekar osovi glavu i stisnuv usne koraknu u sobu i zatvori vrata. Djevojka se trznu i primaknu se kutu medju posteljom i prozorom.

— Šta tražite? zapita djevojka jedva dišuć. Apatekar pošav korak dalje, i stade složiv ruke straga promatrati čudno Maricu.

— Šta tražite? viknu Marica jače.

— Marice! prihvati apatekar kroz hinjen posmjeh, „dodjoh, da s vami od srdca na samu govorim. Ne će nam nitko smetati. Sami smo u kući.

— Na samu? Od srdca? Ne razumiem vas, nit bih znala, što biste mi reći imali.

— Oj mnogo, premnogo, dušice moja!

— Okanite se tih sladkih rieči. Kako ste smjeli doći u to doba u sobu moju, u stan jedne djevojke. Izidjite!

— Morao sam. Imam vam važnu tajnu dokazat.

— Ne primam nikakve tajne; ja ne govorim s mužkarcem neg pred majkom, meni ne treba saznat vaših tajna.

— Moraš, odvrati drzovito apatekar, lupiv nogom u pod.

— Izidjite, velim vam! planu djevojku, a u očih munu čudna vatra, dozvat ću majku u pomoć.

— Majku? Ha! ha! ha! Majka me ne će karati, dapače — — — —

— Dapače — — —? prepa se djevojka skupiv obrve, stisnu zube; što tražite? Jeste li čuli? Što tražite?

— Što? Luda li si, nasmija se apatekar, tebe tražim.

— Me—e—ne?

— Dà, tebe, tebe! Ne ima fajde! Ne luduj! Dok ti je otac živ bio, odbijala si me rugom i sramotom, gazila si moje srdce. Tvoj otac bio je sliep, pa je činio sve svojoj razmaženoj jedinici po volji. Sad ćeš badava dozivat u pomoć otca. Ne ima ga više. Sad ti je majka gospodaricom, a majka pristaje uz mene. Opameti se, ne prieči se, mala ludo. Budi liepo gospojom apotekaricom; ti moraš — čuješ li? moraš!

— Šutite, bezobrazniče, šutite! viknu djevojka ljutito, lupiv nogom u pod. Dà, odbijala sam vas rugom i sramotom, i sad vas odbijam, i sad vas prezirem, ko što sam vas prezirala i prije. O svom srdcu mi govorite? A gdje je u vas srdce, gdje poštenje? — Kesa je vaše srdce, u moje novce zaljubiste se. To je, podli čovječe. Ne stavite sveto ime moga otca na svoja blatna usta, jer niste vriedan spomenuti ga. Da ga dozvati ne ću, velite, da ga ne ima više. Čuješ li sladki otče! kako se s tobom rugaju, vidiš li, kako oko tvoje jadne jedinice pletu djavolsku mrežu? Mrtav da je? — Nije. Tu u mojem, djevičanskom srdcu živi moj mili ćako, njegova me uspomena hrabri i bodri. Ja ne ću vašeg šupljeg gospodstva, ja ne ću vaše proklete sreće. Prije bih legla u grob.

— Ne ćeš u grob. Ti moraš moja bit.

— Moram? — Da vidimo! osovi se djevojka ponosito, a lica joj gorahu rumenilom živoga gnjeva, oko joj plamćaše jarom i priezirom.

— Moraš? udari apatekar u grohotan smieh, ne pračkaj se toliko, luda ribice! I sagnuv glavu i stisnuv ruke, zaleti se zvierski čovjek na djevojku. Al munjimice dosegnu mlada srebrom okovani štap, što no je visio nad njezinom posteljom, i kako apatekar dosrnu na dohvat, zamahnu Mara, da su stakla prozora za njom išla na komade; što je mlada ruka dala, lupi apatekara, da mu je krv niz lica potekla. Bješnjak zajauknu i uzmaknuv dva, tri koraka, pokri si rukama ružno, uvehlo lice, što ga je krv još većma nagrdila

Digitized by Google

bila. Djevojka drhtaše na prizor krvi, al apatekar razabrav se od nenadane striele, izvadi iz džepa maramu, obrisa si krvavo lice. Lice bijaše mu žuto, poput dunje, usne drhtahu, a iz očih sievaše mu zlokoban bies. Nasmijav se poruglivo, reče:

— Tako li? No čekaj!

Lice mu probliedi kao krpa, oči uzplamćeše kao živa vatra. Škrinuv žubt, dignuv šake, skoči u vis poput divljeg mačka. Zaleti se prema djevojci, koja očajano vrisnu:

— U pomoć! Otče! U pomoć! visoko dignuv otčevu batinu. Već bje biesnik uhvatio za ruku djevojku, ne mareći za ljute udarce, al kao grom razvali sjekira vrata, snažna šaka uhvati apatekara za šiju i tresnu bjesnikom o pod, da je ostao bez sviesti.

— Ništarijo jedna! Čekaj, dat ću ti ja, provalit kao razbojnik u poštenu kuću! srdio se Tomo, stojeć razkrećenih nogu i zasukanih rukava kraj smrvljenog apatekara. Sreća vaša, djevojko Marice, te sam načuhnuo, kako se ovaj tvorac, ovo mazalo šulja u kuću. U kući ne ima nikoga do li mene u dućanu. Znao sam, da nieste bili izišli, znam i to, da vam taj kmezavac nije po ćudi. Na jedanput zaškrinuše kućna vrata. Tko je to pomislih si i zirnuh ko miš iz prikrajka. Šta vidim? Apatekara. Šulja se, ogledava se, ko da ide krast. E, mislih, to nisu čisti poslovi. Da vidimo. Zatvorim dućanu vrata, skinem cipele, pa se vuci i vuci za mazalom. Čuo sam. kako je zaključao vaša vrata za sobom. U jedan hip sgrabim sjekiru, koja je blizu ležala. Prisluškivao sam, čuo sam svaku rieč. Mal da si od ljutine niesam pregrizo jezik. Pa to ide onako po gradu kao puran, to se širi svojim gospodstvom po plemenitom varošu! Krste bože! Ovakova hulja, kojoj je duša toli blatna, da je ne bi hotio ni djavo za svoju podstavuimati, ovako gadno i smradno mazalo, koje vari otrovne miškulancije, smie dirnuti u poštenu gradjansku kćer! Trista mu! Kad sam čuo, kako je to pobjesnilo i da je došlo do živa. tres ja sjekirom u vrata, pa sam ga onako majucno popipao za vrat, da mu večera doista ne će sladka biti. Na zdravlje mu bilo!

U Marici igrahu svi živci, bijaše blieda i niema, drktaše kao šiba na vodi. Dozivajuć si sve u pamet, razabirala tek sada, kakva se je to vražja mreža splela bila oko nje. Drkćućim glasom odvrati Tomi:

— Hvala ti Tomo, od srdca ti hvala! Ti si poštena duša, do groba ti toga zaboraviti ne ću.

— E pustite, djevojko Marice, na to će veselo Tomo, čemu hvala? Ta to je dužnost svake poštene duše a vjerujte, ne ima za mene veće radosti, neg kad se takova lopova do sita namlatiti mogu. Juh! ala mi igraju prsti, kao da mravi po njih gmižu, a šake mi padaju na griešna ledja, kao tuča na klas. Nu valja tu hulju uklonit. Ej, ej mazalo! viknu Tomo apatekaru u uho, gurnuv ga rukom.

Omamljeni jadnik trznuv se, zajeca dva tri puta muklo, zatim otvori oči i pogleda Tomu.

— E domine Rebarbariću, reče Tomo oštro, jeste li se malo raztrieznili. Nije ništa. Congestio sanguinis repentina, reko bi barbir Imbrica. Imao sam djevici Marici nešta važna prišaptnut, pa ste mi bili na putu i moja se šaka zabludila na vaša ledja onako iznenada. A sada poberite svoje traljave kosti, vi smrdljivi mastiloviću, vi bezobrazni nitkoviću, vi prefrigana griešna dušo, koj nieste vriedni, da gazite božju zemlju. Tako li se ulazi u poštenu kuću, zato li se dolazi pod pošten krov? Čistite mjesto, velim vam, i ako ste mi se još jednom pokazali na pragu ove kuće, ako ste jednim okom samo zirnuli na ovu poštenu djevicu, smrvit ću vam te lopovske kosti, i sgnječit ću vas na kašu. Na noge, otale lopove!

Apatekar je drktao od bjesnoće. Dozvav se opet pameti i skupiv iznemogle sile, sunu poput zmije u vis, ter zaviknu:

— Ti mene tako izmete ljudski! i baci se kao zvier na Tomu. Al mladić, kako je bio okretan, ukloni se na stran, i ćušiv apatekara dva tri puta, uhvati ga za vrat i držeć ga čvrsto, turnu ga iz sobice niz stube, iz kućnih vrata i podieliv mu šakom zadnju poputnicu u ledja nasmija se od srdca.

— Bonam noctem precor, domine carissime! Ako želite drugi put: Repetatur dosis! Ja sam vazda na vašu službu!

Zaključav zatim kućna vrata, podje Tomo u dućan zapali svjetiljku, te je mirne duše prodavao cukor i kavu. Marica pako, kleknuv kraj svoje postelje zavapi iz dubine srdca svoga:

— Otče mili, otče dragi! Spašena sam, spašena, hvala i slava bogu! Okusila je hulja ono oružje, što si namro mojemu poštenju. Kunem ti se grobom tvojim, ostat ću poštena, poštena do vieka. Oh po čem sam zaslužila, te mi srdce toli ljuto vriedjaju? Zašto mi grade toli djavolske zamke? Sve, sve me je ostavilo. Zar ne imam nikoga? Majku? Majku, jao, kakovu majku! —

I plačuć spusti sirotica glavu na postelju.

(Dalje sliedi.)

Digitized by Google

Ruža s Kavkaza.

Dramska pjesan u 2 čina od R. Gottschalla. Preveo V.

Lica.

Knez Djerikov, ruski pukovnik.
Godunov, satnik, prijatelj mu.
Sarema.
Amul-beg, Saremin otac.
1. čerkeski poglavica.
2. čerkeski poglavica.
Aslan.
Prorok.

Rusi. Čerkezi. Mjesto čina: ruska tvrdjavica na Kavkazu i okolica. Doba: 1841.

Prvi čin.

Nutrnji prostor šatora, postavljen krasnimi sagovi. Sa vrha visi svjetiljka; lievo više malenih stolova s pregibivimi, s lahkimi stolci; desno divan, nad kojim visi djengir (stroj sa žicami) i više mačeva. Po stolovih stoje bivolji rogovi, srebrom okovani.

Prvi prizor.

Djerikov i Godunov sjede kod stola i kockaju se.

Godunov. Pet!

Djerikov. Šest!

Godunov. Pu! Daj da gutnem Koketinca
Iz puna roga! Moram se okriepit!
Hu! To je sreća! Da nam je u boju!
Na Donu leže silna tvoja dobra,
A moja gore, na mjesecu negdje!
Tko malo ima, gubi još to malo —
To zloba hoće, a ta svietom vlada.
Al dalje — (baci kocku) Deset! Dobro bogme: Valja!
Namamit valja sreću, jer Fortunu —
Ko svaku ženu — riečju valja snubit!

Djerikov. (baci) Jedanaest!

Godunov. S bogom, liepi carski rublji!
I plaću zaigrah — al prestat ne ću.
Taj prsten s tim alemom, evo — gledaj,
Baš čisti demant — i tog ti još stavljam
Na jedan jedit hitac, ti pak stavi onu
Djevojčicu mi, mirisavu ružu,
U Gruzji što zarobismo ju netom.

Djerikov. Saremu?

Godunoa. Da, Saremu!

Djerikov. Iz tebe li
I iz tog roga mudrost sbori?

Godunov. A!
Jer liepu ženu svojom zvati želim,
Trenutku brzom ugrabiti sreću?
Ded primi kocke, Djerikove — baci!
Ja stavljam sve na jedan jedit hitac,
Al želim, da i zadobim sve njime!

Djerikov. Al moja je ta žena, šta ćeš od nje?

Godunov. U vrieme rata nema mirne vlasti
Ni stalna prava —

Djerikov. To je moja ljubav!
Al pusti kocke, druže, ti me vriedjaš!

Godunov. O? To je grabež — ti mi globiš novce,
A ne ćeš već da igraš?

Djerikov. (baci kesu na stol) Uzmi novce.
Ne spominjaj mi već Sareme —

Gudonov. Čuj me!

Djerikov. Ne! Uzmi rublje, ostavi se igre!

Godunov. Saremu hoću, ne će mi se novca.

Djerikov. Ti nemaš sreće —

Godunov. Nemam sreće, sreće!
Da, pravo veliš! Niesam li ja diete
Kozaku pustu usred puste stepe?
Nad kolievkom mi nije sjala zviezda,
Već luč pod prosjačkim goraše krovom.
I tako stajah dosad sve u sjeni,
I gledah, kako sunce druge grije!
Pa kakva pomoć mač i epuleta,
Što cara služeć ja zaslužih težko?
Tu morah ležat mnogo dugih lieta,
U pustih tvrdjah na crnome moru,
Gdje mare još Prometejevi orli
Oblietat puste stiene Gagre — gdjeno
Otrovljiv dahom drvljem vjetar šušti,
I ljeto u divocvjetnih gdje vrtih
Lih pošast, pogubnu poradja kugu!
To bliedi lica, ubija nam uda,
I siše dah iz opustjelih grudi!
Pa svagdje stoji smrt u službi božjoj!
Na Lene briezih ubija nas zima,
A ljeto tu na strmih pontskih stienah.
Pa s toga valja kratki život krasit
Baš svakim cvietkom, što nam s drva pada.
Al ja sam luda, ne idem za srećom —
Pa uviek zadnji stojim — al se kunem
Da sad je kraj! Ma bilo, šta mu drago,
Il ti, il ja! Sarema bit će moja!

Djerikov. Još uviek stara vatra! ali gledaj,
Tu trg ti nije, gdje se roblje trži,
Sarema nije na prodaju roba,
Jer mene samo ljubi! Ti mi zavidiš,
Tu sreću, koje nikad stići ne ćeš.
Kad jurišem osvojili smo Dargo,
Tad vidjeh ju, ko brzu antilopu
Po strmih stienah bježat, a za njome
Kozaka divlju četu. Toj ju oteh!
Već spala je sa krasne njene glave
I biser-kruna, prozirno joj vêlo,

Digitized by Google

Razderaše joj kaftan i odielo,
I gasnulo je čarobno joj oko!
Čudnovatim li sinu sievom, nju
Kad spasih — to je bio siev čarovit,
A vjeruj, nije samo hvala bila!
I podje za mnom pouzdano, sliepo
Ko s poslanikom božjim! Prosbori mi:
„O, razcvaše se ruže oko mene,
„I božji dah mi s mirisa im vije!
„Jer ti si silan, kao gorske stiene,
„I kao sunca sjaj ti oko sije;
„Da, tvoj je život moj!“

Godunov. Ta dosta dugo,
Jest tvoj već, brate.

Djerikov. Vi mi zavidite
Tu sladku sreću — ne znate je jošte!
Sarema podje sa mnom, kadno me
U Tiflis pozva našeg vodje glas.
O, koji čar na tifliških je kućah —
Ljuvenom bakljom kružio je mjesec
Nebesa, plamenom zablista krug
Oblačina na kazbekovih vršcih;
I tiha vrela uzromone šûmom,
A Kire vali, omamljeni sjajem
Obuhvate još čvršće lovor-lug!
I gledahu — svjedoci uviek tihi —
Borici tanki ljubavi nam vez!

Godunov. Što rišeš toli razkošnom mi bojom
Svu sreću? Da me dražiš? Boj se mene!
U meni davno kuha — sad će prieko!

Djerikov. Ja rišem svoju sreću, da ti kažem,
Da za me samo ova ruža cvate!
I kneževska da kći sa Kavkaza
Dragovoljno je sama za mnom pošla.
Kad ranjen ležah, uza me je bdila
I dan i noć, ni maknula se nije
Od uzglavja mi moga. Njena ljubav
Žrtvenik je, na kom se bogu moli!
Ne segni za njom ma i samo okom —
Ja pazim, a života može stat te!
Ni umiruć još ne bi mogo gledat
Tog bisera u prstenu kom tudjem;
Jer takav biser bacam ja u more!

Godunov. Zadrži der si rublje, sretniče,
A ja siroma — ja sam propalica,
Jer ne ću drugog bez ovoga zlata!
Ja niesam Djerikov, to dobro znam.
Ta ja sam suh, i blied i grozničav,
U sebi nosim kolhske kuge jed!
I stidit bi se moro, da još dišem!
Taj čisti zrak sa gruzijskih visina
Za mene predobar je! Kuga, kuga!
Al jer još živim, dišem, to ću gledat,
Uzprkos da vam sretnim sreću otmem!
Ja idem svojim putem, Djerikove,
A kamo vodi, toga ne znam, ali
Taj biser u more li baciš, nać ću
Bez dvojbe mrežu, kojom ću ga vadit! (Ode.)

2. prizor.

Djerikov sam; malo za tiem Kozak.

Djerikov. Moj dobri Godunove! Strast ga mori,
Već izmuči ga ciela — bolna vatra.
U svih mu žilah gori — (Kozak unidje) Šta mi nosiš?

Kozak. To pismo šilje zapovjednik, grof
Voròncov. (Preda pismo i ode.)

Djerikov (čitajuć). Šta? U Petrograd me zovu,
Da caru budem u blizini — čudno!
Osobita je čast — al komu hvala? —
Bez dvojbe kneginjici Šundi! Dà,
Ta jedva čeka na te zimske noći.
O, sjevernice zviezdo, šta me zoveš,
Šeherezado usred Petrograda,
Baš dosadne ti ne bijahu priče!
Sarema — sbilja!? — mora sa mnom poći!
Tu nema dvojbe — kneginjici već
Zatajit znat ću tihu ovu ljubav.

3. prizor.

Sarema i Djerikov.

Sarema. O zdravo gospodaru! Evo noći —
Zapoviedaš li — prebirat ću strune?

Djerikov. Al samo rieč, Saremo — ti si blieda,
Već više dana tužna — reci — šta t' je?

Sarema. O daj, nepomično, da u te gledam —
To tiši bol mi duši — da, ko onda,
Na strmoj stieni, kad mi bilo mrieti,
Gdje jastrebi se bacahu za plienom!
Tad' stajao si, kao prorok sveti,
I velik medju propašću i menom!

Djerikov. Saremo, nemoj tako! Šta je tebi?

Sarema. Ja ne znam sama, nigdje nemam mira,
Ni dan ni noć — bez cilja bludim svuda!
Ah, ja sam tudja, ja sam protjerana,
Iznevjerih se svojim, vam sam vierna!

Djerikov. A, to te dakle peče? Ti se kaješ,
Za menom što si pošla?

Sarema. Zar ne morah?
Da l' mogoh drugče, kad te spazi oko?
I val na val se sve to tješnje tište,
U more Kuban baca se duboko,
I frulin glas si svoju jeku ište!
Ta ne smie driemat pećinah u svojih.
Šta budi val i glas, i mene budi,
A šta do noguh bacilo me tvojih,
O bože, to ne bješe dusi hudi!
Ja k tebi smjerno dižem svoje oko,
Ko putnik noću na nebo visoko!

(Dalje sliedi.)

Digitized by Google

Živio Poljak jedini branitelj Marijin!

Po Ad. Am. Kosinjskom.

Maršal Moncej, koga je poslao tadanji veliki knez beržki, Joakim Murat, glavni vodja one francezke vojske, što je g. 1808. stupila u Španjolsku, stade na čelu petnaest tisućnoga voja u selu Mochi (Moji), na granici Nove Kastilije, hiteći osvojit Valenciju.

Mocha je seoce posve španjolsko, pola porušeno, pola rušetinom i smetom zasuto, pa se u njem nije mogla smjestiti sva naša vojska; zato se je nekoliko pukovnija, a medju njimi i moja, razmjestila po okolici. Mene s četiri kumpanijska častnika ukonačiše u Saltu di Lobos, seocu ležećem dvie milje od Utiela, pravcem prama Valenciji.

Sparno bijaše u podne, kad smo ulazili u pomenuto selo. Sunce pali afrikanskim žarom; zemlja, u pepeo sažgana, popušća pod kopiti naših konja; na bližnjih livadah i poljih niti vlati zelene, sva okolica kano da je pusta. Kadšto samo opazi oko iz daleka koje seoce, maslinik ili stado važnih runonosnih merina, tražeći hrane nasred klisura Somma di Campo. Te su klisure, penjući se jedna nad drugu i iztičući svoje gole prolomljene šiljke u nebesku vedrinu, poput okamenjenoga orijaškoga grada, zaokruživale nepreglednu pokrajinu upravo pravcem, kuda smo mi dolazili.

Iza hoda od dva sata, naši se konji uznojiše a i mi ponikle glave, izmučeni, skroz uznojeni, ne bijasmo niti voljni niti jaki, da po vojničkom običaju hodeći pjevamo ili se dosjetkami nabacujemo; kano da je prirodjenu francezku živost i brbljavost prigušilo žarko sunce, sparina i dušeći Solano; samo je tu jednoličnu tišinu prekidao tapat konjskih kopita, zvek sabalja, ili pitanja, kojimi smo ja i moji drugovi zapitkivali španjoljske predvodnike: Ima li još daleko do Salta di Lobos? za neko liko časova bit ćemo ondje — odgovori napokon jedan od njih. I sbilja pomenuto seoce, sakriveuo pjeskovitim brdom i maslinikom, pokaza se našima očima.

Rodjen na mazovskih poljanah i vikao nepreglednim zelenim njivam, gdje oko i misao ne ima često gdje da počine, divno djelova na mene divlja, mrka, gorovita Španjolska, osobito me pako položaj Salta di Lobos preseneti i zanese. Selo je sagradjeno podno gola nebotična brda, koga su stiene, strme i dubokimi jarugami izpresiečene prietile, da će ga sad na prignječiti. Ali seljani niesu marili za tu bližnju pogibelj, ta i sami su podkapali kamenito brdo, da si od klisurnih odlomčinah grade kuće. To niesu bile kano druge španjolske kuće, već prikladno sagradjene nekoje na kat a sve okružene gustim trnacem maslina, naranča i dugimi brajdami vinske loze, te su putnika zanosile bogatstvom i blagostanjem, koje uviek razveseljuje srdce, koje ćuti dražesti uljudnosti i rada. Na kraju kostanjeva drvoreda, pomnjivo gojena, što je opet kano i u nas ures Iberije, stoluje ponosito grad, sielo vlastelina seokoga, okružuje ga toli prostran vrt na talijansku, a dugi mu redi cipresa i šimšira čine se iz daleka kano ogromni nasipi i zidovi zelenila. Takov vrt okružuje i samostan blizu dvorca, koji je sagradjen na dosta prostranom brežuljku, te mu se dva bakrom pokrivena zvonika uzpinju visoko i nad bližnjim drvećem.

— Liepo selo, poručniče — reče mi kapetan, čavrljav i veseo posekvanski Francez ako i nije naša domovina, ali sjeća barem na perpinjansku i avinjonsku okolicu. Da nas stanovnici gostoljubno dočekaju, ne bih se jako srdio na maršala, što nas je poslao daleko od Macha.

Jedva dogovori te rieči, kad nam iza gusta drvoreda mala četica jahača zakrči put, na čelu joj čovjek mršav blied, crnomanjast vatrena oka, ponosna stasa, kano svaki bio bogati bio ubogi Španjolac, koji okrenuv se prama kapetanu reče mu hrdjavom franceštinom:

— Vlastelin sam ovoga sela, hidalg Don Juan di Riberia di Estella y Nieves (svaki plemeniti Kastiljanac ima najmanje tri imena). Veoma mi je drago, što ste gospodo, došli, pa se nadam, da ćete mi u si romašnom dvorcu htjeti doći na konak; sve je na vašu zapovied.

Uljudan bijaše poziv Španjolca, ali se nimalo ne slagaše niti s bljeskom njegovih očiju, niti s licem: bijaše u njih nešto toli oštra i odurna, nešto rekao bih sotonskoga ter da se sastanem gdje na samu s gospodinom hidalgom makar i na madridskom prateru, trgnuo bih doista mač i bio na oprezu, da mi ili bodež izdajnički ne probije prsiuh, ili tane iz kubure ne raztreska glave. I sada premda sam bio na čelu od dvie stotine hrabrih vojnika, tielo mi i nehotice potrese groza a nutarnji mi neki glas šaptnu: Čuvaj ga se.

Dvojim, da je ovakova misao preletjela glavom kapetanovom. Poznavao je on još prije nego li ja Španjolce i dugim boravkom u Marsilji i Bajoni obiknuo njihovu divljemu pogledu, crnomanjastomu licu i hrapavomu orientalnomu govoru primi s velikom zahvalnošću poziv hidalgov, srdačno mu stisnu ruku i kano što je dolikovalo pravomu Francezu, obasu ga hiljadami uljudnih rieči i izjava.

U dvoru bijaše sve pripravno za naš doček: izvrstan zajutrak slastica, kolačića, voća. Kano Mazurcu nije mi to jako išlo u tek; nu staro vino nije bilo loše: maderac, xeres pak i obljubljeni burgundac osjetiše prostranstvo poljskoga želudca. Ali dok smo se mi častnici poslije znojna hoda u hladnoj dvorani kod obilna stola kriepili, dotle su vojnici u dvorištu dvorca uvrstani pod žegom južnoga španjolskoga sunca proklinjali valjda i službu i naš nemar. Hidalg svrati prvi na to pozornost te reče kapetanu:

Digitized by Google

— Gospodine, zašto držite svoju četu, toliko hrabrih vojnika, trudnih od težkoga hoda bez potrebe pod sunčanim pripekom, na vjetru Solanu? Iskreno vas svjetujem, pošaljite ih u selo, seljani štuju kano i ja vašega cesara, dušom su i tielom privrženi vašemu knezu mira, primit će radi goste, kano branitelje i prijatelje svoje.

Francez primi s radošću ponudu, i izadje, da izda naredbu, pohitih za njim.

— Kapetane — rekoh — ne bi li bolje bilo, smjestiti cielu kumpaniju gdje blizu, da bude na zapovied i pod našim okom? — Domaćina je, istina, iskren i gostoljuban, ali kažem ti, ne vjerujem mu mnogo.

Francez se nasmieši i odvrati:

— A to samo zato, što ima crnomanjasto lice, crne oči, i barbarsko lice; na taj način trebalo bi nam se čuvati svih stanovnika ove zemlje, liepo li bismo onda živjeli! pa što je najgore bez nikakve potrebe; barem, što se tiče Dona Juana di Ribeira, ne boj se ničega, moj poručniče: još u Machu propitao sam za njega, svi ga jednoglasno hvale, vatren pristaša našega prijatelja kneza mira, za tim najglasovitiji i najvještiji gospodar u obie Kastilije; niti rat mu se ne mili, osobito s nami, jer znade, da bismo mu lahko mogli izkopati selo, oteti imetak, koji je težko skupio, i srinuti s gospodstva možnoga mu žaštitnika Godoja.

— Sa Španjolci nije se šaliti, i najmiroljubnijemu nije vjerovati, sjeti se, kapitane, Toleda: u čas buknu ustanak, i koji su podjarili uprav oni, kojim smo najviše vjerovali. Ne sumnjam na nikakvu nevjeru našega gostoljubnoga domaćine, ali ne će biti s gorega, ako budemo na oprezu, osobito kad nam je to maršal u dnevnoj zapoviedi, i pukovnik naustice što više preporučio.

Moj kapetan, dobra inače srdca, bijaše ipak dobrano tašt i nadut, ter ga očevidno uvriedi, što mu spomenuh više zapoviedi, pak odgovori studeno i važno:

— Poručniče, sjeti se, da je kompanija pod menom, da za njezinu sigurnost samo ja odgovaram: kano mladji ne valja ti misliti na tudju, već vršiti moju zapovied. Hej — doda, okrenuv se vojnikom — na konje, pak u selo. Stražmeštar dozovi alkadu, pak skupa ukonači vojsku: pamtite, da ste mi se vladali pristojno i umjereno.

Veseli Alons zagrmi: sva četa uzjaha u čas konje, pak odjuri u selo. Ja i kapetan odosmo u dvorac.

Ostalo vrieme dana prodje mirno, pače i ugodno; stan nam se priredi naredno i obilno glede svega, što treba za život. Okolo šest sati poslije podne posjeti me Hidalg i pozva na objed.

— Medjutim oprostite, gospodine — reče — ako družtvo ne bude tako izabrano, kano što bih želio: u selu ima bogat samostan, morao sam pozvati nekoliko otaca, niesam ih smio mimoići, da se na mene ne razljute, i da me ne potvore bezbožnošću. Ta vi poznate Španjolsku, i da svećenstvo ima prevagu. Premda su vaša vojska i knez d' Alcudia (Godoj) mnogo kod nas promienili, to ipak promjene niti su tako učvršćene niti poduprte, da bi bez kazne smio pogrdjivati stare priedsude i zle običaje. Povrh toga, moram očitovati, da sam Španjolac staroga kova, niesam bio nigdje u svietu, djetinjih uspomena ne mogu izkorieniti niti osvjedočenjem niti razumom, ja sam kano i moji predji, kano i sav moj rod, pravovierni rimo-katolik.

Rieči Hidalgove, uz bljesak njegovih očiju i uz sotonsko mu lice, kosnuše me se ponešto, i nehotice me potrese iskreno priznanje i izjava njegovih načela, zato mu odvratih:

— Koriti vašega čina niti mogu, niti hoću, glavno je i mojih drugova načelo, štovati običaje i svetinje zemlje, u koju nas baci ratna sudbina. Družtvo, koje ste mi spomenuli, ne smeta me ni malo, pače bit će mi ugodno, ta i ja sam, kano i vi, gospodine, dobar kršćanin katolik.

— Katolik? — odvrnu Španjolac, baciv na mene svoje bistro vatreno oko, kojim kano da je hotio prodrieti u najdublje kute moje duše i srdca: — Vi ste, gospodine, kršćanin i katolik? Častnik francezki! —

— Pa zar se čudite tomu, gospodine? — rekoh nasmjehnuv se lahko — ne znate li, da se je bies revolucije jur davno utolio, da je željezna Napoleonova volja povratila kršćanstvo u Francezkoj? Našega je cesara, ima tomu nekoliko godina, krunio sveti otac vlastitom rukom. Nije li to najveći dokaz, da su se stara načela i vjera povratila u narod, koji je — pogubnimi misli na čas zavela šaka ludjaka?

— Tako? — zamrmlja Španjolac. — Dobro, znadem, da je vaš vladar povratio rimskomu svećenstvu nekoliko crkva, lišenih staroga sjaja i važnosti; znadem i to, tko je njegovo čelo uresio zlatnom carskom krunom; ali što ćeš, kad moraš? Nužda nam često, moj gospodine, pokazuje čudne pute. U ostalom ne dvojim o vjeri častnika i vojnika francezkih. Šteta samo, da ne tvore, što govore. Ne samo naši svećenici, nego i sav se narod obijuh Aragonija i Kastilija tuži, da grdite najsvetija načela božanske Isusove vjere, da razbojnički otimate umjetnine i bogatstvo, ne samo naših kuća, nego i crkva i samostana.

Težko bijaše odgovoriti što na to, Hidalgovo mnienje. Opojeni pogubnimi načeli prošlih vremena naroda i biesa, počinjahu ne samo častnici, nego i vojnici francezke vojske opačina, koje su se pobožnomu i od vajkada svojoj vjeri privrženomu puku morale prividjati svetogrdne. Najstrože zapoviedi vojvoda ne pomagahu ništa, pošto su sami vodje, kano Murat, Soult, Moncej i drugi prvi davali i sborom i tvorom zlih primiera; al ipak odgovorih:

— Stranom imate, gospodine, možda pravo; al ipak uvažite, da je težko puk, zanesen pogubnim bie-

Digitized by Google

som, na jedan put navrnuti na stare misli i ćudorednost; a osobito vojnika, koje udes baca iz jednoga kraja Europe na drugi, ter se lakomije primaju zla, nego li dobra. Ali ćete mi ipak dopustiti, da i u našoj vojski, uzkos-razuzdanoj stegi i načelom, ima ljudi, koji štuju i vrše sve svete zapoviedi vjerske, ljudi, koji su kano i vi Španjolci, katolici od vjekova, a i dosada stalni u svojoj vjeri. Ja sam jedan od njih, jer premda služim u francezkoj vojski, i premda nosim njezinu monduru, rodom sam ipak Poljak.

Španjolac me opet pogleda svojim pozornim pronicavim okom, i reče otegnuto i mirno:

— Tako? Čuo sam o tom, pače i znam iz izkustva, Poljaci su uviek bili dobri kršćani, a i sada su, premda je družtvo, zao primjer mnogoga jur skrenuo s prave staze, nadam se, da vi, gospodine ne spadate medju nje; ali — doda življim glasom, razvedrujuć čelo, koje mu je bilo smrknuto na početku našega razgovora — čemu da gubimo vrieme razpravami, koje bi dolikovale popovskim kavgam? Što ima biti, biti će, pustimo sudbini budućnost, a mi mislimo na sadašnjost. Veoma mi je drago, sto vas ne će uvrieditи družtvo kod stola: požurite se u dvoranu, bit će dobra vina, i ne samo habita nego i mantila, moja mi sestra obeća, da će s kćerkom počastiti gostbu.

Priznajem, da mi je dočetak govora bio miliji, nego cieli mu drugi niz: odjenuh se pomljivo, tko je u Napoleonovih vojnika ikad zaboravio na odielo? Povrh toga bio sam mlad, rado sam išao medju Španjolke, a one su toli liepe, crne im oči toli dražestne, lice sokovito, srdce lahko, možda i prelahko, pristupno strastvenoj ljubavi, koliko nije tu povoda, da se uzdaš u svoju sreću, da vjeruješ u nadu, ili barem da se gledaš dopadati.

Stupiv ja u jedaću sobu, družtvo, koje je samo na mene čekalo, posjeda za stol; na začelju sjede Hidalgova sestra, gospodja od trideset godina, visoka, važna struka i ponosna oka; do nje se posadi kćerka, djevojka mlada, liepa, upravo diete, ali španjolsko diete od petnaest godina, kojemu u žilah vrije nemirna krvca, komu je na misli, u snu i srdcu ljubav, i to ne ljubav naših sjevernih djevojčica, stidna, hladna, malo što više od prijaznosti, samo po imenu ćućenje; nego ljubav žarka, kano sunce ibersko, strastvena, kano njezin ples, legende i pjesme. Hidalg posadi mene do nje, kapetana do Donne Julijane, svoje sestre, tri se podporučnika namjestiše medju samostanskimi otci, Španjolci i dušom i tielom.

Razgovaralo se kod stola dosta živo, gostoljubni Hidalg nije ni malo štedio vina, Španjolci su malo pili, ali ja Mazurac, osobito lenčički niesam išao njihovim tragom, moji francezki drugovi još manje, a domala, ako nam i nije šumjelo u glavi, to nam se sviest onako blago opojila, kano kad nam nova radost udje u srdce, ter nam je sviet draži, zaboravivši na brige.

Mlad, veseo, od naravi prikladan za nedužne zabave, za razgevor, svatko će lahko uviditi, da niesam propustio okoristit se susjedstvom s liepom Španjolkom, nećakinjom gazdinom: razgovor nam teče zanimivo i živo; jer premda je ona slabo govorila francezki, a ja još gore španjolski, letjeli smo, kako smo mogli u nedostatku rieči sad nježnim pogledom, sad okolišanjem, koje premda je bilo tako čudno, da smo sad jedno sad drugo u smieh praskali, nije nas ipak smetalo, niti ljutilo. Često bi se u naš razgovor umiešala Donna Julijana, često bi našu preveliku pouzdanost zabušio Hidalg oštrim pogledom; ali mi ništa zato, jer što je mladićem, zabavljenim sobom, cieli sviet, sva mu puta i ljutost, — napokon, ne znam kako, skačući od jedne stvari na drugu, zametnusmo govor o ljubavi. Uprav sam bio u pol najljepše i najspretnije periode, koja je živim skrletom polila čarobno lice Donne Fabiane, potresla djevičanskom joj grudi: kad ali jedan otac, koji kano da nas je dugo motrio, pusti tobože nehotice čašu, što je primicao ustima. Vino se prosu po stolu, čaša se raztreska na komade, pa kad se je cielo družtvo, osobito pako kapetan, koji je bio dublje od drugih zavirio u čašicu domorodnoga si bordo-a, počelo rugati nespretnosti: otac, pogledav znamenito Donnu Julijanu, reče hladnokrvno:

— Oprostite, gospodo, ali meni se čini, da nas samostance ovim slučajem Bog očevidno opominje, da ostavimo veselo družtvo, pak idemo, kamo nas dužnost zove.

Donna Julijana, koja je uprav u onaj čas, kad sam ja liep razgovor zametnuo s njezinom kćerkom, sličan vodila s kapetanom, trgnu se na te rieči, pak bacivši na nas oko, oko vatreno, pronicavo, čisto španjolsko, opazi rumenac djevojčin, pojmi mu uzrok, ter ustajući sa stolice, reče:

— Pravo velite, otče Ambroziju, vrieme je već na večernicu, i to ne samo za vas, nego i za nas ženske: s Bogom, gospodo, nadam se, sutra ćemo se viditi.

Ali dok se je mogla ukloniti iz dvorane, pošto ju je kapetan ustavio francezkom udvornošću, približih se Fabiani, i prišaptnuh joj u uho:

— Ne biste, vjerovali, gospodično, kako me raztužuje vaš odlazak: zapovied je Donne Julijane uprav okrutna; nadao sam se, da će mi cieli ovaj večer, prvi našega sastanka, biti tako ugodan, kano što je počeo.

Lice je djevojci bliedo, oči joj čudnovato bukte, glas drhće pa mi tiho šaptnu.

(Konac sliedi.)

Digitized by Google

POUKA.

Franjo Palacky.

(Sa slikom.)

Od Plutarha ovamo bje opisan život od tisuće i tisuće ljudi, koji se iztakoše nad ostali obični sviet, bud umom, bud desnicom, bud dobrim bud zlim, a možebit samo zato, što im je kruna vjenčala glavu, il što ih je rodila boljarska majka. Pisati o životu pojedinca običaj je vrlo star, vrlo običan osnovan u plahoj ljudskoj naravi, jer čovjek videći kako jedna slavna glava za drugom pada u grob, traži utjehu u slavnih uspomenah, time nalazi već neku bezsmrtnost na zemlji. No i zahvalnost prema velikim duhovom nuka

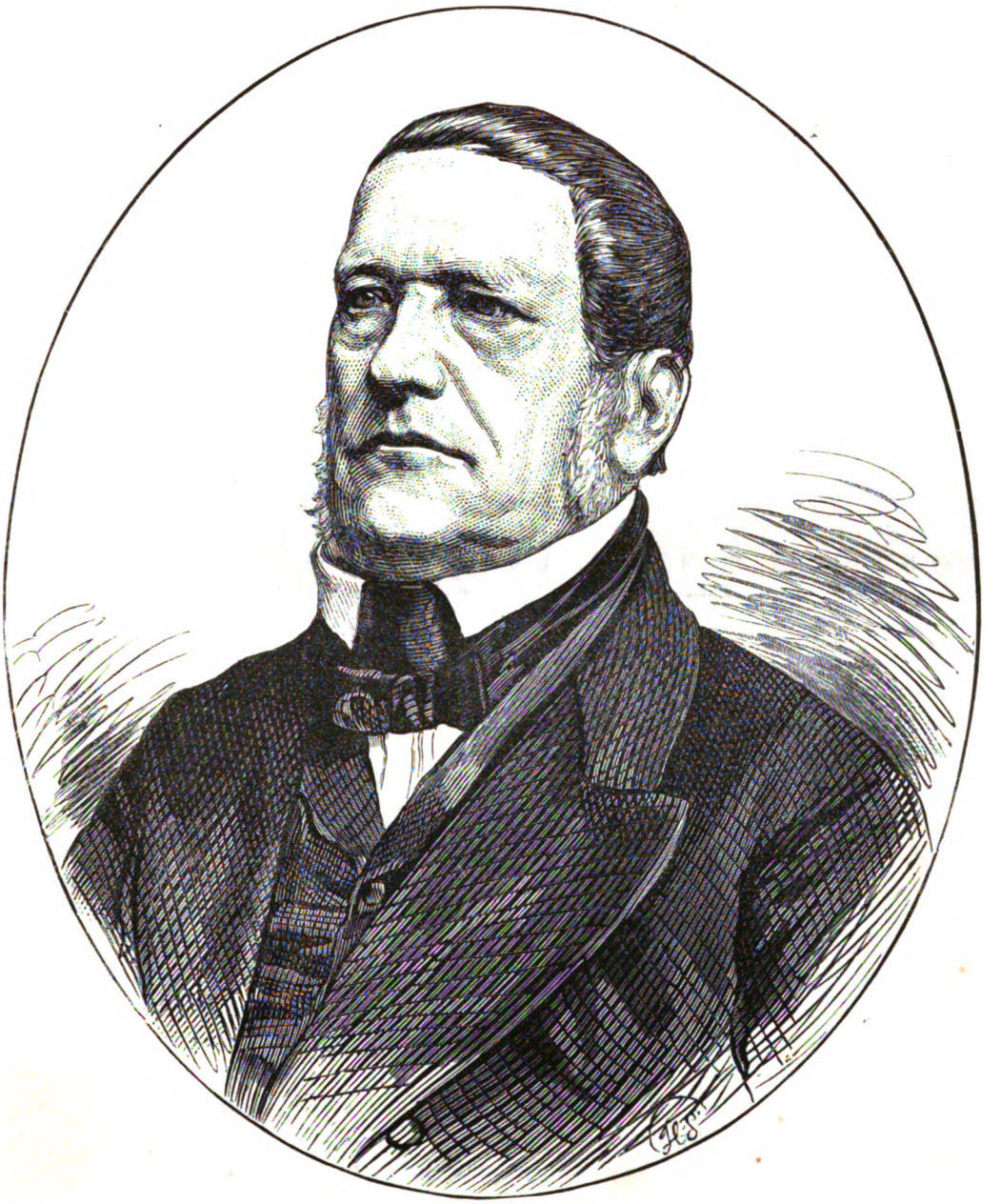

Dr. Franjo Palacky.

žive ljude na spominjanje slavnih diela pojedinaca, a posljedice slavna rada velikana pobudjuju na rad i njihovu unučad. To slavljenje pokojnika izvrglo se dakako na mnogo u idolo — poklonstvo, te često biva, da podlo pero traži i nalazi vrline, kojih i nije bilo, gdje je puki slučaj poroda namienio pojedincu silnu moć nad silom svieta u kratko, gdje se slučaju podmiće osobna vrlina. Nu poviest od vieka je neumitna sudinja, koja baca laskavu, nezasluženu slavu u zaborav, te priznaje samo istinu istinom, samo pravu vrlinu vrlinom. Navlaš Slaveni imali bi toga pravila držat se, navlaš oni bi se imali kloniti idolopoklonstva, jerbo ako koje pleme istinu tražiti mora, mora ju tražiti slavensko, ako se koj narod pravila „Uzdaj se u se!“ držati mora, to je zaista odasvud napušteni, odsvud pogrdjivani slavenski narod. Koliko utjehe dakle po Slavena, kad opazi, da se je koj sin njegova plemena izvio na vidik svieta vlastitom snagom, kad vidi da i za njega valja obćeniti onaj zakon, po kojem se orijaški duh ne da vezati, skučiti verigami robstva.

I za čudo! Ako se je s jedne strane pojavilo medju našim plemenom mnogo izdajica, mnogo odmetnika, to je s druge strane iz priproste slavenske kolibe nikla

Digitized by Google

sila velikana, kojih nije gojio ni ferarski dvor, niti nadahnjivao medicejski viek, već vlastita snaga, vlastiti duh, vlastito srdce. Četovodje svojega naroda ne imadjahu oni uz sebe silne vojske, ni zlatne krune, ni starog grba, ni obilja blaga — njihovo ime je njihov grb. njihov duh im je svietlo oružje, oni su prava djeca Prometejeva. Spominjat takove samonikle, samotvorne velikane, dužnost je naša, tim više, čim većma sipa rugla na naše ime onaj izmet čovječanstva bez duše i poštenja, koj se je drznuo okrstit se prehodnikom civilizacije, a ne ima inoga cilja do krute sile, do pune kese. Takav slavenski velikan je slavni češki povjestničar Fr. Palacky, rodjen dne 14. lipnja 1798. u Hodslavićih, selu moravskom, a umro 26. svibnja 1876. u zlatnom Pragu, čovjek niko u kukavnoj, drvenoj kolibi siromašnog evangeličkog učitelja, a potla izpitatelj stare i stvoritelj nove poviesti svoga pogaženog naroda. Prije no u kratko nacrtam sgodjaje njegova života, pripoviedat ću kakov je bio. Poznavao sam ga s bliza, više puti sam s njim i govorio. Palacky bijaše lica neobična, da ti na njem i sred množine oko odmah zapelo, Palacky bijaše stalan, nepromjenjiv pojav. Kao većina českoga plemena bijaše jaka stasa, jakih mišica, tiela uztrajna, koje sve podnosi, koje se ničega ne plaši. Njegovu suoblu oveliku glavu pokrivala je vlasulja; lice bijaše mu dugoljasto, veliko, krupno, čelo visoko, nos jak i pravilan usta ovelika, usne tanke i stisnute; od nosnicah išle dvie oštre crte do kraja usnica, za očalima sievaju dva oka svjetlomodra, ne žarka ali bistra i pronicava do duše. Nikad ne vidjeh energičnijeg, al nikad mirnijeg lica. U tih oštrih crtah, reć bi salivenih od mjedi, riedko se javljao smieh, već čudnovato ozbilje, uzvišen um i neoboriva snaga. Palacky govorio je lagano, mirno razborito; vidjelo se, da njegove rieči teku izpod visokog čela, koga Niemci nazivahu mjednim; vidjelo se, da ga je ljubav za domovinu nanukala dugotrajnu nauku, da si je u tom nauku skovao duh neodoljivo oružje, neumitnu uvjeru, a tim oružjem zadavao je protivnikom naroda smrtne rane. Nikad ne ću zaboraviti burne sjednice, kad je Schmerling prvi put došao u češki sabor. Niemci imajući medj sobom svoj tadanji kumir, junačili se silovito. Rieger mlatio je svojim govorom po njih, kao Husita topuzinom, a Palacky oštrom posjeklicom svoga uzvišenoga uma. Ustavovjerci uzpraćkali se kao ribe, Herbst crven i biesan stade u lerhenfeldskom jargonu psikati i biesniti, Schmerling grizao ljutit nokte, a sred te bure, sred te vreve, gdje se sukobiše dva nepomiriva plemena, stajaše Palacky miran i uzvišen, ni migom, ni trenom ne promieni se njegovo mjedeno lice. U njegovu srdcu kucaše pravica i sloboda, u njegovoj duši oživljavahu svi sjajni prizori slavne češke davnine a stvorni mu duh, pobijajuć protivnike svrsti neumoljivom logikom sve uzroke i posljedice. U Palackom življahu dva elementa. On bijaše slavan učenjak 19. vieka al bijaše i husitski vodja 15. stoljeća, nepopustljiv, neumitan, tvrd, i po toj dvojakoj naravi dadu se protumačiti mnogi, krivo tumačeni momenti njegova značaja.

Kako već prije rekosmo, bje Fr. Palacky rodjen 14. lipnja 1798. u Hodslavićih, malom mjestancu prerovskog okružja u Moravskoj. Otac bijaše mu evangelički učitelj. Obitelji Palackih ima već traga u vieku 16., te bijahu vjerni sliedbenici „češke braće“, što su dakako za vrieme jezuitskog vladanja tajiti morali. Tek kad je pod Josipom II. izišao „Tolleranz Patent“ t. j. dozvolja za slobodno izpoviedanje vjere, prionuše Palackovi opet evangeličkoj i to augsburžkoj vjeroizpovjesti, jer spomenuti patent zna samo za luterane i kalvine, nipošto za „česku braću“, premda i danas veći dio českih protestanta sliedi husitske tradicije. G. 1807. bude Palacky poslan u Kunvald, da nauči njemački, običaj posve naravski u ono doba, kad se slavenskim, pogaženim jezikom nije moglo koraknuti ni korak napried. Za dvie godine podje mladi Palacky u trenčanski protestantski licej, a g. 1812. u Požun, da nastavi nauke. Tu počimlje ono doba, gdje je mladić ulazio po malo u slavensku knjigu, u slavensku davninu, jer se je u Požunu u prvoj poli ovoga vieka slavenska ideja silno gojiti počela. P. upozna se tude sa slovačkim piscem Palkovićem i sa Bakošem, velikim prijateljem češke književnosti, koj mu je davao donle ne poznatih mladiću knjiga. Pomažuć Palkovića pri izdavanju časopisa „Tydennik“ učio je P. filozofiju i nove evropske jezike. U ono doba (1816) upozna se, ponajprije pismeno, Palacky sa slavnim I. Šafařikom. Prve radnje Palackoga spadaju u struku pjesničtva. Izdao je naime češki prievod „Ossiana“ i zajedno sa Šafařikom (1818) literarno hist. djelo „Počàtky českého basnictví„ (Početci českoga pjesničtva) s kojeg izidje na glas. Sve do g. 1823. bijaše P. uzgojiteljem najprije u obitelji Szerdahelyi, a poslije Cuza. Za ovoga doba pohodi i Beč, gdje se upozna sa Kopitarom i Dobrovskym. Glavna mu zabava bijahu estetika i filozofija u obće.

Za onda postadoše spisi „Povšechne skoumání ducha člověčího v jeho činnostech“, i „Přehled dějin krasovědy a jeji literatury“. Dovde nije se Palacky ni sam odlučio bio, kojemu da se ogranku znanosti posveti, nu za kratko nadodje čas, gdje se je to odlučiti imalo, gdje je imao početi neumorni, ogromni rad od duge četrdeset i četiri godine, koj je Palackoga ovjenčao vječnom slavom, znanost obogatio znamenitim djelom i českomu narodu osvjetlao obraz pred čitavim svietom.

Dne 11. travnja 1823. dodje Palacky u Prag, gdje je brzo ušo u ono kolo zatočnika narodnih, koje su vodili Jungmann, Hanka, Presl, Vaněk i drugi. U ono doba počeo je češki narod, s prvine skromno dakako, dizati glavu poslije toliko godina gluhoga robstva. Dobrovsky uvede mladoga Palackoga u kuću grofa Franje Sternberga, čovjeka van reda naobražena i brižna mecenata

Digitized by Google

naroda českoga. P. naimenovan arkivarom grofa, napisa monografiju o rodu grofova Sternberg, a česka akademija znanosti povjeri mu sastav „Starih ljetopisa českih“. Sada se posveti P. izpitivanju izvora za poviest husitskih ratova i zato prouči arkive obiteljih Černina, Kinskih, Schwarzenberga, Martinica, pismare gradske i zemaljske. Tu se u njem zametnu misao pisati poviest kraljevine Češke. Ponukom Sternberga, osnovatelja českog muzeja, bude odlučeno, da se ima izdavat godišnjak muzeja českoga a uredničtvo bude povjereno Palackomu. G. 1830. izidje prvi svezak u dva jezika, a Göthe pohvali taj časopis veoma. G. 1827. oženi se Palacky sa kćerju odvjetnika Měchure, a u isto vrieme pozvaše ga, neka nastavi „kronologičnu poviest Češke“ što ju je Pubička započeo bio. Nu P. izjavi odboru stališa českih, da će on sam napisati cielu poviest i ponuda bude prihvaćena a sabor doznači mu u tu svrhu godišnju plaću od 1000 fr. u srebru. Već g. 1829. zaključiše stališi, da se Palacky imenuje historiografom kraljevine, al se je bečki dvor tomu opirao sve do godine 1839., gdje kralj napokon prista uz zaključak stališa. Radeći o svojoj poviesti, primi na sebe i drugu zadaću; podučavao je naime mladog vojvodu od Bordeauxa, sina proćeranog francezkog kralja Karla X. u njemačkom jeziku. Godine 1837. odputi se Palacky u Italiju, navlastito u Rim, da prouči u Vatikanu izvore češke poviesti, te priobći uspjeh svoga puta u časopisih muzeja i akademije, koja ga naimenova svojim tajnikom. God. 1840. povrativ se po drugi put iz Rima priobći zajedno sa Šafařikom djelo „Najstariji spomenici jezika českoga“ a poslije i razpravu o zelengorskom rukopisu „Libušin sud“ staročeskoj epskoj pjesmi. Za otim sliedio je cieli niz razprava, djela, monografija velevažnih za poviest naroda kao: „Arkiv česky“ (sbornik povjestnih izvora vieka XV), „Provala Mongola god. 1241.“, „o knjigah formularnih“, „Grofovi Kašpar i Fr. Sternberg, njihov rad za znanost i umjetnost u Českoj“, i topografsko djelo „Popis kraljevine češke“. Napokon odreče se Palacky tajničtva akademije i podje treći put u Italiju. U to osvanu napokon i kobna g. 1848., koja je strahovito potresla temelje staroaustrijske patriarkalne vladavine, a i kraljevine češke. I za čudo! U toj veleznamenitoj godini, gdje je i djelovanje Palackoga imalo udariti novom, živom strujom, ugleda prvi dio bezsmrtnoga mu djela „Poviesti naroda českoga“ sviet. Bilo je to na neki način uzvišeno posvetilište, prikazano narodu, koj je njegda slavan, a poslije zakopan kroz vjekove, skočio iz groba na junačke noge, da zaigra u kolu drugih naroda, a Palackova ruka bijaše putokazom novoga puta, on doviknu Čehom: Ugledajte se u djedove.

(Konac sliedi.)

Sinj.

Napisao profesor Š. Milinović.

(Sa slikom.)

Prostrani i čarobni kotar, što no se proteže od izvora rieke Cetine do donjega kraja njezine doline, sačinjavao nekoč jednu od najglavnijih i najmoćnijih hrvatskih županija. Tuj su banovi, knezovi i ini velmože svoj ugled i nakon propasti narodne samostalnosti održali, sve dok nije šestnaestoga vieka nahrupivša turska neman u obćem vrtlogu naše domovine i ovaj kotar opustošila i sharala. Osim prirodnih mu ljepota, koje ga diljem krase, dižu se tu jošter i mnogostručni spomenici rimski i bizantinski, a mnogo više slobodnog hrvatskog doba, koji i u svojih razvalinah zasvjedočavaju nekadašnji ponos i veliku moć. Nego ako su i skrhani i porušeni ti biljezi veličanstva, preostalo je ipak, što je najglavnije: narod moždeni i vitežki, rodoljubni i značajni, koji se iz dugoga nesvjestila budi, te će umjeti obnoviti, što su mu nepogode prošlih vremena ugrabile.

Najprije ti započimlje kod Vrlike divno „Vrljičko Polje“ okićeno livadami, prostranimi oranicami, vinogradastimi i voćkastimi glavicami; izpresječeno vijugajućom se Cetinom sa množtvom svojih pritočića i vrelašca. Prepuno je razvalina hrvatskih tvrdjava, dvorova, hramova, samostana, grobova, a nada sve eno znamenitoga Glavoša i Cetingrada, koga su Turci početkom grozovitoga rata god. 1683. sa crkvom i povjestnim samostanom srušili, a ostanci mu se jošter dobro razaznaju u istoimenom selu: Vrelu.

Iz vrljičkoga ulazi se u ljubko „Koljansko poljice“, koje te pokraj vijugajuće se rieke, preko čarobnih Dragovićkih i Maljkovskih strana, Ribarićkih draga i dulibica dovodi na brdašce Zrnac, odkle ti se otvara prekrasan vidik. Na desno liepa Potrovska ravnica i visoka Svilaja, te razvaline „Zagradja“ i hrvatskih kula, a na lievo prostrane Bihelićke ponikve i odaljeni obronci ulegnutoga Prologa. Pred sobom ugledaš najčarobnije „Hrvatačko polje“ i najljepše selo „Hrvatce“ sa novom golemom crkvom, u kojoj je glasovita slika Gospina, s visokim zvonikom na najpitomijoj glavičici; pak ne znaš ili te više zanosi krasna okolica i bujno polje napojeno neizbrojnimi vrelašci, ili ime, koje tečajem vjekova pridrža.

Na izmaku ovoga polja, uzdiže se liepa glavica „Krin“, na kojoj su ostanci razvalina rimskoga doba i hrama sv. Jurja, a pred njom na iztok razteže se Čitlučka ravnica sa golemim ruševinami nekadašnjega razkošnoga Equum-a, pak čak do Hana ovinuto „Jasensko Polje“ koga milo ogrljivaju razkriljena brdašca: Djevojačko i Jasensko, s koga se salazi u glasovito rad prirodnih ljepota, opranosti, čistoće i osobito gizdavosti puka po humčićih na zaseoke razštrkano selo „Glavice“. Drugi te put dovodi kroz „Karakažičko Polje“

*

Digitized by Google

na brdašce: Slane Stiene. Divna li odatle na sve strane pogleda! K zapadu gledaš preko Suhačkih humčića vrata Sutinska i pred njimi pitomu dolinu Lučane, gdje je slavni Hrvoja običavao stanovati i odtale pisma izdavao; k podnevu oteže se brdo Šašnjica i u podnožju odignuto „Radošićko polje“. Na okolo svuda su kao posute na stogove, buboljke i hrpe sićušne glavičice, zaodjevene zelenilom i vinogradi, izmedju kojih najugodnije prohodeći, eto te u Sinj i veliko „Sinjsko Polje“. Ono ti se u vrieme žetve predstavlja kao široko sinje more sa zlatkajućim se, prelievajućim talasjem, kojim jutrenja i večernja tiha povjetarca ljuljackaju. Izpreprečano je poredanimi tankovitimi jablani, velikimi oranicami, cvietnimi i miomirisnimi livadami, gdje je leglo neizbrojnih prepelica i ugodno razkošje inostranskih i mješćanskih lovaca.

Usred tih prirodnih ljepota, na izmaku sićušnih zaodjevenih glavičica, sa iztočne strane do 1500′ uzdižućega se brda, na kom je stari grad bio, nauznačiv se spokojno uz obronke ljubkih brdašca, kao ogledajući se u široko polje, sagradjen je varoš Sinj. On spada svakako medju najuglednije prekozagorske dalmatinske varoši, a položajem i ljepotom sviem prednjači.

Odugočaste svoje krakove pružio je pram četiri mosta, koji ga kao zlatne spone se okolicom spajaju, raz-

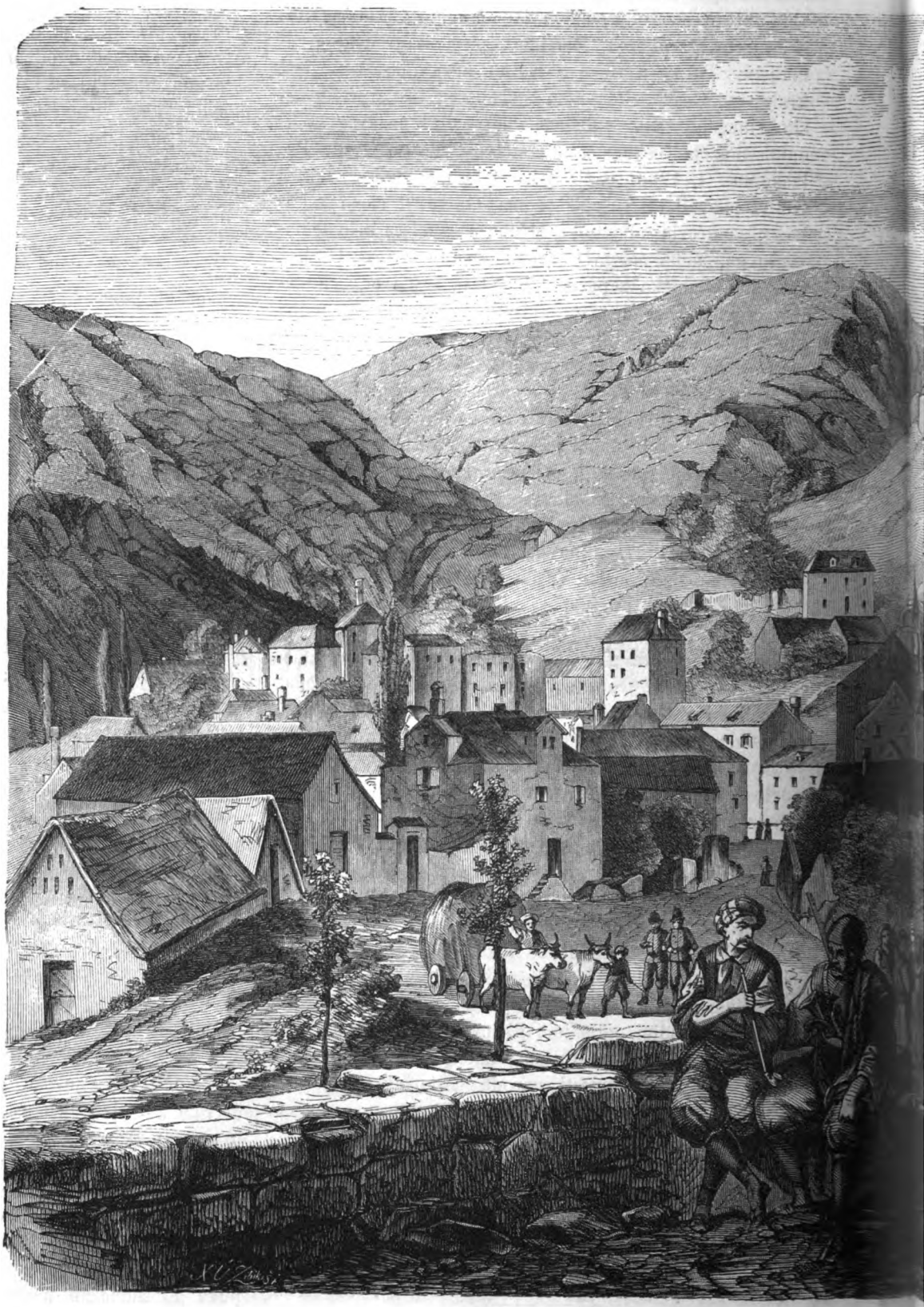

Sinj u k

vodeći ceste prama Kninu i Imotskomu, prama Spljetu i prama Livnu, te na ove strane Dalmacije i Bosne. Izprekrižan je prostranimi i upravnimi ulicami, a stiču se sve u dosta velik trg, obkružen sa svijuh strana ukusnimi i visokimi kućami, pročeljem goleme crkve i točkom žive vode. U dneve svetačne i pazarne ovaj ti se trg predstavlja kao najnakićenija i najživahnija dvorana, jer su ti kolom na okolo bogato okićeni dućani, napunjene liepe kafane, živahno prohodjivanje neizbrojnoga puka, mnogostručni uzori i običaji, koji se u jedno stiču, daju ti prizore i čudne i ugodne, što se nigdje u Dalmaciji ne vidjaju.

Kao što je puk cielog toga priedjela čist, liep i veseo, tako ti nije čistijega, uredjenijega niti opranijega mjesta do Sinja, a sa zelenimi glavičicami, koje ga grle. kitnjastimi voćnjaci, uredjenimi vrtovi, puzajućimi svud naokolo vrelašci, razvedenimi točci najzdravijih voda, ukazuje se uviek čaroban, veseljem i prijaznim posmjehom odišući. Odatle se je i stvorila poslovica: „Da nije bure i nevjere, ne bi bilo Sinja do Misira“. Sa liepoga gledišta „Žankove glavice“ *) kuda god okom

maciji.

* Naša slika uzeta je sa polja cetinjskoga, na kom se drži sajam i pučke svečanosti. Grad se vidi ne baš s najbolje strane nu risaru bilo je do toga da prikaže i narodno kolo, pak je stoga odavle uhvatio sliku.

Digitized by Google

baciš, svuda ti se otvara široko obzorje i najugodniji pogled. Brda i planine i strane, što su naokolo, ne spuštaju se nigdje strmo, već se kao izmiču i nauznač uliežu, po čem je dakako i pristup lak i sgodan, navrativši mu prijatna priroda ušća glavnih draga i korita, što razstavljaju kose unutrnjih gora. Njegov položaj, koj ga čini shodnim za obrt i trgovinu, razlogom je, da Sinj danomice napreduje, te će se jamačno za malo pomaknuti medju napučunije gradove dalmatinske, premda ne broji sada više od 2500 duša. Kao srdce zagorske Dalmacije, postao je glasovitimi pazari najglavnijim trgovištem.

Sinj je glavno mjesto obćine i kotara, s toga stolica svih kotarskih oblasti i ureda, a od tri godine i zapovjedničtva 80. čete dalmatinskih domobranskih strielaca. Za nabožne svrhe brine se vrlo ugledni i dosta poznati u narodnih borbah Franjevački samostan; a za prosvjetu imadu pučke početne mužke i ženske učione; ter gimnazij, otvoren izvanrednim slavljem dne 12. prosinca 1854., kao prvi „hrzatski gimnazij“ u Dalmaciji, na kojeg očiti i otajni dušmani naroda niesu prestali ni do sad nasrtati. Zasnovano je i poljodjelsko družtvo, koje neumorno i uspješno o poboljšanju poljodjelskom nastoji, kao što se je ustrojila i „pučka banka“, da ne samo u potrebah puku i nižem stališu na ruku bude, nego da ga i u zadružnom životu uporavi i uputi. Za zabavu ima čitaonica, a za vitežko vježbanje, lanjske godine u „Viencu“ opisana „Alka“.

Tko bi želio obširnije povjestnicu o Sinju znati, naći će ju u „Izvješću gimnazija za god. 1873. od ravnatelja Matasa sastavljenu“, kojim se i ja ovdje poglavito posluživam, napominjuć u kratko prošlost Sinja.

Nije rimski „Setonium“ na zemljištu današnjega Sinja sagradjen bio, kako to mnogi pisci tvrde, niti se je od toga grada nazvao, nego je Sinj od pravoga hrvatskoga koriena coy — crescere, tumescere, odkuda i staroslavenski: сынъ — turris, cumulus, collis, *) što uprav odgovara položaju na kom je stari grad sagradjen bio. Ne zna se, tko mu je prvim utemeljiteljem bio, ali je vjerojatno, da je u vrieme hrvatskih vladara, ili hrvatsko-cetinskih župana i knezova postao. Najprije se spominje u listinah od godine 1111. imenom Smina ili Sinina, kao priedjel pripadajući stolici spljetske prabiskupije. Bio je kao straža na klancu izmedju Sutine, Plješivice, Prologa i Visoke, i kao čvrsto zapleće Klisa i obrana okolišnoga kotara, te u sredovječno doba bio je ne samo vrlo jak, već se je mogao i nepredobinim smatrat, buduć je bio malašan obsegom i za vojničke svrhe jedino sagradjen, s toga mu se i sva prošlost o tom vrti.

* V. Miklošić. Die Wurzeln im Altslovenischen.

U vrieme pokreta hrvatskoga koncem četernaestoga i početkom petnaestoga vieka spominje se Sinj češće. Glasoviti Ivan Nelepić, knez cetinski bio je šurjak Hrvojin, pak s toga u vrieme onoga meteža nahodimo ovoga ponajviše okolo Sinja Vojvoda Hrvoje na 23. kolovoza 1393. u Lučanih kod Sinja izdaje pismo privženosti i viernosti naprama ondašnjim gospodarom, a god. 1402. pozvao je sve obćine dalmatinske, da izašalju svoje punomoćnike u tvrdi Sinj, koji bi u ime njihovo obećali, da će iztaknuti na gradu stieg bosanski i položiti prisegu vjernosti Stjepanu Ostoji, po čemu se opaža tadašnji ugled Sinja. Uz Ivana od Paližne, braću Horvate, Stjepana Lackovića, bana Vladka, vojvode Hrvoja i Sandalja, kao i uz ostale činbenike hrvatskoga pokreta, stao je i Sinj dušom i tielom sa svojim knezom Ivanom Nelepićom uz hrvatsku zastavu. Kad su Mletčani iza g. 1409. sve nam gradove zapremali, Ivan Nelepić sa Sinjani i Cetinjani jedino se osmjeli, uprav s gledišta narodnoga, oprieti se lavu mletačkomu, pozivajuć u to narodno kolo i ine dalmatinske gradove, proklinjuć prodaju učinjenu po Ladislavu Napuljskom, te pružajuć oružanu pomoć Šibeniku protiv mletačkomu prisvajanju. Ovaj posljednji ratoborac za slobodu hrvatsku umrie 1435., a postade gospodarom Sinja i Cetine slavni knez i ban hrv. dalmatinski Petar Talović, (umro 1453).

Kad je strašna turska sila na naše pokrajine udarala, Sinj je junački više navala odbio, doklem ga izdajnički 1536. Ivan Bilić u dušmanske ruke ne predade, u kojih do 1686. ostade, koje godine Janković Stojan, Grčić Don Ivan okupivši hrvatske sokolove ne čuvenim junačtvom bieli Sinj opet preoteše, te već nigda kašnje u turske šake ne upade, nego neprestano ili na Turke navaljivaše, ili navale im odbijaše. Najstrahovitiji nasrtaj turski bijaše u tako zvanom „Sinjskom ratu“ god. 1715., kada Serasker Mehmed bosanski paša, okupivši silnu vojsku od 80.000, te ogromnimi vojničkimi spravami oskrbivši ju, naumio bijaše Sinj i svu Dalmaciju osvojiti, te licem na vodokrsće stiže ponosito turski ulak, gdjeneralu Providuru Emu, baš u „Refectorium“ Franjevaca, kod kojih je providur konokovavao, navještujuć Mletčanom rat, s bog toga, što crnogorski Vladika, bježeć izpred turske navale, bijaše se spasio na mletačko zemljište. Pošto Turci svu okolicu najstrahovitije poharaše i sve što im u ruke pade poubijaše, prikupivši sve sile počeše na 7. kolovoza najžešće na Sinj jurišati i sa svieh strana strašan oganj nanj hitati. U Sinju bili sami cetinski junaci, i pred njimi fratar glasoviti Vučković Pava, sa jedva dvjesta redovite vojske pod upravom Provindura Jurja Balbi-a, ne samo odolješe svim turskim navalam, nego u oči Velike Gospojine dne 14. kolovoza, kada Turci najžešći juriš učiniše, prve i druge bedene osvojiše, po očitom čudu Bogorodice, Turke uzbiše, i u bieg okrenuše, na nje udariše, te ih do Hana potisnuše. Preko

Digitized by Google

11.000 Turaka ostade mrtvih, a na dan Bogorodičin 15. kolovoza niti već jedan Turčin u svoj Cetini ne bijaše. Ovo slavodobiće spasilo je cielu Dalmaciju, a sinjsko viteštvo ostati će uviek glasovito u našoj poviesti. U Mletcih toliko se ovo slavodobiće slavilo, da je vieće u svojoj dvorani dalo naslikati Sinj od Turaka obsjednut i jurišanjem napadan. Ta izvorna slika vidi se i sada u dvorani vieća mletačkoga, i na istoj je osobito iztaknut slavni Fra. Pavao Vučković sa propelom i mačem u rukama. A Sinjani na vječnu uspomenu sjajnoga junačtva ustanoviše vitešku igru „Alku", koju jošter svake godine običavaju igrati.

Što se je dosle u kratko o prošloti Sinja reklo, odnosi se na starinski grad, od koga su sad još samo ruševine preostale. Gdje je pako sadašnji novi Sinj, tud je bila puštošna ledina do g. 1699., koje godine po nastojanju vrloga Vučkovića uz veliko slavje i prisutstvo Providura Moceniga bi prvi temeljni kamen postavljen crkvi i samostanu. Taman kad je svršen bio, te nakon ne čuvenoga obijanja i mučeničkoga trpljenja pribjeglih sa pukom Fratara iz Rame i smještaja u novi samostan, iste god. 1715. bude od Turaka srušen. Odmah nakon sretno svršena rata sa Turci, zasnova Vučković nalik kakvu talijanskomu „Chiostru" po ukusnu nacrtu veličanstveni samostan, pošto mu i mletački senat bijaše obećao pripomoć. Ali rad ne predvidjenih nadošavših nesgoda i vrlo škrtih sredstava bude istom mjeseca studenoga 1723. dovršen nakon u četir navrata nadogradjivanja te se nazva samostanom „Blažene Marije pod Sinjem", u koji se fratri okupiše. Po tom crkva i samostan postade najprva sgrada, okolo koje okupi se i savi gniezdo današnjega varoša Sinja, a pribjegli iz Rame fratri Franjevci bijahu prvi činbenici gradjanskoga i prosvjetnoga života, koju zadaću sliede vierno i današnji fratri po čem je sva poviest novoga Sinja s njimi uzko do danas skopčana.

Pošto mnogi Sinjani u vrieme posljednjega rata g. 1715. ostadoše bez kuće i kućišta, ustupiše im fratri najspravnije u svom preddvorju zemljište za gradjenje novih kuća, koje po nastojanju i pripomoći redovnika pogradiše pokrivši ih ševarom ili šimlom u kom se obliku neke i do danas sačuvaše. I one imućnije obitelji, što im kuće u vrieme obsade bijahu oštećene, spuštahu se malo po malo na ustupljeno pod kamičkom zemljište, te posagradiše malko urednije i golemije kuće. Tako se za malo godina, današnji varoš naseli okolo samostana. Kroz to vrieme na svoje troškove dovedoše iz daljega fratri liepu živu vodu „Janjetovac", jedan točak ustupiše na službu novoseocem u varošu, a drugi ulaz uvedoše u svoje preddvorje, kojim se je takodjer u potrebi mjesto služilo i vodu „Fratarkom" nazvalo. Nazad dvaestak godina nekim je potaliančenim slobodnjakom taj naziv hrdjavo u ušima zvonio, te usilno oba točka smjestiše izvan preddvorja fratarskoga na trgu, koga nazvaše „piazza" a vodu „fontana", kojim imenom i sad se zovu. Do vlade Francuzke bilo je jošter mnogo obitelji u starom gradu, ali Francuzi sasviem srušiše zidove tvrdjave rad straha, da ju ne bi zauzele čete, koje je bio podigao fratar Ivan Milošević pod hrvatskom zastavom. Tim se i one spustiše i preseliše u novi današnji varoš.

Obnovitelj i ukrasitelj današnjega Sinja može se nazvati još živući vrli Fra Ante Zorica, koji svršiv nauke na bečkom sveučilištu, obdaren riedkim oštroumljem i pregnućem, postade starešinom i župnikom Sinjskim okolo 1838. god. te gdje je zaustavio slavni Vučković on prihvati i prosljedi. Sagradi uz pročelje crkve na zidinah po Vučkoviću započetih, veliku palaču u kojoj je gimnazij i čitaonica i množtvo ukusnih dućana, obnovi i ukrasi samostan mnogimi okolišnimi i ukusnimi sgradami. Svojim povodom i postojanošću učinio je, da se starinske, šimlom pokrivene polegušice obnove u ukusne i liepe kuće a primjerom i nagovorom prisili bogatije Sinjane, da si sagrade liepe kuće, koje sada varoš kite i rese. Neizmjernih zasluga steče ne samo, što varoš poljepša, nego što je blagostanju ponajviše doprinio uvodeć bolju bagru konja i goveda. Najprvi je bio, koji je naučio Sinjane izgledom goru saditi, gajeve umjetno zagajivati, jaruge okolo močvarnih njiva i livada praviti, sjemenje bolje nabavljati i po svoj okolici poboljšice uvoditi. Do njega obćila bila su sva u primitivnom stanju, on je prvi kola za vožnju tereta i kočije za udobno putovanje uveo, pak se je po tom vrlo umnožao promet i blagostanje.

Inostranim povodom bio se je Sinj dao zevesti u poslednjih narodnih borbah a sva talianomanija dalmatinska sjedinjivala je sve sile, da ovo srdce zagorske Dalmacije odnarodi. Nu Sinjani opojeni duhom nekadašnjih Nelepića, nije se bojati da će uzmaknuti ma bud čija sila na nje nahrupila. Koliko su Sinjani još god. 1849. narodno ćutili i osviešćeni bili, neka se vidi iz sliedeće „adresse", koju je obćina Jelačiću banu upravila i koju ja iz: Gazzetta di Zara Anno XVII. Nr. 28. ovdje prenosim.

„Preuzvišenosti! Zlatni buzdohan, cetinsko gniezdo sokolova, bič Turaka, Sinj bieli, varoš sa četiri mosta i zelenim djevojačkim očima, šalje ti pozdrav na krilih vjetara. Što su bili Dalmatinci, kada su ohole stjegove proroka kršili i krvoločne paše i vezire uništavali, bit ćeš to u gustih tvojih dubravah uz gusle pjevati čuo. Naš je život sada prepun žalosti i krvne uspomene; pridušiva nam i pritiskiva rieč i misao ruka lješine teže od more ište; krvavi kljunovi strahovitije nam od vukodlaka razdiru srdca; planine naše gole su, livade opustile, vitezovi bez oružja, vile zamukle. Nu nije još sve nam propalo; na našoj trobojnoj zastavi, još je vjera u Boga, ljubomornost neumrloga junačtva. Dojdi daklen, golubice mira, pospješi osloboditi zemlju ovu, dojdi; učinit

Digitized by Google

ćemo, da ori tvoje ime od Velebita do Crnegore; pred razpelom pružit ćemo ti ruku hrvatske bratske ljubavi.

„Novi sine svete Jevrosine, dojdi pomoći nevoljnikom, obradovati potlačene, nagraditi pravedne, raztrgnuti naše okove! Još je u koricah demiškinja britka, ćorda Vukašina i Kraljevića, ali se budi kosovski junak..“

LISTAK.

Ovogodišnja školska izvješća donose nam nekoliko vrlo liepih književnih radnja, što je tim radostnije, jer se je posljednjih godina opažala prilična nehajnost na tom polju. Što se tiče gimnazijalnih programa iztaknut nam je prije svega gimnaziju zagrebačku, u kojoj je kako već onomad spomenusmo ugledala svjetlo razprava prof. Tadije Smičiklasa „život i djela Vjekoslava Babukića“. Ova radnja je napose otisnuta, stalne je literarne vriednosti, te je prva u našoj književnosti, koja baca neko svjetlo u prvu dobu našega narodnoga preporoda. Babukić je u to doba igrao jednu od prvih uloga. Čisto nam srdce raste, prispodobimo li današnje stanje naše književnosti sa onimi preskromnimi zametci. Koli čedne bijahu misli i težnje naših ondašnjih rodoljuba, a koli bezkrajne su danas naše težnje! — Program gimnazije senjske ima početak razprave „Topografija i poviest grada Senja“, od učitelja Mile Magdića, koje će nastavak u programu buduće godine sliediti. O ulomku težko nam je sud svoj izreći, ali nam se čini, da već ovaj početak sadržaje mnogo nova i zanimiva ob ovom, u našoj poviesti, toli zanimivom gradu. — U vrlo sgodno doba došla je razprava prof. Ed. Streera u programu gimnazije osječke: „Borba Europe sa islamom“. U razpravi iztiče pisac razliku izmed vitežkih i kulturnih Arapa i nasilnih, ne obuzdanim divljačtvom proniknutih Turaka. Naš se je narod upravo u ono doba doselio u svoju sadašnju postojbinu, kad se je u Arabiji radjao islam, te je nekom višom providnosti postavljeni bedem evropske kulture proti muslumanstvu, — na kom braniku još i sad stoji. Razprava namjest. učitelja Josipa Forka u programu gimn. požežke „Zemljopis na srednjih učilištih“ došla je vrlo sgodno, pošto se upravo sada radi o tom, da se u učevnom planu historijsko-geografijske struke neke znamenite reforme uvedu u korist geografije, koja je do sad na naših gimnazijah skoro sasma zanemarena. Pisac prispodabljajuć naučne osnove drugih zemalja, dokazuje pricku nuždu reforme. — Za školski su program prilično neshodno odabrane razprave za program varaždinske i riečke gimnazije. U prvom je razprava katekete Matije Galovića „naravno odredjenje čovjeka“, koja bi svojim inače izvrstnim sadržajem bolje spadala u koj katolički ili u obće crkveni list, u potonjem pako razprava namj. učitelja Gabre Lucarića „historičan nacrt padežnoga obličja u jezicih slovenskih u obće, a hrvatskom ili srpskom napose;“ koja ako ima kakve znanstvene vriednosti, bolje bi spadala u akademičke spise nego u program, gdje će ju težko koj gimnazijalac čitati. Programa gimn. vinkovačke još ne primismo.

Nove knjige. Izabrane pjesme dra Stjepana Ilijaševića. U Zagrebu. Troškom i nakladom spisateljevom. 1876. Tiskom. Dr. Albrechta 189 str. u 8mini. Ciena za broširanu knjigu 80 novč. sjajno vezana 2 fr. Imat ćemo prilike više o toj sbirci govorit, za sada spominjemo, da je knjiga upravo luksuriozno tiskana.

— Rad jugoslavenske akademije. Knjiga XXXVI. Tisak dioničke tiskare u Zagr. str. 212 i 90 u 8mini. Sadržaj: Ocrt literararne poviesti prava českoga od dr. Hanela. Prirodopisne znanosti osobito zoologijske u obće i kod nas od Sp. Brusine. Stari prepisi hrvatskih izprava do XII. vieka prema maticam — od Fr. Račkoga. — Symbolae ad „Caryophylleas“ et „Melanthaceas florae croaticae. Od V. Borbása. — Skrovište rimskih carskih novaca u zlatu iz prvoga stoljeća odkrito u Zemunu 16. pros. 1875. — od Š. Ljubića. — Odgovor na neke primjetbe numismatičkoga lista bečkoga u poslu starosrbskih zlatnih novaca od Š. Ljubića. — Uz to dvie litografičke table i nastavak rimskih napisa na slavenskom jugu uredjivan Ljubićem.

— Djela Mat. Ant. Relkovića. Na sviet izdao Mart. Seneković prof. gimn. vinkovačke. Svezak 10. U Vinkovcih. 1876. Brzotiskom Trumića. Sa fotografijom slike Relkovićeve. Ovim se svezkom svršuje to izdanje. Dodan mu je životopis i rječnik.

— Razvitak metoda u čitanju i pisanju. Napisao Ljudevit Modec, ravnatelj kr. preparandije i vježbaonice. Str. 25 u 8mini. Ciena 10 novč.

— Praktična uputa u pjevanju, sastavio Bogoslav Mahulska. To dielce ugledat će za kratko sviet u Osieku, te je namienjeno poglavito mladeži.

— Spisa raznih Mihovila Pavlinovića izišo je tiskom štampare „Narodnoga lista“ u Zadru 3. svezak.

— Niccolò Cav. de Strmić di Vallcrociata. Per molti estimatori. Zara. Tipografia del Nazionale 1876. 17 str. u 8mini. Nekoliko štovatelja vrloga skladatelja „Slavjanske majke“ (La madre slava) počastilo ga je ovom knjižnicom, iztičuć njegovu vještinu i zasluge za glasbenu umjetnost.

— Banova „Mejrima“ bila u poljskom prievodu Romana Zmorskoga priobćena u podlistku „Gazete Warszawske“, a sada se prikazuje uz veliku pohvalu u krakovskom kazalištu.

— Statistika nastave u kn. Srbiji za 1871—72 i 1872—73 školsku godinu. Izradio Bogoljub Jovanović. Sa 42 statističke karte. U Biogradu, u državnoj štampariji 1876. 153 strane u 8mini. U koliko smo u prvi mah prebrali ovu knjigu, moramo priznati da je izradjena riedkom revnošću a sastavljena po najnovijoj metodi. Karte, liepo izradjene, davaju jasnu sliku kulturnoga razvitka. U ostalom priobćit ćemo važnije statističke podatke prvom prilikom.

Parižkoj izložbi god. 1878. odmjereni su već poprečni troškovi, te bi ukupno imali iznositi preko 32 miliuna franaka. Od toga odpada za sgrade 23 miliuna, za park i vodomete 3 miliuna, za strojeve $1^1/_2$ miliona, za gradnje po obali 500.000, za vodu, plin itd. 950.000, za umjetničku izložbu 100.000, za zverinjak 300.000, za druge sitne troškove 1.500.000, zatim za svečanost 500.000, za medalje 1,500.000. Prihod proračunan je na 18 miliuna franaka.

Zabava: — Tri suze — Ilijina oporuka — Ruža s Kavkaza — Živio Poljak jedini branitelj Marijin. — **Pouka:** Franjo Palacky — Sinj. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC
ZABAVI I POUCI.
U Zagrebu 12. kolovoza 1876.
Br. 33. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

X.

Dobri Zagrebčani bijahu od vajkada radoznali i blebetavi ljudi, a radoznaliji i blebetaviji dakako u ono doba, gdje su stajali, reć bi, van kola poviesti svjetske, gdje su ne imajući novina znali po mjesec dana posve osbiljski govoriti ob onih velevažnih sgodjajih, koji bi časomice smutili patriarkalni mir plemenitoga varoša. A svakako je bilo vrlo važno, da si je n. pr. gospodin ban kupio nova konja, da su župniku neznani zlikovci ukrali dva purana ili da je ovaj ili onaj gospodin gradski coram publico pokazao bio orijašku bukovačku perjanicu. Svatko si može po tom lako pomisliti, koliko im se radoznala duša razigrala bila, kad opaziše, da je pol lica gradskoga apatekara — toli važne osobe — bilo zaliepljeno diakulumom. Ljudi, dobri znanci sinu Higieje, dokazivali su posve jasno, da je povod tomu silna nahlada, i mnogi pošteni gradjanin povjerova tomu dokazivanju, nu kako himba ljudska sve na zlo navraća, našlo se mnogo osoba, ljudi bez vjere, koji se drznuše veoma dvojiti o istini te nahlade, tvrdeć da se za tim diakulumom druga tajna skriva, jer da znadu, da se tim liekom lieči razbijen nos, nipošto pako nahlada Nu koliko se gatalo o tom po svem gradu, pravoga uzroka nije nitko saznati mogao.

Baš je nekoliko gradjana, stojećih na Harmici, uzelo rešetat apatekara, kad je vriedni fiškal Jelušić, izišo iz Duge ulice i udario prema kući pokojnoga Radića. Bijaše odjeven svečano, imao je dapače bielu košulju i pomno izkefan klobuk, da premda je bio radnji dan, bio je ovaj put obuo svjetle čizme, koje je samo nedjeljom ili svetkom nositi običavao. Jelušić je morao znat za apatekarovu tajnu, ta on mu bijaše najbolji prijatelj, desna ruka dapače. Dà, al Radić bijaše šutljiv kao mrav, čovjek koj je samo za skupe novce govorio, za skuplje pisao. Sad udje u Radićevu kuću. Pa po što, pa zašto? pitahu se gradjani. Ej bog zna, kakvi se tu konci predu!

Jelušić zaviri u dućan, gdje je Tomo sapun rezao.

— Gospodarica kod kuće? zapita suhoparno fiškal.

— Jest, spectabilis! Gori je, odvrati Tomo. Da ju zovnem?

— Ne treba. Idem sam, nastavi fiškal i zadje u kućna vrata. Za jedan časak stajaše pred udovicom, koja se ponešto začudi. Staviv klobuk i batinu na stol, sjednu, te stade spustiv glavu gladit rukom svoje lievo koljeno. Iznenada dignu glavu i mahnuv rukom progovori:

— M dà! Gospodarice Jago! Vam treba novaca.

— Tko vam to reče, zapita ga u čudu trgovkinja.

— Treba novac! Ja navodim samo taj factum. Recite sami?

— Tko vam to reče?

— Vaš prijatelj apatekar.

— Zar sam ga zamolila, da mi uzajmi.

— Ah šta uzajmiti! Zamolili? Jeste i nieste.

— Ne razumiem vas.

— Reći ću vam. Po oporuci vašega pokojnika pripada vam 30000 forinti, a 30000 fr. kćeri Mari. Vi ste s apatekarom sklopili pogodbu da ćete mu dati kćer, ako vam prepusti polovicu njezine baštine. Je l'?

Udova porumeni.

— Šta se to vas tiče, planu zlovoljna.

— E onako s daleka, jer sam član pupilarne deputacije. Da vam pravo reknem, vi se razumiete slabo u trgovinu. Datum, sed non consessum, da je apatekar pošten čovjek, posao bi bio svakako loš. Molim vas pet-

Digitized by Google

naest tisuća dobra novca dan danas nije šala. Mogli biste proći jeftinije.

— Kako? upita udovica živahno.

— Čekte, čekte! Polagano! Da svršim. Ja vam velim, da je apatekar lopov. Prevarit vas hoće, da prevarit. Govorio je o tom poslu sa mnom, i mi smo tu stvar sbilja fino smislili, da mi je skoro žao, dokazat vam —

— Govorite, govorite!

— Čekte! Čekte! Polagano! Sastavili smo pismo, da vam ostavlja Marina diela 15000 fr., ako mu date kćer. Bene, vi ćete mu dati Maricu, a tko će vam dati njezinu baštinu?

— Ta — on — on?

— A jà! Je l' vam štogodj dužan?

— Nije.

— A čija je baština?

— Valjda Marina?

— Vidite li? Da, Marina, a nije apatekarova. Oženi li Maru, mučit će ju, dok ne podigne pravdu, što joj kratite pol baštine. Pravdu bih vodio ja, a vi biste ju izgubili, pa troškovi, troškovi! Prošla bi koja tisućica. Vidite li?

Fiškal izbulji oči na udovicu, koja ga je, šuteć, izpod oka časak motrila, kan da se boji odkrit svoje misli tomu vriednomu branitelju prava. U Jage bijaše malo razuma, al opet je bila lukava, a k tomu sumnjičava. U jedan put će odvjetniku:

— Takova je to dakle hulja?

— Jest.

— Tko bi to slutio bio.

— Vidite, kakav je današnji sviet.

— Nu, nastavi udovica oprezno, zašto ste vi k meni došli, da mi odate tajnu, da izdate najboljeg si prijatelja.

— O prijateljstvu ne govorimo sada. Za prijateljstvo se pije, al u prijateljstvo se ne vjeruje; svaki si je sam najbolji prijatelj. Ne čudim se, da vas je moja iskrenost iznenadila. Dapače je to posve naravski. Al poslušajte. Apatekar obeća mi 1000 fr. ako sve to, kako valja, izradim. Tisućica je liep novac, al je apatekar nevjera. Jedan put me je već prevario, al ja sam to prešutio. On mi ne bi dao ni groša, i ja i vi ostali bismo na cjedilu. Sad me valjda razumiete?

— Sad razumiem, da je on najveća ništarija na tom svietu, da ću mu izkopat oči — —

— Sačuvaj bože! Dat ćete mu kćer.

— Kćer — njemu?

— Dakako. Podpisat ćete pogodbu, dat ćete mu kćer, govorit mu sladko i prijazno, onako kako ste prije znali.

— Ali —

— Čekte, čekte! Vi djevojci ne ćete dati ni dinara. Apatekar će tužiti, ja ću pravdu voditi za njega, pa ću pravdu hotomice izgubiti. Dapače naznačit ću vam advokata, koj daje svoje ime na ono što ja izradim, a svaki podpis njegov stoji pet forinti. Pod njegovom krinkom podići ću na vašu korist tužbu, da se uništi oporuka, jer da imetak polazi od vašega ujaka, pa će svjedoci dokazat, da je taj ujak slabouman bio, kad je gradio oporuku i po tom nije vaš Ilija ništa dobio, dakle nikomu ništa ostaviti mogao. Ja ću radit proti vam i za vas. To vam je onako po prilici, kad se čovjek sam sobom karta. Razumiete li? Vi ćete dobiti i riešit ćete se djevojke, koja vam je svakako na putu.

Udovica raztvori od čuda još većma oči.

— Ja, prihvati žena nesigurnim glasom, ponešto razumiem od svega toga, premda je posao dosta zapleten. — —

— Al i vrlo koristan.

— Svakako. Nu nekako se čudim vašemu prijateljstvu.

— Rekoh vam prije, da ne ima razgovora o prijateljstvu. Za ljubovnika sam prestar, pa valjda ne mislite, da će vam fiškal sve te poslove zabadava obavit. Apatekar obeća mi tisuću forinti, za koje me prevariti kani; vi ćete mi dati dvie tisuće forinti, od vas je to sigurno, nota bene petsto forinti a conto. Po tom je posao za mene i za vas bolji. Ja dobivam dvie sigurne, mjesto jedne nesigurne tisuće, a vam ostaje sav novac, mjesto da trideset tisuća izgubite. To je, mislim posve jasno. Hoćete li?

— Ta hćela bih, odgovori oklievajuć udovica, al ako izgubim parnicu.

— Pobrinuo sam se i zato. Ako i izgubite parnicu, ne će Marica ni dinara dobit.

— Al ima još jedna zapreka i to najveća, djevojka ne će za apatekara. Neki dan nije me bilo kod kuće, a apatekar — — —

— Došuljao se u kuću, dobio od djevojke svoj dio po nosu, i izvukao je od vašega Tome debele batine, znam. I pravo mu je, kad je ludo počeo

— Al kako ću djevojku prisilit, kad ga ona mrzi, kad ga za živoga boga ne će.

— To je posve naravski, kad ju silite. Vi dobro znate, da na primjer diete ne jede rado ovoga ili onoga jela. Silite ga batinom, opet ne će. Al ne dajte djetetu ništa jesti dan, dva dana, pa će i te kako grabiti mrzko jelo. Tako valja s Maricom. Ne govorite ništa o apatekaru; štipajte ju sad ovdje, sad ondje, djevojka ima meko srdce, žalostit će se. Ako koj drugi prosac dodje, ne dajte je, tà vi ste joj majka. Zamrzit će na otčinski dom, sdvajat će, nikamo izlaza, i tako će pasti od sdvojenja u ruke apatekaru.

Ako i nije u Jage bilo onoga, što srdcem zovemo, opet ju fina osnova poštenjaka Jelušića potrese. Takova šta nije čula za života ni od svoga ujaka, vrla poštenjaka, ni od svoga pokojnika, čovjeka vriedna i čestita; izim toga bijaše osnova vrlo smiona, Jaga pako ženska

Digitized by Google

slaba duha, a ljudi mala uma boje se smionih osnova. S toga je udovica časak šutila, ne znajući što da rekne. Odvjetnik, opaziv tu nepriliku, dignu se mirno i gladeć laktom šešir nastavi posve suhoparno:

— Vi se, vidim predomišljate i, reć bi, da sam badava ovamo došao. To mi je žao, vrlo žao. Ako se bojite Marina odpora, varate se veoma. Svaka ženska vam je strastna, za časak svojeglava i opora — nu mine li prvi bies, smiri se krv, pa možete od nje učinit što vas volja. Vi to bar po sebi znate. Ne silim vas medjutim i ako kćeri ne date nikomu il bar ne date apatekaru, da joj sačuvate cielu baštinu, dobro ćete uradit i ja vam zadajem tvrdu vjeru, da mlada ni groša od svoje baštine izgubiti ne će, jer ću se kod magistrata pobrinut, da se njezin novac u ludo ne troši. Nu uz to moglo bi vam dvoje nekako neprilično biti. Za prvo mogo bi sviet saznat za vašu tajnu pogodbu sa apatekarom — ta vi znate kako su ljudi brbljavi, za drugo će vašemu veselju „po tancuškah“ brzo biti kraj, a vi se rado veselite. Ta kako i ne bi? Još ste mlada, puna i liepa. Da sbilja, nedavno — jučer, mislim, il ne, prekjučer upita me onaj mladi kapetan sa crnimi brčići, kako li se biesa zove — no ta vi znate, ha, ha, ha! Dobro si izabraste — — Pitao je, rekoh, za vas i za ono i za ovo, a vi si možete i sami misliti, kako sam vas liepo nakitio. Radite medjutim, što vas volja! Jelušić pošav k vratima, ustavi se držećešir u ruci, te se pokloni kroz smieh trgovkinji

— Počekajte časak, dahnu udovica, sgnječiv vezivo, recite mi, je l' sve sigurno?

— Pa to vi pitate mene, odvjetnika? Kad ja nabijem pušku, kad ja namjerim, ne može zrno pofaliti.

— Ostajte, molim vas, sjednite.

— Drage volje.

— Da treba mi novaca, al odmah. Te komisije, te parnice traju predugo. Kad je ono moj pokojni umro, postavi magistrat dva kuratora. Dodje i stari senator Lukšić, zaključa i zapečati škrinju, koja eno u sobi stoji i gdje je pokojni novce spravljao. Dosad niesam mogla do njih, kuratori polagano rade, a meni treba novaca. Vi — vi ćete dobiti tri tisuće forinti.

— Dà, dà, nasmija se fiškal, stari Lukšić bijaše tvrda glava. Čuvao je ključ kao zmaj, je l? Ne bojte se sad je mekši, sada spava mirno na groblju svetoga Jurja. Dobro da ste me sjetili. Jedan kurator dakle fali. To moramo odmah urediti i poćerati magistrat, da imenuje drugoga kuratora. Koga? Koga? Na primjer — mene!

Udova zaklima glavom.

— Dobro, optime! nastavi fiškal, vidit ćete, da niesam Lukšić, u mene ključi zahrdjati ne će. Sutra dakle obavit ću sve kod magistrata, pak da nam se baština za razpravu preda. Sad će tek apatekar mislit, da je siguran. Nu kako rekoh, pamtite, što sam vam za Maricu govorio i molim vas, ne naglite, da se sve ne pokvari. Sjećajte se da čovjek po vremenu svaku ženu svladati može, a za ostalo se ne bojte. Stoji li dakle naša pogodba?

— Stoji! evo ruke! reče udovica odvažno.

— Ako me kapetan upita, pozdravit ću ga u vaše ime. A sada sam vaš prepokorni sluga, draga gospo.

Pokloniv se ostavi fiškal udovicu na samu.

(Dalje sliedi.)

Ruža s Kavkaza.

Dramska pjesan u 2 čina od R. Gottschalla. Preveo V.

(Dalje.)

Djerikov. Saremo, nemoj tako — ustaj dušo!
Sarema. Na livadi sam jednom bila sama,
I zvonkala su stada. Gusta tama
Kaftanom crnim zakri vrške gorske;
Već podje sunce u dubine morske,
Plamenit oblak lebdio vedrinom,
A svjetlo dana ginulo pred tminom.
Tad stupi pred me momak u sumraku,
U sunca zadnjem sievo oklop traku,
Al jasnije još sievalo mu oko.
Ko čempres tielo ravno i visoko,
Ko frula glas mu bio mil i jasan.
„Sarema, budi moja! Ja sam Aslan,
„A kneževskoga roda!“ Ja pobjegoh.
Ko plaha srna u daljinu segoh,
I sklonuh se, ko leptir prije kiše.
Al drugiput — ah, ne bježah tad više!
U naručju sam ležala junaku,
Oko nas pako ne bilo u zraku,
Van ruža sladjan dah, siavuljev poj,
A samo milje, slast u duši toj!
Djerikov. Al čemu izpoviest ti, liepa kćerko?
U brdih ostavi si griehe sladke!
Vi pucate na grobu pokojnika,
I to, što ti pripoviedaš mi, nije
No pucnjava na ljubavi ti grobu!
Pa čemu to?
Sarema. Znaj gospodaru, zato,
Jer ti si istom dopunio sreću,
Naslutit mi ju prva ljubav dala.
Jer ta je bila romoneće vrelo,
Al tvoja ljubav veliko je more,

Digitized by Google

Što nosi zviezde sve i svaku večer
U svoj kristalni stan zaklapa sunce.
Djerikov. Pa to da svrši? Tog da nema više?
O draga, reci, ako podjem ja,
Dal' ti ćeš samnom?
Sarema. Kamo?
Djerikov. O daleko!
Sarema. Daleko doma mog?
Djerikov. U Petrograd,
U carev grad —
Sarema. O, dragi, bog je velik,
Al težko li me bije — odlaziš li?
Djerikov. Već sutra —
Sarema. Jao meni, što se sbilo?
Djerikov. Mog cara volja odavde me zove,
Tim milosti mi svoje daje znak,
I časti me, što pozivlje me k sebi —
Sarema. Tvoj silni car, taj krvnik našeg roda —
Djerikov. Što veliš? —
Sarema. Taj, koj svoje čete šilje
U tužnu našu zemlju, da nas bije,
I cielom zemljom širi svoje ruke,
Od sjevera do zapada, i sije
Posvuda smrt —
Djerikov. Ded s obazri malo,
I pogledaj, Saremo, gdje si?
Sarema. Znam
Kod naših krvnika —
Djerikov. Al šta je tebi?
Šta i ja tvoj sam krvnik?
Sarema. O, ti niesi!
Djerikov. Pa zašto ne ćeš sa mnom? Petrograd je,
Naš carski grad, gdje palače se nižu,
I tužno selo samo tvoj je Tiflis
Prem tomu sjaju. — Kuda Neva teče
Tu uzdigoše visoki se mosti
I ciela šuma brodova se niše,
Tu cvietan život sprovode ti ljudi,
A sunce i duša svega toga sjaja
Naš stoluje tu car, a oko njega
Sve sakupilo sjajno mu se plemstvo!
O, podji sa mnom! Plaši li te sjaj,
To živit ćemo samotno i sretno
Baš ko na briezih rodnoga ti kraja!
Sarema. O, ne muči me — stani — uzdižu se
Već tamni dusi — šta, u Petrograd,
U tvoga cara grad — čuj, gdje se smiju
Uh — trpkim rugom! Tvoga cara grad,
Gdje prstom svi će pokazivat na me:
Gle divjih buntovnika kćer sa juga!
Daleko doma — ne, ne mogu živjet
Te ne vidim li svoje zračne gore,
Na tananih im bedrih zelen pas.
Pa šta ću ja u gradu groznog cara?
O ostaj, ne, ne ostavljaj me, kneže!
Ne mogu s tobom, bez tebe ne mogu,
Ni sama ne znam, kud mi krenut nogu!
Djerikov. Da l' Aslanova ljubav tu te drži?
Sarema. O, ne ljubi me, jerbo rod si izdah!
Djerikov. Da l' blagoslov u siedog otca tražiš?
Sarema. On proklinje me, jerbo tebe ljubim!
Djerikov. Da l' zaštitu u braće svoje tražiš?
Sarema. O, ne štite me, koja k vam sam prešla!
Djerikov. U bojni red li štupaš roda svoga?
Sarema. Moj rod me proklinje, o Alah, Alah!
Djerikov. Nu, ludo! Oklievaš li jošte? Zbilja
Tu lak je izbor — mržnja; kletva ovdje,
A ondje blagoslov i ljubav! Misli, —
Ja idem sada, progledat ću tabor
A vratim li se, odluku ću tražit.
Ne oklievaj, Saremo, sladka ženo! (ode).

4. prizor.

Sarema (sama.)
Tu stojim sada, kao plaha srna,
Na rubu jaza i ponora crna —
Ne mogu dalje! O, Kavkaze dični,
I svi vi sveti vršci nebotični,
Vi strme stiene, žrtvenici boži
Gdje sunce, bože, tebi vatru loži!
Ne mogu — ne, dok god mi dani traju
Ne ostavljam te, o moj sladki kraju!
O, tvoja krasna divuša je bila,
Gdje prvi živi napitak sam pila,
Kazbek je gledo prve moje sanke,
Njegovo Elbor prve moje danke,
I prvu pjesmu vijor sa visine,
Lavine silne jureć u doline,
I samotno mi pjevalo ju vrelo.
Gdje naše vile sniežno kuplju tielo.
I pjevao ju srebrobojni slap,
Gdje božje oko najmanja je kap —
U svakoj kapi jasno sunce sinu,
Pa nice tisuć sunaca mi plinu!
Oluje svirko, svirko vrela, slapa,
Da ne čujem te, ja ti čezneć skapah!
Pa tebe, vierni hate, da ostavim?
Pogledo si me tužno okom tmavim,
Kad moja ruka pružila ti hranu.
Potresao si svoju grivu vranu,
Ah premda nježno pogladih ti vrat!
Naslutio si razstanku nam sat,
Već prije mene znao si mi vaj?
I tebe leden ubio bi kraj!
Po silnih gorah tamo raste led,
I ljudsko srdce tam je led i jed,

Digitized by Google

I ljudski život, hladan, mrk i pust!
Al mogu l' ostat ovdje? Nikad! Jao,
Tu uzdigla je zmija glavu — siču
Svi zlobui dusi u uho mi: vaj!
Sagriešila si, voliš zemlje vragu!
I otac, braća, proklinju me svi!
Iz groba skače pokojna mi majka
I trga kindjal na me, proklinje me,
O, proklinje me, što si izdah rod!
I Aslan tu je: „nevjero“ mi veli
„Oj zašto igda morah te zavoljet!
Ja tražim smrt, da okajem sramotu!
I povlače me za pramove zemljom
Pred proroka, pred roda našeg svetca:
Ha, tu je, što tudjinca ljubi! Nju
Udovicâ i majkâ vruće suze,
Nju pekla krv, pod Dargom što je tekla,
I uzdisaji Uzdâ umirućih
Što padoše za rod, koj ona izda!
Pa zbilja li sam sramotna toliko —
Ogledalo mi dajte, da se vidim —
Bježite preda mnom? o isti Mulah
U svetom gaju zaklanja si lice?
Ah, mogu l' drugče? Uništite mene,
Ja ljubim kneza — ja ga ljubit moram!
O, sjajuć, kô na moru sunca sjaj,
Rumeneć se, ko zorom lovor-gaj —
Baš tako pozdravih ga, kad ga nadjoh,
U naručje mu vierna ljuba sadjoh!
I sliepo idem, kud me vuče, vodi,
Ko za majkom si plačuć diete hodi.
Moj rodni kraju, kog mi duša ljubi,
Ti mene eto, tebe ja izgubih —
Ta zadnja suza tvojoj sreći budi. (Hoće da polazi).
Milostivo nam obim Alah sudi —

5. prizor.

Aslan omotan u rusku burku. Sarema.

Aslan. Saremo!
Sarema. Ha, taj glas!
Aslan. Ta ne znaš li ga?
Sarema. Ah, Aslan? Bože, osvetnika eto!
Dočekuje te žrtva — nosiš smrt?
Ja nè drkćêm jer — znam — zaslužih smrt!
Aslan. Osvetit tebe dodjoh, da te spasim!
Sarema. Ti? Ti da mene spasiš?
Aslan. Tako rekoh!
Sarema. Pogibat dodje za me —
Aslan. Jer te ljubim!
Sarema. O Aslane, o Aslane, moj brate,
Ne proklinješ me?
Aslan. Ja blagosivam te!
Al brzo, podji sa mnom!
Sarema. Kamo? Kamo?
Aslan. Zamahnut noćas prorokov će mač
Na glave kletih Rusa, a tu tvrdju
Progutati će plam — tu nema spasa!
Sarema. Šta moram čuti?
Aslan. Tamo dolinami
Konjici stoje — gorom čuče strielci.
I samo mig — iz tisuć zasieda će
Navalit smrt na plien si — zato hodi!
Tom burkom sve sam straže prevario.
Zatajiv se u gustom grmlju jučer
Od dvaju doznah brbljavih stražara,
Što pouzdano zborahu u tmini —
Za geslo rusko — spremi dakle konja,
I jaši sve do mosta, gdjeno zadnji
Stražari stoje — tam pod starim hrastom
Na svom ću dočekati hatu tebe;
Prelećet ćemo strelimke do svojih!
Sarema. Ah, gledam te, i ne shvaćam — ti sâm,
Kog ostavih, ti dolaziš me spasit
I smion si u vražje poći gniezdo?
O, bježi, hiti, raztrgat će tebe!
Aslan. Ja nejdem, do li s tobom — ja te gledam,
I gledam opet! Toli dugo, dugo,
Što ne vidjeh te! Ali sad mi srče
Pomamljiv pogled tvoj krasote čar!
U Kohetinca nema veće slasti
Ko u tebe, Saremo — daj, da stojim,
I gledam u te, kao u sunce kad
Tko zurit uzme iza tavnih dana
Pa ma i oko gine mu sa sjaja!
Saremo. Ah, divno, prošlo doba!
Aslan. Dodji, dodji,
I uzjaš' hata! Tu te propast čeka!
Sarema. Ne mene, tebe! Jer trenutak svaki —
Aslan. Pa šta je život moj prem tvomu? Reci!
Tek divlji oganj, što se šumom gubi;
Al ti si zviezda nebu na vedrini!
Sarema. O, ne znaš ti, šta radiš — mene spasit?
Il ne znaš, tko sam ja? — Nevierna žena,
Što kletom Rusu na grudi pretekoh,
A družica sam ruskom knezu — duša
Već caru broji moja — nevierno mi
Već ne bije vam srdce!
Aslan. Ne, Saremo,
Ne reci toga!
Sarema. Ne ljubim te više!
Šta tražiš ovdje? Kô što oko stabla
Uzavija se lozica zelena,
I srce mi se o tudjinca savi
Tol nerazstavno, čvrsto.
Aslan. Ljubav pada
Ko noćna rosa s neba! ljubav vije
Ko ruža dah sa bajnih širskih vrta —
I rosa mora past, i dah se širit!

Digitized by Google

Ne dolazim ti otimati milja,
Već dodjoh, da te prieke smrti spasim,
I s blize, grozeće se opasnosti,
Što doskora će upepelit tabor!
Sarema. Pa zašto, da me spasiš? Zar, da trpim —
Nesmotreniče, zato l' ćeš me vrnut,
Sramoteć, ružeć da me dočekaju?
Aslan. Ha, branit ću te, ne boj se Saremo,
Ni blizu ne će nitko, da te vriedja!
Sarema. Ah, hvala ti — ta ti si vieran, dobar,
I ko iz stiene izviruće vrelo
Romoni jasno svaka rieč iz duše!
Al sliedit te — ne mogu! Boga zovem
Svjedokom — u pogibelj ja ću svaku
Što prieti mužu srce moga, — nu
Tu molbu, ljubiš li me — daj izvrši!
Kad približiš se s četom, štedi život
Mom knezu Djerikovu! Štiti mi ga
Ko mirna gosta, koj pod tvojim krovom
Gostoljubjem se služi.
Aslan. Ruskog kneza!
Sarema. O, Aslane, razprostri nadanj ruke,
Ko da sam ja, — zabludjela da striela
Il bodež, mač ne ošteti mu tiela!
Ti ljubiš mene? Daj dokaž mi ljubav!
I hvalit ću ti, vjeruj, kao bratu
I u srdcu te nosit dok sam živa.
Obećaješ li? Reci —
Aslan. Al sramota j'
Poštedit dušmanina roda svog
Kad sam ga bog je u ruke nam dao!
Sa svakog jaza elborskijeh gora
Sa svakog vala Kubana se diže
Okrvavljena sjena osvetnica!
Olujom lete dusî zemljom našom
Pogibše braće, štono Rus ju zatre!
I vidim, gdje na klisurinah kleče,
I vidim, gdjeno gustom maglom lieću,
A bojna vika ori im se noću:
O, na noge se braćo, djeco gorâ,
Provalite, i krvnike nam smrvte!
Sarema. O, spasi kneza — preda te ću kleknut!
Asslan. Oj srâm me bilo! Trpjet ću sramotu
Za tvoju volju — tvoga oka sjaju
Odoljet ne može mi srdca volja
I duša sva u tvojoj mi je vlasti!
A uzmognem li, spasit ću ga, vjeruj!
Ne bojim bo se smrti za te — ne ću
Ni zazriet od sramote — znadem lieka
Sramoti ubjeć s mjesta!
Sarema. Hvala ti —
Ne zrcali se ni u gorskom viru
Tol' jasno nebo, ko u tvojoj duši!
Aslan. Na šator ću navalit, ugrabiti
— Tek uzmognem li — kneza! Čuj, Saremo!
U bojnoj vatri težak ti je spas!
U noćnoj tmini oku svjetla nije!
Al sad te jošte spasit mogu! Podji
Sad sa mnom! Kunem ti se krasna dievo,
Još ove noći doniet ću ti dragog
U šator tvoj, u toplo tvoje krilo,
Pod svojim okriljem ga doniet zdrava!
To kunem ti se prorokovom bradom,
Il glavom k Meki nek me zakopaju!
Kad zadnji hitac jekne mi nad grobom,
Tad misli na me, plači tad, Saremo!

(Dalje sliedi.)

Živio Poljak jedini branitelj Marijin!

Po Ad. Am. Kosinjskom.

(Dalje i konac.)

— Ah gospodine, ja se bojim, ja se vrlo bojim.

— Čega? zapitah u čudu, ne pojimajuć uzroka djevojčinu strahu. Namignu prama Don Ambroziji pak brzo reče:

— Pogledajte mu lice, oko: sav kipi od gnjeva, nešto biva s njim strašna, čudna, poznam ga! Jao onomu, koga zahvati njegova osveta, ponavljam, čuvajte ga se, inače jao vam, jao nam svimkolikim.

Strah me djevojčin nagna u smieh, mjesto u strah rekoh:

— Ne bojte se, gospodično, ne vidite li o mojem boku mača? Doteć će, ako ga uztreba, ne samo za moju, nego i za vašu obranu, strašnijih sam jur neprijatelja ukrotio, ne bojim se niti divljega pogleda vašega otca.

Zadnje rieči rekoh dosta glasno, liepa djevojka drhtnu, bojazljivo pogleda naokolo te šaptnu:

— Tiše, za Boga tiše! i moj ga se ujak boji. Još vas jednom molim, čuvajte ga se, meni se čini, da ima u svem tom nešto strašna, nedokučiva, opazila sam to od jučer, kad je došao escopeteros (poštar) javljajuć, da dolazite. Čudnih je ljudi bilo danas u dvorcu, nekoliko su sati prije probavili u samostanu, medju slugami kola glas o gverilah, o vojsci Castannovoj, sakritoj po bližnjih gorah.

Tim se prekinu razgovor, liepa djevojka morade otići s majkom i otci se spremahu, premda ne jako žurno, da odu.

Nije već još nešto — viknu kapetan, komu je u glavi vino očevidno šumjelo — pustili smo gospodje, jer

Digitized by Google

smetaju na koncu gostbe ali vi morate ostati: kod objeda ste štedili čaše, sad vam ih je nadoknaditi.

Pristupih nerazboritomu Francezu i šaptnuh mu u uho:

— Za boga, kapetane, ne ustavljaj ih ni časka ili barem ne tako, kako kaniš, kazat ću ti nešto, što će bez dvojbe promieniti tvoje mnienje i o hidalgu i o njegovih gosti.

— Opet stare trice, poručniče — nestrpljivo mi odgovori — vi se sjevernjaci samo nasred bitke ne bojite, okusi ovoga vina, pa mi kaži bi li nas zlica podvorila ovako dobrim? pol sam jur godine u Španjolskoj, jesmo li igdje još bili tako liepo dočekani, kano u našega hidalga?

I opet se okrenu k otcem, sileć ih da ostanu. Don Ambrozij reče tada:

— Barem dopustite da dvojica nas podju, ne smiemo ostaviti samostana i mladje braće bez nadzora.

Kapetan pristade, domaćina dade donieti nov koš vina, gosti ga primiše glasnim veselim uzklikom, što se mene tiče, meni su neprestano u uhu zujile čudne Fabianine rieči. Premda se španjolski značaj nije bio još razvio do one snage, koja je imala podrovati Napoleonovu moć, ali smo ipak i sada doživili primjera, što sve može taj narod, koga vodi prirodjeni ponos i osveta i da ne izabire načina, samo da cilj postigne. Ali ne mogući na razboritost skloniti kapetana, držah za dužnost, da kano prvi pod njim častnik bdijem nad sigurnošću kumpanije pak uzprkos odgovaranju drugova i hidalga, uzjaših konje i podjoh u selo. Ali ništa ne nadjoh, što bi moglo potvrditi moju sumnju, svi su vojnici bili gostoljubno dočekani od svojih gazda, pače i preveć gostoljubno, jer je mnogomu vino šumjelo u glavi, mnogi je zaboravio na službu, što ga je vabila obilna gostba i crne oči krasnih kastiljanaka. Učinih ipak, što mogoh, razmjestih straže, uredih patrole ne tajeć nimalo, da nam u zemlji, gdje nam stanovnici niesu u obće privrženi, treba biti na oprezu, niti se odviše ne uzdavati u gostoljubnost, koja možda zastire želju osvete i krvave nakane.

Kad sam se svraćao u dvorac, već se je bila uhvatila noć, ali ne noć, kakovu nam obično opisuju španjolski pjesnici zvjezdata, topla, jasna, već oblačna mrka i tamna; na nebu nijedne zviezde, studeni vjetar s gora izmieni se d u š e ć i m Solanom. Bijaše to skok, kakov se često dogadja u južnih pokrajinah, od žarkoga dana u ledenu noć, skok tim pogibeljniji za inostranca, koji premda mu je domovina studenija nije privikao, tako naglim promjenam zraka. Već u prostranoj hodaji dopre mi do ušiju gluh žamor iz jedaće sobe, razabrah jaki kapetanov glas očevidno razkalašen od vina, što mu se je često dogadjalo, nije uzprezao jezika već je tražio svadju. Osvjedočih se o tom podpunoma, stupiv u sobu stoji grozna vika. Kapetan i tri druga bili su nepristojnim i za vjeru uvredljivim razgovorom navalili na dva otca i na hidalga. Podsmjeh i šala bješe očevidno uvriedila vierne svojim svetinjam Španjolce, oči im plamte, bacaju striele gnjeva i bezuspješne osvete, lice im gori, šake se stišću, čini se, čekaju samo na sgodno vrieme, da s bodežom u ruci skoče na svoje protivnike, sav se španjolski značaj u svih svojih potankostih, zrcali u ovom skupu: ponos, strast, lukavost i osveta, moj dolazak ne obustavi prepirke, pače kapetan smiešeć se viknu:

— Baš si u vrieme prispio, poručniče, zametnuli smo bogoslovnu prepirku s ovom gospodom, ali premda na viedra sipamo znanje iz glave, premda navodimo najljepše misli svih naših filosofa i prošloga i sadašnjega vieka, osobito Voltera, d' Alamberta i Ruso-a, ne možemo ih ipak osvjedočiti, tvrdokorno ostaju u svojoj bludnji, pače pomisli, hotjeli bi i nas u nju navrnuti, nas Napoleonove vojnike!

Studeno odgovorih:

— Mislim, kapetane, da nije ni vrieme ni mjesto prikladno za takove prepirke, u ostalom mi smo i preslabi za to, vojnici smo odredjeni za sablju a ne za bogoslovne razprave; ostavimo ih u miru a što bi najbolje bilo, da ne dosadjujemo duže gostoljubnomu i plemenitomu domaćini, hajdemo spavat.

Kapetan sav pocrveni, rieči ga moje uvriediše očevidno, okrećuć se k otcem, reče porugljivo:

—Prevario sam se, računajuć na svoga poručnika, zaboravio sam, da je on vaš dušom i tielom; ali se još ne predajem, i štogod govorio moj štovani drug, makar da sam se i prenapio, ne ću da uzmaknem bez borbe; počmimo iz nova.

Rieči njegovih ne trebam, a i niesam voljan ponavljati, bijahu to pogrde krupne i sramotne, kakve bi dolikovale najneotesanijemu vojaku, i čovjeku, koji je u pomami nekoliko stoljetnih domaćih nemira crpio gadne misli i načela. — Otci slušahu mu rieči očajano šuteći, Hidalg bjesneći, ja rekoh:

— Kapetane, ako ne sbog domaćine i značaja gosti, s kojimi si u družtvu, a ono barem sbog mene druga, čije misli poznaš, prekini taj razgovor: ta znaš, da sam kršćanin katolik, podsmjesi i šale tvoje niesu mi nikako po ćudi.

— A — viknu pucajuć od smieha — Poljak branitelj Marijin! izvrstno, druže, častni su otci dužni nagraditi tvoju pobožnost, okladio bih se, da će ti sutra poslati čislo i svete moći. Naša će kompanija dobiti blagoslovljena čovjeka, i premda ne znam, ne će li to biti na štetu njegovoj hrabrosti, ali za mene će biti ne malen ponos, imati druga i podzapovjednika, koji stoji u bližnjem savezu s nebom; preporučam se već unapried tvojoj posmrtnoj zaštiti i molitvi.

I opet udari u pogrde; duže ih ne mogoh podnositi, ter udariv sablji po balčaku, rekoh:

Digitized by Google

— Dosta, kapetane, još samo jedna rieč o tom neka izadje iz tvojih ustiju, ja ću ju smatrati za osobnu uvredu i potražiti zadovoljstvo.

Francez ugrijan vinom, s mjesta trgnu svoj mač, i uštipno reče!

— Ne trebamo odgadjati, pa kad se je tako volja, možemo odmah pokušati, hoće li oštrica krivovjerskoga željeza otupjeti pod udarci pravovjernoga katolika.

— Allons.

Al do dvoboja ne dodje, umiešaju se drugovi, pak i otci i hidalg, odgovarajući od borbe. Poslije nekoliko časova izgovora i svadje, podasmo svi si uzajemo s kapetanom ruku, a hidalg viknu:

— Slogu treba, mislim, potvrditi vinom, nije li tako, moja gospodo?

Blisnu vino na stolu, pak uzkos otimanju, moradoh nekoliko čaša izprazniti. Don je Juan osobito na mene pazio, isto i otci: njihovu sam pažnju u onaj čas uzeo za dokaz zahvalnosti, što sam se umiešao u prepirku i prekinuo kapetanove grdnje. — Minu opet ura, a ogromni starodavni sat, turobno viseći, odbi jedanaestu. Don Ambrozij reče onda ustajući:

— Sad je vrieme: duže niti možemo, niti smiemo ostati, znam, da nas u samostanu nestrpljivo očekuju.

Hidalg ustade takodjer sa stolice, oko mu hitro preleti od redovnika na mene, reče:

— Mislim ipak, da još jedna čaša ne će škoditi, to će biti zadnja na razstanku: — mignu, a sluga odletiv što žurnije, donese par butilja pomno začepljenih i zahrdjavjelih.

— Izvrstni stoljetni Val de Penas — zamumlja Španjolac, natačuć čaše, poče od naših, izprazni u nje cielu butilju, drugu raztoči otcem i sebi.

Neki čudni neizvjestni strah, neki nutrnji nemir potrese mi cielim tielom, kad sam primaknuo čašu, boja mu i miris pričini mi se čudnim: i nehotice pogledah Španjolce: oči im tako blisiču, tako plamsaju, na licu im titra sotonski podsmjeh. Kapetan i drugovi častnici izkapiše do dna svoje čaše. Ja ne mogoh. — Otezanje moje smotri Hidalg, pak glasom, koji mi poslije trideset i pet godina još šumi u ušijuh, viknu:

— Dalje, poručniče, izpijte brzo, kunem vam se, to je zadnja!

— Da, zadnja — zatepa kapetan, pa se težko sruši na bližnju stolicu.

Izkapih do dna svoju čašu.

Što je dalje bilo, ne znam, toliko se samo sjećam, tek što mi je vino proteklo grlom, čudna mi groza potrese tielom, jezik mi i noge škljocnuše, glava otežča, san strašan, grozan zatvori mi vedje.

Zaspah.

Strašan bijaše to san, grozne mu sanje, sve u mladosti čuvene priče o dusih, kudlacih, utvorah stoje mi pred okom duše, razgovaram s mrtvaci, ćutim ledeni im dah, polazim grobove i pakao; sve čitane fantastičke legende talijanske i španjolske ostvariše se nekako za mene; osobito mi se zadnja prikaza zasieče u pamet. — Prije nekoliko dana bješe mi došlo ruku revolucijono francezko djelo, djelo puno prevršenih slika i obtužba na kastiljsko svećenstvo pod imenom: Poviest španjolske inkvizicije. Sad mi se pričini, da su me tužili s bog bezbožnosti, ter da stojim na srašnom sudu.

Kod okrugla stola, pokrivena crnim suknom, u dvorani takodjer crno zastrtoj, o slabu svjetlu zublje, na ogromnih stolicah sjede moji sudci, na čelu im Don Ambrozij, oka gušćerova, grozna lica, s porugljivim podsmjehom. Do njega stoji hidalg, kano tužitelj: strašne, grozne mi predbacuje opačine: ubojstvo, izdaju, krivorotstvo, osobito uvredu vjere i Boga! — Hoću da se branim, odgovorim na te težke potvore, ne mogu: dah mi se sledi u prsijuh, jezik kano mrtav kamen zaboravi na svoju dužnost: tepa nerazumljivo: sdvojnost mi tišti dušu, pogledam u gadno lice sudaca, okom molim za milost; ali vidih jasno — uzalud. Podsmjehuju se; ali to bijaše podsmjeh vraga nad plienom, nad izgubljenom dušom; šapću nešto tiho, ali taj mi šapat naviesti propast, smrt. — Nekoliko časova prodje tako, činjahu se meni nesretniku hiljadu godina, kad al Don Ambrozij ustade i muklim glasom viknu:

— Poručnik S. jest zlica, krivorotnik, bezbožnik, ubojica, treba da pogine.

— Treba da pogine — opetovaše naokolo sudci ustajući jedan za drugim; Hidalg doda na smrt.

— Na smrt — zamni dvorana — na smrt! javi se glas strašan, grozan u dubljini moga srdca, moje duše, mojih prsiju, zadrhtah, probliedih ah! to je strašno umrieti kad život vrije u prsijuh, kad je sviet toli drag, liep, razkošan!

Don Ambrozij mahnu rukom a iza crnoga zastora dvorane, kano kakve grobne utvore, kano vrazi vrebajući na dušu grešnika, izadju četiri krvnika. Naga su im ramena i prsa, krvlju podbuhle oči, smrt u oku, šapću medju sobom:

— Dok ne umre, kušajmo na muke.

I donesoše mučila — grozna su: pojasi okovani čavli, kojimi da mi se otegne tielo, užeta, da mi se iz sgloba iztegnu ruke i noge, kipeće ulje, strašne španjolske čižme.

— Bože! — vikah u sdvojnosti, zar nitko ne će mi priskočiti u pomoć, nitko posvjedočiti nedužnost!

Tek što izgovorih te rieči u sobu dopade mlada liepa djevojka, razpletene kose, lica blieda, uplašena oka upoznah ju namah, bijaše to Donna Fabiana i obustavi krvnike i viknu plačući:

— Tako vam Boga, tako vam spasa duše, zaklinjem vas, smilujte se, on je nevin, on je isto tako dobar kršćanin, kako i vi, kako i ja!

Digitized by Google

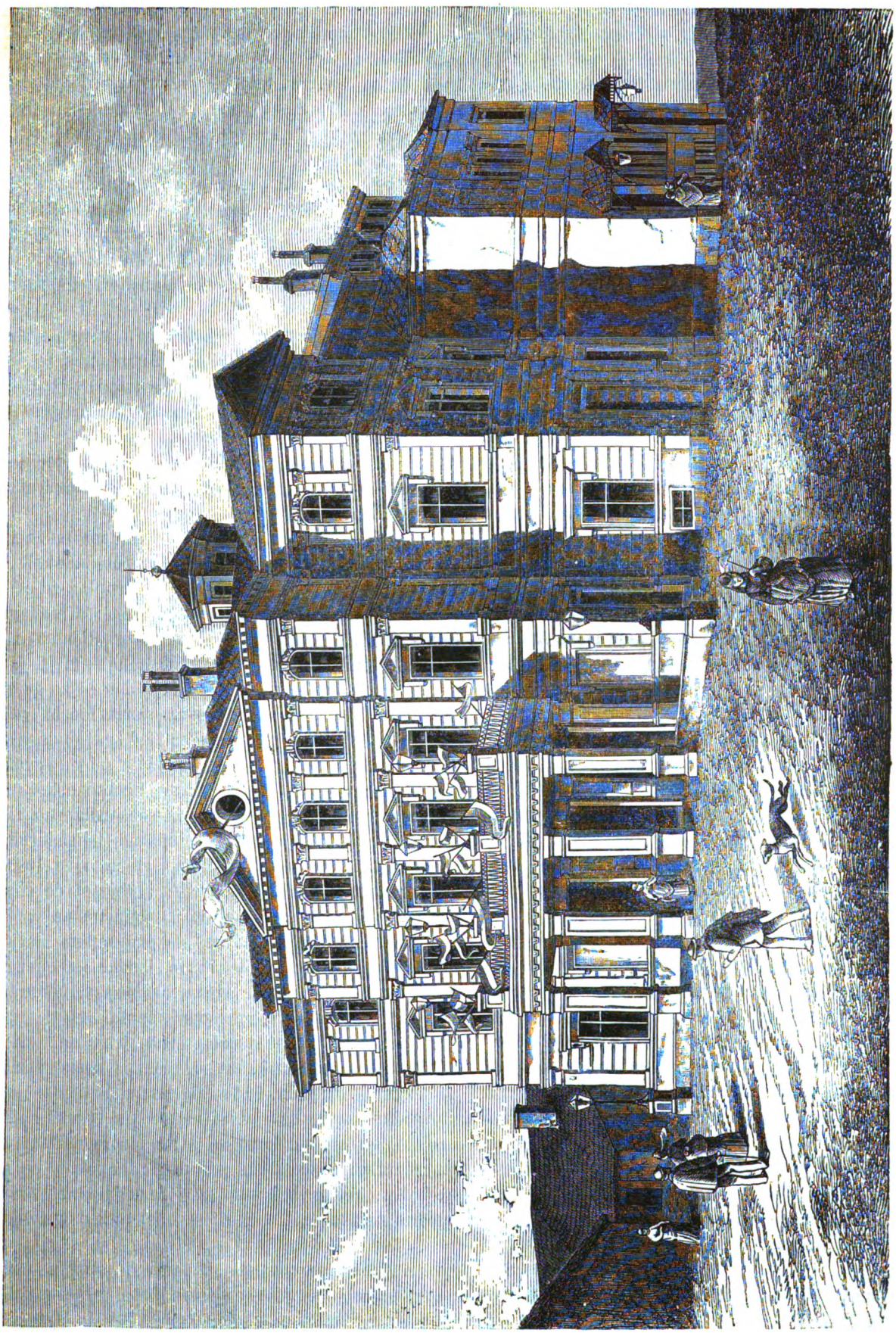

Biogradsko kazalište.

Digitized by Google

I zakloni liepim svojim tielom moje tielo, a kad ju krvnici htjedoše odbiti, obajmi me slabima svojima rukama i zastenja:

— Ubiti ga hoćete, ubijte dakle i mene, ja ga ljubim, njegov je život moj život.

— Za boga Fabianeto, što radiš, što govoriš! ozva se onda glas hrapav i jak, poznani mi glas Dona Juana, ti li si Španjolka, ti moja nećakinja, ti da ljubiš Franceza zlicu, vraga naše domovine?

— On nije Francez, on nije naš vrag, on je diete dalekih pokrajina, kršćanin, zar si zaboravio, ujače, da je na obranu naših svetinja trgnuo mač, hotio žrtvovati život, smrt bi ti njegova pala na dušu, bila bi ti ljagom na zadnjem sudu, dušu ti lišila raja.

Hidalg ne zna što da uradi. Krvnici odtisnuše mučila, uzmakoše nekoliko koračaja, kad s pogledom plamtećim od gnjeva, s biesnom osvetljivošću priskoči Don Ambrozij i viknu:

— On mora poginuti, on nije kršćanin, kad smije služiti u poganskoj vojsci, klanjati antikrstu (Napoleonu). On je odmetnik, ne brani ga, ženo, ako ne ćeš da i tebe iste muke snadju. Sluge pravice, vršite svoju dužnost, na smrt.

Krvnici pristupiše opet k meni, štrašna borba nastade: diete slabo i nejako pretvori se u biesnu lavicu, liepom rukom odtiskuje krvnike, odtiskuje Dona Ambrozija, prezire ljutost i prošnje ujakove.

Ali napokon smalaksa i oslabljena, izmučena pade pred ujakom na koljena i stade očajano vikati:

— Ujače, tako mi spasa duše, tako mi roda španjolskoga, tako mi majke moje, ako on pogine, i ja ću poginuti. Poznaš me, ta tvoje sam ćudi, tvoje silne volje, tvoje duše. Dopustiš li, da se njegova krv prelije, ja ću sama proliti svoju. Smrt će dviju nedužnih žrtava tištiti onda tvoju dušu. Pravični Bog osvetit će nas.

Don Juan drhtnu na te rieči, pograbi otca za ruku i reče mu:

— Častni otče, čujte mi prošnju, kano što je prva tako će biti i zadnja. Poznate moju revnost u službi domovine, poznate moju privrženost našoj svetoj vjeri, znate da sam bez otezanja prihvatio vašu osnovu i pomogao pogubiti cielu francezku četu, radi osvete i da posluži crkvi i zemlji, ta na kocku sam metnuo slobodu svoju, imetak i život. Za nagradu svega toga molim vas, smilujte mu se, dosta je jur krvi proteklo, sva je četa poginula, on budi spašen.

Don Ambrozij protre rukom svoje golo i široko čelo u oku mu očevidno sieva žedja krvi i zadnji sievak ljudskih ćućenja, smilovanje. Fabiana stenjaše.

— Smilujte mu se, smilujte, spasite ga, ne ubijte mene.

— Ne može biti — viknu napokon iza kratke nutrnje borbe okrutnik — ne može biti, prisegosmo smrt, smrt svim Francezom i njemu je poginuti.

Gol bodež blisnu mu u ruci, pristupi, oko njegovo utopljeno u moje pali, žari me nekako, groza mi leti po svih žilah, hoću da vičem u pomoć, za spas — ne mogu, hoću da se biegom spasim — niti maknuti, noge su mi prikovane uz pod od sobe. Vaj! viditi smrt pred sobom, smrt strašnu i sigurnu, pak ne moći se spasiti obraniti, to je strašno!

Šiljak je bodeža ovdje, ovdje na mojih prsiju, osjećam, kako je hladan, kako mi se tiče kože, smiluj mi se duši — šaptnuh u sebi. Ali ne poginuh — Don Juan ustavi ruku okrutnoga otca i reče mu na uho:

— Polovicu svoga imetka zapisujem samostanu, ali spasite ga!

Zjenica Dona Ambrozija sievnu lukavom radošću.. Odmaknu bodež i šaptnu Hidalgu žurno:

— Možete li to prisjegom potvrditi?

Hidalg diže oči k nebu, ruku stavi na prsa i reče svetčano: prisižem!

— Ali što ćemo s njim? — primjeti otac — spasujuć ga, sami se izvrgavamo pogibelji, kazivat će on svojim o smrti drugova.

Te rieči Dona Ambrozija sjetiše me tekar na kapetana i na tri častnika: oko mi se ote naokolo, opazih njihova studena krvlju okaljana trupla, gdje se valjaju po podu kod inkvizitorskoga stola: drhtah grozničavo, ali ipak dobro razabrah odgovor Hidalgov:

— Dobro poznam moć pila, od koga je čašu na dušak izpio, san će mu trajati čitav dan, u to ga vrieme možemo lahko prenesti na cestu prama Mochi, pak ako ga i nadju drugovi, što će saznati od spavajućega? Imat ćemo uviek dosta vremena pobjeći u goru, sdružiti se s Castannom, jer ovdje ne smiemo nikako ostati. Ili zar Francezi ne će htjeti, propitati za udes drugova? U ostalom spas ovoga Poljaka može biti od neizmierne koristi za našu nesretnu domovinu, za našu svetu vjeru: razniet će medju drugove strah; sdvojnost će mnogoga uzdržati, da se ne ruga crkvi i svetinjam našim.

Dona Ambrozija čini se, da je podpuno osvjedočio ovaj posljednji razlog. — Pravo kažete — odvrnu Hidalgu, pak uzev malen papirić, napisa na njem nekoliko rieči, i metnu u žep moga kaputa.

Prielaz od sdvojne natege, od stravične, ali bezuspješne borbe sa smrću na sigurnost i spas, shrva konačno moja osjećala, čudno ih pomuti; niti čujem što, niti vidim; samo se sjećam malko na vesele Fabianine uzklike, sjećam se, kako se je sa mnom razstala, ruku mi stisnula, na usta me poljubila; napokon se sjećam na bahat, rekao bih silovita i brza konjaničtva: dalje me svlada san, san smrtni bez maštanja i ćućenja.

* * *

Kad sam se osviestio, opazih da sam u nekoj ne poznanoj sobi, na mehkoj postelji, pri kojoj stajaše nekoliko častnika francezkoga štopa i liečnik držeći u ruci bočicu s budećimi kapljicami.

Digitized by Google

— Što je to, gdje sam? rekoh taruć si oči — gdje je kapetan, gdje moji drugovi?

Častnici se znamenito pogledaše medju sobom, liečnik reče:

— Kanite se jednu dvie li ure svakoga propitkivanja, najmanja vam razdraženost može škoditi.

Stravični san, koji sam kušao barem čestimice opisati, pade mi onda na pamet: Mundura, gdje je moja mundura? viknuh.

Dadoše mi ju — žurno posegoh u žep — doista bijaše u njem smotani papirić, a na njem rieči ne znanom rukom napisane:

„Živio Poljak, jedini prijatelj Marijin“.

— Dakle je to istina, strašna grozna istina, viknuh, oni su svi poginuli, ciela kumpanija, samo sam ja ostao!

Silovita razdraženost, kano što je to liečnik pravo slutio, sbilja mi naškodi, onesviestih se, te moradoh onako bez sviesti u težkoj vrućići ostati u lazaretu.

Oporaviv se malko, saznadoh potankosti cielog dogodjaja. Patrola izaslana po običaju iz glavnoga stana, nadje me, gdje bez snage ležim milju puta o Macha pravcem Salta di Lobos. Častnik patrole čudeći se, što me na takovu mjestu takova nalazi, ubaviesti namah pukovnika stanujućega u bližnjem selu, mene ponesoše u glavni stan maršalov, povede se iztraga, učin bijaše strašan i žalostan, svi seljani čuvši za dolazak Francezah, utekoše u gore; ali trag okrutnoga im čina ostade i to trupla grozovito osakaćena, izmrcvarena svih častnika i vojnika kumpanijskih, nitko od njih osim jedinoga mene ne ostade u životu.

Je li san, koji sam malo prije opisao, bio u svih potankostih istinit, ne mogu tvrditi. Početak mu morade bez dvojbe biti samo odsjev djela, koje sam nedavno čitao, ali ostalo: plemenita Fabianina obrana, zašto da ne bi sbilja bila istinita? — Osvjedočih se o tom kašnje, poslije nekoliko godina; ali to je jur drugi dogodjaj, pripovjedit ću ga negdje drugi put.

POUKA.

Franjo Palacky.

(Konac.)

Godinom 1848. počinje druga pola Palackova života P. dosele učenjak i književnik, izpitatelj davnine svoga naroda bude politikom, pače političkim vodjom istoga, bude stvoriteljem novije česke poviesti. Nije težko pogoditi jezgru programa Palackova unapried. Budući historikom znao je predobro, kako se je habsburžka dinastija iz pojedinih samostalnih djelova sklopila bila, znao je i to, da je izvorno temeljem svakoga diela bila narodnost. Feudalizam, absolutizam, jezuitizam radili su nasilno uništit te naravne temelje, radili. da u monarkiji bude jedno pleme gospodarom drugoga. Promotriv u poviesti českoga naroda sve krivice nanešene mu, uvidiv da upravo slavensko pleme trpi pod pritiskom, morade mu prvi uzklik biti: „Budite pravedni, dajte nam ravno pravo sa ostalimi plemeni, ono pravo, što ga imamo od davnine po naravi i poviesti“. Kad ga g. 1848. pozvaše u ministarstvo, odgovori Palacky bečkoj vladi sliedeće: „Ja sam čovjek slobodnjak t. j. ja tražim, da bude sloboda najvišim pravilom i zakonom u svem životu narodnom. Staro načelo tutorstva ne slaže se s naravnim razvitkom narodnoga života, kao ni uzčuvanje starih povlastica i gospodstvo jednog sloja naroda nad drugim. Zahtievam da se dokinu svi ostanci feudalizma; ako ima biti pravo stalno i sigurno, onda se ne smie krnjiti većim pravom jednoga nad drugim. Što želim pojedincem i pojedinim slojevom naroda, to želim i narodnostim“.

Te rieči karakterišu podpunoma Palackovu politiku i njihova logika je neoboriva osobito u čas, kad su imale prestati sve nenaravske fikcije državnoga života. Federirana monarkija bijaše temeljem Palackova programa. Nu kako su neka plemena shvaćala g. 1848. tu slobodu dokazuju frankfurtski parlamenat i Košutova republika.

Poslije ožujskih dana bio se politički pokret po svoj monarkiji silno raznjihao. Ustavna sloboda bijaše sveobće geslo. I Česku uhvati pokret. Spregnuti dosele narod skoči na noge. U isti čas skočiše i Niemci, da stvore živu cjelinu, da obore ono ne čuveno čudovište pod imenom „Deutscher Bund“. U Frankfurtu imao se je sastati novi njemački parlament, i Česka, navlaš Palacky, budu pozvani da udju u taj, Slavenstvu dušmanski sbor, koj je napokon ponudio pruskomu kralju carsku krunu njemačku. Ali Palacky stade junački na branik česke, slavenske kraljevine, i doviknu im: „Mi s vami ne imamo posla, naša kraljevina nije njemačka robinja“. Česi odbiše izbore u Frankfurt. Bečko ministarstvo Pillersdorfa ponudi Palackomu listnicu ministra, al on to odbi. U Českoj pripravljahu se izbori za češki sabor, privremena vlada bude postavljena mjesto stare gubernije i Palacky bude članom vlade. Nu u Beču niesu to samostalnije vladanje milo gledali, jer je počela vladat centralistička struja. Česka vlada nije imala nikakove moći i s toga i Palacky odstupi. Nenadana epizoda uguši svaki pokret u Českoj. Na Duhove, baš kad je i kongres svih austrijskjh Slavena u Pragu viećao, skobi se ne zna se čijom pričinom, vojska sa narodom. Krv poteče, Windischgrätz bombardovao Prag i kruta sila vojnog zakona zamieni slobodu. Za tih kobnih dana odlikova se P. riedkim obzirom i taktom, te zaprieči mnogo zla. Izabran 1848. u bečki centralni parlamenat, koj se je poslije preselio u Kromjeriž, bijaše P. jedan od najvažnijih faktora te

Digitized by Google

skupštine te je radio ob osnovi ustava za Austriju boreći se junački proti biesnim pretenzijam Niemaca. Nu na skoro odzvoni i tomu i svakomu saboru u Austriji, octrojirani ustav od g. 1849. bijaše mrtvorodjenče i gluhi germanski absolutizam sterao je punih 10 godina krila nad državom. Palacky povrati se sa strastnog političkog poprišta u mirniju učenjačku zabit i tu je boravio slažuć dalje svoje bezsmrtno djelo „Poviest naroda českoga“ i radeći o pojedinih monografijah. Nekoliko godina zimovao je u Nici i u Parizu, a g. 1853. udade svoju kćer za dra. Ladislava Riegera, g. pako 1860. umre mu žena. Tu se potrese s nova država po kobnih dnevih kod Magente i Solferina. I opet bude Palacky političkim vodjom Čeha. Od onog dana odkako je Schmerling veljačkim patentom češki narod stisnuo u umjetnu saborsku manjinu, od onog dana trajao je žestoki boj naroda proti nadvladi Niemaca i ujedno razvijao se narod u svakom pravcu, da mu se čovjek dosta načuditi ne može, da mu Niemci i sad, gdje je žalibože nastao razkol medju Česi, nahuditi ne mogu. Vodjom, dušom toga kulturnoga boja bijaše Franjo Palacky a narod ga je odlikovao u tisuće prilika. Al uz to je vriedni starac opet o knjizi radio. Osim svoje poviesti, koju je izradio do bjelogorske bitke osnovao je „Svatobor“, družtvo za podporu českih pisaca, izdao proti Niemcu Höflera polemički spis „o husitskih ratovih“ zatim „o českom povjestničarstvu“ a pod imenom „Radhost“ saobći skup manjih svojih radnja. Premda pozorno prateć razvitak, klonio se Palacky kao i sav češki narod aktivne politike u Austriji držeć vazda u vis zastavu krune češke i historičkog joj prava samosvojnosti.

Mi tude ne kanimo izbrajat sve naslove i redove Palackoga, kraj tolikih gradjanskih vrlina, kraj tolike plemenštine duše i srdca, mogu se takovi vanski biljezi ljudske slave posve minuti. Česi pripraviše svomu patriarhu mjeseca travnja veliku slavu i iz svih strana Slavenstva povrviše otmena lica, da počaste slavnoga starca Nu mjesec dana po toj slavi izdade ga snaga, orijaška ta narav oćuti prolaznost ljudskoga života, blagosloviv još u duhu junačko oružje jugoslavenskih zatočnika klonu Palacky u grob, oplakivan, blagosivan od milijuna svoga naroda. Nitko zaista ne bijaše Slavenom veći prijatelj od Palackoga, nitko na svietu ne bijaše Palackomu veći neprijatelj od Niemaca. Za života sipahu oni u tisuće sgoda sav svoj otrov na njega, dà i na grobu njegovu zapjevaše kanibalske pjesme, toliko ga se bojahu. Jedan jedini Niemac, čovjek pošten, ne omrlja si lica te napisa o Palackom sliedeću karakteristiku. „To vam je bio značaj već od naravi uzvišen. Zazirao je od prostote i podlosti. Hotomice nije nikomu krivo činio. Idealno pregnuće, komu je bio posvetio sav svoj život, napunjivalo je cielu njegovu dušu. Kako je priprosto živio, kako je svoje imućtvo strogo uredio bio, niesu mu dodijavale kojekakve brige, koje mnoga svadjaju na stranputice. Time sačuvao si je čisto mišljenje i nježnost osjećaja, vrline u naše doba sve redje i redje. I u borbi političkoj, u koju se nikad rado upuštao nije, nije nikad hvalio sredstava nečistih a sam ih se nije nikad latio. U poslovih novčavih ne bijaše nikad sebičan. Život njegove obitelji bijaše krasan, srdačan.

Sin mu, kći i zet štovahu ga, ljubljahu od srdca. Osobito se je veselio svojoj unučadi, koja mu, kao što svim djedovom, osobito omiliše, i o kojih je vrlo rado govorio. Premda je običavao ljetovat kod svoga zeta Riegera u Malču, opet bi došao na dan smrti svoje žene, na 15. listopada u Lobkovice, da posveti taj dan njezinoj uspomeni. Bio je vazda ugledan i čist, nikad nije pušio i njuhao duhan. I u kući bijaše frakom odjeven. Svaki vanski sjaj bijaše protivan njegovoj naravi. — Najvećma veselio se priznanju naroda. Savršene umjetnine cienio je vazda visoko. U njegovoj ostavini nalazi se jamačno mnogo prekrasnih priedmeta te struke. Imao je mnogo redova, al ih je riedko kada nosio, ja ih bar nikad na njem opazio niesam. Za njegovo pismo nije valjala rieč „Docti male pingunt“, pisao je liepo i jasno. U njegovih za tisak pripravljenih rukopisih malo je gdje koje slovo izbrisano. Rad, neprestani rad bijaše mu svakdanjom potrebom“.

Timi riečmi po prilici karakteriše Niemac Palackoga, čovjek stran, čije pleme boj bije sa českim narodom, kako će ga istom narod, koj u srdcu nosi sve, što je Palacky branio svojim cielim životom. Sretan narod i u nesreći, komu se narodi sin, kakov Palacky, koj ima otca, kakov bijaše Palacky. U grobu Palackoga stoji temeljni kamen, na kom je osnovana tvrdjava českoga naroda, i ako bog da, zla sreća ne će pokvarit djelo blagoslovnih ruku českoga patriarha.

Putne crtice iz Boke i Crne gore.

Piše Ivan Milčetić.

(Dalje.)

Knez ga pri tom obdari Danilovim krstom za nezavisnost Crne Gore i odredi mu neku čednu mirovinu. Do nedavno živio je skromno u Peluzici kod Kotora, baveć se izključivo književnimi poslovi; a kad započe rat, krenu i on na Cetinje i s vojskom u Hercegovinu. G. Sundečić bit će već prevalio pol vieka, a izgleda prilično starovit. Razgovorljiv je a uz to neizmjerno čedan. Sa mnom mladićem razgovarao je kao sa kakvim svojim starim znancem ili drugom. Milokrvnost odaje mu svaka crta njegova lica.

Oko 6 sati poslije podne stigosmo u Njeguše. Put se je provijao kroz šumovite pećine, koje prem neobične, ipak su vrlo prijazne. Iza jedne stiene zakrenusmo i eto pred nama polja njeguškoga, u koje nam se

Digitized by Google

je spustiti valjalo. Bože mili, kakvo je to polje, to „ravno polje njeguško?“ Jedva četvrt sata dugačka, a ni toliko široka, sa svih strana polu golimi a polu grmljem zaraštenimi gorami okružena kotlina. U toj dolini ima nešto malo crvenkaste zemlje, i tu se sije pšenica, krumpir, zelje itd. a svako je „polje“ pomno obgradjeno kamenjem iz polja izbrhanim. „Bašće“ i „livade“ niesu nimalo veće. Ali nad svim tim sjaje veselo, blago sunašce, miomirisni uzduh širom tih skromnih dolina i ponikava. A s južne strane diže ponosno svoju siedu glavu četverorazredna učiona. Jednostavna ali čista i dosta prostrana seoska kuća. Malo dalje jest liepa kuća sa vrtom, tu se je rodio knez Nikola. I sad on običaje tude ljeti sprovoditi. Na sgradi vije se crnogorska zastava od smedje svile sa bielim orlom i sa monogramom kneževskim izpod koga leži lav. Tu je stanovao glasoviti vojvoda Mirko, otac knežev, koj je god. 1862. uništio Turke kod Žagarača. On umrie god. 1865. Njegova sablja leži mu nad grobom u samostanskoj crkvi cetinjskoj.

Bugarski pastiri.

starac Lovćen, — mons Labeaticus starih Rimljana. Na vrh vrha bieli se u susjedstvu oblaka mala crkvica, — grob slavnog pjesnika i vladike Petra Petrovića Njeguša. On je u oporuci svojoj naložio, da ga tuj zakopaju blizu rodnoga mu mjesta, na vršku briega, s koga mu pogled siže daleko preko tiesnih granica malog kneževstva „onamo, onamo za brda ona!“ Tuj ga izbilja zakopaše. Gromovi se roče oko mirnoga pjesnikova stana i riedko koja godina mine, da mu po koja striela u pohode ne dodje.

Prva kuća, kraj koje prodješ, sašav u mjesto, jest

Njeguši, pravo rekuć, nije ime sela, već ime plemena, iz koga potiče sada vladajuća kneževska obitelj, te se imenom Njeguši danas razumieva čitava dolina u kojoj ima više malenih sela: Vrba, Velji Kraj, Rajčevići, Herakovići i Radonići. Uboga su to slamom pokrivena seoca, sivih stena, da ih jedva od siva tla razaznaješ. U Herakovićih je bratstvo Petrovića, a u Radonićih su im krvni dušmani. Više od sto godina otimala su se ta dva plemena za gospodstvo, dokle napokon g. 1797. Petrovići budu obćenito priznani. Prvi vladika iz te obitelji bijaše Danilo. On uredi nasljedstvo tako,

Digitized by Google

da dotični vladika ima pravo opredieliti sebi nasljednika. Tako bijaše crkvena vlast spojena sa svjetskom u istoj glavi. Iza njega vladahu Sava I., Vasilje II., Sava II., Petar I., slavni pjesnik, Petar II. do g. 1857. Te godine Danilo I. utemelji svjetsku vlast kneževsku, te ga iza njegove smrti g. 1860. nasliedi sin brata mu Mirka sadanji knez Nikola I.

Ne daleko od kneževske kuće pokazuju i rodnu kuću Petra prizemnu, trskom pokrivenu kućicu, koja sada prazna stoji. To je selo dakle Herakovići.

Ima tu i krčma, gdje sjedosmo, da nešto založimo, Moglo se je dobiti rakije, kruha, ovčjega sira i dosta dobra vina.

Služila nas stara Crnogorka — imala je samo tri kupice (a kupica je riedkost u Crnoj Gori) a buduć je nas bilo desetak, to se moradosmo obredjivati — „na crnogorsku". A valja priznati, da se Crnogorci znadu naplatiti: nešto kruha i sira sa dvie čaše vina stoji forintu!

Do godine 1840. nije se znalo u Crnoj Gori za krčme. Putniku bila su otvorena crnogorska vrata, ako je što imao, dielio je sa strancem. Ali danas ima u Crnoj Gori krčama bez broja. Stranci počeli su sve češće posjećivati Crnu Goru, pa su se i Crnogorci privikli novcu. U Crnoj je Gori slobodno krčmariti svakomu, koji hoće i kako hoće.

Naša krčma bila je jednostavna crnogorska kuća, sagradjena od kamena, zamazana ilovačom i pokrečena, a pokrita slamom. Pred kućom ima pojata, pod koju i mi u hlad sjedosmo — koji na kamenih klupah, koji na tle.

Crnogorska kuća koliko god je jednostavna, ima mnogo zanimiva na sebi, osobito za nas. Ulaziš najprije u dvor i to na vrata, preuzka za kola — jer tuj kola ni ne ima, — tek za konjanika dosta prostrana. Dvor je kamenom popločen, te zidom u četverokutu ogradjen. Na dvoru stoji sprieda zdenac, dotično cisterna i gumno a straga je kuća. Taj dvor jest „kamena avlija" naših narodnih pjesama, odakle junak dovikuje dušmaninu, to su ti „bieli dvori", gdje ga dočekuje starica majka i vierna ljuba njegova, gdje se pije rujno vince sa junaci.

Kuća obično biva na sprat. Odozdo je „podrum" t. j. prizemlje, gdje je stoka, osobito konji i gospodarske spreme itd. Kroz triem ide se u gornje sobe i u kuhinju. Kuhinja je najprostranija; jer tu većim dielom borave svikolici, prem ne ima dimnjaka, nego dim izlazi na vrata i kroz slamni krov. U kuhinji je stol i naokolo klupe, a odtraga je nizko ognjište. Nad ognjištem visi iznad žeravice kotao sa začadjenih balvana. Okolo ognjišta nuz tri zida kamenita su sjedala, gdje se dugih zimskih večeri, skupljaju žene te predu, a junaci puše čibuk, dočim sliepac guslar pjeva pjesme. Tu je kolievka narodne pjesme i pripoviedke, narodne gatalice i doskočice. Mnogo je manja soba, gdje gospodar i mlada spavaju, i kamo sluge uljesti ne smiju. Tu vise svete ikone — jugoslavenski lari — tu kićeno oružje, tokovi i pojasi, prekrasna i prezanimiva slika. Ako u ničem ne ima obilja ni izlišnosti, a to ga ima oružjem i uresom junačkim. Mnogi bi se kneževski dvor ponositi mogao timi trofeji, većim dielom Turčinu otetimi.

Karakteristično je još i to, da u Crnoj Gori većim dielom ne ima stakla na prozoru. Samo imućnije kuće dobavile su si u novije vrieme stakla. Obično je prozor zaliepljen kožom ili mjehurom, a nije lasno stakla dobiti ni za novce.

Najgore je u obće za Crnu Goru, što ne ima nikakvih zanatlija, te svaku malenkost treba nabavljati izvan Crne Gore. Crnogorac prezire svaki zanat, a zanatlija majstor, to mu je Ciganin.

Za nekoliko časaka odlučismo poći dalje — al g. Pelagić skoro da nije razvrgao našega mirnoga družtva svojimi pretjeranimi mislim.

Slučajno se počelo nešto govoriti o popovih pa i o knezu Nikoli. Pelagiću, komuncu, popovi, kaludjeri i monarki ne zaslužuju da živu — pa je stao navaljivati i na Nikolu.

Gosp. Sundečić reče nešto u hvalu kneževu.

Na to će Pelagić:

— To je laž!

G. Sundečiću zakriesiše oči, sav porumeni, pa će Pelagiću: — šuti... ne znaš li da u Crnoj Gori ne smieš kazati nikomu: „ti lažeš!" — Pazi da to ne bi platio.

Da niesmo nekako ušutkali mudru glavicu Pelagićevu — bilo bi došlo do pravoga kreševa!

Podjosmo napried.

Polje njeguško od cetinjskoga dieli gora, od prilike 700 do 800 stopa visoka, nu cetinjska dolina leži znatno niže od njeguške. Put je užasan i ne razlikuje se od ostaloga tla ničim, van što je kamenje na hrpi malko udešeno i uredjeno te konjskimi kopiti ponešto izgladjeno. Ta tako zvana cesta nije šira od dvie stope, dočim s desna i s lieva zievaju slabim grmljem obraštene propasti i bezdna, koja svakim časom priete, da će te progutati. Svaki smo čas silazili s konja, koj je oprezno i polako izmedj one krši tražio kamo da nogu stavi. Mislio bi, da ne može dalje, ali on je našao put i veselo je dalje stupao. Oni su konji neugledni doduše vanjštinom, ali na ovakom ih zemljištu čovjek nauči cieniti a i podkove, kojimi ih Crnogorci podkivaju, posve su osebne konštrukcije i vrlo praktične.

Pak se po tome putu ili neputu ipak transpotira na Cetinje svakovrstna roba i najveći tereti, najfinije pokućtvo, glasoviri, zrcala, kandelabri itd. Pravo čudo! Manje tovare spreme u škrinje, te ih objese konju na oba kraja preko sedla, — a što ne može prenieti konj, prenesu čovječje ruke.

Digitized by Google

Promišljao sam putem, odkud „Crnoj gori“ njezino ime? Ja mišljah prije, da su gore pokrite gustom crnogoricom, te odatle da je zemlji nastalo ime. Ali tomu nije tako, — šume, što sam ja vidio ima veoma malo. Ali kamen vapnenac taj je nekako, tamno siv, a sitno grmlje, što ga okružuje i mjestimice pokriva, čini doista te gole obronke nekako crnimi.

Vode ima malo na putu izmed Kotora i Cetinja. Na početku puta na podnožju Ovčanika ima obzidano i nadkriveno vrelo hladne vode. Konj i čovjek čezne za okrepom. Sve te sjeća na oazu u pustinji, kako nam ju biblija višeput opisuje.

Put ovaj, kolikogod bijaše neugodan i za mene nevična užasan, toliko mi je omilio i svedj se s najvećom radošću spominjem onih divotnih prizora, što no se od idiličnoga pa do veličajno romantičnoga izpred mojih očiju izmjenjivahu. Što se od vrela više uzpinjemo sve divljija bijaše narav, vegetacije sve manje, likovi klisurina što se od Lovćena protežu prema Krivačkomu ždrielu sve bizarniji i sablastniji, — izpucana, podjedena tisućljetna stiena. Jedino, što ti i tu dušu razblažuje, jest balzamički miomiris majčine dušice, koja i tude u tom groblju sve vegetacije bludi.

Sa malog Vrćenika spuštamo se okomito u nedohodni labirint stienja i kamenja a za čas se opet uzpinjemo na veliki Vrćenik, koj je najviši vršak na našem putu. Prošuljav se iza neprijatne jedne pećine, stadosmo kao prikovani. Divan pogled puče nam pred očima, nedohitna bezkrajna slika okolo na okolo. Pred nama se prostrla kao okamenjeno valovito more, južna Crna gora sve do zelenoga Skadarskoga jezera i još dalje do bieloga Skadra i do najviših vrhova arbanaskih. Na protivnoj pako strani proteže se orijaški Kom, Javor, Paklen, zastirući pogled u Bosnu.

Odieliv se od toga pogleda podjosmo dalje. Vršak Krivački zastiraše nam još pogled na polje cetinjsko, koje se sad pred nama pruži. Bijaše se već uhvatio mrak. Vidjasmo u dolini svjetlucanje okol na okolo, a na kraj te $^3/_4$ sata dugačke doline opazismo na tisuće svieća, — to bijaše Cetinje, koje je danas u oči male gospoje bilo sjajno razsvietljeno. Sašav u dolinu u Bajce dodjosmo na dobru cestu. To je već kus one ceste, što se iz Kotora gradi i kojom će se doskora moći kolima od mora na Cetinje putovati. Sve što se bliže približavasmo, sve se ljepše razabirahu glasovi liepo zvučeći, napokon se je sasma liepo čula glasba, kako igra neki komad iz neke opere talijanske.

Opera, glasba! Pa na Cetinju! A ipak jeste tako. Crnogorci imadu i svoju glasbu — na Cetinju već znadu i za opere.

Banusmo na Cetinje negdje oko 9 sati u večer.

Povedoše nas u gostionu — al ne bijaše više mjesta.

Nego imadjasmo neke preporuke iz Kotora, medju ostalimi i na g. Špiru Kovačevića nadzornika crnogorskih škola, te njegovom dobrotom dadoše nam sobu tako zvanu „biljardu“ u starom kneževskom dvorcu.

(Dalje sliedi.)

Izpravak. U ovom članku podkrala se je u br. 30. na strani 501. u redku 8. ozdô nemila pogreška, koja se ima izpraviti. Ravnatelj gimnazije kotorske zove se Luko Zore, a ne kako ondje krivo stajaše Jure.

LISTAK.

Biogradsko kazalište (k slici). Dugo je trebalo vremena, dok su Jugoslaveni došli do stalnih dramatičkih zavoda. Kod nas u Hrvatskoj nalazimo već početkom kazališnih pokusa po raznih zavodih, poslije poče djelovanje dobrovoljačkih družina, a poslije tek g. 1860. dodjosmo do stalnog (sit venia verbo O. Sl.) kazališta. Srbi imadjahu već koncem prošloga vieka putujuća družtva, od kojih se je poglavito iztaklo Vujićevo, pa uz to i dobrovoljce. Kad se je u Biogradu stao razvijati bujniji duševni život, pomisliše i na stalno kazalište i počeše ga dapače graditi, al ta sgrada izišav samo za nekoliko stopa iz zemlje ostade pusta. Napokon izvede odlučna volja pokojnog kneza Mihajla Obrenovića djelo do kraja. G. 1868. bude novo kazalište otvoreno, te od onda razvija se taj zavod liepo, premda i ondje silovitih kriza ima, tout comme chez nous. Sgrada kazališna, s nutra modro urešena, uredjena je sasvim prema novijemu ukusu. Biogradsko kazalište ima sve potrebne prostorije za pokuse, knjižnicu i garderobu, spremište, te je takodjer razsvietljeno plinom (jedino stanje u Biogradu). Odielo kazališta je bogato, navlaš srbsko i tursko, dekoracije vrlo dobre, a strojevi lako pokretni po novijoj metodi; ali svega toga žalibože u zagrebačkom vilin-hramu na Markovu trgu ne ima. Kazalištem upravljao je prije odbor, sad intendant zajedno sa dramaturgom. I družtvo biogradsko ima dobrih članova, a navlastito moramo pohvaliti repertoir, gdje se uz domaće plodove iznose vrstne drame drugih naroda na pozorište. Karakter repertoira u obće je solidan i ne ravna se ni najmanje prema ćudi občinstva, a to je velik probitak. Kazalište mora voditi občinstvo, nipošto ne smie dramatična sila hodati na uzici prevrtljivog občinstva, jer po tom je umjetnost propala.

Bugarski ovčari (k slici). Staromu Balkanu na jugu i sjeveru žive dobri, daroviti uztrajni bugarski narod, na koj se u taj par sletiše i opet azijatski gavranovi. Uz sve tursko robstvo, uz sav zulum turskih činovnika umjeli su Bugari liepo nakititi djedovinu svoju. Po gradovih su trgovci i obrtnici, pače ima i tvornićara, po selu su ratari, vrtljari (bostandžije) i goje uz to i marljivo stoku. Naša slika prikazuje nam ovčara iz drinopoljskog okružja sa ženom. Bugari su zaista u svakom obziru pravi kulturni elemenat, nu Europa kan da za kulturu ne ima više smisla. „Forza magiore“ jest geslo moderne civilizacije: tisućami padaju žene, starci, djeca pod nožem čerkeskim; stotinami pale se crkve i sela; liepe nasade, bujna polja gazi tatarsko kopito a liepu stoku raznose handžari azijatske zvjeradi. Svemu svietu sviće zora, vrh Balkana ne ima dana!

Digitized by Google

Franjo Kalabar, kanonik-pojac zagrebačkoga kaptola umro je dne 24. srpnja u Zagrebu. Pokojnik bijaše u svako doba vruć rodoljub te je to i svojom oporukom posvjedočio. Osim mnogih pobožnih i dobrotvornih zapisa ostavio je medju ostalim: jugoslav. akademiji 1000 fr., gospodarskomu družtvu 1000 fr., družtvu sv. Jeronima 1000 fr., narodnomu muzeju 1000 fr., družtvu Kolu 100 fr., vatrogasnomu družtvu 1000 fr., pučkoj školi u Granešini 600 fr., pučkoj školi u Sisku 600 fr., zagrebačkoj realci za podporu siromašnih djaka 1000 fr. Slava mu neumrla na ovakovoj plemenitoj darežljivosti!

Ovogodišnja školska izvješća. Nastavljamo objave iz zadnjega broja sa velikom gimnazijom doljnjo-karlovačkom. Tu nalazimo razpravu Jovana Živanovića: „Kako bi se imale pisati slovnice za gimnazije“, koja sadržaje neke primjetbe na istoimeni članak Adolfa Vebera u knj. 34. „Rada akademije“ prigodom opazaka profesora Turomana. — U programu male gimnazije gornjo-karlovačke ima članak namj. učitelja Rudolfa Krušnjaka: „organička fosforescencija bilja.“ Osobito se pisac bavi fosforescencijom gljiva. Članak je i za nestrukovnjake vrlo zanimiv. Samostalna gradska velika realka u Osieku donosi članak učitelja risanja Titelbacha: „Slobodno ručno risanje na realci“, koj je slabim jezikom, ali stvarno veoma dobro napisan. Pisac razlaže važnost risanja prostom rukom za razvitak i napredak našega obrta, te zahtieva što obsežniju i pomniju obuku. — Zanimivo je svojimi statističkimi podatci ovogodišnje izvješće kr. gospodarskoga i šumarskoga učilišta i ratarnice u Križevcih. Izvješće namienjeno je saboru, koj je ovih dana viećao o preustrojstvu toga zavoda. Od god. 1869. pak do konca ove školske godine svršila su ratarnicu 224 mladića, a još ih polazi 37; a šumarsko gospodarski tečaj svršilo ih je 112, ove ih godine polazi 26.

— U programu zagrebačke velike realke piše Mio Prelog „nešto o resinah i njihovoj razplodnji“. Jezik u ovoj razpravi posve je mjestimice nerazumljiv a kako nas vještaci uvjeravaju, vrvi najkrupnijimi stvarnimi pogreškami, a mjestimice je doslovce prevedena iz dr. Sachsa Lehrbuch der Botanik. Ne bismo željeli, da se ovakovi pojavi ponavljaju.

U izvještaju kr. mužke i ženske preparandije vježbaonice u Zagrebu nalazimo članak privr. ravnatelja Lj. Modca: „Razvitak metode u čitanju i pisanju“, koja je vrlo koristna ne samo za učit. pripravnike, nego i za učitelje, pošto ih uvodi u porabu nove, po pedagogijsko-književnomu sboru sastavljene početnice, koja će već 1. listopada u porabu stupiti. — Izvješće više djevojačke učione u Varaždinu sadržaje razpravicu Franje Stepanka: „treba li narodu viših djevojačkih škola?“ Pisac najprije dokazuje nuždu veće naobrazbe i boljega uzgoja ženske mladeži, a tad razlaže napose svrhu i ciljeve viših djev. učiona. Učiona treba ne samo da pribavi množtvo znanja, nego i da usadi u djevojku sviest dužnosti, da u njoj uzgoji ljubav za istinu (iskrenost) i nabožnost, koja je jedini korien i obrana od iskvarenosti moralne, da joj uzbudi čuvstvo rodoljublja, malenu narodu i potlačenu toli nuždno, — riečju da joj ne samo um naobrazi nego i srdce oplemeni. — Moramo se čuditi, da u ovogodišnjem izvještaju gradske više djevojačke i obćih pučkih dječačkih učiona u Zagrebu ne ima nikakova članka, dočim smo prijašnjih godina uviek kakav članak pak i po dva nalazili. Od 35 učitelja i učiteljica da se ne nadje niti jedan, koj bi znao i hotio štogod napisati! Sigurno će dotična gospoda stotinu pedagogijskih razloga navesti, da izpričaju svoj komoditet, ali mi vidimo u tom ukora vriednu nemarnost, koja se nimalo ne sudara sa sve boljim materialnim položajem i sve većimi pretenzijami pučkoga učiteljstva. Veći dio roditelja od ono 2000 učenika, koji polaze školu, nikad druge knjige u ruku ne uhvate nego kolendar i ovaj program. Nije li umjestno, da se tuj i roditeljem i mladeži rekne koja poučna? Ali ove godine ne samo da ne ima članka u tom izvještaju, nego si niti toliko nije dotični urednik truda uzeo, da u dotičnom tabelarnom izkazu sbroji pojedine rubrike. Morda je to navlaš izpušteno za to, da se ne opazi, kako je ove godine broj mladeži od 2245 pao na 2037, dakle se umanjio za 208, ili morda zato, da se ne opaze nesgrapnosti dotičnih svota, koje se nikako jedna s drugom u sklad dovesti ne mogu. A nije li sramota, da med ravnajućimi učitelji imade i takovih, koji ne znadu tri strane ljetopisa bez nebrojenih pogrešaka napisati! — I ostala izvješća pučkih učiona po gradovih sadržaju većim dielom omanje člančiće, tičuće se zdravoslovlja, tako izvješće učione u Djakovu članak Ivana Jergovića: „čistoća je zahtjev tjelesnoga uzgoja“; izvješće učione u Bakru: „nekoliko rieči hrvatskim roditeljem“ u kom pisac F. Rimanić razlaže posljedice valjana uzgoja, — dočim izvješće križevačke pučke škole sadržaje „disciplinarni propis za pučke škole“ a u ljetopisu jednu zanimivu njemačku listinu od god. 1674. tičuću se ustrojstva pučke škole u Križevcih kod otaca Paulina. — Izvješće gradjanske i pučke dječačke i djevojačke učione u Sisku donosi liep članak Dragutina Hirca: „Dragulji tvorbe zemaljske“. Pisac pod tim naslovom govori o okaminah vrlo shvatljivim popularnim načinom. Osim toga ima u izvješću člančić: „svrha i korist gradjanske škole“.

Nove knjige. Kletva nevjere. Izvorni roman od Fedora Brestova. Tisak dioničke tiskare str. 480. Ciena 1 for. Mladi hrvatski novelista pod pseudonimom Brestova omilio je dviema svojim pripoviedkama što su u našem listu ove godine priobćene. Ovo je djelo njegov prvienac napisan već pred dvie godine, ali ga je sad istom tiskom izdao. Osobito se bujna mašta i vještina u sastavljanju zanimivih situacija u svem romanu pokazuje, ako i formom nije još onako dotjeran, ko što su mu novije pripoviesti. Ovu zanimivu lektiru preporučujemo našim gospojam što srdačnije.

— Pučki spisi Mihovila Pavlinovića. Zadar. Brzotiskom Narodnog lista. 539 str. u 8mini. U ovoj knjizi skupio je vrli naš Mihovil opet čislo svojih pomanjih pjesmenih i prozaičnih sastavaka. Za sada reći ćemo samo, što ima u knjizi. U prvom dielu pod nadpisom „Starostavne knjige“ nalazimo sliedeće plodove: Izbori u Dalmaciji g. 1873 pjesma. Primorje i primorci. Podbiokovska pjesma, Poljica i Poljičani. Crte iz trogirske poviesti. Brač. Crnogora. Jura Kastriotić. Krka. Neretvanska pjesma. Životopisne crte. U II. dielu „Razgovori“ ima: Jedna noć u Primorju. O praznovjerju. Prizor u Dalmaciji g. 1863. Slavjanstvo, Jugoslavenstvo, Srbo-Hrvatstvo. Pozdrav kralju hrvatskomu. Na 25ljetnicu biskupovanja biskupa Strossmayera. Navedosmo sadržinu knjige, nek se zna, šta u njoj imade zanimiva. Prvom prilikom svratit ćemo se na nju svakako obilnije.

Zabava: — Ilijina oporuka — Ruža s Kavkaza — Živio Poljak jedini branitelj Marijin. — **Pouka:** Franjo Palacky — Putne crtice iz Boke i Crne Gore. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 19. kolovoza 1876.

Br. 34. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Zadnja nada.

Gj. Arnold.

Prekrilila je nojca sviet
Ko crni veo lies,
Na visu neba nije zriet
Ni mjeseca ni zviezda kries;
Tek munju vidim, gdje uz grom i tries
Prosieca žarkim mačem strašnu tmušu
Ko sdvojna miso očajničku dušu.

A što mi ti u mraku tražiš?
Zar došla si, da jade moje blažiš?
Al što mi se ko leden kip ukoči?
I zašto na me strmiš grozne oči
Još tamnije —
No ova tama
Još plamenije —
Od munje plama?

Oh reci: što te amo goni?
Jedina zviezdo noći ove,
Gdje nebo gorke suze roni,
A gromi glasne kletve slove:
Der bliže dodji! glavu skloni
Na moju grud, što viek te zove
Kadgodier težki jadi mi ju tište...
Pa reci onda, što ti srdce ište:
Je l' zaklonište?

Ti glavom treseš: ne, ne! ne, ne!
I zadnja rumen s tvoga lica vene
Ko zaostali cviet,
U proljet komu veće bilo mriet.
Sad još i suza na njem tužno blista
Ko dragulj usred sniežna polja;
I drkćeš! našto? Kada si mi čista
Ko božja volja!
Oluje biesne valjda strah te nije —
Gdje andjela si bolja;
A noćna studen valjda te ne bije —
Kad plamna mi se duša oko tebe vije!...

I opet glavom treseš: ne, ne! ne ne!
Baš ko da kaniš s laži korit mene —
Pristupi der mi bliže
U moje srdce zirni —
I pred tobom će pući priedjel mirni,
U kome bura više se ne diže,
U kome više nema strastna šuma,
U kome stoji samo hum do huma
Jur davno — davno zamrlijeh nada...
Al jedna ipak: čarobna i mlada
Nad grobovima drugih muče stoji
Ko samrti im vriedan spomen-kam,
A da je nema — vajmeh! ja ti sdvojih —
Jer bio bih ti na tom svietu sam.

S tog nemoj radit, da se bura digne
I zadnju nadu grobu da mi prigne
Jer s njom bi dvoje propali
I ja — i ti...

I ti! al što? ti veće kloneš
Ko suh u jesen list,
U mraku sve mi više toneš
Ko u dnu mora zviezde blist;
Oh stani! stani! — — jao varke!
Njen obraz čaro mi je kist
Lih mašte žarke...
Jer živa stvora nigdje nema,
Sva okolina sladko driema:
I ves i les —
Tek munja plaha sve uz grom i tries
Prosieca žarkim mačem strašnu tmušu
Ko sdvojna miso očajničku dušu.

Digitized by Google

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

XI.

Kadgodj je fiškal Jelušić mjerio, on je i oborio. Bijaše čovjek hladne duše, hladno je dakle i računao. I ovaj put. Magistrat imenova njega mjesto pokojnoga Lukšića za drugog kuratora ostavine Radićeve. Drug mu bijaše Petričević, izsluženi kotarski sudac, čovjek pijanac, zadužen do vrh glave. Kad mu Jelušić javi, da je postao njegovim sudrugom kod baštine Radićeve, prišapnu mu podjedno, da je od njegovih vjerovnika pokupio nekoliko obveznica, našto se je Petričević s prvine ljuto raztrieznio bio, dok napokon nije više znao za svoju volju i želju, drkćuć od nemile, po svem gradu poznate pijavice — Jelušića. Apatekar pako ozdravi od veselja, kako i ne bi? Ta vuk — njegov najbolji prijatelj — imao je odsele čuvati vunu, za kojom se otimalo apatekarovo srdce.

— Amice! nasmija se apatekar odvjetniku za čašicom vinca, čast i poštenje tvojoj pameti. Divim ti se. Kako si se vraga tomu domislio?

— Ja ti velim, odvrati fiškal posrknuv, gdje ja mjerim, tu i obaram. Bacio sam zamku, potegnuo zamku, luda baba u mojih je šakah. Oklievala je doduše, al napokon podje na led. Duga kosa, kratka pamet, stara je rieč, al bit će istinita do sudnjega dana. Nu za jedno te molim. Budi pametan, budi hladan. Ne trgni kruške s drveta, dok nije dozrela, jer bi inače sve pokvariti mogao.

Dok su oba vriedna prijatelja kraj čaše osnivala svoju buduću sreću, dignu se gospa Jagica, te popev se uz stube, unidje k svojoj kćeri. Djevojka sjedeć do svoga prozora, nekako se začudi nenadanu pohodu majke. Staviv švelo na stol, dignu se, pa će majci nestalnim glasom:

— Vi, draga majko?

Udovica, namrgodiv lice, ustavi se usred sobe, pa će podbočiv se:

— Dà, ja draga majka! Valjda se čudiš, da ti majka dolazi u pohode? Je l? Nu šta je tebi majka?

— Al ja vas ne razumiem!

— Čekaj! Sve ćeš čuti. Tvoj pokojni otac, bog mu dao duši lako, ovijao je svoju dragu jedinicu pamukom; on nije znao, da takovu mladu šibu previjati i obrezati valja, da ne bude od nje pusto grmlje. I što je od toga bilo, što? Sladka jedinica postala je frajlica, a nije gradjanska kći, kako se pristoji. Hćela sam te popravit, pameti naučit, i to dobrim. Al ti mene slušala niesi — —

— Zar valjda zato, što ne hćedoh poći za onu hulju — za apatekara!

— Šuti. Nije o tom rieč. Njega si izbij iz glave; već zato, jer ništa ne radiš, jer živeš po svoju, jer ti majka ne vriedi ništa, jer se gradiš u toj kući drugom gospodaricom —

— Ali majko, za boga! prepa se djevojka, šta vi tu govorite.

— Šuti nevaljana curo, lupi udovica nogom, čut ćeš ti druge gusle. Mišliš li ti, da ne znam, zašto to tvoje samovanje, tvoje cifranje, ta tobožnja tuga? Misliš li, da ne znam, zašto se od svakoga mužkarca tudjiš?

— Ne govorite mi o mužkarcih, ja ne ću da o njih znam.

— A! Dakako! Jer i previše znaš!

— Majko! Za rane božje! Ne griešite duše!

— Ni da si pisnula! Znaš ti, znaš prevraćat oči kao kakova svetica, znaš plakati i blediti, da zavaraš svietu oči, al kad si sama u zapećku — s tvojim milim Tomom, kad te nitko ne vidi, onda se smiješ, smiješ, nevaljana, nepoštena curo!

— Majko! zavrisnu djevojka probliedjela na smrt, i stisnuv šake na sliepočice klonu na koljena. Majko, tako ti boga jedinoga, koj ti je crni djavo tu laž prišapnuo. Ta sve sam izgubila, sve ste mi uzeli, otca, ljubav, mir — a sada mi grabite i poštenje, jedino blago što mi je ostalo. Bože! Što sam sagriešila, te me toli ljuto karaš.

— Ne cvili! Bog ne vjeruje tvomu plaču. Dà, istina je, da me ona, koju sam pod srdcem nosila, sramoti, da ljubaka sa tim nevaljalim dječakom, koga sam proćerala iz kuće.

— Tko vam to reče, tko vam to reče? zajeca sdvojno djevojka.

— Toga ti ne treba znati! Ono, što si mi za apatekarovu navalu pripoviedala, bila je puka laž, a istina ima posve drugčije lice. Al tomu je sada kraj. Dogovorila sam se s novim kuratorom, gosp. Jelušićem —

— Jelušićem?

— Dà s njim. Odsad ćemo ti uzde malo pritegnuti, Ti ne ćeš više tu stanovati, nego u komori kraj kuhinje. Vesti i plesti možeš i nedjeljom, već ćeš ti raditi kraj ognjišta i za koritom pod mojom pazkom, pod mojim očima. A to ti velim, bez moga znanja da se niesi makla iz kuće. Sad poberi svoju robu, pa se seli dolje u komoru!

— Majko! Ne ubijajte me!“ iztisnu muklo djevojka, stisnuv šake na srdce.

— Seli se, velim ti! reče udovica oštro. Sumrtva bez volje, bez sviesti, pokupi djevojka svoje haljine i batinu svoga otca te spusti se poniknute glave niz ste-

Digitized by Google

penice, a mati zaključa za njom vrata malene sobice, jedinog utočišta biedne mladice, gdje je bar od srdca plakati i moliti smjela.

Gospodarstvo u Radićevoj kući prevrnu se posve. Poštenjak Tomo, koj je pazio na posao i radio u dućanu od zore do mraka, bude oćeran a mjesto njega dodje čovjek porieklom cincar, gladak i sladak, koj gospoji u brzo omili, jer joj je umio cjelivati ruke a bio je vrlo mio i gospodinu Jelušiću, jer je „sladkomu spectabilis-u“ samo mignuti trebalo, pa je Joso — tako se zvaše novi Merkur — bez računa slao šećera, kave, soli, sapuna — nu sve moguće robe a gospodja ga zato pače i pohvali, jer Joso da zna raditi, da su gospoda vazda u dobroj volji. I bivši sudac Petričević kovao je Josu u zviezde. Prijazna ćud mladoga trgovca toliko omili starcu, da je znao ciele dane sjediti u dućanu „kod morskoga raka“, a Joso mu je te časove obilno sladio sladkom rakijom, pače bi mu kadkad staklenu poputbinu turnuo u žep. Najviše pako ugadjao je Joso svojoj gospodarici, što joj je uviek davao dosta novaca, više nego Tomo i što je nije mučio kojekakvimi računi. Gospodarica bijaše uvjerena, da posao sve to bolje uspieva, jer je bio Joso čovjek okretan, pa je dolazilo u dućan sve više mušterija, sviet je dapače primietio, da je roba mnogo jeftinija, vaga mnogo bolja, odkad je Joso u dućanu gospodario, i svatko bijaše uvjeren, da je Tomo bio zato oćeran, jer je varao sviet i krao gospodarici.

Pošto si je dakle udovica Radićka za svoj posao našla bila vierna i pouzdana slugu, poskrbi se, da i za domaće poslove nadje osobu vriednu, koja će uz nevaljalu Maru obavljati, šta treba i oštrim okom paziti na djevojku, ne bi li djavla iz nje izćerala. I tu joj posluži sreća. Radićka uze u kuću vriednu udovicu, čizmaricu iz susjedstva, koja je poznata svemu gradu, sav grad na dlaku poznavala, koja je, za svoga vieka toliko toga proživjela bila, da je predobro znala, od čega mladu djevojku braniti valja. I ona je tu svoju dužnost i savjestno vršila. Ni koraka nije Mare pustila od sebe, od jutra do mraka moradjaše djevojka u kući raditi pače više i teže raditi nego druge gradjanske djevojke, dà gospa Jaga nije dozvolila, da kći jede s majkom za jednim stolom, već u kuhinji sa ostalom služinčadi, da se pokaje, da joj se ohola ćud slomi. Stara Pepa imala je dakle dosta prilike, upućivati mladicu o dužnostih djevojke i kako joj je jezik brzo teko, sipala je ona na Radićevu kćer obilje zlatna nauka:

— Dà, dà, znala bi reći, majka vaša posve pravo čini, držeć vas na uzdi, jer dan danas sve na zlo ide, jer se je dan danas sve izopačilo. Bože dragi, i majko božja, kakav je to danas sviet, kakva ženskadija? Bogu je to plakati! Bože, kad pomislim na svoju mladost; kako smo mi molile i postile i proste vunene suknjice no sile, a mužkarca pogledati, oprosti mi bože grieh. Prije svatbe niesmo ni znale, što je to mužkarac. A danas, danas, gledaj ih, kako se to cifra i kiti, kako se puri i šušuri, rek bi čovjek, to je kraljica ili bar banica, a onamo nije nego čižmarova, opančareva, pekarova kći, a da joj tek možeš zavirit u duši, gdje se crni djavli legu ko miševi, uh kad vidim takovu — — sve mi igraju prsti, kuhačom bi tu pušljivu gospoštinu okrstila. I vi — vi ste takovi! Jeste, jeste! Samo kad bi vam pustio čovjek uzdicu, odletila bi i naša frajlica u sviet! Pomozi bog dobroj jadnoj materi — — —

Mara slušaše tu brbljariju mirno, radeći svejednako, kan da i ništa ne čuje. Al kad je baba sve ljuće zadirkivati počela, osovi glavu blieda djevojka i porumeniv odsječe:

— Jezik za zube, babo Pepo! Metite pred svojima vratima. Svaka duša nosi svoju vreću grieha, pa ni vaša nije prazna. Za svoju pokoru imamo sv. misu, prodiku, izpovied, a te babje bodljike rasle su u vrtu nečistoga duha. Šutite, velim vam, idite za svojim poslom, jer sam i ja gospodarica u ovoj kući i ne puštam, da mi takovo zanovetalo zvrnda oko glave.

Nu Pepa malo je marila za te Marine odgovore, znajući koliko da je gospodarici u volji. I zbilja ju pazila Jaga kao sestru. Pepa bijaše osobito pobožna, van reda stroga nu uz to bijaše u nje druga vrlina, koja je trgovkinji vrlo dobro služila. Pepa bijaše oštrovida, dosjetljiva, mučaljiva. Ona je vidjela i ne vidjela, čula i ne čula, govorila i šutila, i kradomice znala udesiti gospodarici svaku dobru priliku, i doglašivati kapetanu što je godj trebalo, a sviet o svem nije ni sanjao. Sve je dobro, samo kad ne vidi sviet, pa sluga mora da je vieran gospodaru, koj i onako za slugine griehe odgovara.

Jednog dana doleti gospodarica bez daha kući.

— Pepo! Pepo! zaviknu već pri kućnih vratih.

— Evo, evo gospodarice draga! ozva se Pepa, što je za boga? Čuvajte svoje sladko zdravlje. Kako ste se razigrali?

— Pepo! Skoči brzo k fiškalu Jelušiću! Odmah neka dodje, odmah.

— Idem, idem, gospodarice sladka! odgovori čižmarica, pa nastavi za sebe: kakva je to opet turska sila?

Udovica podje u svoju sobu. Baciv rubac i prekrstiv ruke stade nemirno šetat po sobi. Lica joj gorahu, oči plamćahu, a grudi nadimahu joj se silovito. Na svaki štropot, na svaki korak uzbuni se i pogleda prema vratima. Napokon unidje odvjetnik. Žena povtavi se prekrštenih ruku pred njega:

— Jelušiću!

— Što je gospodarice? upita mirno odvjetnik, mišljah da vam kuća gori.

— Ne sbijajte šale. Treba mi novaca.

— Novaca? Ta dat će vam ih Joso.

— Jelušiću! Ne mučite me, treba mi mnogo novaca. Joso ne ima toliko.

*

Digitized by Google

— Mnogo? A čemu? nastavi fiškal iz potaje gledjuć razigranu ženu.

— Čemu? Čemu? Šta me pitate? Dajte!

— Ala ste čudni. Vi od mene zahtievate mnogo novaca, a ja valjda budući kurator mase, koja nije jošte razdieljena, imam pravo pitati, čemu?

— Okanite se fiškalskih finta, dajte mi novaca, lupi žena srdito nogom.

— Ne mogu nego opet pitati, čemu?

— Sjednite, reče uzrujana žena, „vi sotono!“ Oboriv oči u tle, nasloni se žena ledjima u ormar i nastavi, dok ju je odvjetnik sagnute glave pozorno slušao:

— Bila sam kod — — kapetana. Dao me je zvati. Bio je hladan. Jedva me je pogledao. To me je bolilo, jer bez toga čovjeka ne mogu živjeti. Reče mi, da je našoj ljubavi kraj. Mene kao da je grom ošinuo. Bilo mi je, da ne imam kapi krvi u sebi. Upitam ga zašto. On ne reče ništa. Upitam ga, da l' sam mu dosadila, ljubi li drugu. Odgovori, da ne ljubi. Zaklinjah ga, neka govori, šta je. Reče da se mora ubit iz kubure. Mislila sam, da je čovjek poludio, al nije. Što reče, živa je istina.

— A dà! začudi se tobož odvjetnik, dignuv glavu.

— Živa istina, velim vam. Sinoć se je kartao u družtvu, prokartao je tri tisuće tudjih uovaca. Sutra zorom mora ih nadoknaditi. Odakle? Ne će ih dobit. Sad vidite, da bi se morao ubiti.

— Dakako! doda odvjetnik, spustiv opet glavu.

— Ti imaš novaca, reče mi kapetan; donesi mi ih spasi me, pa sam opet tvoj — inače smakoh se, doda mrko i skočiv k ormaru, pokaza mi nabijenu kuburu Zazeblo me. Taj čovjek bi se sbilja ubio.

— Ne ima sumnje. Strastven je, doda Jelušić mirno al si je sam kriv, zašto se karta za tudje novce.

— Ne pitam ja, zašto, ne pitam, kako. Kapetan se hoće ubiti, ja bez njega ne mogu bit, on se ne smie ubiti, ja mu moram dati novaca. Dajte, dajte, velim vam.

— Ja?

— Pa dà! Kad primiste kuratorstvo, tvrdo ste mi obrekli, da ću odmah dobiti novce iz one škrinje. Vi stvar zavlačite, još danas ne imam ni pare. Šta je to?

— Računi još niesu sastavljeni.

— Marim za račune, meni treba do sutra novaca.

— Koliko rekoste?

— Najmanje tri tisuće.

— Tri tisuće, to je mnogo, vrlo mnogo.

— To je ništa. Otvorite škrinju, ključi su u vas.

— To jest, kod kuće — jedan, a drugi čuva stari. Petričević. Težki poslovi, vrlo težki poslovi! Pomislite, kolika odgovornost — moja sviest, a bog zna, hoće li stari Petričević hćeti?

— On? Ha, ha ha! nasmija se udovica sdvojno, ta za bocu rakije učinit će sve. Al vi — vi — ošinu fiškala plamenim okom. „vi ste zmija“.

— Zmija? Preporučujem se, sluga pokoran, gospodarice Jago? Idem kući slagat vaše račune; sve ćete dobit do krajcare — t. j. što je vaše, a vaša kći opet svoje. Nadam se, da će za tri mjeseca sve svršeno biti. al donle ne će se živa duša ni prstom dotaknuti škrinje. Preporučujem se.

— Vraže! vrisnu razigrana žena, te zaleti se bjesomučna šakama na fiškala. Jelušić dočeka ju mirno poput kamena. Udovica zadrkta i stisnuv šake pred oči udari u grozan plač.

— Smilujte se, zaklinjem vas živim bogom! Pomozite! zavapi kleknuv pred fiškala hvatajuć mu koljena.

— Koliko mi dajete? zapita Jelušić hladno.

— Ta rekoh vam — tri tisuće!

— E to su drugi računi, to je radi Marine baštine al za kapetana — — —

— Dajem vam još tisuću forinti — — —

— Preporučujem se, imam drugoga posla — —

— Dvie — — —

— Četvrtinu od svega, što u škrinji ima, odsječe fiškal hladno, ni groša više ni manje, ne računajuć da kako, što Petričeviću dati morate.

— Ali za boga, zapanji se udovica, ta to su moji novci.

— Uzmite ih, nasmješi se advokat.

Upirući lakat u koljeno, spusti žena glavu na svoju ruku; napokon se trznu:

— Hoću, pijavice, samo da njega spasim.

— Dobro. Večeras ću doći. Pripravite dobru večeru. Pa kad sve usne, otvorit ćemo škrinju. Joso može slobodno izići od kuće. Dajte mu koju forintu. Idem, da potražim pijanicu Petričevića i on mora prisutan biti, da se stvar comissionaliter obavi i da se sastavi zapisnik o tom, što smo u škrinji našli — i što niesmo. S bogom! Odvjetnik ode, a udovica bací se na postelju. Reć bi, groznica ju tresla, pred očima joj stajaše kapetan držeći navinutu kuburu.

(Dalje sliedi.)

Digitized by Google

Ruža s Kavkaza.

Dramska pjesan u 2 čina od R. Gottschalla. Preveo V.

(Dalje.)

6. prizor.

Djerikov, Godunov, prijašnji.

Djerikov (govori van.)
Zakrči svaki izlaz, uhodu dok
Ne uhvatimo — hiti —
Sarema. Aslane!
Vaj, izgubljen si, — sakrij se, — o, brzo!
Aslan. Pa koja korist?
Djerikov. (Godunovu). Baš pred zadnjom stražom
Čerkeza nekog hrže konj na mostu —
Oho! Šta vidim? Tko je to, Saremo?
Šta tražiš ovdje?
Aslan. Dolazim se tužit
Moj pukovniče?
Djerikov. Od koje si čete?
Aslan. Od treće čete linijskih kozaka.
Djerikov. Tu nije bivak, momče! Zao zapt!
Zar tako sboriš s poglavarom svojim?
Ta burka visi, ko na kolcu! Brzo!
He, dolje s burkom! Ne ćeš? (Aslan oklieva):
Amo straža!
Godunov. Drzovit momak! (Podčastnik stupi sa 6 momaka u šator.)
Djerikov. Skinite mu burku,
Zatvorite ga s mjesta —
(Podčastnik skine branećemu se Aslanu burku. Aslan u čerkezkom odielu srebrnom s pancierkom, bodežem i mačem),
Djerikov. Ha, šta to?
Sarema. O, propao je, ne spasim li njega!
Aslan. Okante me se! U kraj! (povuče mač).
Djerikov. Perte puške!
(Rusi napere na Aslana).
Sarema (baci se medanje).
O, stojte? Stani, ljubovniče moj!
Daj Aslane, mi mač! Šta boj ti prudi?
Ti moraš podleć ovim — daj, o daj!
Jer izgubljen si — ne slušaš li mene!
(Uzme Aslanov mač i preda ga Djerikovu).
Djerikov. Ne pojmim toga —
(Na njegov mig stave Rusi puške do nogu).
Sarema. Milost za tog muža!
Moj brat je, došao me vidjet samo.
Djerikov. A ime ti je?
Aslan. Aslan.
Djerikov. Znadem dosta!
Tu nadjosmo i konjanika konju.
Bjež, Godunove, straže danas neka
Udvostruče opreznost — uhodu
Ulovili smo — reci der profozu
Da spreman bude — Streljačkoj mi četi
Naloži, nek se spremi — jer još danas
Ustrielit će na bastiji ga južnoj.
Sarema. O, Alah! Smiluj se!
Godunov. Obavit ću. (Izidje.)
Sarema. Moj gospodaru, ljubovniče, klečim
Do tvojih nogu, sa licem u prahu!
O, ikad mi l' se nasmjehnula usta
I sievalo mi oko tvoje srećom,
Privinula me na grud ruka tvoja:
Spomeni mi se liepih onih časa,
I duši daj, milostiva da bude!
Djerikov. Za dragog prosjačiš si? Ustani se!
Uzalud moliš, jer ja ne ću dielit
S divljakom gorskim ljubovnih ti slasti!
Sarema. Što god ti sveto, tako sveg ti toga —
I boga, kom se moliš, — tvoga cara
Životu komu medj prsti skližu
Ko biser — zrnca bisernoj na niti,
Da ljubavi ti iste prema meni:
Svim kunem ti se: ne ljubim ga više!
Djerikov. Razžešćuješ se, vjerovat ti nije sve,
Pa sve da mogu! Zaman! Ratno pravo
I moja dužnost traži, da on umre.
Jer strogošću nam skučit je taj narod,
I nemilice staviti mu nogu
Na zatiljak, dok uplašen, i sâm
Ne podvrgne se našeg cara vlasti!
Aslan. Tog ruka tvoga cara ne će moći,
Jer ne siže do naših gora!
Sarema. (skoči) Ništa!
O, prievara i laž je tvoja ljubav!
To ne smie tako svršit, gospodaru,
Izreci rieč, na koj mi život visi!
Jer ljubavi će tvoje bit mi zalog.
Djerikov. Ja niesam okrutan i boli me,
Što moram uhitit ti ljubovnika.
Pa s tog, da vidiš, da milostiv jesam —
Baš možebiti mogo bi ga spasit!
Sarema. O, dalje, sbori!
Djerikov. Jer ne protivi se
Ni mojoj prisezi, ni vojnoj službi!
Ja stavljam sudbu u njegove ruke!
Prisegni momče viernost našem caru,
Pa prost ti život bio!
Aslan. Nikad, ne!
Rugavet to je na puklome grobu!
Sarema. Ne, ne možeš!

Digitized by Google

Djerikov. To lud je prkos samo!
Pa neka — umre!
Sarema. Jao, Aslan, Aslan!
Djerikov. Pogubit ga je! On je jedan vôdjâ
A smrt će njegva sve do zadnjeg aula
Prostravit vaše!
Aslan. O, ne; do života
Uzplamtiti će ljuče ovaj boj!
Pa zato rado umirem za rod.
Na bedemih će kamene nam tvrdje
Ponosita se skršit caru moć,
Jer vodje roda moga bdiju, paze,
I sieče rieč im kano oštar mač!
Ne uzmognete l' prisilit oluje,
Da tiha caru do nogu se slegne,
Neuzmognete li prisilit lavina
Da grmećega usred pada stanu
Ne svladaste mi ni roda junačkog,
Sa orli što po klisurah se gniezdi
S lavinami u dolove se ruši?
Djerikov. O, sliepci! Silena je carska moć,
Jer pola svieta do nogu je njemu!
Moskova barjak ponosno se vije
Po svemu svietu, — njegvoj će se rieči
Sav Frankistan pokorit — Kina trepti;
I mig na zapadu, zašuti miso,
I jedan još — na koljenih je iztok.
Ramena njegva Europu drže,
Što strepi, kad se buna zemljom širi,
Ko bûn otrovaći uz donske vode,
Ta igrasmo se s vami! Ali sad
Oćutit ćete cara! Njegvi puci
Bez kraja dolove će poplavit vam
I srčbe sud na brdinah će plamtit,
A svojom nogom pritisnu vam šiju
Dok jedan grob vam Kavkaz bude,
U Kubana dok ne će biti val,
Do same buntovničke krvi kal!
Aslan. Ubijati nas može, svladat — nikad!
Sarema. (kojoj se za tih riečih vidjela duševna borba).
Sad zadnji put još, kneže — daj usliš me,
I pomiluj mi muža, za kog molim!
Djerikov. Ne mogu, ne ću! Jesi l' s uma sišla?
Ne draž me, umukni! Jer moja milost
Drzovitom te čini, pa ni ne znaš
Da robkinja si, koju moja ljubav
Sa tala podiže!
Sarema. To tvoja ljubav?
Ja sve, baš sve poklonila sam tebi,
I ne htjela baš ništa — prvi put
Što bližim ti se s molbom — tvoje srdce
Ni rieči nema, samo trpkim rugom
Tvoj pozdravlja me govor! Ruski kneže,
Ti prodireš med nama dubok jaz,
Utonuti će u tom jazu ljubav!
Aslan. Saremo, u njeg milosti ne traži,
Jer svaka rieč ko bodež prodire
U moju dušu! Što se sgodit mora
Nek bude, Bog je velik! Vidjeti ću
U raju opet blaženu te jednom,
I svaka sreća, što ju sviet mi krati
Iz sjenatih me ondje gaja zove!
Saremo, s bogom — kad umorna zviezda
Na zapadu se strune — misli na me,
U njenih zrakah dušu svoju kuplji!
Sarema. (poleti u Aslanov naručaj).
O Aslane moj, to je ljubav bila!
Djerikov. Pred mojim okom, ne —
Aslan. O, sladka huri,
Već sada pružaš sladjani mi plod!
O, sada, sad taneta vaša, Rusi!
Ne umire ni sunce ljepše pred mrak
Kad plamajući obaspe ga oblak!
Sarema. Ne, spasit ću te, tvrdo ti obrekoh!
Pouzdaj s' u me! (Djerikovu).
Tvrdi, mrzki mužu!
Djerikov. Ti nevjernice!
Sarema. O tifliške noći,
Ta pusta kletva!
(Trga ures i velo s glave).
Ha, ko plamen gori
Na mojoj glavi ures taj, i velo
To razderano pred noge ti bacam,
I biser ovaj, dar od tvoje ruke!
I nestalo je varavoga čara,
Ti stojiš ovdje, kao krvnik roda mog!
Na usnah tvojih poljubci me pale,
U srdcu nema više griešna žara!
O daj mi opet, što s' mi ugrabio
Domovinu, i čast i ljubav moju!
Djerikov. Ljepota žena srčbom ljepša biva —
Prištedi plamen, u oku što gori.
O štedi ga za ogrljaje moje!
Sarema. O, prokleta ta obmama mi bila!
Ko lješina zaudara, gdje ambrom
Razblažit dušu mnijah; kleta voda
Što mamila me kristalna u njedra,
Da kupam se, dok proguta me vir!
I kleti poljubci, i sladki čas,
Kad ruke mene ogrliše tvoje.
O, zašto ustne ne povenuše mi
Kad ljubnuše ga, zašto ne usahnu
Kad njega ruka grlila je moja!
Zašt grom mi griešne ne raztreska glave,
Dà, griešne, što na srdce ruku stavih,
Na kojoj krv je ubijene braće!
Al tako mi plamenitoga duha —

Digitized by Google

Otresti ću se kletve i sramote;
U svetom gaju štono Mulah kliče,
I štono jeka s tisuć stiena glasa,
To i ja: proklet svaki Moskovljanin:
Prokletstvo tebi, meni!
Aslan. Blagoslov ti!
Djerikov. Odvedite mi sužnja — do mraka mu
Nek slobodno je pripravljat se na smrt! (Saremi).
A tebe prepuštam bjesnoći tvojoj,
Naučiti ćeš s mržnje ljubav cienit,
A vratim li se, ko u stare dane,
To dat će bog, da stara ljubav svane!
(Odvedu Aslana, Djerikov za njim).

7. prizor.

Sarema (sama).

Ni rieči spasa — gdjeno Aslan njega
I spasit htjede! Krasan rod je moj,
Al zli su njegvi vrazi! Jao! meni
Ni ciela kyrska voda ne opra mi
Sramote s glave — jerbo uviek kliče,
Pa ma s' i kunem, dušom mojom: ljubav!
O, mrzim ga, i — ljubim! Ali on,
On ne ljubi me, kô me Aslan ljubi!
Ta igrao se sa mnom, moja ljubav,
Ko ovaj biser. prsti mu se kliže,
I pušta me, da padam, ah duboko,
Baš ko s azurnog nebeskoga svoda
Da prosula se zviezda! — Što mu bijah?
Ponositoj mu glavi ures puki!
O, Alah, Alah!
Pa njega radi izdah narod svoj!
O, sveti bože moj!
Žalobita nad čemprese se diže
Ljubakanja mi prošlog blieda zviezda!
Al Aslana je spasit! Noćas istom
Dojurit će nam čete, a da ti —
Večeras pogineš mi još? Ne, nikad!
Tu valja spasit život skûp, a ja
Pod svaku cienu k svojim moram poć.
Ne bojim vas se, gnjevite se na me,
A spasen bio Aslan! Nu kako,
Da uzmaknem — o dajte mudar savjet
Nebesâ sile u to biedno srdce,
Vi svete sile, jadnoj mi pomozte!
(Pohiti prema ulazu).

8. prizor.

Godunov. Sarema.

Godunov. Čuj riečcu samo, diete!
Sarema. Bježi, pust' me!
Godunov. Oh, al te ljubim!
Sarema. Ja vas mrzim sve!
Godunov. Saremo, budi moja!
Sarema. Ostavi me!
Godunov. Ne dolazim na trg baš prazne kese,
I ponudjam ti mnogo — čuj Saremo!
U mojoj ruci Aslanov je život —
Razumieš li? Budi mojom ljubom!
Sarema. Šta veliš?
Godunov. Spretni carevi su sluge,
I ne vidjeti znadu obim očma,
Osljepljuje l' ih zlato, dragi kâm!
Al najskuplji si alem kamen ti —
Zaklopiti ću oči, uzhićen ih
Otvorit onda pred tvog oka sjajem!
Sarema. O, ne ću, da me pod to robom kupiš!
Gudonov. Ded promisli si, ne moj hitit, diete!
Sarema. Ta nemam, šta da mislim!
Godunov. Da, ja znam!
Preružan sam ti, nij' mi gladka kosa,
I bliêd mi obraz, nabraždeno čelo!
Al vatreno mi srce ovdje bije,
U tužnoj kući moja duša umie,
Kraljevat, kao ti u carskom dvoru!
Sarema. O, ostavi me! Nigdje li mi spasa?
Godunov. Ja najmladji se sreći rodih sin —
Raztrošiše mi drugi sav imetak —
Ja sebi moram blaženstvo zarobit!
Sarema. (Trgne Godunovu mač iz korica, čim se ovaj približi).
Ne bojim te se sada!
Godunov. Ha, luda ženo — čemu vika ota,
I biesno lice, ko na mačilištu?
Sarema. (promisliv malo, za se).
Da to je put — već vidim, — tu je spas!
(Glasno). Čuj, Godunove, uzalud ti muka,
Što siliš srdce, koje nije tvoje.
Zadobiti ga ne ćeš, al i onaj
Izgubio ga, od njega me spasi!
Godunov. Što misliš? Što je tvoja želja?
Sarema. Znaj,
Ne mogu već uz Djerikova živit;
Jer sad ga mrzim, ni ti nemaš zašto
Da sklon mu budeš. Dobro — sdružimo se!
Godunov. Pa šta da činim?
Sarema. Od tud me odvedi,
Jer tvomu oku pokorne su straže
A plaštem ću se vojničkim ogrnut,
Pa uz te svake nestati će sumnje.
Godunov. Hm, hm, razumiem otmica i bieg!
Da vjere mi, ta to je sasvim jasno!
A meni plašt ćeš ostaviti, je li?
Da utješim se kasajući nazad!
Sarema. A osvetit se? Nije l, do toga ti?
Taj objestnik će silom da me vuče
U Petrograd, jer robkinjom me smatra,

Digitized by Google

I hvastat će se, da ne mogoh ino!
Ah, nek se vara mi ćemo se smijat!
Godunov. To ne bi bilo zlo — baš valjan priedlog!
Iz krljetke — izlećele mu grle!
I sladko-gorkim smiehom li će gledat!
Jer sladkim, sjećajuć se rajskih slasti,
A gorkim, videć, gdje razplinuše se!
Sarema. Ne oklievaj!
Godunov. Baš bolje, bez sve šale,
Da nijedan je nema, no on sam!
Sarema. Učiniti ćeš, je l'? Obećaj samo,
Pa zadaj vjeru mi — a na ti mač.
Godunov. O, divno! Carski mač u ženskoj ruci!
Ta nikada mi od zemaljske sreće
U ruci ne osta, do prazna toka.
Daj amo mač! Pa dobro — rieč ti dajem.
Odvesti ću te!
Sarema. Hvala!
Godunov. Ne trebam je!
Ne činim toga, vjeruj radi tebe,
Jer nij mi ljubav mladenački san!
Ni za slast sladku posmjeha ti nježna,
Ni za milost ti pogledjaja žarka!
Jer s takih kaplja vrući kamen pršti,
Il ne gasne mu silni žar — to činim,
Lih sebe radi, ne rad srdca svoga —
Ne! Mržnje svoje radi. Jednu kocku
Sa kockališta sreće da mu bacim,
Oh, to je slast, to blaži srdce moje!
Sarema. Ti pobrinut ćeš se za plašt i konja?
Godunov. Već bježim, a ti za mnom odmah dodji!
Tud ću i izać bez sve sumnje možeš
Ne opažena! Stan mi kod vrata,
Kroz bedeme što na polje te vode.
Ha, ha! Moj dobri Djerikove, trest će
Tek groznica te malo — nu moj rug
To slavje slaveć pipat će ti žilu!
Do vidjenja Saremo, ja te čekam. (ode).
Saremo. Sad krilata i silna konja amo!
Tol brzo, hate, odnesi me tamo,
Ko s luka odapeta leti striela,
I grom sa neba i mog srdca želja!
Jer spasiti ga moram! Jao vam,
Kad napadnemo, kao s neba plam!
(Svrne se prema izlazu).
(Zastor padne).

(Konac sliedi.)

Hitac.

Ruski od A. Puškina. Preveo I. Gostiša.

I.

Strěljalis my.
Baratynsky.
Ja pokljalsja zastrělit ego po pravu dueli. (Za nim ostalsja ešče moj vystrěl.)
Večer na bivuakě.

Smjestiše nas u mjestance ***. Kako vojnički častnik žive, svatko znade. Jutrom uči, jaše; o podne objeduje kod pukovnika ili u židovskoj gostioni; večerom puši i igra u karte. U *** ne idjasmo u nikoju kuću, tuj ne bijaše nijedne nevjeste; sastajali se samo prijatelji kod prijatelja, gdje ne vidjesmo ničega do svojih vojničkih odiela.

Jedan jedini nevojnik dolažaše medju nas. Bijaše mu oko trideset i pet godina, rad čega ga medju starce uračunasmo. Svojim izkustvom daleko nas preteče; uza to obično zlovoljan, tvrde naravi i zloreka jezika, silno djelovaše na naša mlada srdca. Neka tajna morade sakrivati prijašnji njegov viek; govoraše, da je Rus, a nazivaše se inostranim imenom. Služio je nekad kao konjanik i to sretno; što ga prinuka, da je pošao u mir, da se je preselio u to kukavno mjestance, gdje je živio i ubogo i razkošno — toga ne znadjaše nitko uviek bi išao pješice u iztrošenom crnom kaputu a častnici naše pukovnije bijahu uviek dobro došli. Istina, objed bijaše od dva do tri jela, što ih je sgotavljao izsluženi neki vojnik, ali zato tecijaše šampanjac riekom. Nitko nije znao od kuda mu dohodci i koliko posjeduje niti se ga itko usudi o tom upitati. U njega si našao većinom vojničkih knjiga, pomanje i romana. Radostna srdca davao nam ih čitati, pa ih nikada ne uztraži natrag, za to nikada ne povrati gospodaru knjige, što ju uzajmi. Poglavito se bavio pucanjem na samokres. Sve stiene svoje izbe probuši taneti. Bogati i krasni samokresi bijahu jedinim uresom te siromašne kućarice u kojoj je živio. Ne vjerojatnom premoći uze nam starješovati: da mu se je prohtjelo nišaniti u krušku na kapi, nitko mu ne bi uzkratio svoje glave. Često razgovarasmo o dvobojih. Silvio (tako se je zvao) nikada se ne uplitaše u takav govor. Upitasmo li ga, da li se je već i on ogledao s kime, to bi samo na prosto odvratio, da jest i ne upusti se u potanja razglabanja; uz to mogosmo opaziti, da mu takova pitanja ne bijahu mila. Mišljasmo, da mu možda kakova nesretna žrtva otegoćuje i truje dneve života. U ostalom ne pade nikomu nas na um posumnjati, da bi on bio i malo plašljiv. Imade ljudi, koji već svojom vanštinom mogu odvratiti sa sebe takovih sumnja. S nenadana slučaja svi se začudismo.

Nekoga dneva bijaše nas deset častnika kod njega na ručku. Pilo se kao obično, to jest vrlo mnogo, po

Digitized by Google

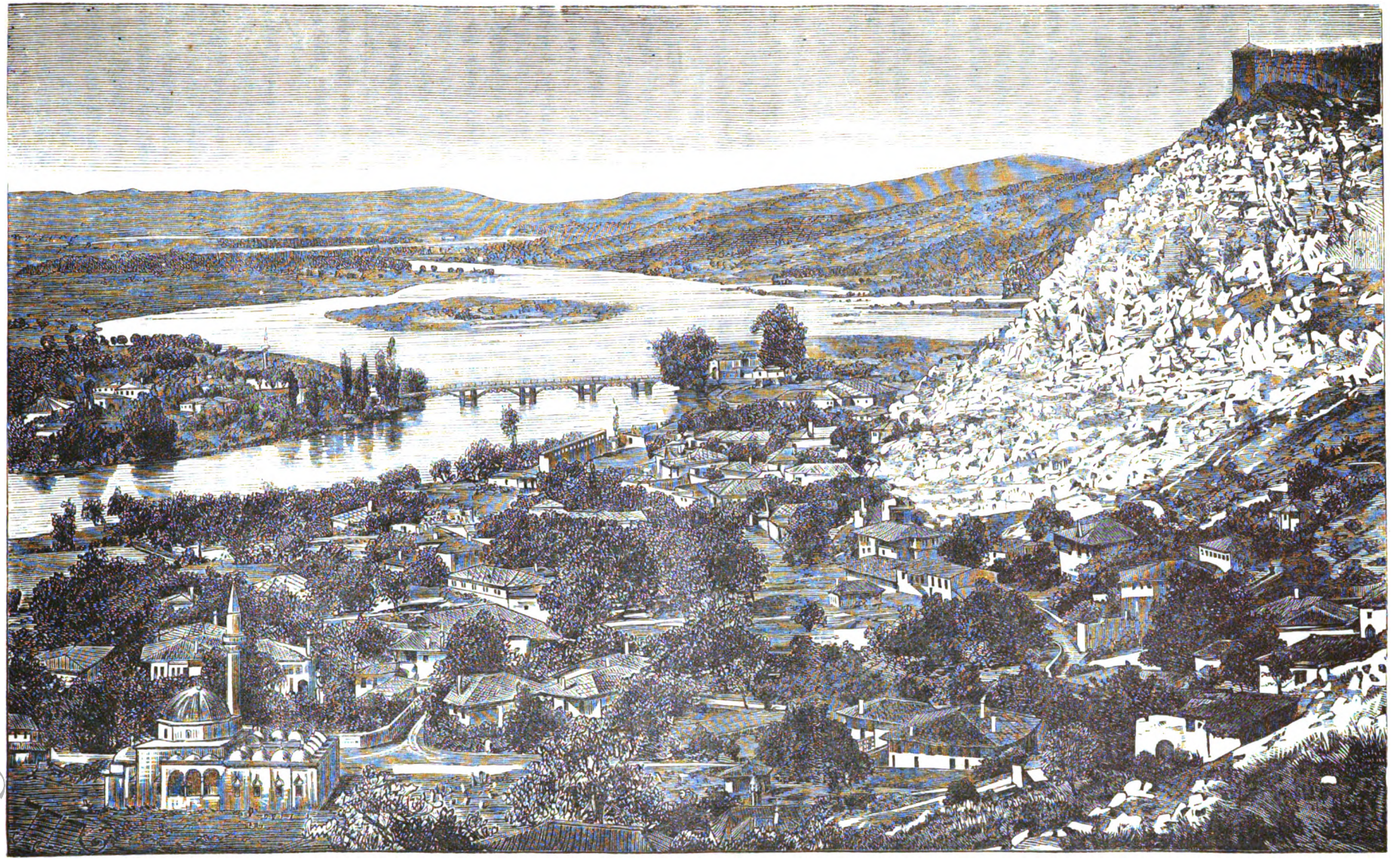

Skadar (Scutari).

Digitized by Google

objedu uzesmo nagovarati domaćinu, neka bi nam dao malu banku. Dugo se je uztručavao, jerbo malo ne nikad ne igraše u karte; napokon naloži, da mu se donesu karte, baci na stô pô stotine dukata i začne dieliti. Mi posjedamo oko njega i igra zače. Silvio obićavaše igrajuć mučati, niti se ikad prepiraše, niti izpričavaše. Sbudne li se, da se je pontirajuć prebrojio, to odma ili manjak izplati ili suvišno zapisa. Takovim ga poznavasmo, te se ne uplitasmo u to njegovo gospodarstvo; nu medju nama bijaše neki častnik, koj od nedavna do nas dodje. Igrajući najednom s nepazljivosti izbrisa ugao, gdje je Silvio upisivao, što je suviše izplatio. Na to uze Silvio kredu i izravna račun po svom običaju. Častnik taj mišljaše, da se je Silvio prevario, te zahtievaše od njega da mu stvar razjasni. Silvio mučeć nastavi davati karte. Častniku ne stade uztrpljivoti, uzme spužvu i izbriše, što mu se je činilo, da je krivo napisano. Silvio uze kredu i napiše iznovice. Častnik, razpaljen vinom, igrom i smiehom drugova, scienio se duboko uvriedjenim, te biesan sgrabi sa stola mjedeni sviećnjak i baci ga na Silvija, koj se jedva uklonio tomu udarcu. Svi se uzrujasmo. Silvio ustade, probljedne od gnieva i sievajuć očima odgovori: „milostivi gospodine, izvoljte izaći, pa hvalite bogu, da se je to dogodilo u mojoj kući.“

Mi ne posumnjasmo ni najmanje o tom, što će doći te smatrasmo već novoga druga ubijenim. Častnik izadje izraziv se, da je za uvredu pripravan odgovoriti, kako se prohtjedne gospodinu bankiru. Igra se nastavi još nekoliko časaka, nu vidjesmo, da domaćini nije do igre, s toga nas ne stade jednoga za drugim te se razteposmo po svojih stanovih, razmišljavajuć o budućem odpustu iz vojničke službe.

Budućega dana pitasmo već u jašionici, da li je živ naš ubogi poručnik, kad se on najednom medj nama pomoli, istim ga pitanjem saletismo. Pa nam odvrati, da o Silviju ništa nije čuo. Tomu se začudismo. Podjemo dakle k Silviju i nadjemo ga u dvorištu, gdje jedno tane za drugim utjerivaše u keca, što ga je priliepio na vrata. Primio nas je kao uviek, ne progovoriv ni rieči o jučeranjoj sgodi. Prodjoše tri dana, poručnik bijaše jošte na životu. Svi u čudu pitasmo: ne će li se Silvio pobiti? Silvio se ne pobi. On se zadovolji jednostavnim razjasnjajem i umiri se.

P tom ga u velike manje okrenu štovati mladež. Ništa ne ćeš toliko težko izpričati u mlada čovjeka, kao kad nema hrabrosti. Ova je u mladića vrhuncem sviju dostojanstva i silnom moći, koja će ti svaku ljagu oprati. Medjutim zaboravljalo se malo po malo a Silvio steče na novo stari svoj ugled.

Jedini se ja ne mogoh k njemu približiti. Po naravi si prijanjah uz romanticizam i nada sve naginjah čovjeku, komu bijaše život zagonetkom, u kom sam naslućivao, da se krije junak tajnovite neke poviesti. On me je ljubio, govoraše li sa mnom, to se okanjivaše svog obična zloreka govora i razpravljaše o raznih stvarih prostodušno i neobično prijatno. Nu poslije nesretne one večeri obuze me misao, da mu je čast okaljana i da je hotimice nije oprao, ta me misao nikada ne ostavi i ne dopusti mi, da s njime obćim kao što sam prije; težko mi bijaše nanj i gledati. Silvio bijaše suviše uman i izkusan, a da toga ne opazi i da se tomu ne dovi uzroku. Govorilo se, da ga je to bolilo; napokon opazih, da želi sa mnom biti na čistcu i cielu stvar razjasniti, nu ja izbjegavah svaku takvu sgodu, te se Silvio od mene udalji. Za te dobe vidjevasmo se samo kod prijatelja a prijašnjih naših iskrenih razgovora nestade.

Raztepeni žitelji po gradovih ne znadu mnogih dojama, što ih znadu ljudi po selih i gradićih kao primjerice, kada se izčekuje poštarski dan: utorkom i petkom bijaše naša pukovnijska kancelarija puna častnika, jedan izgleda novaca, drugi pismo, treći novine. Pošiljke se obično ovdje otvarahu, novosti se saobćivahu a kancelarija sama podavaše oživljenu sliku. Silvio dobivaše pisma, upravljena na našu pukovniju, te se je obično ovdje nalazio. Jednom mu podadoše pošiljku, koju on s velikom nestrpljivošću razpečati. Proletiv pismom zacakle mu se oči. Častnici ne opaziše toga, jer je svakoga zanimalo vlastito pismo. „Gospodo, reče im Silvio, stvar zahtieva, da ne oklievajuć podjem odavde, polazim već večeras, nadam se, da mi ne ćete odbiti ponude, da zadnji puta u mene objedujete; ja vas očekujem, nastavi on obrativ se k meni, za stalno vas očekujem“. To rekav brzim korakom ode, mi se dogovorismo, da ćemo svi doći k Silviju, te se za sada razteposmo svaki na svoju stranu.

Došao sam k Silviju u naznačeno vrieme, tuj se već malo ne svi sakupiše. Sve svoje stvari bijaše već spremio za put, ostadoše jedino gole, prostrieljene stiene. Sjedosmo za stô, domaćina bio vrlo veseo a tim razigra i sve ostale: čep za čepom lietao u zrak, čaše se pjenile i šumile bez prestanka i mi željasmo srdačno putniku sretan put i svaku sreću. Digosmo se sa stola tek kasno pod večer. Kad su se začele kape tražiti, opraštao se Silvio sa sviema, a kad se natiskoh i ja da odem, sustavi me i tiho mi prišapnu: „treba mi nešto s vama govoriti“. Ostadoh.

Gosti odoše, ostadosmo u dvoje, sjedosmo jedan prama drugomu i mučeć zapalismo lule. Silvio bijaše zabrinut, nije bilo više ni traga njegovu prijašnjemu veselju. Tamno i bliedo lice, cakleće se oči i gusti dim, što mu se krao iz ustiju, upodobiše ga upravo vragolikim. Prodje nekoliko časaka, u to prekide Silvio šutnju. „Moguće, da se nikada više ne vidimo“, progovori mi, „prije raztanka htjedoh doći s vama na čistac. Mogli ste opaziti, da mi je slabo do tudjega mnienja, nu ja vas ljubim i ćutim to: žao bi mi bilo, da ostane u vas zao i kriv dojam o meni.“

Digitized by Google

Sustavi se i stane sgnjetavati malo ne već utrnulu lulu šutio sam oboriv oči.

— Čudnovato vam je bilo, nastavi on, da niesam tražio zadovoljštine od toga pijanoga ludjaka R***. Vi ćete vjerovati, da mi je bio njegov život u ruku, pošto sam imao pravo latiti se oružja, a za moj život ne bi gotovo nikakove pogibelji bilo; mogao bi tu svoju umjerenost pripisati svomu velikodušju, ali ne ću lagati. Da bi ja mogao kazniti R***, ne podvrgavajuć svoj život opasnosti, za ništa na svietu ne bih mu toga prostio.

Začudiv se pogledam Silvija. Takova me priznaja posvema smuti. Silvio nastavi:

— Bolje rekav: ja ne imam prava izaći na strašno mjesto. Prije šest godina dobio sam ćusku a neprijatelj moj jošte žive.

Silovito uzbudi moju znatiželju. Zar se nieste s njime ogledali? zapitam ga. Okolnosti vas valjda razstaviše?

— Ogledao sam se s njime, odvrati Silvio, i evo pametar našega dvoboja.

Silvio ustade i pokaže mi crvenu kapu, u kojoj bijaše uvezeno zlatno grožđje, za tim postavi ju na glavu; bijaše prostrieljena nad vrškom čela.

— Vi znate, nastavi Silvio, da sam služio u *** konjaničkim častnikom. Značaj moj takodjer znate, privikao sam vazda prvo mjesto zauzimati, nu u mladosti bilo mi to upravo strascu. U naše doba zavlada vika i štropot, ja sam bio prvim vikačem u svoj vojsci. Natjecali smo se u pijanstvu, nadkrilio sam u piću slavnoga B***, koga pjesmom proslavi D. B. Dvoboja bijaše u našoj pukovniji svaki čas, kod svakoga sam ili svjedočio ili glavnom osobom bio. Drugovi me obožavahu a pukovnijski glavari, koji su se neprestance izmjenjivali, nazrievahu u meni potrebito zlo.

Nasladjivao sam se mirno (ili nemirno) svojom slavom, kada se k nama priključi mlad neki čovjek od bogate i znamenite obitelji (ne ću ga imenovati). Malo će koga već samim rodom toliko obasuti sreća kao njega! Pomislite si mladića, umna, krasna, prekomjerno vesela, ne obuzdano srčana, uza slavno ime, uz toliko novaca, da im nije znao broja ni računa, za koj se nije ni brinuo — pa ćete si lahko predstaviti, kako li je na nas djelovao. Prvenstvo se moje uzkolebalo. Zaveden mojom slavom, zatraži moga družtva; nu ja ga hladno primih, pa se i on bez ikoje žalosti udalji od mene. Zavidjao sam mu. Začeo sam očajati s uspjeha, što ih poluči u pukovniji i u ženskih kruzih. Tražio sam sgodu, da se s njime sukobim; na moje epigrame odvrati on opeta epigrami, koji su uviek bili nenadniji i oštriji, nego li moji, a na koncu i neprimjerno veseli: on se je smijao, a ja se jadih. Napokon mu jednom na plesu kod Poljskoga vlastelina, opaziv, da se sve gospodje njime zanimaju, dapače i ista domaćica, s kojom sam ja bio od prije u svezi, prišapnuh u uhu surovu rieč. On se razpali i ćuši me. Latismo se sabalja, gospodje padoše u nesviest; nas razstaviše, a mi se još onu noć odlučismo pobiti

Upravo je zora pucala. Stojao sam sa svojima trima sekundantima na naznačenom mjestu. Nikako ne mogoh dočekati svoga protivnika. Proljetno se sunašce pomoli i vrućina već nalegnu. Iz daleka ga uočih. Išao je pješice, praćen jednim sekundantom. Mi mu podjosmo na susret. On se približi, držeći u ruku kapu punu trešanja. Sekundanti nam odmjeriše dvanaest koračaja. Po dužnosti imadjah prvi pucati: nu zloba toli silovito zavlada sa mnom, da posumnjah na vjernost ruke, a da se uzmognem primiriti, ustupih njemu prvi hitac; protivnik moj ne htjede toga. Bacismo dakle kocku: prvi broj zadobi on, taj vječni ljubimac sreće. On nanišani i prostrieli mi kapu. Red bijaše na meni. Život njegov bijaše u mojih rukuh· strogo sam ga motrio, ne bili odkrio na njem ma ikoj trag nemira. On je stajao miran, izbirajući iz kape zrele trešnje izbacivaše koštice, koje dolećivahu do mene. Njegovo me ravnodušje do bjesnila nagna. Šta mi koristi, pomislim, lišiti ga života, kada mu nije do njega? Zlobna mi misao proleti glavom. Spustih samokres. Vidim, da vam nije sada do smrti, progovorih, izvolite zajutrovat; ne će mi se, da vas smetam. Niti me ni najmanje ne smetate, odvrati mi on, izvoljite samo — u ostalom, kako hoćete; red će pucati ostati na vama; uviek sam vam na službu pripravan. Okrenuo sam se k sekundantom, javiv, da mi se sada ne će pucati, a dvoboj se taj tiem svrši.

Pošao sam u mir i nastanio se u tom mjestancu. Od te dobe ne prodje dan, a da ne mišljah na osvetu Sada odbi meni čas....

Silvio izvadi iz žepa pismo, što ga jutros dobi i dade mi ga čitati. Netko mu (po cielom se činilo, da je tajnik povjerenik) pisao iz Moskve, da će d o t i č n a o s o b a domala stupiti u brak sa mladom i prekrasnom djevojkom.

— Vi ćete pogoditi, rekne Silvio, tko je ta d o t i č n a o s o b a. Polazim u Moskvu. Vidjet ću, da li će i sada toli hladnokrvno primiti smrt pred svojom svatbom, kako ju je nekada za trešnjami.

Kod tih rieči ustade Silvio, baci na tle svoju kapu i uze hodati uz i niz izbu, kao što tigar po svojem kavezu. Neprestance sam ga slušao: čudnovata me čuvstva zaokupila.

Sluga dodje i javi, da su konji spremni. Silvio mi krepko stisnu ruku; poljubismo se. On sjede u teležku, gdje bijahu dva svežnja, jedan sa samokresi, drugi s njegovimi stvarmi. Mi se jošte jednom oprostismo, a konji potekoše.

II.

Prodje nekoliko godina, a domaće me okolnosti prinukaše, da se preselim u kukavno seoce okružja N**. Baveć se gospodarstvom, ne prestah tihano uzdisati

*

Digitized by Google

za prijašnjim svojim šumnim i bezbrižnim životom. Najteže privikoh uz to, da provodim jesenske i zimske večeri — sam samcat. Do objeda koje kako protratih vrieme, razgovarajuć sa starostom, vozeć se po poslu ili obilazeć nove nasade; nu čim se stala noć hvatati, niesam zaista znao, šta da začnem. Ono malo knjiga, što nadjoh pod ormarom i u klieti, naučih na pamet. Sve pripoviedke, što ih je znala ključarica Kirilovna, izpripovjedi mi; ženske pjesme bijahu mi dosadne. Latih se ne zasladjena liqueura, to me zaboli glava; dà, priznati mi je, da se pobojah, da ne budem pijanicom od sdvojnosti, t.j. upravo sdvojnim pijanicom, zašto imadoh mnogo primjera u našem okružju.

Bližnjih susieda ne bijaše okô mene, osim dvaju ili triju sdvojnika, njihov je govor sastojao od uzdisanja i naricanja. Samoća mi bijaše milijom od njihova družtva. Napokon odlučih, da čim prije spavati podjem, a čim kasnije objedovati; na taj način prikratih večer, a produljih dan, te opazih, kako je dobra ta preinaka.

Četiri vrste od mene bila bogata gospoštija grofinje B**; nu na njoj življaše samo upravitelj, a grofinja bila ondje samo jednom i to za prve ženitbene godine na nekoliko mjeseci, ipak se u drugoj jeseni moga zatvora prosu glas, da će doći grofinja sa svojim mužem u selo si. I zaista, dodjoše početkom mjeseca lipnja.

Dolaz bogatoga susjeda čini važnu epoku u seoskih žitelja. Vlastela i njihova služinčad natucaju o tom već dva mjeseca prije, a do tri godine kasnije. Koliko je do mene, to mogu priznati, da me se je silno dojmila stalna viest o dolazku krasne susjedke; sav sam gorio od nestrpljivosti, da ju vidim, pa se već prve nedjelje po njihovu dolazku odpravim izza objeda u selo ***, da se preporučim njihovim svietlostim, kao bliži susjed i najpokorniji sluga.

Taquais me odvede u grofovsku sobu, a sam podje, da me najavi. Prostrana soba bijaše uresena raznovrstnim razkošjem, oko stiena poredali se ormari s knjigami, a na svakom bijaše poprsje od mjedi; nad mramornim kamenom bijaše široko zrcalo; tlo je bilo pokriveno zelenim suknom. Odučiv se u svom zabitnom kutiću razkoši i ne vidiv odavna već tudjega bogatstva, zapanjih se malko i kao u strahu očekivah grofa, kako to čini provincijalac, kada izgleda dolazak ministrov. Vrata se razkriliše, a u sobu udje čovjek, liep, kakovih trideset godina. Grof mi se približi ljubezno i prijatno; gledao sam, da se ohrabrim i začnem se preporučati, nu on me u tom presječe. Sjedosmo. Govor njegov, slobodan i mio, doskora osokoli moje plašljivo i zadivljalo srdce; dospio sam već do svoga običnoga mira, kad se najednom pomoli grofinja, a ja se jošte više smetoh, nego li prije. U istinu bila je krasna. Grof me predstavi; htio sam se predočiti slobodnim i ugladjenim, nu čim se većma o tom briniah, tiem sam više ćutio, da sam sve nespretnijim. Da mi dadu vremena, da se oporavim i priviknem novomu poznanstvu, razgovarahu medju sobom, vladajuć se prama meni, kao prama dobromu susjedu, bez ikakova prenavljanja. Medju tiem stanem šetati po izbi, razgledavajući knjige islike. U slike se ne razumiem, nu jedna me je zanimala. Bijaše nekakav švicarski kraj; nu ne djelovaše na mene pried-

Temperamenti: III. **Kolerik.**

Digitized by Google

met slike. već što je bila prostrieljena dvomami tanetima, jednim tik drugoga. „Krasna li mi hitca“, progovorih, obrativ se ka grofu. — „Da, odvrati, hitac je veoma dobar. Strieljate li i vi dobro?“ nastavi on. — „Prilično“, odvratim, poveseliv se, da se je počelo govoriti o stvari, koja se je pobliže mene ticala. „Na trideset koračaja ne ću promašiti cieli, razumieva se iz poznatih samokresa. — „Za ista?“ rekne grofinja, kao da ju to zanima, a ti, moj druže, promašiš li ciel na trideset koračaja?“ Možemo kušati, odgovori grof. Nekada niesam hrdjavo pucao; ali sada su veće tomu četiri godine, da se niesam više lačao samokresa. „O, primietim, kad je tomu tako, okladiti ću se, da ne će vaša svjetlost ni na dvadeset koračaja polučiti cieli hitcem: samokres zahtieva, da ga svednevice u ruku imaš! Znadem to iz izkustva. U našoj sam pukovniji bio jednim od najboljih strielaca. Jednom mi se sluči, da niesam mjesec dana imao u ruku samokresa: moji bijahu na odmoru; pa šta misli vaša svjetlost, kako prodjoh kod prvih hitaca? kladio sam se bio o prve hitce, svaki po butiljku, pa sretno promaših četiri hitca na dvadeset i pet koračaja. Bio u nas neki četnik konjanički, veseljak i šaljivdjija; bijaše upravo ondje i reče mi, znadeš brate, tvoja ruka nije stvorena, da diže butiljke. Nije dobro, svietli gospodine, ne vježbati se u tom, jer mu se za čas odučiš. Najbolji strielac, koga u svom životu sretoh, strieljao je svaki dan i to ako ne više, barma triputa prije objeda. Bijaše mu to od nužde kao čašica rakije.“ Grofu i grofinji bilo milo, da se razgovorih. „A na što je pucao?“ upita me grof. „Evo kako vaša svjetlosti: slučilo se, da je vidio na stieni muhu: vi se smijete, grofinjo? Tako mi boga, istina je. Opaziv dakle muhu, poviče: Kuzko, samokresom amo! Eno i Kuzka nosi već nabiti samokres. On odapne i svali muhu sa stiene! „To je zbilja čudnovato!“ prekide me grof; „a kako se je zvao?“ „Silvio, svietli gospodine.“ „Silvio!“ poviče grof i skokne sa svoga mjesta. „Zar ste vi poznavali Silvija?“ kako da ga ne poznam? bijasmo si prijatelji; naša ga pukovnija primi kao brata i druga; a evo, imade već tomu pet punih godina, da niesam o njem ništa čuo. Zar je možda moguće, da ga je i vaša svjetlost poznavala?“ — „Poznavao sam ga, vrlo dobro poznavao. Nije li vam ništa pripovjedio o nekom veoma čudnovatom slučaju? „Nije li to ćuska, vaša svjetlosti, što mu ju dade neki vjetrenjak na plesu?“ Je li vam on spomenuo ime toga vjetrenjaka?“ Ne, svietli gospodine, ništa nije rekao.. Oh! vaša svjetlosti, nastavim, naslućujuć istinu, oprostite ... ja niesam znao... nieste li vi?...“ „Ja sam, odvrati grof, veoma uznemiren, a prostrieljena je slika spomenom našega zadnjega susreta“ ... „Nemoj, dragi moj, prekide ga grofinja, tako ti boga ne pripoviedi ništa; ja ne ću moći slušati“. Ne, izjavi se grof, ja ću sve pripovjediti; on znade, kako sam mu prijatelja uvriedio: daj da znade kako se meni radi toga osveti Silvio.“ — Grof mi ponudi naslonjač, a ja sam sve većom znatiželjom slušao sliedeću pripoviest:

Temperamenti: IV. **Flegmatik.**

„Imade tomu pet godina, što se oženih. Prvi mjesec, the honey-moon, provedoh u tom selu. Na tu me kuću veže više ugodnieh časaka moga života i jedan,

Digitized by Google

koj mi bijaše najneugodnijim. Projašili smo neke večeri po selu, konj se začeo mojoj supruzi buniti; ona se preplaši, podade mi uzde i ode pješice kući. U dvorištu opazih telegu za put; rekoše mi, da u mojoj sobi sjedi čovjek, koj ne htjede odati svoga imena, već jednostavno rekne, da imade sa mnom posla.

Ušao sam u tu sobu, i opazim u tmini čovjeka, svega zaprašena i obrasla gustom bradom: stajao je ovdje kraj kamina. Pristupim k njemu, ne bih li ga upoznao. Zar mene poznaješ grofe? progovori on drkćuća glasa. Silvio! poviknem i priznati mi je, da sam ćutio, kako su mi se vlasi nakostriešile. Nije li istina nastavi on, da je na meni red pucati; došao sam da izpraznim svoj samokres; jeste li spremni? Samokres mu je virio iz pobočnoga žepa. Odmjerio sam dvanaest koračaja i postavio se u onaj ugao, moleći ga, da čim brže odapne, jer će mi se supruga domala vratiti. On se je suztezao — zamoli ognja. Donesoše svieće. — Ja sam zatvorio vrata i zapovjedio, da nitko ne udje, te ga iznovice umolih, da puca. On nategne kokot i nanišani... Brojio sam trenutke..... mislio sam na nju... Užasna minuta prodje! Silvio spusti ruku. Žalim rekne, da mi nije samokres napunjen košticami od trešanja... tane mi je težko. Sve mi se čini, da kod nas nije dvoboj, nego ubijstvo: ne običajem pucati na ne naoružanoga. Začnimo iz nova, bacajmo kocku, na koga će prije zapasti pucati. Glava mi se točila.... Niesam htio na to pristati.... Napokon napunismo jošte jednom samokrese; bacili smo dvie cedulje; on ih stavi u kapu, koju mu nekada prostrielih; potegnuo sam opeta prvi broj. Ti si grofe, djavolski sretan, rekne s posmjehom, kojega ne ću nikada zaboraviti. Ne shvaćam, šta se sa mnom sbivalo i kako li me je mogao tomu prinukati, ... nu — ja odapeh i pogodih u tu sliku. (Grof pokaza prstom na prostrieljenu sliku; lice mu je gorilo kao oganj; grofinja bijaše bledja od svojega odiela: ja se ne mogoh suspreći od uzklika).

Odapeo sam, nastavi grof, i hvala budi bogu promaših, na to uze Silvio... (u taj čas bijaše upravo užasan) na mene nišaniti. Ali eto vrata se otvoriše a Maša doleti, te se baci na moj vrat. Njezina prisutnost oduze mi svaku jakost. Miljenko, progovorih joj, zar ne vidiš, da se šalimo? Kako si se prepala! podji, izpij čašu vode i dodji k nama; predstavit ću ti staroga druga i prijatelja. Recite mi, da li istinu govori moj suprug? rekne obrativ se groznomu Silviju, je li istina da se samo šalite? On se uviek šali, grofinjo, odvrati joj Silvio, jednom mi šaleć se dade zaušnicu, šaleć probuši mi ovdje kapu i šaleći se taj čas promaši, sada je i mene volja da se malko pošalim... Uz te rieči htjede na mene nanišaniti... kraj nje! Maša mu se baci pred noge. Ustani, Mašo, to je sramotno! povičem biesno a vi se, gospodine, prestanite rugati kukavnoj ženi. Hoćete li pucati ili ne? Ne ću, zanieče Silvio, ja sam zadovoljan, vidio sam, kako si se prepao i kako si smalaksao, prisilio sam te, da na mene pucaš, od mene ti budi dosta. Sjećati ćeš se mene. Predajem te saviesti tvojoj. Na to ode, nu sustavi se jošte na vratih, ogledne se na prostrieljenu moju sliku i malo ne ni ne gadjajuć probuši ju, pa izmače. Žena mi ležaše u nesviesti, ljudi ga ne mogahu suzdržati i s užasom nekim gledahu nanj; on izadje na malenom krilu kuće, dozovne voznika i odveze se prije nego li se mogoh pravo snaći.

Grof ušuti. Na taj način saznadoh konac sgode, kojoj me se početak nekad toli dojmi. Junaka onoga više ne sretoh. Pripoviedalo se, da je Silvio, za bune Aleksandra Ipsilante, predvodio odjel Jeterista i da je poginuo u bitci pod Skuljanami.

POUKA.

Grobničko polje.

Kad si sašao na našu hrvatsku Rieku, naći ćeš u okolišu njezinom liepih miesta i prediela na svakoj strani. Tik nad Riekom uzdiže se vrletno brdo, a njemu na vrhu bieli se starodrevna gradina Frankopanska, liepi Trsat, i kraj njega samostan Franjevaca sa crkvom, o kojoj sviet razna čuda priča. Rieci na zapadu eto te opet u istarskih stranah, u liepoj i blagoj Opatiji, toj hrvatskoj Nizzi; ako te je volja, možeš se uzpeti na grad Kastavski, koji su još stari Grci utemeljili, a Rimljani zidinami opasali; ili se napokon možeš nešto dalje potruditi na vrh bajne Učke gore (1394 m.), te s nje pogledati na hrvatsko more i otočje, koje se niže od Istre sve do Dubrovnika. Želiš li medjutim hrvatsko primorje i otočje pobliže upoznati, a ti sjedaj na malu barčicu, te se zavezi morem i obadji hrvatsku Boduliju, t. j. otoke Krk, Čres i Lošinj, ili se zaputi kraj obale uz Martinščicu, Bakar i Kraljevicu sve do kanala Maltempo, gdje se je hrvatski otok Krk prikučio vinorodnomu Vinodolu.

Sva ova mjesta i priedjeli zanimati će tebe Posavca, koj si vikao motriti svedjer bujnu ravnicu i zelenu goru zagrebačku; ti ćeš se čuditi i diviti klisurastim i ogoljelim, bielim i sivkastim liticam i visinam, koje su samo mjestimice slabom zeleni ukićene, tebe će zanieti pučina morska i život na moru, te ćeš pomišljati, da si dospio iz svoga zavičaja u novi, ne znani sviet. Samo romon hrvatske rieči iz ustiju kršnih ljudina sjećati će tebe, da stojiš na svojoj zemlji, sred naroda hrvatskoga. Ali ako u tebi srce hrvatsko bije, ako znadeš dičnu poviest pradjedova svojih, ne će ti se nimalo duša zadovoljiti ni obajano oko umiriti, već ćeš svedjer tražiti i pitati, gdje no li je ono sveto mjesto, ona hrvatska Meka, ono tužno i slavno „grobničko polje“, gdje no Hrvat spasi krunu kralju svomu, a prosvjetu Evropi?

Ne ima za cielo po Hrvata znatnijega mjesta u svem okolišu riečkom, nego li je grobničko polje. Svikolici znatniji pjesnici hrvatski slavljahu to mjesto uzvišenimi pjesmami. Tko se ne sjeća liepoga eposa Deme-

Digitized by Google

trova, sjetne ali okrepljujuće elegije Preradovićeve i poletnoga opisa Niemčićeva? Pa i pravo veli pjesnik Demeter, da mu je ovo polje milije no zelene obale vode Brente:

„Sve je pusto, sve je niemo, sve užasno,
Grob golemi — gniezdo noćnih sova —
Jedan priedjel carstva Plutonova....
Ipak si mi polje milo, polje krasno."

Badava ćeš medjutim u bližoj okolici Rieke tražiti grobničkoga polja; da ga nadješ, valja ti krenuti put sjevera prema gorskomu kotaru, i to liepom lujzinskom cestom, koja vodi preko riečke ili liburnijske visočine sve do Karlovca. Podji der sada u duhu sa mnom sve do toga znamenitoga polja.

Na iztočnoj strani izpod Trsata i kraj Rječine počima glasovita cesta lujzinska, kojom ćeš za sat stići na žudjeno mjesto. Ovu je glasovitu cestu sagradio poznati Hrvat, gjeneral Vukasović (1803—1809.), te si je tim stekao neumrlu slavu. Cesta je duga 131·56 kilom., a široka 8 met., te se diže svedjer u vis sve do 825 met., ali ne naglo, već svedjer polagano. Pošav ovom cestom, te prošav vrata Jelačića bana (prije porta Hungarica) voziš se neprestano uz brdo. Nekoje te vrieme prati na lievo duboko usječena dolina Rječine, a na desno visoke i gole vapnene litice. Put je liep, mjestimice u goru usječen, gdje gdje opet medju ponori sazidan. Putujući ovako do tri četvrt sata, eto te kod Žubrova sela i kod Čavla, gdje se jedna cesta od Lujzinskoga druma odvaja. Tu možeš nastaviti put, bilo Lujzinskom cestom, bilo novom cestom, i stići ćeš za čatvrt sata jednim i drugim putem na žudjeno grobničko polje.

Prevariti ćeš se, nadaš li se, da ćeš jednim mahom pregledati svekoliko grobničko polje. U sred polja naime uzdiže se malen brežuljak, imenom Hum, te taj te prieči, da ne možeš svega polja na jednom vidjeti. Dodješ li dakle na polje ma s koje strane, vidjeti ćeš samo jednu polovinu, bilo iztočnu, bilo zapadnu. Grobničko polje stere se od zapada prema iztoku; na iztočnom kraju visoko je 323 met., a na zapadu 293. Cielo dakle polje pada od iztoka na zapad prema Jelenju, a srednja mu je visina oko 300 met. nad morem. Po tom je dakle ovo polje više visoka ravnica ili kotlina, koja je sa svijuh strana gorami opasana, samo se na zapadu spušta prema dolini rieke Rječine. Spomenuti već brežuljak dieli polje na dvie polovine: zapadna je polovina manja, duguljasta i uzahna; iztočna je pako polovina mnogo veća i zaokružena. Ovu istu zapadnu polovinu protiče od sjevero-iztoka prema jugo-zapadu maleni potok Sušica, koj je za suše veoma neznatan, ali za kišovita vremena znade veoma nabujati. Sušica utiče na kraju grobničkoga polja kod Jelenskoga klanjca u rieku Rječinu, te ju napunjuje, kad ponaraste, tolikom vodom, da Rječina cielu svoju obalu poplavljuje.

Da si uzmogneš pravu sliku grobničkoga polja sastaviti, kazat ću ti štogod o gorju riečke visočine u obće. Ciela visočina današnje županije riečke može se sgodno podieliti na četiri priedjela. Umah izpod Kupe stere se prema jugo-iztoku sve do Velike Kapele visoka ravnica (ili plateau), a na njoj se uzdižu još gore, kano ti najviša gora Risnjak (1528 met.). Tamo, gdje se ova visoka ravnica svršuje, spuštaju se prema moru kano ti skalina tri stupnjevine, izmedju kojih imade dolina, dolaca i ponikava. Tako se n. pr. izmedju druge i treće stupnjevine stere veoma duga dolina, koja se opet dieli na četiri manje doline i to na dolinu Rječine, Drage, Bakra i Vinodol. Grobničko se polje ne širi, kano ti n. pr. Ličko polje (kod Liča) na samoj visokoj ravnici, već se je ono stisnulo izmedju prve i druge stupnjevine. Po tom je ovo polje velika kraška ponikva, duguljasta lika, obrubljena na sjeveru i sjevero-iztoku obronci prve stupnjevine, a na jugu obronci druge stupnjevine.

Ova dakle opisana ponikva ili „grobničko polje" postade vrlinom i kriepošću naših praotaca najslavnijim mjestom u svoj našoj domovini. O tom pripovieda narod, a i književni ljudi, kano ti Tomašić, Vramec, Vitezović i drugi po prilici sliedeće: „Grobničko se polje zvalo od vajkada polje jelensko. Kada je medjutim kralj hrvatski Bela IV. potučen od Tatara god. 1242. pobjegao u hrvatsko primorje, da ga obrane mišice hrvatske, podje za njim u potjeru Batu-kan, i utabori se sa svojom divljom četom na jelenskom polju. Noćju medjutim navališe hrvatski primorci na tatarsku vojsku, te bacajuc sa strmih brdina težko kamenje, potukoše Tatare posvema. Od grobova padših Tatara nadjenuše kasnije cielomu polju ime „grobničko polje".

Novija iztraživanja Ivana Kukuljevića razjasniše doduše, da se glavna bitka proti Tatarom, nije ovdje sgodila, već da se je bila izmedju otoka Paga, Raba i rieke Krke, nu ipak se je tom sgodom i na grobničkom polju proslavila desnica hrvatska. Osim toga znademo, da su i Franci g. 799. pod svojim vodjom Erikom ovdje našli svoj grob, zatim da se je mnogo puti ovdje sukobio Hrvat sa Turčinom. S toga imade naokolo grobničkoga polja nekoliko miesta, koja narod zove „grobišta", te gdje se je našlo stranom grobova rimskih, stranom opet grobova iz srednjega vieka.

Grobničko je polje velikim dielom posuto kamenjem, samo se na nekih mjestih vidi crvena zemlja. Narod priča da je ovo silno kamenje postalo od kosti prokletih nevjernika Tatara, koje da su se okamenile a zemlja crvena da je pocrvenila od krvi hrvatskih mučenika, koji su ovdje za dom i vjeru poginuli. Učeni pako ljudi slute po silnom kamenju, da je grobničko polje bilo nekoč kotlinom jezera, koje da je dolinom Rječine prema moru odteklo. Da vidimo koliko ima u tom istine.

Naokolo grobničkoga polja prostiru se gore i brežuljci raznih geoložkih formacija. Obronci gora na južnoj strani polja većinom su sastavljeni od krednoga vapna, u kojem imade u pukotinah mnogo plodne i crvene zemlje. Kod doline Rječine na zapadu nalazimo ponešto pješčenjaka; gore pako na sjeveru i iztoku jesu takodjer vapnene ali u njihovih pukotinah ne ima nimalo zemlje. Samo tlo polja pokazuje, da je naplavljeno, da spada na diluvijalnu stvorbu, jer sastoji od grohoća, koje siže 9 do 23 metra duboko. Prema tomu sudimo, da je grobnička ponikva bila sbilja vodom napunjena, te da je voda naplavila na dno svoje česti sa svojih obala. S toga nalazimo na jugu polja mnogo crvene zemlje, koja se marljivo obradjuje, na zapadu imade pieska i ile (Letten) a na drugih stranah pako nalazimo vapnenih valutica i gorskih survina od vapnenca. Nije dakle istina, kad mnogi pričaju, da je grobničko polje sasvim pusto; južna mu strana obiluje crvenom i plodovitom zemljom, koju revno obradjuju.

Okolica grobničkoga polja prilično je pusta. Gore vapnene, što ga naokolo obrubljuju, velikim su dielom divlje i ogoljele klisure. Vapnene su gore i u drugih strana divlje i klisuraste, ali su ipak šumami zarasle.

Digitized by Google

I naše su gore u ovih stranah bile nekoč liepimi dubravami urešene, ali ih je mletačka ruka malo ne sve posjekla. Po tom je slika cieloga toga amfiteatra tužna i pusta, ali ipak kraj toga uzvišena. Velika nevolja je po grobničko polje i cielu okolicu ljuta bura, koja ovdje malo ne svu godinu duva. Bura je u ovih stranah toli žestoka, da na samom polju može prevaliti kola i putnike. S toga običavaju putnici, kad bura duva, natovariti na kola mnogo kamenja, da im kola teža budu.

Okolo grobničkoga polja i na samom polju imade nekoliko sela, poimence Jelenje na zapadu, Lukeži na zapadu, Podkilavac na sjevero-zapadu, Dražice na jugu, Podhum izpod brda Huma, i t. d.

Grobničkomu polju na jugu uzdiže se 510 visoki brieg, na kojem se bieli selo Grobnik i stari grad Frankopanski. Sa grada Grobnika širi ti se prekrasan vidik na sve strane. Prema sjeveru gledaš u dolini grobničko polje i brdo Hum, zatim gore, koje polje obrubljuje. Prema jugu vidiš jasno goru Učku i kvarnerski zaljev. Kad je liepo vrieme, razabireš dalekozorom i hrvatsko primorje sve do Senja. Rieke ne vidiš, jer je drugom i trećom gorskom stupnjevinom zakrita.

Na ovom Grobničkom gradu proboravih pred nekoliko godina puna dva mjeseca. Kad bi mi lazno bilo, uhvatio bi u ruke Lorenzovo djelo: „Topografie von Fiume und Umgebung“, te bi čitajuć djelo prolazio raznimi stranami okolo Grobnika, da sve vidim svojim očima, što sam liepa naučio.

Živo se sjećam još i prve noći, koju sam na Grobniku-gradu probdio. Smjestiše me spavat u prvi sprat, u kulu, gdje žive duše ne bijaše. Bura je bjesnila svu noć. Ne stisnuh ni oka. Niesam doduše junačina, ali od srdca sam tada želio, da mi se ukaže koj duh Frankopanac, te da mi priča mnogo, kako li su nekada ovdje živjeli, i kakvo li je tada bilo to pusto grobničko polje. *)

V. Klaić.

* Odlomak iz poveće popularne geografije kraljevine Hrvatske.

LISTAK.

Skadar (k slici). Navrh sjeverne Arbanaske, na rieci Bojari, a blizu junačkoj Crnoj Gori stoji grad Skadar (Scutari) sa svojih 40000 duša. Mjesto to, slavljeno u narodnoj pjesmi („Zidanje Skadra“) prije mletačko, a poslije plien turski, velevažna je točka u očajanoj vojni krsta proti divljači azijatskoj i ako bog da, povratit će se i taj grad u kolo kulture, od koje ga prosvećena naša Evropa brani. Danas donosimo sliku Skadra, a budući put obilniju poviest toga grada.

Temperamenti (k slikam). III. Kolerik je, — da se poslužimo evropejskim izrazom — vječiti malkontent. To mu je već prešlo u narav. On se uviek tuži, uviek pri govara, ujeda i grize gdje dosegne. Takvo pravo zanovetalo medju životinjami jest gospodin „amor“. Brundati mora, pa makar i na svoga gospodara, koga doista voli. Kolerik mora ako ne lajati, a ono bar mnogo, vrlo mnogo govoriti, više put i oduševljeno, ali nikad — vatreno. Šteta da ne možemo donieti i paralelni portret k našemu pinču. — IV. Flegmatik. Nije li to krasan ideal za flegmatika, — za „materialistu“: ugodno živiti, ništa ne raditi, za ostali se sviet ne brinuti, čekati dok pečeni golubi u usta dolete, i pri svem tom — odebljati; to je vierni prototip državljanina sa geslom: ubi bene, ibi patria (gdje mi je dobro, tu mi je domovina). Sa svakoga kraja viri lienost i glupost. Ako se razljuti, znade nemilo ugrizti, — ako mu ruku pružiš. On ne teži za ničim, geslo mu je: „laisser faire“, dobro mu je, i ne treba se bojati kriminala. Već Stanko Vraz preporuča mu, i on se toga drži:

Budi dobro ušat i trbušat,
Trbuh će ti dati važnost,
Uha duši mir i snažnost.

Nove knjige. Hrvatski dom. Zabavnik hrv. omladine za godinu 1876. Izdalo ga djačko družtvo „Hrvatski dom“, na hrvatskom sveučilištu. U Zagrebu. Tiskom Dioničke tiskare 1876. 325 str. u 8mini. Sa jednom slikom mastmi tiskanom. Knjiga ova posvećena je 800godišnjici krunisanja Zvonimirova. Sadržaj dieli se u troje, u pjesme, u pripoviedke i pouku. Med pjesmami nalaze se pjesme Gjure Arnolda, Huga Badalića, Bogomira Brlekovića, Jovana Hranilovića, Rikarda Jorgovanića, Josipa Karlovića, Tomislava Maretića i drugih. Pripoviedke su sliedeće: Rikard Jorgovanić. Ljubav na odru. Svetislav Mylarov. Djehad-čauš. Mirko Turić. Gospodin „Toništanečini“. Ivan Vončina. Matematične progressije. U pouki piše Andrija Jagatić: Spomen na Dmitra Zvonimira. Ivan Milčetič: Spljet i okolica. Stjepan Mlinarić: Crtice iz Medjumurja, Al. Mih. Pavković: Pohratimstvo u narodnoj pjesmi. Ljudevit Rossi: Svjetlucanje mora. Vj. Špinčić: Povjestne crtice iz druge pole prošloga stoljeća. Na čelu knjige ima sonet od Dragutina Didolića. Kako je ta knjiga po svojih piscih i prema posveti pojav u istinu vrlo liep i radostan, progovorit ćemo obširnije o sadržaju „Hrvatskog doma“. Nu većina suradnika te liepe knjižice poznata je već od prije našemu narodu. Mladići su to revni, radini i ozbiljni, puni dara, a uz to ugrijani pravim, živim patriotičkim čuvstvom. „Malo ih je, al su ljudi“. S toga ne će nas nitko koriti s površnosti, ako već sada prije ocjene „Hrvatski dom“ što toplije preporučimo svakoj hrvatskoj kući.

— Govori držani prigodom inštalacije rektora na kralj. sveučilištu u Zagrebu za godinu 1875/6. Zagreb, tisak Albrechtov, str. 64. Sadržaje: govor odstupajućega rektora Matije Mesića, koj sadržaje mnogo zananimivih podataka o postanku i razvijanju našega sveučilišta, pozdravni govor dr. Aleksandra Bresztjenskoga, govor nastupajućega rektora dr. Stjepana Spevca ob odnošajih sveučilišta prama državnoj vlasti.

— Od rječnika hrvatsko-njemačkoga, što ga izdaje knjižara Hartmanova a uredjuje Filipović i Deželić, izišao je 21 svežčić, koj dopire do rieči „smjerati“.

— Dispacci di Luca de Tollentis vescovo di Sebenico e di Lionello Cheregato vescovo di Traù, nunzi apostolici in Borgogna e nelle Fiandre 1472—1487. Izdao prof. Šime Ljubić, čuvar nar. muzeja u Zagrebu. Tisak dioničke tiskare str. 64. Knjiga je posvećena novomu biskupu Hvarskomu Andriji Iliiću.

Zabava: — Zadnja nada — Ilijina oporuka — Ruža s Kavkaza — Hitac — **Pouka:** — Grobničko polje. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 26. kolovoza 1876.

Br. 35. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

XII.

Bilo je već kasno. Nad Zagrebom sterao se gusti mrak, ni jedna svjetiljka nije sievala po toj tmini. Toga za onda i nije trebalo. Sviet je za ono doba rano liegao, pa je bilo i pogibeljno hodat po noći ulicom, što od dubokih jama, što od razbojnika. I sam noćobdija, kan da je danas u kutu zadriemao, nije bar čuti bilo, da dozivlje svetoga Florijana. Po kućah bijaše sve tamno, samo u prozorih kuće Radićeve titralo je svjetlo. Za stolom sjedjahu Jelušić, Petričević i Jaga. Upravo dovečerali bili a večera morala je biti obilna, sudeć po ostancih i vojsci praznih boca. Govorilo se tu, reć bi, malo. Odvjetnik sagnute glave kopao je čačkalom po zubih, Petričević podupiruć laktom debelu glavu buljio je nepomično u svieću. Oči mu se čudno caklile, a na njegovu licu titrao je glup posmjeh zvierskoga zadovoljstva. Udovicu kan da je mučio neki neobični nemir. Disala je neobično brzo, gledala izpod oka odvjetnika, pomicala se neprestance na stolici. Čas bi pogledala uru, čas bi ustala pa virnula iz prozora. Napokon reče nestrpljivo odvjetniku u pol glasa:

— Hoćemo li?

Odvjetnik kimnu glavom, da hoće, okrenu se pijanomu razsudcu.

— Petričeviću! Vi ćete zapisnik podpisat?

— Sve—e—e, što hoćete! zamuca Petričević, „i svoju smrt! Meni je dobro, vrlo dobro!

— Ajdmo dakle! reče odvjetnik. Sve troje se digoše i podjoše u sobu gdje je škrinja stajala. Žena kleknu i izvuče škrinju izpod postelje, odvjetnik izvadi ključ iz džepa, a Petričević nasloni se hladnokrvno uz peć, kan da se grijati kani.

— Petričeviću! dajte ključ od škrinje, pruži Jelušić ruku prema nakićenomu kuratoru.

— Klju—u—č? zapita Petričević ludo.

— Brzo ključ dajte od škrinje! razsrdi se odvjetnik.

— Aha! Ključ! Dà, dà! Ključ! reče pijanica i stade kopati po žepovih.

— Brzo! škrinu udovica.

— Ne imam ga, ne imam ga! izbieli zube jadnik kroz smieh. Udovica ciknu kao guja.

— Huljo! zapišti odvjetnik skočiv k pijanomu drugu i drmajuć ga za prsa viknu „Ključ, huljo, ključ! Ne rekoh li ti, da poneseš ključ?“

— Dà, dà, dà! zapenta Petričević nešta se raztriezniv, al kad rekoh, da ga ne imam.

— Lažeš! Varaš nas!

— Al ste smiešni! nasmija se sudac, „bog i boga mi, ne varam vas! Onomad kasno idući kući imao sam ga u žepu. Dà, dà sad se sjećam. Imao sam ga u ovom — tu žepu. Izvučem rubac i s njim ključ. Ćuo sam, kako je pao na kamen, ali vidio ga niesam, jer je bila noć, ni prsta niesi vidio pred nosom, pa se meni u glavi malo miešalo. Tražio sam, pipao sam, al ga ne ima. E pa neka leži, mišljah, i onako se s njim nitko pomoći ne će.

— Lažeš! riknu fiškal.

— Ne vidio nikad kaplje vina, ako nije istina, što sam reko. Žena drktaše od ljutosti i straha. Skupiv obrve ošinu pijanca okom, punim gnjeva i ljutosti.

— Ali ste smiešni! prihvati Petričević što smiešeć što drkćuć, šta se mučite za taj vražji ključ. Uzmite sjekiru, pa tres po škrinji! Škrinja je luda, škrinja je

Digitized by Google

drvo, pa bome ne će pripoviedat, da smo joj glavu razbili i drob izvadili. Pa makar! Mi to smiemo, mi smo kuratori!

Na te rieči pijane, lude, zasinu udovičino oko. U čas nesta je iz sobe, za čas povrati se sa sjekirom, i prije nego je Jelušić riečcu progovorit mogo, udari svom snagom u škrinju; škrinja ostade čvrsta.

— Ali za boga! priskoči fiškal.

— Pustite me! Pustite! viknu mahnita žena, lupajuć bezobzirce po škrinji.

Udari dva, udari tri, udari svom snagom četiri put. Poklopac puknu. Izbuljenih očiju, razpletene kose, sva razžarena kleknu Jaga i zatisnuv sjekiru u pukotinu stade poklopac krhati. Daska puknu, velik otvor zinu, a iznemogla klonu Jaga na plien, dahnuv samo:

— Hvala bogu! Spašen je!

— Pa eto vidite! Ja ne znam čemu i ključevi, reče Petričević, kad su sjekire toli oštre, a žene toli jake.

Jaga primaknu svieću. Sjedeć na zemlji, metala je vrećicu za vrećicom, smotak za smotkom u svoje krilo. Jelušić kleknuv stade brojiti, a Petričević sagnuo se i upiruć lakte o koljena gledaše ukočenim okom taj noćni račun. Fiškal razredi vojsku. Ponajprije cekine, zatim škude, zatim dvadesetice, poslije banke. Uhvati i vrećicu grošića — valjda još od starca Vida

— Nà to si vi spravite Petričeviću!“ baci fiškal sudcu kesicu.

— Bene! reče sudac turnuv dar u žep, i zato se dobiva vina.

Prebrojiše novce. Bilo je 30.000 forinti.

— Četvrtina, reče fiškal, čini dakle 7500 for.

— Uzmite, reče žena plaho.

Fiškal stavi svoj dio, samo zlato, na stran.

— Nu, nastavi, forme radi morate tri tisuće ostavit u škrinji, a to ćemo u zapisniku specificirati. Vredni kuratori podpisaše zapisnik, da su u škrinji našli 3000 for. gotova novca, dvie obveznice i kojekakovih sitnica. Velevriedni Petričević pako dobi vrh onih grošića jošte sto škuda od sretne udovice.

Tiho razidje se družtvo iz Radićeve kuće. Jelušić šuteć i preduć u svojoj misli drugu mrežu, vodio je jadnog Petričevića do njegove kuće, da mu se putem ne pridesi kakova nesreća, po kojoj bi možebit na vidjelo izaći moglo, što se je u Radićevoj kući sbilo. Pijani razsudac zadavao je svojemu pratiocu putem dosta muka. Nešto su ga izdavale noge, te ga je valjalo podupirat, nešta je pako gromovito bučio, smijući se glasno svojoj dosjetljivosti, kako mu je naime luda pamet odmah naišla na sjekiru. Reče Jelušiću i to, da je velik lopov, jer da su njega siromaka odpravili s tom bogčarijom od nekoliko stotina forinti. Valjalo ga je dakle miriti i blažiti, da nitko ne čuje.

Nitko pako u Zagrebu nije spavao sladje od Jagice. Ta što si je želila, to je i doželila, a silna ju strast na toliko obujmi, da joj je saviest tvrdo driemala, tvrdje no ikad.

VIII.

Bilo je uminulo od one noći mjesec dana. Nekog po podne spusti se vriedna Pepa niz stube i zadje u dućan, gdje je gospodar Joso zievao. U dućanu ne bijaše drugog čovjeka. Stara turi glavu kroz vrata.

— A! vi li, gospo Pepo! Ta udjite, udjite, da se malo porazgovorimo. I onako ne ima danas vražje mušterije. Pa budite barem vi. Ev' nà čašicu sriemske šljivovice.

— Dobar dan, gospodaru Joso! Vi zijake prodajete, kako vidim. Al ne mislite da sam došla rad šljivovice, ja niesam takova ženska — —

— Ta sačuvaj bože! Vi ste vriedna i poštena žena kojoj prigovora ne ima. To zna čitav grad. Al zašto da si čovjek taj gorki život čašicom ne osladi. To nije nikakov grieh.

— Pravo velite, gospodaru Joso, dosta posla, dosta muke u kući. Zašto da si ne osladi?

— Vi sami u kući?

— Sama t. j. ako odbijete Maru, koja čarape plete.

— Ta i onako ništa ne broji. Gdje je gospa?

— Viš mudrijana! nasmjehnu se stara izpod oka, srknuv šljivovice, pa još pita, kan da tobože — —

— Boga mi ne znam, odvrati Joso mirno, ja idem za svojim poslom, pa ne pitam za gospodaričine račune.

— Izletila ptičica, izletila, bog joj blagoslovio. Sreća joj dala čim, pa nek se veseli, dok je kada. Poznajete li kapetana, koj svakdan u kuću dolazi?

— Onako sa strane.

— To je onaj pravi. Malo se s njim izvezla. Zato je malo kada kod kuće. Vele, govoreć medju nama, nastavi stara tiše, sguriv glavu, da će gospodarica biti skorim kapetanica.

— A dà? U istinu?

— U istinu, gospodaru Joso. Sve mi se čini, da se nešto takova kuha, i da će „morskomu raku“ skoro odzvoniti.

— Kako to?

— E valjda ne će gospa kapetanica sir i maslo prodavati.

— Je l' to sama rekla?

— Jest i nije. Naručila je kojekakova pokućstva, svilenu haljinu, pa mi reče, da će u kući biti kojekakovih promiena, i da ćemo dobiti gospodara.

— Gospodara?

— Dà! Sve vam to sluti na kapetaniju. I mislim, da i ne može drugče biti. Jer onako drugovat pred svietom, a ne mislit, da i pop svoju rekne, bilo bi — — e

Digitized by Google

ne govorimo o tom. Svoja je, nek radi, kako zna! njezina će biti dika il neprilika. Nu što se na dlanu vidi, nije grieh spominjati. Tu se, gospodaru Joso, sipa i sipa, kao da je novac pljeva. Skupa zabava ta kapetanija. Čudim se odkuda.

— Ta valjda je Ilija dosta toga ostavio.

— E dosta, za juhu i govedinu, al nije za paštete. Koliko se tu vikalo o srebru i zlatu, pa kad onamo, šta je komisija našla u škrinji. Tri tisuće forinti! To mi je sama gospodarica rekla.

— Ništa više?

— Ništa više. Eto, nije sve zlato, što se svietli. Nu sada idem. Valjda će gospodarica skoro doći. Al dà! Gdje je Petričević? Prije je vazdan ovdje čučio, a sad ga ne vidjam.

— I ja se čudim. Od jedno osam dana ne ima ga ovamo, a prije svaki dan redovito izpio osam čašica.

— Liep obrok! Bog mu blagoslovio. Ali sad s bogom gospodaru Joso.

— S bogom Pepo! Pa ako što više saznate o kapetanu, a vi mi recite.

— Hoću, hoću. Ja bog i duša niesam brbljava, ja šutim kao i mrav, to svatko zna; al onako svojim — zašto ne. Ljudi moraju znati, što u kući biva. Zatim odšulja se baka, a Joso ostade sam i poče ozbiljno razmišljat o novom gospodaru.

— Na skoro bijaše Zagreb pun udove Radićke. Na sva usta govorilo se, da će poći za kapetana. Neki se čudili kapetanu, kako može uzeti gradjanku pa udovicu, drugi opet prigovorili, da je to sve radi novca, treći krstili nemilo Jagu, što joj se prohćelo gospoštine i da će se pokajati, al o ženitbi nije nitko dvojio. Jaga je za sve to malo marila. „Imat ću ga, reče ponosito, makar sav Zagreb od jada puko“. Dok se je u kući sve pripravljalo, svjetlalo, pregradjivalo, vrtila se blažena udova po zabavah, šalila se, smijala se, veselila, kan da je osvojila sviet, i sto puti reče Pepi: Ne ću bit carica ni banica, al bit ću kapetanica!“

Jednog jutra snivala Jaga na mekoj blazini zlatne sne o budućoj si sreći. U sobu navali Pepa:

— Gospodarice! kriknu stara.

— Šta je biesa?“ uzplaši se Jaga oda sna.

— Čujte, čujte! Hćela sam upravo pekaru. Izadjem na ulicu, pa vidim naš dućan zatvoren. Začudim se. Ta otvara se u pet, a sad je već i osam. Povratim se u kuću, da vidim šta je, da probudim Josu.

— Pa?

— Pa Jose ne ima. Soba prazna. Sva mu roba odnešena.

— Šta je to? prepa se udovica.

(Dalje sliedi.)

Ruža s Kavkaza.

Dramska pjesan u 2 čina od R. Gottschalla. Preveo V.

(Konac.)

Drugi čin.

Prizor: Divlji gorski kraj. Otraga visoki lednjaci i sniežne gore. S prieda lievo i desno šikara; desno na drugoj kulisi hrast, dalje prema sredini stršeća klisurina. Razni se puteljci vide, što u gore vode.

1. prizor.

Sarema. Na cielji sam, na obronku mi hat,
A naokolo mog junaci aula
Po šikarah i dubokih pećinah.
Ah, svježi vjetric moga kraja hladi
To vruće čelo! Srdce bije, drhće
I noga — jesam li još, koja bijah?
Pa je l' to odraz lednjaka visokih.
Rumenilom što obsiplje mi lica?
(Čuje se rog).
To glas je, što sve vodje roda moga
Pod stari hrast taj sazivlje na sielo!
Opominje me kao suda glas!
Al biti mora — sat se bliži, svaki
Čas smrt oklievanjem mu mojim nosi!
Pa ipak — hip još — neka se sabere
To srdce —ne ću uplašena pred nje!
Podvojili bi, da li pravo sborim.
Moj korak budi čvrst i stalna rieč!
Ne uzpinji na jezik mi se, srdce,
Ne otmi zadnjem oružju mi moć,
S kog momu spasitelju spas će doć.
(Stupi lievo u šikaru).

2. prizor.

Pri zvuku rogova sabiru se pod hrast poglavice čerkeski, snilazeć niz razne puteljke s gora. Dalje s traga po klisurinah i obroncih taboreći Čerkezi skupili se u liepo udešene kupove. Desno iza zaslona (kulise) stupi prorok, s njim barjaktar i dva poglavice.

Čerkezi. Da živi prorok!
Prorok. Jesu li glavari
Tog aula sakupljeni!
Prvi. Još Aslana
I Amul-bega nema.
Sarema (sama sobom). Bože, otca mog!
O hoću l' snosit, da mu slušam glas,
I vidim njegvo milo lice sad?

Digitized by Google

Prorok. Zaključismo u zadnjem medžilu
O ponoći da jurišemo tvrdju.
Još jednom pozvah vas u ovaj krug,
Dokazat sve vam, što vam znati valja.
Kroz grmlje ćete tajimice svi
Niz brda spust privuć se sa svih strana!
Obložte s toga suknom mač i pušku,
Ne odajte se neopreznom bukom!
Dosegnuste li donji šumski rub
Tad bacte se u travu, pa se vucte
Ko gladke zmije bliže sve i bliže.
A dospjeste li do obkopa — onda
Nek bojni zvuk zatrubi do nebesa,
I splaši straže! Nek nad vašom glavom
Proleti tane ubojita topa,
Uzalud tražeć žrtvu u daljini!

1. poglavica. O ponoći smo dakle spremni svi!
Svi. O ponoći!
Sarema (stupi napried). Ne, to je kasno, kasno!
Da, prekasno je!
Prvi. Kakva je to žena?
Prorok. Drzovite li smetnje!
Drugi. Poznam ju.
Sarema to je, Amul-begu kći.
Svi. Sarema — šta?
Prvi. Izdajstvo medju nami!
Ta žena s Rusi drži!
Sarema. Da, ja sam
Sarema, koja prebjegla sam od vas.
Svi. Prokletsvo tebi!
Sarema (zakloni si lice). Čvrsto, srdce, stoj,
Domovina ti šilje pozdrav svoj!
Prvi. Pa ti si smjela, vratit se u brda?
O, znaj, da medju oba mora,
Med stienjem Gagre i Bakunskim seli
Da nema nigdje imena nam mržeg!
Sramota t' ide od aula do aula,
U pjesmi žive, što ju knežke kćeri
Pastiri što ju po svih lukah poju,
I ista jeka gorska već ju zna.
Sarema. Prokunite me, al me — poslušajte!
Da, prekasno je u pol noći istom;
Jer poginut će Aslan još taj večer.
Prorok. Šta! Aslan?
Drugi. Aslan pa u šakah Rusâ?
Prvi. To tvoje djelo, izdajice!
Sarema. Dodje
Pogibat tamo, a da mene spasi
Sa strašna mjesta mene nevjernicu,
Zatekoše ga, sud mu puče, mriet će
Još prije no sunce zadje! Zato molim
I zaklinjem vas: spasite ga, bježte,
Na juriš, napried, prie no sunce zadje!

3. prizor.

Amul-beg, sliep, unišao je za posljednjih rieči. Jedan ga Čerkez vodi.

Amul-beg (sam sobom). Taj glas!
Sarema (ne videć ga). Ponosit u me uprv pogled
Prezirce motrite me, kô da nema
Već podlijega, bjednijega stvora,
Na vaših brdih, kô što ja sam biedna!
Da, tâ sam! Onaj Rus, što ja ga ljubih,
To l' bezdušno mi ne usliša molbe,
I Aslan propa, čekate l' do noći.
Da, laglje vam se boriti u tmini,
Al nije mač nam od sunca se krio!
I ne smie krit se — prijatelj vam gine.
Požurte s' udariti — poslušajte —
Amul-beg. Ne poslušajte!
Sarema (klecajuć, sklopi ruke nad očima)
Kletva otca mog!
Prorok. Ha, Amul-beg!
Prvi. To njezin otac sbori!
Amul-beg. Ne, ne slušajte! Kud da pravo sbori,
Kad prebjegla je našeg roda vragu!
Sarema (obrne se na koljenih prema njemu).
Moj otče, ti si, dobri otče moj!
O svrni na me blagi pogled svoj,
O, samo ti — u prahu pred tobom sam;
Ne mogu oka uzdignuti k tebi,
Dok ne zovneš me ljubkim svojim glasom,
Ko izgubljenu kraj ponora crna;
O desnicu mi pruži, uzdigni me,
I daj da u te gledam.
Amul-beg. Slobodno ti!
U moje oko gledaj, to ti prosto!
Ugasnuše bo striele njegve srčbe.
Sarema. O Alah! Sliep, moj otče sliep!
Amul-beg. To imam
Zahvalit ruskom zrnu, s njeg mi svjetlo
Ugasnulo je — bilo vaše zrno!
Ha, sama možda njime nabi pušku
I posmjehom si nagradi još — strielca.
Sarema. O, stani otče! Šta je smrt prema tom!
Amul-beg. Je l' tvoja ruka, što me taknu? Natrag!
Milostive li noći, što me krije!
Ne izvire iz njene tmine slika
Te biedne kćeri, što no nas sramoti.
Ne oskvrnjena viekom, sveta noći!
O ne mienjam se s tobom, jadna kćeri!
Izgubismo bez oka sunca sjaj,
Nu bez poštenja i života svjetlo.
Sarema. Oprosti otče! Nijedna od mene,
Nesretnija u cielom nije kraju,
I nij na zemlji stalnija mi noga
Od umičuće oblakove sjene!
Oprosti otče, biednom čedu svomu!

Digitized by Google

Amul-beg. Ta Alah jak je — otvoren je raj mu,
U njeg se uzdaj — ne — u otca svog!
Sarema (ustaje). Pa što da na se mislim — što se trudim,
Da ljubavi još izprosim si zràku
Za tamni život svoj! O tvoja kletva
Učvrstila me, takva stojim tu
U oko gledam smrti! Vrieme leti!
Ja pravo sborim; bojni dajte znak,
A proroče, uzvitlaj bojni stieg!
Prvi. U zasjedu je rada nas zavesti,
I ljubovniku predat lovor-vienac
Okrvavljen nam krvlju! Šta, u verige ju!
Prorok. Saremo!
Sarema. Otče!
Prorok. U srce ti vidim.
Sarema. Ha, vidiš li, to znaš, što ćutim ja!
Prorok. O ne vara me ni množine rieč;
Ti tražiš pokoru za velik grieh.
Saremo, vjerujem ti!
Sarema. Hvala ti!
Iz tebe sbori bog!
Prorok. Amo stieg!
(Čerkezi mu donesu stieg).
U tvoje na ga ruke — sad na juriš!
Prvi. U propast nas na silu vodiš.
Prorok. Šta!
Vi neznalice — sborte: gdje je Aslan?
Taneta ruska probit će mu grudi
Ne priskočimo l' izbavit ga! — Ne! —
Sarema sbori pravo — Aslan kaza
Prê meni neg u ruski krenu tabor
Svu namisao i ljubav, što mu srdce
Zaokuplja prem kćeri Amul-bega —
Ne dodje on, al — ona, da ga spasi.
Tko čeka još, gdje valja svoga spasit,
Pa život kneza još? U boj, u boj
Pa ma u smrti crno ždrielo pošli!
Prelećet će ko vijor konji naši
Te plitke obkope i nasip slab.
Ne podigoše krtinjak još tvrdjom —
Ne počinuše s našeg mača triesa.
Prvi. Pokorismo se prorokovoj želji.
Prorok. Zatrubte rogovi — na juriš sad! (Rogovi trube).
Sarema (stupi sa stiegom u ruci pred Amul-bega).
Ah, ne vidiš ga, stiega roda našeg,
U moju ruku predade ga prorok.
Na osvetu ću povest čete ove.
Ti, sliepi otče, mača vitlat ne ćeš,
Pa stavi ga u znak za oprost tvoj,
U ruke kćeri za taj sveti boj!
Amul-beg. Ti jadno moje diete, kako glas tvoj
Do suza dira!
Sarema. Zapadne li sunce,
Već ne će nać me živu! Otče moj —
Udieli sad mi zadnji blagoslov!
Udieli mač!
Amul-beg. Ti ideš mrieti, kćeri (trgne šašku).
Na koljena se, zakrij lice svoje!
Posvećujem te mačem pradjedova,
S visine neba, sa oblaka spao
Na tvoje čelo smrtni blagoslov,
Ja skidam s tebe kletvu na uvieke!
Na srce podj' mi — kćerko — nà ti — mač moj!
Sarema. Blagoslovljen je! S bogom svim,
Domovini i tvojoj siedoj glavi!
(Sa stiegom u jednoj, s mačem u drugoj ruci s klisure):
A sada u dol ko bujice s gora!
Na juriš, braćo! Poginut je Rusu!
(Rogovi trube; svi se kreću burno; mali zastor pada.)
Promjena.

4. prizor.

Djerikov. Godunov.

Djerikov. Ne mogu pojmit, — shvatit — pobježe mi!
Godunov. Udovac sad si! Podji, zapij bol!
Gdje umre ljubav — bar nek vino živi!
Ha, jednaki smo — niesi bolje sreće!
U zdravlje prijateljstvu — Djerikove!
Djerikov. Pa još se rugaš? Ti si svemu kriv,
Al znaj, da ćeš mi odgovarat zato.
Ta ljubila me odveć, da me tako
Bez razloga bi ostaviti mogla —
Ljubomor, zloba stvoriše u tebi
Tu crnu miso, da mi ju odvedeš.
Al sutra ćeš mi mačem odgovarat —
Godunov (toči i pije). Pa dobro, sutra — ali danas, brate,
Još prijatelji budmo — tol' sam vesel.
Iz vrča već mi mire širske ruže,
Hafizu čujem, i što onaj mudrac
Iz Tiflisa, što Mirza Safy pjeva —
Nek žive vino, ljubav!
Djerikov.. I mač ruski!
To dušmanâ me naših eto sjeća,
Pa saznat ćemo možda — (viče iz šatora)
amo sužnja!
Nabrojiti će čerkezke nam čete,
I položaj i osnov vojskovodje!
Godunov. Ha, bit će boja — teć će vruća krvca
Još prije, no u Petrograd ćeš k caru!
Da žive bjesnilo tog svieta — hurra!
Da žive ludost! Deder kucni — brate!
Na oštre sablje sutra, ali danas
Sarema da nam žive!
Djerikov. Ti si pijan!
Godunov. Ah, Kohetinac božansko je vino —
Pred dušom pleše sto mi divnih slika!
I vidim se ko vodju, gjenerala,
I kite rastu mi na epuletih!

Digitized by Google

Pohvali moja djela — nemam rublja
Da četnički patenat gdje izmuzem,
Al tvoje prijateljstvo —
Djerikov. Lezi spavat!
Godunov. I štedit ću te sutra, tuć po zraku,
S ramenâ ne ću skinut tvoje glave
Obreci der mi — hurra, četnik, četnik!
Veseli der se kozački mi sine!

5. prizor.

Aslan u okovih. Straža. Prijašnji.

Djerikov. Gdje stoje vaše čete? Sbori! Jesu l'
Što jake?
Aslan. Zaman čekaš odgovor!
Godunov. Gospodine Čerkezu — odgovori
O znat ćemo te prisiliti, more!
Djerikov. Izgledat milost ikako li kaniš,
Govori pravo, možeš ju zavriedit.
Aslan. Ne želim steć je pod tu cienu — ne ću!
Djerikov. Ludjakoviću. Sbori pravo, zrno
Poštedit će te danas — poslat ću te
Na Ural kamo, da u rudah kopaš!
Aslan. Ne bojim vam se zrna!
Djerikov (povede ga napried). Ljubio si
Saremu.
Aslan. Jesam.
Djerikov. Još ju ljubiš?
Aslan. Sve
Do konca vieka!
Djerikov. Ona ostavi te?
Aslan. Zar pita ljubav zato?
Djerikov. Čedne sreće!
Taj mršav obrok gorskih vam stanara!
Zar pita ljubav zato? Šta je ljubav,
Van do dva plama splanuv se u jedan,
Van puna sreća blaženoga milja!
Sarema gubeć tebe, ništ ne gubi,
Zaledilo t' se srdce u lednjacih,
Da l' vriedan si Sareme — htjedoh vidjet —
Al ti si hladan kao led — i pravo
Što ostavila te u brdih tvojih!
Aslan. Da, tako ljube robovi, al ne
Slobode sinci, ponosni gorštaci!
Jer prava ljubav rada žrtvuje se,
Podvrgava se smrti i sramoti,
I težak teret kao pero nosi,
Uzaimlje si od propasti krila!
Da to je ljubav, štono šuteć mrije
I mrijuć tako do neba se diže
Na lakih krilih! I ja mriet ću tako —
Ne kinite me pitanji i sborom
Već utjerajte tane mi u grudi!
Sarema moli za me — ubijaš me,
I za te moli — htio bih te spasit!
I smrt joj znak je, da ju vruće ljubim,
I smrt joj znak, da ne ljubiš je ti!
(Rogovi trube. Pucnjava.)
Godunov (koj je dosad pio, mamuran).
Ha veselo! Ta to su puške! Hurra!
Djerikov. Navaljuju li? (Trubnjava) Napried! Čuvajte ga!
Godunov (mamuran). Ta gdje je moja sablja? Evo visi —
Već mišljah, da izgubih tebe, druže!
Znaš tući ću se, brate, kao biesan!
Al znaj, kod dvora da mi hvališ djela — (povuče sablju).
Kod vojnog ministarstva! Proroka ću
Tog kavkažkoga psa ulovit živa
I kazati na petrogradskom dvoru.
A ù boj sada! — Smrt il pobjedu ću! (Djerikov i Godunov odu).

6. prizor.

Aslan. Straža.
(Za prizora ratna vika).

Ha, snivam li! To trublje mog su roda?
A ja, o Alah, moram svezan stati,
Ne mogu mača trzat s braćom svojom!
Čuj, bliže su i bliže — (top pukne) već se glasa
Golemo ždrielo? Hrabro rode moj!
Navalte na tu šumu bajuneta
Ko božji tries u zelen lovor lug!
Izberte striele najbolje iz toka
Prostrielte njimi srdca ruskih vodja!
Ah tlo se trese — rušite se, stiene,
Pokopajte ih: tvrdju, gospodare!
O čujem, gdje no pancierka se trese,
I šaška zuji, strelice se kriese —
Već buči vatra oko tvrdih stupa —
U moru plama tvrdjava se kupa,
A s pepela joj pomladjenih krila
Slobode diže do neba se vila!

7. prizor.

Sarema s mačem u ruci. Čerkezi. Djerikov u lancih. Prijašnji.

Sarema. Oduzmite mu lance! Aslane,
Ja držim svoju rieč!
Aslan (oslobodjen Čerkezi). O, na srdce mi!
Saremo!
Sarema. Ne, ne mogu! Ja te spasih,
Al tvoja biti — ne, to nikad više!
Jer moje srdce — oh sramote — bije
Za Djerikova!
Djerikov. Bože!
Sarema (Djerikovu). Ti u lancih?
U sramotnijih okovih sam ja,
Pa ma i sgazila me tvoja noga,

Digitized by Google

Ti ostaješ mi prvi uza boga,
I sad, gdje rod mi svlada, smiem ti reći
Za tebe rado krv će moja teći.
Djerikov. Na srdce dodj mi, draga!
Sarema. Ti se varaš!
Tol smiešno ne će svršiti nam basna,
Jer zamre zora, zamre pjesma glasna —
I zatrše mi srdce bolne strasti,
Što rodiše se u razkoši i slasti!
I sav taj plamen, što tu tvrdju bara,
Ne stiša boli, već mi dušu sgara! —
Aslan. Saremo, hvala ti!
Sarema. Ja držah rieč,
Ne dugujem ti ništa više.

Zadnji prizor.

Prorok uz sjajnu pratnju čerkezkih poglavica, svi u srebernih pancierkah, s mačem u ruci.

Prorok. Je l' ovdje Aslan?
Aslan. Slava proroku.
Prorok. Toj djevojci zahvali se na spasu,
Bez daha, jadna doletila je k nama.
Pa klikni svak: Sarema da nam živi!
Svi. Da živi!
Sarema. Ha, prokleta bila, velim
Ja sama! Gledajte, Adehi!
Ja ljubim toga Rusa!
Prorok. Nesretnice. (Stanka).
Sarema. Ja ljubim toga Rusa — nije l' dosta
Sramote već za kćerku vašeg roda?
Vi odvraćate pogled, braćo moja?
Ah isto sunce ne gleda već na me,
To sunce, što mi rodni kraj ogrieva,
I vječna noć kolievku moju krije!
Ne recte nikom, nikom, gdje sam stala —
Ne kažte nikom groba moga — ja ću
Dotrajat kao glas u dalkom zraku,
Prohujit, kao umoreni putnik
U natrpanu sniegu elborskome —
I suzami zapišite u piesak
Da htjelo mi se živjet, — živjet — ljubit!
Aslan. Saremo, stani — ti si sada naša
I s nova naša! Sveta to je sveza
Što sveza tvoj ju zadnji, divni čin!
Sarema. Da mogu — oh, da mogu svoju dušu
Ne oskvrnjenu svojim još povratit,
Udomit se u dolih doma svoga.
Al ne! Ne mogu — ja u sebi nosim
Duboku ljagu, grieh izdajstva ružnog,
I svaki kucaj srdca je izdajstvo!
Ja ljubim dušmanina vašeg — ljubim,
Pa da me on još ljubi — znam to dobro.
I dvostruk grieh na moju jadnu dušu!
Proroče s Himre, čuj mi zadnju molbu:
Daj pomiluj ga, pošlji u dom njegov!
Prorok. I to nek bude junačkoj nam dievi,
Što osvoji nam tvrdju ovu.
Sarema. Hvala!
Sad možeš poći do stanica svojih,
Jer slobodan si Djerikove! Misli
Na mene, okrutniče, ne imaš suza
Za mene, a bez nebeske te rose
Zaklopit ruža cvietni list će svoj.
Djerikov. Saremo —
Sarema. Ne mislite, vitezovi,
Da pred vami se hvalim sa sramote!
Ja mogoh griešit svomu milom rodu
Opojila se srećom duša moja,
Obuhvatio raj me na toj zemlji!
Al kako sgrieših, pokajat se mogu
I pokora da sliedi griehu tom!
O, gospodaru mrem do tvojih nogu,
I tebi duša, tielo domu mom. (Probode se).
Aslan. Saremo! Umire!
Djerikov. Svemožni bože!
I svaku pobjedu mi gubit danas!
O, da sam kao pjani Godunov
U boju pasti mogo —
Prorok. Svježi lovor
O njeno jasno čelo nek se sliva,
Šest dana još na odru nek počiva,
Do glave njene knezovi će stati
I svim Adehom, svim je našim znati
Do noguh će mi njenih čelo leć.

(Na njegov mig padnu zastori šatora. Od traga vide se vršci Kavkaza, pred njim ruski tabor u plamenu. Čerkezi s mačevi u ruci, s bubnjevi i stjegovi sčetaju se. Sjajan tableau uz bengalsku vatru).

Ušuti tužitelja zlobna rieč,
Zaniemi i sramota, ruglo, smieh —
Junakinja bo opra žene grieh.

(Uz ratobornu glasbu pada zastor.)

Claude Lorrain.

Preveo A. T.

S mnogobrojnih gotičkih zvonika stare, sjajne priestolnice Lotaringije i Burgundske, grada Nancy-a, poče se skladno oriti tutnjava zvonova, koja se je preko groznih nasipa i zidina svetčano razliegala cvatućom okolicom. Na jarkom se suncu svietle mnogostruki, viti nakiti turnjeva i turnjića. Na visokih, liepih gradjanskih

Digitized by Google

kućah mogao si razpoznati svaku plosnatu rezbu iz bibličke poviesti, i čitati svaku pobožnu izreku, kojom su bila težkom mukom uresena njihova pročelja. Svietlo i plamno prikazuju ti si znalični shodovi (altane), koji se sa svojom umjetnom klesarijom svuda iztiču, kano da bi hotjeli pozdravljati ulicami polagano šetajuće, svetčano nakicene ljude. Sa shodova, prozora, vrata prše proljetni stiezi zelene kite na proslavu Duha svetoga; pobožni puk, počam od staraca i starica sve do najmladjega učenika, nose u ruci uz molitvenike kitice cvieća i veselo gledaju u tu divotu, jer ovdje pod zastavom burgundskih vojvoda, niesu se, kano preko Rajne u rimskom carstvu imali bojati, kako će se svršiti ratna oluja koja se je g. 1625. sve to strahovitije dizala.

Medju svetački odjevenim pukom stupa polagno i zamišljeno širokim i začadjenim okom kuće ogledavajući mlad čovjek, koga si po odjeći razpoznao za inostranca. Na neobično bujnoj jako kovrčastoj kosi sjedi mu liepo pleten slamnati klobučić sa širokim obodom, kakova nije u cielom gradu nosio nitko osim vojvode Henrika II., koji bi po vrućih danih s takovim klobukom išao na šetnju, ostalo mu je odielo vanredno siromašno. Star, po krilih jako zamazan kaput od baršuna širokih rukava koji kano da je s početka bio zelene boje, obuhvaća mu jako tielo, a nije nikako prama svietloplavim, širokim hlačam od dragocjena baršuna, koje su uz koljeno privezane množinom svilenih vrpaca. Poštovani gradjani ne mogahu se dosta nagledati tih hlača, jer se u Nancy-u nošahu samo hlače tamne boje. ako nije tko volio kožnatih obući. Dokoljenke su mu i po sudu strogih matrona, koje su ga okom mjerile, bile bez prigovora, pa kad mu cipele kopčami ne bi bile poderane, ne bi finijih i ljepših bilo u cielom gradu. Što je onaj, koji je povukao na sebe oči tih poštenih gradjana o dragocjenu pojasu nosio prekrasan po sudu vještaka štilet milanskoga djela, to bijaše znak, da je vlastnik spadao u plemiće, ali uprav to pomnoži svakojake čudne sumnje, koje je pobožni puk gojio o čudnovatom gostu.

Neki od gledalaca kano da su odlučili tomu u trag ući, ter viditi, ne će li inonostranac kazati što o sebi i o nakani, koja ga je u Nancy dovela. To bijaše skup više mladi ljudi, kojim pristupi petdesetgodišnji — čovuljak vatrena oka, koji se je glasno govoreći i smijući se, tako slobodno vladao, kano da su sve ulice njegove. Nije se znalo, je li drugovom toga čovuljka, koji je u ostalom bio veoma liepo obučen i nosio štilet po boku, za to bilo po volji to njegovo malne surovo veselje, što je ikako, bio nad njimi, ili što su si ga držali za lakrdijaša, stvar koja nije bila prama njegovim godinam.

Čim čovuljak stigne inostranca, udari ga po ramenu tako, da se je inostranac naglo okrenuo i u drznika začudiv se oči izbuljio.

— Dobro jutro, messir, reče čovuljak i pruži uljudno inostrancu svoju bielu, finu ruku. Dopustite da vas kao dobrodošla pozdravim u Nancy-u, inače biste morali dugo čekati na ovakov pozdrav... Izmjeri inostranca od glave do pete i prasne u smieh.

Inostranac namršti obrve i zapita grozećim glasom:

— Što ste nakanili, gospodine, svojim čudnim uvredljivim vladanjem?

— Ništa — nasmija se još jače čovuljak — nego da ste uprav zato, da s kojim bratom invalidom zametnete kavgu u Apollu. Ako je ovaj obumrli kaput bio vaš od njegova poroda, to ste vi, pošto su njegove uljene pjege posve blizu atelieru, slikar, te možete nas četvoricu nevriedne sluge kano braću zagrliti.

Inostrancu se razvedri mrko lice, kad su se gospoda počela redomice s njim rukovati, te ga kao dobrodošla pozdravljati. Čovuljak bijaše izvan sebe od radosti ter mnijaše, da se namah u viećničkoj pivnici otvori sjednica kako bi se s gostom umjetnikom bolje spoznali.

— Oprostite — reče mladić, puštajuć, da ga dalje vode, samo pod jednim uvjetom mogu ići s vami. Jeste li možda vi, nastavi okrenuv se prama starcu i skinuv klobuk — majstor Claude Ruet? Onda bih bio našao čovjeka, komu sam se sa svim štovanjem hotio pokazati.

— Ruet? viknu čovuljak. Ja da sam Ruet? Ta to je smiešno. Nije li istina, Charles Erarde?

— Ne vičite toli jako — primieti ovaj, blied, plavokos, veoma liep, mlad čovjek. Ne ima deset koraka do Ruet-ove kuće.

— Meni svejedno — odvrati čovuljak. Rueta se toliko malo bojim, koliko i vas a ne imam se bojati niti mrkoga pogleda djevice Adrienne Ruetove. Ovdje brate. inostranče, reče gostu, ovdje stanuje g. Ruet a ovo ovdje to je njegova dvorska kočija, orijaš na boku to mu je kočijaš a ona djevojka na shodu to mu je kći Adrienna — znamenita radi ledena srdca.

— To je svakako bolje neg topli vrijući lonci neke gospode, primieti plavokosi, bliedi slikar napolak sam sobom.

Čovuljak se zacrveni, i pogleda govornika biesno, al onda reče inostrancu, koji je medjutim svakako hotio da govori s majstorom Ruetom:

— Idi, prijatelju, al onda svakako dodji u krčmu; čekat ćemo te na tvoju poštenu rieč. Ja te medjuto savjetujem, da majstora Rueta uviek zoveš „Monsieur le Baron“, jer mu je vojvoda podielio plemstvo, sam vrag zna, zašto! — Ali kako se zoveš? Odakle si?

— Zovem se Claude Gellèe, rodom sam iz grada Chamagna i dolazim iz Italije — odgovori mladić — i poleti uza stube od plemićeve kuće.

— Sad znamo uprav koliko i prije — zamumlja čovuljak.

Čim mladi čovjek stupi u triem od kuće nalik na palaču, koji je bio šareno i neliepo obložen mramorom, sa nesgrapnom slikom na liepu po tavanici, dodje mu na susret osobito dragocjeno odjeven čovjek, u kojem pomisli, da vidi sama glavom majstora Rueta.

Digitized by Google

Bieg hercegovačke porodice. (Nacrt od F. Kikereca.)

Plemić-slikar bijaše čovjek, koji je uza svih svojih četerdeset i šest godina bio neobično liep. Smedje, guste vitice plove mu niz pleća. Veliko, škuro oko oživljuje mu pravilno, nu nešto prazno lice, koje je bilo posve obrijano, do malenih svietloškurih brkova, ter ga je veselo lice i poput sniega bieli zubi činili nekako mladolika. Majstor je Ruet toli vitak i okolo pasa toli sitan, kano kakov konjušar. Odjeća mu je fina, plavimi i bielimi potezi prevučena, i dragocjenimi, nizozemskimi čipkami nakićena, kakove nosi i okolo mekanih čizmica narančine boje; a zlatni lanac okolo vrata, i bodež s umjetno prepletenim držkom, pak i važno držanje pokazuju ga savršenim kavalirom.

— Oprostite — gospodine barune — reče Claude Gellèe, kazav mu, tko je — da vas časak zadržavam od službe božje; ali ne mogu propustiti niti minute, da po vašoj dobroti dobijem kakova posla, koji bi se možda već danas poslije podne mogao drugomu komu dati. Ako kanite, kano što sam u Chamagnu čuo, talijanskim načinom dati izslikati karmelitsku crkvu: molim vas, da meni povjerite koji dio toga djela, jer kako po mojem odielu vidite, jako sam potreban zasluge.

— Vaš dugi put izpričava vašu svakako kukavnu odoru — prihvati barun Ruet gospodskom uljudnošću. Nadam se, da ćete se skoro tako odievati, kano što to zahtievam od umjetnika, koji pod menom rade, ako bude ikako moguće namjestiti vas gdje na odru karmelitske crkve.

— Ja se niesam nikad mnogo brinuo za svoje odielo — odvrati Claude otvoreno, ali ja sam se u Rimu uviek tako odievao, da moj učitelj, Augustin Tassi, ponajbogatiji i ponajukusniji slikar rimski, koji je drugovao s biskupi i kardinali, i koji je bio sigurno ljepše od vas namješćen, nije mojoj vanjštini nikad ništa prigovorio. Imah pun sanduk svetačnih odieća i preko sto petdeset dukata; ali sve to pade u ruke razbojnikom, koji su me u Schwarcwaldu oplienili

Rueta je ta viest jako zanimala.

— Augustin Tassi? — primieti on. On da živi sjajnije, nego li ja? Oprostite, to nije moguće. Kako možete to toliko sigurno kazati? Ta vi nieste još vidili kako sam ja namješten, pa ćete jamačno drugčije suditi, kad vas provedem kroz svoje dvorane i sobe.

— Ne primite za zlo, gospodine barune — uze se iskreno moliti Claude Gellèe.

— Dieu m' en préserve! Ljudi, za koje se ja zauzimam, i koji imaju dobro srdce, mogu kazati, što ih volja — bit će prilike, da poprave svoje bludnje. Da vam uprav kažem, vi mi se dopadate, pa mislim, da je meni, koji sam prvi umjetnik u cieloj ovoj okolici, dužnost, zauzeti se za vas, pošto ste bili toli nesretni, ter ste mogli i poginuti.

— Branio sam se doduše, koliko sam mogao, ali sam bio nadjačan.

— To ćete mi namah potanko kazivati, prijatelju — primieti barun pouzdano, pa okrenuv se, dade slugi svoju veliku batinu od španjolske trstike i mignu mladiću, da za njim ide.

— Oprostite — niesam bio nakan zadržati vas od službe božje — reče Claude Gellèe, malne zabunjen majstorovom dobrotom.

— Ne budi vas brige: ja isto tako pouzdano drugujem s nancyjskim nadbiskupom, kano Augustin Tassi s rimskimi kardinali — primieti Ruet šaljivo. Najprije mi je stalo saznati što iz Napulja o Gottfriedu Wallsu, s kojim sam dugo vrieme prijateljski dopisivao.

— Gottfried Valls Kolonjac, bio je moj učitelj — odvrati Gellèe.

Ruet kliknu veselo kano u čudu, ter stisnu prijateljski ruku mladiću, kad ovaj stupi u njegovu dvoranu.

Claude Gellèe morade sjesti, dobi kruha i vina, po običaju, i morade pripoviedati o svojem životu. On pripovjedi sasvim u kratko, da je sin siromašna činovnika, i rodjen u Chamagnu kod Mosele, ne daleko od Vogeza, a blizu Mirecourta u Toulskoj biskupiji.

— Dakle pravi Lorrainac! — viknu Ruet, niti ne sluteć, da će mladić pod tim imenom postati neumrlim.

Claude nastavi, da je peti medju braćom, i da su mu dva starija brata drvareć živili u Teriburgu u Braisgau-u. Mladi je slikar već u dvanaestoj godini ostao sirota. Brat se zauze za dječaka, a neki rodjak, koji je trgujuć čipkami, putovao Italijom, uze ga sobom u Rim. Gellèe je već prije umio vješto risati, a u Rimu poče marljivo raditi, rišuć sad u ovom, sad u onom atelieru; ali se morade i s nevoljom boriti, pošto trgovac sbog tridesetgodišnjega rata nije smio preko Alpa. U osamnaestoj godini ostavi Claude Rim, i podje u Napulj k Gottfriedu Wallsu, ali se poslije dvie godine povrati u Rim, da pod spomenutim Augustinom Tassi, koji ga je u svojem attelieru upotrebljavao sad za slugu, sad za pomoćnika, za hranu i plaću riše. Ruetu se pričini, da je to doba moralo biti vrieme težkih i duševnih borba za mladića, kojim se je hotio ugnuti, dočim se je poslije dvanaest godina vratio u domovinu, da opet nadje kakova Augustina Tassa.

Gospoština je mladoga, oplienjenoga umjetnika, kad je u ovom odielu došao u Chamaugne, hladno dočekala. Sad je bio nakanio djelom steći novaca, da se povrati u Italiju, svoju drugu domovinu, i to tim više, što se je činilo, da će se Franceska uplesti u strašni rat, koji je preko Rajne bjesnio.

Plemić-slikar bješe za Gellèe-ova pripoviedanja opazio, da ga je na prvi pogled ipak nešto premalo ocienio. Pripoviedajuć bješe Claude, da pobliže označi svoju radnju, natuknuo nešto o značajnih osobitostih, kojimi se osnivaju i slikaju slike, pa to je poput munje odkrilo fino izobraženomu Ruetu tajnu, da ne ima pred sobom onako sliepo uvježbana djetića plemenite slikar-

Digitized by Google

ske umjetnosti, nego čovjeka duhovita, koji je veoma vrstan stvari duboko shvaćati. Claude je istina govorio nespretno: talijanski kano da je samo zato tek na polak naučio, da barem na polak zaboravi svoj, lotrinžkim razrječjem izpremiešani francezki jezik: tim su krepčiji i slikovitiji bili izrazi, kojimi se je Claude služio, ter se je činilo, kano da su u njegovih ustijuh mnogo življi i poetičniji, nego što ih je Ruet za takovih razgovora ikad čuo. Barun poćuti, premda je u svetačnoj odori sjedio u svojoj dvorani, da je napram ovomu čednomu mladiću neobično prazan i duševno neznatan, ter se i sam požuri razviti nekoliko umjetničkih misli, koje je inostranac tim pazljivije slušao, čim je manje razumio smjesu nadutih rieči, kojih valjda nije ni sam Ruet razumio.

Ruet primi napokon inostranca medju slikare, koji su pod njim radili, te mu reče, da namah sutradan započme posao.

— Vam će biti — reče Ruet — nadam se toli ugodno u Nancy-u, da se ne ćete ni malo želiti u Italiju. Treba vam se samo malko čuvati nekih drugova, ako budete hotjeli ugodno živiti. Najprije držite se mene i zauzimajte se uviek za mene. Imadu dva Lombardjanina u karmelitskoj crkvi, s kojimi ćete najbolje učiniti da se ne družite. Nasuprot je Charles Erard čovjek koga si možete lahko učiniti viernim prijateljem. Malo prije vidih vas s Ivanom Mantotom, propilim lakrdijašem, njega se čuvajte. Lukav je i zloban, ter ga ja s nekih uzroka, koje ćete jako brzo saznati, moram trpiti... Riečju, njegova je kći ljubovnica našega milostivoga gospodina vojvode, koji me iskrenije usrećuje svojim prijateljstvom, nego da na Mantota ne gledam kroz prste. — Želim vam svaku sreću, Gellèe-e, i priznajem, da ste mi ušli u volju. Dat ću vam nešto novaca, da se u prvu ruku namjestite u Nancy-u.

Claude malo da se ne zabuni, kad iz žepa izvadi smotak papira, i uruči majstoru Ruetu nekoliko okolica, koje ovaj šuteć s čudom uze motriti.

— Tomu se niesam nadao — reče napokon i nehotice. — Izvrstno, niesam gotovo ništa toli liepa vidio... Da znate — nastavi — stvari niesu baš bez pogreške, mnogo ima prigovoriti, na primjer figuram, koje su sve jako površno slikane... Zašto nieste dotjerali tih skupa? Čini se kano da niesu dovršene.

— Ja običajem onim, koji kupuju moje okolice, i figure skupa prodavati — reče Claude s posmjehom. — Ja imam uviek najbolju volju, i figure dotjerati; ali one su uviek, ako ih i metnem sasvim s prieda, predaleko od gledaoca, nego da bi se lahko jasno razabrati mogle. Na mojih slikah ima uviek toliko mjesta, da figure moraju postati razmjerno jako malene i neznatne. Ali su ipak u tom dobre, što ih mogu svakamo metnuti, a da mi ne kvare ni svjetla ni sjene. Ne smetaju ni malo, pak često je i ne moguće, da ih ne bude na slici, ako ova hoće da djeluje.

(Dalje sliedi.)

POUKA.

Književne obznane.

IV.

Iza posljednje obznane nabralo se više knjiga i spisa, o kojih ću sada obaviestiti „Vienčeve“ čitatelje.

Nova knjiga (XXXVI.) „Rada“ naše akademije (str. 212.) sadržaje ove razprave: od akademika dra. J. Haněla „ocrt literarne poviesti prava českoga“, kojega je u toj knjizi samo prvi diel, gdje se crta karakter pravnoga razvoja u Českoj i Moravskoj; druga dva diela sliedit će u dojdućoj knjizi. Akademik namjerava po vremenu prieći na literarnu poviest prava kod ostalih slavenskih naroda. Ova se razprava preporuča osobito našim pravnikom. U razpravi dra. Fr. Račkoga: „Stari priepisi hrvatskih izprava do XII. vieka prema maticam“ kritički izpituje se vriednost tih priepisa, te se izvodi odanle dužnost za izdavatelja, da ih na prosto ne objelodani već prije povrati u prvobitno ne izopačeno stanje, što nije kod nas do sada bivalo. Svako se načelo potvrdjuje izvodi iz samih listina. Akademik Sime Ljubić priobćuje dva članka numismatička: u jednom opisuje rimske novce, koji su dne 16. prosinca pr. god. izkopani u Zemunu, u drugom odgovara na neke primjetbe numismatičkoga lista bečkoga, naperene proti tvrdnji njegovoj o pravosti zlatnih srbskih novaca. Isti nastavlja priobćivati stare nadpise; u toj su knjizi priobćeni grčki nadpisi našega muzeja i započet je zanimiv članak slavnoga Marka Marulića o solinskih nadpisih latinskih, koj je iz njegova rukopisa, sada u mletačkoj knjižnici sv. Marka, izpisan. Uz ove historičke i arkeologičke razprave i članke imade u toj knjizi dvie prirodoslovne: od akademika Spira Brusine obširna pod naslovom: prirodopisne znanosti, osobito zoologičke, u obće i kod nas“, gdje se svraća pažnja na sadanje stanje te nauke i na sredstva, koja bi se u nas poprimiti imala, da i ovdje dostignemo druge narode. V. Borbas iz Pešte priobćio je prilog k hrvatskoj flori, pisan latinski. Knjizi pridodane su dvie tablice: jedna s biljkom, koju Borbas prozva „dianthus Vukotinovićii“, druga sa 12 starorimskih novaca iz zemunskoga skrovišta.

Spomenuvši najnoviju knjigu toga organa naše akademije navesti ću umah novije knjige „glasnika srbskoga učenoga družtva“ (knj. XLI. i XLII), koje su nam nešto kašnje dospjele u ruke. Iz njih iztaknut ću ove priloge: srpski pomenici XV—XVIII.

Digitized by Google

vieka od St. Novakovića, Konstantin filosof i njegov život Stefana despota od V. Jagića, podatci za istoriju crkve u staroj Srbiji od J. Jastrebova, stanje zemljoradnje u Srbiji od Vl. Jakšića, opis Boke i Zete od arhim. Dučića. Pažnju zaslužuje govor, kojim je Mihajlo Valtorović otvorio izložbu snimaka „arhitektonih, skulpturnih i živopisnih“ dne 14. travnja 1874. i u kojem razvija se program družtva okô sabiranja gradje za poviest starosrbske umjetnosti. Dodana je takodjer bibliografija srbske i hrvatske književnosti, izradjena St. Novakovićem Po tom popisu izašlo je god. 1874. hrvatskih i srbskih spisa 329, a 34 u stranih jezicih. Ako je taj popis podpun: to bi dobre dvie trećine ovih knjiga pripadale srbskoj (cirilicom) književnosti. A dnevna književnost jednaka jest brojem, počim su god. 1874. izlazila 22 hrvatska i 22 srbska časopisa. Ovakov se razmjer opaža više godina t. j. u iztočnoj polovici našega naroda, koja se služi cirilicom, pokazuje se veća produktivnost na književnom polju. Vriedno bi bilo potražiti uzroke tomu pojavu.

Isto je srpsko učeno družtvo izdalo knjigu VI. spomenika „za noviju srpsku istoriju“. U toj se knjizi nastavlja gradja iz budimskoga i peštanskoga arkiva, koju je ondje prof. G. Vitković sabrao i kojom se poviest Srba ovkraj Dunava i Save razjašnjuje. Počima i naredbom gr. A. Caraffe od 8. ožujka 1691 g., tè završuje s ustavom tavačkoga ceha u Sent-Andreji od god. 1869. Imade u toj knjizi 339 izprava.

Još mi je obznaniti znamenito djelo u najnovijoj srbskoj književnosti, na ime M. Gj. Miličevića: Kneževina Srbija (u Beogradu 1876). Ovo je jedna od najkrupnijih knjiga u novijoj srbskoj i hrvatskoj književnosti, jer imade 1252 strane u vel. osmini. Ali se ovo djelo ne samo obsegom nego i sadržinom odlikuje. Tko se želi sa Srbijom upoznati, maši se Miličevićeva opisa. Miličević ide od okruga u okrug, kako je kneževina podieljena, pa pripovieda sve što može Srbina i stranca zanimati. Počima s glavnim gradom i priestolnicom, te opisuje prirodni položaj Biograda, njegovu prošlost, kakav je Biograd sada, koji su mu znameniti ljudi, koje znatnije sgrade i mjesta, vlasti i zavodi u Biogradu, pjesme koje pominju Biograd. Tako opisuje okrug po okrug geografski, arkeoložki, istorijski, etnografski, statistički, prosvjetni i politički. Jezikoslovca i narodoslovca zanimat će crte o pučkom govoru odjeći itd. žitelja pojedinih okruga i priedjela. U ovo djelo marljivo i vješto smještena je gradja za poznavanje Srbije; pà imajući čestiti pisac ovaj posao pred očima poredao je tu gradju po okruzih. S toga će čitatelj teže uhvatiti cielu sliku. To kano da je i sam Miličević uvidio, pa je na kraju u završetku (1144 do 1154) dodao crte odnoseće se na cielu kneževinu, kano što su o pučanstvu, o školah, o zemljištu i proizvodih trgovini itd. Miličević sastavljajući ovo djelo, imao je pred sobom sve dojakošnje radnje o kneževini, pa ih je znatno popunio svojimi iztraživanji, putujući unakrst po cieloj Srbiji. Kako je ova kneževina upravo sada obratila na se pažnju ciele Europe, i kako se ona i kod nas, žali bože, slabo poznaje, to bi vriedno bilo, da se i širje obćinstvo upozna s liepom radnjom Miličevićevom. Djelo je izašlo troškom srbske vlade, koja opet zasvjedoči, kako umije podupirati narodnu književnost. Ne bi li se u tu knjigu ugledali i kod nas, te nam izašla „trojedna kraljevina“ prema Miličevićevoj „kneževini“? Bude li vremena, ja ću se opet vratiti na ovu knjigu.

Obsegom daleko manja a i sadržinom kraća je knjižica, koja pod naslovom „Černá hora“ izdana od „Matice lidu“ u Pragu (str. 142) uči češki narod poznavati drugu srbsku kneževinu, koje se ime za naših dana razlieže po širokom svietu. Tuj se navodi geografski opis, historijski nacrt, slika naroda, vladavina itd., u kratko sve, što je i prostomu Čehu dovoljno znati, da upozna svojega crnogorskoga brata. Ovu knjižicu spominjem i zato, što rek bi, da hrvatska literatura misli, da joj ne treba knjiga, iz kojih bi puk naš učio poznavati svoju najbližu braću. Ili smo zajašili velikoga kosmopolitskoga vranca, ili smo se uvjerili, da je udobnije prevoditi nego li prevraćati po vlastitom domu.

Sada ću se osvrnuti na neke strane radnje, koje se nas tiču. Magjarski akademik i arkivar Gjula Pauler progovorio je o Zrinsko-Frankopanskoj uroti u djelu: „Vesselényi Ferencz nádor és társainok összeesküvése 1664—1671 (B. Pest 1876. sv. I. II.). U sastavljanju toga djela upotriebio je mal ne izključivo veliku sbirku dra. Fr. Račkoga: Izprave o uroti P. Zrinskoga i Fr. Frankopana, koju je naša akademija izdala. Ali da je iztraživanje nadahnuto duhom izključivo magjarskim, razumieva se po sebi; pa se to izrazuje i u naslovu istom, u kojem je pisac palatina Fr. Veselenya iztaknuo, prem je on na početku urote t. j. u ožujku 1667. god. preminuo, i to prije nego su namjere urotnika iznesene na vidik.

Zaslužnija je radnja poznatoga Bugarina, a profesora u Harkovu M. S. Drinova: Južnije Slavjane i Vizantija v X. věke“, koja je štampana u „čtenijah imp. obščestva istorii i drenovstej ros. pri moskov. univeritetě (str. 152). Dobu Simeonovu razbistrio je Drinov znatno listovi suvremenoga Nikole mistika, koji izdani kard. Majem (Spicilegium rom. 1844.) ostali su do sada ne upotriebljeni. Za hrvatsku poviest druge polovice X. vieka, osobito poslije Tomislava, predlaže Drinov neke razjašnjaje, koji se imadu još izpitati. Ova nova radnja učenoga Bugara svakako je dobitak za jugoslovensku historiju one dobe.

Ovih dana dodje mi u ruke srpanjska svezka ruskoga revue-a „Znanie“, u kojem je članak. „teorija

Digitized by Google

illirizma i eju značenie v jugoslavjanskom mire" od L. Berezine, bivšega ruskoga konsula na Rieci. Berezina crta početak, duh i smjer illirizma i navodi njegove glavne zastupnike. Ali u posljednjem obziru ne luči obe dobe u našem pokretu, inače ne bi bio postavio n. pr. Račkoga medju representante ilirstva. Imade još koješta netečna i nezrela u toj radnji.

Nov historički časopis francezki: „Revue historique," koj pod ravnanjem G. Monoda i G. Fagnieza izlazi svaki četvrti u Parizu, donosi iz pera L. Legera pod rubrikom: „les publications historique chez le Slaves méridionaux" sve historijske priloge, koji su u spisih naše akademije do sada priobćeni, da se tako i Francezi obavieste o našoj historičkoj radnji. Jednakom pažnjom prati historijske nauke kod Slovena drugi francezki četvrtgodišnjak: „Revue des questions historique", noseći obširnije izvještaje osobito o ruskih radnjah iz pera O. Martinova.

I talijanska književnost počela se osbiljno osvrtati na slovensku literaturu. Liepim primjerom prednjači mjesečnik: „La rivista europea", koj pod uredničtvom znamenitoga profes. A. de Gubernatis izlazi u Firenzi. Malo ne svaka svezka donosi pod rubrikom „mondo slavo" izvještaje o novih slovenskih plodovih književnih. I srpanjska svezka priobćuje sadržinu XXXV. knjige našega „Rada".

Skadar na Bojani.

(Vidi sliku u br. 34.)

Skadar (Scutari) glavni je grad Arbaniji — a po svom mjestu — jedna od najvažnijih točaka turske carevine. Broji — u omjer, jer u Turskoj pučkoga popisa ne ima — do 40.000 duša. Stranci riedko zalaze amo. Kad brodom pristaneš u Baru, badava ćeš tražit uz taj pusti žal putanju, jer dokle ti oko siže ne vidiš ništa nego močvare i ridove, što postaše od poplave Bojane, te luče Skadar od ostaloga svieta. Nu ta osama kan da je glavarom sjeverne Arbanije mila, jer kako južnu stranu te zemlje vrleti i klisovi brane od tudje provale, tako krati barska pustoš ulaz svakoj bud kulturnoj bud oružanoj sili. Putovat tude jedva je i moguće, a nije ni vriedno prema strašnim mukam putovanja. Ako je vrieme suho, prijatno, treba prevalit deset do dvanaest mučnih ura od Bara do Skadra, nu zapadne li kiša ne može nesretni putnik ni koraka dalje. Široka nizina prometne se jezerom, svi lazovi Bojani nepregazivi su i komu se na svu silu putovati hoće, taj mora na daleko obilaziti, da dodje do Skadra. Jedan jedincati most veže oba briega rieke, uz koju se dulji sam grad. Nabuji li Bojana, ne može ni pješak ni konjanik preko mosta, jer bujica preklopi mostnice te odpline perde.

Skadar jest grad i nije, već je tu načičkana gromada ljudskih stanova, stojećih sred vrtova a opasanih ogradom od suhe ilovače. I stan carskoga namjestnika, kuća na jedan sprat i četiri kuta, stoji u nizini o sebe. Kad udješ ljeti u Skadar, činit će ti se dosta prijazan, jer je liepo gledati, kako pojedine kuće iz bujnog zelenila vire. Al naopako, kad se razlije voda. Kuće, ogradjene surovom ogradom stoje sred vode kao na otocih. Liepo se uzpinje kastel nad gromadom kuća. Krvava je poviest te tvrdjave, jer je sjeverna Arbanija od više vjekova poprištem ljutih okršaja medju Arbanasi i Crnogorci. Kasteo na brežuljku Rosafi polazi iz doba mletačke republike. Za ratova vieka 17. i 18. bijaše ona braništem arbanaskih namjestnika, koji se podigoše, da sbace vlast sultana, navlaš pod Mahmudom i Ibrahimom. Samo jednom predade se tvrdjava neprijatelju i to oko g. 1820. Mustafa II. paša, zadnji namjestnik iz domaće porodice Bušatlija, čovjek okrutnik i zloglasan, pobuni se na sultana i proglasi neodvisnim. Mustafa, smion i ponosan kao svaki Arbanas, a navlastito njegove obitelji, običavao je poput svojih pradjedova ne slušat sultana, a osobito je mrko gledao na reforme, koje je počeo novi car uvadjati. Zato i ne odazva se carevu pozivu, da ide na Ruse i dignu bunu. Mahmud II., zatornik biesnih janjičara, posla na buntovnika velikoga vezira Rašid pašu.

Vezir razbi Mustafine čete na Kosovu polju, obsjede tvrdjavu, koja se nakon 4 mjeseca morade predati, te Mustafa bude premješten za pašu u Aziju.

Skadar poznat je od starine, od vremena predrimskih. Ime mu bijaše za ono doba Skodra. *) Svladav kralja Gencija predobiše Rimljani taj grad, te ga po svojem običaju i naseliše. S toga zove ga Plinij (hist. nat. III; 26) „oppidum civium Romanorum". Poslije diobe spade pod istočno carstvo i bijaše glavnim gradom „provinciae praevalitanae". Pokle je rimska carevina propala mienjao je i Skadar gospodare. Koncem V. vieka osvojiše ga germanski Goti, iza kojih dodje opet pod vlast bizantinsku. Ali odkako su Sloveni posjeli balkanski poluotok, zametnu se izmedju njih i Skadra tjesniji odnošaj. Dukljanska županija zauzimaše upravo cielo porječje rieke Morače. Bizantinsko carstvo ustroji na medjah dračku oblast (themu), da brani onaj priedjel od napredujućega življa slovenskoga. Ali badava bijaše i ta obrana, jer je u XI. vieku Skadar bio već zetski, pače stolicom srbskoga kralja Bodina. Ovdje u svojoj priestolnici primio je Bodin križarske čete francezke 1097. godine **). Za nastale iza toga nemoći srbske države dodje Skadar opet u grčke ruke: ali taj put za kratko; jer osnovatelj nove srbske dinastije Stjepan Nemanja (1159—1195.) osvoji „grad rekomyj Skodore"; tè ostadè on srbskim gradom sve do polovice XV. vieka. Kada je dinastija Nemanića carem Urošem

---

* Kodra znamenuje brieg, humac u jeziku skipetarskom (arbanaskom). Tuj bijaše stolica ilirskih kraljeva.

** V. obširnije Rački: Borba južnih Slovena str. 325—6

Digitized by Google

(1367) izumrla, dodje Skadar s cielom Zetom u vlast srbskih velemoža imenom Balša, koji su po tankoj krvi od Nemanića dolazili. Balše su redovito u Skadru stanovali, dok Gjuro II. Strašimirović (1385—1405.) ne prenese sielo iz Skadra u Olgun (Dulcigno). Ali već taj knez stao je prijateljevati s Mlečani, koji su upravo tada silno nastojali, da zadobiju iztočnu obalu jadranskoga mora, a u tom nastojanju dodje im dobro napredovanje Turčina prama Bosni i Humu. Malo kašnje padè Dalmacija u čeljusti mletačkoga lava (1409); čim si on prokrči put i do zetskoga (crnogorskoga) primorja. Tako je i Skadar došao u vlast Mlečanom.

Nu kratko bijaše njihovo gospodstvo, Muhamed II. svršiv rat sa Perzijom posla god. 1474. za duždevanja Nikole Marćela silnu vojsku u Arbaniju, koja udari upravo na Skadar. Mletački general Antonio Loredan branjaše grad neobičnim junačtvom sa 2500 ljudi od 60.000 Turaka. 7.000 Turaka pade pod Skadrom i morade ovaj put ostaviti grad. Nu već g. 1479. izgubi republika Skadar i svu pokrajinu, pošto ju ugarski kralj ostavi na cjedilu sklopiv sa Turčinom poseban mir. Sam car Muhamed II. dodje pod Skadar sa 300.000 vojske, te ga ne prestade biti ogromnimi topovi, koji su na licu mjesta lievani. Tri mjeseca odbijala je posada juriše, što videći sultan ostavi ondje 40.000 momaka, a ostalu silu odvede. Posada se 11 mjeseci držala trpeći već od četiri mjeseci nedostatak hrane; kada joj doprie glas, da je republika ugovorom dne 26. siečnja 1479. Skadar Turčinu odstupila.

Mnoge kršćanske obitelji ostaviše svoj rodni grad, naseliše se u Padovi, Raveni i Istri. Premda i sad ima katolika u Skadru — gotovo polovica plemena arbanaskih jest katolička — premda i sad imaju svoga biskupa — to se je opet veći dio Skadrana poturčio što milom što silom i danas klanjaju Skadrani u 20 džamija. Imade ipak ondje do 13.000 katolika. Nu ne vlada Turčin u tom kraju, kao što po drugom carstvu. Arbanaska plemena katoličke (Miridite) i muhamedove vjere uživaju i dan danas neku vrst autonomije, koju osbiljno brane. Odkako je Skadar pao pod Carigrad pa sve do g. 1820. bijahu skadarski paše riedkom iznimkom — Arbanasi iz boljurskih porodica, sada dakako pašuju i ondje osmanlijski činovnici ili poturice. Plemenski i obiteljski razdor medju Skadrani bjesnjaše i pod Koranom, a uza to ratovahu Arbanasi na Crnu Goru, koju Mahmut paša g. 1755. i potuče, uza to digoše se skadarski namjestnici na sultana, poimence Mehmet, Mahmut i najposlije Mastafa II.

Skadarski paša plaća sultanu na godinu 16 mil. groša; njegova je dužnost braniti Arbaniju od Crne Gore, a i u ovaj čas skupljaju se u Skadru rulje biesnih bašibozuka. Nu katolici Arbanasi kan da su prevarili nade turske. Carigradska vlada obećivala im je doduše, da će razširiti njihovu autonomiju, da će pustiti zatvorenog im u Carigradu Prenka, i s prvine kan da su Miridite pristajali uz Turke, koji su ih liepo naoružali. Al na jednom proču se, da se je Prenk, vrativ se iz Carigrada, svratio na Cetinje, a najnoviji glasovi potvrdjuju, da je četa od 700 Arbanasa u slavnoj bitci kod Meduna uz Crnogorce udarala na Turčina.

Tako se i Skadar vraća u ono krilo, u kojem je do XV. vieka kroz više stoljeća počivao, bivši glavnim gradom Duklje ili Zete (potonje Crne Gore) i odličnim mjestom srbske države. Ako bog blagoslovi crnogorsko i srbsko oružje, koje se bije za slobodu balkanskoga poluotoka, sinuti će i Skadru ljepša budućnost, koja ga po njegovu položaju ide. Kod Skadra stiču se dvie narodnosti: arbanaska i srbska: u samom gradu prva je mnogo pretežnija, dočim druga ne ima više od 2.000 po prilici žitelja. Ali kako je arbanaski živalj bezsviestan i ne razvijen: to će se on, dodje li Skadar opet u svezu nove crnogorske države, bez sumnje polagano pretočiti. Skadar je i danas znamenit trgovački grad te se promet samo s Austrijom računa na milijun i pol for. na godinu.

LISTAK.

Bieg hercegovačke porodice. (K slici.) Današnji broj našega lista donosi epizodu krvave one tragedlje, koja se užasno razvija na slavenskom jugu. Sastavio ju vrli naš umjetnik Kikerec, koj skuplja gradivo za svoje umotvore na zemljištu posvećenom krvlju tolikih junaka, suzami tolikih majka, žena i sirotčadi. Biesni Turčin provalio je u hercegovačko, kršćansko selo. Harat, robit, plienit, silovat, to mu je vesela igra, na koju se sprema. Popaljen je hram božji, posječeni starci, oskvrnute i podavljene žene i djevojke, nabodena na handžar ili bačena u živi plamen dječica, pogažena vjera, pogažena ljubav, pogažena rodbinska sreća, pogažena muka tolikih godina, sve svetinje leže u prahu, a nad tim užasom urla hiena? Ne! Bože prosti, stvor čovječjeg lica — Turčin, zvier, djavo! Sretni oni, koji umakoše tim gadom, koji iznieše zdravu glavu izpod noža turske bujice. Brani ih doduše junačka desnica, al šta će hrabra šaka na stotine šaka. Eno gledajte sliku! Jedna obitelj spasi se sretno: Skupila je svoje siromaštvo, nakrcala na brze konje, pa juri gori u sbjegove. Al ju gone Turci, prokleti Turci na brzih konjih. Već su jadnici na visočini, na pustoj ravnici medju klisom. Jao! Puče puška, jao klonu na crnu zemlju majka, duša porodice, brižnica, pogodi ju tursko zrno, u zlo mjesto, u srdce materino. Jadnici stanu. Od turskih zrna uplaše se konji, jedva ćeš ih obuzdati. Nad jadnicom sagiblje se starica. Od težke bolje okamenilo se staričino lice. Nehotice odklanja rukom drktavicom svakog od biedne žrtve. Mlada djevojka podupire ranjenicu, plaho gledjuć prema strani, odakle jure Turci; a na krilu ranjene majke sjedi dječarac. Strah ga je, plaho hvata se majke. Čega se plaši? Šta zna

Digitized by Google

zna ludo diete? Ne boj se, sinko. Za tobom stoji otac. Izbacio je diljku, ljevicom držeć konja, hvata desnicom nož, sokolovo oko upire u Turke, a tielom zaklanja sve, što mu je milo i drago. Iza klisa eno turskih konja. Al čekajte! Za klisom vrebaju junaci. Kud oni mjere tud obaraju. Hoće li sa zemljom sastavit Turke? Bog zna! Bože daj!

Ivan Zajc odlučio je sbilja ostaviti Zagreb. On zahtieva, da se s njim uglavi ugovor na duže vremena, što je posve naravski. Pripravni su sklopiti ugovor s njim na dvie godine uz tromjesečni odkaz t. j. da mogu Zajca svaki čas odpravit. Gčna. Ferency ima ugovor na tri godine bez odkaza. Više o tom i ne treba govorit.

Narodno kazalište. Uprava narodnog kazališta, sastavila je obilan operni program, a mi ćemo biti zadovoljni, ako polovica toga, što je obećala, valjano ovrši. Grlovitog magjarskog tenora Dalfy-a odpustila je sretno, a mjesto njega čusmo mlado grlo Čeha I. Kompite, koj je dne 16. kolovoza u „Ernani-u“ pjevao. Taj tenor je mlad, krepak, siguran. Grlo mu zvoni jasno, jako, uzpinje se lako do visine bez stiskivanja i vijuganja i mi se tomu došljaku u istinu vrlo veselimo. Slabije su nade kod drame. Mjesto Save Rajkovića dobit ćemo tri episodista t. j. — sit venia verbo — mjesto jednog marcipana tri zobena krušca. To stoji, da je sav stari dramatički repertoir prevrnut. Neki se hvale, da su Rajkovića odpravili, pa da on i onako nije mnogo vriedio. Mi toj gospodi čisto jasno i iskreno velimo, da ne imaju pojma o dramatskoj umjetnosti, i da u njih ne ima ni mrve psiholožkog mira, da mogu takov posao hladno prosuditi. Nu o tom će se govorit u kazališnoj enketi. Za sada velimo, da je uprava napustila Rajkovića radi 18 fr. a. vr. slovom: Osamnaest forinti austrijske vriednosti. Živila umjetnost!

Naši pjevači u tudjem svietu. Josip Kašman, bivši bariton hrvatske opere, pjevao je zadnje vrieme izmjenice u Genovi, Turinu i Mletcih. Sada je engažovan za buduću sezonu u milanskom velikom kazalištu „La Scala“. Za jednu sezonu dobit će 15000 franaka. „Nitko u svom domu prorok nije“. Matilda Mallingerova, udata barunica Schimmelpfennig nije toli dobre sreće. Bila je sa opernim družtvom priredila predstave u Hamburgu, al je ravnateljstvo moralo obustavit predstave za mjesec dana prije, jer nije bilo občinstva, i „špekulativni Schimmelpfennig prevario se ovaj put“ vele Hamburžke novine. Mallingerova postat će još hrvatskom domorodkinjom. Prije kratkog vremena dala se iz Brlina preko treće osobe kod uredničtva „Vienca“ upitati, ne će li ju Zagrebčani nemilo dočekati, kad bi u svom rodnom mjestu koncertirala. Mi dakako niesmo vriednoj primadoni ništa odgovorili, sjetiv se bezsramnih listova, što ih je Schimmelpfennig pisao našoj zemaljskoj vladi, sjetiv se, kako je pofarbana barunica dala po slugi poručiti u Berlinu dobru znancu iz Zagreba, koj ju je pohoditi htio, da „s principa ne prima ni jednog Hrvata“.

Nova knjižara u Zagrebu. Namjesto bivše Galčeve knjižare otvoriše Albrecht i Fiedler „podružnicu svenčilištne knjižnice“ u Ilici, Vrbančićevoj kući, na mjestu dakle vrlo sgodnu. Ta podružnica posvećena je poglavito hrvatskoj i u obće jugoslavenskoj umjetnosti, za tim glasbinam i umjetninam. Preporučujuć ovaj podhvat, preporučamo vlastnikom, da gledaju pribavljat si znamenitija djela češke, poljske, ruske, talijanske i francezke književnosti, a vriedno bi bilo, da se osnuje i antikvariat, kojeg žalibože dosele u Zagrebu ne imamo.

Nove knjige. Prirodopisne znanosti, osobito zoologijske u obće i kod nas. Napisao S. Brusina, predstojnik zolog. odsjeka narodnog muzeja. Tisak dioničke tiskare. Str. 102. Pisac stavio si je svrhom, da razloži ogromnost i sadašnji napredak prirodnih znanosti, njihovu zamašnu važnost i našu zadaću na tome polju. Razlažuć osobito statistiku pojedinih struka prirodoslovja svedj i svedj vraća se opet na veliki nedostatak sredstava, osobito knjiga kod nas, koj prieči svaku radnju i svako veće prirodopisno iztraživanje. Ova knjiga sadržaje toliko zanimiva i poučna, da ćemo dozvolom g. pisca obširniji izvadak iz nje u našem listu priobćiti.

— Stari priepisi hrvatskih izprava do XII. vieka prema maticam od dr. Fr. Račkoga. Preštampano iz XXXVI. knjige Rada. U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare. 32. str. u vel. 8mini.

— Zabavna knjižnica II. Dio. Devetdeset tri. Roman, napisao Viktor Hugo. Svezak 21. i 22. U Kraljevici. Tisak i naklada „Primorske tiskare“. Ciena 20 novčića. Ovim svezkom svršuje se roman Viktora Huga. U pripomenku javlja uprava „Primorske tiskare“ da obustavlja izdavanje „Zabavne knjižnice, jer da se občinstvo ne odazivlje tomu podhvatu, kako bi trebalo. Nama je pravo reći, vrlo žao da „knjižnica“ prestaje, jer je mogla iznositi liepih plodova na sviet. Možebit su izdavatelji ponešto pogriešili priobćujuć velik roman u malenih svežčićih, kao što spomenusmo, kad je Hugov roman izlaziti počeo, nu svakako su tomu krivi i naši knjižari, koji ne posvećuju plodovom hrvatskoga pera toliko pomnje, koliko stranim — navlastito njemačkim knjigam. Na tisuće stranih knjiga, slika i časopisa raznose kolporteri, a hrvatsku malo koju. Skrajnje je vrieme i osbiljno valja razmišljati o tom, kako da se valjana hrvatska kolportaža uredi. Naše je občinstvo čudne, ponešto južnjačke ćudi. Kad komu doneseš knjigu u kuću, kupit će ju, al u knjižaru ne će poći, predaleka mu je, ma samo preko puta bila. Nešta opet tom prilikom i opet ne možemo prešutiti, naše činovničtvo podupire premalo hrvatsku knjigu. Mi poznajemo ljudi, koji vuku na godine tisuće hrvatskoga novca, al im gospodje i gospodjice ne govore ni besjedice hrvatske, al im u kući ne ćeš naći ni hrvatskog časopisa, ni hrvatske knjige ni hrvatskih nota, ma niti koledara, ni kuhačke knjige ni molitvenike, al sve moguće walcere, „Familienjournale“, „Stunden der Andacht“. U tom obziru zavladao je upravo griešan nehaj. Naša mladež morala bi takov nemar žigosati, al žalibože velik dio mladeži, misleći da je „dandy“ uzor čovječanstva, srče po nehrvatskih salonih kozmopolitički šampanjac i konverzira Bismarkovim jargonom, koga u ostaiom ni nadobudna gospoda ni krasotice njemčukalice ne umiju pošteno. Mi pako i opet velimo, da ne dajemo ni probijene pare za patriotizam, gdje muž hrvatski deklamuje u kavani i po ulici, dok žena i djeca kod kuće njemčare. To niesu nego zvučni praporci.

— Osvetnici IV. Kiko i Zelić. Dogodjaj u Bosni od god. 1832. Pjesma od Radovana. Tisak D. Sandora u Osieku, str. 70. Prva tri svezka osvetnika, i to: Obrenov, Luka Vukalović i Crnogorci, što ih prozvav se Radovanom izpjeva ne znani pjesnik, toliko su omiljeli hrvatskomu občinstvu, da ne ima dvojbe, da će svatko pohititi, da si i ovaj četvrti svezak nabavi, u kom pjesnik pripovieda krvnu sgodu turskog varvarstva. Poetička žica Radovanova nije nimalo klonula, nego je zadržala svu samoniklu snagu, koja se ponajviše očituje u pojedinih epizodah n. pr. u smaknuću u 6. pjevanju. Ova se pjesan od prvašnjih razlikuje tim, da je sastavljena rimami, što u ostalom pjesmi, koja je izpjevana u narodnom deseterci nije nimalo u prilog. Djelo

Digitized by Google

je osim poetskom snagom u ovo krvavo doba zanimivo i bogatstvom jezika. Ovo je izdanje priredio za štampu prof. Vilim Korajac u Djakovu. Dobiva se u Hartmanovoj knjižari za 60 novč. a čist je prihod namienjen postradalo j hercegovačkoj i bosanskoj sirotinji.

— Francezka vježbenica. Pošto se početkom nastajuće školskę godine uvadja francezki jezik obligatnim priedmetom u realke, napisao je gosp. I. K. Švrljuga potrebitu zato knjigu pod naslovom „Francezka slovnička vježbenica". Ta je knjiga na temelju vještačkoga mnienja po vis. vladi za srednje škole odobrena, a za nekoliko dana biti će u dioničkoj tiskari dotiskana.

Album Matejkov. Našemu obćinstvu poznato je ime slavnoga poljskoga slikara Matejka, ravnatelja slikarske akademije u Krakovu, i nekoliko njegovih slika priobćio je i „Vienac". Nakladom Leventala, izdavatelja velikih ilustrovanih novina „Klosy" izišo je Matejkov album t. j. sbirka 100 finih drvoreza, sve po slikah čuvenoga poljskoga majstora (Hus, Sigmund August, u Lublinu, Stjepan Batori, Rejtan, Skarga, Kopernik i t. d.). Našinci nabavljaju si kojekakve, kadkad vrlo slabe strane albume i fotografije njemačkih pričica. Ne bi li sgodnije bilo, da si nabave Matejkov album, djelo slavenskoga umjetnika. Ciena mu je samo 16 fr. 50 nč., a može se dobit u knjižari Gubrynovicza i Schnudta u Lavovu.

Knjiga o slavenskom jugu. I opet je nova knjižica ugledala sviet. Zove se „Landeskunde des Königreiches Dalmatien und seiner Hinterländer. I Heft. Dalmatien (98 st). II Heft: Bosnien und Herzegowina (61). Wien 1876. Verlag von Moritz Perles." Tu pisac „L." pripovieda koješta, čega dosele niesmo znali. Na 7. strani pripovieda nam n. pr., da su poljički knezovi morali biti magjarskogu poriekla (!). Možebit je i stara hrvatska kronika samo plagiat glasovitog „regis Belae notarius." Za Dubrovčane, za stare čakavske Dubrovčane pripovieda, da su srbskoga poriekla. Imena su upravo strašno pisana n. pr. Bůdůa, Calludjerac, Covač, a za otok Lesina (hrv. Hvar) veli pisac, da se slavenski „Faz" zove. Francezom nabacuje se, da su površni zemljopisci i povjestničari. Po tih se primjerih vidi, da znadn i drugi ljudi kojekako pisat.

Bugarska književnost. Turci, ti mili štićenici evropskih kulturnih apostola, odlučili su tvrdo na oči prosvećene Evrope izkorienit cielo bugarsko pleme. Osobitu pomnju posvetiše onim Bugarom, koji su radi uljuditi se naukom. Zato poglavito pale škole, vješaju učitelje i kolju školsku djecu. Nu došo je red i na knjige i novinstvo. Gdjegod se pojavi bugarska knjiga, Turci je zapljenjuju. U Carigradu zabranila je vlada sve bugarske časopise, te sada izlazi samo „Iztočno vremja", časopis podupiran i izdavan od ljudi engleske vlade. Čovjek si može po tom misliti, kakovim bugarskim duhom to „Novo vrieme" diše.

Ferdo Kikerec, naš vrli slikar, vratio se je ovih dana iz Crne Gore i Hercegovine, gdje je cielu godinu dana toli koristno proboravio. Od zanimivih študija i nacrta, što ih je sa sobom donio, donieti će naš list još tečajem ove godine više toga. On ostaje nekoliko vremena u Zagrebu, te prima svake ruke naručbe, navlastito portrete, u Zagrebu ili izvan Zagreba. Adressa: Jurjevska ulica br. 180.

Vatroslav Donegani, rodom Riečanin, štono već više godina boravi u Djakovu nastojeć oko gradnje prvostolne crkve djakovačke, učinio je za Solin veliki kip svetoga Trojstva, koj je dne 28. lipnja u prisustvu množine svieta odkriven i blagoslovljen. Misao da se podigne nekakvi spomenik u Solinu, zamišljena je pred tri godine, kad se je slavila 25godišnjica vladanja Franje Josipa I. te je tad obćina poticajem i pripomoću preuzv. g. biskupa Strossmajera ovaj kip kod domorodnog nam vajara i graditelja Donegania velikimi žrtvami naručila te je mnogim većim i bogatijim obćinam primjer namakla, kako se uz nabožni čin može spojiti umjetnička svrha. Kip je vrlo krasan i svi, koji su ga vidjeli, u veliko hvale koncepciju i izvedbu. Na možnom okruglom stupu sjedi bog otac, držeć u krilu razpeta Isusa, sa k zemlji prignutom, trnjem okrunjenom glavom. Izpod križa lebdi duh sveti u slici goluba. Veliko otajstvo prikazano je plastički a ipak svetinji dostojno i uzvišeno.

Dr. Janko Šafarik umro. U noći od 18. na 19. srpnja umro je u Biogradu dr. Janko Šafarik rodom Slovak, a potlje znamenit srbski pisac struke povjestničke a navlastito starinarske. Šafarik rodio se g. 1813. u Malom Kerešu u Ugarskoj. Dozriev naukom gimnazijalnim podje u Novi Sad, gdje mu je stric Pavao Jos. Šafarik, slavni pisac „Slovanskih starožitnosti" ravnateljem bio. Filozofiju svrši u evangeličkom liceju u Požunu, a poslije dade se na učenje medicine te bude 1836. doktorom. Al već za onda radio je i o poviesti, te je n. pr. u Beču prepisao sve spomenike dubrovačke republike. Poslije bavio se lječničkom praksom u Novom Sadu, dok ga srbska vlada ne pozva, da uredi licej. Na tom zavodu predavao je kroz 18 godina ponajprije fiziku, potlje obću poviest. G. 1841. bude imenovan ravnateljem narodne knjižnice i starina, te se je mnogo bavio izpitivanjem starina navlastito starosrbskih novaca, o kojih je već prije knjigu izdao bio. G. 1869. bude predsjednikom srbskog učenog družtva i članom državnoga savjeta. Šafařik bijaše jedan od glavnih promicatelja znanosti u mladoj srbskoj državi. On je ravnao rad učenoga družtva, on je reć bi osnovao muzej, a u školskom vieću bijaše Š. ponajvažnija osoba. Uz to radio je neumorno o knjizi i malo ima koj svezak „Glasnika srbskog učenog družtva" gdje nije uvrštena kakova zanimiva razprava njegova pera: Poglavito pako bavio se je izpitivanjem i izdavanjem starih poviestnih spomenika, listina, kronika i t. d. G. 1757. i 1858. bude poslan u Mletke, da protraži u silnom arkivu mletačke republike izvore tičuće se poviesti Jugoslavena, te uspjeh toga puta bijahu dva svezka pod imenom „Acta archivi Veneti". Premda sjeverni Slaven pretoči se Šafařik sasvim u Jugoslavena i tu si je steko bezsmrtne zasluge. Vječna mu pamet!

Ljudevit Wolowski umro. Dne 4. srpnja preminuo je znameniti Poljak Ljudevit Wolowski, dosmrtni senator republike francezke, čuven pisac spisa narodno-gospodarskih i financijalnih, osnovatelj i ravnatelj glavnog novčanog zavoda u Francezkoj „Credit forcier". Rodi se g. 1800 u Varšavi. Nauke je svršio u Parizu. G. 1830 bijaše živim dionikom poljskoga ustanka. Povrativ se poslije u Francezku steče g. 1834 državljanstvo francezko. Tu je osnovao list „Revue de legislation et jurisprudence", a poslije toga proslavio se napisav cielo čislo znamenitih financijalnih diela. G. 1848 bude u Parizu izabran u konstituantu a isto tako g. 1876. poslije pruskoga rata, g. 1875. posta senatorom. Premda mu Francezka bude drugom domovinom, ostao je W. vieran svom porieklu, te je napredak Poljske svuda podupirao. Wolowski bijaše skrbnikom Mickievićeve djece.

Zabava: — Ilijina oporuka — Ruža s Kavkaza — Claude Lorrain — **Pouka:** — Književne obznane IV. — Skadar na Bojani — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 2. rujna 1876.

Br. 36. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Badnji dan.

Spjevao Jaromir Erben; s českoga preveo August Šenoa.

I.

Mrak ko u grobu, mraz ù okna kuca,
Kraj peći topal seoski stan;
Ognjište sieva, stara dremuca,
Djevojke predu meki lan.

Vij mi se, vrti kolovrate,
Već se adventu dnevi krate,
Blizu je, blizu badnji dan.

Milo je djevojci presti, milo
Tužni u zimski, večernji čas,
Jer nije zalud djelo joj bilo,
Pouzdan šapće srdca to glas.

Mladac će doć za preljicom hrlom,
Reć će: „Oj dodji, djevice ma!
Budi mi ženkom milom i vrlom,
Vjernim pak drugom bit ću ti ja.

Drugom ću ja, ti ženkom mi biti,
Djevojko mila, ruku mi de!“
Dieva, što prela tanane niti,
Svatbene šiva košulje.

Vij mi se, vrti kolovrate,
Već se adventu dnevi krate,
Evo će svanut badnji dan!

II.

Oj ti badnji večere,
Noći puna čara,
Kakovih li čestitih
Nama nosiš dara?

Gospodaru guščiću,
Kravam ostanaka,
Pregršt graha kokoši,
Kokotu češnjaka.

A u vrtu voćkama
Od večere kosti,
Na zid zlatno odojče
Onom, koji posti.

Oj ja mlada djevica,
Srdce ne prošeno,
Drugi naum mi je sad
Mojom misli krenô.

Pod tom šumom, šumicom
— Dvori gdje se rede —
Stoje vrbe starice,
Snieg vrh glave siede.

Jedna vrba grbava
Tajno namigiva,
Gdje se sinje jezero
Pod ledom sakriva.

Dievi tu se polnoćju
Baš pri mjesečini
Javlja mladić sudjenik
Vode u dubini.

Ne plašim se polnoći,
Vještica ni ljutih,
Podjoh, uzeh sjekiru,
Razbih led taj kruti.

Digitized by Google

Pogledah vam u vodu
Duboko — duboko,
Pogledat ću dragoga
Okom u to oko.

III.

Marija, Jana, imena mila,
Dieve ko mladi ružin cviet;
Koja bi ljepša od njih bila,
Ne zna vam reći čitavi sviet,

Ako li riečcu šapnula prva,
U vatru za nju junak će mlad,
Ako l' se druga osmjehnu mrva,
Prvu zaboravi mladić tad.

Spusti se ponoć. Po nebu širom
Sinuo zlatnih zvjezdica plam,
Kao što ovce a za pastirom,
Pastir je jasni mjesec sâm.

Spusti se ponoć, noći svih mati,
Ponoć po badnjem večeru,
Stope je svježe sniegom tu znati
Od sela uprav k jezeru.

Jedna gle kleči, nad vodom lice,
Druga pak stoji do nje tuj:
„Janice, Jano, oj sestričice,
Reci, šta vidiš, čuj me, čuj!"

„Vidim ah kuću — kroz maglu samo —
Rekla bih, to je Vaclava dom —
Sada se vedri — vratâ gle tamo!
Mužka je glava na pragu tom.

Na sebi ruho zelene boje,
Na hero klobuk — poznam ga, znam!
Kitica na njem — ružice moje!
Dragi moj bože! Vaclav sâm!"

Na noge skoči, srdce joj bije,
Druga pak kraj nje kleknu tuj;
„Kako l' se tebi srećica smije?
Reci, šta vidiš, Marice, tuj!"

„Vidim, ah vidim — magla je sama,
Sve ti je magla pokrila!
Iz nje paluca rumenih plama,
Crkva je, reć bi, božija.

Crna ti nešta medj bielim ima;
Sad mi se vedri, bliže, bliž!
Družice to su, a medju njima —
Za boga! Odar! Crni križ!"

IV.

Vlažan vjetric lavori
Po polju zelenu,
Vrt i polje cvjetićem
Već se preodjenu.
Zvoni od hrama svirka rana,
Za njome hura! cvićem posipana.
Svatba redom krenu.

Zoran ženik kao cviet
U svatove banu,
Ruho boje zelene,
Klobuk mu na stranu;
Takva ga vidje u dubokoj vodi,
Takvu si domu svomu sada vodi
Liepu ženku Janu.

Minu ljeto. Poljanom
Hladni vjetri huje,
Mrtvo tielo sprovode,
Zvonce pokuckuje;
Družice biele, plamena zublja,
Kukanje, na viek, žalobna trublja,
Muklo odjekuje,
Miserere! tek se čuje!

Koga vienac zeleni,
Koga krije sada?
Umrla, ah umrla,
Ko što liljan pada —
Niknula kao zalievana rosom,
Uvela kao posječena kosom, —
Tužna Mare mlada!

Došla je zima, mraz u okna kuca,
Kraj peći topal, seoski stan,
Ognjište sieva, stara dremuca,
Djevojke predu meki lan!

Vij mi se, vrti kolovrate,
Opet adventu dnevi se krate
Nije već dalek badnji dan!

V.

Ah ti badnji večere,
Noći puna čara,
Kad se tebe spomenem,
Nešt mi srdce para.

Sjedile smo zajedno
Lani tako tude;
Pre neg minu godina,
Dvih nas manje bude.

Digitized by Google

Jedna glave zavite,
Košuljice šije,
Druga već tri mjeseca
U zemljici gnjije.
Šteta je Marije!

Sjedile smo zajedno
Ko sad, jučer, tude —
Pre neg mine godina,
Gdje li koja bude?

Vij mi se vrti kolovrate,
Sgode se svjetske preobrate.
Život je ljudski samo san.

Bolje u nadi varavoj snivat,
Oko da krije mrki san,
Nego l' buduće čase odkrivat,
Strašni da vidiš istine dan.

Opazka Pjesma „Badnji dan" jedna je od najljepših balada českoga pjesničtva, a nalazi se u sbirci čuvenoga pjesnika Jaromira Erbena, koja je izišla pod imenom „Kytice". Protumačit mi je neke rieči u dielu II. ove pjesme, koje se tiču božićnih običaja u Čeha. Gospodaru daje se na badnji večer „štědrovka" t. j. pečena guska. Ostanci od večere daju se kravam, da bude u njih dosta mlieka. Kokot ili pievac dobiva češnjaka, da bude plodan, a kokoš graha, da ponese mnogo jaja. Ribje kosti zakapaju ljudi pod voćke, da budu rodne. Djeci obećava se, ako poste, da će vidjet na zidu zlatne praščiće. Liché Vědy preveo sam „ljute vještice" jer to i pjesnik tako našim izrazom tumači. *Prevodilac.*

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

XIII. *)

Sjevešta sama poslu, prizva udovica Jaga s mjesta svoju desnu ruku — odvjetnika Jelušića, neka vidi šta je. Kurator sadje sa gospodaricom u dućan, da razvidi račune i pisma, pošto su Josu po svem gradu tražili panduri, al ga ne našli. Odvjetnik sjednu, stade listat, računat, stiskat oči, glavurdat, a udovica stajaše do njega gledjuć ga kroz niemi strah. Stara Pepa i druga služinčad virili na dvorišni prozor u dućan, da vide, što je Joso uradio.

— Jeste li vi ikad računali s Josom, gospodarice?

— Nikad.

— Jel' taj čovjek sam robu naručivao iz vana.

— Jest.

— I sam plaćao?

— Jest.

— E, e! ipak nieste smjeli Tomu izćerati iz kuće. Ako je apatekara izbio, u dućanu bio je pošten čovjek, ruke bijahu mu čiste, njegvi su računi u redu.

— Al molim vas, gospodine kuratore, mi ne govorimo sad o Tomi, već o Josi. Što ste našli u računih?

— U računih ništa, jer taj vriedni čovjek nije ni vodio računa; valjda ih je nosio u glavi. Nego ima tu pisama sa svih strana, po kojih se vidi, da vi, draga gospodarice, vanskim trgovačkim kućam dugujete za robu tisuće i tisuće."

— Ja? Kako je to moguće?

— Trgovci pišu po novce za svoju robu. Oni vele, koliko se čude, da stara, glasovita trgovačka kuća Radićeva od nekog vremena tri puta više naručuje no prije, a upravo ni pare ne plaća. I da ne će više robe slati.

— Bože moj! Bože moj! Al recite mi, šta je to i šta će to biti? Ja ne razumiem ništa.

— To je vrlo razumljivo. Joso bijaše lahkoumna varalica, koj vam je dućan praznio, navuko na vrat silu duga, sebi napunio kesu, pa je sretno pobjegao.

Udovica stade bliediti. U to zapazi odvjetnik medju ostalimi papiri pismo zapečaćeno sa nadpisom „Gospodarici Jagi Radićevoj".

— Da vidimo, reče Jelušić, šta u tom pismu ima. Razpečativ ga stade čitati sliedeće rieči: „Draga gospodarice! Vrlo mi je žao, da Vas ostaviti moram. U vašoj kući bilo mi je vrlo dobro. Nu šta ćete, svaka je sreća kratka. Oprostite, što otidjoh mučke ne poljubiv vas u ruke, nu ne hćedoh vam dosadjivat računi, jer vi imate sa onim kapetanom drugog razgovora, nit sam htio sastati se sa gospodinom Jelušićem, najvećim obješenjakom ovoga svieta. K tomu bilo je i drugih razloga. Vi se udajete. U kuću će doć nov gospodar. Eto nevolje. Dosele sam ja bio gospodar bar u dućanu. Dva gospodara u kući ne mogu se slagat, pa valjda ćete si trgovinu napustit, kad podjete za kapetana. Zato odoh. A pri „morskom raku" ne ima ni mnogo posla, jer trgovina ne ima više kredita. Nešta ste vi pojeli, nešto ja, pa tako groš na groš. Nu to vam velim: štogod vi proti meni našli, šutite i platite dugove, jer bude li potrage za mnom, dobit će vaš mili kapetan pismo, a u njem glas, da ste bankrot, i neka vas ne ženi; nu dobit će pismo i magistrat, (to recite i Jelušiću) jer znam, šta ste vi dobri ljudi radili one noći, kad me je gospodarica bila odpravila od kuće? Oplienili ste škrinju, oplienili djevojku? Sve to znadem, sve sam čuo, jer sam u kući bio, čega vi znali niste. Zato, draga gospodarice, jezik za zube! Šutite pa platite, ne pitajte vi za mene, ne ću ni ja za

* U posljednjem broju ne opazismo slagarske pogreške „VIII." mjesto „XIII.", što izpraviti valja. Ur.

Digitized by Google

vas; ruka ruku pere. Budite sretni sa svojim kapetanom, ne vjerujte svakomu na svietu, i pazite, da vas Jelušić ne zakopa. Vaš dobri prijatelj Joso Marinić.

S toga pisma prestravi se udovica, al se prepa i Jelušić. Četvrti je dakle čovjek znao za njihovu tajnu, lahkouman varalica, brbljalo! To bijaše otrovan nož u srdcu fiškala. Nije radi saviesti — već straha radi. Udovica pako uvidi, u kakov da je pala škripac po svojoj lahkoumnosti.

— Šta ćemo? zapita u pol glasa udovica.

— Šutit, platit! odvrati mirno odvjetnik.

— Tko će platit? zadrkta žena.

— Ta valjda vi!

— Čim? odvrati ljutito žena.

— Nu hvala bogu! Nieste li oplienili škrinju, nieste li dobili 22500 forinti?

— Oplienila s vami! Nieste li vi dobili sedam tisuća petsto forinti, a vrh toga unapried pol svote za pravdu sa apatekarom, samo zato, što ste sastavili onaj ugovor medju njim i menom radi Mare, koje još ni oženio nije.

— Al je apatekar pismo podpisao, a i vi. On će Maru uzet, za njezin se dio pravdati, ja ću mu bit odvjetnikom, pa ću pravdu izgubiti. Nu ne pravdajmo se. Vi morate trgovačke dugove svakako platiti, inače bude tužbe, škandala i kapetan ode, a vi možete zlo proći!"

— Platit! Platit! stade udovica jadikovat, kako da platim, kad ne imam nego nekoliko stotina gotovih novaca.

— A gdje su za boga drugi? skoči Jelušić gledjuć u čudu ženu.

— Gdje? razjari se ona, računajte samo! Petnaest stotina dadoh vam na račun za apatekarsku pravdu.

— Bene! reče odvjetnik, sjednuv pisat olovkom, da računamo. Kazujte samo. Dakle 1500 for. parnički troškovi.

— Do tisuće forinti izdavala sam pijanomu Petričeviću, da mi ne dosadjuje.

— Tisuću dakle! Bene! Dalje!

— Tri tisuće moradoh staviti u škrinju, kako ste ono u protokol zapisali. A novci su u pohrani kod magistrata!

— Bene! Tri tisuće u depozitu. Dalje!

— Tri tisuće dadoh kapetanu, što je ono izgubio na kartah.

— Tri tisuće dakle kartaški dug! Dalje!

— Izim toga imao je kapetan još pet tisuća kojekakvog duga! nastavi Jaga tiše.

— A tako! Dakle pet tisuća raznog husarskog duga. Nu sad će valjda biti kraj?

— Čekajte, čekajte, — ima još koječega!

— Još? No na zdravlje! Dalje.

— Kupila sam mu kočiju, dva vozaća konja i jednog jahača konja — — —"

Odvjetnik osoviv glavu, pogleda Jagu:

— Mogli ste dobit jeftinije — mladoženju! reče suhoparno, a što to stoji?

— Dvie tisuće pet sto, odvrati tiše udovica.

— Jeste li ih sami kupili?

— Niesam, on mi reče, da toliko stoje.

— Za malice, zlato, haljine, čipke, šešire potrošila sam petnaeststo for.

— Dalje!

— Za popravak kuće i pokućstvo tisuću forinti.

— Tisuću forinti! zapisa odvjetnik ljutito, čini dosada 18500 valjda smo gotovi.

— Za put potrošila sam s kapetanom 1000 for.

— Čini devetnaest tisuća pet sto.

— Na kartah sam izgubila petsto.

— Na kartah? Vi — vi ste se kartali; vi udovica pokojnoga Ilije Radića? Tu da te —

— Pa šta je za to? Moji su novci bili? planu udovica.

— Vaši? nasmjehnu se lopovski Jelušić — čini dvadeset tisuća forinti. A dvie zadnje tisuće i petsto?

— Šta ja znam? odvrati ona otresito, šta me pitate? Kupovala sam mu prstenja, ura i što je ostalo to sam mu dala na dar! Valjda sam smjela darivat mladoženju svoga?

— Mladoženju? Ha, ha. ha! nasmija se fiškal grohotom, „Summa summarum: dvadeset i dvie tisuće pet sto forinti! Račun se slaže! Baciv olovku, skoči hladni inače odvjetnik na noge. Jeste li čuli, gospodarice Jago, vi ste zaslužili, da vas metlom ćeraju iz grada.

— Vi, nitkoviću, vi to meni? Vi, koji ste me naveli, da oplienim škrinju, da okradem kćer!

— Dà, ja nitković, ja, recite, lopov, ja velim vam, da ste zaslužili, da vas metlom ćeraju iz grada. Žao mi je, duše mi, žao mi je, da sam vas pomogao, kako ćete bolje oplieniti punu škrinju pokojnoga Ilije, jer ste luda, lakoumna žena, koja ne ima mozga u glavi. Mišljah, da ćete te liepe novce držat na okupu, da ćete gospodariti i tako kapetana sbilja privezat uza se. Ali vi ste sliepa i strastvena žena, koja baca ludo težko skupljeni novac u ždrielo lakoumna čovjeka, koj će vas napokon ostavit na cjedilu — —

— On — mene — na cjedilu! zaruknu žena muklo i krv joj udari u lice, u glavu. Grčevito stisnu žena usne, grčevito pritiskivaše šake na svoje pune grudi. Fiškal bio je bacio u njenu omamljenu dušu rieč, rieč, koja ju mučaše više od ciele čete djavola.

— Šutite sada o tom, luda ženo!" zapovjedi joj Jelušić, ne pitam dalje za bjesnilo vaše krvi, za vašu ludu razsipnost. Nu ko što vaša i moja je glava na kocki! Ako se izda, što učinismo, propadosmo oboje. Varalica onaj, u kojeg se sliepo pouzdaste, zna za vašu tajnu, mi znamo za njegovu lopovštinu. On misli posve

Digitized by Google

pametno. Šutimo mi, i on će šutit. Ni živa duša ne smie znati, da vas je prevario, okrao, da je trgovina zadužena. Izplatit valja dugove, otvorit barem za jedan čas trgovinu. Poslije se može zatvorit, jer da se udajete za kapetana. Treba sračunat kolik je dug, a ja ću pribavit novaca, koji će se dakako uknjižit na vašu kuću, na vaše vinograde, al sviet ne će zato saznati. Nu do javne tužbe, do javne razprave ne smie doći. Vi da nieste pisnuli, već uhvatite Maru ljudski, da podje za apatekara. Nešta će i roba u dućanu vriediti.

Fiškal i udovica stadoše pretraživati dućan, al skoro sve kutije, sve bačvice bijahu prazne. Papir za šećer bijaše izpunjen slamom, boce za rakiju, ocat i fino vino farbanom vodom, vreće za kavu pieskom.

— Tu neima ništa! reče Jelusić hladno.

(Dalje sliedi.)

Claude Lorrain.

Preveo A. T.

(Konac.)

Ruet uze razmatrati neku akvarelu s dubokom učenošću; ne bijaše, kano što reče, mladićeva mnienja, ali ne mogaše ničega boljega reći. Opet spomenu figure ter primieti, buduć da će Claude imati u Karmelitskoj crkvi slikati samo figure, da ih mora još marljivo proučavati. U obće pako poće Ruet malo govoriti, a mnogo misliti. Htjede mu pokazati svoje sbirke, ali zabavljen još uviek Claude-ovimi slikami, zaboravi na svoju nakanu. Dade mladiću, izrično veleći, da mu tim odkupljuje slike, mnogo novaca, tako da se je Claude malne uplašio, te mu na odlazku primieti, da se ne će kajati, što se je spoznao s barunom Ruetom.

Claude podje po obećanju u krčmu, ali u njoj nadje samo Ivana Mantota.

— Ja sam ipak čovjek od oka — doviknu veseljak ulazećemu mladiću. — Drugi su otišli, da zarede po crkvah i gledaju ovozemne kćeri. Misle, da se vladaju kano veliki dusi, a načinom, koji uvadjaju u svoje ljubakanje, pokazuju nepobitno, da su najgori prostaci. Ivan ih Mantot sve izsmjehava, pardieu! Još dvie boce, gazdo, iz tamne pivnice! — viknu krčmaru.

— Ne će li se Charles Erard povratiti? — upita Claude malo tjeskobno.

— Aha! to je Ruetova preporuka! — nasmija se Mantot. — Toga ne trebaš čekati, brajko. On će nastojati, da vidi čudno bieli rat od nosa baronese Adrienne Ruetove. Onda će načiniti pjesmu na slavu tomu nosu, zatim će pjesmu prelijati na platno, da napokon sliku metne u note, pa potez za potezom pjesmu uz lutnju izpjeva. Kad ne bi Erard, slučajno umjereno cieneći, — svoju osobu, sam sebe susprezao, razišao bi se od samih ćutljivih dosjetaka na sve strane svieta. U ostalom, kad bi Ruet znao, da je taj lončarski slikar bacio oko na njegovu kćer, isto bi ga tako izšarao, kano što Erard slika okostnice svojih madona i mučenica. Ali što se to nas tiče? Pijmo za sretan boravak u Nancyu.

U obće nije stari Mantot po Claude-ovu mnienju bio baš hrdjav drug, budući osobito iskren i dobroćudan. Govorio bi bez okolišanja o svojoj kćeri Louisoni, da je ljubovnica vojvode, koji će ju skoro podići na čast vojvodkinje burgundske.

— To bi bilo nešto za gospodičnu Ruetovu — reče Mantot. — Otac joj, faute de mieux, igra sada ulogu stroga moraliste. Čuvaj se, Claude-e, obćeći s Ruetom, ili ćeš skupo platiti nesmotrenost svoju. Neka ti namah sutra povrati slike: ja imam novaca, da ti ih odkupim.

Claude primieti, da su to bili samo površni obrisi, što je Ruet dobio, ter izvadi jedan, koji je kano ne savršen zadržao.

— Takove su bile tvoje akvarele? — viknu Ruet. — Okladio bih se, da će ih gospodin barun još večeras odnieti vojvodi kano svoje djelo, te će si ih dati strašno platiti. Obaviestit ću o tom Louisonu.

Claude bješe mnogo čuo o umjetničkih spletkah, te mu se Mantotove tvrdnje ne činjahu baš nevjerojatne. Stari mu se čovuljak sve to više dopadaše, pa pošto je nekoliko sati s njim probavio, lahko se skloni primiti Mantotovu ponudu, da predbježno kod njega stanuje. U prijateljstvu, odbijajuć Ruetov sud o Mantotu na kakov mutan izvor, podje Claude za svojim Mentorom, te stupi u sjajnu sgradu, koja je s nutra bila uprav kneževski uredjena.

U njoj stanovaše Louisona Mantotova, ter otac svakako htjede, da inostranca namah pokaže svojoj kćeri.

Vojvodina ljubovnica bijaše djevojka od dvadeset i četiri po prilici godine, ljepotica, koja više začarava, nego pûtâ. Louisona je jako kovrčaste, crne kose, a velika, plamna, ne obično bistra, škura oka. To oko jače sieva, nego što to donosi nježno lice, koje oblikom svojim ni malo ne zanima. Mogao si poželiti čelo malko više, nos manje uzdignut, ustnice tanje izrezane; ali svi ti nedostatci izčezavaju prama bjelini i sokovitosti kože, koja kano da je prevučena cvjetnim dahom. Luisona je gotovo prebujna: tielo kano da joj se prelieva preko prave mjere; ali zato se kreće nježno, ugodno, skladno. Po srditom pogledu, kojimi je otca dočekala, čini se jako žestoke naravi.

Digitized by Google

Claude opazi namah s početka, da se buduća vojvodkinja, poput svoga otca, ni malo ne suzteže u razgovoru. Saznavši, da će Claude slikati u Karmelitskoj crkvi, reče mu, da se nada, da će nju u prvoj svojoj slici snimiti. Mladić obeća, ako Ruet ne odredi što drugo glede slika.

Ruet kano da se je u potaji jako bojao saveza, koji se je medju Mantotom i mladim umjetnikom polagano razvijao. Svaki bi dan imao drugu izliku, da Claude-a u svoju kuću dovabi. Sad mu je imao pokazati koju arheologičku riedkost, koju da mu je poslao jedan od mnogih prijatelja i dopisnika; sad je želio, da Claude načini zadak jednoj njegovoj oltarskoj slici, u kojih bi se on, ili da zadovolji mnogim naručnikom, ili da si odviše ne napinje duha, prečesto ponavljao. Kad bi Gellée, što se je po Louisoninoj želji u zadnje vrieme često dogadjalo, kod kuće ostao: došao bi mu gorostasni Ruetov sluga na ovrhu. Claude morade slušati, ter uživati dvojbenu slast, slušati Ruetove priče o njegovu učitelju, starom Tempesti, i o Callotu, prama komu se je Ruet uviek hotio pobjedonosnim održati. Napokon pokuša Ruet Claude-a k sebi privabiti pod izlikom, da ima mnogo toga opaziti na figure i skupe, koje je u Karmelitskoj crkvi uprav onda slikao. Te opazke niesu medjutim bile suvišne, jer Claude-ove su figure bile ukočene i pogrešne, premda ih je umio izvrstno razsvietliti.

Dolazeć često u palaču, spozna se pobliže ne samo s Ruetom, već i s njegovom kćerju Adriennom. Claude bi bio morao biti ili sasvim bez srdca, ili zaslieplјen dražestmi koje druge ženske, kad ne bi bio opazio velikih vrlina čedne, šutljive, skoro stidne Adrienne. Slike njezine niesu mu se, doduše, činile tako izvrstne, kano Ruetu, koji je Adriennu prispodabljao s divnom Marijom Robustovom, liepom kćerju Tintorettovom, ali se je s punim pravom čudio njezinoj nenavadnoj učenosti. Gellée bijaše zanesen, i ćućaše ne običnu želju za radnju, kad bi mu Adrienna po Ruetovoj želji skladnim glasom iz Virgila ili Horaca prevodila ne umrle opise prirodnih pojava. Je li moguše, da su ti pjesnici uprav ono vidili u naravi, što je i on vidio, je li moguće, da su jasni, vedri mir i uzvišeni sklad, koje je Claude po nagonu nastojao izražavati u svojih okolicah, rečeni pjesnici, punim, mirnim sjajem, i čarobnom jednostavnošću u svojih pjesmah riečmi naslikali! Od onoga vremena, što mu je Adrienna odkrila to blago, nije ga više trebalo pozivati i vabiti k Ruetu. S napetom bi pozornošću slušao dražestnu učenjačicu, da u slobodno vrieme s vatrenom revnošću ono naslika, što su oni rimski pjesnici opisali. Prvo i veliko slavlje bijaše za njega, kad je Adriena pred jednom mu slikom uz elogijski posmjeh priznala, da je koliko je moguće, po Virgilu naslikana. Čudno neko ćućenje pomieša se s veseljem mladoga slikara porad toga suda. Tako živahno ne poćuti još nikad njegovo srdce štovanja i čuda prama Adrienni; tako vatreno ne bijaše još nikad zanesen, što je mogao dokazati dražestnoj djevojci, kako ju je sasvim razumio! Ne pretvarajuć se nimalo, pokuša Claude izreći što je ćutio. Adrienna pogodi, što znače ona tamna ćućenja, kojih nije mladi slikar ni sam razumio; shvati tajnu žicu, koja je zujila kroz rieči inostranca, čije oči kano da su magnetički plamsale, — te se vidljivo, al i bolno od njega okrenu.

Od onoga je dana Adrienna bila u svakoj i najnajmanjoj stvari veoma oprezna. Bila je uljudna, srdačna, kako uviek, ali kano da se je medju njom i Claude-om Gallée-om digao duševni zid, koga prije nije bilo. Claude da sdvoji. Ljubio je Adriennu svom vatrom svoga mladjahnoga srdca, koje se je prvi put otvorilo božanskoj zraci ljubavi, te je ćutio s nemoćnom boli, da se njegov ne postizivi uzor sve dalje odmiče, čim je on više nastojao, da ga k sebi privuče. Adrienna opazi niemu borbu mladića; a i on osjeti neodoljivom snagom, da je djevojka svojim bistrim okom, koje mu je uviek prodiralo u srdce, progledala njegovu tajnu. Kad je Adrienna, koja se je umjela vješto uklanjati Claude-u, neke večeri ipak bila nekoliko minuta s njim na samu, ne mogaše on više šutiti, već joj padši na koljena, očitova svoju ljubav.

— Šutite, ako me sbilja ljubite, inače ćete me za uviek upropastiti! — šaptnu Adrienna, probljedivši kano krpa. Šutite od milosrdja prama meni i našemu najboljemu prijatelju...

Claude Gelée ostavi kuću mrtva srdca. Adrienna je, kano što je on u gorkoj muci malo po malo sve to jasnije uvidjao, bila svoje srdce poklonila drugomu: ali, komu? nikomu drugomu, nego Charles-u Erardu, ako je imao vjerovati ciničkim šalam Ivana Mantota i otrovnim primjetbam Luoisoninim. Claude bijaše neobično mehka srdca. Dočim bi bio drugi radio o glavi svomu takmacu, Gellée se udubi u svoju bol, da oplakuje sudbinu, koja ga nije toliko sjajno nadarila, da steče ljubav jedne Adrienne. Nije mislio na svoje prednosti, na prirodjenu mu duhovitu tvornu snagu; nije ga bodrila sviest, da je pozvan biti ne umrlim; u crnoj sdvojnosti uvidi, koliko ga Adrienna nadkriljuje izobraženošću, te se poda zasluženoj nesreći. Takmac mu bijaše više učen i izobražen, ter premda je bio srednje ruke slikar, bijaše ipak svojoj ljubovnici duhom premac, dočim se biedni Gellée mogaše samo težkom mukom pismeno izraziti. Pa ipak — kazivaše mu srdce — bješe on bolje razumio Adriennu, nego što bi bio itko drugi mogao.

Ruetu nije mogla promjena, koja se je s njegovim ljubimcem dogodila, dugo sakrivena ostati. Nakani stvari u trag uči, te stade mladića, istina otčinski, al ipak temeljito izpitivati:

— Bih li ti kazao, što ti je Claude? — zapita ga Ruet, ne moguć iz mladića iztisnuti tajne. Ti si za-

Digitized by Google

ljubjen, a moja ti kći ne vraća ljubavi. — Tiho! ne ću da čujem laži! Adrienna je gospodarica svoje ruke i svoga srdca; siguran sam, da ona može samo vriedna čovjeka izabrati; ali ja ti priznajem, mladiću, da te uprav otčinski ljubim i da sam se, odkad sam te upoznao i prokušao, osvjedočio, da si vriedan, da se meni u bliže primakneš. Pa tako misli i moj svietli prijatelj, vojvoda... Ti si, ne gledajuć na druge umjetnike u svojoj struci, kakova ne ima skoro; bio si dvanaest godina u Italiji, to je za mene glavna stvar, ne držeć nikoga za slikara, tko nije vidio Rima. Punim pravom možeš me zamieniti kano prvi slikar Burgunda i Lotaringije i još druge koje zemlje... Adrienna te je odbila.., Nu, to je naravski, sinko! Na prvi udarac ne pada nijedno stablo, pa možda si i nevješto zamahnuo sjekirom.

— Dajte mira, učitelju — reče Claude u tihoj boli. Meni se ne može ni zamjeriti, ako se sa štovanjem divim Adrienni Ruetovoj, a gospodjica nije kriva, što povrh dobrote ne goji za mene i ljubavi. Moram se odreći blaženoga sna, koji ste mi malo prije opisali. Vuče me nešto u moju drugu domovinu, u moju vedru Italiju, gdje sam uza sve siromaštvo, bio sretniji, nego li ovdje...

— Nieste li se medju sobom očitovali? — zapita Ruet.

— I bez očitovanja bio bih vidio svoj udes.

— Ti misliš, da imaš takmaca? — zapita učitelj i pocrveni.

— Ne mislim — odgovori Claude, klonuv glavom; moja nesreća samo u meni leži.

Ruet kano da je laglje odahnuo.

— Ne prenagli se s odlukom, vratit se u Italiju — reče napokon. I u Francezkoj ima isto toliko posla za tebe. Ja bih te rado zadržao blizu sebe, premda je, kano što uvidjam, potrebno, da odeš iz Nancy-a, već porad vojvode...

— Što je vojvodi do mene? — zapita Claude začudiv se.

— Ništa, da si oženjen — reče Ruet smiešeći se. — Inače bi se moglo pomisliti, da ne bi kod Louisone Mantotove morao deset godina uzdisati za milost.

Ova primjetba potaknu mladoga slikara na razmišljanje o stvari, koje nije dosada bio opazio. Sad se sjeti mnogih pojedinosti, koje su dokazivale, da Luisona nerado prima vojvodino udvoravanje, ter mu se otvore oči glede nastojanja i Mantota i Luisone, da ga razstave od Rueta i njegove kćeri. Uvidiv to, osvjedoči se, da ga Luisona, ne mareći za svoga iztrošenoga štovatelja, ljubi sa svom vatrom, kakovu može gojiti nježno strastveno srdce.

Claude se od to doba studeno udalji i od Mantota i od njegove kćeri. Još je jednu sliku imao naslikati u karmelitskoj crkvi, ter odluči, da će u njoj snimiti prekrasnu Adriennu sa svimi dražestmi kano kraljicu nebesa i srdaca, pak onda za uviek ostaviti Burgundiju. Claude bješe jedva na toliko dovršio sliku svoje ljubovnice, da se je mogla jasno razabrati sličnost medju slikom i izvorom, kad al Louisona bezobzirce popusti uzde svojoj strasti. Htjede tužbom, prošnjom, suzom napokon i prietnjom osvojiti srdce mladoga slikara.

— Ne nadaj se, da ćeš se od mene odtrći — viknu poslije jedne od onih žestokih sgoda, koje su Claude-om jako potresale. — Gdjegod budeš ti, ondje ću biti i ja; tvoja je domovina i moja, a gdje god budeš mrtav ležao, ondje ću se i ja dati pokopati! Mrziš li moje bogatstvo? Dobro, ne će mi biti nikakova žrtva, ići za tobom kano prosjakinja, kano tvoja robkinja.

— Vi ste bolestni, dobra Louisono — primieti Claude mrko. Vaša žestoka narav, vaša nepredobitna samovolja goni vas mnogo dalje, nego što to vaša ćućenja prama meni donose. Dajte, da samo za osam dana otidjem iz Nancy-a, pa ćete me sigurno zaboraviti.

— Treba li, da si mačem srdce otvorim, a da vidiš, da istinu govorim? — odvrati Louisona u sdvojnosti. Ne odumi samo odluke, da me ostaviš, pa će ti moja smrt potvrditi istinitost mojih rieči. Ali niti u viečnom životu ne ću imati mira, dok slika one zmije, koja me je iz raja protjerala, okružena nebeskim svjetlom, s tvoje slike na glavnom oltaru prvostolne crkve gleda. Zar da ja propadnem, i budem zaboravljena, dočim studena i lukava Ruetova kći, hiljadu puta ljepša, nego li što sbilja jest, u vječnom mladenačkom sjaju titra? Da poludim od te misli! Mene ide njeno mjesto! Mnogo prije, nego li što se je ona uvukla u tvoje srdce, bio si meni obećao, da ćeš mene i nikoju drugu kano svoju nebesku kraljicu naslikati.

— Obećajem, da ću u prvoj oltarskoj slici, koju budem slikao, vas kano madonu predočiti — reče Gellée.

— Te slike ne ću viditi, jer ću biti mrtva! Izbriši sliku one prokletice iz tvoga preobraženja blažene djevice, pa ću zahvalna pred tobom na koljena pasti.

— Ne ću — odvrati Claude odlučno.

— Vidit ćemo! — viknu Louisona izvan sebe od biesa.

Od toga se dana zametnu medju Louisonom i slikarom očit rat. Dama, čini se, sklonula vojvodu, da se za nju zauzme; jer Henrik II. pozva k sebi slikara, te mu očitova svoju odlučnu želju, da se na mjesto Adriennine slike metne Louisonina.

— Ja ne mogu toga promieniti, milostivi gospodaru. Ako kanite uništiti moje djelo — reče Gellée — onda možete dati naslikati, što vas volja.

— Nije tako, prijatelju — primieti vojvoda srdito — Ti sam moraš snimiti Louisonu na svojoj oltarskoj slici.

— Ne ću.

Digitized by Google

— Da vidimo, ne mogu li te prisiliti, da mi se pokoriš — nasmije se vojvoda, pogledav ga nekako strašno.

Gellée i Ruet uvidiše, da je skrajnje vrieme, da on otidje iz Nancya, ako se je hotio ukloniti Louisoninoj osveti. Zato se spremi na put, na koji se je imao zaputiti već sliedeće noći; ali da ne pobudi sumnje, podje po običaju u Karmelitsku crkvu i pope se na odar ne toliko da slika, koliko da se oprosti s ljubljenom slikom.

Ivan Mantot slikaše ne daleko od njega. Starac je bio danas osobito veseo. Sbijao je šale, i svojimi neslanimi dosjetkami nišanio na Claude-a. Iznenada se uzvrpoljiše radnici: vojvoda stupi u crkvu, vodeć pod rukom Louisonu, da razgleda oltarsku sliku. Mantot razveže svoju pregaču, odloži štap i kist, i pohiti po odru da pozdravi vojvodu. Sad iznenada popusti daska, tik do Gellée-a, pod njegovom nogom, a starac pade. Trideset po prilici stopa više poda bješe u zidu zabita jaka željezna kvaka, na koju bi se imale metnuti grede. Kvaka zakvači jednu čižmu padajućega slikara, koji ostade na kvaki visjeti, prebaci se u zraku i objesi se nogom gore a glavom dole, da ga je bilo strašno viditi.

Louisona se onesviesti, a Gellée, drhćuć cielim tielom, grozom gledaše, ne će li se nesretnik sasvim strmoglaviti, te si glavu razmrštiti. U taj čas nije mu se moglo pomoći, već je trebalo ljestve donieti i osoviti, da se do njega dodje. Mantot uze tuliti od straha, pa zamoli za svećenika, da se izpovjedi.

— Nakanio sam bio zlo počiniti, ali Bog me je pohodio. Sam sam pao u svoju zanjku! Gellée! Claude! Čuj me, oprosti! Dugo sam se protivio, ali Louisona me je mučila, dok ti niesam metnuo zanjke! Isuse, a sad moram sam u nju pasti... Mantot se silovito trgne koža se od čižme podere, a izdajica leži na podu razmrštene glave. — Louisona i vojvoda umakoše.

Sav omamljen i ukočen od ovoga groznoga prizora, koji je nanj toliko strašno djelovao, da se nije nikad više popeo na odar, ostavi Gellée sutradan Nancy i podje u Italiju.

Cieli svoj ostali život sprovede Claude Lorrain u Rimu, gdje si je bio podno Janikula sagradio ljetnik, koji još i danas stoji. Ovdje umre g. 1862. u osamdeset i drugoj godini života.

Godine 1840. prenesoše kosti Claude-a Lorraina po zapoviedi francezkoga ministra nutarnjih posala u crkvu Saint-Louis-des-Français u Rimu. Na nadgrobnici napisaše mu zahvalni zemljaci: La nation française n' uoblie pas enfants célèbres, même lorsque ils sont morts à l' étranger.

U ostalom najvatreniji štovatelji i nasljedovatelji Claude-a Lorraina niesu danas njegovi zemljaci Francezi već Englezi. Još danas drže oni Lorraina za najbolji uzor, po kojem se može učiti narav.

POUKA.

Potres ili trus Dubrovnika g. 1667.

Ne ima moguće dogodjaja u životu naroda hrvatskoga i zemlje hrvatske, koji bi se toliko dojimao bio srdaca hrvatskih, kakono grozna trešnja, s koje je grad Dubrovnik g. 1667 toliko ljuto postradao. Svakomu je Hrvatu dovoljno poznato, koliko je Dubrovnik vriedio i vriedi za poviest kulture hrvatske, kako je u 16. i 17. vieku stekao slavno ime „Hrvatske Atine“. U ono nevoljno vrieme, kadno je sav ostali narod hrvatski vodio ljuti i sdvojni boj o bitak proti Turčinu, kadno se je ciela Hrvatska preobrazila u daleku, nepreglednu pustoš, bijaše jedini Dubrovnik oazom, gdje se je Hrvat slobode i mira naužiti mogao. Dubrovnik cvjetaše tada u svakom obziru: tu si mogao naći gradjansku slobodu i vrline, tu si našao živahne trgovine sa cielim svietom tu bijaše jedino ognjište, gdje se je udomio hrvatski duh i jezik. Kadno je ostala Hrvatska, radjala vojevode Zrinske i Frangepane, Berislaviće i Lenkoviće, radjahu se u Dubrovniku umni pjesnici hrvatski: Gundulići, Palmotići i drugi.

Ali najednom propade sva slava i bogatsvo Dubrovnika u tinji čas. Ne obori ga turska divljač ni mletački lav; Dubrovnik budne žrtvom prirodne moći: silnoga potresa, kojemu se ne ote ljudska ruka. Grozna nesreća uništi grad i mnoge spomenike hrvatske i dubrovačke prošlosti, mnoge dragocjene rukopise, — ali i blagostanje samoga grada. Nesreća Dubrovnika bijaše velika, zato nije ni čudo, da je postala obljubljenim priedmetom mnogih pjesnika hrvatskih. Već stariji pjesnici kanoti Niko Gjivo Bunić, a zatim Petar Kanavelić i Jaketa Palmotić probugariše nad nesrećom grada Dubrovnika, a i naš noviji pjesnik Preradović oplakuje u liepoj elegiji pad Dubrovnika ovimi riečmi:

„Kad pod suncem tako jasne sreće
Ti cvjetaše u najljepšem cvietu,
Kad iz tvoga perivoja veće
Duh mirisa treptaše po svietu:
Tada potres sve na jednoč cvieće
S tebe strese — ah na vječnu štetu:
Ojadi se do korjena tada,
A cvjetaše poslie malo kada“.

Južna obala dalmatinska, a napose primorske strane izmedju Neretve i Boke Kotorske stradahu od vajkada sa čestih i ljutih potresa. O tom nam pričaju mnogo narodne predaje, a i poviest bilježi nam malo ne za svako stoljeće po više trusova. Tako pripoviedaju Bokelji, da je nekoč bio grad Risan glavnim gradom ciele

Digitized by Google

„Pa se ipak kreće“. (Nacrt Artura Grotgiera.)

Digitized by Google

Boke, te da se je i sam zaljev zvao risanskim zaljevom. Nu na jednom sgodi se ljuti potres, ter starodrevni grad Risan i slava njegova propade za vieke u more. Narodne priče pripoviedaju nam medjutim i o drugih potresih na drugih inih mjestih. Tako razabiremo iz liepih pripoviestih o postanku Hrastovačkoga jezera u Banovini i o Soljanskom jezeru u slavonskoj Dilj-gori, da su tu nekoč ljuti potresi harali i jezera ova stvorili.

U južno-hrvatskom primorju medjutim osobito u dubrovačkih stranah stradaju još i dan danas s ovakovih nevolja. Otok Mljet, zatim krajina od Dubrovnika sve do Budve toli je nesjegurna i nemirna, da su ljudi već pomišljali, ne ima li u ovom priedjelu kakova podzemna sopka (vatromet), koja će doskora provaliti, te prouzročiti još veće nevolje.

Godinâ 1822., 1823. i 1824 bijahu stanovnici otoka Mljeta u velikoj stisci radi žestoke pucnjave, koju su mljetskimi detonacijami prozvali. Sve ovo vrieme naime razabirahu na otoku Mljetu svaki čas, kano da im pod zemljom topovi gruvaju, sad bliže, sad dalje. Uz pucnjavu ponavljahu se žestoki potresi. Po prvi put prikaza se taj prirodni pojav početkom ožujka 1822., a najžešće je pucalo u kolovozu i rujnu 1823. S neprestane pucnjave i žestokih potresa zabrinu se sav narod na otoku. Sa svijuh strana dohrliše ovamo učenjaci, da prouče taj pojav, a iz Beča, Milana, Pavije i Padue dospješe komisije, da vide, što li se tuj sbiva. Neki nevješti odaslanik, očitova da kraj Mljeta imade podmorski vulkan, koj će doskora kidati i otok Mljet uništiti; ujedno predloži, neka se sav narod sa Mljeta preseli u okoliš Neretve, jer da mu pogibelj prieti. Mnienje ovo potekavše od čovjeka ne učena, prouzroči još gori strah medju narodom, te viest o novom vulkanu dopre ća do cara Franje I. Ovaj pošalje glasovitoga prirodoznanca Partscha na Mljet, da potraži i razvidi u koliko je ta viest istinita. Partsch proboravi cieli mjesec listopad 1824. na Mljetu, prouči sve odnošaje, te izda knjižicu *), u kojoj razloži, da ne ima straha od vatrometa. I sbilja, njegova je rieč vriedila. Malo iza njegova odlazka prestade pucnjava; potresi se doduše g. 1838, 1839, 1843, i 1850 pojaviše, ali Mljet ne postrada nijednom sgodom.

Mnogo nesretniji od otoka Mljeta bijaše vazda grad Dubrovnik. Već stari Plinij spominje, da je nekadanji Epidaurus, bivši prije na otoku, uslied potresa spojio se sa kopnom. A i kasniji Dubrovnik pretrpi u poznije doba ljutih poraza od trešnje. Osobito se spominju trusovi od g. 1481., 1482., 1520., i 1639. Uzburkana i nemirna priroda učini pučanstvo dubrovačko veoma nabožnim, te Dubrovčani uticahu se molbami svetcem, a napose sv. Vlahu, zaštitniku grada Dubrovnika.

*) P. Partsch: Bericht über das Detonations-Phänomen auf der Insel Meleda bei Ragusa. Wien bei Heubner 1826. —

Veoma štetan po Dubrovnik bijaše potres od god. 1520. Ranjina ga opisuje ovako: Godine Isukrstove 1520. bijaše strahovit trus u Dubrovniku i svemu njegovu zemljištu dne 17. svibnja oko 7 sati u jutro. Bijaše to na dan svetkovine uzašašća Gospodinova, a u doba kneževanja Petra Boža Sarake. Zemlja se tako zatrese, da se je mnogo vlasteoskih kuća po gradu oštetilo, nekoje dapače da su i do temelja razorene. I crkve, napose stolna crkva postrada, te tu osta jedno mrtvo čeljade i mnogo ranjenih; po kućah umrie 17 čeljadi. Štete po gradu računalo se je kojih 100 tisuća dukata, a po selih do 50 tisuća".

Potres ovaj kosnu se duboko srdaca Dubrovčana. Bolje no igda obraćahu oči prema nebu, moleći za milost. Da se potres ne opetuje, odredi dubrovačko vieće, da se odsele svake godine obavi svečani prohod na dan uzašašća Gospodnjega, a još prije dade sagraditi crkvu s. Salvadore (sada la Chiesa del Terremuoto).

Nu svi zavjeti i zadužbine ne koristiše Dubrovčanom. Godine 1639. ponoviše se opet potresi, te mnogo se kuća sruši, a mnogim opet oslabi temelj posvema. Već ovim potresom bijaše uzdrman sav grad i popucale mnoge zidine; — nu odlučni i najgori trus imao je stići tek. god. 1667., te razoriti hrvatsku Atinu posvema. *) —

Bijaše to god. 1667., za kneza Sime Getaldića, na samu veliku sriedu, dne 6. travnja. Već duže vremena ne oćuti Dubrovnik potresa, pa zato življaše narod bezbrižno, veseleć se dojdućemu uzkrsu. Dubrovačko vieće bijaše zaključilo, da će se na taj dan rano sastati, da u oči velikoga blagdana podieli oprost od kaznâ svim krivcem i zločincem grada Dubrovnika.

Svanulo jutro krasno i liepo, vedrina se blistala na nebu, uzduh bio blag i miran; sve je navieštalo, da će biti najljepši dan. Stanovnici grada bjehu već poustajali: viećnici pohrliše već neki u kneževski dvor, a pobožni narod navrvio jatomice u crkve, da izvrši jutrnju pobožnost. Već dva sata sijaše žarko sunce, bijaše već izmedju 8 i 9 sati u jutro. Nitko se ne nadaše ni iz daleka nikakovu zlu, sve bijaše mirno i spokojno. Ali najednom sred te svete tišine velike nedjelje, sred najvećega mira u prirodi, kad nije ni najmanje vjetrić

* Ob ovom potresu pisahu istodobnici: Serafino Razzii, Relazione dell' horribile terremoto sequito nella citta di Ragusa, ed altre della Dalmatia et Albania, il giorni delli 6. aprile 1667. In Venezia, 1667. appresso Gio. Pietro Pinelli., Travagini Francisci, Super observationibus a se factis tempore ultimorum terraemotuum, ac potissimum ragusiani physica disquisitio. Lugduni Batavorum. 1669. — Žalim, što ne mogoh nijedne od ovih knjiga dobiti. —

Kraj ovih spisa o potresu spominje F. Peter još i obširno izvješće hollandskoga konzula van Damma, što ga je ovaj svojim državam poslao. — Ja se držim ovdje najviše Appendinija. —

Digitized by Google

pirio, potrese jedan jediti ali snažni potres cielim gradom, i u tinji čas pretvori se malo ne cieli grad Dubrovnik u kamenu pustoš. Osim lazareta i nekojih čvršće sagradjenih kuća uzanj porušiše se sve sgrade i kuće te pokopaše u svojih razvalinah 5000 ljudi. Propade ih tim više, jer se je mnogo naroda u crkvah sabralo.

Tko ne pade prvi čas pod ruševine, poče bježati iz kuće na polje, ali pod mnogimi ugibala se zemlja, raztvarala se, i zakapala ih u svoje dubine. Mnogi pobjegoše u luku da se spase, ali imadoše što vidjeti. Tamo se uzburkalo more, sada padalo duboko i odticalo, sada opet naraslo za dva lakta u visinu, kano da će poplaviti sav kraj. Ladje se jedna o drugu kršile, i većina ih potonula u morskih dubinah. Gore u okolišu Dubrovnika počeše se tresti; a jedna se tvrdja dva put raztvorila, pa opet zatvorila. Uz trus razabiraše se takodjer neka mukla i strahovita tutnjava, prilična gromu, koja se produlji za koji dan, sdenci i vodometi usahnuše, a silna se prašina podignu u vis poput gusta oblaka i zakri nebo.

Potres potraja uz neke stanke osam dana. Tko se je u prvi čas spasio, kad se je grad rušio, dobježe bezsviestan na trg, ili poteče, kud su ga samo noge nosile! Iza prvoga udarca spasi se sretno na trg do šest stotina ljudi, ali kakovi li bijahu! Jedni bijahu ranjeni na glavi, drugi na ruku ili nogu, te drhtahu i pogibahu ovdje od straha, ne poznavajući jedan drugoga a kamo da bi mislili o spasu svojih milih svojaka i prijatelja. Povrativši se ponešto u se, te razabravši se od silnoga straha, podjoše neki od ovih tražiti izpod ruševina svoje roditelje, djecu i prijatelje. Ali svedjer novi potresi prikriše opet mnoge sred ruševina, a drugi sdvojiše, da će izpod gomile kamenja koga spasiti. Grad bijaše tako razvaljen, da nitko nije mogao naći ni mjesta, gdje mu je kuća stajala. —

Ljudî poginu zaista mnogo. Knez dubrovački Sime Getaldić nadje smrt u palači svojoj sa obitelji svojom, a s njim postradaše mnogi viećnici, koji stajahu pred dvorom i očekivahu čas, da jih pozove zvono na viećanje. Osim ovih poginu Gjuro Krok, odredjeni holandezki rezident kod porte sa 30 pratilaca, zatim dva maltežka viteza, jedan Niemac, duvne sv. Marka i mnogi drugi uglednici. Ista nevolja snadje i cielu školu malene djece, koju su još nekoliko dana zatim čuli plakati i moliti vode, a niesu im mogli pomoći. Od svećenika ne ostade no samo deseti dio. Osobitim načinom spasi se nadbiskup. On skoči sa svoga grada kroz prozor i umače smrti. Makar da se je na nogi ljuto ozliedio, hrlijaše ipak uz svu bol sa preostavšimi svećenici po gradu, kuda se je moglo prolaziti te izpoviedaše i blagosivljaše umiruće, a pobudjivaše preostavše, da neklonu duhom i ufanjem u Boga.

Neprestanim potresom pridruži se još i nevolja ljuća. U mnogih kućah bijahu pred potresom naložili u pećih vatre: sada bukne izmedju drvlja razorenih kuća silan požar, te pretvori cieli nekadanji grad u plameno more. K tomu se svemu pridruži još snažan vjetar te razdunu oganj, s kojega su opet mnogi postradali, koji su se potresu uklonili bili. Nitko ne pomisli u ovo vrieme, da vatru gasi; sve bijaše poteklo iz okružja gradskoga. Jedni stajahu omamljeni pred gradom, a drugi se ukrcaše na brodove pod Lokrumom, te očekivahu s užasom kobni čas, kad će se razvaline grada na sve strane razpršiti. U gradu bijahu naime na tri mjesta spremili mnogo praha i solitra, a požar se već približavaše ovim priedjelom. Nu tu se najednom u najveću radost njihovu požar ugasi, te bar razvaline grada ostadoše na svom mjestu.

To ne bijaše sva nesreća toga grada. Jedva je dne 8. travnja požar prestao, eto nove nevolje. Pred uskrs obavljao se je u Dubrovniku sajam, te zato nadodje iz okoliša ovamo mnogo prostoga svieta. Videći ta prostačina (većinom ljudi pravoslavni) grad razvaljen, poteče ona, da oplieni grad i da odnese ono malo dobra, što su potres i požar sačuvali. Tko bi od Dubrovčana svoje blago branio, onoga bi ti divlji prostaci umah ubili.

Potres, požar i grabež ovih divljaka poplašiše Dubrovčane toliko, te se ne mogoše osmjeliti, da udju preko razrušenih zidina u grad, da barem spase preostalo blago i da prekopaju ruševine, nebi li koga još živa našli. Tu ohrabriše nesretne gradjane njihova vlastela. Od viećnika preostade ih samo 25; ovi se sastadoše u vieće, te pobudjeni vrlim Nikolom Bunićem podjoše oslobadjati i razkapati ruševine svoga grada. Nikola Bunić sakupi oko sebe preostavšu vojsku, te poče s njom goniti iz grada čopore proste svjetine, a ostali latiše se posla, te uzeše izkapati svoju braću, i nadjoše još gdjekojega na životu.

Težka bieda, što stiže hrvatsku Atinu ove kobne godine, razcvili mnoge Dubrovčane, koji su izvan zavičaja svoga živjeli. Izmedju mnogih drugih probugari i Korčulanin Petar Kanavelić nad razvalinami slavnoga grada. U njegovoj istodobnoj pjesmi: „Grad Dubrovnik vlastelom u trešnji“ pripovieda on, kako se je njemu u Jakinu ukazala kraljica slavnoga Dubrovnika i opisala propast grada ovimi riečmi:

Gdje ja vidjeh svietlieh sgrada
Vrhe obraćat zemlji doli,
Gdje se ovi i razpada
Što ća do tle, što do poli.

Gdje se u noć dan mi obrati,
Gdje se sakri nebu lice,
Gdje ne vidjeh već ni sjati
Zrak od sunca, ni danice;

Gdje mnjah, da se nebo otvori,
I da gnjev svoj na me meće,
I da zemlja svom ponori
Proždrieti me hoće veće.

*

Digitized by Google

Koja boles može biti,
Ko boljezan bješe moja,
Kada začuh svud vapiti
I usdisat bez pokoja.

Majke plaču, otci cvile,
I nie, da ih tko pomože,
Sebe, i sinke svoje mile
Videć ginut, ah jaoh Bože!

Crkve bogu posvećene,
Djevičanski sveti dvori,
Sve ostaše obraćene
Vrhom do dna, dnom do gori;

Po ulicam svega grada
Vidjeh puke na sve strane
(Srce mi se jaoh razpada)
Prije neg mrtve zakopane.

I ne bješe jaoh nikoga
Da njih težke tužbe čuje.
I nevolju puka moga
U potrebi i pomiluje.

Kami ne osta na kamenu,
Svi se puti zagradiše,
U čas vidjeh diku strenu,
Liepo mene ka resaše.

Uzdignu se gora jedna
Od kamenja razorena,
Sama pokrit ka bi vriedna
Sva má dobra ne izbrojena.

Majka s ćercom, otac s sinom.
A brat s bratom zagrljeni,
Stiena ostaše pod težinom
Zakopani, ah jaoh Bože!

Zatim paka oganj vrli,
Ki se usjeknu gradu u kosti,
Sve požeže i popali
Bez ozira, bez milosti. —

Vode svoj tiek uzmakoše
Za moj poraz vjekoviti,
A moje suze ne mogoše,
Plam mogući ugasiti.“ —

Grozna katastrofa od g. 1667. uništi slavu i blagostanje grada Dubrovnika za uvieke. On se podignu doduše na novo iz pepela svoga, pomladjen, ali slab. Životareć kakovih 150 godina izgubi napokon i slobodu svoju.

Ali potresom od g. 1667. nije prestala djelovati ona podzemna moć, s koje cielo južno primorje hrvatsko strada. Još i danas živi Dubrovčanin u vječitu strahu od potresa, ter lieže riedko kada spokojno na počinak, već ga uviek mori neugodna slutnja, ne će li možda osvanuti mrtav u razvalinah doma svoga.

To svjedoči i vrli Niemac F. Peter u svojem djelu o Dalmaciji, pripoviedajuć nam o novijih potresih u Dubrovniku. On veli doslovce: „Za moga boravka u Dubrovniku od travnja 1823. do prosinca 1826. sgodi se u ovom gradu preko dvadeset potresa. Znatan je trus bio 7. kolovoza 1826. jutrom ob 6. uri, a još žešći 17 travnja 1827. u tri sata po podne. Mjeseca rujna, listopada, studenoga i prosinca 1840. učestaše potresi toliko, da se je sviet silne katastrofe bojao. Početkom listopada bježao je svatko iz grada, koj je samo mogao; ista vojska preseli iz grada u predgradje Pile. Mnogo jači trus sgodi se 17. travnja 1850 u $11^1/_2$ sati noćju. S ovoga i sliedećih potresa postrada mjesto Ston, broječe samo 150 kuća i 383 žitelja, toli jako, da su se kuće većinom porušile ili su se pako razpukle. Godine 1851. bjesnila je opet ta podzemna moć toli žestoko u malom Stonu, da ga je malo ne sasvim uništila. Ove neprestane i osbiljne opomene višnje moći, koja nad zviezdami stoluje, sjećaju nas umrle ljude, da smo mi nestašni i slabi, a naša djela neznatna. Mnoge još ruševine grada od g. 1667., kojih mjestimice u Dubrovniku nalazimo, opominju nas vazda na ono, što se je već jednom sbilo, i što bi se jošter više puti sbiti moglo. Zato i dubrovački sviet vazda trepti; srdce mu je nemirno, a u grudih mu je tjeskobno. Tko je samo jednom takav potres doživio, može si lasno strah Dubrovčana protumačiti. Ja barem ne ću nikada strašnoga časa zaboraviti, kada se je jutrom 7. kolovoza 1823. Dubrovnik stresao. Bijah još u krevetu te snivah sladak san, kada me na jednom trgnu od sna silan štropot i buka. Kad progledah, vidjeh, kako se svod i triem moje sobe amo tamo miče, a supruga mi uzkliknu: „Bože nas občuvaj, eto potresa!“ Poletih s kreveta na prozor te uočih na ulici množ ljudi, uskočivših iz kuća, te klečećih i vapijućih za milost božju. Zid kuće, u kojoj prebivah, bijaše se odozgo do dolje sav razpukao, i to prouzroči onaj sileni prasak. Sav taj potres trajaše tek nekoliko trenutaka, a iza toga zavlada opet mir i tišina, kano da se nije upravo ništa sbilo. Mornari, što su na brodovih spavali, kazivahu, da su i oni taj trus živo poćutili.“

V. Klaić.

Putne crtice iz Boke i Crne gore.

Piše Ivan Milčetić.

(Dalje.)

Sliedećega dana probudiše nas već za rana samostanska cetinjska zvona. Bila je toga dana pravoslavna mala gospa. Već u 6 sati vrvila je sila naroda cetinjskimi ulicami. Bilo je tuj Crnogoraca oda svih krajeva Crne gore, te Bokelja, Hercegovaca i Arbanasa. Toga je dana na Cetinju k jednu i sajam (pazar). Na glavnoj ulici cetinskoj, s jedne i druge strane razporedaše razni trgovci i trgovčići svoju robu, preporučujuć ju na sav glas u bolju prodju. Vidjelo se tu izim druge robe svakojakih izložaka crnogorske odjeće i kapa, svietlog oružja (handžara, noževa, pištolja itd.), bez čega ovdje ne prolazi ni jedan pazar itd. Na Cetinju ni

Digitized by Google

Suhi mlin na Krasu. (Nacrt F. Zvěřine.)

Digitized by Google

drugdje u Crnoj Gori ne ima ni kakvih dućana, pa kad tko hoće, da što kupi, mora da se potrudi na koji pazar, a zato su baš u Turskoj (a i u Dalmaciji) česti pazari. Osim redovitih pazara (obično svake subote) obdržavaju se pazari prigodom svakog svetka i narodne ili crkvene slave. U Crnoj je Gori glasovit pazar riečki (kod skadarskog jezera), kamo dovrvi svake subote sila naroda iz susjedne Hercegovine i Arbanije.

Na Cetinju bilo je sve živo i veselo. Ovdje se cjenkahu junaci s Arbanasom za svietlo oružje, ondje opet Crnogorke sa Kotoraninom za komad platna ili prtenine. A uz put čučahu i Hercegovci, držeći pred sobom vreće trebinjskog duhana, komu je posve prosto ulaziti u Crnu Goru, te ga svak može prodavati kako ga volja. Za 1 for. i pô mogo si kupiti oku najfinijeg duhana. U Turskoj ima, kako je poznato, mnogo duhana, pa zato se tamo i puši vrlo mnogo; ali turski duhan puše i Crnogorci, pa i u južnoj Dalmaciji skoro svak puši turski duhan. Crnogorac je ko i Hercegovac mahnit bez svoje lule — bez oružja i lule ne će on nikud nikamo.

Prava je milina bila gledati onu živahnost, onu šarolikost nošnja i ljudi.

Ljepotom su baš i ustrojem tiela Crnogorci krasan narod. Oni su visoki i vitka stasa, kose obično crnkaste a brkova smedjih, lica liepa i prijazna a ozbiljna: pravi junaci! Žene niesu ni iz daleka onako liepe i pravilna ustroja tjelesnoga kao muževi. Obično su nizke, lica tamna i sjetna, koje sluti na velike napore: pravi izraz njihova jadnoga družtvenoga stanja! Ljepoti stasa pristaje u Crnogorca i njegovo šarovito, liepo odielo, koje mu svojim sjajem podaje nešto dostojanstvena. Što osobito karakteriše crnogorsko odielo, jest duga, biela dolama i crnogorska kapa. Oko širokih prsiju ima Crnogorac crvenu ječermu, nakićenu srebrom i zlatom i punu svietlih puceta i težkih toka, a preko ječerme dolazi biela dolama do koljena, s prieda otvorena te se ne zakopčava, a nad njom malena haljinica bez rukava, boje crvene ili modre sa zlatnimi tokanci, sva izvezena zlatnom ili srebrnom žicom. Iz crvenog širokog pojasa viri po koji starinski samokres i jatagan, komu su držci zlatom ili srebrom okovani.

Do oružja drži Crnogorac mnogo — njim će se on najradje podičiti. Do nedavna niesu Crnogorci znali nego za svoje puške i pištolje, kremenjače; ali malo po malo doprieše onamo i ostraguše i revolveri, te sam na Cetinju vidio mnogim za pojasom uza staro skupo oruje i revolvera.

Do koljena dopiru modre široke dimlije (gaće) a izpod koljena ima uzke, biele dokoljenice pa obične kožne cipele ili najobičnije opanke. Na glavi pako svakomu je crnogorska kapa, zlatom izvezena. Ta kapa ima sliku poluvaljka. Izvana je od crvene svile, a odozgor crvena sa zlatnim lukom, nad kojim trepti crnogorska zlatna zviezda, koja ima raji u Turskoj naviestiti jednom slobodu! I žene nose tu kapu.

Karakteristična je i crnogorska struka od smedje vune, koja naliči običnomu plaid-u. Struka je uviek i svagdje vierna družica Crnogorčeva. Kad kiša zapljušti on se u nju zamota, a kad legne, ona mu je meko uzglavje.

Hercegovci i Arbanasi, na pose ovi posljednji, nose se drugčije no Crnogorci. U njih je na glavi bielo-crvena čalma (turban) ili tamno-crven fes sa svilenom kitom kao u Turaka. Arbanasi nose biele, duže i šire od crnogorskih, čudnovato namrežkane gaće. Arbanasina upoznat ćeš med hiljadom Crnogoraca. Lica je podugoljasta, živih očiju i divljeg pogleda, nosa zakovrčena a iztočenih ličnih kostiju, sve ti to prikazuje lice neslovinsko, odurno! Kako sam opazio, svi ti Arbanasi, što ih je tu bilo, govorahu sasma liepo hrvatski, osim jednoga, u kog sam kupio crnogorsku kapu; videć bo sve naokolo same kape, odoh i ja da si kupim takvu kapu, pa bacih u kut svoj šešir, kojih ne ima na svem Cetinju niti deset! Dadoh Arbanasinu desetaču, oduzev tri forinta za kapu, imao mi je vratiti 7 for. Al sada eto neprilike. Moj Arbanasin ne zna no arbanaski i turski — on mi vraća ostatak sitnim novcem turskim, koga ja ne poznam! Bio sam po gotovo u neprilici s timi novci ne znajuć je li to pravo ili krivo, dok niesam susrio prof. Bearu, koji se najprije malko pošalio sa mojim novčarskim znanjem, pa mi napokon kaza, da ima tu upravo 7 for. U Crnoj Gori kolaju svakojaki novci, al najviše se ipak vidja srebro i zlato. Austrijske srebrne forinte i četvrt forinte vidjaju se najčešće.

A kako u nas ne ima slave ni sbora narodnoga bez pjevanja, tako se je i na Cetinju pjevalo do mile volje. Skoro izključivo pjevaju se junačke pjesme, ali napjevi su monotoni i sentimentalni. A još žalobniji su glasovi gusala, uz koje sliepci izvadjaju ili stare junačke pjesme ili opet pobožne, moleć prolaznike: „darujte me prijatelji“. Rado sam slušao te narodne pjevače naše, kako tankim gudalom prebiru po strunah javorovih gusala. Po naših gradovih često sam vidio, kako se sviet ruga jadnim guslarom — a ipak koli uzvišen je njihov znamen u narodu našem!

U Crnoj Gori u svakoj kući nadju se gusle, gotovo svaki Crnogorac zna uz gusle pjevati. Kad se čeljad zimi skupi oko vatre, uzme tkogod gusle, pa pjeva uz nje pjesme o pobjedah crnogorskih nad Turci. Junake, koji padoše za „krst častni i slobodu zlatnu“ hvale i slave, a izdajicu Vuka proklinju. I tako već Crnogorac za djetinstva pripravlja se na junačtvo — on već tada nauči 500godišnju prošlost svoje slavne Crne Gore. I tako jedino posta Crna gora gniezdom sokolova — i tako osta:

„Krst ov častni ne pobiedjen igda!“

A to sve čine gusle — one su prva škola Crnogorčeva.

Digitized by Google

Negdje oko 9 sati zasvira glasba pred kneževim dvorom. Knez Nikola nastojeć da u svem unapriedi svoju državicu, utemelji i vojničku glasbu. On odredi najveće crnogorske sirote za glasbeni zavod na Cetinju. To su sve mladići od 14—18 godina, koji dobivaju odielo, stan i jelo u zavodu, a ne imaju nikakova posla, nego da se vježbaju u glasbi. Bilo ih je onda 36, a odjeveni su svi jednako. Kapelnikom im je Čeh Šulc, bivši prije austrijskim podčastuikom kod neke pukovnije. Čovjek se mora čuditi, kako su ti mladići za dvie godine dana dotle dotjerali te već igraju i težke komade iz opera stranih. Gosp. nadzorniku Kovačeviću izrekoh svoju radost nad tim, a on meni na to odvrati: — e moj gospodine, do sele su Crnogorci vojevali na Turke skromno uz samu zveku svoga oružja — ali u prvom ratu s Turci, predvodit će nas naša glasba: „onamo, onamo za brda ona!“

I zbilja u sadanjem ratu crnogorska glasba u vojsci kneza Nikole igra po Hercegovini davorije, slaveć pobjedu crnogorskoga oružja!!

(Dalje sliedi.)

LISTAK.

Pa se ipak kreće. (K slici.) Galileo Galilei digao se kao drugi učeni zvjezdoslovi i matematici, da obori staru planetarnu sgradu Ptolomeja. Ne kreće se sunce oko zemlje, sunce ne izlazi, ne zalazi, kako stari mišljahu: Zemlja, planete, mjeseći kreću se okolo sunca. To uztvrdi Galilei i o tom napisa djela. Nije se čuditi, da je ta nova misao uzplašila sviet; tradicije, računi, pokusi, umovanje od stotine od tisuće godina, sve to obori njegov račun. Ponosita zemlja je koja se, tobož mirno i veličajno slavila gospodaricom kroz tisuće godina sred tisuće svjetala, kojoj se tobož klanjahu sunce, mjesec i zviezde nebeske, ta zemlja budne po jednom računu smrtna čovjeka službenicom sunca, odsudjena, da se bez oduška vrti oko sunčanoga koluta, — a mi svi — mi ljudi, stojeći na njoj, mi letimo sa zemljom okolo sunca. Priča se, da je Galilei bio pozvan pred crkveni sud, da je morao klečeć zakletvom opozvati svoje djelo, al u ovaj par da ga je obujmila sva sila uvjere, i da je skočio na noge, viknuo „E pur si muove“ (Pa se ipak kreće t. j. zemlja). Kritička poviest veli, da je to bajka, al rieči „e pur si muove“ nije mogla kritika zatomit. Umjetnik, pjesnik nije kritičan povjestničar. Kako je Schiller nakitio Mariju Stuartovu?! Zato je i umjetnički kist Poljaka Artura Grottgera uhvatio tradicionalnu izreku „E pur si muove“ te je kistom klasički označio borbu pojedinca velikana proti cielomu svietu predsuda. Kad gledamo tu sliku, kad znamo, da ju je sin poljskoga naroda nacrtao, onda kao da čujemo srdce Poljaka umjetnika, gdje odjekuje: „E pur si muove!“

Suhi mlin na Krasu. (K slici.) Poznati po mnogih nacrtih i po osebnom načinu crtanja češki slikar Zvěřina, sastavio je više sbirka karakternih pokrajinskih i etnografskih nacrta i to iz zemalja slavenskih. Zvěřina, čini se osobit je prijatelj fantastičkim konfiguracijam gologa, razteskanog, osobito vapnenastoga gorja, jer je crtalom opisao cieli Kras ća do Hercegovine, ali ponajviše slovenske priedjele, opisao i gorski život u Karpatih. On je stotine takovih kuća, ponikava, klanaca, crkvica, pastira, seljaka, baka i t. d. sa pustih goleti Krasa vješto i smjelo prenio na artiju. Takova je pokrajinska crta „Suhi mlin na Krasu“, kako ga naša slika prikazuje. Mlinovi kraški ne imaju vode potočnice, jer je cieli Kras suh, već su oni gradjeni na takovih, s veće strane vratolomnih mjestih, kud za velike kiše udara za jedan čas gorska bujica nizbrdice; tu se dakle samo za kišovita vremena mljeti može. Kad se dakle stanu navlačiti na nebo gusti oblaci, skupi kraški Slovenac kuruze, koliko je ima, u vreću, pa ti to leti sa svih strana k mlinu. Mlin takov melje dakako obično samo 3—4 dana, dok voda traje. Stupovi, ozdo gvozdenim šiljkom okovani udaraju u čunjaste žljebove od tvrda kamena, kamo se mlivo nasiplje, te ga tako samelju. Mlin je obično pust kao kakova prokleta gradina, pa ne ima ni ključanice ni lokota. Malo kada nastani se u njem živa duša.

Nove knjige. Danica. Koledar i ljetopis družtva svetojeronimskoga za prostu g. 1877. Na sviet izdalo družtvo sv. Jeronima. Zagreb. Tisak Dioničke tiskare 1876. 164 str. u 8mini. Ciena 25 nvč. Naklada 16000 iztisaka. Sadržaj: Koledar. Rodoslovje kraljevskog doma. Ljetopis družtva od dr. Gjure Posilovića. Izvadak iz pravila družtva. Dimitrij Zvonimir, kralj hrvatski (slika). Krunitba kralja Dm. Zvonimira, napisao dr. Fr. Rački. Hercegovka, spjevao Jovan Hranilović. Juraj Dobrila biskup (sa slikom). Vitez Ivan Trnski (sa slikom). Tko pravi tuču? napisao Petar Bučar. Kako se pravi ocat, napisao Drag. Stražimir. Kako da se seljaci priviknu umnomu pčelarstvu, napisao Milan Kučenjak. Stana, pripoviest, napisao Josip Miškatović. Nove mjere. Kakvo će biti vrieme 1877. Sajmovi. Priobćismo, šta u toj velevriednoj knjižici ima, nek se vidi, da će tu naš puk naći pouke i oslade, a po piscih sudeć, znat će svatko, da je urednik i ove godine birao prinose kao golub pšenična zrna. O nekih prinosih, koji spadaju u beletristiku, govorit ćemo obilnije u priegledu o najnovijih beletrističkih radnjah hrvatske knjige.

— Razgovori Mihovila Pavlinovića. Tisak „Narodnoga Lista“ str. 184. Već je to druga knjiga ove godine, kojom nas je obdario vrli naš prozaista Pavlinović. Ovi su članci pisani oblikom razgovora. Sadržaj: Jedna noć u Primorju. Praznovjerje. Prizor u Dalmaciji god. 1863. Zadvarski. Slavenstvo, Jugoslavenstvo, Srbohrvatstvo. Knjižica ova dobiva se uz cienu od 60 nč. u dioničkoj tiskari, a isto se tako tu dobivaju i njegovi: „pučki spisi“ i „različiti spisi“, svaki uz cienu od fr. 1.50.

— Die Kanalisirung der slavonischen Drau-Donau-Ebene. Tisak Karla Šandora u Osieku, str. 147. Sastavio po nalogu Ivana Adamovića vlastelina Čepinskoga Joh. Nep. Spannbauer. Prije svega trudi se pisac da geografijski i kulturno historijski ocrta ravnicu Dravsko-Dunavsku, koja je uslied velikih i neprestanih groznica tako nezdrava, da pučanstvo gdjekoju godinu za 3 posto na godinu pada te bi, uztraje li tako, za 100 godina posve izumrlo. Tečajem pet godina (1867—1871) rodilo se je u osječkoj, virovitičkoj i djakovačkoj podžupaniji 42.302, dočim je umrlo 51.792, pučanstvo se je dakle za pet godina umanjilo za 9490 t. j. malne za 2000 na godinu. Tad pisac pripovieda, kako je ovaj kraj u rimsko doba bio

Digitized by Google

kultiviran, kako su Rimljani gradili tud kanale i prokope, regulirali rieke i potoke da zemlju sačuvaju od poplave. Dakako da je u to doba Slavonija bila zdrava. Nadalje pripovieda pisac poviest i razvitak današnje zapuštenosti, te napokon prelazi na hidrostatičke odnošaje i na narodnogospodarstveno stanje toga priedjela, nadovezujuć priedloge svoje, kako bi se tomu nesretuomu stanju doskočiti dalo time, da se uredi rieka Vuka i Karašica. Obširno ovo veoma poučno djelo obiluje do sad sasma nepoznatim, novoiztraženim materijalom, te ima uz sijaset tabela i grafičkih karta i jedan veliki zemljovid ciele doline.

— Der serbisch-ungarische Aufstand vom Jahre 1735. Ovu je historičnu razpravu u Lipskom izdao novopromovirani doktor Milan Savić. Razprava razabire na temelju izvornih arkivalnih podataka bunu, koja je g. 1735 u Ugarskoj medju Srbi buknula.

Ovogodišnja školska izvješća. Nastavljajuć iz br. 33. „Vienca“ spominjemo „Jahresbericht“ c. kr. velike realke u Rakovcu, u kom je razprava Ostoje Mrakovića: „o izofotah plohe itd.“ i razprava M. Sekulića „Način iztraživanja prirodnih zakona i novi stroj umetaljka (Interpollationsmaschine).“ Školske viesti pisane u dva ravnopravna jezika: njemački i hrvatski, — dakako radi krajiških Niemaca! — Izvješće realne gimnazije u Kranju (Krainburg u Kranjskoj) donosi od K. Glaskra: „Odlomak slovensko-francoske slovnice“. Pisac imade već više godina u rukopisu čitavu slovnicu francezkoga jezika za Slovence, ali do sad nije je mogao izdati. — Ovo je jedini program srednjih učilišta u Kranjskoj, koj imade članak pisan slovenskim jezikom. Ostali su njemački. — U izvještaju gimnazije novosadske piše prof. F. Oberkneževič: „Od kakvog je značaja u gimnaziji izučanje jezikâ a naročito klasičkih“. Pisac svodi značaj izučanju na ovo: s jedne strane, da se mladić, izučavajući gramatiku svog i stranih jezika u obće u gramatici formalno izvježba kako bi onda, upoznav obće zakone jezika, bio kadar da svoje misli naročito u svom jeziku ustmeno i pismeno podpuno korektno izrazi; a s druge strane da učenik, izučivši jezike, pomoćju njihovom udje u književnost najznamenitijih, naime staroklasičnih naroda, koje naviek ostaju neizcrpivim izvorom prave humane obrazovanosti, da time um izobrazi i srdce oblagorodi, a onda će se skladno sa ostalimi priedmeti moći postići najviši cilj gimnazijskoj nastavi, a ta je: da se u mladića pored nužna znanja u osnovnih naučnih predmetih razvije izobražen i plemenit karakter, jer: scientia, nisi cum virtute est conjucta, parum prodest. — Izvješće više djevojačke i obćih pučkih škola u Karlovcu ima članćić: „kameno ulje (petrolej“) bez podpisa. U članku ima dosta poučna za mladež, ali bi se bio mogao pisac trsiti, da nešto temeljitijega i ljepšega napiše o tom priedmetu, o kom već i u našoj književnosti i boljih sastavaka imade. — Žalimo, što još ne vidjesmo nijednoga izvještaja dalmatinskih srednjih učiona.

Restauracija crkve sv. Marka u Zagrebu. U posljednjem broju „Vienca“ od prošle godine donieli smo sliku crkve sv. Marka, kakva će biti kad se restaurira po osnovi graditelja bečke katedrale Schmidta. Kao što mnoga liepa osnova kod nas žalibože nikad ne dodje do toga da se izvede, tako su se mnogi bojali, da ni s restauracijom sv. Marka neće doći dalje od osnove. Ali taj put se prevariše, jer od dva tjedna marljivo se već radi oko projektiranih popravaka. Dakako da se toli zamaš naposao ne može svrštiti za jednu godinu, tim manje, što k tomu ne dostaje u ovaj mah potrebitih sredstva; ali čim se je evo počelo, ne ima dvojbe, da će se posao i dovršiti. Ove će se godine samo novi krov konstruirati, prigradjena kapela sv. Felicijana srušiti, i pročelje ukrasiti gotičkim baldakinom i kipom sv. Marka. Na godinu pokrit će se krov caklenim raznobojnim criepom i sagraditi novi portal na pročelju (nasuprot banskim dvorom). Tečajem pako budućih godina izmjenjivat će se redomice prozori i preduzimati nuždne promjene u nutarnosti. Na taj će se način ovaj liepi spomenik sredovječne gotike i opet privesti svojoj prvobitnoj staroj krasoti, koju je izgubio tečajem viekova barbarskim izkvarivanjem i nagrdjivanjem. Ima mnogo ljudi u Zagrebu, koji misle i javno govore, da je svaki novčić za popravljanje ove crkve bačen u vodu, te da bi mnogo bolje bilo crkvu srušiti i prostran trg stvoriti. Nu ti ljudi ne imadu pravo. Naša zemlja ima tako malo uspomena sredovječne arhitekture, da bi prava grehota bila i ono malo što imamo srušiti. Svaki grad gleda po mogućtvu sačuvati svoje starine, ako i ne imadu vriednosti umjetničke, već rad svoje poviestne uspomene. U to ime postoje posebna društva, koja troše silne novce. A mi zar da naprosto srušimo ovakovu starinu, koja po sudu najkompetentnijih arhitekta vriedi da se sačuva? Pitajmo se nadalje, je li ondje morda sbog velikog prometa nuždan veći trg? Nije. Ili možda crkva zaklanja lice veličajnim palačam? Ni to. Sačinjava li ljepotu trga samo njegova prostranost? Mi ne bi rekli. Možete li manjim troškom što god ljepšega učiniti? Trošak od 80.000 svakako je tako malen, da bi jedva dospio za to, da se stara crkva sruši, te valjan spomenik na trgu podigne, a kamo li što ino! Mora se napokon uvažiti i to, da bi se u slučaju, da se sv. Marko sruši, morala zidati negdje drugdje nova crkva za gornji grad, a ta bi svakako i pet puta onoliku svotu progutala. — Mi se od srca veselimo ovoj radnji, jer smo uvjereni da će biti na ures grada Zagreba, a biti će tvornim poticalom i za druge slične restauracije, naročito za restauraciju stolne crkve; jer će tad napokon i sliepci progledati, te upoznati nuždu popravaka i preinaka.

Školske plaće u srednjem vieku. Učiteljske plaće bile su i bit će vazda predmetom vrlo živahne razprave. Zanimivo je saznat, kako su te plaće prije nekoliko sto godina stajale. U nekom njemačkom mjestu imao učitelj u 15. stoljeću 4 for. plaće na godinu, k tomu tri mjerova žita, dva mjer. pšenice, dva mjer. zobi, 60 snopova slame, a izim toga stan i vrt. Za pjevanje u crkvi dobivao je 2 fr. na god. To je bila za ono doba plaća dosta dobra, jer je sve jeftino bilo. Gradski pisar (sadašnji bilježnik) imao je na god. samo 5 for. plaće, a načelnik dvie i pol for. na god. Učenje na sveučilištu bilo je takodjer dosta jeftino. Sačuvao se račun nekog plemića iz 14. vieka, kojega je sin učio na sveučilištu u Erfurtu. Po tom iznosi sveučilištni trošak za mladića i to: „stan, jelo, pranje, plaća za mentora, školarina“ za sve skupa na cielu godinu dana samo dvadeset i šest forinti. I proračun školski slavnoga grada Zagreba bijaše u 16. vieku vrlo skroman. G. 1576. dakle prije trista godina dobivao je Blaž Dragšić „Rector Scholae Ciuitatis“ 20 forinti i 27 dinara na godinu, a to je i sav školski trošak bio, a danas plaća grad Zagreb za škole do 40.000 for. Rektor školski u Zagrebu imao je dakle prije trista godina za nekoliko forinti više plaće nego zvonar (12 fr.), turnjar (12 fr.) i bubnjar (12 fr.).

Zabava: — Badnji dan — Ilijina oporuka — Claude Lorrain — **Pouka:** — Potres ili trus Dubrovnika g. 1667. — Putne crtice iz Boke i Crne gore. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 9. rujna 1876.

Br. 37. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Proljetna molitva.

Spjevao N. A. M.

Ole nebo je vedro kò djetinja duša
Nad samovnim vrtom sa granama golim,
Još su ptice male daleko, daleko,
Samo ja tu stojim, te se tebi molim.

Proljeće se prašta s poslednjimi snovi,
Na dah povjetarca travica se budi, —
Oh, ti topli dani izmamit će cvieće,
A da li i nadu u očajne grudi?

Silna ljubav kipi u prsima našim,
Nemilostiv sviet je tako hladno sreta,
Ne razumie bolje najčistijih srdca —
Bez tebe nam nema proljeća i ljeta.

Mi ti se molimo ... ti se srdiš, je li?
Oh oprosti srdcu, koje mnogo pati!
Što nas dvoje, Bože, tuži i veseli,
Ni nebo ni zemlja ne moraju znati.

Napried, napried samo proljeće ti milo!
Podaj željnom svietu, što se nama uze;
Neka mu je srdce veselo i puno,
A nama su dosta — naše čiste suze.

Njoj.

(Na njezin dan. N. A. M.)

O koja ti si u duši mojoj
Pogledom nježnim zažegla plam,
Snosit' pomozi život mi burni!
Dosta već, dušo, borih se sam.

Šta te ja tražim, pjesnik ja skromni?
Ništa do ljubav, neba taj dah,
Što misli mojoj poleta daje,
Iz srdca čupa klonulost, strah.

A za tu nježnost, za ovaj silni
Potaknut' tobom u srdcu žar
Spuštam ti liru čisto na krilo —
Pjesma je, dušo, najljepši dar.

Svenut će vienci silnih laskača,
Mramorni stubi bit će i proć',
Ali će pjesma zvučna i nježna
Poznom' potomstvu do srdca doć'.

Digitized by Google

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

Bilo je po podne jesenskog dana. U dvorišnoj sobi neke kuće u dugoj ulici sjedjaše gospodin Jelušić mirno pijući svoju dugu lulu. Lice bijaše mu vedro, i kadkad mogao se je na njegvih usnah opaziti posmjeh. Činilo se, da poslovi dobro uspievaju. Prekapao je, slagao je razne papire i pri tom veselo klimao glavom. Magistrat odobrio je njegov izvještaj, po kojem se u ostavštini pokojnoge Radića nije našlo više od 3000 for. gotovih novaca. Trgovačke dugove počinjene po Josi Mariniću bio je popisao. Bilo je do 6000 fr. duga. Velevriedni Joso bio je u velike naručio robe, koja nije ni došla u Radićev dućan, već ju je dao odvesti drugim kramarom, koji su mu dakako samo polovicu vriednosti platili, nu Joso primio je i tu polovicu i tisnuo u svoj žep. Jelušić je dakako sve uredio, da se izplate dugovi, da se trgovina opet otvori i kan da ništa ni bilo nije. Sviet je barem šutio, kapetan nije ništa saznao', udovica Jaga bijaše zadovoljna i vesela, te je drage volje podpisala obveznicu, koja bude uknjižena na kuću i ostale zemlje pokojnoga Radića, podpisala ju dapače prije, nego je Jelušić broj dužne svote upisao bio, jer se, reče mudri odvjetnik, za sada još ne zna, koliko treba novaca uzajmiti. Dvoje ga je jošte peklo: prvo, da je u životu Joso, koj je znao za tajnu njegovu, drugo, da se Mara nije nikako hćela sklonuti poći za apatekara, koji mu je sve to više dosadjivao. Nu nadajući se, da će i te dvie zapreke domišljatom svojom glavom ukloniti, upravo je sbrajao dobitak, što mu ga je kuratorstvo Radićeve ostavine dosele bilo donielo i koliko bi mu jošte nositi moglo. Bubnjajući prsti po stolu sve se je više i više zaplitao u tu aritmetičku zadaću, a uspjeh njegova umovanja bijaše tvrda odluka odgadjati sve više udovičinu udaju, jer, reče si sam, Joso argumentirao je posve pravo. Dodje li kapetan gospodarom u kuću, prestat će svako drugo gospodarstvo — a i moje. Udovica je lahkoumna, strastvena i treba joj novaca. To su vrline za mene zlata vriedne. A i samomu kapetanu, mislim, ne će biti preša oženit se, kad i bez toga dobiva novaca, a uz to ostaje slobodan. Tako ćemo. A posao napokon nije težak, ta udovica u mojih je rukuh.

Još je htio i dalje razplitati svoju mrežu, al netko pokuca na vrata.

— Tko je? prenu se odvjetnik.

U sobu udje Petričević. Odielo bijaše mu otrcano, zamrljano, sieda kosa stršila mu u vis kao ježu, nad crvenim nosom buljila mu dva sumrtva, glupa oka. Staviv šešir na stolac do vrata, podje glavurdajuć do Jelušića.

— Servus, domine collega! propenta Petričević.

— Šta ćeš? zapita ga ljutito fiškal.

— O! O! Osobite novine! Osobite!

— Kakove? Govori brzo, ne imam kad slušati.

— Joso — Joso — znaš onaj Joso, koj je bio u trgovini, gdje smo mi kuratori, hihihi! kuratori — i Petričević poprati ove rieči sa pet prsti.

— Šta Joso? skoči fiškal nemirno na noge.

— Zaklali ga, fundamentaliter, zaklali ga kao purana.

— Gdje? Tko? Tko ti je to rekao? uhvati Jelušić druga svoga za ruku.

— Čuo sam to kod županije. U šumi za Karlovcem nadjoše mu mrtvo tielo a u praznoj listnici samo putni list. Valjda je htio k moru, al ga razbojnici sretno dočekaše i zatukoše, jer vele, da je u one strane provalila četa hajduka iz Krajine.

Fiškalu planu od radosti lice. Pijanica Petričević nije ni s daleka slutio, koliko da je ta novina razigrala fiškala. Sabrav se ponešto, prihvati Jelušić mirnije:

— Vidiš, vidiš, zla vremena, čudna vremena. Dakle ga ubili, siromaka, poštenjaka! Nu, dragi amice, nastavi fiškal, ja imam mnogo i premnogo silna posla. Evo ti cvancike na čašicu vina.

— Cvanciku na čašicu vina? opetova Petričević porugljivo, držeć poklonjenu dvadeseticu dvama prstima, — cvanciku, pa još probušenu! To je malo, dragi Jelušiću, premalo, to je jedva za jedan obrok. Ti vrlo dobro znaš, da ne imam više ni groša. Vrag me je nanio na karte. Fuć! Fuć! U mojoj kesi novci ne imaju blagoslova, a ipak niesam veći lopov od tebe. Udovica mi je nekoliko forinti dala, al posljednji put bacio me kapetan iz kuće. Ja ti ne imam stana i hranim se rakijom. To je jeftina hrana, spavam u šumi, u Tuškancu, to je jeftin stan. Al su sad noći hladne, ne imam toplog odiela, pa mi se ne će svaki čas prosjačit. Pa kad sam već postao lopovom, mora mi lopovština i kamata nositi, dobrih kamata, jesi li čuo, domine collega? Zato daj novaca, novaca daj! Jer tako mi duše — — — oči Petričevićeve planuše divljim biesom, ljutit baci Jelušiću probušenu cvanciku pred noge i dignu šaku na bliedog fiškala.

— Luda pijanice! Jesam li ja kriv, da sve zapiješ, zakartaš! Ništa ne dam, ništa! Nosi se, jer ću te batinom izćerat! i u isti mah uhvati drenovaču pa zamahnu na pijanicu.

— Daj! Daj! nasmija se Petričević glupo, ne bojim te se, ali cielu stvar iznesem.

— Bit ćeš zatvoren.

— Dakako! Šta je meni zato? Imat ću bar hrane i stan, al ti — ti — hi, hi, hi!

Digitized by Google

Fiškal, predomisliv se, nastavi mirnije:

— Ne budi lud! Čuj me! Reći ću ti pametnu. Evo ti pet forinti.

— Ah to je pametnije, al nije dosta.

— Slušaj me, velim ti. Najmit ću ti stan, plaćati hranu, kupit haljina t. j. udovica će platit.

— Dobro, al to je sve solidno, a ja niesam vičan življeti kao fratar.

— Dobivat ćeš i novaca, al sad ih upravo ne imam već ti dodji za jedno osam dana.

— Poštena rieč?

— Poštena.

— Bene! Doći ću, ali čuvaj se, čuvaj se, jer, jer — boga mi — mumljaše glavurdajuć pijanica i ostavi sobu.

— Hvala bogu, govoraše sebi odvjetnik, za sad riešio sam se toga djavla. Jose dakle ne ima više. Dobro. Jedini Petričević zna za našu tajnu. Za mjesec, dva mjeseca i on će bit smiren, pa onda s bogom Zagrebe! Nu svakako je vriedno, da se posao pospieši! Fiškal pokupiv brzo neka pisma, pohiti prema gornjemu gradu.

U dućanu na ćošku Markova trga sjedjaše u isti čas Petričević, a pred njim na dućanskom stolu stajaše čašica šljivovice. Poniknute glave buljio je pred sebe, samo kadkad bi, iztrusiv čašicu, viknuo:

— Točite, danas ne treba krede, jeste li vidjeli tu petaču?

Pijanca motrio je pozorno najstariji trgovački pomoćnik — Tomo, koj je nekad služio kod „morskoga raka". Tomo kan da je bivšemu sudcu nešta prišapnuti hćio, al nije smio što od mušterija, što od drugih pomoćnika. Za kratak čas ostadoše obojica sami u dućanu.

— Spectabilis! prihvati Tomo udvorno, gdje vam je stan?

— Stan? nasmija se pijanac, „sub Jove", znate li taj klasički izraz u gradu „ad Parnassum?"

— To jest, pod vedrim nebom, odvrati Tomo.

— Pogodili ste! Optime! Flos latinitatis nije vam se izkadio kraj tih haringa. Točite čašicu!

— Spectabilis, nastavi Tomo natočiv čašicu, gdje večeravate?

— Ja večeravam evo sad ovdje rakiju! Čovjek si bar prištedi vremena, jede i pije u jedan put.

— Spectabilis, dozvolite, da vas ja danas pozovem k sebi na večeru. Sutra je i onako nedjelja. Ja imam svoju sobicu. Gospodara ne ima kod kuće, pa možete kod mene i prenoćiti.

Petrićević dignu glavu i pogleda trgovca glupim okom, zatim se nasmija:

— E bene! Ja ne odbijam ponude, niesam je nikad odbio, jer se veselim rado u družtvu učenih glava, a vi ste onako na pol študiran. Bene! Primam.

Za pol drugu uru sjedjahu u komorici pomoćnikovoj pod krovom Tomo i Petričević za stolom. Bijaše ugodna prijatna komorica. Na stolu stajaše pečenka, sir, butina, boce fina vina i bočica fine rakije. Petričević odbijao je dim fine debele duge cigare, glavu spustiv natrag i držeć ruke u žepovih. Oči ne gledahu glupo u sviet, već se dosta pametno kriesile.

— Amice! reče, čast vašoj večeri, vašemu vinu i vašoj sladkoj rakiji. Već odavna niesam takove okusio.

— Ne dobiva se drugdje u Zagrebu.

— Lažete, amice, dobivala se, dobivala, kod „morskoga raka". Ja sam je ondje zabadava pio, ja massae curator. Joso je i kako točio.

— Pa ju i ovdje badava pijete, odvrati Tomo natočiv oveliku čašu, živili!

— Hvala, hvala, amice!

— Nosi li vam kuratorija mnogo, spectabilis? zapita Tomo natočiv drugu čašu.

— Vraga nosi, ništa ne nosi! Ni spomena vriedno.

— E sami ste krivi, nastavi Tomo svejednako točeć, kuća je mastna.

— I kako mastna, nasmija se Petričević pucajuć jezikom.

— Po pravici bi vas bar išla petina.

— Dakako! lupnu Petričević šakom o stol, pošto je čašu iztrusio.

— Al se našli drugi miševi na tu slaninu.

— Štakori! Štakori! vikaše pijani kurator.

— Jelušić, to je prava lija! Izvolite još čašicu.

— Jelušić je vuk, vuk! vikaše kurator razigran sladkom rakijom.

— Pa vam se jošte ruga.

— Ruga? skoči Petričević upiruć se u svoje šake.

— Onomad slušao sam, kako je s nekim magistratskim gospodinom govorio latinski, misleći, da ih ne razumiem.

— Pa što, što je reko? izbulji Petričević oči, pošto je izpio čašicu.

— Reče, da ste pijanica, propalica, čovjek pogibeljan. Da bi najbolje bilo, pod stražom odpravit vas iz grada, zatvorit u ludnicu kod milosrdne braće, i da ne će mirovat, dok ne izhodi toga od slavnoga magistrata.

Za tih rieči izkapi Petričević stoječ čašu po čašu, a kad Tomo završi, zariknu mahnitim glasom:

— Ha! Ha! Ha! Bestiae infernales! A znate li, što ću mu ja reći, što ću reći pred sudom, pred cielim svietom? Reći ću: Dovukli ste me u noći u kuću udovice Radićke, počastili me liepom večerom, napili me, al ja i pijan svojih oči, svoje pameti izgubio niesam i niesam. Dogovorili ste se, kako ćete pod silu udati djevojku za apatekara, okrasti ju, dok sam ja tobože drie-

Digitized by Google

mao. Provalili ste u sobu, izvukli škrinju, razbili ju sjekirom, izvadili 30000 for. liepa novca, razgrabili ga medju se kao grabežljiva zvjerad i napisali krivi protokol, da nieste našli nego tri tisuće! Oglobili ste djevojku a meni bacili nekoliko kukavnih stotina kao kost psetu. To, to ste učinili vi — vi razbojnici, i na to ću se zaklet, tako mi bog pomozi! Tako mi — —

Petričević ne svrši tih rieči. Uzdignutom desnicom sruši se shrvan pilom i bjesnoćom poledjice. Tomo ga dignu i stavi na postelju, a sam sjede za stol pisati; pisao je dugo, dugačko pismo pa ga pomno zapečati, u rano pako jutro ponese ga na poštu. Petričević je medjutim spavao cielu noć, cieli dan u Tominoj sobi.

(Dalje sliedi.)

Želja pjesnikova.

Francuzki spjevao A. L. Thomas; pohrv. T. M.

Kad za zvek novca prodat bih jedared trgo
Slobòdu svoju, pod noge si obraz vrgo,
Kad s ružnih bi mi želja ološao um,
„Vremena!“ — u svom ljutit rekao bih srcu —
„Uskorite mi smrcu!
Sramote trpjet ne ću, volim grobka hum!

Al plamen kadgodj poštenjačtva i vrline
Iz pera, knjiga mojih da u svietu sine,
Mudròrek pobru da oblàkšat mogu jad
I nesretniku, kog bolinak i zlo bije,
A kriv siromah nije,
Slabačkom rukom plač da utrt mogu kad —

Prikričo bih: „ne leti vrieme, još sam mladjan,
„Da majci svojoj, kojoj sam jedinac sladjan,
„Izplatit mogu ljubavi sinòvlje dug,
„I Kriepost, Slava božice da neumrle
„Jedared k meni hrle,
„Sjedokos kada budem, neka sam im drug!

Iz ljetnih kupka.

Od S. Samuela, òndskoga pisca. Preveo Al. T.

Kadgod se pojavi proljeće trse se Helsingforsci, kako već tko bolje može, otići kamo na selo i tražiti lieka malaksalu zdravlju — jer je u gradu sparno, a smeće i prah vrlo škodi zdravlju. Oni opet, koji su na selu, umuju ovako: evo nà ljeta ići nam je u Helsingfors *) i tražiti lieka malaksalu zdravlju — jer tamo su dobre kupke i dobri kupališnti liečnici; ima tamo kupkâ u badnjevih, kupka toplih, kupka mrzlih — i sam Bog zna, kakvih još sve ne ima.

I tako je došao u Helsingfors i gospodin Rikkinen, bogat posjednik iz okolice sotavalske, sa ženom svojom Amalijom, a i gospodin Nikkinen, takodjer bogat posjednik iz okolice björnboržke, i on sa ženom svojom, kojoj bijaše ime Emilija. Nije to ništa čudna, jer se oba držahu načela, da je „mens sana in corpore sano“, t. j., da zdrava duša prebiva samo u zdravu tielu.

Gospoda Rikkinen i Nikkinen, bijahu negda suučenici, dobri prijatelji, ali, kao što to obično u životu biva, razstadoše se i podjoše svaki za svojim zvanjem; sjećahu se kadhad jedan drugoga, nu već davno ne ču ništa jedan o drugom. Cesta od Sotavale do Björnborga biti će dotle hrdjavom, dok koje za dobitkom pohlepno družtvo ne spoji oba mjesta hitrom željeznicom. Ne čuvši dakle oba prijatelja već deset godina ni glasa jedan o drugom, dodjoše sada i sa ženami u Helsingfors.

Poslije nekoliko dana, iza kako je došao u Helsingfors, sjedjaše gospodin Nikkinen u nekoj kupališnoj dvorani, čekajuć, dok mu bude red kupati se, i čitaše medjutim novine.

Za čas dodje onamo i gospodin Rikkinen. Ni ne razgledjuć se mnogo na okolo, sjede k drugomu kraju stola, te čekajuć takodjer, dok mu bude red kupati se, stao i on čitati novine.

Ne bijaše dugo, al' dodje matami *) najaviti, da jedan od gospode može već ići kupati se; nu u tom je zaboravila, čiji je red: da li gospodina Rikkinena ili gospodina Nikkinena. Napomenuti mi je, da svaka matami ima svoj stanovit broj kupati se želećih gosti, a Rikkinen i Nikkinen dopadoše slučajno jednoj te istoj matami, ne znajuć dakako ništa jedan o drugom. Matami pomela oba ta toli slična si imena, te ne znade jedan čas, što da počme; nu brzo se dosjeti:

— Kupka reče čvrstim glasom; — priredjena je za gospodina .. hm .. ikkinena.

*) Grad u Finskoj.

*) Djevojka, koja dvori u kupkah.

Digitized by Google

— Dobro, dobro! povikaše oba u dvorani sjedeća gospodina i potekoše skupa na polje, hrleć prama kupelji.

— Oprostite, gospodine, reče Nikkinen, čudeć se neuljudnosti drugoga gospodina (jer ga nije još prepoznao za svoga prijatelja) — moj je red.

— Varate se, gospodine, odvrati Rikkinen, — moj je red.

— Bože oslobodi, tà moje je ime zaviknula matami.

— Kako vam je ime?

— Rikkinen.

— Što?!

— Dà, na službu, Rikkinen. A vam?

— Nikkinen.

— Što?

— Dà, na službu Nikkinen.

I sada si oba — ikkinena bolje pogledaše u oči.

— Ta koga biesa, ti si to? povika napokon Nikkinen.

— Jesam, jesam, to sam ja; a niesi li ti Nikkinen, dam si odsjeći mali prst.

— Dragi prijatelju!

— Mili brate!

I oba — ikkinena zagrliše se.

— Koli smo se čudnovato sastali poslije toliko godina! povika Nikkinen. Ne bih se bio nadao, kad sam pošao iz Björnborga, da me ovdje čeka toli ne nadana radost. Koli su divni putevi božji!

— Doista su divni, veoma divni! klimaše glavom Rikkinen. — Ti dolaziš iz Björnborga, a ja iz Sotavale.

— Mà reci mi samo, prijatelju, reci mi ..

— Oprostite, gospodo, pretrže im razgovor matami — ima ovdje još i drugih gosti. Ne izvolievate li kašnje kupati se?

— Draga matami, odvrati na to Nikkinen, idi, idi samo, kupaj medjutim druge, a ja ću već sam okupati prijatelja svoga!

— A tko će prati vaše gospodstvo?

— Ja, to se razumie, da ja, potvrdi Rikkinen.

Matami ode smijuć se.

Naši prijatelji kupali se zajedno i matami nije više mjeseci tako svojih gosti oprala, kao što je taj put oprao Rikkinen Nikkinena i Nikkinen Rikkinena.

— Prijatelju, reče Nikkinen, pošto su se već oba pošteno izžuljala bila — po naredbi liečnikovoj treba nam sada malko sproći se okolicom. Ne bi li htio, da idemo do Alppile? Tamo i natrag ima nekoliko vrsta, tamo možemo si o koječem pripoviedati.

— Slažem se sasma!

Naši prijatelji udariše put Alppile.

— Ala je to neugodno, što je liečnik zabranio pušiti, reče za čas jedan od njih.

— To je doista dosadno.

— Ja mislim, dobra cigara jedva da će škoditi. Možebit, da ih imam još nekoliko s puta.

— Biti će još i u mene nekoliko komada.

Oba izvadiše na to iz žepa krasne havanske cigare, zapališe ih i uzam se izpod ruke stupahu napried.

— Prijatelju Nikkinene! reče domala Rikkinen.

— Što želiš, prijatelju Rikkinene?

— Znaš li, o čem mislim?

— Skoro da bih pogodio. Pješice čini ti se put taj odviše dug.

— Pogodio si. Najmimo si kola.

— Nije li to zabranio liečnik?

— Ima i tomu još dosta vremena. Čovjek se ne sastane svaki dan s prijateljem, koga nije vidio bio već deset godina.

— I ja tako mislim, prijatelju Rikkinene.

— Sjednimo dakle u kola.

Jedva što je prošlo nekoliko časova, al oba — ikkinena sjedjahu već u alppilskom gaju, i pred njima čaše dobra vina.

— Tako, tako! reče Nikinen i popljeska prijatelja svoga po ramenu, — i ti si već dakle sretan muž. No sretan budi samo, kako u „Preciosi“ pjevaju.

— Zahvaljujem prijatelju, želim ti isto. Jesi li i ti zadovoljan sa svojom ženom?

— Nemoj ni pitati, prijatelju! Stopram sada počimam živiti i uživati svoju sreću i svoje blago. Moja Amalija jest pravi pravcati angjeo: mirna, iskrena, pa kako me ljubi! Zar to nije krasno, kad dodješ kući, a tamo te već čeka tvoja crnooka ženica? Bježi ti u susret, poljubi te i viče: dragane, zlato ...

— Tako, tako: dragane, zlato moje, gdje si bio toli dugo?

— Pa tako nježno, tako zavedljivo nježno! A što, kad joj se prohtie nov škrijak, ili suncobran ili nešto podobna, o kako krasno, kako dražestno znade prosjačiti. Čovjek bi morao biti upravo divljak, kad joj ne bi izpunio volje. Ne, prijatelju, bračni život ipak je nešto sasma drugo. No, a kako se tebi ljubi?

— Upravo kao i tebi. Ja velim samo to, što je nekoč rekao Väinämëinen: radi svega pokajati će se jednoč čovjek, samo ne radi toga, što se je rano oženio.. Moja Dilija, jest pravi pravcati Angjeo. A tako je nježna, tako nježna! Pa kad joj u svojoj ludosti ne izpunim koje želje, počme ti plakati, a biser-suzice stanu joj iz očica..

— Crnih?

— Modrih, prijatelju, modrih kao svod nebeski. Jest, stane ti plakati i uzdisati: oh! oh! ali kad bi taj oh! čuo, namah bi ti se srdce omekšalo.

I oba prijatelja stala kao na jagmu hvaliti svoje drage polovice i ono blago i onu sreću, koju im nadobljuje bračni život. Jedan sjećaše drugoga onih preko mjere dosadnih dana, koje su nekoč skupa u Helsingforsu sprovadjali. Na primjer, oni kukavni objedi u gostionah. Sad je tomu sasma drugčije. A kako i ne bi, kad iz

Digitized by Google

kuhinje dodje crno- ili modroka ženica i stavljajuć pred tebe juhu nudka te: jedkaj dragane!

— Apropos! Kad već govorimo o juhi — prekine ga neuztrpljivo gospodin Nikkinen, — ne misliš li, da nešto malo založimo?

— Baš sam ti to htio reći.

Dali si prirediti valjan zajutrak, jeli i pili junački, i začinjali razgovor uspomenami iz mladjahne dobe.

Pošto su pako već sve poetične česti bračnoga života posve izcrpili bili, prenesoše razgovor na važnije polje.

— Ne tajim, reče Nikkinen, da imam imetka, imam, imam. Bogat baš niesam, ali imam ti kuću i to dosta liepu kuću. Osim toga sam suvlastnikom nekoliko tvornica, nekoliko ladja i još k tomu članom björbornžkoga kazališnoga družtva. Jednom riečju, živem veoma dobro. Ali vidi, ipak me to kadkad malko uznemiruje, kad pomislim da bi mogao doći na sviet... hm..

— Razumiem te, kakov mali Nikkinenčić, nije li istina? Hehehe!

— Pogodio si; naravno je, da mi je i na to misliti, i usljed toga čini mi se kadšto, da ne živem baš onako štedno, kao što bi trebalo. Ja sam se doduše već češće odlučio bio, da ću umanjiti svoje troškove, ali ..

— Te crne oči ...

— Imaš pravo; čovjek im ne rado što uzkrati. Uz to mi je žena još toli mlada, pa joj je milo zabavljati se, a ti znaš, da ni ja ne bježim iz družtva, naravno je dakle, da mi moja naumljena štednja ne ide za rukom.

— Baš sam tako već i ja promišljao, baš tako. A medju nami budi rečeno, ipak je istina, da se s mladom ženom naši troškovi podvostručavaju.

— Imaš posve pravo.

— Ali ja toga niesam rekao, da se na koga potužim.

— Bože sačuvaj, i ja ne!

— Ja imam sada hvala Bogu dosta novaca, trgovina mi u Petrogradu prolazi izvrstno. Nego, vidiš, kad tako pomislim ...

— Na male Rikkinenčiće, nije li istina? Hehehe!

— To mi se čini, da ne živim baš onako štedno, kao što bi trebalo. Uzmi n. pr. samo taj put u kupke.

— Da, da, taj put u kupke.

— Čemu je to bilo? Moja je Amalija zdrava, ja sâm niesam nikad bolovao, nasuprot, nastavi Rikkinen udarajuć se po prsih, — moja zdravlje što dalje, sve bolje. Ali ona mi je to naslikala tako krasno i uz to neprestano cvrkutala: podjimo, dragane, u Helsingfors, podjimo, golube. No, što sam joj na to drugo odgovoriti mogao, nego: podjimo. Ali put taj stoji me liepu svotu!

— Bogme stoji!

— A napokon te kupke još i kako i tako, ali promotri samo ostale svakovrstne troškove. Stanovi u Helsingforsu bivaju sve to skuplji, čim ih se više gradi (ovdje ide sve naopako). Pa neka kupi čovjek, što mu drago, sve je strašno skupo. Ova n. pr. boca vina stoji krčmara šest marka, a on traži za nju dvanaest.

— Sto postotaka!

— Moja Amalija uz to poznaje ovdje mnogo ljudi, da dodjemo li kamo, govori namah: daj donesti kakvu hladetinu, ili što slična. Pomisli samo, koliko se novaca troši na takove stvari!

— Ali, znaš li što, Rikkinene? ozva se naglo Nikkinen. — Eto sam se baš u dobar čas nečemu dosjetio!

— Što to?

— Buduć bijasmo obadva uviek voljna štediti, nu nas volja naša vazda na cjedilu ostavila, odlučimo bar sada čvrsto, da ne ćemo činiti svega onoga, što bi se prohtjelo našim ženam, što bi naime s troškom spojeno bilo.

— Evo ti na to moje ruke!

— A stanemo li kolebati se, neka hrabri jedan drugoga.

— Sasma se slažem s tobom. Tako će bar ostati imetak naš Rikkinenčićem i Nikkinenčićem.

— Dà, tako će ostati.

— Al čekaj, čim da započmemo najprije? Deder da to dobro promozgamo. — Konobaru! bocu šampanjca.

I tako zaključiše naši prijatelji svoj dogovor o štednji, koje prvim plodom imalo je biti to, da nijedan od njih ne ide sutra na koncertnu zabavu u Runnipark; tamo se ti novci uviek hrpimice iz žepa bacaju, a te zato, što Amalija i Emilija imaju množtvo znanaca; te treba pozvati na večeru, a razumije se po sebi, da čovjek ne može naručit dati kakvu takvu rengu ili šunku. Radostni s te odluke dogovoriše se naši prijatelji, da će cio današnji dan skupa provesti i objedovati u Runniparku i to pri table d' hôte, a večerati u Viaporih.

— Bilo bi doduše dobro, stadoše umovati, — kad bi poveli svoje žene, nu s njima može čovjek uviek zajedno biti, dočim se s drugom svoje mladosti jedva jedan put za deset godina sastane.

— Ali mogli bi im možebit kazati, da nas ne čekaju k objedu, reče Rikkinen.

— Hm — to je već nešto malo škakljiva stvar.

— Jest, jest, to je već malo škakljivo.

— Znam već, što nam je činiti. Pisati ćemo im list i poslati po kakvom dječaku.

— Ti si još uviek onaj stari domišljan!

Rikkinen i Nikkinen obznaniše biranimi riečmi svojim suprugam, da ih danas ne čekaju k objedu, jer — nu to skovaše neku malu laž, ali kakovu — ne znam.

— Uboge gospodje! Sad će poginuti od duga časa! tako je možebit uzdahnuo jedan ili drugi od naših prijatelja.

Nu ipak ne bijaše baš toliko zlo gospodjam. Čudan slučaj udesio stvari tako, da su supruge Rikkinena i Nikkinena bile nekoč takodjer suučenice — i što je

Digitized by Google

još čudnovatije — sastale se u kupkah: Naravno je, da su si prijateljice imale mnogo koječega pripoviedati, a možebit još i više, nego li njihovi muževi. S toga odlučiše, da će taj dan zajedno sprovesti, da će ići u Runnipark, u Alppilu i u Viapore. Gospodja Nikkinenova imala je u Helsingforsu dalnjega rodjaka, nekoga sveučilištnoga slušatelja, a gospodja Nikkinenova stričevića, nekakvoga privatnoga agenta.

Obe prijateljlce sastadoše se sa sveučilištnim slušateljem i s agentom na šetnji, a ovi jedva što razumiše odluku gospodja, pridružiše im se namah kao ciceroni.

I podjoše pogledati krasnu helsingforsku okolicu. A sluči se, da su i gospodje naumile poći onamo, kamo su im i muževi ići odlučili, s tom samo razlikom, da su zaključile pohoditi ta mjesta obratnim redom. Gospoda Rikkinen i Nikkinen ručahu u Alppili, objedovahu u Runniparku, a pred večer idjahu u Viapore Gospodje pako idjahu rano u Viapore, ručahu u Runniparku, a — budi im na čast rečeno — večer sprovedoše doma, očekivajuć svoje muževe.

A sad sliedimo oba gospodina — ikkinena s njihovom plemenitom namisli.

U Runniparku objedovali gospodski, s mnogimi se gosti upoznali i — da im želudac bolje probavi jela — pošli kuglja ti se. Bilo već deset sati na večer, kad se je ta olimpijska igra svršila. Cielo družtvo bijaše dobre volje, ali najbolje Nikkinen i Rikkinen. I palo im sada na um, da su odlučili bili večerati u Viaporih; odoše onamo i bijaše im dobro; dadoše si pokazati spomenik Chrenswärdov, te grdeć neprestano nevaljali viaporski šampanjac, izpijahu čašu za čašom.

— Ali sad bi možebit već bilo doba da idemo doma, ozva se napokon jedan od njih.

— Jest, jest, već je doba.

Uputiše k obali, ali — oh! o pônoći parobrod već ne plovi! Što im je činiti bilo? Parobrod stajaše doduše uz obalu, ali na njem spavahu svi u tvrdu snu.

Jedan čas ne znahu prijatelji, što da čine, napokon najmiše ruskoga vojnika, koji ih je prevezao na čunu u grad.

Nebo bijaše sjajno, veličanstveno, vjetric pirio tako ugodno i hladio razžarena lica prijatelja. Svukoše kapute, te nasladjujuć se razkošju divne noći, spopadaše ih, što dalje, sve to veći pjesnički zanos.

— Stani der, prijatelju, reče Rikkinen vojniku. Ne veslaj!

— Ne ponimaju! (Ne razumiem)

— Stoj! — Razumieš li sada?

— Aha!

Čun se zaustavi.

— Prijatelju, reče Rikkinen Nikkinenu ponešto težkim jezikom, ali tim većim zanosom. Jesi li čitao Margaretu? *)

*) Drama, koju je spisao Kivi.

— Onu, koja je izašla u „Kunkauslethi“? *), upita Nikkinen, takodjer težkim jezikom.

— Ne, onu drugu.

— Onu, koju je Kivi **) spisao?

— Tu.

— Čitao sam.

— Sjeti se samo, tamo ima jedno krasno mjesto.

— Ima tamo više krasnih miesta.

— Znadem. Ali jedno je takovo mjesto, koje se posve dobro amo odnosi.

— Amo, na ovaj čun.

— Ne, već na cielu današnju sgodu. To ti je prekrasno mjesto.

— Pa što se tu veli?

— Da me ubiješ, ne sjećam se. Nu počekaj! Već mi je na jeziku... Već se sjećam; tako je: čt.,

— A dalje?

— Dalje ne sjećam se više, ali tako počimlje, jest čt.. — Prekrasno mjesto!

— Doista. Ali vrieme prolazi, a ja mislim, da nas žene čekaju; već je pol tri.

— Zar je već toli kasno. Veslaj, prijatelju, veslaj, reče vojniku.

— Ne ponimaju!

— Marš! Razumieš li?

— Aha!

Dovezavši se do grada, platiše dobro vojniku i već se htjedoše udaljiti, kad al ovaj povika za njima:

— Palto, gospoda! (Kaputi, gospodo).

— Do vraga! reče Nikkinen, i malo što ne ostavismo svojih kaputa u čunu. Jest, to je pošten čovjek, taj vojnik. Evo ti nà! reče i pruži mu još liep dar na žganicu.

Tako sprovedoše zajedno naši prijatelji dan i noć u ugodnu družtvu. Za to vrieme spominjahu toliko koječega, da im se je napokon od toga mozag zavrtio. Obojici bijaše već jezik težak i s toga im se sve već u glavi pomiešalo.

— Zdrav mi bio, dragi prijatelju, sad idem doma.

— S bogom, spavaj sladko i ne zaboravi naše odluke.

— Kakovu odluku?

— Da ćemo štediti.

— Ah tako, to se po sebi razumie. — —

Gospodja Emilija ne bijaše još legla, kad joj je muž došao, i možemo si misliti, koliko se je nauzdisala, čekajuć ga toli dugo. Nikkinen ne bijaše nikad junakom u obrani sama sebe, s toga uvuče se namah u postelju, ne progovoriv niti riečce.

I gospodja Amalija još je bdila.

*) Čudski beletristički mjesečnik.

**) Kivi, daroviti čudski spisatelj. Spisao je osam vrstnih drama, i jedan humoristički roman. Umro god. 1872 u najljepšoj muževnoj dobi.

Digitized by Google

— Dragane, pristoji li se tako dugo samu doma ostaviti mladu ženu? Karlo, Karlo, kamo je nestalo tvoje prijašnje velike ljubavi?

— Dušice, reče Rikkinen, koga je zadahnuo bio poetički duh, te je s pathosom govorio, — ti besjediš o ljubavi? a što je, molim te, ljubav? Ljubav ... ljubav jest ... koja odabranika svoga u ničem ne štedi ... eh, što to govorim: koja za priedmet svoje ljubavi štedi .. Vidiš, ona čuvstva .. ona ljubav ... jest, jest .. ljub ..

Usnu sladko.

Sutradan u jutro vladaše već medju supruzi obični mir i sloga. Ali plemenita odluka glede štednje još se nije izpušila bila iz glava naših prijatelja, a i gospodje dobro se još sjećahu sinoćnjega svoga zaključka, da će ići na večernju zabavu u Runnipark. Tako su bar predložili bili sveučilištni slušatelj i agent, a gospodje drage volje pristale.

Rano pri kavi reče gospodja Nikkinenova svomu suprugu:

— Čuj, Miroslave, ala sam ti sinoć vidila krasnih šešira u Foutellinu skladištu!

— Idi, molim te!

— To su doista prekrasni šeširi, i kako sam čula niesu baš ni skupi.

— Ali idi, molim te!

— Što misliš Miroslave? upita ga Emilija, poslije kako je jedno vrieme šutila.

— Da je danas vrlo krasno vrieme.

— Ali o tih šeširih?

— Šešir? No šešir je šešir, umovaše Miroslav i odluči u duhu, ne dat se namoliti.

— Pogledji samo, dušice, taj moj šešir. Pogledji.

— Vidim ga.

— Što veliš o njem?

— Hm! da je šešir kao i drugi šešir.

— Ali ja mislim, reče gospodja Emilija, koja počimaše već neuztrpljivom biti, da to nije više šešir, nego prnje.

— Neka budu dakle prnje.

— A zato ćeš mi kupiti novi šešir.

— Hm!

— Hoćeš li mi kupiti?

— Ne znam.

— Što? ti ne znaš? Dakle ne ćeš, da mi po volji učiniš? Miroslave, to je prvi put, što mi prošnju moju odbijaš, a još niesmo zajedno ni sedam mjeseci.

— Upravo je tomu sedam mjeseci.

— Dà, baš je već vrieme, da postaneš tiranom svoje žene!

I u tom smislu govoraše gospodja Emilija još jedan čas i završila svoje jadikovanje s bolnim, u srce dirajućim: — ah!; dakako, da nije manjkalo ni suza, koje su joj se curkom lievale iz krasnih, modrih očiu.

Nu više nije trebalo ni gospodinu mužu. Kraj je bio taj, da se je dao obmekšati i obećao svojoj suprugi, da će joj kupiti ljepši šešir. Divna li bijaše sada Emilija, kad joj se je najednoč u sred plača pojavio na licu ljubezan posmjeh! Nikkinen ne smišljajuć se ni malo obeća odmah, da će na večer poći u Runnipark.

— Ali, mišljaše, kad joj je ovo posljednje obećao, — ne ću o tom ništa reći Rikkinenu. On bez dvojbe nije dozvolio svojoj ženi ići na zabavu, jer je u njega stalniji značaj, nego li u mene.

Oba prijatelja i njihove žene sastadoše se brzo iza toga u modnom, Foutellinom skladištu. Rikkinen zovnu na stranu prijatelja i upita ga:

— Čuj me, hoćeš li ići na večer u Runnipark?

— Ja, ja ...?

— Da, ti.

— To jest ... ja, ja ne ću ići, ta niesmo li sinoć tako zaključili? A što ti?

— Što ja, ja ...?

— Da, ti.

— Ni ja ne idem, ta dobro se još sjećam naše odluke.

Obojici spao kamen sa srdca, jer je sada svaki od njih, bez sramote, mogao ovršiti želju crnih i modrih očiu.

Na večer sjedjaše za stolom u jednom runniparkskom gajiću gospodin Nikkinen sa svojom ženom; domala priključi se k njima i agent i sveučilištni slušatelj. Gospodin Nikkinen bijaše vrlo dobre volje. Emilija poželila sladoleda; Nikkinen pohiti namah naručiti ga, ne htijuć čekati, dok bi konobar prišao k stolu. Medjutim prispije onamo i gospodin Rikkinen, te sjedne sa ženom svojom k istomu stolu. U to požuri se tamo i gospodin Nikkinen sa sladoledom. Čim opazi Rikkinena, prodjoše ga trni od pete do glave, a ovaj opet ne usudi se podignuti svojih očiu. Nikinen ne znade dugo, kamo bi gledati imao, napokon obori oči k stolu i gledaše preda se otvorenima ustima.

— Do biesa .. povika na posljedku, i udari u glasan smieh, komu se za čaš pridruži i Rikkinen.

— No, kako ti je prijatelju? smijuć se upita Nikkinen Rikkinena.

— Zahvaljujem, veoma dobro: a kako ti?

Večer sprovedoše veoma ugodno. Sveučilištni slušatelj bijaše veoma živahan mladić, a agent znaše mnogo i krasno pripoviedati o ugodnostih inozemskih kupka, koje je, putujuć po svietu, vrlo dobro poznavao. Govoraše o njih tako zamamljivo, da su gospoda Rikkinen i Nikkinen ženam svojim obećali, da će dojdućega ljeta poći s njima u kupelji baden-badenske.

Digitized by Google

POUKA.

Najnoviji plodovi hrvatske beletristike.

Dužnost nas nuka, da okom svrnemo na darove, što nam ih je hrvatska vila (vezana i ne vezana) doniela. Grieh bi bio o tom šutit. Ima mnogo ljudi u nas, koji beletristiku i u obće umjetnost smatraju bezposlicom, igrarijom, jer taj rad nije osnovan na temelju vječitih onih zakona i istina, na kojem se školske knjige pišu; ima gospode u nas, koji smatraju svu tu pjesničku i novelističku čeljad u narodu po prilici takovim stvorom, kakovim bijahu po prilici „dvorski ludjaci i lakrdijaši“ srednjega vieka, i kad više puti izpod gospodskih brkova kroz porugljiv posmjeh iztisnu riečcu „literat“, kan da su reći hćeli: „čovjek, koj ne spada u koju dietnu klasu, ili bar u kakov ceh — jednom rieči „sujet indecis“. Grohotom bi se čovjek kadkad nasmijao, gdje vidi, kako se mudre nečije nozdrve šire, a izpod njih izlete krilate rieči: „Ta to su pjesmice, to su pričice, to nije ozbiljno“. U nas ne ima Omira, Danta, Shakespere-a, ali ja mislim, da ih ima, pa da su svoju Odiseju, svoju „Božju komediju“, svoga „Leara“ hrvatski napisali, i opet bi se izpod tih debelih nozdrva čulo: „Ta to su pjesmice, pričice, to nije ozbiljno“. Nu neka ih! Pri toli smiešnu prizoru osladjuje se duša bar homeričkim smiehom. Bene. Hrvatski beletriste u vojsci naroda samo su lako konjaničtvo, „cheveaux legers“ rekli bi Francuzi, ali priznajte, gospodo — a to morate priznati — ti hrvatski cheveauxlegeri — pobiedili su u mnogoj bitci i niesu osramotili naroda. Dopustite dakle, da koju riečcu o njih govorimo, mi dakako možemo samo malo govoriti, jer i ne imamo gdje. Naši dnevni drugovi, ako im je i glavna zadaća, govoriti o velikih sgodjajih svieta, o spasu domovine, mogli bi se kadkad obzirati na biedne beletriste, te javiti da je ova ili ona knjiga ugledala sviet, naši dnevni drugovi imaju i više prostora. Ali često se ova ili ona knjiga ili samo po imenu spominje, ili — prešuti. Ne velim, da je tomu razlog — zloba; ali svakako takovo šutanje ne obodrava vilinsina, da junački stupa napred po vratolomnih putevih hrvatskoga Parnasa. Beletristički rad u nas i onako nije plodna glavnica, pa nosi slabe kamate Od novela i pjesama ne će si zaista u nas nitko graditi ville ili kuće. — Da vam pripoviedam o tom pričicu. Neki hrvatski pisac napisao pripoviest i potrošio je na taj posao preko pol godine, pa je dobio 70 for. nagrade, tu pripoviest je netko drugi preveo na tudji jezik za mjesec dana, pa je dobio za prievod 120 for. Sad vidite. da si hrvatski beletriste bar za sada ne mogu kuće gradit od svojih umotvora. Nu minimum, što pisac zahtievati smie, jest bar ono „bilo, pa se spominjalo“. Čini li se to? Malo kad. Nekrolog je obično sve, čim žurnalistika nagradjuje radnju cielog života.

Viktor Hugo.

Digitized by Google

Ima iznimaka, ali malo. Nu da vam ne dosadim predugačkom ekspozicijom, zaći ću odmah u živo, govorit ću u kratko o najmladjem plodu najmladjih hrvatskih pisaca, o „Hrvatskom domu“, zabavniku, što ga je sveučilišno družtvo istoga imena izdalo u slast hrvatske omladine, a mogu ga — to vam velim na moje poštenje — čitati i matori Hrvati — gospodje i gospodjice, dakako bez razlike dobe. Vrlo se uzradovah pročitav tu knjigu. Toj kitici dodaše razni ljudi po koj cviet, al sva kitica miriše samo jednim mirisom — dušom hrvatskom. Nu nije to jedini povod mojoj radosti — oprostite mi tu čuvstvenu rieč u kritici. Malo prije rekoh „Najmladji pisci“. Iz prvine pitah se kroz strah: Ta jesu li to sbilja pisci? Koliko im ima godina? Mogu li oni po svojoj mladjanoj dobi spadati u literaturu? jesu li u obće pravo imali tiskat svoje plodove? Ta pitanja u toliko su važna, jer sam negdje čuo bio, da čovjeku treba stalan broj godina, da uzmogne postati literatom. Sjetio sam se doduše, da je Heine u 21. godini izpjevao „Das Buch der Lieder“, sjetio sam se i Schillerovih „Razbojnika“, pa napokon sjetiv se i svetoga pisma upitah se „Nije li imao dječak David čekati, dok bude punoljetan, pa onda tekar oboriti gorostasa Goliata?“ Radi te koledarske kvalifikacije bijah u škripcu. Ne znajući šta, uhvatih knjigu i pokriv rukom ime svasvakoga pisca, stadoh čitat, šta je tu napisano, prišapnuv si ponajprije: „Ponamus, da piscu toga članka ili pjesme ima četrdeset godina, da ima bradu, brkove i dva quinquennia!“. Pročitav knjigu, uvjerih se da načelo koledarske kvalifikacije nije temeljito, da je ta knjiga dapače dementi, vrlo liep dementi tomu krivomu mnenju.

„Hrvatski dom“ dieli se u troje. Ponajprije idu pjesme, zatim pripoviedke, a najzad poučni članci. Pjesama ima 24 od 10 pisaca. Dvie su pjesme epske „Radak“ od Arnolda, „Radje grob — nego rob“ od B. Brlekovića, sve ostale lirske.

Pjesnička pripoviest „Radak“ svakako je najbolja pjesma ove knjige. Čin pada u dobu propasti kraljevine bosanske, glavna je osoba „Radak“, bosanski velikaš, koj je turskomu caru Mehmedu II. izdao najtvrdju tvrdju Bobovac, nadajući se, da će za tu izdaju dobiti od Turčina vladu Bosne, al Mehmed dade izdajicu posjeć. Pjesnik motivira čin osvetom, da mu je naime kralj Stjepan Tomašević preoteo ljubu. Kompozicija pjesme osobito je sgodna. Prošli sgodjaji ne sliede kroničarskim redom, već ih „Radak“ pripovieda, sam pod oblikom vizije i ujedno se zapliću unj njegovi osjećaji. Prošle sgode, koje se dozivlje u pamet, nukaju ga na osvetu i po tvrdoj odluci sliedi katastrofa predaja grada — izdaja i plaća izdaji — Radakova smrt. Razporedjaj je umjetan, psiholožki osnovan, pripoviedanje naravsko bez bombasta, a opet je pjesma proniknuta pravom pravcatom poezijom, puna plastike, a i formi ne ima prigovora. G. Arnold dokazao je „Radakom“ i opet, koliko da ima u njeg pjesničkog fonda, a i umjetničkog revnovanja.

„Radje grob — nego rob“ od Bogomira Brlekovića jest pjesnička pripoviest osnovana na narodnoj priči, kako je postalo Hrastovičko jezero. Pastir pita majku, gdje mu je otac. jer da mu drugovi vele, da je kopilan. Majka mu odgovara: Gospodar hoteć da na Hrastovici grad gradi, zarobio sve mužke glave prije mnogo godina, da pod silu grade, a i otca. Mladić digne oslobodit otca si, nadje ga na raboti medju pukom. Ponudi se, da će robovat mjesto otca, al i mladića zarobe. Mladić se digne proti silnikom i poziva zarobljeni puk, nek se digne. Badava. Sam puk sa silnici navaljuje na otca i sina. Al obojica bace se u vapnenicu, „Radje grob — nego rob.“ Od vapnenice bude jezero. Može li biti ljepšeg priedmeta? Silnik bezobziran, svjetina glupo roblje, a dva sviestna čovjeka, koja se opiru robstvu! Ovo je svakako najbolja pjesma, koju je Brlković dosada napisao, on se je dapače čuvao svoga suvišnog običaja — prenositi izreku iz jednog u drugi stih, nu čini nam se, da niesu svi momenti dosta silno iztaknuti; prizor medju silnikom, svjetinom glupom i sinom ima u sebi mnogo dramatičkoga zameta, al u pjesmi niesu ti prizori dosta silno razvijeni. Epilog t. j. apostrofa hrvatskoj domovini, mogla je kraj svega rodoljubivog žara izostati il bar kraća biti.

Da obredimo u kratko lirske pjesme. Većina je ljubavnih popjevaka i tu bismo rekli, da ih je nešto manje biti moglo. Prije svega valja spomenut pjesmotvore Rikarda Jorgovanića „Moru“, „Mojoj Peri“, i „U sjeni paome“. I ovaj put pokaza se Jorgovanić samoniklim pjesnikom. Pjevanje mu nije trandarikanje uz cindricu, u njegove vile ima energije, smjelosti, visoka poleta, a što najviše vriedi, slike Jorgovanovićeve nikle su sbilja u njem, te niesu prepisane kako to često biva. Oda „Moru“ po temeljnoj prispodobi u istinu je izvorna, zanosita. „Mojoj Peri“ pjesma je ljubavna, nu pisana slogom zanositijim. U njoj, a još više u viziji „u sjeni paome“ kušao je Jorgovanić oponašati bujnost istočnog pjesničtva, i sbilja je u drugoj, krasnoj pjesmi slikovanje toli žarko i živahno, da je možebit bujnost jasnoći ponešta otela mah. Posve drugim glasom javlja se daroviti pjesnik Hugo Badalić, glasom najme Properca i Tibulla. Priobćio je tri elegije u hekametrih pod imenom „U Jurjevcu“ od kojih nam se osobito „Mirna koliba“ i „Na ribnjaku“ mili svojim priprostim iskrenim osjećanjem. Popievka „Komu pjesme?“ živa je, krepka je, po obliku svom bez prigovora. Jovan Hranilović, komu je inače omiljela epika, uvrstio je u knjigu četiri ljubavne popievke. I u njih vidi se prava žica pjesnička, stihovi teku živo, vatreno, nu čini nam se, da su pjesmici „Oj leti moja pjesmice“ slike prevelike S pjesmom „Moje sunce“ nekako se

Digitized by Google

ne možemo slagati. Ono: „Nit si truni bračne sreće“, i „Pa kad drugčije nije — budimo si brat i sestra!“ suviše je naravi subjektivne, premda je pjesma inače dobro sastavljena. Tomislav Maretić izpjevao je ljubavne pjesme „Tvoje ime“, „Spominjanje“, Moje kletve“, „Bojazan“, „Da li sbilja, da li san“. Miso za misli teče tu naravski, lako, mirno, glasom nježnim, a pod likom savršenim. Žao nam je, da Maretić nije protumačio koju tudju klasičnu pjesmu. On je neke pjesme n. pr. „Ljudevita XVII.“ od Hugona upravo klasički preveo. Izim toga ima od Petra Markovića pjesmica „Moje pjesmice“ i „Razkrštaj“, od kojih je prva dosta živa; od Mirka Turića „Uspomeni“ elegična pjesmica, dosta čuvstvena. Josip Karlović, stavio je u knjigu dva svoja prvienca „Spominjanje“ i „Noćju“. Prva pjesmica je mila i nježna, pokazuje pjesničku žicu. Druga pjesmica ima biti, što Niemci zovu „Stimmungsbild“, al nije uspjela. G. Karlović počeo je tek pjevati, pa zašto „sve propale nade“, zašto „slomljena krila“, zašto „prazno srdce“? Mladu Hrvatu slabo pristaje to naricanje. Borbe treba, junačtva treba; mi pjesniku ne vjerujemo, da je toli mlad već toliko klonuo dušom. Napokon su uvrštene tri pjesmice pokojnoga Hinka Reyleina, koj je u svojoj 19 god. preminuo. Nježni ti prvienci po sebi doduše neimaju velike ciene, al nam dokazuju, da je šteta toga mladića, da je u njegovoj duši bilo dosta pjesničkog zameta.

Na početku knjige stoji posvetni sonet kralju Zvonimiru od Bračanina Dragutina Didolića. Četrnajst stihova, al iz njih vri plamenita krv, dozrela na prisoju žarkog, dalmatinskog žala, duboko hrvatsko čuvstvo izraženo krepkim lapidarnim slogom. Didolić neka više toga pjeva.

Moramo tu i opet iztaknut, da ponešto žalimo, da ne ima više epskih pjesama, i da ima nešta previše ljubavnih pjesmotvora, nu bilo kako mu drago, priznati se mora, da forma je svuda doćerana, da stihovi teku gladko i voljko.

U drugom dielu nalazimo četiri pripoviedke, dvie ozbiljne: Ljubav na odru od Jorgovanića; „Djehad-čauš od Svetislava Mylarova; i dvie šaljive „Gospodin Toništanečini“ od Mirka Turića, i Matematične progresije od Ivana Vončine.

Čitajući Jorgovanićevu pripoviest, upravo se osladismo. To je novela kakova biti mora, najbolja pripoviest Jorgovanićeva, novela, koja ne bini jedne literature osramotila. Idea, kompozicija, karakteristika, pripoviedanje sve je to vrstno, sve originalno. Jorgovanić pokazao je tom pripoviedkom, da ima u njega obilno, živo i čisto vrelo pjesničtva. Žao nam je, da ne možemo obširnije pripoviedat sadržaja. Čin biva u Rimu. Ruski slikar Hvostov slika samo pokojnu si ljubovcu, koju mu je drugi preoteo bio, na odru, al je ne može pogoditi. Slučajno nadje u nekoj krčmi djevojku kitarašicu, priliku pokojnoj ljubovci. On ju traži, nadje ju u kukavnoj kući. Sklone ju, da mu bude modelom na odru. Djevojka zavoli slikara — a on? Slika pokojnicu. Djevojka gine, i umre jednog dana na odru. Kraj vrstne karakteristike glavnih osoba, opisana je stafaža van reda živahno. Jednog prigovora ne možemo prešutiti. Fantastički san slikara preobširan je. San taj imao bi pokazat pokojnu dragu, a ona je imala biti središtem ciele vizije, nu tu ima mnogo fantastičkih i bizarnih prizora, koji ne stoje u nikakvom savezu sa dragom; fantazija piščeva razigrala se tu suviše.

I Djehad-čauš od Mylarova je posao, kako valja. Epizoda je to carigradskog, haremskog života, krvava, užasna epizoda, al vjerovna i posve naravski opisana. Sami su to Turci, same Turkinje — a ne ima tu one sladke romantike, kakovu obično nalaziš u haremskih pripoviestih. Mylarov pripovieda sve to bez refleksije posve realistički, da vidiš pred sobom živu, živcatu sliku. Čitao sam nedavno takvu tursku novelu od Jokaja, al moram priznat, da nije bolja od Djehad-čauša. Mylarov pokazao je već u „uspomenah političkog patnika“ kolikom da vještinom njegovo pero umie crtati istočne slike. To bijaše niz crtica, „Djehad-čauš“ podpuna je novela, koja bi mogla stajat u svakoj literaturi.

Matematične progressije od Ivana Vončine jest arabeska, u kojoj dolaze mlad matematik i dvie djevojke. Medju ta tri lica razvija se ljubezno, zanimivo čevrljanje, lako, naravno, puno šale i dosjetaka poput francezke „causerie“. Stvarca je vrlo dobro smišljena, izvorna, teče udobno, čita se dobro pa pokazuje, da u pisca ima mnogo dara izvornu pripoviedanju.

Gospodin Toništanečini pripoviest je odugačka. Pisac htio je što humorističkim što satiričkim načinom šibat one frazeologične grozote, kakovih sbilja ima sila i po novinah, a navlastito po uredih, t. j. novela mu je imala biti „flagellum linguae“. Ideja je dakle posve izvorna. Čovjek, koj govori tim hrvatsko-nehrvatskim jezikom jest Niemac, krajiški činovnik, koj uči jezik po novinah, te ga govori Ličanom, i po tom nastaje kolizija. I kompozicija je dosta dobra, nu mjesto čitave novele, valjalo je o tom napisat samo kraću humoresku, a neki su „barbarizmi“ ponešto nevjerovni. Šaljivih prizora ima u ostalom dosta.

Prelazimo na pouku, i tu ćemo samo u kratko izviestit, šta ima u knjizi. G. Andr. Jagatić napisao je „Spomen na Dimitra Zvonimira“, razpravu, u kojoj karakteriše Zvonimirovu dobu. Sveto nam je Hrvatstvo, sveta uspomena Zvonimirova, mi mislimo, da je Zvonimir izmedju svih hrvatskih kraljeva bio jedini državnik, ali nikako ne možemo usvojiti onih agresivnih misli, koje su izražene po Gfrörreru pri koncu članka. Borba Hrvata jest kulturna, Hrvati moraju branit svoje, al nije njihova zadaća dići križarsku vojnu preko Balkana do Carigrada. U članku „Spljet i njegova

Digitized by Google

okolica“ priča nam Milčetić o gniezdu autonomaša, o priestolnici „ćaće Bajamonta“ govorom ugodnim, humorističnim. Nije to historična razprava, već karakterna slika.

„Crtice iz Medjimurja“ od Stjepana Mlinarića pokrajinska su slika, pisana bez biranih rieči, bez velikog aparata, al pisana perom jedrim, krepkim, poštenim, vatren prosvjed mladog medjimurskog srdca proti tudjinskoj nenaravskoj uzurpaciji. Mnogo tu vidiš razbora.

U članku „Pobratinstvo u narodnoj pjesmi“ od Al. Mih. Pavkovića, sakupljeno je osobitom revnosti sve gradivo o tom preidmetu iz narodnog našeg pjesničtva, te je i prilično razredjeno, što je svake hvale vriedno.

Razpravom „Svjetlucanje mora“ tumači nam Ljudevit Rossi taj velezanimivi prirodni pojav načinom lakim, shvatljivim. G. Rossi boravio je dulje vremena na „zoologičkoj staciji“ u Napulju i mi se nadamo od toga velikoj koristi; navlastito je g. Rossi obećao, da će pisati slike iz prirode.

Zadnji članak „Povjestne crtice iz druge polovice prošloga stoljeća“ od Vj. Špinčića, radnja je vrlo marljiva, osnovana na izvorih. Pisac nam karakteriše dobu Marije Terezije, Josipa, Katarine II. i Friderika velikoga, kad se je naime radilo o tom, ima li se razdieliti Poljska ili Turska, te je na sramotu Europe Turska ostala ciela, a Poljska bude razdieljena. Članak taj u sadanje je vrieme osobito sgodan, a naši bi ga politički listovi mogli pretiskati u podlistku.

Summa summarum u ovoj knjizi ima stvari vrlo liepih, niesu svi prilozi jednake ciene, a mi smo o tom posve objektivno svoju rekli, ali naša omladina može se tom knjigom ponositi, a mi se možemo ponositi svojom omladinom. Vidimo, da tu ima ljudih oduševljenih, revnih, darovitih. Ljepše nije mladež mogla proslaviti kralja Zvonimira. Vidjesmo takovih „zabavnika mladeži“ i u drugih jezicih, al je hrvatski zabavnik i kamo bolji. Zato mladeži čast!

(Dalje sliedi).

Izvor i poviest nekih domaćih životinja i kulturnih bilina.

Po dru. H. Konvanlinki.

U naše doba poseglo je izpitivanje prirode mnogo dublje, razširilo se šire, nego li za prošlih vremena, a tako i prirodopis. Prije su prirodopisci suhoparno opisivali imena i vanski lik životinja i bilina, te uvršćivali ih u vrsti i razrede, al dan danas zoolog i botanik potanko iztražuje nutrnjost, njihov postanak i razvitak, te gleda gdje i kako ti organizmi na našoj zemlji živu. Dan danas ne može se dakle ni govoriti o životinstvu i bilinstvu bez pomoći uzporedjujuće i mikrokopične ana tomije, embriologije, fiziologije, geologije, paleontologije i zemljopisa životinja i bilina.

Ponajzanimiviji al i ponajteži zadatak prirodopisca jest pitanje, kako da su postajali organički stvorovi prebivajući sada na našoj zemaljskoj kruglji. Izpitivanje o postanku organizma može biti dvojako. Ili se izpituje, kako se sadanje životinje i biline vežu vezom ne prekinutim i trajnim sa svojimi predšastnici t. j. bilinami i životinjami, koje su prije postojale te za dugih doba razvoja zemaljskoga nikle i propale; ili se opet iztražuju mjesta, gdje su sadanje organičke forme nikle, kamo se poslije širile i mienjale bud s razloga prirodnih, bud pričinom čovjeka. Dva ova pravca, premda prvi siže mnogo dalje, niesu odieljena, već se medju sobom na mnogo dopunjuju.

U ovih redcih priobćit ćemo neke rezultate novijeg izpitivanja o pradomovini i poviesti nekih domaćih životinja i kulturnih bilina. Ti stvorovi zaslužuju medju ostalim životinjskim i bilinskim svietom ponajveću pažnju čovjeka, jer su zaista velevažni u kulturnoj poviesti plemena ljudskoga.

Kad si čovjek osnuje stalan dom, kad stane gojiti stoku, težati zemlju, oslobodio se on krute borbe i težke brige, kako će življeti, kako li se prehranjivati a sbaciv krute verige prirode, može se razvijati, oplemenjivati i duševno uljuditi. Kako su životinje i biline važne po materijalnu i duševnu kulturu čovjeka, velevažno je i kulturnoj poviesti znati, gdje su ti stvorovi postali, kada i kamo su se razširili. I to pitanje dovodi nas do one točke, gdje se prirodne znanosti stiču sa kulturnom poviesti, jedna se i druga znanost medju sobom popunjuje, a navlastito uz poredjujuće jezikoslovje tumači nam na mnogo nejasnu kadkad poviest kulturnih životinja i bilina.

I.

Ponajprije da govorimo o poviesti životinje najplemenitije i nad ine koristne — o poviesti konja (Equus Caballus). Većina učenjaka veli, da je prava domovina konja visočina srednje Azije, tu, po širokih stepah i pustinjah poskakuje u malih stadih pravi divlji konj, rukom čovjeka još ne ukroćeni „tarpan“, a njegovu stadu pridružuje se često i mali „musin“, konjić, koj zna svojim mongolskim gospodarom uskočit, pa poslije podivlja. Sa toga svoga zavičaja, „sa široke kose azijske“ spusti se konj, gdje je pred njim puko otvoren put, ponajprije u sjevernu Indiju, u porječje turkestansko i u puste stepe, kuda protiču velerieke Amu-Darja (Oxus) i Syr-Darja (Jaxortes); sva je prilika, da se je divlji konj spustio i u stepe južne Rusije. Davno i pradavno ukrotiše ljudi konja u tih stranah, ukrotili i gojili ga prije, nego je počela pričat poviest ljudi; a kako su žitelji srednje Azije mnogo obćili sa susjednimi narodi, prodje po njih konj za kratko u krajeve Irarske, u doline Eu-

Digitized by Google

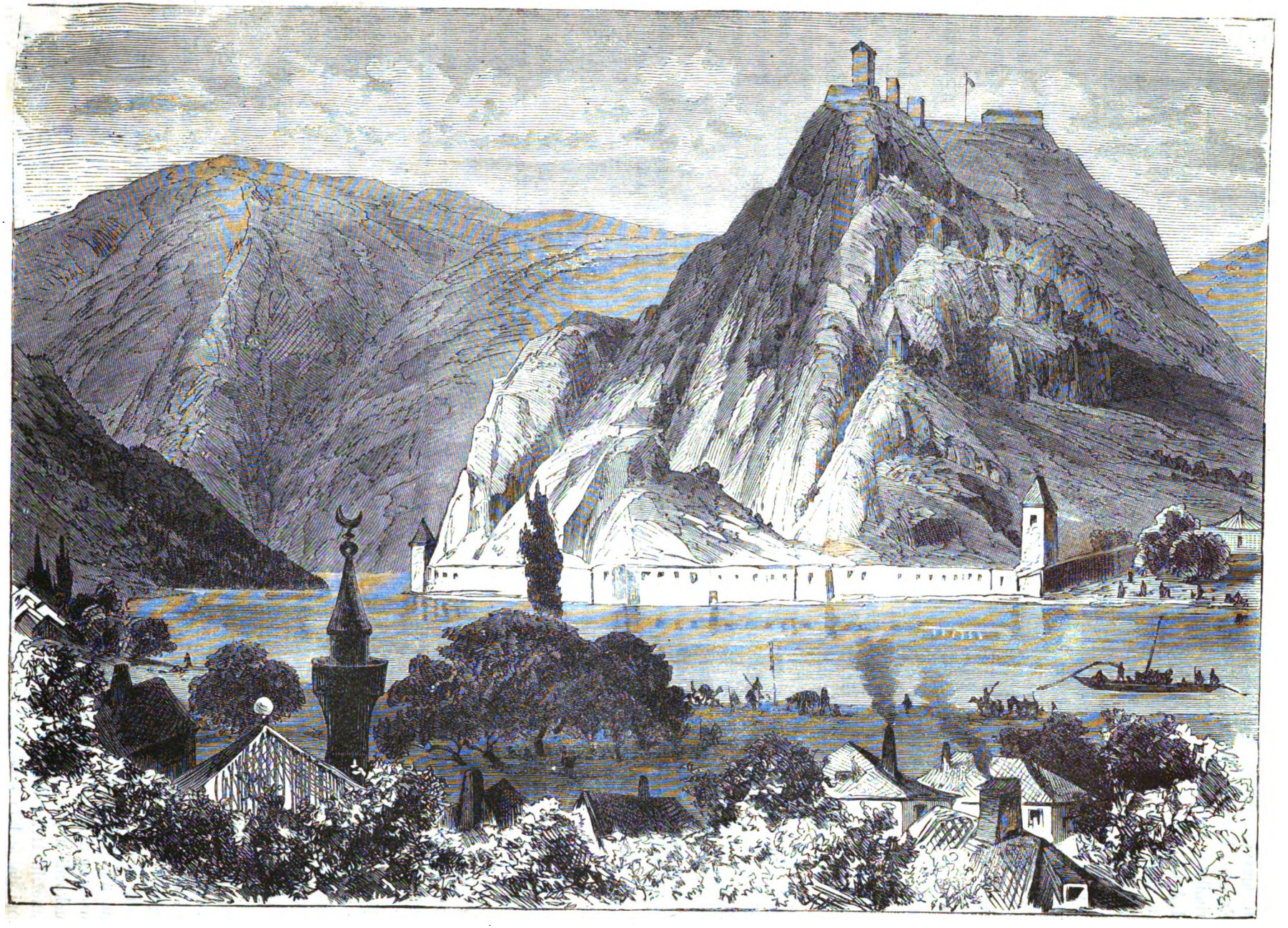

Veliki Zvornik na Drini.

Digitized by Google

frata, u sjevernu Afriku. malu Aziju, dà u južnu i srednju Evropu. Kao što mnogo kulturnih životinja i bilina primila je siromašna Evropa i plemenitog konja na dar od Azije, bogate kolievke ljudskoga obrazovanja.

Nu valja spomenut, da svi učenjaci ne misle tako. Ima ih, koji tvrde, da konj žive od iskona ne samo u južnoj Rusiji, već po svoj ostaloj Evropi. Oni iztiču, da je je više vrsti divljega konja (equus priscus, equus fossilis), koje se ne razlikuju od našeg domaćeg, živilo u Evropi već za dobe diluvijalne (potopne); nadalje navode rieči pisaca starih i sredovječnih, koji vele, da divlji konj u njihovo doba živio u raznih stranah Evrope Varro (de re rustica) spominje divlje konje u Španjolskoj. Grčki zemljopisac Strabo govori o divljem konju u Alpah. Plinij veli o sjevernoj Evropi: „Sjever ima i stada divljih konja.“ Po riečih Pavla djakona dodje divlji konj prvi put u Italiju za vladanja longobardskoga i to za kralja Agilulfa. Papa Grgur III. piše g. 732 svetomu Bonifaciju: „Ti si nekim dozvolio, da smiju jesti meso divljih konja, a većini pako meso pitomih konja, od sada pako, presveti brate, ne dozvoljuj toga nikako“. U nauku, što ga knez Černigovski Vladimir Vševolodović Monomah (1053—1125) ostavi svojim sinovom, veli sam o sebi: „A to učinih u Černigovu; divljih konja svezao sam svojima rukama u pustinji deset do dvadeset; i k tomu hvatao sam jašuć kraj rieke Roše opet svojima rukama divljih konja“. Zemlja pomoranskih Slavena bijaše za vremena Ota Bamberžkoga (u prvoj poli XII. vieka) puna zvjeradi osobito divljih konja. G. 1132. piše višegradski kanonik i češki kronista: „Zatim provali vojvoda Sobjeslav s vojskom u Poljsku, te pohara ognjem cieli kraj, što no ga Šlezkom zovu. I dovede mnogo roblja i blaga, a i veliko množtvo ne ukroćenih kobila“. U šumah su prusko-litvinskih lovili lov na divlje konje kroz cieli sadanji viek sve do 17. stoljeća, a u francuzkih Vogezih spominje se divlji konj još prema koncu XVI. vieka.

Ne ima razloga ne vjerovati tim historičkim viestim; nu svakako valja pitati, da li su svi ti spomenuti konji sbilja divlji ili samo podivljali bili? Sudeć po svih navedenih riečih, moguće, pače vjerojatno je, da se govori o podivljalih konjih; jerbo je odavna običaj držati velika stada konja na grdnih pašnjacih podalje od stanova ljudskih (kao što i sad na stepah južne Rusije i na pustah ugarskih). Konj tu podivlja pa ga valja uloviti i ukrotiti za koju godj potrebu. Ta po stepah (pampas) južne Amerike blude i sad tisuće i tisuće podivljalih konja, premda u Americi prije dolazka Evropljana nije bilo konja. Lahko je dakle pomisliti, da su — osobito u krajevih slabo napučenih — pojedini konji uskočili u pustoš, ondje posve podivljali, te tako se i umnožili. Hehn veli, da konj polazi samo iz Azije, u Evropi da je bilo samo podivljalih konja. Nu sve da je Evropa za dobe historične imala vlastitog konja, to je po svoj prilici naš domaći konj mješovitim potomkom diluvijalnih evropskih i drugih iz Azije u Evropu preselivših se konja. O tom pitanju niesu se dakako učenjaci jošte složili. Znamenito je, da se konj pojavlja u pojedinoj zemlji tim kašnje, čim je zemlja odaljenija od pradomovine konja — od srednje Azije. Na spomenicih staroga Egipta stare i srednje vladavine ne ćeš nigdje naći slike konja. Tekar za osamnaeste, ratoborne dinastije od g. 1800 prije Isusa — t. j, poslije propasti skitalačkih vladara Hyksusa spominje se konj na papirovih listinah, a na spomenicih te dobe vidimo ponajprije konja pred bojnimi koli. Ne može se pravo reć, da li već pastirski Hyksusi ili tek kraljevi 18 dinastije uvedoše konja, nu svakako je došao od sjeveroiztoka iz Sirije ili Eufratskih krajeva.

To se razabire stranom po egipatskom imenu konja, (egipatski htar dolazi od assirske rieči satra), stranom se vidi i po tom, da je konj starim Egipćanom kao i Assircem i Babilonjanom rabio samo u ratu, gdje bi ga zapregli pred bojna kola. Po najstarijih izvorih vidi se i to, da kod semitičkih žitelja Palestine, Sirije i Arabije u pradavno doba nije bio konj domaćom životinjom, već se spominje mjesto njega magarac. Kad se je perzijski car Kserkse digo na Grčku, niesu pomoćne mu čete arapske došle na konjih, već na devah (Herodot 7. 86.), a zemljopisac Strabo, koj je vojsku rimskoga vodje Ellija Galla pratio u nutrnju Arabiju, iztiče navlaš, da u „sretnoj Arabiji“ (Arabia felix zvaše se pokrajina te zemlje) ne ima konja. Slavno pleme arapskih konja nije dakle toli staro; polazi, po najnovijih iztraživanjih od zadnjih godina staroga i prvih godina srednjega vieka. Istočni Semićani pako t. j. Asirani i Babilonci gojili su konja već u prastaro vrieme. Na zidinah palače u Ninive-u, što ju odkri slavni Layard, ima puno bojnih dvokolica, a pred svakima po dva nakićena konja. S toga može se uztvrditi, da je iz porječja Eufrata i Tigra konj prešao na jugozapad u Siriju, a odavle u Egipat. U staroj su Perziji izvorno slabo gojili konja; po pripoviedanju Ksenofonta uveo je tek kralj Kyros konja u Perziji opaziv u ratu na Medjane i Hirkane, koliko važno da je konjaničtvo. Ustroj vojske perzijske, koje je jezgra sastojala od konjanika, polazi svakako od Medjana. U skoro proslavi se konj kod Perzana veoma. Bijaše životinjom svetom, bijaše prorokom. Konja žrtvovali bogu svjetla, govorilo se, da bogovi jezde na bielih konjih, biele konje prezali i pred kola kraljeva, a imenu polubogova ili junaka dodavali pridievah açpa (konj). Sve te običaje poprimiše Perzani od Medjana.

Za svega staroga vieka slavila je Medija sa svojih vrstnih konja, a navlastito kraj Nisaja, po svoj prilici pomedje današnjeg Irana i Turkestana. Odanle širila se preko rieka Amura i Syra oko Aralskoga jezera, sjevernog žala Hvalinskoga i Crnoga mora, sve do Dnje-

Digitized by Google

stra i Dunava sjedišta mnogobrojnih naroda skitalica, vrstnih konjanika (Masageta, Daha, Korazmija, Parta, Sarmata i Skita), kojih su navale kulturnim narodom kroz cieli stari viek zadavale mnogo straha. Tako su iranski Medjani dobili konja po svojih skitalačkih susjedih i suplemenicih, koji su konja gojili od pradavnih vremena, a primili ga od svojih istočnih susieda plemena žutoga, tursko-mongolskoga, komu je domovina visočina srednje Azije, ko što i divljemu konju. Od njih priedje konj u iranske narode, od ovih medju Semite prednje Azije i u Egipat. Jezikoslovje uči nas, da ime konja ima skoro u svih indo-evropejskih jezicih isti korien a k (što znači oštrina, brzina*). Po tom može se misliti, da je pranarod arijski već u svojoj azijskoj pradomovini poznavao konja, dakle i veliki ogranci toga naroda (Greko-italski, keltički, litvo-slavenski i germanski), koji se već za davnih vremena postupice preseliše u Evropu. Nu iz toga ne sliedi, da su ta plemena, prelazeć u Evropu bili konjanički narodi kao što n. pr. Skićani ili Sarmati. Sva je prilika, da su evropski Arijci tekar u svojoj novoj domovini, obćeći sa svojimi susjedi, počeli gojiti konja, da su dakle Grci i po njih Talijani dobili konja iz prednje Azije od Semita, Slaveni pako i Germani od Skita i Sarmata, plemena iranske krvi, skitajućih se po južnoj Rusiji.

(Dalje sliedi.)

* U sanskritu zove se konj a ç v a, u staroperzijskom a ç p a, litvinski a s z v a (kobila), staropruski a s v i n a n, anglosaski e o h, gotski a i h o s, staroirski e c h, gallski e p, latin. e q u u s, grčki h i p p o s. Samo u slavenskih jezicih nestalo je korena a k.

LISTAK.

Viktor Hugo (k slici). U današnjem broju donosimo sliku Viktora Huga, patriarha pjesničtva francezkoga, otca nove romantike, koj se je, proživiv toliko vremena na otoku Jersey-u u progonstvu poslie propasti Napoleona povratio opet u Pariz, te sada sjedi u francezkom senatu. Vjekopis toga pjesnika toliko je poznat, a o Viktoru Hugu pisano je toliko u Viencu da možemo u kratko pripoviedat sgode njegova života. Victor Marie vicomte Hugo rodi se u Besançonu 20. veljače 1802. Godine djetinstva probavio je na otoku Elbi, u Napulju, Parizu i Madridu. Svršiv politehničko učilište, dade se posve na knjigu. Pjesme njegove „Kip Hinka IV.“, „Djevice verdunske“, „Mojsija na Nilu“ budu ovjenčane po akademiji toulonskoj. Pjesme te bijahu nadahnute bourbonizmom, a Ljudevit XVIII. podieli Viktoru Hugu zato g. 1823 godišnju penziju. — Oženiv kašnje liepu gospodičnu Foucherou, življaše svejednako u Parizu, te bude za kratko najčuvenijim piscem i po tom čovjekom bogatim. G. 1841 izabraše ga članom akademije, g. 1845 bude pairom francuzkim. Kad je Louis Napoleon g. 1852 oborio republiku, bude Hugo prognan, te je živio sve do propasti bonapartizma na otoku Jersey u kanalu „La Manche“. Poslije se povrati u Pariz, a sada je član francezkog senata. Hugo mienjao je svoj politički program vrlo često. Iz prva kraljevac bude g. 1830 Jakobinom; oko g. 1840 bijaše konservativac, g. 1849 crvenim republikancem, a to je i sada. — Viktor Hugo, prvi zatočnik novoromantične škole, digo se je, da razbije verige starofrancezkog klasicizma, al je pao u drugu protivštinu — on prećeruje u veliko, sva njegova je radnja hiperbolična, nu nijedno francezko pero nije imalo toliko sile, koliko Hugovo Izim mnogo pjesama (balade i ode, „Istočne pjesme“, „Jesensko lišće“, „Pjesme večernje“ „Nutrnji glasovi“, „Zrake i sjene“, „Svjetska legenda“) pisao je Hugo poglavito drame i romane; od prvih su mu najpoznatije: „Hernani“, „Lucréce Borgia“ „Les bourgraves de Nuremberg“, „Angelo“, „Le roi s'amuse“, „Maria Tudor“, „Marion de Lorme“, „Ruy Blas“, „Cromwel“. Od romana izidjoše na glas „Notre dame de Paris“, „Le miserables“, „Les travailleurs de la mer“, „Bug Jorgal“, „Jean d' Islandé“, „Les derniers jours d' un condamné“. U novije vrieme izdao je Hugo i svoje zapiske, a sad izdaje opet skup pjesničkih djela pod imenom „Les quatre vens.“ Nu priobćiti ćemo tom prilikom pismo, što ga je Viktor Hugo priobćio u francezkih listovih o jugoslavenskom pokretu. Evo ga: Čovjeka ubit na razkršću šume, zvala se forêt de Bordy, ili Schwarzwald, zločin je; narod ubiti na razkršću šume, koja se diplomacijom zove, opet je zločin, al veći zločin. Il se možda zločin tim umaljava što je sve strašniji, užasniji? Ah, to je u istinu davan zakon poviesti. Ubij šest ljudi, bit ćeš Tropmann, ubij 600000 ljudi, bit ćeš cezar. Da budeš moguć, moraš biti strašilom. Nije li bartolomejskoj noći podieljen bio blagoslov; nije li Bossunt slavio dragonade; nije li drugi prosinac (Napoleon III.) pozdravljen bio od Evrope. Al vrieme je, da poslije staroga dodje nov zakon; ma koliko tamna bila noć, nebo se mora napokon razvedriti. — — — — — — Tako dòdje što smo u Srbiji doživili. Gdje li će se stati? Kada će prestat mučeničtvo toga malenog, junačkog naroda. Hora je, da cieli uljudjeni sviet dogrmi sili veličajnu zabranu. Tu zabranu dovikujemo mi narodi vladam. Al nam se veli: zaboraviste, da ima „pitanja“. Ubiti čovjeka je zločin, ubiti narod je „pitanje“. Svaka vlada ima svoje pitanje; Rusija ima Carigrad, Englezka Indiju, Francuzka ima Prusku, Pruska Francuzku. Mi odgovaramo: I čovječanstvo ima svoje pitanje, pitanje veće od Indije, Englezke i Rusije a to je: „Diete u majčinoj utrobi“. Okanite se pitanja političkih, usvojite pitanja čovječnosti. U tom stoji ciela budućnost. I ma šta bilo, budućnost mora osvanut.“

Veliki Zvornik (k slici). Zvornik leži na lievoj, t. j. turskoj obali rieke Drine, koja Srbiju dieli od Bosne. Tečajem godina prisvojiše si Turci i na desnoj obali nasuprot ležeće selo Mali Zvornik (turski Šakar), te odavle pliene i kradu po svoj okolici. S toga, kao i sa strategičkih razloga, zahtievaše Srbija već pod Milošem, da joj se vrati Mali Zvornik, a kašnje je Mihajlo često ponavljao ovaj zahtiev. Kad je Milan stupio na priestol i išao poklonit se sultanu u Carigrad, prvi mu zahtiev bijaše, da se Srbiji vrati Mali Zvornik. Nu Porta nehtjede u zvorničkom „pitanju“ popustiti. Veliki Zvornik je na vrhu šiljata briega, te se sastoji od nekoliko kula i starih na pol propalih zidina, koje se sve do Drine protežu. Čim je rat započeo, protjerale su srbske čete Turke preko Drine i osvojile Mali

Digitized by Google

Zvornik, koj još i sad drže proti nevaljalim topovom tvrdjave.

Nove knjige. Starinske uredbe i običaji naroda rimskoga. Priredio i o svom trošku izdao za potrebu gimnazijskih učenika pri tumačenju latinskih spisasatelja gimn. učitelj Josip Riboli. U Zadru, tisak Iv. Vodicke. Str. 114. Ciena 1 for. Knjiga koja je pred nama, sadržaje tek prvi dio cielog djela t. j. državne uredbe ili poviest rimskoga ustava, dakle: poviest rimske države, razne vrsti stanovničtva, državne vlasti za vrieme kraljeva, republike i carstva. Drugi i posljednji dio sadržat će običaje rimskoga naroda, bogoslužje i vojničke uredbe. Djelo ima u kratko sve, što učeniku treba znati o rimskih starinah, pa kako je to prva knjiga hrvatska o tom predmetu, dobro će doći i učeniku i svakomu, koj se zanima za život klasičkoga naroda rimskoga, koj je negda i u svih naših krajevih obitavao. Naša je domovina puna ostanaka njihove kulture, i mi bezbrižno gazimo po dragocjenostih njihovih, jer ih ne poznajemo. Ufamo se da ćemo se moći još svratiti na ovo djelo i kritičnom ocjenom njegovom. Žalimo jedino, da jezik ima dosta osebnosti, koje se od književnog nam jezika odaljuju. Te osebnosti ne mogu pruditi konsolidaciji naše književnosti.

Opera. Kazališna uprava pripravlja, kako se glasa, za dojduću sezonu ništa manje od 6 novih opera i to: „Noćište kod Granade“, „Niema iz Porticia“, „Hugenote“, „Krabuljni ples“ (Verdiev). „Normu“ i novu Zajčevu operu „Nikola Zrinjski“. Ako se to izvede, bit će vrlo liepo nu unapried ima već dosta razloga dvojiti o tom. Jedna i to velika pogreška već je u tom, da se u najbolje doba sezone daju malene i stare opere, koje neće mnogo obćinstva primamiti, a za kašnje ostavljaju se veće i težje opere. Takovom pogreškom ostala je lane dosta jalovom opera Robert, jer je mjesto zimi, došla na red tekar u proljeću, kad se u naših klimatičkih odnošajih već slabo polazi kazalište. Tom sgodom usudjujemo se smierno upitati, zašto se ne pjeva hrvatska opera „Porin“? Morda s pieteta za ovo neumrlo djelo Lisinskovo. Nam se čini od straha od kozmopolitične kritike. Hoćemo li se jednom emancipirati od stranih zanovetala u svojoj kući?

Nova hrvatska opera. Naš vrli skladatelj Zajc sastavio je novu izvornu operu „Nikolu Zrinjskoga,“ tekst sastavio je poznati pjesnik Hugo Badalić. Čujemo da je družtvo već počelo učiti operu. Glavnu partiju „bana Zrinjskoga“ pjevati će g. Nolli.

Nova hrvatska drama. Čuveni naš pjesnik dr. Franjo Marković sastavlja tragediju „Kralja Zvonimira,“ koja će se prilikom Zvonimirove svetkovine mjeseca listopada u Zagrebu prikazati.

Himna i koračnica Jugoslavena zove se glasbotvor ruskoga skladatelja B. Scheel-Fitingova, koj je nedavno izišo tiskom u Firenci. Himna priredjena je za mužki sbor i vele, da je skladba veličajna. Nebi li naše „Kolo“ taj glasbotvor naručilo?

Družtva. Razna hrvatska družtva širom Hrvatske liepo su se stala širiti, a u novije im se doba pridružio novi drug u Spljetu pod imenom: „Slavjanski napredak“, komu želimo srdačno što bolji razcvat u tom liepom gradu, koj se je u novije doba hrvatskomu narodu bio tako odtudjio. Ufamo se, da će skoro doći vrieme, kad se Splićani neće stiditi svoga imena hrvatskoga. — Hrv. pj. družtvo „Kolo“ priredilo je svojim članovom koncert u vrtu gostione k „caru austrijskomu“, gdje se je med ostalimi liepimi komadi predstavljala mala Eisenhutova opereta: „Prisiljena ženitba“ i pjevala šaljiva glasbena slika od Zajca: „Tjera Ture Kraljevića Marka“, što no ju je po poznatoj narodnoj pričici za glasbu priredio J. Jurković. Sa žalošću ipak već opažamo, da naša pjevačka družtva zanemaruju stare naše toli divne i nedostižne hrvatske glasbotvore Lisinskove, Livadićeve, Rusanove itd., bez kojih nebi smielo biti nijednoga koncerta u Hrvatskoj. Nikad nam neće dosaditi te pjesme, koje su nikle baš iz duše naroda. Nije li sramota, da se neke od onih pjesmica, koje su naši otcevi pjevali najvećim zanosom, danas mal ne posve zaboravljaju. Koliko naših mladića poznaje n. pr. pjesmu „Mio ti je kraj“? Pa ipak bi ona zaslužila, da postane nam Hrvatom ono, što je Čehom: „Kde je domuv muj“ i Niemcem: „Wo ist des Deutschen Vaterland?“ Kad narodnu muziku sa našeg pozorišta već iztiskuju švindlerske kritike, neka ju barem njeguju hrvatska družtva, koja, ufamo se, još se nisu pokozmopolitičila.

Sisački viestnik zove se tjednik, posvećen trgovini i sisačkim interesom, koj izlazi počam od 13 kolovova hrvatskim i **njemačkim** jezikom!!! To je nesmisao. Mi preporučujemo svim sviestnim Hrvatom, neka se **ne predbroje** na taj novinarski amphibium.

Slavenska književnost. Poljska. U Varšavi izišo je nakladom Josipa Ungera prvi dio sabranih spisa glasovitog poljskog povjestničara Karla Szajnoche, tu se nalazi početak zapisaka poviesti poljske. Svega će biti 10 svezaka. U Przemyslu izdao je dr. Anatol Lewicki znameniti historički spis „Vratislav II. češki kraljem poljskim“. Kritika jednoglasno hvali taj spis, jer da je veoma temeljito izradjen. Književni sbor poljski u Rapperswyllu (u Švajcarskoj kod Genfa) izdao sbornik pod imenom „Rapperswyll“, pun vrlo zanimivih književnih plodova. Poglavito ističe se tu razprava o spisih pokojnoga pjesnika Goščinskoga, te je uvrštena i njegova doselo netiskana pjesma „Poslanie Ukrajinie“. U Lavovu ugledat će do skora sviet epska pjesan „Król Jan“ iz pera znamenitog pjesnika Lenartowicza, koj stalno u Firenci prebiva. Ruska. Slavni novelista Ivan Turgenjev, živući u prognanstvu što u Parizu, što u Njemačkoj, dobio je dozvolju od petrogradske vlade, da se smie povratit u domovinu. Nedavno izašlo je u Petrogradu veliko znanstveno djelo o Tibetu, Mongoliji i Kitaju od pukovnika Prevalskoga; to se djelo prevodi sada na englezki jezik, te će ugledat sviet u Londonu. Rusini u Lavovu počeli izdavati sbirku popularnih spisa, poput našega družtva sv. Jerolima. U pokrajinah maloruskih ruske carevine ne će se moći maloruska literatura ni malo razvijati. Vlada je izdala ukaz, po kojem se ne smiju tiskat ni knjige ni časopisi, ni glasbine, u obće ništa na maloruskom jeziku, izim starih historičkih dokumenata. Sva maloruska književna družtva zatvorena su, niti se smije prikazivat na pozorištu maloruskim jezikom. Ne možemo se dosta načuditi, kako se sloboda ljudska tako ograničiti može. Ne razumijemo taj pojav duševne centralizacije, kakovoj ima samo traga kod Niemaca.

Oglas. Pošto nam je uzprkos drugoga izdanja nekojih brojeva, i opet nestalo podpunih exemplara našega lista od prvoga četvrta, to umoljavamo onu gospodu predplatnike, koji su prvi četvrt bili predbrojeni, a kašnje su izostali, da nam ili cieli prvi četvrt ili bar brojeve 2, 3, 7, 8, 10 i 11 povrate uz prikladnu cienu, da ih možemo novo stigavšim cjelogodišnjim predplatnikom dati.

Zabava: — Proljetna molitva — Njoj — Ilijina oporuka — Želja pjesnikova — Iz ljetnih kupka. — **Pouka:** — Najnoviji plodovi hrvatkse beletristike — Izvor i poviest nekih domaćih životinja i kulturnih bilina. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC
ZABAVI I POUCI.
U Zagrebu 16. rujna 1876.
Br. 38. Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. God. VIII.

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

XV.

Prodje nekoliko mjeseci. Gospoja Radićka nije brojila dane; svi bijahu vedri i veseli, jer ih nije imala kada brojiti uz miljenika kapetana, a mogla je i veselo živiti, jer je Jelušić davao novaca bez obzira uz obveznice dakako, gdje je dva i tri puta više novaca upisano bilo, nego je vesela udovica primila. Nu Jelušić spomenuo bi kod prvog kao i svakog sliedećeg zapisa, da to niesu njegovi novci, već nekog imućnog trgovca, jer da ih sam ima, dao bi drage volje, i ne bi ni dinara kamata zahtievao. Nešta je Radićku kraj svega ipak peklo; koliko je ona molila, koliko je nutkala, kapetan je rok svatbe od dana do dana odgadjao veleći kroz smieh, da toj ceremoniji ima dosta vremena. Mara je brojila dane suzami, radeći težko, mučena, štipana do krvi od svoje nemile majke. Hćela je da sdvoji. Nu kad se je jednom vraćala iz crkve kući, pridruži joj se Tomo.

— Djevice Maro! reče pozdraviv ju, oči su vam crvene, plakali ste; znam za svu vašu biedu i nevolju, znam sve što u vašoj kući biva. Ah zašto, zašto je vaš pokojni otac, taj poštenjak umro! Nu ne sdvojte! Doći će pomoć! vjerujte mi doći će brza, sigurna pomoć; bit ćete riešeni te biede, u koju su vas nemili ljudi zakopali, ja sam se zato pobrinuo.

— Dà bog da, uzdahnu Mara, i bog vam to naplatio, dragi Tomo. Bit će vam za dušu, jer ja sirota stojim kao odsječena grana u svietu, a svi moji rodjaci i skrbnici na me reže i meću mi svakim danom otrovne zmije u srdce!“

Tomo je čekao, čekao, marljivo išao na poštu, je li kakovo pismo stiglo. Al dan za danom, tjedan za tjednom, mjesec za mjesecom prodje, al nikakva glasa, nikakve pomoći. Tomo bijaše žalostan, neveseo.

U jedan put prosuše se čudni glasovi po Zagrebu. Šaptalo i šuškalo se, da Radićkini poslovi na zlo idu. Sam Tomo razabirao je to iz latinskih razgovora magistratske gospode, nu znali su zato i drugi ljudi. Navlastito su udovičine prijateljice, a pred svima stara Pepa, dokazivale da će Radićkinu carstvu kraj biti, a da drugče i ne može biti, jer se tu žive odviš na gospodsku i bez računa, a za boga se i ne pita. Nu to bijaše samo onako govor. U jedan put bude trgovina kod morskoga raka zatvorena. Ljudi naklapali svašta, da je trgovina propala, nu drugi govorahu, da je to radi svatbe kapetanove, koja se je skorim obavit imala. I sbilja. Kapetan je bio ureko dan vjenčanja. Sad nije u Zagrebu bilo veće srećnice od vesele udovice. Govorila je na sva usta o svojoj budućoj sreći, naručivala haljina, nakita, vrpaca bez kraja, i dokazivala Jelušiću svakom prilikom, koliko je blažena. Fiškal kimao je glavom, al odgovorio nije ništa, samo to reče, da je morao dati zatvoriti trgovinu, jer da i onako malo nosi, a poslije udaje, da ne može i onako ostati trgovkinjom, što je udovica dakako posve odobrila.

— Jedno me samo ljuti, doda Radićka, tvrda glava moje nesretne kćeri. Što sam ja sve kušala, kako li ju mučila, mitila ju i gladila, ne bi li ju sklonula na udaju. Badava. Ona trpi, plače i veli: Ne ću!

— Dà, dà, reče hladno Jelušić, tu smo se nekako prevarili. Mara je duša od kamena, mišljah, da će se prije omekšati. Nu strpite se; poslije udaje smislit ćemo novu osnovu; ona se mora podati po što po to.“

Digitized by Google

Za šest dana imala je Radićka postati kapetanicom. Radilo se u kući na sve kraje, na sve ruke. Ala će tu biti veselja, govorahu neki, nu drugi, koji su svašta znati mogli, nasmiešili bi se, slegli bi ramenima.

Kapetan običavao je pohodit udovicu po podne. Već je bila minula četvrta ura, ali još ne bje kapetana. Udovica bila je pogledala dvadeset puti na prozor, al kapetanu ni traga. Napokon prebaci kabanicu i podje do kapetanova stana. Pokuca na vratih. Bijahu zatvorena. Hćede upitat slugu, al ni sluge nije bilo. Ta gdje je mogao biti? Čekaše četvrt, čekaše pol ure, šećuć amo tamo pred vratima. Nikoga. Podje kući, da vidi, je l' došo. Nije. Povrati se u stan kapetana. Još nikoga. U jedan put pope se uz stube kramarica, susjeda kapetanova. S daleka doviknu Radićki kroz dobroćudan posmjeh izpod oka:

— A vi — vi, draga gospodarice Radićka! Dobar večer! Pošteno sam se uznojila. Valjda tražite kapetana.

— Dà! Gdje je?

— Ne ima ga.

— Ta gdje je.

— Otišo.

— Kamo?

— Iz Zagreba.

— Iz Za—agreba? Nije moguće.

— Jest, jutros na naglo.

— Nije moguće!

— Jest, velim vam, draga moja! Sinoć donese mu neki ne poznati čovjek pismo. Kapetan posla odmah slugu na poštu, da mu kupi mjesto za Beč, a i sam podje od k pukovniku, kako mi poslije sluga reče. Za uru se povrati, izplati svoju stanbinu, pospremi svoje stvari, a jutros za rana pokuca na moja vrata, te preda mi ključ od stana i pismo za vas, i ode poštom.

— Pismo za mene? Ode poštom? Bože, bože! Šta je to? uhvati se udovica za glavu, prisloniv se uz kapetanova vrata, ta meni ništa — ništa ne reče!

— Ja ne znam, šta je to! nakašlja se kramarica, al čekajte, da vam dam to njegovo pismo! zatim stade kopati po žepovih, izvadi ključe i povede udovicu u svoju sobu.

Željno iztrgnu Radićka pismo iz kramaričine ruke i poletiv k prozoru skinu drkćućom rukom pečat. Pročitav prve redke, probliedi, zatim porumeni, stade sve jače drktati, i pročitav pismo, udari se šakom u čelo i pade, roneć gorke suze na stolac. Pismo govoraše ovo:

Draga moja Jagice!

Pošto ne imam kada, da se s tobom naustice oprostim, pišem ti ovo pismo. Ne misli, da se je možebiti moje srdce promienilo. Ni pošto, ono ti voli kao i prije. Ali u našem životu ima razloga, ima sgodjaja, koji su jači od našega srdca, kojim se čovjek pokoriti mora. A tako ti je žalibože i s nami. Ja ne ću nikada zaboraviti onih časova, koje smo zajedno ugodno probavili, nu ne nadani slučaj prikratio je na moju žalost te sretne časove, i bog zna, hoće li se ikada povratiti. Moja čast moje ime, moja obitelj zahtievaju, da ovaj čas ostavim Zagreb, da idem drugamo. Za kratko vrjeme uvidit ćeš i sama, da nije drugačije biti moglo. Ja idem u sviet, hoću li se povratiti, hoće li od naše svatbe ikada što biti, ne znam. Za sada ne ima o tom razgovora. Ne može, nikako ne može biti. Umiri se, pokori se sudbini. Možda ćeš za koje vrieme od mene dobit kakov glas. Ne pitaj dalje za mene. S bogom!

tvoj

Ferdinand.

Dok je udovica, reć bi bez sebe, nemilo jadikovala, stajaše kramarica ruku na trbuh složenih, hladna lica pred njom; poslije časka tek progovori.

— No, no, šta je za pet rana božjih, kakvo vas je zlo snašlo? Šta je za boga?

— Šta je, šta je? jecaše Jaga svejednako glavinjajuć, ostavio me je, sramotno ostavio — mene, koja sam mu sve žrtvovala, sve, koja sam dušu rad njega prodala, bacio me je kao ozoban grozd od sebe! Bože, bože! Al zašto? Zašto upravo sada, gdje sam njegovom ženom postati imala, gdje mi je toli milo i ljubezno govorio — zašto — zašto — zašto? kričaše udovica ko luda stišćuć šake na zaplakane oči.

— Vidj! Vidj! prihvati ravnodušno kramarica, dà, i meni je govorio za vas: i kako će se ženiti i gospodski živjeti, dà odkazao je stan, jer da će se za šest dana k vam preseliti. A sad ovako! A! A! To su mi dan danas ljudi! To je gospoština. Ali to je moralo biti — ono pismo. Jučer popodne još mi je govorio o svatbi, i molio me, da mu nakupim kojekakve stvarce, ali poslije pisma kao odrezano.

— A tko je donio pismo?

— Nekakov momak, ne poznam ga. Nu, draga gospodarice, tješite se. Naveselili se jeste, pa ćete još i boljega dobiti. Nieste ni prva ni zadnja, kojoj se takova šta dogodilo. Za dva, tri mjeseca ne će bit više pitanja o tom.

— Ne, ne puštam ga, makar s njim poginula, viknu udovica glasom energičkim, skočiv na noge. S bogom gospodarice! hvala vam na trudu!

— Ne imate zašto! Bilo je od srdca! Pak se tješite. Novaca imate, dobit ćete i muža.

Al već bje udovica odjurila na vrata.

— Eto joj sada gospoštine! nasmija se kramarica, pravo joj budi. To je, kad opanak hoće da bude čižmom!

Udovica letila je bezobzirce k fiškalu, letila razkuštrane kose, nabreklih, zaplakanih očiju. Ljudi ju gledali u čudu, al šta je ona marila. Bijaše omamljena, biesna, sliepa; oko nje se točio sviet kao nejasan san, oko nje bijaše sve mrtvo, i isto božje sunce na nebu. Ne pokucnuv na vrata, unidje k Jelušiću. Fiškal, sjedeć za stolom, krenu glavom. Malko se trznu. Žena pristupi odvažno k njemu i podav mu pismo, reče odrješito:

Digitized by Google

— Čitajte! a zatim sjednu na stolac.

Jelušić naravna si očale i stade čitat, pa stavi napokon pismo na stol.

— Hm! Hm! Kako je to? Šta je to k biesu? reče staviv ruke na koljena.

— Sramota! razjari se udovica.

— Ta kako? stade fiškal tobož razmišljati spustiv glavu.

— Jelušiću! progovori žena.

— Što želite?

— Treba mi novaca!

— Opet? odvrati fiškal zlovoljno, pa čemu? Ta ne će biti svatova.

— Hoće, mora! iztisnu žena kroz tajni gnjev.

— Šta mora?

— Dajte mi novaca! Odmah! Brzo! Još je čas.

— Ali — — čemu je čas?

— Idem za njim, danas jošte.

Fiškal dignuv se na noge, gledaše udovicu u čudu.

— Vi ste s uma sišli, draga gospodarice!

— Ne brinite se za moju pamet, dajte mi novaca!

— Al znate li vi, da ste već strašnu silu novaca potratili, da ste se zadužili?

— Svejedno, kud sto, tud i to! Dajte mi novaca! Zaklinjem vas živim bogom! Jošt je vrieme, za dvie ure odlazi pošta.

— Dakle za njim? Ali ako vas odbije, ako ga ne nadjete?

— Naći ću ga, uhvatit ću ga, ne ću ga, ne ću ga pustit. Držat ću ga, kao da je okovan gvoždjem.

Fiškal je časak šutio, zatim, kan da se je nečemu domislio, progovori:

— Koliko vam treba?

— Tri, četiri ili bolje pet stotina!

Fiškal napisa obveznicu na 600 fr., i izbroji udovici 400 fr., nu ona podpisa brzo, sgrabi novce i ne reče nego:

— Krvopijo! zatim odjuri.

— Dobro! reče fiškal, kad je sam bio, bar mi ne će tu biti na putu. Al saznat će kapetan, da putuje za njim.

Za dvie ure podje udovica poštom put Beča, al uz nju i pismo, što ga Jelušić napisa kapetanu.

(Dalje sliedi.)

Hrvoja Hrvatić.

Historička pjesan Antuna Kovačića.

Zaniemila je Hrvatska sva mukom,
Opustio joj pramen krasne zemlje;
Nad bojnim poljem gavran kobnom brukom
Zagraktat smio, znak da ono driemlje.

Nu Zagrebom se silan narod vâlja
Na ljuti Grič, a svakom krvca vrije;
Pa grič u slavu Sigismunda kralja
Crvenom u vis horugvom se vije.

I bánovi se sakupiše mrci:
U jednog kalpak, demeškinjà britka;
U drugog bieli veličajni brci,
I svilen plašt — i perjanica vitka.

Svi popovi — a umom velikaši —
I opati i vladike Latinci, [1])
I drevni, jaki došli glagoljaši —
Bosanci kršni a i Dalmatinci.

Raztočio po skupu kralj je oči,
Na čelu taman oblačić mu sjeda:
Ma nije šala, gdje se narod sroči,
Da čuje kralja, da mu obraz gleda!

Pa takav narod! — Bože mili, Niemac,
Il' Madjar holi, ili plaho Vlaše [2]) —
Da l' može ovim orlom biti premac,
Što gromovnika tek se riedko plaše!

Već dvaest lietâ, što se bijem s njima,
Posmicô sam im sve na izbor vodje,
I dvojio sam, da l' još koga ima —
Da amo glavom prkosit mi dodje!

Nu gledaj ih, ta neumitna lica,
Te žarke oči, junačke te grudi;
Ta zaman davit, kada orlovica
Porodit trista takovih će ljudi!

Razmišljo kralj; — nu sborit mu je veće,
Utišao jer naroda se žamor
I misô s okom svak na kralja kreće,
I hoće čut, — pa šuti kao mramor.

„Hrvati moji! nek u bezdno mine
Dvajstljetno dugo i krvavo vrieme;
Nek jednom u vas i za vazda sgine
Baš svaka klica, buntovničko sjeme!

„Dok kralja vam, i sreća vam je cvala;
Dok mira vam, i blagoslov se lije;

*

[1]) Pristaše latinske liturgije.
[2]) Talijan.

Digitized by Google

Nu gdjegodj vojska na zemlju bi pala —
Tuj sreće nij, tuj blagoslova nije!

„Hrvati, pitat ćete: čemu sborim?
Pa čujte. — Vaša buna to je kriva!
I ne mislim, da tude koga korim,
Al istina se mora reći živa. —

„Vi Ladislava kruniste u Zadru
Sa sjajnom krunom slavnog Svinimira,
Nu mladi kralj vam uteče na jadru,
I proda vlast i Zadra i Trogira.

Vojevat mi? — To nemoš sad sa Mletom;
Dalmatinski nek gradovi mu budu:
Jer s vanskim mi sad vojujemo svietom,
Pa pustmo moru primorsku tu grudu!“

Zaniemili su diljem velikaši,
Nu dugo ne, jer junak Hrvoja se
Sa stolca digo, pa se sablje maši,
I svoje ljude pribrao uza se.

I pope smjeri sokolovim okom,
Medj popi tiha šaptanja zastruje,
I sve to bržim, jačim idu tokom,
I nešto sve se mukla, gnjevna čuje..

Vulkanom srdca hrvatska sva vriju:
„Šta Sigismund taj kralj se ne usmjeli?
Ubojstvi narod izpreriedi cieli,
Pa krnjit još će liepu Dalmaciju?

Ljudoviku je Mlečić plaćo danak —
Ma puno! — sedam tisuća žutaka:
A desnica tog kralja nije jaka —
Iz zemlje bar da sćera ga jedanak!

Na Medvedgradu nema gospodara,
Već pusto stienje dò boga se tuži:
Pokosio mi oštrac množ boljara,
A što je hrdja, tudjeg kralja služi.

On razčetveriv bane Ivaniše, [3])
Umoriv silne hrvatske plemiće,
Pogubio nam hrabre Lackoviće, [4])
Da kraljski dnevnik našom krvlju piše!

Raztrovat mitom umio nam ljude:
Da jedan drugog zatiru sve grdje,
Prvake naše pretvori u hrdje —
Domovinom da podlost vikla bude!

Još jedno mu je: — krnjit zemlju ovu —
— Ta manju lakše ploču mu je sbrisat,
Gdje slava jest, — i još se ima pisat
O hrvatskom, — o rodu sokolovu!

[3]) Ivana Hrvata zvali Ivanišem banom.
[4]) Krvavi sabor u Križevcu.

Nas, buntovnike, tobož bješe kadar
Savladati bud silom, budi milom,
A strepi jadan lavovim pred krilom,
Pa s toga daj mu Trogir Spljet i Zadar!

Ha Sigismund se Niemac dobro sjeća,
Da vodja Tvrdko, [5]) tvrdovao tude,
Da odtud bure duvale su hude,
I Niemcu stoput smrknula se sreća.

Pak prodaj zato pakleno to sielo,
Gdje hrvatski se sticahu junaci;
Gdje maloj, nu i nepobjednoj šaci
Ne dodje dlana ni izdajstva prelo.

A Ostoja, [6]) taj plazavac, ne vladar,
Tudjincem silnim duboko se klanja;
U mrtvilu — o boljku roda sanja —
Ko na pučini ladja — a bez jadar!

Taj Ostoja, što Dabišu [7]) je kleo,
Na huljstvo njegvo pucale mu grudi;
Taj plahi sada Ostoja se trudi —
Da tankih spletkâ sve nas zastre veo!...

U narodu se takav šapat širi,
I dalje raste sve to većim bûkom;
A Hrvoja sve shvati, narod smiri,
I balčak stisnuv mahne bielom rukom:

„Hrvati silni, sad života trula
Otresite se, ustanku je hora;
Osviestite se, jadranskog svrh mora —
Tek naša — nekoč pjesma se je čula!

„A sad? sad stenju pod težinom Mleta,
I pitaju za junačke Hrvate:
Je l' djeca moja hoće da se vrate —
Il' poginuše sva sred tudjeg svieta?

„Vi krunili ste Dračkoga ne davno;
A tako nekoč dom hrvatski sjao,
Gdje Carigrad je Držislavu dao
Mač, žazlo sjajno, njim da vlada slavno!

„A Krešimira moru i na kopnu,
A Svinimira — je li, ljudi, znate?
A Rim, što krunu posla u Hrvate?
— Preda se pamet, siecte duši opnu!

„Polovica nas Mletu skuči glavu,
Mi stablo nekad, sad tek grana plaha!
Dok narodi se drugi dižu s praha:
Predriemasmo — mi mlitavci uz slavu!

[5]) Stjepan Tvrdko I. kralj bosanski pomagao ustanak hrvatski pod Ivanom Hrvatom; sielo mu bijaše u dalmatinskih gradovih.
[6]) Kralj bosanski u vrieme Hrvojino.
[7]) Predšastnik Ostojin.

Digitized by Google

„U nehaju nam konačna razsûla
Otresimo se, kog još tišti mora;
Hrvati silni, — ustanku je hora —
Otresite se tog života trula!

„U Sigismunda, koga u Budimu
Mi pozdravismo hrvatskim vladarom,
Ak nema sile: junačkim nek žarom
Hrvati sami braniti se primu!

Tko ne moš branit kraljestva si svoga,
Već kraljska šibka kuka ti i jada:
Nit kraljestvu kraljevat nemoš tada,
Nit takav kralj nam nema vlast od boga!“

To Hrvoja sa tvrda ori Griča,
A skupom bojna ko da trublja trubi;
I čarobna ko starodrevna priča
Sa hrabrim srdcem hrvatskim se ljubi!

Man Sigismundo stisnuo je pesti,
Man s biesa njegvi grče se Madjari,
Man hrvatsko se odmetničtvo žesti,
Kad jedna miso Hrvatsku svu jari.

A Hrvojina velika je sila;
— U družbi kralja — tek je sila straha:
Tudjince, kralja, — crna dignuv krila,
U Budim nojca sve prenese plaha...

Na bunu trube bojne trublje zvuci,
I zovu popa, zovu velikaša:
O bedru tok, a svakom mač u ruci —
Pa zadnja krvlju nek se puni čaša!

II.

Vijoriti se presta stieg na Griču,
Al' mači sjajni plamsaju o suncu;
Sa Medvedgrada gromom topi riču,
I tresu drvljem sljemena vrhuncu.

Po dolini se silan sgrće tabor:
Junaci mrki — ponosni Hrvati.
I koplja, — vidiš, — kao srebren nabor,
O žarkom nebu ljute rte sjati.

A popovi na kaptolskoj su tvrdji
Zasunuli svud mjedene kračune,
Da ne svidje se kakvoj tajnoj hrdji
Duboke smesti njihove račune...

Nu kad o dveri kucnuo bi glasnik,
To starci mudri poznaju i čuju;
Jer poklisar taj — Hrvojin je krasnik:
Da vidi kako oružje mu kuju.

Al danas, do pet došlo poklisara,
A bojna trublja sve od Save piri:

„Oj čujte, otci, u slast vieka stara,
Oj čujte, pa vam — srdce nek se širi!

„Mi danas došli preko Velebita;
Na Kleku vrle hranismo žerave;
A da za hranu još nas tkogodj pita:
— Žeravi naši ne jedoše trave!

Ta sladora je mletačkoga dosta;
A Vlasi nam ga i zle volje dali,
U Zadru jer ih primismo ko gosta —
A postelja im morski bili vali!

Nut, puste pjesme! Čemu ova šala?
Na dveri tvrdje kliču poklisari:
„Oj čujte, otci, s jadranskog smo žala,
Gdje more pere — a i sunce gari!

„Pobiedio naš Hrvoja je Mleta —
— Ta Vlah ko spužva surova je bljutav;
Oj grko njemu, gdje je naša četa —
Jer Hrvat mu je od starine rutav!

„Oj čujte otci: Trogir, Spljet i Zadar,
Dalmatinska — i more — sve je naše!
Na platnn bielu naduvenih jadar
Mi pisat ćemo još raćune vaše!

Veseljem ore kaptolske se dveri,
Veseljem riču medvedgradski topi;
Grič kite cviećem velikaške kćeri,
A zahvalnice čate mise popi. —

Kad glasnik drugi hrupi na konjicu,
Po dveri mačem grunu o kračune,
Nebesa vatra gori mu na licu:
„Pobiedismo kod Drine i kod Une!“ —

I budne krasno, budne divno jutro,
Od Save vojska pobjednica sinu,
Pred očima joj tanak put se utro —
I tud se vojska božjom dugom vinu...

A druga vojska preko Griča ljuta
U dol se spušta poput biele svile,
Da s pobjednikom grli se sred puta —
A vojska ta je: djevojčice mile.

Za ovima se baršunova pruga
O liesku sunca u dolinu maši —
Ko polet orla preko zelen-luga:
To gradjani su, popi, velikaši. —

Na čelu čete, dične pobjednice,
Popušto uzde Hrvoja žeràvu;
Sjaj pobjede obasieva mu lice,
A živo oko kaže dušu zdravu.

Sa konja sjašiv, redom narod grli,
S veselja suze radostnice lije:

Digitized by Google

Slobodu narod gdje mu shvaća vrli —
Taj narod vriedi, da se za njeg bije!

I narod silni na vrhunac Griča
Za vodjom svojim junačkim porene:
Je l' zato, Hrvoj da o boju priča,
Pa listom sav da s njim u bitke krene?

No čujte. Silna smirila se vreva;
Nit veska čut, van čiste zveke mača
O suncu što se bajnom luči sieva..
No čujte: Hrvoj govora se laća.

„Oj mili rode, roda mi glavari:
Oj popovi, oj bani, velikaši —
Vi vidjeste, da mačevi su naši —
Još isti, što i pradjedova starih!

„Sloboda to je veličajna kruna,
U narod ona pade s božjeg krila,
U naroda se ona srdcu skrila —
Taj božji dar, ta angjeoska luna!

„A ljudi zemlje — jesu samo ljudi,
Pa jedni drugim iz srdca ju grabe,
A narod duše mlitave i slabe
U grabši toj će praznih ostat grudi!

„No ljudi takvi — niesu više ljudi,
Jer bez slobode voda je u žilah,
Jer bez slobode ptica je bez krilâ;
A s njom u duši — božji lik se búdi!

„Hrvati, narod — što mu znamo klicu,
U zatatranskih što još gorah niče!
— Hrvati krunom tom se vazda diče —
Ma gdjegod bili na zemaljskom licu!

„A Sigismundo, žensko to orûdje,
Sa blagoslovom — tobož — mira, sreće
Na tvrdo Griča popeo se pleće —
Slobodu otet, otet dobro tudje!

„Pa kad smo svoje dali mu račune,
Taj plahi kralj nam pobježe u noći —
Pa s našim on će odmetničtvom poći —
I dočekat nas Drine i kod Une!?

„Dà, bilo tude Niemca i Madjara,
Nu bilo jada — bilo naše krvi:
Oh svoju majku podli grizt će crvi;
Oj jao, to nam nevolja je stara!

„S dalmatinskoga sveg jadranskog žala
Veneciju smo iztisli Hrvati;
Vojevat kad se složan narod lati, —
Ta Mlećić nam na maču tek je šala.

„Al druga sila, Sigismundov upor,
Na srdcu ljuta bila nam je rana —
Boljari vrazi, odmetnička grana,
Hrvati: Gorjan, Morović i Čupor! —

„Otupit ne mož' nam tudjinac mača;
Al' kada na svog udarit je brata,
Tuj vidjeti ćeš klonuti Hrvata,
Tuj sila srdca mača bude jača!

„I bude boja strašna i krvâva.
Tudjince hladna progutala Bosna; [8])
Od niemške krvi sva nam polja rosna;
— A evo živa Čuporova glava!

„Vi sudite mu, izdajici roda!
Na Lackovića, koji prvi srnu — [9])
— Oj gledjite mu obrazinu crnu:
Pa pitajte: da l' bratska krv je voda?"

„Odrubit glavu!" Gnjevan narod sudi.
„Ne tako, rode!" — Hrvojo će blaže;
„Tudjinci njegvi njega od nas traže!
Pa — krv mu ne smie naše kaljat grudi!

„U sretnoj zemlji izdajničko tielo
Da trune? — Ne! — Da njegva krv nam škropi,
Gdje sretni narod blagosivlju popi?
Ne! — Ini sud nek sudi naše sielo!

I nasta muk. — A Sviličić se diže,
Brk sied i bujan njegvo lice krasi;
Pa Hrvoji se primakao bliže,
Te pogladio rukom duge vlasi.

„Kad sretni smo, pak hajde nek je smieha;
Oj čuj me vodjo!" — reče starac tvrdo.
„A ne će biti ni u boga grieha,
Da povragolji malo gričko brdo.

„Bijasmo nekoč tamo u Budimu,
I ti si bio, junačke ti glave:
Boljari hajde — podobro nas primu,
Al' potla mal se smiehom ne udave:

„Zatuli Čupor poput biesna bika.
„Ha, to je jezik Hrvoje vam vodje!"
Tad bruke, smieha nastade svud cika;
Ti tegnu mač — i skoro do zla dodje. —

„Pa neka, da se većma jošte smiju,
Zapòvjed' ušit Čupora u kožu,
I pošljimo ga po junacih trijû —
No ljudi da su nà srdcu i nožu!

„Ogladni li: nahraniti ga valja;
Utolit žedju; — ali svedj u koži;
I nek ga bace — a na skute kralja,
Pa nek mu jošte koju priču složi!

[8]) Rieka Bosna.
[9]) Na krvavom saboru.

Digitized by Google

„U kožu vola ušiti ga valja,
Nek riče tamo, — ali rikom lava:
Da čuju uha Sigismunda kralja —
Da Hrvoj lav je — a Hrvatskoj glava!“...

Oživio je Grič od silna smieha:
„Oj Sviličiću, glavica si umna!
U kožu Čupor! — ne će biti grieha —
— Oj vola amo vodite sa gumna!“ —

I narod mudro prihvatio šalu.
I što je mladjeg, sve se kupi k djelu;
Veselje, cika Savskomu na žalu;
Vedrina, sjaj na Hrvojinu čelu.

Razredio se narod sav na Griču,
A biele glave ù kolu se sjale,
I bliže k vodji u kolu se miču,
I svi mu hrabra, divna djela hvale.

A Svinimira sinula je kruna
Na ljutom Griču, a uz bistru Savu;
A zadnji zemlji rub je Drina, Una,
— Pa kliče sve: ded krunite mu glavu!

Svud zemljom cvate blagoslov i sreća,
Hrvatu planu srdcem ponos stari,
I čim je tudja zavist ljuća, veća,
Tim Hrvatskoj se ljepše sunce žari.

Oj kruno sjajna, žazlo Svinimira, —
Je l' dugo još u Hrvatskoj si sjala?
I' siješ danas? — Pjesnikova lira
Medj angjeli bi sdvojno zaplakala....

Raj.

Andersenovu priču pohrvatio Vl. Č.

Bio nekoč kraljević, a u njega čudna knjiga, pripoviedala ona o svem i svačem, samo o raju ni slovca. Ova mu se pako misao ponajviše vrzla glavom.

Dok je još dječarcem bio, pričala mu njegova baka, da je svaki cviet u raju najsladji kolač, a svaka rosna kaplja ponajbolje vino. Pa kad okusiš i jedno i drugo, postati ćeš sveznajućim.

Nu skoro ponaraste kraljević do kršna mladića, pa je pojmio slasti raja sasvim drugčije. Oh! mišljaše on, čemu se Eva taknula zabranjene voćke! Zašto ga je okusio Adam! Da sam ja na njihovu mjestu bio, uradio bi pametnije, da nikad ne bi grieh okužio svieta. I tako mu se srdce uviek otimalo za rajem.

Jedan dan podje u šumu. Samotna mu šetnja veoma prijala.

Dodje večer. Nagrnuše mrki oblaci, a gusta tama prikri cielu okolicu. Kiša nagne lievati kao iz kabla, a moj kraljević tumarao po mokroj travi preko opasnih klisurina. Klimajućemu ovako dalje, bijaše mu već da sdvoji, kad mu dopre do ušiju otajstveni neki žubor. Opazi tik pred sobom svietlu špilju. Sred nje plamsao veliki oganj, a kraj njega se vrtio na ražnju prekrasan jelen. Stara neka baba vrzuć se oko njega poticaše vatru suhimi ogranci.

— Dodji bliže! zovnu ga ona, sjedni do mene, da ti se osuši mokro odielo.

Strašan vjetar tude puše! ozove se kraljević i pusti se umoren na zemlju.

— Bit će još gore, kad mi se vrate sinovi, odvrati mu baba. Ti si u špilji vjetrova, a sva četiri vjetra svieta sinovi su moji. Razumieš li me?

— A gdje su ti sinovi? upita kraljević.

— Težko je odgovoriti na ludo pitanje, opet će ona. Igraju se na svoju ruku, nabacujuć se oblaci tamo na vilinskih dvorih — i pokaza prstom gore.

— Zar tako! reče kraljević. U ostalom vi ste vrlo stroga i ozbiljna, pa nieste kao one djevojke, koje su obično uz mene.

— Dà, kad ne imaju što da rade! Nu hoću li, da mi sinovi poslušni budu, moram biti stroga; a to i jesam, premda su kršni kao stiene. Vidiš li na stieni one četiri vreće! Tih se boje, kao vrag tamjana. A kad zasluže, eno jih u nutri — i ne smiju na polje, sve dok im ja ne dozvolim. Al evo, jedan već dolazi.

Nahrupi sjevernjak. Ledeni gràd padaše s njega, a sniežne mu pahuljice oblietahu glavu, zamotanu kožom tuljanjom. Ogrnuo se medjedjom kožom, a smrzla mu brada pala do pása.

— Ne idite odmah k vatri! vikne kraljević. Mraz će vam opuriti lice i ruke.

— Mraz! odgovori sjevernjak nasmijav se glasno. Nije već još nešto! Ta mraz mi je mio! Pa odakle ti, junače u špilju vjetrova?

— Moj je gost, reče stara, a niesi li time zadovoljan, možeš lahko u vreću. Čuješ li?

To je pomoglo; a sjevernjak pripoviedaše, odakle je došao i gdje je boravio pun mjesec dana.

— Dolazim sa sjevernog mora, prihvati on. Bio sam sa ruskimi kitolovci u medjedjoj zemlji. Ukrcasmo se na brod, da preplovimo more do druge obale. Lahak me san shrva, a netom što se probudih, proleti mi kraj nogu čudna neka ptica. Dà, smiešna vam je, kako li se ono zove — —

— Molim te, zakrči mu rieč mati, ne troši suviše rieči. Ne šaraj toliko! Došao si dakle u medjdju zemlju — pak?

Digitized by Google

— Prekrasno je ondje. Jedva ćeš okom doseći neizmjerne poljane. Sve je pokriveno mekanim sniegom, a golo kamenje i smrzle okostnice morža i bielih medjeda proviruju amo tamo. Čini ti se, da nikad sunce svojimi traci ovamo ne dopire. Razpršim gustu maglu te opazim ubavu kućicu. Sagradjena bijaše od tisovine, a krov joj obložen mroževinom. Bieli mrkonja razvalio se na njem. Odem na obalu, da vidim liepa gniezda, da čujem malene ptičice, gdje viču i cvrkuću. Zazviždnem, što me je grlo nosilo, a sve zamuknu. Samo tuljani plovljahu mirno morem.

Krasno, sine! krasno, reče mati. Sve me srsi prolaze, slušajuć te.

— Podjosmo u lov. Bacimo smrtonosno koplje u kitova pleća, a poput slapa sunu krvca na debeli led. Sjetim se zatim i sebe: razapnem svoja jedra, a ledene sante zatrpaše čamce. Oj! kako vikahu, nu ja vikah jače! Izkrcaše mrtvu lovinu i lovsku spravu. Obaspem ih sniegom i poćeram prama jugu, a od onda im ni traga ni glasa.

— Zlu si im zamku spleo, reče mati.

— Što sam dobra učinio, nek pripoviedaju drugi! odvrati on! nu evo mi brata od iztoka. On mi je najdraži, jer donosi sobom zimu.

— Je li to maleni zefir? upita kraljević.

— Zefir, dakako! reče stara. Al nije više malen. Nekoč bijaše dražestan dječarac, nu i to je prošlo.

Divlje mu lice obraslo čupavom bradom, a široki klobuk pokrivao razčešljanu kosu. U ruci mu lùk od mahagonskoga drva.

— Odkle dolaziš? zapita ga mati.

— Iz prašumâ, gdje se trnovite liane viju oko stoljetnih dubova, gdje vodne zmije mirno plaze mokrom travom.

— Pa što si radio ondje?

— Gledao sam duboku rieku, kako padaše niz visoke klisure, a razpršiv se poput sitna praha, dizaše nebu pod oblake. Nosorog plovio je riekom, a voda ga nosila sa sobom. Tjeraše je jato divljih pataka, a ove došav do ponora, poletiše u zrak; nosorog se pako strovali u grozno bezdno. To me je tako razveselilo, da sam dunuo svom snagom, a visoki topoli ponikoše poput paučine.

— Jesi li tiem završio? upita mati.

— Savani sam izčupao množinu drveća sa korienjem, pogladio grivu divljih konja i stresao na stotine kokosnih oraha. Dà, mnogo toga bi vam mogao nabrajati, nu sve se ne smie znati. Je li tako majko? I žestoko ju poljubi, — mal se ne srušila —; ta bijaše vatren.

Dodje južnjak. Na glavi mu crvena čalma, a ogrnuo se beduinskom kabanicom.

— Vani je strašna zima! hukne sav usopljen, baciv u vatru komad drveta. Vidjeti je, da je sjevernjak prvi došao.

— I medjeda bi spržit mogao, tako je vruće — primjeti sjevernjak.

— Ti si mi pravi medjed! našali se južnjak.

— Hoćete li u vreću? zagrozi se stara. Sjedni eno na kamen i kazuj nam, gdje si bio.

— U Africi, majko! Bio sam u zemlji Kafrâ sa Hotentoti u lovu na lavove.

— Pa kakova li je tamo trava, zelena poput masline, a visoka poput jele. Noj se utrkivao sa mnom u okladu, a ja sam ga naravno osramotio. Dodjem u pustaru — pravo pravcato pjeskovito more. Naidjem na neku karavanu, a putnici zaklaše posljednju devu, da si ugase žedju onom malčicom vode. Bijaše je premalo. Sunce pripicalo odozgo — vrući piesak odozdo, a pustara nedosežna, bezkrajna. Stanem se valjati po mekanom piesku, a čitavi se oblaci uzvitlaše gore. Pa da vidiš, kako se srušila deva, a trgovac bacio kaftan preko glave. Padne nice na zemlju, i sve ih zasu pješčani humak. Kad pako jednom odgrnem onu šaku pieska, ogrlit će sunce njihove kosti, a putnici će sgražajuć se lice odvrnuti.

— Što učini, nesretniče! zakriešti srdito mati. Nosi se u vreću! — U tren oka zavuče se u nju, a stara sjedne na njega.

— To su mi vragometni junaci! reče kraljević. Baba se namrgodi i kimnu glavom.

— Al' gle! evo zapadnjaka, odjevena na kinezku.

— Zar ti s ove strane? zapita stara. Mislila sam, da si u raju!

— Ne, sutra ću onamo — prihvati zapadnjak. Sutra je upravo stotinu godina, kako sam posljednji put ondje bio. Dolazim iz Kine. Plesao sam pod staklenim tornjem, da su sva zvona zazvonila. Dolje na trgu svijahu se bambuške palice po ledjih carskih činovnika, a oni vikahu: hvala liepa, otčinski naš dobročinitelju! — ne bijaše im baš milo oko srdca. Ja si opet zapjevam mirno: bimbam!

— Ti si veseo, kako vidim! primieti stara. Dobro je, da sutra polaziš u raj, bit ćeš spretnijim. Napij se iz vrela mudrosti, pa mi donesi punu bočicu kući.

— Bilo ti na volju, majko! Al što mi je skrivio brat sa juga? Nek izidje, da mi uzmogne pričati o ptici rajčici. Kraljica rajska tako rado sluša o njoj, kad ju posietim svakih sto godina. Otvori vreću, sladka moja majčice! Ded otvori, molim te! Pa kad se vratim, doniet ću ti čaja svježa i zelena, kao da si ga sada uztrgla.

— Dakle čaju za volju i jer ti toli volim, izpunit ću ti želju.

(Konac sliedi.)

Digitized by Google

POUKA.

Putne crtice iz Boke i Crne gore.

Piše Ivan Milčetić.

(Dalje.)

VII.

Cetinje stoji na dosta pustom polju Cetinjskom, koje je okol naokolo okruženo većimi i manjimi bregovi. Tako ovo polje premda je oko 3000 stopa iznad mora, opet je u kotlini, kojoj je sa svih strana vidik zatvoren.

Cetinje je glavni grad Crne Gore, nu one regularnosti, veličine, ljepote, koju obično spajamo sa pojmom grada, osobito glavnoga grada tuj ne ima; jer se Cetinje od običnoga crnogorskoga sela razlikuje po vanjštini samo tim, što su mu kuće obično criepom pokrivene i što ima nekoliko liepih i velikih javnih sgrada. U istinu je pako Cetinje baš glavni grad Crne Gore; jer je sielo kneza i svih državnih i crkvenih vlasti.

Sredinom grada teče duga i široka ulica, uz koju se redaju s jedne i druge strane svakojake kuće i uredi. To je cetinjski „corso“ kojim najvole izšetati Cetinjani. Drugih pravilnih ulica na Cetinju i ne ima. —

Najzanimivije su sgrade samostan, stari kneževski dvorac, novi kneževski dvorac i viša djevojačka učiona,

Na Cetinju ima više krčama, al od neke godine ima i liepa gostiona na južnoj strani glavne ulice cetinjske sa kavanom. Život je na Cetinju skup ko u kakvoj priestolnici europejskoj; jer se svaka i najnesjetnija stvarca mora dobaviti iz Kotora.

Na sred Cetinja ima na glavnoj ulici liepa sgrada sa crnogorskim grbom oko kojega stoji napis: „knjaževska pošta Crne Gore“. Tu je ravnateljstvo crnogorskih pošta i brzojava, kojemu je predstojnikom Petar Subotić, koji je prvi uredio u Crnoj Gori pošte i brzojave. Dne 14. svibnja 1874 utanačila je Crna Gora s Austrijom poštarski savez, te je od toga dana spojena svojom poštom sa cielim obrazovanim svietom. Listovne marke crnogorske stoje 7 nvč. a vriede za cieli njemačko-austrijski poštarski savez. Telegrafičke postaje mislim da su u svemu tri. Činovnici poštarski i brzojavni sve su mladi Crnogorci, koji niesu van Crne Gore bili na naucih. Knez je Nikola uvedenjem pošta i brzojava svoju malenu i siromašnu državicu uvrstio u red obrazovanih država Crnoj Gori, da unapredi svoje komunikacije, treba samo sagraditi nekoliko cesta, a knez Nikola nije ni na to zaboravio. Do malo vremena bit će spojeno cestom jadransko more sa Skadarskim jezerom. Cesta kotorsko-cetinjska započeta je jeseni g. 1873. Od Baica do Cetinja već je bila za moga boravka gotova, a od Kotora do Baica prilično — sada valjda biti će ciela ta cesta dovršena, bar me uvjeravahu moji prijatelji na Cetinju, da će se za godinu dana voziti na kolih iz Kotora na Cetinje. Ta će cesta spadati sigurno med najljepše gradjevine te vrsti u Europi, jer preko Krstca mogla se je izvesti samo pomoćju silnog praha i dinamita. Kad bude i druga cestovna pruga do skadarskoga jezera gotova, onda će se za deset sati dospjeti iz Kotora na skadarsko jezero, te će na toj cesti zavladati živahan promet, jer će se tako lahko dovoziti k moru svakojake plodine

Srbski starješina.

Digitized by Google

plodne riečke doline i susjedne Arbanije, osobito pako glasovite ribe skadarskoga jezera, koje se tja u Italiju prodavaju. — Dočim azijatski barbari u Turskoj niti ne znadu, što su prave ceste (o tom sam se putujuć po Hercegovini i sam osvjedočio), grade naši Crnogorci preko strašnih svojih planina ceste, kojimi bi se mogla ponositi svaka država. Ta i u našoj Dalmaciji trebalo je istom Franceza, da sagrade ceste; — austrijska vlada nije znala učiniti za pol vieka toliko, koliko su Francuzi u nekoliko godina!

Crna Gora može se punim pravom ponositi svojim napredkom i svojim knezom, koji to sve izvodi. Još ću spomenuti, da gradnju tih cesta rukovodi Trogiranin mjernik Dr. Slade. — Vratimo se k opisu Cetinja!

Povrh Cetinja na ovisoku mjestu vidi se velika siva sgrada, koja igra u poviesti Crne Gore znamenitu ulogu. To je sadanji samostan cetinjski i sielo crnogorskoga metropolite. To bijaše prvi kneževski (vladikin) dvorac Crne Gore na Cetinju, a za turskih provala bijaše to i tvrdja cetinjska. U desnom dielu te sgrade stanovahu vladike crnogorski, koji imahu u svojih rukuh i crkvenu i svjetsku vlast, u sredini bijaše manastir sa malenom crkvicom a sa strane kula sa ogradjenim dvorom sačinjavaše tvrdju. Sada je to samo samostan i stan metropolite Ilariona, koji ide u red najvažnijih ličnosti u Crnoj Gori. Nauke je izučio u Rusiji. Rodom je iz Lješanske nahije od bratstva Roganovića. Mislim da nije još prevalio pol vieka. U crnoj mantiji sa ljubičastim pojasom i zlatnim lancem oko vrata, velikom crnom bradom, dugom kosom, ponešto već sjedinami progrušanom čini on vanredan utisak. Iz lica mu se odsieva razboritost i enerzija. Ni traga kakvu prenavljanju ili svetačtvu, on je otvoren, naravan, prijazan čovjek. Bijaše prije kalugjer u samostanu u Ostrogu, a kad je Danilo god. 1852 proglašen knezom, bude on pozvan za vladiku crnogorskoga i time bude opet nakon 300 godina odieljena crkvena vlast od svjetovne. Ilarion odrekao se je svih svojih dohodaka i pridržao si samo godišnjih 2000 fr. pokloniv preostatak za sva vremena pučkim školam. Da ne bude toga veledušja, ne bi Crna Gora jamačno danas imala svojih 50 škola, koje se mal ne izključivo izdržaju iz crkvenoga imetka. On stanuje u tri sobice samostana, dočim je ostale sobe odstupio djakom sjemeništa, budućim pučkim učiteljem. Sva mu je služinčad — jedan crkvenjak.

Iz daleka čini samostan dosta impozantan utisak. U sredini dva reda lukova (arkada) jedan povrh drugoga, s desna crkva, a iza nje masivne ogromne zidine, valjda najstariji ostanci negdašnjega samostana; s lieve pako strane dvokatna ugledna kuća, a iznad svega diže se visok bieli toranj, koj je vladika Petar II. dao sagraditi. Ovaj toranj je pravi anakronizam med dostojanstvenimi zidinami samostana i čudim se, kako toga nije opazio inače toli tankoćutni pjesnik „gorskoga vienca“. Iznad svega pako, na vršku siva brežuljka, podiže se kula, na kojoj su Crnogorci običavali nabadati glave otmjenijih Turaka, da im vrate žao za sramotu. Tko vidi današnje barbarstvo Turaka, ne će zamjeriti ratobornim brdjanom, da su se i oni na ovakov postupak dali skloniti. Danas to više ne biva u Crnojgori, — ali Turci još sveudilj niesu čovječniji postali. Danas je na kuli zvono.

Uz zidine ide se se od „starog dvora“ prema manastiru. Najprije dodjosmo na zidom ogradjen okrugli prostor, tako zvano Ivan-begovo gumno, gdje se je negda obdržavalo vieće. Na tome gumnu bude g. 1707. zaključeno uništiti sve Turke u Crnojgori, koji su se bili počeli sve više širiti. Imalo se je to dogoditi jedne noći, i to na sam sveti badnjak. Pet braće Martinovića donese na božić rano radostan glas ovdje skupljenomu vieću, da je krvno djelo uspjelo. Tu je vodio pregovor general Mortier sa Petrom I. i vojvodami, tu bude Petar II. izabran vladikom Crnegore. Bogami znamenitijega gumna ne poznaje historija svieta!

Odavle ne daleko ulazi se na priprosta vrata preko kamenih stepena na prostrani taracani dvor — kamena avlija ne smije faliti! — a odavle u dvokatnu kuću, gdje stanuje mitropolita Ilarijon.

Na desnoj strani dvora nalazi se malena samostanska crkvica, u kojoj može stajati tek stotina ljudi. U samostanu pak i ne ima do jedan jedini kaludjer. Čudio sam se, da na Cetinju ne ima veće i ljepše crkve. Kako je naroda sila božja bila o maloj gospi, nije mogao stat u malenu crkvicu, pa narod stajaše u dvorištu, moleć se Bogu pod otvorenim nebom. Ta Crnogorcu je obično „crkva divno podnebesje, a oltar častni brdo i dolina“.

Nu ne samo, da je metropolitanska crkva Crne Gore malena, nego je i u zlu stanju i vrlo uboga. Ikonostas jest tako primitivnom slikarijom pokriven, da je skoro i sramota, zastori od proste tkanine, za kneza i knegiuju, te za gospodju Stanu Mirkovu i za nasljednika Danila jedva ima prostora u malenu zakutku, kraj groba Petra I. — Pa uza sve siromaštvo svaki će Jugoslaven s nekim strahopočitanjem i svetim čuvstvom stupiti u taj pantheon crnogorski, u kom neki svesilni duh historički diše. U crkvi nalaze se tri crno pokrita groba, koji ovoj crkvici podaju osobitu znamenitost — to su grobovi trojice slavnih u poviesti Crne Gore muževa. Na lievoj je strani grob slavnoga junaka Mirka Petrovića Njegoša, otca sadanjega kneza, a na drugoj je strani grob kneza Danila. Na Mirkovu grobu vidi se krasna sablja, kojom je on u toliko bojeva sjekao Turke, a osobito god. 1858. na Grahovu.

Crnogorcu je ova crkvica još znamenitija zato, što se u njoj čuva tielo vladike Petra Petrovića I. Njegoša, koga prozvaše svetim. Nitko ne izlazi iz crkve prije nego poljubi njegov lies. On živi u uspo-

Digitized by Google

meni naroda kao pravi svetac. Tielo pokojnikovo, zatvoreno u grimiznom i baršunom obloženom liesu, odjeveno je svečanim odielom vladike.

Petar I. jest prvi vladika iz plemena Petrovića Njeguških, koji dadoše Crnoj Gori toliko slavnih junaka. I on je stanovao u samostanu, te i danas rado pokazuju strancu sobu, u kojoj je živio i umro „sveti vladika". U samostanu sada stoje kako već spomenuh i crnogorski bogoslovi, koji su ujedno i učiteljski pripravnici, dočim se predavanja njihova obdržavaju u starom kneževskom dvorcu.

Ostali dio samostana sastoji se od samih uzkih hodnika, malenih vrata i nizkih tamnih sobica. Od tih je sobica najzanimivija ona, gdje je vladika Petar I. Petrović — sveti Petar Crnogorski — malne 40 godina stanovao. On je u istinu postao narodnim svetcem i Crnogorac se često kune: tako mi Boga i svetoga Petra. Al je ipak čudnovato kad knez Nikola, — ko što mi netko kazivaše — govoreć o svom slavnom predsastniku vazda veli: „moj stric, sveti Petar". Bijaše to burno doba u koje je on vladao, za vrieme Napoleonskih ratova. Mnogi izaslanici Rusije, Francezke, Austrije i drugih država u ovoj su sobici s njim razpravljali i njegovo savezničtvo tražili.

Slavni junak Ivan Crnojević, štono toliko straha i trepeta zadade Turkom, (Ivan-beg), morade uslied Mletačke izdaje poslije smrti svoga kuma i saveznika Skenderbega sve više i više uzmicati od Turaka najprije od skadarskoga jezera na Obod, a kašnje ovamo na podnožje Lovćena u nepristupno samotno polje Cetinjsko. Tu sagradi g. 1485. samostan, gdje se sveudilj nadaše boljim vremenom. Nu prodjoše evo već četir vieka, a njegovi nasljednici još sveudilj živu u zatočenju cetinjskom.

Sin njegov Gjuro stolovaše takodjer na Cetinju u tom samostanu. On se oženi sa nekom plemenitom Mlečankom a ne imajuć djece preseli se g. 1516. u Mletke te izruči i svjetovnu vlast u ruke vladike.

Gjuro Crnojević ovjekovječio si je ime i u kulturnoj poviesti svoga naroda time, što je g. 1494. podigo slovinsku tiskarnu u Crnoj Gori. Iz te tiskarne, koja je bila najprije o Obodu, pak na Cetinju, izašlo je na sviet više crkvenih djela, a glede tiskarske radnje veli Šafařik, da im u Slovenstvu one dobe para ne ima. Dakle je Crna Gora već iza nekoliko godina, što je prva hrvatska knjiga (misal glagolski) izašla izpod štampe (1482), imala svoju tiskarnu i to još kakovu tiskarnu! Ele već u 15. vieku niesu bili u Crnoj Gori sami „nosorezci"! Taj manastir bude već g. 1623. razoren, i novi na sadašnjem mjestu sagradjen. Ali Sulejman paša prodre 1686. do Cetinja, te ga opet razori do temelja. Posljednji put popale ga Turci pod Kara Mahmudom 1785. Kako se je samostan u razno vrieme dogradjivao i popravljao, to se još danas jasno vidi.

(Dalje sliedi.)

Izvor i poviest nekih domaćih životinja i kulturnih bilina.

Po dru. H. Konvanlinki.

(Nastavak.)

Spomenusmo prije, da stari Egipćani u vrieme stare i srednje dinastije niesu znali za konja, i to po svoj prilici zato, jer je Egipat dosta odaljen od srednjoazijske pradomovine konja. Nu prije bijaše kraj Nila poznat magarac ili osao (Equus asinus). Po najnovijih iztraživanjih utvrdjeno je, da je magarac bio domaćom životinjom Egipćana, koji su ga gojili u velikih stadih. Magarca nalazimo naslikana na sarkofagih stare dinastije, gdje označuje bogatstvo. Na isti način bijaše magarac, kako sveto pismo svjedoči, od davnine domaćom životinjom u Siriji i Palestini. Ti povjestni podatci slažu se posvema sa mnienjem zoologa, koji vele, da je prava domovina magarca Abisinija, a njegov praotac, da je divlji abisinski osao (Equus taeniopus). Iz Egipta i Sirije priedje magarac dalje na istok i sjever u prednju Aziju i južnu Evropu i to ponajprije u Grčku, odavle u Italiju, a poslije u sve evropske pokrajine. I tu nam je sravnjujuće jezikoslovje izvrstnim kažiputem *). Naši krajevi, gdje je siromah magarac postao simbolom lienosti i gluposti, ne služe toj životinji dobro, pod žarkim je vrućim nebom osao živahan i okretan; sv. pismo prispodablja dapače magarca s mudracem

Ne ima sumnje, da su domaće životinje, spadajuće u razred kopitara i dvopapkara, ponajstarije drugarice čovjeka, a zato im je poviest dosta tamna i nejasna.

Domaći bik (vol, govedo, Bos taurus) polazi iz mješanice više vrsti izvorno divljih, al za kratko ukroćenih bikova, od kojih je najpoznatiji divlji bik (bos primigenius), i „urus", što ga spominje još Julio Cezar, koj je dakle jošte u historičkoj dobi živio. U Evropi gojili su ga ljudi od pamtivieka. Zato ima u starih piscih sto i sto dokaza, a najznamenitiji dokaz tomu jest, da su stanovnici kuća na sojah (Pfahlbauten) u svajčarskih jezerih imali u svom gospodarstvu bika. Kako su se razne stare vrsti izpremiešale, razvio se znatan broj podvrsti bikova, koje se osobito u Americi i Australiji znamenito šire.

Nespretnomu i jakomu bivolu (bos bubalus) domovina je istočna Indija, gdje kraj močvarnih brjegova indijskog porječja u divljih stadih bludi. Aristotel veli, da žive divlji bivol u Arahoziji t. j. u današnjem Beludžistanu. Ne zna se pravo, kada li ga u njegovoj domovini ukrotiše: ali je sva prilika, da se je za zadnjih

*) Grčko onos (magarac) dolazi po Benfeyu od starijeg otnos ili osnos, što se slaže sa semitskim aton (židov.) i atan (arabs.) Od grčkoga dolazi latinski asinus, keltički asyn, skandinavski asni. Iz druge latin. forme asellus dolazi litvinski asilas, gotički asilus, slavenski osel, novonjemački esel.

*

Digitized by Google

viekova prije i prvih viekova poslije Isusa počeo širiti po ostaloj Aziji i sjevernoj Africi, ali samo po malo; u Evropu dovedoše ga početkom srednjega vieka Hunni ili njihovi rodjaci Avari. Kako Pavao Djakon pripovieda dodjoše prvi bivoli u Italiju oko g. 600. po Isusu, pod longobardskim kraljem Agilulfom, koj ih je po svoj prilici od tadanjega chana (vladara) Avara dobio na dar. Životinja ta ostala je u toplijih krajevih Evrope; osobito mu služe močvarne nizine ugarske i talijanske n. pr. toskanske maremme, ušće Tibra i blato Pontinsko.

Domaća ovca (Ovis ovies) nije vrst izvorna već mješanica raznih divljih praovaca. Na sojah švajcarskih gojili ljudi već u predhistoričko doba male, tanke i dugonoge ovce, nalike na našu ovcu. Kako ima danas sila podvrsti, koje se sve zovu „domaćom ovcom", kako skoro svaka zemlja ima svoju osebnu podvrst, težko je točno govorit o pravom izvoru domaće ovce, niti se pravo zna kako stoje prema divljim ovcam, navlastito „mufflom" (Ovis Musimon), koje još danas živu po bregovih otoka Sardinije i Korzike.

Kozi domaćoj (Capra hircus) jest po mnienju Brandta majka divlja koza bezoarova (Capra Aegagrus), koja stanuje još i dan danas po jermenskih i perzijskih gorah. U davnih naselbinah na svajčarskih jezerih bilo je vrlo mnogo koza, koje se ničim ne razlikuju od današnje svajcarske koze.

Kao što dosele navedeni preživači, spada i domaća svinja (sus scrofa domestica) najstarijim domaćim životinjam. Sadanja mnogobrojna plemena domaćeg krmka polaze od dvie različite podvrsti, i to od divljeg običnog vepra (Sus scrofa ferus) i od vepra istočno-azijskoga. Prva vrst žive još i sad ne ukroćena po Evropi, sjevernoj Africi i Hindostanu, druga već se nenalazi nigdje divlja, te se je širila na zapad. Iz spoja obih ovih vrsti polazi sila raznih podvrsti, razgranjenih po svih dielovih svieta. Predhistorički žitelji švajcarskih soja gojili su već dvie vrsti svinja i to močvarnu i treskovu (Torfschwein), koje bijahu posve srodne divljemu evropskomu viepru.

Od mesoždera ukrotio je čovjek samo dvie životinje i to: domaćeg psa (Canis familiaris) i domaću mačku (Felis domestica). Tamna je poviest domaćih životinja u obće, al se najmanje zna o poviesti domaćeg psa, najvjernijeg druga ljudskoga plemena. Nešto je tomu uzrok, da pas čovjeka služi od pradavne davnine. Ni paleontologija ni geologija nije nam jošte razjasniti mogla starost pasjeg koljena. Učenjaci niesu se o tom pitanju složili. Neki vele, da je naš pas potomak divljih pasolikih zvieri živućih n. pr. vuka i šakala; drugi tvrde, da polazi od neke sada izumrle vrsti, a treći, da polazi od više vrsti sada izumrlih divljih pasa. Nu bilo, kako mu drago, svakako se je umjetnom pričinom čovjeka razvilo toliko vrsti i podvrsti pasa i psića, koliko ih danas brojimo. Slike na drevnih spomenicih egipatskih i asirskih kao i predhistorički nalazi dokazuju nam, da su razna plemena od davnine gojila domaće pseto.

Najstarija dosele poznata staroegipatska slika prikazuje nam hrta dugih ušiju i kratka repa; sličnih hrtova ima i sad u sjevernoj Africi. Kosti domaćega psa našao je Steernstrup u danskih kjökkenmöddingih (nasipih od ljuštura, nalazećih se kraj žala morskoga, koje su predhistorički ljudi bacili izsisav sljuzavu životinjicu), a kod jezernih naselbinah u Švajcarskoj nadjeni su ostanci dvijuh vrsti psa. Prva, mlada vrst jest velika, druga starija jest manja i slična našim prepeličarom.

Mnogo jasnija jest poviest mačke. Mati naše domaće mačke jest neka divlja mačka (Felis maniculata) koja dan danas u Nubiji žive. Kod starih Egipćana bijaše mačka od vajkada domaćom životinjom, al u Evropu i Aziju preseli se tekar u prvih vjekovih poslije Isusa. Stari Egipćani držali su mačku u kući, da im tamani miševe i drugu gamad, i da im bude na pomoći kod lova vodnih ptica. Mačka bijaše životinja sveta, personifikacija božice Bast; s toga su stari Egipćani mačku u osebnih hramovih štovali, svuda ju slikali i po smrti balzamovali. U nekih katakombah našlo se na tisuće balzamovanih mačaka. K semitičkim narodom jugozapadne Azije i južne Evrope preselila se mačka vrlo kasno. Kod Rimljana i Grka tamanila je miševe lasica ili kuna. Latinska rieč „felis", „feles" (melis, meles) ne znači izvorno mačku, već neko zviere, naliko kuni, poslije divlju mačku. U bajkah Esopa i Fedra nigdje se ne spominje mačka, da davi miševe već lasica ili kuna. U Omirovoj „Batrahomyomahia" (borba medju žabami i miševi) pripovieda miš žabi, da se boji trojeg: jastreba, stupice (mišolovke) al najviše lasice, koja ga progoni do skrajne škuljice. I Plinij ne zna ništa o domaćoj mački, već pripovieda samo o divljoj. S toga su u ruševinah Pompeja nadjeni ostanci psa, koze, konja i dr., a mački nigdje traga. Ne ima dakle sumnje, da je domaća mačka negdje u 4. ili 5. stoljeću po Isusu došla iz Egipta u Italiju i Grčku. Ime joj je „catus".

Gospodarski pisac Paladij (u IV. vieku) navodi ju pod tim imenom, veleć, da vrlo dobro čuva artičokove nasade. Prema koncu 4. vieka spominje ju i grčki crkveni historik Euagrios Scholastikos, koji je živio u Epifaniji u maloj Aziji; za njega bijaše životinja „Katta" obće poznata. Tečajem srednjega vieka razširi se mačka po svoj Evropi, a svi narodi evropski poprimiše to latinsko-grčko ime „catus". Neki vele, da je to latinska vulgarna rieč, a znači „malo zviere, štene"; neki opet tvrde, da rieč dolazi od sirskoga „katô" (arabski kitt). Po jezikoslovju došlo se do vrlo vjerovne misli, da se je mačka širila na sjever i zapad zajedno sa parcovom (štakorom). Parcov polazi iz Azije, stari Grci i Rimljani niesu za njega znali, al se je zavukao u Evropu

Digitized by Google

prilikom velike seobe naroda na početku srednjega vieka. Od toga nesnosnoga neprijatelja bijaše jedini liek mačka.

Obrediv domaće sisavce dolazimo na domaću perad. Ponajznamenitija je tu poviest domaćeg kokota ili pievca, (Gallus domesticus). Taj gospodar našega dvorišta i buništa vuče lozu od pievca bankvirskoga, koj i sad divlji žive po otocih sundajskih i na kopnu prednje i zadnje Indije kao i u Kašmiru. Naš pievac je dakle po krvi pravi Indijanac. Ne znadu pravo reć, kad li ga u njegovoj domovini ukrotiše, al to je izvjestno, da je odmah prenesen bio u iranske zemlje, što nam dokazuje simbolika vjere Zoroastrove, gdje je pievac (medoperzijski: halka) glasnikom jutra, simbolom svjetla i sunca i po tom svetom životinjom; on glasom svojim odganja „daeve“ (divove) t. j. zle duhove tmine, te je neprijateljem himbenih vilenjaka zato je i Orzmuzd (bog svjetla, Bjelbog) Zoroastru pievca osobito preporučio. Nije dakle čudo, da se je s vjerom pievac brzo preselio u iranske zemlje. Dalje na zapad, u Malu Aziju, Afriku i južnu Evropu došo je mnogo kašnje. Da ga semitski narodi u najstarije doba poznavali niesu vidi se iz starog zavjeta svetoga pisma, gdje o pievcu govora ne ima.

Bosanske ovce.

Iz staroegipatskih spomenika razabiremo, da je guska bila domaćom životinjom, al slike pievca ne ćeš nigdje naći. Ni stari Grci ga niesu poznavali; Omir i Hesiod

Digitized by Google

ne znaju ni-ta o njem. U Omira ima doduše vlastito ime „Alektor"", „Alektryon", što ga poslije pievcu nadjenuše, al ne poznaje životinje. Po svoj prilici doletio je pievac u zapadnu Aziju, Afriku i Grčku tekar po velikih perzijskih ratovih koncem VI. ili početkom V. vieka prije Isusa. Od grčkih pisaca spominje ga ponajprije Theogris, koji je vidio kako Jorija i otok Samos padoše pod Perziju (522 pr. Isusa). Epimare Simonide, Aishil i Pindar spominju već pievca prijateljem čovjeka. U Aischilovih „Eomenidah" odvraća božica Atine Grke od gradjanskog rata, koj je nalik na borbu pievaca. Pindar prispodablja u svojoj 12. olimpijskoj pjesmi pobjedu domovine pobjedi pievca u dvorištu. Komici Kratin i Aristofan zovu ga više puti perzijskom il medskom pticom. Ime „alektor" ili „alektryon" upotrebljivali su po mnienju učenjaka Hehna ponajprije malo-azijski Grci, a to ime slično perzijskomu „halka" ili „alka", i za čudo srodno rieči „elektor", „elektryon", što znači jasnost, svjetlo, te je možda rieč prenesena na glasnika svjetlosti. Kašnje, kad već zaboraviše pravi izvor rieči, stali su tumačiti rieč drugče, i to a-lektor, t. j. ne spavajući, od sna budeći.

Kako je pievac kasno dospio u Grčku, nije ni čudo, da u bajaslovju ne ima odlična mjesta, jer kad je došao iz Azije, već je imao svaki bog svoju životinju. Iz Sakratova jekopisa znamo, da su ga Grci žrtvovali Aisklepiju bogu zdravlja i liečničtva. Za kratko dodje pievac iz Grčke u Italiju. Kuda je došao u ostalu Evropu, težko je reći, al moguća su tri puta: ili neposredno iz Azije u istočnu Evropu, ili iz balkanskog poluotoka ili iz Italije. Težko je i označiti vrieme, kada je došao; nu po svoj prilici nije se pievac prije V. vieka razširio po srednjoj Evropi. Glede dobe, kada su pojedini evropski narodi primili pievca, priobćuje učenjak Hehn vrlo zanimivih podataka. Slaveni i Litvini imaju za pievca razna imena, što dokazuje, da su već posve odieljeni bili, kad je pievac došao u njihovu kuću. Litvinski zove se „gaidys" što je is to ko i „pievac". Litvinska je rieč istoga koriena, kojega su i „gusle", „guditi". Slaveni stvorili su njegovo ime od razni koriena (staroslav. pjetlъ, hrvatski i srbski pievac, pietao, kokot; slovenski: petelih; ruski: pjetuh! poljski: kogat; češki: kohout; nu svakako su se morali Sloveni odieliv se od Litvina doticati i iranskih naroda (Skita, Sarmata), jer ime „kur", koje se u slavenskih jezicih takodjer svuda pojavlja, dolazi svakako iz perzijskoga „churu", „churuh", „churus" (češki kur-pievac, kuř-epile, hrvatski: kurje oko). Kada Germani dobiše pievca bijahu već pleme o sebe živuće, jer se korien „hana" pokazuje samo u germanskih jezicih, nu jošte se ne bjehu razdielili u granu koninentalnu i skandinavsku, jerbo svi imadu za pievca istu rieč. Za čudo imaju i Čudi (Čuhanci, Finni) isti korien, po čem se može suditi, da su Čudi i Germani za onda susjedi bili. Po ovih podatcih vidi se, od kolike da je važnosti sravnjujuće jezikoslovje za prirodopis i poviest domaćih životinja.

(Konac sliedi.)

LISTAK.

Srbski starješina (k slici). Starješina redi kuću, upravlja gospodarstvom i cielim imetkom zadruge. On odredjuje, sto će mužkarci raditi. Dogovoriv se sa zadrugari prodaje i kupuje šta treba. Kad otac umre preda srarješinstvo najpametnijemu sinu, bratu il sinovcu, makar po dobi i najmladiji bio. Ne gospodari li starješina, tad si ukućani izabiru drugoga. Prihod čuva starješina i gospodarica, te od toga plaćaju porez i dobavljaju, šta kući treba. Gdjegdje se dieli višak medju obitelji zadruge. Srbska zadruga osniva se po prilici na istom temelju na kojem i hrvatska, te sačinjava od davnine temelj slavenske obćine, kako je svakomu od naših čitalaca poznato. Naša slika prikazuje srbskog starješinu okolice biogradske. Slika je crtana po naravi.

Bosanske ovce (k slici). Naša slika pokazuje stado osobitih ovaca, kojim je domovina evropska Turska i Podunavlje. Znanstveno je ime toj ovci „Ovis steatopyga" Krzno joj sjajno, dugo, debelo poput dlake, rogovi visoki, razmaknuti, zavijeni. Turci goje osobito tu vrst ovaca i radi mesa i radi dlakave vune, od koje se mnogo surovih tkanina pravi.

Inostrani učenjaci u Zagrebu. Zagreb sve više i više privlači strane učenjake i to ponajviše radi svojih muzealnih sbirka. Riedko koj tjedan prodje da se ovamo nenavrne koj učeni Englez ili Fracuz ili Taljanac, da i ne spominjem susjedne Niemce. Prošloga mjeseca boravio je ovdje profesor historije na liceumu u Montpellieru, Henri Cons. Francezka ga je vlada poslala, da u Hrvatskoj i Dalmaciji prouči starine, osobito ga je zanimala numismatička sbirka našega muzeja, na koju će se obširno svratiti u svom izviešću. Iz Zagreba odputio se je u Sisak, da razgleda tamošnje izkapanje rimskih starina. I vojvoda Federico Lancia di Castel Brolo, vrlo uvaženi učenjak talijanski, tajnik akademije znanosti u Palermu, razgledavši narodni muzej i riznicu prvostolne crkve bijaše vrlo iznenadjen jedva vjerujuć svojim očima, da nahodi takovih stvari u „divljoj Hrvatskoj," o kojoj do sad nije znao mnogo više, nego da je Austriji davala najhrabnije vojnike. Zanimajuć se mnogo za naše školstvo informirao se je potanko o stanju njegovu i obećao, da će na ovogodišnjem pedagogijskom kongressu u Palermu obširno izviestiti o svem, što je ovdje vidio. Glasoviti geolog i malakolog Delhomel iz Pariza pronučiv prirodoslovne sbirke muzeja obišao je i nekoliko obližnjih okolica. Koliko je bio iznenadjen bogatsvom malakologijske sbirke našega muzeja, toliko se nije mogao načuditi, kako može zemlja pustiti toli neprecienjeno blago bez ormara i nuždnih sprema. Kad mu se je nastalo izpričati ovu okolnost nestašicom zemaljskih sredstva, reče, da bi i najsiromašnija zemlja toli neznatan trošak u interesu znanosti iz oka ili iz boka smoći morala. I grof Emil Kornis geolog iz Pešte boravio je tu više dana.

Digitized by Google

Dvie nove knjižare u Zagrebu. Dosadanja sveučilišna knjižara Županova (Albrecht i Fiedler) otvorila je u Ilici podružnicu. — Pod tvrdkom Mučnjak i Senftleben otvorena je nova knjižara, koja se kani osobito baviti kolportažom hrvatskih knjiga. U tom im pogledu preporučamo za uzor revnu knjižaru braće Jovanovića u Pančevu.

Ovogodišnja školska izvješća. U posljednjem broju dopade nam ruku izvješće realke rakovačke od prošle godine, a mi ga nepažnjom uvrstismo med ovogodišnja izvješća. Izvješće ili bolje rekuć „Jahresbericht" od ove godine ima dva članka, jedan od učitelja Franje Vala: „Nešto o životu povjestničkom", sadržavajuć vrlo zanimive reminiscencije iz najboljih pisaca o filozofiji historije. Drugi je članak od Vilima Marašeka: „Ein Beitrag zur Bestimmung der Mittagslinie". Školske su viesti kao i prošlih godina na dva jezika. Izvještaj o velikoj gimnaziji u Vinkovcih ima sastavak: „Vergilius in definiendis moribus heroum" od prof. Ivana Pakoste. — Izvješće c. kr. učiteljišta u Petrinji sadržaje članak: „Obseg matematičkoga nauka na učiteljištih" od učitelja J. Stipetića. — U godišnjem izvješću obćih pučkih škola grada Koprivnice ima članak: „roditelji, djeca i škola," što ga je napisao tamošnji kateketa. Izvješće o c. kr. višoj dubrovačkoj gimnaziji koncem školske g. 1875—76. U Dubrovniku. Tiskom Dragutina Prettnera 1876. 74 str. u 8mini. Dubrovačko učiteljstvo svake godine uvršćuje u svoj program ne samo jedan, već nekoliko poučnih članaka, što je svake hvale vriedno. Ponajprije uvršten je opis novaca sbirke dubrovačke gimnazije od prof. Frana Bulića. Lani je g. Bulić opisao dubrovačke novce, ove godine opisuje grčke i rimske novce, medju kojimi nekoliko dosta riedkih primjeraka imade. Ne možemo da i ovom prilikom ne svratimo pozor naše kralj. zemlj. vlade na sbirku gimnazije senjske. Sbirka ta je sada od vrlo male koristi, a ima u njoj vrlo zanimivih komada. Ne bi li vriedno bilo, da se sbirka prenese u zagrebački muzej, gdje joj je pravo mjesto. To su nam govorila i neka gospoda u Senju. Tom prilikom opetovat nom je još jednu molbu. Zagrebačka je numizmatična sbirka vrlo bogata i djelomice već uredjena. Čuvar g. prof. Šimo Ljubić počeo je već u „Muzealnom vjestniku" priobćivat rimske obiteljske novce. Naš sabor mogao bi svake godine doznačiti svotu za tiskanje muzealnih kataloga po strukah. Katalog zagr. numizmatičke sbirke bila bi ujedno dobra priručna knjiga; to poznato je, da n. pr katalozi Wellenheimove i Wysocki-eve sbirke vriede koliko i numizmatično djelo. Sav trošak iznosio bi na godinu nekoliko stotina forinti, a novac povratio bi se po vremenu prodajom. Drugi članak programa „Još jedan pokušaj o našoj narodnoj metrici" pisan je po g. profeseru Budmani-u. G Budmani drži se stopice, koje po našem mnenju ne treba. U toliko se ne slažemo s njim, jer mislimo, da su misli g. I. Trnskoga, o metrici, razložene u „Viencu" posve prave i zdrave, a i g. Franjo Kuhač, ponajbolji poznavalac glasbenog ritma pristaje posve uz mnienje Trnskoga. Spomenut nam je tuj i opet, da jambički t. j. rastući stih smatramo najspretnijim za dramatiku nipošto rad starih Grka već po izkustvu, što si ga stekosmo kroz 5 godina kod hrvatskoga kazališta. Tu smo opazili da je padajući deseterac na pozorištu pretrom, da to padanje glasa kroz dva sata umori i glumca i slušaoca, dočim u rastućem mjerilu ima više krepčine i života. Upućujemo čitaoca na klasični prievod „Sina pustinje" od Trnskoga, na Markovićeve drame „Karla Dračkoga" i „Benka Bota" i na Maksima Crnoevića" od Laze Kostića. Ti pisci u našoj knjizi svakako nešta vriede — dapače mnogo vriede te su pokazali, da se može jambom i kako dobro pisati, a tko je imao prilike slušat tu deklamaciju na pozorištu, priznat će svakako, da u tom stihu ima više krepčine, nego u padajućem desetercu. Znamo, da ta teorija ima protivnika, al smo tvrdo uvjereni, da će ona po svema navlastito u dramatici navladat. G. ravnatelj I. Peričić uvrstio je u program hrvatski metrični prievod I. Horacijeve satire. Prievod je dobar, jasan i razumljiv. Iz štatističkih podataka programa razabiremo, da je bilo na gimnaziji koncem godine svega 86 slušalaca, od kojih je 9 položilo izpit zrelosti. Po narodnosti bilo je Hrvata i Srba 74, Talijana 9, Niemac 1, Rusa 2. Gimnazijalna „zaklada Gundulića" za podporu siromašnih gimnazijalaca imade sada glavnice 3275 for. 6 nov. Nastavni jezik bijaše u ovoj gimnaziji dakako skroz hrvatski.

Statistika srednjih škola. U Hrvatskoj i Slavoniji ima sada devet gimnazija, i to 8 velikih i 1 malena. U svih tih gimnazijah bilo je koncem ove školske godine 1979 učenika, i to: u zagrebačkoj 522, varaždinskoj 315, osječkoj 247 (za 44 više nego lane), vinkovačkoj 184, riečkoj 167, (za 26 više od lane), dolnjo-karlovačkoj (privatnoj) 155, senjskoj 149, požežkoj 148, gornjo-karlovačkoj (maloj) 92. U svihkolikih gimnazijah narastao je broj djaka prema lanjsk. g. za 112. To je sve, što se o naših gimnazijah reći dode; jur su ostali statistički podatci u dotičnih izvješćih većim dielom tako nepodpuni (osobito riečki) i tako nejednaki, da se iz njih nikakvi podatci skupiti ne dadu. Dočim n. pr. gimn. g. karlovačka ne ima razredjaja djaka ni po vjeroizpoviesti, ni po domovini (ili narodnosti), to opet osim požežke ne ima nijedna razredbe učenika po stališu roditelja, što bi kod nas bez dvojbe spadalo med najzanimivije podatke. Ako prema analogiji popunim manjkajuće za gim. riečku i g. karlovačku podatke glede vjerovizpoviesti, tad bi bilo u svih gimnazijah od prilike 1620 djaka katoličke, 230 grčko-iztočne, a 105 židovske vjeroizpoviesti. — Samo tri velike realke postoje u zemlji i to zagrebačka sa 297, rakovačka sa 146 i osječka (6 razreda) sa 129; u svemu dakle sa 572 učenika. Prema lanjsk. g. umanjio se je broj za 43 i to u Zagrebu za 17, u Osieku za 25. Od ovogodišnjih realaca ima katolika 403, grčko-iztočnih 72, židova 91, protestanta 4. Male realke postoje u Bjelovaru, Gospiću, Petrinji, Mitrovici i Zemunu nu od njih ne imamo nikakovih podataka, jer ne izdavaju tiskanih izviešća, a i ne računaju se pod srednja učilišta.

Rodjeni Hrvat — češki dramatik. G. Vesely, rodjeni Dalmatinac, živući sada u Pragu, mlad češki pisac, napisao je češkim jezikom veselu igru „Na kolbišti" (Na poprištu), koja je velikim uzhitom primljena bila. Sada će se prikazat druga „Voltaire i Friderik". Po nekom našem prijatelju izjavio nam je pisac želju, koliko bi mu drago bilo, da se njegovi plodovi u Zagrebu hrvatskim jezikom prikažu, i mi smo se obratili u Prag, te ćemo posredovat, da spomenute komedije dodju na naše pozorište.

Aleksander Andrić umro. U Bukareštu umro je dne 4. srpnja t. g. srbski pisac Aleksander Andrić. Rodio se g. 1816. u Srbiji, te je bio članom učenog družtva u Biogradu, gdje je oko god. 1852. izdavao politički časopis „Svetovid", s beletrističkim dodatkom „Zimzelenom". Kušao je i skladat pjesme, al su dosta slabe. U Bukureštu izdavao je radikalni časopis „L' Orient".

Uspomena Janežiću. Dne 13. kolovoza slavila su naša braća Slovenci uspomenu vrloga pisca i rodoljuba Antuna Janežića, koj je više godina vrlo vješto uredjivao beletristički list „Glasnik slovenski". U selu Leših pod Karavankami u Koruškoj skupi se sila slovenskih rodoljuba iz Ko-

Digitized by Google

ruške, Krajnske i Štajerske, i tu bude u veliku slavu smještena na rodnom domu Janežićevu kamena ploča sa sliedećim nadpisom. „Tu se narodi 19. prosinca 1822. slovenski pisac i jezikoslovac Antun Janežić, umro g. 1869.“ Narod pamtit će ga do vieka. Rodoljubi g. 1876.“

Josip Wenzig umro. Česka književnost izgubila je opet vrla radnika. Josip Wenzig, znameniti pisac češki, gimnazialni ravnatelj u miru, umro je 28. kolovoza t. g. u Turnovu. Wenzig rodio se u Pragu 1807., gdje je i sve svoje nauke svršio. Bijaše doduše njemački uzgojen, ali obćeć sa vatrenom českom mladeži prionu uz češtinu. G. 1834. bude profesorom realne škole, a g 1853. ravnateljem više česke realke i školskim savjetnikom. Wenzig je vazda očito pristajao uz narodnu stranku, te bijaše zastupnikom u českom saboru. Schmerling osveti mu se zato i g. 1864. bude umirovljen. Od rane mladosti pa sve do groba bavio se W. knjigom. Djelovanje mu literarno bijaše trojako. Za prvo radio je za školsku i pedagogičku literaturu, za drugo bavio se českim izvornim pjesničtvom, a najzad prevodio je na njemački jezik česke i u obće slovenske pjesmotvore. Ponajviše radio je u dramatici. Dramaričke su mu radnje: „Slikar Pygmalion“ komedija; „Kruna“ dramatička pjesan; „Doručak i ručak“, komedija; „Dalibor“ opera; „Pjesnik bez gradiva“, komedija; „Aria i Pötus“, dramatička slika; „Libušin sud“ opera i oratorium „Labirint svieta“. Pod zadnje izdavao je Wenzig sbirku narodnih pjesama svih slovenskih naroda na njemačkom jeziku. Pokojnik bijaše kurator češkog muzeja, protektor „umélecke Besede“, predsjednik „Matice lidu“

Kazališna novina. U parižkom kazalištu „Théatre Gymnase“ održala je sjajnu pobjedu nova komedija Les cinque filles de monsieur Castillon“ (Pet kćeri gospodina Kastillona). Komedija ta ne riešava nikakova socijalnog pitanja, niti ima u njoj preljuba. Zaplet je vrlo domišljat i radnja živahna. Preporučamo ju našoj kazališnoj upravi.

Nova slika Doré-ova. Glasoviti illustrator svetoga pisma, Lafontainovih basna i Cervantova „Don Quixote-a“ Gustav Doré izložio je u Londonu ogromnu sliku „Ulaz Isusov u Jerusolim.“ Slika je visoka 30, a široka 20 stopa. Ima na na njoj 180 figura u naravskoj veličini. Ciena je slike 30000 forinti.

O dobah razvoja života čovječjega čitao je nedavno L. M. Morgau znanstvenu razpravu u „amerikanskom družtvu znanosti“. U svom djelu, koje će ugledati sviet pod imenom „Ethnical Periods“ dieli Morgau cieli razvitak ljudskoga plemena na pet doba i to: Prva doba: Podpuno divljačtvo. Druga doba: Niži stepen barbarstva. Treća doba: Srednji stepen barbarstva. Četvrta doba: Konac barbarstva. Peta doba. Naobraženost. Po mnienju amerikanskoga učenjaka čamilo je ljudstvo najdulje u divljačtvu, i najvažniji je prielaz iz podpunog divljačtva u blaže barbarstvo. Amerikanac mjeri prvi napredak ljudstva po lončarstvu. Kad je koj davni narod počeo peći zemlju, nije već bio divljak. Po tom mjerilu čami domaće žiteljstvo australskoga kopna u podpunom divljačtvu, jer ne zna ni peći zemljena posudja, nit se ne zna njime služiti. Prielaz iz nižega u finije barbarstvo pokazuje tim, da ima domaćih životinja, da se sadi kukuruz, a stanovi ljudski da se grade ne pečenom cigljom i kamenom. Obilježje četvrte dobe t. j. prestajanje barbarstva, jest lievano željezo. Početak civilazije je fonetična azbuka i pismo. Zatim razabire u svojoj razpravi učeni Amerikanac razvitak pojedinih naroda. Stari Slaveni, koji su poznavali samo runsko pismo i Grci dobe Omirove bijahu po njegovu mnenju fini barbari, Asirci pako i druga semitska plemena Azije, od kojih primismo azbuku, stajahu već na pragu civilizacije. Kraj ove velezanimive znanstvene razprave mogao bi se čovjek ipak pitati, u koju od spomenutih pet doba spadaju musulmanski čopori u Bugarskoj i njihovi zaštitnici, jer mjerilom ljudskosti ne može lih lončarstvo biti.

Nagradjene poljske drame u Varšavi. Varšavsko poljsko kazalište svakako je umjetnički zavod, koj zaslužuje podpunoma ime hrama umjetnosti, i da je i repertoir savršen, da su glumci pravi umjetnici, to priznavaju i sami Niemci, koji rado krate Slavenom i ondje priznaju, gdje ih to ide. Uprava ruska nije velika prijateljica razvoju poljske umjetnosti i književnosti. Ona je porusila u Poljskoj sve urede, sva učiteljišta, dapače željeznice i brzojave, što se kraj toli znamenitog kulturnog razvoja naroda poljskoga nikako odobriti ne može, jer je poljska literatura upravo svjetska, jer su Mickiević, Siovacki, Zaleski, Krašinski, Kraszewski i mnogi drugi toliko poznati svietu, koliko Puškin, Lermontov, Nekrasov i Turgenjev, i jer se kraj svih tih upravnih ordonancija upravo u Varšavi poljska literatura u novije doba silno razvija. U jedno ipak uprava ruska nije dirnula — u poljsko kazalište, koje u Varšavi više cvate, nego u dosta slobodnom Lavovu i Krakovu i u Poznanju, gdje velikonjemačka bezobzirnost radi svom silom uništit poljsku narodnost. Razlog tomu je dakako posve financijalan. Varšavska kazališta, stojeća pod državnim ravnateljstvom ruskim, nose mnogo, vrlo mnogo novaca, pa su uviek aktivna. Cenzura pazi dakako vrlo oštro na repertoir i mnogo izvornih historičkih drama ne pripušta se na varšavsko pozorište, nu u koliko se ne radi o politici, ne dira upravo u repertoir, već ga prepušta sudu povjerenstva, sastavljenog od znamenitih poljskih književnika i umjetnika. Ravnateljstvo razpisuje dapače svake godine znamenite nagrade za izvorne poljske drame i komedije, a sud o tom pripada opet književnikom i umjetnikom. I ove godine viećalo je takovo povjerenstvo, da sudi o priposlanih izvornih dramatičnih radnjah, a „Kurier varšavski“ a i lavovski „Ruch literacki“ priobćiše obširno izvješće toga povjerenstva. U tom odboru bilo je pisaca i glumaca (medju njima jedna spisateljica i glasovita glumica Modrzejewska). Odbor dobio je 42 izvorne dramatične radnje; nu samo 14 drama bilo je javno čitano pred odborom, ostale bješe vraćene, jer niesu odgovarale običnim uvjetom. Odbor prosudjivao je svaki od tih komada, koji su po sebi u obće dobri, al je izmedju njih izabrao pet komada u kandidaciju za nagradu i to: dramu „Swiętoslaw Igorowicz“, komedije: „Dworacy Niedoli“, „Pojedynek szlachetrych“, „Falszywe Błasky“ i „Blaga“. Izmedju tih bijaše komedija „Pojedynek szlachetrych“ od Sewera nagradjena sa 400 rubalja srebra, ostala pako četiri komada, predat će se ravnateljstvu varšavskom, da i te komade priredi za prikazanje, dogovoriv se sa pisci. Po želji pisca prikazat će se „Pojedinek szlachetrych“ ponajprije na lavovskom pozorištu. Nu ta komedija bude odmah i prevedena na englezki, francezki i češki jezik, te će se podjedno prikazat u Londomu, Parizu i Pragu. Ako bi uprava hrvatskog kazališta možda želila tu komediju primit u svoj repertoir, to može uredničtvo našega lista glede toga posredovati. Sve to pako pripovjedismo, nek se vidi kako se drugdje repertoir gradi.

Zabava: — Ilijina oporuka — Hrvoja Hrvatić — Raj ; — **Pouka:** Izvor i poviest nekih domaćih životinja i kulturnih bilina. — Putne crtice iz Boke i Crne Gore. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 23. rujna 1876.

Br. 39. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

XVI.

Udovici ne bijaše glasa. Iznenada ostavi kuću svoju, doviknuv samo kćeri, da polazi na put i da se ne će skoro povratiti. Stara Pepa razniela je dakako te čudne glasove po gradu i Zagrebčani niesu govorili o drugom van o nesretnih svatovih, o tajnom putu, o prevarenoj udovici. Ta je l' moglo biti veće slasti za mile jezike vriednih gradjanka, je l' moglo biti veće radosti za njihovo srdce, nego li kad dočuše, da su sve zlatne nade ohole udovice spale na ništa? U slavnom gradu Zagrebu bilo je vazda dosta dobrih duša, koje su se nesreći drugoga radovale, i sto puti moglo se je čuti: „Pravo joj je!“ Pred svima je vikala Pepa. Jedne večeri stojeć sa susjedami pred kućom, izkalila je svu nježnu dušu svoju:

— Eto, eto, reče, sada se vidi ciela ta šuplja gospoština! Poštenu ženu, kakva sam ja, skoro je sram, živiti u takovoj kući. Dà, to se hoće cifrati, to se previja, to se nadimlje. Pokojni Radić, bog mu dao duši lako, to je bio čovjek, i kakov čovjek, purgar od glave do pete, pa ako je i imao čim praviti si crkvenu klup ipak je stojeć medju narodom u crkvi pjevao pri večernici. Ali odkad se je ta dobra duša preselila gospodinu bogu, od onda je vrag — bog mi oprosti griehe — ušao u Jagu, pa hop, pa kop, razbacivala se na sve strane, uhvatila kapetana, ili kapetan njezine novce, i kad je dušica mislila, da će biti gospa kapetanica, a ne kao što mi, purgarica i majstorica, kad su joj već gusle gudile po mozgu — eto kapetan — taj liepi som razdro mrežu pa bjegac, a Jaga ništa nego kramarica kod „morskoga raka“ — da bi i toga bilo — ostala koša brez brusa! Tako je i tako, kad čovjek svoje griehe ne broji, kad si kramar gospodsku dolamu kroji.

— Pravo joj je, klikoše sve susjede u jedan glas.

— I pravo joj je, potvrdi Pepa, jer ako i nikomu na svietu zla ne želim i iskrnjega ljubim kao samu sebe, opet velim, pravo joj je. Da ste vidjeli, kako svoju kćer, svoju krv — siroticu Maru muči i grize! Kako ju drži za služavku ni ne pušta k svomu stolu, kao da je kakova povlaka. Svoju krv, jeste li čule, svoju krv! Fui! To mi je mat, to mi kršćanka. Laku noć! drage susjede, Pravo joj je! Sram me je u toj kući živjeti!

— Pravo, pravo! Laku noć, Pepo! viknuše susjede i klepetava četa razidje se svojim kućam.

A Mara? Bijaše sama, bijaše napuštena od svega svieta. Nitko se za nju brinuo nije, nitko je ljubio nije. Majka ju ostavi, podje u sviet, i kako je biedna sirota sve razmišljala, kako je omjerila zlu svoju sreću, navroše joj suze na mutne oči. Sdvojna skoči na noge, napusti otčinski dom, tu pustinju biede i tuge, i pohiti jedinomu si utočištu, pohiti grobu miloga si otca. Oh taj mali, mahom zarasli humak, iz kojeg su virili ostanci drvenog križa, taj je krio sve, što je njezinu srdcu milo i drago bilo, pod tim humkom razpalo se u prah ono blago i pošteno srdce, koje je toli živo kucalo za jedino diete. Skrštenih ruku klečaše biedna djevojka na tom humku uru — dvie ure. Biser za biserom, suza za suzom kanu na zelen mah. — Otče, Otče! šaptaše mladica, zašto si me ostavio? Što sam sagriešila? I zašto se mora umrieti? Il kad se već umrieti mora, zašto ne umru oni, koji se ljube, zajedno? Vidiš svi su me napustili i — — majka! Oh majka! Drugim je ta rieč sladka, kao i med, a meni? — — —

Digitized by Google

Već se je bilo sunce prilično odmaklo na zapad, kad se je djevojka s groblja vraćala. Dodje do blizu kuće svoje. Pred vratima stajaše hrpa zvjedljivih ljudi. Djevojka dodje bliže. Ljudi ju gledahu čudnim okom. Što traže ti ljudi, upita se djevojka. Al iz lica svieta ne mogaše ništa razabrati, van onu pustu zvjedljivost, koja se pokazuje kod svake svjetine neobičnom sgodom. Mara protisnuv se kroz sviet, pope se u prvi pod. Vrata bijahu širom otvorena. Iz sobe čuo se je razgovor mužkaraca, čulo se i to, kako ljudi premeću stolove stolce i ormare. Djevojka udje u sobu. Za stolom sjedjahu gospoda od suda. Pisar pisaše marljivo po papiru, u kutu do prozora stajaše Jelušić. Od čuda zaustavi se Mara.

— Šta je to, gospodo? zapita plaha.

— To će reći, odgovori mirno izaslanik suda, čovjek pristar, suh, da mi ovdje plienimo i popisujemo vaše i vaše majke stvari, „mobilia et immobilia“ to jest kuću, vinograde, stolce, stolove, rubeninu et caetera. Popisujemo i plienimo po dozvoli slavnoga suda!

— Popisujete, plienite? Šta je to? Zašto? zapita djevojka.

— To jest, moja draga, nastavi izaslanik, da vam kratko i prosto hrvatski velim, vaša majka uzajmila je od g. trgovca Petrovića mnogo, vrlo mnogo novaca, pa je izdala obligacije, koje su zapisane na kuću i zemlje. I jerbo vaša majka platila nije, jer je dapače pobjegla, i jer gospodinu Petroviću novaca treba, zato je on vašu majku i vas tužio, i eksekucija je evo došla, to jest ove stvari, ova kuća i vinogradi niesu već vaši, već će se za četrnaest dana prodati, i vi se, moja draga, možete seliti, kamo vam drago, ovdje više ne imate posla.

Djevojka probljednjela na smrt, uhvati se za srdce.

— To, to, da nije moje, naše? Da se selim? Kamo da se selim? Što da uradim? Ta za boga miloga, to nam je ostavio moj pokojni, moj dobri otac?

— E šta ćemo! Bilo, pa prošlo, slegnu izaslanik ramenima, naša je briga, da gospodin Petrović dodje do svojih novaca, a nije nam dužnost brinuti se za vas, moja draga. Ako ne imate šta jesti, a vi liepo služite. Nije to nikakva sramota.

— To nije moguće! Znam, da mi je otac bio bogat čovjek. Kazivao mi je, da imamo dosta i suviše, da se prehranimo. Pa sve, sve da se je razteplo.

— Sve, moja draga, i ne znam, hoće li dosta biti, da se dug naplati. Ali pustite nas sad na miru, da idemo dalje cieniti, pa se pobrinite liepo za drugi stan.

Krv udari djevojci u lice; oči joj planuše i drkćućim al odvažnim glasom obrati se Jelušićn.

— Ta govorite vi, gospodine Jelušiću, govorite. Vas nam je magistrat dao za tutora, da nas branite. Ja sam luda djevojka, ne razumiem se u sudske poslove, al vi, vi recite toj gospodi, da sve to nije moguće, da se varaju.

Jelušić gledaše mirno iz prozora, dok je djevojka govorila, napokon krenu glavom, i slegnuv ramenima reče:

— Draga Maro! Gospoda ne varaju se; bili ste bogati, bili, al sad više nieste. Vaša je majka zlo, vrlo zlo gospodarila; sad ne imate ništa, jer će sud sve prodati. Meni vas je u istinu žao, ali šta ćete, zakon je, zakon. Vi ste si sami krivi; mogli ste se dobro udati; nieste hćeli. E sada treba liepo služiti. Ja vam bome druge pomoći ne znam.

— Hoću, dà! odvrati djevojka osoviv glavu, služit ću pošteno, ma si svoje ruke do krvi ožuljila, služit ću i radit kao moj pokojni otac, i nije me sram. Ali za novce svoga srdca, svoje duše prodati ne ću. Badava me snubite, badava me nudjate zlatnom jabukom. Ja sam luda ženska glava, ne poznajem vaših zakona i pravda, ja ne znam, što je moja mati potrošila, al moje srdce mi veli, da ste nas prevarili, da ste nas oplienili, porobili. Da otče dragi! udari u plač, pokriv si rukama lice, tvoje diete ćeraju izpod krova, što si ga ti svojom mukom podigo, tvoje dieto je ostalo bez korice kruha, jadno, gladno, biedno — al pošteno, oh pošteno — — —. Kao da joj nešta munu glavom odleti Mara, al se za čas povrati držeć batinu srebrom okovanu.

— Toga, viknu, toga vam ne dam! Pa makar svi sudci cieloga svieta na me došli, toga vam ne dam. Od mojega je otca, to je on meni, meni ostavio. S tim štapom došao je ovamo, taj štap je njegovo, jest moje poštenje. Prodajte si, grabite, plienite, koliko vas volja, ali dvojeg prodati ne ćete: ovaj štap i onaj slomljeni križ na grobu moga otca!

— Odvedite djevojku! reče sudski izaslanik pisaru.

— Ne treba mi vaše pomoći, idem sama, al vam, Jelušiću, vam će bog platiti, što ste uradili! To rekav izidje djevojka iz sobe.

Glas, da će se sve Radićevo imanje prodati radi dugova, raznese se po svem gradu poput munje. Ljudi pametniji niesu toga iz prvine hćeli vjerovati, al se napokon uvjeriše, da je istina. Kamo, kamo, pitahu se, dospio je tolik novac za toli kratko vrieme? Tko ga je potrošio? Tko? odgovorilo im se: Udovica Radićka; u rukuh trgovca Petrovića bilo je sbilja Radićkinih obveznica na veliku svotu novaca. Petrović bijaše dakle posve prav i sud nije mogao drugčije raditi, pošto je i odvjetnik ostavine, Jelušić priznao, da je Radićka u istinu izdala obveznice i da se morala zadužiti radi velike štete u trgovini i radi silnih novaca, za koje ju je pokojni poslovodja Joso prevario bio. Nitko dakako nije pitao, koliko da je udovica u istinu primila novaca, nitko nijn znao, da je Jelušić sporazumiv se s Petrovićem polovicu više pripisao u obveznicu. Udovica nije ništa izpovjediti mogla; bog zna, gdje je bila.

Prodalo se dakle imanje pokojnoga Radića, sve se je prodalo, kuća, vinogradi, polja, ormari, slike, srebro, haljine — sve — sve do zadnje krpice, od liepe baštine

Digitized by Google

ne osta ništa van srebrom okovani štap pokojnoga Ilije, što ga sa sobom ponese Mara. Što je bilo ostalo novaca u pohrani magistrata, pojede parnica i troškovi kuratorski, dvadeset kukavnih forinti predadoše Mari.

Jednog po podne sjedio je Jelušić u svojoj pisarni. Bijase nešto uzrujan. Sastaviv na stolu nekoliko vrećica zlata, viknu:

— Leno!

U sobu unidje njegova gospodarica, šta li, okrupna razčešljana ženska.

— Leno! reče fiškal, uzmi te novce, pa ih sahrani u svojoj postelji. Ali mi vazda zaključaj vrata, pa da se niesi opila.

Jedva Lena odniela novce, zakuca netko na vratih. Unidje trgovac Petrović.

— Dobar dan, Petroviću!

— Dobar dan, spectabilis! Mogu li sutra dići novce.

— Ne treba. Ja sam ih digo i svoj dio odbio. Polovicu dobitka! Zatim preda trgovcu svežanj banaka. Petrović ih prebroji.

— Dobro, reče, ali fali petsto forinti!

— Moj trud, odvrati fiškal mirno.

— Neka vas voda nosi, nasrdi se trgovac.

— Ne bojte se, odvrati Jelušić, sam ću ići. Ja sam Zagreba sit. Preselit ću se u Magjarsku.

— Siti ste? E pečenka je bila debela. Al možete li vi u obće siti biti?

— Za mjesec dana idem u Magjarsku. Vi ste tu siguran, a ja ću biti ondje sigurniji.

— E sretan put, nasmija se trgovac. U to opet netko pokuca na vratih.

— Tko je k vragu? viknu fiškal.

Vrata se otvoriše i u sobu udje varoški apatekar.

(Dalje sliedi.)

Prva ljubav.

Spjevao Dr. Fr. Prešern, preveo B. B.

Jur miru srdca pogubni su časi,
Ti mladi časi umicali, znani
Bijahu dieva domaćih mi krasi,
Zemalja vidjeh liepe kćeri stranih;
Čistoća srdca minula me nije;
Al drzke su me snašle misli, bože,
Da malo ljubav ili ništa može
U tog, koj njoj se opriet vriedan ti je.

Ljepote rajske pridje djevojčica;
Ah, njezina da ne vidjeh vam lika!
Posramit zorin ruj će njena lica,
Ne plamti zviezda nje kô oči nika,
Ne ozdravi već, komu srdce striela
Sa bistra probi oka; tko bi, ljudi
Popiso usta mila, dražest grudi
Tol nevinih i kô od sniega biela.

I mjesto u roj da se sklonem gosti,
Kad poput one pred menom je stala,
U petak zadnji što je, sviet kad posti
Petrarke grud podpalit nekoč znala,
Slast pogleda uživao sam njenih,
Dok srdašce mi dopalo je rane,
Bez hladka što me peče noći, dane,
Za koju lieka nigdje nema meni.

Ne mekšaju je blieda lica, moga
Žalòbita ni pieva glasi mili,
Nabujale ni od sna oči mnoga,
Ni suze, iz njih što ih teći sili.
Veselje, mir uminuo me, mrije
Sa tuge srdce, s nemilosti. — Tako
Tko mni da čvrsto stoji, pada lako, —
U dieve mlade dobro zreti nije.

Slobode kom su danci mili zlati,
Cvatućih nek ne motri djevojaka!
Mog mira oči bile su vam tati,
Na pogled pazit skrb mu budi svaka;
Put, vrata ljubvi oči otvaraju,
Na koja pamet odmah nam se kreće.
Tko ne sluša me, sâm će znati veće,
U mojem biedan ogreznut će vaju!

Digitized by Google

Raj.

Andersenovu priču pokrvatio Vl. Č.

(Konac.)

Stidljivo skoči južnjak van, jer ga bijaše kraljević vidio.

— Evo ti lista topolova za kraljicu, rekne kraljević; dala mi ga rajčica, jedina rajčica na ovom svietu. Svojim kljunićem utisnula u list cieli svoj životopis, pa neka kraljica sama čita, kako je rajčica vlastito gniezdo zapalila i u njem izgorila poput žene Hindove. Kakav li bijaše dim i prasak gorućih grana! Napokon planu sve, a stara rajčica budne pepelom; nu njezino jaješce ležalo u žaru i puknuv na dvoje, izleti ptičica. Ona je sada kraljicom svih ptica, te jedina rajčica ovoga svieta Malena rupica u ovom listiću, pozdrav je rajčice rajskoj kraljici!"

— Dajte, da bar nešto založimo! ozove se mati vjetrova. Posjedoše naokolo, a kraljević do južnjaka; budu do skora veliki prijatelji.

— Čuj der! upita kraljević. Kakova je to kraljica, o kojoj toliko govorite — gdje je taj raj?

— Oho, moj dragoviću! odgovori južnjak. Želiš li onamo, a ti hajde sutra sa mnom, Nu velim ti, poslije Adama i Eve ne bijaše od ljudî nikoga gore. Ovo dvoje poznaješ iz sv. pisma.

— Dakako! primieti kraljević.

— Kad bijahu protjerani, propade raj u zemlju; nu ostalo mu ipak zlatno sunce, topao zrak i sva njegova divota. Njim kraljuje krajica vilinska; ondje ti je otok sreće, pa nikad ne ima onamo smrti. Sjedni sutra na moja pleća, da te ponesem sa sobom. Mislim, da će nam sretno za rukom poći. Al sada šuti, da usnemo.

Legnu spavati, da se okriepe i priprave na dalek put.

Rano u zoru probudi se kraljević i vrlo se zapanji, videć, kako je visoko nad oblaci. Sjedjaše na plećih južnjaka, a ovaj ga vierno držaše; bijahu toli visoko u zraku, da su im se šume i rieke pričinjale sitnimi točkami na zemljovidu.

— Dobro jutro! pozdravi ga južnjak. Spavaj samo još, i onako ne imaš ništa osobita vidjeti.

— Bio sam nečedan, primieti kraljević; niesam ni sbogom nazvao tvojoj braći i majci.

— Ne buncaj, molim te! odvrati mu drug, niesi li spavao?

Lećahu sve dalje i dalje. Leteć nad gustimi šumami, sve se kršile grane i krošnje vitih stabala, a na moru se uzljuljali brodovi od uzburkanih valova.

Spram večeru čudno se pričinjali mnogobrojni gradovi. Kao malene svjećice na božićnom drvcu titrahu u neizmjernoj daljini, a kraljević pljesnu rukama od veselja. Južnjak ga opomenu, da se smiri, jer bi se lahko mogao strovaliti i ostati viseć o križu kojega tornja.

Sur orao plovljaše zrakom lagano — veličanstveno, ali južnjak lećaše još laganije. Kozak tecijaše na hitrom konjicu strelimke, nu južnjak još brže od njega.

— Vidiš li glavice himalajskih gora? kliknu radostno južnjak, one su najviše u čitavoj Aziji, a ostaviv ih za sobom, odmah smo pri žudjenom cilju.

Okrenuše prama jugu, a prekrasno cvieće zamirisa divno. Smokve i jabuke rasle samonikle, — loza sa crvenim i žutim groždjem ovijala se o vito stablo. Putnici lećahu nad mekanom travom, te im se pričinilo, da im cvieće, poniknuv glavicami, dovikuje dobrodošlicu.

— Jesmo li u raju? zapita kraljević.

— Bože sačuvaj! odvrati mu južnjak, nu skoro ćemo prispjeti. Vidiš li onu pećinu a u njoj lozom obraslu pukotinu? Tamo nam je poći! Zamotaj se dobro kabanicom; tu je naravno toplo, nu za korak dalje, a od ledne zime smrznut će ti se uda. Gle! onu pticu lebdeću nad otvorom, jedna joj je kreljut u ljetu — druga u zimi.

— To je dakle put u raj?!

Unidju u špilju. Navali grozna zima, nu ne potraja dugo. Južnjak razkrili svoja krila, grijuća poput tople peći. — Pa kakva li to špilja bijaše! S obijuh strana strme čudnolike klisure, s kojih kapaše voda; mjestimice bijaše tako uzko, da su morali puzajuć dalje, mjestimice pako prostrano i udobno. Dà, prava grobnica niemih orguljâ!

— Meni se sve čini, da hrlimo smrti na ruke, — šapnu plaho kraljević; južnjak ne prosboriv ni slovca, pokaza rukom na plavetno svjetlo, koje im sinu pred očima. Špilja postajaše sve to maglovitijom i napokon izčezne poput biela oblačića o mjesečini. Okružavaše ih ugodan zrak — svjež kao u gori, a ljubak kao na cvjetnih poljanah. Po sriedi tecijaše bistra rieka, a zlatne joj se ribice ljeskahu na površju. Srebrne jegulje sipljuć iskre, pračikahu se u bisernoj vodi, a bujno širolisto cvieće ljuljaše se na pjenovitih talasih. Mramorni mostić spajaše obalu sa otokom sreće, a tek tamo bijaše pravi raj.

Južnjak uzme kraljevića za ruku i odvede ga preko mosta. Tu slažu ruže i ljubice najnježnije pjesmice mladosti, nu toli milotno — toli nježno, kao nijedno grlo ljudsko.

Al gle! bijahu li to visoki jablani ili srebro-liste topole? — Ne! Sočno i ogromno drveće, kakova kraljević dosele ne vidje. Bujne grane padale do zemlje, a prekrasne ptičice verale se cvrkutajuć po njih. U travi stajalo jato paunova, razkriliv preliepe repove. Dà, doista tako bijaše! Nu kraljević dirnuv ih se rukom, opazi na veliko svoje čudo, da to niesu ptice, već bajno neko bilje: bijahu to tulipani, kojih su latice paunovom perju

Digitized by Google

naličile. Lav i tigar krotki kao janje, ležahu lieno u zelenom grmlju; grlica treptaše svojimi krili po njihovoj grivi, a divokoza inače plaha, gledaše mirno velikima očima, kan da je i ona voljna poigrati se.

Osvanu rajska vila! Odielo joj protkano sunčanimi traci, a lice joj odsievaše nekim blaženstvom, poput majke, kad si u krilu čedo svoje ljubi. Bijaše toli mlada — toli mila, a dražestne ju djevojke — svakoj zviezda u kosi, sliedjahu. Južnjak joj dade listak rajčice; vila mu se ljubkim posmjehom zahvali, pa uzev kraljevića za ruku, odvede ga u svoj dvorac. Zidovi mu šareni, a sâm strop bijaše ogroman sviet; gvireć okom na njega, postajaše mu čaška sve to viša. Kraljević stupi k jednomu od visokih prozora i pogledav na nj' opazi kobno drvo sa zmijom — al Adama i Eve ne bijaše više.

— Zar nije i zmija prognana? upita kraljević.

— Nije! odvrati mu vila, vrieme je utisnulo o staklo sve one bajne dogodjaje, sve se još sada kreće i živi! — Zirnuv okom na drugo okno, spazi Jakovljev san; ljestve se uzpele do nebesa, a angjeli silažahu i uzlažahu. Dà — ove mu čarovite slike zapanjile dušu, a samo ih vrieme moglo stvoriti.

Kraljica ga vila odvede u drugu, još veću i ljepšu dvoranu prozirnih stienâ. Zabavljalo se tu na tisuće sretnika; smijahu se i pjevahu, a sve se slagalo u jedan rajski sklad. Posljednji bijahu dražestni i toli maleni — dà još manji od ružina pupolja. U sriedi raslo drvo zelenih grana; zlatne jabuke, velike i male — njihahu se na ubavih grančicah. To bijaše drvo spoznaje, čijim plodom sagriešiše Adam i Eva. Na svakom listiću titraše crvena rosna kaplja, pa se činilo, kan da drvo krvne suze lije.

— Sjednimo u čamac! rekne vila. Užijmo se zabave na gladkom jezeru! Obaći će nas cio sviet, a mi ćemo se na jednom mjestu ljuljati. — Tako se i sbilo. Doplove sniežne, nebotične Alpe; u crnoj šumi oblaci zastrtoj prebiraše pastir tužno frulu. Sad ogrliše granati banani svojimi granami čamac, crni labudovi, usred riedkih ptica, plovljahu mirno krajem: bijaše to Australija — peti dio svieta, graničeć plavetnimi gorami. Čuo se piev redovnika i vidio ples divljakâ uz ciku i zvuk talambasa i bojne trublje. Prolazile egipatske piramide — stršeć do oblakâ, porušeni stupovi i sfinge, do pola pieskom zasute. Sjeverno svjetlo očaralo bojnim svojim sjajem cielu okolicu, dà — jos više vidješe, neg li pero uzmaže pričati.

— Smiem li uviek ovdje ostati? šapne molećim pogledom opojeni kraljević.

— Do vieka, odvrati mu vila, ne sagriešiš li samo poput Adama.

— Al ne ću se ni taknuti zabranjene jabuke! klikne kraljević. Ta ima ih na hiljade toli sladkih, baš kao ove.

— Pitaj sama sebe! ne ćutiš li se postojanim, a ti se vraćaj sa južnjakom! On odlazi i ne će ga biti punih stotinu godina. Ovo će ti vrieme proći kao nekoliko trenutaka, nu dosta je dugo za izkušaj i grieh. Svaku večer, kad se budem s tobom razstajala, viknut ću ti: „Dodji sa mnom!“ Mahnuti ću rukom, nu ti ostaj gdje si. Ne makni se s mjesta, jer će ti požuda svakim korakom burnijom postajati. Doći ćeš u dvoranu gdje raste drvo spoznaje; ja spavam pod mirisnimi granami — ti ćeš se sagnuti nad mene, a ja ću ti se nasmjehnuti. Poljubiš li me, propasti će raj u zemlju, a onda jao tebi! Smrtni znoj će ti probiti čelom — stići će te bieda i nevolja.

— Ja ostajem ovdje! odahne kraljević. Južnjak ga ogrli i izljubi, viknuv mu posljednji put: „Uztraj, da te opet nadjem! S bogom!“ Razkriliv krila, odleti put zemlje.

— S bogom! s bogom! kliknu cvieće i drveće. Rode i pelikani u dugih redovih sprovedoše ga do vrata perivoja.

— Sad će se igrati vilinsko kolo! reče kraljica. Kad svršimo, klonuti će sunce na zapad, a ja ću te dozivati. „Podji sa mnom!“ Svake godine, dok ih se stotina ne navrši, svakim ću te danom zvati; al uztraj, pa ćeš sve to jačim biti. Večeras po prvi put — ne zaboravi moje opomene!

Vila ga odvede u nepreglednu dvoranu sniežnih liljana, gdje žuti prašnici udarahu poput zlatostrune harpe. Zavrtilo se kolo prekrasnih djevojčica, — vitke i lagane, odjenute prozirnim velom, vitlahu se u brzu kolu, pjevajuć, kako je divno živjeti a nikad ne umrieti tako vam je u raju...

I pade sunce na zapadu. Zažarilo se vedro nebo, a kraljević strusi kupu pjenovita vina, koje mu pruži milolik andjelak. Obujmi ga rajsko blaženstvo, dosele ne ćućeno. U zadku se raztvorila dvorana, a zeleno ono kobno drvo zasliepi mu oči. Božanstveni piev zazuji toli milostno i ljubko, kan da mu majka nježno dovikuje: „Zlato moje, srdce moje!“

Vila mu mahnu ručicom, kliknuv: „Dodji k meni! Oj dodji!“ Poleti za njom, zaboraviv već prve večeri zadanu rieč. Ona mu se smiešila; omàmljiv miris zaokupi zrak, harpe još zvučnije odzvanjahu rajskim onim skladom, pa se činjaše, kao da ono hiljadu glavica, proviruć̌ih s desna i lieva, zamni jednoglasno: „Spoznaj sama sebe! Čovjek je gospodar svieta!“ — Ne bijaše više krvavih suza, koje kapahu sa grančica zabranjene voćke, već bijahu iskrovite zviezde. „Dodji, oj dodji bliže!“ šaputahu sitni glasići, svakim korakom žarče udarala krv u kraljevićeva lica, — živ se pomamio!.. Moram! zavapi drhćuć, ta nije grieh, ne smie da bude! Čemu da ne hrlim za krasotom, za slasću? Samo da ju vidim, gdje spokojno sniva — ne će me stići kletva, ako je

Digitized by Google

ne poljubim. Ćutim se krepkim, a toga ću se čuvati kao živa ognja!

Sbaci vila lahki veo, odvrne mekane svrži te izčezne. Jošte niesam sagriešio!... i srne kraljević dalje. Zirnu okom u prozirno granje — ona već snivaše sladko u ogrljaju Morfejovu, krasna i divna poput angjela. Posmjeh joj titraše oko ustiju — on se sagne nad nju i opazi biser-suzu na crnih joj vedjah.

— Plačeš li za mnom? šapne strastno, ne plači dušo! ne plači božanstvena ženo! Sada tek pojmim rajsko blaženstvo, — ono mi probija pamet i srdce. Moć kerubina i vječnog života ćutim u zemskom svom tielu — — ovaj časak, pa nikad više!... I pritisne žarki, dugi cjelov na medna joj usta...

Grom zaori grozno, uz silan potres uzdrmanih stožera. Nestalo kraljice, nestalo raja, a u neizmjernoj daljini titraše malena zvjezdica. Smrtni znoj obli kraljevića i sruši se na tle kao bez duše. Ledna mu zima povrati sviest.

— Što učinih, jadniče! zarida gorko, sagriešio sam Adamovim griehom. Sagriešio i nestalo raja! — Otvori oči; još titraše zviezda, ali daleko, daleko — bijaše danica.

Ustade i nadje se u velikoj šumi, tik špilje vjetrova; stvorila se baka kraj njega, pa opaziv ga, dignu pestnicu i povikne:

— Već prvu večer? Slutila sam. Da si mi sinom, odmah bi ti zaokrenula vratom!

— Ovamo ga k meni! oglasi se Smrt, koštunjava, neka starica, upalih lica sa kosom u ruci. — U lies s njime! nu još ne! Nek tumara širom svieta, dok ne okaje svoga grieha, a kad bude vrieme, doći ću po svoje. Kad se bude najmanje nadao zakovati ću ga u vječnu škrinju i baciti u prostor izmedju svjetla i tmine. Popravi li se i postane dobrim, doći će u raj; ostane li mu duša okaljana, strovalit će se sve dublje i dublje poput izniklog raja! A nakon tisuć godina vratit ću se po njega, ili da pane još dublje, ili da poleti k zviezdam — k jasnim zviezdam na nebo!

POUKA.

Izvor i poviest nekih domaćih životinja i kulturnih bilina.

Po dru. H. Konvanlinki.

(Konac.)

Morska kokoš (Numida Meleagris) starinom je Afrikanka. Polazi naime od neke divlje vrsti, koja na mnogo žive u sjevero-iztočnoj i sjevero-zapadnoj Africi, na zapadnoj obali Arabije i na nekojih otocih Crvenog mora. Plinij navodi, da Sofokle u svojoj tragediji „Meleagros“ govori o pticah meleagridah, koje oplakuju smrt Meleagra; od njihovih suza da je postao dragocjeni elektron (jantar). Po toj bajoslovnoj priči ne može se dakako razabrati, kad je morska kokoš došla u Grčku; al sudeć po raznih viestih, svakako su ju Grci gojili u posljednjih vjekovih prije Isusa. U Italiju dodje morska kokoš (aves Africae, Numidicae) po svoj prilici neposredno za puničkih ratova; u vrieme Varra (u I. vieku pr. Is.) bijaše još vrlo riedka. Čudno je, da je te ptice po propasti rimske države posve nestalo, u srednjem vieku nije se znalo za nju i tek u XV. stoljeću donesoše ju Portugezi i Španjolci po drugi put preko mora u Evropu.

Puran ili tukan (Meleagris Gallopavo) sin je novoga svieta — t. j. Amerike; praotac bijaše mu divlji meksikanski puran, koj je medjutim već prije dolazka Evropljana bio domaćom životinjom.

Daljnji rodjak domaćega pievca, ponositi paun (Pavo cristatus) polazi, kao i kokot, iz gustih šuma istočne Indije. Sveto pismo staroga zakona sačuva nam najstariju viest o pavu (hebr. tukkijim). Priča nam naime, da su mornari vraćajući se iz Ofira (istočne Indije) kralju Salamunu donieli kojekakvih novih čudesa kao papigu, majmuna a i pauna. U zapadnu Aziju i Evropu dodje paun mnogo kašnje. Prvi grčki pauni pojavljuju se u V. vieku pr. Isusa i to na otoku Samosu u slavnom svetilištu božice Here (Junone) kojoj je ta ptica osobito omiljela bila; drevna priča veli, da je paun postao na tom otoku. Za vrieme Periklovo bijaše paun u Atini vrlo riedka i dragocjena ptica, i ljudi iz ciele Grčke dolažahu gledat pauna ko neko osobito čudo.

U IV i III. vieku pr. I. razširio se paun sve više, jer je po vojnah Aleksandra velikoga Azija sa Evropom življe obćiti počela. U Italiju ne dodje paun iz Grčke već po Feničanih i Kartažanih; tako bar misli učenjak Hehn iztičuć razliku medju latins. nazivom „pavo“ i grčkim „taos“. U prvih vjekovih po Isusu, kad se je sila i oholost rimska uzpela do najvišeg vrha, gojili su pauna u cielih stadih za „gourmand-e“ vječnoga grada. Iz Italije prenesoše pauna poslije u ostalu Evropu i svi narodi usvojiše latinski naziv „pavo“ (paun, pav, Pfau).

Domaći golub i sve silne njegove podvrsti polaze od divljeg goluba, koj prebiva na grdnom prostoru od južne Norvežke i Faröerskih otoka sve do sredozemnog mora i od kanarskih otoka sve do Abisinije, Indije i Japana. Hehn, pozivljuć se na historične podatke, misli, da su počeli goluba gojiti u pokrajinah eufratskih i poslije a Siriji; u porječju eufratskom bijaše bieli golub posvećen Semiramidi, a u Siriji božici Astaroth ili Astarti (semitskoj Afroditi). Grci u najstarije doba poznavahu samo divljeg goluba („peleia“ ili „peleias“ kod Omira); domaći golub („peristera“ biela vrst

Digitized by Google

iz Azije) pojavlja se tek V. vieka pr. Is. u Grčkoj. U Italiji dobi goluba domaćeg Sicilija i to po svoj prilici od Kartažana; odanle preleti cielu Italiju i doleti u ostale krajeve Evrope, gdje se izpremieša sa divljim evropskim golubom.

Od vodnih ptica priviknuše samo guska i patka domu čovječjemu. Guski našoj je mati divlja guska (anser cinereus) te je od najdavnije davnine domaćom životinjom, što mnogobrojni historički podatci i staro-egipatski spomenici potvrdjuju; mladja je domaća patka, kći divlje patke (Anas boschas).

II.

Tražeći izvor i poviest najobičnijih naših kulturnih bilina, i navlaš raznih vrsti žita, nailazimo na isti uspjeh, kao kod preživača i pseta: poviest im je tamna, nejasna i po tom se može suditi, da ih ljudi već od pradavnih vjekova siju. Divlje vrsti, od kojih polaze naša pšenica, raž, ječam i zob, bar dosele niesu nam poznate; bud da su tečajem dugih vjekova, što služe čovjeku, po kulturi narav svoju posve promienile, bud da su divlje prabiline te vrsti posve izginule; težko ih je iztraživati i s toga jer je razlikost vrsti tolika, da se ni sami botanici složiti ne mogu. Nalazi predhistorički podavaju nam i tu nekoliko podataka. U jezernih naselbinah švajcarskih nadjeno je mnogo vrsti pšenice, što više što manje sijanih. Sva je prilika, da je pšenica donesena s juga; to nam barem dokazuje staro-egipatska pšenica, nadjena u staro-egipatskih grobnicah, obično proso, talijansko proso (setaria italica), koje je takodjer izvora južnoga. Južni izvor vidi se i po tom, da je pšenici južno podnebje milije, jerbo raste skoro samo u južnoj Evropi i dalje na jugu.

Raž ili hrž (secale cereale) nasuprot jest bilinom sjevernom. Slavni De Candolle veli u svom djelu „Géographie botanique raisonée“, da je domovina raži široki prostor medju Alpami i crnim morem; i jezikoslovje upućuje nas na to. Svi evropski nazivi polaze iz dva korena, od kojih je jedan po svoj prilici izvora keltičkoga, drugi slavensko-germanskoga. Keltički naziv „secale“ predje u latinski i po tom u sve romanske i u novo-grčki jezik. (talijanski: segola; francuzki: seigle; rumunski: secare; novo-grčki: sikali. Nasuprot uzmi: ruski: rož; poljski i moravski: rež; hrvatski i srbski: raž, rž, hrž; litvinski: ruggys; staro-njem.: roggo; anglosaski: ruge; englezki: rye; čudski: ruis; napokon trako macedonski naziv: briza, što ga spominje stari Galen. U jezernih osadah malo se sijalo raži.

Domovina ječma i zobi takodjer stoji na sjeveru, te dvie vrsti žita idu bar najdalje na sjever (ječam najviše medju 50°—60° sj. š., zob uspieva u Laplandiji i nad 70°). U švajcarskih jezernih naselbina nadjoše dvie vrsti ječma i to šestoredi malozrni (Hordeum hectsostichum sanctum) i šestoredi gusti (H. hexast. densum); dvoredog (H. distichum) ima tuj malo ko godj i zobi.

Obično proso ili proja (Panicum milaceum) dolazi iz istočne Indije, te uspieva u Evropi sve dotle, dok i vinova loza. U staro doba bijaše proja običnim jelom Ibera (na sjeveru i jugu Pireneja) i Kelta; u Akvitaniji (medju Garonom i Pireneji,) nije se, kako Strabo pripovieda, ništa sijalo van proja, a i u sjevernoj keltičkoj Italiji bilo ga je po poviedanju Polibijevu, obilje; a i po staroj Panoniji, Traciji i po obalah Crnoga mora sijali ga ljudi. U naše doba oteo je kukuruz proji mnogo prijašnjega prostora. Mnogo zrnja proje našlo se u jezernih naselbinah u Švajcarskoj i kod soja riečnih kraj Olomuca.

I rižu ili pirinač (Oryza sativa) dade nam iztočna Indija. Od drevnih vremena širila se riža u zapadnu i istočnu Aziju sve do Kine i velih indijskih otoka, te postade tamošnjim narodom upravo svakdanjom hranom. Grci usvojiše ju tekar za ratova Aleksandra velikoga; Teofrast (oko god. 300 pr. Is.) opisuje tu bilinu i njezinu korist potanko, a Aristobul, drug Aleksandrov, govori o velikih nasadih riže u Baktriji, u nizinah Eufrata i Tigrisa, koji se umjetnimi kanali naplavljuju. Od toga časa prenosila je trgovina rižu na zapad. (Grčka rieč „oryzos“ dolazi od sanskritskog „vrîhi“, te je prešla u druge jezike; „pirinač“ je rieč turska); nu nije riža starim Grkom služila hranom, već liekom.

Tekar u srednjem vieku počeše Arapi, osvojiv Egipat, sijati rižu u nilskom porječju, navlaš u Delti (ušću Nila); španjolski Mauri prenesoše ju u Evropu i to ponajprije u nizinu rieke Kvadiane, Kvadalkvivira i okolicu Valencije. Prema koncu XV. i početkom XVI. vieka bude riža uvedena u Italju i to u milanske i mletačke pokrajine, u nizine Pada, Adigja, oko Mantove, Ferrare, Ravene i poslije dalje na jug. Iz Evrope prenesoše ju mornari u Ameriku, gdje bujno uspieva.

Slična je i poviest sladorovca, (Saecharum officinarum. Zuckerrohr), komu je izvorna domovina iztočna Indija, premda ga sada po svih tropskih krajevih sade. Iz Indije išao je sladorovac na zapad; po viestih najstarijih arapskih zemljopisaca cvala je trgovina sa sladorom na obalah perzijskoga zalieva, odakle je slador (šećer) dobivala južna Evropa. S timi viestmi slaže se posve latinsko-grčki naziv „saccharum“, koj je prešao u sve evropske jezike. Naziv taj uzeše Grci od Semita prednje Azije (Arapa), a Arapi iz sanskrita. (sanskr. „ęarkarâ“ turko-arap. „sećer“ ili „šeker“, što je prešlo i u naš jezik). Za arapskih kalifa bijaše kultura sladorovca po cieloj prednjoj Aziji, pače i u najjužnijih dielovih Evrope razširena.

Kukuruz (Zea) niko je izvorno u Americi, gdje je već prije Kolumbova dolazka bio razširenom kulturnom bilinom. Na obalah peruvanskih bješe ostanci ku-

Digitized by Google

kuruza nadjeni 58' u zemlji zajedno sa izjedenimi ljušturami. U Evropu bude donešen u XVI. vieku. Mletčani raznieše ga jugoistok, a srednja ga Evropa dobi iz Italije, gdje se osobito u nizini lombardo-mletačkoj takmi sa pšenicom. Iz Evrope priedje brzo u istočnu Aziju i srednju Afriku,

Nije tu mjesta obširno dokazivati, koliko za čovjeka vriedi palma ili pôma u obće; progovorit ćemo samo nekoliko rieči o datulji (Phoenyx dactylifera.) koja siže do najjužnije Evrope. Ta „kraljica oaza" uspieva najbolje medju 19° i 45° sjev. širine. Pradomovina su joj topli krajevi oko Tigra i Eufrata, perzijskog zaljeva, u Arabiji i dalje sve do libijske pustare. Odanle priedje na istoku do Indije, na zapadu po cieloj sjevernoj Africi i po južnoj Evropi (u Španjolskoj i Italiji); najsjevernija joj točka je glasoviti datuljin gaj u Bordigeri medju Genovom i Nicom, koj broji do 4000 stabala, te daje svoje grane Rimu za uskrsni nakit. Voće tu dakako ne dozrieva. Kao što deva, tako je datulja kći pustinje, obie su jednako mile Arapinu, obie imaju reć bi, istu poviest. Stari spomenici spominju više puti ime palme (tamar), ali se nigdje ne govori o njezinu plodu i po tom je vjerojatno, da je kultura palme, t. j. oplemenjivanje njezina ploda tek kašnje počelo. Zasluga te kulture pripada Babiloncem, na glasu vrtljarom i vodograditeljem; od njih podje datulja na istok i zapad, Grci dobiše palmu od Feničana, što nam naročito dokazuje naziv „foinix"; krasno to drvo resilo je navlastito neka slavna svetilišta bogova grčkih; u staro doba slovijaše palmin gaj kraj Apolonova hrama na otoku Delosu. Već ju spominju divni stihovi Omira u Odiseji (6 pj. 161 str.). Grana palme bude poslije u helenskih narodnih igrah nagradom dobitniku. U Italiju dodje palma po svoj prilici po Kartažanih. Latinski naziv „palma" čini se, da je korena semitskoga. Stablo je dakle bilo Grkom i Talijanom od davna poznato, al nije njegov plemeniti plod, s kojim se tekar poslije po vojni Aleksandrovoj upoznaše; plod taj zove se grčki „daktylos", latinski „dactylus" a to dolazi od sirskoga „dekkal, dekal" (kaldejski: dykela, dakkel). Nu taj latinsko-grčki naziv upotrebljuju pisci tekar u prvih vjekovih po Isusu, te je poslije prešao u ostale evropske jezike. (talijan. „dattera"; španjol. „datil"; franc. „datte" slavens. „datulja"; njem. „Dattel").

Azijskog poriekla takodjer je kesten (Castanea vesca) i orah, (juglans regia). Prvi uspieva osobito u južnoj Evropi, orah podnosi i oštrije podnebje. Domovina jednog i drugog stabla su obale crnoga mora i jugo-kavkazke pokrajine; to vele i stari, naziviljući kesten često sinopskim orahom. Rieč „kastanon" (što ga poprimiše Latini i drugi Evropljani) nalazimo tekar u II. vieku prije Isusa kod grčkog pjesnika Nikandra. Izvor te rieči je nejasan i bit će po svoj prilici uzet iz kojega pontičkoga jezika. U Italiji počeše orah i kesten sadit tek u drugom vieku prije Isusa; Kato bar u svojem djelu „de re rustica" ne poznaje niti jednoga niti drugoga. „Juglans", t. j. orah spominje tek Varro (u I. vieku po Isusu) a o kestenu govori prvi Virgil u svojih eklogah. Za vrieme careva bijaše već jedno i drugo drvo obće poznato. Sada dakako poslije 2000 godina ne misli već nitko na azijatski izvor tih plodova te ih svatko smatra evropskim drvećem. Iz istog kraja u isto vrieme dodje na zapad crna murva ili crni dud. Grci su ju svakako već u IV. vieku pr. Is. poznavali. Radi sličnosti ploda zamieniše ju sa egipatskom sikomorom te ju nazvaše „sykaminos", ali brzo ne stade toga imena, te zvahu ga „moron". U Italiji pojavlja se u prvih vjekovih po Is. i tu se zove morus celsa (m. visoka) dočim se „morus" naprosto zove kupina. Stari sadili murvu samo radi ploda, a to drvo bude važnijim u VI. vieku po Is. kad se ljudi počeše bavit svilarstvom Nu za hranu svilaca bolja je biela murva, koja je crnu skoro svuda iztisnula. Ta vrst polazi iz srednje i istočne Azije, u Evropu dodje tekar u srednjem vieku.

Smokva (ficus carica) nikla je u prednjoj Aziji, Siriji i Palestini, al se je već davno preselila u Evropu. Stari zakon spominje već smokvu kao i vinovu lozu. Grci u najstarije doba niesu za nju znali. U Ilijadi joj ne ima traga, već u mladjoj Odiseji i to na miestih poslije umetnutih; ni Hesiod je ne poznaje, tek Arkiloh (700 pr. Is.) veli da smokva raste u njegvoj domovini na otoku Parosu. Poslije uspievala smokva u Atici i Sikyonu osobito. Bijaše u Atini posvećena božici Demeter" (Cereni). Grčki naseljenici donieše ju u Siciliju i južnu Italiju.

Našoj konoplji (canabis sativa) jest domovina obala Hvalinskoga mora i okolica aralskoga jezera te je srodna indijskoj konoplji. Na zapad dodje vrlo kasno. Egipćani, Feničani i sv. pismo ne spominju te biline, dočim je lan poznat od davnih vremena. Herodot veli, da je to posve nova biljka; Skićani u južnoj Rusiji sadili su ju odavna, te pravili od nje omamljivo pivo, od njih dobiše ju Tračani, od ovih Grci, te poslije i Lutini.

Izvor domaćeg hmelja (Humulus lupulus) nije jasan. Stari ga niesu poznavali. Tek tečajem srednjega vieka počeli ga Evropljani miešat u pivo, Englezi pako i Švedi tekar u novom vieku. Domovina mu je svakako istočna Evropa i sjevero-zapadna Azija, gdje poput grmlja divlje raste, što se vidi po tom, da kod svih Slavena, Litvina i Magjara njegovo ime ima isti koren.

Lovor (Laurus nobilis) dolazi iz zapadne Azije. Bujno raste od obala sredozemnoga mora sve do južnog Kavkaza. Stari su ga Grci odavna poznavali, bijaše posvećen Apolu. Grana lovorova bijaše znakom pjesnika i proroka kao i simbolom očišćaja. Već Omir i Hesiod ga spominju pod imenom „dafne". Iz Grčke dodje u Siciliju i Italiju i već za Teofrasta (300 g. pr. Is.) bila ga je Italija puna. Na Korziku bude tek po-

Digitized by Google

slije prenesen. Latinsko ime „Laurus“ dolazi po svoj prilici od „luere“, „lavare“ t. j. očistiti.

Kava (Coffea arabica) rasla je izvorno u Abisiniji i gornjem Egiptu, te dodje za srednjeg vieka u južnu Arabiju (Jemen, Mokka) gdje se toli silno razširi, da te krajeve neki smatraju domovinom njezinom. Tu ju počeše ponajprije variti. Arapi prodavahu kuhanu kavu koncem XV. vieka po ulicah Kahire. Muhamedovci smatrali iz prvine kavu opojnim pilom, što ga koran zabranjuje, i s toga budu izdane drakoničke zabrane proti kavi, al ih brzo opozvaše i u XVI. vieku imala je sama Kahira 2000 kavana. Odanle dodje u Carigrad a Genovezi i Mlečani prenieše ju u ostalu Evropu. Bijaše dakako veoma skupa. Za Ljudevita XIV. koj je prvi okusio kavu u Francezkoj, stajala je funta kave 60 forinti sr. U Londonu kuhala se prvi put 1652. Nu brzo pade kavi ciena, jer ju Holandezi počeše saditi u svojih indijskih naselbinah, osobito na Javi i već 1719. cvala im je trgovina kavom. To učiniše i Francezi presadiv ju na otok „Martinique“. Sada goji se kava u Arabiji, na Javi, Sumatri, Ceylonu, u Indiji i Braziliji.

Veleznamenito kulturno drvo je maslina (Olea europaea). Domovina joj je Mala Azija, Sirija i Palestina i već Omirova Ilijada spominje divlju maslinu, koja raste na kopnu i po otocih grčkih. Da je u semitskih krajevih odavna gojena bila, dokazuje nam stari zakon sv. pisma. Nu stari Grci (kod Omira) smatrahu ulje velikom dragocjenosti, samo bogovi i uzvišeni ljudi mažu tielo tom dragomasti, iz čega se razabire, da je maslina donešena iz Azije. Hesiod (900 pr. Is.) ne zna za domaću maslinu. Tako se može uzeti, da kultura masline na kopnu evropejskom počimlje u VIII. ili VII. vieku, dočim su ju grčki naseljenici u Maloj Aziji dakako prije poznavali. U VI. prije Is. izdade već Solon u Atini zakon, kako da se goji smoka i maslina. Pizistrat unapriedio je tu kulturu znamenito, i maslina — posvećena domaćoj božici „Pallas Athene“ bude najobičnijim drvetom u Atici. Grci dakako dadoše maslinu Italiji, Istri, hrv. Primorju, Dalmaciji, južnoj Francuzkoj na Korziki, Sardiniji, Španjolskoj i Alžiru.

Izim kukuruza pokloni nam Amerika još jednu velevažnu bilinu, kojom se hrani danas mnogo milijuna ljudi — a to je korun ili krumpir (Solanum tuberosum.) Domovina koruna jest južna Amerika i to gorska krajina Kordiljera u Peru-u i Chili-u. Prije dolazka Evropljana nije sjeverna Amerika znala za korun. Ne donieše ga Englezi, kako se obično priča, već Španjolci u vieku XVI. u Evropu. Iz Španjolske priedje u španjolsku Belgiju. Iz prvine bijaše dragocjena riedkost. Zvahu ju „taratufli“ ili „taratufoli“. G. 1588 dodje — dakako kao botanička riedkost — u Beč; g. 1616 okusi prvi put kralj francuzki plod koruna, god. 1618. englezki, a g. 1651 cvao je prvi put krumpir u perivoju berlinskom. Nu krumpir imao je mnogo ljutih neprijatelja, koji budu tek u prošlom vieku hametom potučeni. G. 1701. počeše ga sadit u Virtemberžkoj, g 1708. u Meklemburgu, g. 1716. u Badenu, g. 1717. u Saskoj, 1728. u Brandenburgu, a g. 1772. prilikom velikog glada u Českoj. Tradicija veli, da je u našoj vojničkoj krajini bilo radi krumpira i batina.

Duhan (Nicotiana tabacum) jest diete amerikansko. Ponajprije ga spominje Romano Pane, španjolski misionar, koj je Kolumba na drugom putu pratio, opisujuć običaje divljaka na otoku San Domingo. Odanle bude donesen u Španjolsku i Portugal, a iz Lizabona 1550. donese ga u Pariz Jean Nicot, franc. poslanik na dvoru portugalskom, odakle i latinsko ime duhana. Munjimice razširi se duhan po cielom cvietu, i danas ga troši Evropa u prkos vladinu monopolu užasnu silu.

Repica, repa, kelj, koraba, kupus, sve su rodjaci, sve djeca europejskoga kopna i služe čovjeku od pradavnih vremena. Divlje rastu na obalah sredozemnog i atlanskog mora, nu čovječja ruka ih pripitomi i razvede u razne podvrsti; samo cvjetača (Karfiol) rodi se na istoku, odakle ga u XVI. vieku presadiše u Italiju i Nizozemsku.

Vinova loza (Vitis vinifera) ponajstarija kulturna bilina; nikla je na jugu Hvalinskog mora i podno kavkazkih gora sve do Crnog mora; i sad uzpinje se grdna divlja vinova loza na šumske orijaše Kavkaza. Semitski narodi uzeše ju ponajprije krotit i tako se spusti s njima u nizine Eufrata, Malu Aziju, Siriju i Palestinu. Već knjige Mojsijeve spominju, da se je Noë vinom nakitio bio. Da je jugo-istočna Evropa dobila vino od Semita, vidi se po grčkoj rieči „oinos“ (židovski: „yain“). U Grčku dodje vino s dva kraja. Ponajprije preko Male Azije u Trakiju, a odanle sa kultom boga Dioniža (Baka) u Grčku; zatim po Feničanih na Kretu i odanle opet u Grčku. Vinova loza razširi se brzo medju Grci i Ilijada smatra već vino plodom domaćega gospodarstva. Grčke naselbine prenesoše ga u Italiju, i otud dodje još u staro doba u sve južne krajeve Evrope, gdje vino ća do 50° sjev. širine raste. Evropa prenese vino u Ameriku, Afriku i Australiju.

Kada je kultura lana (Linum usitatissimum) počela, nezna se. Narodi prednje Azije, Babilonci, Feničani, Hebreji, kao i stari Egipćani imadjahu od vajkada laneno platno. Poznaje ga stari zakon, stare egipatske slike pokazuju nam, kako se lan izradjiva, a mumije zavite su lanenim platnom. Nu i u jezernih naselbinah u Švajcarskoj nadjoše sjeme od lana, ostanaka platna, vretena i vrlo surovih tkalačkih stanova. S toga je težko označit izvor i početak prastare kulture lana, nu sva je prilika, da su južna obala Crnog i zapadna Sredozemnog mora domovinom lana.

Pamučika zelenolika (Gossypium herbaceum) takmica lanu rodila se u Indiji, te bude u srednjem

Digitized by Google

vieku prenesena u Perziju i Arabiju, a po Arapih u južnu Evropu. Sada ga sade u svih tropskih pokrajinah cieloga svieta.

Čaj, dobar nam je doduše znanac al uviek tudjinac i konzervativan kao što njegovi zemljaci — Kinezi. Holandezi donieše ga u XVII. vieku iz Kine, te tako dodje u Francuzku i Englezku. Iz prvine bijaše drag kao i kava. Rusi ga dobiše preko srednje Azije. Pije ga cieli sviet, al sadi ga samo Kina i Japan. Kušali ga presadit u druge zemlje, ali on ne će, da se iznevjeri svojoj domovini.

Četrun došo je iz Azije (Medije i Perzije). Grci saznaše zanj za Aleksandra velikog i prvi put ga opisa Teofrast (300 pr. Is.). U Italiji razširi se kultura toga drveta tek u IV. vieku po Isusu. Pravi limun (podvrst četruna) uveden je iz Indije preko Arapa (limun jest arabska rieč) valjda u vrieme križarskih vojna. U isto doba dodje i gorka naranča takodjer iz Indije ponajprije u Perziju (perz: „nerandž", arapski: „narandž"); sladku narandžu donieše Portugezi iz južne Kine i to drvo sadi se u Evropi tekar od XV. vieka.

Iz Azije dobismo takodjer tikvu ili buču i krastavac. Homer i Hesiod niesu tih plodova poznavali, ali ih poznaje sveto pismo. Nu u kašnje doba pred Is. spominju oboje i Grci i Rimljani. Dinju upoznaše Evropljani tek nekoliko vjekova po Is., Kavkaz i Kiva su joj domovinom. U srednjem vieku donesena je iz Indije lubenica (anguria) koja se brzo po južnoj Evropi razširi.

Jabuka i kruška kćeri su davnih divljih jabuka i krušaka u Evropi, dunja pako i mušmula donesene su za srednjega vieka k nama.

Badem ili mendula, presadjena već za rana u Grčku, polazi iz prednje Azije i sjeverne Afrike, u Italiju dodje u drugom vieku po Isusu. Breskva presadjena je tekar u prvom stoljeću po Isusu iz Perzije u Italiju.

Kajsiji ili mandalici domovina je Armenija. Rimljani ju zvahu „praecoqua" (rano dozrievajuća), a to ime uzeše Grci (praikakion) a poslije i Arapi (albarquq). Romanski narodi pokvariše tu rieč u „albaricoque" (špan.) i abricot (franc.)

Šljiva (prunus domestica) polazi iz prednje Azije te je odanle prasadjena u Grčku, gdje se spominje već u VI. vieku pr. Is. pod imenom „Kokkomelon"; drugo grčko ime „prumon" predje u latinski i u druge evropske jezike (prunum"; franc: „prune"; tal: „prugna"; njem: „Pflaume"; čes: „bluma".) Druga vrst i to trnošljiva (Prunus institia), kako se čini izvorna u Evropi, razvedena je na mnogo podvrsti kao što je zelenjara (Reine Claude) zrdelja (Mirabelle) i t. d. I naša trešnja (Prunus avium) jest poriekla evropskoga; višnja (Prunus Cerasus) polazi od crnoga mora iz okolice grada Kerazunta, odakle ju je rimski vojvoda Lukul poslije rata na Mitridata (73—63. pr. Is.) donio u Rim.

Kulturne biline razreda leptirnjača (Papilioraceae) većinom su tudjega poriekla: Sočivo ili leća (Ervum lens) čini se, da je nikla u jugo-zapadnoj Aziji i Egiptu. gdje su ju sadili od najdavnijih vremena. Sveto pismo spominje leću u priči o Ezau-u i Jakobu. Ne zna se, kad ju dobiše Grci i Rimljani, ali u V. vieku pr. Is. bijaše već običnom hranom Grka, a Kato (II. viek pr. Is.) upućuje Rimljane, kako ju saditi valja. Iz latinsk. „lens" dolazi njem. „Linte", litivinski „lenszis", slav: „lęšta, lęstica, leća". Drugi korien slavenski „čočka, šašavica" (čes.) „čečevica, sočevica" (rus.) „sočivo, sočivica" (hrv.) sjećaju čovjeka lat. rieči „cicer". Za grah (Pisum ervilium) zna se samo toliko, da je izpod Kavkaza došo u Grčku i Italiju. Bob vele, da polazi iz istoga kraja, a pasulj iz istočne Indije.

Većina kulturnih bilina došla je u Evropu od Istoka. Azija sipala je obilnom rukom bogate darove na siromašnu Evropu, koja za dobe jezernih naseljenika zaista nije bila ugodnim i udobnim utočištem.

(*Iz Osvěte.*)

Skok u Križevce i tamošnja stara crkva sv' Križa.

Putopisna crtica.

Dne 11. o. m. uputih se sa svojim prijateljem I. Tk. u Bisag, da pregledamo arkiv Draškovićeve obitelji. Ali kada tamo, rekoše nam u dvoru, da je arkiv još prije dvie godine odanle prenesen, po nekih u Trakošćan, po drugih u Novi Marof ili u Bukovec. Bio sam još prije tri godine u Trakošćanu; ali onda mi štovani domaćina pokaza samo jedan sanduk sa starimi izpravami. Ne našavši u dvoru arkiva bješe nam dozvoljeno, da pregledamo grad, koj je poput ostalih u našoj domovini plemićkih dvoraca sagradjen. Radostno nas zatekoše stari portraiti, većinom članova Draškovićeve obitelji, i liepa po izboru knjižnica, u kojoj imade odličnih francezkih, pà i drugih osobito povjestničkih djela. Takovih knjižnica želio bih naći u svakom velikaškom dvorcu. Drugdje se knjižnice i sbirke umotvorina smatraju sastavnim dielom vlastelinskih dvorova. Naših su velikaša dvorovi u tom, žalibože, dosta pusti. Dična je i u tom iznimka trakošćanski dvorac, gdje osim bogate oružane imade liepa sbirka portraita, od kojih su neki ne samo historičke nego i umjetničke vriednosti.

Našavši u gostoljubivu krugu mojega davnoga prijatelja L. V neku odštetu za prevarenu nadu uputismo se drugi dan poslije objeda u Križevce. Kano što je naša domovina u obće liepa od naravi, tako je i onaj priedjel ubavan. Najprije prolaziš pitomom dolinom, dok se ne popneš na vis, gdje ti se prikaže kalnička gora sa svojimi vinorodnimi izdanci. Sav je ovaj priedjel od pradavnih vremena naseljen, tè je svjedokom mnogim znamenitim dogodjajem u životu našega

Digitized by Google

hrvatskoga naroda ovamo od šest i više viekova. Pà ti oko ipak ne zadjene nigdje o kakav gradjevni spomenik. Izuzima se ponešto zvonik župne crkve u gornjoj Reki, koj te sjeća na slične zvonike romanskoga sloga u našoj klasičnoj Dalmaciji.

U Križevcih zavirismo najprije u gradski i županijski arkiv. Svrha bijaše naša, da vidimo, kako daleko dopiru najstariji spomenici. U gradskom arkivu najstarija je listina Bele IV. od 1253 god., kojom potvrdjuje povlastice dane Križevčanom godinu dana prije po banu Stjepanu [1]). Imade još nekoliko listina iz XIV. i XV. vieka; ostale izprave jesu mladje. Od gradskih zapisnika najstariji je iz XVII. vieka, pisan većinom hrvatski, i za gradske odnošaje dosta zanimiv. Ali gradski statut nije stariji od polovice pr. vieka, prem je grad toli starodavan. I u tom su dalmatinski gradovi, bivši pod uplivom romanske prosvjete, daleko napredniji, dočim njihovi statuti dopiru čak u XIII. stoljeće. Križevački statut pisan je hrvatskom kajkavštinom. Još mladje su izprave županijskoga arkiva, dopiruće, i to samo nekolicina, do XV. i XVI. vieka; prem županija po spomenicih dosiže do početka XIII. vieka. Kamo je ostalo dospjelo? Uništio je „zub“ vremena — bit će najudobniji ali i najnespretniji odgovor. Čemu sve nije kriv taj „zub“ vremena! On odgovara i za pustošenje, koje je nebriga ljudska počinila. Još ne davno izbacivali bi se ili za malen novac prodavali najdragocjeniji ostanci naše prošlosti. Mogao bih nekoliko primiera navesti, koji nam ne bi na čast služili.

Gradski arkiv križevački stoji pod zakonom jednake sudbine, pod kojim čame malo ne svi arkivi u našoj domovini. Za nje odredjuje se prostorija, koja se u druge svrhe ne može upotriebiti. Za ormare, u koje bi se izprave dostojno smjestile — za popis izprava ne ima troška! Neka mi se ova opazka ne uzme na zlo; ne tiče se ona jedinih Križevčana, oni su možebit napredniji od drugih. Arkivi se u nas smatraju za ropotarnice, za koje je svaki dosta pametan i za koje je sve dobro. Druge zemlje niesu još uzele patenta na takove nazore. Križevački arkiv dieli jedno svojstvo s našim zemaljskim, a to je način kako se najstarije i najdragocjenije listine čuvaju. Turci spravljaju svoja pisma u vreće. Vreća je registratura turskoj oblasti. Mi Hrvati išli smo za korak napried, tè zatvaramo u drvene sanduke (mjesto u slabije vreće) one izprave, koje držimo za dragocjene. Tako je u križevačkom, a tako i u zemaljskom arkivu, s tom ipak razlikom, da se u zem. arkivu hrvatske „pravice“ čuvaju u sanduku sa tri ključa, a u križevačkom, čini mi se, samo sa jednim. U Zagrebu jedan je ključ kod arkivara, drugi kod bana, treći bio kod prabilježnika. Nekada je ova uredba mogla imati smisla, sada me sjeća na turske pismoshrane.

[1]) Preštampana u Jura regni CDS. I., 69—71.

U ostalom trebalo bi kod nas s municipijskimi arkivi učiniti ono, što se drugdje od davna provelo; trebalo bi ih naime prenesti u osrednji arkiv zemaljski, pak ovaj urediti po zahtjevu nauke. I o tom se govori i piše već više godina! ali naše su rieči „glas vapijućega u pustinji“. Bar ono, što imamo, mogli bismo urediti. Ne umiemo ni toga!

Bivši ovako brzo gotovi u arkivih podjosmo da vidimo jedinu starinu, koju starodavni Križevci sada imadu. A ta je crkva sv. Križa, od koje je gradu ime. Sada služi ta crkva za skladište, pà se nekim činila ne samo suvišnom nego i teretnom i neuputnom, tako da se pomislilo bilo neka se proda za gradju. I sbilja netko je već ponudio bio 500 for. Na sreću bolja se sviest Križevčana tomu oprla. Velim na sreću, kano što će se iz ovih opazaka razabrati.

Bližnji okoliš crkve sasvim je zapušten; po blatu jedva se do nje dovučeš. Vanjsko je lice crkve neugledno i zanemareno. Mnogi od prozora zatvoreni su, kano što se jasno razabire. Apsis, presbiterij ili svetište okruženo je još podpornjaci (Strebepfeiler), koji su dielomice oštećeni. I tuj su neki prozori posazidani; ali drugi, koji su odoljeli ne „zubu“ vremena nego ljudskoj surovosti, dugoljasti su i zaključuju se na gornjoj strani zašiljenim oblukom, koj se završuje nakitom nalik na list od djeteljine. U crkvu se s desne strane ulazi kroz vrata takodjer na zašiljeni obluk. Uljeznuv u crkvu imadeš što gledati. Ladja je jedna jedina, svod je prema sadanjoj porabi hrama t. j. kano u običnih magazinih ili u pivnicah; pà i nadjosmo tuj dasaka, kočiju i t. d. Ovakav je i kor — sve te sjeća na pustošenje „zuba“ vremena. Same podrtine! Ali koliko se niesi presenetio, kada ti se oko zadjene o svetište, u koje te vodi oblukom zašiljeni ulaz. I tuj je haračio „zub“ vremena; ali je još toliko ostavio neoštećenih ostanaka, da si ovaj diel hrama možeš lasno uzpostaviti u pameti u prvobitno mu stanje. Ne treba ti biti strukovnjakom, već dosta je, da si vidio takovih sgrada, pà ćeš odmah uzkliknuti: evo me u liepoj gotičkoj crkvici!

Svetište se završuje u višekutnik, kojega su zidine pravilno prekinute krasnimi dugoljastimi, na vršku zašiljenimi prozori, od kojih na jednom ili drugom, kako spomenuh, sačuvao se kameni nakit poput lista od djeteljine. S obiju strana oltara imade po jedan izdubak, razdieljen u dvoje stupovi, koje šiljasti obluci spajaju. Onaj na desno sačuvao se dobro, dočim onomu na lievo jedva je trag ostao. Takovi se izdubi vide i u stolnoj crkvi zagrebačkoj, a u nje su se stolice za svećenstvo postavljale. Sa gledišta architektoničkoga, pà i umjetničkoga, oni vriede mnogo više od sadanjih faldistorija, kojimi se kadšto najljepše i najukusnije umotvorine sakrivaju. U križevačkoj crkvici vidiš nad tobom prekrasan svod na šiljaste obluke, koji se k zidinam spuštaju i ovdje nakitom poput lista završuju.

Digitized by Google

Lubelsk un

(Po sliki ga M

Albrecht Pruski.
Stanislav Tarnowski. Martin Kromer, poviestnik poljski.
Jan Firlej, veliki krunski maršal.
Luka Gorka, Jan Ostrožski.
general velikopoljski.
Stanislav Hosius, kardinal.
Valentin Dembinski,
veliki podpokladnik krunski.
Jan Laski.
Valerian Protasewicz, biskup vilanski.
Sudivoj Czarnkowski,
maršal saborski.
Sigmund August, kralj poljski.

Digitized by Google

umija.
Matejke.)

Mihajl Wišniewiecki, kastelan braclavski. Ostafij Wollowicz, kancelar litavski.
biskup krakovski. Roman Sanguszko, kapetan litavski. Ana Jagelonka, kraljica poljska.
Jakov Uhlanski, primas poljski. Nikola Mielecki, veliki krunski kapetan. Jan Kostka, kastelan gdanski.
rtin Zborowski, kastelan krakovski. Nikola Radziwill, vojvoda vilanski. Jan Chodkiewicz.

Digitized by Google

Ovo je kratak nacrt u skrajnih samo potezih nutrnjosti onoga svetišta, kojega mi točan snimak obrekao vriedan tamošnji dr. K.

Evo što ja sudim o toj crkvi. Svetište nam predstavlja gotički slog starije dobe. Nečija lahkoumna ruka skinu ne davno sa zida na lievo kamenu ploču, koju nam pokazaše i na kojoj vide se i danas u gotičkom obliku ove brojke 1. 9. Druga i četvrta brojka je oštećena; ali iz skrajne se crte razabire, da su uklesane bile 3 i 8; po tom stajala je nekada god. 1398. Sudeć po slogu gradnje, ova se godina odnosi na dobu, koje bi svetište gradjeno. S toga mislim, da je ono sbilja koncem XIV. vieka gradjeno, te ono ide prema tomu pod konac druge periode gotičkoga sloga. Ali sadanja ladja ne podudara se u gradjevini sa svetištem. Gotičkomu slogu ne ima u njoj traga. Svodovi su noviji, izvana nema podpornjaka, kano što ih ima na svetištu; jedina vrata južna jesu u gotičkom slogu. S toga valja o cieloj crkvi sv. Križa ovo misliti: ili je sadanja ladja tako oštećena bila, da je negdje u XVII. vieku, u kojem je po nadpisu i zvonik popravljen, s a s v i m obnovljena bila i to tako, da joj se je prvobitni slog gotički p o s v e m a zameo; ili je ova ladja kašnje, po svoj prilici u XVII. vieku, dozidana i prislonjena na nekadanju kapelicu sv. Križa, koja je ondje od konca XIV. vieka postojala. Ja bih ovo drugo usvojio, te mislio, da su ona gotička vrata na ladji izvadjena iz nekadanje crkvice, koja je tiem pretvorena bila u svetište, dočim joj je na mjestu prvobitnih vrata otvoren onaj šiljasti ulaz. Ali kada bi se i prvo mnienje opravdati dalo, ne pobija se ona tvrdnja, da ladja, kakova je sada, ne stoji u arhitektoničkom skladu s liepim gotičkim svetištem.

Šta bi se indi imalo činiti? upitahu me križevački domoljubi. Svetište imalo bi se ne samo sačuvati, nego i u prvobitno stanje uzpostaviti. A ladja, koja sada ne stoji u skladu sa svetištem i koja ili ne bi se dala ponapraviti ili bi takav popravak stajao razmjerno silna troška, neka se slobodno ruši. Tako bi Križevci dobili prekrasnu crkvicu gotičku iz XIV. vieka, kojoj premice ne bi bilo u hrvatskoj zemlji, jer forme njezina sloga niesu ništa lošije od onih u prvostolnoj crkvi zagrebačkoj, a mnogo su ljepše i čišće od onih u crkvi sv. Marka, koja se upravo sada popravlja. Ako se Križevci na to odluče, imali bi pozvati vrstaka u gotici, kano što je nadgraditelj prof. Fr. Schmidt u Beču, koji je i nacrt za popravak crkve sv. Marka učinio. Meni se čini, da popravak crkvice sv. Križa ne bi mnogo stajao, jer sav gradjevni predmet nije velik, pak se i svetište u bitnosti prilično sačuvalo.

A podnipošto neka se Križevčani ne dadu uvrstiti u red onih žitelja, o kojih čuveni bar. I. A. Helfert koli ugrizljivo, toli opravdano piše. Pošto se njegove rieči tiču jednoga reda žitelja, gdje god oni stanovali, pošto mogu one biti poučne ne samo za Križevčane, nego i za Hrvate u obće, to mi se ne će zamjeriti, što ih ovdje tom prigodom navodim i preporučam. „Prije nekoliko mjeseci — piše bar. Helfert [2]) — kolala je po novinah viest iz Portugalske, koja je tako glasila: „Kako se pripovieda, srušen je po nalogu gradskoga vieća u Evori, glavnom gradu pokrajine Alemtejo, liepi rimski toranj, koj je bio na kraju vodovoda Quinta Sertoria, a na njegovu mjestu imade se prodavaona (Markthalle) sagraditi. U taj su toranj ulazile cievi, bijaše od opeka i kamena sazidan i spadao je u julijsko doba, negdje oko 75 pr. Isukrsta. Bio se veoma dobro sačuvao a starinari smatrali su ga za jedan od najljepših ostanaka rimskoga graditeljstva“. Ne znam, ja niesam kašnje ništa ni čuo ni vidio, je da li se to pripoviedanje ove viesti potvrdilo: ali bit će, žalibože, vjerovatno tako. Jer prem ne imam časti ni jednoga od gradskoga od bora ili obćinskoga vieća ili gradskoga poglavarstva lično poznati, to mislim, da ne ću uvriediti ovoga visokouglednoga tiela, ako se držim znakova one „specie“, koja po mojem iskustvu ostaje jednaka u svakom podnebju. Znak je poluprosvjete, a ta je dobrano zastupana u kasti jezerana (Pfahlbürger), da se oduševljuje za sve, što je moderno, što se svježe i svietlo prikazuje, što ide ravnim pravcem. Ako je Hogarth svojoj ljepostnoj crti postavio za osnovu val (talas), to se praktički gradjanin za ravni potez zanosi. Ako vještaku kod umotvorina mnogo vriedi neka caklina „aerugo nobilis“, to u očima kultur-filistra mnogo stoji samo svježi maz: to je novo i ljepušno, to se lasti i sjaji. Naprotiv sve što je staro, to je ogavno, nepravilno, nespretno, vremenu napredka je na nečast, a lasno se nadje prividan uzrok, da se ukloni. Ako je kuća za stan, to je neprikladna i ne nosi dosta dobitka; ako su gradske zidine ili kula, to su trošne; ako su gradska vrata, to je promet tako orijaški mah zauzeo, da se ulica naravno razširiti ima. Plan i položaj Evore niesu mi poznati; ali ja bih se okladio, da toranj Q. Sertoria nije se imao porušiti za to, jer stečevina nove dobe, prodavaona, nije se mogla podići na drugom nego upravo na tom mjestu; da li obratno, za onu prodavaonu bi nadjeno samo ovo a nijedno drugo mjesto, kako bi se toranj Q. Sertoria pod ovom poprimljivom izlikom porušio. Znaoci jezika i običaja portugalskih umiju one izraze, kojimi se tamošnja napredna prostota služi u takovih prigodah proti ostankom spomena dostojne prošlosti: u frazeologiji našega domaćega rušitelja zanesenjaka govori se o starinskom bolvanu, o gadnoj staroj zidini, o staroj krpini, o nekoristnoj mogili, koja imade ustupiti mjesto nečemu, što je bolje ljepše, koristonosnije... Ako imade stvora, koj se punim pravom može potužiti, da je bolji nego li mu je

[2]) Mittheilungen der k. k. Central-Commission. Neue Folge, II. B., S. 1. 2. Wien. 1876.

Digitized by Google

glas, to je zaista — vrieme. Predožujski bečki pjesnik slobode, Anastasius Grün, uzeo ga u zaštitu in politicis. Još su naprama vremenu nepravedniji od političkih mudrijaša neki zanesenjaci starinarski, koji su još neučtivi u svojih prigovorih, dočim onoj gospodji samo jedan „zub“ ostavljaju; ili tko je čuo o „zubih“ vremena, u višebroju govoriti? Pa što sve nije taj zub vremena sakrivio?! Ako gdje stari hram leži u podrtinah — zub vremena je učinio! Uzpne li se Hellenophil na akropolu u Atinah, te sažali što je taj uzvišeni umotvor postradao i propao — zubu vremena ne preosta ništa! Ako se u planinah naidje na mirine i na ostanke starih zidina — zub vremena razori gradinu, koja se je nekada tuj ponosito i silno uzdizala!... Vrieme treba k svemu vremena i obično dugo vremena, pa i za rušenje; naprotiv kamo čovjek doprieti može, ide mnogo brže. Da niesu piramide tako visoke, i da komadi, iz kojih su sastavljene, niesu tako neprikladni i veliki, te ne mogu se maknuti i upotriebiti za obične gradnje, to ne bi mladi Buonaparte mogao svojim vojnikom doviknuti: „četiri tisuće godina gledaju na vas“. Pa šta se razorivanja ljudskom rukom tiče, miran vandalizam veći je neprijatelj od ratnoga, t. j. onaj miran vandalizam, koji polagano i neumorno, sa koristoljubja troši spomenike, ili ih redovitim rušenjem uklanja u tobožnjem interesu obćega blagostanja“.

Ove liepe rieči pale su mi na um, kada sam pregledao crkvu sv. Križa i kada sam čuo, da se je i u Križevcih povela bila rieč, da se ta jedina „starina“ ukloni. Hvala bogu, što su Križevčani odoljeli zamamljivim riečim svojih „kultur-filistera“, te što se ne mogu pribrojiti onoj „vrsti“ ljudi, koje bar. Helfert tako umno i pravedno opisuje. Ali tiem su si naši Križevčani stekli samo negativnu zaslugu; pa im valja poći korak napried, te stari spomenik uzpostaviti u prvobitno stanje t. j. ukloniti s njega one nagrde, koje mu je neumjetna prošlost nametnula. Na taj korak vezani su oni obzirom na prošlost svojega grada. Ne ću da se osvrnem na predaju, koja pisanom poviešću nije zajamčena, da je u crkvi sv. Križa posvećen ugovor izmedju hrvatskoga naroda i Kolomana, prvoga hrvatskoga kralja iz arpadske obitelji. Sadanja crkva jest mladja, ako je i mogla ondje stajati druga starija. Ali ta crkva sjeća grad na ime koje nosi u poviesti hrvatske zemlje. Pa je ona i kano gradjevni spomenik dostojna toga imena, s kojim se sadanja župna, nekada pavlinska crkva, ne može niti iz daleka u ničem prispodobiti. Još jedan, i to obćeniti narodan obzir valja iztaknuti. Spomenici su ne samo svjedoci kulture, nego i putokazi njezine struje. Naša domovina gotovo je skrajnja točka na jug-iztoku, do koje je gotika doprla. Delta izmedju Save, Drave i Dunava skrajnji je njezin trak. Ne zametnimo indi onih tragova, koji nam jasnije od listina i povelja pokazuju, kojim je putem prosvjeta prodirala do hrvatske zemlje i kako ju je hrvatski narod objeručke privatio. Uklanjajmo pače od njih onaj smet, kojim ih je viek nazadka zasuo.

Kod prijateljskoga stola u F. S. napilo se i liepoj nakani, da se ove misli izvedu; a ja sam obećao, da ću biti njihovim tumačem. Što sada i činim, želeći da se Križevčani ugledaju u Zagrebčane; a mogu biti uvjereni, da će se oni s popravljenom crkvicom sv. Križa bar toliko ponositi, koliko ovi s obnovljenim sv. Markom, dočim će ondje trošak biti nesravnivo manji.

F. R —

LISTAK.

Lubelska unija (k slici). Jan Matejko, slavni poljski slikar, od koga „Vienac“ već više slika donese, predočuje nam u ovoj slici uniju Lubelsku t. j. sdružitbu Litve sa Poljskom, što no je nakon dvjestogodišnje težnje poljskih patriota i vladara napokon pod kraljem Sigismundom Augustom godine 1569. u život stupila. Na saboru, koj se je u to ime sastao u Lublinu od poklisara obijuh zemalja, zakleše se oni, da će kraljevina Poljska i velika vojvodina Litva ostati za sve vieke vjekova jedna i nerazdružena država pod jednim vladarom. Slika predočuje nam onaj čas iz sabora lubelskoga, kad velikaši polažu zakletvu sloge. Matejko predstavio je cieli prizor u tri skupine. U sredini velike renesansne dvorane izmedju dvie tribune po stranah i priestolja otraga stoji stol, pokriven bogatim sagom. Na stolu leži raztvoreno evangjelje, u kom siedi primas Jakob Uchanjski ukazuje inicijal Isukrstova uskrsnuća. Iza njega čita formulu zakletve biskup krakovski Filip Padnjewski prototip dvorskoga diplomata. Prvi senator, koj prikleknuv k prisezi desnu ruku na evangjelje postavlja, a lievom drži svinutu listinu pergamenovu, jest Martin Zborowski, kastelan krakovski. Za njim kleči starac u oklopu držeć desnicom krunsku jabuku, — to je krunski kapetan Nikola Mielęcki, a kraj njega je knez Nikola Radziwill, vojvoda Vilne, u bogatu odielu mačem u ruci. Za tom dvojicom stoji ljepoliki kapetan litavski Roman Sanguszko, pritišćuć na prsi barjak sa poljskom orlicom. Izmed glave njegove i primasove pomalja se strogi i neumolni lik divljeg stepovca kneza Mihajla Wišniewieckoga, kastelana branislavskoga, dočim za njim jedan vitez razvija zastavu rusku i litavsku. — S desna naslonio se na obe ruke Jan Chodkiewicz, a za njim podiže ruku na prisegu skromni kastelan gdanski Jan Kostka. S lieva podupire Jan Laski slabog starca Valeriana Protasevicza, biskupa vilanskoga, koj se trudi pokleknuti. — Veliku junačku snagu uložio je umjetmik u kralja Sigismunda Augusta. Predočio ga, kako nakon dovršene sdružitbe bratskih zemalja podiže krst kao na prisegu, da će biti gospodarom junačkim i dostojnim združenih naroda. Sa stolice svoje blagosiva cieli zbor kardinal Hosius. Za njim upire se nepouzdani general velikopoljski i vojvoda poznanjski Luka Gorka. O lievom boku Gorkovu razjašnjuje knez Ivan Ostrožki svomu sinku Basiliju značaj slavnoga trenutka. — Odtraga na tribuni diže ruku k prisezi pruski knez Albrecht. Na kraju tribune naslonjeni motre Stanislav Tar-

Digitized by Google

novski i slavni Martin Kromer. Na desnoj strani priestolja drži kraljevsku jabuku Dembinjski, veliki krunski pokladnik, a na lievoj Sudivoj Czarnowski, saborski maršal drži žezlo kraljevsko. Desnu stranu zauzimaju dvorske gospoje sa kraljicom Anom Jagelonkom. Mlada gospodja Szydlowiecka motri seljaka, koga starac jedan dovodi k svečanosti. Usred sobe pred stolom leže na podu poderana privilegija onih velikaša, koji su se u slavu toga dogodjaja odrekli svojih povlasti u korist naroda. — Slika se odlikuje vanredno živim izrazom temperamentâ, istinitim viernim risanjem, majstorskom kompozicijom i ogromnom silom kolorita, koja Matejkove slike postavlja u red prvih umotvorina svih vremena.

Franjo Kuhač odstupio. O našem „glasbenom zavodu“ doznajemo velezanimive novinice. Zavod taj došao je napokon pod svoj krov, pa smo se nadali, da će se u toj novoj sgradi razvijati nova era, t. j. doba samostalnosti umjetničke, da će se taj zavod posvema pohrvatiti, — pohrvatiti u toliko, da će se tuj ne samo gojiti slavna djela stranih velikana glasbe, što je posve naravski, već da će se pokrenut i življe gojenje hrvatske i slavenske glasbe, te po tom doći do neke samostalnosti umjetničke. Nadali smo se nadalje, da će se taj zavod bar u toliko pohrvatiti, da će predavanje biti u njem hrvatsko. Mi smo se ne samo mogli tomu nadati, mi to možemo i moramo tražiti, jer je taj zavod osnovan od Hrvata za Hrvate, podupiran novcem hrvatske kraljevine. U tom su zavodu dva Hrvata profesora Zajc i Kuhač, drugi su inostranci. Mi zaista ne odbijamo inostranaca, dobro nam došli, ako su radi uz nas raditi, nu moramo zahtievati, da priviknu našim običajem, našemu jeziku. Govorilo se, da ne imamo izraza. Osobiti poznavalac poviesti glasbene, Kuhač probio je tu led. Izmučiv se godine i godine sastavio nam je terminologiju, napisao „Katekizam glasbe“, od kojeg je glasbeni zavod jedan primjerak za jednu forintu kupio. Toj terminologiji ne ima prigovora. Kuhač postao je učiteljem sa 600 fr. a. vr. i nije se htio odazvat pozivu Magjara, koji su mu mnogo sjajnije mjesto nudili, te hćeli kupit i njegovu sbirku, koje mi „ne ćemo“, jer je hrvatska. Hvala bogu, rekosmo, imamo Zajca, imamo Kuhača, dva Hrvata, bit će nešto, — ako i po malo, ipak napredujemo. Ali što se sbi? Kuhač tražio je, da se nabavi više poštenih glasovira, jer da uz jedan nevaljali ne mogu djeca ništa naučiti, — rečeno mu je, da nije moguće! Kuhač pozvao se na mnenje ravnatelja Zajca, — rečeno mu je, da ne treba mnienja ravnatelja, da će to i onako prestati, da će jedan član odbora (jedan kanonik) doskora postati nadzornikom zavoda. Na te rieči, Kuhač je dao ostavku kako je i morao, on se je morao poštenja radi odreći one koričice hljeba, što mu ju daje narod. Kuhač se je odrekao i od sad neće biti niti jednoga, koj će na glasb. zavodu hrvatski predavati. Sva je prilika, da će otići i Zajc. Tom se je prilikom viećalo i o nastavnom jeziku. Mislite možda, da je zaključeno, da je nastavni jezik hrvatski? Jok! Zaključeno je, da se o jeziku ništa ne uvrsti u nova pravila, a to znači, da će se i nadalje njemčukati po glasbenom zavodu. Kako će to dugo trajati, pitamo? Hoće li toj germanizaciji na naših zavodih biti jednom kraj? U Parizu govori se francezki, u Berlinu njemački, u Lavovu poljski, u Pešti magjarski, a u Zagrebu mora se hrvatski predavati u svih zavodih. Tu neima izprike nikakve, ni obzira nikakvih! Komu su dobri hrvatski novci, neka uči hrvatski. Dosta se naužismo toga dvolikog živarenja, pa sada, gdje si je narod poslije žestoke borbe izvojštio bar glede jezika neku samostalnost, sada da trpimo, da se po zemaljskih zavodih njemčuka, da domaći ljudi odlaze, a strani klateži ostaju? Nije li žalostan dokaz naše bezkrajne popustljivosti, da imamo na naših učilištih (preparandijah, gimnazijah, realkah i t. d.) učitelje pjevanja, gimnastike, stranih jezika i dr. koji već po 30 i više godinè žvaču hrvatski hljeb, a još ga neznadu hrvatskim jezikom ni zaprositi? Ako se usudiš takva čovjeka hrvatskim jezikom štogod zapitati, on će ti bez oklievanja i bez izprike odvratiti da on hrvatski ne zna i da mu ne treba toga znati. — A mi velimo, da te bezobraznike valja tjerati bezobzirce; jer će nam inače tudjinstvo mah preoteti, a od pridošlica ne bude skoro mjesta vlastitim sinovom u vlastitom domu! — Mi upozorujemo vis. zem. vladu na ove zloporabe na naših zavodih, a osobito joj stavljamo na srce glasbeni zavod. Tu treba ozbiljnih reforma, od kojih je prva i glavna, da se sadanja gnjila uprava ukloni, te povjeri drugim ljudem. Zavod ne može i ne će napredovati dotle, dok se ne odstrane ti ljudi, o kojih je punim pravom ovih dana netko rekao, da bi ih već pred trideset godina trebalo bilo zakopati na smetište. A i naš sabor upozorujemo, da niti novčića ne votira za glasbeni zavod sve dotle, dok se ne samo obećaju, nego i neodvlačno izvedu nuždne promjene u upravi.

Starine u Dalmaciji. Osrednje povjerenstvo za uzdržavanje i iztraživanje umotvorina i povjestnih spomenika u Beču preporučilo je austrijskomu ministarstvu, da se izkapanje u Solinu nastavi, te predložilo, da se rimsko groblje, u kojem je već 16 sarkofaga izkopano, ostavi i samo proti ošteti obezbiedi, kako bi svaki posjetnik uhvatio jasnu sliku rimskoga groblja. Uslied previsnjega riešenja od 29. svibn. 1875. odredjena je godišnja svota za izkapanje starina u Solinu. Učinjeni su takodjer koraci, da se spomenici u Spljetu sačuvaju od dalnjega pustošenja, pače da se uzpostave u prvobitno stanje. Tako zvani toranj sv. Rajnera u Spljetu, koj je diel Dioklecianove palače i koj je uprava financ. god. 1861 prodala bila, odkupit će se iznovice. Zabranjeno je dalnje sazidavanje prozora na onoj divnoj palači. Isto tako zabranjena je svaka daljna nagrda na „loggi“ u Spljetu. Odredjeno je izkapanje u Kistanju, Podgradju i Vidu, što no su sama klasička mjesta u Dalmaciji. Misli se prieći takodjer na pretraživanje starina u gornjem Muču, gdje je nadjen znamenit spomenik od god. 888 iz vremena hrv. kneza Branimira, koj je sada u našem muzeju. Ali ne samo na rimske starine, nego i na spomenike srednjega vieka obratila se pažnja. Odredjen je popravak znamenite crkve sv. Donata u Zadru, jedan od preriedkih spomenika bizantinskih X. vieka. Sada je ona služila za skladište vinarskomu družtvu u Zadru! Isto tako odredjeno je 6.000 for. za popravak stolne crkve u Zadru; a misli se i na popravljanje divne crkve trogirske sv. Ivana, čim zaiskani izvještaj dodje. Evo što prosvietljena vlada sve radi za sačuvanje spomenika prošlosti! Nam je to veoma milo, jer se tiče jednoga znatnoga diela naše domovine. Skrajnje je pako vrieme za austrijsku vladu bilo, da bar donekle nadoknadi u klasičkoj Dalmaciji, što je kroz pol vieka zanemarila bila. Koliko se u nas troši za sačuvanje starih spomenika?

Zabava: — Ilijina oporuka — Prva ljubav — Raj. — **Pouka:** Izvor i poviest nekih domaćih životinja i kulturnih bilina. — Skok u Križevce i tamošnja stara crkva sv. Križa. — **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 30. rujna 1876.

Br. 40. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja cijena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Ljudevit Posavski.

Spjevao Jovan Hranilović.

Junak spieši:
A za njime hitra četa
Ko golubja sivo jato,
Kad vrh liepog božjeg svieta
Oblačjem se gordim šeta.
Na junaku srebro, zlato,
Crni prami kano vali
Bielom šijom poplivali.
Divskim plamom ljeska oko,
Kô kad na plien srće soko,
Grčevno se ruka vije
Oko sablje krivošije.
Ljudevit si družbi sbori,
Grud mu drhće, oko gori,
A sa bliedih krasnih lica
Odsieva mu čudna strava,
I u dugih trepavica
Ko da bliesk mu poigrava:
„Sabro sam vas ljute lave,
Da slobodom dom nam sine,
Da nas robstvo pusto mine
Il' da padnu naše glave.
Franačko to kleto pleme
Upire se, da nas smrvi;
Braćo! već je došlo vrieme!
Dižimo se, nismo crvi!
Skršit treba kosti njine
Za slobodu otačbine?
Franačkom u krvnom zjalu
Germanskom u Heristalu
Našim tužbam car se smijo;
I Kodolak margrof osto,
Tlačiti mu nas je prosto:
Ali čekaj, ljuta zmijo,
Doći će ti skoro doba,
Da od svoga padneš roba.
..... Bodrici i Korutani
Svi su mržnjom ugrijani,
I na jedan trenut oka
Moravom ih do Timoka
U pomoć nam svijuh eto
Uništiti pleme kleto. .....
Ko da bliesak srdci mune
Zasjale im svima oči,
A na noge junak skoči,
Pjesma jeknu, vjetar dune
Lomno poput morskih vala
Bojištem je vojska pala.
Prepao se Ludvik care,
Silnu vojsku listom diže,
Ljudevita da satare ....
Tek Kodolak s vojskom stiže,
Tekar hrabre čete soči,
Groznica ga ljuta spopa
I za naviek sklopi oči ....
Kada k caru glasnik dopa
I kad začu pusto djelo,
Namrštio gordo čelo.
Malo vrieme tekar minu,
Ljuti demir opet sinu;
Balderik se sablje laća,
A uz Franke crna klica
Kleti Borno izdajica.
Poklala se rodna braća,
Smutila se rieka Drava
Bratinske od rujne krvi

Digitized by Google

Sletila ju čudna strava,
Brat će brata tuj da smrvi.
Ljute tu je bilo sječe
Jedva Borna živ uteče.
Kada care čuo glase,
Tri si vojske kupit stane:
Podigao gorde Sase,
Franke, Bavre, Alemane;
Al na Alpah prva pala,
Drugoj Drava na put stala,
Trećoj nakon silne muke
Ostadoše prazne ruke.
Ludvik mršti gordo čelo,
I viteze ljutit zove
Sve se plemstvo na sbor srelo,
Kupile se čete nove.
Ali zaman sve im muke
Vratili se prazne ruke.....
U to oblak povio se,
Hrvatskom je magla pala
Zviezda sjajna prije, što je
Pred Hrvati čarno sjala,
Tudier zadnjom ljeskom sinu
I u crnu pade tminu
Skupila se nova sila,
Ljudevit još samac osta
Sva ga pomoć ostavila.....
Il da čeka krvna gosta?
Grčevno si sablju hvata,
I na svog se baci hata,
Jošte jednom oko sinu
Hrvatsku na otačbinu.
Ode junak, i za mala
Hrvatska je proplakala:
Svakom usta šapću niema:
Ljudevita više nema.:
Ljutomiše jer ga netom
Ubio ga rukom kletom,
I u robstva sruši tminu
Hrvatsku nam otačbinu.

* * *

Otačbino! mnogo l' puta
Sletila te bura ljuta,
Gledala si tužno kako
Na te nasla crni pako
Svoje biese, svoje grome,
Tvoja krila da polome;
Kako sudbe kobne ralje
Progutnuše tvoje kralje,
Al pod štitom svetog krsta
Ti mi osta svedjer čvrsta. —
Iza robstva dan sbobode,
Eto opet zlatan svita.

Ilijina oporuka.

(Dalje.)

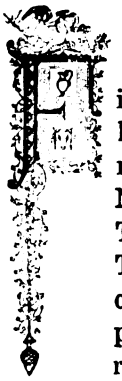

Fiškalu vidjelo se na licu, da ga pojav apatekarov nije milo dirnuo, a crveno apatekarovo lice odavalo je neku vanrednu jarost. Nu ni jedan ni drugi nije progovorio ni riečce. Tako stajahu časak jedan naproti drugomu. Trgovac Petrović opazio je za kratko, da je on razlog toj šutnji t. j. da je gospodi na putu. Zato uze šešir i podav fiškalu ruku, reče:

— S bogom, dragi spectabilis! poslovi su posve u redu, a za neke druge stvari doći ću sjutra, sada moram i onako za poslom. S bogom, gospodine apatekaru! Fiškal stisnu trgovcu ruku, apatekar pokloni se mučke a Petrović ode.

— Šta je? zapita Jelušić glasom dosta drzovitim.

— Jelušiću, došao sam da vam prišapnem, da ste najveći lopov na svietu.

— A zašto, ako smiem pitati?

— Jer ste me prevarili.

— Ja vas? kako to mislite?

— Nieste li me naveli na pogodbu sa udovicom radi ženitbe sa Marom?

— Jesam. Pa?

— Pa, pa, pa? Šta je od svega toga? Ja nit sam dobio Mare, nit sam dobio ugovorenih novaca, ostavina je Radićeva raztepena, raznesena, kojekakvi lopovi natrpali si žepove, medju njima i spectabilis dominus Jelušić, a ja, ja sam ostao na cjedilu, ja čijom se je pomoći Jelušić primako tomu masnomu zalogaju, morskomu raku".

Fiškal slušao je to bjesnilo vriednoga sina Higieje vrlo hladne krvi, mahnuv mu zatim rukom i sjednuv, reče:

— Sjednite, dragi prijatelju, sjednite. Vi ste razigrani, vaša je krv uzkipila,

— A vraga ne će uzkipiti na takovu lopovštinu? Od nekog mi se vremena sve uklanjate, pa kad sam vas gdjegod uhvatio, bilo je izprike na sve strane, vukli ste me za nos, a napokon, dragi apatekaru, obriši se. Al čut ćete vi, skinut ću ja krinku s vašeg lopovskog lica; ne znate vi, tko sam ja. Čut ćete vi — — zagrozi se apatekar pesnicom.

Fiškal pristupi k bjesniku, i pritisnuv ga na stolicu, nastavi odvažno:

Digitized by Google

— Sjednite, velim vam. Pobjesnili ste, smutila vam se je krv, te ne možete hladno o tom poslu suditi. Govorimo hladno, produži Jelušić povrativ se na svoje mjesto. Dà, dopuštam da je posao po vas nesretno izišao, dragi amice, da ste izgubili partiju, ali ćete vi meni dopustiti, da pri igri — a to ne bijaše nego hazardna igra — ne odlučuje samo kombinacija, pamet, već ponajviše dobra i zla sreća, koje čovjek predvidjeti ne može. Eto u tom grmu zec leži. Vas je sreća prevarila.

— Vi ste me prevarili.

— Ne činite mi krivo. Sreća vas je prevarila, velim vam. Jer napokon se je sve vrtilo oko ženitbe s Marom. To bijaše glavni uvjet — conditio sine qua non — po kojem ste imali dobit i novce. Ako sam ja i sastavio pogodbu, ako je i udovica drage volje pristala na nju, to je sve ipak visilo o volji djevojke, koja je imala postati vašom ženom. Tu se svi prevarili. Svaka djevojka ne ima nikakve ili bar vrlo malo svoje volje. Na toj predmnjevi gradili smo svoju osnovu. Ja i udovica radili smo o tom, vjerujte mi, pošteno prema pogodbi. Grizla, mučila je svoju kćer, nek joj dosadi otčinska kuća, nek se od sdvojenja vam baci u naručaje po starom načelu „inter duo mola minus eligendum“ t. j. izmedju dva zla valja birati manje. Nu čini se, da je Mara vas smatrala većim zlom, i pokazalo se, da je u te djevojke volja tvrda kao kremen. Sve se naše kombinacije razbiše o toj čelik-duši. Nu tomu ste ponajviše vi krivi, jer se nieste vladali prema djevojci ko lisac, već ko jarac, pa vam je odbila rogove, a poslije nieste ništa uradili. Još mi rekoste, da je raztepen imetak. Jest do kraja i vrlo mi je žao. Nu jesam li ja kriv, da je njezin pomoćnik Joso trgovinu silno zadužio, novac sgrabio i uteko? Ja sam tu posve čist i nitko na svietu — čuste li, nitko na svietu ne može mi dokazati, da sam si od Radićeva imetka i dinar prisvojio.

— Šta? Nitko? viknu kroz smieh apatekar, ja ću ti, lopove, dokazati, da si si ti žepove ugrabljenim blagom natrpao.

— Pred sudom? zapita porugljivo fiškal.

— Dá, pred sudom, pred bogom, pred cielim svietom, vikaše apatekar.

— O Bogu ne govorimo, jer ne znam, čuje li gospodin Bog rieči varoškog apatekara zagrebačkog. Al pred sudom, carissime amice?! Jeste li pri zdravoj pameti? Jeste li sve zaboravili. Ne znate li vi, da vas je fiškal Jelušić branio n kriminalnoj vrlo zapletenoj parnici, da bi taj Jelušić sve na vidjelo iznieti mogao, da bi vas to glave stajalo. Dedte, kušajte ako ste junak!

Apatekar probliedi, glava mu klonu na prsa, ruke, padoše ko mrtve i ne reče ni rieči.

— Eto, amice, nastavi branitelj prava, eto da mi krivo činite i da se ljuto varate. Nu odgovorite mi na jedno pitanje iskreno.

— Šta je? odvrati pokunjeni apatekar.

— Hoćete li izmedju dva zla birati manje.

— Ne razumiem vas.

— Djevojka sa novci je dobro, ni djevojke ni novaca je zlo, djevojka bez novaca jest takodjer zlo, al svakako manje zlo, ako je čovjeku stalo do djevojke. Vi ste i onako bogat čovjek, a gospodarica vam je svakako potrebna i Mara vam je mila. Hoćete li manje zlo?

Apatekar predomišljao se časak, zatim odgovori:

— E baš, kad bi — — ali ona ne će hćeti.

— To je moja briga. Hoćete li? Kršna je djevojka.

— E pa neka je!

— Dobro. Sad djevojka ne ima ništa. Mati joj je u nevolji. Ja sam svejednako tutor. Škripac je dakle jači nego prije.

— Razumiem.

— Sad idite. Danas ću se još k vama svratiti, da izvedemo stvar.

Apatokar ode, pa ako mu još svejednako srdce kipilo na fiškala rad izgubljenih novaca, tješio se bar tim, da će dobiti liepu mladu ženu.

— Hvala bogu! mrmljaše Jelušić, kad je opet bio sam, i toga vraga sam se otresao. Ludo jedna! Mislio si, da je moja mreža kidljiva, da niesam na sve pazio. Al skrajnje je vrieme, da ostavim Zagreb!

Najednoč dosjeti se fiškal nečemu.

— Šta ono reče, da može dokazati? Po kom? Udovice ne ima, Joso je mrtav. K vragu! viknu lupiv se u čelo, Petričević! Pijanac Petričević! Gdje je? Već ga duže vremena niesam vidio. Plaćam doduše za njega stan i hranu, al ga ne vidjam, a prije je svaki čas znao doći, da iztisne koju forintu. Tu propalicu valja potražiti!

Fiškal podje s mjesta u stan Petričevićev u Novoj Vesi.

— Gdje je gospodin Petričević — upita gospodara čižmara.

— Ne znam pravo, odgovori ovaj. Prije jedno četrnaest dana reče mi, da ide nekamo dalekoj rodbini u Zagorje, pa se prije tri četiri mjeseca ne će vratiti. I sbilja dodjoše kola po njega i on se odveze. Al pravo reći, taj se povratiti ne će. Duša mu je već na jeziku. Kašljao je da je strahota, jedva se drži i pamet ga ostavlja.

— Dobro, odvrnu Jelušić, što vas je išlo izplatio sam i polovicu više. Poklanjam vam ju. Nu ako bi se Petričević iznenada povratio, a vi mi to dodjite odmah javiti, jeste li čuli, odmah. S bogom!

— Hoću, hoću, spectabilis, i liepa vam hvala!

XVII.

Bilo je po podne. U siromašnoj dvorištnoj sobici mesničke ulice sjedjaše Mara Radićeva, marljivo šivajuć, tiho plačuć. Neprestano kapale guste kaplje na bielo

Digitized by Google

švelo. Kadkad samo podignula bi liepu glavu, da si otare suze, pa si mogao razabrati na njezinu licu, na mutnih joj očih, kojim su vedje časomice drktnule, silne jade njezina srdca. Liepa jedinica bogatoga Ilije Radića, napuštena, ostavljena šivaše u toj sobici za kukavnu plaću. Dobričina Tomo dočuo o strašnoj nesreći Radićeve obitelji, sklonu staru si tetu, poštenu udovicu, da ju primi k sebi na stan, a dobre gospoje po gradu, čuvši za biedu napuštene sirotice, dadoše joj djela, da se djevojka uzmogne prehraniti, dok joj se ne nadje kakova dobra služba. Tomo tješio je mladicu, kako je bolje znao, veleći, neka se ne boji, da će joj svanuti ne nadani spas. Na takovu utjehu nasmjehnula bi se Mara gorko.

— Hvala vam, dragi Tomo, neka bi, vi ste dobra i predobra duša; kako da vas nagradim za ono dobro, što ste mi učinili? Ne imam žalibože ništa, jadna sam i kukavna. Al nagradit će vas zato bog! Govorite mi o ne nadanu spasu. Spas? Ove moje ruke — ovo moje poštenje — to mi je spas — drugo je — sve — sve propalo.

Tomo medjutim, premda neveseo, nije gubio nade, nu ni živa duša nije znala, na čem se ta njegova nada osniva. Tetka Tomina dobivala je nešto podpore od magistrata i ceha, a inače kuhala je za pripomoć po gospodskih kućah, jer je na glasu kuharica bila. Dolazila je tek na večer kući, te je Mara tako radeći cieli dan samovala. U jedan put doču neki štropot pred vratima. Netko zakuca. Djevojka dignuv glavu poput plahe srne, reče:

— Slobodno.

Unidje fiškal Jelušić. Mara preplaši se, probliedi. Staviv švelo na stran, dignu se brzo i upita došljaka.

— Što želite?

— Dobar dan, draga Marice, pozdravi ju odvjetnik kroz hinjeno milosrdje. Sjednite, sjednite! Šta radite, diete moje? Šivate, kvarite si mlade oči.

— Vikla sam radu, odgovori plaho djevojka.

— Pa u toj vlažnoj, uzkoj sobi. Ta to hudi zdravlju.

— Sirota sam, uboga sam.

— Znam, znam, žalibože. Nesreća, velika vas je nesreća stigla. Htio sam ju ukloniti, nije se, žalibože, dalo, jer —

— Ne treba mi uzroka znati, gospodine! Dosta je, da znam, kakova sam, i da ništa ne imam.

— Znam, u vas je meko, ćutljivo srdce, ne govorimo više o tom. Hćio sam vas već više puti pohodit, a to niesam mogao od posla, pa niesam ni pravo znao, gdje vam je stan. Morao sam doći, jer sam vam skrbnik, i jer — —

— Jer? pogleda ga djevojka u čudu.

— Sjednite, molim vas, umirite se, prihvati odvjetnik mekim glasom. Obećajte mi, da ćete me mirno slušati, posve mirno, zaklinjem vas uspomenom pokojnoga vam otca.

— Govorite! odvrati djevojka kroz plač, mirna sam.

— Imam vam javit viest o vašoj majci.

— O mojoj majci? dignu se djevojka opet.

— Zlo joj je.

— Zlo? Gdje je?

— Dobio sam pismo? Prijatelj mi iz Beča javlja, da boluje, opasno boluje.

— Bože moj! probliedi djevojka.

— Dà, u tudjinstvu. Pomislite, u najvećoj biedi i nevolji. Ne ima ni lieka ni hrane. Ne može kući.

— Bože, bože! Ta to je užasno!

— Jest užasno. Nešta malo poslah joj ja, al to je slaba pomoć, jer i ja sam ne imam mnogo. Ah da je vaš pokojni otac u životu!

— Moj dragi, moj mili otac, jecaše djevojka, dà, da je on živ, ne bude svega toga zla!

— Znam, da imate dosta razloga tužit se na svoju majku.

— Ne govorite o tom, gospodine! Moja majka je žena pokojnoga mi otca, moja majka me je porodila na sviet. U nesreći ne ima vremena ukoru.

— Znam, da je vaše srdce plemenito i pošteno.

— Al bože moj! Kako da joj pomognem, kako da ju izbavim, kad sama ništa ne imam. Oh ta radit ću dan i noć, gladovat ću, trpit ću samo, da njoj lakše bude, ta i ona je nevoljna sirota.

— To je, drago diete, prekasna pomoć.

— Ta gevorite za boga, što da uradim? Svjetujte me! Vi ste učen i pametan čovjek. Ja luda ženska glava ne znam, neg plakat i plakat!

— Da vas svjetujem? Od srdca rado, drago diete, al je vas težko svjetovati, jer ste žestoki, jer ste svoje glave. Vi ste me i onako uvriedili, premda to zaslužio niesam.

— Oprostite! Dà, bila sam nagla, al šta ćete? Kad je tolika ne nadana nesreća na me došla. Sad sam mirnija, poslušnija. Nesreća me pameti naučila. Molim vas, liepo vas molim, recite mi, što da učinim, da si spasim majku. Sve, sve ću učiniti.

— Sve? upita poslije duže stanke odvjetnik, sve?

— Sve, odvrati djevojka drkćućim glasom.

— Udajte se za bogata muža, reče Jelušić mirno.

Djevojka trznuv se, izvali oči na odvjetnika, koj ju je mirnim okom gledao.

— Dà, opetova Jelušić, udajte se za bogata muža.

— Ne — ne razumiem vas, propenta djevojka prešav rukom preko čela.

— Kad ne ćete. Udajte se za apatekara.

— Nikad! vrisnu djevojka, skočiv na noge i krv joj udari u lica. Nikad za života.

— Eto! nasmjehnu se odvjetnik, niesam li rekao — žestoka krv, tvrda glava. Šta će tu moja dobra volja?

Digitized by Google

— Apatekar je hulja, sebičnjak!

— Ha, ha, ha! nasmija se odvjetnik, lupkajuć batinom po sari svoje visoke čižme. Sebičnjak? Zašto? Jer jer je rad uzeti vas, koja ni šupljeg boba ne imate? Vi ga ne ljubite, znam. Mladi ste, on je stariji, to je naravski. Al vas on ljubi. Dok ste bili bogatom Radićevom baštinicom, mogao je svatko misliti, da vas snubi radi novaca, tako ste mislili i vi, pa ste ga jednom prilikom ošinuli preko lica, ali sad — gdje vam je sad vaše bogatstvo?

— Nikad! viknu djevojka van sebe drkćuć kao šiba.

— A vaša jadna majka? Vaša maika, koja vas je porodila na sviet, žena pokojnoga vam otca. Vaša majka, koja pogiba od bolesti, od gladi, bez pomoći, bez lieka, koja možda umire na slami u tudjem svietu. Prevarih se, Maro, prevarih se. Mišljah, da ste četvrtu zapovied božju bolje upisali u svoje srdce. Izbrisana je davno, i te suze, što prolievate na grobu otca svoga, niesu istinite.

— Nemojte, zavapi djevojka.

— Niesu istinite, zagrmi odvjetnik skočiv na noge, jer da se on digne iz groba, da vas vidi, da sazna, da biste samo jednom jedinom riečju mogli spasiti život onaj, kojoj je on prisegao vječnu vjeru pred bogom i svietom, ter tu ljubav i vjeru održao pošteno do groba, on bi vas prokleo, on bi vam doviknuo: Prokleta bila, idi otale, niesi moje diete, kad napuštaš svoju umiruću majku!

Djevojci klonu lice u dlanove, a kroz prste navrieše guste čemerne suze.

— Isuse! Bogorodice! Pomozite! ječaše, zar ne ima nikakve, nikakve druge pomoči?

— Nikakve! odvrati mirno Jelušić i pristupiv djevojci, položiv joj ruke na rame, nastavi blaže:

— Maro! Vi ste dobro diete. Apatekar zna, da ga ne ljubite, al vam toga ne piše u grieh. On će vam žrtvovati sve, bit ćete njegova kći. Za vašu majku brinut će se kao brat, Maro! Nesreća je težka, al volja je božja presveta. Valja ju štovati, valja ju nositi: Bog je vječna mudrost. Kad ne možete steći sreću na ovom svietu, ne gubite je bar na drugom. Pamtite, da nikad ne ćete ugledati raja božjega, nikad milo lice pokojnoga otca, ako napustite majku. S bogom, Maro!

— Ostajte! dahnu djevojka.

— Nu! Hoćete li? upita Jelušić.

— Hoću! šapnu na smrt blieda djevojka i klonu sumrtva na stolicu.

(Konac sliedi.)

Ludjak od Five-Forka.

Crtica od Bret-Harte-a; pohrvatio V. P. D.

Nekoč samovaše mnogo.

Nije možda mislio jedino tiem svoje ludilo sakrivat od okolice, il što bi ukupna mudrost Fiv-Forka jaka bila, izagnati ga iz svoje sredine radi slaba mu uma; već zato, što je tako sam odlučio bio prije nego je iko i posumnjao o zdravoj mu pameti.

Premda tielom zdrav, krepak i glavit čovjek, potužio bi se ne jednom na slabo si zdravlje. Većinom mučao je mûkom, a lica i pogleda bijaše mrka, košljiva.

Samotan život prijaò mu u veliko, jer je mogao tim mirnije uživati svoje ljekarije, kojih je silu uzimao.

Poštarski prozori odaše ponajprije ljudem u Fiv-Forku tajnu njegova ludila. Jedini on u svem okolišu odpravio bi redovito svakoga tjedna pisma na neko stanovito mjesto. Pisma ta nosila su uviek naslov neke gospodje. Ostali pako stanovnici Fiv-Forški radili baš protivno. Primahu listova mnogo, većinom od ženske ruke, no odgovarahu malo kad ili, bolje reć, nikada. Ljudi su tu tako radili valjda cieneći sve te listove malo vriednimi ili u obće stvarju, kojoj se ukloniti ne možeš. Nekoji bi ih otvorili odmah te pročitali ironičnim, porugljivim podsmjehom. Podsmjeh taj bijaše znakom, da ih malo ciene. Drugi opet pregledali po čitave strane u nekoliko časaka, smotali ih, te u žep turili, ili dapače na komadiće raztrgali. U mnogih takvih listovih mogao si čitati naslov — mili moj supruže — drugim je naslov ostao tajnim, jer ih niesu ni izvadili iz pošte.

Svačijim se je očima namitalo, da baš redoviti dopisnik, ludjak Fiv-Forški, nikad ne dobiva odgovora. Istom kada tada prispje na poštu u Fiv-Fork čitav svežanj pisama, i to iz Waschingtona, iz odjela, u kom su ostajali ne predani, ili bolje, povraćeni listovi. Svežnju bijaše napis: Mr. Cyrus Hawkin's Fiv-Fork! U svem okolišu uzbudio je taj svežanj obću uzrujanost, dok se, ne znam kojim načinom, ne doznade, da taj Mr. Cyrus Hawkin's nije drugi, nego baš poznati ludjak. U svežnju primi on vlastoručne listove, koji ostaše ne uručeni.

Eto prvoga dokaza njegovu ludilu; jer čovjeka, koj odluči dopisivati gospodji, koja zanj ni čuti ne htijaše, ne može se smatrati neg ludjakom. I sam Hawkin's osvjedočio se do mala, da ga cieli okoliš ludom drži. Nastojao ludilo svoje tajiti, no badava. Pretvarao se groznićavim te uzimao svakim danom indijanske životne kapljice i po dvie dosta ovelike kutije pilula. Činio je to, bud da si zdravlje silom popravi, bud da zabašuri svoju dopisničku nesreću, te bar na čas odkloni od sebe sveobće ruglo. Al ne prodje ni nedjelja dana, i ludjak napusti ljekove, te se lati tobože zdravom rukom pera, da nastavi svoj ludi dopisnički rad! Primie-

Digitized by Google

tit mi je, da su listovi, koje od sada napisa, imali drugi napis.

U ono se doba obćenito vjerovalo u kalifornijskih zlatnih rudnicih, da je sreća vele priklona ludjakom, i onim, koji se u taj posao niesu baš ni malo razumili. Nije bilo dakle nikakvo čudo, kad se razglasi, da je Mr. Cyrus Hawkin's nabasao na zlatno vrelo u nekom brežuljku, tik do svoje kućarice.

Vještaci govorahu kroz posmjeh — sve što ga sad toli mogućnim čini, razplinut će se u ništa, čim kopati začme. Govorili oni to po izkustvu, znajući dobro, koliko vriedi takova vodena sreća sa svimi plodovi. No čudjahu se malo, kadno je Hawkin's, izkopav do kojih osam sto dollara, te izcrpav tiem sve zlatno vrelo, na jednoč odustao od daljnje radnje. Medju tiem očekivali svi zvjedljivo, dapače neustrpljivo, kud kamo li će s tiem novcem? Kadno se za kratko razglasi, da je za sav taj novac kupio mjenicu na korist onoj gospodji, razsrdi se ljuto sve malo i veliko te mal da ne bukne bura i da ne udariše u otimačinu i razbojstvo. Što još više! Najzad sazna sav Eiv-Fork, da je taj novac, u mjenicu založen, odaslan poput ostalih listova, te da je ko što ostali povraćen u Fiv-Fork. Znali su ljudi i to, da leži na poštarskom uredu, jer se je Hawkin's stidio, dapače ustručavao izvadit ga.

— Baš bi vriedno bilo, reče neki genijalan ekonom, otići na iztok te ondje kakvu previjanku za nekoliko dolara podmititi, da se gradi ludjakovom sudjenicom i nesudjenicom. Na taj način mogao bi se čovjek Hawkinsove mjenice dočepati.

Odsele zvahu svi Hawkins-ovu nesudjenu krasnicu sgodnim imenom — vještice!

Na jednoč poda se Fiv-Forški ludjak igri, što ipak ne uzbudi u okolišu nikakvih priedsuda, dapače mnogi to odobravahu. Sreća mu se nasmjehnula, te je pri igri sjajno pobiedio i silan novac sgrnuo. Pa i sve to ne dojmi se jos baš nikoga, jer su svi smatrali taj dobitak prolaznom srećom ludjaka. Nu kad dočuše, da je neke noći svu novčanu zalihu Mr. John-a Handin'-sa razbio, dobivši do kojih dvadeset tisuća, te da ga već sliedeće noći nije bilo za igraćim stolom, odakle bi možda još koju hiljadu odvukao bio, ne mogaše toga nitko pojmiti ni vjerovati.

Pa je ipak bilo tako i nije drugčije. Dan za danom tecijaše, al o novoj stečevini Mr. Cyrus-a Hawkin's-a ne čulo se baš ništa.

— Usudi li se još jednom odpremiti novac onoj vještici, reče neki od prvih usijanih glava mjesta, jao si ga njemu! Doista skrajnja je ludorija, koja na ruglo meće glas ove okolice šiljati novac osobam, koje se čovjeka i ne tiču, koje dapače to odbijaju, te se rugaju.

— On nam je pravim primjerom lahkoumlja, pridoda drugi, a to se podnositi ne može, dà ne smie!

— Ni za dlaku bolje od očite ciganije, očitova treći. Poznajem ovdje ovelik broj ljudi, koji su takodjer odaslali kući svoj težko stečeni novac, začuvši kako je i Mr. Cyrus Hawkin's osam stot. dolara „svojoj kući" odpravio. Pa pomislite, da je sva ta novčana odprema puka komedija, te da novci i sad na pošti leže, ja bome ne znam doista, što da reknem?! Mislim ipak, da ne bi bilo s gorega odabrati odbor, koji bi na to, i na slične nepodobštine pazio.

Medju tim se već sliedećega tjedna uvjerilo sve malo i veliko, da već ne ima pogibelji, da bi se obnovio podhvat sličan ludoj odpremi onih osam stotina, te se s toga nije više za takve stvari nitko brinuo. Ali tim se silnija porodila čudnost u svih, kud li je dopao silni novac propale Handinove banke?

S čudnosti porodi se prevažan čin. Odabraše odbor od četiri gradjanska lica, komu je bila povjerena zadaća ne pustiti s oka ludjaka niti u najzabitnijih mjestih, dapače izpipati od njega sve po točno zasnovanoj osnovi, al samo triezno, ravnodušno i lukavo, da se o njih ni u čem ne posumnja. Odbor radio svoju sdušno, brižno i oprezno. Najprije se počelo običajnimi frazami uljudbe za tim se pričalo o najnovijih sgodah, dok Tom Wingate glavno ne odpoče, na ovaj način:

— Mr. Hawkin's, vi se jamačno dobro i predobro sjećate one noći, kad no Jak Handin-u poparu skuhaste? Zar ne, one noći —? On veli doduše, da mu poslije nikad nije bilo prilike došlo vratiti vam milo za drago, no ja mu odvratih, da vi niste baš tako ludi, da se sami namićete.

— Ne rekoh li upravo tako, Dicke?

Izrekav to, obrnu se Wingate lukavim kretom prama obližnjemu si savezniku. Na licu mogao si čitati trag radosti, kao djeteta, koje se nada sjegurnomu uspjehu svoga djela.

— Doista tako i nikako drugčije, potvrdi Dick oštrim glasom. Vi rekoste, što je to čovjeku staviti na kocku jedno dvadeset tisuća dolara, osobito kad ih dobije, da ni sam ne zna kako i odakle. U ostalom primietiste, da će Mr. Cyrus svoj novac već i na bolje svrhe uporabiti, nastavi Dick hinjenom uslužnošću prema svomu drugaru. Ne sjećam se doduše pravo, kakovu li ono osnovu spomenuste, o kojoj Mr. Hawkins smišlja?

Wingate ne uzvrati na taj netočni upit ništa, već se obrnu ludjaku, koji sbunjen sjedjaše u zakutku mučeć mukom i taruć rukama sad jednu sad drugu nogu. Iza kratke stanke obrnu se svojim inkvisitorom na pô tugaljivim, na pô izpričavajućim glasom.

Nije li nijedan od vas osjetio neku vrst drktavice u svojih noguh? Neka slabost, nastavi sve živahnije svoj mili razgovor, i to slična groznici, premda nije groznica. Čovjek ćuti kao da mu sile ginu, te kan da mu se bliža posljednji čas života! Težka vam je ta

Digitized by Google

stvar, proti kojoj ne djeluju niti Wright-ove biljške pilule niti najbolji kinin?!

— Nije, odvrati Wingate oštrim i ozbiljnim glasom, koj kratak al dostojanstven odvrat bijaše znakom, da je govorio za sve svoje drugare. — Ne, nijedan od nas ne osjeti dosad ničega tomu slična; u ostalom ne znam, kako se svratiste na taj govor, dočim eno odpočesmo razgovor o glavnici i vašem podhvatu.

— Pa zar ni onda, kad ne bi bila ni jedna čestica vašega nutrnjega tiela na svom mjestu? nastavi Hawkins, ma da porumenio sa strahovitoga Wingate-ova pogleda. Ne mogaše se on kaniti kukanja na slabo zdravlje, kao što utopljenik, koj se hvata grčevitim stiskom i najtanje slamke, jer ju drži brvnom svoga spasa.

Wingate na to ne odvrati ni riečce, već mignu pristašam ozbiljnim, izrazitim migom. Hawkins-a ne minu taj mig, te se sav potrese. U tom migu nazrio je nov dokaz slabe si pameti, očit izraz svoga ludila. Lecnu se s toga ne malo, te osviestiv se nastavi o glavnom razgovoru.

— Ne htjedoste li govoriti o mojem uložku?

Dà, otrese se Wingate toli osornim glasom, da je Kawkins-a mal ne sapa izdala, htjedosmo govoriti o glavnici, koju no uložiste u —?

— U Rafferti-evu rudnicu, dokonča Hawkins, a glas mu se tresao.

Pohodnika se te rieči ne malo dojmiše. Mučeć pogleda jedan drugoga nekoliko časaka vrlo čudnim okom Rafferti-ev rudnik — jedini nesretni podhvat cieloga Fiv-Forka! Rafferty-ev rudnik — ta najludja zamisao šenute glave, koja je ikad o zlatnicih sanjala! Rafferti-ev rudnik, smiešna stvar, koji no je mnogim vodu na zube nagnao, kad je baš ni trebovali niesu! Rafferti-ev rudnik, doista još nešto smješnijega, ta u toj kaljužnoj jami propade za uviek, ne samo imetak Rafferty-ev, već i druge dvadesetorice!!

— Ta, ta, ta, eto, eto, to ti je ono? izmuca Wingate jedva jedvice izza odulje stanke. Sad mi je posve jasno, pridoda nešto hitrijim, veselijim glasom, odakle je mogao otrcani Pat Rafferty jučer ići u Eriseo u novom novcatom odielu, a žena mu i djeca voziti se na šetnju u Sakramento u najmljenoj kočiji. Sad mi nije čudo, kako je moglo juče njegovih deset radnika biljariti se i oštrigami se pitati, dočim prije niesu imali krajcare, da si komadić hljeba kupe. Sad znam, odakle novca za onaj dugi oglas u jučeranjem „Times“, za koji bi platio svojih sto dolara, te kojim se oglašuje novo izdanje dionica Rafferti-eva družtva. Zato vam dodjoše ona šestorica tudjinaca, što no se svratiše u gostionu „Magnolia“. A tko je sve to izradio? Ovaj ludjak ovdje posredno — novac pako neposredno!

Dok se je Wingate žestio, mučao je ludjak, nepridodav a ma ni cigle. Gosti se medjutim dizali na polazak.

— Ne okusi li vas nijedan do sada životnih pilula dr. Samsona? pridoda ludjak mirnim glasom, kan da ih umiriti kani.

— Niesmo! osupnu se nanj Wingate osornim glasom, te podje do vrata.

— U ljekarni me svjetovali, da uzmem mjesto Perkinove Panacee te pilule — jerbo panacee slučajno već niesu imali, — te da ih primljem s panaceomi, jer da će mi to, ako već ništa drugoga, za stalno pomoći, produlji ludjak svoj omiljeli monolog, medju tim Wingate i razgnevljeni mu drugovi sgrabili šeširе te iznikli kroz vrata, lupnuv ljutito, te ostaviv ludjaka, nek se sam nasladjuje svojom ljekarijom.

Medjutim zaboraviše i Rafferty-ev rudnik, prije nego je izteklo šest punih mjeseci. Novac je izdan — rudnik pako kupilo je neko kapitalno bostonsko družtvo, koje je odmah, namamljeno lažnimi opisi toga podhvata po raznih novinah, poslalo svoga punomoćnika, koji je doskora novac protepo u veselu družtvu pri čaši dobroga šampanjca. Za tih šest mjeseci mal da ne zaboraviše ludost Hawkinsovu, što bi za sjegurno i bilo, da nije nadošao osobit slučaj, koj je na novo uzpirio kod svih mal ne zamrlu promisao, da je Hawkins u istinu Fiv-Forški ludjak.

Bilo je baš oko polovice nekakva vele uzrujanoga izbora, kad kapetan Mac Fadden iz Sacramenta Fiv-Fork pohodi. Stranačke se strasti uzpirile da ne možeš više. Prigodom nekoga političkoga razgovora u ružičastoj dvorani preirijskoj, koji se do mala izrodio u strašnu žestoku prepirku, poriečkali se kapetan Mac Fadden i glavni kandidat protivne stranke Mr. Calhoum Bungstarter, te je moralo doći do izaziva. Kapetana poznavalo sve za javna vrstna bojnika, čiji je hitac riedko promašio. Mrzilo ga je sve, štovao malo tko. Govorahu dapače, da ga je njegova stranka tamo odaslala, ne bi li njihovi nespretni politični protivnici uvidjeli, koliko vriedi njegovo oružje. Osim toga bio je on tudjincem, to će reći čovjekom one vrsti, do koje su Fiv-Forčani manje držali nego li do ikoga nomadskopa plemena. Ove su štitili i branili, dapače svetinjom čuvali, ma da im to i nije služilo na osobitu čast, što i sam na žalost priznati moram. Nije bilo dakle nikakvo čudo, što nijedan od prisutnih nije htio biti djeverom kapetanu, već jedni krzmali, drugi pako odlučno odbijali njegov poziv. Nu što nije nitko htio i čega se je svatko klonio, to poprimi svesrdice ludjak Havkins, pristupiv kapetanu ponudi mu svoju službu. Neki se tomu čudili, drugi bjesnili od gnjeva. Kapetan mu ponudu primi i izabra ga djeverom u dvoboju. Drugčije nije moglo ni biti, jer nije imao koga birati. Bijaše dàpače prisiljen ponudu zahvalno primiti, jer je tako morao po razvitku ciele stvari.

(Dalje sliedi.)

Digitized by Google

POUKA.

Zagorje.

Od Vj. Klaića.

„Tvoj je izgled vilinsko čaranje,
Koje srdca radošću napaja,
Naših vila ti si mirno stanje,
Prava slika zemaljskoga raja;
Milo nam se pružaš iza gora
Kano vali preko sinjeg mora“.
Pozdrav Zagorju od V. Vezića.

„Milo nam se pružaš iza gorâ, kano vali preko sinjeg mora“, ovimi riečmi želi nam hrvatski pjesnik izpod Velebita, koj je vikao gledati samo kršnu goru i pučinu morsku, pokazati sliku najsretnijeg priedjela hrvatske zemlje. Ako se južni Hrvat može ponositi čarobnom Bokom i ljudskim Dubrovnikom, napokon i kršnom, ali junačkom i zdravom Likom: to se i sjeverni Hrvat ne će postidjeti kitnjastoga Sriema, koj su već Rimljani prozvali „deliciae mundi“, ni bajne kotline Požežke, te nekoč „zlatne doline“ (vallis aurea), a kamo li sretnoga Zagorja, naše malene Švajce.

I sbilja je Zagorje najsretniji i najugodniji kraj zemlje hrvatske. Tko ne vjeruje riečim pjesnikovim, a ti se popni zelenoj gori zagrebačkoj na visoko sljeme, te baci oko prema sjevero-zapadu, pa da vidiš golema čuda! Pred tobom je puklo sinje more — zelena i ubava dolina, na moru se dižu valovi visoki — humci i brežuljci nad dolinom; a sred valova razabireš biela jadra hitroplovkih šajka — biele gospodske dvore i liepa mjestanca sred dubrava na brežuljcih. Pad kad sve to vidiš, onda se osokali i uztvrdi, da nije naš obljubljeni pjesnik pravo pjevao!

U Hrvatskoj zemlji ima dva Zagorja: jedno se prostire u Dalmaciji izmedju primorskih gora i Dinarskih planina; drugo opet o kojem ćemo više kazati, širi se u sjevernoj Hrvatskoj uz bratsku nam zemlju slovensku, uz liepi Štajer. Hrvatsko Zagorje nije danas više politična cjelina, ali narodu i zemljopiscu vriedi posebnom pokrajinom.

Da ti kažem slabu sliku te liepe zemlje. Uz štajersku medju stere se duž rieke Sutle od juga prema sjeveru nizka, ali zelena gora kostelska. Duga je kakovih 23 kilometra, a najviši su joj vrsi Kuna gora (538 met.) i Cesargrad (511 met.). Gore kostelske hvata se na sjeveru raznimi rudami obilna Ivančica, te se niže od zapada prema iztoku do 36 kilom. Najviši vrsi na toj gori jesu: Strahinčica (848 m.), Veternica (512 m.), Sušec ili veliki žlieb (787 m.), Ivančica (1062), najviši vrh u Hrvatskoj medju Dravom i Savom, i Srdanica (325 m.). Od gore Ivančice odvaja se na iztoku kod Novog Marofa duga gora zagrebačka i teče od sjevero-iztoka prema jugo-zapadu. sve do rieke Save kod Suseda. Najviši vrh gore zagrebačke je Sljeme (1036 m.). — Netom opisane gore, i to kostelska gora sa zapada, Ivančica sa sjevera, a gora zagrebačka sa iztoka, zatvaraju i obrubljuju poput kotline liepu i plodnu dolinu, koju zovemo Zagorjem.

Zagorje je dakle dolina, opasana sa triju strana gorskimi bedemi, a na jugu se otvara prema rieki Savi. Dolina ova medjutim nije ravna. Ona se spušta polagano od Ivančice prema Savi, a posuta je nebrojenimi brežuljci i humovi, tako da je sbilja slična valovom na moru. Zagorje je dakle valovita kotlina, štićena sa triju strana zelenimi gorami, a izpresiecana humci i brežuljci svake ruke. Obsiže prostora do 27 □ g. milja ili 1487 kilomet., te je po tom velika kano ciela riečka županija.

Kotlina je Zagorska zemlja plodna i blagoslovljena, podnebja svježa ali blaga, obiluje silnim pučanstvom, u gorah svojih krije neizmjerno blago dragocjenih ruda, na mnogih mjestih vriju joj iz dubine ljekovita vrela, a svako malo ne mjestance u tom divnom i sretnom kraju sjeća nas davne i slavne prošlosti pradjedova naših.

Ima u našoj domovini liepih i plodnih dolina, koji ti oku gode i srdce razblažuju, ali te doline i nizine niesu ni iz daleka toli plodne, koli Zagorje. Sravniš li našu Posavinu ili Podravinu sa valovitim Zagorjem, viditi ćeš, koli ove zaostaju za njim. Posavina i Podravina doista su plodne, ali kad kiša navali, pretvore se te liepe pokrajine u nepregledne močvare i bare, koje ljetiuu uništuju i blagi zrak okužuju, te smrtne bolesti uzrokuju. U Zagorju ima doduše rieka Krapina, koja na iztočnom kraju Ivančice izvire, te se poput srebrne ceste sred zagorske kotline vijuga, ali se ta rieka riedko kada razlije, i to samo tik ušća svoga u Savu, blizu Suseda. U Krapinu utiču i potoci, poimence Mala Krapinica, Kostelina i drugi, ali i te se ne razlievaju, ni ne tvore pogubnih močvara i ritova. S toga se može cielo Zagorje obradjivati, i rodi doista obilno svakom vrsti žita, vinom i vrstnim voćem, osobito šljivami. Škoda samo, što Zagorac ne zna polja svoja umnije obradjivati. tada bi taj kraj bio hrvatskom Sicilijom.

Nu ne samo plodno, nego i krasno je to naše Zagorje. Kad gledaš neprestano jednolične i daleke ravnice, ili opet samo visoke, nebotične gore, umoriti će se i zasitit skoro željno oko tvoje. Ali u Zagorju mienja ti se vidik neprestano. Sad gledaš bujnu ravninu. punu livada, oranica i šljivika, sad ti oko zapne o vinorodne brežuljke, sad te eto opet zatvorena u uzkoj doli, obkruženoj sa sviju strana visokimi gorami, te ti se čini, da iz ove doli izaći ne ćeš. Upravo ta raznolikost i neprestana promjena zanima te svedjer: svagdje vidiš nešto nova, ne vidjena, te i utrudjeno oko tvoje oživiti će svaki čas. Nije dakle čudo, što su i tudjinci ovu krasnu zemlju prozvali „hrvatskom Švajcom“. Nije Zagorje visoko poput prave Švajce, ne ima u njemu onih

Digitized by Google

čudesa pravih Alpa, ali tako zvana plastika zemlje na vlas je slična plastici ili slici prave Švajce.

Prema slici zemlje je i podnebje u Zagorju. Štićeno Ivančicom na sjeveru, a zagrebačkom gorom sa sjevero-iztoka i iztoka, a otvoreno prema blagim i toplim vjetrom na jugu, može se Zagorje preugodnim podnebjem ponositi. Tu ne ima silnih ni naglih promiena u toploti, kakono u velikih ravninah, gdje se ljuta žega u čas zamieni neugodnom studeni; niti silne zime, što vlada u visokih gorskih stranah, ipak je zrak mnogo svježiji, nego li u zagrebačkoj okolici. Podješ li za sparna dana na put iz Zagreba u Zagorje, to će ti umah odlanuti, čim si kod Suseda krenuo u zagorske strane. Osobito je ugodno proljeće u Zagorju. Pravo proljeće počima više put već početkom ožujka, te traje 30—50 dana. Buduć da tu ne ima toliko voda (rieka i močvara) kakono u Slavoniji, to nije ni zrak odviše vlažan, kao što u iztočnih stranah. Srednja toplota mjeseca svibnja broji po dru. Bancalaru 15·5° R. U Zagorju ne ima ni žestokih bura, ni odviše kiše. Težki oblaci sa Štajera prolaze obično preko Zagorja, te se spuštaju preko gora, stranom u Podravinu, stranom u Posavinu. Na godinu kiši 626·7—947·4 m. m., dakle mnogo manje, nego li u primorju, a opet više, nego li u iztočnoj Hrvatskoj i Slavoniji. U obće je zrak u Zagorju dosta topao ali svjež, suh i zdrav, te prija i čovjeku i svoj prirodi.

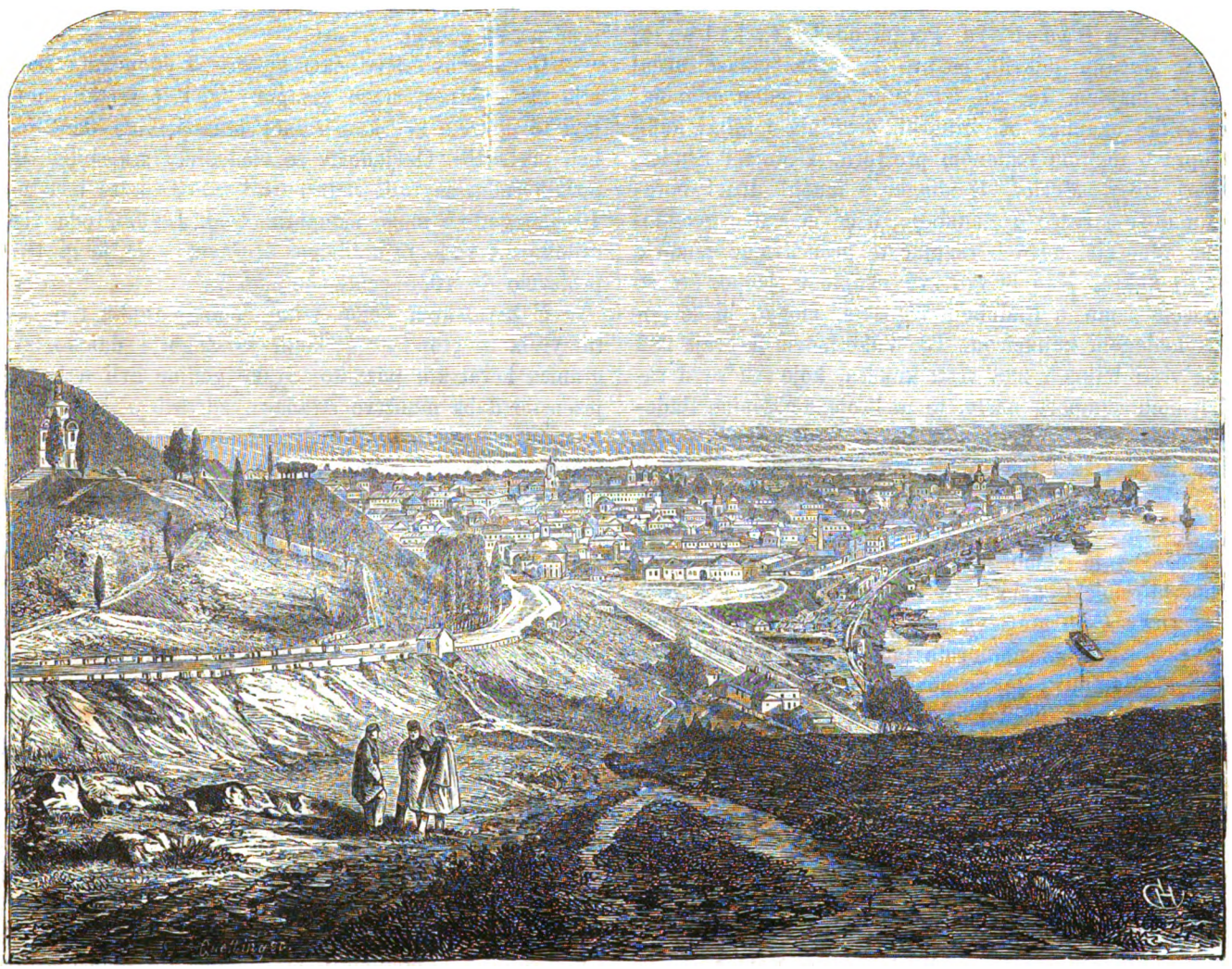

Kijev na Dnjepru.

Nije hrvatska Švajca samo zemlja plodna i liepa, podnebja blaga i svježa; ona krije u gorah svojih neizmjerno blago: vriedne rude. Osobito je južni obronak gore Ivančice prepun znamenitih ruda. Niesu te rude ni srebro ni zlato, nego ugljen i sumpor. Tko znade, kako je nekoč Španija kraj svega obilja zlatom i srebrom bila siromašna i nesretna zemlja, a kako je danas Englezka kraj ugljena i radinih žitelja silna država bogata i sretna, taj će me lahko razumjeti, kad kažem,

Digitized by Google

da volim vidjeti ugljen i sumpor u zagorskih gorah, nego li samo čisto srebro i zlato.

Počam od Rogatca pa sve do Drenovca steru se na južnom zagorskom kraju Ivančice sami slojevi vriednoga uglja, bilo svietloga uglja, bilo lignita. Najznatniji su majdani kod Rogatca, Krapine, Radoboja, Golubovca i kod Bele. Iz ovih i drugih majdana kopa se godimice do 350.000 centi razna uglja, a kopalo bi se ga još više, samo da ima željeznica, koja bi taj silni ugljen u inostrane zemlje odvažala.

Mnogo znatniji i cielomu svietu poznat je majdan sumpora u Radoboju. Počam od 1811., kad su taj majdan slučajno odkrili, pa sve do danas polaze učeni ljudi taj majdan, ter ga iztražuju, jer riedko gdje nalaze toliko okamina od izumrlih životinja i bilja, kako no upravo na tom malenom prostoru. Učenjaci Studer, Unger, Heer, Morlot, Heidinger i mnogi drugi boravljahu duže i češće u Radoboju, učeć ne samo geognostične odnošaje, nego iztražujuć te proučavajuć izumrle biline i kukce. Kad bi tko sve skupio u jedno, što se je dosele samo o Radoboju napisalo, mogao bi se podičiti malenom knjižnicom. Lj. Vukotinović nabraja 282 razne vrsti bilina i 238 vrsti kukaca, koje su se u radobojskom sumporu našle, te ne brojene okamine Radobojske rese carske muzeje u Beču. Škoda samo, što u Beču imaju više i ljepših okamina iz Radoboja, nego li u samom Zagrebu.

Mjesto Radoboj stere se na južnom obronku gore Ivančice, te je samo jedan sat od Krapine udaljeno. Sumporni slojevi nalaze se na južnom obronku gore Malagora (536 met. visoka) u glinastom laporu. Sloja su dva, a u rudah sumpornih ima 30—70 postot. čista sumpora. Zanimiva je pripoviest, kako se je sumpor ovdje odkrio, jer nas sjeća na one naivne pripoviesti o raznih odkrićih Fenićana. Lj. Vukotinović pripovieda o tom ovako:

„Sumpor u Radoboju nije odkrit umnim i dugotrajnim iztraživanjem, nego što se je već dogodilo u svietu toliko puta kod velevažnih obreta: sumpor je odkrit slučajno.

Godine naime 1811. kopao si je neki tamošnji seljak u vinogradu podrum za kliet. Košto je običajno kod naših seljaka, ne smie kod nijedne radnje biti bez ognja makar i ljeto bilo. Seljak dakle taj po imenu Ambroš naloži u jami na nekoliko stopa izkopanoj vatru, ali na svoje čudo opazi iza malo vremena, da su gorjela ne samo drva, nego i ista zemlja. Premda priprost seljak, to je ipak toli mudar bio i pomislio, da ovomu čudu, kojim zemlja gori, moraju biti izvanredni uzroci.

Da se bolje uvjeri, uze si komad ove zemlje, koja mu je gorjela, te ga odnese župniku, ne bi li ga ovaj proučio; nu župnik se nije razumio u te stvari, već metnu zemlju na prozor obrekav Ambrošu, da će on sgodnom prilikom popitati, šta je u toj zemlji i je li što valja. Taj komad zemlje ostade medjutim dulje vremena na prozoru, dok ne donese opet puki slučaj u kuću župnikovu dridesetnika Završkoga, koj se vraćajuć u Krapinu navrnu k župniku. Opaziv ovaj taj komad na prozoru, popita župnika, kakova li je to jetrenasto-sura zemlja? Čuvši tridesetnik od župnika tečaj ciele stvari, premda nije bio bolji mineralog od njega imadjaše ipak u službi svojoj toliko izkustva, da si je namah pomislio, ne bi li to bila kakova ugljena i sumporna zemlja? Odluči zato, da će to bolje izpitati, te zamoli od župnika taj komad čudnovate zemlje i ponese ga sa sobom.

Domala uvjeri se Završki, da ta čudnovata zemlja nije ništa drugo, nego sumpor najčišće vrsti. On prijavi to odkriće kr. kameralnoj oblasti, koja dade okolicu pretražiti. Osvjedočiv se vlada, da ima sbilja sumpornih ruda, sagradi rudarnicu i talionicu, te izvadi za 40—50 godina mogo sumpora. God. 1865. proda vlada radobojske rude privatnomu družtvu, koje je g. 1871. proizvelo do 1050 centi sumpora“.

U hrvatskom Zagorju ima mnogo toplih i ljekovitih vrela ili „toplica“ s kojih je Zagorje daleko izvan granica hrvatskih poznato. Svake godine hrli u ljetno i jesensko doba množtvo stranaca, zdravih i bolestnih u tu našu malenu hrvatsku Švajcu, da se u svježem zraku i kraj ljekovitih vrela ponešto i sasvim oporavi. Najglasovitije jesu Krapinske toplice. Samo mjesto „Krapinske toplice“ prostire se upravo u sredini Zagorja, obkruženo je sa triju strana gorami, te ima, zato vele blago podnebje. Toplice su lake ili indiferentne, a vrela su topla 32·5—34·5° R., te daju na dan do 80.000 viedara vode. Krapinske toplice stekoše si u novije vrieme osobito liep glas, osobito odkad su vlastnici svojski uzeli nastojati, da čim više gostom glede stanova i inih udobnosti ugode. Godine 1872. posjetilo je ove toplice do 24.908 ljudi, a g. 1874 do 21.202. — Uz Krapinske toplice znamenite su u dolnjem Zagorju Stubičke toplice takodjer lake i indiferentne. Vrela ovih toplica još su toplija od krapinsko-topličkih, te broje 46‘9° R. Samo mjesto Dolnja Stubica leži u prostranoj nizkimi brežuljci opasanoj dolini, te su od Zagreba samo 5—6 sati odaljene. Treće napokon toplice u Zagorju jesu Sutinske toplice, indiferentne, tople 25—30° R. Ove se polaze doduše najmanje, ali bi zavriedile, da se marljivije posjećuju. Ne ima možda u svem Zagorju priedjela, koj bi se mogao takmiti sa okolišem tih inače zanemarenih toplica.

Ove nekolike opazke, kojimi sam htio predočiti u kratko ljepotu i bogatstvo hrvatskoga Zagorja, osvjedočiti će svakoga, da je majka priroda ovu malenu zemlju obilato nadarila. Da vidimo kakav je čovjek u toj zemlji, i znade li on bogatstvo prirode valjano izcrpiti.

Hrvatsko Zagorje broji 132.000 žitelja, malo ne sve samih korjenitih Hrvata. Već sâm broj žitelja po-

Digitized by Google

kazuje, da je ovaj kraj dobro napučen, bolje no ikoji drugi priedjel u svoj Hrvatskoj. Podielimo li broj žitelja brojem, koj pokazuje površinu Zagorja, vidit ćemo, da ovdje prebiva na jednoj četvornoj milji 3839 žitelja. Uzmemo li na um, da podžupanija delnička broji na □ milji samo 1318 žitelja, podžupanija požežka samo 1733, a podžupanija djakovačka samo 1739, to uvidjamo lahko, koliko se Zagorje odlikuje pred ostalom Hrvatskom i brojem žiteljstva. Ima medjutim i u Zagorju priediela, od kojih su jedni bolje, a drugi slabije napučeni. Tako ima dolnje Zagorje t. j. priedjel jugoiztočni mnogo manje žitelja, nego li sjeverozapadni dio ili gornje Zagorje. Gornje Zagorje, koje obuhvaća po prilici podžupaniju krapinsko-topličku, broji na četvornoj milji preko 6236 žitelja, dakle dva put više, nego li kitnjasti Sriem; a pet put više nego li zadarsko okružje u Dalmaciji.

Pučanstvo u Zagorju možemo sgodno podieliti na dva razreda: na seljake i na vlastelu. Srednjega stališa t. j. gradjana ima u Zagorju, izuzev grad Krapinu, malo ili ništa. Pače i ono malo obrtnika i trgovaca, zatim rudara i poduzetnika, što ih nalazimo razštrkanih po svem Zagorju, niesu porieklom Hrvati, već tudjinci, koji se na štetu našega neukoga naroda obogaćuju, pa onda preziruć sve, što je hrvatsko, našu zemlju ostavljaju, da se u domovini svojoj mirno naužiju blaga, što su ga u Hrvatskoj stekli.

Prosti puk u Zagorju spada medju kajkavce, te oteže silno, kada govori. Gornji Zagorac približuje se govorom Štajercu, nosi se po gradsku, vrlo je radin, ali se ipak ne može pomoći, jer mu je zemlja odviše napučena, a obrta ne ima ništa ili malo. Dolnji Zagorac naprotiv srodan je govorom i nošnjom Hrvatu Posavcu, prilično je lien, a i kraj svega obilja prirodnoga veoma siromašan. Jedan i drugi Zagorac ne oskudieva doduše ni jelom ni pilom, ta polje i vinograd rodi mu obilno; — ali gotovog novca ne ima ni za nevolju A to biva s toga, što Zagorac ne može nikomu svoju ljetinu prodavati, jer je ne ima kuda voziti. Medjutim da sve i ima kamo prodati, dolnji bi Zagorac slabo šta tržio, ta on ne štedi, već većinu prihoda svoga sam sa svojom družinom potroši. Ta svakomu je dovoljno poznata ona staro-hrvatska pjesma:

„Nikad nije Zagorac
Prodo kaplje vina,
Nego ga je popila
Vesela družina.“

Stanje zagorskoga puka u obće je veoma žalostno, kano što u obće stanje cieloga hrvatskoga prostoga puka. Narodu se ne će raditi, a kamo li raditi i gospodariti poput naroda naprednijih. Uz nerad je veoma raztrošan; on ne zna štediti, te makar mu ljetina kako obilno rodila, on će ju čim prije potrošiti, te će već u proljeću stradati. Najizdašnije vrelo za gotov novac bilo bi Zagorcu vino; nu on ga po jeseni i zimi sam svega popije, tako da ni nema štogod prodati. Ima doduše miesta, gdje se narod boljemu priučava, ali tu opet ubijaju stranom veliki porezi, stranom opet razne odplate i odkupnine za vlastelu svu koliku snagu narodnu.

Vlastela se zagorska diele opet na dva reda. Prvi su viši plemići, t. j. grofovi i baruni, većinom narodu otudjeni potomci slavnih Keglevića, Oršića, i t. d. Visoki ovi plemeći propadaju svednevice i tjelesno i duševno, a bogata im dobra dospievaju u ruke samim tudjincem, koji ne poznaju ni ne ljube naroda hrvatskoga. Imade doduše tu prevriednih iznimaka, ali su te veoma riedke. U drugi se red broje niži plemići, ili kako ih obično zovu, šljivari. Šljivari su gospoda po imenu, koja ništa ne uče ni ne zaborave, ljudi, koji imaju ponešto jela i pila, kakovu zastarjelu kućaricu, nešto malo slabo obradjivanoga zemljišta (većinom šljivika, zato se i šljivari zovu), te koji se za ništa ne zanimaju, što se ne sgadja upravo kod njihovih susieda. Šljivari ovi grade mnogo na svojih zaboravljenih plemićkih poveljah i preziru noviji napredak našega naroda. Tko ih želi pobliže upoznati, neka pročita krasnu crticu od nezaboravnoga nam Perkovca pod imenom „šljivari“, te će jasno uvidjeti, da se ti ljudi ne mogu popraviti, već da moraju izumrieti.

Uzmemo li na um, da upravo čovjek umom i vještinom svojom pretvara pustoši u krasne priedjele, da nam se najljepši krajevi slabo mile, ako ih nije čovječja ruka usavršila i kultivirila: to nam se srdce ciepa od boli, kad gledamo, gdje nam najsretniji kraj zemlje naše, ta živa slika zemaljskoga raja, malo ne polagano propada s nehajnosti naroda našega. Što nam prude najljepši vidici prirodni, sve bogatstvo gorâ, kad nam vidik pači golotinja narodnja? Ovo nas tim većma boli, jer gledamo upravo u najcvietnijem kraju Hrvatske narod indolentan, a opet tamo u kršni priedjelih narod čil i radin, koj bi stvarao čudesa — al se na kamenu orati ne može. Gledaš li dakle to naše sretno, liepo i plodno Zagorje, to će te kraj svega uzhita obuzeti časomice neko elegično čuvstvo, te ćeš nehotice uroniti u duboke misli. Nu preneš li se i zapne li ti oko o koju staru gradinu, zaboraviti ćeš u tren na tužnu sadanjost, te ćeš pomišljati na slavnu prošlost, a još dičniju budućnost.

Da! prošlost Zagorja je slavna. Zaviri samo u poviest naroda hrvatskoga, pa ćeš na svakom listu naći koji redak o Zagorju.

Stare priče pripoviedaju, da se pradomovina svemu Slavenstvu ima tražiti negdje za gorami. Domišljati povjestnici tražili su dugo tu zemlju za gorami, pa ju nadjoše i uzkliknuše: ta to je hrvatsko Zagorje! I zbilja — sviet slavenski povjerova njima. Koji god bi od braće Čeha polazio u Hrvatsku, pošao bi u Zagorje do Krapine grada, pa bi tamo na gradini Čeha, Leha i Meha

Digitized by Google

proboravio koj čas, i ubrao bi napokon kamečak, da ga ponese u domovinu kano uspomenu na prastari grad pradjedova svojih! Ali čujmo priču!

U Hrvatskoj zemlji, veli priča, stanovaše nekoč svekoliko pleme slavensko. Knezom im bijaše Hrvat, a on se pokoravaše rimskomu caru i njegovu namjestniku u Hrvatskoj. Glavni grad kneza Hrvata bijaše starodrevna gradina Krapina. Kad je knez Hrvat umro, ostavi za sobom tri sina Čeha, Leha i Meha, i jednu kćerku, Vilinu. Braća si sagradiše uz Krapinu još dva grada, Psari i Šabac, te svaki vladaše u jednom gradu. Nu doskora dozlogrdi braći rimsko gospodstvo, te odlučiše rimski jaram svrgnuti. Sestra njihova Vilina bijaše se medjutim zagledala u rimskoga namjestnika, te mu priobći sve, o čem su braća snovala. Braća doznadoše za izdaju sestrinu, te ju uzidaše u jedan toranj krapinskoga grada, koj se i danas zove Vilinjim tornjem. Videći pako, da se ne će obraniti od rimskoga cara, odlučiše poći na sjever u novu domovinu. I sbilja, braća krenuše preko triju rieka put sjevera: Čeh utemelji Česku, Leh Poljsku, a Meh Rusku.

Danas znade doduše u nas svako diete, da je ova pripoviest puka bajka, ali nehotice pomišlja mnogi, ne ima li na toj bajki ipak štogod istine?

Prava poviest Zagorja počima tek dvanaestim viekom, i tu se već umah pokazuje važnim dielom kraljevine hrvatske. Zagorje čini u to vrieme posebnu županiju, tako zvanu „zagorsku županiju“. Ova županija bijaše veoma znamenita, te je većinom kraljević hrvatski kano vojvoda slavonski njom upravljao. Glavno mjesto cieloj županiji bijaše grad Krapina, u kojem se je čuvala žitnica i pivnica vojvode slavonskoga. Tu u Krapini življaše oko g. 1225. kraljević Bela, kasniji kralj Bela IV. i ravnaše odavle cielu slavonsku banovinu.

Crkva sv. Andrije u Kijevu.

Tečajem vjekova podigoše se u zagorskoj županiji još i drugi znamenitiji gradovi, veoma važni u poviesti hrvatskoj, poimence Lobor, Oštrc, Belec, Bela, Kostel, Cesargrad, Stubica i Bistra. Većina ovih gradova danas su samo ruševine, te sjećaju nas bujnoga života u nekadanjoj županiji zagorskoj.

Mnogo još znamenitijim postade Zagorje, kadno dospije g. 1398 u ruke celjskim grofovom. Iste naime godine darova kralj Sigismund grofu Hermanu II. celjskomu cielu županiju pod kneževinu, i to sa gradovi: Krapinom, Loborom, Oštrcom, Belcom, Belom, Trakošćanom, Lepoglavom, Kostelom i Cesargradom. Od te godine pa sve do g. 1456., t. j. do smrti Ulrika II. celjskoga u Biogradu, bijaše hrvatsko Zagorje pravim središtem naroda hrvatskoga. Grofovi celjski bijahu najsilniji mogućnici u Hrvatskoj, prvi doglavnici hrvatskomu kralju, a kne-

Digitized by Google

žina im zagorska najugledniji kraj u svoj Hrvatskoj. — Sin prvoga celjskoga kneza u Zagorju Hermana II., imenom Friderik II. bijaše oženjen sa Jelisavom, kneginjom Frankopanskom. U njegovo doba življaše u istom Zagorju u neznatnom selu Desiniću uboga, ali liepa plemkinja Verunika, poznata po svoj Hrvatskoj „krunom svih ljepotica“. Mladi Friderik upozna tu ljepoticu, živuć u Krapini i Velikom Taboru, zagleda se u nju, te ju odluči oženiti. Godine 1422. otruje on svoju zakonitu ženu Jelisavu u gradu Krapini, a tri godine zatim oženi se on potajno sa liepom Verunikom. Saznavši otac mu Herman, kako se je sin vjenčao, planu gnjevom, zatvori nedužnu Veruniku g. 1428. u tamnicu te ju dade u Koruškom gradu Ostrovici u kupelji zadaviti. Žalostna ova poviest o Veruniki iz Desinića bijaše obljubljenim priedmetom naših pjesnika, te imamo od Stanka Vraza krasnu baladu, koja nam pjeva o njenoj sudbini.

Bosanski medvjedari.

Doskora iza izumrća grofova celjskih ukinu kralj Matija god. 1486. županiju zagorsku, te porazdieli zagorske strane medju zagrebačku i varaždinsku županiju. Dobra pako celjskih grofova u Zagorju dopadoše ruku Ivana Korvina, nezakonitog sina kralja Matije, koji je bio takodjer banom hrvatskim.

Još koncem 15. vieka uzeše Turci navaljivati na starohrvatske zemlje na balkanskom poluotoku. Iza pada Bosne poče stradati svakolika južna Hrvatska sve do Save i Kupe, a stara gospoda hrvatska moradoše ostavljati djedovinu svoju, te bježati u Slavoniju, u današnju sjevernu Hrvatsku. Tako se sgodi, da su ti hrvatski bjegunci naselili cio zapadni dio stare Slavonije, ter joj nadjenuli ime hrvatsko. Osobito u Zagorje dohrli mnogo te gospode Hrvatske, poimence Keglevići, Draškovići, Gušići, Oršići i drugi. Kad je iza smrti Ivana Korvina ostala udova Beatrica, te se udala po drugi put za razuzdanoga Jurja braniborskoga, poče ovaj razsipnik prodavati Korvinova imanja novo naseljenoj gospodi hrvatskoj. Tako se sgodi, da su doskora Draškovići i Keglevići stekli malo ne cielu nekadanju knežinu celjskih grofova. Za burnih vremena, koja su po Hrvatsku u šestnaestom vieku nastala, bijahu ova gospoda malo ne jedini štit hrvatskoj zemlji. Kad je Slavonija pod turskim jarmom stenjala, kad je Dalmacija bila u rukuh koje mletačkih koje turskih, kad je Lika i Krbava vodila borbu o bitak, kad je velik dio današnje civilne Hrvatske pao pod vojničku upravu: tada ostade još jedino Zagorje čitavo i ne taknuto, u njemu se usredotočila poviest hrvatska, ono jedino bijaše slobodna zemlja hrvatska.

Pa baš u isto doba nastade velik pokret u tom hr-

Digitized by Google

vatskom Zagorju, pokret važan, jer se je radilo o gradjanskoj slobodi hrvatskoga puka. Kad se je na svih stranah hrvatske zemlje prolievala krv proti Turčinu, ustade puk zagorski na junačke noge, da steče prava, koja idu svakoga čovjeka. Istina, kralj seljački Matija Gubec i njegova vojska bude g. 1573. hametom potučena, ali zagorskoga seljaka ide slava, da se je prvi borio za slobodu i ravnopravnost braće svoje u Hrvatskoj. —

Malo ne svaki viek bilježi nam slavu našega liepoga Zagorja. A što da kažem tek o našem devetnaestom vieku? U Zagorju porodi se preporoditelj hrvatskoga naroda, ne umrli Ljudevit Gaj, u Zagorju nadje preporodjena Hrvatska najznatnijih pristaša. Tko se ne sjeća grofa Janka Draškovića, i znamenitoga opata bistričkoga Krizmanića? U Zagorju proživi prvi ilirski pjesnik Stanko Vraz najljepše doba mladenačtva svoga, u Zagorju imamo tražiti prve zametke operam našega nezaboravnoga Lisinskoga. Što je Zagorje za vrieme preporoda hrvatskoga vriedilo, to će nam tek budućnost kazati. —

Uz ovako slavnu prošlost našega sretnoga Zagorja čudimo se živo, kako je danas narod zagorski obumro, te se malo ne sav zapustio. Nehotice se pitamo, gdje su ti nekoč moćni i silni plemići i njihova slava? Plemstvo u Zagorju, kao što u obće u Hrvatskoj, davno je već počelo i duševno i tjelesno pogibati. Što je još zdrava i čila, odvraća se sve više i više od naroda, te je nastao nepremostivi jaz izmedju plemstva i ostaloga naroda hrvatskoga. Plemstvo je za Hrvatstvo malo ne sasvim izgubljeno, a što će i ono nam? Ta davno je već minulo doba povelja i prašnih listina, nitko ne cieni više plemstvo po rodu, već jedino plemenito srdce i bistar um.

A što će biti s ubogim pukom zagorskim, zar je i njemu propasti? Nije. — Žao mi je od srdca, što sam morao iztaknuti neke mane našega puka u Zagorju, nu te niesu toli težke, da ih ne bi mogli izliečiti. Zagorac je sve do g. 1848., kao što i svi sjeverni Hrvati, bio pukim robom, bez prava i imetka. Kad je ove godine postao svojim čovjekom, stupi u nov ne poznat sviet, kojemu se još priučiti ne može. Robujuć toliko vjekova, ne zna on još, što li je sloboda, i kako mu rabiti valja. Zato je još i danas nekako neradin, kano da ne radi za se, već za ljute gospodare svoje. — —

Makar da je Zagorac nešto lien, a i raztrošan, ipak imade u njega i liepih krieposti, koje pokazuju, da će taj krepki narod tekar uzživiti. Zagorac je iskren, pošten, nedužan i pobožan, kakono malo koj drugi Hrvat po svoj Hrvatskoj. U njega je duša čista kô jutrenja rosa, pamet bistra a volja čvrsta. Nigdje po svoj Hrvatskoj ne ćeš naći tako kriepostan sviet, kakono upravo u Zagorju. Odakle si i možeš protumačiti, kako to biva, da je puk u Zagorju toli mnogobrojan i zdrav. U Zagorju ne poznaju bolesti, s koje strada čitava Slavonija, u istom Zagorju ne ima težkih grieha, s kojih se pučanstvo u svoj ostaloj Hrvatskoj godimice sve to bolje gubi i umaljuje. Uz to je Zagorac još i danas gostoljubiv, te dieli rado i posljedni kus hljeba sa pobratimom svojim. Tko mari samo časak proživiti mirno i sretno, neka hiti u Zagorje, da se naužije krasna, idilična života. —

Puk ovaj ne može i ne će propasti. Trgnut ne nadano od dugoga sna, ne može se pravo razabrati, te ne zna još, kud ni kamo. On treba na putu napredka sjegurne provodiče, a to mu neka budu domorodni svećenici i sviestni učitelji. Da, ovi ga neka oduče od starih mana, neka ga priuče trieznu životu i revnu radu, neka mu pokažu, što mu je raditi, da sretnije narode dostigne. Tada će to sretno Zagorje još bolje procvasti — u krasnoj i bogatoj zemlji biti će i narod krasan — a naše milo valovito Zagorje biti će u istinu „prava slika zemaljskoga raja“.

Opazka. Ovaj, kao i predjašnja dva članka: „Grobničko polje“ i „Potres Dubrovnika“ izvadjena su iz velikoga djela: „Geografija Hrvatske, Slavonije i Dalmacije“, što ju vrli g. profesor priredjuje za štampu, te će možda još tečajem ove godine ugledati svjetlo! Ufamo se, da će nam pisac još po koj člančić iz ovoga djela priobćiti.

LISTAK.

Kijev na Dnjepru (k slikam). Nijedan od mnogobrojnih gradova Rusije nije obavit tolikim tajinstvenim velom priča, koliko Kijev. S toga Rus osobitim svetim poštovanjem uz svetu Moskvu spominje Kijev. Najstariji glas o njegovu postanku nalazimo u ljetopisu Nestorovu. On piše, da je apoštol Andrija, brat Petrov, propoviedajuć vjeru Isusovu u Sinopiji, dopro i do Dnjepra. Vozeć se uz rieku dodje pod visoko brdo, te tu počine i nadahnut božjim duhom prorokova: vidite li ove gore nad nama, božji će blagoslov ovdje sinuti i božji će se hramovi ovud podizati. Tu izbilja posta Kijev. Tri brata: Kij, Ščck i Horio sa sestrom si Libedjom utemeljiše tuj grad, koga po najstarijem bratu prozvaše Kijevim gradom. Uz ovu priču niže se čitava povorka inih priča. Tko nije čuo o Oljegu, o njegovoj vojni na Carigrad, o njegovoj smrti od zmijina uboda itd., zatim o Igoru, kako ga Turci na Volgi potukoše i kako je ovaj poraz tri put osvetila njegova udova Oljga. O njenoj sili i junačtvih još i danas ruske „biljine“ čudesa kazivaju. A iza njega dolazi najslavnije doba Vladimirovo! Priča, kako je Vladimir nastojao saznati, koja je vjera najbolja, turska, židovska, rimska ili grčka, i kako je napokon odabrao posljednju, dovoljno je poznata, a ovdje je ne možemo opetovati. Okolo Vladimira i drugih suvremenih junaka najviše se kreću „biline“, Vladimir je nji-

Digitized by Google

hovo: „krasnoje solniško“ Ilija, Muromec jest ruski Kraljević Marko, a uza nj' Dobrinja Nikitić, Aljoša Popović i dru. Vladimirom i pokrštenjem ruskoga naroda prestaje pričanje, a Kijev stupa u poviest rusku, kao prvi i najodličniji grad. Već god. 1037. postade glavnim gradom ruske države. Kašnje podpade pod vlast litavsku, dok ga Rusi 1660 opet ne zauzeše. — Kijev leži u čarobnoj okolici na desnoj obali Dnjepra, djelomice u ravnici uz rieku, djelomice razsijan po zaledjnih brdinah, na kojih su se ponajviše ponamiestile crkve i samostani, med njima glasovita „Lavra“. Dnjepar je veoma širok i premošćen lančenim mostom ogromnih dimensija (3583 stope dug, a 53 stope širok). U dolnji grad Podol, što ga naša slika pokazuje, slegla se je trgovina. Iznad Podola na briegu leži stari Kiev i Pečersk, odleljen jedan od drugoga dubokom dolinom, u koju se takodjer pruža jedan dio grada. Briegovi su posijani crkvami i manastiri, koji svojimi pozlaćenimi kulami na daleko sjaju, a nada sve glasovita Lavra Pečerska. To čini pogled na Kiev već iz daleka čarobnim i slikovnim. Stanovničtvo se je od 30 godina potrostručilo, te sad ima do 80.000 stanovnika. Od mnogobrojnih znanstvenih zavoda spominjemo glasovito sveučilište.

Bosanski medvjedari (k slici). Tko nije vec vidio kod nas Bošnjaka sa medjedom, kako ga jadna mrmljajućega na lancu vucari po svietu, sileć ga, da proti svome običaju i osvjedočenju djeci i bezposlicam na sprdnu pleše i skače! Slika nam prikazuje dva vierna tipa takovih medvjedara.

Nove knjige. Kratka katolička moralka. Za preparandije, gradjanske i više djevojačke škole priredio Cvj. Rubetić. Tisak Albrechtov str. 150. Ciena 60 nč. Knjiga je ova odobrena po duhovnom stolu nadb. zagrebačke.

— „Milozvuk“, sbirka popievaka za mladež obojega spola. Uglasbio Ivan pl. Zajc. U dioničkoj tiskari. 64 str. male osmine. Ciena 35 novč. Knjižica sadržaje 42 pjesme, koje je naš slavni skladatelj hrvatskoj mladeži uglasbio. Obširnije progovorit ćemo drugi put.

— Naputak za procjenu šumah, koga se treba držati pri provedbi zak. čl. VII. od. g. 1875 ob uredjenju zemljarine. Tisak dioničke tiskare, str. 78. u četvrtini.

— Valpovo i njegovi gospodari. Napisao Fr. Žaver Koch-Kuhač. Tisak dioničke tiskare, str. 64 u osmini. Ukrašena je knjiga slikom Valpova, baruna Gustava Prandau-a i baruna Karla Prandau-a.

— Praktična pjevanja za mladež pučkih, gradjauskih i srednjih škola. Sastavio Teodor Machulka, učitelj pjevanja na Osječkom gimnaziju. Litografija Stary-a u Pragu str. 47.

— Topografija i poviest grada Senja. G. Mile Magdić, prof. senjske gimn. pozivlje občinstvo na predplatu na monografiju o gradu Senju. Bit će unj uvrštena topografija i poviest slavnog uskočkog grada, a dodana knjizi svjetlopisna slika Senja. Knjiga imati će 8 araka i stajat će samo 70 nvč. Predbrojit se može svatko na tu knjigu do 31. listopada kod samoga pisca u Senju. Sudeći po onom, što je u ovogodišnjem programu senjskom uvršteno bilo, ne možemo nego preporučiti tu knjižicu.

— Pasmina slavo-serbska po Hervatskoj. Napisao dr. Ante Starčević. Spominjuć sve pojave književnosti, spomenut nam je i ovaj, koj našoj književnosti na nemalu sramotu služi; — ovo bo je paskvil najgnjusnije vrsti, koj je ikad sviet ugledao. Pisac ni manje ni više, nego brani tursko gospodstvo proti borbi jugoslavenskih naroda za slobodu, nabacujuć na potonje svaku psovku i pogrdu, kako je nikad ni u turskoj „Novoj Pressi“ čitali nismo! Jedino sveobća i jednoglasna odurnost, koju ova knjiga svagdje u narodu pobudjuje, može oprati ljagu, koja je njom nanesena našoj knjizi.

Sa sveučilišta. Na filozofijskom fakultetu hrv. sveučilišta bit će budućega zimskoga semestra sliedeća predavanja: prof. Fr. Marković 1. pedagogiju, 2. sustav psihologije, 3 vježbe pedagogične za kandidate; — prof. M. Mesić: 1. vrieme prije bitke na muhačkom polju i 2. razabiranje odabranih dielova hrvatske poviesti; — prof. N. Nodilo: 1. sredovječnu poviest, 2. izvore sredovječne poviesti i 3. čitanje Herodota kano izvora historije predjelenske; — prof. Fr. Maixner: 1. Cicero i njegovo doba, 2. privatne starine rimske, 3. tumačenje II. knjige Horacijevih oda; — prof. A. Šrabec: 1. o drž. uredjenju Atenjana i Lakedemonjana, 2. razlaganje Demostenova III. filipičkoga govora; — ravnatelj gimn. Fr. Petračić: tumačenje Platonova Symposija; — prof. L. Gaitler: 1. temelje etimologije slavenske, 2. glasoslovje glavnih narječja slavenskih, gramatiku sanskritsku; — doc. A. Pavić: 1. hrvatsku gramatiku, 2. hrvatske narodne pjesme i 3. pristup k najstarijoj hrvatskoj literaturi; — prof. Gj. Pilar: 1. poviest mineralogije, 2. fiziografiju ruda, 3. praktične vježbe u opredjeljivanju ruda, 4. geologiju statigrafičnu; — prof. B. Jiruš: 1. morfologiju i fiziologiju bilina, 2. praktične vježbe botaničke; — prof. V. Dvoržak: 1. fiziku experimentalnu, 2. praktične vježbe fizikalne; — prof. A. Velkov: 1. obću experimentalnu kemiju, 2. analitičku kemiju, 3. praktična vježbanja u kemičkom laboratoriju; — prof. D. Zahradnik: 1. algebraičku analizu, 2. o determinantih; — učit. J. Šajatović: 1. njemačku gramatiku, 2. Deutsche Literaturgeschichte des 18. Jahrhunderts. — Kad li će biti imenovani učitelji za talijanski, francezki i za slavenske jezike?

Ovogodišnja školska izvješća popunit nam je programom c. kr. realnog i velikog gimnazija u Kotoru, koj se je ove godine popunio osmim razredom. Uz školske viesti donosi nam program članak ravnatelja Luka Zore: „nešto o pjesmam Marka Marulića Spljećanina“. Pisac je u toj razpravi iz najdavnijega hrvatskoga pjesnika uzeo spravljat gradivo, sabravši iz njegovih pjesama sve rieči tudjinke i starinke, te gramatikalne crtice, a progovorit će i o nutarnjoj ekonomiji njegovih pjesama. Razprava nastavit će se buduće godine. Nastavni je jezik izključivo „srpsko-hrvatski“, ali se čudimo, što u nekih razredih rabe za taj priedmet knjige, koje kod nas u Hrvatskoj niesu više u porabi, bar su boljimi zamienjene. Početkom minule šk. godine bilo je na tom gimnaziju 127 učenika, i to 66 rimokatolika i 61 grčko-iztočnih. — Srpski beletristički list „Javor“ govoreć u br. 35. o izvještaju dubrovačke gimnazije, o kom i mi onomad obširnije izviestismo, ne može da se ne naraduje, i da na sličnu radost ne pozove sve prijatelje srpske knjige: „kako je jezik u ovom izvještaju lep narodan, gotovo bez svake (možda i sa neznanja!) zanetosti i nastranosti strogoga hrvatizma, koj u naše dane žalibože, maha otima u hrvatskoj knjizi.“ Tako „Javor“, a nam se čini, da se vriedni kolega novosadski vara, kad misli, da se Hrvati odalečuju od zajedničkoga nam uzora Vukova. Njemu se tuj sgadja, ko onomu Ciganinu, štono je, vozeć se na željeznici, mislio da drvlje kraj ujega trči, a on da stoji miran. Istina je žalibože, da srpska i hrvatska knjiga mjesto da si svakim danom budu bliže, a ono se razilaze. Ali na kome je krivnja? Hrvati nastoje književni naš jezik sve više izčistiti od svakoga zanosa provincijalizma kakova, te ga ugladiti i usavršiti u narodnom duhu, sliedeć u tom uzor Vukov,

Digitized by Google

Daničićev i dr. — dočim kod Srba opažamo svakim danom sve veću nastranost i zanetost pravog bačkog žargona, koj je od Vukova pisanja veoma dalek! S toga se i radujemo, da se u Dalmaciji prianja izključivo uz ikavsko pisanje, koje su i stari Dubrovčani rabili, a ne uz ekanje „Javorovo“ i novije srpske knjige, uz koje je kod nas Hrvata do sad jedini Starčević pristao.

Poljepšavanje grada Zagreba. Ovih dana prodao je naš prvostolni kaptol gradu Zagrebu u vrlo jeftinu cienu „kaptolsku viećnicu“ i „kaptolska vrata“. Obe ove sgrade srušit će se, te će na mjesto viećnice biti smješten spomenik majke božje od Fernkorna, dočim će se vrata ukloniti da se razširi ulica, koja je prometom vrlo živahna. I jedno i drugo služit će na poljepšaj grada. Ali to ipak ne prieči naše mračnjake, da ne mrmljaju na to. Isti oni, koji još i danas govore, da bi Markovu crkvu valjalo srušiti, te tim piacu povećati, prigovaraju s druge strane: pa čemu rušit viećnicu, komu je na putu? Tu dakako prestaje pametan razgovor.

Srpski beletristički listovi. Već od duže vremena izostaše nam beletristički listovi: „Srbadija“, „Srpska zora“ i „mlada Srbadija“. Ovi listovi bijahu naumili postati velike illustrovane novine srpske, kao što vidješe, da ima njemačkih, francuzkih itd. Ali kao što se je predvidjati moralo, ne samo da im veliki njihov naum ne podje za rukom, nego još i veće zlo počiniše tim, što su i prije postojeće listove ubili. U posljednjem broju donosi „Javor“ na čelu lista umjesto pjesme žalostnu objavu, da prestaje izlaziti, radi nedostatka predplatnika. Tim je izdahnuo posljednji i jedini valjani beletristički list srpski. Ovo je doista odveć žalostan dokaz onim, koji misle, da i u literaturi konkurencija vriedi kao u trgovini. Naše je obćinstvo još tako maleno, a kolo valjanih pisaca tako uzano, da se jedva i po jedan list beletristički uzdržati može! Nadajmo se ipak, da će „Javor“ opet skoro izaći.

Slavenska književnost i umjetnost. **Česka.** F. Temsky u Pragu pripravlja novo pučko izdanje slavnoga djela „Dějiny narodu českého“ od Fr. Palackoga. Do sada je izišao svezak 1. i 2. To izdanje biti će dakako cjenije i mi ga preporučamo onim našincem, koji umiju češki. Časopisa českoga muzeja izišao je 2. svezak petdesetoga tečaja. U njem ima medju ostalimi članci: Razprava o rodu i plemenu Jane Žižke od dra. Ant Gindely-a; zatim: Priegled geologičko-orografički od prof. Jana Krejči-a O značenju nauke Herbartove s obzirom na Čehe. Životopis Mihajla Pogodina od Jana Havelke. Na kakova je okružja Česka bila razdieljena za vladanja Jana laksemburžkoga. Narodna biblioteka došla je do svezka 266, 267 i 268. U njih su uvršteni spisi Kajetana Tyla, — Jakoba Maloga i Franje Pravde. Kod I. L. Kobra izdao je Josip Haleček „Písně hercegovské“ (narodne pjesme hercegovačke) na českom jeziku. G. Holeček, proputovav naše pokrajine, poznaje dobrano naš jezik i njegovi prievodi, koliko smo mogli iz primjera priobćenih u „Lumiru“ razabrati, vrlo su dobri. Isti pisac priobćuje u „Osvěti“ dobro pisanu razpravu o „Bosni“. Matice moravske izišao je svezak 3. i 4. I. Jireček uvrstio je tu razpravu o rukopisih staročeskih u Moravskoj, B. Dudik članak o poviesti tiskarstva do g. 1620. u Moravskoj; Rojt studiju o propasti vlade slavenske na otoku Rujani, I Jireček o životopisu Jakoba Pabologa. — **Poljska.** Znameniti novelista Teodor Jež (Milkowski) živući u Bruselju, počeo je izdavati sve svoje pripoviedke. Dosad izišla su tri svezka a u zadnjem pripoviest „O pra-praunuku“. Jež je osobit vještak novelistici, neke pripoviedke tiču se i naših krajeva. Mi ćemo ih priobćiti u „Viencu“. Periodičnog časopisa „Biblioteka warszawska“ izišao je svezak 7. gdje Adolf Smorčevski priobćuje „Slike iz Česke“, Edmund Staviski razpravu o sastancih učenjaka za posliednjih 10 godina; dr. Artur Wołynski izvješće o muzeju Kopernikovu u Rimu. „Tygodnik illustrowany“ u Varšavi tiska sada nagradjenu komediju „Pojedinek szlachetnych“ (dvoboj plemenitih), a u Lavovu izdao je Lavoslav Starzenski veselu igricu „Život Julija Cezara od Ne-Napoleona IV“. U istom mjestu izišla je pripoviest „Praca Syzyfa“ (Radnja Sizifova) od Vaclava Koszczyca i roman „Dioni“ od Wolowskoga. U lavovskom kazalištu prikazuju s veće strane same izvorne drame i komedije. Prva predstava sezone bijaše „Mazepa“ drama od Julija Slovackoga, zatim sliedili su dramatički plodovi slavnog, nedavno preminulog grofa Aleksandra Fedra: „Zavjet djevojački“, „Gospoje i husari“, „Osveta“, „Tetica“, „Tudjinstvo“, „Prijatelji“, „Novi don Quixote“. Hoćemo li i mi tako sretni biti. — Paulin Swięcicki a u literaturi poznat pod pseudoimenom Paulin Stachurski, pisac poljsko-rusinski umro je 12. rujna u Lavovu u 35 godini. Pokojnik bijaše rodom iz Ukrajine, te je pripadao stranki Ukrajinofila. Bijaše pisac veoma plodan. Napisao je vrlo dobrih pripoviesti i to: „Przed laty“; „Trojka“; „Opowieści stepowe“; „Moskal“; „Solowiowka“ i „Svetoslav Igorović“. Zadnja ova drama bila je osobito pohvaljena od kazališnoga odbora varšavskog radi pjesničke ljepote. — **Ruska.** Od novijih ruskih radnja spominjemo „Očerk amurskago kraja“ od Bogoljubskoga; „Snošenija Rossiji s jevropejskimi državami pred vojnoju 1812 goda“ od A. Popova; „Literatura ruskoj geografiji, statistiki“ od I. Mešova. U „Vjestniku Jevropi“ priobćuje Jedrinev prievode hercegovačkih narodnih pjesama. Ruska akademija znanosti u Petrogradu slavit će ove godine svoju stopetdesetgodišnjicu. Akademija ta razvi se iz knjižnice po Petru velikom utemeljene. G. 1721. dade taj car na vasiljevskom otoku podići sgradu za umjetničke sbirke, gdje još i sad knjižnica stoji. Car pozva na to iz tudjine učenjaka svake struke, te je mislio utemeljiti akademiju, al ga preteče smrt, već to učini Katarina I. Dne 27. prosinca 1725. bijaše prva svečana sjednica. Dugo vremena dakako širili se po toj akademiji Francuzi i Niemci, tek u novije vrieme počela je biti ruskija. — **Slovenska.** U Beču izišla je sbirka slovenskih pjesama „Pesmi“ od Libora val Bunena. Tom prilikom molimo slavenske beletriste, neka nam pošlju svoje knjige, da ih oglasimo, ta mi ćemo ih rado kupiti.

Starine u Psovsku. Sbor prijatelja starina u Psovsku u Rusiji zaključio je u velike protraživat ruševine staroga diela grada Psovska, koje još dan danas ne razkrite stoje. Psovsk bijaše kao Novgorod i Tver stolica cvatuće republike, koja je podlegla navali careva ruskih. Po mnienju gradskog arkeologičnog povjerenstva polaze te ruševine po svoj prilici od XIV. vieka te bijahu jedan dio velike sgrade njemačkog trgovačkog bazara. Nadat se je, da će se kopanjem izniet na vidjelo mnogo znamenitih starina.

Našim predplatnikom! Ovim brojem iztiče treći kvartal. Onu gg. predplatnike, kojih predplata trećim kvartalom dospieva, umoljavamo, da nezaborave za vremena obnoviti predplatu; jer im se inače mora list obustaviti.

Zabava: Ljudevit Posavski — Ilijina oporuka — Ludjak od Five-Forka. **Pouka:** Zagorje. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 7. listopada 1876.

Br. 41. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

U SPOMEN

OSAMSTOGODIŠNJICE KRUNISANJA HRVATSKOGA KRALJA

DIMITRA ZVONIMIRA.*)

Zastavu dižte hrvatski ljudi,
Danas je našeg kraljestva god,
Grmite gromom junačke grudi,
Neka vas čuje nebeski svod:
Kraljestvo mi smo,
Robovi nismo,
Koriena starog zelena grana,
Osam vjekova stoji nam hrast;
Ali mu vjenča današnjeg dana
Vrhe visoke slava i čast.

Osam vjekova burnih uminu,
Kraljevski odkad sjajio Spljet,
Odkada krunu hrvatskom sinu
Na glavu stavi hrvatski sviet,
Na oči svietu
Zakletvu sveta
Zvonimir složi naše slobode,
Dignuo mač od boga nam dan;
Sjećaj se časa svetog, oj rode,
U srdce piši slavni taj dan!

Tisuće ljutih snadje nas muka,
Sto puti zla nas šibala kob,
I već da klone junačka ruka,
I već da stieg naš padne u grob:
Ali se opet
Trgnuo popet,
Da nam se vije staroj u slavi,
I da nas vodi sveti u boj,
Nikada Hrvat ne zaboravi,
Da je slobodnjak, na svome svoj.

Grmite u grom ljudi Hrvati:
Proklet da bude svaki od nas,
U srdcu komu umrla mati,
Iz grla nesto hrvatski glas;
Mledna kom duša
Nehajno sluša,
Zavičaj kad mu kuka i plače,
Svakog poharo gromovnik bog,
Kojemu srdce ne igra jače,
Slavu kad čuje spomena tog.

Majčice, sinci, kćerke i otci,
U kolo složno stanite tuj,
More i gore nek su svjedoci,
I ti nas, sjeno Dimitra, čuj:
Ma ni do vieka
Majčina mlieka
Ne će nam sahnut s usnice kaplja,
Bilo nam dobro, bilo nam zlo,
Dokle se grob nad nama ne sklaplja,
Branit ćmo sveto hrvatsko tlo!

A ti, oj bože, caru gromova,
Svetoj nam zemlji srećice daj;
Skupi nam narod hrvatski s nova,
Neka je jadom, razdoru kraj,
Zraka visoka
Tvojega oka
Neka nas grije, neka nam sieva,
K sreći povedi, k ljubavi nas,
Cieli da narod hrvatski pjeva:
Slava ti, bože, dodje nam spas!

*) Ovu himnu uglasbio je naš skladatelj Ivan pl. Zajc za Zvonimirovu svetkovinu, koja je žalibože odgodjena.

Digitized by Google

Ilijina oporuka.

(Konac.)

XVIII.

Bilo je kasno u večer onoga dana, kadno Mara, svladana od očajanja Jelušiću obeća, da će poći za apatekara. Po trgu Harmice bijaše sve tiho i mirno. Dućani odavno zatvoreni, a i u prozorih titrala samo gdjegdje svjećica, jer je većinu vriednih gradjana hvatao prvi san. Iza bielih lepirastih oblačića, sipao je mjesec svoje zlato po nekih krovovih. Kroz tu tajnu tišinu zaori u jedan put poštarski rog. Jedno deset časaka poslije hitila je ženska glava preko trga upravo prema Radićevoj kući. Koliko se moglo razabirati o nestalnom svjetlilu mjeseca, bijaše žena obučena vrlo kukavno; haljine visijahu s nje kao krpetine, a glava bijaše omotana rubcem. Došav do kućnih vrata, zakuca dva, tri puta živo alkom. Ne bje odziva. Žena prisloni se poniknute glave uz zid, čekaše časak. Udari dva, tri puta jače. Opet ne bje odgovora. Žena popodje nekoliko koraka i povrativ se k vratima stade silovito lupati. U jedan put otvori se u prvom spratu okance.

— Tko to vraga po noći lupa? ozva se krupan glas.

— Otvorite, otrese se ljutito ženska.

— Komu?

— Gospodarici?

— Kakvoj gospodarici? Tu ima samo gospodar.

— Jeste li poludili? Gdje je Pepa, gdje Mara?

— U ovoj kući ne ima ni Pepe ni Mare.

— Ta valjda je ovo kuća kod „morskoga raka“?

— Dakako.

— Radićeva kuća?

— Bila je, bila, sad više nije.

— Hulje, ne sbijajte šale, ja sam Radićka, gospodarica.

— Ta kuća nije već Radićeva; prodana je za dugove, a sada je moja, Marka Basarića, trgovca kod „mladoga morskoga raka“.

— Ne ludujte! Otvorite! zavrisnu ženska lupajuć šakama po vratih.

— Idte s milim bogom. Vi ste poludili. Valjda ste čuli, ako ste Radićka, da je sve vaše imanje otišlo po bubnju. Laku noć! I čovjek zalupi oknom.

Ženska zatetura nekoliko koraka natrag uhvativ se za glavu. U to nadodje noćobdija. Opaziv čovjeka sa kopljem i rogom, priskoči žena k njemu i uhvativ ga za ruku, viknu:

— Čujte li, čovječe! Recite mi, čija je ovo kuća?

Stražar pogleda ženu u čudu, zatim odvrnu mirno:

— Čija? Valjda svako diete u Zagrebu, da je to sada kuća Marka Basarića, a prije je bila Radićeva.

Žena pusti od prepasti stražarevu ruku — zatim vrisnuv, kao da si joj nož zarinuo u srdce, udari glavom o zid kuće, i srušiv se na zemlju, stade vikati.

— Laž, laž! Prokleta laž! Svi me varate, svi me varate! i pade licem na zemlju.

Stražar pako, položiv koplje na zemlju, pridignu ženu, i okrenuv joj lice prema mjesecu, šapnu:

— Pomozi Bože i sveta Marijo! Ta to je vesela, bogata udovica Jaga.

* * *

— Leno! reče Jelušić u jutro petoga dana svojoj gospodarici, skupi kese sa zlatom i škudami, a i banke, svoje i moje najpotrebnije haljine i nešta rublja, sve to stavi u onu tvrdu škrinju. Večeras putujemo. Kad se smrači, doći će dječak, pa će škrinju ponieti u Ilicu do Tandarićeve kuće, i ti podji s njime, i pazi mi na škrinju. Zaključaj sobe, ne reci nikomu ništa. Kod Tandarića čekat ću s kočijom.

— Kamo ćemo? upita Lena.

— To se tebe ne tiče, odreza odvjetnik.

— Hoćete li doći k objedu?

— Ne ću. Objedovat ću kod apatekara, da izvedem na čisto posao radi Marina vjenčanja, za koje sam ti sinoć pripovjedio.

— Dobro je.

— Dakle da niesi ništa zaboravila. Dà, podaj mi dvie bočice rozolije i pištolj.

— Rozolije? pištolj?

— Daj, velim ti.

Lena donese bočice, odvjetnik strpa oboje u žep, uvjeri se, da je pištolj pun i ode. Jelušić opremiv neke poslove, krenu put Nove Vesi, i zadje ravno u kuću, gdje je Petričević stanovao. U dvorištu upita dječaka:

— Je l' gospodar kod kuće?

— Jest, u sobi radi, odgovori mali.

Jelušić unidje kuće gospodaru, koj je kraj prozora sjedeć na tronožku šivao.

Hvaljen Isus, dragi majstore!

— Na vieke, odgovori gospodar, pogledav odvjetnika nekako izpod oka.

— Poručili ste mi, da se je Petričević iznenada povratio kući.

— Jest, jučer o podne.

— Je l' kod kuće?

— Jest, čini mi se, da spava u svojoj sobi.

— Dobro. S bogom!

— Sretno! odgovori majstor.

Jelušić podje od glavne kuće preko dosta blatna dvorišta, gdje je tik vrata stajala drvenjara dosta trošna, kojoj polovica bijaše malena sobičica, druga pako po-

Digitized by Google

lovica komora, gdje je gospodar spravljao repu i zelje i krumpir. Pod krovom drvenjare bijaše sjenik.

Jelušić otvori vrata i zavrnuv u sobicu nekako se lecnu. Taj zakutak slabo je pristajao stanu ljudskomu. Daske režile na sve četiri strane, da je vjetric po svojoj voljici propirivati mogao, pod bijaše nabijen ilovačom, a kroz tavanske pukotine provirivalo sieno. U okvirih maloga okna prema vrtu ne bijaše stakla, ni artijom nije prozorčić zaliepljen bio. I pokućstva ne bijaše obilje. Drven stol, drvena stolica, a u kutu razklimana seljačka postelja, u njoj nešta kuruzne slame, na njoj prost, šaren gunj. Na toj postelji ležaše Petričević odjeven podvinutih pod glavu laktova. Kosa bila mu nakuštrana, oči mutne, benaste, a lice crveno, napuhnuto, k tomu si opazio van reda velik trbuh, očit dokaz neizlječive bolesti. Čim vrata zaškrinuše, pridignu se Petričević na jednu ruku. Opaziv Jelušića zakriešti kroz čudnovat smieh:

— Oho! Gratissima praesentia, spectabilis domine amice! Tolike časti nije moj kukavni krov jošte doživio.

— Petričeviću! zapita odvjetnik, kud se k vragu klatiš, pa te nigdje ne ima?

— Niesam znao, carissime, da si moga lica toliko željan, inače bio bi te pohodom počastio.

— Gdje si bio?

— U Zagorju kod svoga roda.

— Ti mi prije niesi ništa govorio o zagorskih rodjacih.

— Zaboravio sam.

— Zašto si se povratio?

— Povadio sam se s njima odmah drugi dan.

— Takov si uviek.

— E, amice, takove sam ćudi.

Jelušić gledaše Petričevića sa strane. Nešta s užasa, što mu je prizor te ljudske podrtine zadavao, nešta od čuda, što se taj malone u grobu ležeći čovjek šali i smije, što dosele običavao nije.

— Kad niesi ti mene hćio, a ono sam ja tebe pohodio, i evo što sam ti donio. Jelušić stavi dvie bočice na stol. Oči starog pijanca zasievnuše i skinuv se s postelje uhvati bočicu i odkrhav joj nožem vrat, potegnu dva tri puta ljudski.

— Aha! nasmija se zvjerski, pucketajuć jezikom, ta rozolija kan da je iz dućana „morskoga raka“. Ondje sam takove i koliko pio. Ad vocem „morski rak“ kako se je sbilo, da je sve došlo na bubanj?

— Luda je žena kriva. Tratila je ludo na svoga kapetana, i tako je sve propalo. K tomu ju je oplienio i Joso.

— Joso bijaše dobra duša, često mi je turnuo u žep flašicu rakije.

— Govorimo sad o drugom poslu. Pij, Petričeviću!

— Govorimo o Radićevu poslu, produlji pijanac ne dodirnuv se boce; vidiš, Jelušiću, mislio sam, da si pošteniji lopov. Kad ste, ti i Radićka, oplienili okovanu škrinju, kako ste razdielili ono 30.000 forinti?

— Šta to pitaš, odgovori zlovoljno Jelušić.

— Kako ste razdielili te liepe novce?

— Niesi li ti dobio svoj dio?

— Pasji dio! Nekoliko sto pušljivih forinti i kesu starih grošića.

— Pa nije l' to dosta?

— Dosta? A ti, ti si grabio na tisuće!

— Ja, ja sam tu cielu stvar smislio, mene ide veća zasluga.

— Tako? Za veću lopovštinu veća zasluga. Misliš li, da niesam slušao cieli vaš razgovor za stolom, kad ste cienili, da sam pijan, da driemam. Kako ćete apatekara kao psa huckat na Maru, nju oplieniti, a apatekara prevariti, sve, sve to sam čuo.

— Ne brbljaj o tom. Ako se je to dogodilo, dobio si svoj dio.

— A poslije? A? Jesam li poslije dobio svoj dio? Kad ste zajedno razgrabili sve ostalo imanje ti i ona nemati, ona bludnica, tako, da je sve došlo u vaše žepove, šta si mi onda dao, šta onda? Vidiš, da niesi pošten lopov.

— Nisi li imao stan, hranu, nije li ti davala udovica novaca, niesam li ja?

— Šta je sve to? Trice! Kad je čovjek jednom dušu svoju vragu prodao, onda se mora znati zašto, onda mora čovjek od toga nešta imati. To što ste mi vi davali, bio bih dobio i bez lopovštine u varoškom špitalu. Za tu kukavštinu nije bilo potrebno podpisati krivotvorene zapisnike i obveznice.

Ljutit skoči fiškal na noge:

— Dosta, zaviknu, ti si propalica, pijanica, odrpanac. Da te niesam upleo u taj posao, bio bi poginuo za plotom.

— Makar, al ne bi me bio vrag uzeo, kako će sada, a ti ne bi bio ugrabio sve te tisuće, djevojka ne bi sad gladovala. Pa što, što ću ja sada, kad je sav imetak razgrabljen? Sve to govorio je stari pijanac u sav glas.

— Ne viči toliko! reče odvjetnik potiše, ogledav se na sve strane, čuj me! Za djevojku nek te ne boli duša, ona će poći za apatekara. Pristala je na to dobre volje. I ona i njezina mati imat će o čem živjeti. A radi tebe dodjoh upravo ovamo.

— Da čujemo! Koliko si mi od svoga pliena donio?

— Niesam ništa. Plien je dobro sahranjen, uživat ćemo ga zajedno.

— Kako to? pogleda ga u čudu pijanac.

— Ja odlazim večeras iz Zagreba, i ne ću se nikad više vratiti.

— Nikada?

— Idem u Magjarskn. I ti ćeš sa mnom. Živit ćeš kod mene udobno, imat ćeš sve, što ti treba.

*

Digitized by Google

— Ja s tobom? Začudi se Petričević s nova.

— Dà! Sve, sve ćeš imati. Vidiš, da sam pošten lopov.

— Lopov, dà, nasmija se pijanac od srdca, fina si ptičica, milosrdna dušica. Znam ja, zašto me povesti kaniš, znam predobro. Star sam praktikus. Da se tvojim lopovštinam zamete trag. Ali šta će udovica reć, mudra glavo?

— Udovica leži bolestna u Beču ili Gradcu, ne ima novaca, ne može ovamo. Poslije našega odlazka, vjenčat će se apatekar s Marom, pa će onda po Jagicu. Medju tim odmakosmo mi daleko u Magjarsku, pa odanle u Vlašku. Tamo nas ni vrag uhvatiti ne će. Apatekar pako ukrotit će udovicu, da ne viče.

— Vidiš, vidiš! Kako si sve liepo udesio. Velik si ti majstor! govoraše Petričević sve klimajuć glavom, ali ja — ja — ne idem. Jelušić probliedi.

— Zašto ne ćeš!

— Nije me volja,

— Zašto? zapita odvjetnik drkćuć.

— Šta bi se ja, ovako bolestan, gdje mi je već duša na jeziku, kotrljao po magjarskih pustah. Ne ću.

— Šta će od tebe biti?

— Naći će se još koja dušica, da me prehrani. Pa mi moraš i ti ostaviti koju tisućicu.

— Ni groša.

— E pa ne ćeš otići iz Zagreba. A ja ću odati sve.

— Al i ti ćeš propast, ludo! škripnu odvjetnik biesan.

— Makar! odvrati Petričević mirno, obojica smo zaslužili vješala, ti svakako viša.

— Moraš, huljo, sa mnom! viknu fiškal biesan. Kao tigar obori se na pijanca. Šešir mu pade s glave, raztrešena kosa letila oko čela, lice bijaše mu bliedo na smrt, a oči igrahu živim bjesnilom. Ljevicom sgrabiv Petričevića za prsa, izvadi iz žepa pištolj i stavi ga jadniku na prsa. Petričević trznu se, nabreklim licem prosu se mrka rumen, vedje mu zadrktaše, koljena klecnuše, a lude oči mu buljile u fiškala.

— Misliš li ti, pijanice, da sam sve svoje muke i brige žrtvovao za ludu, da ću uz sve moje nemirne, strašne sne pasti u tamnicu, da ću izgubit svoj liepi plien? Govori, hoćeš li, il ću te ubit ko psa, makar i ja propao.

— Nek te bies nosi, hoću, al ukloni taj vražji pištolj! zamrmlja Petričević poniknute glave.

— Odmah ćeš sa mnom! reče odvjetnik staviv oružje u žep.

Petričević uze šešir i lulu, potegnu još jednom ljudski iz bočice. Fiškal uze ga pod ruku, otvori brzo vrata. Al kao da ga je grom ošinuo, uzmaknu za korak.

Pred vratima stajaše Tomo, magistratski pisar i visok, liep čovjek, duge crne brade i kose, odjeven u crno.

— Počekajte malko, gospodine Jelušiću, reče Tomo, ovaj gospodin ima dvie, tri rieči s vama govorit.

Sva trojica udjoše u sobu, a pisar zaključa za sobom vrata. Fiškalu izobrazi se lice. Ni kaplje krvi niesi vidio u njem, modraste usne drktahu neprestance, a oči obaraše u tle. Pustiv ruku Petričevićevu, uzmicaše do kuta sobice. Pijanac sjede na postelju i stade si mirne duše puniti lulu.

Crni stranac podje dva koraka napried, sjednu, pa će mirnim glasom fiškalu:

— Gospodine Jelušiću! Dodjoh u Zagreb, da s vama dvie, tri govorim. Ne našav vas u stanu, podjoh za vašim tragom, i sreća mi je poslužila, te vas nadjoh kod vašega prijatelja. Povedoh i ovu gospodu, oni su mi prijatelji, možemo i pred njima govorit.

— Tko ste vi? Šta tražite? zapita ga Jelušić bezočno.

— Sve ćete čuti, strpite se. Moja kuća stoji u Primorju u Bakru, zovem se Jakov Randić, a sin sam bogatog brodovlastnika Nikole Randića u Bakru. Otac mi je bogat, vrlo bogat, kuća je stara i ugledna, mnogo trgujemo sa južnom i prekomorskom robom. Po tom sluči se, da se je moj otac upoznao sa pokojnim Ilijom Radićem — koga ste bez sumnje poznavali. Pokojni Radić uzimao je mnogo robe od nas, plaćao je točno, bijaše, reć bi, ponajbolja naša mušterija. Dolazio je više puti i u Primorje u našu kuću i tu se sprijatelji sa mojim otcem. Trgovina je medjutim stvar promjenljiva, brodovi plivaju na moru, a more ne ima dna. U jedan put sgodi se velika nesreća. Velik, natovaren brod nakrcan južnom robom, razbi se. Novaca bijaše malo, momu otcu prietila propast, a od nikud pomoći. Moj otac da sdvoji. Al dodje iznenada pomoć. U Bakar stignu najednoč Ilija Radić. Reče, da je čuo za otčevu nesreću i da mu je donio u zajam veliku svotu novaca bez kamata. Moj otac ganut s tolikog prijateljstva, proplaka vrele suze i poljubi pokojnika, a na polazku zakle mu se živim bogom, da će mu ostati vječnim dužnikom, da ni njemu ni njegovoj obitelji ne će zaboraviti te dobrote. Radićevi novci pridigoše nas opet, trgovina procvate s nova, bogati smo, vrlo bogati, al da ne bude pokojnog Ilije, bili bismo siromasi.

Posve je naravski da je moj otac visoko cienio pokojnika, te mi sto puti govorio o tom uzoru poštenja, pa kad nam dodje glas, da je Radić iznenada umro, obliše ga gorke suze, i uz plač sjeti me svetog svog zavjeta, kojim se je u čas najveće svoje nevolje zavjetovao bio. Obećah mu, da ću se i ja toga zavjeta držati. Nu nije bilo prilike. Mi čusmo doduše za Ilijinu smrt, al ne čusmo, šta njegova obitelj radi i znajući, da je Radić bio imućan čovjek, ne sumnjasmo ni najmanje, da mu žena i kći bez brige živjeti mogu. Ja, budući pomorskim kapetanom, podjoh sa otčevim brodom u Levanad, a poslije u Indiju, moj otac podje za trgovinom

Digitized by Google

u Mletke, Marsilju i na Krf. Kadno se povratih s puta nadjoh si otca vele zabrinuta. Reče mi da i njega nije duže vremena bilo kod kuće, pa kad se je malo prije moga dolazka povratio kući, nadje nekoliko pisama od ne poznate ruke, u kojih mu bude javljeno, da se Radićev imetak plieni, razsiplje, da se njegova jedinica nalazi na groznih mukah, da je liepa ostavina pala u ruke čuvara, koji ju čuvaju, kao vuk ovcu. U zadnjem pismu veli se, da je sve imanje razgrabljeno. Pisma ta pisao je ovaj poštenjak Tomo, koj je po nekih pismih, nalazećih se u dućanu pokojnika, za veliko prijateljstvo s našom kućom saznao. Ne nalazeći u ovom gradu pomoći, bojeći se sile krvopija, uteče se nama; dobro je učinio, žao mi je samo, da ne dodjosmo prije kući. „Sinko!“ reče mi otac, „ja sam već star i mehak, ti si jedar i čil. Idi u Zagreb i spasi mi Radićevu obitelj, ma žrtvovao cieli naš imetak. Pohitih amo, doznadoh, šta se tu radilo, pa evo dodjoh za vami, gospodine Jelušiću, da položite račun o Radićevu imetku.

Fiškal stajaše za te mirne, ozbiljske pripoviesti kao kamen, obarajuć oči, stišćuć usne, nu kad je bila rieč o računu, zazebe ga nešto pri srdcu, al ne reče ništa.

— Govorite, nastavi Randić krepče, gdje je imetak Radićev?

— Imetka toga ne ima više, odgovori odvjetnik, udova pokojnikova raztepla ga. Ja niesam tomu kriv. Taj dječak Tomo pisao vam je valjda klevete, kojih ničim dokazati ne može.

— Taj pošteni dječak Tomo, odvrati Randić dignuv se brzo, pisao nam je samu istinu, a saznade ju od vašeg ortaka Petričevića, koga je hitro u svoj stan domamio bio i ondje ga skrivao; Petričević ne bijaše kod svoga roda, već u Tominoj komori, a dodje danas ovamo, da vas dovabi.

— Niesam bio u Zagorju, potvrdi ravnodušno pijanac.

— Po Petričeviću saznadosmo, da ste u noći oplienili škrinju Radićevu.

— Ta stara pijanica laže, zakriešti sdvojno fiškal, on ne može svjedočiti.

— Ne sbijaj šale, primetnu Petričević zatisnuv duhan bolje u svoju lulu, ta valjda znaš za one grošiće i kako si me odpratio — —

— Dosta! zagrmi Randić, svjedoci smo nas trojica sami. Sav vaš razgovor sa vašim ortakom, koga ste odmamiti hćeli, dobro smo čuli kroz pukotine onog zida za kojim smo sakriveni bili. Izmete ljudski, nemani gora od nieme zvieri, govori, gdje su Marini novci, govori, jer će te smrvit pravda božja! i mornar lupi šakom o stol, da se je kuća tresla. Odvjetniku kao da je tielo i duša klonula. Blied na smrt spusti glavu na prsa i pogleda mornara izpod oka pogledom biesnim, kan da će ga otrovati. U jedan put se prenu i kano mačka skoči k prozoru, da krozanj pobjegne, al od prepasti zatetura natrag. Na prozoru pojavi se s vana žensko lice, bliedo navorano, otrovno, drkćućih modrih usnica, razčešljane kose, a iz mahnitih očiju sievale munje.

— Zdravo, prijatelju Jelušiću! kriknu ženska, evo Jagica povratila se iz Beča. Našla je kapetana; on ju baci na polje. Jaga oboli, gladovaše, al skupi opet svoje sile i dovuče se prosjačeć do Zagreba, samo da tebe tebe — vidi. Liepo si gospodario. Trostrukim perom si obveznice pisao. Okrala sam diete svoje, prokleta sam; al ti — ti si ubio mene i diete — ti si triputa proklet. Ovi mi ljudi rekoše, gdje si, a ja dodjoh, da ti izvadim srdce. Dodji, dodji! po tih riečih pruži sdvojna žena gole, suhe lakte kroz prozor.

Fiškal pritisnu se zidu, njegovi nokti zakopaše se u grede. Jedva disaše.

— Uhvatimo ga! viknu mornar i sva trojica, da će pograbit Jelušića, al ovaj previnu se kao zmija, zatisnu se u drugi kut sobe, posegnu u žep, i prije nego ga se osvetne ruke dotakoše, puče pištolj, a moždjani fiškala prsnuše u zid. Sam si izpali pištolj u glavu.

* * *

U Jelušićevu stanu ne nadjoše ništa, ne nadjoše nikoga. Lena je prije urečenog roka umakla bila iz Zagreba i sve da je Jelušić izišo živ i zdrav, bio bi ga čekao prosjački štap. Lena, napustiv neljubljenog ljubovnika odnese sve.

Jednog jutra stupi u Marinu sobu mladi mornar:

— Gospodjice! Sve vam pojedoše, ništa ne mogosmo spasiti. Zašto dodjoh prekasno? Suze potekoše niz mladčevo lice. Nu nastavi, vi tu ostati ne smijete. Sve sam javio otcu, a on mi odgovori, da vas povedem sobom, da će vas pokćeriti.

— Sve mi oteše, odgovori kroz suze djevojka, samo mi osta moje poštenje i ovaj štap, o kojem moj pokojni otac dodje u Zagreb, o kojem ja odlazim iz Zagreba. Primam ponudu vašega otca — — al ne mogu — — moja majka?!

— Vaša majka stoji pred božjim sudom. Po užasnoj smrti fiškala uteče bez traga. Poludila bje. U rano jutro nadje ju grobar klečeć na grobu vašega otca. Plakala je, smijala se, cjelivala zemlju i razkapala grob. Ponesoše ju u susjednu kuću. Vrućica ju uhvati i za jednu uru pusti dušu, blagosivljuć vaše ime.

— Majko moja! zavapi djevojka klonuv na koljena i pokri si rukama lice.

Za malo dana ostavi Mara sa Randićem Zagreb i ponese cielu ostavinu — srebrom okovani štap. Poslije nekoliko godina povrati se Tomo, koj je liepu trgovinu pomoćju Randića otvorio bio, s trgovačkog puta i dojavi Zagrebčanom, da je Mara pomorskom kapetanicom. Petričevića ubila malo vremena po Marinu odlazku kap.

* * *

To vam je pripoviest o Ilijinoj oporuci, to nije bajka, već istina, koju sam težkim srdcem javio česti-

Digitized by Google

tomu župniku na hercegovačkoj medji. Kad sam tu krvavu priču vadio iz starih zamota, kanu po koja kap na te stare zaprašene artije, bilo mi je, da proplačem sa zlobe ljudske i neveseo šapnuh:

— Sad te razumiem, starče sa okovanom batinom, sad sam odgonenuo žalostno tvoje lice. Al osvetit ću te.

Napisao A. Šenoa.

Ludjak od Five-Forka.

Crtica od Bret-Harte-a; pohrvatio V. P. D.

(Dalje.)

Medju tiem odlučeni dvoboj ne podje za rukom i nije ni došlo do očita poboja. Sve pripreme bijahu ovršene, sve pogodbe utanačene, mjesto označeno, dapače i protivnici sa svojimi djeveri došli na urečeno vrieme, a inače takodjer nije bilo ni od kuda nikakve zapreke, pa ipak ne dodje do poboja! Nije se okušalo izmiriti protivnike, kamo li ih odvratiti, — pa ipak nije bilo dvoboja.

Lako je pomisliti, koliko se sviet začudi čudnomu početku i čudnijemu svršetku dvoboja! Svi su čuli bili za prepirku, svi bijahu očevidci izbora djeverova, a sad na što izidje stvar?! Obćoj uzrujanosti, čudu i žudnji ne bijaše ni kraja ni konca. Oba protivnika liečnik i jedan djever odoše sliedećega dana s označenoga mjesta, jer ih prisili tomu ne nadani tek dvoboja. Drugi djever ne ustrašivi Hawkins, osta sam samcat. Silovito i postojano odbija on sve upite i napadaje zvjedljive svjetine ciglimi riečmi — ne smiem očitovati, jer se zavjerih drugovom o svoj stvari ne reći nikomu ni crne ni biele. I mučao je doista postojano, uztrajno. Medjutim ta postojanost i uztrajnost bijaše svjetini novim dokazom njegove ludosti.

Prodje odtada punih šest mjeseci, dok sve ne izidje na vidjelo. Tu dugu tajnu odkri kolonel Starbotle, djever Mra. Calhouma Bungstarter-a, baveći se jednoč u veselu družtvu pri čaši dobra pelinkovca, čija čarobna moć dokaza, da je i kolonel slab poput ostalih ljudi. Ja ću pako, budući izvjestitelj i dužnik dotičnih stranaka izjavu kolonelovu doslovce navesti. Činim to, jer znam, da je vriedno čuti, kako je ponos i dostojanstvo vitežkoga kolonela, komu je žestoko piće još bolji temelj udarilo, uzčuvalo istoga pri tom, svake ma i najmanje šale i doskočice, što je prirodjeno ljudskomu humoru.

„Predmnievajuć, da gledam pred sobom u ovom pouzdanom času samo ljude, koji strogo svoju čast, shvaćaju“, tako odpočne on, a grudi mu se silno nadimahu kadno se uzdignu iza jedaćega stola ružičaste dvorane prezijske, „scienim, da mi nije nuždno istom se ogradjivati od ukora, da nesmotren i prevrtljiv, kako no bijah prisiljen činiti ne davno u Sacramentu, gdje me nagnaše na vlastitu izjavu, pričam i ob ovih čudnovatih sgodjajih. Uvjeren sam“, reče, izplahnuv s nova napunjenu čašu rumenike nadnesav ju prije gospodskim kretajem ruke spram obližnjim gostim dvorane, „da se smiem ovaj put posve stalno izjaviti, te minuti sve tamo smierajuće navode i priprave. Tà mi smo u Fiv-Forku, u domovini Mra. Hawkins-a, toga vitežkoga čovjeka, koji no djeverovaše Mru. Bungstarter-u, te čije vladanje — proklet bio, ako tako nije — upravo u ovoj sgodi nadmašuje svaku hvalu!

Svrnu okom na družtvo, koje ga je slušalo sve napetijim uhom. Zadovoljan s te obće čudnosti, koja se je zrcalila na svih licih pojedinca, nasmjehnu se na pô popuštajuć, na pô boreć se sam sobom, sklopi iza toga oči kan da kani misli još bolje sabrati, te odpočne s nova ovako:

„Dočim je odabrano mjesto dvoboju bilo ne daleko od kolibe Mr. Hawkins-a bude odlučeno, da se svi učestnici sastanu u pomenutom stanu. Što odlučise, to i učiniše. Točno u pô sedam bijahu svi na mjestu. Buduć je jutro malo ohladno bilo, mislio je M. Hawkins, da mora u znak gostoljubivosti u svojoj kući podvoriti pritomnu gospodu čašicom dobra whiskejskoga bourbonca. Svi se radostno odazvaše ponudi osim mene jedinoga. Uzrokom tomu neprihvatu bio je moj davni običaj, kojemu se priučih već od više godina, da naime čim ustanem uzmem uza šalicu crne kave dobru vinsku čašu šljivovice, a onda do zajutarka ništa. Meni bo se čini, da to dovoljno živce uzbudjuje i za svakdanji poso kriepi, a ne da ih odveć uzrujaš, te tim prenapneš.“

U to vinotoča, koji dobro poznavaše tu navadu hrabroga kolonela, kao i temeljna dokazala istoj, klimnu glavom posve zadovoljno, kao da potvrdjuje rieči kolonelove, govornik pako nastavi:

„Od kolibe Hawkins-ove do mjesta poboja nije nam bilo ići kojih dvadeset časova. Daljina razstupa bi odmjerena, pištolje napunjene, te boriocem predane. Netom spazih, kako se licem Mra. Bungstartera prosu smrtno bljedilo, te drhćuć rukom na zemlju klonu. U to stupi k meni bliže i očitova, da mu se na jednoč smučilo, te da osjeća neobične, nagle boli. Znakovi boli bijahu takovi, da je on makar nikakov vještak, al ipak niti baš posve nevješt lječničtvu, stao natucati o samoj koleri. Velim, stao a i mogao natucati, jer kadno dozvah liečnika, izjavi ovaj, da mu u istinu zlo biti mora ter da sbilja trpi s naprasne boli. Na žalost moram i

Digitized by Google

sam priznati, da se je taj slučaj liečnika na toliko dojmio, da je stao i on posve nespretno razgovarati o tom kobnom dvoboju i ne nadanoj sgodi. Napokon očitova, da je tu morao neko podmetnuti nekakvo o mamno piće ili liek, koji silno i žestoko djeluje! Jedva izreče te rieči dostojno, kako se pristoje učenu čovjeku, kad se iznebuha lecnu i sjeti Mr. Hawkins, da je on po svoj prilici staklenke zamienio te napojio goste iz neke boce, u kojoj je već odavna bila stara ljekarija, koju je sam uklonio i mal ne zaboravio, jer nije više djelovala, prostodušnost njegova, kojom je svu krivnju na sebe primio, njegova muževna pripravnost, dati osobnu zadovoljštinu svakomu onomu, koji bi to zahtievao, iskrena sdvojnost i sućut rad nesretnih posljedica one kobne male zabune, kao što napokon i očevidni znaci o silnoj moći lieka, koji no njemu u ničem nije pomagao — sve to dojmilo se nas u toliko, da nijedan od nas ne podvoji o njegovoj muževnoj, podpunoj čestitosti. Iza dobar sat čekanja sporazumismo se ja i Hawkins, kako ćemo dati odvesti u Marklevile oba već sasma iznemogla protivnika, koje je i onako liečnik na cjedilu ostavio, brineć se više za se nego li za njihov oporavak. Ondje se ja i Hawkins s nova posavjetovasmo, te nam doista podje za rukom sretno izmiriti obe zavadjene stranke. Pomirba se dovršila svečanim odobrajem i pohvalom svih prisutnih. A ja mislim, pridoda kolonel, staviv čašu na stol nešto neobičnim načinom te omjeriv okom sve okolo stojeće, da nema čovjeka na svietu, koji bi smio i mogao ma u čem prigovoriti tomu čudnomu svršetku još čudnijega zapletaja!"

Ne znam, što je bilo silnije, da li impozantno vladanje govornika ili sila njegovih navoda o sgodjajih, koje pripoviedaše, a ma se ipak ne usudi nitko prigovoriti mu, ili možda kritizovati smisao njegovih rieči! Svi mučahu mukom, premda se je u Fiv-Forku koješta govorilo o spomenutom dvoboju, i premda su mnogi prisutni posve drugčije mislili o toj stvari!

Od dvoboja prodje nekoliko dana, i već zaboraviše svi i na iste „naprasne boli", al ne zaboraviše čudnu ulogu, koja Hawkinsa u tom poslu zapade. Uloga ta uz ostale neke budalaštine sjećala je Fiv-Forčane i u buduće znanoga ludjaka, Mra. Hawkinsa. Uzza sve to govor, spominjanje i pripomenak o istom bivao sve umjereniji, sve redji, dok se pod konac godine opet ne sbi nešta posve osobita.

Vlastnici žarkoga „Stern-Minna" naišli pri nacrtu nekoga prokopa na rudnu žilu, koja je sizala pod brežuljak, vlastničtva Hawkinsova, te mu nudjali znamenitu svotu za odstup dotičnoga diela njegova imanja. Pa premda je sav okoliš bio već odprije vikao nesgrapnostim ludjaka, ipak ne mogaše nitko vjerovati svojim ušima, kadno se razglasi, da Hawkins u popriek odbio ponudu, ne hoteć ni rieči čuti o svih doista zamamljivih uvjetih. Najčudnije ipak bilo je od svega čuti uzrok, koj ga je na to nagnao. Uzrok bijaše:

Hawkins ne da brežuljka, jer kani sam na njem zidati kuću! Kuću zidati na tlu, koje budući puno zlata bijaše neizmjerne ciene — jest skrajnja tupoglavost! Zidati opet sgradu, kad si već pod svojim krovom — budalaština razpikuće! Graditi ju pako slogom, kakov je Hawkins u istinu namislio — očito ludilo! Pa ipak bilo je tako i nikako drugčije.

Nacrti gradnje bijahu sastavljeni, drvo zaista priredjeno, dapače doveženo baš do mjesta, gdje no je Stern-Mimsko družtvo dan i noć radilo da izvede znamenite podzemne prohode.

Položaj, na kom se imala sgrada uzdići, bijaše u istinu divan, kakova ćeš riedko naći. Već je gradnja odpočela, a sgrada se uzvisuje od dana do dana. Nu čim viša, tiem čudnija! Sav način gradnje, kao i sve jasnija slika same sgrade, bijaše Fiv-Forščanom stvar posve nova, nikad ne vidjena, o kojoj a ma ni pojma niesu imali. Ne bijaše s toga nikakvo čudo, što se je stanovničtvo cieloga Fiv-Forka znalo ne jednoč za lazna sabrati oko gradilišta, jedni dvojeć o izvedbi odpočetoga, drugi goreć od čudnosti, kako li će se sve to svršiti, a treći opet, jer se ne mogahu dosta načuditi gluposti Hawkinsovoj. Medju tim od dana do dana dizala se ne vjerojatnom brzinom sgrada, kojoj obližnji Satirici nadjenuše donekle umjestno i primjereno ime — ludnice Fiv-Forške — jer je baš stajala na brežuljku, urešenom i okrunjenom mnogim raščem, koje je davalo ovomu kraju Kalifornije divnu naravnu sliku, kakove riedko nadješ i u najromantičnijih krajevih. Ne postajalo dugo a vanjska radnja bude dogotovljena, te se stalo uredjivati kuću s nutra. Nutrina imala je biti uresna i dragocjena prema razkoši vanjskog lika, te biti jasnom slikom još jasnijega ludila čudnoga joj gospodara. Dovezlo ti tuj iz Sacramenta uz neizmjerne troškove koje kakovih prostirača, naslonjača, ogledala, slika, zavjesa, dapače i jedan piano-forte, koji je bio prvi i cigli u cieloj grofiji, a to sve uzbudilo u okolici grozničav jal i nemir. No najčudnije bilo je svim, što se med doveženim pokućtvom nalazilo i mnogo stvari, koje samo gospodje potrebuju, kako se izjavljivahu mnogi oženjenici. Kad je već sve dogotovljeno bilo, zabrani Hawkins velika prednja vrata, turi ključ u žep, te se povrati pod krov svoje mirne kolibice, koja je stajala na podnožju brežuljka.

Nagadjalo se tuj i natucalo svašta, s jedne strane, što li je potaklo Hawkinsa te sagradi takvu i toliku sgradu, i to još na onakovu mjestu, s druge strane komu li je i čemu da je tu sgradu namienio?

(Dalje sliedi.)

Digitized by Google

POUKA.

William Shakespeare.

(Sa slikom.)

Komu nije poznato ime slavnoga Britanca, koj se spominje samo uz Omira i Dante-a, dapače i pred njima? Tko nije čuo za toga božanskog velepjesnika, komu se za potlašnjih vjekova nije rodio premac, i jedva će se skoro roditi, kojega su bezsmrtna djela neizcrpivim izvorom nauka? O njegovih umotvorih napisane su ciele knjižnice, za izpitivanje njihovo osnovana su svuda učena družtva; lica njegovih drama postala su popularne osobe po svem svietu, izreke velikoga pjesnika postaše poslovicami svih naroda i nijedan čovjek na svietu nije dokazao toli živo bogoliku silu duha čovječjega ko što Shakespeare. Svakako je vriedno saznati život toga vanrednoga veleuma, a koliko se sjećam, nije o Shakespearovu životopisu ništa pisano na hrvatskom jeziku. Zato i priobćujemo ove crtice.

Čudan je pojav, da se o životu nekih vanrednih genija malo znade. Njihova djela poznaje svatko, njihove se rieči opetuju svuda, ali se malo zna, kako su živili na ovom svietu. I viesti o Shakespearovu životu niesu jasne. William Shakespeare rodjen je mjeseca travnja 1564. u mjestu Stratfordu na rieci Avonu. Bijaše sin Johna Shakespeare-a, gradjanina, koj se je oko polovice XVI. vieka doselio bio u Stratfort, gdje si je kupio kuću, vrt i druga zemljišta. Ne zna se pravo, što je po zanatu bio. Neki vele, da je bio rukavičar, drugi mesar, treći žitar, četvrti vele, da je trgovao vunom. To su dakako zanati vrlo različiti, ali je sva prilika, da se je otac Shakespearov, napustiv svoj prvobitni rukavičarski posao, dao na gospodarstvo poljsko, te uz to prodavao vunu, meso i žito, kako to bijaše običaj u manjih gradićih Englezke. Žena mu Mary Arden, bijaše kći staroplemićke obitelji, koja donese mužu dosta znatan miraz. John Shakespeare bio je svakako vrlo ugledan gradjanin, jer se zna, da je bio obćinski viećnik, nadzornik kruha i piva, konstabel i poslije obćinski komornik. Poslije je dakako imućtvo staroga Shakespeare-a znatno padalo, ali mala ona kuća drvenjara na jedan pod, u kojoj se rodi prvi dramatik svieta, koja još dan danas stoji, ostala je i poslije svojinom Shakespearove obitelji.

Viesti o mladosti pjesnikovoj vrlo su nejasne, pače protivne medj sobom. Za stalno znade se, da je dobio g. 1582 — dakle u svojoj 18. godini — od biskupa u Worcesteru dozvolu, da se može vjenčati sa Ankom Hathaway, koju malo zatim sbilja i oženi. Sto priča ima o tom, što je Shakespeare prije te godine radio. Shakespeare ne bijaše samo od naravi van reda genialan čovjek, on je i mnogo vrlo mnogo znao i to iz svih struka znanosti, da mu se čovjek upravo diviti mora, osobito kad pomisli, da si je to znanje steko prije 300 godina, gdje putevi nauke još niesu toli gladki bili kao što dan danas. Iz njegovih drama razabiremo, da je Sh. poznavao zakone, poviest, mornarstvo, botaniku, psihiatriju, mitologiju i t. d. a nada sve poznavao je ljudsko srdce, poznavao je čovjeka, kao malo koj pisac prije i poslije njega, što nam dokazuju tisuće njegovih klasičkih izreka, što nam dokazuju značaji njegovih drama crtani neobičnom finoćom i oštrinom. O vještini njegovoj u pojedinih strukah ljudskoga znanja izišlo je mnogo monografija, a u najnovije doba izdao je dr. Karl Stark velezanimivu psihiatričnu studiju „Kralj Lear". Stark, ravnatelj ludnice u Eslingenu, dakle strukovnjak, veli da je išao prispodabljati svoje petnajstogodišnje izkustvo sa dramom Shakespearovom i da je našao, da je veliki britanski pjesnik u toliko pogodio sve vrsti i miene ljudskog ludila, kao da je bio lječnikom u kakovoj ludnici. Glasoviti Justus Liebig veli, da je Shakespeare imao više prirodnih znanosti u malom prstu, nego veliki Baco Verulam u glavi.

Toliko znanje, koje se dakako ničim pobijati ne da, bijaše vjekopiscem i komentatorom Shakespearovim vazda nekom zagonetkom.

Shakespeare nije bio pitomac sveučilišta u Oxfordu ili Cambridgu, on si dakle znanje nije steko „propisanim putem" iz propisanog oficialnog izvora, on je dapače svoje vršnjake pjesnike, koji su zvanje crpili bili na sveučilištu, daleko preteko, tako, da im se danas jedva u Englezkoj za ime zna, dočim Shakespeare po cielom svietu vjekuje. Sh. bijaše samouk al ujedno jedan od prvih veleuma koljena ljudskoga, samouk, koj je sve vidio, sve čuo, koj je radio sve naučiti. To je, čini nam se, jedino i naravsko riešenje te toli težke zagonetke, o kojoj su čitave knjižurine napisane. Literarni ludjaci, nemogući nikako shvatiti orijašku silu pjesnikovu, smisliše ludu bajku, da Shakespeare nije ni pisao tih drama, što danas njegovo ime nose, jer čovjek toli nizka roda, toli malo naobražen, da nije ni mogao napisati toliko uzvišenih pjesničkih misli. Pravi pisac tih pjesničkih umotvora, vele ludjaci, da je lord Baco de Verulam, al on da tih drama ne hćede izdati pod svojim imenom, jer da je kazalište i dramatika u obće bila stvar zloglasna, u koju se čovjek uzvišena roda nije javno pačati smio. Rekosmo prije, da su viesti o mladosti Sh. vrlo različite, dapače protivne. Neki pričaju, da je izučio latinsku školu rodnoga si mjesta, različitu dakako od današnjih gimnazija, jer da ju je dječak u svojoj dvanaestoj godini svršio. Drugi pripoviedaju, da je učio mesariju i kadgodj bi zaklao tele, govorio mu je patetičan posmrtan govor, poslije da je uteko u London te pošao medju komedijaše. Treći govore, da je mladi Shakespeare bio zvjerokradica i da je osobito rado krao kuniće u perivoju susjednog vlastelina, pa kad ga ovaj

Digitized by Google

William Shakespeare.

Digitized by Google

uhvati i kazni, napisa na njega Shakespeare satiru, radi koje je iz Strafforda pobjeći morao. To su sve pričice i ne zna se koliko u njih istine ima, nu jedno stoji. U Strafford dolažahu svake godine kazališne družine, koje prikazivahu razne drame i glume u gradskoj viećnici. Te predstave polazio je i mladi Shakespeare, i tom prilikom planu u njegovoj duši plamen, kojim razsvjetljuje sve kašnje vjekove. Žena Shakespearova, Anka Hathaway, bijaše kći imućna vlastelina. Godine 1583. porodi mu — prije zakonitog roka — kćerku Suzanu, a godine 1584. dvojke sina Hamneta i kćer Juditu. Shakespeare imao je dakle u svojoj 19. godini dosta brige, a malo zasluge. K tomu je imetak njegova otca u ono doba sve išao na manje, premda se je poslije opet popravio. Te brige i nevolje s jedne strane, veliki um, živa mašta težeća za velikim svietom, ponukaše po svoj prilici Shakespeara, da je, ostaviv svoju obitelj kod kuće, pošao u London oko g. 1586. Priče, da je Shakespeare malo mario za svoju obitelj, da se je iznevjerio svojoj ženi, niesu istinite. Zna se, da je pjesnik svake godine pohodio obitelj, te kupovao u Stratfordu jedno zemljište za drugim, i da se je poslije osam godina povratio u rodno si mjesto i ondje sa obitelji do smrti živio. U Londonu bude mladi sin mesarov glumcem i članom kazališne družine, koja je stajala pod patronatom lorda Leicestera i poslije kraljice Elizabete. U ono vrieme bijaše ravnateljem družine James Burbadge, a poslije postade i Shakespeare učestnikom ili ortakom iste. Da je on bio slugom ili konjušarom, opet je bajka, jer već godinu dana poslije njegova dolazka g. 1587. prikazaše u Londonu tragediju „Tito Andronik“, koju obćinstvo s velikim uzhitom primi, te brzo izadje na glas. Shakespeare je pisao stranom izvorne drame na temelju kronika, priča, novela i životopisa, stranom je prekrajao starije englezke komade, al tako da su danas slavna djela samo zato, jer ih se dirnuo veleum Shakespearov.

Englezka drama bila se je počela tek kratko vrieme prije Shakespeara življe razvijati. Kako kod većine ostalih naroda Evrope valja i u Englezkoj tražit zamet narodnoj drami u pobožnih igrah i misterijah (miracles), koje se prikazivahu na javnih trgovih, a poslije njih sliedile su moralne igre, zatim veseli prizori (Interludes), iz kojih se je umjetna komedija razvila. Prva prava drama „Ferrex i Porrex“ od Tome Sackvilla i Tome Nortona bude tek 1561. prikazana. Uz to prikazivahu djaci sveučilišta dramatičke plodove Plauta, Terencija, Seneke, Evripida ali sve latinskim jezikom (i grčke u latinskom prievodu), kojimi se je i kraljica Elizabeta vrlo nasladjivala. Nu englezka dramatika, koja se je pod Henrikom VIII. tek skromno pojavljivala, uzpe se pod Elizabetom do najvišeg vrha i to zlatno doba rodi Shakespeara. Malo vremena prije njega bilo je dosta dobrih radnika kao što Robert Greene, Lilly, Peele, Kyd, Nash, a najbolji Marlove, suvremenik Shakespearov, a i njegov vršnjak Ben Johnson pisao je vrstnih stvari, te se može reći, da je mladi pjesnik stratfordski našao već stalno kazalište. Nu sve pisce nadkrili Shakespeare na daleko. S prvine prećerivao je i on poput Marlova, nu budući sam glumcem, a učeći uz to marljivo, dodje u kratko do podpunog savršenstva, i premda su glumci u ono doba slabo paženi bili, udje sa svojih vrlina u prijateljstvo prvih osoba kraljevine, da i slavna kraljica bude njegovom zaštitnicom. Iz toga aristokratičkog prijateljevanja razvi se onaj aristokratički pravac, što se opaža u njegovih radnjah, dà, Sh. izhodi, da mu se podieli i plemićki grb. Dok mu je slava sve to većma rasla medj cielim narodom, dok je u Londonu ulazio u kolo najotmenijih ljudi i prijateljevao sa najboljimi književnici svoje dobe, umnažao je u Stratfordu svoj imetak sve više, kupujuć jedno liepo zemljište za drugim! Nu u toj sreći snadje ga velika nesreća. G. 1596. umre mu sin Hamnet.

(Konac sliedi.)

Putne crtice iz Boke i Crne gore.

Piše Ivan Milčetić.

(Dalje.)

IX.

Ako li krenemo sa glavne cetinjske ulice prema novomu kneževskomu dvorcu pa podjemo li nekoliko koračaja napried, dodjemo na malenu, ravnu tratinu — cetinjski trg. — Na jednoj strani toga trga nalazi se na visu samostan, a na drugoj velika podugoljasta jednokatna sgrada sa prizemnim spratom. Oko sgrade ima veliki dvor, koji je ogradjen visokimi i debelimi zidovi, na četir ugla, na kojih se nalaze kule. Četvere kapije vode u dvor. Kad čovjek udje u taj dvor, čini mu se, da se nalazi u gradu kojeg sredovječnog viteza. Kule i vrata, debeli zidovi, maleni željeznimi šipkami providjeni prozori, sve to sjeća te prošlih vremena, kad je trebalo uviek biti na oprezu od dušmanskih ne nadanih navala. Ta je sgrada stari kneževski dvorac, u kojem stanovahu knezovi počam od Petra Petrovića II. sve do Nikole I., koji si je sagradio nov dvorac, čim je vladu nastupio.

Knez je Nikola u razne svrhe upotriebio tu sgradu. Utemeljiv na Cetinju bogosloviju, s kojom je ujedno spojena i preparandija, odredi knez prostorije te sgrade za obitavanje djaka, profesora, te za predavanja Iz početka je tu bila i viša djevojačka učiona, i to na prvom spratu, dočim prizemne prostorije zauzeše bogoslovci. Viša djevojačka učiona ima sada posebnu novu sgradu, dočim bogoslovi sada stanuju u samostanu, te samo na predavanja dolaze još ovamo u prizemne prostorije starog dvorca. U prvom su pako katu sada razni uredi. Jedan dio prvoga kata ima vrlo liepo uredjenih

Digitized by Google

soba i dvorana, koje su odredjene za kneževe goste na Cetinju. Tu sam i ja za svoga trodnevnoga boravka na Cetinju obitavao sa svojim prijateljem, — a i g. Sundečić obitavao je tu. Glede gostoljubivosti u obće Crna Gora još je i danas sačuvala svoj stari glas. Tkogod, ma bio Niemac ili Magjar, a nekmo li Hrvat, na Cetinje dodje, tu ga susretaju svi baš prijateljski, a knez Nikola pak osobito nastoji, da budu stranci na Cetinju prijazno i liepo susretani.

Prvotna uredba te sgrade sada je dakako posve promienjena, pošto su prostorije namienjene raznim svrham, te su prema tomu udešene. Stare kneževske dvorane pretvorene su sada u veće i manje sobe.

Na gornjem katu ima mali muzej, u kom se nalaze spomenici petstogodišnje borbe Crnogoraca „za krst častni i slobodn zlatnu“. Ima tu sabalja, noževa, handžara, zastava itd. otetih u razno vrieme Turkom. Vidja se tu i glava arbanaškog vezira, koga Crnogorci pod Petrom I. ubiše uništiv i njegovu vojsku od 30.000 Turaka, s kojom je bio provalio u Crnu goru. Nalazi se tu i veliki turski alaj-barjak, što ga ote Turkom na Grahovu veliki vojvoda Mirko. Oružja vidi se svakovrstnog, sabalja i velikih, koje ćeš jedva jednom rukom dići, a kamo li njome zamahnuti ko junak u boju. Med svakovrstnim oružjem vide se i razne medalje i ordeni, što ih crnogorski sokolovi poskidaše sa prsiju posječenih paša i vezira. Tko hoće, da se upozna sa prošlosti Crne Gore, nek udje u ovu dvoranu, pa će uviditi, koli je krvavimi slovi pisan svaki joj listak!

Vladika Petar I. „sveti“ stanovaše u manastiru, ali već nasljednik njegov Petar II., pjesnik, sagradi si sadanji stari kneževski dvorac, ostavivši samostan. Petar II. bijaše osobiti ljubitelj biljarda; zato odredi u prvom spratu dvoranu za igranje biljara. Danas te dvorane ne ima više, buduć je od nje napravljeno više pomanjih soba. Kad su me prve večeri odveli u tu sgradu, rekoše mi: „idemo u biljard“. Mišljah, da će tu biti kakva kavana s biljarom — al se prevarih. Kašnje mi istom raztumačiše, da je narod tu sgradu prozvao biljardom, radi biljara Petra II. Danas se na Cetinju stari kneževski dvorac zove vazda biljardom.

Petru Petroviću II. Njegošu bilo je istom 20 godina, kad preporukom svoga strica Petra I. postade vladikom Crne Gore. Poviest Crne Gore slavi ga jednim od najslavnijih svojih glava. Ko što su svi crnogorski vladike predvodili svoj narod u boj na vječnoga dušmanina jugoslavenske slobode, tako je i Petar II. vojevao s Turci i više ih je puti posve raztepao.

Al on nije samo ratovao, on je nastojao, da Crnogorce i uljudi, da Crnu Goru prosvietli evropejskom prosvjetom — on je i reformator Crne Gore. Crnogorci su, živuć u vječitom ratu postali surovi — al Petar II. poče nastojati, da njegovi zemljaci priviknu evropejskim uredbam. Po svem svietu poznata je crnogorska osveta, koja je najbolje izražena u poslovici: „Tko se ne osveti, taj se ne posveti“. Sin bi osvećivao otca i djeda a pobratim pobratima — i preko više koljena želja bi za osvetom u gdjekoga kipila pa ako se ne bi osvetio, ne bi mogao pokojno umrieti.

Sundečić je u svojoj „hrvavoj košulji“ pokušao, da obradi osvetu crnogorsku, ali po mom sudu uspio nije radi toga, što onaj motiv puste osvete ne zadovoljuje ni etično ni estetično čuvstvo čovjeka. Petar II. prvi je ustao na osvetljivosti Crnogoraca, pa je u tom ponešto uspio, ali dakako da nije to bila laka stvar: osvetljivcu i samovoljcu Crnogorcu dokazati, da je osveta ružna stvar, da je to protivno krstovoj nauci. I danas još se znade u Crnoj Gori za osvetu, ali ipak ne, koliko negda, a ima nade, da će je skoro posve nestati, pošto su osobito pod knezom Nikolom počeli obasjavati Crnu Goru trakovi nauke. Petar II. zabranio je i obično otimanje djevojaka — Crnogorcu je to bilo čudno, ali malo po malo nestaje i otmice u Crnoj Gori, — s njom dakako i romantičnosti. Pod Petrom II. bude bolje uredjena crnogorska vlada i sudstvo. On utemelji senat od 12 članova za najviše sudište, koji obstoji i danas. Ne ima grane narodnog, ni državnog života, na koju ne bi bio on obratio svoje pažnje. On je bio junak, reformator i prosvjetitelj svoga naroda, ali i pjesnik.

Za dokolice svoje bavio se je on osobito pjesničtvom. Najljepši njegov pjesmotvor jest „Gorski vienac“. Petar II. jest prvi pjesnik Crne Gore, ali sigurno jedan najboljih pjesnika ukupnog našeg naroda. Nitko nije do njega narodno pjevanje oponašao ljepše od njega — nitko nije pjevajuć prostonarodnije ćutio, nego li on u svom „Gorskom Viencu“. Jedini ga je dostigo, a svakako i prestigo Mažuranić „Čengić-Agom“ i to zato, što je on ljepotu narodnog pjevanja na divan način sljubio s finoćom i ugladjenosti europejskog pjesnika, dočim je Njegoš ostao na pučkom nivou skladanja — on je ženijalne misli izricao u posve prostoj odori.

Za Mažuranićeva Čengić-Agu svatko skoro znade u Crnoj Gori — ali se ipak ne čita toliko kao „Gorski Vienac“, kojega svaki Crnogorac malne na izust znade. Tomu će biti uzrok, što je „Gorski Vienac“ posve prostonarodan, te će svak razumjeti kao narodne pjesme, dočim je Čengić-Aga umjetan, te ga neuk ne može svagdje shvatiti.

Tom ću sgodom izreći sud, što sam si ga stvorio o našoj književnosti. Hrvati odgojeni na ognjištu zapadne kulture ugladiše si prilično jezik, koji se je gdjekad udaljio od narodnog govora i mišljenja — u Hrvata ima već smisla za umjetnost, otud se već odavna dovikivalo iz Zagreba o „književnom jeziku“. Srbi za sve to slabo znadu, oni pjevaju kako sliepac-guslar pjeva, oni pišu kako prosti čobanin govori. Ali zato hrvatski spisi, osobito pjesme, težko prodiru u prosti puk jer njihova umjetnost njemu je često neshvatljiva; do-

Digitized by Google

ćim srbski spis baš zato, što je prost, mili se puku i on ga čita, — najljepši zastupnici tih dvijuh struja jesu Mažuranić i Njeguš.

Petar II. Petrović Njeguš umrie 19. listopada 1851. u svojem biljardu tek u 36. godini života. Zakopaše ga po vlastitoj želji u crkvici na vrh Lovćena, najvišega briega Crne Gore, gdje se oko mirna pjesnikova stana striele i gromovi roče. Iza njegove smrti bude na njegovu preporuku izabran knezom Crne Gore i Brda Danilo I., koji je takodjer obitavao u starom dvoru, što ga sagradi Petar II. I Danilo je bio više bojeva s Turci. znamenit je osobito onaj od g. 1852., kad je Omer-paša sa 60.000 vojske provalio u Crnu Goru — ali i tu ogromnu vojsku razbiše Crnogorci.

U miru je osobito nastojao Danilo oko reforma, koje je kanio uvesti u Crnoj Gori. U tom je više uradio i od svoga predšastnika Petra II. Njega je Austrija pripoznala za suverena, a sad već i Turci počimlju se priučati na misao, da je Crna Gora neodvisna. Danilo pogibe 1860 g. s osvete u Kotoru. Ne imajuć no jednu kćer, preporuči za svoga nasljednika nećaka si Nikolu Petrovića, sina junaka Mirka. Nikola sagradi si novu palaču a staru namieni prosvjetnim državnim svrham.

X.

Nešto dalje od „biljarda“ na poširokom trgu nalazi se novi kneževski dvorac kneza Nikole. To je sgrada na jedan kat a sa visokim prizemljem. Pred kućom ima maleno dvorište ogradjeno visokim zidom prema trgu. Dočim je na drugoj strani neznatni vrt. Pred dvorištem šeće perjanik stražeći stražu. Knez ima čini mi se 30 perjanika za osobnu stražu — i to je jedina redovita vojska u Cnoj Gori. Kneževska kuća iznutra uredjena je toli ukusno i bogato, da bi se njom mogao zadovoljiti svaki europejski knez. Ne ima u kneza pompadurskoga sjaja, ali on je ipak svoj dvor uredio, kako se to pristoji suverenomu vladaru, ako i malene državice.

Kula kod Supovca.

Digitized by Google

Kad sam s prijatelji o tom slučaju razgovarao, Pelagić je upotriebio liepu sgodu, da nam glede toga razvije svoje komunske nazore, veleći:

„Evo knez Nikola bere veliku plaću pa živi u razkoši i sjaju, pa zašto to? Zašto da on spava na mekih dušecih, a Crnogorac samo na svojoj struki? Zašto da on hoda po sagovih, kad Crnogorac ne ima ni hljeba? Dakako da s timi svojimi dokazi nije g. Pelagić na Cetinju uspio, jer su tuj ljudi odveć zdrave pameti za takovo bezumlje.

Kneževska kuća stoji na vrlo liepu mjestu, a osobito liep je vidik s njezinih prozora na Cetinjsko polje. Na malu gospu, kad je u jutro glasba svirala pred kneževim dvorom, imao sam prilike prvi put viditi kneginju Milenu, „najkrasniju kneginju iztoka“, kćer velikog vojvode Petra Vukotića. Ona bi kadikad izašla na shod, da motri narod i da sluša glasbu a oko nje skakutaše dvoje krasnih djevojčica, njezine kćerke, kneginjica Zorka i Milica. I majka i kćeri bijahu odjevene u sjajnom crnogorskom odielu. Kneginja Milena, mlada je jošte gospoja, visoka i vitka stasa, velikih crno-manjastih očiju, a zagasite kose. Na daleko je čuvena ljepota kneginje Milene, a neki Niemac, koji je mnogo svieta vidio, reče, da je ona najkrasnija žena, što ih je igdje na iztoku i na zapadu vidio.

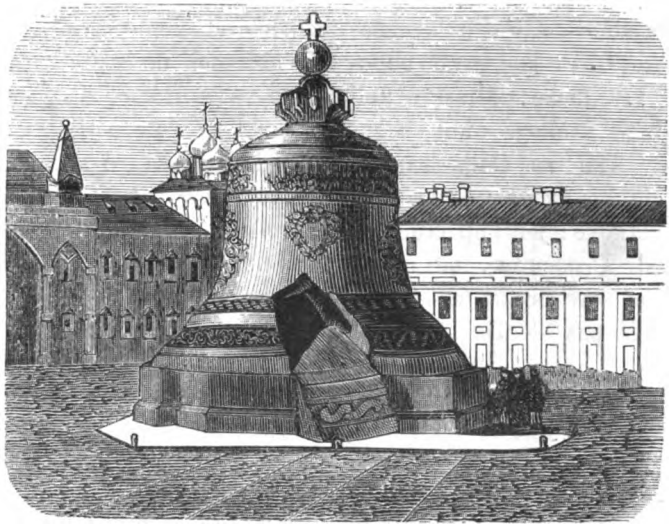

Ivan Veliki u Kremlu.

Zvonik Ivana Velikog u Kremlu.

Na malu gospu bijaše nas stranaca mnogo na Cetinju, te više njih željaše zamoliti audienciju u Njeg. Svj. kneza Nikole, ali toga dana ne bijaše to moguće radi državnih poslova, kojimi bijaše zapriečena Njeg. Svjetlost.

Toga dana nadju se na Cetinju svi činovnici i učitelji, u obće svi oni, koji beru kakvu državnu plaću, jer u Crnoj Gori izplaćuju se činovnici tri put na godinu: na božić, na duhove i na malu gospu.

Tom prigodom dakako da gospodar ima velika posla, buduć tada prima od svojih kapetana, učitelja itd., izvještaje o povjerenih im službah. Na malu gospu obdržavaše se i skupština crnogorskih učitelja, kojoj je prisustvovao i sâm knez, a razpravljahu se tom prigodom razna pedagogijska pitanja. Učitelji crnogorski većinom su mladi ljudi od 20 do 25 godina, koji su svršili na Cetinju bogosloviju, a odjeveni su na crnogorsku.

U Crnoj Gori ne ima drugog srednjeg učilišta, do li bogoslovije Cetinjske.

Digitized by Google

S toga imućniji Crnogorci svoje sinove šalju u bogosloviju, da nešto nauče; ali takov djak kad svrši bogosloviju ne treba se zapopiti, već može postati učitelj ili činovnik ili ino štogod. Ipak svakoga, koj bogosloviju svrši zovu „popom“. Tko se sbilja zapopi, pusti bradu, i tim se razlikuje od drugog Crnogorca, koji ne nose brade već samo brkove; jer pop crnogorski odieva se kao drugi prosti Crnogorac, on nosi i oružje; kad mu je čitat misu, on stavi oružje na stranu, a kad svrši, opet stavi oružje za pas — To samo mimogredce.

Poslije podne šetalo nas je nekoliko po cetinjskoj ravnici. Bilo nas je Hrvata iz raznih strana pa i dvojica gradjanskih učitelja iz hrvatskog Ogulina. Bijaše med nama i više cetinjske gospode, medju ostalimi g. nadzornik Kovačević i g. Simo Popović, urednik „Glasa Crnogorca“. G. Kovačević je dugo već vrieme na Cetinju. Bio je najprije učiteljem cetinjske glavne učione, zatim pripravnice, a napokon radi zasvjedočenih sposobnosti, imenova ga knez nadzornikom crnogorskih pučkih učiona, kojih ima do sada preko 50. Rodom je Dalmatinac. G. Popović bio je pozvan na Cetinje iza odlazka Sundečićeva, te mu bje povjereno uredjivanje „Gl. Crnogorca“. Rodom je iz Ugarske.

Bijasmo se prilično udaljili od grada te krenusmo natrag. Prema nam idjaše velika povorka Crnogoraca. U svakoga bijaše svietlo oružje za pojasom, a crnogorska kapa na glavi, a u mnogih jošte i sablja o boku. Ječerme sjahu od težkih srebrnih i zlatnih toka i puceta. Sve je odielo sjalo od srebra i zlata. A o prsiju mnogih sievahu razni redovi i medalje crnogorske i inostrane. Svi stupahu polagano i ponosito (kako se ondje veli: zorno) kako to umiju samo Crnogorci. Krasno ono odielo, pa krasni junaci, pa ona dostojanstvenost i osbiljnost, kojoj nema para nigdje do u odličnog Crnogorca, po gotovo me občara!

Ne ima jamačno u svoj Evropi priedjela, gdje bi se pokrajina sa svojimi stanovnici tako skladala kao ovdje, gdje su ljudi nikli reć bi iz krša kao onaj kvrgasti dub, što se izmed vrleti otimlje, i onaj sivi soko, što si na vršku strme stiene gniezdo vije. Te heroičke figure vedra čela, smjelih otvorenih očiju, odvažna, mirna, izžežena lica, ne bi ni pristajale u drugi priedjel nego u ove nebotične planine. Uz njih prirastao je Crnogorac dušom i srdcem, nerado se od njih dieli, a kad ga sudbina u strani sviet ponese, svedj se opet ovamo vraća u ovaj krš u ovu pustinju.

Četa, što nam se približavaše, bijaše knez sa svojom pratnjom. U taj mah zaboravih na mjesto i na vrieme i preselih se i nehotice gledeć ta obličja, u ono predhistoričko, homersko doba, i u svakom pojedincu vidjeh po koga od opjevanih trojanskih junaka, vidjeh silnog Agamemnona, starca Nestora, šaljivdjiju Odiseja i ostale junačine Ahajce. Doista, vi slikari, starinari, jezikoslovci, komentatori, koji si glavu razbijate Ilijadom i Odisejom, ne časite časa, već pohitite onamo, da vidite gdje se je Homer ukamenio, tu će vam puknut medju očima, jer ćete u tinji čas naučiti više nego godinami kod kuće učeći, i razumjet će te ono, čim si uzalud glavu razbijate! Doista, ili je Homer pjevao o Crnogorcih ili su se ovdje okamenili običaji i život od pradavnih vremena, preskočivši posvema dugotrajni srednji viek.

Kad nam se knez sa pratnjom približi, poklonismo se svi duboko, a Crnogorci pristupiše i poljubiše ga u ruku po tamošnjem običaju. Knez nas sve redom pogleda i pošto nas g. Kovačević predstavi, naznačujuć, odkle smo i što smo, te da smo došli pogledati Crnu Goru, progovori knez sa svakim po nekoliko prijatnih rieči, pa zatim svrši: „Drago mi je, te posietiste moju Crnu Goru. Vidjeti ćete i ovdje štogod, čega drugdje vidjeli nieste“. Tad sa vojvodami, ministri, senatori, kapetani, srdari i drugimi Crnogorci krenu dalje niz polje cetinjsko. Taj sastanak s knezom Nikolom, s jedinim predstavnikom slobode na slovinskom jugu, svih nas se je vrlo ugodno dojmio. Knez je u svakom pogledu najvredniji i najdostojniji glavar ovog junačkoga naroda. Uzrastom i držanjem, inteligencijom i čovjekoljubljem, on je pravi knez, svaki bi se narod ponosio takvim vladarom!

Nijedan Crnogorac tolikim žarom ne ljubi svoje domovine, kolikom ju ljubi knez Nikola. On se brine za sve, on misli za sve, on zna sve, što u Crnoj Gori biva i biti ima! Svaki dan izadje on sa svojom pratnjom na pijacu šetati i tuj ima svaki Crnogorac pravo pristupiti i poljubivši kneza u skut ili u ruku, pritužit mu se na koju nepravdu. S toga se u Crnoj Gori riedko kad dogodi komu nepravo. — Kad se narod na polju cetinjskom vježba pucajući, utrkivajući, mećući se kamenom i boreći se, on je svagda prisutan, on nagradjuje najvještije, potiče druge, a često i sam prione, da pokaže kako valja pucati i kako se sakrivati.

U Crnoj se Gori svi tikaju, knezu svatko govori: „čuješ, gospodaru“, a i on nikomu drugačije nego: ti! pozdravljaju se: pomoz bog, a odvrat je: bog ti pomaga! Drugoga pozdrava ne imadu i ne razumiju ga. Jednoč susretnuv poznatog Crnogorca pozdravih ga i rekoh: sluga! On se sbuni i ne znajuć pravo, što da odvrati, pomisliv časak reče: hvala! — baš najbolji odgovor za takvo ludo pozdravljanje.

Knez Nikola izučio je svoje nauke u Parizu, ali već u 20. godini morade primiti u ruke kneževsku vlast na preporuku strica si Danila, koji je umro bez nasljednika. Turci htjedoše upotriebiti tu sgodu, da provale u Crnu Goru, misleć, da će tako smesti mladoga kneza. Ali otac knežev, veliki vojvoda Mirko potuče strahovito Turke kod Žagarača te se od tad okaniše Crne Gore. U miru odluči knez izvesti u Crnoj Gori znatnih re-

Digitized by Google

forma, koje su imale državici njegovoj podati sliku europejske države. Nikola je utemeljio „narodnu skupštinu“ te je i narodu dao pravo, da utiče na vladu i na stvaranje zakona, dočim su njegovi predšastnici bili posve absolutiste. Imetak crkveni odielio je od državnoga te od svojega privatnoga, dočim je to sve prije stajalo na volju kneževu.

Državnimi dobri odsad upravlja odgovoran senatu ministar financija a crkvenimi metropolit Ilarion. Dohodak ovih posljednjih odredjen je za crkvene potrebe a uz to za uzdržavanje škola.

Knez dobiva od države tek 30.000 for. na godinu.

Knez je Nikola u ovo kratko vrieme svoga vladanja toliko učinio za svoju malenu državicu, da se pravom može nazvati prosvjetiteljem svoga naroda. Kad je nastupio svoju vladu nije bilo u Crnoj Gori ni cesta, ni brzojava, ni pošta, a tek nekolike samostanske vrlo kukavne škole — a danas ima preko 50 pučkih učiona, ima pošta i brzojava, ima cesta, ima preparandija s bogoslovijom — dapače i višu djevojačku učionu! Pak sve to u Crnoj Gori, u razvikanoj zemlji lopova i nosorezaca! Knez Nikola nastoji, da i upravu i sudstvo uredi na europejsku te da zemlji dade zakonike. Poznati hrvatski pisac i pravnik dr. V. Bogišić radi već više godina oko gradjanskoga zakonika na poziv kneza Nikole. Crna je Gora u kratko vrieme u svaku ruku napredovala.

Ali s toga i ljubi narod svoga kneza bezprimjernom ljubavi. Na njegovu će rieč poći u vatru i u vodu. Kad knez reče: tako će biti, nijedan proti tomu zamrmljati ne će. On je pravi otac svoga naroda.

Bistrim i uvidjavnim okom znao je on svoju državicu povesti zakučastimi klanci evropske politike do toga, da su sve vlasti faktično priznale njemu samostalnost pa i ista Turska. Junačtvom svojim i trieznom razboritošću postala je Crna Gora mezimčetom svega Slavenstva, a i svaki stranac, osim koj glupi bečki Žid, odlazi odavle bolje misleć, nego li je ovamo došao.

O Hrvatih se ovdje govori sa svakim poštovanjem i u obće se ne opaža ni traga onomu šovinizmu srbskomu, koj sve izključuje i perhorescira, što nije srbsko.

Nije u ostalom ni čudo; jer Crnogorac, čim izadje iz svoje zemlje makar samo preko granice arbanaške, zove sebe i drugi ga zovu Hrvatom. Kad sam na pitanje jednog Crnogorca odgovorio, da sam Hrvat, upita me on: oli od Podgorice? Osobito u Carigradu i u obće u orientu, znade ih sviet pod imenom Hrvata. Ovo jamačno nije tek stvar slučajna, nego su se jamačno oni sami prije tako nazivali; a meni se po svem čini, da je ovaj puk i tipom i običaji vrlo različit od Srbalja. Tekar početkom ovoga vieka započe Simo Milutinović Sarajlija u Crnoj Gori propoviedati srbstvo, a iza njega dolažahu tad redom književnici, učitelji, popovi, činovnici, liečnici itd. iz Srbije i iz Vojvodine, koji tad posvema u tu struju zaploviše. Od to doba imućniji Crnogorci šalju svoje sinove na nauke u Biograd i u Novi Sad, a nikad u Zagreb. Kakvim se tu duhom opoje, ne trebam opominjati. Bio sam prisutan, kad neki prosti Crnogorac iz Kuča stade pripoviedati svoje sgode u Carigradu, pak započe: „Kad mi Hrvati bijasmo u Carigradu...“; ali ga u isti čas prekide jedan Vojvodjanin: „što reče bolan? odkud ti, da si Hrvat? Ta ne krstiš li se sa tri prsta kao Srbin i t. d.“ Mi smo Hrvati za svoje ime svedj nehajni bili, pa tako i ovdje. Ja sam uvjeren, da je nazad nekoliko godina samo desetak Hrvata otišlo onamo, danas bi Crna Gora valjda bila posve hrvatska. U ostalom govoreć o tom pitanju ne mislim reći, da je u cielosti za južno Slavenstvo time kakva nesreća nastala; jer ime je uzgredno a glavno je značaj, ćud, uljudnost naroda, koja se ne mienja momentanom promjenom imena; jer neuk još narod, u kom je geografijsko ime potisnulo u zadak ime genetično, moć će se promišljenom agitacijom sklonuti i na ovo i na ono, a osobito će mu biti lasno zamieniti vjeru, zavičaj, državu narodnost itd. Težko da se je sa ikojim narodom u tom smjeru toliko experimentirali, koliko s hrvatskim.

Kako dakle gore spomenuh, ime hrvatsko nije u Crnoj Gori takvi užas kao u Novom Sadu i Biogradu. Knez sam, tako mi rekoše, svedj s Hrvati liepo govori i njihov napredak i nastojanje oko nauka i umjeće u velike hvali. Samo ne znam, zašto ne nastoji, da mladi Crnogorci dolaze više u Zagreb na nauke. Prijatelj mi pripoviedaše, da se je u prisustvu kneževu neki Vojvodjanin stao podrugivati Hrvatom, a knez ga sbiljski ukori, te stade mnogo pohvalna sboriti o njih. I u ratnoj proklamaciji kneza Nikole spominje on prije svega i nada sve simpatije Hrvata za ustanak i za slobodu, — obzir, koga braća iz Biograda niesu imala. Odatle se i dade protumačiti, zašto su u Hrvatskoj toli pretežne simpatije za Crnu Goru i njezina čestita kneza.

(Dalje sliedi.)

LISTAK.

Kula od Supovca (k slici). Slika naša prikazuje kulu ili stražarnicu kod mjesta Supovca, na medji srbsko-turskoj medju Aleksincem i Nišem. S prieda vidi se drvena ograda, medjaš podignut pod Milošem. S desna vide se ruševine turske karaule, a s lieva srbska stražarnica. Ovo će mjesto vazda važno biti u poviesti Evrope. Na ovu karaulu bude izbačeno iz topa prvo srbsko zrno, našto Turci utekoše. Ovuda je i krenuo junak Horvatović te zašo Turkom za ledja i nemilo ih razbio.

Ivan Veliki u moskovskom Kremlu (k slici). Naj-

Digitized by Google

veća i najprostranija sgrada u moskovskom Kremlu jest carska palača, a do nje ogromni arsenal, gdje ima oružja za 100.000 ljudi i 875 topova. U Kremlu stoji takodjer „Ivan veliki“ najveće zvono na svietu. Prije je visio sam u zvoniku, u kojem su sada 32 velika zvona. „Ivan veliki“ bje saliven po zapoviedi carice Ane, te važe 480.000 ruskih funti. Prilikom velikog požara g. 1738. pade „Ivan“ sa zvonika, pri čem se je kus mjeda odkrhnuo. Sada stoji na trgu, na zidanom podstavku. Omjer iznosi 67 stopa, promjer 22 stope, visina 21 stopu, debljina 23 palca. Sa nekdanjeg zvonika „Ivana velikog“ otvara se prekrasan vidik na Moskvu.

Nove knjige. Viestnik narodnoga zem. muzeja u Zagrebu sv. II. izišao je napokon nakon četir godine, pošto se je zem. vlada sklonula na neznatni trošak izdanja. Svezak ovaj sadržaje tri veoma zanimiva članka čuvara muzealnoga prof. Šime Ljubića: stare nadpise našeg muzeja; — obranu izkopanih srpskih zlatnih novaca i točan popis i opis starina kamenitog, mjedenog i gvozdenog doba, koje se nalaze u našem muzeju. Knjiga nam je samo mimogredce dopala ruku, te još ne možemo o njoj potanje izviestiti. U njoj imade desetak litografiranih tablica starina, novaca i nadpisa.

— Djački bilježnik za školsku godinu 1876/7. Naklada knjižare Hartmanove. Ima u njoj koledar, popis školskih knjiga za sva učilišta, te prostor za bilježke učenikove, n. pr. popis suučenika, red nauka, kućanstvo itd. Ciena 40 novčića.

— Čovečije telo. Po dr. Bocku, napisao Mito Petrović. Ciena 90 novč. Ovo je gotovo ista knjiga ćirilicom, koju je Fr. Klaić po istom Bocku pred više godina latinicom štampao. Evo kako se u nas troše sile na isti posao rad dvojih pismena!

— Pouka o kućanstvu. Dielce je namienjeno višim djevojačkim učionam, a tiskano je ćirilicom.

G. Spiridion Brusina, akademik i čuveni prirodoslovac imenovan je professorom zoologije na hrvatskom sveučilištu. Ovim je steklo naše najviše učilište izvrstnu domaću silu, koja slovi već i vanskim svietom radi svojih znanstvenih radnja.

Narodno kazalište. Žao nam je, te smo zapriečeni bili gledati posljednje predstave prošle sezone, navlaš pokus g. Fijana, koji bi mogao, kako se nadamo, postati za koju godinu vrstnim članom kazališta. Proporučamo upravi neka mužko osoblje drame svakako popuni i što više puti rekosmo, neka gleda naći nekoliko boljih epizodista, te bi možda radi prištednje kojega od sadanjih odpustit mogla. Kad čovjek saviestno bez svake strasti prebire, uvjerit će se brzo, da je pretežko, reć bi ne moguće uz toli malen broj vrstnih sila prikazati poveći koj komad. Nu govorimo sada o početku nove sezone. Dne 1. listopada bude prikazana komedija „Muž bez predsuda“ od poznatoga pisca Sacher-Masocha. Pisac taj piše doduše njemački, ali mu je pravac slavenski, a priedmeti njegovih pripoviesti crpljeni su s veće strane iz slavenskoga života. Njemačka kritika, i navlastito Rudolf Gottschall u svojih „Blätter für literarische Unterhaltung“ veli doduše, da je S. M „Reichsfeind“ t. j. neprijatelj njemačkog carstva, al uza sve to da je genialan i vrstan pisac. „Revue des deux mondes“ u svezci XII. od prošle godine donese obširnu, vrlo pohvalnu razpravu o njegovih spisih te poslije priobći i nekoliko prievoda njegovih pripoviesti. O njegovoj komediji „Muž bez predsuda“ govori „Revue“ sliedeće: „Drugi put pokušao je Sacher-Masoch sastaviti historičku veselu igru: „Muž bez predsuda“ i uspio je vrlo dobro. Vierna je to slika borbe prosvjete, pomagane Marijom Terezijom, proti zlorabam, praznovjerju, feudalizmu i gospodstvu jezuita, što no otimahu mah za vladanja KarlaVI. Valja čuditi se vještini i oštrini, kojom je taj čas prekreta prikazan.“ Tako govori Theopil Bentzon u čuvenom časopisu francuzkom. Čin komedije pada u vrieme M. Terezije u oči onog časa, kadno glasovita bulla „Coena Domini“ i složni zaključak evropskih kabineta uništiše silni red Isusovaca, junak komedije jest glasoviti novinar i poslije ministar Sonnenfels, čovjek, koj si steče velike zasluge i za državu i za umjetnost. U komadu teče uzporedo državna akcija — borba proti reakciji i jezuitom — i ljubovna pričica, a savez tih elemenata razpliće komediju i dovodi do katastrofe — do propasti jezuita. „Muž bez predsuda“, već po svom činu zanimiv, postaje tim zanimiviji, jer tu izlaze pred nas važne historičke osobe kao: Marija Terezija (gčna. Perisova), Franjo I. od Lotaringije (g. Mandrović), Josip II. (g. Ban) i Sonnenfels (g. Jovanović). Sastav ciele komedije je lahak, prirodan, pojedini prizori izradjeni upravo vještački a i karakteristika udešena prema poviesti. Jednoga prigovora ne možemo ipak prešutiti, a to je suvišna tendencija, suvišno laskanje frazeologiji modernih novinara. Ako su jezuite bili stupovi reakcije, to je bilo i kod „slobodnih zidara“ (Francmaçons) mnogo komedije i sljeparije. Ta i medju Turci ima mnogo takovih „zidara“, ali mjesto da zidju, obaraju, ruše i uništavaju sve, što je dobro. Redatelja ide čast, da je komediju vrlo pomno izveo na pozorište, a i glumci ponieše se vrlo dobro. Gčna Perisova izticala je vrlo vješto nestalnost ljubomorne vladarice, g. Mandrović karakteriso je izvrstno nestašnoga, štedljivog a novotariji odanog Franju I., koj jest i nije vladarom, Sonnenfels Jovanovićev i mletačka grofica gje Ružičke bijahu slike bez prigovora (dialog medju njima bio je upravo klasičan) a i komorkinja gčne Kraljeve bila dobra — nu ne što prežestoka i prebrza. G. Ban (Josip I.) nije bio podpuno dorasao toj ulozi. On je doduše skupio sve svoje sile navlaš u prizoru sa Marijom Terezijom, ali karaktera nije sasvim pogodio. Ni jezuita g. Freudenreicha nije nam se milio. Glumac može ulogu shvatit na različit način, al pjesniku nije za cielo lebdila pred očima slika, kakovu nam g. Freudenreich prikaza. To bijaše tirolski župnik, nipošto fini dvorski jezuita. Kadkad je njegovo prikazivanje zalazilo u lakrdiju.

Poziv na predplatu.

Ovim brojem odpoče zadnji četvrt godine, te pozivamo uljudno sve predplatnike četvrtgodišnjake, da se što prije predplate. Tko ne obnovi predplate poslije trećeg broja ovog kvartala, ne će više dobivati lista. Glede sadržaja valja nam reć, da ćemo ovršiti, što smo obećali. Molimo opetovano, da se sva pisma tičuća se predplate i reklamacije uprave „Odpravničtvu Vienca“ (Dionička tiskara, Svilarska ulica) a ne uredničtvu, jer urednik ne ima kad baviti se sa administracijom.

Zabava: U spomen osamstogodišnjice krunisanja hrvatskoga kralja Dimitra Zvonimira — Ilijina oporuka — Ludjak od Five-Forka **Pouka:** William Shakespeare — Putne crtice iz Boke i Crne Gore. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 14. listopada 1876.

Br. 42. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja cena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Noli turbare circulos meos!

Spjevao A. K.

Zidoder muklo u bedem se ganja,
Zapovieda mu Rimljanin Marcelo,
Koj ljeta dva već bogovom se klanja,
A gnjevom, biesom znoji mu se čelo:
Da Sirakuzu, il' u prahu gleda,
Il da ulovi starca Arbimeda!

Nu jao starcu, jao tužnom gradu,
Nit smoka ni, nit kusa kruha pusta:
A polumrtvim materam u gladu
Jur krvcu s dojkâ dječja muzu usta!
Sam Arhimede zadnju koru glodje,
I s njime hrabre sirakužke vodje!

Marcel, zavitlav koplje, sad ga hita,
Sad boga moli, sada straže kune;
Žutòrudu u bradu sad se pita:
Pobiedit da l' će — oni tamo — Pune?
Klijenta nut, — kad viknu, zabov koplje:
„Sve Pune, vodjo, smlatismo ko snoplje!“

„Oj hvala Jovi, bar da pomoćnika
Odklonismo! A sada nek se udre,
Nek urnebesna svud zaori klika —
Da sirakužke jogunice mudre
Plutona viču za starinu Hieru,
Da prosi s Rimom — opet vez i vjeru!

Al neka viču, nek i on iz hada
Sjedoglav dodje; silni Rim će svima
Odsudit robstvo, al taj grad mi sada
Na zadnji juriš u prah leći ima!
Nu samo mudrac neka njegov žive —
U negvah da mu Rimljani se dive!

Pod Sirakuzom dok Marcelo tako,
Po piesku štapom Arhimedes crta;
Da nije mudrac, on bi ljuto plako, —
Ta kći mu s gladi svija se ko trta;
Sam starac puna gladuje dva dana —
Al njemu um i doma spas je — hrana!

„Ah, File dragi, zašt' si ići moro!“
Zavrisnu žena. Mudrac s prva šuti.
„Tekmeso, Filo vratit će se skoro“ —
I štap mu pade, smetu se trokuti;
Ka kćerci ruke košćat starac širi,
Na triem ju nosi, tješi ju i miri. —

Tekmesa usnu. Arhimedes duge
Po piesku štapom opet crte vuče;
Okružio na crtah vele kruge —
I stà — i smrknu, reć bi da ga muče;
Kad muž dohrli, šapnuv: „otče stari,
Nam Rimljani su, jao, gospodari!“

Nit oči mudrac podigao nije,
Nu štapom ruje pjeskovitu pjenu.
„Oj File, hrane! — žena već ti mrije,
Bjež gradom, spasi kćer mi, svoju ženu!
I kružnicu na četir diela dieli —
Tko zna, u kojem — grad si spasit želi?

I Filo hrli, biesan lav na bedem,
A ljudi viču: „robovi smo! kuda?“
„Da Arhimedu hrane otmem, gredem“.
Pa zagnala mu sulica se huda —
I k Rimljaninu, koga prva speti,
Da tigarski ga grli, k njemu leti. —

Digitized by Google

Još majke zadnji vrisak djece čule,
Što s glada mru pod kišom vrelih suza,
A već se ruše starodrevne kule,
I plamom buknu ciela Sirakuza.
A Rimljani pod štitom i pod šljemom
U dimu kolju okrutnošću niemom ...

Grozota, užas, jauk, vrisk i jeca,
Ko strašni da se podigoše življi —
Al samo jedan čovjek se ne leca,
Nit smeta ga taj plamen, krik taj divlji ...
U piesak bulji, umuje i snuje.
I diže štap i piesak kružeć, ruje.

Kriesećim okom Marcel požar gleda,
A vražkim smiehom ustne mu se krive:
„Vojnici pliente, koljite bez reda —
Nu Arhimede da mi samo žive!
Koj dva je lieta skote branit znao,
Triumf zar jedan ne bi Rim mu dao?

Pobjedonosno oko mu se uži
Gospara svieta, slavonosnog Rima:
Kad vidjeti će, kako mudrac kruži,
I kako mu se velik duh nadima —
Na pjeni pieska da si crtnju stvori,
Kom sjajnu Rima vlast će da obori!

Pak mudrac da nam piesku baš na prostom
Ne umuje, to mi ćemo ponieti
Iz Sirakuze pepela, da gostom
Na slavu staru robsko srdce sjeti —
Tiem većma, kad će njihov Arhimede,
Zakruživ štapom, trgat vlasi siede!

Oj hura, braćo! nek se kolje, pljačka,
A sjutra pluga neka kaže brazda:
Da rimska ruka silna i junačka
Taj grad u zemlju survala za vazda!
A cieli sviet od Rima nek se uči —
Il savez s njim, il da u robstvu kuči!

I Rimljani — svi buktajući biesi
Sa sulicami, s goliem mači lete:
Te šilj se tude od požara kriesi,
A tuj prek plama srću na plien čete.
Tuj zvekne šljem — pak topla krv se puši,
Na one tamo ognjen krov se ruši.

Već mudračeva krova plam se hvata,
A dim pram nebu svrdlom suklja, kipi.
Još mudrac misli... škripnu grozno vrata —
Na piesak surov rimski vojnik djipi:
Iz pesti mač, iz oka vrag mu sije,
Iz golieh rukû crna krv se lije. —

Baš Arhimede do dvie dirke vuče,
Na pridošlicu nit ne krenu okom —
„Hej barbare, zar to u Rimu uče,
Da krug mi gaziš drzkim svojim krokom?“
Nu Rimljan krut na krugove ne gleda —
Zamahnuv mačem — ubi Arhimeda.

U piesak glava mudračeva klone,
Po sniežnoj bradi sljednji posmjeh plije.
Na dvoru divlji Rimljani se gone
I Kliču: „tude Arhimed se krije!“
Marcelo biesnu obustavi četu,
Pak podje sam... al oči mu se smetu...

Na toploj krvi, što se lije pieskom,
Na mudračevoj odsječenoj glavi —
Ko slutnje da su skobile se s trieskom,
I krvlju vodje prolaze ko mravi —
Te kobni, tajni pitaju mu grudi:
„Zar to je slika velikanskih ljudi?

I srne na dvor. Ustna mu zaore:
„Već dosta pliena! nek se groza svrši!
A vi mi znajte siciljanske gore,
Da prkos svaki Rimljan tako skrši!
I cieli sviet od Rima nek se uči —
Il' savez s njim, il' da u robstvu kuči!“ —

Odjekuju mu siciljanska brda,
Odjekuju mu sedmostrukom jekom
Odjekuju mu klisja pusta, tvrda —
Odjekuju mu žalobnosti nekom:
„U sile svoje slabom pamti liesku: —
Sva svieta vlast je samo krug na piesku!“

* * *

I prošla ljeta. Narodi se tuku.
Mač, požar, krv i smrt — je geslo ljudi.
Patuljče rimsko robskome u muku
Drkćuće, slabe majke si na grudi —
Na piesku malen okrug je povuklo,
I za sve vieke vjekovâ zamuklo. —

Oj Hrvatska, oj zemljo moja mila!
Kolikrat ruka tvojih Arhimeda
Na grudijuh ti okrug sreće vila —
Al, jao, nikad utisnut se ne da!
A vili su ga tvoje krvi mlazi
I tvoje vlastno po njem diete gazi!

Digitized by Google

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

I.

o klancih i dolovih sjevernog ogranka kršne Ljubomir-planine već se hvata sumrak, premda se još zlatni traci sunca odsievaju svim žarom na vrhuncih grdnih stiena, s kojih je onomadne zadnji trag sniega izčeznuo od toplog daha proljetnog povjetarca. U oširoku dolu te planine stojeći gradić obastire već debela sjena kamenitih tih orijaša, nu još koji čas, i eto ti se zapadnim prodoljem još jednom pomoli sunašce, cakleć se o limenoj kapi munare i o staklenih prozorih gdjekojih više stojećih kuća, prije no što utone u nedaleko jadransko more.

U tiesnih i blatnih ulicah vrvi još raznolika svjetina, bosonogi vodari noseć obramnjače, podrpani mazgari goneć mazge nakrcane raznimi tovari, odlični Turci sa svojimi kavazi, plahe bule, koje se žure kući od pohoda, i mrki nizami i bašibozuci, koji se obziru tajnim gnjevom, ako kraj njih prodje po koji kršni kraj sve nevolje ponosni Hercegovac.

Od zapada prodire do sred gradića poput klina ostrma i ovisoka klisurina, na kojoj se dižu bedemi male tvrdjavice. Na jednom bedemu prama gradu sjedi prekrštenih nogu jedini stražar nizam mrka i mamurna lica. Prislonio pušku o jednu stienu, te izmjenice puši dugački čibuk, a kad izpuši lati se preslice i prede te misli, gledjuć dolje u vrveću svjetinu; haj proroče Muhamede, koli bi to liepo bilo, da učiniš, da nas opet jednom napuste na te kaure!

Pod tom stranom bedema onkraj oduboka jarka pruža se najširа ulica, a u njoj najljepša je i najveća kuća imućnog hercegovačkog trgovca Nikole Mandušića. Kuća ta stoji na maloj kamenitoj visočini, a pred pročeljem joj proteže se prama ulici kamenom podzidana terazija. Na lievom joj kraju sagradjena je mala drvena sjenica, oko koje se penju do krova i preko istog bujna vinjaga i šarena slakovina. Izpod te terazije mali je dućan, u kom Nikola raznovrstnu svoju robu prodaje, a kraj njeg idu kamenite široke stube, kojimi se dolazi od ulice na teraziju. Pod krovom sjenice blaguje obično u ljetno doba sva Mandušićeva obitelj, te se i večeras tu sastala, da priprostu večeru založi. Al im svim nekako nije sladka pečena janjetina, pržena riba, ovčiji sir i rujni Dalmatin, i ako se koj od njih i lati jela ili vina to jede i pije nekako ostanice, ne znajuć sam što radi, van zureć preda se osbiljna plaha lica.

Gazda Nikola, kršna ljudeskara, tamna koščunasta lica, zalud nastoji, da ih umiri mašuć po zraku sad jednom sad drugom velikom rukom i mrmljajuć kraj toga na pol glasa: Ne bojte se, djeco — dok je meni na ramenu glave, ne će na vas nikakvo zlo doći! — Jer kadgod on ovako začme, brecne mu se supruga Evdoksija, te ili uzdahne, ili zalomi rukama ili vine bliedim još uviek liepim licem i crnima suznima očima prama nebu šapćuć kraj toga: Ah sahrani nas bože! — Kadkada pako obrne se k sinu si Savi, sjedećemu do nje zavezane desne ruke, te ga pogladi po licu i upita nježno: Kako mi je tebi, sladki moj Sava — peče li te rana? — a ovaj se onda sili na smieh i odgovara: Ta neboj se, majko, za me, ta to je sitnjarija, za koju ne bi baš ništa mario, da me je u lievn ruku zahvatilo, nu i to će proći, te će mi desnica opet doskora valjati ko i prije.

Nu i na Savi se vidi, kako se zalud napinje, da u sebi svlada neki nutarnji strah, koji ga većma mori nego li zadobivena rana, jer mu se na golobradom doduše, al kraj toga ipak odvažnom liepom licu pojavi kadkad izraz čudnog nekog nemira, s kojim se baš ne slaže junačko njegovo obličje, orijaški uzrast i vatra crnih mu sokolovih očiju, premda se svakim migom i kretom odaje, da se nimalo ne boji za sebe, već samo za sudbinu svojih roditelja i mile si sestrice Perse, koja sjedi s lieva do njega snuždena, zaplakana i zastrašena lica. Liepa joj glavica, s koje se vijugaju dvie debele i duge pletenice bujne vran-kose, jedna preko ledja a druga preko punih i oblih grudi, poniklo nice nježno angjeosko lišce divne ljepote probliedilo još većma, a iz velikih crnih očiu kapaju izpod dugih trepavica biser suze sve češće i češće i najednom joj se pretvori tihi plač u glasno jecanje.

— Ta ne plači mi, Perso — poviknu joj otac — ta ako me i pozovu pred sud, nije moguće, da će u mene dirnuti zato, što sam si život spasio pravednom obranom! — Nu eno nam dolazi častni naš pastier, kog nam sam bog šalje, da nas okriepi nebeskom utjehom!

Svi se obrnuše tamo, kud Nikola pogleda, i opaziše sjedoglavog starca protu, Prokopija Andjelića, koji se sada ukaza na kamenih stubah.

— Pomoz bog, djeco moja! — pozdravi ih starac još iz daleka, a oni mu odvratiše pobožnim nekim počitanjem: pomoz bog, svjati oče Prokopijo — i poletiše mu u susret, da ga u ruku poljube, on ih blagoslovi redom, te na to opet svi oko stola posjedoše ustupiv gostu prvo mjesto.

Neka vrieme ne progovori nitko ni rieči, a za toga ih je redom motrio otac Prokopije blagim pogledom naslanjajuć se jednom rukom o palicu a drugom gladeć dugačku si siedu bradu. Bijaše im daleki rod, a kraj toga očinski prijatelj i pomoćnik u svakoj nuždi.

*

Digitized by Google

— Znam, zašto ste tako uzbrinuti — prihvati on napokon obrnuv se k' Nikoli Mandušiću — čuju se po gradu kojekakovi glasovi — vele, da ćeš i ti i Sava morati pred sud, nu svatko drugačije glagolja, s toga mi iskreno reci, kako se je sve to sbilo, ne bi li ti mojim savjetom pomoći mogao!

— Ah oče Prokopijo — uzdahne Nikola — u kratko vam se to dade pripovjediti. — Jučer zorom krenuh iz Dubrovnika, gdje sam si robe nakupovao. Uza me bijaše moj Sava i mladi Mane Igumanić. Mane nam se pridruži na povratku iz Dubrovnika, gdje je boravio više dana u poslovih bolestna si otca. Sinoć prenoćismo u Gerbeši ne smijuć prolaziti noćju opasnimi klanjci, te uranismo jutros još pred zoru, da čim prije kući dodjemo.

Kad dodjosmo do Babine strmine, pokaza se na vrhuncih stiena prve rumen izlazećeg sunca. Još nam se nijedno jutro nije toli liepo i krasno pričinilo kao današnje. Momak moj Rade išao naprvo goneć mazge s robom, svirajuć u frulu, a nas trojica za njim na desetak koraka, diveć se krasoti jutra, razgovarajuć se i ne sluteć nikakovo zlo. Dodjosmo do najstrmije strane Babine strmine, gdjeno je put najuži i najopasniji, jer zakreće oko visoke neke hridine, a s desne ti zieva strašan ponor. Rade sustavi mazge, da ih prevede jednu za drugom, u to najednom kao iz neba nabanuše četiri mrka bašibozuka, jedan od njih posieče jadnoga Radu, a ostala trojica naperiše na nas puške poviknuv nam: Vadite novce, ili ste naši!

Sve to dogodi se toli brzo, da niesmo imali ni kada latiti se oružja. Videć, da niesmo jaki obraniti se od tih vukova, a da sva trojica u ludo ne poginemo, poskidasmo svoje čemere i bacismo ih hajdukom. Jedan ih diže sa zemlje, a druga trojica pristupiše bliže k nam, držeć sveudilj na nas naperene puške.

— Što ćete još od nas! — poviknuh ja na to, a oni će: dajte nam i oružje!

— Jok valaj! — zagrmi u to moj Sava te se maši kubure, nu u to izpali jedan bašibozuk i rani ga u desnu ruku, a u isti par skoči ti Mane kao ris te pograbi jednoga, prije nego je mogao izpaliti. Al u to priskoči drugi jedan, te ga obojica sruše na zemlju, meni pako jedan naperi kuburu na prsa Već sam mislio, da mi je kucnuo zadnji čas, te sam još vidio, kako jedan pograbi jadnog Manu ljevicom za kosu, a desnicom zamahnu, da će mu jataganom glavu odrubiti — kad al u isti par zagrmi puška iza neke nedaleke stiene, a bašibozuk se savi mrtav na Manu.

Moj se bašibozuk brecne i obazrie, a ja ni pet ni šest, van mu pograbih kuburu, te ga jataganom ošinem po glavi. Sruši se on razsječene glave, a za njim i treći, koji bijaše na me poletio. Posječe ga još u pravi čas naš spasitelj Manin pobratim Luka Borković, koji je i prvoga bašibozuka ubio, te onda iza stiene poput striele u pomoć nam priskočio. Četvrti zlikovac, videć sve to nagne bježati, al i njega sruši junački Luka iz kubure, te mu onda jataganom odrubi glavu.

Sad nam istom odlanu, kad vidismo i zadnjeg zlotvora mrtva, ja pako ne moguć se više suspregnuti, ogrlih i poljubih Luku, hvaleć mu na junačkoj njegovoj ne nadanoj pomoći, bez koje bi sigurno glavu izgubili, a moja kuća zakukala i opustila! — Sam bog ga izvabi u ranu zoru u planinu, gdje je zahvatio trag jednog medjeda i gonio ga ća do one hridine, sa koje nam je priskočio u pomoć kao andjeo spasitelj!

— Čini se ko da on nije odavle? — prihvati otac Prokopije.

— Otac mu je iz Turske Hrvatske, — te se je pred dvie godine ovdje nastanio — odvrati Nikola. — Mora da je imućan, kupio si liepu kuću i dobra zemljišta, a kraj toga vele, da je rodjak nekomu velikomu gospodinu u Austriji!

— Pa kako se to pročulo? upita opet otac Prokopije, a Nikola odvrati: sjetili smo se odmah turske pravice, te znajuć, da bi nas sud svakako krivimi proglasio, dokončasmo s mjesta namiriti se otetim nam novcem i pobacati lješine ubijenih bašibozuka i mojega momka u ponor. Da smo to mogli ne vidjeni učiniti ne bi sigurno nitko na nas ni pomislio, jer u onaj par ne bijaše nigdje žive duše vidjeti! — Nu na našu nesreću zateče nas u tom poslu prokleti Nathan Ibderaman, koji se pojavi na mazgi jašuć odanle, odkale su bašibozuci na nas navalili. — Ja mu u kratko pripovjedih, što se je sbilo, te ga zamolih, neka za boga nikomu ni rieči ne kaže o tom, što je vidio i čuo, a da mu još bolje začepim usta, izbrojih mu petdeset cekina! on nam se zakle, da nas ne će nikomu odati. Još reče odilazeć, da polazi u Dubrovnik. Nu lopov se je za stalno s puta vratio, te nas ili sam ili po drugom kom izdao, da si i u Turaka koji cekin zasluži, jer se je toli naglo pročulo u gradu, što se je sbilo.

Za jedan čas umuknuše svi. Napokon prihvati otac Prokopije osbiljna lica: — Velika je to doduše nesreća, osobito sada, gdje se već nad nami sprema grozna oluja — gdje i jedni i drugi ogledju i spremaju oružje, predvidjajuć rek bi ostanice, da nije daleko hora, gdje će iznova započeti smrtna borba med polumjesecom i potlačenim krstom! — Nu kraj sve te nesreće hvalite još bogu, što je baš Luka Borković vaš spasitelj i time uzrok smrti bašibozuka.

— A kako to? — upita Nikola naglo.

— Ne će se Turci ufati, odsudit ga naprečac ako je on sbilja u rodu tu kojemu odličnomu gospodinu u Austriji, jer Turska vlada uviek nastoji, da se Austrija s njome dobro pazi, a to znadu svi Turci. Ako dakle Luka dobro prodje, onda će te i vi uz njega proplivati.

— Nu deder, nastavi Nikola, kako je dalje bilo — jeste li pobacali mrtve u ponor?

Digitized by Google

— Jesmo, te se onda odputismo dalje goneć sami mazge, pošto smo si oprali krv s naših haljina! — odvrati Nikola, te se najednom obrne k Persi i reče. Skoči der, janješce moje, te nam donesi vina!

Persa se naglo dignu, te pograbiv prazne boce odskakuta prama kući, otac joj pako nastavi: veliko veselje, što ću se opet živ med svoje povratiti moći, prevlada me svega, te ja i Sava stadosmo Luki putem iz nova hvaliti na junačkoj pomoći obećavajuć mu, što ćemo mu sve učiniti, ako posao dobro prodje. S toga mi se čudno vidilo, što se Mane ne će baš nijednom riečju hvale da oglasi, premda je i njega Lukino tane rek bi iz ždrala smrti izbavilo. — Nu doskora mi bijaše sve jasno. Najednom on stade te prihvati primjeriv Luku mrkim pogledom: svi ti hvale — ali od mene ti hvale ne ima! — Znam ja dobro, da ti srdce gine za liepom Persom, al je i tebi poznato, da ju i ja ljubim! Što si me dakle došao izbavljati smrti? — Zašto mi niesi dao poginuti, te bi sada mogao prositi bez brige liepu Persu, ako i jesi katolik! Oh kamo sreće, te sam srećom poginuo, i da mi niesi obvezao vas moj život zadužbinom, koja će mi možda teža biti nego li najteža smrt — jer ćemo se težko ikad moći dobrim pogoditi, čija li će Persa biti!

— Oh, otče Prokopijo, ne ću vam, dok sam živ zaboraviti onog bolnog pogleda, kojim Luka u Manu pogleda čujuć od njega te rieči — onog tronutoga glasa, kojim mu on mirno odvrati: pa misliš li, Mane, da bi ja mogao prositi Persu pod tu cienu — nad tvojim ranim grobom, kog bi ti moje ruke izkopale bile, da te niesu spasile, gdje su te spasiti mogle? — Jok valaj — volio bi i živ u grob, nego tako si ogriešiti dušu.

Razjadiv se na to Mane još većma, povikne: Oh ne govori dalje — jer me boli i peče tvoja plemenita duša, i uzklikne vam onda: oh bože, bože, kakov ti je taj tvoj sviet, kad ono, što je dobro i plemenito, svakomu jednako goditi i prijati ne može!

Na te rieči snuždi mi se srdce veoma, pa skupiv svu snagu, da si ne odam srdca poviknuh: Ne gubite momci rieči o takovih sanjarijah, kojim sada nije hora, gdje nas možebit još gore zlo čeka.

Umuknuše vam na to, i za sat hoda prispjesmo sretno u grad! — Nije li dakle Luka u svačem delija, kojemu na daleko para ne ima? — Oh, da su narodu bistrije oči kao drugim, da ne pazi toliko kako se tko krsti, pa da živimo pod pravednom vladom, gdje ima pravde i suda, ne bih ja ni časa razmišljao, komu od njih dvojice da dam svoje diete.

— Komu za boga! — uzklikne sada Evdoksija.

— Nikomu drugomu van Luki! — odsječe joj muž.

— Oh čovječe božji, ta ne misliš li ti na to, da on nije naš čovjek? — zavapi na to Evdoksija zalomiv rukama.

— A da čiji je čovjek nego li naš? poviknu u to otac Prokopije motreć ženu strogim okom. Nije li i on Hristove vjere kao i mi, a kraj toga našega roda i plemena — ne govori li on istim jezikom kao i mi? — Pa da čiji je onda ako nije naš čovjek? — Oh ženo — okani se tog ludila, koje nas sve zatire! I ja sam nekoč malone isto tako sudio i mislio, nu vrieme naučilo me, da je to grieh do boga, i da samo jedino s toga grieha svi zajedno robujemo! — Ti pako, Nikola, hvali bogu, što ti je možda još u pravo vrieme pamet razsvietlio, drži i u napredak, da je svaki onaj naš čovjek, koj je našega roda i plemena, koji našim jezikom slovi i koj vjeruje u našega boga, da makar se i drugčije krstio. Ako dakle Persa Luku zavoli, počinio bi ti najteži grieh, kog ne bi nikada mogao okajati, da mu je ne daš.

Evdoksija, čuvši te rieči, sva se zapanji, jer se nije nadala čuti ih iz ustiju svećenika, koji bi po njenu mnienju baš protivno govoriti morao. Hćede već nešto da prihvati, nu u to pristupi Persa i stavi boce na stol a Prokopije upita naglo Savu: je li ti rana težka?

— Nije, samo me je malo očesalo tane i odnielo mi nešto kože i mesa! — odvrati Sava nasmjehnuv se.

U to začuše se nagli koraci na kamenih stubah i u tinji čas doleti nekoliko Nikolinih znanaca Hercegovaca prestravljena lica, a jedan od njih poviknu: Bježi, Nikola, dok je vrieme, jer eno zaptije vode već svezana Luku Borkovića i Manu Igumanića, a glasa se, da sada po tebe i po Savu dolaze!

Evdoksija i Persa ciknuše u sav glas, objesiše se Nikoli oko vrata, ovaj pako poviknu: Zašto da bježim iz mog zavičaja, kad niesam ništa skrivio, kad učinih što bi svatko drugi na mom mjestu učinio? — Ne ću da bježim, van prepuštam svoju i mojih sudbinu volji i pravednosti božjoj! Vi pako, oče Prokopije — budite im za mog zatvora viernim savjetnikom i prijateljem, a ako poginem, dobrim otcem i čuvarom! — Nu ja mislim, da nam ne će ništa zla učiniti sbog toga, što smo si obranili život od zuluma i hajdučluka!

— Ne klonite djeco duhom, van se uzdajte u boga! — uzklikne otac Prokopije osoviv se u vis i pogledav prama nebu te nastavi: griesi naših krvnika rastu do neba, najednom će im se mjera prevršiti a srčba božja podieliti će našim mišicam moć groma, te satrti dušmane do vieka! — Nu eno ih već, djeco! ohrabrite se i budite junaci i u nevolji.

Svi poletiše prama rubu terazije i zagledav u lievi kraj ulice spaziše u sumraku množtvo svjetine, koja se je motala sve bliže uz glasnu buku i viku. Naprvo vodilo jedno desetak podrpanih zaptija lanci svezanoga luku Borkovića i Manu Igumanića, za njimi koracaše jedno 30 nizama, odbijajuć kundaci svakoga osobito Hercegovce, kad bi se koj odviše primako, — a za ovimi

Digitized by Google

sva rodbina uapšenih, plačuć, vrišćuć i jadikujuć u sav glas.

Došav do pred Nikolinu teraziju, stade sva povorka. Nekoliko zaptija i nizama uze se penjati uza stube. Oba uapšenika pogledav tužnim okom na teraziju, uzkliknuše od težke boli ugledav gdje im se ukaza o zadnjem svjetlu sumraka visoka i vitka ljepotica Persa, kako se baca na grudi sad otcu sad bratu sad pako Prokopiji plačuć i naričuć kao sinja kukavica.

Smotriv oba mladića nemilo svezana i gologlava, zagleda se časak u bliedo liepo Lukino lice, zatim se obuhvati otcu grčevito oko vrata i uzkliknu ne znajuć sama što govori:

— Oh otče ne daj da pogine junak, koj je spasio tebe i brata!

Otac ju pogleda čudnim okom, te odvrati onda nasmjehnuv se tužno:

— Razumiem, janje moje, koga ide najvećma tvoja bol, nu ne znaš li, da bi najprije meni samomu trebalo nekoga, koj bi me občuvao od propasti.

U to pristupiše zaptije i nizami, a jedan od njih pročita sa arka artije, da se Nikola Mandušić i sin mu Sava imadu uapsiti na zapovied mudira radi umorstva četvorice carskih vojnika.

— Evo nas — povikne Nikola stupiv sa Savom napried — pa ako smo krivi po duši i pravici, radite s nami, što vas volja! — Nu pustite mi samo nešto vremena, da si zatvorim kuću, i da se s mojimi oprostim!

Ženske spremiše na to brže bolje ostanke tužne večere, a Nikola zabraviv kućna vrata i predav ključ otcu Prokopiji, reče:

— Evo ti, sjati oče, predajem i kuću i kućište, a moju ženu i kćer primi k sebi i k svojoj čestitoj snahi Jeleni, pa im budi, kako sam te već molio, dobrim otcem i tješiteljem, dok meni ne pukne sud.

To rekav, ogrli još jednom ženu i kćer, poljubi Prokopija u ruku, primi od njega blagoslov, te se predade zaptijam, koji i njega i Savu okovaše u težke lance te uzev ih u sredinu izvedoše na ulicu. Odavle krenu strmom stazom prama prvomu bedemu tvrdjavice, zaptije i nizami vičuć i razganjajuć svjetinu, Turci i bule izsmjehivajuć uapšenike i jadikovke njihove rodbine, a Hercegovci motreć Turke biesnim okom i škripljuć zubi od potajna gnjeva. Kod prvih vrata razstati se je jednim i drugim. Uapšenici još jednom se osvrnu, rodbina udari u plač, žene i djevojke pokleknu pružajuć ruke daleko preda se, a mužkarci si kriju rukama prodiruće suze — još koj čas, i za bedemom se izgube u mraku i stražari i sužnjevi.

Razcviljena srdca i skršena od boli tiela krenu Evdoksija i Persa sa otcem Prokopijem u njegovu kuću na lievom kraju iste ulice, gdje mu je gospodarila mala Jelena, udova pokojnog mu sina Arsena, sa jedinim mu unukom Mitom.

(Dalje sliedi.)

Ludjak od Five-Forka.

Crtica od Bret-Harte-a; pohrvatio V. P. D.

(Dalje.)

Ponajviše preote mah mnienje, da je vještica ludjaka u istinu okovala i podjarmila šuteć mudro i lukavo, te da nova sgrada ima biti pristaništem ženitbenog im saveza, što ga svi već unapried osudjivahu. No kad se poslije dosta duga vremena u kuću nitko ne useli, umovali Fiv-Forčani, da je ludjak kako no prije sa silnimi dopisnicami i izgubiv onih osam hiljada dolara, sad po treći put na cjedilu ostao zajedno sa svojom ogromnom kućerinom. Prošla i opet dva mjeseca, al ne vidje niko brižne kućarice ili bar domaćice u kući na brežuljku, koja stajaše pusta ko i prije uza sav svoj vanski sjaj i nutarnju krasotu. Obća uzrujanost bijaše tada tolika, da ih je bilo na sve strane spremnih, koji su kanili — dodje li već do ženitbe — istu, ako ne drugčije, a ono silom osujetit, te vješticu odpremit odakle je i došla.

Medjutim sve te osnove i nakane ostadoše puste prazne rieči. Ne nadje se naime nitko, koj bi ovršio tu namjeru. Tako i taj, ko i mnogi drugi osjećaji jenjaše malo po malo tekom vremena i ne bude nikada činom. Propitkivalo se doduše i sada, što li će biti od nove Hawkins-ove kuće, što li od množine pokućtva, nu sve to propitkivanje i natucanje zape o ludjaku, koj nije odgovarao, već po pakostnom običaju mramorkom šutio. Ako je pako kadkada i odgovorio kojugod, ta je bila toli neslana i netočna, da je pitaoce više rvzjarila nego li umirila. Često je znao reći: nije mi preša, da idem naokolo tražikati, već kad bih baš na to mislio, godilo bi mi osobito, da to tko drugi priredi i mjesto mene obavi!

Često ga vidjahu, gdje kasno u večer šeće dugimi zatavanci, pušeć po koju dobru cigaru. Jednoga jutra raznio se cielim Fiv-Forkom glas, da je kuća Hawkins-ova na brežuljku prošaste noći sva sievala, te se je neki Nekogović prišuljao pod prozor jedaće dvorane i vidio tuj ludjaka, obučena u elegantno kućno odielo, gdje sjedi u dugom krasnom naslonjaču, prenavljajuć se kao da zabavlja mnogobrojno družtvo samih odličnih gosti. Taj očevidac tvrdio je dapače, da se može zakleti, da u dvorani nije bilo ni žive duše do samoga

Digitized by Google

gospodara. Kad se je taj ne nadani glas neizrecivom brzinom raznio cielim gradom, stali naslućivati mnogi vještaci, nije li taj pokus bila mala vježba, kojom se je Hawkins trsio naučiti sve one domaćinske običaje, kojimi gospodar gostove dočekati običaje; jer se je i on nadao skoromu posjetu odličnika. Drugi opet manje samosvjestni ljudi branili taj čin u veliko i zagovarali javno i privatno ludjaka, svadjajuć sve njegove čine u sasma drugi sklad. I isti inače daroviti i sdušni ureurednik „Fiv-forškoga Ricorda“ prevari se ovaj put, te stao braniti Hawkins-a umiljatimi riečmi, tvrdeć javno: Mr. Cyrus Hawkins mora da je izgubio dragu rane si mladosti, te sve ovo što sad radi, čini njoj na spomen. I novo sagradjena sgrada nije nego krasno uredjen mausoleum uspomeni pokojnice, u kojoj on svaku večer očekuje pohode mile joj sjene. Pa doista! Česte šetnje Hawkinsa pri mjesečini u gluho doba noći, pri kojih ga Fiv-Forščani vidjahu po širokih zatavancih, utuvile mal ne svima u glavu misao, da su sve te priče i slutnje u istinu valjane, dok se ne sbude nešta posve nova i posve osobita, što ih je dozvalo pameti, te oni stali svu tu stvar sasma drugčije shvaćati. Od sada je sve natucanje, sve pričanje udarilo posve drugim pravcem!

Bilo je baš istoga ljeta, kadno mnogi stranci bud zabave radi bud da iztraže prirodu, dolažahu u okolinu Fiv-Foršku, kamo ih je mamila neka vanredna dolina, kojoj po veličju i krasoti prirodnoj riedko je bilo para naći. Putnici dodjoše iznenada, al ih dodje velik i živahan broj. Nekoji poznati putnici iz San Francisca i sa iztoka opisaše to mjesto u svojih putopisih duhovito, al uz to vierno i nepristrano. Iznesoše pred sviet viest o dugih nepreglednih redovih gole gorske vrleti kao i o mnogobrojnih vodometih, čega još nigdje do tada ne vidješe. Mnogi novinarski dopisnici kovahu u zviezde svu zemlju, birajuć najuzvišenije retoričke fraze i figure, i ne smažuć već izraze, kojimi da se dostojno nahvale toga, makar divljega, ipak vilinskoga kraja. Posao im uspje! Grnulo tamo sve malo i veliko, i žene i muževi, koji možda još nikad ne uživahu slasti, gledajuć zapadajuće sunce ili promatrajuć gorsko drveće i cvieće — do onoga u dragocjenoj kitici. Ljudi niesu žalili prevaliti po sto milja, samo da promjere okom visinu golih litica, i razgledaju dubine silnih ponora. Ne mogahu se dosta načuditi debljini i visini velikoga drveća, komu niesu mogli okom kraja dohvatiti, te niesu znali već naći izraza, kojimi bi svoje čudo izrazili. Pojedina znamenitija mjesta te čudne doline okrstiše posebnimi imeni, koja si sami stvoriše medjusobnim razgovorom, ter udružbom i izmjenom vlastitih misli i ukusa. Imena ta koliko su jednostavna toliko su s druge strane smiešna. Tako ozvali jedan kraj „vodopad rubca“ drugi „slap simpatičnih suza“, a nekoj visokoj stieni nadjenuše ime nekoga glasovitoga propovjednika. Bilo je tuj i kojekakvih „miesta uzklika“, „dolina mirne bogomolje“, „šešir-perjanica“ i dr. Želiš li pako vidjeti pravu sliku o svem tom, pomisli putnike, kako se dive naravi uz obilne staklenke dobre sode i još boljega šampanjca, uz kutije sardina i izvrstnih oštriga. Podno slapa kao izpod svega drveća naći ćeš svakovrstnih starih novina, u kojih bijaše zamotano mrzlo meso, maslac, i razne tjestenine. Odkriće doline bijaše Fiv-Forku na toliko u prilog, što si bar odtad mogao viditi u tom gradu liepo obrijanih i dobro ostriženih muževa sa finimi ovratnici i cipelami, a gospodja liepa rumena lica, gdje sad jašu širokimi ulicami, kud nekoč na magarcih jezdiahu. Svi se il žure putem te čudne doline, ili se zadovoljni vraćaju uz neopisivo veselje i kriku.

Jedna takvih vrstih žena bile su učiteljice na javnih učiona u San Francisku, koje su sačinjavale zadrugu zvanu „Schoolmaarm“. I one se uputiše jednoga liepoga ljetnoga po pôdneva — bilo je mjeseca srpnja — da pohode tu daleko čuvenu dolinu. Da si put čim više olahkote, odlučiše odjahati na samarnjacih, jer to im bijaše jedini mogući način, ne htjedoše li pješke ići. Pohod taj okrstiše — proljetnom veselom šetnjom u har tielu, u okrepu duhu. Pa doista! Bijahu vam to same dražestne i odvažne mlade ljepotice. Odielo im bijaše prosto, priprosto. Ne imale one na sebi kojekakvih nakarada, očala, tunika, pol drug hvata dugih skutova, kojimi su se Fiv-Foršćanke kitile, hoteć graditi se jedna Minervom druga Palladom; već su vam bile zaodjevene kratkom laganom ljetnom odjećom, koja svakoj pristajaše, da ne može bolje. Ugledav ih poslenici u prokopih, ne malo se brecnuše, čudom se čudeć toli jednostavnu odielu, pa ipak uzza to izvanrednoj ljepoti i dražesti, koja ih na prvi mah občara.

Sav mužki sviet, osobito mladići cieloga Fiv-Forka stali se silno brinuti za te krasne prihodnice. Uzrujanost rasla je tim većma, sto se je pročulo, da su mlade San-Franciščanke odlučile probaviti u Fiv-Forku nekoliko dana te proučiti za to vrieme svojstvo i bitnost svih ruda toga mjesta, poglavito pako promotriti i pobilježiti sav način rudokopja u žarovitih prokopih, od kojih se je na daleko i široko raznosio glas. Znalo bo se, da to čine, da mogu svojim učenikom, samim mladim Kaliforncem bitnost i važnost svega toga što jasnije predočiti. — Ponajprije bilo je, silne naručbe novih sukanja i gotovih odieća po svih dućanih cieloga okoliša, gdje su pače dva dućana bila. S nestašice novoga bilo je dobro i staro očišćeno odielo, što je došlo u prilog starim kramarom i manjim veletržcem! Po manjih kolibicah došli opet u vriednost stari već u zapećak spremljeni prnjci, koje bi siromašniji očistili te se njimi dičili baš kao i bogatiji svojom najskupocjenijom odorom. Na vrh svega okoristili se tom sgodom brijači i pralje, za kojimi se je sve jagmilo.

Svi bo stari i mladi, htjedoše da budu za tih dana što ukusnije i ljepše odjeveni, da budu što čišći, uredniji i

Digitized by Google

dražestniji. Schoolmaarmke pako — da ih tako okrstimo — obilažahu cielim okolišem mirno i lagodno, kakov im i sav rod bijaše, diveći se poimence liepu licu i krasnu stasu mladih gizdelina, koji im se u susret narivavahu, kako u rudnicih i prokopih, tako i na svih izlazih tih podzemnih rupa i pukotina. Pripoviedaju dapače, kako se je mlada Jenny Forester sa svojih sedam koliko liepih toliko bezočnih i drzovitih drugarica, nabacivala bielim rubcem, kao znakom pozdrava u susret nekom Tom Tlyim-u iz Virginije, poznatomu Herkulesu cieloga Fiv-Forka, ter tim ovoga, koliko dobroćudnog i milog, toliko pretjeranog i sebičnog gorostasa u toliku smetnju dovela, da je siromak i iza njezina odlazka dobru uru na mjestu ukočen i zamišljen ostao, brcajuć prsti po svojoj velikoj i gustoj žutoj bradi.

No sbilo se još nešta čudnijega. Poslije podne sliedećega dana ne stade na jednoč Miss Nelly-e Arnot-ove prve učiteljice na glav. učioni u San Francisku, iz družtva ostalih joj drugarica. Odaljila se ona, ne rekav nikomu nič riei, hoteći izvesti neku osnovu, koju no je zasnovala netom došav u Fiv-Fork; što medjutim ne bijaše ništa nova, jer su sve poznavale njezinu koli oštroumnu toli odvažnu glavicu. Na dolazku svom dozna ona za svu poviest ludila Cyra Hawkins-a, a ne osta joj tajnom ni viest o novoj palači, ili ludnici, kako su Fiv-Forščani običavali zvati novo sagradjenu kuću na brežuljku. A kako i ne! Ta i nju je bog obdario onom, koli čudnom toli otajstvenom instinktivnom moći, koja je prirodjena cielomu njezinu polu, kojim će naslutiti razriešiti i najumnije zagonetke mužkih nauma. Odluči dakle i ona upoznati se malo s bližega s tajnim životom Hawkins-ovim, te zaviriti u samoću i zabit njegove palače na brežuljku.

Kako rekoh, osnovanu osnovu naumi baš toga dana izvesti, te s toga krenu poprečke prama brežuljku. Dospjela već med grmlje, koje se prostiralo podnožjem brežuljka, kad joj na jednoč nešto na um pade te zadje medju šikarje, koje je s jedne strane vodilo k brežuljku s druge pako k izlazu podzemnih prokopa. Ta velika opreznost njezina privede ju tim sjegurnijemu cilju, te ona sbilja dopre na brežuljak ni od koga čuvena a još manje vidjena. Na jednoč se stvori pred njom cilj njezinih težnja te davno željkovani premet vidjenja: sgrada bez života, pusta, samotna i zabitna. Nu nestalna, ko i sve žene, na jednoč klonu, te o odvažnosti i srčanosti, koja ju ovamo vodila, sad više ni govora. Glavom joj munuše kojekakve strave i ukaze i najednoč probliedi, zadrkta cielim tielom, kao da vidi pred sobom svu kalifornijsku divljač. Ne bi joj gore biti moglo, da se je našla usred samih medjeda, tarantula, zmija i pijanih divljaka. Nekoliko časaka — kako sama poslije reče — bilo joj je tako pri duši, kan da će taj čas bogu dušu dati.

Koli silna da je bila bojazan i strava njezina, ponajbolje se vidjelo po tom, što najednoč dignu sa zemlje tri ovelika kamena, kano oružje, kojim je odlučila braniti se na život ili smrt. Kad već vidje, da joj životu od nikud re ima pogibelji, spusti kamenje te dignu dvie gabrle, koje joj bijahu iz kose izpale, kad se je za kamenjem prigibala, stavi ih med ustnice, te poče rediti i gladiti svoju crnu kosu, koja joj se je na jednoj strani malo uzkuštrala bila. Izza toga se maši rukom u žep lanene gornje haljine, koja ju branjaše od kiše i prašine, da vidi, je su li u nutri rubac, posjetnice i bočica mirodija, najnuždnije ženske stvarce. Našav sve to u žepu, pohiti bahato napried, koracajuć korakom svjetske gospodje, što joj je osobito pristajalo. Približiv se sgradi, podje uz stubobodnika, te došav do velikih vrata, pozvoni, pri čem joj je na licu sievala velika sbilja i dostojanstvo. Premda je dobro znala, da joj se nitko odazvati ne će, ipak počeka nekoliko primjerenih časaka, a izza toga uze obilaziti cielim hodnikom i zatavankom te pregledavati i opipavati zatvorene rešetke na velikih prozorih, koji su mal ne do zemlje dopirali. Nakon duljega pretraživanja i obilaženja dodje napokon do nekoga kapka, koji bijaše na pô otvoren, te kroz koji se moglo doprieti u samu sgradu. Pritisnu rukom, kapak se otvori, a ona udje u obližnju sobu, popostav prije malo kod prozora, gdje si je u staklu prozora, kao u kakvom zrcalu, naherila još bolje i onako već nahereni šeširić, te uzdigla i stegla svoju dugu haljinu.

(Dalje sliedi).

POUKA.

William Shakespeare.

(Konac.)

Shakespearove drame mora prosudjivati čovjek prema ustroju pozorišta, za koje su pisane; mjerit njihovu sceneriju, njihove promjene po današnjem vieku, bila bi velika pogreška. Sh. bijaše ponajprije članom kazališta Black friars (crna braća), što ga Burbadge otvorio 1574. tik pred vratima Cyti u bivšem samostanu, jer premudri gradski zastupnici ne dozvoliše, da se osnuje u samom gradu toli bogumrzki zavod, van ako se polovica prihoda plati ubožkoj blagajni. Poslije (1593) osnova Burbadge i „Globus-Theatre“, gdje je Sh. ponajviše radio i prikazujuć i pišuć drame. Stalna ova kazališta bijahu udešena poput starih englezkih pozorišta, kadno se je jošte nedjeljom prikazivalo u dvorištu krčme. Dvorište bijaše pregradjeno u dvoje. Prednja strana bila je gledalištem, mjesto za ogradom pozorištem. Sa strane gledališta bila podignuta drvena lazila, na način današnjih

Digitized by Google

Požar katoličke crkve u Banjoj Luki.

Digitized by Google

loža. Pozorište stajalo je nešta više na drvenih stupovih, a s traga visijahu sagovi, iza kojih su glumci izlazili. Takova bijahu po prilici i stalna kazališta, samo pozorište bude promienjeno. Oko cielog pozorišta budu izvedene drvene galerije na dva sprata, sa dolnje visijahu sagovi poput današnjih kulisa. S traga u sriedi stajaše neka vrst drvenog balkona na stupovih, medju kojima se je nalazilo malo pozorište, za dvie tri stube više od velikog pozorišta. O sadanjih dekoracijah ne ima dakle ni govora i po tom se tumače česte sceničke promjene u Shakespearovih komadih. Balkon na stupovih mogo je značit pravi balkon (Romeo i Julija, malo pozorište (Hamlet), kuću (Otello), zid (kralj Ivan) i dvoranu (Julij Cezar). Na gornjoj galeriji pozorišta sjedjahu svirači, na dolnjoj otmene gospodje pače i kraljica. Pred sagovi s obje strane pozorišta smjestila bi se velika gospoda, prijatelji kazališta na stolicah, dočim je drugo občinstvo stajalo pred pozorištem. Velika gospoda niesu imala prilike ljubavnim spletkam, nije tu bilo plesačica, glumica i pjevačica, jer su i ženske uloge prikazivali mužkarci navlastito dječaci. Po tom se vidi, da u ono doba nije bilo na pozorištu ni sjaja ni razkošja, te se je više pazilo na sadržaj drame i na vještinu glumaca, nego li na sjaj dekoracija i odiela i ljepotu glumica. Dan danas preobrazilo se je naše pozorište posvema, dan danas traži gledalac ne samo za uho, srdce i duh, već i za oko naslade, i po tom nije moguće, da se Shakespearove drame prikažu na priprostom staro-englezkom pozorištu. Razvijeni mekanizam doskočio je vele težkoj zadaći, spregnuti ne brojene promjene Shakespearove pod pravila moderne scenerije. Kean, sin slavnoga glumca i bivši ravnatelj Drury-Lane kazališta posvetio je dapače Shakespearovim dramam toliko pomnje, da ih je uz vierno historičko odielo i dekoracije dao prikazati sa svimi promjenami podpuno, ne izbrisav ni riečce.

O glumačkoj vještini Shakespearovoj došlo je vrlo malo viesti do nas, al nam vele, da je bio velikim vještakom. Aubrey veli, da je „van reda vješto“ prikazivao, a Henri Chettie, da je „osobito vješt bio svomu zvanju“. Najbolja uloga bijaše mu „Duh“ u Hamletu. Prikazivao je i kraljeve, staroga slugu u glumi „Kako vam se mili“. Zadnji put izidje na pozorište g. 1603. u „Sejanu“ tragediji od Ben Johnsona, najboljeg mu prijatelja, koj Shakespearu zahvaliti ima, da su njegove drame primljene bile, pošto ih je ravnatelj već odbio bio.

Kraljica Jelisava, a poslije nje Jakob, cienjahu Shakespearove radnje visoko. Uz toliku slavu rasla mu je i sreća. G. 1597. kupi si u Stratfordu preliepu kuću sa gospodarskimi sgradami i vrtovi, a poslije je svake godine sve to više zemljišta prikupljivao, zna se dapače, da je je bio i glavničar, te je susjede novcem pomagao. G. 1601. umre mu otac.

Iz samih njegovih pjesmotvora ne može se ništa doznati ob osobi velikog pjesnika, svuda je uklanjao svoju osobu, samo je sviet izticao, pače veliki broj njegovih soneta ne veli nam ništa. Sh. ih je, kako najnovije iztraživanje dokazuje, pravio je za svoga prijatelja. Negdje oko godine 1604. dakle u 40. godini preseli se Sh. opet u svoje rodno mjesto, odrekav se glumačkog zvanja. Tu je gospodario u blagu miru, tu je i nadalje pisao bezsmrtne drame, tu si steče svojim poštenjem, blagim srdcem i dosjetom mnogo i premnogo prijatelja.

God. 1607. udade Shakespeare kćer si Suzanu za Johna Hulla, liečnika u Stratfordu. Iste godine umre mu brat Edmund, koj je takodjer glumcem bio. G. 1616. malo prije njegove smrti udade se mladja kći Judita za Tomu Quincy-a, vinara. O njegovoj smrti zna se malo. John Ward pripovieda: „Shakespeare, Drayton i Ben Johnson bješe se sastali u veselu družtvu, gdje se je junački pilo; s toga spopade Shakespeara vrućica, te malo zatim i umre. Umro je 23. travnja 1616., te bje zakopan u crkvi Stratfordskoj, gdje mu i sada grob stoji. Poslije 7 godina, pade mu i žena u grob, a god. 1649. izumre porodica njegova posve.

Shakespeare sastavio je 36 dramatskih radnja, epske pjesme „Venus i Adonis“ i „Lukreciju“, i znatan broj soneta i nekoliko lirskih pjesmica. Epske pjesme izdade sam, al drame ugledaše tekar po njegovoj smrti 1623. sviet u jednom skupu, dočim su pojedince doduše prije tiskane za života, al bez dozvolje pjesnika, te su pune pogrešaka i to sliedećim redom: Ukroćena goropad (1595.), Hinko VI. (1594.), Tito Adronik (1594.), Hinko VI. (II. dio 1595.), Rikard II. (1597.), Rikard III. (1597.), Romeo i Julija (1597.), Zaludna ljubavna muka (1597.), Hinko IV. (I. dio 1598.), Mnogo vike ni zašto (1600.), Ljetni san (1600.), Trgovac mletački (1600.), Hinko IV. (II. dio 1600.), Hinko V. (1608.), Vesele žene vindzorske (1602.), Hamlet (1603.), Lear (1608.), Troilus i Cressida (1609.), Perikle (1609.). Izim tih izidjoše u skupnom izdanju drame: Julio Cezar, „Što vam se hoće“, „Što vam se mili,“ Bura, Hinko VIII., Antonij i Kleopatra, Otello, Onibelin, „Dva plemića veronska“, „Komedija pomutnje“. Zimska pričica, Koriolan, Makbet, „Mjera za mjeru“, „Dobar konac“, Timon atinski, kralj Ivan. O svih tih djelih u kratko govorit, izticat svuda krasote i vrline nije moguće na malenu prostoru, jedino se čovjek može divit vanrednoj sili njegova genija, koj je u toli kratko vrieme toliko bezsmrtnih djela stvorio. Kod nas počelo se doduše prikazivat Shakespeare-a, al svakako očekujemo od naše hrvatske „Matice“, da će poput primjera česke izdat sva djela britanskog velikana u vrstnom hrvatskom prievodu.

Divna je slika Shakespeare u poviesti čovječanstva, silni genij izvi se svoga skromnog gniezda u kratko nebu pod oblake, i tu je obasjavao sviet, njegova djela obuhvatiše sve strasti i osjećaje, Shakespeare predoči zrcalo, ne samo svomu vieku, kako Hamlet veli, već svim vjekovom, u njem vidimo čovječanstvo, kakvo jest. Po-

Digitized by Google

sve istinite su rieči, što mu ih prijatelj Ben Johnson izpjeva:

Sjaj nam zviezdo ti pjesnika s neba,
Propalu nam pozornicu diži,
Koja noćju sakrila bi lice,
Da joj nema svjetla tvojih djela.

A te rieči vriede i danas za vrieme dramatske prostitucije i ludorije, od koje ne ima boljeg uztuka od bezsmrtnih drama avorskog labuda.

Borbe životinja.

Nap. P. Kr.

I.

Nije li to nesklad u veličajnoj harmoniji naravi, kad na jednoj strani vidimo grabežljive životinje, koje su groznim oružjem, lukavstvom i otrovnimi zubi oboružane, da se svoje žrtve dočepati mogu; dočim su s druge strane progonjene životinje najoštroumnijim oružjem za obranu i zaštitu, kao takodjer varkom obdarene, da svoje progonitelje nadhitre? — Razbojnika i lupeža u svakom redu životinja ima. Sjetimo se samo plemena orijaških mačaka, lavova, tigara, pardosana, leoparda, jaguara, risova, zatim medjeda, vukova, hijena i t. d.; razmotrimo bezbrojne razbojnike medju pticami, vodozemci, ribami i zareznici. K čemu sve te lupežke čete imenito otrovne zmije, škorpijoni, pauci ikneumoni medju osami, koji svoja jaja nesu u tjelesa drugih zareznikah, od čijeg se životnoga soka ovi nametnici razvijaju? K čemu mnogobrojni, dielomice vrlo pogibeljni nametnici u i na tielesih sisavaca, ptica, riba i t. d. K čemu borba na život i smrt medju istimi nevidi? — Ne čini li se, kao da je zemaljska narav samo zato tuj, da nigdje mira, već svagdje samo boja, boli, smrti i propasti bude?

Svako ćutljivo srdce mora sirotu sjenicu sažaljivati, koja buduć nježna majka težkom si mukom gniezdo gradi, u to liepo gniezdo jaja snese, toli strpljivo na njih sjedi, dok se mladi ne prokljuju, a to često samo zato, da joj upežka kreštelica (šojka) materinju radost otme.

Kako li srdašce nježnoga kolibrića kuca, kad ogavni pauk ptičar na kolievku djece mu nahrupi, da golim, nespretnim i bez pomoći ptičicam krv izsisa! Nježna ptica sve sile napne, da oštrim kljunom proćera lupeža. Često se sluči, da junačkom hrabrosti, gorostasnoga pauka, koj je često 8 cm. dug, proćera; često ipak u ljutu boju pauk svojimi kliešti uhvati brižnu majku, te ova postane žrtvom ljubavi i viernosti.

Čudnovato je, da se mnogi grabežljivci, pošto su plien zaplienili, medju sobom poput pravih lupeža, posvade, da ga opet jedan drugomu otimlje. Vuci, hijene i t. d., koji obično u družtvu medjusobnom ne živu, udružavaju se, kad plien love. Često se sdružavaju u velike rulje, da pasuće stado napasti uzmognu. Nu čim su postigli, što su nakanili, udari jedan na drugoga.

Takovih borba ima takodjer medju grabežljivimi pticami. Brzan (Fregattenvogel, Tachypetes aquilus) na pr. ima toli kratke noge, da njimi pticu jedva prihvatiti može; usuprot ima jaka krila i užasan kljun. Buduć kralj uzduha nadkriljuje brzinom sve ptice. Vrteć se u nadoblačnoj visini vreba, nije li gdje koja grabežljiva ptica ribu zaplienila. Čim gdje sretna lovca opazi, baci se na nj brzinom trieska, da plien, koga je uplašena ptica pustila, u zraku uhvati. Istom se lovačkom vještinom služi takodjer sjedoglavi orao Amerike. Sjedeć gdje na strmoj klisurini pokraj mora, motri, poput lukava diplomate, svaki okret manjih ptica grabilica, te umie sgodan trenutak za svoje interese izvrstno upotriebiti. Začuje li veseo uzklik n. pr. slavodobitnoga morskoga orla, zaboravlja na sve krvno rodbinstvo, te plaši svoga sretnoga šuru toli dugo, dok, da brže letiti uzmogne, krvareću ribu ne spusti. Jači lupež ugrabi padajući plien, da ga mirno proždre, pobiedjeni pako mora Bogu hvaliti, ako je bez krvave rane pobjeći mogao. Mnoge ribe grabilice n. pr. štuka, proždiru, ako ništa drugoga ne imaju, vlastite svoje mlade.

Mnoge grabilice kadre su često svojom varkom, lukavošću i brzinom mnogo veće i jače životinje nadvladati, nego što su same. Sjeverni morski orao može n. p. vola nadvladati. On se svom silom baci u valove mora, poleti promokao na obalu, tu se oleprša u piesku, te tako pun sitna pieska udari na vola. Svojimi ga jakimi krili toli dugo po glavi bije, dok mu oči pieskom ne zaspe. Zaslieplen vol bjesni i kao mahnit bježi, da progonitelju izbjegne, toli dugo, dok se umoren ne sruši. Von Buch, komu se to prije nevjerojatnim činilo, obsvjedočio se sam glavom ob istinitosti toga na više mjestih norvežke obale.

Lukavost lisice poznata je. Neki je lovac dulje vremena tetu iz daleka motrio, kako sveudilj na odpiljen panj i opet s njega na tla skače. Tako se je lisica na čudnovat način više dana u skakanju vježbala. Napokon se motriocu stvar razjasni. Vepar dodje sa mnogobrojnimi praščići do panja. Lisici dulje već vremena sladka pečenka mirišala, al se sveudilj oštrih i jakih zuba stare plašila. Čim se pako obitelj panju približila, uhvati lisica iznenada mlado prase i skok s njim na svoj bedem, oko koga biesna prasica uzalud bjesnila. — Kako li je lasica malena prema često poput mačke veliku parcovu? Al ipak ne ima većega dušmana parcovu, nego li je mala lasica, koja i najvećega svojom gibkosti nadvladati može.

Mnoge se životinje na život i smrt bore ne samo za hranu si, već takodjer za stan, za lovište, s ljubomornosti za ženku. Poznate su borbe kokota, roda, vrebaca, da i istih krotkih golubova, kad se pare; isto tako krvave borbe pasa, mačaka, bikova, pau-

Digitized by Google

kah, mravaca, pčela i t. d. Čim je u koje životinje duša na višem stepenu, tim su joj borbe lukavije i uztrajnije.

Ponajsmješnije su borbe majmuna. Majmuni se služe svimi varkami i svakom vještinom. Slabiji, koga proganjaju, mora često nehotice u strahu čudnovato po zraku skakati, od vrška se jednog drveta na kraj grane drugog baciti i to često u daljini od dvadeset do trideset i više decimetara. Kad bjegunac na kraj grane padne, prigne se ova, te ga za čas baci opet u vis. Sad se u tom trenutku majmun još i sâm od grane odtisne tako, da poput striele često još jedared toli daleko u zrak frcne služeć se pri tom repom ili zadnjimi nogami kao krmilom. Pukne li pod njim prva grana, on se prihvati druge, pukne li i druga, njemu i treća dobro posluži. Česa se prednjimi rukami dočepati ne može, dočepa se zadnjimi ili repom.

Prekrasno nam opisuje borbu majmuna savjestni motritelj, dr. Brelun, u svom djelu „Illustrirtes Thierleben“. Mi taj opis ovdje u kratko priobćujemo, da to izvrstno djelo preporučimo: „Kad se je rulja majmuna u tom složila, gdje će im stan biti“, veli Brelun, „započne pravi njihov majmunski život sa svom svojom borbom i bojem. Najvrstniji mužki član postane vodjom. Ova mu se ipak čast ne daje (republikanski) „obćim pravom glasovanja“, već (pravo monarkički) poslije vrlo ljute i uztrajne borbe svih ostalih starih mužkaraca. Najdulji zubi i najjače mišice odluče bitku, a s njom i vodstvo. Tko se dobrovoljno podložiti ne će, bude zubmi i udarci kažnjen i prisiljen. Jakoga zapadne kruna; u zubih mu je mudrost. Od podložnika zahtieva se ne ograničena pokornost. Vitežka pristojnost prema krasnom spolu ne spada na njega: jurišem predobiva silnik naplatu ljubavi. Jus primae noctis ovdje još i dan danas u podpunoj krieposti zakona obstoji. — Jao si ga ženskomu članu čestitoga toga družtva, da se zaboravi, te da se upusti u ljubakanje s kojim golobradcem; kazna je stroga bez pardona. Koja bi majmunica na gospodara si zaboraviti htjela, bude pljuskana i skubena i kečkana; mladić majmun, koj bi pogriešio proti zakonu harema, kojim se oholi sultan toli ponosi, padne u groznu nemilost! — Postane koja rulja prevelikom, odieli se od glavne pod vodstvom kojega jakoga subrata manja, a borba za vodstvom započne novom žestinom.

Majmunice željno čiste i snaže dlakavu odjeću silnoga gospodara, svakoga dosadnoga nametnika pomno potraže i odstrane, a sve ovo majmun vodić dostojanstvom paše dopušta, pače mu to ugadja. Zato se on takodjer vierno za sigurnost svojih robinjica brine. Na sve strane šalje svoje nemirne poglede; nikomu ne vjeruje! i tako malo ne uviek u pravo doba slučajnu pogibelj speti.“

Nije li ta majmunska poviest vierna slika nepouzdajuće se čovječje despocije, koja takodjer vrlo malo drži do „slobodnog izbora naroda“, al tim više do praha, olova, priekog suda, diplomacije, vješala, tajne policije. — Čitajmo poviest prevrata državnih vlada u Kini i Indiji.

Jači se majmuni i od grabežljivih životinja i od ljudi smjelo brane. Mnoge se vrsti brane koljem, granami, te se nabacivaju kamenjem, plodom od drveća i drugimi stvarmi na protivnika. Isti jaki slon dobavi se često batina. Kad bi se on usudio, da dirne u njihov ručak, sa drveta uzmu po njem mlatiti jakim koljem.

Poznajemo preko sto vrsti otrovnih zmija, koje od otimačine i ubojstva živu, ne pitajuć, je li to pravo ili krivo. Male ljutice (Echidua ocellata) u visočinah Peruva, koje su jedva 24 c.-m. duge, posjeduju toli jak otrov, da najjači čovjek, ako ga koja ujede, za tri časa umrieti mora. Grozna pugavica (Caunacutchi Surucucu, Buschmeister) u Guineji i Braziliji, koja se u sve boje puge prelieva, koja debela kao čovječje stegno, a 24 do 30 dm. dugačka postaje. uloviti će i najbrži plien, te ne će ni pred čovjekom bježati. Isto je tako i zmija klopotuša ili čegrtuša pogibeljna, koje ima od Brazilije do Kanade.

Neotrovna boa (Boa constrictor) u vrućih priedjelih Brazilije plazi na drveće i vreba u njegovu granju na prolazeću divljač. Vodena boa biva do 100 dm. duga, te lovi u močvarah i jezerih nedužne srne i lame.

Vitka klupkovica (Cipo, Wickelnatter) plazi i na osovita šumska drveća posve sklizke kore, da nježno leglo ptica pohara i pojede.

Svaki od ovih lupeža ima se uzprkos otrova i jakosti opet proti osobitim neprijateljem, koji od njihova mesa živu, boriti. Dindušman n. pr. čegrtuše jest prase, koje svojimi zubi jaku ovu zmiju za šiju hvata, tresuć ju onesviesti, pak onda ju slastno do glave, koju ne dirnutu ostavlja, poždire.

Indijski ikneumon baca se strelimice na krepku naočarku, ugiblje se svojom brzinom smrtnu ugrizu i silom joj čeljust raztvara tako, da neman bez pomoći pod noge mu pada. Pisar (Sekretärvogel, Serpentinarius cristatus), koj je jedan metar visok, te u Africi žive, ima na svojih krilih čvoruge od kosti, kojimi udarajuć žviždajuće, oganj frcajuće i u vis se dižuće zmije omamljuje i oštrim im kljunom moždjane razdire. Kadkada uhvati zmiju čapci i kljunom, te se podigne u zrak visoko, da ju na tla pusti, i onda razmrvljenu mirno proždre.

Najvrstniji lovac zmija jest 18 dm. visoka argolroda. Ovaj gorostas mirno prolazi kraj močvarne obale Gangesa. Iznebuha urone kljunom u močvaru, podigne ga pobjedonosno, a u njem se sdvajajuća zmija previja, koju na jedan dušak progutne. Često se više tih ptica radi pliena medju sobom potuku. Biesno čegrtanje njihovih kljunova prizivlje tada jastrebe i vrane, koji pravdu tih velikana lukavo upotriebe, pak si ubit plien prisvoje.

Digitized by Google

Medju životinjami opire se uviek oružje oružju, varka varci. Gotovo svaka progonjena životinja ima od napadajâ neprijatelja svoju obranu. Mnoge se slabije životinje, imenito medju kukci, čine, kad neprijatelja opaze, mrtvimi, da ih on ne opazi. Možemo to viditi na kukcih, koji nam voćke haraju. Jež, dikobraz (Stachelschwein) i ježina (Stachelfisch) pèrê na zube neprijatelja svoje bodljike. Puževi, školjke, želve, pasanci itd., povlaće se u svoje ljuske. Leteće ribe podignu se pred neprijateljem iz vode u zrak. Crnokrvka, kad joj se neprijatelj približi, zakali svojim crnim sokom vodu; kad divlje patke sokola golubara opaze, mlate krili po vodi, te podignu nad sobom kano maglu, da se pred bistrim mu okom sakriju. Munjevita jegulja udara pače na svoje napadatelje galvaničkimi udarci. Pčele, ose, stršeni brane se svojimi žalci; brzi zec nalazi spas u biegu. U najvećoj se stisci u najbržem bježanju u tren oka okrene na protivnu stranu, tako da pas, koji će ga tobože sad nà uhvatiti, tromošću svoje mase napried još srne, a on mu uzmakne.

Mnoge plahe životinje kao pasuće srne, antilope, flamingi i t. d. imaju svoje predstraže, koje, čim pogibelj opaze, odmah se oglase, da cielo jato u bieg skoči.

Mnoge si životinje umjetne, često vrlo domišljate stanove grade, da sebe i svoje mlade občuvaju. Krojač (Schneidervogel) Indije prede svojim kljunom i nogami od vune nit, ovom niti prikopči na kraj grane dva lista, a od njih načini kesicu, u njoj pako sagradi gniezdo, da tako ovamo niti zmija, niti kuna doprieti ne može. Tkalica i plazica vješaju svoja gniezda na nepristupne hvoje, u koliko moguće na takove, koje nad vodom vise, da im leglo u miru i pokoju bude. Pauk rovac južne Francezke kopa si jamu u strmoj laporastoj stieni; ovdje udobno živi, a za veću sigurnost načini si i poklopna vrata s točnom sglobnicom. Vratašca su načinjena od nitih i ilovaka, iz vana su posve laporastoj stieni nalična; iz nutra su sklizka, te malimi rupicami providjena tako, da tuj stanujući pauk svojimi ih nogama čvrsto držati moze, ako neprijatelj mu u stan uljesti kani.

Zagonetna i otajstvena je ta borba u cieloj životinjskoj naravi. Ne čini li se, kao da uzvišeni, koj je nad svimi borbami i nad svakim djelom životinjske naravi, jednom rukom gradi, a drugom opet ruši? Ne čini li se oružje, koje je jednoj životinji s ljubavi dao, da se hrani i uzdrži ljubavju od drugih, na koje se isto uporavlja? — Ne vlada li Premudri svietom, koj je vječna ljubav? Ili da vjerujemo u sliep, bezuman slučaj, koj je ovo dobro proračunano i oružje protu oružju stvorio? — Gdje da nadjemo ključ, da odgonetamo ovu zagonetku naravi?

Mi posjedujemo ključ dakako, kojim ovu zagonetku predivno riešiti možemo, da si um i srce umirimo. Nastojati ćemo, da vam taj ključ u sliedećem članku pružimo.

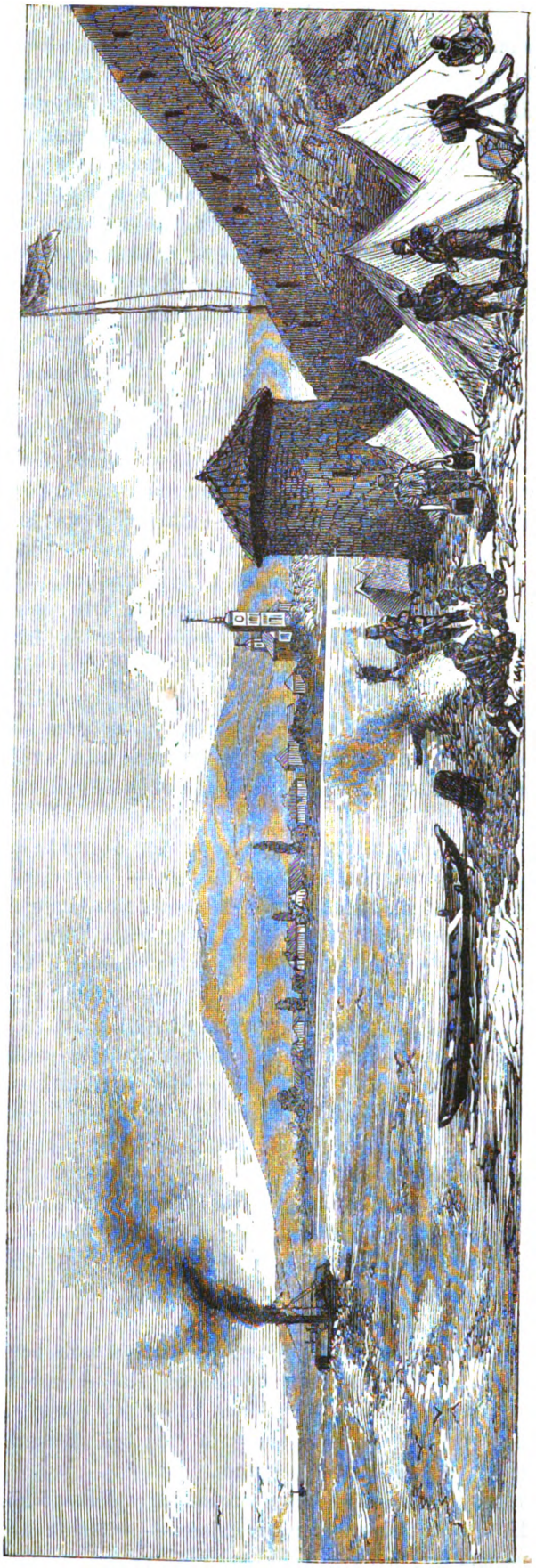

Kladovo.

Digitized by Google

II.

Imamo neoboriv dokaz za to, da su sva protuslovja u božjoj naravi samo prividna, t. j. samo u granicah čovječjega znanja, ne pako u premudrosti Stvoriteljevoj osnovana: dokaz je to izkustva. Hoćemo li znati, je li koj računu valjan, načiniti ćemo pokus ili probu. Kad nutarnji zaključci računa slabu račundjiji i ne bi posve jasni bili, uvjeriti će se ob istinitosti računa, ako se pokus slaže. Tako je takodjer sa zakonom naravi.

Ne će li tko u njegovu valjanost vjerovati, jer mu nutrnji savez izmedju uzroka i djelovanja jasan nije, jednostavno će pokus načiniti. Napoleon I. n. pr. nije mogao pojmiti, kako bi doticaj bakra s cinkom u stalnih okolnostih proizveo iskru poput munje, koja bi u tren mogla ubiti i bika. Dodje u laboratorij parižke akademije, podsmjehava se onda još novu obretu Galvanijevu, pruži jezik uzprkos svim opomenam medju pole galvaničke baterije i — pljusk! — munjevina ga toli nemilo ošinu, da se je onesviešten na tla srušio. Sad povjerova zakonu naravi, te mirno i tiho uzmaknu.

Hoćemo li znati, da li je koje drvo na vrtu, plemenite ili neplemenite vrsti, kušati ćemo mu voće. Isto se tako možemo o višoj shodnosti svih borba, svih prividnih zabluda i opreka u carstvu naravi obsvjedočiti, ako plodove istih na velikom drvu stvorbe razmotrimo.

Svikoliki posljedci svih prevrata, svih borba i boli zemaljske stvorbe divno su veliki i krasni.

Iz kaotične pomutnje zemaljske materije proizašla je veličanstvena harmonija svieta zviezda — osnovnost, koja premudrost Stvoriteljevu u svih sferah proslavljuje.

Skrajni posljedak svih borba i prevrata, što su kroz milijune godina na našem planetu ognjem i vodom, burom i potresom bivali, jest sadanje stanje razvoja naše zemaljske površine i današnji red naravi.

Od prividne pomutnje i zablude u raznih stepenih razvoja poviesti zemlje postajala je sve veća bujnost života tako, da naš zemaljski stan nije u nijednoj prijašnjoj periodi velikom većinom puniji cvieta i plodniji proizvodi bio, nego danas.

Skrajni napokon posljedak svih tjelesnih i duševnih borba, svih opustošujućih ratova, svih kužnih bolesti, svih krvarećih rana i svih ljutih boli, koje je rod čovječanski podnositi morao, jest stepen napredka današnjih kulturnih naroda.

Tako pobjedjuje i slavi slavu napokon u svih borbah istina nad sjenom, život nad smrti. Ako premudri vrtljar od velikog drveta života sve bolestne i prebujne grane i odreziva, čini to samo zato, da čim krasnije drvo uzgoji, da ga što bolje uplodi.

Svakomu motritelju, koj u vremenitu vječnost vidi, koji silan i svet zakon stvaranja osjeća — svakomu mislećemu umu prestavlja se veliki zakon stvaranja u istoj mjeri, kako mu se je znanje usavršilo i uciepilo: Borbom k pobjedi, bolju k radosti, smrću k višem životu. Ovim državnim temeljnim zakonom zemaljske kuglje razrješivaju se sva neprijateljska protuslovja u divnu harmoniju države božje.

Nekoje činjenice neka nam zakon naravi: „Borbom k pobjedi“ razjasne. Zanimiv primjer o tom, da pravilno život smrt pobjedjuje, pruža nam neki darovit motritelj naravi u sliedećem izvještaju:

Neki morski orao jedri laganim lietom ovamo nad jezero, koje su si divlje patke stanom izabrale, da si plien potraži. Čim su patke neprijatelja si opazile, polete u vis, te brzaju površinom vode ovamo onamo. Ovako leteć mogle su se patke od proganjajuće je grabežljivice ptice najlaglje spasiti; tromi bo morski orao ne može patku u zraku uhvatiti. Pošto se četvrt sata uzalud trudio i mučio loveć, ode nevidom. Kad ga iz vida nestalo, puste se patke opet mirno na vodu, te su si hranu i opet tražile kao i prije.

Malo zatim pojavi se pogibeljniji neprijatelj — evo brzokrilca sokola-selca, koj nerado na sjedeću pticu navaljiva, leteću usuprot sasvim lasno uhvati. Da ovomu neprijatelju uteku, niesu se patke u vis podigle, već neprestano pod vodu ronile i tim podpuno postigle, da ih lupež svojimi nokti zahvatiti nije mogao. Pošto je taj soko do deset časova bezuspješno ovamo onamo lietao, ode i on.

Jedva po sata kasnije eto ponajopasnijega neprijatelja, strašnoga jastreba-golubara, kojemu je sve jedno, da li ptica leti ili sjedi, on ju svakako lahko uhvati. Progonjenim postane sad vruće; što da sad učine? Jedna svakako mora poginuti! Ali ne; ptice si opet varkom pomogoše. Čim neprijatelja opaziše, dadoše si znak opomene, i eto ih svih kao na zapoviest u hrpi, gdje svom silom okolo sebe po vodi krili pljuskaju i vodu u zrak frcaju, tako da su nad sobom kao gustu maglu stvorile, kroz koju nije bilo moći viditi. Golubar proleti nekoliko puti kroz tu umjetnu maglu, al svaki mu se put oči vodenom maglom zališe, da nije patke viditi mogao, te napokon ode i on. — Život pobjedio smrt; patke i opet veselo i mirno dalje ribarile.

Sudjelovanje protivnih sila, koje nam se u carstvu životinja borbom čini, prodire kao glavni uvjet kretanja i višega razvoja bivstvovanja cielu zemaljsku stvorbu. Ima li se koje tielo kretati, mora buduć nigdje absolutne praznine ne ima, drugo od svog mjesta maknuti; ima li koja sila djelovati, mora na odpor naići. Svagdje sudjelovanje dvaju činbenika stvara treći: kao što goreći plin i kiselac plamen, jestna i niječna munjevina iskru.

Ima li bilina rasti, mora si hranu iz svoje blizine uzeti, a da to uzmogne, mora slučevine susjednih tjelesa razlučiti, da si uzme, što treba, što pako ne treba odbaci. Život životinja viši je stupanj razvoja bilina. Porod svake životinje naviešta smrtni čas množini ži-

Digitized by Google

votnih tvorina, koje će joj hranom služiti. Kao što se bilina sa svojom sejom za svjetlost i tlo bori, tako biva takodjer u carstvu životinja. Medjusobno ograničavanje opreka jest temeljni karakter i životni uvjet zemaljske stvorbe. I misli božje, koje se u oblih zemaljskih tjelesih utjeloviše, mogu se samo u formi borbe pojaviti.

U borbi života, ma se takodjer i smrću pobiedjena svršuje, ne može se ništa bitna božje tvorbe izgubiti. Tuj se ne gubi niti tjelesna tvar, niti sila; samo oblik propada, biće ostaje i nadvlada. Smrt i život medjusobno ovise, medjusobno su si nuždni. Svaka smrt u naravi ujedno je bol poroda nova oblika bivstvovanja. Roditi se i umrieti samo su različiti oblici djelatnosti stvaranja vječne ljubavi.

Bitnost zemaljskoga života samoga nije ino, van neprestano djelomično izumiranje iztrošene tvari i ponovljeno utjelovljivanje zadobljene hrane. Čim se podpunije, redovitije i brže tvari tiela mienjaju, tim je život stvora savršeniji. Čovječje se tielo n. pr. tečajem jedne godine više krat u svih svojih dielovih, da i u moždjanih i kostih, tvarno mienja. Samo živa duša, gradeća životna snaga tiela, ista ostaje, da priticajuće i odticajuće tvari tiela polag ideje svoga života uliči. Smrt je samo pospješna promjena tvari, gdje život koru, koja mu je pretiesna postala, svuče, da se na višem stupnju razvoja polag ideje Vječnoga utjelovi.

„Živimo li, Tebi živimo, gospodine.
Umiremo li, Tebi umiremo, gospodine.
Ili živimo ili umiremo, Tvoji smo gospodine“.

LISTAK.

Požar katoličke crkve u Banjoj Luki (k slici). Ustanak u Bosnoj još sveudilj traje. Ova uztrajnost razpirila je do skrajnosti fanatizam begova i spahija. Dne 21. kolovoza čitasmo u novinah, da je izgorjela katolička crkva u Banjoj Luki. Vatra uhvati i dvie susjedne kuće, koje do temelja izgorješe. Tim započe navieštena osveta Turaka. Turski vojnici gledjahu smijuć se vatru, a stvari, koje su kršćani iz svojih kućah kušali spasiti, pomagahu pokrasti. Na večer isti dan opet se uzvi silan plamen. Katolička škola, gdje su milosrdne sestre obučavale, u jednoj je vatri. Svi viču i jauču za pomoć — od Austrije! A kršćanski sviet trome prekrstio ruke, dok se tuj za krst podnose muke!

Kladovo (k slici). U novije se doba mnogo spominje grad Kladovo; jer ovdje se ponajviše izkrcavaju ruski dobrovoljci, dolazeći preko Vlaške u pomoć Srbiji. Kladovo (turski Fet-Islam) je na Dunavu jedan sat izpod gvozdenih vrata i Ršave, a upravo nasuprot vlaškomu gradu Turn-Severinu. To je jedan od onih pet gradova, u kojih je Turska najdulje uzdržala svoju posadu radi njegove zamašne strategijske važnosti. Već Rimljani uvidili su tu važnost; jer car Trojan u svojoj vojni na Daciju sagradi tu svoj glasoviti most preko Dunava. Tragovi mosta još su se sadržali, a isto tako i tragovi rimskih utvrda. Kladovo zvalo se je u ono doba Egeta, a spominje ga već Ptolomej. Glasoviti most bude brzo po smrti Trajanovoj (117) po njegovu nasljedniku i zavidniku Hadrijanu dielomice razoren, da tobož ne bi barbari preko njega navalili; nu Egeta zadrža svoju važnost i u kašnjih vjekovih. Kašnje sagradi tu jedan od Severâ (Aleksander ili Flavius S.) most od ladja, i onkraj mosta radi obrane njegove kule: turris Severina (otale ime Turn Severin). Taj toranj još i danas stoji i vidi se s prieda na našoj slici. Car Konstantin sagradi opet most na starih stupovih, da kazni Gote i Sarmate rad njihova robenja. Za seobe naroda stiže Egetu sudbina svih ostalih kolonija, a kako je i kada na starih ruševinah Egete postalo današnje Kladovo, to još nije iztraženo.

Nove knjige. Nikola Šubić Zrinski, glasbena tragedija u 3 čina (8 slika) napisao ju Hugo Badalić, uglasbotvorio Ivan pl. Zajc. U Zagrebu. Tiskom Drag. Albrechta 1876. 47 str. u 12tini. Od srdca pozdravljamo to novo djelo naše domaće umjetnosti, kojemu je glavna osoba ponajpopularniji junak hrvatskoga naroda Nikola, junak sigetski. Na vrlo vješto sastavljene rieči darovitog pjesnika Huge Badalića sastavio je naš čuveni i narodu omiljeli Ivan Zajc glasbu, kako čujemo, preliepu. Imat ćemo prilike pod kraj ovog mjeseca osladiti se tim djelom u našem narodnom kazalištu, te ćemo po prvoj predstavi obširnije govorit o libretu i glasbi. Za sada molimo upravu kazališnu, neka glede dekoracija i odiela (osobito turskoga) posveti ovoj domaćoj operi bar nešta one pomnje, koja se posvećuje tudjim operam.

— Francezka slovnička vježbenica za srednje i gradjanske škole. Napisao I. Kr. Švrljuga. U Zagrebu 1876. Tisak dioničke tiskare. 272 str. u 8mini. Preporučamo tu knjigu i onim Hrvatom nedjakom, koji su rado naučit francezki. Pisac nije diletant, već je navlaš učio romanske jezike na bečkom sveučilištu, te je upotriebio najbolje izvore. Zagrebački „sprachmajstori“ i učiteljice javnih i privatnih učiona ne će se moći od sele izvinjavati, da ne imaju francezke slovnice na hrvatskom jeziku, s čega naša djeca moradoše doći do francuštine via Ahn ili Ollendorf.

Narodno kazalište. Spomenut nam je dosadanje predstave našega dramatičkoga družtva i to: „Velikašicu gradjanskog roda“ od Birchpleifferove; „Zvonimira“ od Subotića, komediju „Žena je suviše liepa“ od Labichea i „Novovjenčanike“ od Björnsona. O svih ovih predstavah može se u obće reći, da su bile savršene, sve sami dokazi vrstnoće naše dramatičke družine. Da govorimo ponajprije o Zvonimiru. Pero nam nekako zapinje od stida i žalosti, kad pomislimo, da je glavni grad Zagreb zaostao za cielom zemljom kod te dične svetkovine, koja nije zabranjena bila, niti biti mogla, jer svetinje, koje je poviest zapisala u srdca potomstva, ne dadu se izbrisati. Mi ne ćemo tu stvar razpresti i potanje iztraživati, to nije ni zadaća beletristična lista, nu svakako moramo izjaviti hvalu kazališnoj upravi, da nam je bar tu svečanu predstavu pripravila, koju je oduševljena sila občinstva, zaboraviv na velike máne same drame, pozorno pratila i živahno odobravala. O samom Zvonimiru govoreno je dosta i u „Viencu“, a još prije u „Naše gore listu“, govorit ćemo samo o prikazanju. Gja. Ružička (Ljeposava) razvila na taj dan sve svoje vrline; čuvstveno, živo prikazivanje, pravi dramatički izraz, divna niema igra, sve to uzhitilo

Digitized by Google

nas je i ovaj, ko što svaki put, kadgodj nas zapadne slast gledat tu vrstnu glumicu na našem pozorištu. Tolika revnost, tolika vještina može biti uzorom svakomu glumcu. G. Jovanović bijaše dostojan, valjan Zvonimir, te svojom vatrom i krepčinom zaklonio neke kukavne crtice te uloge. G. Mandrović kan da je rodjen za tvrdog, neukrotivog Petra bana, svaka rieč bijaše mu gvozdena. G. Freudenreich (Amiko) nadahnuo je onaj nekako nespretni prizor, gdje posla ima, pravim dramatičkim životom. G. Fijan st. (Slaviša) pokazao je i opet, da će po vremenu biti dobar glumac. I manjim ulogam ne ima prigovora, sve je bilo skladno, sve dobro uvježbano. Prešutit ne možemo nikako anakronističkih dekoracija i odiela, skuckanog iz svieh vjekova. Radnja drame pada u XI. viek, a mi imadjasmo pred sobom dekoracije iz dobe renaissanca i roccoco-a, junaci XI. vieka kretahu se pred nama i u kući i van kuće u punoj paradi XVI. vieka. Kad se n. pr. „Strielac vilenjak“ i „vesele žene“ toli vierno kostimiraju, vriedno bi bilo, da se hrvatskim dramam posveti veća pomnja, jer na kojem pozorištu da se traži vierno hrvatsko odielo, nego na hrvatskom. „Velikašica gradjanskog roda“ poznat je igrokaz, mi smo o njem obilnije govorili, a tu spominjemo samo predstavu, da opet iztaknemo majstorsko prikazivanje gdje. Ružičke, gg. Jovanovića, Mandrovića i Freudenreicha. „Žena je suviše liepa“ živo je živcato diete bujne francezke dosjetljivosti. Prizor za prizorom razvija se lako, brzo, sve je začinjeno zdravim humorom i dosjetom i ne dvojimo, da će ta komedija uztrajati u repertoiru. Al se i vješto, prevješto glumilo I veliki i mali glumci osvjetlaše si lice, navlastito gje. Ružička i Perisova, gg. Jovanović, Freudenreich, Mandrović, Ban. U toj predstavi vidjesmo prvi put g. Milana. Vrlo nam je drago, da je naš zavod dobio tu novu silu. Sudeći po prvoj predstavi, g. je Milan glumac izvježban i razborit, te umie dobro karakterisat. Vidi se dakako po načinu deklamacije, da je bio duže vremena njemačkim glumcem, al kako je darovit, okanit će se za kratko te manire. Engažovat ga treba svakako. Novica „Novovjenčanici“ polazi iz pera čuvenoga norvežkoga pjesnika Björrsona. Roditelji udaše svoju jedinicu za mlada čovjeka. Roditelji hoće da imaju kćer za sebe i sad, al ju hoće imati za sebe i muž. Iz toga razvija se borba, gdje dakako muž nadvladati mora. Tu komediju spasi samo vrstna igra naših glumaca gje. Ružičke, Bajzove, i Perisove i gg. Jovanovića i Freudenreicha. Čin je premalen za dva akta, isti se prizori ili opetuju, ili razvlače, a uloga mlade žene do kraja je nevjerojatna. Mnogo predstava ne će ta komedija kod nas doživiti.

Novi izum na polju fotografije. U novije vrieme velik je napredak učinjen na polju fotografije tim, što se je iznašao način, kako će fotografije ostati nepromjenljive i trajne. Novi taj način jest tako zvani pigment ili ugljenopis. Desiv se ovih dana u atelieru gospodina Pommera (u Ilici u Aleksandrovoj kući, kraj brzojavnog ureda) vidjesmo više takovih slika, a medju timi i fotografije nedavno izkopanih zlatnih srpskih novaca, koje je g. Pommer vanrednom oštrinom i preciznosti izveo po nalogu narodnog zem. muzeja. Osim ove nepromjenljivosti ovakve su fotografije vanredno mekane u tonovih i shvatljive za najmanje potankosti. — Osim toga vidjesmo i više portreta sa naravnimi bojami, takozvane chromotypije. Dakako da te fotografije nisu izravno sa bojami snimljene, — do toga problema još nije došla umjetnost fotografijska; nu na snimljenu fotografiju apliciraju se kašnje boje i nadat se je, da će ovaj način doskora obćinstvu omiliti. Gospodin Pommer, rodom Danac, prvi je u Zagrebu pred mnogo godina osnovao stalni fotografijski atelier, našemu listu bio je vrlo često na uslugu pri snimanju domaćih priedmeta za naše ilustracije, a na raznih je izložbah, naročito u Moskvi g. 1857. Hrvatskoj na čast najprvimi odlikovanji počašćen. Sad nam je drago, da je on i opet prvi, koj nam nove stečevine na tom polju u Zagreb donosi, tako da za drugimi zemljami ne zaostajemo.

Njemački pjesnik Anastazius Grün ili po pravom imenu grof Antun Auersperg preminuo je nedavno. Premda je pokojnik bio žestok protivnik Slavenom u političkom životu, spomenut ćemo ga ovdje, jer je u istinu bio znamenit pjesnik, jer je u svoje vrieme obćio sa našim Vrazom, te prevodio narodne pjesme slovenske na njemački jezik. A. Grün rodio se 11. travnja 1806. u Ljubljani. On je potomak staro slovenske slavne porodice „Turnogradskih“, koja se je poslije poniemčila i u „Auersperge“ pretočila. Nauke učio je u terezijanskoj i mjerničkoj akademiji u Beču. Poslije smrti otca, dade se na pravoslovje, te je bio na sveučilištu u Gradcu i Beču. Tu se upozna sa Lenauom, Frankom, Seidlom, Dräxlerom i drugimi mladimi pjesnici austrijskimi, te je obćio sa Grillparzerom, Holtejem, Castelliem, tu se probudi u njegovoj duši i pjesma. Da je to družtvo nadahnuto bilo slobodoumljem, razumieva se kao i to, da mu je policajna vladavina Meternihova mrzka bila. Prema tomu stao je Grün učit i poviest i filozofiju. Prva sbirka njegovih pjesama „Blätter der Liebe“ izidje god. 1830. u Stuttgardu, poslije epska pjesma „Der letzte Ritter“, a g. 1831. u Hamburgu satirična pjesma „Spaziergänge eines Wiener Poeten“, s kojih izidje na glas, jer su bile naperene na despotizam tadanje dobe. God. 1836. izdade Grün pjesmu „Schutt“, a poslije sbirku lirskih pjesama „Gedichte“, koje su doživile 14 izdanja. G. 1843. izidje pjesma „Nübelungen im Frack“, a 1850. „Pfaff von Kahlenberg“. Grünova poezija je živa, plastička, slikovita, vidi joj se, da to nije čista germanska krv. Grün bijaše njemački liberalni Austrijanac. Prije g. 1848. borio se je za jozefiinske ideje, god. 1848. govorio je za jedinstvenu Njemačku u frankfurtskom parlamentu, a od 1862. ovamo bio je, sjedeć u „reichsrathu“ ustavovierac i Niemac, te je dapače Slovence, svoj vlastiti narod — jer u Krajnskoj ne ima Niemaca — obružio. Teoretički liberalizam i njemački uzgoj zaveo ga je na tu putanju. Nu ne bijaše odprije neprijatelj Slavenom. Slavenski umio je dobro. Oko godine 1845. učio je slovenske narodne pjesme, pročitao i Prešerna. Njemačke prievode narodnih pjesama priobćivao je u „Sonntagsblätter“ od Frankla, i Prešerna je prevodio. Cielu sbirku prevedenih narodnih pjesama izdao je g. 1850. S Vrazom se je dobro pazio. Cienio je njegove umne vrline i poznavanje narodnih pjesama visoko. G. 1845. posla mu svoj članak o slavenskom narodnom pjesničtvu na ocjenu. G. 1846. poslao je sam Vrazu slovenskih pjesama, te ga moli neka mu šalje viesti o pjevačih, glasbilih i pjevanju istih (Grün veli „naših narodnih pjesama; nije dakle podpuni German bio). Hvali osobito liep izbor Vrazove sbirke. Još g. 1850. pisao je Vrazu zadnje pismo i šalje mu svoj prievod. Tri njegova pisma nalaze se u Vrazovoj ostavini, a Vrazova bit će po svoj prilici u Grünovoj.

Zabava: Noli turbare circulos meos — Persa — Ludjak od Five-Forka. **Pouka:** William Shakespeare — Borbe životinja. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 21. listopada 1876.

Br. 43. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja cena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Nekad i sada!

Spjevao K.

Gdje ste časi, gdje ste ljeta?
Kad no posred burna svieta
Jedva ćutih duše vaj!
Kad mi vile čarobnice,
Uz gusala bajne žice
Stvarale su zemni raj!

Gdje ste divne tajne slasti?
Pojavom kad svete strasti,
Prvog milka primih dar?
Kada ljudske sred nevolje
Puno mašta cvjetno polje
Poda žiću ne znan čar.

Gdje si slavno, davno doba,
Kada kao iz dna groba
Sjeknu kroz noć žarki plam,
Kada narod sav se ganu
Otačbine na obranu,
Da sagradi slavi hram.

Kad u borbi i u radu,
Svak pokaza snagu mladu,
Spreman u boj za svoj rod,
Rieč kad krepka sve probudi,
Te uzplamti tisuć grudi
Nove knjige prvi plod?

Kad seljaka, popa, kneza,
Duh slobode nježno sveza,
Dom svim bješe jedan dvor;
Kad Hrvatu nad sve mio
Samo Slavjan brat je bio,
Slavski pjesnik viši stvor.

Gdje ste časi, gdje ste ljeta?
Zašto još mi kadkad smeta
Siedu glavu uznos mlad?
Kad su vrazi sve zatrli,
Duhom k nebu što no hrli,
Što ne bridi čuvstva hlad.

Gdje ste časi, gdje ste ljeta?
Svud me prati, svud me sreta,
Gluha pustoš, k smrti drum.
Zaman tražim žive duše,
Stari borci izginuše,
Grobni samo gledam hum!

Digitized by Google

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

II.

Pod tvrdjavom protežu se podzemni zatvori, grozni, mračni, vlažni i puni najvećega gada i smrada. Užasno je već i pogledati samo u te jame, a kamo li boraviti u njih ma i najkraće vrieme. Niesu to zatvori kao u drugih naroda, van manje ili veće špilje, izklesane u pećini, gdjegdje samo podzidane i presvodjene, bez suha poda, bez svjetla, jer kroz dugačke i uzke zračne rupe ni sunce ni mjesec zasvietljeti ne mogu.

U te grozne jame baciše one večeri jadne sužnjeve. Prvih dana, dok su ih redom preslušali, bijahu svaki o sebe zatvoreni, a kašnje ih smjestiše dva a dva u dva zatvora, u jedan Nikolu i Savu, a u drugi Manu i Luku. Našav se ova dva takmaca i pobratima zajedno u jednom te istom zatvoru, ne mogoše dugo ni rieči prosloviti, van ležahu mučeć pod teretom težkih željeznih lanaca zakovanih drugim krajem u tvrdu stienu, na truloj blatnoj slami, na kojoj je već bog zna koliko njih jadnika ginulo, trunulo, a možda i poginulo.

Najednom uzdahne Mane.

— Oh Perso, svietla zviezdo moja, ah da mi je samo za časak vidjeti bielo tvoje lišce, laglje bi mi bilo podnositi težke muke!

Na to se oglasi Luka iz drugoga kuta.

— Mene ne poništuju svi moji jadi — ne vidim tebe, ne vidim ni svojih lanaca — nù da me prikuju na dno svieta, vidio bi ipak njezino milo lišce, koje mi svuda i svagda u duši svietli poput žarkog sunašca!

— Oh zašto nas je bog stvorio — uzklikne u to Mane — ili kad nas je već stvorio, zašto nam nije dao, da se mrzimo od srdca, neka junački mejdan odluči, čija li će biti Persa — van bog u naše srdce usadi pobratimsku ljubav, koja se većma utvrdi, kad si me od smrti spasio! — Ah ovako ćemo obadvojica za njom ginuti, a najkašnje i izginuti, ni da je vidimo, ni da je grlimo, ako nam i podje za rukom, da kojom srećom izidjemo iz tog groba.

— Ne gubi se, dragi Mane — prihvati na to Luka — ona će postati tvojom i ničijom drugom! Ti si njezine vjere, a kraj toga u vas je običaj, da se djevojka mnogo ne pita, za koga će poći, već da je udadu roditelji, za koga ih volja! Persini pako roditelji dati će ju radje tebi, nego li meni — katoliku! — Kad ju dakle dobieš, cvala ti uz nju sreća, kad i kad samo sjeti se mene — nesretnog pobratima, koj ću se onda odputiti u daleki sviet, da prebolim težku ranu svoga srdca!

— Ne govori mi tako, dragi Luka! — uzkliknu na to Mane — misliš li ti, da bi ja samo jedan časak mogao uz nju mirno probaviti, znajuć, da je tebi moja sreća urodila nesrećom? — Ne, dragi Luka, ne smiem na to ni pomisliti, a i bila bi najveća grehota, da ju ja dobiem, kad ona tebi većma voli.

— A po čem ti to sudiš — kad ju još niesmo upitali, za koga bi radje? — upita Luka naglo.

— Misliš li, da niesam one večeri, kad su nas uapsili, čuo i vidio, kako se djevojka ugledav tebe, bacila otcu oko vrata te uzkliknula: oh otče — ne daj da pogine junak, koji je spasio tebe i brata! — odvrati Mane.

Na to će Luka mirno:

— Po tome ne možeš razabrat, da sam joj ja miliji, jer se te rieči oteše njezinu srdcu od zahvalnosti, što sam joj spasio i otca i brata!

Umuknuše obadvojica neko vrieme. Najednom se Mane nasmija.

— Ha, ha ludih li nam glava! — Mi ovdje sanjamo o životu i o našem sunašcu, a ne mislimo, da možda nikad više ne ćemo gledati bieloga dana.

— Hoćemo — i to skoro! — prihvati Luka.

— A kako to misliš? — upita Mane naglo.

— Liepo! — izpratit će nas na vrata, te moliti nas još, da im oprostimo, što su nas pritvorili! — Istog dana, kad smo poubili one krvnike, bašibozuke na Babinoj strmini, naslutio sam, da će nas Nathan izdati, te sam odmah poslao pouzdana momka svomu ujaku, austrijskomu dvorskomu savjetniku Marinkoviću u Dubrovnik, da mu javi što se je sbilo, i da ga u moje ime umoli, neka se za me i za vas trojicu zauzme, da nam Turci ništa zla ne učine, dodje li do suda radi bašibozuka! — Taj pako moj ujak velik je prijatelj i Stambulskog i Mostarskog konzula, a kraj toga imade prijateljâ tja na carevu dvoru u Beču! — Ako je dakle moj glasnik sretno stigao u Dubrovnik, ne treba nam se bojati, da ćemo dugo boraviti u tom smradu!

— Oh, Luka, Luka, kad li ćeš prestati tovariti mi na dušu toliku zadužbinu, kojoj se nikada odužiti ne ću moći! — uzdahnu Mane.

U to se začuše koraci na hodniku, koji umuknuše pred njihovimi vrati. Doskora se začu štropot ključeva, težka vrata se otvore, i u zatvor stupi tamničar sa bakljom u ruci, a za njim tri nizama.

— Luka Borkoviću! — povikne tamničar.

— Evo me! — oglasi se Luka.

— Imam nalog, premjestiti te u gornji sprat tvrdjave, u liepu i čistu sobu, — hodi dakle za mnom, da ne truneš više u tom smradu!

Digitized by Google

— A moj drug Mane? — upita Luka prezimice.

— Ostati će ovdje! — odvrati tamničar.

Začuv to, izpravi se Luka na pole te poviknu tamničaru:

— Idi, odkale si došao, pa reci onomu, koji ti to zapovjedio, da ja bez svog pobratima nikud odavle ne idem! Nu reci mu i to, da će i po njega bolje biti, kad sve ono, što kani meni učiniti, ujedno učini i Mani i obim Mandušićem, koji su isto toliko, dapače još manje krivi, nego li ja!

Turci pogledaše jedan drugoga, te prosboriv medju se nekoliko rieči, zatvoriše opet vrata i odoše.

— Mora da im je netko već nešto prišapnuo bio, da imam prijateljâ, kojim se ne bi dobro bilo zamjeriti! — šapnu Luka, čim je bilo nestalo Turaka. — Al počekaj časak, vratit će se Ture i učinit kako ja rekoh.

Tako i budne. Ne prodje bo ni pol ure, al se vrati tamničar sa nizami. Snimiv brzo lance s obih uapšenika, odvedoše ih u gornji sprat tvrdjave i smjestiše u liepu jednu čistu i zračnu sobu. A istog dana premjestiše i oba Mandušića.

III.

Prodje nekoliko dana. Upravo oko podne penjao se Natan Ibderahman brzim korakom strmom stazom put bedema tvrdjave, a odavle prama glavnoj sgradi, nad kojom se vijaše turska zastava. Koščasto mu i žuto lice odavalo je neku djavolsku radost. Sad bi si rukom namjestio fes čas na jednu čas na drugu stranu, sad bi prošao rukom preko čela i zavinuta nosa, mašuć drugom po zraku, kao da se sam sa sobom razgovara, ili kao da kuje osobite osnove. Ušav u hodnik glavne sgrade stupi na otvorena vrata u mračnu kuhinju. Tu ugleda poderano neko i zamazano Ture, kako razteže jufku *) na obrijanoj si glavi, te kako napokon, baciv ju na stol, uze jataganom odrezivati široke rezance. Natan zagleda se neko vrieme u taj posao porugljivim posmjehom, zatim poviknu:

— Ej Hasane, je li Ibrahim efendi kod kuće?

Ture se naglo obazrie te izbuljiv oči u Natana odvrati:

— Bre aferim! — i uze dalje rezati rezance.

— A mogu li k njemu?

— Bre vala možeš!

Natan otvori vrata, unidje u prvu, a odavle u drugu sobu. U ovoj sobi sjedio na skupocjenu ćilimu, prekrštenih nogu bimbaša Ibrahim Faždul pijući dugačku lulu Bijaše još mlad čovjek, crnih očiu, kose i brkova, i obrijana pravilna lica, koje bi se malo ne i liepim nazvati moglo, da mu niesu oči kazivale zviersku neku glupost i divljač. Za onda bijaše zapovjednik gradske posade a kraj toga mladji rodjeni brat gradskog mudira, dakle čovjek mogućan i važan. Ugledav Natana pred sobom, lupi dlanom o dlan, mahnuv došljaku, da kraj njega sjedne. Kad odmah na to unide u sobu kavaz, upita Ibrahim:

— Što voliš, kave, šerbeta ili rakije?

— Rakije, rakije, efendija! — odvrati Natan, sjednuv kraj Ibrahima i ogledav se po sohi diveć se skupocjenim divanom, ćilimom i krasnoj sbirci oružja visećoj o jednoj stieni na zelenoj čohi.

— A ne bi li ti znao, zašto sam te zovnuo? — upita ga Ibrahim mrkim pogledom, kad je momak unio rakiju i čibuk te opet izašao.

— Jok valaj — ne bi! — Van ako je što sbog Perse! — odvrati Natan nasmjehnuv se nekako od neprilike.

— Da — zovnuo sam te sbog Perse — al da ti kažem, da si dosad uludo dangubio, snujuć osnove, kako bi ju prievarom za me predobio! — odsječe mu Ibrahim ljutitim glasom.

— Šta za boga — što se je dogodilo! — uzkliknu Natan prestrašiv se nemilo.

Ibrahim pako omjeri ga ljutitim pogledom te će dalje:

— Dok si ti oklievao, bi li ne bi li onako učinio, kako si nakanio, došla je najprije od mutaserifata zapovied, da sa Lukom Borkovićem što čovječnije postupamo, dok se iztraga ne svrši, — a danas — stiže strogi nalog od Mostarskog paše — da se sva četiri uapšenika imadu odmah iz zatvora pustiti!

Čuvši te rieči, skoči Natan kao da ga je guja ujela, te požutiv još većma u licu, poviknu nekoliko puti:

— Pustiti — pustiti!

Ibrahim mu pako zagrmi:

— Šta ti valja sad tvoja mudra osnova, kojom si se toliko hvalio, kad si toliko oklievao? Ništa — baš ništa — van se možeš, sada povlašiti i postati igumanom, da se niesi baš ban bandava patio!

— Ne bacaj sve krivnje na mene! — iztisnu na to Nathan ljutito — jer jedno ne mogoh ja unapried slutiti, da ćete morati uapšenike izpustiti, a drugo, ne da se toli lahko, kako ti misliš, u kratko vrieme naučiti moja uloga, koja zahtieva, da im znadem sve molitve i obrede, da u ničem u nepriliku ne dodjem, te da se umiem vladati toli fino, da me u ničem prepoznati ne mogu.

Čovjek uze šetati po sobi prekrštenih ruku a Ibrahim gledajuć ga neko vrieme reče napokon:

— Nuder mozgaj, ne bi li kraj svega toga i sada mogla uspjeti ta tvoja osnova.

— Ne bi — odvrati Natan — ne bi podnipošto, jer će ih sada previše biti kod kuće, koji će čuvati Persu, Nikola, Sava, Evdoksija, Todor, a osim ovih dva biesna lava Luka i Mane, koji bi radi nje na cieli tabor udarili. Prievarom će se dakle težko dati šta učiniti, te tako ne ima druge, van ugrabiti ju silom.

*

* Tiesto za rezance.

Digitized by Google

— Jok valaj — toga ja opet ne ću! — poviknu bimbaša. — Bio sam ja već jednom u čestitom škripcu sbog takove šale. U Bugarskoj sam prije tri godine na silu ugrabio kršćansku djevojku, i kod toga poginu njen brat i otac, te ti onda graknuše svi konzuli, tražeć od vlade, da me odsude. I jedva ja onda izmakoh žive glave. Ne ću dakle da bude i opet neprilike, osobito sada, gdje svaki vrag raju zagovara. S toga domišljaj se, kako ćemo djevojku na prievaru i bez krvi predobiti, jer se može onda stvar lahko zabašuriti, da nam barem od naših vlasti ne bude pogibelji! — Možemo mi tadar lahko dokazati, da je ona sama hćela pobjeći k meni i poturčiti se, pa onda neka joj rodbina radi, što joj drago, a ako se sviet sbog toga pobuni, tim bolje, imati ću barem sgodu iztriebiti nekoliko tieh kaura s mojimi nizami! Misli dakle — misli — uviek si u takovih sgodah mudar bio, te valjda te ne će pamet ni sada ostaviti — a ako ti podje za rukom, dobiti ju za me ovakovim načinom, eh onda ti od mene jabuka faliti ne će.

Natan uze trčati po sobi gledjuć u zemlju, kimajuć glavom i bacajuć rukama po zraku, dočim je Ibrahim mirno sjedio na svom mjestu motreć pomno svaki kretaj svoga saveznika i odbijajuć dimove iz čibuka.

U jedan put stade Natan sred sobe. Na licu mu se pojavi posmjeh, koj mu lice preohrazi na sotonu: Lupiv dlanom o dlan poviknu:

— Pripravi kesu, Ibrahime! Sinu mi glavom misao, koja će ti najsigurnije dobaviti liepu Persu, a osim toga izkopati rani grob mnogim i mnogim od tih ludih Hercegovaca! Slušaj me dakle, pa reci, da mi ne valja pamet! — Svi su ti ovdašnji kršćani, krstili se oni lopatom ili kozjim papkom, velike bene, da im para ne ima! Jer ne samo, da ih vi Turci davite i koljete, dave se oni i kolju medju sobom sami kao psi i mačke, kad god se sbog vjere zavade.

Sgrbiv se još većma nastavi smijuć se lukavo:

— Borkovići su kršćani, a Mandušići i Igumanići hrišćani! — I jedni i drugi imadu ovdje mnogo istovjernih prijatelja i pristaša; ako se dakle Luka i Mane stanu otimati za Persom, izići će taj posao pred sviet, pitat će se, tko li će odvesti djevojku — il šokac ili vlah! Oni sami doduše težko da će ju hćeti prositi, jer su si pobratimi, te bi s toga volili i odreći se Perse, nego li si pokvariti pobratimstvo. Nu to je još bolje, jer ću ja nahuckati njihove roditelje, da za njih prose, a u tom ću ih toli nemilo zavaditi, te će doskora i krvi biti, a kad samo jedan od njih zaglavi, eto ti krvne osvete, klat će se šokci i vlasi, a nama je posao lahak!

Eto što smislih. Bit će tu dakako vražkoga posla, proći će do toga koj dan, koj ćedan, al bolje tako, jer da sada otmemo Persu ma i na prievaru, skočili bi i jedni i drugi na nas, mogla bi se dići i sva raja. Bacimo li pako kost medju psine, poklat će se, osliepit će od bjesnila.

Dovršiv ovako Natan osovi se pred Ibrahimom, te ga stade motriti slavnim posmjehom i upita:

— No što veliš, valja li moja osnova?

— Bre vala, da sjedim mjesto čestitog cara u Stambulu, posadio bih te sebi uz koljeno: — odvrati bimbaša, koji je Natana sve to većim divljenjem slušao.

— Nu govorimo dalje o poslu! — prihvati Natan kroz osobit posmjeh. — Koliko ćeš mi hiljada cekina za to dati, pribavim li ti Persu?

Bimbaša čuvši te rieči, razvali oči na Natana i planu:

— Kakvih to hiljada? — Niesam li ti obećao sto cekina, ako mi Persu dobaviš, pa sad hoćeš plaću na hiljade?

— Eh moj efendija — nasmija se židov — da sam ti ju dobavio onako, kako smo se prvi put uglavili bili, bila bi to puka šala, al sad me čeka vražji posao! Promisli ti samo, koliko će i mene samoga novaca stati, dok si nadjem i zakaparim pouzdanih pomoćnika, kojim će biti zadaća zavaditi kaure u velike! A kraj toga moraš na um uzeti i to, da će ti biti prilike posredovati od volje u tom pokolju, te da ćeš s toga barem miralajem postati, a kraj toga si moći uplieniti kršćanskoga blaga koliko ti drago! — Najkašnje moraš i to promisliti, da tomu poslu nije nitko toli vješt, koliko ja!

— Govori dakle koliko tražiš! — otrese se bimbaša ljutitim glasom.

— Hiljadu pet sto cekina i ni groša manje! — odvrati Natan odrješito.

— Na polje, kujo! zagrmi na to Ibrahim, skočiv i zamahnuv čibukom na Natana. — Na polje! — Naći ću si ja već drugoga, koji će mi za manje novce dobaviti Persu!

— Eh a ti si pomozi sam kako znaš! — odsječe Natan, te ode naglo, ne rekav ni sbogom. Nu vani pred vrati prve sobe stade i uze prisluškivati, ne će li ga bimbaša natrag zovnuti. Al videć, da ga ne zove, vrati se opet te reče: evo ti efendija moja zadnja rieč: hiljadu cekina, al pod tim uvjetom, da mi polovicu odmah sada unapried izplatiš! Ma šta je to hiljadu cekina za tebe, koji si toli bogata roda, i koj ćeš si tim steći Persu, miralajsku čast i bog zna koliko kršćanskoga blaga!

— Hajde, odniela te voda! — povikne bimbaša namrgodiv se ljuto. — Neka bude za hiljadu! — Hodi, da ti izbrojim polovicu! Ali ću li me — ako li me prevariš, vala ti ne će nitko spasiti glave!

To rekav, izvadi Ibrahim iz jedne škrinje veliku kesu cekina, odbroji Natanu pet sto, a ovaj ih zamota u crvenu maramu, te se nakloniv bimbaši reče:

— Evala, ne ćeš se kajati, što si se sa mnom upustio u taj posao! — i ode naglim korakom iz kuće.

Žureć se niz strmu stazu, stade zavirivati u ma-

Digitized by Google

ramu i motriti lakomim okom žute cekine, te se napokon nasmija:

— Hi hi — još jedna dvie li hiljade, pa će ih ovakovih doskora biti ravnih dvadeset hiljada u mojoj škrinji, a kad ih se toliko navrši, onda s bogom, turska zemljo — na uviek s bogom, pak hajd u bielu Budapeštu, ili u Beč, gdje ću živjeti kao kakav velikaš!

Grčevito stisnu cekine na grudi, te odjuri prama svojoj kući.

(Dalje sliedi.)

Večernja molitva djevojačka.

Od Wilhelma Hertza. Pohrv. T. M.

Minuo je dugi danak,
Ljude sladki kriepi sanak.
Moje burno srdce bdije,
Na te mnije.

Svaki časak sjećam sve se,
Kad nam ustne sljubiše se.
Kroz prozorak mjesec bliedi
Tužno gledi.

Tad mi opet na um dodje,
Ostavljena da sam odje,
Te sam umah suzna lica
Nesretnica.

Miruj srdce, suze stante,
A vi me se, brige, mante;
I ti sam si u daljini,
U tudjini.

Ti mi prosti, što na jade
Samo svoje mislim sade;
S postelje se dizat volim,
Za te molim.

Što se molim, bog me čuje,
Ljubav slušat milo mu je;
On će tebe čuvat zdrava,
Vierna, prava.

Ljubav će nam blagoslovit,
Za viek ću se tebe dovit,
Te ću biti viekom na to
Tvoje zlato!

Ludjak od Five-Forka.

Crtica od Bret-Harte-a; pohrvatio V. P. D.

(Dalje.)

Čim je u nutar stupila, udari joj u nos duha novih zidova, boje kao i sve drvenine — duha, baš protivna neduhi, koja čovjeka zadahne, kad unidje u sgradu, u kojoj dusi stanuju. Na prvi bo mah mogao si razabrati absolutnu razliku med duhom novo bojadisanih prostirača, te novih svietlo obloženih zidova kao i zelenih sagova u predsobju, i onom, koja se uvuče u sobu, u kojoj noćuju noćni putnici, vječni dusi. Najprije se začne čudno amo tamo ogledavati, kao kakovo diete, s početka malo plaho i bojazljivo — sad prisluškujuć i pogledajuć neprestance na vrata, kojimi se u sobu unilazilo, sad se domišljajuć kako će uzmaći, nametne li joj se kakova pogibelj ma s koje strane, do mala pako ohrabriv se koracaše sve stalnijim i sjegurnijim korakom, jer je sve to bolje uvidjala, da je sbilja sama samcata.

Prolazeć tako sobami, ne malo se začudi, kadno u najvećoj sobi nadje u liepih kondirih posve svježe, jedva ubrano cvieće, a što više, kad vidje, da cvieće stoji u skoroj, malo prije donesenoj vodi. S te doista ne nadane opazke bude još opreznijom, te stade još bolje u sve kutiće zavirivati, u kojih je jedino to zamietiti mogla, da je kuća posve čista, da nigdje ne ima ni trunka prašine — koje je medju tim toliko u Fiv-Forku bilo, da je svakomu i na ulici i u kući vrlo dosadjivala. Po svih i najmanjih sitnicah opazi jasno, da u toj kući vlada osobit mar i red.

Pod i zidovi bijahu po svih sobah počišćeni, prostirači i sve skupocjeno pokućstvo netom oprašeno, jastučci i naslonjači dobro sačuvani, reć bi, novi novcati. Kad bi u toj kući doista dusi stanovali, te bi i tuj, kao što i obično, našao same podrtine, stare stolce i strunulo pokućstvo! No najviše se začudi, spaziv, da u svih kolikih posteljah dosad ni živa duša spavala nije! Stolci i divani bijahu još novi novcati, reć bi, ne dotaknuti, vrata pako niesi mogao otvoriti a da ne zaškrinu, jer su se svježe boje i laka još liepila.

Svoj toj čistoći, gizdi i ljepoti svega pokućstva nije trebalo neg marna i revna kućanica, koja bi to mrtvilo, tu pustinju budila, te svu kuću zadahnjivala duhom čo-

Digitized by Google

vječjeg života, duhom svakoga mira, prijatnosti i lagode. — I doista! I samu Mis Nelly Arnotovu snadje vruća želja — kako je poslije sama priznala — sve te stvari kretati, raznaći i s nova ponamjestiti, dapače nekoje i naglavce prevrnuti, čemu se medjutim jedva sama otela, kad se izza duga oblazka natrag u prvu dvoranu povratila, te ju prijašnje čuvstvo još jače osvajalo. Izmedj svega pako podraživao ju najviše zatvoreni glasovir, stojeći u kutu uzza zid, niem bez zvona i glasa. Ne mogaše želji odoljeti, tè pokuša, ne bi li ga kakogod otvorila, da bar vidi ime tvorničara. Podje joj za rukom! Izza mala truda stajaše pred njom otvoren glasovir, mamilo koli srdca toli još više očiju.

Pokuša s početka posve tiho nekoliko tipka laganim dotikom malenih joj prstića, izza toga prosvira jedan accord, do mala već i arpeggio, dok se najednoč ne dotaknu i podnožnika — no sve još posve laganim udarom, što no vele: — piano, pianissimo! No kao što to ne biva u jedan put, tako i Miss Nelly Arnot-ova, daleko čuvena vrstna klavirašica, a i inače osobita prijateljica glasbi — ne mogaše prestati po tom malom i uzgrednom pokusu, te ostati tako rekuć na pô puta, već ona posegnu i dalje! S nova se približi glasoviru, odigra desnicom jednu cadencu, u to priteče i ljevica u pomoć, te do mala — svom kolikom prostorijom ogromne sgrade orio se glas zvučnih valova. Časimice bi popostala, malo prisluhnula pri vratih ili pri prozoru, te se opet povrati k miloj zabavi. Nasladiv se glasbe stade, i podje do velikih vrata, da sluša, ne čuje li se odkud kakav glas il možda tapaj čovječje noge? No odgovora od nikud, svud zavlada s nova grobna tišina, koju je ona bila za časak zaustavila.

Videć Miss Nolly Arnot-ova, da sve blizu i daleko mramorkom šuti, izidje slobodnim korakom na zatavanak, gdje joj do uha dopirao postupičan i jednolik glas djetlićeva kljuvanja o obližnje neko drvo, kao što i pišteći škrgut i cijuk ne namazanih osovina na kolih, koja se po prokopih izpod brežuljka amo tamo zakretahu. Stojeć neko vrieme gledaše u neposrednu blizinu kao i nepreglednu visinu, no nigdje ni žive duše! To ju s nova umiri, te se s toga opet povrati u prvu dvoranu i sjede — sad već udobno i neustrašivo — za omiljeli glasovir. S nova joj zaigraše lahki prstići po svietlih tipkah, a žice odzvanjahu preugodnimi glasovi. Izza male stanke — maloga mozganja — zače prekrasan napjev, kojemu se ovako dosjeti, a za njim osobitom vještinom i lahkoćom silu drugih varijacija. Ne prodje ni deset minuta — odkako je sjela — i eno je već, ne zna, gdje je, ni šta radi, jer je zanesena, opojena, reć bi, van sebe?! Sbaci gornju haljinu na jednu stranu, rukavice na drugu, te ni ne pazeć, a niti se ne brinuć zato, što joj je jedan uvojak kose malne preko svih ledja spuzao, plivaše djevojka van sebe u moru slasti, do koje nas samo glasba zanieti može.

Igrala je tako pô ure. Najednoč, kad je baš svršila bila neku fantastičnu glasbenu sliku, te smišljala što da nova zaigra — zaori iz vana jasan i bistar mnogozvučan „bravo“, koji i njoj do uha doprie. U čas prosu joj se licem rumenilo koli s jedne strane stida i strave, toli s druge bojazni i zlovolje.

Brzo se dosjeti mlada učiteljka, što joj valja činiti. Spomenuh već, da njoj nikad ne uzmanjka srčanosti i pritomnosti duha, ma bilo i u najuzrujanijih te najkritičnijih časovih. Dapače punim pravom tvrdim, da i mnogomu slabijemu i neizkusnijemu članu moga pola ne bi bilo baš najugodnije, kad bi se bio susrio taj čas s Miss Nelly Arnot-ovom, kojoj si mogao na licu čitati i sada kako i uviek mirnoću i postojanu te ne ustrašivu narav, kojom ti metaše na glavu šešir, na ruke rukavice, a na rame gornji haljetak. A da ju vidiš istom, koliko je oprezno zatvorila glasovir, koliko brižno zaključavala vrata, a prozore i kapke pritvarala. Smiriv tako sve, ostavi kuću neka samuje ko i prije, te sišav sa zatavanka dugim hodnikom niz visoke stube, krenu put zabitne kućarice Cyrusa Hawkins-a, poznatoga Fiv-forškoga ludjaka, koja stajaše u sred bujna zelenila debelih hrastova i granatih kedra, izza kojih je virio kremeni, ilovačom omazani dimnjak, vidiv na nekoliko stotina koračaja.

Prišavši do kolibice, pokuca na vratih nešto jače, a do mala se vrata otvore i učiteljica ugleda pred sobom Cyrusa Hawkins-a Fiv-forškoga ludjaka.

Miss Nelly Arnot-ova vidje toga čovjeka sad prvi put za svoga života, te mal da se ne smuti, kad se je ludjak na pô uljudno naklonio, a iza toga kao od straha uzmicati stao. Bio je čovjek visoka al tanka uzrasta, malone tamne zagasite brade. Lice mu odavalo slabo zdravlje, na njem si vidio vječnu brigu, pravu duševnu nemoć, a to pokazivahu i svietle, liepe i velike, crne oči, obično kazalo najveće čovječje boli i tuge. Miss Nelly se s toga ne malo iznenadi, ugledav pred sobom čovjeka, kakvoga si ona doista ni s daleka umišljala nije — pa s toga ne bijaše ni čudo, da se na prvi mah zablenula, klonuv i smetnuv svoju prijašnju bahatost i ponos, koj ju ovamo vodjaše. No sva ta promjena potraja samo nekoliko časaka, a do mala prenu se u prijašnju silu. Lukava ta previjanka lati se opet omiljele taktike opreza, i to tolikom brzinom, kakvom se samo njezin rod u sličnih neugodnih časovih ohrabriti znade.

— Dolazim evo, odpoče osbiljnim glasom, a na licu joj se ukaza vragoljast posmjeh, silovitiji nego i sve prijašnje vladanje, — umoliti vas, da mi oprostite veliku slobodu uz koju u vašu kuću banuh. Mislim bo, da je ona nova kuća nad nama na brežuljku vaše vlastničtvo. Već vanjština iste kuće toli me obuze, da sam ostavila svoje drugarice — i pri tom zamahnu rukom na jednu stranu, gdje bi se tobože imala nalaziti čitava četa tih Amazonka, koje su pripravne na svaki njezin mig ili glas u pomoć joj priteći, pridesi li joj se kakva pogi-

Digitized by Google

belj — da sam, rekoh, bez drugarice došla do iste kuće, dapače ušla i unutar posve smjelo i odvažno kao u svoje vlastničtvo, i to sve sama samcata. Ne našav u kući ni žive duše, prodrznuh se još većma, što će mi se težko oprostit moći; otvorih klavir i stadoh igrati nekoliko najmilijih mi melodija, a to sve samo zato, da mi brže vrieme prodje, jer bijah već nestrpljiva sa nedolazka svojih drugarica.

Hawkins pogleda prihodnicu žarkim pogledom svojih, inače liepih, premda tugaljivih očiju. Vidje pred sobom neobično krasnu djevojku, u čijih velikih zagasitih očijuh titraše plameni žar, čuvstvo čeznuće djevojke. Vidje pako i do dva žarka, malo izgorjela lišca, kao i male, skrletne usne, koje se uzvijahu i razmatahu poput dvajuh ružičnih peraca, izmed kojih se pri svakom odušku i otvoru pomaljahu dva reda poput sniega bielih zubića. Sve to gledaše Hawkins toli mirno, ravnodušno, da mu bilo nije ni malo življe kucalo, a niti ga obuze ikakvo čustvo do li ono male zabune, koja nije ništa neobična u ljudi strašivih, razdražljivih i svietu ne viklih, kao što je baš i naš Hawkins bio.

— Znao sam, odvrati, izza male stanke, čuo sam vas i vidio, kadno se na hodnik popeh!

Taj čudni, lakonični izražaj uzbuni ne malo Miss Nelly Arnotovu, koja se tim većma smuti, jer je ona mislila, da je i Hawkins bio članom onoga ne nadanoga i ne vidjenoga družtva, koje joj doviknu onaj urnebesni — bravo.

— Ha, nadostavi ona smiešećim se glasom, dakle sam ja već imala sreću i vaš glas čuti.

— Mislim, da nieste, odpovrnu ludjak posve osbiljno. Ja ostadoh na mjestu samo kratko vrieme. Vidjeh one dječake, gdje lunjaju i ogledavaju kuću, te pomislih na prvi mah, ne bi li dobro bilo, da udjem, te vas opomenem, da prestanete. Nu oni mi obrekoše, da će mirovat, a ja odustadoh od svoje namjere i promatrah vas, koli sretna, zadovoljna i zanesena za svojom svirkom sjedjaste nepomično za mojim glasovirom, te s toga odlučih udaljiti se, da ne mutim vaše sreće — što doista i učinih. Medjutim, nastavi malo važnijim naglasom, mislim, da vas oni dječaci ne uzbuniše ni najmanje, sve dok ne svršiste svoje fantastične glasbene slike. Priznati bo moram, da su inače dobra bagra ljudi, premda kadkad i vragu kašu zamute. No vama ne učiniše onaj put ni toliko na žao, koli — koli — koliko jednoj mački!

I Mr. Hawkins pocrveni, uvidiv i sam veliku nespretnost svoje prispodobe, koje medjutim ne bi bio mogao onaj čas drugom zamieniti, pa ma ga i glave stajalo.

— Ne, ne! kriknu Miss Nelly razgnjevljena koli na se, toli na ludjaka i sve koliko stanovničtvo Fiv-Forka — ne, ja sam svakako odveć drzovita bila, pa s toga bi mi posve pravo bilo, da sam malo nasjela. Medjutim — bilo sad kako mu drago — uzrok moga dolazka u ovu vašu samotnu i mirnu kolibicu bijaše lih čista namjena, moliti vas, da mi oprostite tu preveliku drzost. Vi ćete u svojoj kući naći sve u redu i svaku stvarcu na prijašnjom joj mjestu, a sad — moj gospodine — dobar dan!

Dokončav tako, obrnu se da ide, no Mr. Hawkinsova zabuna zaustavljaše ju, jer nije znao, što da rekne, dok tek napokon ne izpenta težkim glasom:

— Ja sam doduše morao vas primiti drugčije, te bar da sam vam stolac ponudio da sjednete; no što će te, — ovo mjesto nije baš takovo, da bih na njem odlične gospodje — kao što ste vi — primati mogao. No svakako ipak bila je moja dužnost. Ne znam doduše ni sam, što me je uzdržalo, što li odvraćalo. Ali znajte, Miss Nelly, ja sam vam boležljiv. Kad kada sam toliko smeten i zaboravan — a tomu je sve kriva mokrina u ovih pukotinah i prokopih — ta onda ne znam ni sam, što radim, što li govorim!

Rieči te dojmiše se Miss Nelly Arnot-ove. Njezino živahno, al uzza to milostivo i lahko ganutljivo žensko srdce osjeti čuvstvo sažalosti nad nevoljnim biednikom.

— Recte, kažte samo, mogu li išta za vas učiniti? upita tresućim se turobnim glasom posve drugčijim nego li dosad govoraše.

— Težko, il bolje ništa! odpovrnu ludjak, osim ako biste možda štogod više još znala ob ovih pilulah?!

I pokaza joj malenu kutiju, u kojoj je moglo biti pet šest pilula.

— Ja sam zaboravio, reče, način i propis, kako to uzimati treba — a to sve, jer sam od nekoga doba umom silno oslabio. Evo! to su vam životne pilule Jonasove, koje možda već i sama vidiste ili dapače uzimaste. Molim s toga, ako ih ikad uzimaste, kažte mi, ima li se pravilno šest ili osam na jednoč uzeti? Ja ih ovdje imam samo šest. No oprostite, možda ih vi nikad ne uzimaste, te vas onda samo kinim, zaključi izpričljivim glasom.

— Doista i niesam, odvrati Miss Nelly kratko al oštro.

Izrekla ona ove rieči glasom smiešnim, prirodjenim joj više od tuge i smilka, štono ih samo kadkad Hawkins-ova izpovied u njoj uzbudila.

— Dozvolite mi dakle, reče izza male stanke ludjak, da vas izpratim najkraćim nogostupom do glavne ceste!

Miss Nelly primi ponudu tim radostnije, što je znala, da će ta uljudnost Hawkins-ova bar donekle pred ostalim svietom izpričati njezinu smjelost. Prem da bijaše odveć velika prezirateljica svake odveć velike ukočenosti i stege, ipak držala je mnogo do družtvenih životnih propisa. Pa baš s toga primila je ponudu tim radostnije, jer je mislila, to bi ju moglo izpričati u očijuh drugarica, ako bi ju slučajno kojagod susrela, kao i pred ne znanimi slavitelji, ako se s kojim sukobi.

Digitized by Google

Iza nekoliko časaka zamakoše već u sjenu kitnjastoga hrašća. Kao što i mnoge druge stvari u životu ljudskom, koje se čine s prvice posve neznatnimi, ipak su uviek nekolike važnosti bile u kom mu drago obziru; tako je i ovaj kratki hod od kolibice do mjestanca premda u sebi malo ili ništa vriedan, ipak taj put bio odlučnim za jednoga od čudnih suputnika. Kao što se je Miss Nelly pobojala, prije nego je ponudu pratnje primila, tako se doista i sbilo! Ne pošli ni nekoliko koračaja, kad eto pred njih dvojica, pa onda trojica onih skromnika, koji no nedavno onako burno vrstnoj svirači pljeskahu, a sad kao kakvi grešnici oborenih očiju izpred njih prolažahu. Takodjer i druge Miss Nellyne susretoše sretnu paricu, za koju već mišljahu, da je u zemlju propala, kad joj nigdje ne nadjoše ni traga ni glasa. A sad! Sad ju gledaju pred sobom u pratnji Mra. Cyrusa Hawkins-a, čuvenoga Fiv-forškoga ludjaka, te se koliko čudom čude, toliko zavidjaju — tako si je barem Miss Nelly Arnot-ova utvarala — toli ne nadanoj velikoj sreći.

Zaredalo se tuj nebrojenimi upiti, kojimi drugarice izmjenice već na pô izgubljenu susretahu, ali je na to — barem kako ja mnijem — Miss Nelly koli površno toli često posve izkrivljeno i lažno odvraćala. Tim svojim krivim izvrtanjem i pitanja i odgovora nastojala ona oko toga, ne bi li joj drugarice pomislile, da joj je pošlo za rukom toga maloumnoga goliata prvim hitcem oboriti te učiniti sredstvom ili igračkom svojih hirâ i samovolje, ili — što no vele — svojom papučom! Posao joj pošao za rukom, da ne možeš bolje. Navod krivih odgovora, te lažno i previjeno zamrsivanje i opetovanje jedne te iste stvari sviklo se i samoj intriganki te nije čudo, što je do mala zaželila, da ono, čim ih je zaludjivala u istinu izvede, oživotvori. Želja ta postala donekle zahtjevom nutrnjosti. Premda je i sama uvidila, da bi to najviše koristilo samomu ludjaku, ipak ju je ta zamisao zanimala u velike. Uvidila ona i to, da će jedino tiem putem pronaći djelotvoran liek Hawkins-ovu ludilu, pa baš s toga niti se je bojala truda niti žacala potežkoća.

Znala je ona dobro za onu prastaru istinu kako kod mužkaraca, tako i kod ženskih, da naime upravo onda jedno biće najžešće i najvatrenije obljubimo, kad nam je put do te ljubavi tegotan, te na prvi mah bez svake nade, jer je skopčan sa silnimi potežkoćami, koje ako svladamo nitko sretniji nitko zadovoljniji od nas, slično onoj: zabranjeno voće uviek je najsladje!

Sudu javnoga mnienja u Fiv-Forku može se čitalac lasno dosjetiti. Čim su se Fiv-Forščani uvjerili, da Miss Nelly Arnot-ova nije ona vještica, za koju ju oni držahu, te za koju mišljahu, da se je dovukla u Fiv-Fork pod krinkom liepe i mlade Schoolmaarmke, kako će bolje zaluditi sve njih u obće, a Mra. Hawkins-a napose i poglavito, odmah, velim, nastao obćenit sud, da je udružba liepe Schoolmaarmke i M. Cyrusa posve opravdana te osnovana na temelju zdrava uma. Držali oni to jedinim slučajem, gdje je mr. Cyrus izilazio pametnim čovjekom. O tako zvanoj „vodenoj sreći“, koja je Hawkins-u dosad prijala, govorili, da mu je i ovaj put u prilog, al posve obratno nego prije. Na koliko ga je prije pri svih podhvatih proganjala, na toliko mu je sad na ruku išla. Dapače navodili oni po svojih neoborivih fatalističkih načelih ovaj slučaj za dokaz onoga neizbježivoga pravila osuda, gdje se veli, kad se već vještica baš nikako ne će da pokaže ili dodje, to je sjegurno, da će se čovjek sam namjeriti na vrelo sreće, kao što se je Hawkins, za kojim ipak nikad ni uzkopao nije.

Moć su udesa još i ovim podkriepili, da okrunili: U veliko trubili oni, da se i tuj vidi otajstveno djelovanje sudbine, što si je Miss Nelly Arnot-ova, penjuć se na Mont Lincoln nogu izčasila, te što je tako morala ostati iza odlazka svojih drugarica u nekoj gostioni u Fiv-Forku sve dotle, dok joj noga posve ne zacieli. Za svega toga vremena pohadjao ju Mr. Cyrus vrlo često, ter ju pazio i njegovao čudnim marom. Pa ipak uza sve to prolazio dan za danom, premda se ni cigle ne čulo, tko li će se i kada doseliti u novu sgradu na brežuljku, ma da su se svi tomu svakim časom nadali.

(Konac sliedi.)

POUKA.

Moda za francezke revolucije.

Francezka revolucija odrubi, oboriv kraljevski priestol, samomu kralju glavu, revolucija slomi sve stare grbove, proglasiv jednakost svih ljudi; revolucija izmete svu silesiju starih zakona, uredaba, povlastica, udariv temelj novoj državi, dà ona zamrzi toliko na svu prošlost, da je izbrisala stari koledar, da su ljudi napustili prijašnja svoja imena, da su ulice i trgovi morali poprimiti nove nazive, da je prestao i jednostavni naziv „gospodin“ i „gospodja“, te se je mjesto toga govorilo „gradjanin“ i „gradjanka“. Orijaška, neodoljiva struja prevrata navali prevrnuti ne samo dušu naroda već izbrisati svaki i najmanji biljeg prošlosti, pa kako su tolikom silovitom promjenom razplamćeni duhovi daleko premašili cilj, te je došlo do krvavih, užasnih orgija Robespierra, tako je i sred te obćenite vrućice i družtvo moralo primiti forme fantastičke, koje bijahu kratkotrajne, prolazne kogodj i mogućnici onoga doba. Pa kako da se taj prevrat nije taknuo i „mode“, te i za mira vrlo promjenljive povlastice krasnoga pola, osobito u

Digitized by Google

doba gdje je lako razdraživa ženska fantazija do kraja razigrana bila?

Do razora Bastille stajaše priestol mode u Versailles-u, u kraljevskoj palači. Kraljica francezka ili prva kraljeva milostnica bijahu uzor mode, po tom uzoru odievaše se ciela Francezka, ciela Europa. Apoštoli versaljske mode, krojači, postolari, kitničarke, vlasuljari i mirodijari raznašahu francezku modu po svih dvorovih, po svih državah. Navlastito je kraljica Marija Antonijeta svu svoju brigu posvećivala modi, smišljajuć nove haljine, nove kape i t. d. tako, da ju je mati, carica Marija Terezija, u pismu sbog te modne raztrošnosti ukorila, tako da su poslije prevratnici ne jedan put nesretnoj vladarici tu modnu, skupu strast nabacivali.

Pod revolucijom bude moda demokratičkom, te se je, budući žrtvom svačije fantazije, promjenjivala u najšarenijih pojavih. Ta obćenita šarenost cvala je osobito za vladanja direktorija, a gospodja Tallien žena jednog od vladajućih direktora vodila je to čudnovato kolo. Grčka i rimska republika bijahu Francezom uzorom države u toliko, da su stali u svem oponašati i grčke i rimske forme. I ženska moda pogrči i porimi se. Saborite haljine „Negligés a la Pompadour“ driemahu u zakutku ormara, papučice, mušice (crne krpice za lice) lončići sa ličilom — sve te dragocjenosti prošlosti — budu bačene kroz prozor — a francezke ljepotice odievahu se poput Aspazije, Penelope, Kleopatre, Messaline i drugih uzora staroga vieka. Nu i tu nije se svatko držao lih klasičkih izgleda, već se je uzimalo i iz drugih vjekova, od drugih naroda. Francezi usvojiše n. pr. i njemačku „palatinu“, načičkani rub XV. vieka, a i frak „à la Varsovienne“. Kao što si Rimljani prisvojiše sve, što im se je mililo kod podjarmljenih naroda, tako pokupiše i Francezi sve razne mode iz Španije, Italije, Englezke pače i Turske i Francezka bude modnim salonom cieloga svieta. Najviše uzimalo se iz Englezke, „anglomanija“ cvjetaše bujnim cvietom. List „Messager des Dames ou le Portefeuille des amours“ veli (u petoj godini republike) medju ostalim: „Sve, što ne naginje na Anglomaniju, čini se francezkim kicoškam (Merveilleuse) prostačko i strahovito, da ih pače i muka popada“. Francezkinje kovale su u zviezde sve, što je englezko bilo i to baš u čas, kad su Francezi bili boj s Englezi. John Bull bude na taj način iznenada nabaviteljem i dekoraterom francezke ljepote.

Kraj svega toga crpilo se poglavito iz grčkih i rimskih izvora. David, Jakobinac koj je govorio za smrtnu osudu Ljudevita XVI., slikar revolucije „par excellence“, sastavi uzorne modne slike za republikansku staricu, republikansku djevicu i republikanca gradjanina. Dva družtva „Sociéte republicaine des Arts“ i „Club revolutionnaire des Arts“ iznieše to „za čovječansko velevažno pitanje“ na javnu razpravu, te je bilo burnih, biesnih i strahovitih priegovora.

Moda medjutim nije ostala kod klasičke dobe Grka i Rimljana, zašla je na skoro dalje — u mitologiju. Prvo pokrivaše tielo haljina al' hypocrite, zakopčena do pod grlo, a rukavi sizahu joj do doljnjega lakta. Sada stadoše haljine sve više izrezivati, a rukava gotovo i nije bilo. Sa nogu ne stade čarapa i cipela, a njih zamjeniše sandale, privezane tankim remenjem oko golog gležnja, a na nožnih prstih sjajilo se prstenje puno dragulja. Kraj te mitologičke mode poginu vrlo mnogo ženskih. Lječnik Deffesarts piše g. 1798., da je na njegove oči više mladih djevojaka poginulo, odkad je modna golotinja uvedena, nego za posljednjih 40 godina. Al ljepotice uztrajahu kraj svih mnogobrojnih žrtava.

Jovan Sundečić.

Djevojke šetahu ljeti po javnih vrtovih odjevene gaćami od crvene svile i pod košuljom od finog linona, samo zimi staviše na sebe zobun bez rukava, i da bude maskarada podpuna staviše na glavu kapicu poput Jokey-a. Na skoro nestade i svile i vune, a njih zamieniše lake tkanine poput paučine, poimence mousselin, gaze, linon. Kotzebue piše g. 1804. u svojih putnih crticah: „Parižanki treba 365 koafira, 365 para cipela, 600 haljina i 12 košulja“. Za glasovitu gospodju Recamier priča se, da je imala svaki dan novu haljinu od te biele paučine, koja je samo trajala od zore do mraka. Išlo se je i dalje, ali javno mnienje dignu se na tu bezočnu ludoriju i jednom prilikom stalo se obćinstvo kamenjem nabacivati na neke nečedne ljepotice. Kraj tančine tkanine

Digitized by Google

nije dakako moglo biti žepova. Gospodje stavile bi kesu za novce za pojas, a rubac im je morao nositi muž ili drugi kavalir. To je nekako nespretno bilo, valjalo je naći lieka. Neki starinar Balantin predloži od šale kesice na dugom gajtanu, poput srednjege vieka. Ta šala bude modom, te visikesice budu okrštene po starinaru „Balantine“ te rastijahu sve više, dok se napokon njijahu o boku ljepotice poput velike husarske torbe.

Modna revolucija dotaknu se dakako i glave — koafire. Prava babilonska smjesa! Kape na seljačku poput Pierota, na ludjačku, à la Nelson, Delia, Frivole, poput robkinje, čas mala krpica platna, čas silna čalma sa pet plavetnih perjanica. Jednako ludi bijahu šeširi: Šešir à la Primerose, turska čalma, daske šahovnice, šešir od samoga klasja. Šeširi bijahu načičkani umjetnim cviećem, a cvieće okupano parfumom.

Iste muke pretrpi ženska kosa. Bilo je vlasulja à l' anglaise, à l' espagnole, à la turque, vlasulje poput dječije glave, poput čepa, à la Venus, Titus, Caracalla, Aspasia, Sappho. Vlasuljari zvahu se tada „diktatori glavi“. Njihova ugrijana i boležljiva fantazija nakrca jadnoj ženskoj glavi sve moguće ludorije, a to se je zvalo „umjetnost“, „ženialnost“, „ljepota“. Kad je Robespierova glava na stratištu pala poslije silnih opačina, smisliše vlasuljari s mjesta „Coiffure de la Victime“ (nakit žrtve). Ali glavati i poglaviti nakiti mienjahu se poput slika kaleidoskopa, čas si vidio „chignon“ padajući na samu suknju haljine, čas stajaše kosa upletena u mrežu od grimizne svile. Bonaparte bio je u Italiji oplienio sve sbirke, navlastito je grabio rezano drago kamenje. Te ukradjene gemme i kamenje uplete si njegova žena u kosu kad se prvi put pokaza na zabavi gospodje Talleyrand. Jedne oviše si oko čela trostruke zlatne lance, druge natakoše si na glavu čalmu opletenu dragocjenim biserom, a navrh čalme stajaše ananas od zlata. Kadkad je „chignon“ malen poput kruške te ovinut viencem svježih ružica, kadkad se uzpinje na tri kata, i oko svakog kata vije se široka grimizna vrpca; sad je glava opet ostrižena poput ježa, sad se opet spušta u majušnih uvojcih propletenih mahom. A koliko uz to šarenih boja? Sad si posiplju žene kose žutim prahom, sad opet modrim. Kada stigoše u Italiji otete starine u Rim, pohitiše vlasuljari, da prouče rimske kipove, i za jedan čas pojaviše se vlasulje a la Julija, Poppäa, Lucilla. Al skoro pade i carstvo vlasulja.

— Hoćemo primit grčko ili rimsko odielo? zapita skupštinu glasovit govornik onog vremena.

— Grčko! odgovoriše urnebesom skupštinari.

— Hoćemo li uzet, nastavi govornik, običnu ili vojničku grčku kabanicu (Chlamys).

Klub prosvjedova svečano proti haljini, „po kojoj čovjek biva sličan robu“. Program družtva da je smisliti haljinu posve spretnu za radnju. U to skoči jedan član iznenada na govornicu, te kriknu biesan, „da je haljina svećenička uzeta od mekoputnih, požencanih naroda juga, i da se tim odielom zaklanjaju samo ljenčine“ Teorija klasičke mode zaokupljala je svačiju glavu, kan da se radi o spasu domovine. Zastupnik grada Pariza, Sergent, izloži u velikoj izložbi slika nacrt pravog republikanskog odiela. Bijaše to haljina široka „svakdanje odielo seljaka i gradskih radnika“, neka vrst „togae virilis“, koju bi smio nosit svaki Frnncuz navršiv 21 godinu. Nu uza sve te prepirke, razprave i pokuse ne mogahu se oba družtva nikako složiti. U jedan put dodje pred klub neka republikanka, te zamoli za uputu, kakova kroja mora biti grčko odielo, kojim se odievati kani. Družtvo izabra dva povjerenika, koji podjoše sa gradjankom k prvomu garderobieru kazališta repubike i taj krojački umjetnik skroji „pred očima povjerenika“ republikansko grčko odielo. Po tom uzoru razširi se kroj u brzo. U sjajnih prozorih kitničarica parižkih niesi od sad vidio nego haljine „à la Flora, Diana, Ceres, Aurora, Minerva, Galatea“. Najslavnija kitničarica „republike“ „Mala Eulalija“ smisli široku saboritu haljinu „à la Omphale“. Da se je digo iz groba Aristofan, slavni pisac komedija, zaista bi se bio čudio čudom, kako po francezkih ulicah obilaze žene helenskoga vieka.

O haljinah bila je prepirka sretno svršena; nu valjalo se je pobrinuti i za sitne nožice, za postole. Coppe je ime slavnomu postolaru, koj na temelju klasičnih uzora, preobrazi obuću za krasni sviet prve republike. Dosada bijahu noge skakutale u cipelicah od ružičaste kozje kože, vezanih crvenom vrpcom, zarubljenih zelenom ili modrom svilom. Coppe-ovo remek-djelo bijaše „koturn“, dva tanka, nježna, gibka podplata, puna poezije, ukrašena želudom; stajahu samo 100 franaka, trajahu samo jedan dan.

Velika sila ujedljivih epigrama i pamfleta obori se na jadne vlasulje, oluja javnoga mnienja odpuhnu ih, i opet pomoli se svietu naravska kosa. Nu kako je ćud ovoga vieka nemirna, promjenljiva bila, stadoše jadnu kosu pariti parom, da ne bude sjajna i gladka, već rudasta i zafrkana. Ne postojalo dugo vremena, kad se pomoli nova sekta. Za vrieme terrorizma bijahu plavokose po policiji zabranjene. U prkos tomu pokupili vlasuljari liepu plavu kosu svih guillatiniranih žrtava, te ju čuvali do bolje sgode. Toga se sjetiše ljudi i za malo izadje na vidjelo silna sekta „plavokosih vlasulja“. Kosa nevinih pogubljenica, na stratištu nekad omrljana vrućom krvlju, letila je sad u prilici uvojaka na vlasulji po plesovih i svetkovinah. Čisto plava kosa promieni se brzo. Bilo je vlasulja zlatokosih, pepelastih, lanastih, crvenkastih itd. Gospodja Tallien imala je 30 vlasulja, a svaka stajala dvadeset i pet louisdora, ta plavokosa sbirka stajala je dakle u svem 6000 forinti. Ta čuvena gospodja pokazala bi se u jutro noseći zlatokosu vlasulju u spodobi košnice, o podne pod žutom vlasuljom sa uvojci à la Saturn, a na večer pod vlasuljom poput

Digitized by Google

lana, nad kojim je lebdio silan alem-kamen. Tako je ludovao krasni spol, al ni mužkarci ne bijahu pametni osobito u vrieme direktorija. U obće vladala je i kod mužkaraca anglomanija — a uz nju prostota, neugladjenost. Poglavito gledahu kicoši te dobe na to, da im odielo bude neliepo, nespretno, neskladno i sgužvano. Majstor takovim karikaturam bijaše njemački krojač Heyl. Slavni bijahu njegovi tamnozeleni kaputi sa dugmeti og Sedefa, četverouglasti poput vreće, kan da su za grbavca skrojeni. List „Censeur des journaux“ veli g. 1795.: „Samo umjetnikn Heylu dano je, da od ljudi pravi nakaze, hodajuće u vrećah na štakah“. Lakrdije onog vremena dosta se rugaju toj ludoriji. „Gospodine“ veli se n. pr. „ta vi ste pomična moda, čudo od ukusa, vaš kaput kao da je sabijen od četiri daske“.

Zavratnjak kaputu bijaše visok, nabubren, nalik na bedeme tvrdjave, a njega se dotaknu čunasti šešir, da je bilo jedva i glavu vidjeti.

Ovratnik (cravatte) bio je svakako ponajvažniji dio mode. Taj korlat bijaše od biela mousselina, osuta smedjimi piknjami, te se morao naduvati poput guše, a svakako je morao sizati do doljnje usnice. „Glava takva kicoša“ veli list one dobe, „prava slika i prilika bolonjske kobasice. Hlače bijahu kratke, gužvaste, na koljenih skopčane, te je noga naličila sablji. Obućom te dobe bijahu ili šiljaste izrezane cipele, ili čizme kratkih sara, kako ih upotrebljivahu generali republike. O finoj rubenini, o čipkah nije bilo ni govora, niti se je znalo za jačice (jabots) ili manšete; malo koj kicoš nosio je košulju od batiste sapetu zlatnim leptirom. Na skoro odzvoni i kratkim hlačam, jer ih iztisnuše uzki pantaloni od nankinga.

Pomislite takvu nakazu. Tielo mu sjedi u četverouglastoj vreći, zavratnjak mu siže preko šije, nabubreni ovratnik preko usnice, čunjasti šešir pada mu na nos, koj si je zakvačio debelimi očali, kratke sgužvane hlače vucare se preko koljena, a u ruci mu je grdna toljaga, to je po prilici kicoš direktorija, ili bolje reći „pravi pravcati volar“ kako ga suvremenici okrstiše.

Almanak one dobe govori o tih kicoših dalje: „Ti klipani sa svojimi toljagami sponašaju nježni ženski glas, šaptanje djeteta. U njih su mišice, da bi mogli i vola zatući, a onamo grade se, da im je grlo preslabo iztisnuti podpuno slovo. Pol azbuke propinju na Prokrustovu postelju. Pisme „R“ prognaše posve iz svojih ustiu. „D“ u rieči „Madame“ nečuje se, već oni govore „Maame“. „Ch“ izgovaraju kao „S“, a i „G“ im je pretvrdo, presurovo“.

Ta moda trajaše dosta dugo. Mienjala se kadkad samo s političkih razloga. Frizura i zavratnik bijahu znakovi političkih stranaka. Nitko si već nije posipavao kose prašilom, al se pojaviše tako zvana „pasja uha“, gdje su vlasi padali preko ušiu. Na njih se dignu Brutusova kratko ostrižena kosa, a na oboje Titusova glava sa svoje dvie ogromne kečke.

Kad se je sve to medju sobom čupati stalo, navali policija, zabrani „pasja uha“, „Titovu glavu“, „Brutovu kosu“, sve vrpce i perčine.

Ljuća bijaše borba medju crvenim i crnim zavratnikom, radi kojih je pače i krvi bilo. Zavratnik aristokracije, prije zelen, bude od godine 1795. crn. Svaki brani svoj zavratnjak svim bjesnilom. Jakobinci vriedjaju crni zavratnjak, ovaj bije Jakobince, koji mu vraćaju žao za sramotu. Bilo je radi toga i gungule, batina pače i krvi često svaki dan, te ne jedan put moradoše pijani vojnici golom sabljom razstaviti bjesnike. Vojnici generala Augerana provališe na boulevard urličuć „Dolje crni zavratnjaci!“ Isti general prišapnu jednom svojim četam: „Ta kada ćete mi donieti vratove svih mladića sa crnimi zavratnjaci“. Crnjaci pobjesniše. Zavjeriše se, da će se silom opirati. Po svih uglovih bijaše prilieplen oglas pod napisom: „Haber-zvono mladih ljudi“, na ćošku ulice de la Marche nadje straža mrtva vojnika. Muskadini (crni zavratnjaci) s jedne, vojnici s druge strane izidjoše pod oružjem četimice iz svojih kuća, da jedni drugim režu zavratnjake, sa vratom zajedno dakako. Četa konjanika obori se na crnjake, i odvuče nekoliko tih mladih aristokrata na glavnu stražu. Al u isti čas obasuše i crnjaci kamenjem, iz prozora pukoše puške, a konjanici pobjegoše krvavih glava! Direktorij dodje toj „zlatnoj mladeži“ do vrha. Obće novačenje bude odredjeno i vrlo strogo ovršeno. Kadkad bijaše gospodska dvorana puna sjajnih gosti. Svirka zasvira, četvorka odpoče. U to otvore se vrata i u sobu nahrupi četa vojnika. Stade vrisak, plač, gospodjice snebiše se. Vojnici razdieliše mužkarce od ženskih. Svi mužkarci budu pregledani, za vojsku sposobni svezani i odvedeni k vojsci, vojnici odoše i četvorka bude nastavljena, ako je ostalo dosta mužkih glava.

Moda se sada mienjala strašnom brzinom. Mjesto plitkih dodjoše uzvinute cipele; zelena boja, prije zabranjena, jer je Charlotte Corday umorila Marata u zelenom šeširu, izlazila je svuda na vidik, al brzo minu zelenilo, mjesto njega dodje neizreciva boja „violet cul de mouche“, poslije „fifi pûle effarouché“ napokon žutilo „à la Jonquille“ boja omiljela Jakobincem i gdji Tallien. A haljine tekar! Sad im je život prirezan poput srdca, sad izrezuckan poput leptira; danas je sve kockasto, sutra gajtani obšiveno. K tomu izlaze diamanti, koji se bješe sakrili od revolucije, gospoje pokazuju se sad pod cielim oklopom diamanta i bisera. Glava svim je, kako rekosmo gospodja Tallien. Za jednu haljinu od biela mousselina potroši 40 louisdora; prva se ona pokaza u plesu, operi, noseć na prstih bosih nogu zlatno prstenje, prva se pokaza na izložbi slika medju samimi plavimi vlasuljami pod crnom kosom, prva koracaše razgaljena pod crvenom frižkom kapom po ulicah

*

Digitized by Google

Bordeauxa, i prva zasinu u salonih pod žarom silnih diamanta. Ona bijaše prva „merveilleuse“ direktorija, a za njom „madame Staël“.

Po Edmondu Goncourtu.

Iz Firence u Rim.

Od L. M.

Težko mi se je bilo dieliti od Firence, od njenih divnih crkva, od njenih veličajnih osbiljnih palača, od božanskih dvorana umjetnosti, pak od čarobne njene okolice. Nu valjalo je čim prije doći k cilju puta moga — u vječni Rim. Sa željeznice još mi jednom omjeri oko sav grad, i kad već ne vidjeh ni kuće ni tornja, još se ukazivaše uz šećerni, reć bi, toranj kupula stolne crkve, kolosalna objemom, nu gruba konturami, pravi kontrast ponosne Mikelangjelove kupule na katedrali kršćanstva u Rimu. Već nestade i nje izpred oka, vidjeh još sav koliki tamno-zeleni amfiteater od brežuljaka, koji okružaju Firencu, a najposlije Miniato i Fiesole, ko dva stražara sa dva kraja Firence.

Dobar čas vozili smo se obalom Arna. Sniežni vršci Apenina, koji nam se iz daleka ukazivahu, bijahu pravi anakronizam u mjestu za mene, koj sam Italiju u svojih snih vidio vazda cvatućom, bez sniežka ili hladna povjetarca. Zemlja ovud nije vrlo plodna, te je većinom krševita i šumovita. Nu tim divniji pogled otvara se putniku, kad kod Arezza stupi u plodovitu Umbriju. U dnu polja stoji Arezzo, stari Arretinum, jedan od dvanaest etruških gradova, rodno mjesto Vasarija, i dr. Sa vrška brda, kamo ga poput svih staro-etruških gradova posadiše, nadzire on divno polje Chiane, a svu tu hrpu, reć bi, natovarenih kuća nadvisuje starovječna katedrala, tmasta i važna. Polje Chiane po plodovitosti svojoj ravno je najbujnijim poljanam Lombardije i Toskane, sam vrt i sam voćnjak ujedno, pak povrh svega i najdražestniji perivoj, — a svu svoju dražest i bogatstvo ima zahvaliti samo umu čovječjemu, koj učini od zmijskoga legla zemaljski raj. Od davnih vremena stvarala je Chiana ovdje velike močvare, koje su morile groznicom (malarijom) pučanstvo, ona mu je otimala grudu zemlje, uništivala usjeve i kuću, — pače u prošlom vieku pretvori se cielo polje u veliko jezero. Već prvi Galilejevi učenici Toricelli i Viviani smišljahu, kako bi se dalo zlu doskočiti time, da se svi mali potoci svedu u jedno korito. Nu osnove izvedene su tek početkom ovoga vieka. Chiana, koja se je prije izlievala u Tiber, izlieva se sada u Arno, a polje Chiansko jest jedno od najplodnijih u Italiji.

Minuv Cortonu ukaže nam se s desna jezero trasimensko, okruženo maslinovimi brežuljci, koji na svojih dražestnih, blago uvijenih vršcih nose biele dvorove umbričke gospode, provirujuć izmed čempresa i pinija na svjetlo-zeleno jezero i na sivkasti manastir, koga jednomu od tri otočića na hrbat posadiše. Mali vjetrić poigrava s valovi, a po jezeru ljuljkaju se ribari na svojih čamcih loveć glasovite jegulje i još glasovitije kraljeve svih šarana (rex ciprinorum). Krasna divna priedjela, tu je domovina rajske blaženosti, udaljena od sve svjetske huke, koja ne pozna strasti ni grieha, tu reć bi vlada vječni mir!

Pa ipak nad ovim priedjelom kao zli dusi lebde užasne sjene tisuće mrtvih junaka. Željeznica presieca danas ono grozno mjesto, gdje je pred dvadeset vjekova Hanibal pobio rimsku vojsku, te gdje je junački konzul Flaminij sa 15.000 Rimljana zaglavio. Bijaše to mjeseca lipnja godine 217. prije Isukrsta kadno Hanibal prešav preko Apenina i opustošiv Etruriju (Toskanu) slavodobitno doprie do Umbrije. Kod Arezza bijaše se postavio sa rimskom vojskom konzul Flaminij, računajuć za stalno, da će Hanibal na njega navaliti. Nu gle čuda! Umjesto da se s njim bije, prodje Hanibal mimo njega, te krene ravno put Rima. Hrabri, nu neoprezni Flaminij poleti odmah za njim da ga dostigne i uništi. Nu Hanibal ne bijaše pošao kraj jezera u polje rimsko nego bijaše svoju vojsku postavio po brežuljcih, što no sa sjeverne strane lukom polumjeseca s nedaleka okružuju jezero trasimensko, a s obje strane dohode skroz do jezera, te time zatvaraju komad zemljišta (defilé), koj je s jedne strane jezerom, a s druge brdinami ograničen, te imade samo tiesan ulaz i izlaz. Gusta magla prikrivaše jezero i okolicu, kad Flaminij, da tobož stigne Hanibala, udje sa svojom vojskom u ovaj tjesnac, i u svoju smrt ujedno. Jer tek bijaše unišao, udare s briega pješaci a iza ledja konjanici. Kad je Flaminij svoju pogrešku uvidio, bijaše već prekasno za uzmak. Strašan pokolj zavlada, rieke krvi potekoše, i za tri sata bijaše velik dio rimske vojske, koja je odisala malo prije tolikom nadom u pobjedu, ništa nego hrpa lješina, preko kojih je afrikanskomu lavu otvoren bio put u Rim. Još danas u spomen krvavoga dana jedan potočić zove se Sanguinetto.

Jezero je od onoga vremena znatno obsežnije; jer mu se dno sve više zatrpava zemljom, što ju sa susjednih bregova donose potoci i kiša. Sad se radi o tom, da se ovo jezero sasma osuši, kao što je izsušeno polje chiansko. Na dnu naći će se sigurno dosta spomenika onoga užasnoga pokolja, morda tja ostanaka od slonova, koji bijahu svjedoci onoga dana. Pak će se naći i spomenika pradavne etruške kulture a i predhistoričnoga doba, te će se na dnu jezera otvoriti čitavi muzej zanimivih odkrića ove prezanimive zemlje, na kojoj se je toliko put odlučivala sudbina svieta. Ako se naumljeno djelo izvede, to će istina ovaj priedjel mnogo izgubiti od svoje ljepote, nu kultura slavit će ovim činom novu pobjedu.

Oko podne stigoh u Perugju, pošto mi se je sa

Digitized by Google

Noćište kod samostana svetog Arangjela.

Digitized by Google

vijugaste željeznice već dobar čas prije sad s desne sad s lieve ukazivala na ponosnom svom timoru, kao gniezdo sokolovo, — negdašnji glavni grad stare Umbrije. Na podnožju njenom prohodi željeznica, i sa željeznicom novi život i promet dakako mimo nje, koja sa svog visa i mrko i prezirno pozire, na to novo čudo, koje hoće, da joj poriče važnost i plemstvo, njoj svjedokinji i prkosnici ne vjekova, već tisućljeća, njoj slavodobitnoj pobornici ne predobljena guelfovskoga grifa, njoj, kojoj i najveći dušmani vazda priznavahu, da je: *gemma d' Italia per sapienza economica, per isplendore d' arte, per patriotismo!*

Moderni omnibus priveze jedinca mene nakon pol sata neprestana uzpinjanja uz vijugastu cestu, koja je dielomice sagradjena na starih etruških nasipih, do na vrh brda ravno u hotel *della posta*, ili kako ga njegov gazda u najnovije vrieme špekulativno okrsti: *hôtel royal de la grande Bretagne*, — neki stari ogromni palazzo, sa mrkimi, pustimi hodnici a praznimi sobami, — u kojih su negda, putujuć ovimi krajevi i krunjene glave odsiedale. Ta samoća neugodno me preseneti i posve se razveselih, kad sam šećuć u blagovalištu, ugledao u knjizi stranaca, da su od jutros i dvie Englezkinje ovdje, „lady" i „miss" iz Londona. Bijahu u knjizi izpunile svekolike rubrike najvećom točnošću, jedina rubrika *età* (doba) ostade pusta. Kraj knjige stranaca ležala je na stolu još jedna debela knjiga, na čelu joj fotografija nekog gospodina Giovanni Sealchi. Tko li je taj glasoviti Perugjinac? Nitko drugi nego ovdješnji provodič (guida, cicerone). A što će knjiga? U njoj ima mnogo stotina svjedočba od putnika, koji svi rečenoga provodiča sbog raznih prehvaljenih krieposti srdačno preporučuju u svih jezicih svieta. Za malo časa predstavi mi se taj, kako sám reče: *celebre guida di Perugia* osobno, te mi ponudi svoju službu, koju i prihvatih tim radje, što sam kanio već drugi dan o podne krenuti dalje put Rima. Njegovi su zahtjevi u istinu veoma čedni, te nebrojenim preporukam nadonizah još i svojn hrvatsku.

Prva mi želja bijaše viditi glasovitu miloliku madonu Rafaelovu, o kojoj sam već toliko čuo, čitao, toliko put ju vidio na fotografiji i bakrorezu, te koja bijaše u privatnom vlastničtvu obitelji Conestabile della Staffa. Ovu je sličicu Rafael slikao, kad mu je bilo 20 godina: ljubka madona drži u jednoj ruci knjigu u drugoj Isusa, koj joj okreće list. Čitao sam nekakova Niemca, gdje govoreć ob ovoj slici ne može dosta, da se nahvali riedke plemenitosti obitelji Conestabile, koja od samoga pieteta za ovu obiteljsku dragocjenost ne će nikako da prodade ove sličice ni za kakovu cienu, nego ju poput amaneta čuva u svome dvorcu uz prkos mnogomu za slikami žednomu englezkomu zavidniku. Koliko sam se iznenadio, kad mi moj provodič reče, da „madona Conestabile" od lanjske godine nije više u Perugji. Ruski car kupio svojoj carici za rodjen dan ovaj dragocjeni darak za svoticu od 660.000 srebrenih lira, te sada resi njenu spavaonicu u Petrogradu. Tako se moradoh zadovoljiti sa srednje ruke kopijom, pak s rezignacijom slušati, kako su i druge zanimive slike, naročito i Sassoferatova sv. Rozalija odputovale tom prokletom željeznicom iz Perugje, — koja će sad nà, i sasma opustjeti.

(Dalje sliedi).

LISTAK.

Ivan Sundečić (k slici). Od vjekova ori se po našem pjesničtvu sto i sto davorija, iz kojih plamti živa želja naroda za zlatnom slobodom našega naroda, koj i danas boj bije proti polumjesecu. Jedan od najpopularnijih pjesnika toga pravca jest svakako Jovan Sundečić, rodom Bošnjak, po zvanju pravoslavni svećenik, junačan borilac za narodnje svetinje i omiljeli Hrvatom i Srbom pjesnik. Komu niesu poznata djela „Vršitba", „Petrov dan", „Krvava košulja" „Pako", „Crnogorac" i mnogo pjesama tiskanih po hrvatskih i srbskih listovih. Sundečić je čovjek naobražen i prem svećenik iztočne vjere umie u duši svojoj spajat zapad sa istokom, i upravo ta plemenita težnja, čista od svakoga vjerovskoga fanatizma urodila je mnogom liepom pjesmom. Sreća mu nije odviše prijazna. Bivši u Zadru profesorom bogoslovije, uredjivao je „Glasnik dalmatinski", al ga Talijani iztisnuše. Probaviv neko vrieme u Hrvatskoj, gdje je poglavito za „Glasonošu" pisao i Alfierova „Saula" izdao, podje poslije na Cetinje za kneževa tajnika, al mu ti prozaički poslovi dodijaše, a sada žive uz pjesmu u zakutku krasne Boke kotorske. Njegov životopis bio je jur priobćen u „Glasonoši". Kamo sreće, da ima mnogo takovih Sundečića, koji van crkve ne pazi krsti li se tko šakom ili prstima; komu su ciljevi naroda jasni, komu pjesma jednakim miljem oduševljava istok i zapad, al se žalibože ne rode svaki dan takovi ljudi.

Noćište kod samostana svetog Arangjela (k slici). Samostan je sv. Arangjela iztočno od Aleksinca u neprohodnih slikovitih brdinah, štono na južnoj granici Srbiju diele od turske Bugarske. Biela mu je crkvica jedan od najljepših spomenika srbsko-bizantinske arhitekture. Knez Mihajlo dade ju g. 1863. po vještacih restaurirati, jer bijaše tečajem vremena mnogo trpila od barbarske turske ruke a i od neuke ruke kalugjerske. Uz crkvu stoji od drvenih greda sagradjeni toranj, iza crkvice je škola za djecu obližnjih brda. Ovaj je dakle samostan jedan od najjužnijih točaka evropske naobrazbe, tik na medji priedjela, koji već 500 godina stenju pod težkim tlakom barbarskoga gospodstva. U sadašnjem boju ovaj je inače toli zabitni samostan izišao opet na glas. Ejub-paša dolazeć od Knjaževca htijaše obaći utvrdjene pozicije Aleksinca i Deligrada, te prodrieti ovimi brdinami u dolinu Moravsku. Nu naš zemljak pukovnik Horvatović podje njegovim tragom, sliedeć mu stope u Rsavce i sv. Arangjel, te ga izpred Aleksinca uhvati iza ledja, osujetiv mu tako namjere. Naša slika predstavlja

Digitized by Google

nam neke čete Horvatovićeve vojske, kako su pred samostanom svetog Arangjela u čarobnom planinskom priedjelu, a uz izvor bistre gorske vode, udarila noćište.

Nove knjige. Hrvatski zemljovidi. Nakladom geografičkog zavoda Ed. Hölzela u Beču izišao je: zemljopisni atlas za obće pučke škole, što ga je hrvatski priredio dr. Matković. Atlant obsiže 10 karta, medju njima vrlo dobru kartu jugoslavenskih zemalja, a ciena mu je 50 nč. — Nakladom sveučilištne knjižare Albrechta i Fiedlera izišao je: novi atlas za pučke, gradjanske i više djevojačke učione, što ga je sastavio prof. Vj. Klaić. Knjiga ova u nešto većem formatu sadržaje 13 karta, a ciena joj je 1 for. Oba su atlanta po kr. zem. vladi preporučena pučkim školam u Hrvatskoj. Potonja knjižara, koja je tek izdala veliku kartu Hrvatske i Slavonije, dovršuje sada kartu Dalmacije i Bosne u istom mjerilu i istim načinom. Redakciju vodi prof. Vjekoslav Klaić. — U litografijskom zavodu Albrechtovu izašla je prigodom Zvonimirove svečanosti malena karta: hrvatske države, koja se uz cienu od 40 nč. dobiva u svih knjižarah.

— Prijava o II. sv. muzealnoga „Viestnika" nar. zem. muzeja (Vienac br. 41.) ima se izpraviti u toliko, što ova svezka nije izašla posebnim troškom zemaljskim, već je sastavljena od dva priloga, od kojih jedan (nadpisi rimski i grčki) izašao je u „Radu" jugoslav. akademije, drugi (popis priedmeta iz predhistoričke dobe) pako bijaše tiskan za izložbu sunarodnoga predhistorijskoga kongresa u Pešti. Ova svezka mogla se izdati samo u 100 iztisaka.

— Pravoslovna književnost, koja kod nas do sada uz svekoliko množtvo pravnika žalibože nije još dotjerala dalje nego do pukog štampanja tekstova, počima se u novije doba ponešto dizati. Nedavno je izašla „sbirka zakona i naredaba za seoske obćine" uz komentar k zadružnomu zakonu, a sad donosi „mjesečnik pravničkoga družtva" viest, da se već štampa troškom akademije znanosti prvi svezak: „monumeta za pravnu poviest južnih Slavena", što ih uredjuje profesor sveučilištni dr. J. Hanël. Nadalje javlja isti list, da je predstojnik pravosudnoga odjela zem. vlade dr. Derenčin napisao komentar k zakonu ob ovršnom postupku, što ga je onomad prihvatio sabor. Još će znamenitiji biti komentar k trgovačkomu zakonu, što no se već pod tiskom nalazi. Ovaj će komentar tim koristniji biti, što će sadržavati valjani hrvatski prievod teksta zakonskoga; jer kao što je poznato, službeni je prievod toga zakona ne samo jezično nevaljan, nego i mjestimice posve kriv i naopak. Ovako u ostalom nije samo s trgovačkim zakonom, nego sa svimi zakoni, koji se u Pešti prevadjaju. „Vienac" je već jedared pred nekoliko godina donio mali izbor jezičnih monstruoznosti iz službenih peštanskih izdanja. Danas bi mogao služiti još i ljepšimi.

Narodno kazalište. Ne ima razloga prigovarati našemu dramatičkomu repertoiru, uz malu iznimku prikazani su veće strane dobri komadi, a samo prikazanje bijaše posve pristojno. Opera je nasuprot nešto zapinjala ponajviše sbog opasne bolesti gospodje Lesićeve. S toga ne čusmo do sada operne novine, nu zato će za kratko vrieme doći na repertoir dvie nove opere. Ponajprije „Noćište u Granadi" od Kreuzera, a zatim „Nikola Zrinjski" od Zajca. — Od posljednjih dramatičkih predstava imamo zabilježiti „Prevrtljivost" komediju od Sardou-a i „Donnu Dianu" od Moreta. Oba ova dramatična ploda poznata su obćinstvu a i čitaocem „Vienca" odprije. „Prevrtljivost" stvarca po radnji svojoj dosta malešna, pokazuje po svojoj živosti vazda, da joj je otac dosjetljivi Francez Sardou, i zato se ta komedija može još prilično čislo godina na našem repertoiru održati osobito uz toli vrstno prikazanje, kakovo je posljednje bilo, gdje su se gje. Ružička, Perisova i gg. Jovanović, Ban, Ružić živo natjecali, da si osvjetlaju lice. Glavne uloge imadjahu riešit g. Jovanović i gja. Ružička. Po osobitoj vještini, okretnosti, živosti, kojom se je to dvoje odlikovalo, moglo se je i opet vidjeti, da nam je drama izvrstna, da nam je daleko nadmašila srednje dramatičke zavode drugih naroda. — „Dona Diana" zaista je najbolja a i ponajteža komedija spletkarska. Tu ima silne spletke i karakteristike, a izim toga hoće se fine, točne deklamacije. Španjolskim glumcem zadaje taj komad dakako još većih muka, jer je u španjolskom izvoru stih kratak (osmerac) a dialog teče skoro u samih sonetih, naš prievod izradjen je po njemačkom, što ga je August West (Schreyvogel) izradio za bečko dvorsko kazalište, samo su njemački jambi pretočeni u hrvatske deseterce. — Predstava bijaše ovaj put izvrstna, jer je ravnateljstvo razdielilo — u koliko se je dalo — uloge medju same vrstne sile. „Dianu" prikazala je gčna. Perisova. Živahna, silovita ćud gospodične slaže se podpunoma sa tom ulogom i u istinu ona je svaku provalu strasti ljubavne i ljubomora vještački karakterisala. Jedini prizori u prvoj poli komedije, gdje jošte vlada podpuna oholost, neslomivi na oko ponos, imali su biti mirniji i umjereniji, navlastito ako uzmeš etiketu španjolskih dvorova vitežke dobe. Ne smie se tu čuti krič jarosti već se mora čuti oštri žalac ironije. — Freudenreichov Perin poznat nam je predobro, glumac toli izvježban kan da je rodjen za ulogu toga španjolskoga „gracioza". A i g. Jovanović rodjen je za Don Cezara. Osobito je hvale vriedno, da je g. J. u toj zaista mučnoj ulogi vazda pogodio pravu mjeru, da nije nikad radi prazna efekta promašio karaktera i da je psihologke ne nadane prekrete označio osobitom finocom. — Gčni Freudenreichovoj (Laura) i gi. Sobjeskoj (Feniza) i gji. Jovanovićevoj (Floretta) ne ima dakako prigovora, jer su uloge malene, a glumice dobre. To valja i za g. Milana (Don Diego). Odielo gčne. Sobjeske nije nam se mililo, neka se ugleda u svoju sestru Lauru. Toliko hvale ne ide gg. Bana (Don Luis) i Ružića (Don Gaston). G. Ban umio je doduše svoju ulogu, al ju je govorio brzajuć, uz neku suvišnu afektaciju, uz vječito nepotrebno podsmješkivanje, uz neko nenaravsko pentanje. Hćio je biti fin, ponosit, udvoran, bijaše prefin, preudvoran. I koketna, nafrkana kosa — koju često na glavi g. bana vidjamo — bijaše suvišan nakit. — G. Ružić nije iznio ni malo „grandezze". Poniknute glave govorio je ko iz prikrajka vrlo trivialno i s veće strane niesmo ga ni razumjeli. Obćenit prigovor moramo tu svakako iztaknuti — deklamaciju. Drame, govorene prozom, teku kod nas vrlo gladko, al o strogih vrsticah stiha zapinje često jezik naših glumaca, i ritam ne čuje se ni malo, neki dapače upliću iz svoje pameti vrlo prozaičke rječice. Tomu valja svakako posvetiti više pomnje, a uprava mora se s druge strane brinuti, da stihovi budu što lakši, što gladji.

Matica hrvatska i sabor. Matica naša pregnula je življe uticati u našu književnu radnju, da se hrvatska knjiga što viši razširi. Razaslav lani medju svoje članove „hrvatsku Antologiju", i Jules Verneov „Put u mjesec", pripravila je ove godine tri knjige, koje će se svakako prije nove godine razposlati. Jules Verne-ov „Put oko zemlje" već je dotiskan, Petračićev peti svezak „Vrazovih djela" tiska se, a i Micheletova „Žena" doći će doskora pod tisak. Nu, imajuć svoju svrhu na umu, mislio je odbor, da nije dovoljno podati članovom nekoliko knjiga, s toga je odlučio

Digitized by Google

latiti se obilnijeg posla. Ponajprije kani sastaviti velik „Sbornik hrvatskih narodnih pjesama“, koji će biti ravan Vukovoj sbirci srbskih pjesama, te je u to ime kupljena velika sbirka Pavlinovićeva, a nabrano i obećano je mnogo obilata gradiva. Nadalje odlučila je Matica, usvojiv u načelu priedlog g. Milana Grlovića, izdavati jeftinu biblioteku vrstnih stranih i domaćih literarnih plodova u periodičnih svezcih, te razširit ju kolportažom, da se iz obćinstva tudja literarna navala što više iztisne. Mislilo se o spisih Demetra, Njemčića, Blažeka, Rakovca i t. d., zatim o prievodu Shakespeara, Moliera, Racinea, Bulvera, Dickensa, Puškina, Mickievića i t. d. Na žalost ne ima Matica toliko prihoda, da bi u taj posljednji podhvat mnogo novaca ulagati mogla, te je zato umolila naš sabor, nek joj dozvolji nekoliko tisuća podpore na godinu. Nadamo se, da će ova molba u našem zakonotvornom sboru odziva naći, jer podhvat Matičin smiera na borbu za narodnu emancipaciju od tudjinstva, te je s toga podpore vriedan, jer je po narod važan. Druge zemlje, mnogo manje, nesamostalnije i siromašnije troše tisuće i tisuće za podporu takvih zavoda (vidi cislajtanske sabore) a u našem proračunu ima i onako mala svota odredjena u to ime. Zato ufamo se tvrdo, da gg. zastupnici naroda ne će Matici uzkratiti pomoći.

Spomenik knezu srbskomu Mihajlu Obrenoviću bit će skoro gotov. Izradjuje ga u Rimu florentinski kipar Pazzi, koj je bio glavom u Biogradu, da se s mjestom upozna. Kip od mramora predstavlja kneza u podpunoj odjeći srbskoga generala; konj, na kojem knez jaši pokazujući rukom na iztok, jest vjerna snimka Arapina, kneževa miljenka, koj u biogradskoj konjušnici još žive. Kip je ogroman: visok 7 metara i 20 centim. glava konju duga je 1 metar i 65 centim. Podnožje kipu je od mjedi a ukrašeno po stranah bas-reliefi iz novije poviesti srbske, i to iz dobe vojne za oslobodjenje. Jedan predstavlja, kako Miloš diže narod na oružje proti Turčinu; na jednom se predstavlja predaja gradova Mihajlu itd. Spomenik veoma hvale; a koliko je te hvale dostojan, potvrdjuje i to, što si je monakovski muzej dao za sebe svojim troškom učiniti jedan snimak u sadri. Kada spomenik bude postavljen u Biogradu, bit će prilike obširnije o njem progovoriti.

Rusi na medjunarodnih skupštinah statističkoj i iztočnih jezika u Pešti i Petrogradu. Kako u Rusiji nauka napreduje i kakovih ona imade u Rusiji zastupnika, to pokazuju opet medjunarodne skupštine u Pešti i Petrogradu. Na statističkom kongresu u Pešti bilo je od stranih najviše, na ime 25 Rusa. Taj čin, kako primjećuje ruski izvjestitelj, „očevidno pokazuje Magjarom, da Rusi ne miešaju nauke s politikom; jer kada bi oni sliedili samo nadahnuća politike, to se oni ne bi bili odazvali gostoljubivu pozivu Ugarske i sjali bi svojim odsućem“. Pà uz predsjednika osrednjega statističkoga odbora P. P. Semenova bješe Rusija zastupana imeni, koja u toj nauci mnogo znače. Ne manjom slavom zastupana je Rusija u Petrogradu u sboru učenih orientalista, gdje njezini učenjaci u azijskih jezicih kolo vode; a što je još znamenitije, da oni svoje znanje upotrebljuju za razjašnjenje prošlosti i za putokaz u budućnost ruskoga naroda. Smirhov je u jednom maloazijskom romanu našao ruskoga bogatira nar. pjesama Iliju Muromca. Hvolson čitao je po arabskih piscih o ruskoj trgovini u X. vieku. Račinski obratio je pažnju na azijske rukopise u ruskom ministarstvu vanjskih diela. Terentjev progovorio o afganskom jeziku i o narodu Bolova, koj pokazuje sa Slaveni mnogo srodstva. Slovcov i Vasiljev razbistrili su narodne odnošaje u Sibiriji. Patkanov pobijao je krivo mnienje o geografiji, koje se piscem Mojsij Horenski drži. Bonel, činovnik u c. knjižnici petrogradskoj, razpravljao je o izvještaju o Skitih kod Herodota. Bješe takodjer izloženi textovi iztočnih jezika i knjige o iztočnih narodih, što no izadjoše u Rusiji, da se stranim orientalistom dadne prilika upoznati se i s ovom strukom ruske književnosti. Ova crtica budi dovoljna za čitatelje „Vienca“, da i po njoj sude, kako Rusija u svih naukah orijaški koraca s ostalim prosvietljenim svietom, i kako taj takodjer čin imao bi našu mladež poticati, da marljivo uči ruski.

Shakespeare i Bismark. Kancelar njemačkoga carstva postao je već do dosade kumirom njemačkih slobodnjaka. Koliko tu ima spomenika, medalja, zaklada, himna, životopisa i panegirika najpodlije vrsti, jedan takov pisac napisa pače i vjekopis i fizionomiju Bismarkova psa. Ali učeni pisci idu i dalje. G. H. Haring izdao je nedavno djelo „Die Blüthezeit des englischen Dramas“, gdje govori obširno o Shakespearu. On medju ostalim hvali i to, da se Shakespeare nije poveo za jedinstvom i centralizacijom romanskih naroda, već da se je držao načela slobodnog individualiteta. Toga načela, veli učeni Haring, drži se i slavni Bismark — risum teneatis amici — jer B. čuva pomno individualitet svake grane, te poslije toga upliće u englezku dramatiku himnu Bismarkovoj politici. Šta bi reko britanski velepjesnik, da, dignuv se iz groba, dočuje kako je iznenada postao rodjakom svetitelju Kruppovih topova, koj toli pravedno, toli ljubezno čuva individualitet poznanskih Poljaka i šlezvižkih Danaca. Tolika podlost, toliko farizejstvo u znanosti gadi se upravo čovjeku.

Nova francezka djela. Izpitivanje poviesti starih iztočnih naroda krenulo je posve drugim pravcem, odkad se je počelo iztraživat na temelju starih izvornih spomenika i izkopina, te su starije knjige o tom dielu poviesti izgubile svoju vriednost. Francez je A. Maspero s toga izdao popularnu poviest istočnih naroda na temelju najnovijih znanstvenih iztraživanja pod imenom: Histoire ancienne des peuples de l' Orient a parižka ga kritika osobito hvali. Jednako znamenito jest djelo bezimenog pisca: Les Gaules et les Gaulois d' après les écrivains grecs et latins,“ koje je sada izišlo u Parizu. Alfred Bougeault izdao je upravo drugi svezak svoga djela „Histoire des litteratures etrangères“ (Poviest književnosti stranih naroda). U tom je svezku uvrštena literatura englezka, holandezka, zatim književnosti slavenskih naroda. Ne imajući jošte te knjige, ne možemo još izreći vlastitoga suda, nu lavovski literarni časopis „Ruch literacki“ veli, da je slavenski dio toga djela, a navlastito poljski vrlo nespretno i površno izradjen, tako da su pače i imena pisaca posve krivo pisana. Poznato nam je već po Scherrovoj poviesti svjetske literature i po njegovoj obćoj antologiji, kako tudjinci malo za nas osobito za Jugoslavene znadu, jer njegovoj površnosti ne ima para. Vriedno bi bilo, da našinci stanu pisat u tudjih jezicih o našoj literaturi. U Francezkoj je u ostalom valjanim našim tumačem prof. L. Leger.

Izpravak. U posljednjem se je broju podkrala nemila nam tiskarska pogreška, koju ovim izpravljamo. U članku: „borbe životinja“ na str. 692 stoji dva put: dr. Brelun, umjesto dr. Brehm.

Zabava: Nekad i sada — Persa — Večernja molitva djevojačka — Ludjak od Five-Forka. **Pouka:** Moda za francezke revolucije — Iz Fiorence u Rim. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 28. listopada 1876.

Br. 44. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Slut.

Oda od A. Palmovića.

Tajstvena su ta nebesa zvjezdna,
Plamen mavi, što iz zemlje fista,
Potres, more i strašna mu bezdna,
Prieljev bićt Tvorčeva su kista,
Kud si kamo tajstvenija ti:
Sad prozujiš ko iz raja vesak;
Sad zavitlaš ko saharski piesak
Smrtnim plaštem, kog se boje svi!

Sav bje život jednom riečju razdan,
Kad no čovjek, posuda od ila,
Jedin višnjom bude rukom sazdan:
Bog ù nj' dahnu, pùt mu gle ožtla,
Napried vrieme, vlažni ćuti dah;
Put li nije bezćutna i gluha,
Gdje da duša, disaj božjeg duha,
Tebi njegov ne došapne máh?

Nije duša tielu ... brodar brodu;
Već je sastav broda: ona daska,
Koja znade kuda sieče vodu,
Kako raste talas od talaska,
Na tom ornju tvoj je prvi sgon:
Jače biješ, k buri li se spravlja;
Kad će slegnut — napried glas ti javlja
Ko mirònos iz daljina zvon.

Mladenca, kom sveto obilježje
Skupa slava utisnu vrh čela,
Ti pod čarno dovodiš podbrežje
Gdje kupresa s lovorom se splela,
Tajne moći urezav mu štap,
Kažeš umljem ozračene dveri:
Upri sinko! tudaj vience beri!
Kud viek štrapće živonosna kap.

Dobro, seko, dobro, mladić vraća;
Nu me pusti! rad bi nešto sazno, —
Troma noga ne može da krača,
Glava šumi; ma je srdce prazno.
Vodi cvjetnoj livadi me — tam
Ognjic gori, — trepetljika šušti, —
Igra oko — nečij vlas letušti. —
Blago meni! zašto? čij li? znam.

Smućen stojah, užganih obraza:
Zašto cviet se k ružici savija,
Dol uz brdo mîli — ti mi kaza
Krasnu momu, što mi srdce sgrija,
Sad ni mrtva da me komu dâ,
Dok me živa ne povrate bozi:
Tako me je osvojila skrozi
Afroditka neustrašna ta!

Sad, — bud šumska grlica zagrče,
Veliš njeno da kroz grlo pjeva,
Bud jesensko vjetar lišće sgrće,
Veliš: skut joj zemlje se dodieva.
S njom se budim, o njoj mislim, snim;
Zimi, — led li na prozoru puca,
Ona smnieva da se sa mnom kuca,
S njom i slavom da se sestrimim.

Ti pr'o mora milo dragom vrneš,
Drhtnu momu privedeš k otaru,
Svieću pališ gdjekom; — gdjekom trneš;
Stvaraš biser suzami u jaru,
Kopaš zlato; sreće sladki vir:
Kao dragi zapis tebe nosi
Sobom ljubav; hodočastnik bosi
Uz tebe se ćuti — bogatir.

Digitized by Google

Ti hajduka na opaze budiš,
Na bajovna kazuješ znamenja;
Gdjekad s crnim kosovi mu sudiš
Iznenada, bez ikvog smiljenja.
Veloj duši što će i tvoj gnjev?!
Nek su im i kosti vuci trli,
Za svoj narod veselo su mrli
Uz tugovit naših vila piev.

Kolkoput si do carskoga truna
Stala crna, prežala na žezlo!
Koliko li hrabrih milijuna
Nà oči ti u krvi je grezlo!
S car-Lazarom na večeru skup,
Na zlokobnu, drzla si se sjesti,
S gavranovi raznosila viesti:
Gdje Milošev, — carev „sveti“ trup.

Ti proroku narodnom na smrti
Posmjeh mamiš na umukla usta,
Svem narodu gdje na ledja prti
Ono breme, pod kim on ne susta;
Ako li su ko na strehi snieg
Diljem duge strunule mu brade,
Zamrzle se njegve liepe nade,
Jao rode! gledaj gdje ti sbjeg;

Bog budućnost gustom prikri sjenom,
Zlo predvidjev, čovjek da ne dvoji,
Ti si nami kao opomenom,
Da ne padne, tko još tvrdo stoji;
Već u bolje podvostruči krok.
Onom si, kom propast prieti, da se
U se vrati i čim prije spase,
Zadnji možda, — neodkloniv rok.

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

IV.

Veliko li bijaše veselje u Mandušićevoj kući, kad se Nikola i sin mu Sava živi i zdravi iz nenada povratiše iz zatvora, iz kojih se je dosada raja riedko kada živa vraćala. Isto tako radovahu se i Igumanići i Borkovići, kad na jednom sivi im sokolovi Mane i Luka med njimi osvanuše.

Jedini otac Prokopije ne mogaše se nikako pravo umiriti. Odkad je Evdoksiju i Persu opet kući dopratio i predao ih Nikoli, zalazio on češće k njima, te bi im uviek govorio:

Budite na oprezu djeco, da vam se opet takova šta ne dogodi! Znam ja Turke i njihovu pravicu! Niesu vas oni pustili na slobodu, što je dokazano, da ste poubijali bašibozuke jedino u skrajnjoj obrani vašeg života! — Bože sačuvaj — van su vas pustili, jer su morali — po višoj zapoviedi, a taj nalog izposlovao je sigurno Lukin ujak pomoću svojih mogućnih prijatelja! Budite dakle sada što većma oprezni, jer su Turci na vas s toga sigurno kivni, te će sve moguće činiti, da vam naškode drugim kojim načinom! — Gledajte, da se sa Borkovići što većma sprijateljite, što vam već puka zahvalnost nalaže, jer da ne biaše Luke, trunuli bi još i sad u apsu, — a ako hoćete mene slušati, ne časite ni malo, dati Persu Luki, čim ju on zaprosi, jer ćete onda na uviek biti sigurni od turskog zuluma!

Ovakove opomene i savjeti otca Prokopija primali bi Mandušiči na razan način. Gospodar Nikola uzplamtio bi najživljim zanosom za Luku hvaleć i u zviezde kujuć njegovo junačtvo, njegovu plemenitu ćud, i njegov vitežki čisti značaj, te bi češće uzkliknuo: Oh samo da hoće da dodje i da od mene zaište šta mu drago, ta dao bi mu srdce iz grudi a kamo li ne bi Persu!

Evdoksija pako i Sava protivili se uviek Nikolinoj nakani glede Perse. Hvaljahu i oni doduše Lukino junačtvo, ali mišljahu, da bi po nje sve bolje bilo, kad bi se Lukina pomoć nagradila ne Persinom rukom, van drugimi skupocjenimi darovi: liepim oružjem, dobrim konjem i inimi dragocjenostmi, veleć da nije nikad dobro, i da rodi zlim kad se koja pravoslavna djevojka uda za katolika! Zalud su nastojali i Prokopije i Nikola, da im dokažu, da je njihovo mnienje prazna vjera, s koje bi osobito sada u to nesretno doba zlo proći mogli — i kad jednom Sava planu i u brk im reče, da bi volio vidjeti si sestru poturčenu, nego li udatu za katolika, zavlada u kući najžešća svadja i kavga.

Videć sve to i čujuć liepa Persa podnosila je u srdcu najljuće muke i nedužno joj srdce plamćaše svim žarom prve ljubavi za liepim plavokosim, u boju biesnim a u miru krotkim junakom Lukom Borkovićem od onog trenutka, kad ga prvi put ugleda, a tu ljubav povećala je još što većma njegova junačka pomoć, kojom joj izbavi otca i brata od sigurne smrti i propasti. S toga je sve to nježnijom ljubavju i pouzdanjem prianjala uz otca si Nikolu i uz protu Prokopija odkad je opazila, da su obodvojica gorljivi saveznici njezina srdca. Nu sladku tu i ujedno mučnu tajnu svoga srdca ne ufaše se jadna odkriti ni jednomu ni drugomu. Bojala se jedno majčine srčbe a drugo opet da joj Luka — ne voli. Čudjaše se kako on više ne prolazi kraj njena dućana i ne zalazi unutra ko prije sam, van vodeć uza se uviek pobratima

Digitized by Google

si Manu, o kom je već doznala, da mu je omilila. Nije ona naravno ni slutila, da se oba pobratima izišav iz zatvora zavjeriše tvrdo, da ne će jedan bez drugoga nikada više stupiti pred nju, dok god se sudbina njihove ljubavi il ovako il onako ne odluči. I kad god bi se od tog dana prohtjelo kojemu od njih dvojice vidjeti Persu otišao bi jedan po drugoga te rekao: Hajde da se nagledjemo našega sunašca! — Onda bi se uzeli pod ruku te pošli prama Mandušićevu dućanu, i kad bi nju unutri ugledali, stali bi, kupili bi od nje ili ćilibar, ili duhana, ili drugu koju sitnu stvar, govoreć joj uza to prijazne i sladke rieči, u kojih se očevidno otimala ljubav težkoj dužnosti pobratimstva. Djevojka bi onda čas porumenila, čas probliedila, sva drkćuć od sladka milinja, kad bi joj se Luka nasmjehnuo, i kad bi ju dulje motrio velikima svojima, modrima očima. Manu pako motrila ona uvieke nekim čudnim strahom, koj ju je sve većma morio, kad je počela naslućivati pravi uzrok njihovih zajedničkih posietâ.

Nu doskora izostaše obadvojica te ih ne bijaše više vidjeti u njenu sokaku. Jednom bo reče Mane svomu pobratimu, kad su obadvojica od Perse odilazili:

— Čuješ, dragi Luka, nije ni to dobro, što radimo! Znamo, da ona ne može biti našom, pa ipak zalazimo k njoj, ni ne misleć, da bi djevojka mogla jednog od nas dvojice zavoliti, pa eto ti onda po nju i po nas još veće nesreće! S toga mislim, da će najbolje biti, da ju više ne vidimo, dok ju ili ne zaboravimo, ili dok ju božja sudbina sama ne dosudi, ili jednomu, ili drugomu! Znam ja, da će nam biti težko i te kako težko živjeti, a ne vidjeti svjetlo našega života, te da ćemo obojica ginuti poput cvieta bez sunca, nu što da radimo inače? — Bi li ti htio pokopati naše pobratimstvo? — Ja ne bih, a sigurno ni ti! — Bi li ti htio snubiti nad grobom svoga pobratima? — Ja ne bih, a sigurno ni ti. Ne ima dakle druge, van odreći se ljubavi, da nam pobratimstvo ne pogine? — A uza to moramo i to upamtiti, da bi se s našim pobratimstvom skršila zadnja slabašna sveza, koju dosad ponešto bar drži slogu med pravoslavnimi i med katolici. Od neko doba opažam, da se uz nas stvaraju u gradu dvie protivne stranke, jedna pravoslavna, a druga katolička, koje paze svima očima na to, tko li će od nas dvojice Persu dobiti! Nije li dakle moguće, da bi se iz njezine udaje za kojeg od nas dvojice mogla poroditi u narodu velika zadjevica i nesloga, a možda i pokolj sada, gdje nam je sloga proti našim kletim krvnikom toli nuždna? Ne bi bo oni zaslieplјeni smatrali pobjedu kojega od nas dvojice pobjedom pojedinca, van pobjedom ciele stranke, i eto ti onda po nas oba i po cieli narod još veće nesreće!

— Oh žalibože pravo sudiš i govoriš! — uzdahne na to Luka stisnuv pobratimovu desnicu. — I meni se nešto čudno čini, što su od neko doba na me navalili i rodbina i prijatelji, nagovarujuć me i sileć, da snubim Persu, i da ne zaostanem za tobom! — S toga nam ne preostaje drugo, van odreći se nje žrtvujuć sve naše sladke nade spasu nesretne nam otačbine! — Neka dakle bude tvoja volja! — Evo ti tvrde vjere, da joj više ne ću na oči dolaziti!

Težkim srdcem razstadoše se na to oba pobratima. Niesu oni ni slutili, da su ti pojavi u narodu proizticali iz Natanovih spletaka započetih u velike toli mudrom lukavštinom, da nit njegovi posrednici niesu slutili, da su puko sliepo orudje njegove krvoločne i gladne zlobe.

Prosuo on najprije med katolici glas, da se je Persa zaljubila u Luku Borkovića, a otac joj Nikola, da je za njim čisto poludio, da jedva čeka da Luka po nju dodje, te da im kani prirediti toli sjajne svatove, kao da si kćer za kojega kneza udaje.

Kad to doču Lukin otac Petar Borković, stade ga nagovarati, neka Persu čim prije zaprosi, da mu ju tko drugi ne preotme. Nu nemalo se začudi i raziedi, kad mu ovaj nekako tužno, nu odrješito odvrati, da ju on ne bi nikada htio snubiti. Stade ga s toga on i sva rodbina nutkati, nu zaludu, te napokon naumi, sam Persu za sina prositi.

Medjutim je Natan s druge strane med pravoslavnimi osobito pako med Mandušićevimi znanci raznio najružnije klevete o Luki i o njegovoj rodbini, a kraj toga nadražio Maninu rodbinu, neka pod živu glavu ne puste, da šokac preotme toli liepu i bogatu djevojku, koja bi uz Manu pristajala kao da je za njega stvorena.

Za malo vremena pojaviše se svuda posljedice tih spletaka. Luka se nemilo zavadi sa svojim otcem, a a ovaj ga napokon sleti, neka izbire: ili uzeti Persu ili otići kud mu drago.

Na Mandušiće pako navališe kojekakovi prijatelji i susjedi pitajuć ga uzbrinuta i zaplašena lica, je li to za boga istina, da on kani Persu udati za šokca a k tomu još Luku Borkovića, a kad bi im Nikola odvratio, zašto ne, pobjegli bi napolje, ne rekav ni sbogom, van lupajuć se šakom u prsa, lamajuć rukama i prekrećuć očima. Videći to čudnovato ponašanje uzbuni se Nikola s početka, a kašnje se raziedi, te je svakomu pokazao vrata, tkogod bi došao k njemu, da ga o tom šta upita. Nu kad dodje nedjelja, i kad je polazio sa cielom si obitelju u crkvu, imao je istom šta vidjeti i čuti. Pred crkvom sabrana svjetina ugledav njega i njegove umukne najednom u razgovoru te se začu samo gdjedje šapat i podmukao smieh, a kraj toga bi u njega gledali i pokazivali rukama kao u kakovo čudo. Sav blied i drhćuć od uzrujanosti poleti u crkvu i malo ne ošinu Evdoksiju, koja zače da će mu zanovietati.

U crkvi pako prirediše im još veću sramotu. Moradoše za ciele službe stajati sami, kao jadni grešnici, pošto nitko ne hćede da se njima pridruži, a

Digitized by Google

kad bi se koji nadošlica zaboravio te k njima stupio, psiknuli bi drugi, te mu prietećima očima namignuli, neka ne ide k njima.

Kad se služba božja dovrši, uze otac Prokopije da će govoriti slovo. Znao on već sve, te odluči božjim slovom umiriti razjarena i zaslieplјena srdca. S toga si izabra priedmetom propoviedi krasne Isusove rieči: „ljubi boga nada sve, a bližnjega svoga kao sama sebe i — što ne ćeš da drugi tebi čine, ne čini ni ti drugomu!“ Nadahnut božanstvenim zanosom za uzvišeni i plemeniti cilj svojih rieči, govorio on toli liepo i toli rječito, da su svi slušatelji prevladani silnim dojmom njegova govora slušali kao kamen, zaboraviv sasvim priedmet i uzrok svoje današnje uzrujanosti. Opaziv to Prokopije svrne finim prielazom na braću katolike, na nuždnu u sadanja vremena slogu med njimi i pravoslavnimi, kako se mora izbjegavati svaka stvar, koja bi mogla razdvojiti te dvie sljedbe — i najednom priedje s obćenitog na posebno i zače gromkimi i strogimi riečmi šibati sve one, koji rušeć skupocjenu tu slogu zamjeravaju Nikoli Mandušiću, što kani udati si kćer za junaka, koji je hristove vjere kao svi drugi hristiani, i koji je još k tomu spasio vitežkim svojim junačtvom Nikolu i Savu od sigurne smrti, a ostalu mu rodbinu od sigurne propasti!

Nu istom što svjetina razabra pravi cilj Prokopijevih rieči, zače najprije sve to glasnije mrmljati, te udari napokon u viku i buku: Ne glagoljaj dalje — reci amin! — Kakav si nam ti pastier, kad nas takova šta učiš — odilazi svako k sebi! — van — napolje — napolje! Nasta silni metež i graja. Zalud je otac Prokopije plačuć i lamajuć rukama nastojao da umiri razjareni narod, te videć, da mu je sav trud uzaludan, prekrsti se i ode tužna i razcviljena srdca. Na to se razleti i svjetina iz crkve, a za njom izmače Nikola sa svojimi, kao da ih Turci gone, on škripljuć zubmi od gnjeva, Sava psujuć u sav glas, Evdoksija naričuć i lamajuć rukama a Persa blieda i skršena, drhćuć tielom i sakrivajuć si tihe suze svilenom maramom. Vani pojuriše naglim korakom prama kući nu ipak još čuše kako im žene dovikuju: bolje bi bilo, da podje za pravog Turčina nego li za poturicu!

Žureć se tako opaziše upravo pred svojom kućom starog Špiru Vasiljevića i ženu mu Paraskevu, gdje stoje pred stubami kao da na nje čekaju. Prem je Špiro bio najbolji Nikolin prijatelj i pobratim, to hćede ovaj ipak da brzo kraj njega prodje. Nu Špiro ga sustavi te povikne:

— Ej Nikola, stani malo, da ti nešto pametna rečem, jer bi ti moglo kašnje žao biti, kad me ne bi htio slušati.

— A šta mi to imaš reći toli važnoga? — otrese se Nikola ljutito. — Ne ćeš li možda i ti na me udariti, što kanim udati si kćer za poštenjaka i čestitoga junaka?

— Ajde, stani barem na teraziju, da ovdje u nas svjetina ne bleji — odvrati Špiro, te podje naprvo uza stube, a za njim polaganim korakom Nikola sa svojimi.

— Perso — skoči der u kuću, pa prigledji, da nam se ručak ne pokvari! — povikne Nikola, kad bijahu svi na teraziji, te se onda otrese opet na Špiru: no govori — u kratko — brzo, jer ne imam kada dugo tu stajati — ili zadji k meni u kuću, pa mi tamo možeš razklepati koliko ti drago, jer već vidim, što mi hoćeš da kažeš!

— Reci mi po duši, dragi Nikola — kaniš li sbilja udati Persu za Luku Borkovića? — upita Špiro polagano.

— Ne kanim, jer je još ni prosio nije! — odsječe mu Nikola posprdno.

— Nu da dodje po nju?

— Eh dao bi mu ju odmah — odmah — pa makar na me ustao cieli grad, da tim benam pokažem, da niesam biesna luda kao oni, i da mogu raditi u mojoj kući što me volja! — odvrati Nikola ljutito, te hćede da će u kuću. Nu Špiro upita dalje:

— A ne znaš li nesretniče, šta kani učiniti taj Luka i otac mu Pero? — Poturčiti se — da poturčiti sebe — a uza se i tvoju Persu!

Ove rieči potresoše Mandušiće kao da je grom u njih udario. Evdoksija i Sava kriknuše od straha, te se naglo prekrižiše, Nikola pako stajaše kao kamen gledjuć razvaljenih očiu i otvorenih usta u Špiru. Današnji prizori u crkvi bijahu već ponešto uzkolebali njegovu nakanu, te se je već stao kajati, što ju je pred svietom kazivao, te pako ne nadane rieči uništiše ju sasvim i uzplamtiše u njem cieli pakao gnjeva, boli i kajanja.

— Nu je li to i istina, što mi to veliš? — upita on jedva dišuć.

— Eh tako mi vjere — puka je i sveta istina! — odvrati Špiro svečano. — Misliš li ti, da bi Turci toli brzo pustili iz apsa vas dvojicu i Manu Igumanića, da ne bude njega uz vas i da im se nije on zavjerio, da će se poturčiti?

— Jest — tako je sestro Evdoksijo — oglasi se sada Paraskeva promuklim glasom — zavjerio im se, da će se poturčiti, čim njega i drugove mu puste iz apsa i čim si predobije Persu — ali pod tim uvjetom, da tu njegovu nakanu nitko ne sazna, dok ne bude Persa njegovom! — Nu Turci slabo čuvaju tajne, te tako je to pripoviedao bimbaša Ibrahim svojemu brijaču, ovaj svojoj kaduni, a ova opet drugim, i tako se to proču po cielom gradu, te mi je čudno, što vam još nije ništa o tom poznato.

Nikola se strese te pograbiv se za glavu povikne:

— Oh bože — što ti učinih te si mi namienio toliku propast i sramotu! — Oh Špiro, Špiro — nemilo me bole tvoje rieči svejedno kao oštar nož, kojim nam vidar s tiela reže otrovnu ranu — nu hvala ti, što si

Digitized by Google

ih izrekao još u pravi čas, te time spasio čast i sreću moje porodice! Dok sam živ, toga ti zaboraviti ne ću! — Neka samo dodje taj kleti jastrieb po moju čistu golubicu Persu, valaj ću mu nazdraviti, kuburom, da će mu prisjesti do vieka!

— Ne prenagli se Nikola — reče na to Špiro — budi pametan i u zlu te hvali bogu, što se još u dobro obratiti dade! — Nu sad sbogom! — Hajdemo, Paraskevo!

— Oh pošao s bogom i kudgod hodio, pratio te božji blagosov! povikne Nikola za Špirom te unidje onda naglo u kuću i stade bjesniti kao pomaman.

(Dalje sliedi).

Ludjak od Five-Forka.

Crtica od Bret-Harte-a; pohrvatio V. P. D.

(Konac.)

Javno je mnienje tim krzmanjem opet s nova bnjati počelo, no sad još više neprijatno nego li prije. Za kratko omahnulo je toli silno, da je do mala sve opet podvojilo o slaboći i neodlučnosti Hawkinsovoj. Dapače stali sažaljivati i onu vješticu, kao nesretnu žrtvu mučeničtva, koju je Cyrus svojim zatezanjem i neodvažnošću gore mučio, nego što su pogani mučili mnoge kršćanske mučenike. Dokazom tomu bilo im je ponašanje njegovo spram mlade Schoolmaarmke, o kojem su oni točnu ubaviest primali. Sažaljivali i mladu Miss Nelly Arnot-ovu smatrajuć ju igračkom nečovječnih hira ludjakove koli samovolje toli još više uma. Svaki bo, i najzatepeniji luda, kao i najpametniji čovjek morao je jasno i lasno uvidjeti, da se je Cyrus opet začeo titrati s biednom i nemoćnom Schoolmaarmkom, kako se je nekoč titrao s onom vješticom, kadno je naime njoj za volju sagradio palaču, a domala — opet njoj za volju — od nje se odvrnuo, te kadno je po svom starom običaju sve već do polovice dotjerao, a onda na jednoč stidno uzmakao. Upravo odatle izvodili oni razloge njegovu bećarskomu životu, koji je od ne davna živiti začeo.

Ne manje bili svi i o tom osvjedočeni, da će mu njegovi vlastiti čini bilo prije ili kašnje zamaći zamku životu!

Ne bilo s toga dana, a da ne bi Miss Nelly Arnot-ove po koji Fiv-Forščanin pohodio, jedan noseć joj ovu, drugi onu mjestnu novost, a to sve pod izlikom, kanda žele saznati, kako je liepoj bolestnici. Svi ti mnogobrojni posjetnici više su joj čas duljili nego li kratili. A kako i niesu! Mjesto da ju razvesele i razbatre, stanu joj kojekakve nepodobnosti pričati, temeljeć sve svoje pripoviedanje na praznovjerskih fatalističkih nazorih, kojimi su se u velike dičili. Medju tiem svemu tomu junačkomu družtvu bio je glavni naum upozoriti mladu Schoolmaarmku na poznate znakove Hawkins-ova ludila.

— Bijaše li Hawkins danas ovdje? upita tako jedan od njih, imenom Tom Tlynn, glasom posve ravnodušnim, kadno se je baš bio oslonio o neku ljuljanku.

Miss Nelly porumeni sva, te odvrati malo tužnim glasom:

— Ne!

— E, da, da! odvrati malo sbunjen al uza to čudeć se, on se je juče u prokopu malo ubio. Ali se s toga ni najmanje ne uzbunjujte. Sutra zorom on je već ovdje. Meni je medjutim naložio, da vam predam ovu kitu cvieća i ovu rudu, te da vas najsrdačnije pozdravim i uvjerim o njegovoj privrženosti!

Izrekav to, predade joj kitu cvieća, koje je sam uz put ubrao, i komadić zlatne rudače, koju je nedavno u vlastitom rudniku odkrnuo, — a ne — kako malo prije reče — od Hawkinsa dobio.

— Vi ste sretna, Miss Nelly Arnot-ova, reče drugi junaković iz medju cienjene družbe pridošlica, vi si ne trebate glave trti za sav ostali sviet, je li samo Hawkins vaš, jer vjerujte, ne ima vam u svem našem okolišu boljega čovjeka nego što je Mr. Cyrus. Šteta samo, što nije vješt udvaranju, jer bi onda mnogo bolje kod ženskih prolazio. Izza toga pridoda glasom malo promienjenim: — on vam, znajte, nije nikad u družtvu bio, a još manje živio, kao što mi ostali!

Tako isto začela na drugom mjestu slična družba tih simpatičnih rudničara grditi i napadati u sav mah siromašnoga Hawkinsa, opominjuć ga i svjetujuć na što veću pozornost, brigu i mar oko biedne bolestnice. Bilo ih je dapače, koji su mu to kao svetu dužnost nalagali.

— Ja toga ne bih lje dopustio, Hawkins-e, progovori jedan izmed tih drznika, da Miss Nelly Arnot-ova ode u Freoco, te tamo u sav glas trubiti začme, kako je za sve njene bolesti u Fiv Forku ne htjede niko ni pogledati, dapače ni onaj isti, pod čijim je krovom stanovala, te za čijim je stolom blagovala. Ove zadnje rieči izgovori glasom zanositim, po kom se je moglo uvidjeti, da su imenito ove rieči pretjerane, da su prava rhetorička hyperbola. Zaključujuć pridoda ove tobože velevažne rieči: — Čuješ, to se ne smie nikad sbiti, jer znaj, — tako se u Fiv-Forku ne radi — to nije naš značaj!

Poslije svakoga takva, često se sbivšega, sgodjaja odjurio bi Hawkins put doline, do svratišta, gdje je bolovala krasna Schoolmaarmka, al uviek misleć, da će svaki put posve ravnodušno i mirno s njom se poraz

Digitized by Google

govoriti, te izza toga kući otići. Pa doista! U nekom obziru tako je i bivalo.

Medju tiem bi se Miss Nelly Arnot-ova zarumenila svaki put, kad bi ju Hawkins pohodio premda je već izza nekoliko časaka nestalo toga rumenila, koje sbog velike živahnosti, kojom se je znala iznaći i u najvećih zabunah, koje opet sbog njezinih laganih koketnih kretaja, kojimi se je znala ugnuti i najkritičnijim momentom.

Tako prolazio dan za danom. Miss Nelly-i ozdravljala noga, — no srdce počelo sve žešće bolovati. Hawkins-ovo ludilo postajalo što dulje to jače. Fiv-Fork uzplamtio od znatiželje, kako li će se dokončati taj čudni zapletaj?!

Što očekivali, to i dočekali. Svanuo dan krize — dan u koj se imalo sve razplesti, no dan taj, kao i sav razplet, izišao je posve drugačiji, nego li je itko mislio.

Bilo je neko ugodno poslije podne mjeseca srpnja, kadno banuše iznanada mnogi putnici s juga, te unidjoše u Fiv-Fork velikim slavljem. Kad su već razgledali onu čudnu na daleko čuvenu dolinu, podjoše i u kalifornijske rudnike kao i do ostalih bogatih rudnih žicâ, kojimi je grad toli obogatio — no kojih oni sjegurno ipak ne bi bili pohodili, da nije bilo medju njimi nekoliko bogatih glavničara iz Bostona i New-yorka, kojim je naravski mnogo do toga stajalo, da izvide sve izvore materijalnomu blagossanju Fiv-Forščana.

Do toga časa pošlo je putnikom sve za rukom, kako su si samo željeti mogli, dočim je pako baš te godine proljeće odveć dugo zateglo, nalazilo se još u to doba — dakle još mjeseca srpnja sve u okolici pod vodom tako, da je pretežko bilo i u iste rudnike unići, dapače i na najviših vršcih, kao i u svih okolišnih, pukotinah i prodolih ležale čitave hrpe sniega, koje se bjelasahu o sunčanih zrakah kao bieli labudovi.

Sve je u okolo svježe, sve blistavo i sjajno, kako to sama narav namaknuti može. Izmed pomanjih stabalaca dodjoše i do ogromnih stablurina, te projuriše dapače izpod nekojih na tle svaljenih takvih gorostasa, podcikujuć veselo i uživajuć ugodnost prirode. Nije dakle čudo, što se svi suputnici kao i nježne suputnice silno razdragaše tim prirodnim čarom. A kako ne bi? Ona upravo lukulska umiljatost kalifornijskih gostionika, kojom ih što najgostoljubnije dočekaše, ona izvanredna krasota prirode, koja im oči zasliepi a dušu osvoji, a iznad svega pako ona svježost i ugodnost gorskoga zraka, kojega se zadosta naužiti ne mogoše, osvoji im dušu, te oči i ostala ćutila na toliko opoji, da su mal ne izvan sebe bili. Bilo ih je dapače, koji se izjaviše, da će tuj živjeti i umrieti. Mnogi očarani tim prirodnim bujem, izpjevaše kojekakvih himna, te odaslaše južnim novinam glasove, kojimi se sad dosta ne mogahu nahvaliti, sad opet sažaljivahu sve, što je sviet dosad ugodnim i liepim smatrao, sudeći, da je ovim krasotam težko kada premca bilo a i da ga nikada ne će biti. Kad ih se je već toliko dojmila okolica, kud i kamo većma morao se dojmiti putnika sam Fiv-Fork, gradić i svojim položajem a i inače strancu liep i ugodan.

Već prije dolazka samih putnika prispješe u Fiv-Fork mnoga preporučna pisma od prvih bogatira San-franciških, u kojih javljahu dan došašća tih stranaca, kao takodjer učtivo sve moljahu, neka bi im se pokazalo sve, što je vriedno viditi, a ujedno sakrilo i odklonilo ono, što ne bi povećalo već bi umanjilo njihov blažen uzhit. Želju ovu izpuniše Fiv-Forščani na dlaku. Brzo sastaviše nacrt svega onoga, što se ima putnikom predstaviti, kao i onoga, što se ima mimoići, dapače zabašuriti. Tako mimoidjoše mjestno groblje, ne možda što ne bi bilo na njem što viditi, već jer od svih tuj pokopanih mrtvaca samo dvojica naravnom smrću umrieše, svi pako ostali ili se ubiše, ili otrovaše ili inače nenaravnom smrću poginuše. Tako isto sudijahu, da ne bi baš na čast služilo Fiv-Forku, kad bi se putnici uvjerili o biednih kućercih kao i silnih podrtinah na južnom kraju grada, kao što bi više snizili nego li povećali ugled svoga grada, kad bi tko spoznao stanvničtvo onoga Fiv-Forškoga kraja. Valja bo znati, da baš na južnom kraju toga mjesta obitavahu ljudi, odani pijanstvu i drugim zločam, a ujedno siromasi duhom kao i tielom. Po vas božji dan obilažaše družba takvih skitalica cielim okolišem, da si nadju zaslužbe za nekoliko kukavnih solida, koje bi obrtnik s juga s ponosom i priezirom gospodaru pred noge bacio. Sve to dakle valjalo je iz programa izpustiti, ne htjedoše li, da stranci zlo misle o Fiv-Forku. No mjesto toga pokazaše putnikom silne one gradjevine, orudja, mnogobrojne makine i strojeve, kojih je zadosta bilo naći u žarkom kamenitom prokopu — jer baš na upravitelja toga prokopa bijahu uporavljena mnoga pisma iz San-Franciska, neka poglavito i naprije putnikom sve u prokopu pokaže i raztumači. Dakako da se je sve to unapried već popravilo i ukrasilo, a i mnoge hrpe dragocjenih ruda poslagalo na gusto, ne bi li tiem sve što sjajnije, što veličajnije pričinjalo. Mnoge duge zlatne šibke, koje no istom iz talionice donesoše, blistale se već u rukuh liepih strankinja. Prokop pako inače tmast, crn i zabitan, te oku vele neprijatan, razsvietlili taj put posebnim poput krvi crvenim svjetlom dugih bakalja, tako da si sad mogao točno razmotriti ne samo sav glavni dio te podzemne provale, već i sve inače nepristupne zalaze i zakutke njezine. Bilo je to sve toli ukusno uredjeno — kako no si je samo dopisnik južnih novina u mašti predočiti mogao — a to sve samo zato, ne bi li putnici tim što bolje upoznali bogatstvo fiv-forško, te ne bi li se možda našao koji od južnih glavničara, koji bi omamljen i očaran tim sjajem pristupnu im učinio il pače ponudio svoju glavnicu, il što još bolje tamo preselio.

Medju tim slučilo se tuj na jednoč nešta izvan-

Digitized by Google

redna, što sjegurno nikoga ne bi očaralo, no što ću ju ja bivši triezan gledalac čitateljem vierno predočiti, jer se donekle tiče glavnoga priedmeta ove životne crtice.

Nekolicina naime, manje zatravljenih a više trieznih sučestnika pri obhodu kamenitoga prokopa pronadjoše, da su mnogi zakutni krajevi u prokopu veoma suženi, slabo uredjeni, dapače na mjestih zarušeni, te da je s toga tuj osobite pažnje treba, i da se čovjek takovim stranputicam ugibati mora. Učiniše to po svoj prilici sa mnogih propitkivanja, koja su posljednje doba godine na družtvo dolazila, te na koja je isto — uz velik trošak — svaki put novo očitovanje davati moralo. Uzprkos tomu, te premda je to potražno povjerenstvo svoje mnienje na javu iznielo bilo, zavlada najednoč svuda neka stravična, neugodna, da mrzka šutnja, kadno baš u tamnoj provali glavnoga hodnika zače prasak dobra šampanjca te kadno se iz slabo razsvietljenih zakutaka i triemova začu grohotan smieh snažnih mužkih grla pomiešan nekojimi tankimi glasići ženskih stvorova. Taj čas ukazaše im se u dnu prokopa nekoliko svjetiljaka, no do mala nestade ih istim tragom, odkud se i pomoliše. Začu se i slaba izmjena glasova, kao neko malo mrmljanje, a imenito oglasi se nekakov kratak, odrješit rek bi više zapoviedajući glas — no za čas uminu sve, nestade i toga slaboga šaputa, te zavlada grobna tišina, kroz koju dopiraše do uha neko slabo čeprkanje i tezmanje, al i to iz velike odaljenosti.

Nekoji izmedju stranaca probliediše kao krpe, drugi slušahu naćuliv uši a srdce im silno kucaše samo neka mlada gospodja probliedje i zadrkta cielim tielom, te se do mala onesviesti i na zemlju strovali.

Sbilo se nešto vele važna? Ali šta?!

— Ništa — ili bolje malenkost, odvrati pitajućim neki čovjek, koga vidješe gdje dolazi iz povišena hodnika. Reče on to toli naglim, al ipak toli stalnim glasom, kao da se sbilja nije ništa dogodilo. Neki stranac naime pokušao bješe odkrnuti od obližnje stiene komadić rude — no stiena bijaše podbočena, te pošto se podbočaljka omače, u mjesto komadićka povuče nesretnik cielu stienu. Pod stienom pokaza se prolom, u koji stranac zapade, te ga tako onaj odronak mal ne do glave zasu. No ne ima pogibelji, jer će ga lahko izvući. Samo treba paziti, da se ne bi još više zemlje odronilo te nesretnik još u dublji prolom propao.

Vjestnik taj nije poznavao stranca, niti mu znao imena, no bijaše to neki vitežki čovječuljak, suprug one živahne crnooke gospodje, koja se malo prije onesviestila.

— Kuda — ne tamo! poviknu pridošljak. Za boga, gospodjo, ne idite tamo, on nije na toj strani! — Eno gledjte, za boga, sad će i ona zabasati u kakvu pukotinu, te još prije njega zaglaviti!

No glas njegov ne doprie više do ušiju nesretnice. Onako bezsvjestna trže se i odjuri munjevitim lietom. Bježala je i trtala kao bez glave; prodirala svojim strelimičnim gledom i najzabitnija tamna mjesta, te hrlila tom neproglednom tamom ruku napried izpruženih, a na noguh silno drkćuć. Bolan glas, koji joj prsa paraše, označivao je vruću prošnju za zajedničku pomoć. Trčala tako preko zavarljivih miesta i iznad ponora, trčala izpod nizkih svodova te izpod naštrljenih onizko spuštenih kamenitih grebena — trčala sdvojna, sliepa, reć bi, podivljala, dok ne utrčala u otvoren naručaj čovjeka, koji je njoj nasuprot hitio, u naručaj — Mr. Cyrusa, Fiv-Forškoga ludjaka!

— Oh spasite ga, spasite ga! kriknu biednica stisnuv nepoznata si čovjeka grčevitim stiskom. Vi ste čovjek iz ovih krajeva, vi poznajete ovaj strašni vrtlog. Odvedite me s toga do njega, ja vas molim, ja vas zaklinjem. Recte mi, kud da krenem, šta li da radim! Oh dajte, recte, učinte to što prije, jer inače zaglaviti će za koj čas!

Izza tieh rieči diže ona svoj pogled spram pridošljaka, a on joj smotri dva crna, liepa oka, kao dvie trnjine. S usana mu se ote ne nadan krik! Ćuskija i konopac, koje u ruci nosaše, izpadoše mu na zemlju, a sam posrnu unatražke, dok se ne osloni o obližnju pećinu.

— Annie — viknu silnim premda zadušenim glasom, ta zar ti ovdje?

Ona pako stisnu još jače obje njegove ruke, te motraše razvaljenima očima njegovo izrazito lice, dok najednoč, sva ne protrnu, te kanda ju grom ošinuo, natle se sruši. Jedva izmuca slabim glasom:

— Bože, je li moguće, — ti — Cyrus — ovdje?! te dok se on svom silom napinje iztrgnuti joj iz ruku svoje ruke, stisnu ih ona još silnijim, reć bi, mrtvačkim stiskom.

— Ne, ne, Cyre, ti ćeš mi oprostiti, ti ćeš prošlost zaboraviti. Sam te je bog naslao meni u pomoć. Dodji s toga, daj, pokaži mi put do njega! Ti hoćeš, da moraš osloboditi nesretnika — njega, znaš, njega!

— Osloboditi, — izbaviti, al koga — koga? zapita Hawkins glasom čudjenja.

— Moga supruga, moga muža!

Niti munja iz vedra neba, niti ikakov ma kako silan udarac, ne bi valjda uzdrmao i potresao na toliko dušom Hawkins-ovom, koliko potresoše ove dvie ciglə riečce. Udar taj bijaše toli žestok, toli strašan i porazit, da i nju samu sni prodjoše, kad je smotrila bliedo lice Hawkins-ovo, te ne malo osjeti i ona neku duševnu stisku, bô sućuti, bô sažaljivanja!

— Ja mišljah, da ti sve to već znadeš — nastavi ona glasom drkćućim, glasom zabune i posvemašnjega sažaljivanja.

On ne odvrati ništa, već ju motraše ukočenim, bolnim gledom. Nu ona ne imala kad oklievati, ne imala kad shvatiti i pojmiti čudilo, koje probudiše u Cyra njezine rieči, te koje bi se i nje same inako kosnuti morale. Daleki odglas glasova i stupaja, koji joj sa raznih

Digitized by Google

strana do uha dopirahu, potezao ju onamo, gdje joj bijaše život, sve blago i bogatstvo svieta — mili joj i dragi muž! S toga iznovice pograbi ruku Hawkins-ovu:

— Oh čuj, oh čuj me Cyre, te uslišaj vapaj moj! Ako si me doista kroz sve ovo vrieme ljubio, ne ćeš me za stalno ni sada zaboraviti, sada ostaviti! Ne, ne! Ti možeš, ti moraš izbaviti moga muža! Ti — ti jedini možeš, ti znaš to! Učini dakle, daj — tako ti naše ljubavi, tako ti neba, koje nas gleda — učini mi tu žrtvu, izbavi mi njega! Zar ne, ti hoćeš, ti znaš?!

I skoči kao mahnita, hoteć ga sliediti, ali kret njegove ruke zaprieti joj, rek bi okameni ju na mjestu!

On pako dizaše sa zemlje pralicu i uže toli lagano, mirno i otegnuto, da se njoj učinilo to nekoliko časaka pravom vječnošću. Izza toga okrenu se prama njojzi, te prinesav ruku njezinu mirno do svojih usana, zakrenu u tamni put neke postrane galerije. Cigli još jedan pogled baci na nju iz daljine, a tad zamače onamo — odkuda se nikad više ne povrati!

„Ona“ pako nadje se sretna izza nekoliko časaka uz mila si muža, koji oslobodjen, spašen, te premda još onesviešćen i ne znatno ubijen — ipak živ i čitav pred njom ležaše. No dok je ona tako klečala uz iznemogla supruga, donesoše joj viest, da se je bojazan radnika izpunila, te da se je, dok su njezina supruga oslobadjali, odronio i opet drugi kamen, a izza njega provalio užasan ponor. Baš kad su već jedva jedvice izvukli i odkopali na pô obumrlo tielo, svali se neizmieran grumen kamenite i zemljene smjese, te poklopi onoga, koji no je nadčovječjom silom izveo djelo spasa! U mjesto oslobodjenika zatrpa i smrcka osloboditelja!

Ne bijaše pako taj novi biednik, nitko drugi — van Mr. Cyrus Hawkins, poznati Fiv-Forški ludjak!

Duge dvie ure ležaše tako zatrpan, smrvljen i na svih udih smrckan — preko prsa pako prepriečila mu se svaljena greda podpornica. Dvie duge ure kopahu i poslovahu oko njega silom sdvajanja, al uviek nadajuć se spasu, kopahu odlučno poput bogova, a jakostno poput silnih orijaša. Tek u neke nekavice naidjoše na nekakov osovljen podporanj, usadjen na desnom kraju na istoj onoj podpornici, koja bijaše prekrižila prsi Hawkins-ove. Bila tuj još zadnja zapreka izbave i ovoga nesretnika, i već bijahu zamahnuli sjekirom, kako će istu presjeći, kadno Hawkins progovori slabim, umirućim glasom:

— Za ime božje! — stante, ne presiecajte stupca!

— A zašto ne?

— Jer će se iza njega soriti sav nadkrov, te će se srušiti i ono, što još stojati može!

— A kako to?

— Eto tako — ja znam — on je iz temelja moje kuće!

Na te rieći izpade i istomu Fiv-Forškomu Herkulu Tom Flynnu sjekira iz ruku. Blied kao krpa te cielim tielom drkćuć, okrenu se isti spram drugim — koji svi uvidješe žalostnu istinu Cyrovih rieči. Bijahu bo oni upravo u najvišem triemu, te upoznaše lasno, kako se je ova druga provala dogodila uslied silnoga bremena nove sgrade, koja svom svojom težinom rudnik pritiskivaše. Mukim glasom šaptnu u to Hawkins:

— Dovedite onu gospodju — brzo!

I oni ju dovedoše — skrhan, slab i polumrtav stvor, iz očiju joj provirivaše bô i sućut. — Sad se sagnu nad njim u duši strvena, a tielom silno drkćuć:

— Annie, ne zaboravljena ljubovco, promumlja slabim glasom, glasom umirućega, trepetom zadnjih kretaja bliedih mu usana — sgradu ovu za tebe uzidah! Sve ovo božje vrieme čekala je na tebe i na mene. Pod tvojim imenom uknjižena je u gruntovnici. A ti sad dodji ovamo — te živi sretno s njim — sa svojim sudjenikom. Niti njemu niti tebi ne će smetati, što ću vam blizu biti, nauviek uza vas ostati — jer znaj: nad mojim je grobom nadpis — Annie!

Tako i bijaše.

Nekoliko časaka kašnje — i on preminu na uviek. Ne odnieše ga odatle, već sjedjahu svi u skupu cio božji dan i svu dugu noćcu pokraj mrtva mu trupla, koje obasjavahu drvene luči crvenkastim svojim svjetlom — jedna pri noguh, druga povrh glave. Tek drugi dan zasuše i obzidaše oko njega triem — hladan al i silan grob u dalekoj dubini crne zemlje — ploče a niti inoga znaka ne staviše mu nikakova. Rekoše bo: — sjajna ova sgrada nad njim, koju obilato i sgodno obasjavahu sunčani traci, neka mu je vječnim spomenikom!

Zdravom pako logikom izricali umni Fiv-Forščani ovako svoj sud:

— Kuća ova ne ima biti nadgrobnim spomenikom smrti, žalosti i posvemašnjega uništaja, kako no ostali nadgrobnici, već spomenikom života, svjetla i nade, po kom ćeš za sva vremena lahko lagano upoznati, da je onaj, koji tuj počiva, — ipak bio ludjakom!

POUKA.

Iz Firence u Rim.

Od L. M.

(Konac.)

Prije svega posietih pinakoteku, koja je vrlo znamenita za poznavanje umbričke slikarske škole, kojoj je sielo bilo baš u Perugji, i koja je svietu rodila Pietra Perugjina i velikoga Rafaela! Od prilike u isto vrieme, kad je Gian Bellini u Mletcih svojim duhom umio smjer udariti Giorgionu i Tizianu, kad je u Firenci Ghirlandajo i Signoreli razkinuo nenaravne verige,

Digitized by Google

koje su stezale umjetnost slikarsku, u to iste doba, — bijaše nekakvi spojni viek, — stvori Pietro Vanucci, prozvan Peruginom, školu smjera skroz posebnoga. Religiozno zanesen izraz u nježnoj dražestnoj formi, uza to proziran, reć bi, kolorit, — to je taj smjer. Njegove slike odišu čuvstvenom dušom i tananim osjećajem. Riedak je užitak motriti njegove freske u „sala del cambio“, predstavljajuće biblićke i povjestne dogodjaje, te proroke i sibile, a med njima i njegovu vlastitu sliku sa liepim doista i zasluženim podpisom:

Perdita si fuerit, pingendi hic retulit artem,
Si nunquam inventa est, hactenus ipse redit.

(Slikarska se umjetnost bila izgubila, on ju je oživio, — da nije nikad izumljena, on bi ju bio odkrio). Hoće kritici da u ovih slikah nadju i ruku Rafaelovu, koj se razlogom braniti. Množtvo slika iz ove prve dobe Rafaelove, razneseno je širom biela svieta, najviše po Italiji i po Englezkoj.

Kašnje, kad je Rafael zavirio u realističnu krepku školu florentinsku, upoznao Mikelangjela, Leonarda da Vinci, fra Bartolomea i dr., tad je dakako odisao drugim duhom. Na toj visini vidit ćemo ga tek u Rimu.

Perugja izilazi veoma mrka. Tolikoput porušena, i opet sazidana, prikazuje se nekom mješovinom etruških rimskih i sredovječnih ostanaka. Sljemenom briega udara *corso*, bez kojega dakako nema grada, okružen najljepšimi sgradami, med kojimi prekrasna gotična viećnica, vriedna da stoji pokraj duždove palače, a izkićena grupami grifova i lavova, tima simbolima Gelfa i Ghibelina, kojima se navadno gelfski grif predočava pobjednikom,

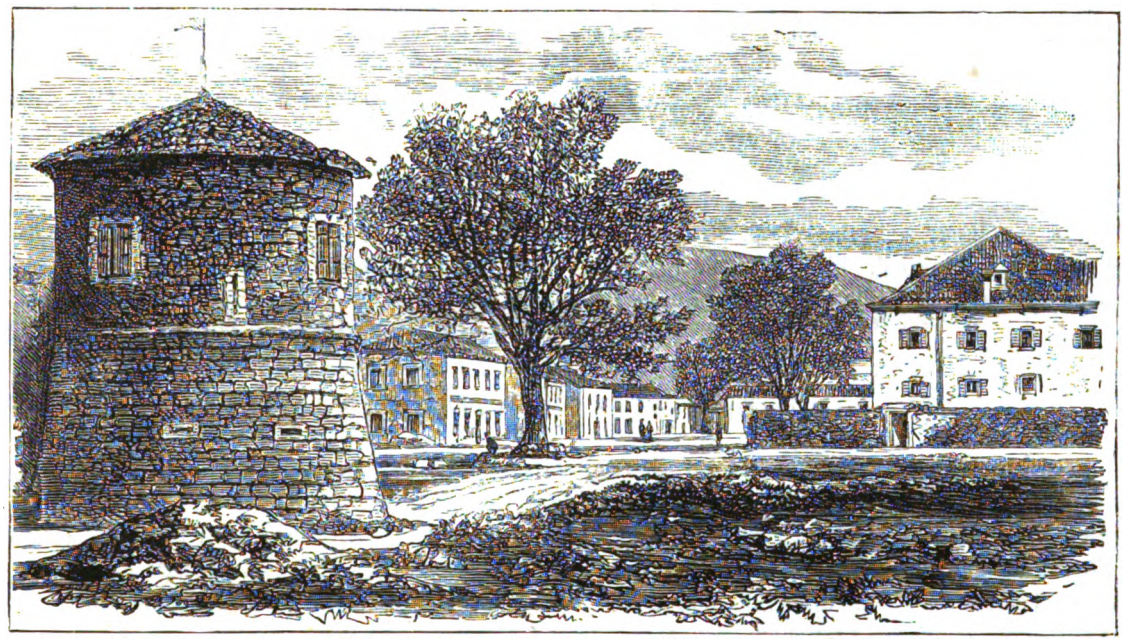

Cetinje: Novi knežev dvorac.

je onda, bivši dječak kojih 17 godina svomu meštru pomagao.

Slike iz prve dobe Rafaelove još sasma pokazuju djaka Perugjinova, — tu je on još sasma zanesenjak, komu je nježno shvaćanje, tanana forma, dražestna izvedba, najviši cilj umjetnosti. Nu od tih najranijih slika Rafaelovih ostalo je malo u Perugji, ono naime, što se nije dalo odnieti: jedan fresko u kapeli san Severo, predstavljajuć sveto trojstvo medju dražestnimi angjeli i četiri svetca; — nu žalibože i ova je veličajna slika već na rubu propasti, te će do mala sasma izčeznuti. Od ostalih radnja Rafaelovih pokazaju ovdje neke pojedine figure na slikah Perugjinovih, koje da je tobož Rafael izradio, kao i neke slike Alfania, Spagne i drugih djaka Perugjinovih, kojim da je Rafael izradio kartone, — mnienja tek, koja se utvrditi ne dadu, nu mogu — jer i Perugjani bijahu Gelfovci. Sa corsa spuštaju se desno i lievo strme gradske ulice, uzke i mračne, često presvodjene težkimi crnimi svodovi, nalikujuć na prohode u podzemnih katakombah.

Nu tim je dražestniji pogled sa ponosna, odasvud obasjana, maslinom obrasla vrška na divotnu dolinu, obhvaćenu sjajno svjetlimi brežuljci, a za njima na oviša tamno-zelena brda, a iza njih na modro-sive ocrte (konture) Apenina, i napokon na modro nebo iznad sve te divote, — u istinu u takvoj se domovini moraju roditi slikari, kakov je Rafael, i pjesnici, kakov je Petrarka i zanešenjaci kakov je sv. Franjo Assiski. Obadjoh grad svud na okolo i od svakud prikazivaše mi se nov, ljepši pogled i na dolinu i na grad, na njegove kolosalne substrukcije, koje kao da su titani gradili, na njegve smedje zidine i tornjeve, kojih vjekovi i razornica ruka čo-

Digitized by Google

vječja ne mogahu razvaliti, na te tankouzke čadjave kuće, koje se nizaju sve, rek bi jedna povrh druge, kao piramidalni grobni spomenik negdašnje slave grifove.

Prerano me zateče večer; al mi nije bilo žaliti, jer vidjeh u toj liepoj naravi i liepe božje stvorove, kojimi oživlje corso, pijaca „Vitor Emanuele". Osbiljne li su, jednostavne, ali nježne, reko bih pače, mekušne, plačne! Nije čudo, što su Perugjinove i Rafaelove madone toli umilne, zanesene, sentimentalne, pošto su ih ovakova bića zatravljivala tolikom dragotom! Veće je u istinu čudo, da se je našlo majstora, koji su tražili ideale bog zna kuda, dok im se je tolika ljepota i dražest nanosila na žive oči. Doista krasne su Perugjanke! Kad ovako u sumrak izadju iz svojih mračnih, osbiljnih stanova, čini se, da su oživjele one slike, koje malo prije gledasmo, sve poznata lica, tek uz tu razliku, da u njih bije živo srdce. Tko ih ne bi na prvi mah upoznao? Oko mekano, plačno, obrve povelike, nos gotovo pravocrt sa ćelom, pùt malko smedja, kosa jednostavno uvijena bez neukusnih naprava, — pak svemu tomu dalo bi se odoljeti, ali tko da odoli onomu rajskomu izražaju usta, onomu otajstveno zanesenomu pogledu, koj kao da je stvoren, da bude stafažom nebeske slike. — Nu što koristi duljiti opisivanje takovih bića, koja se tek slikati dadu, jedva opjevati, a i tomu se hoće Rafaela i Petrarke.

Drugo jutro nastavih šetnju po Perugiji. Stolna je crkva ponosna gotična sgrada, prem mnogo izkvarena a unutra krpami i sagovi zavješena i omotana, — pravo barbarstvo, koje se u Italiji često vidja. Mnogo je zanimivija crkva san Pietro fuori di mura (izvan zidina). Ovo je prava galerija škole umbrijske, počam od staroga Bonfiglia, pak sve do posljednjih učenika Perugjinovih, nu većim su dielom te slike jako obnovljene. Ima u toj crkvi chor, sa preliepom rezbarijom, na kojoj je 12 rezbara radilo 10 godina, a med njima i jedan Hrvat po imenu Pietro Schiavone. Ta je rezbariju i skladom i invencijom toli izvrstna, da mnogi hoće pod svu silu, da kompozicija potiče od Rafaela. U istinu ima ovdje mnogo motiva iz vatikanskih loggia, neizcrpiva izvora fantazije i izuma, nedostižne škole dekorativnoga stila i tanana ukusa.

Na piazzi „Vitor Emanuele" podiže se ukusna moderna sgrada, — uredi. Još prije malo godina stajala je ovdje tvrdjava, na kojoj se je vijorila papinska zastava. Koli žalostna je poviest Perugje! Sva je ona velikom knjigom, u kojoj su vjekovi pisali gvozdenom rukom. Takva prizora malo ćeš gdje naći. Jedan od poglavitih etruških gradova bude ona najprije u ratovih na osvojna Rimljanina poharana, porušena, njeni sinovi poubijani i u robstvo odvedeni; — napokon sasma pokorena vlasti rimskoj, izgubi po malo, kao svi miroljubni narodi svoju narodnost i prihvati jezik i narodnost rimsku, kojoj bijaše kvasac, te zdrava i krepka primjesa za sve kašnje vjekove. Tu nam se prikazuje ista slika, koja se je zadnjih vjekova pojavila u Pruskoj. Ratoboran Niemac predobi i pod svoju vlast skuči miroljubna, krotka Slavena, koj malo po malo izgubi svoju narodnost; nu krv njegova još žive ne zatrvenim elementom u značaju naroda, koj je na razvalinah slavenskoga imena postao slavan i silan.

Opet sagradjena divljim čoporom na udarcu, imala je Perugja odolievati navalam stotina naroda, koji su u Italiju provaljivali, — koliko se je puta njoj na vidiku riešavala sudbina svega svieta! U 14. vieku pade sa gradjansklh nemira med plemstvom i gradjanstvom pod vlast pape rimskoga, koji ju baš nije prevelikom ljubavi njegovao; jer Perugja bijaše velika grešnica. Kad se je naime g. 1305. imao ovdje izabrati papa, prisile gradjani perugjanski sakupljene kardinale gladom i prietnjami, da izaberu za papu Franceza Klementa V., koj je stolicu papinsku prenio u Avignon. Za ovaj čin kazniše ih ljuto svemogući pape. Pavao III. sruši 800 kuća i dade sagraditi na vrh briega tvrdjavu *ad coërcendam Perusinorum audaciam* (da se obuzda smjelost Perugjana). Ta tvrdja bijaše trn u oku ponosnim Perugjanom i svakom si sgodom na njoj srdce izkališe, dok ju napokon g. 1860. predavši se Vitoru Emanuelu do temelja ne srušiše.

Gradjanske borbe med plemićkim obiteljima Baglioni i Oddi koncem 15. stoljeća toli su pune viteškoga junačtva, pune okrutnosti i užasa, da više nalikuju priči ili iztočnoj bajci, nego li živoj poviesti. Sve bijaše pod oružjem, a kuće plemićke bijahu pune ubojica (bravi), nije minuo dan bez nasilja, bez ubojstva, pače bez očite borbe na ulicah i pijacah. Napokon budu Oddi protjerani, a Baglioni zavladaju gradom, 130 pristaša protivničkih poubiše i na gradskoj kući povješaše a iza toga sagradiše 35 oltara na pijaci, gdje no tri dana misami i procesijami slietahu milost božju, ne bi li odvratila krvave kletve. Polja zarasla u draču, ruševine do zemlje razorenih kuća nakaživale dolinu, seljaci podivljali i pohajdučili se, vuci sakrivali se po korovu i šikarju, hraneć se mesom u boju izginulih junaka. Uviek nove i nove navale prognanika, koji jednom sgodom u grad navališe i do gradske pijace doprieše. Mladi 18godišnji Simonetto Baglione branio se je tu sa nekolicinom svojih pristaša od stotine dušmanskih vojnika, te pade napokon sav izranjen, ali se na novo podiže kad mu Astorre Baglione dodje u pomoć, jašuć na konju u pozlaćenom oklopu a na kacigi mu sokol, — te nalik na Marsa i po vidu i po činih baci se u hrpe dušmanske.

Tad bijaše Rafael 12godišnjim dječakom u nauci kod Perugjina. Možebit je junački lik Astorrov lebdio mu pred očima, kad je u svom Heliodoru (u stancah vatikanskih) nebeskoga jahača slikao. Dogodjaji toga dana bijahu jamačno često povodom i pralikom njegovim slikam.

Digitized by Google

Dušmani bijahu svladani, i za vazda uništeni; nu mira se ne dočeka Perugja. Užasnije nego igda puče sada razdor u vladajućoj obitelji Bagliona. Na braću Gianpaola, Simonetta, Astorra, Gismonda, Gentila, Markantonina podigoše se nećaci Grifone i Carlo. Dugo se je uzprezalo, da ne dodje do krvava sukoba, dok napokon na dan svatbe Astorra sa Laviniom Colonom g. 1500. ne dodje do otvorena boja. Tri dana trajala je svatba, tri je dana kuhalo i dozrievalo, — svatko je izčekivao užasne dogodjaje. Malim zadirkivanjem i prigovaranjem započe sukob, svakomu urotniku bijaše opredieljena žrtva. U noći budu vrata zakrčena, te četiri brata ubijena, ostali uzmakoše. Astorre mrtav oboren na ulici bijaše nalik na staroga Rimljanina, toli dostojan i veličajan, kao da ga ni smrt još ukrotila nije. Nu uzmakli Baglioni sakupiše u okolici pristaša, te provališe drugi dan u grad, gdje im se pridružiše njihovi pristaše. Za čas bijaše grad u njihovih rukuh. Zlotvor Grifone bude ubijen, ne zna se čijom rukom. Atalanta, Grifonova još mladjahna i liepa majka, koja bijaše dan prije sa njegovom ženom Zenobijom otišla iz Perugje na selo, proklinjuć svoga sina, — vrati se sada, čuvši da je na umoru sa svojom snahom, da ga još jednoč vidi. Svi se uklanjahu i odvraćahu, nitko ne htjede biti ubojica, bojeć se materine kletve. Nu kako se prevariše! Ona sama zaklinjaše umirućeg sina, neka oprosti onomu, koj mu je smrt zadao, a on izdahne u njenom krilu i uz njezin blagosov. Još stojaše na trgu slavoluk, podignut u slavu Astorrove svatbe, sa njegovim likom i slavospjevi — žalostan svjedok užasnoga pokolja med rodjenom braćom.

Žalost Atalantinu ovjekovječi Rafael slikom; polaganje Isusa u grob, koju je po njenoj naručbi naslikao, te se sad nalazi u galleriji Borghese u Rimu.

Eto, kakva se smjesa čuvstva tuj radja u čudnovatoj toj zemlji, u čarobitom tom gradu. Usred neizrečeno liepe naravi tuda blude kao kletva materinja krvave sjene ubijenika, stoput oplakane i okajane neumrlim kistom talijanskih velikana. Riedko se je koje mjesto toli duboko udublo u moju dušu kao Perugja, — poviest joj je elegija, umjetnost joj himna, okolica joj vesela pjesmica.

Preko Assisia, Foligna, Spoletta pohitih drugi dan u Rim.

Kako se mjeri objam čovječjega tiela.

Priobćuje dr. Lobmayer.

Objamomjer ili volumetar, sprava, koja je u znanosti rekao bi, nepoznata, biti će, kao što je sva prilika, po vremenu jedno od najvažnijih sredstava fiziologičnomu iztraživanju, te se po tom, kako je ta sprava uspievala, punim pravom očekivati može, da ćemo po njoj još mnoga pitanja našega duševnoga i tjelesnoga bistva razjasniti.

Čitajuć ob ovoj spravi u naravoslovnom časopisu „Aus der Natur“, držim, da će i naše naravoslovce i liečnike zanimati, da šta pobližeg saznadu o tom izumu.

Objamomjer je sprava, kojom se promjene objama na pojedinih čestih živoga tiela čovjeka ili životinje mjere, a izumi ju dr. Messo u Turinu.

Načelo je ove sprave posve jednostavno. U ograničenu i zatvorenu prostoru okružit ćeš onu čest tiela, koju hoćeš da iztražiš, primjerice okrajninu tekućinom, koju na rupicu, u tom omotu načinjenu, uliti i opet izpustiti možeš. Promieni li se objam, da se primjerice ta čest tiela povećava, to mora naravski tekućina iz posve napunjenog prostora iztjecati; u manji li se pako, tekućina će padati. Ako nam je moguće, da nečim množinu iztisnute i ulivene tekućine absolutno mjerimo, pa ako i relativno, to imamo sredstvo, kojim ćemo direktno mjeriti promjene objama te česti tiela.

Sprava je po ovom principu sastavljena i to sliedećim načinom:

Pomisli razito ležeći staklen ili kovan tolik valjak, da unj rame odrasloga čovjeka položiti možeš. Na zatvorenom je kraju valjka okomice umetnuta 1 metar dugačka uzana ciev od stakla. Drugi kraj obuhvaća rame, kojim se eksperimentovati hoće, i koje se kaučukom učvršćuje tako, da voda iz valjka ne može izcuriti, nu da se ipak time kolanje krvi ne zaustavljâ. Ovako priredjena sprava leži na pomičnu stolu. Uzana se ciev začepi, a prostor medju ramenom i valjkom izpunit ćeš na rupicu na valjku, — koja se zatvoriti dade, mlakom bojadisanom vodom.

Zatvoriv čvrsto rupicu na valjku, otvorit ćeš opet ciev, na što će tekućina u cievi nešto poskočiti; da se dalje diže, ne da joj tlak zraka, tada je sprava za pokus gotova. Voda u uzanoj cievi, u koju će iz valjka potisnuta voda unići, za to je, da se promjene objama onoga uda, što se protražiti ima, na ljestvici pobilježiti mogu.

Prije svega opaziti ćemo ritmičko majušno njihanje vode u cievi. To nam je dokazom, da sprava i one neznatne promjene objama pokazuje, koje nastaju s gibanja srdca i dihanja, kad krv ulazi i izlazi iz okrajnina tiela, pojav, koj smo već a priori slutiti mogli!

Ovom su spravom nekoji vanredni pojavi opaženi, vrstni razjasniti nam pomnjivijom iztražbom dogodjaje u čovječjem tielu, o kojih fiziologija dosle nije znala ništa ili veoma malo. Primjerice su učenjaci postanak i tečaj sna do sada različito tumačili. Objamomjer nam daje, kako ćemo odmah vidjeti, o njem jasne napute.

Recimo, da čovjek, kojim se za iztražbu služimo, mirno leži, i da izčekuje san. Mi ga pri tom podpomažemo, uklanjajuć od njega svjetlost i koncentrujuć ju na spravu.

Digitized by Google

Po tom opažamo duže vremena gore opisano majušno njihanje vode u cievi. Na jednoč se tekućina uzme brzo dizati; to je onaj čas, kad je nesviest nastala i naš iztražbenik zaspao; ako nastavi spavati, opazit ćemo da će se tekućina kod sliedećeg kucaja bila brzo povisiti; za tili je čas ciev napunjena, a kod svakoga kucaja bila izkanut će vode po kaplja. Iz toga pojava izvodimo, da je od srdca u periferiju tiela došla krv, koja se je tuj za vrieme sna zaustavila i da se je tim objam ramena i drugih okrajnina tiela povećao. Ova krv, koja za sna dolazi u periferiju, mora da je oduzeta ustroju, u kojem se je nalazila, dok je bio budan. Kojemu ustroju — to će nam kasnije iztraživanje pokazati.

Povećavanje objama na ramenu utjecajućom krvi traje od prilike jednu uru; to je doba najtvrdjeg sna. Od tada do onog vremena, dok se spavač probudi, počima voda u cievi padati, te je u času prenuća na istom stepenu, gdje bijaše i prije usnutka. Tako biva kod svakoga mirnoga sna; ako se pako koje ćutilo spavačevo uzbudjuje, tad će uvjek voda u cievi padati. Primakne li se primjerice svieća njegovu licu ili ga u lice dirnemo pahuljicom ili nešto zaštropoće, to će uviek voda u cievi za čas pasti i istom se za nekoliko časova opet podići.

Ali i bez nas i prividno bez svakog uzroka vidimo, kako na jednoč voda pada, što si ne možemo odmah protumačiti. Bivamo pozorniji, te čujemo, da netko po stubah dolazi, spavajući bolje je od nas čuo, da se vrata od kuće otvaraju i zaključavaju. U svih ovih slučajevih osjetila su njegova ćutila matematičnom točnošću vanjske dojmove i obilježila ih na spravi. Spavač vidi čuje i osjeća sve vanjske dojmove, nu ovi ne osvješćuju se, jer niesu dosta silni. Tako nam u vrevi i buki velikog grada malo vanjskih dojmova dolazi do sviesti, pa ipak smo sve vidili i čuli, što je u obće moguće bilo.

Zanimiva su opažanja kušajući tu spravu, kad čovjek sanja. Ne samo iz lica i gibanja doznajemo, da sanja, već i voda u cievi svojim kolebanjem točno nam kaže, kad i koliko sanja.

Iz ovih opažanja možemo već sada stalno suditi, da će nam daljnje iztražbe koješta zanimiva razjasniti o naravi sna i sanje.

Još žanimivija su opažanja, kad je iztraženik budan, jer nam sprava i najneosvjestnije ganuće duše pokazuje. Recimo, da naš iztraženik mirno i ravnodušno leži; na ljestvici vidi se sad samo majušno njihanje kod kucanja srdca i dihanja. Ako računati začme, primjerice množitbu dvajuh brojeva, ili ako nešto na drugi jezik prevadja, vidimo, da voda pada u istom trenutku, kad mišljenje počima i da će donde padati, dok god ne bude zadaća riešena; zatim nastat će opet normalna mjera.

Time možemo konstatovati, da se krv oduzima okrajninam tiela, dok mišljenje traje i da se drugomu ustroju tiela dovadja. Kod sna vidili smo obratno.

A koj je to ustroj, koj će za mišljenja i ganuća duše povući u se krv, a za sna ju izručiti?

S razloga, što sa stanovitih duševnih pojava voda pada ili se diže u cievi, može samo mozag, jedino središte sviesti, taj ustroj biti, koj izturujuć i povlačeć u se krv one promjene na periferiji tiela izvadja.

Punim pravom možemo dakle suditi, da je san tim tvrdji, čim je više krvi od mozga prama periferiji izručeno i da je čovjek drieman ili posve budan, ako krv ili malo ili sasvim uzmiče. U drugu se ruku može kvalitativno na spravi izmjeriti i dokazati, da će kod svakoga mišljenja, kod svakoga ganuća duše veća množina krvi, koja se od periferije tiela uzima, kroz mozag proći. Svatko će se sjećati, kako mu je glava vruća i lice crveno, ako težku zadaću riešiti, dakle više misliti, ili ako izpit polagati ima.

Mozag „radi“ u takovih časovih, a to iste biva kod svih drugih ustroja tiela; svi dobivaju više krvi za svaki izvanredni posao.

Mozag doduše radi, t. j. misli uviek, kad je čovjek budan, — znamo po vlastitom izkustvu, da na javi ne ima nijednoga časa bez misli — ali samo kad uztreba, da više i većim naporom misli, dobiva mozag znatno više krvi.

Po ovoj teoriji vidimo, da čovjek u najtvrdjem snu (kako nam sprava pokazuje) s početka ništa ne sanja, jer je sanja svakako neka vrst mišljenja i jer za mišljenje nuždna krv u mozgu ne dostaje. Istom onda, kad nešto krvi u mozag ulazi, nastaje driem, a time su ujedno i uvjeti polumišljenja, t. j. sanje, izpunjeni.

Da spavajući čovjek često sanja, ako se ćutila uzbudjuju, dokazuje nam sprava, jer svakom pobudom ćutila za vrieme sna više će krvi uteći u mozak, te ako je pobuda bila znatna, ulazeća je tad množina krvi dovoljna, da zameće nepodpuno mišljenje t. j. sanju povedenu vanjskom pobudom U gore navedenom primjeru, gdje je spavač na spravi naviestio odključaj vrata i hodanje po stubah, može biti, da je sanjao o lopovih, koji su obili kuću i koji se približuju sobi, u kojoj on spava.

Ako se čovjek obično probudi oda sna, to je mozgu vraćena normalna množina krvi i može normalno da misli. Ako se pako naglo probudimo, poznato je svakomu, da nam je tako, da izprva ne znamo, gdje smo i da nam je težko sakupiti svoje misli. To odtuda dolazi, što mozag u tom stadiju sna još nije dobio normalne množine krvi, dakle što još ne može normalno da misli.

Teoriju, da krv dotječe u svaki ustroj, koj „radi“, potvrdjuju nam primjerice pojavi za probave. Jedan se dio, droblju nuždne krvi oduzima, ne samo iz okrajnina tiela, već i iz mozga; odtuda dolazi, da smo poslije obilna objeda pospani, tromi i nesposobni za ozbiljniji rad i mišljenje; to je i uzrok, što slabokrvne osobe

Digitized by Google

Kula Ljubovića.

Digitized by Google

poslije objeda rado legnu i spavaju. Iz toga se takodjer vidi, kako je nerazborito, da se čovjek odmah poslije objeda prohoda.

Divna zaista uredba, po kojoj pojedinim ustrojem, kad „rade“, više krvi treba, i kako ju dobivaju, jest sliedeća. Od svih tih ustroja čovječjega tiela, dakle i od mozga, polaze živci k „središtu krvnih žila“, — jednomu dielu mozga, koj medju mozgom i hrbtenjačom stoji — i brzojavljaju ovdje, koliko im krvi treba. Odavde se razdjelba krvi kombinacijom drugih živaca polazećih k onim krvnim žilam, koje se od srdca prama periferiji tiela razgranjuju, tako udešava, da će dotični ustroj zaiskanu množinu dobiti.

Sbilja se čuditi moramo, da se s ovakovom posve jednostavnom spravom, koja nas Kolumbova jajeta sjeća, najzamršeniji pojavi duševnog i tjelesnog života čovječjeg, koje su učenjaci doduše na drugi način dielomice pronašli, dielomice pako samo slutili, zaista mjeriti mogu.

Već sada možemo reći, da će objamomjer u buduće znamenitom i važnom spravom biti i da ćemo njegovom porabom spoznati postanak i tečaj mnogih i raznih bolesti, koje dosada niti slutili niesmo, te da će tim naravno i u buduću terapiju utjecati.

Istina, da je sprava po današnjem svom sastavu nespretna za iztraživanja u liečničkoj praksi i da motrenja tim strojem više vremena zahtievaju, no što ga liečnik obično ima. Ako se pako jednom vidilo bude, da su ovakove iztražbe podpunoma važne i velikog domašaja, izumit će se u skoro i spretniji, kompediozni sastav, koj će biti više prema zahtjevom liečničke prakse.

Crnogorsko vojevanje u Hercegovini.

(K tomu slika: Kule Ljubovića od *F. Kikerca.*)

....Prodjosmo Banjane, Oputnu, Rudinu i sa Ubala dodjosmo na Stepena Gacka, ali Turčinu još sveudilj ni glasa ni traga. Na cielom putu odavle napried ili je uzmicao izpred nas ili se predavao.

Stepena Gacka jesu brežuljci, koji se poput terasa spuštaju sve na niže do u polje Gacko. Tu se utaborismo. Pred nami u polju vidjesmo Metoviju (Metokiju) a s lieve uz klanac grad Ključ i utvrdjeno tursko mjesto Cernicu i na strani Stolac. Vojvode gledahu na staklo, da li Turci imadu kakovih šanceva i topova i ima li tuj nizama (redovite vojske), pa tad poslaše telala Turkom, neka se predadu i neka ostanu u svome selu i ništa im se ne će na žao učiniti. Al Turci preko noći otjeraše stoku u goru, a oni, ostavši kuću i sve što je u njoj bilo, ponesoše samo novce i dragocjenosti te pobjegoše u Metoviju. Tad Crnogorci drugo jutro, videći, gdje Turci izmakoše, popljačkaše Cernicu. Ponesoše preliepe turske i perzijske sagove, za kojima mi se oko i srdce otimalo, te stare džeferdare (puške) oriza i kafe, peksimeta (dvopeka), a kokoši, što po selu uplašene lećahu sve iz ostraguša kuršumom (tanetom) poubijaše, a iz gore volove dognaše. Neki Kotoranin, koj se je tu desio, pope se na minaret i skide polumjesec sa džamije. Pod teretom olovna mjeseca težko se je savijao, ali ne bi bio te trofeje dao ni za živu glavu.

Sa Stepena krenusmo 11. srbnja i dodjosmo u Lipnik. Uz put svrnusmo u Samobor, gdje je crkva sv. Save. Tu smo bili svjedoci užasnoga prizora. Turci nam spremiše novu groznu sliku svoga barbarstva. Pred samom crkvom razkopali grobove, sasjekli polusagnjile lješine. U crkvi oltar oboren, pod razrovan, zidovi zamrljani i narušeni, crkva puna konjskoga smeta i blata. Svi se potresosmo od toga prizora, a knez se razgnjevio i prizvao strane korešpondente te sčepavši jednoga za rame, turi ga med one smradne lješine i reče im: „evo sudite o Turcima i o onima, koji govore o turskoj civilizaciji“. Nedaleko odavle stojahu razvaline jedne kuće. „Ovo je bila moja kuća, gospodaru“, reče stari vojvoda Zimonić — a knez mu odgovori: „vojvodo, ljepšu ću ti sagraditi, ako bog da!“

Nakon kratkoga odmora krenusmo odavle i utaborismo se kod kule Čengića. Kula ova jest liepa i prostrana. Oko nje ima više tvrdjih kuća i jedna džamija, a pred njom grob Smail-age Čengića, koga je naš Mažuranić opjevao. U vojsci crnogorskoj bijaše Novica Cerović i Mirko Aleksić, koj je posjekao Smail-agu; obojica su već starci. Koli radostnu nasladu morali su osjećati oni, kad su doživjeli, da sa svojim gospodarom i njegovom vojskom poslije toliko godina dodju na grob ovoga tirana.

Sad bijasmo pred Metovijom, koju je valjalo zauzeti. Još istu večer bjehu razgledana mjesta, odakle će se najsgodnije bombardirati grad i turski šancevi. Metovija je jako utvrdjena a povrh nje su tvrdi šancevi, gdje stojaše vojska. Knez dade opaliti 21 put iz topa, da doglasi Turkom, da je on tude, i pri tom reče: „kako će vi biti mila ova rabotica?“ Sutra dan u četvrtak 13. srpnja dodje telal turski sav sguren i drhćući donesav knezu pismo, da se Metovija predaje, ali nizam da će se u gradu (citadeli) braniti. Tad knez ostavi tri bataljona, da motre Turke, a s ostalom vojskom krene sutradan sve podnožjem brda niz polje gacko dalje put Mostara. Bijaše se uslied velike kiše razlila rieka, te idjasmo više sati sve u vodi do gležnja, a noću moradosmo pregaziti veliki potok. Valjalo je svući svu odjeću te nositi ju na glavi iznad vode, koja je mjestimice do vrata sizala. Bijaše to gorska bujica puna silna kamenja i granja i mnogo ih je popadalo u vodu, al nitko nije postradao.

Drugi dan stigosmo u Fojnicu, odakle Turci, videći nas pobjegoše u Nevesinjsku kasabu (citadelu, kasarnu). Kraj sela Nedanića izidjoše pred kneza Turci te hodja uze rieč: Mi smo čuli, gospodaru, za tvoj dolazak i razumjesmo, kako tvoja vojska nijedne kuće ne-

Digitized by Google

popali, niti nam polja naših ne gazi. Mi smo čuli tvoju milost i dobrotu, pa zato ne htjedosmo bježati od tvoje vojske, nego ostadosmo u svojoj kući, pak smo evo božji i tvoji! Na tebe pušku dizati ne ćemo i ako ti bog dade Hercegovinu i mi smo tvoji. I nam su Osmanlije dodijali". Knez im na to odgovori, nek budu mirni i spokojni, da on ne ratuje na njih, nego na cara, pa ako dobije cara, njim će biti liepo, u vjeru i imanje ne će im nitko ticati, biti će slobodni i uživati će sva prava isto tako kao i kršćani. Na posliedku ih knez još i bogato obdari, te krene dalje.

Priedio, kojim smo dalje išli, vrlo je divan, upravo poetičan. Brda izpresiecana, okićena pustom šumom, izmedju njih potoci i liepe livade. Na visini jednoj desno od puta ugledasmo razvaline liepe kuće hrabroga komandira ustaške nevesinjske vojske, Buhe, koji je u posljednjoj bitci u Dugi poginuo. Duša čovjeka zaboljeti mora, kad pogleda ove liepe priedjele, ali puste i ne obradjene. Tek što smo prešli granicu crnogorsku, već udjosmo u užasnu pustoš. Putuješ toliko dana, i nigdje žive duše ne sretneš. Svuda samo gô krš ili trava do pasa. Nigdje sela, nigdje ni jedne kuće. Tek u Gackom ugledasmo mala mjesta i po gdjekoju kuću i to je tursko. Kršćansko je sve razoreno.

Pred podne istoga dana stigosmo blizu turske tvrdje Zaloma. U njoj je jaka turska posada sa topovi. Zato se vojska zaustavi. Da možemo napried, treba uzeti istu tvrdju. Knez naredi, da se iznesu topovi na jedno brdo, odakle će se pucati na Zalom. Niesu još ni na pol puta bili, kad dotrči jedan vojnik izpred straže i javi, da su Turci ostavili Zalom i već daleko odmakli put Kasabe. Topovi se vrate i vojska krene napried. Na Zolomu našli smo silne topovske šanceve i u sredini dvie velike kule, koje bi topovi s mukom srušiti mogli, a oko toga po okolnih glavicah vojničke šanceve. Gospodar podje s vojskom dalje, a ostavi, da se sjutra kule i šancevi ruše; pred veče utaborismo se više samog nevesinjskog polja prema kulama Ljubovića. Još istoga dana Ljubović i sva okolna turska sela pobjegoše u Kasabu.

Knez strogo zabrani, da se ništa iz ovih kula ne otimlje niti da se ne popale, već pošalje unapried jednu četu, da čuva stražu kod kulâ. Naša slika prikazuje upravo prizor, gdje četa pred kulami pokraj bisterne (cisterne) počiva i hladnom se vodom napaja. Sva nevolja i tegoba ratovanja i maširanja ne bi bila ni spomena vriedna prema jednoj samoj nevolji, a to je žedja. Riedko gdje ima vode, potoka gotovo nigdje, a valja sav dan putovati, dok naidješ bar na kakav zdenac ili bisternu. A što je ono vode u jednoj bisterni, kad navali sva vojska. Tko nije snažan i bezobziran, da se protuče kroz navalu žednih, valja mu čekati i opet jedan dan, dokle dodje do zdenca; — jer za jedan sat bisterna je izpražnjena. Tako bijaše i kod Ljubovićâ. Ja sam morao dobro dukati plaćati čovjeka, koj se je za me borio, da do vode dodje.

Kule se Ljubovićâ u narodnoj pjesmi često spominju. Oni su uz Čengiće jedna od najuglednijih obitelji hercegovačkih. Knez Nikola, koji je uz to, što je vrstan vladar, ujedno i uman pjesnik, često je svojim pjesmam priedmet odabrao iz poviesti poturica Ljubovića.

Kule su Ljubovića vrlo mnogobrojne. Obično dvie tri kuće zidom okružene uz nuždne gospodarstvene sgrade čine tako jedne „biele dvore". Kuće su obično nečiste i mračne. Turski gad i gnjusoba nije mogla minuti ni najbogatijih, najuglednijih velmoža. Inače obiluju svakim bogatstvom, osobito sagovi, posudjem i oružjem.

Smiešan li bijaše prizor, kako Crnogorci navališe na med, koga je ovdje bilo silna množina u košnicah. Uzaludu je bilo braniti. Kao medonje nahrupiše na košnice, i ne mareći za pčelinje ubode, stadoše jesti med. Drugi dan bijaše polovica vojske otečena od oštrih pčelinjih žalaca.

.... Kad smo se iza nesretnog poboja kod Bišine stali vraćati u Crnu Goru, tad i oni Turci, koji se knezu bijahu predali, i koje knez bijaše pustio na vjeru, stadoše na nas pucati. Govorahu: „bi on nas smaknuo, da smie, ali ne smie vlah!" Tad se knez razljuti sa tolike nevjere i dade popaliti sva turska sela uz put. Tako izgorješe i kule Ljubovića. Jednu nam noć liepo razsvietliše!....

LISTAK.

Cetinje: Novi kneževdvorac (k slici). Već smo u br. „Vienca" od prošle godine donieli malu sliku Cetinja, a ove godine od ruke Kikerčeve škicu sa trga cetinjskoga. Današnja nam sličica predočuje jednu partiju glavnoga grada Crnegore. S lieve strane kula spada k staromu kneževu dvorcu (biljardu), s desne strane jest komad novog kneževog dvorca. Preko pijace, nasuprot novom dvorcu jest kuća vojvode Bože Petrovića i dalje druge privatne kuće. Veliko drvo, što se vidi iza kule jest glasoviti briest, pod kojim se je prije vršila tjelesna kazan rad sramotnih zločinstva, osobito rad kradje. Odatle je u Crnojgori rečenica: dodješ pod briest t. j. dobit ćeš batina. Rad potanjeg opisa upućujemo čitatelje na putne crtice Milčetićeve, koje izlaze u našem listu.

Nove knige. Slovnica staroslovenskoga jezika. Napisao za porabu gimnazija ravnatelj belovarske realne gimnazije Vjekoslav Novotni. Tisak Albrechtov, stranah 68.

— Školski koledar za god. 1877. Uredio i izdao hrv. pedagogijsko-književni sbor. Naklada i tisak knjižare Hartmanove str. 262. Ciena u platnu vezanomu for. 1.40. U kolendaru su sve školske oblasti u civilnoj i u

Digitized by Google

krajiškoj Hrvatskoj te u Dalmaciji, zatim učiteljska družtva, profesorsko i učiteljsko osoblje na sveučilištu, na srednjih i pučkih školah. Nadalje ima popis propisanih i pripuštenih učevnih knjiga, napokon školske tiskanice, književni oglasnik i prazan papir za bilježke. Medju propisanimi i pripuštenimi nalazimo koješta, što bi bilo vriedno obilne brige i nadzora školskih oblasti. Preporučuje se tuj tolika hrpa knjiga, da se svaki otac prepasti mora, kad kani diete u školu poslati. Na preparandijah predaje se skoro polovina priedmeta po rukopisih n. pr. pedagogija i psihologija, didaktika, metodika i logika, dapače i gospodarstvo, moralka i dogmatika, za koje ima knjiga dosta! Ako smo dobro opazili, to po školah rabe i knjige takove, koje niesu pripuštene, nego koje dotični pisci, koji su ujedno učitelji, silom u škole uturuju. Roditelji znadu o tom dosta kazivati! Bilo bi dobro, da se zemaljska vlada pobrine, da sve knjige, koje su nuždne za škole, budu jednom tiskane, pak da onda bezobzirce zabrani porabu knjiga, koje potiču jedino iz privatne špekulacije, te koje se često uzprkos svojoj nevaljanosti po školah povlače, a isto tako da se zabrani u nižih razredih diktovanje škripta, koje nepodliеže nikakvoj kontroli ni oblasti ni javnosti. Doista je smiešno kad prvoškolci već nose pod pazuhom umjesto knjige kojekakva scripta i heftove kao sveučilištni djaci. Da je tuj čovjeku zaviriti, što sve učitelj diktuje a što jadno diete napiše!

— Noćište u Granadi. Opera od K. Kreutzera. Preveo A. Šenoa. Tisak Narodnih Novina, str. 54. ciena 30 nvč.

Sabor i naši narodni zavodi. Saborski odbor za proračun pretresao je ovih dana vlađom podnešeni proračun, pak se ovaj put od sveg srdca radujemo, što su narodni zavodi dobro prošli. Na molbu matice hrvatske zaključio je odbor podieliti joj godišnju podporu od 2000 fr., a družtvu sv. Jeronimskomu 1000 fr. Nadalje je zaključeno, da se predsjednik jugoslavenske akademije, velezaslužni dr. Franjo Rački, koj je ovih dana postao kanonikom djakovačkoga kaptola, imenuje zemaljskim historiografom sa plaćom od 3000 fr., čim bi se njegov ostanak u Zagrebu zajamčio. Sveučilištnoj knjižnici votirana je vanredna dotacija od 10.000 fr. za nabavu nuždnih sveučilištu djela. I gradnja galerije tim je znatno pospješena, što je predstojnik pravosudnog odjela predložio, da zemlja kupi za svotu od 60.000 for. sadašnju muzealnu zgradu narodni dom, gdje je sada smiešten arkeologijski muzej, pa da tu sgradu upotriebi za viša sudišta, dočim bi se ona svota namienila gradnji galerijske palače, koja bi po onovi Schmidtovoj dosta velika bila i za smještenje arkeologijskoga muzeja. Nasuprot je sabor, uvidivši nevaljanu upravu i protunarodnu tendenciju glasbenoga zavoda brisao subvenciju od 3000 for., koju je taj zavod prijašnjih godina uživao. — Toli liepimi resultati niesmo se još nijedne godine mogli pohvaliti, pa s toga kličemo proračunskomu odboru srdačni živio! — te samo želimo, da i sabor prihvati priedloge odborove, čemu se tvrdo nadamo!

Narodno kazalište. Dne 21. t. m. čusmo prvi put Kreuzerovo „Noćište u Granadi“. Kreuzerova skladba je opera posve lirske naravi, kompozicija doduše vrlo skromna, al vrlo milena. Ima tuj liepih melodija, al glasba je zadahnuta mirnom sentimentalnošću, priedmet sam je romantična idila bez velikog aparata. Ne ima tu ni velikog pozorišnog ni glasbenog efekta i zato možebit ta opera gdjekomu ne prija. Nu kako ne mogu sve drame biti jednake, po sastavu i efektu, tako ne mogu ni sve opere, pa ako i „Noćište“ ima na sebi biljeg svoga vremena, to je bez sumnje vrlo nježna skladba, koja se je održala na evropskom repertoiru, a moći će za promjenu i na našem. Mimogred budi rečeno, da se je „Zrinjski“ imao pjevati prije „Noćišta“, al je opasna bolest gje. Lesićke pokvarila upravi račun. Pastiricu Gabrielu pjevala je gja. Grbićka-Daneš, točno doduše, al da iskreno govorimo, u srdce nas njezino pjevanje nije dirnulo. Toj partiji treba poetična zadaha, a mi čusmo samo tehniku. Gja. Grbićka radila je izticati naivnu stran svoje uloge, al prikaza bijaše gdje gdje suviše afektirana. G. Nolli (Lovac ili Karlo V.) pjevati će u drugoj predstavi jamačno sigurnije, te će neke melodije (n. pr. „Baš lovac jesam“) potanje izvesti. G. Kompit pjevao je malu ulogu Gomeza živo i krepko, a sborovi bijahu baš izvrstni. — Dramatično družtvo iznese nam dne 24. t. m. „na korist mirovinske zaklade“ novu komediju „Limunovi“ od Rosena. Prije svega reći ćemo iskreno, da naše Zagrebčane sram biti može, da su pokazali i opet svoj filisterski nepatriotizam, ne posjetiv predstave u toli liepu svrhu. Rosenovi su plodovi sve skrojeni na jedan kalup — laka roba, dosta vješto spetljana, dosta živa, novčić, koj se s prvine svjetluca, al brzo oglodje. Nu kadkad neškodi repertoiru takova laka roba. „Limunovi“ slika su i prilika drugoj Rosenovoj komediji, poznatoj našemu obćinstvu pod imenom „Zao čovjek“, a uloga toga zloga čovjeka pisana očito za paradu blizanica je ulozi dra. Hirsa u „Limunovih“. Sve se osniva na nesporazumku, a taj nesporazumak razpliće se zato u 4 čina, jer pisac ne da ljudem, da ljudski govore, jer svaka osoba proguta polovicu svojih misli — komedija dakle stoji na slaboj petlji i ne smie se često uzastopce prikazivati, da se ne iztroši prebrzo. Samo prikazanje bijaše izvrstno do nekih deklamatornih pauza, gdje je pamet iznevjerila glumce. G. Jovanović (dr. Hirse), spiritus movens ciele komedije, spopao je tu paradnu ulogu baš objeručke, te je za ciele predstave razigravao obćinstvo svojom vještinom. Major Raminger (g. Freudenreich) bijaše slika klasična, koja nam je i opet pokazala neuništivu silu toga zaslužnoga glumca. Na isti način vrlo dobro je karakterisala gja. Slavikova koketnu gospoju Scherr i g. Mandrović grofa Höltau-a. Gčni. Sobjeskoj rekli bismo, da je suviše patetički govorila. U obće ponieše se naši glumci svake hvale vriedno i drago nam je, da ne znamo za drugi prigovor, van da nam se nije milila razčešljana kosa i kozja bradica g. Bana kao ni lepušasti rukavi te rešetka od crne kadife gčne Sobjeske.

Atelier Kikerčev. Javismo nedavno, da je atelier mladog našeg slikara posietio preuzvišeni g. ban sa odjelnimi predstojnici. Prošloga tjedna posieti ga preuzv. g. baron Mollinary. Oba visoka dostojanstvenika izjaviše se veoma zadovoljni razgledavši študije i škice, što ih je K. donio sa sobom iz Crne Gore. G. bar. Mollinary naruči odmah kod umjetnika portret svoj i svoje presv. supruge. Njegov je još prije odlazka i dovršen. Osim toga svršio je g. K. više inih portreta, med njima i vrlo krasan portret predsjednika sv. Jeronimskoga družtva kanonika T. Gajdeka.

!! Matica hrvatska !! Pozivaju se svakolika gg. članovi hrvatske matice, toli utemeljitelji, koli prinosnici, koji s pometnje morda niesu dobili ovogodišnjih matičinih knjiga, da se prijave, jer se je uslied preustrojstva družtva lasno moglo dogoditi kakovih netočnosti.

Zabava: Slut — Persa — Ludjak od Five-Forka. **Pouka:** Iz Fiorence u Rim — Kako se mjeri objam čovječjega tiela — Crnogorsko vojevanje u Hercegovini. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 4. studenoga 1876.

Br. 45. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja cijena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

ODZIV STARCU

NA TUŽALJKU: NEKAD I SADA.

Spjevao F. Ž. P.

Što se brineš, rode siedi,
Zašto da ti obraz bliedi,
I da dušom vlada vaj?
Doć će opet sretna ljeta,
Kada mladež novog svieta,
Svomu rodu stvori raj.

Nije krivac sviet taj mladi,
Što hrvatski duh ohladi,
Već je krivnja starih nas;
U nas stare vjere nema,
U nas mužka snaga driema,
U mladosti samoj spas!

Bit će opet velikana,
Bit će opet slavnih dana,
Domorodni buknut plam,
Dok se mladi opet ganu,
Na čast doma i obranu,
Uzpostave slave hram.

Gledaj mladih snagu mladu,
Ne treba im buda radu,
Uviek budnim za svoj rod;
Slave žarom duh taj gori,
Krepkim slovom trulež kori,
Stvara knjizi novi plod.

Bit će opet sloge stare,
Mladji duh joj stazu tare,
Gradi novi bratski dom;
Gdje u slozi nas Hrvata
Svaki Slavjan nać će brata,
Svaki svakog čuvat svom.

Izmienit će tuge ljeta
Dobom slave, snaga sveta
Mladjih sila, dat će bog!
Ima l' duha i u starih,
Tad se ne boj, da pokvari,
Djavo sreću doma tvog.

Doć će časi, doć će ljeta,
Da te svuda prati, sreta,
Cvjetno polje, sreći drum,
Starih, mladih složne duše.
Znat će uviek da poruše,
O kom snivaš, grobni hum.

Digitized by Google

Persa.

Izvorna pripovi est iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

stom što je Špiro sa svojom ženom možda u drugom sokaku bio, eto se pojavi na stubah Lukin otac Petar Borković krasna ljudina junačka obličja u svečanom odielu penjuć se polagano prama Nikolinoj kući. Naputili ga prijatelji, da bi najbolje bilo danas u nedilju otići k Nikoli, i progovoriti za Persu, ako ju sbilja kani zaprositi za svog Luku. Nerado je doduše išao da taj posao obavi sam i bez sina, te s toga odluči izpitati samo Nikolu iz daleka, bi li htio dati Persu za Luku, a onda ovoga prisiliti čim bilo da bilo, da ju uzme.

Na teraziji stade nekoliko časova, da se predomisli kako će začeti, te pojuri onda naglim korakom u kuću. Nu jedva što je bio u triemu i htio na prva vrata u sobu, eto ti pred njega Nikole kao biesna lava s britkim jataganom u ruci, a s druge strane Save.

— Šta ćeš tu, gnjuse? idi na polje — ne pogani mi kuće tvojim smradom! — zagrmi on motreć Petra biesnim okom. Petar se čisto prepade sa toga ne nadanoga dočeka te stade neki čas ko zapanjen ne vjerujuć samu sebi, da pravo čuje i vidi. Napokon osviesti se opet upita:

— Tako li ti dočekuješ otca onog junaka, koji te je izbavio smrti?

— No pa šta si došao k meni? — tražiš li možda nagradu za to? — Ako hoćeš, evo ti je odmah u čistom zlatu ako te je volja i sto cekina, samo mi bježi iz kuće! — povikne Nikola ljutitim glasom.

Čujuć Petar uvredljive te rieči namrgodi se ljuto te reče:

— Ne znam, zašto me toli nemilo vriedjaš, al evo ti moje poštene rieči, da niesam toga od tebe ni od nikoga zaslužio. Slušaj dakle, što me je ovamo donielo, pa onda sudi kako te je volja! Došao sam da te upitam liepo i pošteno, ne bi li htio dati si Persu za mog sina, tvoga spasitelja Luku!

— Ha ha ha — poviknu Nikola nasmijav se, eto se vidi, da i najveća kukavica dalje smiera, nego li pošten čovjek, kad joj pokažeš više prijateljstva nego li ju ide. — Nu bježi mi izpred očiju dok si čitav, jer evo ti velim, da bi volio vidjeti, da moju Persu osramoti pravi Turčin — nego li udatu za tvog Luku. — Al eno čovjeka — koji će spasiti poštenje mog imena.

Poviknuv ove rieči nekim osobitim veseljem poleti Nikola pred kuću, a za njim Borković škripljuć zubi i dišuć težko od bjesnoće, te opazi Manina otca kršnog Spasoju Igumanića kako u najsvečanijem odielu, ponosnim korakom i slavodobitnim nekim posmjehom na licu prama kući koraca.

— Dolaziš li i ti možda, Spasoje, da snubiš moju Persu za svog sina? — eh valaj si mi dobro došao, ako mi u to ime dolaziš! — povikne mu Nikola još iz daleka.

— Ej vjere mi, dolazim baš u to ime, al boljim pravom i poštenijim licem nego li ova hrdja! — odvrati Igumanić pogledav prezirno Borkovića. Ovaj se strese te stisnuv grčevito držalo svoga jatagana poviknu drhćućim glasom:

— Pazi, kujo, što govoriš, jer bi ti moglo prisjesti.

— Šuti, poturice! — povikne Spasoje.

Borkoviću se smrači pred očima. Zaruknu poput ranjena lava, trgnu jatagan, da će udariti na Igumanića. Nu još ne bje zamahnuo, al već planu Igumanićeva kubura, a smrtonosno tane sgodi jadnog Borkovića u sred grudi. Uzkoleba se nekoliko puti, zahvati rukama po zraku, te se sruši poput hrasta u šumi, kad ga svali ljuta bura.

— Ajme mene jadnog — bježi, Luka, dok si živ — poviknu još slabim glasom te izdahnu.

— Šta uradi, nesretniče! — zavapi Nikola prignuv se k umirućemu. — Sram te bilo, jer ga niesi svladao ravnim oružjem!

U to izleti iz kuće Persa, te se baci plačuć i naričuć na mrtvaca i povikne:

— Oh osušila se ruka, koja je začepila vrelo iz kog je proiztekao život jadnoj mojoj duši!

— Bježi unutra! šta si zinula naricati — nije tebi nitko poginuo! — poviknu za njom mati joj Evdoksija pograbiv ju za pleća i vukuć ju s mrtvaca.

Medjutim se strkala svjetina, nabiruć se na teraziji jedan do drugoga i tiskajuć se prama ubijenomu. Najednom se začu čudna vika mužkog glasa, i u tinji čas razprši se svjetina u dvie strane, a kroz nju doleti Luka Borković britkim jataganom u ruci blied ko krpa, razvaljenih očiu i pjenećih se usta, a za njim lamajuć rukama pobratim mu Mane.

— Gdje si, ubojice kleta! — poviknu on užasnim glasom tražeć očima Spasoju Igumanića. U to se baci pred njega Persa te vrisnu: Stani za boga, Luka, da ne teče više krvi sbog mene jadne! — a u isti čas ga ogrli odostrag Mane te povikne:

— Ah ubij mene, al mi ne ubijaj otca na očigled!

Ugledav Persu ovako razplakanu i divnu u velikoj si boli zagleda se časak u njeno angjeosko bliedo i suzno lice te uzdahne protrnuv sav: Oh čisti ti angjele, iz tebe ne može nitko, van bog sveti govoriti! — Neka dakle bude božja volja! — Ah, a ti moj jadni otče,

Digitized by Google

koji si u očinskoj tvojoj skrbi sbog mene ranu smrt tuj našao — oh oprosti mi, što mi je klonula ruka odmah u prvoj mojoj boli, i što te ne će moći osvetiti, jer joj to brani ljubav sveta i pobratimstvo častno!

Turi jatagan u korice, klekne uz lješinu svoga otca, te ga poljubi u lice i u ruke. Na to se naglo dignu i razgledav se po svjetini povikne: Ej junaci, evo čujte, da prepuštam osvetu božjoj volji — jer da podjem i dalje onim putem, na koji ste me vi u vašem biesu zaveli, kud bi mi svi dospjeli? — Ja bi sada morao ubiti Spasoju Igumanića, a mene onda sin mu Mane, a poslije nas bi se poklali naši rodjaci, znanci i prijatelji, krv bi neprestano tekla, a u čiju korist, van u korist naših davnih krvnika Turaka! Pazite dobro, što radite — jer sav razdor, koji je od neko doba med nama začeo, nije ničije van Mujino maslo! Čuo sam ja već, da su moji neprijatelji prosuli glas, da se kanim poturčiti! — Nu evo vam se nad mrtvim otcem kunem živim bogom, kojemu se svi klanjamo, da bi volio odmah poginuti, nego li se s ikojim Turčinom ma samo na jedan dan sprijateljiti! Budite dakle na oprezu, da vas dušmani ne smute, jer nije daleko vrieme, gdje će nam svim biti sloga i jedinstvo nuždnije nego li svagdanji hlebac!

U svjetini se začu sve to glasniji žamor i najednom zaori iz stotine grla gromko klicanje: Živio junački patnik Luka, živio i ostao nam svim mio i drag kao u ovom trenutku!

Još jednom pogledaše oba pobratimu dugim tužnim pogledom u Persu, te onda digoše i odnesoše mrtvaca. Za njimi se razide svjetina slaveć u sav glas Lukino vladanje.

Spasoje Igumanić ostade još kod Nikole ne uzdajuć se pravo med razjarenu svjetinu. Unišav u sobu sjede sav skršen od boli i kajanja. Nikola pako uze vapiti:

— Oh nesretniče, ubio si nedužnika, a razcvilio tim najpoštenijega junaka u našem narodu! — Oh gdje mi je pamet bila, da niesam sam sve to progledati mogao!

U drugoj sobi razgovarali se o nečem na tiho Sava i mati Evdoksija zavirujuć kad kada na otvorena vrata mrkimi pogledi u prvu sobu, a u kuhinji spremala ručak liepa Persa, taruć si sveudilj suze iz očiu.

Opaziv Spasoju, da je vrieme ručku, skoči naglo, da će otići.

— Kamo ćeš nesretniče — poviknu mu Nikola — ne misliš li, da te već sigurno zaptije kod kuće traže?

— Neka traže! — i zaslužio sam, da me traže!

— Sbogom! — odvrati Spasoje i odbježa na vrata.

— Promisli, što radiš — viknu Nikola, poletiv za njim, uskoči radje u goru dok je vrieme!

— Ne ću! — odvrati Spasoje, te ga nesta dolje u sokaku. Nu još nije bio ni za drugim ćoškom, već mu dodjoše u susret njih desetak zaptija, a jedan mu od njih povikne: Hodi, more, s nami — imamo bo zapovied uapsiti te, radi ubojstva jednog carskog podanika.

Ne prosboriv ni rieči, predade im Spasoje oružje, dade se mirno svezati i ode s njima prama tvrdjavi.

V.

Nekoliko dana poslije toga dogodjaja sjedjaše Natan opet uz bimbašu Ibrahima razlažuć mu daljnji razvitak svoje osnove.

— Eh valaj ti je početak dobar! — reče Ibrahim, potegnuv čestit dim, — odmah dva kaurina manje — jedan mrtav, a drugi ko da je mrtav, jer je u apsu, iz kog ne će toli skoro izići! Nu što mi to sve pomaže, kad mi nije toliko stalo do svih kaura, koliko do liepe Perse, koja mi je u pameti dan i noć, tako da sam gotov poluditi za njom? — Ja sam se ufao, da će Borković ubiti kojega Mandušića, pa da će se ovi onda medju se utamaniti vraždom, nu umjesto toga ubi Spasoje Igumanić Peru Borkovića, a Luka ne će da osveti svoga otca, te tako će ta stvar zaspati, a ona četiri mrka vuka i nadalje čuvati bielu gjulabiju Persu! Eh da i Luka pogine, al ne od turske van od kaurske ruke — ne bi se ja bojao najkašnje i na silu ju oteti! Nu dok je on živ, i dok ju sâm uzeti smiera, mučan je to posao, jer ima kuja negdje velikih prijatelja, možda tja i u Stambulu!

Natan ga uze motriti neko vrieme uz porugljiv posmjeh, te reče napokon:

— Valaj ti efendija ne vidiš dalje od nosa! Al ti nije ni zamjeriti, jer kud godj pogledneš, svud vidiš samo Persu, a za drugo te nije ni brige. Ja pako motrim sve razumom, ne pako srdcem, pa se ne bojim ni malo, da ne će doskora tvojom biti! — Misliš li ti, da će ta stvar sbilja sada leći, te da će kauri i jedni i drugi prestati klati se medju sobom? — Jok valaj — znam bo dobro, da se Vlasi već počimlju buniti sbog toga, što im je drug Spasoje zatvoren sbog jednog Latina, a Latini opet radi toga, što se je Luka odrekao osvete! — Nije li dakle lahak posao, tu iskru uzpiriti do velikoga plamena? — A misliš li dalje, da će Mane i Luka dugo ostati pobratimi ko i dosad? — Oh ne boj se toga — na slabih noguh stoji to pobratimstvo, kad se obojici srdce otimlje za istom djevojkom! — Evo ti moje glave, ako ne bude jedan od njih dvojice ili obadva za osam dana ili mrtvi, ili bog zna gdje drugdje u dalekom svietu!

— Ma kako to, tako ti boga? — upita Ibrahim sav u čudu.

— Eh vidjeti ćeš, pa čuditi se mojoj mudrosti! odvrati Natan lukavim posmjehom.

— Al onda će ipak još preostati dva glavna vuka — Nikola i Sava Mandušić! — prihvati Ibrahim nakon časka.

— Ne će dugo ostati! — odvrati Natan dignuv i uznihav se pred bimbašom. — Meni je poznato, da je

*

Digitized by Google

Milena kneginja crnogorska.

Digitized by Google

Nikola knez crnogorski.

Digitized by Google

Nikoli neki trgovac Mane Vlatković u Trebinju već od dulje vremena dužan tri sto cekina; za koji dan pako doći će pouzdan mi neki momak iz Trebinja, a čim dodje, predati ću mu pripravljeno već pismo, da ga preda Nikoli. U tom će mu pismo ko tobož Vlatković pisati, neka čim prije ili sam dodje, ili kog pouzdanika pošalje, da mu taj dug izplati. — Nikola će pako sigurno poslati Savu, a za ovog ću se već pobrinuti, da se više ne povrati — ta čovjek može u planini u strmih klancih lahko poginuti! — Nikola će ga nestrpljivo izčekivati, a onda ćemo prosuti glas, da je Sava s novcem ostao u Trebinju, i da tamo u tutanj živi; čim to Nikola začuje, odmah će predati opet ženu i kćer staromu kržljavcu Prokopiji, i otići u Trebinje, da Savu potraži, a onda je Persa naša, jer ja ću donle sasvim pripravan biti, predobiti ju onako kako sam naumio!

— Al ako Nikola kod kuće ostane, pa kog drugog za Savom pošalje? — upita bimbaša.

— Eh pa neka ostane! — odvrati Natan — njega se ja ni malo ne bojim, jer ću ga prevariti kao i druge pa ne će ni sami znati, kako je sve to došlo. Nu Save me je strah, jer kadgodj ga poglednem, čini mi se, da svoju smrt pred sobom vidim! Jednom mi gatala stara ciganka, da ću od Save peginuti! — Gdje je Sava, a gdje sam ja! — pomislih onda, misleć, da mi baka o vodi Savi proriče! Nu kad se sastadoh prvi put sa Savom Mandušićem, sjeti me neki čudan strah toga gatanja, komu se više oteti ne mogu. S toga mi i je najviše do toga, da njega odavle uklonim, a pogine li on, onda se ne bojim nikoga! — Nu nije hasne dangubiti, — idem odmah ne bi li mogao početi. Pomoz bog do vidjenja! — To rekav dotaknu se Natan desnom rukom prsiju, brade i čela u znak pozdrava i ode. Sišav s bedema, zakrene u sokak, iduć kraj sjeverne strane tvrdjave prema planini, gdje na kraju stajaše drvena poderana kuća, njegov dom. Putem namjeri se na svoju radost na Manu i Luku, koji su, iduć polagano, mučeć i prekrštenih ruku naperili, da će u planinu.

— Pomoz bog, junaci! prihvati Natan pridruživ im se i smiešeć se prijazno. — Što ste uvieke tužni i mamurni? — Al dà nije čudo, kad se dvojici pobratima otimlje oko za istom djevojkom.

Na taj doziv stanu oba mladca ošinuv Natana mrkim okom, a Mane reći će:

— Hajde ti svojim putem i ne brini se za nas i za naše jade!

— Al mi vas je obojicu žao, jer se u ludo gubite! prihvati Natan žaleć ih tobož. — S toga vam ne ima spasa, van ili megdan — ili kocka! — Pomoz bog junaci!

To rekav pojuri Natan napried, te zadje za čas u svoju kućaru.

— Kad godj sgledam tu hulju uzkipi mi krv, jer mi se sve čini, da je on kriv svemu zlu, što ga podnosimo — reče Mane kad se je Natan izgubio.

— I meni jo isto tako, odvrati Luka — nu ču li me, zadnje mu rieči vrzu mi se sve po glavi!

— Šta — ti bi htio utamaniti naše pobratimstvo i odlučiti krvavim megdanom, čija će biti djevojka? — upita Mane sav u čudu i namrgodiv se oštro.

— Ne sudi, dok ne reknem, što mislim! — Nu podjimo malo više u planinu, da nas nitko ne buni! —

Prešav preko nekoliko gudura, popeše se na malu čistinu, odakle si vidio grad i na daljni zapadni niz kršne Viduš-planine. Tu sjedoše na kamen jedan prama drugomu. Luka uzdahne i zače ovako:

Odkad obojica ljubimo Persu, bilo nas je uviek strah i pomisliti samo, tko li će ju od nas dvojice dobiti. Naše sveto pobratimstvo branilo nam dosad natjecati se za njenom ljubavi, al niesmo još nikad pomislili, kako li će dugo moći ovako ostati i hoće li dobro biti po nas, po nju i po sav naš rod, da ovako ostane, te da i dulje još ljubav vriedi manje od pobratimstva! Moramo se dakle u tom jednom odlučiti il ovako il onako a biti će po nas sve bolje, da se čim prije odlučimo! — Jer kud bi dospjeli, da još dulje ovako ostane? — Izginuli bi za njom, a ona bi sbog nas došla još većma u glas, te bi još ne udata mogla ostati! A kraj toga bi sbog nas opet mogla buknuti mržnja med pravoslavnimi i med katolici, jer vidimo i sami, kakva im je i sad trula sloga. Pravoslavni se bune, što je tvoj otac sbog katolika u apsu, a katolici tovare na me najveću sramotu, što si ne ću otca da osvetim. — Oh brate Mane — promisli i sam, ne bi li bila grehota do boga, da se ne odvažimo, te da uklonimo još veću nesreću? Moj otac mal da ne poludi s naše nesretne ljubavi, a bog zna, šta li će Turci od tvoga otca učiniti — ne bi li dakle najbolje bilo, da se jedan žrtvuje za volju sreće drugoga, da odlučimo ne krvavim megdanom — nego kockom?

Mane uzdahnuv duboko šutio je časak zatim pruživ Luki desnicu reče:

— Neka bude na tvoju — vidim da nam druge nije! — Nu šta će biti s onim koga zapane kocka, da se odreče žarkog sunca — mile Perse?

— Mora u daleki sviet.

— Ajde neka bude — neka medj nama sreća odluči!

— Odlučimo dakle odmah! — prihvati Luka izvadiv iz njedara listnicu. — Evo izrezati ćemo dva jednaka komadića artije te napisati na jednomu „Persa“ i omotati ih jednako, i tko izvuče Persino ime neka mu bude sva sreća, a drugi neka se seli bez prigovora!

— Neka je!

Luka izrezav dva jednaka komadića napisa na jednom Persino ime, te smotav ih u dvie jednake krugljice, baci ih u svoj fes i poda ga Mani, neka vuče. Mane turi ruku u fes, izvuče naglo jednu krugljicu. Drugu primi Luka, te uzeše onda mučeć i jedva dišuć razvijati svaki svoju kruglju. Najednom povikne Mane:

Digitized by Google

— Oh Luka, ne trudi se, dao ti bog kriepost, da lahko preboliš, jad, što si ga si sam na dušu nametnuo! — Evo u mene je Persino sladko ime!

Luka ipak razmota do kraja krugljicu drhćućom rukom, te opaziv, da je artija prazna zagleda se neki čas tužnim okom u nju te uzdahne:

— Oh ne jadikuj, srdce moje, jer si samo tražilo, da bude il ovako il' onako! Potipati ću se od nemila do nedraga sjećajuć se nekadašnjeg svjetla duše moje, nu kraj sve moje nevolje tješit će me ipak vjera, da si ti barem sretan!

— Okani se toga, Luka — povikne u to Mane skočiv i ogrliv ga — ne idi nikud od mene — neka bude kao da smo se našalili — ona svejedno ne voli meni van tebi — vidim ja dobro — s toga ostani i budi sretan s njome a ja ću mjesto tebe u daleki sviet!

— Ne govori dalje — kocka je pala — promieniti se više ne da! — reče Luka otimljuć se iz Maninih ruku. — Biti će sve bolje, čim mene odavle ne stane, tebe će zavoljeti, a naši će se smiriti i okaniti svake daljnje nesloge! — Ne imam više ni otca ni majke niti druge bližnje rodbine, prodati ću dakle kuću Natanu, koji mi je neki dan za nju nudio 500 cekina, kao da je znao, da ću se doskora odseliti, — a preksutra zorom hajd kud bog da i sudbina božja!

— Luka, Luka — ne znam ne ću li ja doskora za tobom, jer će mi biti mračni dani bez tebe, pa makar me snašla kraj Perse najveća sreća! — zavapi Mane.

— Ta ne ću ja bog zna kamo, van u Dubrovnik, i tamo ću se nastaniti, te ćemo se češće tamo vidjevati, kad budeš onamo dolazio po robu! — odvrati Luka, te produlji nasmjehnuv se: a sbog mene se ne boj nimalo! — Ta meni je već sada u duši kao čovjeku koji sanja liep san, pa probudiv se misli: alaj bi to liepo bilo, da se u istinu dogodi! — Neki čas misli na takav san, a najkašnje ga sasvim zaboravi! — Nu mislim, da bi doba bilo, da kući krenemo!

Prepuna srdca i ne govoreć gotovo ni riečce odputiše se obojica kući. Istoga još dana ugovori Luka sa Natanom prodaju svoje kuće, drugoga dana proda sve pokretne stvari, te obreče u zoru trećega dana sastanak sa Manom, koji bi ga imao odpratiti do pol puta.

Bijaše još svuda tamna noć, kad se obojica sastadoše kod neke podrtine izvan grada. S Lukom dodje njegov momak Ivan, goneć dvie mazge sa prtljagom i jednu za njega. Mučeć i uzdišuć penjahu se obojica polagano uz strmi put, te došav do one čistine, gdje su se za Persu pokockali bili, stadoše, da se malo odmore. Noć bijaše vedra, nebo obasuto silnimi zvjezdicami, a za planinu se spuštao polagano mlad mjesec poput zlatna srpa. Oba nehotice pogledaše u dol, gdje je stojao grad u magtovitoj tmini, iz koje se samo po gdjekoji dimnjak, prozor ili klobuk munare bielio u vedroj mjesečini. Nu malo po malo bistrila se sve to većma maglovita ta tmina i pojedine kuće i sgrade grada odrazivale se sve to jasnije u sumračju, kojim je izčezavala noć pred svjetlom radjajuće se već u iztoku zore.

— Eno vidiš njene kuće iza one vinjage spram lievom kraju bedema! — zavapi najednom Luka, pograbiv Manu za rame — oh onaj prozor u avliji na lievo od male je komorice, u kojoj još počiva žarko moje sunašce, niti ne sluteć muke, što ih sada sbog njeg trpim, niti ne sluteć težke jade, koji će me daleko od njegova sjaja pratiti do groba!

Najednom pruži obje ruke prama dolu te zače tužnim, drhćućim al kraj sveg tog daleko odjekujućim glasom pjevati pjesmu, kojom ga naduhnulo bolno čuvstvo razstanka:

S bogom ostaj, žarko sunce moje,
Nikad više grijati me ne ćeš
A bez tebe nestat će mi vida,
Nestat sreće u sred božjeg raja!
Polećela dva sokola siva
Polećela nebu pod oblake.
Dolećela do vilinskih dvora
Da pozdrave posestrimu vilu.
Al pred dvori savila se loza,
Zelen loza pobratimstva sveta,
Odkinuše struku zelen loze,
Odkinuše, k dvoru poletiše,
Tam gdje sjedi posestrima vila
Na stolici od sunčanih traka,
Milujući u bielu si krilu
Golubicu ljubavi vijerne.
Al kad sgleda golubica biela
Iznenada dva sokola siva,
Uplaši se i uteče vili
I poleti nebu pod oblake.
Kad to vide dva sokola siva
Ko dvie munje poletiše za njom
Noseć kljunom onu zelen lozu,
Pa ju gone tri biela dana
I tri vedre noći okol dvora,
Al im svedjer loša sreća bila.
Kad to vidi, posestrima vila,
Tadar vila vako progovara:
Mnogo vam se najedan put hoće,
Al ne muč'te golubice moje,
Ne ćete je nikad uloviti,
Dok vam smeta pobratimstva loza,
Nit će ona obojici zapast,
Van onomu kom' je bolja sreća!
Kad to čuše dva sokola siva
Otvoriše do dva biela kljuna
I pustiše u dol zelen-lozu
I prhnuše za golubcom bielom.
Al je prvom bolja sreća bila,
Ugrabio golubicu bielu
Pak ju vodi u vilinske dvore,
Pa on ljubi milovanje svoje
Pokraj biele posestrime vile.
A drugog je prevarila sreća,
Izmakla mu golubica biela
Pa mu drûga prigrlila vierna,
Izmakla mu zelen-loza tanka

Digitized by Google

Pa upala u zelenu goru.
Kuka jadan leteć ko bez vida
Od kraja do kraja svieta biela
Tražeć zalud golubicu bielu,
Tražeć zalud izgubljenu lozu!

S bogom Mane, pobratime mili,
Nikad više bratovat mi ne ćeš!
S bogom, Perso, golubice biela,
Nikad više bielit mi se ne ćeš!

(Dalje sliedi).

Koprena.

Spjevao Viktor Hugo; preveo Jovan Hranilović.

Sestra.

Što li vam je, braćo moja?
Čela su vam mrka toli!
Vaše oči — ko da po njih
Smrtna žiža svjetlo proli.
Iz korica, izpod bedra
Ja već vidjeh do tri puta,
Gdje sinuše kobnim blieskom
Oštrice vam mača ljuta.

Najstariji brat.

Kroz koprenu danas, sele, kazala si grudi biele!

Sestra.

Iz kupelji ja se vraćah;
Odanle sam pošla kući,
Pred gjaurskim i albanskim
Pogledi je skrivajući.
Palankinom zakrivena
Pred mošeju ja vam stigoh;
Nasta žega — pa lagacko
Koprenu si svoju digoh.

Drugi brat.

A za tobom se uputi čovjek, imo kaftan žuti.

Sestra

Zaman, braćo! njegve oči
Ne vidješe moga lica
Al su čudne vaše rieči
Kano pjesma zlokobnica.
On me vidit nije mogo;
Al se vami krvi hoće,
Milost! četir vas junaka,
Slaba žena vama što će?

Treći brat.

Sunčan zapad ja sam zrio, krvav mu je kolut bio.

Sestra.

Milost! milost! — četir mača
Proraziše moje tielo;
Pred koljena vaša padam;
Oj ti velo moje bielo!
Krvave su moje ruke,
Počekajte, braćo, malo,
Ja već ćutim smrtno velo
Na oči je moje palo.

Četvrti brat

Tog bar vela ne će, sele, dizat tvoje ruke biele!

POUKA.

Putne crtice iz Boke i Crne Gore.

Piše Ivan Milčetić.

(Dalje.)

X.

Cetinje je maleno mjestance, ali je ipak ogledalom ciele Crne Gore. Već same sgrade cetinjske svjedoče, da je Crna Gora kulturna zemlja, pričajuć reć bi svukoliku poviest razvitka svog. Samostan sjeća te davne prošlosti, kad je vladika bio ujedno knezom, a samostan ujedno tvrdjom. To je najkrvavija strana poviesti crnogorske, tad su Crnogorci bili pravi hajduci, kako nam ih slikaju narodne pjesme. Petra II. već nalazimo u novom dvorcu (u biljardu), a kneza Nikolu u krasnom evropskom uredjenom dvorcu, dočim u samostanu obitavaju bogoslovi, budući pučki učitelji. Iza kneževa dvorca, preko glavne ulice cetinjske, stoji liepa velika sgrada, viša djevojačka učiona. Nu prije nego o toj školi progovorim obširnije, nacrtat ću u kratko, kako se je školstvo u Crnoj Gori razvijalo. *)

Težko da se može šta govoriti o školah u Crnoj Gori u prošlih vjekovih — pa ako je gdje kakovih bilo to su bile u ruku kaludjerskih. Samostani bijahu u Bosni, Hercegovini, pa i u Crnoj Gori odkad Turci uništiše Srbiju i Bosnu, jedina mjesta, gdje je nešta znanja tinjalo. Pop i kaludjer bio je jedini učitelj naroda. U Crnoj Gori pako došlo je svećenstvo još do veće znamenitosti odkad počeše vladati Crnom Gorom vladike. U našeg prostog naroda u obće štuju se mnogo popovi, ali u turskih pokrajinah još više, budući su oni bili jedini njegovi tješitelji, U Crnoj Gori pako bio je pop sve: i pop i sudac i vojvoda u ratu. Pa i sami vladike vo-

* Škole u Crnoj Gori. Napisao Milan Kostić. 1876.

Digitized by Google

djahu narod u boj „za krst častni i slobodu zlatnu“. Crnogorci išli su svi u boj, koji god su bili sposobni zato. Crnogorci vodjahu vječni rat, nikad ne znadjahu, što li će im sliedeći dan donieti, a gdje Davorove trublje trube, tu ne ima mjesta znanju i umienju. U takih vremenih moglo je u Crnoj Gori malo znanja biti, a i što ga je bilo, bijaše to samo u manastirih. Tko je htio da mu se diete pripravi za svećenički čin, taj ga je poslao u koji manastir, da ga tu nauče knjizi. Takva djaka primali bi ili bezplatno u samostan ili bi pak roditelji zanj štogod plaćali u hrani. Da je to naučanje bilo vrlo primitivno, tomu će se svatko lako domisliti. Djeca naučila bi čitati crkvene knjige i pjevati u crkvi — a pisati znao bi malo tko. To bijahu crnogorski popovi. A bijaše mnogo popova, koji ne znadjahu ni čitati ni pisati. Mnogi bi se ženili i zapopili, pa tek bi onda pošli učiti pismo, a opet bijaše i popova od ciglih 14—15 godina. Kad su takvi bili popovi, lako je pojmiti, kakav bijaše narod. U ostalom takvih je popova bilo i u katolika, a to bijahu popi glagoljaši. Ja se sjećam, da je za moga djetinstva bilo na Krku starih glagoljaša popova, koji niesu znali čitati no glagoljicu, a napisati pismo bijaše im ne moguće. Bijaše dakako i učenih popova, ali malo. Primorci se rado i danas rugaju Bodulom (otočanom), da im popovi, kad kamo podju, nose sa sobom i misal, jer drugoga ne razumiju. Ako je tako bilo po hrvatskih otocih, gdje je ipak bilo i kulture — tko da se tomu čudi, ako nije bilo bolje ni u Crnoj Gori. Pravoslavno je svećenstvo u glavnom takvo i danas po Bosni i Hercegovini, katoličko je dakako naprednije, jer je izučavalo svoje nauke u Hrvatskoj pa i u Italiji. U Crnoj Gori ima još i danas ovakih popova, ali ipak malo. Obćenito je takovo stanje bilo do Petra II. Istom za vladike Petra II. uvedoše se u Crnoj Gori uredne škole. Petar je II. sam mnogo učio, pa je htio, da i njegov narod štogod uči, te je u tu svrhu podignuo na Cetinju prvu redovitu školu g. 1833. Na Petra II. djelovao je mnogo pjesnik Simo Milutinović (Sarajlija), koji je bio prvim njegovim učiteljem. Sa Milutinovićem došlo je i srpsko ime u Crnu Goru. Buduć je tada na Cetinju bilo vrlo malo kuća, to je Petar II. primao po nekoliko mladića (većinom odraslih momaka) u manastir iz drugih miesta Crne Gore da nauče knjigu. Učilo se čitati i pisati, a čitale su se samo crkvene knjige.

Danilo je I. za prosvjetu Crne Gore mnogo uradio. Cetinjska škola sada sastojaše od četiri razreda, te se u njoj učaše i računati i još koješta drugoga, prije imadjaše ta škola samo jednog učitelja, istom za kneza Nikole dobi dva. — Al istom s dolazkom Nikifora Dučića, arhimandrita hercegovačkoga na Cetinju (iza nesretnoga hercegovačkoga ustanka od 1862.) nasta na Cetinju življe nastojanje oko prosvjete. Na Cetinju se je Dučić bavio književnimi poslovi; upravljao je cetinjskom tiskarnom i izdavao kolendar Orlić. On je prvi počeo nastojati, da se na Cetinju podigne bogoslovija, koja se sbilja i otvori g. 1863., ali se naskoro morade zatvoriti radi nedostatnih materijalnih sredstava. Pučkih učiona medjutim otvori se nekoliko po raznih mjestih Crne Gore. Cetinjska učiona sa dva učitelja imala je poslije prestanka bogoslovije pripravljati mladiće za popove, s toga se je u njoj štogod više učilo, nego li u drugih osnovnih učionah Crne Gore. Godine 1870. bilo je u Crnoj Gori ciglih 7 učiona. Učitelji su bili većinom mladi popovi, koji su i sami slabo što znali. Učili su kako su htjeli i znali, nit je bilo ikakvog plana ni naputka za naučanje. Učitelji imadjahu najviše stotinu forinti godišnje plaće. Školske sgrade bijahu dakako vrlo kukavne: gdjegdje ne bijaše ni klupa te su djeca na tlieh čučila i slušala nauku. Da su te škole morale biti vrlo primitivne, o tom ne može se ni dvojiti. Godine 1870. sastavi se na Cetinju komisija, koja je imala nastojati, da se što više škola podigne u Crnoj gori. Napokon bi odredjeno, da si svako pleme *) mora sagraditi školu i pripraviti sve, što treba. Nevolja je bila samo s učitelji: tko da bude učiteljem? Za prvi početak primljeni su za učitelje oni mladići, koji su na Cetinju svršili glavnu učionu. Svrhom godine 1870. već bijaše u Crnoj Gori otvorena 31 škola. Učiteljem bi odredjeno 200—300 for. plaće u srebru. Energija kneza Nikole sve to izvede u najkraće vrieme. Na Cetinju izdadoše neki bukvar za škole, a ostale knjige nabaviše iz Austrije, na to bi izdan neki naputak za kapetane (predstojnike pojedinih plemena), što im treba raditi, da budu škole providjene svimi potrebami. Oni su se imali brinuti i za školska sdanja i za učiteljev stan. Uz to bje izdan i naputak za učitelje, kako i što imadu predavati. Prvim nadzornikom crnogorskih škola posta Milan Kostić, (od g. 1869. rektor bogoslovije), koji je uz Sundečića najviše privriedio oko podizanja škola u Crnoj Gori. Prije nego su učitelji poslati svak na svoje mjesto, polažahu na Cetinju kratki pripravnički tečaj, da bar štogod pedagogije nauče. Pošto su državni dohodci Crne Gore vrlo maleni, to odredi knez Nikola, da se učitelji plaćaju iz crkvenih manastirskih dohodaka, kojimi upravlja metropolit crnogorski od g. 1866., pošto je knez Nikola te godine odielio dohodke državne i svoje od crkvenih. Kamo sreće, da bi se i dohodci naših manastira katoličkih i pravoslavnih po hrvatskih zemljah upotriebili u prosvjetne svrhe, ko što to biva u Crnoj Gori!

U isto vrieme počeše po prvi put popisivati djecu, koja su sposobna za polazak škole. Godine 1871. polazilo je školu 1424 muške djece, a 72 ženske. Doista

* Crna Gora se dieli u nahije, a ove u plemena ili kapetanije, kojim stoji na čelu kapetan, koji upravlja političkimi i kriminalnimi poslovi.

Digitized by Google

liep broj za prvi početak. Godine 1872. zavedeno je novih 7 škola te je te godine polazilo 2000 djece mužke a 108 ženske. Od navedenih škola tri su u Hercegovini. Crna Gora ih obskrbljuje potrebitimi knjigami, a crnogorski ih nadzornik nadzire. Koli to čudnovato zvuči: Crna Gora da podiže škole u Turskoj!! Ta šta radi Mujo? Crna Gora napreduje, ona širi prosvjetu i nastoji, da u kratko vrieme izvede, što joj krvava prošlost nije dopustila — a azijatski divljak triebi i posljednji trag evropejske kulture u svojih zemljah!

Pak još imadu Turci zagovornika i prijatelja, i to ne med petroleri nego med akademičkom mladeži magjarskom.

Osim cetinjske četverorazredne učione sa dva učitelja, sve ostale bijahu trorazredne sa jednim učiteljem. G. 1872. odreče se svoje službe Milan Kostić i ostavi Cetinje. Na to bje imenovan nadzornikom crnogorskih škola Špiro Kovačević, koji je bio najprije učiteljem osnovne cetinjske škole, a kašnje bogoslovije. Godišnja mu je plaća 1200 for. u srebru. Kovačević je počeo revnovati oko škola, ko i njegov predšastnik Kostić, 1875. bijaše već u Crnoj Gori 13 glavnih učiona sa 4 razreda, a u svem bijaše 51 škola. Te godine polazilo je školu 2146 mužke, a 93 ženske djece. Brojevi ti odviše jasno govore, da se u Crnoj Gori napreduje orijaškim korakom. Ne znam, da li ima države u Europi koja je u toliko kratko vrieme razmjerno toliko uradila za prosvjetu, koliko Crna Gora. Trebalo je tu velikih zaprieka svladati, dok se je i toliko učinilo.

Treba i to na umu imati, da se u Crnoj Gori težko i dade govoriti o pravih selih, te moraju djeca i po više sati hodati, dok dodju do škole, pa kakvi su to tek putevi! A nije ni narod izprva rado gledao te škole. Ta k čemu da ide Crnogorac u školu, kad ne će biti pop? Pa zašto da žene idu u školu? Takva i slična pitanja čula su se u narodu, ko i svagdje, gdje se škole istom počimlju uvadjati. Dobra volja i energija vlade kneza Nikole znala je medjutim sve to svladati.

Godine 1869. putovao je knez Nikola u Rusiju, pa je tamo izposlovao, da mu je Ruska vlada obrekla 8000 rubalja godišnje podpore za bogosloviju, a ruska carica sama obeća 5500 rubalja na godinu za višu djevojačku učionu. Već su i prije o tom na Cetinju mislili, ali nije se moglo ništa izvesti rad pomanjkanja novaca — al sada, pošlo se je odmah k djelu. Već iste godine 1869. otvori se na Cetinju i bogoslovija i ženski zavod.

Bilo što da bilo Crnogorcem treba priznati, da su praktični ljudi. Osnovatelji tih zavoda imadjahu na umu, da im bogoslovija ne odgaja samo popove, već da bude to ujedno i učiteljsko-pripravnička škola, da bude tako mogao svaki pitomac bogoslovije, kad svrši nauke, po stati i učiteljem. Ženski zavod opet ne imadjaše služiti samo zato, da se bogatije Crnogorke liepo naobraze, već da s vremenom Crnoj Gori odgoji i valjanih učiteljica. Malenimi sredstvi imalo se je izvesti mnogo.

U bogosloviju primaju se Crnogorci, koji su svršili glavnu cetinjsku školu, ali moraju se prije podvrći primaćemu ispitu, država ih prima svake godine 10 i to bezplatice. Bogoslovija ima tri tečaja. Učitelji dobivaju 800 for. godišnje plaće a rektor 1200 for. u srebru. Učitelji bogoslovije većinom su civiliste. Od jezika uči se u bogosloviji narodni jezik, ruski i slavenski. Čudnovato, da se još i danas ne zna kako bi se krstio staroslovenski jezik, koje će mu biti pravo ime. Dakako, da ovaj jezik, što ga nalazimo u današnjih crkvenih knjigah crkve grčko-iztočne, nije staroslovenski, već smjesa, kojoj ne ima imena, pa zato ga i zovu slavenskim. Svakako bi mu najbolje dolikovao naziv slavensko-ruski, ali nipošto slavenski.

Od bogoslovja uzimlju se tek srednje nauke, buduć sadanji bogoslovi ne bi mogli podnieti teologije. Od drugih priedmeta uzimlje se po prilici toliko, koliko u našoj nižoj gimnaziji. Bogoslovci dobivaju u zavodu sve badava, a nose se na crnogorsku. Predavaju se bogoslovne nauke u starom kneževskom dvorcu („biljardu“).

U prvom početku bijaše opredieljena za ženski zavod takodjer stara kneževska sgrada, i to prvi sprat.

Zavod je uredjen internatom. Djevojke dobivaju sve badava. Država je opredielila 20 miesta bezplatnih za mlade Crnogorke, a one, koje stupaju u zavod o vlastitom trošku, plaćaju godišnjih 200 fr. Prve godine primljeno je u zavod 16 djevojčica. Za ravnateljicu zavoda opredieljena je već u Rusiji gospodjica Nadežda Pacevićeva. Za zavod odredjen je i statut, kojega dva prva §. glase:

§. 1. „Prvo žensko učilište na Cetinju stoji pod zaštitom Njez. Veličanstva Marije Aleksandrovne, carice ruske, a pod glavnim nadzorom Nj. Svjetlosti crnogorske kneginje Milene“.

§. 2. Ciel je učilišta, da se u vaspitanice ukorieni *čisto pravoslavlje*, krotkost, ljubav k otačastvu i k poretku, da bi kašnje, kao dobre matere same mogle dati prvo dobro vaspitanje svojoj djeci, a uz to, da se i same prigotove za učiteljke osnovnih škola“. Učevni tečaj traje četiri godine, a primaju se djevojčice od najmanje 9 godina, a zahtieva se, da znadu čitati i pisati i brojiti do 100. Djevojke, koje žele biti učiteljice, moraju ostati i petu godinu u zavodu, i tad istom dobiju svjedočbu. Od stranih jezika uči se ruski i francezki.

Ženski zavod na Cetinju ne može se nazvati ni preparandijom ni višom djevojačkom učionom — već nešto trećega, koje mora zadovoljiti obojemu. Za prvi

Digitized by Google

početak dobro je i to. Visoko se nije moglo odmah poletiti, jer niesu bile djevojke zato pripravljene.

Koli je veliki zadatak žene a napose matere u dru žtvu ljudskom ne treba istom ovdje izticati. Hvale je vriedno, da su to odmah uvidili i na Cetinju — al za Crnu Goru ima ženski zavod i neki viši znamen. Tu treba pomisliti na položaj žene u Crnogoraca.

U našeg naroda sigurno ne ima kraja, gdje bi žena bila tako potištena, kao u Crnoj Gori. Crnogorka je prava mučenica. Crnogorac o svojoj ženi govori sa vrlo malim poštovanjem. Dok je još u utrobi materinoj Crnogorka već je odredjena na robiju mužkarca: već tada ju je otac vjerio. Dogadja se kadkad, da ide Crnogorka rad straha u goru roditi. Rodi li mužko čedo, tad se veselo vraća kući, a žalostna, rodi li žensko. Kad se rodi mužko, tad je veselje u kući i u cielom plemenu; jer je pleme tim postalo za jednu pušku jače, a tim uglednije. Kad se rodi žensko, nitko i ne mari; jer žena kod plemena ratobornoga ne vriedi ništa.

U kući radi Crnogorka sve, što treba. Ona obradjuje polje, ona sprema i priredjuje sav prirod, ona ide u mlin, ona na pazar — riečju svaki posao ona sama obavlja, dočim Crnogorac ne radi ništa, nego puši, šeće i ratuje. Pak i u ratu mora Crnogorka da naknadi ratni tren, — ona na bojno polje nosi strelivo. Crnogorac smatra, da je sramota za junaka raditi. Koli daleko dopire to shvaćanje, neka razjasni mala pričica, kojoj sam svjedokom bio. Sjedeć na Cetinju na stoličicah razgovarasmo mi stranci i dva Crnogorca u sjeni na pijaci. Po malo dopre sunce do naših stolica i valjalo se je jedno dvadeset koraka pomaknuti od sunca. Svaki nas stranaca sgrabi svoju stolicu te si ju ponese i sjedne; al ne će Crnogorci. Jedan čas, videći nas, bijahu u neprillci, ne znajući što da učine, — tad se domisle te pozovu iz kuće svoje žene, da im ponesu stolice. Tako se i sbude. Ali bi se varao, tko bi mislio, da se žena smatra potištenom ili zapostavljenom, da je njoj taj teret nesnosan ili da ona čezne tja za emancipacijom itd. Od vjekova na to naučena, ona svoj položaj smatra posve naravnim, dapače vriedjalo bi njezin ponos, da joj muž stane štogod raditi; kao što bi n. pr. kod nas vriedjalo ugled muža, da ide u kuhinju kuhati. Takav muž se je požencio, on gubi pred ženom svaki ugled i čar. Crnogorka obožava svog muža, ona se pred njim gubi u prah. Sjedi li deset Crnogoraca uz put, a žena prolazi sa teretom ma kolikim, ona će teret odložiti, te sve redom u ruku poljubiti, a tad istom dalje poći. Isto tako biva, ako udješ u koju kuću crnogorsku, težkom ćeš se mukom obraniti, da te sve žene iz kuće u ruku ne poljube, — a tad ih više ne možeš ni viditi. Nestane ih bez traga.

Knez dobro znade, kako je to shvaćanje usadjeno u Crnoj Gori, pak nastoji po mogućstvu stanje žena popraviti. On izidje kad i kad sa kneginjom izpod ruke; — al Crnogorac toga ne ponimlje, nego se čudi junačkomu knezu. gdje on sa ženom izidje iz kuće. Za knezom povadjaju se i neki odličniji Crnogorci; ali sve to nastojanje izlazi nenaravno, ne moguće, jer se žene same pa ma i bile naobražene u djevojačkom zavodu, ne mogu nikako iz prirodjenog, reć bi, položaja uzdići. Tomu bi imala s vremenom pomoći viša djevojačka škola; ali je njezino ustrojstvo u koječem reko bih neshodno za buduće zvanje Crnogorke, pa je i učenje ruskoga i francezkoga jezika uz primitivne zahtjeve iz ostalih priedmeta u čudnovatom neskladu. Djevojka kad izidje iz ove škole, pa ma bila i od najbolje obitelji, udade se pak je tad kao svaka druga Crnogorka dužna obavljati i najprostiji kućni posao, pri čem joj znanje franceštine i ruštine nimalo ne služi. Kad sam se iz Cetinja vraćao u Kotor, začujem blizu Njeguša s jednoga brda dozivati: Ej Mare! — na što joj Mare odvrati na moje veliko čudo: ke vule-vu? (que voulez-vous?). Doduše moram reći, da mi je i to po sto put milije nego da čujem njemački ili taljanski.

Kad je ovaj djevojački zavod ustrojen, mislilo se je, da će dolaziti djevojke i iz Dalmacije, osobito iz Kotorske Boke, a to tim više, **što u cieloj Dalmaciji ne ima nikakve više djevojačke učione.** Za mojeg boravka na Cetinju g. 1874. bijaše sbilja nekoliko djevojaka iz Boke u tom zavodu. Ondje mi rekoše, da bi vlada pribavila i katoličkoga kateketu, kad bi došlo u zavod više katoličkih djevojaka. To je moguće, al samo ne znam, kako bi se to slagalo s **čistim pravoslavljem**, koj se u vaspitanih hoće da usadi. Inače moram priznati, da u Crnoj Gori ne ima ni iz daleka onoga eksklusivizma pravoslavnoga, što ga nalazimo u hrvatskih državljana pravoslavne vjere. Crnogorci kad govore o tom, govore slobodoumno, kako se i pristoji slobodnim ljudem. Crna Gora je siromašna zemlja, svojimi malenimi dohodci jedva da bi mogla uzdržavati i najnuždniju upravu, a kamo li da bi mogla misliti i na prosvjetne zavode. Pravoslavje uputilo je Crnu Goru na Rusiju, koje da ne bude, ne bi na Cetinju bilo ni ženskog zavoda, ni bogoslovije, pa ni još koječega *).

---

* Crna Gora je sbog toga posve odvisna od Rusije. Svako diete zna za velikog cara ruskoga. Svaki je drugi stranac: **lacmanin**, samo brat Rus imponuje. Dodje li koj Rus na Cetinje, ode šapat od usta do usta, da je došo Rus, dakako bogati Rus, — jer u očima Crnogorca svaki je Rus bogat, — te svatko želi, da ga vidi. Neki profesor u Dalmaciji, koj je god. 1874. putovao Crnom Gorom, pripoviedaše mi, kako su ga po selih svud liepo dočekivali kao Rusa, ali uviek izgledajuć velike darove, pa kad bi gdjegod komu malo dao, tad bi ovaj odmah kliknuo: „e boga mi ovo nije Rus, ta kaki je to Rus, kad tako slabo plaća!“

*

Digitized by Google

Godine 1874. bilo je u zavodu 26 djevojčica. Osim ravnateljice ima još dvie učiteljice, (gospodjice Milena Stanojevićeva i Mioslava Španićeva, obe iz Biograda), kateketa, i učitelj glasbe. Ravnateljica zavoda dobiva iz Rusije 1500 rubalja godišnje plaće, a učiteljice svaka po 200 for. srebra, osim toga imadu sve tri u zavodu stan, jelo i ogrev.

Prvotno bijaše ženski zavod u „biljardu", gdje je i bogoslovija, ali kašnje sagradjena je prema kneževom stanu preko glavne ulice krasna sgrada, koja je opredieljena samo zato. To je najljepše sdanje na Cetinju. Ima veliki prizemni kat i povrh njega drugi. Iza kuće nalazi se vrt, u kom je posadjeno raznog drveća, ali je sve još u zametku. Taj vrt služiti će i za obučavanje djevojaka u gospodarstvu, a napose u svilarstvu. U sgradi ima vrlo liepih dvorana i soba, a sve su liepo svietle. Tu ima dvorana za predavanje, za spavanje i blagovanje, a učiteljice i ravnateljica imadu opet svoje posebne sobe za obitavanje. Ta sgrada dosta služi na čast Crnoj Gori, ta najljepša sgrada cetinjska posvećena je prosvjeti!

Povrh tih škola, ima od g. 1875. Crna Gora i gospodarsku školu, i to u Danilov-gradu. Pitomci se uzdržavaju većinom na državni trošak. Za moga boravka na Cetinju razpravljalo se je o tom u učiteljskoj skupštini, kojoj je sam knez prisustvovao. On tad obeća, da će nastojati, da se takva škola podigne. Godinu dana kašnje već bijaše otvorena. Koli brzo se radi, kad je dobre volje.

(Konac sliedi.)

Financijalna bieda i burzovna ciganija za francezke revolucije.

Kad bje glava strahovitog diktatora Robespierre-a pod krvnikovim nožem, uzklikoše Parižani svom dušom od radosti, kao da im se je odvalio kamen sa prsiju. Sav narod spopa neka mahnita veselost osobito pako one finije ljude, koji se bješe prestravljeni zavukli u zakutke, štrepeći da će se pred njima iznenada pojaviti trobojni pojas povjerenika republike, da ih povede u tamnicu, a odanle na stratište; sviet skoči, da proslavi spasenje svoje bučnimi svetkovinami, navlastito sjajnim plesom. Sav Pariz prometnu se preko noći plesnom dvoranom, jer je bučio i najprostiji sviet, koj je nedavno urlikao i pljeskao bio kraj krvave guillotine. Za zime poslije propasti Robespierrove plesalo se svaki dan u Parizu na 644 mjesta; narod je plesao, da zaboravi, što je bilo, narod je skakao medju krvavom prošlosti i crnom budućnosti.

Al u tom grdnom gradu, gdje se mužkarci i ženske noć na noć veseljahu o žaru tisuće plamenih svieća, plivajući u razkoši i slasti — u tom gradu nije pod mnogim krovom bilo ni zalogaja mesa, ni korice hljeba, ni trunka ogreva, a sve to uza 10 stupnjeva zime Reaumura! Pred vratima, iz kojih provališe pred zoru čete umornih plesača i plesačica, kutrili ljudi bliedi i sdvojni drkćući od zime, boreći se sa psi za gole kosti gospodske večere — povlačile se žene umiruće od gladi. Sred ulice, kraj pozlaćenih kočija padahu ljudi mrtvi, jer mnogo i mnogo dana ne bješe okusili ni mrvice.

Središnji ured ustanovi cienu jedne funte kruha na 60 franaka (24 forinte). Funta mesa stajaše 120 livra, a funta loja 30 do 50 livra. Tužna li vremena.

Glad zievala je po svih kućah, a vlada nije imala čim ukloniti tu neman. Ljudi počeše kuhati konjsku krv, gnjile ribe, korienje. Ljute li biede! Litar pasulja stajao je 25 livra, maslo k tomu 10, a ugljen 3 livra, to bijaše ogromni trošak za kukavan ručak. Pred vratima pekara i mesara vrvila gladna svjetina, a drugi jadnici čekahu od polnoći do zore na komad drva, da se bar ogriju sat, dva. Za pranje jedincate košulje trebalo je platiti pet livra. Hvat gorivih drva poskoči na 2000 livra. Ciena vina bude deset puti veća, a skuplja od vina bijaše voda. Za voštanicu plaćalo se 50 livra.

Trošak svakdanjih potreba života skakao je do lude, ogromne ciene. Tko dan danas te brojeve čita, misli, da je sve to bajka. Od silnog broja asignata (papirnog novca) poteče sva ta nevolja. Po tadanjem kurzu parižke burze vriedio je jedan zlatni louisdor (8 fr.) koliko 2400 livra papira, al ni pod tu cienu niesi mogao dobiti zlata, bilo ga je posve nestalo iz prometa. Nadničar dobio bi za jedan sat čitav svežanj asignata, cieli tovar papirnog novca stajala je košara šalate; piljarica zaslužila bi svaki dan po 1000 livra, a kalfa još više.

U mjesecu studenu 1796. tiskalo se svaki dan za sto miljuna livra asignata, a to bijaše tek polovica potrebnog novca. Bankrot bijaše na vratih, ta ne bijaše već ni papira, da se toli silne svote tiskaju. U ono doba običavali su prosjaci govoriti prolazećim: „Poklonite mi za milost božju 230 livra, da si dam pokrpati obuću! Vidite kako je oderana, a zima je velika". Nekoliko podataka iz „troškovnika u III. godini republike" dokazuje nam, kako je taj papirni novac bio spao upravo na ništa. Račun gospodarstva glasi ovako:

Deset funti lojenica	480	livra.
Pranje za jedan mjesec	840	„
24 biela rubca	3400	„
Funta kave	210	„
Par cipela	350	„
Za pol svinjčeta	7000	„
Za ulje	3600	„

To bijaše samo trošak skromnoga gospodarstva. List „Censeur des journaux" priobćuje nam račun, što ga je neki otmeniji gospodin u V. godini republike za jedan jedini dan potrošio:

Digitized by Google

Kaput, prsluk i hlače	18650	livra.
Čarape	1500	„
Šešir	2700	„
Čizme	3000	„
Objed i kola	600	„
Sat	12000	„
Čašica kave	50	„
Za papir i pera	2800	„
	u svem 41300	livra!!

A tko je morao plaćati taj ogromni trošak? Posjednici uništeni dobrovoljnimi i prisilnimi zajmovi države; gospodari, koji od rekvizicija, ratnog poreza, prinosa za dobrovoljce spadoše na prosjački štap; parižki kućevlastnici, koji za cielu najamninu dućana, što su ga već prije ugovorom iznajmili bili, ne mogoše dobiti ni škrinjicu englezkih igala; činovnici, koji ne dobivahu nikakve plaće, koji pače ne mogahu ni solda dobit na račun te plaće, dok se ne postaviše pred vrata državne pjeneznice, ter izjaviše, da ne će nitko živ izniet ni dinara iz nje, dok im se ne izplati plaća; ljudi, živući od stalne doživotne rente, dobivahu taj prihod od svojih dužnika, u papirih, te po tom spade im prihod za 80 postotaka. To bijahu oni jadnici, koji nošahu preogromne terete, koji dnevice rastijahu za gospodstva papina novca, oni jadnici, koji tisućami tiskanih novaca ne mogahu namiriti ni najnuždnije potrebe svojega kukavnoga života.

A uza sve to cvala je burzovna ciganija i cincarija, cvala je „hausse“ i „baisse“ pomagana varkom, doskočicom, lažju i lupežtvom ko što u naše sretno doba. Na drvenih stepenicah ulice „Rue Vivienne“, sastajahu se tirani i diktatori vjeresije, da omjere cienu zlatnomu louisdoru prema odrpanim asignatom. Oni bijahu gospodari izdišućih državnih financija te doćeraše svojim bjesnilom donle, da je 6. lipnja 1796. osam forinti u zlatu vriedilo toliko, koliko 20000 livra u bankah, u tiskanom papiru, koga se je bilo nakupila čitava gora, koj napokon nije vriedio više, nego dronjci u košu odrpana prnjara. Tim kraljevom, tim bankirom morade Francuzka najljepše blago svoje, prebogate grdne šume žrtvovati. Oni bijahu gospodari direktorija, pod kojim prodavahu državi vrećice žita za skupe novce uz ogromne kamate po 8 postotaka na mjesec, oni se napokon drznuše podvrći burzovnoj špekulaciji najkrvnije potrebe života; kruh, sol, meso, ogrev, haljine, vino, vodu.

Sa te bezbožne ažiotaže pojavi se u jedan mah sila miljunaša, koji si nečistimi rukami sticahu ogroman imeak, koji svoje milijune opet bacahu u ždrielo razkoši i razkalašenosti. Ljudi koji bješe došli za mesare, kramare, kalfe u Pariz gladni, goli i bosi, razmetahu se po parižkih ulicah poput knezova. Na njihovu stolu vidio si živad iz Bressa, pastrve iz alpskih jezera, ananas sa balearskih ostrva, stogodišnje ranjsko vino iz pivnice kneza izbornika mogućkoga, tokajsko vino, što ga je Josip II. svaku si Ljudevitu XVI. poklonio bio. Žene im banile se po sjajnih kočijah, koje svaki dan 5000 livra stajahu, nošahu vlasulje za 2000 livra, odievahu se najfinijimi englezkimi čipkami, imadjahu ložu u tri velika kazališta. Najljepše, najsjajnije palače predgrada Saint Germain bijahu tim nečistim gavanom, vriednim predšastnikom današnjih bečkih berlinskih, newyoržkih velevaralica, preuzane. Jedna im gostba stajaše 200.000 livra, jedan prsluk 18.000, jedna vjenčana oprema njihovih kćeri 25 milijuna livra.

A taj Pariz, u kojem se razvija toli silno, toli sjajno bogatstvo, taj Pariz gladuje, žedja, pogiba od mraza — još koji čas pa žice moraju pući. Izgled bogatih cincara zamami staro i mlado. Sve pučanstvo spopa biesna pohlepnost, grozničava želja za dobitkom. Sve se baci na špekulacije, sav Pariz bude burzom, svemu Parizu ima samo jedan bog — „Agio“. Čovjek ažiotira, da može živjeti, a žive da može ažiotirat. Mužkarci svijaju se pod teretom primjeraka razne robe, koje im stoje na ledjih, po žepovih, pod rukama. Haljine žena nabubrene su robom, koju kupuju i prodavaju, sve, sve se bavi burzovnom igrom. Na šetalištu obletavaju djevojke čovjeka. „Gospodine! Kupite komad batista!“ šapće mladjahan glas. „Hoćete li soli ili sladora? Pristojte uz mene, još danas dobavljam robu!“ „Dobavljam i ja!“ veli treća, liepa gospodja. „Treba li vam svieća, duhana, sapuna? Ili možda čarapa? Ima ih svake vrsti i veličine. Evo mi adrese!“ dodaje četvrta.

Sve se prodaje: Dragulji, vino, marame, sol, pamuk, hljeb, prašilo, sukno, knjige, željezo, maslac, konac, sapun, svila, loj, slike, ulje, kava, ugljen, papar, diamanti i tisuće drugih stvari. Trgovinom zavlada anarkija bez primjera. Kramar ima na pazar svu moguću robu, samo prave svoje ne ima. Limunar prodaje sapun, klobučar kavu, ljekar cipele. Najrazličitije, najčudnije stvari postaju priedmetom špekulacije. Tu ima neki gradjanin, „koj je rado prodati dva mjedena konja, 6000 funti suhih šljiva i krasan munjostroj.“ Drugi nudja na prodaju „gvozdena pera za topove, kamiš od čemina sa jantarom i sliku „Ecce homo“. Gradjanka Lenormand oglašuje: „dva divana, kožu od šoba za hlače, mletačkog loja i englezke krede.“ Drugi opet špekulant traži kupce „za gitaru, frulu, peć za pogače i bolestničku postelju.“ Svi ti oglasi mogu se čitati u oglasniku „Petites Affiche“ od godine IV. i V.

Sve spada pod burzu, sve spada pod „hausse“ i „baisse“. Roba nije više robom, već sredstvom, kojim vještak može steći 10.000 fran., a za 15 minuta umnožiti ih za 500 franaka i tako dalje bez kraja i konca. Sve luduje, sve igra. Bogataš i siromah, gospodar i sluga kupuje, prodaje, nabija, cincari, dobiva, gubiva.

Navlastito žene ćeraju strastvenu ažiotažu. Prosta pučanka kao i sjajna gospoja ide za dobitkom, i jedna i druga meće stid i pristojnost pod noge. Ne samo izmet spola ženskoga, već čestite gospoje nose cieli tovar

Digitized by Google

platna, muselina, svile i vune po gradu navaljujuć na nepoznate ljude. Dà, zaboraviv žensku taštinu, nose od samog burzovnog bjesnila na pazar svoj vlastiti ures, svoje diamante, a dodješ li u boudoir liepe gospoje, kakvu ćeš knjigu naći u tih nježnih ručicah? „Burzovne operacije“.

Po Goncourt-u.

LISTAK.

Nove knjige. „Starine“. Izdaje jugoslav. akademija znanostî i umjetnostî. Knjiga VIII. Str. 256. Tisak dioničke tiskare. Sadržaj: Izvještaj od god. 1772. o manastirih na Fruškoj Gori u Sriemu, podastrt kr. dalm.-hrv.-slav. namjestničkomu vieću. Od Fr. Miklošića. — Liber de introitibus stacionum et territorii communis ragusini 1286—1291. Od Ivana Tkalčića. — Apokrifi jednoga srpskog ćirilovskog zbornika XIV. vieka. Od Stojana Novakovića. — Korespondencija Krčelićeva i nešto gradje iz njegove velike pravde. Od M. Mesića. — Dopunjak gradje za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573. i nekoliko izprava o hrv. poturici Franji Filipoviću. Od Fr. Račkoga.

— Naputak za provedbu ugarskoga zak. članka XL: 1868 ob obranbenoj sili (Službeno izdanje) U Zagrebu. Narodna tiskara dra. Ljudevita Gaja. 1876. 353 str. u 8mini.

— Hrvatska pjesmarica. Nova sbirka rado pjevanih hrvatskih pjesama. Naklada i tisak primorske tiskare u Kraljevici str. 108, ciena 25 nč. Ova sbirka sadržaje stotinu pjesmica a nakladna ju tiskara posvećuje akademičkim družtvom Velebitu, hrv. Domu i Hrvatskoj za spomen krunitbe Zvonimirove.

Enketno povjerenstvo za narodno kazalište. U svoje vrieme bili smo javili, da je enketno povjerenstvo zaključilo, da pododbor (Gg. Franjo pl. Žigrović, Josip Miškatović, i August Šenoa) imaju sastaviti motivirani priedlog, kako da se uredi narodno kazalište, da se ukloni deficit i ima li se pridržat uz dramu i opera. Pododbor riešio je svoju zadaću u toliko, da je sjednici ukupnoga povjerenstva predložio izradak, sastavljen po g. J. Miškatoviću na temelju potanke razprave pododbora. Izradak taj priobćen je u dnevnih listovih i mi ćemo glavne točke priobćiti zajedno sa konačnim zaključkom povjerenstva. Velemožni g. Mirko pl. Halper, vladin izvjestitelj narodnoga kazališta, pristao bje s prvine na priedloge pododbora, da se naime i nadalje pridrži opera, i da se traži neka vanredna pomoć, koja ne bi pala na teret zemlji. Nu u samoj sjednici povjerenstva podnese vladin izvjestitelj poseban priedlog, da se opera razpusti i samo drama pridrži ali samo uz podporu od 16000 fr., uprava da se preda privatnu podhvatniku, a druga polovica dosadanje podpore t. j. 16000 da se svake godine metne na stran za gradnju budućeg kazališta. Taj u istinu radikalni predlog žacnuo je u istinu mal ne sve članove konferencije, i pošto je svatko uvidio, da omjeriti valja sve posljedice priedloga prije, nego se prihvati, bude zaključeno, da se priedlog g. Halpera povjeri opet pododboru, da svoje mnienje rekne. Pododbor sastav se, zaključio je, da će obširnim spisom odgovoriti na taj radikalni priedlog, i u koliko smo upućeni, ne će pododbor pristat ni na jednu točku priedloga g. vladina izvjestitelja. Odgovor priobćit ćemo u našem listu, da se i vanjsko obćinstvo uputi o tom pitanju.

Narodno kazalište. Prošaste nedjelje vidjesmo tri komada na našem pozorištu: Komedije „Michel Perrin“ i „Sažgat ću svoju punicu“ zatim tragediju „Ljudevit XI.“ od K. Delavigne-a. „Sažgat ću punicu“, prvi put prikazana jest pusta, prazna ludorija per excellence, bez soka i smoka, bez spletke i dosjetke. Je li vriedno mučiti pamet vrlih naših glumaca takovom praznom krparijom, koju naše obćinstvo i onako ne razumie? Je li vriedno trošit novaca na prievod takove nevaljale robe? „Michel Perrin“ jest komedija poznata već od jedno 15 godina zagrebačkomu obćinstvu — nipošto novina, kako je neki ovdješnji dnevnik bubnjati izvolio — al tu valja rieč „staro vino dobro vino“. Ta komedija ostati će do vieka mlada po svojoj lakoj i naravskoj gradji, po svom dosjetljivom zapletu, ta komedija biti će vazda mila obćinstvu, navlastito kad se toli vrstno prikaže, kao što zadnji put. Naša drama je u istinu svake pohvale vriedna. G. Freudenreich prikazao je glavnu ulogu Michéla Perrina, naivnog protestantskog popa, koj je nehotice i neznalice postao policajnim uhodom. Naivna dobroćudnost jest glavna crta te uloge i g. Fr. nacrtao ju od početka do kraja osobitom vještinom. Uz njega pristajahu osobito dobro g. Jovanović i gčna. Sobjeska. G. Milan (ministar Fouchet) daje nam jošte povoda da ga umolimo, neka se okani tudjinske, nenaravske deklamacije, koja kvari razvitak liepog mu dara. — I „Ljudevita XI.“ poznajemo odprije i o njem govorismo već prije, al moramo i sad, jer bi bili nepravedni, da ne iztaknemo vrstnoću te predstave, kojom se je obćinstvo u istinu i osladilo, premda ga je — na sramotu milih Zagrebčana — dosta malo bilo. Prva hvala u toj vrstnoj drami ide dakako g. Adama Mandrovića. Mi ga vidjesmo kad je prvi put prikazao našemu obćinstvu ulogu kralja krvoloka, koj je iz svoje utvrdjene špilje Plessis vladao cielom Francuzkom i mreže razpinjao nad cielom Evropom. Već kod prve predstave priznasmo majstorsku igru g. M., a moramo ju pohvalit još većma kod ove zadnje. Mandrović izticao je ovaj put još tanje tančine toga i u poviesti i u ovoj drami zagonetnoga značaja. Tako se uči, tako se prikazuje uloga. Mimika, govor, odielo, kretanje, sve se je slagalo u jednu umjetničku cjelinu, koja nas je vrlo obradovala. Vojvoda Nemours g. Jovanovića bijaše prava slika živog vatrenog plemića srednjega vieka. Prizori sa vjerenicom, sa kraljevim lječnikom a navlastito sa Ljudevitom bijahu živi, krepki, govoreni punim osjećajem, punom strasti bez hinjenoga patosa. Da su gja. Ružička (kći ministra) i gčna. Perisova (kraljević Karlo) vrstno glumile, ne treba ni spomenuti i na isti način pomagahu skladno prikazivanje g. Freudenreich (liečnik), g. Milan (ministar Commine), i g. Ban (pustinjak), pače i manjim ulogam gje. Jovanovićke, gg. Ružića, Fijana, Antona i Žagara ne ima prigovora. Nesretni petak po mrtvom godu donio nam je dakle i opet Raupachovu suznu tragikomediju „Mlinar i njegovo diete“. Blažena blagajno, jadna umjetnosti! Te švabske sipljive mode bilo je ne stalo sa našeg pozorišta, pa eto je opet. I opet flauta, i opet kašalj, i opet suza, i opet groblje i opet duhovi! Prije više godina rekosmo, da dramatizovana tuberkuloza ne spada na pozorište, zaklinjasmo upravu, neka se okani toga dramatičnog strašila. Ne pohodismo predstave, jer se čovjeku upravo gadi, jer bi kritik morao s Niemčićem viknuti: „Stani — da mi grud ne

Digitized by Google

pukne, pamet ne poludi! Od opernih predstava pomenut ćemo „Roberta djavla“. Kod te zbilja vrstne predstave, nametnu nam se nehotice briga, kolika da bi šteta bila, da se po priedlogu g. savjetnika Halpera opera razpusti. Mi se tvrdo nadamo, da se želja g. vladina izvjestitelja izpuniti ne će. Gja. Lesićka (Alice) očarala je obćinstvo krasnim pjevanjem navlastito u tercetu zadnjega čina. I g. Grbić pjeva ove sezone toli liepo i krepko, kako dosad još pjevao nije, a Bertram g. Chlostika bijaše bolji nego prije. U obće bijaše naše obćinstvo vrlo zadovoljno. Za Zajčevu operu „Nikola Zrinjski“ čine se priprave u velike. Uprava se je po savjetu kritike pobrinula, da bude odielo toli hrvatsko, koli tursko posve vierno, a i dekoracija Sigeta grada, slikana je po starinskom nacrtu. Mi ćemo dakako o toj predstavi govoriti obilnije, kako i moramo, jer to izvorno djelo vriednoga našega skladatelja, koj je dosta gorčine u svom domu doživio, zaslužuje. Tom prilikom umoljavamo kazališnu upravu, neka se sjeti i naše izvorne drame, mi smo sto puti spomenuli, neka se jedanput Markovićeve drame iznesu na pozorište. Naklapanje diletanta neka ne muti uprave, jer smo tvrdo uvjereni, da će ti zakutni mudrijaši nikom poniknuti i mramorkom šutiti. Bilo bi i svakako dobro, da se iznesu Tomićeve „Bračne ponude“ i da se za pozorište preradi Demetrova „Teuta“.

Još jedanput glasbeni zavod. „Vienac“ donio je prije kratkoga vremena članćić o glasbenom zavodu, koreći oštro nenarodni duh, koj u tom učilištu vlada. Pri kraju toga članćića u pravednom gnjevu izustismo i krupnih rieči, što nam neki zamjeriše, rieči naime, kojimi bi se pojedine osobe uvriedjenimi naći mogle, al što se samoga priedmeta tiče — glasbenoga zavoda i nehrvatskoga duha na njem, to mi bez svake šale, posve ozbiljno moramo opetovati, što je prviput rečeno. Proračunski odbor našega sabora izbrisao je podporu odredjenu za glasbeni zavod, jer se nehrvatski duh po njem širi, i posve je pravo učinio, a mi se tvrdo nadamo, da će to isto i naš sabor učiniti. Našlo se je pera, koja iz svega grla udariše na nas i uhvativ se za one krupne fraze odmah stadoše sipati na nas svoj jad i tobožnjim pravednim gnjevom biediti nas sa fanatizma i prostote. O tom valja reći iskrenu rieč. Da, mi odobravamo, da zastupstvo hrvatske zemlje uzkraćuje pripomoć zavodu, koj ne će da bude hrvatski, hrvatski sabor je dapače dužan to učiniti. U ovoj su zemlji Hrvati gospodari, ovo je učilište za hrvatsku, za našu djecu, u ovom zavodu mora se hrvatski predavati. Još jedan put čast i poštenje svakomu strancu, koj se priseli k nama, da se svojom vještinom prehrani, ali od puke udvornosti prema strancem ne ćemo podnipošto dati, da nam se djeca niemče, i onaj, koj od hrvatske zemlje kruha traži, taj se mora ravnati po hrvatskoj zemlji, po hrvatskom običaju, ne mi Hrvati po njegovu običaju. Zavirite malo u Biograd, gdje profesori i glasbenici i profesori čak iz Pruske nauče podpuno jezik, dapače i ime svoje posrbe, što je medjutim posve suvišno. A zašto? Jer moraju, jer u Biogradu nikomu ni na kraj pameti nije, da se na kojem učilištu drugačije neg narodnim jezikom predavati smie. A gledajte kod nas vriedne sveučilištne profesore Haněla (koj već hrvatsko djelo za tisak pripravlja), Geitlera, Jiruša, Dvořaka, koji su počeli predavati našim jezikom jedva došav u Hrvatsku. Može se kad se hoće, al se ne će i ne će, imamo dapače primjera — to budi u obće rečeno — da više puti stranci, koji svoju zaslužbu Hrvatskoj zahvaliti imaju, da ti stranci grde i ruže, što je nama najmilije. Mi i opet velimo, da se toj pustoj šali, tomu nehajstvu kraj učiniti mora, mi moramo skočit i svom energijom zahtievati, da se po javnih i privatnih zavodih uništi ona hrvatska pusta parada na izpitih, a onamo na predavanjih otudjuju se naša djeca svojoj narodnosti zato, što ovomu ili onomu gospodinu nemiriši hrvatski jezik, naša je dužnost, da popunimo učiteljska mjesta domaćimi silami čim se nadju. Ne mislimo tim, da se odprave stariji ljudi, ali zahtievamo, da se Hrvati ne ćeraju iz zavoda, da se o hrvatskih umjetnicih govori na toli nečuveni način, kako se je u skupštini zavoda o g. Zajcu govorilo. To ćemo braniti, te ne ćemo šutiti makar na nas dizala graju ciela hajka ljudi, koji došav ovamo radi svoje prehrane, hoće biti diktatori umjetnosti i apoštoli germanizma, premda Njemačke ni vidjeli niesu, premda ni sami Niemci niesu. — Okanite se nas vikom „Ta glasba jest sveobća umjetnost bez obzira na jezik“. Dakako, baš zato zahtjevamo, da se hrvatski predaje, jer učenju obćenitih pravila, studiranju Mozarta, Bethovena, Glücka, Mendelsohna ne treba njemačkoga, kao što Niemci uče Rossinia, Cherubinia bez taljanskoga, Beaualdieu-a Aubera bez francezkoga jezika, i sušta je ludost tvrditi, da će propadati učenje glasbene umjetnosti, ako se bude hrvatski predavalo, te bi čovjek takovom bezglavom logikom došao do zaključka, da bi umjetnost propala, da se opere pjevaju hrvatskim tekstom, što ipak biva. A o tom, da ne ima narodne muzike, neka gospoda šute. Mi ćemo kušat, da si ju stvorimo kao što i drugi narodi, ako ne doćeramo do nje, naša će biti šteta, nipošto stranih umjetničkih tutora, a mi se nadamo, da se prevariti ne ćemo, jer držimo, da je narodna umjetnost moguća, da je ona individualiziranje obćenitih pravila umjetnosti prama značaju i naravi pojedinih plemena, dà, mi se moramo vrlo čuditi, da medju timi protivnici narodne hrvatske glasbe, medju timi apostoli glasbenog kozmopolitizma ima toliko obožavatelja Wagnera i Webera, koji su upravo narodnu muziku skladali. Kako to? Okanite se nas! Dà mi visoko cienimo Schillera, Göthe-a, Lessinga, Bethovena, Wagnera, Mozarta, Webera kogodj i Dante-a, Shakespeare-a, Moliera, Rossinia, Aubera, Meyerbera, mi želimo da se naša djeca sa svimi velikani umjetnosti svieta upoznadu, i upoznat će se bez vaše pomoći, al mi ne ćemo da budemo Bismarkova kolonija! — U kratko, pitanje glasbenoga zavoda mora se radikalno riešiti, on jest i nije zemaljski zavod, on jest i učilište i filarmoničko družtvo, a to ne valja. Neka bude posve zemaljski zavod, neka zemlja da i koju tisuću više na godinu, al zemlja mora imati pravo kontrole, zemlja neka imenuje profesore, tu nesmie biti privatnih hira i kaprica, germanističkih marota, privatne milosti. Mi cienimo sam zavod visoko i želimo ga svimi silami podupirati, al istom onda, kad ne bude, kakav je sada — kad bude hrvatski. Komu je draža deviza „Arti musices“ neg posve razumljivi „glasbeni zavod“ neka se ne pača u to učilište, koje je podignuto po Hrvatih hrvatskim novcem na hrvatskoj zemlji za hrvatsku djecu. I upravo zato ne može sabor taj zavod podupirati dok se ne preustroji.

Jugoslavenska akademija. U sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslav. akademije, držanoj dne 14. listopada t. g. čitao je pravi član prof. M. Mesić svoju razpravu: Dimitar Zvonimir, kralj hrvatski. Akademik spomenu najprije ob imenu toga kralja, da je prihvatio ono, što se u narodu drži već od toliko vjekova, štujući u ostalom ono nastojanje ozbiljne znanosti, koje je za tim pošlo, da nadje, kako li da je Hrvat ime toga svoga kralja prvobitno izgovarao. Progovoriv zatim o literaturi, koju je za svoj rad upotriebiti mogao, spomenu razprave akademičkoga predsjednika dr. Fr. Račkoga, prvu i vele znamenitu pomoć, koje da se je i sam držao. Poviest kralja Zvonimira, da se ne može pravo shvatiti i ocieniti,

Digitized by Google

ako se temeljito ne poznaje doba njegovih najbližih predšastnika kraljeva. Zato akademik redom iztaknu najglavnije momente poviesti kralja Petra Krešimira. Progovori obširnije, kako se je dojmio naroda hrvatskoga i kralja Krešimira crkveni reformatorski pokret, koj je tada sve znamenitijim bivao. Spljetski sabor od g. 1058. dade mu s toga priliku, te je mogao pobliže naznačiti, kako su stali naprama onomu pokretu biskupi dalmatinsko-hrvatski, kako narod sam, a kako kralj Krešimir. To razmatranje svoje završi primjetbom: da je ona iz Rima dolazeća struja za vladanja Krešimirova i u Hrvatskoj mogla ojačati, te da je živalj romanski mogao doći do prevlasti u crkvi dalmatinsko-hrvatskoj; nu da je uza sve to država Krešimirova ipak pridržala svoj hrvatski značaj: jer i ako je Krešimir s jedne strane romanskomu životu prijao, da ga stalno predobije za državnu ideju i da ga što više sa slovjenskim sljubi, toje na drugoj strani i ovaj potonji živalj u državnom osobito životu štovao i brižno hranio, dobro znajući, da je na njem poglavito osnovana sila njegove države. Dolazeći Dimitar Zvonimir prvi put na pozorište još za Krešimira kralja, spomenu akademik ono, što se o njem zna iz te dobe: ženidbu mu s Jelenom, kćerju Bele I. i velik ugled što no ga je bio zapao u državi hrvatskoj. Prešav zatim akademik na dobu, koja je sliedila poslije smrti kralja Petra Krešimira, te spomenuv, kako se je Krešimirov sinovac Stjepan odrekao svoga prava na nasljedstvo, progovori o stranačkoj borbi, koja je s toga nastala za izpražnjeno priestolje. Akademik misli, da je Zvonimir već tada o tom radio, da bude kraljem izabran, te da je u tom bio podupiran od biskupa dalmatinsko-hrvatskih i od svih onih, kojim je godilo, što je bio za Krešimira zavladao pravac namjeram crkve i romanizmu prijazniji. Nu njega i njegove pristaše nadvlada druga stranka, koja si je bila odabrala kandidatom Slavića. Tu bi pako bili po akademikovu mnienju jedni oni od velmoža i mogućnika hrvatskih, koji su zazirali od sile Zvonimirove i savezà mu, a drugi oni, kojim su još za živa Krešimira s negodovanjem motrili, kako im se kralj sve više priklanja zapadu i ideam njegovim. Izbor dakle Slavića značio bi reakciju proti tomu. Ta reakcija medjutim ne mogaše imati većih posljedica, jer je načelniku njezinu, Slaviću, bilo vrlo kratko kraljevanje. Bivši Slavić g. 1075. zasužnjen, opet se pojavlja Zvonimir. Sada dodje čas, da se izpuni njegova davna želja, da naime sjedne na priestol hrvatski. Zato ga pomagahu isti ljudi, koji su već jednom bili zanj uložili sve sile, a zatim nadošle sgode, koje su i negdašnje njegove protivnike upućivali, da bi bilo koristno po državu hrvatsku, bude li joj on kraljem. Tako bude Zvonimir na saboru jednoglasno kraljem izabran. Bivši izabran vladarom države hrvatske nazva se samo vojvodom hrvatskim i dalmatinskim, a kraljestvo mu započe istom, kada je primio investituru i znakove časti kraljevske prvih dana mjeseca listopada g. 1076. od poslanika pape Grgura VII. Tu uze akademik potanje razglabati one momente, koji su mogli Zvonimira ponukati, te je pristao uz Grgura VII., kako se pokazuje pri malo prije spomenutoj njegovoj krunitbi, a još točnije u onoj prisegi, što ju je istom prilikom položio. Protumačiv tako vladanje Zvonimirovo uze akademik izpitivati posljedke politike njegove, da se tim načinom pokaže, na koliko je ona bila opravdana, da li je i na koliko je bila koristna po narod i državu njegovu. Označiv pako glavne pravce politike Zvonimirove i posljedice njezine odgovori si još akademik na pitanje: kako li da se je Hrvatâ dojmila politika kralja njihova i sve ono, što je s njom stalo u nuždnom savezu. O tom govoreći odlučno odbi ono mnienje, koje izriče, da si je Zvonimir bio sasvim odtudjio svoje Hrvate. Premda je bio Zvonimir odlučno pristao uza zapad i premda se u svem njegovu vladanju toli jasno očituju njegove sklonosti prama životu romanskomu, to se je akademik ipak usudio uztvrditi, da Zvonimir nikada nije zaboravio, da je hrvatskim kraljem i da si je uviek sviestan bio poriekla svoga i po tom one naravske sveze, koja ga je vezala s velikom većinom podložnika njegovih. Još spomenu akademik na kraju predavanja svojega onu povelju cara Aleksija Komnena, kojom je bio uslied boja grčko-normanskoga mletačkomu duždu ustupio pravo carstva svoga na Dalmaciju i Hrvatsku. Buduć pako da dužda Vital Faledro nije ni pokušao za živa Zvonimira, da silom oružja u život privede pravo carem ustupljeno, to već ta okolnost sama sobom dosta jasno veli, da je hrvatska država i pod kraj vladanja Zvonimirova bila složna i po tom jaka i ugledna. Kao što je dakle Zvonimir na početku vladanja svoga državnu cjelovitost uzpostavio, stavni red u zemlji uveo i silu naroda ujedinio, tako se isto i na kraju njegova kraljevanja pokazuje hrvatska država cjelovita, a gradjani njezini složni i jedini. U tom se i pokazuje po akademikovu mnienju poglaviti posljedak svega vladanja Zvonimirova. Sve ostalo, što se je učinilo u državi njegovoj za njegova vladanja, bijaše jošte negotovo, te su sgode dojdućih vremena imale o tom odlučiti, da li će se iz onoga, što je tada bilo zametnuto, razviti državnomu i narodnomu životu prijazni ili neprijazni rezultat. Spomenuv jošte Zvonimirova sina Radovana, kojemu nestaje traga još za živa mu otca, dodje akademik u svojem pripoviedanju do smrti Zvonimirove (negdje g. 1088.), a i on scieni, da je posve temeljito dokazano, da je Zvonimir umro naravskom smrću. Akademik završi svoje predavanje s primjetbom, da se je u sviesti naroda hrvatskoga, u pričah mu i pjesmah življe uzčuvala uspomena kralja Zvonimira nego li ikojega drugoga hrvatskoga vladara. S imenom Zvonimirovim spajahu Hrvati uspomenu nekadanje moći i ugleda domovine svoje, te njega smatrahu zadnjim kraljem roda domaćega, jer je u istinu bio zadnji u svem narodu priznani kralj, koji je djeli svojimi zavriedio, da mu ime bude u potomstvu spominjano.

Kazališne viesti. Njemački pisac **Murad Efendi**, rodom Zagrebčanin sastavio je novu komediju „Svatbeno putovanje professora,“ koja će se skorim prikazat u Thalia-kazalištu u Hamburgu. — U Globe-Theatre u Londonu prikazuje se s velikim uspjehom nova drama „Poor Jo“ (Siromašni Jo), izradjena po Dikensovu romanu „Bleak House“. — Georges Sandova ostavila je nakon sebe više dosele nepoznatih drama i to: „Mademoiselle de la Quintine“, „Princesse Aldini“ (rodjena sa Al. Dumasom); zatim dramatizovala je svoje romane „Mort Revâche“ i „Indiana“. Te vjestice bilježimo na znanje naše kazališne uprave.

Dopisnica uredničtva.

— G. I. H. u Beču. Prievodi iz Maloruske beletristike bit će nam osobito mili, navlastito pripoviesti od Novèka i pjesme od Tarasa Ševčenka, od kojeg je jedna jedina „Duma“ u „Naše gore listu“ priobćena. Što poslaste, tiskat će se. Pošaljite nam što prije nešto „Ukrajinštine“.

Zabava: Na Tužaljku: Nekad i sada — Persa — Koprena. **Pouka:** Putne crtice iz Boke i Crne Gore — Finacijalna bieda i burzovna ciganija za francezke revolucije. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 11. studenoga 1876.

Br. 46. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Piram i Thisba.

Spjevao Tomko Maretić.

Babilone, Babilone,
Tvrdi li su zidi tvoji!
Vragom tvojim snaga klone,
Kad ih vidi, njih se boji.
Ali tvrdje kamo, kud
Od njihove jest tvrdoće
Zlobno srdce, zlobna ćud,
Kad razorit ljubav hoće,
Vedru poput neba vedra,
Koja spaja dvoja njedra.

Babilone, ti od same
Sagradjen si od jakote:
Nevolje se na te mame,
Ali ti im svedj se ote.
Al je ljubav jača opet
Od sveg zidja jakog tvog;
Ne može se na te popet
Neprijatelj strašan, mnog —
Niti zlobe biesne moći
Ljubav ne će lje premoći!...

Posred grada dva su doma,
Uzporedo stoje oba;
Ali poput strašna sloma
Razstavlja ih davna zloba,
I povúkla medju njima
Kameniti, velji zid,
Da se ne bi susjedima
Sukobljivô s vidom vid,
Da se ne bi ljeti dugim
Sastajao jedan s drugim.

Piram sin je jednom domu,
Piram krasnik od krasnika;
Thisba cvate ù drugomu
Poput nymfe liepa dika.
Oboje ih raslo skupa
I proživlo mladi viek;
Iz sloge im ko iz pupa
Vit se ljubav stala tek —
Dodje Eris, otce njine
U jaz mržnje kleti rine.

Ne dadoše otci ljuti
Sastajat se djeci više;
Razpupilu razkinuti
Njinu ljubav nàumiše,
Djeci bilo potajice
Tuzi, plaču davat mah
I zalievat milka klice
Uzdisaji, al uz strah,
Da ih ne bi prenemili
Kako otci opazili.

Ljubilo se mlad i mlada
Kradimice do dva ljeta.
Djetinstva im žarka nada
Pod pepel se za čas spreta,
Al otaca mržnja zdena
Ne mognu je zatrnut;
Nek je zloba sva ledena,
Al je plamna milka ćut,
Što u djece njine gori,
Te se s mržnjom njinom bori.

Digitized by Google

Poglede si mladci slahu,
Tim se staše razgovarat;
Starci ništa ne slućahu,
Da ih djeca stala varat.
Ali ljubav srdca dvaju
Premetnuvši mnogi snov
Našla vrata sladkom raju,
Našla način liep i nov,
Krilaticom da si rieči
Srdce srdcu jade lieči.

Pukotina mala bila
A u stieni, koja kuću
Od kuće je razstavila.
Pukotinom ljubav vruću
Šaptat staše živim riekom,
Šaptat staše, čime grud
Disala im cielim viekom;
Tako na čas udes hud
Smitali si sa pamètcê
Čas bi mino sve nespètcê.

Davali si tvrdu vjeru,
Nek im mlada srdca spoji,
Samo bozi dok oberu
Sgodan časak, pa su svoji.
Utisnuše cjeliv vreli
U zid hladni, nesretni,
Rastaše l' se neveseli,
Sastaše l' se presretni;
Stranu svoju ljubnu svako,
Da im srdcu bude lako.

Molitve se tihe kradu
Liepoj Thisbi iz njedara
K višnjim bogom, da joj dadu
Od matere, otca stara
Pobjeć pobjeć u daljinu,
S dragim svojim Piramom,
Gdje no kćeri, gdje no sinu
Pakostnički otčin dom
Ne će moći pakostiti,
Gdje će samo svoji biti.

Nasmija se jednom sreća
Viernim, mladim ljubavnikom;
U taj časak jedva sjeća
Sa svojom se Piram dikom,
Toli sladak, blažen toli
Da im časak bio kad;
Roditelji — njine boli
Ne bijahu doma tad;
Njih se ne bi pribojavat,
Već se milka slasti davat.

Opeta si rieše s nova,
Što si sto put rieše veće,
Nikad, nikad ljubav ova
Ostaviti da ih ne će ...
Pa ne mogav trpjet duže,
Gdje još mržnji traje traj,
Ggdje im ne da, da se sdruže,
Da si šire ogrljaj,
Nàumiše ne čekati,
Milku sami oduh dati.

Piram Thisbu tješi, miri,
U planinu nju mi roči:
Čim se žarko sunce smiri,
Na nebesa luna skoči,
Doć će zlato k svomu zlatu,
Gdje je Ninov grobni hum,
Gdje no vâlja Eufratu
Valovlje se uz tih šum;
A onda će veće bozi
Blagi biti milku, slozi.

Razstaše se, al ne jadni
Kako do sad svaki puta.
Zalavori lavor hladni,
Noć iz svoga mrklog skuta
Prvi prospe mrak po gradu,
Prvi lune sievne trak;
Thisbinu se srdcu mladu
Ne da čekat mrkli mrak,
Iz kuće se skrovno vine
I poteče put planine.

Babilonka ne spažena
Zelenog se hvati lista.
Sva je zemlja posrebrena
Od sjajnoga lune blista.
Mjesečinom svaki putak
Vidi Thisba, kud joj proć,
Svaki listak, svaki prutak.
Blažena je Thisbi noć;
Milostno joj luna sieva,
Njoj ovako sbori dieva:

„Blaženo mi sto put budi
Sjajno oko mjesečevo,
Koje vidiš svakud, svudi,
Koje mene vidiš evo,
Gdje no drhtim, gdje no treptim,
Gdje l' je Piram dragi moj,
Gdje no mlada srdcem hleptim,
Da mi dodje nebogoj.
Sini jače po toj stazi,
Da ga Thisba prije spazi!

Digitized by Google

„Ti me često vidje jadnu
I ču moje uzdisaje,
I gdje kunjah zlobu gadnu,
Što nam trpjet tolko daje!
Od sada ćeš, luno blieda,
Gledati me sretnu tek,
Prestala mi sva je bieda,
Nek joj trag se smete, nek.
Blažena je Thisba sada,
Sa srca joj kamen spada!

„Što se bozi smilovaše,
Već je i čas bio tomu.
Dost iz grke pismo čaše
Na poglédu oku tvomu.
Ali nikad prot bogova
Ne pisnulo dvoje nas,
Blagovoljstva od njihova
Čekali smo blagi spas.
Pravedni su — pa nam eto,
Što željasmo, čine sve to.

„Ali gdje je dugo toli
Milovanje moje milo,
Komu moje srdce voli,
Komu tuče moje bilo?
Put mu kazuj, sjajna luno,
Nek me za koj nadje trem!
Malo čekat njeg je puno;
Zviezde tebe nebom tiem
Toli željno ne čekaju,
Da im u svom sievneš sjaju!“

Liepu Thisbu luna slušnu,
Pa nebesi dalje teče...
Kad al nešto šuštom šušnu
Iznenada, podaleče. —
„On je! on je! Bozi — hvala!
Thisbin ču se uzkliktaj —
Ali časka iza mala:
„Lavica je strašna... vaj,
Od straha mi kosa raste,
Oboje nas bozi spaste!

Poput plahe srne dieva
U najbližu špilju trknu.
Lavičino oko sieva,
Kanda jedva dosta srknu
Tople krvce mirna stada,
Krv joj kapa niz čeljust.
Baš na stazu iznenada
Kroz grmečak skrenu gust
K humku grobnu Nina kralja,
Za njom put se krvcom kalja.

Thisbi prievjes s grudi spao
I pri grobu Nina osta;
Tih se lavor poigrao,
Igralom mu prievjes posta. —
Lavica se bliže mače,
Vidje prievjes biel ko snieg,
Raljami se njega tače,
Nogami ga sgazi sveg,
Ostavi ga sgužvav, saviv
I krvlju ga okrvaviv.

Zvier zamakla za to drvlje;
Dodje Piram s drugog kraja,
Sam se kori, čemu prvlje
Nije došo do svog raja.
Zabrinu se za nju ljuto
Vidjev stope zvieri zle...
Nema Thisbe, ali u to,
Što li ono spazi, gle?
Što li spazi, te se lecnu
Što l' nehòtce grud mu jecnu?...

Na zemlju se Piram prignu,
Da se sumnje rieši jadne;
On se prignu privjes dignu —
Na zemlju mu umah spadne.
„Varate l' me oči moje?...
Ja li sanjam grozni san?
Čudo li se sgodi koje?“
Dignu opet — „Nije san,
Ne izdo me pogled ne ne.
Izdadoše bozi mene!...

Vi me bozi izdadoste,
Vi bijaste zlobni na nas,
Ljubit nam se nè dadoste,
Satrste nas posve danas!
Ljudska radost — vaša tuga,
Vaša radost — ljudski plač...
Al mi evo viernog druga,
Moj je uz me bridki mač.
Ti mi, maču, sad pomozi,
Zasitli se vječni bozi!...“

Piram reče — i mač bridki
Mladenačku u grud buši.
Krvca obli stas mu vitki,
Na zemlju se mrtav sruši,
Baš na drage prievjes kobni...
Od nikuda glaska nij',
Mir planinom od svud grobni;
Lavor samo zujka tij;
Mjesec gledi tužnu, mrtvu,
Nesretnoga milka žrtvu...

Digitized by Google

Iz špilje se za čas svoje
Izvi Thisba, grobu letnu.
„Došao je, došao je,
Pa me sretan čeka sretnu!“
Letnu Thisba, — al na zmiju
Otrovnicu kanda sta —
Prejadovni jadi sviju
Na ravan je crnog tla —
Piramu se uz grud sruši,
Od kuda mu krv se puši.

„Amo, maču, tebe biram,
Da nas spojiš tužno dvoje.
Srdce probo tobom Piram,
Bodi maču sad i moje!
Bozi, otci kad nam prije
Ne daše se sdružit, ah,
Mrtvim dat će da nam krije
Obadvoma žara prah!...“
Thisba reče i mač trže,
U srce ga mlado vrže.

* * *

Istina je, nije basna,
Kći nebesa da je ljubav.
S njome i smrt biva lasna,
S njom i život biva ubav...
Tek su bozi svoje ćudi,
Gdje ne dadu, njezin sjaj
Da nad svimi sine ljudi,
Da svoj zlobi bude kraj,
Da se u raj zemlja sazda,
Što pjesnici sniju vazda!

Pripomenak. Čitaoci klasične rimske poezije znadu, da je priedmet ovoj pjesmi uzet iz Publija Ovidija Nasona (Met. IV. 55—166); a čitaoci naših slavnih Dubrovčana znadu, da je Dominko Zlatarić preveo iz Ovidija tu pjesmu dakako veoma slooodno i posvetio svoj prievod „mnogo uzvišenoj, svakom svietlom krieposti narešenoj vladici Flori Zuzorić-Pescioni.“

Jošte mi je samo spomenuti, da Ovidije mieša Babilon s Ninivom pjevajući, da je grob Nina (slavnoga asurskoga kralja) nedaleko od grada Babilona. Znadjah ja za tu pometnju, ali je opet zadržah misleći, da to ni malo ne će nauditi pjesmi, koje i onako ne napisah u duhu modernom nastojeć joj udariti neki starinski pečat. *T. M.*

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

Tresuć se od boli i lijuć gorke suze slušao Mane tu tužnu pjesmu, i kad Luka dopjeva, hćede ga ogrliti, nu ovaj pograbi kuburu te ju izpali u vis, da se je gromkom jekom odjekivalo od pećine do pećine pa do grada i onkraj grada.

— Hajdemo sad dalje, dragi Mane! — prihvati on onda veselo — evo ovim hitcem odletila mi sva bol iz srdca. Bilo je, pa prošlo je, a dalje — što bog da i sreća junačka!

Kao da ide na kakav veseli pir, zače onda krepkim i veselim glasom pjevati:

Konja jaši kraljeviću Marko
Preko one gore Romanije — — —

te uze koracati naglo, kanda je rad dostignuti ono, što je na čistini zadangubio bio. Mane koracao uz njega tromo i mamurno, gledjuć poniknute glave u zemlju. U njegovu srdcu bjesnio je ljuti bojak med pobratimstvom i ljubavi te bi često prvo preotelo veći mah, a u takovih časovih je nekako čudno zavirivao u grozne crne ponore, kraj kojih su prolazili uzkim strmim putem, te ga kadikad nešto potegnulo, da se strovali u koje bezdno i da se tim ukloni s puta sreći ljubljenog si pobratima. Nu ovaj ga je tješio, hrabrio i bodrio, kao da ne treba sam najveće utjehe, a kraj toga spravljao najobjestnije šale, kao da ostavlja za sobom sve zlo te da polazi u nov žudjeni zavičaj, gdje ga čeka ne nadana sreća i slast.

Ovako dodjoše do Grbeša. Založiše ondje nešto, podjoše opet dalje, dok ne dodju do polovice puta do Dubrovnika. Mane hćede još dalje, nu Luka mu odrješito reče, neka se vrati i neka se za njega ni malo ne boji. Bijahu obojica baš na najvišem vrhuncu neke ogromne pećine, koja se s lieve strane kosom spuštala poput stiene do mračnog ponora.

Težak li im bijaše razstanak, težak kao da im se duše s tielom razstavljaju. Mane zaplaka kao diete te reče ogrliv još jednom svog pobratima.

— Oj Luka — sve mi se čini, kao da će mi pretežka biti žrtva, na koju kanim predobiti Persu, te da ću skoro za tobom — kud ti — tud i ja!

— Ta ne razstajemo se mi do vieka, dragi moj! — prihvati na to Luka, suzprežuć si suze, da Manu još većma neraztuži — ta vidit ćemo se doskora — kad bude jednom Persa tvoja — kad se kod nas sve opet smiri, eto ti mene na koji dan k tebi, da obnovimo sretne dane našeg pobratimstva! Nu sad hajde, dragi, evo ovaj cjelov za te — a ovaj — za — našu Persu — koja odsad neka bude jedinom tvojom. Ljubi ju i budi sretan ti i ona. — S bogom! —

To rekav iztrgne se Maninu ogrljaju, te poleti naglo niz strmi put, a za njim Jovan sa mazgami. Dugo je još Mane stajao na istom mjestu, gledjuć suznim okom u dolinu, a kad se dol daleko ukaza Luka — iz-

Digitized by Google

pali on kuburu, — a ovaj mu svojom odgovori, te tako si doglasivahu puškami gromoviti s bogom, dok se Luka ne izgubi u daljini za kršnimi klisurami planine Gradine.

VI.

Prvih dana poslije toga razstanka hodaše Mane kao bez glave ne imajuć nigdje mira, te bi ga uviek često vuklo pram onomu kraju planine, kojim je odpratio Luku. Persin angjeoski oblik malo mu dolazio pred dušu, a kad bi i došao, ne bi uzbudio u njem čeznuće van neko rek bi gorko čuvstvo, koje ju je krivilo, da je samo ona uzrokom, što je Luka otišao u daleki sviet. Činilo mu se neprestano, da mu nešto u grudih manjka, ko da mu je netko srdce izvadio i zakopao bog zna gdje, a on ne moguć da diše — da mora tražiti izgubljeno srdce nu da ga ne može nigdje naći.

Kad ga je spopala najljuća bol, pohitio bi u planinu, te sio na onu čistinu, gdje je Luka razstajuć se s njime pjevao onu tužnu pjesmu, koja mu je uviek u duši ječala, pa bi ju kušao pjevati, nu ne moguć je nikad pogoditi — dovikivao pobratima, da mu pomogne. U takovih časovih zaboravio bi on na sav sviet, na Persu i dapače na svog otca, koji je još uvieke stenjao pod težkimi okovi u groznom apsu pod tvrdjavom.

Nu malo po malo slegne se u njem i ta bolja. U srdcu mu se stvori zakutak poput groba, u kojem je počivala sladka uspomena nezaboravnog pobratima, a nad tim grobom nicalo sve to bujnije rajsko evieće ljubavi i čeznuća za liepom Persom.

Vidio ju nekoliko puti iz daleka i opet mu za njom počeznula sva duša, uzplamćelo sve srdce, a mašta mu začela opet stvarati najdivnije slike milinja, što bi ga uživao kraj nje, kad bi njegovom postala. Uze već snovati, kako će joj srdce predobiti, te se odputi jedno predvečerje, da će prigledati, šta Mandušići rade.

Popev se na teraziju ugleda Savu, kako sa momkom pred stajom pregledje nešto oko mazga, kao da se sprema na daleki put.

— Pomoz bog, Sava! — kamo li se to spremaš? — povikne on još iz daleka.

Sava se obazrie te odvrati nasmjehnuv se:

— Eh baš si dobro došao, da zajedno koju čašu popijemo, sutra bo polazim na put u Trebinje, a i onako te već niesam davno vidio, jer se od neko doba od nas kriješ, kao da smo ti bog zna kakvo zlo učinili!

— Pa šta ćeš u Trebinju? — upita Mane, ko da ne čuje zadnje Savine rieči.

— Šalje me otac, da tamo ućeram stari neki dug, pa da nakupujem nešto robe! — odvrati Sava.

— A je li ti ruka već ozdravila?

— Oh ho i odkad — evo gle — već sve zacielilo.

U to se pojavi na kućnih vratih Nikola Mandušić, te ugledav Manu, poviknu:

— Oho Mane — dobro došo — što nam donese toli riedka gosta!

— Eh došo sam uz put da vidim, što mi svi raradite! — odvrati Mane stisnuv pruženu mu desnicu.

— Eh valaj si nam dobro došo — već smo mislili, da si na nas zamrzio! — reče Nikola, te doviknu onda momku: Ej momče, skoči der dolje u dućan pa reci Persi, neka zatvori dućan pa neka dodje gore da majki oko večere pomogne, da našeg gosta podvoriti uzmognemo!

Momak zaćera mazge u štalu te odleti niz stube. Nikola pako odpovede svoga gosta pod sjenicu.

— Sjedi, Mane — reče pokazav rukom na široku drvenu klupu — sjedi — da se porazgovorimo, dok se spremi večera.

U to pristupi i Sava noseć velik vrč, pun dalmatinca i nekoliko čaša, te natoči i sjede se do njih.

Na to će Nikola osbiljno:

— Reci der mi, Mane, po duši, zašto se je ono tvoj vriedni pobratim onako naglo odselio? — Je li to sbilja istina, da mu je jedini turski zulum ovdje dodijao?

Mane se smete neki čas, te pogleda u zemlju kazujuć na licu najveću nepriliku. Napokon se odvaži, te nekako nesigurnim glasom reče:

— Valjada mu je ovdje dodijalo, jer mi je rekao, da mu se tu više ne mili, te da je nakanio živjeti odsele u Dubrovniku blizu svog ujaka Marinkovića.

— A je li šta spominjao Persu kad je odilazio? — upita Nikola prezimice.

— Hoćeš, da ti po duši reknem?

— Hoću!

— Ali mi nemoj zamjeriti!

— Ne ću!

— Rekao je, da se odriće nje i njezine ljubavi, te da ju prepušta sasvime meni, želeć mi, da ju dobijem i da uz nju sretan budem! — odvrati Mane i uzdahnu težko.

Nikola se zamisli, a na licu mu se prosu izraz neke osobite tuge. Napokon uzdahne te reče:

— Valaj bi lagao — nemilo lagao — kad bih rekao, da ne žalim za tim čestitim junakom, koji nas ono onako vitežki obrani i spasi! — Oh kamo sreće, da se niesam one nesretne nedelje onako nemilo prenaglio prema njegovu otcu, te bi on možda još živio, a junački Luka postao mi zetom, kojim bi se mogao svuda ponositi!

Umuknuše neki čas. Nikola se opet zamisli, Mane uzdahne, a Sava se namrgodi. Napokon Nikola progovori:

— Oj Mane, znam ja dobro da se i tebi srdce otimlje za mojom Persom, da ju i ti ljubiš možda istim žarom kao nesretni tvoj pobratim — komu bog dao svuda sreću — a kraj toga vidim, da si pristao i čestit momak, dobra roda i junačkog srdca, te da bi ti

Digitized by Google

mogao mirnom dušom povjeriti sreću svog djeteta, s toga te evo pitam kao otac, reci mi po bogu i po duši: je li se Luka sbilja odrekao na vieke njene ljubavi, i je li ju tebi prepustio?

— Tako mi boga i poštenja mog imena — jest! — odvrati Mane dignuv se i položiv desnicu na grudi.

— Eh ako je tako — onda ti ne ima s moje strane zapreke! odvrati Nikola — evo ti moje rieči, da ću ti ju rado dati ali samo onda, ako te i ona zavoli, jer je ne bi htio nikomu pod silu udavati! — Nastoj dakle da si stečeš njenu ljubav, a kad to bude, moj ti blagoslov ne će faliti!

— Ne zamjeri mi, ćako, ako i ja koju progovorim! — oglasi se sada Sava mrka lica. — Ako hoćeš slušati i moj glas, a ti ju ne pitaj mnogo, hoće li ona za Manu ili ne, jer bog zna, hoće li se ikad snaći toli liepa sgoda kao sada, i hoće li se opet naći koj junak kao Mane, komu u cielom gradu u ničem para neima! — Znam za stalno, da će se ona uzet uztezat i skanjivat se, bi li, ne bi li, — jer odkad si joj dopustio, da čita kojekakove knjige i novine, a osobito šokačke, okrenula joj pamet nekako na krivo, te mi se čini kao da nije više onakova, kakove su ostale naše djevojke! S toga bi bilo skrajnje vrieme, da dodje u šake čestitomu junaku, koji bi ju opet pameti naučio.

— Ajde ne buncaj istom štogod! — poviknu Nikola — te hćede još nešta ljutito primietiti, nu u to pristupi Persa sa stolnjakom i s tanjuri te uze prostirati stol, a odmah za njom dodje Evdoksija sa ogromnom zdjelom kadeće se i ugodno dišeće kaurme.

— Dobar večer! — pozdraviše obje gosta — Persa nekim vidivim strahom i nemirom ni ne pogledav u njega a Evdoksija najprijaznijim posmjehom na licu.

Persino nježno lišce bijaše od nekuda probliedilo, a divne njene oči odavahu neku nutarnju tajnu bol, koja joj je od neko doba podgrizavala mlado nevino srdce. Nu divan odraz crnih joj pletenica pram bljedilu lica povećavao još što većma njenu ljepotu, te kad ju ovakvu Mane ugleda, zazebe ga nešto oko srdca, a u njem zaori glas:

— Oh još je nikad toll liepe ne vidjoh — oh hoće li ona ikad mojom postati! — Uze ju motriti pobožnim čuvstvom, te je nekako slabo i nerado odgovorao na silu pitanju, kojimi se Evdoksia na njega napala sjednuv do njega. Kašnje pokuša govorit i sa Persom, nu kad opazi, da mu ona veoma kratko i hladno odgovara ni ne gledjuć mu u lice, uzdahne on duboko, srdcem mu se razlegne vapaj prevarenih nada, jer mu je sve nešto govorilo, da ju ne će nikada ljubavju predobiti moći.

(Dalje sliedi.)

Pukovnik.

Pripoviedka od Iv. Turgenjeva. Pohrvatio Pet. Marković.

I.

Poznaješ li, čitatelju, ona mala dobarca, kojimi toliko obilovaše naša Ukrajina pred kojih dvadeset i pet godina. Samo se je koje to od njih sačuvalo do današnjega dana — a za desetak godina ne će se možda znati ni posljednjemu za trag. Jezero, što dobarcem protiče, obraslo trskom i vodoraslicami, utočište nemirnim patkam, med kojimi se po koj put namjeri opazna krža, za jezerom vrt sa lipici, tim uresom i tom dikom naših zemljišta, sa zapuštenimi gredami „španjolskih“ jagoda, s tom guštarom ogrozda, ribiza, malina, izsred koje probliešti, kad pritisne podnevna omara, šareni rubac seoske djevojke, što no se oglasuje svojim jasnim glasom; ne daleko odtud stoji žitnica na slabu temelju, mali narančik, zanemaren povrtnik s jatom vrebaca i zadriemalom mačkom kraj porušena zdenca; podalje kitnjaste jabuke, što no se uzdižu ponad trave pri dnu zelene, na vrhu požućele, kržljave trešnje, kruške, na kojih ne vidiš nikada roda, za tiem cvjetne grede, mak, božur, sirotica, crevljac; grmlje orlovih nokata, pustorilja, jorgovana i kapinica s neprestanim zujem pčela i bumbara po gustom, mirisavom i ljepčivom lišću; napokon dvorac, jednospratan, komu je samo temelj od opeka, sa zelenkastimi okni u slabih okvirih; sa shodom, iz koga su nesgrapni podupornji naslona poizpadali, gore sa postrance nagnutim poluspratom, dolje s niemim psom u rupi pod shodom; za kućom široko dvorište, po zakutcih obraslo badljem, komotljikom i čičkom, sa gospodarskimi sgradami, kojim su do jednoj vrata širom otvorena, s golubovi i čavkami po poderanih slamnatih krovovih, ledenica sa zahrdjalom vjetrnicom, dvie tri breze s gniezdi poljske vrane ozgor po suhih grana — a onda dodje put s malimi hrpicami biele prašine po kolotečinah — i polje i dugi plotovi konopljištâ i sive seoske kolibe — i gakanje gusaka na dalekih, natopljenih livádah —...

Čitatelju, je li ti to sve znano? U kući samoj sve se je mrva izkrivilo, sve se je mrva razklimalo — nu još je kako tako! Stoji čvrsto i ne propušća topline! Peći, ko slonovi, pokućtvo, doma načinjeno na svaki ukus; izgaženi, izbliedjeli tragovi hodje teku od vrata po omašćenom podu; u prednjoj sobi čižci i ševe u malih krljetkah — jedaćoj sobi u uglu gromoradan engleski dobnjak na oblik tornja s napisom: „Strike-silent!“ U primaonici uljene slike posjednikâ s izrazom namrgodjena čuda na opečastih licih — kadšto i po koja

Digitized by Google

stara, uleknuta slika, prikazujuća cvieće i voće ili koj mythologijski priedmet; svuda miriše kvasom, *) jabukami, provence-skim uljem, kožom; muhe zuje i bruje izpod tavana i uz prozore; hrabar žohar igra se pokadšto svojimi ticali na okviru od zrcala... To ne pači! Dade se tu živjeti.....i ne baš zlo dade se tu živjeti!

II.

Takovo dakle jedno dobarce posietih pred trideset godina — nekad bilo, sad se spominjalo — kako vidite. Mali posjed. na koji spadaše takovo dobarce, bijaše svojina mojega sveučilištnoga prijatelja, te ga zapade tek ponedavno po smrti nekoga ujaka u trećem koljenu; on sam ne stanovaše tuj nikada. ... Ne daleko od tud bijahu velike stepne močvare, u kojih bi se za ljetnoga jačenja desila, tušta i tama od šljuka; moj prijatelj i ja, obadvojica bijasmo strastni lovci — pa se s toga složismo — on iz Moskve, ja sa svoje vlastelovine — sastati se o Petrovu u njegovu dvorcu. Moj se prijatelj medjutim zadrža u Moskvi te odocni za dva dana; bez njega opet ja ne hćedoh početi lova.

Mene dočeka Narkis Semenov, stari sluga, koj bijaše obaviešten o mom dolazku; moj ga prijatelj zvaše od šale „Markisom". Bijaše, u njega nešto pouzdatljiva u sama sebe, pače nešto ugladjena, te se ne držaše bez dostojanstva; na nas mlade ljude gledaše odozgo — ele ne pokazivaše ni ostalim posjednikom osobita štovanja; svoga pokojnoga gospodara spominjao bi nehajno, svoga bi vršnjaka pako — na prosto prezirao. Znadijaše čitati i pisati, izrazivaše se pravo i razumljivo. U crkvu bi zalazio samo u riedke petke, tako da ga smatrahu šismatikom. Uzrast mu bijaše dug i suhonjav, lice, koje mu takodjer dugoljasto bijaše, prijatno; imadjaše šiljast nos i duge obrve, koje bi sad uztezao, sad u vis uzvijao; bijaše na njem čist, prostran, crn kaput i čizme do koljena, kojim su sare bilo srdcoliko izrezane.

III.

Na sam dan moga dolazka stade Narkis, pokle mi je donio zajutrak i opet spremio, do vrata, pogleda me oštro te reče maknuv obrvami:

— Što ćete početi, milostivi gospodine?

— Ja sbilja ne znam. Da bude Nikolaj Petrović (tako se zvaše moj prijatelj) održao rieć, te došao, mogli bismo skupa ići u lov.

— Vi ste dakle, milostivi gospodine, izčekivali, da će on i doći u obećani sat?

— Dakako da sam izčekivao.

— Hm! Narkis me iznovice pogleda — te kimnu kao sažaljujuć me glavom. — Ako si želite prikratiti vrieme čitanjem, — nastavi — a ono je iza pokojnoga gospodina ostalo knjiga, ako želite, doniet ću vam ih — nu težko, da će vam ih se htjeti čitati, ne varam li se jako.

— A zašto to?

— Bedaste su to knjige — niesu pisane za sadanju gospodu!

— Jesi ih ti čitao?

— Da ih niesam čitao, ne bih mogao o njih govoriti; sanovnik primjerice — kakova je to knjiga? Dakako da tu ima još i drugih . . . nu ni tih vam se ne će htjeti čitati.

— Zašto ne?

— Govore o bogoslovju.

Ja mučah — isto tako Narkis.

— Imenito sam radi toga gnjevan — početi ću ja — što kraj takova vremena moram sjediti kod kuće.

— Idite u vrt, pa se šećite, ili u šumicu, eno je baš za gumnom. Udičate li rado?

— Zar ima tu riba?

— Da što, u jezeru. Nadje se tu brkica, glavoča, okuna. Svakako je pravo vrieme sad već prošlo, to malo pa eto srpnja — sa svim tim može se još uviek kušati. Bih li vam priredio udicu?

— Budi tako dobar.

— Dat ću vam kojega dečaka, nek ide s vami, pa neka nabada crve. Ili bih radje sam s vami išao?" —

Narkis dvoumljaše očevidno, da bih ja samcat mogao opraviti.

— Ajde sa mnom, molim te, podjimo skupa. Narkis se nasmieši mučeć cielimi usti, skupi zatim obrve te ode iz sobe.

IV.

Jedno pol sata iza toga podjosmo udičati. Narkis bijaše natakao čudnovatu kapu sa prekoušnjaci — to ga činjaše još dostojanstvenijim. On idjaše naprvo jednakim mirnim korakom; na ramenu mu se nihahu do dva prutila u sominju*); bosonog dječak nosaše za njim kondier i lonac s crvi.

— Ovdje uz branu, kod rieke, namještena je klup za veću sgodu — uze mi Narkis tumačiti, pogleda preda se te poviknu: Ehe? naši su ludjakovići već opet tuj! Ti mi dolaze prečesto!

Uzdigoh glavu te vidjeh na klupi kraj brane, na klupi, o kojoj baš bijaše govorio, gdje sjede dva čovjeka, kojim su ledja bila k nam okrenuta, udičahu sasvim lagodno.

— Ko su ti? upitah.

— Susjedi, — odvrati Narkis nezadovoljno. — Ne imaju šta jesti kod kuće, pa dolaze k nam u pohode.

— A dozvoljuje li im se udičati?

— Prijašnji gospodar im dozvolievaše —... hoće li i Nikolaj Petrović dopustiti, ne znam. Onaj dugonja

* Vrst židkoga iliti bieloga piva.

*) sominje = das Gleichgewicht. (Šulek).

Digitized by Google

— protjerani zvonar — sasma je ništetan čovjek; — drugi debeljaković, pukovnik je.

— Šta, pukovnik? opetovah u čudu. Odjeća tomu pukovniku bijaše bogme još lošija od zvonarove.

— Dà, kako vam velim, pukovnik. Prvo je posjedovao znatan imetak, a sad su mu iz milosti naznačili mjestance — a i tu žive od onoga, što mu dragi bog pošlje. Ele što da čovjek čini? Izabrali su si najbolje mjesto... morati ćemo odtjerati te mile goste.

— Ne, Narkise, molim te, ne diraj u njih. Ajde da se mi smjestimo u prikrajku; ne će nam smetati. Rado bih se upoznao s pukovnikom!

— Kako god želite — nu što se tiče poznanstva, to se ne nadajte, milostivi gospodine, da će vam bog zna kako goditi; slabo pojimlje, tup je u razgovoru ko malo diete. Ta nije ni moguće drugčije, a ma on je prevalio već svojih osamdeset.

— Kako mu je ime?

— Vasilij Tomić. Obiteljsko mu je ime Guskov.

— A zvonar?

— Zvonar? Tomu je nadimak: Ugorak, tako ga svi ovdje zovu, a kako li mu je pravo ime, to nek sam dragi bog znade. Šupljak! Muktojelica;

— Živu li zajedno?

— Ne, ne zajedno — al ih je valjda djavô, košto se ono kaže, užetom sputao!

V.

Dodjosmo do splate. Pukovnik svrati oči na nas te ih odmah po tom obori opet na plovac. Ugorak pako skoči, skinu isnošenu si kapu, prodje drhćućom rukom preko tvrdih, žutih vlasi, nakloni se duboko te se nasmija slabačkim glasom. Nabreklo mu lice odavaše ga težkom pijanicom; žmiruckave, umaljene oči sievahu mu smierno. Gurnu svoga susjeda postrance, kao da mu htjede naznačiti da treba otići... Pukovnik se pomaknu na klupi.

Ostanite sjedeć, ne uznemirujte se, poviknuh brzo, — Ne smetate nam ni najmanje. Mi ćemo se posaditi kraj vas. Ostanite mirno sjedeć!

Ugorak, smatajuć si podrti, dugi košuljac skrenu rameni, ustnicami, bradicom; naša mu pritomnost bijaše očevidno neprilična — bio bi rado izmakao pete — nu pukovnik se već bijaše zadubao u promatranje svoga plovca. „Muktojelica“ se nakašlja dva, tri put, sjede na kraj klupe, metnu si kapu na koljena, te baci sakriv bose noge pod klupu, čedno svoju udicu.

— Zagrizaju li? — pripita dostojanstveno Narkis odmatajuć lagano uzicu sa palice.

— Ta uhvatili smo jedno šest glavoča, — odpovrnu Ugorak bezzvučnim i muklim glasom, a evo gospodin je izvukao na udici liepa okuna!

— Dà, okuna, — opetova pukovnik vekećuć.

VI.

Uzeh pozorno motriti ne njega, već njegovu preokrenutu sliku u vodi. Prikazivaše mi se jasnom kao u zrcalu, samo mrva tamnijom, kao da je srebrom prevučena. Sa širokoga jezera popuhivaše na nas hladak, hladak dolazaše i sa vlažne, strme obale te bijaše to ugodniji, što nas odozgo sa zlatnoga, zagasitoga nebeskoga modrila, drveću sa vrhunca omara poput težka bremena pritiskaše. Kod splate se voda ne micaše. U sjeni, što no padaše na nju od bujnoga grmlja na obali sjahu se vodeni paukovi, opisujuć svoje vjekovlte krugove, kao mala sjajna putašca; riedko samo, kad bi se ribe kraj kuke igrale, napravili bi se udicam oko plovaca vodeni kolobari, pa ih čovjek jedva opazi. Ribe zagrizahu vrlo zlo — za dva debela sata izvukosmo samo dva glavoča i jednu brkicu. Ne bih mogao reći, za što li pukovnik toliko pobudjivaše moju znaličnost. Njegov me se čin*) ne mogaše dojimati; propali plemići ne spadahu ni u ono vrieme više medju riedkosti — pa ni vanjština njegova nije bila neobičajna. Izpod tople kape, koja mu pokrivaše cio gornji dio glave ugledao si crveno, gladko obrijano, okruglo lice, s malim nosom, malimi ustnami i baš takovima jasno sivima očima. Priprostost, slaboću duše i stari neki, bez lieka jad izrazivaše to ponizno djetinsko lice. U mehkih, bielih, malih rukuh s kratkimi prsti bijaše takodjer nešto nemoćna, bez pomoći... Ne mogah nikako pojmiti kako bi taj slaboumni starac ikada bio mogao biti mužem vojničkoga kova, kako mogaše zapoviedati, rediti — a imenlto u ono strogo doba Katarinino! Pogledah na nj, sad bi napuhnuo obraze i potihomce hukao, kao diete, sad bi stisnuo oči bolnim naporom, kao svi ostarjeli ljudi. Jednoč raztvori oči široko te ih upravi u vis... buljahu u me vodi iz dubljine... te mi se za čudo ganutljivim i pače mnogo velećim pričinjavaše taj pogled.

*) Čin = der Rang.

(Dalje sliedi).

POUKA.

Nakon poraza.

Čudnavata je to knjiga, poviest. Pisana krvlju svih naroda, ilustrovana bitkami i slavoluci, krunisanjem i ubijstvi, biedom i nevoljom, — u njoj je sve izkustvo, sva mudrost svieta, — u njoj jedinoj može narod naći kažiput svojim djelom u sretno i nesretno doba.

Digitized by Google

Neima ništa nova pod suncem, svega je već bilo, iz svakoga lista prošlosti dade se crpiti nauke za sadašnjost. Ma u kakovu se nesretnu položaju nalazio narod, uviek će se naći u poviesti traga, da se je već kojgod narod u sličnoj nevolji našao. Najzanimivije je pri tom razgledati, kako se je dotični narod u nevolji ponio, da li joj je umio u oči pogledati, da li je umio zadržati odvažno i ne slomljeno srdce, krepku snažnu volju, da nesreći odoli, da ju svlada.

Ajde da malko proštijemo listić jedan stare poviesti rimske, punski rat, da se malko sjetimo Livija, što on u 22 glavi svoje poviesti pripovieda.

God. 534. nakon sagradjena Rima, ili po našem računu 220 godina prije poroda Isusova, odlučiše Kartažani, kojim premoć Rima bijaše dozlogrdila, zaratiti se sa Rimljani. Mladjani njihov vodja od 29 godina, Hanibal provali u Španiju te zače obsiedati Sagunt, koj bijaše sa Rimljani doduše u savezu, ali ga oni ne pojimljuć veliku pogibelj, koja i njima prieti od Kartažana, pustiše na cjedilu, te ovaj junački grad napokon, braneć se odvažno osam mjeseci, pade u ruke dušmanina. Sada tek pade na um senatu da pošlje Publija Cornelija Scipiona sa vojskom na Ebro.

U Rimu nije bilo državnika, koj bi odnošaje u svom kolikom domašaju shvatio bio, te ih snažnom rukom uhvatio. Jedni su pogibelj smatrali prevelikom, drugi su ju posvema niekali. Tad započe rat, a Rim uvjeren o svojoj neizmiernoj vojničkoj pretežnosti, ne znadjaše pravo ni što da čini, ni kamo da se obrati ni gdje da započme vojničku operaciju. — Rimska se vojska izkrca u Španiji, nu prekasno. Hanibal bijaše se požurio, te prešav preko Pireneja kretaše preko Galije u Italiju ravno na Rim. Do Alpa nije bilo težko, ali tu nastaše silne potežkoće. Vojska Hanibalova sastojaše od pješaka, konjanika i slonova, — sve to imalo je mjeseca rujna, kad već snieg bijaše pokrio nepristupne brdine, prevaliti taj pretežki put, dočim ih divlja keltička plemena sveudilj uznemirivahu. Pogibelji i težkoće toga puta opisuje Livij dramatičkom živahnošću. Često je valjalo putem zapaljivati drvlje, da se odtopi snieg i led, kud treba da vojska prodje; često se je lievao ocat po ugrijanih pećinah, da se laglje može razciepati, kako će se za konje i za slonove nekakav put stvoriti. Napokon budu sve zapreke svladane, ali velikimi žrtvami. Od 50.000 pješaka, a 9000 konjanika, što ih je bilo nakon prelaza preko Pireneja, preko polovina njih pogibe, prolazeć preko Alpa stranom u boju proti Keltom, stranom od težkih napora. Kad Hanibal udje u Italiju, imao je još 20.000 pješaka a 6000 konjanika, većim dielom bez konja. Ali svrha bijaše polučena, a velikimi pogreškami, što ju počini Rim, bojište bijaše smješteno u Italiju.

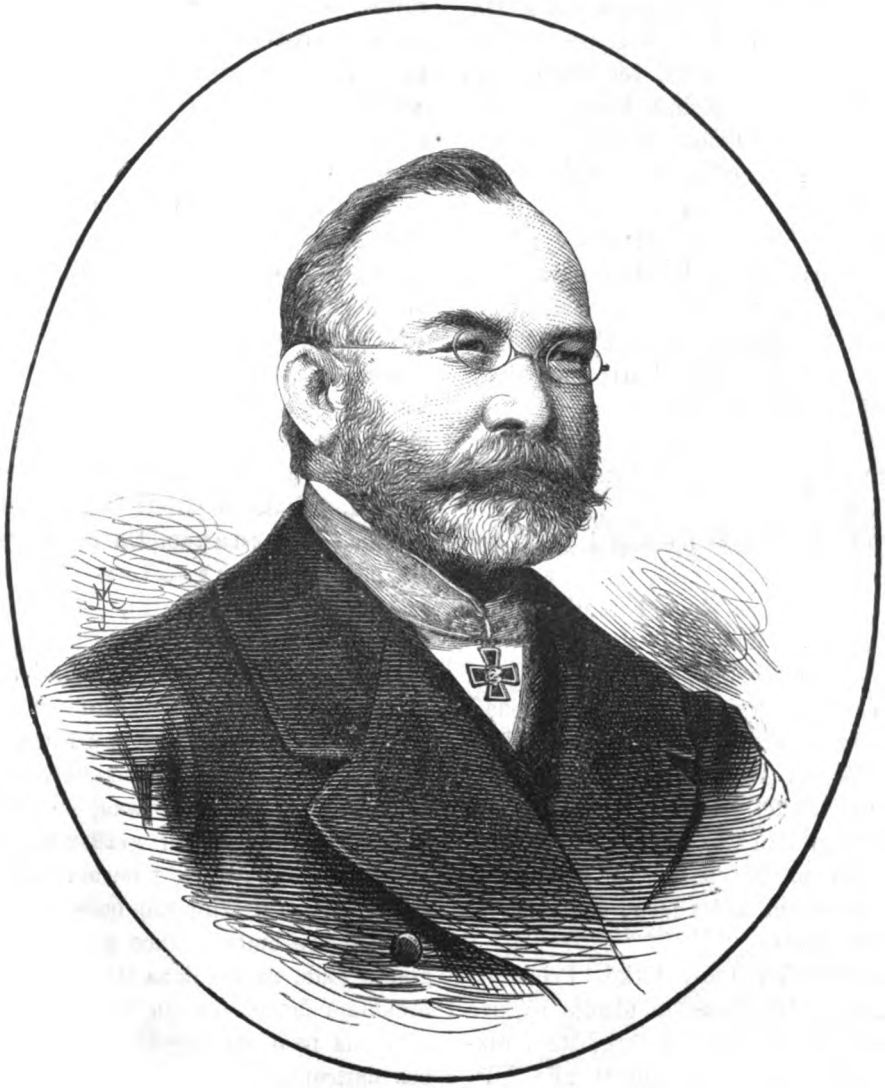

Janko Šafarik.

Tek ovdje u dolini Padskoj posla preplašeni Rim vojsku pod Gnejem Scipionom u susret dušmaninu, koga bijahu ojačali saveznici Kelti. Ali ta vojska bijaše preslaba, medju Tesinom i Sesijom razbije ju Hanibal. Tek kod Trebije skupe se ostanci razbijene vojske, a umje-

Digitized by Google

sto ranjenoga Scipiona preuze zapovjedničtvo konzul Tiborij Sempronij. I tu budu Rimljani iznova potučeni, premda nijedna bitka nije rimskim vojnikom više časti zaslužila od ove, a nijedna toliko okrivila pobjeditelja vodju. Tim Hanibal bijaše gospodarom gornje Italije, te priedje slavodobitno preko Apenina. Na trasimenskom jezeru zamami Hanibal konzula Flaminija u tjesnac te obkoliv ga sa svih strana, uništi mu skoro posvema vojsku, 15.000 Rimljana pade, isto ih toliko bude pohvatano. Sada ne bijaše ništa na putu slavnomu Kartažaninu, da ravno na Rim navali i u sred srdca sgodi kletog dušmanina. Ali on toga ne učini, već mimo Rima prodje skroz u Apuliju. Diktator Kvinto Fabij s novom vojskom ugibaše se oprezno sukobu sa neprijateljem, rad čega steče ime oklievaoca (cunctator). Neki preodvažni namjestnik diktatorov od Rima izaslani sudiktator, Marko Minucij, upotriebi njegovu odsutnost, da se upusti u bitku, te bude potučen, a bio bi i glavu izgubio, da ga ne spasi njegov sudiktator. Sad zavlada neizmieran strah u Rimu. Dva konzula Lucij Emilij Paulo, kandidat senatski i Marko Terrencij Varro, kandidat pučki, budu imenovani vodjami, i nova im vojska dana, da neprijatelju na put stanu. S izričnim nalogom, da se odmah upuste u bitku, stigoše oni početkom ljeta 538. (216. pr. Is.) u Apuliju.

Rimske vojske bilo je 80.000 pješaka i 6000 konjanika, dočim Hanibal nije imao više od 40.000 pješaka, ali isto toliko i konjanika. Konzul Paulo svjetovaše, da se pričeka, dok neprijatelj, koj već bijaše počeo stradati radi nestašice hrane, posvema smalakše; nu njegov sukonzul Varro nestrpljiv, da zasluži vienac, silovaše da se bitka odmah zametne. Buduć se je vlast, i odlučni glas medju ta dva konzula svaki dan izmjenjivao, tako da je danas Paulo, a sutra Varro odlučivao, upotriebi potonji svoj dan, te navali kod Kannâ, na desnoj obali Aufidija na Hanibala. To bijaše dne 2. kolovoza po neizpravljenom kolendaru, a po izpravljenom negdje mjeseca lipnja.

Ne ćemo potanko opisivati tečaj bitke. Prividnim napadajem prevari Hanibal Rimljane, te obadje njihovo desno krilo, a tad svom silom udari na središte i razbije ga. Malo se je tko spasio, a milosti nije bilo. Morda ne ima u poviesti primjera, da bi toli velika vojska ikad bila tako savršeno uništena kao rimska vojska kod Kanna, da bi uz to protivnik sam tako malo izgubio bio. Hanibal izgubi jedva 6000 ljudi, dočim je od 76.000 Rimljana 70.000 lješina pokrilo bojno polje, medju njima razboritiji konzul Paulo, prokonzul, dvie trećine svih zapovjednika i 80 senatora. Samo konzula Marka Varra spasi dobar šarac u Venuziju. Posada rimskoga tabora, 10.000 ljudi bude uhvaćeno. Pa kao da se je sve zaklelo, da posvema uništi Rim, bude legija, što no bijaše izaslana u Galliju pod vodjom Lucijom Posthumom iz zasjede posve uništena.

Livij nam strašnimi crtami riše užasni pogled na bojno polje: „Toliko tisuća Rimljana ležalo je tu, pješaci i konjanici kako ih je slučaj u boju ili u biegu zajedno nanio. Nekoji, kojim su se od svježeg jutranjeg zraka rane stegnule bile, nastojahu izkopati se i podići sasma krvavi izmed lješina; ali ih neprijatelj, koj je bojno polje osvojio, posieče. Drugi ležahu još živi rastječenih nogu ili koljena, te moljahu, pružajuć vrat da se učini kraj njihovim mukam. Nekoje nadjoše zarovana u zemlju obraza, koji su se bez dvojbe na taj način u velikoj boli sami skončali. Strašno bijaše pogledati nekad Numidjana, koj je izgrižena i razderana lica ležao na tlih izpod jednog mrtvog Rimljanina, koj je svoga neprijatelja, ne imajuć oružja zubima raztrgao i pri tom sâm izdahnuo“.

Tako bijaše s rimskom vojskom nakon glasovite bitke kod Kanna. Pogledajmo sada u Rim, da vidimo, kako su se pri tom vladali Rimljani, da li su sami o svom spasu sdvajali i za sramotnim mirom uzdisali?

Nagloj propasti rimske snage, — to sad svi uvidjahu, — niesu bili krivi vodje Kvinto Fabij ni Marko Varro, nego medjusobno nepouzdanje medju pukom i vladajućim stališem, razdor med senatom i gradjanstvom. Ako se je još imala spasiti država od posvemašnjega razsula, valjalo je početi kod kuće tim, da se uzpostavi sloga i pouzdanje. Da je to shvatio, a što je više i učinio rimski senat, to je njegova sjajna i neumrla zasluga. Kad se je Varro, jedini od svih zapovjednika, koji u vojnu krenuše, vratio bez vojske u Rim, izadjoše mu senatori u susret i zahvališe mu, da nije sdvojio nad domovinom i da je bitku zametnuo, premda je tako kobno svršila. Odsad se je u Rimu mislilo samo o tom, kako će se zajednička bieda odkloniti. Svaki čas dolažahu glasnici sa svih strana, noseć glasove o izgubljenih bitkah, o zauzetih gradovih, o spaljenih selih, — ali senat ostade strog i miran. Sastajati se hrpimice na gradskih vratih i pijacah bude strogo zabranjeno, žene i bezposlice budu u kuće pozatvarane, tugovanje za izginule bude na 30 dana skraćeno, da se predugo ne prekidaju žrtve veselim bogovom, — jer toliko bijaše Rimljana palo, da nije skoro bilo obitelji u svem Rimu bez naricanja.

Što se je spasilo sa bojišta, sabere se u Cannsiju, a Publius Scipio, koj si je kašnje stekao ponositi pridjevak „Afrikanskoga“ vlastitim je mačem gonio one odlične mlade gospodičiće, koji su udobno sdvajajuć o spasu domovine naumljivali pobjeći preko mora. Nesposobni vodja bude pod častnom izlikom u Rimu pridržan a izkušani u galskih ratovih Claudij Marcell preuze zapovjedničtvo. Skrajne se sile upriješe, da se uredi valjana vojska. Rim sam prednjačio je, pozvavši na oružje sve od dječaka pa do starca oboružavši sluge, dapače i kažnjenike, a država odkupi 8000 robova i stavi ih u vojsku. Buduć nije bilo oružja, bude staro zaplienjeno

Digitized by Google

oružje iz hramova izvadjeno, a sve tvornice i radnice uprieše svom snagom raditi. Hanibal ponudi izkup uhvaćenika po 300 srebrnjaka za glavu, ali senat odbije ponudu, da ne dade neprijatelju sam u ruke sredstva za ratovanje. Njegovih poklisara ne pustiše niti u grad. da ne bi tkogod pomislio, da se snuje o miru. I gradjani i saveznici moradoše uvidjeti, da ne ima ni spomena o miru, nego da spas leži samo u pobjedi!

Tako je radio velik narod nakon velika poraza. A kojim uspjehom? pitat će morda tkogod, komu je već Livij izpao.

Uspjehom takovim, kakav je svedj siguran, kad narod nesdvaja sam nad sobom. Ne samo sjajnom pobjedom, nego podpunim triumfom nad poniženim dušmanom!

Dosta budi rečeno, da se je Hanibal već bio domaknuo do pod zidine Rima, da je u Rimu užasni klik: Hanibal ante portas! bio već zaječio, ali zdrava i čila snaga rimskoga naroda prisili ipak nakon mnogo krvavih bojeva „libijskoga lava“, da god. 551 (203 pr. Isusa) ostanke svoje razbijene vojske u luki krotonskoj ukrca, i ostaviv Italiju odjedri u svoju afričku domovinu. Rimskim gradjanom odlanu, a 90godišnji Quintus Fabius, koj bijaše jedini od svih vojskovodja preživio ovaj rat, bude po senatu i gradjanstvu ovjenčan viencem od trave (corona graminea) najvećim odlikovanjem koje može dopasti rimskoga gradjanina.

Liepo dodaje slavni historik Momsen ovomu poglavju svoje poviesti: „Kad kojoj državi prieti uništujući rat, tad će mudriji, odvažni, požrtvovni ljudi, koji su odmah spremni posrnuti u neizbježni boj, svagdje nalaziti na zaprieke od liene i malodušne mase novčara, iznemoglica, nepromišljenika, koji samo žele u miru živiti i umrieti, a posljednju borbu pod svaku cienu što dalje odgoditi. Ali plemenitiji značajevi ne će nikad same sebe bez naroda zakloniti, a veliki ljudi time se odlikuju, da ono, što množtvo običnih ljudi goni u sdvojnost, njih napunjuje zanosom!“

Otok Brač.

Napisao V. Klaić. *)

Pogledaš li na kartu jadranskoga mora, vidjeti ćeš iztočnu mu ili hrvatsku obalu posutu mnogobrojnimi otoci i otočići, koji se nižu pravcem jugo-iztočnim od Istre pa sve do Dubrovnika. Ima ih ukupno do 564 veća i manja. Većih otoka brojimo 54, a manjih, ili kako ih onuda zovu: „školjića“ svega 510. Ovi otoci teku istim pravcem, kako i sljemena gora po kopnu, pa zato i sudimo, da ti otoci niesu no najviši vrsi i sljemena podmorskih gora, a kanali ili prodori, koji otoke od otoka i kopna diele, da su podmorske doline ili polja.

Hrvatski se otoci različito oku prikazuju. Jedni su neznatni, ogoljeli, pusti i ne napučeni, te ti se čini, da vidiš zabludjelu pećinu ili klisuru sred mora; drugi su opet oveliki, ponešto zeleni, kadkada bujni i dostatno napučeni. Najveći je i najznamenitiji od sviju za cielo već u staro vrieme hvaljeni otok Brač.

Otok Brač spada medju južno-hrvatske otoke, koji se nižu uz obalu od Trogira do Dubrovnika. Velik je 394 □ kilom. ili 7·2 □ g. milja, a broji žitelja 18.330 t. j. 2544 na □ milji. — Sličan je nepravilnoj elipsi, obseg mu broji 117·5 kilom., najveća mu je dužina od zapada prema iztoku 40·8 kil., a širina mu je različita: 5·5—13 kil. — Položaj Brača veoma je liep i sgodan. *) Prama sjeveru i sjevero-zapadu prikučio se kopnu, te gleda prema sjeveru starodrevni grad Trogir i Spljet, a prema sjevero-iztoku visoku goru Biokovo i izpod nje Omiš i Makarsku. Od kopna ga tuj dieli kanal spljetski, a zatim mnogo uži kanal brački, koj se izmedju glavine sv. Martina i Makarske suzuje do dva kilometra. Južna obala otoka Brača gledi prema dugoljastomu otoku Hvaru, od kojega ga luči hvarski kanal. Na zapadnoj i sjevero-zapadnoj strani pako približio se Hvar tako otoku Žolti, da tvori s njom uzki tjesnac, s kojega se otvara prekrasan vidik, kada parobrod ovuda hrli prema Spljetu.

Slika je Brača na prvi pogled prilično tužna. Čini ti se u prvi mah, da vidiš pred sobom golemu hrpu ogoljelih vapnenih gora, koje jedna drugu nadvisuju i golotinjom nadkriljuju. Nu pogledaš li bolje, to vidiš da su vrsi goram doduše bieli i kršni, da posječene šume niesu još ponarasle, da ima samo simo tamo nešto crnoga bora; ali obronke gora ugledat ćeš posute liepim zelenilom od maslina i trsja, zatim bujnim biljem, što stoki za hranu služi. Kad ideš od Spljeta prema Braču, prikazuje ti se otok taj kano amfiteatar. Na sjevernoj obali vidiš prema Spljetu neznatne gore, iza ovih sliede u sredini zemlje oveći vrhunci, koje opet daleko nadvisuju visoki vrsi južne obale. Tako možemo na Braču razlikovati tri niza gora. Sjeverni niz gora ima vrhunce: Prbujac 115 m., Mali Brieg 178 m., Zadrinov Rat 175 m., Dolnje Brdo 150 m. i Glavicu 252 m.; u sredini zemlje redaju se vrsi: Sv. Martin 244 m., Sv. Juraj 502 m., Visoka 502 m., Klinova Glava 468 met. i Sv. Toma 411 m.; najviši su pako vrhunci južne obale: Visoko Brdo 630 m., Sv. Vid 785 m. (ili 2484′), Sv. Duh 633 m. i Sv. Kuzma 470 m. — Najviši vrh na

---

* Izvadjeno iz velikog djela: prirodni zemljopis Hrvatske, što će doskora ugledati svjetlo.

* Astronomički nadjoh označena samo dva mjesta na Braču: Milna, važna luka, leži pod 43° 19′ 29″ sj. širine, i 36° 6′ 42″ iztočne dužine; a najviši vrh na otoku sv. Vid leži pod 43° 16′ 43″ sjev. širine i 34° 17′ i 3″ izt. dužine.

Digitized by Google

otoku Sv. Vid, povrh trgovišta Bola, jest takodjer i najviši vrhunac na svem hrvatskom otočju. Krasan li pukne pred očima vidik sa ovoga vrhunca! Prema sjeveru ugledaš Spljet i kameni Klis, Trogir i malene otoke Čiovo (Bua) i Drvenik, prama sjevero-iztoku i iztoku sladi se oko zrijuć na gorostasnu goru Biokovo i dalje na zeleno Makarsko Primorje, prema jugu vidiš sav otok Hvar, Korčulu i Vis, a na zapadnoj strani gledaš preko školjića Sv. Andrije na daleko i otvoreno more jadransko!

Dolinâ i nizinâ ima na Braču sred vapnenih gora veoma malo. Oko Nerezišća i drugih miesta ima nekoliko omanjih polja, ali sva ta polja zapremaju tek kakovih 14—15 □ kilom. Kraj toga strada otok Brač, kakono i sve druge vapnene zemlje, sa oskudice vode. Samo na dva mjesta, kod Bola i Škripa ima naravnih vrela: zdenci i lokve, poimence Vele Lokve, Male Lokve, Glogovica, Vrbnica i Paganica odviše su visoke i daleke, te daju ljeti samo kalnu i mlaku vodu. Po tom se znade dogoditi, da u ljetno doba na cielom otoku ne ima svježe i zdrave vode.

Podneblje je blago i toplo, kakono po svoj južnoj pomorskoj Hrvatskoj. — Srednje godišnje toplote biti će na Braču, kano i na susjednih otocih Hvaru i Visu, 13 do 14° R. — Velika toplota i obilna oborina čine, da na ovom otoku uspievaju mnoge riedke biline, zatim južno voće, poimence mendula, smokva, maslina.

Opisana prirodna svojstva ne čine Brač baš zemaljskim rajem, ali preugodnim boravištem. Makar da na cielom otoku samo 14—15 □ kilom. polja imade, to rodi ipak na tom malenom otoku žito toli obilno, da dostaje svemu žiteljstvu, da se prehrani. Kraj toga prostiru se po obroncih gora i po brežuljcih mnogo velikih pašnjaka (do 72 □ kilom.), koji obiluju mirisnim i sočnim biljem. Na ovih se pašnjacih pasu mnogobrojne ovce i koze Bračana, te se odlikuju vanredno tečnim mesom i daju izvrstno mlieko, od koga se pravi glasoviti brački sir. Najbolje rodi na Braču vino. Na daleko je poznato. bračko vino „Vugava“, koje je vele sladko i mirisno, te se može natjecati s najboljimi vini južno-francezkimi i španjolskimi. Vugave se pravi godimice preko 300 vjedara, a prodaje se veoma skupo. Kraj Vugave rode na Braču i druga vina, poimence: Crlenjak, sličan Malagi, Tribjan i Proseko, koji su opet srodni ciparskomu vinu. Vino je u obće najglavniji prihod Bračana, te ga rodi na otoku svake godine do 80.000 barila. Za dobre godine imaju Bračani takodjer i mnogo ulja od maslinâ, te ga dobe do 10.000 barila. — Bračanin dakle nije siromak. Njemu rodi dosta kruha i drugoga jela, a i ulja, da si jelo začini, pače ni kapljica dobra vina nikad mu ne uzmanjka, da si nadoknadi nestašicu vode.

Po visočinah južne Hrvatske, gdje ne ima širokih i velikih nizina, ne ima ni mnogo goveda. Nu tim više imade koza i ovaca, koje se mogu i po kršnih hridinah verati, te si medju kršjem malo hrane potražiti. Kako je otok Brač pun presočnih pašnjaka, nije ni čudo, da na njemu ovce i koze osobito uspievaju. Već stari rimski pisac Plinij veli, da je Brač na daleko hvaljen sa svojih dobrih i tečnih koza („capris laudata Bratia“). Danas ne goje Bračani više toliko koze — na otoku ih ima svega oko 2100, — ali tim bolje ovce, kojih na Braču ima preko 6000. — Pašnjaci su brački u obće tako na glasu, da se obično veli, kad koja koza smalakše i okržljavi, neka se prenese za koj tjedan na Brač, da će tamo sigurno ozdraviti i opet se ugojiti. Osim koza i ovaca ima na Braču do 1200 konja i mazga i preko 900 magaraca, koji su u tih kršnih stranah osobito koristni.

Vapnene i kršne gore na Braču ne kriju u utrobi svojoj dragocjenih dragulja ni tvrda željeza. Mjestimice ipak lomi se veoma liep kamen za gradnju. Takovih kamenoloma ima napose kod Milne, Pučišća i kod Selaca. Osim toga pričaju, da je nekoč bio takodjer kamenolom izmedju Škripa i Spliske, te da je odtuda vadio kamen glasoviti car Dukljan, kadno je gradio svoju palaču u Solinu. I crne zemne smole (asfalta) ima na Braču, osobito kod Nerezišća i Škripa.

Otok Brač spada pod okružje spljetsko, te broji 7 trgovišta i 15 ovećih sela. Trgovišta jesu: 1. Supetar (Castel S. Pietro), broji 1701 žit. i 442 kuće, glavno je mjesto svega otoka, prostire se na sjeverozapadnoj obali, te gledi ravno prema Spljetu; 2. Nerezišće, u sredini zemlje, bijaše nekoč glavnim mjestom otoka,dok je Brač od navala gusarskih ljuto stradao; 3. Stivanj (St. Giovanni), na moru, Supetru na zapadu; 4. Milna, broji 2253 žitelja i 362 kuće, na zapadnoj obali sa liepom crkvom i veoma sgodnom lukom, u koju se parobrod svraća iduči iz Spljeta ili u Spljet; 5. Pučišće, 1526 žit. i 340 kuća, na sjevernoj obali; 6. Bol, 1631 žit. i 398 kuća, na južnoj obali, na podnožju kršnih gora, udaljeno je od otoka Hvara samo 3 kilom.; 7. Postire, na sjevernoj obali, naprama Omišu.

Kako Brač rodi obilno vinom, a ponešto i drugimi prirodninami, to je Bračanin i prometan čovjek, te trguje po moru, u tom ga pomaže i ta okolnost, što ima naokolo Brača sgodnih luka, koje su sjegurnom obranom od ljute sile uzbunjena mora. Bračanin trguje mnogo: on vozi dobra svoja vina daleko, u Zadar, Obrovac, Senj, Bag, dapače i u Mletke.

Prastare predaje pripoviedaju, da su Brač ponajprije naselili Grci iz Sicilije, te da je najstariji grad bio negdje oko kaštela Škripa. Kadno su Ilirija i Dalmacija pale u ruke Rimljanom, dodjoše i ovi na otok Brač. Za diobe rimske države spade Brač sa cielom Dalmacijom pod iztočno-rimsku carevinu. Pod njom ostade sve do časa, kad Hrvati posjedoše Dalmaciju. Jedan dio Hrvata, Pagani ili Neretvani, koji bijahu zauzeli sav okoliš

Digitized by Google

Bašibozuci gone uhvaćene Bugare.

Digitized by Google

izmedju Cetine i Neretve, prisvojiše si i susjedne otoke a medju njimi i Brač. Neretvani bijahu dobri i smjeli brodari, te zadavahu Mletkom silnih jada, dok ih napokon ne prisiliše, da su im danak plaćati morali. Kad su u 10 vieku Neretvani priznali moć hrvatskoga kralja, spade i otok Brač pod vlast hrvatske kraljevine. Koncem 11. vieka, naime 12. ožujka 1078., podieli hrvatski kralj Svinimir gospodi na otoku Braču pravo, da smiju slobodno trgovati po svem kraljestvu hrvatskom, a da ne plaćaju nikakove daće ni poreza. Bijaše to za bračkoga sudca Pelagija. Svinimir im dade ovu povlast zato, što su nekom sgodom počastili i ljubezno primili hrvatskoga bana Dragotu i župana Slavogosta.

I u dvanaestom vieku ostade Brač vazda uz Hrvatsku i pod vladom ugarskih Arpadovaca. Gospoda bračka priznavahu samo vrhovnu vlast ugarskih kraljeva, a u istinu vladahu sami. Na čelu im bijaše knez (comes), a ovomu bijahu podredjeni sudci i župani. U ostalom bijaše vlada na Braču posve aristokratična: živjela su udobno samo gospoda, a ubogi je puk robovao. Da su medjutim ova gospoda Hrvati bili, a ne tudjinci, neka svjedoče sliedeća imena gospode, što ih nalazimo u listinah onoga vieka: Radovan, Slavogost, Jurjević, Pobrinić, Stauislav, Bratko, Ratko Prvoš, Prvoslav i ost.

Brač spadaše od vajkada pod biskupiju hvarsku. Koncem 12. vieka sjedini se on i u političnom obziru sa Hvarom, te knez Bratko zove se g. 1183. „knezom hvarskim i bračkim“, a neki Nikola „biskupom [obiju otoka“. U trinaestom vieku pretrpi Brač mnogo od gusara i od Omišana, koji su sa Spljećani vojevali. S toga se razloga dadoše Bračani pod okrilje Mletčana. Iza toga vratiše se dva puta pod ugarsko-hrvatsku vladu (1358—1390. i 1394—1420.), nu od g. 1420. ostadoše svedjer pod vladom Mletčana dok ne dodjoše u ovom vieku sa cielom Dalmacijom u ruke austriskoj vladi. Kada je g. 1797. postala republika mletačka demokratičnom, podiže se i demokracija bračka proti gospodi; nu gjeneralmajor Rukavina utiša za tri dana cieli taj pokret.

Bračani hoće, da se je Jelina, majka Konstantina Velikoga, narodila na ovom otoku, te zato i slave dan 14. rujna, kad je Jelina našla sveti križ, kano osobiti svetac. Nuz Jelinu štuju osobito još Sv. Jurja, pobjeditelja ljutoga zmaja.

LISTAK.

Janko Šafarik. (K slici). Kratak životopis nedavno preminuloga starinara srpskoga J. Šafarika donieli smo u listku br. 35 ovogodišnjega „Vienca“, te sad čitatelje na nj' upućujemo.

Bašibozuci gone uhvaćene Bugare. (K slici). Slika, koju donosimo, prikazuje nam jednu od onih užasnih prizora, kakovi se od godinu dana tisuć puta ponavljaju pred očima tobož prosvietljene Evrope. Kao biesna pseta nagnala je Turska da spasi svoje razklimano gospodstvo u Evropi, divlje čete Čerkeza i azijskih Bašibozuka na biedne Bugare, da ih bezprimjernim krvoločtvom prisile na pokornost. Poput divljih vukova baci se takova četa na selo, koje je svomu plienu namienila. Sve do posljednjeg čavla otmu, a pod krov oplienjene kuće, koja je do sad bila mirno utočište radine i mirne obitelji, bacaju goruću zublju. „Gdje jednoč tursko kopito stane, tuj trava više ne raste!“ veli naš narod, a žalibože niesu to samo pojedina miesta, nego čitave negda bujne i razkošne pokrajine, na kojih se je ova poslovica izpunila. Stotine sela leži danas u pepelu tisuće ljudi plien su pticam i zvjeradi! Al još gore nego posječenim i ubijenim, biva onim zarobljenikom, koji su izmakli izpod krvnikova mača. Žalostni njihov udes predočuje nam naša slika, vjernija nego ikakvi opis. Nije li bolja smrt, nego li život pun neprestanih jada, muka i sramote, — nije li bolje na bojnome polju izginuti uz brata, uz ljubovnika, nego li uz silovitu ovu zvjerad služiti sramoti. Komu ne će krv sievnuti u žilah, tko se ne će razplakati nad udesom jadnoga bugarskoga naroda, komu je sav grieh, da želi živiti kako dolikuje čovjeku, priliki božjoj. Ima li na svietu osim Magjara koj ne bi potrnuo, kad pomisli na ovaj užasni način „pacifikacije“ a da ovaj prizor, koga slika pokazuje nije ni izdaleka najužasniji od onih rafinovanih muka, koje se svakim danom sgadjaju, i od kojih se isti slikar, koj ih slika, sgraža i odvraća.

Milim pokojnikom. Na dan svih svetih, koj je posvećen spomenu pokojnika, bijahu naša groblja puna svieta, — svaki se nadje na grobu svoga, da mu suzu na grob spusti i viencem mu ga ovjenča. A na grobovih onih pokojnika, koji ne imadu drugog otca ni majke nego narod za koj su radili? I njihovi grobovi ne ostaše pusti. Grob, gdje izpod tugujućeg lava počiva trinaest rodoljubnih žrtava bijaše družtvo „Kolo“ kao svake godine vienci izkitilo i razsvietlilo, te u prisustvu nebrojena obćinstva izpjevalo nekoliko patriotičnih pjesmica. Odavde krene „Kolo“ malko dalje, gdje su jedan pokraj drugoga, tri još ne zarastla groba: Kurelčev, Vukasovićev i Dežmanov. Napokon zaori još „slava“ i na grobu Stanka Vraza. Na groblju sv. Roka bude taj dan odkriven spomenik ne zaboravnomu Plemenčiću, što no je prilozi obćinstva i članova kazališnoga družtva podignut. Sbor kazališni pjevaše na njegovu grobu i na grobu slavnoga Lisinskoga pjesme tužaljke. U Beču posieti in corpore hrv. djačko družtvo „Velebit“ grob našega Petra Preradovića, te mu položi na grob lovor vienac. U Senju bi na taj dan odkriven spomenik starcu Mirku Ožegoviću, što ga učini neki Talijanac po naručbi Senjana. Jamačno se i u drugih gradovih sjetiše rodoljubi na svoju dužnost, kao n. pr. grob Perkovčev, Jarnevićkin i dr.

Narodno kazalište. Dne 4. studenoga čusmo napokon u našem kazalištu operu „Nikolu Zrinskoga“ od Iv. pl. Zajca. Nenalazimo dosta rieči, da javimo svoju radost, što je to novo glasbeno djelo domaćega skladatelja po jednoglasnom sudu kritike i obćinstva sretno uspjelo. Zajc je doživio na taj dan liepu slavu, i to neka mu bude zado-

Digitized by Google

voljštinom za one neprilike, za gdjekoju neprijazan, koju je možda od gdjekoga doživiti imao. Obćinstvo pozdravljalo ga je pravom burom, orkestar i „Kolo“ posvetiše mu krasne vience, od strane pražkih Hrvata dobio je brzojavnu čestitku. „Nikola Zrinjski“ bijaše u našoj glasbenoj umjetnosti glasan klik „E pur si muove!“ pa se nadamo, da će zaniemiti glasovi, koji pjevanu dramu rade prognati sa našega pozorišta. Libreto izradio daroviti mladi pjesnik g. Hugo Badalić, koji je dielio slavu Zajčevu bivši počašćen viencem. Sadržaj libreta ne ćemo tu pripoviedati, sigetska katastrofa je svemu svietu, a navlaš Hrvatom poznata sgoda. Badalić izradio ju je po poznatoj Körnerovoj tragediji, te sliedeći tečaj prizora Körnerovih izradio slike vješto. Izvorno je smislio sliku gdje nam se u snu Jelene Zrinjske prikazuju vile, i valja priznat, da se toj slici vrlo dobro dosjetio. Rieči su karakteristične i u prizorih epskih i lirskih, pjevaju se lako, a sretna bijaše misao uplesti poznati sbor „U boj“ (rieči od dra. Markovića). Premda je glasba Zrinjskoga osnovana na obćenitih motivih, to imade miesta, iz kojih se odazivlju čisti hrvatski zvukovi n. pr. u drugoj slici romance: „Gdje na tvrdu starcu brdu“ i u VII. slici pjesma „Cvate ruža rumena“ i sbor „Ljubio je goluban“. Žao nam je jedino, da ima suviše promjena, koje cjeloviti tečaj glasbe prekidaju. — Uprava se je pobrinula, da bude opera što sjajnije prikazana, odielo je vierno učinjeno po historičkih slikah, kao i dekoracije Sigeta, nu žalimo samo, da je kraj tolike harmonije i vjernosti sbor hrvatskih junaka toli šareno i nehistorički odjeven bio. Svi prizori bijahu dobro inscenovani kao i žadnja ratna slika, dvojeg ipak ne možemo prešutiti. U 3. slici prikazuje nam se bojna igra gadjanja u nišan. Taj je prizor doduše dobro zamišljen, ali je dosta slabo prikazan bio, i mal da ne predje u komiku. Na isti način ne možemo se slagat sa baletom 4. slike. Glasba je liepa, karakteristična, ali to djipanje, ta bezsmislena pantomima nije balet. Pjevači i pjevačice, sborovi (pojačani „Kolom“ i „Merkurom“) i orkestar odlikovahu se riedkom revnosti. Spominjemo tu g. Nollia (Nikolu Zrinjskoga) koj je u istinu liepo pjevao, nu gdje gdje junačnije igrao; g. Chlostika (sultana) koj se je ovaj put i grlom i igrom odlikovao; gju. Lesićevu (Evu) kojoj i kritika zna samo za hvalu, vrstnog Juranića g. Grbića i Sokolovića g. Kompita. Gja. Grbićka prikazala je pojedine prizore baš izvrstno, al pjevanje nije nam se mnogo kosnulo srdca. — Od dramskih predstava spomenut ćemo dvie i to: „Dvie sirote“, igrokaz od Dennery-a (5. studenog) i „Ladi Glocester“ tragediju od P. Byrra (8. studenog). Dennery, poznati tvorničar efektnih drama, koje na oči nježnoga spola iztišću gorke suze, skovao je tu od svih mogućih protivština i griehova 8 punih ganutljivih slika, koje niesu nego varijacija rieči: „Čudni li su putevi providnosti“. Grof i policajni ministar ima ženu, koja je prije svoje udaje imala diete, o čem dakako grof ništa ne zna. To diete bilo izloženo, od siromašnih ljudi nadjeno i uzgojeno. Poslije dodje djevojka u Normandiju, gdje je i osliepila, nu povrati se sa drugom sirotom, pravom kćeri tih siromašnih ljudî u Pariz. Sljepica pade u šake prosjakinje, koju mora pjevanjem hranit, druga sirota bude ugrabljena od razkalašenog plemića, nu opet oslobodjena od nećaka i ministrove žene. Poslije raznih čudnovatih zaprieka i slučajeva oženi nećak spašenu sirotu, a sljepica, oslobodjena po sinu prosjakinje, sentimentalnu, hromu brusaru, bude od ministrove žene — pa i od ministra priznata kćerju, dà pri kraju tješi nas doktor, da će sljepicu moći sretno operirati. Efekta, komu su Francuzi majstori, ima puno, al puno toga ne može se vjerovat. Iza tih masnih boja proviruje oštar žalac na aristokraciju kogodj u Sue-u, samo što tu ima manje energije. Predstava bijaše dobra. Vriedno je spomenuti dvie sirote (gčne. Freudenreichovu i Sobjesku) a osobito vrstnu igru gje. Jovanovićke (prosjakinje). Izim toga prikazivahu gg. Freudenreich, Ban, Mandrović i Jovanović i gje. Ružička i Perisova posve dobro a i manjim ulogam ne ima prigovora. — Novina „Lady Glocester“ jest historička tragedija, u kojoj svakako više — premda dosta zdrava — efekta nego psiholožke istine ima. Čin je smrt englezkog kralja Ivana I. i žene mu Hedwige, kad Francuzi provališe g. 1213. pod dauphinom Ljudevitom u Englezku. Kako ne štedimo hvale, ne ćemo ni zamučat prigovora. Čini nam se, da su uloge imale drugčije razdieljene biti. Mjesto g. Jovanovića imao je karakternu ulogu Ivana prikazat g. Mandrović, mjesto gje. Ružičke ulogu Hedvige gčna. Perisova, mjesto gčne. Freudenreichove ulogu Leonore gčna. Sobjeska, mjesto g. Mandrovića ulogu Pembroka g. Freudenreich. Ne ima gdje, obširno razlagat zašto, samo to velimo, da bi takova razdjelba bila primjerenija karakteru uloge. Tim ne budi rečeno, da prvi glumci niesu radili svom revnosti riešit svoje uloge osobito g. Jovanović i gja. Ružička, koju je ovaj put upravo ogromna zadaća od sigurno 8 araka zapala bila. Ali dii minorum gentium t. j. nuzgredni glumci ne osvjetlaše si najmanje lica. Gg. Ružić, Fijan, Žagar, Stepić, Lesić a prije svega g. Simić neka imaju na pameti, da je prvim uvjetom svakoga govora otvoriti usta, drugim uvjetom da čovjek svakoj rieči daje vremena, da može ciela izići iz ustiu, ali ta gospoda doćeraše svoj „furor tragicus“ donle, da smo čuli samo neki ne jasni mrmor ko da je govor iz trbuha, a g. Simić odgriznu skoro svakoj rieči rep. Ukupna igra bijaše dosta mlitava, a šešir kardinala posve anakronističan.

Popravak crkve sv. Marka. O popravku crkve sv. Marka u Zagrebu radi se vrlo revno. Nastor krova preustrojen je prema Schmidtovoj osnovi, suvišna prigrada kašnjega vieka uklonjena je, a prikrajne crkvice kao i pokrov svetilišta preudešen je prema gotike. Krović glavnih vrata, kameno krunište i gotička okanca takodjer su svršena, te će se još ove godine privratak prema banskim dvorovom dograditi, i veliki kameni kip sv. Marka postaviti, do godine pokriti će se krov šarenim, laštenim criepom. Osnovu krova poslao je nedavno g. Schmidt, graditelj sv. Stjepana u Beču, zagrebačkoj obćini i mi imadosmo priliku diviti se sastavu toga nacrta, koj je izradjen od razborita Niemca vještaka prema uzorom — čujte — narodne ornamentike. Velika ploha glavnoga krova bit će pekrivena modrim, bielim i crvenim criepom, a na toj plohi stajat će ogromni grbovi trojedne kraljevine i grada Zagreba u heraldičkih bojah. Dolnji rub pako velikog krova bit će ukrašen šarenim criepom u prilici arabeska, kako ih vidimo na sagovih, torbah i pregačah. Manji krov svetilišta ima oseban, takodjer na narodnu sastavljen nacrt i tu su pučki motivi osobito sretno oponašani. Eto prve praktičke uporabe narodne ornamentike u umjetnosti. Crkva dobit će po tom vrlo ukusan i izvoran ures, komu bijahu temeljem djakovačke pregače. Time je opet riešena zagonetka, koju dakako naši umjetnički filistri i natražnjaci pro glasiše tlapnjom, i nadamo se, da će taj veliki krov biti dovoljni „argumentum ad honorem“, da u našem puku ima samoniklih elemenata, koji se do prave umjetnosti oplemeniti mogu

Nove knjige. Hrvatsko-njemački riečnik. Uredjuje ga Gjuro Deželić, izišo je kod L. Hartmana 22 svezčić II. diela. Od rieči „Smjereno“ do „svoja“.

Digitized by Google

— Dragoljub ili upisni koledar za javne urede, odvjetnike, kr. javne bilježnike, agente, privatne pisarne itd. sa književnim darom za običnu godinu 1877. Sastavio Gjuro Stj. Deželić, gr. viećnik. Tečaj XIV. U Zagrebu. Naklâdom L. Hartmana Tisak L. Hartmana, u četvrtini. Sadržaj: Koledar rimski, grčki i turski. Statistički pregled ureda u trojednoj kraljevini. Svećenstvo. Hrvatski vladari. Poštarski, željeznički, parobrodarski, brzojavni koledar. Kamatnica. Metrička mjera. Sajmovnik. Šematizam svih svjetskih, vojnih i duhovnih oblastih. Književni dar: Budućnost Slavena od F. B. Kořinka. Liepe umjetnosti i znanost od satnika A. Dutkovića. Iliri nisu govorili latinski. Amazonke. O nazivu župan i župnik. Zagrebačka klaonica. Naša kvočka od A. Hajdenaka. Koreniti i stari jezik Slavena. Spanjolska inkvizicija. Pokornijeva tvornica likera u Zagrebu. Upute glede izravnoga poreza od Fug. Laxa. Nebeski vojak (česka priča). Narodnę pjesme. Svašta. Ovo je svakako najbolji koledar hrvatski.

— Hrvatski uredovnik ili upisnik koledar, za urede, odvjetnike i bilježnike za g. 1877. Sastavio Gj. Deželić. Tečaj II. U Zagrebu. Nakladom L. Hartmana. 206 str. u IVtini.

— Novi zagrebački šoštar. Koledar za 1877 kod L. Hartmana.

— Žepni koledar za 1877. Kod istoga.

— Djački bilježnik koledar za 1877. Kod istoga.

— Přispěvky ka Catullovi (podatci o Katulu) zove se razprava našeg sveučilišnog professora gosp. Fr. Meiksnera, koja je izišla u filologičkih českih listovih u Pragu, te se može i dobiti u osebnih otiscih. G. Maiksner obećao nam je razpravu o staroj rimskoj lirici.

— Praktična pjevanja za mladež obćih, gradjanskih i srednjih škola s kratkom poukom u glasbi. Sastavio Todor Machulka, učitelj pjevanja na kr. vis. osječkom gimnaziju. Vlastitom nakladom. U Zlatnom Pragu 1876, Lith. tisak Em. Stary-a i družtva. 47 strana na finoj artiji. Mi smo to djelce već spomenuli, a sada, gdje pred nama stoji, ne možemo nego pohvaliti njegovu praktičnost i ukusno izdanje. U uvodu nalazimo kratku teoretičnu pouku o glasbenih znakovih, o mjerilu i kajdah. Za tim sliede praktične vježbe sa mnogo primjera. Mi preporučujemo tu knjižicu što toplije svim učionicam.

Arkeologično družtvo „Siscia“ u Sisku napreduje vrlo liepo i nastavlja energički svoj dosadanji rad. Sada se kopa na više miesta u samom Sisku i blizu njega, te je iznešeno na vidjelo više dosta zanimivih starina, medju ostalim zlatan lavić, srebren prsten sa kamenom, u kojem je urezana Viktorija, igle, opeke, srebrni i bakreni novci od Hadrijana, Marka Aurela, Faustine mladje, Klaudija drugog, Severine, žene Aurelijanove, rimski plug, posudice, žare i grobne svjetiljke. Nekoliko zlatnih novaca kupio je potajno od radnika neki židovski trgovac, te će ih valjda prodati u Beč ili Peštu, kamo je mnogo starina iz Hrvatske odnešeno. Kako su starine izkopane na gradskom zemljištu po gradskih težacih i kako je kupac morao znati, da ti cekini ne mogu biti svojina prostih težaka, bilo bi vriedno, da vriedni Siščani prizovu u pomoć sud, da u buduće ne pozvanim gostom prisjedne takova tajna špekulacija. Rimski zlatni novci s većine su riedki i skupi, a u Sisku bi ih se moglo naći, prema do sada izkopanim srebrnim i bakrenim novcem, počam od Antonina sve do vladara iz porodice Kostantina velikog. Ne ima sumnje, da će svi ti priedmeti doći u naš muzej, gdje bi im se mogla doznačiti osebna soba, kao što n. pr. etrurskim starinam, izkopanim na bolonjskom groblju u starom sveučilištnom sdanju toga grada. Revnoga tajnika družtva gosp. Dragutina Jagića, koga u tom poslu velika hvala ide, umoljavamo, da nam saobći za naš list priegled i osnovu dosadanje radnje i njezin uspjeh, da obćinstvo ima cielu sliku pred očima.

Akademičko hrvatsko družtvo u Pragu. Hrvatski slušatelji na pražkom sveučilištu, kojih priličan broj imade, ustrojili su osebno akademičko družtvo, te su pravila već podnešena českomu namjestničtvu na potvrdu. K tomu družtvu pristupilo je i mnogo mladih Bugara. Svrha družtvu bit će književna radnja i zabava. Piše nam prijatelj iz Praga, da su Hrvati moralno prisiljeni bili to učiniti, jer braća na Vltavi ne susretaju našu mladež vrlo simpatički, dovikujući im vazda: „Vy jste Srbové!“ Mi znamo te stare gusle po izkustvu, te smo već prije 14 godina Čehom dokazivali, neka se okane te fiksne ideje i neka prouče dobro članke „Od Savy“, što ih je vrli pokojnik Kořinek toli vješto napisao. Česi, pravi književnici — izim gosp. prof. Hattale, koj naš samostalni kulturni pokret i hrvatski karakter staro-dalmatinske književnosti ignoruje — znadu dobro za Hrvate, ali ima tu obično mnogo umišljenih mladih glava, koji, ne poznavajući Hrvatske, njezine književnosti, njezine poviesti, tek štogodj govore na pamet, te se svojim neznanjem nam nameću. Neka se okane toga posla. Takovom ne opravdanom pristranošću jari još većma onaj nesretni i žalostni razdor, što će ga moći izliečiti samo veća kultura, nipošto nametnička prodika.

Kazališne predstave u Vinkovcih. Srbsko pozorišno družtvo novosadsko dodje u Vinkovce te daje u tom dosta poniemčenom mjestu kazališne predstave. Mi smo o tom dobili obširno izvješće, kojeg radi ekonomije mjesta žalibože ne možemo diljem priobćiti, već vadimo iz njeg samo glavne podatke. Družtvo prikaza do sele sliedeće komade: „Žene u ustavnom životu“, „Ciganin“, od Szigligeti-a, „Djevojački zavjet“ od Fredra, „Partija piketa“, „Prkos“, „Diplomat stare škole“, „Dobri prijatelji“ od Sardou-a, „Graničari“ od Freudenreicha, „Bez ženitbe“, „Doktor Robin“, „Muž na selu“, „Gospod od Sant Tropez“ i „Boj na Kosovu“ od Subotića. Poveći dio tih komada poznat je zagrebačkomu obćinstvu i valja priznat, da je taj repertoir u obće dobar. Dopisnik naš opisuje potanje prikazanje pojedinih glumaca, te spominje osobitom hvalom poznate nam sile g. Savu Rajkovića i njegovu gospoju, zatim g. Sajevića i gju. Sajevićku. Vinkovčani već su i od prije davali dobrovoljačke predstave na hrvatskom i njemačkom jeziku. Pa čemu na njemačkom? Prepustimo to Berlinu i Frankfurtu, njim ne treba naše kulturne pomoći — a nama ne treba njemštine. Mi štujemo vrline svakoga naroda, mi visoko cienimo bezsmrtna djela njemačkih slavnih pisaca, mi ih rado gledamo — al u hrvatskom prievodu.

!! **Matica hrvatska!!** Pozivaju se svakolika gg. članovi hrvatske Matice, toli utemeljitelji koli godišnjaci, koji s pometnje morda niesu dobili Matičinih knjiga za godinu 1875., da se tajniku prof. M. Kišpatiću prijave. Knjige za ovu godinu još niesu dotiskane.

Slika kneza i kneginje crnogorske iz posljednjega broja „Vienca“ napose otisnute, može se dobiti u našem odpravničtvu komad po 40 novč.

Zabava: Piram i Thisba — Persa — Pukovnik. **Pouka:** Nakon poraza — Otok Brač. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare“** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 18. studenoga 1876.

Br. 47. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Miruj srdce....*)

Spjevao Jovan Sundečić.

Miruj srce, ne muči me muka!
Ljucke kobi gvozdena je ruka:
Kad pritiska — nema joj otiska;
Kad ukoči — prskaju ti oči;
Kad te mazi — onda je se pazi;
Kad miluje — milujuć te truje;
Kad obali — u grob te povali. —

Miruj srce! oj, ti srce moje!
Nekadašnje vrieme proteklo je:
Kad me živa razgrievala vatra,
Te sam svijet raj-staništem smatra;
Drža — da se mog života žice
Pokidati ne će vjekomice;
Vjerovao — da ne mogu ljudi
Biti kao djavolovi hudi:
Slika' sebi miline i milja
Zlatnog vieka, svakog izobilja;
Mnio — ljubav da je tvrdja stiene,
U ljubavi da ne ima miene;
I bezazlen ka' djetešce — gleda:
Čašu meda — u putieru jeda. —

Prodrle se one tmuše guste:
Isčeznule sve opsjene puste ....
Pa sad, srce, ... moje srce, hao!
Gorak posmjeh na usne mi pao ....
Što li ja sam? ... što li car vrh trona? ...
Što priroda? ... što li vasiona? ...
Ni znam, šta smo, ... otkud smo, ... ni rad šta:
Znam tek, da je sve taština tašta ....
Tajanstvenost cigla vjere prave,
Potkriepljena lučom sviesti zdrave,
Kad s prašine — do Boga na vijne:
Stopro iskra utjehe nam sijne. —

* Po želji g. pisca ostavismo fonetički pravopis. Op. Ur.

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

Umuknuše za časak svi, videć da im razgovor danas nekako sporo od ruke ide. U to se ukaza netko velik na zadnjih stubah terazije i kad svi onamo pogledaše upoznaše u sumračju otca Prokopiju.

— Božja vam pomoć, djeco! — pozdravi ih on, a oni skočiše i poljubiše ga u ruku. Kad su opet svi za stolom sjedili zače Prokopije:

— Nieste čuli, što se nova dogodilo?

— Šta za boga! — upita Nikola.

— Danas došao Blagoje Radoičić iz Nevesinja, pa pripovieda, da se je ondje narod radi turskog zuluma pobunio, pa da su naši poubijali nekoliko Turaka i uskočili u planinu! — odvrati Prokopije.

— Jao Sava — ne idi sutra u Trebinje! — zavapi Evdoksija zalomiv rukama.

— Ajde ne luduj — prihvati Nikola — gdje je Ne-

Digitized by Google

vesinje, a gdje je Trebinje — ako se i sav narod digne dok to bude, može Sava deset puta u Trebinje i natrag! — Nu ja ne mislim, da će do obće bune doći, narod bo je morao dosada uviditi, da su sve bune bezuspješne, dok nam druge vlasti jednom ne pomognu!

— To ti misliš! — povikne otac Prokopije: — Nu lahko je onomu med pse doći, koji ima pune žepove mesa, pa im dobacuje zalogaj po zalogaj, da ga ne poderu — al težko si ga onomu, koji bez ičesa med nje dodje, jer se mora ili obraniti ili sramotno poginuti od njihovih zubi! — Tako je i našoj jadnoj ubogoj raji već dozlogrdio turski zulum te ne moguć više nasmagati harača za svog krvnika, ne ostaje joj drugo, van ili poginuti ili osloboditi se nesnosnog već jarma! — Tako je i sada već do skrajnosti došlo, te ne dvojim ni malo, da će doskora buknuti ustanak po cieloj Hercegovini. Od neko bo doba čini se, ko da se sve na to sprema, a i mora jednom do toga doći, jer se ovako dulje podnositi ne da! A kad do toga dodje, onda ne ima druge van prioni svatko tko samo može, jer bi svatko naš, koji je zdrav i boju prikladan, bio najvećom kukavicom, kad bi se i dulje klanjao Turčinu i mirno gledao, gdje druga braća za slobodu domovine pogiblju!

Nikola čujuć ove rieči, uzbuni se malo te reče:

— Valaj, što se mene tiče, tako mi bog pomogao, ne bi ni ja ni časa časio latiti se oružja pod stare dane pa makar i poginuo, a uvjeren sam i o mom Savi, da bi on isto učinio, samo da je nade, da bi se tim bojem sbilja oslobodili od turskoga jarma! Nu ovako kako stvari sada stoje, malo je nade, da bi i ovaj put sva prolivena krv urodila slobodom našega naroda!

— Jao sahrani nas bože te nesreće! zavapi u to Evdoksija. — Ta niesu još ni od zadnjeg ustanka rane zacielile, pa da se opet krv potokom lije, ta izginuli bi svi od bjesnila turskoga! Ta ne pamtiš li, otče Prokopijo, da su ti dva sina u zadnjem ustanku poginula od turskog zuluma!

— Pamtim to dobro — odvrati Prokopije — pa ne bi žalio i sam poginuti — jer se naša krv nikad zalud ne lije — iz nje bo mora nići sloboda cielomu narodu! S toga me i boli, što vidim, da ste malovjernici, i da ste udobnim življenjem razmaženi! Nu nadam se u boga, da će vas, dodje li sbilja do nužde — okriepiti i ohrabriti za veliku i krvavu zadaću, koja nas doskora čeka!

— Jao da samo mogu još za vrieme izbaviti moga otca iz apsa! oglasi se sada Mane te produlji: — Luka mi je obećao, da će svog ujaka u Dubrovniku zamoliti neka sve moguće učini, da ga izbave! — Nu dosada se još ništa ne čuje, da će ga pustiti!

Čujuć Persa te rieči uzdrhta se sva te hćede nešto upitati, nu u to prihvati njen otac:

— Gotoro bi najvolio sam poći sutra u Trebinje, jer se bojim, da se ne bi Sava tamo dulje zabavio, nego što je nuždno!

— Jao najbolje bi bilo, da ne ide nijedan od vas — zavapi opet Evdoksija — jer bolje i sve blago nego li glavu izgubiti!

— Ta ne boj se, oče — povikne Sava — ta niesam ja diete, a ne idem prvi put u Trebinje — Ako su tra samo podranim, eto me prekosutra tamo, te najkašnje za četiri pet dana eto me opet natrag!

— Ako hoćete mene slušati, čujte, što vam ja velim — prihvati Prokopije — Neka ide Sava u Trebinje i neka ti donese novce, koje ćeš skoro trebati većma nego li ikada, nu neka se žuri, da se čim prije vrati, a kad se vrati, onda gledaj da sve prodaš, pa da si za ženu i kćer potražiš za vremena sigurno utočište, a nam mužkim što bog dâ i sreća junačka!

Na to im stade vatrenimi riečmi opisivati junačka djela Luke Vukalovića u zadnjem ustanku, i predočivati im blagodati zlatne slobode, koja se jedino krvavimi žrtvami steći može, te ih napokon razplamti toli silno, da su oba Mandušića i Mane Igumanić skočili i pruživ si ruke, zavjerili se svečano jedan drugomu, da će, ako do ustanka dodje, sva trojica poći u boj. A kad ih otac Prokopije u tom svečanom trenutku blagosovi, ohrabri se i Evdoksija te povikne: Bog s vami svuda bio! — a Persa uzklikne: Oh zašto niesam mužka glava!

Razgovarahu se još neko vrieme ovako, te se onda razidoše. Na razstanku reče još Nikola Mani prateć ga do stuba:

— Ne kloni duhom, Mane! — Ja ću sve moguće učiniti, da Persu za te predobijem, te se nadam, da ću ti koji dan moći reći, da je spremna poći za te!

VII.

Ranom zorom drugoga dana odputi se Sava s momkom i dviema mazgama put Trebinja, da potraži trgovca Vlatkovića i da primi od njega dužnih 300 cekina, pošto je i on i otac mu mislio, da je po Natanu spotvoreno pismo sbilja došlo od Vlatkovićeve ruke.

Istoga jutra spremala Persa svoju spavaću sobu, prostrla postelju te upalila kandilo pod bogorodičinom ikonom, kad najednom stupi u sobu njen otac Nikola osbiljna lica i sjednuv na stolicu reče:

— Čuješ, Perso, prije no što podješ na poso, imam se s tobom o važnu poslu porazgovoriti! Sjedi dakle, pa me mirno slušaj! To rekav, uze joj nježnimi nu osbiljnimi riečmi pričati, kako je ona dorasla udaji, kako bi već vrieme bilo, da joj se nadje čestit drug, kako bi oni svi sretni bili, da ju vide sretnu uz ljubljena muža, te najednom svrne na Manu Igumanića, koliko ju ljubi, da čovjeka čisto duša zaboli kad ga vidi, kako očevidno od ljubavi gine — kako bi za nju pristao drug bio, pošto je junak poštena i vitežka značaja! — te ju napokon upita:

— Sad mi reci po duši, bi li hćela drage volje poći zanj i učiniti tim po volji i roditeljem i svoj rodbini

Digitized by Google

Persa slušala je njegove rieči mirno, poniknute glave piljeć u zemlju. Nu kad joj otac izreče zadnje pitanje, poletiše joj suze na oči, sruši se pred njim na koljena i sakriv si lice u njegovo krilo zavapi:

— Oh, otče dragi, ako me iole ljubiš, a ti mi ne spominji više ime čovjeka, koj mi je razorio najljepši san moje mladosti, koji me je prevario za svu sreću mog života! Oh, sladki otče — možda si već opazio, a ako niesi, evo ti sada velim, da ljubim Luku Borkovića, junačkog našeg obranitelja i spasitelja od onog časa, kad sam ga prvi put ugledala! — Oh ljubim ga većma nego li sav ovaj sviet — većma dapače nego li svoj sobstveni život — i ovog milog junaka odagnao je na uviek — a možda i u samu smrt strovalio — najbolji mu tobož pobratim Mane jedino s toga, da me sad bez zapreke sam snubiti može! — Nu radje me ubij, otče, al me ne daj onomu, koj mi je ukopao mladu moju sreću u rani grob.

Grčevito jecanje zaustavi joj daljnji govor. Otac joj bijaše do suza ganut, te ne mogaše dugo ni rieči prosboriti. Napokon reče tronutim glasom:

— Ta nije ga Mane odagnao odavle, van je drage volje otišao, da se odavle sa svim preseli u Dubrovnik.

— Oh nije, nije, dragi otče — uzkliknu Persa pogledav u Nikolu suznim okom — nije on drage volje otišao i mene zaboravio, van ga je morao Mane nekako prevariti, možda lažju ili ružnom klevetom, — a možda ga je i u megdanu — ubio! — One bo iste noći, kad ga je odavle nestalo, sanjala sam o njem neki ružan san, te probudiv se, ne mogoh više zaspati, misleći sveudilj na njega. Bijaše nekako pred zoru, te otvorih prozor jer me je davila neka težka vrućina. Najednom se začu sa planine tužna pjesma, koja mi je presiecala dušu, pošto upoznadoh po glasu, da ju sladki moj Luka pjeva. Jutarnji povjetarac zanese tišinom po koju rieč do mene, te snebivajuć se od težke boli razabrah, da je pjesma meni jadnoj namienjena, i da se on njom sa mnom na uviek razstaje! — I kad on plačnim glasom ovako završi:

S bogom, Perso, golubice biela,
Nikad više bielit mi se ne ćeš!

osvoji me bol, te se sruših plačuć na koljena. Nu u isti par grunu puška — stresoh se — skočih i pogledah na prozor prama planini — nu ne vidjoh ništa više van dim od baruta, koj je časak lebdio nad čistinom, na kojoj su stajali — oh otče dragi, nije li moguće, da ga je Mane u isti par ubio, a on jadan pao u crni onaj ponor što zieva izpod one čistine?

— Jao Perso, ne grieši — poviknu Nikola prekri živ še nekoliko puti — ta grehota je i pomisliti samo, da bi mogao Mane ubiti svog pobratima, koj mu je život spasio! Ta Luka je živ i zdrav u Dubrovniku i sasma zadovoljan — neki dan je pisao Mani, a ovaj mi pokazao njegovo pismo.

— Žive li dakle Luka? — kliknu Persa skočiv veselo — žive i piše Mani? — oh hvala ti o bože, što su me prevarile grozne moje slutnje! — A je li u pismu i za mene šta spomenuo?

— Ni slovca — odvrati Nikola.

— Ni slovca ne spomenu za mene — za mene, koju ipak ljubi svom dušom svojom — zavapi Persa — oh bože — zašto li učini, da mu je pobratimstvo jače od ljubavi zašto li dade, da je jadan zaveden prevelikom plemenitošću razcviliv sama sebe žrtvovao mene svojemu pobratimu — mene jadnu, koja ga ljubim većma nego li bieli danak, većma nego li sunce na nebu! — Oh otče, otče, zašto li si se one nesretne nedjelje prenaglio prema njegovu otcu — zašto li pusti da jadan pogine! — Ah da ne bude onoga dana, bio bi mu otac živ i zdrav — on pako sretan uz mene, a ja jadna ne bi se sada žive glave klanjala ranomu grobu! — I opet briznu ljuto plakati i jecati, otac pako skoči naglo te proplače u sav glas: ah ne paraj mi srdce, diete, jer ne znaš, kako i mene srdce boli, što sam se dao zasliepiti od drugih, te što niesam uzprkos svemu zulumu naroda učinio junačkog Luku milim si zetom! — Oh dok sam živ, ne ću moći dosta okajati težki taj grieh, kojim sam mu nagradio vitežko njegovo djelo.

— Starac stade hodati po sobi naglimi koraci sučuć si duge brkove i gledjuć preda se mrkima očima. Najednom ustaviv se pred Persom poviknu:

— Ne gubi se, Perso — još nije sve propalo — a tebi za volju učiniti ću sve, samo da sretna budeš! — Ni ja sâm ne vjerujem pravo tomu Mani, s toga ću, čim se Sava vrati — otići sam u Dubrovnik, pa potražiti tamo Luku, da iz njegovih usti doznam, zašto se je toli naglo odavle odselio, a uvjerim li se, da te još uvieke ljubi, ko i prije — evo ti tvrde vjere i tako mi bog pomogao — dovesti ću ili njega k tebi ili tebe k njemu — da se dulje ne gubite u nesretnoj ljubavi!

— Oh hvala ti, sladki otče — zavapi Persa — objesiv mu se o vrat — oh dok sam živa, ne ću ti zaboraviti te očinske ljubavi, oh kamo sreće da ti se mogu onako zahvalnom ukazati, kako bi hćela. Nu šta će tomu reći majka i bratac Sava, koji nanj mrze, jer je rimske vjere?

— Morati će se pokoriti mojoj volji! — odreza Nikola mrka oka. — I oni su mnogo svoj nesreći krivi, nu neka se usude, prigoveriti mi još jednom, valaj će viditi, tko je goso u kući! — Ako bog dade, te ostane sve mirno, gledati ćemo, da se Luka ovamo povrati, da vas oboje blizu sebe imamo, ako li sbilja dodje do boja, eh — onda ćemo tebe i majku odpremiti u Dubrovnik, te opet natrag na bojište, a ako se i ovaj ustanak svrši nesretno po naš narod, a ja i Sava živu glavu iznesemo, morati ćemo se svejedno izseliti, te ćemo se onda nastaniti svi u Dubrovniku. — Hvala bogu, imam dosta novaca, da si mogu ondje kupiti kuću i kućište! — Nu sad hajde, diete, za tvojim poslom — al ne spomeni nikomu, o čem smo danas govorili.

*

Digitized by Google

Poljubiv otca u ruku odskakuta Persa, da i druge sobe posprema, a on ode da prigledje u dućan, gdje je Evdoksija već od rana jutra pazarila. U dućanu se cjenkao jedan Turčin za ćilibar od jantara. U to unidje katolički svećenik Don Gervazio. Bijaše još mlad čovjek liepa izrazita lica. Ugledav Turčina u dućanu uznemiri se malo, te se uze pogadjati za jednu veliku listnicu od crvene kože. Nu vidilo se na njem, da nije došao amo kupovati. Čim Ture izidje ne kupiv ćilibara namigne on Nikoli te mu prišapne:

— Gospodaru, imam ti nešto veoma važna i nagla reći ali na samu, da nas nitko živ ne čuje, jer je opasna stvar!

(Dalje sliedi).

Brzojav.

Humoristična deklamacija.

Znate l' što je brzojav?
Kako ne bi? Svako diete,
Žensko, mužko, svijet sav
Zna, da rieči naše lete
U daljinu preko žice
Krilimice, munjimice.
Na sto milja svaka miso,
Jedva da ju čovjek piso,
Već i stigne posve pravo,
Reć bi, živ ju nosi djavo.
Na sto milja će ministri,
Spasitelji svieta bistri,
Krojit sreću, mir nam snovat,
I budućnost zlatnu skovat,
Pa će biti svijet taj
Ama pravi turski raj!
Na sto milja silna burza
Javlja žicom mienu kurza,
Prodaj, kupuj, malo šaraj,
Drži, laži, malo varaj,
Za tren eto kesa puna,
U njoj šaka milijuna,
Ili — tko zna slučaj svak! —
U toj kesi, jao! mrak.
Za čas žicom novinari,
— Djavolovi kumi stari —
Mogu tisuć glava rubit —
Ali onaj, tko ih plaća
— Blagi Turci, nježna braća —
Ne smje niti kaplje gubit.
Muktar paša, silan div,
Izje trenom Crnogorce
Kao vrebce, kao škvorce,
Baš nijedan osta živ.
Žicom možeš za pol dana
Dahnut preko oceana
Svome zlatu: Ja te ljubim,
Budi moja, ja te snubim,
Amor štiti bog nas slavni,
Primi cjelov brzojavni!"
Vi velite: A šta pita,
Kada dobro sve to znamo?
Dobro. Al vas pitam samo:
Je l' vam znana tajna i ta,
Koji mudrac ljudske krvi
Brzojav nam smisli prvi.
„Znanost nova!" knjige kažu
Znanost odkri moć munjine,
Koja leti u daljine.
Znanost? Mudre knjige lažu.
Ne smisli ga fizik, kemik,
Ni filozov, akademik,
Niti doktor svega prava,
Niti viek, što teče sada.
Koga dakle ide slava?
Tko ga smisli? Po čem? Kada?
Bi l' vam reko? Neka bude!
Odkad stoji sviet taj ubav,
Odkad sviet taj nosi ljude
Brzojavlja ljudem — ljubav.
K tomu treba — nota bene —
I mužkarca, treba žene.
Pa dokazat s tog se nadam,
Da u vrtu veće rajnu
Brzojava znahu tajnu
Majka Eva, otac Adam.
Smijete l' se? Sve polako!
Sitno mlado srdce ono,
Brzojava glasno zvono,
Bije slabo, bije jako;
Časak stane, časak plane
Od munjine ne nadane
Kao hitra, brza čigra,
Ko djavolak igra, igra:
Bože prosti kuc, kuc, kuca,
Mal da žica ne popuca.
Ljutite l' se za to na me?
Kušajte si srdce same!
Kuc, kuc! Kuc, kuc! Je l' te da je?
Gle, što rekoh, istina je:
Sitno mlado srdce ono
Brzojavno vam je zvono.
Ona iskra zvjezdojasna,
Što iz oka vama krasna
Jednim trenom u sviet mune
Javno ili potajice

Digitized by Google

Izpod svilne trepavice,
U sviet mune, hitro sune,
Bljesne, lebdi, dirne, žeže,
K viernom srdcu srdce veže,
Iskra crna, modra oka,
Viest srdašca iz duboka,
To je prava — a ne ina —
Brzojavna munjevina.
Ljutite l' se zato na me
U zrcalo glete same!
Sjevne l'? Bljesne l'? Je l' te, da je?
Gle što rekoh istina je:
Bljesak divni oka slavna
Iskra vam je brzojavna.
Oni živi uzdisaji,
Što ih duša vaša taji
Na kojoj u misli vinu
A za dragim u daljinu
Preko dola, preko gora,
Preko jaza, preko mora,
I po danu i po noći
I u vrevi, u samoći,
Smieškom vedrim, suzom tajnom,
Tihom tugom, srećom trajnom,
Oni živi uzdisaji.
Što ih vaša duša taji,
Nisu l' žice nerazkidne,
Gdje ljubeće duše stidne
Potajice dopisuju,
Svome srdcu sreću snuju?
Ljutite l' se za to na me?
Šapnite si sada same!
Ah! — Ah! je l' te? pravo da je?
Gle, što rekoh istina je:
Uzdisaji su vam žice,
Brzojavne krilatice
Istina je, istina je:
Žarka ljubav puna slavlja,
Od kad zemlja stvorena je
Drage viesti brzojavlja,
Ljubav poput iskre plane
Djevojci iz zviezdna oka,
Odziv srdca iz duboka,
Pa se vine u daljine,
Gdje ju nježno srdce prima.
Iz nje tek vam nauk sine
Da na svietu raja ima.
Ljubav siže svako doba
Sve do neba preko groba.
Sada znate, to se nadam,
Da u vrtu veće rajnu
Brzojava znahu tajnu
Majka Eva, otac Adam.
Al se sgodi — ne znam kada,
Da je nekog profesora
Univerzitetskog sbora
Ljubav takla iznenada.
Kako se je on zabavljo,
Svome zlatu brzojavljo,
Stao silno reflektirat
Tajnu silu tu studirat
Uze nešta kiseline
Nek mu dade žar munjine,
Uze gvoždja tanke konce,
Malen čekić, sitno zvonce,
Sabi tako cieli stroj,
Viknu: Eto izum moj!
Ali mi to dobro znamo:
Brzojav je ukro samo.
Bože dragi! Kako mogoh
Vama brbljat toli mnogo?
Koja ludost li me spopa,
Vas da učim brzojavu,
Djak školnika, ruka glavu,
Vas da učim? Zvonar popa,
Vas oj mile gospodjice,
Brzojavne doktorice,
Smijte mi se, rugajte se,
Da se nebo, zemlja trese,
Recite mi u brk samo:
Idi, mi to davno znamo!
Nu prem stojim tu ko šipak,
Nešta ću vas molit ipak.
Liepe crnke, mile plavke
Smilujte se spolu jakom!
Šaljite nam brzojavke
Sve po jednu mladcu svakom;
Ali nikad ko ministar,
Diplomatski koj no maže,
Već vaš pogled liep i bistar
Nek nam „Ja te ljubim“ kaže. — —
Ali nikad ko na burzi,
Gdjeno skoče, padnu kurzi,
Vaša ljubav a bez miene
Nek je vazda zlatne ciene. — —
Nikad poput novinara,
Koj za novac sviet taj vara.
Što l' je bilo, što l' se sbude,
Iskreno nek srdce bude.
Liepe crnke, plavke naše.
Nebudte nam Muktar paše — —
Čuvajte se, nismo škvorci,
Bit ćmo, bome, — Crnogorci.
Šaljite nam brza lieta
U sviet divnu munjevinu
Prva viest vam budi sveta:
Ljubi, vojno, domovinu!

A. Š.

Digitized by Google

Pukovnik.

Pripoviedka od Iv. Turgenjeva. Pohrvatio Pet. Marković.

(Dalje.)

VII.

Pokušah povesti razgovor s pukovnikom ... nu Narkis bje pravo rekao: siromašni starac odista slabo već pojimaše. Priupita za moju obitelj, te pošto mu je trebalo u dva puta imenovati, zamisli se te u neke nekavice progovori:

— „Mislim, imadjasmo ovdje sudca, koj se tako zvaše — Ugorče, imadijasmo li takova sudca? — je li?

— Dà, dà, dragi gospodine Vasiliju Tomiću, vaša blagorodnosti, — odvrati Ugorak, koj inače s njim postupaše kao s djetetom. — Zaista bijaše ovdje takov sudac. Dederte mi svoju udicu, po svoj prilici je crvić već pojeden. ... Dà! — tako i je.

— Nieste li bili poznati s obitelju Lomovljevom? — zapita me pukovnik na jedan pnt i očevidnim naporom.

— Koja obitelj?

— Lomovljeva! Teodor Ivanić, Evstignej Ivanić, Aleksej Ivanić, Židov, Teodulija Ivanovna, razbojnica i onda još ...

Pukovnik zamuknu, te se pokunji.

— Ta je čeljad bila gospodinu najpreča, — prišapnu mi Narkis prignuv se k meni — po njih, poimence po Alekseju Ivaniću, koga je nazvao Židovom, te po njegovoj sestri, Agrafeni Ivanovnoj, izgubio je cio svoj imetak.

— Šta ti tu govoriš o Agrafeni Ivanovnoj! — viknu iznebušice pukovnik, a glava mu se podiže, biele mu se obrve skupiše .... Pazi me se ... Pa ka kakva je to Agrafena? Agripina Ivanovna — tako joj je bilo ime.

— No dobro, dobro, dragi gospodine, — umiri ga Ugorak.

— Ne znaš li, što je pjesnik Melonov o njoj spjevao? — nastavi starac dospievajuć u nepoznat mi pathos. — Niesu gorele Hymenove svieće, — poče provlačeći kroz nos sve samoglase te izgovarajuć slovke „en“ i „an“ poput istoglasnih francuzkih dočetaka — i dosta čudnovato glašahu ove rieči iz njegovih usta; — niti njegove zublje ...

— Nije tako, već:

Nit prolaznosti tašti kumir,
Nit amaranth, a niti porphyr
Tek jedno godi njojzi ...

— To je o nas rečeno — ču li!

Tek jedno godi njojzi viekom,
Tol živom milka slašću nekom:
To zamjenit u krvci jeste žar.

— A ti veliš Agrafena?

Narkis se se osmjehnu, na pole prezirce, na pole nehajice.

— Ah; čudače ti, — prošapnu.

Nu pukovnik se već bijaše opet zanio, udica mu se omače iz ruku, te pade u vodu.

VIII.

— Promotrim li točnije, naše udice bome zlo, reče zvonar, ribe ne će više da zagrizaju. A i već se je preveć otoplilo, pa i moga je gospodina spopala melancholija. Ajdemo kući, bit će bolje. — Izvuče oprezno iz špaga nekaku bočicu od lima, izvadi drveni čep, naspe si na prste burmuta, te ih jednim kretajem provuše kraj obiju nosnica ... — to ti je burmut, — prostenje dolazeć k sebi, — taj prodire kao jad! Sad, dragi Vasiliju Tomiću, izvolite ustati, doba je! — ...

Pukovnik ustade s klupe.

— Stanujete li daleko odavde? — upitah Ugorka.

— Nije daleko — jedva vrstu.

— Dozvolite mi sprovesti vas — obrnuh se k pukovniku — ne htjede mi ga se toli brzo ostaviti.

On me pogleda — te pošto se nasmjehnu onim osebitim, tobož važnim, udvornim, mrva usiljenim smieškom, koj ne znam, je li i druge, nu mene svedjer sjeća na prah, francuzke kapute i spljoštena puceta, riečju na osamnaesto stoljeće — reče uz starinsko prekidanje da će mu ... biti vrlo ... ugodno ... te se tada iznovice sleže sam u se. Kavalir iz dobe Katarinine pokaza se za časak u njem — te ga opet tad nestade.

Narkis se djene u čudo s moga nauma, nu ja ne hajah za nepovoljno klamitanje njegove kape te odoh s pukovnikom, kojega podupiraše Ugorak, iz vrta Starac se kretaše prilično hitro, kao na štulah.

IX.

Idjasmo jedva ugaženom stazom preko travnate doline, posred brezička.

Sunce pripicaše, vuge kričahu u zelenoj česti, hariši čavrljahu tik do staze, modri leptiri lietahu jatomice ponad bielim i crvenim cviećem nizke djeteline — pčele se skrivahu kao pospane, te zujahu lieno po nepomičnoj travi. Ugorak se trgnu, činjaše se, kao da je oživio životom; lecao se je od Narkisa — tà živio mu je na očima — ja sam mu pak bio stranim, istom nadošlim — sa mnom se u brzo sprijatelji .... „Jest“, poče. — naš je gospodin svakako vikao postu! ali kraj svega toga od jednoga se okuna niko ne nasiti. Možda ćete vi, blagorodni gospodine, htjeti štogod žrtvovati? Tuj u krčmi, šumici odmah na uglu ima sasma izvrstnih žemalja. I ja, koj iznemažem pod bremenom svojih grieha, rado bih, da vaša milost dozvoli, grcnuo čašicu rakije u vaše zdravlje, vaš dug život i sreću! — Dadoh mu četvrt rublja, te jedva imadoh kad izmaći ruku, koju

Digitized by Google

htjede poljubiti. Bijaše doznao, da sam strastan lovac, pa mi pripovidje, kako ima prijatelja, častnika, u koga je švedska mindindenska puška, s mjedenom cievi — top da joj nije ni sluga — kad pukneš, onesviestiš se; da ju je dobio od Francuza — i psa — pravcato čudo prirode! da je i on svedjer bio veliki ljubitelj lova, pa da mu ga je župnik dozvolio — sam da je s njim jarebice lovio — nu prvi župnik, taj da je bio tyran, da nije toga htio trpjeti, — što se pako tiče Narkisa Semenića, — reče pjevajućim glasom, — to sam ja doduše po njegovu čeljade bez svake ciene za ovaj sviet, ali ja ću si dozvoliti, pa ću primietiti, kako on pusti, da mu obrve rastu ko sovi, pa zato misli, da je svu mudrost žlicom pokusao. Medju to prispjesmo do krčme — stare trošne kolibe bez vrta s prieda i bez zadka sgrade; izmršavio pas ležaše u jami pred prozorom, izpred njega čeprkaše pietao po prašini.

Ugorak posadi pukovnika na klupu, što je bila do vrata, te se u tren oka po tom izgubi u kolibi. Dok je on kupovao žemlje, te si kvasio grlo čašicom rakije, niesam ja smetnuo oka s pukovnika, koj mi se, bog sam zna zašto, pričinjavaše zagonetkom. — U životu ovoga čovjeka, — pomislih, — pripetilo se je sasma očevidno nešto izvanredna! — Ali on me, kako se je činilo, nije ni opažao, sjedio je pognut na klupi i igrao se s nekoliko karanfila, štono si ih je bio odkinuo u vrtu moga prijatelja. U jedvine jade ukaza se Ugorak sa svežnjićem žemalja u ruci, bio je sav crven i silno se je znojio, lice mu izrazivaše radostno čudo, kao da je nà u taj mah vidio što god ugodna i nenadana, ponudi zatim pukovniku žemlje, a ovaj ih ne okusi; podjosmo dalje.

X.

Ponapiv se rakije bijaše Ugorak, ko što se veli, mrva ugrijan, stade tješiti pukovnika, koji je kao na stubah amo tamo teturajuć svedj tamo hitio. — Zašto ste, dragi gospodine, toliko tužan, zašto oboriste glavu? Dopustite li, pjevat ću vam pjesmicu — godit će vam i te kako. — Vjerujte mi, — tako će onda meni, — naš se gospodin zna razkokodakati sve u šestnaest! Jučer vam ja vidim ženskinju, gdje stoji na splati, te izpire rublje — bila je vrlo krupna ženskinja — a on vam stao za nju, te joj se nadro iza ledja smijati! boga mi! dopustite, u taj mah će te vidjeti; znate li pjesmu o zecu? Ta ne gledjite tako u me. jerbo sam toli neznatan vidjet — imamo ovdje u našem gradu ciganku — strahovita nagrda — ele kad zapjeva: „Lezi ded pa umri!“ Raztvori široko mokre si, crvene ustnice, te prionu pjevati nagibajuć postrance glavu, sklapajuć oči i čupajuć si bradu:

U grmu leži mali zec —
Al dodju lovci! kec, kec, kec!
Ni dihat ne ima zeče kad,
Tek sluša misleć: bogme sad
Ja smrti bit ću plienom!

Oj dobri lovče, reci, što
Učinit sam ti zloga znô?
Doduše jesam zelja dost
Požvako, premda ne zvan gost,
Al ne u vašem vrtu!

Najednoč skoči zečić naš!
U šumu bježi brzo baš —
Odzada, dobri lovče oj,
Ded gledji sada repić moj —
U vaših niesam šakah!

Ugorak više nije pjevao, već kričao:

A lovci traže cio dan
To mudro zeče utaman —
I sborit stade o tom svak,
Te razljute se, svade čak:
Ta ko bi nam ga naslo
To j' škiljanovo maslo.

Prva dva stiha svake kitice pjevao bi Ugorak oduljenim glasom, druga tri opet jako brzo, pri čem bi vrlo kićeno skakao i nogama se razbacivao.

Iza svake bi kitice poskočio u vis, te bi se lupio petami odzada po butovih. Kad je kriknuo, što ga je grlo nosilo: „To j' škiljanovo maslo“, prekobaci se. Kako se je nadao, tako je i bilo, pukovnik udari na jednoč u sitan, plačljiv smieh, i to tako, da nije mogao, da ide dalje, već se za časak spusti, te uze nemoćnima rukama udarati lagacko po koljenih si. Baš sam mu u taj čas promotrio crveno ko krv, na bolest izkrivljeno lice — bijaše mi ga ne obično žao. Osokoljen uspjehom prionu Ugorak plesati kozački ples tolikom revnošću, da je do skora zarovao nosom u zemlju .... Pukovnik se iznebuške prestane smijati, te pobavrlja dalje.

XI.

Popodjosmo opet kakav četvrt vrste. Dolini na rubu pokaza se malo selo, malo na strani zagledao si kućicu sa slamnatim, na pole od vjetra raznesenim krovom i jednim jedincatim dimnjakom, u jednoj od dviju odaja te kuće stanovaše pukovnik. Posjednica dobra, državna savjetnica Lomovljevka, stalna stanovnica, petrogradska, bijaše odstupila — kako tek kašnje saznadoh — to mjestance pukovniku. Naloži, da mu se izplaćuje mjesečna doslužbina, te mu dade za služkinju nekaku nedotupavicu, što no je obitavala u selu, koja je doduše jako težko razumievala ljudski govor, nu po mnienju savjetničinu znala i pod pomesti i juhu skuhati. Na kućnom pragu okrenu se pukovnik opet k meni, sa svojim smieškom iz Katarinine dobe: — Budite dobri pa unidite u moje dvore. — Uljegosmo u tu sobu. Sve je bilo u njoj vrlo prljavo i ubogo, toli prljavo i ubogo, da pukovnik, koj po svoj prilici pogadjaše iz moga lica dojam, kojim me se bje dojmio njegov stan, skrenu rameni, žmirucnu očima, te reče: — se .. ne .. pa .. veil .. de .. perdri .. — Što da li je htio tim reći, ostaće mi tamno ... — kad mu progovorih francuzki,

Digitized by Google

ne dobih nikakova odgovora na tom jeziku. Dva priedmeta u njegovu stanu svratiše umah moju pozornost na se, prvo veliki krst Sv. Gjurgja za častnike, u crnom okviru, pod staklom i starinskom rukom pisani napis: — Dobio od pukovnika Černigovske Derfeldske pukovine, Vasilij Guskof, za juriš na Prag g. 1784., — a drugo uljenimi mastili slikano poprsje liepe, crnooke ženskinje dugoljasta, crnkasta lica, u vis počešljane i naprašene kose, sa bênovi *) na sljepočicah i na obradku u kratkoj izrezanoj haljini, s modrom ošvom, skrojena u kroju osamdesete godine. Portrait bijaše zlo naslikan, ali jamačno pogodjen. Nije gledao u motrioca, nego se je odklanjao oda nj — a nije se ni smiešio; savinut tanak nos, pravilne, tanke usne, malone upravna crta gustih, stisnutih obrva bijaše dokaz gospodljiva, oholo, lako uzkipljiva značaja. Niesi se trebao osobito napinjati pa da pojmiš, kako li je negdje to lice moglo iznenada uzplamtjeti sad u žestini strasti, sad u srdjbi. Izpod portraita, na malom stalku, stajaše na pole uvenula kitica jednostavna poljskoga cvieća u omašnoj čaši. Pukovnik pridje k stalku, obnovi kiticu, dočim vrgnu u čašu karanfile, što no ih bje ubrao; okrenuv se k meni, te pokazav rukom na portrait, reče: Agripina Ivanovna Teleginka, rodjena Lomovljeva. — Sjetih se rieči Narkisovih, te uzeh podvostručenom pozornosti promatrati izrazito, ne dobroćudno lice ženskinje, po kojoj se pukovnik bješe mjentovao cieloga svoga imetka.

— I vi ste, kako vidim, gospodine pukovniče, jurišali na Prag, — počeh ja pokazujuć na krst sv. Gjurgja — te vam je i sreća poslužila, dostati se toga, u ono vrieme, a imenito u ondašnje i onakovo toli riedke priznanice? Vi ste upametili dakle Suvarova? — Aleksandra Vasiljevića? — odgovori pukovnik iza kratke šutnje, te kao da bi si htio posakupit misli, — Da, dakako, bio je malen starac, ali kraj toga toli okretan — stojiš tu, a on je sad ovdje sad ondje. Pukovnik se nasmija. — U Varšavu je ujahao na kozačkom konju; urešen je briljanti uzduž i poprieko, pa veli Poljakom: Ne imam dobnjaka, ne imam dobnjaka! A oni viči: vivat! vivat! Čudni svati! Hej, Ugorče! — pridometnu povišenim glasom (veseljak zvonar ne bje s nami unišao) — gdje su žemlje? Popitaj de i Grunku, ne možemo li dobiti kvasa?

Taki, dragi gospodine, taki, — odvrati Ugorak. Pruži pukovniku žemlje, te izašav iz kućice nadje razkuštrani, u dronjke zamotani stvor — po svoj prilici nodotupavicu Grunku — te zaiska od nje, u koliko mogoh razabrati kroz zaprašeni oblok, kvasa, jer nekoliko puta prinese ruku, koju bje uobličio poput lievka, k ustima, a drugom pokaza na nas.

XII.

Pokušah iznovice zametnuti razgovor s pukovnikom nu on bijaše očevidno utrudjen, sjede stenjuć na klupu te skinu podveze, pokle bje zajecao — ah! moje kosti, moje kosti! — Djenuh se u veliko čudo, kako može mužka glava nositi podveze a izmetnuh iz glave, da je u prijašnje vrieme bio posvuda takov običaj. Pukovnik zievaše neprestance, ne skrivajuć toga te ne prestade pogledati utrudjenima očima na me, tako mala djeca zievaju. Kukavni pukovnik ni ne razumievaše, kako se činjaše, mojih pitanja — pa on je bio pri jurišu na Prag?! On — s golom sabljom, u dimu od praha puščanoga, u prašini, na čelu suvarovljevim vojnikom a nad njegovom glavom prostrieljena zastava, okrutno osakaćena mrtva tjelesa pod njegovim nogama? .... On, on?! Ne bijaše li to čudnovato? Nu meni se činjaše, kao da se je u životu pukovnikovu još čudnovatijih dogodjaja dogodilo! Ugorak donese kvas u željeznu kondieru — pukovnik se sladko napi — ruke mu drktahu, pa mu Ugorak pridrža kondier. Starac si obrisa sdušno obadvjema rukama krezuba usta, te se zagleda opet u me mlješćući usnama i grizkajuć ih. Dokučih, šta hoće, naklonih se te izadjoh. — Sad će spavati, primieti Ugorak izilazeć sa mnom iz sobe, — danas je vrlo umoran — već za rana jutra bio je otišao na grob.

— Na čiji grob!

— Na grob Agrafene Ivanovne, da joj se pokloni; ona je ovdje na našem groblju zakopana — bit će sigurno preko svojih pet vrsta odovud. Vasilij Tomić ide tamo pravilno dva puta svakoga tjedna. On ju je sahranio a i spomenik joj dao metnuti sve o svom trošku.

— A kad je umrla?

— Tomu može bit već preko kakovih dvadeset godina.

— Je li mu bila možda prijateljicom?

— Ta sav je život s njom proživio. Ja dakako niesam poznavao te gospodje — nu vele, da se je medju njimi sbivalo .... haj, haj! Milostivi gospodine, — nadoveza brže bolje, kad vidje, da sam se odkrenuo, — ne će li vas srdce ponukati, da mi u drugotač štogodj darujete na čašu vodke? Vrieme je, da idem u svoju pojatu, pa da se podvučem pod konjske pokrovce.

Ne htjedoh dalje Ugorka izpitivati, dadoh mu dvadeset kopeka, te odoh kući.

(Konac sliedi.)

* Ben = das Schönpflästerchen = la monche. (Šulek.)

Digitized by Google

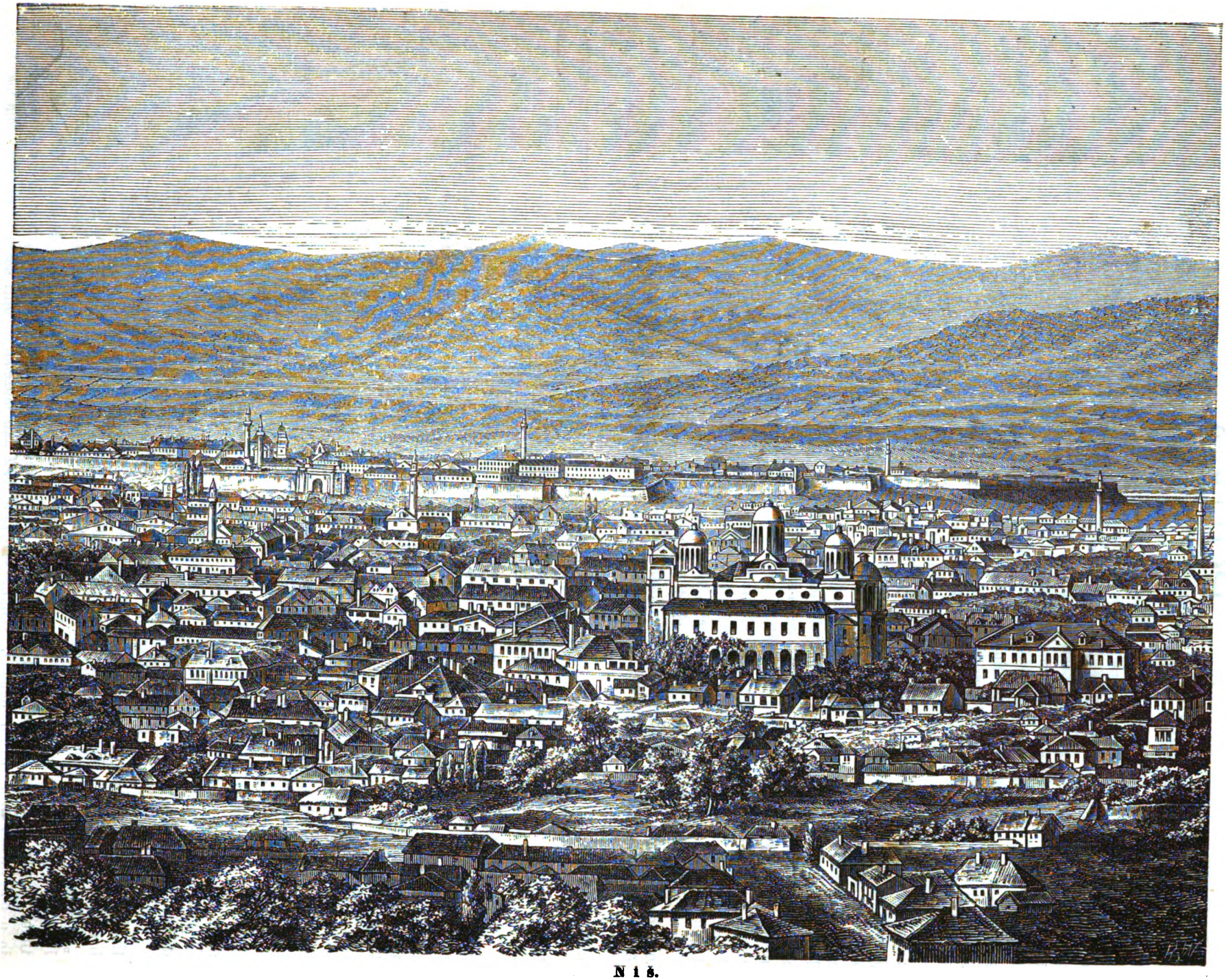

N 18.

Digitized by Google

POUKA.

Medicina u starih Egipćana.

Pohrvatio A. K.

U Egipćana, kojih kulturni početci sižu u ono doba, o kojoj mi tek mutno naslućujemo, započela je i razvijala se medicina već od davnine. Zastupao je tu znanost svećenički stališ. Dvojim načinom nastojao ja on izliečiti bolest: bud formom čisto mističnom, pitajuć bogove za savjet, tumačeć sne i zaklinjući duhove, o kojih su mislili, da stanuju u bolestnom tielu; bud da je po propisih hermetičke znanosti pravilno bolest liečio.

Od 36 knjiga svećenićkoga nauka ili hermetičke znanosti, šest ih se je skroz bavilo bolestmi i ljekarijami. Ove se knjige izgubiše, nije li ih možda iznovice na vidik iznio papyrus Eberov. Nu rekli bismo, da nam ovaj ipak odviše nepodpuno slika anatomiju i patologiju. Bog Hermes, kako priča veli, bijaše početnikom svih znanosti, dakle i medicine. A svoje lječničko znanje uklesa na kamenite stupove (stele), s kojih su se ovakovi napisi crtali na papyrus, koje je opet služilo svećenikom temeljem medicine. Koli su se strogo držali nauke hermetičke medicine, dokazuju nam rieči Diodorove, koj veli, da su liečnici morali strogo slieditи nazore onakove metode, koju su dugim vremenom najbolji liečnici izkusili i po tom sastavili. To je pako i olahkoćivalo odgovornost liečnika, jer samo ako se je ovaj držao svetih kodeksa, ma se i bolestnik ne spasio, liečnik je bio posve nekriv. U protivnom slučaju, ako je liečio koj liečnik po svojoj volji i svojoj razsudbi, kaznili bi ga smrću.

Pozniji grčki liečnici smatrahu hermetičku znanost medicine veoma djetinskom, Galen pače veli izrično, da je jako budalasta. Nu da se uzmogne ocieniti egipatska medicina, to mnogo vriedi takova hermetička znanost, tim više, što se je raztumačio jedan papyrusov smotak, koga je njemački učenjak Eber ponajprije u kratkom izvadku priobćio, a u najnovije doba u podpunom prievodu. Taj papyrus, kako misli Eber, sadržaje izgubljenu hermetičku medicinu. Može li ovo naslućivanje dobro biti ili ne, neka prosudi vještačka kritika. Mi moramo samo govoriti o znanstvenom i kulturnom interesu i prema tomu priobćiti autentični sadržaj, po kom možemo opisati bolesti i način liečenja u drevno doba i po kom si možemo predstaviti kako se je u Egiptu medicina razvijala po prilici prije 3500 godina.

Papyrus Eberov sastoji od 110 strana, pisanih na liepih i dobro sačuvanih smotcih, te se dieli na mnogobrojne odjele i poglavja. Papyrus se počima ovako: „poglavje, kako se priredjuju ljekarije za sve dielove ljudskoga tiela“ — pa sadržaje rečenice, što ih je umetnuo „vladar svemira“, da se njimi odklone boli, što ih u bolestnicih prouzrokuju demoni. Nadalje sadržaje ovo poglavje smjesu magičnih i mističnih pravila, a zatim zaklinjanja bogova, primjerice: „o, da me izlieči Isis, ko što je izliečila Hora od svih jada“. Onda se navadjaju izreke, koje valja govoriti, kada se pripravljaju ljekovi.

Drugi dio navadja, kako se piju ljekarije ujedno opet s izrekami, koje se govore, kada bolestnik liek pije. Jedna primjerice glasi: „mogući su liečnici u ljekovih po njih se lieči, po njih se okrepljuje srdce i tielo“ — svršuje s naputkom: „to se ima izgovoriti po pravilu jedanput, kad se uzima liek“.

Kada se je dakle upotriebio liek, morao se popratiti ovakovim govorom svetih izreka i ovim izrekam upravo pripisivao se je uspjeh lieka. Liečnik, podavajući bolestniku liek, morao je dakako ovakove formule deklamovati, kako nam to svjedoči drugi hieroglifski ostanak, poznat imenom berlinskog medicinskog papyrusa, u kojem jedna takova izreka po Chabasu glasi: „Ustani se podpunce čitav i zdrav za vazda, neka uminu sve bolesti, što se u tebi kriju, tvoje oko otvorio Ptah (bog), a tvoja usta Sokalis.“ — Eberov nam papyrus navadja poslije poglavja, kako se piju ljekovi, poglavje o raznih bolestih i medikamentih, koji se uztukom proti njim uzimlju — i to poglavje scieni Eber najzanimivijim dielom cieloga toga djela. — Premda ne možemo na tanko izcrpsti taj papyrus, koj je dosta obsežan, to ćemo ipak po poznatih izvještajih i izvadcih navesti toliko, da se vidi, kako je medicinska patologia drevnim Egipćanom ne samo poznata bila, nego kako su i pojedina područja za onda dosta valjano obreli. — Opisi bolesti izpremješani su s opisom mnogobrojnih ljekarija, koje su opet veoma nesustavno poredane i šareno sastavljene. Iza lieka za želudac, eto lieka od glavobolje i srdobolje, od groznice i trganja. Najviše pako obazirahu se Egipćani na endemičke bolesti, kojim se pribrajaju boli očiju i boli na koži. Najglavnije jest, što se spominje o bolesti očiju, što napunjuje čitavih devet strana papyrusa Eberova, a sadržaj opisa može podati i modernoj oftalmologiji dosta interesantnih podataka. Te očne bolesti bijahu upravo svagdanja muka starim Egipćanom u čitavoj zemlji, a po svoj prilici poliegahu te bolesti od finoga pustarskoga pieska i od tropičke vrućine. Pa i dan danas veoma su česte ljute bolesti na spojkah (Bindehaut) oka, kojimi se u današnjoj znanosti označuje poznati sluzotok (Blennorrhoe). — Stari Egipćani imali su dakle dosta sgode što točnije proučiti očne bolesti u svojoj domovini, pa su s toga u starom vieku bili na veliku glasu, čuvenimi liečnici očijû. — Perzijski kraljevi, koji se inače podpunoma pouzdavahu u grčke liečnike, kada bi ih oči zaboljele, poručivali bi egipatskim liečnikom, nek ih izvole posietiti. — Pa ako možemo usvojiti naslućivanja pojedinih učenjaka,

Digitized by Google

to se čini, da su u Egiptu i (prierez mrene) poznavali. Eber medju raznimi vrstmi očnih bolesti i ljekovi za te bolesti spominje takodjer: maglu u očijuh, upalu očiju i t. d. Glede bolesti na koži, u Eberovu papyrusu imade pojedinih nepodpunih podataka, koji samo spominju pojedine ljekove od gnjide, ćelavosti, padanja kose. O pravih ljekovih egipatskih možemo tek naslućivati. Isokrat misli, da su veoma jednostavni, te da se mogu uživati kao hrana, a čovjek nije u pogibelji života, ako ih uzimlje. Nu da su baš toli indiferentni ti medikamenti, ne bismo uztvrdili, ako sliedimo podatke papyrusa i to s toga, jer su se timi medikamenti razumievali i ljekovi za probavu i čišćenje, koji su u egipatskoj medicini vele važni bili. Ne bismo, velim uztvrdili, osim, ako niesu grčkim mudracem isto tako nepogibeljne ljekarije za čišćenje kao i tvarivo hrane, jerbo sve, što se na papyrusu navadja o medikamentih, uzko je spojeno s udesom glavnoga crieva. U medicinskom berlinskom papyrusu nadjosmo primjerice medj različitimi smjesami ljekova ovu smjesu od kamenca naime: vino, hrdju od tuča, morsku sol na jednake dielove upotriebljenu za kristir. — Na drugom mjestu nadjosmo opet upravo odurne smjese bud za nutarnje, bud za vanjske bolesti — primjerice odpadke životinjske, mokraću čovječju, žuč teleću, guštera i t. d. *)

U papyrusu Eberovu spominje se smjesa aromatičkih tvari zvana Kyphi, kojom se kâdi u hramovih i kada se žrtvuje, ali se zajedno njom i lieči.

Plutarch opisuje jednu ovakovu smjesu, koja, pije li se, „nutrinu čisti, a trbušninu omekšava.“ — Drugi „kyphi-recepti,“ što ih spominje Eberov papyrus, rekli bismo, da bijahu parfimerije, da se ugodnim mirisom napune sobe i odielo. Druge su opet uzimali poput pilula za usta, kojimi se je osvježivao dah.

U obće, čini se, da je zdravlje u Egipćana dosta povoljno bilo, pa i govornik Jokrat iztiče, da su Egipćani osobito dugo živjeli. Ne može se izvjestno reći, je li je tomu prijalo podnebje ili umjeren život Egipćana. Svakako su prezirali neumjerenost u jelu i pilu, a papyrus Prysse (zovu ga tako po svom našastniku u Thebah god. 1847.) ima cielu povorku pravilâ, koje možemo ujedno smatrati za propise o zdravlju. Pr.: neumjerenost jest trh.“ Jadnik je, koji robuje svomu trbuhu, ili tko svoj viek trati tromim uživanjem: debeloća gospoduje na njegovu dvoru.“ i t. d. —

Aetiologičkim momentom pripisivahu postanak pojedinih bolesti, pa su ih zato tražili u probavnom kanalu; a čini se, da su fizičke boli po njihovu mienju nastajale užitkom stanovitih jelâ. Da su marili za red u užitku (Diätetik), imalo je svoju hygiensku korist, nu jasno je samo po sebi, da se tim ipak nije mogao zapriečiti postanak bolesti. Osobito svećenici jeli i pili su umjereno te su se držali najvećom strogosti nekih stalnih pravila. Plutarch veli o njih: da se svećenici ne čuvaju samo sočiva, zatim janjetine i svinjetine, već i za svojih religioznih čišćenja niti hrane ne sole, da im ne uzplamti požuda za jelom i pilom. Dà, oni u brizi radi zdravlja upravo prećerivahu, probavni kanal bijaše im kamen smutnje, leglo svega zla, nevolje i grieha, te su ga često do zla boga mučili. Tako običavahu u svoj zemlji svakì mjesec jedanput puna tri dana trapiti svoje tielo, čisteć ga, te upotrebljujuć ljekove, zatim postom i kristirom. Nu, ako su se već zdravi, radi samoga straha, da ne obole, toliko mučili raznimi čistili i ljekarijami, kud i kamo gore se je onda moralo postupati s bolestnici! Uzvjerujemo li Aristotelu, to je za bolestnike pogodnije bilo nego li za zdrave, jer je zakon zabranjivao egipatskim liečnikom u većih bolestih umah liečiti bolestnika, kad je obolio; tek četvrtoga dana iza nastale bolesti, pošto je dobro razsudio i promozgao liečnik, mogao se je latiti široke volje kristira i raznih ljekova za bacanje i čišćenje. — Po takovih nazorih sudimo, da se je tuj spojio surov empirizam s djelomičnim nihilizmom; pa buduć da imade vjerojatnih podatakâ, da se je i krv pušćala, to bismo mogli uztvrditi, da bolestnici pradavnoga faraonskoga kraljestva ipak niesu veće nevolje trpjeli nego li oni bjednici, koji su podlegli nauci dvajuh u našem stoljeću živućih korifeja Rassori-a i Broussais-a, tih junačina contrastimulacije i pušćanja krvi. — Svakako bi liečnik u Molierovu „malade imaginaire“ sa svojim „purgare et clysterium donare“ isto tako, kao i ciela medicinska svojta 17. stoljeća u starom Egiptu našla si srodnice duše.

Kakova je bila u starih Egipćana fundamentalna nauka medicine, anatomija i phisiologija, razlaže dr. Ernest Švimmer u 255. svezku „skupine obćeznanstvenoga predavanja“ (Berlin, Karl Habel).

Po svoj su prilici egipatski svećenici nešto znali o anatomiji, kada su imali toliko sgode štogodj naučiti bud kod žrtava, bud kod balzamovanja mrtvih tjelesa. Medjutim to anatomičko znanje, kojim želimo ovjenčati Egipćane, bijaše ipak veoma neznatno To možemo zaključiti po mnogobrojnih podatcih, što se temelje na autentičkih vrelih. Uzmimo najprije samo balzamovanje. Način, kako se je balzamovalo, slabo je mogao pospiešiti anatomičko zvanje. Kako Plinius sluti, tjelesa se niesu otvarala sa znanstvenih razloga, već posve s religioznih motiva. A niti se nije svaki put, već samo u riedkih sgodah i to pomoću methode ne baš najbolje, vadila usebina iz šupljine glave i iz trbušne šupljine. A kada bi se to svršilo, ni najmanje se dalje nije obaziralo na anatomički snošaj tjelesnoga sistema. Da se je nastojalo tjelesa mumifikacijom tako dugo sačuvati, to se je opet temeljilo na vjeri o neumrlosti duše i njezinom putova-

* Takove smjese upotrebljuju hrvatski Egipćani u Zagorju dan danas: a mislim, da bi se dostali veoma zanimivih podatakâ, da nam koji strukovnjak hrvatsku narodnu ljekariju ocieni. *Prevodilac.*

Digitized by Google

nju. Religiozno ovo načelo niklo je najprije u Egipćana. Oni su mislili, da je život na drugom svietu nastavak putovanja ovoga zemskoga života, nu u tom se razlikuje, što na onom svietu čovjek ne trpi nikakovih muka, osim ako nije došao u podzemlje. — To je nauka, koju poznamo u monoteističkih vjerah. Samo se je uz to vjerovalo, da pokojnici izvolievaju kadkada iz svoga nebeskoga stana i zemlju posietiti, pa onda potražiti svoje grobove, zato su Egipćani njihove trupove, u kojih su nekada prebivali, čim sjajnije izkitili. S toga se je mumifikacija ovim načinom scienila za neku osobitu umjetnost, a tako se je to umieće moglo i postupice usavršivati; pa pošto je za mumifikaciju bio ustanovljen stalan svećenički red, ele, dobroga li zanata njima. Herodot i Diodor opisuju, kako se tuj radi. Kada bi se dogovorili rodjaci pokojnika s balzamovači, da se gledom na stališ i bogatstvo mumifikuje, bude truplo svećenikom predano. Trovrstno bijaše balzamovanje. Valjda prema bogatstvu i stališu. Prvim i najskupljim balzamanikom otvarali su i izpražnjivali šupljinu glave i trbušnu šupljinu, dočim su kod drugih šupljine tjelesne ostavljali ne ozliedjene. Iz šupljine glave vadila se je na nosnice krivudasto zavinutim željezom usebina ili mozak, a onda su se u lubanju mirodije ulile. Trbušnu šupljinu otvarao je posebni prosektor, παραχίστης, koji je na lievoj strani oštrim kamenom na duboko trbuh razporio, te mahomice pobjego, jer okolo stojeći rodjaci udariše po njem kamenjem. Ovaj prizor, koga nam Diodor pripovieda, krije u sebi čudno protuslovje, po kom slutimo, da su Egipćani, s jedne strani hćeli tjelesa mumifikacijom ovjekovječiti, a s druge strani paranje trupla smatrali za pogrdu, koja zaslužuje kaznu. Kada je parashistes ovako otvorio trbušnu šupljinu, očistio ju je svećenik, napunio sa palmovim vinom i raznovrstnimi mirodijami, sašio, a truplo u natrovoj raztopini ostavio 70 dana. Po tom vremenu očistilo se je opet tielo, ovilo vezankami (vrpčicami) platnenimi i byssovimi (vrst egip. platna), položilo u drveni lies, prema čovječem liku i truplju sačinjen, a zatim ga rodjaci naslonili na stienu u grobnici. — Ovim načinom narisani (bolje: našarani) tolikimi vjekovi dobro sačuvani drveni sarkofazi mogu se u svih znatnijih europejskih muzejih vidjeti, ali obično bez usebine (balzamovanog trupla).

Tiem, što navedosmo, jasno je, da mumifikovanje nije ni najmanje pospješivalo znanstvene težnje, što nam još većma posvjedočuje prosektor, koji je morao pobjeći s bojazni od kamenovanja, kada je razporio trbušnu šupljinu. Tiem je dokazano, da su religiozni nazori priečili svako anatomičko iztraživanje.

Izrazi anatomičke spojitbe bijahu dobro poznati, a Eber navadja jedno mjesto, gdje se veli: da u sljepočnicah, u glavi, u uhu i u žilah po 4 krvne cievi jesu, a u rukuh i u noguh po 6. Nu pošto pod hieroglifskom oznakom i krvne cievi, i živci — a možda čak i mišice mogu biti, to nam manjka svaki pobliži podatak o tom. S fiziologijom ne bijaše bolje kao s anatomijom. Tako veli Aulus Gelius, da običaj rimski i grčki, nositi prstenje na ljevici, potiče od Egipćana, jer su oni našli kod paranja čovječjega tiela vrlo nježan živac, koji se vije od prsta prstenjaka te se spaja sa srdcem. Nadalje se je mislilo, da srdce ljudsko od poroda pa do 50 godine naraste svake godine za pol lota a od 50 godine pa dalje istim načinom gubi a iza toga dodje smrt.

Znanstvene medicine niesu imali Egipćani, kako to prije spomenuti pisac tvrdi, nu zato je praktičko lječničtvo u velike bilo raširenо, a broj liečnika bijaše znamenit i veoma velik. Liečničtvo, koje bijaše s početka lih svojina svećenička, po vremenu osvojiše svjetovnjaci liečnici, koji su svagdje i mnogo djelovali. Sistem kastâ znatno je pospiešio djelovanje liečničko. Ko što se je n. pr. seljak, zanatlija, trgovac itd. samo izučanjem svoga zanata bavio i njemu se posvetio te neprestanim vježbanjem u velike izhitrio se i vještinu postigao, a taj zanat i tu vještinu opet samo direktni nasljednici po njem baštinili, koji su takav već stečeni obseg znanja opet sve to više dalnjim naobraženjem širili, — isto su tako i liečnici bavili se samo pojedinimi bolestmi te su se stalnoga praktičnoga znanja dovinuli, a ovo su opet obiteljski članovi baštinili. Po tom je dakle od predja stečeno izkustvo bezdvojbeno koristilo njihovim nasljednikom u obsegu liečničkoga znanja, nu zato je ipak sistem kasta individualnu moć rada stezao, jerbo je sin morao samo otčev zanat prihvatiti.

U praktičnom ljekarstvu pokazalo se osobito često, da se niesu liečnici slobodno kretali na svojem polju, da im je shvaćanje, prosudjivanje i kombinovanje u pojedinih momentih i pojavih, na čemu se baš temelji medicnska razsudba (diagnostika), vrlo ograničeno bilo.

Specialista bijaše mnogo, nu malo izučenih liečnika. Samo u vanjskih bolestih mogao je koristiti ovaj jednostavni smjer. Nu Egipćani stekli su si ipak liečenjem nekih stanovitih bolesti trajnu slavu, koja nije propala ni onda kada im je kraljestvo uništeno. Već prije spomenusmo, kako im je glas pukao na daleko izvan domovine kao liečnikom očnih bolesti, a i kao dermatologi pretekoše svoje liečničke suvremenike. U doba, kada je Rim zavladao svietom, oboli vitez rimski Cossinus od l i š a j a. Prijatelj mu na carskom dvoru Nero pozove nekog egipatskog liečnika, koji ga izlieči i bogato nadaren vrati se u Egipat. Plinius pripovieda, da se je za cara Tiberia dovukla iz Azije u Italiju grda bolest, kužni osutak, da se čim prije ta kuga izkorieni, pozovu egipatske liečnike, koji su tu bolest već u svojoj domovini vrlo dobro poznavali, te došav u Italiju, dosta su sretno uspjeli i obogaćeni vratili se u svoju zemlju.

Kirurgija pako, kojoj se je poglavito baviti spoljašnjimi bolestmi, kao granom praktične medicine, nije u

Digitized by Google

Put sužnjeva u progonstvo.

Digitized by Google

Egiptu uspievala, ko što su to druge medicinske grane. Tomu im je pako manjkalo bud potrebito anatomičko znanje, bud pomagalo orudja. Ta niesu operovali kovnim orudjem kod najpoznatijih operacija: circumcisije i paranja trbuha prigodom balzamovanja već dobro zaoštrenim etiopskim kamenom. Chabas nam odkriva nekoliko slika ovoga orudja u berlinskom, turinskom i leidenskom muzeju, a te slike nalikuju našim običnim britvam. A bili su takodjer u kirurgičkih operacijah u najstarije doba i poznija vremena dosta nevješti, te jednoč ih i malo ne nasadilo to njihovo neumienje. Persijski kralj Darij izčaši si na lovu nogu. Dvorski liečnici, Egipćani kušali su naravnati Darijevu nogu, nu posao im vrlo hrdjavo pôdje za rukom; uzaludnim navlačivanjem još gore bilo po kraljevu nogu, a po njega samoga sto muka. Tada dojaviše kralju, da je medju zarobljenici neki liečnik Grk Demokedes, kralj se odazove tomu zarobljeniku a on mu i odista naravnao kraljevsku nogu. Kada je zdrav Darij hotio na lahko obračunati, da ih naime za nagradu njihove nesgrapnosti nabije na kolac spasi ih molba Demokedova od te ne baš častne smrti. Bome plemenito srdce u Demokeda prema njegovim sudrugovom, kakova ne bi našli u sredovječnih Aeskulapovih potomcih.

Svrnimo napokon okom na imućstvo liečničkoga stališa u Egiptu. Možemo pomisliti, da su liečnici vrlo znameniti bili u družtvu bud najprije kao svećenici, bud kasnije kao ljudi oslobodjeni od hierarhičkih okova. Bdijuć nad zdravljem svojih sugradjana, odgovarali su za život pojedinaca; a jer su se morali držati strogih propisa, niesu se nikada izvrgavali pogibeljim života. Svaki liečnički rad i svaku muku gledali su si dobro naplatiti. Svećenici uzimali su svoj dio od žrtava, daća i darova, liečnici u užem smislu bijahu direktno plaćani. Ova plaća u početku sastojala se od naravnih proizvoda, pa s toga su morali svakomu svojom znanošću u pomoć priteći; kašnje pako bili su u našem smislu plaćani, a svakako ne baš zlo. Bog i duša, ne znamo izvjestno, kako su ih plaćali u Egiptu; nu u Perzijskih kraljeva i u Rimljana znali su si upravo nagomilati bogatstvo.

Svećenici balzamovači, koje bismo mogli držati pathologičkimi anatomi starih Egipćana, svoje nedvojbeno mučno djelo računahu si debelo. Tako je mumifikovanje trupla 1. razreda stajalo 1 talenat srebra t. j. 3000 fr. a. vr., 2. razred 20 minâ = 600 fr. a. vr., a samo 3. razred bio je jeftiniji. Ovi su cjenici tim grdniji, što je bio živež u Egiptu za čudo jeftin. Ako se sada promisli, da se mumifikovanje propisuje religioznimi zakoni, nadalje da je Egipat bio jako napučen, i napokon, da je samo jednoj jedinoj kasti svećenika naime Tarihentom balzamovanje dozvoljeno bilo, tad si možemo pomisliti, da je prihod ovih balzamovača bio vrlo znamenit.

Niš.

(Sa slikom.)

Niš, tvrdjava turska proti Srbiji, stoji na cesti od Carigrada do Biograda i to na iztočnom prikrajku male ravnice medju Moravom i Nišavom. Od juga iz uzke doline dolazi Morava i zalazi na sjevernoj strani kod Supovca na srbsko zemljište. Nišava pako, koja teče kroz sam Niš, izvire medju Sofijom i Pirotom te prevaliv nekoliko tjesnaca razlieva se na široko, al joj je korito plitko i pjeskovito. Kod Lalinaca utiče u Moravu.

Ravnica niška stoji kao dlan, kao dno nekadanjeg jezera. Crno joj je zemljište slabo obradjeno, jer kukavna raja bježi od turskih tvrdjava i varoši. Oko sutoka obijuh rieka ima mnogo močvara, zdravlju žitelja niških vrlo štetnih.

U kolo na oko redaju se gore; na sjeveru Ozren planina, od koje ide sve do Balkana onizko gorje. Na zapadu uzpinje se strmi kršni Jastrebac, koj luči Srbiju od Turske. Na jugu nadovezuje se gola, pusta Suha Planina, a na iztoku stiču se okrajci njezini sa Ozrena, te tvore tjesnac, kojim provaljuje Nišava.

Niš sastoji se od varoši i tvrdjave. Varoš dieli se u priedjel kršćana i Turaka. Kršćanska varoš (ima do 1500 kuća) stoji na lievom, turska varoš (ima 1000 kuća) na desnom briegu rieke, a oba varoša veže drven most. Kao svuda na iztoku opazit ćeš malih kućarica usred velikih vrtova, mnogo zdenaca i kupelji, vratoloman tarac i strašan smrad po svih ulicah. Kršćansko žiteljstvo sastoji se od Bugara, Srba, Rumuna (Cincara); veća čest je doduše srbska, ali vladika pripada crkvi bugarskoj a po svih selih oko Niša govori se bugarski. Kršćani su s veće strane trgovci, jer je Niš središtem tursko-srbske trgovine. Ima tu i jedan hotêl i austrijska pošta.

Tursku varoš zaokupljuju Turci, koji po bombardovanju g. 1862. umakoše iz Biograda, pa su dakako neprijatelji Srbom.

Tvrdjava stoji na desnom briegu nad turskom varoši. Brani ju naoko jako platno i duboka jama, u koju se Nišava pustiti može; s nutra je jama s obje strane zidana klesanim kamenom. Tvrdjava kao i topovi — kojih do 120 po zidinah ima — poliežu od časa austrijske okupacije g. 1837. Gradine, obkoljene palisadami, vrlo su uzke, te je u samoj tvrdjavi vrlo malo prostora. Na pet vrata ide se u tvrdjavu. Izim toga brani tvrdjavu nekoliko starih šanaca van zidine na cesti biogradskoj. Tu ne ima nego 3 topa.

U tvrdjavi stoji vojarna, arsenal, nekoliko džamija pašin harem, stanovi činovnika i častnika, bolnica, pekara, tamnica, brzojavni ured i toranj sa satom. Sve su te sgrade drvene, a da dolete bombe u tvrdjavu, za čas bi planule sve kuće i stanovnikom valjalo bi zakloniti se u kazemate. Varoš na lievom briegu ogradjena je kukavnim nasipom i slabom jamom. Gradu na jugu

Digitized by Google

stoji na vršku „Jeni kišla“ t. j. nova vojarna ili bolje reć tvrdjavica, koju podignu Mithad-paša, bivši g. 1858. do 1864. zapovjednikom niškim.

Od Niša razilazi se pet cesta. Glavna ide od tvrdjave na sjeverozapad prema medji srbskoj, tri sata odaljenoj. Ta cesta, kojom dnevice prolazi sila trgovaca i karavana, ponajkukavnija je u cieloj Turskoj. Za kišovita vremena ne može se tuda ni proći od biesa nabreklih potoka, koji zaplavljuju cestu, a mostu ne ima ni traga. Jedno jedito selo stoji kraj ceste. Duž srbske medje podignut je već za Miloša jak drven plot do kojeg stoje razdaleko stražarnice. Samo na glavnih cestah ima u tom plotu vrata. Na medji medju Nišem i Aleksincem stoji s jedne strane zidana karaula, a u njoj šaka odrpanih Turaka, s druge strane drvena stražarnica, a u njoj četa civilozovanih ljudi. Od medje do Aleksinca ima dva sata hoda.

Prema zapadu ide cesta u Prokopiju, mjesto stojeće podno Jastrebca, a dalje do Prištine. Ta cesta cielim svojim tečajem ne ide razdaleko od srbske medje, a gradjena je ponajviše u svrhe vojničke t. j. za navalu u Srbiju. Cesta teče preko Morave kod bugarskog sela Mramora. Tu stoji most na kamenih stupovih, sagradjen od Mitad paše, i branjen tvrdjavicom kao i čerkeskom naselbinom. Na jugozapad teče kukavna cesta do Leskovca. Niš svezan je sa Srbijom i drugom cestom i to na sjeveroiztok, ravnica bo niška zaokružena je na sjevernoj strani brežuljastom srbskom medjom. Na toj strani opazit ćeš ruševine poznate „kele kalessi“ t. j. kule lubanja. G. 1809. bili Srbi pod Stjepanom Singjelićem kod Kamenice nesretan boj sa Turci. Uvidiv da im ne ima spasa digoše sebe i neprijatelja lagumom u zrak. Od njihovih lubanja podigoše Turci taj barbarski spomenik u prilici četverouglaste kule, u kojoj bješe uzidane 1024 glave. Još g. 1841 vidio je francezki putnik Blanqui na lubanjah tih nesretnih junaka kose. Od ono doba povadiše kršćani iz okolice kradomice skoro sve lubanje, samo je nekoliko gornjih redova ostalo.

Na lievo uzpinje se brieg Vojnik, gdje je dne 26. rujna 1689. markrof badenski Ljudevit sa 17000 Austrijanaca potuko 40.000 Turaka. Iza toga bude i Niš obsjednut, al već g. 1690. opet uzet od Turaka. G. 1737. osvoji ga na novo general Seckendorf, al iste godine preda ga kukavni vodja Dochat opet Turčinu.

Za dva sata dolazi se tude k srbskoj medjašnoj postaji Gramodi, gdje stoji nekoliko uredskih sgrada i mehana.

U Carigrad ide se iz Niša cestom iztočnom. Tu u oširoku prodolu izvire topla voda, na koju Nišani jatomice dolaze. Cesta vije se sve više uz brdine Suhe Planine pa zalazi u guste šume, medj silne klisure, gdje ljudskomu stanu traga ne ima.

Kraj nje stoje samo samotne turske karaule. U tom kraju može nekoliko tisuća ljudi zaustavljati cielu vojsku. Za srednjega vieka zvala se ta gora Kunovica. G. 1443. porazi tude kralj Vladislav i junak Sibinjanin Janko Murata II. hametom.

Kod tatarsko-čerkezke naselbine „Crveni brieg“ spušta se opet carigradska cesta prema Nišavi. Za šest sati dolazi se u Ak-Palanku, star gradić, utvrdjen zidom i kulami. U gradu stanuju Turci, pod gradom kršćani. Ak-Palanka ili „Biela Palanka“ jest mjesto vrlo važno, jerbo ovdje odvaja se od glavne ceste, iduće prama Pirotu i Sriedecu (Sofiji) cesta vidinska, koju sagradi Mitad paša. Cesta ide preko Nišave i Timoka te uzlazi na Balkan. Tu stoji na visoku vršku tvrdjavica „Babina glava“, odakle možeš pregledat veliku čest Srbije. Dalje kod klanca sv. Nikole prelazi se preko Balkana prema Belgradčiku i Vidinu.

Dne 2. srpnja t. g. provališe Srbi s obje strane Timoka prema Nišu. Nekoliko četa smjesti se na spomenutih visinah, a pukovnik Jovanović provali do Mramora i uništi most. Sva okolica Niša bila obkoljena srbskom vojskom i već se je mislilo, da će Niš pasti, ali zla sreća udesi stvar inače, možda će Niš pasti s drugog kraja u kršćanske ruke, te će prestati biti branikom barbarstva. *P. K. I.*

LISTAK.

Put sužnjeva u progonstvo (k slici). Jedan od najplodnijih i najznamenitijih poljskih slikara jest I. Suhodolski, utemeljitelj historičke škole u Poljskoj. Ima od njega do 500 slika, medju koje spada i „Put sužnjeva“. Na kolih sjede uhvaćeni sužnjevi, stisnuti u jedno klupko, kočijaš sjedi nehajno prebiruć svoju frulicu, kan da se sve to njega i ne tiče. Oko kola jezde mrki, bezobzirni vojnici, koji prate sužnjeve. Ciela ta skupina vješto sastavljena od tri posve protivna elementa stoji u pokrajini pustoj zaraštenoj suhom travom i šibarjem iz kojeg samo proviruju dvie guste jele, a nad pustom ravnicom stoji mutno sivo nebo. Cieli sastav i potanja izradba pokazuje kist pravog umjetnika.

Narodno kazalište. Zajčev „Zrinjski“ izpunjuje za sad operni repertoir i napunjuje svaki put kazalište. Sve se umjetničke „frakcije“, kojih u našem Zagrebu priličan broj imade, ovaj put hvala bogu slažu, svi ljudi bez razlike priznavaju, da je Zajc stvorio valjano djelo, te obogatio domaću umjetnost novim prinosom. „Zrinjski“ popularan po samom priedmetu i vještom sastavu postaje opera popularna. Nadajmo se, da će nam Zajc za koje vrieme opet iznieti novo djelo, jer je čovjek vrlo radin, a fantazija mu je živa, bogata. Pjesniku i skladatelju, sinovom slobodne poezije ne da se dakako gradivo oktroirati, ali budi nam dozvoljeno, da svratimo i vriednog skladatelja i pjesnike na naše priče, u kojih i puno komičnog elementa

Digitized by Google

imade. Tu ima obilje gradiva, a Zajc dokazao je u svojih operetah, da mu i komična glasba — ako tako reći smiemo vrlo dobro za rukom ide. — Domaći naš umjetnik Franjo Krežma dao je u našem kazalištu prije polazka svoga u Italiju dva koncerta. Ovaj put si Zagrebčani osvjetlaše lice. I jedan i drugi put bijaše kazalište puno, a obćinstvo odlikovalo dičnoga mladića i njegovu vještu sestru pljeskom i viencem. O vrstnoći njegova gudjenja i ne treba govoriti, „Vienac" priobćio je ocjenu mnogo tudjih znamenitih listova, svaka je hvala dakle posve suvišna. Iz drugog koncerta spominjemo krasne „Elegije" od Ernsta, „Polonezu" od Rubinsteina, koju je Fr. Krežma upravo divno gudio, i napokon „Bosanskog guslara", izvornu gudbu po motivu iz Kuhačeve sbirke narodnih pjesama. U prvom i drugom koncertu pjevala gčna. Louiza Örmeny — naša Lesićka je ipak prevrstna pjevačica. — Pošto je Zajc umnožio izvornoj operi repertoir, morali bi naši književnici izaći na mejdan kojim dramatičkim djelom. Da bi takovih dramatskih plodova biti moglo, ne dvojimo, da u književnika volje ima, ne ima sumnje, nu „čovjek veli, a bog dieli", naši su književnici profesori, činovnici, svećenici te imaju sto drugih briga; dramatičkomu pisanju pako hoće se mira. Kr. zemaljska vlada pozvala je nekoliko naših književnika neka prionu uz rad, ne bi li stvorio koj pučki komad za naše pozorište. Mi velimo: Uspjelo im djelo! — Da govorimo o dramatskom repertoiru ovog ćedna. Prvi komad bijaše „lapsus dramaticus". Kaizerova lakrdija „Dva pištolja" imala je u nedjelju razigrati obćinstvo, kojega je hvala višnjemu dosta malo bilo. Žalimo od srdca, da je ta stara, dugočasna krparija smjela svoje mrljavo, pjegavo i blatno lice iznieti iz prašine kazališnog arkiva. S toliko brbljarije bez smoka i soka mogao bi čovjek poludjeti, al se svakako zastidjeti mora, kad glup sluga i nevaljala sobarica mjesto kupleta pjevaju one pjesme („Još Hrvatska nij propala", „Ja sam Hrvat", „Puna srdca itd.) koje će svakomu Hrvatu biti svetinjom. To je profanacija. O prikazivanju ne ćemo govoriti, bijaše to sam komperativ i superlativ lakrdije, samo bismo gčni. Travenovoj rekli, da je prevelika smjelost izići na pozorište a kad ne umije na pamet ni uloge ni pjevane partije. Uprava desavonirala je i sama taj komad, te je odredila, da se na vieke zakopa medju ostalu dramatičnu makulaturu. „Liek za nervozne gospodje" (dne 13. stud.) jest poznata dramatična malica od Poli Henriona, stare gusle o ljubomoru, nu kako nam gja. Ružička i g. Jovanović vještački prikazaše tu komedijicu, zaboravismo, da je već poznata. Poslije „dvajuh pištolja" preskočismo iznenada na Racine-ovu „Fedru", koju prikazaše 15 studenoga. Takovi skroz klasični komadi imadu se staviti na najbolji kazalištni dan u repertoir, što srieda nikako nije. Drago nam je spomenuti, da je ova predstava svakako bila bolja od lanjske ili prekolanjske, a daleko bolja od prve predstave te doista težke tragedije na našem pozorištu. Ta primjetba ide osbito gčnu. Perisovu, koja je ovajput doduše izniela svu Fedrinu strast, al ju obuzdala onom mjerom, koju umjetnost ište, a da se uloga ne izvrgne u neumjetničko mahnitanje. Gčna. Perisova ovajput je promislila svoju ulogu, što je zaista svake hvale vriedno. Izvrstno je govorila veliki govor u II. činu, gdje izjavlja Ipolitu svoju ljubav. Na isti način govorila je i gja. Ružička Ariciju čuvstveno, plemenitim zanosom. Erona prikazala je i ovaj put gja. Bajzova. Ta je uloga dosta „nezahvalna", nu svakako joj se hoće više oštrine i karakteristike, nego je ovaj put vidjesmo. Panopu govorila je gja. Jovanovićka posve pristojno, dočim se je gčna. Culifajeva (Panopa) po Racinovih stihovih motala i plela. Nu šta ćete! Deklamacja nije njezin posao. Tu ulogu mogla je prikazat ili gčna. Freudenreichova ili Sobjeska bez povrede umjetničkog ponosa. Od mužkih uloga moramo prije svega iztaknut kralja Tezeja gospodina Mandrovića. To bijaše pravi kralj junačke dobe jelinske. Deklamacija bijaše bez prikora, jasna, točna, živa. Apostrofom bogu Neptunu u IV. činu potreso je ovaj put Tezej dušu gledalaca. Ipolit je svakako uloga liepa, nam se pako čini, da je g. Jovanoviću ponešto neprijazna. To smo već i zadnji put opazili, pa smo tu antipatiju i ovaj put opazili. Znameniti stihovi u II. činu, gdje pred liepom Aricijom proplamti ljubavna strast iz srdca divljeg junaka, ne uzhitiše ni ovaj put nikoga. Nije tu bilo retoričkog uzlaza, nije bilo ove divlje strasti, al sve to nije ni čudo, jer je bilo cielo čislo stihova bez svakog umjetničkog razloga, dapače na veliku štetu izbrisano, i po tom morala se je dakako i sila govora izgubiti. To se ne da ničim opravdati. G. Bana zapala je ovaj put vrlo mučna zadaća — uloga starog učitelja Feramena, koju je prije prikazao g. Rajković. Govor o smrti Ipolitovoj zaista je jedno od ponajljepših miesta francuzke klasične dramatike. Mi tu ne prigovaramo g. Banu, on je morao tu ulogu preuzeti za nevolju, ta uloga nije prema njegovoj struci i naravi, al se je vidjelo, da se je revno mučio i učio, da je napokon iznio sve, što mu je fizična sila dala, al što mu je kratila, toga dakako nije iznieti mogao, g. Ban prikazivao je pomno, hvale vriedno, al uzhititi nije mogao nikoga. Naši se glumci nekako ugiblju stihovom, proza im je ugodnija, s toga i vidimo vrlo malo drama u stihovih, a to nije pravo. Na taj način bit će glumcem stih sve teži i teži, sve nedohvatniji, a to ne može nikako biti od koristi našoj dramatičnoj umjetnosti. Ne možemo prešutiti dekoracije. Nije nam se doduše sačuvala slika Tezejeve kraljevske palače, nu svakako znamo posve sigurno, da nije bila gradjena „roccoco" slogom prošloga vieka, niti je imala gotskih vrata i prozora. Toliko će i svaki učenik male gimnazije znati. Kad bi n. pr. vidjeli mjesto grčke rimsku dvoranu, mjesto rimskog hrama grčki, stisnuli bi makar oba oka, ali što biste rekli, da Ingomar izidje na daske u fraku ili kralj Zvonimir pod kinezkim klobukom? To se mora uprava svakako popraviti.

Nove knjige. Stari pisci hrvatski, knjiga VIII. Pjesme Nikole Nalješkovića, Andrije Čubranovića, Miše Pelegrinovića i Saba Mišetića Bobaljevića te Jegjupka neznana pjesnika 272 str. u 8mini.

— „Sidonija" roman, francezki napisao Alfons Daudet, preveo J. Miškatović, 306 str. u 8mini. Ciena 90 nč.

— Sabrani spisi Augusta Šenoe. II. svežčić Ilijina oporuka, pripoviest. U Zagrebu 1876. 7 ½ tabaka u 8mini. Ciena 50 novč.

— Mjesečnik pravničk. družtva u Zagrebu. Godina II. Br. 11. Urednik dr. Blaž Lorković. Tiskom „Dioničke tiskare".

— Razgovor o Slavenstvu, Jugoslavenstvu, Srbo-Hrvatstvu. Napisao Mihovio Pavlinović. Treće popunjeno izdanje. Zadar. Brzotiskom narodnoga lista. 1876. 113 str. u 8mini.

Današnji broj ima prilog od jednog arka.

Zabava: Miruj srdce — Persa — Brzojav — Pukovnik. **Pouka:** Medicina u starih Egipćana — Niš. **Listak.**

Opgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

Odgovor kazališnoga pododbora na izvještaj vladinog izvjestitelja.

Preuzvišeni gospodine bane!
Visoka konferencijo!

Podpisani odbor, izaslan da predloži visokoj konferenciji predlog konkretan o našem narodnom kazalištu, razabrao je potanko sve strane toga pitanja, uvažio je sve umjetničke kao i financijalne podatke, te je napokon došao do onih, obširno opravdanih predloga, koji se nalaze u rukuh konferencije. Sve se viećanje svelo u dva predloga i to a) da se kazalište u obadva svoja ogranka (opera i drama) uzdrži, b) da mu se u jednoj osobi ustroji stalna uprava. U sjednici pako, u kojoj je izradak ovog odbora bio saobćen visokoj konferenciji, iznese vladin izvjestitelj, velemož. g. odsječni savjetnik Mirko pl. Halper — koj je prije posvema pristajao uz misli ovog odbora — iznenada predlog 1. da se opera, čim to obstojeći ugovori dopuštaju, na zagrebačkom kazalištu ukine. 2. da se uprava pozorišta uz godišnju subvenciju od 16.000 for. povjeri privatnomu poduzetniku uz uvjete i obveze, koje će osjegurati glavnomu gradu dostojne dramatične predstave. 3. da se ostakak subvencije godišnjih 16.000 for. obrati na utemeljenje glavnice, kojom će se poslije deset godina glavnomu gradu Hrvatske dolikujuća sgrada podignuti.

Visoka konferencija zaključila je posve dosljedno, neka prijašnji odbor rekne svoju o predlozih velem. g. vladinog izvjestitelja. Podpisanomu odboru je sada ili reći, da su mu prvi predlozi bili neosnovani, te da se mislim g. vladinog izvjestitelja pokorava, ili mu se je opravdat i obiljnije razložit prvanje predloge, te pobiti one iznenada vis. konferenciji podnešene.

Lativ se toga zadatka upušta se odbor odmah u konkretniju obranu prvanjih svojih predloga posve mirne duše, budući tvrdo uvjeren, da niesu plod površnih priegovora bez obzira na financijalne podatke, niti rezultat puste sbrojitbe bez obzira na uvjete umjetnosti, znajući dobro, da je sve uvažio i omjerio, što uvažiti i omjeriti valja ne od danas do sjutra, već za tečaj mnogo godina — u kratko odbor, držeći se i nadalje svoga mnenja ne daje se povesti kakovom taštinom o svojoj nepogrešivosti niti časovitim hirom, već će kušati iznovice tomu velevažnomu kulturnomu pitanju posvetiti toliko patriotičkoga ozbilja, koliko mu je prvi put posvetio. Prema tomu je posve naravski, da se odboru nameće i druga dužnost, pobijati naime predloge velem. g. vladinog izvjestitelja, koji su diamentralno protivni odborovim, i odbor neoklieva ni časak izjaviti tvrdo uvjerenje, da bi ti predlozi, premda nikli iz posve rodoljubive štedljivosti, u daljnih svojih posljedicah razsulom našega narodnoga zavoda uroditi morali. Odbor mora tu prije svega iztaknuti načelo neoborivo: Hrvatsko kazalište mora postojati. U prvom našem izradku govoreno je obiljnije o važnosti i o postanku hrvatskoga kazališta i čini nam se suvišno dozivati si opet u pamet silne one podatke iz kulturne poviesti svieta, po kojih se vidi, da je kazalište u svakom vieku, pod svakim nebom, u svakom narodu bilo kulturnim faktorom, dapače kulturnom nuždom. Dà, kazalište je pojav neodvojiv od naravi kulture, pojavila se ona gdjegodj. Neide samo Grke i Rimljane monopol dramatične slave, već stari Indijci i Kinezi imadjahu kazalište i drame, ni neznajuć ništa o Grcih, i što je još čudnije, preko oceana u kulturnoj državi pernanskih Inkasa bilo je liepih historičkih drama prije, nego se lakomi evropejski silnici dodirnuše žala novoga svieta.

A i u nas Hrvata pojavlja se kazalište odmah, čim se je pojavio samostalniji kulturni pokret, i u nas klone kazalište, čim taj pokret klone. Uz prve začinke dalmatinskih pjesnika, pojavi se odmah i Lucićeva „Robinja“, uz prve davorije mlade Ilirije, ponikoše dobrovoljci, pojavi se Demetrova „Teuta“ i četiri godine poslije te tragedije dapače Lisinskova opera „Ljubav i zloba.“ Pa kada Mletčani i jezuite ugušiše u Dalmaciji hrvatski pokret, ne stade dubrovačkog pozorišta na trgu i u kneževu dvoru, kad je germanski absolutizam prevario snove g. 1848., zaniemi i hrvatska dramatička vila. Neprijatelji našega naroda, a i domaći neprijatelji naše narodnosti naperili su svoje striele poglavito na hrvatsko kazalište, očit dokaz od kolike da je važnosti u kulturnom životu našega naroda. Duše prozaične, vikle pobirati za kratko vrieme vidive kamate od svoje glavnice odmah će upitati: Koja korist? Odgovorit ljudem, koji razvitak naroda mjere na koledar, nije moguće van riečmi svetoga pisma: „Čovjek ne žive samo o hljebu.“ Kazalište dakako nije žito, što ćeš ga danas posijati, a za nekoliko mjeseci požeti, kazalište je zrno, što ga zasadiš u zemlju, iz kojeg će se poslije godina i godina razvijati granata voćka, puna liepa, mirisava ploda. A navlastito mi Hrvati imamo to dobro pamtiti. Ako dan danas kako tako stojimo na svojih noguh, ako dan danas u Hrvatskoj zapovjeda hrvatska rieč, zaisto su u velike tomu pripomogle dobrovoljačke predstave i koncerti zanositih mladih Iliraca po svoj zemlji, skromne one predstave na zagrebačkom pozorištu, za koje su oduševljeni, siromašni kesom ali srdcem bogati rodoljubi skupljali medj sobom cvancike i desetice. Ako je Hrvatska što postala, postala je po literarnom, umjetničkom pokretu, ako što više postati ima, postat će po svom kulturnom značenju, koje obara sve zapreke neprijatelja lagano al sigurno, a Hrvatska će propasti, ako se iznevjeri idejam prvog hrvatskog pokreta, ako se grane iznevjere svomu korenu. S toga ne mori nas ni malo briga, da naša zemlja žrtvuje za dramatiku $1^1/_2$ % godišnjega dohodka, to nas dapače veseli, jer se vidi, da napredujemo, da marimo za umjetnost, koja u životu naroda nosi neocje-

Digitized by Google

nive plodove i do kašnjeg potomstva. Ta ne treba neg okom svrnuti preko jadranskog mora — u Italiju. Ima li življeg dokaza, da je umjetnost i kako plodna i kako blagosovna? Skupiv sve to velimo, da si pravi hrvatski rodoljub, govoreć o narodnom hrvatskom kazalištu, ne smie staviti pitanja „Biti ili nebiti?“ To može učiniti samo neprijatelj hrvatskoga razvitka, hrvatskoga naroda, to može učiniti samo onaj, koj nezna ili neće znati za poviest razvitka hrvatskoga naroda, koj je zaboravio, kolikim je uzhitom naš narod utemeljio taj zavod, kolike žrtve da je zato doprineo, kolikim je oduševljenjem sabor ove kraljevine primio kazalište pod svoju zaštitu. A imajući sve to na umu, ne može, ne smie hrvatski narod dopustiti, da mu to gojenče nazaduje, malakše ili pače pogine.

Izvještaj g. vladinog izvjestitelja veli nam posve iskreno, da se dramatički naš zavod nalazi u velikoj neprilici, da se prihod i potrošak neslažu, i neiztražujuć mnogo razloge tomu neskladu, ni nedirnuv se pitanja, nije li se tomu, recimo „zlu“ prije zdravom organizacijom doskočiti moglo, predlaže odmah liek posve radikalan i upravo protivan organizmu i tankim živcem toga zavoda, opravdajuć pojedine točke predloga primjeri iz tudjine. Naša je pako dužnost izpitivat te liekove, imadu li sbilja ljekovite moći, i neće li možda raztvoriti životnu snagu kazališta?

Dočim je podpisani odbor predložio, da se kod nas pridrži pjevana i govorena drama, predlaže g. vladin izvjestitelj da se opera dokine, „kad to dopuste ugovori“ po svoj prilici zato, jerbo misli, da će tim deficit posve uklonjen biti. Kako je kod nas postala opera i što će biti ako se dokine? Opera na našem kazalištu postala je putem posve naravskim, ona je dapače uspjeh višeg umjetničkog razvitka toga zavoda a i glasbene umjetnosti u obće. Tko je proučio poviest hrvatskoga repertoira od 1842 ovamo — kad je najme počelo prikazivat Izakovićevo družtvo — vidit će, da se s prvine taj repertoir težko definirati daje. Prenuo se oda sna kao munjom dirnuti, opazismo, da neimamo ništa, čim se drugi kulturni narodi ponositi mogu, ni literature, ni zavoda, ni umjetnosti. Plemeniti zanos rodoljuba ilirske dobe — kojih rodoljublje daleko nadkriljuje potomstvo njihovo — poče graditi na sve ruke za sve struke i tako postade i naše kazalište. Ono nije diete mirna razvitka, unapredjivana milošću i darežljivom rukom mogućnika — kao što kod drugih naroda, ono je slabo gojenče, čedo rodjeno sa sto muka, odgojivano od ruku siromašnih, al opet živo kraj svih pogrda tudjinskih. Neimajući repertoira ni pravih glumaca moradosmo posegnuti za tudjimi plodovi, jer se tu nije radilo da se osnuje umjetnički pravac, već ob ostanku kazališta. U ono doba sastojao se gotovo cieli repertoir od Kotzebuovih fabrikata i zato su skoro dvie trećine tih površnlh dramatičnih plodova prevedene na hrvatski jezik. Demeter a poslje i Vežić radili su već onda o tom, da se uvrste bolji komadi njemački i francezki, nu prema ukusu obćinstva i radi konkurencije sa njemačkim družtvom udomiše se u nas pjevane bečke lakrdije i preoteše u skoro mah. Al već u ono doba pojavi se medju nama Lisinski i kad je g. 1846 prva hrvatska opera „Ljubav i zloba“ pjevana bila od dobrovoljaca, uzigraše sva plemenita srdca ponosom i radošću, jer se je vidjelo, da su Hrvati dorasli i toj grani umjetnosti. Domaći listovi pjevali su himne i svatko mišljaše, da domaćoj umjetnosti sviće nova era. Al kao u svem, prevari nas i tu nada. Tudjinska vlast narinu nam tudje kazalište, i pepeljuga hrvatska vila smiela je samo svakoga četvrtka stidno lice pokazati skromnomu hrvatskomu obćinstvu. Pomislite si, da je bio Niemac ravnatelj, komu je napredak hrvatski deveta briga, pomislite si, da ima samo jedno 4 hrvatska glumca slabo plaćena, pa recite, može li se u to doba govoriti o umjetničkom razvitku i savršenstvu, ob umjetničkom repertoiru? Da nebude rodoljubive revnosti dra. Demetra, hrvatskih predstava bilo bi nestalo odmah iza g. 1850. Živo se sjećamo prve predstave Banove „Mejrime,“ kad su glumci i glumice, s veće strane skroz nevješti hrvatskomu jeziku, upravo mrcvarili liepe stihove našega jezika. Ljudi pljeskahu silovito, al pljeskahu ironiji naperenoj na Hrvatstvo. Od g. 1860 žive pravo, stalno hrvatsko kazalište i kraj svih kriza, evolucija i revolucija uhvatio je taj zavod toli jak koren, da danas i neprijatelji govore s poštovanjem o njem, da i sami stranci, kojih neveže nikakvo čuvstvo uz naše pozorište, priznavaju, da je u istinu vrstno. Osnovan na stalnu temelju, podupiran zemljom morao je zavod kraj svih nevolja napredovati i razvijati se. Repertoir bivao je od dana do dana obilniji, komadi sve vrstniji, te se je uz domaće plodove stalo posizati i za klasičkimi komadi tudjih naroda.

Mlada četa glumačkih novaka izidje na vidjelo pod vodstvom starijih, i premda je u toj borbi mnogo početnika palo, to se je iz svega toga opet liepo vještačko družtvo izvilo. Kako je kazalište organizam, posve je naravski, da su se sve njegove grane razvile, i kako se je taj zavod sve više otresivao diletantizmu, opet je naravski, da se je gledalo, da se dodje do umjetničkoga savršenstva u svakom obziru, pa kad se vidjelo, da je to kazalište i silan branik narodnosti u toj zagrebačkoj mješanici, moralo se je raditi, da nam bude savršenije, nego prikazivanje putujućih njemačkih komedijaša. Valjalo je dakle kazalištu omjeriti obseg i značaj, valjalo je sile razdieliti prema struci, da savršene biti mogu. Iza g. 1860 bijaše obseg kazališta vrlo širok. U repertoiru bijaše tragedija, igrokaza, finih komedija, lakrdija, vaudevilla a poslje i opereta. Uz takovu mješanicu repertoira moralo je biti s prvine dakako i družtvo šareno i mješovito. Jučerašnji knez don Cezar u „Donji Diani“ pjevao je danas u opereti pijana krčmara, jučerašnja „Marija Stuartova“ koracala je danas kao koristica pod kacigom u opereti „Deset djevojaka,“ danas

Digitized by Google

Zvonimir, sutra Lumpacius Vagabundus! Svaki glumac bio je, što no se veli „homo qui pluribus fungitur personis.“ Bijaše to doba vrienja i svatko, ma i nebio osobit vještak umjetnosti, morao je uvidjeti, da ta mješanica dugo potrajati nemože, da ljudi koji prikazuju Shakespearea, Viktora Huga i Schillera, nemogu ujedno pjevat i Offenbachove šampanjske melodije. Prva posljedica toga bijaše, da dramatičke predstave nemogahu biti točne, da su dapače morale biti površne, jer ako su i glumci prvih struka liepo privazivali, to bijahu nuzgredne uloge kadkad upravo zlo prikazane. Operete nasuprot bijahu s prvine diletantske predstave, jer četiri petine pjevača i pjevačica nisu poznavale nota. Kako je občinstvo tražilo sve više i više, valjalo je davat s jedne strane sve novije i vrstnije drame, s druge strane sve teže, sjajnije pa s toga i draže operete. Nije dakle nikakovo čudo ako su stali razborniti ljudi govoriti: Taj posao nevalja, tko pjevati hoće mora poznavati note, tko prikazivat, t. j. umjetnički prikazivati hoće, nesmije se pačat u drugu struku, kamo li u drugu vrst dramatične umjetnosti. S toga budu za operetu engažovani pravi pjevači tako da je orkestar i zbor služio i drami i opereti, a samo soliste bijahu odieljeni. Mi tu nećemo iztraživati, je li mudro bilo uvesti operetu, tu karikaturu prave glasbene umjetnosti, nu občinstvo rado je polazilo pjevanje predstave (operete i lakrdije) što je svakako važan faktor bio, komu se uprava nije oteti mogla. Kazališna uprava, ako neide za najprostijom špekulacijom, nesmije biti pasivna, uprava mora voditi občinstvo, nipošto občinstvo upravu, inače će se kazališna umjetnost izvrgnut pustom komedijom, al uprava nesmije posvema odbiti občinstvo, već ga voditi neopazice na pravi put umjetnosti. Uprava našega kazališta neće se moći oteti modernomu svietu, te samo uvrstiti one komade u repertoir, koji se slažu sa Aristotelovim kalupom, al nikad uprava narodnog ovog zavoda nesmije biti s puke špekulacije službenicom onih pozorištnih ludorija, koje se dan danas iznose na daske pod krinkom umjetnosti.

Imadjasmo pjevače, sbor i orkestar; dekoracije odielo novijih opereta bivalo je sve skuplje, a sav trošak za karikature operetnih predstava nije bila investicija, već sa operetom zajedno propao je i sav trošak. Pjevane predstave nije bilo lahko ukinuti, operete neimaju nikakovog umjetničkog značenja, bečke lakrdije bijahu ludorije, skroz i skroz protivne našemu značaju. Po svih ovih premisah moralo se svakomu nametnuti pitanje, kako da se naše kazalište izvede iz toga bludišta u pravo kolo umjetnosti, ili posve praktički rečeno: Što da se prikaže na našem pozorištu? Drame i fine komedije? Svakako. Pučke igre? Takodjer. Vaudeville? Neka i to? Lakrdije i operete? Nikako. Jesu li drame i komedije dovoljne pred občinstvom, koje nediše skroz hrvatskim duhom? Niesu. Mogu li se po tom predstave pjevane dokinuti? Nemogu. Dakle šta?

Prava pjevana umjetnost — opera. Dà, opera, plod pravog umjetničkog rada mjesto jednako skupe umjetničke karikature — operete. Ljudi, koji su tu ideju pokrenuli i poslije stvorili istinom, imali su pri tom na umu ne samo pozorišno pjevanje, već dizanje glasbene umjetnosti u obće, hoteći, da se u našem glavnom gradu skupi stalno što više skladatelja, pjevača, glasbenika, da domaće sile nebudu osudjene obijati tudja vrata, da se jedan put dodje do one toli omražene „narodne glasbe“, koju apostoli tudjinstva doduše nieču, nu koja danas u Baireuthu, u srdcu Germanije veliko slavje slavi, i kojoj je već Karlo Maria Weber temelj medju Niemci udario. Ljudi, koji su radili o tom, da se kod nas uvede prava i zdrava glasbena umjetnost operom, smatrahu to činom pokore, kojom se je pokajao hrvatski narod rad onog nesretnog nehajstva, s koga je ženialni i čestiti Hrvat Lisinski klonuo u grob. Pod vještim ravnanjem našega zemljaka Ivana Zajca dospjela je naša opera dotle, da može posve pristojno pjevati velike opere „Faust“ i „Robert“, dà, Zajc je opet uzkrisio izvornu hrvatsku operu. Koliko razlika od „Veselih djaka“ do „Fausta“, od „Svatbe kod svjetiljaka“ do „Roberta“. Opera stoji puno novaca, stoji više nego bi stajati morala, al tomu je kriva nespretna organizacija, o kojoj ćemo poslije govoriti. Opera i nosi novaca, ona mami u kazalište i onaj dio zagrebačkog občinstva, koj neprianja srdcem uz Hrvatstvo, ona bi isto toliko nosila koliko sad kraj valjane uredbe za manji trošak. Kakove bi dakle posljedice bile, da se opera dokine?

1. Glasbena umjetnost bila bi uklonjena sa našega pozorišta.

2. Svi Hrvati skladatelji, pjevači i pjevačice, koji bi se u buduće pojavili, morali bi poći u strani sviet.

3. Svi troškovi za nabavu, prievod i sceneriju sadanjih opera bili bi bačeni u vodu.

4. Budući, da ugovori pjevača još dvie godine traju; moralo bi se ili znatnom odštetom odpravit pjevače, ili držat operu još dvie godine uz velik trošak bez svrhe.

5. Za te dvie godine morale bi se dakako, nabavit nove opere, koje bi za buduće vrieme, kad nebude opere, za naše kazalište bez vriednosti bile.

6. Ono občinstvo, koje sada radi opere polazi naše kazalište, odbilo bi se posve od toga zavoda te bi i prihod znamenito pao.

Dignuti operu znači naše kazalište rinuti u nazadak, znači dapače, ako se usvoji drugi predlog velem. g. vladinog izvjestitelja, uništiti dramu.

Tko smatra hrvatsku operu i hrvatsku dramu za dva posve odvojena zavoda, vara se veoma. Iz našega prijašnjega razlaganja o postanku opere, može se već razabrati, da oba ova ogranka imaju zajedničkih faktora. Negovorimo to, jer nam je možebiti opera milija, drama je dapače i mora biti svakomu hrvatskomu knji-

*

Digitized by Google

ževniku draža i mi nekasnimo ni časak priznati, da je naša drama daleko savršenija nego opera, da se tom dramom ponositi možemo. Al upravo ta briga za dramu nameće nam dužnost, da protresemo to pitanje na tanko, jer se iskreno bojimo da bi drugi predlog velemož. g. vladinog izvjestitelja i dramu zakopao.

Drami i operi je zajedničko občinstvo. I oni vlastnici loža, koji nemare toliko za govorenu dramu te vole pjevanu, moralno su prisiljeni polaziti dramu, te se tim i drami pribavlja veći prihod, ukine li se opera, pao bi prihod loža rapidno — pao bi na polovicu, možda i na manje.

Drami i operi je zajednički orkestar, koj bi se morao znamenito smanjiti, te bismo imali opet slast slušati gudanje starih komada od malo glasbenika kao što u prijašnje vrieme.

Drami i operi jest zajednički sbor. Sbor služi osobito u velikih komadih za pristojnu štatisteriju, pače i za male ulogice, što bi dakako odpalo, ako se ukine opera. Po tom — osobito uz podporu od 16.000 for. — povratila bi se na naše pozorište ona patriarkalna era, da se na ulici poberu uličnjaci, da za šesticu uz velik grohot občinstva prikažu u kakvoj tragediji dvoranike i viteze.

Sbor operni pjeva i u pučkih komadih i vaudevillah, koji se dakako nebi mogli davati, kao ni veće tragedije, ako se opera ukine.

Drami i operi je zajedničko odielo, koga bi dakako manje bilo, ako odpadne opera.

Opera napokon unapredjuje savršenstvo dramatskih predstava u toliko, da izmienjivanjem opere i drame imadu glumci kada naučiti uloge i vježbat se na pokusih, što je potrebito u malenom Zagrebu, gdje je samo jedno občinstvo, koje svaki dan želi viditi nov komad. Tko pako zna, kolika je muka uvježbat valjano velik nov komad — jer mali komadići kod nas posve malo nose, — tko zna, šta znači naučiti ulogu od 5, 6—8 araka, cieli dan stajat na pokusu, cielu večer prikazat, taj će morati priznati, da neima glumca toli gvozdenih živaca, koj bi svaki dan savršeno veliku ulogu prikazati mogao, a sa 16.000 for. nemože se engažovati dvojako dramatično družtvo. Nu recimo, opera će se dokinuti. Kakove bi se vrsti drame gojile na našem pozorištu? Sada se prikazuju tragedije, igrokazi, fine vesele igre, kadikad i vaudevilli. Da se prihvate predlozi g. vladinog izvjestitelja razumievajuć i podporu od 16.000 for. za dramu, nebi absolutno moguće bilo, davati pjevane vaudeville, kako već prije iztakosmo, prema skraćenoj podpori valjalo bi dakako ukloniti sa repertoira i one poveće drame, kojim se hoće mnogo osoblja i štatisterije, te bi sav dosadanji trošak za nabavu i prievod tih komada bio bačen novac. Preostale bi dakle manje drame, igrokazi i manje vesele igre, sve dramatički plodovi, koji kazališnoj blagajni nenose baš puno novaca, da negovorimo o zahtjevih umjetnosti, kojih se izvještaj g. vladinog izvjestitelja slabe dodira.

Pitamo sada posve iskreno svakoga prijatelja našega kazališta, komu je poznato naše občinstvo, komu su poznata kazališta drugih gradova, može li se uz toli uzan obseg repertoira u gradu sa 20.000 duša, gdje nedišu upravo sve duše hrvatskim duhom, sa podporom od 16.000 for. uzdržati kazalište? Na ovo pitanje odgovorit će, tvrdo smo uvjereni, svatko, da nemože, a tako moramo odgovoriti i mi. G. vladin izvjestitelj veli, da je naš sadanji repertoir aristokratičan, nedohvatljiv nižim slojevom pučanstva, a tomu dramatičnomu aristokratizmu da je na neki način kriva kritika t. j. književnici. Premda članovi ovoga odbora imaju sreću spadati medju hrvatske književnike, to im opet nije na kraj pameti, pripustiti u naš repertoir samo takove komade, koji su samo uzori klasicizma, odbor ovaj, nehoteći i nemogući se oteti modernomu pravcu, neželi nipošto tobožnji aristokratizam još dalje ćerati, donle naime, dokle bi došao po predlozih g. vladinog izvjestitelja, jer kritika jamačno neće prigovoriti pametnih i dobro sastavljenih vaudevilla — koji se nebi mogli po tih predlozih pjevati — i valjanih pučkih komada — kojih žalibože za sada neimamo, jer kritika vrlo dobro prosuditi umije, da naše kazalište samo od manjih drama i komedija živjeti nemože. Bečkih ludih, prostačkih lakrdija, gdje glupost i blatna prostota zamienjuje dosjetku i humor, nećemo ni spomenuti, jer o njih neće ništa ni znati g. vladin izvjestitelj, koj posve pravo veli, „da se nesmije opet zabasati u prostote“. Da od privatna špekulanta neočekujemo zlatnu dobu hrvatskog dramatičnog života, razjasnit ćemo kasnije, za sada pitat ćemo, kakovom hranom će takov „spasitelj“ nudjat naše pučanstvo? Igrami iz pučkog života, veli izvještaj. Neimamo ih, velimo mi. Zašto? Jer naša dramatička knjivevnost jošte na slabih noguh stoji, jer je valjana dramatika vršak literarnog razvitka, a kod nas se tek počimlje pomalo razvijati novela i roman.

Mi se nadamo, dapače smo tvrdo uvjereni, da ćemo i mi naravskim putem doći do popularne hrvatske dramatike, ali nemožemo nikako vjerovati, da će ju privatni špekulant stvoriti preko noći. Kad dakle opere nesmijemo imati, kad proste lakrdije nećemo imati, kad velike tragedije i pjevanih vaudevila nemožemo imati, kad pučke igre neimamo, kad manja drama i komedija nije dovoljna našemu občinstvu, pitamo, kako se zove ona staza, koja bi nas mogla izvest iz toga tjesnaca? Opereta možda? Nemislimo, a toga jamačno nemisli ni g. vladin izvjestitelj. Podpora od 16.000 for. jedva će pokriti trošak za sadanje dramatično družtvo, a za operete bi se opet morao popuniti orkestar, dobaviti pjevači, pjevačice, sbor, skupocjeno odielo i dekoracije, jer tko poznaje novije operete, n. pr. „Velika vojvodinja od Gerolsteina“, „Indigo“, „Kraljevica od Trapezunta“, „Angot“ i „Fatinica“, taj će i znati, koliko ti plodovi umjet-

Digitized by Google

ničke degeneracije stoje novaca, a nemislimo, da je ikomu na pameti, da se poslije propasti hrvatske opere povratimo u onu diletantsku eru našega pozorišta, gdje su dramatički glumci, nevješti glasbi, pjevali operete. Razabirući potanko predloge spomenute, nemožemo neg kraj najbolje volje iskreno izpovjediti, da nam se čini, da stojimo tu pred nečim, što se „circulus vitiosus“ zove, pred zagonetkom, iz koje samo toliko proviruje, da bi uz toli skromnu subvenciju naša toli liepa drama propasti morala.

Ali izvještaj veli, da će ju privatan poduzetnik spasiti, da vlada ili vladom osnovana uprava nesmije kazališta držati u svojih rukuh, izvještaj za taj predlog sabire razloga iz stranog svieta. Ovo pitanje bilo je više pretresivano u javnih listovih, i mi se ga dotakosmo u prvom svom izvještaju. Mi bismo možda taj predlog objeručke prihvatili, da se nadje gdjegodj ideal poduzetnika, kakov nam izvještaj g. vladinog izvjestitelja opisuje. Nu poznavajući naš viek, poznavajući pravac toga vieka, poznavajući i Hrvatsku, možemo kategorički uztvrditi, da se majka takvoga ideala jošte rodila nije.

Stojeći posredno ili neposredno pod vladinom upravom, stoji kazalište pod skrbničtvom vlade, pod skrbničtvo pako stavlja se onaj, koj se jošte posvema razvio nije, koj nestoji jošte čvrsto na svojih noguh. Premda priznajemo rado sve vrline našega dramatičkoga zavoda, to ipak nebi smjeli proglasit ga punoljetnim a to upravo zato, jer se je propustilo pravo i zdravo razvijat njegov organizam. Nemislimo mi možda o kakovoj upravi, uzko spojenoj s vladom tako, da bude vlada stalak dramatici, mislimo stalno organizovanu upravu, stojeću pod kontrolom vlade, pomaganu od svih književnih sila, imajuću pred očima samo jedan plemeniti cilj — umjetnost. Tu dakle neima govora o birokratičkih formah, koje su protivne slobodnomu razvitku umjetnosti, koje su sbog svoga dugotrajnog tečaja i obzirom na razgranjenost i brzinu dramatičkog života dapače kazalištu štetne i smrtonosne. Takovu upravu dakle nevalja nipošto uzporediti sa službenom upravom n. pr. državnih dobara, jer je posve druge naravi. Po našem mnenju trebat će hrvatskomu kazalištu još mnogo i mnogo godina mudrog i obzirnog skrbničtva vlade.

Izvještaj g. vladinog izvjestitelja pozivlje se na kazališta u Pragu, Lavovu, Ljubljani, Gradcu, pozivlje se na rieči dramatičnog nekog auktoriteta, koj osudjujuć vladinu upravu kazališta, zove ga šlendrijanom. Nu sve ove prispodobe žalibože hramlju. Rieči dramatičnog onog auktoriteta pisane su, ako se nevaramo, tendenciozno; taj auktoritet imao je možda osobnih razloga, doživio je možda osobne uvriede, da se je na koj državni dramatički zavod razljutio. Hinc illae lacrymae! Da je, upotrebljujuć moguće kakove zloporabe ili spletke, promašio svoj cilj i da njegove rieči baš sveto pismo nisu, dokazuje nam poviest mnogih kazališta, i svuda dolazimo na to, da se je podigla dramatička umjetnost pod egidom vlade i kod velikih kulturnih naroda, da vlade tih naroda drže kazalište toli važnim kulturnim zavodom, da ni danas neće umjetnost prepustiti rukam privatne špekulacije.

Kad je stalo cvjetati kazalište u Englezkoj? Kad je velika kraljica englezka Jelisava proglasila kazališta Globe i Blackfriars stalnimi i uzela ih pod svoje okrilje. U ono doba slavio je Shakespearov genij svoje slavlje.

Kad se je počelo razvijati francezko kazalište? Kad Molierovi glumci postaše „comediens du roi“ „Theatre française“ preživio je Ljudevita XIV., XV., XVI., Robespierre-a, Napoleona I., restauraciju, srpanjske dane, g. 1848 i Napoleona III., al nijedan od ovih mogućnika nije smio taj zavod prepustit privatnoj špekulaciji.

Pruska uprava je bez sumnje izvrstna i razborita, ali ona neda dvorskog kazališta iz ruku, dapače proglasila je državnimi zavodi i bivša dvorska kazališta u Kaselu, Wisbadenu i Hanoveru.

Monakovsko kazalište je na glasu sa svoje savršenosti, al stoji pod upravom države, a družtvo dvorskoga kazališta u Meiningenu, državici za cielo ne mnogo bogatijoj od naše domovine, izišlo je na glas radi svoje vrstnoće, te mu družtvo zovu čak u Beč i Berlin, gdje kritika priznaje, da vještačkoj njegovoj cjelini neima para.

A proberite poviest bečkog dvorskog kazališta. Dok je uprava u privatnih rukuh spekulativnih kavalira stojala, propao je jedan ravnatelj za drugim, mienjao se pravac svakim danom, dok vlada neudari stalnom upravom temelj onomu zavodu, koj se danas punim pravom hramom umjetnosti zove.

Talijanska vlada ukinula je doduše sve podpore i državne uprave kazalištne, ali šta je Italija? Gdje ima toliko bogatih gradova, gdje cvjeta tisućljetna kultura, gdje je sav narod do zadnjeg čovjeka opojen umjetnošću.

Nu ima li bogata, silna republika novoga svieta znamenitih kazališta? Neima, a zašto, jer je umjetnost u rukuh najkukavnije špekulacije, jer je i dramatika predmetom humbuga.

Nu da svih tih historičkih dokaza nebi bilo, kad kod Engleza, Franceza, Niemaca nebi nigdje bilo vladine uprave, kad bi sve čista istina bila, što je spomenuti auktoritet reko, može li ta prispodoba valjat za malenu Hrvatsku, koja je u sto muka obranila svoju narodnost, kojoj najveći grad nebroji više od 20.000 nebogatih i nezanešenih žitelja, ona Hrvatska, koja jedincato težkom mukom izhrvano kazalište imade, dočim se po drugih gradovih bave tudji glumci, gdje samo jedno polagano uzgojeno dramatično družtvo ima, a naraštaja malo, jer se svatko žaca glumačkog zvanja zbog vječitih kriza kazališ tnog zavoda, gdje smisao za umjetnost nije prodrla u niže

Digitized by Google

slojeve, može li se Hrvatska uzporediti sa bogatimi gradovi, koji broje preko 100.000 žitelja, sa onimi narodi od mnogo milijuna, gdje se umjetnost goji od stotine godina, gdje glumaca ima na tisuće. Ta mi nismo ni došli donle, gdje su Niemci pred Lessingom bili, a našemu kazalištu da netreba skrbničtva, naše kazalište da budu pokušalištem privatne lakomosti? Privatan poduzetnik u naše doba jest navlastito u manjih gradovih dramatički zanatlija. Milijunaša rodoljuba, koji bi se s puka zanosa za domaću umjetnost tomu vratolomnomu zvanju posvetio, neimamo. Poduzetnik, bio Hrvat ili Nehrvat smatrat će taj posao zanatom, njegov najviši cilj bit će puna kesa. Obmana bi bila velika prišivat mu višje idealne ciljeve. Glumci težko u jedno kolo skupljeni, roba vrlo riedko nasadjena u nas, postali bi robovi privatnih hira, vezani uz zlu ili dobru špekulaciju čovjeka, koj sutra ili preksutra propasti može, ali taj ravnatelj bio bi i rob svih hira, neopravdanih zahtjeva gospode glumaca, koji bi vrlo dobro znali, da poduzetnik bez njih obastat nemože, a drugih naći neće. Uprava stalna pod okriljem vlade nemože bankrotirati, privatan poduzetnik svaki dan, a poviest zagrebačkog — nehrvatskog kazališta pripovieda nam, da je u mnogo boljih vremenih, gdje je mnogo više novaca bilo, kraj svih mogućih lakrdija i maškarada propalo do svojih 10 privatnih poduzetnika, i vrlo se bojimo, da bi se mogla naći Hrvatstvu neprijatna ruka, te po privatnom poduzetniku dići sve težkom mukom skupljeno kazalište u lagum, nebi li se poslje na razvalinah domaćega zavoda opet mogli baniti tudjinci.

Izvještaj g. vladinog izvjestitelja tvrdi, da bi poduzetnik stvorio bolji repertoir. Ako je naš reportoir aristokratičan, dakle fin, onda mora biti vrlo dobar, a mi velimo, da nije toli nepojmiv nižim slojevom, ali da je mnogogodišnje prikazivanje ludih lakrdija pokvarilo pučanstvu dramatički tek, pokvarilo dapače i višim slojevom, koji se takojer otimahu za takvimi predstavami, mi velimo, da je naš sadanji repertoir toli dobar, da bolji biti nemože, zato nemožemo dielit onih optimističnih nada u izvještaju izraženih. Mi dapače moramo izjaviti iskrenu bojazan, da će privatni poduzetnik, imajući pred očima svoj cilj t. j. punu kesu i nemareći za estetične striele kritike, već samo za grohot i pljesak nižih slojeva na galeriji iznieti same umotvore Hoppa, Morländera, Mosera, Elmara, Coste, Kaisera i Schikanedera, i ljubiteljem tragedije posvetit možda „La Pommeraisa.“ Dovikne li mu vlada svoj „veto“, to će on jednostavno odgovoriti, „ja nemogu inače izići,“ vlada će morati šutiti, prijatelji kankana i lakrdije podupirat će svojski poduzetnika, Shakespeare, Molière, Schiller, da i Scribe i Wildbrant će driemati u kazališnoj knjižnici, glumci izmučeni neprestanim prikazanjem, izkvareni nevaljalim repertoirom morat će nazadovat, a izvornoj, valjanoj dramatici biti za sva buduća vremena zatvorena vrata hrvatskoga kazališta, u kratko kazalište prestalo bi biti hramom umjetnosti te postalo pustim smijalištem Zagrebčana. To su po našem uvjerenju neuklonive posljedice privatnoga poduzetničtva, a velika bi grehota bila, da hrvatski narod i novčić potroši na takov zavod.

Tom prilikom nemožemo nespomenut mnogogodišnje tužbe českih listova na svoje pražke poduzetnike, koji pune kese radi iznose pred občinstvo svaku bečku lakrdiju, a zanemaruju domaću dramatiku posve, a poznate su nam i česte krize toga kazališta.

Nu recimo, da bi privatni poduzetnik nama nepoznati bolji repertoir sastaviti uspio, to nemožemo nipošto shvatiti, kako bi to moguće bilo sa manjim osobljem nego li je sadašnje.

Naše dramatičko družtvo sastoji se od 12 mužkih i 9 ženskih članova, pri čem primjetiti valja, da se trojica mužkih članova ni nemogu računati u glumce već u statiste; pravih glumaca i glumica ima svega samo 18, redoviti pako broj glumaca na srednjih kazalištih — kakvo je naše — jest 24 t. j. 12 glumaca i 12 glumica. Kod nas se mora osobito mužko osoblje izmieniti nekimi boljimi epizodisti, a komika neimamo od smrti Plemečićeve nikakovog. Sa manje od dvadeset osoba nemože drama napredovati. To će svatko potvrditi, koj poznaje dramatičnu literaturu, koj zna kakva je to muka razdieliti mnogobrojne uloge navlastito u efektnih komadih za niže slojeve, a koga sve to nije jošte uvjerilo, toga upućujemo na kazalištne oglase od prošle godine, koje smo pomno proučili, te došli do toga aritmetičkog rezultata. Zato nemožemo nikako pojmiti, kako bi čovjek privatan, neoduševljen patriotizmom i umjetnošću uz stegnutu podporu s manje glumaca bolji repertoir izvesti mogao nego li sadašnji vrstni, da bi on dapače našemu kazalištu tvrdji temelj udariti i našoj dramatičnoj umjetnosti dosada nevidjeni pravac dati mogao? U ostalom kušalo se od g. 1860 ovamo dva puta kazalište upravljati po privatnomu podhvatniku al i jedan i drugi pokus urodi neuspjehom, a nov pokus imao bi jamačno iste posliedice, te bi bio u poviesti hrvatskog kazališta jedan od onih mnogobrojnih provizori ja više, koji prieče zdravi razvitak toga zavoda.

Privatno poduzetničtvo bilo bi nadalje ponajvećom zaprekom, da hrvatski dramatički život uhvati koren i po ostaloj zemlji, i mi nemožemo nikako dieliti onih nada, koje izrazuje g. vladin izvjestitelj, mi smo dapače o protivnom uvjereni. Kad družtvo putuje okolo po zemlji sa privatnim ravnateljem, mora se isto nehotice na očitu štetu umjetnosti izvrgnuti se u skitajuću se družinu. Svemu svietu je poznato, kakvi se škandali radjaju kod privatnih putujućih družtva, prizori sa kojih se u kratak čas raztepe družtvo; mi smo imali priliku gledati takovih skitalačkih predstava, pa velimo samo: Bog sačuvaj nas takove dramatike, gdje se umjetnost izvrgne karikaturom. A zagrebačko družtvo, nevezano neposredno ugovorom na Zagreb, postalo bi obćenito skitalačko družtvo. U tom pako nemožemo vidjeti novu

Digitized by Google

eru već skrajni nazadak naše dramatične umjetnosti. I mi želimo, da se naše družtvo pokaže po drugih gradovih al pod okriljem javne uprave, mi dapače želimo, da se stvori više družtva za pojedine prediele naše domovine, ali si taj razvitak posve drugčije mislimo nego spomenuti izvještaj. Veli se ondje, da će takova provincijalna družtva moći postati od slabijih glumaca našega kazališta. Ponajprije moramo i opet spomenuti, da naše družtvo ima nekoliko slabijih sila, al neima suviška. Razlog da gdjekoje sile manje puti igraju nego druge nemože nikako dokazati, da ima suviška. Razborita uprava mora kod sastava družtva uvjek paziti, da toli skupocjen stroj, ko što je kazalište nikad zapeti nesmije, ono mora imati na umu, da glumac lako oboliti može, te valja predati ulogu brže drugomu glumcu, razborita uprava mora uvjek imati na umu, da glumci prema svojoj starosti prelaze iz jedne u drugu struku, te da treba za vremena pomladka za znatne struke, a glumac nemože se izvježbati preko noći.

Tih obzira nepoznaje privatan poduzetnik. On gleda dobit najjeftinije sile, on se brine za danas, za sutra, dok mu ugovor traje, al se nebrine za budućnost umjetničkoga zavoda, jer mu je glavni cilj kesa. Glumci pako, kojih baš u nas nije velika množina, tražit će tim veću plaću, čim je njihovo mjesto nestalnije, pa bi se moglo lasno dogoditi, da bi usljed privatne špekulacije otišli svi dobri glumci, a nam bi ostali oni srednji, od kojih bi se tobože sastavit imala vanjska družtva, a pomladka nebi bilo.

Kazalište je organizam vrlo zapleten, organizam pun vrlo tankih, osjetivih živaca, osobito pako naše kazalište, koje nije plod višjega kulturnoga života od nekoliko vjekova, već biljka nikla iznenada za novog našeg narodnog pokreta — na način kakogodj i srbsko pozorište, koje je doduše jedno četrdeset godina prije nicati počelo, ali do stalnosti tek onda po prilici došlo kao i naše, pri čem spomenuti valja, da se biogradski i novosadski repertoir baš nerazlikuju toliko od zagrebačkog, jer se velik broj komada u repertoiru svih trih kazališta nalazi. Našemu kazalištu hoće se obzirne poimnje i njege, njemu su smrtonosni svi nenadani potresi tih tankih živaca, svi drastički liekovi, i kako bi predlozi g. vladinog izvjestitelja bacili taj zavod u veliku krizu, kako bi silovito potresli sav taj velikom mukom razvijeni organizam, to nam naše izkustvo u toj struci, težnja za domaćom umjetnosti i briga za taj velikimi žrtvami naroda osnovani zavod nedopušta preporučiti visokoj konferenciji baciti kazalište na nove pokuse, t. j. odbor držeći se prvanjih svojih predloga nemože prionuti uz predloge g. vladinog izvjestitelja. Nu reći će nam se, da nismo o kroničkom deficitu našega kazališta ništa rekli. Gledat ćemo, da na to pitanje po najboljoj svojoj patriotičkoj sviesti odgovorimo. Pri tom nećemo poći onim, po našem mnienju krivim putem, gdje se veli: Da se deficit smanji, mora se kazalište stegnuti. U takovu umovanju nenalazimo umjetničkog obzira, već je to priprosta aritmetička operacija, vrlo lasna ali i do kraja opasna, opasnija tim više, jer po izkustvu znamo, da se u nas vrlo težko gradi, a vrlo brzo i lako ruši i razgradjuje. Imajući pred očima, da hrvatsko kazalište obstojati mora, da je ono kulturnom nuždom našega naroda, branik naše narodnosti, velimo mi, da se u našem kazalištu tako gospodariti mora, da ono neostane samo toli savršeno kakovo je sada, da bude dapače savršenije, jer stanke u kulturnom razvoju neima, jer je takova stanka ujedno i smrt kulture, smrt kulture je pako smrt naroda. Glavno načelo svakoga gospodarstva pako jest: „Neskupari nepametno, već troši mudro, pa ćeš imati i obilna ploda.“ Kod našega kazališta nije se žalibože uvjek mudro trošilo, nije se ni mudro trošiti moglo, jer žalibože naš kazališni zavod dosele nije zdravo i stalno organizovan. Kraj neorganizovane uprave, bez trajnog izkustva, stalnog sistema protiplje se sila novaca. Poznato je, da su one države najnesretnije, najmlitavije, gdje se svakih 14 dana mienja ministarstvo, jer ministri neimaju kada obaviestiti se o svih granah uprave, jer neimaju kad sastaviti razboritu na duže vremena omjerenu osnovu vladanja i državnoga gospodarstva, jer neimaju kad izvoditi razborito i oprezno taj plan. Kraj tih vječitih državnih nastaju posve naravski i financijalne krize. Svaki ministar misli drugčije, nego njegov predšastnik, pri čem dakako i nešta ljudske taštine ima, i tako postaje sa sto različnih pokusa država žrtvom vjekovitih neprilika, država visi vazda u zraku.

I kazalište je takova država, i hrvatsko kazalište je žalibože državica, koja svake pol godine svoje ministarstvo mienja i velik dio deficita ima se u grieh upisati tim nenadanim promjenam uprave, koje su s veće strane u nevrieme uvedene bile, a nebijahu to samo osobne promjene već upravo promjene sistema — a sve te raznolike uprave bijahu vazda proglašene provizornimi. Tako vidimo za posliednjih deset godina sliedeće vrsti uprave: Odbor gospodarski i odbor tehnički, repertoir i uloge u rukuh redatelja. Velik zajednički odbor, gdje su članovi zastupali najraznije tendencije. Odbor manji sa predsjednikom i dramaturgom. Privatna uprava ravnatelja opere, gdje nije dramaturg imao odlučnog glasa. Intendant sa dramaturgom bez odbora. Vladin izvjestitelj bez odbora sa dramaturgom. Blagajnik kazališni sa dramaturgom bez odbora. Intendant sa odborom i dramaturgom. Vladim povjerenik sa dramaturgom. Predsjednik sa dramatičkim, glasbenim i gospodarskim odborom i dramaturgom. Predsjednik bez dramaturga, sa dva ravnatelja, sa gospodarskim i književnim odborom, koj je medjutim odstupio, jer mu nije bilo dozvoljeno ni primaći se kazalištu ni progovoriti rieči, te kao da se je hćelo ukloniti sve književnike od kazališta. Napokon vladin povjerenik sa dva ravnatelja bez dramaturga. A sve je to bilo provizorno, nikad nebijahu

Digitized by Google

osobe definitivno namještene, te s toga nisu svoj rad mogle posvema posvetit kazalištu. Te uprave bješe iznenada promienjene, često kratko vrieme prije početka sezone, jedanput upravo usried same sezone, k upravi bješe često u nevrieme pozvane osobe, koje prije nikad sa kazalištem posla imale nisu, koje s prvine nisu bile upućene u tečaj cieloga zavoda. Uprava, koja je odstupila nije se mogla, kako je posve naravski, brinuti za buduću sezonu, pa kad je nova došla nije bilo glumaca, ni pjevača, ni pripravljenih opera. Tako se je moralo dobavit pjevača tik na početku sezone za skupe novce, pa kad se je vidjelo, da su slabi, valjalo je nabaviti još druge za još skuplje novce, a da kraj takovih nevolja nije moglo biti govora o novom repertoiru u shodno vrieme, da se je moralo mnogo vremena potrošiti za učenje starih opera posve je naravski. Kadkada se je hćelo iznenada vladati absolutnom strogosti i auktoritetom, mjesto strpljivim nagovorom i vještim utaživanjem i da samo jedan primjer navedemo i opet, spomenut ćemo, da je zagrebačko kazalište izgubilo radi kukavnih godišnjih 60 for. vrlo darovitu glumicu Hrvaticu, koja je sada za prve struke kod uzoritog dvorskog kazališta u Meiningenu engažovana. Posve naravski i to, da su razni ljudi posve razne ćudi, posve raznog mišljenja i po tome mienjao se vrlo često i pravac kazališta, što mu nemože od nikakve koristi biti, a vječitimi novimi pokusi nastaju i silni troškovi. Kod našeg kazališta potrošena je sila novaca za loše prievode dobrih, i za prilične prievode loših komada. Književnikom bio se oteo jedno vrieme sav uticaj, te se nije pazilo na valjanost jezika, ni na vrlinu komada. Drugdje cieni se izkustvo književnika više, nego u nas. Uprava „Théatre française" pita književnike i kako za savjet.

Sto puti podiže se glas, dajte stalnu upravu, kojoj će književnici biti savjetnici, trajna uprava moći će uvesti u naš kazališni zavod, sistem razborit i samo po tom je moguća štednja, samo onda će i književnost i glumci svojski prionuti uz življi rád. Saborski odbor izradio je dapače operat na temelju pražkoga i lavovskoga štatuta, al ta potanko izradjena osnova, sastavljena velikom pomnjom, bilo je naprosto stavljena od acta. Jednom rieči sve je bila prokušano, samo stalna uprava, kojoj nebi bile ruke vezane birokratičkimi formami, ta nije pokušana, i sada predlaže nam se, da slabu korablju našega dramatičnoga zavoda opet povjerimo nestalnim valovom privatne špekulacije, sa koje mal da kazalište nije postradalo.

Iz podataka računskih, saobćenih nam po sadanjem g. vladinom povjereniku razabrasmo, da će za godinu ili dvie biti moguće prištednje kod opere.

Nesumnjamo da bi stalna uprava, uvedši jasan sistem, toli za operu koli za dramu bila točno mjerilo potrebnih sila za sve struke. Ona bi mogla za operu u sgodno vrieme engažovat spretnu osobu, gdje danas dvie stoje, te bi time mnogo prištedila. Ona bi dramatičkim glumcem osigurala stalnije mjesto, te bi po toj stalnosti glumci i jeftiniji bili, ona bi trajno privezala uz naš zavod absolutno potrebne sile, te ih odlučila od onih nuzgrednih članova, koji se zamieniti mogu, a mogla bi stvoriti i stalan repertoir plodonosnih al i valjanih komada, jer bi ju pomagale i književne sile, koje sa privatnim špekulantom sigurno neće hćeti imati posla.

Opernih sila može se naći jeftinijih, jer pjevači nemoraju biti Hrvati, nu dramatičke, valjane glumce težko je naći za jeftinu cienu, jer ih malo ima.

Kako se može i tu doći do većega izbora? Mudro valja trošiti. Uz nagradu od 1000 fr. moglo bi se stvoriti učilište, što nije nipošto predlog bez smisla u doba, gdje njemačka carska vlada osniva dapače i dramatičko sveučilište. Od pitomaca toga učilišta mogla bi se stvoriti družtva za ostale hrvatske gradove, izmedju kojih bi zagrebačko kazalište bolje članove uz jeftinije uvjete za sebe birati moglo, i dramatički život oteo bi po svoj zemlji veći mah, te bi se stvorila i veća volja za glumačko zvanje.

Takovim načinom mogao bi se deficit na koju godinu smanjiti za jedno 4000 for. A glede ostale svote natuknusmo već u prvom izvještaju, da nam previšnja milost našega vladara nebi možda uzkratila podporu, koju uživa i Pešta i Kološvar.

Svakako bi pako veće kazalište povećalo i kazališni prihod, jer bi prve predstave opera i komada više nosile nego sada. Naše sadanje kazalište je maleno, nespretno i trošno, i za koju godinu morat će se sagraditi novo. Nu nova sgrada nesmie priečiti razvitka dramatičnoga zavoda, a to bi se učinilo, da se upotriebi polovica subvencije za gradnju.

Mi dakle o trećem predlogu izvještaja nećemo ni govoriti, jer su dramatički zavod i kazališna sgrada dva posve razna predmeta; spominjemo pako samo mimogred, da bi se nova sgrada možda putem lutrije namoći mogla.

Po svem tom što rekosmo, po našem najboljem izkustvu, nemožemo preporučiti predloga g. vladinog izvjestitelja, po kojih bi, bojimo se, za 10 godina imali liepu kazališnu sgradu — al nebismo imali kazališnog družtva. Mi nevjerujemo, da će hrvatski narod napustit i krnjit toli znamenit za narodni život zavod, kojega se velika važnost nesmije mjeriti samo po novčanom prihodu i razhodu. Zato i opet preporučamo visokoj konferenciji prvanje svoje predloge.

U Zagrebu, 1. studenog 1876.

Franjo Žigrović,
predsjednik pododbora.

Josip Kneisel.

August Šenoa,
odbornik i perovodja.

Josip Miškatović.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 25. studenoga 1876.

Br. 48. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja cijena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Miruj srdce!

Spjevao F. Ž. P.

miruj, srdce, ne bij toli kruto,
O miruj, nemoj udarat tol ljuto,
Ma kako željom da nam duša gori,
I opet grob se milih ne otvori! —

Uz vječna tamna uzalud će vrata,
Brat plačuć molit, da dozove brata,
Uzalud otac dozivat će sinu:
O vrat' se, sinko! jednom kad uminu.

I jadna majka uzalud će zvati
Premilu kćerku, ne će je dozvati.
Taj život nije ništa nego l' pjena,
Vjekovita svemirnih iskra miena.

Čeznuće sve i sve umrlih sile
Ma kojim mahom u nas se razvile,
Sve želje, što ih vruće srdce rodi,
I kojih duh u Eden će da vodi;

Ej zašto višnja moć ih nam udieli,
Otvara blagom rukom sviet nam cieli,
Sviet, polje bujno radosti i sjaja? —
Zar zato, da od tuge gine, sdvaja? —

Zašt umrlima duh nam neumrli
Kad ne smje savršenstvu da prihrli? —
Već da ju ćuti svemir gledajući,
Al tvorne sile ne smje da dokuči.

Života stanicu nam tko nadahnu,
I tvornom silom prvi tko da mahnu,
Gdje vrelo svemu, što se uviek vrši,
Što vrieme, koje nikad se ne svrši?

Ne shvatja sile tvorne — tko njom ganu,
Noć vječna zašto minu, sunce svanu?
I može l' nestat svemirno života
Što oko gleda, nestat svih divota?

O miruj srdce, za sviet taj ti nisi,
Tek smrću tvojom život ti uskrisi,
Kad jednom vječnost hram ti svoj otvori
Tad moć ćeš shvatit, koja tebe stvori.

Gdje istine ti baklja uviek živa,
Gje vjeri tvrdoj vjernost se odziva,
Dà tamo, gdjeno dusi bez tjelesa.
Za stan si znadu pripravit nebesa.

Gdje boj ne hara, silni grom ne lomi,
I gdje se kriepost s kriepošću udomi,
Gdje ljuta smrt od milih nas ne dieli,
Života rana svaka gdje zacieli;

Gdje s milom majkom kćerka će se sastat,
Brat s bratom; — gdje svim nov će život nastat,
Gdje vierni nadju opet vierne svoje,
O miruj srdce, nać ćeš i ti tvoje!

Digitized by Google

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

Nikola se začudi, te namigne Gervaziju, da za njim podje u malu sobicu kraj dućana, u kojoj je bilo koje kakove robe naslagane u velikih tovarih.

— Ne će li nas nitko čuti? — upita Don Gervazij. — Nitko živ, odvrati mu Nikola, jedva čekajuć da čuje, što će kazati Gervazij. Ovaj se još jednom obazre te progovori šapčuć:

— Jutros pred zoru izpovjedih jednog jadnika, koji se je sinoć, popravljajuć jedan krov od kuće, srušio i prebio si krstove! Kad ga oprostih grieha i pomazah svetim uljem, zaklopi on oči, kao da će umrieti. Nu najednom se opet prene te reče slabim i izdišućim već glasom:

— Još imam nešto reći, otče duhovni, — nije doduše moj grieh — van tudji, kojim netko kani počiniti veliko zlo. Bimbaša Ibrahim nakanio je ugrabiti Persu, kćer Nikole Mandušića! — Sve je tako pripravljeno, da joj nema drugog spasa, van da odavle pobjegne kudgod ali čim brže moguće, jer je pogibelj blizu! — Biti će mi dakle duši laglje, a i vi ćete si steći veliku zadužbinu u nebu, ako tu opačinu čim brže zapriečite. Ovo mu bijahu zadnje rieči. Zalud sam nastojao, ne bi li od njega još izvabio, od koga je sve to doznao, tko li će kako i kada ugrabiti Persu — da li silom ili lukavim načinom. Umjesto da mi odgovori zače jadnik hripati i doskora izdahnu. Ne časite dakle ni časa, gospodaru Nikola, van ju odpremite kudgod potajno i oprezno ako moguće još večeras, jer je sigurno sveta istina, što izdišući u oči smrti govori!

Nikola stajao, kao da ga je grom ošinuo. Učini mu se, kao da se je probudio iz ružna sna, koji je netom istinom postao. Spopade ga grozan strah od nenadane pogibelji, koja je zagrozila ljubljenoj mu kćeri od dušmanina Turčina. Napokon prevlada u njem ipak samosviest i preveliko pouzdanje u sama sebe i u oružje. Namrgodiv se ljuto upita Don Gervazija:

— A tko bi se živ usuditi mogao, oteti mi moje diete? Ta niesam li ja kadar, obraniti ju ako je nuždno od desetorice — a ako u obrani njene sreće poginem — misliš li, da ne bi ona radje sama sebe pogubila, nego li podala najgadnijemu stvoru — Turčinu? — Oh Don Gervaziju — slabo poznaš mene i moju djecu!

— Oh gospodaru Nikola — ne uzdaj se previše u se i svoju silu — uzkliknu Don Gervazij sklopiv obje ruke. — Previjani su Turci — ništa im nije sveta, ništa pogrdno — kad se tiče stvoriti propast kršćanskomu rodu. Kraj toga je blizu, veoma blizu trenutak — gdje će medjusobna mržnja med krstom i polumjesecom planuti netom — iznenada poput baruta — a taj trenutak prirediti će nenadani grob mnogomu kršćaninu, koji vara sama sebe, uzdajuć se u tursko miroljublje i u svoju snagu! oko Nevesinja ustala sva sela a čuje se već, da se ustanak sve većma širi, jer su Turci uslied toga pobjesnili, te kolju kršćane gdje mogu, da se ustanak još većma ne razširi. Nu baš ta njihova biesna okrutnost razpuhati će još većma uništujući plam ustanka, al u prvom mahu tog požara poginuti će mnogo žena i djece, jer im se niesu za vremena pobrinuli muževi i otci, da im nadju sigurno utočište od turskog bjesnika. — I kod nas može taj požar planuti preko noći — a kud onda — van junaci u goru — a žene, djevojke i djeca u sramotu — u robstvo — il u rani grob.

— Oh šta da uradim za boga! — zavapi Nikola zalomiv rukama i pogledav prama nebu.

— Ne malaksaj duhom, sad gdje ti je samosviest od najveće nužde! — prihvati Don Gervazij. — Još se dade predusresti toj nesreći, samo ako budeš dosta odvažan i oprezan! Otac Prokopije dobar ti je rodjak i prijatelj — kako bi dakle bilo, da njemu povjeriš spas tvog djeteta? — Ona bi se mogla preobući u odjeću njegova unuka te s njim još dojduće noći pobjeći odavle u koje sigurnije mjesto! Nu unapried ti velim, da će bolje po nju biti, ako za prvi čas pobjegne u koje veće mjesto naše zemlje, nego li u Dalmaciju — jer su se već sada silne hercegovačke obitelji razgrnule prama Austriji, da se za vremena uklone turskomu zulumu, a Turci zaokupili sve puteve iduće u Dalmaciju, te progone putem i tamane bjegunce gdje samo mogu. A i po tebe bilo bi dobro, da čim brže za njom izmakneš odavle, jer se je ovdje medj Turci pročuo glas, da ti je sin Sava otišao u Trebinje, da i tamo raju na Turke diže. Pokazao sam ti dakle put, kojim možeš spasiti sebe i porodicu, a to sam učinio ne samo radi kršćanske ljubavi van i radi mog dobrog prijatelja i župljana Luke Borkovića, o kojem znam, da ti ljubi kćer većma nego li koje blago na svietu, i da bi ga do groba razcvilili, kad bi ju kakova nesreća snašla. Spasi ju dakle za vremena — a s njom ćeš spasiti i spasitelja tvoga Luku Borkovića! — Bog i božji blagoslov lebdio vazda nada tobom i nad tvojom porodicom. Amen!

To rekav blagosovi Don Gervazij Nikolu, te ode naglo prama vratima. Nikola pako uzkliknu:

— Oh bog ti naplatio Don Gervaziju! te hćede za njim da ga za ruku uhvati, nu pop bijaše već izčeznuo. Sav poništen sruši se na jedan svežanj čohe, spusti si licu u obje dlani te zače misliti, što da uradi.

Digitized by Google

U to unidje Evdoksija iz dućana, te položiv mu ruku na rame, upita:

— Šta ti je za boga graknuo ovaj crni gavran Gervazij, te si tako sav poništen.

— Ne grieši ženo — razljuti se Nikola, jer ćeš sad namah čuti, da je od boga poslan spasitelj onaj, od kog griešno ruglo spravljaš! — Zatvori na koji čas dućan, pa dodji gore, da se svi dogovorimo, kako ćemo dočekati nesreću, koja nas sve čeka! — To rekav izidje na mala vrata, te poleti naglo uz male stube, koje su išle prama velikim stubam na teraziju, a odmah za njim doleti i Evdoksija sva prestrašena.

Stupiv u kuću, zovne Nikola Persu iz kuhinje, te unidje s njom i s Evdoksijom u zadnju sobu, kojoj su dva prozora prama malomu vrtu gledala, zabravi za sobom vrata, zatvori prozore, te reče uzdahnuv težko:

— Velika nas nesreća čeka, nu možemo joj još doskočiti, ako vi žene ne klonete duhom!

Na to im uze tihim glasom pripoviedati, što je od Don Gervazija čuo. Kad obje razabraše, o čem se radi, udariše u gorki plač i jauk.

— Ne jaučite za boga — povikne Nikola — mogao bi vas tko čuti, pa osujetiti u zadnjem času naše osnove! Činite, kao da ništa ne znate i kazujte se svakomu kao da se ničemu zlu ne nadate! A kad dodje večer, onda ne ima druge, van Persa mora sa otcem Prokopijem pobjeći kud bilo da bilo. A sutradan gledati ćemo, da mi za njom dodjemo, te ćemo kojeg pouzdanog momka poslati pred Savu, da i on dodje onamo, gdje ćemo se svi sastati! odanle pako gledati ćemo, da sigurnim kojim putem prebjegnemo il u Crnu Goru il u Austriju! Ne gubite se uzalud i ne klonite dušom — jer je bolje, da se za koji čas razstanemo, nego li da nas Turci ranom smrću u grob strovale! — A sad idem otcu Prokopiji, da se s njim na brzu ruku dogovorim. — Otarite za boga te suze sa očiu te činite, kao da se nije ništa dogodilo!

Izustiv to, skoči naglo, obuče bjeljaču i poleti otcu Prokopiji. Došav u njegov stan, nadje ga, gdje čita iz velike neke knjige. Ugledav ga Prokopije ovako prestrašena i blieda diže se naglo te reče:

— Vidim na tebi, da te je dognala k' meni neka nesreća! — Šta se je za boga dogodilo?

— Oh otče — velika nesreća! — zavapi Nikola zalomiv rukama, te sjede do Prokopija i uze mu sve potanko pripoviedati, te ga napokon zamoli sklopljenih ruku neka mu pomogne, izbaviti se te pogibelji.

— Jesam li ti ja rekao, da nas sve čeka velika nesreća, koja bi nas mogla satrti, ako ne budemo za vremena na oprezu? — zavapi Prokopije, kad Nikola dovrši. — Nu još nije sve propalo, a što se mene tiče, to budi uvjeren, da ću ti drage volje pomoći kako treba! Stvar je doista prešna, jer Don Gervazij nije sigurno lagao — poznam ga dobro, da je pobožan i čestit svećenik i pravi uzor svim ostalim latinskim svećenikom!

Na to se stadoše dogovarati, kako će i kamo će Persa pobjeći sa Prokopijem, te se napokon složiše, da će Prokopije poslati Nikoli Mitinu jednu opravu, u koju bi se imala preobući Persa, te da će još iste večeri doći on sam sa Mitom k njima na večeru. Poslije večere da će se Persa presvući u Mitinu odjeću, te onda sa Prokopijem poći kao da će s njim kući, nu umjesto toga, da će udariti preko planine put Metokije, gdje je prebivao Prokopijev rodjak, ugledan trgovac Damjan Kaurinović, koji će ih radostno primiti u svoje zakrilje, dok se i drugi kod njega sastanu, Mito pako da će iste noći ostati kod Nikole, te drugoga dana odputiti se za njima sa Nikolom, Evdoksijom i majkom si Jelenom put Metokije.

— Nu budi na oprezu, da ti u kući nitko ničim ne oda, o čem se radi! — reče napokon Prokopije. — A sutra dan razglasi, da ti je Persa obolila, jer već sada sigurno obilaze koje kakove uhode oko tvoje kuće i dućana, te bi mogli lahko posumnjati, kad ne bi nigdje vidjeli Perse. A čim se sutradan smrkne, a vi svi u ime božje za nami ali oprezno najprije Mito sa Jelenom, a onda ti sa Evdoksijom, te ponesite sa sobom što možete! A kad se u Metokiji svi sretno sastanemo, gledati ćemo, da što skorije odpremimo žene preko medje, a mi ćemo mužki opet natrag onamo, kud nas pozove spas nesretne nam domovine! — Ajde dakle, sine, — i božji blagosov bio tebi i tvojim i nam svim u pomoći u težkoj ovoj našoj nevolji!

Težkim srdcem i u veliku strahu ode Nikola kući, da sve potrebno za osnovani bieg pripravi.

VIII.

Pred večer istoga dana donese momak Nikoli Mandušiću ovelik svežanj, u kom bijaše Mitino odielo pod kojim bi imala pobjeći Persa. Evdoksija i Persa uzeše priredjivati večeru, a Nikola spremao dragocjenije stvari i novce u veliku kožnatu vreću pomoćju pouzdanog svog momka Todora.

Već se počelo smrkavati, kad se najednom ukaza na kućnih vratih star neki i onemogao jeromonak. Dugačka njegova sieda kosa i brada, isto tako i velike guste obrve bijahu pune praha, a suho košćunasto lice potamnjelo od sunčane žege bijaše tamno-žuto i propalo. Jedva stojeć od velike slaboće i klecajuć koljeni viknu starac na vratih slabim kroz nos zvučećim glasom:

— Blagoslovljenije božje bilo med vami na sve vieki amin! — i zače onda moliti na glas: Oče naš iže jesi na nebesi, — i veliko vjerovanije.

Čujuć Nikola taj čudan glas izleti na triem i ugledav nadošlicu upita ljutitim glasom:

— A šta bi ti, otče, ovdje?

Digitized by Google

— Ah smilujet sja meni! — zavapi onaj plačnim glasom. — Jeromonak sam ubogi — onemogao na daleku putu iduć od Hristova groba! — Jedva se dovukoh do ove kuće, ne poznavajuć nikoga u cielom ovom vilajetu, te ću skapati od gladi i umora, ako mi ne daš koji zalogaj, i ako me ne pustiš, da se pod tvojim krovom ovu noć odmorim, da mogu sutra opet svoj put nastaviti!

— A kamo ideš? — upita Nikola prezimice.

U kotorski monastier! — odvrati jeromonak bolnim glasom.

— Eh dragi otče — prihvati Nikola slegnuv rameni — možeš se kod mene najesti i napiti do volje, a dati ću ti i na put koji groš — nu konaka ti pod nipošto ne mogu dati, jer se sam spremam na put u Trebinje, pa mi je sva kuća u neredu!

— Ah vaj me mene jadnog — ne daj da kukavan poginem, — ne dozivlji na se srčbu božju! — Ta ne vidiš li, da sam se jedva ovamo dovukao, te da ne mogu ni s mjesta dalje!

Nikola bijaše u najvećoj neprilici što da uradi. Pobožna ga ćud nagovarala, neka primi hodočastnika, a s druge ga strane opet odgovarao od toga neki nutarnji strah. U to doleti Evdoksija, koja je ovaj razgovor iz kuhinje čula, te će mužu:

— Ta ne grieši, Nikola — ta gdje bi ti odagnao svetog tog čojeka od našeg praga — ovako iznemoglog i gladnog? Ta ima u nas i za njega mjesta, a ako ne ćeš, da ga smjestimo u kojoj sobi, možemo mu prirediti ležište i u komori.

— Ta gdjegod — gdjegod draga moja hristianko, samo da niesam pod vedrim nebom! — zavapi jeromonak plačnim glasom.

— Oh bog ti naplatio milosrdje tvoje, draga moja hristijanko — ah svuda su ženska srdca milosrdnija od mužkih!

To rekav, blagoslovi ju tri put obima rukama a ona priskoči i poljubi mu rukav od mantije. Nu Nikola oklievao još uvieke. Namigne Evdoksiji te ju pogleda čudnim pogledom, al ona razumiv taj pogled pristupi k njemu, tę mu šapne u uho:

— Ta ne boj se, da će nam on što smetati, jer će se za stalno leći k počinku čim dovečera!

— Nu možda je kakav izdajica! — odvrati joj Nikola gledjuć mrko u jeromonaka.

— Bog ti oprostio tu griešnu misao! — poviknu Evdoksija na pol glasa lupiv se u prsa — te mu šapne opet: ta gdje bi on mogao biti izdajica ili šta drugo van pobožan monak, kad zna sve naše molitve i litije, a sve na njemu kazuje, da je sveštenik!

— A kada ćeš opet dalje? upita Nikola jeromonaka prezimice.

— Sutra zorom! — odvrati ovaj.

— Eh neka bude otče! — reče Nikola pristupiv bliže k jeromonaku. — Al nam ne zamjeri, ako ti ne bude komora po volji!

— Oh hvala ti, dragi hristianine — gdje god — gdje god — makar i na triemu — samo ne na mokroj zemlji i pod vedrim nebom! — uzdahnu hodočastnik slabim glasom, penjuć se klecajućih nogu uz tri kamenite stube prama triemu i podupiruć se velikim štapom, što ga je držao drhćućom desnicom.

— Evo u ovoj ćeš komori prenoćiti! — reče Nikola otvoriv vrata male jedne sobice odmah do kuhinje — Tu možeš odmah odložiti torbu, oprašiti se i umiti ako te je volja, dok bude večera gotova!

— Hvala, hvala — oh bog ti naplatio! — uzdahnu hodočastnik te unidje u komoru.

— Oh sveta li mi čovjeka mučenika! — propenta Evdoksija pogledav prama nebu, kad je jeromonak za sobom vrata zatvorio. — Ah ide ća od svetog Hristova groba, — toli star i nemoćan pa još k tomu pješice! — Oh možda ga je sam bog sveti poslao k nam, da izkuša naše hristijansko milosrdje!

— Bože daj, da je istina, što misliš! — uzdahne Nikola, te ode u sobu, Evdoksija unidje u kuhinju, da pomogne Persi oko večere.

Za pol ure unidje Nikola u komoru, da pozove jeromonaka u svoju sobu. Stupiv unutra izgubi zadnji trag sumnje prama njemu. Ovaj bo klečao je na podu čitajuć na pol glasa psalmove kroz velike okrugle naočale iz debele neke zamazane velikimi pismeni tiskane knjige. Bijaše si već počešljao lasi i bradu i oprašio si mantiju te se je odmah nekako pristaliji činio nego li prije.

Neki čas zagleda se Nikola pobožno u njega, te istom kad ovaj knjigu zaklopi i prekriživ se nekoliko puti ustade, upita on:

— Ne bi li htjeli k nama, otče? — Večera će sad namah gotova biti!

— Oh zašto da vas bunim — reče jeromonak smierno — ta mogli ste mi i ovdje dati zalogaj hljeba pa da se onda mogu ranije leći, da sutra ranom zorom uraniti uzmognem!

— Ne, ne, hodi malo k nama — što imamo, to ćemo dieliti, a kad založiš, možeš odmah k počinku! — To rekav uze ga Nikola izpod ruke, te ga dovede u sobu, gdje je baš Persa stol prostirala. Ugledav jeromonaka, poleti ona k njemu i poljubi mu ruku pobožno i smierno.

— Ovo ti je moja kći Persa — reče Nikola. — Danas je malo bolestna! — Neprestance ju glava boli.

— Blagoslovjenije božje — budi s tobom na sve vieki! — reče joj jeromonak, blagosoviv ju tri puta, te produlji: na mladu ti je sva tvoja bolja! — Dok ti dodje djuvegija, minuti će namah!

Na to posjedoše svi oko stola. Istom što poče jeromonak pripoviedati o svem putu, kucne netko na vrata i u tinji čas unidje otac Prokopije i unuk mu Mito.

Digitized by Google

Ugledav jeromonaka za stolom ostade sav zapanjen, te pogleda u Nikolu pogledom udivljaja. Nu ovaj prihvati: hodi, hodi, oče Prokopije — evo imamo vriedna gosta Kotorskog jeromonaka Nikanora Tučića, koji je s daleka puta onemogao, te smo ga primili na konak!

Jeromonak ugledav iz nenada Prokopiju brecne se malo al odmah na to reče prijazno:

— Drago mi je, vidjeti zvaničnog druga! — Svaka ptica k svomu jatu leti, tako je i meni milo, kad se mogu gdje porazgovoriti s našim kojim sveštenikom!

U to donese Evdoksija veliku zdjelu punu tenfane janjetine i metne ju na stol. Počeše večerati. Jeromonak kazivao s početka veliki glad. Nu istom što pojede nekoliko zalogaja mesa i kruha, prestade jesti, a kad ga upita Nikola zašto dalje ne jede, odvrati on pobožnim pogledom prama nebu:

— Hvala ti, dragi hristianine — mi bo hodočastnici božji moramo prestati, kad nam jelo najbolje godi, da nam se tielo predobrom hranom ne razmazi! Još ću nekoliko kapi vina popiti, a blagi san okriepiti će me sasvim, da sutra zorom svoj put nastaviti mogu!

Očevidno okriepljen uze im onda pripoviedati slabim glasom, sve doživljaje svog putovanja — što je sve vidio u Jeruzolimu i kod Hristova groba, — kako ga je jeruzolimski patriarha primio i blagosovio, kako se je onda preko Carigrada vratio, da se i ondašnjemu patriarhu pokloni, i kakove je tegobe na svom povratku do današnjeg dana prepatiti morao. Njegova pripoviest kazivala živahnim opisivanjem pojedinih potankosti i episoda toliku vjerojatnost, da je sam Prokopije bio sav oduševljen, te si morao priznati, da mu se je dosadanje teoretično znanje o Hristovu grobu jeromonakovim pripoviedanjem veoma umnožilo.

(Dalje sliedi.)

Kako nam kosovice u Tuškancu sude.

Basna po načinu Krilovljevu.

Liepo pjeva crni kos,
Nauči ga dječak bos,
Dječak novak u čizmara
Hrvatskoga kova stara,
Komu kos taj uteko je,
Tuškancem si sam da poje,
Sam da poje onu staru
Naučenu pri čižmaru:
„Još Hrvatska nije pala!“
Dolina se orit stala.

Veli kôsu crni drug
(Razžali se cieli lug):
„Daj se kani posla loša,
Zato ne da već ni groša
Mnog gospodin, tajit šta ću?
Koji mastnu bere plaću.

Gdje još vriedi pjesma ota,
Pravi uznos i dobrota, —
Ondje su ti, žalibože,
Prazne klupe, prazne lože;
Al su dolje, ko i lane,
Pune krčme i kavane!“

Pukovnik.

Pripoviedka od Iv. Turgenjeva. Pohrvatio Pet. Marković.

(Konac.)

XIII.

Kod kuće se obratih na Narkisa, da me ubaviesti; kako je bilo i očekivati, malo se je prenavljao, gradio se važnim, izjavio svoje čudo, što me mogu takove „malenkosti“ zanimati, te u neke nekavice pripovjedio, što je znao. Tako doznadoh, evo što sliedi:

Vasilij Tomić Guskov upoznade se s Agrafenom Ivanovnom Teleginkom u Moskvi, u skoro iza prve diobe Poljske, muž joj služaše u glavnoga guvernera, Vasilij Tomić pako bijaše na dopustu. Zaljubi se u nju nu ne ostavi službe; nije imao ni žene, ni rodbine, bilo mu je kakovih četrdeset godina, a posjedovao je znatan imetak. Muž gospodje Teleginke u skoro nakon toga umrie. Ona ostade bez djece, u neimaštini i dugovih .... Njemu dodje do ušiju njen položaj, on ostavi službu (pri polazku ga zapade pukovnički čin) te potraži svoju dragu udovicu, kojoj je istom bilo dvadeset i pet godina, poizplati joj dugove, izkupi joj dobra .... od toga vremena nije se makao od nje više, na posljedku je živio kod nje. Čini se, da je i ona njega ljubila, ali poći za nj nije htjela. „Objestna je bila pokojnica,“ primieti tuj Narkis, „sloboda“, rekla bi ona, — meni je najdraža. — Nu na svaku se je ruku njim do mile volje okorišćivala, a on je vukao, ko „mrav“, sav svoj novac k njoj. Obiest Agrafene Ivanovne znala se je kadšto sasma prekoredno uzobiestit; bila je baš goropadna značaja, te nije dosta pazila na svoje ruke, jednoč porinu svoga teklića niz stube, taj si prebi dva

Digitized by Google

rebra i nogu ..... Agrafena se Ivanovna poboja, dade uput zatvoriti teklića u podkrovnicu, te se ne mače od njega — a ne dade nikomu ni ključa od njegova kiljera — dok nije dušu bio izpustio ..... Teklića krišem pogreboše .... — pa da se to bude slučilo za žive Katarine, — pridometnu Narkis prignuv se k meni i zašaptav, — može bit bi bilo nikomu ništa — štošta je slična ostalo za onda u potaji — ele, — a tuj se Narkis izpravi, te će višim glasom — tada nastupi priestô pravedni car Aleksander „Blagoslovljeni“ — te iztraga započe. Dodje sudac — iztražitelj, lješina se nadje — nadjoše rane — u jednu rieč, eto djavla. Pa što mislite? Vasilij Tomić naprti sve sebi .... — Ja sam skrivio, ja sam ga porinuo, ja sam ga zapro. — Naravito da je sad sve na njega napalo, sudci, redarstvo — te ga se ne prodjoše, dok mu ne bje nestalo i zadnjega grošića iz špaga — puste ga s mirom i opet ga napopanu — ća do Francuza, dok Francuzi dodjoše u Rusku, još su ga natezali — tek ga se onda okaniše. Agrafena se Ivanovna svakako liepo izkoliencila — on ju je u istinu izbavio. Tad je sve do njene smrti obitavao u nje — pa se pogovara, da je s njim postupala kao istom s kim god, kako bi joj već puhnulo u glavu; više puta bi ga slala pješke na dobra, da pobere od seljaka obrok. Vele, da je sbog nje i na mačeve išao s nekim englezkim lordom, Yes-Yes rado, da mu je bilo ime — ali moj Englez u škripcu zamoli za oproštenje. Od njene pako smrti sve je u njega naopako i sasma je spao. Sad dakako jedva da ga čovjek može uračunat medju ljude!

— A tko je Aleksej Ivanić, židov, po kom je došo na ništo?

— To je brat Agrafenin. Bio je lakom čovjek, prava pravcata židovska duša. Svojoj sestri pozajmi novaca uz lihvu — a Vasilij se Tomić tuj podjamči, skupo je to platio.

— Teodulija, razbojnica, koja je to bila?

— Takodjer sestra a i ta ga je znala! Ne bi je svi psi nadlajali, košto se veli — opaka žena!

XIV.

Dakle eto mi tuj Werthera! mislio sam, kad sam se sutra dan opet uputio u stan pukovnikov. Tada sam bio jako mlad — pa sam rad toga po svoj prilici smatrao svojom dužnosti — ne vjerovati u postojanost ljubavi. Nu pripoviest, što je čuh, smete me i nagna malo u čudo. Meni se htjede pa htjede oživiti starca i sklonuti ga, da govori. — Najprije ću opet spomenuti Suvarova, — mislio sam u sebi, ta mora da ipak tinja u njem bar iskra još od prijašnje vatre .... a onda, kad se malo razčavrlja, svratit ću razgovor na .... kako se ono zove? .... Agrafenu Ivanovnu. Komično ime za „Charlottu“ — Agrafena!

Nadjoh Guskova-Werthera sred maloga povrtnika, nekoliko koračaja od kuće, kraj stara, koprivami zarasla fundamenta kuće, što nije nikada dogradjena. Po trulih gornjih gredah toga fundamenta verahu se pijučuć, neprestance se omičuć i krili lepećuć mladi, nejaki purići. Na dvijuh trijuh kukavnih gredicah raslo je razno povrće. Pukovnik bijaše baš izvadio iz zemlje mladu mrkvu, te ju stade žvakati s tanjega kraja, pošto ju je bio prevukao preko miške, da ju očisti.

Očevidno me ne bijaše prepoznao, akoprem mi je odzdravio pozdrav, t. j. primio ruku k kapi, pri čem ne prestade žvakati mrkvu.

— Danas nieste došli udičat? — ja ću njemu, nadajuć se, da ću ga tim pitanjem sjetiti sebe.

— Danas! — opetova i zamisli se .... mrkva pako štono mu bijaše u ustih, sve se više i više umanjivaše. — Ta to Ugorak udiča! .... A i meni se dozvoljava.

— Dakako, dakako, poštovani Vasiliju Tomiću .... Ne velim to radi toga ... A nije li vam vrućina — tako na suncu? — Pukovnik imadjaše na sebi debelu, vatovanu sobnu halju.

— Kako, vrućina? — opetova iznovice kao da mu nije jasno te pogleda u nebo, pošto je bio mrkvu sretno progutao.

— Izvolite ući u moje dvore, reći će na jednoč. Siromašnomu starcu bijaše očevidno samo ta jedna phraza preostala na razpolaganje. Izadjosmo iz povrtnika, nu tuj stadoh nehotice; med nami i kućicom stajaše velik rogonja, oboriv glavu k zemlji, bacajuć pakostno oči naokolo, dahtaše silno i težko; sgrbiv prednju nogu bacaše širokim, razkoljenim papkom prašinu u vis, te šibaše repom slabobočine, zatim popodje iznebuške u nazad, potrese runjavim vratom te riknu, ne glasno, ali žalovito i ljutito. Zazebe me, priznajem, nu Vasilij Tomić pokroči u napredak te mahnu rubcem, pošto bijaše viknuo na bika — odatle, ne obrazovana živino! — Bik ode još dalje natrag, sagnu još dublje rogove k zemlji, zaštrklja se iznenada na stranu, te pobježe drmajuć glavom sad lievo, sad desno. — Doista je jurišao na Prag! — pomislih.

Udjosmo u sobu, pukovnik skinu kapu sa znojnih vlasi, uzdahnu — ah — spusti se na stolac i stade kutrit u se.

— Došao sam k vam, Vasiliju Tomiću, — započeh svoj diplomatički razgovor, — jerbo je za me vrlo zanimljivo govoriti s častnikom, koj je još služio za velikoga Suvarova i uploške bio pri toli važnih sgodah o kojih bi toliko rado čuo nešto potanka!

Pukovnik izbulji oči u me — lice mu za čudo oživi — te ja već očekivah, ako ne pripoviest, a ono ipak pristajuću sućutnu rieč.

— Ja ću, gospodine, jamačno skoro umrieti! — poviknu na pole glasno

Te me rieči smetoše.

Digitized by Google

— Kako? Vasiliju Tomiću! — kliknuh napokon... — sbog čega mislite to?

Pukovnik uze na jednoč gibati ruke čas gore, čas dolje, baš ko diete.

— Sbog toga, gospodine... Vidim... možda znadete, pokojnu Agripinu Ivanovnu... Bog joj otvorio svoje nebesko kraljestvo... često u snu a ne mogu je nikada doseći... natisnem se za njom, nu nikad mi ne podje za rukom dočepat je se. Prošle noći pako... vidim... stoji preda mnom... na pole k meni okrenuta i smije se... pohitim k njoj — i uhvatim je... A tad se učini, da se sasma k meni obrnu te reče: Dragi Vasiliju, sad si me uhvatio!

— Pa što izvadjate iz toga, Vasiliju Tomiću?

— To, dragi gospodine, da ćemo doskora biti sdruženi. I bogu hvala na tom, to ću vam priznati — hvalite Gospoda, Boga otca, Boga sina i svetoga Duha (pukovnik je to pjevao) sada i na viek vieka Amen!

Pukovnik se prekrsti. — Dalje ne mogoh ništa od njega iztisnuti, udaljih se.

XV.

Sutra dan prispje moj prijatelj. Pripovjedih mu o pukovniku, i kako sam ga posietio...

— Ah da! Dakako! Znam njegovu poviest, — od govori on, i ja sam dobro poznat s državnom savjetnicom Somovljevkom, kojoj se ima zahvaliti za zaklonište što ga je tuj našao. Čekaj — mora da imam list njegov na državnu savjetnicu, uslied kojega mu je doznačila to mjestance.

Moj prijatelj potraži med svojimi papiri te napokon nadje list pukovnikov. Evo ga rieč po rieč, izuzev orthographične pogreške. Pukovnik ne znadjaše baš kao i svi ljudi tadašnje dobe, baratati s naša dva *e* — njegove pogreške iznosit na vidjelo čini se nepotrebnim, a i bez njih nosi list biljeg onoga vremena —

„Milostiva gospodjo,
Raiso Pavlovna.

Po smrti moje prijateljice, vaše tetke, bijah već sretan do dva lista vam opremiti, prvi prvoga lipnja, drugi šestoga srpnja godine 1815.; vaša tetka je pako umrla šestoga svibnja iste godine. U tih vam listovih izjavlh čuvstva svoje duše i svoga srdca, koje bijaše presmrtna uvreda poništili te vam predočih u istinitoj slici svoju ogorčenu i sažaljenja vriednu sdvojnost; oba su lista carskom poštom rekomandovana odaslana te s toga se ne smie dvoumiti, da ste ih primili i proučili. Svojom u njih izrečenom iskrenošću nadah se svratiti na se vašu blagohotnu pozornost, nu vaša mllosrdna čustva ostadoše daleko od mene, nesretnika. Po smrti moje prijateljice Agripine Ivanovne, u najmučnijem i najkukavnijem položaju nalazeći se, polagah prema njenim riečim svu svoju nadu u vašu dobrosrdnost. Vaša tetka, osjećajući, da joj se približuje konac životu, progovori mi sliedeće, reć bi njenu zadnju volju izjavljujuće rieči, koje ću uviek pamtiti: Moj prijatelju, ja bijah zmijom za te — i uzrok svoj tvojoj nesreći: osjećam, koliko si mi žrtvovao — a zato tebe ostavljam u najnesretnijem položaju; nu obrati se po mojoj smrti na gospodju Raisu Pavlovnu — to jest, dakle na vas — te ju moli, zovi je u pomoć! U nje je ćutljivo srdce, te sam sigurna, da ne će tebe, osirotjela, zapustiti. — Milostiva gospodjo, zazivljem za svjedoka previšnjega stvoritelja svieta, da su to njene rieči, da njenim sborom sborim; s toga osvjedočen o vašoj krieposti, obratih se ponajprije na vas svojimi iskrenimi i prostodušnimi listovi. Nu buduć da eto nakon duga čekanja niesam dobio nikakova odgovora, kud ću, kamo, već pomisliti, da vaše kriepostno srdce ne haje za me! Takova nedobrostivost s vaše strane obara me u najveće očajanje! Na koga da se nesretnik obratim? Smetnuh se s uma! Moj duh bludjaše okolo — na posljedku me htjede providnost na moju posvemašnu propast još strašnije ošinuti te svrati moje misli isto tako na jednu već pokojnicu, isto tako vašu tetku, na Teoduliju Ivanovnu, sestru Agripine Ivanovne, od istoga otca, iste matere — nu ne istoga srdca! Predstavljajuć si u svojoj utvari, da sam već preko dvadeset godina čitavoj vašoj Lomovskoj kući bio odan, — a imenito Teoduliji Ivanovnoj, koje Agripina Ivanovna ne imenovaše drugčije van svojim „srdašcem“ a mene „štovanoga pomoćnika naše obitelji“ — to si sve u miru bolne bezsanice, obilnu uzdasi i suzami, predstavljuć mišljah: tako mora dakle da bude te se obratih svojimi listovi na Teoduliju Ivanovnu, a ona me pod stalno uvjeri, da će zadnji komadić kruha sa mnom dieliti. Darovi što ih donesoh, preko 500 rubalja vriednosti, primi ona s najvećim zadovoljstvom, a isto tako novac, što ga imadjah za svoje uzdržavanje, izvolje Teodulija Ivanovna uzeti k sebi u pohranu, a ja sve njoj za volju ne uzkratih. Pitate li me pako, odkle se u nju toliko pouzdah, to imam milostiva gospodjo, samo jedan odgovor na to. Ona bijaše sestra Agripine Ivanovne i spadaše k Lomovskoj obitelji! Nu ah! i opet ah! Mjentovah se svega novca — a nada — koju sam u Teoduliju Ivanovnu polagao — tà koja je htjela dieliti sa mnom svoj zadnji komadić kruha — pokaza se varkom, praznom obmanom! — Baš naopako, onom si je malicom moga imetka Teodulija Ivanovna još mastila bradu! Pa još mi se je mililo dati joj za imendan, petoga veljače, zelene francezke tvari za 50 rubalja, rif po 5 rubalja — a ja dobih bieloga piquè-a za prsluk i rubac za vrat od gaze-a — koji bijahu u mojoj prisutnosti i kako sam doznao, za moj novac kupljeni — pa to je sve, što sam uživao od dobrotvornosti Teodulije Ivanovne! To je njezin zadnji komadić kruha! A ja bih mogao još drugih, ništa manje neg dobrohotnih čina Teodulije Ivanovne prema meni u živoj istini objelodaniti — kao i moje svaku mjeru prelazeće troškove za

Digitized by Google

nju, tako medju inim za konfekte i voće, čemu je Teodulija Ivanovna bila najveća ljubiteljica — nu ja prešućujem to sve, da ne biste takovu ubaviest o pokojnici zlo tumačili — a osim toga sam joj, buduć ju je Bog pozvao pred svoj sud — i buduć je sve, što sam od nje prepatio, zakopano u mom srdcu — već kao kršćanin davno prostio, te se molim Bogu, da joj i on prosti! Možete li mi pako, milostiva gospodjo Raiso Pavlovna, zamjeriti, što sam bio vjernim i istinskim prijateljem vašoj obitelji te što sam toli silno i neodoljivo ljubio Agripinu Ivanovnu, njoj svoj život žrtvovao, svoju čast, svoj imetak za nju dao? što sam bio u podpunoj zavisnosti od nje te rad toga niesam mogao niti sam sobom, niti svojim imetkom slobodno upravljati — već što je ona razpolagala po svojoj volji koli menom, toli mojim imetkom! I vam će biti isto tako poznato, da sam ja uslied njene svadje s nekim kmetom nedužan pretrpio najveće uvrede — tu sam parnicu predao poslije njene smrti senatu, šestomu departementu — još do danas nije pukla — a mene su unutri označili njenom desnom rukom, pod kuratelu mene stavili te jošte pazi na me kiminalni sud! Kod moga čina, u mojih godinah takova je sramota nepodnosiva! Pa mi samo jošte preostaje tješiti si srdce mišlju, da i iza smrti Agripine Ivanovne za nju trpim! — to objelodanjuje jamačno moju nepromjenljivu ljubav i neuzkolebivu zahvalnost!

U napomenutih već listovih na vas doglasih vam, kako se je u svih pojedinostih obavio pogreb Agrifine Ivanovne — isto tako, kako se je mrtvačka misa obslužila. — Moje prijateljstvo i moja ljubav prama njoj ne poznavahu granica! Za to sve — za svieće, tamjan, vino, što su bili upotriebljeni za zadušnice, kao i za šest nedjelja neprekidce trajuće čitanje molitava za njenu dušu — osim toga izgubih 50 rubalja naputnica, štono sam ih bio dao zapogod za nagrobni kamen — za sve to sam izdao od svoga novca 750 rubalja u naputnicah — uračunav 150 rubalja u ime kupnje mjesta na groblju!

Čula bar tvoja dobrotvorna duša vapaj mene očajnika i u ponor najstrašnijih muka strmoglavljenoga! Samo tvoja sućut i tvoje čovjekoljublje mogu izgubljeniku život povratiti! Ja doduše jošte živem — nu glede na muke moje duše i moga srdca mrtav sam — mrtav sam, kad pomislim, što sam bio — i što jesam! Vojak sam bio, služio sam svojoj domovini vierno i istinski, kako no sigurno liči pravomu Rusu i viernomu podaniku! — Bio sam odlikovan tek riedkimi priznanicami — imao sam, mome porieklu i mome činu primjeren imetak — a sada si gurim ledja, samo da uzimam svakdanjega krušca — mrtav sam, kad naročito pomislim, kakova sam prijatelja izgubio .... kako da nakon svega toga još živem? Nu svoga vieka ne prikratismo, niti se zemlja raztvori, prije će se okameniti! Rad toga te zazivljem, krepostna dušo, ušutkaj govorkanje, nemoj da te svi odsude — što za takovu neizmjernu odanost, kao što bje moja, ne imam kuće ni kućišta, natjeraj izkazanim mi dobročinstvom sve u čudo, navrati jezik zlobnika i zavidnika na veličanje svojih vrstnina! — Te poslušaj, usudjujem se svom smiernošću pridometnuti, svoju dragu tetku u grobu, nezaboravnu Agripinu Ivanovnu, koja će za tvoju zadobnu, meni pruženu pomoć, po mojih molitvah svoje blagoslivljajuće ruke nad tvojom glavom razširiti. Smiri pod zadnje dane osamljena starca, koj se je mogao nadati drugoj kobi! U ostalom sretan sam, te se mogu dubokom smiernošću pisati, milostiva gospodjo,

Vašim udanim službenikom:
Vasilij Guskov,
pukovnik i vitez.

XVI.

Nekoliko godina iza toga obidjoh opet seoce svoga prijatelja ... Vasilij Tomić bijaše već davno mrtav! Bijaše umro skoro po mom tamošnjem boravku. „Ugorak“ pako življaše jošte. On me odvede na grob Agripine Ivanovne. Željezna rešetka okruživaše velik nagrobni kamen, na kom se je sjajio obširan i svietao napis! Tik do nje, kao podno njenih nogu, sagledah mali humčić s naherenim križem: Sluga božji pukovnik i vitez Vasilij Guskov počiva pod ovim humkom ... Njegov je pepeo napokon našao mjestance uz pepeo bića, kojemu je takovom neizmjernom, dà bezsmrtnom ljubavi bio privržen!

POUKA.

O bilinskih brakovih.

Predavanje Franje Erjavca.

Imat ću čast za časak obratiti pozornost vašu na tihi i otajstveni život bilinski. Velim, **život** bilinski, jer i bilina, akoprem je kao prikovana na jedno te isto mjesto, koje ostaviti ne može; premda bilina ne čuje, ne vidi, ne ćuti — jednom riečju ne osjeća, zato ipak živi. A taj njezin život javlja se u tom, što se hrani i uslied hrane raste, što se razplodjuje i što napokon gine i propada.

Bilina naime prima iz svoje okoline, stranom iz zemlje, stranom iz zraka tudje tvari u se te ih tako promjenjuje, da ih može sebi utjeloviti i uslied toga svoje tielo razširiti i razvijati; to jest: hrani se i raste. Život bilinski očituje se nadalje u tom, što bilina iz sebe proizvadja mladjahne stvorove — sjemena nazvane — koji se stvorovi u svoje vrieme odbiju od biline majke i pod ugodnimi spoljašnjimi uvjeti započimlju svoj samostalan život. Taj novi stvor u svom daljnjem

Digitized by Google

razvitku vierna je slika i prilika one biline, od koje je potekao i na njem ponavljaju se svi pojavi života istim redom, kao što su se prije javljali na bilini majci. — Zato kraj sve neizmjerne razlikosti bilinâ vidimo ipak, da je bilinstvo oko nas uviek jedno te isto. Isti rodovi, iste vrsti svake se godine vraćaju u pomladjenoj slici.

Nu kao svakomu živomu stvoru, tako su i bilini izbrojeni dani, i ona mora napokon poginuti, jedna prije, druga kasnije, kako je kojoj sudjeno. Nekoja bilina proživi sve dobe svoga života za nekoliko dana, drugoj traje život više mjeseci, neke opet živu godine i godine, i stoljeća, nekim pače broji život na tisuće godinâ. U Africi i drugdje po vrućih zemljah još dandanas bujno rastu i obilato cvatu gorostasi, kojim su botanici proračunali starost na 6000 godinâ. Ti bilinski Metuzalemi bili si prema tomu vršnjaci Adamovi i da mogu progovoriti, znali bi nam pripoviedati o dogodjajih, o kojih poviest ljudska ništa ne zna.

Premda je život bilinski zanimiv u svako doba, to je ipak možebiti najzanimiviji momenat razploda, i taj pojav bilinskoga života biti će priedmetom ove razpravice.

Organi razploda sakupljeni su u cvietu. Cviet u botanici zovemo sve ono, što u sebi čuva organe za razplod, dočim se u običnom životu cviećem nazivlje samo ono, što ili živahnimi bojami udara u oči, ili miomirisom ili izvanrednim oblikom — neobičnom formom — pobudjuje pozornost našu. Nu kao što nije sve zlato, što se sjaji, isto tako nije svaki cviet, koji se možebiti iztiče pred drugimi, vazda najvredniji naše pozornosti. Mnoga skromna biljka, koju mi možebiti bezobzirno gazimo nogami, u svom malenom i neuglednom cvietu krije veća i divnija čudesa, nego gdjekoji gizdav cviet u gospodskom perivoju.

Kao svaka znanost ima i botanika svoj jezik. Zato valja prije svega, da se upoznamo s nekimi izrazi, kojih će nam trebati, da se razumijemo. Nu na svu sreću toga nije mnogo.

Uzmimo cviet sveobće poznate miljenice naše ruže. Ako ga stanemo razmatrati, vidimo izvana ponajprije 5 zelenih u okrugu stojećih listića, koji su se ozdol srasli u duguljastu krugljicu, koja ponešto

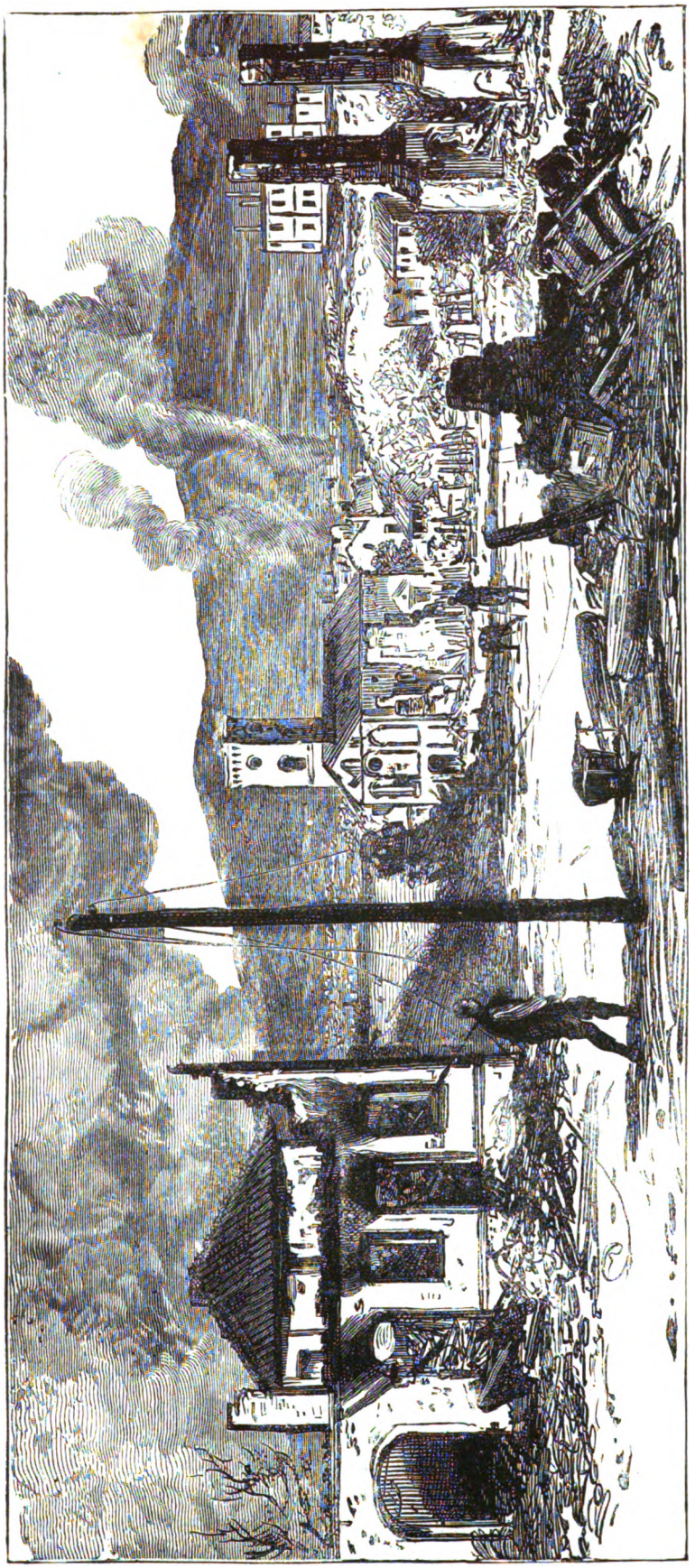

Knjaževac.

Digitized by Google

nalikuje maloj posudici, n. pr. lončiću ili čašici. Ovaj prvi cvjetni obvoj radi toga i zovemo čaškom (Kelch). Umah do čaške nanizali su se mnogi nježni mirisavi listići ružičaste masti. Ti listići sačinjavaju drugi cvjetni obvoj, kojemu je nadjenuto ime vienac ili vjenčić (Blumenkrone). Sred cvieta medju listići vjenčića opažamo mnogobrojne tanke končiće, a svaki nosi na kraju malu žutu glavicu. Ti končići su tako zvani prašnici (Staubfäden). Prorežimo sada onu krugljicu, koju sačinjavaju čaškini listovi. Ta jo krugljica šuplja, a po njezinih stienah naokolo vise drobna biela zrna, svako je zrno na ozgor produljeno u tanak vrat i svi ti vratovi stoje u kolobaru usred cvieta medju prašnici. Svako takovo zrno ujedno sa vratom četvrti je dio cvieta i zove se plodnicom (Fruchtknoten).

Čaška, vjenčić, prašnici i plodnice jesu dakle česti cvieta ružina i u obće svakoga podpunoga cvieta.

Nastaje pitanje, koje od ovih česti jesu upravo organi razploda?

Da uzmognemo odgovoriti na ovo pitanje i da nam bude svrha svakoga pojedinoga organa što jasnija i razumljivija, odabrat ćemo si za svoja opažanja bilinu, u kojoj su organi razploda razgovetniji, nego kod ruže. A to je lier ili liljan.

Tražeć na cvietu liera one četiri česti, koje smo prije našli na ruži, namah opazimo, da tu ne ima onih zelenih listića — da ne ima čaške. Ova je čest i sbilja najmanje važnosti i zato ju mnogi cviet niti ne ima. Njezina zadaća jest: čuvati od nesgode vremena nježnije česti, dok je cviet jošte u pupoljku, zato i mnogomu cvietu čaška odpadne, kako se vjenčić otvori.

Vjenčić ljerova cvieta sastoji od šest krasnih bielih listovâ, radi kojih je lier priznan znakom nježnosti, nevinosti i djevičanske čistoće. Što se tiče prašnikâ, imade ih ovaj cviet manje od ruže, naime samo šest, nego su mnogo veći i razgovetniji. Svaki nosi na tankom končiću dugoljastu žutu vrećicu. Žacnemo li oštrom kakovom stvarju, n. pr. iglom u tu vrećicu, otvorit će se, a iz nje će se prosuti množina žutoga praha. Ovaj prah zovemo cvjetni prah (Blüthenstaub). Na prašniku dakle razlikujemo: končić ili nit, vrećicu i cvjetni prah u njoj. Odkinemo li lieru vjenčić i prašnike, preostane nam jošte plodnica, koja se znatno razlikuje od one, što smo ju vidjeli na ruži. Ondje bila je plodnica izpod vjenčića, zatvorena u neku šupljinu, načinjenu od čaškinih listovâ, ovdje pako stoji posvema prosta u sredini cvieta. Na vrhuncu svršuje se u tri mehka spužvasta grebena, koja su za vrieme cvatnje vlažna, kao sluzju zastrta. Ova tri grebena sačinjavaju tako zvanu njušku (Narbe). Njuška nasadjena je na dugačkom vratu, a ovaj opet stoji na kraćem šestouglastom stupcu. Prorežemo li ovaj stup poprieko, onda vidimo, da je razdieljen iliti pregradjen priečnimi stienami u tri pretinca ili pregradka. U svakom pretincu ima dva reda bielog zrnja, to su naime početci, to su zametci za buduće sjemenje. Sravnimo li ona tri grebena na njuški sa ovima trima pregradcima, onda vidimo, da se sudaraju, svaki greben na njuški naime odgovara jednomu pregradku.

Sad su nam poznate sve česti cvieta. Da vidimo, kako su jedan prema drugomu.

Motreć kakavgod razvit cviet opazit ćemo na njuški nekoliko cvjetnoga praha. Njuška postala je vlažna u isti čas, kad su prašničke vrećice pucale i cvjetni prah sipale oko sebe. Već to nam dade slutiti, da se moraju prašnici nekako dojimati njuške. Ako bi mi netom razcvalomu lieru porezali sve prašnike, te bi k tomu jošte pazili, da ne bi ni od drugud došao nanj cvjetni prah, cvao bi taj cviet doduše i nadalje, nego zametci u plodnici počeli bi ginuti i ista plodnica naskoro bi uvenula, a uvenuta bi odpala. — Pitamo: Bi li moguće bilo spasiti osakatjen cviet i očuvati od propasti njegove zametke? — Jest, moguće! Od drugoga si ljerova cvieta posudimo jedan prašnik, razporimo vrećicu i nekoliko njezina cvietnoga praha prenesimo na njušku osakatjena liera. Ako to učinimo, ostati će plodnica na stablu, širit će se i razvijati u jedno sa zametci. Plodnica dozrievati će u plod, a zametci u sjemenje.

Šta zaključujemo po tom?

Zaključujemo, da mora cvjetni prah imati u sebi tu čudnovatu moć, koja u zametcih budi život, da se jedino njegovom pričinom mogu u sjemenje razviti.

Da je tomu sbilja tako, možemo se uvjeriti još bolje. — Od ona tri grebena na ljerovoj njuški namažimo dva kakovim lakom ili gumom, tretji pako ostavimo kakav jest i naprašimo ga cvjetnim prahom. Što će se dogoditi? — U jednom od tri plodnična pregradka oplodit će se zametci i razvijati dalje, i to uprav u onom pregradku, koji odgovara ne namazanomu i zaprašenomu grebenu. U ostala dva pregradka propasti će svikolici zametci.

Iz ovoga, što smo čuli dosada, vidimo, da su u biline razplodni organi dvojni. Jedni — prašnici naime — proizvadjaju iz sebe oplodjujuću tvar, drugi pako — plodnice — čuvaju u sebi zametke. Prvi oplodjuju, drugi budu oplodjeni, prvi su dakle djelatni ili aktivni, drugi pako trpni ili pasivni.

Sada znademo, da su za oplod zametakâ potrebiti prašnici, ili cvjetni prah iz njih, nego ne znamo jošte, kako biva sam čin. Dignut ćemo i tu zadnju koprenu i zaviriti u najveću tajnu bilinskoga života.

Izvadimo si za vrieme cvatnje iz plodnice jedan zametak i motrimo ga pod mikroskopom, koji nam ga pokazuje mnogo puti povećana. Tu vidimo, da je zametak nalik na jajastu jezgricu, obavitu dviema kožicama. Te kožice pokrivaju jezgru posvema sa svih straná, na

Digitized by Google

jednom su samo mjestu obadvie probušene i kroz ovaj otvor moći je doći do jezgre ne ozljedivši nigdje spomenutih kožicâ. Taj otvor zovemo usta. U jezgri samoj razvio se je u isto vrieme, kad vrećice pucaju i siplju prah oko sebe, neki mjehurčić, koji leži umah do ustâ. Iz ovoga će se mjehurčića poslije razviti klica u sjemenu, zato ga i zoveno kličnicom (Keimsack).

Takov je zametak prije oploda.

Pogledajmo i cvjetni prah malo pobliže. Cvjetni prašak sastoji od neizmjerno sitnih krugljicâ, njih 200 do 300 obično ide na jednu crticu. Na površini je krugljica riedko kad gladka, nego je ponajviše dlačicami ili bradavičicami posuta ili jošte drugčije urešena. Takova cvjetna praška ima dvie kožice, a napunjena je nekom tekućinom — nekim sokom. Gornja kožica ima više rupicâ ili probojâ, kroz koje je vidjeti doljnu kožicu. Ako takova krugljica dodje na vlažno mjesto, upija vlagu, uslied toga nabrekne, nadme se i nutarnja kožica izstupi na jedan ili na više onih napomenutih probojâ, početkom kao malena bradavica, nu ta bradavica raste dalje i dalje, od nje postaje dugačka cievka iliti mješinica svuda zatvorena.

(Konac sliedi.)

Fanariotski vladike i Helenizam u Bugarskoj.

Po Jirečku.

Bugarski narod bješe početkom ovoga stoljeća, ne uživajuć već četiri vieka ni političke, a ni crkvene slobode, po gotovo izčeznuo sa europejskog vidika, te ga je malone trebalo na novo pronaći. I sami učenjaci, koji se tada bavljahu ob organizmu, medjusobnom srodstvu slovinskih jezika, kasno dobiše pouzdanih viesti o sastavu bugarštine. Godine 1771. iztaknu Schlözer, koli bi potrebno bilo, da se sastavi slovnica i rječnik bugarskog jezika, ali prodje cielih 30 godina, te on ne znadjaše o bugarštini ništa [1]). Dobrovsky, koji nije do g. 1814. ništa bugarskoga čitao, mišljaše, da je bugarština tek narječje hrvatskoga (srpskoga) jezika. [2]) Kopitar znadjaše tek toliko g. 1815., da ima bugarština artikul, koji se primeće koncu rieči [3]).

Prve pouzdane viesti o bugarskom jeziku, potiču od Vuka Štefanovića Karadžića. Po nagovoru Kopitarovu progovori on g. 1821. o razliki med hrvatskim (srpskim) i bugarskim jezikom, i to u pismu upravljenom dru. Frušiću. U dodatku pako k sravnjajućem petersburškom rječniku priobći on g. 1822. gramatički nacrt bugarštine, primjerak iz biblije, nekoliko narodnih pjesama te osnovu bugarskog pravopisa [4]). Nekoliko godina prije toga Inglez Leake na novo pretiska u svojih „Researches in Greece“ (London 1814.) Tetraglosson Mih. Ad. Hadži-Daniela iz Moshopolisa (Mletci 1802), koji sadržaje novogrčke, arbanaske, vlaške i bugarske razgovore, sve grčkimi slovi pisano.

Šafařik ne poznavaše još g. 1826. niti jedne jedine novobugarske knjige te mišljaše, da Bugari stanuju samo med Dunavom i Balkanom, i da ih ne ima više od 600.000. [5]).

Tomu se ne smijemo nipošto čuditi, kad promislimo, da Bugari ne bijahu, nego pogažena kršćanska raja. Potlačeni fizično od Turaka a duševno od Grka, Bugari — izuzev riedke iznimke — bijahu već posve zaboravili, da su oni negda pod vlastitimi carevi samostalno živili i kulturno se razvijali. Oni sami ne znadjahu koliko ih imade i do kud sižu, a još manje znadjahu, da imadu srodnih i velikih plemena. Bugarske izobražene klase ne bijaše nikakve. Tko bi i dopro do kakve uljudbe, taj se više ne bi smatrao Bugarinom. Narodni jezik i običaji življahu još samo kod prostog seljačkog puka. Napokon kucnu čas, u kojem je moralo odlučeno biti, da li ima stići taj tako duboko pali narod sudbina polabskih Slavena i onih Slavena, koje zatekoše Magjari u Ugarskoj, ili da li se može iz nova probuditi na nov život.

Za turskih vremena bijahu kroz stoljeća u bugarskih krajevih popovske škole jedina učilišta. One nalažahu se u gradovih, pa i u selih, u stanovih popovskih a poznate bijahu pod imenom kelia. One služahu tek na to, da mladiće priprave za svećenički stališ. Učenici učahu azbuku, Psaltir, Časoslov, Oktoih i Apostola, i to sve na pamet. Pri tom dobru službu služahu batine. Časoslov zvao se je dugo vremena „naustnica“. Sa pročitanjem Apostola bijaše učenje svršeno. Poznavanje evangjelja bijaše obična učenost.

Rastuć sve više moć Fanariota početkom 18. vieka osobito poslije ukinuća ohridske crkve, dobivaše i grčki jezik sve veću važnost. Po nastojanju grčkih vladika iztisnu slavensku liturgiju grčka. U tu svrhu pogrčiše većinu popovskih škola. Učilo se i unapried po staroj metodi, samo mjesto staroslovenštine bje uvedena mnogo teža starogrština. Naskoro učahu bugarski popovi ko papige grčke molitve. Početak tomu pogrčivanju poteknu iz gradova, u kojih stanovahu vladike. Gradjani videć, kako njihov nadpastir sve hvali, što je grčko, a izsmjehava, što je bugarsko, stadoše ga u svojoj prostoti sliediti.

U drugoj polovini XVIII. stoljeća započe u Helladi živo kretanje. Dvojica u zapadu odgojenih kaludjera: Makarij iz Pathmosa i Gerasim iz Ithake, utemeljiše po

[1]) Nordische Geschichte 334. Nestor II. 326.
[2]) Dobrovsky, Slovanka Prag 1814. I. 194.
[3]) Kopitar, kleinere Schriften. Wien 1857., 319.
[4]) Vuk, Pismo dru. Frušiću. U Vienni 1821. (Dodatak k srbskim novinam 1821. br. 68.). Додатак к санктпет. правителним рјечницима — Beč 1822. 4°. 54. s.
[5]) Šafařik, Gesch. der slaw. Sprache und Literatur. Ofen 1826. (novo izdanje u Pragu 1869.) 23.223. Prvu viest o bugarskom pismu i knjizi objavi Kopitar 1829. Albanesische, walachische und bulgarische Sprache. Jahrbücher der Lit. 46. Bd. 66. sg. (9. Büchlein).

Digitized by Google

zapadno-europejskom uzoru školu na otoku Pathmosu. Ovaj primjer nadje i drugdje odziva. Na skoro budu od grčkih rodoljuba utemeljene i podupirane slične škole u Smyrni, Kiosu, Janini, Solunu, Carigradu, Bukareštu i drugdje. Knjige napisane za potrebu tih škola jesu osnovom novo-grčke književnosti.

Taj pokret nadje odziva i u bugarskih krajevih. Troškom bugarskih trgovaca, koji tada ne mogahu ni pomisliti drugčijih škola, van grčkih, budu podignuta takva učilišta i u čisto bugarskih gradovih, gdje nije bilo ma nijedne grčke obitelji.

Oko g. 1820. ne bijaše samo u Macedoniji takovih škola, već i na Balkanu i Dunavu n. pr. u Svištovu, Trnovu, Kotelu i t. d. [6]). Mjesto starih popova nadodjoše sada daskali (διδάσκαλος), dielom rodjeni Grci, dielom pogrčeni Bugari.

Akoprem bijahu učenici većinom djeca trgovaca i radnika, te im se bijaše naobraziti za stališ njihovih roditelja, to se je ipak tu glavno pazilo na čitanje klasika. Čitahu se odlomci iz Lukijana i Esopa, pa i iz Homera, Plutarka, Izokrata i Xenofonta. Uz to njegovala se ponešto matematika i poviest. Bugarska djeca mučahu se grčki čitati, pisati i govoriti. Djelovale su tu mnogo i šibe.

Gdjetko posta s vremenom dobar helenista, ali gramatički pedantizam, često navadjanje citata, nespretna poraba zastarjelih fraza, te preziranje svega, što ne potiče iz staroga vieka, često odavahu njegovo odgojivanje. Ne da se ipak tajiti, da su i takove škole širile i med prostiji sviet neku eleganciju u izražavanju i lakoću čitanja. Sveučilište, koje bje utemeljeno iza grčke revolucije u Ateni, pohadjahu i Bugari, ne samo iz južnih strana, nego i iz Trnova, Slivna i iz drugih sjevernijih gradova.

Početkom ovoga vieka dostignu helenizovanje svoj vršak. Tko nije govorio grčki ili nije bar miešao u svoj govor grčke rieči i rječenice, nije mogao spadati k naobraženim ljudem, činilo se, kano da se hoće pojmove pojedinca čovjeka indentifikovati s onimi kakvog Grka. Trgovci i privatnici dopisivahu si malone izključivo grčki ili bar grčkimi pismeni. Čista bugarština čula se tek u obitelji, buduć su žene vrlo riedko grčki učile. Ako si zapitao kojeg gradjanina Bugarina, koje je narodnosti, odgovorio bi često, pa i u samom Trnovu, da je Grk; mnogi bi se uvriedili, da si ih Bugari nazvao [7]).

U tudjini: u Beču, Pešti, Temišvaru, Novom Sadu u Vlaškoj itd. držahu se bugarski trgovci za Grke te i svoju djecu davahu podučavati grčki. Sasma drugčije prodjoše Srbi, koji ni u tudjini ne zanemariše svoga narodnog jezika [8]).

Pokret helenski bijaše tako silan, da je svagdje bila potisnuta ćirilica. U pravih bugarskih gradovih, kao u Slivnu, učahu djeca samo grčko pismo, akoprem im bijaše grčki jezik nepoznat [9]). Grigorović ne nadje g. 1845. u Ohridi nikoga, koji bi poznavao ćirilice, dočim se namjeri na mnoge, koji vrlo dobro poznàvahu inače dosta težko sredovječno grčko pismo. Još i danas nalazi se ne samo u Macedoniji, nego i u Rodopi i na Dunavu staraca, koji ne znadu pisati bugarski nego grčkimi pismeni. Još god. 1852. dade jeromonak Paval iz Konikova kod Vodna svoj prievod evangjelja u Solunu grčkimi pismeni tiskati [10]).

Grčki je alfabet, komu fale znakovi za *b* (β je *v*), *c*, *č*, *š*, *ž* i ъ, neprikladan za bugarski jezik; za to su se pravile kojekakve kombinacije n. pr. μπ za *b*.

Poznati Hrabo (napisa za Simeuna cara razpravu o slavenskih pismenih) pripovieda, da su Sloveni prije Cirila i Klimenta nastojali grčkimi pismeni pisati svoj jezik, sada je trebalo sbilja Bugarom podpunih devet vjekova iza Hrabra novoga Cirila [11]).

U Macedoniji čitaše se liturgija, osim Dibre (oko Prilepa) i nekih manastira, i u samih selih grčki. Inače sačuva se nešto staroslovenština bar na selu. Kakova je bila duševna hrana seljačtva uz inojezične Fanariote i neuke popove, lako je pogoditi. Bilo je krajeva, gdje seljak nije niti molitava poznavao; praznovjerje, dapače i poganstvo na novo zavlada. Samo okorjela i nepovjerljiva narav seljačtva sačuvala mu je narodnost. Gradski Nazovi-Grci nazivahu seljake χονδροκέφαλοι, ζύλα ἀπελέκετα, a i drugimi ga porugljivimi nazivi počašćivahu; seljak pako nazivaše svakoga, koji je nosio gradsko odielo, Grkom, ali taj je naziv njemu takodjer značio nešto porugljiva, a to se nalazi i u mnogih poslovicah [12]).

---

[6]) Godine 1820. bijaše grčkih škola u Svištovu, Trnovu, Kotelu, Slivnu, Jambolu, Filipopolju, a oko g. 1845. u Makedoniji i u Vodenu, Bitolu, Resenu, Ohridi, Strugi, Strumici, Seresu, Valovišti, Melniku i t. d.

[7]) Aprilov Денница новоболгарскаго образования. Odesa 1841. 71.

[8]) U Temišvaru nalazi se kod grčke crkve napis: Ἐσίστησε Ζλάτκος φιλογενὴς Ἕλλην ἀπὸ Γάμπροβον. Zlatko iz podbalkanskog Gabrova, možda unuk maratonskih junaka! Rakovski Горскій пѫтникъ 269.

[9]) Venelin, о зародытѣ болг. Литературы. Moskva 1838.18.

[10]) Moja bibliografija. 182. Ευαγγελιε να γοσποδα μ. πογα η σπασα νασεγο Ιησοοσα Χριστω, σιγα νοβο τιπο σανο να μπογαρκοι εζικ, ζα σεκοα νεδελια ου γοδινα δο γοδινα σο ρετ. Πρεπισανο η διωρτωσανω οτ μενέ Παυλα Ιρομοναχ, μ. ποζιγροπσκ η πρωτο συγγελ, ροδομ βοδενσκα (επαρχια) στ σε λο κονικοβω Σολον. Σταμπα κοριακοβα Λαρζηλεν. 1852. 4. Da li je to djelo dotiskano bilo cielo, ne znam; ja sam vidio samo naslov i početak.

[11]) Filolog Oikonomos priobći u svojem Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς σλαβονορωσσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν ἑλληνικήν. Petrb. 1828. III. 439—501 nekoliko starojolskih spomenika — bugarske molitve i razgovori grčkimi pismeni! Vidi Velenin op. cit. 18 sg.

[12]) N. pr. Da nas Bog očuva, vlaških vukova i Grka sa bielog mora.

Digitized by Google

Zimski gosti.

U seljaka nije taj veliki prezir svega što je grčko toliko prouzročilo grčko gradjanstvo, koliko grčko svećenstvo.

U Carigradskoj crkvi vladaše samo novac. Da u svećeničkom stališu uspiješ nije ti trebalo učenosti, izkustva ni ćudorednosti — novac je sve radio. Ciena patrijaršijske časti, koja god. 1573. iznašaše 6000 dukata, iznašaše s vremenom dvadeset i peterostruko. Da si to

Digitized by Google

naplati, svaki bi novi patrijara iztočnoga kršćanstva izmuzo od pojedinih biskupija okolo 4000 dukata. Vladike nasmagahu si to lako, dapače znadjahu nabaviti si i sredstva za sjajan život, koji nije ni malo opominjao na strogo siromaštvo musulmanskih imama.

Podmićivanjem oblasti vladike mogahu svaku nepriličnu ličnost baciti u tamnicu ili prognati u Aziju [13]). Dohodci njihovi ne poticahu od crkvenih dobara, već samo od — puka. A fanariotski vladike bijahu vrlo vješti u tom.

Čim bi dospjeli u svoju rezidenciju, poslali bi uglednijim obiteljim kojekakvih posvećenih sitnica, a na to je trebalo odužiti se 30 put vrednijim darom. Povremeno posjećivaše vladika svoju eparšiju, te „bi otimao po selih kao krdžalija (razbojnik)“ akoprem bi njegov „bujruldi“ kazivao svakomu, da dade što ga volja. Βοήθεια davaše se za patrijara, ἐμβαπτήκιον za poposku posvetu, παρρησία za molitve, ψυχομερίθιον za requiem, ἁγίασμα za posvećivanje i mnoge druge takse i nameti. U isto vrieme razašiljaše „Fener-Vladika“ svoje popove, da sabiru za gradjenje nove crkve, ali često bi se ti prinesci upotriebili za popravljanje sjajnog vladičina konaka. Razpitne parnice pružahu opet osobit izvor dobitka. Radi toga Fanarioti još podpirivahu neznatne razmirice med bogatimi supruzi, samo da bude trebalo njihove pomoći. Posljedica toga bijaše propadanje ćudorednosti. Za crkveno pravo nije se nitko brinuo; za novac si sve mogao dobiti.

Takovim globljenjem propadoše pojedine obitelji, pa i ciela sela. Ne mogahu li se siromašni seljaci zadovoljiti svojim za novcem pohlepnim duhovnim pastirom, došli bi vladičini panduri, prokleli bi selo, zapečatili crkvu i odnieli iz kuća sve, što se odnieti dalo. Prosvjedovati proti tomu nije bilo nikako moguće.

Očajničkim duhom podnašaše seljak duhovni jaram. Bez krsta odrastoše mu djeca, a kad on umrie, bez popa ga pokopaše.

Još gori udes stiže popove. On je bio podvrgnut svomu vladiki, a proti nepravdi ovoga nije mogao nigdje naći obrane. Često ne znadjaše on ni čitati, molitve bi na pamet govorio, a svoje bilježke bilježio bi na rovašu. Sam je i polje obradjivao. Kapa i brada lučila ga je od prostog seljaka. U ime posvete morao bi platiti Fanariotu 1000—1500 piastara. Da si svoj dohodak povećaju, vladike bi mnogo više popova posvećivali nego li je to potreba iziskivala. Množina takovih popova skitaše se ne imajuć službe ni svakdanjega hljeba.

Vladike postupahu sa svojimi popovi posve nedostojno. To nije bila nikakva riedkost, da bi vladika pred samim oltarom izćuškao popa. Mnogi vladike upotrebljavahu popove u vrtovih i stajah za sluge. Uz to se je ipak našlo i plemenitijih i uljudnijih popova, koji niesu htjeli takvu porugu podnašati.

Evo jednog primjera.

Početkom našeg vieka življaše u Trnovu neki učeni pop, imenom Joakim, koji uživaše u puka, u metropolite dakako nè, veliku ljubav. Nekog dana po dovršenoj liturgiji naloži mu metropolit Ilarion, rodom kandijac, da mu iznese u košu iz konjušnice gnoj na dvorište. Joakim ne htjede toga učiniti. Tada dodje bogme i do šaka sa vladičinimi služnici i djakoni. Moj popa jedva se ote nasilju i odtrči bez kape ravno k kadiji. Ni sunce ne zadje, a on već bijaše muhamedanac. Po tom nauči on čitati i pisati turski i steče si veliki ugled med Turci. Pade u Dobruči u boju proti „Moskovom“. [14])

Niesu bolje prolazili ni manastiri. U Macedoniji davahu ih u zakup podhvatnikom grčkim, vlaškim ili arbanaskim. Zakupnik smio je kaludjere po volji goniti i tjerati. Grigorović našo je god. 1845. u manastiru S. Nauma na ohridskom jezeru samog igumana. Zakupnik Grk upravljao je sa svojih 30 sluga kako je htio sa manastirom, samo je morao metropoliti davati godišnjih 15.000 piastara. Grčki vladike ne bijahu nikakvi izgledi kršćanskog dobrovoljnog siromaštva i nekoristoljublja. Ne bijaše u njih niti uzora kršćanske ćudorednosti. Na njihovih dvorovih gospodovahu liepe Grkinje i Armenkinje. Protekcija njihova najviše je vriedila. Medjutim bilo je vidjeti tu i krasnih golobradih mladića. Vladike vrebahu za svimi gospojami i djevojkami u gradu i na selu.

Kod oblasti riedko si mogo naći pomoći, jer ove su još uviek znale (bojeć se osvete) biskupovu čast braniti [15]). Neki vladike nastojahu, u koliko se dalo, da bi sviet ostao u starom neznanstvu; drugi opet proganjahu političnе i nacijonalne pokrete. U glavnom su oni radili oko toga, da se sami obogate i da sustavno pogrče Slavene. To se je mislilo postići uvadjanjem grčke liturgije, grčkih škola, grčke konverzacije i darivanjem grčkih knjiga. Do početka ovoga vieka bijaše i bugarskih vladika, ali iza grčke revolucije i iza utemeljaja novogrčke kraljevine ne dodje više ni jedan Bugarin do viših časti. Nije se nastojalo uništiti Bugare samo uvadjanjem grštine, već i proganjanjem bugarštine. Fanarioti bijahu neprijatelji bugarštine već rad toga, što je to tobož barbarski jezik.

[13]) O grčkih vladikah u Bugarskoj vidi putne opise Kanitza, Lejeana, Grigorovića i dr. pa i spise Aprilova, Daskalova, Rakovskoga i drugih Bugara. I noviji bugarski časopisi objelodanjuju dosta gradiva.

[14]) Uspomene nekog starog Trnovčanina u časopisu „Gajda“ I. 1863. br. 8. str. 61.

[15]) God. 1860. okrivi pirotski grčki liečnik tamošnjeg vladiku, da je oskvrnio četrnaestogodišnje djevojke u njegovoj đevojačkoj školi. Ohridski vladika silom izpoviedaše g. 1864. na tajnih mjestih djevojke, koje bi plačuć od njega odilazile. Gajda 1864. S. 167. Prizrenski metropolit Sofronij (XVIII. v.) iskaše po kućah djevojke, koje bi se pred njim skrivale, ko pred kakvim Turčinom. (Pripoviedanje ruskog konzula Jastrebova, Glasnik 40. 195). Kanitz, Donau-Bulgarien I. 129.

Digitized by Google

Ali nije to dosta. Vandalska djela crne poviest fanariotskog klera u Bugarskoj. Bugarske rukopise, koji izbjegoše svim nepogodam prošlosti, sažgaše i uništiše Grci, kao što uništiše i Jezuiti iza bjelogorske bitke česke knjige. Bugari niesu smjeli znati, da oni imadu sjajnu prošlost i staru književnost, niti da je njihov jezik imao posebno pismo.

Grigorović pripovieda dosta primiera toga barbarstva (1845.) U Zografu sažegaše nešto pred njegovim došašćem čitavu hrpu rukopisa. Očevidci pripovjediše mu, kako su u Xenofu-u slavenske kodekse pobacali u more. U Katopedi-u ložili su peći sa staroslovenskimi pergamenami, koje su vriedile kao ἄχρηστα πράγματα. Slične stvari dogodile su se i u manastirih Simopetri i Filoku, koji bijahu prvotno bugarski. Ali nije takova šta doznao Grigorović, tražeć slovenske spomenike, samo na Athosu već i drugdje. U samostanu sv. Nauma spali sve knjige već predšastnik tadašnjeg igumana, anatolski Grk, imenom Dioniz. U Menikeonskom manastiru kod Seresa pokazaše mu bogatu grčku knjižnicu. Kad on popita za slavenske rukopise, rekoše mu, da su već izgoreli. [16]).

Godine 1823. doču sofijski metropolit Joakim, da se u selu Cerovene kod Brkovice nalazi starobugarskih kodeksa i ikona. Na to naloži on seljanom, da to natrpaju na kola te van sela ili spale ili zakopaju, inače, da ga više tamo ne bude.

Ilarion proda glavu sv. Mihajla iz Potuke u Vlašku. Neofit, Protosyngellos metropolitin, atoski kaludjer, htijaše knjige ili opet u crkvi uzidati, ili u staji, koja se je u blizini gradila, zakopati. Ilarion ipak pregleda knjige. Nekoliko grčkih crkvenih knjiga na pergameni, što ih je tu našo, spravi u nekakav kovčeg, a ostatak dade spaliti. U metropolitanskom vrtu spališe o podne pod orahom, gdje je bio kašnje zakopan neki vladika samoubojica, sve bugarske kodekse. One grčke pergamene davno već raznieše. Od stare knjižnice ne sačuvaše se nego rešetkasta željezna vrata.

[16]) Gregorović, Putovanja 96. 130. 144.

LISTAK.

Knjaževac (k slici). Poslije žestoke borbe provali osmanska divljač na srbsko zemljište. Koliko se srbska vojska junački hrvala, Turčin namaknu iz Azije i Afrike čete biesnih divljaka, a ti „civilizatori“ obasuše poput skakavaca srbske poljane, da pliene, haraju, pale, ubijaju, i kudgodj njihova prokleta noga prodje, sve pade u prah i pepeo, sve bude pustinjom. Ta nemila sudbina stiže i varošicu Knjaževac, koju razoriše turska zrna. Naša slika pokazuje nam razvaline toga mjesta. Liep doista spomenik kulture i civilizacije „junačkog osmanskog naroda“, vidi se, da je ovamo pala blaga „sjenka silnog padiše“, koj usrećava sve podanike svoje.

Zimski gosti (k slici). Blizu je božića, ciča je zima. zemlja je tvrda ko kamen, snieg stoji do koljena, drveće je obasuto sjajnim injem, a sa krova vise ledene svieće. Kuća ima svoju bielu kapu, izpod koje viri kao kakovo staričino lice. Tiho je, mirno je sve, cvieće je umrlo, a glasovita grla šumskih i poljskih pjevačica šute. Kako i ne bi? Gdje su crvene jagodice, gdje su puni klasovi i klipovi, pače i gusjenice, kukci i crvi zavukoše se u crnu zemlju, da se sanka naspavaju. Nadalje post, ljuti suri post. Gdje je ono bujno vrieme, kad je debeli vrebac, nišuć se gospodski na gumnu objestno dovikivao svomu drugu „Ja knez, ti knez!“ Uminulo je. Sada sjedi vrebac tužan na suhoj grančici pa šapće drugu: „Si živ?“ a drug mu šapćuć odgovara: „Sam, sam!“ Nu u toj obćoj nevolji posla bog pernatim nevoljnikom angjela čuvara. Prozor kuće se otvara, a krilatice znadu, šta to znači. Na prozor pojavi se nježna djevojčica, držeć u ruci košaricu. Ko da ih je vjetar snosio, dovrve krilati gosti: vrebci, sjenice, pastirice, čavke, šojke, zebe, te stanu u kolo pred prozorom, iz kojeg blagosovna ručica djevojčice baca gladnim gostom zrnje. Ala veselja! Danas im je svetak, velik svetak, i prevrćuć glavu poziru bistrimi očima ptičice prema svomu andjelu čuvaru, a iz tih ptičjih očica svietli se hvala!

Nove knjige. Školske knjige. Izišle su ovih dana: latinske vježbe za drugi gimnazijalni razred, — sastavio prof. M. Divković, str. 186 tvrdo uvezane 52 nvč. — Dra. Fr. Močnika pouka u računici i algebri za više razrede zadnjih učilišta; treće izdanje prievod prof. Vj. Goluba str. 382, tvrdo uvezana 1 fr. 50 nvč. Svake je hvale dostojno, da je zemaljska vlada počela školske knjige, njenim troškom izlazeće tvrdo uvezivati; jer se trajnost takovih knjiga znatno povisuje, dočim ciena samo neznatno skače.

— Školska dijetetika, praktično njegovanje zdravlja u školah, po dr. Hermanu Klenke-u. Hrv. pedagogijsko-književni sbor pozivlje na predbrojku ove vrlo koristne knjige. Ciena knjizi biti će 1 f. a. vr. Članovi sbora dobivaju knjige bezplatice.

— Srbske vojskovodje u srbsko-turskom ratu. Nakladom „Srbadije“ u Beču izišla je velika kamenopisna slika, vrlo liepo izradjena pod tim naslovom. U sriedi stoje slike knezova Milana i Nikole, s gora je srbski, s dola crnogorski grb. A na okolo redaju se u okvirih slike srbskih i crnogorskih četovodja Černjajeva, Zaha, Alimpića, Jovanovića, Lešjanina, Nikolića, Plamenca, Vukotića, Protića, Vlajkovića, a medju njima vidimo dva hrvatska junaka Oreškovića i Horvatovića. Slika je fina, sastav je vrlo ukusan. U Zagrebu dobiva se u sveučilištnoj knjižari i u dioničkoj tiskari.

— Obredoslovica t. j. obredi i običaji katoličke crkve. Spisao i razložio za mladež, dr. Anselmo Ricker. Preveo i gdješto preradio jedan svećenik nadbiskupije zagrebačke. Drugo izdanje. U Zagrebu. Troškom sve učilištne knjižare. Tiskom Dr. Albrechta 1876. 55 strana u 8mini.

— Slike iz poviesti hrvatske za mladež i naš puk. Sastavio Vjenc. Zaboj Mařik. Tiskom L. Hartmana 1876.

— Primorski koledar za g. 1877. Tiskom i nakladom primorske tiskarne u Kraljevici. Ciena 15 novčića.

Svečana sjednica akedemije znanosti, obdržavat će se danas poslije podne u 5 sati u akademičkoj dvorani (narodnog doma). Osim svečane besjede predsjednikove i

Digitized by Google

izvještaja tajnikova čitat će pravi član dr. Šulek razpravu „pogled iz biljarstva u praviek Slavena, a napose Hrvata“. Akademik bavi se već dugo vremena skupljanjem nazivlja botaničkoga kod Hrvata i ostalih Slavena, te nazočnom razpravom dokazuje znamenit stepen kulture kod starih Slavena, a po imenih bilja takodjer priedjele, kojimi si Slaveni u pradoba prolazili. U dojdućem ćemo broju potanje izviestiti o toj sjednici.

O historijskih svjedočanstvih o pjevanju i pjesničtvu slovinskih naroda. Ova razprava našeg akademika i profesora na berlinskom sveučilištu, koja je samo prvi diel poveće radnje pod naslovom: gradnja za slovinsku poeziju, čitana je u sjednici jugoslavenske akademije dne 8. studenoga. U uvodu razjašnjuje akademik pojam pjesme te iz jezika utvrdjuje, da je pjesma gotovo toliko stara koliko i rieč, jezik. A pošto svi narodi slovinski upotrebljuju za pjevanje jedan glagolj (pěti) i jedno ime (pjesma), to se odavle izvodi, da su slovenska plemena još u zajednici obćoj pojam pjesme dalje razvila i točnije opredielila. Nadalje izvodi akademik, da su pjesme kod Slovena u najstarije doba imale dvojaki karakter, naime hierarski i obredni (ritualni). Po ovom dvojakom karakteru došle su i slovenske pjesme u sukob s crkvenom vlašću, pokle su se slovenska plemena pokrstila. Crkva uklanjaše pjevanje narodnih pjesama čas naročitimi zabranami, čas preporučivanjem pjevanja kršćanskih pobožnih pjesama a i tim, što je podmetala svoje tekste narodnim napjevom. Sve to utvrdjuje akademik navodi iz spomenika; za polabske Slovene iz Thietmara, za Čehe iz Kosme, za Poljake iz ljetopisa pod 1249. g. a za Ruse iz hronografa pod 1151. god., napokon za Hrvate iz zaključka dalmatinskih sinoda. Prelazeći na svjedočanstva, u kojih se slovinske narodne pjesme pominju, navodi akademik najprije neka obćenita, kano što su ona kod Teofilakta Simokate iz VII., Ermerika iz XI. i Konstantina Porphyr. iz X. vieka. Onda navodi svjedočanstva za pojedina slovenska plemena. Za Poljake od XI.—XIII. vieka navodi rieči iz ljetopisaca Martina Gala, Kadlubka i Dlugosza. Ondje je pače već u XIV. vieku neki Stanislav Ciolek sakupljao stare historijske pjesme. Za Čehe ističe akademik tragove narodne poezije u ljetopisih; te se upušta obširnije u dokazivanje, da su stare česke pjesme lirske, pa da ni u Čeha ni u Poljaka ne ima narodnoj epici traga u smislu onom, u kojem imade je u Rusa i Južnih Slovena. U tom dokazivanju zalazi takodjer na pjesme u kraljo-dvorskom rukopisu, koje ni on ne drži za narodne, kano što ih nije držo ni pokojni Palacky, koj je mislio, da je sastavitelj „Jaroslava“ spadao medju ljude viših stališa. Pripominjujući pjevače (isculatores) česke misli i Jagić, da je ta socialna inštitucija došla iz susjedne Njemačke, te je doprla čak do Dubrovnika, kano što se iz jedne pjesme Mavra Vetranića-Čavćića razabire. Najviše svjedočanstva sabrao je akademik o pjevauju pjesama kod Rusa, u kojih se i najviše iztraživalo o narodnoj poeziji. U tom, odsjeku najzanimivija je prepirka o ličnosti glavnoga junaka narodnih pjesama Vladimirove dobe, Ilije naime Muromona, koj se spominje i u skandinavskoj sagi XIII. vieka imenom „Ilias von Rinzen“ ili „Ilias af Greka.“ Napokon dotaknu se akademik i onoga zanimivoga pitanja, koje su ruski učenjaci dosti pretresivali, na ime: kako to, da su se stare kijevske uspomene sačuvale samo kod Veliko-Rusa dočim južna Rusija ne ima danas „bylina.“ A završuje taj odsjek s pitanjem ob odnošaju slova o polku Igorevu naprama narodnoj ruskoj poeziji. Posljednji odsjek svoje razprave posvećuje Jagić iztraživanju svjedočanstva o narodnoj poeziji kod južnih Slovena. Ovo je pleme i u tom obziru siromašnije od ostalih srodnih si plemena slovinskih. Ono malo ljetopisaca niesu imali smisla za motrenje narodnoga života. Najstariji svjedok jest tek iz XIV. vieka, pa i taj je stranac, Grk naime Gregoras Nikifor (1325—26). Rieči zadarskog ljetopisca god. 1344. i bilježke Pavla Pavlovića pod 1402 god. o pjesmah ne mogu se tumačiti jedino o hrvatskih pjesmah. Jasnija su svjedočanstva tek iz XVI. vieka. Tuj navodi Jagić dotične odlomke iz putopisa Slovenca Kuripečića iz 1531. god., pomadjarena Hrvata Antuna Vrančića iz 1553. god., Niemca Stefana Geslacha iz 1578 god. i Čeha Večeslava Vratislava iz Mitrovic iz god. 1592—5. Ovi putnici, koji su tada proputovali zemlje hrvatske, srbske i bugarske, pripominju ne samo narodne pjesme nego i opjevane junake. Dragocjeno je takodjer svjedočanstvo iz XVII. vieka našega zemljaka Jurka Križanića, u kojem je on pače naveo dva stiha hrv. narodne pjesme, koje se je iz svoje mladosti sjećao. Iz XVIII. vieka navodi Jagić Stipana Jajčanina i fra. Margetića. Napokon izpituje akademik, u koliko su hrvatske i srbske narodne pjesme poznate bile našim starim pjesnikom u Dalmaciji i Dubrovniku. Tuj pripominje on mjesta iz Šiška Menčetića i Gjure Držića, Petra Hektorovića, Nikole Nalješkovića, Gjurgja Barakovića, Ivana Gundulića i Gjona Palmotića, koja svjedoče, da su ovim pjesnikom bile poznate narodne pjesme, kojih su neke pače pobilježili. Posebnu pako pažnju svraća Jagić na Andriju Kačića Miošića, koj je, da su bile druge prilike, mogao za sto godina ranije steći onu slavu, koja poslije dopade Vuku Karadžiću.

Ljubićeva obrana starosrbskih zlatnih novaca oglašena je u numizmatičkih listovih, što ih Thieme u Lipskom izdaje, te se u kratko navodi sadržaj razprave. Isti list javlja, da će u „Centralblatt für Numismatik“ izići razprave proti autentičnosti tih pjeneza. Ljubić, s kojim se je posve slagao i pokojni Janko Šafařik, osobit vještak starosrbskoj numizmatici, jamačno će odgovoriti. Mi volimo vjerovati njemu i Šafařiku, nego bečkim trgovcem.

Hrvatskoj mladeži!

„Hrvatski dom“, sveučilištno družtvo u Zagrebu, odlučio je i ove godine sabrati duševni rad hrvatske omladine te ga predati milomu svomu narodu.

Mladeži hrvatska! radi i pripravljaj se, da pokažeš domovini svoj napredak i čvrstu volju stupiti uzporedo s izobraženimi narodi u prosvjeti, jer prosvjetom k slobodi!

S radošću javljamo, da je narod hrvatski liepo primio zabavnik „Hrvatski dom“, koji mu je harna mladež prošle godine predala.

Tom je knjigom dokazala mladež hrvatska, da je vierna proglašenoj svojoj poslovici: „Mlada ljeta, nada svieta“ te da će ju radeć svojski o napredku i obistiniti.

Pozivljemo dakle mladež hrvatsku, da se svatko, tko želi za almanak što napisati, prijavi odboru „Hrvatskoga doma“ do 1. siečnja 1877. a do konca ožujka i. g. da mu pošlje svoj rad, jer bismo željeli, da zabavnik čim prije ugleda sviet.

U Zagrebu dne 16. studenoga 1876.

J. Radošević, jur. stud. predsjednik. P. Marković. tajnik.

Zabava: Miruj srdce — Persa — Kako nam kosovice u Tuškancu sude — Pukovnik. **Pouka:** O bilinskih brakovih — Fanariotski vladike i Helenizam u Bugarskoj. **Listak.**

Opgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 2. prosinca 1876.

Br. 49. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

U dolu...

Romanca; spjevao A.

Zimska nojca vije
Crni stieg,
Sniežno velo krije
Dol i brieg.

A u dolu male
Kuće dvie,
Jesu l' u san pale!
Ne, ah, ne!

Jednom pjesme zvone —
A uz pir...
Druga još ne tone
Sva u mir.

Tu na oknu dieva:
Slomljen cviet,
Žarke suze lieva —
Želi mriet.

Gdje su jadi njeni?
Biede log?
Zar se drug joj ženi?
Znao bog!

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

Dovršiv svoje pripoviedanje, koje su svi slušali s najvećom pobožnošću, izvadi iz velikoga si žepa mali svežanj pun malih posrebrenih križeva, i ikona, koje je posvećene kod Hristova groba kupio, te ih razdieli med prisutne blagosloviv ih još jednom.

U to zagrmi vani nekoliko pušaka, te se učini kao da su sasvim blizu izpaljene. Svi se prestraviše i poskakaše od stola te odletiše pred kuću, da vide, šta se je sbilo. Jedini jeromonak ostade za stolom, te izvadi brže bolje malu neku kutijicu, pa zagrabi iz nje tamni neki prašak i uspe ga Evdoksiji, Nikoli i Persi u vino, pa se onda nasmija:

— Ha ha — moji su momci blizu — to im je dogovoren znak!

U to se vratiše ostali u sobu te posjedoše opet svako na svoje mjesto.

— A šta to bijade vani? — upita jeromonak.

— A morali su negdje blizu u planini pucati, pa nam se učinilo ko da je pred kućom! — odvrati Nikola. Razgovarahu se još neki čas o koječem. Najednom dignu se Persa te reče: Dragi ćako, mene sve većma glava boli, dopusti mi, da podjem u svoju sobu, pa da se legnem, ne bi li mi odlahnulo!

— Hajde, hajde, diete moje! odvrati Nikola. — Oprosti se sa svimi, pa lezi! Poljubi u ruku otca Nikanora, da te još jednom blagosovi, jer ga više ne ćeš vidjeti, pošto će sutra zorom dalje krenuti!

— A ne ćeš li izpiti tu kap vina, što je u tvojoj čaši, da bolje spavaš? — upita ju Nikanor nježno.

— Hvala, sjati otče — ne mogu ni kapi više, jer mi glava hoće da pukne! — odvrati ona, poljubiv ga u ruku.

— Ja ću umjesto nje izpiti, da pogodim njene misli! — oglasi se u to Mito, te iztrusi njenu čašu na dušak. Nikanor videć to, lecnu se, nu odmah na to reče blagim posmjehom:

Digitized by Google

— Eh dragi moji, ako mi ne zamjerite, i ja bi se legao k počinku, jer se već jedva otimljem snu!

— Eh kako god te je volja! — reče Nikola, te uze svieću, da će mu posvietliti.

Nikanor se dignu, te uzev svoju čašu u ruku reče:

— Hvala vam dragi, hristiani, na vašoj ljubavi i gostoljubivosti, koju neka vam višnji bog na ovom i na onom svietu naplati! Hajde da se u to ime kucnemo po našem običaju!

Kucnuše se svi s njim do jedine Perse te izpiše svaki svoju čašu. Na tò se diže i on te zaželiv svim lahku noć, ode za Persom i Nikolom na hodnik. Persa zadje u svoju ložnicu, a Nikola posvietli Nikanoru u komoru, te mu upali svieću. Zaželiv mu lahko noć, vrati se opet u svoju sobu.

— Hoće li se Persa odmah presvući? — upita ga Prokopije. Hoće! — odvrati Nikola uzbrinuta lica.

— Jao, ne smiemo dugo časiti, jer će mi se momak na planini uzbuniti i pobjeći! — reče Prokopije, te se ustade i uze hodati amo tamo. Najednom stane te reče: čuješ Nikola — neka mi bog oprosti, ako se varam, al ovaj jèromonak čini mi se nekako sumnjiv kraj sve svoje svetosti i pobožnosti! S toga budi na oprezu, te slušaj mene, pa ga izvana zabravi u komori a za veću sigurnost ostavi Todora neka u triemu spava i neka ima uza se oružje. A ti Mito, ne spavaj noćas, van hodaj po sobi, ako se ne možeš inače snu oteti!

— Hoću, dragi djede! — odvrati Mito zievajuć.

— Ta gdje bi takav svetac mogao biti sumnjiv čovjek! — prihvati Evdoksija te otegne zievajuć — ha — haj — ala sam pospana!

U to unidje u sobu Persa preobučena u Mitino odielo, te se baci plačuć majci oko vrata. Ova ju poljubi i blagosovi plačuć, te joj predade malu škrinjicu i reče:

— Evo, diete, ponesi to sa sobom za veću sigurnost! Izgledje ko šećer, a najsigurniji je otrov! — Ako bi te dakle — sohrani bože — gdjegod ipak Turci ulovili, a ti raztopi taj šećer il u vodi ili u vinu, pa ga popij, te će te lahka i brza smrt osloboditi robstva i sramote! — Nu bog će dati, te će mo se doskora živi i zdravi vidjeti!

— Ne dangubite dugo razstankom — ako bog da viditi ćemo se za dva tri dana u Metokiji! poviknu Prokopije, vukuć Persu za rame.

— Oh pratio vas bog sretno do Metokije i dao, da se svi tamo živi i zdravi sastanemo! — uzkliknu Nikola ogrliv strastveno Persu i poljubiv u ruku Prokopiju.

— Jao, dragi djede, idem i ja s tobom, jer mi se jako driemlje. — zavapi Mito, prikučiv se k djedu.

— Ne ne, sladki moj Mito! — reče Prokopije milujuć ga po licu. Danas moraš ovdje prenoćiti, jer bog zna, ne pazi li koji uhoda na nas, pa bi mogli još u zadnjem času postradati! A onako će svatko misliti, da si ti uza mene, ne pako Persa! — Hajd — hajd! — S bogom djeco, ne gubite mnogo vremena!

To rekav prodje Prokopije k' vratima noseć fenjer u ruci, a za njim Persa, tresuć se od boli i jedva suzprezajuć glasni plač. Još jedan zagrljaj, još jedan dugi cjelov i u tinji čas izgubi se ona i Prokopije u noćnoj tmini.

Jedva se držeć na nogu unidjoše Nikola, Evdoksija i Mito u triem. Neka težina u glavi i u grudima mutila im um i slabila im ćutila, koja su sva nekako prenapeta i preumorna težila jedino za snom i počinkom. Mito se odvuče odmah u Persinu sobu te se izvali onako obučen na njenu postelj i stade odmah hrkati. Nikola imao još toliko samosviesti, da je zabravio za sobom iznutra težka hrastova vrata od triema, te da je sjetiv se Prokopijinih rieči zaključao jeromonaka s vana i zapovjedio Todoru, neka na triemu na slamnjači spava i neka svoje oružje i preko noći uza se zadrži.

— Ako li šta sumnjiva dočuješ, a ti izpali jednu kuburu, da se odmah svi probudimo! — reče Nikola kad je Todor dovukao slamnjaču, te ode u svoju sobu. Tu nadje Evdoksiju već u tvrdom snu. Legla se obučena u postelju te odmah zaspala. I njega povuče k postelji neka neodoliva sila. Sve mu se misli pomrse, te mu se učini kao da lebdi u zraku te da sve brže k zemlji pada, i za nekoliko časova ležao i on na svojoj postelji te hrkao u tvrdom snu.

Medjutim je jeromonak u komori lietao okolo kao miš u mišolovki, pregledjuć sviećom u ruci zidove, prozor sa željeznom rešetkom i debela hrastova vrata, prisluškujuć svaki put kad bi se vani šta čulo. Na jednom stade te postavi svieću na mali stol kraj postelje i povikne na pol glasa:

Do djavla, to bi bila liepa šala, da sam ovdje zatvoren kao vuk za rešetkom, pa da onaj deran Mito putem zaspe, a stari majmun Prokopije da se vrati da vidi je li se isto i drugim dogodilo! — A ako se ne varam, čuo sam dobro, gdje je Nikola zapovjedio Todoru, da u triemu spava, i da zadrži oružje uza se, a osim toga me još zabravio s vana, te ne mogu odavle nikud i nikamo! — Oh grom ih sve poubijao — morali su nekog vraga nanjušiti! — Jao da ne mogu odavle izići, a da moji momci za lud čekaju, da im vrata otvorim, čudne nesreće po me. Uze opet svieću te stade opet pregledati sva četiri zida. Najednom stade pred velikom zemljenom peći, te se zagleda u nju i nasmija. Ha ha — ne poznate vi još Natana! — Stara sam ja lija, te ću si kroz peć put prokrčiti!

Izvadi na to izpod mantije jatagan, metne svieću na zemlju, te uze polagano odkidati ilovaću oko jednoga pećnjaka. Kad ga sretno izvadi poče polagano i druge vaditi i slagati ih na pod. Kad je na taj način izvadio toliko pećnjaka, da se je mogao lahko u peć zavući, upali malu sljepicu svetiljku te se poče uvlačiti u nutra

Digitized by Google

s najvećim oprezom. Vrata peći bijahu samo prislonjena. Otvori ih polako te stade prisluškivati. Učini mu se, kao da netko u triemu hrče. Naperi svjetlo svetiljke u onaj kraj, odakle se čulo hrkanje te opazi Todora gdje spava na slamnjači kao da je mrtav. Privuče se polagano k njemu, te pograbi čvrsto jatagan i zabode ga svom silom jadniku u lievu grud. Nesretnik zastenja samo jednom te se izpruži mrtav na slamnjači.

S ovim sam gotov, a sad se ne bojim nikoga, te ću mirno čekati, dok moji dodju! — šapne ubojica djavolskim posmjehom, te zastre svetiljku i sjedne blizu vrata. Doskora na to začu se vani tri put cijuk sove.

— Evo ih, hvala bogu! — povikne jeromonak te skoči i odbravi iz nutra vrata od triema i u tinji čas uvuku se unutra polagano tri oružana odrpana lopova a med njimi bašibozuk Mehmed.

— A tko je ovo? — upita Mehmed ugledav mrtvog Todora.

— Ne boj se — taj se više ne diže! — šapnu mu jeromonak. Na to se privukoše sva trojica do vrata Persine sobe. Pokušaše hoće li moći unutra i kad nadjoše da su vrata ne zaključana unidjoše polagano jedan za drugim unutra, nu ugledav mjesto Perse na njenoj postelji obučenoga još Mitu, okameniše se od presenećenja.

— Šta je to za boga! — kriknu jeromonak biesno. — Evo mjesto nje derana Mite, a gdje je ona? — Oh sigurno je pobjegla sa Prokopijem!

Pobjesni od ljutine, te si stade udarati šakom u prsa i čupajući si krivu bradu i vlasulju. Na jednom popusti i jedna i druga i iza nje se ukaže djavolsko Natanovo lice.

Tresuć se od bjesnoće pograbi jadnog Mitu lievom rukom za kosu i sdrmav ga čvrsto, zavapi mu glasno u uho: Govori, kujo, gdje je Persa!

Mito razvali oči ko pijan čovjek, kad ga tko probudi, ne znajuć, što oko njega biva.

— Govori gdje je Persa ili ću te sada posjeći! — povikne Nathan još glasnije, mahnuv mu jataganom nad glavom.

— Pobjegla je! — hukne Mito.

— A kamo?

— Ne znam! — odvrati nesretnik i klone glavom sklopljenih očiju na dušek.

— A ti crkni, kujo! — krikne Natan i rinu mu jatagan u prsa ća do držka. Jadan mladić baci se jednom u vis, dahnu dva tri put i izdahnu.

— Šta učini, nesretniče! — povikne u to bašibozuk Mehmed — nije li nam bimbaša rekao, da nikoga ni pod živu glavu ne ubijamo, a ti si ih već dvojicu zaklo!

— Šuti, beno — zagrmi mu Natan — šta te je briga, što ja radim! Šta je meni sada stalo do bimbaše kad nam je Persa izmakla! — Misliš li, da ću ja biti luda, pa mu javiti, da niesam onako učinio, kako sam se s njime pogodio? Jok valaj, a mislim, da ne ćete ni vas trojica biti bene, a da ne upotriebite tu liepu sgodu, koja nam se pružila te da oplienimo Nikolu, u koga je sigurno dosta zlata i srebra za nas četvoricu!

— Pa kud onda? — upita Mehmed.

— Kud onda? — nasmija se Natan — Vas trojica kud vam drago, al meni nije ostanka ovdje, jer će doskora saznati i jedni i drugi, da je sve to bilo moje maslo, pa jao si ga onda meni. S toga ću još ove noći pobjeći i gledati, da u Austriju izmaknem. — Nu hajd, junaci, na posao, da ne dangubimo, da nam ne izmakne Nikolino blago, kad nam je već izmakla njegova Persa.

To rekav ode Natan sa svjetiljkom u jednoj a s jataganom u drugoj ruci na hodnik u drugi za njim. Nu kad dodjoše do Nikolinih vrata, nadjoše, da su iz nutra zabravljena.

— Što ćemo sada? reče jedan od lopova.

— Prorušit vrata! — poviknu Natan — Hajd uprite sva trojica!

— Al će se Nikola probuditi i dočekati nas iz kubura! — prihvati Mehmed.

— Ne boj se toga — odvrati Natan, ako se i probudi ne će se moći ni s mjesta maći, jer je ko mrtav od mog praška.

(Dalje sliedi.)

List.

Po Leopardi-u.

Od ogranka svoga kamo
Trtaš tako inokos daleko
Drobni liste?... S bukve tamo
Gdje sam zeno — vjetar odvoji me.
On se vrćuć, vihorom me vije
Iz dubrave u dolinu,
S ravna polja na planinu,
Vazda i viek potucam se s njime:
A sve drugo ne poznato mi je.
Idem onud, kud sve ići mora,
Kud naravno idu:
Listak ruže, i listak lovora. —

Jovan Sundečić.

Digitized by Google

Rabin.

Preveo A. T.

Kišovita se večer bijaše mjeseca studenoga slegla na stari ponositi Amsterdam. Oluja, dolazeća sa sjeverozapada igra zrakom svoju divlju igru s oblaci, nalik na ogromne peršeće crne koprene, pa se na mahove žestoko ustrmljuje na ulice, od čega i valovi morski i stabla na Kajcersgrahtu strašno šume.

Bilo je oko jedanaest sati. Ulice su kano izumrle. Nigdje ni jedne svieće. Na zapovied sumnjičavoga kneza Mavre oranskoga morali su svi gradjani ugasivati svieće. Jao onomu, koji joj se ne bi pokorio. Časimice si mogao čuti težke, pravilne korake stražara, koji bi brzo i tiho prolazili ulicami, i koji bi, noseći zvonca i konope, svakoga prestupnika zapoviedi u tamnicu odveli.

Kadšto si mogao čuti hrapav klik, kad bi se stražari jedan drugomu približavali, pa to bi neugodno povećivalo melankoliju, koju je proizvadjala padajuća s krovovâ voda, i pljuskajuća kiša.

Jedan jedini čovjek, pritisnuv duboko klobuk, i zagrnuv se čvrsto surom kabanicom, hoda po ulicah tako polagano, kano da šeće za ugodne ljetne noći. Svaki čas postaje, nešto nerazumljivo sam sobom razgovara, niti ne sluteć, da bi ga svaki čas mogli pograbiti, i u gradsku tamnicu odvući, pošto, uzprkos strogoj zapoviedi, niti nosi sobom svjetiljke, niti ima po svoj prilici propustnice od gradskoga načelnika.

Sad ostavi Grahte, pa skrenu u onaj dio grada, gdje je stanovao siromašni puk; ribari, vozataji, nadničari, prosjaci, tati, i — Židovi. Bijaše jur četvrt sata lunjao po uzkih, kalužastih ulicah, kad na jedan put stane kod neke kuće na uglu, pak nagnuv gornje tielo, uze motriti nešto, što je bilo pod krovom na uzkom ulazu, kojim se je išlo u neku udubljenu kuću.

— Tko je to? — grmnu motrilac ugušenim glasom.

Nitko ne odgovori.

— Blex! vidio sam, da se ovdje nešto uzporedo mojim ledjima miče, a to nije mačka... Čuj, prijatelju, budi tako dobar odgovoriti, ili da te, pošto sam noćas znaličan, mače prisilim na odgovor.

Sad se nešto maknu pod tamnim ulazom, pak se iz tmine na ulicu pomoli vitak, kratkom kabanicom omotan mladić, i uze pazljivo gledati onoga, koji pita.

— A, to si ti! Što radiš ovdje?

— Ja vas to isto pitam, moj gospodine.

— Za takova derana, kano što si ti, ne pristoji se tako odgovarati, osobito pošto si, kano što se izgovor izdaje, inostranac. Tko si, i što radiš ovdje po noći? Pamti, da ne ću pitati po treći put.

— Gospodine, ako pokažete, da ste stražar, to ću vam rado odgovoriti... primieti mladić neodlučno.

— Tebe nije briga, jesam li stražar, ili niesam.

— Dapače; jer ako ne obavljate te službe, duše mi, ne dam se od vas duže napastovati.

— Sbilja li? Gle ga, gle! pak što na primjer kaniš učiniti od mene?

— Molio bih vas, da trgnete mač, pak da se branite.

— Vraga! To bi mogla biti pogibeljna igra. Smiem li te pitati, imaš li tako izvrstan mač, da nanj toliko smjelo pozivaš neznanca, čije snage i vještine ne možeš nikako prosuditi?

— Da kušamo, gospodine, odvrati mladić.

— Liepo sboriš, blex — zamrmlja neznanac. Kad hoćeš, da se s tobom bijem, moj junakoviću, to se jako malo bojiš straža....

— Ne pitam za nje.

— Pravo. Duše mi, ti mi se svaki čas više dopadaš. Ja mislim, vrag odnio te stražare.... sliepa, prokleta, liena čeljad, koju bi trebali tako razkosmati, da im kose u vis strše. Ne misliš li i ti ovako?

— Da; ti ljudi ne čine svoje dužnosti, jer bi već davno imali ovdje biti, pak nas zatvoriti... — opazi mladić.

— To je krasno — odvrati neznanac veselo. Čini mi se, da se upravo ljutiš, što te još niesu svezali, i na koju slamnjaću kod velemožne gospode vićnika povalili.

— Žao mi je, da imate pravo — šaptnu mladić. Zašto vas je bies amo donio, da mi u odlučni čas pomrsite račune?

— Što znače te otajstvene rieči, prijatelju!

— To ne bi ni vam ni meni koristilo, da vam i kažem. Gledajte, da odete, ako ne ćete da vas sa mnom skupa zatvore. Ja kanim ovdje mačem zaigrati oko prozora, to će morati stražari ćuti, pa da su još jedan put tako gluhi, kano što se ćini da jesu.

Neznanac pograbi iz nenada mladića za ruku, pa ga neodoljivom snagom pritisnu uz kućni ulaz.

— Evo stražara — zamumlja. Molim te, prijatelju, budi samo časak miran.

— Ne ću — zastenja mladić, koji se je uzalud otimao.

— Ja nikako ne ću da me stražari ovdje zateku...

— Što je meni do toga, ja pako hoću svakako da me zatvore...

— To je stvar, koju možeš za jedan sat isto tako brzo steći, kano i sada. Budi miran... Kad stražari prodju, imam ti nešto veoma važna kazati. Jamčim ti svojim vitežkim poštenjem, da se ne ćeš pokajati, što si posluhnuo.

— Jeste li Španjolac?

— To te nije briga.

Digitized by Google

— Kažite, tko ste, ako ne ćete da za čas podjete sa mnom u viećnicu.

Neznanac se zamisli malko.

Stražari bijahu sada na domaku. Čuje se pljusak njihovih koračaja po mlakah, kojimi su bile pune ulice.

— Ja sam vitez de Oude!

— De Oude? To je: stari ... Vi lažete, to nije vaše pravo ime ... ali neka bude za sada.

Stražari prodju tik skrivenih.

— Stoj! — viknu vodja zagušenim glasom.

Stražari stoje nepomično.

— Nije li tko vas uprav sada čuo nešto sumnjiva? — zapita vodja svoje ljude.

Vojnici šute.

— Je li vas tko progovorio?

— Nije.

— Onda moramo ovdje pregledati. Dva momka zatvore izlaz iz ove kukavne židovske ulice, a mi potražimo svaki kut i svaku kuću.

— Gospodine poručniče, to je, mislim, suvišno. Ovdje u židovskoj ulici nije se još nikad ništa sumnjiva dogodilo ... reče neki vojnik. Ovo je takova noć, u kojoj ne treba nikakove osobite zapoviedi, koja bi Amsterdamcem branila, pomoljivati se iz kuća ... Jedini, koji bi noćas osim nas bdio, mogao bi biti: De Oude.

— Ne, a da se je uprav on stisnuo u kojem kutu? — zamrmlja poručnik, gledajuć oštro na sve strane.

— No, onda će čuti, da činimo svoju dužnost, a da se nimalo ne brinemo, što on okolo lunja i prisluškuje.

Poručnik počeka još malko, pa onda zapovjedi: Stupaj!

Gospodina de Ouda niesu baš ugodno zatekle ove iskrene vojničke izjave. Uze mrmljati rekao bih kleti i prietiti.

— Čini se, gospodine de Oude, kano da ste nakanili pratiti me cielu noć — primieti mladić.

— Nipošto. Kaži mi, što te je nagnalo, da taboruješ na ulici, mjesto da poput drugih urednih ljudi ideš kući spavat, pa ja ću odići.

— Ne znam, zašto bih vam na to odgovorio.

— Ali blex, kad te u najboljoj nakani pitam? Kunem ti se, da sam malo kad voljan namitati se drugomu, kano što sam sada. Uvjeravam te, da se drugi ljudi nimalo ne otimaju, kad hoću da im pomognem, što se ipak riedko kad sbiva.

— Ta vi govorite, kano da ste načelnik amsterdamski.

Sačuvaj me bože, da budem ikad takva bedasta, plašljiva, liena kukavica, kakov je taj načelnik.

Nitko ne progovori ništa.

— Jeste li vi onaj de Oude, o kojem su vojnici malo prije govorili?

— Moglo bi biti.

— Onda ste kakov veliki častnik.

— Pogodio si, moj prijane.

— Ali zašto se bojite, da vas vide stražari?

— Opet ludo pitanje. Budi zadovoljan, što te uvjeravam, da mi se svakako hoće, pomoći ti noćas.

— Onda pomozite vikati, da me zatvore.

— Čudan čovjek — zamumlja stari. Zar te je sbilja takova nevolja snašla, da pogibaš za okovi, kano za rajem? Ne čini se, da si baš toliko siromašan.

— Ja sam u ovaj čas uprav toliko siromašan, koliko i galeb morski ... Ima već dvadeset i četiri sata, što niesam ništa založio.

— To nije osobito dug post — primieti stari: Ali budući da se kano valjan momak malo staraš za trbuh a uz to si dobre volje, to sam voljan, ako mi kažeš, tko si, da ti pomognem novcem. Koliko trebaš?

— Ah — reče mladić uzdahnuv duboko — sada vidim, stari gospodine ...

— Blex! mladac je vragometno uljudan — primieti stari sam sobom.

— Da sam prije s vami preveć bezobzirno postupao. Vi mi, kano što pokazujete, dobro želite, a ja sam iskreno govoreć, nekoliko puta mislio, kako da vas se mačem riešim.

Stari uzmaknu za korak.

— Bio bi se osvjedočio, da moj mjedeni oklop ne popušta — zamumlja medju zubi.

— Ali dovle ne dopire vaš oklop — primieti mladić — primiv ga mokrom rukom za golo grlo.

— Natrag! zapoviedi stari hrapavo. Oba šute nekoliko časova.

— Hoćeš li samnom poći, i odredjeni ti novac primiti? — zapita ga stari u kratko.

— Ne ću, sam novac ne koristi mi ništa!

— Ti si zaljubljen ...

Mladić uzdahnu.

— Ah, to je pravi znak. Ali do biesa, valjda si toliko pametan, ter uvidjaš, da je noćas ludo nadati se sastanku, osim onoga, koji bi ti mogli stražari ureći.

Zaljubljenik šuti.

— Je li tvoja draga u ovoj kući?

— Ne znam ... O ti krvnici, valjda su ju ti stari okrutni vuci odvukli odavle.

— Ona je dakle ovdje stanovala?

Stari udari šakom po vratih.

— Jest.

— Čestitam — onda spada tvoja draga k izabranomu puku Izraelovu. Ovo je židovsko gniezdo. Ali od kada ima stari rabin Mošeh, koji ovdje stanuje, kćer?

— Ja niesam govorio o Mošeh-ovoj kćeri.

(Konac sliedi.)

Digitized by Google

POUKA.

Jezera naokolo Imotskoga Polja. *)

Napisao Đ. S. Milinović.

Nije možda u svoj zagorskoj Dalmaciji nenaručnijega, s toga niti nepoznanijega priedjela, što je od Cetine do Neretve. Svak si ga jedino goletnim, kršnim i pustim zamišlja, uz to i nepogodnost putovanja sa znatnimi troškovi skopčana, čine, da mu se svak izmiče i uklanja; a on ipak sadržaje toliko znamenitih i krasnih osobina, budi s gledišta prirodoslovnoga i bajoslovnoga, budi s jezikoslovnoga i povjestničkoga, kakvih riedko ima u svoj našoj domovini.

Nova cesta, štono je po starom rimskom „drumu" udarena, počimljući od Trilja — staroga Tilluriund, — provodi preko Budimir-gradine, Ciste (Tronum), Lovreća (Billuhium), Mramora, Drumovine, Krivodola, Runovića — Rus Nova, Tialjina — i Bigaste k Duvnu (Delminiuru) i Neretvi, i navodi te svakuda na ogromne ruševine tvrdjava, gradina, gomila sličnih mogilam, svakodobnoga groblja, na ostanke velikih rimskih drumova; na mnogobrojne, veličanstvene i osobite ljepote stećke ili mašete **), što te sve skupa neizmjerno iznenadjiva, zanima i najveću ti pozornost probudjuje. Pitaš napokon sam sebe: Kakva li je sred ove divljači morala biti zamašita kultura? Kako li se je kroz vjekove mienjala? Kojim li je narodom pripadala?

Nada sve ine iznenadit će svakoga putnika mnogostručne starine Lovreća. Ogromne ruševine „Gradine", Puk ti odlučno i jednoglasn tvrdi, da je to bio: „Prilip grad" a najbolje preostavše razvaline i sada nazivlje „Dvori Kraljevića Marka". Izpod gradine prostire se ljut, u sredi joj jedna okrugla umjetno napravljena ravan, na kojoj su obilježene točke, to su: „Skakala Kraljevića Marka". Žive tu jošte mnogobrojna porodica „Marnjavaca", koja ti se najvećim ponosom odaje, da je roda Kraljevića, što i naš Kačić liepo pjevajući potvrdjuje:

Goji majka tri sina nejaka
U Lovreću više Opanaka.
Jednom ime Ulješa bijaše,
A drugi se Gojko zoviaše,

Treće biše diete Vukašine,
Baš babajko Kraljevića Marka:
Bihu djeca roda gospodskoga,
Gospodskoga ali ubogoga.

Babo im se „Marnjavac" zoviše
On starinom Hercegovac biše
Od Lovreća „grada bieloga",
Ondolen je pleme „Kraljevića".

*) Slika jezera imotskoga nalazi se u br. 22. ovogodišnjega „Vienca".

**) Na nekih našao sam dugih hrvatskih nadpisa sa starobos. pismeni.

Nego sve ovo lasno zaboraviš netom na „Berinovac" stupiš, jer odtale jednim mahom pod oči uhvatiš svu prostranu Imotu *) nekadašnju hrvatsku županiju, koja ti najčarobnijih prizora predstavlja. Čudnih li oporba i nadmetanja medju timi krasnimi ljepotami i najdivlačnijimi prirodnimi strahotami! Otvori ti se k jugu divno obzorje čak preko Neretve i mostarskih planina, a izmedju Zevelima, Vrana i preko Duvna k iztoku utiče ti pogled tja u Bosnu. Na visokoj brdini „Podine" (622 met.) opaziš odaljeni bieli varoš Imotski; pod tobom dolje, medju brdi i planinami stere se kao prosjelo i poniklo divno i pitomo „Imotsko Polje". Po obroncih uzdignutih mu strana, redaju se prebiela sela, kamo je najradišniji seljak posadio plodne vinograde i pitome vrtove, a poljem razveo protičuće rječice, natapajući njive i perivoje. U Dalmaciji nije radišnijega težaka do imotskoga priepoljca. Polje je na dvoje razdieljeno: Proložačko okruglo i Imotsko dielom na našem, a većinom na turskom zemljištu; u dno proložačkoga slievaju se vodurine (potok Topol) koje ga podušivaju, nekoč je bilo tuj ždrielo, koje je gutalo vodu i ljeti polje osušivalo, ali u vrieme turske navale zatvoriše ga i već mu se trag zatro. U sred vode zeleni se krasni otočić Proložac, gdje su Franjevci samostan imali, odakle su se u Imotski i Omiš preselili. Na sred polja je veliko poljsko jezero, uviek jednako razom površja napunjeno vodom, iz koga se na mahove pomole glasoviti ugori. Pri polju je sve pitomo i krasno, a po brdinah i podinah izmjenjuju se sa malimi gajevi, riedkimi ogradicami, nizkim grmljem najveće ljuti, česte hridine, upali prodoli i dolovi, a nad sve mnogobrojna raztvorena ušća gorskih jezera, štono se od Lokvičića do Imotskoga povrh Proložca redaju. Izmedju svih pak najznamenitija i najveća su: Imotsko jezero i Crljeno jezero.

Imotsko je jezero sa sjevero-zapadne strane tik uz varoš Imotski. Ono je slično polumjesecu, u koji je sa južne strane kao upalo strmo i nad jezerom visoko uzdižuće se brdo, koga ravnotežje prelazi u bezdano otvoreno jezero, te bi rekao: sad će se sve u taj grozni jaz strovaliti. Na tome brdu bila je tvrdjava i stari varoš Imotski, koga su Turci još god. 1463. zauzeli i do 1717. držali. Već su se zidovi srušili, a u sred ruševina još preostaje sama crkvica cjelovita, te je pogibno ulaziti u tvrdjavu, jer uzki prohodić otvoren je sa sjeverne strane, omala neopreznost oli vjetar može te u bezdan zanieti. Kao što je brdo tako su i zidovi tvrdjave sa iztočno-sjeverne strane izvan ravnotežja, čemu se dosta načuditi ne možeš. Rub jezera obsizat će je-

*) I sada običaje puk nazivati: „Imotu" kad hoće da označi svu okolicu, a „Imotski" poglaviti varoš samo.

Digitized by Google

dan kilometar, a dubina do kakvih 100 metara. U dnu mu je voda, koja kad kad presuši, a strane su mu kao listovi izrubljene. Rub ovoga, kao i svih okolišnih jezera, ne uzvisuje se niti spušta, već je sasvim razom zemljišta, u kom se je stvorilo, a budući pri brdu, s toga mu je gornji dio uzvišeniji, a donji je koliko i okolišno zemljište spušten. Sva jezera, pak i ovo pokazuje ti se mrklje, mračnije, naježenije ili razsvjetljenije kako kad u nj svietli zraci upadaju. Povieda se, a bit će i istina, da su Turci u vrieme ovoga vladanja na hiljade nevoljnih kršćana u ovo jezero bacali, te rado gledali razlaptivanje nesretnjaka niz te grozovite strahote.

Najznamenitije i najčarobnije jest: Crljeno jezero nad Proložcem do dva kilometra na sjever Imotskoga. Sve što je najstrahovitijega i najgrozovitijega mogla priroda u jedno sabrati, tu ti se predočuje. Propast, bezdan, strašilo, očajanost, stan osudjenika, užas, smrt, nesmiljenost, prokletstvo, da i pakao isti, rek bi, sve se u jedno sbilo. Što se je sredovječnih doba zamišljalo, da sukljajuće oduhe Etne i Mongibela iz paklenih propasti izhode, to bi se moglo i Crljenomu jezeru nareći, samo što ovo ne siplje goriva, niti ga je ikad sipalo, prem da bi to mogao lasno pomisliti, razgledajući mu okolišne strane kao plamenom razžežene i rek bi gorućim ognjem ožeđavljene, od čega mu i ime: Crljeno jezero. Prezamjerna li ovoga jezera! Kad se nadnese, groza te obuzme i na um ti padne, da je tu možda obitalište nekakvih zlohudnih, očajanih i vrhunaravnih bitja.

Ne samo strahota mu, da li i prekozamjerna pravilnost svakoga iznenadjuje. Koliko se god može okom shvatiti, opažaš najpodpuniju geometričnu točnost u zaokruživanju i klinastom stješnjivanju u podzemne slojeve. Okolo stora zahvaćat će mu rub kakvieh 800—900 met., a od ruba niz prolom do vode bit će 150 do 200 metara neznadući nitko koliko u zemlju prodire. Lasno bi mogao pomisliti, da je točnu pravilnost mu umjetna i moguća ruka napravila i izdubla. Samo od zapadne strane proniklo je gdje što zeleni nizkoga grmlja. Neizbrojni rojevi pčela izlieću iz pukotina, a na oblake jata sivih golubova uzdižu se odatle i spuštaju se niz bezdanu prazninu u svoje pećinaste stanove, gdje im nitko na svietu ne nahudi. Niz gorostasne strane spuštaju se crljenkasti okamenjeni mosuri, ili sažarene pruge, te ti se prečinjava kao da se plamen i krv neprestano prolieva. Baciš li bud s koga mjesta golem kamen, prouzrokuje strašnu orljavinu i tutanj, koj se nekoliko časova razlieže u muklo raztežuće se mrmljanje, stvarajući nove susretajuće se odjeke. Još je strahovitije ako u tihoj noći kamen zakoturaš ili pušku opališ, jer tada odlieganje, jeka i orljavina s družuje se sa tužnim glasom neizbrojnih noćnih ptica, pak ti se pričinja kao da osluhivaš muklo jaukanje, cviljenje, plač i užas očajanih bića, koja te sa nesmiljenosti gorkieh jada ukoravaju i zaplašena te od propasti odturuju. Težko će i najsmjeliji dva puta osluhivati te čudne prirodne strahote.

Isto tako kada se nagli vjetrovi u toj praznini sbijaju i strašnim se vihorom na kolovrate motajući k dnu potiskuju, pričinjava ti se u istinu, da je zvižduk inatećih se vjetrova jaukanje i cičanje nekakvieh osudjenika. S toga i naš puk stvorio je i spojio sa oviem jezerom svakojakih prečudnovatih priča i poviedanja, koja mu označuju grozovitost. Tu je stan zlohudnih vila, one tuda i kolo igraju; stvaraš im smetnju kada kamen strmo zakoturaš, jer im se djeca prepadnu; ako li kamen u „vilinsku sdjelu“ pogodi, jao onomu, tko ga je bacio, jer će ga vile dostignuti i niz te strmeni baciti, kao što se je mnogim dogodilo, koji su obiest glavom platili. Ugrabljenu djecu tamo vile odnesu, pak možeš noćju razumjeti dječinji glas i smieh igrački. — Ovdje se i vukodlaci sakupljaju, jer im nitko trnovimi koci ne može nahuditi; a i vještice imadu ovdje svoje ročište pak se noćju opažaju, gdje pretvoriv se u zapaljene zublje po jezeru polieću, i mačići čuvaju ovdje sakupljeno i pokradeno blago; tko se umie s njimi sprijateljiti, kao što su to neki umjeli, postati će bogat. Nego je ponajpače s ovim jezerom skopčano i svuda po našem narodu razprostranjeno poviedanje o bogatom Gavanu i njegovih prosjelih dvorih. Više jezera na briegu poznaju se jošter zidine od nekakve sgrade, za koju se pripovieda, da je to skrajnji ostatak Gavanovih dvora, neka svak može upoznati kako se pod njimi zemlja provalila i ono jezero postalo.

Bogati Gavan imao je na storu onoga jezera previsoke i prekrasne dvore; njegovo je bilo sve Imotsko Polje i sva okolica pak je imao i čim biti bogat; živio je razkalašeno i proždrljivo, bio je prema svakomu nemilostiv osobito naprama siromakom; nije poznavao nevolje pak im je s toga uviek zatvarao vrata. Kako Gavan tako i supruga mu Gavanuša još lakomija i opakija, nije za Boga znala pak nije siromahu niti pomagala, nego mu se podrugivala i izsmjehavajući ga izpred vrata odgonila; gore gospoje pod suncem nije nigda bilo.

Gavan imao dosta sinova i kćeri, te je mislio u najvećem razkošju i zadovoljnosti uviek dane provoditi, svojim sinovom sve svoje bogatstvo ostaviti. Sinovi bili jur slični roditeljem, nesmiljeni prama biednim siromahom. Jednom Gavan sabra na gostbu sve svoje prijatelje, razkalašenike i proždrlice, pak su bili već svaku mjeru prećerali. U to doba u slici odrpana siromaha prikaže se jedan andjel ištući u ime božje koji mrvičak krušca za sebe i gladnu dječicu, koju je sobom vodio.

Netom Gavan opazi siromaha razsrdi se, jer mu u vrieme veselja dosadjuje, a sinovi i kćeri odmah potrčaše da razdražene pse odrieše, neka dosadne siromake razdru, te bi to po svomu običaju bili i uradili, da se ne bude uzprotivila mater im Gavanuša, ne žaleći tobože siromahe, već jer je noseća bila, pak

Digitized by Google

se je za sebe bojala, da joj ne bi naškodilo. Diže se, uze samo mrvičak kruha, što je proždrlosti preostalo bilo, udieli ga siromahu, ali mu ga ne pruži rukom, već ga na lievu nogu metnu i turi pred siromaha, govoreć: „uzmi gladniče i zahvali našoj blagodarnosti.“ Andjel uzme kruh, poljubi ga i razdieli medju dječicom. Uz to počme moliti gospodju Gavanušu: „Daj mi, gospojo, na put božji i kapljičak vode, da zagasim osušena usta, a Bog će tebi dati čestitost u tvome porodu i imanju“. A ona udari nogom siromaha odgovarajući mu: „Što će meni Bog tvoj, dok je meni Gavan moj“.

Kad to čuo andjel, sbaci sa sebe siromašku odoru i prosievne nebeskom svjetlošću, te ognjevitim mačem prokune Gavana i gospoju, sinove, kćeri, gostbenike i dvorove, te se diže u visinu sa andjeli. U taj čas započme strašna trešnja, sjevatanje i grmljavina; raztvori se zemlja, prosjedoše se dvori, stvori se „Crveno jezero“ u koje upade Gavan, i sva mu družba te će tu ostati do sudnjega dana.

O bilinskih brakovih.

Predavanje Franje Erjavca.

(Konac.)

Padne li pako cvjetna praška u vodu, upija ju toli pohljepno, da kožica, ne moguća širiti se toli brzo, pukne, te je takova praška izgubljena za oplod. Odtuda možemo si tumačiti, zašto si gospodari žele, da im žito i trsje ocvate o liepu vremenu, jer ako i ne znadu teorije, to ih uči izkustvo, da za kiše ocvalo trsje ne će dati obilne ljetine.

Poznavajući sada ustroj zametka i svojstva cvjetnoga praha lahko ćemo razumjeti i sam čin oploda. — Cvjetna praška padne iz prašnikove vrećice na vlažnu sluzavu njušku, tu se priliepi, počima upijati tu vlagu i uslied toga poćera iz nje mala mješinica. Ova se mješinica uvrie u rahlu njušku, probije ju, raste sve dalje i dalje kroz vrat i došav napokon u plodnicu do zametka, unidje na usta unj te se privije ka kličnici. Kožica te praškove mješinice, kao i koža kiičnice tako su nježne i tanke, da može kroz nje probijati oplodjujuća tvar iz mješinice u kličnicu. Tim dotikom, reći bi stidnim poljubcem svršen je oplod, u tom se trenutku u kličnici zametnuo nov život, začela se nova bilina.

Oplod sjemenskoga zametka najveća i prva je zadaća bilinskoga života i radi toga skrbi narav osobitim načinom, da bilina postigne svoju svrhu. Bilina proizvadja ne čuvenu množinu cvjetnog praha, u tom je narav sbilja neizcrpiva. Svaki cviet stvara na tisuće tih prašaka, u jednom samo cvietu od božura (Pfingstroze) brojili su preko 600.000 prašnih krugljica. Ako za vrieme cvatnje stupimo u jelovu ili borovu šumu, vidimo kadkad, da je zemlja kao posipana žutim cvjetnim prahom. Ako dune vjetar u takovu cvatuću borovu šumu, digne iz nje čitave oblake cvjetnoga praha te je više puti nosi milje daleko. Nastala kiša obori prah na zemlju, često u tolikoj mjeri, da zemlja mjestimice požuti. To je takodjer dalo povoda bajci o sumpornoj kiši, ljudi su naime mislili, da pada sumpor s neba.

Da bude razplod obezbiedjen što više, činila je narav kod nekih bilinâ osobite priprave. Cviet od vinske rutvice (Weinraute) može nam u tom služiti za primjer. Ako pazimo po liepom danu duže vremena rutvičin cviet, opazit ćemo, da se jedan od prašnikâ, koji je bio skučen pod izdubenim vjenčićevim listom, na mah pridigne, osovi se, nadnese se nad njušku i prosiplje na nju svoj prah. Kad je to svršio, odmakne se opet od njuške te se povrati u svoj prijašnji položaj. Za koj čas iztakne se drugi, za njim se digne treći i tako dalje, dok se niesu svi obredili.

Doba cvatnje najkraća je u bilinskom životu, jer traje samo od otvoraja cvieta do naprašaja njuške. Nekoje biline cvatu samo dva do tri sata, lan odcvate jedno prije podne, noćna kraljica otvara pod noć svoj cviet koji u jutro uvehnuo već pada.

Kako je svršen oplod, pada čaška — ako nije već prije odpala — isto tako i vjenčić, a i prašnici izvršiv svoju dužnost posuše se i padaju. Jedina plodnica ostaje, njoj je zadaća još na dalje hraniti i čuvati oplodjene zametke, da mogu u sjemenje dozrievati.

Kod pretežne strane bilinstva ne naidje razplod na nikakove zapreke, obično naime obadva razplodna organa stoje zajedno u istom cvietu, kao što smo to i vidjeli kod ruže i kod liljana. Nu imade i bilja, koje tu čini iznimku, imade bilja, kojemu je razplod otegoćen više ili manje.

Iduć sa šetnje ulomio sam si ljeskovu grančicu. Lišće na njoj je već odpalo, nu ipak nije golá. Na njoj vise dugoljaste resice, koje su već pod jesen protjerale. Sada su te resice jošte stisnute; ljuštice, od kojih su sastavljene, pokrivaju se tiesno, da im zima i mraz nahuditi ne mogu. Nu kako će u prvo proljeće — ma bilo i mjeseca veljače — nastati topliji dani, raztegnuti će se te resice, ljuštice na njih će se razmaknuti i ako budemo onda dirnuli u ljeskov grm, prosuti će se s njega žuta magla cvjetnoga praha, jer te resice jesu ljeskov cviet. Na proljeće biti će nam lahko pod svakom ljušticom opaziti po osam prašnikâ, nu medju njimi ne ima plodnice. Al odkud će onda postati plodovi — poznati lješnaci? Od resa jamačno ne, jer će te poslije izsipana cvjetna praha popadati sa granâ. Treba ih dakle tražiti drugdje. — Sada već mogu se na granah opaziti nabreknuti brstovi ili pupoljci, u kojih su zimi zatvorene plodnice, nu na proljeće provirit će iz njih crvene konjčićaste njuške, koje će uhvatiti nešto u isto vrieme iz prašnika padajućega praha i tako se oploditi.

Digitized by Google

Na lieski su dakle prašnici razstavljeni od plodnicâ, razstavljeni bar na toliko, da niesu u istom cvietu, prem da se nalaze na istom stablu, na istoj grani. Ako bismo htjeli govoriti u slici, mogli bismo reći: Na lieski razdruženi su doduše prašnici od plodnicâ, ali ipak stanuju u istoj kući, u jednom te istom domu. Liesku i sve takove biline zovemo zato: jednodomno bilje.

Isto je na orahu, samo što na njem rese niču istom s proljeća i što su debele i zelenkaste, poslije oplodbe je vidimo kao kakove gusjenice ležati pod stablom. I kukuruz je jednodomna bilina, i na njem su prašnici razstavljeni od plodnicâ, oni se nalaze vrh stabla na razgranjenoj metlici, dočim su plodnice na klipu umotane u lišće, iz kojega vire dugačke njuške poput svilnatih končićâ. Kad bi komu palo na um te bi odrezao prije oplodnje prašnične metlice, propali bi zametci u plodnicah, ako ne bi od susjednjega kakova stabla palo praha na nje ili ga ne bi vjetar od drugud donio.

Osim ovih dosele navedenih domaćih bilinâ jesu jednodomne takodjer: hrast, bukva, grab, kesten, bor, jela, tikva ili buča, kamo spada i dinja i krastavac. Svaka gospodarica znade, da ne će iz svakoga cvieta dobiti dinje ili krastavca, znade da se mnogi cvieti — prašnički naime — usuše i odpadnu.

Nu nekoje biline moraju kod oploda svladati još veće zapreke, nego ove jednodomne. Ima naime takovih bilinâ, kojim su razplodni organi ponamješteni na dva različita stabla. Jedno stablo proizvadja same cviete prašničke, drugo pako stablo iste vrsti izvodi same plodnične cviete. Kod ovih bilinâ razplodni organi tako rekuć stanuju u dva doma, zato ih nazivljemo dvodomnimi bilinami.

Za primjer dvodomne biline navadjamo najprije konoplju. Jedna konoplja ima same prašničke, a druga same plodničke cviete. Ova zadnja nosi plod, a prva je potrebna, da svojim prahom oplodi zametke u plodnicah. I naš seljak znade, da ima dvovrstne konoplje, znade da jedna od njih rodi — zove ju crnojku, — druga pako — bjelojka po njem nazvana, da ni kada ne rodi. Ali seljaka uči takodjer izkustvo, da ne valja prije izčupati bjelojke, dok niesu crnojke ploda zametnule.

U glasovitom botaničkom vrtu „Jardin des plantes“ u Parizu gojili su stablo od dvodomne biline pistacija zvane. Ovo je stablo bilo plodnično i cvalo je u istom vrtu već više godinâ, nu nikada nije plodilo, budući ne imadjaše nigdje prašničkoga stabla iste vrsti. Kad je god. 1758. nekog dana slavni botanik i nadzornik toga vrta Bernard de Jussieu pregledavao bilje, opazi on na svoje veliko čudo, da je pomenuta pistacija, zametnula plodove. Njuške su se dakle morale zaprašiti, ali odkud bi došao cvjetni prah? U čitavom vrtu ne bijaše prašničkoga stabla. Jussieu odredi po svoj bližnjoj okolici veliku hajku za prašničkom pistacijom. Ali sav trud ostade bezuspješan. Taj slučaj prietio je uzdrmati i podkopati svu teoriju o bilinskom razplodu. Ta nauka bijaše u ono vrieme jošte nova i ne bî onako učvršćena, kao što je dan danas. Kad bi moguće bilo, da se u plodnici bez sudjelovanja cvjetnoga praha zametne plod, onda se ruši sva teorija. — Jussieua je to doduše nešto smelo, ali je ipak još sveudilj tvrdio, da mora gdjegod u okolici rasti pistacija s prašničkimi cvieti, i da se jedino tomu stablu imade pripisati, da se je drvo u botaničkom vrtu zaplodilo. U toj mučnoj neizviestnosti obrati se na vladu, koja na njegovu molbu razposla po svem Parizu svoje agente s točnim opisom ne poznatoga delije. Agenti pretražiše još jedared „jardin des plantes“ a zatim uputiše se od kuće do kuće, od vrta do vrta u sve većem krugu. I gle! podje im za rukom. Udjoše mu u trag. U trećem predgradju, u zabitnom kutu kertuzijanskoga vrta nadjoše malu prašničku pistaciju, koja je one godine cvala prvi put. I time bi povoljno riešena zanimiva zagonetka, a teorija bilinskoga razploda potvrdila se sjajno na veliku utjehu Jussieovu.

Cvjetni prah preletio je u ovom slučaju tri parižka predgradja, dok je dospio na njuške plodnične pistacije u „jardin des plantes“. To je ipak malo čudnovato! Nehotice se moramo pitati, je li moguće, da slučajni vjetar malo cvjetnoga praha nosi možebiti uru daleko, nosi preko visokih sgradâ i donese uprav na malene njuške drugoga drveta, pa da putem ne razsiplje na sve strane? Ne, to sbilja nije verojatno! Tuj se treba ogledati za drugimi pomagači.

Takovi su pomagači različiti insekti, koji prenašaju cvjetni prah od jednoga cvieta na drugi. A što ih potiče na taj služnički posao? Ti maleni posrednici bilinskih brakova toga jamačno ne čine radi svoje zabave jer ti insekti siromašni su plebejci, interesovani proletarci, koji imaju na sve ruke puno posla, da se samo pošteno prehrane, ne imaju dakle vremena prenašati bilinam njihove tajne i uzdisaje. Insekti smatraju sve sa praktičnoga gledišta. Ako se od njih što zahtieva, valja ih zato umah naplatiti gotovim. Nu zaista bilina i plaća u gotovom. Tu plaću, to mito insektom pribavlja ponajviše vjenčić, a kadšto i ostale česti cvieta. U isto vrieme, kad su prašničke vrećice gotove pucati i prosipati cvjetni prah i kad njušku probija sluzava vlaga, izlučuje vjenčić iz sebe sladke sokove sakupljajuć je u posebnih jamicah, u tako zvanih medovnicah na dnu cvieta. Insekti su strastni ljubitelji takovih poslašćicâ, za njimi idu po liepom vremenu od rana jutra do kasne večeri. Insekt našav kakav cviet zadubi se unj, vere se po njem tražeć medovnice i tako svojim dlakavim tielom obriše prah sa prašnikâ. Mirisav vjenčić je dakle putujućim insektom cimer ili firma, na kojoj poznaju, da je tu za nje prestrt gostoljuban stol. U znak harnosti za izkazano gostoljubje ostave cvjetni

Digitized by Google

prah, koji su donieli iz srodnoga cvieta. Bilinam cvatućim ob noć čine istu uslugu noćni insekti.

Nu ne samo dvodomnim i jednodomnim bilinam treba posredujućih insektâ, i mnogi drugi cviet, akoprem imajuć oba razplodna organa u sebi, ne može se bez insektâ oploditi radi mnogih zaprieká, koje izviru iz cvjetnoga ustroja. Zato mnogi inostrani cviet u naših cvjetnjacih i postavah ostane neplodan, valjda s razloga, što kod nas ne ima takovih insektâ, koji bi ih pohadjali.

Već iz ovoga, što sam tu u kratko naveo, vidimo, da su insekti za bilinski razplod. Izmed naših insektâ osobito su marljive kod toga posla pčele, zatim bumbari, svi leptiri — dnevni i noćni — mnogi kukci, ponešto i mravi, muhe i mušice.

Vratimo se opet k dvodomnim bilinam! Od naših bilinâ spadajućih ovamo naveo sam već konoplju, zatim tudju pistaciju, koja nas je i zavela na stranputicu.

I naše su vrbe takove dvodomne biline. Na jednom stablu sami su prašnički cvieti, a na drugom, stojećem možebiti više sati daleko od prvoga, sami su plodnični cvieti. I tu moraju kod oploda posredovati uslužni insekti noseći prah od prašničkoga stabla na plodnično stablo. — Po perivojih, osobito oko ribnjakâ i potokâ, i takodjer na grobovih ljudi rado zasadjivaju vrbu visećih tankih granâ, tako zvani strmogled ili žalostnu vrbu (Trauerweide). Ova vrba nije naša domaća, već je donesena u Europu od iztoka, od Levante, zato ju je Linne i nazvao babilonskom vrbom (Salix babylonica). Sve te naše žalostne vrbe jesu plodnične, kod nas ne ima nijedne prašnične. Žalostna vrba cvate kod nas redovito svakog proljeća — ali uzalud! Ne ima tu oplodjujućega praha od srodnoga stabla, ne ima služnikâ insektâ, koji bi taj čudotvorni prah donašali iz dalnje Mezapotamije u Hrvatsku — i tako ta vrba sav svoj život ostane jalova samica.

Kad bi pjesnici bili bolji botanici, jamačno bi se gdjekojemu svidjelo, da ta vrba zato tako snuždena stoji kraj ribnjaka ogledavajuć si u njem svoje turobno lice, da zato tako nevesela, tobož bolna, spušta svoje grane, na kojih visi lišće poput padajućih suza, to sve zato, što tobože tuguje za sretnijom družbom rastućom u milom zavičaju kraj vodâ babilonskih.

Nu imade kod nas jošte drugih isto tako nesretnih došljakâ od iztoka, kojim takodjer nije sudjeno nikakovo potomstvo. To su naime jablani (Piramiden-o. Aleenpappel), koji se kao prave dangube dugočase kraj cestâ, ili putniku već s daleka navješćivaju, da se primiče gospodskim dvorovom. Svi su ti jablani prašnični, svi cvatu rano u proljeće još prije listanja, u razsipnom izobilju troše ti samci svoj prah — nu zahman, plodničnoga stabla ne ima u blizini.

Valja mi primietiti, da čovjeku takodjer nije stalo do sjemena tih dvajuh nesretnika, jer ih kraćim putem razmnožava sadjenicami. Grana odrezana od žalostne vrbe ili od jablana i zasadjena u zemlju okorieniti će se i izrasti u čitavo drvo. Razumieva se, da ćemo od vrbe dobiti uviek plodnična, od jablana pako prašnična stabla. Tim načinom razmnožile su se sve naše žalostne vrbe i svi naši jablani od jednoga stabla donesena sa iztoka, koje je stablo kod vrbe bilo slučajno plodnično, kod jablana pako prašnično.

Medju dvodomne biline spadaju i paome (Palmen). Arapi u sjevernoj Africi goje osobito jednu paominu vrst radi sočnoga i slastnoga ploda, to je naime tako zvani prstak (Dattelpalme), čiji posušeni plodovi poznati su takodjer u nas pod imenom prstci ili datule. Arapi dobro znadu, da mora medju plodničnimi paomami stajati po koja prašnička, jer bez nje ne ima ploda. Zato Arapi zaprašivanje njušakâ, o čem ponajviše visi obilnost godišnjega priroda, već od pamtivieka pospješuju umjetnim načinom. Oni naime porežu za vrieme cvatnje iz prašničkoga stabla cvjetne metlice, te je objese u vrtove cvatućih plodničnih paomâ, da cvjetni prah iz prašnikâ pada neposredno na njuške. Arapi onda vele: da paome piruju, da se žene, da su pošle u svatove.

Po vodah mrtvicah, po barah i močvarah raste u južnoj Europi — kako vele takodjer u Lonjskom polju — jako zanimiva dvodomna bilina. Botanici ju zovu: Vallisneria spiralis. Plodnična biljka znatno se razlikuje od prašničke, plodnice naime nasadjene su na jako dugačkih, s početka kao pero u uri zavojitih petljah, dočim prašnički cvieti sjede na drugoj biljki medju uzanim lišćem na prekratkoj stapci. Jedna i druga biljka ostane do cvatnje pod vodom, nu kad se sprema na cvjetanje, počimaju se one dugačke uvite petlje odmatati i raztezati, sve više i više, dok su cvjetni pupoljci prispjeli nad vodu, gdje se onda razcvatu. Ali šta će sada prašničko stablo? Ono je posvema kratko te se ne može popeti nad vodu, a da pušta cvjetni prah pod vodom prošao bi po zlu. Nego narav znade si i tu pomoći i postići svoju svrhu. Kad se plodnični cviet nad vodom otvori, odtrgne se prašnički cviet potaknut čudovitim nekim nagonom sam od svoje petlje i uzpliva medju plodnične cviete i medju njimi prosiplje svoj prah. Kad su zametci u plodnicah oplodjeni, počimaju se petlje opet stezati i uvijati, cviet se zaklopi i potopi pod vodu, gdje sjeme dozrieva. A što je s prašničkimi odkinutimi cvieti? Ti su svršili svoju dužnost, sada ih više ne treba, zato uvehnu i sagnjiju.

I tako vidimo, da je u čitavom cvatućem bilinstvu izveden dualizam, ili dvojakost u razplodnih organih, jedan oplodjuje, drugi radja, a uzajamnim sudjelovanjem nastaju novi stvorovi, nove biline. Gdje se ta dva organa ne sastanu, ondje ne ima ploda, ne ima roda.

Možebiti ne bi bilo suvišno, da tu povedemo rieč o tako zvanom punom cvieću i o bilinskih bastar-

Digitized by Google

dih. Najljepši ures, što ga ima bilina, vjenčić naime, može za bilinu biti više puta pogibeljan. Čovjek želi u svom vrtu imati što moguće veliko i bujno cvieće, a to postigne time, da umjetnim načinom pomnoži broj vjenčićevih listićâ. Uzmimo za primjer opet vrtnu ružu, koju je vještačka ruka izvela iz proste divlje ruže. Svatko će se možebiti sjećati te divlje ruže ili šipka, koji kod nas cvate svuda po živicah i grmicih, čiji zreli, liepo crveni plodovi još sada rese gola stabla. Vjenčić divlje ruže ima samo 5 listićâ, dočim ih vrtna ima mnogo više. Odkud toliko listićâ — Te je listove čovjek izveo umjetnom svrsi shodnom kulturom i to na trošak prašnikâ. Uslied obilne i promienjene hrane izrodili su se prašnici, končići i vrećice počele su se širiti, cvjetnoga praha je nestalo, prašnik približava se sve više i više vjenčićevu listiću i tako nastane pun cviet. Ako prispodabljamo te listiće medju sobom, vidimo, da su vanjski najveći i najcrveniji, što dalje prema sredini, sve su uži i sjećaju na prašnike, gdjekoji jošte nosi žutu glavicu. Takovo puno cvieće dade se lahko izvesti iz svake biline, koja imade mnogo prašnikâ. Nu svaki puni cviet osudjen je na neplodnost i sbilja vidimo, da se u njem plodnice niti više ne razvijaju. I tako je bujnost, koja nam je na ruži, na klinčiću, na kameliji i t. d. toli mila, nesreća za samu bilinu, koja ne može zadovoljiti zahtjevom naravi te se mora iznevjeriti svojoj prvoj i najvišoj zadaći.

Da reknemo još koju o bilinskih polutanih iliti bastardih.

Insektom, koji — kako znademo — prenašaju cvjetni prašak, može se posve lahko dogoditi, da promaše pravu adresu, to jest: da oplodjujući prah ne odnesu onoj bilini, kojoj je bio namienjen. Ako takav prah dodje na posve tudju bilinu, ne može ništa djelovati i propadne. Ako pako dospije na srodnu bilinu, ako na pr. cvjetni prah od neke ruže dodje na plodnicu druge ružine vrste, onda se vise puta svrši oplodba i tudjim prahom oplodjena bilina proizvadja zdravo i zrelo sjemenje. Nego ako posadimo to sjeme, uzrasti će iz njega bilina, koja nije niti jednomu niti drugomu svojih roditeljâ posvema nalik, od svakoga ima nešto, stoji dakle glede svojih svojstvâ medju njima u sredini.

Takove biline zovemo polutane ili bastarde. Ovakova nezakonita djeca radjaju se sbilja u naravi, osobito rado biva to kod vrbâ, kod divizme (Königskerze) i kod različitih vrsti od čička (Distel), koji svuda raste kao dosadan korov. — Kako to rado biva i u čovječjem družtvu, toko su i bilinska nezakonita djeca samo na nepriliku — dakako samo botanikom, osobito sistematikom, koji ne znajuć, u koju bi ih vrst poredali, voljni su stvarati nove vrsti.

Bastardi ponose se obično liepim i velikim cvietom. Tim služe se osobito vrtljari i ljubitelji cvieća, jer mogu bastardovanjem složiti odlična svojstva dvijuh srodnih bilinâ, te iz ovih dvijuh izvesti treću, koja ta odlična svojstva ujedinjuje. Vrtljar naime poreže jednoj prašnike a njušku joj napraši cvjetnim praškom uzetim od druge. Zametci se zaplode i razviju u zdravo sjemenje, iz kojeg će niknuti bastardi ljepši od svojih roditeljâ. Nu sjemenje, koje opeta radja takov bastard, neplodno je, i zato se bastardi ne mogu razmnožavati sjemenom. Ako hoćemo od bastarda dobiti rodna sjemena, moramo ga zaprašiti prahom uzetim od jednoga njegovih prvih roditeljâ. Nu mlada bilina unučica ne će biti posve nalik na svoga neposrednoga roditelja bastarda, već će se približavati svomu djedu ili babici, to jest: onomu, od kojega se je bastard zaprašio. Ako se to ponavlja kroz više generacija, povratiti će se potomci sasvim u stari tipus. Tako skrbi narav neplodnošću bastardâ, da se uzdrže vrsti uzprkos mogućemu križanju.

Nu ta neplodnost bastardâ vrtljarom ni malo ne smeta, jer ih mogu pomnožavati sadjenicami i grebenicami, gomoljci i cjepovi, kopulovanjem, okulovanjem i dr., kako to već uči umjetnost vrtljarska.

Poslije svega, što smo dosele čuli o bilinskom razplodu, mogao bi još tko pitati: Da li se sve biline razplodjuju ovdje navedenim načinom? Na to moramo odgovoriti: Ne razplodjuju se sve ovako. Mnoge biline niti ne imaju cvieta, barem ga ne imaju u onom smislu, u kojem smo o cvietu govorili. Nitko od nas nije jošte vidio cvasti gljive, lišaje, žabokrečine, maha ili prepruti, ali se i ovo bezcvjetno bilje plodi. Ovdje se ne možemo upuštati u razglabanje, kako biva razplod kod ne cvatućega bilja, nu toliko mogu kazati, da i ove biline proizvadjaju nešto, što bi se moglo uzporediti sjemenu cvatućih bilinâ.

To bezcvjetno bilje proizvadja naime iz sebe neke sitne praške, truske nazvane, iz kojih opet izrastu ne cvatuće biline iste vrsti. Medju truskom i sjemenom samo je ta razlika, da ima u svakom sjemenu klica, to jest: izražena već mlada bilinica, koja došav na sgodno mjesto, počima se dalje razvijati; truska pako ne ima klice, nego je jednostavan mjehurčić izpunjen nekim sokom. Ako bismo htjeli tražiti analogije ili prispodobe medju životinjami i bilinami, mogli bismo reći: da biline sjemenjače odgovaraju onim životinjam, koje radjaju žive mlade, trusnjače pako onim, koje jaja nesu.

Valja mi ipak napomenuti, da su kod trusnjačâ za proizvadjanje trusa takodjer potrebita dva elementa, dva organa, jedan naime oplodjujući, koji odgovara prašniku, drugi pako oplodjeni, odgovarajući plodnici.

Nekada mislili su ljudi, da se neke ribe, n. pr. jegulje (ugori) i piškori sami od sebe izlegu u mulju, i jošte dandanas imade ljudi čvrsto uvjerenih, da mogu buhe i drugi mali gad samoničice — to jest bez roditeljâ — postati od smrada i nesnage, ljudi to vjeruju, premda je fiziolog Harvey već prije 200 godina izre-

Digitized by Google

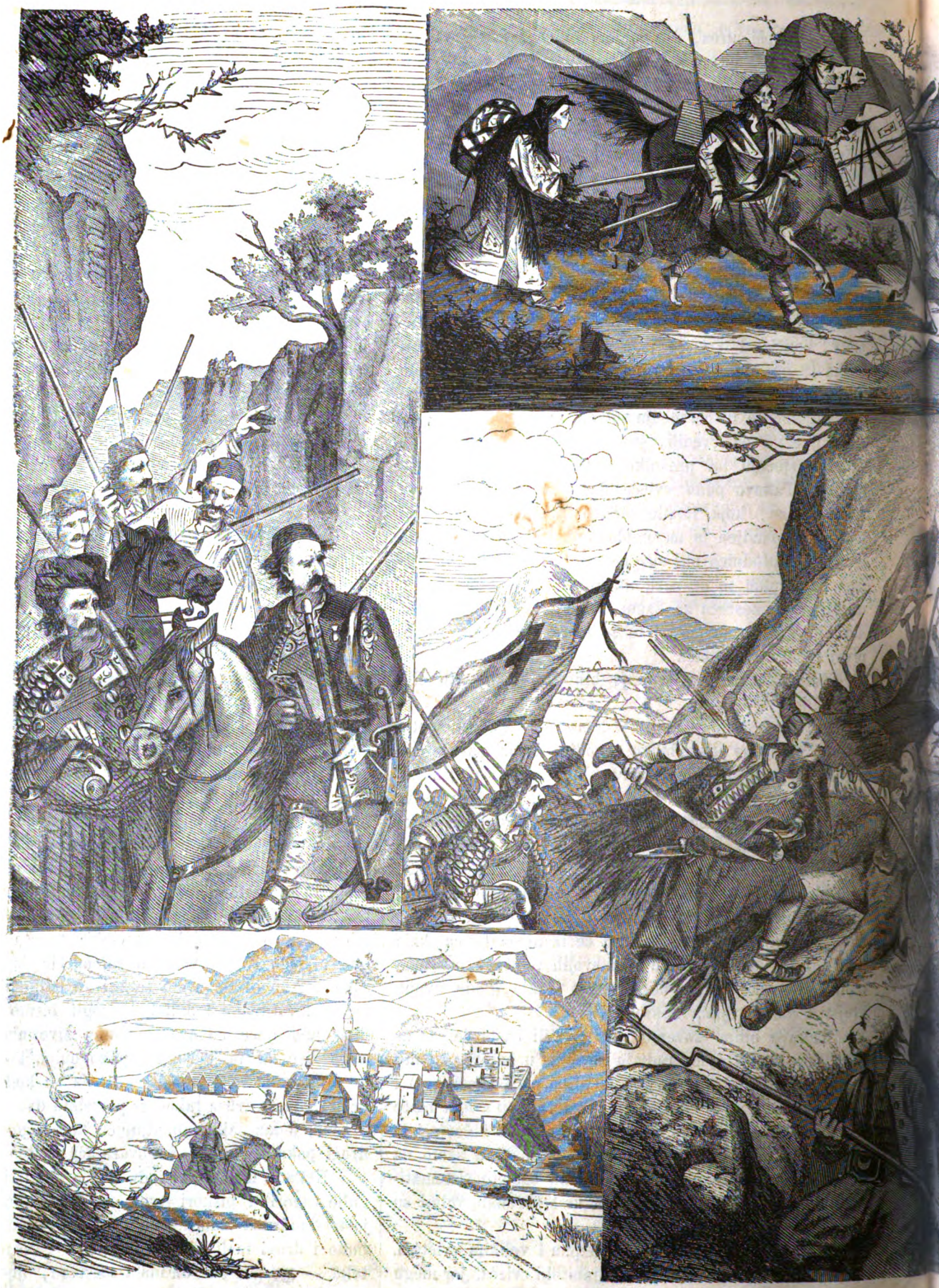

Vojevanje Crnogorsko

1. Bitka na Vučjem dolu. 2. Iz Vrbiče u Vučji dol. 3. Cr

Digitized by Google

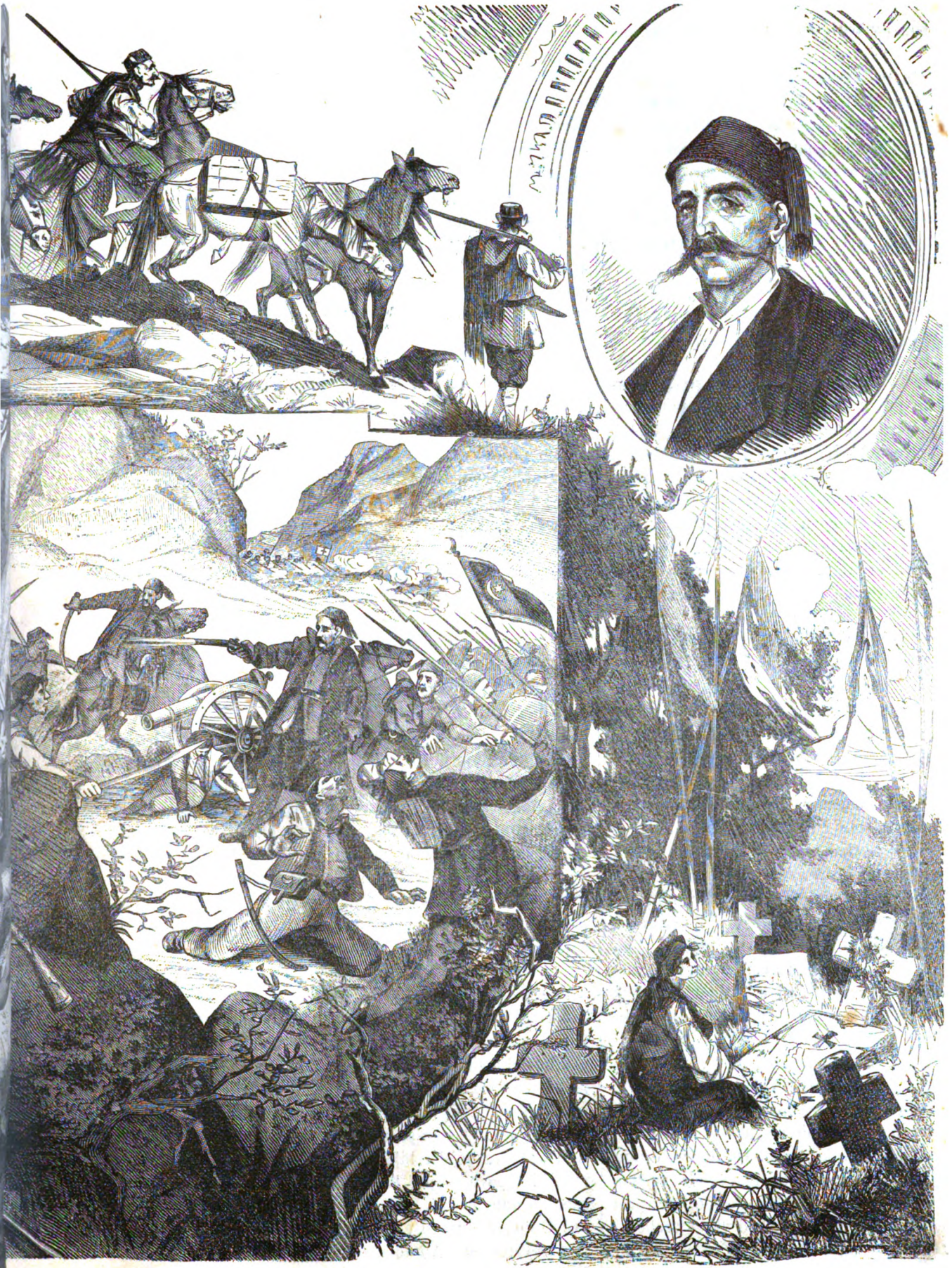

egovini. (Nacrt F. Kikerca).

tain. 4. Osman-paša 5. Dvori Čengićevi. 6. Grobovi ustaški.

Digitized by Google

kao: Omne vivum ex ovo, to jest: Sve, što živi, postane iz jajeta.

Mi ne samo što pristajemo uz Harveya, nego ćemo njegovu izreku protegnuti i na bilinstvo, jer svaka bilina u svom prvom postanku nije nego malen zatvoren mjehurčić, malena tekućinom izpunjena krugljica — jednom riečju: jaje. Ako samo pomislimo na trusku ne cvatućih i na kličnicu cvatućih bilinâ, moramo povladjivati staroga Harveya i s njime uzkliknuti: Sve što živi, bila životinja, bila bilina, u jajetu se je začelo.

Bitka na Vučjem dolu.

(K slici od F. Kikerca.)

Iza poboja kod Bišine nakani Muktar paša zakrčiti svojom vojskom povratak Crnogorcem. Nu knez prozrievši njegove namjere naredi odmah vojsci povratak preko Lukovca na Korito. Muktar paša marširao je dva dana uzpored s Crnogorci, jedan jednom, drugi uzporednom do dva sata odaljenom dolinom. Crnogorci bijahu točno obaviešteni o njegovu kretanju i snagi, dočim Muktar paša ne znadjaše pravo, kolika je snaga u naše vojske. Dne 15. srpnja u večer ulogorismo se na Vrbici, odakle je naša vojska mogla Turke susresti ma kamo krenuli.

U veče sazove knez vojničke zapovjednike i izda ovu naredbu: Ako Muktar paša krene put Trebinja, sbog daljine ne ćemo ga goniti, nego poći za njim bliže Trebinju. Podje li Gacku ili Banjanima, možemo ga lasno preteći. Za jedan ili za drugi slučaj naredio je knez ovako: vojvoda Peko Pavlović, da sa hercegovačkom brigadom, u kojoj je jedan bataljon Crnogoraca, započme boj s Turcima uzmičući, kako bi Turke namamio do brigade serdara Jole Piletića, koji će onda boj osbiljno prihvatiti. U pozicijah, gdje će ova brigada biti, stajati će brigada vojvode Petra Vukovića kao lievo, a brigada senatora Baja Boškovića kao desno krilo prema Turkom. Odmah po tome poslao je knez pet straža na razstojanje od povrh Biljeća do logora sa trubači, koji su imali znakovi, koje je samo knez znao, javiti, je li turska vojska krenula put Gackoga ili k Banjanima.

I Muktar paša skupio je istu večer vieće, što da se čini. Osman paša svjetovaše, da se ne udara, jer Crnogoraca da je mnogo, a njih samo 16 tabora, pa da će bolje biti da priberu još posade iz Trebinja i Bileća, te onda makar i na Grahovu da udare. Ali vojskovodja Muktar paša, željan lovorika vojničkih ne htjede o tome ni čuti, nego da sa udre na svaku ruku. On dozivaše raju iz okolice i propitavaše ju, koliko ima knez vojske. Raja u velikom strahu govoraše onako, kako će paši ugoditi, te kazivaše, da ne ima više od deset tabora. Osman paša nastojaše još svedjer odvratiti Muktara od kobne odluke, govoreći mu, da raja ne sbori istinu, i da će vojska u ludo izginuti, ali Muktar presječe dalje viećanje riečima: „ja znam, što znam, a toga ni svomu fesu ne kazujem!“

Dne 16. u jutro začuju se u našem taboru trublje. Knez prvi skoči na konja i naredi da sva vojska krene k Banjanima i da kod Vučjeg dola stane na put Turkom. Naše vojske nije trebalo sokoliti, knez nije išao od logora do logora, da svoje junake potakne na boj, već usuprot uviek ih zaklinjaše, da se ne izlažu bez potrebe, nego da se liepo kriju za stiene i vrleti, i da slušaju komandu. Sve trčeći krenu vojska do Vučjega dola, da tamo zauzme najsgodnije položaje i tako, da je turska vojska nikako opaziti nije mogla.

Medjutim počeše se primicati turske kolone. Peko Pavlović započe sa svojom vojskom boj s Turci, i stane ih uzmičući privlačiti k našoj vojsci. Razvila se strahovita pucnjava, u kojoj su sa tri strane turski topovi grmili. Poslije dva sata žestoka boja, naše lievo krilo zaidje tursko desno i slomi ga. Turci počmu uslied toga uzmicati, a knez videći to potrže sablju iz korica te reče: pomoz bog i sveti Petar, juriš junaci. U tinji čas prekinu turske puške pucati i topovi zanieme. Tek ovdje ondje čula se po gdjekoja puška, a tad zavlada grobna tišina, užasna, neprijatna, nalika strašnoj harajućoj smrti, samo zveka oružja slušala se iz daljine, jer Crnogorci sbaciv sve sa sebe, gdjekoji i puške, udariše u Turke golimi noževi ili handžari. Nastade strahovita sječa. Turci niesu se ni malo više branili — odbaciv puške i prtljagu uhvatiše se za vrat te bježahu glavom bez obzira, a Crnogorci za njima u potjeri koljući ih kao jaganjce. Potjera trajala je do Bileća. Naši nekoji vojnici doprli ća u Bileć i bili bi i grad ovaj bez dvojbe zauzeli, da u taj čas ne zaoriše trublje na povratak i tako se je boj razdvojio. Knez videći se naime posve ostavljen od vojske, koja se bijaše na dvie milje deleko razbjegla u potjeri za Turci, bojaše se, da ne bi od kud sletila iz nenada iza ledja kakova četa Turaka te izjalovila svu sjajnu pobjedu; jer nikako ne mogaše još sveudilj vjerovati, da su Turci tako u ludo s malom vojskom mogli udariti na svu silu Crnogorsku.

Poraz turski bijaše strašan. Pade ih do 2000, dakle malne dvie trećine ciele im vojske. Osim ovog velikog broja izgiboše još i dva paše i više pukovnika, kajmakama i do 60 viših oficira. Izmed mostarskih Turaka pogibe 36 najvećih krvoloka rajinih. Sam Muktar paša jedve iznese živu glavu. Najsjajnija je pako točka ove u poviesti Južnih Slavena nezaboravne bitke, zarobljaj Osman-paše. Osman-paša ponio se junački u ovoj bitci. Kad već sva vojska bijaše okrenula ledja, branio je još junački topove, kojim bijaše zapovjednikom. Kad je nizam obrnuo bježati, vraćao ga je golom sabljom, a kad već Crnogorci navroše sa svih strana, branio se je jošter revolverom. Ali bijaše mu uzalud, jer junak Luka Filipov iz Pipera zaleti se na njega i uhvati ga. Osman

Digitized by Google

mu povikne: „ubi me, ne vodi me živa!“ ali Luka odvrati: bih te boga mi da si mi brat, ali ne smiem od kneza, jer si gospodin!“ On je vidio, da je to neki viši dostojanstvenik, prem po priprostoj odjeći nije mogao slutiti, da bi to bio sam paša. Tad uze pod ruku pašu i stane ga voditi knezu. Uz put susrete vojvodu Petra Vukotića, koji ga upita: a koga to vodiš, Luka? a on odvrati: „boga mi ne znam, sbori, tko si!“ Kad Osman-paša reče tko je, bijaše naš kukavni Piper sav pomaman od radosti, stade paliti puške u zrak i pjevati: „ej vesela moja majko, blago meni sada i do vieka!“ Kad dodjoše do kneza, knez Luku obilno nagradi i dade mu red Miloša Obilića, pašu pako primi vrlo ljubezno.

U ovom su boju divnim junačtvom prednjačili svi kneževi rodjaci: Gjuro, Savo, Blažo, Filip i Marko Petrović. Filip je u obe noge težko ranjen.

Istu večer bijaše vesela, ako i ne sjajna večera na bojnom polju, kojoj i Osman-paša prisustvovaše, koj sjutra dan 17. istog mjeseca sa ostalimi zarobljenici bude odpraćen preko Grahova na Cetinje. Radosti i zanosu ne bijaše ni kraja ni konca, kad stiže viest o sjajnoj pobjedi, kojn je isti dan gospodin Božo Petrović stekao u Kučima.

Drugo jutro pobježe Muktar iz Bileća u Trebinje sa ostanci svoje vojske.

Na kraju još nekoliko rieči k našoj slici.

Srednji dio predstavlja onaj prizor iz bitke na Vučjem dolu, gdje Osman paša od navaljujućih Crnogoraca brani top. Luka Filipov zaletio se golimi noževi sa svojim bratstvom, da ga uhvati. Iza klisure dolaze Turkom za ledja Crnogorci. S prieda vidi se jedan nizam, koj je upao u jamu.

S lieva vide se Crnogorci, jašući klanjcem od Vrbice prama Vučjem dolu.

Gornji dio vjerno nam riše jedan Crnogorski tain (tren sa municijom). Buduć po Hercegovini ne ima nikakovih puteva, to valja zairu, hranu i šatore na konjih nositi, koji su već vični kršnomu tomu tlu i riedko kad posrću. Uz takov tren nalaze se obično i žene, koje donose i priredjuju hranu.

S desna vidi se portret Osman paše, koga je Kikerec na Cetinju zarobljena portretirao. On je rodom Čerkez, iz grada Šamahije blizu hvalinskoga mora, kojim su gradom i okolinom mu vladali njegovi predji i djed i otac. Još dječakom dodje u Carigràd, gdje bude primljen u vojničku akademiju. On govori turski, arapski, perzijski, ruski i francezki, a boraveći 13 godina u Bosnoj i Hercegovini, gdje je organizovao redife, naučio je dosta dobro hrvatski.

Odozdo s lieva jesu dvori Čengićevi, koje opisasmo u br. 44. uz sliku kule Ljubovića. Premda poturice Čengići spadaju medju najodličnije hercegovačke Turke, to se ipak niesu mogli oteti nečistoći i gadu. Dvorovi njihovi puni su dragocjenih sagova, — ali i puni svake ruke gamadi. Izpod džamije sa šiljastim krovom vidi se grob krvnika Smail-age Čengića.

Odozdo desno vide se grobovi ustaški: Na dugačkih kolcih vide se već iz daleka privezane krvave marame ili košulje, — to su grobovi hrabrih hercegovačkih ustaša. Na jednom grobu sjedi naričuć djevojka.

Sve su slike izvedene toli karakteristično i vierno, kako ih izvesti može samo onaj, koji je te prizore vlastitim očima gledao.

LISTAK.

Armin Šrabec.

Dvadeset i četvrtog studenoga pokopasmo opet valjana Hrvata, prosvećena umnika, čovjeka bistra i radina, krotka i čedna — pokopasmo Armina Šrabca, Zagrebčanina, profesora grčkoga jezika na hrvatskom sveučilištu i književnika. Bijaše mu tek 30. godina, a već ga proguta crna zemlja. Slabi stroj njegova tiela ne odoli ljutoj bolesti, koja se poput zmije zavuče u mladu grud, Šrabec ginuo je pred našim očima, već mnogo prije zadnjeg mu izdisaja baci ne umitna smrt sjenku svoju na to pošteno lice, dok napokon ne izvinu jaki taj duh iz uvehlog tiela. Nad njegovim grobom osjećamo duboku tugu, osjećamo gubitak toga vrstnika jer maleni narodi ćute jače gubitak prosvietljenih si duhova, osobito ako im je pasti prije reda u grob u cvietu vieka svoga. Šrabec bijaše čovjek bistra, pronicava duha, znamenita kritična talenta; on je smatrao svoje zvanje svetom nekom dužnosti, Šrabec ne bijaše zanatlija, koj udobno gazi samo put svoje struke, koj se gubi u suhe sitnice; proniknut duhom jelenskoga vieka zalietao je njegov duh i na polje drugoga zvanja, a uz to oduševljivala ga je božanstvena umjetnost, koja uzvisuje dušu smrtnika. A opet premda uman, premda učen, koliko bijaše taj pokojnik skroman i čedan, ni sjenke one oholosti taštine, s koje mnogi i mnogo manji učenjaci iznose svoju mudrost na vidjelo svieta, ne bijaše na Šrabcu vidjeti. Liepo opisa mu drug prof. Armin Pavić na grobu sve vrline, a mi evo na očigled njegova groba dozivamo mu posljednji oproštaj: Slava ti Armine! Laka ti zemljica, vrli poštenjače! Na grobu njegovu progovori docent hrvatske literature Armin Pavić sliedeće slovo: Gospodo! Poznate su rieči labuda Avonskoga:

U zemlji narav ima klicu a i grob,
jer sve, što zemlja svietu uzhtije dati,
sve vremenom se opet u nju vrati.

Ako i jesmo prinudjeni, da uvidjajući neumoljivost prirodnoga zakona, nesdvajamo, opet se ni najmudriji čovjek ne ote tuzi, kada smrt gdje god ljudski život pokosi. Ako nam bol steže srcem i onda, kada je utrnula luč života starcu, koji je svoj viek već navršio, pa ma da sviet u njem nije izgubio drugo nego sukromna, poštena muža,

Digitized by Google

to će svak razumjeti, do kojega stepena mora da je taj bol porasao u srcu našem, koji evo stojimo pred grobom, u koji će se sahraniti: Armin Šrabec. Još ni pol vieka svojega nije navršio, a za uviek ga izgubismo. Kada je prva polovina njegova vieka rodila tolikim obiljem svake ljudske uzornosti, ko da se lako utješi, gledajući gdje svietu hrvatskomu u grob padaju one sladke nade, i ona radost, koju imasmo u podpunom pouzdanju, kako će nam se izdašno narod koristovati tek onim plodom, što će mu ga donieti zrelija polovina pokojnikova života. Da gospodo! Izvrstnosti duše pokojnikove pokazaše se tolike, da će nam se spomenom istih, užas na grobu mrtvaca, pretvoriti, te ćemo se ponosom diviti veličini, kojoj čovjek snagom duha dopire. Poznavasmo pokojnika još u njegovoj djačkoj dobi, pa svi se dobro opominjemo, u kolikom se tu tielu pokazao kako velik duh: Šrabec bijaše najslabiji medj svojimi drugovi, a ipak bijaše od svih najjači. Došavši u univerzu bečku, mi hrvatski vršnjaci Šrabčevi, radovasmo se, što je Hrvatska poslala takmaca, koji je u filološkoj disputi sa svakim od onolikih vještih sudrugova, sabranih iz cieloga carstva, što je sa svakim održao mejdan. Milinu pokojnikova govora, žar, kojim je plamtio za znanost, znam da će nam uspomena toga ostati za uvieke u pameti. Pokojnik spadaše medj one riedke muževe, u kojih se veliko znanje udružilo još većom čednošću, zato je isti slabo kada iznosio svjedočanstvo, što sve zna, ali kad ga na to prinukaše okolnosti, kojim se nije mogao ukloniti, tu se opet pokazala ona krasna harmonija pokojnikove učenosti i ljubkosti: vječno će s tih vrlina u hrvatskoj filoloskoj literaturi sjati Šrabčev život Marka Tulija Cicerona, njegove razprave o Horaciju i Plautu, koje se diče odabranim klasicitetom latinskoga stila. A kako je umio hrvatski tumačiti spise Lukijanove! Ko je bio srećan te imao prilike izbližega pogledati u skrovište pokojnikova znanja, nije lako razabrao, koji li je jezik i literaturu bolje poznavao i znao: da li grčki, da li latinski, da li njemački, da li englezki, ili hrvatski. Kada se je pokojniku od mnogog naučnog naprezanja umorio duh, on se odmorio na harmoniji muzikalnoj, koju je vješta pokojnikova ruka malo ne virtuoznošću umjela mamiti iz struna glasbila. Ljubljen i štovan od svakoga zapala je pokojnika napokon zaslužena čast, te još u 30. godini svoga doba posta pravim sveučilištnim profesorom. Makar vrlo slab zdravljem, došavši do toga posljednjega cilja, koji svojim zanimanjem u Hrvatskoj mogaše postići, nije pokojnik htio počinuti, da se užije mira, nego je sveudilj gonio napried, dok viša sila ne reče: dosta je. Da gospodo! Šrabčeva duša bijaše sva natopljena krieposti klasičnoga svieta: pokojnik je vršeći svoju dužnost prezrio obziran život; a volio dičnu smrt. Sada ga više nema! Učitelj grčke krasote i mudrosti, za cielo, da se pokojnik u dneve svoje težke bolesti razblaživao idealnom naukom divnoga Platona, koji reče, da je duh u čovječjem tielu kao u tamnici, i od memle tamničke da se sažimlje duševna snaga. Najblaženiji je na svietu i najsrećniji će biti poslije smrti, koji za života bude nastojao, da mu se duh napita istine i dobra. Duša takoga umrloga poletjet će po njegovoj smrti na laganih krilih u sfere nebeske i tu će uživati podpunu blaženost, boraveći u carstvu ideja. Je li tako istina, nije li, reći ćemo s mudracem, da toga umrli neznaju ali vjera nas uči, da jest tako nekako, toj se vjeri na grobu Šrabčevu vrlo rad odajemo, pa puni takove vjere, kličemo nezaboravnomu pokojniku na tom grobu, pamet ti vječna, a pokoj ti liepoj duši tvojoj!

Darovi narodnim zavodom. Nedavno preminuli u Osieku hrvatski rodoljub, bivši narodni zastupnik Pajo Kolarić ostavio oporučno sliedećim narodnim i prosvjetnim zavodom znatnije svote: zavodu sv. Jerolima u Rimu 250 fr., jugoslavenskoj akademiji 400 for., narodnomu muzeju 400 for., za gradjenje galerije slika 500 for., osječkoj gimnaziji 500 for., pučkim školam u Osieku 300 fr., učiteljskoj zadrugi 150 fr., družtvu za podporu ubogih pravnika 300 for. Osim toga još mnogo pobožnih i dobrotvornih zapisa. Slava nezaboravnomu pokojniku!

Ida Düringsfeldova umrla. Poznata i našemu obćinstvu njemačka vrlo plodna spisateljica Ida barunica Reinsberg-Düringsfeld preminu dne 22. listop. u Stuttgardu, a dan za tim otrova se njezin muž Otto barun Reinsberg cianka lom. Pokojnica učila je i slavensku književnost pa je i tri svezka o Dalmaciji izdala, zato joj posvećujemo obširniju uspomenu. Rodila se g. 1815. u Miliću u pruskoj Šleskoj. već u 15. godini radila je za beletrističke listove. G. 1835. izdade prvu sbirku pjesama, 1838. cielo čislo romanca „Zviezda andalužka". Zatim ugleda redomice sviet cieli red romana i pripoviesti kao što „Grad Gočin" „Grof Chala", „Odgojilište na jezeru ženefskom", „Ester", „Klotilda", „Norbert Dujardin", „Književnici", „Margareta Valois", „Antonio Foscarini", „Hendrik", „Prizme". Iz dubrovačkog života napisa poveću pripoviest „Milenu" (prevedena u koledaru „Dragoljubu"). G. 1845. udade se Ida za baruna Reinsberga, te je s njim proputovala Francezku, Italiju, Njemačku, Švajcarsku, Belgiju i Dalmaciju. Svuda pomnjivo učila jezik, običaje i književnost, te je pisala — proti običaju Niemaca — dosta objektivne putne crtice uplićući poviest, umjetnost i književnost. Članci su joj raztreseni po mnogih listovih, o Dubrovniku pisala povjestne crtice g. 1863 u „Globusu". O samoj Dalmaciji izdala je tri puna svezka g. 1857—8, gdje ima njemačkih prievoda Pucićevih soneta. Izim toga izdala je g. 1855 prievode toskanskih a g. 1851 českih narodnih pjesama. G. 1871 priobći „Hochzeitsbuch" (svatbene običaje), g. 1872—76 „Poslovice germanskih i romanskih naroda", g. 1861 u tri svezka „Von der Schalde bis zur Maas" dosta obširan opis nove flamanske književnosti sa mnogo metričkih prievoda.

Dopisnica uredničtva.

— Prevodiocu Vovčaka u Beču. Molimo, radite dalje i pošaljite konac.
— Iljuški „Senatori" stigoše sretno u Zagreb i liepo ih pozdravismo. Obširnije pismeno.
— Prijatelju Dr. u S. Radi „odgovora" odgovorit će uredničtvo privatnim pismom. Donle strpljen spašen. Urednik ima dosta posla a jedva mu ostaje časak za privatno pisamce. G. suradnici pako žele obširne odgovore, što nije moguće. Nu ovdje će bit iznimka.
— Nekojoj gospodi, koja nam poslaše izvorne pripoviedke. Molimo za malo časa, da pročitamo pripoviedke. Imamo ih jedno 10 po 20—30 tabaka. Tu se hoće svakako vremena. Kad pročitamo odgovorit ćemo.
— X. — ovdje. Uvrstit ćemo predani nam prinos, kako već rekosmo, ali treba tu mnogo izpravka u metrici.

Čermakov: Ranjeni Crnogorac može se i opet dobiti u odpravničtvu našega lista uz cienu od 5 for. Mnogi, koji prošle godine niesu mogli dobiti premije, jer su se prekasno javili, mogu si ju sad, doduše uz veću cienu pribaviti.

Zabava: U dolu — Persa — List — Rabin. **Pouka:** Jezera naokolo Imotskoga Polja — O bilinskih brakovih — Bitka na Vučjem dolu. **Listak.**

Opgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 9. prosinca 1876.

Br. 50. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Pjesme

Rikarda Jorgovanića.

I.

Ja pustih miso.....

a pustih miso, neka svietom podje,
Ko Noë golubče iz ladje,
I brzo moja miso natrag dodje,
Al spasa masline ne nadje.

Zapitah ju: Daj pričaj, moje diete,
Da l' ima nade, da će cvieće
Slobode, istine i pravde svete
Jedàred procvast — ili ne će?

Al žalostno mi misao odvrati:
Života to je strašna tajna,
Da uzporedo rodi ista mati
I Abela i Kaina.

II.

Andjeoska suzo!

Domovino moja! silno li te volim!
Klečeć izpred sudbe, samo za te molim,
Da te štedi; jer si kao suza mala
Andjelu u plaču s divnog oka pala.

Pala usred mora narodnih valova,
Što te vazda hoće preplaviti s nova — —
Andjeoska suzo! — kaži se u cieni,
Od suze u biser brzo se promieni!

III.

Prorok.

Dalje! Dalje! Nigdje pristaništa
Jadnomu bjeguncu utočišta
Nigdje, a da skloni svoje čelo;
I sve trnje, što po svietu klije,
Ko da klije, dok se ne urije
U njegovo izmučeno tielo.

Za njim leti zloba poput pseta,
Te ga goni preko cielog svieta,
Lajući i cereć oštre zube;
Pogledaj mu oči, gledaj lice,
Pa ćeš namah pitat nehotice,
Nu rada šta ljudi ga ne ljube?

Evo zato! Prorokom se radi,
I ko prorok širom svieta hodi,
Prodičući istinu i pravo,
Laži veli u obraz da laže,
Zlobu krsti zlobom, djavlu kaže,
Da je paklen sin i da je djavo.

Digitized by Google

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

a to uprieše sva četvorica razmičuć vrata podjedno jatagani te napokon popusti brava iz stožera. Unišav u sobu ugledaše Nikolu, gdje sjedi na postelji buljeć u njih kao da je pobenavio. Ugledav Natana zamumlja on:

— Natan — jeromonak — Natan jeromonak!

— Ha ha — poznaš li me — evo ti za to, što si me upoznao! — krikne Natan i probode ga dva tri put jataganom. U to vrisnu Evdoksija s druge postelje: Jao pomozi, sjati bože!

— Nudere mazni i nju! — viknu Natan jednomu lopovu, a ovaj priskoči i razsieče joj glavu.

Sad uzeše plienjati svu Nikolinu kuću. U drugoj sobi nadjoše kožnatu veliku vreću punu kesica sa cekini i zlatnimi i srebrnimi dragocienostmi, i pobraše još i drugih sitnijih stvari, gdjegod ih nadjoše.

— Hajde da sad bratinski podielimo, što smo našli — viknu Natan kad su sve stvari u srednju sobu dovukli. Kad su novce i druge stvari brže bolje podielili, reče Natan osobitom važnošću: Slušajte me, momci! Kako vam rekoh meni je još noćas odavle pobjeći, nu imam kod kuće nešto blaga, te bi ga rada sa sobom ponieti. Hoćete li mi dakle, junaci, pomoći natovariti ga na mazge i odpremiti donekle? Dati ću svakomu petdeset cekina.

— Hoćemo! — reče Mehmed. — Nu što da kažemo bimbaši, kad bude sutra pitao, gdje smo tebe ostavili?

— Ah bah — šta! — recite mu, da sam vam izmakao u noćnoj tmini, a možete slobodno svu krivnju na me natovariti, te vam se onda ne će ništa zla dogoditi.

Za nekoliko časova bijahu sva četvorica vani noseć svaki svoj svežanj blaga. Sišav niz stube na ulicu, krenuše da će kraj bedema kradimice prama Natanovoj kući.

Nu jedva što podjoše nekoliko koraka, stupi netko pred njih, te povikne:

— Stoj, Natane — gdje ti je djevojka! — a u tinji čas zablista pred njima jedno desetak bajuneta u slabom svjetlu zalazećeg mjeseca. Bijaše bimbaša Ibrahim, koj je sam došao sa deset pouzdanih nizama, da vidi kako će Natan proći, ne moguć odoljeti velikoj nestrpljivosti, kojom je izčekivao liepu Persu.

Kad Natan ču njegov glas i kad ugleda toliko bajuneta, šklocnuše mu noge i malo se ne sruši od straha.

— Gdje ti je djevojka? — povikne opet Ibrahim pograbiv ga za prsa.

— Pobjegla je — sa Prokopijem! — huknu Natan drhćućim glasom.

— Šta to govoriš, gadu! — poviknu Ibrahim stisnuv Natana za grkljan. — Ne znaš li, da ti je smrt, ako je istina, što si rekao.

— Jest — pobjegla je, jer je ne nadjosmo u cieloj kući! — oglasi se Mehmed.

— Oh prokleti skote — kako me hćede prevariti! Uh jedva se držim, da ga odmah s mjesta ne satrem — povikne Ibrahim tresuć Natanom.

— Htio je da još noćas pobjegne, te nas nagovorio, da mu pomognemo natovariti blago! — reče Mehmed.

— Tako, kujo, htio si i pobjeći — pobjeći sa 500 cekina? — Nu čekaj, sutra ćemo nas dva računati! — A šta uradi kurjak sa Nikolom?

— Ubio njega i sve ostale u kući, Evdoksiju, momka Todora i Prokopijina unuka Mitu! — progovori Mehmed.

— Oh biesni vuče — niesam li ja to i sam mogao učiniti? krikne Ibrahim muklim od bjesnoće glasom. — Hu šejtanu ti živi, koliko li će mi se neprilike još iz tebe izleći! — Nu čekaj — oteti ćemo ti sve tvoje prievarom stečeno blago, pa onda s tobom pred kratki sud a poslije suda na kolac! — Hajd, momci — vodite ga u zatvor pod bedemom — a vas trojica ne bojte se ničesa, ako mi učinite, kako ću vam zapovjediti! — Prokopije je sigurno krenuo sa Persom prama Dalmaciji! Ne mogu biti daleko. Ako se dakle požurite, možete ih još dostići, a ako vam to sretno za rukom podje i ako mi ju dovedete živu zdravu i čitavu, dati ću vam svakomu sto cekina! Jeste li me razumjeli?

— Jesmo! — reče Mehmed.

— A vi hajd! — Nu ne žalite ni krvi, ako do nužde dodje! Doskora će bo i kod nas raja ustati, te nije kvar, ako koji kaur i prije ustanka krepa!

To rekav ode Ibrahim sa nizami i svezanim već Natanom prema tvrdjavi a Mehmed se izgubi protivnim pravcem sa svoja dva druga.

IX.

Kad se sutradan proču grozno umorstvo počinjeno u Mandušićevoj kući, a osobito kad se razglasi, da je iste noći nestalo i Perse, pobjesni narod i pravoslavni i katolički, te uze čisto obsiedati teraziju i Mandušićevu kuću, da na svoje oči vidi nesretne žrtve okrutnog tog zločina. Najvećma pobjesni Mane, misleć u prvi mah, da je Persa od Turaka ugrabljena. Bježao kao pomaman od kuće do kuće pozivljuć sve oružju sposobne ljude, da skoče na noge junačke, pa da osvete taj grozan čin, o kom nije ni malo dvojio, da ga je bimbaša Ibrahim sa svojim pomoćnikom Natanom počinio. De-

Digitized by Google

skora se sabere oko njega četa od dvjesta junaka, a poslije podne pridruži se k njemu Don Gervazij sa sto dvadeset katolika. Nu Turci bijahu već spremni na sve. Ibrahim predvidi, da će do toga doći, te porazdieli momčad svog tabora i svojih stotinu bašibozuka toli vješto, da se ustaši ne mogahu nadati, da će za sada moći uspjeti. S toga hćede Don Gervazij, da za danas ništa drugo ne učine, van da izvedu žene, djecu i starce sa svim blagom u hrpu, pa da se protuku u planinu, a kad se vani narodom obližnjih sela ojačaju, da onda složno udare na grad i na kulu. Nu biesan Mane ne hćede na to da pristane; misleć za stalno, da je Persa u Ibrahimovih rukuh, hćede oteti ju po što po to, a kraj toga i svog otca iz tamnice da oslobodi. S toga reče Don Gervaziju:

— Hajde ti vodi s tvojom četom naše žene, djecu i blago izvan grada, a ja ću s mojom udariti na kulu pa bilo šta bilo!

Zalud mu je Don Gervazij predočivao, da će u ludo glavu izgubiti i cielu si četu tim utamaniti, te kad opazi napokon, da nije druge, sabere on sve kršćanske žene, starce i djecu, te podje s njimi, da će ih izvesti izvan grada. Nu na sreću sjedini ih do skora samo tursko bjesnilo. Ne moguć si više suspregnuti svoju krvoločnu ćud, stadoše Turci pucati iz kuća na ustaše, otimati im blago i djevojke. Nasta obći metež i pokolj, i kad to vidi s druge strane Mane, priskoči sa svojom četom u pomoć. Zametne se grozan boj medj šakom ustaša i deseterostrukom premoći Turaka i nizama. Nu očajničkoj hrabrosti ustaša, a osobito biesnomu Maninu junačtvu ne mogoše Turci dugo odoljeti. Sabrali se oni doduše u velikom broju na kraju ulice, koja je vodila u planinu, da ustašem put zakrče. Nu ovi povadiše jatagane i udariše na Turke tolikom bjesnoćom, da su se ovi doskora razbjegnuli na sve strane. Provaliv ovako, pustiše ustaše žene i djecu na prvo, a oni podjoše za njimi, pucajuć neprestano na progoneće ih Turke. Čim su ustaše sretno uhvatili sigurnu planinu, uzeše Turci u gradu plieniti i paliti kršćanske kuće, i poubijaše tom prilikom još mnogo kršćana, koji ne prionuše uz braću, te ostaše u gradu uzdajuć se, da im Turci ne će ništa zla učiniti. Videć bimbaša Ibrahim Effendi i brat mu mudir, kako je sve udarilo plienjati, umiešaše se i oni med Turke, nizame i bašibozuke, da šta ugrabe. U tom poslu dodje Ibrahim sa desetak nizama i do Natanove kuće, te se sjeti, kako ga je ovaj htio prevariti za njegovih pet sto cekina.

— Hajde, junaci, skočite dva tri u kulu, pa mi dovedite ovamo Natana iz tamnice! — poviknu svojim nizamom. Trojica njih poletiše prama tvrdjavi i za jedno četvrt ure dovedoše svezana Natana.

— Sad ćemo nas dva računati! — razbjesni se bimbaša zlobnim posmjehom. — Reci der mi sada, Natane, sto voliš, ili biti obješen na ovoj kruški radi toga, što si ove noći četvero ljudi ubio, ili se odkupiti od smrti tim, da nam drage volje sve tvoje cekine dadeš, što ih imaš u tvom željeznom ormaru?

— Jao, nemoj toli nemilo sa mnom postupati — gospodaru! — zavapi Natan — ta niesam ja kriv, što nas je ona sve prevarila i izmakla, da sam kamo sreće dan prije uranio, bila bi ona sada tvoja! — S toga ću ti vratiti kaparu od pet sto cekina i podvostručiti ju, ako hoćeš ali više ti ne mogu dati!

— Daj dohvatite ono uže, pa ga objesite na tu krušku! — zaviknu Ibrahim ljutitim glasom svojim nizamom. — Naći ću ja već sam tvoje novce, lopove nijedan!

— Jao, nemoj za boga — dati ću ti dvie hiljade cekina! — zavapi Natan probliediv sav, kad ugleda kako je već jedan nizam svezao omču od jednog kraja užeta i prebacio ju preko najdeblje grane kruške.

— Sve, sve daj — a onda idi kuda ti drago! — povikne Ibrahim.

U to pristupi jedan nizam Natanu te mu stegne omču oko vrata, a druga dva nizama potegnuše malo drugim krajem užeta.

— Jao, dati ću vam pet hiljada! kriknu Natan.

— Sve, sve Natane! — hajd potegnite da ne dangubimo! — povikne Ibrahim.

Nizami potegnuše, Natan kriknu i u tinji čas diže mu se tielo u zrak. Stade bacati nogama, a lice mu pomodri kao šljiva.

— Pustite ga opet dolje — ne će li sada malo mekši biti — vikne Ibrahim.

Čim Natan poćuti zemlju pod nogami — odahne duboko te udari plakat hrapavim glasom:

— Dati ću vam deset hiljada, i povrh toga ću se poturčiti!

— Sve, sve i ni groša manje — a kad nam sve daš, možeš se slobodno poturčiti! — odvrati mu Ibrahim.

— Jao, ostavite mi barem pet sto cekina, a drugo ću vam sve dati! — krikne Natan videći, da nizami opet uže pritežu.

— Hajde, neka te voda nosi! — odvrati Ibrahim dati ćemo ti pet sto cekinà, a drugo će biti naše!

— Hajd, odvežite ga, da nam dade ključe od prokletog tog željeznog ormara!

Kad mu odvezaše ruke, hćede se Natan još cjenkati za novce, nu kad mu Ibrahim zagrmi:

— Šuti, kujo, ili ćeš sad opet na krušku! — poleti on pun sdvajanja u kuću te stade tražiti ključe od Werthaimice, kao da ne zna kamo ih je spravio. Nu pošto ga nekoliko puti opališe kundaci po ledjih, sagne se on naglo te izvadi ključe izpod jedne daske poda, pak otvori Werthaimicu. Zagledav u nju, zapanjiše se svi videć unutri cieli tovar kesa sa cekini. Bilo ih je dvadeset, a u svakoj po tisuću cekina.

Ibrahim odbroji Nathanu pet sto cekina iz jedne kese, a drugih pet kesa porazdieli med svoje nizame, te reče:

Digitized by Google

— Ovo, što ostane, ima pripasti carstvu u ime Natanove odkupnine!

Nizami stadoše gledati ostalih petnaest kesa gladnimi pogledi, nu ne smijuć protusloviti svojemu poglavaru uzeše izilaziti iz sobe jedan za drugim sa dobivenim plienom.

— Stanite — kuda ćete! — povikne Ibrahim za njimi. — Ne ću valjda ja sam nositi ove novce u tvrdjavu! — Dovedite ovamo jednu mazgu, da ih gore odpremimo.

Spraviše kese u veliku jednu vreću, te ju prebaciše na mazgu i krenuše prama tvrdjavi. Natan gledao neki čas za njimi pogledom sdvajanja čupajuć si lasi i bradu. Najednom skoči te poleti za njimi i povikne: Ej Ibrahim Effendija stani, da ti još nešto kažem!

Ibrahim stade te upita: No što ćeš još od mene?

— Koliko ćeš mi vratiti od mojih novaca, ako ti ipak Persu dovedem?

— Eh valaj, vratit ću ti polovicu, ako mi ju dobaviš! — nasmija se bimbaša i ode dalje za svojimi.

Drugoga dana stiže iz Mostara zapovied, da se Manin otac Spasoje Igumanić odmah na slobodu pustiti imade.

Ibrahim bijaše u najvećoj neprilici, što da uradi. Znao dobro, da će Turci Spasoju odmah smaknuti čim ga pusti, pošto mu je sin potaknuo ustanak u gradu. S toga uze jedne večeri deset nizama, te im zapovjedi, da Spasoju izvan grada izprate. Nu Turci to nekako zanjušiše, te dočekaše i obkoliše nizame, i kad im oteše Spasoju, nabiše ga jadnog živa na kolac, podpališe vatru pod njim, te uzeše pucati nanj u nišan dotle, dok ne spade sav izmrcvaren u vatru sa dogorielim kolcem.

Al im ne bijaše sudjeno slaviti dugo slavje svoje pobjede. Raja se svuda naokolo podigla i uslied toga ojača ustaška četa toliko, da su jedne noći napali na kulu svom silom; Bimbaša Ibrahim morade poslije ljuta boja uzmaći, te se je jedva spasio sa ostanci svoga tabora, provukav se gudurami sretno do tvrdjave Krstaca.

Ustaše osvetise čestito nemilu smrt svoje braće, poubijaše mnogo Turaka i popališe silu turskih kuća. Na to razoriše tvrdjavu, te se povukoše prama jugu, gdje su se sve veće čete kupile oko raznih junačkih svojih vojvoda.

X.

One kobne noći, kadno Natan hćede ugrabiti Persu, pobježe ona sretno sa otcem Prokopijem i stiže s njim trećega dana poslije mnogih tegoba u Metokiju. Tamo ih primi najsrdačnijom gostoljubivošću Prokopijev rodjak Damjan Kaurinović i priredi im u svojoj kući što udobnije utočišće, sigurno od svake izdaje i pogibelji. Prvih dana njihova boravljenja kod Damjana preživiše još kako tako mučeni jedino nestrpljivošću, izčekujuć jedva onu uru, kad će svoje opet žive i zdrave ugledati moći. Nu prodje i tjedan dana, a ni Persinim roditeljem ni Prokopijevoj snahi ni unuku ne bijaše ni traga ni glasa. Spopade ih grozan strah i nemir, koji ih je tim većma morio, što si ne mogoše nikakovih izvjestnih viesti o njihovoj sudbini dobaviti. Jadna Persa plakala po ciele dane, a Prokopije hodao kao bez pameti lamajuć rukama i uzdišuć neprestano: oh zašto li te ostavih sama, jadni moj unuče — jadna moja Jeleno!

Istom trećega tjedna stiže im viest o užasnoj smrti njihovih milih. Čuše ju od nekog konzularnog činovnika putujućega u Trebinje. Preslabo je svako pero, da opiše grozno očajanje i užasnu bol, što no ih spopade u onom kobnom trenutku, kada doznadoše, što se je s njihovimi sbilo. Prokopiju spopade u prvi mah neko muklo mrtvilo, u kom je buncao čudne rieči, ne znajuć sam što radi i što govori. Nu doskora provali mu velika bol užasnim naricanjem i plačem, a kad i ovo minu, spopade ga ljuta bjesnoća i težnja, osvetiti što strašnije okrutno smaknuće njegovih i Persinih milih.

Persa pako bacala se jadna po zemlji od težke boli naričuć i čupajuć si lasi. Zalud je Damjan svim mogućim nastojao, da ih umiri i utješi. Za njih bo ne bijaše druge utjehe, van — osvetiti se i poći za svojimi u taman grob. S toga Prokopije odluči, sabrati oko sebe u samoj Metokiji četicu odvažnih junaka, te protući se s njome do ustaša, a odavle odpremiti Persu u Dubrovnik sa nekoliko drugih žena, koje su takodjer kanile prebjeći za vremena u Austriju, pa vratiti se opet na bojište. Persa ne hćede s početka na to pristati, van navali na Prokopiju, da joj dobavi oružja, pa da joj dozvoli, da i ona smije udarati na Turke. Nu Prokopije bi joj na to uvieke odgovarao: nije za tebe, kćerko, ubojito oružje i smrtna pogibelj! Niesu tvoje biele ruke stvorene, da jataganom mašu, van da ogrle dragog junaka, uz koga ćeš naći sreću, kojom će ti božja volja nadoknaditi gubitak milih roditelja!

A jednom joj reče: misliš li, da ja ne znam, da ti gineš za Lukom Borkovićem, koji se je bog zna česa radi odselio u Dubrovnik? — A misliš li, da ja ne znam da i on za tobom još uvieke gine, te da bi jadan i poginuo, da te rana smrt otme na uviek njegovoj ljubavi? — Oh nije za tebe boj, van sretna ljubav, kojom ćeš domovini, uzgojiv joj hrabre junake većma koristiti, nego li bog zna kakovim junačtvom! Okani se dakle te misli, te budi barem ti sretna, kad ti je sva rodbina od nesmiljene kobi izginula! Odvesti ću te dakle k Luki i sjediniti te s njime, a onda se opet vratiti, da moje stare dane skončam u boju sa nekrstom!

(Dalje sliedi).

Digitized by Google

Oporuka.

Spjevao Lermontov; pretočio T. M.

Posamke s tobom, brate moj,
Sad mogu biti tek;
Dovršit će se za čas koj
Životu momu viek!
Otidji u svoj zavičaj
I vidi ... Al zar za me, vaj,
Na svietu li se brinu? —
Ah niko u istinu!

Upitaju l' te sgodom kom,
Kud ja se djenuh, kud,
Dojavi, drugu da je tvom
Probušlo tane grud,
Da za cara je umro svog —
Vidarom našim prosti bog;
Da pozdrav šalje domu
I zavičaju svomu.

Preminuše mi negdje već
Ah majka, otac moj!
Raztužio bih, valja reć,
Sad glasom tim ih, joj.
A žive l' koje, reci tad,
Da pisat knjige niesam rad,
Da u boj puk će poći,
Da ne mislim im doći.

Al susjeda je, kraj njih, dà...
Već davno li se razstah s njom!
Upitati te za me ta
Ah ne će ... Istinom
Saleti nju mi, kazuj sve,
Ne požali joj srca, ne,
Proronit će joj zrieće...
Al tužit za mnom ne će!

Rabin.

Preveo A. T.

(Konac.)

— Samo ne tako vatreno, brajko. Valjda je amo došao koji rabinov prijatelj, pa je sobom donio tvoj saronski cviet, tvoju ružicu u dolu? Van s istinom! Dobro poznam Mošeh-a, a i vriedim nešto kod njega... Ako ti podje za rukom, uzdržati mi ovu dobru volju, koja se već barem šest godina nije kod mene javila, obećajem ti, da ću omekšati toga staroga Mošeh-a... Nu, još se ne uzdaješ?

— Ja imam samo malo posla s Mošeh-om — primieti mladić tiho. Sve da mi je i prijatelj, čega ne mogu reći, ne bi mi ipak Mošeh mogao drugo pomoći nego da mi kaže, kamo je rabin Jošiah Ben Jussuf sakrio svoju kćer. Proti odluci ovoga ohologa španjolskoga Židova ne će moći Mošeh ništa opraviti.

— Tako? — zamrmlja stari — španjolski Židovi u Amsterdamu? Kako me liepo izvješćuješ, dočim sam mislio, da je zadnji od tih ulfoćećih razbojnika već davno obješen. Kad si zadnji put vidio španjolskoga rabina.

— Prije tri dana...

— Gdje?

— Ovdje u ovoj kući.

— Kojom sgodom? Kakova si posla imao s ovim prokletim uhodom? Kaži istinu, ili ćeš težko platiti.

Mladić se zabezeknu malko. Težko mu bijaše odgovoriti u onoj rastućoj tjeskobi.

— Naslikao sam ga — odvrati napokon mladić.

— Dakle si slikar... Zar se ne stidiš, Židove slikati? T'a mrzka lopovska lica toga semitskoga legla ovjekovječivati umjetnošću?

— Gospodine, vi možete biti, tko vas volja, ali o umjetnosti ne razumiete ništa. Lice kakova židovskoga kramara može biti mnogo slikovitije, nego kakova kršćanskoga svetca, a i najveći su se talijanski umjetnici snizili, da slikaju najpotištenijega svih Židova, koga je ikad zemlja nosila, Iškariota... Priznajem ipak otvoreno, da ne bih bio nikad naslikao rabina Ben Jussufa, kad mi ne bi taj posao bio služio za izliku, da nekoliko dana više ostanem u Mošeh-ovoj kući.

— Ti si dakle ovdje stanovao? Dakle si i ti Židov?

— Ja sam sin kršćanskoga trgovca u Elevi.

— Ali kako su se Židovi mogli odlučiti, da tebe, nevjernika, primu u svoj lisičji brlog?

— Rabin Jošiah bješe odlučio, da se razstane sa svojom dražestnom kćerkom Arpom, koja ga je iz Londona ovamo dopratila, pak da podje u Španjolsku, da odanle, uzprkos velikoj pogibelji za život, ponese sobom blago, što je bio prije biega zakopao. Nije se mogao razstati s Arpom, nije mogao pomisliti, da na svojem pogibeljnom putu ne vidi dražestnoga lica svoga jedinoga djeteta; možda bi morao i umrieti pod krvničkimi rukami, a da ne vidi svoje kćerke... Naslikao sam Arpu za medaljon, koji će rabin Jošiah sobom ponieti, a za Arpu sam naslikao otca... Kad sam dovršio djelo, ukloni me Mošeh iz svoje kuće pod izlikom, da bi gradski panduri mogli u njegovoj kući tražiti španjolskih uhoda;

Digitized by Google

jer da ne pobudim sumnje susiedâ i vrebajućih pandura, niesam cielo vrieme svoga posla, koji sam po mogućnosti što više otezao, niti izašao iz Mošehove kuće... Kad sam se preksinoć povratio i za konak zamolio, odpravi me Mošeh... Uvjeravaše me, da me ne pozna i da me nije nikad vidio; da nije nikakova rabina Jošiaha iz Granade nikad bilo pod njegovim krovom... Uzalud sam tražio svoje boje, kist, mastilovku i plaću. Mošeh me ne pozna... Niesam se smio uteći k oblastim, da mi se učini po pravici; jer da su pretražili ovu kuću, bili bi po svoj prilici rabina Jošiaha našli... Otca one, koju ljubim, bili bi u tamnicu odvukli, ter bi se on samo golemim novcem mogao odkupiti.

— Ti si dakle osvjedočen, da je španjolski Židov uhoda? — zapita stari.

— Ne vjerujem. Nije li uza stotinu pogibelji pobjegao iz Španjolske?

— O, dobro poznam to leglo — zamrmlja stari. Pa zašto si se ovdje postavio? Valjda si hotio, da šuteć uhvatiš koga ulazećega Židova, da s njim prodreš u kuću, pa da te zatvore stražari, kako bi načelnik imao povoda, u tvoj se posao umiešati.

— Tako jest.

— Blex, da vidimo, što možemo bez velemožnoga gospodina Amsterdamskoga načelnika sami učiniti.

Stari trgnu mač, pa njim ploštimice zazveketa po prozoru.

— Otvorite, ili da vas namah vrag nosi — viknu stari glasom poput groma iz daleka. Vi lopovi u nutri već ste nas sigurno jur davno osjetili. Siguran sam, da čujete svaku moju rieč. Hoćete li otvoriti vrata?

Prozor škripnu, a na njem se u noćnoj kapi pokaza bradata glava.

— Hoćete li prestati lupati, ili da vam svjetiljku metnem na prozor, kako će stražari doleteti? — zapita drhtav glas.

— Aha, Mošeh! Otvori, ili da ti stražari metnu na kolibu motku, od koje će sav Amsterdam plamćeti...

— Milosrdni Bože! On je — zasopota na oknu Židov. — Sad sam dolje, ovaj čas.

Za nekoliko minuta odkračunaju se vrata, koja otvori grbava osoba, tresući se i bojeći.

— Budi mi Bog milostiv ... udjite, gospodine .. — reče Židov.

Mladić stupi prvi u kuću.

— Je li ovaj gospodin od vašega družtva? — zapita Mošeh, odtiskujuć mladića i okrećuć se prama staromu.

— Mjesta, židovski lopove — zapovjedi ovaj i stupi s drugom u posve tamni triem.

— Gdje je španjolski uhoda, koga skrivaš? — zapita stari, ušav u jako siromašnu židovljevu sobu.

Mošeh se zaklinjaše, da takova grdoba, kano što je španjolski uhoda, nije nikad stupila preko njegova praga.

— Ja ću ga tražiti, pak ako ne bude dosta, tražiti dati ...

— Slobodno, milostivi gospodine, ja sam nedužan.

— Nadjem li Jošiaha Ben Jussufa, onda ću tebe dati objesiti ...

Mošeh pade na koljena.

— Tvoje previjanje i zavijanje ne koristi ništa — reče stari oštro. Hej prijatelju slikaru, ti ćeš po svoj prilici u obćenitosti poznati nutrinju toga lisičjega brloga ... vodi me u uhodino gniezdo.

Mošeh skoči i pograbi svjetiljku.

— Ako mora biti, te ne mogu sakriti Jošiahove tajne, neka bude — viknu Židov. Ali to uvjeravam, to prisižem, da siromašni bjegunac nije nikad mislio biti uhodom svojih krvnika, i ruku dići na svoga jedinoga kneza, presvietloga Mavru oranskoga, koji je snažnom rukom pripravio utočište Jakobovim sinovom.

Stari si vojnik pogladi bradu i nasmija se malo ne zlobno.

— Vi si od Holandije pravite utočište, na kojem kano pravi krvnici gospodarite imetkom siromašnoga kršćanskoga puka. Ali strpimo se. Visoka stabla ne rastu do nebesa. Napried, Židove.

Mošeh posluša tresući se. Odvede ne pozvane goste u podzemlje, gdje pokuca na uzka, željezom jako obložena vrata.

— Otvori — viknu Mošeh židovski.

— A da tvoj sunarodnjak i možda njegovi drugovi ne pomisle oružjem se braniti — reče stari vojnik, vadeć kuburu izpod kabanice i napinjuć joj kokot.

Mošeh skoči na stran.

— Kako da se naoružaju plašljive ovce? — zamumlja.

— Kad vuci na nje navaljuju — doda stari cereći se. — Psuj slobodno. Komu ruke vežu, budi slobodno jezikom se braniti.

Vrata se otvore a na pragu im se pokaže visok važan starac u dugom talaru od krzna, sa svilenom kapicom na častnoj glavi. Sieda brada poput patriarka obuhvaća mu crnomanjasto mudro lice.

— Evo me! Što se traži od mene? — reče starac čvrstim glasom.

— Jesi li ti španjolski Židov Mošiah Ben Jussuf? zapita stari vojnik.

— Jesam — odgovori, ali namah viknu od čuda i straha.

— Zašto vičeš tako? gunnu stari.

Španjolski rabin skide kapu, i pokloni se smierno.

— Niesam se mogao nadati, da će se Mavro oranski sniziti, ter pohoditi utočište siromašna španjolskoga bjegunca. Kad je knez oranski dosada pohadjao Španjolce bilo ih je barem deset tisuća skupa.

Digitized by Google

— A njih će tri puta toliko doći i mene pohoditi — odvrati knez mrko — kad ti, Jošiah Ben Jussufe, prestaneš biti uhodom.

— Ja niesam uhoda, milostivi kneže, nego nesrećan trgovac.

— Zašto se skrivaš, ako pravo radiš? — zapita Mavro.

Španjolski rabin diže oči k nebu.

— Istinu ću kazati, jer ona ne može ostati sakrivena ako hoću da se opravdam. Vaše sam se lakomosti bojao, kneže.

— To mi je drago, jer onda imaš mnogo izgubiti.

— Ja sam — nastavi rabin — napram prijašnjemu bogatstvu, koje sam većim dielom morao ostaviti u rukuh svojih gonitelja, siromašan. Ali mi je ipak ono, što još svojim zovem, zato dvostruko vriedno, jer je to zadnji ostanak moga imetka; kad bih i to izgubio, ne bih ga nikako mogao nadoknaditi, ili na novo steći. To je sveta baština moga jedinoga djeteta, koju sam hotio braniti od vas, milostivi kneže, kad sam se ovdje sakrio.

Mavro posluša te rieči veoma hladnokrvno. Baci se na stolicu i uze zamišljeno motriti Židova.

— Ti niesi porad toga svoga i budalastoga i zlobnoga suda o mojoj osobi ukora vriedan — reče Mavro za čas. — Ovaj lopov, Mošeh, on ti je zabio u glavu, da je vrhovni glavar Nizozemske po prilici jednak tvomu lopovskomu kralju španjolskomu. A to ću ja s gospodinom Mošehom posebe obračunati. Nu gdje je tvoja kći? — zapita ga pozornim pogledom.

— Ponosio bih se, milostivi gospodaru, da vam mogu pokazati biednu Arpu, da se nesebično čudite ljepoti, kojom ju je Bog nadario. Ali u družtvu toga mladoga slikara nemojte se nadati, da biste ju mogli viditi.

— Držiš li slikara za toliko potištena čovjeka, da ne bi bio vriedan židovsku djevojku viditi?

— On je kršćanin — odgovori španjolski rabin bolno. On i Arpa ne mogu nikad biti svoji. Zašto da se djevojčino srdce buni pogledom toga mladića?

— Dobro — reče Mavro, — Ne mislim, da moj mladi drug... ta kako se zoveš?

— Govaert Flink — odgovori slikar.

— Ne mislim, da bi se Govaert Flink sbog tvoje uzkrate smrtno razžalostio, samo ako ti izpuniš svoju dužnost prama njemu. On je naslikao tebe i tvoju kćer, što mu kaniš za to platiti?

— Platio sam mu već grofovski, kneže.

— Niti pare nije umjetnik dobio.

— Zaboravio sam, novac, što mi je Jošiah dao, predati slikaru — viknu Mošeh, lomeć ruke.

— Tješi se, Mošeh-e — primieti Mavro. Gdje su te dvie slike?

Mošeh izpade, i za nekoliko časova donese prekrasnu sliku španjolskoga rabina, i sliku bogato urešene, bliede dievojke vranih kosa.

Pregledav Mavro točno slike, okrenu se k mladomu slikaru, i stavi ruku na njegovu mjedenu kacigu.

— Čestitam vam, Govaerte Flinče... Vi ste umjetnik — reče posve osbiljno. — Pošto Židovi niesu još platili te dvie slike, to ću ih ja kupiti. Vriedne su, da vise pokraj umjetnih slika u mojoj sbirci.

— Milostivi gospodaru — opazi Flink žurno, upiruć svoje oči u sliku krasne Židovke... Nè ću nikad moći pregorjeti gubitka Arpine slike.

— Moj kneže — usudi se Jošiah reći — ne držite me drzovitim, ako se ponudim, da ću za te slike platiti dva puta toliko, koliko budete vi htjeli dati slikaru.

— Dobro, Židove, držim te za rieč — odgovori Mavro s porugljivim posmjehem. U nekom kutu svoje palače imam petdeset hiljada forinti u sahrani...

Oba Židova digoše ruke u znak čuda i groze.

— I uprav tu svotu namienio sam u misli još prije tvoje ponude slikaru Govaertu. Bilo je vrieme, kad sam mislio, da ću za taj kupčić novca dati sagraditi dvie liepe fregate, pak, blex, sada bih dva broda mogao liepo upotriebiti.

— Ja vas ne razumiem, kneže — zamumlja španjolski rabin.

— O ja sam pripravan, jasnije se izraziti. Ti ćeš mi po svojoj ponudi za ove dvie slike platiti sto hiljada forinti... Nikakva prigovora, ili će te sam vrag odnieti. Pripravan sam takodjer, pravedno ti olahkotiti izplatu. Ja ću na kantir dati postaviti dvie fregate, a ti ćeš mi imati samo redomice izplaćivati djelo... Kako se Mošeh kani izkupiti, i koliko kani platiti, da namiri svoju razbojničku prievaru, o tom će imati dosta vremena razmišljati u gradskoj tamnici... Napried, gospodo.

— Govaerte — zapovjedi knez mrko, — trgni mač i pribodi lopove uza stienu, ako bi htjeli uteći.

Tim izadje knez iz kuće. Na ulici posegnu pod kabanicu, izvadi kuburu i opali u zrak.

U čas dotrčaše stražari.

— Izvedite mi ona dva Židova, zapovjedi hladnokrvno, i odvedite ih u tamnicu. U njoj neka se namjesti straža, da im ne padne na pamet objesiti se.

Vojnici padoše u sobu i izadjoše skoro s dva sieda rabina, koje uzeše medju se i tiho odvedoše. Dva bradata vojnika iznesoše dvie slike.

Knez nije pazio ni na slike ni na turobnoga Govaerta Flinka. Prekrstiv ruke na prsijuh, podje Mavro polagano, uprv oko na tla, kano da bi hotio brojiti mlake po ulicah. Lice mu bijaše studeno i tamno kano jutarnje nebo

Drhćući u sebi približi mu se Govaert Flink.

— Milostivi gospodaru!

Mavro dignu glavu u vis.

— Ti si ti to? — reče knez mrko — što želiš?

— Milostivi gospodaru, mislim, da su oba Židova dosta uplašena... reče mladić otežuć.

Digitized by Google

— Ne razumiem te, i jako se nadam, da se takov deran kakov si ti, ne će za drugo brinuti, nego za svoj kist i za svoju mastilovku.

Govaert bi se bio rado, pak sve da i izgubi svoje slike, odtrgnuo od svoga nemiloga druga, da je smio. Turoban i zlovoljan, što se ikad može, stupaše slikar za svojim mogućnikom. Došavši u njegovu palaču, naznači mu Mavro cieli red soba za stan, zapovjedi glavi kuhara, da ga dobro dvore, i prepusti gosta samu sebi.

Prodjoše dani i tjedni, a da se sve to mrkiji i silovitiji knez nje za Govaerta brinuo. Al ipak opazi ovaj, da se nanj jako pazi. Za najkraću šetnju moraše imati pismenu dozvolu od kneževa pobočnika, pak je imao i potanko naznačiti, gdje će se u to i to vrieme šetati. Govaert malo da ne sdvoji, jer ne mogaše ni pomisliti, da propita, što se je s Arpinim otcem sbilo.

Dva mjeseca poslije one noći, kad se je Flink na toli neobični način spoznao s knezom, namješteni mu na hodniku stražari javiše posjet. Namah zatim stupi u sobu gospodja, koju je slikar uzprkos sumraku spoznao za svoju obožavanu i gorko oplakivanu Arpu. Njezin pratilac, malen, vremešan Židov s kućnom kapom u ruci ostade šuteć na vratih.

Arpa dopusti, da ju Govaert zagrli, ali se namah trže od mladića.

— To neka bude žrtva na grobnici uspomene, šaptnu Arpa. Nije me ovamo dovela ljubav, nego dužnost. Imam ti kazati strašnu tajnu. Tiče se kneza oranskoga. Ti si njegov ljubimac, pa ćeš mu ju smjeti kazati, ne bojeć se, da te za nagradu smaknu ili za uviek u tamnicu bace... Hoteć ići sa svojim mužem u Španjolsku...

— S tvojim mužem! — viknu Govaert s grozom, pustiv Arpinu ruku. Tko se je usudio, tebe meni oteti? Gdje je taj tat moga najvećega zemaljskoga blaga?

— Pogledaj ovoga čovjega — reče Arpa s bolnim mirom. Bilo i bitisalo, moj Govaerte! Pak i što bi ti prognana kći Judina?

Oboje šute.

— Hoću da pokušam, tako bih tim, što preko tebe činim veliku ljubav knezu, oslobodila otca... Ne pusti li iz tamnice Jošiaha Ben Jussufa, prije nego se pomladi mjesec, mora umrieti...

— Tko... molim te?.. zatrta slikar.

— Knez Mavro. Zakuni mu se, da ne ima nade, da uteče osvetniku, ako uztraje upotrebljavati svoju moć, da tlači nedužne. Sada s Bogom.

Govaert htjede Arpu zagrliti, zadržati, ali mrki Židov pristupi i odvede svoju ženu.

Dugo oklievaše Govaert kazati knezu važnu Arpinu tajnu. Samo se tim zadovolji, da zamoli milost za španjolskoga rabina, ali ga Mavro tako oštro odbi, da nije smio ponoviti molbe.

Mjesec se skoro pomladi, a Židovi još uviek sjede u tamnici. Sad se razširi mukli glas o bližnjoj nesreći, koja prieti knezu. Brzo prasknu strašni dogodjaj poslije one otajstvene poruke — Mavro oranski umrie 22. trav. 1625. po svoj prilici od otrova.

Novi mogućnici najprije izpustiše mnogobrojne tamničare, koji su samo to sagriešili, što su pobudili sumnju ili lakomost kneza, koga je mjesto angjela plemenitosti, komu je za mlada služio, bio u starosti osvojio demon silničke okrutnosti.

POUKA.

Hrvatska garda u Draždjanih.

Tečajem od četiri vieka, za kojih je ljuta borba sa Turčinom trajala na naših stranah, izidjoše na glas hrvatski vojnici, izbavivši barem ostanke svoje kraljevine iz čeljusti osmanskog krvnika. Ali niesu naši predji samo u domovini vojevali, već izgubivši gotovo sasvim svoja zavičajna zemljišta i iztisnuti na malen prostor svoje domovine, koj ne bješe Turčin sakučio, primahu vojničke službe i izvan nje, svuda se odlikujući hrabrošću, vještinom i tvrdom vjerom. Još polovicom sedamnaestoga vieka bilo je na stotine ponajvećma plemićkih obitelji, koje su poglavito živile od zasluge, što su ju dobivali pojedini članovi, služeći u zvanju viših i nižih častnika a i prostih satnika naročito kod konjice na hrvatskoj i slovinskoj krajini, u banovoj vojsci, u carskih četah, a bome i preko medja sadašnje austrijske države u Italiji, Francezkoj i Njemačkoj. Povjestne knjige za doba tridesetgodišnjega rata pune su pripoviedaka o hrvatskih satnicih, o njihovoj hitrini, smjelosti i hrabrosti, kojom su Švedom i njihovim saveznikom Niemcem i Francezom trista jada zadavali.

U našoj domovini osobito bijahu prodičene konjaničke čete, koje držahu za tjelesnu stražu bani hrvatski, pak veliki gjenerali slovinski u Varaždinu i hrvatski u Karlovcu. U tih četah, kojih začetak dopire u šestnaesti viek, služahu, zovuć se arkibusiri, samo po izbor hrvatski plemići. Te čete bijahu visoko cienjene kod suvremenika sbog smionstva i ratne vještine, kojom u sto krvavih prigoda odlučiše stvar sretno po kršćanstvo, a kad bi kuda prolazile, sve se je divilo njihovoj impozantnoj junačkoj vanjštini. Cesaru Leopoldu i mnogim velikašem i inostranim gostom, koji se po dolazku carevu g. 1660. u Ljubljani sakupiše, ništa nije bilo milije gledati od kopljanika hrvatskih, kojih je 150 na broju, jašuće na vilovitih hrvatskih zlatom i srebrom nakićenih konjih, odjevene u sjajne hrvatske haljine sa tigrovim krznom na ledjih a kučmom kapom sa perjanicom na glavi, s dugim kopjem u desnoj ruci predvodio

Digitized by Google

tadanji kapetan karlovački, junačina Krsto Delišimunović. Očevidac, historik kranjski Valvazor, pripovieda, da je tada uslied toga ne vidjena prizora sva svjetina zapanjena ostala, a osobito su se čudili plemiću u hrvatskoj odjeći, koj je stojeći na ne sedlanom konju golom sabljom u ruci trkimice letio pred četom.

U prvoj polovini sedamnaestoga vieka tako se je glas o vrlini hrvatskih četa raznio, da ih doskora vidimo ustrojene i u stranih državah. Poznato je, da se lahko francuzko konjaničtvo zvalo „Hrvati", a cviet pješačke vojske francezke, vojna odličnija od kasnije carske garde, bijaše jedna pukovnija, koja se zvala „Hrvati", kojoj bijaše kralj Ludovik XIV. glavom zapovjednik. Ali se dosada nije znalo, da je i u nekoč velevažnoj državi Saksonskoj na dvoru izbornoga kneza postojala vrlo odlična tjelesna straža od Hrvata. Imajući mi pako o njezinom obstanku više podataka, priobćujemo takove čitateljem „Vienca", kao malen prilog za gradju poviesti hrvatske vojske, dok se više viesti o toj hrvatskoj gardi ne iznese iz saksonskih sgodopisnih djela i arkiva.

Nije izvjestno, koje je upravo godine zavedena hrvatska garda u Draždjanih, ali toliko nam je znano po svjedočanstvu saksonskih povjestničara dra. Böttingera i dra. Flathea [1]), da je Hrvate pozvao izborni knez Ivan Juraj II., nasliedivši godine 1656. priestol svoga otca Ivana Jurja I., koj je bio rata tridesetgodišnjega saveznik Austrije na Švede i Francuze. Kako je u tom ratu više hrvatskih četa vojevalo, a sam kasniji ban Petar Zrinski zapoviedao dviema hrvatskim pukovnijama, imao je sgode Ivan Juraj II., dok je još knezom nasljednikom bio (dospio je na priestol istom u 43. godini) upoznati odličnu hrvatsku vojsku, i tom prigodom lično u doticaj doći sa Petrom Zrinskim, kojega je poslije milovao i štovao sve do njegove užasne smrti.

Saksonska zauzimajući tada mnogo veći prostor od današnje kraljevine, a znatna po svojoj moći, bogatstvom i osobitom kulturom, nije imala nikada ponositijega i slavičnijega vladara od Ivana Jurja II. Ako je pako uslied ove kneževe slabosti trpila zemlja pod teretom silnih poreza, pa ako se i državnički život u Saksonskoj uslied kneževe nestalnosti u politici (nagibao je čas k Austriji, a časom prijateljevao je s Franceskom) te uslied taštine i pohlepe za zabavami i paradami nije mogao u dovoljnoj mjeri razviti i Saksonska u nazadku ostala prema susjednoj Brandenburžkoj, koja se tada počela silnije razvijati kao pruska država, to je ipak knez Ivan Juraj II. po kulturnih institucijah, koje je stvorio, i njegovanjem različitih umjetnosti mnogo pomogao onomu vanrednomu kulturnomu životu, kojim se danas odlikuje saksonski dio Njemačke, na temelju kojega dospio je njemački narod do današnjeg gorostasnoga napredka, sile i jakosti.

Knez Ivan Juraj II. nakiti priestolnicu svoju vrlo ukusnimi i velekrasnimi sgradami, skrbeć za prosvjetu i naobraženje družtva vrstnom dramom i talijanskom operom. Njegova dvorska glasba bila je najbolja u čitavoj Njemačkoj, daleko više cienjena od tadanje bečke i monakovske. Turniri, draženje lavova, komedije, slovenske svatbe mienjahu se neprekidno na zabavu dvora i silnih inostranih gostova. Da se sjaj dvorski i moć vladareva, premda je bio inače knez Ivan Juraj II. miroljubiv, još većma uzveliča, obkoli se on sa 1000 momaka gornje i dolnje garde, švicarskom tjelesnom stražom, a da bude još nečega, čega nije imao nijedan tadanji njemački knez, ustroji knez po primjeru franceskog dvora, kojega je jako oponašao, njegujući izključivo francezki običaj i jezik, i tjelesnu konjaničku četu Hrvata (Kurfürstliche Kroaten-Leib-Compagnie zu Ross), čuvajuću u sjajnih i bogatih hrvatskih odorah za života kneževa njegovu osobu u neposrednoj blizini svuda, kamo bi knez pošao.

Četa hrvatska spominje se prvi put mjeseca veljače g. 1660., a njezinim zapovjednikom sa čašću podpukovnika bio je Janko Šubić Peranski, potekavši iz glasovite obitelji hrvatske [2]), koj je prije služio kao podkapetan karlovački arkibusira. U ugovoru ženitbenom sa Jelenom barunicom Berdarini, (koja obitelj bila je tada kao što veći dio plemićkih obitelji u Istri i Primorju još hrvatska, kako pokazuju mnoga vlastoručna pisma obiteljska na hrv. jeziku) sklopljenom na Rieci, i u više kasnijih izprava pisaše se Ivan Peranski „serenissimi

[1]) Geschichte des Kurstaates und Königreichs Sachsen von dr. C. W. Böttinger. II. Band. S. 166 i Geschichte d. Kurst. u. Königr. Sachsen von dr. Th. Flathe. II. Band. Gotha 1870.

[2]) Osim Zrinskih Šubića pojavi se početkom petnaestoga vieka s ove strani Velebita i druga grana Peranskih Šubića, kojim poimence Jakovu sinu Pavla, kraljevskomu dvorjaniku, pak Grguru sinovom Mikca, te Jurju i Ivanu sinovom Ivana, svim od Bribira plemena Šubića poveljom danom u Segedinu dne 23. trav. 1436. darova kralj Sigismund grad i mjesto Pernu, uživanje kojega mjesta i odnosnih dohodaka potvrdi i kralj Matija u Budimu g. 1458. Nikoli sinu Mikca i njegovim nećakom Franji, Jurju i Stjepanu. (Obje listine u izvorniku u mojoj sbirci). Ovi Peranski Šubići bijahu srodnici zrinskih Šubića, imajući isti grb s njimi, naime dva kreljuta na izvan okrenuta. Grad Pernu u bivšoj I. banskoj pukovniji, od kojega se ostanci i sada zuadu, držahu Peranski do pod konac šestnaestoga vieka, kada ga Turci preoteše i razoriše, a poslije preseliše se Peranski u prekokupske priedjele, gdje stranom podporom svojih rodjaka knezova Zrinskih stekoše imanja Zamršje, Tomašnicu, Piščetke i Paraduš kod Pisarovine, a imahu takodjer kuće, kmete, zemljišta, nasliedjena od djedova još g. 1670. u području slobodne republike dubrovačke, koj posjed Janko Peranski odstupi ugovorom od 8. srpnja 1668. svojemu tastu Franji Berdariniu. Obitelj Peranski izumre oko g. 1740. u Paradušu sa Gašparom Peranskim.

Digitized by Google

Ducis Saxoniae Sacri R. Imp. Electoris Croatarum Capitaneus, vicecolonellus et camerarius.“ Da je bio zapovjednik hrvatske čete važna osoba na dvoru, dokazom je to, što je Peranskomu podieljena bila čast dvorskoga komornika, a on je takodjer postao poglavarom (Amtsmann) u Morzburgu, koje mjesto držimo za današnji kraljevski grad Moritzburg, dva sata udaljen od Draždjana. U Morzburgu uživao je Peranski nadarbom kneževom veliko imanje.

Hrvatska četa ustrojena je bila po primjeru takovih četa u samoj Hrvatskoj, imajući različite častnike, kapetana, podkapetana, poručnika, kaprola, konjanika i plemića (Junkera). Bilo je u njoj po svoj prilici najmanje sto momaka, kao što u tjelesnoj straži banskoj i generala hrvatskih.

Garda ota stajala je neposredno pod vrhovnom zapovjedi izbornoga kneza, koj je gardiste primao i odpuštao, a častnike u njoj postavljao, kao što je tomu dokaz u vlastoručno po knezu podpisanoj odpustnici za Janka Petričevića od g. 1665. i za Nikolu Gojmerca od 18. rujna 1673. [3]) Redovito sielo hrvatske čete bilo je u Draždjanih na kneževom dvoru. Plaću dobivala je ona po kvartah (četvrtgodištu), na koju je zapadalo po 36 talira za pojedinog konjanika. Odielo hrvatskih gardista u Draždjanih bilo je po stroju hrvatskom i naličilo onomu kod tjelesnih stražara gjenerala karlovačkoga. U popisu stvarih gardiste (Anspaniger, Einspäniger) Tomaša Filipovića, koj je bio s bog nepoznate krivnje g. 1662. po regimentskoj pravdi na smrt odsudjen, popisana je „kapa kuninska sa pozlaćenom srebrnom pernicom, hlače od crljena sukna, menten sa srebrnimi gumbi, jedni na prsiuh, a drugi na rukavih“ a od oružja „toki puškeni, karabin, par pištola, sablja“. [4]) Bez dvojbe nošahu gardište u Draždjanih poput onih u Karlovcu pri svečanih sgodah mjesto kabanica tigrova krzna. Jašili su pako svoje malene, ali vatrene hrvatske konje.

Zanimivo će biti čuti našemu čitatelju, da su ovi Hrvati u dalekoj Saksoniji rabili i u službi vojničkoj hrvatski jezik poput svih Hrvata, koji se tada nalažahu u različitih vojskah, pišuć u sred njemačke priestolnice hrvatski i namire na dobivene plaće. Mi imademo u vlastitoj sbirci dvie takove namire, jednu Januša Silia na 120 talira „Signatum Dresden dana 9. augusta meseca leta 1673“, a drugu Ivana Jakova Silia „Actum Drezdna 28. decembra 1675“.

Na koliko su nam pojedini gardiste iz čete draždjanske poznati, popunjavana je ta četa plemići, potekavšimi djelomice iz posve odličnih i starinskih obitelji, a mnogi izmedju njih vojevali su prije toga u narodnoj vojsci na Krajini. Pod zapovjednikom bio je najstariji u službi ritmajstor (kapetan), koju službu obnašao je šurjak Ivana Peranskoga baron Bartol Berdarini, a podkapitanom bio je kroz više godina poznati privrženik Petra Zrinskoga i vlastelin u turopoljskoj Velikoj Mlaki Franjo Berislavić, kojega je rečeni ban kašnje vlastoručnim pismom od 8. stud. 1669. naimenovao kapetanom „leibkumpanije banske“ na mjesto Ladislava Crnkovačkoga, izručivši mu zastavu kumpanije. [5]) Uz Berislavića služio je kao častnik Henrik Plasman, sin vlastelina u Pustom Gradcu kraj Črnomlja, gdje još danas čisti ovejani Hrvati stanuju, a još za dobe Valvazorove (1690.) držalo se u obće, da su Črnomaljci pravi Hrvati, ne razlikujući se ni malo od svoje braće s ove strani Kupe. Kaproli kod garde bijahu jur pomenuti Janko Petričević iz glasovite obitelji hrvatske, potekavše izvorno iz Like, a zaklonivše se od Turčina u Miketinac kod Stubice, [6]) a uz njega Janko Jurašić, vlastelin u Jaškovu kod Karlovca. Od prostih gardista znademo sliedeće: jur navedene Nikolu Gojmerca, vlastelina iz Lovića, iz obitelji lozom iz Gomirja u Modruškoj županiji, nesretnoga Tomaša Filipovića, plemića iz Posavine, Januša i Jakova Silia, vlasteline u Žakanju, Hrašću i Jurovu, zatim Tomoša Špoljarića, koj je bio prije toga na službi kneza Krištofa Frankopana u Bosiljevu, Jurja Klasnića od Klasnić grada u bivšoj banskoj krajini, plemića Jurja Zubca, koj je kašnje služio u Karlovačkoj vojsci i nekoga Jagatića, kojega obitelj držala je plemićki posjed kod Jamnice. Već po imenih ovdje navedenih gardista moći je zaključiti, da je u Draždjanih služila odobrana kita hrvatskih sinova, a dą su suvremenici vojničku službu na dvoru saksonskom smatrali toliko častnom koliko i koristnom.

Kako su Draždjanski gardiste većom stranom poticali iz prikupskih priedjela, gdje Zrinski svoja ogromna imanja imahu, ne će se nitko čuditi, što su ti sinovi hrvatski i u tudjini u savezu stajali sa poglavitim reprezentantom tadašnje hrvatske aristokracije, banom Petrom Zrinskim, koj kako već spomenusmo, visoko je časćen bio i samim izbornim knezom. Kad je urota Zrinskoga i ortaka na vidjelo izašla, a cesarski poslanik u Draždjanih zamolio za cesara pripomoć u kneza Saksonskoga, vele se isti razžalostio sbog Zrinskoga, hotjevši k njemu odaslati jednoga stražara iz svoje hrvatske čete. Poslanik javlja, da su i Hrvati u Draždjanih jako raztužili se i pokunjeni bili smatrajući se osramoćeni, a snebivali se nad savezom Zrinskoga sa Turčinom. Odašiljanje Hrvata k Zrinskomu usujetio je napokon austrijski poslanik, ali zato nije niti knez poslao tražene pripomoći. Imademo jošte jednu kasniju viest iz Draž-

[3]) Izvornik u mojoj sbirci.

[4]) Popis rukom Franje Berislavića u zem. arkivu.

[5]) Vlastoručno hrvatsko pismo bana Petra Zrinskoga u zem. arkivu u svezku 1652, br. 55.

[6]) Jedna grana te obitelji postoji još sada u Erdelju, pridržavši i svoje genetično ime, baroni Horvat Petričevići.

Digitized by Google

djana, da su tamošnji Hrvati začuvši za pogubljaj Zrinskoga, ljuto plakali za svoga junačkoga bana, kojega su u domovini učili toliko poštovati i s kojim su mnogi od njih više puta ljuti boj bili sa kletim Azijatom. [7])

Hrvatska četa ostala je u jednakoj cieni u Draždjanih sve do smrti svoga utemeljitelja Ivana Jurja II., koj umre 1. rujna 1680. u Freiburgu, kamo se bješe uklonio sbog kuge.

Njegov nasljednik Ivan Juraj III., nakanivši umanjiti državne troškove i uvesti redovitu vojsku, odpusti mnogobrojne dvorske službenike, Talijane, Švicare, Hrvate, komornike, garde i medju ostalimi i hrvatsku četu, koja je bila za kratko vrieme iz prestolnice smještena u tvrdjavu Cvikavu (Zwikau), gdje u ime kneževo na 13. stud. 1680. odpusti Hrvate u svoju domovinu njihov zapovjednik Janko Peranski. [8])

Iznenadani razpust čete nemilo se dojmio hrvatskih vojnika, izgubivši oni tim načinom svoju zaslužbu, dočim u svojoj domovini jedva mogahu očekivati pri množtvu osiromašenih plemića, vrebajućih ma na ikakovu vojničku plaću, da će moći stupiti u banske ili cesarske čete, a to tim manje, što su se tada i njemački plemići iz nasljednjih austrijskih zemalja za vojnička mjesta na Krajini otimali. Na povratku u žalostnu i osiromašenu domovinu, kamo je četa podpunim vojničkim redom i zaptom marširala, ustrieli se na žalost i sablazan momčadi njezin kapetan baron Berdarini noćju pištolom u varošu Schneepergu, kamo je četa na konak prispjela bila. Ob ovoj smrti saslušani su g. 1696. bivši gardiste Klasnić i Zubac.

Poslije ne ima traga hrvatskoj četi u Draždjanih. Vrhovni njezin zapovjednik Peranski polazio je pako i kašnje još višeput u Saksonsku na imanje Morzburg; tako je g. 1681. na 2. siečnja dobio za put u Saksonsku od poglavarstva grada zagrebačkoga propustnicu za sebe i svoje sluge, i svjedočbu, da iz zdravoga kraja dolazi. G. 1679. zapisa imanje Morzburg svojoj supruzi Jeleni. Peranski življaše sve do svoje smrti, koja ga zadesi g. 1689. na svojih dobrih u Hrvatskoj, koje umnoži kupom od komore sa prijašnjimi Zrinskimi imanji Brlogom, Slopnom i Treščenom. Pokopan bje u crkvi manastira pavlinskoga u Sveticah. Od njegove djece bude Mihajlo redovnik (frater praedicatorum), Franje nasliedi jedan dio otčeva imetka, a jedina mu kći Sidonija udade se za baruna poslije i grofa Franju Krištofa Delišimunovića rodjena Jelačića, koji je bivši general na krajini i glavni sudionik kod stvaranja posebne hrvatske pragm. sankcije stekao si znamenito ime u Hrvatskoj.

[7]) Posljednje podatke priobćio nam je g. sveučilistni bibliotekar Kostrenčić, na čemu mu hvala.

[8]) Odpustnica Jurja Jurašića u mojoj sbirci. Poviesti Flathea i Böttigera, pak Eberh. Guerneri Happeli: Historia moderna Europae. (1672—1683.) Hamburg g. 1682. II. Theil, str. 317.

Ne ima dvojbe, da je boravak tolikih Hrvata kroz više od dvadeset godina u tako naprednoj i visoko naobraženoj zemlji, kakva je jur tada Saksonska bila, pak u neposrednom doticaju sa onakovim dvorskim životom, kakova je zaveo izborni knez Ivan Juraj II., djelovao u koječem i na kulturni i obiteljski život hrvatski, postradavši mnogo provalom turskom, koj od doba vladanja kralja Leopolda, izgubivši doista ponešto neke starinske hrvatske vrline i krieposti, biva pitomiji, ugladjeniji i prosvjetljeniji, što se naročito izražavalo obćim školanjem gradjanske i plemićke djece, finijimi običaji u obitelji i družtvu, europejskim ukusom ali i povećanim luksusom.

Radosl. Lopašić.

Pogled iz biljarstva u praviek Slavenâ, a napose Hrvatâ. *)

Veliki narodi ne postaju naprečac, ne niču kao gljive preko noći iz zemlje, nego se polagano razvijaju i rastu — imaju dakle dugačku prošlost.

Medju najveće narode Evrope spada slavenski narod: mora dakle da ima i on dugovječnu prošlost, kao što i drugi veliki narodi — pa je opet njegova drevna poviest vrlo tamna; jer su stari grčki i rimski pisci vrlo slabo poznavali slavensku domovinu i slavenski narod, a prastarih domaćih pisanih spomenika ne ima. U istinu počimlje dakle pravo naše historičko doba stoprv uvedbom kršćanstva.

Prema tomu ostalo bi dohistoričko vrieme slavenskoga, pa i hrvatskoga naroda do viek vieka nepoznato, tamno, da znanost nije pronašla sredstva probijajuća taj rek bi nepronični mrak naše prošlosti. Ovamo ide po najprije jezik, naša najstarija i najsvetija baština, najvjernije zrcalo narodnjega života. Uz duševni razvitak kojega naroda razvija se i jezik njegov. Ovo valja naročito za slavenski jezik, jer je izvoran, vrlo star vrlo bogat.

O tom se je pisac glavom uvjerio skupljajuć hrvatska imena trava, jer je opazio, da ih ima za čudo mnogo jednakih kod svih Slavena.

Ova zajednica nije mogla postati u historičko doba jer u ono vrieme, kad je poviest obilatije počela govoriti o Slavenih, bili su ovi već na mnoge ogranke pociepani, više manje odieljeni ili baš razstavljeni. Ovo valja naročito za južne Slavene: odkada su se ovi u

*) Na našu molbu bio je g. akademik dr. Bogoslav Šulek toli prijazan, te je za naš list sastavio nešto obširniji izvadak iz svoga velezanimivoga čitanja, koje je držao u svečanoj sjednici jugosl. akademije, te koje će čitavo biti štampano u radu akademije. Nadamo se, da nas naš omiljeli pisac ni u napredak zaboraviti ne će, te se i buduće godine, kao i ljetos kadikad sjetiti našega „Vienca“.

Digitized by Google

VII. stoljeću poslje Is. rodj. sa sjevera na jug doselili, življahu sve do sada o sebi, razstavljeni sasvim od Rusa, Poljaka i Čeha.

Kako to dakle, da imaju svi slavenski narodi sila istovjetnih rieči, da Rusi, Česi, Poljaci, Lužičani i južni Slaveni istimi imeni zovu tolike trave?

Tu ne ima druge nego vjerovati, da su sadanji slavenski puci bili nekoč jedan jedini narod istoga jezika, te su se poslije stoprv razišli, pa onda prvotni zajednički jezik svaki svojim načinom razvijali, i tako su malo po malo postali od njega sadašnji slavenski jezici.

Ako to, onda su imena stvari i pojmova zajednička svim Slavenom postati mogla samo u ono doba, kad su svi Slaveni bili jošte jedan narod. Prema tomu su te zajedničke sve slavenske rieči vele stare, jer njihov postanak siže daleko u predhistoričku dobu. Pa upravo za to su te rieči po nas vrlo znamenite; jer narod nadieva ime samo onim stvarim, koje poznaje, i onim mislim, koje je zamislio: iztraživ dakle svim Slavenom zajedničke rieči, koje se protežu na prirodne priedmete, na domaći život, na ratarstvo, obrtnost, znanje i umienje, doznat ćemo od prilike, koliko su toga već drevni Slaveni poznavali i na kakvom stupnju obrazovanosti bijahu južni Slaveni, po imenu Hrvati, kad su sa sjevera krenuli u svoju sadašnju domovinu. Pa ne ima razloga stidjeti se te slike, koja nam se prikazuje, kad na vidjelo iznosimo tu sveslavensku zajednicu.

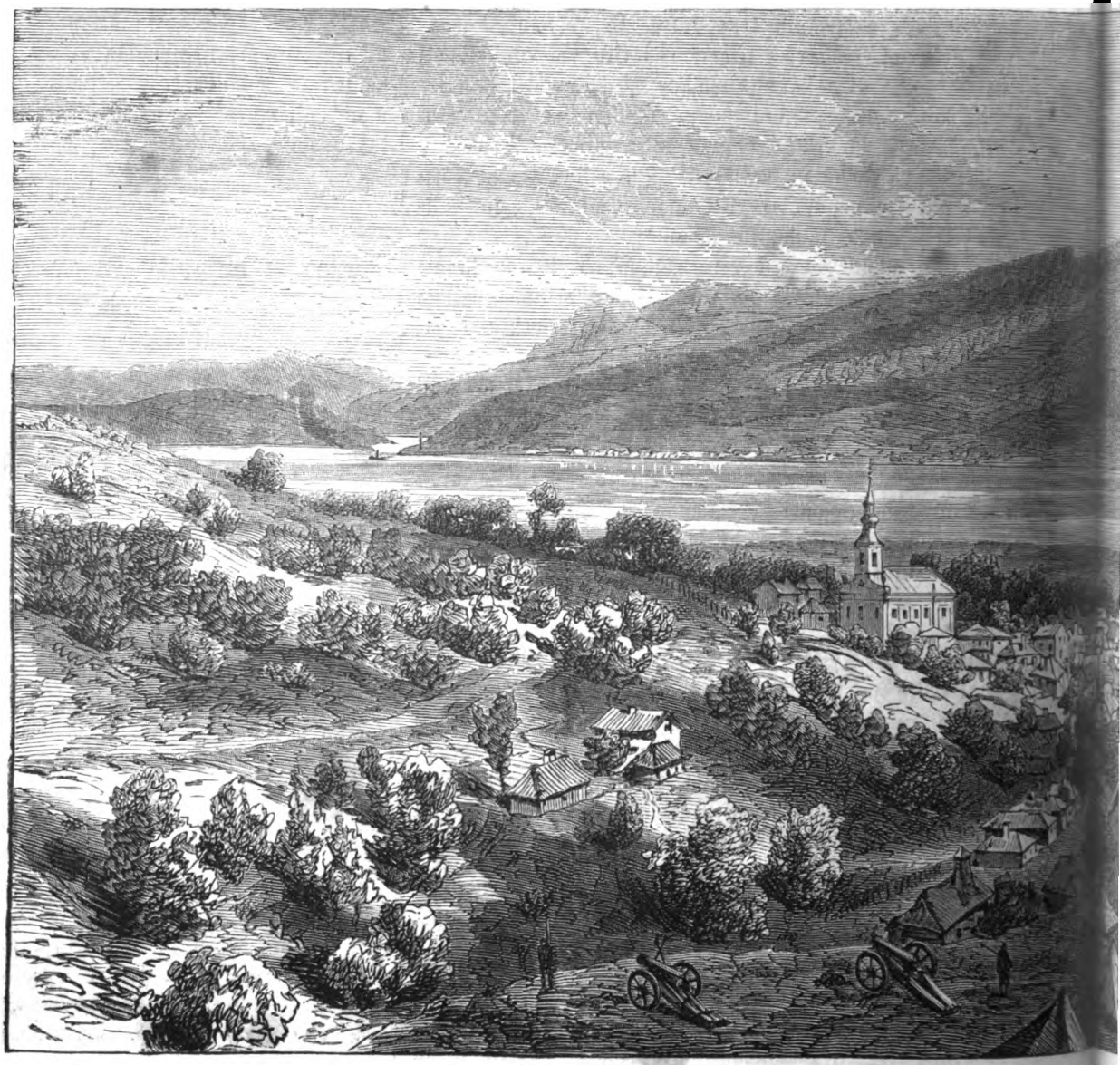

Da vidimo dakle te svakojake trave i biline, koje svi Slaveni jednako imenuju.

Počnimo kod šuma. Najznamenitije drvo naših gora je dub, slovenski dob, crkvenoslavenski дѫбъ, ruski дубъ, bugarski dъb, češki dub, poljski dęb, lužički dub (njem. Eiche).

Evo još i ostaloga šumskoga drveća, koje svi Slaveni jednakim imenom zovu: buk ili bukva, grab, lipa, breza, briest, vez, jasen, jasika, joha, ili jova (jalša), jagnjed, klen, javor, maklen, paklen, nagnoj, naglen, cremza ili sremza, jarebina, breka ili brekinja, muk ili mukinja, oskoruša, bôr, jela, smrča ili smrek, hvoja, sosna, tisa, topol, iva, rakita, vrba, rašeljka.

Pa evo sada sveslavenskih imena grmlja:

Baz, bazga, bazovina ili zovina, borovica, drien, svib, glog, šipak, kalina, lieska, hudika ili hudolesovina,

Digitized by Google

krkov ili krušina, zimolez ili zimoloz, bršljan, bljušć, biela loza, imela, kupina, borovnica, brusnica, malina, vries, crni trn ili trnulja.

Kao što se odavde razabire, poznavali su drevni Slaveni malo ne sve šumsko drveće i grmlje. U njihovoj otačbini bilo je dakle svakako puno šuma; nu to nije smetalo da su nastojali oko ratarstva. Veliko obilje sveslavenskih rieči protežućih se na to dokazuje nam nedvojbeno, da su bili Slaveni već u predpoviestno vrieme vješti ratari.

Ovamo idu imena svake vrsti usieva, kao što: proha, proja ili proso, raž (hrž, rž), ječam, pšenica, pir, ovas, pa i žito.

Isto dokazuju sveslavenske besjede, kojimi se označuju svakojake ratarske radnje i sprave, po imenu: orati, sijati, kositi, žeti, mlatiti, saditi, kopati, pljeti; zatim: snop, kosa, srp, gumno, lopata, vile, jagli, zrno rabota. Znamenito je osobito, da se plug i njegove glavne česti zovu sveslavenskimi imeni: plug, lemeš, plaz, crtalo, gredelj, oje, igo, jaram.

Kako su Slaveni upotrebljavali plodine svojih njiva? Na to nam opet odgovaraju rieči sveslavenske: žrvanj (žrna), mlin, mûka, kvas, hljeb, kolač, kaša, prga — dakle su se već oni hranili žitom kao što i mi.

Nu tim se ne završuje njihova gospodarska vještina, već su oni osim ratarstva i druge struke gospodarstva njegovali, kao što nam dokazuje množina dotičnih nazova, zajedničkih svim Slavenom. Ovamo idu rieči protežuće se na vrtljarstvo i voćarstvo. Evo ih!

Vrt ili vrtal, gradina, greda, motika, lopata, grablje, razsad. Razmotrimo malo taj praslavenski vrt, da vidimo, što se je na njem sijalo i sadilo. To nam kažu sveslavenske besjede: sočivo, leća, bob, grah, repa, rotkva, zelje, loboda, mrkva, dinja, ugorak, tikva, luk, češnjak, kopar, gorušica, kiselica, štav ili ščavljak, hren, čubar, mak, lan, konoplja, broć, hmelj.

Da su pako poznavali i razne vrsti voća, to nam kaže ista ova sveslavenska rieč voće, zatim: jabuka, kruška, šljiva, breskva, trešnja, višnja, orah, smokva i grožđje.

Al drevni Slaveni niesu se zadovoljili poznavanjem samo onoga bilja, koje ih hranijaše i odievaše, nego su izpitivali i tajnu silu ostaloga bilja, kao što nam svjedoče sliedeća sveslavenska imena trava, koje su nje-

Srbiji.

Digitized by Google

kada na glasu bile radi svoje ljekovitosti, a mnoge rabe i sada lječnikom. Evo ih: bedrenik, blen, bun ili bunika, bobovnik ili bobovnjak, bukvica, čemèrika, kihavac, devesilje, divizma, babina duša, gavez, goreć, jasenak, jetrnik, kozalac, kopitnjak, kukuriek, kokornjak, lapoč, lopuh ili lapuh, meta ili metva, netresak, odoljen, oslad, pelin, podbio ili podbjel, prostreo, rebrac, raman ili rman, rdesalj ili rdesen, razhodnik, rosopas, ranik, razgon, sljez, sporiš, sprež, zubnjak.

Osim ovih ljekarskih trava ima jošte do dvie stotine drugih slabo koristnih ili škodljivih, koje se zovu jednakim imenom od svih Slavenah; a bilo ih je jamačno jošte više, nego uz 1300 godina mnogo se je toga zaboravilo, a mnogo toga nije jošte na vidjelo izneseno.

Eto vam donekle praslavenske cvjetane, eto vam bilja, koje je u našoj pradomovini raslo, te su ga isti naši prvi otci poznavali. Komu se to čini premalo, neka se potrudi i zaviri u prošlost kojega drugoga naroda, pa će razabrati, kolika to golema razlika medju njim i slavenskim narodom. Toga radi mogao bih navesti primiera izmedju sadašnjih neuzobraženih naroda, kao što ih ima u Afriki, Ameriki, dapače i u Aziji. Da ne idemo daleko, podjimo k našim najbližim susjedom Magjarom, koji će doskora slaviti tisućljetnicu svoga evropskoga i u obće historičkoga živovanja i koji misle da su boljega plemena nego mi. Sporedimo njihovu dopoviestnu prošlost s našom; izpitajmo koliko su oni bilja poznavali došav u Evropu, a koliko naši predpoviestni otci. Da to proučiti možemo, tomu ima siguran ključ u njihovu jeziku. Kao što smo mi sveslavenska imena bilja uzeli za dokaz, da su Slaveni dotično bilje već onda poznavali, kad su bili jedan narod: isto tako su nam tudja imena bilja u magjarskom jeziku nepobitni svjedoci, da Magjari toga bilja izprva niesu poznavali, nego su ga naučili od svojih susieda i poznavati i imenovati. Ostaviv imena bilja, koja su Magjari uzajmili u drugih naroda, navesti ću samo ono što su naučili od Slavena. Evo nekoliko takovih imena: *czer*, *cserfa:* cer, *topoly:* topol, *jávor:* javor, *jegenye*: jagnjed, *berekenye:* brekinja, *szömörke:* smreka; *tisza*: tisa; *bozza:* baz, bazga; *boroka:* borovka, borovica; *lucfa:* luč; *boroszlán:* bršljan; *borostyán:* brčtan; *csipke:* šipak, slov. ščipek; *galagonya*: gloginja; *szulak*: svlak; *kalincza*: kalina; *venyike:* vinika, vinjaga; *imolya*: imela; *haraszt:* hrast; *rozs:* raž, rž; *zab:* zob; *kukoricza:* kukuruz; *czirok:* sierak, sirak; *prosza:* proso; *mohar:* muhar; *cseresnye:* trešnja, črešnja; *szilva:* sliva; *baraczk:* breskva; *visnye:* višnja; *málna:* malina; *körtvély*: krušva; *répa:* repa; *merköcze:* mrkevca; *dinnye:* dinja; *ugorka:* ugorak; *tök:* tikva; *lencse:* leća; *bab:* bob; *paszuly:* pasulj; *mák:* mak; *homló:* hmelj; *len:* lan; *laboda:* loboda itd. Rieči slavenskoga porekla ima u magjarskom jeziku do blizu devet stotina i zasiecaju u sve struke života.

Svega toga Magjari niesu znali, doseliv se iz azijskih pustara u susjedstvo Slavena, koji su im bili prvi učitelji, ne samo u ovoj, nego i u ostalih strukah kulturnoga života. — Pomislimo pako sada, da svih tih rieči ne ima u našem jeziku, a prema tomu, da ne poznajemo niti priedmetah, koje te rieči označuju: onda ćemo tek razabrati s jedne strane visoki stupanj obrazovanosti naroda, koji te rieči ima, s druge pako duševno i kulturno siromaštvo puka, u kojega ih ne imade. Uzmi nam te rieči, eto ti pravih barbara! Upravo je dakle drzko i protivno svemu historičkomu razvitku, što se Magjari dan danas onako bâně i nameću za prosvjetitelje Slavenom, od kojih su sami najviše toga naučili; pa jošte je smješnije što željkuju, da bi Slaveni svoju prastaru djedovinu njim za volju napustili, plemeniti original zabacili, a nagrdjenu kopiju prihvatili! Kuda pamet!

Iz popisa sveslavenskih riečih razabire se jasno, da Hrvati došav u svoju sadašnju domovinu niesu bili divljaci nego narod prilično obrazovan.

Nu odkuda su ovamo doselili? — Na ovo pitanje odgovara nam nauk o razprostranstvu bilja (Pflanzengeographie). Naših imena južnoga bilja, kao što su n. pr. ljubica, košćela, ili koprivić, tetivika, maslina, česmina, sabljić, bogiša, rožčići itd. ne poznaju sjeverni Slaveni — dokaz, da niesu s juga na sjever odselili. Nasuprot ne ima u našem jeziku imena sjevernoga bilja: šiha, bagulja, kljukva itd. rieči su nam sasvime nepoznate, kao što i imena bilja rastućega po stepih i pustarah. Ovo dokazuje, da Hrvati niti su došli s ledena sjevera, niti s iztočnih pustara. Za čudo pako slažu se naša imena drveća i grmlja s ruskimi, poljskimi i českimi, što jasno svjedoči, da smo nekada svi zajedno stanovali u kraju, gdje je bilo mnogo šuma, koje se niesu puno razlikovale od šuma sjeverne Hrvatske, kao što svjedoče gori navedena imena drveća.

Nu Slavjanom su zajednička i imena svake vrsti žita i gospodarskih sprava — dakle je njihova prvotna otačbina prijala ratarstvu. Skupiv sve u jedno, naći ćemo takvu zemlju na sjeverno iztočnoj bočini i na podanku Karpatskih gora: dakle je Rusija pradomovina Slavena, a Tatre su kolievka Hrvata — što potvrdjuje i historija.

Prvotisak glagolskoga časoslova.

Iztraživaocem naših književnih starina dobro je poznato, da prvo tiskano izdanje glagoljskoga misala potiče od god. 1483., pak još da je za tim isti misal bio do tri puta pretiskan; tako da dok je ovaj u 50 godina četiri već izdanja bio doživio, a tiskanu časoslovu još ni traga? Jedino se je znalo za Brvijal pre Nikule Brozića, plovana Omišaljskoga, tiskan u Bnecih stopro god. 1561. i to se dosad držalo za prvo izdanje. A prije njega?

Digitized by Google

Je li moguće da glagoljaši toli skrbni za misal niesu se za to vrieme i za časoslov pobrinuli? Evo na to odgovora: Ovih dana baveć se u Propagandinoj knjižnici oko glagoljštine pade mi srećom pod oči jedan već podosta podrt iztisak Brozićeva Brvijala, kad tamo, spazih gdje mu je s početka prišiveno šest listića tiskanih, a to ne na pamučnoj artiji, nego baš na starinskoj koži; glagoljska su pismena liepa, čista sasvim nalik na Brozićeva, a i oblik opet jednoličan. Sadržaj je obični koledar, počamši od mjeseca Prvara pak do konca Dektebra, a na zadnjem listu tablica za prvi dan korizme i pazku. Prispodabljajuć koledar sjetih se odmah, da su na njem svetci redji nego u Brozića, nu kad se obazrih na skrajnu tablicu, za čudo! početak joj od god. 1492. (č. u. p. b.) pak se sve redomice proteže do 1552. — Evo dakle izdanja za 70 godina starijega nego je Brozićevo, iz koga da nije ovaj potonji jamačno nego priepis proizpravljen na gore! Dobro je to; ali ovo je samo glava, a gdje joj tielo? Ja mislim da ne će bit to izdanje sa svim izčezlo; naći će mu se poduhvano bar koj odlomak, ako se pomno pregleda i prouči, što se je amo tamo sačuvalo, a najbrž da se dosad mnivalo, morda sbog prevelike nalike, da spada na Brvijal Brozićev. Nadajmo se svjetlu. Svakako možemo sad uztvrditi, da je devet godina za misalom sliedilo i tiskanje glagoljskoga časoslova.

Dragutin Parčić,
kanonik svetojeronimski.

LISTAK.

Milanovac na Dunavu (k slici). Milanovac jest maleno, većim dielom Rumunji naseljeno mjesto od 1300 stanovnika u kneževini Srbiji. U Milanovcu ima škola i crkva, koje se vitki toranj vidi već iz daleka sa Dunava, mnogo prije nego ćeš pod samo mjesto pristati. Usred liepih vinograda i voćnika leži mjesto na podnožju strmih i grebenastih gora Stol-planina i Miroč. Kod Milanovca Dunav se već počima suživati, čineć tako zvani klanac Greben, dok se napokon niže dole kod gvozdenih vrata posve stisne med visoke tvrde planine. Onkraj Dunava vide se blage banatske gore. Ime je to mjesto dobilo po najstarijem sinu Miloševu. Zaledje Milanovca jest bogato rudami te su ga već Rimljani poznavali. U brdu Kučaj, koga i narodna pjesma slavi (Vuk II. 161), ima neki Niemac srebrenu i zlatnu rudu Kučajna. Na Peku (Pienus) nalazi se mnogo bronsa (tuča), koga su već Rimljani rabili. Tu leži državni rudnik Majdanpek. Okolina Milanovca jest kao i sva iztočna Srbija od Timoka do Morave, skoro posvema rumunjska.

Narodno kazalište. Ne znamo, šta da pišemo o našem kazalištu, o toj zagonetki, koja upravitljem trista muka zadaje, koje je organizatorom gordički čvor. Da gordički čvor a ima u nas ljudi, koji bi radi razsjeći ga poput Aleksandra velikog, da imaju mač toga macedonskog junaka, kako ga ne imaju. Sladko gorko čuvstvo osvaja nam dušu, sladko gorke rieči teku nam iz pera, kad pišemo o našem kazalištu i neka mamura, neka tjeskoba stišće nam moždjane, kao kad zapuhne jugovina. Prije jedno 20 godina bilo je ljudi, koji vikahu: Je li to kazalište vriedno, da ima občinstva? A danas vičemo mi: Je li to občinstvo vriedno, da ima kazališta? Da, istina je, prava živa istina. Uvažite komade „Jedinica," „Marija Stuart," „Domovina," „Caričini šužnji" uvažite liepo revnovanje naših glumaca, pa gledajte prazne lože, prazne stolice! Sramota i opet sramota! Zagreb je sielo naše inteligencije, Zagreb ima cielu vojsku činovnika, Zagreb ima velika, srednja i mala učilišta, Zagreb ima kazalište, ima vrstnih glumaca, al kazalište je prazno. Gdje je ta slavljena naša inteligencija, gdje su gospoda vlastnici loža, gdje je hrvatski patriotizam, koj je ipak vrlo plodonosan, gdje je napokon smisao za umjetnost, kojim višji krugovi rado koketiraju? Sparina, mrtvilo, horror vacuus, cor vacuum! Ne mogosmo, ne smjedosmo toga zašutiti prije no progovrimo o vrstnih predstavah našega družtva, jer je bez šale prava sramota. Govorismo gorko, sad ćemo sladko. Dan 19. studenoga donese nam dramatički vatromet, stari poznati komad „Monte Christo". Roman Dumasov pozna valjda svatko, mnogi će i znati, da je gja. Megerle umjela u svoje vrieme oplienit francuzke efektne romane. Ne prigovaramo upravi, da je tu starinu opet izniela, jer je to opet bolje od one prostote, koja se u blatu valja. Spominjemo taj komad radi vrstne predstave u kratko. Sve bijaše dostojno, a g. Jovanović zaslužio je upravo lovor vienac, samo je put gčne. Sobjeske bio ove večeri posut trnjem, jer nije umjela uloge, što je ukora vriedno. Dobra zemlja bez valjana rada ne nosi ploda. „Marija Stuart" budila je osobitu radoznalost u nama. Mariju prikazivala je naime gja. Ružička, Jelisavu gčna. Perisova, dakle prvi put dvie prvakinje. Radoznali stupismo u kazališnu dvoranu, zadovoljno izidjosmo. Da, budimo iskreni: Gja. Ružička nije samo glumica, gja. Ružička je prava umjetnica. Njezina „Marija Stuartova" jest pravim umotvorom glumačke vještine. Karakterisika u cielom, vješto izticanje svih tančina, silovita ona strast, koja se razpline u tugovanje, jasna i glasna deklamacija, pravilni razporedjaj stavaka, točno logično i psihologično naglašivanje sve nas je to one večeri upravo zanielo i osladiv se tim izvrstnim prikazivanjem, uvjerismo se i opet, da je gja Ružička pravi ponos našega pozorišta, glumica, koja ne žive samo od umjetnosti već za umjetnost. Slava joj i dika! Gčna. Perisova je naravi žive, žestoke, glumica darovita. I Jelisava je posve prema njezinoj ćudi. Svaka hvala ide i uju, i prizor u vrtu upravo nas je uzhitio. Sve ostale osobe: Leicester (Jovanović), Talbot (g. Mandrović), Burleigh (g Milan), Paulet (g. Ružić), Melville (g. Fijan) skupiše se u liepu cjelinu, a i g. Simić (Davison) riešio je svoju zadaću posve pristojno. Riečju, predstava bijaše uzorita, samo se je g. Ban (Mortimer) nemilo zapliţao u stihove, pače je jednom i stao. Na isti način dužnost nam je pohvaliti predstavu Sardouove „Domovine" navlastito radi skladne i vješte ukupne igre. Obćeniti sklad, obćenita pristojnost i osbiljnost prikazivanja očit je i radostan znak, da se je kazalište popelo na višnji stupanj, prvaci su dobri, dobra i sva ostala vojska. Ovogodišnja predstava bijaše svakako bolja i skladnija od lanjske. Uloga Španjolke „Dolores" kan da je pisana za strastnu, živu ćud gčne. Perisove, koja je one večeri izniela svu svoju silu, svu svoju glumačku vještinu. Albu prikazivo je

Digitized by Google

g. Milan. G. Milan deklamuje više, a karakteriše obično manje, nu njegov Alba bijaše dobro crtan karakter. G. Jovanović (Van der Nodt) g. Freudenreich (Jonas), g. Ban (Tremouille) i gčna. Freudenreichova (kći Albina) prikazaše lanjske svoje uloge istom vještinom. Izvrstan bijaše osobito grof Rysort g. Mandrovića, slika puna muževne krepčine, žarkog rodoljublja. G. Anton za čudo se je dobro priviko hrvaštini. Ukupna igra bijaše vrlo skladna, navlaš veliki prizor zavjere. „Caričin sužnji" pravo diete francuzkog pera, malica puna duha i vrlo vješto sagradjena razveseljivala je dne 28. studenoga maleno žalibože občinstvo. G. Jovanović (poručnik Razumovski) uznio se na krilih svoga neodoljivog humora, a gja. Ružička (Carica) pristojala je uz njega divno svojom vragoljastom koketerijom. Posve naravski prikazala je gčna. Freudenreichova (Feodora), a pravu komičnu silu razviše g. Freudenreich (Valov) i g. Mandrović (Petrov). Predstava tekla je harmonički, živo, veselo — u kratko prava slast osobito „finijim slojevom", kojih žalibože ne vidjesmo u kazalištu.

Prvi koncert u novoj dvorani glasbenoga zavoda. Malne čitav prvi kat nove palače glasbenog zavoda zapremljuje prostrana, liepa dvorana. Glasbeni zavod ide doista vanredna hvala, što nam je u Zagrebu već jednom podigao čestitu koncertnu i plesnu dvoranu. Obim svrham ona posvema odgovara: za koncerte je shodna, jer je vanredno akustično gradjena, za plesove bit će dobra, jer obiluje nuzgrednimi prostorijami. Prostorom ova dvorana nije veća od redutne, nu galerije, sobe, i hodnici koji se uz nju nižu, nadomieštaju dvostruko njezinu veličinu. Glede dekoracije dvorane imali bismo mnogo koješta prigovarati, nu odbijamo to manje na neukusnost dotičnika, koliko na nestašicu obilnih sredstva. U ponedjeljak otvorena je ili bolje rekuć posvećena je ova dvorana koncertom, što ga ovdješnji ljubitelji glasbe pod ravnanjem g. Zajca prirediše — koncertom, kakova nam je vrlo riedko dana sgoda slušati. Najprije su se pjevala dva prva diela velikoga Haydnova oratorija „četiri godišnje dobe", u kojem kao solisti sudjelovahu učenica glasb. zavoda gčna. Milesova, i operni pjevači gg. Grbić i Klostik, sbor ženski i mužki sačinjavahu učenice i učitelji zavoda uz mnoge diletante, a orkestar narodnoga kazališta bijaše takodjer pojačan množinom diletanta. Veličanstvena ova skladba pod sigurnim i mirnim ravnanjem vrloga Zajca, izvedena je preciznošću, kojoj se doista niesmo nadali. Ne ćemo upravo zatajiti nekih malenih nedostataka, ali oni izčezavaju pred savršenom cielosti. Ovakove se skladbe izvode samo velikimi silami u velikih muzikalnih gradovih Evrope, pak bi već bila nemala zasluga u Zagrebu da se izvede makar i srednjim uspjehom; nu kako rekosmo, uspjeh je nadvisio sve naše izčekivanje. — Drugi komad koncerta bijaše velika orkestralna simfonija, skladana po g. Zajcu. Misao ove simfonije jest nestrpljivost, kojom umjetnik čezne za slavom, — fantastičke slike, koje si o svojoj veličini i uspjehu u svome snu stvara. Napokon se laća posla svim žarom umjetničke svoje duše, ali zavist i pakost kvari mu i osujećuje svaki napor. Ipak ga unutarnja snaga moralna i opet diže, tvorni duh ne da se potisnuti, on leti u dvorove slave, odakle ga već nikoja zavist skinuti ne može. Ovu misao izradio je g. Zajc upravo ženijalno, — reć bi, da je sâm sebi apotheosu izpjevao ovom simfonijom. Dosta budi rečeno, da se je iza Haydnova oratorija dostojno slušala Zajčeva simfonija! Mnogobrojno odabrano občinstvo, na čelu mu svietli ban sa odjelnimi predstojnici i njih gospodjami, bijaše uspjehom koncerta prezadovoljno, te su i ravnatelj Zajc i pojedini umjetnici često odlikovani burnim pljeskom. — Na koncu želimo samo, da s ovog narodnog hrama glasbe što skorije izčezne kosmopolitički napis: arti musices, jer dokle je on tude, ne smatramo se u toj kući kod kuće?

Svečana sjednica jugoslavenske akademije, koja se je dne 25. prošloga mjeseca obdržavala napuni akademičku dvoranu odličnim slušateljstvom. Prije svega predsjednik pozdravi akademike i goste, te izusti krasnu besjedu, (koju ćemo u bud. broju priobćiti), u kojoj razsudjuje naš književni i naučni rad, te ocjenjuje one uplive, koji su za prosvjetu Jugoslavena ponajviše djelovali. Na koncu se zahvali akademikom, koji ga jednodušno iznovice izabraše predsjednikom na sliedeće tri godine, prem im bijaše očitovao, da je njegov boravak u Zagrebu postao neizvjestan. Prima ipak ovo veliko odlikovanje, dokle je u Zagrebu. Medjutim je i dalji ovdješnji boravak dičnog predsjednika zaključkom saborskim zajamčen. — Iza toga uze tajnik dr. Petar Matković izvješćivati o radu akademije prošle godine. Akademija izdala je lane četiri knjige (34—37) rada, jednu knjigu starina, jednu knjigu starih pisaca. Akademija je nadalje zasnovala velik posao, odlučiv sakupljati gradju za sbornik: codex diplomaticus et epistolaris, koga se prvi svezak već tiska, — izdavati mletačke relacije o Dalmaciji, skupiti i izdati omanje dubrovačke ljetopise, sakupiti i pripraviti za štampu acta dietalia Hrvatske. Ova će izdavanja zapremati mnogo godina. Pod tiskom se nalazi prvi svezak historičko juridičkih spomenika južnih Slavena, koj sadržaje štatut Korčule. Osim toga pripomogla je akademija k izdanju bilinara, što ga priredišе Slosser i Vukotinović, i k izdanju fosilne flore susedske, od dr. Pilara, koja se pod tiskom nalazi. Gradja se za rječnik sveudilj sakuplja i nade je, da će buduće godine u Zagreb doći vrli učenjak dr. Gjuro Daničić i preuzeti redakciju ovoga ogromnoga djela, koje će morda zapremiti 10 i više godina. Ove je godine popisana akademička knjižnica, koja sadržaje 18.118 svezaka, dočim sbirka rukopisa ima 1250 kodeksa, i okolo 15.000 listina, većim dielom još ni nepročitanih, i samo po stoljećih poredanih. Pošto se je sabor molbi akademije za prinos k gradnji palače za galeriju toli vruće odazvao, ima nade, da će gradnja već na proljeće započeti. — Zakladna glavnica akademije iznosila je prošle godine oko 337.000 fr. od koje je akademija imala 17.927 fr. prihoda, komu se još priračunava 1600 fr. posebnog prinosa od biskupa Štrossmajera i 1000 fr. prinosa zemaljskog za izdavanje historijskih spomenika. — U glavnoj ovogodišnjoj skupštini bude i opet na dalnje tri godine izabran predsjednikom dr. Franjo Rački. Počastnim članom izabran je dr. Roberto Visiani, profesor sveučilišta u Padovi, pravim članom dr. Franjo Marković, dopisujućim prof. Matija Valjavec. Ove godine umrieše dva počastna a dva dopisujuća člana akademije: Fr. Palacki i Mihail Petrović Pogodin, te dr. Janko Šafařik i dr. August Bielovsky. — Iza toga zanimivoga izvješća čitao je dr. Bogoslav Šulek glavne partije iz svoje razprave: pogled iz biljarstva na praviek Slavena, osobito Hrvata, od koje bijaše tako dobar za nas posebni izvadak učiniti, koj na drugom mjestu donosimo.

Zabava: Pjesme — Persa — Oporuruka — Rabin. **Pouka:** Hrvatska garda u Draždjanih — Pogled iz biljarstva u praviek Slavena, a napose Hrvata — Prvotisak glagoljskoga časoslova. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare" u Zagrebu.

Digitized by Google

VENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 16. prosinca 1876.

Br. 51. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Pjesme

Rikarda Jorgovanića

IV.

Žalost.

Ah ljubav — što je ljubav ova?
Ta ljubav ti je val valova
Iz mora našega života,
Što pod noge se nekim smota,
I jedva da se na njem voze,
Na hridi razbije se proze.

U nade krila voštena su,
Što bliža sunca — slabija su,
Kad mniš u nebo prispjet zvjezdno,
A krilo pukne, pa u bezdno
Strmoglaviš se, ne znaš kako,
U gorke sbilje grozan pako.

Il radost da još tkogodj hvali?
Nu radost jeste cvietak mali,
Uspieva svuda pokraj staze,
Sretnici mnogi nanj nagaze,
Al kuda godjer dosad zadjoh,
Il pelin ili trnje nadjoh.

I sve bi to pregorjet znao,
Al jedno mi je, jedno žao,
Da domovina, sveta mati,
U okovima ljuto pati,
I da je toli tiha, niema,
Da ne znaš, mrije li — il driema.

V.

Na rieci.

Zora rudi, rieka šumi,
Iz dalekih strana nosi
Raztrgane biele vience
I pred moje noge snosi.

Čiji li su bieli vienci?
Bog ih znao! Krasne ruke
Morale ih savijati
Uzdisajem sladke muke.

Vjetar leti iz daljine,
Čujem ječat čarne strune,
Ko da prate ples i igru,
Ko da prate čaše pune.

Vali šume, vjetar huji,
Sad je čuti zvuk zvonova,
Kanda nekog plačuć prate
Samrtnijeh do grobova.

Sve je tiho; nit je strune,
Nit je zvona više čuti,
Raztrgane biele vience
Progutali vali ljuti.

Digitized by Google

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

ve rieči pobudiše u njoj silnu buru protivnih čuvstva. U njoj bo se zametnu žestok boj izmed ljubavi nesretne si otačbine i — izmed neutaživog pregnuća za izgubljenim dragim, kog je i danju i noćju u duši vidjela. Nu napokon joj se stade i samoj činiti, da bi ona u boju samo više smetala nego li koristila, a kraj toga joj sve većma godilo srdcu misliti na onaj sladki trenutak, gdje bi joj imala kucnuti hora sreće u njegovu naručju i na njegovih vjernih grudih, te kad dodje dan da će Prokopije s njom Metokiju ostaviti, bijaše ona svoju ratobornu nakanu malo ne sasvim zaboravila.

Spremajuć se na polazak, doznadoše još od nekog Damjanova znanca, koji je potajno sa ustaši u savezu bio, da je Persin brat Sava kod ustaša i da predvodi malu četu. Došao bje sretno do Trebinja, kamo ga je otac poslao, da primi od trgovca Vlatkovića onih trista cekina. Al kad k Vlatkoviću, reče mu ovaj, da nije njegovu otcu ni slova pisao, da će ga naplatiti, a da mu to sada na nikaki način nije moguć. Ljut, što je badava došao, krene Sava da će opet kući, nu u to buknu u Trebinjskoj okolici ustanak. Prolazeć kraj monastira Dužî sastade ga nekoliko ustaša i ovi ga nagovoriše, neka kod njih ostane. Neko vrieme bijaše u monastiru, a kašnje krene sa većom jednom četom u južne gore, kršne Ljubomir-planine.

Istom što se bijaše smrknulo, krene Prokopije sa Persom na put. Damjan ih odprati izvan grada i tu se s njime rastadoše težkim srdcem hvaleć mu na gostoljubju. Bijaše vedra noć a mjesečina svietla. Na početku Gackog polja stajaše nedaleko od puta debeo, star hrast. Tu ih dočekaše ostali, jedno petnaest oružanih momaka i dvadesetero ženâ i djece. Bez ikve napasti i smetnje priedjoše iste noći sretno preko Gackog polja i uhvatiše zorom prve gore Babine Planine. Tu opočinuše u nekoj kotlini, te založiv nešto hrane, krenuše poslije pol dana dalje. Nu što dalje prolažahu planinom, to im postajao put sve to opasniji. U dolovih pokazaše im se prve pomanje turske čete, koje su, neke četujuć, a neke pereć na planinu vrebale na ustaše. S toga se morahu držati što viših puteva, i kretati se najvećim oprezom, da ne naidju najedanput na koju tursku četu.

Trećega jutra puče pred njima Fatničin Dol. Obidjoše ga gdje mogoše, a gdje ne mogoše, priedjoše što bliže kraj šuma i visočina, da se mogu odmah sakriti kad bi Turci odnekale nabanuli. Oko podne uhvatiše sretno prve veće gore Ljubomir-Planine, htjedoše doći do koje sigurne kotline, da malo opočinu, nu kad sidjoše sa neke strme gudure, da će malim prodoljem opet u planinu, ugledaše na jedno 400 koraka četu nizama, kojih sto momaka. Pojuriše napried, krijuć se za šikarjem, da ih Turci ne ugledju. Al bijaše jur prekasno, jer istom što prebaciše polovicu puta do drugog kraja planine, nagnaše Turci za njimi u poćeru pucajuć neprestano, oružani momci pustiše brže bolje žene i djecu naprvo, te zaostaše nekoliko koraka za njimi pucajuć i uzmičuć ujedno prama planini. Najednom prestade pucnjava od strane Turaka. Neki bo turski častnik na konju uzeo motriti bjegunce kroz durbin i najednom zapovjedio nizamom, neka ne pucaju, ali neka pojure što mogu, da ih žive polove. Biaše to Ibrahim Faždul, koji je promaknut miralajem dobio prije nekoliko dana nalog, da podje sa dva tabora iz Krstaca u pomoć ostalim turskim četam vojujućim sa ustaši med Bilećem i Ljubinjem.

Ugledav na durbin liepo bliedo Persino lice, protrnu sav od neke biesne radosti te povikne svojim:

— Ne pucajte više, junaci, jer eno vidim med bjegunci liepu Mandušićevu Persu, koja mi je već jednom izmakla, al mi danas više ne izmače! Pojurite dakle, što možete, a ako ju živu ugrabite, dobiti će te svaki pet cekina od mene.

Čujuć to nizami, spustiše kundake te pojuriše svom silom i doskora se poče daljina med njima i bjegunci sve većma smanjivati. Ovi bo ne mogoše sa ženami, djecom i starci toli naglo bježati, te kad uhvatiše prve bregove planine, bijahu već Turci jedva petdeset koraka za njimi. Udariše nekim strmim klancem. Žene, djeca i starci onemogoše doskora, te ih moradoše oružani momci podupirati i dizati kad bi se koje od njih izmaklo i palo, pucajuć za toga neprestano na progoneće ih Turke toli dobro, da se je svaki put po jedan nizam srušio, kad god bi koja njihova šešana zagrmila.

Nu napokon ih dostigoše Turci sasvim, i sad se zametnu krvav očajnički okršaj med nizami i med šakom oružanih bjegunaca, koji na jednom stadošé, da u uzkom klancu sustave Turke dotle, dok ostali u planinu uzmaknu. — Za toga boja čuo se je neprestano neki hrapav glas:

Sto cekina onomu, koji ugrabi živu Persu — sto cekina iz mog žepa, tko ju ugrabi — eno je, najljepša je od sviuh, a ima na glavi crven fes sa bielom maramom!

Persa protrnu sva kad začu taj glas, nu još većma se okameni od straha, kad ugleda, da je Natan, koji je krijuć se za jednom pećinom vikao te rieči nizamom, da ih obodri. U to provališe nizami svom silom poubijav zadnje oružane bjegunce te pojuriše za ostalimi, vičuć i režeć poput gladnih vukova. Gdjekoja žena zaosta

Digitized by Google

jadna sa djetetom te poginu od bajuneta krvoločnih Turaka — a eno i otac Prokopije već nekoliko puti pao i napokon se sruši i ne diže više. Videć to Persa ciknu te se sruši na njega da ga obrani njegovim jataganom. Nekoliko nizama već se pope do nje, da ju ugrabe — kad najednom zagrmi iza busije nekoliko pušaka, a u isti par izpade iz bližnjeg klanca četa ustaša a pred njimi s jataganom u ruci — Luka Borković.

Ugledav ga Persa iz nenada pred sobom ciknu proničućim glasom:

Luka! — skoči i razkriliv ruke sruši se onesviešćena uslied prevelike nenadane radosti. Luka pako pograbi ju jakimi šakami, poljubi joj bliedo lice i odnese ju naglo iz boja i položi ju na jednu pećinu te se onda opet brzo povrati k svojim, koji su već zametnuli strašan okršaj s nizami. Ovi, videć, da su i pećine s desna i lieva pune ustaša, ne mogahu dugo izdurati od grozovite vatre njihovih pušaka, i strašnih udaraca jatagana Lukine čete u klancu, te udariše na jednom u bieg brže strmim klancem, bacajuć od sebe oružje i opremu samo da brže izmaknu smrtonosnim ustaškim tanetom. Jedan dio ustaša progonio ih još ća do Fatnićina Dola, a kad bijaše sva planina čista od Turaka, sabraše se opet svi u klancu, da poberu ranjenike i da odvedu spašene bjegunce u tabor.

Luka je za toga već pograbio još uviek onesviešćenu Persu i ljubeć joj lice nosio ju gore uz brdo, a do njega stupao polagano otac Prokopije podupiruć se o jaka ramena dvajuh ustaša.

— I ti si dakle tuj, sine moj! — reče mu Prokopije putem. — Oh sam te bog poslao, da nas spasiš. Oh tko bi se nadao, da ćeš nam biti spasiteljem, gdje smo svi mislili, da si još u Dubrovniku!

— Kako bi ja mogao u ludo dangubiti, gdje mi ostala braća pogiblju u boju sa nekrstom! — odvrati Luka nasmjehnuv se tužno, i produlji: ima nas ovdje blizu pet sto a polovica smo katolici, što Hercegovci što Crnogorci pod zapovjedničtvom junačkog Don Gervazija, koga sigurno dobro poznajete!

— Poznam ga dobro — bio sam uviek dobar s njim — prihvati Prokopije — oh bog mu naplatio junačko to rodoljubje, kojim je stekao toliko junaka za našu svetu stvar!

— I Sava Mandušić je kod nas — nastavi Luka — nu on čuva sa svojom četom Jankovu Jaminu! — A čujem da će doskora i Mane Igumanić med nam biti, jer je dobio nalog, da se sa svojom četom k nam pridruži, pošto se ovdje najvećma turska sila sabire! Već smo ga sinoć izčekivali!

— Oh tko bi to mislio, da će mo se toliki znanci i prijatelji još za žive glave ovdje sastati! — Oh hvala ti o bože, što si mi dopustio, da med takovimi junaci skončam stare moje dane! — uzdahne Prokopije pogledav prama nebu. Najednom mu se lice raztuži. Pogleda u Persu i u Luku te reče: veliš, da će i Mane ovamo doći?

— A što ćemo onda s Persom? Ne će li u njem opet uzplamtiti stara ljubav, kad ju ugleda? A ne će li onda sbog nje nastati med vam dvojicom svadja i nesloga, koja bi mogla naškoditi našemu oružju? — Ne bi li dakle bolje bilo, da ju čim prije odpremimo sa ostalimi ženami na austrijsko zemljište?

— Oh ne dam je ja više iz mojih ruku dok je meni na ramenu glava! — uzklikne Luka pritisnuv onesviešćenu djevojku još čvršće na svoje grudi, te dodade malo mirnije: — Ne ide ona odavle, dokle god nas Don Gervazij ne sjedini!

— Ne luduj, nestašni dječače — nije tomu sada vrieme gdje se rádi mrieti za slobodu otačbine! — povikne Prokopije premjeriv Luku strogim pogledom.

Ovaj namrgodiv se htjede nešto da odvrati, nu u to progleda Persa, zagleda se časak razvaljenih očiju u njega, te ga napokon ogrli obima rukama, zaklopiv oči blaženim posmjehom, kao da je sanjala sladak sanak i probudiv se za časak, opet zaspala, da sladki taj san dosniva. Luka uzdrhta od prevelikog milinja, uze joj ljubiti usta, lica i oči, a ona se propustila njegovu milovanju zaklopljenih očiu, šapćuć sveudilj njegovo ime. U tom sladkom trenutku zaboravi on sav ovaj sviet, sve okol njega iduće junake ne videć ništa drugo van njeno andjeosko lice, ne čujuć drugo van njen šapat i ne ćuteć ništa van mirisan dah njenih koralnih usta i naglo kucanje njezina srca na svojih grudih. Tako on ni ne spazi, da je već u širokoj kotlini blizu ustaškog tabora — ni ne ugleda četu od kojih dvie sto kršnih sokolova, zaprašenih od daleka hoda, koji mu se približavahu.

Najednom zaori veseo glas:

Ma jesi li mi ti to, sladki moj Luka! — i u tinji čas poleti prama njemu pobratim mu Mane — vodja nadošle čete.

Čujuć taj uzklik spusti se Persa s Lukina naručja te poviknu kroz užas:

— Jao kakav je to poznat glas, koj mi straši dušu, kao da je zvuk grobnog mi zvona!

— Šta za boga, Persa — sladka moja Persa! — uzklikne Mane ugledav joj lice, te poleti k njoj razširiv ruke, prevladan silnim čuvstvom ne nadane radosti i sreće.

— Stoj Mane! — zagrmi mu u to Luka — nije ona tvoja nikad bila, a još manje sada, gdje ju je sudba božja meni dosudila!

— Šta, čujem li pravo? — vikne Mane, skočiv dva koraka natrag, kao, da ga je guja ujela. — Ma jesi li ti to, Luka, — moj pobratim Luka, — ili je sam djavo poprimio tvoju sliku i priliku, da me u napast navede? — Oh Luka, ne pamtiš li više onaj dan, kad si sam navalio, da kockom odlučimo, koga će ona od nas dvojice zapasti, i kad ju meni ono kocka dosudi? — Ne-

Digitized by Google

mam li dakle ja jedini pravo, učiniti ju svojom tim većma, što ju je meni njen pokojni otac na pole obećao?

— Istina je sve — odvrati Luka hladnokrvno — starije je bilo tvoje pravo, al je prestalo tolič u Škenderovu klancu a nad njegovim grobom niklo i uzrastlo moje pravo, koje mi nitko na svietu oteti ne može! — Evo ti častnog otca Prokopija, evo ovih poštenih žena, koje spasismo, a evo ti i mojih junaka i vitežkog Don Gervazija — neka ti svi oni dokažu, niesam li ja junačtvom svojim spasio Persu od sigurne sramote i smrti! Nije li dakle moje pravo veće i svetije nego li ičije drugo?

— Oh djeco, okanite se za boga te pogubne mahnitosti u to krvavo vrieme! — zavapi u to Prokopije dignuv ruke u vis. — Ta ne vidite li, da je ludo od vas, a pogubno za nas sve razdvajati se sbog slabe djevojke, koju i onako ne može od vas dvojice nijedan uzeti, dok se boj sa nekrstom ne svrši!

— Ne radi se o tom, da ju još za vrieme rata koji od nas dvojice uzme — van o tom, da se odluči čije je pravo bolje, starije i svetije! — povikne Mane ljuti tim glasom te se onda obrati k svojoj četi i ostalim pravoslavnim Hercegovcem gromkim glasom:

— Slušajte me, junaci, pa sudite po duši, u koga je više vjere i poštenja i u koga je veće pravo! — Kadno dodje ovaj junak Luka Borković u naš grad, i kad ga prvi put vidjeh, povuče me k njemu neka neodoljiva sila, nalika čeznuću za ljubljenom djevojkom! Priljubih ga ko rodjena brata, a isto tako on mene, i doskora nas sveza sveta loza nerazrješivog pobratimstva! U to se ja zaljubih u Persu i stadoh obilaziti oko njezina dvora, al za toga opazih s užasom, da i Luka oko nje obilazi i da je i njegovo srdce za njom počeznulo. Stadosmo se uklanjati jedan drugomu, uvidjajuć obodvojica, da smo pobratimstvom stvorili jedino težke negve našoj slobodi i ljubavi! I bog zna kako bi nam se pobratimstvo naše skončalo, da sudba božja ne učini Luku mojim spasiteljem. Jednoga jutra izbavi on mene i Nikolu i Savu Mandušića od sigurne smrti, obraniv nas svojim junačtvom od četvorice bašibozuka! Od toga dana postade nam pobratimstvo još čvršće, i mi odlučismo ne dolaziti kod Perse jedan pred drugoga, van prepustiti ljubav našu sudbi božjoj. Al doskora moradosmo uviditi, da ne može dugo tako ostati, jer se u našu stvar umieša i naša rodbina, uslied toga zavlada doskora razdor i nesloga med pravoslavnimi i med katolici, te bi možda još i do pokolja došlo, da nije Luka sam predložio, da kockom odlučimo, komu će zapasti pravo, snubiti Persu. Pokockasmo se dakle jednoga dana za nju, i slučaj ju dosudi meni, a njemu bijaše otići u daleki sviet. On ode i razcvili mi srdce svojim odlazkom toli nemilo, da sam još dugo oklievao, snubiti ju u njena otca.

Napokon se odvažih te odoh k pokojnomu Nikoli, zaprosit ju, a on mi ju na pole i obeća, i bog zna ne bi li ona sad mojom bila, da nije buknuo ovaj ustanak. — Sudite dakle, braćo, nije li moje pravo veće i svetije od njegova?

Med pravoslavnimi nasta velik žamor, koji se doskora pretvori u glasnu viku: Jest, jest — tvoje je pravo, nema tu daljega pitanja — ona je tvoja i ničija druga! Nu i katolici se uzbuniše, te sabrav se oko Luke i Don Gervazija uzeše glasno prosvjedovati proti tim uzklikom pravoslavnih i braniti Lukino pravo.

U to ovaj povikne gromkim glasom:

— Stanite za boga! — i kad svi umuknuše progovori on: Što hoćete od mene? — Je li mene bog jedino za to stvorio, da se ja uvieke žrtvujem za Manu i njegovu sreću, a sebe sama, da njemu za volju u nesreću bacam? Niesam li ja njega smrti izbavio? — Niesam li se nje odrekao, kad ju je njemu kocka dosudila? Niesam li ja onda otišao u daleki sviet, da ju on uzme i da s njom sretan bude? — Nu je li ju on uzeo? — A jesam li ja kriv, što je sudbina inače dosudila nego li naša kocka, i što ju je njemu otela, i meni odabrala, da si ju stečem izbaviv ju pogibelji života od sigurne sramote i smrti? A bi li to bilo pravo, da su moji junaci krv prolievali jedino za to, da ju oslobode od Turaka za Manu, koji o tom boju ni slutio nije — a ne za mene — komu ju je očevidno božja volja današnjim danom dosudila? Nije li dakle moje pravo jedino sveto i valjano, kad sam si ga stekao božjom voljom i junačtvom mojim?

Gromovita vika:

— Jest — jest — tvoje je pravo — a mi smo svi pripravni i krvju ga obraniti! — bijaše odgovor katolika.

U to skoči gorostasan neki Hercegovac iz Manine čete te povikne gromkim glasom:

— Eto vidite, junaci, što su vam latini? — Ovakovi su oni uviek, kad se tiče naših prava! — Nu ja vam velim, da bi svaki naš bio kukavica, koji bi mirno pustio, da se pogazi Manino pravo, da se tim pogrdi naša čast! Pa najkašnje da i nema Mane pravo, bila bi naša djevojka predobra, da ju koji latin dobije!

Ove rieči padoše med katolike kao živa žeravica u barut. Planuše svi kao biesni te poletiše svi groznom vikom i bukom, dižuć jatagane i puške u vis, da će na pravoslavne udariti. U tom kobnom trenutku skoči Persa med jedne i druge te ciknu proničućim glasom:

— Stojte za boga i slušajte mene!

Buka se pomalo slegne, i kad se sve umiri, reče Persa plačućim glasom:

— Oh junaci, jedni i drugi, ne bojite li se boga, pokazivati toli pogubnu neslogu našim dušmanom, a zarad koga — zarad mene jadne nejake djevojke, koja niesam vriedna, da se dva samo junaka sbog mene zavade! — Oh okanite se toga — pa me pustite, da odem onamo, kamo sam sa ovim svetim otcem pošla, da u zemlji pra-

Digitized by Google

vednoga cara nemilu smrt svojih roditelja oplakivati mogu! A vas dva nesretnika, kako se smjedoste pokockati za me, gdje ne mogoste znati, hoću li ja kojega od vas dvojice zavoljeti moći? Jesam li ja mrtva róba bez duše i bez srdca, da se kockom odlučuje, komu ću zapasti? Nije li bog i meni dao pravo ko što svakoj drugoj djevojci ljubiti onoga, kog mi srdce zavoli i odabrati si za vjerenika samo onoga, koga bi ljubiti mogla? Nije li dakle moguće bilo, da sam ja već prije kog drugog zavolila? — A nije li i to moguće bilo, da bi mi srdce baš onog ljubiti moglo, komu bi pala kocka, da se mene za uviek odreče?

U to povikne Mane:

— Ne mogosmo inače uraditi sbog našeg pobratinstva i sbog sloge naroda; a najkašnje, niesam ja tu misao zamislio, van baš sam Luka, koji sada o tom ne će ništa da znade!

— Slušajte mene junaci! — oglasi se u to sjedoglavi neki crnogorski vojvoda. — Ja ću vam kazati pravi put, kojim će se jednomu i drugomu pravo učiniti moći! Hvala bogu, jednim samo narodnim imenom dušmanom strah zadajemo, ako ima i u nas dvoje vjere hrišćana kao i u vas, jer ako kojeg u naših zapitaš: Šta si pobro? — ne će ti odgovoriti: ja sam Srbin, jal Hrvat jal Dalmatin, van će ti ponosno reći, ja sam Crnogorac! pa makar se krstio kojim mu drago krstom! — S toga smo mi Crnogorci ponajprije vlastni i kadri, po pravici i po duši prosuditi, kako će se to veoma težko pitanje riešiti onako, da ni jednomu ni drugomu krivo ne bude! Slušajte me dakle! — Ja mislim, da bi najpravednije bilo, da izaberemo iz čete Crnogoraca, i izmed Hercegovaca i pravoslavnih i latina po dvanaest najstarijih i najmudrijih ljudi, pa da njim prepustimo, neka po duši sude, kojega je pravo valjano i svetije. Pristajete li dakle na to i jedni i drugi?

Nasta žamor na jednoj i na drugoj strani i napokon se začuše mnogobrojni uzklici: Pristajemo! — pristajemo! ovako će najbolje biti, da se to pitanje rieši.

— Oh jadna li mene, kad mi je sudba dosudila da mi sud a ne vlastito srdce vjerenika bira! — uzklikne Persa zalomiv rukama. Oh okanite se toga, junaci, jer ne ćete ni tim ukloniti nesloge iz ovoga tabora, onaj bo, koji će se se morati odreći mene, zaviditi će uviek drugomu, a isto će tako i njegovi pristaše gojiti u sebi tajnu mržnju proti drugoj stranki, koja će malim povodom moći buknuti užasnim plamom obćega pokolja! — A najkašnje, odkale vam pravo, siliti me, da ostanem ovdje. pa da uzmem jednoga baš od te dvojice? Ta nieste vi za boga Turci, a ja niesam turska djevojka, koju na silu gone u harem, ne pitajuć ju, voli li ona ne voli li svog gospodara! Zato me pustite da u miru podjem onamo, kamo sam nakanila, a kad se boj dovrši, neka slobodno dodju ta dva goropadnjaka, pa neka se pred mojima očima sbog mene pokolju, ne ću im toga lje braniti, jer će u takovoj borbi moći poginuti samo jedan, ne pako ciela vojska.

— Ne gubi se zahman, djevojko! — prihvati na to crnogorski vojvoda. — Ne radi se sada toliko o tom, hoćeš li ti baš Mani ili Luki zapasti, — koliko o tom, hoće li našim oružjem u buduće vladati sloga ili nesloga! Često pobudi malen i ništetan povod u vojski veliku i pogubnu neslogu. Tako je i tebe nesretna kob doniela upravo med nas, te sad moraš i sama uviditi, da nema drugoga van taj put, kojim se mir i jedinstvo u naš tabor opet povratiti mogu! — Sutra dakle sastati će se trideset i šest najmudrijih staraca, koji će odlučiti tvoju sudbinu, a čim ti oni vjerenika dosude, spojiti će te s njim il Don Gervazij il otac Prokopije svetom bračnom svezom, te možeš onda koj dan ostati kod svog vjerenika ili se odmah odputiti u Dalmaciju i tamo nanj čekati, dok se rat ne svrši. Ako ti dakle taj sud i neljubljenog muža dosudi — tješi se tim, da se žrtvuješ za slavu našega oružja i za spas domovine, jer će se vodje pojedinih četa već za to pobrinuti, da i jedni i drugi zadovoljni budu s onim, što će sud sutra izreći! Ove pako noći prenoćiti ćeš kod tvog brata Save na Jankovoj Jamini, a tamo ću te odvesti ja i Don Gervazij! — Je li vam tako pravo junaci i jednim i drugim? —

— Jest — jest — svim je tako pravo — a neka tako i bude! — poviknuše svi.

— A vi se sada razidjite svaki k sebi i jedni i drugi, pa mirujte do sutra, gdje će se božja volja oglasiti na usta naših sudaca! — Ovog pako častnog otca okriepite hranom i pilom, te mu priredite što bolji konak, a isto tako i ovim ženam i djeci! — A nas dva, Don Gervaziju, hajdemo, da Persu odvedemo do njezina brata!

To rekav uze vojvoda Persu izpod jedne a Don Gervazij izpod druge ruke te podjoše i izčeznuše za bližom pećinom iduć polagano prama Jankovoj Jamini.

Raznolika protivna čuvstva, koja su joj danas zaokupila dušu naglom ne nadanom promjenom provališe joj putem iz srdca na oči tihimi obilnimi suzami. Ne nadano blaženstvo i milinje, što ga je poćutila u onom trenutku, kad je sred najveće pogibelji ugledala milog si junaka Luku, malo joj ne ugasi luč života prevelikom silom, te joj obastre dušu ugodnom nesvjesticom, za koje je sanjala sladak sanak o sreći u njegovu naručju. Nu iz tog sna probudi ju nemilice Manin glas, a njegova i njegovih pristaša bjesnoća pokaza joj doskora, da je grozna pogibelj iznenada zaprietila ne samo njenoj ljubavi, van i slogi ustaških četa i spasu nesretne joj otačbine. Sladak njen sanak pretvori se doskora u grozovitu istinu, nedužno joj srdašce, koje je uztreptilo od milinja u Lukinu naručju, uzdrhtalo doskora od užasa, ugledav grozan ponor propasti, nad kojim je lebdio spas domovine, a drhćuća usta, koja tolič šaptahu sladko nje-

Digitized by Google

govo ime, ne smjedoše više ni slovce odati, o čem joj sanjalo nedužno srdašce sladkim tim al prekratkim snom. Strah i nada izmjenjivahu se u njoj neprestano. Strah joj zaokupio dušu poput crna tmasta oblaka, iz kog je samo kad i kad bliskutalo slabo svjetlo nade.

Sva izmučena i skršena dušom i tielom dodje ona do Jankove Jamine, gdje je na visokoj čistini nad jednim ponorom izpod ogromne široke stiene četovala Savina četa kojih 50 momaka čuvajuć ustašku džebanu i klance Jankove Jamine.

— Gdje vam je vodja? — upita Crnogorac gorostasnog stražara, koji se je šetao gore dole po rubu ponora držeć dugačku šešanu uviek u pripravi.

— Eno ga, počivâ u onoj špilji — odvrati stražar pokazav rukom prama stieni, u kojoj je zievao ulaz u špilju. Odoše tamo, prolazeć kraj počivajućih ili blagujućih ustašâ, i kad dodjoše do špilje, povikne Crnogoarc unutra:

— Ej Savo, nudere izidji! Odmah na to pomoli se Sava iz špilje, sagibljuć se, da ne bi glavom o kamen udario.

— Evo ti dovedosmo sestru, koju je izbavio Luka Borković na Škenderovu klâncu od Turaka — reče Crnogorac. — Primi ju i njeguj dobro do sutra, a sutra ćemo se mi svi za nju pobrinuti, da joj dobro bude. Ona će ti pobliže pripovjediti. Laku noć. — Moramo opet k našim! — Čuvaj nam dobro džebanu! — A ti, djevojko, moli se bogu, da ti dade krieposti za sutrašnji dan.

To rekav ode Crnogorac sa Don Gervazijem i obojicu zakloni doskora prvo noćno sumračje. Sava, ugledav ovako iznenada svoju sestru, bijaše toliko presenećen, da nije znao u prvi mah ni rieči prosboriti.

— Hodi unutra! reče on napokon pošav naprvo, — ovdje će ti biti liepo i dobro kao u sobi.

(Dalje sliedi).

Molièrova Tartuffa treći čin.*)

Preveo Tomko Maretić.

Lica.

Gospodja Pernelle, mati Orgonova.
Orgon, muž Elmirin.
Elmira, druga žena Orgonova.
Damis, sin Orgonov.
Marijana, kći Orgonova i draga Valerijeva.
Valerij, dragi Marijanin.
Kleant, šurjak Orgonov.
Tartuffe, lažisvetac.
Dorina, služkinjica Marijanina.
Gosp. Loyal, stražmeštar.
Pandur.

Komedija se sbija u Parizu, u Orgonovoj kući.

Prvi prizor.

Damis, Dorina.

Damis. Pogodi, strielo, iz neba me umah,
Nitkovom mene, cieli sviete, zovi,
Prepriečit li se ikom ičim dadnem,
Ne učinim li, na što se zakanih!

Dorina. Umirite se, bora vama sada;
Ta otac dosta što je reko svoju.
Zar sve se čini, štogodj otci vele?
Daleko jeste òd misli do čina!

Damis. Nitkovu želim pohvatati kraje
I do dvie rieči u uho mu šanut.

Dorina. Ne trudite se; maćuha će vaša
Upoznat otca vašega s Tartuffom,
Tartuffe na njezin puno pazi mig,
Na svaku rieč joj on se smiešit zna;
Pokrenula je negdje njegvim srdcem.
Ah, mili bogo, ništa ljepšeg od tog!

---

*) Slabo će koga biti, komu ne bi bio poznat bar poimence „Tartuffe“, slavna komedija slavnoga Molièra. Mislimo, da ćemo ugoditi bar onim našim čitaocem, koji ne pročitaše Tartuffa ciela, ako im uz treći čin te komedije, dakle uz kulminaciju dogadjaja nadovežemo koju rieč, što li pjeva pjesnik u ostalih činovih.

U kuću parižkoga gradjanina Orgona ušuljao se varalica. Orgon je čeljade bezazleno, koje ne zna lučiti „pravoga novca od krivoga“ ni pravoga pobožnika od lažnoga. Kako je i sam pobožan, ide svaki dan u crkvu, gdje je i upoznao varalicu, koji je uviek znao blizu njegova klecala klečati, uzdisati, ljubiti zemlju i šaptati molitve. Tako podje za rukom varalici, te zasliepi Orgona, koji ga primi u svoju kuću, posadjuje ga stolu u pročelje, zapovieda služinčadi, da ga pazi kao sama njega, dok mu napokon ne obeća i svoje kćeri, koja već ljubi Valerija. Ciela kuća mrzi na Tartuffa, ali mu ne može ništa; Orgon ga i odviše ljubi (I. čin) Orgon nudi kćerci Marijani Tartuffa, a kad se ova neća te neća, on joj ga naumi silomice narinuti. Što će sada biedna Marijana i dragi joj Valerij, nego da gledaju nametnika s puta jamiti. Pomagati im obećaje služkinjica Dorina. (II. čin). Urotnikom se pridruži i sin Orgonov Damis, koji ne može za živu glavu trpjeti Tartuffa videći svojim očima, kako mu vara i upropašćuje otca. Dorina je bila opazila, da Tartuffu ne zapinje oko za kćerkom svoga dobročinca Orgona, već za njegovom ženom. Pošto su tako napete sve tetive jedne proti varalici, druge zanj, tada ga istom uvodi pjesnik na pozornicu. Vrlo su karakteristične rieči, što ih prve progovori. Tartuffe se ima sastati s Orgonovom ženom, Elmirom, koja ga hoće da odvrati, da ne bi uzeo Marijane; već da je ostavi Valeriju. Tu sgodu uvreba Damis — i zateče sbilja varalicu na preljubu. On to umah pripovieda otcu a Elmira čekajući sgodu, gdje će se sam Orgon osvjedočiti, koga je primio u kuću, ne će da krivi Tartuffa, koji se vrlo lukavo izvuče iz škripca, kako mogu čitaoci vidjeti. Orgon pomisli, da je sinu do puke klevete, protjera ga iz kuće, a lukavi Tartuffe slavi svoje slavlje. Orgon ga još jače obljubi. (III. čin). Još večeras hoće Orgon, da zaruči Tartuffa s Marijanom i da ga učini baštinikom svega imanja; ali tada se Tartuffe opet sastaje s Elmirom. Tada puče medju očima Orgonu i iztjera iz kuće varalicu. (IV. čin). Tartuffe obtuži sudu Orgona, da snuje o izdaji. Sud mu tobože daje pandura, da dovede s njim Orgona u tamnicu i da posvoji Orgonovu kuću. Tom sgodom dokazuje iznovice varalica najcrnju nezahvalnost i po zapovieđi suda odvede pandur njega, Tartuffa, u zatvor, jer je Orgon nevin, a on već bijaše od prije sudu poznati nikogović. Komedija se svršava, da Orgon zaruči Valeriju i Marijanu (V. čin).

Ova će se izvrstna komedija do mala glumiti u našoj zagrebačkoj glumioni i izići ciela na sviet u mom prievodu. *T. M.*

Digitized by Google

Pozovnuti ga k sebi dala htijuć
Upitati ga, ženi li se sbilja;
Dokazat će mu, ako na to šiba,
Neprilike si sam da trpa na vrat.
Otići htjedoh po njga, sluga reče,
Da boga moli, da će umah doći.
Otidjte dakle, ja ću dočekat ga.
Damis. A ja bih mogo nasluškivat barem.
Dorina. Nek sami budu.
Damis. Al ni pisnut ne ću.
Dorina. Ta šalite se; znam vas, kako znate
Uzvrpoljit se, umah sve pokvarit.
Otidjte.
Damis. Ne idem; ne ću se razljutit.
Dorina. Ej zloćko, zloćko! Evo nà ga! U kraj!
(Damis se sakrije u kabinet, koji je u dnu pozornice).

Drugi prizor.

Tartuffe, Dorina.

Tartuffe. (Viče slugi, čim opazi Dorinu, sluga ostaje iza pozornice).
Haljetak, Lovro, pokornički sprav' mi
I konopac mi; onda boga moli
Za bistru pamet; dodje l' kogodj po me,
A ti mu reci, milostinju sužnjem
Da odoh dielit.
Dorina. (Sama sobom).
Pretvorico gadni!
Tartuffe. Zar i ti ovdje?
Dorina. Da vam kažem...
Tartuffe. (Vadeć rubac iz špaga).
Prije
Neg govorimo, na ti evo rubac.
Dorina. Što?
Tartuffe. Pokrij de si gole prsi njim;
Uzbunjuje se duša kad ih vidim,
Na opake mi nadaje se misli.
Dorina. Toliko li ste zar na napast slab?
Zar gole prsi mogu vas uzbunit?
Tolika odkud pobožnost je u vas?
Na napast niesam ja toliko slaba;
Da nag ste tudier ko od majke rodjen,
Na zle mi opet ne bi došlo misli.
Tartuffe. Govori malo čednije, Dorino,
Il odmah ja se od tebe uklonih.
Dorina. Ne odlazite, ja vas ne ću bunit;
Al dvie, tri rieči čujte, da vam kažem;
U ovu gospa doći će dvoranu
I moli, da je pričekate ovdje.
Tartuffe. Ta drage volje!
Dorina. (Sama sobom).
Gle ga umah ljubka!
Sve istina je, što godj rekoh toič.
Tartuffe. A hoće l' odmah doći?
Dorina. Čini mi se;
Al ide eno, budte s njome sam.

Treći prizor.

Elmira, Tartuffe.

Tartuffe. Ukriepio vam dobrostivi bog
Za na uvieke dušicu i tielo
I blagoslovom obasuo vas,
Što sluga njegov ponajmanji želi!
Elmira. Na pobožnoj vam želji hvala budi;
Posadimo se, pa se razgovormo.
Tartuffe. (Sjedne). Iz bolesti l' se pridigoste kako?
Elmira. (Sjedne). Oporavih se, groznice mi nesta.
Tartuffe. Za zdravlje vaše od srdca se molih,
I nevriednika uslišao bog.
Pomolio se niesam, a da ne bih
Pomolio se i za vaše zdravlje.
Elmira. Revnoću vašu odviš uznemirih.
Tartuffe. Nad vaše zdravlje ništ mi skupljeg nema;
Za vaše vazda ja bih svoje dao.
Elmira. Ah prežarka je kršćanska vam ljubav,
Zahvalit na tom dosta vam ne mogu.
Tartuffe. Ta vi ste vriedna kud i kamo više!
Elmira. Posamke nešto kazati vam htjedoh,
I sreće evo, ovdje sad smo sami!
Tartuffe. I kakve sreće! milo mi je, gospe,
Što ovdje s vami mogu biti sam;
Za tu se milost dugo bogu moljah,
A danas istom daje mi je bog.
Elmira. Prosboriti vam samo riečcu želim;
Otvorte srce, ništ' mi ne zatajte.
(Damis, da bolje čuje, otvori na polag vrata kabineta, u koji se je bio zavukao. Ne vidi ga ni Elmira ni Tartuffe).
Tartuffe. Ta jedina je želja moja bila
Razgaliti vam dušu svoju posve
I zaklet vam se, da se samo s toga
Uzvikah ljuto na sve posjetnike,
Što amo vabi vaša ih ljepota,
Što moje srce za vami plaminja
Plamenkom čistiem...
Elmira, Vjerujem vam vjerom,
Da za moj vi se pobrinuste spas.
Tartuffe. (Primi ruku Elmirinu i stisne joj prste).
Dakako, gospe, zabrinuh se toli...
Elmira. Joj, boli silno!
Tartuffe. I silno vas ljubim;
Uvriediti vas ne mislim ni u snu
I volio bih....
(Stavi ruku na koljena Elmiri).
Elmira. Što želite s rukom?
Tartuffe. Odielo pipam vam vaše, tanahno je!
Elmira. Uklonte ruku, škakljiva sam vrlo!
(Elmira odmakne svoj stolac, al Tartuffe svoj primakne).

Digitized by Google

Tartuffe. (Primiv Elmirin ovratnik)
Ej, dragi bože, divne li mi ruke,
Izradit tako koja no je znala;
Toliko liepa ne vidjeh još ništa.
Elmira. Velite pravo. Manimo se toga;
Okrenut, začuh, da će muž mi vjerom.
I svoju kćerku dati vam. Da l' sbilja?
Tartuffe. Dà, reko mi je, al da znate, gospe,
Za njegvom kćerkom srdce me ne boli;
Sa druge strane grije mene sunce,
Za time suncem sve mi želje idu!
Elmira. Zemaljsko što je, to je mrzko vam.
Tartuffe. Ni moje srdce od kamena nije.
Elmira. Za bogom, mislim uzdišete samo,
A za sviet veće ne marite ništa.
Tartuffe. Ljepotu vječnu može čovjek ljubit,
Al s tog ne mrzit na ljepotu svjetsku.
Razdragat nam se duša zna, kad vidi,
Koliko liepe stvore stvori bog.
Iz vaših lica božji sjaju traci;
Čudesi bog vas nakitio svimi
Na tielo vaše sasuvši ljepotu,
Zamaglit oči, zaniet srcem vriednu.
Kad na vas glednem, savršeni stvore,
I stvoritelju udivim se umah,
U grudih mojih plane umah ljubav,
Gdje sliku božju ponajčišću vidim.
Izprvce ja se pobojavah, nije l'
Nečastivi mi užgo plamen taj,
Te sjeknuh voljom, da vam ne ću više
Na domak stupit, za svoj spas se bojah.
Al uvjerih se, ljepoto ej divna,
Da taj je plamen srca moga čist,
Da stidljivost mi s njim se liepo slaže
I moje vam se, gospe, oda srce.
Drzkoća znadem, da je, gdje vam svoje
Usudjujem se srce ponuditi.
Al vaša će se smilovati milost,
Gdje krhkost moja ne bude pomògla.
Ej nado moja, miru moj i srećo,
U ruku vaših blaženstvo je moje
Il tuga moja; kako vam se svidi,
Onakov bit ću, nesretan il sretan!
Elmira. Izjaviste mi, što imaste, gladko;
Al vjerujte mi, tomu se ne nadah.
Na srce vaše trebalo bi bolje
Da pripaziste i da promisliste,
Što htieste reći; bogumilnik takov....
Tartuffe. Al čovjek ostah, ma sam bogumilnik;
Kad vaši čari nebeski mi sinu,
Tad srce vama predaje se samo,
Čudnovite su vama rieči moje;
Al znajte, gospe, ni ja niesam angjel.
Osudit moje hoćete li rieči,
Osudte prije sebe, što ste liepa.
Božanstveni vam kako spetih lik,
Zarobiste me u taj časak robom;
Ljubežljive vam, božanske vam oči
Tvrdinu srca probile su moga
Nadjačav moje molitve i suze
I sve mi poste svratile me k vam.
Ta uzdisaji, pogledjaji moji
Već tisuć puti rekoše vam to,
A sada živim to vam slovom velju.
Ded milostivo pogledjite, gospe,
Na poklonika nevriednika roba!
Blagoćom svojom utješite l' mene
I snizite l' se do nizkoće moje,
Tad pobožno ću uviek vam se klanjat
Ko nikom drugom, divotnice liepa;
Poštenje vaše znati ću očuvat;
Nepogode vam ne treba se bojat.
Vjetrogonje se lahko sviknu gospam;
Žamorit znadu i uviek se hvalit,
Koliko li su s gospodjami sretni;
Sa svakom ženom milovat se hoće,
A nevjerničkom rieči oltar skvrnu,
Gdje tvrdom vjerom zavjerit se treba.
Al ja u ljude uvrgoh se one,
Potàjcê koji potajnicu ljube.
Na častno uviek pazimo si ime,
Al isto tako i na drage čast;
U grudih naših viek je ljubav čista
I uz nju sladki bèz straha užitak.
Elmira. Razumjeh dobro besjede vam liepe,
Gdje ljubav svoju izričete meni.
Al bojati se trebalo bi vama,
Da mužu svomu ja ne odam toga;
I u čas tako prijateljstvo vaše,
Što s njim imate, razvrć bi se moglo.
Tartuffe. Al vi ste dobra; odati me ne ć'te;
Na smjelost ćete smilovat se moju.
Oprostit ćete slabosti čovječjoj
I ljubavi mi, koja vriedja vas.
Na svoju, gospe, pomisliv ljepotu
Oprostit ćete, što ja ne bjeh sliep
I što sam čovjek òd krvi i mesa.
Elmira. Učinila bi druga žena drugo.
Al vidjet ćete, ja ću mučat znati,
Prokazat toga svomu ne ću mužu,
Al vi mi milo dat ćete za drago:
Ne šarajući vi ćete pomoći,
Valerij da se i Marjana uzmu.
Marjanu ćete vi pregorjet i s njom,
Imetak, što bi ona ga donesla
I .....

(Konac sliedi.)

Digitized by Google

POUKA.

Književne obznane.

V.

U našoj najnovijoj naučnoj književnosti imademo spomenuti najprije dva djela naše akademije: Stari pisci hrvatski knj. VIII. (str. I—XXVI 1—242, ciena 1 for. 70 nč.) i „Starine“ knj. VIII. (st. 1—152, ciena 1 for. 50 nč.). Od starih pisaca izdani su u toj knjizi: pjesni ljuvene Nikole Nalješkovića, onda pjesni A. Čubranovića, Miše Pelegrinovića, Saba Mišetića Bobaljevića i jegjupka neznana pjesnika. Ljuvenimi pjesmami Nalješkovićevimi, koje su sada prvi put izdane po jednom dubrovačkom rukopisu, popunjenâ su djela toga pjesnika, kojih je jedan diel izdala akademija u knj. V. „starih pisaca“. Od Čubranovića štampana je samo „jegjupka“, jer ostale pjesme, koje su do sada tomu pjesniku pripisivane, kano što prelice, sibile, robinjice itd., Luka Zore poriče punim pravom Čubranoviću (str. X.). Kano što ostali pisci u akademičkom izdanju, tako su i ovi izdani po prvotiscih i po rukopisih*); a za kritiku teksta priobćene su variante u opazkah. Obširne životopise izradiše L. Zore i Fr. Rački. Vriedno bi bilo proučiti i talijanske pjesme Saba Mišetića Bobaljevića, kojimi se je on proslavio više nego li hrvatskimi. Kolika se gradja namiće našoj akademiji, može se viditi odatle, što u ovih VIII. knjiga nije izcrpljen ni XVI viek. Imade tuj pjesnika veće i manje vriednosti, ali za književnu poviest, pa i za jezik, potrebito je, da se sve iznese. — U knj. VIII. „Starina“ imade pet priloga. Za literarnu i kulturnu poviest srednjega vieka zanimivi su apokrifi, koje priobći St. Novaković iz jednoga srbskoga sbornika XIV. v., iz kojega ih izpisa bivši g. 1874. u Rusiji. Ovi apokrifi su sada prvi put štampani; neki od njih jesu prievodi iz srednjo-grčke apokrifske literature, ali se u svem ne slâžu s izdanimi spomenici kod Fabricia, Tischendorfa itd. I ovdje će se pokazati, da će slovenski prievodi pažnju obratiti na izvornike, kojih su se mnogi zametnuli. U izvještaju od god 1772. o manastirih na Fruškoj gori, koj je prof. Miklošić priobćio, zanimiva su pitanja, koja je naše bivše kr. namj. vieće

Vojvoda Novica Cerović. (Mramorno poprsje od I. Rendića).

*) Za samu Čubranovićevu „jegjupku“ upotriebljeno je 10 izvora.

Digitized by Google

izdalo bilo onomu povjerenstvu, koje ga je o pravoslavnih sriemskih samostanih imalo izviestiti. Ova pitanja zaslužuju pohvalu tadanjoj oblasti našoj, koju su zanimali i rukopisi u onih manastirih. Uz ostala pitanja stavilo je vieće i ovo: „je su li kaludjeri sposobni za predavanje i da li se u kojem samostanu mladež podučava?“ Na onih 10 pitanja odgovara se po redu kod samostana u Krušedolu, Remeti, Opovu, Ravanici (Vrdniku), Jazku Bešenovcu, Šišatovcu, Koveždinu, Pribinoj glavi, Bevčinu i Rakovcu. Prilog I. Tkalčića o prihodu dubrovačkom iz najmovina god. 1286—91. doći će dobro onim, koji se bave gospodarstvenimi odnošaji te republike u srednjem vieku. M. Mesić priobćuje 190 listova, koje je pisao B. Krčelić ili drugi njemu od 17. svibnja 1735. do 22. ožujka 1778. god. Ovi listovi znameniti su ne samo za poznavanje toga historika našega nego i za našu poviest onoga diela XVIII. stoljeća. Osim Krčelićevih imade tuj listova I. Galjufa, I. Branjuga, gr. Ivana i Adama i Ljudevita Patačića, I. A. Čolnića, A Naišića, I, Bužana, I. Pogledića, Stjepana Puca, I. A. Malenića, N. M. Mesića, Ivana Raucha podbana, Petra i Nikole Škrlca, biskupa Franje Klobušickoga, M. A. Relkovića itd. od stranih Kornelija Driescha, B. Giordana, E. Frölicha, K. Pehma, A. Fr. Kollara, Dan. Farlatia, G. Schwarza, D. Cornidesa, S. Lakića, I. Severinia, M. Roznaka, Fr. K. Palme itd. Imade dopisa za historiju književnu dosta zanimivih. Pisani su većinom latinski, ali takodjer talijanski i francezki; imade i hrvatskih, pa i latinski su gdje što hrvaštinom izpremiešani. Sestra Krčelićeva Suzana, udata Branjug, piše hrvatski; sada bi po svoj prilici njemački. Napokon Fr. Rački dopunio je sa 10 izprava gradnju o seljačkoj buni god. 1573., koju je u knj. VII. starina priobćio, te ujedno priložio za životopis poturice Fr. Filipovića. Po ovoj se sadržini vidi, da je ova knjiga jednako zanimiva kano što i prošle, koje su taj sbornik naše akademije za manje spomenike učinile obljubljenim i u inostranstvu.

Dr. Ivan Kubić nastavlja svoju poviest o Krku (Notizie naturali e storiche sull' Isola di Veglia). Drugi diel sadržaje: Documenti sull' Isola di Veglia; i to najprije opisuje se fauna i flora otoka, za tim prelazi na političke i družtvene odnošaje njegove. Tuj priobćuje statut god. 1388; opisuje stanje otoka po Vincigueri, kakovo bijaše pod knezom Ivanom Frankopanom malo prije nego li dodje pod vlast mletačku itd. a na kraju navodi mletačke provediture na Krku od god. 1481. do 1797. t. j. do konca republike. Ne bijaše upravo sretna kob po krvatski Krk, što zanimiva inače poviest njegova dopade ruku tako nevještih i nerodoljubivih.

U našoj takodjer Dalmaciji vladao je i još donekle vlada običaj, da se znatniji dogodjaj slavi književnom spomenicom. Toga se običaja držao i naš S. Ljubić, kada je na uspomenu svojemu rodjaku novoimenovanomu biskupu hvarskomu A. Ilijiću pod naslovom: „Dispacci di Luca de Tollentis vescovo di Sebenico e di Leonello Cheregato vescovo di Trau“ izdao 18 izvještaja ovih biskupa, koje su oni god. 1472. do 1488. kano papinski izaslanici iz Burgundije i Flandrije slali u Rim. Luka bijaše rodom iz Korčule, a Lionelo iz Vicenze.

Naša braća Slovenci dobiše sada, prem njemački pisanu, podpunu poviest Kranjske, koju je sastavio A. Dimic: posljednja svezka zaključuje se god. 1813. t. j. povratkom Kranjske pod vlast austrijsku iza Napoleonova vremena. Poviest je dosta obširna, triezna i kritička. Razdieljena je u tri česti: prva od najstarijih vremena do Maximiliana I. (1493.), druga do smrti Ferdinanda I. (1564.) a treća do nove dobe. Obazire se na sve odnošaje: političke, crkvene, družtvene i prosvjetne.

Vriedno je spomenuti dva priloga za književnost i poviest bugarsku. Književno družtvo bugarsko u Brajili izdade netom XI. i XII. knjigu svoga glasila „Periodičesko spisanie“, u kojih M. Drinov nastavlja svoja iztraživanja o počelu bugarske države pod Samuilom. Za bugarsku pà i jugoslavensku poviest srednovječne umjetnosti zanimiva je razprava F. Kanitza: Tirnovo's altbulgarische Denkmale“ (Wien 1876. S. 1—20), u kojoj opisuje nekadanju kršćansku crkvu a sada kavak-baba-tekessi džamiju, koju da je bugarski car Asěn sagradio bio; nadalje ostanke crkve 40 mučenika, koju je car Ioan Asěn II. god. 1230. dogotovio, gdje se i slikarija na liepu ali pobieljena vidja; onda crkvu sv. Petra i Pavla, nekada prvostolnu, koja je u Trnovu najstarija, napokon ostanke crkve sv. Dimitrija. Kanitz je znatnije česti ovih gradjevina i narisao. One su sve bizantinskoga sloga. Nije bez uzroka bojazan, da bi i ovi ostanci nekadanjega kulturnoga života u Bugarskoj mogli postradati u ratu, koj se čini neizbježivim.

Glasilo petrogradskoga odjela slavenskoga odbora, pod imenom „Slavjanskij sbornik“ donosi u I. knjizi svojoj razprave i članke o neruskih Slavenih, ponajviše o Rusinih u Ugarskoj i Galiciji i o Slovacih. Poznati N. A. Popov opisa „položenie raji u sovremennoj Bosni“. Zanimiv je članak prof. V. I. Lamanskoga „vidnye dějateli zapadno-slavjanskoj obrazovanosti v XV. do XVIII. věka“.

Naš književni i naučni rad.

Iz besjede dr. Račkoga u svečanoj sjednici akademije.

U razsudjivanju našega književnoga i naučnoga rada ima se prije svega uzeti u obzir ono prosvjetno podnebje, pod kojim naša akademija živi, i ono prosvjetno zemljište, iz kojega ona hranu crpa. Jer kano što taj zavod naš, htio ili ne htio, stoji pod uplivom onoga prosvjetnoga podnebja i zemljišta, tako bi i svoj zadatak promašio, kada se ne bi na nje u svojem radu

Digitized by Google

osvrtao. Kod inih takodjer naprednijih i većih naroda znanstveni zavodi niesu bili i ni sada niesu drugo van duševni samonici njihova umnoga života i mjerilo prosvjetnoga im stanja, ili zastupnici težnje za samostalnošću na polju nauke, koju je neodvislost na polju državnom obično predhodila. U tih prosvjetnih i javnih odnošajih, u kojih su znanstveni zavodi postali, odsječen im je ujedno pravac i smjer djelovanju njihovu. Vi znate, da je primjerice u kolievci novovjeke prosvjete, u divnoj Italiji, prieporod književnosti u XV. stoljeću porodio i prvu akademiju nove dobe, kojoj bi prema duhu i potrebi vremena zadatkom, uzkrisiti spomenike klasičke prošlosti. Vi znate, da je u Francezkoj Richelieu-ova doba, koja je dala Corneilla dramatici, Decartesa filosofiji, Pascala retorici, izniela takov zavod, koj je imao francezkomu jeziku krčiti put do onoga položaja u Evropi, do kojega je francezki narod upravo tada stao uzpinjati se u evropskom državnom sustavu. Vi znate, da je Englezka posjela bila svojim brodovjem sva mora, da si je u starom i novom svietu zasnovala bila trgovinske naselbine, kada si god. 1645. podignù svoje prvo učeno družtvo, koje je prema takovu položaju zemlje i duhu naroda stalo gojiti po najglavnije matematičke i prirodoslovne nauke. Vi znate, da je berlinskoj i petrogradskoj akademiji postavljen temeljni kamen u doba, kada su si Pruska i Rusija pod kraljem Fridrikom I. i carem Petrom velikim izvojštile gospodujući položaj u sjevernoj Europi. Znate napokon, da su takovi zavodi i kod manjih naroda, osobito u našem vieku, nikli, čim se je osviešten duh njihov usudio stupiti na poprište znanosti, da si tuj svojoj osebnosti primjerno mjesto izvojšti.

S toga ako i spadaju učeni zavodi kod svih naroda medju regulatore njihova umnoga života, vise oni s druge strane o javnih i družtvenih odnošajih zemlje tè s ovimi rastu i ini i padaju. Čim se više podloga narodnomu životu razastire, čim snaga narodna jača postaje: tiem se i područje učenomu zavodu dalje širi, tiem se više djelatnost njegova diže. Sve ovo znali biste, štovana gospodo! utvrditi dokazi iz poviesti učenih zavoda bud kojega naroda, bud koje zemlje.

Ne manje tiesna je sveza izmedju učenoga zavoda i prosvjetne predaje naroda i zemlje. Ni učeni ni učevni zavodi ne stvaraju jedini prosvjete, niti su jedini nosioci njezine predaje, jer oboje visi o sveukupnom životu naroda i zemlje i o svih odnošajih njihovih. Ali su ti hramovi nauke jedna od glavnih radionica narodne prosvjete i jedno od prvih čuvališta njezine predaje. Obratno, gdje se nît narodne prosvjete uslied nadošlih katastrofa prekinula, tuj je i učenim zavodom veoma težko nadovezati na konac one pretrgane niti; jer im je red ne samo potražiti onaj konac u prošlosti, nego još i sljubiti ovu prošlost sa sadašnjosti, pa obje u duši naroda izjednačiti.

U tom položaju nalazi se danas i naša akademija i svi zavodi naši radeći oko prosvjete našega naroda.

Vi znate, štovana gospodo! da je balkanski poluotok zahvaćen bio u davnini dviema prosvjetnima strujama, koje su se prem iz jednoga vrutka potekše sve više vremenom razilazile. Ali kano da je ovo zemljište odredjeno bilo, da se na njem obje struje izmire a za posrednika da im je naš narod odabran bio — narod, koj nije bio izravno upleten u razmirice izmedju grčkoga i latinskoga življa. Ovomu posredovanju naći će bistro oko dosta jasnih tragova u ostancih sredovječne prosvjete hrvatskoga i srbskoga naroda. Ono je prilično jasno izraženo na umotvorinah, na kojih se strani uplivi u obće prikazuju bistrije i za manje uvježbano oko. Carska lavra u Studenici, u bitnosti bizantinskoga sloga, sjeća nas po svojem osnovnom nacrtu, po gradjevnoj tehnici i po vajarskom djelu na romansko-taljanske gradjevine one dobe, slike na liepu u krunitbenoj crkvi u Žiči izvedene su takodjer po talijanskih uzorih; naprotiv stariji hramovi u hrvatskoj Dalmaciji, prem romanskoga sloga, niesu se mogli posvema oteti uplivu bizantinske umjetnosti. Ovaj dvojaki uticaj i na polju književnosti srbske i hrvatske srednje dobe, iztaknut će se tim izrazitije, čim se dublje izpitali budu dotični spomenici. Kako su se državne uredbe grčko-bizantinske i romansko-germanske na balkanskom poluotoku križale i za prvenstvo borile i kako su se u mnogom prilagoditi imale domaćim samoniklim oblikom: to je prilično poznato, ako i nije dovoljno ocienjeno.

Da je indi balkanskomu poluotoku miran razvoj družtvenih i javnih odnošaja kroz više stoljeća dozvoljen bio: to bi se i na njem izveo bio proces asimilacije izmedju obiju starih prosvjeta i samorodna življa, kano što se je taj proces obavio na zapadu i u sredini Europe, stvorivši tiem uvjete novoj prosvjeti. Veoma je pače vjerovatno, da bi se i plemenske osebine po vremenu pod uplivom jednakih prosvjetnih uvieta sastavile bile u narodnu zajednicu, koja bi postala bila dovoljno krepkim nosiocem samostalnoga prosvjetnoga i državnoga života izmedju jadranskoga i crnoga mora.

Ali takav razvoj ne bi dosudjen narodom balkanskoga poluotoka. Jurve tiem bijaše ondje ravnovjes sila poremećena, što je hrvatski narod za rana prestao biti samostalnim državnim faktorom i u novom položaju svojem okrenuo ledja onoj naravnoj zajednici a to se je sbilo u oči onoga gorostasnoga sukoba izmedju kršćanstva i islama, kojega je povodom zapad upoznao se s naprednijim iztokom, tè se prosvjeti otvorili novi izvori, do kojih je hrvatski narod, stojeći sada tek u drugom redu, jedva mogao doći. Prenesav si pako bilo javnoga života sa Adrije u Posavinu ne samo uklonio se sa glavnoga puta tadanjega svjetskoga saobraštaja, nego i odriešio si netom obuzdani romanski živalj u primorju, tè olahkotio odpadnuće Dalmacije. U takovu je položaju hrvatski narod kroz više vjekova slabo sudjelovao na polju na-

Digitized by Google

rodne književnosti; te se za to lasno razumie ona praznina u hrvatskoj književnoj poviesti srednjega vieka.

Naprotiv u iztočnoj polovici našega dvoimenoga naroda, u samostalnoj državi Nemanjića, nasta u ono doba tolika radinost na polju prosvjetnom, da sudeći po preostalih spomenicih iz svih grana suvremenoga područja umnoga ne bì izlišna nada u samosvojan razvitak svih narodnih sila, kada bi radinost ona mogla bila potrajati do sveobćega preobražaja nauka u drugoj polovici XV. stoljeća. Ali upravo u ono doba, kada su izpitivanja klasičke davnine sve plemenite duhove obuzela bila; kada su se živući jezici o tih uzorih usavršivati stali; kada je u svih granah ljudskoga umienja neobična vreva nastala; kada je nov izum, štampa, nove stečevine u sve krajeve ne znanom prije brzinom raznositi počela, kada je „reformatio“ svih javnih odnošaja obćenitim uzklikom postala — upravo na tom znamenitom prielazu iz srednjega u novo doba, snadje veći dio balkanskoga poluotoka užasna katastrofa na Kosovu, kod Trnova i Jajca. Tuj su uništene mučne stečevine prošlih stoljeća, uništene bez nade, da će pobjeditelj, kano što se je to dogodilo na zapadu s germanskim i na jugiztoku sa slovenskimi slavodobitnici, pobiedjenim biti

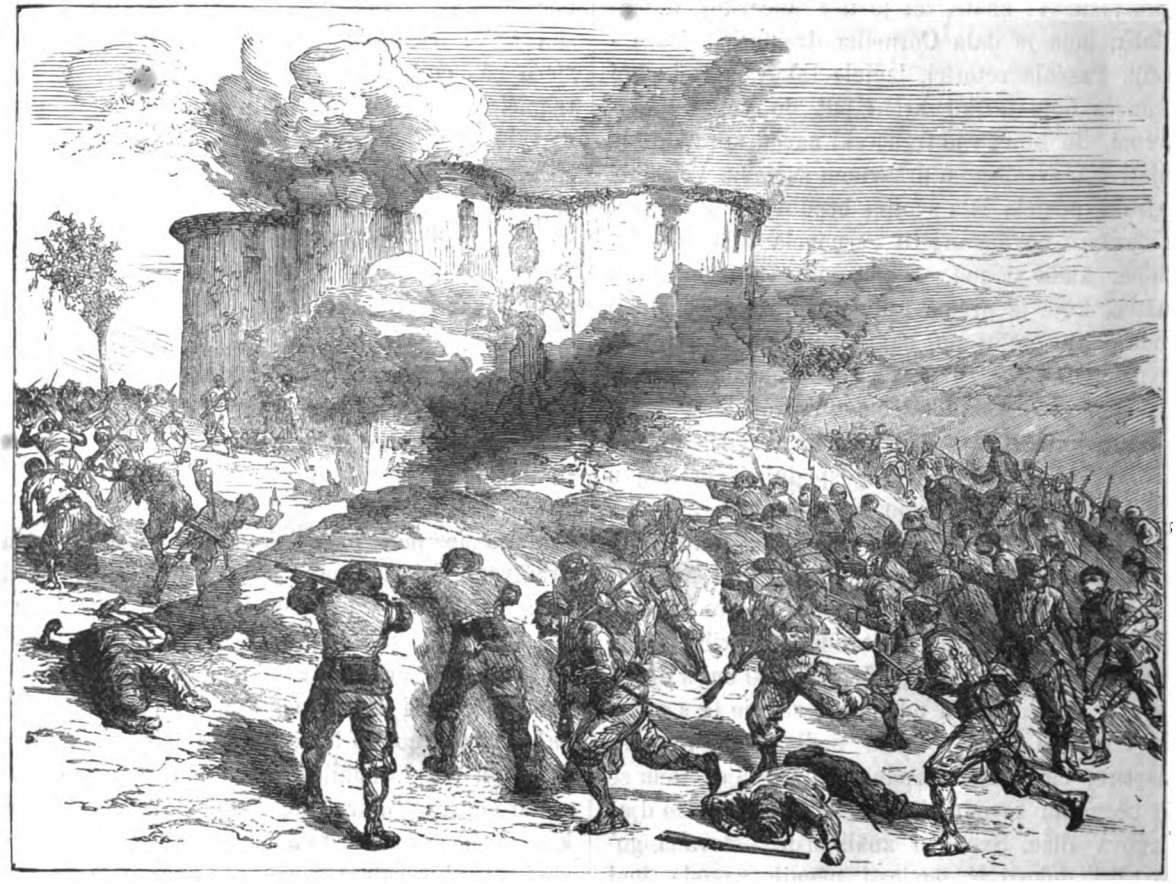

Boj kod kule Topolnice.

većom prosvjetom svojih kršćanskih podanika. Malo poslije pisao je talijanski historik i geograf Petar d' Anglicera glasovitomu humanisti i učitelju našega E. L. Crijevića, Pomponiju Letu, izmedju ostalih i ove rieči: „Našemu bì vremenu pridržano vidjeti, kiliko se proširuju naše misli, i kako se tolike nove stvari iznenada prikazuju na obzorju“. Tako i bijaše u ostaloj Evropi; ali jug-iztočnomu dielu njezinu stješnjavale su se misli, na obzorju njegovu prikazao se krvavi mač. Sve misli i svi osjećaji naroda utekoše se u obitelji i crkvu; pjesma postà mu utješiteljicom i buditeljicom nade u sretniju budućnost.

Od svih stečevina nove prosvjete ubrao je mrvice onaj diel hrvatskoga naroda, koj živeći ili u slobodnoj obćini dubrovačkoj ili pod zaštitom mletačkoga lava stajaše u neprekidnom doticaju s prosvietljenom Italijom. Daleko budi od mene misao koprenom neuvaživanja zastrti ovu jedinu svietlu točku na prosvjetnom obzorju prošlosti naše; ali to će mi se dopustiti, da se luč njezina nije daleko po narodu razprostirala. I od pojedinih umnih sinova, kojih djela znanosti i umjetnosti izpunjuju listove tudje poviesti, slabu je korist naš narod imao. Uz Franju Patricija, uz Anselma Bandurića, uz M. Antuna

Digitized by Google

Dominisa, uz Marina Getaldića, Bartola i Rugjera Boškovića, uz Jurja Baljiva, uz Julija Klovija, Andriju Medulića, Martina Kolunića i Lucijana Vrananjina ležale su u zemlji hrvatskoj na ugaru filozofija i arkeologija, matematika i astromonija, fisika i medicina, slikarija, rezbarija i graditeljstvo. Ovih i drugih učenjaka i umjetnika imena mogu se u našoj poviesti spominjati gotovo samo u toliko, što nas sjećaju, da duševna sveza izmedju hrvatskoga naroda i zapada nije prestala ni onda, kada se je mačem u ruci borio za svoj život, i da su nauke i umjetnosti zapada našle dičnih zastupnika i u domovini našoj i u crnih danih njezinih.

Naši indi učeni i učevni zavodi, koji su u naše doba iz probudjene sviesti narodne nikli, našli su i nalaze prekinutu nit prosvjetne predaje u domovini — a izvan nje nepregledivu zalihu umnih plodova, koju je duh ljudski posljednjih stoljeća postupice i neprekidno sakupljao, našli su i nalaze narod po vjeri razdvojen i razstrojen, po mišljenju i osjećanju pociepan, po državnih tvorbah raztrgan, po odgoju ne razvijen — a preko granica njegovih velike, moćne, prosvietljene narodne zadruge. Odavle će se lasno pojmiti i opravdati, što misaoni rodoljubi stoje zamišljeni pred ogromnošću zadatka, kako da narod, kako da zemlja u najkraće vrieme i najjednostavnijimi sredstvi dostigne u svih odnošajih, što se drugdje tečajem vjekova postiglo; što bismo i mi, štovani drugovi! rado, da naša akademija po svojem radu stupi skoro u red onih inostranih zavoda učenih, koji su već u postanku svojem našli jur prilično obradjeno polje nauka.

Medju tiem znajući, da biljka narodne prosvjete korien hvata i uspieva, kada se znojem više narašćaja zalieva, možemo umireni biti, ako samo naša akademija prema potrebi zemlje radi, koliko više može — možemo u tom slučaju umireni biti tim više, što se mi koristimo gotovimi resultati nauke, do kojih su se drugdje tek drgotrajnim trudom dovili. Možemo umireni biti i odatle što mirno i nepristrano oko vidi, kako se sile naroda danom kriepe, podloga javnomu životu u svih odnošajih razširuje, sviest o suvislosti srodnih plemena raste; kako se napokon približava vrieme, u kojem će se svi dielovi balkanskoga poluotoka natjecat na trkalištu znanja i umienja.

Vožnja na saonicah jedrenjarkah.
Iz tek izišlog romana: „Put oko zemlje za 80 dana“ od J. Vernea.

LISTAK.

Najnovije radnje Rendićeve (k tomu slika Novice Cerovića). Kad godj možemo štogodj dična i pohvalna o domaćem umjetniku spomenuti, osvaja nas osobita radost, ta i onako ima tih umjetnika malo. Naš Rendić boraveći ljetos na Cetinju izradio je tri poprsja crnogorskih junaka te ih izložio u Akademiji liepih umjetnosti u Firenci. Rendić stekao si je liepo ime, nu, jer nam više puti prigovaraju, da smo narodni fantaste, pripoviedat ćemo samo što Talijani o Hrvatu Rendiću vele: „L' Italia Artistica“ od 1. prosinca 1876., list firentinski govori ovako: U dvorani naše akademije liepih umjetnosti izložio je znameniti kipar hrvatski Ivan Rendić tri poprsja čuvenih osoba crnogorskih, vojvode Marka Miljanovića, vojvode Novice Cerovića, koji su osobito junakovali u sadanjem ratu i narodnog pjesnika Save Martinovića. Mnogo svieta pohodi tu izložbu, i osobito nam je drago javiti, da je obći sud bio vrlo povoljan za dičnoga Rendića, da je toga valjanog umjetnika zapala jednodušna pohvala. A tomu se i nadasmo od njega vidivši minule godine od njega krasan nadgrobni spomenik (Perkovčev) izradjen za Hrvatsku, koja mu je i podielila štipendiju. Ne poznajemo osoba, koje poprsja prikazuju, ali izraz raznih lica, oštrina crta dokazuje nam, da su poprsja bez sumnje izvoru slična. Rendić ih je snimio za svoga boravka na Cetinju, priestolnici Crne Gore. Promotriv poprsja sa strane umjetničke moramo priznat, da je to djelo prekrasno i da snimak ne može biti točniji. Vidi se ruka okretna kipara, umjetnika točna i sviestna u najmanjih tančinah. Te radnje dokazuju dovoljno, kolik da je umjetnik, i koliko će moći liepih djela izvesti. Slava Rendiću, mi čestitamo od srdca! To piše umjetnički strukovni list. Druge firentinske novine „Gazetta de Popolo“ opisujuć osobe junačkih Crnogoraca, vele medju ostalim o Rendiću: Ivan Rendić, Jugoslaven, mlad je umjetnik, pun žara i to umjetničkog žara, odušev-

Digitized by Google

ljen za onu ideju, koja oduševljava sve njegove suplemenike, oslobodjenje od jarma turskoga.“ Spomenuv tri izložena poprsja nastavlja taj list: „Obćinstvo im se je divilo, umjetnici i vještaci hvalili su vještinu djela, istinitost lika, veliku točnost potankosti. — — — Ovim krasnim umotvorom prikazao nam je mladi kipar Rendić poviest svoje domovine, te je s toga steko dvostruko pravo, da mu se čovjek divi i da ga hvali, što od srdca rado činimo. „Tako govore Talijani: A mi Hrvati što da reknemo? Mi velimo: Gospodo dostojanstvenici, biskupi, velikaši, kojim je bog dao suviška, župnici, koji imate dostojno ukrasiti hram božji, dajte nam prilike, da se i mi Hrvati Hrvatu diviti uzmognemo, kano što mu se dive Talijani — stranci! Da i naši čitatelji mogu uživati od liepih ovih umotvora, donosimo u današnjem listu poprsje vojvode Novice Cerovića, što no ga je u svom „Čengić agi“ opjevao naš Mažuranić. Ne bi li moguće bilo ovo poprsje za naš muzej u mramoru izvesti dati? U jednom od budućih brojeva donieti ćemo i poprsje vojvode Marka Miljanovića. — Na koncu nam je još spomenuti, da su izložbu posietili svi florentinski umjetnici i množtvo stranaca. Umjetnici zapisali su po običaju taljanskom u znak vanrednoga priznanja svoja imena na podnožju poprsja, — što se smatra najvećim odlikovanjem.

Narodno kazalište. Zadnji dan mjeseca studenoga ponudio nam je osobitu umjetničku slast. Naše dramatičko družtvo prikazalo je naime „Ferreol,“ čuveni igrokaz čuvenog Franceza Sardou-a. Vještina i domišljatost francezka slavi u tom dramatičkom plodu pravu pobjedu. Da je Sardou osobit tehnik, zna svatko, njegovo pero je fino, ko godj i Scribeovo, al jače, krepče, oštrije od svih mu vršnjaka, i nadkriljuje daleko Augiera, koj se rado gubi u psiholoških malicah. Reklo se što mu drago, u modernoj drami Francezi su majstori, do njihove visine ne pope se nijedan narod novoga vieka. Sardou se je ovdje okanio gole tendencije, koja nas u „Rabagosu“ odbija, taj njegov plod nije ni obranom preljuba, komu stari i mladi Dumas posvetiše svoje pero. Da označimo u nekoliko rieči jezgru te vještačke radnje, koja čovjeku sbilja potresuje dušu. Lugar Martial (g. Fijan) ubio je po noći nekog čovjeka, koj mu je ženu zaveo. To je gledao s prozora kapetan Ferreol, koj se je potajno sastao sa ljubovcom svoga djetinstva Gilbertom, ženom predsjednika suda. Gilberta (gčna. Perisova) odbija ga, kapetan ide u Afriku. Povede se iztraga. Sumnja pade na nekog Egremonta (ne dolazi u drami), brata Ferreolove zaručnice. Razprava pred porotom traje. Ferreol se povrati. Šta će? Odat, da je bio noćju kod predsjednikove nevine žene il pustit, da odsude nevinog brata njegove zaručnice. On hoće da dâ Martialu veliku svotu neka pobjegne, i pismom nek prizna, da je pravi ubojica. Martial ne će. Odsude Egremonta na 20 godina. U toj strašnoj koliziji tuži se Ferreol sam, da je ubojica. Ne vjeruju mu. Prokurator Lavardin odkrije vješto pravog zločinca, koj bude zatvoren, te se u tamnici objesi. Egremont bude oslobodjen, Ferreol oženi njegovu sestru, predsjednica izmiri se sa predsjednikom. Sve to biva u jednoj kući za 24 sata, kako je po prilici Voltaire jedinstvo mjesta i vremena razumievao, a što je najčudnije — glavna osoba Egremont, koj bi mogao biti povodom potresnih prizora, ne dolazi na pozorište. Evo vam francezke genialnosti. Pisac skovao si sam krute okove, pa kako se je iz njih izvio. Divno! Sud o predstavi bit će vrlo kratak. Cielo dramatsko družtvo do zadnjeg početnika bijaše na pozorištu i ni najmanje greške ne opazismo u tom zaista liepom skladu. Kritika ovaj put mora izpovjedit, da su i častnici i prosti vojnici osvjetlaše lice. Čast i hvala cielomu družtvu, čast redatelju, čast prvim glumjcam, koje prikazujuć epizode, stvoriše tu zaista liepu cjelinu, i hvala upravi, da je pred nas izniela tu dramu. Ne možemo prešutit glavnih uloga. G. Jovanović (Ferreol) potreso nas je svih svojom živom vještinom, prikazao je silovite konflikte majstorski. Liepim prikazivanjem natjecahu se gčne Perisova, Freudenreichova, Ružička, gg. Mandrović i Freudenrnreich. Osobito moramo pohvaliti g. Milana (prokuratora) koj je iztražni prizor u zadnjem činu klasički prikazao i g. Fijana, koj je zlikovca lugara crtao vierno, naravski, izvrstno. Ali — sliedeća novina „Smetenjak“ od Rosena! Šta i mnogo crnila trošimo za to plitko dramatičko pletivo. Nemogućih prizora ima u mnogo komada, al se to obično zaklanja dialektikom. Rosen je iskren čovjek. Njegova nemogućnost je golišava ko naši praroditelji u raju. To je spetljano, spleteno, zauzlano, skrpano. Obćinstvo se smije, al zagrebački nije, homerički smieh. O vrstnom prikazivanju ne ćemo reći, nego da je g. Anton vrlo naravski, gčna. Travencva vrlo nenaravski prikazala svoju ulogu. Ostalim glumcem zaista nije stalo, da ih čovjek radi te Pirhove pobjede hvali. Dne 14. prosinca pojavi se uz Björnsonove poznate „Novovjenčanike“ novinica — i k tomu izvorna novinica „Mezimče“, šala od L. Klekovskoga. Prije reći ćemo, da su gje. Bajzova, Ružička i Jovanovićka i g. Jovanović izvrstno prikazali svoje uloge, te da se s toga posve jasan i objektivan sud o „Mezimčetu“ izreći može. „Mezimče“ je dramatički prvorodjenac mladjahna pera, dapače prvi literarni pokus bar u javnosti. Tu mora kritičar već unapried bez obzira na sam komad reći „laudanda est voluntas“. Mjerilo tu dakako ne može i ne smie toli oštro biti, koliko naprama tudjemu plodu, koj je već obišo druga pozorišta. Veselu igru sastavit je posao vrlo mučan, i dosta je, ako do kraja ne propadne. Pisac je svoje „Mezimče“ posve čedno nazvao „smješicom“, i premda taj tehnički naziv nije posve jasan, opet je pravo učinio, okrstiv ga tako, jer je „Mezimče“ samo klica ili embryo komedijice, nipošto komedija. Izvedba zaostala je daleko za samom zamisli. Nu recimo, što je. Mlad odvjetnik, nedavno oženjen, napisao je potajno dramu „Mariju“, te poslao ju prijatelju si Mavru u Zagreb, neka ju preda kazališnoj intendanturi. Mavro mu javlja vrlo zagonetnim pismom, da je njegovo „prvorodjenče“ i „mezimče“ od stanovite osobe objeručke primljeno. To pismo ostavi odvjetnik slučajno na stolu, a slučajno ga nadje stara služavka, koja se hoće gospodaru osvetiti, jer je ne susreta prijazno kao što prije. Služavka preda pismo punici, staroj blebetuši, koja misli, da je „prvorodjenče“ živa posljedica griešne ljubavi. Punica pobjesni, žena plače, govori se o razpitu, odvjetnik dodje i napokon se razjasni, da to nije živo diete, već drama, koja je od obćinstva zagrebačkog burno pozdravljena bila. — Pisac mogao je taj priedmet razvesti u dosta komične situacije, al je pisao vrlo bojazljivo o glavnom priedmetu, pa je upleo kojekakve suvišne nuzgredice, koje se ne tiču glavnoga priedmeta ni karakteristike, pa niesu ni dozvoljene u toli malenoj komedijici. Izim toga ima u zapletu dvie pogreške. Odvjetnik izvadi pismo prijateljevo iz stola, veli da sve mora ostati tajna, da žena ne smie ništa o tom znati, pa mjesto da tu svoju tajnu stavi opet pod ključ, ostavi pismo na sried sobe na stolu, da ga dakako služavka lako nadje. To ne može biti vjerojatno, to je ne moguće. Služavka se hoće osvetiti. Zašto? Radi neprijazna susreta. To je vrlo slab motiv tolikoj osvetljivosti, baš najglavniji povod zapletu nije motiviran. Dialog kako rekosmo ima puno suvišnih, gdjegdje baš i prekrupnih rieči, a ne ima ni dosjetke ni humora. Nu sve je to prvi pokus, možebit bit će poslije i boljih stvari. „Laudanda est voluntas“.

Digitized by Google

Prijam Ivana Zajca. Prijam ima u dramatičkom životu dvojako značenje materialno i idealno. Često zovemo prijmom onu predstavu, gdje glumca snadje veselje, da smije prihod kazališne blagajne u svoj žep staviti. Vrlo često mora božanska umjetnost služiti toli prozaičnu veselju. Nu umjetnikom plemenitijim, gdje zanos za umjetnost nadvlada materijalne obzire — prijam je svetkovina, god ubilježen u koledaru umjetnosti. Takov god slavio je naš velevriedni skladatelj Zajc dne 12. prosinca, kad se je pjevala njegova opera „Zrinjski“ na njegovu korist. Hrvati dokazaše, da nije u njih obumro umjetnički zanos, Zagrebčani prinieše burni poklon domaćemu skladatelju, zagrižljive one duše, koje zaziru od svih domaćih umotvora, blazirani oni ljudi, koji svoju strahovitu mudrost iznose ironičkim posmjehom, svi ti eksemplari, kojim je srdce do dna ledeno, koji ne imaju u sebi ni trunka rodoljubja, moradoše mramorkom šutiti. Kazalište bijaše dubkom napunjeno, dodje i mnogo stranaca. Kad se Zajc pope na svoje mjesto, udari občinstvo u gromorno klicanje, koje se silnije ponovi kad se po prvoj slici spusti zastor. Brzo se dignu zastor a skladatelj izadje na pozorište. Bezbrojne kitice cvieća poletiše pred njega. Na pozorištu predade mu sveučilištno pjevačko družtvo „Lira“ na svilenu jastuku srebren lovor-vienac, izradjen od domaćeg vještaka Fr. Pečaka. Zatim izručiše mu lovor-vience sa svilenimi vrpcami „operno družtvo“ trgovačko pjevačko družtvo „Merkur“ „učenici i učenice glasbenog zavoda“ i samoborsko pjevačko družtvo „Jeka“. Burnu klicanju „Živio Zajc!“ ne bijaše ni kraja ni konca, skladatelj bude izazvan poslije svakog čina i pozdravljen burnim pljeskom a po predstavi odprati ga „Kolo“ i „Merkur“ pjevajući sborove „U boj!“ i „Živilä Hrvatska!“ kući gdje im se slavljenik od srdca zahvali. Čujemo da je g. upravitelj kazališta posvetio g. Zajcu prsten sa diamantom a presv. g. Klobučarić, predsjednik glasbenog zavoda dragocjenu zlatnu medalju. Za predstave bje razdieljena sliedeća pjesma, sastavljena po g. Eugenu Tomiću:

Doletile Hrvatice vile
Do Zagreba našeg bielog grada;
Tu se vile u kolo savile,
Zapjevale glasno iznenada:

„Oj Ivane, pobratime davni,
I nas eto gledat Tvoju slavu,
Gdje Ti rod Tvoj, skladatelju slavni,
Lovorikom dičnu vjenča glavu.

Skladaj, pobre, pjesni uznosite,
Veličaj nam naroda junake,
I uzvijaj duše plamenite
Divnom skladbom pod sunčane trake.

Skladaj, pobre! Dok u slavu roda
Glasovite Tvoje strune zuje, —
Duh hrvatski sred nebeskog svoda
Ime Tvoje gor' u zviezde kuje!“

Nu nije na taj dan samo naš vrli Zajc slavio slavu, već i domaća umjetnost, kojoj je on vieran i odvažan zatočnik. Neka grakću, neka reže, neka kopaju, zaludu! Imena tih spletkara pasti će u vječnu tminu, naša umjetnost će živjeti, jer ideju Hrvastva ne će nitko zakopati, i uz našu umjetnost živjet će i ime Ivana Zajca.

Koncertna sezona. U zadnje vrieme imali smo obilnoga muzikalnoga užitka u našem glavnom gradu. Mladi naš umjetnik Franjo Krežma prije svoga odlazka u Italiju, Francezku i Englezku dao je sa svojom sestrom Ankom dva koncerta u narodnom kazalištu. Iza njega čusmo glasoviti florentinski kvartet, koga smo glasbeno savršenstvo već prošle godine oglasili. — Iza toga dalo je „Kolo“ u redutnoj dvorani svojim članovom koncert u kom sudjelovaše mladi Krežma i gdja. Ormenyi. Deklamaciju Preradovićeva „putnika“ trudila se je izvesti gčna. Sobjeska, ali žalimo, što nam je iskreno reći, da ga nije ni s daleka shvatila. O koncertu Cecilijskom glasbenog zavoda doniesmo obširni izvještaj već u zadnjem broju. Prošle nedjelje priredio je u narodnom kazalištu koncert čuveni basista Hölzl, umirovljeni pjevač dvorske opere, kod koga si osobito osvjetlaše lice g. Josip Eisenhut i Kolander. Da je Hölzl vješt pjevač, poznato je svakomu, ali ti trivialni kupleti što ih je pjevao ne spadaju na pozorište — zato i šutimo o tom. Drugi dan na to, t. j. u ponedjeljak pružio nam je koncert umjetnica Berte Haft (guslačice), Aglaje Orgeni (pjevačice) i Vere Timanov (glasoviračice) u dvorani glasbenog zavoda osobitu umjetničku slast, a odlučno občinstvo počastilo je vjestakinje živim pljeskom. Gčna. Haftova, djevojka posve mlada gudi neobičnom vještinom i krepkoćom, te je morala glasbinu „Ronde de lutins“ opetovati. U gčne. Orgeni nije doduše grlo mlado, ali vještina osobita. Narodnom ruskom pjesmom „Solovej“ (Slavulj) i Chopinovom mazurkom „Aime moi“ uzhitila je občinstvo van reda. Gčna. Timanov, učenica glasovitoga Rubinsteina, premda mlada, dokazala je svoju vanrednu vještinu Lisztovom „Tarantelom“. Jučer bijaše u narodnom kazalištu prvi koncert sveučilišnog družtva „Lire“ o kojem ćemo obilnije govorit. Občinstvo naše polazi te koncerte dosta revno, što nam je osobito drago. Prigrlimo umjetnost svakom prilikom. Po umjetnosti bivaju narodi plemenitiji, zanositiji, vredniji i ugledniji. A nam treba mnogo zanosa.

Izvanredna skupština matice hrvatske. Pošto je hrvatski sabor na molbu „matice“ votirao joj za njena književna poduzeća godišnju subvenciju od 2.000 f. te ovom podporom nastaje potreba posvemašnje reorganizacije družtva, to mišljaše dosadanji odbor hrvatske matice, da će najbolje učiniti, ako glavnoj skupštini dade priliku, da o tom pitanju svoje nazore izreče i upravu povjeri takovim rukam, koje će njezine intencije prema prihvaćenim načelom izvoditi. Ne da se tajiti da uz sve nastojanje i upiranje poslednjih dviju godina „Matica“ još uviek nije ono, što bi mogla i morala biti. Onog vrelog neumornog života, kojim bi imala nastojati oko preporoda naših socialnih odnošaja, još uviek ne ima. Matica je doduše lane i ljetos izdala po tri knjige, koje su za ures naše književnosti; ali sve to nije jošte dovoljno. Matica treba da našu zemlju poplavi dobrimi hrvatskimi knjigami, sredstva joj dade evo sabor hrvatski a sad treba samo volje, znanja i neumorna rada. U tu svrhu treba da se u kolo uhvati sve, što je iole voljno raditi na polju naše liepe književnosti. Tko ovaj put u odbor stupi, preuzeti će težku odgovornost i ozbiljne dužnosti. S toga mislimo, da bi rodoljubna dužnost od svakoga zahtievala, koj k tomu ili ne ima volje ili vremena, da to unapried izjavi, te da ustupi mjesto drugomu. Svaki član matice neka dakle sutra poteče u skupštinu i doprinese k tomu, da se izabere radin valjan odbor.

Glavu Isusovu od domaćeg slikara g. Mosèa, štono bijaše izložena nedavno u umjetničkom zavodu g. Bothea, kupio je preuzv. g. nadbiskup Mihalović.

Zapisi narodnim zavodom. U Karlovcu preminuo je barun Nikola Vranicany, posljednji od četvero braće, kojih je ime iz dobe narodnoga pokreta poznato. Obitelj Vranicany bijaše najprva i najuglednija trgovačka kuća u Hrvatskoj. Pokojnik je za života poklonio 5000 f. jugo-

Digitized by Google

slavenskoj akademiji, a 5000 f. hrvatskomu sveučilištu, osim toga po manje svote svim narodnim zavodom. I na smrtnoj postelji ostao je dobrotvor svomu narodu, ostaviv kako čujemo 10.000 f. gimnaziji karlovačkoj. Tri vrla sina pokojnikova, koji nasliediše znameniti mu imetak, u svakom su obziru dostojni liepa imena, koje im pokojnik ostavlja. Nedavno preminuli znani rodoljub Dragutin Hercog, župnik u Bosiljevu ostavio je svu svoju imovinu, koja iznosi do 16.000 f. po pola jugoslavenskoj akademiji znanosti i družtvu sv. Jerolima za izdavanje pučkih knjiga. Zapis ovaj pripasti će ovim zavodom po smrti dvaju nasljednika, koji imadu dosmrtni užitak. Nezaboravni pokojnik bio je već za života podupiratelj svakog narodnog podhvata i neustrašiv rodoljub u svako doba narodne borbe, — jedan od onih kremenjaka hrvatskoga svećenstva, koji nam žalibože sve više i više izmiru. Ugledali se i mladji u ovaj dični primjer!

Nove knjige. Izvanredna putovanja. „Put oko zemlje za 80 dana". Sa 54 drvoreza. Francezki napisao Jules Verne. Pohrvatio T. M. Na sviet izdala „Matica hrvatska". U Zagrebu. Tiskom „Dioničke tiskare" 1876. 189 str. u velikoj 8mini. Dućanska ciena 1 for. 50 nvč. Ova je knjiga upravo dotiskana i razaslat će se za kratko članovom „Matice" bezplatno. Kao svi Verneovi spisi odlikuje se i ova vele zanimiva pripoviest osobitom živošću i originalnim zapletom, G. Maretić pohrvatio je djelo vrlo vješto. Vanjski lik jest vrlo ukusan, te se ne razlikuje ničim od parižkoga izdanja. Vrstni drvorezi su od poznate tvrdke Helcel u Parizu. Da vide naši čitaoci njihovu vrstnoću priobćujemo u današnjem broju iz knjige sliku, kako družba pustolova putuje na jedrenih sanicah preko leda amerikanskoga, te ih kurjaci progone. Knjiga bit će dobro došla i članovom i nečlanovom „Matice". Jeftinija je od francuzkog i njemačkog izdanja.

— Biblioteka za narod. Izdaje St. Ćurčić. Knjiga prva. Gorski vijenac od Petra Petrovića Njeguša, u Beču, 1876. 124 str. u 12tini. Ciena 50 nvč. (ćirilicom). Preporučamo to jeftino izdanje poznatog pjesmotvora slavnoga crnogorskoga vladike.

— Popis predmeta iz predhistoričke dobe u nar. zemaljskom muzeju u Zagrebu. Po Simi Ljubiću, čuvaru muzeja. Str. 56. sa 4 litogr. table; tisak i litografija D. Albrechta. Ako g. čuvar nastavi opisivanje arkeologijskoga muzeja, tad će biti doskora moguće sastaviti i za občinstvo manje obširan katalog, bez koga pohadjanje našeg muzeja od slabe je za občinstvo koristi. Poznajuć revnost i vještinu g. Ljubića možemo to što skorije iščekivati.

— Zakon i naputak službeni za c. kr. oružničtvo (žandarmeriju). U Beču tisak državne štamparije. Str. 95. u 8mini.

Lajevih ornamenta jugoslavenske domaće umjetničke industrije izišao je ovih dana III. svezak, koj ako je moguće ljepotom izvedbe i bogatstvom motiva nadkriljuje dosadanje svezke. Osim svakovrstnih posamona (ložaka), okrajaka vezenih i tkanih ima u ovom svezku prvi put i tri ploče drvenih rezbarija, koje su toli krasne i nedostižne to štilom to izvedbom, da će jamačno još veću senzaciju pobudit nego ostale naše narodne radnje. To su dva lovska krčaga, jedan mali kamiš, jedne diple i dvie preslice. Iznovice predbrojiše se na to djelo mnogi učevni zavodi, ministarstva namjestničtva, modni listovi itd. I ovomu je svezku ciena 15 f.

Franjo Krežma. Naš mladi čuveni vještak zapučio je opet u Italiju. Ponajprije priredi tri koncerta u kazalištu Ristori u Veroni i to 2. 3. i 4. prosinca, a 12. prosinca bio mu je prvi koncert u Mletcih. Veronezi bijahu do kraja zanešeni, te sipahu tiskane pjesme u njegovu slavu po kazalištu. Jedna takova posveta zove ga: „Valente figlio della madre slava, onore di sua patria". te veli da se je u njem probudio Paganini. U drugoj pjesmi stoje medju ostalim stihovi:

Col magie' arco traggi al pianto, al riso
E l' alme bei con suon di paradiso. — —

Nu ne samo na jugu, već i na sjeveru hvale našega mladoga umjetnika i to braća naša Poljaci. Poljski kipar Viktor Brodzki izradio je prekrasno poprsje Fr. Krežme, što ga i donosi veliki ilustrovani list „Klosy" u svom 594. br. prateć Krežmu slavom i hvalom. U Zagrebu izradio je Krežminu sliku g. Mosè vrlo vješto, samo ne ima dovoljno sličnosti. „Vienac" doniet će Krežmin lik početkom godine.

Gčna. Barabaševa. Frankfurtski list „Didaskalia", donoseći kritiku o predstavi igrokaza „Daniševi" spominje i gčnu. Barabaševu, te veli sliedeće: Gčna. Rovella (to je kazališno ime gospodične) prikazala je pretežku ulogu kmetice izvrstno. Vještaci vele, da tu ulogu ni u Parizu ne prikazuju bolje. To je u malo mnogo rečeno, a moral te pričice jest: „Nemo propheta in patria".

Matija Gubec na njemačkom pozorištu. H. Penn rodom Slovenac nekad i glumac na hrvatskom narodnom kazalištu, a sada njemački književnik, sastavio je historičku dramu pod imenom „Seljak kralj", komu je glavna osoba Matija Gubec. Kr. kazalište u Monakovu prihvatilo je ovu dramu, koja će se još ove zime prikazat.

Dopisnica uredničtva.

— M. J. Ovdje. Poslaste nam nekoliko pjesmica, ne da ih tiskamo već prijateljski prosudimo. To je hvale vriedno, jer ste mnogo čedniji od onih, koji nam šalju mnogo slabije pokuse uz kategorički zahtjev, da im se plodovi tiskaju u budućem broju „Vienca." Na takove pripise ne odgovaramo dakako, al vama hoćemo. Priedmeti vaših pjesama niesu dakako novi. Apostrofa „svojoj pjesmi", osjećanje slobode „u gaju", „refleksije o mjesečini", „Ljubovna izpoviedi", sve je to već poznato. Nu ne velimo, da u vas ne bi moglo biti pjesničkog dara. Vaši su stihovi gladki, al čisto gladkih stihova jošte nije pjesma. Misli, misli treba! Fraza imamo i onako obilje! Vi ste jošte mlad, pa pjevate o propaloj sreći, o sretnih danih, o sjeti, tuzi i t. d. Nemojte tako. Vi ste mladi, vi ste sada najsretniji. o tom uvjerit ćete se kašnje. Zato nam oprostite, ako vašoj nesreći i tuzi ne vjerujemo. Tražite svojim pjesmam drugih priedmeta, al ne o mjesečini, već o bielom danu, pa će vaši plodovi ugledat sviet u Viencu.

— M P. Ovdje. Žalimo, da pjesme „Hrvatica", „Što je sreća" i „Mojoj zviezdi" ne možemo priobćit. Ti motivi već su tisuć puti opjevani u svih jezicih, u svih varijacijah. K tomu je tehnika slaba, a neke slike pogrešne. Gdjegdje ima pjesničke iskrice, zato nam pošaljite drugih pjesmica.

!! Matica hrvatska !! obdržavat će sutra u nedjelju u 11 sati prije podne izvanrednu glavnu skupštinu u sgradi kr. realke. Na dnevnom je redu izbor predsjednika, blagajnika i obaju odbora, koji su odstupili.

Zabava: Pjesme — Persa — Molièrova Tartuffa treći čin. **Pouka:** Književne obznane — Naš književni i naučni rad. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VIENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 23. prosinca 1876.

Br. 52. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja cena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Pjesme

Rikarda Jorgovanića

VI.

U sumračju.

Mrak se hvata, tiho biva,
Kao da će umriet sviet,
Nu on samo tiho sniva,
I smijući lik cjeliva
Sunca, kog će sjutra zriet.

Tamna noći ogrli me,
Baš mi godi pokoj tvoj,
Miso k zviezdam uznosi me,
U njih čitam njeno ime,
Pjevajući pjesmu njoj.

VII.

Na razstanku.

Razišle se naše staze
Hoće l' igdje skupa sać?
Proć ću brda, proć ću staze;
Hoću l' tebe ikad nać?

Našo tebe il ne našo,
Svejedno je sada već,
Bezradice — kud godj zašo —
Ovim mi je svietom teć.

Tako onaj u zloj nadi,
Komu vatra sažga dom,
Kreće svojom siročadi
Po širokom svietu tom.

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Fedor Brestov.

(Dalje.)

Špilja bijaše iznutra dosta prostrana i visoka, a Sava si ju priredio što udobnije moguće, namjestiv si mehko ležište od mirisne mašine, dobaviv si od nekale mali stol i stolicu, i objesiv o jednu stolicu staro neko kandilo.

— A koja te je sudbina zatepla ovamo — tebe žensku glavu, gdje je već meni dodijalo? — upita on upaliv kandilo.

Persa ga pogleda, razvaliv suzne oči te reče kroz plač:

— Da si me izćerao napolje, da moram gladna i žedna prenoćiti na golu kamenu, ne bi me toliko bolilo, kao ove tvoje rieči, da ti je već dodijalo boriti se za svetu našu vjeru i slobodu naroda, i osvećivati se onim, koji su ti ubili otca i majku!

— Oh sestro mila — prihvati Sava nasmjehnuv se tužno — lahko je tebi tako govoriti, koja si dosad vikla, spavati u mehkoj postelji, ručati što ti srce zaželi, i hodati kud ti se prohtjedne, — al nudere pokušaj živjeti kao jao preko mjesec dana u ovih gudurah kao mrki vuk, bez mira i počinka, u vjekovitom oprezu i strahu, a u čije ime: da svi u ludo pogubimo glave, a narod naš da još u veće robstvo pane! — Nu ne boj se ti sbog mene, izdurati ću već i ja do kraja kao i drugi, samo me je strah, da će i ovaj put sva naša krv u ludo prolivena biti! A pokojne naše roditelje osvetio

Digitized by Google

sam dosad čestito, jer odkad sam ovdje, sastavio sam jedanaest Turaka sa crnom zemljom! — dodade on mirnije, kad opazi, da su mu rieči sestru još većma raztužile.

— Dakle si već čuo, kako nam poginuše otac i majka i Prokopijev unuk? — upita Persa, taruć si suze iz očiu.

— Jesam! pripovjedio mi to neki turski prebjeglica. Bog im dao duši lahko! — odvrati Sava, te prihvati onda: al deder mi pripoviedaj, kako si ovamo dospjela, i kada i kamo ćeš opet otići! — Za toga ću ti prirediti večeru, evo nešto kruha, sira i kozjeg mlieka, i namjestiti ležište, da se možeš leći k počinku, kad te bude volja.

Persa uzdahne, te mu zače pripoviedati sve dogodjaje do današnjega dana. Kad ona dovrši, reče Sava čudnim posmjehom:

— Doista se može po nas još velika nesreća izleći, što si baš u naš tabor dospjela! Nu možda će se još sve na dobro okrenuti, a tebi zapasti Luka, kog baš pod silu voliš nego li našeg čovjeka.

Na to večerahu oboje, a poslije tog a leže se Persa na mehko mirisno ležište i doskora ju zaokupi čvrst i krepak san. Sava se za toga oboruža, da će obići straže, kad se najednom netko izvana oglasi: ej gospodaru, nudere malo izidji.

— Evo me na! — reče Sava i izišav pred špilju ugleda u mjesečini velikog Hercegovca stražara.

— Šta je? — upita ga Sava.

— Evo gospodaru, tolič prebjegoše k nam radi gladi tri turske prebjeglice, a jedan od njih traži tebe svuda veleć, da ti poznaje svu rodbinu, i da ti ima nešto predati! — odvrati stražar.

— Šta će taj lopov od mene! — reče Sava, te upita: gdje je ta kuja?

— Eno ga tamo, na razkrižju izpod one pećine! — odvrati stražar pokazav rukom.

Sava se izgubi pokazanim pravcem, a stražar se zagleda neki čas u crven srp mjeseca, koji je lebdio nad zapadnim obzorjem te reče jednomu na zemlji čučećemu drugu:

— Biti će bogme doskora silne krvi, jer se eno mjesec opet crveni!

XI.

Istom što je sutradan žarko sunce skočilo iznad Fatničina Dola, sastadoše se u sred tabora izabrani već sudci, te posjedaše u dvostruk okrug na pripravljeno već kamenje oko velikog jednog plosnatog kamena, na kom je ležao arak artije uz mastilo, da se zabilježi presuda, čim ju sudci izreknu. Biahu većim dielom častni starci, junačkih lica, sokolovih očiu i kršna stasa.

Kod jednog kraja tog okruga stajao Mane a kod drugoga Luka, kraj njih njihovi svjedoci i pristaše a s obiuh strana mnogobrojni vojnici jedne i druge stranke.

— Junaci! — Ponajprije slava gospodu bogu, od kog izlazi svaka pravda i istina — zače crnogorski vojvoda dignuv se i prekriživ se tri puta, te nastavi: nu prije što počnemo suditi po duši i istini, dajte da svaki popije po jednu čašu rakije i zapali lulu, da nam se misli bolje razbistre.

Kada svaki od sudaca popi čašu rakije, što je točio redom jedan crnogorski kmet, zapališe čibuke i crnogorski vojvoda ustade opet te uze najprije prostim nu jezgrovitim govorom razlagati stvar jednoga i drugoga. Na to primi rieč jedan pravoslavni Hercegovac, braneć Manino pravo, a za njim jedan katolik, pobijajuć ga, a sve to mirnim i trieznim govorom, te ovako obrediše se svi Hercegovci, a najzadnji ostadoše crnogorski sudci, ovi, prem su bili većim dielom pravoslavni, govorahu skoro svi za Luku, pozivljuć se na njegovo veliko junačtvo, bez kojeg bi Persa sada sigurno bila oskvrnuta u Ibrahimovu čadoru. Videć to pravoslavni i sudci i ostali Hercegovci uzbuniše se ne malo, te digoše sve to glasniju viku, a jedan osobito biesni branitelj Manin skoči i povikne gromkim glasom:

— Ne valja vam posao, Crnogorci, jer je očevidno, da pristajete už Latine, da nam natovarite i njihovo gospodstvo na vrat! — Nu nije li dosta, da smo turski robovi? —

Ove rieči uzbudiše med katolici i Crnogorci silnu graju, iz koje su se čuli uzklici: Izdajstvo — izdajstvo — hajdmo katolici, hajdmo Crnogorci — svaki k sebi — ne dajmo si dulje grditi obraza!

Nasta silni metež, vika i buka, a gdjegdje sievnuše i goli jatagani. Sudci skočiše te poletiše miriti i jedne i druge, nu zalud — graja raste sve većma, te je već blizu, da će i do krvi doći, kad najednom doleti Persa razpletenih dugih lasi i ciknu proničućim glasom:

— Stojte za boga i ne ludujte sbog mene jadne!

Ugledav ju ovako iz nenada liepu, divnu i veličanstvenu, plamtećih očiu, nadimljućih se grudi i razžarena lica umuknu svi kao u jedan znak, a ona nastavi drhćućim od razjarenosti glasom:

— Nesretnici! Sbilja vam se hoće pod silu utamaniti slogu na korist dušmanina i osramotiti si obraz pred cielim svietom! Pravdate se ovdje sbog mene jadne, slabe djevojke, a ni ne pazite na to, kako Turci medjutim dižu obkop za obkopom na Škenderovu klancu i ostalih prodoljih! A ne znate, da ih vodi miralaj Ibrahim-efendi koji se je zavjerio svomu svetcu Muhamedu, da ne će mirovati, dok mene jadnu u svoj harem ne spremi! — Hoćete li dakle pod silu, da on vašom neslogom uspije, da vas utamani i mene jadnu ipak u svoj harem spremi? Oh junaci, ako ste vi sinci i braća onih slavnih junaka, koji su pod Lukom Vukalovićem i Don Ilijom drugačijom slogom i junačtvom Turke sjekli, a vi to sada činom pokažite te skočite na noge junačke i

Digitized by Google

protjerajte Turke iz slobodnih naših planina i gudura! — A vas dva goropadnjaka Luka i Mane, slušajte me sada, što rekoh! Slobodna sam hercegovačka djevojka u slobodnih hercegovačkih planinah, te svi sudovi ovoga svieta ne bi me mogli prisiliti na ono, što mi srdcu ne godi, jer bi mi u svakoj nesgodi ostala smrt, kojom bi se u svako doba mogla ukloniti svakomu zlu i svakomu silničtvu! Al kraj svega toga kunem vam se evo živim bogom, da ću od vas dvojice onomu pružiti ruku, koji se u ovom boju većim junakom pokazao bude — tako mi bog pomogao — amin!

Cielim sabranim množtvom zavlada kratka tišina, za koje si mogao čuti pticu prelećeti, — al u tinji čas provali iz nje urnebesna vika i klicanje:

— Živila Persa, prava naša junakinja — neka bude, kako je ona rekla — živila sloga, živilo junačtvo!

Ovu viku utaloži doskora trubač prvog vojvode, zatrubiv na pozor. Pogledaše svi onamo, odkud glas trublje doleti, i kad se sve umiri upita prvi vojvoda: gdje je zapovjednik naših straža?

— Evo me! — oglasi se neki Hercegovac, opasan častničkom sabljom i zaogrnut skupocjenom dolamom.

— Jeli sbilja istina, da su Turci noćas digli obkope u naših klancih i dolovih?

— Jest, gospodaru! — Istina je, a ja sam ti to dva put već prijavio, jutros, kad se je sastao sud, i tolič kad su se sudci razletili, a ti si mi svaki put samo rekao: Neka — neka, dospjet ćemo već, da ih proćeramo! — odvrati častnik ukočiv se pred vojvodom.

— Oh i mene je omamila nesretna ta zadjevica, te nisam ni sam mislio što govorim! — uzklikne vojvoda. — Nu još je vrieme, te ih možemo izćerati iz naših planina, a bog zna, nije li dobro, što je sudbina poslala med nas ovu djevojku, koja nas oživi i složi još u pravi čas! S toga joj bila slava, a u boju neka nam bude lozinkom: živila Persa! Hajd dakle svaki u svoj red, pa onda svi zamnom u ime božje! — Živila Persa.

— Živila Persa! — odjeknuše iz tisuće grla gromovitom vikom, da se je orilo od planine do planine tja do turskih obkopa. Zanos bijaše toli silan, da je i sam otac Prokopije viknuo iz svega grla: Živila Persa, te dižuć u vis križ i jatagan posrnu za drugimi, akoprem je bio još i danas sav satrven i nemoćan od jučerašnje trke.

Luka pako i Mane zagledaše se časak jedan u drugoga izrazom najvećega zanosa, ogrliše se te pograbiše ko u jedan znak liepu Persu, digoše ju na svoja ramena i odnesoše za drugimi kličuć neprestano: živila Persa!

Ovako ju odnesoše do neke visoke čistine, s koje je mogla vidjeti sve, što se sbiva na Škenderovu klancu.

Položiv ju na ledinu reče joj Mane: Odavle, sladka Perso, moći ćeš lahko i sama vidjeti, tko li će se od nas dvojice većim junakom pokazati! — Ako nas koj pogine, a ti uzmi drugoga, a ako oba padnemo, a ti uzmi koga ti drago.

To rekav poleti on strmim putem za drugimi, a Luka za njim, a doskora za tim zagrmi odozdo liepa bójna pjesma:

Evo desnice vierne
Braća se rukuju mila,
Želje nam slažu se smierne:
Turska da slomi se sila!

Glavni i najpogibeljniji jer najbliži obkop Turaka bijaše na Škenderovu klancu, s kog su Turci lahko i pobliže visine zauzeti mogli, a druga dva manja obkopa bijahu s jedne i s druge strane već bliže Fatničina Dola. S toga i razredi prvi vojvoda svoje čete tako, da se je glavna sila od Manine čete i Don Garvazijevih katolika naperila na glavni klanjac, dočim su ostali imali paziti samo na to, da ne bi Turci iz drugih obkopa provalili i glavnu vojsku obišli.

Doskora umuknu pjesma, a umjesto pjevanja zagrmiše puške sve to žešćom tutnjavom budeć mnogobrojnu jeku u kršnih pećinah. Ustaše navališe na tri kraja na glavni obkop, sredinom klanca i s desne i s lieve visočine, ne bi li ga doskora jurišem zauzeti mogli. Nu ne bijaše to lahak posao. Turaka bo bijahu dva tabora, a kraj toga su imali na obkopu dva topa, te sipahu iz ovih i iz pušaka smrtonosnu vatru osobito na ustaše u klancu. S toga ovi brzo umakoše te se popopeše na bližnje visočine, da odanle iza busija na Turke pucaju. Za toga klečala Persa gore na čistini, gledjuć s užasom onamo, gdje je okršaj bjesnio. Najednom zavapi zalomiv rukama i pogledav prama nebu: Oh bože — danas samo ne zaviruj mi u griešno srdce, da u njem ne vidiš paklene moje misli, koje žele jednomu život a drugomu smrt! — oh zašto si mi usadio u srdcu tu silnu ljubav, koja me sili na te griešne misli i želje — zašto niesi dao, da mi je jučer na Fatničinu Dolu koje tursko tane život skončalo, gdje ih je toliko kraj mene proletilo — to bi mi sada duša čista i bez grieha boravila u tvom raju!

Klonu licem na kamen te uze gorko plakati. Nu uskoro se opet diže te uzklikne izrazom straha: Ah jao, što bi onda bilo, da Luka pogine, a da Mane živ ostane — ili da obadva poginu, ne bi li jedino ja uzrok bila, što sam ih nagnala, da se bjesnijim junačtvom nego li itko drugi izvrgavaju ranoj smrti, — a zašto: da pokušam nestalnu sreću, ne bi li se mogla neljubljenoga otresti, da si ljubljenoga spaisti mogu! — oh griešne li mi sebičnosti! Oj ljubavi — ljubavi sveta li si ti i čista nebeska vatra, kad ti ništa na putu ne stoji, nu koli se naglo pretvaraš u pakleni plamen, kad ti tko hoće da otme žudjeni cilj! — Nu šta je to za boga — naši dolje uzmiču, — padaju jadni i bježe gubeć utaman život — a ja ovdje snujem griešne osnove

Digitized by Google

kako ću doći do moje sreće ne mareć za nesreću drugih i za jad ciele otačbine.

Skoči naglo u vis te zavapiv: Oprosti mi bože težki moj grieh i dopusti, da ga smrću za domovinu okajati mogu! — poleti naglo strmim putem prama klancu što su ju brže noge nosile. Leteć ovako, ugleda ranjenog jednog Hercegovca, iztrže mu jatagan iz korica, te poleti uzmičućim u susret i proturav se kroz nje povikne daleko odjekujućim glasom: Napried junaci, ne bježite za boga — ne sramotite slave vaših otaca! — Ne dajte, da vam se Turci rugaju, da ste kukavice! — jednom se samo može umrieti, a umrieti se i najkašnje mora, al je boije i tri put slavno poginuti, nego li tri samo dana u sramoti živjeti! — Napried junaci — napnite svu snagu vaših mišica — zaboravite, da ste ljudi te si pomislite da ste biesni lavovi, jer su mrki nemili vuci oni, na koje udarate! Napried junaci — pokažite činom i junačtvom, da su vam majke vierne bile vašim otcem te da ste sinovi junaka, ne pako kopilad gadnih turskih skotova!

Ove rieči junačke djevojke, koja je ne mareć za nikakvu pogibelj posrnula ujedno proti dušmanom, uzplam tiše sve grudi ustaša munjevitom vatrom, kliknuše svi još jednom živila Persa te posrnuše opet u boj.

Uzrok njihovu uzmaku bijaše taj, što se je iznenada sa lieve strane pojavila nova jedna turska četa obsipljuć ih ubojitom vatrom. Nu kad ugledaše iz nenada Persu, kako bez straha proti dušmanom srće, i kad čuše njene vatrene rieči, sabraše se brzo svi u hrpu, te navališe na desnu stranu obkopa svom silom i zauzeše ju jednim mahom. Sada istom zametnu se najgrozniji okršaj. Puške prestadoše gruvati, a umjesto njih čulo se je samo mahanje i padanje britkih jatagana, kojih se Turci većma boje, nego li ikojeg drugog oružja. Zahman im bijaše sva njihova premoć, zahman bjesnoća njihovih častnika, koji su ih sabljami i kuburami u boj gonili, tolikomu bo biesnomu junačtvu ne mogoše dugo odoljeti, te napokon nagnaše bježati što mogoše, bacajuć oružje u smrtnom strahu i daveć se medju se, samo da što brže strašnim tim jataganom izmaći mogu.

Pobjeda ustaša bijaše sjajna i posvemašna, jer su i druga dva obkopa pala u ruke dotičnim njihovim četam. Nakupiše silu oružja i streljiva, te nabrojiše tom prigodom preko tri stotine mrtvih Turaka. Nu i njihovih junaka poginu blizu stotinu, a ranjenih bijaše jošte više. Medju mrtvimi bijaše i junački Don Gervazij, a medju težko ranjenimi otac Prokopije, kog je jedno tane zahvatilo povrh desne grudi. Luka i Mane pako odnesoše kraj sve bjesnoće svoga junačtva samo lahke neznatne rane.

Ostaviše jedan odjel da razori turske obkope, da pokopa mrtve i da odvuče do tabora zaplienjeno oružje i džebanu, a ostali krenuše velikim slavljem, pjevajuć junačke pjesme i gruvajuć iz pušaka prama taboristu. Naprvo stupali barjaktari sa zastavami, a odmah za njima četiri mladića noseć na nosilih, svezanih brže bolje iz granja i lišća najljepšeg junaka toga dana — Persu. Opirala se ona doduše, tomu, da ju nose do taborišta, nu oduševljena momčad nije ju mnogo pitala, hoće li neće li, van ju pograbili i digli na nosila uz urnebesno klicanje. Njeno liepo lišce bijaše s početka razžareno od napora i razjarenosti, al kašnje probliedi kao lier, a na njem se prosu izraz smrtne neke boli, straha i tuge, koji se nije ni malo slagao sa obćim slavljem i veseljem ciele vojske, te bi se samo onda slabo nasmjehnula, kad bi se koji junak do nje proturao i stisnuv joj ruku izpalio kraj nje kuburu s uzklikom: Živila Persa!

Za njom stupao prvi vojvoda sa ostalimi i vodjami, za ovimi zdrava vojska, a za vojskom ciela povorka nosilaca sa ranjenici.

Kad ovako prispješe na taborište, počelo se već spuštati prvo sumračje. Neki pravoslavni mlad svećenik dočeka vojsku u svečanoj mantiji s križem u ruci te je blagoslovi, hvaleć bogu na stečenoj pobjedi. Nato sabra prvi vojvoda sve vodje i častnike i cielu vojsku oko sebe u gusti okrug, te im proslovi krasno kremenito slovo hvaleć im na junačtvu. Napokon pograbi čašu vina, te nazdravi slavi ustaškog oružja, slogi i junačtvu a najpače junakinji Persi, koja je prem slaba djevojka, ipak svojom hrabrošću najvećma pobjedu odlučila. Opet se diže urnebesno klicanje: živila junjakinja Persa! i kad se opet sve umiri progovori prvi vojvoda okrenuv se k njoj: nu šta li ćemo sada ljepa divna junakinjo i spasiteljica naša? — Obodva tvoja snuboka živi su i zdravi su, a obadva se borili kao dva biesna lava, tolikim junačtvom, da će biti po svoj prilici ne moguće, dokazati, da je bio jedan većim junakom nego li drugi! Niesmo li mi sada još u većoj neprilici nego li smo jutros bili? — A ne će li se oni sada za tobom još većma pojagmiti, gdje su vidjeli tvoje junačtvo i požrtvovanje, koje te čini vriednom, da se kralji i carevi za tobom otimlju?

— Što ćemo dakle sada junačka dievo?

Svi se zagledaše u nju, da čuju, što će ona reći, ona pako zamisli se časak, klonu glavicom prama grudima i uzdahnuv duboko progovori drhćućim glasom: slavni vojvodo — što jednom rekoh, ne porekoh! Neka ostane onako, kako sam kazala. S toga molim, da se još večeras saberu i popišu i Lukini i Manini svjedoci, koji su blizu njih u boju bili, te da se onda sutra kad prvo sunce sine, opet ovdje svi sakupimo, pa ćemo tada saslušati i jedne i druge svjedoke i po tom odlučiti, koji je od njih dvojice veći junak bio i komu ima zapasti moja ruka!

— Eh neka bude volja tvoja, te dao bog, da sbog tebe više do svadje i nesloge ne dodje! — reče vojvoda, te se onda okrene prama drugim: hajd junaci, da priredimo u slavu naše pobjede što bolju večeru,

Digitized by Google

pa da se okriepimo poslije tolikog napora, i da izpijemo koju čašu na zdravlje naše junakinje Perse, koja će nam za večere na prvom mjestu stolovati.

— Hvala tebi, slavni vojvodo, i svoj gospodi i po krvi braći, jer mi nije dobro, te bih najvolila leći se čim prije k počinku — odvrati Persa, nakloniv se smierno, — dozvolite mi s toga, da odem k bratu Savi na Jankovu Jaminu, gdje ću naći dovoljnu okrepu slabu si tielu i umornoj duši.

— A ti idi, junakinjo čista, a s tobom pošao i ostao svu da božji blagoslov! — reče vojvoda nakloniv joj se i snimiv kalpak s glave. — Odpratite ju dični vi vojvode Trifko i Ranko, i u veću čast povedite sa sobom deset vojnika, a vi barjaktari ukažite joj najveću čast, prignuv pred njom sve zastave!

Vojska se postavi brzo u red, trublje zatrubiše, barjaktari spustiše zastave, a Persa se nekoliko puta nakloni glavicom prama vojsci, te prodje kraj nje iduć med vojvodami Trifkom i Rankom pred stražom časti i izgubi se doskora u sumračju.

Istom što je nesta pravcem prama Jankovoj Jamini doleti zapovjednik straža naglim korakom te izpraviv se pred prvim vojvodom javi mu: gospodaru slavni, imam ti javiti, da su naše prve straže ugledale, kako se od Korita primakao Ibrahimu novi tabor nizama, te kako su svi zajedno pali poniž naših planina da četuju na Fatničinu Dolu.

Vojvoda čujuć te rieči, namrgodi se, te se obrne k vojsci i povikne: čuste li, junaci, što ovaj čestit delija javlja? — Vidite dakle, da još niesmo gotovi, te da ćemo doskora opet doživjeti današnji dan! Budite dakle umjereni, triezni i složni, da ih opet čestito dočekati i podvoriti možemo. — A ti, junače, podvostruči si straže, pazi dobro na najstrožì red i ne čuvaj nikoga, koji te ne bi hotio slušati. Dati će bog te ćemo i ove smlaviti kao dosad sve druge.

To rekav ode vojvoda sa svojimi častnici u glavni čador, a ostala vojska stade spremati za večeru sve što je bilo pri ruci, da bar i umjereno proslavi slavu današnje pobjede i da se za novu okriepi.

XII.

Sava je Mandušić iza boja na Škenderovu klancu boravio po dobivenom nalogu nad Jankovom Jaminom, da čuva ondašnji klanac i ustašku djebanu. Za vrieme boja mučio ga čudan nemir. Penjao se sad na ovu sad na onu klisuru, ne bi li vidio, kako se tuku te razašiljao stražare, da vide, kako će bitka proći, a kad mu ovi napokon javiše, da su ustaše sjajno pobiedili, učini se za časak, kao da mu to nije ugodno čuti. Nu ipak se svlada te povikne pred stražari: slava našemu oružju! — Oh kako mi je težko bilo ljenčovati ovdje, dok su se druga braća tukla. Nu idem sada, da pišem pismo jednomu prijanu u Dubrovnik i da mu tu našu pobjedu javim.

Na to unidje u špilju, upali kandilo, metne ga na stol te uze nešto pisati. Kad pismo dovrši spravi ga u dolamu i izidje opet pred špilju. U to mu dovedoše sestru vojvode Trifko i Ranko sa onih deset momaka počastne straže i izručiše mu ju, kićenimi riečmi čestitajuć mu, što ima toli slavnu i junačku sestru. Kad se pratnja opet udalji, uvede ju Sava opet u špilju, te reče čudnim nekim posmjehom: valaj si ti junakinja, te je kvar, što niesi mužka glava, jer ti već i sad bolje pristaje jatagan nego li presliča.

— Oh kamo sreće, da mogu dozvati ono sretno vrieme, kad sam još vretenom vrtila! — uzdahne ona — onda bo su nam još živili otac i majka, a sada su mrtvi, a ja jadna možda ću već sutra za njimi.

— Ne govori tako, jer ti rieči ne dolikuju tvojoj današnjoj slavi — prihvati Sava — tebi je sada biti ponosnom i veselom, s toga ću gledati, da ti liepu večeru priredim pa da se onda malo napijemo dobra vina da nam se srdca bolje razigraju.

Stade naglo priredjivati večeru, nešto pečene ovnetine, sira i mlieka i bocu dalmatinskog vina. Za večere joj neprestano nudio vina, da se njim okriepi, nu ona samo malo srknula, te ga više ne hćede ni okusiti.

Doskora poslije večere leže ona k počinku. Nu prem joj je tielo bilo skršeno i onemoglo, kao da ju je tko svu izprebijao. to joj se ipak duša ne mogaše nikako primiriti, te je ležala mirno na ležištu baveć se svakojakimi groznimi misli. Sava pako izidje još pred špilju nu za pol ure vrati se opet, popi na dušak još jednu kapčiju vina te leže i stade doskora hrkati u čvrstom snu.

Dugo je još Persa ležala budna, plačuć tiho i uzdišuć, te napokon ne mogaše više izdurati u sparnoj špilji. Diže se i videć da Sava spava ko zaklan izidje polagano pred špilju. Vani bijaše vedra noć. Mjesec bijaše već zašao za planinu, al sjajne zviezde svietlile sa nebeskog svoda toli svietlo, da je prilično vidno bilo. Zagledav se neki čas u zviezde uzdahne ona nasloniv se desnom rukom o jednu stienu: Oh vi nebeske zviezde, ako su i na vam ljudi, jesu li i oni toli slaboumni, kratkovidni i djetinske ćudi kao ljudi naše zemlje? Ima li i u vas više vierâ, a ako ima, zazire li i kod vas jedan od drugoga kad jedan ovako a drugi onako jedinoga boga štuje? Oh bože, bože — kad ti nema drûga u svemiru, kad si jedan samo gospodar neba i zemlje, kad si nas sve ovdje stvorio, da nas jedna zemlja jednakom hranom hrani, da nas zračak jednakim dahom kriepi, da nam sunce jednakim svjetlom svietli — zašto nam niesi i duši jednu stazu stvorio, kojom bi lebdila prama tebi štujući tebe i veličanstvo tvoje? — Oh kad si ljude već tako stvorio, da ne mogu živjeti mirni jedan uz drugoga, zašto dopuštaš, da im i vjera sredstvom vječne

Digitized by Google

zavisti i mržnje služi, sveta vjera, koja uviek tebe jedinog žudi i traži, bila ona kog mu drago oblika i imena! Oh da nije toga, sretne li mene, jer bi tada mogla smjelo pred cielim svietom reći, da ljubim sladkog mog vojna Luku, da ga ljubim većma nego li sve na svietu, te da mogu samo njegovom postati! — Nu ovako ne smiem toga ni spomenuti, jer bi si ga možda i stekla, al upropastila rod i otačbinu. Te tako mi ne ostaje drugo van ponieti u rani grob ne razpupani cvietak nesretne moje ljubavi! Oh zašto si baš mene odabrao za toliko mučeničtvo, — ah smiluj se meni jadnoj — ne daj mi umrieti toli mladoj, gdje mi je život toli sladak i mio — ah kaži mi put, kojim si mogu srcu izbaviti sreću a rodu ukloniti nesreću! — Ah sve je tiho oko mene, nema čuda — nema glasa božjeg — nema ni za mene jadnu drugog puta, van što mi ga pokaza božja volja i čista moja duša! — Oh jučer — jučer bijah još slaba i krotka djevojka — danas sam slavljena junakinja, a sutra — postati mi je hranom zemlje ah gdje mi se srce toli težko razstaje s ovim svietom — gdje bi jadna toli rado još živjela — a živjela jedino zato, da ljubiti mogu!

Uze ljuto stenjati i plakati od težke boli. U to se začuše koraci na kamenu. Netko velik naperio prama njoj, ko da će u špilju.

— Šta ćeš, pobro, unutri? — upita ona ugledav da je jedan od straže.

— A — ti li si Perso? — prihvati stražar. — Nu zašto ne spavaš u to gluho doba noći? — Idem unutra pošto mi je brat tvoj Sava naložio, da ga probudim o ponoći — jer mu je nekamo ići.

— A ne znaš kamo?

— Ne znam! — al da ne zamjeriš, nekako mi se ne čini ko da je pravi groš! — Sinoć mu predao neki turski pribjeglica nešto, što je izgledalo kao pismo, a danas je i on nešto pisao, te sada hoće nekamo u noć!

— Ne boj se, pobro — ne može ništa zla biti — zato ti ja jamčim! — reče Persa. — Nu idi samo odkale si došao, pa se lezi na drugu stranu, a ja ću ga umjesto tebe probuditi!

— Eh pa hvala! — lahku noć! — reče stražar i izgubi se opet u mraku. Persa pako unidje polahko u špilju te čujuć da Sava čvrsto hrče užeže kandilo, i stade ga pregledavati. Ležao on na ledjih, a do njega ležalo je oružje i dolama. Uze pregledavati dolamu i opazi kako iz jednog žepa viri neko pismo. Uze ga u ruku. Bijaše zamotano u okvir, a ovaj zaliepljen nakvašenim brašnom. Napisa ne bijaše ni kakvog. Spopade ju neodoljiva ljubopitnost. Otvori ga, nu kad ga pročita u slabom svjetlu kandila, uzdrma ju silna drhtavica — zahvati po zraku obima rukama, te morade sabrati sve sile da ne cikne i da se ne sruši od silne muke i boli. To pismo glasilo ovako:

Miralaju Ibrahimu Faždulu!

Pristajem na tvoj priedlog, jer mi je već dodijalo ovdje živjeti, a kraj toga vidim, da moji u ludo ginu, te da je bolje, da se prije svi raztepu, nego li da još dulje uztraju i mnoge druge u propast zavuku! A mojoj sestri ne ćeš valjda ništa drugoga učiniti, nego što bi joj učinio Luka ili Mane, da ona za kojeg od njih podja. Nu njeguj mi ju dobro, jer sam ju uviek volio, te mi je teže nego li išto, predati ju u tvoje ruke!

Pazi dakle, pa učini ovako! Sutra oko poldneva navali opet sa polovicom svoje vojske na Skenderov klanac, a drugom polovicom obidji Jankovu Jaminu te se privuci do mene srednjim klancem. Čim se boj zametne poslati ću ja veći dio mojih ljudi na desni klanac, a uz Persu ostaviti samo nekoliko momaka. Ona će čvrsto spavati u špilji, jer ću joj kod ručka nešto dati u vino, od čega će odmah zaspati. Sam pako izmaći ću, čim se boj zametne, jer se moram čuvati i mojih i tvojih. — Sve to pako učiniti ću samo onda, ako mi odmah po Natanu pošlješ obećanih hiljadu cekina. Čekati ću ga ondje, gdje ću Mehmedu predati o ponoći ovo pismo.

Sava Mandušić.

Dugo je još Persa držala u drhćućih ruku kobno to pismo, čitajuć ga uviek iz nova, a ne vjerujuć svojim očima da pravo čita. Napokon se zagleda u Savu te uzdahne izrazom užasa: Za boga, je li to moj rodjeni brat, ili je sam djavao prevario pokojnu moju majku i stvorio s njom ovakov gadni skot! — oh bože, bože odkale li dunu kužan taj dah, koji otrova njegovo srdce, da na propast roda i naroda snuje? Oh mene jadne — ja se spremam na smrt, da spasim rod a on se sprema na najgadnije izdajstvo, da udobno živjeti može.

Pa kako mirno i dobro spava, kao da se je umorio činec dobro, a na zlo kao da i ne misli. O Sava Sava, ne oblietaju li te u snu duše naših roditelja, ne sanjaš li o težkom jadu, što si ga namienio meni i cielomu rodu? — Hu ovako griešan može mirno spavati samo mrki vuk nalokav se krvi nedužnih ovaca, a od ljudskoga stvora jedini zvierski Turčin.

Strese se sva od užasa, te pristupi k spavajućemu i izvadi polagano jatagan iz korica, oči joj sievnuše groznim plamom a drhćuće usne šapnuše: o Sava — predobar si mi, da na vješalih pogineš, a pregriešan, da još dulje živiš, s toga nek ti sudi ne tudja, van sestrina ruka.

Stisne grčevito lievu ruku a desnom mahne jataganem nad Savinom glavom. Nu istom što mahnu uzdrhta joj desnica i klonu dolje. Strese se sva, pokri si oči lievim dlanom te uzdahnu: oh bila bi i moja krv, koju bi prolila!

Turi opet jatagan u korice te zalomiv rukama pogleda u vis i uzdahne: oh oče nebeski, koji sudiš naša djela, ne odsudi me s toga, što mi je ruka preslaba

Digitized by Google

kazniti ga u tvoje ime, i predusresti tim još veće zlo! — Nu on mora prije mene umrieti, jer me već sutra zove tvoja volja u drugi sviet — oh smiluj se s toga, te mu sam pretvori taj čvrsti san u vječnu noć smrti, da ne počini ono zlo, što mu je griešno srdce zamislilo.

Klone glavom u obje ruke te zače tiho plakati. Najednom se opet odvaži te šapne: on mora umrieti! — Ja ću ga sama prisiliti da umre, i da si smrću težki taj grieh okaje.

Šapnuv to pristupi k Savi, te ga sdrma za pleća i poviknu: ustaj Sava, kucnula bo ti je ura, da podješ onamo, odkud se nitko ne vraća!

Sava progleda razvaljenih očiju, te skoči, kao da mu je tko jatagan prema grudim naperio. Ona pako pokaza mu otvoreno pismo te upita hladnim mirom. kaniš li sbilja prodati mene i vas naš rod?

— Što uradi, gujo! — ciknu Sava spaziv svoje pismo te skoči i trže na nju jatagan. Nu kad ju ugleda kako se je osovila pred njim kazujuć mu odkrivene biele grudi i gledjuć mirno u njega, klonu mu rame, a jatagan mu izpade iz šake. Sakri si liče u obje ruke, a orijaško mu tielo uzdrhta poput šibe.

— No zašto me ne kolješ? — upita Persa mirno. — Misliš li, da bi tim počinio veći grieh, nego li onaj, što si ga naumio? Oh ne — ne jer bi moja smrt bila samo kao kapljica bačena u more spram onoj propasti, što si ju našemu rodu namienio!

— Oh nesretniče, kad si tu griešnu misao zamislio, niesi ti promislio na moje muke, što bi ih pretrpila u onom trenutku, kad bi se morala smrću oteti vječnoj sramoti — niesi li promislio, da su u onog prokletnika, koji bi ti imao izplatiti plaću izdajstva, zamazane još ruke krvlju naših roditelja, kojim je on pretvorio blagi san u užasnu krvavu smrt — niesi li mislio, da će im dusi sići s neba i progoniti te svojim prokletstvom tja do groba i onkraj groba? — Oh ima li ičesa na svietu, što bi tebi sveto i milo bilo? — Otac? — Kad mu sramotiš častno ime najgroznijim zločinom! — Majka? — Kad ju pogrdjuješ i u grobu sramotnom sumnjom, da je krenula vjerom, i rodila tebe ne s otcem, van s kojim turskim gadom! — Sestra? — Kad si me nakanio prodati dušmanu cielog roda! — Junačtvo? — Kad u sramotnom strahu radiš o izdajstvu da uzmakneš boju i da živeš u udobnoj sigurnosti! — Domovina? — Kad ju kaniš izdati za kukavan novac! — Vjera? — Kad si se proti njoj sa nekrstom urotio! — Bog? — Kad mu gaziš najsvetije zapoviedi! — Koga dakle ljubiš na tom svietu? — Sama sebe? — Ha tu smo — na pravom putu! — Sama sebe ljubiš — a ne znaš li, nesretniče, da je propao onaj za sve vieke, koji jedino sama sebe nada sve ostalo ljubi? — A čemu za volju ljubiš sama sebe? — Novcu! — Oh nesretniče — kukavnomu novcu za volju nakanio si počiniti najgrdniji zločin, a ni ne misliš, da si svim blagom ovoga svieta ne možeš odkupiti sve ono dobro, što bi ti taj griešan novac oteo, te da sva Neretva i sve rieke naše zemlje ne imaju dosta vode za te, kojom bi si mogao s obraza oprati ljagu tolike sramote!

— Jao, sestro, ubij me — niesam vriedan, da dulje živim — nu ne muči mi više dušu živom žerom tvojih rieči! — zavapi Sava srušiv se pred njom na koljena.

(Konac sliedi.)

Molièrova Tartuffa treći čin.

Preveo Tomko Maretić.

(Konac.)

Četvrti prizor.

Elmira, Damis, Tartuffe.

Damis. (Izidje iz kabineta, u koji se je bio sakrio).
Sve to, gospe, otcu kazat valja.
Sakriven ovdje slušah i čuh svaku,
Nadahnuo me na to sam bog dobri,
Da podlog skršim zlovarnika ovog,
Da osvetim se ovomu drzniku
I pretvorici, da sve otcu javim,
Iz obmame ga da izvučem težke,
Nek svoje žene preljubnika vidi!

Elmira. Ne kazuj otcu, neka se Tartuffe
Opametivši zavriedi mi milost.
Obrèkoh već mu, nemoj da porèčem.
Po svietu novost ne naučih trubit.
Ludoriji se takvoj krasna žena
Nasmijat znade njom ne buneć muža.

Damis. Ne mogu pristat uz to, što velite;
Ja jedne imam razloge, vi druge.
Oprostit njemu bila bi sramota.
Napijao mi lažisvetac otaj
Do danas čašu ni krivu ni dužnu,
Poremetio svu nam on je kuću,
Navladao se mojim otcem dosta
Valerijevu a i moju ljubav
Razorit željan; za to neka plati,
A hvala bogu, evo tomu sgode,
Osvetit gdje se ničjem sinu mogu.
Kad sgodu imam, ne treba oklievat.
Kad ne bih htio upotriebit nje,
Zaslužio bih, da me jadi satru.

Elmira. Al čuj me...

Damis. Ne ću, na ino ne mogu.

Digitized by Google

Sve duša mi se od veselja topi.
Ej ne ćete me vi odvratit lje!
Odmastiti ću od srca mu uprav,
Ovršit evo odmah idem naum
I živoj svojoj zadovoljit želji.

Peti prizor.

Orgon, Elmira, Damis, Tartuffe.

Damis. S novotom liepom čekamo vas, otče,
Da načuditi ne ćete se moći.
Za dobro vaše dočekaste platu;
Gospodin milo vraća vam za drago
Dokazav jasno, koliko vas ljubi.
Na ruglo samo on vas izvrć hoće.
Ulovih ja ga, kad je ljubav grješnu
Priznavat stao ženi vašoj, koja
Toliko bješe milostiva, da je
Silomce htjela zabašurit sve.
Al bezsramnika treba kaznit, mislim,
Ne kazat vama uvrieda bi bila.
Elmira. Al i ja mislim, brbljanjem da pustim
Ne valja muža ù nemir uvalit.
Poštenje ne će po zlu poć nam, ako
Obraniti se umijemo, samo.
Ja tako mislim, a ti ne bi toga
Kazivat išo, da si mene slušo.

Šesti prizor.

Orgon, Damis, Tartuffe.

Orgon. O jaki bože, što to čujem eto!
Tartuffe. Dà, istina je, brate, ja sam grješnik,
Zločinac ja sam, pun grehota sviju,
Da takvog nikad još na svietu ne bje.
Života moga svaki čas je grješan,
A cieli život gromada zločinstva,
Te bog me sada kaznit evo hoće
I uništiti, da me više nema.
Okrivit svak me može, da sam grješnik;
Pa oholo se ne ću ja ni branit.
Što čuste eto, vjerujte i biesom
Razbjesnite se na me, iztjerajte
Iz svoga doma grješnika me sinjeg.
Pogrdjet toli ne ćete me moći,
Koliko griesi svojimi zaslužih.
Orgon. (Svomu sinu).
Ah, podla dušo, čemu lagat stade,
Okaljat čemu krepost htjede čistu?
Damis. Zar lažisvetcu dajete se ovom
Zasliepit, otče?...
Orgon. Šuti, kleta kugo!
Tartuffe. Govoriti mu dajte, nemojte mu
Učinit krivo, vjerujte mu svaku.
A čemu meni toliko ste blag,
A ni ne znate, koliki sam krivac?
Vanjštini za što vjerujete mojoj
Pravednijeg me misleći neg jesam?
Ta ne vjerujte varavomu oku,
Da bolji jesam, nego sbilja jesam.
Svi ljudi misle, da sam krepostnik,
Al istina je to, da ništ ne vriedim.
(Okrenuv se k Damisu).
Govori, sinko, da sam izdajica
I propalica, sramotnik, razbijač,
Što grdjeg znadeš, time me nazovi,
Ni pisnut ne ću grješnik nad grješnike; (klekne)
Klečečke trpjet svaku ću sramotu,
Zaslužih tako opakim životom.
Orgon. (Tartuffu). Ej stante, brate!
(Svomu sinu)
Opaka si srdca,
Ej nesretniče!
Damis. Zar ćete se dati
Zavesti jaoh?
Orgon. (Dižući Tartuffa).
Ućuti jednom nitkove, a vi se
Izvolte dići, brate.
(Svomu sinu)
Bezsramniče!
Damis. Al može...
Orgon. Šuti!
Damis. Pa da ne pobjesnim!
Orgon. Ni piskac više, jer te umah sdrobih.
Tartuffe. Ne ljutite se, bora vama, brate;
Izkalite si na meni ljutinu,
Tek njemu ništa na žao ne činte.
Orgon. (Sinu). Ti neharniče!
Tartuffe. Mir mu dajte, evo
Poklečke molim....
Orgon. (Kleknuvši i ogrlivši Tartuffa.)
Rugate l' se, brate?
(Sinu).
Poganoviću, gledj ga blaga!
Damis. Zar da...
Orgon. Ni rieči!
Damis. Što, zar?...
Orgon. Velim ti, ućuti.
Dovinjujem se, zašt' si usto na nj;
U peti on je vama trn, i svi se
Uroćujete na njega: ti i sluge
I žena moja; na svaki ga način
Iz ove kuće radite izagnat.
Al slobodno se napinjite na nj,
A ja ću sve ga prigrljivat više
I kćer ću svoju pobožniku dati,
Tad ostat ćete popureni ljuto!
Damis. Zar prisiliti hoćete Marjanu?
Orgon. Dà, nesretniče; još večeras, tada

Digitized by Google

Od gnjeva pucat moći ćete svi.
Pokazat ću vam, ko li je gospodar,
Kog slušat treba. Što si reko, huljo,
Poreci sada, klekni, oprost moli.
Damis. Nitkova ovog, varalicu molit?!
Orgon. Zar ne ćeš, huljo, još ga vriedjat ideš?
(Tartuffu).
Ne ustavte me; štap mi amo, štap!
(Sinu).
Iz kuće moje seli, kuda znadeš,
I nikad mi se na oči ne vrati.
Damis. Otići ću, al....
Orgon. Odlazi mi odmah;
Imetka moga lišavam te posve;
Prokletstvo moje baština ti budi!

Sedmi prizor.

Orgon, Tartuffe.

Orgon. Uvrieditimu bješe svetca živa!
Tartuffe. Oprost' mu, bože, kako ja mu praštam!
(Orgonu).
Da znate, brate, koliko me boli,
Kad vidim, gdje me u vas biedit idu!
Orgon. Ah, brate!....
Tartuffe. Duša mi se sgraža, kada
Na nezahvalnost pomislim toliku,
Grozota to je.... Srce mi se kida,
Ne mogu sborit; umrieti ću, mislim.
Orgon. (Zaplače i poleti do vrata, kojimi je izagnao sina).
Poganoviću za što te ne ubih,
Već smilovah se na te nevriednika!
(Tartuffu).
Ne gnjevite se, brate, smirite se.
Tartuffe. I spomen svaki zameo se tomu!
Uzbunila se s mene ciela kuća,
Već obstanka mi u njoj, brate, nema!
Orgon. Što? Pa zar zbilja?
Tartuffe. Na me mrze svi
I vjernost moju omrazit vam gledju.
Orgon. Zar ne vidite, da ih ne slušam?
Tartuffe. Kad digoše se na me, prestat ne će;
A čega sada ne će vam se slušat,
Za vrieme koje slušat ćete morda.
Orgon. Ej nikad, brate, nikad!
Tartuffe. Žena, brate,
Zaprede muža, ni sam ne zna kako!
Orgon. Ej nikada!....
Tartuffe. Uklonit mi se dajte;
Tad na me ne će navaljivat niko.
Orgon. Al ostanite, bez vas umrieh biedan!
Tartuffe. Zatajiti ću medjer sama sebe,
A uzhtijete l'....
Orgon. Aj me!
Tartuffe. Budi tako!
Ne sbormo više, ali znadem sada,
Što radit imam; ljubim čast, poštenje
I bježati ću prijateljstva radi
Od žene vaše, da se ne sumnjate.
Orgon. Unàtoč uprav posiećajte nju,
Nek srce puca drugiem, moje pako
Od radosti se neka same smije.
Izbivat od nje nemojte mi ni kad.
Nek znadu i to: da ću vas odredit,
Da baštinite sav imetak moj.
Pozakonit vas baštinikom idem
Koj iskren mi ste, koga zetim rado,
Kog ljubim više òd sina i žene,
Od otca, majke. Hoćete li primit?
Tartuffe. U svemu, bože, volja budi tvoja!
Orgon. Siromah biedni! Pismo hajdmo gradit,
Nek zavidnici prsnu od ljutine!

POUKA.

Božićna izložba austrijskog muzeja za umjetnost i umjetnički obrt.

Ovaj toli zaslužni zavod priredio je u svojih prostorijah izložbu raznih proizvoda umjetnosti i umjetničkog obrta, primjerenih za poklone na božić. Referat o toj izložbi ne bi naše občinstvo zanimati mogao, pošto nitko od nas ne će imati prilike tamo što birati, ali zanimati će svakoga viest, da je obrt **naših narodnih tkanina** uspio ovdje u Beču na posve nov način. — Poznato je svakomu čitatelju „Vienca“ kako se već od više godina povoljno sudi o tih radnjah, kako ista cislajtanska i njemačka ministarstva troše velike novce za nabavu Layevih publikacija narodnog našeg umjetnog obrta, kako svi muzeji svieta sakupljaju radnje naših seljakinja. „Vienac“ je naše gospodje opetovano upozorio na blago, koje im reč bi pred nogama leži a ne dvojim o velikom uspjehu tih rieči! Svakako će sad i onaj mali ostatak gospodja i gospojica, kojim je „Bazar“ i „Frauenzeitung“ najveći autoritet, morati obratiti svoju pozornost na naše narodne motive, jer su ti motivi sada primljeni i u te svete knjige finoga ukusa, jer su ti nacrti sad u — modi. Izložba, o kojoj govorim pokazuje to. Sva pletiva, vezila itd. u Beču i inih austr. gradovih izvedena, malne su izključivo na način naših seljakinja vezena, pletena, tkana. Ima tu i ručnika i stolnjaka i maramica i ubrusaka sve po našu urešeno, a sav im se Beč divi, cielo občinstvo ih na sva usta hvali. Što prije bijaše poznato samo u užem krugu, to je sada

Digitized by Google

stupilo u sviet i steklo sveobće priznanje. Razumie se, da se te radnje skupo plaćaju.

Ne treba čovjeku baš osobito smiona poleta fantazije ako će uztvrditi, da bi se kod nas takove radnje isto tako liepo a mnogo originalnije načiniti mogle nego ih čine njemačke učenice i radnice, jer je obično u svietu tako, da učitelj svoj posao bolje ruzumie nego učenik. Da ipak će se tkogod nasmjehnuti, ako uztvrdim, da bi hiljade i hiljade forinti na takav način naš narod zaslužiti mogao. Da, da, ta to su sve sanjarije, odkud da mi što inog van drva i rakije exportiramo.

Svatko, koji se je zanimao oko tih stvari, znade, da su u srednjem vieku i Njemkinje slično vezle kao što vezu još dan danas naše seljakinje. Oslanjajuć se na te davne davnine okrstiše Niemci nov način tkanina „Holbein manier" i „alla seymour" u najboljem slučaju „russische Manier", jer im je težko nazvati taj način hrvatskim ili jugoslavenskim, tim bo bi priznali, da su i oni naučili nešto od svojih barbarskih susieda, o kojih uviek tvrde, da se za svu civilizaciju samo njim zahvaliti imadu. U istinu pako ne bi se sadanja industrija valjda domislila bila vratitl se na stare načine, da ih tvorni i izumni duh našega naroda nije na to upozorio i ljepotu im i umjetničku vriednost svojih radnja predočio.

Spominjem to, da upozorim naše obćinstvo, kako se naše stvari opet pod tudjim vjesilom u svietu šire, kao što Philip Haas već odavna naše sagove pod imenom „orientalische Tepiche" prodaje. Da ima u nas družtvo za umjetnost i umjetnički obrt, ono bi to na bolje okrenuti moglo, ono bi prvo moglo, uz pripomoć vlade, (koja se, kako lanjski cirkular pokazuje, živo zanima za tu stvar), reformirati sve škole javne i manastirske, ono bi moglo svojimi izložbami poticati na napredak, odvraćati od krivih puteva, ono bi moglo u velikih gradovih stvoriti trgovačke saveze tako, da bi naša roba došla u trgovinu. Komu se to čini neizvedivo nek se popita koliko novaca u Beču i drugdje zaslužuju svi oni japanezki i orientalni bazari, koji više svojom bizarnosti, nego li pravom ljepotom interes pobudjuju. Pojedini poduzetnici ne mogu u tom pogledu ništa učiniti jer se ne da za domaću porabu seljakinja načinjena roba ravno na prodaju u sviet razaslati, već bi valjalo, da ti priedmeti kroz vješte ruke, koje bi ih priredile za evropsku porabu, resile njimi razne priedmete, koji po gradovih rabe i rado se kupuju. Valja i o tom nastojati, da se neuke seljanke nespretnimi naručbinami ne odvraćaju od svoga načina, trudeć se tobož štogod osobita ili gospodskoga načiniti. Tom prilikom obično padnu u preveliku šarenost boje, i barokizam oblika. Samo veliko družtvo, koje je po svud razgranjeno, koje po svih i manjih gradovih priredjuje izložbe, kadro je rukovoditi ovu granu obrta i glede umjetničke valjanosti i glede trgovačke probitačnosti. — *K.*

Dubovac pri Karlovcu.

(Sa slikom *).

Liepu i plodnu karlovačku ravninu okružava sa zapadne strane dubovačka gora. Niti je visoka niti strma a zarasla je šumom, a gdjegdje vinovom lozom. Dva su vrška te gore putniku dolazećemu sa svake strane vidiva. Dubovac naime i Svarča, zanimiva ne samo dražestnim položajem već i po povjestnoj znamenitosti.

Dočim je na Svarči nesgodom vremena nestalo svakoga spomenika prošlosti, podiže se na najvišem rtu gore nad obalom rieke Kupe krasna gradina dubovačka, koju mi u „Viencu" čitatelju prikazujemo po fotografiji sgotovljenoj rodoljubivim g. bar. Ljudevitom Vranyczanyem, koj je jur više likova gradova, manastira, okolica i narodnih nošnja u karlovačkoj okolici za Vienac, pripravio.

Grad dubovački do sada prilično sačuvan a i toli blizu Karlovcu, više je poznat našemu obćinstvu, te će biti ugodno našincu čuti ovo nekoliko viesti, što iznosimo o samoj gradini i današnjoj okolici karlovačkoj iz hrvatske davnine.

O postanku i o najdavnijoj dobi Dubovca nije nam ništa poznato. Najstarija listina, koja spominje karlovačku okolicu, jeste medjašni list kaptola zagrebačkoga za zemljište Kamensko od g. 1262. U njoj se jur spominje župna crkva sv. Jakova na Gazi, koja je još svršetkom prošloga vieka obstojala na ušću Korane u Kupu a porušila ju je voda. [1]) Kako su naši djedovi pri svojih seoba rado tražili ravnine uz rieke i dobru zemlju oranicu, sadašnju karlovačku okolicu natopljenu obilno trima riekama napučiše već odavna mnoga plemena, odlikujuća se svojimi zakoni, družtvenimi i obćinskimi uredbami i običaji, radom i zanimanjem.

Na zemljištu stare hrvatske županije Goričke, koja je tako prozvana bila po gradu i mjestu Gorici (po svoj prilici današnja Knez Gorica kod Vukmanića) obstojalo je u okolici današnjega Karlovca još u petnaestom da pače i šestnaestom vieku, sve do turskoga pohara, mnogo plemenskih obćina, (sudčija, braće), od kojih spominjemo oraljsku u današnjoj Orlici, otočku u današnjem vojničkom Mekušju, svaračku, hrnetićku, mahićansku, strjelačku (Strilče, župno mjesto sa crkvom sv. Tomaša jur g. 1334, a još g. 1570. valjda današnji Strinčić kod Vukmanića), dobransku kod Novograda, draganićku, stjeničku kod propalog grada Steničnjaka u bivšoj prvoj banskoj pukovniji, ozaljsku i tržku, imajući

*) Sliku Dubovca priobćit ćemo u budućen broju.

[1]) Medju pismi pavlinskoga manastira Kamenskoga u zem. arkivu. — Župu Gažansku (Otočku) spominje g. 1334 arcidjakon Ivan u svojem sborniku. Župnikom bio je tu od god. 1527. do 1561. pop Juraj Mikanić iz Mekušja (plemeniti brat), glagoljaš, a glagoljaši bijahu tu kašnje (od g. 1561—1580.) župnik Paval Kapusović i istodobno kapelan pop Petar Žalković.

Digitized by Google

svoje plemenske župane, sudce, starješine, pristave, obhodnike. Obćine te sakupljale se prigodom važnijih sgoda na sbor i odluke navlastito na blagdane pri svojih župnih crkvah u navadne „od vika narejene“ klupe, gdje su o svojih slobodno i neodvisno stvorenih zaključcih i osudah izdavale „za višju pravdu i verovanje pod bratinsku pečatu“ izprave najvećma hrvatskim jezikom a glagoljskim pismom [2]). Obćinari imajući svoja djedinska imanja (djedinu) razlikovahu se od novijih naseljenika (kmetova, slobodnjaka, željara), a nazivahu se u ladanjskih obćinah medju sobom plemenitom braćom, dočim se stanovnici u Dubovcu, Ozlju, Stenišnjaku i na Gorici u obćinskih pismih i izpravah zvahu plemenitom braćom purgari (od burga, grada).

Najvažnija medju svimi obćinami u današnjoj okolici karlovačkoj bila je pako dubovačka, dobivši svoje ime od hrastove šume, kojom još danas okolica karlovačka obiluje. Mjesto dubovačko budući osnovano na prikladnu za promet i trgovinu mjestu uz brodivu Kupu rano se je počelo razvijati, dobiv god. 1339. svojega posebnoga župnika. Dubovac spominje se u pismih, koja su do nas doprla, vazda plemenitom varoši, imajuć, svoga plemenskoga sudca, koj je sa starješinami i pristavi po starom zakonu i običaju svojoj „braći purgarom“ pravdu dielio, „plemenitu braću purgare u sborišće sazivao i navadnu obćinsku pečat“ čuvao. Gradjani štovahu svoga sudca osobitim načinom, nazivajući ga u pismih vazda „njih milost“ [3]). Pečat Dubovačka izražena bijaše položenom pesnicom (šakom), bez sumnje simbolom jakosti.[4]) Za poduku mladeži u knjizi i pismu imalo je mjesto dubovačko već davno posebna školnika; takov je bio god. 1550. Ivan djak. Za pobiranje kraljevštine postojaše u Dubovcu kao u poglavitom mjestu prikupskom mitnica; g. 1563. bio je harmičarom u Dubovcu Toma djak Dijanižević. U Dubovcu bilo je u stara vremena vazda dosta pismenih ljudi, tako zvanih djaka, literata, a polovicom šestnaestoga vieka najvećma bio je na glasu Šimun djak Zlatinčić, sudac županije zagrebačke rodom iz Gaze, a vlastnik kuće u Dubovcu, nasliedjene po svojem ujaku popu Jurju Mikaniću zvanom takodjer Brckoviću. Ovaj Zlatinčić spominje se u mnogih suvremenih listinah, od kojih je znatan broj dielom latinski dielom hrvatski vlastoručno napisao prekrasnom glagoljicom, koja bi mogla uzorom služiti slievanju slova za porabu tiska. Trgovina cvjetala je osobito žitom i soli, koje su se stvari prometale medju pokupskimi i posavskimi ravninami i primorjem. Mjerilo se na dubovački kupljenik, koja je mjera vladala još šestnaestoga vieka pače i u Posavini, naročito u Sisku.

Po primjeru obližnjih obćina Draganićke, Tržke nastojahu i dubovački gradjani svoju slobodu osjegurati kraljevskimi i banskimi pismi, čuvajući još god. 1777. svoje povlastice, kojih je pako sada nestalo, ako nisu možebiti kod predaje Karlovca pod gradjansku upravu u bečki ratni arkiv dospjele. Grad dubovački valjda je još u prastaro doba sagradilo dubovačko pleme za vlastitu obranu po običaju, koj je tada vladao, onako isto kako bješe podiglo pleme Draganićko grad na vršku Gradišće zvanom, pak pleme gornjo kupčinsko i jastrebarsko, kojemu posljednjemu je istom g. 1495. ban i vojvoda Ivan Korvin drveni grad oteo.

Kako su gotovo po svuda razvitkom sredovječnoga feudalizma postradale obćine izgubivši svoju slobodu i utvrde, koje su posljednje prešle u vlastnost ili pojedinih moćnijih plemenskih obitelji ili na državnu vlast, tako se i u Dubovcu dogodilo. U listinah spominje se grad dubovački prvi put pod kraj četrnaestoga vieka, pošto se je pojavila u stranah prekokupskih obitelj Zudara. I ovdje nam treba malko uminuti glavnu našu poviest. Porodica Zudara potiče izvorno iz današnje Slavonije, a imala je jur g. 1270. uz rieku Veliku Orljavu u požežkoj županiji omašni posjed, pišuć se od grada Bjeluča (možebiti Bjelač kod Pleternice ili Buč na požežkej cesti) a kasnije i od Olnoda [5]). Stojeći mnogi članovi te porodice na velikih službah (Petar bio ban hrvatski, kašnje kapetan Raški, Mirko biskup Erdeljski, Juraj kraljevski dvorski meštar, Ivan prepušt u Stolnom Biogradu) dobi ona sjajne i široke povlastice, veliko bogatstvo i silna imanja naročito u Hrvatskoj, gdje Zudari stekoše prostrani posjed od plemenske obć. brnjevske (Brnjeuške) pri Glini, obć. bročinske na potoku Bročini kod Gradca u bivšoj prvoj banskoj pukovniji, i od obć. Maruče u staroj županiji gorskoj, preuzevši takodjer staru Petrinju i druga imanja od sinova bana

[2]) Vidi odnosne listine u Acta croatica g. I. Kukuljevića. Više od stotine starih listina različitih obćina draganićke, krašičke, pribićke, otočke, ozaljske, dubovačke i drugih imade pisac ovih redaka u svojoj sbirci. Jedna od zanimivijih obćina u današnjem karlovačkom polju bila je orlanska, zauzimajuća sela Orle, Selce, Vodostaje, Strugu, Mekušje, Gazu i Gradac, bio je valjda obćinski u kojem posljednjem mjestu drveni grad. U pečatu obćine orlanske bio je izrezan orao razpetim krilima, a obćina kupila se na sbor k crkvi sv. Jakova na Gari, za koju se veli u jednoj listini od g. 1537., da su ju već djedi orlanski obskrbili dovoljno zemljami i drugimi prihodi.

[3]) Sudci dubovački, na koliko ih nadjosmo zabilježene u listinah, bijahu: g. 1550 Ivan Pukšar, 1552. Ivan Španić, 1563. Matija Smilojević, 1669. Ive Vlašić, 1677. knez Andre Žir, 1681. Mikula Dohranić, 1688. Juraj Česi, 1692. Lukač Zor, 1728. Ivan Milčić, 1731. Ivan Kosturaš, 1733. knez Jure Brozić, 1738. knez Miko Cekin, sudac plemenitoga varoša.

[4]) U našoj sbirci imade dva pečata dubovačka: jedan od g. 1550. ovelik, na kojem je surovo urezana pesnica, a na drugom manjem od g. 1666. urezana je pesnica sa razširenim prstima, a oko nje stoje četiri zviezde i pismena P. D. P.

[5]) U zem. arkivu neo registrata acta. fasc. 1532. Nr. 28.

Digitized by Google

Mikca Prodanića, iza kako se ta obitelj sve pomalo izseli iz svoje domovine. Kralj Sigismund darova g. 1387. braći Zudarom oba grada Hrastovička kod Petrinje. G. 1385. uvedena su braća Zudari uslied naloga kralja Ludovika po odaslaniku kaptola zagrebačkoga Petru arcidjakonu Vrbovačkom (Urboc) i kr. povjereniku Ivanu od Temenja u posjed Gaze, Dugerese, Zamostanja, Vinice i Rodine (valjda Radonje kod Vojnića), koja su mjesta sve na okol Dubovca ležeća tada odstupljena Zudarom po Milislavi kćeri Jurja sina Ozjaša od Gaze, Mikcu od Mečeva, Iši kćeri Pavla sina Vuka od Hotučina, Dokuši ženi Dujma sina Vuka, Jančecu sinu Andrije od Gradca (kod Banije pri Karlovcu) i po ostalih članovih plemena [6]). Valjda u isto vrieme ili barem ne mnogo kašnje dospješe Zudari i u vlastničtvo gradova Dubovca i Gradca, za koja imanja navodi Iv. Zudar g. 1433. u darovnici zemljišta Radonje i tamošnjih željeznih ruda literatu Valentinu sinu Nikole od Zlatá (pod Petrovom gorom), da su ta njihova nasljednja imanja mnogo postradala čestimi okrutnimi napadaji Turaka, koji mnogo ljudstva poubijaše, a da je kod obrambe tih imanja mnogo zaslužan rečeni Valentin, kojemu da odstupljuju na preporuku Mihalja Puža (Powsa) od Siska (Zithecz) i Ivana od Gaze (Gaxe) kastelana u Gradcu [7]). Ne znamo kako

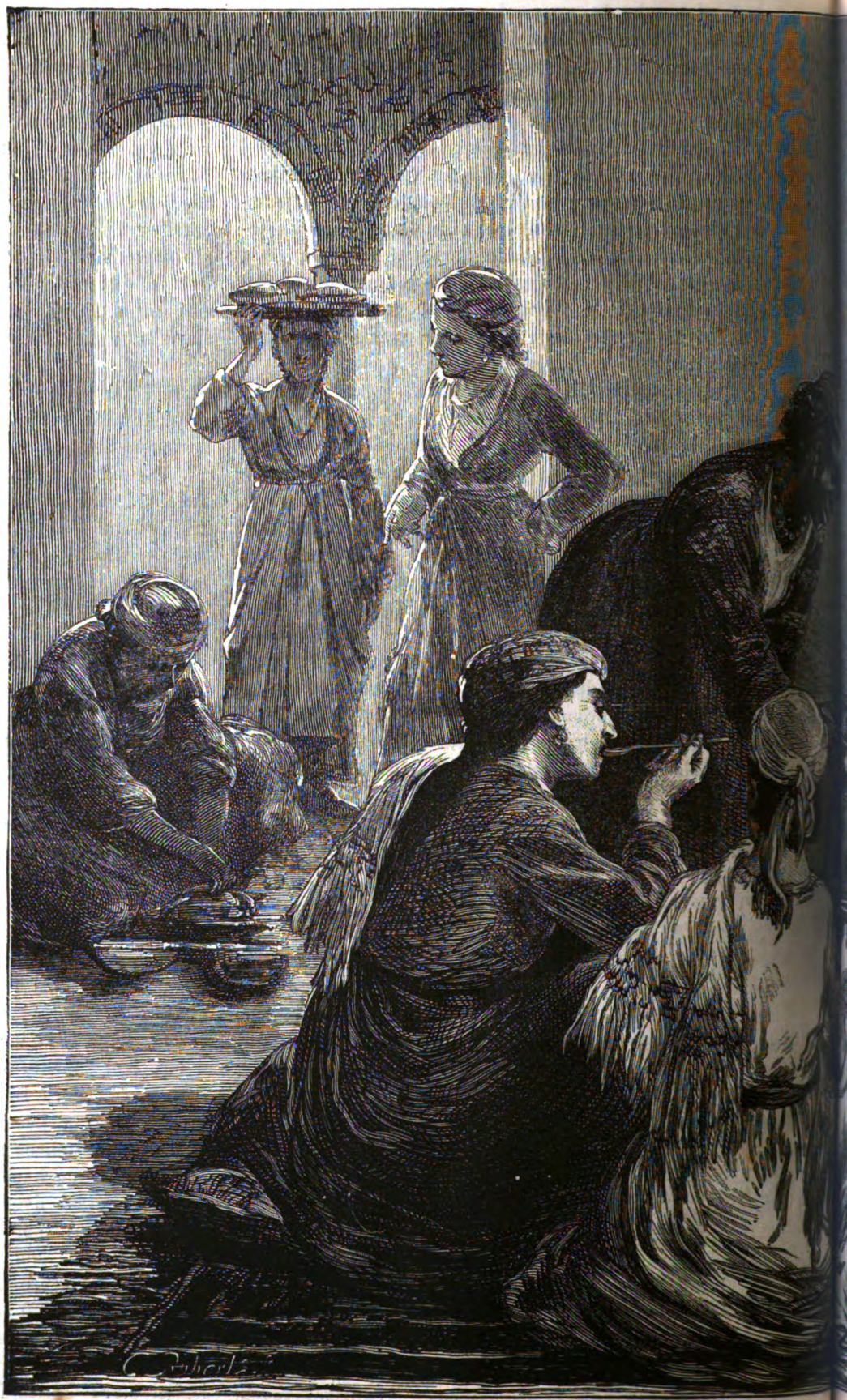

[6]) Zem. ark. N. reg. acta f. 1542 nr. 61.

[7]) Listina izdana u Bjelaču (Bewlech) nalazi se u

Digitized by Google

se je dogoditi moglo, da je ban hrvatski Matko Talovac (Topolovački) već pet godina iza toga (1438.) mogao izdati pod pečat tadašnjega župana zagrebačkoga Nikole od Gepeva poziv na kaptol zagrebački, da uvede u posjed kaštela Dubovca i njegovih pristojališta na temelju založnoga prava starinskog goričkog plemića Valentina Dragičića i sinove njegove Fabijana i Stjepana te Franju sina Mihalja Dragičića, sve od Otoka (Mekušja), označivši uvoditelji sa banske strane Blaža Mirkova od Trstenika, Matiju Dimitrijeva od Gorice, Jurja Svaračkoga i popa Pavla od Greča (Zagreba) kojemu uvadjaju uzprotivi se tadanji biskup kninski i lektor zagrebačbi Dimitar Čupor moslavački valjda u mjesto porodice Zudara. [8]) Medjutim ostali su Zudari i na dalje vlastnici Dubovca, a oni založiše Dubovac i Gradac sa svim pristojanjem i sa dohodci Antonu Blagajskomu [9]), kojemu kralj Sigismund posjed taj potvrdi, ali već g. 1442. prenese ovaj zalog izuzam Radonju ili Radunovac Antunov brat Ivan Blagajski posebnim ugovorom, sklopljenim 17. veljače u Senju za 350 for. dobroga zlata na kneza Stjepana Frankopana, sina bana Nikole pod uvjetom, da će Frankopani imati gradove uz polog navedene svote vratiti Blagajskomu, ako bude vo-

zem. ark. N. reg. acta, fasc. 1551. nr. 3.

[8]) Zagr. kap. ark. medju izvornimi pismi, f. 2. n. 30.

[9]) Instrumenta antiqua fami com. Blagay. Popis istih u biblioteci jugosl. akademije.

Digitized by Google

ljan takove opet preuzeti Šimun Zudar ili njegov brat Jakov. Ugovorom osjegurao si je ipak Frankopan pridržaj Dubovca u slučaju, ako bi se sklonuli Zudari produljiti rok založni ili ako bi pače htjeli grad prodati.[10]) Do malo priedje Dubovac posvema u vlastničtvo knezova Frankopana te pripade kod diobe učinjene medju sinovi bana Nikole g. 1449. Stjepanu Frankopanu i njegovu sinu Brnardinu, kojemu poveljom od g. 1481. potvrdi kralj Matija stečena imanja, spomenuv u njoj medju ostalimi Ozalj, Ribnik i Dubovac. Kod Frankopana i to kod loze ozaljske ostao je Dubovac neprekidno do posljednjega potomka te grane Stjepana, a ovaj budući gotovo manit i sasvim odvisan o svojem šurjaku banu Nikoli Zrinskomu ugovori s njim g. 1544. panajprije zajednički užitak dobara, a kašnje g. 1550. i 1562. predade posebnimi izpravami Dubovac, Ozalj i druge gradove svojoj sestri Katarini, ženi Zrinskoga, poslije kojega junačke smrti u Sigetu dopade Dubovac sa većim dielom dobara Ozaljske grane njegovim sinovima Jurju i Nikoli.

Samo za kratko vrieme došao je prije g. 1525. Dubovac u posjed zeta Brnardina Frankopana Grgura Štefkovića i to za miraz kćeri Veronike, ali je Brnardin još za svoga života odkupio Dubovac sa kaštelom Viničkim kod Belaja pri Karlovcu.[11]) Sbog Dubovca kao što i radi ostalih imanja dobivenih od Stjepana Frankopana imali su Zrinjski kašnje dosta okapanja i pravde sa prevrtljivim i šenutim Stjepanom, koje se pravde jošte umnožiše poslije smrti Ozaljskoga; jer su tada počele i četiri kćeri bana Nikole od svoje braće diel tražiti iz Dubovca, a tržački Frankopani prisvajahu si svakolika imanja ozaljskih Frankopana na temelju nasljednoga rodbinskoga prava. Pravda sbog diela medju braćom i sestrami trajaše više godina; došlo je opetovano i do ovršbe, kojoj se uzprotive Zrinjski, tvrdeći oni osloniv se na novu darovnicu Stjepana ozaljskoga od g. 1570., da su imanja dobavljena istom poslje udaje sestara.[12]) G. 1571. bijaše sudbeno dozvoljena dioba Ozlja i Dubovca, Bakra, Grobnika i Hrelina, imavši ju izvesti Mirko Petev od Gerše, ali iz Ozlja odtjera ovršne sudce podkaštelan Ivan Brebrić, iz grada Dubovca tadanji providnik Nikola Tergović, napokon iz varoša dubovačkoga odpravi ovršno povjerenstvo iza obavljene razprave medju Jurjem Davidom, službenikom Zrinjskim i Vukom Ebergeniom, valjda predjem zloglasne iz najnovije dobe Julije, koj je Zrinjskove sestre zastupao, literat (školnik) dubovački Marko Pukšar.[13]) Pače još god. 1574. odredio je bio ban i biskup zagrebački Juraj Drašković u istoj parnici saslušati svjedoke, opredjelivši za to Ivana Tušilovića od Gorice i prebendara Janžetića, koji došavši u Dubovac zarotiše različite plemiće Goričke, Herendiće, Barilovićе, Tomašiće, Budinoviće i kmete Svaračke vlastelina Ivana Sevršića. Ne ima pako traga u poznatih nam listinah, da su Zrinjski nadielili sestre iz Dubovca i ostalih imanja, pače je sva prilika, da su sve odnosne kraljevske odredbe ostale bez uspjeha.[14])

Braća knezovi Nikola i Juraj Zrinjski založiše god. 1577. ugovorom pisanim hrvatski u Čakovcu grad Dubovac sa varošom i gradjani pod brdom, sa mjestom Gazom i Jelsom, te sa zemljišti u Hrnetiću u području ozaljskom Gašparu Šubiću Peranskomu i njegovim sinovom, Ivanu i Stjepanu za dvie sto ugarskih forinti i četiri sto dukata u zlatu obzirom takodjer na velike zasluge, što ih stekoše Peranski kod predja Zrinjskih, i kod samih zalagaoca. U izpravi ističu Zrinjski, da su dobivenu od Peranskih svotu trebovali na izplatu dugova pokojnoga njihova otca bana Nikole, pridržavši si pravo odkupa Dubovca u svako doba uz naknadu primljene založnine i odštetu učinjenih popravaka. Gradjani i podanici dubovački da budu pako dužni i nadalje vino ozaljsko točiti u mjesecih siečnju, ožujku, svibnju i srpnju svake godine.[15])

U isto doba, kada no bijaše založen Dubovac Peranskim, radilo se jur o tom, da se imanje dubovačko nabavi za gradilište, na kojem da se osnuje nova krajiška tvrdjava, nazvana kašnje po svojem osnovaču Karlovcem. Gradnja započela je prije (g. 1579.) nego li je Dubovac formalno odstupljen nadvojvodi Karlu, koj je bio poslao već tada svoga pouzdanika Kobencela do Jurja Zrinjskoga. Kašnje (g. 1581.) dogovarao je sbog odstupa Dubovca odaslanik nadvojvode Ernesta Kliment nazvan Berentius, koj se bješe, kako u svojem izvještaju sam pripovieda, uputio do Jurja Zrinjskoga u Čakovac, došavši tamo nakon duljega puta veoma pogibeljna uslied napadaja turskih. Zrinjski tužio se je Bereniciu za štete, što je vojnici čine na ostalih njegovih imanjih oko nove tvrdje, navodeći, da je veći dio šuma zvečajskih poharan, i da su mnoga sela opustošena naletavanjem i pljačkanjem vojnika. Dubovac da nosi godimice 2700 fr., prema kojemu dohodku da traži odštetu ili u novcu ili u imanjih. Napokon se izjavi knez, da će Dubovac, pridodavši mu koristnih šuma za potrebu vojnika odstupiti, ali da se zemljište dubovačko ne ima nipošto i nikada odciepiti od hrvatsko-ugarske krune.[16]) Dubovac priedje u vlastnost države istom g. 1582., pošto ga je ugovorom sklopljenim dne 7. ožujka u Beču za kralja Rudolfa kupio tadanji podpalatin i čuveni povjestnik

[10]) Zem. ark. N. r. acta, f. 1645. nr. 10.
[11]) Acta croatica, pag. 214.
[12]) N. reg. acta u zem. ark. f. 313. nr. 19, i fasc. 6, Nr. 40.
[13]) N. reg. acta, fasc. 612. nr. 20.
[14]) N. r. acta, f. 483., nr. 9.
[15]) Latinski prievod ugovora sačinjen po župniku dubovačkomu Josipu Zniki u protokolu „comissionis localis a. 1768. Carolostadii continuatae“ u zem. arkivu.
[16]) Izvještaj Berencia u protokolu „comissionis localis a 1768. continuatae“ u zem. arkivu.

Digitized by Google

Nikola Ištvanfi uz cienu od 14000 fr. [17]) Kupovinu valjalo je po ugovoru plaćati ili novcem ili naknaditi dobri, a medjutim imali su knezovi Zrinski dobivati 800 for. godišnje penzije iz poreza (dike) na njihovih imanjih, ili ako taj ne bi bio za pokriće dovoljan iz dohodaka mitnice u Nedelišću. Da taj ugovor po eraru nije držan, dokazom je to, da se je kralj Rudolfo na 14. kolovoza 1604. u Zlatnom Pragu opetovano obvezati morao, da će Nikoli Zrinskomu sinu Jurjevu za dvie godine podmiriti ili gotovinom ili nadarbom imanja za kup Dubovca 17000 f. i još drugih tražbina ponajviše za obskrbu vojske u ukupnom iznosu od 93.590 fr. [18]) Da pako Zrinska obitelj za tu tražbinu nije nikad podmirena, vidi se iz zak. članka ugarskoga sabora od god. 1659., kojim kralj Leopold stališem obeća, da će bana Nikolu Zrinskoga zadovoljiti za prodani Dubovac i za druge tražbine. Ne ćemo pogriešiti ako uztvrdimo, da je i ova povreda dužnosti od strane države prama toli zaslužnoj porodici, koja je čitavu vojsku na obranu domovine o vlastitom trošku kroz više od sto godina uzdržavala, takodjer bila po nešto uzrokom pobuni i groznoj smrti Petra Zrinskoga. Stotinu godina iza toga (g. 1764.) zahtievao je na novo grof Maximilian Daun naplatu te tražbine na temelju oporuke kod Slankamena u boju poginuvšega Adama Zrinskoga, posljednjega potomka slavne porodice, koj bješe zapisao tu tražbinu svojoj udovi Mariji grofinji Lambergovoj, rodjenoj babi Daunovoj. [19])

[17]) Ugovor u starom priepisu u našoj sbirci.

[18]) Obveza careva u starinskom prepisu u našoj sbirci.

[19]) Neo reg. acta u zcm. arkivu, fasc. 1439. nr. 28-

(Konac sliedi.)

LISTAK.

Život u turskom haremu. (K slici.) Obitelj turskog bega sjedi skrštenih nogu oko nizka stola i večera, služeć se pri tom prvobitnimi i jednostavnimi Adamovimi vilicami, t. j. prstima. Ploča za jelo, t. j. stol, obično je od mjeda a kadkad i od srebra, ne ima nikad više od 4 stope u promjeru, tako, da svaki od okolo sjedećih može ploču doseći. Svaki dobije 2 žlice i velik komad pogače, kojim smok i sočne komade do ustijuh nosi. Turske gospoje imadu dražestne i liepe ruke, koje brižljivo peru prije nego k stolu sjednu, pa buduć da svaki na svoju stranu u zajedničkoj zdjeli grabi, to taj način prstima jesti nije toli oduran, ko što se u prvi mah čini. Jelo uzimlje se palcem i dvima prstima. Lieva ruka ne rabi se nikad van kad je od nužde, kao n. pr. kod trganja pilića ili ine živadi. Kod turskog objeda ima riedko više od jedne zdjele pečenja. Često je to pečena ovca sa rižom, grozdjicami, mirodijami, pistacijami nadjevena. Neuka tudjinca rad nestašice noževa i vilica zastrašuje ovo jelo, nu začudit se moraš, kad vidiš kako sjedinjenimi silami raztrgaju meso i prije nego li se domisliš, kako ga valja uhvatiti. Obični turski objed počima bielom juhom od kokoši, za tim dolazi pečenka, a onda ostala jela, koja se obično 15 do 20 put izmjenjuju. Ta jela većinom su sočivo, vareno s malimi komadići mesa, a zatim od sladke i sočne tjestenine. Okolo stola stoji više zdjela smoka, u koje gosti čas za čas umaču. Smok taj je ili kiselo mlieko, šalata, sardine, kaviar, mali komadići ovna, butica, sir i razno voće, prama godišnjoj dobi. — Gospodar kuće vrlo je riedko kod stola svoje žene, već jede u svom vlastitom odjelu harema (selamliku) sa svojimi starijimi sinovi, rodjaci i prijatelji. Obitelj, koju nam slika naša predstavlja, sastoji od begove stare matere — Valide Hanum, — koja svim upravlja, prva u zdjelu grabi a uz to ostalim dozivlje „bujurun“ t. j. poslužite se. Običaj je, da prva osoba u kući svako jelo najprije kuša, — izvor je tomu strah od otrovanja. Desno od valide, koja si je kosu crveno oličila i u čupavu kitu ju zaplela, po modi njenih mladih lieta, sjedi gost sa chignonom à la franca; prazno mjesto kraj nje čeka mladu djevojku, koja si u mramornom zdencu sofe ruke pere. Sestra begova bacila je vješto oko lievog ramena ubrisač, te ima pune ruke posla. Tamo vidiš mladu gospoju — Kučuk Hanum — a kraj nje malenog joj sina, — Ethem Bey — koj samo, da se ne zaduši u zakopčanoj uniformi. Nu taj tobožnji Miralai ili pukovnik ne umije jošte žlicom manevrirati, pa s toga ga mora hraniti dobroćudna crnkinja, dojilja njegova. — Robkinja nosi zdjelu dolmaša (riže i mirodije u lozinom lišću). U dnu nadgleda Kalfa ili prva služkinja red jela, koje u pokritih zdjelah donose. — Pilaff i šerbet zaključuje gostbu. Jelo se kuha većim dielom u kuhinji selamlika, od kud ga jaki ljudi na glavi nose do granice harema, te ga onda na pod stave, viknuvši prije destur destur, da se prebivaoci harema zastrti mogu. Običaj razašiljati kuhana već jela, ide jako daleko u bogatih obiteljih. O zalazu sunca vidit je čitave procesije tih glasnika, Aïvas zvanih, koji sa svih strana iz kuhinjâ izilaze, noseć na glavi velike i težke zdjele pokrite kožom ili umotane u pamuk. Sultan skrbi za stolove svih članova svoje obitelji, pače i za one koji su oženjeni, i kojim su kuće na milje daleko od Dolma Bagdže. Kao primjer navest ćemo kneževsku obitelj, kojoj se je dnevice dvaput iz kuhinje velike palače zajutrak i objed za 200 osoba donosio. Jelo moralo se 10—12 milja daleko na kolih voziti.

Narodno kazalište. Opera naša doniela nam je u zadnje vrieme „Zrinjskoga“, „Normu“, Roberta i „Martu“. Zajčevo najnovije djelo napunjuje svejednako kuću, opera ta ulazi sve više u volju zagrebačkomu občinstvu. „Norma“ je kod prve predstave nekako nesretno prošla. I „Norma“ (gčna. Ferenci) i Pollione (g. Grbić) niesu nekako od srdca pjevali. Dobro se je pjevala „Marta“ na korist g. Kompita. Koristnik (Lyonel) pjevao je svoju ulogu upravo izvrstno, a i gčni. Ferenci ne ima prigovora. Toliko ob operi. Drama opetovala je „Ferreola“, „Smetenjaka“ i odprije poznatog „Sirotinjskog odvjetnika“. Dan 20 prosinca donese nam zanimivu novinu — igrokaz „Andreu“ od Sardou-a, koju su Niemci na mnogo kudili a opet mnogo puti prikazali. Niemci priznavaju, da Francezi vierno fotografišu život al da ga snimlju previerno, da pred nas iznose i onakvih prizora, koji ne spadaju na pozorište. To je sve istina, istinitost tih prigovora pokazuje se i u „Andreji“, al se pokazuje u tom igrokazu znamenita tehnička vještina i domišljatost Franceza i omjeri li čovjek neposredni dojam toga dramatičkoga ploda, to — izim jednoga

Digitized by Google

prizora možebit — naše osjećanje nije nimalo povriedjeno i samo potanja analiza pokazuje nam slaboću nekih karaktera. Priedmet je žalibože i opet nevjera, ali mužka nevjera i samo naumljena nevjera, po čem se dakako vriednost komada znamenito umaljuje. Evo što se u tom igrokazu sbiva: Grof d' Ormevil (g. Jovanović) ima vriednu vjernu ženu Audreju (gja. Ružička). Žena ljubi ga previše a to je tobože zlo. Grofu kan da dosadjuje prevelika ljubav, te je poludio za plesačicom Stellom (gčna. Perisova). Vjerna žena doznaje slučajno za to griešno ludilo, uvjeri se o tom u kazališnoj garderobi, doznaje dapače, da joj muž sa plesačicom pobjeći kani u London. Žena sdvaja. Kako da to zaprieći? Podje k policajnomu prefektu (g. Mandrović), odkrije mu sve. Prefekt dosjeti se lieku. Žena zaustavlja svim mogućim načinom muža kod kuće. On umakne. Po dogovoru sa prefektom uhvate bježećeg redarnici na znak žene i odvedu ga u ludnicu, iz koje razdražen ljubomorom uskoči te se napokon sa svojom ženom pomiri zaboraviv Stellu. To je pripoviedano u tri rieči bez epizoda i nuzgrednih uloga, kojih ima ciela četa. Družtvo, koje nam se prikazuje, jest šareno, osobe sve mutni oblaci, iz kojih samo jedna čista zviezda sja, plemenitu žena Andrea. A i bila je to zviezda na našem pozorištu, kako ju gja. Ružička majstorski prikaza. Ovaj put slažemo se posvema sa živim pljeskom, kojim občinstvo tu vriednu umjetnicu počasti, i po tom je svaka daljnja kritika suvišna. Uz nju osvjetla si lice g. Jovanović i g. Freudenreich (stari nevaljalac Baltazar). Ostali glumci i prvaci gje. Perisova, Bajza Jovanovićka, gg. Mandrović, Milan i Ban (kazališni ravnatelj) prikazivahu male uloge al posve dobro i hvalevriedno. „Dii minorum gentium" ne pokvariše liepog sklada.

Matica hrvatska. Prošle nedjelje imala „Matica hrvatska" vanrednu glavnu skupštinu, gdje se je bilo prikupilo do 30 članova. Zašto? Da se izabere nov odbor. Zašto se je imao nov odbor birati? Jer se je bivši zajedno sa g. predsjednikom zahvalio bio. Razloge toj ostavki bili smo već natuknuli u „Viencu". „Matica" prelazi u novu fazu, dobivši zemaljsku podporu, u gospodarskoj manipulaciji toga zavoda mora se uvesti red i točnost veća, nego je do sele vladala. Zato se je odbor zahvalio i stavio pitanje povjerenja. G. predsjednik nije povod tomu koraku u glavnoj skupštini žalibože razjasnio, kako smo očekivali. On je javio, da su se neki odbornici zahvalili, on nije o gospodarstvu ništa govorio, on je dapače opozvao ono, što je u odborskoj sjednici izjavio, izjavio da se ne će zahvaliti, i da će nadalje još dvie godine ostati. A i blagajnik reće, da se ne će zahvaliti. Odbor bude umoljen, nek vodi poslove dalje do buduće redovite glavne skupštine, našto su odbornici pristali samo pod uvjetom, da se skupština sazove na 14. siečnja. Odbor nije pravih razloga iznio pred skupštinu. Občinstvo se tomu nekako čudi. Zašto je šutio odbor? Odbor bijaše delikatan, možda predelikatan, ali nije bez razloga. Videći da vlada velika uzrujanost — nipošto proti odboru — šutio je odbor, da tinjanjuća iskra ne bukne plamenom. Eto to je pravi, čisti, pošteni iskreni, rodoljubivi razlog odborova postupka, što ga neki ljudi „spletkom" krste. Nu glavna skupština dne 14. siečnja čuti će posve iskrene razloge, ona neka sudi, ona neka izrekne svoju o pitanju povjere ili nepovjere. Mi smo bez primjetbe pripovjedili cielu i čistu istinu.

Kazališne Novine. Uprava pripravlja, kako čujemo nekoliko zanimivih novih komada za predstavu i to „Daniševe" od Dumasa, „Tartuffa" od Molièra, „Marino Faliero" od K. Délavigne-a a svakako se nadamo, da ćemo još ove sezone vidjeti novu Markovićevu dramu „Zvonimir". Opera uči se marljivo Auberova „Niema od Portici-a. U toj operi ima niema ulogu Fenella, kojoj se hoće osobito mimična vještakinja. Tu ulogu prikazuje drugdje ili dramatična umjetnica ili vješta plesačica. Neki govore, da će ju kod nas prikazat gčna. Freisingerova. Mi dovikujemo upravi: Ne, za boga! Ne imamo li vrstnu tragedicu Ružičku? Ona će nas moći zanieti. Uz gčnu Freisingerovu — mi smo posve iskreni — otići će sva iluzija, a opera ne će mnogo nosit. Zato budi uprava za vremena na opresu.

Akademičko hrvatsko družtvo u Pragu. Prijatelj iz Praga saobćuje nam sliedeću vrlo zanimivu ustavnu novinicu: Hrvatski djaci hćedoše sastavit javno družtvo „Hrvatska". Sastaviše dakle pravila posve udešena prema onim českog akademičkog družtva, te ih podnieše c. kr. pražkomu namjestničtvu, koje ih — ne potvrdi, ter traži silne promjene. Koj je tu kamen smutnje? — Hrvatski jezik, da hrvatski jezik, koj je pravili proglašen družtvenim. Zašto? Jer da u Českoj samo dva zemaljska jezika njemački i češki ima, a hrvatski da je u Pragu ne poznat. Komu ne poznat? Čehom i Niemcem? Ta, oni za boga, ne grade „Hrvatske". Bi l' tko vjerovao? A opet je istina. Hrvati imaju „Maticu" u Kaliforniji, čitaonice u Aleksandriji i kod suezkog tjesnaca, imaju zadrugu u Peru-u, svuda je družtveni jezik hrvatski — a u Pragu ne smiju, već bi morali medju sobom govoriti — kako? Tako se bilo godišta 1876. od rodjaja Kristova, a godišta 16. od proglašene ravnopravnosti u Zlatnom pragu, iste godine kad Bismarkovi služnici po Zagrebu tralaliču: „Nur langsam voran, dass der kroatische Zopf nachkommen kann."

Germanski Turčin iz Popovca. U hrvatskom selu Popovcu rodio se neki Verner, kojega je otac vriedan hrvatski rodoljub bio. Taj sin sada poznati njemački pisac „Murad Effendi" uskoči u Turke, budne turskim vojnikom, konzulom itd. te nauživ se mahumedove slasti, povrati se u Austriju a sada je prilično štovan njemački pisac. Napisao je drame „Selim III.", „Mirabeau", mnogo pripoviesti i pjesama. Najnovlje mu je djelo izišlo nedavno u Lipskom pod imenom „Türkische Skizzen", u kojem opisuje svu Tursku, pokrajine, državu, vojsku, kazalište, žene, život, harem, književnost — jednom rieči sve. Samo djelo pisano je slogom zanimivim i vještim, al dvoje nam se ne mili. Taj popovački uskok gradi se podpunim Germanom, svagdje čitaš „wir Deutsche", a za drugo brani taj gospodin suviše Germanlije. Mi napokon ne velimo, da su to zvieri, al kovat ih u zviezde vrlo je sumnjivo. To su vam putevi sudbine! Hrvat darovit gradi se Niemcem i brani interese protivne svojoj domovini. Opet jedna izgubljena ovca. Koliko stotina ima takovih izgubljenih ovaca!?

Poziv na predplatu. Premda nije običaj kod drugih tjednika izdati na godinu više od 52 broja, to će nam čitatelji ipak i budnće subote još jedan i to posljednji broj dobiti, komu će biti priložen i obširni poziv na predplatu. Već danas umoljavamo naše predplatnike, da se požure sa obnovom predplate, da znamo odmah udesiti nakladu, jer će se inače dogoditi, što nam se je i ljetos dogodilo, da ćemo neke brojeve morat po dva puta tiskati.

Zabava: Pjesme — Persa — Molièrova Tartuffa treći čin. **Pouka:** Božićna izložba austrijskog muzeja za umjetnost i umjetnički obrt — Dubovac pri Karlovcu. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak **„dioničke tiskare"** u Zagrebu.

Digitized by Google

VENAC

ZABAVI I POUCI.

U Zagrebu 30. prosinca 1876.

Br. 53. | Izlazi svake subote na dva arka. — Godišnja ciena 6 for.; poštom i domaćim u kuću 7 for. Rukopisi se ne vraćaju. | God. VIII.

Pjesme

Rikarda Jorgovanića.

VIII.

Oh šuti!

Oh šuti! šuti!
Ko otrovan i oštar mač
U srdce sgadja govor tvoj;
Zar se i tebi oko ne muti,
Kad čuješ moj plač?

Oh šuti! šuti!
Sagrieših — nu ja trpim dost
Na Golgoti života tog
Dosta me griesi ranjaju ljuti;
Pa čemu ih bost?

Oh šuti! šuti!
Il kaži, tko je grieha čist?
Tko smie odkrit svoju grud,
A da ne smrlja i po sto puti
Biel saviesti list!

Oh šuti! šuti!
Na koljenih sam, rob sam tvoj,
Zabòravi na prošlo zlo,
Čistom me dušom k dobru uputi,
Bud andjeo moj!

IX.

Još jedan čas.

Još jedan čas, još jedan mah,
Da blizu tebe dahnem dah,
Pa onda hodi kud te volja!
Nad tvojom glavom zviezde sjale,
Pod tvojom nogom ruže cvale
I sretna polja.

Ko okresani ja ću hrast
Života burom ja ću past
I nitko ne će za me znati:
Nad grobom križ i kita cvieća
Možebit da te poslie sjeća
Što za te patih — — —

X.

Drvo ljubavi.

Visoko vam je drvo ljubav
Ko jablan — više, mnogo više,
Na njegovih se vitih granah
U mjesto ptice zviezda njiše.

I sunašce i mjesec bliedi
Tek onda cielim žarom sieva,
Kad preko lišća toga drva
Na žalostan se sviet osmieva.

I blago onom, kom je dano
Uživat radost a pod njime:
Je l' sliep? Tad vidi rajske bašte,
Je l' gluh? — On čuje serafime.

Digitized by Google

Persa.

Izvorna pripoviest iz hercegovačkog života. Napisao ju Feder Brestov.

(Konac.)

Inema ti drugoga puta, kojim bi mogao okajati crni taj grieh, van smrt — prihvati ona strogim pogledom — i to čim skorija smrt, jer si ti u našoj vojsci ono isto, što je na čovječjem tielu crnac — čir, koji se mora odmah nožem ukloniti, ako ne ćeš, da cielo tielo pogine! — Nu niesam se ja rodila, da ubijem rodjenog brata, van ćeš si morati sam potražiti smrt, kojom ćeš okajati svoj grieh, ako ne ćeš da i nadalje ostaneš na tom putu sramote i zločina?

— Oh, sestro draga — evo ti mog života, rado ću ga izgubiti, vidim bo i sam, da sam najgadniji stvor ovoga svieta, da niesam vriedan zvati se tvojim bratom ni imenom naših roditelja, te s toga i ne ću, da me ova zemlja dulje nosi — nu samo mi ti oprosti, pa će mi biti lahko umrieti! — zavapi Sava zalomiv rukama.

— Ja ti opraštam, brate! — hukne Persa, pruživ mu ruku.

On ju pograbi i stade ju ljubiti i natapati suzami. Na to skoči i pograbi svoju kuburu i uze ju pregledavati, je li dobro nabita. Spaziv to Persa uzdrhta, zastre si lice obima rukama i stade tiho plakati. Najednom se predomisli Sava te namrgodiv se reče: šta? — da ja sebi sam smrt zadam, gdje mi je pružena najljepša sgoda, da si život što skuplje prodam, te da se tim osvetim onim, koji su utamanili naš rod, a mene u sramotu namamili? — Ne — ne dao toga sveti bog, van slušaj, što sam naumio! Ovo zlokobno pismo imao bi ja odnieti na Hadžibegovu klisuru i predati ga tamo bašibozuku Mehmedu, koji će me tamo čekati! A onda bi na to pismo imao doći prokleti taj Natan i donieti mi obećanih Ibrahimovih tisuću cekina! Oh kud će mi ljepše sgode, osvetiti se ubojici naših roditelja, pa otići onda k Ibrahimu i ubiti njega i što više drugih Turaka, dok me ostali ne sasieku? — Što tomu veliš, zlatna Perso?

— Učini kako te sama božja volja nuka u zadnjoj tvojoj uri! — odvrati Persa plamtećih očiu, te produlji: da ti bude laglje poći u sigurnu smrt, odpratiti ću te ja do Hadžibegove klisure. Oh Sava, Sava — hvali previšnjemu, što ti je još u zadnjem trenutku dozvolio, okajat si toli brzo i toli liepo težak svoj grieh, i osvjetlati si povrh toga lice dičnom i neumrlom slavom!

— Oh hvala ti, o bože! — uzklikne Sava veselo, strastveno. — Nu žurimo se, jer bi moglo biti prekasno! ponieti ću jatagan i dvie kubure, više mi ne treba, a za Natana ću uzeti jedno dugo uže, te ću ga objesit tako, da će ga u jutro i Turci i naši vidjeti moći! — Hajd bježimo! — Nu čekaj moram ovo pismo zaliepiti opet kako je i prije bilo!

To rekav učini Sava novi okvir, zamota unj pismo i zaliepi ga opet nakvašenim brašnom. Na to uze dugačko uže, kojim su vezali tajin, omota si ga oko struka, te izidje onda sa Persom u tamnu noć. U jednom klancu sustavi ih ustaška straža. Nu kad im Persa reče: ne bojte se, junaci, kud junakinja Persa prolazi, tamo se zlo ne radi! — pustiše ih i nazvaše im božju pomoć.

Doskora dodjoše do blizu Hadžibegove klisure. Bijaše to velika i strma pećina, kojom se vijugao uzak put. Kraj tog puta zievao je strašan ponor. Onkraj tog ponora pako ležale su niže visočine na kojih se bijaše utaborio miralaj Ibrahim sa svojimi četami. Tko je htio na ovaj kraj, morao je obići ponor sa sjeveroistoka, gdje se je suzio na dvie samo hvati, i gdje se je prelazilo preko uzkog brvna.

Persa zaostade malo, krijuć se za šikarjem, a Sava podje naprvo i doskora nadje na putu Mehmeda.

— Evo ti odgovor — predaj ga miralaju, nu odmah! reče mu Sava predav mu pismo. — Malo sam se zadocnio, s toga se ti žuri! — Čekati ću ovdje Natana!

Mehmed primi pismo i ne rekav ni rieči ode naglim korakom pravcem prama turskom taboristu.

Za jednu uru po prilici začuše se opet koraci. Bijaše Natan, a za njim Mehmed. Persa se opet brže bolje sakri.

— Nosiš li novce? — upita Sava,

— Nosim! evo ih! — odvrati Natan pruživ mu kesu punu cekina. Sava ju primi te učini ko da će otići. Videć to Natan, povikne za njim: ej komšijo, ne ćeš li mi dati koji cekin u ime muštuluka?

— Da sbilja, malo ne zaboravih! — povikne Sava vrativ se natrag. — Koliko bi rada?

— Makar petdeset cekina!

— Biti će mnogo! —

— Ne će! valaj sam ih zaslužio, jer da ne bijade mene, ne bi ih ti sada hiljadu imao!

— Hajde neka te voda nosi — odbroji si sam! reče Sava pruživ mu kesu. — Odbroji i Mehmedu deset, da ne ostane praznih rukava!

Natan pograbi kesu te otvoriv ju uze brojiti cekine, a Mehmed pristupi bliže, da gledje. U to trgne Sava jatagan, probode Mehmeda, i pograbi na to Natana za grkljan tolikom silom, da nije ni pisnuti mogao. Mehmed se sruši mrtav, a Natan stade se ritati pod Savom. Nu ovaj mu turi gužvu u zube, sveza mu najprije ruke, a onda noge, tako da se ni maknuti ne mogaše. Na to uze odmatati poneseno uže, i napravi na svakom kraju po jednu omču, te reče na pol glasa: eto vidiš Natane da će se obistiniti, što ti je ono ciganka proricala, da ćeš od Save poginuti! Nu neka ti ne bude žao, jer za

Digitized by Google

sve ono zlo, što si ti počinio, premalo je jedan put samo umrieti!

Natan se uze trgati iz svih sila, a iz začepljenih mu usta provali mukla slaba rika. Za toga Sava prebaci jednu omču užeta oko jedne čvrste klisure, a drugu stegne Natanu oko vrata, pograbi ga onda kao ovna i baci u grozan ponor. Iz ponora začu se samo slabi prasak Natanovih kosti, i u tinji čas bijaše opet sve tiho i mirno. Na to pograbi i mrtvoga Mehmeda i njega baci u ponor.

— Hodi sada Perso! — gotov sam s obodvojicom! — povikne on na to hladnim mirom, kao da se nije ništa znamenita dogodilo.

— Što si učinio s Natanom? — upita ona izišav iza pećine, za kojom se je sakrila bila.

— Evo ga, gdje visi nad ponorom! — odvrati Sava kazujuć joj uže oko klisure.

Persa se strese od užasa te hukne: dobio je, što je zaslužio, a sada neka mu bog duši sudi!

— Eh sad mi je poći dalje, draga sestro, jer će sad na prva zora svitati! — prihvati Sava tronutim glasom, pristupiv k Persi. Ona ga zagrli i poljubi, te reče kroz plač: idi, brate moj — kao junak u — sigurnu smrt, te se tješi tim, da ćeš se pomiriti s bogom osvjetlati si lice, kao nitko drugi, ohrabriti našu vojsku, a Turke do kraja poništiti! — Idi, brate moj, u ime božje, a ja ću sutra — za tobom, te ćemo se sastati u božjem raju! — Nu u znak, da ti je nakanjeno djelo sretno za rukom pošlo, gledaj da upališ Ibrahimov čador, a ja ću ovdje ostati te kad vidim plamen, pomoiti ću se bogu za tvoju dušu, da joj bude laglje put do neba naći! — ove pako novce, predati ću sutra našemu vojvodi, da ih za ustašku stvar upotriebi! — Idi dakle — dragi brate — poljubi me još jednom a onda ovaj krst — tako — neka ti Hristos bude u pomoći u zadnjoj tvojoj uri, s kojom će prestati tvoja sramota a nastati slava našega imena — amin!

Dugo se držahu ogrljeni, plačuć obodvoje. Napokon se iztrže Sava iz njenih ruku te povikne: s bogom, Perso, valaj će dugo pripoviedati, kako sam poginuo! — Ne će mi biti težko umrieti, jer kad si mi ti oprostila, oprostiti će mi i vječni bog!

Poleti na to naglim korakom prama turskom taboru, i izgubi se doskora u noćnom mraku.

Dugo je još Persa stajala na istom mjestu gledjuć nepomično u onaj kraj, gdje su turske čete četovale. Najednom joj se učini, kao da je tamo nešto sinulo, i u tinji čas vidila je sasvim dobro, kako je nešto sve većma plamtilo, i napokon planulo cielim požarom, koj je vjetar sve većma razpuhivao. Za toga pako grunu nekoliko pušaka jedna za drugom i diže se velika buka i vika, koja je u mirnoj noći ća do nje dojekivala. Videć i čujuć to sklopi ona ruke te se pomoli bogu za Savinu dušu, pobere onda novce, spravi ih u kesu i odbježi naglim korakom prama Jankovoj Jamini.

XIII.

Sutradan ranim jutrom sabrali se na taboristu vojvode i velik dio vojske, da dočekaju Persu, da se jednom odluči, komu li će ona zapasti, Luki ili Mani. U sredini stajao prvi vojvoda sa svojimi častnici, na jednoj strani Luka a na drugoj Mane, svaki sa cielom četom svjedoka, a oko njih vojnici jedne i druge stranke i junački Crnogorci. Doskora se začuše uzklici: evo je — evo je! — i od sjeverne strane otvori se množtvo a krozanj prodje liepa Persa iduć med vojvodama Trifkom i Rankom pred počastnom stražom, koju je prvi vojvoda po nju poslao. Liepo joj lišce bijaše neobično bliedo i snuždeno, nu kraj toga sievala joj ipak u vatrenih očiu neka čudna odvažnost, a vitko, krepko i jedro joj tielo kretalo se još uviek dosadanjim djevičanskim dostojanstvom i ponosom. Crnu dugu i bujnu kosu splela si oko glavice u debelih pletenicah u slici krune, oko liepa vrata metnula si najljepši biserni djerdan a oko struka si zaogrnula najfiniju i najljepšu bjeljaču. U liepih rukuh držala nešto u marami zamotana. Kad ju ovako dovedoše u sredinu pozdravi ju vojska veselim klicanjem, Luka i Mane pako uzdrhtaše od milinja i straha ujedno, kad ju ugledaše ovako liepu i divnu obasjanu prvim čarobnim svjetlom izlazećeg sunca.

Dobro ti jutarce, liepa junakinjo! — pozdravi ju prvi vojvoda, evo te čekamo, da se odluči jednom, koji li će ovih dvajuh čestititih junaka steći raj na zemlji, koji li će kukati do groba! — Jedan i drugi imádu silu svjedoka, koji su se već zakleli, da će istinu govoriti, ako ti je dakle drago, možemo odmah razpravom početi!

Persa se razgleda u okolo, motreć vojsku i svjedoke svojih snuboka, i kad ugleda Luku kako ju gledje izrazom najvećeg čeznuća i ljubavi, strese se sva i svrne lice prama zemlji, da sakrije suze, što su joj na oči poletile. Smiriv se opet, progovori ona okrenuv se k prvomu vojvodi: prije nego što počmemo razpravu, radi koje smo se ovdje sastali, imam vam kazati nešto nova, što će vas sve razveseliti i ponosom uznieti! Ove noći hotio me od brata kupiti miralaj Ibrahim za hiljadu cekina. Moj brat pristade na to, al se doskora predomisli, te nakani, prodati sama sebe umjesto mene. Nu vi znate dobro, da je on nemirno čeljade, te tako se on zavadi odmah na Hadžibegovoj klisuri sbog muštuluka sa miralajovim izaslanikom Natanom i objesi ga nad ponorom izpod te klisure. Al mu to nije toliko baš ni zamjeriti, jer je Natan ubio naše roditelje i Prokopijeva unuka Mitu. Nu ne bijaše mu to dosta! ode on u miralajev čador, svadi se i s njim, zakla ga jataganom i upali mu čador, te poginu onda kad su drugi Turci nanj navalili! Što dakle da uradim sa ovih hiljadu

Digitized by Google

cekina, koji su u mojih rukuh ostali? — Ja ih ne trebam, te s toga ih polažem evo u ruke našemu slavnomu gospodaru, da ih upotriebi za dobro naše junačke vojske!

Začu se glasan žamor u vojsci, a jedan povikne, da je i Persa čula: da ne vidimo novaca, mogli bi misliti, da nebožka u groznici mahnita!

Persa pogleda onamo, odkud su se te rieči čule, te reče: ne mahnitam ja u groznici, van vam istinu pripoviedam! Pogledjite iza ove pećine prama Hadžibegovoj klisuri, pa ćete moći vidjeti, kako se Natan nad ponorom sunča!

Poletiše neki za pećinu, te ugledav sbilja iz daleka Natanovu lješinu viseću nad ponorom uzkliknuše: eno ga bogme sbilja visi!

Na to se stadoše i drugi turati, da na svoje oči Natana vide. U to se protura zapovjednik straža do prvog vojvode te javi: gospodaru slavni, evo tolič nagrnulo k nami jedno trideset turskih prebjeglica, moleć od nas mir i hrane, da ne skapaju! — Što da uradim s njima?

— Dovedi ih ovamo, pa ćemo već vidjeti, što ćemo s njima — odvrati vojvoda.

Zapovjednik straža ode i vrati se doskora sa nekoliko svojih momaka, koji su pratili turske prebjeglice. Bijahu to odrpani i zamazani kržljavci, većim dielom bosi, te im se vidjelo na licu, da ih mori ne samo glad nego i grozan neki smrtan strah.

— No kako vam je prieko? — upita ih vojvoda.

— Zlo, gospodaru! — odvrati jedan njih. — Zlo i gorje nego ikad, jer su svi gotovi razbjeći se u sve krajeve, videć vaše junačtvo, osobito, odkad nam noćas jedan vaših ubi miralaja i još jedno desetak drugih!

— A ne znaš, kako mu je ime?

— Vele, da se je zvao Sava Mandušić.

— A kako se je sve to sbilo? — upita vojvoda dalje.

— Eh imao vam s njim miralaj nekakva posla sbog jedne djevojke — u zao čas po se! — i ove noći eto ti njega u naš tabor, da ima nešto s miralajem govoriti. Stražari ne misleć zlo od pojedinca čovjeka usred ciele vojske pustiše ga i javiše to miralaju, a ovaj ga dozva odmah k sebi. Nu Sava ni pet ni šest, van posječe miralaja, upali mu čador i kad naši priskočiše, stade ih on sjeći tolikom bjesnoćom, da ga se u onoj groznoj zabuni nitko obraniti ne mogaše. Napokon ga svali jedan iz kubure, a on baci jatagan i pograbi svoje dvie kubure i svali još dvojicu naših, drugi na to priskočiše i razsjekoše ga na komade! — Al ne bijaše nam dosta te nesreće! Duvnu bo vjetar, raznese vatru, te nam izgori još jedno desetak čadora i sila džebane!

Grobna tišina zavlada cielom vojskom, veliko bo čudo ne dade nikomu ni dahnuti. Turčin pako nastavi tužna lica: i drugi sviet ide u boj, gdje se dieli smrt, nu svaki se ipak nada, da ne će tane baš njega zahvatiti, jer kad bi svaki za stalno znao, da će u boju poginuti, jedva bi rata bilo na svietu! — Al poći u sigurnu smrt, srušiti se sam u sigurnu propast, iz koje ne ima spasa, — ne čuveno je junačtvo, — te su naši uslied tog dogodjaja klonuli duhom toliko, da su se svi pobunili i navalili na častnike, neka ih vode odavle čim prije u drugi koji kraj, jer da će se inače sami razbjeći kud ih budu noge nosile!

Diže se žamor u vojski. Neki skinuli kape, pa se molili bogu za Savinu dušu, neki se udarali u prsa od čuda, a neki stajali kao da su okamenjeni.

— Oh slavna li mi junaka! — povikne na to prvi vojvoda, skinuv kapu. — Ugledjimo se, braćo, u njega, pa nam otačbina dugo robovati ne će! Bila mu vječnaja pamjat — a slava njegova imena živjeti će dok je našeg naroda na svietu! — Na to se obrne k zapovjedniku straža te reče: odvedite ove jadnike u kraj, pa ih nahranite i napojite, a onda im dajte svakomu po torbu hrane i po deset groša, pa neka idu kud im drago! — Mi pako odlučiti ćemo sada, komu će Persa zapasti, da onda možemo što sjajnijim parastosom proslaviti uspomenu najvećeg našeg junaka Save Mandušića! Ti pako junakinjo Perso, ne tuguj za njim, van se ponosi imenom njegovim, jer tko ovako slavno pogine, ne smie se oplakivati suzami žalosti, van suzami radosti i ponosa! — Oh sretan li onaj od ove dvojice junaka, kojemu ćeš ti sada zapasti, jer će se moći ponositi ne samo tobom, nego i slavnim imenom brata tvoga!

Čujuć Persa te rieči uzdrhta malo, te razgledav se u okolo uzdahne i progovori tronutim glasom: junaci, prije no što počnemo, dopustite mi, da vam još nešto veoma važna rečem, s toga vas molim, da me pomno slušate! te mi je danas nekako grlo hrapavo, a kraj toga sam nešto oslabila, s toga vas molim, da mi koji pruži kepčiju vina, da se okriepim! — Priskoči nekoliko njih, jedan odveza brže bolje kepčiju od svoje torbe, a drugi ju natoči dobrim dalmatinskim vinom.

— Hvala vam! — reče Persa primiv kepčiju u ruke — a da mi bude vino sladje, metnuti ću u njega ovo malo šećera! — Tako!

Uze miešati vino malim nožem, te zače onda ovako: junaci, mi smo se ovdje sabrali, da se izkazivanjem ovih zakletih svjedoka dokaže, koji je od ove dvojice mojih snuboka u jučeranjem boju veće junačtvo pokazao, da li Luka ili Mane, te kojemu onda ima zapasti moja ruka! Nu kad zdravim razumom stvar promotrimo, nije li svakomu jasno u duši, da je to veoma opasan posao suditi o pitanju, koji je veći junak od ovakovih dvajuh sokolova, kad im je junačtvo i u jednog i u drugoga toli veliko i toli ravno, da se u tom prispodoba med jednim i drugim ni pomisliti ne da! Mogli bi doduše možda svjodoci dokazati, da je jedan od njih jučer dva ili tri Turčina više ubio nego li drugi, nu je li od toga može zavisiti prava ocjena junačtva? Sigurno ne, jer se i ne

Digitized by Google

znatnomu momku može pružiti dobra prilika ubiti više dušmana, nego li kojemu slavnomu junaku! A kad ovako sudimo, moramo i na to misliti, koliko bi morao trpiti onaj jadnik, kog bi možda svjodočanstvom ovih ljudi pronašli, da se je slabijim junačtvom borio nego li drugi! Njemu bi srce pucalo s dvostrukog jada! Jedno bi se morao odreći mene, a drugo bi mu potamnila slava njegova junačtva, iz tog pako bi izrasla nova zadjevica, koja bi opet doskora spopala i pristaše jednog i drugog te tako bi opet na našu nesreću zavladala nesloga i mržnja u našoj vojsci u propast naše stvari, a u korist naših dušmana. — Ah da su kamo sreće obadvojica pravoslavne ili latinske vjere, lahko bi bilo odlučiti u toj stvari, jer bi onda ja sama rekla: za ovoga ću poći! — i tim bi bila stvar svršena bez ikoje pogibelji za slogu naše vojske: — Nu ovako žalibože nije lahak posao, odlučiti se za jednog ili drugog, jer je sloga med pravoslavnom i latinskom braćom veoma slaba te melja, te se malim povodom uništiti može! — Oh braćo draga, ne znate, koliko griešite proti bogu, kad u svetoj vjeri tražite uzrok i sredstvo nesloge i svadje, gdje ne ima vjere na svietu, koja bi mogla štovati drugoga van jedinoga boga! A taj grieh tim je teži, što ste sinovi jednoga plemena, i što vam vjera i jedna i druga jedan te isti izvor u Gospodu Hristu imade! Jedna vas je rodila majka, jednim jezikom govorite i jedni i drugi, jedni su vam narodnji običaji, a kraj svega toga lučite se ipak na dva razna plemena, jer se jednomu latinskim a drugomu slovinskim jezikom služba božja čita! Oh nesretna mu bila crna vajka, koji po vjeri narodnosti luči. Nu doći će vrieme gdje će i to prestat, doći će vrieme, gdje ćete razsvietljeni prosvjetom uviditi, da med vami razlike ne ima, te da je ludo i griešno, lučiti se sbog vjere! Nu što da radimo donle? — Što drugo, van da predusrećemo gdje možemo svakomu povodu, koji bi nas u tom pitanju razdvojiti mogao. Takva težka zadaća zapala je i mene od božje volje, koja me je odabrala, da vas pomirim i složim na čim dulje vrieme! A kako da to učinim inače, van da od sebe odbijam i jednog i drugog? Oh junaci, Luka i Mane, ja vas ljubim jednog ko i drugog, al upravo s toga ne mogu nijednomu od vas ni nikomu drugomu ruku pružiti! Budite dakle i nadalje pobratimi i po izbor junaci kao i dosada, — a mjesto mene ljubite našu nesretnu milu otačbinu! Ja pako, zaručujem se ovom čašom cielomu našemu rodu, komu neka bog doskora dosudi slobodu i spas — amin!

Svršiv ovako, izpi ona kepčiju na dušak. Nu istom što je izpila, uzkoleba se, probliedi još većma i sruši se na tle.

Jao pomagajte junaci! — uzkliknuše Luka i Mane priskočiv, da ju dignu. Nu ona se nasmjehnu tužno te reče slabim glasom: nema meni pomoći, jer sam otrov popila! — Moj život — razdvajao bi vas — uvieke, — moja smrt — pako sjediniti će — vas i druge u spas našega roda! — Poljubite me obodva — prvi i zadnji put — u ovom životu, a onda — sbogom, — najprije ti Mane — tako — a onda ti — sladki moj — Luka!

Poklekne najprije Mane, te ju poljubi u bliedeće već lice — a za njim Luka. Kad ju ovaj poljubi, pritisne ga ona grčevito obima rukama na svoje grudi i izdahnu. — Sad istom zače pravi jauk i vapaj. Luka i Mane malo se ne pomamiše od boli. Klečeć kraj nje jedan s lieva, drugi s desna i vapijuć u sav glas, cjelivahu i natapahu suzami njeno lice, njene lasi i njene ruke, udarajuć se kad i kada u prsa i čupajuć si kosu od ljute boli. Isto tako tiskahu se i ostali i vojvode i vojnici, jadikujući u sav glas, da joj poljube hladnu ruku.

Kad se taj jauk ponešto utaži povikne prvi vojvoda tronutim glasom: oj junaci, crn je za nas osvanuo danas dan, jer nam je oteo dvoje junačkih srdaca, kojim ne ima niti je bilo para u cieloj našoj otačbini, koji nam ote brata i sestru, koji su nas naučili, kako treba mrieti, kad to spas cieloga roda zahtieva! Oj junaci! nema živa srdca med nami, kog u ovom trenutku ne steže ljuta bol, nema očiu, koje se niesu orosile suzami najteže tuge i žalosti! Velik je naš gubitak, s toga nek nam i tuga velika bude, al je još veća dika i slava, sreća i spas, što će nići za naš rod iz rane njihove smrti. S toga nam je sveta dužnost, proslaviti im uspomenu sto svečanije moguće, čuvati ju u naših srdcih dok smo živi, i širiti ju med našim naraštajem, da se u njihov primjer ugledje! — pokrijte ju našim zastavami, neka počiva pod timi dičnimi znaci našega junačtva, dok joj ne priredimo sjajan parastos.

U to pristupi zapovjednik straža te javi: gospodaru slavni, eno Turci digli čadore, te se odmiču prama Koritu!

Vidite li, braćo, što je kadro učiniti junačtvo dvoje samo čeljadi? — oh dao bog svakoj našoj obitelji takovu djecu, pa nam domovina ne će dugo stenjati pod turskim jarmom! — uzklikne vojvoda te se onda obrne prama zapovjedniku straža: idi delijo, pa poljubi onoj svetici ruku, a onda otidji sa tvojimi onamo, gdje je bio turski tabor, pa potraži, ne bi li našao ostanke Savine lješine, da ih kraj Perse pokopati možemo.

Častnik, koji je već čuo, što se dogodilo, poljubi tri put Persinu ruku te se izgubi iza pećine.

Istom, što je on otišao začuše se uzklici: u kraj u kraj junaci! — pogledaše svi u onaj kraj odkale se uzklici ti čuli i ugledaše četiri momka noseća nekog na nosilih. Bijaše ranjeni Prokopije. Videć, da mu je smrt blizu, hćede još jednom blagosloviti vojsku i pod vedrim nebom umrieti. Digoše ga polagano, da može sjedeć bolje vojsku pregledati. Kad se on pako naokolo razgleda i kad opazi Persu ležeću mrtvu na kamenu pokrivenu do lica ustaškimi barjaci, a kraj nje Luku i Manu kake se grle plačuć i tresuć se od ljute boli, uz-

Digitized by Google

klikne on zalomiv rukama: šta je to za boga? — Ne mogaše li tolika dražest odvrnuti nemilu ruku smrti od svete glavice toga angjela? — Šta, Perso — ti li ovako mlada i liepa, dična i slavna ode prije mene skršena, ranjena i nekoristna starca u vječni zavičaj? — Oh za boga — govorite, koja nesretna kob ukinu ovaj liepi mirisni cvietak?

Kad mu pripovjediše kako i zašto je umrla i kako joj prije toga brat poginu, zaplaka on od ganuća te zavapi: oh junaci, dična li vam roda i plemena, koje izginu s oto dvoje mladih! Oh sinci moji, usadite u vaša srdca liep i dičan nauk, što ga vas oni naučiše, da iz njega nikne doskora spas našoj domovini! Budite hrabri ali budite i složni, jer bez sloge uludo propada i najveće junačtvo! A ako vam ikad opet dodje napast, svadjati se sbog vjere, a vi se sjetite ovog angjela, sjetite se Perse, koja se žrtvova za jednu i za drugu vašu vjeru, da u vas slogu uzdrži, i koja vam ostavi liep nauk, da je svako naš čovjek, koji je našega rodà i plemena, koji našim jezikom govori, i koji je kršten u Hristovo ime, te da nam po tom naše dvie vjere ne smiju biti ino, van ono što su u ptice dvoja krila, da možete poletiti složno jednim pravcem i k jednomu cilju svuda, kudgod vas pozove božja volja i spas domovine! Težak je ona doduše počinila grieh pred licem božjim, skončav si samoubijstvom mlad svoj život! — Nu razlog i cilj tomu činu toli je plemenit i uzvišen, a spas, koji će iz njega proizteći za našu slobodu i za Hristovu svetu vjeru toli premoćan i uspješan, da će joj grieh poskočiti na arandjelovoj tezulji poput lagana perca naprama zaslugi težke njene žrtve, a lice božje obasjati ju svjetlom oproštaja i vječne milosti! Oh junaci, ugledjite se u nju i njezin primjer. Oh sinci moji! u to ime — blagosivljem vas — evo umiruć! — bila s vami uviek i svuda božja pomoć! — Budite složni — slogom ćete vazda pobiediti! Oh meni se smrkava pred očima, duša mi se dieli od — tiela! — oh leti, dušo moja — leti — prama — nebu, dok još miriši vazduh*) — svetim tragom — andjeoske — Persine duše! — oh — vidim ju — u duhu — i vidim — voskresenije — naše slobode! — Smi — luj — se — bože — mojoj du — ši.

Klone poledjice, izpruži se i izdahne na očigled ciele vojske.

Iste večeri pokopaše njega i Persu uz saučešće ciele ustaške vojske. Prokopiju pokopaše na taborištu, a Persu nad Jankovom Jaminom izpod visoke stiene nedaleko od špilje, u kojoj je dvie zadnje noći svog života kod brata si Save prenoćila. — Savinu pako lješinu ne mogahu više naći, pošto je valjda u požaru izgorjela.

Doskora poslije toga moradoše ustaše ostaviti te kršne planine i pridružiti se drugim četam u jugozapadnoj Hercegovini.

Luka i Mane vojuju još i sad velikim junačtvom proti Turkom te su najugledniji vojvode ustaških četa. Tuguju još uviek za Persom, al ih sva njihova tuga ne razdvaja van usuprot veže jednog uz drugoga još što čvršćim vezom starog im pobratimstva. S toga i nema nesloge u njihovih četah med katolici i pravoslavnimi, jer kad god se koji katolik i pravoslavni zavade, spomenu im samo ime „Persa“ — i odmah mine i najljuća svadja.

Dogovorili se oni i ostali vojvode, da će joj podići nad grobom na Jankovoj Jamini krasan i dičan spomenik, čim se ustanak sretno dovrši. Za sada kazuje njen grob velikimi slovi u stienu uklesano ime „Persa“.

*) Vazduh = zrak.

Otajstvena rieč!

Spjevao A. K.

Lipovljanska brda,*) koli ste mi mila,
Kad nad vami vinu mašte mi se krila!
Sborio bih tada slovom nebesnice,
Al tek dirnut mogu zemskoj liri žice!
— Pa vas gledam, gledam — zadovoljce, tio:
Ta na vašem skutu moj je andjo snio!

Vi ste, brda moja, dražestna i mila
Ali ona kamo l' dražestnija bila:
Kad joj crno oko planu tajnim kriesom,
Kad joj duh se smuti nekom sladkom smjesom,
Kad joj puno srce nešto kucnut hćelo,
Kad joj žarom sinu — ono lišce bielo!...

Ah, tad sreće moje rajski cvietak cvao,
Ah, za cvietak taj bi sion vasmir dao!
Cvao je u vrtu — iza božjeg hrama —
Gdje sjedjaše ona zamišljena, sama...
Artijom na krilu... mà je l' slut il' sanja?
— Ona čita priču moga „putovanja!“...

Stidan joj iz duše smiešak se je krao,
— Ja joj tek djetinski grozit sam se znao...
Cvieće — njeno cvieće — sborilo je nešto,
Ja „njemušti jezik“ ponimah mu vješto:
Sve mi njeno cvieće proricalo sreću —
Kako ne, kad ona „carica je cvieću!“

*) Lipovljani, selo iza Posavja na ulazu u Slavoniju.

Digitized by Google

Lipovljanska brda, dražestna i mila,
Koli hitra mi je zlatna sreća bila!
— Kad na pragu sunca grimiz prosu zora —
Bjaše mi se dielit njezinih od dvorâ...
Crno joj je oko nekud tužno plilo,
Zanosno joj srce — na budućnost snilo!

Na budućnost! — — Dani jurili su letom,
Nosili me bujnim a i pustim svietom:
Al me duša njena pratila je svuda,
Zviezdom sjala, kad me bura shvati huda;
I kad su me vlažni, robski lanci stisli —
Tješile me — na nju — poletnice misli!

Kad na zemlju sjele tmaste, tužne noći,
Kao genij s neba znala za čas doći:
Tuj mi ona težke, robske negve skide,
Tuj razsvietli ona tamnice mi zide, —
Pa se vine k nebu kao stalna nada —
I preboli sama pola mojih jadâ!

Sad, kad robske lance stresoh poput diva,
Sad mi istom k vama mašta leti živa;
K vama leti srce slobodno i smjelo,
Da razvedri tamno mom angjelku čelo!
K vama leti duša, — da se njome grli —
Kao što se grle dusi ne umrli!

Lipovljanska brda! Šta ste niema stala?
Zar ste sada — vi — nju lanci okovala?
— Ne! — gdje plavi Dunaj šumiti je stao,
Tu tvoj angjo s milja glasno proplakao —
Jer sloboda tvoja, sviet tvoj, tvoja sreća —
Nikla je u srcu „carice ti cvieća!“ —

To mi kip njen kaže — njemu duh se divi,
S njim mi misli rastu, s njim mi srce živi! —
— Lipovljanska brda, vazda draga, mila:
Sad na Dunaj plavi viju mi se krila..,
— Dunaj, Dunaj plavi, oj ne šumi toli,
Smiri burne vale! — to te pjesnik moli...

Pjesma njegva sada slobodna i smjela
Reći će joj — što nij' — nikad reći hćela:
„— Nije posestrimstvo, što nas sladko veže;
Viša to je riečca, — do dna grudi žeže —
Čuj me, da ju šapnem — miliju i sladju —
— Ali stani!... s neba angjeli dok sadju...—

Putujući komedijaši.

Pripoviest od Sacher-Masoch-a; preveo Stanko Tkalac.

Velika Galicija ima samo dva stalna kazališta, jedno u Lavovu, a drugo u Krakovu, sve ostalo je kazališna stepa, otvoreno i plodno polje putujućim komedijašem, tim ciganom umjetnosti.

Kada se u jednom od galičkih kotarskih gradova nastani putujuće kazališno družtvo, to je tada znameniti dogadjaj za čitavi kotar, koj i onako ne ima ine zabave, doli u malenih zamazanih gradovih, koji su većinom puni Židova — pravih pravcatih kaftan-Židova mastne kose — nešto babjeg brblanja uz ili bez plesa, te knjižnice. Na selu pako po plemićkih dvorovih čitava je zabava kartanje, lov, nešto malo čitanja i ljubakanja.

Već od nekoliko ćedana bijah u pohodih kod nekog svog dobrog i učenog ujaka u Zlozov-u kotarskom gradu u austrijskoj Podoliji na ruskoj granici, kadno se najednoč pojavi ovakovo putujuće družtvo. Usred strašne dosade, u kojoj sam čamio, zakuca mi od veselja srdce, kao kakovu pravomu stanovniku galičkoga kotarskoga grada.

Uzrujanost, koja bijaše zavladala u Zlozov-u, bijaše neopisiva, pa kad se napokon proču, da su predstavljači prispjeli, da će upravo sada unići u grad, ne mogoh, kao što ni svi ostali zlozovski prijatelji umjetnosti, roués-i, Židovi i druga čeljad odoljeti radoznalosti te podjoh s tom hrpom ne vidjenih jošte euthusiasta umjetnosti na susret Thespisovim kolcima.

U istinu na kolih se dovezoše muze sa svojimi učenici u maleni kotarski gradić.

Upregnuta bijahu četiri suha seljačka konja, a na svakovrstnih škrinjah i zamotcih sjedjahu četiri gospodje u neobičnoj i zamazanoj toileti, jedna izmedju njih bila si koprenom zastrla lice, ostale pako naličene poput krabulja izbuljiše oči na znatiželjnu svjetinu. Osim toga bila su na kolih jošte dva mužkarca, od kojih je jedan, imajuć na glavi si allouge vlasulju a jasno crven pas sa razdrpanimi zlatnimi čipkami oko stasa, silovito udarao o veliki turski bubanj.

Ostali umjetnici stranom stupahu uz kola, stranom opet za kolima, medju njimi jedan učeni kudran i maleno jošte neodraslo djevojče, koje je pjevalo neku talijansku ariju.

Napokon stanu kola pred svratištem „k suncu.“ Ovo je svratište malena zamazana židovska krčma, te se tu ta-

Digitized by Google

kodjer i nalazi „velika dvorana“, u kojoj će se po glasu cedulja, koje je gostioničar štedljivosti radi sam napisao, davati predstave, na koje on „visokoštovano obćinstvo i vojničtvo najpokornije i najponiznije“ pozivlje.

Uz neizmjernu viku i halabuku snimiše putujući komedijaši svoju prtljagu sa kola, te odoše u svoje prostorije; samo jedna izmedju njih ona sa koprenom, sašla je tiho i čedno s kola, te namah podje pod ulaz. Njezino me vladanje kao što i vanjski lik posve protivan drugim začme zanimati, te zapitam onoga pod vlasuljom za nju.

— To vam je Kazimira, kći našega ravnatelja — reče on milujuć kudrana — junakinja, kakove još ne vidjeste, vjerujte mi na moju poštenu rieč, čuvstvena je, čuvstvena, žalibože odviše čuvstvena! — Zatim uzdahnu, okrenu se prema fakinu, koj je kudrana uštipnuo za rep, te ga pošteno zakezma za uši.

Sutradan prije podne posieti me mlad čovjek, s kojim sam se upoznao u Zlozov u, takodjer jedan od onih entuziasta, kakovih ima dosta po malenih gradovih i na selu. Bijaše zanesen za umjetnost osobito za pjesničtvo i kazalište, čitavoga Schiller-a znao je na pamet te ne bi prepustio ni jedne prigode a da ne deklamuje Posu, Karla Moora ili dapače Wallensteina. Ime mu bijaše Albin Novakovski, bijaše sin nekoga malenoga posjednika iz okolice.

Iznenada pokuca netko na vrata, ja zovnem — Unutra! — a u sobu stupi ravnatelj putujućega družtva. Bijaše to malen odebeo čovjek, široka crvena lica, crvena nosa, a crna mu kosa visila preko čela ća do malenih sivih očiu. Uzprkos zimi, koja je vladala, nosio je biele hlače, biel poprsnik te star modar frak sa žutimi puceti.

— Je li mi u dio pala velika čast, govoriti sa gospodinom Krater-om? — Zapita on.

— Moga ujaka ne ima kod kuće — odvratim mu ja, — ali sjednite pa mi recite, čime vam mogu biti na uslugu.

Na to podigne ravnatelj nježno svoj frak, nježno kao što ballerina svoju odjećicu, te sjedne na okrajak stolca. — Vi vidite u meni nesretnika progonjena od sudbine — začme on sa toli smiešnim licem, da smo se i ja i moj mladi prijatelj Albin baš od srdca nasmijali.

Siroma naime, akoprem je bio veoma melankolične naravi, morao je kao što to obično tako biva, na daskah, koje znače sviet, biti komikom. Tečajem svoje četrdeset godišnje prakse na pozorištu, toliko su mu se lične mišice navadile na smiešne uloge, da ga više ne htjedoše slušati, kada mu je valjalo izraziti ozbiljnost ili dapače žalost, te mu se uslied toga često dogadjalo, da mu je kod najžalobnijih prigoda, bio izraz lica veoma smiešan.

— Ja sam sa svojim družtvom bio prieko u Rusiji, te priznajem, niesu nam poslovi baš ponajbolje išli; zadužismo se, ali što da radi čovjek osobito umjetnik? Živiti ipak mora! Vidite dakle, zaplieniše nam dekoracije i garderobu, dvoja kola i nekoja glasbila, samo nešto malo mogasmo spasiti. Kako dakle, da ovdje stupimo dostojno pred naše Mecene? To je veoma žalostno! — I opeta mu se lice smiešno raztuži.

— Vi dakle želite — zakrči mu rieč Albin, kojega je sudbina predstavljača dirnula.

— Čuo sam da ovdje u Zlozov-u živi sin glasovitoga pisca — Djevojke Marienburžke — *) naime vaš ujak, — nastavi ravnatelj, — pak pomislim, da ću u njega naći sućuti, uteći ću se njemu u ime umjetnosti i u ime domovine. — Pri tom kanda mu se je lice vlastitim riečim rugalo.

— Budite uvjereni, da ćemo rado učiniti sve, što će nam biti moguće, — odvratim mu ja.

Albin izvuče zvoju listnicu, a lice nesretnoga ravnatelja zasja blaženim posmjehom.

— Doskora bijasmo na čistu, za prvi čas bilo mu je pomoženo, ali odakle pozorište, dekoracije i odielo? Zaključismo dakle, da ćemo kod svojih znanaca moliti za pomoć.

— Kakav komad želite prikazati najprije? — zapita Albin ravnatelja, koji se je blaženo poigravao sa predanimi mu bankami.

— Ja se usudjujem predložiti: — Sina pustinje, — odvrati oklievajuć ravnatelj, — ako su gospoda sporazumna.

— Dobro, dajmo dakle — Sina pustinje, — klikne Albin, koji se je već na polak smatrao desnom rukom ravnatelja.

— Za tu predstavu naime spasismo većinu odiela, — reče ravnatelj, — samo nam manjka medvedja koža za Ingomara, ima li vaš gospodin ujak možda kakav medvedji kožuh?

— Žalibože ne ima.

— Dobar bi bio i vučji kožuh, — odvrati ravnatelj.

— Ni toga ne imamo.

— Mi ćemo dakle Ingomaru dati tigarski kožuh, — reče ravnatelj za kratkom stankom.

— Tigarski kožuh? Što vam je ušlo u glavu, — klikne Albin — ta to ćemo još manje naći!

— Oprostite — primieti ravnatelj nježno — ta ne ima ništa jednostavnijeg nego li načiti tigarski kožuh, ako čovjek ima samo iole prakse. Tomu se lih hoće sasvim jednostavna plahta.

— Plahta — opetova Albin kao okamenjen — njegove su illusije bile znatno podrmane.

— Stara plahta, potvrdi ravnatelj.

— Plahta pa još k tomu stara plahta — mrmljaše Albin — pak s time će Ingomar —

*) Obljubljeni repertoir-ni komad tadanjih njemačkih, a i bečkog dvorskog kazališta.

Digitized by Google

— Dakako. Naš kazališni sluga, ime mu je Krupek, čudnovat vam je universalni genij, on je naime slikar dekoracija i kazališni krojač, svira flautu, šaptalac je, te pokadkada prikazuje i malene uloge, kao što n. pr. „Konji su osedlani“ ili „Ulak donio je ovo pismo za vas“, taj će izvrstno načiniti od stare plahte tigarski kožuh. — — Dà, dà, moja gospodo — nastavi ravnatelj, opaziv, gdje se čudimo, — mi niesmo obični komedijaši, mi smo umjetnici.

Uzmem dakle od tetke plahtu te ju predadem ravnatelju. Ovaj pograbi oduševljeno tigarski kožuh in spe, te ga metne pod ruku. Zatim podjosmo gospodji Ludoviski Sepelinskoj, krasnoj ženici, koja medjutim ne živi sa svojim suprugom. Drže ju u Zlozovu ženom emancipiranom i prijateljicom umjetnosti par excellence.

— Ne usudjujem se — mucaše direktor.

— Uvjerena sam, da vam se mili — odvrati smiešeć se Ludoviska, — recite dakle, što želite!

— Ja sam doduše pomislio na Barbaru Radzivilovnu*) — prošapnu ravnatelj domišljato. Vaš bi sag, milostiva gospodjo, bio krasan ogrtač za nesretnu kraljicu, a mogao bi dapače biti i krunskom kabanicom —

— Uzmite ga dakle — kliknu liepa gospodja, — ja ga stavljam na oltar domovine!

Ravnatelj nije oklievao ni časka, uhvati hermelinski sag, te ga zamota u staru plahtu, neprestano naklanjajuć se i zahvaljujuć.

Na isti način dobio je naš ravnatelj od nekoga Židova, po imenu Zuckerherz, dvie crvene zavjese, od kotarskoga povjerenika plemički mač i dvi prekrasne per-

Dubovac.

Ova nas s mjesta pusti preda se.

Gospodja Sepelinska ležaše na turskom divanu u krasnom nu ponešto smjelom deshabillé-u te puši cigaretu kao kakav Turčin. Pošto se utekosmo njezinoj čuvenoj ljubavi za umjetnnst i kazalište, namignu ona ni ne otvoriv ustiju Albinu, da joj dohvati listnicu, koja je ležala na pisaćem stolu. Zatim .uze još svedjer neprogovoriv ni rieči, pet banka po deset forinti, te .ih predade ravnatelju, kojega je to toliko tronulo, da mal ne pade pred njome na koljena.

Dok smo mi zatim govorili o repertoiru, opazim, da ravnatelj neprestano upire oči u veliki sag od patvorenog hermelina, na kojem je prekrasna gospodja bila izpružila malene svoje nožice.

— Mili li vam se ovaj sag? — zapita ga iznenada Ludovika.

janice, a napokon od latinskoga župnika, jovialna, fino naobražena starca Poljaka, staru svećeničku odoru i nekoliko visokih čižama. Nakon svega toga izpriča se od nas ponosito poput Kolumba, te podje u svoje svratište.

Jošte istoga dana pod večer posietih ga sa Albinom, te se tom prigodom spoznasmo sa čitavim umjetničkim družtvom.

U dugoj nizkoj dvorani krčme „k suncu“ bijaše sve za poslom, kad stupismo unutra. Židovski neki stolar pomagao sa svojimi pomoćnici, upravo je donašao na jednu stranu dvorane razne tramove, daske i daščice, da zajedno s ravnateljem, koj je zasukav rukave neumornom marljivošću pomagao svagdje, uzpostavi po-

*) Glasovita poljska tragedija.

Digitized by Google

dium. S druge strane dvorane bilo je napeto platno, na kojem je gospodin Krupek, već spomenuti šaptalac štatist, virtuoz na flauti, kazališni krojač i slikar dekoracija, stvarao šumu, vadeć genijalnim kistom iz raznih lonaca različite boje.

Ovaj čovjek pod allouge-om, kojega su nam predstavili junakom, bijaše ukočen star jarac crvena nosa i užasna grla, ovoga je dakle Hrupek već od mnogo i mnogo godina bio uveo u tajne svoga slikarstva, te je sada čučio na podu nad nekom coulisom, koju je velikim oprezom mazao. Sa strane poslovala su druga gospoda istoga družtva priljepljivajuć na papirnate kacige i drvene mačeve srebreni i zlatni papir, dočim su gospodje kod prozora šivale garderobu i popravljale svoje trikote. Tu se vikalo i halabučilo, malena djevojčica, koja je bila trčala uz kola kadno su predstavljači ulazili u grad i opeta je pjevala svoju talijansku ariju, a veleučeni kudran srdito se na nas izlajao.

— Ah moja gospodo, moja mila gospodo i dobročinitelji — vikaše ravnatelj pozdraviv nas — vi nas evo nalazite za najvećim poslom. Sutra ćemo prikazati — ali oprostite, gdje je Kazimira, gdje je ta djevojka opet, neka dodje da zabavlja gospodu.

Najednoč stane ponosito pred nas mlada djevojka visoka stasa, neopisive dražesti i neobične krasote. Bila je odjevena bielom čistom odjećom, što je u ovom družtvu bilo sasvim neobično, tamna prekrasna kosa svezana žutom svilenom vrpcom, padala joj natražke. Velike joj crne oči sievahu motreć nas dostojanstveno pače prezirno.

— Zabavljaj ovu gospodu, dobra su to gospoda — reče ravnatelj, — ona ista, koja su nam tolika dobročinstva izkazala!

— Ne računajte nam ono malo, što smo mogli učiniti, toli visoko, — progovori Albin, obrativ se prema djevojci, jer bi nas to zastidilo.

— Molim vas, ne mislite, da precjenjujem vaša dobročinstva, — odvrati Kazimira brzo a toli milozvučnim i čudnovatim glasom, da je svakoga morao dirnuti — Vi se nadate, da ćete po tom imati zabave i šale sa nekoliko gladnih i razuzdanih predstavljačica, malo promjene u monotonom životu kotarskoga grada, voila tout! Ja vam se na tom, što ste za nas učinili, niti ne zahvaljujem a nije mi ni na kraju pameti biti vam zato uharnom. Obratite se, ako želite protuusluga na ove gospodje — te prezirno pokaza na dvie naličene predstavljačice, koje su nam se šivajuć kod prozora na costume-u Parthenije, prijazno posmjehivale.

— Varate se, gospodično, ako nam podmećete takove motive, reknem ja, — mi niti smo blasirani aristokrati niti konjanički častnici.

— Krivo mislite, mucaše Albin uprv svoje oči željno u djevojku.

— Onda vas molim da mi oprostite — odvrati Kazimira, pruživ svakomu od nas prijazno jednu ruku, — ali vjerujte, što čovjek doživi kod kazališta, osobito kod kazališta naše vrsti, upravo ga sili na to, da nikada ne povjeruje iskrenosti ovakova entusiasma.

— Eto vidite, plemeniti moji Mecene — zavikne najednoč kazališni ravnatelj, — nije li to prekrasni tigarski kožuh? — Pri tom razastre pred nama uz atitudu crpljenu iz francezke akademičke tragedije, staru plahtu, koju je g. Krupek naličio mrljami veoma dvojbenih boja. Ne mogosmo spregnuti smieha, prekrasna se Kazimira u mladjahnoj svojoj prokšenosti takodjer od srca nasmije, te tako bude arci-djelo Krupekovo medju nami poticalom intimna, neprisiljena i vesela razgovora.

Albin se one večeri zaljubi u kriepostnu komedijašicu strastveno, kako je samo moguće za mladosti, a ona se sada prema njemu vladala isto tako ljubezno kao što s početka hladno. Njegova se je vrela, zanesena i otmena ćud veoma povoljno dojmila djevojke a pri odlazku pogleda ga Kazimira posve drugim okom nego li mene.

Sliedećega dana mogao si na svih uglovih čitati na ogromnih ceduljah, koje je g. Krupek prekrasno uresio crvenom i crnom bojom, da će se danas prikazati „Sin pustinje“.

Već četvrt sata prije početka predstave, bijaše dvorana dubkom puna, iz okolice se sakupilo mnogobrojno plemstvo, bilo je tu husarskih častnika, činovnika, bogatih Židova i siromašnih gradjana, a na galeriji, gdjeno je inače prigodom plesnih zabava svirala glasba, sakupili se naobraženi brijači, služkinje i prosti vojnici.

Iza kulisa predstavljala se komedija napose. Ravnatelj omotav si svoju grčku kabanicu oko trbuha kao kakav pas za choleru, trčao je amo tamo da se osvjedoči, da li je sve u redu. Kazimira — Partenija ogrnuta tunikom urešenom zlatnim papirom, bacaše crnu kosu sad na ovu sad na onu stranu razgovarajuć se s Albinom, koj joj se je kleo vječnom ljubavi i vjernosti, junak pako, imajuć na ramenih tigarski kožuh a na glavi papirnastu kacigu sa perjanicom, kvasio si goruću od zanosa dušu svietlim českim pivom.

Sada začme orhestar uverturu i to iza zastora. Četvorica židovskih musikanta, pomagani Kazimirom, koja je udarala o guitarru, Krupek tuleć u flautu, junak sa ručnom harmonikom a ravnatelj bubajuć o bubanj, zasviraše Radecki Marš ali ga svirahu tako „da bi kamen zaplakati a čovjek poluditi mogao“.

Napokon zazvoni zvono, a ono malo djevojče sa talijanskom arijom, povuče zastor u vis.

Sama predstava ne samo da je bila mnogo bolja nego li se očekivalo, nego joj dapače ni s objektivnog gledišta nije bilo prigovora. Svaki je od sudjelujućih članova najmanje već sto puti predstavljao svoju ulogu i to uvjek s istimi predstavljači, pa je zato predstava

Digitized by Google

izvrstno tekla, kao što to riedko kada biva po velikih njemačkih kazalištih, gdjeno se na brzo izmjenjuju i članovi i noviteti te dosljedno ne ima nikada pravoga sklada i repertoira.

Junak prikazao je Ingomara veoma izrazito, a na mjestih, gdjeno je bilo od nužde, s čuvstvom, koje ne bih bio nikada pripisao njegovu surovom organu.

U Kazimiri bila je spojena velika sigurnost sa divnom prirodjenom krasotom kreta i zamamljivom govorničkom snagom srdca. Sve, što je bilo oko nje i u njoj, žarilo se divnim žarom nježne poezije, te se je tako činilo, da nad njezinom crnom kosom lebdi osjena bacajuća čarobno svoje svjetlo na sve, što je oko nje. Zaboravljalo se na mjesto i na doba, činilo se čovjeku s početka, kao da gleda umjetnike sa glasovitog kazališta, a kašnje je zaboravio čovjek sasvime na to, da je u kazalištu misleć, da gleda pravo pravcato živovanje. Pljeskanju ne bje ni kraja ni konca a po predstavi izazvalo je obćinstvo junakinju po više puti. Napokon se stiši sveobće oduševljenje te sve pohiti prema izlazu. Albin, koj je sa svoga sjedala bliedo te do extase strastveno promatrao svaki kret, progutavao svaku rieč djevojke, koju je obožavao, pohiti sa mnom za kulise.

Nadjosmo Kazimiru obkoljenu od husarskih častnika, koji su joj udvoravali na svoj način sa „famozno“ „poštenja mi, feš“ itd. Čelavi jedan ritmajstor pozove u ime svojih kolega umjetnike na souper. Kazimira dostojanstveno odbi poziv, ali otac joj iz garderobe doviknu: — Primamo, gospodo, primamo, velika nam je čast, osobita čast!

— Evo nas sada u neprilici, otče, — odvrati Kazimira — ta mi sada, gdjeno smo uspjeli, ne možemo ostaviti one gospode, koja su nam tolika dobročinstva izkazala, to bi bilo nezahvalno.

— Ova će se gospoda takodjer pridružiti, — viknu ravnatelj. — Vi sjegurno ne imate ništa proti tomu? — obrati se on husarom — na polak jošte Grk, a na polak već moderni Adam. — Ovi izjave, da rado pristaju; na to izmienismo s njimi nekoliko ništetnih fraza, te se zatim spremimo na večeru.

Gostioničar i njegovi ljudi odstraniše brzo klupe i stolce sa gledališta, pokriše zatim veliki stol, te je tako na istom mjestu, gdjeno se je malo prije krasni sviet zlozovski nasladjivao pjesmotvorom Halm-ovim, doskora sjedilo veselo družtvo kod improvisirana bakanala. Vino je teklo, zabava bivala je sve to živahnijom, zdravice se napijale, vesele pjesme pjevale, humoristične piece predstavljale.

Albin sjedio je kraj Kazimire, te je držao njenu ruku svojom, kadno se jedan od husara, mlad neki poručnik digne sa svoga stolca, te mahajući čašom u ruci nazdravi krasnu predstavljačicu. Čitavo družtvo poprati tu zdravicu živahno. Na to progovori ćelavi ritmajstor:

— Ja predlažem gospodo — kolege, — začme on, a jezik mu se pleo, — famozna idea!

— Čujmo, čujmo! — viknuše mnogi najednoč.

— Moja gospodo — počme on iznovice.

— Čujmo priedlog — čujmo ideju! — viknuše drugi.

— Da, priedlog, famozan priedlog, — nastavi on prekidajuć iza svake rieči sama sebe skoro dječinskim smiehom, — ja predlažem, da Kazimiru — obzirom na njene zasluge — opet se nasmije — pak jer je tako feš, dapače veoma feš — proglasimo božicom, ja mislim božicom — —

— Božicom ljepote — zakrči mu rieč mladi poručnik.

— Da, i božicom ljubavi — tepaše ritmajstor, — božicom ljubavi, prijatelju moj, mi ćemo ju tako rekuć proglasiti — našom garnizonskom Venerom.

— To je bezsramno, — poviče Albin, koj je takodjer bio odviše zavirio u čašicu, dočim su husari burno povladjivali priedlog ritmajstorov.

— Što reče? — vikne ritmajstor.

— Tko? zapita lieutenant.

— Onaj mladi čovjek, — odvrati ritmajstor.

— Ja ponavljam, da je vaš priedlog bezsraman — zavikne Albin.

— Oho! — odgovori ritmajstor.

— To je uvreda — povikne drugi.

— Vi ste uvriedili neporočnu djevojku — reče Albin pristupiv k ritmajstoru — zaboraviste na to, da to nije obična komedijašica.

— Što vi to brbljate? Ova djevojka pripada cielomu družtvu, mi imademo svi jednako pravo — mucaše ritmajstor.

— Ona nas sada mora sve poljubiti, vama uzprkos! — povikne drugi častnik.

— Da, da, poljubiti, sve nas mora poljubiti, — izdere se poručnik.

— To ćemo ipak vidjeti — progovori Kazimira probliediv — ja si ovakove šale zabranjujem.

— Ne bojte se, ja ću vas braniti! — vikne Albin.

— Sasjeći valja tog lopova, — riknu ritmajstor u najvećem bjesnilu, — gdje mi je sablja?

Bijaše skrajnje vrieme, da se zaprieči sveobća tučnja, kadno ravnatelj odvede svoju kćer; ja se na to latim intervencije.

— Meni se mora dati satisfakcija — povikne ritmajstor.

— Ja zahtievam od vas, da Kazimiru molite za oproštenje, ili da se sa mnom bijete — odvrati Albin.

Napokon se utaloži pobuna.

S mjesta se za sutradan ureče dvoboj na sablje a nakon toga se stranke udalje.

Bio sam samo nekoliko koraka pošao s Albinom, kadno nas dostignu Kazimira; glavu je bila zamotala bielim velom, a tielo starom crvenom baršun-kabani-

Digitized by Google

com. — Albine, vi se ne smiete biti, ja toga ne dopuštam! — povikne ona.

— Zašto ne? — reče moj prijatelj.

— Jer vas ja ljubim — baci se na njegove grudi te gorko zaplače — — —

Sliedećega dana dielili su ritmajstor i Albin ipak mejdan. Albin rani svoga protivnika na ruci, on sam pako dobije lagani udarac na glavu, i tako se svrši čitava stvar. Kad smo zatim ubaviestili Kazimiru o tom, kako se je dvoboj svršio, bila joj je sreća bez kraja, te se nije niti najmanje trsila sakrivati preda mnom svoga veselja i strastvene ljubavi za Albina. Što dakle kaniš učiniti s ovom djevojkom? — zapitam ja svoga prijatelja, kad smo pošli kući.

— Ti još pitaš — toli poštena djevojka, ja ću ju uzeti, — odvrati Albin.

— Ti dakle u istinu vjeruješ u to, da bi predstavljačica mogla biti dobrom majkom i majčicom?

Na to pitanje nije mi Albin odgovorio.

Kazališno družtvo jošte je davalo nekoliko predstava u našem gradu, onda najednoč odputova a s njime nestane i Albina. Nekoliko ćedana kašnje dobijem u Beću od njega list, u kojem mi javlja, da je Kazimira postala njegovom ženom, a on da se je takodjer posvetio pozorištu, što da mu je od vajkada bila najtoplija želja. Onda već igrao je sa velikim uspjehom Don Karlosa, Karla Moor-a, Ingomar-a i Mazeppu.

Prodjoše godine i godine, ja više ništa ne čuh o Albinu i Kazimiri, kadno nedavno nagazim slučajno na neke poljske novine, iž kojih saznadoh, da sada oboje spadaju medju najglasovitije dramatične umjetnike svoje domovine.

Bugarska djevojka.

POUKA.

Dubovac pri Karlovcu.

(Konac.)

Kao što Frankopani tako i Zrinski imajuć i ogromna ina imanja, riedko kad boravljahu u Dubovcu, kojim upravljahu u njihovo mjesto podknežini (podknezi.) Takovi podknežini bijahu god. 1550. Juraj Doklešić, god. 1563. Stjepan Orlović, a g. 1564. Ivan Karinčić od Gacke, vriedjajući često prava slobodnih gradjana u varoši. Pokle Frankopani Dubovcem zavladaše, gradjani dubovački uslied zamašaja, što ga je uzeo pod kraj srednjega vieka i u Hrvatskoj feudalizam, postaše odvisniji od vlastelinstva, plaćajući, kako se u kasnijih listinah navodi, navadni dohodak gradu i vršeći službu. Koncem šestnaestoga vieka bio je već malen broj obitelji u varošu i ladanju dubovačkom, koji niesu stajali u podaničkom svezu. U založnom listu od g. 1577. uvjetovaše Juraj i Nikola Zrinski prigodom predaje Dubovca Peranskim slobodu za sliedeće gradjane dubovačke: Jurja Križanića, Martina djaka Zvekara, Stjepana Gospočića, Vinka Perjanina, Jurja Volenarića, Matiju i Lovru Smiloevića Nikolu Herihovića, Ivicu Bogdanića, Andriju Bukovca, Petra Zmantara i Miška Dubovića. Pod gradom u drazi učiniše knezi Zrinski slobodnjaci Ivana Spišića i Ivana Kačića: na Gazi bila su slobodna zemljišta Ivana Kačića, udove Kovačevićke, Marka djaka Pukšara, Petra Travinuha i Petra Zmantara, napokon u Jelsi selište Iv. Zanovića, Jurja Križanića, Stjepana Gospočića, Ivana Volovića, Jurja Miloševića i tri selišta Stjepana Orlovića. Slobodnjaci ovi bili su dužni samo u nuždi grad popravljati, a prigodom vojevanja na Turke valjalo je svakoj obitelji izmedju njih spremiti

Digitized by Google

Ulica „arco romano“ na Rieci.

Digitized by Google

po jednog i više pješaka ili konjanika. Ugovorom sklopljenim po povjereniku Berenciju g. 1581. zajamčeno je plemstvo i sloboda samo sedmerim porodicam, medju ovimi obitelji Kačića.

Razvitak mjesta dubovačkoga zaprieči poplavica turska, doprvši za rana i u karlovačke prediele. Nemilo dotuži Dubovcu turska bjesnoća g. 1524., kâdno Turci popališe svu okolicu Dubovca i Skrada i mnoge duše u sužanjstvo odvedoše. [20]) Posljedice toga napadaja znadu se iz iztodobnih listina; tako se tuži u jednom pismu od g. 1535. sudac „braće Otočanov" (Mekušja), da je „po turskom naskočenju oplenjen i onevolil". [21]) God. 1540. popali i porobi Dubovac ujedno sa Stenišnjakom bosanski Murat beg; [22]) trideset i osam godina kašnje na sam veliki petak upale ga Turci, ter sav izgori; tadanji gjeneral na hrvatskoj krajini Ivan Ferenberg osveti se doduše divljoj Turadiji, hametom ju potukavši još iste godine (21. svibnja 1578.), ali time slabo se Dubovac pomože; pače od toga časa nikad mu se sretniji dani ne pomoliše.

Pošto sagradiše Karlovac i kralj Rudolfo g. 1581. podieli karlovačkim naseljenikom koristne povlastice, preseli se iz izgorieloga varoša dubovačkoga množtvo puka u sigurniji i prikladniji Karlovac, a ono što je ostalo žitelja u Dubovcu, pripadalo je zajedno sa Gažani i stanovnici u predgradju karlovačkim zapovieda-jućim gjeneralom u Karlovcu, koji su iza Zrinski vlastelinska prava vršili, boraveći većinom osobito ljeti u gradu Dubovcu. U suvremenih listinah zovu gradjani dubovački unapried gjenerale „svojom milostivnom zemaljskom gospodom". Iz Dubovca upravljana je tečajem mnogih godišta krajina hrvatska i ima sila gjeneralskih naredaba i zapoviedi izdanih u Dubovcu.

Gjenerali imahu u Dubovcu svoje upravitelje, većinom Niemce, kakovi su i sami bili ili ponjemčene Slovence [23]). U ime zakupnine plaćahu oni na godinu po 400 for. pokrajinam Kranjskoj i Koruškoj, kojim je valjalo grad popravljati, kako su to oni i učinili g. 1644. po nalogu kralja Ferdinanda III. [24]) Sbog užitka drva i paše bilo je više godina prepirke i pravde sa ozaljskim vlastelinstvom i draganićkom obćinom; dok nije kralj Leopoldo na 16. kol. 1681. odlučio, da imadu pripadnici dubovački nživati drva i pašu onom mjerom, kako su dobivali kroz 102 godine, odkako je Karlovac sagradjen. Poslije nesretne pobune bana Petra Zrinskoga i njegovih ortaka razoriše karlovački vojnici Zrinskov grad na Svarči, a gradivom njegovim popravljen je Dubovac. Po svoj prilici potiče iz te dobe četverouglasti veliki toranj grada.

Izim Dubovca dopadoše sada gjeneralom i Svarča i Zvečaj, koja su dobra upravljana skupno na korist njihovu sve do dobe reforma, izvedenih vojvodom Hildenburgshausenom g. 1746; a tada ustrojena je uprava carskih dobara na Svarči, koja upravljaše sva tri gore rečena dobra. Kolik je probitak od njih bio, vidi se iz extrakta računa g. 1757. dvorskoga računara Fuchsa; tada je iznosio godišnji prihod znatnu svotu od 8232 for. 54 i pol kr.

Mjesta Gaza i Mura pred Karlovcem ostaše spojena sa Dubovcem te bijahu slobodna, dok ih g. 1748. ne prisili administracija dobara na Svarči na davanje vojničkih konaka; g. 1763 do 1765 zauzme ta mjesta vojno zapovjedničtvo, i podvrže ih krajiškomu porezu, dočim su prije plaćala porez u blagajnu kraljevine hrvatske. Plemićem bilo je prosto ili ostati i podvrći se vojnomu sustavu, iliti pako izseliti se; prvo odabraše samo dvie siromašne plemićke porodice Kovačići i Slovinjaki, kojim su zemljišta i kuće procienjene, ostavši one u militariji. [25])

Pošto je vojnički magistrat u Karlovcu uveden g. 1763., povjereno bješe i predgradje karlovačko magistratskoj upravi i stanovnici njegovi lišeni su podaničtva dubovačkoga. Povodom povišenja Karlovca na čast slobodnoga grada izručiše predajni povjerenici g. 1778. Dubovac i Gazu Karlovcu, čime tamošnji žitelji postaše slobodnimi gradjani u smislu ugarsko-hrvatskih državnih zakona. Još prije toga naime g. 1768. prilikom kad su poravnavali i postavljali medje krajiškoga područja, izgubilo je imanje dubovačko mnoga svoja sela i podložnike, odstupivši je svaračkoj kumpaniji. Kašnje je erar stranom razprodao gradske zemlje, stranom je takove darovao gradjanom karlovačkim i dubovačkim, a pod grad ostalo je samo nešto vrta i šume u neposrednoj blizini. G. 1668 brojilo je trgovište dubovačko 60 kuća, iza grada 10 kuća, a sto godina kašnje samo jošte 37 kuća.

Grad dubovački držala je vojna uprava još svedjer strategičnom točkom, namjestivši unj posebna vojna zapovjednika; posljednji bio je g. 1754. mirovinu uživajući gjeneral Josip de Poczi, prije toga poglavar Like i Primorja [26]) Za rata sbog nasljedstva sa Prusi, Bavarci

[20]) Marino Sanudo u Arkivu, knj. VII. str. 190.

[21]) U mojoj sbirci.

[22]) Plor. croat. saec. duo Pauli Ritter, p. 15.

[23]) G. 1684. Juraj Slellmayer; fleger; g. 1703. Franjo Josip Fischer, flegar, 1713. Antun Peri, ferboltar, g. 1737. Matija Sečen, praefectus bonorum suae excellentiae.

[24]) Extract aus der kaiserl. Landtags-Proposition a. 1644. Rukopis u mojoj sbirci.

[25]) Protocollum comiss. Carolost. g. 1768.

[26]) Akoprem se čini ime toga gjenerala tudje, on je bio dušom i tielom pravi Hrvat, kako se vidi iz njegovih hrvatskih pisama. Franciskan Kl. Pasconi posveti mu svoje djelo: „Hist. progressus Mariani triumphi et Frangepanae aniciae prosapiae". Lik De Poczi-ev u krasnom hrvatskom odielu nalazi se kraj slike Kristofa Mihačevića, vicekap. hrvatskoga posljednjega

Digitized by Google

i Francuzi zatvarani su u Dubovcu tamničari. G. 1763. smještena je u grad barutana. Došavši mjeseca studenoga 1809. Francuzi u Karlovac, smjeste najprije u gradu skladište oružja i džebane, a g. 1810. uredi si u Dubovcu francuzki intendant gjeneral baron Vienney, namjestnik maršala Marmonta u Hrvatskoj, udoban stan, pozivajući često francuzkom uljudnosti gospodu karlovačku, medju kojimi i otca pisca ovih redaka Mirka Lopašića, u goste. Po odlazku Francuza iz Hrvatske opet je smještena barutana u Dubovac, koja tu ostade do g. 1837., kad no stari grad preuzme od vojničke uprave vrli prijatelj starina pokojni maršal grof Laval Nugent, sazidavši za odštetu eraru novu barutanu na prikladnijem mjestu. Pet godina kašnje voljan je bio Nugent odstupiti Dubovac za sjemenište bosanskim fratrom, ali za to ne mogoše oni dobiti privole iz Rima, te je stvar osujećena. Dubovac je i sada svojina c. kr. pukovnika grofa Artura Nugenta.

Još nam valja spomenuti i župu dubovačku, koja, kako jur navedosmo, osnovana je četrnaestoga vieka, a stajala je pod pokroviteljstvom vlastele dubovačke, dok nije podpala gradskoj' obćini karlovačkoj. U popisu župa od godine 1501. navodi se u kotaru podgorskom arcidjakonata goričkoga medju ostalim župa sv. Mihajla, na Dubovcu. Medjutim crkva sv. Mihalja, koja ima tragova romanskoga sloga sa oblimi prozori i vratima, jamačno je mnogo starija. Jedno zvono prenešeno u crkvu sv. Barbare u karlovačkom predgradju najstarije je podobe i potiče ili iz 13. ili iz 14. vieka. Napis pisan starim latinskim pismom nije se mogao dosele proštiti. Počam od g. 1731. nije bio više sv. Mihovil župnom crkvom, već je zato služila niže o boku briega g. 1693. iz zavjeta poslije strašne kuge karlovačke od g. 1691. i požara od g. 1692. sazidana crkva sniežne bogorodice. Još g. 1783. bio je sv. Mihalj crkvom podružnicom a ne znamo, kojim je povodom opusćela. Francuzi pretvore ju konjušnicom; kamena ploča sa žrtvenika, na kojoj ima utesano godište 1524., bila je prije nekoliko godina u vinogradu pokojnoga karlovačkoga gradjana i dobročinca Nikole Šebetića. Drugi jedan kamen sa napisom: „1595. Ivan Juragovich", (valjda mjestni župnik) uzidan je u oltar crkve ranjenoga Isusa. Sajmovi koji su od starine uviek bivali kod crkve sv. Mihalja, prenešeni su g. 1772. u Karlovac. Popi dubovački bijahu u staro doba poput malo ne svih popova u današnjoj okolici karlovačkoj glagoljaši, služeći se glagoljskim misalom još g. 1680. [27])

Lik grada, što ga donosi današnji „Vienac" snimljen je sa sjeverne strane; na lievo nešto niže izpod grada opaža se na slici stara crkva sv. Mihovila sa na pol porušenim krovom. Osnova grada malo da nije sasvim četverouglasta; zidine su sredovječne te dosta debele i čvrste (mjestimice hvat i više); samo je prilika, da je veliki na četiri ugla sazidani toranj na pročelju iz kasnije dobe; možebiti da ga je gjeneral Herberstein sagradio. Grad visok je dva kata, samo veliki toranj na pročelju viši je još za kat. Nekoč bilo je u gradu sila soba i raznih prostorija, nu sada ponajvećma su razvaljene i samo razi zemlje moglo bi se stanovati. Sadanji vlastnik dao je snimiti s grada stari drveni krov ukrasio je izvana zidove kruništem u slogu sredovječnih vitežkih sgrada, što čitavom gradu podaje osobito liepu priliku, ali time nije sačuvana dubovačka starina od nepogode vremena, te će i Dubovac po svoj prilici dieliti do mala udes sa većinom naših povjestnih gradjevnih spomenika.

Zamjeran je takodjer studenac, što se nalazi u dvorištu gradskom. Veoma dubok, obzidan je samim tesanim kamenom, a voda iz njega hladna je i tečna, da ne može bolje. U dvorištu ima trag podzemnomu izlazu iz grada.

Dubovac sa svojom okolovinom najmilije je zabavište i plandište veselih Karlovčana. Proljećem i ljetom navlastito na uskrsni i duhovski ponedjeljak, na nedjelju poslije tielova, pa na dan sniežne Bogorodice vrvi malo i veliko, bogato i siromašno jatomice put Dubovca, da se nasladjuje milinom čarobnoga priedjela i užije udobnosti ladanjskoga života pod prostim božjim zrakom, a vrtnom i šumskom hladku, na zelenoj tratini, medj cviećem i slavulji. Još prije malo godina obstojahu dvie pivare, jedna jur od sto i više godina, a druga velika i ukusna barona Vranicana, gdje ohičavahu gosti u obilju kvasiti si grla. Vranicanova pivara pretvorena je sada u tvornicu peći i drugih priedmeta iz gline osobite vrsti, koja se nedaleko od Dubovca uz Lujzinsku cestu kopa.

Kad su crkveni sborovi u Dubovcu, silni se sviet popinje uz brdo, da se nagleda staroga grada i čarobnog prostora, što izpod njega leži. I zbilja veoma je ugodno čovjek zatečen s prekrasnoga vidika; izpod briega pukla pučina sladke hrvatske domovine od Okića do Kleka; sve je na okolo divno i puno čara; u daljini crne gorske glavice; amo bliže plodna polja i gu-

---

potomka znamenite obitelji Čubretića-Mihačevića potekavše iz Vrhrike u kninskoj županiji, u dvoru Lipi na Dobri kod obitelji Lovinčića.

[27]) Memoriale eccl. et paroch. Dubovacensis, sastavljen velikom točnošću po župniku Hančiću. — Vizite u arcibiskupskom arkivu počam od g. 1668. — Naše bilježke. Navesti ćemo župnike iz starije dobe, na koliko ih znademo: g. 1505. (vacat), g. 1550. pop Tomaš, g. 1552—62. pop Mihalj, plebanuš i kapelan pop Grgur Hrvatić, 1578. (vacat), 1595. Ivan Juragović (?), 1657. pop Juraj Črnčić, 1667. Matija Boričak, 1671. Stanislav Štibljak, 1683. Petar Radović, 1689. Petar Tomašić, 1696. Franjo Gluhčić, 1752. Matija Markulin, 1715. Matija Malović, 1728. Ivan Malešić, 1736. Ivan Ernest Prešern. 1737. Nikola Gregurić, 1737. Luka Celić, 1758. Josip Zrika itd.

Digitized by Google

ste šume i dubrave, iz kojih vire crkveni zvonici kao bieli labudovi; kroz ravnicu prokrčila si put željeznica i njom se prolieva poput srebrne žice bistra Kupa, po kojoj još nedavno plovljahu težke žitom i drugom robom nakrcane ladje do Karlovca, oko kojega se sva ljepota i razkošje priedjela kao oko zenice čitave okolovine n vienac zapliće.

Radoslav Lopašić.

LISTAK.

Bugarke. (k slici). Ženske Bugarke obično su srednjeg stasa, za mladosti lica pravilna, dà u nekih pokrajinah naići ćeš na prave krasotice. Ženske si žalibože i ovdje, kao po svem istoku vrlo rado mažu lice rumenilom i bjelilom, po čem ne staje brže s lica prave živosti. Po udaji brzo im mine ljepota, jer ih zapadaju najteži poslovi u gospodarstvu. Samo po brzom, živom hodu razpoznat ćeš mladu ženu, po licu nikako. Odielo im je vrlo razliko, obćenite karakteristike tuj malo ima, jer se u svakom kraju odievaju drugčije. Glavni znaci odiela žene Bugarkinje jesu: Bujna, tamna, kadkad i umjetno bojadisana kosa spliće se u pletenice, a propliće cviećem i pjenezi. Al se te pletenice smještaju na razan način i po tom možeš vidjeti, je li ženska udata il nije. Na razni način pokriva se glava. Naša slika prikazuje Bugarku od Svištova. Na glavi joj se vije marama, pričvršćena na jednom mjestu. Na tielu joj stoji duga košulja, vezena šarenom vunom ili svilom na prsih, rukavih i ramenih. Košulja mora biti vazda biela, bjelcata. Preko košulje nosi suknju saboritu od šarena tvoriva. Preko suknje vežu pregaču kadkad samo s prieda, kadkad s prieda i s traga. Oko struka pašu se pojasom, urešenim što vezivom, što pločicami kadkad fino izradjenimi. Kadkad visi sa svake strane pojasa maramica. Bngarke meću na sebe i mnogo nakita od srebra, zlata, pjeneza i od tuča, a i djerdana od koralja. Ukus ženskih vidi se navlaš po vještom sustavu boja. Po gradovih miešaju gospodje bugarsko, tursko, francezko odielo, što naliči često upravo maškaradi.

Koncert sveučilištnog pjevačkog družtva „Lire“. Dne 15. prosinca izidje prvi put pred obćinstvo i to u narodnom kazalištu pjevački sbor našega sveučilišta. Pojav, da se naši akademički mladi gradjani bave ob umjetnosti, da mare za nešta plemenita, mora svakoga razborita Hrvata razveseliti, jer je umjetnost liek od divljačtva. Naše obćinstvo kan da je tu prigodu slabo razumilo, navlastito ona otmena strana obćinstva, koja je ponajprije zvana podupirat umjetnost i koja svakom prilikom tobožnju ljubav za umjetnost iztiče. U kratko: lože bijahu s veće strane prazne. Nu to neka ne smeta našu mladu sveučilišnu gospodu, neka samo ljudski napreduju, kako su počeli i djelo će im uspjeti. Sbor pjevao je dvie skladbe, jednu od g. Gjure Eisenhuta, drugu od našega Zajca, osobito zadnji kao i mužki kvartet, složen takodjer od g. Gjure Eisenhuta, bje živo pozdravljen. Veliku pohvalu steče i kvartet za gudala i glasovir izveden po gg. Gjuri i Josipu Eisenhutu, Milakoviću i Kolanderu. Gčna. Marija Jugovićeva igrala je zajedno sa g. Kolanderom na glasoviru glasbotvor od Beethovena, te je pokazala u prkos svojoj mladosti znatnu vještinu, i vriedno je da se taj talenat ne pusti s vida. G. Strober govorio je pjesmu „Smrt Petra Svačića“ vrlo izrazito, te je bio takodjer opetovano izazvan. Završujuć ovo kratko izvješće želimo mladoj „Liri“ svaku sreću, neka prilikom većih glasbenih svetkovina radi složno sa „Kolom“, „Merkurom“ i „Slogom“. Čujemo, da se ustrojava peto pjevačko družtvo u Zagrebu po imenu „Oro“. Čemu to? To ne ima smisla. Na što badava sile cjepkati. Prag je n. pr. velik ali ima samo jedno glavno pjevačko družtvo „Hlahol“.

Nove knjige. **Veliki atlas** za srednje škole i za samouke. Sastavio ga Vj. Klaić, gimn. učitelj u Zagrebu. U Zagrebu. Nakladom i troškom sveučilišne knjižare 1877. Tiskom Dr. Albrechta. 30 karta tvrdo vezanih stoji 3 fr. a. vr. Ovo djelo bit će našim učionam dobro došlo, te valja pohvalit i revnost pisca i nakladnika. G. pisac veli nam u predgovoru, da je od prijašnjega Matkovićeva atlasa pri držao 18 karata, a 15 ih je dodao. Litografijska izradba jest vrlo čista, djelo je obilno, ravno sličnim njemačkim, pa nije ni skuplje, i s toga ne možemo nego preporučit ga što bolje.

Pučke novine. Časopis za gospodarstvo, obrt i narod. Izlazi svake subote. Godišnja ciena 4 fr. a. vr. Urednik Ljudevit Tomšić. Vlastničtvo i naklada knjižare Mučnjak i Senftleben. Ovaj tjednik, kojega je pokusni list izišo, izlaziti će počam od nove godine te će se baviti i politikom. Zamisao je posve zdrava, jer ne ima sumnje, da je takav popularan list, koj puku razlaže shvatljivim načinom njegove potrebe, vele koristan. Nu taj posao je vrlo mučan. Pogodit pravu žicu, naći spretnu rieč, izticati najvažnija pitanja, nije laka stvar, te se hoće tomu puno vještine i takta. Sve to neka ima uredničtvo pred očima.

Ivka Kraljeva. Naša revna glumica gčna. Ivka Kraljeva, koja će od mjeseca veljače opet engažovana biti kod našega dramatičnoga zavoda, uzela je bila na duže vremena dopust, da si popravi zdravlje. Nu kako je naravi vrlo odvažne i žive, bila je odlučila gostovati na kojem njemačkom kazalištu i s toga podje u Celovac. Čujemo, da je ravnateljstvo tamošnje odmah i pristalo na njezinu ponudu, nu da su ju neki u Celovcu svjetovali, neka se neda oglasiti glumicom hrvatskog narodnog pozorišta, što je odlučno odbila, te je na kazališnih oglasih stajalo, da je „član hrvatskog narodnog kazališta.“ Prikazala je „Cvrčka“, „Divljana“ i još nekoliko komada, a „Klagenfurter Zeitung“ od 17. prosinca, koja nam je u ruci, hvali našu umjetnicu veoma, ter javlja, da je na svršetku zadnje svoje predstave 11 puti burno izazvana bila. Uspjeh naše cienjene Hrvatice tim je sjajniji, što je u isto vrieme gostovala u Celovcu znamenita glumica bečkog dvorskog kazališta gja. Precheiser, žena Lewinskoga, koju smo imali priliku vidjeti u Beču u ulozi „Divljana“. Mi bilježimo taj uspjeh vrlo rado, jer je to ne samo pohvala gčne. Ivke Kraljeve, već dokazuje i opet vrstnoću naših dramatskih sila. Valja tu imati na umu, da su Niemci vrlo osjetljivi prema nenjemačkim glumcem, te ih vrlo štedljivo hvale. Odvažnost gčne. Kraljeve pobiedila je te medjunarodne predsude, pa kad se povrati od svoje germanske ekspedicije u kolo svojih Hrvata, dočekat će ju ovi zacielo liepo i prijazno, što je ptica poletila iz svoga gniezda u strani sviet, ovdje se prodičila, al se opet u svoje gniezdo povratila.

Zabava: Pjesme — Persa — Otajstvena rieč — Putujući komedijaši. **Pouka:** Dubovac pri Karlovcu. **Listak.**

Odgovorni urednik **August Šenoa.** Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu.

Bayerische Staatsbibliothek München
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google